
UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 041959583

Bookplate in
other end

ספר

חיי אדם

בו נקבצו ובאו בסדר נכון

כל המצות אשר יעשה אותם האדם כל ימי חלדו,

ויקבץ המחבר ז"ל כעמיר גורנה את כל הדינים המפוזרים בספרי האחרונים, וכל דין ודין באר בטעמו, מלבד הרבה חדושים ודינים שהמציא המחבר מדעתו ע"פ הצעות וראיות מבבלי וירושלמי וגדולי הפוסקים, ובמקום שנפלה מחלוקת באיזה דין והלכה, הכריע המחבר בראיות ברורות ואמרות טהורות.

וצמוד לו בתחתיתו

ספר

נשמת אדם

שם ירחף המחבר ברוח שכלו על פני ים התלמוד, וישוט בנבכי נחלי הפוסקים המפורסמים לארכם ולרחבם, לחשוף ממעמקיהם דינים חדשים הנוצצים מבין שבבי משכיותיהם, אשר עוד לא שערום הראשונים ולא ידעום האחרונים. חברם הרב הגאון מו"ה אברהם דאנציג ז"ל מ"ץ דווילנא בהמנוח מו"ה יהיאל מיכל בעהמ"ח ספר חכמת אדם ובינת אדם.

חלק ראשון

בדפוס והוצאת של האחים לעווין־עפשטיין
בווארשא רחוב גענשע № 5
שנת תרס"ט לפ"ק

ווארשא

שנת המלמד בו. אדם דעת לפ"ק

ХАІЕ АДАМЪ, т. е. животъ Человѣка.
ВАРШАВА 1909.

Тип. Левинъ-Эпштейна Павлиная № 26

ВАРШАВА 1910.

הקדמה אחרונה להרב המחבר

אמר המחבר במה אקדם לה' אכף לאלהי מרום · כי כל תגמולוהי עלי · אודה בכל לב ואכבדה שמו לעולם · כי גבר חסדו עלי וקרבני לעבודתו עבודת הקודש ונתן לי חלק כטפה מן הים בתורתו הקדושה והטהורה · מה אני ומה חיי אשר עשה עמי החסד הגדול הזה ועוד גבר חסדו עלי כי הביאני עד הלום לעשות שם כשם הגדולים לחבר חבורים ללמד דעת לעם קדשו · אשר כל איש משתוקק ללמוד בתוכם · וכבר נתקבלו ונתפשטו חבוריי **חיי אדם** על א"ח **וחכמת אדם** על י"ד בכל גבול ישראל · ויותר מזה אשר זיכני בחיי שהתעוררו כמה מדפיסים לחזור ולהדפיס חבורי · ידעתי כי אין בי לא חכמה ולא תבונה ולא כשרון מעשה כ"א בחסדו הגדול אשר חנן אותי מתנת חנם · ואין לי אלא לברך שמו הגדול בכל לב . ארנן בברכה ותהלה ואומר ברוך שהחיינו וקימני לזמן הזה יהי שמו הגדול מבורך מעולם ועד עולם :

והנה כבר כתבתי בהקדמה מרפוס ראשון מה ראיתי על ככה ומה הביאני לכך . ועתה באתי להוסיף · ידוע שעיקר לימוד התורה הוא לידע מצותיה בכל פרטיה כי אמת שהקב"ה שמח בפלפולא אבל אין זה רק כמו שהאב משתעשע ושמח כשמדבר בנו איזה דבר חכמה אבל אין זה תכלית אהבתו לבנו · רק כשרואה שבנו הולך בדרך הישר ומקיים כל מצות אביו · כן רצונו ית"ש כשמפלפל האדם בדברי תורה בדברי השכל · אבל בודאי העיקר הוא רצונו ית"ש שידע מצות התורה · וז"ל הש"ך בסי' רמ"ו ס"ק ה' כתב הדרישה יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גמרא עם תוספות ולא שאר פוסקים אבל ל"נ שיש ללמוד ספרי הפוסקים דיני התורה דזה שורש ועיקר לתורתינו כו' דכיון שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות לא ילמדו בש"ס לחוד עכ"ל · כי התורה בלולה שני מצות . חלק א' ללמוד תורה כמו שכתוב ולמדתם את בניכם (וכמוהו הרבה) ובזה אין חילוק אם ילמוד מס' ברכות ומועד או סדר קדשים כי הכל הוא דברי אלהים חיים . והחלק הב' הוא שיהיה הלימוד ע"מ לעשות הוא קודם לחלק הא' · כי בזה מקיים שניהם כי אם לא ילמוד לא ידע מה לעשות וע"ז אמרו נמנו שהלמוד קודם שהלמוד מביא לידי מעשה ר"ל שיודע מה לעשות ולכן הקדמונים הרי"ף ורא"ש לא חיברו רק על מס' הנהוגות אצלנו והשמיטו הרבה דברים דלא שכיחי והיינו לפי שראו שנתמעטו הלבבות וקצרו לנו הדרך לפי השגתינו · ובזה נ"ל לפרש הא דאיתא בב"מ ק"ט שא"ל ר' אחא בריה דר"י לרב אשי שדקדק עליו בשמועה הרבה והשיב לו כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי לי פרש"י הכרתי בך שאתה חדוד ויודע להעמיק ולהקשות כי מטית למסכת זבחים שהיא עמוקה תא ואקשי לי ואתן לב לתרץ ע"כ ולפירושו לענ"ד דחוק שהרי אדרבה א"ר ישמעאל סוף ב"ב הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות שהם כמעין המתגבר ובזה א"ש דמצינו כמה פעמים שהשיבו האמוראים אילו דייקינן כולי האי לא מתנינן ר"ל שהרי חוב על האדם לידע מתחלה דיני התורה ע"פ פשוטן כדאמרינן למגמר והדר למסבר והיו צריכין לחזור תמיד המשניות והברייתות שקבלו מרבם והם הלכות פסוקות והוא היה עיקר הלימוד אצלם ולזה אמרו אילו דייקינן כולי האי לפלפל לא יהיה לנו פנאי לחזור הלכות פסוקות רק באיזה זמן אזי דקדקו בשמועה לפלפל בו ולדקדק · והנה באותו פעם היה רב אשי חוזר על תלמודו ובא רב אחא לדקדק עליו בפלפולא והשיב לו כי מטית לשחיטת קדשים דאז יהיה עסקי רק בחלק א' דהיינו ללמוד ואז תא ואקשי לי אבל עכשיו אני צריך לחזור על הלכות פסוקות :

והנה שלמה המלך אמר במשלי אם תבקשנה ככסף גו' אז תבין יראת אלהים · ולפי פשוטו ר"ל שילמוד אדם הנהגתו בעה"ז בעבודת הבורא מהנהגתו בבקשת הכסף והזהב · ואני יסרתי על זה דרוש ב' ביחוד שהפסוק יצוה שידמה אדם בדעתו נסיעתו לעה"ז כמו שאדם נוסע ללייפציג וחזירתו אחר מיתה כמו שחוזר מן היריד וישיבת עה"ז כל ימי חייו ידמה לו כימים אשר הוא על היריד ובכל הנהגותיו אשר ינהג בשעת היריד כן יתנהג כל ימי חייו והארכתי בזה · וא"כ צריך אדם ג"כ להתנהג בלימוד התורה כאשר יתנהג בקניית הסחורה על היריד · ואשא משלי ואומר ידוע שביריד גדול (כלייפציג) וכדומה באים לשם סוחרים גדולים (פאבריקאנטין) עם סחורות יקרים של משי מרוקמים בכסף וזהב וציצים ופרחים אשר אינם ראוים לכל אדם כ"א לשרים ופרתמים ועשירי עם ויש שם (פאבריקאנטין) קטנים מהם עם סחורות פשוטים · השוה לכל נפש עניים ועשירים · ויש מהם היושבים בחורים ובמחבואים ואצלם נמצא לפעמים ג"כ סחורות יקרי הערך מה שלא נמצא אפילו אצל הגדולים · כי להיות שהם אינם עשירים כל כך מייגעים את עצמם למצוא איזה דברים מחודשים ומביאים ממרחקים · ואחר שהם בעצמם יודעי מחשבות לרקום הבגדים מוסיפים איזה פרח ושושן בבגד שלקחו ובזה מיפים מאוד הבגד ומוסיפים חן על הבגד · והנה הקונים שבאו לשם העשירים יפנו לסוחרים הגדולים לקנות בגדים יפים ומי שאין בידו הרבה אינם נפנים כלל (להפאקקאמערן) הגדולים רק להקטנים שמוכרים סחורות פשוטות · והנה היושבים במחבואות אין אדם נפנה לשם כי נבזים הם בעיניהם . והם מבקשים לכל סורו אלי ראו סחורותי כי טובות הנה (מארעס) חדשים גם ישנים צפנתי אל תסתכלו בקנקן · ומקצתם הלכו אצלם והראו להם כל מיני סחורות ויש מהם שלא מצאו אפילו (בפאקקאמערן) הגדולים · והנה באיזה (ירידים) נתפרסם האיש הנבזה הזה עד שאפילו הסוחרים הגדולים הלכו לקנות סחורתם כי סחורתם הוא ממה שבחרו מכל הסוחרים הגדולים והוסיפו עליהם נופך · והנה א' מהקונים הקטנים נסע עם עשירי עם הקונים רק בגדי משי ורקמה וכל א' סיפר לחבירו מענייני מו"מ שלו וזה יושב כאלם ביניהם כי מעולם לא קנה סחורות כאלו ויתעצב אל לבו ויאמר בלבו למה אהיה ביניהם כעני בין העשירים הלא גם לי מעות גם אני אקנה מסחורות משי ובגדים יקרים כדי שאוכל לעמוד במקום גדולים ולדבר ביניהם · ובבואו לשם וילך אל הפאבריקאנטן הגדולים וקנה שם איזה חתיכות סחורות יפים מאוד ושמח בהם וילך גם אל השני ואל השלישי · ולהיות שהוא אינו מבין הסחורות ולכן התמהמה על כל חתיכה וחתיכה שקנה כמה שעות עד שלאיזה חתיכות שקנה כמעט עבר (היריד) ויתן אל לבו לקנות הסחורות הפשוטות וחשב עם הסוחרים וראה שלא נשאר לו עוד ממון לקנות וגם כבר אין פנאי כי כבר הגיע הזמן שיסע לביתו · ויהי בחזרתו ויסע בחברת הנגידים והמה מספרים איש לרעהו מענין הסחורות שקנו · והוא ג"כ סיפר איך קנה חתיכה ממין זה וחתיכה ממין זה אך לא הגיע אפילו חלק ק' ממה שספרו הם אשר אינו יודע כלל מה הם הסחורות · ויחזרו לספר מהסחורות הפשוטות שקנו והוא יושב כאלם כי מתבייש שלא לקח מהם כלום ויבינו הסוחרים כל מחלתו ויאמרו לו אנו מבינים חסרונך כי מגאות לבך היית רוצה לדמות עצמך אלינו ולא חשבת כי לנו ממון רב המספיק לקנות הכל וגם אנו מבינים גדולים עד שא"צ לחשוב ולבלות זמן על קניית כל חתיכה וחתיכה משא"כ אתה · ואתה עני כשתבא לביתך עם מעט הסחורה היפה והמשובח מי יפנה אליך לקנות ממך כי מי שצריך לסחורות כאלו אינו הולך אלא להסוחרים הגדולים ויותר מזה כשתבא לביתך מסתמא אשתך ובני ביתך ואוהביך ממתינים ומצפים זה צריך לבגד פ' וזה לבגד פ' ואתה אין בידך וצריך אתה לילך ולקנות בחנות אחרת וסחורתך מונחת בקרן זוית אין דורש ואין מבקש · ונשאר האיש בבושה וכלימה היפך מחשבתו שחשב לקבל כבוד :

והנה הנמשל מובן דרך לימוד תה"ק או שילמוד הדין ממקור החיים מש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים בדרך פלפול או שילמוד ש"ע ע"פ פשוט בכדי לידע דיני התורה כי הוא שוה לכל נפש · הנה מי שיש לו לב להבין

להבין דומה לסוחר גדול שבודאי לא יכ:וס לקנות מסוחר קטן כי א"צ לבלות זמן ע"כ דבר ויש פנאי ללמוד מה שלבו יחפץ ואמנם מי שאין לו לב כ"כ וצריך לבלות זמן על כל דבר ודבר הנה זה דומה לסוחר קטן, שאינו מבין ויש לו מעות מעט שבאשר ירצה ללמוד מספרי אשונים ואחרוניב יבלה זמנו ולא ישאר בידו רק איזה דברים וכאשר ישתרג עליו עול הפרנסה לא יהיה לו פנאי ללמוד פסקי דינים כיצד לברך על כ"ר וכיצד לשמור השבת ואיך יתנהג בכל דיני תורה והנה אין זאת כי לימודו אינו לעשות רק בכדי שיהיה נקרא למרן ויוכל לדבר עם המפלפלים ואעפ"כ כאשר מפלפלים בדברים שלא למד יהיה כאלם :

והנה כך אני אומר ידעתי כי הלומד בשלחן ערוך לידע כל מוצא הדין ולשאוב ממקור החיים כמו שהורה לנו מחותני החסיד אמיתי בביאוריו על ש"ע אשרי לו אך לעמוסי התלאה הטרודים בפרנסה ובנפשו יביא לחמו ידעתי כי אם לבו כלב הארי בחריפות טרדת הזמן יטרידהו ולא ישאר בידו מאומה מה יתרון לו אם יודע להקשות ולתרץ ואפילו נט"י לא גמר וכל שכן הפחותים מדרכי לא יבינו לבוא לעומק דבריהם פעם מחמת חוסר הבנה ופעם מחמת שיתקוף עליו תלמודו ואם לא יחזור על כל דין ודין כמה וכמה פעמים יהיה יגיעו לריק ומכ"ש הבעלי בתים הסוחרים שעול הפרנסה מונח על צוארו כמה צריך להטריח א"ע עד שילמוד בש"ע עד הלכות ברכות השחר ידוע לא פחות מחצי שנה ומשם עד סוף הלכות ברכות יותר מחצי שנה או שנה ופשיטא הלכות שבת יותר משנה וכן בכל הלכה והלכה עד שילמוד ב' או ג' הלכות כבר שכח מה שלמד בחצי שנה ראשון ולא זה ששכח הפלפול אלא אפילו עיקר הדינים וכל ימים לא יספיקו לו להיות בקי בש"ע א"ח וכ"ש שמעולם לא יזכה ללמוד הדינים שבי"ד • והרי זה דומה למשל שהביא בח"ה לשיטתו שהוכיח את האדם שמתחלה מחויב ללמוד כל דיני התורה ואח"ז צריך לחקור איך לעבוד ה' ולא יבלה ימיו בדינים ופלפול ביותר מדינים שא"צ לו ודומה זה לאחד שלמד איזה שנים מלאכת החייט איך לחתוך חיתוכים של בגד ואיך לתפור וכשכבר למד היטב כל מלאכתו נפל בדעתו הלא א"א לתפור בלא מחט ובלי מספרים לחתוך ושמא לא יהיה לי מספ־ים ומחט והלך ללמוד מלאכתם ואח"כ שמא לא יהיה לי חוטים ולמד לטוות פשתים ובזה היה מבלה כל ימיו עד שהזקין ומת ומעולם לא זכה לתפור בגד • כך האדם צריך שילמוד תחלה האיך ללמוד ולידע דיני התורה ועיקר הלימוד הוא שמביא לידי מעשה אבל לבלות כל ימיו בפלפול מעולם אינו יודע איך לעבוד ה' ע"ש • כך אני אומר הנה בדור שלי כשהייתי קטן שלא עלה מעולם על דעת האב והאם לדאוג במה יתפרנס הבן רק כל מגמתם היה שיזכה הבן לתורה ומעולם לא עלה ע"ד מי שחננו ה' שיכול ללמוד שיפרוק ממנו עול התורה ולהיות שנה ופירש זה לא עלה לא ע"ד האבות ולא ע"ד הבנים ולזה היו צריכין ללמוד תחלה קצת חריפות לידע למשקל ולמטרא כדי לידע לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא וכשכבר קיבל דרך הלימוד למד ש"ס וש"ע וראשונים ואחרונים שזהו תכלית הלימוד אך בימים הללו שבעו"ה כאשר יגדל הבן להיות בן י"ג או ט"ו שנים וליותר בן ח"י אז יטרידהו עול אשתו ובניו ולדור בדירות מרווחים וללבוש בגדי משי ורקמה והתורה מונחת בעו"ה בקרן זוית והבתי מדרשות בעו"ה בטלים ואף הלומד אינו לומד רק איזה שעות ביום וא"כ מה יתרון לו שלומד טור או ש"ע עם פלפול האחרונים ולומד דין אחד או חצי באותן ג' שעות ותיכף כשהולך לחנות בא מלאך וסטרו ואינו זוכר ממנו כלום לדעתי אין זה כ"א כמשה"כ לא יחפוץ כסיל בתבונה כ"א בהתגלות לבו בכדי שידע לפלפל עם חכמים שיאמרו שהוא למדן מופלג ואפילו לדעתם שהוא לומד לשמה לקיים מצות תלמוד תורה כבר כתבתי שחלק השני ללמוד לעשות הוא קודם למצות למוד • ואין אני כותב נגד המשכילים אשר חנן ה' אותם שיש להם לב לדעת ולהבין וחלק להם ה' מתנה טובה בזכרון טוב שאינו שוכח מהר וחנן להם ה' שיהיה להם מעט פרנסה וכל ימיהם מבלים זמנם בלימוד • על אלו ודאי החיוב מוטל ללמוד כל פסקי דיני הש"ע ממקור החיים מש"ס וראשונים ואחרונים ולפלפל בהם אבל אני כותב על עמוסי התלאה הסוחרים או אפילו כשאוכלין על שלחן אביהם רק שברעתם שלא לבלות ימיהם בתורת ה' או מחמת עול הפרנסה אשר ישתרג על צוארו ולא יהיה לו פנאי ללמוד כן והם מבלים ימיהם אף בשעה ושתים שנותנים אל לב ללמוד ולומדים הפלפול וקושיות ותירוצים ולא נשאר בידם מאומה • ולכן עתה בנים שמעו לי ותחי נפשכם אשרי אדם אשר ישקוד על דלתותי ללמוד מחיבורי זה **חיי אדם** כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה' כי בחיבורי זה ימצא כל דיני הש"ע מבוארים ע"פ שפירשו דבריו כל האחרונים וכל דין ודין וטעמו שלא יצטרך לחפש אחר טעם הדין וידע כל דין ודין אם הוא מן התורה אם מדרבנן או מצד חומרא של מנהג או מנהג של חסידות ומעט מזעיר שכתבתי מחלוקת באיזה דין כי כתבתי הכל האיך ראוי לפסוק ע"פ הכרעת אחרונים ע"פ דרכי הפוסקים • והנה עד הלכות שבת מחזיק ערך שלשים דפים וכאשר יקבע לו שיעור בכל יום לפחות דף א' יגמור אותו בכל חדש והל' שבת מחזיק בערך כ"ד דפים יחלק על דעתו ודרכו ללמוד בכל שבת איזה דפים ויחזור על כל דין ודין או כל דף ודף ב' או ג' פעמים זה יכול ללמוד ולחזור בשעה או שתים לכל היותר והלכות י"ט ופסח כו' ילמוד דבר בעתו ולדעתי בשבת א' יהיה בקי בכל הדינים כאחד מן המופלגים ואז כשיהיה בקי בא"ח יקבע לו שיעור בחיבורי על י"ד לקבץ על יד דף א' בכל יום ובזמן קצר יהיה כאחד מן המופלגים ואליכם אישים הם הגדולים אשר בארץ אליכם בקשתי לשום עין עיונם לפעמים כאשר יעיינו באיזה דין שינהגו עם חבורי זה כמו של הסוחרים הקטנים היושבים בחורים שלפעמים מוצאים שם סחורה שלא נמצא אפילו בחנויות הגדולים • כן אני אומר שימצאו בלתי ספק דברים אשר לא ימצאו רק אחר חיפוש רב כי חברתי חיבורי מחוברי גדולי הראשונים אשר לא נמצאו אצל הכל וירושלמי ותוספתא ולפעמים ימצאו גם סברות חדשות . ולא זה שימצאו חידושים בחיבורי ב"א אלא אפילו בחיבורי חיי אדם ידעתי כי ימצאו בו דינים מחודשים שלא נמצאו בש"ע ואחרונים ואני מצאתי בשאר מחברים ראשונים ואחרונים כי ב"ה היה ת"י ספרי ראשונים לרוב פוסקים שו"ת והחידושים של ראשונים • ובחיי הכותב שספרו לי מופלגים שראוי לכמה מופלגי תורה וחריפים שחוזרים בחיבורי זה ואמרו שהוא להם כחזרת שלחן ערוך שאינם צריכים להטריח עצמם זמן רב וגם שמוצאים בחיבורי כמה וכמה דינים חדשים וחיבור זה הוא להם למגמר ואח"כ יש להם פנאי לעיין בכל דין ודין ולמסבר ואני מעיד שבאו לביתי לומדים מופלגים ויודעים למשקל ומטרא בשמעתא להקשות ולתרץ בחריפות ובקיאות ואינם עשירים וקנו ממני חיבורי חיי אדם וחכמת אדם מטעם הנזכר :

והנה כבר קרה לי כאשר קרה במשל להיושבים במרתופות ומחבואים בזמן קצר נתגלה סחורתם כי טובה היא עד שכלם נפנו אליהם כן ב"ה בזמן קצר זה ה' שנים שנדפס חיבורי זה חיי אדם וב"א ובמשך ג' שנים שנדפס חיבורי חכמת אדם וב"א נתגלה ב"ה ולכל ישראל היה אור במושבותם והכל רצים ללמוד בהם וכמעט שאין רב ומ"ץ וצורב בכל קהלות ישראל שאינם קונים חיבוריי כי אמריהם נכוחים למבין ועריבים לשומעיהם כי ראו התועלת הגדול המגיע להם מזה לזה התעוררו איזה מדפיסים באיזה קהלות לחזור ולהדפיס חיבורי זה וגם חיבורי ח"א (ומאחר שאינו נמצא במדינות הללו כי כולם אזדו להם במדינת רוסיא ורבים משתוקקים לחיבור זה • לזה התעוררו אנשי לבב להדפיסו פה) . והמדפיסים דק"ק ווילנא יצ"ו היו מן הזריזים ונשברים ובקשו ממנו למסור להם

הקדמה אחרונה

להם חיבורו ה"א המתח בכתיבת ידי בהגהות מרובות ובפרט הלכות פסח כולו כי בדפוס הראשון והייתי הם על הצאות והוצרכתי לקצר ופשיטא הלכות פסח שלא היה ברעתי להכניס א"ע בפסקי או"ח וליקח לי שם בין הגדולים כי מה אני ומה חיי · ואמנם אחר שמן השמים זכיתי לחבר חיבורי חכמת אדם על י"ד והיה נשבר כח הצרפתים והלכתי בסר נפשי ללאגער שלהם להר"אש שלהם ואני באתי בקצה זה והגהתי בא לקראתי מקצה השני ובידו הספר ותתן ה' לי חן בעיני הר"אש וצוה להחזיר לי ואח"כ זכני ה' להדפיסו ג"כ בדרך נס שההוצאה היה מרובה עלי וראיתי שב"ה נתקבל מאור בעיני המופלגים עד שמורים ובאים מתוך חיבורי ולזאת הגבהתי ראשי ג"כ והשלמתי כל הל' פסח ואקוה לה' שיצילני מכל שגיאה ואם ח"ו שגיתי באיזה דבר בטחתי בחסד ה' שהם מיעוטא דמיעוטא · כללו של דבר כמעט לא נמצא דף או עמוד שלא יהיה בו הגהות ודינים מחודשים עד שכמעט פנים חדשות באו לכאן וגם בנשמת אדם הוספתי כמה חידושים ובפרט בהלכות פסח :

והנה סדר דברי לכתוב באיזה דרך ישכון אור תורה לאור החיים צריכין אנו לברר עוד דברים אשר יפול לב אדם עליו · הלא בלתי כספק כל דברי חז"ל הם כלם אמת ויציב כי דבריהם ברוח הקודש והנה בפרק קנין חכמים איתא ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כו' ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן כו' ומגלין לו רזי תורה כו' והנה אנו רואין בעונינו שלא נמצא אפילו אחד בעיר כו' כ"א תרא או תרי בדרא ובפרט במדת ענוה אשר בעו"ה אנו רואים אדרבה הגאוה גברה מאוד עד שכ"א אומר אני גדול מכל בני דורי (ובאמת הם מגרים יצה"ר בנפשם כי כל הגדול מחבירו כו') וכי ח"ו כל הגדולים לומדים תורה שלא לשמה הם מלהזכיר כי כלם קדושים ולכן צריכין אנו לברר לקיים כל דברי חכמים · כבר אמרו בגמרא לעולם ילמוד אדם תורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה והקשה תוס' בסוטה כ"ב ע"ב אי קשיא הא אמרינן בתענית ז' כל העוסק שלא לשמה נעשית לו סם המות ובברכות י"ז כל העוסק שלא לשמה נוח לו שלא נברא ותירצו בתוס' שאם עושה מיראת יסורים או לאהבת קיבול שכר זהו שאמרו מתוך שלא לשמה כו' והיינו דתנן אל תהיו כעבדים כו' אלא כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס וההיא דתענית וברכות מיירי דאינו עוסק לא מאהבה ולא מיראה אלא להוסיף על חטאתו פשע שאע"פ שיודע שעובר לא ימנע מכל תאוות לבו כדאיתא התם שלא יהא קורא ושונה ובועט באביו וברבו כו' שנאמר שכל טוב לכל עושיהם ללומדים לא נאמר אלא לעושיהם עכ"ל · ובפסחים נ' ובנזיר כ"ג ובתענית ובברכות שם דבעוסק לעשות רק שכוונתו ג"כ להתכבד ולהנות סמכו זה נקרא שלא לשמה אבל הלומד להתייהר ולקפח ולקנטר · והראשונים כתבו דבכלל זה בלומד כלימוד איזה חכמה לאלו התורה סם המות ונמצא בענין עסק התורה יש מצוה ורשות ואיסור · ואמנם גם בלומדים לשמה יש ב' סוגים · סוג א' שאינם עוסקים בשום ענין שבעולם בין אדם לחבירו רק בתורת ה' חפצו גו' ואם יתן איש לו כל הון ביתו באהבת התורה בח יבוז לו כי אהבת התורה עריבה בפיו מדבש נופת כמו שראינו בעינינו למחותני הגאון החסיד ר' אליהו והגאון החסיד ר' זלמן תתן ר' מיכל פעסים ומקיימים בעצמם מה שאמר התנא ר' יעקב במשנה דאבות יפה שעה א' בתשובה ומע"ט בעה"ז מכל חיי עולם הבא ר"ל כי האדם עובד ע"מ לקבל פרס כל מגמתו לזכות לעוה"ב ובזה אפשר שיהיה איזה שעה שיתרשל שיחשוב יהיה לי מעט שכר בפחות אבל כשעובד רק מאהבת ה' שלא ע"מ לקבל שום פרס זה לא ינוח ולא ישקוט אף רגע א' · וזה היה ג"כ כוונת מרע"ה שבקש שיחיה בעה"ז כחיה ועוף כדאיתא במדרש ברכה והיינו שלא היה דעתו כלל על הנאת עה"ב רק חשקו לעבוד ה' שעושים כמבעם תהו עבודתם כדאיתא בחולין שהשיב גינאה נהי אתה רוצה לקיים מצות הבורא ואני עושה מצות הבורא · והנה בודאי איש כזה הוא זוכה לכל המעלות ששנו חכמים באותו פרק ואמנם הרבה עשו כרשב"י כו' וצריכים לקבל עליהם עול הרבנות וביוצא בו כדי להיות את ב"ב אך כיון שמגעוריהם למדו תורה לשמה מותר להם לקבל פרס כמו שהאריך בזה הכ"ם בפ"ו מהלכות ת"ת ואין זה בכלל אל תעשם עטרה כו' וע"כ כיון שעכ"פ צריכין לבטל תורתם לפעמים בשאר ענינים ואינם יכולים להיות דבוקים תמיד בתורת לכן אין הכל זוכים לכל המעלות ששנו חכמים אלא כ"א ואחד לפי דביקותו והכנתו וע"פ הם בכלל לומדים לשמה שהיא מצוה · הסוג הב' הוא שתחלת לימודו הוא כדי שיהיה רב או מ"ץ או דיין ועושה התורה קורדם להתפרנס בה או כדי שיהא שמו למרחקים ועושה אותה עטרה להתגדר בה ועכ"פ לומד לידע דיני התורה לעשות אע"פ שעושה איסור בזה מ"מ מותר וע"ז אמרו לעולם ילמוד אפילו שלא לשמה כו' וזהו רשות · והסוג הג' הלומדים שלא לעשות רק שדברי תורה הוא להם לדבר חכמה או להתיהר להראות שהוא גדול מבני דורו או לקפח ופשיטא כמש"כ תוס' בסוטה שזה נקרא רשע ועליו הכתוב אומר ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי :

עכ"פ יצא לנו אע"ג שללמוד להתכבד ולהנות הוא בכלל לעולם יעסוק כו' מחוייב ללמוד דוקא ע"מ לעשות ואו"כ הלומד מחוייב עכ"פ לעסוק לידע דיני התורה : וה' ברחמיו יתן חלקנו ויזכנו ללמוד לשמה וכמו שאנו מתפללים בברכת התורה והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה אכי"ר :

לוח המפתחות

לוח המפתחות

כלל א דין כשיתעורר משנתו ודין מצות הנוהגות בכל רגע (ש״ע סי׳ א׳ ח׳):

א מצות עשה מה״ת שיהיה אדם דבוק תמיד במחשבתו בהקב״ה כדכתיב את ה׳ אלהיך תירא ע׳ ובו תדבק וכי אפשר לאדם שיהיה דבוק בהקב״ה אלא ר״ל שידבק תמיד מחשבתו בו כדכתיב שויתי ה׳ לנגדי תמיד והוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים כי אין ישיבת האדם והוא לבדו בביתו כישיבתו ועסקיו ותנועותיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו כדבורו במושב המלך וכ״ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב״ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כדכתיב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה׳ מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד הש״י ובושתו ממנו תמיד (סי׳ א׳) ואל יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הבורא ית״ש ועכ״פ לא יתקוטט עמהם (והעיקר בעבודת הבורא בהצנע לכת להסתיר מעשיו הטובים מבני אדם והבט נא וראה מה דאיתא בזוהר הקדוש פ׳ חיי ופ׳ שלח זכאה איהו מאן דאזעיר גרמיה בהאי עלמא כמה איהו רב ועילאה בההוא עלמא כו׳ מאן דאיהו זעיר איהו רב ומאן דאיהו רב איהו זעיר) אך גם בזאת צריך האדם לדעת אם ח״ו פיתויי היצר הוא לבל עשות מעשה טוב מחמת שיהיה בפרהסיא ע״ז נאמר ובתחבולות עשה מלחמה ועיין בחובת הלבבות שער יחוד המעשה (פ״ח) וכשידבק האדם מחשבתו בה׳ ית״ש בודאי יהיו כל מעשיו לשם שמים כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לש״ש שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפי׳ היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו. וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א״כ עשה לש״ש, וכן בשכיבה אין צ״ל שבזמן שיוכל לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפילו עונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה״ז מגונה ואפי׳ אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וממלאים מקומו אינו משובח אלא יכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או לכוין שיקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו כללו של דבר חייב אדם לתת עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיבא לידי עבודת הבורא ית׳ יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד (סי׳ רל״א) וראיתי לאנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת הבורא ית״ש (ועיין לקמן כלל מ״ס סי׳ ד׳) וזש״ה במשלי בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך. ובארתי שכוונת הכתוב שיהיה אדם כמו סומא שא״א לו להלך כ״א ע״י המושך אותו ובאם שילך יחידי יפול ויסתכן כן האדם יהיה בכל מעשיו שא״א לו לעשות איזה דבר כ״א ע״פ התורה. וזש״ה בהתהלכך תנחה אותך ר״ל התנהג אותך ואפי׳ בשעה שא״א לך לעסוק בתורה כגון בעת השינה תדע שהיא המתין עליך מלשון ואביו שמר. ואז תיכף בהקיץ כך היא תשיחך תיכף תשיח ותדבר עמך. וכמ״ש החסיד בחובת הלבבות לא ישן כ״א על יצועי אהבתו ואל יקוץ כ״א במתיקת זכרו ולכן תיכף כשיעור משנתו יאמר מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך אף שעדיין אין ידיו נקיות כיון שאינו מזכיר שום שם:

ב יתגבר על יצרו ויקום בזריזות ואסור לשכב כך במטתו כמתעצל וע״ז נאמר עד מתי עצל תשכב ונאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו. וידמה בדעתו אילו היה עליו עבודת מלך בשר ודם כמה היה זריז כ״ש עבודת הבורא ית״ש. ראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חורבן בהמ״ק ובענין חצות האריכו האחרונים בזה עפ״י ספרי המקובלים איכות זמן הצות (ועיין במג״א סי׳ א׳ סק״ד):

ג אף שראוי לכל ירא שמים לעמוד איזה שעות קודם אור היום בחורף וגם בקיץ להתפלל כותיקין עכ״פ חוב גמור הוא לקום שעה ולכהות חצי שעה קודם קריאת השמש לבהכ״נ כדי שיוכל להכין עצמו ולפנות ולהתפלל בצבור ובנקיות:

ד אע״פ שעדיין לא בירך ברכת התורה ואסור לדבר דברי תורה מ״מ מה שיוכל לקיים יקיים. ולכן יפנה מחשבתו לקיים מצות התלויות בלב ויכול האדם לקיים אותם בכל

רגע במחשבה וגם יקבל עליו לקיים כל מצות התורה הן מצות דאורייתא או מצות דרבנן בכל עת שתבוא לידו לקיים וכל הפורק ממנו עול מצוה א' שיאמר שיקיים כל המצות חוץ מזו אפילו היא מצוה קלה ה"ז נקרא רשע ועליו נאמר ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת ולא נאמר אשר לא יעשה אלא אשר לא יקים ר"ל שאינו מקבל עליו לקיים כל התורה (ב"ח נר"י) :

ה ואלו הן המצות התלויות בלב וחיובן תמידי ולא יפסקו מהאדם אפי' רגע אחד וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהם קיים מ"ע שאין קצבה למתן שכר של מצות : (א) להאמין שיש אלוה אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות ומחפצו ורצונו היה כל מה שהוא עכשיו ושהיה ושיהיה לעדי עד ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו התורה ולא נחשוב ח"ו שהיה במקרה אלא בהשגחה פרטית כי הוא ב"ה משגיח בכל העולמות וזהו מ"ע דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך כו' ופירושו תדעו והאמינו שיש לעולם אלוה המשגיח שהרי הוצאתיך מארץ מצרים : (ב) שלא נאמין בשום אלקים זולתו שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים כו' ואפי' מודה שהקב"ה שולט בכל העולם רק שידמה בדעתו שמסר הנהגת העולם למלאך או לכוכב או לאדם ה"ז מודה בעכו"ם וכופר בעיקר ובהקב"ה אלא יאמין שהקב"ה בעצמו ובכבודו משגיח בכל העולמות ואין למלאך וכוכב שום כח לעשות דבר בלתי רצונו ולכן נקרא אלהי אלהים : (ג) ליחדו שנא' שמע ישראל כו' ה' אחד ופירושו שמע ישראל ודע כי ה' שהוה הכל ברצונו והוא אלהינו המשגיח בכל העולמות הוא ה' אחד בלא שום שיתוף וענין אמונה זו בג' מצות אלו הוא שיקבע בנפשו שהאמת כן הוא ושאי אפשר בחילוף זה בשום פנים ואפי' אם יראה במופת תורך להיפך ח"ו יאמין שהמופתים הם שקר מוחלט וכמש"כ בפרש' ראה כי יקום נביא כו' ובא האות והמופת כו' לא תשמע אל דברי הנביא כו' כי מנסה ה' אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה'. והאמת מה שקבלנו מאבותינו כי אדם הראשון ראה בחדוש העולם ומסר למתושלח והוא לנח ונח לשם ולאברהם עד משה רבינו ע"ה וגם במשה רבינו ע"ה לא האמינו בו ישראל מחמת המופתים אלא מחמת שראו בשעת מתן תורה. ולא תמצא שכתוב אצל ישראל מפת אלא ויעש האותות אבל גבי פרעה כתיב תנו לכם מופת (וכלא כתי' כזכ נסי' סגדה פ"פ) ושם במעמד הגדול והקדוש והנורא אשר ראו כלם עין בעין יותר מששים רבוא גברים לבד מטף ונשים כמש"כ אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ופירושו כי אל הוא לשון חוזק כמ"ש אילי הארץ ואמר כי ה' הוא כח של כל הכחות כמ"ש הודו לאלהי האלהים ר"ל לכח של כל הכחות (ועיין דבר זה בארוכה בפ' א' מהל' יסודי תורה) ועל ג' מצות אלו ומכללם להאמין ביציאת מצרים ובכל האותות והמופתים שהראה הקב"ה על ידי משה ובנתינת התורה שבכתב ושבע"פ כל אשר בשם ישראל יכונה מחויב למסור גופו למיתה אכזריות כמו שקרה ש"ש אלפים ורבבות מישראל שלא להכחיש ח"ו דבר קטן או גדול מתורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיא הנקרא הקדושה שהיא הפירוש על תורה שבכתב כפי שקיבל משה רבע"ה בהר סיני הפירוש הזה מפי הקב"ה ומסר ליהושע וכן דור אחר דור וכן אנחנו מקבלים עלינו ועל זרעינו ודורותינו למסור גופינו למיתה על אמונה בלא שום פיקפוק ונפשנו ורוחנו ונשמתנו יעלו לעצמים למקום מחצבם : (ד) לאהוב המקום ב"ה שנא' ואהבת את ה' כו' וענין אהבה זו שישים האדם כל מחשבתו וכל מגמתו לאהבת השי"ת ויעריך בלבו כי כל התענוגים שיש בעולם מעושר ובנים וכבוד הכל כאין אפס ותוהו נגד אהבתו יתברך וכיצד יגיע האדם לאהבה זו הוא ע"י התורה כמש"כ ואהבת כו' ואח"ז אמר והיו הדברים האלה כו' שע"י התבוננות בתורה תתיישב האהבה בלבו והקובע מחשבתו בענינים הגשמים ובהבלי העולם שלא לשם שמים רק להתענג ולהשיג כבוד ביטל עשה זו וענשו גדול : (ה) ליראה מפני ה' ולשום יראתו על פניו תמיד כמ"ש את ה' אלהיך תירא . וענין היראה לידע כי אף שהקב"ה הוא נעלם מכל מ"מ רואה מעשינו ומבין מחשבותינו כי הוא בוחן לב ויודע כל תעלומות כמש"כ אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו : (ו) שלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העינים שנא' ולא תתורו אחרי לבבכם וכו' ואמרו חכמים אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות (ברכות פ"א) . ובכלל מינות הוא כל מחשבות זרות שהם היפוך דעת התורה ובכלל זנות הוא כל תאות העוה"ז שאם יסיח דעתו למלאות תאותו בדבר אחד ימשוך מזה שלעולם יתאוה לה . אלו מצות שיכול אדם לקיים בכל רגע (ספר החינוך בהקדמה סי' כ"כ סכ"ו י"ח פי"ט פל"ג ספ"ז) וממילא מקיים עוד מ"ע ולדבקה בו :

ו יקבל על עצמו בפרטות לאהוב כל א' וא' מבני אדם כגופו כמש"כ ואהבת לרעך כמוך ועי"ז תפלתו בכלל תפלות כל ישראל ויהיו לאחדים :

ז כששוכב ערום לא ילבש חלוקו מיושב דאז בהכ"ח יגלה גופו אלא יקח חלוקו ויכניס בו

ראשו חרוצותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום יהיה מכוסה וידקדק בחלוקו ללבשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ (סי' ב') ואל ימול הלוקו שחרית מיד השמש וילבש (סי' ד' מ"א סק ב'):

ח כשנועל מנעליו ינעול תחלה של ימין ואם יש בו רצועות לקשור אזי לא יקשרנו עד שינעול של שמאל ויקשרנו ואח"כ יקשור של ימין סימן לדבר תפילין דחשיבות התפילין היא בקשירה על יד שמאל (ט"ז סי' ב' ס"ק ב') לזה חלקו כבוד לרגל שמאל להקדים הקשירה וכשחולץ יחלוץ תחלה של שמאל וכשהוא רוחץ וסך ימין תחלה וכשרוחץ כל גופו ראש תחלה. (מ"א בשם כגמרא):

ט אסור לילך בקומה זקופה ולא ילך בגלוי ראש והכל כדי שיחול עליו יראת ה' ואסור להוציא מפיו דבר שבקדושה בגילוי ראש ואפילו כשמניח ידו עליו לא מהני אבל הנחת יד חבירו מהני (סי' ב' וצ"ח):

כלל ב דין נט"י לאחר השינה (סי' ד')

א אסור לילך שלא לצורך גדול בלא נט"י דכשהאדם ישן אזי כבא רוח רעה מקום להתדבק בו כי כן חפץ והשק הטומאה להתדבק באיש הישראלי להחטיאו אך כ"ז שהאדם ער ורוחו ונשמתו בקרבו א"א לו להתדבק כ"כ אם לא כשמסיר יראת ה' ממנו לגמרי ואז טמא טמא יקרא אבל בעת השינה שרוחו ונשמתו מסתלקים מן האדם ולא נשאר בו אלא נפש חיוני אזי שורה הה"ט עליו וכאשר יעיר משנתו והוזרת נשמתו אזי רוח הטומאה השורה על הגוף בע"כ הולך לו רק על האצבעות שהם קצוות הגוף משם אינו עובר אלא ע"י נטילה ולכן יכין כלי עם מים לפני מטתו וגם כלי ליטול בתוכו דהמים שנוטל ידיו רוה הטומאה שורה עליהם ולכן אסור ליטול על הקרקע במקום שבני אדם הולכין. וגם אסור ליהנות מהן ותיכף בקומו יטול ידיו ע"ז הסדר. יקח הכלי בימינו ויתנו ליד שמאלו ואז ישפוך מים על יד ימינו ואח"כ יקח הכלי בימינו וישפוך על שמאלו וכן ג"פ וע"י זה בע"כ הולך רוח הטומאה ממנו. אבל אם משכשך ידיו בנהר ג"פ ספק אם מהני לר"ר כי אעפ"כ יסור מ"מ של עולם שאינו הולך אלא ע"י עירוי וי"א דוקא בפירוגין. ולא יטול מטי שלא נ"ל ידיו שחרית (סי' ד'):

ב אסור ליגע קודם נטילה לפה ולחוטם ולעינים ולאזנים ולפי המבעת ולא בגינית של עבר כ"א ע"י הפסק בגד משום שרוח הטומאה שורה עליהן (כ"ח ע"ז ח"ר). לפי זה היה משמע דאם נגע באוכלין אסורים וכן הורה מורה א' אך נ"ל מדלא אמר הש"ס סתם יד לאוכלין התקין משמע דדוקא בגינית שבר אבל שאר אוכלין עכ"פ בדיעבד אין לחוש וכ"מ בכוף יומא נבי שמאי הזקן (וככדי שלכלך כמוש"ג מסור"ר הלי' כגיל דלים שכל דבר שאמרו רוח רעה שורה עליו מהני בדיעבד דבכ"י מ"ד סי' ו' כתב כא דאין שותפין בקגה יש אומרים כטעם משום דקיסמין נפרעים ממנו ולפי זה אפילו בדיעבד אסור וי"א כטעם משום רוח רעה ולפי זה בדיעבד מותר עכ"ל ככ"י):

ג מים שנעשה בהם מלאכה או שנשתנו מראיהן אע"נ שפסולין לנט"י לאכילה כמבואר לקמן בכלל ל"ט כשרים לנטילה זו וכן אם אין לו כלי שלם מותר ליטול אף מכלי נקוב וכן (מרב"ר קלסטין) או (מפ"ומס) אף שאין כאן כח גברא כמבואר לקמן בהל' נט"י כלל ל"ח וכן אפילו בפחות מרביעית (ד"מ בשם מרדכי וקך כתוב בלבוש בסדי"א) דמהני אף לר"ר ומ"מ לכתחלה יזהר בכולן אבל לנקות ידים במידי דמנקי כדלקמן כלל ז' לא מהני רק לתפלה אבל לא לרוח רעה כי בת תורין היא ומקפדת דוקא על ג"פ ועיין במ"א (שם):

ד דבר הגורם שישרה רוח הטומאה על הידים מספקא לן אם מחמת השינה וא"כ ה"ה הישן ביום חייב בנט"י או שמא הלילה לבד גורם כי בלילה הוא זמן שליטת המזיקין וא"כ אפי' הניעור בלילה צריך ליטול ג"פ או שמא דוקא שניהם גורמים דהיינו הישן בלילה דוקא ולכן מספק בין שניעור כל הלילה או הישן ביום יטול ג"פ בלא ברכה:

ה עוד קבלו הקדמונים שיש דברים הצריכים נטילה במים דוקא ולא במידי דמנקי אם יש לו מים מזומנים לפניו כדלקמן כלל ז'. היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו והחולץ מנעליו בידיו ואפי' הם נקיים לגמרי (כדאי' בסי' קנ"ח במ"א ס"ק כ"ו) והנוגע ברגליו והחופף ראשו והיוצא מבית הקברות ומי שנגע במת ת"ה אפי' לא נגע רק נכנס למת א' או המלוה את המת (מ"א שם ס"ק כ"א) והמפלה כליו אפי' לא נגע בכינה או בגופו והנוגע בכינה והמשמש מטתו והמקיז דם והמגלה (שם):

ו אע"פ דאין חיוב נטילה אלא הידים בלבד מ"מ מצוה שירחוץ גם פניו כי כל פעל ה' למענהו וכיון שהגוף נברא לעבוד ה' והוא לבוש של הנשמה שהוא נר ה' נשמת אדם מהראוי לכבד הלבוש כמו עבדי המלך ששומרים בגדיהם שנתן להם המלך מכל טינוף כן ראוי לרחוץ פניו שלא יהיה עליו שום דבר מאוס וכן במלבושים שלובש האדם ומכ"ש ת"ח צריך ליזהר שלא יהיה עליו שום דבר מאוס וטינוף ולא ילבוש בגדים יקרים כי זה מביא את

האדם לידי נאוה אלא ילבוש בגדים ממוצעים שלא יתבזה בעיני בני אדם ומכ"ש ת"ח שלא יהיה ח"ו בכלל כל משנאי אהבו מות . והעיקר שכל מה שיעשה האדם הכל ישים מגמתו ומחשבתו שהוא לעבודת היוצר וע"ז אמרו ז"ל כל מעשיך יהיו לשם שמים כו' :

כלל ג. דין טהרת גוף ומלבוש ומקום מכל טינוף :

א כתיב ברכי נפשי כו' וכל קרבי את שם קדשו וכיון שצריך האדם לברך את השם בכל קרביו אסור לברך עד שינקה הקרבים מצואה ומי רגלים ולכן יבדוק עצמו מגדולים ואם אין שם אדם מפנה ברחוב אבל לא בפני עכו"ם אבל להשתין מותר אפי' בפני אשה אם אין לו מקום וכשיכנס לבית הכסא יהיה צנוע ולא ידבר שם ולא ילכו שנים ביחד ויסגור הדלת ואם מפנה בשדה ישב פניו לדרום ואחוריו לצפון ולא יגלה עצמו יותר רק מה שצריך בשביל שלא יטנף הרגלים ולא ידחוק עצמו יותר מדאי שמביא לידי סכנה והולי ר"ל ויבדוק עצמו היטיב ולא ימהר לצאת כמו שעושין המון העם אלא ישהא שם עד שירגיש בעצמו שא"צ עוד (סי' ג' ד') :

ב יקנח עצמו היטיב ביד שמאל ולא באצבע האמצעי שכורך עליו תפילין ולא ביד ימין . ואיטר צ"ע (סי' ג' מ"א ס"ק מ') . וירחוץ פי הטבעת היטיב במים או ברוק כי צואה בפי הטבעת אע"פ שכשהוא עומד אינו נראה אם נראה כשהוא יושב אסור להתפלל ואפי' בדיעבד שעבר והתפלל אפשר דצריך לחזור ולהתפלל ולכן צריך ליזהר מאד (סי' ע"ו) :

ג וכן יבדוק עצמו ממי רגלים וכשהוא משתין יזהר מאוד שלא יגע בגיד בידו והוא איסור חמור מאוד ואמרו רז"ל כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם שדור המבול חטאו והוציאו זרע לבטלה והנוגע באמה הוא בא לידי חימום והרהור ואפי' מי שיש לו אשה אם היא נדה או שהוא בדרך אסור להתחכך באמה וכל אדם אסור אפילו נשוי ואשתו טהורה אם לא על ידי בגד עב אבל מותר לסייע שלא יטנפו בגדיו ולאחוז בביצים להגביה האמה קצת ויזהר שלא יפלו נצוצות על רגליו ואם נפלו צריך לשפשפם (סי' ג') וכל הנצרך לנקביו אסור אפי' בדברי תורה כל זמן שגופו משוקץ מן הנקבים (סי' צ"ב) :

ד כתיב הכון לקראת כו' וכתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים והכוונה לשמור עצמו מהנקבים שבין רגליו ולכן אסור להתפלל כשמרגיש בעצמו קצת שצריך לנקבים אפי' משער בעצמו שיכול לעצור עצמו שיעור שילך ד' מילין ואפי' אם ע"ז לא יוכל להתפלל בצבור מוטב לו שיתפלל ביחיד בנקיות ואם מתירא שיעבור זמן תפלה ומשער בעצמו שיוכל לעצור עצמו ד' מילין מותר להתפלל (דהיינו עפ"י גירסת רי"ף וכ"כ בתניא שגורס אם יכול לעמוד עצמו ד' מילין מותר וכ"ל שזה היה ג"כ גירסת רש"י שכתב ד"ה ועד כמה כו' מותר לכתחיל כו' עכ"ל) (סי' צ"ב):

ה אם אינו יכול לעצור שיעור ד' מילין ועבר והתפלל אם לגדולים תפלתו תועבה דהכי קים להו לחז"ל דכל שלא יוכל לעצור שיעור זה כבר נהפך המאכל במעיו לצואה וצריך לחזור ולהתפלל ואם לקטנים בדיעבד א"צ לחזור ולהתפלל (א) ודוקא תפלת י"ח צריך לחזור ולהתפלל אבל שאר ברכות בדיעבד יצא ומ"מ אסור לברך או ללמוד כל זמן שהוא צריך לנקביו והמשהה נקביו וצריך להם עובר משום בל תשקצו (שם) :

ו כתיב והיה מחניך קדוש וקבלו חז"ל שהיא מ"ע שאסור לדבר (ב) או להרהר בדברי תורה וקדושה במקום צואה או מבואות המטונפים או כל דבר המסריח כגון צואת התולים ושאר

נשמת אדם

(א) **כתב** המ"א ר"ס צ"ב דלקטנים בדיעבד יצא שכן משמע בגמרא דף כ"ג וברא"ש · וכתב הא"ר דלא דק דהא בגמרא שם איירי שמים שותתין על ברכיו באמצע תפלתו · ולא איירי כלל מנלך קודם לתפלה . וכ"ל דכוונת המ"א שכן משמע ברא"ש בגמרא דף כ"ג שכ' דלא הוי מצי לומר דכ"ע אם [נה] שהה אין חוזר לרא"ש ובשהה קא מיפלגי ולמר אחר דגברא דחוי הוא דלכ"ע הוי גברא חזי כו' דכיון דעל ידי שוש הפסק א"צ לחזור ולהתפלל א"כ שפיר מצי להתפלל · אע"פ שלא היה יודע שהיה יכול להעמיד עצמו מלהטיל מים עד שיגמור תפלתו עכ"ל הרא"ש . ואי איתא דבאינו יכול לעצור שיעור ד' מילין אפי' בקטנים תפלתו תועבה א"כ שפיר יש לומר דגברא דחוי הוא . שמא לא יוכל לעצור ד' מילין · א"ו משמע דס"ל לרא"ש דלעולם לקטנים אינו חוזר · ואמנם י"ל דהרא"ש אזיל לשיטתו שכתב ר"פ מי שמתו ליאוהו דהכולי ע"ם הולך לנקביו הוא דוקא גדולים · ועיין בסי' מ"ז שהש"ע לא הכריע שם וא"כ שפיר כתב המ"א דיש לסמוך בדיעבד . ועוד נ"ל דאפשר דטעמא שאמרו באינו יכול לעמוד שיעור פרסה תפלתו תועבה · משום דקים להו לחז"ל דאם אינו יכול לעמוד כשיעור זה כבר נהפך המאכל במעיו להיות צואה גמורה וכתיב וכל קרבי את שם קדשו ולפיכך תפלתו תועבה · זה נ"ש במי רגלים דמיא על תיא נפיק :

(ב) **לפי** מה דקיימא לן הרהור לאו כדיבור דמי · נסתפקתי אם הרהור ד"ת אסור מדאורייתא או רק מדרבנן. ומה שהביאני לכך שהרי כתב הב"י בסי' פ"ה בשם ר' מנוח בשם הירוש' דמותר להרהר בד"ת בבה"כ · וכתב ר' מנוח דלא פליג אגמרא דידן דאמרינן בהדיא בברכות כ"ד ובשבת ק"ן אר"י בכל מקום מותר להרהר חוץ מבה"כ ומרחץ דכי אמרינן אסור ה"מ לכתחלה כלומר לשום מחשבתו ולבו לחשוב דברי תורה אבל אם היה תלמודו שגור בפיו והרהר לאנסו מותר עכ"ל. וכתב שחילוק זה מבואר בזבחים ק"ב דאמר י"ב הא דינא מר"א בר"ש גמירנא בבית הכסא כו' ופריך והא"ר אסור להרהר בבה"כ . ופירש"י והיאך אמר ראב"ש הא דינא בבה"כ ומשני לאונסו שאני · פירש"י שהיתה שמועתו שגורה בפיו ומהרהר בה ע"כ · וכתב בדרישה דע"כ צ"ל דראב"ש הוציא מפיו דין זה דאל"כ מנא ידע רב א"כ כיון שסגורה כל כך ותקועה בלבו עד שא"א שיסיח דעתו ממנה מותר אפי' להוציא בשפתיו · ואם כן ע"כ

ו ושאר בהמה ועוף שידוע שצואתן מסרחת כגון צואת חמור הרכה לאחר שבא מן הדרך או צואת כלב וחזיר אם נתן בהם עורות וי"א דאף צואת תרנגולים שקורין אונדיקעס או וועלישע הענר אבל סתם בהמה ועוף אין צואתן מסרחת ומ"מ דיר בהמות ולול תרנגולין דינן כצואה וכן פי חזיר אע"פ שהוא נקי בוודאי וכן גרף של רעי ועביט של מי רגלים דידוע דהעביט מסריח יותר ממי רגלים ממש כל אלו דינן בצואה מה"ת (ז"ל תר"י עביט של מ"ר אסור לקרות כנגדו דכצואה דיינינן לה ואסור מה"ת בין זה בין מי משרה וכיוצא בו דבכלל מחניך קדוש הוי) ואסור עד שיכסה אותו כמש"כ ושבת וכסית כו' ואפי' בכיסוי שאינו קיים כגון שנפל עליו שלג או רוק עבה כל זמן שלא נימוח עד שלא נראה הצואה מותר ואם כיסה אפי' בזכוכית וביוצא בו אעפ"י שנראה כיון שהוא מכוסה מותר שהרי הכתוב לא הקפיד רק שיהיה מכוסה (סי' ע"ו ע"ז ע"ח פ"ט) :

ז אשפה שריחה רע ומים סרוחים (רין שטאקין) שברחובות אם מסריחים דינם כצואה ואסור מדאורייתא ולכן אותן המקדשים הלבנה ברחובות (וכין שטאקין) המסריחים מהצדדים אפי' הם ברחוק ד' אמות כיון שנמשכים גם מלפניו אסור כמלא עיניו ומכ"ש שצריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח ומוטב שלא לקדש כלל ולמצוה יחשב להם אם אי אפשר להם לקדש במקום נקי כאז"ל ובדבר הזה תאריכו ימים (סי' פ"ט) :

ח צואה אפי' מקטן אם אכל מיני דגן ויכול לאכול כזית בכדי שיכול גדול לאכול אכילת פרס שהוא ג' ביצים אסור ואם אינו אוכל לחם רק מאכל מקמח מבושל משערינן כדי שיוכל גדול לאכול מאותו מאכל אכילת פרס. ואמנם אם ידעינן בודאי שלא אכל דגן איזה ימים בקטן מותר אבל בגדול לעולם אסור (סי' פ"ל במ"א) ולא יקרא לכתחלה נגד תינוק דסתם תינוק מטפח באשפה ויש ליזהר אפי' בצואת קטן בן ח' ימים (עיין מ"א ריש סי' פ"א) :

ט אפי' כשהצואה וביוצא בו כבר נתיבש ואינו מסריח עדיין דין צואה עליו עד שתהיה יבשה כ"כ שאם יגלגלה תתפרך לפרורין דאז הוא כעפר ואז אם אינו מסריח מותר ואם נקרש מחמת הקור אפ"ה דין צואה עליו (סי' פ"ד) וצואה לחה אפי' אינה מסריח צריך להרחיק ד"א (סי' ע"ט מ"א ס"ק י"ג) :

י ספסל נקוב שמפנין עליו כיון שמיוחד לכך יש לו דין בית הכסא ואפילו בשעה שאין הגרף מונח התחיו ולא מהני מה שיכסה הנקב אלא צריך לכסות כל הכסא (פ"ג במ"א) וב"כ ב"י ודו"פ ומעי"ט וט"ז וא"ר וא"כ מה שכתב המרדכי והתרתי להם ר"ל שמותר להתפלל באותו בית ולא דיינינן לכל הבית לבהכ"ס כיון שיש בו בית מושב ובמש"כ א"ר ונרע מגרף דאעפ"י שהוא נקי דינו כבהכ"ס :

נשמת אדם מחיצות

הונת ר' מנוח ל"ד להרהר אלא אפילו לדבר מותר והוכיח עוד דין זה דא"כ כיון דהירושלמי איירי לאונסו אם כן אין שייך בזה מותר בדבר שהוא לאונסו · ולכן תמה על הש"ע שכתב רק דהרהור לאונסו מותר דהו"ל דאפי' דבור מותר ע"ש · ודבריו צ"ע מאד ואיך אפשר להתיר איסור דאורייתא דיבור בבית הכסא בשביל צער בעלמא דאפילו שבות דרבנן לא דחינן משום צער בעלמא כדאיתא בש"ע סימן שכ"ח · ולכן נ"ל דהא דמשני לאונסו שאני ר"ל שהיתה שמועתו כל כך שגור בפיו עד שלא בכוונה הוציא דין זה מפיו . ואף ההרהור היה שלא בכוונה וא"כ אין ראיה כלל מגמרא דידן אפילו להרהר לאונסו · ולכן כתב ר' מנוח בשם הירושלמי דלאונסו מותר להרהר (ובאמת ליתא דהש"ס שם בזבחים משמע דלאונסו מותר לכתחלה והיינו שא"ל לדחוק את עצמו במקום צער מדמשני לאונסו שאני דמשמע דלאונסו מותר דאם לא כן הו"ל לאונסו הוה) ואם כן יהיה ראיה מזה דהרהור אינו אלא מדרבנן ולכן התירו במקום צער כדמצינו בסימן שכ"ח גונח יונק כו' אבל אם הוא דאורייתא צ"ע · ובאמת כן משמע לשון תר"י במתניתין דבעל קרי וי"ל כשאסר ר"י הרהור כמו דבור לא אסר אלא גבי טינוף בלבד מקרא והיה מחניך וגו' מש"ה החמירו בו ואמרו שהרהור אסור עכ"ל · עוד כתב גבי מי רגלים לא אסרה תורה אלא כנגד העמוד דוקא שמה תוך היינו משום שמדברים דברי תורה עכ"ל . ולא כתב כמו שכתב רש"י בשבת ק"ן מדכתיב והיה מחניך משמע אפילו בהרהור · משמע דס"ל לתר"י דהרהור אינו אלא מדרבנן . ובזה נ"ל ליישב דברי ת"י הביאו הב"י סי' פ"ה בחולה שאין מטתו נקייה ואינו יכול לבטא בשפתיו יש לו להרהר בברכה ואע"פ שאינו יוצא ה' יראה ללבב עכ"ל . ועיין בסימן ס"ב בט"ז ומ"א בסי' פ"ה בדרישה והב"י תמה דבמקום מטונף גם הרהור אסור. והאחרונים נדחקו שר"ל שיהרהר שמאפר ע"ז שאינו יכול לברך · אבל לשון המדרש שהביא הב"י בסי' פ"ה לא משמע הכי ולפ"ז לק"מ דתר"י אזלי לשיטתם דהרהור אינו אלא מדרבנן ובמקום אונס לא גזרו · וכן לאנסו במרחץ ובהכ"ס דא"כ לא יוכל ליכנס לעולם למרחץ ובהכ"ס כיון שמשמועתו שגורה ותקועה בדעתו ולכן לא גזרו · ובזה א"ש ג"כ מה שהתירו בבית המלאי הרהור ואסרו בדבור ואם שניהם אסורים מדאורייתא מ"ש זה מזה · ולפ"ז א"ש ואפשר ג"כ שזהו דעת ס"ח שכתב במ"א בסי' פ"ה ס"ק ד' דאם נכנס בלבו הרהור אסה מותר להרהר בד"ת · אך יש לומר כדאמרינן מוטב להבר שיעשה איסור קל ולא יעשה חבירו איסור חמור וה"נ זה איסור קל כנגד הרהור עבירה · (ולענין אפרושי מאיסורא עיין בס"ק ט') :

ואמנם דעת רש"י בבירור דגם הרהור הוא מדאורייתא שכתב להדיא בשבת אהא דאר"י אסור להרהר בבהכ"ס דבעינן מחניך קדוש פירש"י מדלא כתיב ביה דבור אלא מקום חנייתך תהא בקדושה וטעמא משום דישראל מהרהרין תמיד בתורה . וכן כתב עוד שם דלעולם מחניך קדוש משום הרהור ולא יראה ערות דבר דאינו אסור אלא דיבור היינו כנגד ערוה עכ"ל ע"ש . וכן כתב הרא"ש בפ' מי שמתו במתניתין דבעל קרי וז"ל ר"י כו' ומשני התם משום מחניך קדוש כלומר הא דאסר ר"י הרהור לאו משום דכתיב ערות דבר דהרהור לאו כדבור אלא משום דכתיב והיה מחניך קדוש משמע אפילו בהרהור עכ"ל הרי להדיא דהרהור הוא דאורייתא . ולדעת תר"י נ"ל הא דמשני שם היינו מדכתיב והיה מחניך · ולא כתיב דבור בהדיא החמירו חכמים אפי' בהרהור מה שאין כן בערוה דכתיב בהדיא דבר לא גזרו חכמים · וצ"ל דתליא בפלוגתא דרשב"א ורא"ש בסי' ע"ט ס"ב . דלרשב"א קרא ולא יראה בך כו' קאי גם על צואה דכ"ז שרואה אותה ואינה מכוסה אע"פ

יא מחיצות בהכ"ס אם ריח רע מגיע לו או שהמחיצות אינם גבוהים י"ט לב"ע אסור ואפי' גבוהים י"ט כל הפוסקי' האחרונים אוסרים בדין צואה (סי' פ"ג) ודוקא שהמחיצה נעשה רק בשביל בהכ"ס אבל אם נעשה בשביל הבית מותר ואפי' הבהכ"ס חדש רק שהזמינו לבהכ"ס אסור לקרות בתוכו אבל כנגדו מותר ובהכ"ס ישן אע"פ שפינו ממנו הצואה דינו כבהכ"ס ומרחץ ישן דינו כבהכ"ס והיינו דוקא בית הפנימי שכולן עומדים שם ערומים אבל בית האמצעי שמקצתן עומדים ערומים ומקצתם לבושים אינו אסור רק לדבר דברי תורה ומותר להרהר וליתן שלום. ובבית החיצון שכולם לבושים מותר בכל דבר . אבל הזמינו למרחץ מותר אפילו בתוכו (פ"ד) :

יב כשם שמרחיקין מן הצואה כך מרחיקין מהריח רע אפילו אינה צואה וכל שדרך בני אדם להצטער מאותו ריח נקרא ריח רע ואפילו יש לו חולי שאינו מריח וכן סומא שאינו רואה כיון ששאר בני אדם יכולים לראות ולהריח אסור ואפי' בלילה דינו כביום (סימן ע"ט) נ"ל דדבר שטבעו ריח רע מותר ולא נקרא צואה אלא מה שנסרח מחמת עיפוש (כדאי' בפרק אין מדליקין מפני כבוד השבת שלא תאמר הואיל וריחו רע יהא טעון הרחק ד"א לפום כן נ"ל אין מדליקין וכ"מ בסוכה י"ב ע"ש) :

יג בד"א כשעדיין הטינוף במקומו אבל אם לא נשאר כאן טינוף אלא ריח רע כגון שהעבירו צואה בבית ועדיין נשאר הריח כיון שהוא ריח רע שאין לו עיקר מי שאינו מריח מותר (סי' ע"ט מ"א ס"ק ס') ואפי' המריח א"צ להרחיק אפי' מלפניו רק עד מקום שכלה הריח . ואם העבירו צואה לפניו כיון שאינו מונח במקום אחד יש אומרים דדינו כצואה ממש . וי"א דבזה סגי ד' אמות אפי' לפניו (עיין סי' ע"ו בב"י וד"מ שם) . ופי חזיר דינו כצואה עוברת אפי' עולה מן הנהר אין הרחיצה מועיל לו ודינו כצואה עוברת :

יד במה צריך להרחיק ד' אמות מכל צד כדכתיב והיה מחניך קדוש וקבלו חז"ל שמחנת של אדם הוא ד' אמות מכל צד אבל מלפניו צריך להרחיק במלא עיניו לב"ע (רק דהרא"ש ס"ל שהוא מדרבנן ולרשב"א הוא מדאורייתא כדלקמן סי' ט"ז) וצדדין שלפניו כגון (רין שטאקין) המסריחים הנמשכים לאורך הרחוב י"א דדינו כשלפניו (סי' ע"ט במ"א) וי"א דדינו כמן הצדדין וסגי בד"א (א"ר) ומה שרואה בלא הטיית ראשו לצדדין לכ"ע דינו כלפניו ולא מן הצואה בלבד אלא צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח :

טו היתה הצואה מונחת על מקום גבוה י"ט ורחב ד"ט על ד"ט (ג) או להיפך שהאדם עומד על אותו מקום והצואה מונח למטה אם אין מגיע לו ריח רע ואינו רואה אותה ואפי' יכול לראותה

נשמת אדם

שאינו במתכוין אסור וא"כ קאי דבר גם על צואה · שפיר יש לומר דהרהור מותר מה"ת · אבל הרא"ש אזיל לשיטתו דבצואה אפי' רואה ואינו מכוסה מותר אם אין במתכוין דולא יראה קאי רק על ערוה ולכן כ' דהרהור אסור מדאורייתא · עוד מצאתי בשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' סי' מ"ד וז"ל והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר . אז"ל בכלל אזהרה הזאת כי בהגותינו בתורה ובדברנו בתפלה יהיה מחנינו קדוש ולא יראה בנו ערות דבר לכך נצטוינו בזה להזכיר שם שמים בקדושה ולעסוק בתורה ותפלה בקדושה ושלא כו' אם הוא ערום וכן הזהרנו שיהיה המקום נקי כמ"ש ותפרת כו' וכסית את צאתך וכ"ש כי המוזהר שלא להזכיר ש"ש אם אין ידיו נקיות ואם נגעו ירחצם כו' ובלכתו בדרך ומסתפק אם הדרך נקי אל יזכיר שם שמים ואל ידבר ד"ת כו' ואז"ל כי דבר ה' בזה זה המדבר ד"ת במבואות מטונפות ואז"ל יהיב חכמה כו' שאילו ניתנה לטפשים היו מדברים בד"ת במבואות מטונפות עכ"ל · מכל זה נראה בבירור שדעת ר"י שאינו אסור מה"ת אלא הדבור · וכן משמע בי"ד סס"י רפ"ב ברמ"א שם שכתב דהרהור אסור משום כבוד התורה ע"ש :

(ג) **בגמ'** אמרינן היתה במקום גבוה י"ט יושב בצדו וקורא . וכ"כ כל הפוסקים סתם ולא נזכר כלל מרחבה . אבל הב"ח כ' והביאו המ"א בסי' ע"ט דדוקא ברחב ד' טפחים על ד"ט . ומצינו כיוצא בו בב"ב פ' בית כור במתניתין היו שם סלעים גבוהים י"ט כו' ואפ"ה כתב הרשב"ם שם דדוקא ברחב ד' טפחים אבל הט"ז שם כתב דדוקא התם שתהיה רשות מיוחד לעצמו לא הוי בפחות מד' טפחים אבל לחלק רשות לא בעינן רחב ד"ט רק כל שגבוה י"ט ומביא ראיה מפסלא ומגיטין ע"ז ע"ש · והנה הדמיון של הט"ז לפסלא ולגיטין צ"ע ותמוה מאד א"כ נמי נימא דמיצר וחצר דאמרינן בהדיא בב"ב כ"ו דמפסיק לענין טומאה · וא"כ וכי יעלה על הדעת כשתהיה צואה בשדה א' ויהיה מפסיק בינו לבין השדה מיצר או חצר שיהיה מותר בד"ת אפי' בתוך ד"א · וכן כשתהיה מפסיק חתיכת עץ שיש לו שם לווי דאמרינן בהדיא בגיטין (ע"ז) דאע"ג דאינו גבוה י"ט ואינו רחב ד' דהוי רשות לעצמו וכי נימא דה"ה לענין צואה וא"ד ענין זה לזה כלל · דלענין פאה כל שדה ושדה חייב בפ"ע · וכיון דאיכא מיצר וחצר הוי כ"א כשדה בפ"ע . וכן לענין טומאה הוי ב' בתים אבל בודאי שהם מחנה א' לענין צואה וכן פסלא ודבר שיש לו שם לווי דלענין גט אמרינן דלא בטיל לגבי חצר דאמרינן חד מקום מושלי אינשי · וכן במטה שם בגיטין כתב הכ"מ דמש"כ רמב"ם ורש"י דחולק רשות לעצמו כוונתו דכיון דעומדת גבוה י"ט לא קפיד הבעל על האויר · וכ"כ בתוס' שם ד"ה אמקום כרעי כו' וא"כ הדמיון של הט"ז צ"ע · וגם במטה שם י"ל דשם מטה רחב ד"ט וגם הא"ר משיג עליו דלאמת לענין שבת לא קי"ל כרבא אלא כרבה דפסלא אינו מחלק רשות ודוקא כשיש חיוב חטאת ביניהם :

ואמנם הסברא שכתב הט"ז דכל למעלה מי' מקרי רשות לעצמו באמת מצאנו ריש סוכה ובשבת למעלה מי"ט כזורק באויר · ובסי' שמ"ה זיזין הבולטין מן הכותל אע"פ שיש בהם ד' על ד' הוי כרמלית דאע"ג דלמעלה מי' אינו רה"ר גם רה"י אינו אלא כשיש למטה רה"י אזי עולה עד לרקיע מטעם גוד אסיק . וא"כ לענין צואה דלא בעינן רק שלא יהא ברשותו וא"כ אפילו כשהוא באויר גבוה י"ט מבחוץ לא נקרא מחנהו . ובאמת כן משמע מרי"ף ורמב"ם ורא"ש ורשב"א וטור וש"ע בכולם כתבו סתם היתה גבוה י"ט ולא כתבו כלום אם בעינן רחב ד"ט וכמה פעמים כתב לי הגאון בית מאיר דיותר יש ללמוד מסתימתן של ראשונים מפירושן של אחרונים · ועוד שהרי ריש סוכה תניא ר' יוסי אומר לעולם לא ירדה שכינה כו' וקי"ל דר"י נימוקו עמו . ואמנם צ"ע שהרי בנגעים פ' י"א מצורע שנכנס לבית כל הכלים אפי' עד הקורות טמאים וכ"פ הרמב"ם בפ"י מהל' צרעת והר"ש הביא שם תוספתא דלר"מ כלים התלוים למעלה מי"ט טהורים ואף שבר"ש הגירסא ר"י

אבל

לראותה רק שמעצים עיניו מותר לכ"ע דכיון שהוא ברשות בפ"ע ואינו רואה להדיא אין כאן לא משום מחניך קדוש ולא משום ולא יראה בך ערות דבר (ע"ט) אבל א"ר כ' דמדברי רשב"א משמע דוקא כשאינו רואה מחמת גובהו של מקום או עומקו אבל עצימת עין לא מהני:

טז אבל אם רואה הצואה לרא"ש ותר"י מותר דקרא דולא יראה בך ערות דבר לא קאי כלל על צואה רק על ערוה ובצואה אינו מוזהר רק על מחניך קדוש אע"פ שרואה אותה כיון שאינו במחנה והרשב"א אוסר דס"ל דולא יראה קאי גם על צואה אם אינה מכוסה כלל אע"פ שאינה במחנה אסור וכיון שהוא איסור דאורייתא אזלינן לחומרא. ולכן אסור לדבר דברי קדושה והוא מסתכל דרך חלון פתוח אם רואה האשפות (ורין שטאקין) שברחובות אע"פ שאין מגיע לו ריח רע. וצריך ליזהר בזה בשעת קידוש לבנה דרך חלון פתוח או על (גאנקעס) אלא צריך עכ"פ שיעצים עיניו ואז אם אין ריח רע מגיע לו מותר (נ"ל דבמקום שמסופק אם הוא אשפה מותר דהוי ס"ס שמא הל' כרא"ש ומ"מ נכון לשעלים עיניו מהיות טוב כו') אבל להרהר ד"ת מותר לכ"ע כיון שאינו ברשותו דגבי ולא יראה כתיב ערות דבר ודרשינן דיבור אסור הרהור מותר. ואם צואה בבית לא מהני שיוציא ראשו חוץ לחלון דשדינן ראשו בתר רובו ואם הכנים ראשו לחדר שיש בו צואה פשיטא דאסור שהרי הצואה בנגדו וכן הדין לענין ערוה (סי' ע"ד במ"א):

יז תיבה (ופאלאוואן) וביוצא בו עומד בבית גבוה י"ט ורוחב במשך ד"א המפסיק בין האדם לצואה יש להחמיר כדעת המ"א דאע"פ כן אסור אלא א"כ מפסיק מכותל לכותל אבל אם היו מי רגלים על הארץ או בכלי שאינו גרף בענין שאין בו אלא איסור דרבנן נ"ל דמותר לעמוד נגד המחיצה ולקרות ולברך אבל לא כנגד האויר דמחיצה הרחב ד"ט חשוב מחיצה להתיר

נשמת אדם

אבל בתוס' שלנו ושנדפס מהגר"א ר"מ וא"כ ת"ק דמתניתין ר"י וא"כ י"ל דאזלי לשיטתם דלר"מ דילפינן מארון ט' וכפורת טפח למחילות י' ע"ש בתוס' ולדידיה שפיר ילפינן מארון דכל למעלה מי"ט רשות לעצמו דהא לא ירדה שכינה למטה מי"ט. אבל לר"י דס"ל ארון וכפורת ח' ואלי ומחילות הלכתא גמירי לה ואפ"ה כתיב ונודעתי וע"כ צ"ל כיון דקיי"ל כר"י דאמות כלים באמת בת ה' ובוודאי קיי"ל ג"כ כרבי יוסי דמעולם לא ירדה צ"ל ע"כ דדוקא דומיא דהר סיני ואליהו ומשה אבל בק"ק שנבנה בשביל שתשכון שם השכינה כלו ברשות שכינה הוא וכן כל בית הכל רשות אחד כדאמרינן רש"י עולה עד לרקיע ולכן ר"מ אינו מטמא אלא התלוים בתוך י"ט לשיטתו. ות"ק דהוא ר"י לשיטתו דכל הבית רשות אחד. ור"ש דס"ל עד ד' אמות ס"ל דגובהו של אדם כשפושט ידו הוא ד"א. וא"כ כ"ז נקרא תושבו וטמא וא"כ כיון דמסתמא קיימא לן שם הלכתא כתנא קמא דמתניתין וכמו שפסק הרמב"ם באמת ואם כן יש לומר דה"ה לענין גולה עכ"פ כשהוא בבית למעלה מי"ט אסור דהכל רשות אחד. ואפשר שזה טעמו של רי"ף גאות הביאו הב"י בסי' פ"ז דפ' הלכה כרשב"א דכל הבית רשות אחד דמ"ש גובה מרחבה והרכה. ואמנם צ"ע דהא כל הפוסקים פסקו דלא כרשב"א אלא כרבא וכדאיתא בסי' פ"ז דאפי' גולה בבית מהני הרחק ד"א וא"כ שפיר י"ל דה"ה לענין גבוה למעלה מי"ט הוי רשות לעצמו וע"כ צ"ל דמצורע שאני דכתיב מושבו ועוד שהרמב"ם בפ"ב מהלכות תמידין ה"י דשולחן ארכו י"ב והיינו כר"מ ומסתמא ה"ה בכל הכלים:

ובאורה נראה שהוא מחלוקת הראשונים. שהרי הסמ"ג והסמ"ק והלבו הביאו הב"י בי"ד סי' רפ"ב שאם המזוזה למעלה מי"ט אין לחוש לטינוף שעל הארץ. וה"ה הרמב"ם הביאו הטור והש"ע בי"ד סימן רפ"ב חייב לנהוג כבוד בס"ת כו' ולא יגלה ערותו כו' אא"כ גבוה ממנו י"ט. ובירושלמי פרק היה קורא לא יעשה צרכיו וס"ת עמו בבית ר' ירמיה בשם ר"א אם כרך במפה או שהיה נתון בחלון שהוא גבוה י"ט מותר ע"ש. מכ"ז משמע דלמעלה מי"ט הוי רשות לעצמו ואין לדחוק שהירושלמי והרמב"ם מיירי ברחב ד"ט כמ"ש בגר"א בי"ד [illegible] דכוונת הרמב"ם שיעשה מחיצה גבוה י"ט דכ"ז אין במשמעות דבריו. ומה יענו בדברי הסמ"ג וסמ"ק במזוזה דשם מזוזות בפתח אינו ברחבן ד'. ועוד מה יועיל שמשך ד"ט כיון שאין רחב ד' ואעפ"כ כ' דאין לחוש לטינוף כ"כ. מיהו י"ל דז"א כדאיתא בשבת ד' ז' בלבינה זקופה דאפ"ה חשוב רשות ע"ש בתוס'. ואף אם נאמר דיש לחלק בין גולה המונחת שם דאינו אסור אלא משום בזיון כתבי קודש.

עכ"פ משמע דגם דעת הרמב"ם כן דלענין גילוי ערוה ובזיון כתבי קודש מטינוף אמרינן דלמעלה מי' טפחים אף דאינו רחב ד' הוי רשות לעצמו. ואמנם מדברי המרדכי הביאו המ"א בסימן שע"ו סעיף קטן ג' מוכח להדיא איפכא שכתב שמהר"ם היה עושה בכל לילה מחילות גבוה י"ט כדי שיוכל להשתין ובע"ש היה עושה מבעו"י וצריך לקשור שלא יהיה הרוח מניד. וכתב המ"א שהיה מחילה להתיר שהספרים היו מגולין למעלה מי"ט דאל"כ נ"ל מחילה י"ט וגם היה מותר לעשותו בשבת דאינו אלא כיסוי בעלמא. וכ"כ הב"י שם דמחילות מהר"ם היה להתיר. ולפ"ז ע"כ מוכח דס"ל דאפילו כשהספרים למעלה מי"ט אסור אלא במחילה דאל"כ ל"ל לטירחא זו שהרי לפ"ז לספרים שעומדים למעלה מי"ט לא צריך כיסוי. ופשיטא דל"ל מחילה לדעת רמב"ם וסמ"ג. ומה שעמד למטה מי"ט סגי בכסוי בעלמא אלא ע"כ דס"ל דלא מהני בלמעלה מי"ט ודלא כרמב"ם ובשלמא לענין עשיית צרכיו י"ל דס"ל דהחמיר טפי כדמצינו בס"ת אבל להתיר להשתין דלא מצינו לזה מקור בכולי הש"ס אלא משום בזיון כ"ק. וא"כ מ"ש מס"ת שעומד למעלה מי"ט ומזוזה אם לא שנאמר דמחמיר על עצמו היה (עיין עוד בס"ק ה' ובס"ק ו'):

אחר שכתבתי זה בא לידי תשובת חוות יאיר. וראיתי סימן קפ"ד ורמז שם ג"כ למתניתין דנגעים וכבר כתבתי דע"כ אין לדמות לנגעים. ועוד כתב וז"ל גם מלהזכיר היתר זה בלמעלה מי"ט. ומה שכתבו הרמב"ם וש"ע סימן רפ"ב בס"ת כוונתו גבוה ממנו ר"ל למעלה מראשו עכ"ל. ולענ"ד שאם נשוה דברי רמב"ם לסמ"ג במזוזה מוכח להדיא דא"נ רק גבוה מקרקע י"ט שהרי המזוזה הוא כנגד כתפיו ואם נאמר שחולק יותר טוב לומר דהרמב"ם מיירי בגבוה ורחב ד"ט או דהתם לא מיירי רק מכבוד ס"ת אבל לענין עשיית צרכיו חמיר טפי צריך עיון (וע' כלל נ"א בנ"א סי' ב'). ואמנם מה שיש לטעות בדברי הט"ז שאם מפסיק בינו לבין הגולה פחות מרחב ד"ט אפ"ה מהלק רשות לעצמו. ולענ"ד מעולם לא עלה זה ע"ד הט"ז דלא מצינו מקום חשוב פחות מד"ט בסוכה י"ד כיון דליתא בו שיעור מקום. ע"ש ברש"י ובעירובין ט"ז ג' מדות במחילות מג' עד ד' כו' אם היה פרוץ כו' ופירש"י דלא אלים עומד פחות מד' למשרי כנגדו כו' מד' עד י' כו' ע"ש ברש"י ובכלאים פ"ב מ' ח' דגדר גבוה י"ט ותריץ שעמוק י' ורחב ד' וסלע גבוה י"ט ורחב ד' וע"ש בתוי"ט בשם הר"ש דלגבי חריץ לא הוי הפסק אלא ברחב ד"ט משפתו אל שפתו ובגדר בעינן רחבו במשך ד"ט ועוביו כ"ש ובעירובין ע"ו וע"ת חריץ כו'. ולפ"ז הא דאיתא הכא בגולה

היה

להתיר כנגדו ואם המחיצה הוא יותר מן האויר דהוי עומד מרובה על הפרוץ נ"ל דאפילו בצואה יש להתיר בשעת הדחק נגד המחיצה ובלבד שלא יראה הצואה (ד) :

יח וכן הריץ המפסיק עמוק י"ט במשך ד"ט ורחבו משפתו לשפתו רחב ד"ט ה"ז כב' רשויות (אע"פ שבמחיצה סגי עוביו כ"ש עי' בפ"ב דכלאים מ"ח בתוי"ט שם ד"ה ולחריץ וצ"ע) :

יט והוא שהמחיצה הוא גבוה י"ט ברחב ד' מן הקרקע עד סוף גובה י"ט או אע"פ שפחות מג' טפחים סמוך לקרקע אין בו רחב ד' כגון שעומד על רגלים דקים דאמרי' לבוד אבל שלהן שלנו וכיוצא בו שעומד על רגלים ואין ברחבן ד"ט אע"פ שהן גבוהין י"ט לא הוי מחיצה להפסיק וכן דפים הקבועים בכותל שקורין (פאלינע) או (שאנק) אע"פ שגבוהים י"ט ואפשר אפי' רחב ד"ט לא הוי רשות לעצמו כיון שאין לו מחיצות המגיעות לארץ (ה) :

כ גרף או אפי' מי רגלים העומד בין תנור לכותל נ"ל דאסור לעמוד נגד התנור ולקרות אע"פ שהתנור מפסיק דכיון דהוא מתשמישי הבית בטל לגבי הבית וכן כל כיוצא בו אבל שאר כלי הבית שאינו מיוחד לבית נ"ל דמפסיקים עפ"י האופנים המבוארים בסי' י"ט (ועיין סי' נ"ה בש"ע ובב"י שם סעיף י"ט ובסי' קע"ח במ"א ס"ק ה' ועיין בנ"א מה שכתבתי סס"י ה') :

כא קיי"ל כל פחות מג"ט לארץ כלבוד דמי ולכן אם יש אויר מן המטה לארץ פחות מג"ט מותר להעמיד שם אפי' גרף דהוי כמכוסה וכן אם כפה על הגרף כלי אע"פ שיש בצד אחד בליטה ומכה זה אין הכלי נוגע בארץ אם הוא פחות מג"ט הוי כלבוד וא"צ שום הרחקה (סי' פ"ז במ"א) ומכ"ש אם כסה בחול ואפר או בבגד דמותר לקרות בסמוך לו ואפי' באותו בית מותר וכן אם הרחיק מהצואה כשיעור המבואר בסי' י"ד (שם) :

כב הא דמהני מחיצה לצואה דוקא שאינו מגיע לו ריח רע אבל אם ריח רע מגיע לו לא מהני המחיצה ולא כיסוי שגם מן הריח לבד צריך להרחיק ד"א (ע"ט) :

נשמת אדם

יצא

היה שם מקום גבוה י"ט או נמוך י"ט אינו שוה דלחלק רשות בגובה בעינן גבוה י' ורחבו ד' במשך ובחריץ בעינן ג"כ משפתו אל שפתו רחב ד'. או דמיירי שהצואה מונחת על אותו מקום גבוה ואז לדעת הט"ז אף שאינו רחב ד' וצ"ע :

(ד) כתב הב"ח בסימן פ"ז מטה החולקת גבוה י"ט ומחיצות מגיעות לארץ והגרף אחורי המטה מקרי מחיצה ושרי לקרות עכ"ל. וכתב המ"א שם וצ"ל דוקא כשהמטה חוללת מכותל לכותל אבל בלאו הכי לא חשיב מחיצה דלא עדיף מחלון קטנה וגדולה בסימן ע"ט ס"ג · וכ"מ בתר"י כו' וידוע דקיי"ל כרבנן עכ"ל · ודבריו תמוהים דודאי גם הב"ח לא התיר לקרות רק נגד המחיצה ובודאי מיירי ברחב ד' כמו שכתבתי בשמו בס"ק ג' וכדאיתא בעירובין פ"ז להדיא כל שהוא ד' כנגד העומד מותר וכנגד הפרוץ אסור וא"כ מאי ראיה מחלון קטנה וגדולה דהתם הקטנה פרוץ במילואו לגדולה ואין שם מחיצה כלל משא"כ הכא דעכ"פ נגד המחיצה מותר · גם מה שכתב והוכיח מתר"י שהקשו דאי מיירי במטה סתומה וא"כ מאי קאמר ר"י עשרה לא קמיבעיא לי ואביי השיב שפיר עבדת מי לא ידע זאת דמחיצה י"ט מהני · והק' המ"א למה לא הקשו תר"י קושיא זו דא"כ למה פליגי רבנן על רשב"ג ומזה הוכיח דלרבנן ניחא כיון דאינה חוללת מכותל לכותל · נ"ל דלק"מ דאדרבה ה"ק ר"י עשרה ודאי לא קא מיבעיא לי דבהא אפילו רבנן מודו ולכן הקשו תר"י פשיטא דלכ"ע מהני וצ"ל לר"י ולאביי לאשמועינן · וביותר צ"ע מה שכתב המ"א וידוע דהלכה כרבנן. ולא ידעתי מנין לו בפשיטו' כ"כ דהא כתבו תר"י וכ"כ הרא"ש דלפי' ר"ה גאון דאיבעיא אזלא אליבא דרשב"ג הלכ' כרשב"ג ואף שהרא"ש כ' כיון דהרי"ף לא הביא בעיא זו משמע דס"ל הלכה כת"ק · הא כ' הב"י די"ל אדרבה דמש"ה לא כ' דין דמטה דס"ל כפי' ר"ה גאון והל' כרשב"ג ולא הוצרכו להביאה דפחות מג' ודאי כלבוד וגבוה י"ט ודאי מהני וזה כבר כתבוהו ע"ש בב"י. וכן משמע דעת תר"י שסברי גם הוא מפרש כפי' ר"ה גאון. אלא דהגאון כ' דמיירי במטה סתומה שאין יכול לראות הצוא' וקמ"ל דאע"ג דאין רחבה ד' אמות מהני המחיצ'. דבריית' דהיה מקום גבוה י"ט י"ל שאני כיון דהצואה מונח על מקום גבוה וא"כ מונחת ברשות בפ"ע. והכא אשמעינן דגם מחיצה להפסיק מהני (ועיין בס"ק ג') ותר"י מפרשי' דמיירי אע"פ שיכול לראות הצואה אעפ"כ מהני המחיצה. וצ"ל דמחולקים במחלוקת רשב"א והרא"ש בסי' ע"ט סעיף ב' ובודאי סתם מטה אינה חוללת מכותל לכותל כדמשמע בפסחים ח' מטה החולקת וחוללת ע"ש משמע דמסתמא אינה חוללת ואעפ"כ כ' דהלכה כרשב"ג. ואיך כתב בפשיטות דידוע דהלכה כרבנן ומכ"ש די"ל דגם רבנן מודים שם. וכן מוכח ממה שכתבו תר"י לתרץ דברי הגאון דר"י קמ"ל דמהני מחיצה להפסיק ואי נימא דמיירי דוקא בחוללת ק' עדיין פשיטא כיון דמיירי גם שאינו רואה וכי מחיצה יעלה עד לרקיע או עד התקרה מכ"ש · וראיה מנגעים פ' י"ג מ' י"ב מצורע שנכנס לבית הכנסת עושים לו מחיצה גבוה י"ט על רחב ד"א ופירשו הר"מ והר"ש דזהו שיעור מקומו של אדם א"נ משום דתפלה תופס ד"א (וצ"ל דכ"מ דלפי' ראשון אף בבית אחר ושלא בשעת תפלה צריך דוקא ד"א ולפירוש ב' דוקא לתפלה) וע"כ התם אינו מפסיק מכותל לכותל דא"כ אפי' בפחות מד"א סגי ואעפ"כ סגי בגבוה י"ט ואף דהתם בעינן רחב ד"א היינו משום דכתיב מושבו אבל לענין צואה כתבו תר"י להדיא דלא בעינן ד' אמות רק מחיצה מפסק' וא"כ כ"ש דלא בעינן מכותל לכותל ואף דרש"י בשבת פ' ד"ה פסלא כ' עץ השוכב וממלא כל רחב ר"ה שאני התם דפסלא אינה גבוה י"ט. וגם אינו דומה לההיא דעירובין מתבן שבין ב' חצירות פירש"י שממלא האויר שבין ב' החצירות שאני התם דאם אינו ממלא דינו כפתח שבין ב"ח שאם רצו מערבין אחד ועוד דא"כ לא ימלא מחיצה המפסקת שתועיל בשדה דאין שם מחיצות: ולכן נ"ל כיון דר"ה גאון פסק כרשב"ג וכ"כ בש"ג בשם ר"ת וכ"כ דעת תר"י וכן י"ל שהוא דעת הרי"ף והרמב"ם כמ"ש הב"י. ומכ"ש די"ל דהא דאמר אביי שפיר עבדת דלא מיבעיא לך ר"ל דבזה אפי' רבנן מודו וא"כ לכ"ע מהני מחיצה י"ט ואפי' אינה חוללת ולכן במי רגלים דאינו אלא מדרבנן מותר נגד המחיצה אבל לא נגד האויר כדאיתא בעירובין כ"ש דכנגד המחיצה מותר ודוקא ברחבה ד' טפחים ולענין צואה בשעת הדחק נ"ל דכדאי הגאון ור"ת לסמוך עליהם. כ"ש די"ל דגם כ"ע מודים וילמוד הסתום מן המפורש ואם המחיצה הוא יותר מן הפרוץ מותר לכ"ע כדאי' בעירובין ע"ז ובסי' שס"ב ס"ט ובמ"א שם ס"ק ט"ז:

(ה) ז"ל המ"א בסי' רס"ו ודע דאם העגלה גבוה י"ט ורחבה ד' בלא הגלגלים הוי רשות יחיד גמור כו' ואם אין העגלה גבוה י' טפחים בעצמה אע"פ שעם הגלגלים היא גבוה י' טפחים אינו רה"י דהויא מחיצה שהגדיים בוקעין בו עכ"ל. ולפ"ז לדעת הב"ח שכתבתי ס"ק ג' דבעינן דוקא רשות לעצמו כמו לענין שבת א"כ הדפים הקבועים בכותל שקורין פאלינע"ה או שאנק אע"ג שרחבין ד' טפחים וגבוהים י' טפחים מהארץ אינן רשות לעצמו כדאיתא בסי' שמ"ה סעיף ט"ז זיזין היוצאין מן הכותל ויש בהם ד' על ד' הוי כרמלית (וצ"ע לדעת רשב"א בעה"ק דף י"א ע"א וע"ב דכתב דהוי כחורי רה"י ובקיעת גדיים אינה מעכבת בחורין ע"ש ועיין עוד במ"א סימן שמ"ה ס"ק ב'

כג יצא ממנו ריח מלמטה אסור ללמוד עד שיכלה הריח ואם לומד עם שאר אנשים ויצא מחבירו לא החמירו חכמים אפי' כשמגיע לו הריח כדי שלא יתבטל מלימוד אבל לברך ולקרות ק"ש אסור עד שיכלה הריח (שם) :

כד היו ידיו מלוכלכות מצואה ואין בו ממש רק חזותא בעלמא ונתיבש כבר עד שאינו מסריח מותר אפי' אינה מכוסה (מ"א ס"ק ג' סי' ע"ו) דאין שם צואה עליו :

כה היה צואה על גופו או על ידו אע"פ שהוא מכוסה בבגד אסור דדוקא כשמונח על הארץ מהני כיסוי אבל על גופו כיון דכתיב כל עצמותי תאמרנה וא"כ ה"ז דומה לצואה מגולה ומעצים עיניו עד שאינו רואה אפ"ה אסור ומ"מ בשעת הדחק יש להתיר די"א דדוקא דבר שנשמה תלוי בו דהיינו הפה והחוטם דכתיב כל הנשמה תהלל יה שמהפה והחוטם יוצא נשימה ולכן אם מגיע להם ריח אסור שבהם תלוי להלל השם אבל שאר איברים לא וא"כ דומה כאילו מונח הצואה בארץ דמהני כיסוי (עיין א"ר סי' ע"ו) וכ"ז בשאר הגוף אבל צואה בפי טבעת אסור לד"ה דבמקומה נפיש זוהמא טפי ומסריח ביותר ואפי' בדיעבד אם קרא ק"ש (ו) צריך לחזור אפי' אינה נראית כשהוא עומד כיון שנראית כשהוא יושב אבל מה שאינה נראית אפי' כשהוא יושב מותר שלא נתנה תורה למה"ש ובתפלה צ"ע אם צריך לחזור להתפלל :

כו היה צואה על בגדיו ומכוסה מותר ומ"מ יזהר כל אדם שיהיו בגדיו נקיים ודוקא בשאר בגדים אבל צואה המדובק בסנדלו כשהוא לבוש אף על גב שנתכסה על ידי עמידתו בארץ כיון שמתגלה בדרך הליכתו וגם הוא בטל לגבי הגוף אסור (ע"ו) :

כז שכבת זרע י"א דדינו כצואה וצריך לרחוץ מקום הלכלוך בגוף ויש אומרים דהמיר מצואה דאפי' כשהוא על בגדיו יש לרחצו או לפשטו שלא יהיה דבוק בו הטומאה ומכ"ש ח"ו בשנכשל על ידי קרי שתהיה לו למזכרת עון כידוע גודל האיסור (שם) :

כח מי רגלים בשעה שמשתין הוא או חבירו אסור מדאורייתא כמו צואה ואם אינו מקלח רק שותת טיפין כ' הרא"ש בפ"ג סי' ס"ז דאינן אלא מדרבנן אבל אחר שנפלו על הארץ או בכלי אינן אלא מדרבנן ולכן הקילו בו שאם יש בכלי רביעית מים או שהטיל לתוכו רביעית מים בכל פעם שהשתין בין שהשתין הרבה או מעט לא פלוג רבנן ומותר (פ"ז) :

כט נבלעו בקרקע או בבגד אם עדיין לח כ"כ שאם יגע בהם בידיו ויחזור ויגע בדבר אחר יתלחלח אותו דבר מעט דהיינו טופח ע"מ להטפיח אסור וא"ל מותר (פ"ג) ומ"מ כיון שאינם בעין ;.לא שנבלעו בבגד א"צ רביעית אלא כשמנגב ידיו באותו בגד נמצא שהוא טופח מן המים ולא מהם (סי' ס"ג במ"א ס"ק נ"ס) :

נשמת אדם

כעין קנה כו' ומ"ש המ"א שם דגש [illegible] שתחתיו הוי רה"י הוא ס"ס) . ומזה נלמוד לדינים אלו וכן מוכח לאורה מדברי מ"א בסי' שט"ו שהבאתי בס"ק ג' שעשה מחיצה בכל לילה ע"ש . ויותר טוב לו לעשות דפים רחבים ד"ט וגבוהים י' ולא היה צריך לטירחא זו בכל לילה אע"כ משמע דאפי' גבוה י"ט ורחב ד' לא מהני דכיון שאין כאן מחיצות :

והנה לפי הנראה דכיון דדבר שהוא רשות לשבת הוי נמי רשות לענין צואה לכ"ע עיין ס"ק ג'. לפ"ז כלי שדפנותיה גבוהים י"ט ורחב ד"ט אע"ג שמגולה למעלה וצואה בתוכה מותר לקרות שהרי לענין שבת חולק רשות לעצמו וראיה מבוררת בשבת דף ז' דמ"ש תוכה מעל גבה כמו בעגלות המשכן דאמרינן בהדיא דתוכן רה"י . ואף דבסי' שי"ד כ' רמ"א דוקא במחזקת מ' סאה היינו לענין בנין וסתירה דל"ש בכלים ואם מחזיק מ' סאה לא מקרי כלי והוי אהל . וכן לענין טומאה בעינן דוקא אהל להפסיק ובפחות מזה הוי כלי וע"ש בסי' שי"ד בביאורי הגר"א . אבל לענין צואה דלא בעינן רק רשות בפ"ע א"כ כיון דהוי רשות לשבת ודאי דמהני ג"כ הכא. ולפ"ז כ"ש דמועיל לענין עשיית צרכיו דהא איסור צואה הוא מדאורייתא וכעין זה כתב המ"א בסי' ר"מ ס"ק י"ט . ולפ"ז צ"ע על הרמ"א שם שכתב דדוקא ארגז מחזיק מ' סאה וגם זה הניח בצ"ע. וכ' בתשובה סי' ל"ד מדכתבו הפוסקים טלית על ארגז הוי כלי בתוך כלי ושם הארגז הוא גדול ואפ"ה לא מקרי רק כלי ולכן כתב דצ"ע להתיר אפי' במחזיק מ' סאה . וכ"ז צ"ע דלענ"ד הדבר פשוט דאם רק גבוה י"ט ורחב ד' מהני . ובאמת בגמ' לא נזכר ארגז אלא גלימא אקמטרא ופירש"י ארגז כמו ביחזקאל כ"ז בגנזי ברומים ות"י קמטריא וע"ש ברש"י שהם ארגזים שמניחים בו תכשיטים וידוע דאין דרך להניח תכשיטין בארגז גדול כ"כ . וראיה לזה מטעם דבהדיא איתא בגמ' דמפסיק לצואה כדאיתא

אבל בס"ק ג' וכ"ש לענין עשיית צרכיו וא"ל דכלי בטל לגבי הבית דהוי מתשמישי הבית וכמ"ש בש"ע סי' נ"ה לענין תיבה שבבהכ"נ נ"ל דל"ד דדוקא מה שהוא צורך לבית כמו תנור שעומד בבית דדומה לתיבה העשויה לצורך בהכ"נ ע"ש בב"י בשם רשב"א אבל כלים שבבית לא בטילי וראיה ברורה ממטה שבתוך הבית כדאיתא בגמ' סוף מי שמתו . וע' בי"ד סי' רפ"ב בט"ז ס"ק ד' ובנקה"כ [illegible] ואי"ה בכלל נ"א סי' ב' אאריך בזה :

(ו) צ"ע בצואה בפי טבעת דאסור אם הוא מדאורייתא או דרבנן . וממ"ש בתו' כ"ד ע"ב דר"ה פסק כרב חסדא לחומר' אע"ג דר"ה הוי רביה משמע ודאי שהיא מדאורייתא' ונר"א אסור מה"ת משום כל עצמותי ואם כן הרי אין מחנהו קדוש . דדוקא לר"ה דס"ל כל הנשמה כ' כרשב"א דס"ל כיון דמכוסה ה"ל מחנהו קדוש משא"כ לר"ח דכל אבר ואבר בודאי הוא מחנה לעצמו כיון שבו תלוי ג"כ ההילול . ובזה נ"ל לדחות ראיית הפ"ח בסי' ע"ו דכ' דכיון דקיי"ל שאר איברי' רואים הערוה מותר וא"כ מוכח דלא קי"ל כר"ח ול"נ דאין ראיה דדוקא בערוה דלא כתיב מחנהו רק לא יראה וזה ל"ש אלא בעיניו וכן בלבו דשייך בו ראיה כמ"ש ולבי ראה כו' משא"כ בשאר איברים אבל בצואה דכתיב מחנה וכיון דהילול שייך בכל איברים לא מהני כיסוי שהרי בצואה דבוק בבשרו ואינו קדוש . וכן משמע מדברי ראב"ן הביאו א"ר שכתב מצא צואה במקום הנקב חוזר ומתפלל וכ' א"ר שמפרש הא דמצא צואה במקומה היינו במקום הנקב . וכבר כתבו תוס' בעירובין ס"ד דבשאר ברכות או שקרא ק"ש במקום מ"ר א"צ לחזור כיון שהוא מדרבנן . וכ"כ בש"ע ס"ס ע"ו ע"ש במ"א . וא"כ משמע דצואה בפי טבעת הוא מדאורייתא אסור . אך צ"ע מ"ש צואה על בשרו מכוסה מותר לי"א ולמה באותו מקום לכ"ע אסור מדאורייתא . ורש"י ביומא שכתב הטעם משום שבאותו מקום עדיין לח הוא ומסריח . וכ"כ הרמב"ם הלכה י"א פ"ג

ל אבל הכלי שמשתינים בו תמיד וכן גרף של רעי אם הוא של חרס או עץ אפי' רחוצים יפה ואין בהם ריח רע ואפי' כפאן על פיהם דינן כצואה ואסור מדאורייתא ולא מהני הטלת מים אבל של מתכות או זכוכית וכלי חרס מצופין אבר ורחוצים יפה גם מבחוץ כיון שאינן בולעים אלא מעט ואין בהם ר"ר אין אסור אלא בשעה שהתוך שלהם מגולה לפיכך אם כסה הפה או שכפאן על פיהם מותר. ואם רחוצים יפה מבפנים ואין להם ריח רע אפילו כפיה א"צ ויש להחמיר בכל גרף כמו בבית הכסא שם סימן פ"ז (ועיין פ"ח):

לא כיון דצואה מדאורייתא אסור לכן כל ספק שנולד בו אזלינן לחומרא ומי רגלים כיון שאינו אלא מדרבנן אזלינן לקולא כדין כל ספק דרבנן ולפיכך ספק צואה באשפה אסור דחזקת אשפה שיש בו צואה וספק צואה בבית מותר דחזקת בית שאין בו צואה וספק מי רגלים אפי' באשפה מותר ולעולם אזלינן בתר המצוי שאם קטנים בבית מסתמא הטינוף מהם אפי' במי רגלים (ע"ו):

לב היה יודע שהיו כאן מי רגלים ונסתפק אם הטיל לתוכן רביעית מים וביוצא בו נ"ל כיון דאתחזק איסורא אפילו מדרבנן אזלינן לחומרא ומ"מ בשעת הדחק שיתבטל עי"ז מק"ש ותפלה מותר לסמוך על הפוסקים דאפילו באתחזק איסורא אזלינן לקולא (ועיין בכללי ס"ס ומה שכתבתי שם):

לג התפלל ומצא צואה אם המקום ראוי להסתפק בו ופשע ולא בדק כיון דתפלה במקום קרבן זבח רשעים תועבה וכן ק"ש כיון שהיא דאורית' ואין בו חשש ברכה לבטלה חוזר וקורא אבל בהמ"ז וכ"ש שאר ברכות נ"ל דא"צ לחזור ומשום מי רגלים פשיטא דא"צ לחזור ולברך ואם אין המקום ראוי להסתפק כלל אפילו בתפלה אין צריך להזור (ע"ו) (ז) וכן בכל מקום שאסור לקרות אפילו אם אינו אלא איסור דרבנן בק"ש צריך לחזור ולקרות אבל בתפלה כיון שיש חשש ברכה לבטלה דוקא בעבר אדאורייתא. ובשאר ברכות אפילו עבר אדאורייתא א"צ להזור. ואפי' בתפלה דוקא במזיד (וע' בנ"א סי' ו' ז' פ"ג וסס"י פ"כ):

מי

נשמת אדם

מפני שהיא לחה ויש לה ריח רע וא"כ טעם האיסור הוא דאע"פ דבאותו מקום מהני כיסוי היינו ביבישה ואין לה ריח רע. וכ"כ הרמב"ם שם ולא היה לה ריח רע מפני קטנותו או יבשתו אבל בטור וש"ע כתוב צואה על בשרו ואינו מריח ריח רע ובאמת לכ"ע אפי' לדעת רמב"ם דס"ל דאין הפסקה ושינוי רשות מועיל לר"ר כדאיתא בש"ע סי' ע"ט היינו כשמגיע לו הריח אבל כשאינו מגיע לו הריח נראה דלכ"ע מהני כיסוי. אבל הטור אף שהוא הפס כדעת הרמב"ם. וכן הש"ע שכ' דעה זו בסתם בסימן ע"ט כתבו בצואה על בשרו ואינו מריח ר"ר דמשמע דאע"ג דיש לו ר"ר מ"מ כיון שאינו מריח מותר אם היא מכוסה. וא"כ צ"ע למה יהיה באותו מקום אסור מדאורייתא יותר מצואה דעלמא שיש לו ר"ר ומכוסה רק שאינו מגיע לו הריח. אבל א"א דבאמת הוא מדרבנן וכפשטא דליסנא דגמרא במקומה נפיש זוהמא טפי א"ש. וא"כ י"ל דהראב"ן ס"ל דאפי' בעבר אדרבנן חוזר ומתפלל וכמ"ש הכ"מ בקרא בתוך ד' אמות של קבר דבודאי אינו אלא מדרבנן ואפ"ה חוזר. ולפ"ז לפסק הש"ע בסימן ע"ו דבמי רגלים אינו חוזר צ"ע אם חוזר משום צואה בפי טבעת. ואמנם מדברי רמב"ם משמע דדוקא בק"ש אבל בתפלה דוקא בהתפלל ומצא צואה. שהרי רפ"ג מהלכות ק"ש כ' כל מי שקרא במקום שאין קורין בו חוזר וקורא. וכתב הה הכ"מ בשם רמ"ך דדעת הרמב"ם אפי' בעבר על איסור דרבנן. וכן מוכח שם הל' ג' שכתב בזימון לבהכ"ס אין קורין ואם אמר על השני וזה דהוא איבעיא דלא איפשיטא אין קורין לכתחילה ואם קרא יצא מוכח להדיא דבזימון לבהכ"ס חוזר אע"ג דאינו אלא מדרבנן. ובפרק ד' מהלכות תפלה בהלכה ז' כ' כיסוי ערוה כו' לא כסה לבו והתפלל יצא. ובהלכה ח' לא יתפלל במקום הטינופת כו' כללו של דבר כ"מ שאין קורין בו ק"ש אין מתפללים בו כו'. ובהלכה ט' המתפלל ומצא צואה במקומו הואיל וחטא ולא בדק חוזר ומתפלל ע"ש. הרי להדיא דאם עבר על דרבנן אינו חוזר ומתפלל דאל"כ הו"ל לכתוב ג"כ כללו ש"ד כל מה שחוזר בק"ש חוזר בתפלה. ועוד שהרי לבו רואה ערוה פסק להדיא דיצא. ולפ"ז הש"ע דפסק במ"ר אפי' בק"ש אינו חוזר משום דאינו אלא מדרבנן א"כ נראה דה"ה בצואה בפי טבעת א"צ להזור בתפלה דהיכא דאיכא ברכה אינו חוזר. עוד נראה לי דאם התפלל בתוך ד"א של ריח רע אע"ג דמדינא צריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח כדאיתא בריש סי' ע"ט מ"מ בדיעבד יצא דאינו אלא מדרבנן. ובזה מיושב מה שהקשה בא"ר ריש סימן ע"ט על הסמ"ג דכתב בפלוגתא דר"ה ור"ח בריח רע שיש לו עיקר דהלכה כר"ח דתניא כוותיה. ולמה לא כ' נמי מטעם דקי"ל להחמיר. כמו שכתב בפלוגתא דצואה על בשרו. וראיתי שגם הרא"ש כ"כ וגם עליו יל"ד כנ"ל ובזה א"ש דאדרבה דמהראוי לפסוק כר"ה דהוא רביה דר"ח כמש"כ הרי"ף. אלא דר"ה פסק כר"ח לחומרא ר"ל כיון שהוא איסור דאורייתא אבל להרחיק ממקום שכלה הריח ד' אמות אינו אלא מדרבנן וראוי לפסוק כר"ה ולכן צריך ליתן טעם דתניא כוותיה. ועוד שהרי הרמב"ם פסק בלא"ה דאין צריך להרחיק אלא עד מקום שיכלה הריח. ובדיעבד סמכינן על הרמב"ם ומ"מ בק"ש ראוי להחמיר לחזור ולקרות שהרי הרמב"ם ס"ל אפי' בדר"כ חוזר בק"ש. ומצאתי בירוש' חלה פ"ב דף ז' ר"ה אמר עומד אדם על הצואה ומתפלל ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בצואה ישב ולא קינח אסור וצ"ע שהוא נגד גמרא שלנו דר"ה ס"ל צואה על בשרו מותר. ומזה הוכחה גמורה לדעת הי"א שכתב הרא"ש דגם ר"ה ס"ל דאסור ולא התיר אלא במקום שהכסית מאליה:

(ז) נ"ל דאפילו ברכת המזון שהיא דאורייתא ובירך במזיד אפ"ה א"צ לחזור דלא כע"ת הביאו א"ר סי' קפ"ה שכתב כיון דתוס' ורא"ש מסופקים אם דומה ק"ש וברכות לתפלה לענין צואה. ולכן כ' דברכת המזון כיון שהוא דאורייתא הוי ספק דאורייתא ולא הבנתי כלל דבריו דמה"ת בודאי אע"פ שחטא מ"מ יצא וגם בתפלה אינו אלא קנסא דרבנן כיון שפשע דאל"כ מה בין שוגג למזיד. ואפי' לדעת הרמב"ם דאין מברכין באכל איסורין כדאיתא בב"י סי' קצ"ו משום מצוה הבאה בעבירה. וע' בסוכה ל' בתוס' שם דהוא דאורייתא. מ"מ הכא אין כאן מצוה הבאה בעבירה כלל כמ"ש תו' דדוקא באוכל טבל דע"י האכילה הוא יוצא ידי מצוה וכן בכל האיסורין וה"ה לברך שאם לא אכל לא היה מברך אבל הכא ל"ש זה וכ"מ ומדיוק מאד דברי הש"ע שהרי בסי' ע"ו כתבו הטור והש"ע גבי ק"ש בפשיטות דאם קרא במקום שראוי להסתפק מצואה חייב לחזור ולקרות ובסי' קפ"ה כתב בבהמ"ז דתוספות ורא"ש נסתפקו אם צריך לחזור ולא הכריע שם בש"ע. א"ו דלענין ק"ש שאין כאן משום ברכה שאינה צריכה הכריעו לחומרא. ובאמת בברכות של ק"ש אינו חוזר אבל בברכת המזון אע"ג

מסול

לד מי שברי לו שאינו יכול לעצור עצמו מלהפיח מוטב שיעבור זמן ק"ש ותפלה ולא יתפלל ממה שיתפלל בלא גוף נקי ואם עבר זמן תפלה אנוס הוא ומתפלל תפלת תשלומין כדלקמן כלל כ"ז. ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה רבה לק"ש ומברך עליהם (סי' פ'):

לה אע"ג דאסור בד"ת במקום מטונף ובמרחץ מ"מ לאפרושי מאיסורא מותר ולכן בע"פ אחר חצות כשרואה שמגלחין במרחץ מותר לומר אין מגלחין דלשון זה אינו לשון הוראה אע"ג דממילא נשמע דאסור אבל אסור לומר בלשון הוראה לומר אסור לגלח דזה הוא תורה (ובש"ע סי' פ"ה קוצר במקום שהיה לו להאריך) ואם שואלין איזה דבר תורה אסור להשיב אין

נשמת אדם

שהוא דאורייתא לא הכריעו משום השם ברכה ואין כאן ספק דאורייתא דמדאורייתא כבר יצא (מה שהשיג א"ר עליו דלא הוי ס' חסרון ידיעה אינו מובן דפשוט דכוונת ע"ת כיון שאין אנו יודעין כמאן הלכתא אלא שלא דקדק בלשון אך באמת דאין כאן ספק דאורייתא כלל) ומה שכתב הב"ח סוף סי' ע"ב דלכן סתם הטור שם והשוה ק"ש לתפלה משום דס"ל דאין חילוק כלל בין ק"ש לתפלה כמבואר בסי' ע"ח ובסי' פ"א ופ"ה וס"ה עכ"ל הב"ח. לא הבנתי שהרי גם תוס' ורא"ש קיימין בשיטה זו לענין שהה כדי לגמור את כולה דאין חילוק בין תפלה לק"ש והלל ומגילה ואפ"ה לענין זה שקרא נגד צואה מסתפקים וא"כ אין מכאן הכרע ועיין לעיל סימן ו':

אך נ"ע אם יש לדמות דין זה להא דתמורה ז' פלוגתא דאביי ורבא וקיי"ל כרבא דכל מה דאמר רחמנא לא תעביד ועביד לא מהני כיון דעבר אהורמנא דמלכא · א"כ י"ל ה"ה הכא כיון שהמצוה נעשה באיסורא לא יצא ועיין מזה בחו"מ סי' ר"ח בקונה קנין באיסור. ע"ש בסמ"ע וש"ך וט"ז שחלקו דדוקא אם יש איסור בענין מצד עצמו שא"א לעשות כי אם ע"י האיסור. ועיין בי"ד סי' ר"ל ובתשו' מהרי"ט סי' ס"ט הביא ראיה לזה מפסחים ס"ג השוחט הפסח על החמץ עובר בל"ת. וכתבו תוס' בשם ריב"א דהפסח כשר דהא לא שינה הכתוב לעכב · ובתוספתא תניא דכשר ע"ש. וכ"פ הרמב"ם בפ"א מהלכות קרבן פסח. ואמנם המג"א שם מביא ירושלמי תני חזקיה לא תשחט כו' דם זבחי התורה קראה אותו זבח ע"ש. ולפ"ז מוכח איפכא דאפי' אין איסור גורם למצוה אפ"ה פסול דאל"כ ל"ל זבחי ולפ"ז נראה לכאורה דתלי בפלוגתא. וכן יש להביא ראיה להיפך מהא דמנחות נ"ג אמרי' המחמץ המנחה פסול דכתיב לא תאפה חמץ. מתקיף לה רבינא ואימא למיקם גברא בלאו ואפסולי לא מיפסיל ע"ש. הרי מוכח דאע"ג דהאיסור הוא מצד עצמו אעפ"כ כשר ודלא כט"ז:

וראיתי שם למג"א שהקשה דמירושלמי שהבאתי משמע דאי לאו זבחי הו"א דפסול דעבר אהורמנא דמלכא. ומהא דמנחות שהבאתי דפריך רבינא ואימא כו' ואפסולי לא מיפסיל ומשני מנה תהיה הכתוב קבעה חובה מוכח דאי לאו קרא הו"א דכשר. עוד הקשה שם דבמנחות נ"ט איתא לא ישים שמן ואם שם פסול יכול לא יתן לבונה ואם נתן פסול ת"ל כי חטאת פרש"י כגומר אפי' נתן מ"מ קרוי חטאת מוכח מזה דאי לאו קרא הו"א דפסול וכנית בצ"ע ע"ש במג"א. וכ"ל לתרץ דהא איתא שם ת"ר לא ישים שמן ואם שם פסול יכול לא יתן לבונה ואם נתן פסול ת"ל כי חטאת יכול אף בשמן ת"ל היא ומה ראית כו' · וע"ש בתוס' שכתבו דשם דף ד' דריש מינה דרשא אחריתי. והיינו דאיתא שם דמנחת חוטא שקמץ שלא לשמה פסול מדכתיב לא ישים כו' כי חטאת היא והיא משמע מיעוטא ולפ"ז אי לא ריבוי דחטאת הו"א שפיר דאם נתן לבונה פסול מדכתיב היא דהוה מיעוטא אבל אי לאו משום מיעוטא דהיה לא הוי צריך הריבוי דחטאת. דבלא"ה ידעינן דאע"ג דעבר אהורמנא דמלכא כשר כקו' רבינא בלא תאפה חמץ דהתם לא כתיב היא שהרי כל המנחות כשרים ג"כ שלא לשמן חוץ ממנחת חוטא דכתיב מיעוטא פריך רבינא שפיר ואימא למיקם גברא בלאו וכשר. ולפ"ז גם הקושיא שהקשה מג"א מדם זבחי נ"ק שהרי בפסח כתיב פסח הוא כדאיתא בזבחים ז' ע"ש ואף דלא גמרינן מיניה אלא שינוי בעלים ושינוי קדש מ"מ מדכתיב ועשית פסח הו"א דכל מה שנאמר בו מעכב והו"א דה"ה בשוחט על החמץ פסול כדאיתא בפסחים נ"ט · דאי לאו קרא הוי מרבינן דנוהג אף בפסח שני ושפיר הוצרך הירושלמי ללמוד מדם זבחי דכשר ומתורץ קושית המג"א. ואמנם נ"ל דאין ראיה כלל מקדשים לשאר מצות דבקדשי' היכא דלא שינה הכתוב לעכב כשר · משא"כ בשאר מצות ולא תמצא שם בסוגיא דתמורה אי עביד מהני שום קו' מקרבנות דאין דומה כלל לשאר מצות · וא"כ י"ל דאדרבה בכל המצות אי עביד לא מהני. ואפי' לפי' תוס' ע"פ תוספתא דשוחט על החמץ כשר היינו משום דלא שינה הכתוב לעכב והא דהוצרך הירושלמי ללמוד מדם זבחי י"ל דס"ל דהו"א דועשית פסח הוקשו כל עשיותיו להדדי ובפסח כתיב מיעוטא זבח פסח הוא כו' ואף שראיתי בתשובת מהרי"ט סי' מ"ט שהביא ראיה מהא דשוחט על חמץ אפלוגתא דאי עביד מהני צ"ע. ואמנם לדעתי יש ראיה ברורה דבכל המצות יצא כדאיתא בשבת דף ק"ו בקורע על מתו דאע"ג דחייב מ"מ יצא ידי קריעה כדאיתא בי"ד סי' ש"מ. וכתב שם הטור והב"י דפריך בירושלמי דכשם שאין יוצאין ידי חובתן במצה גזולה משום דהוי מצוה הבאה בעבירה אף קריעה זו שקרע בשבת מצוה הבאה בעבירה ואמאי יצא ומשני תמן גופיה עבירה ברם הכא הוא עבר עבירה. ופי' ב"י כלומר ל"ד למצה גזולה דהתם גוף המצוה שהיא המצה היא עבירה שהיא גזולה אבל הכא גוף החלוק אינו עבירה. אע"פ שהמעשה שהוא עושה בו הוא עבירה לא מקרי מצוה הבאה בעבירה כמוציא מצה מרה"י לרה"ר אע"פ שעבר בה עבירה יצא ידי חובתו ע"ש בב"י. וכ"כ הש"ך שם והוא כמו שכתבו תוס' בסוכה (ל) ד"ה מצוה וחילקו בין גזל לאסירה. והקשו ע"ז דא"כ מצה של טבל שהיא גופה עבירה למה צריך קרא אך לפי מה שכתבו תוס' שם ד"ה לא קניא שחלקו בע"א. דדוקא במצה דבעי' לכם ולא נקנה לו מקודם אלא ע"י מעשה שלו שאוכל עכשיו. ונמצא שלולי עבירה לא היה יכול לקיים המצוה ולכן לא יצא וא"כ גם ממצות טבל לק"מ שהרי האיסור של טבל לא סייע לו בעשיית המצוה. וכ"כ הריטב"א שם בהדיא בהלכות סוכה וכן בקורע בחלוק הגזול שחייב לקרוע בבגד שלו. וא"כ א"א לצאת אלא שעי"ז יקנה הבגד וא"כ המצוה לא נעשה אלא ע"י העבירה משא"כ באסורה וכן טבל וכן בקורע בשבת שאין החילול שבת מסייע למצוה כלל ולפ"ז ל"ש מצוה הבאה בעבירה מדאורייתא אלא דוק' בגזל שעדיין לא קנאו כדין וכמ"ש הריטב"א בהדי' שם:

וירושלמי זה הואיל דאתי לידן נפרשהו. הביאו הרשב"א בהלכות שבת דף ק"ה על מתני' הקורע על מתו כו' וז"ל בעון קומי ר' בא היך מה דאת אמר תמן השוחט חטאתו בשבת כיפר ומביא אחרת ואמר אוף הכי לא יצא ידי קורעו אלא כר"ש דר"ש אומר עד שיהא נצרך בגופו של דבר. נ"ל פירושו ע"פ התוספתא ס"פ פ"ה דפסחים וז"ל חטאת היחיד ועולת היחיד ששחטן בשבת לשמן וזרק דמן שלא לשמן חייב שהורצו הבעלים עכ"ל. וכ"ל דע"כ יש ט"ס בתוספתא וצ"ל וזרק דמן לשמן דאם זרק שלא לשמן ע"כ לא הורצו הבעלים שהרי חטאת ששחט שלא לשמו פסול ואפי' עולה לא עלתה לבעלים אע"כ דצ"ל וזרק לשמן מדיהיב טעמא שהורצו הבעלים משמע אבל אם לא זרק דמן שלא הורצו הבעלים פטור מחטאת ורמב"ם בפ"ב מהלכות שגגות כ' דהשוחט קרבן יחיד בשבת בשוגג חייב חטאת והבשר מותר בהנאה ואין זורקין את הדם עבר וזרק דמן לשמן עלו לבעלים. וכ' הכ"מ שהוא מתוספתא שהבאתי (וצריך עיון שהעתיק התוספתא זרק שלא לשמן) והנה מדתני בברייתא כיפר ומביא אחרת וליכא למימר דאע"פ שהיה יביא אחרת משום קנס דא"כ יביא חולין לעזר'. וא"ל דמביא אחרת ר"ל על השחיט' דא"כ הול"ל כיפר ומביא חטאת אבל מדתני ומביא אחרת משמע שצריך להביא קרבן על מה שהיה מתחייב זה מתחלה דחטאת זה פסול ועכ"ל נ"ל דה"פ כיפר ר"ל אם זרק הדם אבל לכתחלה

אסור

אין משיבין דלא גרע מהרהור אבל במקום דמותר להרהר ואסור לדבר כגון בבית אמצעי של מרחץ שמקצתן עומדים לבושים ומקצתן ערומים דלא אסרו אלא הדבור מותר להשיב אסור או אין משיבין. דכיון דאינו אומר טעמו של דבר הוי כהרהור (ח):

לו אסור ליתן שלום בבהכ"ס ובמרחץ ואדם ששמו שלום מחלוקת בין הפוסקים י"א דאסור לקרותו בשמו ונכון לבלוע המ"ם ויאמר רק שלו בלא מ"ם רק שיבליע בדיבור ויש נוהגין לומר שלון ומבליע המ"ם (ט) וכן נכון להחמיר שלא לומר רחום וחנון דיש אוסרין:

לז עזרא ובית דינו תקנו שאסור לבעל קרי בין לאונסו ובין לרצונו בלימוד וק"ש ותפלה עד שיטביל עצמו במקוה או במ' סאה אפילו שאובין או לשפוך עליו ט' קבין מים וכיון שלא נתפשטה תקנה זו מפני ביטול פריה ורביה ומפני ביטול תורה לכן ביטלו לתקנה זו ומ"מ אנשי מעשה נוהגין בתקנה זו אם לא שאינו יכול לאונסו:

לח יש מקומות נוהגות הנשים שכל זמן שהם בימי נידות קודם ז' נקיים שלהם אינן מתפללות ומברכות וזה מנהג שאין לו יסוד ואפי' במקומות שמחמירים מ"מ מיום א' דסליחות נכנסי' לבהכ"נ ומתפללות אבל במדינתנו נוהגין היתר לעולם ומברכות ומתפללות ומ"מ לא יסתכלו בס"ת בשעה שמגביהים אותה להראות לעם. ונ"ל שלא יכנסו לבית הקברות עד שיטבלו (סי' פ"ח):

כלל ד דין שאסור בד"ת נגד ערוה (סימן ע"ד ע"ה):

א כתיב ולא יראה בך ערות דבר קבלו הז"ל שהוא אזהרה שאסור לדבר ד"ת נגד ערוה ל"ש כשערותו מגולה או ערוה מאיש אחר ופשיטא מאשה בין א"א בין פנויה ואפילו קטן בן ט' שנים וקטנה מבת ג' שנים ואפילו מקטן בן יומו יש אוסרין אם לא לצורך מילה:

ב כל גופה של אשה מה שדרכה להיות מכוסה נקראת ערוה ולכן כשמגולה ממנה טפח אסור (א) בדברי תורה אפילו אינו מסתכל כלל בה ואסור לקרות כמלא עיניו אבל פניה וידיה כפי

נשמת אדם

אסור לזרוק הדם אלא יביא אחרת דקנסו חכמים כיון דעבר על דאורייתא. וא"כ ה"נ בקריעה לא יצא וחייב לקרוע עוד דדוקא התם אם זרק עלתה לו דא"א להביא חולין לעזרה משא"כ בקריעה. אבל לר"ש דס"ל מלאכה שאין צריך לגופה פטור וא"כ לא עשה איסור דאורייתא ויוצא ידי קריעה משא"כ לר"י והשיב תמן קנסו משום שהוא גרם לעצמו שעשה חטא משא"כ בקריעה והשיב דז"א דגם התם הוא אינו גורם עכשיו שהרי אותה תורה להביא חטאת אלא ע"כ דדוקא לר"ב יצא ידי חובתו (והמפרש שם היה עומד על דרך זה ונטה ממנו) עכ"פ מוכח דאף אם נעשה עבירה עם המצוה יצא חוץ מדבר שע"י המצוה נקנה לו כמו במצה גזולה והקורע בחלוק גזול וע' מה שכתבתי בכ"א הל' נדרים שאלה א' באחד שנשבע שלא ליתן גט ושאם יתן יהיה בטל ואחר זה נתן שהארכתי בדין זה:

(ח) בש"ע סימן פ"ה העתיק לשון הרמב"ם דלאפרושי מאיסורא מותר לומר בלה"ק ובעניני קודש. וכתב המ"א בשם הכ"מ וז"ל כההוא דא"ל ר"מ אין סכין בשבת והיה די שיאמר לו אל תסוך או איני רוצה שתסוך אעפ"כ א"ל בלשון הוראה עכ"ל. עוד כתב בשם הר"ן וז"ל אפילו בלא אפרושי מאיסורא שרי לומר עשה לי כך וכך אע"ג דממילא הוי הוראה דהא א"ל טול בכלי שני ותן אע"ג דילפינן מינה דהספרו זהו בישולו עכ"ל · ול"ע דמלשון מ"א והכ"מ משמע דבכל גוון מותר להפרים מאיסורא שהרי א"ל אין סכין בשבת והי ס"ד שהתיר לעבור איסור דאורייתא בשביל שיזכה הבירו דלא מלינו אלא להתיר איסור קל שלא יעבור הבירו על דאורייתא. כדאי' בשבת דף ד' ובש"ע סי' ש"ו ע"ש במ"א ובתו' שם. ועוד דהא מעשה דר' בשבת מ' ע"ב בחמי טבריא היה וביטול בחמי טבריא אינו אלא מדרבנן. וכן מעשה דר"מ שם שבקש להדיח קרקע ולהוך כ"ז אינו אלא מדרבנן כדפירש"י שם להדיח. ואיך ס"ד להתיר דבר שהוא איסור דאורייתא כדי שלא יעבור חבירו איסור דרבנן. א"ו דלא הותר אלא לומר בלשון שלילה אין סכין ואין מדיחין וכן טול בכלי שני דהדיבור גופא אינו דברי תורה אלא שנשמע מזה ממילא אבל שיאמר לו אסור לסוך ואסור להדיח אסור כדאיתא בר"ן פ' כירה בשם רמב"ן. וכ"כ רמ"א דאפי' הלכות מרחץ אסור. וכתב דלא קיי"ל כהדא ירושלמי דאיתא התם דר"מ השיב אסור ע"ש. וכ"ל שזהו כוונת הכ"מ שסיים וז"ל וז"ם רבינו ואפי' בלשון קודש ובעניני קודש כלומר שיאמר הדין כמו שעשה ר"מ עכ"ל. כוונתו דוקא בלשון זה מותר וכ"כ הר"ן בפ' כל הצלמים דבמקום דמותר להרהר מותר לומר אסור ומותר דאינו אלא כהרהור כיון שאינו אומר טעמו ע"ד. מוכח דבמרחץ דאסור להרהר אפי' זה אסור. ומ"ש המ"א בשם הכ"מ דא"ל ר"מ אין סכין בשבת לשון זה אינו לא בגמ' ולא בכ"מ אלא אין סכין אבל אין סכין בשבת אפשר דאסור דזה לשון הוראה גמורה ונ"ל דכוונת המ"א דבשבת א"ל אין סכין:

אך ל"ע שהר"ן כתב שם לחד תירוץ כשילא ר"ג ממרחץ א"ל משיבין אבל במרחץ אפי' זה אסור · וכ"כ תוס' שם וא"כ ק' מ"ש מאין סכין ואין מדיחין ונ"ל דלשון זה הוי ד"ת ממש כמש"כ הר"ן שם · אבל כשאומר על מעשה שחבירו רוצה לעשות אין עושין זה דהדבור גופא לא הוי ד"ת מותר ולפ"ז כששואלין לו דבר תורה במרחץ אסור לומר אין משיבין דזה הוא ד"ת ממש וכן אסור לומר אסור ומותר רק שיאמר אין עושין זה:

(ט) המ"א בשם הב"ח וכן הכריע הפ"ח דאסור והט"ז בסי' פ"ה כ' כיון דאינו אלא לסי' ואינו מכוין להזכיר שם הבורא מותר וע"פ בפ"ת סי' פ"ה שכ' הרבה ראיות דשלום אינו שמו של הקב"ה וכולם יש לדחות דמש"כ דאל"כ היאך התירו ליתן שלום לעובדי כוכבים. ז"א דבודאי לעובדי כוכבים ניתנין כל' לע"ז וזה מותר לכ"ע כמ"ש הב"ח. ומש"כ ראיה מסוטה י' דאמרי' שמשון ע"ש הקב"ה נקרא ופריך אלא מעתה לא ימחה ומשני אלא מעין שמו וע"ש בתוס'. וא"כ כיון דקיי"ל דשלום נמחק א"כ ה"ה דמותר לומר במקום טנופת. ומדויל ידיה משתלם שהרי כתב שם דמסכים לראב"ד דרחום אסור אע"פ שרחום נמחק. ואמנם נ"ל דהכי מוכח משום שהרי לא הקשה המקשה לא ימחה אלא מדקאמר על שם הקב"ה נקרא. אבל כדמשני מעין שמו לא הקשה לו מידי. וא"כ הרי חזינן אפי' הוא מעין שמו מ"מ אין בו קדושה כלל. וא"כ כ"ש מי שאינו נקרא כלל בשם שלום ע"ש הקב"ה אלא לסי' בעלמא דאין בשם גופו שום קדושה אך כיון שהאחרונים כתבו לאיסור לכם שומעין שאמרו להחמיר:

(א) ב"ב כל הפוסקים דבפחות מטפח מותר ואף שרמ"א כתב די"א דאפי' פחות מטפח אסור כבר כתבו הב"ח וא"ר דאף דעת רמ"א כן ע"ש וכן מוכח מלבוש תלמידו שכ' כדעת המחבר. וכ"ל דאפי' לדעת בגמ' אינו אלא מדרבנן דלא מסתבר כלל לומר דמה שהוא נקרא ערוה מה"ת לאחרים לא יהיה ערוה

כפי המנהג שדרך באותו מקום לגלות הידים לא נקרא ערוה כיון דרגילין בזה אין כאן הרהור וכן פרסות רגליה במקום שדרך לילך יחף מותר אבל זרועותיה ושוקה אפילו רגילין בכך כדרך הפרוצות אסור:

ג אפילו אינו מסתכל בה ואפי' מכוסה בבגד דק רק שנראית מתוכה ואפילו יש הפסק חלון של זכוכית בינו לבין הערוה ואפי' היא בחדר אחר כיון שנראית אסור ואפי' אם מעצים עיניו ואם הערוה אינה מכוכה אסור שהרי לא נאמר ולא תראה ערוה ג.לא ולא יראה ר"ל לא יראה הרואה (ת' רשב"א) וכיון שנראית אסור אא"כ מחזיר גופו ופניו לצד אחר ואז אפילו הוא בכמוך לו מותר שהרי אינו נראה לו ובלילה אע"פ שאינו נראה לכל אדם מ"מ אם ביום היה נראה אסור:

ד אע"ג דלענין דברי תורה לא נקרא ערוה אא"כ מגולה טפח היינו כשאינו מסתכל בה אבל להסתכל באשה אפילו באצבע שדרך להיות מגולה כיון שמסתכל בה להנות עובר בלאו דולא תתורו וגו' ואחרי עיניכם. וגדול עונשו מאוד עד שאמרו אפי' יש בידו תורה ומע"ט לא ינקה מדינה של גיהנם:

ה שערות בנשים ערוה ואסור בד"ת ודוקא מנשואות שיש בהם איסור תורה לילך בגילוי (מדכתיב ופרע ראש האשה מכלל שהיה מכוסה) אבל בתולות שמותרין ודרכן לילך בגילוי ראש מותר וצ"ע מנכריות כיון שאינן מוזהרות לכסות שערן אם דומין לבתולות:

ו קול באשה ערוה דהיינו בשעה שמזמרת אבל דבורה לא מיקרי ערוה ואפ"ה אסור לכוין להנות מדבורה שהרי אפילו בבגדיה אסור להסתכל להנות ומ"מ אם הוא בדרך והוא אנוס כיון דלא מצינו דמקרי ערוה מדאורייתא מותר לקרות ולברך. דאל"כ כיון שאנו שרויין בין הנכרים נתבטל מתורה ותפלה. וע"ז נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך (ב"י בשם מרדכי):

ז כל מה שנקרא ערוה אין חילוק בין נשים אחרות לאשתו דאפי' טפח מגולה באשתו אסור בד"ת ולכן צריך ליזהר בשעה שמינקת ומגלה דדיה דאסור בד"ת וכ"ש מאשה אחרת. וי"א דבשוק אפי' באשתו ובפחות מטפח אסור לכ"ע דקרוב לערוה יותר משאר איברים:

ח אפילו אשה אסורה לקרות ולברך נגד ערות אשה אחרת אבל נגד שאר גוף של אשה יש אוסרין ויש מתירין (עיין א"ר סי' ע"ס):

ט כיון דערוה בראיה תלי רחמנא ומצינו לשון ראיה בלב כדכתיב ולבי ראה הרב' חכמ' לכן אפילו כשלבש הלוק כיון שאין הפסק בין לבו לערותו אסור עד שיהדק בידיו הכתונת בין לבו לערוה והעומד במים צלולין והלב הוא חוץ למים יסתכל בחוץ ומותר לברך ולקרות כיון שערותו עכ"פ מכוסה במים ולבו ברשות אחר רק שיכסה ראשו דאסור לברך בגילוי ראש (ועיין כלל א' סימן ז') אבל אם גם הלב הוא במים כיון שהוא עם הערוה במים אסור לברך עד שיחבוק בזרועותיו תחת לבו. ואם המים עכורין שאין איבריו נראין בהם מותר לקרות והוא בתוכן ובלבד שלא יהיה ריחו רע ולא מהני אם מכסה לבו כ"ז שערותו מגולה אבל כשהערוה מכוסה אע"פ שלבו מגולה מותר ובלבד שיפסיק בינו לערוה (נ"ל דה"ה בראה ערוה דרך חלון או נגד דק וכיוצא בו כיון שהערוה מכוסה מותר להעלים עיניו ולברך כן משמע סי' ע"ה במ"א ס"ק ט') ויש לסמוך ע"ז באלו דברים שאינם ערוה מה"ת (ועפ"ח סי' ע"ד):

י ודוקא לבו אבל שאר איברים הרואים הערוה מותר ולכן אפילו הולך בלא מכנסים רק שחוגר עצמו בהגורה על חלוקו להפסיק בין הלב אע"פ שירכותיו רואים הערו' מותר דל"ש ראיה בשאר איברים ובלבד שלא יגע בשרו באמה אבל אם נוגעים בבים מותר (סי' ע"ד ב"י):

יא היה ישן עם בניו במטה א' והם מבן י"ב שנה ובת י"א שנה וכ"ש עם אחר ובשר שניהם נוגעים זה בזה צריכין להפסיק ממתניהם ולמטה ולא מהני ההזרת גופם זה מזה אבל עם אשתו כיון שהיא כגופו אם מהזירי' גופם ופניה' זה מזה מותר ונכון להחמיר גם באשתו (סי' ע"ג):

יב מדכתיב ערות דבר קבלו הז"ל דדוקא דיבור אסור אבל הרהור מותר נגד ערוה ואעפ"כ כיון שאסור לדבר (סי' פ"ס במ"א):

יג אם שמע איזה ברכה אף ע"פ שמתכוין לצאת בו אינו יוצא דליכא למימר שומע כעונה

נשמת אדם

לבעלה דמ"ש. אע"כ דאינו אלא מדרבנן משום הרהור. והנה מילתא דפשיטא דשער וקול אף דאמרי' דהוי ערוה היינו מדרבנן. שהרי לא מצינו בקרא שנקרא ערוה אלא כיון דמצינו שהוא דבר נוי באשה כפירש"י שם לכן אסרו חכמים. וה"ה פחות מטפח. ולפ"ז צ"ל דאף דקיי"ל בש"ע ס"ס ע"ה דאפילו עצימת עינים לא מהני היינו דוקא בערוה ממש אבל במה שאינו אסור אלא משום שלא יבא להרהר כיון שמעצים עיניו מותר אך צ"ע בטפח מגולה וכן שוק שמצינו בקרא שנקרא ערוה כדכתיב תגל ערותך. צ"ע אם הוי ערוה דאורייתא. וכ"מ אם מהני עצימת עינים. ועוד נ"מ לפי שכתבתי בכלל ג' סימן ל"ג ובכ"א שם דדבר שאסור מה"ת בתפלה צריך לחזור. וא"כ צ"ע. ומלשון הרמב"ם שכ' כל גוף אשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא כו' משמע דוקא כשמסתכל אסור אבל כשמעצים עיניו מותר ובערוה כ' עד שיחזיר פני ומשמע דאינו אלא מדרבנן וצ"ע:

כלל ה דין כללים בברכות :

א לאחר שגופו ולבושו ומקומו טהור יכין עצמו לברך הברכות וצריך האדם ליזהר מאוד שיברך ביראה ובכוונה רצויה ושלא יברך ח"ו שום ברכה לבטלה כגון שא"צ כלל לברכה זו או אפילו לגרום ברכה שא"צ כגון שיכול לפטור בברכה אחת וגורם לברך עוד ברכה כגון שהניח תפילין של יד ומפסיק בשיחה ואז חייב לברך עוד הפעם על של ראש • והמברך לבטלה עובר על לא תשא מדרבנן אבל המוציא ש"ש לבטלה עובר על מ"ע את ה' אלהיך תירא וכתיב אם לא תשמור ליראה את השם הנכבד והנורא כו' כי זה הוא מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כי אם בדרך שבח וברכה מה שמחוייב אבל לא לבטלה ויירא ויזדעזע איבריו בשעה שמזכיר השם ולא שם המיוחד בלבד אלא כל השמות שאינן נמחקין המיוחדין לשמו הגדול ב"ה ואפילו בכל לשון אסור (כדי להלהיב לב אנשים לגודל הזהירות בזה אעתיק מעשה רב. גדול אחד הנגיד ושמע בב"ד של מעלה קול רעש גדול פנו מקום לצדיק א' שנפטר וקבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ס"ת בזרועו ושאלוהו קיימת מה שכתוב בזה ואמר הן קיימת מצוה ראשונה שהיא פו"ר לא להנאתך אלא לש"ש ואמר הן אמרו מי מעיד כך ובאו כמלאכים שנבראו ממצות אשר עשה עד אין מספר והעידו בו זה אומר נבראתי ממצוה זו וכו' אח"כ הביאו לפניו ארבעה טורים ושאלוהו קיימת תורה שבע"פ ואמר הן ומי מעיד ובאו כמלאכים כנ"ל אח"ז שאלוהו שמרת מלהוציא ש"ש לבטלה וידוס הזרו ושאלו אעתיק ולא א"ל ולא מידי והכריזו אהר עדות ובאו גדודים מלאכים לבושים שחורים והעידו זה אומר נבראתי ביום פלוני כשהוציא אזכרות כך וכך בתפלה בלא כוונה וזה אומר כך ויקרעו שמלותם כל בב"ד ש"מ וגם אני קרעתי ואמרו טיפה סרוחה איך לא יראת כו' ונגמר דינו או לבוא לגיהנם או לחזור ולבוא בגלגול ובחר בגיהנם מבגלגול עכ"ל. ואיך לא ישים האדם אל לבו להזכיר השם ביראה ופחד ובכוונת הלב) עי' בח"מ סי' כ"ז דהמקלל בשם שקורין הנכרים להקב"ה לוקה ומש"כ הש"ך בי"ד סי' קע"ט ס"ק י"א דבלשון הול מותר למחוק היינו לענין מחיקה דוקא וכן כתב רבינו ירוחם נתיב י"ד חלק ה' בהדיא דאפילו בלע"ז חייב לקללו) והמוציא ש"ש לבטלה חייב נידוי ואפי' השומע חייב לקללו אם הוציא במזיד ואם נכשל בלשונו והזכירו או שנזכר שכבר בירך ברכה זו יאמר תיכף ומיד בשכמל"ו או יאמר אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ או גדול ומהולל מאד וכיוצא בו ואם אמר בא"י יסיים למדני חוקיך דמיחזי כקורא פסוק ואם כבר אמר אלהינו יסיים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמר ג"כ בשכמל"ו (א) ואסור להוסיף שום ברכה רק מה שתיקנו חז"ל ולכן אסור לסיים אחר התחינות בא"י שומע תפלה ומצוה למחוק זה מן הסידורים והמחזורים לאחר התקיעות בר"ה (רע"ו):

נשמת אדם ז"ל

(א) **דעת** התוס' בר"ה ל"ג וכ"מ במנחות ס"ז ד"ה זכר דאע"ג דנפקא מקרא דאת ה' אלהיך תירא אזהרה למוציא ש"ש לבטלה דוקא בלא ברכה. אבל במברך ברכה לבטלה כיון שאומרה עכ"פ בדרך ברכה מותר מן התורה. לכן בספק אם בירך מותר לברך מספק. והוכחתם מדאמרי' בברכות (כ"א) ספק אמר אמת ויציב חוזר ואומר אמת ויציב ומדלא אמר ה' הזכיר י"מ חוזר ומזכיר י"מ ש"מ דאפי' לומר הברכה מותר מספק כיון שהוא דאורייתא חייב לברך ובשאר ברכות שהם מדרבנן לגמרי עכ"פ מותר לברך אם ירצה ואין כאן איסור. וכ"כ הר"ן שם בר"ה (השיב לי רב אחד מה שכתבתי בשם תוס' והר"ן כשמסתפק אם בירך דמותר לברך ולא נמצא כן בהדיא והאריך בהריפות והשבתי לו באמת בח"א כתבתי דאסור לברך. אלא דלדעתי כן פשוט לדבריהם ובהשמטות בח"א כתבתי דאף למ"ד דנשים וסומא מברכין מ"מ בנפטר ע"י דהיה אסורים לברך. ונ"ל דזה דוקא במי שנפטר בודאי אבל במחויב אלא שנסתפק אם כבר נפטר מסתבר דיותר יש לו כח לחייב א"ע מנשים ונ"א סד"ר נקל אלא לענין שאינו מחויב אבל רשות בידו להחמיר וקלא ראיה שהרי הגמ"י בהלכות ציצית כ' בשם רש"י דנשים אסורין לברך ובפרק מי שמתו כ' רש"י דאין צריך לברך (ואף שאינו דומה כ"כ) ומלישנא דשאלתות שהביא הרא"ש וכ"כ רי"ו נתיב י"ג דאין צריך לחזור משמע דאם רוצה חוזר ויעיין מר בתשובת רשב"א סי' נ"א). ואמנם עיינתי בשאלתות פ' יתרו סי' מ"ג ומשמע מדבריו להדיא להיפך ממה שהעתיק הרא"ש דבריו ואדרבה משמע שם דאסור לחזור ולברך ונ"ע וכ"כ תה"ד בס"י ל"ז בשם הגאונים וכ"כ החינוך. ונ"ל דכן דעת השאילתות הביאו הרא"ש בפ' מי שמתו סי' ט"ז וז"ל מכאן פסק בשאילתות דכל ברכות דרבנן אי מספקא לו אי אמרן או לא אין צריך לחזור ולאומרן ע"ש מדקאמר א"צ ולא קאמר אסור לחזור ולאמרן מוכח דס"ל דאין כאן איסור אלא דה"ל כדין כל ס' דרבנן להקל. ובזה מיושב ג"כ מה שכתבו תוס' דף י"ב בברכות בדנקט הכא דשכרא ופתח בדחמרא דהוי איבעיא דלא איפשיטא. וכתבו תוס' דאזלינן לחומרא והוא תמוה דאף דנימא דתוס' לשיטתם דמותר לברך מספק אבל עכ"פ אין כאן חיוב.

ואפשר דס"ל כתשובת רשב"א סי' נ"א והביאו הפ"ח בסי' ק"ז כיון דמותר לברך חייב לברך (ע"ש שלא כתב זה אלא בתפלה). ונ"ל ע"פ מ"ש בהגמיי' פ"א מהלכות המן סי' א' דהרמב"ם ור"ת ס"ל דכל היכי דרבנן לקולא ושאר גאונים ס"ל דהיקו דאיסורא אפילו בדרבנן לחומרא ועיין במג"א כלל א' ס"ק ו'. והנה להנות מהעולם הזה בלא ברכה הוא איסור דרבנן כדאמרי' בהדיא ריש כ"מ אסור לאדם להנות כו' וי"ל דגם ר"י בעל תו' ס"ל כשיטת הפוסקים דאיבעיא דלא איפשיטא אזלי' לחומרא אפי' בדרבנן וכיון דברכת הנהנין הוא איסור דרבנן ניהנות בלא ברכה כ' דאזלינן לחומרא כדין כל איסור דרבנן באיבעיא דלא נפשטא משא"כ באמת ויציב שהוא ברכת הודאה וכיוצא בו דלא שייך איסור נקטינן לקולא דאינו מחוייב לברך אבל אינו איסור ומצאתי בא"ח הלכות סעודה סי' י"ט וז"ל. נסתפק לו אם בירך המוציא תוס' כתבו כיון דברכת הנהנין אסמכוה אקרא דקודם כלולים ואמרו שנהנה מעולם הזה מעל ואסור להנות בלא ברכה וכיון שכן אם מסופק ועדיין אוכל חוזר ומברך בכל דבר הנאה עכ"ל. הרי להדיא כמש"כ. ומ"מ אפשר דאסור משום בל תוסיף מדרבנן • כמש"כ רשב"א בתשו' וכד' כ"ט תוס' ד"ה מפני משמע דבספק מותר לברך ואפי' שלא לצורך כלל אלא לאחר התנוים אינו אלא מגונה:

אבל המ"א כתב בסי' רט"ו דלדעת רמב"ם המברך ברכה לבטלה עובר אדאורייתא. וז"ל פ"א מהל' ברכות. כל המברך ברכה שאינה צריכה ה"ז נושא שם שמים לשוא וה"ה כנשבע לשוא עכ"ל. וכ"כ בש"ע סי' רט"ו והוא פשטא דליטנא דגמ' ברכות ל"ג ר"י ור"ל דאמרי תרווייהו כל המברך ברכה שא"צ עובר משום לא תשא. עוד כתב הרמב"ם סוף הל' שבועות וז"ל השומע הזכרת השם מפי חבירו לשוא או שנשבע לפניו לשקר או שבירך ברכה שא"צ עובר משום נושא שם שמים לשוא כמו שבארנו בהל' ברכות ה"ז חייב לקללו כו' ולא שבועה לשוא בלבד אסור אלא אפי' להזכיר שם מן השמות המיוחדין לבטלה אסור ואע"פ דלא נשבע שהרי הכתוב מצוה ואומר ליראה את השם הנכבד והנורא ובכלל יראתו שלא יזכיר לבטלה לפיכך אם טעה בלשון והוציא שם שמים לבטלה ימהר מיד וישבח

ב נ"ל דמותר לומר חצי פסוק אעפ"י שמזכיר את השם ולכן אם קרא וטעה בנגינה וטעמים מותר לקרותו עוד הפעם אע"פ שאינו חוזר כל הפסוק כיון שהוא להשלים הפסוק אבל לומר

נשמת אדם

ויפאר ויהדר לו כדי שלא יהיה לבט' כיצד אמר השם אומר ברוך הוא לעולם ועד וכיו"א כדי שלא יהיה לבטלה עכ"ל. מה' זה ודאי משמע דה"ה דאורייתא. אך צ"ע שהרי בסנהדרין ס"ו אמרי' שם דאימא קרא דכתי' שם ה' היינו שמפרש השם לבטלה ואזהרתיה מן את ה' אלהיך תירא ומשני אזהרת עשה ל"ש אזהרה. וכן מסיק הש"ס בתמורה ג' ע"ב דאמרינן במקלל חבירו בשם חייב מקרא דאם לא תשמור גו' ליראה את השם גו' והפלא ה' את מכותך והפלאה זו היא כו' ופריך ואימא למוציא שם שמים לבטלה תהני ליה במלקות אבל מקלל חבירו בשם כיון דקא עביד תרתי כו' לא תהני ליה במלקות ומשני מדכתיב לא תקלל חרש וא"כ לקלל חבירו אזהרתיה מהכא לא תקלל כו' אלא אי אמרת למוציא שם שמים לבטלה אזהרתיה מהיכא. פרש"י כלומר השתא עונש והפלא אלא אזהרה מנין ומשני מדכתיב את ד' אלהיך תירא ופריך הויא אזהר' עשה היא פרש"י ולא שמה אזהרה וע"כ קרא דיראה השם כו' והפלא קאי המקלל חבירו בשם ע"ש הרי להדיא דלכל היותר איכא עשה במוציא שש"ל. וכ"כ הרא"ש בפירוש נדרים ז' ע"ב להדיא. וקרא דליראה את השם הנכבד קאי על מקלל חבירו בשם ולמה כתב הרמב"ם שהרי כתוב מצוה ואומר ליראה את השם הנכבד שהוא קרא דוהפלא. וא"כ לוקין עליו והוא נגד מסקנת הש"ס ומיהו יש ליישב זה דס"ל לרמב"ם כגירסת רש"י שם בל"א וכן משמע שם גירסת התוס' דהא דמשני לא מצית אמרת דלא הגי במלקות למקלל לחבירו מדכתיב לא תקלל חרש ובתר הכי גרס ולב"א הא"נ ע"ש. וס"ל לרמב"ם דקושית הש"ס ואימא למוציא שש"ל ר"ל דתרווייהו שמעינן וגם במוציא ש"ש לחייב מלקות. ולמסקנא דמשני לא מצית אמרת. היינו דר"ל דקאי רק על הוצאת ש"ש. דע"כ גם במקלל הגי במלקות ופסק כתירוץ זה ולא כלב"א. וא"ל כיון שכתב הרמב"ם שדומה לשבועת שוא כדאמרי' באמת בגמ': וא"כ מאי פריך בסנהדרין ובתמורה אזהרתיה מהיכא וכן הא דשקיל וטרי בתמורה אם יש מלקות במוציא ש"ש תיפוק ליה מלא תשא. י"ל דודאי מלא תשא ליכא למילף דדילמא דוקא בשבועה חייב כדפריך התם בתמורה. אבל כיון שיש עשה ומלקות מפסוק והפלא. א"כ הוא דומה ממש ללא תשא. ואף דבפ' י"ט מהלכות סנהדרין שמנה שם לאוין שלוקין עליו כתב רק הנשבע לשוא ולא חשיב המזכיר ש"ש. י"ל דסמך עצמו על מה שכתב בהל' ברכות ובהלכות שבועות:

ונ"ל דזהו ג"כ דעת רש"י במנחות ל"ו. שכתב סח בין תפילין לתפילין פירש"י סח ולא בירך על של ראש אלא סמך על ברכה ראשונה עבירה היא בידו וחוזר עליו מעורכי מלחמה. פרש"י כדאמרי' בסוטה הירא ורך הלבב מעבירות שבידו. וצ"ע דהא לכ"ע אסור לגרום ברכה שא"צ כדאמרי' ביומא דאמרי' ובעשור כו' קורא ע"פ. ופריך ונייתי ס"ת אחריתי ונגליל. ומשני משום פגמו של ראשון ור"ל ומשני משום ברכה שא"צ. וא"כ יותר היה לרש"י לפרש דעבירה בידו היינו משום דגרם ברכה שא"צ. וצ"ל דבסוטה (מ"ד) אמרי' דברייתא זו אתיא כר' יוסי הגלילי דס"ל שם במשנה דאפי' משום עבירה דרבנן חוזר. אבל לר"י דוקא משום עבירה דאורייתא וס"ל לרש"י דברכה שא"צ הוי דאורייתא. וא"כ אי איתא דמשום ברכה שא"צ א"כ כר"י נמי אתי ולכן הוצרך רש"י לפרש דאפי' לא בירך חוזר משום דעבר אדרבנן והניח בלא ברכה. דס"ל לרש"י כיון דברייתא סתמא קתני משמע דלעולם חוזר אפי' לא בירך. ומש"ה מוקי בגמ' כרבי יוסי הגלילי דוקא. וע"ש בתוס' שכתבו דמרש"י משמע דאם בירך אדרבה שכר מצוה בידו. ובאמת זה תמוה דעכ"פ לכ"ע אסור לגרום ברכה שא"צ מסוגיא דיומא ולמאי דפירשתי ניחא:

אך מה שצ"ע אי איתא דברכה לבטלה הוא דאורייתא על מה סמכו חכמי' לתקן כל הברכות. ומי נתן להם רשות · ודהע"ה שאמר ברוך אתה ה' למדני חקיך מי התיר לו. ועוד צ"ע שהרי ברמב"ם כ' בפ"ד מי שנסתפק לו אם בירך המוציא אינו חוזר ומברך. וכ"ה בפ"ח ובסוף פ"ב שם כ' אם נעלם ממנו אם בירך ברכת המזון חוזר ומברך ע"ש. והיינו משום שהוא ספק דאורייתא ומה בכך כיון דגם לשיטתו ב"ל הוא דאורייתא וכמו שהוכיחו מזה התוס' בד"ה בספק אמר אמת ויציב. ואף דזה יש לדחוק לרמב"ם דס"ל דר"ל אמת ויציב בלא ברכה מ"מ מספק בהמ"ז דספק להדיא לברך צ"ע (והי מותר לימול ספק בשבת ע' בשבת קל"ה בתו' ד"ה ולא ספק). ועוד צ"ע כיון דמבואר בשני סוגיות בסנהדרין ותמורה דהזכרת שם שמים הוא איסור עשה מאת ה' אלהיך תירא. ואיך נאמר כשזה מברך באימה ויראה ודעתו לברך השם מחמת יראתו שמא לא בירך עדיין יהיה עובר על עשה זו ואם יאמר כל היום אתה הוא ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי העץ ופרי האדמה וירבה בשמות מותר לכתחלה וכשאמר תהלה ברוך יהיה עובר על יראת ה' ודבר זה אין בנו כח להבין. ועוד שהרי כתב הרמב"ם כשנכשל והוציא השם יפאר ויהדר ויאמר ברוך הוא לעולם ועד כדי שלא יהיה לבטלה. הרי להדיא במה שיאמר הה"כ ברוך מתקן מה שהזכיר בתחלה וא"כ איך נאמר כשאומר תהלה ברוך יהיה עובר ויהיה לבטלה. ולכן נ"ל דלכ"ע אינו עובר אלא כשיזכיר השם בלא שום ברכה. או אפי' בברכה רק שאומר בדרך שחוק וביתול דבזה מסיר יראתו מפניו. אבל אם מברך להודות לה' שברא פרי העץ אף כשלא יאכל כלום אין כאן איסור דאורייתא כלל אלא דרבנן אסרו. ואפי' אם כבר נפטר בברכה אסור לגרום ברכה כדאיתא ביומא. ואסור להוסיף ברכות אלא מה שתיקנו ומחמת הספק סבירא להו לתו' דאינו חייב לחזור אבל אם ירצה רשאי. וכן יש לפרש לשון הרמב"ם דבברכת המזון חוזר ר"ל שחייב לחזור ושאר ברכות אינו חוזר ר"ל אינו חייב לחזור אבל אם ירצה מותר. ואף שהרמב"ם כתב כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר בלא העשה אינו אלא אסמכתא. והוא מעתיק לשון הגמ' כדרכו שהרי מסוגיא דתמורה מוכח להדיא דעכ"פ לא נפיק מלא תשא. ועוד שהרי הגמ' מייתי שם מימרא זו. הכא דאמר הבדיל בזו. וכיון דהכבר יצא היאך מברך ברכה שא"צ וברכה שא"צ ודאי אינו אלא מדרבנן. אף אם נאמר דברכה לבטולי הוי דאורייתא שהרי בהלכות יום הכפורים כתב הרמב"ם ובעשור קורא ע"פ לפי שאין גוללין ס"ת בצבור. ולמה לא יקרא בספר אחר משום פגמו של ראשון עכ"ל. והוא מסוגיא דיומא שכבאתי. ואי איתא דגם ברכה שא"צ היא דאורייתא · קשה למה כתב הטעם משום פגמו דודאי אינו אלא מדרבנן. ולמה לא כתב הטעם משום ברכה שא"צ. אע"כ דאינו אלא מדרבנן וכיון שהש"ס שם שקיל וטרי בטעמו של פגמו לכן כתב הרמב"ם הטעם משום פגם. ואפשר י"ל עוד מדחזינן דהגמ' שקיל וטרי אליביה ש"מ דלא קיי"ל בזה כר"ל. ואפשר הטעם משום דביוה"כ מצוה להרבות בברכות כמ"ש המ"א ססי' רצ"ו בשם השל"ה דמותר להכניס פירות לאחר הסעודה בשבת כדי לברך. והקשה עליו המ"א מסוגיא דיומא. ולדידן אדרבה משם ראיה כיון דהגמ' שקיל וטרי אליבא דאידך אמוראי ש"מ דלא קיי"ל בזה כר"ל. וכדמוכח נמי מרמב"ם. וגם מה שכתב המ"א דדוקא משום ג' סעודות מותר לגרום בשא"צ אבל לא להשלים ק' ברכות. לא ידעתי מניין לו לחלק בזה. וכן מוכח מסי' קל"ה סעיף ז' ח'. וכן מעשים בכ"י שקוראין כהן אם אין כאן לוי ומברך שנית. ואי איתא הא גורם ברכה שא"צ אע"כ דבמקום מצוה קלה לא איכפת לן לברך שנית · ודלא כר"ל ביומא. אלא הטעם שם משום פגם וא"כ שפיר כתב הרמב"ם דהטעם משום פגם דדברי ר"ל נדחה וכן משמע בכתובות כ"ד אמרי' אבל נשיאת כפים דאיכא איסור עשה. וגמה לא אמר איסור לאו שהרי מברך. וכ"כ רמ"א בהכ"ע סי' ג' דמי שאמר אני כהן אינו נאמן לדאורייתא ומ"מ כתב דמותר לישא כפיו. ולפ"ז מש"כ הרמב"ם כל המברך ברכה שא"צ כוונתו בדרך שחוק וביתול. ולפ"ז כיון שהתוס' והר"ן והה"ד בשם גאונים כתבו בהדיא דאינו אלא מדרבנן. ובספק מותר לברך לכתחלה. וכ"מ דעת השאילתות וכ"פ החינוך להדיא וכן יש לפרש דברי רמב"ם. וא"כ אי תמה על כו האחרונים שאסרו לברך מה' ומ"מ ח"ו להקל נגד כל האחרונים.

לומר חצי פסוק בדרך קריאת פסוק אפילו בלא הזכרת השם אסור (ג) דכל פסוקא דלא פסקי' משה בתורה אנן לא פסקינן וה"ה בנביאים וכתובים (סי' תכ"ג):

ג כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום ואסור לשנות או להוסיף או לגרוע. ובדיעבד אף אם שינה הלשון כגון שאמר במקום ברכת המוציא בריך רחמנא מלכא דעלמא מארי דהאי פיתא וכיוצא בו יצא ובלבד שיאמר שם ומלך עולם ואם לא אמר מלך העולם אע"פ שאמר מלך לא יצא (רי"ד) וגם שלא יאמר שקר על הדבר שמברך עליו כגון שיברך על תפילין להתעטף בציצית או על פרי אדמה בורא פה"ע וכיוצא בו וכן במקום שהתקינו לפתוח בברוך אינו רשאי שלא לפתוח ובמקום שאמרו לחתום אינו רשאי שלא לחתום ואם שינה לא יצא דכיון דמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא (ג) (ד) אבל אם דילג מאמצע ברכה יצא (סי' ס"ד במ"א):

ד כל הברכות נאמרין בכל לשון והוא שיאמר כעין שתיקנו חז"ל ואפילו בלשון חול (קפ"ה):

ה הברכות הם ג' מינין. ברכת המצות. וברכת הודאה. וברכת הנהנין. וכולן מדרבנן חוץ מברכת התורה לפניה וברכת המזון שהם מדאורייתא. לפיכך בכל הברכות אם נסתפק אם אמרם או לא אזלינן לקולא ואסור לברך דהוי ספיקא דרבנן משא"כ ברכת התורה לפניה ובבהמ"ז לאחריו אם נסתפק צריך לחזור ולברך (ה):

ו נ"ל דאפי' יש ס"ס להצריך ברכה כגון ספק אכל כזית או לא ואת"ל לא אכל שמא הלכה דעל

נשמת אדם

(ג) **המ"א** בסימן תכ"ג כתב בשם הכל בו דדוקא בתורה ונביאים אסור לקרות חצי פסוק. אבל בכתובים אפשר דמותר. ובסוכה ל"ח הקשו תוס' היאך מותר לחלק פסוק אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא ותירצו כיון דמתחלה אמרוהו ב' בני אדם מותר. מוכח דאפי' בכתובים אסור לחלק ונ"ע שהרי מעשים בכל שנה במוסף ר"ה דפסוקי שופרות שאומרים וה' אלהים בשופר יתקע כו' ומסיימים ה' צבאות יגן עליהם וכן הוא הנוסחא בכל הסידורים. וכן הוא בר"ה ל"ב והוא רק חצי פסוק בזכריה ט'. הרי דאפי' בנביאים מותר לחלק. וכן מוכח דעת המקובלים האר"י והביאו בשל"ה בסידור שלו בק"ש שעל המטה שיאמר שיר של פגעים מן יושב בסתר עד כ' מחסי והוא ס' תיבות והזהיר ע"ז שלא יאמר יותר. ומשמע דהכי הגירסא בגמרא בשבועות פרק ב' (ובאמת בגמ' שלנו הגירסא עד כי אתה ה' מחסי שמת מעונך) וע"כ צ"ל דדוקא בדרך קריאת פסוקים אסור לחלק אבל בדרך תפלה מותר. וכמ"ש המ"א סי' רפ"ב כעין זה. אך צ"ע דחצי פסוק זה וה' צבאות יגן אינו תפלה דא"כ היה ראוי לומר יגן עלינו. ובאמת בגמ' לא מוכרח שיאמרו חצי פסוק זה. דהכי איתא שם אם בא לומר שופרות של פורענות עו"כ אומר וה' אלהים בשופר יתקע וכתיב ה' צבאות כו'. והיינו דהגמרא מייתי זה ראיה דפסוק וה' בשופר יתקע מיירי מפורענות עו"כ. די"ל דהכי פירושו דקרא שילך בסערות תימן היינו כערה הבא מתימן. ולכך מייתי מדסמך לו ה' צבאות יגן עליהם וא"כ ע"כ פסוק ראשון שילך בסערה לארץ תימן. ואפשר דמש"ה הרי אנו אומרים חצי פסוק זה. דבר"ה כיון דהוא יומא דדינא צריך שיהיה דבורו מבורר כדכתבו הפוסקים גבי לחיים. ובזה מתורץ לי מה שהיה קשה לי כמה שנים למה מסיימים כן תגן על עמך ישראל ובזה מתורץ שאנו מוכרחים לומר חצי פסוק זה כדי יברר מתוכו דפסוק דלעיל מיירי מפורענות עו"כ. אך כיון דאסור לומר חצי פסוק בדרך קריאת פסוקים. ולכן אנחנו עושים מחצי פסוק זה תפלה ר"ל כמו שהבטחת שתגן עליהם ומסיימים כן תגן על עמך. מוכח מזה דלכ"ע אף דאסור לקרות חצי פסוק בדרך קריאה. מ"מ אם נטה בסיפא דקרא בנקודות וטעמים מותר לאומרם אע"פ שיש בו שם וכן מוכח בגמ' ס' סוכה דלעיל שהקשו איך מותר לחלק אנא ה' הושיעה ויותר היה להם להקשות היאך מותר להזכיר השם אע"כ דזה מותר כנ"ל. ומה שכתב הב"י בסימן מ"ו בשם הרא"ה שיאמר ומיחדים את שמך ואומרים ה' אלהינו ה' אחד ולא יאמר שמע ישראל צ"ע דהיאך יאמר חצי פסוק די"ל דזה אינו אלא בדרך תחנה ובקשה אבל כשיאמר פסוק שלם יהיה יוצא ידי ק"ש ע"ש:

(ג) **ז"ל** רמב"ם פ"א מהלכות ברכות כל המשנה ממטבע כו' אינו אלא טועה. והקשה הכ"מ דהא לר' יוסי ובברכות ד"מ ע"ב לא יצא ולמה כ' הרמב"ם דאינו אלא טועה במשמע דיצא. וע"ש שנדחק מאד ותמיה גדולה על רבן של ישראל שלא זכר מדברי רשב"א ורא"ש שם. שכתבו דקיימא לן כר"י דאם בירך על הפת שהכל יצא וכן נמי הא דפליגי ר' מאיר ור"י דלר"מ אם אמר ברוך שבראה יצא ולר"י כל המשנה כו' לא יצא. קאמר עליה בירושלמי אר"י ב"א ב"ש הל' כר"מ וגם לכאורה ר"י כר"מ אלא דתלמודא קדחי עכ"ל. עוד כתב שם הכ"מ דהא דאמר ר"מ אם אמר על הפת ברוך שבראה יצא מיירי בין בברכת המוציא ובין אחר האכילה. כדאמרינן בריך רחמנא עיין שם הרי דהרא"ש פסק כר"מ והרשב"א בחידושיו שם כתב להדיא דהלכה כר"מ מדפסק הירושלמי כוותיה. ואע"ג דגמ' דידן דחיא דחיה בעלמא הוא. ועוד דאף דלדחי' דגמרא דוקא כשאמר ברכה דלא תיקנו רבנן בשום מקום משא"כ כשאמר ברכה דתקינו רבנן בשום מקום יצא עכ"ל עוד כתב שם הל' ו' שכתב הרמב"ם אם שינה המטבע הואיל והזכיר השם ומלכות ועניין הברכה אפי' בלשון חול יצא ותמה הרמ"ך שהרי בהלכות ק"ש כתב הרמב"ם דלא יצא וכתב הכ"מ תימה לתמיהתו דדוקא אם קיצר במקום שאמרו להאריך או להיפך אבל אם שינה ולא אמר אותו לשון ממש יצא עכ"ל. ועוד כתב הכ"מ בפ"א מהלכות ק"ש הלכה ז' כתב הרמ"ך כל המשנה ממטבע כו' לא נכירא מהא עובדא דמנימין רעיא בריך רחמנא כו'. ומהכיא דפרק הרואה דאמר בריך רחמנא דיהבך כו' ופטרו אותו מלהודות. ובנימין רעיא שינה מטבע ברכת המזון ואעפ"כ יצא עכ"ל. וז"ל רשב"א הביאו הב"י סי' קפ"ז משמע מהכא שאין נוסח הברכה מעכב כ"ז שהוא שומר המטבע שלא יעשה מן הארוך קצר או להיפך. וכבר כתבתי בפ"ק דמטבע ארוך שהוא פותח וחותם אם משנה לא יצא עכ"ל. הרי עכ"פ מדברי כולן נלמד דאף אם שינה מטבע הברכה רק שאמר דבר שאינו שקר על אותו דבר דלא גרע מברוך המקום שבראה. אבל אם הוא שקר כגון שבירך על פירות האילן וכו' וכיוצא בו ודאי לא יצא לכ"ע והארכתי בזה לפי שהוא כלל גדול:

(ד) **בסי'** קפ"ז כתב הש"ע די"א שצריך שיחזור ומשמע דיש חולקין והיינו ע"פ שכתב בב"י שכן משמע בטור לכאורה אבל הב"י עצמו כתב שם דהרשב"א כתב להדיא דלא יצא. וא"כ בודאי גם דעת הטור כן אלא מפני שאינו מוכרח בדבריו. ומה שכתב י"א ידוע שכן דרכו שכיון שמצא כן להדיא ברשב"א ולא נזכר בשאר פוסקים כותב י"א:

(ה) **נ"ל** דהחכמים המה ברכת המצות והודאה על ברכת התורה שצותה התורה לברך וראוי לתקן לזה ב' ברכות. אחת ברכת המצות והיא אשר קדשנו כו' לעסוק כו' והשניה ברכת הודאה והיא אשר בחר בנו. וסמכו ע"ז וראו שראוי לתקן ברכה על כל המצות ועל הטובות להודות לו. וברכת הנהנין המה לפי שציותה תורה לברך אחר המזון תקנו לברך גם לפניה:

(ו) **כנ"ל** דמוכח בסימן ר"ח שכתבו כל האחרונים לברך על אורז ודוחן שהכל או בורא פרי האדמה. אף דבאורז לכ"ע הדין לברך במ"מ מ"מ כיון דלא ידעינן איזה אורז ואיזה

דעל בריה אפי' פחות מכזית מברכין כדלקמן כלל נ"ט אפילו הכי ספק ברכות להקל (ו) :

ז ה' דברים מצריכים להזור ולברך . ג' מהם שייכים רק בין הברכה לעשיית אותו דבר (א) שלא היה מזומן לפניו ונסתפק שמא לא יבא לידו כלל : (ב) אפי' היה מזומן לפניו אלא שנאבד קודם שעשה הדבר שבירך עליו . (ג) שהפסיק בדבור בין הברכה לעשיית אותו דבר בדברים שאינן מענין הברכה בכל זה הוי ברכתו לבטל' שלא היה מקום לברכה להול וב' דברים שייכים אפילו אם לא היה ברכתו הראשונה לבטלה אפ"ה צריך לחזור ולברך . (א) שינוי מקום ויתבאר בכלל נ"ט . (ב) היסח הדעת מלעשות עוד ונמלך וחזר לעשותו צריך לחזור ולברך ויתבאר בכלל מ"ד ולכן הדבר שמברך עליו יקח בימינו ולא יאחזנו ע"י כלי וביוצא בו שאין זה דרך כבוד אא"כ הוא דבר שדרכו לאכול בכף וביוצא בו בירך ולא אחז בידו אם היה מזומן לפניו או שידע בוודאי שיבואו לו כיון שכבר בירך יצא אבל אם בשעה שבירך נסתפק שמא לא יבוא לידו כלל צריך לחזור ולברך (ז) (ג"י) :

ח בירך על טלית ונלקח מידו או שנפסק אחד מציצותיו קודם שלבש וביוצא בו בשאר מצות וכן בירך על אוכל ונפל מידו ונמאס עד שאין ראוי לאכול ממנו אפילו מקצת וכן בירך על אגוז ומצאו שהוא מעופש אם יש לפניו עוד מאותו מין או אפי' אינו מין זה אבל ברכתו שוין כגון אגוז ותפוח והיה בדעתו בשעת ברכה שילבש גם טלית זה ויאכל גם ממין זה א"צ להזור ולברך ואם לאו צריך להזור ולברך (ח) (שם ועיין בכלל ס') :

ט אסור להפסיק בין הברכה לעשיית המצוה או האכילה אפילו בשתיקה יותר מכדי דיבור וכ"ש שצריך ליזהר הרבה שלא ישהא כדי הילוך כ"ב אמה די"א דצריך להזור ולברך . ובדיעבד

נשמת אדם

דוחן מברך שהכל וקשה דמ"מ לברך במ"מ דשמא הוא אורז . ואת"ל שהוא דוחן הרי לדעת הרא"ש והרבה פוסקים גם על דוחן מברכין במ"מ ומכ"ש לפי מה שאכתוב אי"ה בכלל נ"ח סי' ד' דעל כל דבר חוץ ממים ומלח אם בירך במ"מ יצא . וא"כ אין כאן חשש ברכה לבטלה ואפ"ה מברכין רק שהכל או בפה"א . וא"כ ה"ה כשיש ספק ברכה לבטלה דהולכין לקולא . וכן מוכח ממ"ש המ"א בסי' קע"ח ס"ק י"ב באכל ז' מינים ושינה מקומו דאין צריך לברך שם דאזלינן לקולא כדעת האומרים דכל ז' מינים טעונים ברכה אחרונה במקומן ודינן כפת . וקשה הא הוי ס"ס להחמיר שמא הלכה כדעת דדוקא פת ואת"ל דכל ז' מינים דינן כפת הא הש"ע פסק שם כדעת הרמב"ם והרבה פוסקים דאפי' בפת טעון ברכה לפניו . אלא ע"כ דלא מהני ס"ס להצריך ברכה והכי מוכח נמי מדברי התה"ד הביאו הב"י בסי' תפ"ט במי שנסתפק לו אם דילג יום א' . וכתב דסופר בשאר לילות בברכה . משום שמא דראבי"ה סובר דספירה בזה"ז דאורייתא והוי דומיא דספק אמר אמת ויציב בסי' ס"ז ואע"ג דתוס' סבירא להו דספירה בזה"ז הוא דרבנן הא איהו ס"ל דכל לילה הוי מצוה בפ"ע . וא"כ שפיר סופר בברכה ומי מזקיקני דהכא ניזיל בתר תוס' ולא בדילג יום א' בודאי מאחר דכתבו הגאונים דהזכרת השם לבטלה אינו אלא מדרבנן עכ"ל . ור"ל דבשלמא בודאי דילג יום א' חיישינן לדעת תוס' דספירה מדרבנן ולא יברך אבל בספק אם דילג כיון דלראבי"ה מחויב לספור דהוי ספק דאורייתא . וא"כ יברך ג"כ כדין כל ספק דאורייתא דמברכין עליו לשיטת הרבה פוסקים . וק' דאפי' אי נימא דספירה בודאי בזה"ז דרבנן מ"מ יכול לברך דהוי ס"ס שמא לא דילג כלל ואת"ל שדילג שמא קיי"ל כתוס' דאפי' בדילג יום אחד מברך . אלא ע"כ דליתא . דאפי' במקום דיש ס"ס להצריך לברך אמרי' ספק ברכות להקל . ובאמת הפ"ח בסי' תפ"ט כ' דדעת התה"ד הוא מטעם ס"ס . אבל המעיין בגוף תה"ד יראה להדיא דדעתו דדוקא משום דלראבי"ה הוי ספירה דאורייתא . והפ"ח לא עיין בגוף התה"ד רק בתחילת דבריו שהעתיק הב"י . וצ"ל דמה שהוצרך התה"ד לכתוב גם הטעם משום דלתוס' אפי' בדילג ודאי יום א' מברך . ולא סגי ליה מטעם הראשון דסמכינן על ראבי"ה . משום דבזה גופא הוא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד אם מברכין על ספק דאורייתא . וא"כ אף אי נימא דספירה בזה"ז הוא דאורייתא מ"מ לשיטת רמב"ם אין מברכין ולכן כתב דבזה י"ל לכ"ע לברך . ובזה מתורץ ג"כ מה שהקשה הגר"א בסי' תפ"ט על המחבר דפסק כאן כתה"ד בי"ד בסי' כ"ח . ובסי' רס"ה פסק כרמב"ם דאפי' על ספק דאורייתא לא מברכין והתה"ד כתב זה דוקא לדעת ראב"ד ובזה לא קשה מידי די"ל דכאן כ"ע מודים דמברכין . וכ"ל דדין ברכות כיון דהוא עיקרו דרבנן דומה לדין ספק ידים ליטמא במס' ידים וברמב"ם פ"ח מהלכות אה"ט . ובש"ע סימן ק"ס סעיף י"א . ועיין במל"מ פ"ה מהלכות בכורות בסוף הפרק . ובפרק י' מהלכות מקואות ובפ"ח מהלכות אה"ט הלכה ה' שמסתפק בדין ספק איסור דרבנן דקיי"ל לקולא אם יש ס"ס כנגדו שמסתפק בזה . ונראה דדעתו יותר נוטה להחמיר . מ"מ נ"ל דבברכות אין כאן ספק כלל דאזלינן לקולא :

(ז) הכי מוכח מירושלמי הביאו הרא"ש בפרק כ"מ וכתב הב"י בסימן ר"ו בדין דנקיט פוגלא ומברך עילויה והוא לא אתי לידיה צריך לברוכי זמן תנינא . כלומר מי שתופס פוגלא וכבר בירך עליו קודם שבא לידו צריך לחזור ולברך . וא"ת מ"ש מדין אמת המים בסימן ר"ו סעיף ו' ואפשר דשאני הכא שאפשר שלא יביאו לו אבל המים סופן לבא ע"כ לשון הב"י . ועיין ט"ז וכן כתב הא"ר בשם ספר הזכרונות :

(ח) הט"ז סימן ר"ו ס"ק ה' כתב דהוי פלוגתא בין הרא"ש והגמ"יי ולפי מה שהגיה המע"מ ברא"ש מש"כ למדין מירושלמי שאם היו פירות לפניו ודעתו לאכלם (נ"ל לאכלו) ר"ל אותו פרי וא"כ אין כאן מחלוקת . אך דברי הרא"ש לפ"ז דוחק גדול ליישבו דמסתמא דעתו לאכול מן הפת כל צרכו וא"כ מאי איכפת ליה כשיפול מידו ולכן נ"ל שצדקו דברי הט"ז דעת הרא"ש אפילו כשהיה דעתו לאכול כולם כיון שזה שבירך עליו נפל צריך לחזור ולברך . ודלא כמע"מ שהגיה בדברי הרא"ש . ובזה א"ש דברי הרא"ש בלא שום דוחק שכתב שאם יברך קודם שיפרוס כשיפול מידו . אע"פ שהיה דעתו לאכול כל הפת כיון שהחתיכה זו שבירך עליו נפל צריך לחזור ולברך . אבל כשבירך על כל הפת נמצא שבירך על כל הפת . וכן משמע להדיא בדף ל"ט תוס' ד"ה בצר ליה בסופו שכתבו אהאי ירושלמי . ושאני הכא הוי דעתו מתחלה לזה שהיה יודע שילכו להן . אבל מתורמסא לא ידע שיפול מידו . ואם איתא דמיירי דדוקא בלא היה דעתו על השאר למה כתב שלא ידע שיפול מידו הול"ל דבאמת המים היה דעתו מתחלה ברם הכא לא כיון מתחלה . ר"ל דהתם דעתו על מה שיבא אבל הכא מיירי דלא היה דעתו לאכול הנותר . א"ו דאע"פ שהיה דעתו לאכול גם האחרים אם לא אכל זה שבירך עליו צריך לחזור . ולכן באמת המים היה דעתו מתחלה על אלו שיבואו והברכה קאי עלייהו . אבל הכא לא ידע שיפלו מידו והברכה לא קאי רק על זה שאוחז בידו ואע"פ שדעתו לאכול גם האחרים צריך לחזור . ואף שהטור כתב לאכלו כיון שכתב אע"פ שהיה מאותו המין לפניו ודאי משמע שכוונתו היה לאכול מהם . דאל"כ מאי רבותא שהיה לפניו . וע"ז כ' הב"י דהגהות בשם ר"ת כתבו דאין צריך לברך משום דכולהו נבגא אחת . אך אם הוא כוס אחר לגמרי וגם לא היה דעתו לכ"ע צריך לברך :

ובדיעבד נ"ל דאפי' שהה יותר משיעור הילוך כ"ב אמה אע"פ שהיה שלא לצורך כלל א"צ להזור ולברך (ט) וכ"ז בנשאר במקומו ושתק ולא דיבר כלום (שם) :

י בירך בזוית זה והלך לזוית אחרת או שבירך בחדר זה על דעת שיאכל בחדר אחר והכל בבית אחד (ר"ל סיקף ה') א"צ לחזור ולברך אבל בירך בבית זה והלך לבית אחר אפילו היה דעתו עליו בשעת ברכה וכן בירך בחדר זה ולא היה דעתו והלך לחדר אחר אפילו מבית (לפיר הייז) צריך להזור ולברך ואם המקום שצריך לאכול שם או לשחוט שם וביוצא בו אינו נקי מותר לכתחילה לברך בחדר הסמוך ע"ד שיאכל וישחוט בחדר אחר ובלבד שלא יהיה בית אחר לגמרי וכ"ז בשלא הפסיק בדבור ועיין עוד לקמן כלל נ"ט (קס"ו) (י) :

יא הפסיק בדבור אם הוא לצורך אותו דבר או אפילו לצורך סעודה אפילו דיבר כמה תיבות א"צ להזור ולברך כגון שאמר הביאו מלח או לפתן אפילו אין דעתו לטבול בו פרוסת המוציא

נשמת אדם

ולכן כ' דל"ל שהיה דעתו :

(ט) **כתב** הב"י בשם ש"ל בתשו' ר"ו דהפסק לאחר כדי דיבור הוי הפסק בין אם מברך על דבר ולא עלה בידו בין בברכה שנתחייב זה ולא יכול לברך לפי שעה כמו בשומע קול רעמים בבית הכסא עכ"ל. וכן כתב רמ"א בסימן ר"ו. וכמ"א כתב דבסי' ק"ע כתב הב"י דיש חולקין דשתיקה לא הוי הפסק ל"ש מרובה ול"ש מועטת. ופסק המ"א הכי וכ"כ הט"ז בסי' ח' ס"ק י"א דאפי' הליכה לא הוי הפסק · והפ"ח בסי' ק"מ כתב דשתיקה שהוא לצורך לא הוי הפסק ושלא לצורך הוי הפסק בודאי בזה לדקו דברי הפ"ח דבלצורך לא הוי הפסק שהרי אפי' דיבור לא הוי הפסק דלא גרע מגביל לתורא. ונ"ל דאפי' שלא לצורך לא הוי הפסק. וגם הש"ל מודה בזה דדוקא בשמע קול רעמים דאין כאן דבר שיחול עליו הברכ'. וכן בבירך ולא עלה בידו כההיא דירושלמי דנסב פוגלא והוא מסופק אם יבא לידו כמ"ש הב"י שהבאתי בס"ק ז'. בזה כתב הש"ל דשתיקה לאחר כדי דיבור הוי הפסק אבל בבירך ונפל מידו וצריך להגביה ואפי' צריך לילך כמה פסיעות כיון שהוא לצורך גם הש"ל מודה דא"צ לברך כמו גביל לתורא. אפי' בשתק שלא לצורך כלל נ"ל דגם בזה לכ"ע א"צ לברך כיון שיש דבר שיחול הברכה עליו בודאי. וראיה לזה שהרי בודאי תיכף לסמיכה שחיטה חמיר טפי שהיא מדאורייתא כדאית' בזבחים ל"ג וכתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות מע"ק הלכה י"א תיכף לסמיכה שחיטה שחט במקום אחר או ששהה שחיטתו כשרה עכ"ל. ועיין בס"ק שאח"ז שנצריך בדבר זה אי"ה. וא"כ כ"ש בין ברכה לאכילה דלא מצינו בש"ס אלא דדיבור הוי הפסק דאתי דבור ומבטל לדבור. אבל שתיקה לא מצינו כלל דהוי הפסק ולא מצינו נ"כ שאמרו תיכף לברכה אכילה כמ"ש הט"ז בסי' ה' ואפי' בהא שאמרו חכמים תיכף לנטילה ברכה אין הכוונה בתוך כדי דיבור כדאיתא להדיא ברשב"א. והביאו הב"י בסימן קס"ה וז"ל · בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול כו' כדי שיעיין בברכה ושיערו חכמים שבשיעור זה יש לעיין בד' ברכות של מזון וכן נמי בשיעור זה ליכא הפסק בין נטילה לברכה · ושמעינן מינה דהא דאמרי' תיכף לנט"י ברכה לאו דוק' תיכף ממש אלא בכדי שיעור זה. ומיהו אפשר למיפסק ממש בכדי לא מפסקינן הלא תיכף עכ"ל. ומדלא כתב ושיערו חכמים כו' ומש"ה בשיעור זה ליכא הפסק דהוי משמע דטעמא דלא הוי הפסק משום שהוא לצורך · א"ו משמע דבודאי לצורך אפילו טובא לא הוי הפסק כמו גביל לתורא אלא דשמעינן מינה דאפי' שלא לצורך כלל לא הוי הפסק בשיעור זה דזה נקרא תיכף ואפי' לכתחילה מותר בשתיקה. אבל להפסיק ממש ר"ל בדבור בכדי אסור ואם כן כ"ש דתיכף לברכה אכילה לא מצינו בש"ס כ"ש דשתיקה לא הוי הפסק אפי' שלא לצורך כלל. ואפי' אי נימא דהליכה כ"ב אמות הוי הפסק אבל לא בשתיקה. וגדולה מזו כתב הט"ז בסי' רכ"ז סעיף ג' בשמע קול רעמים דמותר לברך אח"כ. ועיין בכלל ס"ג ס"ק ה' מה שכתוב שם אי"ה. עכ"פ בזה נ"ל דלכ"ע אין צריך לברך ואפי' הש"ל מודה בזה רק דלכתחלה בודאי צריך ליזהר במ"ש המ"א להדיא בסי' ר"ו ועוד שהרי אפי' בתיכף לגאולה תפלה לא מצינו שאם לא סמך שיחזור ויאמר גאולה וכן בסמיכה כמו שכתוב אי"ה וא"כ ה"ה הכא וכ"ש דלא יחזור ויברך :

(י) **המ"א** בסי' קס"ו הוכיח דהליכה אפי' מפינה לפינה הוי הפסק בין ברכה להמוציא ע"ש ואף דבסימן ר"ו מבואר דשתיקה לא הוי הפסק אפי' הרבה ס"ל דהליכה גרע טפי ואפי' הליכה מועטת הוי הפסק ולכן תמה שם על רמ"א ביו"ד סי' י"ט שכ' שאם אין המקום נקי יכול לברך בבית אחר והניח בצ"ע. והוכיח כן מגמ' דזבחים ל"ג דבעינן תיכף לסמיכה שחיטה ומוכח התם דאפי' פסיעה אחת הוי הפסק ולא נקרא תיכף · ולי הענ"י צ"ע כיון דמדמה זה לסמיכה הרי בסמיכה גופה כ' הרמב"ם וכ"כ בפירושו בפ"ט דמנחות דדוקא אם סמך חוץ לעזרה לא הוי תיכף וצריך להזור ולסמוך בפנים. אבל אם סמך בעזרה והלך למקום אחר א"צ לחזור ולסמוך ונעתיק לשונו אי"ה לקמן. וא"כ כ"ש לענין ברכה דלא מצינו בש"ס אלא דילפינן מסמיכה וכמו שכתבתי בס"ק הקודם · וכמו שהוכיח הט"ז בסימן ח' לשיטתו. דאין חילוק בין שהיה להילוך דבשיעור כ"ב אמות אפי' ביושב במקומו הוי הפסק. ובפחות מזה אפי' הליכה לא הוי הפסק. וכן מוכח מרמב"ם שכתב ואם שהה כמ"א או שהה עכ"ל. הרי להדיא דאין חילוק וכן משמע מרשב"א שהבאתי בס"ק הקודם דפחות משיעור נטילה של ד' בני אדם הוי תיכף ומשמע דאין חילוק בין יושב או הולך. ומה שכתב המ"א דלא גרע מדבור צ"ע שהרי בכמה מקומות מצינו שהתירו הליכה בתפלה בסי' צ' סעיף כ"ז. ובסי' צ"ב סעיף ב'. ובסי' ק"ד סעיף ג' ובסי' פ"ט ולא מצינו בשום מקום שיתירו הדבור אם לא שמא יהרגנו. ובסימן ק"ג ס"ק ג' כתב המ"א דהליכה אינו חשוב הפסק כל כך כמו הדבור. ומשמע אפי' יותר מכ"ב אמה ולא אשתמיט לאחד מן הפוסקים הראשונים לחלק בשהייה דכ"ב אמות שיהיה הפסק ואף שהתוס' בסוטה כ"כ י"ל היינו לענין דלא הוי תיכף וכן העתיק בד"מ סי' קס"ו. ואף שבש"ע כתב דהוי הפסקה ע"כ נ"ל דאין כוונתו שיצטרך לחזור וליטול ידיו דכיון די"א דא"צ כלל תיכף לנט"י המוציא וא"כ איך יצטרך להזור לברך ברכה לבטלה. אלא ע"כ דכוונת רמ"א בש"ע ג"כ רק להורות שיזהר בזה ולחוש לדעת האומרים דבעינן תיכף לנטילה המוציא. ועוד שהרי אפי' באמצע תפלה יש פוסקים דאם שח במזיד חוזר בסימן ק"ד ולא מצינו לשום פוסק בהילוך כ"ב אמות וכ"ש אם ההילוך הוא לצורך דאפי' בדבור מותר ובסי' ס"ו דאסור להפסיק בעטיפת טלית בין גאולה לתפלה לאו משום הפסק אלא משום דבעינן תיכף לגאולה תפלה והיינו תיכף ממש :

ואמנם אם שינה מקומו. נ"ל דדינו כדברים שאין טעונין ברכה במקומן שהרי קודם שאוכל הכל שוה ולא שייך לקבעיה הדר דאפי' בפחות מכזית כתב המ"א בסימן ר"י דדינו כפירות. וכ"ש כאן שלא אכל כלום. וא"כ אם בירך בחדר זה וקודם שטעם הלך בחדר אחר ולא היה דעתו בשעת ברכה או לבית אחר אפי' בדעתו צריך להזור ולברך דלא עדיף אפי' אכל כאן היה צריך לחזור ולברך כדאיתא בסי' קע"ח כ"ש כאן שעדיין לא טעם כלום. אבל מפנה לפנה אפי' באין דעתו או מחדר לחדר והיה דעתו עליו לא חשיב הפסק ונ"ל דאפי' בהילוך יותר מכ"ב אמות שלא מצינו דין זה בשום פוסק :

ולברר דין זה נעורר מה שצ"ע בדברי המ"א ולדעתי [illegible] מרפסין אגרא ולא זכיתי להבינם כלל מה שכתב וז"ל אפי' למ"ד שמה ביאה לסמוך לפני הפתח ולעיילים ולשחטים אצל הפתח מבפנים הלא ע"כ כשהולך ממקום למקום חשיב הפסק אפי' הליכה מועטת וכ"מ סוף פ"ב דמדות (ע"ש ונ"ל פ"ט דמנחות) במקום שסומכין שוחטין שתיכף לסמיכה שחיטה עכ"ל הנה מה שכתב לפני שער נקנור וכ"כ עוד לפני הפתח ע"כ א"ל חוץ לפתח דלמה לי להוציא קרבן לחוץ ומכ"ש לפי מה שכתבו תוס'

המוציא וכן אם אמר תנו לפלוני לאכול או תנו לבהמה לאכול שגם זה צורך סעודה דאסור לאכול עד שיתן מאכל לבהמה כל זה הוא צרכי סעודה וביוצא בו בשאר ברכות . ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל ואם אינו לצורך צריך להזור ולברך (בסי' קס"ז ותל"ג) ואם הפסיק רק

נשמת אדם

תוס' שם דבעינן סמיכה לפני ה' ושער ניקנור היה לפני ה' שהרי משקין שם הסוטות וכתיב בה לפני ה' וע"כ כוונתו או שהוא ט"ס וכוונתו בפתח :

אך נ"ע שהרי בברייתא איתא שם דסמיכת אשם מצורע לא היה תיכף שהיה סומך בשער ניקנור ושוחט בעזרה . וא"כ הכי ה"ל להקשות מדפריך דוקא למ"ד לא שמיה ביאה משמע אבל למ"ד דשמיה ביאה לק"מ . והרי אפילו לדידיה קשה דלמה תני בברייתא דלא הוי תיכף הא לפי ס"ד דמקשה שיכול לשחוט אצל הפתח וא"כ לא היה רק הליכה מועטת דהיינו מחלל הפתח לתוך עזרה אלא ע"כ דאפי' פסיעה אחת הוי הפסק . גם מה שכתב דהא אפי' ברכה אחרונה צריך דוקא במקומה ק"ו ב"ר לא ידעתי דזה דוקא בפת או בשבעה מינים משום שהם חשובים או משום שהם דאורייתא משא"כ שאר מינים דאין טעונין ברכה במקומן והיכא דלא אפשר כתב המ"א בסי' קפ"ד דאפי' בפת יכול לסמוך לברך בחדר אחר אם היה דעתו על זה כגון שהמקום אינו נקי וא"כ ה"ה לברכה ראשונה ולכתחלה ודאי דאסור להפסיק אפי' בשתיקה · אבל בדיעבד קיי"ל בסי' קפ"ד דאפי' בפת יצא והיכא דלא אפשר דאפי' לכתחלה ומ"ש דבאגודה משמע שהכל בבית אחד ז"ל אגודה השוחט במקום טינוף כמו בית המטבחים יברך חוץ למטבחים ברחוק ד"א במקום נקי ולא ידבר עד אחר השחיטה עכ"ל . ולא הבנתי מה משמע מאגודה יותר ממה שכתב המ"א . וגם מדברי אגודה בשבת שהביא אין ראיה כלל לומר דדוקא מפנה לפנה . דבאמת אין שום טעם לומר דבית החיצון יהיה כמו מפנה לפנה דדוקא במחיצות סוכה שבבית כתב המרדכי כיון שאינן עשויות אלא למלאות סוכה חשוב כמפנה לפנה כדאי' בסי' רע"ג מ"א ס"ק ב'. משא"כ במחיצות המרחץ ואדרבה ה"ל להוכיח דע"כ מ"ש האגודה דהוי כמפנה לפנה לאו דוקא . אלא ר"ל דלא חשיב כמבית לבית דלא מהני דעתו אלא כמחדר לחדר . שהרי כתב בפרק ע"פ סי' ע' ואם קידש בבית אחד ודעתו לאכול בבית אחר אינו יוצא אבל קידש בבית ודעתו לאכול בעליה יוצא והתוס' הביאו ראיה מירושלמי עכ"ל . ועיין בתוס' פרק ע"פ דף ק' ע"ב ד"ה ידי קידוש . עוד כתב האגודה שם אבל אם קידש בזוית זו ודעתו לאכול כאן ונמלך לאכול בזוית אחרת בבית יוצא עכ"ל · הרי להדיא דס"ל דמפנה לפנה לא בעינן דעתו וא"כ אדרבה מוכח ממה שכתב בשבת והיה דעתו ר"ל דהוי כמהדר לחדר דבעינן דעתו ועכ"פ מהני דעתו . וא"ל דא"כ יש מחילה בין בית המטבחים למה כ' האגודה ורמ"א שירחיק ד' אמות מבית המטבחים . ולכן דעת המ"א דמיירי שהכל בבית אחד ניחא . י"ל דס"ל דמחילה של בית המטבחים דינה כבית המטבחים והוי כמחילה של בית הכסא כמ"ש המ"א בסימן פ"ג שצריך להרחיק גם מן המחילה ד' אמות :

ומ"ש דתוס' בפסחים ק"א ד"ה ור"י כתבו דהוי הפסק משמע אפי' מפנה לפנה לא ידעתי הוכחתו . די"ל דדוקא התם אותן אנשים שקדשו בבהכ"נ דהוי לבית אחר לגמרי חשיב הפסק אבל אפי' מהדר לחדר לא הוי הפסק כמו דלרב ושמואל דסבירא להו דשינוי מקום הוי היסח הדעת וסבירא להו דוקא מבית לבית אבל מהדר לחדר אם היה דעתו מכ"ש מפנה לפנה לא הוי שינוי מקום לעשות היסח הדעת . ה"נ לר"י עכ"פ לא הוי הפסק ובמ"ש בסי' הקודם דאפי' הליכה לא הוי הפסק . אלא דהתוס' סבירא להו דלא מסתבר לומר דגם בזה יחלוק ר"י על רב ושמואל דלא יהיה נחשב אפי' להפסק כיון דהוי מבית לבית אבל מפנה לפנה י"ל שפיר לכ"ע לא הוי הפסק כמו דלא הוי שינוי מקום . ועכשיו נשוב לראות אם יש קיום להוכחת המ"א דאפי' פסיעה א' הוי הפסק מסוגיא דזבחים . וראיתי בתשובת ה"ל סי' קכ"א וגם בתשובת ה"י הקשה ג"כ קושיא זו שהקשה המ"א ע"ד כמו שכתבתי והנאני · ולדעתי מן השמים הניחו לי מקום לתרץ קושיא זו שנתקשו כל גדולי עולם . ואחר שראיתי שאין אחד מהם שירד לעיין בדברי רמב"ם למקור הדין ולדעתו בזה יתורץ קושיא זו . אך דברי רמב"ם צריכין ביאור :

וז"ל הרמב"ם בפ"ג מהלכות מעה"ק הל' י"א אין סומכין אלא בעזרה סמך חוץ לעזרה חוזר וסומך מבפנים ואם בעל הקרבן עומד בחוץ והכניס ידו לפנים וסמך סמיכתו כשרה והוא שיסמוך בכל כחו ואין סומך אלא טהור ואם סמך בטמא סמך . עוד כ' בהלכה י"ב וז"ל ובמקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה ואם סמך במקום אחר או ששהה שחיטתו כשרה והסמיכה שירי מצוה לפיכך אם לא סמך כשר ואינה מעכבת כו' עכ"ל . וכתב הכ"מ שמ"ש שחיטתו כשרה נלמד ממ"ש דאם לא סמך כשר ע"ש . משמע דבשהה הסמיכה פסולה רק דהשחיטה כשרה . ובודאי בסמך חוץ לעזר' נמי דינא הכי דאם שחט כשרה דהסמיכ' אינה מעכבת וא"כ צריך עיון למה כתב הרמב"ם דאם סמך חוץ לעזרה יחזור ויסמוך לפנים · הא אפי' בסמוך בעזרה דינו הכי כיון דסמיכתו פסולה . וא"כ היה לו לכתוב דין זה בהלכה י"ב סמך שלא במקום שחיטה יחזור ויסמוך כו' ואם שחט כשרה דידעינן דל"ש סמך חוץ לעזרה או בעזרה · ומדבריו משמע דדוקא בחוץ לעזרה הסמיכה פסולה . אבל בסמוך בעזרה אפי' בסמיכה כשרה · גם יל"ד דלכ"מ הול"ל לכתוב שהסמיכה שירי מצוה . כיון שהוא נתינת טעם . ולמה כתב והסמיכה כו' . עוד דקדק התוי"ט שם במשנה למה כתב הרמב"ם ותיכף לסמיכה שחיטה שהוא לשון במשנה והא בגמ' משני ה"ק תיכף לסמיכה . ודרכו של הרמב"ם להעתיק לשון הגמרא :

ואמנם הא דקיי"ל תיכף לסמיכה שחיטה הוא מה"ת כדאיתא בזבחים להדיא . צריכין אנו לחקור כמה הוא שיעור התיכף ומה דינו אם המקום שסמך בו הוא רחוק לו לשחוט וצריך להוליך הקרבן למקום אחר . או שצריך לשהות אם צריך לחזור ולסמוך · דלכאורה מוכח מגמרא דזבחים הנ"ל דשיעור כ"ב אמות בהילוך לא הוי תיכף . והרי הרמב"ם הנ"ל שכתב אם הנך או ששהה כו' משמע דהילוך ושהה שוין · וכ"כ הט"ז בסי' ח'. וגפ"ז וכי נימא דאם שהה בהרצאת הקרבן ובבדיקת הסכין או אם ימצא פגימה בסכין וצריך לתקנו או להביא סכין אחר ויהיה השהייה יותר מכ"ב אמות שיצטרך לחזור ולסמוך . ולא מצינו זה במשנה ובגמ' שום רמז מזה . דאדרבה משמע שהבהמה היתה עומדת על רגליה בשעת סמיכה כדאיתא ביומא ופרו היה עומד כו'. וא"ל דכל מה שהוא לצורך השחיטה לא הוי הפסק קשה דהא הולכת אשם מצורע הוא ג"כ לצורך שחיטה ואפ"ה אמרינן דלא הוי תיכף :

והתוס' במנחות צ"ג ד"ה ידו הקשו נ"ל קרא ידו ולא די אשתו תיפוק ליה דהוי מ"ע שהזמן גרמא דשחיטה דוקא ביום . וא"כ א"ה לסמוך בלילה אפי' בסוף הלילה דצריך להפסיק בשחיטת התמיד והניחו בקושיא . משמע לכאורה דאפי' שהייה מרובה הוי הפסק דאל"כ לא קשה מידי · אך לא שנא' דס"ל דזה לא נקרא לצורך הקרבן להמתין כיון שאסור לו לשחוט :

עוד יל"ד דלמה ליה למתני' להאריך במקום שסומכין שוחטין שתיכף לסמיכה שחיטה · הול"ל בקיצור תיכף לסמיכה שחיטה וממילא ידעינן דצריך לשחוט במקום שסמך . דאם לא כן לא הוי תיכף :

אבל לפי מ"ש הרמב"ם בפירושו על המשנה שם יתיישב הכל בעז"ה . וז"ל ותיכף לסמיכה שחיטה שתהא תיכף סמיכ' ולא יהיה ביניהם איחור והוא טעם מה שאמר ובמקום שסומכים וכל זמן שסמך חוץ לעזרה חוזר וסומך במקום השחיטה עד שיסמוך שחיטה לסמיכה ולא יפסיק ביניהם מעשה אחר כנאמר וסמך ושחט עכ"ל . הרי להדיא שמפרש הא דבמקום שסומכין שוחטין דלא כרש"י אלא דר"ל במקום שסומכין מחוייב שתהיה ראויה לשחיטה . וע"ז אמרה המשנה הטעם שתיכף לסמיכה כו' . אבל מחוץ לעזרה אפי' פסיעה אחת לא הוי תיכף . אבל אם סומך בעזרה אף שיפסיק הרבה . מדאורייתא מקרי תיכף דהקפיד הכתוב ושחט אינו אלא שיסמוך דוקא בעזרה במקום הראוי לשחיטה . ואמנם מדרבנן אפילו כשסמך בעזרה תקנו שיהיה תיכף לשחיטה בלי הפסק מה דאפשר · ולכן לריב"י דבעינן מרחק לפון אפי' אם מעייל ידו ויסמוך בעזרה לא הוי תיכף מדרבנן . ומש"ה אמרו בברייתא דאשם מצורע לא היה

רק בתיבה א' או ב' צ"ע (יא) (יב) ואם הוציא רבים בברכתו צריכין גם השומעי' שלא להפסיק עד שיטעמו ואם הפסיקו שלא לצורך אותו דבר צריכים לברך דבוודאי לא עדיפי השומעים מהמברך עצמו דדוקא בקידוש והבדלה אם טעם אחד יצאו כולם משא"כ בברכת הנהנין צריכין כולם לטעום ולכן אסורים להפסיק ואפשר מטעם זה נוהגין שכ"א מברך לעצמו מ"מ אם ראובן נטל ידיו ושמעון בירך המוציא ונתכוונו שניה' לצאת ואח"כ נגב ראובן ידיו ובירך ענט"י לא הוי הפסק וא"צ לברך המוציא דברכות ענט"י הוי צורך סעודה (ס"ה קס"ז בט"ז ומ"א) :

נשמת אדם כל

תיכף . ור"ל אדרבנן . אבל מדאורייתא בודאי הוי תיכף אף לרב"י למ"ד לא שמיה ביאה ומעייל ידיו לפנים ועלתה לו סמיכה זו · דבמקום דלא אפשר הניחו על דאורייתא שיוצא בסמיכה זו . וה"ה בדיעבד בעבר וסמך בעזרה ושהה או הלך למקום אחר דעלתה לו סמיכה זו . דא"ל שיחזור ויסמוך מדרבנן שהרי סמיכה הוא בכל כחו והוי עבודה בקדשים (ואף דאמרינן גם דסמיכת אשם מצורע הוא דרבנן לחד מ"ד היינו כשלא סמך כלל כמו קרבן נשים אבל כשכבר סמך לא רצו חכמים לתקן).

ולפ"ז אתי שפיר במתני' דהא היה תנא רק תיכף לסמיכה שחיטה כ"א כפי' רש"י דמדאורייתא בעינן תיכף אפי' בסמך בעזרה דכולה מתני' מיירי מדינא דאורייתא כדאית' התם הכל סומכין כו' . ולכן תני במקום שסומכין שוחטין וכפי' הרמב"ם . דהיינו במקום הראוי לשחיטה דהוא באמת מדאורייתא . וא"ל דלפ"ז היכא ה"ל למיתני במקום ששוחטין סומכין י"ל דמקום ששוחטין משמע בבית המטבחים במקום הטבעות וכפירש"י שם שהם מקום שחיטה לכל הקרבנות . וכ"כ הרמב"ם בפ"ו מהל' בהב"ח . ובאמת לאו כללא הוא שהרי פר של יוה"כ נשחט בין האולם ולמזבח . ואשם מצורע נשחט אצל שער נקנור . כדפסק הרמב"ם בפ"ד מהלכות מחוכ"פ . דכיון שהסמיכה היה שם ולכן הוצרך לשחטו במקום שסומכין . ולכן תני במקום שסומכין · וא"כ ממילא כל אחד ואחד סומכין במקום הראוי לו :

ולפ"ז מתורץ שפיר קושית תוס' במנחות . דבאמת סמיכה הוי מ"ע שלא הזמן גרמא שהרי יכול לסמוך בלילה ולהמתין בשחיטתו עד אחר שחיטת התמיד דמדאוריית' הוי סמיכה מעליא. ובזה מיושב קושית העולם על תוס' ברכות כ"ב שהקשו למה לא חשיב תיכף לסעודה ברכה . ותירצו משום דהוא ברייתא והוא תמוה דהא גם תיכף לסמיכה שחיטה הוא משנה . ובזה א"ש דמתני' מיירי מתיכף דאורייתא וג' תכיפות דחשיב הוא הכל מדרבנן . ותיכף לסמיכה דחשיב היינו בעזרה גופה :

ומעתה נשוב לפרש דברי הרמב"ם ויהיו מדוקדקים דבהלכה י"א כתב דינא דאורייתא . ולכן כתב אין סומכין אלא בעזרה ואם סמך בחוץ חוזר וסומך בפנים דזה מדאוריית' פסול הסמיכה . ולכן כתב וחוזר וסומך בפנים . ולא כתב חוזר וסומך במקום ששוחטין . דבאמת זה אינו אלא מדרבנן · דכל העזרה כשר לסמיכה מדאורייתא . ומ"ש הוא שיסמוך בכל כחו הוא מגמרא . ומה שכ' ואין סומך אלא הטהור ואם סמך הטמא סמך . וע' בכ"מ שדחק עצמו מאד . והל"מ השיגו . ולכן כתב דכוונת הרמב"ם דאם סמך דהיינו שהכניס ידו לפנים . וגם זה דוחק גדול שהרי זה כבר כתב הרמב"ם ואם בעל הקרבן בחוץ והכניס ידו כו' . ובאמת א"ל לכל הדוחק הזה . דהא פריך הגמרא ואי סמיכת אשם מצורע דאורייתא ותיכף לסמיכה שחיטה דאורייתא ליעול ולסמוך דרחמנא אמר לסמוך ומשני גזרה שירבה בפסיעות ע"ש . הרי להדיא דמדאורייתא מותר לכנוס ולסמוך . ולכן כתב הרמב"ם דאם סמך סמך . דהיינו גם שנתחייב בסמיכה ונכנס לעזרה וסמך שחיטתו כשרה . (ודע דבפ"ד מהלכות מחוסרי כפרה הל' ב' נתקשה שם הלחם משנה בדברי הרמב"ם ולע"ד לק"מ דבהדיא איתא דלכך טמא אין סומך לכתחלה משום דמסתמא מכניס ראשו ורובו ע"ש) ובהלכה י"ב כתב דינא דרבנן דבעזרה גופא במקום שסומכין שוחטין ולא זה בלבד שישחוט באותו מקום אלא שיתכוף כל מה דאפשר ולכן לא כתב הרמב"ם כלשון דמשני הגמ' דה"ק שתיכף לסמיכה כו' . דדינא דמשנה היינו תיכף דאורייתא . דהיינו שתהיה בעזרה . כבר כתב הרמב"ם בהלכה י"א אבל בהלכה י"ב דמיירי מתיכף דרבנן.ולאחות הל' י' בל' המשנ' וא"כ הם ב' דברים שאינן תלוין זה בזה ולכן כתב במקום שסומכין לאפוקי שלא יסמוך בזוית זו וישחוט באחרת ואחר זה כתב דאפילו במקום שחיטה יהיה תיכף . ובדיעבד ששהה או הלך בודאי דאסור לחזור ולסמוך דהוי עבודה בקדשים כיון שכבר יצא ידי סמיכה דאורייתא . וזה ממילא נשמע דהסמיכה דאורייתא כשרה . והסמיכה דרבנן א"א לתקן עוד . ולכן כתב שחיטתו כשרה ולא הזכיר מסמיכה כלל וממילא נשמע ואח"ז כתב וסמיכה שיורי מצוה דבדיעבד אפי' לא סמך כלל שחיטתו כשרה :

ולפ"ז לק"מ קושית המ"א שהרי חלל שער ניקנור אף דקרוי לפני ה' כמו שכתבתי . מ"מ לא נתקדש בקדושת עזרה ודם שיצא לשם נפסל כדאיתא בפסחים פ"ה . וא"כ למ"ד דשמיה ביאה וא"א להכניס ידיו ודאי שפיר קתני בברייתא דלא הוה תיכף שהרי כיון שצריך ע"כ לסמוך בחלל השער ושם פסול לשחיטה . וא"כ אין סמיכה זו כלום ולא הוי תיכף אפילו כשישחוט סמוך לפתח · דאף דאי נימא דע"כ למ"ד שמיה ביאה ע"כ ס"ל דתיכף לסמיכה שחיטה לאו דאורייתא כדאיתא שם דאי ס"ל דהוי דאורייתא היאך יהיה סומך במקום דפסול לסמוך עכ"פ א"א שיהיה תיכף וא"כ שפיר קתני דלא הוי תיכף · אבל למ"ד לא שמיה ביאה יכול לסמוך בעזרה והוי תיכף דאוריית' ומשני דבאמת מאי דתני בברייתא דלא הוי תיכף היינו תיכף דרבנן דס"ל כר"י ב"י דבעינן מרחק לצפון :

עוד י"ל בלא"ה לא ידעתי מה קושיא כ"כ דהא המקשן איננו עוסק עתה לפרש הברייתא . דבתר הכי פריך הש"ס מאי קסבר ולא הביא ברייתא זו אלא להקשות לעולא . וא"כ למ"ד שמיה ביאה לא יכול להקשות רק על הלשון דברייתא דתני לא היה תיכף . ויש לדחות באמת כקושית המ"א דגם זה לא הוי תיכף . אבל למ"ד לא שמיה ביאה אפילו אם נאמר דזה לא הוי תיכף מ"מ קשה לעייל ידיו ויהיה תיכף . ובתר דמתרץ הש"ס כרבי ממילא לא ק' אפי' למ"ד שמיה ביאה דמוקי נמי כר"י ב"י ולעולם י"ל דזה הוי תיכף אלא דוקא בהילוך כ"ב אמות ועכ"פ אין להוכיח מכאן כלום · ולענ"ד דברי המ"א בי"ד ברירין וקיימין ודוקא מבית לבית או מחדר לחדר ולא היה דעתו · ואפי' הילוך כ"ב אמות אע"ג דלא הוי תיכף כמ"ש תוס' בסוטה . אבל לא מיקרי הפסקה לענין להצריך ברכה :

(יא) **עיין** בבי' קס"ז בט"ז ס"ק ח' שכתב דדוקא לאכול אסור אבל טעימה מותר מדלא אמר אסור לטעום עד שיתן כו' · והנה נעלם ממנו שבאמת בגיטין סוף פ' הניזקין איתא להדיא אסור לטעום כלום . וכן הוא גירסת הרא"ש בפ' כ"מ . ועוד דבברכות דף מ"ז ע"א איתא בהדיא בגמרא דאין חילוק בין אסור לטעום ובין אסור לאכול ע"ש (וצ"ע דבשבת דף ק' ע"ב בתוס' ד"ה לימא כתבו ג"כ חילוק זה) ויפה כ' הב"י דלרש"י דס"ל דבעינן דוקא צורך המוציא . ע"כ אסור לטעום . ואפשר שגי' הב"י היה אף בפרק כיצד מברכין אסור לטעום . ולפ"ז היה משמע דבזה מותר להפסיק אפילו לכתחלה . כיון דאסור לטעום · אך ראיתי ברמב"ם הלכות עבדים פ"ט ובסמ"ג עשין סי' פ"ז משמע דאין זה אלא מדת חסידות . אבל בסמ"ג עשין סי' כ"ז כ' בהדיא אסור לאכול עד שיתן . ובאמת הדבר תמוה על הרמב"ם דלמה השמיט הא דאסור לאכול . ולא כתב רק שהחכמים הראשונים לא היו אוכלים . ואפשר שגי' היה לא יאכל עד שיתן כו' . וכ"כ הכל בו בהדיא דלכתחלה אסור להפסיק מוכח דדוקא אכילה אסור אבל טעימה מותר . וצ"ל דאין נ"מ בין הגרסאות דבאמת טעימה בעלמא מותר . וזה דוקא כשאינו רוצה לאכול בקביעות . אבל אם קובע עצמו לסעודה קבועה אז אפי' לטעום אסור :

(יב) **צ"ע** אם הפסיק בדבור פחות מכ"ד אם נקרא הפסק . ולפי הסברא נראה דהוי הפסק . וכ"מ מדברי הה"ג שהביא בא"ר סי' קס"ז ס"ק ז' וז"ל . אם ענה אמן בתר נפשיה הוי כדברים בטלים עכ"ל . וכ"מ מלשון הש"ע שכתב

יב כ"ז שהפסיק בדיבור בין הברכ' לעשיית אותו דבר אבל אם הפסיק בשתיקה באמצע ברכ'
אם הוא מחמת שהמקום אינו ראוי כגון שמצא שם צואה ומי רגלים ושהה כדי שיאמר
כל אותה ברכה מתחלה ועד סוף צריך לחזור לראש הברכה ומשערין כל אדם לפי דיבורו
אם בנחת או במהירות אבל אם שתק ברצון או אפי' מחמת אונס אחר אפילו שהה כדי
לגמור כולה א"צ לחזור לראש (ע' במ"א ריש סי' ס"ה ודין זה שוה גם לק"ש חוץ מתפל' שיתבאר
לקמן דינו בכלל כ"ה סי' י' (יג):

יג ואם דיבר באמצע ברכה אם היא ברכה קצרה כברכת הפירות וברכת המצות צריך
להזור ולברך לכ"ע אפילו היה לצורך הסעודה. ונראה לי דאפילו לענות קדיש וקדושה
אסור לכתחלה וכל שכן דאסור לענות אמן על שאר ברכות. ובדיעבד שענה אמן או קדיש
וקדושה צ"ע אם יחזור ויברך אבל בברכה ארוכה כמו ברכת ק"ש ואשר יצר וביוצא בו מותר
לכתחילה לענות קדיש וקדושה ואמן דהאל הקדוש ושומע תפלה כמו שיתבאר לקמן כלל
כ' סימן ג ד' ואפילו שהה כדי לגמור את כולה (מ"א סס). והחילוק שבין ברכה קצרה לארוכה
דבברכ' קצרה תיכף כשאמר בא"י והפסיק לסוף הברכה א"כ אין מקום לסוף הברכה להתחבר
עם תהלת הברכה ואמנם כשאמר קדיש וביוצא בו באמצע י"ל דהוי כמוסיף בשבח המקום
או אפשר דאעפ"כ אין מצטרף אבל ברכה ארוכה אין כאן הפסקה ונ"ל דאם דיבר באמצע
ברכה ארוכה בשוגג א"צ לחזור אלא למקום שפסק (ועיין בכלל כ"ס סי' ג' בנ"א) (יד):

יד קודם שיברך צריך לידע איזה ברכה שצריך לברך כדי שבשעה שהוא מזכיר השם שהוא
עיקר הברכה יהיה ידוע לו מה שיסיים. ובדיעבד אף ע"פ שכוונתו היה לברך ברכה
אחרת כגון שנטל פרי בידו וסבר שהוא פה"ע ולאחר שהזכיר השם נזכר שהוא פה"א וסיים
בפה"א יצא וכן כל כיוצא בזה ומ"מ לכתחלה אם צריך לברך ב' ברכות כגון בורא מיני
בשמים ובורא מאורי אש ובירך ע"ד שיברך מאורי האש ונזכר שראוי להקדים על הבשמים
וסיים מאורו האש ויברך אח"כ על הבשמים כיון שהיה כוונתו לכך בשעת הזכרת השם
כיון די"א דלא יצא ולכן מוטב שישנה הסדר ויסיים כראוי ואם נסתפק באמצע ברכה
כיצד יסיים אם מותר להפסיק ולשאול צ"ע ועיין לקמן כלל כ"ה סי' ז' (סי' ר"ט):

טו אסור לעשות שום מלאכה אפי' דבר קל בשעה שמברך. וע"ז נאמר ואם תלכו עמי
קרי (ס"ס קנ"א בט"ז ובמ"א):

טז צריך להוציא הברכה מפיו ולהשמיע לאזניו ובדיעבד אפילו לא השמיע רק שהוציא
מפיו יצא ואם לא הוציא כלל בפיו רק שהרהר בלבו צ"ע ולכן אם הוא אנוס ודחוק
לשתות בלילה וביוצא בו והוא במקום שמותר בהרהור ואסור בדבור כדלעיל כלל ג' מותר
לסמוך ע"ז ויהרהר הברכה בלבו ואם המקום מטונף לגמרי שאסור אפי' בהרהור אזי יהרהר
בלבו שמצטער על שא"א לו לברך וה' יראה ללבב עיין בכ"מ פ"א מהלכות ברכות שכ'
דמשמע דדעת רמב"ם דיצא בהרהור לבד ובמ"א סי' ק"א ס"ק ב' ובסימן קפ"ה ובט"ז סימן
ס"ב (ועיין מה שכתבתי בכלל ג' סי' א' בנ"א ס"ק ג' דמשמע דדעת תר"י דמותר להרהר הברכה):

יז כל הברכות כולן יכול א' לברך ולהוציא את האחרים ומצוה מן המובחר הוא דברוב עם
הדרת מלך (סי' רנ"ח) ואפשר דלא נהגו עכשיו כך מפני שאין הכל בקיאין להתכוין להוציא
או מטעם המבואר בסי' י"א ובלבד שיתכוין השומע לצאת והמשמיע להוציא וישמע הברכה
מתחלה ועד סוף ויענה אמן ומ"מ אפילו לא ענה אמן יצא (רי"ג) אלא שיש הילוק דברכות

נשמת אדם

אמר הביאו מנח או שאמר הביאו לפחן אע"ג דהוי פחות מכ"ד:
(יג) הא דכתבתי כ"ז הוא לפי מ"ש בד"מ בסי' ס"ה. וכ"כ
רמ"א בש"ע שם דהכי נהוג. וע"פ הכרעת המ"א
בדעת השר מקוצי דק"ש והלל ומגילה הכל דין אחד.
דבגברא דהוי חוזר לראש וא"כ בודאי דה"ה בכל הברכות הדין
כן ואמנם דברי המ"א צ"ע שהרי בסי' תכ"ב כתב בשם ד"מ
דדוקא בק"ש מהמרינן אבל בהלל ומגילה שהוא דרבנן אפי' ע"י
אונס א"צ לחזור לראש. וע"ש בד"ה דהוי ספיקא דדינא א"כ
עכ"פ בק"ש דאורייתא ראוי להחמיר אפי' ע"פ אונס אחר.
ודלא כמ"ש המ"א כאן ומדלא הגיה הרמ"א בהלל ומגילה
דמחמת אונס חוזר לראש. נ"ל דמ"ש בסי' ס"ה והכי נהוג היינו
דוקא בק"ש דהוי דאורייתא. ולפ"ז כיון דהוא ספיקא דדינא
לכן בהלל ומגילה יחזור לקרות בלא ברכה אפי' היכא דגברא חזי
רק מחמת אונס אחר וכ"ש בק"ש שהיא דאורייתא. ובשאר
ברכות אפילו אם היה גברא דחוי א"צ לחזור לראש. וכדעת
הרי"ף ורמב"ם דדוקא בתפלה החמירו. אמנם בבכמ"ז צ"ע שהיא
דאורייתא רק שיש ברכה לבטלה צ"ע. ונ"ל דכשהאדם או
המקום אינו ראוי יחזור לראש ובאונס אחר צ"ע:

השחר
(יד) כתב הרשב"א בתשו' דף י"ג וכ"כ הב"י בשמו בסימן
תקפ"ה. בענין דלקח כוס מים ואמר בפה"ג
שהכל כו'. דלשיטת הגאונים בסי' ר"ט דינא הייני דהוי כמוסיף
שבח באמצע ברכתו ומסיים בענין הברכה. אבל שיטת רש"י
שם כיון שאמר בפה"ג סיים הברכה. ומה מועיל או מוריד מה
שאמר אח"כ שהכל. דמה שיאמר אח"כ הוי ככל תוספת לאחר
הברכה והילך קורא אותה חתימה. וסיים שם ואעפ"כ שב וא"ת
עדיף עכ"ל. עוד כתב שם בחדושיו דלרש"י בפתח יוצר אור
וסיים במעריב ערבים כיון דארוכה היא נגרר אחר הפתיחה.
הרי בהדיא דברכה קצרה ודאי דאסור לענות לכתחלה. ובדיעבד
באנו למחלוקת הגאונים ורש"י וז"ל רמב"ם סוף פ"י מהלכות
תפלה התחיל להתפלל קודם ש"ץ והגיע הש"ץ לקדושה לא יפסיק
ולא יענה קדושה והיש"ר וא"נ"ל בשאר ברכות. וכתב הכ"מ
שר"ל שלא יפסיק לענות אמן לשאר ברכות ודבריו דחוקים דהו"ל
וא"נ"ל לשאר אמנים אבל הכ"מ כתב וז"ל כיון דבאמצע תפלה
אפי' בין ברכה לברכה באמצעית לא יפסיק כ"ש שלא יפסיק
באמצע שום ברכה משאר ברכות הנהנין או ברכות המצות עכ"ל:

השחר וברכות ק"ש וק"ש אין יכולים להוציא בפחות מי' ואז מוציא בין הבקי או אינו בקי (סי' ו' מ"א ס"ק ד' וסי' נ"ט) ובתפלה אינו מוציא אלא דוקא שאינו בקי ושאר כל הברכות יכול להוציא אפילו הבקי ואפי' אין שם אלא אחד (סי' ח') :

יח כל הברכות אף ע"פ שזה כבר יצא מותר לברך להוציא האחר שאינו בקי שכל ישראל ערבים זה לזה חוץ מברכת הנהנין שאם הוא אינו נהנה אסור לברך להוציא חבירו אפילו אינו בקי דכיון דאינו יכול לברך לא מהני ואפילו בדיעבד שבירך וזה שמע וענה אמן לא יצא כיון שזה בירך לבטלה חוץ מברכת בפה"ג או המוציא אם אין לו יין של קידוש בין דלילה בין דיום · כיון שהוא שייך לקידוש שהוא מצוה וחייב להוציא חבירו יכול ג"כ לברך בשבילו בפה"ג או המוציא כיון שזה אינו בקי וכן המוציא של אכילת מצה (קכ"ו וסי' רע"ג) אבל כשקידש על היין אסור לברך להם המוציא אף ע"ג דאכילת שבת מצוה מ"מ אינה חובה כ"כ אבל בשביל קטנים יכול לברך כל הברכות להנכם במצות (קס"ז) :

יט בברכת הנהנין אין אחד יכול להוציא חבירו אלא א"כ קבעו עצמן לזה דהיינו שישבו יחד על השלחן ומ"מ כיון שיש פוסקים דלא מהני קביעות לכל דבר חוץ מפת ויין וי"א דאפי' ביין לא מהני (רי"ג) ולכן מנהג פשוט שכ"א מברך לעצמו · ומיהו ביין אם קבעו עצמן לשתות מנהג במקצת מקומות שאחד מברך ומוציא האחרים וכן במי דבש ושכר במקומות שאין יין מצוי (ט"ז סס) ובדיעבד שקבעו עצמן ובירך אחד אפי' בפירות יצאו וי"א דבפת אפי' לא קברו יצאו בדיעבד (קס"ז) ובתוך הסעודה אפילו לכתחילה יכול א' להוציא אפילו בפירות כיון דמהני הקביעות לפת מהני נמי לשאר דברים :

כ וכ"ז לברכה ראשונה שדעתן להתחבר · אבל בברכה אחרונה דאדרבה דעתן להפרד אע"פ שהן רבים אין א' יכול לפטור חבירו לכ"ע דאין זימון לפירות דדוקא בבהמ"ז יכול להוציא ומ"מ בדיעבד כיון שקבעו עצמם יצאו (רי"ג) ובבהמ"ז אם אחד אינו יודע לברך יכול חבירו לברך לו ויכוין להוציאו וטוב שיאמר עמו מלה במלה דא"א לכוין ולשמוע (קנ"ג) :

כא כל הברכות כולם יכול אחד להוציא את חבירו ובלבד שיהא מחויב בדבר · היה המברך חייב מדרבנן והשומע חייב מדאורייתא אינו יכול להוציא אלא א"כ אומר עמו מלה במלה לפיכך ג' שאכלו כאחד וקצתם אכלו כדי שביעה וא' אכל כזית אין זה שאכל כזית יכול להוציא האוכלים כדי שביעה · וכן מי שהתפלל בע"ש וא"כ כבר יצא ידי קידוש דאורייתא אינו יכול להוציא מי שלא התפלל עדיין כיון שזה מחויב דרבנן וזה מחויב דאורייתא ודוקא כשכולן יודעין לברך ולקדש אבל אם אינן יודעין לברך ולקדש יכול זה להוציאם שהרי אפילו מי שכבר קידש שאינו מחוייב אפילו מדרבנן יכול להוציא דכל ישראל עריבין זב"ז אבל בבהמ"ז אע"פ שזה אינו יודע לברך אינו יכול להוציאו אא"כ אכל עכ"פ כזית דכתיב ואכלת וגו' וברכת מי שאכל הוא יברך (עיין כסי' קנ"ז כסעיף ד' כמג"א סס) :

כב ודוקא גדול שהוא בר חיובא אבל קטן אע"פ שהגיע לחינוך אינו יכול להוציא לגדול אפילו בדבר שאינו אלא מדרבנן כגון קריאת המגילה והלל משום דבגדול אינו אלא א' מדרבנן ובקטן הוי תרי דרבנן דהמצוה גופה אינו אלא דרבנן והקטן אף בשאר מצות אינו אלא מדרבנן ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן :

כג ודוקא בהלל ומגילה שא"א בשום ענין שיהא בקטן חד דרבנן אבל גדול שאכל רק כזית יכול הקטן שאכל ג"כ רק כזית להוציאו כיון שאם יאכל הקטן כדי שביעה לא יהיה בו אלא חד דרבנן וכיון שיש בו צד שלא יהיה בו אלא חד דרבנן יכול להוציא לזה שאינו מחוייב רק מדרבנן (עיין מ"א סי' קכ"ו וסי' תרפ"ט) ולפ"ז נ"ל דקטן יכול לקדש למי שהתפלל כבר ואינו יודע לקדש ואפילו אם כבר התפלל הקטן דכ"ז שלא התפלל אינו אלא חד דרבנן וכיון שיש בו צד שלא יהיה בו אלא חד דרבנן יכול להוציא למי שהתפלל כבר ואינו מחוייב אלא מדרבנן כמו בברכת המזון :

כד כל דבר שהוא מדאורייתא וחייב בודאי לעשותו רק שמסופק שמא כבר עשה כגון לולב ביו"ט ראשון ושכח אם כבר נטל הלולב או לא וכן שופר ביו"ט ראשון וכן כספק אם קרא ק"ש או לא וספק אם בירך בהמ"ז כיון דחייב לעשות המצוה מרמת כספק חייב גם לברך עליה אע"נ דלגבי הברכות אינו אלא ספיקא דרבנן ולכן בספק אם קרא ק"ש הוזר ומברך עם ברכותיה וכן ספק אם בירך בהמ"ז או לא הוזר ומברך אף ברכה ד' אף ע"ג שאינה אלא מדרבנן אבל אם מחויב לעשות המצוה מרמת ספק אם חייב בה או לא כגון השוחט הכוי שהוא ספק חיה וצריך לכסות מחמת ספק מ"מ כיון שאינו וודאי שהוא חייב בה וכן קטן שנולד כשהוא מהול וכן המל אנדרוגינוס שהוא ספק זכר כיון שהוא ספק אם חייב כלל אע"פ שחייב לעשות המצוה מ"מ אין מברכין עליו (כ"כ ספ"ח כסס כנה"ג כא"ח סי' ס"ז שכוא סדרך האמיתי וכאמת מילתא דמסתבר כוא שכו מתורלים כל הקושיות) ולפ"ז נ"ל דאם לא היה לו לולב

ביום א' והביאו לו בין השמשות אע"ג שהוא ספק דאורייתא יטלנו בלא ברכה דהא הספק הוא אם מחויב כלל (והפסד מזהו כוונת המ"א ר"ס תרנ"ב עיין בביאורי הגר"א סי' תרפ"ה ובסי' ס"ז אך המ"א כתב בסי' תקפ"ה כריב"ש דאפילו ספק נטל לולב ביום א' נוטל בלא ברכה ביום ב' א"ל ליטול כלל וזה סותר למש"כ בסימן תרנ"ב):

כה כתיב ימלא פי תהלתך ולכן אסור לברך כשיש דבר בפיו ואם צריך לרוק ירוק מקודם שיברך ולכן אותן אנשים שבשעה שמניחין תפילין של יד מחזיקין הבית יד של הכתונת בפיהם ומברכין עושין איסור וצריך ליזהר בזה:

כו אסור לזרוק ברכה מפיו ולברך במהירות אלא יכוין פירוש המלות ויברך בנחת. וז"ל ס"ח סי' מ"ו כשהוא נוטל ידיו או שמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל אדם יכוין לבו לברך לשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הפירות או הלחם להנות מהם וצוהו על המצות ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג ומוציא דבריו מפיו בלא הגיון הלב ועל דבר זה חרה אף ה' בעמו ושלח לנו ביד ישעיה ואמר יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. אמר הקב"ה לישעיה. ישעיה ראה מעשה בני כי אינו אלא לפנים ומהזיקים בה כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו באים בביתי ומתפללים לפני תפלות הקבועות במנהג אבותיהם לא בלב שלם הם מנקין את ידיהם ומברכים על נטילת ידים ובוצעים ומברכים ברכת המוציא שותים ומברכים כמו שהדבר שגור בפיהם אף בעת שהן מברכין אינן מתכוונין לברכני לכן ע"כ חרה אפו ונשבע בשמו הגדול לאבד חכמת חכמיו היודעים אותו ומברכים אותו במנהג ולא בכוונה דכתיב בתריה לכן הנני יוסיף כו' ואבדה חכמת חכמיו כו' לפיכך הזהירו חכמים על הדבר ואמרו עשה דברים לשם פועלם ומעשה בא' שמת לאחר יב"ח נגלה בחלום לאחד מקרוביו א"ל בכל יום דנין אותי על שלא הייתי מדקדק לברך ברכת המוציא וברכת הפירות ובהמ"ז בכוונת הלב ושאלו לו והלא אין משפט רשעים בגיהנם אלא יב"ח א"ל אין דנין אותי בפורעניות הזקים כמו ביב"ח ראשונים עכ"ל:

כז ההוגה השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב דהיינו שקורא השם בנקודותיו כמו שהוא נקוד היו"ד בשבא וההה"א בחולם והוא"ו בקמץ (ול"נ מדלא אמר ההוגה השם בנקודותיו ומדאמר באותיותיו ר"ל שאומר השם בהברת האותיות כידוע לי"ת והוא השם המפורש) או שאומר האותיות ואפי' רק מקצתו דהיינו יו"ד ה"א אלא יאמר יו"ד קה וי"ו קה ויקראנה כאילו כתוב שם אדני ובנקודו' אדני דהיינו האלף בחטף פת"ח אבל לא בפת"ח לבד או בשב"א לבד והד' בחולם והנו"ן בקמ"ץ וידגיש היו"ד שיהיה ניכר יפה רק בכוונה יכוין לשם הוי"ה ובענין שמות המלאכים אע"פ שכתבו בשם האר"י ז"ל שאסור להזכירם צ"ל דזה דוק' שלא לצורך אלא שרוצ' להזכיר שמותם זה אסור אבל בדרך תפלה ושבח כדמצינו בפיוטי' מותר להזכירם דלא עדיף משמות הקדושי' וכן שמעתי מפי הגר"א שאמר הפיוטי' כמו שנדפסו אך בלק"ת מפור' להדיא לאיסור:

כלל ו דין עניית אמן (סי' רט"ו וקכ"ד):

א כתיב פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים ואז"ל מדכתיב אמונים ולא כתיב אמונה כדכתיב כל מצותיך אמונה ולכן אמרו אל תקרא אמונים אלא אמנים שעונין אמן על כל ברכה ופי' אמן הוא הקיום שמקיים דברי המברך שהוא אמת. והמובן מה שאמרו בב"מ דף קי"ד דהקדש צריך ברכה מדכתיב ואבלת ושבעת וברכת אבן הכוונה אמן שיהיה מבורך וכן שמעתי בשם הגר"א שברוך פי' שיהי' מבורך לא כמו שהושבים פי' ברודלשון שבח רק שאנחנו מבקשים שיהיה מבורך כידוע אם כן גם אמן פירוש כנ"ל (ומצינו גם כן בגמרא שא"ל הקב"ה לר' ישמעאל בני ברכני) וכשהתינוק עונה אמן מאותו שעה יש לו חלק לעולם הבא ומי שאינו עונה אמן עונשו גדול מאוד ולכן כל השומע ברכה מישראל אפילו קטן בשעה שמברך דרך ברכה ואפילו לא שמע כל הברכה רק ששמע שהזכיר השם וסוף הברכה חייב לענות אמן (אף שמדברי רש"י והר"ע"ב משמע דאפילו לא שמע הזכרת השם מותר לענות אם שמע סוף הברכה אבל הרא"ש וטור ותר"י ורי"ו ולבוש כתב דווקא אם שמע הזכרת ה' עיין א"ר סי' רט"ו ול"נ דלא פליגי שהרי כתב הב"י בסי' קכ"ד דהרא"ש והר"י ס"ל דאפילו לא שמע כלל אלא שיודע איזה ברכה מותר לענות כדמוכח מאנשי אלכסנדריא אע"כ דאם יודע שזה מברך אע"פ שלא שמע הזכרת ה' כיון ששמע סוף ברכה ויודע על מה עונה מותר ומש"כ הרא"ש והטור דדוקא כששמע הזכרה מיירי שאינו יודע כלל אם זה אומר לשם ברכה אבל קטן שלומד הברכות ואין אומר בדרך ברכה אע"פ שמותר ללמדו וכ"ש גדול שמברך ת"ו ברכה שא"ל אסור לענות אמן):

ב אין עונין אמן על ברכת עצמו ואפילו אם מסיים הברכה עם הש"ץ אינו עונה ואם הוא מברך ברכה אחרת והש"ץ ברכה אחרת וכן אם מסיים ישתבח או יהללוך אחר הלל וכן בערבית ברכת שומר עמו ישראל דהוי סיום ברכת ק"ש בשוה עם הש"ץ עונה אמן דכיון שהוא סיום ב' ברכות דהיינו ב"ש וישתבח וכן ברכה ראשונה לקרות הלל ויהללוך די"א דלעולם אחר סיום ב' ברכות דסליק ענינא עונין אחר ברכת עצמו ולכן עכ"פ יש לסמוך

 עליהם

עליהם כשמסיי' עם הש"ץ בשוה ולכן בברהמ"ז אחר ברכת בונה ירושלים עונה אחר ברכת עצמו דשם סיום ברכות דאורייתא (מ"א סי' נ"א):

ג צריך ליזהר מאד שיאמר אמן שיהיה ניכר כל התיבה שלא יחטוף באל"ף או להבליע הנו"ן וענשו גדול מאוד ואסור לחטוף לענות קודם שיסיים המברך כל הברכה דזהו אמן חטופה ולא יאחר מלענות אמן דזהו אמן יתומה אלא תיכף כשמסיים הברכה יענה אמן ואם הש"ץ מאריך הרבה בנגינות בתיבות ואמרו אמן לא ימתין אלא יענה תיכף (סי' קכ"ד):

ד כל זמן שרוב הצבור עונין אמן חשוב כאילו המברך סיים הברכה כי אמן הוא מצורך הברכ' ולכן מותר ליחיד לענות עמהם אבל כשכבר רוב הצבור ענו אע"פ שקצת יחידים עדיין מאריכין בענייתן הוי כאילו כבר סיים המברך ואסור אז לענות דכל שאינו עונה תיכף אחר סיום המברך נקרא אמן יתומה (א):

ה יזהר כל אדם שישמע הברכה כדי לענות אמן ולא יסמוך על מה שיודע איזה ברכה מברכין כי י"א דברכה שבא להוציא רבים כגון תפלת י"ח אסור לענות אא"כ שמע ואם אינו יודע כלל איזה ברכה מברכין אפי' בברה"נ אסור לענות דכיון שא"י על מה עונה הוי אמן יתומה. (שם). העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך דכתיב גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו:

כלל ז דין נט"י לתפלה ולברכות וברכת ענט"י וא"י ואלקי נשמה:

א כתיב ארחץ בנקיון כפי ואסובבה כו' מזה סמכו חכמים שאסור להתפלל בין שחרית או מנחה ומעריב עד שיטול ידיו במים עד הפרק דהיינו חיבור היד לזרוע דומיא דכהן המקדש ידיו לעבוד' אפי' אין בהם שום טינוף ולכלוך ואפי' היה עוסק בתורה או באמצע סעודה (רמ"א סס"י כל"ג) ובכ"ש בסתם ידים. ודוקא כשיש לו מים מזומנים לפניו אבל אין צריך לחזור אחריהם:

ב בד"א בסתם ידים אבל אם נגע במקום מטונף וכ"ש כשעושה צרכיו צריך לחזור אחר מים עד פרסה לפניו ולאחריו עד מיל ואם מתירא שיעבור זמן תפלה או שלא יוכל להתפלל עם הצבור (כ"ח סי' כל"ג) א"צ לחזור אחר מים אלא ינקה ידיו בכל מידי דמנקה ואפילו במפה מדכתיב ארחץ דמשמע במים וכתיב בנקיון משמע בנקיון בעלמא ולכן צריך לחלק (לבוש). ובן כשנגע באמצע תפלת י"ח במקום מטונף ינקה ידיו (סי' צ"ב) ועיין לקמן כלל כ"ב:

ג סתם ידי' כשרים לתורה ולברכות אבל אם היו מלוכלכות או מזוהמות כגון שנגע בשוק וירך ומקומות המכוסים או שחוכך ראשו ופשיטא כשעשה צרכיו ירחץ ידיו אם יש לו מים מזומנים ואם אין לו ינקה ידיו ובן בהשתין ושפשף (שם):

ד לתפילה לכתחילה יזהר ליטול כדין נט"י לסעודה כמבואר לקמן בדין נט"י אבל א"צ רביעית מים לתפלה ומ"מ אפילו לא נטל בכלי אלא ששכשך ידיו בבלי יצא ומברך ענט"י אבל אם אין לו מים וצריך לנקות ידיו זה לא נקרא נטילה כלל ומברך על נקיות ידים אבל הטובל בנהר מברך ענט"י (סי' ד') (המ"א בסי' ד' הביא בל"ע הסברי בסי' קנ"ט כ' הט"ז דאפי' המטביל ידיו מברך לעולם ענט"י וא"כ ה"נ הו"ל לברך לעולם ענט"י ולא הבנתי כלל הסברי הם הטעם דבכלל מאתים מנה כמש"כ הט"ז בשם הרשב"א וכ"כ הרשב"א בתשובה סי' ק"ן משא"כ הכא שהאיך יברך על הנקיון ענט"י כיון שאינו נוטל):

ה אע"ג דקיי"ל דצריך נט"י לכל תפלה מ"מ בזה קיי"ל דאין מברכין ענט"י אלא בשחרית לתפלה כיון שנעשה כבריה חדשה וצריך לקדש עצמו ככהן המקדש לעבודה ולכן נ"ל דאם לא בירך ענט"י קודם התפלה לא יברך אחר התפלה (ולא מבעיא לדעת הרא"ש דמצריך לברך גם במנחה ומעריב דס"ל דענט"י לא נתקן רק בשביל התפלה אלא אפי' לרשב"א דקיי"ל כוותיה לענין ברכה שלא לברך אלא בשחר כ' משום דנעשה כברי' חדשה וצריך להתקדש ככהן לעבודתו משמע דוקא משום שצריך להתקדש וזה שייך דוקא בתפלה שהוא במקום קרבן ועוד נ"ל דהאי ימתין עד תפלת המנחה ויברך אז ענט"י לכ"ע וצ"ע):

ו נכון להמתין לברך ענט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל דאז יוצא לכ"ע אבל כשבירך מקודם ואח"כ יפנה להרא"ש צריך לחזור ולברך ואף דלא קיי"ל הכי מ"מ נכון ליזהר בזה. (שם במ"א סק"א). ועוד מבואר שם בשם הגמרא רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום משום כבוד קונו:

ז בשחר אפי' לא עשה צרכיו מברך אשר יצר על מנהגו של עולם (סי' ד') ובכל היום אחר שהטיל מים או שנפנה ירחוץ ידיו ויברך אשר יצר וא"צ לברך ענט"י ואפי' על טפה אחת מברך אשר יצר אבל על הפחה אינו מברך וגם א"צ ליטול ידיו דלא בהמון עם. ואם הטיל מים ב"פ אינו מברך רק פעם א' דלא יהא אלא כאוכל ב"פ שמברך בהמ"ז א' (סי' ז') ונ"ל דוקא שכבר הטיל ב"פ אבל המטיל מים ולא בירך אשר יצר כגון בתוך התפלה ואח"כ

נשמת אדם

(א) הט"ז בסי' קכ"ד ס"ק ו' חולק ע"ז ע"ש וכ"ל דלק"מ שהרי הטעם דלא ימתין אלא מיד כשכלה הברכה יענה אמן דאל"כ הוי אמן יתומה כמ"ש באבודרה"ם בהדיא ובהגהות ע' כתב הט"ע דהא יש קצת שמאריכין יותר מדאי א"כ כשמברך לסמתין היינו כמו שאמרו בגמרא שכל המאריך אינו אלא טועה וא"כ בשלמא אחר יחיד העונה אמן כתקונו חשוב שכל מכלל הברכה. ולשיטת הסוברין דאף שלא שמע הברכה מותר לענות אבל כאן כיון שהצבור כבר ענו אלו המאריכין אינם נחשבים כלל מצורך ברכה

רוצה עוד הפעם להטיל מים יברך תחלה ואח"כ יטול ויחזור ויברך (שכרי לשיטת רמב"ם ופסק שכי בש"ע בסי' קע"ה אפילו באכילה הדין הכי שצריך תחלה לברך בהמ"ז כיון שכבר הסיח דעתו מאכילה ראשונה ואף דלא קיי"ל הכי אלא כרמ"א שם מ"מ הא דעת הגאון והש"ע דלעולם צריך לברך אשר יצר ב"פ וא"כ בזה שעדיין לא הטיל י"ל דכ"ע מודים דצריך לברך מקודם ובפרט שבט"ז פסק ג"כ כש"ע כן נ"ל דבזה לכ"ע יברך מקודם) :

ח אחר שבירך אשר יצר יסמוך לה ברכת אלהי נשמה דכיון שאינה פותחת בברוך ראוי לסמכה לחברתה והמשכים קודם אור היום ובדעתו לישן עוד לא יברך ברכה זו עד סוף שנתו ואם לא בירך אותה עד אחר שהתפלל י"ח אינו מברך עוד לאחר התפלה שכיון שכבר אמר מחיה מתים הוא דומה למחזיר נשמות (פ"ח מ"ו) דניעור בלילה או שישן ביום אינו מברך (סי' רל"ח) ומ"מ אם ישן בלילה ס' נשמין שהוא מהלך ק' אמה מברך דבזה טועם טעם מיתה. ואם כבר בירך והזר וישן בלילה צ"ע אם יחזור ויברך ונ"ל דס' ברכות להקל:

כלל ח. דין שאר ברכות השחר (סי' מ"ו):

א ברכת הנותן לשכוי לא יברך עד היום אם לא בששמע קול תרנגול מותר לברך אפי' בלילה והמיקל לברך אחר חצות לא הפסיד שהרי מברכין על מנהגו של עולם והחרש שאינו שומע לא יברך עד היום (סי' מ"ו):

ב יברך שלא עשני עכו"ם ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה ובכל א' יש תוספת שבח שמתחלה מברך ש"ע עכו"ם שאינו חייב במצות כלל ואח"ז עבד אף דחייב בקצת מצות ואח"ז אשה שהיא מזרע ישראל וחייבת בכל המצות ולכן צריך לברך כסדר. ואם הקדים לברך ש"ע עבד לא יברך עוד ש"ע עכו"ם ואם הקדים ש"ע אשה לא יברך עוד ש"ע עבד וכ"ש ש"ע עכו"ם שיש בכלל מאתים מנה כיון שבירך על החמור כ"ש על הקל (עיין מ"א):

ג אף סומא יכול לברך פוקח עורים שיש לו הנאה שאחרים מראים לו הדרך (פ"ח וא"ר וכמ"א בסימן מ"ו ס"ק י"ד נראה שיש ט"ס וצ"ל לטיפוך):

ד יברך תחלה מתיר אסורים שכל הלילה היה כמו כפות ואח"כ זוקף כפופים שהוא נגד מה שנזקף ואם בירך תחלה זוקף כפופים לא יברך עוד מתיר אסורים שכבר הוא בכלל (סי' מ"ו):

ה אם בשעה שאמר בא"י היתה כוונתו לברך זוקף כפופים יסיים זוקף כפופים אע"ג דאז לא יוכל לברך מתיר אסורים וכן בשל"ע עבד ואשה וביוצא בו ומכ"ש בשאר ברכות שלא יקפיד על הסדר אלא יסיים כמו שחשב בשעה שהזכיר השם (דהא לשיטת רש"י בסימן ע"ר אזלי' אחר הכוונה ונהי דלא קיי"ל הכי אלא דאין הכוונה מפסיד מ"מ לכתחלה אסור לעשות כן):

ו ברכת המעביר שינה פותחת בברוך ומסיימת בברוך הגומל חסדים והעוני' אמן אחר תנומה מעפעפי טועים כי הכל ברכה א' ולכן צ"ל ויהי רצון בוא"ו והניעור בלילה אינו מברך ברכה זו ואם חזר וישן שינת קבע חוזר ומברך דשינת קבע בלילה על מטתו לכ"ע הוי הפסק ואם קם באמצע הלילה אדעתא שלא לישן עוד ובירך ואח"כ תקפה עליו שינה א"צ לחזור ולברך (פ"ח סי' מ"ו וסי' מ"ז):

ז כשיאמר בלפיבך פסוק שמע ישראל צריך ליזהר שיכוין שאינו רוצה לצאת בזה ידי ק"ש אלא כקורא בתור' דאף דבשעת הדחק מותר לקרות ק"ש ואח"כ יאמר יוצר אור ואהבה רבה מ"מ לכתחל' אין לעשות כן אם לא שמתירא שיעבור זמן ק"ש ואז נ"ל שיקרא כל ג' פרשיות של ק"ש ויתכוין לצאת ידי ק"ש (ואף שר"י חסיד לא היה אומר רק שמע ובשכ"מ י"ל דס"ל דפסוק ראשון לבד הוא דאורייתא אבל לפי מה דקיי"ל דכ' פרשיות ק"ש דאורייתא וגם צריך להזכיר י"מ בזמן ק"ש א"כ צריך לקרות כולם):

ח כל ברכות השחר עד ב"ש אם לא בירך קודם שהתפלל יכול לאומרן אחר שהתפלל חוץ מענט"י ואלהי נשמה וכבר כתבתי דנ"ל דיברך על נטילת ידים בתפלת מנחה:

ט הניעור כל הלילה מברך כל ברכות השחר חוץ מענט"י ואלהי נשמה והמעביר שינה. ואם ישן ס' נשמין מברך את כולם. וברכת התורה עיין בכלל הסמוך:

י כל הברכו' עד פ' וידבר מותר לברך קודם היום אבל פ' קרבנות לא יאמר אלא ביום והנוהגים לומר פ' עולה וחטאת ושאר קרבנו' לא יאמרו עד אחר פ' התמיד או לאחר התפל' דהא אסור להקריב עד שיקריבו התמיד תחלה ולכן בשבת ויו"ט א"א פ' שאר קרבנות דקרבנות יחיד אין מקריבין בשבת ויו"ט וכן לא בעיה"כ דבזמן הבית לא היו מקריבין שממעט זמן אכילתן:

יא אע"ג דדברים שבכתב אסור לאומרן בע"פ מ"מ כל דבר הרגיל ושגור בפי הכל כגון פ' התמיד וברכת כהנים וק"ש ושירת הים מותר לומר בע"פ אבל דבר שאינו שגור בפי הכל כגון תהלים אע"פ שהוא רגיל נכון שלא יאמר בע"פ ולהוציא אחר לכ"ע אסור (סי' מ"ט):

כלל ט. דין ברכת התורה (סי' מ"ו):

א כתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל כו' וקבלו חז"ל שהיא מצות עשה לברך ברכת התורה לפניה ותקנו ב' ברכות א' ברכת אשר קדשנו שהיא ברכת המצות וא' ברכת הודאה שהוא

אשר בחר בנו כו' וי"א דהערב נא הוא סיום ברכת אשר קדשנו וא"כ י"ל והערב בוא"ו וי"א שהיא ברכה בפ"ע וא"כ י"ל הערב וגם יש לענות לפ"ז אמן אחר לעסוק בד"ת ומנהגנו שלא לענות אמן אחר לעסוק בד"ת וגם אומרים והערב בוא"ו אך בכוונות כתב שהר"י נהג לענות אמן בינתים (א) :

ב צריך מאד ליזהר בברכה זו שלא ללמוד עד שיברך ויברך אותה בשמחה גדולה דמצינו שאז"ל על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי ואז"ל שדבר זה נשאל לנביאי' על מה אבדה הארץ שישראל היו עוסקים בתורה ומצינו שכל זמן שהיו עוסקים בתורה ויתר הקב"ה על עונותיהם ולכן לא ידעו על מה אבדה והקב"ה הבוחן לבבות ידע כי אע"פ שהיו עוסקין בתורה לא היו עוסקין לשם לימוד התורה אלא כמו שלומדין שאר חכמות ולכן לא ברכו ברכת התורה שלא היתה התורה חשובה בעיניהם ולכן לא הגינה ולכן צריך ליזהר מאוד וליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתן :

ג ולכן נבון לברך ברה"ת תיכף אחר יה"ר קודם לעולם יהא אדם דכיון שאנו נוהגין לומר פסוק שמע ישראל ומכוונים בקורא בתורה כדי שיאמר בסדר ברכות של ק"ש קודם לק"ש וא"כ אסור לאומרו קודם ברה"ת (כ"כ הגר"א שנכון לאמרו כאן) או כמו שנוהגין עכשיו לברך תיכף אחר אלקי נשמה :

ד תיכף אחר ברה"ת צ"ל איזה פסוקים דאם הפסיק בין הברכה ללימוד צריך לחזור ולברך ולכן נוהגים לומר ברכת כהנים ומשנה אלו דברים כו' (אף דבש"ע כתב רק דנכון שלא להפסיק כבר הכריע הב"ח ופ"ת וביאורי הגר"א דדינא הוא ודבריהם נכונים מאד) :

ה לא בירך עד שהתפלל וכבר אמר אהבה רבה אם למד מיד אחר התפלה אפי' מעט לשם מצות לימוד עלתה לו אהבה רבה במקום ברה"ת אבל אם לא למד מיד בלא שום הפסק אע"ג שאמר כבר ק"ש ותפלה ואשרי כיון שאינו אומר לשם תורה א"כ צריך לברך אח"כ ברה"ת (הסכמת אחרונים ועיין א"ר) :

ו אם קראוהו לעלות לתורה קודם שבירך ברה"ת אם אפשר לו לברך קודם שיעלה יברך ויאמר אף רק פסוק אחד לבד לשם לימוד ויהזור ויברך בתורה ואם לא בירך מקודם אזי נפטר מברכת אשר בחר בנו ויאמר אח"כ ברכת אשר קדשנו כו' והערב נא (סי' קל"ט) :

נשמת אדם הישן

(א) הרמב"ן במנין המצות מצוה ט"ו כתב דברכת התורה לפניה הוא מ"ע מדאורייתא מהא דברכות כ"א ב' דא"ר"י מנין לבה"ת לפניה מן התורה שנאמר כי שם כו' הבו גודל כו' א"ר"י למדנו בה"ת לאחריה מק"ו מבהמ"ז ומסיק איכא למפרך אבל ודאי בברכה שלפניה היא דאורייתא לכ"ע. עוד הביא ראיה מירושלמי פ' ג' שאכלו דא"תא התם כתוב בתורה ברכה לפניה ואין כתוב בתורה ברכה לאחריה מה כתיב לפניה כי שם ה' אקרא כו' כתיב במזון לאחריה ואין כתיב לפניה ויליף גז"ש מהדדי עד כדון כר"ע כר' ישמעאל (נ"ל דר"ל כך דריש ר"ע ור"י) אבל ר"י בשם ר' ישמעאל ק"ו מה אם מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו כו' עד כדון תורה מזון מנ"ה (ר"ל היאך ילפינן לפניה) מה אם תורה שאינה טעונה לאחריה (ר"ל שלא כתיב בהדי' בתורה) טעונה לפני' כו' רי"א כי הוא יברך הזבח כו' רנ"א ועבדתם כו' וברך להמך כו' רבי אומר מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך בשעה שהוא תאב לאכול לא כ"ש עד כדון מזון תורה מה אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהיא חיי עד לא כ"ש עכ"ל הירושלמי. והנה מדברי ר"ע ור"י בשם רבי ישמעאל מוכח להדיא דכולם ס"ל דברכת התורה לפניה נפקא לן מכי שם כו' אלא דרצו ללמוד גם לאחריה ודברי ר"י בבבלי בברכות כ"א הם דברי ר"י דהכא בשם רבי ישמעאל ובבבלי פרק שלשה שאכלו מ"א איתא התם ת"ר מנין לברכת המזון כו' ואין לי אלא בהמ"ז ברכת התורה מנין א"ר"י ק"ו על חיי שעה מברך על חיי עולם לא כ"ש ר"ח ב"נ תלמיד ר' ישמעאל אמר משו' ר"י אין צריך הרי הוא אומר על הארץ הטוב' אשר נתן ולהלן הוא אומר ואתנה לך לוחות כו' ע"כ. הנה ודאי ר"ח ב"נ דיליף נתינה ע"כ על כל ברכה שלאחרי' יליף. והאי מבהמ"ז יליף וא"כ דומיא דהכי ת"ק דאמר משום ר"י ק"ו על חיי שעה הוא ג"כ לברכת התורה לאחריה. שהרי יליף מבהמ"ז שהוא לאחריו. אבל לפניה לכ"ע ילפינן מכי שם כדאי' בירושלמי. והא דר' אבהו ברים ג' שאכלו דיליף ברכת הזימון בג' מכי שם כו' לא פליג אבל הני תנאי אלא התם יליף דבעינן שלשה לצירוף מדכתיב הבו כדפירש"י שם. ולפ"ז כיון דכולהו תנאי ס"ל דילפינן בה"ת לפניה מכי שם כו' כדבר מוכרע ממילא דגם רבי בירושלמי דיליף תורה ממזון בק"ו היינו לתורה מלאחריה אבל לפניה ילפינן מכי שם. דלמעט בפלוגתא עדיף. וע' דף כ"א רש"י ד"ה כי שם ה' אקרא בברכות וביומא ל"ז דרש זה רבי ע"ש. ולפ"ז כולהו תנאי ואמוראי סבירא להו דברה"ת לפניה דאורייתא ואין חולק בדבר אלא דמאחריה כ"א ואחד יליף בע"א. וכן ברכה לפניה על המזון ולפי שהוא דאורייתא. ובזה לא קיי"ל כוותייהו אלא כסתם מתני' דבעל קרי מברך לאחריו ולא לפניו. וכמו שכתב הרשב"א בחי' דף מ"ח דברה"ת לאחריה מדרבנן אבל לפניה דאורייתא. וכ"כ בעל מגילת אסתר אף שהוא המליץ הגדול בעד הרמב"ם כתב שדברי רמב"ן נכונים. וכ"כ בחינוך מצוה ת"ל וכ"כ הספר הרדים בשם התשב"ן. וכן הסכים הפ"ת וכן משמע ברא"ש בפירושו על נדרים פ"ט שכתב וז"ל על עזבם את תורתי אשר נתתי להם כלומר ברכה שצויתי לברך לפניה עכ"ל. אך מ"ש הפ"ת ראיה מדקאמר קב"ה לכא מילתא כדכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי. דהיינו שלא ברכו בתורה מוכח שהיא דאורייתא' ים לדחות לפי מ"ש ר' יונה הביאו הב"י מדלא ברכו מפני שלא חשיב בעיניהם לברך. וא"כ אין ראיה. ולכן כיון שכל הראשונים מסכימים שהיא דאורייתא. ואף דמרמב"ם בחיבורו ותרי"ג מצות שלו משמע דלא ס"ל הכי. מ"מ כיון שכולם חולקין עליו הלכה כרבים. ולכן כל ס' הוא לחומרא כמו בבהמ"ז. הוצרכתי להאריך כ"כ לפי שראיתי בפני משה הנדפס מחדש על ברכות ירושלמי והאריך לתמוה על הרמב"ן וכתב שלא מצא ישוב לדבריו. וסובר דרבי בירושלמי דיליף בה"ת ממזון היינו גם על שלפניה. וגם סובר דדברי רבי ישמעאל בבלי מ"ח דיליף על חיי שעה יברך כו' היינו על ברה"ת לפניה ולדעתי הוא שגגה וטעות בידו. ועוד כ' שם וכי הלכה כר' יוחנן נגד תנאי דאפי' לגבי ריב"ל אין הלכה כר"י וגם זה שגגה דדוקא במקום דפליגי ר"י וריב"ל מסברא דנפשייהו אבל ודאי דהא לר"י לפסוק כחד תנא ואפי' נגד הכלל ר"י ור"י והלכה כרבי מחבירו כדאיתא במקומות אין מספר. ובעירובין מ"ו מ"ז אמרינן היכא דאיתמר איתמר ונקטינן כדברי הראשונים דבה"ת היא דאורייתא וע' בפ"ת וגם עליו יש לתמוה קצת למה לא השיג כמ"ש ומיהו ר"ל

ז הישן ביום שינת קבע על מיטתו נהגו שלא לברך אבל כל האחרונים כתבו דצריך לחזור ולברך (א"ר בשם ראשונים ואחרונים ופ"ה בסי' מ"ו מ"ז וכ"כ הגר"א) אבל שינת ארעי על ידיו ואחר מרחץ ובה"כ א"צ לברך (ב) :

ח ספק אם בירך חוזר ומברך כדין ס' דאורייתא לחומרא (ובתשובת שאגת אריה סי' כ"ס כ' דלא יברך רק ברכה א' והיא אשר בחר בנו כו' שהיא מעולה שבברכות) :

ט הניעור כל הלילה א"צ לברך כל זמן שלא ישן (פ"ח סי' מ"ו וביאורי הגר"א) (ג) ואם יכול לשמוע מאחר להוציאו מהיות טוב כו' :

י מותר להרהר בד"ת קודם שיברך דהרהור לאו כדיבור דמי (ד) וכן מותר לפסוק דין בלא נתינת טעם דהוי כהרהור (והגר"א הניח בצ"ע ודעתו נוטה לברך גם המהרהר בד"ת וכ"ש כשפוסק דין וע' בג"א) :

יא אסור לכתוב ד"ת עד שיברך וצ"ל משום דדרך הכותב להוציא מפיו מה שכותב וכ"ש בכותב ס"ת תפילין ומזוזה דחייב להוציא מפיו ושמא יוציא מפיו בלא כוונה (ה) אבל המעתיק ספרים בשכר ואין כוונתו כלל להבין מה שכותב א"צ לברך (ט"ז מ"א) :

כלל י. דין תלמוד תורה (ביו"ד סימן רמ"ו) :

א מ"ע מה"ת ללמוד תורה שנאמר ושננתם לבניך וכתיב ולמדתם אותם וכתיב והיה עקב תשמעון וביוצא בו פסוקים הרבה ולכן כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים בין בחור בין זקן גדול אפי' עני המחזיר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה בין ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה ומי שאינו יודע כלל ללמוד יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו לומד בעצמו ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוקו לפי ערך בשכר תורה ובשכר שירויהו :

ב עד אימתי חייב ללמוד עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא שוכח :

ג חייב אדם ללמוד בכל יום תורה שבכתב שהוא תנ"ך ובמשנה וגמרא ופוסקים ובעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות ביום לא ילמדו בגמרא להוד דבזה אינו יוצא אלא צריך שילמוד דוקא גם ספרי פוסקים כל אחד לפי השגתו (ש"ך שם) :

ד לפיכך תיקנו חז"ל שיאמר כל אדם בשחרית פ' קרבנות שהוא תורה שבכתב ופרק איזהו מקומן

נשמת אדם

נ"ל דדוקא ברכה א' היא דאורייתא דדוקא בבהמ"ז פליגי אי מנין ברכות דאורייתא כדדרשינן בפ"ג שאכלו אבל בב"ת נ"ל כמו שכתבתי דלכ"ע אינו אלא ברכה אחת וכן מצאתי בפ"ח להדיא . ומ"מ מברך לכולהו אם מסופק כ"כ בפר"ח ובתשובת שאגת אריה כתב דא"מ אלא ברכה אחת ויברך אשר בחר בנו שהיא מעולה שבברכות ואמנם אם נסתפק לו וכבר עלה בתורה ובירך בצבור . אע"ג דבודאי היה צריך לברך ברכת אשר קדשנו אבל במסתפק הוי ספק דרבנן :

(ב) נ"ל החילוק בין שינה ובהכ"ס דבשלמא מרחץ ובהכ"ס דבידו בכל רגע לצאת והוי כמו כל דבר הראוי לבינה כו' ולא מיקרי היסח הדעת ע' זבחים דף כ' ע"ב אמרינן כיון דבידו לחזור לא אסח דעתיה משא"כ בישן שהסית דעתו ומה שהקשה הגר"א דמ"ש מתפילין דאפי' ביוצא מבה"כ צריך לברך כבר כתב תר"י דש"ה דכבר נגמר המצוה ואם רוצה אינו תנית עוד משא"כ תורה שלא נגמר מצותה לעולם וע' בשס"י קע"ח לענין הפסק בסעודה וכונת האגור דאף דאסור לשאול הלכות מרחץ במרחץ עכ"פ מידי הרהור לא נפיק וא"כ עכ"פ לא הוי היסח הדעת ואע"פ דלכתחלה א"צ לברך על הרהור מ"מ מועיל לענין זה דאינו עושה היסח הדעת :

(ג) המ"א נסתפק בניעור כל הלילה ואזיל לשיטת הי"א וכפי המנהג דגם הישן ביום א"צ לברך דתלוי בדעתו לפטור מע"ל אבל לפי הכרעת הראשונים והאחרונים דהישן ביום צריך לברך וא"כ גם בניעור צריך לברך ובאמת תמוה מאוד דברי המ"א דע"כ לא כתב ר"ת אלא במשכים מהלילה דס"ל כיון שדעתו לפטור מע"ל וס"ל דשינה לא הוי הפסק אבל להיפך בניעור כל הלילה מאי מהני דעתו וכי יועיל דעתו של אדם בסוכה שיכוין שלא לפטור בברכה זו רק מע"ל וכי נאמר שכאשר לא יצא מסוכתו שיחזור ויברך כמש"כ המ"א להדיא בסי' תרל"ט והתם גרע טפי דהתם י"ל דהוי כנמלך שסברי אם ירצה יצא באמת מן הסוכה ויפשוט הטלית אבל בתורה שא"א לו לפטור דכ"ז שהוא ניעור הוא חייב בלימוד וא"כ [illegible] יועיל כוונתו שלא יפטור ברכה זו רק מע"ל וא"כ אף לדעת ר"ת אינו חייב לברך אך מש"כ א"ר דלכ"ע צריך לברך דעדיף מברכת השחר דודאי אין דעתו לפטור רק מע"ל נ"ל דל"ד כלל לברכת השחר דנתקנו על הנהגת העולם משא"כ בב"ת שהוא כשאר ברכת המצו' ומ"מ אם יכול לשמוע מאחר שיוציאנו יוציא עצמו מפלוגתא :

(ד) הקשה הגר"א כיון דהיא ברכת המצוה ובכלל המצוה ג"כ הרהור כמו שכתוב והגית בו יומם כו' מל' הגיון לבי ונ"ל דכיון דבב"ת נפקא לן מקרא דכי [illegible] ה' אקרא וקריאה היינו דיבור ולכן גם החכמים לא תקנו ברכה על ההרהור לפי שאינו ניכר ונוסח הברכה יוכיח שמברכין לעסוק בד"ת או על ד"ת וגם אפשר משו"כ והגית כו' היינו בשעה שאינו יכול לדבר וכמ"ש יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי ודרשו חז"ל אם א"א להוציא בפה אזי והגיון לבי וכ"נ נ"ל משו"כ לא ימוש ס"ת הזה מפיך והגית כו' היינו כשיכול אזי לא ימוש מפיך ובשעת מלחמה שא"א בדבור עכ"פ והגית ובאמת עיקר מצות לימוד היא בפה כמ"ש ושננתם שיהיו שנונין בפיך ע' חינוך מצוה תי"ט ועוד נ"ל דדוקא במקום דכתיב הגיון לבי הוא במחשבה אבל הגיון ולא כתיב לב פירושו דבור כדכתיב במשלי כי אמת יהגה חכי ואין מחשבה נופל על החיך וע' בקונקורדנסיא :

(ה) ולענ"ד זה כוונת רד"א כמו שכתבתי הטעם בזה נ"ק מ"ש מהרהור ועוד י"ל דכא איתא מיטין ע"א דאי לאו גבי עדות דכתיב מפיהם ולא מפי כתבם אמ"ג דכתיב אם לא יגיד הו"א דכתיב' הוי הגדה מעליא ע"ש בתו' וא"כ בתורה דכתיב ויגד לכם את בריתו וכתיב מגיד דבריו וגו' י"ל דכתיבה מקרי הגדה ופעם בא לידי תשובת ח"י ואיני זוכר דבריו בבירור רק שכתב דהיה מהכא לכותב נדר שהוא כמו שהוציא מפיו ולא נראה שהרי בנדר כתיב ככל היוצא מפיו כו' ומצאתי ברדב"ז ח"ג סי' תר"ה שכתב להדיא לכותב שבועה דהוי דברים שבלב כדכתיב לבטא בשפתים ולא יחל דברו :

מקומן שהיא משנה וברייתא דרבי ישמעאל שהיא גמ' כדי שאם יהיה טרוד מאוד או אנוס לא יתבטל עכ"פ מלימוד תורה :

ה ת"ת שקול כנגד כל המצות • היה לפניו עשיית מצוה ות"ת אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו שהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא :

ו תחלת דינו של אדם על ת"ת ואח"כ על שאר מעשיו :

ז לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה דהיינו שיכבדוהו וכה"ג שמתוך שלא לשמה בא לשמה אבל הלומד ע"מ לקנטר ולקפח חבירו נוח לו שלא נברא :

ח אין ד"ת מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו מתקיים בידו אבל הקורא בלחש במהרה הוא שוכח וברית כרותה שכל הלומד בבהמ"ד או בהכנ"ס לא במהרה שוכח :

ט מי שרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפי' אחד מהם בשינה ובאכילה ושיחה אלא בד"ת ואפי' בלילות קצרים עכ"פ ילמוד מעט וכל בית שאין ד"ת נשמעים בו בלילה אש אוכלתו :

י כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק או שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו ה"ז בכלל כי דבר ה' בזה. ואסור לדבר בשיחת חולין והמדבר שיחת חולין שהם שחוק וטיול הילדים עובר בעשה שנא' ודברת בם ולא בדברים בטלים :

יא המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. ונ"ל דר"ל ע"ד הבא לטהר מסייעין לו שאפי' כשיהיה עשיר כיון שכבר זכה ללמוד מעוני סופו גם כן לקיימה כשיהיה עשיר :

יב אין לאדם ללמוד כ"א מקר' משנה גמ' פוסקי' ספרי מוסר ובזה יקנה האדם העה"ז והעה"ב. ומ"מ מותר ללמוד באקראי שאר חכמות ובלבד שלא יהיו ספרי אפיקורסים ואין לאדם ללמוד חכמת קבלה אלא עד שימלא כריסו בגמ' ופוסקים ויהיה ירא שמים גדול ויושב תמיד ועוסק בתורה אבל בלא זה אסור ומאוד החמיר בזה ר' חיים וויטאל ז"ל. (וגודל מעלות מי שזוכה לחדש חידוש בתורה מובא בזוהר בכמה מקומות ומהם בהקדמת בראשית . וז"ל תנן בשעתא דמלה דאורייתא אתחדש מפומיה דב"נ ההיא מלה סלקא ואתעתדת קמיה דקב"ה וקב"ה נטיל להיא מלה ונשיק לה ועטיר לה בשבעין עיטורין כו' ע"ש ואשרי לו אם מחדש על דרך האמת אבל אם ח"ו מחדש איזו חידוש שאינו אמת ומתילד על דרך לא טוב בפלפול של הבל גם ע"ז פקח עיניך בזוהר והבט נא וראה ז"ל שם ת"ח ההוא דלאו אורחי' ברזין דאורייתא וחדש מילין דלא ידע על בורייהון כדקא יאות ההוא מלה סלקא וכו' ע"ש מה שגורם בזה ועיין בפרשת בלק מש"כ מזה וז"ל ואי מלה אחרא הוי ווי ליה לההוא כיסופא דחיין ליה לבר וכו' ע"ש ודי בהערה זו) :

יג אמרו חכמים שעמי הארץ שאין להם שום חלק בתורה ואינם מחזיקים ביד לומדי תורה אע"פ שיש בהם מצות ומקבלת נשמתם שכר בג"ע כפי שראוי להם אבל גופם אינו עומד בתחיית המתים שנאמר כי טל אורות טליך מי שיש בידו אור תורה אור תורה מחייהו (והארכתי בזה בדרושים בביאור נפלא) ועוד אז"ל תורה נתנה במ' יום ונשמה נוצרה במ' יום כל המשמר תורתו נשמתו משמרת וכל שאינו משמר התורה אין נשמתו משמרת (אינו ר"ל שמת אלא שהנשמה הקדושה מסתלקת ממנו ולא נשארה בו אלא נפש בהמיות) תנא דבי ר"י משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו אמר במדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה אלא נשמתך אני נוטל ממך :

יד כשם ששכר ת"ת גדול מכל המצות כך עונש ביטולו גדול מכל העבירות ומצינו לבמ"ק ראשון שוויתר הקב"ה על ע"ז וג"ע וש"ד ולא וויתר על עון ביטול תורה שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי והרוצה להנצל מן העונש המר והעון הגדול הזה ואין לו פנאי לעסוק תמיד יחזיק הלומדים כפי כחו כדכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה וכשב"א פוסקי' ממלאכתם וממעשיהן והולכין לבתיהם או יושבי' בקרנות והם בטילים או משיחים בדברי' בטלי' רעתם רבה והטאתם כבדה מאוד לפי שהם מבזים התורה שאילו היו מאמינים שאין תכלית למתן שכרה למה לא ישיבו רגליהם לבה"מ ללמוד או לקרות מקרא או תהלים הלא האדם זריז ואץ ברגליו למלאכתו ועסקיו ויודע כי הכל הבל ואיך ישכח חיי העוה"ב ולא יתן להם חלק מן הימי' או שעה מן השעות אף כי בעת שהוא בטל ממלאכתו ובל יאמר בלבו נירא נא את ה' ועת לעשות לה' לקרוא בתור' ולתנות צדקות ה' אשם הוא אשום אשם לה' ואז"ל כי זש"ה כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר כי זה נאמר על כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שהוא בזה דבר ה' ע"כ חייב כל אדם לתקן בביתו מקום וישים לו שם גמ' ומקרא או תהלים או שאר ספרי קודש ואפי' בלשון אשכנז אם אינו מבין בלה"ק ובאשר יפנה מעסקיו ומדי עברו

ממלאכתו יסור שמה לקרות ויכולות הנשים הצנועות למלט נפשן ונפש בעליהן כאשר יבוא בעליהן ממלאכתם והמה יגיעים ואינם זוכרים לתת חלק מיגיעם ומחשבו' לבם לתורה ע"י הנשים החוב להזכירם ואל ישימו על נפשם עון ואשמה לבטל יומם ולילה מן התורה כי עון זה גדול מכל עבירות שבתורה (ח"מ בסס כ"י) ועיין בס"ח מדיני ת"ת מסי' תתקל"ט ואילך

כלל יא. הלכות ציצית

א מ"ע מה"ת לעשות ציצית בבגד שיש לו ד' כנפות כשלובש אותו ולכן תיכף משנטל ידיו בשחרית אם כבר האיר היום משיכיר בין תכלת ללבן יתעטף בציצית או ילבש טלית קטן ולא ילך ד' אמות בלא ציצית והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה וגדול עונש המבטלם ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים·ולפחות יזהר שיהי' לבוש ציצית בשעת התפלה ואפי' כשמתפלל בדרך ילבוש טלית גדול ולא כמו המון העם ומצוה לאחוז בציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעת ק"ש להסתכל בציצית כדי שיזכור כל המצות שנאמר וראיתם אותו וגו' שהראיה מביאה לידי עשיה ולכן נוהגין להסתכל בהם כשמגיע לפסוק וראיתם אותו ונותנין אותן על העינים ומנשקין אותן משום חיבוב מצוה (סי' כ"ד):

ב ציצית חובת גברא לענין זה שכל זמן שאינו לובשו א"צ להטיל בבגד ציצית אע"ג דכתיב על כנפי בגדיהם קבלו חז"ל דדוקא אם לובשו כמש"כ גדילים תעשה לך על ד' כנפות כסותך אשר תכסה בה ולפיכך אינו מברך על עשיית הציצית אלא על הלבישה והעיטוף ולכן מוכרי בגדים ולובשין להראות להקונים מדתן פטורים. ואם לבשן לפטור המכס אפשר דחייב בציצית (סי' י"ט):

ג אינו חייב בציצית אלא ביום דכתיב וראיתם אותו משמע בזמן שיוכל לראות ומצותו לכתחילה משיכיר בין תכלת ללבן עד צאת הכוכבים ומ"מ אם לובשו מעלות השחר ובירך עליו א"צ לחזור ולברך (אע"ג דבסי' י"ח כ' רמ"א דנוהגין לברך מעלות סשחר עיין א"ר וביאורי סגר"א דאין נכון לעשות כן לכתחלה) אבל קודם עלות השחר המברך מברך לבטלה ובשיאור היום אעפ"כ א"צ לפושטו אלא ימשמש בו ויברך. ואחר שהתפלל מעריב לא יברך ולכן מתעטפים בליל יוה"כ בעוד יום כדי שיוכל לברך (סי' י"ח):

ד אין לברך אלא על כסות המיוחד ליום וגם לובשו ביום דיש אומרים דאם אינו מיוחד ליום אע"ג שלובשו ביום פטור דס"ל וראיתם אותו דרשי' פרט לכסות לילה ר"ל המיוחד ללילה אע"פ שלובשו ביום פטור וכסות יום אע"פ שלובשו בלילה חייב (וזהו דעת הרא"ש) אבל דעת רמב"ם דפרט לכסות לילה ר"ל שלובש בלילה אעפ"י שמיוחד ליום פטור ואם לובש ביום אע"פ שמיוחד ללילה חייב. ולפ"ז העושה טלית לצורך תבריכין ולפעמי' לובש בהיו לרמב"ם חייב ולרא"ש פטור שהרי דומה לכסות המיוחד ללילה שהרי מת פטור ממצות (י"ט):

ה מדכתיב על כנפי בגדיהם ולא פירש איזה בגד משמע שכל מיני בגדים חייבים מן התור' אלא דיש אומרים דילפינן כל מקום שנאמר בתורה בגד סתם מבגדים הכתוב בנגעים דשם כתיב בגד צמר או פשתים ולכן ס"ל דדוקא בגד צמר או פשתים חייב בציצית מה"ת אבל שאר מינים אינם אלא מדרבנן ולכן ראוי להדר להיות לו אפי' טלית קטן של צמר שיקיים מצות ציצית כל היום לכ"ע:

ו ולכ"ע בגד של עור פטור מציצית אפי' מדרבנן דלא נקרא בגד כלל בשום מקום. ואפי' אם תפור מתחתיו בבגד צמר ופשתי' פטור דלעולם אזלינן בתר עיקר הבגד שהוא העליון בין לקולא ובין להומרא ואם מקצתו מעור ומקצתו משאר מינים אזלינן אחר הרוב ומכ"ש בשכל הבגד הוא של עור רק שעשה הכנפות של בגד דפטור מציצית ואם הבגד משאר מינים והכנפות של עור חייב (סי' י'):

ז לכתחלה לא יעשה לבגד יותר מן ד' כנפות כדכתיב על ארבע כנפות כסותך ומ"מ אם עשה לה ה' כנפות או יותר חייבת בציצית מדכתיב אשר תכסה בה משמע כל שמכסה בה ומ"מ לא יעשה לה יותר מן ד' ציצית ויעשה בד' כנפות המרוחקים ביותר זה מזה (שם):

ח לא יעשה הטלית ארוך פי שנים כקומת איש די"א כיון שאינו ראוי ללבשו כך אא"כ כפלו לאו בגד הוא ופטור מציצית ואם כפלה יתפרנה ויעשה הציצית בד' כנפו' כמו שהיא כפול:

ט שיעור אורך הבגד בארכו ורחבו כדי שהקטן בן ט' שנים יכסה בו ראשו ורובו וגם הגדול לובשו לפעמים ויוצא בו על פתח הבית ולרחוב (א"ר) ואינו מתבייש דבפחות מזה השיעור לא מקרי כסותך אשר תכסה בה ופטור מציצית. ומה שנוהגין האשכנזים שלוקחין חתיכ' בגד קטן אחד מלפניו וא' מלאחריו ותופרין בהם רצועות ועושין בו ציצית אין יוצאין בזה ועכ"פ לא יברכו עליהם אלא יברכו בבוקר על טלית גדול ויכוונו לפטור גם זה וילכו בו כל היום כיון שמכוונים עכ"פ בזה שלא לבטל מצות ציצית כל היום אבל כל ירא שמי' לא יסמוך

ע"ז כלל אלא יעשה בגד ממש כל מדינה לפי מנהגו (סי' ט"ז) ובצרפת ראיתי שהבגד הנקרא (קאמיזויל) או (וועסט) הוא פתוח מלאחריו ועושין בו ציצית בארבע כנפותי' ואשרי להם רק שצריך ליזהר שיהיה רובו פתוח ולכן בטלית קטן שעושין במדינתו יזהרו בזה ולא כמו שעושין החייטין ט"ק ותופרין אותו מן הצדדין ומניחין בו נקב שמכניסים בו הידים ותופרין למטה מהנקב ומניחין רוב פתוח ומודדין רק מתחת הידים וזה טעות גמור כי אז לא נקרא בת ד' כנפות וקרוב הדבר שהמברך מברך לבטלה ועכ"פ לא עדיף מבגד שהציו פתוח דחייב בציצית ואסור לברך עליו ואסור לצאת בו בשבת (סי' י') אלא צריך למדוד אף מה שלמעלה מן הידים והנקב השוב ג"כ באילו היה סתום ולכן צריך להיו' פתוח הרוב מכל הבגד ואם עשה בו ציצית קודם שהיה רובו פתוח אע"פ שפתח אח"כ הציצית פסולים דכתיב גדילים תעשה כו' שבשעה שעושה הציצית צריך להיות בהכשר וכיון שנעשה בפיסול הם פסולים וצריך להתירם ולהוציאם ולאחר שפתח הבגד יתלה אותם שם בבגד (א) :

י כבר נהגו באשכנז וספרד הואיל ואין בגדיהם עשויין שיהיו ב' ציצית מלפניו וב' מלאחריו ולכן אין עושין בהם ציצית ובאמת כל הטעמים אינם מספיקים לפוטרן ולכן כתבו הפוסקים דירא שמים יעשה קרן אחד עגולה ואז פטור לכ"ע שהכנפות צריך להיות מרובעים ואם הם עגולים פטור דלא נקרא כנף (סי' ט"ז מ"א ס"ק י"ג) :

יא מדכתיב על ציצית הכנף משמע שהציצית יהיה ממין הכנף דהיינו אם הבגד של צמר או פשתן יעשה של צמר או פשתים ואם של משי או צמר גפן יעשה הציצית משי למשי וצמר גפן לצ"ג וכתיב לא תלבש שעטנז צמר ופשתים וסמיך ליה גדילים תעשה לך וקבלו חז"ל למדרש סמוכים שהגדילים שהם הציצית יהיו מצמר ופשתים ומשמע דוקא צמר ופשתי' אבל לא משאר מינים וקבלו חז"ל דה"ק קרא דאם עושה ציצית מצמר או מפשתים אזי פוטרים בכל מיני בגדים אבל אם עושה ציצית משאר מינים אינם פוטרים אלא במין הכנף ולכן בטלית של משי צריך לעשות דוקא ציצית או מצמר ופשתים או ממשי דוקא ומטעם זה אסור לעשות מקצת ציצית מצמר ומקצתן ממשי דשמא הקפידה התורה שיהיו כולם דוקא או מצמר או ממין הכנף . ומטעם זה י"א דבגד שהוא מצמר ומשי דהיינו שהשתי של צמר והערב ממשי או משאר מינים אין לו תקנה כלל דס"ל דצמר היינו תכלת ודוקא בזמן שהיה תכלת שעושין ציצית מתכלת ופשתים אז פוטרים כל הבגדים אבל צמר לבד ופשתים לבד אין פוטרים אלא במינן ומ"מ בדיעבד יעשה לה ציצית של צמר ומטעם זה י"א עוד שאם עושה ציצית של משי או שאר מינים צריכין שיהיו צבועין באותו צבע כמו הבגד כדי שיהיה מין כנף דהיינו אם אדום אדומים ואם ירוק ירוקים ואף דלא קיי"ל הכי מ"מ ירא שמים יעשה לו בגד לבן וציצית לבנים (סי' ט') :

יב י"א דאסור לעשות טלית של פשתן אף שעושה ציצית של פשתים דבזמן שהיה תכלת גזרו חכמים שמא יעשה בו תכלת ויכסה בו בלילה . ומ"מ אם אין לו בגד אחד יעשה לו בגד של פשתי' וציצית פשתן כדי שלא יתבטל ממצות ציצית (שם) . וכבר נתפשט המנהג בקהלתנו לעשות טלית של פשתן וציצית של פשתים עפ"י הגר"א :

יג החוטין של ציצית צריך שיהיו טווין לשמן שיאמר בתחלת הטווי שהוא טווה לשם ציצית ואם לא טוה לשמן פסולים שנאמר תעשה לך לשם חובך ואם טוון נכרי פסול ובשעת הדחק שאין לו מי שיטוה לשמן יאמר לנכרי שיטוה לו חוטין לשם ציצית והישראל יסייע ג"כ קצת בטויה ,גם יעמוד אצל הטויה ויכוין לשם ציצית ולכן אין לקנות ציצית מהנכרי

נשמת אדם

(א) באר סימן א' ס"ק ט' כתב הל"ג דיש להסתפק אי מצטרפים נמי לרוב מה שפתוח בנקב שמכניסין הידים כאין למלבוש בתי ידים דלכאורה מדלמד הב"י רוב זה מדין בגד של עור וכנפיה של בגד בסעיף ד' והם משמע אף שיש בין בגד לבגד עור מצטרפין וגם בש"ע סי' שכ"ב ס"ח בפרוץ מרובה על העומד מצטרפים הפרוצים עכ"ל. והנה אף לדבריו אסור לברך מספק ואסור לצאת בו בשבת לחומרא כדאי' שם סעיף ז' ולדעתי יותר קרוב הדבר שאינו מצטרף וראיה לזה ממ"ש הב"י בסי' י'. וז"ל יש לדקדק במלבושים שלנו שפתוחים לפניהם מלמעלה למטה שהרי יש להם ד' כנפות ומיהו במלבושים שלמטה יש לדחוק ולומר דכיון שאנו חוגרים אותם הוי להו כסתומים משם ולמעלה עכ"ל . הרי מה שחוגר באמצע חשוב נעשות כתומה משם ולמעלה וכן ממה שכתב הלבוש הביאו במ"א ס"ק י"ב דאין לעשות קרסים למטה מהחגור דהוי כסתום ואף שבתס"ד כ' דלא הוי חבור אא"כ נכפפים אחד עכ"פ מוכח דלא מצטרפין מה שיש בין קרס לקרס דאטו הלבוש מיירי דוקא שסמיך הקרסים תכופים יחד א"כ דלא מחבר המקצת בח..לע מבטל עכ"פ הפתוח ופשיטא נקב זה שהוא לצורך לבישה וכן משמע מתשובת מהרי"ק שהביא הב"י בקא"פ"ע שהיא פתוחה שקובעין בו אשטריכג"ה תחת אצלי ידיו דלא מהני להיות כסתום כיון דרובה פתוח תחת אשטריכג"ה ע' במהרי"ק שרש קמ"ע משמע אבל מה שלמעלה השוב כסתום ומה שהביא ראיה מסי' שס"ב נ"ל דאינו דומה כלל דהתם כיון דפרוץ מרובה אין כאן מחיצה ולא משום דמצטרפים הפרוצים וראיה מעירובין ט"ז ג' מדות במחיצות כו' מג' עד ד' אם היה פרוץ מרובה אף כנגד העומד אסור פירש"י דלא אלים עומד פחות מארבעה להתיר כנגדו מד' ולמעלה אפי' פרוץ מרובה כנגד העומד מותר ולא אמרינן שיצטרפו הפרוצים לבטל העומד אלא ע"כ היינו טעמא בסי' שס"ב דאין כאן מחיצה להתיר אע"ג שאין הפרוצים מצטרף דעכ"פ גם העומד אין מצטרף וע' בסוכה דאין אומרים לבוד אלא באויר ביניהם אבל כשיש דבר המפסיק לא אמרינן לבוד עכ"פ אזלינן בו לחומרא דחייב בציצית ואין מברכין עליו ואסור לצאת בו בשבת

מהנכרי שמא הוא טוון וא"כ הן חוטין בעלמא אבל מותר לשלוח ציצית מופסקין ושזורין ע"י נכרי כיון שאינו נהנה בחליפין ובמקום דאינו נהנה לא חיישינן שיעשה להכשיל וכן המוצא ציצית בשוק והם מופסקים ושזורים כשרים (סימן י"א ועיין בסימן כ') :

יד צריכין שזירה לשמן שנאמר פתיל תכלת שיהיה טווי ושזור כפתילה ואם לא שזרן לשמן פסולין ואם נתפרקה השזירה ונשאר כדי עניבה כשר (שם) :

טו אין עושין הציציות מצמר גרוע שאין עושין מהן בגד ואפי' בדיעבד פסול שנאמר ציצית הכנף משמע שיהיו הציצית מדברים שעושין מהן הכנף שהוא הבגד (שם) :

טז מה"ת אין שיעור לאורך הציצית דציצית משמע אפי' כל שהוא (כ"כ הלבוש אבל לא מצאתי זה בפוסקים הראשונים והדרבה ברמב"ם משמע דדוקא מנין החוטים והכריכות אין להם שיעור מה"ת אבל אורך החוטין הוא מה"ת וכן משמע בברייתא דומיא דלולב ואינך ולכן נ"ל דעכ"פ כדי עניבה הוא מה"ת [עיין במס' פרה פרק י"א מ"ע בתוי"ט ד"ה כל שהוא] ומדרבנן אורך החוטין חוץ מה שמונח על הכנף לא פחות מי"ב גודלין במקום הרחב (והוא לפחות תלי אמה כרלינר או ווילנר) ויכול לעשותם ארוכים יותר ואם ירצה יכול לקצרם אפי' אחר שהטיל ובלבד שישאר י"ב גודלין . ויהיה חוט א' ארוך יותר מהם כדי לכרוך בו וקוראין אותו שמש ואם הוא קצר שאינו מספיק לכרוך בו כל הכריכות יכול לכרוך בחוט אחר מהציצית (שם) :

יז מנין החוטין שבכל כנף ד' . (עיין ברמב"ם ריש הלכות ציצית ובכ"מ שם ובתוס' ריש פ' התכלת) דכתיב גדילים ואילו כתיב גדיל משמע ב' חוטין דא"א לעשות גדיל פחות מב' חוטין השתא דכתיב גדילים משמע ב"פ גדיל והיינו ד' ולאחר שיכניסם בבגד ויכפלם יהיו שמונה מדכתיב פתיל בעין פתילה שהוא כפול ואם פיחת או הוסיף פסול :

יח לכתחלה יזהר קודם שיטיל החוטין בבגד יהיו ד' חוטין נפרדין (ט"ז ס"ק י"ד) כדדרשי' גדיל גדילים ואם היו ב' מחוברין והטילם כך בבגד יחתכם קודם שיקשור ואם לא חתך וקשר אפי' קשר א' פסול דכיון דנעשה בפיסול לא מהני מה שיחתוך אותם אחר כך דהוי תעשה ולא מן העשוי בפיסול (שם) :

יט קבלו הז"ל דבעינן בציצית גדיל והיינו שיהיה מוכרך כמש"כ גדילים תעשה וגם יהיה בו חוטין נפרדים כדכתיב ציצית כמו בציצית ראשי אך מן התורה אין שיעור כמה יהיה כל אחד אלא אפי' לא קשר רק ב' קשרים למעלה סמוך לכנף דבפחות מב' קשרים לא מקרי קשר (עיין מנחות ל"ט תוס' ד"ה קשר) ויכרוך אפי' רק ג' כריכות ויחזור ויקשור ב' קשרים זה על גבי זה כשר ועל זה יש לסמוך כשאין לו פנאי לעשות כתקונו ומותר לצאת בו בשבת ולברך אבל מדרבנן צריך לעשות שליש גדיל וב' שלישים פתיל וכיון שהאורך י"ב גודלין יעשה ארבעה גודלין גדיל שהם הכריכות וישאר ח' גודלין חוטין נפרדים שכך הוא נוי ציצית ואם כרך רובא כשר אבל כרך כולה פסול (שם) :

כ כיון דמה"ת אין שיעור לאורך הציצית אלא מדרבנן (והיינו כמו שכתבתי בסי' ט"ז דכדי עניבה עכ"פ הוא מה"ת) ולכן אם לאחר שהטיל בבגד נפסק כל הענף שהם החוטין הנפרדים ולא נשאר אלא הגדיל והוא שעת הדחק שאין לו ציצית אחרים מותר ללבשו ומ"מ לא יברך עליו ולא יצא בו בשבת לר"ה (ג) ואם נשאר גם מן הענף שיעור ד' גודלין (ומה שכתבתי שיעור ד' גודלין ובגמ' ופוסקים איתא כדי עניבה נ"ל דמוכח דכדי עניבה עכ"פ הוא פחות מד' גודלין שהרי לר"י שיעור כ"ע הוא מן הגדיל וכל הגדיל אינו אלא ארבע גודלין וע"כ נ"ל שהוא פחות מארבע גודלין ולפי שאין אנו בקיאין בכדי עניבה לכן נ"ל דדי בד' גודלין מן הענף אף לר"י) אעפ"י שנפסקו כולם ואין מזומנים לפניו ציצית אחרים או שיתבטל עי"ז מתפלה וביוצא בו מותר ללבשו ואפ"ה לא יברך אבל בלא"ה אסור ללבשו ופשיטא לברך אא"כ נשארו ב' חוטין שלמין שהם ד' ראשים שכ"א אורך י"ב גודלין ומן הב' חוטין הנפסקים יהיה נשאר עכ"פ מכל חוט ד' גודלין שהוא כדי עניבה ולכן אם נפסקו ב' ראשים אפי' מצד אחד מהקשר אם לא דקדק בשעת עשיית הציצית שיהיו לעולם ד' ראשי' אלו מצד אחד של הקשר והד' ראשים אחרים לעולם מצד השני של הקשר או אפי' אם דקדק ונפסקו ב' ראשים מב' צדדים בענין שנוכל לומר שהשני ראשי' שנפסקו הם חוט א' וא"כ הרי נפסק חוט אחד כולו שלא נשאר בו כ"ע ופסול ומכ"ש כשנפסק חוט אחד מה שמונח על הבגד דפסול לכ"ע אפי' בשעת הדחק אבל אם נפסק רק ראש א' כשר אפי' לכתחלה לכ"ע דהא נשאר עכ"פ צד השני וכן אם דקדק בשעת עשייתן שיהיו לעולם ד' ראשים מצד אחד ונפסקו ב' ראשין מצד אחר כשר ומ"מ קודם שיתלה אותם בבגד אסור לתלותם אא"כ כל הד' הוטין הם שלמים שיהיה בו לאחר התליה ה' הוטין אורך כל הוט י"ב גודלין ואם נפסק הוט אחד קודם שתלאן בבגד מותר לקשרו דהשיב כאילו לא נפסק כלל דקשירה הוי

נשמת אדם

(ג) בסימן י' במ"א ס"ק י"א כתב דלכרמלית אסור ול"ע שהרי בסי' ש"ג סעיף כ"ג פסק הש"ע דכיון דהוא איבעיא דלא אפשיטא ולכן בר"ה אסור ובכרמלית מותר הרי דמותר להוציא לכתחלה כיון שאינו אלא מדרבנן וכמ"ש שם הרי"ף והה"ר כתב דאספיק' ל"ג רבנן והלשון אינו מדוקדק ול"ע: כ"כ

חיבור גמור (סי' י"ב וט"ז שם וכמ"א סי' ט"ו) :

כא גזל צמר ועשה מהם ציצית אע"ג דקנאן בשינוי דמעיקרא צמר ועכשיו חוטין מ"מ אסור לברך עליו דהוי מצוה הבאה בעבירה אבל גזל חוטין ועשה מהם ציצית פסולין דכתיב ועשו להם ציצית וקבלו חז"ל דר"ל להם משלהם (סי' י"ח) ולכן אף השואל בגד מחבירו פטור מלעשות בו ציצית ל' יום דעל ל' יום דרך ב"א להשאיל ויותר מזה הוי כמוכרו לו ואם הטיל בו ציצית אפי' בתוך שלשים יום המברך לא הפסיד (מ"א בשם תוס' ורא"ש) ואם נתן לו במתנה על מנת להחזיר יעשה בו ציצית ויברך ואם השאיל לו טלית מצויצת שאין דרך ללבוש אלא משום מצות ציצית מברך עליו דמסתמא נתנו לצאת בו ונתן לו במתנה ע"מ להחזיר אבל אם הוא בגד שלובשין אותו והוא מלבוש גמור רק כיון שפתוה רובו עושין בו ציצית ולא נעשה בשביל מצות ציצית וכן אם שאל טלית לעלות לתורה שאינו אלא משום כבוד התורה אין מברכין עליו (סי' י"ד בט"ז שם) אבל אם השאיל לו חוטין של ציצית הוי כשלו שהרי לא הדרי בעיניה (סי' י"א) :

כב מותר ליטול טלית חברו בלא דעתו באקראי בעלמא לברך עליו דניחא ליה לאינש לקיים מצוה בממונו ואם היתה מקופלת צריך לקפלה ולא יוציאנה מבית שמונה שם דאפשר שמקפיד עליו והוי גזל וטלית של שותפין הייבת בציצ' דכתיב על כנפי בגדיה' (סי"ד):

כג יעשה נקב בארך ורחב הטלית לא למעלה מג' אצבעות דהיינו ג' גודלין במקום הרחב (ולא במקום הקצר דהיינו בראשו) דלמעלה מג' גודלין לא מיקרי כנף הבגד אלא בגד ולא למטה מכשיעור מקשר האגודל עד סוף הצפורן (כמ"ע יש ט"ס ונדפס עד הצפורן) דלמטה מקשר אגודל לא מיקרי כנף אלא תחת הכנף ואם שינה פסול (סי' י"א סעיף ט' וסעיף י') :

כד אם בשעת העשיה הטיל כדין אלא שע"י הקשירה נתקפל הבגד עד שהוא פחות מקשר אגודל או שנקרע הנקב ולא נשאר בו בשיעור כשר דכתיב ועשו להם ציצית על כנפי בו' לא הקפידה התורה אלא שבשעת עשיה יהיו על הכנף אבל אח"כ אפילו אינם על הכנף כשר (ג) (שם) :

כה תלאן למעלה מג' אצבעות אע"פ שאח"כ חתך בנקב או שקשר עם החוטין עד שנתקפל הבגד והוא למטה מג' אצבעות פסול דהוי תעשה ולא מן העשוי בפיסול (שם) :

כו לא יטיל הציצית בשפת הבגד שקורין (שלאק) שאין בו חוטין ארוגים משתי וערב דלא מיקרי בגד ולכן צריך להתוך (השלאק) כי יש בו מחלוקת אם מצטרף לג' אצבעות (שם) :

כז אע"ג דאם נקרע מהנקב לאחר העשיה כשר כדלעיל (סי' כ"ד) היינו דוקא הציצית שנתלו בהכשר אבל אם רוצה להטיל ציצית אחרו' פסול עד שיתפור כאשר נבאר בסמוך :

כח טלית מצויצת שנתחלקה לשנים ונשאר בכל הלק הציצית ועכשיו רוצה לתפרם יחד יש להתיר הציצית מחלק האחד ויתפרם ואז יעשה בו ציצית דאל"כ הוי תעשה ולא מן העשוי לדעת קצת אחרונים (סי' ט"ו בט"ז) וכ"ש כשנקרע הכנף למעלה מג' אצבעות דצריך להתיר הציצית של הכנף ולתפרו ואח"כ יעשה בו ציצית דתיכף כשנקרע בטל מתורת בגד ונפסלו הציצית לכ"ע אבל שאר הציצית לא נפסלו (שם) :

כט אם נקרע כל הכנף בתוך ג' אצבעות י"א דלא מהני תפירה לעשותו חיבור (הגר"א בסי' ט"ו תמה דתפירה ודאי הוי חיבור וצ"ל ראיה ברורה שהרי בש"ת התפירה עושה חיבור להיות נקרא תמימה) וב"ב המ"א עי' סי' י' סעי' ג' וסעיף ו' ואפשר דשאני בין חתיכת בגד גדול לחתיכה שהיא פחות מג' (ועי' בפ' כ"ח דכלים משנה ז' ח' ע"ש בר"ש וצ"ע) וצריך להטיל טלאי על הבגד שיהיה הטלאי יותר מג' אצבעות על ג' אצבעות ואז יטיל בו ציצית אבל הציצית שהיו בו כבר פסול דהוי תעשה ולא מן העשוי ואם נשתייר כל שהוא מחובר מותר לתפרו דחשוב עדיין כמחובר . ומ"מ לא יתפור טלית של צמר בחוט של צמר או טלית של פשתן בחוט של פשתן דחיישינן שמא ישאר מחוט התפירה ויעשה ממנו ציצית וכיון שלא נטוה לשמה פסול ומטעם זה יש ליזהר שלא

נשמת אדם

(ג) כ"כ המ"א ויש לסייע ראיה לדבריו מסי' י' סעיף ג' בכפל קרנות טליתו וקשרה אעפ"כ לא נפטרה שסופה לחזור וכזה מתורץ משנת כ"ח בפתילת הבגד דקיי"ל דקיפול מועיל דס"ה דאין סופה לחזור אך צ"ע מזבחים י"ח ע"ב וכ"פ הרמב"ם בפ"ח מהלכות כלי מקדש הלכה ד' דבגדי כהונה שארוכין יותר מדאי והגביהן ע"י אבנט ועבד עבודתו כשרה ואם היו כמדתו וסלקן ע"י אבנט והגביהן למעלה עד שלא היו כמדתו פסולה דאבנט מיגז גייז פירש"י שחותך היתר . והא התם דעתיד לחזור ואפ"ה אמרינן מיגז גייז והתם מדמה הש"ס לציצית וצ"ע ואפ"ל משום שבשעה שהטיל הציצית בבגד עדיין לא נכפל ז"א דאין התלייה מעכב אלא הקשירה כדאיתא בסי' י"א סעיף י"ב וסעיף י"ג בסופו ועכשיו נ"ל דלק"מ שהרי דינו של מ"א מוכרח מסש"י י' סעיף ג' בקשר קרנות טליתו ולכן צריך לחלק דבשלמא בבגדי כהונה שלא הקפידה התורה על מדת הבגד כמה יהיה ארכו ורחבו רק שיהיה הבגד כמדת הכהן ולכן שפיר אמרי' גייז ואין ר"ל כאילו נחתך דהא מסקינן שם כדאיתא דמי רק משולשין פסולין לפי שאינו כמדת הכהן משא"כ בציצית דהקפידה התורה שיהיו הציצית על כנף הבגד ושיהיה לא פחות מגודל ולא יותר מגודל וא"כ אע"ג שנתקצר ע"י הקשירה הרי עתיד לחזור :

שלא יתפור אפי' בגד של פשתן בחוט של משי כיון דדרך לתפור בפשתן ומ"מ בשעת הדחק מותר לתפור בשל משי וט"ז בס"ק ה' כתב דאם נקרע רק מהנקב ולמטה אפי' כולו הוי חיבור ומותר לתפרו ובלבד שיעשה בו ציצית אחרות ולכן יש ליזהר כשתופרין סביב הנקב כמו שנוהגין להיזוק שלא יקרע לא יתפור במין הציצית אלא דוקא בחוט של משי (סי' ט"ו):

ל נשים מותרות לטוות ציצית דבפסוק גדילים תעשה לך דרשינן מיניה לשם הובך דהיינו הטויה שהרי מיירי בעשיית הגדילי' לא כתיב בני ישראל אבל להטילם בבגד י"א דפסולו' דכתיב ב"י ועשו כו' משמע אבל לא בנות ישראל ובדיעבד סמכינן אפוסקים המכשירים גם לתלותן דס"ל מדכתיב ב"י יעשו להם משמע שאחרים ועשו להם דהיינו התלויה ע"כ מרבינן נשים והמיעוט דבני ישראל מוקמינן לפסול נכרי ואפי' ישראל עומד ע"ג ומכוין לשמה אפ"ה פסול דהא אין הטעם משום לשמה אלא מטעם גזה"ב (ה"ר) וקטן היודע לעשות לשמה יש להכשיר בדיעבד כאשה ואם טוון נכרי נתבאר לעיל (סי' י"ג י"ד):

לא לכתחלה צריך שיטיל אותם בבגד לשמן ואם הטיל בלא כוונה ואין לו ציצית אחרים או בשבת שא"א להתירן מותר ללבשו ולא יצא בו בשבת ולא יברך עליו (שם):

לב מותר להתיר ציצית מטלית ליתנם בטלית אחר אבל שלא להניחם בבגד אחר לא דאסור לבטל מצות טלית זה ואם רוצה לעשות מהטלית בגד שלא יהיה עוד ארבע כנפות מותר ליטלן וכן אם נפסק אחד מהחוטין אע"ג דעדיין כשרים או שרוצה לעשות בו ציצית יותר יפים מותר להתירן ולהשליכם (ט"ז ולבוש) ונ"ל דל"ד להתירן אלא דאם קשה בעיניו הטירחא להתירן מותר לנתקם ואין בזה משום בל תשחית כיון שאינו עושה דרך השחתה (סי' ט"ו וכמ"א) וראיה גמורה בב"ב ג' ב' דריב"ב נתן עצה להורדוס לסתור בהמ"ק לתירוץ בתרא משום דמלכותא לא הדרי משמע אע"ג דלית ביה תיוהא מותר אע"ג דסתיר' אבן מבהמ"ק הוא דאורייתא וכן מצאתי בס"ה סי' תתע"ט לענין יריעה מס"ת ע"ש ורמב"ב בהלכות מלכים פ"ו כ' דשאר השחתות חוץ מאילן הוא מדרבנן:

לג ד' ציציות מעכבין זה את זה שב"ז שאין בה כל הד' ציציות אין בה מצות ציצית ואסור ללבשה והיוצא בה לר"ה בשבת חייב דציצית אינן בטילין לבגד ונחשבין כמשא אבל אם יש בה ציצית כשירין נחשבין כבגד (סי' י"ג):

לד כיון שבדק הציצית בשעה שלבש אותו מותר לצאת בו וא"צ בדיקה עוד דמוקמינן אחזקה כדלקמן כלל י"ב סי' א':

לה היה יושב בבהכ"נ וראה שנפסל אחד מן הציצית ומתבייש לישב כך בפני רבים בלא טלית אם הוא שבת מותר ללבשו דכיון דא"א לו לעשות בו ציצית בשבת נמצא שאינו מבטל העשה דקום ועשה בו ציצית ואע"ג דעכ"פ מבטל העשה שלובש בגד בלא ציצי' מ"מ כיון שאין זה אלא בשב ואל תעשה שאין עושה בו ציצית וגדול כבוד הבריות שדוחה בשב וא"ת וה"ה בחול כשאין נמצא ציצית בעיר אבל כשנמצאין ציצית בעיר בחול שיוכל לתלותן וא"כ בכל רגע שלובש עובר בקום עשה בו ציצית צריך לפושטו וכ"ש דאסור ללבשו ודוקא טלית גדול שאינו גנאי כ"כ הפשיטה אבל אם נפסק ציצית מטלית קטן והוא בבהכ"נ או ברה"ר דגנאי גדול הוא לפשוט בגדיו ברבי' ולכן אם בחול צריך למהר לילך לביתו או לבית שלפני בהכ"נ ויפשיטנו ובשבת א"צ למהר לביתו והרואה בחבירו שנפסק הציצית בטל יקראנו לבוא לביתו ולא יאמר לו עד שיבא לביתו ואם אינו מתבייש לישב בלא טלית נכון שלא ללבשו אפילו בשבת ואם ידע מערב שבת שנפסל אסור ללבשו בשבת דהו"ל לתקנו מאתמול (י"ד):

לו תיכף כשנודע לו שנפסל א' מציצית והוא יושב בביתו צריך להסירו דבכל רגע עובר בעשה ולכן אסור לתקן הציצית בעוד לבוש בו אלא יסירנו תיכף:

לז טליתות של מצוה המיוחדין להתפלל בהם וכן הקיטיל אע"פ דמדינא מותר לכנוס בהן לבהכ"ס נכון להחמיר אבל אם לובשו תחת בגדיו מותר ומכ"ש דמותר לישן בו ולשמש מטתו ואסור לקשור דבר בציצית בעודן כשירים ואף לאחר שנפסקו אע"פ שאינן טעונין גניזה מ"מ לא יזרקם לאשפה והמדקדק לגנזן תע"ב (כ"א):

לח טלית שבלה אסור לעשות בו תשמיש מגונה (סי' כ"ג) אבל מותר לעשות ממנה בגד אחר (עי' מ"א סי' ט"ו ס"ק ג') ואם נקרעה הטלית מלמעלה יכול להשים צד התחתון למעלה והעליון למטה ולא הוי הורדת קדושה ומ"מ בלא מקום הפסד ישים תמיד צד אחד על הראש (ועיין מ"א סי' ח' סק"ו בת"ר):

לט אסור לכנוס בציצית מגולין בבה"ק או בד' אמות של מת דהוי כלועג לרש (כ"ג):

מ נכון ליזהר שלא יגרור הציצית על הארץ משום ביזוי מצוה ועוד כי קרוב שיפסלו ולכן יגבהם ויתחבם בחגורו:

מא יפריד החוטין זה מזה דציצית הוא לשון בציצית ראשי ר"ל שערות כמו שהם נפרדים ומ"מ אם יבטל עי"ז מלהתפלל בצבור א"צ :

מב הלוקח טלית מצוייצת מישראל או מתגרי כותי ואומר שהוא לקחן מישראל נאמן דכיון דהוא תגר וגם אין דרך כותי לעשות ציצית בבגד לפיכך נאמן אבל מי שאינו תגר פסול שמא הוא עשה הציצית (ונ"ל דאין בכלל זה הטליתים שגונבים לפעמים דידוע שהנכרי לא יעשה ציצית בבגד שהעיקר הוא הטלית) אפי' למשכן טלית מצוייצת לעכו"ם אסור ונ"ל דהקונ' מתיר הציצית ויקשרם עתה :

מג נשים פטורות מציצית מפני שהוא מ"ע שהזמ"ג שהרי לילה לאו זמן ציצית ומ"מ אם רוצות ללבוש ולברך יכולין לברך (סי' י"ז) וכן הדין בכל מ"ע שהזמ"ג כגון לולב וסוכה וכיוצא בהן חוץ מתפילין דאם רצו להחמיר על עצמן מוחין בידם דמפני שאינן מחוייבות לא יהיו נזהרין כראוי שלא יפיח ושלא יישן בהם (סי' ל"ח) . דין הקטן עיין לקמן בכלל ס"ו :

כלל יב . דין ברכת ציצית (סימן ח') :

א קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית שיהיו הכל שלמין אע"ג דקיי"ל דכל דבר מוקמינן אחזקתו כיון דעשוין ליפסוק לפעמים א"א להעמידן לעולם אחזקתן ולכן צריך לבדוק בכל יום ואז אף שהסירן והסיח דעתו מהם א"צ לחזור ולבדוק ומ"מ אם ע"י הבדיקה יתבטל מתפלה בצבור או שקראוהו לתורה א"צ לבדוק ומ"מ נכון לעיין קצת מה דאפשר (שם במ"א יש ט"ס וכן נ"ל שאין החזקה בטבע כו' וכדאמרינן בבכורות פ' הלוקח) :

ב יכוין בהתעטפו שציונו הקב"ה להתעטף בציצית לזכור כל מצותיו לעשותם (שם) :

ג יתעטף בטלית ובשעה שמניח אותו על ראשו להתעטף בו (כ"מ מלשון כל הפוסקים דהברכה אחר העיטוף אבל ז"ל רוקח כשלוקח טליתו להתעטף בו אומר בא"י וע' סוכה ל"ט תוס' ד"ה עובר ולכן נ"ל כמו שכתבתי) מברך מעומד ונוהגין לעולם לברך קודם העיטוף (שם ע' א"ר) ואם בירך מיושב יצא (מ"א סי' תפ"ט) וסדר עטיפתן כדרך ב"א שמתכסין בכסותן ועוסקי' במלאכתן פעמי' בכיסוי ראש פעמי' בגילוי הראש ונכון שיכס' ראשו בטלית ועכ"פ יעמוד כך מעוטף בכיסוי ראש כדי הילוך ד"א (סי' ח'):

ד נוהגין לברך על טלית קטן על מצות ציצית ועל טלית גדול להתעטף ואם היפך יצא ואפי' לכתחלה יכול לברך על טלית קטן להתעטף אע"פ שאינו מתעטף בו וטוב להניח אותו על ראשו ויעמוד כך מעוטף כשיעור הילוך ד' אמות ואח"כ ימשוך מראשו וילבישנו . ואם לבש הט"ק בעוד שאין ידיו נקיות או קודם אור היום כשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך או כשלובש טלית גדול ויברך עליו יכוין לפטור גם הט"ק וא"צ למשמש בציצית (שם) :

ה הלובש כמה בגדים של ציצית בלא הפסק יהיה דעתו בשעת ברכה לפטור את כולם וגם אסור להפסיק ביניהם דאז יצטרך לחזור ולברך והוי ברכה שא"צ . ונ"ל דהלובש טלית קטן שחייב בציצית לכ"ע ודעתו ללבוש תיכף גם הטלית אסור לברך על שניהם כיון דיכול לברך על שניהם ברכה אחת אלא יברך על ט"ק להתעטף ויכוין לפטור גם הט"ג ובדיעבד שהפסיק בשיחה מעט או שהלך לחוץ ושינה מקומו או שהניח תפילין ביניהם י"א דלא הוי הפסק ולכן אין לברך מספק ואם הפסיק הפסק גדול או שהיה הבית הכנסת רחוק מביתו ומכ"ש כשלא היה בדעתו מתחלה בשעת ברכה עליהם צריך לחזור ולברך (ומה שהט"ז הניח בל"ע עי' מ"א ס"ק ט"ו ולק"מ) ומחדר לחדר מהני דעתו אף לכתחילה (א) (שם) :

ו הפושט טליתו ודעתו ללבשו מיד אפי' שינה מקומו ואפי' הלך לבהכ"ס כיון דמדינ' מותר לילך בציצית

נשמת אדם

(א) דין זה צ"ע וצריך אני להאריך בו קצת ודברי המ"א בס"ק י"ז צ"ע וצריכין ביאור והנה בש"ע סי' ח' סעיף י"ג כתב דהליכה מביתו לבהכ"נ הוי הפסק משמע ודאי דאפי' דעתו לא מהני כדמוכח שם בש"ע להדיא וע"ז כתב המ"א דמחדר לחדר לא הוי הפסק כדאיתא בסי' קע"ח ר"ל בדעתו עליו ותו כתב דאם יצא מביתו דהיינו לחוץ וחזר מיד צריך לברך דמבית לחוץ לא מהני דעתו ונ"ל דל"ד למש"כ ס"ק י"ה בפשט טליתו וחזר ולבשו דא"צ לברך שהרי ג"כ נשאר עליו ט"ק והיינו כמש"כ המ"א בס"ק י"ח דדוקא בחוזר ולובש אותו טלית עצמו משא"כ בסעיף י"ג ואזיל לשיטתו שכתב בסי' ר"ז בחנות של בשם שנכנס ויוצא ודעתו לחזור דאין צריך לברך . כיון שמניח אותן בשמים עצמן . ובביאורי הגר"א השיג על המ"א שכ' דטעם הש"ע דהליכה מביתו לבהכ"נ הוי הפסק . ר"ל מטעם שינוי מקום . וכתב הגר"א דליתא מהא דחנות של בשמים בסי' רי"ז . ואזיל לשיטתו שכתב שם והשיג שם על המ"א שמחלק בין מריח אותן בשמים או בשמים אחרים דליתא . ורצה מבדקים דאע"ג דאינו רואה אותן ברקים עצמן א"צ לברך . ונ"ל דלא קשה כ"כ למ"א די"ל דשאני ברקים דכ' שלא נתפזרו העננים עבידי דאתו . וכדאית' בסי' ר"ו באמת המים וכוה מירוש' ה:איל ועבידי דאתו . ועוד השיג על המ"א מדברי הרא"ן שהביא המ"א בסי' רי"ח ס"ק כ' שכתב דלכך מברך אבשמים בכל פעם ואין צריך להמתין שלשים יום משום דתמיד נתוסף ריח ומברך על ריח הדש גם זה נ"ל דאינו ראיה דעל כל פנים כן אותן בשמים אלא שנתוסף בהם ריח תמיד . וכדאיתא בגילה כ"ג ע"א ריחא הוא דאיכא ואוסופי הוא דקא מוסיף ריחא . וא"כ החילוק של מ"א ברור וקיים . וה"ט דהגמ"י בפ"ו מהלכות סוכה דכיון דנכנס לאותה סוכה אינו מזיק שינוי מקום . עוד כתב המ"א ודעת מהר"ם ל"ל כו' . נ"ל דהכי פירושו דלפ"ז קשה למה לא הלך מהר"ם בט"ק לבה"כ וכתב התה"ד משום דהיה מסופק אם יברך על ט"ג בבהכ"נ . ולפ"ז אין כאן ספק כלל בודאי צריך לברך על ט"ג דאפי' דעתו לא מהני . ע"ז כ' המ"א דס"ל דשאני ציצית דאע"פ שלובש טלית אחר כיון שעדיין עליו הט"ק לא הוי שינוי מקום הפסק דל"ד לאכילה . אך ע"ז קשה דא"כ כיון שפשט הט"ג בבהכ"נ והלך לביתו למה היה ממתין עד שצריך להסיח כדי לברך על ט"ק.הא כיון שפשט הט"ג בבהכ"נ היה יכול לברך תיכף ע"ז כתב המ"א דמש"כ התה"ד שמסתמא פשט טליתו כוונתו לאחר שבא לביתו וא"כ לא שינה

בציצית לבהכ"ס לא הוי הפסק כיון שלובש אותו טלית עצמו ואם לא היה בדעתו ללבשו מיד אפי' לא שינה מקומו צריך לברך דהוי היסח הדעת ובכתם אם נשאר עליו ט"ק הרי לא הסיח דעתו עדיין מן המצוה וא"צ לברך ואם לא נשאר עליו ט"ק כבר הסיח דעתו וצריך לברך (מ"א ט"ו א"ר) (ולפי דברי ר' מנוח שכתבתי בנ"א כל שהסיר הטלית שלא לצורך הטלית צריך לברך (וכן נהג הגר"א) ועי' מ"א ס"ק ט"ו. וביאורי בנ"א סי' א'):

ז נפלה טליתו בלא מתכוין וא"כ כבר נגמרה מצותה הראשון ולכן אם נפלה כולה אע"פ שנשאר בידו צריך לברך אבל בנפל רוב טליתו בש"ע פסק דא"צ לברך אבל דעת כל האחרונים דצריך לברך ואם נפלה ממנו בתוך תפלת י"ח אחר שיסיים תפלת י"ח ימשמש בציצית ויברך ועיין לקמן כלל כ"ב סי' ה':

ח הלן בטליתו בלילה י"א דצריך לברך בשחר כיון דלילה לאו זמן ציצית וי"א דא"צ לברך כיון דכסות זה חייב לעולם אפי' בלילה לדעת מקצת פוסקים וספק ברכות להקל ומ"מ נכון לפטור אותה בטלית גדול (הב"ל כשמשמש אין מועיל לדעת זה דדוקא לדעת הפוסקים והש"ע דצריך לברך רק כיון שאין כאן דבר שחל עליו הברכה ולכן כתב דטוב למשמש אבל להפוסקים דא"ל לברך המשמש לא מעלה ומוריד אבל בלובש קודם אור היום מבואר לעיל סי' ד' דבזה חייב לברך לכ"ע כיון שפשט כבר בלילה בזה צריך למשמש כדלעיל):

כלל יג דין ברכת תפילין (סי' כ"ה):

א מצות עשה מן התורה לקשור תפילין ביד ובראש כמ"ש וקשרתם לאות כו' והיו לטוטפות ולכן אחר שלבש הטלית יניח תפילין דמעלין בקדש ויניח תחלה תפלה של יד ואח"כ של ראש דכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר ולטוטפות כו' (א) וצריך ליזהר שיהיו מונחים כך בתיק הטלית מלמעלה ותפילין מלמטה כדי שיבוא הטלית לידו ראשון ואם נזדמן לו התפילין תחלה אין מעבירין על המצות וצריך להקדים התפילין ואח"כ הטלית. ודוקא בשרוצה להניח עכשיו תפילין אבל אם עדיין אינו רוצה להניחם ל"ש בזה אין מעבירין על המצות (סימן כ"ה מ"א ס"ד ס"ק ד') ואפילו בשהתפילין עדיין מונחים בבים מ"מ שייך בזה אין מעבירין כו'

נשמת אדם

מקומו אחר שפשט ע"ש. ובודאי א"ל דכוונת המ"א דכך פשיטא ליה למהר"ס דא"כ קשה היה לו לברך בביתו על ט"ק ולפטור גם הט"ג שילבוש בבהכ"נ. אלא ע"כ דכוונתו דמהר"ס מספקא ליה אם בליכה לבהכ"נ לא הוי הפסק כיון שעדיין ט"ק עליו. או דלא מהני הט"ק וכדעת הרא"ש והש"ע. אך מ"ש המ"א בכוונת התה"ד שפשט אחר ביאתו לביתו. כמעיין בתה"ד וכן העתיק הב"י דבריו שכתב דמסתמא כבר פשט הט"ג ביציאתו מבהכ"נ עכ"ל. משמע ודאי שהיה פושט הט"ג בבה"כ. וגם ממילא מוכח דאם היה הולך מבהכ"נ בט"ג לביתו ה"ט דהי' לו לברך בביתו על ט"ק ולפטור הט"ג או איפכא ולילך כך מעוטף בטלית לבהכנ"ס שהוא מצוה מן המובחר אע"כ שהיה ברחוב ולא יכול לכנוס בטלית לבהכנ"ס וא"כ פשיטא שלא הלך בחזירתו בטלית גדול אלא שפשט בבית הכנסת. ולכן נ"ל דדעת מהר"ס דדוקא בהלילה אמרינן דשינוי מקום הוי כהיסח כדעת דזימנין דמימלך ולא אכל ואפי' כשאינו מסיח דעתו לא פלוג רבנן. וכן לענין קידוש משא"כ במצוה המוטלת על האדם כגון סוכה וציצית שדעתו לקיים המצוה אף שהם ב' מצות מ"מ ליכא היסח הדעת. ולכן כ' הגמ"יי הביאו המ"א בסי' תרל"ט. דאפי' לרמב"ם דפסק לברך בכל פעם שיכנס דוק' כשיצא יציא' גמור' שלא לחזור לאלתר ואף דבש"ע פסק דפשט טליתו חוזר ומברך כבר תמה עליו הט"ז והמ"א בסי' ה' ס"ק י"ח ויותר תמוה שהרי בסי' תרל"ט כ' בשם כדעת ר"ת שלא לברך רק בשעת אכילה וכן בסי' מ"ז כתב דנוהגין שלא לברך אפי' בישן ביום. וא"כ מ"ש ציצית ואף שכתבתי בכלל ט' דבישן ביום מברך בס"ת. דוקא בישן שינת קבע ע"ש. אבל בפושט טליתו כבר הכריע הט"ז והמ"א שלא לברך. ולכן לא היה מהר"ס לובש ט"ק בביתו דאז היה מסתפק אם יברך על ט"ג בבהכ"נ דכיון דדעתו ללובשו שינוי מקום אינו גורם ברכה וה"ה כשפשט ט"ג בבה"כ היה מסתפק אם יברך בביתו על ט"ק דהליכה לא הוי הפסק ולכן לא היה צריך להמתין עד שיסית:

ולפ"ז לפמ"ש בסי' תרל"ט הנהגו שלא לברך עד אכילה ע"כ ס"ל דשינוי מקום אינו גורם ברכה במצוה המוטלת עליו כסוכה וציצית ותורה וכ"מ בסי' תל"ב שבעה"ב מברך ובודקים בתים הרבה ול"א דהוי שינוי מקום ואף שהפ"ח כתב גם שם דאם הבתים רחוקים צריך לברך כמו בסי' ה' סעיף י"ג וכעין זה כתב המ"א בסי' כ"ה ס"ק כ"ב לחלק בין מקום קרוב או רחוק דבר זה צ"ע דא"כ נתת דבריך לשיעורין ומי יודע מה הוא רחוק או קרוב אך עיקר כוונתם דאם ה"א מקום רחוק דהוי הפסק גדול והוי היסח הדעת כמש"כ בסי' ה' ובאמת לא מצינו שיזיק הפסק אלא בין ברכה למעשה או מטעם שינוי מקום וכמש"כ הגר"א בסי' ה' ס"ק כ"ה אף שהולך לשיטתו בסי' רי"ז מ"מ דבריו אמת דטעמא דהרא"ש משום שהיה מפסיק אבל לא מטעם שינוי מקום. ולפ"ז ה"ה המניח תפילין קטנים בביתו ובבהכ"נ הולך ולובש גדולים א"צ לברך כיון שהיה דעתו ע"ז ואם מניח הגדולים בביתו ומברך עליהן והולך ומניח הקטנים ואח"כ בבהכ"נ חוזר ולובש הגדולים פשיטא דא"צ לברך כמ"ש המ"א כיון דכן עלמא שבירך עליהן רק ע"כ מידי ס' לא נפיק דה"נ"כ היה למהר"ס לעשות כן ודעת הגר"א בסי' ה' ובסי' תרל"ט דצריך לברך וכ"ל כתירוץ השני שכתב המ"א בסי' רי"ז כיון דאינו מחוסר מעשה אך עדיין צ"ע מסוכה דגם כן אינו מחוסר מעשה וכמ"ש הגמ"יי אפי' לדעת הרמב"ם שהבאתי:

ודע דבמ"א ס"ק ט"ו לענ"ד ברור כשמש שיש שם ט"ס בדבריו וכצ"ל דאפי' בירך על הטלית ר"ל ט"ג והלך לביתו כצ"ל ובזה יובנו דבריו ותיבת והלך לבית הכנסת הוא ט"ס:

ומצאתי בר' מנוח בהלכות סוכה פ"ב שכתב וז"ל ואפילו יכנס בסוכה מאה פעמים ביום מברך דגמרינן מתפילין כו' וכן נמי בציצית ודוקא היכא דיצא מן הסוכה מפני דברים אחרים שאינן צורך הסוכה או שקראו חבירו לדבר עמו אבל אם יצא להביא כל מידי דצורך סעודה או להביא ספרים אין צריך לברך כו' וא"ת והרי תפילין אם הלך ליכנס לבית הכסא ודעתו להניח מיד חוזר ומברך וי"ל דהתם ההפסק שעשה לא היה צורך תפילין כלל מיהו גבי סוכה נמי אם יצא שלא לצורך הסוכ' מברך פעם אחרת בחזירתו אע"פ שהוא חוזר לאלתר עכ"ל:

(א) אחר שלבש הטלית ילבש תפילין דמעלין בקודש כ"כ בש"ע. ול"ע דזה דוקא להוריד אותו מדבר מקדושתו כדאיתא בכלל ס"ח סי' כ"א והדרבה קיי"ל כל המקודש מחבירו קודם לחבירו כדאיתא בזבחים פ"ט ובוודאי תפילין מקודש מציצית ומש"כ הב"י דציצית שקול כנגד כל המצות מ"מ

כו' (ב) ואם בא לידו כיס של תפילין תחלה צריך להקדימן (ועי' כלל ס"ח בנ"א סימן ג' מדין אין מעבירין על המצות) :

ב ולכן צריך ליזהר ג"כ שיהיה מונח בענין שיפגע בשל יד תחלה ומ"מ לא יניח זה על זה דשל ראש קדושתו יותר המורה משל יד ולכן יניחם זה בצד זה (סי' כ"ח. במ"א) ואם פגע בשל ראש תחלה אע"ג דאין מעבירין כו' הכא צריך להעביר על המצוה ולהקדים של יד כסדר שכתוב בתורה וקשרתם כו' והדר ולטוטפות (כ"כ הפוסקים ונ"ע שהרי גם בלולב כתיב אתרוג תחלה ואפ"ה כיון שבלולב יש ג' מינים נוטלין תחלה וא"כ ה"ל שלא להעביר על המצות שהוא מה"ת כמו שכתבתי בכלל ס"ח א"כ לא היה לנו להשגיח על קדימת הפסוק ולכן נ"ל דלפי המסקנא במנחות ל"ו הטעם ג"כ שמניח של יד תחילה משום והיו לטוטפות כ"ז שהם בין עיניך יהיו שתים ולכן צריך ג"כ להעביר) :

ג נוהגין לברך על של יד להניח תפילין ועל של ראש על מצות תפילין וכן נהגו במדינות אלו ויש נוהגין לברך על של יד רק להניח וקאי גם על של ראש ועל של ראש אין מברכין כלל אם מניחן תיכף (שם) :

ד בכל המצות צריך לברך עובר לעשייתן ר"ל קודם שעושה המצוה ולכן יברך על של יד אחר שהניחה על היד קודם שמהדק הקשר דקשירתן היא גמר מצותן ובשל ראש קודם שמהדקן על ראשו לאחר שהם מונחים על הראש אבל לא קודם לזה דהויק ודם דקודם (שם) :

ה אסור לדבר בין תפילין של יד לשל ראש ועבירה היא בידו שגורם ברכה שא"צ ואפילו המניחן בחוה"מ בלא ברכה אסור להפסיק ולשיח ואפי' לענות איש"ר וקדושה בחול ודאי אסור דגורם ברכה שא"צ ואפי' בחוה"מ יש אוסרין (ג) (א"ר) ואם הפסיק אפי' לאיש"ר וקדושה חוזר ומברך דהיינו להמברכין לעולם על ש"ר על מצות צריך לברך כשהסיח על ש"ר לבד להניח וגם על מצות ולהמברכין לעולם רק על ש"י צריך לברך כשהסיח על ש"ר על מצות ולכן ישתוק ויכוין לשמוע איש"ר וקדושה ואפי' דבר שהוא לצורך תפילין לא יסיח לכתחלה ומ"מ אם א"א בלא"ה מותר לדבר מה שהוא לצורך תפילין (שם) :

ו כ"ז שחולץ תפילין אפי' כמה פעמים ביום כשמסיח דעתו מהם שלא להניחן תיכף וכל שכן כשחלצן לכנוס לבהכ"ס ואפי' הוא בביתו שא"צ לשנות מקומו כלל ואפי' דעתו ללבשן מיד צריך לחזור ולברך דהא אסור לכנוס בהן לבהכ"ס ונ"ל דה"ה כשחולץ שצריך להפיח כיון דאסור להפיח בהן צריך לחזור ולברך אבל אם חולץ בלא שום אונס ודעתו לחזור וללבשן מיד אע"פ ששינה מקומו א"צ לברך (כ"כ סב"ח והט"ז וא"ר בפשיטות) ולכן אף שהמ"א כתב דאפשר דבהכ"ס שוה לשאר מקומות לא שבקינן פשיטותא דהני גדולים משום ספיקא דמ"א :

ז נשמטו ממקומן וממשמש להחזיר' למקומן המ"א בשם של"ה כ' דאצ"ל. וכל הפוסקי' כתבו דצ"ל. ונ"ל דהמברך לא הפסיד (ד) ויברך ברכה הראויה לאותו תפילין אם ש"י או ש"ר (שם):

ח המניח תפילין של יד ובירך ובתחלת ההידוק קודם שקשר בקשירה גמורה נפסק הקשר והוצרך לעשות קשר אחר ולא הסיח דעתו א"צ לחזור ולברך ואם כבר נגמר הקשירה דכבר נגמר המצוה וא"כ לא גרע מנשמט לעיל בסי' ז' וה"ה בקשר של ראש דינא הכי ודוקא אם אין לו רק תפלה ש"י לבד ואין לו ש"ר אבל אם מניח שתיהן וא"כ ברכה זו דלהניח תפילין לכ"ע קאי גם על ש"ר וא"כ עדיין לא נגמר המצוה שבירך עליו עד שהניח גם ש"ר ולכן אפי' נפסק אחר שקשר ש"י א"צ לברך (ט"ז וסגר"א) :

נשמת אדם

עכ"פ תפילין המורין שנקרא פושע ישראל בגופו וציצית אינו חובת גברא ומש"כ הב"י דציצית תדיר ק' הא קיי"ל תדיר ומקודש שניהם שוין . ועוד דאמרינן שם שלמים קודמים לבכור אע"ג דבכור קדוש יותר מ"מ כיון דאיכא בשלמים מצות יתירות ואם כן ה"ה תפילין אע"ג שאינן מעכבין מ"מ אם יש לו שניהן צריך להניח שניהן ואם כן הם ב' מצות וקודמין לציצית שהוא מצוה א'. ולכן נ"ל הנכון כמש"כ המחבר בש"ע ולא כרמ"א דהיינו שילבש תחלה הט"ק דאז עדיין צריך לפנות עצמו ואח"כ התפילין ואחר כך הט"ג וכ"כ בגוף עץ חיים מהמחברים אך אחר זה ראיתי במקומות אחרים בע"ח דמשמע כרמ"א ולכן דעביד כמר עביד :

(ב) **כ"כ** בלבוש סי' כ"ה בהדיא וכ"כ הט"ז ס"ק י' אבל המ"א סק"א כתב דכ"ז שהם בכיס לא נקרא מעביר על המצות וכתב שכ"מ בסי' פ"ב סעיף י"א ולא זכיתי להבין כוונתו. ואמנם כיון דזה מדאורייתא דאין מעבירין על המצות מדכתיב ושמרתם את המצות מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה ודרשה גמורה היא ולא אסמכתא כדמוכח ביומא ל"ג ע"א בתוס' ד"ה אין מעבירין ודאי יש להחמיר כלבוש וט"ז ונ"ע דלמה לא יהיה שייך בשהן בכיס או מכוסין שהרי תוס' שם ביומא כתבו שר"א מפרש עבורי דרעא אטוטפתא ר"ל שהוא ממשמש בתפילין וממשמש תחל' בשל יד והא תפילין של יד מכוסין כמש"כ לך לאות ואפ"ה שייך ביה דין דאין מעבירין ומ"ש כשהן בכיס . ועוד נ"ל דכיון שהוא רוצה וגם מחויב לעשות ב' מצות איזה שהן שיפגע תחלה צריך להקדימו דדוקא כשאין מזומן לפניו כמ"ש תוס' ישנים שם כגון שצריך לילך לחדר ליקח המצוה לא מקרי מעבירין אבל מה שמונח בכיס ודאי נקרא מזומן לפניו ולכן נ"ל כלבוש :

(ג) **בלבוש** כתב טעם וכ"כ הר"ן בסוף ר"ה מדכתיב והיו שיהיה הויה א' לשתיהם ונ"ע דבהדיא כתבו רש"י ותוס' הטעם משום ברכה וא"כ בחה"מ דעכ"פ מותר לענות איש"ר ונ"ע . וגם ברא"ש שכתב בשם הילכתא עתיקא והוא במדרש תנחומא . אדרבה משמע דדוקא שיחת חולין הוא דאסור אפי' בלא איסור ברכה . אבל לאיש"ר אין האיסור אלא בשביל הברכה ואם כן בחה"מ מותר . ולא זכיתי להבין דברי מהרא"י בפסקיו :

(ד) **דברי** השל"ה צ"ע דלא גרע מנפל טליתו בסימן ח' דצריך לברך ולא מהני מה שעומד בתפלה אע"ג דאין מסיח דעתו ומ"מ כיון דנפל ממילא אזדא ליה מצותו . וכתב שם המ"א דלכ"ע אפי' למאן דס"ל בפשט במתכוין דא"צ לברך זה גרע ע"ש . וא"כ מ"ש התפילין שנשמטו ממילא ממקומו מה מהני שאין מסיח דעתו הא כיון דנשמטו אזדא ליה מצות ועי' בא"ר שהשיג ג"כ ע"ז :

מותר

ט מותר לברך על תפילין שאולין ולא על גזולין דהוי מצוה הבאה בעבירה :

י נ"ל דהמניח תפילין קטנים בביתו והולך בהן לבהכ"נ וחולץ ומניח בבהכ"נ גדולים מספק לא יברך ויותר טוב לברך בביתו על הגדולים ויניחם ויכוין לפטור הקטנים ויניחם ואז כיון שמניח אותן שבירך עליהן יותר מסתבר שלא לברך עליהן (עי' בכלל י"ב סי' ס' בנ"א סי' א' מה שכתבתי שם דזה דומה ממש ליוצא מסוכתו ע"ד לכנוס בה מיד ולתנות של בשמים בסי' רי"ז. וכ"כ המ"א בסי' ת' ס"ק י"ז שכ"ד מהר"ס) :

יא ברכת על מצות תפילין יאמר בפת"ח תחת הוי"ו (כ"כ המ"א ס"ק ט') והביא ראיה מפסוק מצות ה' ברה דקאי על כל המצות וצ"ע שהרי בהדיא איתא בהוריות דף ד' דמצות קאי רק על מצוה א' וא"כ גם מצות ה' ברה ר"ל כל מצוה ומצוה היא ברה ועוד שהרי ממקומו מוכרע שהרי כתיב מאירת עינים לא מאירות (עיין זוהר בלק דף ר"ג ע"ב) במתיבתא עלאה גבעת חסר ו' כו' ושם דף ר"ז ע"א בן אתונות אתנת (חסר ו' דכלילן כחד) כ"כ המ"א וא"ר אבל הט"ז כתב לברך על מצות ועכ"פ המברכין רק ברכה אחת על שניהם ואירע שפח מברך בפתח לכ"ע (א"ר) :

יב נוהגין במדינתנו לברך ולהניח בין תפילין של יד ובין של ראש מעומד והמקובלים כתבו להניח של יד מיושב. ול"נ שגם כוונת הזוהר אינו ר"ל דוקא מיושב אלא דר"ל אף מיושב שהרי סוד תפילין וק"ש הוא א' ובהדיא איתא בזוהר תרומה קל"ט ע"ב מחלוקת שמאי והלל כו' ובמה דאיזדמן ליה לבר נש הכי יימא ונ"ל דה"ה לענין תפילין :

כלל יד דין תפילין :

א מצות תפילין חמורה מאוד ומי שאינו מניח תפילין מחמת שהמצוה אינה חשוב בעיניו נקרא פושע ישראל בגופו ולכן צריך כל אדם ליזהר שיהיו כתיקונן ולקנותן ממי שהוא מומחה ביותר ובעל תורה ויהיה יודע ומכיר בו שאינו מוכר ממון ישראל ביד עכו"ם דזה פסול לכתוב ויכתוב אותם מי שהביא ב' שערות ואם א"י אזי עכ"פ יהיה בן י"ח שנים דאז מסתמא הביא ב' שערות ועכ"פ כיון שרוב הסופרים אינם לומדין ומדמין מילתא למילתא ויוכל להיות שאינו דומה יפה ולכן אני מתנה לעולם עם הסופר שיכתוב לי תפילין באופן שלא יניף עליהן ברזל ר"ל שלא ימחוק שום אות ושלא יצטרך לגרור בסכין וכן ראוי לעשות וגם ראוי לבדוק קודם שיניח הפרשיות בבתים כי הרבה מכשולים ראיתי בעיני (ועיין בש"ע סי' ל"ט) מי הם הפסולין לכתוב וכל הפסול לכתוב פסול לכל תיקון (ע"ש) :

ב דין כתיבת תפילין ועשייתן אכתוב אי"ה בחיבור מיוחד בדין מצות יהידים כאשר יאריך ה' את ימי ויחזיק כחי בל"נ אך כיון שראיתי שהסופרים אינן מדקדקין ונכשלים בכמה דברים לכן אכתוב כאן מה שישגיח כ"א על התפילין מבחוץ דשם ניכר. כל אחד ידקדק היטיב אם הם מרובעים מרובע גמור כפי יכולת אדם דהיינו ארכו כרחבו אבל בגובה א"צ להיות כארכו וכן צריך לדקדק שיהיה התיתורא שהוא מקום מושב התפילין מרובעין רבוע גמור וכן התפירה תהיה מרובע ריבוע גמור וכ"ז הוא הלמ"מ ואם אינן מרובעין פסולים ואם נתקלקל ריבוען צריך לתקן דאינו דומה לציצית לעיל (כלל י"א סי' כ"ד) דהתם כתיב ועשו להם ציצית לא הקפידה תורה רק על תחלת עשייתן משא"כ תפילין לעולם צריך שיהיו בריבוען ואע"ג שב' בש"ע יש מי שאומר ב"ע מודים בזה וכן דרך הש"ע כשמוצא איזה דבר שאינו מפורש בשאר פוסקי' כותב בשם יש מי שאומר וצריך לדקדק מאד בתפירתן כי מחמת שהסופרים עושים נקבים גדולים קצת נמשך החוט לצדדין ועי"ז התפירות אינן שוות אלא זה נכנס וזה יוצא וראיתי הרבה כזה וכן ראיתי סופרים שאם הבית אינו מרובע יש להם מין טיח וטחין עליו והוא כמו סיד ועי"ז נעשה מרובע וזה לא מועיל כלל אלא שהריבוע יהיה מחמת עצמו (נ"ג) :

ג ידקדק שהשיני"ן יגיעו עד התיתורא ממש ואם לא הגיעו צ"ע ושתהיה רגל השי"ן נראה וראיתי בכמה תפילין שהרגל של השי"ן מכוסה ונכנס בתיתורא ויש שאינן מגיעין עד התיתורא ממש וגם צריך לדקדק שהיודי"ן של השינין יגעו ברגל השי"ן שלא יהיה בו שום הפסק שהרי שי"ן זו הלמ"מ וא"כ כל מה שפסול בס"ת פוסל גם כאן. ומיהו שיני"ן של ד' ראשים יש מגדולים שכתבו שדווקא לא יגיעו היודי"ן למטה כדי שתהא השי"ן שוקע דשי"ן של ד' ראשים הוא נגד השי"ן שבכתב הלוחות שהיה הכתב הלל ומיהו אם אחד נוגע ואחד אינו נוגע פסול ממ"נ (א) (שם) :

נשמת אדם

חריץ

(א) צ"ע אם אין השי"ן מגיע עד התיתורא בדיעבד אם פסול שסברי דין זה כתב הרא"ש אמימרא דאביי צריך שיגיע חריץ למקום התפר · וכתב רש"י דקאי על הבדלת הבתים. והרא"ש כתב דקאי על תודה של שי"ן ונוהגין כשני הפירושים. וא"כ לפמ"ש בש"ע בסעיף מ' דאם אין החריץ מגיע עד התפר כשר · וא"כ ע"כ הא דאמר אביי צריך היינו לכתחלה. וא"כ י"ל ה"ה אם אין השי"ן מגיע עד התפר נמי כשר בדיעבד. ועי' בב"י ומיהו אם אין היודין נוגעין ברגל השי"ן נ"ל דפסול דכיון דשי"ן הוא הלמ"מ ואם אין נוגעין אין שם שי"ן עליו כדאיתא בסי' ל"ב סעיף כ"ה וצריך עכ"פ לתקן. רק דאינו פסול משום

ד הריץ שבין בית לבית של ראש צריך שיגיע עד התפר ואם לא הגיע כשר והוא שיהיה ניכר הדריץ כדי שיהיה ד' ראשיה נראין לכל ונ"ל שעכ"פ צריכין שיהיו הד' בתים פרודות זה מזה ולא יהיו מדובקים ולא כמו שעושין הסופרים שמדבק ע"י דבק דק שלמעלה עושין סימנים כמו הריץ דצ"ע אם להכשיר אפילו בדיעבד וכן תפילין של הגר"א היו פרודות (דאפי מה דקיי"ל דע"י הדבק נעשה כאילו היה מחובר בהרי מעשים בכל יום שהתפילין נעשין מחתיכות קלף רק שמדבקין יחד וא"כ אף דבדיעבד כשר אפי' אם אין החריץ מגיע עד למטה מ"מ היכר עכ"פ בעינן ושמדבקין הבתים וטחין את כל הבית בטיט או בגלאנץ רק שעושין רושם בגלאנץ אפשר דזה לא נקרא היכר כ"א שיהיה ההיכר מחמת הבית ולכתחלה פשיטא בעינן שיהיה החריץ מגיע עד למטה וצ"ע) והסופרים שטולין עור על ד' בתים ורושמין בו הריצין בסכין שתהיה נראה כד' בתים פסולים דבהדיא איתא בגמרא ובש"ע סעיף מ"ז דבשטולה עור על של ראש נעשה של יד (וכ"כ לי הגאון בעל בית מאיר) (שם) :

ה מצוה שיהיו הבתים שחורות ופשיטא שידקדק שהשי"ן יהיה שחור די"א דהוא הלמ"מ ואמנם השחרות יהיה רק בצבע שחור שאין בו ממש כלל וכן אני מצוה להשחיר תפילין שלי ושל ב"ב והשומעין לדברי. והמשחירין במין גלאנץ שא"א לקלפו אע"פ שיכולין להסיר מן הקלף על ידי פירורין דקים מ"מ אין בידי לפסלם אבל מה שחדשו סופרי זמנינו שאני קלפתי כל הגלאנץ מן הבית וצורתו כמו נייר שחור נ"ל דפסול (וכדעת הגאון דק"ק כון הנדפס בנודע ביהודה וכהלכתי מאוד בתשובה) :

ו אם נפסקו אחד מן הי"ב תפירות כשר ושנים פסול אם הם זה בצד זה אבל ג' אפי' רחוקים זה מזה פסול (ל"ג) :

ז רצועות שחורות הלכה למשה מסיני ולכן אם נתישנו ונתלבנו צריך להשחירן ואם השחירן נכרי פסול (שם) :

ח אם נפסקה רצועה של יד מה שמקיף הזרוע ותמהה עד אצבע אמצעי ויכרוך עליו ג' כריכות ובשל ראש מה שמקיף הראש והרצועה של צד ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה אסור לתפור או לקשור. ואם נפסק לאחר שיעור זה מותר לתפור ולקשור ובשעת הדחק שאין לו רצועות מותר לתפור אף בתוך השיעור ויתפור מבפנים שיהיה נראה כשלימה ודוקא בגידין אבל בחוטין פסול וה"ה דלקשור פסול דכתיב וקשרתם שתהא קשירה תמה ואם אין לו במה לתפור בשל ראש אם נשאר רק מה שמקיף הראש והקשר וכן בשל יד מה שקושר בקיבורת יניח בלא ברכה (ט"ז) ושיעור רוחב הרצועה לפחות כאורך שעורה ואם אינו רחב כ"כ מניחן אם א"א למצוא אחרות (כ"ז) :

ט אע"ג דכתיב והיו לטוטפות ודרשינן כל זמן שהם בין עיניך יהיו שתים דוקא בישׁ לו שניהם אבל אם אין לו אלא א' בין של יד או של ראש או שיש לו מכה בראש או ביד שא"א לו להניח שניהם מ"מ יניח אותו שיכול ויברך עליו ברכתו הראויה לו כדלעיל כלל י"ג אבל אם אפשר להניח שניהם נ"ל דאסור ועיין כלל ס"ח (ועי' בב"י סי' כ"ו) :

י מקום הנחת של יד בזרוע שמאל בבשר הגבוה ויטה מעט לצד הגוף שכשיכוף זרועו למטה יהיה כנגד לבו שנא' על ידכה ומדלא כתיב ידך בלא ה' קבלו חז"ל דכונת הכתוב כאילו כתיב יד כהה ר"ל ביד שהיא כהה ותש כחה והיא שמאלית ולא יניחנו בחצי העליון שכלפי בית השחי ולא כמוך (לעלינבוגין) אלא דוקא במקום שהבשר גבוה בחצי עצם התחתון ואם יש לו מכה במקום הגבוה יניחנו בכמוך לעלינבוגין או על בשר הגבוה אף מה שהוא בחצי העליון שכלפי בית השחי ולא סמוך לעלינבוגין אלא דוקא במקום שהבשר גבוה בחצי עצם התחתון ואם יש לו מכה במקום הגבוה יניחנו כמוך לעלינבוגין או על בשר הגבוה אף מה שהוא בחצי העליון של העצם ההוא ולא יברך. ודעת הגר"א דכל מקום הגבוה כשר ושלא במקום הגבוה פסול לגמרי ומקום הנחת של ראש כתחלת עקרי שער במצחו ולמעלה וצריך שיהיה כל הבית מונח במקום שער ואם מניח אפילו מקצתו על המצח במקום שבלו השערות הוא מדרך הקראים דאע"ג דכתיב בין עיניך קבלו חז"ל דהיינו למעלה במקום שער כנגד העינים והקשר של ראש יהיה מונח מכוון כנגדו בעורף במקום שער דוקא ואפי' מקצת ממנו לא יהיה מונח במקום פנוי משער שאין זה נקרא עורף (כ"ז) :

יא אטר יד אם עושה כל מלאכתו בשמאלו מניח בשמאל שהוא ימין כל אדם והשולט בב' ידיו מניח בשמאל כל אדם ואם כותב בימינו ושאר מלאכות עושה בשמאלו או להיפך אזלינן אחר היד שכותב בו שהיא נחשבת ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה דכתיב וקשרתם וכתבתם משמע דבאותו יד שכותב יהיה קושר בו ליד שכנגדו ואם אינו יכול לכתוב תלוי באיזה יד שעושה בו שאר מלאכות נקרא ימין (ח"ר) ודוקא כשנולד כך אבל אם הרגיל עצמו אח"כ מחלוקת בין הפוסקים (עיין מ"א) וגידם שאין לו יד רק זרוע יניח בלא ברכה (עי' סי' כ"ז במ"א סק"ג) :

יב יזהר שלא תזוז היו"ד מן הבית של יד וכן יזהר שלא יתהפכו הרצועות כדי שיהיה

צד השחור לחוץ ומכ"ש הקשר של יד ושל ראש שלא יתהפך (ב) ואם נתהפך נכון להתענות או יתן לצדקה (סס) :

יג נ"ל דאיטר המניח תפילין ש"י ממי שאינו איטר אם יכול לתקן הרצועה והיו"ד שתהיה פניה כלפי הבית טוב וא"ל ואין לו תפילין אחרים יניחם כך . ונ"ל דאם יכול להוצ"א הרצועה ולהכניסה מצד אחר כדי שתהיה היו"ד סמוך ללב אע"פ שאינו יכול להפוך הקשר של היו"ד שתהיה פניה לצד הבית זה טוב יותר ועכ"פ לא יתבטל ממצות תפילין עבור זה ויניחם כך (ג):

נשמת אדם
לא

שלא כסדרן אבל כ"ז שלא תיקן פסול וכדאי' במהרי"ק שורש ס"ט:

(ב) **בא"ר** סי' כ"ז ס"ק ג' כ' בשם תשובת כ"ש . ואף שהיו"ד מהופכת מכנגד הלב אין קפידא אלא דמשמע מדבריו שצריך להסיר עכ"פ הרצועה כדי שיהיה היו"ד סמוך ללב. והא"ר כתב דמשמע בתה"ד סי' מ"ט דצריך לתקן הקשר ולא מהני כשמוציא הרצועה ומשימה בצד אחר א"כ גם היו"ד מהופכת לא מהני ע"ש . ובאמת דבריו צ"ל שתמוהים דז"ל תה"ד בני ריינוס מנהגם שהבית הוא לצד היד והמעברתא לצד הכתף והוא כמנהג שלנו . ובני אוסטריי"ך מנהגם להיפך שהמעברתא לצד היד . ואם היו אלו רוצים לשנות תפילין של אלו בקשר עד שיתהפך להם הקליה כמנהגם שפיר דמי או לא עכ"ל השאלה. וע"ש שפלפל אם פסול מחמת שהפרשיות תחלת פתיחתם יהיה נגד הלב ע"ש וכוונת השאלה מש"כ שרוצים לשנות בקשר נ"ל פשוט דר"ל לאו דוקא שגם היו"ד יהפכו אלא דר"ל שישים צד השני במעברתא. ואז יתהפך להם המנהג שאלו היו"ד לצד הלב ואלו הבית לצד הלב אבל מחמת היפוך פני היו"ד אם תהיה לבית או לא . לא מצינו בב"י שהזכיר מזה כלל אלא אם תהיה היו"ד לצד הבית או להיפך ע"ש וכך כתב בש"ע שם סעיף ב' המנהג הנכון כו' ולא הזכיר פני היו"ד לאיזו צד שתהיה . ועוד שהרי לדעת תוס' בשבת ס"ב ובמנחות ל"ה ע"ב אין היו"ד זו שום צורת אות וא"כ איך ס"ד לבטל מצות תפילין משום זה ולכן י"ל פשוט דאינו מעכב כלל לאיזו צד שתהיה פני היו"ד ואפי' אם אינו יכול להפוך הרצועה כלל מכל מקום לא יבטל משום זה מצות תפילין כנ"ל פשוט :

(ג) **מה** שהאריך מר לפסול התפילין שנכתב אפילו תש"י על דוכסוסטוס הוא בלתי ס' ואין צורך כלל לאריכות ראיות ע"ז . אך מה שהחליט שאנו בקיאין מה הוא דוכסוסטוס . וכתב דכ"מ שנמצא בקלף ניכר לכל שהוא חלק ושאר קלף אינו חלק כ"כ ואותו מקום החלק יכולין לקלוף בסכין הוא הדוכסוסטוס. כמו שכתבו כל הפוסקים כשחולקין העור לשנים החלק שלגבי הבשר הוא דוכסוסטוס וכיון שהסופר לא גרר כל הצורך לכן יכולין לקלפו והראיה שאחר מקום הקלף א"א לקלוף בשום אופן . והנה אף שמצד הסברא דבריו נכונים . ובאמת אם יש לחוש שהסופר לא יגרור הדין הוא ס' דאורייתא ולשון הש"ע בסי' ל"ב משמע ג"כ כדבריו . אך כפי הנראה מדברי הפוסקים הראשונים לא נראה כדבריו . וז"ל הרמב"ם פ"א מה' ת' הלכה ז' אם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחלקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדנין עושין עד שיהיו ב' עורות א' דק הוא שממול השיער ואחד עבה והוא שממול הבשר . כל זה החלק שממול השיער נקרא קלף וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס כ"ה בנוסחאות שלנו . ואף שהפ"מ כתב שי"ג להיפך דממול השיער נקרא דוכסוסטוס כו' עכ"פ במציאות אין מחלוקת דודאי החלק העב הוא לצד הבשר והחלק הדק הוא לצד השיער . וז"ל הספר התרומה סי' קנ"ד בסופו ואע"ג שאין בקיאין עתה לקלפו לב' שיהיו ב' הקליפות מעובד וראויה לכתוב בה זו כדין קלף וזו כדין דוכסוסטוס אלא אחד עבה וראויה לכתוב בה . ואחד דקה ואינה ראויה לכתוב בה מ"מ אותה שהיא עבה ראויה לכתוב אם היה לצד שיער נקראת קלף וכותבין בה לצד הבשר ואם אותה שהוא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה כותבין בה לצד התיתוך שהוא לצד השיער עכ"ל . ולדעת הרב קשה איך כתב שאם העבה לצד השיער נקרא קלף כיון דידעי' דהחלק הדוכסוסטוס הוא עב יותר מן הקלף כמ"ש הרמב"ן. וא"כ ע"כ עדיין נשאר דוכסוסטוס דבוק בקלף :

וזה ל' הב"ח סי' ל"ב עכשיו שאין חולקין לב' אבל מגררין אותו לצד הבשר הרבה קרוב לחצי עובי העור ולצד שיער גוררין מעט דין קלף יש לו וכן דעת הפוסקים וכ"כ הב"י עכ"ל . ולדברי הרב קשה היאך כתב שמגררין קרוב לחצי העור והרי עדיין נשאר מן הדוכסוסטוס ולא נגרר כלל ואדרבה היה צריך לגרר יותר מן חצי עור שהדוכסוסטוס היא עבה. ועוד שהרי בס' התרומה לא הזכיר כלל כמה יגרור רק שכ' שיגרור הקליפ' הדקה:

ולכן נראה לי דהקליפה הדקה הסמוכה לבשר היא נקראת דוכסוסטוס והקליפה הדקה שבמקום השער הוא נקרא קלף וכשחולקין לב' אזי כל חלק נקרא ע"ש הקליפה הדקה ועכשיו שאין חולקין אם יגרור לצד השיער אם מעט אם הרבה ע"כ מה שנשאר הוא דוכסוסטוס ואם יגרור לצד הבשר יהיה הנשאר קלף . אך כיון דבע"כ צריכין לגרור לצד השיער הקליפה הדקה א"כ קשה הא נשאר הדוכסוסטוס ע"ז כתבו הפוסקים שמה שאנו מגררים לצד השיער הוא רק לתיקון להעביר השיער ובלא"ה צריך לגרר זה הקליפה הנשאר התחתיו הוא נקרא קלף ואמנם אם לא יגרור מצד הבשר ג"כ רק מעט הוא ג"כ רק לתיקון וא"כ נשאר הקליפה הנקרא דוכסוסטוס ומאי חזית ליתן לו שם קלף. ע"ז כתבו הפוסקי' שגוררין הרבה לצד הבשר וא"כ לא נשאר רק חלק העבה ונקראת קלף וכן הוא בהגמי"י סי' ד' . ועוד דלפי דעת הרב למה לא כתבו הפוסקים שיגרור עד מקום שלא יוכלו לקלוף עוד שום דבר בסכין . וכי נאמר שהם לא היו יודעין סי' זה ואנן ידעינן אע"כ אין לדבר שיעור רק שיגרור יפה :

וז"ל הרשב"א בתשובה סי' תק"פ ולענין הקלף נראה כדעת הרמב"ם שהוא חלק העב הנשאר כנגד הבשר וכותבין התפילין במקום שכנגד הבשר . ומה שאמרתם שאין לכם אומן שיודע לחלוק העור לשנים יגררו את העור יפה יפה במקום השיער כדי קליפה יפה נמצא הקלף נשאר לעצמו שאין הקפדה שיחלוק לשנים אלא שלא ישאר כל העור שלם דאז יהיה גויל עכ"ל . משמע שהעיקר שיגרור מצד אחד שלא ישאר שלם :

ואמנם מה שכתב מר שיש לחוש שמא לא גרר הסופר כלל . אם יש לחוש לזה בודאי ראוי ונכון להדר שלא יהיה שום ספק ח"ו במצוה חמורה כזה :

ואמנם לפסול תפילין הנמצא כך לא ידעתי כי לדעתי רוב מצויין במלאכת עיבוד מומחין הן . ואם נשאל לסופר שיודע דין זה דתפילין על הקלף ויודע שמטעם זה צריך לגרור כ"ל דסמכינן אחזקה זו :

חזר הרב וכתב תשובה ארוכה

וזה תשובתו מה שרצה מר לדחות ראיות שהבאתי וכ' קונטרס גדול בחריפות ובקיאות. והכניס כל דברי הנ"ל בין הפרקים א' לאחד ודחה אותם . וכתב כיון דבלא"ה יש גירסות שונות בדברי הרמב"ם כמ"ש הכ"מ וא"כ אולי דגם זה טעות וצ"ל להיפך על דק עב . דבר זה לא ניתן לכתוב ולהשיב . ומה שביקש לסייע מתשובת רמב"ם שהביא הכ"מ פ"ג מהל' תפילין הל' ה' . המעיין שם יראה שאין כלל תשובה לדברי ומש"כ מר שהטור כתב שהקלף נקרא דק לק"מ שהרי גם בתשובה הנ"ל ה' כדברי הגאונים . שהקלף הוא חלק העב וקורין אותו דק ובכ"מ כתב שקורין דק . ומה שהקשה מרבי מאיר שכתב על הקלף מפני שמשתמרת . ומזה הוכיח דלפי דקיי"ל דקלף הוא הצד שדבוק בו השער ע"כ מוכח דאותו חלק הוא העב . וכמ"ש הרמב"ם שם בתשובה ראיה לשיטתו דקלף הוא החלק הדבוק לבשר דמפני שקדושת תפילין חמורה ממזוזה לכן נתנו החלק העב לתפילין ע"ש. ובאמת נ"ל כמ"ש מר בעצמו דאין ראיה דאע"פ שהקלף לשיטה זו חלק הדק מ"מ יכול להיות שהוא יותר חזק בטבעו מחלק העב רק דהרמב"ם לשיטתו ס"ל כיון שהו' עב יותר חזק ונתקיי' מחמת עביו. ולשיטתו אזלינן אחר החיזוק בטבע. ולולי דברי הרמב"ם הוה נו' לשיטה זו דנותן כ"א לפי עביין לס"ת עור שלם ולתפילין חלק העב ולמזוזה חלק הדק ואינו תלוי בחוזק . ועכ"פ אין ספק שחלק הדבק בבשר הוא העב ואין המחלוקת במציאות אלא מה

נקרא

יד לא יהיה דבר הוצץ בין התפילין לגופו בין ש"י או ש"ר . ומ"מ אם יש לו מכה או מיחוש בראש ואם יצטרך לגלות הראש יתבטל ממצות תפילין יש להתיר להניח ש"ר על כובע דקה אבל לא על עבה דאז לא יכול להניחן על הראש במקום שמוחו של תינוק רופס ויכסה מפני הרואים ומ"מ לא יברך עליה אלא על ש"י ואם יש לו מכה ביד מותר להניח על הרטיה אם לא סגי בלאו הכי ולא יברך וילבוש עליו בגד אחר כדי שיכסם דהא כתיב לך לאות ולא לאחרים לאות (וכ"כ בהדיא בסס"ת וכהיאו ג"כ א"ר) ודוקא על רטיה דאינו רק אלא משום חציצה אבל על בגד אסור אע"ג שילבוש עליו בגד אחר ואם יש לו מכה במקום שהרצועות מונחים מותר להניחם ולברך אע"ג שיש חציצה בין הרצועות (שם) :

נשמת אדם

קרא קלף ∙ ולכן הנכון כ"ל מה שכתבתי וכו' יצילנו משגיאות :

שאלה בענין שחרות בתים של תפילין שנהגו להשחיר אותן במין גומא ודבק עד שיכולין לקלפו מן הבית כמו שקלפתי בעצמי כמין עור העומד לעצמו והבית נשאר תחתיו לבן ואף שהוא דבק שמבשלין ∙ מ"מ בודאי לא נקרא עור כי פנים חדשות באו לכאן :

תשובה בדין זה כבר נשאל אמ"ו הגאון בעל נודע ביהודה סי' א' מהגאון דק"ק בון . ודעת השואל לפסול מהא דהשי' ל"ב דלפה הבתים בזהב פסול. אי משום דבעינן הבית רואה האויר . או משום דשי"ן של תפילין צריך להיות נראה . ודעתו דאסור להשחיר רק בצבע שחרות בעלמא דהזותא אין בו ממש . ומורי הגאון זלה"ה האריך בראיות וכתב דהטור וב"י ולבוש וכל האחרונים שכתבו דלפה הבתים בזהב לא דייקי ותמה עליהם שלא מצא א' מן הראשונים שיפרש לפה זהב כפי הטור אלא דר"ל לפה שעשה הבתים של זהב ולפה הפרשיות אבל השהבית של עור מותר לתפות עליו בכל דבר שירצה רק שיהיה השי"ן בולט ∙ והביא קצת ראיה לדבריו משבת פ"ב דפריך אהא דר"י לא הותר למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה ופריך מאי קמ"ל והלא לעורן והאמר אביי שי"ן ש"ת הלמ"מ . והקשה מורי דלמא קמ"ל ר"י לאפוקי זהב דמקרי ג"כ מותר בפיך דאיזה איסור שייך ביה . ואף שרש"י ור"ן ור"י כולם מפורשים במגילה במתני' דלפה זהב פסול משום בפיך . תמה עליהם מורי מאי איסור שייך בזהב וא"כ מ"פ הש"ס אע"כ דליפה זהב דמתני' היינו שעשה בתים של זהב ופריך הש"ס שפיר דא"ל דאשמעינן למעוטי זהב דזה לא צריך ר"י לאשמעי' דמתני' הוא.וא"כ פריך הש"ס שפיר והשתא אי נימא כפי' הטור דלפן זהב היינו שלפה הבתים ופסול משום שאינו רואה האויר אכתי קשה מאי פריך הש"ס דלמא ר"י קמ"ל דאסור לעשות בתים של זהב דלא שייך בו שום טעם לפסול :

והאף שאני מכיר וידעתי שלא יסמוך מורי ז"ל לפסוק דין זה כי אם בראיות ברורות מש"ס ופוסקים ראשונים והנזכר בספרו הגדול ותמה אהר שכתב שכל הראשונים לא ס"ל כפי' הטור ובלא"ה כתב הב"י דהטור לא דקדק בסוף דבריו ולכן כתב מורי ז"ל שיותר טוב לומר שלא דק הטור בתחלת דבריו וגם כוונתו שיעשו בתים של זהב . ומאחר דלדעת מורי דדעת כל הראשונים להכשיר . ולכן כתב דאף אם נימא דדעת הטור לפסול היינו דוקא בזהב דהוא חשוב ואינו בטל . משא"כ שאר דברים שבטלים וע"ש בדבריו הקדושים :

ואני בער ולא אדע וח"ו איני כחולק על רבי רק תורה היא ומכ"ש במצוה דגופא ולענ"ד דדברי הטור מדוקדקים בכל דבריו דבודאי לפה הבתים בזהב פסול. ואפי' אם נאמר דאין צריך לראות האויר דקיי"ל בכ"מ כלי המצופה בדבר שאינו מקבל טומאה ביטל כדאיתא בסוף חגיגה . ובפרק כ"ב דכלים ובפרק ו' מהל' כלים ברמב"ם. דדוקא בכלי מקדש דגלי קרא דאע"ג דמצופה נקרא עץ . וע' סוף חגיגה בתוי"ט שם . וכ"כ רש"י שם בהדיא ביצה כ"ג ע"ב ד"ה והעליונה . וא"כ לאו דוקא בצפה זהב אלא ה"ה בכל דבר שפסול לעשות ממנו בתים פסול לציפוי דכיון דתיק של עור בעינן וכיון שמצופה בדבר אחר וא"כ הבית של עור בטל לגבי ציפוי ואין כאן בית של עור. והא דנקט הברייתא וכן הפוסקים זהב היינו לרבותא דאפי' זהב שהוא לנוי אפ"ה פסול . וכן מצינו בשופ' דתני צפה זהב . וכן זרק עפרות זהב על אותיות ופסקו כל הפוסקי' . ובודאי ל"ד זהב אלא לרבות' נקט וה"ה הכא . אבל באמת ה"ה כל דבר שאינו ראוי לבית . ולפ"ז אם צפן בעור בהמה טמאה בודאי נמי פסול כיון דפסול לבית וכיון דכתב הטור שאם עשה בתים מטמאה פסול ממילא

אסור

ידעינן דה"ה אם צפן בעור בהמה טמאה פסול. ובזה לא קשה מה שהקשה הב"י דמאי גריעותא דזהב לפסול יותר מעור טמאה דליתא . דבאמת ה"ה עור טמאה פסול . אלא דהטור ה' ל' הברייתא דצפן זהב ע"כ קאי שצפה הבתים בזהב וטלה עליהם עור טמאה קאי שעשה בתים מעור טמאה וכמו שכתוב אי"ה דכן מוכרחים לומר בפירוש הברייתא . ודברי הב"י שה' בפירוש דברי המרדכי הם תמוהים וכמ"ש הב"ח בפי' המרדכי וז"ל הב"ח אין להביא ראיה מדתניא או שטלה עליהן עור טמאה פסול מכלל דעור טהורה כשר דאיכא למימר דפסול וכאן מיירי בעור גוף הבתים . ואח"כ כתב דמיהו מלשון טלה משמע שטלה עור ע"ג עור ודוקא טמאה אבל טהורה כשר . וכמ"ש בשימושא רבא . ע"ז כתב המרדכי דמ"מ קשה שהרי אז מכסה השי"ן . אע"כ דמיירי מגוף הבתים . אבל בטלה עור טמאה ע"ג הבתים לא יעלה על הדעת להכשיר דפשיטא דפסול לדברי הכל . והב"י הבין דכשר ושרא ליה מאריה על"ל הב"ח . וא"כ בודאי גם המרדכי מפרש דצפן זהב דצפה הבתים בזהב דבאמת לא מצינו בכל תנ"ך ובמשנה וגמרא לשון צפוי כי אם כשמצפה איזה כלי אבל אם מניח דבר בדבר בזה לא שייך צפוי והול"ל עשה בתים של זהב י דעל הפרשיות לא שייך צפוי אלא ל' נתינה כמו ויתן את העדות אל הארון אבל בכל הכלים כתיב ויצף וכן בל' הכתוב בתים לצריחים . ודוק כן בכל הפוסקים והוכחת המרדכי רק מטלה עליהם עור . וכן מוכח לשון המשנה במגילה צפן זהב דכל אותה משנה מיירי מדין הבתים העושה תפלתו עגולה היינו הבתים ונתנן על מצחו ודומיא דהכא צפן זהב דמיירי שצפה התפילין כמו שכן הפרשיות עם הבתים שהרי הפרשיות לא נזכרו שם אלא התפילין היינו הפרשיות בתוך הבתים . ודומיא דהכי הברייתא דצפן זהב על הבתים . ועוד דאי נימא דהברייתא אתי לאשמועי' רק דין מאיזה דבר כשר לבתים הול"ל אין עושין בתים אלא מעור בהמה טהורה . אע"כ דהברייתא סמך על ברייתא אחרת דתני בה הלכה למ"מ שיהיו בתים של עור . והיינו כמ"ש רש"י בסנהדרין הלמ"מ . ובמנחות פרש"י דתיק של עור בעינן דאפי' קשירתן אינו אלא במינן ע"ש . והיינו דס"ל לרש"י דכיון דברצועות איתא בהדיא בשבת דהוא הלמ"מ שיהיו של עור . וא"כ ה"ה לבתים . וכיון דזו הלמ"מ אינו אלא דילפינן מרצועות ובהדיא אמרי' בשבת שם גבי דשחורות גמירי טהורות מי גמירי וא"כ ה"נ בבתים לא גמרינן רק תיק של עור . וע"ז קאי הברייתא צפן זהב דהיינו שצפה העור עם זהב פסול ∙ ואח"כ מפרש הברייתא דין ב' דאם עשאן מעור בהמה טמאה הבתים גופא כמ"ש רש"י בהדיא וכל הפוסקים דזה נמי פסול ∙ וזה אינו הלמ"מ אלא כמ"ש רש"י בהדיא דילפינן מלמען תהיה כו' בפיך ואח"כ מפרש הברייתא דין ג' דאם עשה מטהורה רק שלא עבדן לשמו בזה פליגי ומה שהכריח לכל הפוסקים לפרש הא דטלה עליהן כו' דקאי על גוף הבתים . ולא ניחא להו לפרש דומיא דצפן זהב וכמש"כ המרדכי דלישנא דטלה עליהן משמע עור ע"ג עור . נ"ל דקשה להו מאי דנקט הברייתא עור טהורה כשרה אע"פ שלא עבדן לשמן מיירי נמי מעור ע"ג עור.וא"כ למה תלי בפלוגת' אם צריך עבוד לשמן בהעור שטולה ע"ג העור . ולמה לא תניא בעור של הבתים גופא דמוכח התם בסנהדרין דפליגי אפי' בעור הבתים גופא אע"כ דהך דטלה עליהן עור טמאה מיירי באמת מגוף הבתים ואשמעי' ברייתא דעור טמאה פסול לבתים ואח"כ תניא פלוגתא בעור טהורה אי בעי עיבוד לשמן . כך נלע"ד מה שהכריח לכל הפוסקים לפרש הא דטלה עליהם דמיירי מגוף הבתים . אבל דין דלפה זהב ודאי ר"ל שלפה על הבתים ול"ד זהב אלא ה"ה כ"ד ∙ וזהב דנקט לרבותא דל' לפה לא שייך רק

טו אסור להסיח דעתו מתפילין ולא נקרא היסח הדעת אלא שחוק וקלות ראש וליצנות (וביומא דף ח' כתבו תו"י ד"ה שינה וכו' וכתו"י כ' שכ"ז אינו אלא מדרבנן) וזה אסור מה"ת שהרי ילפינן ק"ו מציץ שאין בה אלא אזכרה א' ק"ו תפילין שיש בה הרבה (אך בתוס' דף ח' ע"א כתבו דאינו ק"ו גמור דאורייתא אלא מדרבנן כו' ע"ש) (סי' מ"ד) ובכל עת שנזכר מתפילין חייב למשמש בהן וימשמש תחלה בשל יד והמנהג לנשק בשעת משמוש ובשעת הנחתן והליצתן משום חיבוב מצוה וכשיאמר וקשרתם ימשמש בשל יד וכשיאמר ולטוטפות ימשמש בשל ראש אבל מותר לעשות כל מלאכה בעודן עליו דזה לא נקרא היסח הדעת (סי' כ"ח):

טז זמן הנחתן משיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ומותר להניחם ולברך עד צה"כ ואם היו עליו מבע"י אין צריך להסירם אפי' בלילה אם הוא ביחידי אבל בפני רבים צריך לחלצן שלא יטעו לומר דמותר להניחם לכתחלה בלילה ואסרו חכמים שמא יישן בהם ואם התפלל מעריב מבע"י אין לו להניחם אח"כ כיון שכבר עשה לילה (סי' ל') ובשבת ויו"ט אסור להניחן דבתפילין כתיב וקשרתם לאות ובשבת ויו"ט א"צ אות שהם עצמם אות שאנהנו עבדיו וחוה"מ במחלוקת בין הפוסקים ונוהגין במדינות אלו להניחן ועכ"פ ראוי ונכון שלא לברך והגר"א נהג שלא להניחן בחה"מ עיין בביאורי הגר"א סי' ל"א סק"ד. ויחלוץ קודם ההלל (סי' ל"ח)

נשמת אדם

בשצפה כלי. וגם דאל"כ אלא דהברייתא לא בא אלא לאשמועינן מאיזה דבר כשר לבתים הול"ל בקיצור אין עושין בתים אלא מעור בהמה טהורה. אע"כ דזה הוא בלא"ה הלמ"מ שיהיו הבתים של עור. וברייתא זו נשנית על אותו דין דהלמ"מ דאפי' עשה מעור וצפן זהב פסול. ואח"כ תני הברייתא עור דטמאה פסול לבתים דזה לא הוי הלמ"מ וכמו שכתבתי ובאמת לולא שכ"כ כל הפוסקים היה יותר מדוקדק לשון הברייתא. דקאי הכל על הצפוי ולא זו אף זו קתני לא זו דאם צפה בזהב וה"ה לכל דבר שאינו מינו דבזה לכ"ע התחתון בטל לעליון. וא"כ אין כאן תיק של עור. אלא אפי' אם הצפוי היה של עור דהוא במינו ואז י"ל דאזלינן בתר העיקר ולא אחר הצפוי וכמ"ש התוי"ט בכלים פ' כ"ב מ' א'. אפ"ה פסול משום שהיא של טמאה אבל עור טהורה כשרה. אע"ג דה"א שיפסול משום שאינו רואה לאויר ובזה היה מדוקדק לשון דעור טהורה כשרה. דמשמע דהו"א שיפסול ואי משום שלא עבדן לשמן הכי הל"ל עור טהורה אע"פ שלא עבדן לשמן כשרה ומדקתני תחלה כשרה משמע דאפי' בלא עבדן לשמן יש כאן פסול. אלא שאני רואה שכל הפוסקים וכן רש"י מפרש הא דטלה עליהם עור טמאה איירי מגוף הבתים. אפשר דקשה להו ממ"נ אי בעינן רואה אויר א"כ גם עור טהורה ליפסל. ואם לא בעינן א"כ כיון דאמרינן דמינו בטל העליון לתחתון למה בטמאה יפסול וכדעת הב"י. אבל לפמ"ש הב"ה דלא יעלה על הדעת להכשיר עור טמאה אפי' לצפוי היינו יכולין לפרש כן בברייתא. ומזה תראה דקושית הב"י דהקשה לשיטתו דטלה עור טמאה כשר והק' דמאי גריעותא דזהב. נק"מ די"ל דדוקא זהב וכל שאר דברים שהן אינן מינן א"כ בטל התחתון לעליון ואין כאן תיק של עור אבל עור טמאה שהוא מינו בטל העליון לתחתון וא"כ א"א דלא בעינן רואה האויר באמת כשר. איך שיהיה הטור מפרש הברייתא דצפן זהב היינו שצפה על הבתים. וכבר כתבתי דזהב ל"ד אלא לרבותא נקט ומכ"ש שאר דברים שאינן מינן:

ומעכשיו נראה דעת הראשונים הב"י כתב דכ"מ מרמב"ם וסה"ת כטור ותמה מורי ז"ל וכו' דאדרבה הרמב"ם מפ' ציפן זהב שעשה בתים של זהב והקדק כן מדכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' תפילין וז"ל העור שמחפין בו התפילין הוא עור בהמה טהורה ואם עשה מעור טמאה או שצפה התפילין בזהב עכ"ל ומדכתב הרמב"ם ריש הלכה ה' וז"ל ד' פרשיות כו' שכותב בפ"ע ומחפן בעור ונקראין תפילין וא"כ מ"ש כאן העור שמחפין בו תפילין וכן מ"ש צפה התפילין בזהב הכל קאי על הפרשיות שהם נקראין תפילין אבל דין דצפה הבתים זהב לא נזכר כלל ברמב"ם ואני אחר רוב בקשת מחילות ממורי ז"ל נ"ל שאין בדקדוקו כלום כי הרמב"ם משאיל לשון תפילין לפרשיות לחוד וכן לבתים לחוד שהרי בהל' ע"ז כתב וז"ל אין עושין תפילין אלא ישראל שעשייתן כתיבתן מפני השי"ן עכ"ל הרי להדיא שגם בבתים לחוד קורא תפילין ואדרבה מוכח להדיא דהרמב"ם מפרש בברייתא כטור כי הכל כיודע דרך הרמב"ם שהוא מעתיק לשון הברייתא כלשונה מבלי שינוי וכאן מהפך לגמרי לשון הברייתא וכתב תחלה דין דטלה עליהם עור טמאה כמש"כ העור שמחפין כו' ואח"כ ה' דין דצפן זהב ובברייתא איפכא תניא ועוד דלמה הוסיף וכתב עוד הפעם או שצפה התפילין בזהב ועוד דמתחלה כתב דין העור ואח"כ כתב צפה התפילין זהב ותיכף סמוך לזה כתב שאר דיני העור עיי"ש בפ"ג הל' ע"ו. א"ו דהרמב"ם בכונה היפך לשון הברייתא להורות פירוש הברייתא דטלה עליהן עור טמאה היינו שעשה בתים ממנה ולכן כתב העור שמחפין כו' ואם עשה מטמאה ואח"כ כתב דין דצפה ולהורות דהאי דצפה זהב אין הכונה שעשה בתים של זהב אלא שצפה הבית בזהב ולכן כתב או שצפה התפילין בזהב היינו הבית ושפיר כתב הב"י דמשמע מרמב"ם דס"ל כטור:

וז"ל ס' התרומה סי' ר"ח וכ"ה ל' הרא"ש גבי מעברתא וז"ל הרצועה שמניחין ע"ג בית יד אינו פוסל משום שאינו רואה האויר וטעמא דצפה זהב פסולין משום דבעינן שיהיו מצופין בעור בהמה טהורה דומיא דטלה עליה עור כו' עכ"ל וכתב מורי ז"ל דאם כוונתו דצפה זהב היינו שעשה צפוי על הבתים וא"כ איך כתב דומיא דטלה עליהן שמא גם בטלה עליה הוא טעמא משום שאינו רואה האויר אע"כ דכוונתו כס"ד דצפן זהב היינו ע"ג הבתים וע"ז כתב דניחא אלא ר"ל שעשה בתים של זהב דומיא דטלה עליהם ע"ש בדברי מורי ולפענ"ד הוא דוחק גדול אף שהם דברים ראוים בע"פ אבל דברי התרומה והרא"ש לא מתפרשי הכי דהול"ל וצפן זהב איירי מגוף הבתים כמו טלה עליהן וכמו שכתבתי בשם המרדכי ומה גם שכבר כתבתי שאין הוכחת המרדכי מצפן זהב אלא מטלה עליהן ועוד שהרי המרדכי כתב דיותר ראוי להתפרש טלה עליהן דקאי שטלה עור ע"ג וא"כ איך כתב הרא"ש כ"כ בפשיטות להוכיח מטלה עליהם דגם צפן זהב קאי על הבית ואדרבה ערבך ערבא צריך שמא גם טלה עליהם איירי שטלה ע"ג הבתים והו"ל להרא"ש לכתוב הוכחה דטלה עליהן קאי על גוף הבתים ועכ"פ מהיכא פשיטא ליה כ"כ אבל לפמ"ש א"ש דאין כאן מחלוקת כלל וכ"ע ס"ל דצפן זהב היינו ע"ג הבתים כדמשמע לישנא דצפן וגם כ"ע ס"ל דדין ב' דטלה עליהן היינו שעשה בתים של עור טמאה כדהוכחתי לעיל מברייתא וכמ"ש ג"כ רש"י בהדיא במנחות טלה עליהן שעשה בית של עור טמאה וגם המרדכי דכתב דיותר י"ל טלה עליהם ע"ג הבתים ואפ"ה מסיק דליתא וא"כ שפיר כתב הרא"ש דלכאורה שצפן זהב והיינו שצפה ע"ג הבתים דפסול וא"כ מוכח דבעינן רואה את האויר ע"ז כ' דליתא דאין הטעם משום ראיית האויר אלא פסול הוא משום שהוא זהב ואכן תיק של עור בעינן ודבר פשוט הוא שהתחתון בטל לגבי זהב וכתב דומיא דטלה עליהן דהתם כ"ע מודים דר"ל שעשה בית של עור טמאה ופסול משום טמאה ה"נ בזהב פסול משום זהב ולא משום ראיית האויר וסבר' זו דכיון דהבית מצופה בזהב בטל לגבי זהב הוא סבר' פשוטה להתרומה והרא"ש דודאי לא נקרא בית אלא מה שנראה מבחוץ:

ובזה מתורץ מה שהקשה מורי על הרא"ש וז"ל ואמנם קשה למה הוצרך הרא"ש להביא ראיה לזהב מטמאה הרי

ההולך

יז ההולך בדרך וא"א לו להניחן מפני הקור מותר להניחן קודם עלות השחר וכשיגיע זמנו ימשמש בהם ויברך ולא חיישינן שמא יישן בהם כיון שהולך ברגלו אבל ביושב בעגלה או בספינה אסור (וכמ"א סי' ל' כ' או רוכב וכתב א"ר שהוא ט"ס):

יח מצותן שיהיו עליו כל היום אך מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא ינהג בהם קלות ראש ושחוק ולכן מקילים בזה ואשרי המקיים בדינו. ומ"מ מי שיש לו חולי מעיים או ביום ששתה משקה המשלשל אסור להחמיר ולהניחן כ"כ המ"א ובתשובת מ"ע סי' ס' לא כ"כ ועיין בהלכות סוכה כלל קמ"ג סי' י"א בנ"א. וחולה שדעתו מיושבת עליו חייב ואם לאו פטור (סי' ל"ח במ"א) ודין חתן ושושביניו מבואר בח"א סוף שער בית הנשים:

יט אבל ביום ראשון אפי' אחר הקבורה אסור בתפילין מפני שנקרא פאר ואבל מעולל באפר. ונ"ל דאם אינו יום המיתה יניח בלא ברכה (וממ"כ הט"ז אינו מוכרח די"ל דנקבר באותו יום) ואם מת בחוה"מ מניח תפילין (מ"א סי' תקמ"ח סק"ה) וכן אם מת ביו"ט מניח באסרו חג (א"ר). ודין אונן ואבל בק"ש ותפלה מבואר הכל בחכמת אדם (כלל קס"ט):

כ תפילין שהיו בחזקת כשרות אין חייב לבודקן לעולם ומ"מ נכון לבודקן וצ"ל פעמים בשבע שנים ואם נפלו למים או שמונחים במקום לח צריכין בדיקה תיכף ואם אין לו מי שיוכל לבדוק ולהזור ולתפור יניחם כך בלא בדיקה (סי' ל"ט סעיף י') ונ"ל בנפלו למים וכיוצא בו יניחם בלא ברכה עד שיבדוק והכל לפי הענין ואם אינו מניחן אלא לפרקים צריכין בדיקה פעמים בז' שנים שמא נתעפשו:

נשמת אדם

ממקומו מוכרע שזהב אינו ראוי לעשות ממנו בית דא"כ מה בין לפוי זהב ובין עור טהורה ולמה זה פסול וזה כשר ועוד כ' מורי ז"ל וז"ל ודע דדברי הרא"ש תמוהין דלאיזה צורך הוצרך לכתוב הך דליפן זהב ואין הטעם משום שאינו רואה האויר דהרי קאמר לשם בברייתא דעור טהורה כשר ואי משום שאינו רואה האויר א"כ גם בעור טהורה יהיה פסול ע"ש אבל לפי מ"ש א"ש הכל ולק"מ דליפן זהב היינו שלפה ע"ג הבתים וטלה עליהן עור טמאה וכן הביא דעור טהורה כשר היינו שעשה בית מעור טמאה ומעור טהורה ולא מעור ע"ג עור וא"ש הכל ואף אם נאמר שגם זה קצת דוחק דהו"ל להרא"ש לכתוב עכ"פ דכתחתון בטל לעליון אף אני אומר כיון שפירושו של מורי זלה"ה עכ"פ פשיטא לא נמנע מן הדחק יותר מסתבר לומר שפירושו בהרא"ש כמו שכתבתי שלא יחלוק בנו הטור על אביו משנאמר כפי' מורי:

וכיון שזכינו לדין שדברי הטור מפורשים וכן משמע להדיא דברי הרמב"ם והתרומה והרא"ש נאמר שכן דעת רש"י שכתב לפן זהב לתפילין פסולים הבתים דתיק של עור בעינן דאפי' קשירתן אינו אלא במינן וכ' מורי דהא דכתב רש"י לתפילין היינו לפרשיות כדפירש רש"י בהדיא גבי טלה עליהן עור. ז"ל שעשה בתים של עור טמאה ועוד מדכתב רש"י פסולים הבתים ע"כ לאפוקי הפרשיות ואם נאמר שכוונת רש"י שלפה הבתים בזהב א"כ גם הבתים כשרים כשיסיר הזהב עוד כ' מורי דאל"כ מאי ראיה כתב רש"י מרצועות שאף ברצועות נמי אם לפן כשר ואחר רוב השתחואות ובקשת המחילות מעצמותיו הקדושים נ"ל דבכל אלו דקדוקים אין בהם ממש דמה שכתב רש"י לתפילין פשוט דכונתו לפרש מאיזה ענין מיירי הברייתא ומה שכ' רש"י פסולי' הבתי' כוונתו לפרש לפן זהב היינו ע"ג הבתי' וכוונתו בכל זה דהלפוי ע"ג הבתים פסולים הבתים ואם הסיר הזהב באמת כשרים וראיה לזה שהרי על טלה עליהן עור טמאה פירש"י שעשה בתים ולא כתב כן על לפן זהב שעשה בתים מזהב א"ו דבאמת לפן מיירי ע"ג הבתים וכמו שכתבנו דלשון לפוי ל"ש אלא ע"ג כלי ומ"ש רש"י דתיק של עור בעינן ויליף מרצועות אין כונתו דלפן זהב פסול כמו לפה ברצועות אלא דכונתו לפרש מנ"ל דזהב פסול לבתים ולכן כתב רש"י דתיק של עור בעינן וכדפירש"י בסנהדרין כמ"ש ואמנם לא מצינו בהדיא בגמרא דבית של עור הוא הלמ"מ ולכן כתב רש"י דכיון דאפי' קשירתן בעינן במינן כדאמרינן בשבת דהוא הלמ"מ וא"כ כ"ש הבתים וזה פשוט דמה דפסול לבית ה"ה אם לפה על הבית דפסול דבטל התחתון לעליון כשיטת רש"י סוף חגיגה דבור המתחיל מאי דעתך וא"כ אדרבה מוכח דגם דעת רש"י לפרש כטור:

ומעתה גם דברי ר"ן במגילה נתפרש הכי שכתב דשי"ן של תפילין הלמ"מ ובעינן נמי שתכתב על דבר המותר בפיך וכונתו ג"כ כיון דלפן זהב א"כ השי"ן אף שהוא ג"כ בולט על הזהב זה לא מהני דאין זה מן המותר בפיך ודעת הר"ן הוא כדעת ר' שרירא גאון הביאו הב"י ומה שתמה מורי דמאי איסור שייך בזהב נ"ל דתרתי דרשות דרשינן מקרא בפיך שיהיה מן המותר לאפוקי טמאה וגם יהיה בפיך ר"ל מדבר שנאכל לאפוק זהב וז"ל רש"י בשביל שהלפה במגילה דבעינן הכל מבהמה עכ"ל. והשמיט תיבת טהורה דבאמת בזהב ל"ש טהורה. ולפ"ז ל"ק נמי מה שהקשה מורי מגמרא דשבת דילמא ר"י קמ"ל למעוטי זהב ז"א דכיון דלא מיקרי בפיך וא"כ מלמען תהיה נפקא כמו שכתבו רש"י ור"ן וב"י ומה שהקשה מורי דנימא דקמ"ל לאפוקי נייר העשוי מעשבים דכתבו תוס' בשבת דלא נמעט מלמען תהיה י"ל דזה היה ידוע לכל דהלמ"מ הוא דהבתים יהיו של עור דוקא והגמרא לא רצה להאריך:

ומעתה כיון דהטור כתב להדיא דלפן זהב היינו על הבתים וכן משמע מרמב"ם והתרומה ורא"ש וכ"כ הב"י בש"ע ולבוש וב"ח ועכ"פ אין לנו בביאור לא' מן הראשונים שיכתוב היפך מדברי הטור וא"כ בודאי אין לנו כח להכריע נגד הטור דאפשר דכל הראשונים ג"כ ס"ל כוותיה וכבר כתבנו דזהב לאו דוקא אלא לרבותא נקט וה"ה לכל דבר וא"כ ה"נ שחרית שיכולין לקלפו ועומד בפ"ע והוא אינו מין עור דהא פנים חדשות באו לו ואם כן הוי כלפן זהב דפסול:

ואמנם כתב מורי ז"ל וז"ל. ואפי' לפי שיטת הטור והש"ע שכתבו בפשיטות ליפה זהב או בעור טמאה פסול וא"כ ע"כ זהב ל"ד משום דחשיב שהרי אפילו עור פוסל היינו בלפוי העומד בפ"ע ואינו טפל לבית. אבל זה השחור שייך לעור ובטל אליו. ול"ש כאן אין בית רואה האויר דאיזה גבול תתן לדיו דמשחירין בו. כיון דגם עור הבתים בעינן שחורים. או לדעת קצת פוסקים הלמ"מ עכ"פ מצוה איכא. ובמה שעושה בצבע השחור שיהיה יותר שחור ונאה הכל שייך למלאכת השחור ואין בו משום ייתור ולא משום מכסה לעור וק"ו מתכלת ואפ"ה מביא סממנים בכביא דדם חלזון כדאיתא במנחות מ"ב ע"ב. וברמב"ם פ"ב מה' ציצית שכתב נותן הדם ליורה ונותן סממנים כמו קמוניא וכיוצא בו כדרך שהצובעין עושין ורמז בזה שהטעם שנותנין עמו סממנים לפי שכן דרך הצובעין ומסתמא גם התורה אמרה כן וכן לגבי שחרות תפילין כל מה שמעלי לשחרות שייך לזה והכל בטל לגבי צבע השחור עכ"ל מורי. וכתב עוד שהגאון השואל נתקשה ג"כ כיון שע"פ דין אין צריכים הבתים להיות שחורים וא"כ הדיו חוצץ ואין הבית הרואה האויר. ה' השואל דבאמת צריך להשחיר רק בצבע שחור דהזותא אין בו ממש. ומורי ז"ל תמה עליו ומביא ראיה שא"א לדיו שלא יהיה בו ממש כמ"ש הש"ך בי"ד סי' קנ"ה ס"ק כ"א. ואפ"ה משחירין עור הבתים בדיו. אע"כ דכל לגאותו בטל דמה גבול תתן לדיו ע"ש באריכות. ובאמת לא מצינו בשום פוסק שיכתוב להשחיר בדין

כא אסור לשנות מקדושה חמורה לקדושה שהיא קלה ממנה: ולכן אסור ליקח רצועה משל ראש לתת בשל יד אם כבר היתה בשל ראש אבל בהזמנה לבד לא מיתסרא אבל משל יד מותר ליתנה בשל ראש דש"ר קדושת' יותר מש"י שרובו של שם נכתב עליו דהיינו השי"ן והקשר הוא ד' ואם נפסקה הרצועה של ראש סמוך לקשר יכול להורידה אע"פ שמוריד קצת מקדושתה שהרי מקום הקשר יהיה תלוי למטה אין זה הורדה דעכ"פ באותה חתיכה יהיה הקשר אבל כשנפסקה של יד הוי הורדת קדושה אלא ימעט בבריכות אם א"א בענין אחר ונ"ל דבעני ומכ"ש במקום ביטול מצוה יש לסמוך על א"ר שכתב בשם זקינו שהתיר (סי' מ"ב כמ"א וכה"ר) ואפי' תיק שמיחדו לתפילין והניח בו כבר אפילו פעם אחת אסור להשתמש בו דבר אחר ואפילו צר ביה ע"ד לפנותו מ"מ כיון שעשאו לתפילין וגם צר ביה אסור ואפילו קטן שצר ביה אסור (סימן מ"ג) ואפי' נייר שכתב עליו דברי קדושה אסור להשתמש בהמותר לדבר חול ואם התנה עליו מתחלה להשתמש בו מותר. ודוקא תיק של תפילין מיקרי תשמיש קדושה ופשיטא של ס"ת ושאר דברים המיוחדים לבהכ"נ אבל תיק של טלית לא מיקרי תשמיש קדושה רק תשמיש מצוה ולכן מותר להניח בו שאר דברים של חול ונ"ל דאע"ג דנותן לתוכו ג"כ תיק של תפילין מ"מ בשעת הדחק מותר ליתן לתוכו דברים של חול (כמ"א סי' מ' ס"ק ב' לא משמע הכי שהרי כתב דגם כיס של טלית מיקרי כליין אך בא"ר ס"ק ב' שם כ' בשם רי"ט להקל בשעת הדחק דלא מיקרי כליין וא"כ כ"ל דס"ס לענין זה) והמניח ב' זוגות של רש"י ושל ר"ת אסור להניחן בתיק א' דזוג א' הוא חול ואם התנה ע"ז מתחלה מותר (סימן ל"ד):

כב אסור לתלות תפילין ואפילו הרצועות אבל מה שהרצועות תלוין באקראי אין לחוש והבית אפי' באקראי יש להחמיר אבל כשהם מונחים בבים מותר לתלות הבים (סי' מ'):

נשמת אדם

רק שכתב שיהיו שחורים בצבע. ובספר ברוך שאמר מבואר מלאכת הצביעה מן הרצועות והבתים ביחד והוא כמלאכת הצובעין בעורות וכן הרצועות שחור. ובאמת מסתמא כן הוא שהרי שחרות הבתים ילפינן מרצועות. ומצד הדין צריך עור לבתים רק שקלף נקרא ג"כ עור. עכ"פ במלאכת הצביעה הוא שוה ואין בו ריעותא. וכן הקלף אף שהוא קשה ואין נוח לקבל צבע שחרות מ"מ תפילין שלי וכל ב"ב הם שחורים רק בצבע שחור בלי שום תערובות מינים אחרים. ואף שהראיה שמביא מורי ז"ל מתכלת ראוי למי שאמרו. ומ"מ נ"ל דכמו שבא הרמב"ם ליתן טעם על הוספת סממנים דמותר דכן מלאכת הצובעין. כן י"ל שבא להורות לנו דאסור להוסיף מה שאינו צריך למלאכת הצביעה ואף שיהיה יותר יפה דכיון דאמרה תורה תכלת מנ"ל ליתן בו סממנים כמו שתמה תוס'. וי"ל דדעת התו' כיון דא"א לצבוע בל"ז מוכרח הוא שכל אלו סממנין נכלל בתכלת כמ"ש תוס' שם דעם הסממנין נקרא תכלת. מ"מ מנ"ל ללמוד שמותר להוסיף לנוי. וכי אנו יודעין מה שנקרא לדעת התורה נאה. וכי אנו יודעין מה נקרא הדור באתרוג. ומנ"ל שמותר לעשות (לאקיר) מתכלת עד שנוכל לקלוף התכלת מן החוץ. ולדעתי בלתי ספק דאסור דהתורה אמרה לצבוע תכלת וכן הבתים וה"ה ליתן לתוכן מינים שאינן מועילים לשחרות רק שיהיה לו (גלאנץ). ואם שחורות גמורי (גלאנץ) מי גמירי. ועוד דע"כ לא הכשיר מורי ז"ל אלא בציפוי שאינו עומד כמ"ש בהדיא והעתקתי לשונו דהיינו מלאכת סופרי (פראג) דא"א לקלוף מן הבית והוא דבק מאד בבית רק ע"י סכין נפרך לפרורין קטנים ואין הקליפה דבוק יחד. אבל אלו כמלאכת סופרי ק"ק (סלאנים) שיכולין לקלוף הקליפה מן הבית עד שנשאר לבן לגמרי והקליפה השחורה הוא דבוק יחד כמו נייר או עור דק אע"ג שהוא דק הא אמרינן סוף חגיגה ל"ש צפוי עומד ול"ש צפוי שאינו עומד וכתב שם די"מ צפוי עומד ציפוי דשים דעב וחזק וגם בלא עץ עומד מאליו לכך לא חשיב כעץ אבל שולחן של משה שהיה בזהב דק וקלוש ובלא עץ לא מצי קאי לפיכך העץ עיקר והציפוי בטל. ואעפ"כ מסקינן דאפי' בציפוי שאינו עומד הציפוי עיקר וכ"כ הרמב"ם בפרק ו' מהלכות כלים. ואם כן על כל פנים זה הוא צפוי גמור ואם כן הבית בטל לציפוי ומכל שכן שקלפתי אותו מכל הבית והוא עומד בפ"ע ולא נפרך רק הוא כמו עור דק או נייר דק ומה לי אם נפה זהב או נייר או דבק אחר. כי כבר כתבתי שאע"ג שהדבק מבטלין מן הקלף מ"מ [illegible] נקרא פנים חדשות. ובזה לדעתי גם מורי מודה דפסול לשיטת הטור וכמש"כ בהדיא כיון שאינו עומד אבל זה עומד בעצמו. עוד כתב השואל דאף אם נימא שהוא בטל לבית א"כ הרי הבית מדבר שאינו עור. ומורי ז"ל השיב ע"ז דכיון שהוא בטל אדרבה הוי כאילו דבר זה נמי עור. והביא ראיה נאות מנוי סוכה דבטל לגבי סכך ולא הוי כמסכך בדבר פסול. א"ו כיון דבטל לסכך הוי כאילו הוא סכך כשר. ואני אומר הכי מטונך שהרי לדעת מורי דוקא זהב דחשיב ולא בטל משא"כ שאר דברים וא"כ ק' מ"מ מנוי סוכה של זהב דודאי סתמא אמרו נוי סוכה ואפי' עם של זהב כמשמע וקשה הרי זה חשוב ולא בטל אע"כ דשאני סוכה דתורה צוותה שיעשו סכך כשר ותשבו כעין תדורו וכמו שבביתו אדם תולה סמוך לתקרה לנוי כן גבי סוכה דהתורה לא הקפידה רק שתחת תקרת הבית יעשה סכך ותיי הכותב שמצאתי כן בתשובת רשב"א סי' נ"ה שהשיב דמטעם זה מותר לתלות נויי סוכה. משא"כ בתפילין שהקפידה התורה. או משום שיהיה רואה האויר או עכ"פ השי"ן ומכ"ש כשכל הבית מצופה דאז התחתון בטל לעליון. וכיון דמצינו דנפה זהב פסול ה"ה לכל דברים. ועמיתי הרב מהר"א פאסוואלר הביא ראיה דכיון דאלו מניחין הקליפה הזו הנקלף במים יהיה נמחה לא נחשב לחציצה כדאי' בב"ב כ' ע"א תוס' ד"ה כולן אין כו' שכתבו משום דנימוסין במים ע"ש. וה"ה בזה כדבר ידוע שכאשר יניח גלאנץ בזה אף שהוא עכשיו יבש ישוב להיות צלול. ואף שהוא דבר חכמה אבל עיינתי שם בתוספות וראיתי שע"כ הוא ט"ס בתוס' שטעה המדפיס בין כ"ף לבי"ת ונ"ל דנימוסין כמים ולא במים. דאל"כ עדיין קשה ממלח דאיתא התם דממעט וידוע דמלח נמס במים. אע"כ דצ"ל כמים דהיינו שלג וברד שנמס מחמת עצמו. וכ"כ רש"י שם בהדיא ונימוסי' מאליהם עכ"ל וזה ברור:

ולכן לענ"ד שטיחה כזו שעושין מקצת סופרי זמננו שיכולין לקלוף בשלימות ומכל צד מן התפילין כמו שקלפתי מכמה זוגות תפילין פסול. כי אין בנו כח לחלוק על הטור וש"ע והאחרונים ומכ"ש שאינו מבואר אף באחד מן הראשונים שיכתוב להיפך והרוצה לצאת ידי כל הספיקות ישחיר רק בצבע שחור כמו שצבע תפילין שלי וכל בני ביתי והם שחורים בחזותא בעלמא והרוצה דוקא בהידור לפי שכלו עכ"פ לא יהיה נקלף בפ"ע אלא בגלאנץ שא"א לקלוף בשום אופן ואז יקיים ואנוהו:

ושלחתי תשובה זו להגאון בעל בית מאיר ושלח לי העתק מתשובה שכתב להגאון רבי עקיבא איגר ותיי הכותב שברוב הדברים כוונתי לדעתו וממש כל מה שכתבתי בפי' הברייתא ומשמעות מרמב"ם ופי' במרדכי כ' ג"כ והשיב לי שבאם שנקלף יש להחמיר וכתב בזה"ל אף שנדפס שו"ת נודע ביהודא וכתב מהיפך להיפך אין אני זז מסברתי כי נפה ל"ש אלא כשמצפה איזה כלי עכ"ל:

כג אסור להניח שום דבר על הראש כשמונח עליו התפילין אם לא דבר שדרכו בכך כגון הכובע. ודוקא שאינה דוחקת התפילין ואם לאו אף זה אסור (סי' מ"א):

כד אסור להניחן למרגלות המטה או בצדו אפילו הם בכלי תוך כלי ואפילו אין לו אשה אבל מותר להניחם מראשותיו. ובלבד שלא יהיה כנגד ראשו שלא יניח ראשו עליהם דאז אסור כמו למרגלותיו ואם אשתו עמו במטה אפילו אינו רוצה לשמש צריך שיניחם בכלי תוך כלי (סי' מ'):

כה אסור לאכול בהן אכילת קבע אבל אכילת עראי מותר (סי' מ') אבל אסור לישן בהם אפי' שינת ארעי שמא יפיח וכן אם אוחזן בידו ואינם כרוכים בידו דחיישינן שמא יפלו ואם הם בנרתיקן מותר אפי' שינת קבע ונוהגין כשנפלו תפילין לארץ בלא נרתיקן להתענות בו ביום וס"ת שנפל לארץ אפילו בנרתיק (סי' מ"ד). ואסור לכנוס בתפילין לבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת דהוי לועג לרש ולא למרחץ ולמקומות המטונפים ובמקום שעומדים שם ערומים דאסור לעמוד ערום נגד השם וכל שכן לבהכ"ס אבל להשתין בהם מים שלא בבהכ"ס במקום דליכא למיחש שמא יפנה בהם מותר לעת הצורך כגון שיתבטל עי"ז מתפלה בציבור ובכבד שיזהר הרבה שלא יבא לידי הפחה ומ"מ לצורך מותר ליקח עביט של מי רגלים בידו אע"ג שתפילין בראשו וראוי ליזהר בזה (סימן מ"ג):

כו אם הוא בדרך ואין לו מקום להצניעם והוא צריך לפנות מותר ליתנן בחיקו ובבגדו בענין שלא יהיה שום חשש שיפלו ממנו ואז מותר (שם):

כז יכוין בהנחתם שציונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע שהוא כנגד הלב ועל המוח כדי שנזכור תמיד ניסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו ולו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות כרצונו וישעבד לו הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות ובזה יזכור הבורא ויקיים ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ולכן כתיב בתפילין בין עיניך:

כח היה צריך לתפילין ומזוזה ואין ידו משגת לקנות שניהן תפילין קודמין שהוא חובת הגוף. ומיהו אם אפשר בשאלה מזוזה קודם ופשיטא שקודמת מלקנות ציצית שאינן אלא חובת טלית (סי' ל"ח):

כלל טו הלכות מזוזה (י"ד מסימן רפ"ה עד סי' רנ"א) ומעקה:

א חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמקיים ג' מצות אלו ע"ז נאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק ולכן כשיצא אדם מפתח ביתו ינשק המזוזה (ובזוהר הקדוש מפליג מאוד בזה וז"ל פיקודא למיקבע כ"נ מזוזה לתרעיה דלא יכסי ב"נ דוכרנא דקוב"ה לעלמין ודא איהו כגוונא דלילית כד"א ורחיתם אותו וזכרתם את כו' כיון דחמי ב"נ כאי דוכרנא אידכר בגרמוי נמעבד פיקודא דמאריה ורזא כו' ככ"ל הרי מבואר בזוהר כוונת מצות מזוזה לכן יזהר האדם מאוד בכוונתה) וישים על לבו להשגיח אם היא בתיקונה:

ב מ"ע שיקבע מזוזה על כל בית ובית שיש לו ואפי' יש לו מאה חדרים כלם חייבים במזוזה וכן אם יש לחדר אחד כמה פתחים העשוים לכניסה ויציאה אע"פ שרגיל באחד מהם כולן חייבין ואפילו אם נתמעטו הדיורין עכשיו וא"צ אלא לפתח אחד כולן חייבין אבל אם הפתח עשוי רק להכניס דרך שם לפרקים משאות אם יש שם פתח אחר שחייב במזוזה כדלקמן (סי' ס') אותו פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה פטור אבל אם אינו ראוי למזוזה או אינה אלא כחור והגדולה היא עיקר הפתח (סי' רפ"ו):

ג גם שערי הצרות ועיירות חייבין במזוזה כדכתיב ובשעריך (שם):

ד בית השותפים חייב אע"ג דכתיב ביתך דמשמע לשון יחיד מ"מ מדכתיב ירבו ימיכם משמע אפי' רבים ודוקא שותפות ישראלים אבל שותפות עם הנכרי וכן חצר שישראל ונכרים דרים בו פטור ואפי' רובם ישראל שמא יטלוהו הנכרי' ויבא לבזיון וכן במקו' שמוכרי' משקה שקורין שענק שהנכרים מצוים בבית תמיד אם יש לחוש שיגנבוהו לא יקבע שם מזוזה אלא בדרך שא"א להם ליקח אותה (שם):

ה אין הבית חייב במזוזה לכ"ע ולברך על קביעתה אלא באלו תנאים. (א) שיהא בו ד' אמות על ד"א. (ב) שיהיה לו ב' מזוזות ומשקוף על גביהם. (ג) שיהיה להבית תקרה. (ד) שיהיה לו דלתות. (ה) שיהיה הפתח גבוה לא פחות מי"ט וי"א דגם רחבו צריך שיהיה ד' טפחים (עיין סי' רפ"ז בש"ך). (ו) שיהיה עשוי לדירת אדם. (ז) שיהיה עשוי לדירת כבוד. (ח) שיהיה דירת קבע. ועכשיו נבאר פרטיהם (שם):

ו אין בו ד' אמות על ד"א לא נקרא בית ופטור ואם ארכו יתר על רחבו ויש בו כדי לרבע ד' על ד' י"א חייב וי"א דפטור אלא א"כ שהוא מרובע לפחות ד' על ד' ולכן יקבענה בלא

ברכה

ברכה או שיברך על פתח אחר שקובע שם ויכוין לפטור גם זה (שם) :

ז אין לו אלא מזוזה א׳ כגון שמצד א׳ עובי הכותל להלאה מהפתח אם המזוזה מצד שמאל פטור ואם מצד ימין י״א דחייב ולכן יקבענה בלא ברכה ודוקא שהכותל עובר להלאה מהפתח דאל״כ הוי קצה הכותל במקום מזוזה דכל מקום שהכותל כלה מיקרי מזוזה (ט״ז סי׳ רפ״ז וכן הוא בגמ׳ דף ל״ד כפתחי דקרנא דאמרי׳ עד פלימא) ואם יש לו ב׳ מזוזות רק שאין לו משקוף אלא שכיפה כמין קשת עליהם או אפי׳ אין לו מזוזות ג״כ רק הכיפה הולך ומתעגל מהארץ אם יש בגובה י׳ טפחים לפחות ורוחב ד״ט חייב ואם רוח הרביעית פתוחה לגמרי אע״פ שיש שם עמודים העשוים להזק התקרה פטורה שהרי אין כאן פתח כלל (רפ ז) :

ח היה מקצתו מקורה ומקצתו אינו מקורה אם התקרה לצד הפתח ויש בו ד׳ על ד׳ חייב (רפ״ו):

ט י״א דאפי׳ אין לו דלתו׳ חייב וי״א דפטור ולכן לא יקבע המזוזה עד שיתלה מקודם הדלת ואם קבעה מקודם א״כ לדעת הפוטר אע״פ שאח״כ תלה בו דלת המזוזה פסולה דהוי תעשה ולא מן העשוי לכן אם עדיין אין לו דלת יקבענה בלא ברכה ובשיתלה בו הדלת יחזור ויטלנה ויקבענה והנכון שיעשה אז מזוזה גם בבית אחר אם יש לו ויפטרנה בברכה זו (שם) :

י בהכ״נ פטור שאין בה בית דירה ובהמ״ד י״א דחייב כיון שיושבים שם כל היום דומה לבית דירה ויקבענה בלא ברכה (שם) :

יא אם אין עשוי לדירה בקביעות פטור לפיכך סוכת החג בחג והחנויות שבשוקים שאין יושב בהם אלא ביום פטור (ז״ל רמב״ם וכ״ל שילא לו מברייתא דסוכה ת׳ כ׳ סוכות של יוצרים ע״ש ברש״י) וכן מרפסת שהוא דרך לעלות בה לעליות שקורין (גאלעק) והגינה ובית שער שהוא בית קטן שאצל שער החצר שהשומר יושב שם פטורים כיון שאינן מיוחדין לדירה . וי״א דמרפסת וגינה חייב מדרבנן ואב בית פתוח לא׳ מאלו חייבים ואם בית שער פתוח לבית ולחצר חייב שתי מזוזות אחת במקום שפתוח לבית וא׳ במקום שפתוח להצר וכן אם הוא בין גינה לבית:

יב אם אין עשוי לדירת כבוד פטור לפיכך בית הכסא ומרחץ ובורסקי ובית הטבילה פטורי׳ אבל רפת בקר ולולין של תרנגולים ובית התבן והעצים ואוצרות של יין או שאר משקים אם יש להם שיעור בית חייבין דלא נפיש זוהמא כ״כ ובמקום שתינוקות מצויין או לפעמים רוחצין בו או שמשמשין בו יכסה המזוזה (נ״ע מ״ש לענין מגכך בתוכס דינו כבית ככסא כדאיתא בש״ע סי׳ ע״ט וא״כ למה לולין חייבין במזוזה) :

יג אותן פתחים שהם חלוקים ועמוד באמצע די להם במזוזה אחת אפילו יש בעובי העמוד טפח שעמוד זה אינו אלא לנוי . ודוקא בשדלת אחד לשניהם וכשזה נפתח גם זה נפתח אבל כשיש דלת לכל א׳ לעצמו כמו שיש לעשירים שער קטן אצל שער גדול כדי שלא יהיה השער הגדול פתוח תמיד ומשתמשים תמיד בקטן ובגדול רק לפרקים ולכן אם יש ביניהם עמוד טפח חייב ב׳ מזוזות ואם עומד במקצוע מב׳ רוחות בצפון ומערב עיין ט״ז וש״ך (שם) :

יד ארובה שבין בית לעליה ועולין לה בסולם ועושים סביב הסולם היקף מחיצות ויש שם צורת הפתח אם עושין למטה או למעלה חייב במזוזה ואם עשו למטה ולמעלה חייבים בשניהם (שם) :

טו מרתף שאין בו פתח עם מזוזות לכנוס בו אלא שהמזוזות והפתח הם שוכבים על הארץ נ״ל דפטורה דלא נקרא מזוזה אלא כשעומדת (כדאיתא בקידושין דף כ״ב ע״ב מה מזוזה מעומד ועיין שם ברש״י) :

טז בא לקבעה יניחנה בשפופרת או בכל דבר ויקבענה במקומה ויברך אקב״ו לקבוע מזוזה והקובע כמה מזוזות בבית אחד מברך ברכה אחת לכולן (רפ״ט) :

יז איזה מקום קביעתה בתוך חלל הפתח בטפח הסמוך לחוץ בתחלת שליש העליון של גובה השער דכתיב וקשרתם וכתבתם מה קשירת תפילין בגובה של זרוע אף מזוז׳ בגובה ואם הניח למעלה מזה כשרה ובלבד שירחיקנה מהמשקוף טפח וי״א דעיקר מצותה מטפח הסמוך להמשקוף עד תהילת שליש העליון ממעלה למטה עיין כ״מ רפ״ט בנקה״כ ואם היה הפתח נבוה הרבה יניחנה כנגד כתפיו אבל לא למעלה מכתפיו בענין שלא יראנה (ומסתברא דמזה לא מיירי הגמ׳ כ״כ סכ״ח) ואם הניחה למטה משליש העליון פסול וצריך לקבעה מימין הנכנס ואם קבע׳ משמאל פסול ונ״ל דאע״פ שצריך להתיר׳ ולהניח׳ כדין מ״מ לעול׳ לא יברך (עי׳ נ״י) ואין הילוק שהוא איטר או לא ואפי׳ כל בני ביתו איטרים לא אזלי׳ בתרייהו דדוקא תפילין שהם חובת הגוף אזלי׳ בתר דידי׳ משא״כ מזוז׳ שהיא חובת הבי׳ אזלי׳ בתר ימין של כל העול׳ (שם):

יח שני בתים שלכל אחד יש פתח לרה״ר ובמחיצה שביניהם יש ג״כ פתח אזלינן בתר היכר ציר דהיינו לאותו בית שהדלת נפתח לתוכו הוא הבית ועושין כימין הכניסה שלו ודוקא במקום ששני הבתים הן שוין בתשמישן אבל אם א׳ הוא עיקר תשמישו לא אשגחינן בהיכר ציר דאפי׳ הדלת נפתח לשני מ״מ מקום שרוב תשמישו בו הוא הבית ונותנין בימין

שלו והדר שבין ב' בתים שקורין (פאלרכויז) אם יש לו פתח לחצר עושין המזוזות בבתים בב"א מימין בניסת הבית ואם לאו אזי נחשב בחדר לפנים מחדר (ט"ז סס"י רפ"ט) ואפילו אינו רגיל בפתח א' שפתוח לחצר אפ"ה דינו כפתח כדלעיל סי' ב' (שם):

יט כיצד קובעה ימסמרנה במסמרי' במזוזות הפתח או יחפור בה חפירה ויקבענה שם ולא יעמיק לחפור טפח בעומק דלא הוי על מזוזה אלא תוך מזוזה וצריך ליזהר בזה כשעושה חור בכותלי החצר להכנים שם מזוזה שלא יעמיק טפח ואם עשה כן פסולה ואם נתנה לפי שעה א"צ לקבעה במסמרים וכורכה מסופה לראשה דהיינו מאחד כלפי שמע ויניחנה בשפוע באלכסון ויהי' ראש המזוז' דהיינו שמע לצד פנים של הבית ושיטה אחרונה לצד חוץ ואם לא קבעה אלא תלאה פסולה ולכן צריך ליזהר שיתחוב מסמר מלמעלה וגם מלמטה כדי שלא תהיה תלויה (שם):

כ קבעה במזוזת הפתח בעודה תלושה ואח"כ חיברה לפתח פסולה דהוי תעשה ולא מן העשוי (שם):

כא בתים הפתוחים לרחוב הנכרים ושם גונבים אותם יש לסמוך בשעת הדחק לקבוע המזוזה אחורי הדלת (א) ונ"ל דדוקא במזוזה עצמה ולא בכותל ואם הרחיק טפח מחלל הפתח לכ"ע פסול דלא יהא שקבעה במזוזה עצמה בעומק טפח דפסולה כדלעיל בסי' י"ח:

כב מזוזה חובת הדר שאם יש לו בית ואין דר בו פטור ממזוזה ואם דר בו אע"פ שאינו שלו אלא ששכרה מאחר (ג) ואפי' שכרה מנכרי אם ידור בו לאחר שלשים יום חייב דאז הוי

נשמת אדם

(א) **בסי'** תרפ"ט בס"ק ג' כ' דהרמב"ם וב"י וכ"פ הלבוש דפסולה לגמרי אבל המע"מ כ' דיש לסמוך בשעת הדחק על הטור ורמ"א דמכשירין ובאמת בטור משמע דמכשיר אבל מרמ"א אין שום משמעות דמה שמדקדק המע"מ מדבריו דהא"כ היה לו להגיה דאחורי דלת פסול י"ל דכמו שהמחבר לא כתבו וכלל דין זה בדבריו שכתב איזה מקום קביעתה בתוך חלל של פתח ומשמע דבמקום אחר פסול וכמש"כ בב"י וא"כ ה"ה הרמ"א סגי ליה בדברי המחבר ולא הגיה רק על דין דטפח הסמוך לר"ה וזה דעת הלבוש תלמידו שפוסל דס"ל דגם הוא רמ"א ס"ל הכי ועכ"פ אין הכרח כלל וגם בטור אינו מוכרח כ"כ וא"כ צ"ע דהיאך נניח דברי הרמב"ם שכתב להדיא הניחה אחורי דלת פסולה והב"י כתב דכן דעת הב"י מפני משמעות בטור וכמה פעמים כ' כתה"ד דבמקום דדברי פוסק אחד מפורש אין מניחין אותו משום משמעות פוסק אחר:

ועוד נע"ג דאיך אפשר לומר דכשרה דהא בהדיא איתא בברייתא מנחות ל"ב תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה ופירש"י ותוס' שם דר"ל פסול ומ"ש הב"י דהטור מפרש ר"ל מצוה מן המובחר אינה ומ"מ כשרה צ"ע שהרי תלאה במקל כתב הטור ג"כ דפסול ואיך נאמר דאחורי הדלת כשרה או שנכשיר בשניהם או נפסול בשניהם ועוד שהרי בגמרא איתא אר"י אמר שמואל תלאה במקל פסולה תנ"ה תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה כו' הרי דגמ' מייתי ראיה מזה לדר"י א"ש דאמר פסולה וצ"ע. והנה באמת מצאתי דלכאורה מוכח דגירסא אחריתא איתא בגמרא שהרי כ' המרדכי בהלכות קטנות תלאה במקל פסולה נתנה אחורי דלת סכנה ואין בה מצוה. וכתב וז"ל פ"ה דאין הבית משתמר וקשה לר"ת דא"כ פסולה נמי הוי. ונראה לר"ת שמא יהרג שם כו' עכ"ל. הרי להדיא דס"ל דכשרה. וכ"כ בתוספות בזה הלשון וקשה לר"ת דא"כ פסול"ל הכי אבל העשויה שלא כהלכתא ע"ש. וכ"כ הרא"ש וא"כ ודאי משמע דתוס' ורא"ש ס"ל דכשר. ובמרדכי איתא להדיא דלר"ת כשר. וכן מוכח שהיא גירסת הרמב"ם שכתב תלאה במקל פסולה נתנה אחורי הדלת לא עשה כלום וידוע דהרמב"ם מעתיק לשון הגמרא ואי איתא דגרסתו כמו שהוא בגמרא שלפנינו היה לו לכלול תרווייהו בחד בבא (נ"ל דבאחורי הדלת ל"ש למיתני פסולה כיון שאין כאן מקום קביעתה כלל ול"ש למיתני פסולה א"כ היא במקומה ואירע בה פסול אבל באחורי דלת ה"ז דומה כאילו מונחת על השולחן) אלא דבהא פליג דהרמב"ן ס"ל דפסול ולמרדכי כשר. ונראה דזה ג"כ גירסת בטור בגמרא כגירסת המרדכי. וא"כ א"ש דמייתי סייעתא לשמואל מברייתא דתני תלאה במקל פסולה. אבל באחורי הדלת י"ל שפיר דכשר. אך על הב"י צ"ע שהרי לא נחת לכתוב מזה כלום ולפי גרסתנו בודאי א"א לפרש דר"ל אין בה מצוה מן מובחר. דא"כ מאי סייעתא הי' לשמואל דאמר פסולה:

ולולי דברי הב"י י"ל. דאדרבה דעת רוב הפוסקים להכשיר אחורי דלת חוץ מהרמב"ם. דאיתא התם אר"י א"ש כתבה אגרת פסולה ואר"י א"ש תלאה במקל פסולה תנ"ה תלאה כו' או שהניחה אחורי הדלת פרש"י שקבעה בכותל אחורי הדלת ע"כ. ואר"י א"ש מצוה להניחה בתוך הללו של פתח פרש"י ולא מבחוץ ופריך פשיטא בטפח כתיב פרש"י דהיינו מקום סגירת השער ומשני ס"ד כו' כמה דמרחיק מעלי פרש"י ויניחנה מבחוץ קמ"ל וי"ל למה שינה רש"י לשונו. אלא דקשה לרש"י מדאמר שמואל בכל הני מימרות פסולה והכא אמר מצוה להניחה. מוכח ע"כ דרק למצוה קאמר ולא לעכב וברייתא איתא דאחורי דלת פסולה. ולכן פרש"י דהאי אחורי הדלת דפסולה היינו שקבעה על הכותל ולא במזוזה וזה פסול לגמרי. אבל הא דשמואל דמצוה להניחה היינו אע"ג שיקבענה במזוזה רק שהוא מבחוץ ולא בתוך חלל הפתח וז"א לעכב רק למצוה. וזהו ג"כ כוונת הב"י דהרי"ף כתב ברייתא דאחורי דלת דפסולה. וגם כתב הא דשמואל דמצוה להניחה. והוי לכאורה תרתי דסתרי. ולכן פי' הב"י דאחורי הדלת היינו חוץ למזוזת השער דפסול לגמרי. והא דר"י דמצווה כתב הב"י ולא מבחוץ היינו נמי כמו שכתבתי שהוא על המזוזה אבל לא בחלל הפתח. אבל הרמב"ם באמת לא העתיק דברי שמואל. וי"ל שזהו שמדייק הרמב"ם והש"ע וכתב איזהו מקום קביעתה בתוך חלל הפתח דמשמע דאם לא הניחה שם פסול אבל הטור כתב וז"ל איזהו מקומה במזוזת הפתח סימני כו'. דמשמע שעיקר הקפידא שתהיה במזוזה והיינו לאפוקי על הכותל. וע"ז כתב שפיר הניחה אחורי דלת כשר בדיעבד ור"ל במזוזה ולא על הכותל. ולפ"ז במקום שא"א להניחה בתוך חלל הפתח יש לסמוך ונקבעה במזוזה עצמה אחורי הדלת. אבל מכל מקום לא יברך. אבל על הכותל לא עשה כלום אליבא דכ"ע:

(ג) **בט"ז** כ"א איתא בתו' ד"ה הא אמר כו' כ' דמה"ת אינו חייב לעולם מדכתיב ביתך שלך ובמנחות מ"ד כ' ג"כ הכי בתירוץ ב' אבל בתירוץ ראשון מסופקים בזה ובפסחים ד' ברש"י ד"ה חובת הדר לפי שהיא משמרתו וכתיב ביתך ביאתך נכנס ויוצא עכ"ל ומשמע דס"ל דמדאורייתא חייב וכן משמע מדבריו להדיא בב"מ ק"א ע"ב ד"ה חובת הדר שבהגמ"י פ"ה סי' ז' כתב וז"ל אך קשה אמאי לא דרשינן ביתך ולא בית אחרים ויפטור השוכר ישראל מישראל כמו השותף ולא כשות אחרים ואם תתרץ דחשבינן ליה ביתו דשכירות קניא כמו כן שאלה קניא עכ"ל והנה באמת אם מטעם שכירות קניא קשה שהרי קיי"ל דשכירות קניא אינו אלא לחומרא והיינו מספק כמ"ש המ"א בסי' רמ"ה. ועוד צ"ע דאי איתא דשכירות הוי כשלו לגמרי אף במקום דכתיב ביתך א"כ במסכת ע"ז שם דשקיל וטרי אי שכירות קניא וכן בפסחים למה הקשה הש"ס מסיפא דמתני' דאף במקום שאמרו להשכיר כו'. ולמה לא

הוי דירת קבע אבל בפחות מל' יום פטור ומ"מ אם רצה לקבעה בתוך ל' יום ולברך לא הפסיד ועי' כלל י"א סי' כ"א לענין טלית שאולה ובארץ ישראל לעולם חייב מיד. ומיהו אם יש סכנה בדבר שיאמר הנכרי שעושה לו כשפים פטור (סי' רפ"ז) :

כג ואפי' כשיצא מן הבית אם נשאר הבית ביד ישראל אסור ליטלה ואם מקפיד על המעות השני צריך לשלם לו ואם שכר הבית מהנכרי או שהשכירו לנכרי נוטלה ויוצא כדי שלא תבא לידי בזיון ואפי' אם ביקש הנכרי שיתנו לו מזוזה ורוצה לקבעו בפתח אסור ליתנה לו אם לא במקום חשש משום איבה ושירע משום זה לישראל דאז מותר (רנ"א) :

כד וכשהוא יוצא מפתח ביתו אם הוא דר בעליה ישים אל לבו להשגיח אם יש מחיצה סביב המדרגות שיורד בה כדין מעקה (דאע"ג דאיתא בספרי כהיאו ככ"מ כפ' י"א מהל' רוצח א"כ למה נאמר גגך פרט לכבש כ"ל דר"ל במקום שעולין ויורדים בו אבל שאר כלדדים חייב דלא גרע מבור) ואם יש לו בור ובאר בחצרו ישגיח שיהי' סביב לו חוליא גבוה י"ט או כיסוי כראוי כדי שלא יפול בו אדם בין שיש בו מים או לא וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מ"ע להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה שנא' השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה ביטל מ"ע ועבר בלא תשים דמים ונ"ל דאין מברכין על עשייתן (אע"ג דהעושה מעקה מברך התם בהדיא כתיב ועשית מעקה אבל להסיר המכשולות העיקר הוא שעובר בל"ת כדאיתא בספרי אין לי אלא גג מניין לרבות בורות ת"ל לא תשים ואע"ג דהרמב"ם והס"ע כתבו דעובר מ"ע דהשמר נפשך אין מברכין על עשה זו שאינה מיוחדת על זה אלא היא כללית והמדקדק ברמב"ם וטור וש"ע בחו"מ סי' תכ"ז יראה כהדיא דכן הוא) ושאר דברים האסורים משום סכנה ביארתי בחלק יו"ד שער או"ה כלל ס"ח :

כה העושה מעקה לגגו של בית דירה מברך אקב"ו לעשות מעקה (כ"כ הרמב"ם) (ג) ונ"ל אפי' לדידן מברכין לעשות מעקה וכן מוכח בר"ן פסחים ובאבודרהם . ודוקא ביתו או אפי' של שותפין אבל בית אוצרות (ומה שכ' ממזוזה עיין כמ"ע) ובקר או בית שאין בו ד"א על ד"א אינו נקרא בית דירה ואם יש בה כדי לרבע ד' על ד' דינן כדלעיל במזוזה וכן בתי כנסיות ובהמ"ד, פטורים שאינם עשוין לדירה. גובה המעקה אין פחות מי"ט ותהיה חזקה כדי שישען אדם עליה ולא תפול :

כלל טז דין דברים האסורים משהאיר היום עד שיתפלל (סי' פ"ט)

א מ"ע להתפלל בכל יום כמש"כ ולעבדו בכל לבבכם ואחז"ל איזו עבודה שהיא בלב זו הוא תפלה לדעת רמב"ם הוא מדאורייתא ולשאר פוסקים אסמכתא ולכ"ע מה"ת סגי בפ"א ביו' ובאיזה נוסח שירצה ובאיזה זמן שירצה ורבנן תקנו מנין התפלו' ונוסחתם וזמנם. ומשהאיר היום הוא זמן תפלת שחרית ואפי' אם עדיין נראים כוכבים ברקיע מ"מ נקרא יום כדאיתא בירושלמי ריש ברכות ואע"ג דלכתחלה אסור להתפלל תפלת י"ח עד הנץ החמה מ"מ הצריך לילך לדרך והדבר נחוץ או שאין השייר' ממתנת לו וכן שאר דוחק ואונס מותר להתפלל משעלה ע"ה ולכן משעלה ע"ה אסור להתעסק בצרכיו אם אין השעה נחוץ לכך וכן לילך לדרך אם אין השעה נחוץ ואסור לאכול ואפי' לשתות קאווע עם צוקר וחלב וסמכו חכמים דבריהם על פסוק לא תאכלו על הדם ר"ל קודם שתתפללו על דמכם ובזוהר מחמיר מאד שאסור לאכול אפי' קם בחצי הלילה ומטעם זה החמירו הפוסקים דאפי' התחיל לאכול קודם עלות השחר דצריך להפסיק אע"ג דבכ"ד דרבנן בהתחיל בהיתר א"צ להפסיק הכא שאני כיון שסמכוהו על לאו דלא תאכלו הוי כדאורייתא ודוקא כששותה בדרך גאוה ותאוה אבל מותר לשתות מים (טייא וקאווע בלא צוקר) וחלב ואוכלין ומשקין לרפואה וכל מה שהוא רק ליישב דעתו מותר (סי' פ"ט וע"ש בפ"ח) ונ"ל דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר וכן הקם קודם היום ולבו חלש וצריך לאכול ועי"ז מתבטל מלימודו מותר לאכול :

ב אפי' כשצריך לילך להבירו לאיזה עסק אסור ליתן שלום להבירו קודם שיתפלל דשמו של הקב"ה שלום ואינו ראוי להזכיר שמו קודם שיתפלל אפי' אם אינו הולך לבית חבירו אבל צפרא דמרא טב בין בלה"ק ובין בל"א מותר אם פגע בו בשוק אבל אם הלך לביתו אף זה אסור (שם) :

נשמת אדם

בקשה מרישא דמחלק בין שכירות למכירה א"ו דשכירות לא קניא לגמרי להיות כביתו של עכו"ם לענין חנוכה בקרקע כיון שאין בקרקע שלו אלא לענין זה הוי שלו לס"ד דהוי כביתו כדאיתא במתני' ולא תביא תועבה אל ביתך וע"ז מסיק דלא מיקרי ביתו אלא מ"ה דכתיב לא ימלא מוכח דמשום שכירות לא מיקרי ביתך ול"ע ונראה דרש"י נשמר מזה וכתב דהאי ביתך ר"ל ביאתך :

(ג) הרמב"ם פי"א מהלכות ברכות כ' דמברך גם שהיינו אזיל לשיטתו דכתב דה"כ על ציצית ותפילין מברכין שהיינו . אבל לפי מה דקיי"ל בא"ח סימן כ"ב לגבי ציצית דאין מברכין . וע"ש במ"א ובי"ד ר"ס כ"ח בש"ך ובפ"ת שם לענין כיסוי הדם . נ"ל דה"ה במעקה אין מברכין שהחיינו . ועיין בסי' רפ"ט בש"ך שם . ועוד נ"ל לפי מה דקיי"ל דגם אבי הבן מברך על המילה . וא"כ ה"ה הכא לעולם מברכין על עשיית מעקה . ורמב"ם אזיל לשיטתו ועיין בי"ד סי' רס"ה . ולכן כתב דדוקא אם אחר עושה מברך בעל . אבל בר"ן ריש פסחים ובאבודרהם מוכח דאף לדידן מברכין לעשות :

נ אפי' ללמוד אסור אם לא במקום שהשמש קורא לבהכ"נ או שלומד עם אחרים ואם לא ילמדו מקודם לא יהי' להם פנאי אח"כ ובלבד שלא יעבור זמן התפל' אפי' ללמוד עם אחרי' (שם) והמבטל תפלה משום לימוד אפי' לומד עם אחרים כל היום כאילו לא למד (רוקח) ונ"ל דאפי' יש לו שיעור קבוע מה שלומד דליכא למיחש שמא ימשך בלימודו אפ"ה אסור (עיין סי' תל"ט וסכא כיון שסזמן קלר המור עפי) ולכן מי שהוא בדרך או דר בישוב אפי' בקיץ אע"ג שמצוה להתפלל בשעה שהציבור מתפללין מ"מ כיון שאסור ללמוד קודם שיתפלל מוטב שיתפלל תיכף כדי שלא יתבטל מלימודו ובזמה"ז דעוברי דרכים ע"פ רוב אינם לומדים תורה בדרך והיה מהראוי שימתינו על זמן שהציבור מתפללין מ"מ כיון שנמשך מזה שעוברים זמן ק"ש ולפעמי' גם זמן תפלה לכן יזהרו שתיכף בקומם קודם שיעסקו בשום דבר יתפללו ומכ"ש דבקהלות גדולות מתפללים תיכף משהאיר היום וא"כ לעולם הוא בשעה שהציבור מתפללין:

כלל יז דין מקומות שראוי להתפלל בם וקדושת בהכ"נ ובהמ"ד (סי' נ') :

א המקומות הראוי להתפלל בם אינן שוין כי אינו דומה מתפלל במקום מקודש למתפלל במקום חול והמקום היותר מקודש בח"ל הוא בית המדרש שלומדין שם כל היום כדכתי' אוהב ה' שערי ציון כו' ודרשו שערים המצויינים בהלכה מכל משכנות יעקב הם בתי כנסיות אע"פ שמתפללין בהם ברוב עם והוא הדרת מלך מ"מ יותר חביב לפני הקב"ה מקום שלומדי' בו תורה כי אין להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה ומכ"ש במקום שהוא לומד בקביעות אפי' לא ייחד אותו לבהמ"ד מצוה להתפלל בו אפי' רק בעשרה משילך למקו' אחר להתפלל ברוב עם (סי' נ') . המקום השני הוא בהכ"נ שמתפללין בו תמיד וראוי לבחור להתפלל בבית המדרש ובה"כ שמתפללין בו יותר רוב עם ואם יש ב' בהכ"נ ילך למקום שהוא יותר רחוק דאז יש שכר פסיעות (שם) . המקום הג' מחמת אונס או חולי קצת ושאר מניעות שאינו יכול להתפלל בב"ה ובבה"כ ומתפלל במקום שהוקבע למנין קבוע אע"ג שלא יחדוהו לבהכ"נ . המקום הד' שמתפלל בביתו לפרקים בעשרה. המקום הה' שא"א לו להתפלל בעשרה או שהוא בדרך עכ"פ יתפלל בבית שיש בו הלונות אבל אסור להתפלל בשדה אם לא כשהוא בדרך ומ"מ בשעת הדחק יהדר להתפלל בין אילנות (שם) (וכזה מתורץ קושי' תוס' מ"לחק דכתוב לשוח בשדה דהמפרשים כתבו דר"ל לאילנות שבשדה ותיתי לי שמנלתי כן בב"ח . ונ"ל דהא דדרשו אין שיחה אלא תפלה ילאה להם מדלא כתיב וילא ילחק לשדה דמאי נ"מ אם לאילנות או לא ולכן דרשו ג"כ ל' תפלה וכזוכר בשלה דף ס' משמע דאילנות לא מהני ולכן אין לסמוך ע"ז אא"כ שאין לו מקום אחר) :

ב לא יתפלל אחורי בהכ"נ אם אינו מהזיר פניו לבהכ"נ ואחורי ב"ה הוא לצד מערב (דהיינו הלד שכנגד ארון הקודש) שאם אינו מחזיר פניו לבהכ"נ הקהל משתחוים למזרח והוא למערב ונמצא עיקר הקפידא שישתחוה לצד שהציבור משתחוים וא"כ אם עומד במזרח אדרבה לא יחזיר פניו לבהכ"נ וי"א דעיקר הקפידא שיחזיר פניו לבהכ"נ ואע"ג שאינו משתחוה לרוח שהקהל משתחוים ולכן ראוי להחמיר כדברי שניהן שלא יתפלל אלא במערב ויחזיר פניו לבה"כ וגם כשמתפלל בשאר צדדים חוץ לבהכ"נ יש להחמיר שיחזיר פניו לבהכ"נ ואע"פ שאינו מתפלל לרוח שהציבור מתפללים מ"מ כיון שאינו מתפלל להיפך לית לן בה . וכ"ז כשעומד בחצר בהכ"נ דניכר לכל אבל אם מתפלל בביתו הסמוך לבהכ"נ ופניו כנגד א"י כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל בהכ"נ מותר שאינו ניכר שמחזיר פניו מבהכ"נ (שם):

ג אסור לעבור חוץ לבהכ"נ בצד שהפתח פתוח בו בשעה שהציבור מתפללים כפני שנראה ככופר כיון שאינו נכנס להתפלל ואם נושא משא או שלבוש תפילין או שיש בהכ"נ אחר בעיר או שיש לבהכ"נ זה פתח אחר או שרוכב מותר (שם) :

ד מי שיש לו בהמ"ד או בהכ"נ בעירו ומתפלל בביתו בלא שום סיבה נקרא שכן רע בי כן הרך שכנים רעים שאין א' הולך לבית חבירו (שם) . ומצוה לרוץ כשהולך לבהכ"נ או לשאר מצוה אבל בבהכ"נ אסור לרוץ אלא ילך באימה (שם) :

ה אף שמצוה גדולה להתפלל בבהכ"נ אם יהיה נכשל שם ע"י הברים רעים בדברים בטלים וליצנות וביוצא בו (אסר מאוד הפליג הזוהר הקדוש בעונש הזה וז"ל פ' תרומה מאן דאישתעי בבי כנישתא מילין דחול ווי ליה דאחזי פרודא ווי ליה דגרע מהימנותא ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל דאחזי דהא לית אלהא ולא אשתכח תמן ולית ליה חולקא ביה ולא דחיל מיניה והכסיג קלנא בתקונא עלאה דלעילא עכ"ל) או שלא יוכל לשמוע שם קריאת ס"ת ותפלת הש"ץ מוטב שיתפלל בביתו בעשרה :

ו קדושת בהכ"נ ובהמ"ד גדולה מאוד ומוזהרי' עליהם לירא ממי ששוכן בהם כדכתי' ומקדשי תיראו ולא בה"מ בלבד אלא כל מקום המקודש ובהמ"ד נקרא מקדש מעט כדכתיב ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות ובמ"ד . וכתבו הפוסקים דמצוה זו לירא מן המקדש נוהג בבהכ"נ ובמ"ד מדאורייתא (עיין ס' יראים סי' של"ד) ולכן אסור לדבר בהם דברים בטילים ואין מחשבין בהם חשבונו' אלא של מצוה כגון קופה של צדקה וכדומה ומכ"ש שאסור שם בשחוק

וקלות ראש ועליהם נאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי ומראה בעצמו שאין לו חלק באלהי ישראל ובזוהר מפליג מאוד בעונשם רחמנא ליצלן וז"ש בזוהר כאילו אין לו אלוה:

ז נוהגים בהם כבוד לכבדן ולרבצן ומדליקין בהם נרות לכבוד (סי' קנ"א):

ח אפי' אם נחרבו עדיין בקדושתן שנאמר והשימותי את מקדשיכם ולא כתיב בהיפך ואת מקדשיכם אשימם להראות אף כשהן שוממין מ"מ הם בקדושתן ולכן צריך לנהוג בהם כבוד חוץ מכיבוד וריבוץ ואם עלו בהם עשבים תולשים אותן ומניחם במקומן כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותה ואם בנאוהו במקום אחר וא"צ עוד למקום זה ב"ז שלא מכרוהו כדין יעשו גדר סביביו שלא יבואו לזלזל שם (שם):

ט אפי' בעליה שעל גבי בהכ"נ אסור להשתמש תשמיש של גנאי ובשאר תשמישי' מסתפקי' הפוסקים ואם בנו מתחלה בית דירה ע"ג בהכ"נ נמצא שלא נתקדש כלל מעולם לעליית בהכ"נ מותר להשתמש שם ובלבד שלא ישתמש בו תשמיש מגונה מאד כטינוף וביוצא בו וגם בזה שומר נפשו ירחק מזה (וכט"ז שם כתב שנעשה ע"ז הרבה) ואפילו לבהכ"נ בישובו מהני תנאי אם התנו מתחלת הבנין להשתמש בו. ומ"מ לתשמיש של קלות ראש כגון לאכילה שתיה וביוצא בו לא מהני תנאי (שם):

י אסור לכתור דבר מבהכ"נ דכתיב את מזבחותם תתוצון לא תעשון כן לה' אלהיכם אא"כ עושה ע"מ לתקן ולבנות ודוקא במה שהוא מחובר שייך נתיצה ואפי' לעשות גומא בכותל לכמוך בו (סטענדער) אע"ג דאינו דרך נתיצה אין נכון. וע' בחיבורי ח"א כלל פ"ו סי' ט"ו (קנ"ב):

יא אין סותרין בהכ"נ אפי' לבנות אחרת בעצים ואבנים שלה שמא יארע להם אונס אלא בונים תחלה החדשה ואח"כ סותרין הישנה וה"ה אם צריכים לסתור כותל אחד דינו הכי ודוקא שהיא חזקה עדיין אבל אם הרבו יסודותיה או נטו כותליה ליפול סותרים אותה מיד ומתחילין לבנות אותה במהרה ביום ובלילה שלא תדחק השעה ותשאר חרב ואם יש להם בהכ"נ קביע (עיין סי' קנ"ב במ"א לוכל וט"ז מתיר וכ"כ א"ר) ואם גזר השלטון שלא להתפלל בבהכ"נ זו או שדרו חוץ לעיר ותישבו בתוך העיר ונשאר הבהכ"נ שממה מותר לסתרה או למכרה וליקח בדמיה אחרת וכן אם אין תקנה שוב לבנו' בהכ"נ על אותו מקום מפני נכרים ויש לחוש שיבנו שם בית עו"ג דמותר למכרו דודאי ניחא לכ"ע ולרווחא דמלתא ישאירו מקום עזרת ישראל (כ"כ במ"א וכ"כ א"ר שכן כתב בתשובת מהרי"ט) פנוי ויעשוהו גן ירק שאינו מבוער כ"כ (סי' קנ"ג):

יב אסור לכנוס לבהכ"נ ובהמ"ד כ"א לצורך תפלה או ת"ת ואם היה צריך לקרות את חבירו מבהכ"נ יכנס ויקרא שם איזה פסוק או איזה תפלה או משנה ואח"כ יקראוהו או ישהא שם מעט כי גם הישיבה בהם מצוה וכ"ש דאסור לכנוס בו לקצר דרכו כגון שהיה לבהכ"נ ב' פתחים. ואם לא נכנס בו תחלה לקצר דרכו מותר ואם יכנס בו להתפלל מצוה שיצא דרך פתח האחרת (קנ"א):

יג מותר לרוק בהם אך שישפשף תיכף ברגלו וקודם שיכנס יקנח הטיט מעל רגלו ומותר לכנוס בו במקלו והרמילו (שם):

יד אסור לאכול ולשתות ולישן בבהכ"נ אפי' שינת ארעי ולצורך בהכ"נ כגון בליל יוה"כ או למצוה אחרת מותר לישן גם לאכול שם ובבהמ"ד אותן אנשים הלומדים שם בקביעות מותרים לאכול ולישן אפי' שינת קבע שלא יתבטלו מלימודם אבל שאר צרכיו אסור ואפילו ליכנס בהם מפני הגשמים אסור ומי שאינו לומד שם בקביעות אסור אפי' באכילה (שם):

טו אין לנשק בניו הקטני' בהם שאינו ראוי להראות שם אהב' אחרת זולת אהבת המקו' (שם):

טז כופין בני העיר זה את זה לבנות בהכ"נ. ומדינא צריך לבנות אותה בגובה של עיר ולהגביה אותה עד שתהיה גבוה מכל בתי העיר שמשתמשים בהם (לאפוקי בירניות ומגדלים וגגות שאין משתמשים) שנא' לרומם את בית אלהינו ולפיכך מי שהגביה ביתו יותר מבהכ"נ כופין אותו להשפילו אך עכשיו שיש בלא"ה בתים שבעיר שגבוהים יותר מבהכ"נ לכן אין משגיחין אפילו בשבית ישראל גבוה יותר (סימן ק"נ):

יז צריך לפתוח חלונות של בהכ"נ כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדו וטוב שיהיו י"ב חלונות (סי' צ') והבונה כנגד חלון בהכ"נ שסבר החזיקו בו הקהל בחלונות אין מספיק לו בהרחקת ד' אמו' לפי שהוא צריך אור גדול וע' במ"א שם ס"ק ד' מנין פתיחת חלונו' להצר בהכ"נ (סי' ק"נ):

יח אין פותחין פתח בהכ"נ אלא נגד הצד שמתפללין בו באותה העיר כגון במדינות אלו שאנו מתפללין ומשתחוים כנגד מזרח (דהיינו מפני שאנו יושבים כלד מערבי של א"י) ואז יהיה הפתח במעריב כדי שישתחוו לפני הפתח נגד ארון הקודש ואפי' אם היה הפתח מצד א' וחרבה הבה"כ ורצו קצת מנהיגים לעשות הפתח כדינה אין האחרים יכולים למחות אפילו הם הרוב ואע"פ שמשנים סדר הישיבה ליקוב הדין ביניהם. ועושין בימה באמצע שיעמוד עליה הקורא בתורה כדי שישמעו כלם וכשמתפלל הש"ץ יהיה פניו כלפי הקדש (שם):

יט עכשיו שקונים המקומות בבהכ"נ אין סדר לישיבה והאחרונים כתבו שאין לעשות מקומות בין הבימה לבין אה"ק בענין שתהי' הישיבה אחוריו להיכל. משמע אבל אם סדר הישיבה פניהם למזרח מותר וכן נוהגין ולא היישינן לטעם שהמברך בס"ת ומשתחוה נראה כמשתחוה לאדם שעומד שם שאין כוונתו בהשתחוואה זו רק לכבוד התורה (שם):

כ מותר לעשות מבהכ"נ ביהמ"ד אפי' אין מתפללין שם רבים כמו עכשיו רק יחיד בביתו שיתפלל שם בעשרה אבל לא מבהמ"ד בהכ"נ ועיין במ"א (סימן קנ"ג ס"ק א'):

כא אסור למכור דבר שבקדושה להוריד אותו מקדושתו אלא דוקא להעלות לקדושה דקיי"ל מעלין בקודש ולא מורידין (עיין כלל ס"ח) ולפיכך אם מכרו ב"ה יכולים ליקח בדמיו תיבה דהיינו אה"ק מכרו תיבה יכולים ליקח בדמיו מטפחת של ס"ת מטפחת לוקחין נביאים וכתובי'. מכרו כפרים לוקחין ס"ת אבל איפכא להורידן מקדושתן אסור אפי' קנו במקצת דמים דבר שקדושתו המורה אין יכולין לשנות המותר לקדושה קלה ואמנם לקנות קדושה כיוצא בו בס"ת אסור לכ"ע למכור ישנה ולקנות הדשה ובשאר ספרי' נוהגי' עכשיו היתר וצ"ל דמתחלה שקנה הכפר דעתו לכך שבאם שיזדמן לו יותר יפה ימכור זה ליקח היפה אע"ג שלא התנה בפירוש ובבהכ"נ לכתחלה לא ימכרו לבנות אחרת יפה הימנו ויש מתירין בבהכ"נ (שם):

כב גבו מעות לבנות בהכ"נ או בהמ"ד או לקנות תיבה או מטפחת ורצו לשנותן אין משנין אלא מקדושה קלה לקדושה חמורה משום דבני העיר לא נתנו המעות אלא אדעתא לעשות דבר זה ואסור לשנותן שלא מדעתן ומ"מ שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר שרי לשנות המעות שהרי נתנו על דעתם. ואם עשו הדבר שגבו אותם בשבילם משנין המותר וכל מה שירצו אפי' לדבר הרשות כיון שנעשה בדעת אנשי העיר ואם כשגבו המעות התנו לעשות הפצם ממותר הדמים אפי' קנו ומכרו והזרו וקנו קדושה במקצת הדמים מותר להוריד המותר. אבל אם לא התנו כשגבו אלא כשמכרו התנו אסור להורידן. ואם קנו במקצת דמים אלו שגבו עצים ואבנים חלה קדושת הדמים על העצים והאבני' ואסור לשנותן רק לקדושה חמור' (שם):

כג ואם הביאו עצים ואבנים לצורך בנין בהכ"נ אם באו ליד גבאי אסור לשנותן אעפ"י שיתנו אחרים תחתיהם רק לקדושה חמור' כ"א ע"פ זט"ה במא"ה וקודם שבאו ליד גבאי מותר לשנותן דהיינו ללוותן ולתת אחרים תחתיהם אבל מכל מקום לא יוכל לחזור בהם (סעיף כ' וע"ש כט"ז):

כד מוכרים בהכ"נ וכן שאר דברים שבקדושה ואפי' ס"ת להספקת תלמידים או להשיא יתום ואפי' יתומה אע"ג דאינה מצוה על פו"ר מ"מ משום לשבת יצרה שייך ג"כ באש' (מ"א סק"ט):

כה הא דבהכ"נ נמכר הני מילי של כפרים שאין באים שם אנשים ממקומות אחרים שלא נעשית אלא לבני הכפרים ואפילו בנו אותה משל אחרים דמסתמא נתנו להם שיעשו בהמעות מה שירצו אבל של כרכים שבאים שם ממקומות אחרים אפי' בנו אותה משלהם אינו נמכר דמסתמא בנוהו אדעתא דכ"ע וזכו כל העולם ואם ידוע שלא עשו אלא למעט עם כגון הבהכ"נ שעושין להם ההברות הייטים ובדומה יכולין למכור אפילו בכרך ואם נתנוהו משלהם ותלו בדעת היחיד שהוא המתעסק ומצוה בבנינם אז יכול היחיד למכור ובלבד שיהיה זה במעמד אנשי העיר אבל א"צ הסכמת ז' טובי העיר וגם לא מצי איניש דעלמא לעכב. אבל אם נדבו אחרים לזה אין מועיל מה שתלו הם בדעת היחיד דשמא יש אחד בסוף העולם שאין דעתו נוחה בזה אא"כ הוא רבן של כל ישראל כמר בר רב אשי דמסתמא כל ישראל הקרובים והרחוקים סומכים עליו (מ"א שם ובס"ק ל"ז כתב בשם פ"ב דהאידנא שמעמידים עליהם ראשי מנהיגים והכל נעשה על פיהם אף של כרכים יכולין ז' טובי העיר למכור כשבנאוהו משלהם):

כו הא דבהכ"נ של כפרים נמכר דוקא אם נמכר בהסכמת זטה"ע והיה במעמד אנשי העיר ר"ל שמכרו זטה"ע בפרסום אע"ג ששתקו ולא אמרו בפירוש הן או שקיבלו עליהם בני העיר בפירוש במכר זה כל מה שיעשה היחיד יהיה עשוי אזי רשאים להוציא המעות לכל מה שירצו אבל מכרו זטה"ע שלא במעמד אנשי העיר אזי המעות נשארו בקדושתן ואסור לשנותן לקדושה קלה וה"ה לכל דברי קדושה כגון כל כלי בהכ"נ וספסלי' ויריעות דכולהו בתר בהכ"נ גרירי ולכן אם מכרו זטה"ע במעמד א"ה בכפרים מותר להשתמש במעות לכל מה שירצו (סעיף ז') וכשרוצין בני הכפר למכור בהכ"נ ע"פ זטה"ע בלא מא"ה יכולין למכור ממכר עולם והלוקח יעשה בו מה שירצה חוץ ממרחץ ובורסקי ובית הטבילה ובית הכסא ובגמ' חשיב בית המים ר"ל לכיבוס ואם מכרוהו זטה"ע במא"ה יעשה הלוקח אפי' ד' דברים אלו דפקע קדושה מינה לגמרי (סעיף ט) ודוקא בהכ"נ ותשמישים אבל תשמישי קדושה המבוארים לקמן בסי' מ"ט דכל אלו נקראי' תשמישי קדושה אפי' אם מכרו זטה"ע במא"ה בכפרים בקדושתייהו קיימי ואסור להורידן מקדושתן (שם):

כז בנו בית סתם אפי' במעות בהכ"נ מ"מ אין לו קדושת בהכ"נ לכל מילי וכן אפי' בנאוהו

לשם בהכ"נ אינו קדוש עד שיתפללו בו אפי' אורחים דהזמנה לאו מילתא הוא אבל מ"מ חייבים לקיים נדרם ולעשותו בהכ"נ ואם לפי שעה הקדישם יקיים הכל כפי מה שאמרו. וכן יחיד שבנה בהכ"נ לא יכול לחזור בו אבל אם עשה מטפחת לס"ת שלו שיש לו בביתו ואין קורין בו ברבים כל שלא נשתמש בו לס"ת יכול לחזור בו (ס"ק כ"ה) אבל א"ר כתב דגם בזה אין יכול לחזור אבל השוכרים בית ומתפללים בו אין לו דין בהכ"נ ויכול להיות בית דירה למעלה ובלבד שינהגו בבתים בנקיות (סי' קנ"ד וכט"ז) :

כח יחיד משלו כגון שנתן ס"ת לב"ה לקרות בו י"א דמותר למכרו ולעשות בדמיו מה שירצה וי"א דבין ס"ת ובין שאר ספרים אסור למכרן אפי' עפ"י זטה"ע במא"ה ואין לו למכור רק ללמוד תורה שיתפרנס בדמיו או לישא אשה אבל אם מתחלה קנאה כדי למכרה ומכ"ש אם קנה בחוב דמותר למכרה ומ"מ נוהגים עכשיו למכור אפילו ס"ת שנתנה לב"ה לקרות בו ומשתמשין בדמיו דהוי כאלו התנה בתחלה שלא תהול עליו קדושת רבים (סעיף י') :

כט הא דשרי למכור ב"ה דוקא כשיש להם ב"ה אחרת (דהיינו לכמ"א לעיל סי' י"א דאוסר למכור כשיש לכס ב' ב"כ מיירי שנכנסו עכשיו אחרת ולהט"ז וא"ר דמתירין מיירי שכבר שיש לכס ב' ב"ס בעיר ואז מותרים למכור א') אבל אם אין להם רק ב"ה זו אסור למכרו אפי' אדעתא לבנות אחרת דהא אפי' לסותרו אסור עד שיבנו אחרת אא"כ חזו ביה תיוהא כדלעיל סי' י"א אבל של כרכים אפילו בנאו אחרת אסורים למכור הראשונה דאין בידן להפקיע קדושתה אבל לסתרו שרי דהא אעפ"כ הקרקע והלבנים והכיד נשארו בקדושתן ואסור למכרם ויש מתירין למכור האבנים כשבנו אחרת טובה מותר לסתור הראשונה ומותר להשתמש בעצי' ואבני' של הראשונה (ע' מ"ב סי' ל"ג וא"ר):

ל באתרא דלא שכיחי רבים דאתו מעלמא אע"ג דשכיחי רבים עוברים ושבים לפרקים כיון דלא קביעי בעיר אלא עוברים ושבים דרך ארעי נקרא כפר אבל מקום דשכיחי רבים מעלמא שבאים להתפלל שם כגון מקום שסוחרים מתקבצין שם תדיר לסחורה או במקום שיש שם חכם גדול שמתקבצים שם רבים הצריכים לתורתו ולדון לפניו מקרי כרך דמסתמא אדעתא דכל העולם בנאוהו אבל אם בריר לן דלא בנאו אלא אדעתא דבני העיר לבדם וגם לא סייעו להם אחרים מקרי כפר (מ"ב) (מ"א ס"ק י"ז ועיין לעיל סי' כ"כ) :

לא כל דבר שבקדושה שמותר לשנותו נמכר בלא הכרזה שהרי מותר ליתן אף במתנה ואין בו אונאה אבל דבר שאסור לשנותו כגון א' שציוה שבית זה יהיה לעניים שיאכלו הפירות וא"כ אין הצבור יכולין ליתן במתנה לאחר א"כ ה"ה דאין מוכרי' בלא הכרזה (ס"ק ל'):

לב יחיד שבנה בהמ"ד ונתנה לקהל דינה כב"ה של קהל אבל אם שייר לעצמו בה שום כח אין לה מכר כ"א עפ"י קהל ועל פיו או יורשיו (סעיף ז') :

לג אין דבר שבקדושה יוצא לחולין אפילו במקום שמותר למכור אלא כשיש דבר אחר שתהול הקדושה עליו ולפיכך בה"מ או לבינים ועצים מבה"מ ישן שסתרו יכולין ליתנם במתנה דהיינו עפ"י זט"ה במא"ה דאי לאו דהיה להם הנאה מהם לא היו נותנים לו במתנה נמצא דהוי כמכר והקדושה חלה על המעות לפי שעה ואח"כ מותרים להוציא המעות לכל מה שירצו אבל לעיר רחוקה שלא יהיה להם מהם שום הנאה אפילו עושים בדרך ערמה שהם נותנים להם בהכ"נ והם נותנים להם מעות במתנה אסור. וכן יכולים להחליפם באחרים והם יוצאים לחולין אבל אסור למשכנן או להשכירן או להשאילן אפי' ע"י זט"ה שאין כאן דבר אחר שתהול קדושתן עליו ודוקא בדרך שמורידן מקדושתן אבל מותר להשאיל אפילו ס"ת לקרות בה אפי' משל רבים ליחיד ואפי' אם המיעוט מוחין אינן יכולים לעכב (סעיף י"ח) :

לד אם בנו ב"ה חדשה וסתר הישנה עפ"י זט"ה במא"ה פקעה הקדושה מהישנה וחלה על החדשה ורשאים לשנות הישנה לכל מה שירצו דלא גרע ממתנ' אבל בלא"ה אין כח אפי' זט"ה במא"ה לעשות בו דבר חול שאין כאן דבר אחר שתחול קדושתה עליהן (מ"א ס"ק כ"ז) :

לה מי שיש לו תנאי עם הקהל שלא יוכל לבנות בה"מ כ"א הוא וזרעו אינו יכול למכור זכותו לאחר. ודוקא שלא קנה זכות זה במעות אלא שהקהל כבדו אותו משום כבודו. אבל אם קנה הזכות במעות קנאו לכל זכות שבו ובלבד שלא ימכור אלא למי שהגון כמוהו (ט"ז ס"ק י"ח) :

לו גבו מעות לבנין ב"ה ובא להם דבר מצוה מוציאין בה המעות עפ"י זט"ה במא"ה. קנו אבנים ועצים לא ימכרום לדבר מצוה אע"ג דמדינא שרי לא נכון לעשות כן אבל לפדיון שבוים אע"פ שכבר התקינו הכל ונתקנו לבנין ב"ה מוכרים הכל ואם כבר התחילו לבנות אע"פ שמן הדין מותר מ"מ לא נכון למכור אלא יגבו לפדיון מן הצבור :

לז המתנדב קרקע לבנות עליה בהכ"נ ולא הניחו נכרי ורוצים הקהל לבנות בהמ"ד והנודר אמר שלא נדר על דעת זה אם אין הנודר דר באותו עיר יכולין לשנות אפי' לדבר הרשות שהרי נתן על דעת בני העיר ואם דר באותו עיר יכול לעכב דעכ"פ אדעתא דידיה נמי נתן

ומ"מ זמ"ה יכולים לשנות (סעיף י"ד) :

לח מי שהשאיל ביתו לב"ה ויש לו מריבה עם א' מהקהל אינו יכול לאסרה עליו אא"כ יאסרנה על כל הקהל ודוקא שהשאיל תהלה סתם אבל אם התנה מתחלה שכ"ז שירצה למחות יכול למחות או שלא השאיל להם בפירוש רק שהניחם ליכנס לביתו הרשות בידו לעשות כמו שירצה . ועוד תיקנו הגאונים שאין אדם יכול לאסור חלקו מב"ה ולא מספרים ואם אסר אינו כלום (סעיף ט"ו ט"ז) :

לט כל מצוה שהחזיק בה איזה יחיד ברצון הקהל אין ליתן המצוה לאחר ולפיכך מי שהיה בביתו ב"ה ימים רבים אין הצבור רשאים לשנותו אפי' יש קצת טעם לשנותו מפני ההשד שיאמרו שאין כ"ב מהוגנין ועוד שאין רוצה לילך למרחוק לבהכנ"ס אף שיש שכר פסיעות . ומיהו אב רוצים מקצתם להתפלל במקום אחר י"א דרשאין כיון שעכ"פ נשאר גם בביתו . וכן בכבוד ומינוי הבא מזמן לזמן אינן יכולין לשנות (סעיף י"ו). אבל אנשי' שהחזיקו לקבור מתים אינם יכולים למחות באחרים שבעשיית המצוה כ"א רוצה לזכות . ואם יש חבורות כמו שיש בקהלות חברה קדישא ג"ה יכולים בני החבורה למחות עד שיתן להם כמנהגם (ס"ק מ"ה) ואדם שהחזיק במצוה כגון גלילה וכיוצא בו ואירעו אונס או עוני ונתנו הקהל לאחר ואח"כ העשיר ורוצה שיחזירו לו המצוה אם בשעה שנתנו הקהל לשני היה סיפוק ביד הראשון לתת מה שהיה נותן בכל שנה ולא הפין בה ונתרצה עם הקהל לתת לאחר איבד זכותו . אבל אם כשנתנוהו לשני לא היה ביד הראשון סיפוק לתת מה שהיה נותן ועכשיו רוצה ליתן כמה שנתן חוזר למצותו ואין לשנותו אפילו מע"ה לת"ח אם לא שיש טענה למערער . וה"ה לפרנס שעבר מחמת אונס ואם עבר משררתו מחמת עבירה אפי' בשוגג אינו חוזר לשררתו (סס"י קנ"ג) :

נ אע"ג דמדינא כלי כסף שנהגו להביאם תמיד לב"ה בחגים אינם יכולים להוציאם לחולין כבר נתפשט המנהג שנשארי' ברשו' בעליה' דהוי כאלו התנו עליו מתחל' כדלעיל(סעי' י"ח):

מא ישוב שלא היה להם ס"ת וקראו בס"ת של יחיד ואח"כ קנאו הצבור ס"ת וטוען היחיד שכבר החזיק הוי חזקה שאין עמו טענה (משמע אבל אם כא מחמת טענה טענתו טענה) ומ"מ אין למעט בכבוד ס"ת דיחיד אלא יקראו בכל שבת בס"ת א' (ס"ק כ"ט) :

מב מצא דבר שאין בו סי' בחצר ב"ה זכה בו ולא אמרינן דהצר ב"ה קונה להקדש דחצר קונה מטעם יד ואין יד להקדש (קנ"ד) :

מג העושה היכל וכיוצא בו בבהכ"נ ורוצה לכתוב שמו עליו אין הצבור יכולין לעכב עליו :

מד אחד בנה ב"ה ורצו הקהל לשתף עמו במעות ולא רצה כדי שיהיה לו ולזרעו שם עולם ח"ו שיכלה זרעו (שם) :

מה המעכב לבנות בהכ"נ אפילו יש בהכ"נ אחרת בעיר מונע רבים מלעשות מצוה ומ"מ אם הב"ה מכילה אותם אסורים לפרוש . והקהל יכולים לגזור שלא יתפללו חוץ לבהכ"נ (שם כמ"ה) :

מו בתים וחצרות שמתקבצים בהם להתפלל באקראי אין בהם שום קדושה. ועזרות וחצרות שלנו כיון שמתפללין תדיר בהם כל זמן שהם נדחקים שמא נעשו קודש · אבל גן ופרדס ואצטבא שסביבה אע"פ שפתוחים לב"ה אין בהם קדושה ואם היה פתוח נגד ההיכל יש להחמיר שלא להשתמש בהן (סי' קנ"ד) :

מז ארון הקודש לא נקרא אלא אם הוא כארגז אבל ארון הבנוי בחומה של בנין או של עץ אין לו דין אה"ק וכ"ש אם הספרים מתקלקלים בהם דמותר ליטלן ויש לו רק קדושת בהכ"נ:

מח תשמישי קדושה כגון תיק של ספרים ומזוזות ורצועות ותפילין וארגז שנותנין בו ס"ת או חומש וכסא שנותנין עליו ס"ת דלפעמים נותנין עליו ס"ת בלא מטפחת (דהא"כ יש לו רק דין בהכ"נ) ווילון שתולין לפני ההיכל (היינו למנהג התלמוד שהיו לפעמים כופלין אותו ומניחין ס"ת עליו בקביעות) יש בהן קדושה וצריך לגונזן אבל האידנא דלא נהגו הכי הפרוכת לא הוי תשמיש קדושה אלא תשמיש דתשמיש ויש לו קדושת בהכנ"ס וכן הכלונסים שבו תולין הפרוכת. ומותר לעשות מפרוכת מכסה שעל השלחן . ודוקא הדבר שמניחין בהן דבר הקדושה בעצמו לפעמים או שנעשה לכבוד ומונה על הדבר קדושה כגון המכסה שעל הקדשים של ספרים אבל אותו מכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקדשי' לא הוי רק תשמיש דתשמיש (שם):

מט תיבה שמניחין הס"ת עליו תמיד אין עושין ממנו כסא לס"ת להניח עליו לפרקים דהוי הורדה אבל עושה מתיבה גדולה קטנה ומכסא גדול כסא קטן אבל אסור לעשות ממנו שרפרף (ר"ל כסא קטן) לכסא. וכן מותר לעשו' מוילון גדול וילון קטן או לעשו' ממנו כיס לס"ת אבל אסור לעשו' ממנו כיס לחומש וכ"ש שאסור לכרוך מפה של ס"ת לס' הפטרות או לנביאי' ומכסה שפורשין על השולחן אסור לעשות ממנו לפרוש על העמוד שלפני החזן (שם) :

נ הארון וכל מה שעושים בבה"כ מועיל בו תנאי להשתמש בו אפי' תשמיש של חול ונהגו ליהנות אפי' במטפחות ומעילים של ס"ת לשאר הנאות דלב ב"ד מתנה עליהם ואפי' לא התנו הוי כאלו התנו ומ"מ ראוי לכל אדם כשמתנדב איזו דבר או הגזברים כשקונין להתנות שיהיו רשאים להשתמש בהן אפי' דבר של חול (שם) :

נא המעילים והמטפחות שעל ס"ת שבבהכ"נ שנתנו לקהל מותר להשתמש בכל ספר וספר אבל יחיד שיש לו ס"ת בביתו כיון שנעשה ע"ד אותו ספר ונשתמש בו אותו ספר י"א דאסור להניחו על ס"ת אחר ועכשיו נוהגין היתר בזה דלב ב"ד מתנה עליהם (שם) :

נב נרות של שעוה מבית אפיקורסים אסור להדליקם בבה"כ ונ"ל ה"ה מן השעוה הנוטף מהם דעדיין הזותיה עליו (עיין סי' י"א במ"א ס"ק י"ב ובט"ז סי' תרע"ג סק"י) ואפיקורוס לחלל שבתות שנתן נר או שעוה לבה"כ אסור להדליקו דדמי לקרבן אבל אם נתן מעות לכתוב ספר תורה בשמו מותר (ועיין בחכמת אדם סוף כלל קמ"ו) ונרות של ב"ה אף על גב דמדינא אין משתמשין את אלו לדבר חול כ"א ללמוד ולקרות לאורו ומכ"ש דאסור להדליק ממנו נר של חול כבר נהגו להקל לצורך גדול דהוי כלב ב"ד מתנה עליו. ודוקא בנרות שנדרו היחודים אבל מה שלוקחין הגבאים נוהגים ליקח כ"א ממנו לביתו במוצאי שבת ומשתמש בו תשמיש חול דהוי כלב ב"ד מתנה עליו (סעיף י"ג י"ד) :

נג עיר שאין בה אלא עשרה וא' מהם רוצה לצאת בימים נוראים כופין אותו לישאר או להשכיר אחר במקומו ואם הם י"א ורוצים לצאת שני' ישכירו שניהם א' בשותפות במקומם ושניהם יפרעו בשוה ואפי' אם א' עני וא' עשיר מ"מ יפרעו בשוה שהרי כל אחד מחויב להעמיד איש במקומו ושכר החזן על היוצאים כבעל הנשארים ואין חילוק בין אם רוצה לילך זמן ארוך קודם יו"ט או לא כל שלא יחזור ביו"ט. ואם דרים בישוב רק ח' אז שוכרים שנים ופורעין חצי לפי ממון והצי לפי נפשות כי העניים יכולים ללכת למקום אחר והעשירים אינם יכולים להניח ביתם ורכושם. ואם אחד אנוס ממש שאינו רשאי לבוא במדינה פטור אבל אם הוא אנוס מחמת חובת ממון או פשיעה שלא יוכל לבא צריך ליתן (סימן נ"ס) :

נד אין כופין לשכור להשלים מנין כ"א בימים נוראים וכגון שאין חסרים כ"א א' או שנים אא"כ מנהג קבוע ומפורסים בעיר לכוף לשכור אפי' בהסרון ג' או ד' (שם) :

נה אפי' אין דרים בעיר רק ג' או ד' בעלי בתים וי"ש להם משרתים ומלמדים למלאות המנין כופין זה את זה לשכור חזן (שם) :

נו הדרים סביבות הישוב ורגילים לבא לישוב אין צריכין ליתן כלום שאם ירצה ישבו במקומם או ילכו למקום אחר (שם) :

נז במקום שאין מנין תמיד בבהכ"נ כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנין לבה"כ שלא יתבטל התמיד (שם) ואפילו ללומדים ועי"ז יתבטלו מלימודם כופין דזמן תורה לחוד (א"ר בשם דרישה שם) :

כלל יח סדר התפלה מב"ש עד לאחר ישתבח (סימן נ"א) :

א תקנו אנשי כנה"ג שקודם התפלה יאמרו שירות ותשבחות להקב"ה ונקראו פסוקי דזמרה ותקנו ברכה לפניהם והוא ב"ש וברכה לאחריהם והוא ישתבח (סי' נ"ד) ולכן אחר שנתעטף בטלית ותפילין ובירך כל הסדר יאמר ברוך שאמר בעמידה מלה במלה והוא שבח גדול מאד ויאמר כל פסוקי דזמרה בנחת ובנעימה ולא במרוצה דע"ז נאמר נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה. ומזמור לתודה יאמר בשמח' וא"א בשבת ויו"ט דאין מביאין בהם נדרי' ונדבות והתודה באה נדבה ולא בחה"מ של פסח מפני שמביאין עם התודה י' להמי חמץ ולא בעיה"כ מפני שבזמן בהמ"ק אסור להקריב נדרים ונדבות בעיה"כ שממעט זמן אכילתם ומביא קדשים לידי פסול :

ב תקנו חז"ל לומר ג' פעמים תהלה לדוד בכל יום ומצוה זו מכרעת שאם היה שקול נחשב ברובו זכיות ומכרעת שיהיה בן עוה"ב ולכן חייב לכוין בה (ודע שבכל מקום שכתב צריך לכוין ר"ל שיכוין פירוש המלות אבל לא יכוין כוונות ושמות כי בעו"ה אנחנו מלוכלכים בחטא ובלתי ס' המכוין מקצץ בנטיעות ואפילו כלומדים כתבי האר"י אינו מ.בין רק המלות ולא העניין ואפילו אחד מאלף לא ימצא שבקי בזה וה' יראה ללבב) ופוק חזי מאן גברא רבא קא מסהיד מהרש"ל בתשובה האריך בזה הרבה וסוף דבריו לכן אהובי אל תלך בדרך אתם ואין לך עסק בנסתרות המתיהרים בחידושים כאלו הן יודעים ומבינים רזי התורה וצפוניה והלואי שידעו הגלוי. מה יפה כח של ר"ש מקינון אחר שלמד סתרי הקבלה אמר שהוא מתפלל כתינוק בן יומו כו' ע"כ נהג כדרכך ויהיה להם מה שלהם אבל דע שבכל המשנה ידו על התחתונה וידינו על העליונה עכ"ל רש"ל ועכ"פ צריך לכוין

בפסוק פותח את ידך ואם לא כיון בה צריך לחזור ולאומרה בכוונה ונ"ל שמחוייב לומר מפסוק פותח כו' עד סוף המזמור כסדר ואם לא נזכר עד שכבר אמר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור מ"מ יאמר אחר התפלה מפותח כו' עד סוף המזמור (הלבוש כ' דצריך לומר כסדר וכן מוכיח מלשון תר"י שהביא הב"י בסי' נ"א וא"ר כ' דווקא בק"ש דכתיב והיו. נ"ל דלק"מ כיון שאמרו בגמרא דלכך תקנו תהלה לדוד ולא הלל הגדול משום שהוא מסודר ע"פ א"ב א"כ צ"ל כסדר דוקא:

ג ויברך דויד יאמר בעמידה עד לשם תפארתך ואח"כ שירת הים יאמר בשמחה וידמה בדעתו כאלו באותו יום עבר הים והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו (שם):

ד יזהר מאד שיאמר י"ג שבחים שבישתבח מן שיר ושבחה עד ומלכות בלא הפסק אבל א"צ שיאמר בנשימה א' (הגר"א וכן משמע בזוהר תרומה דף קל"ב והמפסיק הם עונשו גדול מאוד סי' נ"ג):

ה כשיאמר הש"ץ ברכו כו' המבורך יענו ברוך ה' כו' ואח"ז יאמר הש"ץ ברוך ה' המבורך לעולם ועד ואחר שיאמר הש"ץ ברוך ה' המבורך לעולם ועד א"צ לענות אמן. (ועיין בפ"מ סי' נ"ז סק"א במ"א) ואם הש"ץ אמר בלחש ולא שמע ברכו יענה על העונים אמן ואם אין שם עשרה בלא הוא אם לא ענה עמהם לא יצא (סי' נ"ז):

כלל יט דין איך יתנהג בפסוקי דזמרה כדי להתפלל י"ח בצבור (סי' נ"ב):

א הרוצה שתקובל תפלתו ידקדק להתפלל עם הצבור דוקא כדכתיב הן אל כביר ולא ימאס וכתיב בעת רצון עניתיך ואימתי הוא עת רצון בשעה שהצבור מתפללין וכל י' נקראו רבים ועיקר התפלה בצבור הוא תפלת י"ח דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד ולא כמו שחושבין ההמון שעיקר להתפלל בעשר' הוא רק משום לשמוע קדיש וקדושה וברכו ולכן אינם מקפידים להתפלל ביחד רק שיהיה י' בבהכ"נ והוא טעות גדול ולכן חוב על האדם שימהר לבא לבהכ"נ שיתחיל עם הש"ץ בכדי שיוכל להתפלל כסדר שיאמר מתחלה כל הברכות ופרשת התמיד שהוא בעונותינו עכשיו במקום קרבן התמיד של שחר ויתפלל כסדר. וההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון שם ויש לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללין בי' ויכול לבא שם בעוד היום גדול ולא יצטרך לילך יחידי צריך לילך לשם ולאחריו צריך לחזור עד מיל כדי שיתפלל בי' ומכ"ש שלא ישבים לילך מעיר שמתפללין בי' אם לא ע"פ אופנים הנזכרים:

ב כשמתפלל עם הצבור אסור להקדים תפלתו עד שיתפללו הצבור ואפי' רוצה לצאת חוץ לבהכ"נ אסור אם לא שהוא חולה או אנוס או שהצבור מאריכין בפיוטים ומתירא שיעבור זמן תפלה דאז מותר להקדים ויותר טוב לילך אז לביתו להתפלל (לבוש וע' מ"א סי' נ' ס"ק כ"א):

ג אפי' אם הוא חולה ואנוס או שדר בישוב במקום שאין בו מנין יכוין עכ"פ להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בקהלות אם לא שהוא דחוק (ועיין לעיל כלל ט"ז סי' ג') (שם):

ד נתאחר לבא ולא אמר עדיין הברכות יאמר עכ"פ ענט"י ואלהי נשמה וברכת התורה כמו שכתבנו לעיל (כלל ח' סי' ט') דאם לא אמרה קודם התפלה יש ספק אם יברך אותם (עיין לעיל כלל כג ל) ואח"ז יאמר ב"ש ואם יראה שאם יאמר כל פסוקי דזמרה לא יוכל להתפלל י"ח בצבור ידלג מקצת פסוקי דזמרה ועיקר פסוקי דזמרה הוא תהלה לדוד עד ואנחנו ולכן אם אין שהות כלל יאמר רק ב"ש כי היא ברכה ראשונה שנתקנה על פסוקי דזמרה ויאמר תהלה לדוד עד ואנחנו ואנחנו בכלל ויאמר ישתבח כי היא הברכה אחרונה על פסוקי דזמרה ולעולם אסור לומר ב"ש או ישתבח אא"כ שיאמר איזה מזמור ביניהם וההמון שמתחילים מישתבח מברכין ברכה לבטלה (סי' נ"ב):

ה כשיש שהות יותר יאמר ג"כ מזמור הללו את ד' מן השמים ואם יש שהות יותר יאמר ג"כ הללו אל בקדשו כו' ואם יש שהות יותר יאמר מן אשרי עד כהתי"ה ואם יש שהות יותר יאמר גם ויברך דויד עד לשם תפארתך ואם יש שהות יותר יאמר גם הודו לה' קראו בשמו עד והוא רחום יכפר וידלג עד אשרי ואם יש שהות יותר יאמר גם מן ויושע ה' ושירת הים וכל מה שידלג יאמר אחר התפלה רק שאחר התפלה לא יאמר ב"ש וישתבח כי לא נתקנו רק דוקא קודם התפלה (שם):

ו נ"ל דבשבת ידלג המזמורים שמוסיפין בשבת מן למנצח עד יהי כבוד ויאמר כמו בחול כי הם תדירים ואם יש שהות יותר יאמר למנצח ולדוד בשנותו ותפלה למשה והם קודמין לשאר מזמורים (כדאיתא בזוהר) ועוד נ"ל דבשבת מחוייב לומר נשמת והיא נקראת ברכת השיר ומוטב שידלג מזמורים ואם אין שהות כלל יאמר ב"ש ותהלה לדוד ויאמר נשמת וישתבח ונ"ל דאסור להתחיל בשבת ישתבח אלא דוקא נשמת וכמדומה ששמעתי כן בשם הגר"א שנשבת נקראת ברכת השיר (כדאיתא בע"פ שם):

ז אם אין שהות כלל וכבר התחילו הצבור יוצר אור אם יכול להתחיל יוצר אור ולהתפלל

י"ח עם הצבור מוטב ואם לאו יתפלל כסדר אבל אסור להתפלל י"ח בצבור ואח"כ יאמר יוצר אור דבשחרית צריך לסמוך גאולה לתפלה דוקא וזה עדיף אפי' מתפלת הצבור אבל בערבית יתפלל תהלה י"ח עם הצבור ואח"כ יאמר מעריב ערבים וק"ש ושאר הברכות עם ק"ש דאין חוב כ"כ לסמוך גאולה לתפלת ערבית דאין גאולה בלילה כדלקמן בדין תפלת ערבית (סס):

ח הנכנס לב"ה ומצא צבור מתפללין אסור לו להתפלל י"ח אא"כ יכול לגמור קודם שיגיע ש"ץ לקדושה ואם לאו צריך להמתין עד שישמע קדושה וקדיש שאחר התפלה וגם קדיש שאחר עלינו לשבח עכ"פ אם לא שכבר שמע במקום אחר קדושה וברכו וקדישים או שיודע שישמע אח"כ ולכן בשחרית אם קשה לו הדבר להמתין עד אחר שיגמרו הצבור כל סדר התפלה ואם יתפלל וימתין בשירה חדשה יהיה זמן גדול ולכן נ"ל דיתפלל ויסמוך גאולה לתפלה (אע"ג דרמ"א בסימן ק"ט כ' דתחלה לא יעשה כן להתפלל עם הש"ץ אלא ימתין עד אחר כל התפלה עיין בא"ר שהאריך בזה. וכן משמע מכל הפוסקי' דמותר ולכן נ"ל דבשחרית מותר לעשות כן לכתחלה כדי שלא יהא יושב ושותק באמצע ברכות ק"ש ומכ"ש דיש לחוש שיבא לשוח) ויאמר עם הש"ץ מלה במלה בחזרת תפלתו ולא יאמר אתה קדוש אלא יאמר נקדש את שמך ובשבת ובמוסף אם לאיזה צורך צריך להתפלל עם הש"ץ יאמר נעריצך וכל סדר הקדושה כמו שאומר הש"ץ ומסיים עם הש"ץ האל הקדוש ואפי' אם הש"ץ חוזר תפלת מוספין והוא מתפלל שחרית אעפ"כ יאמר סדר הק' שאומר הש"ץ כי העיקר היא קק"ק והן שוין לעולם • (ועיין כלל ל"ד) ואח"כ מותר להתפלל בפ"ע רק שיהיה צריך לדקדק שכשיגיע הש"ץ למודים שישחה ג"כ עמו וצריך לדקדק שלא יהיה עומד בתחלת ברכה או סוף ברכה דאז אסור לשוח כמ"ש בכלל כ"ג סי' ד' ולכן יותר טוב שיתפלל כל התפלה מלה במלה עם הש"ץ רק כשהוא ...צ לא יאמר עמו עננו ואפי' במנחה בת"צ אלא יאמר עננו בש"ת כדין יחיד (סי' ק"ט):

כלל כ דין הפסקות לענות אמן וקדיש וקדושה מב"ש עד תפלת י"ח:

א התפלה נחלקת לד' חלקים (וסס נגד ד' עולמות סידועים ליודעי חן) נגד עוה"ז ועולם הגלגלים ועולם המלאכים ועולם העליון שבו ...בינת עוזו ונגד גוף ונפש רוח ונשמה ועי"ז מעירר הקדושה שבכל עולם ועולם בכל בחי' שמקושר בו חלק גופו ונפשו ורוחו ונשמתו ועי"ז עולה תפלתו להיות עטרה בראש הקב"ה דהיינו מברכת ענט"י עד ב"ש הוא נגד הגוף ועה"ז ולכן מברכין הברכות שהם הכל על צרכי גופו והעולם. ומב"ש עד יוצר אור הוא נגד עולם הגלגלים ובנגד הנפש שהגלגלים והנפש תמיד מזמרים ומשבחים לכבודו ית' כמו שכתוב ברכי נפשי כו' וכתיב השמים מספרים וכל מזמור הללו את ה' מן השמים כו' ולכן נתקן כל פסוקי דזמרה לעורר הקדושה דשם. ומן יוצר אור עד י"ח הוא נגד הרוח ועולם המלאכים שהן מקדישין שמו יתברך בסדר קדושה ולכן אנו אומרים יוצר משרתים כו ואז כיון שנתעוררה הקדושה בכל ג' עולמות אז מתפלל י"ח ועומד לפני ממ"ה הקב"ה בכבודו ולכן הוא בהשאי כעומד לפני מלך:

ב כיון שבל חלק והלק יותר גבוה ולכן הן נחלקין בענין הפסקות דעד ב"ש מותר להפסיק בין ברכה לברכה אפי' לדבר הרשות הצורך קצת ופשיטא לכל דבר קדושה אבל מב"ש עד אחר תחנון אסור להפסיק לדבר הרשות אפי' לצורך ועבירה גדולה היא ר"ל:

ג מב"ש עד יוצר אור מותר לענות אמן על כל ברכה שישמע (א) אבל לא ב"ה וב"ש ומכ"ש שאסור

נשמת אדם

(א) צ"ע אם מותר לענות אמן מן ב"ש ובפסוקי דזמרה ובברכת ק"ש. והנה בודאי משמע מדברי הפוסקים דפסוקי דזמרה שוין לברכת ק"ש. שהרי בסי' נ"ה מבואר דדינן שוין לברכת ק"ש ובסי' ס"ו שם מבואר דברכת ק"ש שוה לענין הפסקה לק"ש · ושם סעיף ג' מבואר דאסור לענות רק אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה משמע דשאר אמן אסור לענות בברכת ק"ש וכ"כ הרא"ש בפרק היה קורא סי' כ' וז"ל וכא ודאמר באמצע שואל כו' נחלקו רבותינו בענין הפסקה בק"ש וברכותיה כו' עוד שם מכלל דבק"ש וברכותיה כו' ע"ש. והנה הא דלשיטת הפוסקים דמותר להפסיק לקדיש ולקדושה משום דלא גרע משאילת שלום מפני היראה א"כ בודאי דמותר להפסיק לענות אמן ולכל דבר שבח. ולדעת הפוסקים דאין להפסיק בשבח המקום לשבח אחר א"כ אסור אפי' לקדיש וקדושה. ודעת הסמ"ק דדוקא לאמן של שומע תפלה וקדיש וקדושה נ"ל דהוא דעה ג'. וכן הוא בטור בסי' ס"ו בהדיא וז"ל ולענין להפסיק לקדיש ולקדושה כו' י"א אע"פ ששואל מפני היראה כו' אינו פוסק דכיון שעוסק בשבחו כו'. והסמ"ק כתב דעונין קדיש וקדושה ואמן כו'. וי"א שפוסק לכל אפי' באמצע דלא גרע ממה שפוסק לשאול מפני היראה ולזה הסכים א"א ז"ל עכ"ל הטור הרי להדיא דמש"כ הרא"ש לקדיש וקדושה לאו דוקא דלדידיה מותר להפסיק לכל דבר אלא דנקט לאשמועינן דאפילו לקדיש יש אוסרין. ובזה מסולק כל הדחק שהב"י וא"ל להגיה כלום בטור. ומצאתי שהב"ח כתב ג"כ ככי אלא שכתב דכיון דהרא"ש מסיים לקדיש וקדושה משמע אבל לא באמן ול"כ דס"ל לטור דל"ב או דאסור לכל או דמותר לכל דאל"כ הו"ל להרא"ש לכתוב ג"כ אמן של שומע תפלה כדאיתא בירושלמי. והסמ"ק דמתיר לקדיש ולאמן (שחושב) ע"כ לא ס"ל מטעם דכ"ש משום כבוד המקום. אלא כדכתב ר"י מדחזי' בש"ס דס"ד דאפילו לתפלה מפסיק. ואמן דשומע תפלה שנזכר בירושלמי. וא"כ דעת המ"א בסי' ס"ו ס"ק ה' צ"ע שכתב דמהאי טעמא שמע קול רעמים מברך. וז"א דא"כ לא הו"ל להמחבר לכתוב לקדיש ולקדושה אלא הו"ל לכתוב סתם מותר להפסיק לשבח המקום. ולפ"ז היה נראה דאסור לענות אמן מברוך שאמר ואפי' בפסוקי דזמרה. אך בא"ר ס"ק ו' כתב דמשמע להדיא בתה"ד דבפסוקי דזמרה מותר לענות. וז"ל תה"ד בסי' ג' דאסור להפסיק בפסוקי דזמרה לקרות עם הצבור פסוק

שאסור לומר ב"ה וב"ש בברכה שמוציאו ידי חובתו כגון ברכת שופר ומגילה . ובכל הברכות שאחר מוציאו אסור להפסיק ולומר ב"ה וב"ש (דגול מרבבה) ובלבד שלא יפסיק בין בא"י למלך מהולל וכן הדין בכל הברכות כמבואר בכלל ה' סי' י"ג . וכן לא יפסיק באמצע פסוק אלא במקום דסליק ענינא . ומכ"ש דמותר להפסיק לקדיש ולקדושה וברכו ואם צריך להניח תפילין מותר להניחם ולברך עליהם בין פרק לפרק דהיינו בין מזמור למזמור אבל לא באמצע מזמור אבל הטלית יתעטף ולא יברך עליו עד שיסיים ישתבח ואז ימשמש בו ויברך . ואם שמע קול רעמים וברקים מותר לברך אפי' באמצע מזמור כיון שאם לא יברך תיכף לא יוכל לברך עוד ומכל מקום אם הטיל מים לא יברך אשר יצר דיוכל לברך אחר התפלה ואפשר דדמי לטלית וצ"ע (עיין נ"א) ואם הצבור קוראים שמע ישראל יקרא עמהם פסוק ראשון אפי' באמצע מזמ"ר שלא יהיה נראה שאינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם הצבור (סי' נ"א וסי' נ"ה) :

ד מיוצר אור עד י"ח המור יותר ואסור לענות עם הצבור כשקורין ק"ש אלא יעשה הניגון כאלו קורא ק"ש ולא יאמר התיבות ואם שומע קול רעמים וברקים מותר לברך בין הפרקים דהוי מצוה עוברת אבל לא כשהטיל מים ואם הביאו לו טלית יתעטף ולא יברך עד אחר י"ח אבל מותר לענות על ברכו ויאמר ברוך ה' המבורך ואפי' באמצע הפסוק חוץ מפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו אסור להפסיק אלא מפני סכנה כו' ובשאומרי' הקהל מו"ד ישחה עמהם ויאמר רק תיבת מודים אנחנו לך ולא יותר ומותר לענות איש"ר עד יתברך ולא יאמר יתברך (ביאורי סי' א דגא כמ"א) וכשמסיים החזן דאמירן בעלמא יענה אמן ושאר אמנים שבקדיש לא יענה שאינו מעיקר הקדיש ועל המברך בתורה יענה ביהל"ו (ואמן כתב המ"א דיענה וצ"ע) ואם קראוהו לעלות לתורה יעלה ויברך אבל לא יקרא הפרשה רק שישמע (מ"א סי' ס"ו) ובקדושה ישתוק וישמע מהחזן ויאמר עם הצבור קק"ק כו' עד כבודו וישתוק ויענה ברוך כבוד ה' ממקומו ולא יענה ימלוך שאינו מעיקר הקדושה וכששומע ברכה אסור לענות אמן רק אמן דהאל הקדוש ואמן של שומע תפלה יענה ומ"מ לאחר שסיים ברכת יוצר אור או אהבה רבה מותר לענות אמן כשישמע בין מהש"ץ ובין מאדם אחר שמסיים אותה ברכה דאמן הוא מכלל אותה ברכה רק אמן על שאר הברכות אסור לענות ואם צריך להניח תפילין מותר להניחם בין פרק לפרק דהיינו בין יוצר אור לאהבה רבה ובין אהבה רבה לשמע ובין שמע לוהיה אם שמוע ובין והיה לויאמר ואם לא היה לו תפילין עד שבבר אמר אמת ויציב אעפ"כ מותר לברך עליהן קודם שסיים גאל ישראל (סי' ס"ו) :

ה אסור להפסיק בין אלהיכם לאמת ואז דינו באמצע הפרק (שם) :

ו אע"ג דמדינא מותר להפסיק אפילו בברכת ק"ש בין פרק לפרק לשאול בשלום אדם נכבד ולהשיב שלום לכל אדם ובאמצע ברכה או אפילו באמצע פסוק חוץ מפסוק שמע שואל בשלום מי שיירא ממנו כגון אביו או רבו שלמד ממנו עיקר תורתו או ת"ח מופלג בדורו וכ"ש מלך ובדומה ומשיב שלום לאדם נכבד כגון שגדול ממנו בחכמ' מ"מ בבהכ"נ שאין אנו שואלין בשלום חלילה לשאול או להשיב אפילו מדברי תורה ופסד"ז וכ"ש במי שאין דרכו להקפיד (ס"ו) :

נשמת אדם

שמע ישראל · דהגמ"יי ורי"ף כתבו דאסור לאשתעויי בין ב"ש לישתבח . ואמנם אין ראיה כל כך דמ"ש דאסור לאשתעויי בלשון משמע דוקא דברים בטלים או צרכיו אבל לא דבר שבקדושה ולא דמי למפסיק בק"ש וברכותיה דהתם אפילו לענות קדושה ואיש"ר קצת גאונים אוסרים כו' עכ"ל . ונ"ל דזהו ג"כ דעת ספר הכוונות שכתב המ"א בסי' נ"א ס"ק ג' דמותר לענות אמן אחר ב"ש · וכתב המ"א ונ"ל דאפי' באמצע הברכה מותר לענות אמן לפי שלא הוזכרה בגמרא עכ"ל . משמע מלשונו דבספר הכוונות דוקא כשגמר סיים הברכה . ונ"ל דדעת ספר הכוונות דבכל פסוקי דזמרה מותר לענות אמן . ואפשר שכן כוונת המ"א . ומה שכתב דלא נזכר בגמרא אין כוונתו דברכה זו ב"ש לא נזכר בגמרא דזה דוחק גדול . דמ"ל אם נזכרה כיון שהיא ברכה . אלא כוונתו כיון שלא נזכר בגמרא דאסור להפסיק אלא דהרי"ף כתבו ולכן עכ"פ מותר לענות אמן . ויש לסמוך ע"ד הטור בסי' ס"ו שכתב דדעת הרא"ש דאפי' בברכת ק"ש מותר להפסיק לכל דבר קדושה ופשוט שמ"ש במ"א עיין בטור הוא ט"ס דלא נזכר שם מידי . אלא נ"ל דצ"ל ע' סי' ס"ו וכמו שכתבתי . יצא לנו מזה דבפסוקי דזמרה מותר להפסיק ולענות כל דבר שהצבור עוסקין בו וכן כל אמן וכן כששמע קול רעמים ופשיטא לברך על התפילין . ומ"מ ימתין לברך בין פרק לפרק משא"כ בקול רעמים דצריך לברך תיכף : ואפשר דעל טלית וכן ברכת אשר יצר כיון שיוכל לברך בין ישתבח ויוצר אור כדאיתא בש"ע סי' נ"ג יברך בין ישתבח ויוצר אור . ובאמת מרמ"א בסי' נ"א סעיף ד' בשם הכל בו וכ"כ המ"א בסי' נ"ג ס"ק ג'. משמע דבפסוקי דזמרה אין לברך על עטיפת טלית שכתבו דהא אפי' לצורך מצוה אסור לדבר . ולפ"ז בודאי משמע כדעת הכל בו דגם אמן לא יענה . וחולק על תה"ד שכתב דדוקא צרכיו אסור לדבר וע"כ זה ג"כ דעת הש"ע שהרי בסי' ס"ה כתב דמב"ש אסור לקרות עם הצבור פסוק שמע ישראל וזהו ע"כ כדעת הכל בו · ודבריו צ"ע שהרי בב"י שם הביא דעת תה"ד . ומצאתי שהא"ר הקשה ז"ל ונ"ל דחזר בו בש"ע וס"ל כדעת הכל בו שהביא בסי' נ"א . אבל באמת ז"ל הכל בו שהביא בסי' ד' דב"ש נתקן להסדיר שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל וכיון שכן אינו דין הפסק בין סידור השבח והתפלה · אמנם בענין מצוה כגון לפסוק צדקה או לדבר מצוה אחרת מותר לספר אחר ישתבח עכ"ל . וא"כ י"ל דגם הכל בו מודה דמותר לומר אמן או ברכת רעמים וכיוצא בו . דאין זה הפסק בשבח המקום ועדיף מלפסוק צדקה או מצוה אחרת . וכן מסתבר דאטו הרוצה להוסיף איזה מזמור דאסור ומכ"ש פסוק שמע ישראל וכן אמן מותר לענות :

ז בין גאולה לתפלה חמור יותר דאסור להפסיק כלל אפי' לענות קדיש וקדושה ולכן ימתין בשירה חדשה ונכון שיאמר מלה במלה כדי שיסיים עם הש"ץ כדי שלא יצטרך לענות אמן כי י"א דאסור לענות ואם לא היה לו תפילין עד שסיים גאל ישראל מותר להניחם אבל לא יברך עליהן עד אחר י"ח ובטלית אסור אפילו להתעטף דגם העטיפה מיקרי הפסק שצריך תיכף כשסיים גאל ישראל לאמר ה' שפתי תפתח כו'. ול"נ דאפי' בשירה חדשה אסור לענות (ג"פ שהמ"א ס"ק י"א כתב דהמדקדקים ממתינים ע"ש נ"ל היינו דס"ל דכיון דגאל ישראל הוא סיום ברכות וכמש"כ הטור ודומה לאמן דשומע תפלה דמותר לענות באמצע ברכה אבל לפי מה שכ' המ"א בס"ק ז' דדוקא אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה וא"כ אין חילוק בין אמן דגאל ישראל לשאר אמנים דדוקא בקדיש וקדושה ימתין בשירה חדשה דאלו מותר לענות באמצע ברכה ומה שנרשם בש"ע ברמ"א וסעיף ז' טור הוא ט"ס דאדרבה הטור ס"ל דאפי' יחיד עונה על ברכתו וצ"ל אחר וי"א דעונין אמן וצ"ע) :

ח הא דהמיר תפילין מציצית משום דלכתחלה אסור לקרות ק"ש ותפלה בלא תפילין ואפי' כשיצטרך להתפלל ביחיד מוטב שיתפלל בתפילין מתפלת הצבור (מ"א סי' ס"ו) דהוי כאלו מעיד עדות שקר שאומר וקשרתם והוא לא קשר ומ"מ אם מתירא שיעבור זמן תפלה יקרא ק"ש ויתפלל וכשיזדמן לידו תפילין יניחם :

ט כבר נתבאר לעיל כלל ה' דין י"ב י"ג אם הפסיק באמצע ברכה דאם שהה כדי לגמור את כולה והיה השהיה מחמת שהמקום אינו ראוי או שהוא אינו ראוי צריך לחזור לראש. ונ"ל דבק"ש וברכותיה אם לא שהה כדי לגמור הברכות וגם ק"ש דינו כאלו לא שהה כדי לגמור את כולה והוזר רק למקום שפסק (ג) :

י נוהגין במדינות אלו לומר פיוטים זולת קצת יחידים שאוטרים כל הפיוטים או סליחות לאחר שגמר הש"ץ כל התפלה ובימים שאומרי' הלל לאחר הלל ואם מתפלל במקום שאומרי' אל יפרוש מן הצבור ולא כאותן שלומדים בשעה שאומרים פיוטים ופשיטא שלא יבא לידי שיחה ומ"מ אם שכח איזה פייט וגמר הברכה אסור לומר בין ברכה לברכה (סי' ס"ח) :

כלל כא דין ק"ש וברכותיה :

א מ"ע מה"ת לקרות ק"ש בכל יום שחרית וערבית כדכתיב ודברת בם כו' בשכבך ובקומך והקנו לפניה ב' ברכות ולאחריה ברכה א' ברכה ראשונה היא ברכת יוצר אור והיא ברכה ארוכה (סי' נ"ט) ומוסיפין בה בשבת הכל יודוך כו' ואם דילג א"צ לחזור מלבד אם דילג לאל אשר שבת ויחזור לאומרה אחר התפלה · ומ"מ נ"ל שלא ידלג לכתחלה אפי' כדי להתפלל בצבור שהרי כ ז נזכר בזוהר ש"מ שנוסח ברכה כך הוא בשבת (עיין סי' רפ"א) וברכה ב' היא אהבה רבה וגם היא ברכה ארוכה ומ"מ הסדר אינו מעכב (סי' ס') ומצות ק"ש להרבה פוסקים הוא שיקרא פרשת שמע ופ' והיה אם שמוע שבהם נאמר ודברת בם ופ' ציצית היא לכ"ע מה"ת כדי להזכיר יציאת מצרים ותקנו להזכיר יציאת מצרים בזמן ק"ש :

ב הטרוד בהצלת ממונו או שמתירא שיעבור זמן ק"ש מותר לקרות ק"ש ואח"כ יברך הברכות ויחזור לקרות ק"ש ויכוין כקורא בתור' וכן מותר לקרות ק"ש בלא ברכ' כדי שיוכל להתפלל בעמיד' ולסמוך גאולה לתפלה כגון שהוא בדרך ומתירא שיעבור זמן ק"ש יקרא ק"ש וכשיבוא לאושפיזא יאמר הברכות וק"ש כקורא בתורה ויתפלל (סס"י ס"ו) והעוסק בצרכי צבור אפי' בהצלת ממונם ואין שם מי שישתדל אלא הוא לא יפסיק אלא יגמור עוסקיהם ויקרא אח"כ אם נשאר עת לקרות. ומ"מ יאמר אח"כ יציאת מצרים דזמנו כל היום וגם בקל יכול לומר אף בשעת העסק שמע ישראל כו' ובשכמל"ו דלהרבה פוסקים יוצא בזה (ע') :

ג זמן ק"ש של שחרית כתחיל משיכיר חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א ואם קרא משעלה ע"ה אע"פ שלא היה אנוס יצא ואם הוא אנוס או שיש קבורה מת בעיר או מילה או יום ערבה דמפשי ברחמים וצריך להקדים את עצמו מותר לכתחלה לקרות משעלה ע"ה ונמשך ומנה עד ג' שעות על היום דהיינו רביע היום לפי מה שהוא בין ארוך בין קצר לעולם מחלקין היום לי"ב שעות וחלק רביע ממנו הוא זמן ק"ש וצריך לדקדק וליזהר מאוד שלא יאחר הזמן כי הוא דאורייתא דכתיב ובקומך ולאח"ז לא נקרא זמן קימה ואעפ"כ אם בדיעבד עבר זמנה מותר לומר הברכות עד שליש היום שהוא שעה א' יותר עבר שליש היום ולא בירך לא יברך עוד הברכות ומחשבין שעות הללו מע"ה עד צה"כ (סי' נ"ח) :

נשמת אדם ק"ש

(ג) כנ"ל שהרי הרי"ף והרמב"ם וכ"פ בש"ע סימן ס"ה דבק"ש לעולם אינו חוזר לראש אפי' מחמת אונס אף דאנו נוהגין כדעת הרא"ש כמ"ש רמ"א שם מ"מ כיון דזה לא בעיא דלא איפסקא בירושלמי ריש פרק היה קורא דגרסי' שם רבי אבין בר חייא בעי ק"ש וברכותיה היא ולא ברכותיה ברכותיה ולא היא כו' ר"ל אם הכל נחשב כחד וצריך שתהיה ההפסק כדי לגמור ק"ש והברכות או לא וא"כ יש לסמוך בזה על הרי"ף ורמב"ם דעכ"פ צריך שיהיה כדי ק"ש והברכות :

ד ק"ש צריך לקרות באימה וביראה ברתת (סי' ס"א) וצריך להוציא מפיו כדלעיל כלל ה' סי' ט"ז. וקודם שיקרא צריך לכוין שרוצה לקרות ק"ש כדי לקיים מ"ע דקי"ל דמצוה דאורייתא צריך כוונה לצאת (סימן ס') :

ה אסור לרמוז בעיניו ולהראות באצבעותיו ופשיטא לעסוק במלאכה ופשיטא לשאוף טובא"ק בשעת קריאת פרשה ראשונה וגם בפ' ב' אסור ואפי' לדבר מצוה. והנושא משא קורא ק"ש אבל לא יתחיל בש"ה שטוען או פורק והאומנין וכן בעל הבית שהיו עושין מלאכה בראש שורת הבנין או בראש האילן קורין ק"ש במקומם וא"צ לירד (סי' ס"ג) :

ו מותר לקרות ק"ש בין יושב בין עומד ואם היה יושב אסור להחמיר ולעמוד דהא דכתיב ובקומך אינו ר"ל בעמידה אלא בזמן שדרך בני אדם לעמוד ממטתם אבל אסור לקרות כשהוא שוכב דאין זה דרך יראה ואם שכב כבר מוטה על צדו ממש ואם היה חולה קצת וטורח לו לשכוב על צדו ממש מ"מ מחוייב לנטות קצת על צדו. ואסור לקרות פסוק ראשון ובשכמל"ו כשהוא מהלך אבל רוכב או יושב בעגלה מותר (שם) :

ז כשהצבור קוראים ק"ש חייב לקרו' עמהם פסוק ראשון אע"פ שכבר קרא (ואם עומד באמצע פסוד או ברכת ק"ש נתבאר בכלל הקודם) וטוב שיקרא עמהם כל ק"ש ויקבל שכר כקורא בתורה וה"ה בכל דבר שהצבור עוסקי' בו אפי' פיוטי' יקרא עמהם אע"פ שכבר אמר ואל יפרוש מן הצבור (שם):

ח ק"ש צריך לקרות כסדר ולכן אם קרא ודילג אפי' תיבה אחת צריך לחזור לאותו פסוק ויקרא כסדר ולא מהני מה שיאמר הפסוק אח"כ ואם קרא הפרשיות שלא כסדר שהקדים והיה לשמע אין צריך להזור ולקרות כסדר אבל אסור לעשות כן (סימן ס"ד) :

ט טעה ואינו יודע באיזה מקום עומד צריך לחזור ולקרות כסדר מאותו מקום שיודע שבודאי אמר. היה עומד בוכתבתם ואינו יודע אם בפ' ראשונה או ב' חוזר לוכתבתם שבפ' ראשונה ואם כבר התחיל למען ירבו א"צ להזור דסירכיה נקט ואזל (סי' ס"ד) וכ"ש אם מסופק אם קרא ק"ש דחוזר וקורא דהוי ספק דאורייתא ואז ג"כ מברך הברכות אף על גב דלגבי ברכות אינו אלא ספק דרבנן דכיון דתקנו הברכות בשביל ק"ש תקנו לקרות עם הברכות אבל אם יודע שקרא ק"ש אלא שמסופק אם אמר הברכות א"צ להזור ולברך כדרך כל ס' ברכות (סי' ס"ז) :

י מלבד מה שצריך לכוין לצאת ידי ק"ש צריך עוד לכוין בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל וגם בשכמל"ו פירוש המלות ואם לא כיון צריך לחזור לראש ולקרות ק"ש לכ"ע אפי' למ"ד מצות א"צ כוונה דעכ"פ צריך כוונת הלב לקבל מלכות שמים (סי' ס"ג) :

יא יכוין שמע ישראל ר"ל קבלו עליכם ה' שהוא אלהינו שאנחנו מאמינים בו הוא ה' אחד בכל העולמות בשמים ובארץ וד' רוחות העולם ולכן יאריך באחד ולא יאמר כמו שאומרי' ההמון אחדע שדוחקין הדלית כאלו היא בסגול אלא יאמר התיבה כתיקונה רק יאריך בנשימה ד׳׳ ואז יכוין ויפסיק מעט ויאמר בשכמל"ו בלחש דוקא ואסור לאומרה בקול רם וטוב שיכוין ג"כ שהוא מוסר עצמו להריגה בשביל אמונה זו. וידמה בדעתו כאלו הוא נשרף עכשיו על קדושת שמו לקיים כי עליך הורגנו כל היום ויחשב לו כאלו עשה בפועל ממש. וזאת למודעי שאף שמלשון זוה"ק בכמה מקומות משמע שחיוב של מסירת נפש בפסוק זה דוקא בתיבת אחד דז"ל בפ' משפטים ומיחד להקב"ה בכל יומא למיהוי מיתתיה באחד כגונא דשחיטת בהמה בתריסר בדיקות דסכין ובסכין דאינון אחד כו' עכ"ל גם בפ' צו ז"ל בכל יום ויום צריך בר נש לאזדהרא בתיובתא ולממסר רוח"ה לגביה דיפוק באחד כו' עכ"ל ובהקדמת תיקונים ז"ל בקיצור והאי איהו רחימוי דמרא מאן דמסר נפשיה באחד ברחימו דמאריה כו' עכ"ל מכל זה משמע שמסירת נפש יהיה בתי' אחד דוקא אך בלתי אפשר שיאריך באות ח' דאחד כ"כ עד שיכוין פירוש המלה של אחד ולצייר במחשבתו איזה מיתה של מ"נ אך בודאי שכוונת הזוהר למימסר נפשו באחד ר"ל אחר שיכוין פירוש המלה דאחד וכנ"ל ואחר שישלים תי' אחד ויגמור מחשבתו הנ"ל אז יקבל על עצמו מ"נ. ולא יחטוף בחי"ת ולא יאריך באל"ף ויטעים יפה לומר ד' של אחד שלא יהיה נראה כרי"ש (סי' ס"א) :

יב אח"כ יפסיק מעט כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לקבלת שאר מצות ואז יקרא ואהבת כו' וצריך לקרות בדקדוק המלות ובקריאת הטעמים ובדגש וברפה ולדקדק להפסיק בין היום על לבבך ובין היום לאהבה שלא יהיה נראה היום ולא למחר ויטעים יפה הע' של נשבע ה' פי' שלא יהיה נראה כה' ויתיז זיין של תזכרו שלא יהיה נראה כשין תשכרו וכן ז' של וזכרתם וידגיש היו"ד של ישראל שלא יהיה נראה אשראל וכן יו"ד דוהיו דלא לשתמע והאו ויפריד בין וחרה לאף ובין תיבה שהתחלתה כסוף תיבה שלפניה כגון בכל לבבך על לבבך בכל לבבכם על לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ והם ששים הפסקות שבק"ש שנזכר בכמה מקומות כי הסופי תיבות של אלו עולה במספר קטן ס' והוא עפ"י סוד למה דוקא במ"ק (כעשרה מאמרות לרמ"ע) וצריך להפסיק בין תיבה

שסופה

שכופה מ"ם ותיבה שלאחריה מתחיל באלף כגון ולמדתם אותם וקשרתם אותם ושמתם את וראיתם אותו וזכרתם את ועשיתם את שלא יהיה נראה כקורא מותם מת ואפי' במקום שאין שייך טעם זה כגון ועבדתם אלהים אחרים. עיניכם אשר. זונים אחריהם. לאלהיכם אני. אלהיכם אשר. לאלהיכם אני. אלהיכם אמת. וכל אלו הדברים ל"ד בק"ש אלא אפי' בקריאתו בתנ"ך ובכל הברכו' צריך לדקדק בזה שיהי' ניכר כל אות ואות כי קרוב שיבלע האלף (סל"ס):

יג בפסוק ואהבת יכוין לקיים מ"ע אהבת ה' כמו שנתבאר לעיל כלל א' סי' ד'. וצריך לאהוב אותו. בכל לבבך ר"ל בשני יצריך ר"ל כשיתגבר עליו היצה"ר לפתות אותו לעבירה אז מחוייב להתגבר עליו עבור אהבת ה' וינצחנו ויחשוב בלבו איך אעשה דבר זה נגד רצון הקב"ה שאני אוהב אותו ואבגוד בו ובכל נפשך אפי' נוטל נפשך ובפרשה ב' כתיב ב' פעמים בכל נפשכם הרי ג' פעמים נגד ג' מיני מסירת נפש שחייב כל א' מישראל כמש"כ ונקדשתי בתוך ב"י וה"ו העובר ולא מסר נפשו ביטל עשה זו וגם עבר על לאו ולא תחללו את שם קדשי ועונשו גדול מאוד. וג' מסירת נפש הוא. (א) עבודת כוכבים ג"ע ש"ד אפי' בצינעה ואפי' אם מכוין להנאת עצמו ולא להעבירו על דת מחויב למסור עצמו למיתה ולא על הבעילה לבד אלא אפי' על חיבוק ונישוק של כל העריות או נדה שאין בה אלא לאו אפ"ה הדין דיהרג ואל יעבור. ומזה ימלא רתת ופחד הפושעים בנפשותם ומזנים עם נדות ועריות ועוברים בשאט נפש על עבירה המורה כזה שהדין יהרג ואל יעבור. (ב) על שאר מצות שבתורה אם הוא בצינעה א"צ ליהרג ומותר לו לעבור אבל אם הכונה להעבירו על דתו ולא להנאתו וגם הוא בפרהסיא שיודעין בו י' ישראלי' חייב ג"כ ליהרג ואל יעבור ומ"מ אפי' בצינעה ואפי' להנאת עצמו חייב אדם ליתן כל אשר לו ולא לעבור על לאו דאורייתא וזהו ובכל מאודך בכל ממונך אבל לקיים מ"ע אינו מחייב לפזר רק חומש נכסיו. (ג) וחייב כל אחד להיות בקי בדינים אלו בי"ד סימן קנ"ז לעת מצוא ח"ו וכל זה יכוין באומרו פסוק ואהבת כו' ובודאי יחשב לו כאלו קיים בפועל:

יד כשאומר וקשרתם ימשמש בתפילין דכל אימת שנזכר בתפילין צריך למשמש בהם (סימן ס"א):

טו בין פרשה ראשונה לשניה יפסיק מעט ויכוין לקבל עליו עול מצות שהם העונשים וכן בין והיה לויאמר יפסיק מעט ויכוין לקיים מ"ע זכירת יציאת מצרים ולא יפסיק בין אלהיכם לאמת ואח"כ יתחיל ויציב ואסור לחזור לומר עוד הפעם אמת (סס):

טז צריך לכוין שישמע מן הש"ץ כשחוזר ה' אלהיכם אמת כי בק"ש יש רמ"ה תיבות וג' תיבות אלו משלימין לרמ"ח ואם מתפלל ביחיד יכוין לט"ו ווי"ן מן ויציב ונכון כו' שעולים עם הכולל צ"א כמו השם בכתיבתו וקריאתו (סס):

יז אף שהזכיר כבר י"מ בפרשת ציצית תיקנו אנשי כנה"ג ברכה על הגאולה והיא אמת ויציב שהוא על הגאולה שעברה ובשחרית צריך לומר הנוסח של אמת ויציב ובערבית הנוסח של אמת ואמונה. ואם טעה והחליף אם עדיין לא אמר הברכה בא"י גאל ישראל חוזר ואומר כראוי ואם כבר אמר ברוך אתה ה' יסיים גאל ישראל (סימן ס"ו) וכ"כ בהדיא בר מנוח:

יח צריך להסמיך גאולה לתפלה ואסור להפסיק ביניהן כלל אפי' בעניית קדיש וקדושה ונכון שיסיים עם הש"ץ דאז פטור מעניית אמן וסמיכת גאולה לתפלה עדיף מתפלה בצבור (סס):

יט אסור לומר פסוק שמע ישראל ב' פעמים ואם לא כיוון בפעם ראשון אע"ג דעושה איסור מ"מ כיון שלא יצא צריך לחזור ולקרות בלחש (וקו' סט"ז י"ל נק') ונכון שיסיים כל הפרשה ואז יחזור לקרות בלחש (די"א דאס קורא כל הפרשה מותר עיין בנ"י) ואפי' כשקורא על מטתו ק"ש כמה פעמים כדי שישתקע בשינה לא יכפול פסוק שמע ישראל והעומדים בשעת יציאת נשמת ואומרים וכופלים פסוק שמע ישראל אפשר שיש למחות בידם. ואפשר כיון שידוע שכוונתם כדי שיצא הנשמה באחד הכל יודעין שאין כוונתם לב' רשויות (וכעין זה כ' הנ"י) ופסוק ה' הוא האלהים נוהגין לומר ז' פעמים שהוא שבח למי שדר בז' רקיעים ובפזמון די"ג מדות שמנהגינו לומר ובכל זאת אנו ליה ועינינו ליה צ"ע שהרי בהדיא פריך ע"ז בסוכה דהוי כשמע שמע ומשני ה"ק ליה עינינו טיהלות וע"ש בפירוש המשנה להרמב"ם דאין הכוונה שיכונו כך אלא שבאמת אמרו כך וצ"ע אם לא כמש"כ הב"י כיון שכבר נהגו כך לא מחזי כב' רשויות (ס"א וכמ"א סי' ס"ג):

כלל כב דין הכנת גופו ולבושו ומקומו לתפלה:

א כשיגיע לתהלות לאל עליון יעמוד ויכין עצמו לתפלת י"ח ויסיר כיחו וניעו וכל דבר המבלבל מהשבתו וישמור עצמו שלא יגהק ולא יפהק (ר"ל סוסטין וגענלין) בתפלתו דסימן רע לו ואם הוא לאונסו יניח ידיו על פיו שלא תראה פתיחתו ואסור לרוק ואם א"א מבליעו

בכסותו ואם הוא איסטני׳ יהפוך פניו לשמאלו וירוק מלאחריו וכל מה שאסור בתפלה אסור אפילו כשכבר כיים י״ח עד לאחר שפסע ג׳ פסיעות דכ״ז שלא פסע הוי כעומד לפני המלך (מגן אברהם סי׳ י״ז) :

ב לא יעמוד להתפלל סמוך אצל הפתח אלא יכנס שיעור ב׳ פתחים וישהה שם מעט כדי שתתיישב דעתו עליו וכן אחר התפלה ישהה מעט שלא יהיה נראה כמשאוי ופשיטא שיזהר שלא ללכת מבהכ״נ קודם שיסיימו הקהל תפלתם (נ״ג) :

ג יקבע לו מקום מיוחד להתפלל שם לעולם כדמצינו באברהם אל המקום אשר עמד שם דהיינו שיקבע לו בהכ״נ וגם שם יקבע לו מקום מיוחד לעולם מיהו כל ד׳ אמותיו חשוב מקום אחד וטוב כשיכול לקבוע מקום אצל הקיר כדי שיתפלל י״ח ופניו אל הקיר . כדמצינו בחזקיהו המלך דכתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ולא יהיה שום הפסק בינו לבין הקיר וכ״ש שלא יהיה נגד פניו דברים המצויירים על הכותל ואם א״א יסגיר עיניו ודבר קבוע ומכ״ש כשגבוה י״ט ורחב ד״ט חוצץ מ״מ הספסלים או שטענדערס אינם חוצצים (נ״ג) וכ״ז למצוה אבל לא לעכב ואדם אפי׳ לכתחלה אינו חוצץ (עיין כ״ז בפ״ת סימן פ״ט שהק׳ דאדרבה כיון דגבוה י׳ ורחב ד׳ הוי מחיצה לעצמו כבר תירץ הגר״א שם ס״ק ל״א שכ׳ עיין עירובין ספ״ב וכונתו דשם דף כ״ו אמרי׳ מחיצת אדרכלין ומחיצה שעשוי לנחת אינה מחיצה אך צ״ע דבודאי מדאורייתא הוי מחיצה אלא מדרבנן לא הוי מחיצה) (וצ״ע) :

ד אסור לעמוד על דבר גבוה כגון כלי או כפסל אע״ג שאינו גבוה י״ט ולא על גבשושית הגבוה ג״ט דהוי דרך גאוה אבל על עשבים ששוטחין ביוה״כ וכיוצא בו ועל מחצלת מותר . ומ״מ ראוי ליזהר שלא יעמוד על שום דבר דמחזי כגאוה ואם המקום גבוה ג׳ ויש בו ד׳ אמות על ד׳ הוי כעליה וכן אם מוקף מחיצות אע״פ שאין בו ד׳ על ד׳ מותר שאין גובהה ניכר כיון שחלוק רשות (ג) :

ה אסור להתפלל מיושב וכ״ש מושכב ואפילו לסמוך על שום דבר אם לא כשהוא חולה קצת ואם א״א לו להתפלל מ״מ יהרהר בלבו שנאמר אמרו בלבבכם ואם הוא בדרך והוא נחוץ לדרכו אם יכול לעמוד עכ״פ בג׳ ראשונות וג׳ אחרונות כדי לקיים הכריעות והפסיעות מוטב וא״ל יתפלל מיושב ויעשה הכריעות מיושב . ואמנם מוטב להתפלל בעלות השחר וגם מנחה תיכף חצי שעה אחר חצות כדי שיוכל להתפלל מעומד (נ״ד) :

ו לא יתפלל בצד רבו ולא לאחוריו ולא בפניו כשהוא רבו מובהק שלמד רוב חכמתו ממנו או גדול הדור . ונ״ל דה״ה אביו אא״כ הרחיק ד׳ אמות ודוקא כשמתפלל ביחיד אבל בצבור וסדר ישיבתו כך מותר (נ) :

ז אסור לאחוז בידו שום דבר בתפלתו רק הסידור שמתפלל בתוכו וירשום בסידור כל המקומות שצריך בתפלתו כדי שלא יצטרך לחפש ואם התחיל להתפלל ש״ע ונתבלבל מותר לילך למקום הידוע לו ליקח משם סידור (סי׳ צ״ו כס״ע ומ״ז) ואם נפל ספר על הארץ ומטריד אותו מותר להגביהו כשסיים הברכה (שם כמ״א) :

ח אסור להתפלל עד שיכסה לבו ובדיעבד יצא ומי שדרכו לילך בחגורה אסור להתפלל עד שיחגור אע״ג דבשאר ברכות א״צ לזה . ויתעטף בבגדיו כדרך שהולך לפני שר ולכן אינו נכון להתפלל בקאפטין ובבגד התחתון או בשלאפרק כמש״כ הכון לקראת אלהיך וישים כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב ולא בכובע הקטן שתחת הכובע שלאף מיטץ ופשיטא שלא יתפלל ברגלים מגולים אם אין דרך אותו מקום כך לעמוד לפני גדולים (סי׳ צ״א) :

ט אם נשמט טליתו באמצע תפלתו יכול להחזירו אפי׳ נפל רובו אבל אם נפל כולו אינו רשאי להתעטף דהוי הפסק ואם עוקצתו כינה מותר ליטלה בבגדו שלא יתבטל מהשבתו אבל אסור לישלה ביד ואם נטלה ישפשף ידו בכותל או ד״א (סי׳ צ״ז) וכן אם נגע במקומות המטונפים דהיינו מקומות המכוסין באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה וכן אם חיכך ראשו או שנגע בצואת האוזן או בצואת החוטם אם אין לו מים די בנקיון בעלמא ולכך צריך ליזהר שלא ליגע בהם אלא ע״י בגד (סי׳ צ״ג) ולענין ברכה על הטלית כשנפלה ממנו ע״ל כלל י״ב סי׳ ז׳ ואם יש עליו משא יותר מד׳ קבין צריך להניחו על הארץ ופחות מזה יפשיל לאחוריו (שם) :

י צריך להפוך פניו לצד א״י ולק״ק שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם ולכן אנו שיושבים במערבה של א״י צריכין להחזיר פנים למזרח ואפי׳ אם אה״ק עומד בצד אחד (מ״א) . והיושבים במזרח מחזירין למערב והיושבים בצפון מחזירין לדרום והיושבים בדרים מחזירים לצפון נמצא כל ישראל מתפללים למקום א׳ דהיינו נגד ירושלים ובית ק״ק ששם שער השמים שכל התפלות עולות דרך שם ולכן נקרא בהמ״ק תל תלפיות ר״ל שכל פיות פונים אליו ואם אינו יודע יכוין לבו לק״ק ואם עומד לצפון או לדרום והזכירו לו אסור לעקור רגליו להפוך למזרח אלא יעקם פניו למזרח ואם א״א או שעומד פניו למערב יכוין לבו לק״ק

ולא יעקור רגליו (ט"ז סי' נ"ד) וכן אם מתפלל במקום שיש צורות במזרח אסור להתפלל לאותו צד אלא לצד אחר אף שאינו מזרח ואם תלוים שם בגדים המצויירים יעצים עיניו. ולכן אין נכון לצייר ציורים בבהכ"נ אלא למעלה מקומת אדם (סי' נ') :

יא יכוין רגליו זה אצל זה ויכוף ראשו מעט למטה ויסגור עיניו שלא יסתכל בשום דבר וכשמתפלל בסידור לא יגביה עיניו מן הסידור כי המתפלל בעינים פתוחות ומסתכל בשאר דברים מקדים עליו מלאך המות (ט"ז ור"ל שאינו זוכה לראות השכינה בשעת מיתתו רק כמה"מ) ויניח ידיו על לבו הימין על השמאל ויעמוד באימה ויראה כי השכינה נגד המתפלל וישים אל לבו אף שבלא"ה מלא כל הארץ כבודו מ"מ עכשיו עומדת לנגדו ורוצה לשאול כל צרכיו ואין ביד שום נברא מלאך או מזל או כוכב למלאות שאלתו כ"א ברצונו ית' ומתפלל כעני בפתח בלב שלם (סי' נ"ס) ויוציא המלות מפיו בלחש כדי שישמע מה שהוא אומר אבל יזהר שיהיה בלחש שאפי' העומד סמוך לו לא ישמע קולו כמש"כ בחנה שפתיה נעות וקולה לא ישמע ואפי' בר"ה ויו"כ ואפי' מתפללים כולם בסידורים כי אין הטעם משום לא יבלבל בלבד אלא טעמים אחרים דתפלה צריכה דוקא בלחש (סי' ק"א) :

יב מי שאינו מבין לה"ק וכן הנשים מוטב שיתפללו בל' שמביני' רק שיתפללו בלב שלם (שם) :

יג אין עומדין להתפלל מתוך דין ולא מתוך פלפול שלא יהא לבו טרוד בה ומ"מ אם עסק והתחילו הצבור להתפלל יתפלל עמהם (נ"ג מ"א סק"ס). ואם לומד עם אחרים לכתחלה אסור להתחיל אבל אם התחיל כבר ויש לו שהות עדיין להתפלל א"צ לפסוק (ק"ו) :

יד העוסק בצרכי צבור לש"ש א"צ להפסיק ולהתפלל דעוסק במצוה פטור מן המצוה ואפי' אם עבר זמן תפלה א"צ להתפלל מנחה שתים לתשלומין כיון שהיה פטור בשעת חובתה (נ"ג מ"א שם דלא כט"ז בי"ד סס"י שמ"א ובא"ח סי' ק"ח סק"א) :

טו טוב ליתן צדקה קודם התפלה דכתיב אני בצדק אחזה פניך (נ"כ) :

טז המשתין לא יתפלל עד שישהה כדי הילוך ד' אמות והמתפלל לא ישתין עד שישהה כדי הילוך ד"א. הרוקק מחמת טיול לא יתפלל עד שישהה כדי הילוך ד"א והמתפלל לא ירוק עד שישהה כדי הילוך ד"א אבל אם נזדמן לו רוק מותר (נ"כ) :

יז אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבהכ"נ אם הוא בבהכ"נ שבשדה. או אפי' בעיר בתפלת ערבית שמתפללי' בלילה חייב חבירו להמתין עליו עד שיסיים תפלתו כדי שלא תתבלבל מחשבתו וטוב להחמיר להמתין אפי' ביום ובעיר. ואם חבירו מאריך בתחנונים ובקשות או שהתחיל להתפלל בשעה שלא יוכל לסיים תפלתו עמהם אינו חייב להמתין שהרי מוכח מילתא דאדעתא דהכי נכנס שאינו מפחד (נ') :

יח שכור אם אינו יכול לדבר בפני המלך אסור להתפלל והוי כאלו עו"ג ואם עבר והתפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיסור יינו מעליו ואם עבר זמן תפלה משלים אותה בתפלה שאחריה בדין שוגג ואונס לקמן כלל כ"ז ואפי' התחיל לשתות אחר שהגיע זמנה שהיה סבור שיהיה לו שהות אח"כ מ"מ מקרי אונס אבל אם יכול לדבר בפני המלך אע"ג דמדינא כיון ששתה רביעית יין בבת אחת אסור לכתחלה להתפלל מ"מ אם מרגיש בנפשו שכבר פג יינו מותר להתפלל לכתחלה ולכן אין אנו נזהרים ביינות שלנו שאין הזקים שמתפללים אע"פ ששתו רביעית ויותר (סי' נ"ט) ·

כלל כג דין הכריעות בתפלת י"ח (קי"ג) :

א התפלה הוא דומה לשואל בקשה ממלך ב"ו שמתחלה צריך לכרוע ולהשתחות ולסדר שבחו ואח"כ שואל צרכיו ואח"כ כשרוצה לפטור כורע ומשתחוה עוד ונוטל רשות לפטור מכונו וכן ג' ברכות ראשונות הוא סידור שבחו של מקום. ולכן צריך לכרוע ולהשתחוות בתחילת ברכה ובסוף ברכה דהיינו כשמתפלל ברכה ראשונה שהיא אבות ובסוף אותה ברכה במגן אברהם ומאתה חונן עד שומע תפלה הוא מבקש צרכיו ובג' אחרונות רוצה ליטול רשות לפטור ולכן צריך לכרוע ולהשתחות גם כן בתחלת ברכת מודים ובסוף ברכה שהיא בא"י הטוב שמך :

ב כשאומר ברוך יכרע בברכיו וכשאומר אתה ישחה במהירות בפעם א' עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה (ר"ל שמתמת הכריעה בולטים הקשרים של חוליות) ולא יכרע בגופו וראשו נשאר זקוף אלא יכוף גם ראשו ולא ישחה יותר מדאי דהיינו שיהיה פיו נגד חגור של מכנסי' שזה דרך יוהרא וזקן וחולה שצער לו הכריעה כיון שהרכין ראשו וניכר שחפץ לכרוע אלא שמצטער דיו :

ג כשרוצה לומר ה' יזקוף בנחת שלא ידמה כמשא וכן במודים כשיאמר מודים יכרע וישתחוה ויעמוד כך בהשתחויה עד ה' ואז יזקוף :

ד אסור להוסיף השתחויות באמצע התפלה בתחילת ברכה אי בסופה ול״ר בשיאמר ברוך אלא אפי׳ כשיאמר אתה חונן או השיבנו וסלח לנו וכן בכל י״ח ברכות ואפי׳ כשמתפלל ובאמצע תפלתו מגיע ש״ץ למודים וצריכין הקהל לשחות ולומר מודים דרבנן וצריך גם הוא לשחות עם הקהל מ״מ צריך לדקדק שלא ישחה בתחלה ובסוף ברכה אלא יאמר מתחלה איזה תיבות מתחלת ברכה ואז כיון שהוא באמצע ברכה מותר לשחות :

ה המתפלל בבית שיש בו צורות אסור לשחות לאותו צד ואם עומדים במזרח יהפוך פניו לצד אחר בתפלתו ויכוין נגד ירושלים :

כלל כד דין תפלת י״ח והזכרת משיב הרוח וטל ומטר ויעלה ויבא :

א קודם התפלה צריך לומר פסוק אד׳ שפתי תפתח ואסור להפסיק בפסוקי׳ אחרים הנדפסים בסידור כגון כי שם ה׳ אקרא ואפי׳ לומר פסוק זה קודם ה׳ שפתי אסור דאסור להפסיק בין גאולה לתפלה אם לא במוסף ובמנחה מותר לומר פסוקי׳ קודם ה׳ שפתי כי פסוק זה שייך לתפלה (קי״א) :

ב ברכה ראשונה נקראת אבות שמזכירין בה אבות וצריך ליזהר הרבה לכוין בה פירוש המלות כי מצד הדין אם לא כיון באבות צריך לחזור ולהתפלל אך בזמ״ה בעו״ה קרוב הדבר שגם בפעם ב׳ לא יכוין ולכן אין חוזרין . עכ״פ נשמע מזה גודל החיוב ועכ״פ נ״ל אם נזכר קודם שאמר בא״י בסוף ברכה יחזור לומר מאלהי אברהם כו׳ (ק״א) ובעשי״ת אומר זכרנו ואם לא הזכיר וסיים הברכה א״צ לחזור :

ג ברכה ב׳ נקראת גבורות שמזכיר בה גבורותיו של הקב״ה שהוא מחיה מתים וכו׳ ולכן תקנו בה ג״כ להזכיר בה בימות הגשמים משיב הרוח כו׳ שהגשם הוא ג״כ מגבורותיו של הקב״ה ומתחילין להזכיר במוסף של שמיני עצרת עד תפלת מנחה של יו״ט ראשון של פסח חוץ הש״ץ שהוא פוסק במוסף קי״ד) . ובעשי״ת אומר מי כמוך ואם לא אמר אינו חוזר . ואם טעה היחיד ולא הזכיר במוסף של פסח א״צ לחזור (דהא לדעת הכ״י אפי׳ לכתחלה אין מזכירין) . ואם איחר היחיד להתפלל עד אחר שהתפלל הש״ץ מוסף לא יאמר משיב הרוח (מ״א סי׳ תפ״ח):

ד אסור להזכיר הגשם עד שיכריז הש״ץ קודם התפלה משיב הרוח ומוריד הגשם ולא כמו שנוהגין שמכריזין רק משיב הרוח שזה לא נקרא הזכרה שהרי ביש מקומות אומרים גם בימות החמה משיב הרוח ואם לא הכריזו אסור לצבור להזכיר עד שישמעו מן הש״ץ חזרת התפלה ונ״ל שאם אמר אחד בקול רם בתוך תפלתו מוריד הגשם אף שאסור לעשות כן שהרי לא שמע מן הש״ץ מ״מ מותרים השומעים להזכיר בתפלתם (שם) :

ה אפי׳ מי שמתפלל בביתו או הדרים בישובים צריכים להמתין עד זמן שידעו שכבר הכריז הש״ץ בקהילות אבל הבא לבהכ״נ ומצא צבור שמתפללין יתפלל ויזכיר אף על פי שלא שמע דמסתמא הכריזו כבר (שם) :

ו במדינתינו אין אומרים בימות החמה משיב הרוח כו׳ ואם טעה והזכיר רק שלא סיים מוריד הגשם א״צ לחזור ואם אמר מוריד הגשם יחזור לאתה גבור (ונ״ל דאם התחיל רב להושיע מכלכל חיים א״צ לחזור ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה) ואפי׳ היה באותו זמן עצירת גשמים בכל אותה המדינה ומתפללין ומתענין על הגשמים אעפ״כ צריך לחזור דאין שייך להזכיר שבחו של מקום בדבר שהוא קללה בשאר מקומות ואם לא סיים הברכה רק שאמר בא״י יסיים למדני חוקיך וה״ז כאלו עדיין באמצע ברכה וחוזר לאתה גבור כדלקמן סי׳ ח׳ :

ז אם בימות הגשמים טעה ולא הזכיר מוריד הגשם אם לא סיים הברכה יאמר במקום שנזכר ואם סיים ולא התחיל אתה קדוש יאמר משיב הרוח כו׳ ואח״כ אתה קדוש אבל אם כבר התחיל אתה קדוש צריך לחזור לראש התפלה כי ג׳ ברכות ראשונות נחשב כברכה א׳ (שם) :

ח כלל גדול בדברים שמחזירין אותו כגון משיב הרוח וטל ומטר בימות החמה אם לא סיים הברכה חוזר לתחלת ברכה וזה הדין אפי׳ בדברי׳ שאין מחזירין אותו כגון יעלה ויבוא בר״ח ערבי׳ ועל הנסים וכיוצא בו ולאו דוקא לתחלת ברכה אלא למקום הראוי ואם כבר אמר בא״י ולא סיים הברכה יאמר למדני חוקיך כדי שלא תהיה לבטלה וא״כ הוא כאלו לא סיים הברכה וחוזר לאותה ברכה ודוקא בדברים שמחזירין אותו אבל בדברים שאין מחזירין אותו תיכף כשאמר בא״י יסיים אותה ברכה ולא יחזור (ז״ל ריטב״א בתענית י״ג בשם ר׳ יונה שאפי׳ אמר בא״י מסיים כקורא בתורה למדני חוקיך כדין כל שרוצה לברך ונפלו הפירות מפיו וכיוצא בו ונמצא שלא סיים ברכתו וחוזר לאומרה כראוי אף במקום שאין מחזירין שאין זו תזכה ואין כן דעת גדולי הפוסקים אלא כל שהתחיל בהתימה חותם מכאן ואילך כדרכו במקום שאין מחזירין אותו אבל במקום שמחזירין אותו עושה כן וחוזר לדינו עכ״ל) ודוקא שטעה והזכיר כגון משיב הרוח או טל ומטר בימות החמה אבל אם טעה ולא אמר מה שצריך לא נ״מ בזה דאם נזכר כשאמר ברוך אתה ה׳ יסיים בדין ויזכיר תיכף קודם שמתחיל האחרת :

אם

ט אם נתספק בימות החמה אם אמר אם לא מוקמינן אחזקה כל ל' יום דמסתמא אמר כמו שרגיל וכן בימות הגשמים אם נתספק מוקמינן אחזקה כל ל' יום דמסתמא לא אמר ואם אמר צ' פעמים רב להושיע משיב הרוח כו' וכן בימות החמה אמר צ"פ רב להושיע מכלכל חיים כמנין התפלות שיש בשלשים יום ג' תפלות בכל יום וא"כ כבר רגיל לומר כפי הרגלו ולכן אם חוזר ומסתפק א"צ לחזור דמוקמינן אחזקתו וכן ראוי לעשות בזמן הזה שמתפללין בעו"ה בלא כוונה ומצוי להסתפק בבדי שינצל מברכה לבטלה (סי' קי"ד):

י ברכה ג' נקראת קדושת ה' שהיא אתה קדוש והותם האל הקדוש ואם טעה וסיים המלך הקדוש א"צ לחזור (א"ח בשם כ"ג סס"י קי"ח) ובעשי"ת מסיים המלך הקדוש ואם טעה וסיים האל הקדוש אם נזכר בתוך כדי דיבור ואמר המלך הקדוש יצא ואם לאו צריך לחזור לראש התפלה וה"ה אם מסופק אם אמר צריך לחזור לראש התפלה ואין שייך כאן תקנה הנ"ל שיאמר צ' פעמים כי איך יאמר הברכה (תקפ"ג) והגאון מוהר"ר אבלי פאסוועליר נ"י אמר כאן דין מחודש שאם טעה בליל ר"ה ולא אמר המלך הקדוש אינו צריך לחזור כדין טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בליל ר"ח שאינו צריך לחזור מחמת שאין מקדשין את החדש בלילה א"כ גם בליל ר"ה הדין כן שאין צריך לחזור עכ"ל הגאון הנ"ל:

יא ברכה ד' אתה חונן ובמוצאי שבת ויו"ט אומרים בה אתה חוננתנו ואם טעה ושכח וסיים הברכה אע"ג דלא התחיל עדיין ברכה של אחריה אינו צריך לחזור (רצ"ד):

יב ברכה ט' היא ברכת השנים דהיינו ברך עלינו וצריך להזכיר בה בימות הגשמים ותן טל ומטר לברכה ומתחילין בתפלת ערבית של יום ס' שאחר תקופת תשרי ויום התקופה הוא בכלל ס' יום ובדיעבד היינו אם התפלל ושכח טו"מ מ נין מעל"ע (פ"ח). ולפ"ז כיון דאין תקופת תשרי נופלת אלא בג' שעות או בט' שעות בלילה או ביום לעולם א"צ להזור בתפלת מעריב הראשונה כיון שעדיין לא נשלם ס' יום מע"ל וכן אם התקופה נופלת ביום א"צ להזור אפי' בתפלת שחרית להתפלל קודם ג' שעות ביום וכשנופלת בט' שעות ביום ומתפלל מנחה קודם ט' שעות ג"כ א"צ לחזור. ופוסקין לומר בי"ט של פסח (קי"ז):

יג אם לא אמר ותן טל ומטר אם נזכר קודם שהתחיל ברכה שאחריה שהוא תקע בשופר אומר ותן טל ומטר ואח"כ תקע בשופר ואם כבר התחיל תקע ונזכר קודם שומע תפלה א"צ לחזור אלא שואל בשמע קולנו שהיא ברכת שומע תפלה ואם סיים גם שומע תפלה ולא התחיל רצה אומר ותן טל ומטר ואח"כ רצה ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל רצה אם לא עקר רגליו חוזר לברכת השנים ואם עקר רגליו חוזר לראש. שכח טל ומטר ונזכר קודם שומע תפלה בענין שאומרה בשומע תפלה אם מתענה יקדים לומר טל ומטר ואח"כ עננו דזה חמור טפי שהרי אם שכח טו"מ חוזר משא"כ בעננו (שם):

יד טעה בימות החמה ואמר טל ומטר אם נזכר אפי' לאחר כדי דיבור יתחיל מתחלת ברכת השנים ואפי' לא חזר לתחלת הברכה רק שחזר ואמר ותן ברכה כו' וסיים הברכה יצא בנ"ל ואם כבר אמר בא"י יסיים למדני חוקיך כדי שלא יהיה לבטלה ויחזור לתחלת ברכה כדלעיל סי' ח' ואם כבר סיים כל הברכה ואפי' גמר כל הי"ח רק שנזכר קודם שעקר רגליו נ"ל דא"צ לחזור רק לברכת השנים ואם כבר עקר רגליו חוזר לראש התפלה (א) ואם מדינה אחת

כמו

נשמת אדם

(א) בימות החמה טעה ואמר טל ומטר ובתוך כ"ד נזכר ואמר ותן ברכה וגמר התפלה נ"ל דלכתחלה היה לו להתחיל מתחלת הברכה. ואף דבסי' קי"ז סעיף ג' כ' שאם אמר מטר בימות החמה מחזירין אותו היינו דוקא כשסיים תפלתו. אבל כשנזכר באמצע תפלה קודם שיעקור רגליו חוזר רק לברכת השנים דלא גרע מדילג ברכה בסימן קי"ט סעיף ג'. וראיה לזה בסי' קי"ד סעיף ד' אם הזכיר מוריד הגשם בימות החמה שחוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה והיינו משום דשלשה ראשונות נחשבות כאחד. וא"כ ה"ה בשאלה דמ"ש דגם בהזכרה אמרינן בירושלמי הביאו תוס' פרק ת"ה והב"י בסי' קי"ד דנקרא מגלי ומיקל ואפ"ה במה שחוזר לראש הברכה מתקן בכך. ואף דהמרדכי כתב ריש תענית הביאו הב"י וז"ל. ונראה לרבי דלא מחזירין לראש הברכה אלא דגוערין בו ומוחין שלא יאמר יותר. דתימה הוא לומר מחזירין לראש הברכה כי מה יועיל הלא כבר אמר אותו עכ"ל. לא קיי"ל כוותיה כמו שנכתוב. דודאי מתקן בכך במה שחוזר ועוקר דבורו הראשון. וא"כ ה"נ בשאלה אם נזכר תוך הברכה מתחיל מתחלת הברכה. ואם נזכר קודם שעקר את רגליו חוזר לברכת השנים. דאמצעיות לא נחשבות כאחת וכמו אם לא שאל מטר בימות הגשמים אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השנים. ה"נ בשאלה. ומצינו דלפעמים כשזכרה אמירה משאלה לענין מדינה שצריכה גשמים בימות החמה וטעה היחיד ושאל דאין מחזירין בסי' קי"ד סעיף ב'. ובהזכרה מחזירין בסימן קי"ד סעיף ד'. לכן נ"ל דלכתחלה יחזור לראש הברכה. ובדיעבד נ"ל דדי בכך מה שחזר תוך כדי דבור. דהא קיי"ל בכל התורה דתוך כ"ד יכול לחזור בו. כדכתב הרי"ף פ' שבועת העדות. וכדאיתא בנדרים פ"ז ובב"ב קכ"ט חוץ ממגדף ומימר וגירושין וקידושין. ועיין שם ברשב"ם דכתב דהוא רק מדרבנן לחומרא. ונ"ל לדעתו דאיך נוליא למגדף לסקילה וכן בקדושין אם קבלה קדושין מאחר דמקודשת מדאורייתא לשני וכן בגירושין להיפך. ונ"ל כיון דהא לב"ד לסקול שלא מן הדין כההיא דרכב על הסוס בשבת שהשעה צריכה לכך ואין לך שעה צריכה יותר ממגדף. ובקידושין וגירושין אפקעינהו רבנן לקדושין מיניה. ולפ"ז ע"כ צ"ל במה שחוזר עוקר לדבריו הראשונים. דמה מהני במה שחוזר מקדושין וגירושין וכן בעדות כיון שהגיד כו' אלא ע"כ דבמה שחוזר עוקר לגמרי דבריו הראשונים. וכ"ש לשיטת תוס' שכתבו דהוא גזירת הכתוב באלו דלא מהני. וא"כ דוקא הני אבל בכל התורה מהני ואפי' לפמ"ש הר"ן בנדרים ובשבועות דבכל מילי לא בגמר דעתו עושה אותם · אלא דעתו שיכול לחזור בו חוץ מדברים אלו שאינו עושה אלא בהסכמה גמורה

ע"ש

כמו כפרד בבלה ואשכנז בבלה צריכים מטר ויש שם עצירת גשמים וטעה יחיד ושאל גשמים א"צ לחזור (סי' קי"ז סעיף ג') ול"ד לסי' ו' דשם שאני כדאיתא שם אבל לכתחלה לא יאמרו אותה בברכת השנים רק כמנהג שהש"ץ קובע תפלה בברכת שומע תפלה וכבר נדפס בסידורים אבל לא יאמר רק ותן טל ומטר אלא דוקא בנוסח התפלה וגם זה לא יאמר הש"ץ רק לצורך גדול ובשבת ור"ח ויו"ט מזכירין י"ג מדות ואומרים מזמורי תהלים של מטר כדאיתא בסידורים (א"ר) :

טו כל מקום שנכתב עקר רגליו י"א דתיכף כשמסיים יהיו לרצון ואין דעתו לו' תחנונים עוד הוי כעקירת רגליו (ב) (מ"א בסי' תכ"ט) ול"נ דעקירת רגליו ר"ל עקירת רגליו ממש :

טז ברכה י"א השיבה שופטינו וחותם מלך אוהב כו' ובעשי"ת חותם המלך המשפט ובדיעבד יצא (תקפ"ג) :

יז ברכה י"ב ולמלשינים אל יאמר ומלכות זדון אלא והזדים מהרה תעקר שהם האפיקורסים והמינים ואל יאמר וכל עושי רשעה אלא וכל הרשעה · ברכה י"ד שהוא ולירושלים בט"ב אומרים בה במנחה נחם ואם לא אמר אומר בשומע תפלה וחותם רק בשומע תפלה ולא מנחם ציון ואומרה אחר עננו דעננו תדיר וכל התדיר קודם ואם לא אמר יאמר במודים קודם ועל כולם ואם לא אמר יאמר אחר שים שלום בלא חתימה וא"ל אמר כלל א"צ לחזור (תקנ"ז) :

יח ברכה ט"ז נקראת שומע תפלה ואם מתענה יאמר כאן עננו ומסיים שומע תפלה אפילו בת"צ וא"ל אמר כיון שסיים הברכה אינו חוזר ואומרה ומ"מ יאמרנה קודם אלקי נצור בלא חתימה (תקס"ה) :

יט ברכה זו היא כוללת ולכן יכול להתפלל בו כל מה שצריך אך שלא יתבטל עי"ז מלענות קדושה ולכן יותר טוב לקבוע תפלות הצריכים לו קודם יהיו לרצון כדי כשיצטרך לענות קדושה או ברכו יכול לומר יהיו לרצון תיכף ונכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת ושלא ימצא פסול ח"ו בזרעו וכל מה שיודע בלבו שצריך לו (נאמת ר"י ג"ס) ונ"ל דאם אינו יודע לדבר צחות בלה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו ויותר טוב מלאומרה בלה"ק בלא כוונה דהא תפלה היא בכל לשון אבל בשאר ברכות אם רצה להוסיף צריך שיהיה דוקא מעין אותה ברכה כגון שיש לו חולה בתוך ביתו יוסיף בברכת רפאנו ואפילו באמצע ברכה רק שישאל דוקא בלשון יחיד ויתחיל בתחלת הברכה ואח"כ יוסיף וע"ש בש"ע סי' קי"ט עוד מדין הוספה . ובשלש ראשונות ואחרונות אסור להוסיף שום דבר ודוקא צרכי יחיד אבל צרכי צבור מותר ולכן נוהגים בכל המקומות לומר פיוטים אפילו

נשמת אדם

ע"ש ול"ע שהא · ומצאתי בא"ר שכתב דברי השע"מ וז"ל על מה שהשיג המרדכי מה יועיל הלא כבר אמר וז"ל ואני בעניי אומר שאינו תימה כלל דהא בעלמא אמרי' דחזרה דתוך כ"ד הוי חזרה הון ממגדף כו' וא"כ הכא דא"א לתקן בענין אחר אלא בחזרה הוי חזרה אפי' שלא תוך כ"ד עכ"ל . אך צ"ע שהרי כ' הרשב"א הביאו הב"י בסי' תקפ"ב . דש"ץ שטעה ואמר בעשי"ת האל הקדוש ותוך כדי דבור חזר ואמר המלך הקדוש דלדברי הגאונים שנקיט שיטתא בידיה בסי' ר"ע אינו חוזר דהוי כמוסיף שבח באמצע ברכתו ומסיים בענין הברכה . אבל לדעת רש"י אינו שיה מזכיר מעין המטרא לא יצא דכבר סיים הברכה כשאמר בפה"ג ומה מועיל ומוריד מה שאמר אח"כ שהכל וסיים ואעפ"כ שב וא"ת עדיף עכ"ל הרי להדיא דלרש"י לא מועיל תוך כ"ד ואפילו לדעת הגאונים דוקא כשייך לומר דמוסיף שבח באמצע ברכה וזה ל"ש בנידון דידן . אך המעיין בתו' ברכות י"ב כתב הרשב"א כיון דברכה קצרה היא וא"כ כיון שסיים בפה"ג כבר סיים הברכה ומה שיאמר אח"כ הכל תוספות לאחר הברכה והיאך קורא אותה חתימה וע"ש שכתב דלרש"י בפתח יוצר אור וסיים במעריב ערבים כיון דאריכה היא נגרר אחר הפתיחה . וע"ש שהאריך אבל לגאונים אע"ג דברכה קצרה היא הוי כמוסיף שבח באמצע ברכה וא"כ ה"ה דבנידון דידן דהוי ברכה ארוכה לכ"ע מהני חזרתו כנלע"ד :

וכ"ז לרווחא דמלתא . אבל א"ל לכ"ז דאיך יענה על הדעת דלא מהני החזרה . הרי להדיא הזכרה שהזכיר בימות החמה מאי למיהדר לראש הברכה לכ"ע . ובלאו ספק אף שלא התחיל בתחלת ברכת אתה גבור אלא שהתחיל רב להושיע אינו מעכב כמו שכתבתי בכלל ה' סימן ג' לענין שינוי מטבע . ונענ"ד אפשר דאפי' לא אמר רק רב להושיע מכלכל חיים מחיה מתים ונאמן אתה כו' וסיים הברכה דיוצא שהרי אמר מעין פתיחתן ומעין חתימה סמוך לחתימה כדאיתא בפסחים ק"ד . וא"כ ה"ה ברכת השנים אם לא אמר רק ותן ברכה כו' וברך שנותינו כו' נמי יצא . וכדאיתא בסי' (ק"ד) אם יוכל לקצר וא"כ לא מבעיא אם חזר בו תוך כ"ד . אלא אפי' לאחר כ"ד וכמ"ש המע"מ שהבאתי . ואף שי"ל כיון דמקרי ברכת השנים צ"ל ברך עלינו כו' · ז"א שהרי הכוונה שתקנו בו מעין י"ח ותקנו ודשננו בנאות ארצך ולא תיקנו וברך שנותינו · ש"מ שעיקר הברכה היא ברכת אדמה . ולכן נראה ודאי דאפי' לא נזכר תוך כ"ד רק שחזר ואמר ותן ברכה כו' וגילה דעתו שחוזר ועוקר דבריו הראשונים דיוצא :

בברכת אתה גבור צ"ע אם יוצא אם לא אמר הנוסח שתקנו חכמים . דכתב הרמב"ם הביאו התוי"ט בפרק ה"ס דג' ראשונות ואחרונות אין להוסיף ואין לגרוע ואפשר רק לכתחלה . אבל באמצעיות ודאי יצא כדכתב שם להדיא בפי' המשנה . ובתוס' דף ל"ד ד"ה אמצעיות משמע דדוקא כששינה בחתימתן . אבל אם טעה באמצע אין בכך כלום . וכ"כ מ"א בסי' קי"ד ס"ק ט' :

(ב) **כ"ב** המ"א בסי' תכ"ב והביא ראיה מירושלמי פ"ה דברכות ועיינתי בירושלמי דשם לא נזכר מזה כלום . רק בפ"ז אי' לענין בהמ"ז בהסית דעתו חוזר לראש בשלא הסית דעתו אומר ברוך שנתן כו' . ובגמרא דילן בברכות (דף מ"ט) גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דר"נ טעה ר"נ והדר לרישא פירש"י לתחלת בהמ"ז כדאמרינן לעיל (דף כ"ט) גבי תפלה עקר את רגליו חוזר לראש התם הוא דאיכא עקירת רגליו אבל הכא סיום הברכה הוא עקירת הרגלים עכ"ל א"כ אדרבה מוכח דבתפלה עקר רגליו . ר"ל עקירת רגליו ממש :

המתנמנם

אפילו בג"ר ואחרונות (קי"ב) :

כ דילג ברכה א' מאתה חונן עד שומע תפלה או ששינה בה בענין שצריך לחזור א"צ לחזור אלא מאותה ברכה שטעה בה ומשם יגמור כסדר דוקא אבל לא מהני שיכלול אותו בשומע תפלה דהא צריך להתפלל י"ח כדאמרינן תמני סרי תיקון (ודלא כפר"ח בסי' קי"ט סעיף ג' ודבריו תמוהים) ודוקא שטעה אבל אם דילג במזיד חוזר לראש :

כא המתגמגם בתפלתו או מסיבה אחרת ואינו יודע באיזה ברכה עומד אם בג' ראשונות חוזר לראש התפלה ואם בג' אחרונות חוזר לרצה דג"ר וג"א נחשבים כברכה א' אבל אם עומד באמצעות נ"ל דמתחיל מברכה שיודע בודאי שלא אמרה אבל מה שמסתפק א"צ לחזור (ג) צ"ע :

כב ברכה י"ז היא רצה ונקראת עבודה שמתפללין בה על העבודה שתחזור ובר"ח וחוה"מ אומרים בה יעלה ויבא ואם שכח או אפי' אם מסתפק בחוה"מ בין בערבית ושחרית ומנחה ובר"ח בשחרית ומנחה אם (ד) סיים כבר הברכה של המחזיר או אפי' רק בא"י מסיים המחזיר שכינתו לציון ואומר יעלה וכו' ואח"כ מודים ואם התחיל כבר במודים עד שלא עקר רגליו חוזר לרצה ואם עקר רגליו חוזר לראש התפלה אבל בר"ח ערבית בין שר"ח יום א' או ב' ימים אם שכח וסיים הברכה המחזיר שכינתו אפי' שאמר רק בא"י א"צ לחזור לפי שלא היו מקדשין החודש בלילה (סי' תק"ב וסי' ת') :

כג שכח יעלה ויבא בשחרית ולא נזכר עד אחר שהתפלל מוסף א"צ לחזור ולהתפלל שחרי' (סי' קכ"ו מ"א ס"ק ג) :

כד ברכה י"ח מודים אנחנו כו' וכורע בתחלה וסוף כמו שכתבנו כלל כ"ג ובחנוכה ובפורים אומר בה על הנסים בכל התפלות ובעשי"ת אומר וכתוב · ובכל זה אם טעה ולא הזכיר כיון שסיים הברכ' או שאמר רק בא"י א"צ לחזור ואינו מזכיר עוד :

כה ברכה י"ט נקראת ברכת כהנים לפי שהש"ץ מתחיל ברכה זו אלהינו כו' ואומר ברכת כהנים וזהו מתיקון שלמה המלך ע"ה וא"א או"א רק בזמן שראוי לב"כ ולישא כפים (רמ"א סי' קכ"ו סעיף ב) וכ' בשיורי כנה"ג שהנהיג שלא לומר או"א בבית אבל וטעמו מפני שהאבל אינו נושא כפיו לכך א"א אצלו או"א · וכ' ע"ז בספר דגול מרבבה וז"ל ולענ"ד תימא דא"כ לפי דברי רמ"א בסי' קכ"ח דאבל כל יב"ח אינו נושא כפיו א"כ לא יאמרו אצלו או"א וכן כשאבל מתפלל בבהכ"נ לפני העמוד לא יאמר או"א לכן נלענ"ד דלא כשכנה"ג דמה בכך שהאבל אינו נושא כפיו הלא אם עלה לא ירד ואפי' אם לא עלה עדיין אם קראוהו לעלות עובר בעשה אם אינו עולה וא"כ לא גרע ממנחה ביוה"כ ובתענית שאף שאין בו ב"כ מ"מ אומרים או"א הואיל ואם עלה לא ירד כמבואר ברמ"א סי' קכ"ט סעיף ב' עכ"ל ר"מ ובזמן שהש"ץ אומר ברכת כהנים דהיינו שחרית ומוסף ובת"צ גם במנחה אומרים שים שלום ובערבית ובמנחה של כל יום אומרים שלום רב ובעשי"ת אומרים בספר חיים ואם לא אמר כיון שסיים הברכה או רק בא"י אינו חוזר ונ"ל דבזה ראוי לומר בספר תיכף בשכיים המברך את עמו ישראל בשלום קודם יהיו לרצון כיון שכבר גמר התפלה (דהא נר"ת לעולם אומרים בסוף ברכה אפי' בדבר שאין מחזירין אלא דהחולקים סוברים כיון דא"צ לחזור א"כ הוי הפסק באמצע תפלה מה שאין כן כאן) ואם

נשמת אדם

(ג) **המתגמגם** בתפלתו וא"י באיזה ברכה עומד צ"ע . די"ל דאע"ג דספק התפלל קיי"ל בסימן ק"ז דחוזר ומתפלל היינו דוקא בתורת נדבה . כדמוכח מכל הפוסקים עיין ב"י . וז"ל א"ח סי' צ"ט המסתפק אם התפלל אם לא אינו חוזר ומתפלל אלא בתורת נדבה עכ"ל וזה שמתפלל עכשיו בתורת חובה שמה כבר אמר ברכה זו וזה א"א שיחזור ברכה דהא א"א להתפלל חצי בחובה וחצי בנדבה דמש"ע בהתחיל להתפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע ברכה. ועוד דהא מדינא גם בספק התפלל א"צ לחזור ולהתפלל משום דהוי ספק דרבנן . אלא דקיי"ל כר"י מטעם דרחמי ודוקא בנדבה . וזה ל"ש כאן . וכ"ל רא"ה לזה מסימן תכ"ב בספק הזכיר ר"ח דכתבו הפוסקים כטעם דהוזקה שלא אמר . וכדאי' נמי בסי' קי"ד . ונהי דהם כתבו מטעם חזקה דעדיינא לבו . מ"מ קשה גרמ"א שכתב בשם הכלבו דא"צ לחזור מטעם דלא הוחזק ג' יום קשה דמ"מ לא עדיף מספק הסקול ואפ"ה א"צ לחזור · וא"כ ה"נ א"צ לחזור אלא אותה ברכה שנודע לו שבודאי לא אמר . דמ"ש ספק אם לא אמר כלל איזה ברכה או ספק אם הזכיר יעלה ויבא דאידי ואידי כמאן דלא צלי דמי :

ועוד נ"ל דלפי מ"ש בש"ע סי' ק"ו דאסור להתפלל נדבה אא"כ בטוח שיכוין מרישא לסיפא . וידוע דאנו בזמן הזה אינם יכולים לכוין'. וא"כ גם בספק התפלל א"א להתפלל דהא צריך להתפלל דוקא בתורת נדבה ועוד דהא לדעת הגאון הביאו הרשב"א דהא דכתב הר"י חוזר ומתפלל. ר"ל דמותר לו להתפלל . וכ"מ מרמב"ם פ"י ואף שהרשב"א בתשובה כתב כיון דרחמי מחוייב דאל"כ נראה כמבזה התפלה . י"ל דמודה לדידן כיון שהושם שאינו יכול לכוון . אך צ"ע דמצאתי ברא"ב"ן סי' קע"ט וז"ל המתפלל וטעה אם זכור באיזה ברכה חוזר לראש הברכה ואם א"י בג"ר חוזר לראש ג"ר ואם יודע שעבר ג"ר חוזר לראש האמצעיות שהוא אתה חונן כו' . ובסי' קפ"א פסק כרש"י דהאמצעיות אין להם סדר כלל : ואפ"ה פסק דחוזר לאתה חונן . ואפשר משום דפסק בסי' קנ"ה כר"י דלואי שיתפלל כל היום ולא מזכיר כלום שדוקא בתורת נדבה שפיר י"ל כמו שכתבתי וצ"ע :

(ד) **הגר"א** בסי' קי"ד ס"ק י"ז הניח בקושיא דין זה ע"ש . ומ"מ לא כתב להיפך וידוע שכל קושיא יש לה תירוץ וא"ר הקשה עוד דדין זה דיאמר בין ברכה לברכה כתב הרא"ש והטור בשם ראבי"ה שהביא המרדכי ריש תענית ובפ' ת"ה כתב המרדכי בשם ראבי"ה וכ"כ הש"ג בשמו דאם נזכר קודם שהתחיל ברכה אחרת יאמר אותה ברכה עכ"פ. ומ"מ כיון שלא מצינו מי שיכתוב היפך מדעת ש"ע מי יבא אחר שכרעתו :

נבתפק

ואם אמר בשחרית שלום רב או במנחה שים שלום יצא:

כו לאחר שסיים המברך את עמו כו' נכון שיאמר תיכף יהיו לרצון כו' כי פסוק זה שייך לי"ח. ואח"ז יאמר אלהי נצור וכל מה שרוצה להתפלל ויחזור לומר יהיו לרצון וטוב לקצר בתחנונים כדי שיוכל לפסוע ג' פסיעות קודם שיענה קדושה (קכ"ב):

כז אם צריך לענות קדיש וקדושה מותר לענות אף כשלא אמר עדיין יהיו לרצון אך אם אפשר יאמר מקודם יהיו לרצון כי י"א דאסור לענו' קדיש וקדושה קודם יהיו לרצון (סס):

כח לאחר שסיים כורע ופוסע ג' פסיעות בכריעה א' כעבד הנפטר מרבו ויפסע ברגלו שמאלית תחילה כדי שיהי' נראה שאינו ממהר לפסוע ושיעור הפסיעות אלו לפחות כדי שיתן עקב בצד גודל ולא יפסיע יותר מג' פסיעות ולא יפסיע פסיעות גסות ויפסיע ברגל שמאל תחלה פסיעה קטנה ובשל ימין פסיעה גדולה ואח"כ בשמאל כדי שישוה רגלו השמאלית להימנית (א"ח סי' כ"ח אך סוף כ' תהלס ימין) (קכ"ג):

כט אחר שפסע ג' פסיעות והוא עדיין בכריעה זו קודם שיזקוף יהפוך פניו לשמאלו ואומר עושה שלום במרומיו ואח"כ יהפוך פניו לימינו ויאמר הוא יעשה שלום עלינו ואח"כ ישתחוה לפניו ויגמור ויזקוף ויאמר יהי רצון שיבנה כו' (סס):

ל במקום שכלו הפסיעות יעמוד ולא יחזיר פניו לצבור עד שיסיים הש"ץ תפלתו שלא יהשדוהו שדילג בתפלתו ולא יהזיר למקומו עד שמגיע הש"ץ לקדושה או לפחות כשיתחיל הש"ץ התפלה והש"ץ יעמוד כדי הילוך ד"א קודם שיחזור למקומו להתפלל בקול רם וכן יחיד המתפלל יעמוד במקום שכלו פסיעותיו כשיעור זה קודם שיחזור למקומו. ובשאומרים בפיוטים יכול לחזור כשמתחיל ש"ץ להתפלל (כ"י בסי' תכ ג):

לא בשעת הדחק כגון שהוא בדרך במקום שירא שיפסיקוהו עוברי דרכים או שירא שיעבור זמן תפלה או חולה מתפלל ג' ראשונות ואח"כ אומר מעין י"ח והיינו שאומר נוסח זה הביננו ה' אלהינו לדעת דרכך. ומול את לבבינו ליראתך. ותסלח לנו להיות גאולים. ורחקנו ממכאובינו. ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו. ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה. ואח"כ יאמר ג' אהרונות וצריך להתפלל מעומד אבל במוצאי שבת ויו"ט שצ"ל הבדלה וכן בימות הגשמים שצ"ל טל ומטר אין מתפללין הביננו (ק"י) ומ"מ בחולה או שעת הדחק גדול יכול להתפלל אף בימות הגשמים או במ"ש ולקצר בכל ברכה בדלקמן כלל כ ה סי' א"ב וזו נוסחה יאמר תחלה ג' ראשונות כדרכו ואח"כ במ ש יאמר אתה חוננתנו למדע תורתך ותבדילנו ה' אלהינו בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה וחננו מאתך כו' ובחול יאמר אתה חונן לאדם דעת חננו מאתך דעה בינה והשכל בא"י חונן הדעת השיבנו אבינו לתורתך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה. סלח לנו אבינו כי מוחל וסולח אתה בא"י חנון המרבה לסלוח. ראה נא בענינו וגאלנו מהרה כי גואל חזק אתה בא"י גואל ישראל. רפאנו ה' ונרפא כי אל מלך רופא נאמן אתה ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל. ברך עלינו את השנה הזאת ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וברך שנתינו כשנים הטובות בא"י מברך השנים. תקע בשופר גדול לחירותנו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ בא"י מקבץ נדחי ישראל. השיבה שופטינו כבראשונה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך וצדקנו במשפט בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. ולמלשינים אל תהי תקוה וכל אויביך מהרה יכרתו ותכניעם במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. על הצדיקים ועל החסידים ועלינו יהמו רחמיך ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו בא"י משען ומבטח לצדיקים. ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בקרוב וכסא דוד מהרה לתוכה תכין בא"י בונה ירושלים. את צמח דוד מהרה תצמיח כי לישועתך קוינו כל היום בא"י מצמיח קרן ישועה. שמע קולינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלות אתה בא י שומע תפלה. ואח"כ אומר ג א ומסיים המברך את עמו ישראל בשלום. יהיו לרצון כו' עושה שלום כו':

כלל כה דין איסור הפסקה בתפלה בדבור והילוך והנצרך לנקבים:

א אסור להפסיק בתפלת י"ח בדבור אם לא משום חשש סכנת נפשות וגם בזה אם יוכל להנצל על ידי שיקצר כל ברכה וברכה כגון שיאמר סלח לנו אבינו כי מוחל וסולח אתה בא"י כו' וכן כולם או אם אפשר שיברח משם מוטב שיקצר או שיברח אבל משום הפסד ממון אסור (ק"ד):

ב כבר נתבאר לעיל כלל ג' סי' כ"ה דהנצרך לנקביו אסור להתפלל ואימתי צריך לחזור ולהתפלל

ולהתפלל אפי' בדיעבד ואם נתעוררה תאוה לו באמצע תפלתו בין לגדולים או לקטנים אסור לצאת אם יכול לעצור עצמו עד שיגמור י"ח ואם א"א לו לעמוד עד אחר תפלה נ"ל דאם יכול לקצר כל ברכה וברכה כדלעיל סי' א' יקצר ואם לאו מותר לו לצאת ולפנות רק שלא יפסיק בדבור (כנ"ל מדל' כב"ה וא"ר דמוטב לקצר מלזוז ממקומו א"כ כ"ש הכא) (סי' צ"ב) :

ג היה צריך להפיח יעצור עצמו אם אפשר ואם לאו אם מתפלל בביתו ילך לאחוריו ד"א ומפיח וממתין עד שיכלה הריח וחוזר למקומו (ב"ח וא"ר בשם רוב פוסקים דלא כש"ע) וכן משמע בגמרא לפי גירסא שלנו דגרסינן ומתחיל ממקום שפסק ונראה דל"ג בא"ד וחוזר ומתפלל אלא וחוזר ובלישנא קמא גרסינן חוזר ומתפלל ומדקאמר חוזר כיון שלא נתרחק לכן כתב רש"י דר"ל למקום שפסק אך מה שכתב א"ר דכן הוא בסמ"ק נ"ל דלא מוכח מידי ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במיתתנו ומתפלל ממקום שפסק ואם מתפלל בצבור דא"א לו להרחיק ד"א כיון דאז ניכר הבושה אינו אומר רבון וטוב שיהרהר בלבו (סי' ק"ג ועיין א"ר) :

ד יצא ממנו רוח לאונסו ממתין עד שיכלה הריח ומתחיל ממקום שפסק . (בסי' ק"ג במ"א ס"ק א' ר' דאפי' שהה כדי לגמור את כולה א"צ לחזור לראש דהא אם רוצה מתפלל מיד ול"ע שהרי כ"ז שלא כלה הריח אסור להתפלל כדאיתא סס"י ע"ט וכ"כ רמ"א כאן להדיא בהג"ה וכ"כ בש"ע סי' ק"ד סעיף ב' ואפשר דכוונת המ"א שאם אחר שכלה הריח ממתין עוד) :

ה אם באמצע תפלתו מטפטפים טיפות מי רגלים ממנו לאונסו אם הבגד העליון לא נתלכלך אפי' בק"ש א"צ לפשוט בגדיו כיון שהמי רגלים מכוסים אבל אם גם הוא נתלכלך בק"ש צריך לילך ולהסיר בגדיו או עכ"פ לכסות המקום המלוכלך בבגד אחר אבל בתפלה שא"א לזוז ממקומו יתפלל בדרכו כיון דאין איסורן אפי' לק"ש ולתורה אלא מדרבנן ומ"מ בשעה שמטפטף צריך להפסיק ומ"מ לכתחלה אסור להתחיל להתפלל אך מי שיש לו חולי המטפטף תמיד וא"כ לעול' לא יוכל להתפלל יזהר עכ"פ שיתחיל להתפלל בשעה שאינו מטפטף אעפ"י שיטפטף באמצע התפלה רק בשעת הטפה יפסיק וכל זה שלא נפלו מי רגלים על הארץ אלא שנבלעו בבגדיו :

ו אבל אם נפלו על הארץ או שהשתין תינוק בבהכ"נ ישתוק עד שיביאו לו מים או ירחיק ד' אמות דכל זה לא מיקרי הפסק אבל אסור להפסיק בדיבור להביא לו מים כיון דאיסור מי רגלים אינו אלא מדרבנן (ועיין במ"א סי' ע"ח דלרשב"א א"צ להרחיק כלל) ואם מתירא שמא ישהה כדי לגמור את כולו וא"א לו להרחיק ד"א כגון שא"א לו לעבור נגד המתפלל מותר להתפלל כיון שכבר עוסק בתפל' ויסמוך על הרשב"א (סי' כ' סעיף כ"ז וכ"כ בפ"ת שם) ואם מי רגלים שותתין על בשרו פוסק עד שיכלו מלשתת ואפילו נפלו על הכתונת והם טופח להטפיח כיון שהם מכוסים ואם הם מגולים בק"ש צריך להסיר בגדיו אבל בתפלה שאסור לזוז ממקומו מתפלל בדרכו (סי' ע"ח) :

ז נ"ל דאם תינוק טינף בבהכ"נ באמצע תפלה אם יש לו בגד לכסותו אסור להפסיק ואפילו לזוז ממקומו ואם אין לו או שעכ"פ יהיה ריח רע ירחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח או יצא לבית אחר ואם גם אחרים עומדים שם ומתפללים ואינם יודעי' מזה נ"ל דאם א"א בענין אחר להודיע להם אלא בדבור מותר להפסיק בדיבור להצילם מאיסור דאורייתא ומוטב שיעשה הוא איסור קל דהיינו איסור דרבנן להפסיק בתפלה משיעשו אחרים איסור דאוריית' להתפלל במקום מטונף (עיין בי"א סי' א') :

ח ש"ץ המתפלל וצוא' בבהכ"נ או בבית שמתפללים שם אפי' הצואה לאחוריו צריך לשתוק עד שיוציאנה שמאחר שהוא מוציא רבים וא"א שלא יהא מן הקהל בתוך ד' אמות של הצואה ובעינן דעת שומע ומשמיע אך בפסוקי דזמרה מותר לומר כדרכו שהרי עכשיו אינו מוציא אחרים בזה (סי' ע"ט) :

ט העומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפלה מותר לילך ממקומו למקום מיוחד ולעיין שם בספר (וכן משמע מדברי תר"י ומרמ"א סס"י צ"ו) דלא גרע מהשתין תינוק (בסי' ו') ואם מותר לשאול הדין צ"ע (א) ונ"ל דמותר :

נשמת אדם

(א) נסתפק באיזה דין באמצע התפלה אם מותר לשאול הדין צ"ע. דאין ראיה מר' אבוה ברכות כ"ד דאזיל בתר ר"י במבואות מטונפות וקרי ק"ש אפסיק בתר דנפיק א"ל לר"י להיכן אהדר ע"ש. ש"מ דאע"ג דאסור להפסיק מותר להפסיק לצורך ק"ש. וכ"כ במ"א סי' ק"ד ס"ק ו' שכתב דיש לדחות דהתם שאל ד"ת והוא ר"ת דין תורה. ר"ל ששאל לו הדין דאל"כ איך כתב ואפשר דאפי' לכתחלה מותר שהרי בסי' ס"ו איתא להדיא דאסור להפסיק בדברי תורה רק לקדיש וקדושה. אלא כוונתי ששאל לו הדין וזה מותר לכתחלה. ולא ידעתי למה כתב המ"א ואפשר דשרי לכתחלה כיון דר' אבוה עביד הכי לכתחלה ודאי מותר. ואמנם י"ל דדוקא בק"ש מותר דמותר ג"כ להפסיק לקדיש ולקדושה משא"כ בתפלה. והנה אין ספק דמותר להפסיק בדבור כשתינוק טינף בבית הכנסת ואין לו במה לכסות ואחרים עומדים ומתפללים ואינם יודעים מזה דמותר להפסיק בדבור שהוא איסור דרבנן כדי להציל אחרים מאיסור דאורייתא אע"ג דאינם יודעים מזה מ"מ

י בתפלה אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ונחשב בעונה לענין שיצא ומ"מ לא הוי הפסק ואפי' קראוהו לעלות לתורה אסור להפסיק ואם הפסיק צ"ע אם חוזר לראש (סי' ק"ד במ"א ס"ק ח' ונ"ל דדינו כמו בסמוך בסי' י"א) :

יא אם הפסיק בדיבור במזיד חוזר לראש ואם לא חזר לראש והשלים התפלה מחזירין אותו (ט"ז ופ"ת) ואם בשוגג כגון שנכשל בלשון או שסבור שמותר להפסיק וכן במקום שמותר להפסיק כגון משום סכנה חוזר לתחלת ברכה שהפסיק בה ואם בג' ראשונות חוזר לראש ובג' אחרונות חוזר לרצה ונ"ל דבדיעבד אם לא חזר לתחלת ברכה כיון שסיים הברכה אינו רשאי לחזור (ג) וכ"ש אם כבר השלים תפלתו (ועיין בסמוך סי' י"ג) :

יב ואם הפסיק כדי לגמור כל הי"ח מרישא לסיפא בין שהיה ההפסק בדבור או מחמת דבר אחר אם היה באונס ופשיטא אם המקום אינו ראוי שהיה שם טינוף וביוצא בו חוזר לראש ואפי' לא הפסיק בדבור אלא בשהיה לבד אבל אם ברצונו שתק או אפי' דבר בשוגג דינו כבסוף סימן י"ח (סימן ס"ס במ"א שם) :

יג נ"ל דה"ה הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלה דינו כאלו שח בכל מה שנתבאר (ועיין לקמן כלל כ"ה סי' י"ג) :

יד הא דאמרינן דאם הפסיק בג' ראשונות או בג' אחרונות דחוזר לראש דוקא כשסיים כבר הברכה

נשמת אדם

איסורא דאורייתא איכא כדאיתא בי"ד סי' שע"ב. ובסי' ש"ו בא"ח ואם יש לו איזה דבר לכסות כגון פאטשיילע וכיוצא בו אסור להפסיק בדבור אבל אינו מחויב לפשוט טליתו ובגדו לכסותו כיון שיתטנף וגדול כבוד הבריות כו' (ועיין בכלל ס"ב סימן כ' בנ"א) א' נשאול דין כדי שלא יצטרך לחזור ולהתפ. ויש כאן ספק ברכה לבטלה לע"ע · אך לשיטת תוס' שם דגם ברכה לבטלה אינו אלא דרבנן לע"ע · ועוד דגם עכשיו אינו אלא ספק דרבנן שהרי שמא באמת הדין שצריך לחזור לראש. וא"כ מותר להפסיק · ונראה כיון דמה שהוא לצורך אותו דבר לא מקרי הפסק אפילו בין הברכה לתחלה עשיית אותו דבר · כדאיתא בסי' קס"ח ובסי' תרנ"ב ובתשובת רשב"א סי' רמ"ד אע"ג דאם הפסיק אפי' בשוגג בדבר שאין לצורך המצוה או הסעודה צריך לחזור ולברך. מ"מ לצורך מותר לכתחלה כ"ש באמצע הברכה דאם שח בשוגג א"צ לחזור כדאיתא בסי' קי"ד ולא חשבינן ליה להפסק. ועיין בסמוך סי' ג' מה שכתבתי בזה. ונ"ל דמות' להפסיק וכן מוכח מריטב"א שהבאתי בח"א כלל כ"ד סי' ח' דכ' בהדיא דמותר להפסיק כדי שלא יברך לבטלה :

(ג) **אם** הפסיק בדבור בתפלה בש"ע סי' ק"ד כתב דאם שח בתפלה דינו לענין חזרה כדין הפסקות האמורות שם סעיף ה' · דהיינו בהפסיק ברכות משום סכנה דאם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש. ובזה אף רמ"א מודה כמש"כ הט"ז ואם לאו חוזר לתחלת ברכה שפסק בה. ובג"ר או אחרונות שנחשבים כברכה א' חוזר לראש התפלה או לרצה. וכ' הב"י ול"ד נפוסק בק"ש באמצע ברכות להשיב מפני היראה כו' שאינו חוזר אלא למקום שפסק דודאי תפלה חמורה ע"ש בב"י. וכתב זה לאפוקי מדעת רשב"א שכתב דכמו דבק"ש אם שהה כיון דלאו גברא דהוי הוא מתחיל ממקום שפסק ה"נ בהפסקה דתפלה והכריע כהרא"ש דתפלה חמורה. והנה מוכרח מזה דס"ל לרשב"א דהפסקה דדבור שוה להפסקה דשהיה · וכ"כ בב"י בסי' ס"ה בשם הראבי"ה דאין חילוק בין שתיקה לדיבור וכ"כ הרשב"א בתשובה סי' רמ"ד. וכתב המ"א בסי' תרנ"ד דדוקא בין הברכה לתחלת המעשה שמברכין עליו הוי דבור הפסק אבל לא באמצע המגילה וק"ש וא"כ ה"ה באמצע הברכה עוד כתב שם הב"י בשם אבודרה"ם בשם ר"ג דאם שח בתפלה חוזר לראש אפי' שח באמצעיות. וכתב הב"י דאין כן דעת הפוסקים וע' בב"ח וט"ז ופ"ת מה שהקשו עליו מסי' קי"ד סעיף ז'. ונ"ל דכוונת הב"י דס"ל לר"ג דדבור הוי הפסק באמצע · וא"כ הוי כלא אמר כלל הברכה. וכמו שכ' הט"ז בסי' ק"ד וע"ז כ' הב"י דאין כן דעת הפוסקים דכולהו ס"ל דדיבור לא הוי הפסק באמצע שיחה נחשב כאילו ל"א כלל. שהרי כולם כתבו רק דבאמצעיות חוזר לתחלת ברכה משום דתפלה חמירא. ודוקא כאן דמיירי שעדיין לא גמר התפלה רק שהיה צריך להפסיק מפני היראה ועדיין עומד בברכה זו ולכן בתפלה החמירו להתחיל מראש הברכה שעומד בו בג"ר מתחיל לראש ובג"א מתחיל רצה שהם נחשבים כאחד. אבל אם סיים תפלתו לא חוזר לראש הברכה. ואפי' בג"ר או אחרונות א"צ לחזור לראש אא"כ דבר ושהה כדי לגמור את כולן דאין חילוק בין הפסיק ברשות או שלא ברשות. וזהו כוונתו בש"ע סעיף ו' בסי' ק"ד. ולא מיירי מדין מזיד דזה סמך על סי' קי"ד. וכ"כ הל"ג דמיירי דשח באונס ולאו דוקא אונס אלא ה"ה שוגג. ובזה מסולק מה שהשיג עליו הפ"ת שהרי כתב הב"י ואין חילוק בין ברשות או שלא ברשות ובשוגג הוי נמי שלא ברשות דודאי לא עדיף מיתה בטילה מדברים שטעה. כגון שאמר טו"מ ובסי' קי"ד כ' הדין דטועה במזיד דלעולם חוזר לראש. ומה שהשיג הב"י על ר"ג היינו דמשמע ליה לב"י דר"ג מיירי אפי' שח בשוגג. שהרי לא כתב במזיד · אלא דס"ל דדבור הוי הפסק באמצע ברכה · וע"ז כתב הב"י דליתא. ולפ"ז אם הפסיק בדבור באמצע תפלה אף דלכתחלה צריך לחזור לראש הברכה אפי' באמצעיות מ"מ בדיעבד אם לא התחיל לא מיבעיא אם כבר עקר רגליו דא"צ לחזור. אלא אפי' רק שהתחיל ברכה שלאחריה ג"כ א"צ לחזור. דאע"ג דלקמן בסי' קי"ד כתב דאפי' בשוגג חוזר לתחלת אותה ברכה · ומבואר שם אפי' אמר אח"ז כמה ברכות. ואם עקר רגליו חוזר לראש שאני התם ששינה מדברים שתקנו חכמים שלא להזכיר והזכיר. או להיפך דמזה מיירי כל הסי' שם. אבל לדבור דאינו הפסק באמצע רק משום דתפלה חמירא תקנו כן לכתחלה. ולרשב"א אפי' לכתחלה א"צ. ובזה ל"ק מידי על רבינו בש"ע. וכן משמע דא"כ יהיה פלוגתא גדולה דלרשב"א אפי' לכתחלה מתחיל ממקום שפסק. ולתוספות ורא"ש אפי' עקר רגליו חוזר לראש. אבל לפ"ז ניחא דל"פ אלא לכתחלה אבל בדיעבד לכ"ע אינו חוזר. וכן משמע בב"א סי' קי"ד ס"ק ו'. שכתב דשיחה בברכת ק"ש דינו כשוגג וקשה דעדיין הו"ל לכתוב דצריך לחזור לראש הברכה. אע"כ דליתא רק שנסתפק במזיד לענין ק"ש באופן שהט"ז פתח לנו שערי אורה כמה שכתב בפירוש הר"ג. אבל מה שהסכים עמו לדינא וכתב דגם הב"י ס"ל כן ליתא אלא דאדרבה חולק עליו. וגם בא"ר מצאתי שחולק על הט"ז לדינא ומה שתמה הט"ז על הטור והלב"ד תימה לי שהרי הוא בעצמו כתב בסי' ק"ד סק"ב החילוק. ויצא לנו מזה דאם הפסיק בדבור בשוגג באמצע ברכה א"צ לחזור לתחלת ברכה · אלא מתחיל ממקום שפסק וכדמשמע במ"א סי' ק"ו ובסי' קפ"ג במ"א ס"ק י"א. דדוקא בתפלה החמירו לכתחלה אבל לא בשאר הברכות כמש"כ הב"י. ואמנם כ"ז בברכה ארוכה אבל בברכה קצרה כתבתי בכלל ה' סי' י"ג דדבור הוי הפסק דתיכף כשאמר בא"י ודבר כבר סיים הברכה וכמו שכתב הרשב"א ע"ש · ובתפלה בין שטעה וענה אמן יש"ר קדושה וכיוצא בו ובין שהזכיר מאורע שאר ימים כמש"כ הט"ז (בסי' ק"ח) ובין שדבר דברים בטלים אם הוא בשוגג שנכשל בלשונו. או הסבר שמותר לענות דאומר מותר הוי שוגג (מ"א וא"ר בסי' ק"ד) כיון דתפלה חמורה קיי"ל דחוזר לתחלת ברכה. ובג"ר ואחרונות חוזר לאבות או לרצה ואם סיים כבר

הברכה אבל אם הפסיק באמצע ברכה אינו חוזר אלא לתחלת אותה ברכה כגון שהפסיק באתה גבור חוזר לאתה גבור וכיוצא בו כנ"ל (ג) דכל באמצע לא נקרא חוזרה אלא תיקון הל' :

כלל כו דין לישב ולעבור נגד המתפלל :

א אסור לישב בתוך ד' אמות של המתפלל מכל צדדיו ומלפניו טוב ליזהר להרחיק במלא עיניו מפני שנראה כאילו חבירו מקבל עליו מלכות שמים והוא אינו מקבל ואם עוסק בעניני תפלה אפילו בפרק איזהו מקומן או אם הוא איש חלש וצער לו לעמוד אפילו אינו עוסק אלא בשאר דברי תורה אפילו אינו מעניני תפלה מותר לישב כיון שעוסק בדברים קדושים אבל הרהור לא מהני ואם ידוע שהיושב הוא חולה וא"א לעמוד אפילו אינו עוסק בתורה מותר (בש"ע סימן ק"ב) :

ב אפילו אם ישב קודם שעמד זה להתפלל צריך לקום ודוקא במקום שיש רשות לכולם להתפלל כגון במנין קבוע ופשיטא בבהכ"נ אבל בביתו אם ישב כבר אינו צריך לקום שזה בא בגבולו ומ"מ מדת הסידות הוא אפי' בביתו לעמוד (שם) :

ג אסור לעבור נגד המתפללין מלפניו בתוך ד"א שלו אבל מן הצדדין מותר בין לעבור בין לעמוד ונ"ל דמלפניו לא מהני במה שעוסק בתורה או בדברי תפלות (א) והטעם כדי שלא יתבלבל מחשבת המתפלל ול"נ דטעם משום דהמתפלל השכינה כנגדו ואסור להפסיק בינו לשכינה ומטעם זה המתפלל ובני אדם מתפללין אחוריו אסור לפסוע הפסיעות אחר י"ח עד שיגמור האחרון אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו ולא נקרא בא בגבולו ואפי' האחרון מאריך בתפלתו (ב) דאדרבה זה שפוסע הוא בא עכשיו בגבולו (פ"ח שם) :

ד נ"ל אם המתפלל עומד בצד א' מדבר שהוא קבוע גבוה ורחב ד' כדלעיל כלל ט"ז סימן י"ז מותר לישב בצד השני דהא מפסיק רשות אבל לעבור מצד השני אפשר אם אינו גבוה כ"ב שלא יוכל להסתכל בצד השני אסור ויותר נ"ל דגם זה מותר שהרי חוץ לד' אמות מותר אע"פ שמסתכל (עיין רא"ש פ' ת"ה סי' ד' ובגמרא דף כ"ז ע"א) :

כלל כז דין תפלת תשלומין ומוספין ודין ספק התפלל :

א אסור להתאחר להתפלל שהרית רק עד שליש היום שהם ד' שעות לפי אורך הימים שאם היום ארוך ט"ו שעות מחלקין אותו לי"ב חלקים והם נקראים שעות זמניות וכן אם היום קצר מחלקין לי"ב חלקים שתפלת השחר הוא נגד קרבן תמיד ולעולם לא איחרו אותו מלהקריב לאחר שליש היום והשבינן מעלות השחר (סימן פ"ט) :

ב עבר אפי' במזיד ולא התפלל בד' שעות יכול להתפלל עד חצות ונ"ל דדוקא עד הצות . עבר הצות היום ולא התפלל אין לו תשלומין (א) ולא נקרא מזיד אלא כשיושב בטל ואינו מתפלל (ע' מ"א סק"ג) :

נשמת אדם

הברכה באמצעיות א"צ לחזור וה"ה אם סיים כל התפלה א"צ לחזור דכדאי הוא הרשב"א לסמוך עליו בדיעבד אבל במזיד צריך לחזור לעולם לראש · ואפי' באמצעיות חוזר לראש התפלה (ב"ח סי' קי"ד וכ"כ בא"ר וע' בט"ז ס"ס ק"ח ומה שכתבתי כלל כ"ח סי' י"ב) :

(ג) **צ"ע** דנ"ל דמה שכתבו תוס' ורא"ש דבג' ראשונות חוזר לראש ובג"א חוזר לרא"ה . היינו לומר שההשבות באתת לענין זה שאם הפסיק לאחר שסיים ברכת מחיה מתים או עבודה אזי חוזר לראש . אבל אם הפסיק באמצע ברכה ב' . נ"ל דאינו חוזר אלא לתחלת אותה ברכה כדאיתא להדיא בסי' קי"ד סעיף ד' בהזכיר גשם בימות החמה . ואף שכתב הטור ס"ס קי"ד וכ"כ רמ"א דאלו ג' ברכות השובות כאחת . ובכ"מ שטעה בה חוזר לראש . היינו לענין זה דאם סיים כבר ברכה ב' צריך לחזור לראש . אע"ג דבאמצעיות נחשבות כאו"א בפ"ע . אבל בטעה באמצע ברכה ב' או ג' כתב הטור בהדיא סי' קי"ד וז"ל · ואם אמר גשם בימות החמה מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה · ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה דג' ראשונות חשובות כחדא עכ"ל . וכ"כ הש"ע . ולכן נ"ל דבאמת גם לענין הפסקה דינא הכי · וז"ל ריטב"א בתענית דף ג' כל היכא דמיירי בדין חזרה היינו כשסיים אותה ברכה . אבל קודם שהתפלל אינו בדין חזרה . ומכל מקום יש לנו לתקן ולאתרה כראוי עכ"ל :

(א) **ואף** דברמב"ם פ"ה מה' תפלה משמע דדומה ליושב . מ"מ מוכח מסא דברכות כ"ז דרבי ירמיה לא פסקיה כלל . ומהא דפריך שם והא רבי אמי חלף ומשני חוץ לד' אמות · ולא משני דרבי אמי היה עוסק בתפלה או בתורה. וז"ל ירושלמי ר"ח ב"ר בא הוה קאי ומצלי עאל רב כהנא וקם ליה ומצלי מאהורי מן דהסל רבי חייא יתיב ליה דלא מעבר קמוי ר"כ מאריך בצלותא מן דחסיל ר"כ א"ל הכי אתון נהגון גביכון מצערין רברבין וכו' · ואי איתא היה לו לר"ח לעסוק בתורה אלא משמע דלא מהני :

(ב) **ונ"ל** דזה מיירי בבהכ"נ דשם לא מיקרי בא בגבולו וראיה מרבי ירמיה וכן מירושלמי מסתמא היו מתפללין בבהכ"נ או בבהמ"ד . אבל בביתו מקרי בא בגבולו . אם התחיל להתפלל אחר שכבר התפלל חבירו . דמ"ש זה מישיבה ככ"ל בסי' ב' כדמשמע מרמב"ם דזה דומה ליושב . אבל הפ"ח כ' דכאן ל"ש בא בגבולו שהרי זה עומד בהיתר ועכשיו אדרבה זה מתקרב בגבולו וא"כ אפי' בבית אסור . ולדבריו ה"ה ביושב אם היה מתפלל מקודם אסור לזה לישב אפי' במתפלל בביתו ול"ע · וכן משמע שלא התירו בביתו אלא בישב כבר . ולא כתבו רבותא דמותר לישב לכתחלה · א"ו משמע כפ"ח :

(א) **נ"ל** דאם לא התפלל במזיד עד ד' שעות. אף דבשוגג דעת הב"ח והט"ז וכפ"ח דמותר להתפלל עד חצי שעה אחר חצות · אבל במזיד נ"ל דדוקא עד חצות שהרי הראב"ן בסי' ק"ח כתב להדיא הזיד ולא התפלל מתפלל עד ד' שעות לאחר ד' עליו נאמר מעוות וכו' · וכן משמע לישנא דרי"ף ורא"ש שכתבו ואם טעה ולא צלי עד ד' שעות . משמע אבל במזיד לא . וכ"מ בתו' כמ"ש הפ"ח סי' פ"ט . וא"כ אף דהש"ע פסק ברמב"ם

ג אבל אם טעה שהיה סבור שיש לו עוד זמן להתפלל או שהיה שכור ואפי' התחיל לשתות אחר שכבר הגיע זמן תפלה שהיה סבור שיהיה לו שהות אח"כ אעפ"כ מקרי אונס או שהיה טרוד בצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד דזה נקרא צורך מצוה אע"ג דלכתחלה אסור לבטל תפלה בזמנה משום הפסד ממון ונ"ל דאפילו היה טרוד לקנות ולמכור סחורתו כל זה מיקרי אונס וכן מוכח מהראיות שהביא בתה"ד והביאם הגר"א. וכן נ"ל עוד ראיה במדרש ריש נצבים הלכה אדם מישראל שלא התפלל שחרית כו' או מקוצר שהיה עושה צרכיו כו' ומשלים אותה תפלה בתפלה הסמוכה לה כגון שלא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים לא התפלל שחרית מתפלל מנחה ב' לא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב' ואם הוא ש"צ יוצא במה שחוזר התפלה בקול רם . ודוקא באלו שהיה אנוס אבל אם ביטל בידים לא מהני תשלומין (סימן ק"ח) :

ד כשמתפלל ב' צריך שיכוין שהתפלה הראשונה לשם חוב שהוא זמנו והשני' לשם תשלומין מה ששכח ובדיעבד שטעה והתפלל ראשונה לשם תשלומין יצא דהא אין כאן היכר איזה היא לתשלומין וכן אם טעה בראשונה כגון שלא אמר טו"מ ונזכר לאחר שהתפלל התשלומין מתפלל תפלה של חובת שעתא אע"ג שמתפלל אותה אחר התשלומין (סי' ק"ח במ"א ס"ק ב') :

ה יזהר מאוד שתיכף לאחר שסיים תפלת החוב בעוד שעוסק בתפלתו יתפלל התשלומין ולא יפסיק ביניהן רק באמירת אשרי דהיינו כשמתפלל שחרית או מנחה שתים יאמר בין תפלה לתפלה אשרי וגם תהנון ולא ישהה יותר ויתפלל תיכף תפלת התשלומין (א"ר סי' ק"ח ס"ק ד') ואם מתפלל ערבית שתים לא ישהה בין תפלה לתפלה רק כדי הילוך ד' אמות (שם) ופשיטא דאסור במלאכה ואפי' ללמוד כי י"א דאפי' בדיעבד אם לא התפלל תיכף לא יכול עוד להתפלל ובדיעבד שלא התפלל תיכף או שלא נזכר עד אחר שהתפלל שעה או שתים יסמוך על הפוסקים ויכול להתפלל אע"פ שאינו עוסק עכשיו בתפלה ומ"מ נ"ל דאסור להתפלל תפלת תשלומין רק עד חצות היום שמשם ואילך אינה זמן תפלת שחרית וכן במנחה דוקא כ"ז שמותר להתפלל מנחה (שם עיין בנ"א סי' א') :

ו טעה ולא התפלל ערבית ולא נזכר או שעבר ולא התפלל לתשלומין עד חצות היום וכן טעה ולא התפלל שחרית ועבר זמן מנחה ולא התפלל תשלומין לא יכול עוד להשלים בתפלה האחרת דאין תשלומין אלא בתפלת הסמוכה כגון מערבית לשחרית ומשחרית למנחה וממנחה למעריב אבל אם טעה ולא התפלל שחרית אע"פ שכבר התפלל מוסף יכול להשלים במנחה דזה מקרי תפלת הסמוכה (שם) :

ז כשמתפלל תפלת התשלומין אינו מתפלל רק תפלת י"ח אבל ק"ש וברכותיה אין להם תשלומין :

ח זמן תפלת מוסף תיכף אחר שחרית ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות ואם התפלל אחר ז' שעות נקרא פושע ואעפ"כ יצא שזמנה כל היום ואפי' התפלל כבר מנחה יכול להתפלל מוסף ואם לא התפלל מוסף עד שהגיע זמן מנחה קטנה יתפלל מנחה תחלה ומ"מ בצבור נוהגין להקדים לעולם מוסף למנחה ואם הוא סמוך לערב ואין שהות להתפלל שתיהן יתפלל של מוסף דמנחה יש לה תשלומין (רפ"ו וע"ש בכ"ח) :

ט לא התפלל מוסף כל היום אין לה תשלומין בערבית דהאיך יאמר את מוסף יום פלוני הזה כיון שכבר עבר היום (סי' קי ח) :

י טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל ערבית ב' של שבת אע"ג שבאה לתשלומין של חול מ"מ כיון שעכשיו הוא שבת מתפלל אותה ג"כ של שבת ומ"מ אם טעה והתפלל השני' שהיא לתשלומין של חול יצא (מ"א שם ס"ק י"ג) ונ"ל דאם הקדים של חול לשל שבת לא יצא שהרי יש כאן היכר שהקדים התשלומין ואם נתכוין בראשונה לשם שבת פשיטא דלא יצא (שם) :

יא טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במ"ש ב' של חול ואומר אתה חוננתנו בראשונה שהיא תפלת חובה אבל לא בשני' שבאה לתשלומין דהבדלה א"צ לומר אלא פעם אחת ואינו

נשמת אדם

כרמב"ם . וכ"כ הש"ג : וכן משמע בטור דאפי' בעבר במזיד מותר להתפלל עד חצות . ומ"מ לאחר חצות ודאי אסור . וכ"ה תפלת תשלומין אסור לאחר חצות כיון דהרבה פוסקים ס"ל דצריך דוקא להתפלל אותה תיכף אחר תפלת החובה ואף דלא קיי"ל הכי מ"מ הא יש פוסקים דאפי' תפלת חובה אסור אחר חצות . ומ"ש הכ"מ דמש"כ הרמב"ם ריש פ"ג מהל' תפלה אם עבר או טעה ולא התפלל עד חצות יצא ידי תפלה . וכתב הכ"מ וז"ל דהו"ל לכתוב עד חצות וחצי שעה דהא לא מטא זמן מנחה וכ"ל דהכ"כ אלא דלא דק . וכ"כ עוד שם הל' ט' אמאי שכתב טעה ולא התפלל שחרית ועבר חצי יום יתפלל מנחה שתים ראשונה מנחה והשניה לתשלומין . וכתב הכ"מ דלאו דוקא דה"ק ועבר חצי היום וחצי שעה יותר . דאילו בחצי היום כיון דעדיין לא הגיע זמן מנחה היכי קאמר ראשונה תפלת המנחה . א"ו כדאמרן . וכ"כ הפ"ת דיוק זה מרמב"ם והם דברים תמוהים דודאי כוונת הרמב"ם כשיגיע זמן המנחה אז יתפלל ב' . ול"ל להוציא הדברים מפשטן ולומר שחולק עם הרשב"א . אלא דבאמת אחר חצות כיון שכבר הגיע זמן מנחה רק משום טעות אסור להתפלל עד חצי שעה וא"כ אם יתפלל אז תפלת השחר ע"כ הוא בתורת תשלומין . ואז חייב להתפלל מקודם מנחה . ואף שעדיין אסור גם במנחה מ"מ גם ת"ש עבר :

במ"א

ואינו דומה לסי׳ י׳ מ"מ אם הבדיל בשניהן או לא הבדיל בשניהן או אפי׳ הבדיל בשנית ולא בראשונה רק שנתכוין בראשונה שהיא תפלת חובה רק ששכח בה הבדלה יצא אבל אם נתכוין בראשונה שתהיה לתשלומין ולא אמר בה הבדלה ובשניה נתכוין לתפלת חובה ואמר בה הבדלה כיון שגילה דעתו בתפלתו וגם אמר הבדלה שמוכח שהתפלל תפלת חוב אחר התשלומין צריך להזור ולהתפלל לתשלומין · אך י"א דא"צ לחזור ולהתפלל (סס) :

יב טעה ולא התפלל מנחה בער"ח מתפלל ערבית ב׳ ומזכיר בשניהם יעלה ויבא כמו בסימן י׳ ואם אמר באחד מהן יעלה ויבא ולא אמר בשניה דינו שוה כמו בהבדלה בסי׳ הקודם לזה דגם ביעלה ויבא בר"ח בלילה א"צ לחזור (ט"ז ומ"א סס) :

יג טעה ולא התפלל ערבית בר"ח מתפלל שחרית ב׳ ומזכיר בשניהם ר"ח ואם לא הזכיר בשניה שהיא לתשלומין דערבית א"צ לחזור כיון דאפי׳ אם היה מתפלל בערבית ושכח א"צ לחזור א"כ לא יהיה חמור התשלומין מאלו התפלל בזמנה וכן אם טעה ולא התפלל מנחה בר"ח ור"ה הוא ב׳ ימי׳ ומתפלל ערבית ב׳ השניה לתשלומין של מנחה אפי׳ לא הזכיר בה ר"ח א"צ לחזור כיון דאפי׳ בעיקר התפלה דערבית א"צ לחזור בשביל יעלה ויבא ק"ו מה שהוא עכשיו לתשלומין (פ"ת דלא כמ"א וכ"כ בא"ר דדברי מגן אברהם אינם מוכרחים) :

יד זה הכלל לעולם אזלינן בתפלת תשלומין לקולא כגון שלא התפלל תפלת שחרית של שמיני עצרת ומתפלל מנחה ב׳ ועכשיו צריך לומר משיב הרוח ושכח ולא הזכיר בתפלת התשלומין משיב הרוח אין צריך להזור כיון שבאה לתשלומין תפלה שלא היה מזכיר בה :

טו טעה והתפלל ערבית עם הצבור מבע"י ונזכר שלא התפלל מנחה כיון שהיה שוגג או שסבור דמותר להתפלל ערבית קודם מנחה מתפלל אח"כ לתשלומין ואם הוא ר"ח מזכיר בה ר"ח (מ"א סק"ו) :

טז טעה ולא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח וא"כ אף כשיתפלל ערבית לתשלומין לא ירויח כלום שהרי כבר עבר ר"ח ואינו מזכיר עוד וכן אם טעה במנחה של שבת והתפלל י"ח ולא הזכיר של שבת וא"כ לא ירויח במה שיחזור ויתפלל י"ח בערבית הכריע בש"ע שם שיכול להתפלל בנדבה אך כבר כתבתי בסי׳ הסמוך כיון דבתפלת נדבה צריך שיהיה בטוח שיכוין בה מרישא לסיפא ובזמן הזה אפשר שאין מצוי איש כזה :

יז ספק התפלל או לא חוזר ומתפלל ומתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא לנדבתי ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל ונזכר שכבר התפלל אפי׳ באמצע ברכה פוסק ונ"ל דכיון דצריך להתנות דבאם לאו תהיה לנדבתו ולכן בשבת וי"ט דא"א להתפלל תפלת נדבה דתפלה הוא במקום קרבן ובשבת ויו"ט אסור להקריב קרבן נדבה וכן במסופק אם התפלל מוסף של ר"ח שהיה שעיר הטאת וחטאת אינה באה נדבה (עיין סימן ק"ד) אפי בספק התפל אסור לחזור ולהתפלל ועוד נ"ל דבזמן הזה אסור להתפלל נדבה שהרוצה להתפלל בנדבה צריך שיהיה מכיר את עצמו וזריז וזהיר ואמיד בדעתו שיכול לכוין בתפלתו מראש ועד סוף אבל אם לא יכול לכוין יפה קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם כדאיתא בכל הפוסקים ובש"ע שם וידוע שבזמה"ז אפי׳ א׳ מאלף לא ימצא ולפ"ז נ"ל דגם בספק התפלל אסור לחזור ולהתפלל דא"א לו להתנות עיין לקמן כלל כ"ד בנ"א סי׳ ג׳ מה שכתבתי שם עפ"י פוסקים ראשונים ותראה שהוא הנכון :

כלל כח דין טעות בתפלת שבת ויו"ט ור"ח (סי׳ רס"ח) :

א אומרים ויכולו בתפלת ערבית להעיד שהקב"ה ברא עולמו ומ"מ אם לא אמר א"צ לחזור ודוקא שכבר סיים ברכת מקדש השבת אבל קודם לזה חוזר לויכולו (סי׳ רס"ח) :

ב טעה והתחיל אתה חונן בין בערבית שחרית ומנחה וכן לכל הברכות של חול כיון שהתחיל בה אפי׳ תיבה אחת גומר אותה ברכה ומתחיל תפלת שבת אבל במוסף פוסק אפי׳ באמצע ברכה אפי׳ באתה חונן דבשאר תפלות מדינא היה ראוי להתפלל י"ח אלא דלא אטרחוהו רבנן ולכן כל ברכה שהתחיל גומר אבל במוסף דמדינא א"צ להתפלל רק שבע ברכות ולכן פוסק (א"ר בסכמת הפוסקים) ודוקא שכבר אמר אתה חונן אבל אם אמר רק תיבת אתה בערבית ומנחה ומוסף דר"ח ושבת דגם תפלת שבת מתחיל אתה אע"ג דכוונתו היה לומר אתה חונן כיון שלא אמר עדיין תיבת חונן מסיים קדשת או אחד או יצרת אבל בשחרי׳ אם היה כוונתו לומר אתה חונן אע"ג שלא אמר רק אתה כיון שגם תיבת אתה לא שייך לתפלה זו וגם כוונתו היה לשל חול גומר אותה ברכה של אתה חונן ומתחיל ישמח אבל אם ידע שהוא שבת ושלא בכוונה התחיל תיבת אתה יאמר ישמח משה דלא גרע מאילו התפלל בשחרית אתה קדשת דיצא (סי׳ רס"ח) :

ג טעה והחליף תפלת שבת זו בזו כגון שהתפלל בערבית ישמח משה וכיוצא בו אם נזכר

באמצע פוסק ומתחיל בתפלה הראויה ואם סיים הברכה מקדש השבת יצא חוץ ממוסף שאם התפלל תפלה אחרת ולא הזכיר מוסף דלא יצא (שם) :

ד טעה והתפלל במוסף תפלת שחרית צריך לחזור כיון שלא הזכיר מוסף אבל אם הזכיר מוסף אפי' התפלל כל תפלת חול רק שאמר בה ונעשה לפניך חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף יצא בין בר"ח ושבת ויו"ט (מה שהקשה המ"א סי' תפ"ז י"ל דלא ז' נלי ולא י"ח משא"כ הכא) (א) ונ"ל דאם טעה ולא הזכיר של מוסף בקדושת היום אזי יאמר בעבודה כשיאמר והשב את העבודה יאמר ונעשה לפניך בתמידי היום ובקרבן מוסף דכיון שא"צ לקבוע ברכה בפ"ע אע"ג דלכתחלה צריך להזכיר בקדושת היום מ"מ בדיעבד שסיים הברכה א"צ להזור אלא יזכיר בעבודה וצ"ע אבל אם נזכר קודם שעקר רגליו צריך לחזור לקדושת היום (כדמשמע ביר שלמי שהביא הרא"ש בפ' מי שמתו דדוקא בעבודה) ויזכיר מוספין במקומו כדאיתא לעיל כלל כ"ד סי' י"ג ואם נזכר קודם שהתחיל רצה יאמר ונעשה לפניך קרבן מוסף כדין בכל הדברים שחייב להזור קודם שהתחיל בברכה אומרה (שם) :

ה טעה והתפלל מוסף קודם לשחרית יתפלל אח"כ שחרית ותפלה ראשונה יחשב במקום מוסף (רפ"ו במ"א שם ונ"ל הטעם שסברי התמידין אין מעכבין המוספין) :

ו טעה והתפלל של חול בשבת או ביו"ט אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו מתחיל בקדושת היום וא"צ לחזור לראש ונ"ל דאפי' נזכר קודם מודים לא מהני שיאמר יעלה ויבא ויזכיר קדושת היום דלכתחלה צ"ל ברכה לקדושת היום ומ"מ בדיעבד שהזכיר קדושת היום בעבודה יצא כיון דמן הדין גם בשבת ויו"ט ראוי לי"ח אלא דלא אטרחוהו רבנן ולכן בדיעבד יצא (סי' רס"ח) :

ז בימות החמה טעה והתפלל של חול בשבת והזכיר גשם ובברכת השנים הזכיר ג"ב גשם ולאחר שסיים הברכה נזכר שהוא שבת חוזר לראש וא"צ להזכיר עכשיו הברכות של של חול שהתפלל וכן אם לא הזכיר משיב הרוח אלא שבברכת השנים הזכיר טל ומטר אם לא סיים ברכת השנים וא"כ כיון שהתחיל הברכה צ"ל כתיקונה ומתחיל ברך עלינו ומסיים והוזר לשל שבת אבל אם כבר סיים הברכה א"צ לחזור לתחלת הברכה דכיון דאין דינו כאלו הוא באמצע ברכה וא"כ אדרבה הוי כאילו לא התחיל לגמרי ולכן מתחיל בשל שבת (כנ"ל דלא כמו שראיתי בב"ה בסי' קי"ז סק"ז בשם הלק"ט ע"ד) :

ח אם נסתפק אם התפלל של שבת או יו"ט חוזר לראש דמסתמא אמר כמו שהוא רגיל ונ"ל דבר"ה ויו"כ אם יודע שאמר ובכן תן ומסתפק אם סיים המלך הקדוש א"צ לחזור דמסתמא אמר כשיגרא דלישנא :

ט ביו"ט אם טעה וסיים מקדש השבת והזר בו תכ"ד וסיים מקדש ישראל והזמנים יצא אפי' לא היה סבור שהוא יו"ט (סי' תפ"ז במ"א) :

י יו"ט שחל בשבת מסיים מקדש השבת וישראל והזמנים ואם חתם מקדש ישראל והשבת והזמנים או שלא התם בשל שבת אלא רק מקדש ישראל והזמנים אע"ג שהזכיר של שבת באמצע או שלא התם רק מקדש השבת לבד או אפי' שאמר מקדש השבת וישראל ולא אמר והזמנים כ"ז לפ"ה מיקרי שינוי מטבע בברכה וצריך לחזור ואם לא עקר רגליו חוזר לאתה בחרתנו ואם עקר רגליו חוזר לראש (ב) (סי' תפ"ז) ול"נ דא"צ לחזור דכל ברכה שמזכיר

נשמת אדם

(א) במ"א סי' רס"א ס"ק ט' כתב . דאם התפלל תפלת שחרית במקום מוסף חוזר . וכ"כ בא"ר ובאמת מה שהביא המ"א מ"ש הש"ע .הל' י"א דלק"מ שהמה פעמים אינו כן בש"ע . שאם מצא איזה דין באיזה פוסק כותב בשם י"א אף שאין חולק בזה כידוע הרבה פעמים . ואמנם בגר"א כתב דתליא בפלוגתא דלרא"ש סוף ר"ה דפליג על ר"ת בהא דאמרינן כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב א"צ . דר"ת מפרש דקאי על . לכיות אבל אם דילג פסוקי מוספין הוזר . וכתב הרא"ש דעשה עיקר טפל . אלא כפירש"י דקאי על פסוקי מוספין . וא"כ לרא"ש אף אם לא הזכיר כלל מוספין יצא . ולפ"ז להאורה הו"ל כדין כל ספק ברכות דקיי"ל להקל . ואמנם צ"ע דהמעיין ברא"ש שם יראה שכתב להדיא דוקא פסוקי מוספין . אבל לכ"ע אם לא הזכיר כלל ונעשה לפניך מוספין כהלכתן לא יצא . שהרי לר"ת אפי' אם לא הזכיר הפסוקים צריך לחזור . והיך נעשה מחלוקת מהיפך להיפך . א"ו דלכ"ע צריך להזכיר עכ"פ ונעשה לפניך כו' . וכן משמע ברא"ש פ' מי שמתו . והביאו המ"א שם סעיף ו' וכן הרמב"ם בסוף ה' התפלות כתב . נהגו העם להזכיר פסוקי מוספין . משמע דוקא הפסוקים תלוי במנהג . אבל להזכיר עכ"פ ונעשה לפניך כ"ע מודים ולאו במנהגא תליא. ובאמת הוא נפלא ממני . למה תקנו אנכה"ג שחרית ומנחה דנ"כ נגד תמידין תקנו ול"צ להזכיר ובמוסף מזכירין עכ"פ ונעשה לפניך ואפשר משום דבכל מוסף יש קרבנות הרבה. ואע"ג דמוספין אין מעכבין זא"ז כדאי' ברמב"ם פ"ח מה' תמידין . היינו באין להם אלא קרבן א'. אבל אם מצאו באמצע היום עוד א' ודאי דחייבין להקריב . וא"כ אפשר י"ל דה"נ דהתה תפלה נחשבת לקרבן אחד . משא"כ מוסף וא"כ אף כשהתפלל שחרית במקום מוסף ונחשב לקרבן א' מ"מ צריך להתפלל מוסף עוד לתשלום שאר הקרבנות. ואף שזו סברא בלא ראיה . מ"מ עכ"פ נ"ל דאין ספק דצריך לחזור ולהתפלל מוסף . ועוד ראיה דאי איתא דאפי' לא הזכיר כלל מוספין יצא . א"כ קשה הא דכתב בסי' ק"ח סעיף ו' דאין תשלומין למוספין משום דעבר זמנו . הו"ל להתפלל ג"כ של חול כמו דלא התפלל מנחה בשבת אע"כ משום דצריך להזכיר מוספין:

(ב) יום טוב שחל להיות בשבת וסיים מקדש ישראל והזמנים כתב הפ"ח בשם הכה"ג דיצא וכ"כ בא"ז והפ"ח חלק עליו . וכן נ"ל ראיה דהא בביצה י"ז אמרי' דלב"ש מסיים מקדש השבת רבי אומר אף חותם בשל יו"ט ומדקאמר אף ש"מ דשבת עיקר. וכי היכי דלב"ש שם דאמר שבת בפ"ע ודאי דחוזר. וא"כ

שמזכיר בה ב׳ דברים וסיים באחד מהן בין שחתם במה שהוא עיקר הברכה ובין שחתם במה שכלל בה יצא :

יא אם מסופק אם חתם גם בשל שבת נ״ל דלכ״ע א״צ לחזור (דהא יש אומרים דאפילו בודאי א״צ להזור עי׳ פ״ח שם וגם המ״א כתב דבמקדש ישראל לבד יצא ואע״ג דלא נראה דבריו להלכה עי׳ א״ר מ״מ בספק יש להקל וכ״ש לפי מה שכתבתי בנ״א) (סי׳ ג׳) :

יב ר״ח וחוה״מ שחל בשבת ולא חתם במוסף אלא מקדש השבת יצא לכ״ע דכיון דאינו קובע ברכה לעצמה בערבית ושחרית ומנחה לא המיר כולי האי (פ״ת שם) (ג) :

יג טעה והזכיר מאורע שאר ימים בתפלה אם בשוגג אינו חוזר ואם במזיד דינו כמפסיק בדברים בטלים (לעיל כלל כ״ה סי׳ י״א) (ד) ואם נזכר באמצע ברכה כגון שהתפלל של שבת ביו״ט וכיוצא בו פוסק אפי׳ באמצע ברכה ואם סיים תפלתו חוזר לראש :

יד טעה בערבית של שבת ולא הזכיר בה משיב הרוח וכיוצא בו או אפי׳ לא התפלל כלל ומכוין כשאומר הש״ץ ברכה א׳ מעין שבע מראש ועד סוף מלה במלה יצא משום דת״ע רשות הקילו בה ואח״כ יאמר עושה שלום ופוסע ג׳ פסיעות ודוקא עם הש״ץ אבל לכתחלה אסור להתפלל ביחיד ברכה אחת מעין ז׳ ובדיעבד צ״ע אם יצא (סי׳ רס״ח) ושבת ויו״ט כיון שהש״ץ אינו מזכיר של יו״ט צריך לחזור ולהתפלל (א״ר שם) (ה):

טו טעה בשמע״צ ואמר את חג הסוכות הזה נ״ל דאם כבר עקר רגליו אינו חוזר (ו) :

טז טעה במוספין והזכיר של יום אחר וכן בסוכות שאמר ביום א׳ דחוה״מ מה שאינו שייך כלל לאותו יום כגון שאמר ביום הרביעי אם לא סיים הברכה יתחיל מפ׳ הקרבנות ואם סיים הברכה א״צ לחזור (דהא אפי׳ לא אמר הפסוקים של קרבנות רק שאמר ונעשה לפניך קרבנות המוספין יצא ומה שהזכיר של יום אחר הוי כדין בסעיף י״ג) :

יז טעה בר״ה ולא אמר ובכן תן כיון שסיים כדין יצא דלא נזכר בגמ׳ ואם סיים בא״י מקדש ישראל ויום הזכרון ולא אמר מלך על כל הארץ נ״ל דא״צ לחזור ובמוסף שאומר פסוקי

מלכיות

נשמת אדם

וא״כ ה״ה לרבי אליבא דב״ה משמע דחוזר . ולפי מה שכתבתי סי׳ ז׳ בשם הירושלמי דהיכא דמזכיר בברכה א׳ ב׳ דברים צריך להזכיר בחתימה שתיהם אפ״ה אם לא סיים אלא בא׳ אפי׳ לא סיים אלא במה שכולל אפ״ה יצא · וא״כ ה״נ בין שחותם בשבת לבד ובין שחתם ישראל והזמנים יצא . ואם חתם מקדש ישראל והשבת והזמנים כתב הפ״ח שם דחוזר . וכן משמע שם בגמ׳ דתני תנא מקדש ישראל והשבת והזמנים וא״ר הלכה כרבי וכדמתרגם רבינא דחותם מקדש השבת וישראל והזמנים · ולכאורה משמע דאף בדיעבד פליגי דהוי שינוי מטבע ומיהו אינו מוכרח דבספ״ק דברכות אמרי׳ והלכתא המלך הקדוש ומחלוקת הפוסקים אם דוקא לכתחלה ע״ש בתר״י וברשב״א . ואף דשם קיי״ל אפי׳ בדיעבד היינו מדאמר יצא מוכח דרבה ס״ל אפי׳ בדיעבד לא יצא וצ״ע :

(ג) **צ״ע** דבסוף מסכת ביצה כתב ריטב״א וז״ל . וצריך שיאמר סמוך לחתימה מעין החתימה ותוקי ר״ח להם קבעת בא״י מקדש השבת וישראל ור״ח ואם לא אמרם חוזר לראש . וצ״ל דגרע טפי אם חתם בר״ח ולא אמר סמוך לחתימה . אבל אם אינו חותם בה אינו חוזר · ומה שכתב המ״א שם דמשמע מסעיף ג׳ דאפי׳ חתם בשל יו״ט יצא אם הזכיר של שבת ביעלה ויבא צ״ע דנ״ל דלא נתכוין הש״ע כלל לדין זה · ועי׳ בב״י בשם א״ח וז״ל כתב בא״ח אם שכח לומר אתה בחרתנו ואמר יעלה ויבא יצא ואפי׳ בשבת ויו״ט אם הזכיר בו של שבת ויו״ט יצא עכ״ל · וס״ל למ״א דהרבותא שכתב ואפי׳ בשבת ויו״ט . היינו דאף שלא סיים בשבת . ובאמת נ״ל דכוונת א״ח דמדינא מתחיל באתה בחרתנו ומזכיר בו קדושת היום כדאיתא בביצה י״ז מתחיל בשל שבת כו׳ · ופירש״י אתה בחרתנו וע״ז כתב דאפי׳ לא אמר אתה בחרתנו והתחיל יעלה ויבא לא מבעיא ביו״ט דילא דהא יעלה ויבא נתקן להזכיר בו של יו״ט · אלא אפי׳ בשבת דל״ש כלל להזכיר קדושת שבת ביעלה ויבא . וכמש״כ הלבוש הטעם דדוקא בר״ח ויו״ט כתיב לזכרון כמש״כ וביום שמחתכם כו׳ והיו לכם לזכרון כו׳ . משא״כ שבת שלא נכתב שם . וכמש״כ המ״א בסי׳ תפ״ז אפ״ה אם התחיל יעלה ויבא והזכיר בו שבת וסיים כדין יצא . וזה נ״ל באמת בכוונת הא״ח וכן משמע בלבוש וא״כ אין ראיה כלל :

גם מה שכתב המ״א דאם חתם מקדש ישראל יצא בתפלה . צ״ע דהרי בפסחים קי״ז אמרי׳ דהדר ביה רבא והלכה

כשני דפומבדיתא . וכא דאיתא בגמרא מקדש ישראל ע׳ א״ר וב״ה כוונתי לדעתו :

(ד) **טעה** והזכיר מאורע שאר ימים עיין בביאורי הגר״א שהביא ראיה לט״ז מברכות כ״א דאר״י אר״ש היה עומד בתפלה ונזכר כו׳ פוסק אפי׳ באמצע ברכה ופריך איני והא אר״נ כו׳ הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת כו׳ א״ל גומר אותה ברכה ומשני הכי השתא התם גברא בר חיובא הכא הא לאו . מזה מוכיח דכיון דלאו בר חיובא הוי הפסק . ול״נ דאדרבה משם ראיה לש״ע . דאל״כ קשה לש״ד דש״ס דתפלת חול בשבת אינו שייך כלל לשבת א״כ קשה אדמקשה מיניה לר״י דאמר פוסק באמצע ברכה תקשי לנפשיה דא״כ צריך לחזור לראש כדעת הט״ז . אלא ע״כ דלא מיקרי הפסק לחזור לראש וכ״ש צריך לפסוק באמצע ברכה דלא יסא כמחליף תפלת שבת זו בזו ומ״מ דברי הט״ז אמת דדמי ממש לשח בתפלה :

(ה) **עיין** בא״ר בשם ש״ל ותניא שכתב בשם הגאונים דדוקא כשאמר מלה במלה עם הש״ץ . וגם דברי הל״ח והמ״א לא הבנתי כלל . דהא מדברי הגאונים שכתב הטור וכ״כ בש״מ משמע דוקא בדיעבד אם כיון יצא . וכיון דמיירי בדיעבד איך שייך לומר בזה וטוב נאומרה עם הש״ץ דמשמע דמתיר אף לכתחלה . ובר תמה הטור על עיקר הדין כיון דתקינו רבנן ז׳ איך יצא במעין ז׳ . והב״י כתב ג״כ שתמיהת הטור היא תמיה קיימת אלא שכתב אחר שת״ע רשות הקילו . וכיון שכתב בא״ר שהמנהיג והאבודרה״ם כתבו בשם תשובת הגאונים דאפי׳ בדיעבד לא יצא . וא״כ דיינו שנקל בדיעבד אבל מנ״ל לומר שלכתחלה יסמוך ע״ז כיון דאפי׳ הגאונים שבטור לא כתבו רק בדיעבד ודברי ל״ח ומ״א צ״ע :

(ו) **דהא** בודאי אם לא אמר רק ותתן לנו מועדים לשמחה וסיים הברכה יצא וא״כ לא גרע מהזכיר מאורעה שאר ימים בתפלה דאין צריך לחזור בשוגג ועוד די״ל דאף דשמיני חג בפ״ע לענין פז״ר קש״ב והיינו ברכה בפ״ע כפירש״י דאומרים את יום חג השמיני היינו לכתחלה אבל בדיעבד אין מחזירין אותו דהא יתובי יתבינן בסוכה רק דלא להוי כתרתי דסתרי לא מברכינן אסוכה . י״ל היינו לכתחלה אבל לא שיצטרך לחזור ואינו דומה למש״כ תוס׳ דאם א״ר עקר גרע טפי היינו בברכה קצרה אבי׳ יא בארוכה :

נ״ע

ה

מלכיות צ"ע (ז) ונ"ל דא"צ לחזור:

יח יו"ט שחל להיות במוצ"ש אומר באתה בחרתנו ותודיענו ואם לא אמר אין מחזירין אותו:

כלל כט דין חזרת הש"ץ (סי' קכ"ד) ודין מי שראוי למנותו לש"ץ (סי' נ"ג):

א הש"ץ חוזר התפלה וצריכין הכל לשמוע ולענות אמן על כל ברכה וברכה ואם אין ט' שומעים ועונין הרי כל הברכות שמברך הם לבטלה ועונשן גדול מאוד ולכן צריך כל אדם לשתוק ואפי' ללמוד אסור בשעת חזרת הש"ץ וי"א שמחויבים לעמוד בשעת חזרת הש"ץ ואם יש רק ט' השומעים וא' מהם ישן יש ליזהר להקיצו כדי שישמע וה"ה כשמתפלל ימתין עד שיסיים ובדיעבד אם א"א מצטרף ודוקא א' (סי' נ"ה):

ב צריך לעמוד במקומו כדי הילוך ד"א קודם שיחזור למקומו ואח"כ יחזור וצ"ל אדני שפתי תפתח אבל יהיו לרצון אינו חייב לאומרו שהרי יאמר בקדיש תתקבל צלותהון אבל הנכון שיאמרנו:

ג כל מקום שיחיד חוזר ומתפלל מחמת טעות בתפלה גם ש"ץ חוזר בתפלת החזרה חוץ מאם שכח יעלה ויבא בר"ח שחרית אין מחזירים אותו אם כבר סיים כל התפלה ואם נזכר קודם שסיים יתחיל רצה וה"ה בשחרית של שבת ויו"ט ודוקא בשחרית שיש ב' דברים א' שהרי יתפלל מוסף ויזכיר בו קדושת היום ועוד שהוא טורח הצבור אבל בשאר תפלות לעולם חוזר (סי' קכ"ו):

ד ואם טעה בתפלה שהתפלל בלחש אם טעה בג' ראשונות חוזר כמו יחיד ובשאר הברכות אפי' בג' אחרונות אינו חוזר מפני טורח צבור אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם ואפי' בג' ראשונות אם לא נזכר עד שסיים תפלתו א"צ להזור (סי' קכ"ו) והסומך על הטור אפי' בג' ראשונות ואינו חוזר לא הפסיד (א"ר שם):

ה בתענ"צ הש"ץ אומר בין גואל ישראל ובין רפאנו עננו ומסיים העונה בעת צרה כצ"ל (לפי מ"ש שכלנו פים כו ס"ג תיבות) ואם שכח והתחיל רפאנו ונזכר קודם שחתם ברכת רפאנו אומר עננו ואח"כ רפאנו ואם לא נזכר עד שאמר בא"י אף שלא אמר עדיין רופא חולי אסור לאומרו עוד אלא יאמר עננו בשומע תפלה כיחיד ויחתום בא"י שומע תפלה (א"ר בשם אחרונים דלא כמ"א ואם שכח גם בש"ת או אחר שסיים המברך את עמו ישראל בשלום יאמר עננו בחתימת ברכה העונה בעת צרה ואם אמר עננו קודם רצה נא צריך לחזור ולאומרה אחר רצה נא סס"י קי"ט) דאסור לשנות הסדר שתיקנו חז"ל):

ו ש"ץ שנחלש באמצע תפלה ולא יכול לגומרה יעמוד אחר במקומו ומתחיל מתחילת ברכה שטעה זה אם באמצעות ואם היה בג"ר מתחיל לראש ובג"א מתחיל רצה ולכן בר"ה ויו"כ שלפעמים נחלש הש"ץ באמצע הפיוטים ועומד אחר תחתיו צריך ליזהר שיתחיל העומד מתחילת ברכה מאתה בחרתנו ולא יחזור לומר הפיוטים ואם בג"ר או אחרונות דינו כמו שכתבתי (ח) (סי' קכ"ו) ואם נשתתק בברכת יוצר אם אחר שענו הקהל קדוש בברכה אחרת

נשמת אדם

(ז) צ"ע בדיעבד מה דינו דלא מצינו נוסח זה בגמרא אלא שהם אמרו בבינה י"ז דמסיים בקדושת היום. ואפשר דאפי' במוסף ר"ה אלא מלכיות בקדושת היום י"ל דיצא אף דלא סיים מלך עכ"ה. מדאמרינן בר"ה וכולל מלכיות בקדושת השם וכ"ע בקדושת היום. משמע שהעיקר הוא שיאמר פסוקי מלכיות. ואמר כן נמי אמרו לפני מלכיות זכרונות משמע דהעיקר הפסוקים · דהא משמע דעיקר הם הפסוקים דאסמכינהו בגמרא אקרא · וכן יל"ד קצת דהא דלמ"ד לעולם מסיים כאל הקדוש ולקצת פוסקים אפי' לכתחלה עיין ברא"ש ורש"י. וא"כ קשה לריב"נ דס"ל דכולל מלכיות עם קדושת השם והרי לא יסיים במלך. ואף דמצינו התימה לזכרונות ושופרות כדאיתא ב..ענית פ"ב ואומר תותמיכן. מ"מ במלכות י"ל דלא תקנו חכמים במלכות כיון שאינה ברכה בפ"ע אלא שכולל בקדושת השם או בקדושת היום. וא"כ י"ל דה"ה לר"ע שכולל בקדושת היום מ"מ אינו מסיים במלך. ואף דלכתחלה בודאי מסיים מ"מ בדיעבד י"ע במוסף. ובירושלמי על מתני' סדר ברכות כו' איתא וז"ל א"ר"א בכל מקום עבר והזכיר אדיר במלוכה לא יצא חוץ מן האל הקדוש של ר"ה ולבד במוסף ואתיא כריב"ן עכ"ל. ונראה כמ"ש כמפרש דבודאי בברכת קדושת השם חייב לסיים מעין ברכתו · דהיינו או האל הקדוש או המלך הקדוש ואמר דאם סיים בא"י אדיר המלוכה ולא אמר קדוש לא יצא אלא דבמוסף אם סיים אדיר המלוכה יצא. דהיינו אליבא דריב"נ שאומר מלכיות בקדושת השם וא"כ עכ"פ הוא מעין ברכת מלכיות · מוכח מזה שאם הברכה היא כולה מג' דברים וסיים מעין א' יצא. וא"כ ה"ה לדידן שאומרים מלכיות בקדושת היום אם סיים באחד מהם דהיינו שסיים בקדושת היום בלבד אע"ג שלא חתם במלכיות יצא שהרי גם בקדושת השם צריך לסיים מענין הברכה ואפ"ה אינו מעכב. וכ"ש הוא ומה בקדושת השם שעיקר הברכה הוא קדוש אפ"ה כיון שסיים במה שכלל לבד יצא. כ"ש בנ"ד שעיקר הברכה הוא קדושת היום כ"ש דיצא:

(ח) לפי מה שכתבתי כלל ה' בנ"א סי' ד' דהא דאמרינן ג"ר וג"א נחשבים כאחד הוא דוקא כשטעה בסוף הברכה משא"כ באמצע ברכה לא הוי בה דין חוזר כלל ע"ש בשם ריטב"א. ולפ"ז צ"ע בש"ץ שנשתתק או שנתעלף באמצע ברכה של ג"ר או ג' אחרונות היכן מתחיל זה שעומד · שהרי נשתתק דומה לטעות כדאיתא בגדית בב"י סי' ק"ט בטעי איסתיק באופנים ע"ש. וא"כ היה נראה דאם טעה באמצע ברכה של ג"ר או ג"א א"צ לחזור לאבות או לעבודה אלא לתחלת אותה ברכה. כגון שנשתתק בגבורות יתחיל מאתה גבור. ולפ"ז היה נראה שאם כבר סיים מחיה מתים ועוסק בפיוטים בין ברכה לברכה א"צ לחזור כלל. דבשלמא אם אמר טעות באמצע הברכה כגון שאמר משיב הרוח וכיוצא בו שפיר אמרינן כיון שכבר סיים הברכה וכיון שאמרה שלא כדין צריך לחזור לראש התפלה דנחשבים כאחד. משא"כ בנתעלף שאמר הברכה כהוגן אלא שבאה שאירע כן באמצע לא אפשר שיאמר השני רק חצי ברכה ולכך צריך להתחיל מתחלה. משא"כ כשסיים הברכה ליתא חילוק זה. אלא דבש"ע בסי' קכ"ו כתב דאם טועה בג"ר

בג"ר

אהרת דמי (סי' נ"ט) ומתחיל השני לאל ברוך כו' ונ"ל דדין זה הוא במקום שהש"ץ מוציא הציבור אבל לדידן א"צ :

ז ש"ץ שהוא כהן ובאמצע התפל' נודע שמת א' בבתים הסמוכים אם אפשר לסתום הפתחים וההלונות של בהכ"נ או של בית שהמת שם ואעפ"י שיש עוד טומאה דרבנן (עיין בחכמת אדם כלל קכ"ט סימן ס') א"צ להודיע להש"ץ עד שיגמור תפלתו (ועיין בי"ד סי' שע"ג) אבל אם א"א ליזהר בזה צריך לצאת אפי' באמצע תפלה (מדברי הש"ך בי"ד סי' שע"ב משמע לכאורה דהבתים שפתוחים לאהל המת אין בו אלא איסור דרבנן וכבר השיג ע"ז המ"א בסי' במ"ב ס"ק ב' דאם יש חור טפח לכ"ע הוי דאורייתא ע"ש שהאריך בראיות ברורות ובדאי' בש"ס וברמב"ם . ול"נ שגם הש"ך לא כיון לזה ע"ש רק שהלשון אינו מדוקדק ודלא כמ"ר בסי' קכ"ו שנמשך אחר הש"ך) :

ח ש"ץ צריך שיהיה הגון ואיזה הגון שיהא ריקן מעבירות ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו ושיהיה עניו ומרוצה לעם שיסכימו לתפלה ויש לו נעימה שמושך הלב וקולו ערב ורגיל לקרות תורה נביאים וכתובים וזה בשאר ימות השנה (ט"ז) אבל בתענית צבור צריך עוד שיהיה רגיל כדי שלא יטעה ומטופל בבנים קטנים ואין לו עושר ויש לו יגיעה בשדה שמתוך כך יתפלל בלב שלם . ולא יהיה בבניו וב"ב וכל קרוביו והנלוים אליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקן מן עבירות וטוב שיהיה ג"כ זקן ממש (תקע"ט) וראוי לש"ץ שיהיו בגדיו ארוכים שלא יראו רגליו ויכנס לבהכ"נ ראשון ויצא אחרון וראוי להדר אחר צדיק בן צדיק כי אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו' וראוי שלא יהיה בו מום :

ט אם אין מוציאין מי שיהיו בו כל מדות האלו יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ומע"ט . ואם יש כאן עם הארץ וקולו נעים והעם חפצים בו ובן י"ג שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים הקטן הוא קודם (שם) :

י אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו ואעפ"י שלא נתמלא זקנו כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו כשר . הלכך בן כ' שנה אעפ"י שאין לו זקן ממנין אותו או אפי' רק בן י"ח שנים ויש לו זקן מעט כשר (שם) וכ"ז מפני כבוד הצבור ואפי' אם רצו הצבור למחול על כבודם אין ראוי לעשות כן לכתחלה ובתענית לא מהני נתמלא זקנו רק שיהיה לו זקן ממש (שם במ"א) . ודוקא להיות ש"ץ קבוע או לעתים ידועים אבל באקראי משהגיע לי"ג שנים יכול לירד לפני התיבה ואפי' אם מינוהו הקהל שיהיה הוא מוכן להתפלל באם שלא יהיה החזן בבהכ"נ אין איסור כלל שהרי אפשר שלא יבוא לידי כך ואם אין שם מי שיודע להיות ש"ץ כ"א בן י"ג שנה ויום אחד מוטב להיות הוא ש"ץ משיתבטלו לשמוע קדושה וקדיש (ט"ז שם) אבל פחות מי"ג שנים אין לירד לפני התיבה כלל אפי' להתפלל ערבית ואפי' יגיע ביום השבת לכלל י"ג שנים אם מתפללין ערבית מבעוד יום דהא עדיין לא נכנס לכלל י"ג שנים עד הערב אבל כשמתפללין בלילה מותר כיון שמתחיל היום שנולד בו שזה נקרא כבר בן י"ג שנה ויום אחד . ויש מקומות שמקילין בזה אפי' קודם י"ג שנים להתפלל ערבית כיון שאין מחזירין התפלה וא"א קדושה :

יא כל אלו הדברים היינו שלא למנותו לכתחלה אבל אין מעבירין אותו מפני זה וכשיוצא עליו שם רע עתה והוא קלא דלא פסיק (עיין באה"ע סי' י"א מה נקרא קלא דל"פ) אפי' יחיד יכול למחות להעבירו . וכל שכבר העבירוהו ועמד כך ימים ושנים בהסכמת הקהל ורוצים למנותו הוי עכשיו כתחלת קבלה ואפי' המיעוט יכולין למחות (שם) :

יב מי שעבר עבירה בשוגג כגון שהרג נפש בשגגה והזר בתשובה מותר להיות ש"ץ דלא מקרי אין פרקו נאה אלא דוקא שהיה מועד לעשות דברים שאינן מהוגנים אבל מי שבא לידו שגגת מעשה ומתהרט ה"ז צדיק גמור לכל דבר. ואם עשה במזיד ועשה תשובה מחלוקת בין הפוסקים אם זה נקרא פרקו נאה ורמ"א כ' דפסול ואם עבר באונס לכ"ע מותר (שם) :

יג ש"ץ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו שקולו ערב ה"ז מגונה . ואם מחמת ששמח בלבו שנותן הודאה להש"י תבא עליו ברכה רק שיתפלל בכובד ראש ויעמוד באימה וביראה ומ"מ כל שמאריך בתפלתו לא טוב עושה מפני טורח הצבור (שם) וכ"ש החזנים המנגנים ומאריכים בנגונים עליהם נאמר נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה (שם) :

נשמת אדם

פותח

בג"ר וג"א מתחיל בראש ג"ר וג"א • ושם מיירי ג"כ כעין נשתתק שהרי כ'שא"י לחזור למקומו. כ"מ מהר"ם שכ' ונכלל וע"כ צ"ל דכיון דנחשבים כאחד צריך שיאמרנה דוקא אדם א' ולפ"ז אין שנתעלף באמצע או בין ברכה לברכה בג"ר מתחיל בראש ובג"א מתחיל רצה . אך צ"ע שהרי כתב הגמ"יי בפרק ט"ו מהל"ת והביאו הב"י בסי' קכ"ו וכ"כ בש"ע סי' קכ"ח סעיף כ' שהמקרא יאמר שים שלום . הרי להדיא דא"צ להתחיל רצה . א"ל דשאני התם דמיירי שהמקרא כוון לתפלת הש"ץ שמתחלה ועד סוף כדאיתא שם בש"ע . והכא מיירי במי שלא כוון לכך . ולכן צריך להתחיל בראש ג"ר וג"א . ולפ"ז צ"ע על הב"י בסי' קכ"ו שכתב דלהגמ"יי הא דאמרינן דבאמצעיות חוזר לתחלת אותה ברכה הוא דוקא בכוון לתפלת הש"ץ דאל"כ אפילו באמצעיות חוזר לראש וז"א דדוקא בג"א ס"ל להגמ"יי ובג"ר ע"כ כ"ע מודים דאיך יאמר זה שים שלום לבד שהוא חצי ברכה כיון שנחשבות כא'. משא"כ באמצעיו' שכל א' ברכה בפ"ע. ולכן אפי' לא כוון לכך חוזר להתחיל מתחילת אותה הברכה

יד פוחח והוא מי שבגדו קרוע וזרועותיו מגולים לא ירד לפני התיבה. סומא או גר מותרים לירד לפני התיבה:

טו ש"ץ קבוע יורד לפני התיבה ולא ימתין עד שיאמרו לו אבל שאינו קבוע יסרב מעט אבל לא יותר מדאי אלא פעם ראשונה מסרב ופעם ב' מכין עצמו כמי שרוצה לעמוד ובפעם ג' ירד ואם האומר לו הוא אדם גדול אינו מסרב לו כלל דאין מסרבין לגדול (סס):

טז אם טעה ש"ץ וצריכים להעמיד אחר תחתיו אותו שמעמידין תחתיו לא יסרב (סס):

יז אין מסלקין החזן מאומנותו אלא א"כ נמצא בו פסול ואפילו נשבע שלא ילך עוד בדרכים אלו עד שישוב בתשובה שלימה. אבל אין מסלקין אותו משום רנון בעלמא כגון שיצא עליו שם שנתפס עם זונה ומ"מ יש להושיב ב"ד על כך אבל אם באו עדים בזה מעבירין אותו. וש"ץ שהוא שוחט לא יתפלל בבגדים הצואין ומכורחין ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת התפלה מעבירין אותו וטוב שיחליף בגדיו תמיד כשהולך בין הבריות שלא יהיה בכלל המשניאים. וש"ץ המנבל פיו או שמרנן בשירי עגבים ממחין בידו ואם אינו שומע מעבירין אותו וש"ץ שקבלוהו כל ימי חייו שהזקין ורוצ' למנות בנו לסייעו לפרקים אע"פ שאין קול בנו ערב בקולו אם ממלא מקומו בשאר דברים בנו קודם לכל אדם ובלבד שלא יהיה קולו משונה ואין הציבור יכולין למחות בידו דמסתמא ע"ד כן קבלוהו שאם לפעמי' לא יוכל להתפלל שימנה אחר תחתיו וא"כ בנו קודם שבכל המנויים בניהם קודמין חוץ מחכם הממונה להרביץ תורה או לדין (סס):

יח אפי' יחיד יכול לעכב ולומר איני רוצה שפלוני יהיה חזן **אם** לא שכבר הסכים עליו מתחלה וכן הדין בכל המנוים אבל אם קבלו לזמן ונשלם הזמן לא מקרי הסכים עליו ועכשיו הוי קבלה חדשה ועכשיו הולכים אחר רוב פורעי מס אפי' אם פס לי קורבה ביניהם ויש מקומות שממנין י"א או י"ג אנשים והכל לפי מנהג המקום והמ"א כתב דהא דיחיד יכול למחות זה דוקא בזמניהם שהיה הש"ץ מוציא הרבים ידי חובתו בתפלתו דאין נעשה שליחו בע"כ משא"כ עתה שכולם בקיאים רק הש"ץ הוא לפיוטים אע"פ שאומר קדיש וברכו אין כ"כ קפידא. ואפי' למ"ד יחיד יכול למחות אבל אם בא בטענו' פסול אין יכול למחו' דיש לפגמו (סס):

כלל ל דין קדיש וברכו ומודים ודין צירוף ואם יצאו מקצתן ופריסת שמע:

א תקנו אנשי כנה"ג לומר בב"י קדיש וקדושה וסמכו על פסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל וכל דבר שבקדושה אין פחות מי' ולכן א"א קדיש וקדושה וברכו בפחות מי' גדולים ואפי' בשעת הדחק אסור לצרף קטן וכן לענין קריאת התורה (א"ר) • וחרש המדבר ואינו שומע **או** שומע ואינו מדבר הן כפקחין ומצטרפים ובלבד שיבין מה שעונים אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר ה"ה כשוטה וקטן (ג"ס וכפ"ת סס) וצריכין שיהיו כולם במקום א' והעומד בתוך הפתח ממקום סגירת הדלת ולחוץ הוי כחוץ ואינו מצטרף ואם מכנים ראשו ורובו לפנים מצטרף ׳ מהם וה"ה אם עומד אפי' אהורי בהכ"נ כיון שמכנים ראשו ורובו לפנים מצטרף (כ"כ כנ"י ולף סכ' בסס א"ה דמרלה פנים להוד מכני וכמס"כ בס"ע ל"ל דכוונתו ג"כ סמכניס רלסו ורובו לפס דל:"כ ק:ס מ"ס מהלר גדולה ססרי גס סס רוליס זה ו לע"כ ד.קא כסמכניס רלסו ורובו) ולכן כשיש בית ולפנים הימנו חדר **אם** אינו פרוץ במילואו המתפלל שם הוי כאלו מתפלל ביחידי ובתשובת רדב"ז סי' תר"ג מצאתי שכתב שזה דוקא לענין צירוף אבל שיהיה כמתפלל עם הצבור **אם** אין לחדר פתח אחר רק דווקא דרך הבית הגדול חשוב כמתפלל עם הצבור אבל לענין לענות קדיש וקדושה קי"ל דאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת ואם מפסיק טינוף או ע"א י"א דאסור לענות ונ"ל דאיש"ר וקדושה יענה דהוי רק פסוקים אבל ברכו לא יענה (סי' נ"ס):

ב כל דבר שדינו ביו"ד כתפלה וקריאת התורה ונשיאת כפים וקדיש וברכו והתחילו בי' ויצאו מקצתן גומרין אותו ענין אע"פ שלא נשארו י' אבל לא מתחילין מה שהוא ענין אחר ומ"מ היוצא עושה עבירה ועליו נאמר ועוזבי ה' יכלו אא"כ נשארו עשרה. ולפיכך אם התחילו יוצר אור בי' וקודם שהתחיל הש"ץ תפלה בקול רם יצאו מקצתן לא יתחיל שהוא ענין בפ"ע אבל אם כבר התחיל אפי' רק באבות יגמור כל התפלה וגם הקדיש שלאחר ובא לציון דשייך לתפלה שהרי אומרים תתקבל צלותהון כו' אבל אין קורין בתורה שהוא ענין בפ"ע (סי' נ"ס) ואם התחילו לקרות בי' ויצאו יגמרו הקריאה אבל לא יוסיפו מז' קרואים ואין אומרים מפטיר שהוא ענין בפ"ע (א"ר רס"י קכ"ח) ונ"ל דג"כ אין הכהנים נ"כ שהוא ענין בפ"ע **ואם** התחילו הכהנים בנ"כ ויצאו יגמרו אבל הקדיש שאחר עלינו אין אומרים שאינו אלא מנהג ובערבית אם התחילו ברכו בי' יאמר הקדיש שלאחר ק"ש דשייך לק"ש וברכותיה דהכל שייך לברכו אבל לא קדיש שאחר התפלה ואפילו שהתחילו כבר התפלה בי' שהרי מותר להתחיל אף בלא י' (סי' נ"ס וע"ס בט"ז בסס נ"ח) ונ"ל דה"ה אם אמרו פסוקי דזמרה

וישתבח ויצאו לא יאמרו קדיש ופשיטא ברכו שהוא ענין בפ"ע. כללו של דבר לעולם לא יגמרו או יאמרו קדיש אלא על דבר שהיה צריך להתחיל דוקא בי' ואם יש עשרה ביחד רק שאחד מהם מתפלל ש"ע או שהוא ישן מצטרף עמהם:

ג אם התפללו כאו"א ביחיד ואח"כ נזדמנו יחד אסור לומר קדיש וקדושה שכבר פרה מהם חיוב זה ולכן צריך ליזהר מה שנוהגין לפרוס על שמע ולומר קדיש וברכו שיהיה עכ"פ אחד שלא התפלל עדין דאל"כ איך יאמר ברכו ואין א' שיברך אבל אם יש א' שצריך להתפלל אזי נוהגין לפרוס על שמע אפי' מי שכבר התפלל אבל יותר טוב שזה שצריך להתפלל יפרוס ע"ש (ס"ט) ובערבית אין נוהגין לפרוס על שמע כיון שא"א רק ברכו לבד בלא קדיש. ויש נוהגין גם בערבית לפרוס על שמע לבד מערבית דשבת ויו"ט אין פורסין על שמע דמסתמא הכל באים קודם ברכו. גם בשבת ויו"ט בשחרית ובו' וה' בשחרית אין לפרוס ע"ש שישמעו מן העולים בתורה. ולענין אם מקצתן כבר קראו בתורה עיין לקמן בדין קריאת התורה:

ד כשיאמר החזן קדיש לא יאמר פסוק ועתה יגדל ומכ"ש במקום שאסור להפסיק ויענה איש"ר כו' עד יתברך בכל כחו ר"ל בכל כוונתו ובכל איבריו ר"ל שיאמרנה בכל לב ונפש ולא רק כמוציא בשפתיו ולבו בל עמו וגם לא יענה בקול גדול שלא יגביה קולו יותר מהאומר קדיש כמ"ש דאין העונה אמן רשאי להגביה קולו יותר מהמברך (ה"ר). ומטעם זה יש להזהיר להקורא בס"ת שעונה אמן בקול שלא יגביה קולו יותר מהמברך ויכוין לשמוע מש"ץ עד דאמירן בעלמא ואז יענה אמן (נ"ו):

ה בקדיש חייב לכרוע ה' פעמים א' כשיאמר יתגדל ויתקדש ב' כשיאמר איש"ר ג' כשיאמר יתברך ד' כשאומר שמיה דקוב"ה ה' כשאומר ואמרו אמן. והגר"א בביאוריו סי' נ"ו סק"י כתב שאין לכרוע כלל בקדיש ע"ש ועוד נהגו לכרוע ולפסוע ג' פסיעות ואח"כ אומר עושה שלום כמו אחר י"ח (שם). ויש לומר דקודשא ולנוה באתנחתא ואח"כ בריך הוא לעילא כו' (י"א בשם הר"מ) ובביאורי הגר"א סק"ח הכריע שיש לומר דקוב"ה ולנוה באתנחתא ואח"כ לעילא כו':

ו מצוה יותר לענות איש"ר מקדושה וברכו ואם יש ב' בתי כנסיות ילך ויענה קו ושה דשם ישמע גם קדיש שאחר התפלה ואסור להפסיק באיש"ר כששומע קדושה ולהיפוך צ"ע (מ"א ר ס נ"ו):

ז אסור לומר קדיש רק אחר פסוקים או תפלה או לימוד (סי' נ"ד) ודוקא כשהיו י' בשעת אמירת הפסוקים והלימוד אבל אם לא היו שם י' אעפ"י שאח"כ באו י' אסור לאומרו עד שיאמרו עכ"פ ג' פסוקים (מ"א סי' רל"ד וסי' ס"ט וכ"כ א"ר סי' נ"ס וסי' תקפ"א בשם כל בו דלא כט"ז בסי' נ"ס) ואסור לומר ב' קדישים זה אחר זה אם לא בהפסקת מזמור אבל ב' ב"א מותרים לומר קדיש ביחד ובשם שאסור להרבות בברכות כך אסור להרבות בקדישים וא"א קדיש דרבנן כ"א על תורה שבע"פ ולא אחר פסוקים ולכן אומרים אגדה דר"ח בן עקשיא כו' ואפי' ב' הלומדים אומרים קדיש כשיש י' ואפי' מי שלא למד מותר לומר כמו בפריסת שמע (סי' ס"ט):

ח כשיאמר הש"ץ ברכו עונין אחריו ברוך ה' כו' ואם לא שמע מהש"ץ ברכו רק שמע מהקהל שעונים עונה אחריהם אמן ואחר שעונים הצבור ברוך כו' לעולם ועד יענה הש"ץ נ"כ ברוך כו' ולא יענה אמן אחר הצבור שאומרים ברוך כו' לע"ו וכן הצבור אין עונים אמן אחר שסיים הש"ץ ברוך כו' לע"ו ועיין כלל י"ח סי' ה' (נ"ו):

ט ישמע מהש"ץ נקדש עד קדוש כו' ואז יענה קק"ק ואח"כ ישמע מהש"ץ לעומתם וכשמסיים יאמרו עונה ברוך כו' ואח"כ יאמר הש"ץ ובדברי כו' עד לאמר ואז יענה ימלוך כן הוא המנהג הנכון וכן נהג הגר"א אך לא נוהגין כן ולא יחטוף לענות מקודם שסיים הש"ץ ויגביה עצמו מעט למעלה וגם יסתכל מעט למעלה בשעה שאומרים קדושה (קכ"ה):

י כשיגיע הש"ץ למודים חייבין הכל לשחות עמו כמו בהשתחויות שבי"ח ואומרים מודים דרבנן והוא מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' כו' וכשיאמר ה' יזקיף עצמו ומסיים בלא שם רק ברוך אל ההודאות וכשיאמר ברוך ישחה ג"כ ונ"ל דכשאומר אל יזקוף (ועיין מביאורי סגר"א) וי"א כל הנוסח בשחיה (קכ"ז):

יא יש ליזהר שיכוין לומר קדושה שביוצר וקדושה של ובא לציון בצבור די"א דאסור לומר ביחיד (נ"ט):

יב הבא לבהכ"נ או שסיים תפלתו והצבור עונין איש"ר או קק"ק כל זמן שלא סיימו מותר לענות עמהם רק לא יאמר תיבת אמן כי אסור לומר אמן רק תיכף אחר שסיים הברכה או הקדיש אלא יתחיל יהא שמיה כו' ועיין כלל ו' סימן ד' (סי' קכ"ד):

כלל לא דין קריאת ס"ת וכבוד ס"ת וספרים :

א קריאת התורה בצבור הוא מתקנת משה רבינו ע"ה ותקנת עזרא (סי' קל"ה) חוץ מקריאת פ' זכור שהוא דאורייתא ולכן בני הכפרים צריכים לקבץ עשרה או לבוא לעיר לשמוע פ' זכור ובשעת הדחק יש לסמוך על מה שישמע בפורים פ' ויבא עמלק (מ"א סי' תרפ"ה) :

ב אסור לצאת בשעה שקורין בתורה אלא בין גברא לגברא אם צריך הרבה אבל לדבר אסור אפילו בין גברא לגברא ואפי' להורות או לפרש איזה דבר אסור ואפי' בשעת קריאת ההפטרה אסור דכתיב ובפתחו עמדו כל העם ר"ל ששתקו (סי' קמ"ו) :

ג מותר לישב בשעת קריאה אפי' העומדין על הבימה כיון שהס"ת מונחת במקומה ומ"מ בשעה שהמברך אומר ברכו שהוא דבר שבקדושה ראוי לעמוד . ובשעה שמגביהין אותה ומכ"ש כשנושאין אותה מחויבין לעמוד עד שתגיע למקומה ואעפ"י שאינו רואה אותה ויש מחמירין לעמוד בשעת הקריאה וכן עשה מהר"ם . ועיין בביאורי הגר"א סי' קמ"ו סק"ט (שם) :

ד אסור לאחוז ס"ת ערום בידים אם לא ע"י בגד המפסיק :

ה הקורא בתורה צריך לקרות עם המקרא מלה במלה בלחש ולא יקראו שנים אלא או שיקרא העולה והש"ץ ישתוק או להיפוך דתרי קלא לא משתמעי ומ"מ צריך העולה לקרו' עם הש"ץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה אלא שיקרא בנחת שלא ישמיע לאזניו . ומ"מ אם משמיע לאזניו ליכא למיחש דהא גם בתפלה תקנו בלחש ואפ"ה משמיע לאזנו ה"נ כן . ואם אין שם מי שבקי בקריאה ומעמידין א' מי שמקרא לקורא לא יאמרו שניהם בבת אחת אלא לאחר שנגמר המקרא המלה יאמר הקורא . וכבר נתבאר לעיל כלל ב' ס"ד שאם עלה לס"ת במקום שאסור להפסיק אזי לא יקרא עם המקרא רק ישמע ממנו (סי' קמ"א) :

ו הקורא וכן החזן הקורא צריכין לעמוד ואפי' לסמוך עצמו בשעה שקורא בתורה אסור . ואם הוא בעל בשר מותר לסמוך מעט ובדיעבד שקרא מיושב יצא :

ז נוהגין שהגבאי או הקונה מצות עומד אצל ס"ת וזה נקרא סגן כדי שיהיו ג' היינו שהסגן כביכול במקום הש"י שהוא מצווה לקרות לכל מי שירצה והקורא במקום משה . והעולה הוא המקבל במקום כל ישראל (שם) :

ח אין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה הברכה מפי המברך ואין הקורא רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הצבור ואפי' יש מאריכין באמן שהרי צריכין כולם לשמוע (שם) :

ט העולה למגדל עולה בפתח שהוא לו דרך קצרה ממקומו וירד מהמגדל בדרך אחר שהיא לו דרך ארוכה ואם ב' הדרכים שוים עולה בפתח שהיא לו דרך ימין וירד בפתח שכנגדו וכן הדין בחזן כשמוליך הס"ת (שם) :

י הקורא בתורה צריך לאחוז בידו העמודים של ס"ת ולא ילך משם עד שיעמוד שם זה שקוראין אחריו (שם) . והמנהג להמתין עד שיתחיל השני הברכה ומפני שבהליכה לא יכול לשמוע הברכה נוהגים המדקדקים להמתין עד שיסיים השני הברכה אחרונה :

יא צ"ע אם כולם שמעו קריאת התורה ויש איזה ב"א שלא שמעו אם מותר לקרות עוד הפעם בשבילם . ול"ד לפריסת שמע בסי' ס"ט דהתם כל יחיד מחויב אותה ברכה אבל הכא החיוב רק שישמע קריאת התורה וחכמים תקנו שיברך משום כבוד הצבור וי"ל דלא תיקנו אלא כשכל הצבור חייבין בקריאה אבל לא בשביל יחיד וצ"ע :

יב קודם הברכה פותח ורואה מאיזה מקום יקרא ומברך בעת שהס"ת פתוחה ברכה אשר בחר בנו וכדי שלא יאמרו הברכות כתובות בתורה יעצים עיניו אבל לא יהפוך פניו לצד אחר ואם טעה והתחיל ואמר אשר נתן אם נזכר עד שלא סיים הברכה יאמר אשר בחר ואם כבר סיים כל הברכה יברך לאחריה אשר בחר כו' ואחר הקריאה גוללו וכותמו ומברך וא"צ לכסות בסודר רק בעת שאומרים קדיש אחר הקריאה וצריך שיברך בקול רם כדי שישמעו ויענו והמברך בלחש ולא שמעו קרוב להיות ברכתו לבטלה (סימן קל"ט) :

יג הגולל ס"ת יעמידנו על התפר שמא יקרע מחמת ההודיק שמהדק ולא יקרע אלא התפר ומי שנותנין לו להגביה הס"ת וגם לגלול אם אי אפשר לעשות שניהם יגביה שהוא עיקר הגולל ויתן לאחר לגלול אבל אם נתנו לו להושיט המעילים ולגלול יגלול ויתן לאחר להושיט (סי' קמ"ז) :

יד המפטיר לא יתחיל בברכות עד שנגמר הגולל כדי שלא יהיה הגולל טרוד לשמוע הברכות (שם) :

טו כשמתפללין בבית אסור להביא לשם ס"ת לקרות בו אבל אם יחדו לו מקום אפי' רק ליום א' מותר ואם הוא אדם חשוב או חולה יש מתירין בכל ענין . וי"א דוקא אדם חשוב וחולה או מותר ובפ' זכור יש להקל אפי' אינו חשוב או חולה (סי' קל"ה) ונ"ל דאפשר גם בפ' פרה כן (עיין מ"א סי' תרפ"ה) :

טז ביום שיש בו ב' ס"ת מנהגנו להוציאם כא' אבל לא יפתח השניה ולא יסירו המפה עד שיגללו הראשונה (דברי כמ"א בסי' קמ"ז ס"ק י"א עיין בכלל ס"ת בג"א סי' ג' שדבריו צ"ע) ואין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו הב' על השלחן ומניחין אותה קודם קדיש וביום שיש בו ג' ס"ת מניחין שלשתם כדי שיאמרו קדיש על כולם (סי' קמ"ז) ולא נהגו כן רק שיאמרו הקדיש בשעה ששתיהם מונחות על השלחן:

יז מ"ע מה"ת לקדש את הכהנים כדכתיב וקדשתו וקבלו הז"ל שר"ל לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליתן לו מנה יפה ראשון (כן פי' כרא"ש בנדרים) ומ"מ אם רצה הכהן לחלוק כבוד למי שגדול ממנו הרשות בידו (סי' ר"א) אבל לענין לקרות בתורה בבהכ"נ תקנו הז"ל שאין הכהן יכול למחול אלא דוקא כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל כדי שלא יבוא הדבר לידי מחלוקת שכ"א יאמר אני גדול ואקרא ראשון (סי' קל"ח) ואמנם זה שייך דוקא בבהכ"נ דמסתמא יש שם רבים ולכן אפי' במקום מנין מצומצם ג"כ לא פלוג רבנן ובסעודה דמסתמא ליכא רבים ולכן אפי' יש שם רבים בסעודות מילה וחתונה לא פלוג רבנן ויכול הכהן למחול על כבודו ואע"ג דאם כהן נושא גרושה וביוצא בו חייבין הב"ד לכופו ש"ה דמחלל קדושתו אבל דברים שלא ניתן לכהן אלא משום כבודו בידו למחול על כבודו (פ' בט"ז סי' קכ"ח ס"ק ל"ט ומ"א שם וים"ש גיטין פ"ה סי' כ"ב). ומטעם זה מותר להשתמש בכהן אם מוחל ע"ז סס"י קכ"ח. ועיר שכולה כהנים אם יש ישראל א' ביניהם אותו ישראל קורא ראשון מפני דרכי שלום ואם יש ג"כ לוי קורא כסדרן כהן לוי ישראל ואח"כ שאר הכהנים ואם אין שם ישראל כדי סיפוקם או שאין שם ישראל כלל קורא כהן אחר כהן וה"ה בעיר שכולה לוים (ועיין בש"ע סי' קל"ה בסעיף י"ב בט"ז ומ"א):

יח ומטעם זה מפני המחלוקת לכן המנהג הפשוט שאפי' כהן ע"ה קודם לקרות לפני חכם גדול ישראל ואפי' אינו יודע לקרות כלל אין מדקדקין בכך ואע"ג שארז"ל כל ת"ח שמקדים לו כהן ע"ה חייב מיתה שמבזה התורה היינו בימיהם אבל בזמנינו כיון שכן המנהג אין כאן ביזוי (סי' קל"ה) וז"ל יש"ש גיטין סי' כ"א כל י"ש יזהר שלא יהיה סגן לקרות לכהן ע"ה לפני ת"ח אם יכול לקרות נמי כהן חבר. וכהן בעל עבירות או שהוא רשע מפורסם נראה פשוט אף לאותן דס"ל שעולה לדוכן מ"מ אין ראוי להקדימו ולקרותו בתורה קודם ת"ח ואין ח"ה גדול מזה אלא במקום סכנה עכ"ל:

יט אם ס"ת פתוחה והכהן קורא שמע או ברכותיה במקום שאסור להפסיק לכתחלה אין לקרותו וקורין ישראל במקומו ואין ממתינין עד שיסיים מפני כבוד הצבור דכיון שאינו רשאי להפסיק אין כאן פגם דהכל יודעים שהוא מפני שאסור להפסיק ובדיעבד אם קראוהו המנהג שמפסיק מפני המחלוקת. ומ"מ לא יקרא אם החזן רק שישמע ממנו ואפי' שהה כדי לגמור את כולה מתחיל ממקום שפסק כדלעיל כלל ה' סי' י"ב ומכ"ש שלא יפסיק לומר לחזן למי שבירך (סי' ס"ו במ"א ס"ק ת') אבל אם עומד בפסוקי דזמרה מותר לקרותו ואם עומד בתפלה אפי' קראוהו אסור לעלות וכן תענית בה"ב וביוצא בו שקורין ויחל אם אין הכהן מתענה ילך הכהן מבהכ"נ ומ מ אם אינו רוצה לצאת וכן בכל דבר שמנהג לקנות במעות כגון מי שיקרא ראשון בהתחלת התורה בראשית כיון שכבר נתקן מנהג זה לכבוד התורה אם אין הכהן רוצה לצאת קורין ישראל במקומו (סי' קל"ה) ודוקא בתענית בה"ב דידוע דיש הרבה שאינן מתענין א"כ ליכא פגמא ונ"ל בתעניתים הכתובים שהכל מתענים ואירע שהכהן מהמת חולי אינו מתענה יש בו משום פגם וצריך לקרות הכהן כנ"ל (וכן משמע מדברי סב"י בסי' קל"ה וסכיאו במ"א בסי' תקס"ו ס"ק ט') ואפי' בבה"ב דוקא במנחה אבל בשחרית כיון שבלא"ה קורין בתורה אע"פ שקורין ויחל אין לחוש ומ"מ בדיעבד אם קראוהו לעלות יעלה אפי' במנחה (סי' תקס"ו במ"א בשם סב ת ס"ק ת' ומש"כ בט"ז שם שיש חשש ברכה לבטלה נ"ל דליתא דהברכה סוא משום כבוד הצבור) אם היה הכהן אבל ואין שם כהן אחר מותר לקרותו בשבת דהוי מילי דפרהסיא ומ"מ טוב יותר שיצא מבהכ"נ (קל"ה):

כ אם כבר התחיל הישראל לברך וכבר אמר בא"י הוי התחלה ולכן אע"פ שבא כהן א"צ הישראל להפסיק אבל אם אמר רק ברכו לא הוי התחלה ומ"מ כדי שלא יתבייש הישראל יעמוד שם בתיבה עד שישלימו כהן ולוי ואז יקרא וכן אם היו כהן ולוי בבהכ"נ וקרא הכהן שני במקום לוי שסבור שאין שם לוי אם כבר התחיל בא"י אינו מפסיק (שם):

כא נוהגין שאין קורין כהן או לוי למנין ז' אפילו על ידי הפסק ישראל אבל אחר שנשלם המנין יכולים לקרות כהן או לוי ובמדינתינו אין נוהגין לקרות אלא לאחרון או מפטיר אבל בתענית לא יעלה למפטיר שהוא ממנין הקרואים אא"כ אין שם ישראל היודע להפטיר ומותר לקרות כהן אחר כהן לאחרון ולמפטיר ובמקום דחק ולצורך קורין כהן אחר כהן בהפסק ישראל ואומר החזן אעפ"י שהוא כהן וכן בלוי אחר לוי ע"י הפסק ישראל ומ"מ אין

מנהגנו כן ובי״ט אם קראו כהן חמישי יעמוד שם ויהיה המפטיר חמישי והוא מפטיר ואם א״א כיון שעלה לא ירד (שם א״ר):

כב אם קרא החזן כהן או לוי ואינו שם לא יקרא אחר בשם אלא יעלה מעצמו משום שלא יאמרו שהכהן הוא פגום וכ״מ לבן של הכהן מותר לקרותו בשמו דאין כאן פגם דאם האב פגום א״כ גם הבן אינו כהן אבל לאביו של זה לא יקרא בשם דיש פגם די״ל שהאב נשא חללה וא״כ הבן אינו כהן (מ״א ס״ק י״ח) ואם מתפלל מותר לקרות אחר דהכל רואין שהוא משום שעומד בתפלה (שם):

כג הקורא בתורה ונשתתק העומד יתחיל ממקום שהתחיל הראשון אפי׳ לא שהה כדי לגמור כולה (כנ״ל נמ״א סק״כ) דאם יתחיל במקום שפסק ולא יברך א״כ פסוקים הראשונים נתברכו לפניהם ולא לאחריהם והאחרונים נתברכו לאחריהם ולא לפניהם ואפילו בזמה״ז שהש״ץ קורא דינא הכי דמה שהש״ץ קורא חשוב כאלו העולה קורא. ודוקא שנשתתק אבל קרא מקצת פסוקים ודבר אפי׳ דברי חול לא הוי הפסק וא״צ לחזור ולברך (ק״ד):

כד אין קורין בתורה פחות מי׳ פסוקים דהיינו ב׳ קורין ג׳ ג׳ וא׳ קורא ד׳ חוץ מפ׳ ויבא עמלק בפורים שא״ן בו אלא ט פסוקים דא״א בענין אחר ולכן כ״א קורא ג״פ ובדיעבד בשאר ימות השנה אם קראו רק ט פסוקים יצאו דלא גרע דיעבד בשאר ימות השנה מלכתחלה בפורים אבל אם קראו פחות מט פסוקים כגון שקראו שנים ג׳ ג׳ והשלישי קרא רק ב׳ פסוקים צריך השלישי להזור ולברך לפניה ולקרות ד פסוק ם ומברך לאחריה דכל שקרא פחות מג״פ הוי ברכתו לבטלה ואינו נחשב לקריאה כלל ומ״מ בחול ומנחה בשבת דאסור להוסיף על מנין הקרואים לא יקרא אחר אותן הפסוקים אלא זה שקרא פחות הוא יקרא ואם הכהן או הלוי קרא פחות מג״פ צריך זה שקרא ב״פ לחזור ולקרות מפסוק שקרא תחלה ויקרא כסדר י״פ וצ״ע (א) ואם קרא השני או הג פסוק א׳ למפרע כיון שעכ״פ קרא ג׳ פסוק ם אעפ״י שבין הכל לא קראו רק ח׳ פסוקים יצא כמו בר ח (קל״א):

כה אם קראו בין כולם י׳ פסוקים אלא שדלגו פסוק אחר באמצע בחול ובמנחה בשבת דאין קפידא רק שיקרא י״פ א״צ להזור אבל בשבת דע״כ צריך להשלים כל הסדר ולכן אם דילג אפי׳ תיבה א׳ (מ״א סי׳ רפ״ב) אפי׳ כבר השלים מנין הקרואים ואפי׳ כבר התפלל מוסף צריך לחזור ולקרות אותו פסוק שדילג ושנים עמו ויברך לפניה ולאחריה ובשבת א״צ שיקרא זה שקרא תחלה בטעות כיון דמותר להוסיף על מנין הקרואים (סי׳ קל״ז):

כו פרשיות המועדים דינם כמו מנחה בשבת שהרי כבר קראו הפרשיות בשבתות שלהן ואפי׳ בקרבנות המוספין שקורין למפטיר או בחוה״מ סוכות אם דילג פסוק א׳ דינו הכי אבל אם טעה במוספין ולא קרא כלל או שביום א דחוה״מ קרא ביום ב׳ לבד או ביום ב׳ קרא ביום ג׳ לבד וביוצא בו די״ל דשמא היום יום ג׳ או ד׳ צריך להזור ולקרות בברכה (שם מ״א) ובפרשת פרה אם לא סיים כל הפרשה כמו שתיקנו אם כבר גלל הס״ת נמצא שהסיח דעתו מלקרות עוד הוזר ומברך לפניה ומתחיל מראש הפרשה אף מה שקרא כבר וגו׳ ומברך לאחריה אבל אם לא גלל רק שבירך באחרונה א״צ לברך לפניה כיון דברכה אחרונה היה בטעות לא הוי היסח הדעת (ט״ז וכן נ כ דלא כא ר עיין בסמוך):

כז הא דאמרינן דאם קרא ב׳ פסוקים צריך להזור ולברך לפניה ולאחריה היינו דוקא שנזכרו אחר שקראו כבר איש אחר או שגללו כבר הס״ת אבל אם עדיין לא קראו לאחר רק שבירך ב״א א״צ לברך לפניה אלא קורא פסוק אחד ומברך לאחריה (כ״כ סט ז ס ק ד׳ וכן נ״ל שהרי כתב המ״א בסי׳ קל״ל ס״ק ג׳ דאם טעה ובירך ב״א כיון שדעתו היה לשתות עוד מיד א״צ לברך בתחלה ה״ה הכא שהרי זה כשבירך תחלה דעתו היה נקרות כתיקון חכמים ג״פ אלא שזה סבור שכבר קרא ג״פ ודומה ממש לשם וכדנעיל סי׳ כ״ג ודלא כא״ר כן נ״ל) ואפילו אם כבר קראו אחר רק שלא התחיל לברך עדיין ונזכרו יקרא הראשון ואם לא קראו למפטיר נ״פ דינו כשאר קרואים (שם בא״ר):

לכתחלה

נשמת אדם

(א) **דבר** פשוט דאף דבסוף מגילה קיי״ל שצריך לקרות כסדרן היינו לאפוקי מדר״מ דאמר מקום שסיים בשבת קורין במנחה · אבל אם קרא אותן י״פ שלא על הסדר ואפשר אפי׳ למפרע יצא. ורא״ה כרים הקורא למפרע דאמרינן תנא וכן בכלל ובמגילה ובתפלה וכולהו ילפינן מקרא ומדלא השיב קריאת התורה משמע דיצא. וכן מוכח מסי׳ קל״ז והוא ממ״ש פ׳ י״א דאם קרא י״פ בלא פסיק כמדולג יצא. ובשבת קורא אותו המדולג אבל א״צ לחזור לקרות כסדר. ולפ״ז מש״כ גם במ״ש דאם לא קרא י״פ צריך לחזור ויקרא י׳ כראוי על שיטתו שאין מדלג. נ״ל כמו שכתב בא״ר דוקא אם כבר קרא ב יעבד י״פ ויצא כבר תקנת עזרא בג׳ גברי וי״פ. משא״כ דלא קרא י״פ ולא עשה כתקנה צריך לחזור וכיון שצריך להזור צריך לעשות כלכתחלה לקרות כסדר. וכנה מבריית׳ דמ״ם מוכח ע״כ דאם קרא ב׳ פסוקים צריך לחזור. דע״כ כיון שקראו פחות מי״פ. ע״כ צ״ל שקראו ט׳ ואז א״צ לחזור כדאיתא סי׳ קל״ז. וע״כ צ״ל דמיירי (שב׳ קראו ג׳ ג׳ או אחד ג׳ ואחד ד׳ ואחד ב׳) [שאחד קרא ג׳ וא׳ קרא ד׳ וא׳ ב׳] ואעפ״כ איתא התם דצריך לחזור. וכבר אני תמה על מהרי״ק שורש קע״ז שכתבו הב״י והט״ז שמסתפק בזה ולא הזכיר ממ״ש · ולפ״ז צ״ע כיון דבעינן שיקרא כסדר א״כ אם קרא הכהן ב׳ פסוקים ולוי וישראל קראו ח״פ דסע״ג שקראו י״פ מ״מ כיון דהשבינן לזה שקרא רק ב״פ כאינו ליתא א״כ צ״ע כיון שצריך לחזור ולהתחיל מראש הסדר ע״כ היינו דצריך לחזור צריך לחזור כסדר · וצ״ל דבעינן שיקרא כסדר דהיינו שהכהן יברך ויקרא כל הי׳ פסוקים כסדר:

כח לכתחלה לא יקרא בתורה השני מה שקרא כבר הראשון דלמה יברך השני עוד הפעם ואפילו אם ירצה להוסיף על מה שקרא ראשון ובדיעבד אם הוסיף השני אפי' רק ב"פ עולה מן המנין וא"ל אינו עולה מהמנין חוץ מבסוכות שקורין בפרי החג שקורא השני מה שקרא כבר. ובשמחת תורה שנוהגין לקרוא פרשה א' להרבה ב"א דהיינו בשביל שכ"א רוצה לזכות במצות התורה ביום השלמתה הוה ליה כאי אפשר בענין אחר (שם):

כט הקורא בתורה לא ישייר בפרשה פחות מג' פסוקים (פרשה היינו פתוחה או סתומה אבל לא מה שהעולם קורין פרשה דהיינו מה שלישי וכולא טעות גמור) משום היוצאין שמא יצא אחד מבהכ"נ ויאמר שהעולה אחריו לא יקרא אלא ב"פ הנשארים וכן לא יסיים עם הראשון ב"פ אחר הפרשה דאז יתחיל השני ב"פ סמוך לפרשה ושמא יכנוס א' בבהכ"נ ויאמר שזה שקרא לפניו לא קרא אלא ב"פ ואפי' המפטיר לא יתחיל ב' פסוקים לאחר הפרשה כגון שיש פ' בסוף של ה' פסוקים אלא יקרא כולה ומ"מ בדיעבד אם כבר בירך ב"א א"צ לחזור ולקרות וגם הקורא אחריו אין צריך לקרות למפרע דדוקא לכתחלה חששו משום הנכנסין והיוצאין אבל לא בדיעבד אבל אם קרא אותו שלפני אהרון עד ב' פסוקים צריך האחרון להתחיל פ' א' למפרע דא"א לקרות ממה שאינו מענינו של יום (מ"א סי' קל"ח וכ"כ א"ר) ומ"מ פ' שאינו רק ב"פ מותר לשייר בתחל' ולהפסיק שם ותמיד יתחיל ויסיים בדבר טוב ולא בדבר רע. וטובות או רעות עובדי כו"ם לא מקרי טובה או רעה בדבר זה ולא יסיים במי שעשה מעשה רע וכן מי שהוא עיור או פכח וביוצא בו לא יקראנו לאותו פרשה שלא יתבייש:

ל בירך על התורה והזכירוהו שלא הראו לו פ' היום בין שכבר התחיל לקרות או לא אם הוא בפרשה אחרת לגמרי או אפי' באותו סדר אלא שצריך לגלול ממקום למקום צריך לחזור ולברך אבל אם פרשה זו הראויה לו לקרות ג"כ מגולה לפניו א"צ לחזור ולברך דדעתו על כל מה שמגולה (ט"ז) ונ"ל דכיון דדעתו על כל מה שמגולה לפניו ולכן אפילו הראו לו מסדר שבוע העבר כיון שגם מסדר של שבוע זו מגולה לפניו דכיון דדעתו על כל מה שמגולה א"צ לחזור ולברך (כן משמע מט"ז סי' קמ"ג ס"ק ד' שכ' שקראו לו פ' אחרת כו' והוצרך לגלול כו' משמע אפילו פ' אחרת לגמרי דוקא כשצריך לגלול) נ"ל דאם טעה ובירך על של חובת היום במוספין יקרא תחלה המוספין ואח"כ פ' היום (שערי בסי' תרפ"ד תמה בט"ז שם על רמ"א וכ"כ במ"א בסי' ק"מ) ובנידון דידן י"ל דגם רמ"א מודה דמאן יימר דזה דומה לתפילין ש"י ותפילין ש"ר:

לא כל תיבה שהיא קרי וכתיב הלמ"מ שהיא נכתבת כך ונקרית בענין אחר וכן הנקודות והטעמים הכל הוא הלכה למשה מסיני ולכן צריך שיהיה הקורא בקי בדקדוק הטעמים וכ"ש בנקודות ומכל מקום אם טעה בנגינות או בניקוד שאין הענין משתנה על ידי זה אין מחזירין אותו אבל אם משתנה הענין כגון חלב חלב יעשה אם ואם אהרן הרן מהזירין אותו ומ"מ אם אין באותו מקום מי שיודע לקרות בדין קורין ומברכין ומפטירין או שבקרא לו אחר (סימן קמ"ב עיין בטור וב"י בשם המדרש הקורא לאהרן הרן ול"ע שהתוס' בע"א ד' כ"ב ובסג"א בפ' במה אשה כתבו זה והתם קאי על הלומד בדרך לימוד אבל בקריאה שמברכין עליו מגלן ול"ע). ונ"ל דכ"ז דוקא כשלא בירך עדיין ברכה אחרונה או אפי כשבירך לענין שצריך הקורא לקרוא אותו פסוק עוד הפעם אבל כשכבר גמרו הקריאה להוציא ס"ת ולהזור ולברך נ"ל דא"צ (שערי הטור כ' דא"צ לחזור אפי' לאהרן הרן וכ"כ בב"ח והכי דלכתחילה מחזירין היינו אם אין כאן חשש ברכה אבל לחזור ולברך סמכינן על הטור):

לב אין קורין בתורה אלא כשהיא כתובה כתיקונה כדין ס"ת המבואר בהל' ס"ת. ואפילו כתובה כהלכתה ונמצא בה ג' טעיות אסור לקרות בה עד שיגיהנה כי היא מוחזקת במוטעה (י"ד סימן רע"ט) ונ"ל דה"ה בנמצא בה ג' אותיות נפסקים. ואם נקרעה בה יריעה כ"ז שלא תפרה אסור לקרות בה ואפי' לא נקרעה אלא תוך ב' שיטין ונ"ל דה"ה אפילו בשיטה א' ואם תפרה או שדבק עליה מטלית אפי' יותר מג' שיטין כשרה וכן אם היה נקב והניח עליו מטלית וכתב בקצת אות על המטלית ומקצתו על היריעה פסול (י"ד סי' רע"ט וש"ך כתב שם דלא כרמ"א שם) דבעינן תורת ה' תמימה ומ"מ נ"ל דוקא לכתהלה אין לקרות בה אבל אם באמצע הקריאה נמצא שנכתב על המטלית אין להוציא אחרת כיון שהט"ז מכשיר אפילו לכתחלה (עיין בי"ד). וכן אם נקרעו התפירות מן יריעה אחת שה"ז כאלו אינו אחת אא"כ נשאר שם ה' או ו' תפירות או רוב היריעה נשארת תפורה:

לג אם נמצא טעות בס"ת הכריעו האחרונים (עי' מ"א סי' קמ"ג וביאורי הגר"א) דבמקום שאין מנהג קבוע אם נמצא טעות באמצע הקריאה אפי' לא קרא עדיין ג"פ יקרא הטעות בע"פ (ואע"ג דדברים שבכתב אסור לאמרן בע"פ כיון שאינו אלא אות א' או תיבה א' שאין לו משמעות כלל נגדו לא מיקרי דברים) וישלים ג"פ ומברך באהרונה ומוציאין אחרת ומשלימין מנין הקרואים ואם הוא פחות מג' פסוקי סמוך לפרשה דאסור להפסיק או שהוא שלישי בחול או בר"ח ותה"מ רביעי דאסור להוסיף (ויו"ד הדברות ושירת הים וח' פסוקי' האחרונים שבתורה ע' א"ר) ישלים הפרשה בס"ת

הפסול ולא יוציא אחרת ויברך אחריו אבל בשבת האחרון כיון שמותר להוסיף מותר להפסי' שיקרא אחר בס"ת הכשר ואפי' היה אחרון כהן מותר לקרות אחריו כהן או ישראל (א"ר) אבל במקום שנקבע מנהג על פי רמ"א אזי אם קרא כבר ג' פסוקים או אפי' שהתחיל תיבה אחת בפסוק הג' ינמור אותו ויברך אחריו ואם הוא ב"פ סמוך לפרשה יקרא עד הפרשה אבל אם לא התחיל עדיין פסוק ג' יפסוק ולא יברך אחריו ומוציאין אחרת ואינו מברך לפניה ונומר קריאתו בס"ת הכשר אפי' לא נודע הטעות עד אחר שקראו אחר הטעות איזה פסוקים א"צ שיתחילו בשניה למפרע כי כל מה שקראו קודם שנודע הטעות יוצאין בדיעבד (מ"א) ואפילו נודע כבר שס"ת זו פסולה ושכחו והוציאו וקראו בה מה שקראו קראו ויוצאין (א"ר) ונ"ל דיש לנהוג כמש"כ הט"ז והמ"א דאם נמצא הטעות בשביעי לאחר שקרא ג"פ אזי ישלים הפרשה וגם הוא מפטיר ולא יאמר קדיש לאחר הז' אלא לאחר הפטרה ואם כבר אמרו קדיש אזי יקרא המפטיר ג"פ בס"ת הפסול ולא יברך על קריאת התורה אבל כשמוציאין ב' ס"ת ונמצא הטעות בשניה כיון דהוא חובת היום דינא כמו בכל קריאות ומוציאין ס"ת אחרת אם נמצא הטעות קודם שקרא ג"פ (עיין במ"א סי' קמ"ג ס"ק ד' ובסי' רפ"ב ס"ק ט"ז) ואם לאחר שקראו שבעה וכבר בירך באחרונה ועדיין לא קראו כל הסדרה ומצאו טעות באמצע הסדרה נ"ל דלכ"ע צריך להוציא אחרת שהרי ע"כ צריכין להשלים כל הסדרה ויקראו בשניה בברכה ויכולין להוסיף בשאר שבתות אם נמצא הטעות לאחר הברכה בתחילת הקריאה נ"ל דאין צריך לחזור ולברך (עיין יו"ד סי' רע"ט בט"ז):

לד הא דמוציאין אחרת דוקא שנמצא טעות גמור כגון רחבה במקום רחבו ירדנה ירדנו הוא והוא כשב כבש והמשתו חסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו אע"ג דנוכל לקרות כאילו כתיב ביו"ד כיון דדרשינן מיניה של חמשיות הרבה הוי כטעות גמור וכן מאן יבמי דצ"ל חסר יו"ד דדרשינן מיניה מדכתיב כאן חסר יו"ד ובפסוק וזרע אין לה כתיב מלא יו"ד לכן דרשינן עיין עליו וכן בכ"ד שס"ת נפסלה בה אבל משום חסרות ויתירות כגון אבתינו חסר וא"ו וכתב מלא וכיוצא בו א"צ להוציא אחרת דאין אנו בקיאין בלאו הכי כ"כ בחסירות ויתירות שאפשר שגם בספר שיוציאו יש בו מלא במקום חסר ואם חסר תיבה או אות שבודאי חסר כגון אבותינו ונחסר אחת מהאותיות או שנכתב ב' אותיות או תיבות שבודאי אחת מיותר הוי טעות (א"ר) ור"ם בתשובת נ"ב מ"ת כתב שנמצא אשר תקראו אותם שצ"ל אתם חסר וא"ו דדרשינן אפי' מזידין כו' א"צ להוציא אחרת משום דס"ת שלנו איננו בקיאין בחסר ויתור נמצא הוא הדין בכל אלו א"צ להוציא משום חסירות אא"כ נרגש במבטא כגון והנה תומים בבטנה שאם כ' מלא באל"ף צריך להוציא אחרת שנרגש במבטא מש"א כשכתב מלא יו"ד א"צ דאינו נרגש ואם כתב מגרשיהם במקום מגרשיהן או להיפך א"צ להוציא אחרת (מ"א בשם נ"ץ) והח"צ חולק ונ"ל כדבריו דדוקא בחסירות ויתירות אין בקיאין אבל אם חסר אפי' קוצו של יו"ד פסולה ונ"ל דפשיטא אם נכתב גרשם גרשן דפסול (כ' בא"ע בנ"מ) ונ"ל דלצ"צ ה"ה בגרשם בן לוי דלפעמים שכתב בנו"ן ולפעמים במ"ם אבל בגרשם בן משה נ"ל לכ"ע הוי טעות ואם אין כאן ס"ת אחרת ישלים ז' קרואים ונ"ל דאין להרבות ברכות במקום פלוגתא ויגמור כל הסדרה עם זה שנמצא הטעות באמצע קריאתו ויברך אחר גמר כל הסדרה ברכה אחרונה עכ"ל ואם חומש א' שלם בלא טעות כיון שאין אחרת אפילו לכתחלה מותר לקרות באותו חומש חובת היום אבל לא יוציאנה למנחה שאינה חובה כ"כ:

לה אם נדבקה אות לאות אם נשתנה צורת האות לגמרי צריך להוציא אחרת אבל אם לא נשתנה לגמרי בענין דמהני לגרור ביניהם בין שנדבקת בראשה או באמצעיתה או בסופה כיון שא"צ לעשות מעשה בגוף האות קי"ל כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ודינו כאלו היה כבר נגרר ואפי' בשבת שא"א לגרור מכח איסור שבת ומ"מ כיון שאינו מחמת הספר אלא איסור שבת רביע עליו א"צ להוציא אחרת (ט"ז בשם הב"ח בסי' ל"ב ומ"ש המ"א בסימן קמ"ג ומיהו דהרשב"א כו' כוונתו דלא היה לו לב"ח לכתוב דכדאי הוא הרשב"א אלא הטעם דלא קיי"ל כרשב"א בזה דלא מכשיר אלא בסופה כדאיתא בסי' ל"ב אבל סברא זו שכתב הרשב"א אתיא לכ"ע (ג) וביתור אות או תיבה צ"ע אם שייך גם

נשמת אדם

(ג) **נשאלתי** מהמופלג מו"ה בערל זלה"ה שהיה ב"ק בבהמ"ד חדש. מש"כ הב"ח דכשר דכל הראוי לבילה אין ענין זה לזה. דהרשב"א דכתב בנדבק למטה כשר אף שלא גרר רק דלכתחלה יגרור כתב שפיר דאף שלא גרר כשר. אבל לדידן דקיי"ל כל זמן שלא גרר פסול. וא"כ מה שייכות לזה לדר"ז. ועיינתי במנחות ק"ג ובמקומות המצויינים שם במסורת הש"ס. ובאמת אין דומה כלל לדר"ז וכ"כ בש"ע סי' ל"ב דבנדבק בין מראשה ובין בסופה פסול. אלא דס"ל דמותר לגרור דדוקא בכתיבה בעינן כסדרן אבל לא בגרירה. ולדברי הב"ח קשה דלמה פסול נימא כל הראוי לבילה. ונ"ל דיל"ד בדברי הב"ח שכתב כדאי הוא הרשב"א כו' ול"ל לומר כדאי הרשב"א והלא הלכה מרווחת בש"ס ופוסקים דכל הראוי לבילה כו'. אלא נ"ל שהב"ח מדייק מדברי הרשב"א שכתב בנדבק למטה כשר כיון שאין בא לגוררה מותר. וא"כ אפילו בלא גרירה כשר מדר"ז משמע הא בלא דר"ז הוא פסול וא"כ ג"כ קשה כיון דפסול היאך נאמר דר"ז דעיקר מילתא דר"ז הוא במנחות ס"א אין נבללין ופריך מאי הוי והתנן אם לא בלל כשר וע"ז משני ר"ז כל הראוי. אבל אין הטעם דאם לא בלל

גם בזה כל הראוי לבילה כו' ובנ"א כתבתי בשם א"ר דגם בזה אמרינן הראוי לבילה ונ"ל דמ"מ כיון דאינו אלא משום דכדאי הרשב"א לכן לא יקראו אלא ז' קרואים והז' יהיה מפטיר ומ"מ נ"ל דביתר אות דוקא ביתר אות מתחלת התיבה או בסופה כגון וויאמר וכיוצא דבזה שייך ראוי לבילה דבחול היה גורר האות אבל אם הוא באמצע תיבה כגון ויאאמר שאם היה מגרר האות היתה נחלקת התיבה ופסול בזה לא שייך ראוי לבילה. ונ"ל דאם נטף שעוה על אות או תיבה כיון דהעיקר דתיבה א' מותר לקרות בע"פ כשר וא"צ להוציא אחרת (דע"כ אין זה פסול בס"ת שהרי בתפילין כשר כדאיתא במ"א בסי' ל"ב ואי אי' ס"ל שלא כסדרן ואם כן ה"ה כל הראוי לבילה כו' ואיסור שבת רביע עלי' וע' בהל' שבת במלאכת מוחק בכ"א סי' ב') :

לו לאחר שגמרו הפרשה בשבת וי"ט אומרים קדיש ואח"כ קורין המפטיר אבל במנחת שבת ותענית צבור במנחה שמפטיר הוא ממנין הקרואים אין אומרים קדיש עד לאחר שהכניסו הס"ת בהיכל דבשלמא בשבת וי"ט דאומרין אחר המפטיר אשרי וא"כ הקדיש שלפני י"ח קאי על אשרי שלעולם צ"ל קדיש קודם שמונה עשרה אבל במנחת שבת ות"צ שאומרים אשרי קודם הקריאה וא"כ אין כאן הפסק וההפטרה שייך לקריאה ואינו הפסק לכן אומרים אחר מפטיר (סי' רפ"ב ורל"ג) ובמנחת שבת במקום שאין ס"ת אומרים אחר ובא לציון ואני תפלתי ואח"כ קדיש ומתפללין ש"ע :

לז סומא אע"ג די"א דאסור לקרות לתורה שהרי אסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב מ"מ כבר נהגו כאותן הפוסקי' דבזמה"ז שהש"ץ קורא מותר לקרותו' ומ"מ סומא ע"ה ראוי שלא לקרותו ומ"מ גם בזה אין מדקדקין דמסתמא יכול לקרות עם הש"ץ (קל"ט סעיף ג' במ"א) :

לח מי שהמיר אביו אם הוא גדול שכבר הורגל לקרותו בשם אביו יקראוהו בשם אביו ואם לא הורגל אזי יקראוהו בשם אבי אביו ושתוקי קורין בשם אבי אמו ויותר נכון לקרותו כמו שקורין לגר בן אברהם (שם) ויכולין לקרות ב' אחים זה אחר זה והבן אחר האב ואין מניחין אלא בשביל עין הרע. ונהגו שאם צריכין לקרות שניהם אין קורין השני בשמו אלא אומרים יעמוד מפטיר או ששי וכיוצא בו (קמ"א) :

לט קטן שהגיע לחינוך ויודע להתוך האותיות בטוב מנהגנו שאין קורין אותו אפי' לאחר שהשלימו מנין הקרואי' ואפי' אין שם כהן אלא קטן אין קורין אותו דמצות עשה וקדשתו אינו אלא בגדול אלא קורין אותו למפטיר ואפי' בד' פרשיות אבל להיות הוא מקרא אינו יכול עד שיביא ב' שערות (סי' רפ"ב במ"א) :

מ נוהגים לקרות שבעה ולגמור עמהם הפרשה וחוזר וקורא עם המפטיר מה שקרא השביעי ולפי שאין המפטיר ממנין העולים בשבת וי"ט ואינו קורא בתורה אלא מפני כבוד התורה ע"כ מפסיקים בקדיש בין קריאת השבעה למפטיר ובשבת ובי"ט מותר להוסיף ובחול דאסור להוסיף לפיכך המפטיר הוא השלישי ואם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שכבר עלו אם לא אמרו עדיין קדיש יפטיר מי שעלה בשביעי ולא יאמרו קדיש אחריו רק אחר ההפטרה. ואם כבר אמרו קדיש אזי זה שיעלה למפטיר צריך לחזור ולקרות בתורה ויברך בתחלה וסוף אבל כשיש מי שיודע להפטיר לא יפטיר מי שעלה כבר (רפ ג) ואם קראו למפטיר מי שאינו יודע יכול אחר לאומרה אבל לכתחילה אסור לעשות כן (רפ ד). ואמנם הגר"א הנהיג בקהילתנו לאחר שתיקן לכתוב נביאים וכתובים על קלף ובגלילה כס"ת ואם כן הוא מוציא כל הצבור בקריאת ס"ת. ולכן אפילו לכתחלה העולה הוא מברך בתורה ומברך ברכת הפטרה תחלה וסוף והקורא בס"ת הוא קורא ההפטרה :

מא אם טעו וסיימו הפרשה עם הששי ואמרו קדיש א"צ לקרות עוד אחר אלא יקרא עם המפטיר מה שקרא עם הששי דקי"ל מפטיר עולה למנין שבעה (רפ"ג) :

מב חייב (נהוג כבוד גדול בס"ת ומצוה ליחד לה מקום ולכבד המקום ההוא ולהדרו ביותר ולא ירוק כנגד ס"ת ולא יגלה ערותו ולא יפשוט רגלו ולא יחזיר אחוריו אא"כ גבוה ממנו י"ט אלא ישב לפניו בכובד ראש ובירא ופחד שהוא העד הנאמן על כל באי העולם ויכבדנו

נשמת אדם

כשר מחמת שראוי לבלול. אלא להיפך דמזה גמרינן במקום שאינו ראוי פסול ודוק ביבמות ק"ד ע"ב ברש"י ד"ה חליצתה פסולה. ובנדרים ע"ג ובכל המקומות דהדרכה דילפינן מהר"ז דכל שאינו ראוי מעכב · אבל זה שאינו מעכב הולכין לילף מקרא ולא מהני מה שראוי. ואם כן למה הולך הרשב"א להביא כאן דברי ר"ז. ולכן הוכיח הב"ח דלרשב"א ס"ל אפי' בכה"ג אמרינן כל הראוי ומכשרינן מש"ה למטה כיון שראוי לגרור · אע"ג דבלא"ה הוי פסול שהרי צריך להיות מוקף גויל. וא"כ לדידן דקיי"ל דלעולם פסול אע"ג דיכול לתקן ולגרור ול"א בזה כדר"ז מ"מ כדאי הוא הרשב"א לסמוך על סברא זו. כיון דלרוב הפוסקים אפילו בפסול ממש א"ל לסוגיא אחרת · וא"כ שפיר יש לסמוך על הב"ח והט"ז וכ"כ א"ר להכשיר · ובלבד שלא יהיה האות דבוק מראשה לסופה או שנשתנה צורת האות דבזה לא מהני גרירה דהוי חק תוכות. ולפ"ז צ"ע ביתר אות או תיבה אם שייך גם בזה לדרבי זירא. ומצאתי בא"ר סי' ל"ב סעיף כ' וז"ל כתב ע"ת דלדעת רשב"א דלעיל דכל הראוי לבילה כו' ה"ה הכא ביתירות כיון דראוי לתקן אין בו ברכה לבטלה מיהו היכא שיודע דיש בו יתירות צריך ליתקן ע"כ. וצ"ע עכ"ל. ונ"ל דזה דוקא בנדבקה אות ועכ"פ האות נכתב כתיקונו רק שצריך להפריד משא"כ בנפסק אות לא שייך לומר כל הראוי לבילה כיון שנתבטל רק צורת אות ודומה לנדבק אות שנשתנה צורת אות דפסול :

ויכבדנו כפי כחו (ג) (רמב"ם וש"ע י"ד סי' רפ"ב) ובשעה שמוציאין ומכניסין הס"ת מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללותה עד מקומה ובן המגביה והגולל ילכו ללותה:

מג בשאר ספרי' ראוי לו להחמיר שלא ישב בשוה להם ועכ"פ יהיה מונח על איזה דבר אבל בס"ת נ"ל דאפי' מונחת באה"ק והאה"ק עומד על ספסל אסור לישב על הספסל ועכ"פ בעי' גבוה ג"ט ואם הס"ת מונח על כלי אחר ולא על הספסל שיושב עליו צריך שתהיה גבוה ממנו טפח (דלא כש"ך בי"ד שכתב שהוא רק ממדת חסידות) (ד) ואסור להניח ספרים ע"ג קרקע ואפילו על המדרגה שלפני אה"ק. ומ"מ אם המקום דחוק מותר לישב בשוה עם ספרים בשעת הדחק:

מד אסור לתלות ס"ת אפי' בשעומדת באה"ק ותולה האה"ק אסור ונ"ל דאפילו כשהאה"ק מחובר

נשמת אדם

(ג) **זה** לשון רמב"ם והכ"מ לא הראה מקום מאין הוציא דין זה. והגר"א כתב דכוונתו שיעשה מחיצה גבוה עשרה טפחים ואין לשון הרמב"ם והטור משמע הכי. ונ"ל דהוציא זה מירושלמי ס"פ מי שמתו וז"ל תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשי המטה ואינה נותנה מרגלות המטה. רבי אבין בשם הונא והוא שתהא המטה גבוה י"ט ובלבד שלא יהיו חבלי המטה נוגעין בתיבה כו' לא ישמש אדם מטתו וס"ת עמו בבית רבי ירמיה בשם רבי אליעזר אם היה כרוך במפה או שהיה נתון בחלון שהוא גבוה י"ט מותר ריב"ל עושה לו כליון (ומפרש פ"מ ר"ל כעין כילה ומחיצה). והנה לכאורה כונת רב הונא לפרש הא דאיתא בברייתא דבראשי המטה מותר דוקא במטה גבוהה י' טפחים דחיישינן שמא יפית או שמא כו' וכמ"ש בהדיא בפסקי תוס' במנחות ל"ב. וכיון דהמטה גבוה י' טפחים אין לחוש דהוי רשות לעצמו לכ"ע דבודאי מטה רחב ד'. אבל בפחות מעשרה טפחים אפילו מראשי המטה אסור אבל לרגלי המטה אפי' בגובה י"ט אסור משום בזיון. וא"כ קשה על הרמב"ם שכ' דבגבוה ממנו י' טפחים מותר אפי' נגלות ערוה ולפשוט רגל והכא מוכח דאפי' בגבוה י"ט אסור לרגלי המטה. משמע דדין זה דירוש' לא מיירי מתשמיש אלא משום בזיון. ונראה דהרמב"ם מפרש דר"ה לא אמר והוא שגבוה י' לפרש הברייתא דבאמת הברייתא מיירי בהתם מטה שאינה גבוהה י' טפחים. וגלאי הוא שיעמיד ספרים לרגלי המטה ולא מיירי הברייתא ממטה י"ט. דבזה בודאי אפילו לרגלי המטה מותר כיון שהוא ברשות בפ"ע ולא תמור מלוה דאמרינן היה במקום גבוה י"ט יושב בצדו וקורא ור"ה בא להוסיף ולהחמיר דאפי' בראש המטה דוקא בגבוה י"ט שחיים שמא כו' אז באמת אף למרגלותיה מותר. ומחמיר מברייתא דמתיר מראש המטה אפי' בפחות מי' טפחים (ומצינו כיוצא בזה דהאמוראים אומרים סברא דנפשייהו להחמיר ואומרים דבריהם על המשנה וברייתא בנדרים ס' אר"י לכשתמצא כו' ע"ש בר"ן) ולכן כתב הרמב"ם דכל תשמיש של גנאי מותר כשהס"ת גבוה י' טפחים (אך מש"כ בפסקי תוס' דחיישינן שמא יפית צ"ע שהרי בתפילין אמרינן במונחים בצדו מותר לישן שינת קבע עיין תמיד כ"ז ע"ב במפרש ד"ה שריא) ודברי הגר"א בסי' רפ"ב שכתב דהרמב"ם ס"ל דריב"ל דמצריך מחיצה י' לא משום תשמיש אלא משום זהירות בכבוד ס"ת. צ"ע דודאי משמע דתשמיש חמור מדברים של גנאי שהרי לכ"ע גם להרמב"ם אם יש לו בית אחר אסור לשמש עד שיוציא ולא מהני מחיצה אלא באין לו בית. ולתשמיש של גנאי אפי' לכתחלה מותר וכנזכר בירושלמי הנזכר בהדיא. והנה מירושלמי זה צ"ע על הש"ך בנקה"כ סי' רפ"ב שכתב דאין להוכיח מזה דאסור לישב על תיבה שספרים בתוכו דהכא שאני שמא יפית או שמא ישמש והנה אם נאמר דר"ה בא לפרש מברייתא דלראשו נמי אסור אלא בגבוה י"ט אבל למרגלותיו אפי' גבוה י"ט אסור. וא"כ בלא טעם דשמא יפית ויישן אסור משום בזיון. וא"כ ומה התם שהספרים הם בתיבה בפ"ע רק שעומדים תחת המטה אסור ומכ"ש כשמונחים באותו תיבה. והוי כדאיתא שלא יהיה חבלי מטה נוגעים בתיבה דאם נוגעין הוי כיושב על התיבה גופה וזה אסור אפי' לראשי המטה (ומה שכתב הש"ך שם כפ"מ דאם יגעו הוי כמחובר לתיבה ל"ד) ואפי' אם נפרש כמו שכתבנו דלר"ה תלוי הכל בגבוה י"ט. עכ"פ מוכח דאסור לישב על תיבה שיש בו ספרים. ועל רמ"א בתשובה סי' ל"ד אינו מן התימה שכתב בהדיא שם שאין בידי ספרים לעיין. אבל על הש"ך הוא תמוה שהביא ירושלמי זה וא"כ אין היתר רק מחמת שהספרים שלנו אינן קדוש כמו ס"ת וזה הניח רמ"א בצ"ע. וא"כ ראוי ליראת שמים שלא ישב על תיבה שיש בו ספרים. אך בפסקי תוס' במנחות סי' ע"ט כ' דלכ"ע בס"ת וכיוצא בו מותר לישב וכן עמא דבר:

(ד) **בי"ד** סי' רפ"ב סעיף ז' כתב הש"ך דמ"ש הב"י דאסור לישב ע"ג מטה שס"ת מונחת עליה א"כ הוא גבוה י"ט הוא רק מחמת חסידות אבל מדינא סגי בטפח כדאיתא בירושלמי ע"ש. ולי צ"ע שהרי תוס' במנחות ל"ב הביאו ירושלמי וז"ל. תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה לראש המטה רבי אבין בשם רבי הונא והוא שתהא המטה גבוה י"ט לא ישב ע"ג ספסל שס"ת מונח עליה ומעשה בר"א כו' אם היה נתון ע"ג ד"א מותר עד כמה ר"א בשם רבי הונא טפח ר"י בשם ר"ז כל שהוא עכ"ל. וצ"ע דהכא אמר רב הונא דסגי בטפח והאלו מגלחין אהא דר' הונא כפה כדא על ארעא ואותביה לס"ת עלויה. כתבו תוספות וז"ל ונראה דאפי' הס"ת מונח בגבוה ממנו אסור מדלא אותביה לס"ת בגבוה ממנו עכ"ל. ור"ל דאל"כ למה כפה כדא על ארעא ה"ל להניח הכד על המטה. ומדסתמו משמע אפי' גבוה טפח אסור. וכ"כ הכ"מ בהדיא בהל' ס"ת פ"י שכתב הרמב"ם אסור לישב כו'. וכתב הראב"ד וז"ל אם היה מקום גבוה טפח וס"ת מונח עליו מותר עכ"ל. וכ' הכ"מ דהרמב"ם סובר כדעת התוס' דאפ"ה אסור. וא"כ קשה דהא רב הונא גופיה בירושלמי ס"ל דטפח מותר. ומצאתי ברדב"ז ח"ג סי' תקע"ו שכתב מפני קושיא זו דתרי רב הונא הוי וזה דוחק ועוד יש לדקדק בדברי הראב"ד שרצה להשיג על הרמב"ם שכתב סתם אסור לישב וא"כ הל"ל ואם היה גבוה ממנו טפח מותר. אבל מלשון הראב"ד משמע שאינו משיג על הרמב"ם רק שכותב דין אחר. ולכן נ"ל דבאמת הירושלמי כתב ג' דינים אחד במעמיד תיבה שס"ת מונח בו אצל המטה והוא יושב על המטה בזה מצריך רב הונא שתהא המטה גבוה י"ט שהוא רשות לעצמה. ועיין בט"ז בי"ד סי' הנ"ל ס"ק א' שמסתפק בזה אם האדם העומד גבוה מס"ת י"ט אם הוא דרך כבוד. והנה מזה בירושלמי מוכח דאע"פ שהמטה גבוה י"ט דוקא לראש המטה מותר אבל למרגלותיה אסור וא"כ ה"ה דכל דבר שאינו דרך כבוד אסור אע"פ שהוא במקום גבוה י"ט אלא דוקא כשהס"ת גבוה יותר מי"ט אך לפי מה שכתבתי סי' א' דבגבוה י"ט אין חילוק וא"כ י"ל שפיר דמותר. הדין הב' כשיושב ע"ג הספסל שס"ת מונח עליה בזה לא מהני אפילו אם גבוה טפח וזהו דינא דר"ה דכפה כדא על ארעא. אבל אם היה מניח הכד על המטה שיושב עליה אע"ג שגבוה טפח אסור והיינו כמ"ש תוס'. הדין הג' שהס"ת מונח על ד"א והוא יושב ע"ג ספסל וז"ש בירושלמי אם היה נתון ע"ג ד"א בזה ס"ל לר"ה דבעי טפח ור"ז ס"ל דסגי במשהו רק שלא תהיה מונח על גבי קרקע. וס"ל להרמב"ם ותוס' דהא דאמר בירושלמי עד כמה קאי על דסמיך ליה דהיינו שהס"ת מונח על ד"א אבל בדין הב' דלא ישב ע"ג ספסל לא מפורש בו שיעור ואסור. וא"כ לפחות בעינן ג"ט וזהו ג"כ כוונת הראב"ד שבאמת בדינא שכ' הרמב"ם מודה. רק שכותב דין אחר וזהו שמדייק ואם היה מקום גבוה טפח ר"ל שהס"ת מונח על ד"א שגבוה טפח וס"ת מונח עליו מותר. ובאמת י"ל דגם הרמב"ם מודה בזה ולפ"ז א"צ לדחקו של רדב"ז. ולפ"ז מ"ש הב"י בס"ת מונח על המטה דבעינן גבוה י"ט או פחות ג"ט הוא דין גמור ולא מדת חסידות לבד. ואפי' כשס"ת מונח באה"ק כיון שהאה"ק עומד על אותו מטה או ספסל לא מהני טפח. כדמוכח מר"ה דכפה כדא על ארעא ולא הניח על המטה כמש"כ תוס' שהבאתי:

מחובר ביתידות לכותל אסור (ה) :

מה אין זורקין כתבי קודש ואפי' הלכות ואגדות ואסור להפוך אותם על פניהם ואם מצאו הפוך צריך להפכו :

מו אין להשתין מים בפני ספרים ולעת הצורך עכ"פ יהיו מונחים גבוהים י"ט. ועיין בנ"א כלל ג' סימן ג' :

מז אין לקנות מפות ומעילים שנשתמש בהם הדיוט לתשמיש קדושה ומכל מקום בדיעבד כשעשה מותר (סי' קמ"ג ועיין א"ר) וכ"ש מדברים שהשתמשו בהם אפיקורסים דבזה אפי' בדיעבד אסור וצריך למכרן ולקנות אחרות אפי' נר של בהכ"נ או ללמוד בו אסור לעשות אפי' משעוה הנוטף מנרות של אפיקורסים :

מח אסור להשתמש בספר להנאתו כגון להגין בפני החמה או כדי שלא יראהו חבירו מה שעושה אבל אם השמש זורחת על הספר שלומד בו מותר להגין בספר אחר להיות לצל כיון שאינו עושה להנאתו (ס"ח סי' תתק"ד וצ"ע דזה סותר למש"כ בסימן תתק"ב) וכן להניח ספר תחת ספר שלומד בו כדי להגביה יש להתיר ואם מונח ספר אחד לכ"ע מותר להניח ספר אחר עליו (סי' קנ"ד במ"א ס"ק י"ד). לא ישרטט קונטרס על הספר שהקונטרס עדיין אין בו קדושה אבל לכתוב עליו מותר ואל יניח קונטרס או שום דבר אחר בספר ופשיטא לכתוב בו החשבונות ולא ינסה בו הקולמוס וצריך למחות בקושרי ספרים שמדבקין בלוחות הספרים כתבי קודש והמאבד כתבי קודש עובר בלאו דלא תעשון כן לה' אלהיכם (מ"א שם וס"ק ט') :

(דין הורדה מקדושה לקדושה יתבאר בכלל ס"ח) :

מט מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב לו ס"ת ואפילו ירש מאביו מצוה לכתוב משלו שנא' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וקבלו רז"ל שר"ל התורה שנכתב בה השירה ואפי' יש לו הרבה ס"ת אינו רשאי למכור ואפי' אין לו מה יאכל רק ע"י הדחק אם לא ע"י שאלה למ"ין (י"ד סי' ע"ר) :

נ י"א דבזמה"ז המ"ע הוא לקנות מקרא משנה גמרא ופוסקים והם קודמין לכתיבת ס"ת דדוקא בימיהם שהיו לומדים בע"פ מתוך הס"ת אבל בזמנינו יותר טוב ללמוד בספרים הנדפסים. וי"א דעכ"פ איכא נ"כ מ"ע שיכתוב ג"כ ס"ת וירא שמים יוצא ידי כולם אם ידו משגת ואם אין ידו משגת ויבוא עי"ז לידי ביטול תורה שאין לו ספרי גמ' ופוסקים נ"ל דלכ"ע הם קודמים לס"ת דבודאי תלמוד תורה חשוב יותר מכתיבת ס"ת שהרי מוכרין ס"ת ללמוד תורה. ונ"ל דהספקת לומדי תורה קודם לכתיבת ס"ת ודלא כההמון שהושבים שכתיבת ס"ת מצוה שאין למעלה ממנה ובזה לבד קונים עה"ב ואינם נותנים להספקת לומדי תורה כלל והם בחשך ילכו ומכ"ש שמפזרים בשעת נתינת ספר התורה לבהכ"נ בסעודות וריבוי נרות והוצאות מרובות ואלו ישמעו לדברי חכמים בודאי יותר טוב לפזר לעניים לומדים :

כלל לב דין נשיאת כפים ותחנון ולמנצח (סי' קכ"ח) :

א מ"ע מה"ת שיברכו הכהנים את העם שנאמר כה תברכו ואין נשיאות כפים בפחות מי' והכהנים מן המנין מדכתיב כה כו' בני ישראל וילפינן מהא דכתיב ונקדשתי בתוך ב"י והתם ילפינן דאין פחות מי' (כ"כ הר"ן במגילה ויע"ש בר"ן פל' פכ"ז אסמכתא כו' ע"ש אם כ. וכתו ג"כ על כ"כ ומדאורייתא אפי' בפחות מי' וצ"ע) וכל כהן שאין לו מדברים המעכבים ואינו עולה לדוכן עובר בעשה

נשמת אדם

(ה) **כתב** הרשב"א דאסור לתלות ס"ת אפי' בארה"ק מדאמרי' בברכות פד"א תיבעי הנחה כס"ת והביאו המ"א בסי' מ' . וצ"ע אם הארה"ק מחובר במסמרים בכותל ונמצא הוי כאלו ס"ת עומד על הכותל . או אפשר דזה לא מקרי מחובר דלא קיי"ל כר"א בב"ב דס"ל כל המחובר לקרקע כקרקע דמי . (ועיין, מה שכתבתי בכ"א בדין טבילת כלים שהארכתי בזה) ועוד דדוקא נתחבר בטיט ס"ל לר"א דהוי כקרקע אבל במסמרים ויתידות גם ר"א מודה . שהרי במלבנות החלונות המחובר בטיט קיי"ל דנמכר בכלל בית דלענין מכירה קיי"ל כר"א דכל המחובר לקרקע כמוה ואעפ"כ במחובר ביתידות קיי"ל דלא הוי חיבור כדאיתא בח"מ סי' רי"ד סעיף י"א. וע"ש בסמ"ע . אבל לענין איסורין אפי' במחובר לטיט לא הוי כקרקע . ועיין שבת מ"ט וברמב"ם פ' י"א מהל' כלים הל' כ"ד ופ"ו מה' מקואות הל' ו' וע"ש בראב"ד ובפ' כ' דכלים מ' ה' ובתוי"ט שם ולפ"ז אם הארה"ק פחות מי"ט ברחב ד"ט נ"ל דודאי אסור דלא הוי רק כתולה בכלי . ואמנם אם הארה"ק גבוה י"ט ורחב ד"ט והוי רשות בפ"ע שהרי לענין שבת מקרי רשות בפ"ע שהרי כזורק כוורת ברה"ר פטור כדאיתא שבת ז' . וא"כ אפשר דה"נ שרי : אך צ"ע דהרי לענין תשמיש בסי' רמ"ב לא מהני אא"כ מחזיק מ' סאה ש"מ דאף דהוי רשות מ"מ כלי מקרי . ועיין בכלל ג' מה שכתבתי שם בס"ק ג' ובס"ק ה' :

ולפ"ז מ"ש הט"ז בי"ד סי' רפ"ב להתיר היכא שספרים מונחים בתיבה ומחובר במסמרים בכותל דמותר לישב עליה אע"ג דבלא"ה אסור . והיינו לשיטתו שם שכתב משום דאוהל זרוק לאו שמיה אוהל . וצ"ע דאפילו אם מחובר אם אינו עכ"פ גבוה י"ט ורחב ד' לא מקרי רשות אמנם בפסקי תוס' במנחות סי' ע"ט כתב וז"ל מותר לישב על מטה שס"ת מונח עליו ולכ"ע בש"ס וכיולא בו מותר עכ"ל . ונראה דאם קבע דף ומניח עליו הארה"ק זה מקרי הנחה דדוקא באגוז בכלי וכלי קא קמיבעי בשבת כ' ע"ב דלא מקרי הנחה דרוכב כמוכך ע"ש בתוס' משא"כ כאן כמ"ש תוס' שם דמיבעיא ליה אם דרך לכניע כך תפילים ועלתה שם בתיקו . ונראה דבמילתא דרבנן יש לסמוך דהוי דרך להניע בכך :

בעשה ואינו עובר אא"כ שאומרים לו ליטול ידיו לדוכן או לעלות או כשהש"ץ קורא כהנים אבל בלא"ה אינו עובר שנאמר אמור להם ות"א כד ימרון להון ואינו עובר אלא כשלא בירך עדיין באותו יום אבל אם כבר עלה לדוכן פ"א באותו יום אע"ג שמותר לעלות לדוכן אפי' בצבור אחר אפילו כמה פעמים ביום מ"מ אינו עובר בעשה:

ב ברכת כהנים אינו אלא בלה"ק ובעמידה ובנשיאת כפים ופנים כנגד פנים ובקול רם לא גדול ולא קטן אלא בינוני וכ"ז הוא מן התורה ודרשו מן הפסוקי' שזהו שאמר בתורה כה תברכו (עיין א"ר סק"ל שהראה הקב"ה למשה האיך נושאין כפיהם למעלה כמו שאמרו על החודש הזה לכם):

ג ששה דברים מונעין נ"כ הלשון והמומין והשנים והעבירה והיין וטומאת ידים וכ"ז אינו אלא מדרבנן (ואפילו יין שלמדו מסמך פרשת כהנים לנזיר לומר מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך מ"מ אינו אלא אסמכתא כדאי' בהדי' בתענית כ"ז). הלשון כיצד העלגים שאין קוראין האותיות כתיקונן או שהוא כבד פה וכבד לשון שאין דבריו ניכרים לכל והקורא לשבולת סבולת (רמב"ם ר"ל שקורא לש' ימין שמאל כסמך) ומ"מ במדינת רוסיא שרגילים הרבה בזה אינו מעכב (ט"ז):

ד המומין כיצד מי שיש לו מום בפניו או בידיו שהם עקומות או עקשות ומי שרירו יורד על זקנו או שעיניו זולפות דמעות וסומא אפי' באחד מעיניו לא ישא כפיו מפני שהעם מסתכלין בו ואם הוא דש בעירו שרגילים ומכירים אותו שיש בו מום ואפי' אינו עירו רק שבא לשם להיות סופר או מלמד ומשרת כיון שהיה שם ל' יום חשוב דש בעירו ומותר אבל אם בא לעיר באקראי אפי' שהה שם ל' יום אסור (פ"ח א"ר דלא כב"ח) ומ"מ נ"ל בזה אם היה בבהכ"נ בשעה שקורין כהנים ועקר ברצה יעלה וכן אם היו ידיו צבועות לא ישא כפיו ואם רוב העיר מלאכתן בכך מותר ואם מנהג המקום שהכהנים משלשלים הטלית על פניהם ומכניסין ידיהם תחת הטלית מותר בכל המומין דאז לא יסתכלו אבל אם אין המנהג כן אע"פ שרוצים הכהנים עכשיו לשנות מנהגם אסור דמ"מ כיון שרואי' שמשני' מנהגם יסתכלו בהם:

ה עבירה כיצד כהן שהרג את הנפש אפי' בשוגג כל זמן שלא עשה תשובה אסור דכתיב ובפרשכם כפיכם כו' ידיכם דמים מלאו אבל אם הרג בשוגג ולא מת מיד די"ל דמת אח"כ ומחמת שהרוה בלבלתו וכ"ש אם מל תינוק ומת דאיכוין נ"ב לשם מצוה מותר וכהן שחטא ועשה תשובה מותר ופשיטא אם אנסו אותו וכהן שנשא גרושה או חלוצה לא ישא כפיו ואין נוהגין בו קדושה אפי' לקרות לתורה ראשון ואפי' גרשה או מתה פסול עד שידור הנאה על דעת רבים מהנשים שהוא אסור בהם (עיין מ"א ס"ק ל"ט) וכן אם נטמא למת שאינו מז' קרובי' פסול מכל מעלו' כהונ' עד שישוב ויקבל עליו שלא יטמא עוד למתים ומי שיש לו בת שזינת' או שהמירה דמסתמא נ"ב זינתה אין מחויבים לקדשו לפתוח ראשון שהיה לו להרגיל' מקטנותה שלא תזנה אבל מ"מ נושא כפיו וכ"ש אם הבן הוא עז פנים ורשע בשאר עבירות שמותר לישא כפיו. החלל דהיינו הנולד מגרושה או חלוצה אינו נ"ב (מ"א ס"ק ס"ג):

ו השנים כיצד קטן שהוא פחות מי"ג שנים או שידוע בודאי שלא הביא עדיין ב' שערות (פי' א"ר ודלא כמ"א דלא אינו אלא מדרבנן) אינו נושא כפיו בפ"ע אבל עם כהנים גדולים נושא ללמוד ולהתחנך אבל מי שהביא ב' שערות במדינתינו שאין נ"ב אלא ביו"ט מותר לישא כפיו אפי' בפ"ע דאין זה אלא אקראי אבל במדינות שנושאין בכל יום לא ישא בפ"ע עד שיגיע לשנים שראוי למלאות זקנו:

ז היין כיצד. שתה רביעית יין בבת אחת לא ישא את כפיו. שתה בב' פעמים או שנתן לתוכו מעט מים מותר ואם שתה יותר מרביעית אעפ"י שהוא מזוג ואפי' שתאו בכמה פעמים אסור עד שיסור יינו מעליו ואם שתה שאר דברים המשכרים כגון יי"ש ומי דבש פלוגתא בין האחרונים ולכן ראוי שלא ישתה קודם נ"כ שום דבר המשכר (א) ועכ"פ בכהן שחלש לבו ולא יוכל לישא כפיו אם לא יטעום דבר מותר לקדש על רביעית יין שיתן לתוכו מים או שישתה בב' פעמים ומכ"ש דלענין קידוש א"צ לשתות רק מלא לוגמיו ומכ"ש דמותר לקדש בכהאי גוונא על מי דבש או שיטעום מעט יי"ש כדי שלא יבטל מ"ע (ב):

ח טומאת ידים כיצד. כהן שלא נטל ידיו אסור וי"א דאפי' נטל ידיו שחרית אעפ"כ צריך לחזור ליטול ולברך. וי"א דכל שלא נגע במקום מטונף ולא הסיח דעתו מותר לסמוך על הנטילה

נשמת אדם

(א) דברי המ"א ס"ק כ"ס צ"ע שכתב דיין מגתו אסור אע"ג דפטור ואינו מחלל עבודה. וא"כ למה מתיר בשאר משקין דתמיר יותר דאע"ג דאינו מחלל עבודה מ"מ לוקה כדאי' ברמב"ם פ"א מהל' ביאת מקדש. וכבר תמה עליו בא"ר. ואחר העיון לק"מ דכוונת מ"א בשאר משקין אינו אסור אלא עד שנעשה שכור. וע"ש ברמב"ם דביין אפי' פחות מרביעית כו' פטור ובשאר משקין כ' היה שכור כו'. (ולפ"ז אין אני רואה איסור ברביעית שאר משקין אא"כ הוא שכור או עכ"פ נשתבש דעתו מעט כמ"ש הרמב"ם שם. לענין הוראה יכול להעבר בעצמו שאם לא נשתבשה דעתו כלל נ"ל דמותר באין ספק. ועוד שהרי בהדיא איתא בתענית כ"ז דשכור בנ"כ אינו אלא אסמכתא מדרבנן. וא"כ מנ"ל להחמיר ולאסור שאר דברים והט"ז ס"ק ל"ה בלא"ה ידוע שנעלם ממנו סוגיא הנ"ל):

(ב) שמעתי שמותר לכהן לקדש על יין למוקים אף שישתה רביעית בפ"א ודקדק כן מל' הש"ע שכ' עד

הנטילה של שחרית ואפי' אם נוטל אינו מברך וכן נהגו ולכן לא מקפידים נ"כ על הפסק שבין נט"י לנ"ב יותר מהילוך ד"ב אמה ולכן כל כהן יזהר בעצמו שלא יגע ולא יסיח דעתו ויחזור ויטול ידיו עד הפרק דהיינו חיבור היד לזרוע ואם א"א לו ליטול ידיו עכשיו כגון שאין לו מים מותר לסמוך על זה ולישא כפיו אבל כשנגע במקום מטונף דצריך נט"י מדינא אסור לו לישא כפיו עד שיטול ידיו אלא שנהגו שאף בזה אין מברכין ענט"י . והלוי יוצק המים ואם אין שם לוי יוצק בכור פטר רחם לאם ואם אין שם בכור יטול הכהן בעצמו . ואם הלוי הכם והכהן עם הארץ כתב המ"א שיש בזה מחלוקת אבל ע"ת וא"ז כתבו להדיא דאפ"ה צריך הלוי ליצוק על ידיו :

ט כהן שהוא אבל בתוך שבעה כגון קובר מתו ברגל מדינא ולמנהגנו בתוך שלשים על שאר קרובים או כל יב"ח על אביו ואמו אסור ויצא מבהכ"נ ואפי' אין שם כהן אלא הוא ומ"מ אם לא יצא מבהכ"נ חייב לעלות ואם הוא אונן יזהר מאוד לצאת דאפשר שאפילו הוא בבהכ"נ אסור לעלות ונ"ל דאם נודע באמצע נ"כ שמת לו מת ונעשה אונן א"צ להודיע לו עד שיגמור דאינו אלא מדרבנן כיון שאינו בשמחה (לא נמצא דין זה דאונן ברמב"ם ובשאר פוסקים אלא במהר"ם טיקטין כ"כ וכבר השיגו המ"א בס"ק ס"ד) אבל כשנודע שיש שם טומאת מת צריך שיצא אפי' באמצע שהרי נ"כ אינו דוחה טומאה (כדאיתא בהדיא בירושלמי ריש פרק מי שמתו ובכ"מ גבי אבידה בס"ק ועיין לעיל כלל כ"ט) ואם יש גוסס שם נ"ל דמותרים לכנוס לנ"כ (עיין בי"ד סי' ש"ע) :

י אסור לכהנים לעלות לדוכן במנעלים שמא תפסוק לו רצועה ויקשרנה בעוד שחביריו מברכים ויאמרו שהוא בן גרושה אפי' במנעלים שאין להם רצועות אסור דלא פלוג רבנן. ונכון שיצניעם תחת הכפסלים שלא יהיו מגולים ואם הם מחוברים עם המכנסיי' לכ"ע מותר:

יא אין נ"כ אלא ביום דומיא דעבודה ובשעת תפלה ודוקא בשחרית ובמוסף ובנעילה ביוה"כ אבל לא במנחה ביוה"כ שמתפללין בעוד יום גדול כמו שאר ימים וגזרו מנחה יוה"כ אטו מנחה של כל השנה ואז אסור לנ"כ דשכיחא שכרות אבל במנחה של שאר תעניתים כיון שאין בהם נעילה מתפללים סמוך לחשיכה ואינו דומה למנחה של שאר ימים ולכן נ"כ ובמדינתנו המנהג שאין נ"כ אלא ביום טוב בין שחל בחול או בשבת ויש מקומות שאינם נ"כ אפילו ביו"ט שחל בשבת והוא טעות . ואף שנוהגין כן משום שחוששין שאין נ"כ אלא אם כן שטובלין לקריין ואין רוצין לבטל עונתן אין כדאי בזה לדחות מ"ע ומוטב שיהיו נ"כ אף ששמשו ולא יכולין להזור ולטבול וכל שכן מה שחושבין שהוא איסור גדול לשמש ובאין על ידי זה להטא והוא טעות שאין בו איסור כלל רק שהחמירו על עצמן :

יב כל כהן שאין רוצה לעלות לדוכן יצא קודם רצה מבהכ"נ ויעמוד שם עד אחר שקרא החזן כהנים ואז מותר לכנוס . ומ"מ נוהגין שלא לכנוס לבהכ"נ עד שיגמרו נ"כ שלא יאמרו שהם פגומים אבל הפסולים א"צ לצאת דאין כוונתו על הפסולים ואפילו אמרו לו עלה אינו עובר (מ"א סק"ד) :

יג סדר נ"כ כך הוא . יטלו ידיהם קודם רצה ובדיעבד אף לאחר רצה (א"ר) עד חיבור היד עם הזרוע וקודם הנטילה יחלצו מנעליהם או אם אפשר שלא יגעו במנעלים אז מותר להלוץ אף אחר הנטילה ולכתחלה כשמתחיל הש"ץ רצה כל כהן שבבהכ"נ נעקר ממקומו לעלות לדוכן ובדיעבד עכ"פ קודם שמסיים הברכה ואף אם לא יגיע שם עד שיסיים הש"ץ רצה או מודים (א"ר) שפיר דמי . (ונ"ל דהיא לדבריו מסוטה ל"ח דפריך על ש"ץ והא לא עקר ומשני דנייד פורתא והא התם אינו סולק לדוכן עד אחר מודים) אבל אם לא עקר רגליו עד שסיים רצה (א"ר) אפי' מחמת אונס כגון שהיה עומד בתפלה שוב לא יעלה ואינו עובר בעשה במה שהש"ץ קורא כהנים כי אין כונתו רק על הפנוים משא"כ על האנוסים ומ"מ אם עלה לא ירד (מ"א סק"י רדב"ז) ולא מהני שינוד קצת כמו גבי ש"ץ בסעיף כ' דהתם דוקא אם אין שם כהן שלא יתבטל נ"כ דלא כפ"ח ואם אין שם כהן אחר והוא עומד בתפלה באמת ינוד קצת כדי שיוכל לישא כפיו (והא לא עקר פורתא נ"ע הם אינו עובר כשקורא הש"ץ כהנים א"כ אפשר דחייב לעלות) דכתיב וישא אהרן כו' וירד מעשות ר"ל לאחר שנשא כפיו גמר מעשות ש"מ שנ"כ בעוד העבודה בידו (ג) ולא מקרי עקירה אלא

נשמת אדם

יסיר יינו מעליו [illegible] דטעם משום שכרות וידוע דזה לא שייך ביין למוקים . ול"נ דליתא שכרי יין מגיתו איתא בהדיא בכריתות י"ג שאינו משכר . והפ"ח כתב כמ"א לאיסור . וכן מוכח מתענית כ"ו דמקשינן כהן מברך לנזיר וא"כ כשם שנזיר אסור ביין למוקים כ"כ כהן מברך . והוא מדקדק ברמב"ם ובש"ע דכתוב עד שיסיר יינו היינו משום דס"ל דאסור כל כיוס אבל רביעית יין אינו מטעם שמשכר אלא משום בשותה דרך

שכרות כדאיתא שם בכריתות :

(ג) **וצ"ע** דלכ"ע אינם נ"כ עד לאחר מודים כדאיתא במגילה י"ח דפריך דנימא אחר עבודה ומתרץ עבודה והודאה חדא מלתא פרש"י דהודאה נמי עבודה של מקום . כדאמרינן נמי כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא היא . וא"כ ב"נ כיון דלא סמכינן על פסוק וירד מעשות כדאיתא בהדיא במגילה. וא"כ אף דסמכינן על מקרא דוישא אהרן צריך לעקור כו'

מה שעוקר רגליו לצורך נ"כ אבל מה שבא לבהכ"נ לא מקרי עקירה ומ"מ אם עקר רגליו מביתו כדי לעלות לדוכן הוי עקירה (ומש"כ כמ"א ס"ק י' בשם כ"ה דאם היה ביתו סמוך לבהכ"נ כ"נ דל"ד אלא דהעיקר אם היה העקירה נילך לבהכ"נ להתפלל או רק לנ"כ) :

יד לאחר שאמרו מודים דרבנן עם הצבור אומרים ירמי"א שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלימה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם ומאריכים בתפלה זו עד שיכלה הש"ץ ולך נאה להודות כדי שיענו הצבור אמן גם על ברכתם וי"א עד שיסיימו הצבור אמן כדי שיהיה הברכה תיכף לתפלה זו :

טו עומדים בדוכן פניהם כלפי היכל ומ"מ אפי' במקום שאין שם ס"ת יש נ"כ ואחוריהם אל העם ואצבעותיהם כפופים עד שהש"ץ מסיים ברכת מודים ואז החזן אומר בלחש או"א עד מלת כהנים ואז אומר בקול רם כהנים ומסיים עם קדושך כאמור בלחש כך נוהגין במדינו' אלו . והגר"א הנהיג כדעת הפוסקים שהחזן אין אומר כלום אלא שאיש אחר קורא כהנים ומ"מ הקריאה אינו מעכב ואז מחזירים הכהנים פניהם כלפי העם ואם אין שם אלא כהן א' אינו קורא לו כהנים דכתיב אמור להם משמע לשנים ומ"מ מחוייב לעלות לדוכן ומברך אלא די"א דיחיד אינו אלא מדרבנן מדכתיב להם וי"א דאפ"ה חייב מה"ת אלא שהפסוק ממעט רק הקריאה ואם יש עמו קטן אף שהוא פחות מבן י"ג יקרא כהנים דהא יש נוהגין לקרות אפי' יחיד (עיין פ"ח וא"ר) :

טז בעוד שפניהם כלפי היכל מתחילין לברך ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה לאפוקי אם כולם שונאים לכהן או שהכהן שונא לעם לא ישא כפיו (מ"א ס"ק י"ט) ובאמצע הברכה מחזירין פניהם כלפי העם (כי י"א שאומרים כל הברכה ופניהם להיכל. וי"א להיפך לכך הכריעו האחרונים כנ"ל. ידי שניהם) :

יז מגביהים ידיהם כנגד כתפותיהם ומגביהים יד הימנית מעט למעלה מהשמאלית ופושטים ידיהם וחולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות ה' אוירים דהיינו שמדבקין יחד ב' אצבעות וא"כ בין ב"א לב"א אויר א' ובין האצבעות לגודל אויר א' וא"כ בכל יד ב' אוירים ואויר בין גודל לגודל ולכן צריך ליזהר אף שמגביה קצת ידו הימנית שלא יתבטל האויר שבין גודל לגודל ולא יגעו ב' גודלים זה לזה כדי שיהיה אויר ופורשים כפיהם כדי שיהא תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים ולא זקופים ששוה למעלה :

יח לאחר שסיימו הברכה עונין הצבור אמן ואז החזן מקרא להם מלה במלה ולא יקריא בע"פ אלא מתוך הסידור כדי שלא יתבלבל דכתיב אמור להם וקבלו חז"ל דר"ל שאחר יקרא להם מלה במלה. ונוהגין במדינו' אלו שאפי' תיבת יברכך מקרא להם אע"ג דבזה ל"ש טעות וכשסיימו הכהנים וישמרך עונין הצבור אמן וכן אחר פסוק ב' ויחנך וכן בפסוק ג' בשלום :

יט אלו תיבות שהכהנים הופכים בהם לדרום וצפון יברכך וישמרך אליך ויחנך אליך לך שלום שתיבות אלו הם לנוכח ולא ינגנו בב"כ אלא ניגון א' שלא יתבלבלו :

כ ואח"כ מתחיל הש"ץ שים שלום ואז הכהנים מחזירים פניהם להיכל ואומרי' רבון העולמי' עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ומאריכים בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ ברכת שים שלום כדי שיענו הצבור אמן על שניהם ולכן בר"ה ויו"כ שמאריכין אחר ב"כ בנגונים ופיוטים לא יתחילו לומר הרבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הש"ץ הברכה ואם אינם יכולים להאריך כ"כ יאמרו אדיר במרום כו' עד שיסיימו בא' :

כא אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש"ץ שים שלום ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיימו הצבור לענות אמן על ברכת שים שלום :

כב כשמחזירין פניהם בין בתחלה ובין בסוף לא יחזירו אלא דרך ימין דהיינו אם עומד ופניו למזרח יחזיר פניו לדרום ואח"כ למערב ואחר נ"כ שעומד ופניו למערב יחזור פניו לצפון ואח"כ למזרח :

כג כשירדו מן הדוכן לא יגעו במנעליהם ואם נגעו יטלו ידיהם :

כד אין הש"ץ רשאי לענות אמן אחר ב"כ והאידנא שמתפללין מתוך הסידור ול"ח שמא יתבלבל מותר לענות אמן אחר ב"כ דהיינו בסוף כל פסוק דלא מיקרי הפסק שזהו צורך תפלה אבל אחר ברכת אקב"ו לא יענה דאין זה מהתפלה (א"ר) אבל מ"א ס"ק כ"ט כ' דגם אמן זה הוא צורך תפלה ופשיטא שלא יאמר המקרא הרבון שאומרים הצבור שלא יבא לידי

נשמת אדם

שעוסק בעבודה כ"כ נימא דעכ"פ מפני כ"ז שעוסק בהודאה מדרבנן ואם אומרים לו עלה אע"פ שלא עקר עובר בעשה דמיקרי נמי עבודה. ועכ"פ מוכח דזה אינו אלא אסמכתא אח"כ נאמר שחכמים העמידו דבריהם וצ"ע) :

בעש"ת

לידי טעות. אפילו אם אין הש"ץ מקרא אלא אחר מ"מ לא יאמר:

כה לכתחלה משתדלין שיהיה הש"ץ ישראל וכשהחזן כהן יעמוד ישראל אצלו ויקרא כהנים ויקריא לכהנים ברכת כהנים והחזן עומד ושותק ומתחיל שים שלום:

כו אם הש"ץ כהן אם יש שם כהנים אחרים לא ישא את כפיו ולא יאמרו לו לעלות או ליטול ידיו דאז צריך לעלות אבל מה שקורין כהנים כיון שלא עקר ברצה אסור לעלות דאין כוונת הקורא רק על מי שאינו עומד בתפלה. ואם אין שם כהן אלא הש"ץ כיון שמתפלל מתוך הסידור ול"ח שמא יתבלבל שלא יוכל לסיים שים שלום ולכן כדי שלא תתבטל נ"כ יסמוך על הנטילה שנטל קודם התפלה ויעקור רגליו מעט ברצה ויאמר עד ולך נאה להודות ואז יעלה לדוכן ויקריא לו אחר ואח"כ חוזר ומסיים שים שלום:

כז אין המקרא שקורא הכהנים רשאי לקרות כהנים עד שיכלה מפי הצבור אמן שעונים אחר ברכת מודים ואין הכהנים רשאים להתחיל ברכת אקב"ו עד שיכלה דבור קריאת כהנים מפי הקורא ואין המקרא רשאי להתחיל תיבת יברכך עד שיכלה אמן מפי הצבור שעונים אחר ברכת אשר קדשנו ואין הכהנים רשאים להתחיל בתיבה עד שתכלה התיבה מן המקרא ואין הצבור עונים אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים:

כח כהן שנשא כפיו והלך לבהכ"נ אחרת יכול לישא כפיו פעם אחרת וכהן שלא התפלל עדיין והצבור הגיעו לנ"כ נושא כפיו ואח"כ מתפלל. ואם מתירא שיעבור זמן תפלה ילך לחוץ ויתפלל ואם אמרו לו לעלות חייב לעלות אף שיעבור זמן תפלה דתפלה דרבנן ונ"כ מה"ת ואם מתירא שיעבור זמן ק"ש יקרא עכ"פ פסוק ראשון:

כט בשעת נ"כ לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו בתפלה והעם יכוונו לברכה ויהיו פניהם נגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם כדי שלא יסיחו דעתם אבל ראיה בעלמא מותר דדוקא בזמן המקדש שהיו מברכים בשם המפורש והשכינה היה שורה על ידיהם היה אסור אפי ראיה בעלמא משא"כ בזמה"ז ומ"מ נוהגין גם עכשיו זכר למקדש ואין רואין בהם כלל וגם הכהנים לא יכתכלו בידיהם ע"כ נהגו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם חוץ לטלית וכן עיקר (א"ר בשם כדכ"ז) ויש מקומות שנהגו שידיהם בפנים מן הטלית שלא יסתכלו העם בהם:

ל עם שאחורי כהנים אינם בכלל הברכה אבל מלפניהם ובצדיהם דהיינו צדדין שלפניו אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת אבל צדדים שלאחריהם כגון אותם העומדים בכותל מזרח והאה"ק בולט קצת והכהנים עומדים לפניו אינן בכלל הברכה ולכן צריך ליזהר שילכו ממקומם למקום הפנוי שיעמדו עכ"פ בצידי הכהנים. ואם אי אפשר לזוז ממקומו הוי כאנוס והרי זה בכלל הברכה:

לא בשעה שמברכין אין לומר שום פסוק אלא ישתקו ויכונו לברכה אך נוהגין לומר כשמנגנין וישמרך ויחונך שלום הרבון שהוא טוב למי שחלם לו חלום רע ויכוין שיסיים עם הכהנים כדי שהצבור יענו אמן גם על תפלתו. ומה שנוהגין העולם שאומרים ב"פ הרבון ובתיבת שלום אומרים יה"ר נ"ל למי שחלם לו באותו הלילה עכ"פ יותר טוב שיאמר גם הפעם ג' הרבון (עיין א"ר). ובמקום שאין עולין לדוכן וחלם לו חלום שלבו דואג לא יאמרנה לשום אדם אלא יאמר בשעה שהש"ץ אומר שים שלום רבון הנ"ל. ויסיים עם הש"ץ. ואם לא גמר עדיין הש"ץ יאמר אדיר במרום כו':

לב בהכ"נ שכולה כהנים אם אין שם אלא י' כולם עולים לדוכן למי מברכין לאחיהם שבשדות אבל נשים וטף לא חשיבי לברכם לחודייהו אבל הם בכלל הברכה ומי עונה אחריהם אמן נשים וטף. ואם יש יותר מעשרה היתרים מעשרה יעלו ויברכו והעשרה עונים אחריהם אמן דאע"ג דאם העונים ישראלים סגי אפי' בפחות מעשרה אבל כיון שהעונים כהנים לא חשיבי בפחות מעשרה:

לג אסור לדבר בין תפלת י"ח לנפילת אפים (שיטה מקובצת ב"מ דף נ"ט ע"ב ד"ה לא שביק למיפל על אפיה וקשה וכי נעמוד אנחנו כל היום נשמור אלא שכונתו מתחלתו עד שמפסיק בדיבור לאחר תפלת י"ח ואזי אפי' אם יפול על פניו לא תקובל תפלתו כי הנפילת אפים סוף גמר התיקון של י"ח כידוע ליודעי חן). וכבר נהגו ליפול בשחרית לצד ימין ובמנחה לצד שמאל. והגר"א כתב שהעיקר לעולם על שמאל ונ"ל דאף שנוהגין כרמ"א ולכן אם מתפלל בבית הכנסת ובבית המדרש אסור לשנות משום לא תתגודדו מ"מ נ"ל דבמנחה אפי' המניח תפילין יפול על שמאלו אפי בשמתפלל ביחיד. ונפילת אפים הוא מיושב ואם א"א אף בעמידה ואין נפילת אפים אלא במקום שיש ס"ת. והיושב בחצר בית הכנסת או בעזרה שלפני בית הכנסת ופתח בהכ"נ פתוח הוי כאלו יש שם ס"ת וה"ה בשעה שהצבור אומרים תחנון אפי' הוא בחדר הסמוך לבהכ"נ. אין אומרים תחנון בלילה ולא בבית האבל ואפי' אחר שילך לביתו א"צ לאומרה דתחנון הוא דוקא סמוך לתפלת י"ח אבל

והוא רחום יאמר אח"כ בביתו ונוהגין שאפי' והוא רחום אין אומרים אח"כ בביתו אפילו באבל (סי' קל"א בט"ז סק"י) וכ"ז דוקא בבית האבל א"א תחנון שלא להגביר הדין אבל כשאבל מתפלל בבהכ"נ או בבית אחד אין הצבור נגררין אחריו ואומרים תחנון (א"ר בשם כ"ג) במילה ובהתן א"א תחנון ובמילה בתפלת מנחה אזלינן אחר המנהג (קל"א) ובא"ר הכריע דאם מתפללין מנחה בבית התינוק קודם הסעודה או באמצע סעודה א"א תחנון אבל לאחר בהמ"ז אומרים תחנון ונ"ל דכ"ז בשמתפללין אצל התינוק אבל כשמתפללין בבית אחר אעפ"י שהבעל ברית שם אומרים התחנון אפי' קודם הסעודה (וכ"מ מל' כל הפוסקים שכ' אצל התינוק ואל תתמה מ"ש בשחרית ואפי' מתפללין במקום אחר ומ"ש מנחה מלינו כיולא בו במ"א ס"ק י"א בשם הגמ"ג דבשבת שחרית א"א אב הרחמים ובמנחה אומרים צדקתך) ומ"מ נ"ל פשוט דבעל ברית וסנדק ומוהל א"א לעולם במנחה אפי' לאחר ברכת המזון דיו"ט שלהם הוא:

לד ואומרים אשרי ולמנצח ואפי' בימים שא"א תחנון מלבד בר"ח ובחנוכה ופורים שני ימים ופורים קטן נ"כ ב' ימים וע"פ ועיוה"כ וט"ב וט"ו באב וי"א שט"ו באב אומרים למנצח ועיין בפ"מ א"ח. ואא"א ביום שאומרים למנצח אומרים אא"א ובשאין אומרים למנצח א"א נ"כ אא"א ובבית האבל יש מחלוקת אם אומרים למנצח לטעם משום דכתיב והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה כו' א"א למנצח ולטעם שמה"ד מתוח אומרים. והמנהג שלא לומר (ועיין בפ"מ א"ח סי' קל"א ס"ק י"ד במ"ז):

לה ואומרים עלינו לשבח וצ"ל באימה וביראה ברתת וזיע כי כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולן עונין ואומרים אשרי העם שככה לו ויהושע תקנו בשעה שכבש יריחו והתם שמו למפרע ע' עלינו ש' שלא שם ו' ואנחנו כורעים ה' הוא אלהינו ומה שאנו אומרים אשרינו מה טוב חלקנו ר"ל הלק בא"י ומה נעים גורלינו זה הקב"ה ומה יפה ירושתינו זה התורה שנקרא' מורשה קהלת יעקב אשרינו שאנו משכימים כו'. ואומרים שמע ישראל כי כיון שאנו הלק מאורו לכן נוכל להעיד עליו שהוא א' (וכמ"ש בכוונה בשם כמ"א באורך):

כלל לג דין תפלת מנחה (רל"ב רל"ג):

א תפלת המנחה תיקנו נגד תמיד של בין הערבים וזמן שחיטתו כשר אחר הצות היום. ומ"מ עיקר זמן הקרבתו היה בתשעה ומחצה ולכן זמן תפלת מנחה לכתחלה מט' שעות ומחצה ולמעלה והרוצה לאכול או לעשות מלאכה ויש לחוש שמא ישכח להתפלל מותר לכתחלה להתפלל מנחה גדולה והוא משש שעות ומחצה. וכבר כתבתי שחושבין השעות זמניות בין היום ארוך או קצר מחלקין אותו לי"ב חלקים וגם בזה מחלוקת אם מחשבין מעמוד השחר עד צה"כ או מהנץ החמה עד שקיעתה ונמשך זמנה לכתחלה עד שעה ורביע קודם הלילה. ובדיעבד או בשעת הדחק מותר להתפלל עד סמוך לצאת הכוכבים דאע"ג דבעיר נראה שהוא כמעט לילה הדבר ידוע שבשדה עדיין הוא יום רק מחמת גובה הבתים נראה כלילה:

ב לכתחלה יזהר שלא להתחיל דבר שצריך שהייה מרובה אפי' סמוך למנחה גדולה כגון לכנס לסעודה גדולה דהיינו סעודת חתונה וברית ופדיון הבן וסעודת יו"ט וכיוצא בו וכן בירידים שטרודים בקניות ומכירת סחורה לא יתחילו לעסוק במשא ומתן עד שיתפללו מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה ומ"מ אם התחילו א"צ להפסיק אם יש שהות ביום עוד להתפלל וכן לזהר שלא להתחיל אפי' סעוד' קטנ' סמוך למנח' קטנ' והעולם נהגו להקל במקו' שהשמש קורא לבית הכנסת בסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ואפי' בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה אבל סעודה גדולה סמוך למנחה קטנה לכ"ע אסור ולא מהני לסמוך על קריאת השמש ויש להחמיר בסעודה גדולה אפי' סמוך למנחה גדולה וכשיגיע זמן מנחה קטנה צריך להפסיק אע"ג שעוד היום גדול אם יודע שהמשך סעודתו עד הלילה שמא ישכח וכ"ש במקום שיש לחוש שמא ישתכר:

ג אם נמשכה תפלת מנחה עד הלילה לא יאמרו תחנון דעד הצות תגבורת דינים אבל באשמורת הבוקר כיון שהיא אחר חצות אומרים. וכן צריך ליזהר שלא להמשיך מנחה עד לילה שאז אין אומרים תתקבל כיון שהוא יום אחר (סי' רל"ד במ"א) אבל בין השמשות אומרים תחנון (ט"ז סי' קל"א):

ד מי ששהה ולא התפלל מנחה בע"ש ויו"ט וכבר קבלו הקהל שבת ויו"ט לא יתפלל מנחה באותו בהכ"נ אלא ילך לחוץ בהכ"נ ויתפלל של חול (ואע"ג דלענין מלאכה נגרר אחר הצבור כדאיתא בסי' רס"ג סעיף י"ב י"ג נ"ל דתפלה קיל טפי דמן הדין גם בשבת ראוי להתפלל י"ח רק מפני כבוד השבת לא הטריחו רבנן וכיון שלא קיבל עדיין שבת אוקמוה אדינא ובזה מסולק קושית כפ"ח בסי' רס"ג סס"י ט"ו) ואם כבר קיבל שבת עמהם לא יוכל להתפלל של חול אלא יתפלל ערבית שתים של שבת:

ה ואם בא לבהכ"נ סמוך לקבלת הצבור שבת אעפ"י שלא יוכל לגמור תפלת מנחה קודם

שיקבלו

שיקבלו שבת אין בכך כלום הואיל והתחיל בהיתר (סי' רס"ג) :

ו כבר ביארנו בכלל ז' דגם לתפלת מנחה ומעריב צריך נט"י אע"ג שאינו יודע שום לכלוך ואפי' עומד מלמודו או בתוך סעודתו ודוקא שהמים מזומנים לפניו ואם עשה צרכיו צריך לחזור אחר מים ואעפ"כ א"צ לברך ברכת ענט"י ואם מתירא שיעבור זמן תפלה לגמרי או שלא יוכל להתפלל בצבור אז ינקה ידיו בכל מידי דמנקי (וכזה מתורץ מה שמקשה הט"ז בסי' רל"ג דברי הש"ע אהדדי מסי' ל"ב דבסי' רל"ג מיירי לבדיקת משמש ידים כדכתב אעפ"י שאינו יודע שום לכלוך ולכן דוקא במזומן שהמים לפניו אבל בסי' ל"ב מיירי בעשה צרכיו ולכן פסק דצריך לחזור אחר מים) :

ז הבא לבהכ"נ ומצא שהצבור כבר מתפללין וא"א לו לגמור קודם שיאמר הש"ץ קדושה ואם ימתין עד אחר קדושה ומודים וקדיש כמו שהדין בכלל י"ט סי' ח' יעבור זמן תפלה יתפלל עם הש"ץ מלה במלה כמו שנתבאר שם וכן אם רוצה להתפלל מעריב עם הצבור ואם ימתין עד אחר חזרת הש"ץ יצטרך להתפלל ערבית ביחיד יתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ (סי' כ"ט וכמ"א) :

כלל לד דין תפלת מעריב בחול ושבת :

א אם בא לבהכ"נ והצבור מתחילין להתפלל מעריב והוא לא התפלל עדיין מנחה יתפלל בעוד שהצבור אומרים ק"ש וברכותיה ואח"כ ישהה עכ"פ כדי הילוך ד"א ויתפלל תפלת י"ח של מעריב עם הצבור וכשיגיע זמן ק"ש יקרא ק"ש וברכותיה אבל לא ימתין להתפלל מנחה כשמתפללין צבור מעריב דזה לא הוי תפלה בצבור כיון שאינן שוין (ותמיה על המ"א סי' ק"ט ס"ק ב' שכ' שיתחיל קודם קדיש כדי להתפלל בצבור דתפלה בצבור עדיף מאמן יה"ר מלבד מה שהשיג עליו א"ר דאינו מוכרח ק' הא אפשר לקיים שניהן ויעשה כמו שכתבתי להתפלל בעוד שהצבור אומרים ק"ש וברכותיה והתימה שהמ"א בעצמו כ"כ בסי' רל"ו ס"ק ג') :

ב מ"ע מה"ת לקרות ק"ש ערבית שנא' ובשכבך ותקנו ב' ברכות לפניה וב' לאחריה וגם תקנו תפלת ערבית נגד הקרבת איברים ופדרים וזמן ק"ש של ערבית משעת יציאת ג' כוכבים בינונים ואם מסופק צריך להמתין עד שהוא ודאי לילה וכל אדם יחמיר על עצמו דאף שהצבור מקדימין מ"מ תיכף ביציאת כוכבים יקרא כל ג' פרשיות ק"ש בלא ברכות ולא יסמוך עצמו על ק"ש שקורא לפני מטתו אפי' אם מנהגו לקרות כל ק"ש דשמא תחטפנו שינה ושמא ישכח לכוין לצאת ידי ק"ש דכיון דק"ש הוא מ"ע דאורייתא קיי"ל דבעי כוונה לצאת ואשרי האיש המתפלל מעריב בזמנו בצבור (סי' רל"ה) :

ג אם הצבור מקדימין להתפלל יתפלל עמהם וחוזר וקורא ק"ש בלא ברכות כמו שנתבאר סי' ב' . ואם הצבור כבר התחילו ק"ש ואינו יכול לגמור ק"ש וברכותיה יתפלל עם הצבור ואח"כ יאמר ק"ש וברכותיה דאע"ג דאינו סומך גאולה לתפלה מ"מ כיון דבערבית בלא"ה אין סומכין גאולה לתפלה שהרי מפסיקין בברכת יראו עינינו טוב יותר להתפלל בצבור ואם יכול לקרות ק"ש וברכותיה ולדלג ברוך ה' לעולם ידלג ויתפלל עם הצבור ויאמר ברוך ה' לעולם עם הברכה של יראו עינינו אחר התפלה (סי' רל"ו) :

ד אם הצבור מקדימין בקיץ להתפלל קודם שעה ורביע לצאת הכוכבים לפי חשבון שעות זמניות מוטב שלא יתפלל עמהם ויתפלל בזמנו ביחידות ואפי' בדיעבד צריך לחזור ולהתפלל ומי שרגיל להתפלל בלילה וטעה והתחיל ברכות ק"ש עם הצבור מבע"י יגמור כדי שלא יברך לבטלה ובלילה יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל (רל"ה) :

ה לכתחיל' מצות' מיד בצאת הכוכבי' ואם אין לו פנאי כגון שלומד עם אחרי' לכתחל' זמנה עד הצות עבר ואיחר אפי' במזיד קורא עד עלות השחר ואם היה אנוס או שכור או חולה וכיוצא בו קורא לאחר ע"ה קודם נץ החמה ואז לא יאמר רק ק"ש וב' ברכות שלפניה ואמת ואמונה אבל השכיבנו לא יאמר דלאחר ע"ה אין זמן שכיבה ואם היה אז אנוס באותה שעה לצאת לדרך מקום גדודי חיה ולסטים או שאר דברים כדלעיל כלל כ"ג סי' ג' לא יקרא אז ק"ש פעם ב' לצאת בה ידי חובת ק"ש של יום שמאחר שעשה לאותה שעה לילה א"א לחזור ולעשותה יום אלא צריך אז להמתין לקרות ק"ש של יום עד אחר הנץ החמה : (סי' כ"ח) :

ו הצי שעה קודם זמן ק"ש אסור להתחיל לאכול אבל טעימה בעלמא מותר ואם התחיל צריך להפסיק ויקרא ק"ש בלא ברכות דדוקא לק"ש שהוא מן התורה צריך להפסיק אבל לברכות וכן לתפלה שהוא מדרבנן א"צ להפסיק ולאחר שגומר סעודתו קורא ק"ש וברכותיה ומתפלל . ודוקא שכבר התחיל לאכול א"צ להפסיק לתפלה אבל אם לא התחיל לאכול אעפ"י שכבר נטל ידיו צריך להפסיק ואם כבר בירך ענט"י יאכל המוציא ויפסיק דאכילת המוציא לא חשיב כהתחיל לאכול (מ"א) אבל אם התחיל קודם לחצי שעה א"צ להפסיק ואם יודע שתמשך סעודתו עד הלילה אפי' התחיל קודם צריך להפסיק. וכן הדין בכל דבר שהוא מן התורה אם התחיל בהיתר דהיינו חצי שעה קודם הזמן א"צ להפסיק ואם התחיל באיסור דהיינו פחות מחצי שעה צריך להפסיק אבל במצוה שהוא מדרבנן אפי' התחיל באיסור א"צ

להפסיק

להפסיק (סי' פ"ט מ"א ס"ק ט"ו ובסי' רע"ו סק"ו ובסי' תל"א ובסי' תרנ"ב ובסי' רל"ה) חוץ מתפלת שחרית דאפי' התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק כיון דאסמכוהו אקרא דלא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שהתפללו על דמכם כדלעיל כלל ט"ז · וכשיגיע הזמן אסור להתחיל ללמוד כשלומד ביחידות אבל בצבור מותר וחצי שעה קודם אפי' ביחיד מותר כדי שלא יבטל מלימוד כ"כ :

ז אחר מעריב אין אומרים תחנון ומי שהוצרך להתפלל תיכף אחר מנחה מעריב עם הציבור ולא יכול לומר תחנון נ"ל שלא יאמר תחנון אחר מעריב כיון שכבר עשאו לילה ובא"ר כתב שיאמר אחר מעריב אם הוא עדיין יום (ועיין כלל ל"ג סי' ג') :

ח מעריב של שבת י"א דאפי' הנוהגים להתפלל מעריב בזמנה מותרים להתפלל בליל שבת מבע"י ובלבד שיהיו מפלג המנחה ואילך דכיון דמצותה להוסיף מחול על הקודש וכבר קבל שבת עליה הוי כלילה ומ"מ צריך לקרות ק"ש בלילה בזמנה ולכן יזהר להתחיל ולאכול חצי שעה קודם צאת הכוכבים ומ"מ אם תאב לאכול מותר לאכול אף בתוך חצי שעה כיון שכבר קרא ק"ש עם הציבור ומ"מ יזהר לקרות אחר אכילה (סי' רס"ז במ"א וא"ר שם) ומ"מ הנוהג כן יזהר להתפלל מנחה קודם פלג המנחה שלא יהיה ב' דסתרי :

ט בשבת לא יסיים שומר עמו ישראל אלא יסיים הפורס סוכת שלום כו' ובדיעבד יצא (א"ר בשם כל בו) :

י טעה בליל שבת במעריב בענין שצריך לחזור ולהתפלל (עיין לעיל כלל כ"ח סי' י"ד) :

יא הש"ץ אומר ברכה א' מעין ז' ואפילו בשבת שאחר יו"ט או יו"ט שחל בשבת אומרים אותו ואין מזכירין של יו"ט . ודוקא במקום שיש מנין קבוע אבל כשמתפללין באקראי בעלמא אפי' בבית חתנים או אבל א"א אותו וכשקובעין על איזה ימים כמו על הירידים מקרי קבוע (ט"ז סי' רס"ח) וי"א דלא מיקרי קבוע אלא במקום שיש ס"ת ואם חל יו"ט א' של פסח בשבת א"א אותו דלא נתקן אלא משום מזיקין ובפסח הוא ליל שמורים (א) ובעשי"ת אומר המלך הקדוש ואם אמר האל הקדוש אם נזכר קודם שסיים יתחיל מן המלך הקדוש ואם סיים הברכה חוזר לראש (א"ר כל' ר"ס) ופ"ח כתב דא"צ לחזור וצ"ע (ועיין בנשמת אדם) :

יב מנהג בכל ישראל שאומרים אחר קבלת שבת קודם תפלת ערבית פרק במה מדליקין והטעם עיין בש"ע סימן ע"ד . ויו"ט שחל להיות בשבת או שבת אחר יו"ט וכן בשבת חוה"מ אין אומרים אותו :

כלל לה דין ק"ש שעל מטתו (רל"ט)

א בלילה כשהולך לשכב צריך לקרות ק"ש לפחות פרשה ראשונה ויש קורין כל ג' פרשיות. ולכתחלה יקרא אותה יושב או עומד ואם כבר שוכב יטה על צדו ויקרא ויאמר יושב בסתר ופסוקי דרחמי כמו שנדפס :

ב צריך לברך ברכת המפיל ולא חיישינן שמא לא יוכל לישן רק שיזהר שלא יאכל וישתה ולא יפסיק אחר הברכה ולכן אם צריך לשמש מטתו יקרא עכ"פ פרשה ראשונה של ק"ש ויברך ברכת המפיל אחר התשמיש :

ג יש מברכין ברכה זו קודם קריאת שמע ויש מברכין אחר קריאת שמע :

ד הישן ביום א"צ לברך ברכה זו אע"ג שנראה שהוא ברכת הנהנין מ"מ א"א לברך ביום דהיישינן שמא לא יוכל לישן אבל בלילה אפי' לא ישן כלל לא הוי לבטלה די"א דתקנו אותה על מנהג העולם כמו ברכת השחר כנ"ל. ועוד כיון דאסור לישן ביום כדאיתא בש"ע סימן ד' א"כ לא שייך לתקן ברכה ע"ז ואפי' למי שצריך לישן כדאיתא בש"ע סימן רל"א מ"מ לא פלוג ועוד דל"ש לומר המפיל חבלי שינה כו' דדוקא בלילה דאיברא לשינתא משא"כ ביום שאדם מגרה בעצמו השינה. וקודם שישן ביום יאמר ויהי נועם כו' :

ה צריך ליזהר מאד להרגיל עצמו לשכב על צדו דוקא . ואיסור גדול לשכב פרקדן דהיינו ששוכב על גבו ופניו למעלה וטוב שירגיל עצמו לשכב על צד שמאל ויהרהר בתורה עד שיישן ואז נגע לא יקרב באהלו . ויש קוראין פרשה ראשונה כמה פעמים עד שישקע בשינה וראוי שלא לכפול פסוק ראשון דהיינו פסוק שמע ישראל . וראוי לכל אדם להתודות קודם השינה וז"ל הזוהר הקדוש פ' וישב כד אזיל ב"נ בכל יומא בעי ליה לאסתמרא מחובוי בכל

נשמת אדם

(א) בעשי"ת בברכה א' מעין ז' לא אמר הש"ץ המלך הקדוש כתבתי בח"א מחלוקת דא"ר כתב דיחזור והפ"ח כ' דלא יחזור . ונ"ל דהנכון כפ"ח הטעם דע"כ לא נתקן רק מעין הברכות ולא מעין חתימת הברכות : הטעם בודאי אם סיים ברכת אבות בה"י מגן אבות פשיטא דהוי שינוי מטבע כאמז"ל יכול חותמין בכלם ת"ל והיה ברכה בך חותמין . והכי בברכה מעין ז' מתחילין מגן אבות ולא מתחילין מגן אברהם · אע"כ דנתקן רק על שם עיקר הברכות דהיינו אבות גבורות קדושת ה' . ואם כן כיון שאמר האל הקדוש הרי הזכיר קדושת ה' ולכן נ"ל שא"צ לחזור :

יומא ויומא כד אתי לילה בעי לאסתכלא ולמבדק בכל מה דעבד כל ההוא יומא בגין דייתוב מינייהו ויסתכל בהו תדיר בגין דייתוב קמיה מאריה כד"א והטאתי נגדי תמיד כו'. ועוד רבים בהנה בזוהר הק' פ' נשא וז"ל ת"ח בשעתא דבני נשא דמיכין וטעמין טעמא דמותא ונשמתא סלקא לעילא קיימא באתר דקיימא ואתבחנת על עובדהא דעבדת כל יומא וכתבין לה על פתקא מ"ט בגין דנשמתא סלקת לעילא ואסהידת על עובדוי דב"נ ועל כל מלה ומלה דנפיק מפומיה בגין דההוא מלה דאפיק ב"נ מפומיה סלקא ובקע רקיעין וקיימא באתר דקיימא עד דאזיל ליליא ונשמתא סלקא ואחיד לההוא מלה ואעיל לה קמיה מלכא הה"ד משוכבת חיקך שמור פתחי פיך וכו':

דין איך יתנהג בתשמיש המטה מבואר' בחיבורי חכמת אדם כלל קכ"ח:

כלל לו הלכות נט"י לסעודה ודין איזה דבר חייב בנט"י (קנ"ח):

א כיון דידים עסקניות הן ונוגעים בכל דבר ובזמן שהיה נוהג טומאה וטהרה והכהנים אכלו תרומה היו צריכין ליטול ידיהם קודם אכילת תרומה לפי שמוזהרים מלטמא אותה ולכן גזרו נט"י אפי' בסתם ידים לתרומה. (א) וכדי שיהיו רגילים הכהנים בזה גזרו ג"כ על כל האוכל פת שאסור לאכול עד שיטול ידיו ברביעית מים וכל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם ומצוה זו מסייע שמי שיזהיר בו ואין שאר מעשיו מעכבים הוא מסוגלת שיהיה עשיר ושלמה המלך ע"ה וב"ד תקנו נט"י לסעודה:

ב ה' כללים נאמרו בדין נט"י. (א) איזה דבר חייב בנטילה. (ב) שיהיה הכלי כשר לנטילה. (ג) שיבואו המים מכח גברא. (ד) שיהיה המים ראוים לנטילה. (ה) כיצד דין הנטילה ונבאר פרטיהם. דבר שחייב בנטילה כיצד לא הצריכו נטילה אלא לפת שמברכין עליו המוציא שהוא חיי נפש שא"א לחיות בלעדו אבל לפת שאין מברכין עליו המוציא כגון אלו שמברכין עליו בורא מיני מזונות אם אינו קובע סעודתו עליו א"צ נט"י אבל כשקובע סעודתו עליו וא"כ הוא דומה לפת וצריך לברך המוציא צריך ג"כ נט"י:

ג ומטעם זה האוכל פת פחות מכביצה כיון די"א דאינו מקבל טומאה יטול ידיו ולא יברך משום ספק ופחות מכזית י"א דא"צ נט"י (ט"ז וסגר"א) וי"א דדינו כפחות מכביצה (ל"ח מ"א א"ר) ואם הפת הוא טפל לד"א מבואר בכלל נ"ו סי' נ':

ד דבר שטיבולו במשקה והוא עדיין לח ואפי' אם אינו נוגע במקום המשקה כשהיה נוהג טומאה וטהרה היה צריך נט"י מדינא אך עכשיו העולם נוהגין להקל בזה אבל כל ירא שמים יזהר בזה ויטול ידיו ומכח ספק לא יברך. ואין קרוי משקה אלא ז' אלו והם סימנים י"ד שח"ט ד"ם דהיינו יין דם בהמה ועוף אבל לא של דגים (ומיירי שצריך לאכול משום רפואה בחולי שיש בו סכנה) שמן חלב טל דבש מים ואפי' אינו מטבל אלא קצה א' צריך נט"י:

ה מיני מרקחת שמטגנים בדבש נ"ל דיש חילוק דאם קנה הדבש ועדיין הוא מעורב בשעוה והתיכו ע"מ כן כדי לטגן בו א"כ מעולם לא היה עליו שם משקה א"צ נט"י אבל הקונה דבש שכבר מהותך מן העושים משקה (מעד) וידוע שהם מהתכים כדי לעשות משקה צריך נט"י אע"ג שמטגן בו אוכל כך נ"ל (דהמ"א כתב דא"צ נט"י והט"ז כתב דצריך נט"י (ב) ובסי' בה"ז מנחות א"ח כתב כיון דקרוש לא הוי משקה ע"ש ועיין בתשובה מהרי"ט סימן ט"ז):

נשמת אדם

(א) עיין בלבוש סי' קנ"ח שכ' וז"ל נט"י משום סרך תרומה. פי' שלא יאכל תרומה בידים טמאות ע"י שהם עסקניות ולא ידע ויבא לידי חיוב מיתה שהאוכל תרומה טמאה חייב מיתה בידי שמים עכ"ל. וכ"כ רש"י ביבמות דף ל' ד"ה תרומה טמאה דהכן טמא שאכל תרומה טמאה במיתה. ול"ע דבהדיא איתא בחולין ק"ב ע"ב דאמר שמואל משום ר"א מנין לכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה שנאמר ומתו בו כי יחללוהו פרט לזו שמחוללת ועומדת. וז"ל הרמב"ם בפ"ג מה' תרומות כל טמא האוכל תרומה טהורה חייב מיתה. עוד שם טמא שאכל תרומה טמאה אע"פ שהוא בלאו אינו לוקה. וכ"כ הרע"ב בסנהדרין ספ"ט וע"ש בתוי"ט ופי"א דפרה מ' ג' בתוי"ט שם ובתוי"ט רפי"ג דזבחים. ויותר היה ללבוש לכתוב שטמא שאוכל תרומה טהורה במיתה ואע"ג דבטומאת ידים עסקינן שאינו אלא בסתם ידים ואינו טמא כדאיתא ספ"ב דחגיגה. מ"מ הוא איסור שכנגדו בטומאה דאורייתא חייב מיתה. וכמ"ש התוי"ט בפ' י"א דפרה. אבל א"ל לכ"ז אלא שטעם כמו שכתבתי וכ"מ ברש"י בחולין ובתר"י בפ' אלו דברים:

(ב) בענין המרקחת שמטגנין בדבש מחלוקת האחרונים בסי' קנ"ח דהמ"א כתב בפשיטות דא"צ נט"י. וראייתו מתוס' דבש הזב מכוורתו מטמא טומאת משקין חישב עליו לאוכלין מטמא טומאת אוכלין. וט"ז דחה ראיה זו דדוקא בזב מאליו מהני מחשבה אבל בשריסק בידים כמו דבש שלנו בהדיא איתא בעוקצין חלות דבש מאימת מטמא משום משקה בש"א משיחרחר ובה"א משירסק. ופי' הר"ש והרע"ב משירסק החלות להוציא מן הכוורת. וא"כ כיון שעשה מעשה וגמר ענינו תורת משקה לא יועיל עוד אפי' מעשה לבטל שם משקה ע"ש. והמ"א הביא עוד ראיה אחרת משבת פ"ק דאמרינן חלות דבש שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן ר"א מתיר דמעיקרא אוכלא והשתא אוכלא ע"כ. והנה קושיא זו הקשה הר"ש שם בעוקצין וכתב וז"ל וקצת קשה משבת דף י"ז ע"ש. ונ"ל די"ל דהשנמא התם מיירי דנוטלו עכשיו לאכילה וקאמר שפיר השתא אוכלא. משא"כ מתני' י"ל דמיירי דנוטלו לשם משקה ושפיר נקרא משקה. אמנם לדעת הט"ז בודאי הקושיא היא קושיא עצומה שהרי לדעתו שכיון שריסקו לא יועיל לו עוד שום דבר לחזור אוכל. ואיך קאמר השתא אוכלא. ולכן נ"ל דהרע"ב מפרש משיתרחר ר"ל שיתרחק ריח עם הדבורים. והרמב"ם בפירושו הקשה ע"ז דהא הכל מודים שדבש בכוורתו עכ"פ הוי אוכל וע"ש בתוי"ט. ומפרש הרמב"ם דר"ל משיתחם לבוניא דבשם אע"פ שעדיין לא יצא והיינו לאחר שרדה הדבש מן הכוורת כי כן מלאכת הרדיה בתחלה מעשן להבריח הדבורים ואח"כ

ז מיני טיגון שמטגנים בהמאה קרושה דאז אין שם משקה על החמאה דהלב שנקפה הוי אוכל ולא משקה אלא אפילו כשעדיין החמאה חם והיא צלולה דמקרי משקה אפ"ה א"צ נט"י כיון דחמאה הוי אוכל רק כשחוזר ונימוח חוזר להיות משקה וכיון דעכשיו בא לתקן אוכל קיי"ל דמשקה הבא לתקן אוכל הוי אוכל (ג) ודוקא שלא נימוח החמאה עד שהניח לתוכו האוכל דתיכף בא להתקן האוכל קודם שנעשה משקה אבל אם נימוח מקודם נ"ל דצריך נט"י ועיין בנשמת אדם ׃

נשמת אדם

יין

מרסקין החלות התיכות חתיכות לתוך כלי והברולין להפריד הדבש מן השעוה מניחין הכל בירה על האש עד שיתחמם ושוחטין הדבש מן השעוה . וסבירא להו לב"ש דתיכף כשנתחמם על האש אע"פ שעדיין הוא מעורב עם הדבש מ"מ מיקרי משקה . וב"ה ס"ל משירסק פי' הרמב"ם וז"ל כיון שיולק הנופת בידו לשתות הדבש עכ"ל . עוד כתב בתחלת המשנה וז"ל חלות דבש הן החתיכה הנופת וכבר ידעת כי הדבש הוא מכלל ז' משקים זה השותת אבל כ"ז שהוא בבית שעוה אינו אז משקה עכ"ל . ומדבריו משמע דס"ל דכ"ז שהוא מעורב עם השעוה לא מקרי משקה • וכן כתבו תוס' בסוגיא דב"ב דף פ' א"ר כהנא דבש בכוורת אינו יוצא מידי מאכל לעולם . וכתבו התוס' תימא לר"י דחשיב דבש בהדי דמשקין . ואומר ר"י דהיינו אחר שהופרש מן השעוה אבל בכוורתו שהוא עם השעוה יש עליו תורת אוכל עכ"ל • וכ"כ שם בפסקי תוס' סי' רע"ו וז"ל דבש שהופרש מן השעוה הוי משקה אבל כשהוא עם השעוה הוי רק אוכל עכ"ל . ומדלא חלקו התוס' אם הוא בכוורת או חוץ לכוורת משמע ודאי דמה דכתב דבש בכוורתו אינו ר"ל בכוורת דאטו הכוורת גורם אלא דר"ל כשהוא מעורב עם השעוה דסתמא דמלתא דבכוורת הוא מעורב משא"כ לאחר שרסקו דאז [illegible] הדבש נוטף [illegible] ואז כבר אקרי משקה כדאיתא בתוספתא שהזכרתי ופסקה הרמב"ם . רק דמהני מחשבה . ויותר נראה דכוונת הרמב"ם כדמשמע מפי' הרא"ש שם שהביא פי' הרמב"ם הנ"ל שיחרחר משעה שיחמם החלות להוציא הדבש כו' משירסק שיסחוט החלות להוציא הדבש משמע דס"ל דלב"ה ג"כ לא בעינן שכבר יצא הדבש רק תכף משמתחיל לסחוט אף שהוא מעורב עדיין בשעוה ע"ש • ובזה יותר ניחא לשון המשנה חלות דבש מאימת מטמא דלפירוש התוס' לא מצינו בחלות לעולם שיהיה משקה והכי הל"ל דבש מאימת מטמא • וצ"ל דאליבא דב"ש נקט חלות. איך שיהיה עכ"פ לשיטת רמב"ם ורא"ש ומכ"ש לדעת תוספות בב"ב דאינו נעשה משקה עד לאחר שיתן החלות על האש ויחמם אותן ויסחוט הדבש אז יורד עליו תורת משקה . אבל בריסוק ראשון שריסק החלות מן הכוורת עדיין הוא אוכל עד ריסוק [illegible] לאחר חימום • ולשיטה זו לק"מ קושית הר"ש מגמרא דשבת דהא התם מיירי בריסוק ראשון כדקתני חלות דבש שרסקן מע"ש ושפיר קאמר השתא אוכלא • דכ"ז שלא סחט בידים לאחר [illegible] לא ירד עליו כלל תורת משקה . ומתני' דעוקצין ע"כ מיירי בריסוק שני דכיון דב"ש ס"ל משיתחמם ע"כ ריסוק דב"ה הוא לאחר החימום כידוע דבכ"מ ב"ה מיקל . וכמש"כ תוספות ורמב"ם ורא"ש להדיא . ומהתימא על הרע"ב שהביא פי' הרמב"ם בדברי ב"ש שיחרחר ר"ל שיחמם • ולב"ה מפרש כפי' הר"ש על ריסוק ראשון דע"כ אם שיחרחר דב"ש שיחמם ע"כ ריסוק דב"ה ריסוק שני . וה"ל להביא פירושו גם אליבא דב"ה . ולפ"ז לק"מ קושית הט"ז שכתב דכל דבש שלנו מרסקין אותו מן החלות שהם [illegible] השעוה ובזה הוי משקה עכ"ל דז"א דבריסוק [illegible] לא ירד עליו [illegible] משקה כלל עד ריסוק שני שסוחט הדבש [illegible] השעוה . ובזה תלוי בדעת הסוחטו אם לעשות ממנו משקה באמת נשאר תורת משקה עליו . אבל כשסוחט לעשות [illegible] מרקחת אזי נשאר אוכל כמו שהיה ולא נחית עלה תורת משקה כלל . וא"ל דהא איכא עכ"פ דבש שכבר נפרש מן השעוה [illegible] כבר נקרא משקה כדאיתא בתוספתא דבש [illegible] מכוורתו מטמא טומאת משקין . ז"א שהרי מסיים [illegible] חישב עליו לאוכלין מטמא טומאת אוכלין דכיון דלא עשה [illegible] מעשה לשם משקה מהני [illegible] [illegible] כמש"כ הט"ז ג"כ והכי דייק לישנא דרמב"ם הביאו הט"ז וז"ל · דבש בכוורת מטמא ט"א שלא במחשבה רדה הדבש מכוורתו משירסק החלות מטמא משום משקה דבש הזב מכוורתו מטמא טומאת משקין חשב עליו לאוכלין מטמא ט"א

עכ"ל . והנה הדין הא' הוא מגמרא דב"ב שהבאתי והדין הב' הוא משנה בעוקצין והדין הג' הוא מתוספתא שהבאתי . והנה לכאורה הרמב"ם מהפך הסדר דמתחלה כתב דבש בכוורתו ואם כן ה"ל להסמיך דין תוספתא דבש הזב . ועוד יל"ד דכתב רדה הדבש מכוורתו משירסק החלות ולדעת הט"ז הל"ל ריסק החלות שהרי לדעתו הריסוק הוא קודם הרדיה ועכ"פ הריסוק הוא הרדיה . אלא ע"כ שכוונת הרמב"ם כמו שפי' בעוקצין דמתחלה רודה החלות ואח"כ מרסקן דהיינו שסוחט הדבש מן השעוה . ולכן כתב דינא דתוספתא לבסוף דדין זה דחשב עליו לאוכלין קאי על דין ב' דאם בשעה שריסק חישב לאוכלין מטמא ט"א . ודומה להא דאמרינן בפרק חבית משקה הבא לאוכל כאוכל דמי ואף דהתם מיירי שסוחט לתוך אוכל אבל כשסוחט לתוך קערה לא מהני מחשבתו היינו משום שהמשקה בפירי מפקד פקידי ע"ש ברש"י ותיכף כשיוצאין הם משקה עליהם ובע"כ היו משקין אם לא שסוחט לתוך אוכל משא"כ דבש דמעיקרא היה אוכל ולכן מהני מחשבה בזב מאליו . ובמשקין היוצאין מפרי לא מהני מחשבה והיינו משום שמתחלה לא היה עליהן תורת אוכל . ולפ"ז הנה לשיטת תוס' ורמב"ם ורא"ש תלוי הכל בדעת בעל הבית הסוחט הדבש מן השעוה . וצ"ל דגם הר"ש והרע"ב מודים לזה . דמה שכתב דבריסוק ראשון הוי משקה היינו דדומה לדבש הזב ממילא דתורת משקין עליהם וה"ה הכא דמסתמא עומד למשקה וכמו דהתם מהני מחשבה לעשותו אוכל ה"ה הכא · ולכן נ"ל דאותה בעה"ב שקונים כלים קטנים בדבש מעורב [illegible] שעוה דידוע דאפי' המרסקן מן הכוורת דעתו למכור לבעה"ב לעשות מהן מרקחת . בזה לכ"ע לא ירד עליו תורת משקה . ומכ"ש לדעת התוס' ורמב"ם ורא"ש ואין כאן מיחוש כלל . ואמנם הדבש שמביאין בחביות גדולות דזה ידוע שהמרסק מן הכוורת ריסק אותם למכור לעושי משקה (מעד) . מ"מ גם בזה י"ל דאף הר"ש והרע"ב מודים כמו שכתבתי . אבל הקונה דבש ממוכרי המשקה (מעד) שידוע שכבר רסקו ריסוק ב' לשם משקה · בזה צדקו דברי הט"ז דלכ"ע הוי משקה ולא מהני עוד מה שעושה ממנו אוכל · ודמיא להא דאיתא בכלים פ' כ"ו מ"ח ופסקה הרמב"ם בפ' כ"ד מהלכות כלים כ"ו עורות בעה"ב מחשבה מטמאתן ושל עבדן אין מחשבה מטמאתן כיון דסתמן למכירה אינו תלוי במחשבה · וה"ה הכא כיון שהנכרי המרסק הדבש עשוי למכור א"כ אין המחשבה תלוי בו אלא במחשבת הקונה כנלע"ד :

(ג) בשי' קנ"ח במ"א ס"ק ז' בסופו כתב דהכ"מ בפ"א מה' ט"א כתב דשמן ודם וחלב שקרשו אפי' חזרו ונימוחו הוי אוכל זולתי יין וכ"כ תוס' בפסחים י"ד . ואמנם נ"ל דמ"ש חלב הוא ט"ס או שכ' שלא בדקדוק . ודברי תוס' [illegible] בלא"ה צריכין באור . שהרי כתבו דשמן נקרא משקה והא דאי' בטהרות רמ"א שמן תחלה לעולם וחכ"א אף הדבש ר"ש שזורי אומר יין דוקא וקיי"ל כר"ש שזורי · כתבו התוס' דהתם מיירי בנקרש וחזר ונימוח דכ"ז שלא נימוח לכ"ע [illegible] הוי משקה . וכמ"ש הר"ש בהדיא בפ"ג דטהרות בדברי ר"ת ע"ש . וכתבו תוס' דכן משמע ריש פ"ג דטהרות דקתני התם הרוטב והגריסין והחלב ושמן שמשקה טופח ה"ה תחילה קרשו ואח"כ נימוחו ה"ה שניים . ובתר הכי תני רמ"א השמן תחילה לעולם והיינו אפי' קרשו והא קאי ר"ש שזורי וע"ש בתוס' . ובדבריהם צ"ע שהרי [illegible] שגירסתם במתני' הרוטב והחלב והשמן ואיך כתבו קרשו ואח"כ נימוחו שניים • והרי [illegible] איתא בהדיא קרשו ה"ה שניים [illegible] ונימוחו תחילה מכיון טהור והיינו משום שאין כאן כביצה שיעור לטמא אחרים . אבל לכ"ע דין משקה על מה שנימוח ע"ש. וצ"ל דהתוס' קצרו בלשונם וסבירא להו דטהור לא טהור גמור קאמר מתני' דטומאה שבה היכן הלכה כמש"כ שם הר"ש בהדיא

אלא

ז יין שרף שנתערב במים לפי מה שכתבתי לקמן בהלכות פסח סימן י' דאפי' נכבשו בתוכו פירות כמו (קערשין) וביוצא בו מ"מ הוא ספק אם היא מי פירות ע"ש ואפילו יש בו מים הרבה (עיין במ"א סי' תס"ג) וא"כ פירות שנכבשים בתוכו ספק אם צריך נט"י. ועל פירות מבושלים כיון שמברכים על הרוטב בורא פרי העץ אין עליו דין משקה (א"ר):

ח דברים שאין דרך ליגע בו אלא לאכול בכף כגון מיני תבשיל א"צ נט"י אבל מה שדרך ליגע בו אע"פ שאוכל בכלי לא מהני וכן אפי' אם אחר נותן המאכל לתוך פיו לא מהני וצריך האוכל ליטול ידיו אבל המאכיל א"צ נט"י (קס"ג) ואסור להושיט פרוסה למי שיודע בו שלא נטל ידיו ואפי' אם הפרוסה של האוכל וכן אסור להושיט למי שיודע שלא יברך ברכת הנהנין וכן למומרים כ"ש דאסור להושיט להם דבר איסור או לסייען לשום דבר שאסור לעשות (מ"א סי' קס"ג וסמ"ז):

ט בשר צלי אם צלו אותו בלא מים רק לחלוחית של עצמו א"צ נט"י אבל אם יש רוטב גמור צריך נט"י דהוי כדבר שטיבולו במשקה (ומש"כ תוס' חולין ד"ס ונאכלין כו' א"נ לקדרה וסודתו במי פירות צ"ע דמשמע להדיא דרוטב לא מקרי משקה. ולולי דמסתפינא נ"ל דכצ"ל בתוס' א"נ שסודתו במי פירות ור"ל די"ל צלי וגם צלי בעינן הדחה ועיין בר"ן ובפי' רשב"א. או י"ל דמש"כ תוס' א"נ לקדרה ר"ל כמו צלי קדר ונתבשל בלא מים רק רוטב של עצמו (עיין מ"א סי' קנ"ח ס"ק י'):

י לא גזרו רק על האוכל אבל השותה אפי' נוגע במשקין נוהגין שלא ליטול ידיו:

כלל לז דין כלים הכשרים לנטילה (קנ"ט):

א סמכו חז"ל דין נט"י וטהרתם לטהרת מי חטאת וכשם שצריך למי חטאת כלי כדכתיב ונתן מים חיים אל כלי וצריך כח גברא כמש"כ ולקח ונתן והמלאכה פוסלת במים (כמבואר כ"ז במס' פרה) כך בנט"י צריך כלי וכח גברא ושלא נעשה מלאכה במים לפיכך אין נוטלין לידים אלא בכלי. וכל הכלים כשרים ובלבד שיהיו עשוין לקבל משקה אבל כובעים של לבדין שקורין (קאפלושין או יארמעלקי) אפילו מעור והם קשים שיכולים לקבל משקין כיון דאין אלו כלים גמורים להשתמש בהן וגם שאין עשוין לקבל משקין אסור ליטול בהם הידים וכן כיסוי כלים כיון שאין תחלת עשייתן לקבל. ואם הוא בדרך ואין לו כלי נ"ל דיטול ולא יברך. ומ"מ יאכל ע"י מפה דהיינו שיכרוך ידיו במפה כדי שלא יגע באוכלין (בש"ע סי' קנ"ט מתיר בשעת הדחק והאחרונים אסרו ובפרט שאין דרך עכשיו לעוברי דרכים לשתות בכס):

ב הכלי צריך להחזיק רביעית לפחות. וישתדל שלא יהיה בו שום נקב לא מבעיא נקב כבונס משקה דהיינו שאם ישימו אותו על משקין יכנסו בו משקין דרך הנקב שהוא גדול קצת דבנקב כזה י"א דאינו נקרא כלי כלל אף שמחזיק רביעית מן הנקב ולמטה אלא אפי' אם אין בו אלא נקב כמוציא משקין שהוא נקב קטן מאד אם הוא בתחתית הכלי שאינו מחזיק רביעית מהנקב ולמטה י"א ג"כ דפסול לגמרי ומ"מ אם אין לו כלי אחר אם הנקב רק כמוציא משקה ונשאר מנקב ולמטה רביעית מותר ליטול בה ואם הוא כבונס משקה אם נשאר מהנקב ולמטה מחזיק רביעית סמכינן על הפוסקים דמהנקב ולמטה לא נתבטל מתורת כלי ומ"מ מה שלמעלה מהנקב ודאי אינו כלי ולכן יטול דרך הנקב. (ועיין בנ"א סימן א'):

ג אפי' סתם הנקב בסמרטוטין או דבר אחר לא מהני (א) אלא אם כן שתיקן לו ברזא שקורין (זאפין) דזה נקרא תחלת תקונו ואז מותר ליטול דרך הברזא (ט"ז דלא כמ"א):

נשמת אדם

שבר

אלא ר"ל טהור מדין ראשון אבל טמא מדין שני. אבל לכ"ע מה שנימוח הוא משקה ור"מ וחכמים פליגי ביין ושמן ודבש כדאיתא התם דס"ל לר"מ דשמן תחלה לעולם ר"ל אפי' פחות מכביצה. אפ"ה נשאר ראשון כשחזר ונימוח וכמ"ש הרא"ש שם להדיא. ור"ש שזורי קאמר דוקא יין וכתבו תוס' דקיי"ל כר"ש שזורי. וזה דוקא במאי דפליג דהיינו השמן ודבש אבל ברוטב וגריסין והלב כ"ע מודו דכשחזר ונימוח הוי משקין כמש"כ שם הר"ש והרמב"ם והרא"ש בפי' המשנה וכן כתב הרמב"ם בהדיא ריש פ"ט מהלכות ט"א [אלא שהוא חולק על התוס' וכתב דשמן ודבש כשחזר ונימוח ג"כ דין משקה עליו דלא קיי"ל כר"ש שזורי. ומ"ש הכ"מ בפ"א דהרמב"ם ס"ל כתוס' ע"כ א"ל דלגמרי קאמר שהרי בהדיא הוא חולק שם התוס' וכן כתב הכ"מ בהדיא בפ"ט. אלא צ"ל דכוונת הכ"מ שהתוס' ס"ל ג"כ כרמב"ם דשמן הוי משקה ואף שהוא דוחק גדול כדי לתרץ דברי כ"מ שלא יהיה טועה ח"ו וסותר דבריו]. [ואח"ז מצאתי בב"ח במנחות ל"א שהשיג על הכ"מ בזה]. מ"מ מוכח דלכ"ע חלב דאף שהוא קרוש יש עליו דין אוכל מ"מ כשחזר ונימוח חוזר להיות משקה ואין כאן מחלוקת כלל. וא"כ אין ספק דתיבת והלב במ"א הוא טעות וצ"ל דחמאה אף כשהוא רך מ"מ דין אוכל עליו ולא בעינן שיהיה קרוש וקשה כמו אבן. וראיה לזה שראיתי בב"ה שכתב טעם להקל בנט"י בטיגון בדבש לפי מה שכתבו תוס' דדבש שקרש דין אוכל יש לו וידוע דמיני מרקחת בדבש אינו קשה כאבן. אלא כשחוזר ונימוח היינו כשמרתיחו על האש ונעשה צלול אז נעשה החמאה משקה. וכ"כ הט"ז בסי' קנ"ח סס"ק ח' דמיני טיגון בחמאה צריך נט"י:

ואמנם נ"ל דאעפ"כ במיני טיגון בחמאה א"צ נט"י דכיון דחמאה הוא אוכל ועכשיו בא לתקן אוכל קיי"ל דמשקה הבא לתקן האוכל כאוכל דמי והיינו במשקה שעדיין אין עליו תורת משקה וכמו שכתבתי בס"ק הקודם לזה. ואמנם זה דוקא שקודם שנימוח הניח בו האוכל וא"כ קודם שנעשה משקה כבר בא לתקן האוכל אבל אם נימוח מקודם ונעשה משקה אע"ג שמחשבתו היתה לתקן האוכל לא מהני. ואפשר דמש"כ כ' הט"ז דצריך נט"י דכן הדרך לחמם החמאה תחילה:

(א) **אם** סתם הנקב בסמרטוטין. כתב הט"ז בסי' קנ"ט ס"ק ב' דאינו מועיל שום סתימה רק כ"א בזפת וכמ"א שם ס"ק ו' כתב בפשיטות דכיון דסתמו חשוב כלי ואמנם

דבריו

ד שבר כלי שמחזיק רביעית אין עליו דין כלי אא"כ יחדו לתשמיש ומקבל רביעית שלא במסומך דהיינו שאין צריכין לסמוך אותו כדי שלא תשפך המשקין ואז אם אין לו כלי אחר מותר (מ"א ס"ק ג) ונ"ל דאם יש בו נקב קטן אפי' רק כמוציא משקה כיון דבלא"ה הוא שבר כלי אין נוטלין בו אפי' אין לו אחר (עיין ב"י וט"ז ובכלים פ"ד מ"ב):

ה כלי שיש לו ברזא למטה שקורין (האנדפאס) או מן הצד שקורין (סענדיל) כיון שתחלת תקונו כך מיקרי כלי רק שצריך להחזיר הברזא או השרויף בכל שפיכה כדלקמן כלל ל"ח סי' א':

ו כלי שיוצא ממנו דד שקורין (גיסקאן) דהיינו שצד אחד יותר גבוה משאר הכלי אסור ליטול ממנו דרך הדד דאין זה כלי אבל כלי שיש לו (שנויץ) הוא כלי גמור (סי' קנ"ט מ"א ס"ק ז'):

ז כלי שנסדק מצד א' אע"פ שאינו אלא כמוציא משקה אין ליטול בו אלא בשעת הדחק (ט"ז בסי' קנ"ט ס"ק ה' בשם הב"ח) וי"ל דגרע מנקב שסופו שיבקע כולו דוגמא לדבר בסי' תקפ"ד סעיף ח'. (ועיין בפרה סוף פ"ה השוקת שנחלקה וכ' התוי"ט בשם כ"מ דמיירי שאין מים נוזלים מהסדק מפני שחיברה בטיט אבל אם נוזלים לא הוי כלי ע"ש:

נשמת אדם לא

דבריו צ"ע שלא כתב שום ראיה לדבריו. ובודאי אין לדמותו לברזא שנוטל דרך הנקב ומדבריו משמע דהסתימה עושה כלי בתחלה. והנה הט"ז כתב ראיה דאין מועיל סתימה לענין טומאה. וזה צ"ע עדיין דלענין טומאה מצינו כמה דברים שסותמים. ועיין בב"ק דף ק"ה חבית שסתמה שמרים ועיין בתוי"ט פ"ו דכלים מ"ג בשם מהר"ש דכל מידי דקאי מהני לענין סתימה כשסותם יפה ע"ש. וגם הרמב"ם והראב"ד לא הזכירו אלא [illegible] וטיט ולא מיירי משאר דברים שהרי לא כתבו דוקא שהני סתימה בשום דבר וז"ל הרמב"ם שם ושאר כל הכלים שסתמן בזפת וכיוצא בו ועיין פ"י דכלים מ' ב' דבצק והצלה [illegible] וכל דבר המתמרח הוי סתימה ולכן צ"ע. אך הראיה שהביא מרמב"ם פ"ו דפרה צריכין אנו לבאר היטב דמדברי הט"ז משמע דמתני' דפרה ודברי רמב"ם שם מיירי בנקב המטהר. ולפ"ז צ"ע למה כתב הרמב"ם דניקב מלמטה וסתמו פסול שהמים שבו אינן על עיגול הכלי אלא על הפקק. ה"ל לכתוב בקיצור לפי שנתבטל מתורת כלי וכמ"ש הר"ש והרא"ש [illegible] וביארו בדבריהם דסתימה של סמרטוט לא משוי ליה כלי. אבל מרמב"ם בפירוש המשנה ובחבורו משמע להיפך דס"ל דע"י הסתימה נעשה כלי ולכן מן הצד כשר. רק מלמטה הטעם לפי שהמים אין על הכלי וא"ל דכיון שבטל לגבי כלי עד שנקרא שם כלי עליו א"כ אין שייך לומר שהסתימה עצמו יהיה פסול. וז"א דמצינו כיוצא בו כדאיתא בסוכה י"ט גבי טיט הנרוק וע"ש בתוס' וכ"מ דהשלכה ז' כתב כלי שניקב מלמטה כו' משמע דמיירי בכל הנקבים דלמטה אפי' הנקב הוא כמוציא משקין פסול [illegible] אינן בעיגול הכלי ומן הצד אפי' בנקב המטהר כיון שסתמן ה"ל כלי ומקדשין אפי' ממה שלמעלה מן הנקב. ובזה אתיא המתני' מדויק דלכך נקט ופקקו במן הצד להכשיר אף [illegible] שלמעלה מן הנקב ולא ס"ל כפי' הרא"ש שהכתוב אי"ה:

ואמנם בדברי הר"ש והרא"ש מבואר הדבר שהטעם שע"י הנקב נתבטל מתורת כלי והסמרטוט אינו משוה ליה כלי. אך נראה [illegible] מחולקים דהרא"ש בפירוש המשנה [illegible] כ' בהדיא וז"ל ואפי' לא פקקה בסמרטוט ואגב רישא נקיט. ולא מסתבר למימר שמקדשים במים שלמעלה מן הסמרטוט עכ"ל. הרי להדיא דס"ל להרא"ש דמתני' בתמא קתני ומשמע דמתני' מיירי בכל הנקבים דאם ניקב מלמטה אפי' הוא רק כמ"מ בטיל מינה שם כלי והסמרטוט לא מהני לעשותו כלי והא דנקיט רבתא ובכ"מ דדוקא בכונס משקה פסול נקדם היינו דאז אפי' באמצע פסול אבל בשוליו כיון דאינו ראוי להחזיק בו מים כלל בטל מינה שם כלי. ובמן הצד ס"ל להרא"ש דמחלקין הכלי דמה שלמטה מן הנקב אע"פ שהוא בכ"מ מ"מ עדיין שם כלי עליו אבל מה שלמעלה מן הנקב בטל מתורת כלי ואין מקדשין בו והט"ז לא ראה פירוש המשניות להרא"ש שלא נדפס בימיו וא"כ ל"ק מה שהקשה של הטור ממתני' דפרה. וא"ל דקו' הט"ז דהא ע"כ כשממלא נכנס המים דרך הנקב מעליון וזה לא מקרי כלי י"ל דמיירי בממלא במקום שמקלח המעין ואינו ממלא ע"י תחיבה או שממלא בכלי אחר ושופך לכלי זה דלא בעינן חיות בכלי כדאיתא בסוטה ט"ז ע"ב כן משמע ברמב"ם פ"ט מהל' פרה. (אבל בחולין ט' ע"ב גבי צלוחית כ' רש"י ותוס' דבעינן חיותן בכלי וכ"מ בב"ב ריש פ' המוכר הספינה תוס' ד"ה ירדן ובפסחים ל"ד ע"ב וצ"ע) ולדעת הרא"ש בנט"י ג"כ אפי' ניקב בכ"מ מותר ליטול דרך הנקב כשיטתו במתני' דפרה. ובודאי משמע לשיטתו דניקב במ"מ מן הצד דמותר ליטול אפי' דרך פיו כמ"ש התה"ד. דאל"כ מאי איכא בין כונס למוציא. אבל באמת אם ניקב בשוליו ממש אף במ"מ פסול כיון דסובר הרא"ש דבטל [illegible] כלי ממנו ואפשר דהרא"ש ס"ל דמתני' דפרה מיירי דוקא בניקב בכ"מ אבל במ"מ אפי' בשוליו לא בטיל תורת כלי. וזהו ג"כ דעת האגודה שכתב במתני' דפרה דמכאן מוכח דמותר ליטול מכלי שניקב בצדו והקשה הט"ז שדבריו סותרים שהרי בפ' כ"ה כ' האגודה דבניקב בכ"מ אסור ליטול כ"א דרך הנקב ובמחזיק רביעית וע"ז כתב דהסמ"ק פוסל גם בזה. ואין כאן סתירה כלל דהאגודה ס"ל כפי' הרא"ש בפרה דמה שלמטה מהפקק כשר ולאפוקי מדעת הרמב"ם והרשב"א דס"ל דאין מחלקין הכלי לשנים אלא בניקב בכ"מ אף מה שלמטה מן הנקב פסול. וע"ז כתב האגודה דממתני' מוכח דמחלקין דס"ל דמתני' סתמא קתני ומיירי בכל הנקבים אפי' נקב המטהר ואפ"ה כשר דס"ל דהסמרטוט אינו משוה כלי וא"כ מוכח דמחלקין הכלי וא"כ ממילא נשמע דאינו מותר ליטול אלא דרך הנקב. אבל מדברי הר"ש שם משמע דמפרש למתני' בנקב שאינו מטהר. דאל"כ מ"ש בניקב מלמטה או באמצע כיון שהסמרטוט אינו עושה כלי ומדלא פירש משמע כשיטת רמב"ם ורשב"א דאין מחלקין הכלי. שהרי לא כתב דפקקה ל"ד כמש"כ הרא"ש. א"נ משמע דס"ל דודאי בנקב המטהר אפי' שלמטה מן הנקב פסול דאין חולקין כלי לשנים ומתני' מיירי בנקב כמ"מ ואפ"ה כיון שהוא למטה בשוליה פסול דהוי שבר כלי דהסמרטוט אינו עושה כלי ובאמצע כל הכלי כשר ולכן נקט פקקה דאם לא פקקה היאך מקדש שלמעלה מן הנקב דהא יזוב דרך הנקב:

וזה נ"ל ג"כ דעת הסמ"ק ובשטת רשב"א דמסתמא נוטלין בכלי מיוחד למשקין ולכן אם ניקב בכ"מ בטל לגמרי. ואם יחדו לזיתים נוטלין אפי' דרך פיו ואם לא יחדו לזיתים וניקב במוציא משקה למטה מרביעית פסול לגמרי דבטל מתורת כלי. ואם נשאר לקבל רביעית נוטלין דוקא דרך הנקב דאע"ג דבמיוחד לזיתים מותר ליטול אפי' דרך פיו היינו לפי [illegible] כלי עליו משא"כ במיוחד למשקין ע"כ מה שלמעלה מהנקב אע"פ שהוא רק כמוציא משקין מ"מ בטל [illegible] כלי מהחלק שלמעלה מהנקב דאינו ראוי למשקין דזב דרך הנקב. אבל מה שלמטה מן הנקב שפיר תורת כלי עליו כדמוכח ממילתא דרבא דאמר ניקב בכ"מ אין נוטלין משמע דוקא בכ"מ אז אין נוטלין לגמרי. ואפשר דהסמ"ק מוקי ג"כ מתני' דפרה בניקב כמוציא משקה וס"ל בזה כהרא"ש דפקקה ל"ד. ואע"ג דהתם סתמא קתני מן הצד ואינו מחלק בין נשאר בו רביעית או לא היינו לענין מי חטאת דא"צ שיעור. משא"כ בנט"י דבעינן שיעור רביעית וס"ל דבמ"מ מחלקין הכלי לשנים. אבל בכונס משקה בטלה שם הכלי לגמרי ואין נוטלין אפי' דרך פיו ובזה לק"מ קושית הט"ז ומ"ש כדין אמת דלא מהני סתימה:

ומסתברא דגם הרמב"ם אינו חולק על הר"ש והרא"ש דסמרטוט אינו מהני לעשות כלי ומוקי לרישא דמתני' ג"כ בניקב במ"מ. אלא דס"ל דבמ"מ אינו בטל מתורת כלי ועיין בכלים פ"ג מ"ג דאי' דכלי שניקב בכדי טהרתו לא נתבטל [illegible] כלי ממנו. ועיי"ש בר"ש דאפי' למטה בשוליה:

ח לא יתן מים לחבירו בחפניו וה"ה אם נטל ידו א' לא יקח בה מים וישפוך על היד האחרת שאין נוטלין אלא מן הכלי :

ט הבא בספינה וכיוצא בו ואין יכול לטבול ידיו בים וגם אין לו כלי שלם ליטול בו יקח כלי שניקב ככונס משקה ודולה בו מהים ומטביל ידיו בתוך הכלי דהואיל דהמים נוטפין דרך הנקב ה"ז כאלו היו המים מחוברים למי הים וה"ז כאלו מטביל ידיו בים וה"ה בדולה בדלי נקוב ככונס משקה מן הבאר ואע"ג דלענין טבילה קיי"ל דניצוק לא הוי חבור לענין נט"י אזלינן לקולא . ומ"מ אם יש לו כלי שלם לא יעשה כן די"א דגם לנט"י לא הוי חיבור :

י אבנים הקבועים בכותל ועשה להם בית קיבול וברזא אין נוטלין מהם לידים דלא היה עליו שם כלי בתלוש אבל אם היו כלים מתחלה ואח"כ קבען מותר :

כלל לח דין כח גברא (סי' קנ"ט) :

א כשם שהמים צריכין שיבואו מתוך כלי כך צריכין שיבואו מכח גברא דהיינו שיבואו ע"י שפיכת אדם . אבל חבית מים שנפל הברזא ממנו אין נוטלין ממנה לידים שאין כאן כח נותן . ואם אדם הסיר הברזא ממנו מותר ליטול ידיו ממנו רק שצריך להכניס הברזא תמיד לכל שפיכה ושפיכה שהרי לא עשה שום מעשה בגוף החבית רק שהסיר ממנה המונע המים לצאת וא"כ לא מיקרי כח גברא רק שפיכה ראשונה :

ב אבל אם הטה חבית פתוחה על צדה מותר ליטול ממנו כ"ז שמקלחת שהרי עשה מעשה בגוף החבית שע"י הטייתו מקלח המים וכן אם הטה חבית על ברכיו ועל ידי שמנענע בברכיו יוצאין המים מותר ליטול ממנו :

ג הכניס ידיו בכלי של מים אפי' יש בו מ' סאה אם יש לו מים אחרים ינגב ידיו ויטול ואם אין לו אפילו אין בו מ' סאה כשר ומ"מ לא יברך על נטילה זו ונ"ל דיאבל במפה ודוקא בשאינו מחובר לקרקע שעכ"פ היה הנטילה בכלי אבל אם הכלי מחובר לקרקע אין כאן נטילה כלל וגם לא מיקרי טבילה דטבילה לא שייך בכלי דהוי שאובין :

ד לפיכך אסור לטבול ידיו (ברער קאסטין) אם נפסק הקילוח מן הרער אבל בזמן שמקלח שם מים מן הרער מותר לטבול ברער קאסטין דע"י הקילוח נחשב כל המים שבקאסטין כאלו הוא מחובר למים שבנהר דלענין נט"י קיי"ל דניצוק הוא חיבור כדלעיל בכלל הקודם וא"כ עכ"פ הוי טבילה לידים אבל אם יהזיק ידיו תחת הקילוח מן הרער לא יועיל דאין כאן נטילה וגם טבילה לא הוי דטביל' לא מיקרי אא"כ הכניס ידיו במים (א"ר) ולפ"ז אסור ליטול ידיו מן (פלומפ) דאין כאן כלי :

ה טבל ידיו במעיין אפי' הוא קטן הרבה רק שמכסה המים לב' ידיו די בזה דמעיין מטהר בכל שהוא אבל אם אינו מעיין רק בור שירדו בו מי גשמים בשעת הדחק מותר לטבול בו ידיו אע"פ שאין בו מ' סאה ודוקא בשהן מכונסין בבור אבל אם הם זוחלין ע"ג קרקע אפי' יש בו מ' סאה נסתפקו הפוסקי' אם מהני בהם טבילת ידים וכן מ' סאה שאובין שבקרקע לרמב"ם אין מטבילין בהם ידים ולראב"ד מטבילין :

כלל לט דין המים הראוים לנט"י לסעודה (ק"ס) :

א המים שנוטלין בהם הידים צריך שלא יהיה נשתנה מראיהן הן מחמת המקום או מחמת דבר שנפל לתוכן אבל אם נשתנו מחמת עצמן כגון המים העומדים בכלים באויר זמן ארוך ונעשו ירוק כשרים ואם חזרו לברייתן אפי' נשתנו מחמת דבר אחר כשרין :

ב עשה בהם מלאכה כגון שהדיח בהן כלים מלוכלכים או ששרה בהן ירקות או הדיח ירקות או שהעמיד בתוכם כלי עם משקה אם בשביל שיצטנן או כלים שנתבקעו כדי שיתחברו (מ"א) או שמדד בהן מדות או ששרה בהן פת אפי' נתכוין לשרות בכלי אחר ונפל לכלי זה כיון דניחא ליה עכ"פ הרי המים נעשו כשופכין ופסולין אבל אם לא רצה כלל לשרות או להדיח ונפל לכלי של מים כשרים ומ"מ אם יש לו מים אחרים יטול בלא ברכה ונ"ל דגם בנתכוין לשרות בכלי אחר ונפל לזה אע"ג דחייב ליטול ידיו שנית מ"מ לא יברך : (א)

ג הדיח בהם כלים מודחים ונקיים או שנתן לתוכן דגים חיים שלא ימותו ואפי' מת הדג שם (א"ר) או שהעמיד לתוכן משקה צונן שלא יחמו או שטבל בהן ידיו ולקח מהן בחפניו כדי

לטוח

נשמת אדם

(א) הט"ז בסי' ק"ד כתב בשם הב"י דאפי' שרה פתו בלא מתכוין פסול · והב"ח והמ"א כתבו דכשר וכן הסכים בא"ר . ולכאורה דברי הט"ז נכונים כמש"כ הב"י כיון דקיי"ל כת"ק ומוכח מרמב"ם ור"ש ורא"ש דלת"ק אפילו בלא מתכוין פסול · והב"ח אינו מתורץ כלום כמשנה ולאחר העיון נראה דדעת הב"ח נכון ודברי הב"י והט"ז תמוהים דז"ל המשנה פ"א דידים או ששרה בו פתו פסולים שמעון התימני אומר אפי' נתכוין לשרות בכלי זה ונפל בזה כשרים . ודחקו כל המפרשים לפרש מאי אפי' ועיין בתוי"ט . והנה לדעת הב"י דאפי' בלא כונה פסול אין כאן דוחק כלל ואדרבה אתי כפשטא

ד

דבזו

לטוה פני הלחם והגלוסקאות כיון שהמים לא נעשו בהם מלאכה כשרים וכן אם הניח בתוכם ירקות נקיים לגמרי רק כדי שישארו לחים כשרים בדיעבד (מ"א) :

ד שתתה מהם בהמ' או חיה או עוף כשרי' אבל כלב והזיר פסולי' דמאוס אם לא בשעת הדחק:

ה אין לו מים מותר ליטול ידיו בשכר ושאר משקין ואין בזה משום ביזוי אוכלין שכיון שצריך לזה ואינו בדרך איבוד וגם אין בהם משום שינוי מראה (שם) :

ו חמי האור אם הן חמין מאור שהיד סולדת בהם לכתחלה אין ליטול בהם ואם אין לו אחדים מותר ליטול בהם :

ז מים מלוחים וסרוחים ומרים אם אין הכלב יכול לשתות מהן פסולים דבטלו מתורת מים אבל מותר לטבול בו ידיו ודוקא כשהם בקרקע דאין טבילה בכלים ואם הם עכורים מחמת טיט אם הכלב יכול לשתות כשר גם לנט"י ואם לאו פסול אפי' לטבול ידיו ומי הים כשרים לנט"י דכשמרתיחן ראוין לכלב וצ"ל דר"ל לאחר שירתיח וכ"מ להדיא ברכב"ז :

ח אסור ליטול ידיו במים שנטל בהם שכבר נעשו שופכין . אבל אם תחב ידיו במים כשרים לנטילה :

ט אם אין לו כלי מותר לטבול ידיו בנהר או במקוה וכן בשעת הדחק שאין לו מים מותר לטבול ידיו בשלג המונח על הארץ אם יש בהם מ' סאה כשהוא מחובר ושוכב על הארץ ואע"פ שהוא נמוח ומברך ענט"י וא"צ לברך על טב"י דכיון דמברך על נט"י כש"כ טבילת אבל אסור ליתן שלג בכלי וליטול בו ידיו אא"כ ריסקן שנעשו מים . והמטביל ידיו במים הפסולים לנט"י מברך על טבילת ידים אבל הטובל במים הכשרים מברך ענט"י (מ"א סס"י קנ"ט) ואם נתערבו מים פסולים במים כשרים אזלינן אחר הרוב (סימן ק"ס ס"ק ז') ואם נטל יד א' וטבל יד אחד כשר ומברך ענט"י לכ"ע :

י אין המלאכה פוסל במקוה ובמעיין ונ"ל דה"ה בשתה מהן כלב או חזיר (כיון דים מקילין לגמרי) כו'

נשמת אדם

דכיון דלת"ק אפי' בלא כונה פסול . וע"ז אמר שמעון התימני לא מיבעיא בלא שום כונה דודאי כשר אלא אפי' נתכוין לשרות בזה דעכ"פ נתכוין לשרות אפ"ה כשר . ולמה להו לרמב"ם ור"ש ורא"ש ומהר"ם לדחוק בפירושו . אע"כ דס"ל להלכה דלשון שרה פתו משמע במתכוין לשרות וכן מוכח עוד ממה שכתב הרא"ש וכ"כ הר"ש וז"ל ל' אפי' לא יתכן אא"כ גרסי' פסולים ע"ש . וזה א"א לפרש אא"כ נאמר דלת"ק דוקא במתכוין שפיר קאמר שמעון דאפי' לא נתכוין ממש לשרות בכלי זה אפ"ה פסולים ומהמיר יותר מת"ק אבל אם נאמר דלת"ק אפי' בלא מתכוין כלל פסול לא א"ש הא דקאמר אפי' אף לפי גירסא זו שגרסי' פסולים . גם לפי' ב' שכ' הר"ש והרא"ש וכ"כ הרמב"ם דגרסי' אם נתכוין כו' כשרים ע"ש . אי היתא דלת"ק אפי' בלא כוונה כלל פסול א"כ אדרבה ל' אפי' שייך שפיר כמו שכתבתי . אבל ל' אם אדרבה ק' . אע"כ דלת"ק דוקא במתכוין פסול וע"ז קאמר שמעון דוקא אם נתכוין לשרות בזה אבל אם לא נתכוין לשרות בזה כשר דלא כת"ק דאמר סתם שרה פת דמשמע רק כשהיה לו כוונה לשרות . או י"ל דשמעון לפרש דברי ת"ק קאתי . או כדפי' מהר"ם הביאו התוי"ט . וכ"כ הב"ח אפי' לפי הגירסא אפי' . ומש"כ הרמב"ם דאין הלכה הר"ש י"ל דלא קאי לפי' א' אלא לפי' ב' שכ' דשמעון מתמיה על ת"ק וכי הפי' נתכוין לשרות כו' נמי יהיה פסול בתמי' אלא זה כשר וע"ז כ' דאין הלכה אלא כת"ק וגם לפ"ז י"ל דלת"ק עכ"פ בעי כוונה לשרות ושמע שמעון לת"ק דאפי' לא נתכוין רק לשרות פסול ומתמיה שמעון כמש"כ מהר"ם וב"ח . ובאמת לפי פי' זה משמע לב"י דלת"ק אפי' בלא כוונה כלל פסול וע"ז [illegible] שמעון ואומר דלא מיבעי בלא כוונה כלל דודאי כשר אלא אפי' נתכוין כו' ג"כ כשר . ומעתה נחזי אנן כיון דגירסא זו שהביא הר"ש וא"ר כתב שגם הלגודה גורס בדברי שמעון פסולין מוכח דלת"ק דוקא במתכוין פסול וגם לפי גירסא כשרים לפי' ר"ש ופי' א' ברמב"ם דר"ש קאמר אם נתכוין . מוכח מכל הפוסקים דלת"ק עכ"פ בעי' כוונה לשרות . ועוד דלמה נעשה פלוגתא רחוקה דלת"ק אפי' בלא מתכוין כלל פסול ולשמעון בעי כ וגם דוקא בכלי זה אלא ע"כ דלת"ק נמי בעי כוונה ולשמעון דוקא בכלי זה . וא"כ אף אי נימא דלפי' ב' שכתבו הרמב"ם י"ל דבאמת לת"ק אף בסתם פסול . ואף זה לא מוכרח כיון דהוי ספיקא דרבנותא בנט"י קיי"ל לקולא כמש"כ הב"י בשם ת"ה הביאו המ"א סי' ק"ס ס"ק י"ג . וכן משמע מרמב"ם פ"ו מהל' נט"י וז"ל מים שנשתנו מראיהן כו' וכן אם נתגלו כו' . והכל' ע' כתב וכל מים שנפסלו כגון שהיו מרים והבל ה' כתב כל מים שנעשה בהם מלאכה כיצד מים שהדיח כלים או שרה פתו כו' הדיח כו' הרי שהכל הפסולים כתב ל' נשתנו נתגלו נפסלו דלשון זה משמע בודאי שנעשה כך בלא כוונה אלא מעצמן . ולא כתב ג"כ מים שנעשה בהם מלאכה כיצד הודח בו כלים או שנשרה בו [illegible] אבל לשון שרה פתו והדיח כלים משמע שנתכוין לשרות ולהדיח . ולולי דמסתפינא ה"א דאפי' נתכוין לשרות בזו הוי נמי ספק דלגירסא שכתב הר"ש פסולין . וכן לפי הגרסא אם נתכוין משמע ודאי דלת"ק אף בזה כשר . ולפ"ז נ"ל דהכפל פת ממילא בלא שום כוונה הנכון כדעת הב"ח והמ"א ואעפ"כ אם יש לו מים אחרים יחזור ויטול בלא ברכה כיון דהוי פלוגתא :

ואם נתכוין לשרות בזה ונפל בזה האף שמ"ו להקל נגד פסק הש"ע שכתב בהדיא דפסולין . מ"מ נ"ל דאם כבר נטל בהם ואח"כ נזכר בודאי דצריך לחזור וליטול כדפסק בש"ע . מ"מ לא יברך . שהרי הרמב"ם והטור לא כתבו דין זה דנתכוין לשרות בזה אלא כתבו סתם שרה בהן פתו ולשון זה משמע ודאי בנתכוין לשרות בהם והיינו לפי הגירסא בדברי שמעון פסולים דהלכה כת"ק . וגם נ"ל דהב"י בעצמו חזר [illegible] בש"ע ולכן כתב ואפילו נתכוין לשרות [illegible] כו' וס"ל דת"ק פוסל [illegible] כמ"ש הב"ח ומהר"ם . אבל בלא מתכוין כלל מודה דכשרים דאל"כ ה"ל לכתוב רבותא דאפי' לא נתכוין כלל פסול . ומש"כ הט"ז שהוא מעתיק לשון המשנה לא הבנתי כלל דאין זה דרך הש"ע ואדרבה דרך הש"ע להעתיק לשון הרמב"ם . וכאן אדרבה הרמב"ם השמיט דין זה ואפילו הרמב"ם שדרכו להעתיק לשון המשנה היינו מה שהוא הלכתא אבל לא שיעתיק [illegible] שאינו להלכה ואדרבה נתן מקום לטעות דהא י"ל דדוקא במתכוין לשרות פסול אבל בלא מתכוין כלל כשר וזה לא מצינו . ומה"ש הב"י שיוסיף על לשון הרמב"ם וטור . אע"כ שחוזר בו בש"ע וכ' בש"ע לאפוקי ממה שכ' בב"י . וזה נראה האמת בדעת הב"י . ועוד נ"ל הכרח בת"ק דאינו פוסל אא"כ נתכוין . שהרי הרמב"ם כ' הטעם דכיון דנעשה מלאכה במים ה"ל כשופכין [illegible] שייך דוקא במתכוי' עכ"פ לשרות בהאיזה מים שיהיו אבל בלא מתכוין כלל וא"ל לשרייה [illegible] ודאי דל"ש לומר שנעשו שופכין . אם לא לטעם שכתב הר"ש הביאו הב"י דילא מתורת [illegible] יש לקיים דברי הט"ז . אבל כבר הוכחתי דא"א לפרש כן בדברי ת"ק כנלע"ד :

וכן אין שינוי מראה פוסל במטביל ידיו במקוה שיש בו מ' סאה (עיין כ"ח) :

יא כל ספק בנט"י לקולא כגון שהוא מסופק אם נעשה מלאכה במים או לא ספק אם נטל ידיו בשיעור אם לא ספק אם היה עליו דבר החוצץ או לא ס' אם הכלי שלם או לא אפי' יש בהן כל הנך ספיקות וכן כל מחלוקת הפוסקים אזלינן לקולא וכן כל כיוצא בו כיון שנט"י הוא מדרבנן אזלינן בספיקא לקולא וה"ה אם נסתפק אם נטמאו ידיו לאחר הנטילה (סי' ק"ס) :

כלל מ דין נט"י לסעודה (קס"א קס"ב) :

א שיעור המים לנט"י לא פחות מרביעית לכל יד דבזה לא יצטרך ליזהר בהרבה דברים שצריך ליזהר ואין כל אדם בקי בזה ובזה יוצא כל הספיקות והנוטל בשפע יתברך וס"מ יש לנהוג דאפי' אם נטל כל יד מרביעית ישפוך עליהם מים שניים (כדעת הרא"ש והב"ד הביאו המ"א שם בסק"ג) נוטלין לנט"י בין על גבי כלי ובין על הקרקע :

ב ישפוך רביעית מים על היד בבת אחת עד הקנה של זרוע דהיינו האצבעות והיד ולפחות עד סוף קשרי אצבעותיו במקום שמחוברים ליד (סימן קס"א) ולכן אין ליטול ידיו מכלי שפיו צר שאין המים יורדין בבת אחת (קס"ב מ"א ס"ק ס') והט"ז כ' סק"ה דכל זמן שאין פוסק מלזוב מקרי שפיכה אחת אע"פ שאינו בא בבת אחת :

ג נטל ידו אחת ברביעית ונגע בשניה קודם הנטילה או שאדם אחר נגע בידיו בעוד שהם להות צריך לנגב ידיו ולחזור וליטול שהיד מקבל טומאה מיד האחרת ומ"מ נ"ל שאם כבר בירך ענט"י ונזכר יחזור ויטול ידיו ולא יברך (עיין סי' קס"ב במ"א ס"ק ז' וס"ק ח' וא"ע מסק"א ועיין א"ר ס"ק י"ג) : (א)

ד לאחר שנטל ב' ידיו ישפשפם ביחד ויגביהם נגד ראשו כמ"ש שאו ידיכם קו' ואז יברך ענט"י קודם הניגוב דכל זה מקרי עובר לעשייתן דגם הניגוב הוא צורך הנטילה דאסור לאכול קודם הניגוב שכל האוכל קודם ניגוב כאלו אוכל לחם טמא ולא ינגב ידיו בחלוקו שקשה לשכחה . ואם טבל ידיו או ששפך רביעית בבת אחת א"צ ניגוב ומ"מ יש בו משום מיאוס . וי"א דוקא במטביל א"צ ניגוב אבל בנוטל מרביעית אפי' נתן על כל יד רביעית צריך ניגוב ואם לא בירך קודם הניגוב ס' אם יברך לאחר הניגוב קודם המוציא · ולאחר שבירך המוציא אין מברך לכ"ע (סימן קנ"ח) :

ה צריך ליזהר מחציצה שלא יהיה טיט או עפר תחת הציפורן מה שיוצא חוץ לבשר אבל מה שהוא תחת הציפורן נגד הבשר אין חוצץ כיון שהוא דבר מועט אין דרך ב"א להקפיד ע"ז אבל שלא כנגד הבשר מקפידין הכל ואף שהוא אינו מקפיד בטלה דעתו אצל כל אדם ובשאר היד הכל חוצץ אם הוא דבר הנדבק (קס"א) :

ו אפי' דבר שמכסה כל היד אם דרכו בכך אינו חוצץ כגון מי שהוא צובע וידיו צבועות וטבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידו (במ"א סק"ז ע"ס וא"ל ס"פ י"א דוכתים) כיון שכל אותן בני אומנות אין מקפידין אינו חוצץ וכן מי שכותב תמיד ואצבעותיו מלוכלכי' בדיו אינו חוצץ ואם אין אומנתו בכך חוצץ וצריך להסיר הטבעות ואם היה רפוי בדיעבד עלתה לו נטילה (שם) :

ז היה לו מכה בידו ורטיה עליה אינו חוצץ וצריך ליטול ברביעית בבת אחת ואם אינו יכול ליטול ידיו כלל מחמת חולי יכרוך ידיו במפה (סי' קס"ג) :

ח מי שנתפחמו ידיו משחרות קדרה וכיוצא בו בשבת נ"ל דאם אין בו ממש רק חזותא בעלמא או אפי' יש בו ממש רק שהוא במיעוט היד מותר ליטול ידיו ובלבד שלא ינגבם דהוי כמוחק רק ימתין עד שיתנגבו ממילא ואם הוא בענין שמקפיד עליו אפילו במיעוט היד הוצץ ואם אין בו רק חזותא בעלמא אפי' ברוב היד אינו חוצץ (ב) :

ט מותר לשבור הקרח בשבת כדי ליטול מים ליטול את ידיו (ש"ך) :

נשמת אדם י"א

(א) כתב המ"א בסי' קס"ב ס"ק ס' דאם ספק על ידו א' רביעית ונגע בחברתה נטמאה מחברתה . וכ"כ עוד ס"ק י"א דאם נגע בכם אחר טמאות ולפ"ז היו צריכין ליטול דוקא בכלי שהוא נגוב לגמרי דאם אוזן הכלי לח במים א"כ כשנוגע בידו קודם הנטילה נטמאו המים שעל הכלי וכשיחזור ויגע בו בידו שנטל אף שנטל מרביעית תטמא היד . וצ"ע דהא כ' המ"א בס"ק א' דלכ"ע אם נטל מרביעית אין המים מקבלין טומאה אפי' ממים שחוץ למקום הנטילה . וכשעיין במ"א יראה שהוא מסופק בדבר ובאמת מסתימת הפוסקים משמע דברביעית אין השם כלל . ולכן נ"ל דעכ"פ אם כבר בירך ענט"י לא יחזור ויברך אף שיגע בו אחר :

(ב) מי שנתפחמו ידיו משחרות קדרה כילד יתנהג בנט"י בשבת . דהא ברור ומוסכם דהכותב על בשרו חייב בכ"ד שהוא רושם ומתקיים וה"ה הכותב בשחור והוא כשחרורית מן הפחמין חייב . כדאיתא בשבת ק"ד וכל"ד שהוא [illegible] לאתויי בשחור ופירש רש"י פחמי' . והמוחק טשטוש דיו או ע"ד על מנת לכתוב שני אותיות חייב . וא"כ עכ"פ שלא ע"מ לכתוב הוי שבות דרבנן . ולפ"ז היה נראה דאסור ליטול ידיו דהוי כמוחק כדאיתא ביומא ע"ה . היה [illegible] כתוב על בשרו לא ירחץ פירש"י מוחק השם וע"כ ס"ל לרש"י דהוי פסיק רישא . דהא קיי"ל כר"ש בדבר שא"נ . ואמנם הת"י שם כתבו דליתא דבהדיא אמרי' בשבת ק"ד דטעמא משום שלא יעמוד לפני [illegible] ערום וא"כ מותר ליטול ידיו אך לנגבם אסור דהוי פסוק רישא שאסור אפי' בדרבנן כדאיתא בסי' י"ד אך צ"ע אם לא מקרי

י י"א דבעי כוונה לנטילה לפיכך מי שנטל ידיו מפני שהיו מלוכלכים או אפי' לדבר שטיבולו במשקה אם נטל כדין נט"י כיון שי"א דא"צ נטילה אע"פ שלא הסיח דעתו ורוצה לאכול פת יחזור ויטול ידיו אבל לא יברך דשמא הלכה כי"א דלא בעי כוונה לנטילה (קנ"ח):

יא אם הוא בדרך ואין מים מצוים לו לפניו ברחוק יותר מן ד' מילין ולאחריו מיל מותר לו לכרוך ידיו במפה ואוכל בלא נט"י ואם הוא מסופק אם ימצא בד' מילין והוא רעב הרבה יכול ג"כ לאכול ע"י מפה וההולך במקום סכנה שירא לחפש אחר מים מותר לאכול ג"כ במפה ושומרי גנות ופרדסים וכיוצא בו כלאחריו דמי והיושב בביתו צ"ע אם דינו כלפניו (מ"א קס"ג) ול"נ פשוט דדמי כלאחריו (וז"ל ירושלמי חלה פ"ב שומרי גנות מה את עביד כלפניהן כלאחריהן נשמעינה מן הדא האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה הדא אשה לא בתוך ביתה יושבת ות"מר אין מטריחין אותה אוף הכי כו'):

יב יש עוד תקנה בשעת הדחק כגון שנוסע בדרך בעגלה עם נכרים ואין ממתינים עליו עד שימצא מים אזי בשחרית בשעה שנוטל ידיו לתפלה או אפי' באמצע היום נוטל ידיו כדין ואין מברך ענט"י ומתנה שיהיה נטילה זו עולה לו כל היום ואז מותר לאכול כשירצה רק בתנאי שישמור ידיו שלא יגעו במקום מטונף אלא ישים ידיו בבתי ידים שקורין הענטשך (אע"ג דבעינן תיכף לנט"י סעודה זה דוקא כשנוטל ידיו לאכילה ואוכל תיכף אבל כשאינו נוטל ידיו לאכילה לא בעינן תיכף) כשנוטל ידיו לאבילה ואכל והתנה שתעלה לו נטילה זו אף לאחר שעה כששמר ידיו ולא הסיח דעתו י"א דמהני והכל לפי שעת הדחק רק שצריך בכל זה זהירות וזריזות שלא יסיח דעתו משמירת ידיו ולכן אין לסמוך ע"ז אם לא בדוחק גדול וגם במקום שמועיל תנאי אעפ"כ אם נמצא מים יטול ידיו ולא יברך (סי' קס"ד) ומזה נ"ל שיצא הטעות להמון עם שנוטלין ידיהם פעם א' וע"י זה אוכלין כל היום ושתים רעות עושין אחד שמסיחין דעתם ואחד שאינם מברכין ברכת המזון ולזה לא מהני תנאי:

יג העושה צרכיו ורוצה לאכול כיון דאסור להפסיק בין הנטילה לברכת ענט"י וגם אסור להפסיק בין נט"י להמוציא לכן יטול ידיו שלא כדין נט"י ויברך אשר יצר ואח"כ יטול כדין ויברך ענט"י ואם נטל ידיו כדין יברך תחלה ענט"י ואח"כ א"י ויסמוך על הפוסקי' דס"ל דא"י לא הוי הפסק דומי' דגביל דתורא בכלל ח' סי' מ"א (מ"א שם) אבל כשעשה צרכיו באמצע סעודה שא"צ לברך המוציא יטול ידיו כדין ויברך ענט"י ואח"כ א"י (סי' קס"ה):

יד מי שנגע באמצע סעודה בשוק וירך ומקומות המכוסים באדם או שחכך ראשו או שהשתין צריך לחזור וליטול ידיו וא"צ לברך ענט"י אבל העושה צרכיו או שנגע בטינוף ממש או שנגע במי רגליו צריך לברך (ג) (סי' קנ"ח קס"ד ק"ע):

טו בכ"מ שצריך לברך המוציא באמצע סעודה כדלקמן (כלל מ"ד) מחמת היסח הדעת צריך ג"כ נט"י אבל א"צ לברך בהמ"ז אא"כ הלך והפליג או שהסיח דעתו באמת מלאכול (סי' קע"ח):

טז המתפלל בתוך הסעודה י"א דצריך נט"י (מ"א) וי"א דא"צ (א"ר) וכן נ"ל אם אין מים מזומנים לפניו ועכ"פ נ"ל דלא יברך (ד) (סי' קע"ח):

יז המתנמנם באמצע סעודה פחות מס' נשמין א"צ נטילה ואם יותר אפי' ביום צריך נט"י ג' פעמים משום רוח רעה כדלעיל (כלל ב'). ומ"מ אפילו נאנס בשינה זמן מה אפי' ערך שעה

נשמת אדם

אלא בנט"י הב"י בסי' קס"א סעיף ב' כתב. וכן האנשים שצובעין ידיהם לנוי אינו חוצץ או משום שאומנתו בכך אבל אם אין אומנתו וגם אינו לנוי חוצץ ואמנם בי"ד סי' קצ"ח בט"ז ס"ק י"ז כתב בשם רוקח באשה שנגעה ביורה או בקדירה ונתפחמה בשרה דאע"פ דנדבק מעט בבשר אינו קפידא · וכתב הט"ז דר"ל שנגעה בידה הרי דאפי' בנדה אינו חוצץ וכ"ש בנט"י (ועיין בחיבורי כלל נדה סי' ט' שם הארכתי) והדבר שאין בו ממש רק הזותא בעלמא אע"ג שאינו לנוי אינו חוצץ. ולפ"ז אם אין בו ממש בשחרות ההוא ובמיעוט היד מותר ליטול אבל לא ינגב ואם יש בו ממש והוא מיעוט שאינו מקפיד בטל אך אם הוא רוב היד אף דהזותא בעלמא צ"ע. די"ל דדוקא כשהוא לנוי אינו חוצץ דומיא דפרוכת שהיה נבוע כמש"כ הרשב"א הביאו הב"י בי"ד סי' קצ"ח. משא"כ כשאינו לנוי. וברשב"א שם משמע דהזותא אינו חוצץ כלל אפי' אינו לנוי. ואפשר להקל בנטילת ידים כן נראה לענ"ד:

(ג) הט"ז בסי' קס"ד ס"ק ב' כתב דהעושה צרכיו באמצע סעודה אע"ג דצריך ליטול ידיו מ"מ א"צ לברך על נט"י וכ"כ שם המ"א בשם רש"ל וצ"ע שדבריו סותרים למש"כ בסי' ק"ע ס"ק ב' ששם כתב דצריך לברך ע"ש. ועיינתי ביש"ש חולין פ' כ"ה סי' מ"א וכתב וז"ל. כתב בת' רמב"ן מי שעומד בסעודה ונזכר שנגע במקום מטונף ודאי צריך נטילה ולברך באמצע הסעודה, כתחלתה כו' ואיזהו מקום הטנופת לדבר זה מסתברא שלא במקום הטנופת ממש אלא אפי' שוק וירך ומקומות המכוסות באדם לפי שיש בו מלמולי זיעה וכן המחכך ראשו כו' ע"כ. ונראה דבריו דהצריך נטילה. אבל לברך לא מצינו בד"ה שתקנו נט"י ע"ז ולפי דעתי רחיצה בעלמא מספקא דהא כל זיעת הגוף הם כמות חוץ מזיעת הפנים וחיכוך ראשו או משום זיעה או משום מיאוס וכ"ז והדומה לא תקנו נטילה אלא חומרא סכנתא וחייב לרחצם. אבל אין אני רואה חיוב ברכה ולא מצינו שתקנו חכמים ברכה באמצע סעודה כ"א הלך והפליג כו' עכ"ל רש"ל. ומעתה לדקו דברי מ"א דבסי' קס"ד דמיירי שנגע בשוק וירך כתב כדעת רש"ל דלא מצינו נטילה בגמרא. אבל בסי' ק"ע בשפשף ידיו במי רגלים או במקום מטונף ממש דבזה מצינו בגמרא שחייב בנטילה. וכן בהיסח הדעת ממש כהלך והפליג דמדינא צריך נט"י כתב שפיר דצריך לברך. והט"ז לא העתיק רק סוף דברי רש"ל:

(ד) המ"א בסי' קע"ח סעיף ז' כתב דצריך נט"י וראיה מע"פ נטל ידיו בטיבול ראשון צריך ליטול בטיבול ב' דאיידי דבעי למימר אגדתא והלילא אסח לדעתא. ועוד ראיה מסי' נ"ב דאפי' רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו צריך לחזור וליטול · ול"ע דבשלמא התם דסתם ידים כשר לת"ת ולברכות משא"כ תפלה דחמירא דאפי' סתם ידים פסול כדאיתא סי' צ"ב וס"כ

שעה א"צ לברך על הנטילה (ס) (שם):

יח נגע ביד א' במקום מטונף א"צ ליטול אותו יד ואפי' באמצע סעודה (כן משמע בפסחים קט"ז תוס' ד"ה כל שטיבולו כו' ובתוי"ט פ"ב דידים מ"א ובסי' ק"ע ומברך ענט"י):

יט נגע בשערות ראשו ולא חיכך הראש א"צ נטילה אבל המחכך ראשו צריך נט"י (כן מוכח סי' קס"ב סעיף ח' מדברי רמ"א וכ"כ א"ר):

כ נ"ל דנוגע באמצע סעודה בס"ת או בתפילין או ברצועו' או במגילה מן המגילות הנכתבים על קלף בדין צריך ליטול ידיו שהרי כל אלו מטמאין הידים כמבואר בש"ע סי' קמ"ז במ"א שם. אך כיון שלא מצאתי דין זה בפוסקים יטול ידיו ולא יברך:

כלל מא דין הרוצה לאכול ולשתות קודם נט"י איך יתנהג בב"א:

א הרוצה לאכול ולשתות קודם נט"י לסעודה אם הם מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ויאכל ג"כ פירות בתוך הסעודה ומכוין עכשיו בברכה זו לפטור מה שיאכל בתוך הסעודה וא"כ הוי לצורך הסעודה לכן מותר אף לכתחלה לאכול ולשתות במה שירצה וא"צ לברך אחריהם דברכת המזון יפטור הכל כמו שפוטרת מה שיאכל בתוך הסעודה (א) (עיין בנ"א ותבין כל הכלל שם):

ב ואם לא יאכל פירות בתוך הסעודה או שהם דברים שבלא"ה א"צ ברכה בתוך הסעודה כגון מיני לפתן ופרי אדמה שדרך לאוכלן מחמת הסעודה כגון (בולבעס) שקורין (ערד עפיל) מיני

נשמת אדם

וא"כ שפיר י"ל דלא מקרי היסח הדעת. הימן לדבר דאמרי' בחגיגה טבל לחמור מותר לקל. וגם א"ר הקשה ממ"ש המ"א בסי' רל"ג דאם נטל ידיו לאכילה מ"מ צריך נט"י לתפלה ש"מ דתפלה חמירא וכתב בשם יש"ש דא"צ נט"י:

(ה) **בסמ"י** קע"ח איתא דשינת ארעי לא הוי הפסק להצריך ברכת המוציא. ולפ"ז ל"ע לענין נט"י. ובודאי אם לא ישן ס' נשמין א"צ נט"י דלא טעם טעם מיתה · וכשישן ס' נשמין צריך ליטול ג"פ מטעם דרוח רעה כדאיתא בש"ע סי' ד' · אלא דל"ע אם צריך ליטול כדין נט"י לאכילה דלא גרע מסתם ידים דעכ"פ היסח הדעת הוא דאיכא. ובמש"כ המ"א ס"ק י"ב. ומב"י בסי' ד' משמע דשינת ארעי לא מקרי היסח הדעת. שהרי כתב על דברי הרא"ש בתשובה שכ' שהמשכים ללמוד ובירך ענט"י וחזר והשכיב עצמו לישן קודם היום ונטל ידיו להתפלל א"צ לברך על נט"י אם לא עשה צרכיו כי שינת ארעי היא עכ"ל הרא"ש. וכתב הב"י ונראה דא"צ לברך דקאמר ל"ד דנטילה נמי לא בעי דהיינו טעמא משום דשינת ארעי הוא כלומר ולא חיישינן שמא נגע במקום מטונף עכ"ל ב"י בסי' נ"ב. כתב הטור בשם הרא"ש דהיסח הדעת פוסל לתפלה וכ"כ הב"י ס"ס רל"ג דהרא"ש חולק על הר"ן וס"ל דהיסח הדעת פוסל בתפלה. וא"כ ע"כ ס"ל לב"י דשינת ארעי לא מקרי אפי' היסח הדעת דדוקא כשאדם ער ידים עסקניות חיישינן שמא נגע משא"כ כשישן מלובש בבגדיו וישן שינת ארעי לא חיישינן כלל. ואמנם באמת דבריו צ"ע דנראה דדברי הרא"ש מדוקדקים ובודאי הוי היסח הדעת לענין להצריך נטילה. אלא דס"ל לטור דהיסח הדעת לתפלה אע"ג דפסולים לתפלה מ"מ לא תקנו ברכה אלא בנגע ממש במקום מטונף דומיא דשחרית דתקנו דחזקה דנגע במקום מטונף. אבל בהיסח הדעת דאינו אלא חששא בעלמא שמא נגע לא תקנו ברכה. וכמ"ש הב"י בסי' ז' בשם מהר"י אבוהב דמלוכלך בטיט ס"ל להרא"ש דא"צ לברך ענט"י משום האי טעמא ע"ש. ועיין בטור סי' ל"ג שכתב בשם הרא"ש דלכלוך בטיט והיסח הדעת שוין. וכן משמע דעת הטור שהרי הטור ס"ל דהיסח הדעת פוסל בנט"י ע"ש בסי' ל"ב ובב"י שם. ובסי' רל"ב פי' הטור ולענין ברכת ענט"י אין נברך אם לא שעשה צרכיו וקנח עכ"ל. משמע להדיא דדעת הטור לחלק בין היסח הדעת לנגע בודאי במקום מטונף. וע"ש בב"י בס"י רל"ג דמשמע דס"ל דלטור ורא"ש מברכין על היסח הדעת. ולא משמע כן מדברי הטור שם. ומדברי הרא"ש בפרק הרואה ומדבריו בתשובה שהביא הב"י בסי' ס"ד. וא"כ דברי הרא"ש מדוקדקים דאם חזר והשכיב לפין נטילה אבל א"צ לברך אבל בודאי מיקרי היסח הדעת. ולכן נ"ל דפשיטא דלאכילה שינת ארעי עכ"פ מיקרי היסח הדעת לענין נט"י כדין נט"י לסעודה ומ"מ לא יברך במ"ש המ"א בסי' קע"ט דבאמצע סעודה לא תקנו ברכת ענט"י משום היסח הדעת:

ועוד נ"ל דהא דקיי"ל דהיסח הדעת פוסל בנט"י. היינו דוקא שהסיח דעתו שלא לשמור עוד ידיו · אם מחמת שאינו רוצה עוד לאכול כדאיתא בתוס' ברכות י"ב הביאו מ"א סי' קע"ט ס"ק כ'. וכן הסמ"י תע"ז. אבל סתם ידים באמצע סעודה אע"ג שהוא מסופק אם נגע באיזה מקום מכוסה א"צ אפי' נטילה. וכמ"ש ש"ל בהדיא הביאו מ"א בסי' ק"ס ס"ק י"ג דהוי ספק בנט"י לקולא. ובזה נ"ק מה שהקשה מ"א שם עליו דהא היסח הדעת פוסל דזה לא מיקרי היסח הדעת דאטו מי שעוסק בסעודה לא יסור מחשבתו מידיו תמיד אע"כ דמסתמא שומר ידיו וכמו שכתב הרא"ש בהדיא בתענית דשינת ארעי לא נקרא היסח הדעת ע"ש. ולעולם לא נקרא היסח הדעת בין לענין אכילה ובין לנט"י אא"כ כבר הסיח דעתו לאכול עוד. ומה דאיתא בע"פ איידי דבעי למימר אגדתא והילא אסח דעתיה היינו נמי שעוקר דעתו מלאכול עוד כמו בהמ"ז בסי' תע"ז. וגדולה מזו כתב א"ר סס"י קס"ד בשם אגודה דאפי' דבר חבירו והפליג א"צ לברך: וכן בסי' תע"ס דאמירת הגדה הוי היסח הדעת. אבל בזמן קצר משמע במ"א סי' קע"ט סס"ק כ' דלא יברך שהרי כתב ולענין ברכה עיין סי' קס"ד ושם כתב שלא יברך · ובסי' תע"ו מבואר שיברך וע"כ צריך לחלק כמו שכתבתי:

(א) **בבדי** לברר הדברים האלו. בסי' קע"ד סעיף ו' כתב הש"ע דעל יין שלפני המזון א"צ לברך דהמ"ז פוטרתו ואפי' אין לו יין בתוך הסעודה. וכתב הרא"ש הטעם הכיון דבא להמשיך תאות המאכל הוי מחמת הסעודה ולפ"ז ה"ה ביי"ש דבא לפתוח כמש"כ הט"ז. ואף שהמ"א שם ס"ק י"א כתב דאין כוונתו לפתוח. נ"ל דהכל תלוי בדעת האדם וטבעו. והא"ר כתב דגם שאר משקין באים לפתוח ודומין ליי"ש ולין. וי"ל דהכל לפי הענין דאם האדם נמא ידוע דא"א לאכול וא"כ הוי ודאי כלפתוח. אמנם בעיקר הדין שכ' המ"א דלפתוח א"צ לברך אחריו הוא דעת הרא"ש. אבל הרשב"א חולק בזה וס"ל דמה שאכל קודם נט"י לא שייך כלל לסעודה אפי' בא להמשיך כדאיתא בחי' רשב"א הביאו הב"י סוף סי' קע"ז. וז"ל ואמי מסתפק בדברים הבאים לפני סעודה ודעתו לאכול פת די"ל שהן כדברים הבאים לאחר הסעודה או כבתוך הסעודה שאף הן מעוררין התאוה וגורמין ברבוי המזון ולפי הסברא סברא הראשונה עיקר וכ"ל שמחלוקת בירושלמי א"ר זעירא אכלין עגבין ולא מברכין עליהם בסופא לא שיש בדעתם לאוכל פת רבא ט' בעי אהין אכל סלת ובדעתו למיכל פיתא מהו מברכא עליה דסולתא בסופא רבנן דקסרי פשטין ליה צריך לברך בסוף וכן נראה עיקר עכ"ל הרשב"א. וכתב הב"י בשם מהר"י אבוהב דמיירי קודם נטילה עכ"ל (ותימה גדולה על הב"י והמ"א שלא הביאו דין זה בש"ע) עכ"פ הרי להדיא דהרשב"א לא מחלק מה שבא לפתוח. ומה שכתב המ"א וא"ר והא מסעד הוא ט"ס

וקטניות או כל מיני משקין חוץ מיין ולא יאכל מינים אלו בתוך הסעודה או שלא ישתה בתוך הסעודה צריך לברך ב"א על מה שאכל או שתה קודם נט"י דכיון שלא יאכל וישתה בתוך הסעודה הרי כבר עקר דעתיה מלאכול ולשתות וגם אין ברכתן בא לפטור בתוך הסעודה א"כ אין שייכין לסעודה כלל ואפילו לא בירך ב"א קודם נט"י צריך לברך בתוך הסעודה (עיין בב"י סי' ת"ג) אם לא שבירך בהמ"ז על כוס שאז ישתה כשיעור ויכוין לפטור גם אלו אבל אם יאכל גם בסעודה מיני לפתן זה או שישתה וא"כ י"ל דא"צ ב"א אע"ג דא"צ לפטור מה שיאכל וישתה מ"מ כיון דלא עקר דעתיה ממינים אלו הכל נחשב לאכילה א' וכשם שבהמ"ז פוטר מה שאוכל בתוך הסעודה יפטור גם אלו וגם י"ל כיון שאינו צורך לסעודה כלל צריך לברך ב"א אע"ג דלא עקר דעתי' דברכת המזון אינו פוטר בנ"ר ולכן צריך ליזהר שיאכל וישתה פחו' מכשיעור. ואם אכל ושתה כשיעור מחוייב לחזור אחר ברכת המזון שישתה או יאכל כשיעור כדי שיברך ב"א ויכוין לפטור גם זה (סי' קע"ד מ"א ס"ק י"ד):

ג שתה יין וישתה ג"כ בתוך הסעודה ומכוין לפטור אותה מותר לשתות כשיעור וא"צ ב"א ואם אין לו בתוך הסעודה צריך ליזהר לשתות פחות מכשיעור ואם שתה כשיעור אפ"ה לא יברך ב"א דכיון דיין מגרר גריר וממשיך תאוות המאכל הוי צורך סעודה ונ"ל דה"ה לי"ש וכן אם היה צמא מאד עד שאין לו תאוה לאכול מחמת הצמאון דינו כמו יין:

ד אבל מ"מ כגון (לעקוך לביבות דייסא) ולא יאכל ממינים אלו בתוך הסעודה או שמפסיק הרבה עד הסעודה צריך לברך ב"א ואם לא בירך עד שברך ברהמ"ז בדיעבד ברכת המזון פוטר כדלקמן

נשמת אדם

צ"ל ועוד דהא מסעיד והוא טעם של רשב"א. אך הרשב"א כתב טעם זה על יין שבתוך המזון ושלאחר המזון כמו שכתב בהדיא. כיון ששותה בתוך סעודה של קבע אבל ביין שלפני המזון י"ל דלרשב"א צריך ב"א ואפי' ביש לו בתוך המזון כמו שנכתוב בסמוך בשמו ואף שהר"י לא כתבו בלשון רשב"א נראה דגם דעתו וטעמו כרשב"א. ואף שהרשב"א בחי' פ"ג שאכלו הביאו הב"י ס"ס ר"ח כתב דברכת המזון פוטר מעין ג' ויין מיין זיין היינו בדיעבד שבירך כבר אבל לכתחלה י"ל דאסור לסמוך על ברכת המזון וא"ל דכיון דיין שלפני המזון פוטר יין שבתוך המזון וא"כ ממילא ברכת המזון פוטרת אותו כמש"כ מ"א סי' קע"ד ס"ק י"ד ורמ"א בסי' רל"ט וכ"כ הב"י בסימן תע"ג גבי ב"א של טיבול ראשון דכיון דברכת ירקות פוטר המרור א"צ לברך ב"א נ"ל בודאי הרשב"א חולק ע"ז שהרי בסי' תע"ג כתב הב"י בשם תשובת רשב"א דצריך לברך ברכה אחרונה על אכילת ירקות דטיבול ראשון. אלא שכתב שלא יברך תיכף אלא יברך לאחר ברכת המזון כדי לפטור גם ברכת ירקות ע"ש. הרי בהדיא דאע"ג דפוטר מ"מ צריך ברכה אחרונה. ומה שכתב הב"י שם שהמ"מ כתב בשם הרשב"א שלא יברך לאחריו כוונתו ג"כ שלא יברך תיכף כדאיתא בהדיא בתשובת הרשב"א וכ"מ דעת רמב"ן ור"ן שנכתוב בסמוך. ואמנם בסי' רל"ט משמע דרמ"א הכריע דאם אינו פוטר צריך לברך אחריו משמע אבל כשפוטר אינו צריך לברך אחריו. אך עדיין י"ל דכוונת רמ"א דכשאינו פוטר לכ"ע צריך לברך אחריו. וכשפוטר עכ"פ יש פלוגתא ועוד די"ל דיין שאני כמש"כ הרא"ש דבא לפתוח ובדיעבד יש לסמוך על הרא"ש דכל שבא לפתוח אפי' אין לו בתוך המזון א"צ ברכה אחרונה ואמנם אם אין בא לפתוח צ"ע מה דינו והנה המ"א שם בס"ק י"ד כתב דצ"ע אם שתה כשיעור משאר משקין קודם נטילה לדידן דס"ל דא"צ לברך על משקין בתוך הסעודה וא"כ צריך לברך ברכה אחרונה. וכתב דלדעת המאור א"צ לברך אם שותה ג"כ בתוך הסעודה. והיינו מ"ש המאור על דברי רי"ף שכתב דצריך לברך ברכה אחרונה על ב' כוסות. והקשה עליו שהרי ישתה עדיין בתוך הסעודה ויפטר היין שבתוך הסעודה. ותירץ המאור דהרי"ף מיירי באין לו יין בתוך הסעודה וא"כ עקר דעתו למשתי. אבל ביש לו יין בתוך הסעודה ברכת המזון פוטר. והגאונים כתבו דברכת המזון פוטר מעין ג' ע"ש. וס"ל להמ"א דכוונת המאור דאם אין לו בתוך המזון א"כ כבר עקר דעתו ולכן צריך לברך. אבל ביש לו דאז לא עקר דעתו ולכן א"צ לברך אפי' כשאינו פוטר. וצ"ע דלדעת מ"א אין חילוק בין יין לשאר משקין. וא"כ למה הוצרך המאור להביא ראיה מן הגאונים שכתבו דברכת המזון פוטר מעין ג' והא העיקר לדעת מ"א אם יש לו דאז לא עקר דעתו אלא ע"כ דדוקא ביין ויש לו דאז ברכת המזון פוטר כמו שכתבו הגאונים.

אבל בשאר משקין אפי' ביש לו דוקא אם היה צריך לברך בתוך האכילה ואז היה המשקה שקודם נטילה פוטר מה שבתוך המזון ואז הוי כמהמת הסעודה לדעת תוס' ורא"ש. אבל לדידן דבלא"ה א"צ לברך א"כ אין שייך כלל לסעודה ולכ"ע אין ברכת המזון פוטר. וכן מוכח מרמב"ן ור"ן שהשיבו על דעת המאור דלא קיי"ל כהגאונים אלא בדייסא ע"ש. ולדעת המ"א לא צריך המאור לראיה זו מן הגאונים כלל. א"ו מוכח כמו שכתבתי וא"כ היה נראה דלכ"ע צריך לברך אפי' ביש לו. ולכן עכ"פ צריך לחזור על זה דאחר ברכת המזון יאכל או ישתה כדי שיברך ברכה אחרונה ויכוין לפטור גם אלו כמש"כ המ"א. דהא לכ"ע ברכת המזון אינו פוטר ברכת בנ"ר כדמוכח נמי מרשב"א שהבאתי. ואמנם באוכל לביבות וכיוצא קודם נט"י ויאכל ג"כ בתוך הסעודה אע"ג דבלא"ה א"צ לברך עליהם בתוך הסעודה וא"כ ל"ש אלו שקודם נט"י לסעודה. מ"מ בזה י"ל לדעת המאור דא"צ לברך אחריהם וכן משמע קצת בר"ן ורמב"ן שם כמ"ש דברכת המזון פוטר מעין ג'. והא דבאין לו דמודה המאור. וכן משמע מרמב"ן ור"ן דצריך לברך היינו משום דכיון דעקר דעתיה למשתי. אבל ביש לו כיון דלא עקר דעתיה למשתי הוי כולה שתיה אחת וכן משמע ממה שכתב רמב"ן בשם רבי שרירא וז"ל אבל לאחריו אמאי מחייבינן על כל חד וחד הא יתיב ודעתיה אשאר כוסות כללו. וא"כ ה"ה באוכל לביבות ודייסא ומיני טיגון וכדומה ודעתו לאכול תיכף או אפי' בדיעבד שלא אכל תיכף כיון שיאכל בסעודה מאותו המין א"כ היה דעתו לאכול עוד אותו המין ובאלו לכ"ע ברכת המזון פוטר כמו שכתבתי בכלל מ"ז ס"י. ואף שכתבתי דברי רשב"א שכתב בהדיא בהדין דאכל סלת דצריך לברך. י"ל דמיירי שלא יאכל בתוך הסעודה רק פת ובשר ועקר דעתו מאותו מין ונתחייב בברכה אחרונה. אבל כשיאכל באמצע סעודה ג"כ אותו מין י"ל דגם הרשב"א מודה דא"צ לברך. ועוד נ"ל דאפי' לא אכל בתוך הסעודה ולא בירך מקודם ברכה אחרונה עד שבירך ברכת המזון א"צ לברך ברכה אחרונה וכדעת רב עמרם שהביא רמב"ן שם דאם קדם ובירך על מזונו יצא. ואף שהרמב"ן שם חולק עליו היינו ביין דס"ל דג' דברים אינו פוטר מעין ג' דיין. אבל דייסא דלכ"ע פוטר וכן כל מיני קמחין מודה. אלא דאם אין לו בתוך הסעודה א"כ עקר דעתיה מזה וצריך לברך ואסור לו לסמוך לכתחלה על ברכת המזון אבל בדיעבד יצא דברכת המזון פוטר. אך אם אין דעתו לאכול תיכף בודאי צריך לברך ברכה אחרונה ובזה מיירי עובדא דר"ק שהביא המ"א בסימן רכ"ט ס"ק ו'. וכן משמע דעת רי"ץ גאות שהביא הרמב"ן אבל בדעתו לאכול תיכף ויש לו ג"כ בתוך הסעודה נראה דאפי' אם אכל כזית אפ"ה א"צ לברך ברכה אחרונה ויסמוך על ברכת המזון. וכן נ"ל ובזה תבין כל דברי שכתבתי בכלל

בסי'

בדלקמן כלל נ' סימן י"א ואם יאכל גם בתוך הסעודה כמו בשבת שאוכלין דייסא ומולייתא וכן בחול ורוצה לאכול מאותו מין קודם נט"י כיון דלא עקר דעתיה נ"ל דמותר לכתחילה לאכול כשיעור וא"צ לברך אחריו דבזה לכ"ע בהמ"ז פוטר מינים אלו (ובסי' רמ"ט במ"א סק"ו משמע דצריך לברך וי"ל דהתם לא היה אוכל באמצע סעודה מיני מזונות וא"כ עקר דעתו):

ה הא דמותר לאכול קודם המוציא דוקא שאין ברעתו לאכול תיכף אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ אלא יברך המוציא על הלחם ויפטר ש"ד (סי' רי"א מ"א ס"ק ט') ולא מהני מה שמכסה הפת דזה לא מהני רק כשמברך על היין לקדש שלא יראה הפת בושתו אבל מה שגורם ברכה שא"צ לא מהני כיסוי:

כלל מב דין ברכת המוציא (קס"ז קס"ח):

א לחם גמור מברכין עליו המוציא אפי' הם פרורין קטנים כמצה כתושה ואם אכל מהם כזית מברך ברהמ"ז ולא נקרא לחם אלא א"כ יש בו תנאים (א) שיהיה הקמח מן ה' מיני דגן (ב) שלא יהיה נילוש רק במים לבד (ג) שלא יהיה ממולא או נילוש בתוכו שאר מינים (ד) שיהיה בלילתו עבה (ה) שיהיה עב קצת (ו) שיהיה נאפה בתנור או באילפס בלא משקה ואם הסר א' מן אלו התנאים יתבאר דינם לקמן בכלל נ"ד:

ב עירב קמח שאר מינים עם קמח של ה' מיני דגן ועשה ממנו פת אם יש בקמח של ה' מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס שהוא חלק שמינית או תשיעית מברך עליו המוציא ולאחריו ברהמ"ז ואם אין בו זה השיעור בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן ולבסוף על המחיה (ואע"ג דקיי"ל טכ"ע דאורייתא מ"מ לחומרא חיישינן לדעת החולקים ומ"מ לענין על המחיה אין לחוש כ"כ כיון שאינו מברך רק ברכה א' ובזה א"ש להגהת הגר"א ועיין כלל כ' בנ"א סי' ז' ואף שבמ"א כ' בסי' ר"ד ס"ק ט"ז דאפילו לקולא אמרי' טכ"ע מה"ת וראיה מסי' תל"ג ס"ב אינו מוכרח די"ל דשאני אורז כדאיתא שם בירושלמי וכמ"א גופא פסק שם לחומרא דבעינן כזית בכא"פ) ואם עשה מהם תבשיל אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה ואם אין בו כזית בכא"פ יברך במ"מ ואחריו ב"נ (סי' ר"ח) ואלו העושים (רעליסניקעס) דהיינו קמח רעצקי שקורין (טאטרקע) ומערבין בו קמח מה' מינים ובלילתן רכה ואח"כ אופין אותו באילפס מבשילין רבים וצריכין להודיע להם שלא יעשו כן (ועיין כלל נ"ד סי' ז' וסי' ט'):

ג לחם גמור שבישל או טינן בחמאה ואפי' העביר ממנו כל תואר לחם כגון שעירבו בביצים ודבש ואח"כ בשלו אם היה בכל פירור כזית קודם הבשול וגם לאחר הבשול נשאר בו כזית כל דין לחם עליו וכ"ש כששורה פת בשכר כיון שבכל חתי' כזית:

ד פרורין פחות מכזית שבשלן או טגנן או שראן במשקה מבואר דינם בכלל נ"ד סימן י':

ה מצוה לברך המוציא על מה שהשוב יותר משום הידור מצוה ולפיכך אם היה מונח לפניו ב' מיני פת ורוצה לאכול משניהם אם היה אחד שלם אפילו הוא קטן וגם הוא פת קיבר שקורין (גראבי ברויט) והשני נקי וגם הוא גדול יותר מן השלם והוא פרוסה מצוה לברך על השלם וב' גלוסקאות הדבוקים יחד שנאפו ונחתך מן הא' והב' נשאר שלם יפריד החתיכה מן השלימה כדי שיראה שהיא שלימה ואע"פ שתהיה קטנה ממה שהוא עכשיו דשלם עדיף ולא יבצע במקום שהיתה דבוקה ששם נראית כפרוסה אלא ממקום השלם (סימן קס"ח):

ו היו שניהם שלימים או שניהם פרוסים מברך על הגדול ביותר אם היו שניהם נקיים או שניהם קיבר אבל אם היה א' מהם נקי אע"פ שהיא קטן והשני גדול והוא קיבר מברך על הנקי שהוא חשוב יותר ממעלת גדול ואם שתיהן נקיות וזו לבנה יותר מזו מברך על הלבינה יותר ואם השניה גדולה יש להסתפק (מ"א ס"ק א'):

ז אחד פת חטים ואחד פת שעורים או דגן מברך על של חטים אפילו הוא קטן ופרוסה ושל שעורים גדול ושלם דחטים כתיב ברישא בקרא חטה ושעורה · וירא שמים מברך על שניהם כיון דשל שעורים שלם אבל כששניהם פרוסין מברכין לעולם על של חטים ודוקא חטים ושעורים דשניהם מין שבעה אבל חטים ופת שיפון או כוסמין א"צ להניח פרוסה בתוך שלימה כיון שאינו מין שבעה לכל דבר וכן פת שעורים ופת כוסמין מברך על של שעורים דכוסמין אינו מין שבעה (מ"א סק"ג) ואפי' שהכוסמין יפים (שם סעיף ד'):

ח זה הכלל חטים קודם לכל. ואחריו מעלת שלם. ואחריו מעלת נקי. ואחריו מעלת גדול. ועיין עוד מדין קדימה בכלל נ"ז:

ט פת נכרי נקי ופת קיבר ישראל אם אינו נזהר מפ"נ כיון שיש לכל אחד מעלה מברך על איזה שירצה ואם אין דעתו לאכול בכל הסעודה רק פת נכרי אעפ"י שבני ביתו יאכלו הקיבר כיון שהוא הבוצע צריך לברך על פת נכרי הנקי ואם אחר מיסב עמו יבצע כל אחד על פת אחר. ואם הוא נזהר מפ"נ מסלק הפ"נ מן השולחן עד לאחר ברכת המוציא. ואם אורח שאינו נזהר מיסב עמו על השולחן ואינו יכול לסלקו כיון דמצוה על בעה"ב לבצוע וגם הנקי

הוא חביב עליו רק שמניח מפני פרישות התירו לו חכמים לבצוע על הנקי לכבוד האורח וכיון שהותר לבצוע עליו הותר לו לכל הסעודה דבפת כיון שהוא עיקר חיותו של אדם חששו חכמים משום איבה (ולכן אין ללמוד מזה לשאר איסורי דרבנן) ואם הפת נקי אינו חביב עליו בלא איסור פ"נ א"צ להקדימו :

י כל זה כשרוצה לאכול משניהן אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד יבצע עליו ואין לחוש לשני מה שחשוב יותר :

יא יקח הפת בב' ידיו בשעת ברכה . ומצוה להביא על השולחן מלח לטבול בו פרוסת המוציא ויחתוך סביב הפת מצד העליון ומצד התחתון כדי שיהיה ממקום שקדם בישולו שאנו מסופקין באיזה צד מקדים וקודם הברכה יחתוך מעט כדי שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר הככר עמו דאל"כ השוב ככר כפרוסה ואפי' אם מברך על פרוסה יעשה כן כדי שתהיה יותר גדולה בשעת ברכה ואח"כ מברך ואחר הברכה יפריד מה שחתך כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם ובשבת פשיטא שצריך ליזהר שלא יחתוך הפרוסה קודם שיברך דאז לא יהיה לחם משנה . ויטעים היטב ה' של המוציא ויתן ריוח קצת בין לחם למן הארץ שלא יבלע הם"ם ונותן פרוסה מן החתיכה שחתך לפני כ"א ולא יזרוק כדלקמן כלל מ"ה ולא יתן ביד האוכל אלא יתן לפניו (קס"ז) ואסור להפסיק בין הברכה עד לאחר שיאכל המוציא ואם הפסיק מבואר לעיל כלל ה' סי' ט' י' :

יב אם מוציא רבים בברכתו יאמר ברשות רבותי אעפ"י שהוא הבעה"ב או הגדול דמדינא בעה"ב או הגדול בסעודה בוצע מ"מ הוא מדרך ענוה ולא הוי הפסק דהוי כצורך ברכה אבל א"א סברי אלא על היין כדלקמן כלל נ"ה (שם) :

יג שכח לברך ברכת המוציא אם נזכר באמצע סעודה מברך . ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו אם יש לו התיכת פת יברך ואם לאו לא יברך (שם) :

כלל מג דין ברכה לאוכל דבר בתוך הסעודה (סימן קע"ז קע"ח) :

א כיון שלחם עיקר חיי האדם לפיכך אם קבע עצמו לאכול לחם ובירך עליו הרי כל מה שיאכל בתוך הסעודה מדברים הרגילים לבוא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול לשבוע כגון בשר דגים לפתן דייסא מיני לביבות חוץ מפירות אפילו אכלן בלא פת נעשה הכל טפל לפת וא"צ לברך עליהן (סימן קע"ז) . ואפילו אם שלחו לו מבתים אחרים דברים שמלפתין בו פת ולא היה עליהם דעתו כלל שלא היה יודע שישלחו אע"ג דמדינא ראוי לברך עליהם מ"מ המנהג שלא לברך דמסתמא דעת האדם על כל מה שיביאו לו וכן אין צריך לברך על כל מיני משקין דכיון דא"א לאכול בלא שתיה א"כ המשקים נעשים טפל לפת ואפי' משקה (ממד) (ע"ז סי' קע"ז) . חוץ מן היין כיון שהוא חשוב ולכן צריך לברך עליו בתוך הסעודה ואם בירך עליו קודם הסעודה והיה דעתו או שרגיל בכך לשתות בתוך הסעוד' יין א"צ לברך בתוך הסעודה ולכן המקדש על היין קודם נט"י והיה בדעתו לשתות א"צ לברך (סי' קע"ד) :

ב היתה עיקר סעודתו על דברים אחרים ואוכל גם כן פירות אין הפירות נעשין טפל אלא בזמן שאוכלן עם הפת אבל כשאוכל בלא פת אע"פ שאכל כבר קצת עם פת אעפ"כ צריך לברך על אלו שהרי אין דרך לקביע סעודה על פירות וגם הוא לא קבע סעודתו עליהן אבל ברכה אחרונה א"צ לברך שבהמ"ז פוטר כל מה שאוכל בתוך הסעודה . וראוי ליזהר שיברך על הפירות תחילה קודם שיאכלם עם הפת כי יש בזה כמה חלוקי דינים די"א דאפילו אוכל תחלה וסוף עם פת אם אוכל באמצע בלא פת צריך לברך ויש מסתפקין בזה כיון דאוכל תחלה וסוף עם פת . ובדיעבד עכ"פ יאכל גם לבסוף עם פת :

ג פירות מבושלין עם בשר שקורין (פלוימען צימעס) (עפיל צימעס) וכדומה נ"ל דא"צ לברך שהן נעשין טפילה לבשר והבשר ללחם (במ"א סי' קע"ז משמע דס"ל דצריך לברך וכ' בשם האגור שאביו נהג כן . ועיינתי באגור בלא כ"כ אלא בקובע סעודתו על הפירות כמו שאכתוב בסי' ס' אבל כאן נעשה הפירות טפל לבשר וכמו שכתב המ"א בסי' קע"ד ס"ק ט' ולכן נ"ל דא"צ לברך וכן מנהג העולם) :

ד פירות מבושלין בלא בשר וכן פירות שממלאין אווזות צלוין נ"ל דצריך לברך דידוע דאין נעשין טפלה לבשר אלא שממלאין כדי שיתן טעם בפירות :

ה אם קובע סעודתו רק על פירות או (אוגרקעס) או צנון ובצל וכדומה יזהר שמתחל' יאכל פת עם הפירות ואז אף שאח"כ יאכל בלא פת א"צ לברך כיון שמתחלה קבע סעודתו עליהם (במ"א סי' קע"ג ס"ק ג' יש ט"ס וכצ"ל ואם מתחלה לא היו לו דברים אחרים ללפת בהן הפת אלא אילו הפירות לבד ומתחיל ללפת בהן את הפת ואח"כ אוכל כו' כצ"ל) :

ו האוכל (לימאנעס) מלוחים בתוך הסעודה בלא בשר זה בא להמשיך תאוות המאכל ולכן א"צ לברך וכן כלל זה בכל דבר שאוכל ושותה להמשיך תאוות המאכל וכן השותה יי"ש בתחלת הסעודה או באמצע ונ"ל דאפשר ה"ה (אוגרקעס) מלוחים אין צריך לברך דזה נקרא צורך סעודה (מ"א סי' קע"ד ס"ק י"א) :

ז (יאגדעס) מרוקחים שדרך לאוכלן עם בשר אם אוכלן אח"כ בלא בשר רק בפ"ע נ"ל דדינן כשאר פירות וצריך לברך. ועכ"פ יזהר שגם לבסוף יאכלם עם בשר ופת ואז אף שבאמצע אוכל בלא בשר א"צ לברך כדלעיל (סי' כ') :

ח אם אוכל בתוך הסעודה מיני (טארטין) הנעשין במילוי פירות כמו (עפיל פלאדן) וכדומה זה בא מחמת הסעודה וא"צ לברך ואין להחמיר וליקח קצת מן המילוי ולברך עליהם דהוי ברכה לבטלה שהן נעשין טפילה לעיסה (סי' קפ"ח מ"א ס"ק כ"ב וס"ק ט"ו) וכ"ש (פירוגעס) הממולאי' בבשר ודגים וגבינה או שנילוש במי ביצים או אותן שנילושין בלילתן עבה וטגנן אח"כ כיון שדברים אלו הם ס' לחם לכן א"צ לברך (סי' קס"ח מ"א ס"ק מ"ד) :

ט (שמאלץ קוכין לעקיך קיכליך) אם אוכלן מחמת רעבון א"צ לברך ואם אוכלן לתענוג וקינוח סעודה כ' האחרונים דצריך לברך במ"מ. והט"ז כ' שם דאין תלוי בדעתו אלא כפי שדרך העולם לאכלן אם אכלן רק מעט ממנו לתענוג א"צ לברך ול"נ דהוי ס' ברכה שהרי רוב הפוסקים כתבו דככנין הוא רק מצד המילוי אלא דהב"י כתב דמספק נותנים על כולם דין כסנין והיינו שלא לברך המוציא אלא במ"מ וא"כ כיון דכל אלו הוי ס' שמא הן לחם גמור וא"כ היאך יברך בתוך הסעודה אטו אם אוכל פת לתענוג יברך עליו בסעודה משום שלא היה דעתו ע"ז בשעת המוציא ולפ"ז נ"ל דראוי לאדם בשעת המוציא לכוין בהמוצי' לפטור כל הדברים שיאכל ממינים אלו :

י (טארטין) שנעשין מצוקר ושקדים וגם ממולאים בהם וביוצא בו וכן אותן דברים שנילושין בשמן ונטגנין בשמן וביוצא בו אפילו היה בלילתן עבה כמו (סויזן כלאזין) וביוצא בו שידוע שכ"ז אוכלין רק לתענוג ולא נקרא לחם כלל צריך לברך (מ"א ס"ק י"ח) ונ"ל דגם הט"ז נתכוין לאלו (סויזן כלאזין) ועכ"פ לא יצא מכלל ספק ברכה :

יא כל דבר שאוכל או שותה לעכל המזון צריך לברך ולכן אם שותה יין שרף לאחר האכילה ידוע שכוונתו רק לעכל ולכן צריך לברך עליו דדוקא שאר מיני משקה נעשה טפל לפת משא"כ אלו שאין באין אלא לעכל (מ"א סי' קע"ד ס"ק י"א וסי' רי"ב) ונ"ל דה"ה כששותה (קאווע) דעתו לעכל :

יב הא דאמרינן דברכת המוציא פוטרת הכל. דוקא כשרוצה לאכול פת אבל אם אינו רוצה לאכול פת ומכ"ש כשאוכל פחות מכזית טוב יותר שיברך על דברים אחרים ולא יאכל פת אם לא בשבת ויו"ט שמחויב לאכול כזית פת והוי דבר חשוב שאז אע"פ שאין ברצונו לאכול פת מ"מ כיון שהוא מצוה נעשה כמו שקובע סעודתו על הפת ופוטר הכל (מ"א סי' קע"ו ס"ק א' וסי' קע"ד ס"ק י"ב וסי' קע"ח) :

כלל מד דין היסח הדעת בסעודה שצריך לברך (קע"ט) :

א משנטל ידיו במים אחרונים אסור לו לאכול או לשתות וגם אסור להפסיק בדיבור דתיכף לנט"י אחרונים צריך לברך בהמ"ז ואם רוצה לאכול או לשתות צריך לברך ברכה ראשונה על מה שיאכל וישתה שכבר הסיח דעתו וצריך לחזור וליטול ידיו כדי שתהיה תיכף לנטילה ברכת המזון ומ"מ לכתחלה אין לעשות כן :

ב אפי' לא נטל ידיו עדיין רק שאמר הב לן ונברך הוי נמי היסח הדעת ואם רוצה לשתות צריך לברך ב"ר. ואם רוצה לאכול בזה יש מחלוקת אם צריך לברך אם לא ודוקא כשאמר בעה"ב הב לן ונברך והמסובין הסכימו לדבריו אבל אם אחד מן האורחים או ב"ב אמר הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת ומותר לכלם לאכול ולשתות עוד אם לא מי שגמר בדעתו שלא יאכל וישתה עוד :

ג אם לא נטל ידיו וגם לא אמר הב לן ונברך משנטל הכוס לברך ברכת המזון דינו כאלו נטל ידיו וצריך לברך ב"ר על מה שיאכל או ישתה :

ד בכל מקום דאמרינן דהוי היסח הדעת אם רוצה לאכול פת צריך ליטול ידיו אבל א"צ לברך ענט"י (סי' קע"ט במ"א בס"ק ג') כדלעיל כלל מ' סי' ט"ו :

ה המתפלל בתוך הסעודה או שישן בסעודה שינת עראי אע"ג ששהה משך זמן לערך שעה כיון שנאנס בשינה לא מקרי הפסק וא"צ לברך המוציא ואם ישן על מטתו שינת קבע משמע דהוי הפסק (א) :

נשמת אדם כלל

(א) בסי' קע"ח איתא. דהישן שינת עראי לא הוי הפסק כ"ל דאף דבסי' מ"ד כתב במג"א די"א דשיעורו כדי הילוך ק' אמה אבל כאן לכ"ע אפי' אינו משך כל שנאנס בשינה בתוך הסעודה מקרי ארעי. שהרי הב"י למד דין זה מהרא"ש דתענית פ"ק סי' י"ד וז"ל מה שכתב הראב"ד דשינה הוי הפסק להצריך ברכה לכתחלה לא ס"ל דשינת עראי שאדם ישן בתוך סעודתו לא הוי היסח הדעת. ול"ד לקראו חבירו כו' דפליג צריך ברכה כו' דהתם הפליג בדברי הפסק ואיכא היסח הדעת אבל בשינת עראי שאדם ישן לאונסו ליכא היסח הדעת דכל לאונסו הוי עראי. ואף שכתבתי בכל' נט"י

כלל מה דין הלכות סעודה ודין צער ב"ח ·

א אסור לאדם לאכול כלום עד שיתן מאכל לבהמה ועופות שמזונותן עליו דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת ועיין לעיל כלל ה' סימן י"א אם הוי הפסק בין ברכת המוציא לאכילה. ואם צריך לשתות האדם קודם דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם (סי' קס"ז) ומדת חסידות שיתן לתרנגולים לאכול ולא יסמוך על מה שימצאו באשפות ובן חתול שמגדל בביתו ואסור לצער בע"ח דכתיב לא תראה את חמור אחיך וגו' הקם תקים וגו' והיינו משום צער בע"ח ומ"מ כל דבר שצריך לצרכי ב"א מותר ולכן מותר למרוט נוצות של אווזות חיות ומ"מ העולם נמנעים דהוא אכזריות (אה"ע סי' ה') :

ב לא יאכל דרך רעבתנות ולא יאחוז המאכל בידו א' ויתלוש ממנו בידו הב' ולא ישוך פרוסה ויניחנה על השולחן או יתננה לחבירו או לתוך הקערה שמא הוא מאוס לחבירו ולא ישתה מכוס ויתן לחבירו לשתות ולא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו ויאכל ממנה ולא ילקט פירורין ויניח על גבי השלחן (סימן ק"ע) :

ג הנכנס לבית כל מה שיאמר לו בעה"ב יעשה ואם הוא דבר של כבוד אין ד"א לעשות מיד עד שיפציר בו מעט ואם הבעה"ב הוא גדול אפי' בזה אין מסרבין כלל אלא יעשה תיכף (שם וע"ש עוד הרבה דברי מוסר בסעודה) :

ד יזהר מאוד לומר דברי תורה על השולחן שכל שולחן שלא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים ועיין בנ"א פי' על המשנה זו ג' שאכלו ולא אמרו כו' ותראה עונש הגדול כשאין אומרים ד"ת ומהשכר שאומרים ד"ת (א) עכ"פ יאמר איזה מזמור. ומנהג טוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור לדוד ה' רועי שהוא תורה וגם תפלה על מזונותיו כדאיתא בזוהר דאסור לאכול עד שיתפלל על מזון (ס"ק ס"ז בא"ר) :

ה יזהר מאד בפרורין שלא יזרקם דקשה לעניות ובזוהר מחמיר מאד אלא יכנסם ויתן לעופות (סי' קע"א) :

ו ואסור לנהוג בזיון באוכלין לפיכך אסור לזרוק אוכלים במקו' שימאסו ואפי' אגוזים ושקדים אבל במקום שלא ימאסו מותר אבל פירות רכים שנמאסים מחמת זריקתו אפילו במקום נקי אסור ופת אסור לזרוק אפי' במקום שלא ימאסו ואין מניחין עליו בשר חי ואין מעבירין עליו כוס מלא שמא תשפך ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה מדבר שאם יפול על הפת ימאסו ומותר לאכול דייסא בפת במקום כף והוא שיאכל הפת אח"כ. ומ"מ כיון שיש בזה ג"כ קצת בזיון שמשתמש מעשה עץ באוכלין לכן המדקדקים אוכלין בכל פעם שמכניסין לתוך פיהם מעט מן הפת עם הדייסא והנשאר מן הפת אח"כ אוכלין אותו בעצמו ולא ישב אדם על קופה של נצרים שמלאה פירות כיון שהיא נכפפת והאוכלין נמאסים אבל בקופה של עץ שאינו נכפף מותר. ואם אוכלים מונחים על הארץ צריך להגביהן ולצורך נט"י שאין לו מים כיון שהוא מצוה מותר ליטול במשקים וה"ה מים אחרונים (שם) :

ז הקונה פירות מן הנכרים המוכרים נרות וזייף אסור לאכלם כי אם בשקולף או שידיחה אותם שידוע שהנכרי אוחזן בידים מלוכלכין מחלב ושאר איסורים וכ"ש איסור מן התורה והנסיון יעיד על זה שבשיניח אותם במים יהיה ניכר שהמים יהיה שמן :

יזהר

נשמת אדם

גלא מ' סי' ה' דהרא"ש ס"ל במשכים ללמוד ואח"כ השכים דצריך נט"י לתפלה. שאני התם דס"ל להרא"ש דסתם ידים פסולים לתפלה אבל היסח הדעת מאכילה לא הוי. אבל אם ישן במתכוין משמע מדברי הרא"ש אלו דמיקרי היסח הדעת ואפי' אינו על מטתו. כמש"כ הב"י בסי' תקס"ד על דברי ר"ת ע"ש. וכ"מ מדברי הרא"ש בתשובתו הביאו הטור בסי' מ"ז ועיין לעיל כלל ה' תפלה. והגר"א בסי' קע"ח ס"ק כ"ד כתב ראיה לדין זה דהא גבי תפילין שינת ארעי לא הוי היסח הדעת. תמוה דהתם לא מיקרי היסח רק קלות ראש כמ"ש תר"י ורא"ש להדיא:

(א) ואגב אודיעך גודל השכר והעונש שבין המדבר ד"ת על השולחן או ח"ו להיפך. במשנה באבות רש"א ג' שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום אבל ג' שאכלו על שלחן א' ואמרו עליו ד"ת כאלו אכלו משולחנו של מקום שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. והנה להבין למה דוקא בשלשה ולא באחד או ב' וגם להבין פירוש המקרא מלאו קיא צואה והלא אלו ואלו אוכלים לחם ובשר ואיך הוא אמר קיא צואה והל"ל כקיא צואה ר"ל כדמיון קיא צואה. אבל ל' המקרא משמע שהאוכל גופ' הוא קיא צואה וי"ל דע כי כל מעשה בראשית לדעתם ולצביונם נבראו ר"ל שנבראו בשלימות' ולא היו צריכים שום תיקון. ולכן נאסר לאדם הראשון לאכול בשר. אך כשחטא אזי נתערב הכל טוב ברע ואין לך דבר שבעולם שאינו צריך תיקון ולכן הותר לנח לאכול בשר כדי שע"י אכילת האדם יתברר הטוב מרע ע"י הברכה שמברך. ואז הטוב שבתוך האוכל נברר והמותר נעשה קיא צואה והיא הפסולת הגמור. וזהו מדת כל אדם שמתנהג ע"פ התורה והמצוה שנוטל ידיו ומברך אזי הניצוצות הקדושות שבתוך האוכל חוזר למעלה. ואמנם אכילת הכהנים שהם משולחן גבוה זוכים דכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ור"ל שכיון שאדם חוטא אזי אפי' מה שברר מכבר חוזר ניפול לקליפה וע"י תשובתו ואכילתו מבררים הכל כענין זדונות נעשו לו כזכיות. והנה ג' אנשים מצינו שיש להם חשיבות לכמה דברים ולכן אם ג' יושבים על שולחן א' ואומרים עליו דברי תורה נחשב להם כאלו אכלו משולחן גבוה. ויש להם כח לברר אפי' מה שנפל ע"י חטאם כמו הכהנים וכאחז"ל עכשיו שולחנו של אדם מכפר. אבל אם לא אמרו עליו ד"ת כיון שיש בידם לברר הרבה ולא עשו כן העונש גדול כ"כ שאפי' מה שהם ישראל מברר ע"י אכילתו ג"כ אינם מבררים. ולכן צריכים ליזהר בזה. ובפרט בסעודות גדולות ומכ"ש הלומדים ומהם ילמדו שאר בני אדם :

ח יזהר מאד שלא להניח על השולחן ספר שלא למד בו איזה ימים דידוע שיש בהם תולעים קטנים הרבה ויבוא לידי איסור ה"ז ואפשר נ"כ סכנה כדאמרינן מקק דספרי סכנתא וחם תולעים :

ט כל דבר שמביאין לפני האדם שיש לו ריח צריך ליתן ממנו להשמש דבר מועט ולא מהני בזה שום תנאי ואפילו במשרתים שלנו . ודוקא בשמש שעומד ומשמש בסעודה אבל אם מיסב עמו על השולחן א"צ ומדת הסידות ליתן מכל מין ומין · ואסור ליתן לשמש פרוסת פת אלא א"כ יודע שנטל ידיו דחיישינן שמתוך טרדתו ישכח מליטול ולא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך ויש מתירין דדוקא בנט"י שעושה האיסור תיכף משא"כ בברכה ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה · והשמש אם א"י אם יתנו לו לשתות צריך לברך על כל כוס וכוס אם לא שהיה דעתו מתחלה על כל מה שיתנו לו (קס"ט) :

כלל מו דין מים אחרונים וכוס של בהמ"ז (ק"פ קפ"א קפ"ב קפ"ג) :

א יזהר כל אדם ליטול ידיו קודם בהמ"ז וזה נקרא מים אחרונים ואין צריך ליטול אלא עד פרק ב' מן האצבעות דהיינו ב' פרקים שלמעלה מזה לא יגיע הלכלוך מן המאכל וישפיל ידיו כדי שתרד הזוהמא והמברך הוא נוטל בראשונה עד ה' ואם המסובין רבים מתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתן ואין מכבדים במים אחרונים וכיון שמגיע לחמשה האחרונים יטול המברך תחלה (סימן קפ"א) :

ב אם אין לו מים מותר ליטול בכל מיני משקים ובכל מיני מים אע"פ שפסולין לנט"י ולא ירחץ במים חמין שאין מעבירין הזוהמא (שם) :

ג אין נוטלין ע"ג קרקע אלא בכלי מפני שרוח רעה שורה עליהן ואם אין לו כלי מותר ליטול תחת השולחן במקום שאין עוברים בני אדם . ולכתחלה ינגב ידיו קודם שיברך (שם) :

ד אין להסיר המפה והלחם עד אחר בהמ"ז . וצריך שיהיה הפת מונח על השולחן בשעת בהמ"ז אבל לא יביא פת שלם המיקל ואינו מסירו לא הפסיד דדוקא לכתחלה אסור להביא דנראה כעורך שלחן לע"א אבל אם כבר מונח מותר ונוהגין לכסות הסכין בשעת ברכת המזון או להסירו (סימן ק"פ) :

ה אם המסובין הם ג' חייבים לברך בהמ"ז על כוס אם הוא באפשר על היין מצוה מן המובחר ואם אין לו יברך על שאר משקין שהם חמר מדינה ששותין באותו מקום ובשעת הדחק אף על (קוואס) שהוא שתיית עניים בכל השנה אבל לא על (יאגדע קוואס או עפיל קוואס) וכל שכן לאקריץ (סי' קפ"ב) :

ו הכוס לא יהיה פגום ואם הוא פגום יכול לתקן במעט שאר משקין שנותנין לתוכו ואפילו ע"י מים ובלבד שלא יהיו פגומים (שם) :

ז הכוס שמברכין עליו צריך שיהיה שלם ואפי' אם נשבר הבסיס שלמטה פסול ואפי' פגימה בשפת הכלי פוסל אם חסר כל שהוא וכן נסדק אפילו לא חסר אם לא בשעת הדחק . וטעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ כדי שיהיה נקי ויהיה מלא ומקבלו בשתי ידיו ולא יחזיק אותו בשתיהם אלא נותנו בימינו ומגביה טפח מן השולחן כדי שיראו אותו כל המסובין ולא יסיח דעתו ממנו ולכן יסתכל בו תמיד ואיטר יד יקח בימין דידיה שהוא שמאל כל אדם (סימן קפ"ג) :

ח משנתנו הכוס למברך לא ישיח המברך וכן המסובין ראוי שלא ישיחו ומכל שכן שאסור להפסיק בשום דיבור בשעת ברכת המזון ויקדימו לסיים כל ברכה קצת קודם המברך כדי שיענו אמן (שם) :

ט אחר ברכת המזון יברך על כוס שבירך עליו ויטעום המברך כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית עכ"פ . ומצוה שישתה רביעית שלם כדי שיוכל לברך ב"א ומשגרו לאשתו אפי' לא אכלה עמהם (סס"י ק"ץ) :

י אע"ג דבקידוש י"א דלא מהני שתיית אחרים אלא דוקא המקדש צריך לטעום כדלקמן כלל ו' בהל' שבת בדין קידוש אבל בשאר דברים לכ"ע אם אין המברך רוצה לטעום יטעום אחר מהמסובין כשיעור ול"נ דהטועם הוא יברך כמש"כ המ"א ואין שתיית ב' מצטרפין ומ"מ מצוה שיטעמו כל המסובין . ובדיעבד אם שתו בין כולם מלא לוגמא יצאו (שם) :

יא גדול מברך ואם רצה ליתן רשות לקטן לברך רשאי ואם הגדול מוציא ליחה שקורין (סוסטין) יברך אחר והני מילי שאין שם אורח אבל אם יש שם אורח מברך האורח אעפ"י שבעה"ב הוא גדול ממנו כדי שיברך לבעה"ב (א) ואם בעה"ב נותן הכוס לאורח לברך ואינו מברך

נשמת אדם

(א) זוהר בלק קפ"ז ר' יצחק ור"י מטו לכפר סכנין אתארחו באתתא רב המנונא סבא דהוה לה ברא זעירא כו' כסוה

מברך מקצר ימיו דכתיב ואברכה מברכך וזה לא רצה לברך לבעה"ב. ואם הבעל הבית רוצה לוותר על ברכתו ולברך בעצמו או לאחר שמשלם לו בעד מזונות דזה אין צריך לברך לבעל הבית רשאי (ר"א):

כלל מז דין בהמ"ז והטועה בה (קפ"כ קפ"ו קפ"ז קפ"ח):

א כשאוכל להם שמברכין עליו המוציא חייב לברך אחריו ברכת המזון והוא מ"ע דאורייתא והם ג' ברכות. הראשונה נקראת ברכת הזן והיא הזן את העולם כו' ומסיים הזן את הכל. והשניה נקראת ברכת הארץ והיא נודה לך כו' ומסיים על הארץ ועל המזון. השלישית נקראת בונה ירושלים והיא רחם נא כו' ומסיים בונה ירושלים. ולפי שכאן מסיים ג' ברכות שהם דאורייתא לכן התקינו חכמים שיענה אמן אפי' אחר ברכת עצמו וברכה רביעית נקראת הטוב והמטיב והוא האל אבינו רוענו כו' ומסיימת ומכל טוב תמיד אל יחסרנו והשומע שהמברך מסיים אל יחסרנו צריך לענות אמן כי כאן הוא סוף הברכה והרחמן הוא אינו אלא מנהג (א) (סי' קפ"ח קפ"ט):

ב לפי שברכת המזון הוא דאורייתא לפיכך כל ספק שיסתפק בו חייב לברך כדין כל ספק דאורייתא לחומרא. ונשים הם ספק אם חייבות מן התורה מדכתיב על הארץ הטובה ונשים אין להם חלק בארץ משא"כ כהנים ולוים אע"פ שאין להם הלק מ"מ יש להם ערי מגרש וי"א משום שלא ניתן להם ברית ותורה מ"מ אם אכלו כדי שביעה ונסתפקו אם ברכו ה"ול ספק דאורייתא וצריכין לברך ונ"ל אם לא אכלו כדי שביעה א"צ להחמיר (דהוי ס"ס שמא כבר ברכו ואת"ל דלא ברכו שמא הלכה כמ"ד דבעינן כדי שביעה מדאורייתא ואף דמדרבנן אכתי חייבין מ"מ ה"ל ס' דרבנן. ועיין ש"ך בכללי ס"ס אבל באכלו כדי שביעה א"ל ס"ס שמא פטורין מדאורייתא דאיבעיא דלא נפשט אינו נכנס בגדר ספק כמש"כ הפ"ח שם סי' קפ"ו):

ג מדכתיב ואכלת ושבעת י"א דאינו חייב עד שישבע ולכן אם אכל כדי שביעה לכ"ע חייב מדאורייתא וי"א דושבעת דקרא היינו שתיה אבל אכיל' הוי בכזית ולכן אם אכל כזית ואינו צמא לשתות או שצמא ושתה חייב מדאורייתא וי"א דושבעת היינו כביצה שעל כביצה חייב מדאורייתא. ונ"מ אם מסתפק אם ברך דאם אכל כדי שביעה חייב בוודאי לברך מספק ואם לאו למאן דס"ל דאינו אלא מדרבנן הוי כבל הברכות דמספקינן לקולא. ומ"מ ראוי לירא שמים שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכל כזית ויברך בהמ"ז דלכ"ע באכל כזית חייב לברך עכ"פ מדרבנן

נשמת אדם

בסוף יומא סליק מבי ספרא ואתא לביתא כו' נטלו ידיהן ובריכו ריפתא כו'. ובד' קפ"ז ע"ב אמרו הב ונברך אמר איהו אני אברך כו' דמלתא ומיכלא דאורייתא דילי אכלתון אמר ר"י הא תנינן בעה"ב בוצע ואורח מברך ה"ל לאו אנא בעה"ב ולאו אתון אורחין ע"כ. והוא תמוה. וי"ל ע"פ דאי' בברכות ריש דף מ"ו תוס' ד"ה לא. שכתבו דדוקא בדאיכא בעה"ב שם אז בעה"ב בוצע ואורח מברך. אבל בדליכא בעה"ב שם הגדול מברך. והנה הינוקא לא היה בעה"ב כי היה סמוך על שולחן אמו: וא"כ ה"ק כיון דלאו אנא בעה"ב ולאו אתון אורחין ר"ל אין עליכם דין אורחים וא"כ חזר הדין להיות גדול מברך. וכיון דקרא אסהדה טוב עין הוא יברך דהא אנא טוב עין דמלתא דאורייתא דילי אכלתון (שהוא גלה להם סתרי תורה כדאיתא שם) ולכן אקיים כמה שכתוב טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל:

(א) **צריכין** אנו לבאר אם מנין ג' ברכות הם דאורייתא או לא. ונ"מ אם בירך בדיעבד ברכה א' מעין ג' על דברים המסופקים כמו כיסנין שאכל כדי שביעה אם הוא ספק דאורייתא או לא כמו שכתב המ"א בסימן קפ"ח ס"ק כ"ב וס"ק ל"ד:

דעת הב"י בסי' קפ"ח דמדאורייתא יוצא בברכה א' ואפילו לא כלל בה מעין ג'. דהא דדרשינן מהארץ הטובה הוי אסמכתא וכתב שכן משמע מרמב"ם בספר המצות שכתב רק מ"ע לברך ברהמ"ז ולא כתב לברך ג' ברכות. וכ"כ עוד בכ"מ פ"ב מה"ב שכן משמע מרמב"ן ורשב"א. וז"ל רמב"ן שאין מטבע לבהמ"ז מה"ת אבל נצטוינו לברך כל אחד לפי דעתו ובאו הנביאים ותקנו לנו נוסח מתוקן כו' עכ"ל. וכן הביא דברים אלו בסי' קפ"ז ע"ש. והב"ח בסי' קצ"ד כתב מדברי רמב"ן ורשב"א ורא"ש אלו משמע דמנין ברכות דאורייתא (ומדבריו מוכח שנעלם ממנו דעת הכ"מ [ואכן יתמי אמאי] בסמוך. והנה מ"ש הב"ח בשם רא"ש. אדרבה המע"מ סוף פ"א דברכות כתב להיפך. דכתב תר"י הוכיח ס"פ כ"מ מדאמרינן דאם בירך על תמרים ברכת הזן לבד יצא. ע"כ מוכח דברכה מעין ג' לאו דאורייתא. ולפ"ז כיון דהרא"ש ס"ל בהדיא בפ' ג' שאכלו סי' כ"א דהיא דאורייתא וכתב בהדיא בסוף פ"א דעל תמרים יוצא בברכה הזן לבד. וא"כ מוכח דס"ל דמנין ג' ברכות לאו דאורייתא אפי' בלחם עכ"ל מע"מ. אף שאין זה לשונו ממש ואמנם עדיין אינו מוכרח בדברי הרא"ש אם דעתו דבלחם יוצא בברכה א' לבד או דס"ל דעכ"פ בעינן מעין ג'. ונראה דע"כ מעין ג' בעי' דהא ודאי ארץ הפסיק הענין שלא יהיה שוה ללחם וכיון דע"כ דלדידיה בז' מינים ברכה א' דאורייתא וא"כ בלחם ע"כ מעין ג' בעיא. ובאמת הדעת היה נוטה לסברא זו דאף אם נאמר דקרא דהארץ הטובה לאו אסמכתא ניהו: מ"מ אי כתיב על הארץ ועל הטובה דהוי משמע כל א' ברכה לעצמה. אך נ"ל דנעלם מב"י וגם מב"ח דברי רשב"א בחי' שלא נדפס בימיהם דמ"ד וז"ל ד"ה ורבנן ארץ הפסיק כו'. ק"ל א"כ מעין ג' לרבנן מנ"ל בז' מינים וי"ל מדאדכרינהו רחמנא הכא לגבי. וכתב בתרייהו ואכלת ושבעת ש"מ שאף הן טעונין ברכה. והי לאו דאתא תאכל בה לחם ואפסקיה הוי מברכינן עליה ג' ממש כר"ג השתא דאפסקינהו לעניינא בלחם שמעינן דלא מברכינן ברכה גמורה אלא אלחם לחוד ואשארא מברכין ברכת שלשה דהיינו מעין ג' עכ"ל וכ"כ עוד דף מ"ה משה תיקן כו' ק"ל והא קיי"ל דברכות אלו דאורייתא וי"ל דמטבען הוא שטבעו כו' ע"ש הרי בהדיא דס"ל דמנין ברכות דאורייתא. ולפ"ז יגיד עליו ריעו שגם כוונת רמב"ן כרשב"א. וכן מוכח שכן דעת תר"י דאל"כ איך הוכיח מדינא אתמרים בברכת הזן ש"מ דעל ז' מינים דרבנן שמא בלחם מעין ג' הוא דאורייתא ובז' מינים ברכה א'. אע"כ דבלחם בעינן ג' ממש. וא"כ אי נימא דז' מינים ג"כ דאורייתא עכ"פ בעינן מעין ג' אע"כ דלאו דאורייתא לגמרי. מוכח דעכ"פ מנין ג' ברכות דאורייתא ובס' יראים מצוה כ"ד צוה יוצרנו שאוכל לחם יברך ג' ברכות עכ"ל. משמע ג"כ דמנין ברכות הם דאורייתא. וכן בסמ"ג

מדרבנן ומכ"ש באכל כביצה דדעת גדולי ראשונים דחייב מדאורייתא (סי' קנ"ז) :

ד כיון דבהמ"ז דאורייתא החמירו בו שהאוכל פת אסור לצאת ממקומו עד שיברך בהמ"ז וצריך לברך מיושב דוקא ולא מעומד ולא מהלך ואם אכל בדרך כשהוא מהלך מותר לברך ג"כ במהלך שאין דעתו מיושבת עליו ונ"ל דאם אכל מיושב אפי' בדרך צריך לברך מיושב (כן משמע סי' קפ"ג סעיף י"א) :

ה היה לו איזה מניעה שלא יכול לברך במקום שאכל מותר לילך לזוית אחרת באותו הדר ואפי' היא בית גדול ונ"ל דמותר אפי' במקום שאינו רואה מקומו הראשון כגון אחורי תנור או אחורי (פארוואן) (כן נ"ל מחמת שכתב המ"א בסי' קפ"ח ס"ק ס' ומ"ש המ"א ריש סי' קפ"ד והוא כשרואה מקומו ג"ע דוודאי משמע דמפנה לפנה אפי' אינו רואה מקומו מותר ואפשר דכוונתו דאפי' מחדר לחדר כשרואה מקומו כדאיתא ריש סי' קנ"ח) :

ו נ"ל דאפי' במניעה קטנה מותר לברך בד' אמות שאכל דכל ד' אמות חשוב מקום אחד (כן נ"ל ממש"כ המ"א בסי' נ' ס"ק נ"ד לענין קביעת מקום לתפלה) :

ז היה דעתו מתחילה בשעת ברכת המוציא שיברך ברהמ"ז בחדר אחר מותר לברך שם אפי' לא יאכל שם כלום ולכתחילה לא יעשה כן אם לא שיש לו מניעה שלא יוכל לברך בחדר זה (מ"א ריש סי' קפ"ד) :

ח אם רוצה לילך לבית אחר לגמרי והיה דעתו לזה בשעת ברכת המוציא מותר ובתנאי שיאכל שם מעט פת וא"צ לברך על מה שיאכל וישתה שם כמבואר בכלל נ"ט. ואם לא היה דעתו מתחילה לכך אסור לצאת אפי' כשירצה לאכול שם וצריך לברך ברהמ"ז קודם שיצא (סי' קע"ח במ"א ס"ק ח') :

ט עבר ויצא אם יש לו שם פת אפי' פחות מכזית יאכל שם וא"צ לברך המוציא ולא על מה שיאכל וישתה שם ויברך ברהמ"ז ואם אין לו שם פת כלל אם יצא במזיד צריך לחזור למקומו הראשון לברך ברהמ"ז ומ"מ על מה שיאכל וישתה כאן משאר דברים א"צ לברך ברכה ראשונה וכן כשחוזר למקומו הראשון א"צ לברך על מה שיאכל וישתה ואפי' אכל ביהיד כדאיתא כלל נ"ט ואם יצא בשוגג בשעת הדחק א"צ לחזור למקום הראשון ויברך במקו' הב' (ט"ז סי' קפ"ד וכ"כ א"ר) ונ"ל דבדרך אפי' אכל באושפיזא ויצא בשוגג א"צ להחמיר כלל (ג) :

י עבר ובירך במקום השני אפי' יצא במזיד יצא ואם הוא רחוק ממקום הא' שיש לחוש שעד שיחזור ישהה שיעור עיכול אף לכתחילה יברך ממקום שנזכר (עיין ט"ז וא"ר ומ"א סי' קפ"ד) :

יא בירך במקום שהיה ראוי להסתפק בו שמא יש בו צואה ולא בדק ואח"כ מצא צואה כ' א"ר דכיון דברהמ"ז דאורייתא צריך להזור ולברך ול"נ דא"צ (ע' לעיל כלל ג' סי' ל"ג ואם הפסיק באמצע הברכה מבואר בכלל ה' סי' י"ג) :

יב יברך קודם שישתכר ובדיעבד אפי' כשהוא שכור יכול לברך (סי' קפ"ס) :

יג יברך באימה ויראה ובכוונה ובשמחה וז"ל הזוה"ק פ' ויקהל כתיב טוב עין הוא יבורך ודאי בעינא טבא בחדוה ולאו איהו למגנא לברכא בחדוה דהא מההיא ברכתא ומההוא חדוה נתן מלחמו לדל אתר דאצטריך לאתזנא מכל סטרין כו' מילין אילין לא אתמסרו אלא לחכימין למנדע ארחא דאורייתא כו' מהכא אוליפנא כל מאן דמברך ברכת מזונא בדקא יאות בחדוה ברעותא דלבא כד סליק מההוא עלמא אתר אתקנא ליה גו רזין עלאין בהיכלין קדישין זכאה איהו ב"נ דנטיר פקודא דמריה וידע שבחי דלהון עכ"ל. וכ"ש דאסור לעסוק במלאכה וישים כובע על ראשו ואסור להפסיק ואם שח במזיד צ"ע אם יחזור לראש (במ"א סי' קפ"ג ובסי' ק"ד) וצריך להוציא מפיו ולהשמיע לאזניו כדלעיל כלל ה' סי' ט"ז :

נשמת אדם

יש

שהוכיח דברכה א' מעין ג' הוא דרבנן דאל"כ ג' ברכות טעונים ש"מ דס"ל דמנין ברכות דאורייתא ובתוס' פ' היה קורא מבואר בהדיא דס"ל דג' ברכות הם דאורייתא ומרמב"ם בס' המצות שכתב הב"י אין ראיה כלל דאינו מונה אלא כללות המצוה וכ"כ בלח"מ שם. וכ"ל ראיה לזה שהרי במצוה י"ג י"ד ט"ו מונה מצות ציצית ותפילין ולא כתב מצוה לעשות ד' ציצית וד' פרשיות. וכ"כ המ"א בסי' קצ"ד שכן מוכח ברי"ף. ובאמת לא הבנתי הוכחתו דהא י"ל דס"ל לרי"ף דעכ"פ על נהנה דאורייתא בעינן מעין ג'. וא"כ אם אין יודע לברך עכ"פ מעין ג' מעכבתו. וכמ"ש המ"א בסי' קצ"ד דזה דעת רש"י. וכמו שכתבתי שזה ג"כ דעת הרא"ש. והנה מוכח ברכות נ"ז קפן ר"ע עד מתי כו' למד ג' ברכות. אפי' בדיעבד כשבירך מעין ג' לא יצא אפי' היכא דמסופק דאל"כ מה הק' ר"ג עד מתי. ולפ"ז אפי' כשבירך מעין ג' על הכסנין שאכל כדי שביעה עדיין הוא ס' דאורייתא. וצריך ליטול ידיו ולברך המוציא ויאכל עכ"פ כזית פת ויברך בהמ"ז. וכן מצאתי בא"ר סימן קפ"ח ס"ק י"ח שפ' דלא יצא :

(ג) ז"ל הראב"ן סי' קפ"ח אם שכח ולא בירך בהמ"ז ונזכר אם בעיר אכל יחזור למקום שאכל כו' ואם בדרך אכל ולא נזכר עד שהרחיק בדרך יברך במקום שנזכר עכ"ל. והא"ר בסי' קפ"ד תמה עליו מנ"ל חילוק זה. ועוד דהא מעשה דאשכח יונה דדהבא בגמרא בדרך היה ע"ש. ול"נ דחילוק זה מוכרח מסוגיא מעשה דאמרי' בגמרא דרבב"ח קאזיל בשיירתא אכל ואשתלי ולא בירך אמר היכי אעביד אי אמינא להו אנשאי לברך אמרי לי בריך כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת מוטב דאימנא להו אנשאי יונה דדהבא כו' ויל"ד דהא לשיטת הפוסקי' כב"ש דאפי' בשכח צריך לחזור למקומות וא"כ מאי קאמר אי אמינא להו כו' אמרי לי בריך כו' ולימא להו הל' כב"ש ואי פשיטא ליה כ"כ דיאמרו כל היכא דמברכת. אע"כ דהפוסקים כב"ש הוא דוקא בעיר אבל בדרך כ"ע מודים אפי' ב"ש דא"צ לחזור. והוא רצה להחמיר על עצמו ושפיר קאמר רבב"ח אי אמינא כו'. וא"כ החילוק מוכרח לראב"ן דפי' כב"ש לחלק בין עיר לדרך :

יד יש נוסחאות ברכת המזון הקצר שיש לסמוך עליהם רק שיזהר לומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים ואם לא אמר חוזר לראש (ג) ונ"ל דאפי' יודע בודאי שבירך בהמ"ז ומסתפק אם אמר ברית ותורה צריך לחזור (כמו שהוכחתי בכ"ח סי' ג' דלתוספת היא מה"ת ע"ש) :

טו צריך להזכיר מעין המאורע בבונה ירושלים דהיינו בשבת רצה ובי"ט והוה"מ ור"ח יעלה ויבוא (סי' קפ"ח) :

טז טעה ולא הזכיר של שבת וכבר סיים בונה ירושלים אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת . ואם לא אמר רק בא"י נ"ל דיסיים למדני חוקיך כדי שלא יצטרך להוסיף ברכה ואח"כ יזכיר מעין המאורע כדלעיל כלל כ"ד סי' ה' ויסיים כדין (שם) :

יז טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים ואם חל יו"ט בשבת ושכח רצה וגם יעלה ויבוא אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים . ואם אמר רצה או יעלה ויבא ושכח השני אומר הברכה ששכח (שם) :

יח אם כבר התחיל ברכה רביעית צריך לחזור לראש בהמ"ז . ונ"ל דלא מקרי התחלה עד שיאמר בא"י אמ"ה האל אבל אם לא אמר רק בא"י אמ"ה אע"ג שכוונתו היה על הטוב והמטיב יסיים אשר נתן כו' (וראי' לזה מסי' רס"ח סעיף ג' במ"א שם ומדוקדק לישנא דגמרא אבל פתח בהטוב והמטיב) (ד) (שם) :

יט כ"ז שלא סיים בונה ירושלים אע"ג שאמר בונה יאמר רצה או יעלה ויבא ומסיים תיבת בונה ירושלים אמן כ"ב א"ר בשם תוי"ט מהר"ש (וצ"ע דבסי' תרפ"ב משמע איפכא . ועוד דא"כ אפי' אמר ג"כ בונה ירושלים רק שלא אמר עדיין אמן כיון דאמן הוא לורך ברכה א"כ עדיין לא מקרי סיים . ויותר היה נראה שיאמר בונה ירושלים רצה והחליצנו דעכ"פ הוא ברכה כדלעיל כלל כ"ד סי' כ"א משא"כ בא"י בונה רצה והחליצנו דאין זה לשון ברכה כלל וגם עיקר הדין צ"ע) (שם) :

כ טעה ולא הזכיר בר"ח אפי' בלילה אע"ג דבתפלה א"צ לחזור מ"מ כיון שאינו אלא תוספת ברכה אין חילוק ולכן אם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב דהיינו האל אבינו כדלעיל סי' י"ח אומר בא"י אמ"ה שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם ואם כבר אמר האל כו' א"צ לחזור :

כא בחוה"מ דינו כמו ביו"ט אלא שיאמר אשר נתן ימים קדושים לעמו ישראל דחוה"מ לא נקרא י"ט וגם לענין זה אינו כיו"ט דאם כבר התחיל בהטוב והמטיב א"צ לחזור לראש ודינו כר"ח וכן האוכל סעודה ג' או יותר בשבת יש לו נ"כ דין זה כר"ח דאם התחיל כבר בהטוב והמטיב א"צ לחזור לראש דבכ"מ שמחויב לאכול פת דוקא עד שלא יצא ידי סעודה בענין אחר אלא דוקא בפת דהיינו שבת ב' סעודות ובי"ט ב' סעודות צריך לחזור' אבל סעוד' ג'

נשמת אדם

(ג) **בש"ע** סי' קפ"ז כתב בפשיטות דאם לא אמר ברית ותורה מחזירין אותו כדעת הטור וכ"כ ב"י בשם הירושלמי . וכן נ"ל דמוכח לשיטת הפוסקים דהא דאיבעי בש"ס ד' כ' נשים בבהמ"ז דאורייתא היינו משום ברית ותורה וא"כ בע"כ דהכי גמירי מסיני לומר ברית ותורה . אכן ר"י כתב דיצא בדיעבד . ולי צ"ע על ר"י וגם על הב"י שהוצרך להביא ממרחק הראיה מירושלמי . והא בגמרא דידן מוכח בהדיא דף מ"ט ר"ח לא הזכיר ברית ותורה ואמאי לא כדר"ג א"ר לא אמר ברית ותורה יצא ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב . ויל"ד דהא רב לא אמר רק דיצא ולמה לא אמר ר"ח לכתחלה והייתי סובר דר"ח באמת לכתחלה לא הזכיר . כדמשמע לישנא דגמרא ורצה להראות הדוש בברכותיו הלכה לתלמידים כדכתב הרא"ש פ"ק דפסחים ובברכות ל"א . וס"ל דר"ח כיון דעכ"פ לרב יצא בדיעבד רצה להראות הלכה ולא הזכיר אפי' לכתחלה . וע"ז השיב שבקת כל הני תנאי כו' דאפי' בדיעבד לא יצא . ואף מן הלומדים השיב לי דל"ד לההיא דפסחים ולהמוציא דהתם עכ"פ איכא מ"ד דאפי' לכתחלה מברך כך . אבל הכא כיון דרב נמי דוקא יצא קאמר היאך עביד ר"ח לכתחלה . ולכן נ"ל דבאמת ר"ח שכח מלהזכיר וסמך על רב דס"ל יצא . ועכ"פ מדהשיב שבקת מוכח דאפי' בדיעבד לא יצא . וצ"ע גדול על ר' יואל שכתב דיצא :

והנה מוכח לדעת התוס' שכתבו דאיבעיא בנשים אם חייבות מה"ת משום שא"א לומר ברית ותורה . וא"כ מוכח עכ"פ דכן הוא הלמ"מ : וכ"כ הלבוש בהדיא בסי' קפ"ז . וא"כ תפס עליו מרש"א בחי' דף מ"ט שכתב דאינו אלא מדרבנן ולא עיין יפה שזה כתב הרשב"א אליבא דרב דס"ל דיצא ולדידיה באמת אינו אלא מדרבנן אבל לדידן לשיטת התו' שפיר י"ל דהוא מה"ת . וא"כ אם נסתפק אם אמר ברית ותורה צריך לחזור :

(ד) **בגמ'** אמרי' וה"מ דלא התחיל בהטוב כו' . וצ"ע אם תיבת ברוך הוי התחלה או שמא דוקא כשאמר כבר ברוך אתה ה' כמו בסי' קל"ח מ"א ס"ק ח' . ובסי' רס"ח דתיב' אתה הוי התחלה שאני דדיבר שלא כהוגן . ולכן כתבתי באמת דנ"ל דאם אמר בא"י אמ"ה . אע"פ שכונתו היה לברך הטוב והמטיב לדידן דקיי"ל דאין הכוונה מפסיד יסיים אשר נתן . וע"ש במ"א ס"ק ג' . ונ"ל דכונת הש"ס היה רק על סיום ברכה . ובזה יתורץ ג"כ מה שהקשה הב"י בסימן קט"ז מ"ש דבבהמ"ז תקנו ברכה בשכח מעין המאורע ומ"ש בתפלה כשסיים אתה גבור אומר משיב הרוח בלא ברכה וכן טל ומטר ויעלה ויבא וע"ש בט"ז ולבוש . ונ"ל ע"פ מה שלקטתי אורות מדבריהם דהכי הוא דבודאי דברי הט"ז נכונים . דאיך שייך מברך השניה ותן טל ומטר וכן המחזיר שכינתו ליעלה ויבא . ודברי הלבוש דחוקים ובודאי אף שהפסיק מעט בשהיה דלא שייך לומר שהוא סוף הברכה מ"מ דינא הכי . אלא הענין הוא כך דבמקום שהוא כבר גמר וסיים ברכות כמו בבהמ"ז אין שייך לומר שוב שיאמר אח"כ יעלה ויבא יהיה כאלו אמר בתוך הברכה אחר שכבר סיים כל ג' ברכות של תורה . אבל באמצע כמו בשכח משיב הרוח כיון דג' ראשונות חשובים כברכה א' שפיר יכול לומר עכשיו משיב הרוח ולא היו חכמים צריכין לתקן

ג' בשבת שבשעת הדחק יוצא במיני תרגימא וכן חוה"מ או ר"ח אין חוב לאכול דוקא פת ולכן אם התחיל בהטוב והמטיב א"צ לחזור לראש בהמ"ז אבל כשנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב שדינו שיאמר ברוך שנתן אין חילוק ולעולם יאמר נוסחא א' ברוך תחלה וסוף ואפי' אכל כמה סעודות בשבת לעולם מברך בפתיחה וחתימה (ה) :

כב בכל אלו שכתבנו דצריך לחזור אם היו ג' א"צ לזמן דכבר יצאו ידי זימון :

כג דין ר"ח שחל בשבת ושכח יעלה ויבא או רצה ודין התחיל לאכול בער"ח או בר"ה ונמשך עד הלילה כ"ז תמצא בהלכות ר"ח כלל קט"ז :

כד היה אוכל בשבת והחשכה אם לא התפלל ערבית אומר רצה ואם כבר התפלל אינו מזכיר רצה דהוי תרתי דסתרי וכן הדין בר"ח וחנוכה (סס"י קפ"ח) ואם לא התפלל רק שאמר המבדיל כו' צ"ע אם יזכיר רצה ונ"ל דיזכיר (כמ"ש המג"א סי' רע"א ס"ק י"ד) :

כלל מח. דין ברכת הזימון (קצ"ב עד סי' ר"א) :

א ג' שאכלו ביחד חייבין בזימון והוא מ"ע מדרבנן ואסמכינהו אקרא כי שם ה' אקרא הבו גודל כו' דהיינו אחד אומר לב' הבו וי"א דברכת הזימון הוא מה"ת (לבוש סי' קצ"ט) דהיינו שיאמר א' נברך שאכלנו משלו והם עונים ברוך שאכלנו כו' ובטובו היינו והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו כו' ולא יאמר מטובו חיינו דמשמע מקצת טובו ומצד הדין ראוי שהמברך לבד יברך והשומעין ישמעו ויכוונו לצאת אך לפי שבהמ"ז מה"ת חיישינן שמא יפנו מחשבתם ולא ישמעו ולכן מוטב שכל א' וא' יברך עם המברך בלחש מלה במלה ויקדים מעט לסיים כל הברכה כדי שיענה אמן (סי' קפ"ג) ולכן צריך המברך לברך בקול רם כדי שישמעו המסובין אבל מה שהעולם נוהגין שכל א' וא' מברך לעצמו זה לא נקרא כלל ברכת הזימון ולכן עכ"פ יזהרו לברך עמו בלחש מלה במלה עד הזן את הכל דעד שם הוא ברכת הזימון (סי' ר') והטוב והישר כשידוע במסובין שיכוונו לדברי המברך שיודיע להם שיכוונו לצאת וגם הוא יכוין להוציאם ואז יאמר המברך לבד עד הזן את הכל והם ישמעו ויכוונו לדבריו ויענו אמן ובשסיים יאמרו כולם מן נודה לך (סי' קצ"ס) ואם היו שנים אוכלים מצוה לחזור אחר שלישי להצטרף

נשמת אדם

ברכה בפ"ע מלבד הטעם שכתב הב"י שגם הוא נכון • ויותר נכונים דברי הט"ז דתמני הוי תיקון (ובזה יתורץ דבשלמא אחר האל הקדוש לא יוכלו לתקן ברכה בפ"ע על משיב הרוח שהוא הפסק אבל בשבת יעלה ויבא וסיים המברך את עמו כו' למה יחזור לראש היה להם לתקן הברכה בפ"ע ולדעת הט"ז נכונים . אך גם לב"י לק"מ כיון שצריך להזכיר דוקא בתחיית המתים ובעבודה) וכן בשבת יעלה ויבא ולא התחיל מודים התקינו שיאמר יעלה ויבא · כיון דעדיין הוא באמצע ג' אחרונות והוא דומה לטל ומטר אע"ג דאמצעיות אינן נחשבין כא' . מ"מ כיון שאסור להפסיק בברכה בפ"ע ועדיין הוא באמצע תפלה לא הטריחו אותו לחזור אפי' לאותו ברכה . וכ"ז דוקא בדבר שמחזירין אותו אבל בדבר שאין מחזירין אותו אסור להפסיק כלל :

ומה שפסקו הב"י והט"ז ונתקשו בדברי המרדכי נ"ל דס"ל להב"י כיון דאמרינן בגמרא דלא אתיא בר"ת כ"ה שגם בפתיחה אומר בלא שם . וכדמשמע נמי בש"ע עיין בא"ח . וא"כ אין כאן ברכה כלל ואפ"ה נמשך אחר הברכה • ה"ה דמשיב הרוח נמשך אחר הברכה אף שאומר בלא ברכה כלל בלא פתיחה והתימה וכעין זה מצאתי בב"ת :

(ה) **במ"א** סי' קפ"ח ס"ק ט"ז משמע דסעודה ג' וד' דינו כר"ה דלומר בלא חתימה . וכ"כ הלבוש בהדיא משום דאי בעי לא אכיל ודבר זה צ"ע דהמעיין בגמרא מוכח להדיא דמהאי טעמא דאי בעי לא אכיל הוא דוקא דאם פתח בהטוב והמטיב דא"צ לחזור . אבל דמטעם זה יהיה חילוק להתחיל בברוך ולא לסיים זה אינו מובן כלל דמ"מ פתיחה או סיום . ועוד צ"ע דבסמ"ק וש"ג הזכירו גם בר"ח חתימה ולא ידענו במאי פליגי הפוסקים . ונ"ל דלפי הכלל דקיי"ל דברכה ארוכה מסיים בברוך וברכה קצרה פותח ואינו מסיים בברוך . והנה תר"י כתבו דלכך בשבת ויו"ט חותם בברוך דכיון דמזכיר ב' דברים למנוחה לאות ולברית וכן ביו"ט שאומר לששון ולשמחה ה"ל מטבע ארוכה ולפיכך חותם בברוך עכ"ל תר"י והכל בו כתב וז"ל בר"ח אומר ברוך אשר נתן ר"ח לאות ולזכרון בא"י מקדש ישראל ור"ח כך כתב בה"ג · והרמב"ם כ' שאינו חותם בה לפי שהוא מטבע קצר עכ"ל הכל בו . וז"ל הרמב"ם פ"ת נה"ב בר"ח אומר ברוך שנתן ר"ח לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם עכ"ל הרי מבואר דלנוסחת הרמב"ם שאינו מזכיר רק לזכרון וא"א לאות וא"כ הוי מטבע קצר ולכן אינו חותם אבל נוסחת בה"ג לאות ולזכרון ונוסחת ש"ג לכפרה ולזכרון וכן נוסחת הסמ"ק ע"ש וא"כ הוי מטבע ארוך ולכן כ' לסיים בברוך הרי האמת יעיד ע"ז דאין הטעם כמו שכ' הלבוש וכ"ל דזהו שאמרו שם בגמ' דף מ"ט לא ידענא אם אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתם בה אי לא חתם בה כו' כ"ל דזהו הכל ספק א' דאי אמר בה שמחה א"כ הוי מטבע ארוכה ומסיים בברוך ואי לא אמר בה שמחה א"כ הוי מטבע קצר ואינו חותם ולפ"ז מה שכ' בש"ע סעודה ג' דינו כר"ח . וכן מה שכתבו תוס' דסעודה ג' לא הדר לרישא היינו דוקא לענין זה שוין לר"ח דאם פתח בהטוב והמטיב א"צ לחזור לראש דהא אי בעי לא אכיל אבל אם נזכר קודם הטוב דמברך אשר נתן אין חילוק בין סעודה ב' לסעודה ג' וד' ואפילו מאה דכיון דנוסחת הברכה בשבת ויו"ט הוי מטבע ארוכה לעולם מסיים בברוך ולכן דקדקו תוס' בלשונם וכתבו לא הדר לרישא . ובאמת מלשון הש"ע שכתב דינו כר"ח יש מקום לטעות אבל לשון הטור כ' אחי הר"ר יחיאל בסעודה ג' של שבת צ"ע אם מחזירין אותו לר"ת דיוצא במיני תרגימא בלא פת ודאי אין מחזירין אפי' אם אכל פת דדמי לר"ח ולדברי המפרשים שצריך פת לדידהו מחזירין אותו עכ"ל הרי להדיא שגם הטור לא כ' אלא לענין זה אם חוזר לראש :

ועמיתי כריע כאח לי הנגיד הרב המופלג מוה' ליב בה"ר בער סראה לי שהרי הרא"ש כ' ור"י כ' דאין נשנותה משבת ויו"ט ויש לחתום אבל שמחה מסתברא שלא יאמר עכ"ל הרי אף שלא אמר שמחה מ"מ כ' יחתום . והשבתי לו דאין זה סתירה די"ל דס"ל לר"י להוסיף לאות ולזכרון או לכפרה ורק דמסתברא לר"י דשמחה לא יאמר דודאי למאן דס"ל לחתום בברוך צריך להוסיף כדי שתהיו ארוכה :

ולפ"ז בר"ה שכ' הא"ח שלא לומר לששון ולשמחה וכיון שאין אנו נוהגין לומר בר"ח לא לאות ולא לכפרה א"כ בר"ה ג"כ א"א רק בא"י אמ"ה אשר נתן ימים קדושים לישראל יום הזכרון וא"כ הוי מטבע קצר ואינו חותם בברוך

וכן

להצטרף עמהם לזימון (סי' קנ"ג) ואפי' נגמרו כבר השניים לאכול אלא אם היו נותנין להם לאכול איזה דברים לקנות היו אוכלין חייבין ליתן לו לאכול כדי שיצטרף ואם אין רוצה לאכול פת המנהג שנותנין לו כוס לשתות חוץ ממים וי"א אפי' מים דעב"פ הוא בכלל אכילה (מ"א סי' קנ"ז) או מיני פירות ויאכל כזית או ישתה רביעית בפעם א' ואז מצטרף לזימון ודוקא קודם שנטלו ידיהם במים אחרונים וקודם שאמרו הב ונברך אבל אח"כ אינו מצטרף ומ"מ מצוה שיטלו ידיהם ויברכו המוציא כדי לצרפו לזימון אע"ג דבלא"ה אין לעשות כן כדלעיל כלל מ"ד סי' א' משום מצוה שאני (וצ"ע דבסי' קע"ט כ' דדוחק לחלק משום מצוה) וזה שמצטרף עמהם צריך לברך אח"כ ברכה אחרונה על מה שאכל ושתה ואם בירך ב"א קודם שזימנו שוב אינו מצטרף עמהם כיון שלא אכל אלא ארעי (סי' קנ"ז והינו דומה לסי' ד') :

ב ג' שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא אפי' כ"א אוכל מכברו ואפי' לא אכל עדיין כזית פת אינם רשאים לחלק כיון שקבעו עצמם בתחלת סעודה ואפי' רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים. אבל אם לא קבעו עצמם בתחלת סעודה אלא שהאחרים כבר אכלו אפי' רק כזית ובא הג' וקבע עמהם אם גמר סעודתו עמהם חייבין לזמן אבל אם רצה לגמור סעודתו קודם להם כיון דלא התחיל עמהם וגם לא גמר הסעודה עמהם רשאי לחלק ולברך בפ"ע (ט"ז סי' קנ"ג ס"ק ו' ומ"ם תמיה לי למה לא כתב כב"י חילוק זה וא"ר כ' דלס"ל לנכב"י לא סבנתי פסרי כ"כ שם סעיף ב' וכ"כ מ"א שם סכ"ת בסי' ר' ס"ק ב') ואם היה אנוס או מתירא מהפסד ממון אפי' קבע עצמו עמהם בתחלה מותר לגמור סעודתו קודם להם ויברך (א"ר דלא כט"ז בסי' ר') אבל אם אין הדבר נחוץ צריך להחמיר (ע' מ"א סי' ר') :

ג שכחו ובירך כ"א לעצמו או אפי' ברכו רק ב' מהם אינם יכולים לזמן עוד אבל אם שכח אחד ובירך בפ"ע יכולים לזמן עליו אחר שיגמור ברהמ"ז ויכול לענות ברוך שאכלנו משלו והם יוצאים ידי זימון אבל הוא אינו יוצא (סי' קנ"ד) :

ד ג' שאכלו יחד והלך אחד מהם וזימן עם חבורה אחרת אין יכולין לצרפו עוד לב' הנשארים וי"א דעב"פ יכולין לצרף עמהם א' מן השוק (לבוש וא"ר סי' קנ"ד) אבל מרשב"א משמע דפרח לגמרי מהם הזימון ולא יועיל אפי' לצרף עמהם אחר ועיין בב"י ס"ס קצ"ג בשם רשב"א ויש להקל :

ה ד' שאכלו ביחד על שלחן א' וב' על שלחן אחר יכול א' מן הד' להצטרף עם הב' ולזמן עמהם ואם כבר זימנו הג' הנשארים פרח זימון מן הא' ואינו מצטרף אבל אם היו ב' חבורות ובכל חבורה ג' אין רשאי אחד להצטרף עם חבורה ב' דאז ישארו כאן ב' ולא יוכלו לזמן (כן מוכח בסי' קנ"ג) :

ו אין חיוב זימון חל אא"כ אכלו במקום קבוע ביחד אבל אם היו אוכלין מפוזרין אפי' כולם אוכלים מככר א' ובשעה אחת ובבית א' אינן מצטרפין כיון שלא קבעו מקום יחד ול:ן נהגו עוברי דרכים שלא לזמן בבית עכו"ם (וע' בטעם בזמ"א סי' קנ"ג סעי' ג') מ"מ אם קבעו עצמם אין נכון (סי' קנ"ג) וכשיש נכרית בבית יאמר בתוך הרחמן הוא יברך [כו' כלנו] בני ברית כו' :

ז היו יושבים בעגלה ואכלו בקביעות צ"ע אם מצטרפים (א) ונ"ל דבמקום ספק בג' יזמנו אבל בעשרה יש לחוש להזכרת שם לבטלה אבל בספינה לכ"ע מצטרפין (סי' קס"ז מ"א ס"ק כ"ז) :

ח ב' חבורות שאוכלין כ"א על שולחן שלו אם מתחילה קבעו עצמן שיצטרפו יחד אפי' הם בב' בתים אם מקצתן רואין אלו את אלו או שיש שמש אחד המשמש לב' הבתים ויכולין לשמוע בהמ"ז מצטרפין ואם לאו אפי' הם בבית א' אינם מצטרפים כיון שכל החבורה אוכלת על שולחן בפ"ע (סי' קנ"ה מ"א) אבל דעת הרבה אחרונים דבבית א' מצטרפין אפי' לא נכנסו מתחילה לכך ונ"ל לסמוך עליהם שלא לבטל מצות זימון כמו שכתבתי בסי' ה' :

ט ג' שאכלו כא' וב' מהם רוצים לברך בהמ"ז אע"פ שהשלישי אינו רוצה מזמנין עליו בין עונה בין אין עונה אבל א' אין יכול לכוף לב' שיפסקו לו וא"צ להפסיק מאכילתו אלא עד שיסיים המברך ברכת הזימון שהוא עד הזן את הכל ומותר לאכול אח"כ בלא ברכה ראשונה אם היה דעתו שיאכל עוד ואם לא היה בדעתו לאכול ואכל חייב לברך ברכה ראשונה (סי' ר') :

זה

נשמת אדם

וכן ביו"כ כמו שכתב המ"א או אפשר דעכ"פ בר"ה ויו"כ אומרים לאות דהא סוכתו כל המועדים והם אות דמש"ה אין אין מניחין בהן תפילין שהם בעצמם אות וא"כ אף דבר"ה אין אומרים לאות דלא נקרא אות והראיה שחייב בתפילין עכ"פ בר"ה ויו"כ אומרים ימים קדושים לאות ולזכרון וא"כ הוי מטבע הרוך ומסיים בברוך וצ"ע וכן משמע בתשו' מהרי"ל סי' קמ"ו שכ' דברכה זו בבהמ"ז יש מעין חתימה סמוך לחתימה כמו בשאר י"ט ושבת משמע דמסיים בברוך בר"ה :

(א) ב"ב המ"א בסי' קפ"ז ס"ק כ"ז וא"ר [illegible] ובסימן קנ"ג ול"ל דהתם מיירי מדינא דס"ע שא' מברך ומוציא אחרים וא"כ צ"ע אם מצטרפין דכיון דרוכב כמהלך דמי אבל למנהגינו שכ"א מברך בהמ"ז וגם אין כאן הזכרת השם נבטלה אלא שבת כ"ל דיכולין לזמן אבל המ"א בסי' קנ"ג ס"ק ה' כ' דאפי' אם רצו לברך כ"א בפ"ע אינם רשאים לזמן אלא אם כן מצטרפין יחד וכאמת הראיה מתלמידי דרב קלוס דו"ל שהיו מצטערין על שלא ידעו הדין על אמיתתו ואי לאו האי הכא באמת היו עושין כן וא"כ אין ראיה גם מסימן קנ"ס וגם י"ל דתלמידי דרב היו מסתמא רבים והיו חוששין להזכרת השם

ת"א

י זה שהפסיק לב' יכול להפסיק כמה פעמים כגון שמתחלה אכלו ג' והפסיק להם א' ואח"כ באו ב' אחרים ואכלו עם הא' יכול זה להפסיק עוד הפעם לב' אלו דלא שייך לומר פרח זימון מינייהו כיון שנצטרפו עמו שנים שלא זמנו יכולים לזמן עליו וכן פעם ג' ויותר אבל אם היו המשה בחבורה אחת והפסיק אחד לשנים שוב אינו יכול לזמן עם שנים מהנשארים דפרח זימון מכולם (וע' לעיל סי' כ' בשם רסב"א) אבל אם היו שבעה או שמונה והפסיק א' לשנים מהם יכול להפסיק פעם ב' וה"ה ששה דהא נשארו ג' זולתו ואם היו עשרה והפסיקו שלשה לז' א"צ להפסיק רק עד שאמרו ברוך אלהינו ואם אכלו אח"כ עם שבעה אחרים יכולים לזמן בשם דבאמירת ברוך אלהינו ל"ש פרח זימון דכל בי י' שכינתא שריא וה"ה אם יש ה' שהפסיקו מצטרפין עם ה' אחרים לברכת אלהינו (סי' ר' במ"א) :

יא עשרה שאכלו כא' חייבין לברך בשם ולומר נברך אלהינו שאכלנו משלו והם עונים ברוך אלהינו כו' ולא יאמר לאלהינו ולפיכך אינן רשאים להלק ואפי' לברך ג' ג' כיון דחייבין לברך בשם (סי' קנ"ג) :

יב אם טעה ולא אמר אלהינו אם עדיין לא ענו אחריו יחזור ויזמן בשם ואם גם העונים טעו ולא אמרו אלהינו אין יכולים לחזור ולזמן (שם) :

יג אפי' היו רק ז' שאכלו פת וג' שאכלו פירות או ששתו כ"א רביעית משקין אפילו מים בענין שמחוייב לברך ברכה אחרונה יכולים לזמן בשם ויכולים לומר שאכלנו דשתיה בכלל אכילה אבל ששה שאכלו פת אינן יכולים לזמן בשם דרובא דמינכרא בעינן ושאר דיני צירוף הכל שוה עשרה לדין ג' (סי' קנ"ז וכמ"א ס"ק ו') :

יד אע"פ שבמקום שהם י' ויותר אינן רשאי לחלק מ"מ בסעודות גדולות שיש הרבה ב"א אם אינן יכולים לשמוע מן המברך עכ"פ עד הזן את הכל אע"ג שעכשיו כולם מברכין בהמ"ז מ"מ מוטב שיזמנו ג' ג' משלא ישמעו ברכת הזימון (סי' קנ"ג) :

טו י' שאכלו כא' וצריך אחד לילך לדבר מצוה כ' המ"א דמותר לזמן בג' ולי צ"ע (ג) . ונ"ל דדוקא כשנשארו י' אבל כשלא נשארו י' אסור לצאת אפי' לדבר מצוה (סי' קנ"ג) :

טז י' שאכלו כא' וקדמו ג' וברכו לעצמם אעפ"כ יכולים לזמן עליהם בשם (א"ר ר"ס קנ"ד) :

יז הנכנס אצל המברכין בזימון או שהיה שם ולא אכל שם כלל (ועיין לעיל סי' ג') כשהמברך אומר נברך שאכלנו משלו עונה ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד · ואם נכנס וכבר אמר המברך רק שהעונים אומרים ברוך שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן . ואם המסובים הם י' ומזמנין בשם אומר ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד . ואם כבר אמר המברך עונה אמן (סי' קנ"ח) :

יח האוכל דבר איסור אעפ"י שאין איסורו אלא מדרבנן נחלקו הפוסקים אם מברכין עליו . מ"מ לכ"ע אין אכילתו נחשב לקביעות ולכן אין מזמנין עליו אבל אם אכל דבר איסור במקום סכנה מברכין (סימן קנ"ו) :

יט ג' שאכלו כל אחד מככרו וא' נזהר מפת נכרי וא' אינו נזהר וכן א' מהם כהן אוכל חלה אעפ"י שזה שנזהר אינו יכול לאכול עם השנים וכן הישראל עם הכהן מ"מ כיון שזה שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר וכהן עם ישראל מצטרפין אבל אם הכהן אוכל חלה ונזהר מפת נכרי והישראל אוכל פת נכרי אינם מצטרפין שהרי שניהם אין יכולים לאכול מככר א' ואע"ג דיכולין כולן לאכול לחם אחר זה לא מהני רק דוקא שיכולין לאכול מלחם זה שאוכלין. ואם א' אוכל חלב וב' בשר המנהג שיברך זה שאכל חלב לפי שהוא יכול לאכול עם האוכלים בשר אבל אם א' אכל גבינה קשה וב' בשר אין מצטרפין כלל ואע"ג דיכולים לאכול מלחם א' בלא בשר וגבינה דדוקא לאכול גבינה עם הלחם שאוכל בשר אסור אבל לחם לבד אם אינו מלוכלך מהם נראה דמותר מ"מ כיון שאינם יכולים לאכול הלחם עם התבשיל שאכלו לכן אינם מצטרפין. ומ"מ כיון דיש חולקים בדין זה דבשר וגבינה נ"ל דמצטרפין. ומ"מ אם זה שאוכל חלב אינו שותה יין או שאין כאן אלא שכר חדש והוא אינו שותה חדש מוטב שיברך זה שאוכל בשר בכוס מלברך בלא כוס (שם) :

כ נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם ואם רצו נשים לזמן בפני עצמן רשות בידם ואם אכלו עם אנשים חייבות ויוצאות בזימון שלנו אע"פ שאינם מבינות . וקטן שהגיע לעונת הפעוטות דהיינו בן ט' או י' ויודע למי מברכין הב"י בש"ע פסק דמצטרף בין לג' ובין לעשרה

נשמת אדם

(ג) מ"א בסי' קנ"ג ס"ק ז' · ול"ע דאינו דומה כלל דבשלמא הכא שלא יכול לשמוע ברכת הזימון שפיר אמרינן דיזמנו בג' אבל כשיוכל לשמוע ברכת הזימון מי התיר לעבור על מצוה ולעשות מצוה אחרת ופשיטא היכא שלא ישאר י' ויתבטל אף מהאחרים זמון בשם ואף שי"ל דדומה לסי' נ"ב שכ' רמ"א בהתחיל קדושה עבירה לצאת ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו אבל אם נשארו י' מותר לצאת י"ל דהכא כיון דאמרינן חייבין לזמן חמיר טפי ועיין בא"ר סי' ח' דלא כע"ז [illegible] ועכ"פ כשלא ישארו י' בודאי אסור :

לעשרה ודוקא אחד ולא שנים ואע"ג דבתפלה אינו מצטרף אפי' אחד שאני התם כיון דלא מצי פטר נפשיה מניה אבל ברהמ"ז דאי בעי לא אכיל מצי לאצטרופי אבל אנו נוהגין דאין מצטרף כלל עד שיהיה בן י"ג שנים ואז א"צ לבדוק אחר שערות דסמכינן על החזקה כיון שהגיע לשנים מסתמא הביא שערות אבל להוציא אחרים בבהמ"ז אינו מוציא עד שידע בודאי שהביא שערות דבדאורייתא לא סמכינן אחזקה זו. וחרש המדבר ואינו שומע וכן מי שאינו שוטה גמור אם מכוונים ומבינים מצטרפים לזימון אעפ"י שהחרש אינו שומע הברכה (ועיין לעיל כלל נ' סי' ה') • ומי שנדוהו על עבירה אין מזמנין עליו (קצ"ט):

כלל מט דין ברכת שהכל וכללים בברכה ראשונה של ברכת הנהנין:

א כתיב לה' הארץ ומלואה וא"כ הכל הוא כמו הקדש וכמו שאסור להנות מהקדש כ"א לאחר פדיון והנהנה מהם בלא פדיון מעל בקדשי ה' כן אסור להנות מעה"ז בלא ברכה והוא הפדיון והנהנה בלא ברכה כאלו מעל בקדשי ה'. ולפיכך תקנו אנכה"ג לברך על כל דבר ודבר שנהנין ממנו. וכמו שחייב אדם לברך בכל יום ויום לפי ענינו כדכתיב ברוך ה' יום יום ודרשו חז"ל דר"ל בכל יום יום תן לו מעין ברכתו דודאי אין מהראוי לברך בשבת ברכות הראוי לפסח וביוצא בו כן צריך לברך על כל דבר ודבר ברכתו הראוי לו. ולכן תקנו חז"ל לברך על כל מין ומין לפניה והם ששה. המוציא. במ"מ. בפה"ג. בפה"ע. בפה"א. שהכל. וצ"ל נהיה בסגו"ל שהוא לשון בינוני וכן הם כל הברכות ולא בקמץ תחת היו"ד שהוא לשון עבר (סי' ר"ד מ"א ס"ק י"ד). ואין מברכין אלא על דבר שיש בו ממש והגוף נהנה ממנו ולכן אין מברכין על קול ערב ולא על רחיצה וסיכה שאינן נכנסין לגוף (מ"א סי' רע"ז):

ב אע"פ שברכת שהכל נהיה היא כוללת הכל שמודה לה' שהוא ברא הכל ולכן בדיעבד על כל דבר ודבר אפי' על פת ויין אם טעה ובירך שהכל יצא לא יאמר אדם למה לי טורח זה ללמוד דיני ברכות אלא על כל דבר שאסתפק אברך שהכל. אמרו הז"ל דבר זה ואמרו שמחוייב לילך אצל חכם וילמוד הברכות. ואסור ליהנות מעה"ז עד שידע בבירור איך לברך בפרט על כ"ד אם לא במקום שיש פלוגתא בין הפוסקי' וא"א להכריע (סס"י ר"ג ור"ד) והטעם נ"ל כי אם נאמר על מלך א' שיש לו הכל בארצו אין מחוייב מזה שלא יחסר בו שום דבר פרטי כי הכל נאמר על הרוב (וכמחז"ל אין למדין מן סכללות) ולכן אין זה שבח גמור לברך שהכל אלא צריך לפרט הדבר. ומה שתקנו ברכת שהכל הוא רק על דברים שאינם חשובים וכוונתו דאפי' דברים הפחותים האלו הם בדברו ובהשגחתו (ועיין פ' עקב בפ' ארץ וגו' לא תחסר כל בה ברמב"ן שם) ונ"ל דלכן מברכין כשנועל מנעליו שעשה לי כל צרכי לפי שהוא דבר פחות. ואם מסופק אם בירך או לא אם מותר לומר בריך רחמנא ולא יאמר השם עיין בחיבורי ש"צ שער משפטי ארץ פ' י"א בב"א (סי' ו'):

ג על דבר שאין גידולו מן הארץ כמו בשר דגים גבינה חלב דבש וכן על כל מיני משקים ואפי' סחט פירות להוציא המשקין וכן דבש הזב מן התמרים דכל זה הוא זיעה בעלמא ולא נקרא פרי חוץ מן היין והשמן דאלו נקרא פרי. ועל המלח או מי מלח ועל מרק של בשר ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפותיהן דלא נטעי אדעתא דהכי כיון שהם ראוים לאכול כשנגמר הפרי מברך שהכל (ר"ג) ועל קמח אפי' של חיטין ל"ש נטחן דק דק ל"ש נטחן קצת ויש בו טעם של חיטין ל"ש קמח קליות (ר"ח). ועל שכר תמרים ושכר שעורים ועל מי שעורים (סי' ר"ג) על כולם מברך שהכל חוץ מן היין. וכן כל דבר שנתקלקל קצת כגון פת או תבשיל אף שהוא מה' מינים ונתקלקל קצת ועכ"פ ראוי לאכילה וכן יין שהחמיץ אבל עכ"פ ראוי לשתי' קצת כגון שעירבו במים דאם אינו ראוי כלל לשתיה אינו מברך כלום דמזיק. ועל כמהין ופטריות שקורין שוועמליך שאלו גדילין מן האויר וכן פירות שלא הגיעו עדיין להתבשל כ"כ עד שיהו דרך אכילתן בכך (עיין לקמן כלל נ"א סי' ז') או דבר שאינו עיקר הפרי כמו קליפת הקטניות והגרעינין של פירות אם היו מרים תחלה או דבר שאין ראוי לאכול אלא למצוץ הקיוהא שבהם מברכין שהכל ואחריהם בורא נפשות (ר"ד):

ד אסור להפסיק בדבור אפי' בשעה שהוא לועס עד שיבלע ההא על הלעיסה א"צ ברכה כלל כדבסמוך. ואם בלע אפי' דבר מועט א"צ לחזור ולברך אבל אם לא בלע עדיין כלל צ"ע (מ"א סי' קס"ז ס"ק ט"ז) • ונ"ל דאפי' לא בלע רק הטעם שמצץ בפיו מן הלעיסה א"צ לברך דבסי' ר"י מיירי מטעמת א"צ ברכה שאין כוונתו לאכילה כלל אלא לטעימה (ומש"כ המ"א שם וכ"ש לועס ופולט היינו שאין כוונתו לאכילה דאטו כמולך מאיזה דבר שקיוהא שיש בו לא יברך כדאיתא בסי' ר"ב סעיף ס"ז):

ה הטועם תבשיל אם צריך מלח וכיוצא בו ופולט ואינו בולע כלום א"צ לברך ואם בולע יש ספק כיון שאין כוונתו לאכילה ולכן ראוי ליזהר שיתכוין להנות ממנו בתורת אכילה ויבלע מעט ויברך עליו (סי' ר"י):

ו ברכה ראשונה אין לה שיעור שאפילו אוכל או שותה כל שהוא רק שנהנה ממנו חייב לברך (שם):

ז אפי' אוכל ושותה לרפואה אם הוא מתוק עד שנהנה ממנו מברך ברכה הראויה לאותו מין (ואם הם מרים א"צ לברך כלל) אפי' הוא דבר איסור כיון שעכשיו התירה לו התורה (סי' ר"ד עיין פ"ת שם):

ח ואם אנסוהו לאכול אע"ג דהחיך נהנה ממנו מחלוקת בין הפוסקים אם יברך (שם במ"א) ונ"ל דבפת וביוצא בו דבהמ"ז הוא מה"ת יברך וה"ה בגזל חיטין וטחנן ואפאן דאסור לברך ב"ר דע"ז נאמר בוצע ברך אבל בהמ"ז צריך לברך כיון שקנאן בשינוי ואפי' גזל לחם דבשאכלה כבר קנאן בשינוי (עיין סי' קנ"ו במ"א):

ט נכנס לו דבר בגרונו ושותה משקין לבלעו או חתיכת פת וכל דבר שנהנה ממנו צריך לברך. אבל אם שותה מים כיון שאין נהנה ממנו וגם אינו שותה לצמאו א"צ לברך (שם):

י שכח והכניס אוכלין לפיו בלא ברכה אם הוא דבר שאף אם יפלוט אותו לא יהיה מאוס יפליטנו לידו ויברך עליו דכתיב ימלא פי תהלתך ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד א' ומברך דאסור לאבד אוכלין ואם הוא משקין שא"א לסלקו לצדדין ולברך אם יש לו עוד משקין יפליט אלו לאיבוד ואם אין לו והוא דחוק על זה המעט שבתוך פיו בולען ויברך אח"כ ברכה ראשונה ולא דמי לדלעיל כלל מ"ב סי' י"ג דכיון דנזכר בעודו בפיו דומה קצת לעובר לעשייתו (קע"ב) ולא יברך ב"א דלא מצינו ב' ברכות סמוכות זו לזו ואם הוא יין שלהרבה פוסקים ב"א שלו הוא דאורייתא ושתה רביעית יברך גם ברכה אחרונה (מ"א סי' קע"ב):

יא היו לפניו ב' מינים כגון אגוז ותפוח שיכול לברך על א' ולהוציא גם השני אסור לברך על כ"א וא' שגורם ברכה שא"צ אבל אם הם ב' מינים כגון בפה"ע ובפה"א או שהכל אע"ג דבדיעבד אם בירך על כולם שהכל או שבירך על פרי העץ בורא פרי האדמה בדיעבד יצא מ"מ לכתחלה אסור לעשות כן אלא יברך על כל אחד ואחד בפני עצמו (סי' ר"ח ט"ז ס"ק י"ז) ואפי' שתה יין ובירך בפה"ג ואכל ענבים אע"ג דאם נתכוין לפטור הענבים יצא מ"מ לכתחלה לא יעשה כך אלא יברך על ענבים בפה"ע ומ"מ בדיעבד אם נתכוין לפטור פוטר בין בברכה ראשונה ובין באחרונה כדלקמן כלל נ':

יב היו לפניו ב' דברים שברכתן שוה יברך על החשוב ונפטר שאינו חשוב ואפי' לא היה מכוון לפטור אותו אלא בסתם אבל אם בירך על זה שאינו חשוב אם כוון לפטור גם החשוב יצא אבל בסתם צריך להזור ולברך על החשוב דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב להשוב דרך גררא (סי' רי"א במ"א ס"ק י"א וסי' ר"ו ס"ק א') ואם טעה ובירך על שאינו חשוב והיה בדעתו לפטור החשוב ונזכר לא יאכל מן החשוב תחלה כיון שבירך על שאינו חשוב (שם בשם ס"ה):

יג כשיש בידו אגוז אחד וביוצא בו לא יברך עד שיפתחנה דשמא התליע הגרעין ואינו ראוי לאכילה כלל ונמצא שבירך לבטלה (שם סי' ר"ו ס"ק ד'):

יד היה בדעתו שיאכל עוד ושכח ובירך ב"א ורוצה אח"כ לאכול עוד א"צ לברך ב"ר שהרי לא הסיח דעתו (מ"א סי' ק"ל ס"ק ג') אבל אם היה סבור שאין לו עוד לאכול צריך לברך ואם בירך ברהמ"ז נ"ל דצריך לחזור וליטול ידיו ולברך המוציא אעפ"י שהיתה בטעות דברהמ"ז הוי הפסק (ועיין ברכות מ"ב תוס' ד"ה אתכא דמי שסבר לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך אינו היסח הדעת דאכן אתכא דרחמנא סמכינן משמע אבל אל"כ אעפ"י שהיה בטעות הוי היסח הדעת ול"ל דדוקא הב לן ונברך הוי הפסק וכן ברהמ"ז שהרי לכ"ע צריך לברך על כוס של ברהמ"ז אבל ב"א ס"ל לרמ"א דלא הוי הפסק אלא עצמו וגם לא דמי לנפל עליהו דהתם אודא ליה מלותו ומ"מ צ"ע מנ"ל סברא זו ועיין מ"א שם ס"ק א')

טו דין אם אחר מוציא חבירו מבואר לעיל כלל ה' סי' י"ח:

כלל נ דין כללים בברכה אחרונה (סי' ר"ח ר"י):

א כתיב בתורה ואכלת ושבעת וברכת וזהו מ"ע מן התורה לברך אחר אכילת לחם לכ"ע. ולדעת הרבה פוסקים גם על ז' מינים וכיון שמצינו מ"ע דאורייתא לברך אחר הנאתו תקנו אנשי כנה"ג לברך על כל דבר שאכל ברכה אחרונה והם ג'. ברהמ"ז. וברכה אחת מעין ג'. ובורא נפשות. ודין ברהמ"ז נתבאר בכלל מ"ז:

ב ברכה אחת מעין ג' היא ברכת על המחיה או על הגפן או על העץ לפי שהיא כוללת בברכה אחת מעין ג' ברכות שבבהמ"ז דהיינו נגד ברכה אחת הזן את הכל אומרים כאן על המחיה או על הגפן או על העץ ונגד ברכה שניה שהיא על הארץ ועל המזון אומרים כאן ועל ארץ חמדה טובה כו' ונגד ברכה ג' שהיא בונה ירושלים אומרים כאן ובנה ירושלים ונגד הטוב והמטיב שהיא ברכ' ד' בברהמ"ז אומרים נ"כ כי אתה ה' טוב ומטיב ואעפ"י שיש בברכה זו מעין ד' ברכות נקראת מעין ג' לפי שעיקר ברהמ"ז מן התורה הם רק ג' ברכות

והטוב והמטיב היא מדרבנן :

ג ברכה זו מעין ג' מברכים על המינים הכתובים בפ' עקב ארץ . חטה . ושעורה . וגפן . ותאנה . ורמון . ארץ זית שמן . ודבש . ובתר הכי כתיב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וגו' ואכלת ושבעת וברכת . וא"כ על לחם בודאי חייב לברך מן התורה שהרי כתיב בהדיא ואמנם יש מחלוקת אם מצוה זו קאי גם על פסוק ראשון וא"כ המצוה לברך בהמ"ז על כל ז' המינים ומה שהפסיקה התורה ביניהם ובין לחם לאשמועינן דעל לחם יברכו ג' ברכות שלימות ועל השאר מינין רק ברכה אחת מעין ג' או שי"ל דדוקא על לחם מברכין בהמ"ז ועל שאר מינין א"צ לברך אחריו כלל מדאורייתא ולכן הפסיקה התורה ביניהם לבין לחם ועכ"פ מדרבנן חייב לברך . וחטה ושעורה דקרא היינו דוקא כשעשה מהם קמח ועשה מהם תבשיל (סי' רי"א) ודבש היינו תמרים ונמצא האוכל תבשיל מקמח חטה ושעורה ומכללם שבולת שועל שקורין (האבער) ושיפון הוא (קארען) וכוסמין (מין זה לא נמצא במדינתינו) וכולן הם מין חטה ושעורה ולכן העושה מהן תבשיל או שלש אותן בשמן או שומן ושאר מי פירות כמו שנכתב לקמן בכלל נ"ד מברך על המחיה ומסיים על הארץ ועל המחיה ואם שותה יין מברך על הגפן ועל פרי הגפן וכו' ומסיים על הארץ ועל פרי הגפן או על הארץ ועל הפירות (ובביאורי הגר"א סי' ר"ח ס"ק נ"א הכריע שצריך לסיים כן) · והאוכל ענבים בין לחים בין יבשים והם צמוקים שקורין (ראזינקעס) בין גדולים בין קטנים או תאנים ורמונים זיתים תמרים מברך על העץ ועל פרי העץ ומסיים על הארץ ועל הפירות ואם אוכל מפירות האלו שגדלו בא"י בין שאכלן בא"י או שהביאן לח"ל מסיים על הארץ ועל פירותיה (סי' ר"ח) :

ד בדיעבד שטעה ובירך על היין וסיים על הגפן ועל פרי הגפן ולא הזכיר על הארץ יצא (סי' ר"ח מ"א ס"ק י"ז ועיין בב"י) ונ"ל דאם מברך על היין ברכת על העץ ועל פרי העץ בדיעבד יצא (א) וה"ה אם בירך על ענבים בפה"ג וכן אם בירך על ענבים ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן יצא . ועיין בנ"א :

ה אכל מיני מזונות וגם פירות הנזכרים ושתה יין יכלול כולם בברכה א' ויקדים על המחיה שהוא מין שעושין מהם לחם ויאמר על המחיה ועל פרי הגפן ועל העץ כו' וחותם בא"י על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות . ואם לא הזכיר ועל פרי הגפן כבר כתבנו דיצא ואם לא הזכיר גם על המחיה רק שסיים בא"י על הארץ ועל הפירות צ"ע דהכל בו כ' בשם ר"מ מקוצי וז"ל ויש לחתום כל ברכה מעין ג' בין של מזונות בין של יין בין של פירות בא"י על הארץ ועל הפירות וכן דעת ר"מ מקוצי עכ"ל . וכ"כ בש"ג וכ"כ בא"ח וכ' שכ"כ רמב"ם וצ"ע שלא נמצא זה לא ברמב"ם ולא בסמ"ג ואדרבה ברמב"ם וסמ"ג מבואר שחותם על המחיה ועל הפירות . (וכ"ל שיש ט"ס בכל בו וא"ח וצ"ל בין של יין ובין של פירות ע"ש היטיב) :

ו אע"ג דקיי"ל ספק ברכות להקל אבל ברכה א' מעין שלש כיון די"א דהוא מדאורייתא ולדעתם אם מסופק חייב לברך מספק כמו בהמ"ז דהוי ספק דאורייתא ולכן יזהר שיאכל עוד כזית או שישתה רביעית יין כדי שיוכל לברך ב"א מעין ג' ויכלול בו גם המין שאכל או שתה מקודם ועיין בסמוך סי' כ' (ב) ונ"ל דדוקא כשאכל כדי שביעה דאז הוי ספק דאורייתא וראוי ונכון שבשיושבין במסיבה ושותין יין או שאוכלין מדברים שמברכין עליו ברכה א' מעין ג' אע"ג דלכתחלה אין ראוי שיפטור א' את חבירו בברכה אחרונה כדלעיל בכלל ה' מ"מ אם יש אנשים שלא יברכו או מחמת בושה שאינן יודעין לברך מצוה על א' שיאמר שיכוונו למי שירצה להוציא ואז יברך בקול רם ויכוין להוציא לכל מי שירצה :

ז ברכת בורא נפשות רבות מברכין על כל דבר מאכל או משקה חוץ מז' מינים הנזכרים ולא יאמר על כל מה שבראת אלא על כל מה שברא (כ"כ הס' הנהיר בהדיא דפוס שקלאו דף כ"א ע"ב בסופו וכל"ח סוף פ' עקב כ' שיאמר שבראת . והגר"א בביאוריו סי' ר"ז סק"ד כ' שהעיקר לומר שברא גם צריך לומר חי העולמים בצירי (סימן ר"ז) :

נשמת אדם

אין

(א) כתב המ"א סי' ר"ח ס"ק כ"ב בשם הב"ח שאם בירך על היין בפה"ע לא יצא ע"ש ולפ"ז אם לא הזכיר בב"א על הגפן אלא שאמר על העץ ועל פרי העץ ומסיים על הארץ ועל הפירות ג"כ לא יצא ולי צ"ע דנ"ל דבין בברכה ראשונה ובין בב"א יצא דהא סופגין על היין משום ערלה ומדאורייתא נקרא פרי ובב"ח לא מצאתי דין זה ולכן צ"ע למעשה ועיין כלל כ' בב"א סי' ט' ומצאתי בא"ח הל' ב' סי' י' וז"ל אם אכל ענבים או תאנים ושתה יין בב"א מברך על העץ ועל פרי העץ בשם רב האי . וכ"כ בחבור הרמב"ם עכ"ל . אבל נ"ל שהוא ט"ס כי ברמב"ם לא נמצא דין זה אבל בכלבו מצאתי שהעתיק דבר זה וז"ל שאם אכל כו' מברך על הארץ ועל פה"ע ועל הס"ג עכ"ל וידוע שכל דברי הכלבו הם דברי א"ח :

(ב) ונ"ל דדוקא כששתה רביעית יין דזה מיקרי כדי שביעה בשתיה או שאכל ממיני מזונות או מפירות כדי שביעה דבזה לכ"ע בלחם הוי דאורייתא וא"כ ה"ה בז' מינים יש לחוש להסוברים דהוי דאורייתא אבל בפחות מכדי שביעה די"א דאפי' בלחם אינו מדאורייתא . וא"כ בז' מינים הוי ס"ס שמא הלכה דאפילו בלחם בעינן כדי שביעה ואת"ל דבלחם הוי כזית דאורייתא שמא הלכה כהסוברים דברכה מעין ג' הוא מדרבנן אפי' בכדי שביעה וכ"ש כזית . והיכא דאיכא ס"ס אפילו דעכ"ם חייב מדרבנן אמרי' ס' דרבנן לקולא כמש"כ הש"ך בכלל ס"ס ס"ק ע"ו :

ח אין ברכת בנ"ר פוטר ברכה א' מעין ג' וכן להיפך ואפילו ברהמ"ז אין פוטר אבל אכל מפרי העץ מז' מינים ואכל ג"כ משאר פה"ע כיון שמברך על העץ כו' וגם מסיים על הארץ ועל הפירות וזה כולל גם שאר פרי העץ רק מפני שאינן חשובים כ"כ לא קבעו עליהם ברכה זו ועכשיו מברך בלא"ה ברכה זו ופוטר (סי' ר"ח):

ט שתה יין ואכל פירות משאר מינים אם סיים על הארץ ועל פרי הגפן צריך לברך בנ"ר לכ"ע ואם סיים על הארץ ועל הפירות במ"א מבואר דלא יצא וצריך לברך ג"כ בנ"ר כיון דבהתחלת ברכה הזכיר פרי הגפן ול"נ דהוי ספק ברכות. וה"ה באוכל פרי האדמה ובירך על העץ או על הגפן רק שחתם על הארץ ועל הפירות הוי ס' ברכה (ג) ואם שתה יין ושאר משקין יתבאר לקמן כלל נ"ח סי' ד' ה':

י בהמ"ז אין פוטר ברכה א' מעין ג' ואע"ג די"ל ק"ו השתא מעין ג' פוטר כ"ש ג' ברכות שלימות דאין אנו יודעים למה תיקנו חכמים כן (וכעין זה כ' תוס' בפסחים). שהרי ברכה שדינא שלא לחתום בברכה אם חתם בברכה לא יצא ולא אמרינן דיצא שהרי עכ"פ אמר כפי תקנת חכמים ונאמר דמה שסיים הוא לבטלה · אלא כך תיקנו חכמים שאפי' מה שאמר בהוגן כאילו לא אמר · ודוקא שלא בתוך הסעודה דאל"כ בהמ"ז פוטר הכל (שם):

יא ודוקא בשאר פירות אבל אכל דברים שנעשים מקמח או דייסא שקורין (קאשע) בין מחטים או משעורים ושיבולת שועל ושיפון או שאכל תמרים או ששתה יין וטעה ובירך בהמ"ז יצא שכל דברים אלו הם זייני וסועדים הלב רק דלכתחלה לא רצו לתקן בהמ"ז ובדיעבד יצא ואפי' לא אמר רק ברכת הזן לבד יצא ואם נזכר עד שלא חתם ברכת הזן יתחיל ועל שהנחלת לאבותינו כו' ויסיים ברכה מעין שלש (ואף שבש"ע סי' ר"ח סעיף י"ז כתב דבהמ"ז אינו פוטר דייסא כבר תמה עליו הבה"ג וכפ"ה. ואני אומר שמבואר נעלם דברי ר"ן בפסחים גבי ב"ה של ד' כוסות שכתב להדיא בשם הגאונים דבהמ"ז פוטר (דייסא). ונ"ל דה"ה כל תבשיל שנעשה מה' מיני דגן וב"ש (פוטער קוכין ושמאלץ קוכין) וכיוצא בזה דפוטר:

יב אע"ג דברכה ראשונה צריך לברך אפי' דבר קטן אבל ב"א בין שאכל פת או א' מה' מיני דגן או כל דבר מאכל א"צ לברך אא"כ אכל כזית ועל משקין בין יין בין שאר משקין ואפי' יין שרף שמיישב דעתו של אדם אפי' במעט אפ"ה אין מברכין ברכה אחרונה אא"כ שתה רביעית. אך כיון די"א דעל משקין ג"כ מברכין על כזית כמו אוכלין לכן ראוי ליזהר שישתה או פחות מכזית או רביעית ומכ"ש ביין דאפשר דב"א שלו הוא דאורייתא (מ"א סי' ר"י). ושיעור רביעית הוא כמעט מלא ב' קליפות מביצת תרנגולת והוא שיעור ביצה ומחצה ושמעתי בשם הגדולים שהנהיגו שיעור רביעית יהיה חמישית בקווארט ווילנר (סי' קנ"ט מ"א סי' ר"י) ושיעור כזית הוא חצי ביצה (סי' תפ"ו) נמצא שיעור כזית בשליש רביעית:

יג אכל מעט ושהה וחזר ואכל אם אין מתחילת האכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה בכא"פ שהוא שיעור ג' בצים מצטרף ומברך ואם לאו אינו מצטרף (סי' ר"י במ"א):

יד שתה מעט ושתה וחזר ושתה מעט נ"ל דאין מצטרף (ד):

נשמת אדם

שתה

(ג) בסי' ר"ח סעיף י"ג מבואר דאם שתה יין ואכל תפוחים צריך לברך בנ"ר ועי"ש במ"א שכתב אע"ג שחתם על הארץ ועל הפירות · ול"ע שהרי הב"י הביא דעת רשב"א דנראה דהתם על היין על הארץ ועל הפירות פוטר גם התפוחים. וכ"כ בהגהת סמ"ק דאם אמר בתחלת ברכה ועל תנובת השדה פוטר גם ברכת בנ"ר מתפוחים והביאו הב"י. וא"כ נ"ע דעכ"פ לא גרע מכלל ס' ברכה דלקולא. והרא"ש שכ' דאינו פוטר אזיל לשיטתו דס"ל דחותמין על הארץ ועל פרי הגפן ע"ש · וכן הש"ע סותם בסעיף י"ב כדעה זו בסעיף י"א · אבל כשחותם על הפירות אף שלא הזכיר בפתיחה רק על הגפן כ"ש המ"א כיון שהזכיר תנובת השדה יצא ואף שדברי הגהת סמ"ק הם היפוך ממה שכתב תר"י שכתב שלא יאמר תנובת השדה רק בעל המחיה והסמ"ק והגהת סמ"ק כתבו להיפוך דעל יין ופירות יאמר תנובת ולא בעל המחיה. מ"מ בסברא זו לא מצינו מי שחולק. ומש"כ הב"י דכן משמע מרמב"ם כרא"ש כוונתו מדכתב אכל תפוחים וענבים ולא כתב תפוחים ויין · נ"ל דלא מוכח מידי דנדייק איפכא מתחלת דברי רמב"ם שכתב אכל בשר ושתה יין אינו פוטר ולא כ' תפוחים ויין · וא"כ אין משמעות כלל מרמב"ם לשיטתו שכתב שיאמר על תנובת ויסיים על הפירות שפיר י"ל דלרמב"ם יצא · ולכן כתבתי דנ"ל דיצא והיינו כשסיים על הפירות ולכתחלה בודאי יסיים על הארץ ועל הגפן ויברך בנ"ר כמו בפ"א אע"ג דפוטר ג"כ פה"ע מ"מ לכתחלה צריך לברך על כל מין. ולפ"ז אני מסופק ג"כ באוכל פרי אדמה ושתה יין וסיים על הפירות כיון שמזכיר ג"כ תנובת השדה וא"כ כיון שהזכיר בתחלה וגם בסוף דודאי פירות כולל בין פה"ע ובין פה"א. וה"ה באוכל פה"ע מז' מינים הע"ג שמזכיר על העץ כיון שאומר תנובת השדה וכמ"ש הסמ"ק וצ"ע. ולענ"ד יצא דהכל מקרי פרי כדאי' בי"ד סי' רי"ז סעיף כ"ב כ"ג:

(ד) אין נראה ראיה לזה מהא דכריתות י"ב ע"א דהא"ר אם הפסיק בה פוטר. די"ל דהתם כ"ע שאין דרך שכרות בכך. אך יש ראיה מהא דכ' הרמב"ם בפ"י מהל' תרומות וז"ל שתה וחזר ושתה אם יש מתחלה עד סוף שתיה אחרונה יותר מרביעית אינו מצטרף. וכתב שם הכ"מ בשם ר"י קורקס שהק' דהא בבבלי אב"ע פסק דגם במשקין בשיעור בכא"פ. ותי' דשאני טומאה שאינו בא בשביל הנאת גרונו דאפילו תחב לו חבירו בגרונו טמא. משא"כ במשקין אסורים דטעמא משום הנאת גרונו ובמשקין אינו נמשך הנאתו יותר מכדי רביעית ע"ש. ועיין במ"א סי' ר"ו דילפינן מיה"כ. ובסי' תרי"ב כתב הש"ע ב' דיעות אם מצטרפין בכא"פ או ברביעית וא"כ לענין ברכה דתליא נמי בהנאת גרונו · ה"ה כיון שהפסיק אפילו מעט הרי יש מתחלת שתיה עד סוף שתיה יותר משיעור רביעית. וכ"מ לשון רמב"ם בהל' י"כ ומצאתי בלח"מ פ"ב מה' י"כ שהקשה קושיה זו על הרמב"ם. אך כתב

שתב

טו שתה משקין חמין כמו (טיי וקאווע) אע"פ שכך דרך שתייתן נ"ל דא"צ לברך אחריו (ה) :

טז אכל חצי זית מה' מינים וחצי זית משאר מינים מברך בנ"ר . וכן פחות מכזית פת ודבר אחר מברך הברכה ששייך למין הפחות (מ"א שם) וכל האוכלים מצטרפים לכזית :

יז אכל חצי זית ושתה חצי זית או אפי' שתה פחות מרביעית אין מצטרפין (מ"א שם) וכל המשקים מצטרפים לרביעית . ונ"ל אפי' אם טבל המאכל במשקה אינו מצטרף וע"ש ביומא בתוס' ישנים דדוקא לענין ישוב דעת אמרי' אבשורי אוכלין כו' ובמש"כ המ"א לענין רוטב ודלא כמשמע מדבריו דבזה מצטרף דליתא :

יח דברים שנכתב בכלל נ"ב שמברכין על הרוטב כמו על הפרי צ"ע אם מצטרפין חצי זית מהאוכל וחצי זית מהרוטב (עיין מ"א סי' ר"י) :

יט יש ליזהר שלא יאכל דבר שהוא כברייתו דהיינו קטנית א' ואגוז א' וכן כל פרי שהוא אינו גדול כזית דכיון שהוא דבר חשוב י"א דמברכין ב"א אע"פ שאינו כזית · ואם חלקו מקודם עד שלא נשאר שלם ואכלו כבר נתבטל מחשיבותו (א"ר סי' ר"י בשם ע"ת) :

כ שתה יין בכזית וא"כ הוא ספק אם יברך ב"א כיון שהוא פחות מרביעית · וכן שתה יין ונסתפק אם בירך ב"א ואין לו יין מותר לו לאכול כזית מדברים שמברכין עליו על המחיה ויכלול בתוכה ג"כ על הגפן אע"ג דלכתחילה היה אסור לשתות דבר שהוא מסופק אם הוא יין וביוצא בו כדי לכלול בעל המחיה וביוצא בו מ"מ כיון שכבר אכל או שתה והוא מסופק ואין לו מאותו המין לתקן יכול לכלול מספק (סי' ר"ח ט"ז ס"ק י"ט וכ"כ א"ר שם) :

כא אע"ג שבכל דבר שיש בו מה' מיני דגן מברכין במ"מ כמבואר לקמן כלל נ"ד סי' ט' אבל ברכת על המחיה היה ראוי להחמיר אא"כ שיש באותו מאכל כ"כ שיאכל כזית קמח בכא"פ והעולם לא נהגו לדקדק בזה ומברכין על המחיה ויש להם על מי לסמוך (ו) (סי' ר"ח) :

ומ"מ

נשמת אדם

שתה מעט והפסיק וחזר ושתה א"כ הרי יש יותר מכדי שתיית רביעית . ותי' דשייך היכא דשתה מהרה ופסק ע"ש . וכ"כ ר"א מזרחי בתשו' מים רבים סי' ע"ו . ולפ"ז מה שכתב המ"א בשם של"ה בסימן ק"ע ס"ק י"ג דשנים דרך ארץ היינו בכוס שהוא רביעית . צ"ע דאיך יהיה ד"א לפטור עצמו מברכה אחרונה כדאיתא בי"ד סי' שכ"ד . ונ"ל דמיירי בתוך הסעודה · אבל ר' מנוח בפ"ב מהל' י"כ כ' וז"ל בשתיית מלא לוגמיו כשיעור שתיית רביעית ושתייה היא מועטת דהא בב' או ג' גימות יכול לשתות רביעית . אבל פת ושאר מאכל צריך לעיסה עכ"ל וצ"ע :

(ה) **לכאורה** משמע בכריתות י"ב ע"ב בדבר שדרך אכילתו בכך לא חשיב הפסק . דאמרינן התם כמה ישהא האוכלן כאלו אכלו קליות דר"מ וחכ"א עד שישהא מתחלה ועד סוף כא"פ איבעיא להו ר"מ לחומרא כו' א"ד לקולא כו' פרש"י לקולא דהא כרבנן ס"ל דבטפי לא מצטרף ולהכי מדמי לקליות דאה לא הפסיק אלא כאכילת קליות שדרכן לאוכלן זו סמוך לזו מצטרף ואם הפסיק לא מצטרף כו' ומסיק דלחומרא אמרה · וא"כ קשה למנ"ת תנית כלל כאלו אכלו קליות . א"ו משמע דס"ק כאלו אכלו קליות דבהא מודו רבנן דחייב ה"נ בכל אוכלין . אם אכל כך מצטרף ואפילו יותר מכא"פ אבל בקליות שדרכן בכך מודו רבנן . ולפ"ז משמע דבמשקה הה שדרכו בכך מצטרף · ואמנם לא מצאתי בשום פוסק ובפרט הרמב"ם פ"ו מהל' שגגות הל' א' ובהל' המותות פ"ו ה"א ובהל' אה"ט פ"ח ולא נשמיט בשום מקום לחלק בין קליות לשאר אוכלין . אע"כ דס"ל דרבנן פליגי גם על קליות אע"ג דדרכו בכך . וא"כ ה"ה למשקה אם לענין ברכה אינו מצטרף . ומצאתי במל"מ פ"ב מהל' ברכות הל' י"ב שכ"כ לסדיא . ורא"ה ממש"כ רבינו בספ"ה מהל' שאר אה"ט וז"ל אשה שהיא ראשון לטומאה ומיניקה את בנה הרי בנן טהור ולא גזרו עליו טומאה שאפילו תאמר שיניק רביעית האשה שיש בתחלה ועד סוף יותר מכא"פ שהרי אינו יונק בבת אחת והרי גבי יניקה שדרך שתיתו בכך ואפ"ה אמר שאם יש מתחלה ועד סוף יותר מכא"פ אינו מצטרף וזה פשוט . וכ"כ שם בהגה"ה שכ"כ מהר"י שלא לברך ב"א על קאווע הם :

(ו) **המ"א** בסימן ר"ח ס"ק ט"ו כתב לחלק בין עירב קמח של ה' מיני דגן עם קמה קטניות לעירב בשאר מינים משום דק' ליה דהא בסעיף ב' שם כתב הש"ע בעירב ה' מיני דגן בדבש אפילו כרוב הוא דבש מברך על המחיה ואלו כתב דמברך בנ"ר . ולכן הוצרך לחילוק זה . ולא ידענו שום טעם לחלק והדרישה דחק עצמו מאד לחלק וכביאור א"ר וכל המעיין יראה שהוא דוחק גדול וכל"ת כ' להדיא שאין חילוק בין קמח לשאר מינים ובאמת נ"ל דב' דיני' אלו שבסעיף ב' ושבסעיף ט' הם דיעו' מחולקות דבסעיף ב' הוא לשון הרא"ש עיין בב"י והרא"ש אזיל לשיטתו דס"ל בסי' תנ"ג בעושה עיסה מן החיטים ואורז או שאר מינים דאם יש בו טעם דגן יוצא י"ח בפסה . דס"ל כשיטת ר"ת בי"ד סי' צ"ה דטעם כעיקר דאורייתא ללקות עליו בכזית דנכפף היתר להיות איסור ושפיר כתב דאם עירב בדבש וה"ה בקמח קטניות אפילו היה אחד כרוב מברכין במ"מ ועל המחיה דבמ"מ ודאי ניחא דכל שיש בו מה' מינים כו' ועל המחיה הוא ג"כ ניחא לשיטתו . ולשיטתו ג"כ בעירב עם קמח קטניות ויש בו טעם חטים אע"ג דליכא כזית בכא"פ מברך המוציא ובהמ"ז דהא יוצא בו אפי' ידי מצה · ועיין במ"א ומש"כ הט"ז בס"ק ג' דבעירב בדבש אפי' אינו נותן טעם דכל שיש בו דבש אין מרגיש רק טעם דבש עכ"ל דבריו תמוהים שאטו כזית בשר שנפל לנ"ח זיתים של חלב נרגש ממשו של בשר ובודאי עיקר הוא של חלב רק שהבשר משנה קצת טעם החלב וה"ה הכא שהרי לא כ' הרא"ש והש"ע אלא שאפי' המין האחד הוא הרוב ולא כתב רבותא יותר אפי' מעט מעט . ובאמת בזה לא מברכין במ"מ וז"ל רשב"א דובשא עיקר פי' רוב דבש ומיעוטו סלת וא"כ עקרו מתמת הדבש וסלתו להטעימו ולהכשירו ול"ד לנפתא דהתם הקמח לא להכשיר ולמיהב בו טעם מערבין אלא לדבוקי כו' וכ"כ המ"א ס"ס ר"ד בהדיא דבעינן דוקא טעם ע"ש אבל בסעיף ט' הוא דעת ר' יונה שהביא הב"י וי"ל דס"ל כשיטת ראב"ד ורמב"ן ורשב"א דטכ"ע אע"ג דאסור מדאורייתא אין לוקין עליו אלא כשאוכל כזית בכא"פ ואוכל כל הא"פ כדי שיאכל כזית מן האיסור דלא נהפוך היתר לאיסור ובעושה עיסה מן האורז דוקא אזלינן בתר הטעם עיין בי"ד סי' צ"ח ובפ"ח בא"ח סי' רמ"ב ובביאורי הגר"א סי' תנ"ג ולכן כתב בעירב קמח חיטין בקמח קטניות ובודאי ה"ה בשאר מינים דדוקא כשיש קמח בכדי א"פ ואוכל כל הפרס וכמש"כ ג"כ הגר"א דאז מברך בהמ"ז וא"כ מ"ש הגר"א ט"ס הוא ונ"ל בנ"ר ועכ"פ בביסל בקדרה מבואר דאינו מברך רק בנ"ר ולפי דברי המחבר צ"ע [illegible] בסעיף ב' כהרא"ש ובסעיף ט' כר"י ובאמת הם מחולקים ולפ"ז מה שנוהגין כל העולם לברך על צוקער לעקיך אף שאין בו רק כזית ואין בו קמח אלא חצי זית ואעפ"כ מברכין להאריך [illegible] המחיה נ"ל דתפסו לעיקר כשיטת הרא"ש ומ"מ ירא שמים ראוי שירא שיאכל בודאי כזית קמח ובאמת בגמרא לא נזכר רק

דאפ"ג

ומ"מ נ"ל דדוקא כמו לעקיך וצוקר לעקיך שידוע שהעיקר הוא להטעי' הקמח והעיסה אבל מיני (גרופין) שמבשלין עם בולבעס וקטניות דוקא כשאכל כזית בבא"פ מברך על המחיה ואין א' מבטל לחבירו:

כג עד אימתי יכול לברך ב"א או בהמ"ז עד שיתעכל במעיו ושיעורו אחר האכילה כ"ז שאינו רעב ואחר אכילת פירות כ"ז שאינו תאב לאכול פירות ולאחר שתיה כ"ז שאינו צמא. ואם אכל מעט ואין אנו בקיאין לידע אם הוא רעב כ"כ כמו מקודם ולכן ראוי שיאכל דבר אחר ויברך ב"א שאז נפטר גם על אכילה ושתיה הראשונה ואם הסיח דעתו מתחלה שלא לאכול עוד צריך שיברך ברכה ראשונה על מה שיאכל וכן אם שהה שיעור עיכול צריך לברך ברכה ראשונה על מה שיאכל וישתה (סי' קפ"ד):

כד לכתחלה אסור לאדם לצאת ממקומו עד שיברך ברכה אחרונה שמא ישכח ובדיעבד יברך במקום שנזכר. ודוקא בדברים שאינו מברך אלא בנ"ר אבל בדברים שמברכין אחריהם ברכה א' מעין ג' יש ספק די"א דאפי' אם יצא צריך להזור למקום שאכל ולברך שם כדלעיל כלל מ"ז סי' ט' לענין ברכת המזון ומ"מ בשעת הדחק יברך במקום שנזכר אפי' יצא במזיד ואעפ"כ יש להם דין פת דחשבינן ליה כאלו היה עדיין במקום הראשון ואם רוצה לאכול במקום השני וכ"ש אם חזר למקומו הראשון אם הם מדברים שלא היה צריך לברך עליהם אילו לא יצא אף עכשיו א"צ לברך עליהם ברכה ראשונה (מ"א סי' קע"ח ס"ק י"ב) ועיין כלל נ"ט ובכלל מ"ז:

כה כיון די"א דברכה א' מעין ג' היא דאורייתא לכן ראוי להחמיר בה בכל החומרות שנוהג בבהמ"ז לברך מיושב ולא מעומד ובכל הדברים המבוארים בכלל מ"ז (סי' קפ"ג):

כו דין אם אחד מוציא חבירו מבואר לעיל כלל ה' סי' כ"ג

כלל נא דין ברכת בפה"ע ובפה"א (סי' ר"ג ר"ס)

א על פירות הגדלים באילן מברכין בפה"ע ועל פירות האדמה והם כל מיני יפתן וירקות ועשבים מברכין בפה"א ומהו אילן יתבאר למקן סעי' ט' ואין מברכין ברכה זו אלא עפ"י ששה תנאים. (א) שיהיה דרכו לאכול כך אם הי חי ואם מבושל מבושל אבל אם אין דרך לאכלן היין ואכלן חיין וכן במבושל מברך שהכל. (ב) שיהיה פרי חשוב לאפוקי תפוחי יער וביוצא בו. (ג) שיהיה עיקר הפרי לאפוקי שרביטי קטניות וכן בכל דבר דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי וכיוצא בו. (ד) שיהיה כבר נגמר הפרי שרוב בני אדם אוכלין אותו לאפוקי אם לא בשלו כ"צ שאינן נאכלין אלא ע"י הדחק. (ה) במיני עשבים כיון שעשבים אינם חשובים ולכן אם אינן נזרעים ע"י בני אדם אינן חשובין לקרות פרי. (ו) שיהיה ניכר במקצת מהות הפרי אבל אם רסקו כ"כ עד שאינו ניכר לכל מה היא אינו חשוב פרי:

ב אין מברכין בפה"ע או בפה"א אלא על דבר שטוב לאכול אותו חי וגם שדרך בני אותו מקום לאכלן כך היין אבל על דבר שאין דרך בני אותו מקום לאכלן היין אע"פ שהן טובים לאכול אף שלא ע"י הדחק נ"ל דמברכין שהכל דאינו חשוב לקרות פרי. וכל מיני ירקות וקטניות יבשים ידוע שאין דרך לאכלן היין. וקטניות לחים וירקות כבושים כמו עשב שקורין (זויער קרויט) דרכן לאכלן היין. ומיני לפת (ריבין ומערין) ובצלים וצנון שקורין (רעטיך) אף שהם טובים גם כן חיין מ"מ נ"ל דתלי ג"כ אם דרך באותו מקום לאכלן חיין. ואם אכלן עם לחם (עיין בכלל מ"ג) (א). אבל דברים שטובים חיין יותר ממבושלין ואדרבה ע"י הבשול

נשמת אדם

דאע"ג דדובשא עיקר מברכין במ"מ אבל מעל המחיה לא נזכר בש"ס מידי רק דזה תלי בפלוגתא דטכ"ע ונ"ל זה נמי פלוגתא דרש"י ותוס' מ"א ע"ב דרש"י כ' ד"ה פת הבאה בכיסנין דאפי' אם אוכלין לאחר בהמ"ז מברכין במ"ג ובנ"ר מתוך שנותנין בו תבלין הרבה ועוד כ' שם דאוכלין ממנה מעט והיינו דרש"י אזיל לשיטתו בחולין ל"ת דטכ"ע ל"ד אמנם עכ"פ בכא"פ לכ"ע דאורייתא ולכן כתב כיון שאוכלין מעט ר"ל ואין כאן כזית בא"פ ומכח טכ"ע ל"ד ואף דשם מרש"י משמע דס"ל דעל המחיה הוא דרבנן מ"מ לא תקנו בזה אבל התוס' לשיטתם שם בחולין דטכ"ע דאורייתא ולכן כ' דמיירי תוך אכילה:

ולולי דמסתפינא לומר סברא בלא ראיה הייתי אומר מה שפסק' המ"א למה באין בו כזבא"פ מברכין על המחיה ומ"ש בקדרה דמברך בנ"ר. והגר"א כתב דט"ס הוא ונ"ל בנ"ר אבל ק' לשבש הספרים ונ"ל כדאמרי' בבילה ל"ט מים ומלח בטלי לגבי עיסה ובודאי ל"ש אם הוא מעט מים או רוב ובמש"כ תוס' כיון דבא לתקנו ולכן כשעושה עיסה מקמח קטניות ומה' מינים ועושה אותו פת מסתמא דעתו להשביע רק לפי שיש לו קמח מועט מערב בקמח קטניות ולכן אע"ג דהוי רוב ה' מינים עיקר שהן משביעין וכן בצוקר לעקיך ידוע שעושין להשביע קלא מתולשת כלב רק כדי להטעים הקמח מערבין בצוקר ושקדים או דבש אבל אין הכוונה לאכול צוקר או דבש רק עיקר הכוונה על הקמח ולכן מברכין על המחיה משא"כ בבישול בקדרה א"כ העיקר הם בקטניות וה' מינין אינן אלא שיתנו טעם בהם ולכן לענין בנ"ר אמרינן הכל שיש בו כו' משא"כ לענין ב"א ולכן מברכין בנ"ר אבל בסעיף ב' [illegible] תבשיל מה' מינים דמשמע דעיקר כוונתו לאכול ה' מינים רק שמערב בו דבש או דברים אחרים לטעימן לכן מברך על המחיה ולפ"ז פסקי הש"ע נכונים במלתא וטעמא:

(א) **בסי'** ר"ה כתב הש"ע כל פירות וקטניות שטובים חיים ומבושלים מברך לאחר בישולם כמו מקודם אבל קרא וסלקא כו' שטובים מבושלים יותר מחיים כשהם חיין מברך שהכל עכ"ל. והוא לשון הטור והאזיל לשיטתו שכתב בסי'

נשתנה לגריעותא אילו בשלן לבדן במים אע"ג דאם בשלן עם בשר הם טובים יותר מחיין כיון דאז אין הם העיקר אלא הבשר ולכן מברכין עליהן כשהן מבושלין שהכל . אבל אם הם העיקר כגון שטגנן בשומן ובדבש וביוצא בו מברכין אף כשהן מבושלין ברכתן הראוי (סי' ר"ס במ"א דלא כט"ז ועיין כלל נ"ג סי' ה') דמה לי אם מבשל במי' או בדבש (וכן משמע דעת הגר"א בביאוריו ע"ש):

ג אין מברכין בפה"ע ובפה"א אלא על דברים החשובים בין שגדלים ביער או בשדה מאליהן כמו אגוזים (ופאזימקעש ומלינעש) אבל מינים גרועים כמו תפוחי יער או וואלד בערנש ומה שקורין באשכנז (ביך עקר) וביוצא בו מברכין שהכל אפי' לאחר שבשלם (סי' ר"ג בט"ז סב):

ד עשבים הגדלים בלא זריעה אפי' הם טובים לאכול כמו עשב שקורין (שצאווע) שהן עלין חמוצים ובל"א קורין (זורימפ) ואפי' לאחר שבשלם שהוא מאכל שרים מברכין שהכל דאינו חשוב כ"כ לפרי . ועל עשב שקורין (פאליטרון) אם זורעין אותו צ"ע דאינו חשוב ואם אוכל (פאליטרון) עם שכר כנהוג אם בירך על השכר או בתוך הסעודה א"צ לברך על הפאליטרון שהוא טפל לשכר ואם בירך עליו שהכל מקודם יתכוין לפטור גם השכר . אבל על שלאטען וביוצא בו שנזרע מברכין בפה"א (ג) (עיין טור סי' ר"ד בשם הראב"ד):

אין

נשמת אדם

בסי' ר"ה וז"ל כל פירות שטובים חיין ומבושלין בין חיין בין מבושלים בפה"ע . והר"ם מרוטנבורג כ' ערמונים וחבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלים הוי שהכל מבושלין בורא פרי העץ . וחבושים וערמונים שלנו אינם כן אלא ראוין חיין ומבושלים עכ"ל הטור . וע"כ שהטור סובר דאין תלוי באם דרך לאכלו דאם אין דרך לאוכלן חיין אף שהם טובין מ"מ מברך שהכל דא"כ לא היה צריך לחלוק על מהר"ם אלא היה לו לכתוב דערמונים שלנו דרך לאכלן חיין . א"ו שהוא סובר דמ"מ מהר"ם אין דרך ר"ל שאינם ראוין לאכלן חיין ועל זה כתב דערמונים שלנו ראוין. וכ"כ שהביאו הב"י שהרי בסי' י"ב סעיף י"ב כתב כל פירות שטובים חיין ומבושלין מברך בפה"ע אם אין דרך לאכלן חיין כו' . וע"כ כוונתו שאין דרך ר"ל שאינן ראוין או סר"ל שאין דרך מחמת שהם טובים יותר מבושלים . אבל לשון הרמב"ם בפ"ח מהל' ברכות פירות או ירקות שדרכן לאוכלן חיין וירקות שדרכן לאוכלן שלוקין כו' עכ"ל הרי שלדעתו הכל תלוי אם דרך לאוכלן מבושלים אע"ג שהם טובים חיין כמו מבושלים . ואעפ"כ מברך רק שהכל ופשוט דזה ג"כ כוונת מהר"ם שבודאי אין חילוק בין ערמונים שהיו במקומו לבין הערמונים שבמקום הטור . רק דס"ל דתלוי באם דרך לאכלן חיין ומצאתי כן בהדיא בסמ"ג בהלכות נט"י וברכות וז"ל תרדין ודלועין וכרוב וכיוצא בהן כמו ערמונים וחבושים שעיקר אכילתן כשהן מבושלין אם אכלן חיין שהכל . מבושלין בפה"א וערמונים וחבושין בפה"ע עכ"ל . וכ"נ שזה דעת רש"י דף ל"ח שכתב ד"ה כל ירק שנאכל חי כו' ואח"ז כתב בד"ה וכל ירק שאין דרכו כו' ולא כתב וכל ירק שאינו נאכל . וכן מצאתי בש"ל סי' מ"ד ובתניא וז"ל אפילו ירקות שדרכן לאכלן חיין אם בשלן מברך בפה"א אבל ירקות שדרכן להתבשל כגון סלקא כו' אי אכלן חיין מברך שהכל שאין דרכו לאכול בכך והאוכלן בטלה דעתו . וז"ל סמ"ק סי' קנ"א וכיוצא שנאכלין חיין כמו מבושלין מברך בפה"א . וכתב ע"ז בהגהות סמ"ק ומורי כתב דקשיות ולפתות הוי בכלל דברים שדרכן לאכלן חיין ומבושלים עכ"ל . ואם היה מפרש דעת סמ"ק שנאכלין חיין שראויין לאכלן חיין א"כ מאי צורך להגיה דנהי אך אע"כ דכוונתו בסמ"ק שדרך לאכלן חיין . וע"ז כתב דלפתות הוא בכלל דרכן לאכול דבאמת אין זה תלוי אלא במנהג המקום . וכן י"ל דזה כוונת תר"י הביאו המ"א סימן ר"ב ס"ק ג' שאינו נאכלין חיין מברך כשהן חיין שהכל עכ"ל. וכוונתו שאין דרך לאכלן חיין אע"ג שהן טובים לאכול גם חיין וכ"כ הרשב"א דף מ"ב ד"ה ואני אומר כל שתחלתו בפה"א כלומר שאין דרכו לאכול אלא בחיותו כו' ע"ש . וכ"מ מירושלמי הביאו הרשב"א שם ד"ה אמר ר"נ ב"י וז"ל אר"י בר' בון ולא פליגי זית על ידי שדרכו להאכל חי ע"ש . הרי דכל אלו הפוסקים כתבו אם דרך . ודוחק לומר דכולם לא דקדקו בלשונם . וכ"כ א"ר דתליא באם דרך . והמחבר העתיק בסימן ר"ב לשון הרמב"ם ובסי' ר"ס לשון הטור וזה אינו מדוקדק באמת ולפ"ז האוכל ירקות חיין אף כשהן טובים ג"כ חיין כיון שאין דרך כלל לאכלן חיין מברך שהכל שהאוכלן בטלה דעתו כמ"ש בהדיא בש"ל ובתניא ואמנם כל מיני לפתות כמו (ריבין ומערין) שטובים גם חיין . אף שהלבוש כתב בהדיא לברך שהכל . ובמ"א משמע שמסתפק . ולפי מה שכתבתי הדבר תלוי באם דרך אותו מקום לאכלן חיין . וראיתי שהש"ל והגיה לא כתבו זה דהאוכלן חיין בטלה דעתו רק על ירקות ולא על לפת ואדרבה הגהת סמ"ק והגהת מיימוני כ' בהדיא דלפת הוי בכלל נאכלין חיין וא"כ עכ"פ י"ל דלא בטלה דעתו כיון שגם הרבה ב"א אוכלין אותו חיין ולכן נ"ל דמי שדרכו בכך יכול לברך בפה"א . אבל מי שאין דרכו בכך רק כאקראי לקחת חתי' לפת נראה שיברך רק שהכל ובפרט שלבוש וט"ז כתבו לברך שהכל וכן בצלים שקורין (ציבלעס) כשאוכלן חיין נ"ל לברך שהכל אפי' במדינה שמקצת עניים אוכלים אותן חיין ידוע שהוא רק מחמת דחקן ולא עדיף מפילפלי רטיבא בסי' ר"ב סעיף י"ח ע"ש במ"א בשם רשב"א וה"ה הכי נחית חד דרגא :

וכן על כמון שקורין רעטיך אע"ג דבגמרא איתא בהדיא דעל כמון מברכין בפה"א וכ"פ בש"ע נראה דמה שאנו קורין רעטיך אין זה כמון הנזכר בגמרא שהרי אמרו סופו להקשות וה"א ברעטיך שלנו . ועוד שהרי אנו רואים שאין אוכלין אותו כך כ"א עם לחם ואז נעשה טפל. ולכן נ"ל לברך רק שהכל או י"ל שטעמה משונה . וכן סיפר לי א' משלוחי א"י שהכמון שבא"י טוב מאוד לאכלן חיין וכן דרכן לאכלן חיין בלא פת ואלו הביאו לכם כמון שבארצנו לא היו אוכלין כלל. והמ"א יש לו שיטה אחרת שכתב בריבין ומערין וצריך לדקדק דיש מהם טובים לאכול חיין עמ"ש ס"א עכ"ל . והיינו שכתב שם ס"ק ג' וז"ל תר"י שאין נאכלין חיין מברך כשהן חיין שהכל . וכוונתו דמלשון הש"ע משמע דאפי' אם טובים לאכלן חיין רק שהם טובים מבושלים יותר מברך כשהן חיין שהכל . ועל זה כתב דבתר"י משמע דוקא כשאינן ראוין לאוכלן חיין אבל כשראוין גם חיין אף על גב שטובים יותר מבושלין אעפ"כ גם חיין מברך בפה"א . ועל זה כתב וכ"מ בסי' ר"ב סעיף י"ב רצה לומר דשם כתב אם אין דרך לאכלו וסובר המ"א שר"ל מחמת שאינן ראוין משמע אבל כשהן ראוין גם חיין מברך בפה"א ובפה"ע . וכן הרבה המ"א שם וכתב ועיין סימן ר"ס ולדעתו במערין וריבין שלנו יש לברך בפה"א ולכן נראה לי לנהוג כמו שכתבתי דתלי באם דרכו בכך :

(ג) בש"ע סי' ר"ג מבואר דעל עשבא דדברא מברכין שהכל . והגר"א הגיה בל"ע דלא כמהין ופטריות אי לאו דמהדרה קא רבי היו מברכין בפה"א ובדעתו לחלק ע"ד שכתב המ"א סעיף ד' . וכ"כ הט"ז שם באילן סרק דדוקא במינים גרועים אבל מה שטוב לאכול אע"ג שגדל מאליו מ"מ מברכין בפה"ע וא"כ י"ל דה"ה לעשבים . וכן נראה שכן דעת האריז"ל שהביא המ"א שבירך על עשבא דדברא בפה"א וה"ה לכמהין ופטריות ועשב שקורין שצאווע שהוא מאכל שרים . והכי משמע בעירובין כ"ח דמשני הא דרב אמר תוז והוא שתת של תבואה דמברכין בפה"א מיירי בגינתא פי' רש"י שגדל בגינה והא דהוה ינוקא דאמר התם דשתת מברכין שהכל ע"כ מיירי בגדל בדברא . וכ"כ בעל עטרת זקנים בהדיא בסי' ר"ד . ואמרי' התם הטעם משום דלא נגמר פרי . משמע אבל בנגמר פרי אע"ג שגדל בדברא מברכין בפה"א . אך מעודי היה ק'

לי

ה אין מברכין בפה"ע ובפה"א אלא על דבר שהוא עיקר הפרי . אבל מה שאינו עיקר הפרי יורד מדרגה א' דאם הוא פה"ע מברך בפה"א ואם הוא פה"א מברך שהכל (סי' ר"ב ע"ש במ"א ס"ק י"ז) ולכן השרביטי' שקורין שוטין של קטניות אפי' הם מתוקים אם אכלן בפ"ע בלא הקטניות כיון שאינן עיקר הפרי מברך שהכל (ג) . ול"ד לקליפה דידוע דאינן נאכלין אלא ברכותן ואח"כ נתקשו והט"ז כתב דעל צוקר שוטין מברך בפה"א וצ"ע :

ז גרעינין של פירות אם הם מתוקים מתחלה בש"ע הכריע לברך בפה"ע ואם הם מרים מתחלה אין מברך כלום ואם מתקן ע"י האור מברך שהכל דגרעינין מתוקים מתחלה נקרא פרי משא"כ המרים לא נקרא פרי כלל . אבל שקדים המרים כשהן קטנים דאז עיקר אכילתן הקליפה ואינה מרה מברכין בפה"ע אבל כשכבר הם גדולים ואז הם מרים אין מברכין עליהם כלל דאזוקי מזיק אבל אם מתקן ע"י אור או ד"א מברך בפה"ע שהרי באמת הם פרי אלא בשהם במרירותן מזיקים ולכן כשמתקן מברך בפה"ע אבל גרעינים מרים אינם פרי כלל (סי' ר"ג) (ד) :

הפירות בקטנן כ"ז שהן חמוצים אע"ג דמקצת ב"א אוכלין אותו כך בש"ע פסק שאם נאכל ע"י הדחק מברכין בפה"ע וצ"ע . ונ"ל דאין מברכין אלא שהכל אם לא שבשלן או מתקן באור (ה) ואם אין נאכלין כלל מחמת חמיצתן לכ"ע אין מברכין עליו כלל . ואם מתקן באור או ע"י טיגון מברך שהכל . ולכן כל מיני פירות שמרקחין בדבש בעודן קטנים מאוד וידוע

נשמת אדם

לי דאיך שייך באמת שיהיה גדל בלא זריעה . ומה חילוק יש בין נזרע בגינה או בשדה כיון שהכל מין א' . ופשיטא למאי דמסיק משום דלא גמר פירא . וזכיתי לקנות הריטב"א ומצאתי שכתב וז"ל · מין הזה ידוע שאינו ראוי לתבואה' כלל ולא היה עולה יפה ונוהגין לזורעה לאכילת ירקון כשהוא לח וכשהוא דינוקא דלאו בדגינייתא עכ"ל . ובזה א"ש דבודאי לא מיירי בדדבלא דזה לא נזכר בגמרא כלל . ובעל ט"ז לא דק בזה אלא דמין הזורעין בגינה משא"כ אחר תבואה זורעין בשדה . וא"כ אין ראיה כלל לחלק בין שגדל בשדה או בגן . ואמנם לשון הטור בסי' ר"ד וז"ל כתב הראב"ד עשבי דדברא שאין זורעין מברכין עליהן שהכל כיון דלא זרעי להו אינשי לא חשיבי פרי עכ"ל . ונ"ל כמו שכתב הט"ז סי' ר"ד ס"ק ה' דדוקא עשבים שהם דברים שאינם חשובים בהא אמרי' דעשבא דדברא מברכין שהכל אבל בפירות כמו תאנים ואגדעם כיון שהם פירות וטובים לאכול מברכין בפה"א. וא"כ גם מכמהין ופטריו' לק"מ כיון שהן פירות ולפ"ז בעשב שקורין שלאווע בל"א זירומפא אף שהוא מאכל שרים כיון שהוא רק מין עשב וגדל בלא זריעה מברכין שהכל . אבל בעשבים שנזרעים כמו שאלטן כיון שדרך אכילתו בכך מברכין בפה"א :

(ג) **הט"ז** סי' ר"ד ס"ק ד' כ' לברך על שרביטים של קטניות הגדלים בגנות שקורין צוקר שוטן בפה"א דנטעי אדעתא דהכי . ול"ע דלענ"ד דמי ממש לקפריסין . דכולי עלמא נטעי אדעתא דהכי ואפ"ה כיון שאין עיקר הפרי נחית דרגא . וכן עלי ורדים כיון שאינו עיקר נחית דרגא כדאיתא סימן כ"ד . וכמ"א ס"ק כ"ג ובסי' ר"ב במ"א סק"ד וצ"ע :

(ד) **הרשב"א** בפ' כ"מ כ' בפשיטות דגרעינין דאסורין בערלה הוא מרבוי דאת פריו אבל לא נקרא פירי ומברך רק שהכל ודעת הרא"ש דגרעינין הוי פירי בלא ריבוי דקרא ומברך בפה"ע והכ"מ בהל' ערלה כתב שהרא"ש סותר דבריו דבהל' ערלה כתב בהדיא דגרעינין אתו מריבוי דקרא וכ"כ בפ"ת והגר"א תמה על הרא"ש שסבר בפ"א דערלה מ"ת אתא בהדיא דגרעינין פטורין מרבעי ובתרומות פ' י"א משנה ה' גרעינין אם מליגן מותרין ובעוקצין פ"ב מ"ב כל הגרעינין מקרי יד ולא אוכל . ועוד צ"ע שראיתי בירושלמי פ"ג דערלה ומוכח שם בהדיא דגרעינין אתיא מריבוי . ואחר העיון נראה לי דאין כאן ראיה לטעות להרא"ש לסתירה ושלא להשגית ח"ו על כל המשניות הנ"ל שהרי כתב הרע"ב בערלה שם דלכן גרעינים מותרים ברבעי דמיירי בגרעיני תמרים וזיתים שאינן ראוין לאכילה וכן בתרומות כתב הרע"ב דמיירי בתמרים ואף שהרע"ב כתב שם דמיירי גם בשל תפוחים הרא"ש לא ס"ל הכי וכן בעוקצים כתב הרע"ב דמיירי בשל תמרים ואף דבכל אלו מתניתין סתמא קתני מ"מ לק"מ דהא מתני' דערלה דתני נמי סתמא ואפ"ה כתב הרע"ב דמיירי בשל תמרים וכן היא דירושל' דקאי על גד שלבעו מיירי בגרעינין שאינן נאכלים וכ"כ הרע"ב בהדיא

וכ"כ רש"י בב"ק ק"א דמיירי בקליפי אגוזים דדרך לצבוע בהם כדאיתא בשבת קליפי אגוזים קליפי רמונים כדי לצבוע ולפ"ז הרא"ש בהל' ערלה מיירי מגרעינים שאינן נאכלין וכתב שפיר דאתי מריבוי אבל בפ' כ"מ דמיירי מגרעינין הנאכלין שפיר י"ל דהוי פירא וגם לפי מ"ש המ"א דבתמרים מודה הרא"ש ג"כ לק"מ די"ל דכל אלו משניות מיירי מתמרים :

(ה) **בש"ע** סי' ר"ב כתב דעל כל אילנות משיוציאו מברכין בפה"ע וכתב הב"י דזהו דעת תוס' והרשב"א והרא"ש ולמדו כן ממתני' דשביעית כדאיתא ד' ל"ו ואמנם מה דמוכח מדעת הש"ע דאע"ג שהם תפלים ונאכלין רק ע"י הדחק אעפ"כ מברכין בפה"ע זה לא נזכר בתוס' והרשב"א והרא"ש רק שהש"ע סובר דממילא משמע דידוע דהפירות קודם גמר בישולן הם תפלים . ולי הענין צ"ע שהרי בשביעית אסור לאכול הפירות עד שיגיעו לעונת המעשרות כדאיתא פ"ד דשביעית והרמב"ם פ"ה מהל' שמיטה וקודם לזמן זה נקרא הפסד ומשיוציאו הוא רק לענין דאסור לקוץ וראיה לדברי שהרי הרמב"ם והרא"ש בפי' המשנה וכ"כ רש"י בפרק מקום שנהגו משיוציאו ר"ל עלים ירוקים וא"כ בודאי אין ראוי לברכה ואף שהתבואה חזר ומפרש משיוציאו פרי עכ"פ מוכח דאין ראיה מקצילא אילנות והרי"ף והרמב"ם השמיטו דין זה כמ"ש הב"י ואדרבה מדכתב הרמב"ם בפ"ח העתקתי לשונו לעיל סי' א' כל הפירות כו' ואם אין דרך לאכלן חיין מברך שהכל וק"ו הוא ומה אם אפילו נגמר הפרי כיון שאין דרך לאכלן כי אם מבושלין מברך שהכל ק"ו לפירות משיוציאו והם תפלים וכתב הרמב"ם בהל' דיעות שהם כחרבות לגוף ומקפידים אחד הרופאים שלא לאכלם ואיך שייך לברך עליהם בפה"ע ואפילו על ברכת שהכל אחד תמוה לי איך יברך כיון שהוא מזיק . ועוד ראיה מסי' ר"ד בחזיז דמברך שהכל משום שלא נגמר פירי והוא גמרא ערוכה בעירובין כ"ח ע"ב והמ"א שם ס"ק ז' הרגיש בזה ולכן כתב דה"ה לכל פרי אדמה דנחית דרגא ולא ידעתי מנ"ל לחלק בין פה"א לפה"ע כיון דחזינן בהדיא בגמ' כיון דלא נגמר פירא מברכין שהכל ואם כן אדרבה בודאי ה"ה לפה"ע ובערובין שם אמרינן דגינתא מברכין בפה"א ופרש"י שהכל אוכלין אותה וא"כ אדרבה משמע דהכל תליא אם אוכלין אותו כך . ומצאתי בש"ל בשם הגאונים ז"ל פירות שלא נגמר בישולן כגון בוסר ופגים ובושלא כמרא מברכין שהכל והב"י כתב דהרמב"ם לא הזכיר דין זה והוא תמוה שהרי בפ"ח הל' ה' כתב והנובלות שהן פגים ולא כתב והנובלות בעודן פגים אלא ודאי משמע שכולל כל הפירות קודם גמר בישולן דמברכים שהכל . וכ"כ הר"י במתני' דנובלות וכן הרי"ף כתב סתם נובלות . וכ"כ רי"ו הביאו הב"י סימן ר"ב נובלות והוא מין פרי שלא נגמר בישולו . וכ"כ הכלבו פירות שנשרו קודם בישולם והטור כתב נובלות והוא מין תמרים שאינם מתבשלים וכ"ל דהטור אזיל בשיטתו דמשיוציאו וא"כ ק' למה בפירות שנושרים קודם בישולן מברך שהכל דודאי לת"ק דר"י לס"ל דהוי מין קללה . או דס"ל

דמשום

וידוע שאז אינן ראויין לאכילה כלל ובכלל מברך רק שהכל . ועל ענבים מדינא אין מברכין עליו בפה"ע עד שיהיה כפול הלבן דקודם לזה נקרא בוסר וכיון שא"א בקיאין בשיעור פול הלבן לכן אין מברכין עד שיהיה גדול ביותר . ולכן במדינות אלו שלוקחין ענבי' בליל ר"ה לברך שהחיינו ומברכין בפה"ע צריך להודיע שלא יברכו לבטלה אלא יברכו בפה"א . וכן על זיתים קודם שגדל הנץ סביבם וחרובין קודם שנראה בהם שרשראות מברכין בפה"א (סי' ר"ג):

ח מיני יאגדעס וזורעווינס שמוצצין מהן המשקה וזורקין הקליפה ב' המ"א סי' ר"ג ס"ק א' לברך

נשמת אדם

דמשום מין קללה לא נשתנו מברכתן דאל"כ ה"ל לר"י לומר כיון שכן מן קללה אי איתא דלת"ק נמי נחית דרגא משום שהוא מין קללה . א"ו דלת"ק ל"ש . וה"נ מוכח דפריך התם אלא למ"ד תמרי דזיקא בפה"א בעי ברוכי ומאי קו' דלמא משום מין קללה נחית דרגא (אף שהש"ך בי"ד סימן רל"ד כתב דלמ"ד תמרי דזיקא היינו אפילו מבושלים דבריו צ"ע שהרי הרמב"ם פי"ג מהלכות מעשר כתב ונובלות תמרה והם שעדיין לא הטילו שאור וע"ש בכ"מ דר"ל קודם בישולן) עכ"פ לת"ק לא ס"ל דמשום שהוא מין קללה תשתנה הברכה . ודנקט נובלות היינו דאין דרך לתלוש בידים פירות קודם בישולן . ולכן הולך הטור לפרש דנובלות היינו מין תמרים שאינם מתבשלין . ואלו ודאי גרע מפירות שיוציאו דעומדין עכ"פ להתבשל ודיינינן להו השתא כמו בסוף . משא"כ מי שאינן מתבשלין לעולם . וקרוב לשמוע שבודאי רי"ו ס"ל ג"כ כשיטת רבו הרא"ש דמשיוציאו . ולכן כתב נמי והוא מין פירי ולא נגמר בישולו ולא כתב סתם פירי שאינו מבושל אבל באמת הרמב"ם וכל בו כתבו סתם וכוללים כל הפירות קודם גמר בישולן . וכמו שכתבו הגאונים והמ"א בשם הב"ח וכ"כ הש"ך דאם נשרו מן האילן קודם גמר בישולן מברך שהכל . ולדעתי אפילו תלשן בידים דאין חילוק דאין הטעם משום שנפלו אלא משום שעדיין לא נגמר פירי . אחר כמה שנים נדפס הש"ע עם ביאורי הגר"א וראיתי שגם הוא תמה על דין זה דהא בשביעית אסור לאכול עד שיגיע לעונת מעשרות וכתב דיותר מסתבר ללמוד ממעשרות :

ואף דבהדיא איתא דמשיוציאו אסורין בערלה בפ' כ"מ . ובהדיא כתב הרשב"א והרא"ש דילפינן ברכה מערלה . גם הש"ך בי"ד סימן רל"ד דלא ילפינן מערלה אלא מה דלא הוי פירא לענין ערלה כמו קפריסין לגירסת הב"ג והלכתא מדלגבי ערלה לאו פירא ה"ה לענין ברכה אבל לאיפך מה דהוי פירא לענין ערלה לא ילפינן לענין ברכה דנהוי נמי פירא :

ועמיתי הרב מהר"א פאסוואלר הק' . דלא שייך לילף ממעשר דבמעשר תלי אם יזרעו ויצמחו כדילפינן מתבואת זרעך . אבל לענין ברכה כיון דהוי פירא לענין ערלה ה"ה לברכה כמ"ש הרא"ש . ונ"ל דאף הרא"ש ע"כ לא ס"ל דלכל מידי ילפינן ברכה מערלה . דז"ל הרא"ש אחר שכתב דשקדים קטנים פטורים ממעשר כתב ומשמעתין מדמי אהדדי מעשר וערלה וברכה . והילכך יראה דמברכין אקטנים שהכל . מיהו אמרינן בשמעתין דלוף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין אבל ע"ן לא אע"ג דמברכין עליהם בפה"א היינו משום דאסור להנות כו'. אבל לענין מעשר לא חשיבי אפילו כירק ובשקדים המרים נמי אפשר אע"ג דלענין מעשר לא חשיבי פירי כיון דלא נגמרו לענין ברכה חשיבי עכ"ל . ולפי דעת הרב הנ"ל אדמקשה ממעשר ה"ל להרא"ש לסיועי לבה"ג מערלה דודאי לענין ערלה הוי פירא דלא גרע מכל אילנות משיוציאו . וה"נ בשקדים דמברכין על קטנים בפה"ע ואגב נרויח לתרץ כל קושיית המע"מ על הרא"ש והגיה בנ"ע ועם דברינו יתורץ הכל בע"ה :

הקשה המע"מ לפי סברת הרא"ש לחלק דאע"ג דלענין מעשר פטור מ"מ הוי פירא לענין ברכה . וא"כ מאי הקשה הש"ס אדר"י דאמר צלף של ערלה כו' אוכל הקפריסין ופריך מברייתא דמברכין בפה"ע והרי יש לחלק . עוד הק' דהא לפי גירסת בה"ג לקמן והלכתא מדלגבי ערלה לאו פירא לענין ברכה נמי לא הוי פירא וא"כ אין לחלק ג"כ בין מעשר לברכה ע"ש . ועם דברי הש"ך הנ"ל יתורץ הכל רק שצריכין לבאר דברי כוונת הש"ך . דהנה באמת אנו רואים דערלה אינה דומה ג"כ למעשר שהרי בערלה כל האילנות משיוציאו אסורין ובמעשר אינו חייב עד שיגמר . וכן בשביעית אסור לאוכלו עד שיגמר דגז"כ הוא כך במעשר ושביעית ואמנם כ"ז הוא בעיקרי הפירי . ואמנם בקפריסין פליגי אי הוי פירא כלל . דלמ"ד דהוי פירא א"כ באמת אסור בערלה משיוציאו ולענין מעשר ושביעית עד שיגמר . אבל למ"ד דלא הוי פירא כלל א"כ גם בערלה לא הוה פירא ומותר אפי' אחר שנגמר וכן גרעינין לדעת הרשב"א דלא מקרי פירא . ואמנם לענין ברכה הזינן דאזלו חכמים אחר העלין שנוטעין שעיקר אכילתו . לך ואם כן ילפינן ממעשר ושביעית דדוקא משיגיע לעונת המעשרות ולא ילפינן מערלה . אלא מה דלא מקרי פירא לענין ערלה כמו קפריסין וגרעינין להרשב"א בודאי א"ש לברך עליו בפה"ע כיון שאינו פירי כלל לדעת זו . אבל בדבר שהוא עיקר הפירי ילפינן ממעשר ושביעית . וזהו מחלוקת הרי"ף והרשב"א עם הרא"ש גבי פילפלא רטיבתא . דהרי"ף והרשב"א כתבו לברך בפה"א והק' הרא"ש כיון דפריך מערלה דהוי פירי וע"ז משני הא ברטיבתא. א"כ ראוי לברך בפה"ע והיינו דס"ל כיון שכבר נגמר פריו ונטעי אדעתא דהכי למיכלן ברטיבתן . אבל הרי"ף והרשב"א ס"ל דלא נטעי אדעתא דהכי כמ"ש הרשב"א להדיא הביאו המ"א. ולכך אע"ג דהוי פירא לענין ערלה וגם נגמר פריו כיון דלא אדעתא דהכי נחית דרגא . וזהו שכתב הרא"ש דמתחלה כתב דשקדים המרים בקטנותו כיון דעדיין לא נגמר פריו אע"ג דנטעי אדעתא דהכי מ"מ לא ילפינן מערלה אלא ממעשר . דדוקא לאחר שנגמר דלא ילפינן מערלה רק דאם לא הוי פירי כלל ודאי ל"ש לברך בפה"ע אבל לענין זה אימת זמנו לברך עליו שיהיה חשוב בתכלית החשיבות ז"א עד שיגמור פירי לענין מעשר . וא"כ כיון דשקדים פטור ממעשר ה"ה לענין ברכה . והדר כ' מיהו אמרינן בשמעתין דעלין אע"ג דפטור ממעשר מברכין בפה"א . ש"מ דלא ילפינן גם ממעשר לגמרי . וא"כ ה"ה בשקדים משום דאסור להנות . ומה שהקשה המע"מ דעדיין קשה לברך רק שהכל נ"ל דגם זה לא ק"מ דס"ל להרא"ש דכמו בעלין דכיון דלא יבוא לעולם לידי חיוב מעשר מברכין ברכתו הראוי בפה"א . דבפה"ע א"א לברך כיון שאינו עיקר הפרי עכ"פ לא נחית לברך שהכל ה"ה בשקדים כיון שלא יבאו לעולם לידי חיוב מעשר לפירוש הרא"ש בזה וזה לפטור . וכיון שהם עיקר הפרי מברכין בפה"ע . דדוקא בדבר שיבוא לידי חיוב מעשר . וא"כ כי היכי דלא חשיב עיקר הפרי עד שיגמור ה"ה לענין ברכה . אבל דבר שלעולם לא יבוא לידי חיוב מעשר ונטעי נמי אדעתא דהכי מקרי ג"כ נגמר פרי לענין ברכה . ובזה י"ל ג"כ שלכן הולך הרא"ש לכתוב דזה וזה לפטור דלא כפי' רש"י והקשה המע"מ דהא גם לרש"י קטנים מרים פטורים ממעשר . ובזה א"ש דכ' כן משום דסוף דבריו דלרש"י גדולים מרים חייבין במעשר וא"כ אינו דומה לענין שלא יבואו לעולם לידי מעשר משא"כ שקדים לרש"י . ולכן כתב הרא"ש דליתא לפי' רש"י . אלא זה וזה לפטור ר"ל בין גדולים ובין קטנים . וא"כ שפיר י"ל דמברכין בורא פרי העץ :

ובזה מתורץ ג"כ קושית המע"מ דא"כ מאי פריך הש"ס אדר"י דילמא שאני ברכה דאסו' להנות . דז"א דאם נאמר דאוכל הקפריסין ש"מ דלא מיקרי פרי כלל אפי' לענין ערלה . ואף דאסור להנות סגי שיברך שהכל וכמו שהקשה המע"מ גופיה . ובודאי מה שלא נקרא פירי לענין ערלה לא הוי פרי לכל דבר :

ובזה מתורץ גם כן מה שהקשה המע"מ דהא לשיטת בה"ג בהדיא ילפינן מערלה גם זה לק"מ דבאמת מה דלא הוי פירי לענין ערלה לא הוי פירי לכל דבר . אבל מה דהוי פירי זה ילפינן ממעשר דמסתמא לא נטעי אדעתא למיכלינהו קודם בישולם אלא עד שיגיע לעונת המעשרות . וכדמוכח מרשב"א גבי פלפלין שהבאתי דאע"ג דהוי פירי לענין ערלה כיון דלא נטעי אדהכי נחית דרגא . ולפ"ז מ"ש רשב"א ורא"ש דכל

דכל

לברך שהכל (ו) ולי צ"ע ומנהג העולם לברך בפה"א אבל אותן הגדלים באילן ומוצצין אותן נ"ל דיברך שהכל שאין האוכל ראוי כלל כמו אלו שקורין (קאלינעש) וביוצא בו :

ט לא נקרא עץ אלא מה שנשאר הענף גם בחורף ואח"ז מוציא עליו מן ענף זה שנשאר ואפילו הוא דק רק כנבעול של פשתן אבל אם כלה כל הענף ולא נשאר רק השרש מה שהוא טמון בארץ אע"ג שנתקשה הענף כמו עץ בימות החמה כיון שכלה לגמרי בחורף לא נקרא עץ כלל ואמנם יש מינים שהענף כלה לגמרי בימות החורף ומ"מ נשאר מן השרש למעלה בקרקע כמו פאזימקעש הגדילים בגנות על אלו הפוסקים מחולקים אם נקרא פרי עץ אי לא · ולכן פאזימקעש (בל"א פרבערין) וביוצא בהן אע"פ שגדילים על נבעולין גבוהין כמין אילן רק בחורף נכמשין אלו הנבעולין ולשנה יוצא מן השורש נבעולין אחרים מברכין בפה"א ובדיעבד שבירך על אלו מינין בפה"ע יאכל אחד כדי שלא יברך בודאי ברכה לבטלה אבל לא יאכל יותר עד שבירך על ד"א שברכתו בפה"א או דבר שברכתו שהכל . ופאזימקעש שגדילים ביערים פשיטא דאסור לאכול יותר עד שיברך על ד"א . ומה שגדל על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג' טפחים כמו יאגדעס שחורים כ' המ"א לברך בפה"ע. והעולם נוהגין לברך בפה"א דלא חשיבי כ"כ פרי. ועל אגרעס (ובל"א קאסטערבערן) אף שגדילים על קוצים נהגו העולם לברך בפה"ע . אבל על פרי אדום שגדל על קוצים וקורין בל"א (האן פוטין) וכ"ש על מיני פלומן וקירשין שגדל על אטדים וקורין בל"א שלוים קערשין ובלשון פולין פיאניצעס מברכין שהכל שאינן חשובין וגם שגדילים על אטדים . ועל מאלינש כ' הט"ז לברך בפה"א ואני ראיתי בעיני שהראו לי העצים שגדלים עליהם והם אילנות ממש ומתקיימים כמה שנים וא"כ אין ס' שמברכין בפה"ע (ז) (סי' ר"ג) :

אין

נשמת אדם

דכל אילנות משוייהו מברכין בפה"ע . היינו לענין [illegible] דאם הם טובים לאכול ודרכן לאכלן כך דבודאי יש עוד הרבה מיני פירות כמו שקדים המרים דטובים לאכול תיכף משוייהו . וגם אין נ"מ אם מתקן ע"י אור או שבשלן כיון דמיקרי עכ"פ פירי והיו ראוין לאכילה מברך בפה"ע . אבל אם לא היו ראוין כלל לאכול אפילו מתקן על ידי אור מברך שהכל . כמש"כ המ"א ס"ק כ' וס"ק ל"א . ומ"ש בש"ע ואם לא שהיה מר מעפיץ ונרשם בהג"ה רמב"ם הוא טעות ולא נמצא כלל ברמב"ם . ואדרבה מרמב"ם מוכיח שמחלק אם דרכן לאכול :

ובזה מיושב ג"כ [illegible] שהקשה הפני משה פסקי הש"ע . דכיון דפסק בקפריסין כה"ג דמברכין בפה"א וע"כ דילפינן מערלה . וא"כ למה פסק בסי' ר"ג בתותים כירושלמי דלברכה לא ילפינן מכלאים . ולפ"ז לק"מ כמש"כ הש"ך דאע"ג דהוי פרי לערלה וכלאים לענין ברכה לא חשיב :

ואגב נזכיר מה דתמיה טובא בדברי הרמב"ם שהבאתי . שכתב בפי' י"ג מה' מעשר וז"ל פירות שחזקתן מן ההפקר כגון כו' הנובלות תמרה וכיון שעדיין לא הטילו שאור פכ"ל . והוא תמוה דמאי איריא משום הפקר תיפוק ליה דאפי' מן המשומר פטור שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות כדאיתא [illegible] פ"ב . וע"ש בכ"מ וצ"ל ע"פ התוספתא פ"א דדמאי והוא בירושלמי הביאו [illegible] הכ"מ . קופה א' נובלת וא' תמרים חייבת ומוקי לה ר' מונא כשהטילו שאור והפ"ה בפ"ע פטורים משום הפקר ור"ת מוקי כשלא הטילו שאור . ואפ"ה במעורבת חייב דגרגיר א' שניכר באשכול חייב כל האשכול והכ"א עד שלא יטילו פטורו' משהטילו חייבין . ור"ל בין מעורבות ובין שאינן מעורבות . ורמב"ם בפ"ב הל' ה' כתב דאשכול שניכר אפי' גרגיר אחד כלו חייב. וא"כ הכ"מ דאפי' קופה שלא הטילו מעורב בקופה שהטילו וכ"א דדומה לגרגיר שניכר באשכול וכסברת ר"ת ואשמעינן מתני' דאפ"ה פטור משום הפקר . וכחכמים דירושלמי כמש"ש הכ"מ :

שבתי וראיתי דלק"מ דכונת הרמב"ם תמרים שאינן מגיעין לעולם להטיל שאור וכמ"ד בושלי כמרא כדאיתא בעירובין דף כ"ח אהיני דטובייא חייבין במעשר . וע"ש פרש"י ד"ה אהיני . ועיין בפסחים דף נ"ג ברש"י ד"ה בדינסמי וא"כ מטעמא דהפקר פטור הא"ה ודאי חייבין ותי' זה הוא האמת וע' בב"מ דף פ' ע"א רש"י ד"ה בתוחלני ובטור ח"מ סי' נ"ז :

ומידי עברי בעיוני בהאי דערלה ראיתי שבזה י"ל ג"כ הא דכ' הטור והש"ע בסי' רל"ד דפגים ונובלת אסורים בערלה ופטורים מרבעי וכ' הרא"ש הביאו הש"ך דתניא פירי אתה פודה ולא פגים נאו למימרא דלענין ערלה נ"כ לא מקרי

פירי

פירי והא דאסורין היינו מריבוי דאת וכמ"ש הט"ז [illegible] דז"א דהא בהדי' אמרינן בכ"מ דשאר אילנות משוייהו הוי פירי לענין ערלה ועוד דל"ש לומר את הטפל אלא א"כ שיש כאן פירי גמור ושייך לרבות הטפל כמו קליפין וגרעינין אבל אם אין כאן פירי איך שייך לרבות מאת ודברי הט"ז צ"ע ליישבם וכן הש"ך נמשך אחריו אבל באמת ברא"ש וטור אינו אלא הטעם דאסורין בערלה דבאמת דלענין ערלה מיקרי פירא אבל לענין רבעי דילפי' ממעשר לא הוי פירא עד שיגיע לעונת מעשרות וכן נמי לענין בכורי' כמש"כ וכ"ל עוד שם טעם פלוגתא דהטור מפרש במתני' והנובלות כלן אסורין ר"ל כל מיני נובלת בין תמרי זיקא בין בושלי כמרא שהרי הרא"ש הביא כאן פלוגתא זו ולא הכריע ולכן ס"ל דמותרים ברבעי אבל הרמב"ם מפרש כולן אסורין ר"ל אף ברבעי וכ"ל טעם פלוגתייהו דהרא"ש כתב פירי אתה פודה ואי אתה פודה פגים והרמב"ם לא כתב דרשא זו אלא הביא דרשה דת"כ בפ"ט מהל' מעשר דכתיב להוסיף לכם תבואתו שאינן נפדין עד שיגיע לעונת המעשרות . וכ"ל דהרא"ש ס"ל דה"ק הברייתא פירי אתה צריך לפדות ולא פגים דלא חל עלייהו כלל דין רבעי דגמרי' ממעשר וכן דרשה דלהוסיף נמי י"ל כך . והרמב"ם ס"ל דה"פ כיון דגלי קרא דלהוסיף עד שיגיע ר"ל שאין נפדין עד להוסיף ש"מ דעכ"פ נוהג בהם רבעי ודרשה דפירי אתה פודה נמי ה"ק דבזה מהני פדיון אבל פגים לא מהני פדיון כל"ל :

(ו) **כתב** המ"א בסי' ר"ג ס"ק א' דעל מיני יאגדעס שאין בהם אלא שרף כמים בתוך הקרן ומוצצין אותן וזורקין אותן ראוי לברך שהכל אף שיש מולעין עם קליפה וגרעינין מ"מ עינינו רואין שהקליפה אינו ראוי כלל א"כ אינו מברך רק שהכל . ומביא ראיה ממני פירות ומזוקר . ולא הבנתי כלל חדא שכבר הארכתי לקמן בסי' י' דראייתו מזוקר אינו ראיה דהתם לא מטעם דמוצצין . אלא משום דלרמב"ם וש"ע זה לא מקרי פרי כלל . מש"כ בדבר שהוא באמת פרי רק שמוצץ אותו בפיו למה לא יברך ברכתו הראוי ואינו דומה כלל נמי פירות שהרי אוכל כל מה שיש בו ואינו עלים בתרן ראוי לאכילה וכך כתבו תוס' בנזיר ל"ה ע"ב ד"ה בין הבינים . וה"נ אלו היאגדעס ואפשר שכונתו מין יאגדעס שהאוכל אינו ראוי לכלום כמו קאלינעש או וואלד עפיל שאין האוכל ראוי לכלום רק למצוץ . אבל היאגדעס במדינתינו שקורין ברוסניצעס ושצערניצעס וכדומה לו פשוט דמברכין בפה"א וכן נוהגין העולם :

(ז) **לבאר** הדין צריכין להאריך קצת . דע"ל מהר"ם הביאו הב"ח בסי' ר"ג והט"ז בסי' ר"ד . על התותים שגדלים בסנה ובעשבים שקורים ברומבער ופרי אדום שקורין

ערבעב

י אין מברכין בפה"ע ובפה"א אלא כשניכר במקצת שהוא פירי אבל אם רסקו עד שאינו ניכר כלל בזה הוא מברכין שהכל. ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראוי. ולכן המאכל שמבשלין מדלועין שקורין (קערבעש) וכן אינגבער ושאר בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקר כיון שדרכן בכך מברכין בפה"א אי כדין אותן בשמים וכן

נשמת אדם

ערפר כתב בתוס' לברך. וכן היה נוהג ר"ת אבל ר' יוסף כתב שיש לברך עליהם בפה"א לפי שמצא בתשובת הגאונים כו'. אין ספק דכונתו ברומבר הן גדלים בסנה כידוע לי שגדלים על שרביטין גבוהים מלא קוצים. וערפר הן גדלים בעשבים ובפולין קורין אותן פאזעמקעס. ובקצת מקומות ערבר. ומ"א כתב בשם האגודה לברך על ערבר ועל ברומבר בפה"ע. וכ"כ פסקי תוס' ומסיים וכן עיקר. אבל אלו האדומים שגדילים על עשבים מברכין בפה"א עיין במ"א. וכוונתו נעלם ממני כי לדעתי לא עיין בדברי מהר"ס שכתב על ערפר הגדלים בעשבים אפ"ה מברכין בפה"ע לדעת תוס'. והן הן האדומים הגדלים על העשבים שכתב המ"א. וא"כ דבריו צ"ע ועוד על עיקר הדין צ"ע כיון שהוא מחלוקת הפוסקים וכמו שכתוב א"ה א"כ מוטב לברך בפה"א. וכ"כ הב"ח שכן ראוי והגון וכדאיתא בש"ע תותים הגדלי' בסנה בפה"א וא"כ כ"ש הגדלים בעשבים. ולכן נ"ל לברך בפה"א. ולפי שראיתי בדין זה כמה דברים של"ע נאריך קצת:

בגמרא דף מ' איתא לא נצרכה אלא לר"י דאמר חטה מין אילן דתניא אילן שאכל אדה"ר חטה היה סד"א הואיל ואר"י חטה מין אילן לברך בפה"ע קא מ"ל דוקא היכא דכי שקלית לפירי איתא לגווא מפיק פירי. פרש"י גוזא ענף של עץ ומפיק פירא אחריני. אבל היכא דכי שקלת לפירא ליתא לגוזא דהדר מפיק לא מברכין אלא בפה"א עכ"ל. והנה בוודאי משמע מגמ' דאמרי' סד"א הואיל ואר"י חטה מין אילן כו' ולא אמר סד"א דאר"י אילן שאכל אדה"ר כו' סד"א לברך כו' קמ"ל. וא"כ היה משמע דאע"ג דאר"י אילן שאכל חטה היה מ"מ ס"ל דחטים שלנו לא הוי אילן דהא ע"כ צ"ל דאינו דומה לעץ הדעת שהרי בהדיא כתיב בפסוק ומפרי העץ. אע"כ דהגמרא ידע דבאמת ס"ל לר"י דחטים שלנו נמי מיקרי אילן. אלא לענין ברכה נקרא פה"א וכמו שכתוב א"ה אין ה' דמזה יצא לתוס' בשבת דף ס"ו ד"ה כוורת הקש שכתבו למ"ד אילן שאכל כו' חטה היה וא"כ קש מטמא דאיקרי עץ. ולכאורה הוא תמוה שהרי בהדיא אמרי' כאן דלר"י מברך בפה"א. אע"כ דנ"ל לר"י הכי אף לפי המסקנא ובוודאי לענין כלאים מודה ר"י דהוי זרע דלא יחלוק ר"י אכולהו משניות דכלאים אע"כ לענין טומאה ס"ל דהוי עץ כדמוכח בגמרא דר"י ס"ל דחטה מין אילן הוא. אך כ"ז הוא מקושיא כיון דבאמת הוא עץ למה לא יברך בפה"ע וכמ"ש דבקרא כתיב בהדיא ומפרי העץ ובאמת מצינו כיוצא בו בפשתן דלכ"ע איקרי עץ כדאמרי' וכדכתיב ותטמנם בפשתי העץ ואפ"ה מצינו בקרא ויבא קין מפרי האדמה ואחז"ל זרע פשתן. וכ"ז מקשו'. וגם צריך להבין באמת כיון דחטה לר"י ופשתן לכ"ע הוי עץ וא"כ למה הם כלאים בכרם ונ"ל דבודאי כ"ז שהחטה והפשתן מגדל הזרע ועודו ירוק ורך לא מיקרי עץ ולא הוי כלאים. ולא איקרי עץ אלא לאחר שיתלוש דכיון דעומד להתייבש כיבש דמי תיכף לאחר תלישה ולא מצינו בקרא לקרוא פשתן עץ אלא מדכתיב ותטמנם בפשתי העץ. ואז הוא כבר נאחר שנתלש (ואפשר דלא מקרי עץ עד שיתייבש ויהיה כעץ) ולכן שפיר אחז"ל שהביא זרע פשתן. אע"ג דכתיב מפרי האדמה ופשתן איקרי עץ דהיינו משום דבעוד שהזרע גדל בו לא איקרי עץ. ולכן גם על החטים א"א לברך בורא פרי העץ דכיון דבעוד שהחטים גדלים לא איקרי הקש עץ עד אחר שיתלוש ואז לא יצמח עוד. וז"ש בגמרא אע"ג דס"ל לר"י דחטים מין אילן ואקרי עץ לענין טומאה אבל לענין ברכה דוקא אי שקלת לפירי ונשאר הענף וכשיתקשה בשדה אז נקרא עץ. וא"כ כשיצמח לשנה הרי שהעץ הוציא פרי ולכן אפי' על הפירות שגדלין בו בשנה הראשונה אע"ג שעדיין האילן רך מ"מ שפיר ראוי לקרוא פה"ע שהרי בעץ הזה יגדל פירות משא"כ בחטים. וא"ל דאכתי קשה הרי בכתוב קורא לחטים פרי העץ למ"ד חטה היה. זה לק"מ דבודאי העץ הדעת הוא אע"ג דשקיל לפירא הדר גוזא ויפיק פירא שהם מטע ה' וכדאי' במדרש שהיה מתמר כארז משא"כ חטים שלנו. וזהו שיטת רש"י והגאונים שהביא המרדכי והב"י בשי' ר"ג דהיכא שכלה העץ לגמרי בחורף אע"ג שהשורש יצמח לשנה ענפים חדשים לא מיקרי פרי העץ וכן כתב ר"ה גאון הביאו הרדב"ז ח"ג סי' תקל"א:

ונ"ל ראיה לסברא זו מעירובין למ"ד דמתרץ ר"נ דתני חדא קנים מן אילן ותניא אידך מין ירק ומשני כאן בעוזרדין כאן בשאין עוזרדין פרש"י שהוקשו כבר הם כאילן. ועיין בעפ"ק לרשב"א דף ל"ח. והריטב"א שם המחלוקת הפוסקים די"א דהם ב' מינים דמאותן שיהו קשים תיכף נקראים אילן אף בעודן רך ולזה הסכים רשב"א. ואף לאידך דעה א"ש דס"ל דלעולם ה"ג שהם רכים הם כירק וכשיתקשו הם כאילן. מ"מ חטה ופשתן כשיתקשו שוב אין מגדלים למחים. ואף שהב"ח והט"ז בשי' של"ו כתב דרבינא שם בעירובין לא ס"ל חילוק זה ופליג אר"נ. היינו דס"ל דאפילו בירק גזרו שמא יקטוס. ובאמת נעלם מהם דברי הרשב"א והריטב"א שכתב בהדיא דגם רבינא מודה לזה שבירק ל"ג לא שמא יקטוס ולא משום משתמש במחובר וכ"כ א"ר שם ואף שהרמב"ם אינו מביא בהל' כלאים חילוק זה דר"נ אלא כתב שם בפ"ו שהם הקנים והורד והאטד מין אילן. נ"ל דסמך עצמו על מה שסיים שם זה הכלל כל שמוציא עלין מעיקרו ירק וכל שאינו מוציא עלין מעיקרו אילן וא"כ הוא עצמו ההילוק שבין עוזרדין. בודאי כל שמוציא עלין מעיקרו והחורף כלה לגמרי העץ והענף א"כ לעולם היא רך ומיקרי ירק. ומה שמוציא עלין מענפיו דהיינו שנשאר הענף בימות החורף וא"כ כבר נתקשה ומקרי אילן אף ברכותו וכמ"ש הרשב"א. ובזה לא נריך לדחקו של המ"מ בפ"ו מהלכות עירובין הלכה י' מה שלא חילק הרמב"ם שם בעירובין בין עוזרדין לשאינן עוזרדין כתב המ"מ וז"ל והרשב"א חולק במיני הקנים מכח הסוגיא ולא נזכרה בהל'. לפי שאין אנו בקיאים בהם ובשמותיהם. מלבד שדבריו דחוקים מאד שאין זה מדרכו של הרמב"ם להשמיט מה שאין אנו בקיאים אלא שדבריו ג"כ צ"ע שהרי הרשב"א לא ה' שעוזרדין הם מין שנקרא עוזרדין אלא שכ' כפירש"י וז"ל בד"א בקנים שהוקשו אבל בעודם רכים כירק הם וא"כ מה בקיאות יש בדבר ועוד לדבריו עדיין ק' למה לא כ' בהל' כלאים חילוק זה שהרי ר"נ מחלק זה על כלאים אטו אנו בקיאין בכל השמות של' הרמב"ם שם בהל' כלאים והרי שם בהל' י"ט ה' שושנת המלך מין זרעים והורד הוא אילן וע' בר"ש ספ"ה דכלאים שכ' דלא ידע מאי היא שושנה. ולפי מה שכתבתי א"ש הכל דהן בהל' עירובין והן בהל' כלאים כיון שכ' דקנים מין אילן והתנה ע"ז דוקא מה שמוציא מענפיו דא"ל שוב לכתוב ולחלק בין עוזרדין דזה וזה חדא ולפי הנראה בשיטת הגאונים וכמ"ש ג"כ הרשב"א בשי' ר"ג הוא שיטה מחוורת מאד והיא ג"כ שיטת רש"י להדיא וכן משמע שהוא שיטת הרמב"ם ולכן לא כתב בהל' ברכות כלום לפי' מה הוא אילן רק שסמך עצמו על מ"ש בהלכות כלאים ופשיטא דליסנא דרמב"ם שהיא מתוספתא כמ"ש הרא"ש וודאי משמע כדעת הגאונים ורש"י ולפ"ז אין ה' הערפר שקורין פאזימקעס מברכין בפה"א ולשיטתם אפי' בדיעבד אם בירך בפה"ע לא יצא:

אבל דעת התוס' בברכות שם. וכן נהג ר"ת דס"ל דמה שאמרו בגמ' היכא דשקלי' לפירא והדר גווזא. אין ר"ל ענף אלא ר"ל השורש שאם נשאר השורש בארץ אע"פ שכלה בחורף לגמרי הענף ולא נשאר אלא השורש אפ"ה הוי אילן. וזהו שכתבו האגודה ופסקי תוספת הביאם המ"א דעל ברומבער וערפר שהם פאזימקעס דמברכין בפה"ע. והיה נראה דס"ל לתוס' דלא קיי"ל כההיא דתוספתא דכל שמוציא עלין מעיקרו ירק. כיון דבגמרא לא מחלקינן רק אם נשאר השורש או לא. אך השל"ה בע"ב כתב דיש לדחוק דלתוס' מה שאמרו בתוספתא כל שמוציא עלין מעיקרו היינו דווקא שלא נשאר כלום מן הענף רק השורש שתחת הקרקע אבל כשנשאר מעט מן הענף סמוך לקרקע זה מיקרי אילן והוא דוחק גדול. והרדב"ז שם בתשובה כתב דאפשר דאף דעת הגאונים כן הוא דדוקא אם יוצאין משרשים ממש וזהו פשיטא דוחק גדול. וכ"מ מתוס' ומרדכי דלא מפרשים כך

בגאונים

(ר"נ) וכן קטניות שריסקן לגמרי ואינו ניכר כלל וכל מיני גרויפן שעושין מן רעצקע (שקורין בל"א טאטערקי) וקורין (היידליך) והוא דק בקמח וכן רעצישניקעס שעושין מקמח זה מברך שהכל

נשמת אדם

כהגאונים ומג"א דברי ר"ה גאון שהביא רדב"ז דמבואר בו כשיטת רש"י ופ"ה. ומה שהביא רדב"ז ראיה דאם נשאר מן הגזע אע"ג דלא נשאר אלא מעט נקרא אילן. שהרי הגפנים זומרין אותן והיו בשביל זה לא נקרא אילן וכן בכל אילנות שדרכן היה בכך כדאיתא בגמרא מקרסמין באילן ע"ש. לא זכיתי להבין דבריו כלל. דבודאי מה שנקרא אילן לא יפסיד אם יחתכו כל האילן ואפילו עד השורש מ"מ אילן נקרא. אבל אנו דנין על זה שממילא כלה כל הענף מחמת רכותו לא נקרא אילן וא"כ מאי מהני מה שנשאר מעט גזע סמוך לארץ. ועוד נתת דבריך לשיעורין ולא ידענו כמה ישאר אם טפח או אפילו פחות מזה. ואין א' מן הראשונים שיאמר זה אלא כתב סתם דהוי אילן כיון שנשאר השורש וחדר אפיק פרי. וגם שאר דברי הרדב"ז צ"ע. שכתב דגם הרמב"ם ס"ל כשיטת תו' וכתב וז"ל כתב הרמב"ם הקנין והוורד והאטדין מין אילן הרי לך בהדיא דאע"ג דאין יוצאין מן הענף הראשון אלא מן הגזע יוצאים בדים עכ"ל. משמע מלשונו דהיה ידוע לו דקנין והוורד כו' אין יוצאין מן הענף הראשון כו'. ואחר זה כתב וזה לשונו ואע"ג שי"א שפרי האטד מברכין עליו בורא פרי האדמה והולך לשיטת הגאונים דלמא האטד אין נשאר לו גזע אלא חוזר וצומח משרשיו עכ"ל. וזה סותר למש"כ תחלה דמשמע דהיה ידוע לו. וכיון דלא היה ידוע לו אף אני אומר דאדרבה הרי הוורד שכלם מודים שהם שקורין רוזין וידוע לכל שהענף מתקיים משנה לשנה. ולכן כתב הרמב"ם שהוא אילן. וא"כ יגיד עליו רעו שגם קנים ואטדים כן. ואף אם ת"ל דקני כוונתו קני צוקר וכדמשמע מרדב"ז. וכתב שדרכן לחתוך בכל שנה עד סמוך לקרקע טפח כבר כתבתי דמה שהוא אילן אינו מזיק אף אם יחתוך אותו לגמרי. דהא אף אם לא יחתוך מכל מקום יגדיל פירי רק שלא יהיה כל כך טוב כמו שכתב רדב"ז שם. וא"כ עכ"פ אין הכרע מדברי רמב"ם. וכבר כתבתי דיותר מסתבר דס"ל כשיטת הגאונים ורש"י. מה שכתב הרדב"ז דהא די"א לברך על פרי האטד בפה"א אזיל לשיטת הגאונים צ"ע. שהרי מבואר בתוס' דלאו מטעם זה אלא כדאמרי' בירושלמי דלענין ברכה לא חשיב פרי העץ. ודברי הב"ח שמפרש הא דתוספתא כל שמוציא עלין מעקרו ירק וז"ל. כל שמוציא האוכל שהוא הפרי מתחת הקרקע שהוא כוח ע"ש. ודוחק דזה נקרא לפת וע"ש בדבריו שדחק מאד. אלא נ"ל דהמחבר דתוס' ס"ל דאין הלכה כתוספתא זו כיון דגמרא שלנו חולק עליה. או שנדחק כמו שכתב השל"ה וגם זה קשיא דא"כ נתת דבריך לשיעורין. ולשיטה זו היה אפשר ליישב דברי המ"א הנ"ל. דמה שכתב מהר"ם דעל ערפערט מברך בפה"א והאגודה כתב לברך בפה"ע. היינו על אותן ערפערט שגדלים בגנות גדולים והעשבים שגדלים בו הוא גדולים ובימי החורף נשאר על כל פנים מקצת מן השרש חוץ לקרקע כיון שנוטעים אותם ומתקשים השרשים. אבל הפאזימקעס שקורין ערפערט הגדלים ביערים ושדות הם קטנים והשרשים קטנים ובימות החורף לא נשאר מן השרש כלום ע"פ הארץ. ועל אלו כתב המ"א לברך בפה"א. ואם כך היה כוונתו מה מאד קיצר בדבר שהיה לו להאריך. ומצאתי בתוס' בכורות ה' ע"א ד"ה באילן תותי' שכתבו ותימה תותים הגדלים באילן מברכין בפה"ע אבל לא אתותי שדה דאי סלקא לפרי לא הדר כו'. ובפסקי תוס' תותים הגדלים באילנות גדולים פשיטא דמברכין בפה"ע אבל יש שגדלים בעשבים כו'. וע"כ יש שם ט"ס וע"פ באגודה וז"ל. ויש תותים הגדלים באילנות שמברכין בפה"ע שהן אילן גמור. אבל יש גדלות בעשבים ומברכים בפה"א עיין פ' כ"מ עכ"ל:

והנה דעת הש"ע שכתב בסימן ר"ג על תותים הגדלים בסנה מברך בפה"א ועל המאזיום ג"כ בפה"א נראה דתופס לשיטת הגאונים וכמ"ש ג"כ בי"ד סי' רצ"ו לענין כלאים כלשון הרמב"ם. ואמנם דעת הטור נעלם ממני שכתב לתותים הגדלים בסנה דעת ר"י דיברך בפה"ע לפי ששרשיו נשארין בארץ ודעת ר' יוסף הגאונים לברך בפה"א לפי שלא נשאר לו ענף והרא"ש נהג כר"י. לברך בפה"ע (דה"ל כר"י ר"ל רבי יוסף דא"כ הל"ל בקיצור וכן נהג א"א הרא"ש) וכ"כ הב"ח והל"ה דהרא"ש נהג כתו' וכ' הב"ח דהרא"ש כתב בפרק כ"מ ובגמרא אמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה הוי אילן. ועוד אומר סימן אחר בתוספתא כל שמוציא עלין כו' כתב הב"ח דאין התוספתא סותר למה שכתב בתחלה כמו שכתבתי הב"ח לעיל. דבריו דחוקים אלא דל"ל כמ"ש השל"ה בבירור התוספתא לדעת התוס' אך צ"ע לפי זה דדעת הרא"ש והטור כתוס' א"כ ה"ל לכתוב רבותא יותר דאפילו על ערפערט ושאר מינים שכתבו תוספת או מאזיום שכתבו הגאונים דמברכין בפה"ע שהרי עכ"פ התותים הגדלים בסנה כמו אילן שהם גדלים על שרביטים גדולים דאילן אבל אלו גדלים רק בעשבים כמו שכתב בברכת מהר"ם שכתבתי וי"ל דהטור כתב תותים לאפוקי מדעת ר"מ שכתב כיון דגדל על אטד מברך בפה"א שהרי הטור לא הזכיר רק מטעם דהלה גוזזיה בחורף:

ועוד קשה מה שכתב הרא"ש דבתוספתא כתב סימן אחר כל שמוציא עלין מעקרו וצ"ע דבין לשיטת הגאונים ובין לשיטת תוס' אין זה סימן אחר אלא הוא בעצמו הסימן שאמרו בגמרא אלא דהגאונים צריך שישאר כל הענף ולשיטת תוספתא דיו בשנשאר מעט אבל אין זה סימן אחר ולכן נראה לי דהרא"ש מפרש שיטה ג' דהיינו בגמרא שלנו מוכח דכל דבר שצריך לזורעו מקרי ירק ומה שנשאר שורש בקרקע ואין צריך לזרעו נקרא אילן והתוספתא נתן סימן אחר וסבירא ליה להרא"ש דבגמרא שלנו אינו נותן סימן אלא דהטין כיון שצריך לזרעה בכל שנה לא מקרי אילן אבל מה שנשאר השורש בארץ לא נחית הגמרא לפרש איזו היא אילן אי ירק אבל בתוספתא נותן סימן אחר ר"ל אפילו על מה שנשאר השרש בארץ וכ"כ הב"ח דכל שמוציא עלין מעקרו ר"ל שאינו גדל בשרביט וגבעול רק עליו כמו פאזימקעס הוי ירק אבל מה שאינו מוציא עלין מעקרו אלא מענפיו כמו תותים שקורין ברומבער וכמו מאלינעס שגדילים על גבעולין גבוהין ומהענף יוצא עלין ופירות זה נקרא אילן וזהו כוונת הטור דפשיטא ליה דאלו הגדלים על עשבים הם ירק ואינו מיירי רק במין אילן דדעת ר"י דתותים מין אילן ודעת רבי יוסף דמין ירק וכתב הטור שהרא"ש נהג כר"י ואין כוונתו על תוס' דאם כן לא היה לו לכתוב הלכך אומר אני אפילו לפי מה שכתב הב"ח דר"ל רבי יצחק בעל תוס' אלא היה לו לכתוב לכך כתבו תוס' ובפרט לפי מה דאיתא בטור אומר רבי יונה דאמת שיטת הטור אינו כתוס' לגמרי אלא היה כציור פשר בין תוס' לגאונים דעל מה שגדל על גבעולין אף שכלה לגמרי בחורף מברך בפה"ע אבל על הגדלים בעשב אף הרא"ש מודה דמברך בפה"א ואף שהוא דוחק בטור דאם כן היה לו לכתוב דין זה מה נקרא עשב ולפ"ז יצא לנו דלכתחלה ודאי ראוי לברך על פאזימקעס בין שגדלים בגנות או ביערים בפה"א כמש"כ בש"ע וכן נוהגין העולם. ואמנם בדיעבד כשבירך בפה"ע נ"ל דיאכל על כל פנים א' כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה בודאי אבל יותר אין לו לאכול דהא לשיטת הגאונים לרש"י ולפ"ד גם הוא דעת הרמב"ם דדומה לחטים דאפילו בדיעבד לא יצא אלא יברך על דבר אחר שברכתו בפה"א או על כל פנים דבר שברכתו שהכל ויכוין לפטור גם אלו ומ"מ מי שאינו רוצה להחמיר אפשר דערפערט הגדל בגינה יש לסמוך על תוס' אבל פאזימקעס הגדלים ביערים אסור לו לאכול יותר אלא כמו שכתבנו:

ומאלינעס ראיתי בעיני שהוא אילן ומתקיים משנה לשנה וכמדומה שגם ברומבער מתקיים משנה לשנה ולכן ראוי לברך על מאלינעס בפה"ע והט"ז כתב בפה"א ומסתמא לא ראה גידולן ולפי מה שכתבתי בדעת הרמב"ם יש ליישב ג"כ מאי דקשה על הרמב"ם למה לא הביא לחלק בפירות הגדלים באטד דאיתא בירושלמי הביאו התוספת דתני חדא האטד מין אילן ותני חדא מין ירק ומשני תמן לברכה ר"ל דלענין ברכה מברכין בפה"א והרמב"ם לא חילק בזה (הרב בעל ס"מ ר"פ כ"מ ד"ה והאטד שגה מאד שם דסבר דטעם הש"ע בתותים הגדלים בסנה דמברכין בפה"א משום דהוי פירות האטד וז"א

שהכל אבל קטניות שמעכן בכף וכן רעצקי קאשע כיון שניכר תוארו מברכין בפה"א (ח) (ר"ב ור"ח):

יא על אורז או דוחן מבושלים שקורין הירז או רייז או שטהנן ועשה מהן פת כ' הט"ז לברך שהכל ובשל"ה משמע להדיא שמברכין בפה"א וכן נ"ל (ט) ולאחריו לכ"ע מברך בנ"ר ובעל נפש לא יאכל תבשיל או פת של אורז ודוחן שנתמעכו אלא בתוך סעודה די"א דעל תבשיל של אורז שנתמעך מברכין במ"מ אלא די"א דאורז הוא רייז וכן הסוגיא דעלמא וי"א שהוא הירז ולכן אין לאכלו אלא בתוך הסעודה (ר"ח):

יב דבר שברכתו בפה"ע או בפה"א רק מחמת שנתרסק או מחמת שאינו עיקר הפרי או שלא נגמר הפרי ירד ממעלתו ומברכין עליו לכתחלה שהכל מ"מ בדיעבד אם בירך עליו ברכתו הראוי לאותו מין יצא (מ"א סי' ר"ו מה שהקשו על המ"א דא"כ למה כתבו הפוסקים דסיכא די"מ ספק בפרי אם הוא עיקר הפרי יברך בפה"א דיצא בדיעבד הא למ"א להפך נמי יצא נ"ל דלק"מ דזה הוי כלכתחלה כיון שרוצה לברך ומסתבר יותר לברך בפה"א שבכלל זה ג"כ פרי העץ אבל בדיעבד שטעה באמת יצא שהרי לא אמר שקר שהוא מן העץ):

עירב

נשמת אדם

ח"א דטעמו כשיטת הגאונים משום דהלה גזעו בחורף אלא דר"מ כתב דאפילו אם נודה לדעת התוס' דאף על פי כן הוי אילן מכל מקום ראוי לברך בפה"א על פי הירושלמי דמין אטד מברכין בפה"א ועוד דהכר כתבתי דנעלם ממנו דברי הש"ך בי"ד סי' רל"ד דהוי פירא לענין ערלה מכל מקום לענין ברכה לא הוי פירא אלא דהב"ג יליף דהם פירא לערלה פשיטא לענין ברכה) והנה הטעם אינו מבואר מ"ש לענין ברכה ומ"ש הלבוש דהם פירות גרועות זה דוקא לאילן סרק אבל הא יש פירות חשובים ג"כ וכ"ל דס"ל לירושלמי דכיון דאטד הוא עץ שפל ולא יצלח לכל מלאכה אע"ג דלענין כלאים נקרא אילן בכל מקום ל"ש לומר עליו פרי העץ שאינו חשוב לקרות עצמו עץ והנה לפי מה שכתבנו לחלק בקנים בין עוזרדין לשאינן עוזרדין א"כ ה"נ קו' הירושלמי ל"ק די"ל ג"כ באטד כן לחלק בין עוזרדין לשאינן עוזרדין וא"כ לק"מ קושית הירושלמי ולא נצטרך לחלק לענין ברכה וא"כ כמו שהרמב"ם לא ביאר בהלכות ברכות בכל הפירות וסמך עצמו על הלכות כלאים וכתב שם סתם האטד מין אילן וסמך על הכלל ובאמת אין חילוק בין כלאים לברכה (ודע דאטד אינו ר"ל אילן שיש בו קוצים שהרי וורדים גדילים ג"כ על אילן שיש בו קוצים ואפ"ה אלו היה עיקר הפרי היו מברכין בפה"ע כדאיתא בסי' ר"ד ורי"ו):

ועל פירות הגדלות באילנות נמוכים מאד כמו יאגדעס שהורים סבור הייתי דלא נקרא אילן כיון שהוא פחות מג' טפחים כדאמרינן בעירובין דף ק' וראיתי דליתא מהא דסוכה מ"ג ע"ב ילדה פחותה מטפח חייב לעולם בערלה מדרבנן דמיחזי כבת שתא ופסקה הרמב"ם והש"ע בי"ד סי' רל"ד סעיף כ"א ש"מ דאיקרי אילן מדאורייתא על כל פנים דאל"כ אפי' אי מחזי כבת שתא מאי הוי ויפה כתב המ"א לברך על יאגדעס שהורים בפה"ע והא דאי' שם בסוכה ילדה פחותה מטפח אינה מקדשת זרעים כבר כ' רש"י משום דדוקא קיבוס ולוף אסרה תורה ושאר זרעים מדרבנן והאי כרם ל"ג ולפי מה שכתב המ"א א"כ ה"ה על יאגדעס שקורין ברופנילעס שגדלין ג"כ על אילנות קטנים כמו שחורים היה ראוי לברך בפה"ע אבל כמדומה שנוהגין העולם לברך עליהם וגם על השחורים בפה"א וצ"ל הטעם דפירא דידהו לא חשיבי כל כך:

(ח) דעת הב"י דלרמב"ם בתמרים שמיעכן הוא שנקרא בגמרא טרימא אף שהוא מרוסק לגמרי ולא ניכר תארו אפ"ה מברכין בפה"ע וה"ה בכל הפירות שריסק' לגמרי ולרש"י מפרש טרימא שאינו מרוסק לגמרי וא"כ אם ריסק לגמרי מברך שהכל ואמנם בדבר שדרכו בכך לעולם כמו הדלועים במדינתינו שקורין (קורבעס) שאין דרך אכילתו אלא כשהוא מרוסק לכ"ע מברכין בפה"א כדאיתא בסי' ר"ג סעיף ז' בבשמים שחוקים ובסי' ר"ד סעיף י"א דלדעת הב"י שסובר כרמב"ם אפי' הם מרוקקים לגמרי מברך ברכתן הראוי ואף שהמ"א כתב שם דלדעת רמ"א דוקא כשאינו מרוסק לגמרי היינו משום שאין דרכם תדיר בכך אבל במה שדרכו בכך תדיר לכ"ע מברך ברכתו הראויה וכדאיתא בתה"ד הביאו בסי' ר"ד ועל מיני אגרעס שקורין קריסטאהל בערן ויאגדעס ומאלינעס דומין [illegible] לתבושין וורדים בסי' ר"ד שדרך אכילתן כשהם חיים וגם עושין ממנו קינפעקט שקורין איין גימאכטס ובוחנין אותו ומרקחין אותו בדבש וצוקר וא"כ לפי הכרעת הרמ"א והאחרונים מברכין שהכל כיון שהם מרוסקין לגמרי ובדיעבד אם בירך ברכתו הראויה יצא כדאיתא ברמ"א סי' ר"ב סעיף ז':

ואמנם דבר שאין דרך אכילתו בכך לעולם. כגון שריסק קטניות דרך כלי מנוקבת בזה לכ"ע מברכין שהכל: שהרי כתב הב"י בסי' ר"ח וז"ל. ועל מ"ש רבינו בשם הרא"ש דעל תבשיל דשאר מיני קטניות מברך שהכל. תמיהני אמאי לא יברך בפה"א. ואפשר דנתבשלו הקטניות עד שנתמעכו מיירי דכיון דאין זה דרך אכילתן עכ"ל. והרי הב"י כתב סימן ר"ד דהטור ס"ל כרמב"ם דאפי' אין דרכו בכך תדיר. אפ"ה מברך ברכתו הראויה וכדעת הרמב"ם. ולכן חולק על התה"ד. אע"כ כיון דאין דרך אכילתן בכך לכ"ע מברך רק שהכל. ומה שכתב המ"א בסי' ר"ד ס"ק י"ג על דברי הב"י שכונתו שנתמעך תוך כלי מנוקב. לא הבנתי כונתו דאם כונתו על קטניות שלנו שקורין ארבעס הנה במדינת אשכנז רוב דרך אכילתן בכך. וא"כ עכ"פ לא גרע מתבושים וורדים דלהב"י מברך ברכתו הראוי. וע"כ הב"י מיירי ממין קטניות שאין דרך אכילתו בכך לעולם. ויותר נ"ל עיקר דכונת הב"י על כל דבר שממעכין אותן דרך כלי מנוקב אזי הדרך לשפוך עליו מים הרבה ואין זה דרך אכילה. והוי כמו דאיתא בס"י ר"ח סעיף ו'. ובדיעבד אם בירך בפה"א צ"ע אם יצא כיון שהעיקר הוא מים וצ"ע. ולפ"ז לפי מה שכתבתי דמה שדרכו בכך לכ"ע מברכין ברכתו הראויה. וגם ראיה לזה מקמחא דחטי מדברי רי"ף ורא"ש דכתבו דמיירי מקמחא ממש. ומוכח דבשביל שהוא מרוסק לגמרי אינו מפסיד ברכתו. ולפ"ז מרעלקע שקורין טאטערקי אם עשה ממנו תבשיל שקורין קאשע ולא נתמעך לגמרי מברך בפה"א והט"ז בסי' ר"ח כתב לברך שהכל. ולא ידעתי למה. ושמעתי שהגר"א היה מברך על קאשע בפה"א. אבל קמח של רעצקע שקורין מייל גרויפין וכן ראלישניקעס שעושין מקמח זה ואופין בזה מברכין שהכל. כיון שנתמעך לגמרי. ואמנם תמיה לי טובא וכי גרע פירות המרוסקין ונימוחין לגמרי מאם בישל פירות והכניס טעם הפרי במים שמברך בפה"ע לדעת הרא"ש. ודוחק לומר דדוקא לשיטת רשב"א הוא דהא לא הזכירו כלל שיטה תליא זה בזה. וכמ"א בסי' ר"ה הרגיש בזה. והמדקדק במפרי"ק ובתה"ד נראה לכאורה דדוקא משום שנתערבו בתבלין ודבש ונשתנה טעם הפירי בזה כתב לברך שהכל. וא"כ אינו דומה לבישול פירות במים שנשאר רק טעם הפירות. ואמנם עיין כלל נ"ב בנ"א שכתבתי דמדעת מ"א בסי' ר"ה משמע דבאמת הרוטב דינו כמאכל עצמו. וא"כ אם הוא דבר שדרכו בכך לרסק אותו לגמרי. א"כ גם על המים מברכין כברכת הפרי ואם אין דרך אותו פרי לרסק אותו כ"כ באמת גם על המים אין מברכין אלא שהכל. וא"כ לק"מ מבישול פירות או ירקות שמברכין בפה"ע. דשאני התם שכך הוא דרך אכילתן. משא"כ ברסקו לגמרי בדבר שאין דרכו בכך דגם על הפרי גם על המים מברכין רק שהכל:

(ט) על אורז ודוחן כתב הט"ז בסי' ר"ח לברך מס' שהכל. ושל"ה כתב בפה"א. וכן נ"ל שהרי משמע בש"ע ברמ"א בסי' ר"ח דשאר מיני קטניות ואורז ודוחן וא"כ ע"ם לא נתמעכו לגמרי אלא שניכר עדיין תוארן וממשן מברך בפה"א. וכ"מ ממ"ש בש"ע פת דוחן וכמ"ש המ"א דכיון דילא מתורת פת

ועוד

יג עירב ב' מינים שאין ברכותיהן שוין כגון בפה"ע עם בפה"א וכיוצא בו אעפ"י שבא ליתן טעם הולכין אחר הרוב ומברך עליו ודוקא בענין שאין ניכר אבל אם כל אחד ניכר לעצמו ואינו נעשה לטפל מברך עליו כ"א ברכתו הראויה לו (מ"א סי' ר"ד ס"ק כ"ס) :

יד על אגוז מושקעט שקורין מושקעט נים מברך בפה"ע ועל צימרינד בפה"א ועל פלפלין וזנגוויל רטובים בפה"א אבל האוכל פלפל וזנגוויל יבש וכן נעגליך שאין דרך לאכלם כך אינו מברך כלום (סי' ר"ג) ואם עירב בשמים שחוקים עם צוקר הבשמים עיקר ומברך עליהן ברכת אותן הבשמים (סי' ר"ג) :

טו על צימרינד שכוססין אותו ומבליע רק הטעם ופולט הצימרינד ולאקריץ האלץ או (לאקריץ פלעציל) נ"ל דמברכין רק שהכל ואם אינו מבליע כלל אלא רק שלועס ופולט אינו מברך כלום (מ"א בסי' ר"י) ועל צוקר נהוג עלמא לברך שהכל אבל במוצץ קני צוקר נ"ל דמברכין בפה"א (י) :

טז השותה שמן זית כמו שהוא אינו מברך עליו כלל משום שמזיק ואם עירב עם שאר דברים א"כ הוא טפל ואם יש לו מיחוש שעיקר כוונתו משום השמן אלא שמערבין בש"ד כדי שלא יזיק לו וא"כ שמן הוא העיקר אפילו הוא פחות מן הש"ד מברך בפה"ע. ואם עיקר כוונתו לשתות מפני הצמא אלא שאגב נותן לתוכו שמן לרפואה מברך רק על השתיה שהכל. ומי שיש לו שלשול ונתן לתוך המשקה אגוז מושקאט שברכתו בפה"ע או (צימרינד) דינו כשמן (סימן ר"ב סעיף ד' וכמ"א שם ל"ד) :

נשמת אדם

ועוד דאין דרך אכילתו בכך וכמ"ש ג"כ בסעיף קי"ג. אבל אורז ודוחן מבושלים שדרכן בכך ולא יצא מתורת פרי שהרי לא נטחן לקמח ולא נתבטל תוארן ראוי לברך עליהם בפה"א. וכ"מ בתר"י וכן הרשב"א כתב בנ"ע למה לא יברך בפה דוחן בפה"א אך ע"ז תירצו כיון דאין דרך אכילתו בכך. וא"כ בתבשיל של אורז ודוחן נ"ל דאין ספק דעל כל פנים יברך בפה"א :

(י) כתב הט"ז בסי' ר"ב דעל (לאקריץ האלץ) מברכין בשה"כ. וכ"כ בס"ת ע"ש. ואני לא מצאתי בס"ת וצ"ל די"ל דדעת הס"ת כדעת הגאוני' שכתבו דעל קני צוקר מברכין בפה"א. אבל לפי מ"ש בש"ע דהמוצץ קני צוקר מברך שהכל וכמ"ש הרמב"ם דזה לא מקרי פרי. או כמ"ש המ"א סי' ר"ג ס"ק א' דהטעם כיון שמוצץ. וא"כ הדבר פשוט דאף על (לאקריץ) מברכין שהכל. ועוד נ"ל דאפי' על צימרינד כשלועסין אותו ומבליע רק מה שמוצץ ופולט הצימרינד אינו מברך רק שהכל. אף שבסי' ר"ב כתב דעל קינלע שהוא צימרינד מברכין בפה"א היינו שאוכל אותו בדרך אכילה ובולע גוף הצימרינד. משא"כ כשמוצץ רק הקיוהא שבו ואף שלא מצינו דין זה דמוצץ רק שהמ"א כתב זאת מדעתו ומדמה זה למי פירות ואף שאינו מוכרח. מ"מ מן הסברא ישרה דמ"ש אם מוצץ בפיו או שמוציא ע"י שחיטה. אך מ"ש עוד ראיה מקני צוקר לא הבנתי דבריו. דהתם אין הטעם משום דמוצץ בפיו אלא דהטעם משום שאינו פרי. וכמ"ש הרמב"ם בפ"ח וז"ל הקנים המתוקין שסוחטים ומבשלין מימיהן עד שיקפה. כל הגאונים אומרים בפה"א ומקצתן אמרו בפה"ע. וכן אמרו שהמוצץ אותן קנים מברך בפה"א. וא"א שאין זה פרי ואין מברכין אלא שהכל שלא יהא דבש אלו הקנים שנשתנה ע"י האור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה על ידי האור ומברכין שהכל עכ"ל. וכתב הכ"מ דבתרתי פליגי דהמוצץ קנים מברך שהכל שאינו פרי. ואפילו את"ל דהמוצץ מברך בפה"ע. לפחות בצוקר שנתבשל שנשתנה ע"י האור ראוי לברך שהכל. וכתב עוד הכ"מ והטור כתב שאינו דומה לדבש תמרים שהתמרים הם פרי ונטעי להו לאכלם. הלכך כשנשתנו נשתנה ברכתן. מידי דהוי אכל פירות חוץ מזיתים וענבי'. אבל אלו הקנים שאינם ראוין לאכילה ועיקר נטיעתן על דעת הדבש ודאי זה פריין ומברך בפה"ע. והב"י בטור כתב שדברי כן. וכ"מ כתב וז"ל וא"א שאלו היו הקנים הללו נמצאי' בארצות הטור לא היה טוען כן. שבמקום שנמצאים מוכרים אותן לאלפים ולרבבות למצוץ אותן הרי הם כיוצאים מהם כשאר פירות עכ"ל. ודברי הכ"מ הם תמוהים כמו שכתב הט"ז והגר"א. ונראה דהמ"א סבירא ליה שכוונת הכ"מ להשיג על הטור כיון שאלו הקנים אינם נאכלין אלא רק שמוצצין אותן ולכן לעולם אינו אלא כמי פירות. ול"נ דדברי הכ"מ ברורים. שהרי משמע דהטור ס"ל דהרמב"ם אינו חולק על הגאונים. רק על הצוקר וכדמשמע באמת לשון הרמב"ם. דלדברי הכ"מ דבתרתי פליג הוי ליה לכתוב אני אומר שאין זה כו' ולא יהא. ומדכתב שלא יהא משמע שהוא נתינת טעם על מה שכתב דאינו פרי כיון דנשתנה אינו רק מי פירות ולא פרי אבל במוצץ קנים משמע דמודה הרמב"ם דהוי פרי ואף שמוצץ כיון שכן דרך הנאתו ועוד צ"ע דהיאך אפשר לומר דלא מיקרי פרי והי גרע זה מן הקטף שהוא שרף היוצא מן האילן כדאי' בנדה ד' ח'. ופסקה הרמב"ם בפ"ז מהלכות שמיטה הלכה י"ט. וכתב דבאילן סרק הוי פרי. ואף דלדברי הגאונים דסבירא להו לברך בפה"ע על הרתך נ"ל דלא ס"ל הכי. אלא כדאמר ליה ההוא סבא לר"י בנדה. דרבנן פליגי על ר"א וס"ל דל"ש אילן מאכל או סרק לעולם קיטפא לא הוי פרי. דאם לא כן קשה לדידהו. כיון דקני צוקר אינם מגדלים עקר רק ב' שנים. א"כ הוי ערלה ואסורים. כמו שכתב הרדב"ז בתשובה ח"ג סי' תתקל"א (ומה שתירץ הרדב"ז וערלתם כו' את פריו אמר רחמנא ולא את עצו ע"ש לא הבנתי כלל דאם כן כיון דלגבי ערלה לאו פרי א"כ הוא הדין לענין ברכה. כדאמרינן בשמעתין דקפריסין. אפילו לפירוש הרי"ף דל"ג ע"ש בתוס' ור"י לא שייך הכא. דהכא בודאי לא הוי פרי לענין ערלה. וע"כ נ"ל לדידהו דאע"ג דבודאי לא הוי פרי לענין ערלה מ"מ לענין ברכה הוי פרי וצ"ע. ועכ"פ קשה לא יהא אלא קיטפא דאילן סרק ואפשר דה"ק הרדב"ז את פריו ולא עצו והכא הוא בעצמו הקנה והפרי. ר"ל דדוקא שיש לו עץ ופרי מה שאין כן הכא וא"כ י"ל דהוי באמת אילן מאכל וקטפו מותר) וע"ז כתב הטור דל"ד לדבש תמרים. דהטור סובר דעיקר נטיעתן רק לבשל הצוקר כמ"ש הטור. וא"כ נטעי אדעתא דהכי. וע"ז כתב הכ"מ אלו היה יודע הטור שעיקר נטיעתן הוא למצוץ הקנים. וא"כ הוא דומה לתמרים לדעת הטור דס"ל דמה שמוצץ מודה הרמב"ם דהוי פרי ומברך בפה"ע. וא"כ ראוי לברך על הצוקר שהכל. כיון דעיקר הפרי למצוץ הקנים. אך הכ"מ ס"ל דלא מקרי פרי כלל ודברי הכ"מ ברורים ונכונים. וא"כ אין ראיה כלל דהמוצץ מברך שהכל. מ"מ כיון שכתב המ"א ומדמה מוצץ למי פירות. וגם הש"ע כתב דאפי' בקני צוקר מברכין שהכל (ואפשר השתא בא לידי קני צוקר למצוץ הייתי עושה עובדא בעצמי לברך בפה"א כדעת רוב הגאונים שכתבו כן בהדיא ומדברי הרמב"ם אין הכרע ולמה נניח דברי הגאונים המפורשים ולא מצינו מי שיחלוק עליהם בפירוש אלא מכח משמעות לשון הרמב"ם והה"ג כתב התה"ד סס"י רס"ב וז"ל מאי דאשתכח בהדיא בפסקי הגאונים כו' ולא אשכחנא בפסקי גאון אחר בהדיא כו' אלא דדייקינן בהוכחה קשה לסתור דברים המפורשים בהדיא כו') אבל צימרינד שנוטעין לאכילה וכ"ש לאקריץ שאינו עומד רק לסחוט ממנו המין וא"כ בודאי דהמין דומה לצוקר לאחר הבישול שג"כ נשתנה ע"י האור וא"כ מברך על המין רק שהכל וכן המוצץ הצימרינד אע"ג שהוא פירי כיון שאינו מוצץ רק המשקה דומה ממש לדבש תמרי' ומכ"ש

שמלאתי

יז אחד מחמשה מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ דאינו נקרא ארץ (כדאיתא בירושלמי חלה ספ"ז) אלא מברך עליו במ"מ ומ"מ מברך עליו בהמ"ז (כדאיתא בברכות ריש פרק ג' שאכלו באכל טבל דמוקי דנזרע בעציץ שאינו נקוב ועיין במ"א סי' קס"ח ס"ק ט"ז . וצ"ל דה"ה דאין מברך בפה"א דלא נקרא אדמה אלא כמחובר כדאיתא בחולין קכ"ט כמאן קן בראשו של אדם כו' ע"ש ברש"י) ואמנם על פירות האילן צ"ע אם מברך בפה"ע אם מקרי פרי וגם אם נקרא עץ (ועיין מה שכתבתי בנ"א סוף כלל נ"א) :

כלל נב דין רוטב של פירות וירקות (סי' ר"ב) :

א המבשל ירקות לאכילה מברך גם על הרוטב בפה"א דאע"ג דעל מי פירות כשסחטן מברך שהכל כדלעיל כלל מ"ט סי' ג' י"ל דיותר יוצא טעם הפירי ע"י בישול משיוצא ע"י הדריכה והסחיטה או י"ל שאני במי פירות שאין לו טעם הפירי (רא"ש וסי' ר"ב בט"ז סק"י) אפי' אם שותה הרוטב בפ"ע ואפי' אם בישל הירקות עכשיו שלא לצורך רק שצריך להמים לרפואה אפ"ה כיון שדרך אותן ירקות לעולם לבשלן לצורך אכילה ולכן גם הרוטב דין ירקות יש להם (סי' ר"ב) (א) :

ב ועל (ראסיל) שהוא הרוטב של (אוגערקעס) וכיוצא בו שאין דרך כלל לשתות הרוטב אלא שכובשין רק לצורך (האוגערקעס) שיהמיצו ושופכין הרוטב אם רוצה לשתותן אינו מברך אלא

נשמת אדם

שמצאתי בהגהה שכתב דיש גאונים שכתבו דעץ קנמון ונעגליך הוי כן כזנגבילא יבישתא ואין מברכין עליו כלל וה"ה האוכל לאקריץ פלעצליך או לאקריץ זאפט שנמכר באפטייק דומה ממש לצוקר וכיון דנהיגי עלמא כש"ע לברך על צוקר שהכל כיון שנשתנה ה"ה באלו וכיס עולה בדעתי לומר דתלי בפלוגתא דהרא"ש ורשב"א בסימן ר"ב סעיף ד' וראיתי בביאורי הגר"א דכ"כ דהרמב"ן אזיל בשיטת רשב"א אבל באמת ז"א דהכבר כתבתי לקמן כלל נ"ב בנ"א דע"כ לא פליג הרשב"א אלא בדברים שאינן עומדין לסחוט ולבשל אבל בעומדים לכך לכ"ע מברך על מימיהם כמו על הפירות רק דנהיגי עלמא כרמב"ם וש"ע דזה לא מקרי פירות כלל ולכן גם באלו מברכין שהכל :

(א) תחלה צריכין אנו לברר דעת הפוסקים . כתב הרא"ש בתשובה הביאו הב"י וסמ"א בסימן ר"ה וז"ל . דטעמא דמיא דשלקי כשלקי משום דעיקר בישולם בשביל הירקות כו' ואפי' אם בישל לצורך מימיהם לרפואה כיון שכל העולם מבשלים אותם לאכילה לא נשתנה ברכת המים עכ"ל . מוכח מזה דאם הירקות אינן עומדין לבשלן לצורך אכילתן אלא לשתות מימיהם מברך שהכל . וזה מוכח עוד מדברי הרא"ש בפ' כ"מ שהרי כתב בשכר שעורים דמברכין שהכל משום שהמשקה נזול ועיקר ע"ש המים וק' דמ"ש מירקות דאפילו כששותה המשק' נזול מברך בפה"א . וע"כ צ"ל דתרתי בעי שיבשל לצורך אכילתן משא"כ בשכר . ולפ"ז צ"ע מ"ש הרא"ש עוד שם ול"ד למי פירות ר"ל מיא דשלקי אינו דומה למי פירות דמברכין שהכל ע"ש . ומאי קושי' דהא פירות אין דרכן למיסחטינהו ולבשלן כמ"ש הרשב"א בתי' וז"ל דבש תמרי' ול"ד למיא דשלקי דלאו דרך למשלקינהו או למסחטינהו וכא דקא כייל הכא ואלו כל מי פירות של תרומה כו' לא פירות שדרך למישלק קאמר אלא כעין תפוחים ותמרים שדרכן לאכלן חיין עכ"ל ול"ל דלא ניחא ליה בתי' של רשב"א דהא סתמא תני משמע אפי' דרך למשלקינהו ולכן הוכרח הרא"ש לחלק בין אם יוצא ע"י סחיטה או ע"י בישול . דאם יוצא על ידי סחיטה אע"ג דדרך אותן פירות לסחוט אפ"ה אינו מברך אלא שהכל והנה מדברי הרא"ש אלו משמע דאין חילוק בפירות אם לצורך מימיה' או לצורך אכילה . דאל"כ ה"ל לכתוב דשאני מי פירות שהם לצורך מימיהם . ובאמת אפי' אם מבשלן מברך שהכל משא"כ בירקות מיירי שמבשלן לאכלם . וא"כ עדיין קשה מ"ש פירות מירקות . ונראה דזה הוא מ"ש הרא"ש ואפשר דאם נכנס טעם הפרי . ולא כתב לפסק מוחלט וכמ"ש הט"ז . אלא דבאמת בזה הרא"ש מסתפק ולאו דוקא דספק זה הוא לו בפירות דה"ה בירקות נמי מסתפק בזה דאפשר מבשלן לצורך מימיהן מברך בפה"א וכשיטת רשב"א שנכתוב אי"ה . ואמנם כיון שראינו בתשובה שכתב להדיא דדוקא אם מבשלן לצורך אכילה . וא"כ בודאי גם בפירות דינא הכי דאם מבשלן לצורך אכילה ודרך אותן ירקות ופירות לבשלן לצורך אכילה . או אפי' אם מבשלן לצורך מימיהן לרפואה וכיוצא בו אף על פי כן מברך בורא פרי האדמה . ובאמת אין חילוק בין פירות לירקות בזה :

ואמנם דעת רשב"א שהבאתי שכתב דאין דרכן למסחטינהו. משמע אבל פירות שדרכן למסחטינהו ונטעי אדעתא דהכי אע"פ שהוא רק לצורך מימיהן . אעפ"כ מברך בפה"ע וכ"כ הט"ז שם :

והרמב"ם בפ"ח כתב וז"ל ירקות שדרכן להשליק מברך על מי שלק שלהן בפה"א והוא ששלקן לשתות מימיהן שמימי השלקות כשלקות במקום שדרכן לשתותן עכ"ל . וכתב ד"מ וז"ל הביאו המ"א ברמב"ם משמע דוקא כששלקן לשתותן כו'. אבל מרא"ש ומרדכי משמע דאין לחלק עכ"ל . ולא זכיתי להבין כונתו דלכאורה משמע דמרמב"ם משמע דוקא כששלקן לשתותן אבל לאכול הירקות מברך שהכל דאדרבה איפכא מסתברא . ועוד דה"ל לכתוב שברא"ש כ' איפכא . אך כונתו דמרמב"ם משמע דוקא אם דרך לשתותן . אבל אם מבשל רק לצורך הירקות במקום שאין דרך לשתות המים מברך שהכל. וט"ז כתב דמרא"ש לא משמע הכי אלא כיון שמבשלין לצורך הירקות אף שאין דרך אותו מקום לשתות המים מ"מ מברך כשלקות וזהו נמי כונת הכ"מ שכתב דלא בא למעט אלא כשבשלן להעביר הזוהמא עכ"פ משמע דרמב"ם ג"כ ס"ל כרשב"א . דאפילו אם מבשלן לצורך מימיהן מברך בפה"א ואמנם לפי מש"כ הכ"מ י"ל דס"ל כרא"ש בתשובה . דמסתמא מיירי שדרך לבשלן לצורך אכילתן . ואמנם אין לשונו משמע הכי אלא דס"ל כרשב"א :

שוב עיינתי במרדכי גופא וז"ל . מיא דשלקי כו' פי' בין אם סוחט המשקה מהם בין אם בישלן . ודוקא שהירקות של המשקה עיקרו לשבל קאי וחשוב מאכל כמקודם דמשקה הבא לאוכל כו' אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדים אחר סחיטתם לשתיה מברך שהכל עכ"ל . והנה מש"כ בסוחט ירקות לברך בפה"א הטור חולק ע"ז עכ"פ משמע דלס"ל כרשב"א בפירות אלא אפי' דרכן לסחוט כיון דלצורך שתיה מברך שהכל ומשמע אבל כשבישל לצורך אכילת הפירות ס"ל כרא"ש יצא לנו דלרמב"ם ורשב"א אין חילוק אם מבשל פירות וירקות לצורך אכילתן או לצורך לשתות מימיהן לעולם דינן כמקודם ולרא"ש ומרדכי דוקא אם מבשלן לצורך אכילה ולכולי עלמא דוקא באלו שדרכן בכך דהיינו לרמב"ם ורשב"א בעינן אלו שדרכן בכך לאפוקי אם דרכן לאכלן חיין ולרא"ש ומרדכי דוקא אם מבשלן לצורך אכילה . ובודאי גם הרא"ש מודה דדוקא באלו ירקות שעומדים לאכילה שהרי כתב דאפילו בישל לצורך מימיהם בטלה דעתו משמע ודאי דאם אותן הירקות עומדין לבשל לצורך מימיהן מברך שהכל וא"כ בודאי ה"ה לפירות ולפ"ז צ"ע מ"ש הב"י במי שרית למוקי' ומספקא ליה אליבא דרא"ש שיברך בפה"ע דז"א שכיון שאינו שורה עכ"פ לצורך אכילה רק לשתות מימיהן אליבא דרא"ש מברך שהכל כיון שאינו אלא לשתי'

ולרמב"ם

אלא שהכל דבטלה דעתו . וכן במדינות שדרך לכבוש בוריקעש כדי שיחמיצו הבוריקעש ושותין הרוטב כמו משקה כיון שהוא לצורך שתיה אין מברכין רק שהכל ובמקום שדרך לטבול בו פת במי (אוגערקעס) ורוצה לשתותו מברך על המים בפה"א והולכין אחר מנהג רוב העיר כן נ"ל (ואע"ג דבש"ע לא נזכר רק ירקות שבשלן הרי בסי' ר"ב כתב ששראן או בשלן א"כ משמע דע"י שריה ג"כ יוצא טעם הפרי יותר מעל ידי סחיטה וכן משמע עוד שם במי שריית ענבים ותאנים וצ"ע) :

ג ירקות שדרך לכבשן או לבשלן לאכול הירקות וגם לפעמים מבשלין רק הרוטב כמו במדינ' זו שכובש בוריקעש לצורך הבוריקעס וגם לפעמים מבשלין רק הרוטב לבד לבאור' נראה שמברכין בפה"א שהרי אין דרך כלל לשתות הרוטב וא"כ הוי כמו ירקות לאכול או אפשר כיון דעושין ג"כ לצורך המשקה אע"ג דאין דרך לשתות בדרך שתיה אפשר דמברכין שהכל. ויותר נראה לברך בפה"א דהא מבשלין כדי לטבול בו הפת וכן נ"ל (שם) :

ד על רוטב של פירות שאין עומדין לבשל רק לאכלן חיין לכ"ע מברך רק שהכל ול"ד לירקות דרובן אכילתן ע"י בישול משא"כ פירות ואמנם על פלוימן יבשים ועל קארשין ידוע שבמדינות שיש פלוימן וקארשין לרוב נטעי להו אדעתא דהכי ליבשן ולבשלן כ' האחרונים (בסי' ר"ג) לברך על הרוטב בפה"ע . ועל הרוטב של גיפרעגלטע קארשין במדינה שגדלים מעט מזעיר י"ל דלא נטעי אדעתא לבשלן אלא לאכלן בעין וא"כ ראוי לברך שהכל ואפשר דנטעי גם לבשלן ולכן ראוי ליזהר שלא ישתה הרוטב לבד רק מברך על הפרי בפה"ע ויכוין לפטור גם הרוטב שנעשה טפל . ועל עפיל קוואס או יאגדע קוואס לכ"ע אינו מברך רק שהכל דהא אין עושין רק לצורך מימיהן וגם אין עומדין לכך ובזה לכ"ע מברך שהכל ועל מי שריית צמוקין אפי' כשעדיין הצמוקים מעורבים במים אם משך היין לשתותו מברך בפה"ג אבל אם כוונתו לאכול הצמוקין וגם לשתות המים כדרך שאוכלין שאר פירות עם הרוטב נחלקו הפוסקים אם מברך בפה"ע או שהכל ולכן בתחלה יברך שהכל אך יש ספק בברכה אחרונה ולכן ירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה או יאכל פרי מז' המינים כדי שיצטרך לברך ברכה מעין ג' וגם ישתה מים שיברך שהכל ולבסוף בנ"ר (סי' ר"ג) :

ה מיהו כ"ז כשבשל במים לבד אבל אם בישל עם בשר או דברים אחרים א"כ עיקר הטעם ברוטב מן הבשר ונשתנה הרבה טעם הירקות והפירות אינו מברך על הרוטב רק שהכל ופשיטא יין שרף שנותנין לתוכו פירות שיתנו טעם בי"ש דאינו מברך רק שהכל שעיקר הטעם הוא הי"ש וה"ה אם בישל הירקות בחומץ או בבארשט כיון שנשתנה טעם הירקות מברך על הרוטב רק שהכל (ט"ז בסי' ר"ה אף שדבריו שם' מאגדות אין לו הכנה מ"מ הדין אמת כפי שכתבתי הטעם) :

ו על קטניות שמעבן לגמרי דרך כלי מנוקב וכן רעצניע קאשע שעשה ממנו זופא בהרבה מים כיון שאין זה דרך אכילה מברך שהכל . אך לפי מה שכתבתי לברך על רעציגע קאשע בפה"א דוקא כשהעיקר הם הגרויפן אבל כשהעיקר הם המים א"כ הם בטלים לגבי המים ואינו דומה לגרויפן של ה' מינים בכלל נ"ד דה' מינים חשובים ואינם בטלים :

ז דין רוטב של גרויפן ולביבות מבואר לקמן כלל נ"ד סימן ט"ו ט"ז י"ז י"ח :

כלל נג דין ברכת מרקחת (שקורין איין גימאכטץ) (ר"ב ר"ג ר"ה) :

א כל מיני פירות שמטגנין בדבש אם גדולים כ"כ שיהיו עכ"פ ראוים לאכילה ע"י הדחק מברכין בפה"ע אבל אם הם עדיין אינן ראוין כשהן חיין אפי' ע"י הדחק כמו אגוזים רכים המטגנין בקליפתן הירוקות וכן שאר מיני פירות אינו מברך אלא שהכל (עיין לעיל כלל נ"א סי' ז' ובנ"א שם ר"ב) :

ב כל מיני לפתות מערין ריבין בוריקעש רעטיך הריין אינגבער מברך בפה"א (א) דכיון שהם עיקר הדבש נעשה טפל להם (ועיין לעיל כלל נ"א סי' ב') (סי' ר"ד) :

נשמת אדם פירות

ולרמב"ם ורשב"א מטעם שאין דרך לשרותן ואם נאמר שדרך לשרותן לשתות המשקה וכמו שהקשה באמת הט"ז אם כן איפכא הוא דלרא"ש מברך שהכל ולרשב"א בורא פרי העץ וא"כ דברי הב"י צ"ע :

ולפ"ז א"ש דעת הב"ח והט"ז שכתב לברך על הרוטב מפלוימן יבשים בפה"ע לא מבעי לדעת הרא"ש שכיון שבישלן לצורך אכילתן וגם להמרדכי שמעט דוקא אם הוא לשתיה כגון שמבשל לצורך רפואה לשלשל דאינו מבשל רק לשתות הרוטב בזה י"ל דלמרדכי משמע דמברך שהכל אלא אפילו לדעת רשב"א שכתב המ"א כיון דלא נטעי אדעתא דהכי בודאי זה שייך במקום שהפלוימן אינו בנמצא וכן קארשן שגדלים שם רק מעט כמו מדינה זו וזה במעט אוכלין כשהוא חיין וגם בזה י"ל בקארשין כיון ששכיח מאד לבשל אותן בלוק' הוי נטעי אדעתא דהכי אבל פלוימן אם בישל ודאי מיקרי לא נטעי אדעת' דהכי ומבר' שהכל אבל אלו פלוימן יבשים הבאים ממדינות דשכיח התם רוב מאוד ונטעי אדעתא דהכי ואפילו לרשב"א מברך בפה"ע וכן קארשין במדינות שנמצאים לרוב ועומדים לבשל מברך בפה"ע לכ"ע . ואמנם נ"ל דכ"ע מודים לרמב"ם דדוקא אם דרך לשתותן אבל אם אין דרך כלל לשתותן רק לשפכן אינו מברך רק שהכל ועוד כיון דהרמב"ם כ"כ להדיא לא ניחא דבריו כמפורשי' משום איזה משמעות כמש"כ בתה"ד כמה פעמים :

(א) מ"א סי' ר"ב ס"ק כ' דלא כט"ז שם ומה שתלה בדעתו דדין שלקות אינו בפה"ע צ"ע דהא בגמ' מייתי השלקות מצית מלית ובמעשה דבר קפרא דורמסקין כ' רש"י שהוא

ג פירות הגדלים באילני סרק כמו בארבארקעש מברך שהכל שהרי לעולם אינם ראוים לאכילה אלא ע"י שמרקחין אותן בדבש והוי כבני אסא בסי' ר"ג וכן אותן שקורין בל"א (סאן פוטן) מברך שהכל:

ד על שורש מעשבים הגדלים באגמים שקורין אייער ובל"א קלמוס מברכין שהכל דאינו אלא שורש ועוד דהוי עשבא דדברא ועיין לעיל כלל נ"א סי' ד':

ה (אגרעס) שקורין (קריסטאהר בערין) וכן (פורעלקים) שקורין (יאהנס טרויבן) וכן (מאלינעס ופאזימקעס) וביוצא בו כשהן שלמים בורא פרי העץ ובפה"א. ואם מרוסקין לגמרי שהכל כדלעיל כלל נ"א סי' י':

ו על קליפת מראנץ הט"ז וא"ר כ' בפה"א והמ"א כ' בפה"ע וכן נ"ל (ג) (סי' ר"ג):

ז כמהין ופטריות שקורין שוועמליך בין מבושלין בין מרוקחין שהכל שאינו גדל רק מאויר:

ח עלי וורדין שקורין רוזין איין גימאכטץ אם אינן שחוקים ומרוסקים לגמרי מברכין בפה"ע דאע"ג דגדלין על עץ כיון שהעלין אינו עיקר הפרי אלא הזרע שלהם הם העיקר (סי' ר"א):

ט פלפלין וזנגוויל רטובים (ז"א כמדינתנו) או המרוקח בדבש או בצוקר אעפ"י שרקחן ביבשתן מברך בפה"א אע"ג שהם מין אילן מ"מ פלפלין לא נטעי עיקר נטיעתו אדעתא דהכי וזנגוויל אינו עיקר הפרי ואפי' רקחו א"י מותרים שהרי נאכלין חיין ע"י תערובת צוקר אבל שאר כל מיני פירות או ירקות וכן עלי וורדים כל שאינו ראוי לאכול אותו חי אם בשלן או רקחו א"י אסורין משום בש"ע (סי' ר"ג):

י (יאגדעס) במדינה זו שדרכן לרסק אותן לגמרי וקורין (גיפרעגלטי יאגדעס) ראוי לברך בפה"א (ועיין לעיל כלל נ"א סי' ח' וסי' י'):

כלל נד דין במ"מ (סי' קס"ח ור"ח):

א ה' מיני דגן כיון שהם חשובים שנשתבח' בהן א"י כדכתיב ארץ חטה ושעורה ולכן קבעו חז"ל להן ברכה בפ"ע ואמנם חשיבתן אינו אלא כשעשה מהם תבשיל · ולכן ה' מיני דגן שהם חיטים. שעורים. שבולת שועל · שקורין (האבר) · שיפון שקורין (קארין) · כוסמין (וכמין הזה אינו מצוי במדינתנו) אם אכל הגרעינין חיין או קלוים באש או אפי' שבישל שעורים במים והן עדיין בקליפתן או אפי' נכתשים רק שהם שלמים ולא נתמעכו כלל אינן חשובין ומברכין בפה"א. ויש ליזהר שלא לאכול מהם כזית אלא בתוך הסעודה משום ספק איזה ברכה אחרונה דכיון דבירך בפה"א יצטרך לומר בב"א על האדמה ועל פרי האדמה וברכה זו לא מצינו ועל המחיה א"א לברך דלא שייך אלא כשבירך במ"מ ובדיעבד שאכל כזית יברך בורא נפשות (סי' ר"ח):

ב כתש אותם במכתשת והסיר קליפתן כמו שעורים שקורין (גאגעלן) ונתמעכו ונדבקו יחד ע"י הבישול. וכן כל מיני גרויפין גערשטני או האבערנע גרויפין שידוע שהם נהלקים ע"י הכתישה ולא נשארו שלימים וכן (קאשע) של דגן כ"ז לפי שנחלקו ע"י כתישה אפי' לא נדבקו יחד ע"י הבישול וכן כל מיני מאכל שעושין מקמח של ה' מינים הנזכרים ובשלן במים או בשאר משקין ואפי' אותן שבלילתן עבה רק שחותך העיסה לפרורין קטנים כמו לאקשן (פארפיל טריפליך) שאין בבל אלו תואר לחם ואין בכל חתיכה כזית (מכ"מ אם בלילתן רכה אפי' אכל הרבה כדי שביעה מברך תחלה במ"מ ולבסוף על המחיה) (עיין מ"א סי' ר"ח ובא"ר שם ס"ק ח') ועיין לקמן סי' ו':

ג לש עיסה בשמן דבש חלב שומן וחמאה או שאר מי פירות ואפי' נתן לתוכו ג"כ מעט מים או שלש העיסה במים לבד אלא שעשה ממנו כמו פלאדין או טערטליך ומילא בתוכו

נשמת אדם

שהוא בפס"ע וכן הוא ברמב"ם פ"ח פירות או ירקות שדרכן לאוכלן חיין עכ"ל סרי דשוין הן וקו' הט"ז מאגוז לק"מ כמש"כ המ"א דהדבש בא לתקן המאכל:

(ב) והא"ר מסתפק בחריין לברך שהכל כיון שאינו ראוי כשהוא חי לכלוס ודוחק א"ע לחלק בינו לבין זנגביל וכ"ל דדמי ממש לעלי ורדין בסי' ר"ד סעיף י"א דג"כ אינו ראוי כשהוא חי וע"ש במ"א ואפ"ה מברך בפה"א וא"ל מטעם דאינו נזרע שהרי כבר כתבתי כלל נ"ב סי' ב' דבפרי בין פרי עץ ובין פה"א אין חילוק אם נזרע או לא ואינו דומה למה שכתבתי סי' א' דאם רקחו פרי כשאינו ראוי לאכילה מברכין רק שהכל שאני התם משום דלא נגמר הפרי אבל הכא דאינו ראוי מחמת חריפתו וא"כ מ"מ מוורדין דג"כ אינן ראוים (ולכן הנכון לברך בפה"א):

(ג) הט"ז וא"ר כ' לברך על קליפת מארנץ בפה"א והמ"א סי' ר"ב כתב בפה"ע וכן נ"ל דהא תוס' ורא"ש ל"ג והילכתא וס"ל דאפילו בקפריסין מברכין בפה"ע ואפי' לר"ג דגרים ליה ע"כ ז"א רק בקפריסין אבל לא בשאר קליפין וכמ"ש המ"א וע"כ מוכח הכי דאל"כ ק' למה תני במתניתין קליפי רימון קליפי אגוזים ולמה לא תני סתם קליפת פירות וגרעינין אע"כ דכל הקליפות כ"ע מודו דלא מריבוי דאת ילפינן אלא דהוי פרי גמור רק בקפריסין ס"ל לר"ע דלא הוי פרי ואפי' שומר לא הוי כיון דהי שקלת כו' וכן קליפת אגוזים ורמונים דאינם ראוים לאכילה ולא הוי מגוף הפרי וכ"מ בעוקצין פ"ב מ"ד שכ' הר"ש שקליפה פנימית של אגוז חשיבא אוכל ולא שומר וכן הוא בחולין ריש פרק העור והרוטב ברש"י ד"ה קליפה ולענ"ד בודאי מודה ר"ע דקליפת שאר פירות חייבין במעשר וקצת ראיה בסוכה ל"ה באתרוג של תרומה דאמ' מפני שמפסיד הקליפה וכן מוכח בפ"א דמעשר שני מ"ג דתני קליפות אגוזים כו' ולא תני סתם הפירו' ואלו קליפותיהן לתולין ומש"כ הט"ז סי' ר"ד דהיה מתוס' איני מבין כונתו דהיאך יכתוב תוס' על קליפי

בתוכו בפירות. או אפי' לש במים לבד ומם לא מילא בשום דבר רק שגלגל את העיסה רק כמו (סויזין בלאזין) או קיכליך שלנו ואופין אותם בתנור ואוכלין אותן רק לקינוח כ"ז נקרא פת הבאה בכיסנין ואינו לחם גמור כדלעיל כלל מ"ב סי' א' דלהם גמור אין בו א' מן תנאים אלו. ולכן אם אכל מהם פחות מן ד' ביצים (דיש מן האחרונים שכתבו דג' או ד' ביצים הוא שעור סעודה כמו לענין עירובין ולכן לכתחלה יזהר בזה אך שמעתי משם קדוש הגר"א שלא נראה לו אלא כמו שכ' בסי' ד' [בזה] ס"ל שהוא סעודת ערב וצהרים) מברך במ"מ ולאחריו על המחיה וא"צ נט"י (סי' קס"ח):

ד אכל מהם שיעור שדרך שאר בני אדם לקבוע עליו סעודה קבוע דהיינו סעודת ערב וצהרים (כ"כ במ"ג) (א) והיינו שאם אכל מהם בלא ליפתן ישער שאילו אכלו אחרי' שיעור זה גם כן בלא ליפתן היו שבעים ואם אכל עם דבר אחר ללפת ישער ג"כ אילו אכלו אחרים עם דברים אחרים ללפת. ואפי' אכל אותן בלא לפתן ושבע ממנו ואילו אכלו אחרים בלא לפתן לא היו שבעים כיון שעכ"פ אם היו מלפתין אותן עם דברים אחרים היו שבעים והוא ג"כ עכשיו שבע. ולכן צריך נט"י ומברך המוציא ובהמ"ז ואפי' אם אכל כבר מעט ונמלך לאכול כדי שביעה צריך נט"י והמוציא ובהמ"ז אבל אם אין בדעתו עתה לאכול אלא מעט אע"ג דבין הכל יהיה בשיעור ויברך אחריו בהמ"ז מ"מ א"צ נט"י והמוציא כיון שלא יאכל בשיעור (סי' קס"ח במ"א):

ה אם לש העיסה במי ביצים בלא מים או שלש במים ומילא בבשר ודגים וגבינה שקורין (פירוגים) וידוע דהדברים אלו בלא"ה באים ללפת הפת וי"ל דאינן מבטלין העיסה מתורת לחם ואינן דומין לפירות דאין דרך ללפת בהן פת ויש סברא לומר דאעפ"כ אינו דומה ללחם גמור ויש לו ג"כ דין כסנין ומכח ספק ראוי לכל י"ש שלא יאכל אפי' פחות מכזית כ"א בתוך הסעודה ובדיעבד או שאינו רוצה להחמיר על עצמו ואכל פחות משיעור ג' ביצים (סיינו לחומרא) מברך במ"מ ועל המחיה (סי' קס"ה מ"א ס"ק מ"ד) ואם אכל כדי שביעה יעשה כמו בסמוך (בסימן ו'):

ו אם לש עיסה בלילה עבה במים ואח"כ טגנה בשמן או דבש או שבשלה אם יש בכל חתיכה כזית אפשר דזה הוא תואר לחם. וא"כ יש בזה ס' די"ל כיון שהיה עיסה בתחילה אע"פ שבשלה או טגנה אעפ"כ תורת לחם עליו וא"כ אפי' יאכל אחר הבישול אפי' פחות מכזית מברך המוציא וגם י"ל כיון שמעולם לא היה לחם גמור וא"כ כיון שבשל או טינן בטל מתורת לחם לגמרי ואפי' יאכל כדי שביעה מברך במ"מ ועל המחיה. ולכך ראוי ליזהר שלא יאכל רק בתוך הסעודה או שיאכל עכ"פ כזית מלחם גמור כדי שיברך המוציא ובהמ"ז וא"צ לברך על עיסה זו. ובדיעבד אם אכל פחות מג' ביצים יברך על המחיה ואם אכל כדי שביעה מחויב ליטול ידיו ולברך המוציא על לחם גמור ויאכל כזית כדי שיברך בהמ"ז (תשא"כ בסי' כ' דמקלת אחרונים כ' דיש להם דין כסנין לגמרי אבל הכא לא הכריעו כלום) אך נוהגין אף לבתחלה לברך במ"מ ועל המחיה אם לא אכל כדי שביעה (ג) ודוקא שיש בכל חתיכה כזית אבל אם אין בכל חתיכה כזית לא עדיף מלחם גמור בסי' י' אבל לעיל בסי' ה' בלש במי ביצים כמו אלו שקורין (אייער בייגליך) אין חילוק אם יש בכל א' כזית או לא דדוקא בבישול י"א דמבטל מתורת לחם משא"כ באפיה דאדרבה ע"י האפיה נעשה לחם רק מצד הביצים י"ל דמבטל מתורת לחם וא"כ אין חילוק אם יש בכל אחד כזית או לא (שם):

ז ואם לש העיסה בלילתה רכה במים ואח"כ אפה בתנור או אפי' שאפה במחבת בלא משקה בעיסה שאופין ממנו מולייתא שקורין (בליגעס) ואף שמערבין בו קצת ביצים זה בטל ברוב במים ואף שמושחין המחבת במעט חמאה וביוצא בו שלא תשרף העיסה זה לא חשוב כלום וא"כ הוי לחם גמור ומברכין המוציא וברהמ"ז ואפי' טגנו בשמן ואפאו אח"כ דינא הכי

נשמת אדם

קליפי אגוזים לברך בפה"ע דאין ראויין לאכילה כלל ואם כונתו בעודן ירוקים גם ז"א דבזה מברך רק שהכל כדאיתא סימן ר"ב סעיף י"ד ומש"כ בא"ר דלא נטעי אדעתא דהכי דהא אנו רואים בשאוכלין הפאמראנץ משליכין הקליפה מה העשה שהיה גדול הדור ולא היה בקי בסחורות דאלו קליפות פאמראנץ שבמדינתנו אינן מפאמראנץ שאוכלין במדינה זו כי [הם] מעט אבל מביאי' לאלפים ליטרות קליפו' אלו ממדינות שגדלים שם [ושם] נטעי אדעתא דקליפות כמי שהרי עומד לסחורה וכדאמרינן נטעי אדעתא דעותא ולכן כ"ל לברך בפה"ע:

(א) הב"י העתיק לשון האגור וי"ל דכוונתו שיאכל סעודה קבועה דוקא כמו הסעודה שאוכלין ערב ובקרים לאפוקי ג' ביצים אע"ג שהוא שיעור סעודה לעירוב ודעת קצת האחרונים' שזה נקרא סעודה קבוע ע"ז כ' האגור לאפוקי סעודה עראי וא"כ אין מקום להשגת ב"י אבל עיינתי בש"ל שכ' דדוקא בערב ובוקר מסמי קביעות והסיר השיג הב"י ומ"מ נראה דאינו משיג אלא דס"ל דאפילו בסעודת עראי מכני אם אוכל שיעור שאחרים קובעין אבל מ"מ מודה דשיעור הקביעות הוא כדרך שאחרים אוכלין סעודת ערב ובקרים וכן אמר לי הגר"א שאיין יפה בעיניו מה שכתבו האחרונים שהוא שיעור ג' ביצים:

(ג) דעת המ"א בס"ק ל"ו דבבישול לכ"ע מברך במ"מ דבודאי אין בו תואר לחם אבל הפל"ה מגיה ברמ"א וצ"ל לאחר שטיגנה ובשלה וס"ל דאפילו בבישול ס"ל גר"ה דמברך המוציא אלא דוקא בפרימזל שקורין לאקשן שחתכן לחתיכות קטנות כתוטין דבזה לכ"ע לא הוי תואר לחם וכ"כ הגר"א שכן מוכח ברא"ש וכן משמע דעת הש"ע שכ' סתם בישלה דמשמע אפילו בקדרה ואפי' שהוא ספק אם יש בו תואר לחם כ' המרדכי דיש להחמיר וכ"ז בית בכל חתיכה כזית דאל"כ לא עדיף

הכי אך אם דקין מאד אזי בודאי אין להם אלא דין כסנין (כדאיתא בסי' ג') אבל אם אין דקין מאד ראוי שלא לאכול כדי שביעה אלא בתוך הסעודה דאף שממלאין אותן אחר האפי' בגבינה ומטגנין בחמאה זה אינו מועיל לבטל מתורת לחם והסופגנין שקורין (פאמפוסקעס) או (פירגילקעס) שבלילתן רכה אפי' אם נילושין במים כיון שמטגנין אותן בחמאה ושומן אפי' אבל כדי שביעה מברך במ"מ ועל המחיה (וסוין גלאזין) דהיינו שמגלגלין עיסה הנילושה במים בלילתה עבה ואח"כ מטגנין במשקה יש לו דין המבואר בסי' ו' ואם נילוש ג"כ במשקה או שהם דקין מאד דינן כמו בסי' ג' (שם):

ח אכל מאחד מכל מינים אלו בתוך הסעודה תמצא בכלל מ"ג סי' ח' ט' י' על איזה מהם מברך אפי' בתוך הסעודה (שם):

ט ה' מיני דגן בין (גרופין) או (גאגאלין) שבישל עם שאר מינים כדרך שמבשלין (גרופין) עם בולבעש (וגאגלין) עם (ארבעס) אע"ג דהמין אחר הוא הרוב כיון שיש בו עב"פ כ"כ מן ה' מינים אלו בענין שא"א לומר שנתבטל לגמרי מברכין במ"מ על (סגרופין) אמנם על שאר המינים צ"ע שהרי כיון שהם עומדים בפ"ע ואינן מעורבין וגם אינו ידוע אם זה מה שמבשלין ביחד היינו שיתנו ה' מינים טעם בשאר המינים דשמא איפכא היא שהקטניות יתנו טעם בגרופין ונ"ל שצריך לברך אבל אם נתמעכו ומעורבין אעפ"י ששאר המינים הם הרוב וכן (פיינקוכין) מקמח שמטגנין עם ביצים וגבינה כיון שיש בו עב"פ קמח ליתן טעם מברכין במ"מ אבל אם נתן בו רק קמח לדבק בעלמא וכן לפתן שלפעמים נותנין בו קמח לדבקו נעשה טפל ומברך על העיקר וכן (טארטין) שעושין משקדים וצוקר ובצים עם מעט קמח לדבק בעלמא בטל במיעוטו כיון שהוא מעורב. ולענין ברכה אחרונה מבואר כלל נ' סי' כ"א כ"ב (סי' ר"ד מ"א) ועיין לעיל כלל מ"ב מדין עירב קמח עם קמח של שאר מינים:

י פרורי לחם שאין בכל פירור כזית שבשלן אע"פ שעדיין עליהם תואר לחם ואף שנפחו ע"י הבישול או שנדבקו יחד ע"י הבישול עד שנעשה מכל פירור כזית מברך במ"מ ואפי' אכל כדי שביעה ובלבד שלא יהיה שום פירור שיהיה כזית קודם הבישול וגם עכשיו יש בו כזית דע"ז מברך המוציא כדלעיל כלל מ"ב (ג) (סי' קס"ח):

יא אם לא בישלן אלא ששראן במשקין ואפילו במים או במרק או בדבש ונשתנו אם לא נשאר בהם תואר לחם מברך במ"מ ואפי' אבל כדי שביעה אבל אם עדיין עליהם תואר להם כיון שלא נתבשלו עדיין דין לחם עליו בכל הדינים ואם נשתנו המשקין מצורתן מחמת הפרורין בידוע שאין בהם תואר לחם ואם שרה ביין אדום מברך במ"מ. וכל זה אם אין בכל פירור כזית אבל ביש בהם כזית אפילו אין בו תואר לחם מברך המוציא (שם):

יב (קניידלך) שעושין ממצה כתושה או מלחם מפורר ומערבין אותן בשומן וביצים וחלב והוזרין וגובלין ומבשלים או מטגנין אותם אע"ג שחזרו קודם הבישול להיות כב"א כזית מברך במ"מ ואפילו גבלן בדבש ואפה בתנור כמו (לעקיך) דביון שגבלן תחלה במשקין ועבר הימנו כל תואר לחם קודם שחזר וגבלן. ומ"מ יש להחמיר (כלעקיך) ואם גבלן במים יש ליזהר לעשותן פחות מכזית כן נ"ל דלא כמ"א שהניח בצ"ע (ד) (שם):

יג פרורי לחם קטנים שנותנים לשכר חם ואין כוונתו רק ליתן קצת קיוהא בשכר א"צ לברך כלל על הפרורים דבטלים לגבי השכר ואם הפרורים בעין ויש בהן ממשות אינן בטלים וצריך

נשמת אדם

שהוא גמור פחות מכזית דאמרינן דבישול מבטל מתורת לחם:

(ג) ז"ל לבוש בסימן קס"ח פרורי לחם כו' אם נתבשלו והיה כבר קודם שנתבשל בכל פירור כזית כו' ואם לא היה בכל פירור כזית קודם שנתבשל אלא שנתחבר על ידי בישול כו' מברך בורא מיני מזונות ואין ספק שכוונתו דאפילו נתחבר ע"י הבישול ויש בכ"א יותר מכזית אעפ"כ מברך במ"מ וכמו שכתב בא"ז ודלא כתוי"ט שהביא בא"ר וזה נ"ל ג"כ כוונת המ"א בסי' קס"ח סעיף קטן כ"ד וכוונתו דהוי אמינא מדכתב בשולחן ערוך שנדבקים יחד וה"א דדוקא בשנתבשל כ"כ עד שנדבקו יחד כמו שיש חילוק במבשל חטים ושעורין בסי' ר"ח סעיף ב' ע"ז כתב דליתא שהרי בשרוים נמי דינא הכי אלא לרבותא נקט דאע"פ שנדבקו עכשיו ויש עכשיו לאחר הבישול יותר מכזית כיון שעכ"פ קודם הבישול היה פחות מכזית מברך במ"מ וזה ברור וה"ה אם על ידי בישול נתפח ונעשה יותר מכזית אעפ"כ מברך במ"מ ובא"ר הניח דין זה בצ"ע ממה שכתב המ"א בס"ק כ"ח מענין קניידליך בחזר וערכן שמסופק המ"א וא"כ ה"ה הכא ונ"ל דאין ספק כלל דשאני התם חזר וגבלן קודם שבשלן וא"כ קודם הבישול כבר יש בהם כזית מה שאין כן כאן שנתחברו או נתפח על ידי הבישול אין סברא כלל שעל ידי בישול ישתנה דינו לברך המוציא דהא לדעת קצת פוסקים קיי"ל כר"י דבישול מבטל מתורת לחם ואף דלא קיי"ל הכי מ"מ כיון שקודם שנתחבר או [illegible] היה ראוי לברך במ"מ ואיך יהיה הסברא דע"י שבישל יותר יתחייב עי"ז לברך המוציא ומכ"ש לפי מה שנכתוב בסמוך דאפי' בשערסן מברך במ"מ פשיטא דאין ס' כלל:

(ד) במ"א הניח בצ"ע דהא הש"ס משני בשערסן מברך המוציא. והא"ר כתב די"ל דשאני התם דמיירי שחזר ואפאן בתנור וכמש"כ רש"י בהדיא שם בברכות. אבל על ידי בישול י"ל דלא מהני שערסן ע"ש. ובאמת בגמרא לא נזכר שאפאן רק רש"י כתב כן. וי"ל דס"ל לרש"י דאין סברא לומר דעל ידי מה שחבר על ידי משקין יחזור להיות לחם. שהרי אדרבה על ידי משקין נמי בטל מתורת לחם. כדאיתא סי' קס"ח סעיף י"ב. וכמו שכתב המ"א הנ"ל. ולכן כתב רש"י שאפאן ועל ידי האפיה נעשה לחם כדמצינו בקנובקאות והוא עיסה שנילושה מקמח קליות ותייבת בחלה דעל ידי האפיה נעשית לחם. ואמנם הראו לי שהרב המ"ן דק"ק שקלאוו השיג על זה דבמנחות כתב רש"י בשערסן כיון שגבלן ביד הוי הכור ולא כתב בשאפאן. וא"כ ספיקא של מ"א במ"ע. ואחר העיון נ"ל דהאי דינא דקניידליך אינו דומה לבא דערסן

דיל"ד

וצריך לברך גם עליהם (סי' קס"ח במ"א ס"ק ל') :

יד קמח של א' מה' מיני דגן שבשלו עם מים או משקים עד שהוא עב קצת אעפ"י שא"צ ללועסו עכ"פ זה הוא דרך אכילה ומברך במ"מ ועל המחיה ואם הוא רך כדי שיהיה ראוי לשתיה מברך שהכל ובו"נ לפיכך זופא שעושין מקמח קלי שמטגנים הקמח בחמאה ושופך עליו מים הרבה מברך שהכל (סימן ר"ח סעיף ו') שאין זה דרך אכילה אלא דרך שתיה :

טו לביבות שבשלן במים (פארפיל לאקשין קניידליך) ודומיהן אם אוכל הלביבות עם המרק יברך רק על הלביבות דהרוטב בטיל לגבייהו ואם אינו אוכל הלביבות ורוצה לשתות המים לבד נ"ל דהוא ספק וראוי לברך על מעט לביבות במ"מ. וגם יברך על ד"א שברכתו שהכל ויאכל עכ"פ כזית מן הלביבות וגם מן הדבר אחר יאכל או ישתה כשיעור כדי שיברך על המחיה וגם בנ"ר ואם אין לו ד"א יברך על הרוטב שהכל (ס) :

נשמת אדם

אם

דיל"ד בסוגיא דאמר ר"י מנה אניגא כו' הרי שמביא ראיה דעל פרורין כזית מברכין המוציא דה"א דאפילו על פרורין כזית מברכין במ"מ . והנה בין לשיטת רש"י דמפרש דמיירי על ידי בישול . וא"כ י"ל דס"ד דבישול מבטל וכס"ד דגמרא בשמעתין דשלקות . ואם כן עדיין קשה דמאי מייתי ראיה ממנחות דשמא שם כר' מאיר אתיא . אבל לר"י בישול מבטל ופשיטא דקשה לשיטת תוספת דמפרשי שדיבק על ידי מרק . וכי ס"ד שבשביל שערב שם דבש יתבטל מתורת לחם ופשיטא דקשה לשיטת ר"ש במסכת חלה והביאו הרא"ש בפ' כ"ש דכתב דלכן במנחות מברך המוציא משום שהיה שמנה מועט . אם כן פשיטא קשה מאי ראיה מייתי ר"י במנחות . וגם קושית אביי שהקשה מליקט מכולן לשיטת תוס' דר"ל מה' מינים . וא"כ הוי לחם גמור ולמה לא יברך המוציא . ומאי ענין זה להביאה. ועוד דהא כיון דמר"י משמע שהספק שלו היה אם על פירורין כזית מברכין המוציא . שהרי על זה הוצרך להביא ראיה א"כ משמע אבל בודאי על פחות מכזית פשיטא דמברך במ"מ ואביי דה"ל דאפילו על פחות מכזית מברך המוציא קשה במאי פליגי. ולכן נ"ל דטעמא דרב יוסף דס"ל דדוקא על פרוסה גדולה מברכין המוציא אבל פירורין מחמת קטנן לא חשיבי לברך המוציא וכדעת הראב"ד הביאו הב"י בסי' קס"ח דעל פחות מכזית שם מברך במ"מ וכן דעת ר"ת בתוס' גבי שם לגומה ע"ש ואתא ר"י לאשמועינן דעכ"פ על פרורין כזית מברך המוציא ולאפוקי מדעת ר' חייא דף ל"ט דאמר צריך שתכלה ברכה עם הפת דמשמע דדוקא על [illegible] שלם מברך המוציא וע"ש בתוספת ואגב אתא לאשמעינן דאפי' אם עירב הכזית במרק ודבש או שבישל לדעת רש"י אעפ"כ מברך המוציא אבל פחות מכזית פשיטא ליה דלכ"ע א"צ לברך המוציא אפי' היא בעין וכדעת הראב"ד באמת ולכן מייתי ראיה ממנחות דעכ"פ על פירורין כזית מברך המוציא וזה סברא פשוטה לר"י דאין חילוק בין עירב בדבש או לחם גמור וכ"כ בתר"י רק שעיקר ראייתו שלא נתבטל מחמת קטנו ולכן פריך אביי לסברתו לתנא דבי ר"י וכי פליג ג"כ בברכת המוציא ות"ל דפליג מ"מ קשה מברייתא דליקט מכולן דבהדיא איתא דמברכין המוציא אף על פירורין קטנים פחות מכזית וזה אין סברא לר"י לחלק בין לתוריתא דנהמא או לא אלא שמחלק בין פרורים גדולים לקטנים לאביי ס"ל דאפילו פחות מכזית מברכין המוציא דמשום קטנן לא נתבטל מתור' פת וע"ז משני ר"י דלעולם מחמת קטנן לא חשיבי וברייתא מיירי בשערכן או בבא מלחם גדול דחוזר לחשיבותו וכן כ' רש"י ד"ה הכא במ"ע כו' והא דקתני כו' דחשוב למהוי לחם בבא כון אבל אם אין נפרם כולו לא חשיבי פתיתין כו' הרי להדיא דטעמא דר"י משום שהוא קטן לא חשיב לברך המוציא ואביי ס"ל דמשום קטנן לא נתבטל וע"ז קאמר הש"ס מאי הוי עלה וקאמר ר"ש דמברכין המוציא ואפי' אם מעורב בדבש כתבילא ומפרש רבא דדוקא בתוריתא דנהמא דאז לא נתבטל מתורת לחם וא"כ בשלמא לר"י דלא אזיל בתר תוריתא דנהמא רק מחמת קטנן לא חשיב וא"כ כשחוזר וערכן חוזר לחשיבותו שהרי מעולם לא נתבטל מתורת לחם רק מחמת קטנן שהרי אפילו היו הפרורין בעין בלא שום תערובת משקין ה"ל לר"י דמברכין במ"מ . אבל לדידן - דאזלינן בתר תואר לחם . וא"כ תיכף כשנתבטל מתורת לחם ע"י שערבן בדבש ונתבטל תואר לחם . וא"כ בודאי ע"י מה שערכן לא יחזור לתורת לחם . שהרי עדיין אין בו תואר לחם וכמו שכתבתי לעיל סי' הסמוך בשם הלבוש בנדבקו ע"י בישול אעפ"כ מברך במ"מ וא"כ מ"ש בנתדבק ע"י בישול או שדיבקו ביד כן נ"ל שהוא פירוש מדויק בסוגיא :

ועוד נ"ל דראוי לברך במ"מ כדאיתא בש"ע סי' קס"ח סעיף ז' וסעיף י"ג . בכל דבר ה' אם לא שיאכל כדי שביעה. ועוד שהרי להרמב"ם לכל הפירושים שכ' הב"י ס"ל דהא דאמרי' דהיש בו כזית אפי' ע"י בישול מברך המוציא מיירי דוקא שיש בו עכ"פ קצת תואר לחם . וא"כ באלו (קניידליך) אין ס' לברך במ"מ ולפ"ז אפי' חזר ואפה בתנור כמו (לעקיך) ג"כ כיון שכבר נתבטל מתואר לחם ע"י הדבש לא מהני מה שחזר וערכן. אך בסי' תע"א כתב רמ"א דנתפררה וגילושה ביין ושמן וחזר ואפה אינה נקרא מצה עשירה . וכתב מהרי"ל שכן משמע בירושלמי וא"כ יש להחמיר בלעקיך . אבל בהרמז"ל נ"ל דאין ספק כלל דטיגון הוי כבישול כדאיתא בסי' קס"ח : ומה שפירשתי בסוגיא מוכח נמי לפי מש"כ הרמב"ם בפ' י"ג ממעה"ק וז"ל . מחבת ומרחשת כיצד נותן שמן בכלי ונותן עליה הסולת ונותן על הסולת שמן אחר ובולל ולש בפושרין ואופה במחבת ופותת ונותנה בכ"ש ויוצק עליה שאר שמן עכ"ל . הרי דס"ל שלא טיגן כלל המנחות וכ"ל דזה תליא בגרסתו שגרס במנחות (ס"ג) המרחשת עמוקה ומעשיה רכין . וע"ש בפי' המשנה אבל גרסת רש"י [illegible] וכ"כ הסמ"ג ומעשיה רוחשין . וע"ש ברש"י. ואמנם כ"ז שגבלן במי ביצים ודבש ושומן . אבל אם גבלן במים אף שנתן לתוכו מעט דבש או שומן לא עדיף מעיסה שבלילתה רכה בסי' קס"ח . וכתבתי דינו בסימן ו' דלר"ת מברך המוציא. ואמנם דוקא כשיש בכל (קניידל) כזית אבל אם הוא פחות מכזית לא עדיף מלחם גמור דאם אין בו כזית ובשלה דמברך במ"מ :

(ס) בסי' ר"ה כתב המ"א דעל מי לביבו' לדעת הרמב"ם שכתבתי כלל נ"ב ע"ש בשלקות דדוקא אם דרך לשתות המים מברך שהכל ולדעת הרא"ש שם מברך במ"מ וכ"ה כתבי' ועיינתי בתבי' וי"ל דהוא אזיל לשיטתו שכ' בפתיחתא דאם עשה לרפואה מברך שהכל משמע אבל אם לא מחמת רפואה מברך במ"מ ע"ש היטב בלשונו שכן משמע וא"כ י"ל שפיר דלדידן דקי"ל דאפילו שלא לרפואה כיון שהיא רכה מברך שהכל אך באמת כדין דין אמת כמש"כ המ"א דבטל לגבי הלביבות ומש"כ המ"א שם עוד מידי דהוי אמי קטניות שמברך בפה"א ואלו בשלן עד שנתמעכו מברך שהכל כו' נ"ל כונתו דהא בקטניות שנתמעכו ר"ל דרך כלי מנוקב וידוע דהיינו ששופכין עליו מים הרבה ואז יצא דרך כלי מנוקב ואז מברכין עליו שהכל ואלו בישל הקטניות ונשארו שלמים מברך אפילו על המים בפה"א וא"כ מוכח דהרוטב דינו כמאכל עצמו וא"כ ה"ה אע"ג דבפתיחתא רכה מברך רק שהכל מ"מ אם בישל הלביבות וישנן בעין דין הרוטב ג"כ כמו הלביבות וא"כ אם אוכל הלביבות א"צ לברך על הרוטב דנעשה טפל ואם שותה רק הרוטב משמע מדברי המ"א דמברך ג"כ במ"מ לדעת הרא"ש ולפי מה שכתבתי לעיל כלל נ"ב נ"ל דאין כאן מחלוקת כלל דגם הש"ג מודה דאם אוכלן [illegible] הלביבות דאינו מברך כלל על הרוטב במיני דגן שדרך לבשל לצורך מימיהן ודרך לשתותן לכ"ע מברך במ"מ זולת הרא"ש אבל הש"ג מיירי מרוטב של לביבות שאין דרך לשתו' כלל אלא או שאוכלן עם הלביבות או ששופכין וע"ז כ' כיון שאין דרך לשתותן

טו אם בישל רק מעט לביבות ועיקר כוונתו רק בשביל המים והרוטב כמעט צלול בזה אין המים בטלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות במ"מ וגם בזה יותר טוב שיברך שהכל על ד"א (ע"ש בנ"א) :

י (האבערני גריץ וגערסטני גריץ) במדינתנו ידוע שנחלק כל גרעין לשנים ולכן אין ספק ומברכין עליהן במ"מ והמים שנתבשל בהם דינן כמו בלביבות בסי' ט"ו ט"ז (כ"ז מבואר בש"ע סימן קס"ח ושם במ"א ובסי' ר"ה במ"ב ס"ק ו' ובסי' ר"ח במ"א ס"ק ז') :

כלל נה. דין ברכת היין ואם פוטר שאר משקין (סי' ר"ב וקע"ד) :

א על היין בין שהוא חי או מבושל או קונדיטין דהיינו שנתנו לתוכו דבש ובשמים וה"ל דה"ה מה שקורין (ווערמיט וויין) שהוא מר (סי' ר"ב שהרי לענין יי"נ דינו כיין לכ"ד ע"ש בנ"ן) ואפילו אם מריח כחומץ כיון שיש לו טעם יין חמרא הוא ומברך בפה"ג אבל אם נחמץ כבר שיש ב"א נמנעין לשתות מפני המיצותו מברכין עליו שהכל ומ"מ אין אנו בקיאין בזה ולכן אם אינו חמוץ מאוד אז יברך על יין גמור תחלה כדי שיוכל לברך תחלה וסוף כברכת היין (ר"ג) :

ב שמרי יין שנתן עליהם מים אע"ג שבזמניהם שהיה יינם חזק אם נתן בו ג' מדות ימצא ד' מדות מוכח מילתא שהיה עדיין בשמרים יין והוי כיין מזוג ומברכין בפה"ג אבל יינות שלנו שאינן הזקים לעולם מברכין שהכל וה"ה אם עצרו החרצנים בבית הבד ואח"כ נתנו עליהם מים דינו כשמרים אבל אם לא נדרכו אלא ברגל אפי' אם לא מצא מים יותר ממה שנתן או אפי' בפחות אפ"ה מברך בפה"ג דיין הוא והמים נבלעי' בזגים ובמה שיצאו בו הרבה יין(ר"ד) :

ג יין שנתערב במים אם אין בו אלא א' מששה במים ודאי בטל דאף על גב דקיי"ל טב"ע דאורייתא מ"מ לא חשיב טעם לברך בפה"ג ואם יש בו יין יותר אם דרך אנשי מקומו למזוג אותו כ"כ מברך בפה"ג וא"ל בטלה דעתו וכן אם נתערב בשאר משקין אם נתערב כ"כ עד שנפגם טעם היין מברך שהכל ובשכר תאנים שאינו מפסיד כ"כ אזלינן אחר הרוב (ר"ג) :

ד כשם שפת אם קבע עליו פוטר כל מיני מאכל כן הקובע עצמו לשתות יין אעפ"י ששותה גם שאר משקין א"צ לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה ודוקא שהיו המשקין עומדין לפניו בשעה שבירך על היין או עכ"פ שהיה בדעתו לשתות משקין אבל בלא"ה אפי' קבע עצמו לשתות יין כיון די"א דבזמן הזה אין קביעות ליין א"כ הוי ספק ברכה (עיין בנ"א) (סי' קע"ד סעיף ב' וסי' ר"ח במ"א ס"ק כ"ד) :

ה שתה יין בדרך ארעי כוס א' או ב' ואין בדעתו כלל למשוך עצמו ביין וגם לא היה בדעתו בשעה שיברך על היין לשתות שאר משקין צריך לברך על שאר המשקין אמנם לענין ברכה אחרונה יש להסתפק דבסי' ר"ח ס"ק כ"ד משמע שאפי' שותה כוס א' פוטר וכן משמע להדיא בשל"ה ע"ש במ"א ולפי מה שאכתוב בנ"א אני מסופק בדין זה :

ו המקדש על היין ודעתו לשתות יי"ש או (קאווע). המ"א כתב דא"צ לברך על המשקין ול"נ דצריך

נשמת אדם

לשתותן וכזה כתבתי גם דכ"ע מודים בזה דבעינן שיהיה דרך לשתותן. עוד כ' שם המ"א דבזופא שם מעט קמח ולביבות א"כ עיקר כוונתו על המים והוא טפל ללביבות א"כ ראוי לברך על המים תחלה ואח"כ על הלביבות וכוונתו על המים בשהכל ועל הלביבות במ"מ וכ"כ בסימן ר"ח ס"ק ז' בהדיא. נ"ע דזה דוקא לטעם הרא"ש דתלי אם מבשל לצורך הירקות אבל לדעת הרמב"ם הוי איפכא כיון דבישל לצורך המים היה ראוי לברך במ"מ על המים ונ"ל דכוונת המ"א דדומה לפתיתא הרבה וראוי לברך שהכל רק אם הלביבות עיקר נעשה המים טפל אבל במעט לביבות דלא נעשה טפל וא"כ דומה [illegible] לפתיתא ומברך על המים שהכל ומ"מ גם על הלביבות צריך לברך כיון שהם מה' מינים לא בטיל ויותר נראה דמחמת מיעוטן אין טעם כ"כ ברוטב והמשקה אזול ולכן לכ"ע מברך רק שהכל על המים ואמנם האבערנע גרויפין דידוע שהכל דרך אכילתו רק לשתות ממנו זופא נ"ע ובסי' ר"ח סעי' ז' משמע דוק' אם ראוי לאכילה ואף למש"כ המ"א שם דא"צ ללועסו מ"מ בעי' שיהיה עבה וא"כ אפשר דאין מברכין רק שהכל אעפ"י שנתערב גם הגרויפין עם המים אבל מדברי הרא"ש ותר"י עיין בב"י סי' דהשכר מברכין שהכל משום שהמשקה אזול [illegible] דאם מעורב עם האוכל מברך במ"מ ואפשר דשאני פתיתא שנעשה מקמח ואין ניכר כלל במים מש"ה מברך שהכל אבל בגרויפין [illegible] קיים למה יגרע הברכה ואפילו כשמבשלין רק מעט גרויפין כדי לשתות המים כדרך שעושין לשלשל לא מיבעי לדעת הרמב"ם והרשב"א כיון שדרך לבשלן לשתות מימיהם דראוי לברך על המים במ"מ אלא אפילו לרא"ש שהרי כיון שתמיד מבשלין לאכול גם הגרויפין א"כ אף כשמבשל לשתות רק המים מ"מ ראוי לברך על המים במ"מ כמ"ש בהדיא דבטלה דעתו ואפשר כיון שהוא רק מעט גרויפין לא יהבי טעמא כ"כ במים גם נ"ש דבטלה דעתו דמחמת המיעוט כלם מבשלים לצורך מימיהם וכ"כ המ"א שם דאפשר דאין המים בטלים ולכן ראוי שלא לשתות מי גרויפין אלא שיברך תחלה על דבר אחר שהכל וגם על דבר א' במ"מ ומ"ש המ"א דיברך על הגרויפין בפה"א מיירי בגרין שלימים כמ"ש בהדיא וכ"כ הב"ח וז"ל שעורים שלימים וגרין שלימים עכ"ל ח"ל של"ה גרויפין וגרין אין לאכלם אלא בתוך הסעודה כשגרעינים הם שלימים עכ"ל אבל גרין שלנו ידוע שהוא נחלק לחלקים ובהדיא איתא דף ל"ז אלו הן [illegible] קדרה חילקא ופירש"י שנחלקה א' לשנים עכ"ל ובאמת כשהן שלימים אף שיש בהם איזה גרעינים שנחלקו אזלינן א.ר הרוב כן נ"ל. וכן נ"ל עיקר דאם הגרויפין מעורבים עם המים דהיינו שיש הרבה גרויפין ראוי לברך במ"מ אבל אם בישל רק מעט גרויפין ובמעט המים היה אזול מברך על המים שהכל ועל הגרויפין שנתלקו במ"מ. ומ"ש בנ"א בסי' ר"ה שמברך על המים תחלה נ"ע שהרי במ"מ ודאי קודמין לשהכל ואפילו אם ברכת שהכל חביב עליו כדאיתא לקמן כלל נ"ו ואפשר [illegible] דמספקא ליה שמא כשיברך תחלה במ"מ יפטור גם המים ולכן מברך על המים תחלה ול"ע :

(א) כתב המ"א בסי' קע"ד ס"ק א' דיין של קידוש פוטר כל המשקין ועי' [illegible] א"רי בסי' קע"ז ס"ק א' כ' הפ"א

דצריך לברך ולכן הנכון שיכוין שלא לפטור המשקין ואעפ"כ יברך שהכל על מעט (צוקער) ויכוין לפטור גם המשקין (א) :

ז כשמברך על היין מתוך הסעודה להוציא אחרים בברכתו יאמר סברי רבותי ר"ל תנו דעתכם לשמוע ולצאת כיון שטרודין באכילה כדי שיפסקו מאכילתן ולכן משום לא פלוג אומרים לעולם סברי וי"א דוקא על היין משום שלפעמים מביא יללה לעולם ולכן אומר סברי ר"ל שאני סובר שיין זה הוא לברכה ולא לקללה ובבהכ"נ ובברהמ"ז הולכין אחר המנהג אבל אין אומרים ברשות על קידוש והבדלה כיון שהוא דבר שבחובה ועיין לעיל מדין המוציא (ועיין בסי' קע"ד ובב"י ריש סי' קס"ז) :

כלל נו. דין עיקר וטפל (סי' רי"ב) :

א כל דבר שהוא עיקר אכילתו עכשיו ואוכל עמו או לאחריו איזה דבר לטפל וכ"ש אם הם מעורבין שאז הולכין אחר הרוב והרוב הוא העיקר ובחמשה מיני דגן הם העיקר כדלעיל כלל נ"ד מברך על העיקר ופוטר את הטפל וא"צ לברך עליו לא לפניו ולא לאחריו ודוקא על פי ד' תנאים. (א) שיהיה דעתו עליו בשעת ברכה או שרגיל בכך׳ (ב) שאוכל הטפל באותו מעמד לאפוקי אם הלך בנתיים לדרך אחר. (ג) שאין כוונתו כלל לאכילת הטפל ואינו אוכלו אלא בשביל העיקר. (ד) שאוכל העיקר תחלה ולכן אם חלש לבו ואוכל דג מליח או צנון ובצל וכרי לבטל טעם החריפות אוכל גם מעט פת או דבר אחר וכן השותה יין שרף ואוכל אחריו מעט פת מברך על העיקר וא"צ לברך על הטפל ודוקא שהיה דעתו על זה בשעת הברכה או אפי' שלא היה בדעתו בפירוש רק שרגיל בכך ואוכל העיקר תחלה ולכן אפי' לא היה הטפל בשעת ברכה והביאו לו אח"כ מ"מ א"צ לברך על הטפל אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה בדעתו בפירוש או שאכל הטפל קודם שאכל העיקר או אפי' שהיה דעתו אלא שהלך אחר הברכה לחדר אחר ליקח הטפל בענין דהוי שנוי מקום כדלקמן כלל נ"ט צריך לברך גם על הטפל (סימן רי"ב) :

ב כל זה כשאין כוונתו לאכול הטפל ואינו אוכל אותו רק להפג המרירות אבל אם כוונתו ג"כ בשביל הטפל כגון ששותה י"ש ואכל ג"כ (לעקיך) או מרקחת אע"ג שנראה שא' עיקר והשני טפל כיון שכוונתו לאכילת שניהם וא"כ אין זה טפל לזה וצריך לברך על (סלעקיך) או המרקחת תחלה שהם חשובים ואח"כ מברך על היי"ש (א) אף שהיין שרף חביב עליו כדלקמן כלל נ"ז (שם) :

נשמת אדם

אם

המ"א דאם אין חפץ לאכול פת ואוכל מעט אין פוטר שאר מאכלים דלא קיי"ל כר"ח דאמר פת פוטר כל מיני מאכל אלא דוקא בקבע סעודה על הפת אמרי' דכל המאכלים מחמת פת באים אבל כשאין חפץ לאכול פת אינו פוטר עכ"ל ומשמע לפ"ז דיין דקיי"ל כר"ח. כמש"כ הרא"ש וכדאי' בסימן קע"ד סעיף ב' א"כ אפילו בלא קבע עליו פוטר ול"ע דמנ"ל לעשות פלוגתא רחוקה דלר"ח אפילו אכילת עראי דפת פוטר כל מיני מאכל ולדידן אפי' בקביעות דפת אינו פוטר רק דברים הבאים מחמת הסעודה א"ו משמע דגם ר"ח מיירי דוקא מאכילת קבע דפת ואז ס"ל דפוטר הכל ובזה לא קיי"ל כר"ח ודומי' דהכא מיירי ר"ח ביין דפוטר' היינו דוקא בקבע לשתות ובזה קיי"ל כר"ח אבל באכילת עראי [illegible] ויין גם ר"ח מודה דאינו פוטר וה"כ הרשב"א בהדיא וז"ל והא דאמרינן יין פוטר כו' לאו במשקין הבאים בתוך הסעודה אלא בקבע עצמו לשתות יין וכ"כ הא"ר [illegible] הלבוש וז"ל ואם בירך על היין שקבע עליו ורוצה לשתות שאר משקין א"צ לברך דנעשין טפלה לו עכ"ל וכ"כ ע"ת וכ"כ המרדכי בפ' כ"מ בשם תוספת וז"ל כמו שקובעין בפורים וסעודת מילה ועיין בט"ז סימן קע"ד ס"ק ב' ובמ"א סי' ר"ח ס"ק כ"ד ומש"כ שם בד"מ סימן קע"ד דהמרדכי כ' דבזמה"ז שאין קובעים על היין צריך שיהיה המשקין לפניו בשעת ברכה ומהר"א כתב דאין חילוק בין זמה"ז לזמנם וגם א"ר כתב דמהני דעתו אפילו אינו לפניו עכ"פ משמע דאף בלא קביעות פוטר נ"ל דכוונתם שאין הקביעות חשוב כ"כ כבזמנם שנאמר שהוא כסעודה דפת דפוטר אפילו אין לפניו ואין דעתו אבל בודאי בעינן עכ"פ שיקבע עצמו לשתות יין דאז כל המשקין נעשים טפילה ליין :

הן אמת דממש"כ השל"ה בסי' ע"ב כלל י"ב דין ב' מוכרח אי דס"ל דאפילו לא שתה רק כוס אחד של יין פוטר כל המשקין לדעת הטור וכן משמע מלשון הש"ע דלא חילק נ"ל דס"ל לשל"ה דמש"כ הטור דיין פוטר משום חשיבותו היינו כיון דס"ל להטור דבזמה"ז מהני קביעות כמש"כ בסי' קע"ד וכיון דדרך לקבוע עליו מהני אפילו כשלא קבע וכ"כ מ"א הסברא זו ריש סי' קע"ז גבי פת אבל באמת י"ל דגם דעת הטור דוקא כשקבע על היין כמ"ש המרדכי בשם התוספת ורשב"א ולבוש אלא דס"ל דמהני קביעות בזמה"ז אבל כששותה רק בדרך עראי בוודאי כמו שמסופק המ"א בפת ה"ה ביין דמ"ש וכ"ה שדעת התוספת בפרק כ"מ דלא קיי"ל כר"ח אף ביין וא"כ מליצ לומר דגם שאר פוסקים אינם חולקים על תוספת אלא דדוקא בקבע ומכ"ש כשמקדש על היין ופשיטא כשאינו שותה אלא מלא לוגמיו וזה דומה לפתות מכוסות בפת שכתב המ"א דאין פוטר דדוקא כשקבע על פת או יין אז נעשה הכל טפל אבל אם אין כוונתו כלל לשתות איך יפטור וכאן לא שייך מש"כ המ"א [illegible] בפת אם לא בשבת היינו משום דבשבת נחשב כזית [illegible] לקביעות כיון דחובה עליו שיאכל כזית וחשוב סעודה אבל כוס של קידוש לא חשיב סעודה כדאיתא בסי' רע"ג ס"י וע"ש בט"ז ומ"א ולכן נ"ל דאפי' כשהמשקין לפניו יברך תחילה על מעט צוקר ויכוין לפטור המשקין וא"ל שהצוקר הוא טפל לקאווע א"ת דכיון דהכא נהגו בעיקר קודם צריך לברך עליו כדאיתא בסי' רי"ב והצוקר בודאי לא נפטר בברכת היין אף שהוא טפל לקאווע ואף שהמ"א כתב סס"י קע"ד ס"ק ט' בשם ש"ג הכ"ג דפוטר ע"ש אינו דומה דדוקא כשאוכל למתק השתיה שלפניו אבל הכא שאוכל הצוקר תחלה צריך כנ"ל ועיין ברש"י ותוספות גבי הלכות סעודה והרמב"ם פ"ד מה' ברכות משמע להדיא כדבריהם דמחמת דהכל נעשה טפלה לפת ולא משום חשיבות :

(א) עיין במ"א סי' רי"ב ס"ק ג' מה שהקשה על הא"ג. ונ"ל לתרץ בהקד' [illegible] שהקשה המהרש"א בסוגיא

דשם

ג אם הטפל הוא פת נ"ל דאם אוכל פחות מכביצה א"צ נט"י ואם כביצה יטול ידיו ולא יברך ענט"י (דפחות מכביצה בלא"ה י"א שא"צ ענט"י ולכן נ"ל לסברינ כן) (עיין סי' קנ"ח):

ד הרוצה לשתות יין ואוכל תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא ואם היה מברך על היין תחלה היה נפטר האוכל מטעם טפל אך כיון שאוכל הטפל תחלה צריך לברך עליו וי"א שמברך עליו ברכתו הראוי לאותו דבר וי"א שמברך רק שהכל כיון שהוא טפל הפסיד ברכתו הראוי לו ואם ברכ' העיקר הוא שהכל כגון ששותה יי"ש וברכת הטפל הוא ברכה אחרת דכ"ע כיון שאוכל טפל תחלה מברך עליו שהכל כברכת העיקר ואין צריך לברך עוד על העיקר (רי"ב):

ה כששותה באמצע הסעודה ואוכל עמהם איזה דבר למתק השתיה אע"ג דלולי השתיה היה צריך לברך עכשיו נעשה טפל לשתיה וא"צ לברך לכן על העשב שקורין (פאליטרין) א"צ לברך דהוא נעשה טפל למשקה והמשקה לסעודה (כמש"כ מ"א סי' קע"ד ס"ק ט' כשם סמ"ג):

כלל נז דין קדימה בברכות (רי"א):

א מצוה לעולם להקדים לברך על החשוב יותר מפני חשיבתו או על החביב מפני חביבתו ואנו בני אשכנז קיי"ל כהפוסקים דמה שהוא רגיל להיות חביב עליו אפי' אם עתה חפץ במין הב' נקרא חביב לענין זה (אבל הרמב"ם ס"ל דחביב מקרי מה שחביב עליו כאותו פעם):

ב חשוב לענין זה הוא על א' מג' אופנים. (א) ז' מינים הנזכרים בשבח א"י בפרש' עקב כדכתיב ארץ חטה ושעורה גפן והוא כולל בין ענבים לחים או יבשים או יין. תאנה. ורמון. זית. ודבש הוא תמרים. וכיון שנשתבח בהן א"י הם חשובים יותר משאר מינים. (ב) דבר שברכתו מבוררת יותר על מין פרטי שבזה הוא שבח יותר להקב"ה שמראה בזה השגחתו בפרטית כגון ברכת המוציא שהוא מיוחד רק לפת וכן במ"מ או בפה"ג וכן בפה"ע ובפה"א שהם מבוררים יותר מברכת שהכל שהוא כולל כל המינים. (ג) בז' מינים הנזכרים יש נ"כ א' חשוב מחבירו שכל מה שמוקדם בפסוק הוא יותר חשוב מהמאוחר:

ג הא דאחד מוקדם לחבירו דוקא כששניהם לפניו ורוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול משניהם או שמין החשוב אינו לפניו א"צ להמתין (עיין לקמן כלל ס' סי' ג'):

ד הא דא' מוקדם לחבירו דוקא אם ברכותיהם שוין כגון ענבים ותפוחים וביוצא בזה דכיון דצריך לברך על אחד מהם ולפטור את חבירו יש בזה חשיבות אבל אם אין ברכותיהן שוין כגון צנון וזית שברכותיהם בפה"א ובפה"ע שצריך ע"כ לברך על כאו"א אין כאן חשיבות כלל ומברך על איזה שירצה אפי' הב' ממין ז' וגם חביב (רא"ש) וי"א דלעולם אזלינן בתר החביב (רמב"ם) ודוקא כשאין ברכת האחד מבורר מחבירו אבל בשברכת אחד מבורר כגון במ"מ וכן בפה"ג וכ"ש המוציא זה מוקדם לכל דבר חוץ מקדימת הפסוק:

ה לפיכך היו לפניו מיני פירות וברכותיהם שוין ואין ביניהם מין ז' מקדים החביב ואם יש ביניהם מין ז' אפילו הוא חצי פרי מקדים לברך על מין ז' אע"פ שהב' שלם וחביב עליו ומ"מ אם שניהם מין ז' או שניהם אינם מין ז' מקדים השלם ואם א' חביב ואחד שלם עדיף ואם אין ברכותיהם שוין אפי' היה א' ממין ז' כגון צנון וזית אין כאן קדימה כלל ועכ"פ יברך על מין זה שהוא חביב עליו עכשיו (דבזה יוצא לכ"ע שהרי לרמב"ם לעולם אזלינן אחר שחביב לו עכשיו ואפילו לרא"ש שמברך על איזה שירצה מ"מ שהבירה בידו) ונ"ל דאם ברוב הפעמים הפ"ע חביב לו אף שעכשיו רוצה יותר וחביב לו הפ"א יותר טוב שיקדים לברך על פה"ע (שהרי לבה"ג לעולם בפה"פ קודם שהיא מבוררת יותר מבפה"א וגם בחביב קיי"ל כרא"ש דאזלינן אחר רוב פעמים וכן אם סוף עכשיו חביב לו עכ"פ לסרמב"ם זה הוי חביב ובכלערף דעת בה"ג ראוי להקדים בורא פרי העץ):

ו וב"ז כשא' מין ז' דאין לזה חשיבות רק מצד שהוא מין ז' וכיון שאינו יכול לפטור בברכתו מין הב' לא מקרי חשיבות כלל במה שיקדים לברך עליו כיון שגם על הב' צריך לברך (עיין מ"א ס"ק ג') אבל בז' מינים גופא הכתובים בקרא כיון דהכתוב אקדמיה אנן נמי מקדמינן אעפ"י שצריך לברך על שניהם:

ז ולכן כיון שלא כלל הכתוב כל ז' מינים ביחד אלא שהלק לשנים דכתיב ארץ חטה ושעורה גפן תאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש והפסיק הכתוב בין רמון לזית והתחיל ארץ זית כו'

נשמת אדם להורות

דהם. דפריך הש"ס אי הכי אימא סיפא וקשה הא ר"א דהא בלא"ה נמי קשה. ול"נ דהכי פריך דהא תוס' כתבו דקושית הש"ס מיתיבי דהיינו דפריך דאלמא דברכת בפה"א פוטר לכתחלה בה פה"ע. ודלא כרש"י ועל זה משני דלעולם דיקא בדיעבד פוטר. והכא היינו טעמא דהלכוז עיקר. ועי"ז פריך אי הכי דהשלמא כדס"ד דטעמא דת"ק דלכתחלה נמי פוטר בפה"א. י"ל דר"י ס"ל דהא בפרי העץ הוא ממין ז' כיון שהוא חשוב. אזי אינו פוטר והסברת האגור בטפל ועיקר. אבל השתא דאמרת משום עיקר קשה ל"ל לר"י מתני' ובמתני' תניא פת עיין א"ר. וכ"ה ה"נ דל"ל ופליג באמת גם על רישא דמתני' דהביאו לו פת ומניח והתניא רי"א כו' ומתורץ היטיב קושית המ"א אך י"ל דל"ד דהשלמא בחביב שפיר כתב האגור דאז לא נעשה טפל כיון שחביב עליו. אבל מין ז' למה לא יהיה נעשה טפל. אך ז"א דהא מתני' מני אם לאשמועינן דגם

להורות שמה שסמוך לארץ בתרא הוא חשוב יותר ממה שמאוחר לארץ קמא ולכן זית קודם אפי' לתבשיל של שעורים אע"ג שברכתו הוא מבוררת שהיא במ"מ מ"מ קדימת הפסוק הוא מוקדם למעלה זו של מבוררת לבד וכיון דזית א' לארץ בתרא ושעורים הוא ב' לארץ קמא זית קודם וכ"ש שקודם לגפן ותאנה ורמון דאפילו תמרים שהוא דבש שהוא ב' לארץ בתרא קודם להם והא דקודם זית לגפן דוקא לענבים אבל יין קודם לזית אע"ג שהוא מוקדם בפסוק דהשיבות היין היא גדולה מאד וגם ברכתו מבוררת דוחה קדימת הפסוק אבל במ"מ אפילו משעורים דוחה מעלת היין שגם ברכת במ"מ היא מבוררת ועוד שמוקדם בפסוק (מש"כ המ"א בשם הגהת לבוש וברכת במ"מ קודמין ליין ר"ל אפילו דשעורים ומש"כ וזית קודם לברכת במ"מ ר"ל דשעורים ומש"כ אך במ"מ לפי שהוא חשובה ר"ל אפילו דשעורים וכ"כ בהדיא בלבוש ולפ"ז מש"כ בסדר המעלות במ"מ של חטין הוא ע"ס אלא ל"ל במ"מ ר"ל אפי' דשעורי') היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית צ"ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים ונ"ל שיסלק א' מן השולחן (כדאי' בסי' קס"ח סעי' כ'):

ח קדימת הפסוק הוא קודם לכל ואחריו ברכה מבוררת שהחשיבות הוא מחמת הברכה ואחריו מעלת מין ז' ואחריו מעלת שלם ואחריו מעלת הביב נמצא סדר המעלות. המוציא. במ"מ אפילו מתבשיל של שעורים או שבולת שועל ושיפון שהם ג"כ מין שעורים. בפה"ג. זית. במ"מ של שעורים. תמרים. ענבים. תאנה. רמון. בפה"א ובפה"ע קודמין לשהכל בפה"ע ובפה"א אזלינן בתר החביב אפילו בצנון וזית. ברכותיהן שוין אזלינן בתר מין ז' והמוקדם בפסוק מוקדם לברכה. שניהם אינן מין ז' אזלינן בתר החביב. ברכת אכילה ושתיה קודמין לברכת ריח. ברכת אשר יצר קודם לכל הברכות שהיא תדיר (מ"א סס"י קע"ס) תבשיל של חטים קודם לשעורים. שעורים ודגן או שבולת שועל שעורים קודמין דכתיב בהדיא בקרא. שבולת שועל ודגן נ"ל דשבולת שועל קודם (דאפילו לענין כ לאים הם מין שעורים משא"כ דגן שהוא שיפון דהוי כלאים בשעורים כדאיתא ריש כלאים) אבל דבר שטעון ברכה א' מעין שלש וגם דבר שצריך לברך בנ"ר דדינו שאין ברכה א' מעין שלש פוטרת בנ"ר כמבואר בכלל נ' מברך תחלה ברכה א' מעין שלש ואח"כ בנ"ר כדמשמע במ"א סי' ר"ב ס"ק כ"ז:

ט הא דיש מעלה למין ז' דוקא כשכבר נגמר פריו אבל כ"ז שלא נגמר הפרי אין לה דין קדימה דלא משתבח קרא במידי דלא חזי (מ"א) ולכן אלו זיתים הכבושים שבמדינתנו שקורין (אילאווקעס) שבדומה שהם שלא נגמר פריין אין להם קדימה כן נ"ל. וכן הכוסס חטים אין בו קדימה:

י כשמקדש בשבת על היין צריך לכסות הפת כדי שלא יראה בושתו וה"ה בשחרית כשאוכל מיני מזונות:

כלל נה דין טעות בברכות:

א טעה ובירך על הלחם במ"מ יצא אבל אם בירך המוציא על התבשיל שנעשה מה' מיני דגן לא יצא כן נ"ל (א) (עיין בנ"א סי' א'):

ב ודוקא על תבשיל שזה שקר שהרי אינו לחם כלל אבל אם בירך על שמאלץ קוכן ופוטער קוכן ובדומה או על כל המינים המבוארים כלל נ"ד סי' ג' ה' ו' נ"ל דיצא:

ג נ"ל דאם בירך במ"מ על כל דבר יצא (ב) דבלשון תורה הכל נקרא מזון חוץ ממים ומלח:

נשמת אדם

הוא [illegible] שפל אף על פי שחשוב וא"כ י"ל ה"ה בז' מינין:

(א) הא דטעה ובירך על לחם במ"מ דיצא מוכח בסימן קס"ח סעיף ו' שכתב הב"י דמחמת הספק מברכין במ"מ וע"ש בט"ז ובמ"א. מה שכתבתי דאם בירך על תבשיל מה' מינים המוציא לא יצא. הכי מוכח מרמב"ם פ"ג מהל' ברכות הל' י"א שכתב היה לפניו תבשיל של דגן ופתח ע"מ לומר במ"מ וטעה ואמר המוציא יצא. מפני שבשעה שהזכיר השם נתכוין לברכה הראוי עכ"ל. משמע דאל"ה לא יצא (ומזה גליה לדברי הכ"מ שביאר בה"א ר"ס ר"ט דלרמב"ם הכל הולך אחר הכוונה ע"ש). ואמנם אם בירך על מיני כיסנין המוציא צ"ע די"ל דדוקא בתבשיל דלא מצאנו בשום אופן שיברך המוציא שפיר כתב הרמב"ם דלא יצא. משא"כ בפת כיסנין שהרי אם קבע סעודתו עליו מברכין אף לכתחלה המוציא כדאיתא בסי' קס"ח וא"כ י"ל דעל כל פנים אפילו בלא קבע בדיעבד יצא. ומש"כ בא"ר הוכחה דלא יצא דאל"כ למה תקנו מספק במ"מ. נ"ל דאין הוכחה וכמו שכתבתי בה"א כלל נ"א סי' י"ב דכיון דאנו לתקן ברכה לכתחלה בודאי יותר טוב לתקן במ"מ דכולל יותר מהמוציא וכ"ל דבנילוש בבלים או במילוי בשר וגבינה ודגים וכן אותו שבלילתן עבה וטגון במשקין. כיון די"א דאפילו לכתחלה מברכין המוציא וא"כ בדיעבד בודאי סומכין על זה. ואמנם בכיסנין המבואר בסי' קס"ח סעיף ז' ולעיל כלל נ"ד סי' ג'. י"ל אף ע"ג דאם קבע סעודתו מברך המוציא. מ"מ בלא קבע דינן כתבשיל דכתב הרשב"א בחי' דף מ' ד"ה כיון דשקל לגרעינתא' דכיסנין שלא קבע סעודתו הוי כמין אחר לגמרי ואמנם נ"ל דמ"מ לא נפק מס' ברכה שהרי לא ברור לנו מה הוא כיסנין. ולכן כתב הב"י דהוי ספק ומברכין על כלם במ"מ. וא"כ בדיעבד י"ל נמי אפשר שמא זה לחם גמור וא"כ יוצא והוי ספק ברכות: וראיתי בגה"מ פ"ה מהל' ברכות שכתב דדעת הרמב"ם דהמוציא שייך גם לתבשיל של דגן שאינו שקר מה שאמר לחם ודבריו תמוהים והעיקר כמ"ש הכ"מ בפ"א מהלכות ק"ש בדעת הרמב"ם:

(ב) כתב הכ"מ בפ"ד מהל' ברכות הל' ו' וז"ל ואפשר דאם בירך על פת בפה"א דיצא וכן במ"מ פוטר תבשיל ופירו' עכ"ל והנה מש"כ דאפשר דאם בירך בפה"א על פת לא ידעתי למה כ' אפשר דלענ"ד אין כאן ס' כלל דכיון דאינו שקר דודאי חטים [illegible] פרי אדמה וכדכת' בקרא בהדיא בפ' כי תבוא מראשית פרי האדמה ודרש' שהם חיטים ושעורים ועיין בסמוך סי' ג' לשון הספרי ואפשר משום דלא הזכיר [illegible] דהא אף דקיי"ל כר"מ כדאיתא ברא"ש פ' כנ"א [illegible]

[illegible]

ד בירך על פה"ע בפה"א יצא ולהיפך לא יצא דאין שייכות לגמרי פרי אדמה לעץ (ג) ואם מסופק אם הוא פרי אדמה יברך בורא פרי האדמה:

ה על כל דבר ואפי' פת ויין אם בירך שהכל יצא ולכן אם מסופק באיזה דבר אחר שלמד ובקי בהלכות ברכות רק מחמת מחלוקת הפוסקים לא נתברר ברכתו הראוי יברך עליו שהכל (סימן ר"ב ור"ד):

קודם

נשמת אדם

נסתפק אם פוסק כר"מ אפי' היכא דלא הכיר פת אך מפשטא דלישנא דהרא"ש והרשב"א שהבאתי בכ"א בכלל ה' סי"ג משמע דיצא:

אך: מש"כ דאם בירך בה"מ על תבשיל ופירות דיצא צ"ע דהא בהדיא אמרי' בעירובין דף ל' הנודר מן המזון מותר במים ומלח ופריך הא כל מילי מיקרי מזון נימא תיהוי תיובתא דרב ושמואל דאמרי אין מברכין בה"מ אלא על ה' מינים ומשני אר"ה באומר כל הזן ופירש"י דודאי לא מקרי מזון אלא ה' מינים וכ"כ הר"ן שם וכ"פ הטור והמחבר בי"ד סימן רי"ז וכ"כ הרא"ש והר"ן בפ' הנודר מן הירק וכ"כ הרא"ש בהדיא בפרק כ"מ. מבואר הדבר דלכ"ע לא מקרי מזון והרי הגמרא פריך מנדרים על ברכות ש"מ דהני הדדי נינהו ובזה עיינתי דגם דברי הטור וש"ע שם צ"ע דהא קו' הש"ס אינו אלא לרב ושמואל אבל מאן דפליג עלייהו סבר דכל מילי איקרי מזון אלא דלא תיקנו לברך בה"מ אלא אהן דקבעי סעודתא ואורז ודוחן כמש"כ תוס' שם בהדיא ולפ"ז לדידן דקיי"ל אורז מברכין בה"מ ולרא"ש גם בדוחן וא"כ הנודר מן המזון יהיה עכ"פ אסור באורז ולרא"ש גם בדוחן. וראיתי שאמ"ו הגאון בעל נודע ביהודה הביא קו' זו בשם גדול אחד וביותר קשה על הרמב"ם שהשמיט לגמרי דין זה דהנודר מן המזון ואף אם נאמר דס"ל בתוס' דלדידן כל מילי איקרי מזון א"כ היה לו להביא לשון המשנה דהנודר מן המזון אינו מותר רק במים ומלח. ועמיתי הרב מהר"א פאסוועלר השיב לי דע"כ מסקנת הש"ס דלא כתוס' בעירובין שהרי פריך בפ' כ"מ מ"ד מר"י דאכל פירות גנוסר ומשתבע דלא טעים מזונא ומשני דלא טעים זיונא הרי להדיא דלר"י כל מילי לא איקרי מזון ועכ"פ קשה על הטור והש"ע והרמב"ם וי"ל לתרץ הכל אי"ה מהא דאי' בירוש' הביאו הר"ן ריש פ' הנודר מן המבושל וז"ל א"ר יאשיה הלכו בנדרים אחר לשון התורה א"ר יוחנן הלכו בנדרים אחר לשון בני אדם ר"ל אכל אליטין (פי' הערוך פירות גנוסר) ואמר לא טעמתי מזונא והא תנינן הנודר מן המזון מותר במים ומלח פתר לה כר' יאשיה דאמר הולכין אחר לשון תורה (פי' דמתני' אתיא כר' יאשיה) ומנין שכל דבר נקרא מזון שנאמר בר ולחם ומזון עכ"ל וקיי"ל כר"י דבנדרי' הולכי' אחר לשון ב"א כהכתבו כל הפוסקים ואפי' לקולא והנה מש"כ תוס' בעירובין דלרב ושמואל דלא חשבי לאורז ודוחן א"כ ס"ל דכל מידי לא אקרי מזון אבל מאן דפליג עלייהו ס"ל דכל מילי איקרי מזון אלא דלא תקנו בה"מ אלא אהן דקבעי סעודתא כגון ה' מינים ואורז ודוחן ע"ם ע"כ לא פליגי בלשון ב"א מה איקרי מזון דאיך שייך פלוגתא בזה בדבר שהוכל נשאול לבני אדם אע"כ דפליגי בלשון התורה דלרו"ם מזון דקרא היינו מעשה קדרה מן ה' מינים ולאינך ר"ל מזון כל דבר ולפ"ז הא דפריך הש"ס ממתני' דהנודר על רב ושמואל ומאי קושיא דלמא ברכה שאני. דבודאי אזלי חכמים אחר לשון התורה ולא מקרי מזון לדידהו אלא ה' מינים אבל בנדרים ס"ל לרו"ם דהולכין אחר לשון ב"א והכל איקרי מזון. אע"כ דזה היה ידוע למקשן דבלשון ב"א ודאי לא מקרי מזון אלא ה' מינים. ובהא פליגי רו"ם ואינך אמוראי דרו"ם ס"ל דלא תקנו בה"מ אלא על ה' מינים דבין בלשון תורה ובין בלשון ב"א איקרי מזון משא"כ כל מילי ואפילו אורז ודוחן כיון דלא איקרי מזון גם בלשון בני אדם לא תיקנו בה"מ ושאר אמוראי סברי אע"ג דבל' ב"א לא איקרי מזון אלא ה' מיני' מ"מ בברכה אזלינן בתר לשון תורה והכל נקרא מזון אלא דלא תקנו בה"מ אלא על ה' מיני' וגם אורז ודוחן כיון דקבעי סעודתא עליו ופריך הש"ס שפיר על רו"ם ומשני באומר כל הזן אבל באמת מזון לא איקרי אלא ה' מינים. ופריך מר"י ומשני דלא טעים מזונא ור"י לשיטתו דס"ל הולכין בנדרי' אחר לשון ב"א ולא אקרי מזון אלא ה' מינים בלבד וא"כ פסקו הטור והש"ע שפיר בהנודר מן המזון דאינו אסור אלא ה' מינים אבל באורז ודוחן מותר דבלשון ב"א לא איקרי מזון ולפ"ז לא

קשה מה שהקשיתי דכיון דלא קיי"ל כרו"ם וא"כ א"ל לתירוץ זה באומר כל הזן וא"כ נשאר המשנה כמשמעו שאסור בכל חוץ ממים ומלח דז"א דגם לדידן ע"כ מתני' אתיא כר' יאשיה כדאיתא בירושלמי דס"ל דבנדרים הולכין אחר לשון התורה ולא קיי"ל כוותי' אלא דהולכין אחר לשון ב"א ובלשון ב"א ע"כ לא מקרי מזון אלא ה' מינים בלבד ולא אורז ודוחן דאל"כ לרו"ם למה לא מברכין עליהן בה"מ דבשלמ' אלו היו בלשון ב"א נקראים מזון וא"כ בודאי מזון דקרא כולל ג"כ אורז ודוחן דאטו מי כתיב באורייתא מה הוא מזון אלא דרו"ם ס"ל דמזון דקרא היינו דוקא מה שנקרא בלשון ב"א מזון משא"כ אורז ודוחן ובתר לשון ב"א לא שייך לחלק בין רו"ם לשאר אמוראי ולכן שפיר פסקי הפוסקים בנדרים הולכין אחר לב"א אבל לענין ברכה אזלינן בתר לשון תורה קיי"ל כשאר האמוראים דמזון דקרא היינו כל מילי והכל אקרי מזון אלא דלא תקנו לברך בה"מ אלא אמידי דקבעי סעודתא דהיינו ה' מינים ואורז ודוחן. ולפ"ז דינא דכ"מ שכתב דאם בירך על פירות בה"מ יצא הוא אמת ויליף דכיון דהכל אקרי מזון וא"כ לא אמר שקר רק שינה הנוסח וכבר כתבתי בכלל ה' סימן ג' דבדיעבד יצא וכ"כ א"ר בשם הדרישה דברכת בה"מ היא כוללת כמו שהכל אך צ"ע דא"כ למה לא תני במתני' גם כן על הכל אם אמר בה"מ יצא כמו דתני אם אמר שהכל יצא. ואפשר לומר דכיון דל"ש למתני על הכל דהא איכא מים ומלח דלא אקרי מזון לכ"ע לכך לא תני לי' או י"ל דמתני' אתיא כר' יוסי דס"ל כל המשנה כו' לא יצא ואין להקשות לר' יוחנן דס"ל דלא אקרי מזון אלא ה' מינים. והא אר"י הלכה כסתם משנה דאף בנדרים הולכין אחר לשון תורה. הא משני בירושלמי דר' יאשיה היא. ובאמת מתניתין דהנודר מן המבושל מסקי דאתיא כמאן דאמר הולכין אחר לשון ב"א:

ואמנם עדיין דעת הרמב"ם נעלם ממני שהשמיט לגמרי דין זה דהנודר מן המזון ואפשר י"ל דשם בירושלמי יש שני גרסאות דהערוך גורס ר"ל אכל אלימין פי' פירות גנוסר ובירושלמי שבידינו הגרסא אכל חלוטין וכן הוא הגירסא במדרש רבה פ' ויגש בפסוק בר ולחם ופי' שם במ"כ קמח ברותחין מעשה קדר' ע"ש ובאמת כן מצאנו כל חלוטין בבש"ס וא"כ ש"מ דלר"י דאישתבע וס"ל דהולכין בנדרים אחר לשון ב"א א"כ ס"ל דלא אקרי מזון אלא פת בלבד בלשון ב"א ולפ"ז קיי"ל כר"י והיינו אסור אלא בפת ולפי גירסת הערוך אסור בה' מינים ועכ"פ אינו יכול להעתיק לשון המשנה דלית הלכתא כוותיה לכ"ע וכיון שאינו ברור איזה גירסא לכן השמיט לגמרי כידוע דרכו של הרמב"ם שאינו כותב אלא מה שמפורש בגמרא או בירושלמי:

(ג) כתב הח"מ בפ"ו מה"כ דלמ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה אפשר דאם בירך על פת חטים בפה"ע יצא ודבריו צ"ע דבהדי' איתא בפ' כ"מ (מ') אכת דבירך על פה"א בפה"ע לא נצרכה אלא לר"י דאמר אילן שאכל כו' מה"ד נברך עליו בפה"ע קמ"ל היכא מברכין בפה"ע כי שקלת לפירי כו' הרי להדיא דאפילו לר"י לא יצא והיה נ"ל דבאמת קשה על הש"ס שהרי התורה קורא לחטה כמה פעמים פרי העץ למ"ד חטה היה עיין פ' בראשית ואפילו לכתחלה למה לא תקנו לברך על חטה בפה"ע כדכתיב בקרא והיה נ"ל דהרי לא פליגי ר"מ ור"י אם חטה הוא מין אילן או מין ירק אלא דר"י ס"ל דאילן שאכל אדם הראשון חטה היה ור"מ ס"ל גפן היה ומכל מקום לא יתחייב מזה שלא ס"ל שחטה מין אילן כמו שלא נאמר דלר"י שהיה חטה וכי נאמר דס"ל דגפן ותאנה אינו אילן אלא שנחלקו מה היה האילן וא"כ י"ל שפיר דלכ"ע חטה מין אילן דלמעוטי בפלוגתא עדיף וא"כ לר"י דס"ל דחטה היה וחזינן דהתורה קרא פרי עץ בודאי אף לכתחלה מברכין על חטין בפה"ע אבל לשאר תנאים דס"ל דמין אחר היה וא"כ

אף

ו קודם שיברך צריך לידע ולכוין איזה ברכה צריך לברך כדי שכשיזכיר השם שהוא עיקר הברכה יהיה ידוע לו מה שיסיים כמו שכתבנו כלל ה' סי' י"ד בד"א לכתחלה אבל בדיעבד אם לקח כוס בידו וסבר שהוא יין ובירך השם על דעת לסיים בפה"ג ונזכר שהוא מים וסיים שהכל א"צ לחזור ולברך דמשום טעות בכוונה א"צ לחזור ולברך וכ"ש אם לקח בידו כוס יין וסבר שהוא מים ובירך על דעת לומר שהכל ונזכר מסיים אפילו לכתחלה בפה"ג. שהרי אפי' אם סיים שהכל יצא כדאיתא בסימן ה' (ר"ט) :

ז בירך על כוס מים בפה"ג ותוך כדי דבור נזכר וסיים שהכל וכך היה אמירתו בפה"ג שהכל יצא ואפילו אם טעם הכוס בינתים רק שלא שהה יותר מכדי דיבור שהוא שלום עליך רבי (שם) :

ח נ"ל דאם בירך על כוס וסבור שהוא יין ואמר בפה"ג ונמצא שהוא מים או שאר משקין ויש יין לפניו על השולחן כיון שהיה דעתו לשתות יין יקח תיכף היין וישתה וא"צ ברכה כיון שהיה לפניו וגם היה דעתו לשתות יין אע"ג שלא היה דעתו רק לשתות כוס אחד ואפי' שהה יותר מכ"ד בשתיקה. רק שלא דבר כמו שכתבתי בכלל ה' סימן ט' ובא"ר סימן ר"ט כ' בשם א"ח דצריך לברך והניח בצ"ע דרוקח כ' כל היין שבשולחן נבנא דברכתא הוא ולפי מה שכתבתי לעיל כל ה' סימן ז' ח' ט' וע"ש בנ"א נ"ל דאין ספק כלל דא"צ לחזור ולברך ועיין לקמן הלכות שבת כלל ו' סי' י"ז (שם) :

כלל נט דין שינוי מקום (סימן קע"ח) :

א כל האוכל ושותה כשיעור אסור לכתחלה לצאת עד שיברך ברכה אחרונה במקום שאכל או שתה דשמא ישתכח מלברך ולכן יזהר כל אדם שתיכף כשגמר בדעתו שלא לאכול ולשתות עוד באותו פעם שיברך תיכף ב"א ולא יעסוק בשום דבר עד שיברך כי קרוב לודאי שישכח מלברך. מיהו בדיעבד אם יצא למקום אחר א"צ לחזור למקום ראשון אלא מברך ב"א במקום שנזכר ודוקא בדברים שאינם חשובים אבל פת ויין ופירות שהם מז' מינים נתבאר בכלל נ' סי' כ"ד ובכלל מ"ז :

ב ומאחר שאין טעונין ברכה במקומן וא"צ לחזור למקומו הראשון וא"כ תיכף כשיצא ממקומו כבר נתבטל קביעתו ולכן אם רוצה לאכול או לשתות אפילו מאותו המין שאכל כבר צריך לברך עליו ברכה ראשונה ולא מבעי אם רוצה לאכול במקום השני אלא אפי' חוזר למקומו הראשון אעפ"כ צריך ב"ר אבל א"צ לברך תחלה ברכה אחרונה על מה שאכל אלא ברכה אחרונה שיברך על אכילה שניה תעלה לו ג"כ על אכילתו הראשונה :

ג ודוקא שהיה אוכל מתחלה ביחידי אבל אם היה אוכל או שותה עם חבורת אנשים והיה הוא צריך לצאת ושאר החבורה נשארו במקו' הראשון כיון שדעתו לחזור אצל בני חבורתו אעפ"י שיצא כשחוזר אצל חבורתו א"צ לברך על מה שיאכל ב"ר דעדיין לקביעתו הראשון חוזר

נשמת אדם

אף שנאמר שחטה ג"כ מין אילן אינו מחוייב שיהיה פריו נקרא פרי עץ כדמצינו בקרא ויבא קין מפרי אדמה ואז"ל זרע פשתן היה ואף על גב דפשתן נקרא עץ כדכתיב בקרא ותטמנם בפשתי העץ ואף עפ"כ פריו נקרא פרי האדמה והיינו ג"כ י"ל משום דהי שקלת לפרי כו' וה"נ בחטין (ועיין לעיל כלל נ"א סי' ז') ואמנם מכ"מ לא מצינו שנאמר בכלל דחטין מין אילן אך כיון שמצינו דר"י ס"ל אילן שאכל כו' חטה היה וס"ל דהוא אילן א"כ י"ל בודאי דכ"ע מודים בזה וא"כ ס"ד דיברך עליו בפה"ע קמ"ל כיון דהי שקלית לפרי כו' ולכן לכתחלה לא תקנו לברך בפה"ע ואפילו בדיעבד לא יצא לשאר תנאים אבל לר"י בודאי אפשר דאפילו לכתחלה מברכין בפה"ע ושפיר כתב הכ"מ דלר"י יצא אף שהוא דוחק כדי לתרץ דברי רבן של ישראל :

ואמנם זה ליתא דמצאתי במדרש רבה פ' ט"ו בפסוק ויטע כו' וז"ל מה היה האילן כמ"א חטה היה רי"א גפן היה (וכן הוא הגירסא בפרשה שמיני בפסוק יין ושכר ובמדרש מגילת אסתר פ' ה' הפוך מש"ס שלנו) א"ל והא כתיב עץ אמר ליה מתמרו' היו כארזי הלבנון עכ"ל ולפ"ז י"ל שפיר דגם ר"י אף דס"ל חטה היה ובהדיא קראו הכתוב עץ ופרי עץ היינו דוקא אותו אילן שהיה כארז בלבנון משא"כ חטים שלנו גם לר"י כיון דהי שקלת לפירא כו' מודה דאפילו בדיעבד לא יצא כפשטא דסוגיא ודברי הכ"מ צ"ע גדול ליישב. וכבר כתב בנ"א דבנא"ה ל"ק דבודאי אילן שאכל אדם הראשון אי שקלי לפירא הדר איתא פירא משא"כ חטים שלנו. (ועיין לעיל כלל נ"א סי' ז') . ומדי דברי בסוגיא זו דאמרינן מאן תנא דעיקר אילן ארעא הוא ר"י הוא. משמע אבל לרבנן אם בירך על פרי העץ בפה"א לא יצא. וצ"ע שהרי בהדיא כתיב בפ' כי תבוא מראשית כל פרי האדמה אשר תביא גו'. ועוד שם ועתה הנה גו' ראשית פרי האדמה אשר נתת גו' וקיי"ל דבכורים נוהג בכל ז' מינים והרי בהדיא דאף פרי העץ גפן ותאנה ורמון קראו הכתוב פרי האדמה. ואמנם בספרי וז"ל ולקחת גו' פה"א יכול כל הפירות חייבים בבכורים ת"ל מראשית. ועדיין איני יודע איזה מין הריני דן נאמר בכורי צבור ונאמר בכורי יחיד מה בכורי צבור מז' מינים כו' להלן חטים ושעורים (פי' מנחת העומר ושתי הלחם) אף כאן חטים ושעורים מנין לרבות שאר מינים ת"ל בכורי אדמתך כו' עכ"ל. הרי להדיא דפרי האדמה היינו דוקא חטים ושעורים ושאר מינים אתו מריבוי. אך עדיין קשה מסיפא דקרא שהקורא אומר הנה הבאתי את ראשית פה"א ולמה כתיב התם פה"א. וצ"ל דהאי האדמה לא קאי על פרי אלא על סיפא דקרא אשר נתת לי ה' ובזה ישבתי דברי רש"י בסוגיא הנ"ל ד"ה מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר מן האדמה אשר נתת לי. וראיתי מי שמגיה בדברי רש"י שהרי לא כתיב מן האדמה ומגיהים פה"א. ולפי זה מדוקדק מאוד דברי רש"י שנשמר מהקושיא דאיך אפשר לומר לרבנן מביא ואינו קורא דלהס"ל עיקר אילן ארעא. וא"כ קשה הא בקרא כתיב פרי האדמה. דבשלמא ריש מפרשה שהוא ציווי כי יקחו שפיר כתיב פרי האדמה לדרשה כדאיתא בספרי. אבל למה הקורא אומר פרי האדמה והא נוהג אף בגפן ותאנה כו'. ולכן כתב רש"י מן האדמה דר"ל דהאי האדמה לא קאי על

פרי

חוזר אבל אם רוצה לאכול או לשתות במקום אחר שהלך צריך לברך תחלה דהא כאן לא מהני קביעת חבורתו שהרי אינם אצלו :

ד הא דאמרינן מחמת שינוי מקום צריך לברך דוקא כששינה מקומו לחדר אחר אפי' מחדר זה לחדר שבנגדו או מבית לעליה וכ"ש לבית אחר לגמרי או שיצא לרחוב העיר ואפילו לחצר אבל אם שינה מקומו באותו הדר שאכל בזוית זה והלך לזוית אחרת אפי' הוא טרקלין גדול לענין זה חשבינן כל הבית כאלו היה מקומו שאכל וא"צ לברך ואפילו לא היה דעתו מתחלה בשעה שבירך לשנות מקומו לזוית אחרת אעפ"כ א"צ לברך :

ה הא דאמרינן דמחדר לחדר צריך לברך דהוי שנוי מקום דווקא כשלא היה דעתו מתחלה בשעת ברכה לשנות מקומו אבל אם היה דעתו בשעה שבירך לילך באמצע אכילתו לחדר אחר לאכול או לשתות שם א"צ לברך אבל לבית אחר לגמרי לא מהני דעתו בכללו של דבר מבית לבית אחר לגמרי ואפשר אפילו כשהולך לחצר אע"פ שהזר למקום הראשון ונם היה דעתו בשעה שבירך אעפ"כ צריך לברך . ומחדר לחדר מהני דעתו אפילו לא יחזור למקומו הראשון . ומפנה לפנה באותו חדר אפילו הוא גדול א"צ אפילו דעתו . ולענין פת ושבעת המינים יתבאר לקמן סימן ט"ו :

ו נ"ל דאפילו הלך לפתח חצרו וכ"ש מחדר לחדר ויכול לראות שם מקומו הראשון אפי' אינו רואה אלא מקצת מקומו דרך פתח או חלון אפי' לא היה דעתו מתחל' לא מקרי שינוי מקום (כן נ"ל מסימן קע"ח ס"ק ב' ובסימן רע"ג סעיף א' ובמ"א שם ס"ק ג'. ונ"ל ראיה לדבריו מזבחים קי"ח ע"ב על מתני' ובשילה בכל הרואה אר"פ רואה שאמרו לא רואה כולו אלא רואה מקצתו בעי ר"פ עומד ורואה יושב ואינו רואה מאי כו' ע"ש ונ"ל דלענין זה מיקרי רואה) :

ז כל זה שאמרנו דא"צ לברך דוקא שהיה בוונתו לאכול עוד אבל אם יצא ע"מ שלא לאכול ולשתות עוד ודאי דצריך לברך שהרי אפילו לא יצא כלל צריך לברך שהרי נמלך :

ח נ"ל דאם היה סובר שנצרך לצאת ומחמת זה גמר בדעתו שלא לאכול עוד ואמרו לו שא"צ לצאת אפילו לא בירך ב"א נ"ל דצריך לחזור ולברך אע"ג דלא הסיח דעתו מרצונו דהא רצונו היה שיאכל עוד אלא מחמת טעות שסבר שצריך לצאת אפ"ה מיקרי היסח הדעת (כנ"ל ממה שכתב התוספת ברכות מ"ב וכתבתי לעיל כלל מ"ט סימן י"ג וכזה גם המ"א מודה בהרי עכ"פ גמר בדעתו שלא לאכול) ואם בירך ברכת המזון הוי היסח הדעת לכ"ע שהרי מטעם זה צריך לברך על כוס בהמ"ז ולא מהני דעתו :

ט אם בירך על איזה דבר בחדר זה ולא אכל ממנו והלך לחדר אחר אע"ג שלא הפסיק בדיבור אעפ"כ צריך להזור ולברך אם לא שהיה דעתו לכך בשעה שבירך (עיין בא"ר בשם ב"א סימן קע"ח) כדלעיל כלל ה' סימן י' :

י ונ"ל דה"ה אם אחז האוכל בידו ובירך עליו כאן ואוכל והלך לחדר אחר אם לא היה דעתו מתחלה לכך צריך לחזור ולברך דכל פתיתה ופתיתה הוא דבר אחר והראשונה כבר נאכל (עיין מ"א סימן ר"ז ס"ק ג' ובסימן תרל"ט במ"א שם) :

יא הולכי דרכים מותרים לאכול בדרך הליכתם אם היה דעתם מתחלה לכך בשעת ברכה וכן ללקוט פירות ולאכול אע"ג שאינם רואים מקומם הראשון בין מחמת שהאילנות מפסיקים ובין מחמת ריחוק הדרך אעפ"כ אין צריך לברך (א) :

נשמת אדם

פרי אלא על אשר נתת לי והדברים ברורים :

(א) בסי' קמ"ח סעיף ב' כתב הש"ע אכל במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לברך והוא מירושלמי . ותוס' בפרק ע"פ ק"א כתבו דר"ל שאכל תאנים מן האילן · וכן משמע לאורה דע"ש תאנה דנקט ולכן הקשו על הרשב"ם דס"ל כל ז' מינים טעונין ברכה במקומן וא"כ נמה צריך לברך וצ"ל דרשב"ם לא ניחא ליה לפרש כתוס' דא"כ הל"ל אכל ממזרחה ובא לאכול ממערבה . א"ו דאין ר"ל שאכל תאנים אלא ר"ל שאכל בצד מזרחה של תאנה ומיירי דאכל פירות ושאר דברים . ותאנה דנקט י"ל לפי שיש לו ענפים מרובים . כדאיתא בברכות כאומנין שהיו עושין בראש התאנה וא"כ יש לו צל מרובה ודרך לאכול תחתיו וכן משמע בסנהדרין י"ח ע"ב ובטיהרא בטול תאינתא ידמוך פירש"י ובנצרי' יגדל כחום [illegible] שיהא כשור מיצל בצל התאנה מפני החום וכתב הב"י וז"ל ואע"ג דהוי מזוית לזוית ולא הוי שנוי מקום שאני [illegible] שכותלי הבית מקיפים לשתי הזויות וחשוב הכל כמקום א' משא"כ בתאנה שהתאנה במקום שאינו מוקף מחיצות . ולפ"ז במקום שאין בו מחיצות אפי' שנוי במקום כל דהו כוי שנוי . ומיהו אפשר דבמקום שאין בו מחיצות כ"ע דרואה מקומו הראשון לא הוי שנוי מקום . ומזרח ומערב שאני כיון דתאנה מפסקת הוי לגבו שני מקומות עכ"ל וכתב המ"א דכוונתו דכיון דתאנה מפסקת אין רואה מקומו והוי ליה שני מקומות · ודוקא באין מוקף מחיצות אבל במוקף מחיצות ואפי' ישב לו אחורי תנור ואין רואה מקומו מ"מ הכל נחשב למקום אחד וא"ר חולק עליו וכתב דמב"י משמע דלתירוץ שני אין חילוק בין מוקף מחיצות או לא דאפי' במוקף מחיצות אם איזה דבר מפסיק צריך לברך אפי' ברואה אם לא היה דעתו מתחילה דחשיב כמחדר לחדר וכמש"כ הרא"ב"ד דמיירי שלא היה דעתו מתחלה לכך . אבל בסעיף ה' מאילן לאילן מיירי שהיה דעתו מתחלה לכך . [illegible] שכתב הב"י כיון שהתאנה מפסקת ולא קאמר שאיני רואה ע"ש ולפי מה שכתבתי בדעת הרשב"ם דע"כ מפרש שישב ואכל בצד מזרח תאנה משמע בודאי שהתאנה עומדת במקום שאין מוקף מחיצות . דאל"כ ליתני במזרח הגן וכן משמע לשון הב"י שכתב משא"כ במזרח תאנה שהתאנה במקום שאין בו מחיצות [illegible] דלישנא דירושלמי הכי משמע וקשה דאמאי למה נקט הירושלמי דין זה באין מוקף מחיצות . ולא נקט באוכל בגן שיש [illegible] מחיצות · אע"כ דדוקא באין בו מחיצות התאנה מפסקת באין רואה מקומו אבל במקום שמוקף מחיצות אע"ג שאינו רואה מקומו הוי הכל מקום אחד כמ"ש המ"א :

וכן נראה מהא דסי' רע"ג בטרקלין אפי' גדול הרבה [illegible]

בכל

יב היה מלקט במקום אחד לאכלם כאן ונמלך להוליך עמו ולאכלם בדרך כ"ז שרואה מקומו הראשון אין צריך לברך ובמקום שאינו רואה בין מחמת הפסק אילנות (דאמרינן בזבחים קי"ח רואה שאמרו ולא המפסיק בינו לבינו וצ"ל דה"ה כאן) בין מחמת מרחק הדרך צריך לברך וה"ה אם בירך כשעמד על הארץ ונמלך וישב בעגלה אם לא היה דעתו ע"ז דצריך לברך. ואפשר דבזה לא מהני דעתו דהוי כמבית לבית כדלקמן סימן י"ד דדוקא אם הכל במקום שאינו מוקף מחיצות רק מחמת שאינו רואה מקומו הוי כמהדר לחדר אבל בזה י"ל דהוי כמבית לבית וצ"ע (ועיין נכ"א). וירא שמים יזהר במקום שאין מוקף מחיצות שיהיה דעתו מתחלה לכך:

יג היה אוכל בגן שמוקף מחיצות כיון שבירך על אילן א' א"צ לברך על כל מה שיאכל באותו גן אפי' אינו רואה מקומו. ודוקא בסתם אבל אם נמלך צריך לברך:

יד היה אוכל בגן זה והלך לגן אחר הוי כמבית לבית ולא מהני דעתו (עיין כ"ז נכ"א):

טו פת וה"ה כל שבעת מינים כיון די"א דגם הם טעונים ב"א במקומן כמו שנתברר בכלל נ' סימן כ"ד לכן אם עבר ויצא למקום אחר א"צ לברך שם ב"ר על כל דבר שלא היה צריך לברך במקום הראשון דחשבינן ליה כאלו יושב במקומו הראשון וכ"ש כשחוזר למקומו הראשון ואין חילוק בזה אם אכל לבדו או שאכל עם חבורה. ולענין באיזה אופן מותר לילך למקום אחר ובאיזה מקום יברך בהמ"ז נתבאר בכלל מ"ז:

טז ודוקא שאכל כזית פת דצריך בהמ"ז במקומו אבל אם אכל פחות מכזית אפילו פת דכיון דא"צ

נשמת אדם

הכל כמהלך לפנה ובודאי משמע אע"ג שאינו רואה מקומו מחמת גדלו. ומ"מ אם אינו רואה מחמת גדלו או מחמת שיש דבר המפסיק אם לא שיש מחילה המפסקת דאז הוי כמחדר לחדר. ואפי' טעמידו פארוואן באמצע בית והוצרך לילך לאכול לאחוריו. אע"ג דהוי מחילה להתיר תשמיש וכדומה מ"מ לא [..]ין חדר אחר. ולא גרע מבית לסוכה בסי' רע"ג דחשוב [..] לפנה כמ"ש המ"א בשם המרדכי שם כיון שמחילות הסוכה לא נעשו לתשמיש הוי הכל כחדר אחד וה"ה הכא. וא"כ אפילו בלא דעתו מותר. וע"כ הירושלמי שכתב הרא"ד דבעי' דעתו היינו משום שאינו רואה ודוקא באין מוקף. ודע דמש"כ הב"י כיון דאהלה מפסקת הוי כב' מקומות. כוונתו כמחדר לחדר דמהני דעתו. וכ"כ בהדיא בכ"מ דאי כמבית לבית א"כ למה כתב הרא"ד דמיירי באין דעתו הא מבית לבית לא מהני דעתו:

עוד כתב הב"י בכ"ל ז"ל הא"ח מי שהיה בפרדס או בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן כיון שבירך על אילן א' א"צ לברך על אילנות אחרים דה"ל כמהלך לפנה אבל מגן לגן ודאי צריך אעילו הוי סמוכים זה לזה ואפי' דעתו לילך לשני. אפי' בגן אחד אם מתחלה לא היה דעתו אלא בא' מברך. והיינו שכתב הרמב"ם היה אוכל במזרח תאנה כו' והגיה הרא"ד והוא שלא היה דעתו מתחלה לכך עכ"ל. וכן העתיק בש"ע סעיף ג' וכמ"א לשיטתו כתב דכאן כיון דמוקף מחילות אע"ג דאילנות מפסיקים כמו תאנה דלעיל ולכן א"צ לברך. אך צ"ע שהרי בגן כתב והוא שהיה דעתו מתחלה לכך. וא"כ אף באין מוקף מחילה דינא הכי דבדעתו א"צ לברך וכמ"ש הרא"ד. וצ"ל שהמ"א ס"ל דהא דכ' בש"ע והוא שהיה בדעתו לאכול מאותם אחרים אין הכונה שיהיה דעתו לאכלם דא"כ באמת אף בלא מחילות א"צ לברך אלא כוונת הש"ע לאפוקי אם היה דעתו בבירור שלא לאכול מן אחרים דאז הוי נמלך ממש. או אפשר אפילו בסתם הוי כאלו לא היה דעתו ופיתי לי שכוונתו לדעת הלבוש וז"ל שאם לא היה בדעתו לאכול מאלו האחרים הוי לכו כנמלך עכ"ל. ולפי זה אפילו בשכל האילנות סמוכים זה לזה ואין דבר מפסיק ביניהם ואפילו רואה מכל מקום חייב לברך מטעם נמלך. אבל בסתמא שלא היה בדעתו בבירור לאכול דוקא מאילן זה. בענין דלא הוי נמלך ממש כיון שמוקף מחילות אע"ג דאין רואה מקומו מ"מ א"צ לברך ואפילו לא היה דעתו בבירור לאכול מן אילנות אחרים. ובלבוש משמע דמסתמא הוי כנמלך:

וראיתי בא"ר שתמה על הלבוש וכתב דהא"ח לא נזכר אלא בטעם משום שנוי מקום וכתב דהכ"מ כתב כן בהדיא בפ"ז מהל"ב וז"ל פי' שהיה דעתו לגמור סעודתו במזרחו ואחר כך נמלך לגמור במערבו ולא שנמלך לאכול יותר ממה שהיה בדעתו לאכול עכ"ל הרי דלא מיירי הכא מדין נמלך עכ"ל א"ר אלא הבנתי כלל כונתו שהכ"מ כ' דבעל מגדל עוז כתב דכונת הרא"ד שכ' והוא שלא היה דעתו היינו שאם היה דעתו לאכול רק איזה פרי או חתיכת לחם א' כשהיה במזרח ואח"כ נמלך כשהיה במערב שיאכל עוד בזה צריך לברך ולכן לא כתב הרמב"ם דין זה דמאי אריא דבא לו למערב אפילו נשאר במזרח ונמלך חייב לברך וע"ז כתב הכ"מ דליתא דהרא"ד לא מיירי מדין שרוצה לאכול עוד אלא דמיירי שמתחלה היה דעתו לגמור ולאכול חתיכה זו כולו במזרח ואחר כך הלך למערב וגמר שם סעודתו שחשב מתחלה לאכול ע"ז כתב הרא"ד והוא שלא היה דעתו מתחלה ע"ש ובכ"מ אבל דין זה דא"ח שפיר מיירי בנמלך ואדרבה נ"ל שכן מוכרח בדברי הא"ח דדבריו צריכין ביאור א' דכיון דכתב דבירך על אילן א' א"צ לברך על השאר דהוי כמהלך לפנה וא"כ"ק למה כתב והוא שהיה דעתו דהא מפנה לפנה לכ"ע לענין ברכה א"צ דעתו כמש"כ הר"ן בהדיא בע"פ הביאו הב"י בסי' רע"ב ואף שמצאתי בספר א' הדם נקרא מאמר מרדכי שכתב ז"ל א"ח ושנוי מקום צריך לברך והלכה כרב ששת וה"מ מבית לבית אבל מפנה לפנה באותו בית לא אם היה דעתו ברחוב וכה לשנות מקומו עכ"ל כבר כתב שם בעצמו דע"כ כוונתו מחדר לחדר ועוד צ"ע דמאי ראיה מביא הא"ח ממזרח תאנה דמיירי בלא מחילות לאוכל בגן דיש שם מחילות ועוד דהמה מחלק דין זה לג' דינים וכל"ל בקיצור דה"ל כמהלך לפנה ובנבדי שיהיה דעתו כמש"כ הרא"ד עיין בב"י בדברי הא"ח וגם הש"ע מאריך בלשון וכתב והוא שבשעה שבירך היה דעתו לאכול מאותן אחרים כיון דטעמו משום שנוי מקום כמש"כ א"ר והל"ל והוא שהיה דעתו לאכול בגן כיון דטעמו משום שנוי מקום מנ"מ אם דעתו לאכול מאילנות אחרים או מאילן זה בשאר מקומות ולכן נ"ל דכך הוא סדרן של הדברים שהא"ח כתב כאן ג' דינים. (א') ברוצה לאכול מפירות כל אילן כיון שבירך על אילן א' אין צריך לברך על האחרים דהוי' ליה כמפנה לפנה דא"צ אפילו דעתו ואפילו יהיה אילנות מפסיקים שאינו רואה מקומו כיון שמוקף מחילות וכמש"כ המ"א. (ב') מגן לגן אפילו הם סמוכים לא מהני אפי' דעתו. דקיי"ל מבית לבית אחר לגמרי לא מהני דעתו. (ג) דאפילו בגן א' דווקא אם היה דעתו בענין דלא הוי נמלך רק מטעם שנוי מקום אבל כשהיה דעתו לאכול רק מאילן [..] ונמלך לאכול גם מאילנות אחרים זה נמלך ממש דאפילו כיושב בביתו צריך לברך כמש"כ הט"ז בסימן קע"ד ומה שהביא ראיה מרא"ד כ"ל דס"ל נהא"ח כדעת הרא"ד כמו שהביא בשם מגדל עוז דהרא"ד מיירי מדין נמלך ובזה מדוקדק מאוד דברי הא"ה וגם דברי הש"ע דהאמ' לענין עיקר הדין אינו חולק הכ"מ על מג"ע אלא דמהולקים שכוונת הרא"ד ודברי' הלבוש וכמ"א נכונים וברורים ובזה תבין כל דברי בכלל זה ואף שבא לידי ס' א"ח וראיתי שכתב בהל' קידוש וז"ל הרמב"ם כתב אם קידש בזוית זה אוכל בזוית ב' ודעת הרי"ף דאפי' מפנה לפנה צריך לקדש ונוכל להכריע ב' הדיעות שאלה הא באתרא דחזי ליה הא באתרא דלא חזי ליה עכ"ל היינו לענין קידוש דוקא כמש"כ הר"ן בפרק ע"פ:

דא"צ ב"א כיון שיצא ממקומו יש לזה דין שאר דברים הנזכר בכלל זה וצריך לברך על מה שיאכל. ואם לא שהה בין אכילה ראשונה לשניה בכא"פ מצטרפים וצריך לברך ברכה אחרונה (מ"א סי' ר"י סס"ק א') :

כלל ס דין אכל פירות והביאו לו עוד (סי' ר"ו) :

א היה אוכל פירות בדרך עראי ובירך עליהם ואכל מהם והביאו לו עוד אם היה דעתו מתחילה על כל מה שיביאו לו אפילו אכל כבר כלם א"צ לברך ואם נמלך ממש שלא היה דעתו מתחילה רק לאכול אלו ונמלך לאכול עוד אפי' הם עדיין לפניו צריך לברך (מ"א סי' קע"ט ס"ק ו') ובסתם כל זמן שמוטל לפניו עוד מהראשונים יש פלוגתא י"א דצריך לברך וי"א דא"צ לברך ואם אכל כבר כולם אם קבע עצמו לאכילת פירות א"צ לברך דאינו מסיח דעתו כל זמן שמיסב על השלחן ואם אכל רק בדרך עראי צריך לברך לכ"ע ואין חילוק בין אם הביאו לו ממין ראשון או מדבר שברכתן שוין כגון אגוזים ותפוחים (סי' ר"ו) ובמקום שיש ס' ברכה יש לתקן שיברך על מעט צוקר שהכל ויפטור גם אותו הדבר דאפילו בתוך הסעודה צריך לברך על צוקר :

ב הביאו לו פרי שחשוב וחביב עליו יותר מן הראשון צריך לברך לכ"ע אם לא היה דעתו מתחלה לפטור גם זה בפירוש דאינו בדין שיפטור אינו חשוב להשוב דרך גררא אלא א"ב נתכוין דאפילו היה מונח לפניו מתחלה דינו הכי כדלעיל (כלל מ"ט סי' י"א) (סי' ר"ו ורי"א) :

ג בירך על שכר ונתכוין על כל מה שיביאו לו מברכת שהכל א"צ לברך על דגים ובסתם אפילו עדיין לפניו עוד שכר צריך לברך על דגים שזה הוא מין א' לגמרי. ולא דמי לאגוזים ותפוחים שעכ"פ הכל מין פירות (מ"א סי' ר"ו) :

ד בירך על הלחם והביאו לו עוד לחם אע"פ שלא היה דעתו מתחלה ע"ז וגם לא נשאר לפניו אפ"ה א"צ לברך דמסתמא דעתו לאכול לשובע אבל אם היה בדעתו רק לאכול בדרך משל ב' גלוסקאות ולא יותר ואח"כ נמלך ממש שיאכל עוד צריך לברך אפילו עדיין לפניו עוד מהראשונים (ע"ז סימן קס"ד ס"ק ו' ומ"א סי' קע"ט ס"ק ו') :

ה כ"ז לא איירי אלא באדם שאוכל משלו אבל אם אוכל על שולחן אחרים כיון שבירך על מין א' פוטר כל מה שיביאו לו עוד אפילו לא היה לפניו עוד מהראשונים דהכל תליא בדעת בעה"ב אם לא שנמלך ממש ואם לא היה בדעת בעה"ב ליתן להם יותר רק לבקשת האורחים נתן להם עוד. נ"ל דאין צריכין לחזור ולברך (במ"א סי' קע"ט ס"ק ז' משמע דא"צ לברך שכ' דאתכא דבעה"ב סומכין שידעו שיתנו להם כ"ל ע"ש ובסי' ר"ו במ"א ס"ק ז' שם שהניח הרי"ף שכתב כיון שתלוי בדעת בעה"ב אינו צריך היסח הדעת) :

ו דין אם בירך על הפרי ולא היה מזומן לפניו ודין אם בירך עליו ונאבד מידו או שאינו ראוי לאכילה (עיין לעיל כלל ס' סי' ז' ח') :

ז מי שבא לסעודה ונתנו לו כוס ובירך עליו ואח"כ נתנו לו עוד כוסות אם המנהג כן מסתמא דעתו על כולם ואם לאו צריך ברכה על כל אחד ואחד (סימן קע"ד) :

כלל סא דין ברכות הריח (סי' רע"ז רי"ז) :

א אסור להנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח בו ויטול בידו הימנית אבל לאחריו א"צ לברך דהנאה מועטת היא :

ב אם הוא פרי שראוי לאכילה אע"ג שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י תערובת מ"מ כיון שעיקרו לאכילה מברכין אשר נתן ריח טוב בפירות (כן הוא הנוסחא בכל הפוסקים ולא הנותן עיין א"ר) כגון אגוז מושקאט וציטרין ועפלצין ואתרוג בשאר ימות השנה. ודוקא שנתכוין להריח בו אבל אם אינו מתכוין להריח רק כשאוכל אותו בא לו ג"כ ריח טוב א"צ לברך על הריח. ואם אוכל וג"כ מריח כ' א"ר בשם ע"ת דיברך בפה"ע ואח"כ על הריח דברכת אכילה קודמת ע"ש. וכ' הסמ"ג ונראה דמ"מ יאכל מיד שלא יהיה הפסק ואח"כ יברך להריח :

ג על צימרינד י"א מברכין אשר נתן וי"א במ"ב (עיין א"ר) :

ד על נעגעליך מברכין בורא מיני בשמים דאע"ג שהוא פרי מ"מ כיון שאין ראוי לאכילה כלל ואין אוכלין אותן אפילו על ידי תערובת (א"ר שם) (ונ"ל שהרי כל דבר שאינו אוכל בפ"ע אלא שנותנין אותו בקדרה ליתן טעם או ריח לא הוי אוכל כלל לא לענין טומאת אוכלין ולא לענין מעשר ב' שאסור לקנותו בכסף מעשר שני כדעת ריב"ג בעוקצין פ"ג מ"ב וכ"פ הרמב"ם שם ואם כן איך שייך לברך עליו ולהזכיר שם פרי אך צ"ע שהרי הרע"ב כ' שם על ראשי בשמים שהוא אגוז מושקאט ונראה שהוא מפרש מה שכ' הרמב"ם אגוז הבושם אבל אינו מוכרח דמושקאט אוכלין אותו ע"י תערובות משא"כ נעגליך שאפילו ע"י בישול אין אוכלין אותו) :

ה על ורד שקורין רויזין ועל מי ורד שקורין רויזין וואסר מברכין בורא עצי בשמים דעיקרו אינו עומד לאכילה אלא להריח ולא שייך לברך הנותן ריח בפירות (מכאן צ"ע על פי' הרע"ב

שכלאים פ"ה מ"ח סכ' שושנת סמלך רויזין וסר"ש שם כ' שאינו יודע מה הוא) ופלפלין וזנגוויל אין להריח בהם די"א דאין מברכין עליהם וכ"כ בא"ר סי' רצ"ז בשם פסקי התוס':

ו אם הוא מין עשב או ירק מברכין בורא עשבי בשמים (כעין כחיריק וכפי"ת כלירי ס"ז) ואם הוא מין עץ מברכין בורא עצי בשמים וסימן מה הוא עץ או ירק אם הקלח הוא קשה כגבעול של פשתן נקרא עץ ואף שיש בו ענפים שהם עדיין ירוקים ורכים לא איכפת לן (ט"ג ס"ס כ"מ) ודוקא שמוציא עלין מן העץ ומתקיים משנה לשנה (כ"י בשם רשב"א סביאו מ"א) ואותן שהגבעול לעולם רך מברכין עשבי בשמים. ועל העשב שקורין לאווענדע כ' א"ר די"א דמברכין עצי בשמים (וכוא תנאי דימא ע"ש כרש"י שסוא סבולת נרד שקורין איספיגן) וכן על רויזין מארין עצי בשמים (ט"ג וי"א שסוא סימליק):

ז על מיני מים המריחים אם ידוע שהם מעצי בשמים מברכין בורא עצי בשמים כמו רויזין וואסר ואם ידוע שהם מעשבים מברכין עשבי בשמי' ואם מסופק מברך בורא מיני בשמים ודוקא שיש בהם המיץ של הבשמים גופא אבל אם בשלו אותן במים או שמן וקלטו המים רק הריח כגון שסיננן והוציא הבשמי' ראוי שלא להריח בהם ומי שאינו רוצה להחמיר יברך במ"ב ולריך להזכיר שביוצ"כ לוקחים מיני שפירטעס המריחים לכריח בו ואינם מברכין כלל ויותר מזה שסופכין על בגד פשתן פירותו בו וזה אסור דמולידין ריח בבגד) אבל אותן שפיריטוס שקוראין שלאק וואסר אין מברכין כלל שאינו מריח כלל:

ח היו לפניו מינים הרבה יקדים ברכת נותן ריח טוב בפירות ואח"כ בורא עצי בשמי' ואח"כ עשבי בשמים ואח"כ בורא מיני בשמים ואפי' אם המאוחר חביב עליו יקדים מה שברכתו מבוררת חוץ מעצי בשמים ועשבי בשמים שאין א' מבורר מחבירו ולכן יקדים החביב ועל כולם אם בירך בורא מיני בשמים יצא ואפי' אם בירך שהכל י"א דיצא (רי"ז):

ט בירך על עצי בשמים עשבי בשמים לא יצא וצריך לחזור ולברך וכן להיפך אבל צריך לדקדק שאם נשאר השורש בארץ זה נקרא אילן לדעת קצת פוסקי' כדלעיל כלל נ"א סי' ט':

י אין מברכין אלא על דבר שעומד להריח אבל אתרוג כל ימי החג שאינו עומד להריח וכן על פת אע"פ שמריח ריח טוב אין מברכין עליהן (כן סוא סכרעת סגר"א) ומ"מ ראוי להחמיר שלא להריח באתרוג של מצוה כשנוטל לצאת בו די"א שצריך לברך וכן אין מברכין על בשמים שנכנס בהם לבית הכסא או להעביר הזוהמא וכן מוגמר שמגמרין בו את הכלים שלא נעשה להריח בעצמו רק ליתן ריח בכלים. וכן בשמים שמונחים בחדר לסחורה אע"פ שמתכוין להריח אין מברך עליהם דאינו עומד להריח כלל:

יא הנכנס לחנות של בשמים או אפטייק ונתכוין להריח מברך במ"ב דבחנות עומדין להריח דניחא ליה לבעלי החנות שיריחו בני אדם כדי שיקנו מידו:

יב נכנס ויצא אם היה דעתו מתחלה לחזור א"צ לברך ואם הסיח דעתו או שיצא ושהה זמן מרובה או שנכנס לחנות אחר צריך לברך (עיין כלל י"א בכ"א סי' א' שם שכתבתי שם):

יג ריח שאין לו עיקר כגון שהיו בשמים מונחים בכלי וקלט הכלי הריח ואין בו ממש א"צ לברך (ועיין מ"א סי' ר"ו וט"ז סי' רי"ז):

יד אסור להריח בבשמים המיוחדים לאשה וכ"ש כשאוחזות בידה או תלוי בצוארה:

טו מוגמר דהיינו שמשימין דבר המריח על גחלים להריח מברכין עליו משיעלה העשן קודם שיגיע לו הריח כמו בכל ברכת הנהנין אבל לא יברך קודם שעולה העשן ואם המוגמר מין עץ מברך עצי בשמים ואם של עשב עשבי בשמים ואם של שאר מינים במ"ב ודוקא שמעשן בשביל להריח אבל מה שמעשנין לבטל הסרחון אין מברכין עליו כלל:

כלל סב דין ברכת שהחיינו (רכ"ג רכ"ג רכ"ג רכ"ד) וברכת הטוב והמטיב (קע"ס):

א על שמועות טובות שטובות לו לבד מברך שהחיינו ואם לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב לפיכך אם ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב ואם מתה אשתו בלדתה מברך שהחיינו (רכ"ג):

ב אם קנה כלים חשובים שמשתמש בהם הוא ובני ביתו מברך הטוב והמטיב ואם קנה לו לבד ולבני ביתו לבד כ"א מברך שהחיינו ואם קנה או בנה בית אפילו יש לו כיוצא בו מברך שהחיינו (אע"ג שמשתמש ג"כ הוא ובני ביתו וא"כ היה ראוי לברך הטוב והמטיב כדלעיל כ"ל דשאני הכא שהוא מחייב ליתן בית לאשתו ובניו) משא"כ בקנה כלים השובים שישתמשו בהם בני ביתו שאין זה מצד החיוב (כן נראה לי לתרץ קושית הל"ח עיין כא"ר). ומברך בשעת הקנין אע"פ שעדיין לא נשתמש בו שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתן. ונ"ל דלפ"ז הכל תלוי בשמחת האדם שאם שמח בקנייתו כגון עני ששמח בקנייתו על השגת ידו אזי אפילו לא קנה רק הסחורה ואח"כ יתקן ויעשה ממנו בגד יברך בשעת קניה כמש"כ הט"ז ואם אינו שמח בקנייתו

כגון עשיר ואינו שמח רק בלבישתו אזי מברך בשעה שנגמר כמש"כ המ"א. ואם הוא מלבוש כשלובשו מברך מלביש ערומים מקודם ואח"כ מברך שהחיינו ואם לובש בשחרית יכול לפטור הברכה מ"ע במה שמברך בבה"ש מ"ע ואם קנה טלית שמתעטף בו מברך שהחיינו בשעה שעושה בו ציצית ואם לא בירך בשעת עשייה מברך בשעת עיטוף ראשון ואם מכר הפך וחזר וקנה אותו אין מברך שאין זה שמחה (סימן רכ"ג):

ג על דבר שאינו חשוב אצלו אין מברך עליהם והכל לפי מה שהוא אדם שאם הוא עני ושמח בזה מברך (שם):

ד עני שניתן לו בגד שחשוב לו במתנה מברך הטוב והמטיב ואינו מברך שהחיינו שהוא טובה גם לנותן ששמח שזכהו ה' ליתן צדקה (ומ"ש הק' הגאון החסיד דא"כ גם הנותן יברך כ"ל דכיון דאין הנאה מטי לידיה אך נ"ע סוף פסחים גבי פדיון הבן קאמר כהן מברך דקמטי הנאה לידיה ולפ"ז היה לכהן לברך הטוב והמטיב וע"כ מדברכין שהחיינו ש"מ שאני הכן מברך · ונראה דהתם בודאי לא מברכין שהחייט על המתנה דלא מצינו בכל מתנות כהונה רק על המצוה מברך והפיר איבעי ליה) (שם):

ה קנה ספרים · המ"א כ' דא"צ לברך דמצות לאו ליהנות נתנו ובשם ברכת רמ"ם כ' לברך ונ"ל דאם היה מהדר אחר זה הספר ושמח בקניתו דמברך שהרי ברכה זו רק על השמחה ולא על התשמיש (שם):

ו הרואה את חבירו שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו אם הוא ל' יום שלא ראה אותו מברך שהחיינו ואפי' אם גם הוא שמח בראייתו או שיש אנשים הרבה אין שייך לברך הטוב והמטיב דאין זה טובה אלא שמחה ואם ראה אותו לאחר י"ב חודש מברך מחיה המתים ולא שהחיינו ואם הוא ג"כ חכם גדול מברך שחלק מחכמתו ליראיו כדלקמן כלל ס"ג סי"ה(סי' רכ"ה):

ז אם לא היה מכיר מעולם אותו אדם אע"פ שמכיר אותו ע"י שכתב לו אגרת אינו מברך על ראייתו (שם):

ח על פירות המתחדשים משנה לשנה מברך שהחיינו ונוהגין שלא לברך עד שעת אכילה (ונראה דמברך תחלה שהחיינו ואח"כ ברכת אכילה דברכה ראוי לברך אף שאינו אוכל א"כ ברכה זו קדמה) (פ"ג א"מ סי' רכ"ה ס"ק ז' כמ"א) ואם לא בירך בשעת אכילה ראשונה אינו מברך עוד (מ"א רדב"ז) ואין מברכין עד שיגמור הפרי וטוב למאכל ואפי' מין פרי א' בשמן כגון מיני תפוחי' אלא שחלוקין בטעמן או שחלוקין במראה כגון תאנים לבינות ושחורות או קערשין וויינקשיל מברכין על כל מין ומין (ועיין בחיבורי ס"ל פ"ט דדין זה נ"ע):

ט נוהגין שאין מברכין שהחיינו על ירקות וכן מיני לפתות שדרכן להטמין אותם בבורות ואינו ניכר בין חדש לישן (וטעם זה הלבוש) ונ"ל שהקילו בו מפני שברכת שהחיינו הוא רשות ויותר נראה שהירקות ומיני לפתן מצויין ואין לאדם שמחה כ"כ בהם לכן נהגו להקל:

י אין מברכין שהחיינו על מצוה אלא בדבר שקבוע לו זמן כרגלים או שיש בו שמחה כפה"ב אבל על עשיית שאר מצות אפי' לא עשה מעולם מצוה זו אין מברכין (הסכמת האחרונים דהוי ספק ברכה עיין בי"ד סי' כ"ח בש"ך ופ"ת) (ועיין בחיבורי שערי צדק פרק י"א סימן כ' מה שכתבתי שם):

יא מת אביו והניח ממון ליורשו אם יש לו אחים מברך הטוב והמטיב וא"ל מברך שהחיינו מלבד ברכת דיין האמת:

יב כשניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו חכמים לברך על ריבוי היין הטוב והמטיב שלא ימשוך אדם אחר היין ויזכור אחריתם שבצרו בדמיהם כרמיהםואין מברכין ברכה זו אא"כ כששנים שותים דהכי משמע הטוב לו והמטיב לאחריני ואין מברכין אלא על שנוי יין כגון ששתו תחלה מין א' והביאו להם יין ממין אחר אע"פ שאינו יודע אם הוא משובח מן הראשון אבל אם יודע שהוא גרוע אין מברך ואם היו שניהם לפניו בשעה שבירך בפה"ג וידוע איזה הוא הטוב יברך עליו בפה"ג שהוא העיקר ואינו מברך אז על הב' הטוב אבל אם הוא מסופק איזה מהן טוב מברך על השני הטוב וה"ה שעבר ובירך על הגרוע בפה"ג יברך על הב' הטוב ואם שתו תחלה יין אדום והביאו להם יין לבן אע"פ שהוא גרוע מברכין שהלבן יותר בריא לגוף ואם שתו תחלה יין לבן והביאו להם יין אדום אם הוא משובח יותר מברך אבל בסתם אינו מברך. ואם אין שותה היין השני אלא א' אין מברכין:

יג האורח שמיסב אצל בעה"ב אם הבעה"ב נותן הקנקן על השולחן ושותה מי שירצה א"כ כולן שוין כאלו יש להן היין בשותפות ומברכין אבל אם הבעה"ב נותן לכ"א כוסו אין מברכין. אבל האיש עם אשתו ובניו כיון שחייב במזונותיהם הוי כאילו היה להם שותפות ביין ומברכין:

יד אם לא ברכו קודם שתיה יכולין לברך אחר שתיה (כ"י וד"מ ופר"ח) ונ"ל עכ"פ כ"ז שעוסקין עוד בשתיה:

טו אם היו מסובין לשתות בלא קביעות סעודה א' מברך ומוציא את כולם אבל אם היו מסובין בסעודה כ"א מברך לעצמו שמא יקדים קנה לושט כשיענו אמן:

כלל סג דין שאר ברכות שמברכין על הראיה ועל השמיעה :

א הרואה אילנות טובות ובריות טובות נאות מכל עם ועם אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו ודוקא פעם ראשון כשרואה אותם ולא יותר לא עליהם ולא על אחרים אא"כ היו נאים מהם (וצ"ל מה שאין אנו נוהגים לברך ברכה זו וכן שאין אנו מברכין על כושי וכו' משום דאין מברכין אלא בפעם א' שהשנוי גדול עליו כדאיתא בש"ע סי' רכ"ה וכבר כתב המ"א בשם רדב"ז גבי שהחיינו אם לא בירך באכילה ראשונה שוב אינו מברך וצ"ל דה"ה בכל הברכות דכמו דהתם הברכה הוא על השמחה וכבר עברה ה"נ בכולם וכיון שאנו רגילין תמיד בזה אין לנו שנוי גדול) :

ב כשרואה אילנות מלבלבין ולאו דוקא בניסן מברך בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם ואם לא ראה עד שכבר יש בהם פירות אבל אין ראוין עדיין לאכילה מ"מ יברך אבל אם כבר גדלו הפירות עד שראוין לאכילה אין מברכין ברכה זו כן נ"ל (א) (רכ"ו) :

ג על הימים ועל ההרי' הגבוהים המפורסמים בעולם מחמת גבהם מברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית :

ד הרואה קשת אומר בא"י אמ"ה זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו. ואסור להסתכל בו ביותר (ומצאתי בספר א' שמו נעלם ממני שאין להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דבה) :

ה הרואה חמה בתקופתה והוא מכ"ח לכ"ח שנה ותקופת ניסן אז בתחלת ליל ד' או כשראה אותה ביום ד' בבקר אומר בא"י אמ"ה עושה מ"ב ומצותה לכתחלה בבקר ובדיעבד עד ג' שעות ביום ובשעת הדחק עד חצות (א"ר בשם מע"מ) והיתה שנת תקע"ג ה' יזכרנו לברך אותה בירושלים בקבוץ גליות :

ו הרואה מלכי הארץ מברך בא"י אמ"ה שנתן מכבודו לבשר ודם (משמע בגמ' דאף סומא מברך) (מ"א) וכתב המג"א שאר ברכות הראיה אין הסומא מברך רק על המלך דניכר כבודו אף לסומא כו' וסוף דברו שאפשר דוקא סומא שראה מימיו אבל סומא מבטן אמו אף המ"א מודה שאינו מברך וראוי שסומא יברך בלא שם ומלכות ומצוה להשתדל לראות המלך אפילו מתבטל מלימודו :

ז על רוחות הם סערות גדולות שאין מצויין תמיד וזה אינו מתחיל בלילה ועל הזיקין שנראה כאלו כוכב רץ ממקום למקום ועל הברקים ועל הרעמים אם הם תכופים יחד מברך על שניהם בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית או בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם ואם ראה הברק מתחלה נוהגים העולם לברך עושה מעשה בראשית ועל הרעמים שישמע אח"כ שכחו וגבורתו. מ"מ אם הרעם בא תוך כדי דיבור לאחר הברק נ"ל דאין מברך עליו (עיין א"ר) ועל הבליצין שהם בלא רעם כלל רק מחמת חום שמעתי שאין זה ברקים הנזכרים בגמ' ואין מברכין עליו · וכל זמן שלא נתפזרו העבים די לו בברכה אחת ואם נתפזרו העבים מברך עוד הפעם :

ח הרואה חכם גדול בתורה מישראל מברך בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו הרואה חכם גדול בחכמת העולם מברך בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לב"ו (אע"ג דבזמן הזה אין לנו דין ת"ח מ"מ לענין זה אף בזמן הזה מי שהוא מופלג בתורה מברך עליו ברכה זו וכן מוכח בטור בהל' על ברכת חכם הרזים דאין לנו מי שראוי לנו בזמה"ז מוכח אבל ברכת שחלק מחכמתו שייך אף בזמן הזה וכ"מ מש"ע שכתבו) :

ט אם לא בירך תוך כדי דיבור מראיית הברק או הרעם אינו מברך כלל דעל מה יברך (ב) :

י הרואה מרקולים שנעקרה או בבל או ביתו של נבוכדנאצר מברכין כמבואר בש"ע (סי' רכ"ד) והרואה מקום שנעשו בו נסים לאבותינו כגון מעברות הים ומעברות הירדן ומעברו' נחלי ארנון ואשתו של לוט וביוצא באלו מבואר נוסח הברכה בש"ע (סי' רי"ח ובסי' רכ"ד) :

יא הרואה קברי ישראל מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וכו' :

יב על שמועות רעות מברך ברוך דיין האמת ודוקא כשמצטער על אותו שמועה וראוי לברך על אדם ת"ח שמת וראוי להצטער ולבכות ולברך בשם ומלכות וחייב אדם לברך על

נשמת אדם

(א) בטור כ' דאם לא בירך עד אחר שגדלו הפירות אין לברך וכא"ר וכ"כ הגר"א דרוב הפוסקים ס"ל דאפ"ה מברך ועיין א"ר ואפשר דהטור אינו חולק דהטור מיירי שכבר גדלו כל צרכן עד שראוין לאכילה וא"כ כבר ראוי לברך עליהן שהחיינו ולכן אין מברכין עוד ברכה זו כמ"ש הלבוש בטעם הטור אבל המרדכי י"ל דמיירי שעדיין לא ראויין לאכילה ולכן מברכין ודוקא כשלא ראה מקודם כמ"ש המ"א בשם הרדב"ז גבי שהחיינו :

(ב) הב"י כתב בסי' ר"ו בשם ש"ל דהפסק לאחר כדי דבור הוי הפסק בין אם מברך על דבר ולא עלה בידו ברכה שנתחייב בה ולא יכול לברך לפי שעה כמו בשמע קול רעמים בבית הכסא עכ"ל ומדבריו מוכח דלא כט"ז בסי' רכ"ז סעיף ג' שכתב דמה שאמר בירושלמי בשומע קול רעם בבה"כ אם יכול לצאת תכ"ד יצא וא"ל לא יצא דר"ל א"צ לצאת אלא יברך אח"כ אלא דכונת הירושלמי דאח"כ אינו מברך וכ"כ א"ר דכן משמע להדיא בר"ן פסחים ע"ש אף דיש לדחוק בדברי הר"ן כיון שבש"ל מבואר כדבר דלא כט"ז יגיד עליו ריעו שכן דעת הר"ן ועם מה שכתבתי י"ל שהוא דומה למיגמר בסימן רט"ז שכתב המ"א בשם הכל בו דאין מברכין לאחריו שכבר הנאה עברה ואינו דומה לאכילה ואף שזה ברכת שבח מכל מקום כיון דאינו על מנהגו של עולם כמ"ש הר"ן שם רק שבח על אלו ברקים וכיון ששהה יותר מכ"ד כבר חלף והלך לו ·

על הרעה בדעת שלימה ובנפש חפצה כדרך שמברך על הטובה כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד השם שהוא שמחה לו (סי' רכ"ב):

יג מברך על הטובה הטוב והמטיב אעפ"י שירא שמא יבא לו רעה ממנו כגון שמצא בביתו מטמון וירא שמא ישמע השר ויקח כל אשר לו. וכן מברך על הרע' דיין האמת אע"פ שיבא לו טובה ממנו כגון ששטף נהר שדהו אע"פ שאח"כ הוא לו לטובה שהשקה את שדהו (שם):

יד הרואה את הכושי או ננס או שאר בני אדם שהם משונים ואת הפיל ואת הקוף מברך בא"י אמ"ה משנה הבריות:

טו הרואה אדם שנשתנה ונעשה חיגר. או שנקטעו ידיו או שנעשה סומא ומצטער עליו מברך עליו בפעם ראשון שראה אותו דיין האמת:

טז כל הדברים שמברכין על הראייה אם רואה אותם בתוך ל' יום אינו מברך וכן כשרואה אותו מלך אבל אם רואה מלך אחר אפי' בתוך ל' יום מברך:

יז כתב הב"ח בשם ס' האשכול. השמר לך לראות קניגאות של עו"ג וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתכם ואם תשמע קול עו"ג מחננין ושמחים האנח והצטער על חורבן ירושלים והתפלל להקב"ה על זה מלבד שיש בכל זה מושב לצים ואפי' הוא של ישראל ואמרו חז"ל במס' ע"ז י"ח ע"ב דרש ר"ש בן פזי אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה ההולך לטרטיאות ולקרקסיאות. פרש"י פלטין. וכל דבריהם בשהם נאספים לשחוק וללצון וכל מעשיהם לשם שחוק ושמחה. ובמושב לצים לא ישב שלא ישב בתחבולות נ"ל דר"ל כמו שעושין בלאנזירער שהוא מרקד על החבל וכן שאר מעשים שעושים ע"י תחבולו' וע"ש בגמ' גודל האיסור של ליצנות. ובעו"ה אנשי דורינו אפי' הלומדים אינם נזהרים מזה ומדברים דברי ליצנות ואין לו לאדם רק לדבר ד"ת או משא ומתן שהוא חייו במו שאמרו שם שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיאות ולקרקסיאות אלך ואתגרה בשינה ת"ל ובתורתו יהגה יומם ולילה:

כלל סד דין תפלת הדרך (סי' קי"ד):

א היוצא לדרך לאחר שיצא כבר מעיבורה של עיר דהיינו ע' אמה לאחר שכלו כל הבתים מתפלל תפלת הדרך והנוסחא ידוע ויאמר הכל בלשון רבים שתוליכנו לשלום וכדומה חוץ ותתנני לחן ולחסד שאומר בלשון יחיד ומסיים בא"י שומע תפלה:

ב ראוי שיסמוך אותה לאיזה ברכה כגון שיאכל או ישתה איזה דבר ויברך ב"א או שיטיל מים ויברך אשר יצר ויסמוך אלי' תה"ד ואם אפשר יאמרנה בעמידה ואם יושב בעגלה יאמרנה בישיבה ובלבד שתהי' העגלה עומדת דרכוב כמהלך דמי אך אם א"א מותר בהליכ':

ג אין מתפללין תה"ד אלא אם יש לו לילך עכ"פ פרסה ואפי' הלך כבר כמה פרסאות ושבת ולא התפלל כשיש לו עוד לילך פרסה יאמרנה אבל אם אין לו לילך פרסה א"צ לברך ומ"מ יאמרנה בלא ברכה לבסוף ואם הדרך מקום מסוכן ביותר אעפ"י שהוא פחות מפרסה מברך ואין אומרים אותה רק פעם א' ביום ואם היה רצונו ללון ונמלך צריך לחזור ולהתפלל:

ד אם פגע בדרך בכרך גדול שמצוים שם אנשים רעים ומחפשין עלילות אע"ג שדרין שם ג"כ אנשים טובים ואף שיש שם שופטים שאינן הורגין אלא בדין אפ"ה כיון שהוא איש נכרי שם שמא לא יזדמן מי שילמוד עליו זכות. ונ"ל דה"ה אם יש חשש הפסד ממון. קודם שיכנס מתפלל יהר"מ ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום. נכנס בשלום יאמר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום. בקש לצאת אומר יהר"מ ה' אלהי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום ואם ירצה יוסיף עד ומכל אורב בדרך בלא חתימה. ונ"ל דאם אין משתהא בכרך רק שעובר דרך הכרך יכלול הכל בב' תפלות דהיינו קודם שנכנס אומר יהר"מ ה' אלהי שתכניסני ותוציאני מכרך זה לשלום וכשיצא אומר מודה כו' שהכנסתני והוצאתני מכרך זה לשלום כן נ"ל ואם הוא דר בכרך נ"ל שאינו אומר יה"ר כו' שתוציאני רק כשיצא אומר תה"ד כדלעיל סי' א' (א) ודוקא כרך גדול אבל בעיר א"צ לתפלות האלו. ומ"מ נ"ל דהכל לפי הענין שאם יש מקום שיובלו להעליל עליו אפי' בכפר יתפלל תפלות אלו (סי' ר"ל):

(א) המ"ז ולבוש וא"ר כתבו דאם סוף דר בכרך אומר ג"כ יה"ר כו'. ול"נ דלפי מ"ש כב"י ורד"א הטעם מפני שהוא איש זר ונכרי שמא לא יזדמן מי שילמד עליו זכות משמע אבל בעירו לא תקנו תפלה זו וכן משמע מרד"א שכ' שלמדין מיעקב בכניסתו לשכם וכן משמע מסידור ל' כשנכנס שהוא בנכנס לכרך ולא תני כסדר בקש לצאת מכרך כו' יצא כו' וא"כ בנכנס כו'. משמע דוקא בכרך שאינו דר שם. ובאמת כטעם שכתב כב"י לא נזכר לא בגמרא ולא בראשונים מ"מ משמע טעמיה דהא לא מצינו שתקנו תפלה למי שדר בכרך שיתפלל בכל יום שיצא מכרך זה משמע דוקא בכרך שאינו דר שם - כב"י

ה כל הירא לדבר ה' ילמוד תורה על הדרך כאמרם המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו אבל לא ילמוד דבר שצריך עיון ואם יושב בעגלה מותר. ויזהר כל אדם שיהיה לו פת אפילו הולך במקום קרוב ובמקום דשכיח פת כי כמה פעמים שיקרה מקרות ר"ל בדרך:

ו ראוי לכל י"ש שיקח עמו ציצית בדרך שמא יפסל א' ויתבטל ממצוה:

ז הנכנס לבית המדרש יתפלל יה"ר מלפניך ה' או"א שלא אכשל בדבר הלכה שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא וביציאתו אומר מודה אני לפניך ששמת חלקי כו':

כלל סה דין ברכות פרטיות וברכות שעשה לי נס והגומל וברכות גשמים:

א הנכנס להקיז דם אומר יהר"מ ה' אלהי שיהיה עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה וכן קודם שיאכל או ישתה איזה דבר לרפואה יתפלל תפלה זו ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו לרפואה אלא ע"י הבורא ית"ש ולכן ע"י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהא לו לרפואה ולאחר שהקיז דם אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם רופא חולים (ט"ז וכס"ג):

ב הנכנס למוד גרנו של תבואה או להשוב סחורות של חנותו אומר יהר"מ יי"א שתשלח ברכה בכרי הזה או בסחורה של חנות הזה וכשהתחיל למוד אומר ברוך מלך העולם השולח ברכה בכרי הזה ולא יאמר בשם כי י"א דלא נתקן ברכה רק כשמודד להפריש מעשר ואם מדד ואח"כ בירך הרי זה תפלת שוא (סי' ר"ל):

ג מי שנעשה בנו בר מצוה כשקורא בתורה פעם ראשון מברך בא"י אמ"ה אשר פטרני מעונשו של זה (כ"כ מהרי"ל שמברך בשם ומלכות עפ"י המרדכי וכ"כ במדרש ריש פ' תולדות. ואע"פ שבמדרש לא נזכר שם ומלכות אינו ראיה שהרי גם בכל הברכות שנזכרות בפרק הרואה לא נזכר ואפ"ה לכ"ע מברך בשם ומלכות וכ"כ הגר"א שכן עיקר ושמעתי שכן נהג). ובד"מ כ' תחלה שק' על מהרי"ל שלא מצא ברכה זו בגמ' ואח"ז כ' שמצא כן במדרש וכפי הנראה מרש"ל בתשו' סי' ס"ד נראה דדוקא ברכה שלא נמצא בגמ"א ומדרש אין הגאונים יכולים לתקן (ועיין בט"ז א"ח סי' מ"ו) ולפי מה שכתבתי בכלל ה' סי' א' דלכ"ע המברך ברכה לשם ברכה אעפ"י שהיא לבטלה עכ"פ אין כאן לא תשא ופשיטא לתוס' אלא דאסור להוסיף ברכה וכיון דמוזכר ברכה זו במדרש ומהרי"ל עשה הלכה למעשה וכן הגר"א לכן המברך אינו מפסיד:

ד מי שנעשה לו נס באיזה מקום כגון שנפל עליו אבן וכיוצא בו או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע שימות על ידי זה והוא ניצול מן המיתה כשיגיע לאותו מקום משלשים יום לשלשים יום חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו (מ"א ס"ק ד') (א) מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה וכל יוצאי יריכו ג"כ מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה אפי' אותן שנולדו קודם לכן ואם נעשו לו ניסים הרבה בהגיעו אל א' מהמקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר

נשמת אדם

(א) הב"י כתב בסוף סי' רי"ח כתב רד"א בשם ר"א מלוניל שאין מברכין אלא על נס שיוצא ממנהג העולם ע"כ בש"ע וסבור הייתי דהצלה יהיה יוצא ממנהג העולם כדאי' בגמ' במעשה דרבא דאיתעביד ליה ניסא דאיתפרקי ליה אשיתא כו' ועיינתי באבודרהם הל' ב' שכתב וז"ל. דדוקא בנס שיוצא ממנהג העולם כגון מעברות הירדן והים וכמו ברי' דרבינא דנפיק ליה עינא דמיא. אבל נס שהוא ממנהג העולם. כגון שבאו לו גנבים כו'. וא"ת פורי' שהיה נס כמנהג העולם ומברכין. וא"ל דהתם נמי יצא ממנהג העולם שבטל כתב המלך היפך דת פרס ומדי. ועוד שהרג פ' אלף מ.זומתו עבור אהבת אשה ואין זה מנהג העולם והחנוכה מפני פך השמן עכ"ל. הרי להדיא משמע דדוקא אם ההצלה היה שלא כמנהג העולם ולפי זה אפי' נפל חומה על אדם אף שהיה שוכב עליו החומה וניצול ע"י ב"א שפינו החומה ממנו א"ל לברך דמ"ש מאם באו גנבי'. ול"ע שהרי אמרי ריש הרואה ההוא גברא דהוה אזיל כו' נפל עלי' אריה איתעביד לי' ניסא ואיתצל א"ל רבא כי מטית להתם אמור ברוך שעשה לי נס כו' והרי שם לא נזכר כלל דהצלה היה בדרך נס הנראה רק שניצול ואפ"ה א"ל רבא שיברך והביאו הרי"ף והרא"ש. וכן משמע ממש"כ עוד שם האבודרהם בשם ר"ג בר שנמה שיצא אחד קם אחד מהמון שם שבעיר שאירע נס לבנו וברך הגומל וגערתי בו שטעה ב' טעיות. א' כי אפילו על נס עצמו אינו חייב לברך הגומל אלא ברוך שעשה לי נס ועוד אפילו הברכה שעשה לי נס לא היה לברך אלא במקום הנס. טעות ב' כי הבן אינו חייב לברך על נס בנו. ומשמע לא היה הנס כנס דנ"ב ואפ"ה לא כתב שטעה מטעם זה. וכן משמע מתשובת ריב"ש שהביא הב"י בסי' רי"ט וז"ל הא דאמרינן ד' צריכין להודות מי נימא הני דוקא. וא"כ אפילו נפל עליו כותל או ניצול מדריסת שור אינו חייב לברך כו' תשובה נראה דצריך לברך שהרי הולכי מדבריות כו' ה"ה הנעשה לו נס וניצול מגיפה עצמה שהרי קבעו עליו ברכה אחרת לברך כשיעבור עוד במקום ההוא כו' ע"ש משמע להדיא דמברך שעשה לי נס. אלא דהא פליגי דלריב"ש מברך הגומל תיכף. וכשיבא עוד למקום ההוא מברך שעשה לי נס. ולר"ג בר"ש אינו מברך רק שעשה לי נס אבל לא הגומל. אבל לכ"ע מברך שעשה לי נס וכן משמע במ"א ס"ק י"א שכתב כגון שנפל עליו אריה או גמלא פריצא וגמלא פריצא היא מעשה דרבינא ואריה היא מעשה דההוא גברא דאתי לקמיה דרבא. וכן נראה לי ראיה ממדרש סוף ויחי דאיתא שם דיוסף הלך להלין בבור ומסתמא לברך שם וכ"כ שם המתנות כהונה. עכ"פ ממעשה דרבא מוכח דאע"ג דהצלה לא היה בדרך נס אלא כשהיה בסכנת מיתה. ול"ל דכוונת ר"א מלוניל דוקא היכא דהצלה היא בדרך הטבע שלא ימות כגון גנבים שאינו בטבע שיהרגו אותו. דממ"נ אם ימצאו אצלו ממעות לא יהרגו אותו. ואם לא ימצאו למה יהרגו חנם: אבל בסכנת מיתה שהוא כפשע בינו לבין המות כגון שנפל עליו ממש חומה והיה מונח תחתיו שהוא נס גדול שלא נהרג מנפילתה. ואם אם לא יבואו ב"א תיכף להציל יכול למות שם מן הדחק או בנפילת אריה ושור דהמיתה הוא בטבע. וא"כ בודאי ההצלה ממיתה הוא בדרך נס והשגחה פרטיות. בודאי לכ"ע מברך. וכן דנ"ל דזהו דעת הראב"ד (ואפשר שהוא הר"א מלוניל) הביאו הרדב"ז חלק ג' סימן תקע"ב וז"ל. ומי שנפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל על ראשו והברזל לא נכנס בעינו או שהיה עולה בסולם ונשמט עקבו או נשמט שליבה

מתחתיו

להזכיר כל שאר המקומות ויכלול בברכה א׳ אבל יוצאי ירכו א"צ להזכיר שאר מקומות אבל אם באו עליו גנבים או שנפל אבן או ברזל סמוך לו אע"פ שהיה בסכנת מיתה אילו נפל עליו אינו מברך שעשה לי נס אבל אחרונים הסכימו לברך הגומל ויש מגדולי אחרונים שאמרו שמי שנעשה לו נס מברך ג"כ הגומל תיכף כשניצול ובכל ל׳ יום מברך שעשה לי נס וכ"כ ריב"ש סי׳ ל"ז וכ׳ בשל"ה שראוי לומר פ׳ תודה תמצא בדף כ"ח ע"א (סי׳ רי"ח ורי"ט):

ה אם נעשה לו הנס בעליה והוא דר בבית אם לא יכנס לאותו עליה עד לאחר ל׳ יום מברך שעשה לי נס (א"ר בשם מהרי"ט לכלן וכ"ל דמצינו במדרש רבה שיוסף הלך להלין בבור לברך משמע שיברך באותו מקום וכן במדרש בס"פ במחלוקת שירדו דוד ואנשיו מגמליהן לברך משמע שיעמוד באותו מקום) (שם):

ו ד׳ צריכין לברך ברכת הגומל יורדי הים כשעלה כבר למקום חפצו והולכי מדברות כשיגיע לישוב וחולה שנתרפא והולך על בוריו וחבוש מחבת נפשות שיצא מבית אסורים ויזהר לברך דוקא בפני עשרה מלבד המברך ולכתחלה יהדר שיהיו שנים מהם ת"ח. ואם בירך בפחות מעשרה יחזור ויברך בפני עשרה בלא שם אבל על המיחושין כגון מיחוש הראש וביוצא בו רק שאינו חולי הכולל כל הגוף אינו מברך (ועיין בא"ת רדב"ז ח"ג סי׳ קע"ג) ולא נקרא חולה אא"כ נפל למטה לא פחות מג׳ ימים. וראוי שלא לאחר ג׳ ימים רק יברך תיכף כשיכול ואפי׳ קרה ביום ג׳ יברך בפני עשרה בלא ס"ת ואל ימתין עד יום ה׳ ומ"מ אם איחר יכול לברך כל זמן שירצה וגם נשים ראויות לברך בפני עשרה:

ז אם הם בצער מחמת עצירת גשמים אפי׳ במדינות אלו וירדו גשמים וירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו עליהן אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה מברכי׳ עליהם ומה מברך אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כו׳ עד הן הם יודו ויברכו וישבחו את שמך מלכנו בא"י אל רוב ההודאות (ר"ל ברוב ההודאות) ואם יש לו שדה ואין לו שותף גם אם יש לו שותף נכרי מברך שהחיינו ואם יש לו שדה בשותפות עם ישראל מברך הטוב והמטיב משא"כ באין לו שותפות אע"ג שיש גם לאחרים שדות אין מברך הטוב דמ"מ אינם שותפין בטובה זו. ואם יש לו אשה ובנים אם נקראו שותפות הט"ז כתב דהוי שותפות ומ"א כתב דלא מקרי שותפות בגוה ואם לא ראה שירדו גשמים רק ששמע אם אין לו שדה אינו מברך כלום דברכת מודים לא נתקן רק כשרואה ואם יש לו שדה בלא שותפות מברך שהחיינו ובשותפו׳ הטוב (עיין רכ"א וכמ"א):

כלל סו דין חינוך הקטן (כא"ח סמ"ו):

א אם יש לו בנים קטנים יחנכם במצות והיא מ"ע מדברי קבלה כמש"כ חנוך לנער ע"פ דרכו ומאור הזהיר שלמה בספר משלי על חינוך הבנים ואם לא יוסר בדברים יכנו בשבט כמש"כ שם בפסוקים הרבה אך לא יכנו מכות אכזריות כמו השוטים אלא בשבט ורצועת ואע"פ שמה"ת אין הקטן בכלל עונשים כדכתיב איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו׳ וקבלו חז"ל דהלמ"מ שלא נקרא הזכר איש עד שיהיה בן י"ג שנים שלימות דהיינו אם נולד בא׳ בניסן לא נעשה בר מצוה עד שיגיע א׳ בניסן משנת הי"ד (מ"א סי׳ נ"ג ס"ק י"ג) ועיין ביבמות צ"ד ע"א רש"י ד"ה ומתוך ואם נולד באדר בשנה פשוטה או במעוברת ונולד באדר ב׳ ובשנת י"ג הוא מעובר אינו נעשה ב"מ עד אדר ב׳ אבל אם נולד במעוברת באדר א׳ ובשנת י"ג נמי מעוברת נעשה בר מצוה באדר א׳ (כ"כ א"ר בשם תשובת ר"י מינץ בהדיא דלא כמ"א ומה שהק׳ במ"א מערכין דבעינן שנה תמימה נ"ל דלק"מ שהרי שם דף ל"א אי׳ מה"ד התם כתיב תמימה כו׳ קמ"ל דגמרינן שנה שנה כו׳ וא"כ הכא דלא כתיב תמימה ולא ג"ש מה"ל שיהיה תמימה ועיין במלמ"מ פ"ב מהל׳ אישות הלכה כ"א שנולד ביום א׳ דר"ח כסליו והשנה חשון חסר ור"ה איננו אלא יום אחד אע"ג דבאמת יום א׳ דר"ח הוא סוף חשון מ"מ לא נעשה ב"מ בכ"ט לחשון אלא בר"ח כסליו) ועיין עוד מדינים אלו סי׳ נ"ה. ולא נקראת הנקבה אשה עד שתהיה בת י"ב שנים שלימות כמו הזכר אלא שמקדמת שנה אחת ואף שיגיעו לכלל שנים לא נעשו גדולים עד שיביאו ב׳ שערות במקום הערוה שכן קבלו חז"ל הלמ"מ והוא מכלל כל השיעורין שקבלו חז"ל הלמ"מ (תשובת מהרי"ל). ואמנם קיי"ל כיון שהגיעו לכלל

נשמת אדם

מתחתיו ונפל ולא אירע בו שום מיחוש י"א שא"צ שעשה לי נס כי כל אדם עשוי לדבר שיש בו סכנה וניצול נ"ל וי"א שא"צ אלא על נס ידוע שהיא מעשה שנים במקום שנעשו נסים לאבותינו עכ"ל. ונראה דעת הי"א משמע בוודאי דדוקא דכה"ג היה בדרך נס. וכבר כתבתי דמוכח ממתני׳ דרבא דז"א ואפשר דדעתם כיון שלא נפל החומה עליו ממש אעפ"כ מברך. ועוד דהוא מילתא מציעתא דהכי לדעת קצת פוסקים אפילו נפל חומה סמוך לראשו מברך. וא"כ י"ל דעכ"פ כשנפל [illegible] עליו מברך. ועיין זה כתב הרדב"ז שם לענין הגומל. ולכן נראה לבתי שנפלה עליה החומה שכל זמן שלא תראה אותו מקום למ"ד יום כשתבא לשם תברך שעשה לי נס במקום הזה וכן כל יוצאי ירכה בניה ובנותיה יברכו שעשה נס לאמנו במקום הזה ובני בניה יברכו שעשה נס לאבותי או לאבותינו אם יהיו רבים. ולאחר ב"ב אף שכולם היו בסכנה ועמדו שם סמוך לנפילת החומה וכולם נפלטו קצת כיון שלא היו בסכנת מיתה [illegible] יברכו ברכה [illegible] וברוך ה׳ אשר הציל אותנו:

בדין

לכלל שנים חזקה שהביאו שתי שערות ולכן אפי' אם אנו רואין שאין להם שתי שערות חיישי' שמא היה להם אלא שנשרו שכן דרך השערות הללו לנשור לפעמים מכח בחישות ולפעמים מכח שמנונית . ומ"מ לא סמכינן על חזקה זו לגמרי אלא דדיינינן ליה כספק ולכן אזלינן תמיד לחומרא בכל דבר שהוא מדאורייתא ובדרבנן לקולא מ"מ מדרבנן חייב לחנכם :

ב וחייב האב לחנך את בנו ובתו (עיין מ"א סי' שמ"ג וכ"כ תוי"ט ביומא בהדיא) וי"א דגם בהאם שייך מצות חינוך וחייב לחנכם בכל המצות בין מדאורייתא ובין מדרבנן כל מצוה ומצוה לפי דעתו של הבן . ולכן משהתחיל לדבר מלמדו תורה דהיינו פסוק ראשון שבק"ש ופסוק תורה צוה לנו וברהמ"ז . היודע להתעטף שיהיה ב' ציצית לפניו וב' לאחריו ולאחוז הציצית בידו בשעת קריאת שמע (י"ז) חייב לחנכו בציצית . היודע לשמור תפילין שלא יפיח ושלא יישן בהם חייב לקנות לו תפילין . ועכשיו נתפשט המנהג להניח ב' או ג' חדשים קודם הזמן (סס"י ל"ז) . היודע לנענע חייב בלולב וכשהוא בן ה' או ו' שנים שאינו צריך עוד לאמו חייב בסוכה וכשיכול לאכול פת מאכילין אותו כזית מצה (רמג"ס) וכן בכל מצות ומצוה חייב לחנכו והכל לפי דעת הקטן :

ג בד"א במ"ע אבל להפרישם מאיסורא אפי' לא הגיעו לחינוך רק שהתינוק הוא בר הבנה חייבים האב והאם להפרישם מאיסורא ולגעור בהם אפי' רק איסור דרבנן כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו (כתב המ"א בשם או"ה דוקא תינוק דבר הבנה אבל לאו בר הבנה ל"ל הא דאמר יונק אפי' מבהמה טמאה ולא הבנתי ראיה זו שהרי בהדיא אמרי' ביבמות קי"ד דהטעם משום דתינוק מסוכן הוא אלא הכא מ"מ אדרבה דבמי' דלא מסוכן אסור אפי' לאו בר הבנה אך י"ל דוקא ליתן לו בידים מ"מ אינו ראיה כלל) ואפי' מן השבותים של שבת וי"ט וחוה"מ מכולן צריכין להפרישם אבל על אחרים אין חיוב להפרישם דקיי"ל קטן אוכל נבילות אין אחרים מצווין להפרישו אלא די"א דזה דוקא בקטן שלא הגיע לחינוך אבל בקטן שהגיע כבר למצות חינוך אע"ג דמצות חינוך אינו חל על אחרים היינו דדוקא לחנכם במ"ע אבל להפרישו מאיסורא כיון שהגיע כבר לכלל שנים שאביו חייב לחנכו מצוה על כל אדם להפרישו מאיסור . וי"א דלענין זה החיוב של אחרים שאם האב שם ואינו מוחה בידו אם הוא איסור דאורייתא מוחין באב שיפרישו ואם הוא איסור דרבנן אין מוחין ביד האב ויש אומרים דדוקא להפרישו מאיסור אין בית דין מצווין אבל לחנכו במ"ע גם ב"ד מצוים לחנכו (ועיין בסי' תר"מ במ"א) :

ד וכל זה דוקא אם הקטן עושה מדעתו אבל אם הקטן עושה על דעת גדול כגון קטן שבא לכבות דליקה בשבת שיודע שדבר זה נוח לאביו או לאחרים צריכין להפרישו . ומ"מ אם נפל לאדם איזה דבר ברשות הרבים מותר להוליך לשם קטן אפי' בנו ובלבד שלא יהיה שום ידיעה לקטן שמוליכין אותו שם להגביה דא"כ עושה לדעת גדול אלא יוליכנו שם לטייל ויגביה הדבר שיהיה סובר שמצא מציאה (סס"ג) :

ה וכן ראוי לכל אדם להפרישם בדברים שבין אדם לחבירו כגון על הגניבות ועל הנזקין ולהכותם על זה וקטן שגנב אם הקרן בעין מחזירין לבעלים ואם אינו בעין פטור בדיני אדם אף לאחר שיגדיל אבל הוא עצמו חייב לצאת ידי שמים (ח"מ סי' שמ"ט וכ"ח בא"ח סימן שמ"ג) וכן אם הכה אביו ואמו או שעשה שאר עבירות בקטנותו טוב שיקבל עליו איזה דבר לתשובה וע"ז נאמר גם בלא דעת נפש לא טוב (ועיין בח"מ סי' תכ"ג) :

ו וכל זה לענין לאפרושי מאיסורא אבל לכ"ע אסור ליתן לתינוק לאכול דבר איסור שאסור מן התורה או לצוותו לעשות איזה איסור תורה ולגדולי פוסקים דבר זה הוא אסור מה"ת וילפינן לה מדכתיב בשרצים לא תאכלום וקרא יתירא הוא וקבלו חז"ל דר"ל לא תאכילום לקטנים וכן בדם כתיב כל נפש מכם לא תאכל דם וקבלו חז"ל דר"ל לא תאכיל לקטנים וכן בטומאת כהנים כתיב אמור ואמרת וקבלו חז"ל אמור לגדולים שיאמרו לקטנים והנה בג' מצות אלו לכ"ע אסור מן התורה אלא דגדולי הפוסקים ס"ל דמכאן אנו למדין לכל התורה כולה דבכל איסורי תורה אסור להאכילם או לצוותם שיעברו (נ"ע על הלבוש שכתב בפשיטות דאין למדין ואינו רק מדרבנן שהרי הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים ס"ל דהוי דאורייתא וכ"כ תוס' פסחים דף פ"ח ע"א ולא מצינו בהדיא מי שחולק על זה) ולרוב פוסקים ה"ה דאסור להאכילם שום איסור דרבנן או לצוותם לעבור על איסור דרבנן ויש מתירין להאכילם איסור דרבנן כיון דעכ"פ אין מצווין להפרישם אפי' מאיסור דאורייתא משא"כ בגדול דכל ישראל חייבים להפרישם ולכן ס"ל דבזה יש ג"כ קולא לקטנים (ול"ע שהרי מוכח מירושלמי שהביא הב"י בי"ד סימן פ"א דתינוק יונק מפני הסכנה לאחר כ"ד חודש ש"מ דאם אין בו סכנה אסור אף על גב דאינו אלא מדרבנן וכ"כ הש"ך שם בהדיא וכ"ש אם אינו חולה כלל ול"ע) אח"ז מצאתי בתשובת רשב"א סי' צ"ב שנשאל על זה וע"ש מה שתירץ ואין לסמוך ע"ז אלא לצורך גדול ומ"מ אשת כהן מעוברת מותרת לכנס באהל המת ותינוק שישן באהל המת א"צ להקיצו (ועיין בחיבורי חכמת אדם כלל קנ"ט) :

ז ולכן אסור ליתן לתינוק דבר מאכל של איסור אפי' לשחוק בו שבא יאכלנו דהוי כמאכילו בידים:

ח ואסור לומר לנכרי שיתן דבר איסור לתינוק כמו בכל איסורין דאמירה לנכרי אסור ואם הנכרי מאכיל אותו דבר איסור אם הוא איסור דאורייתא וקטן שהגיע לחינוך אף אחרים צריכין למחות ואם הוא איסור דרבנן יש לסמוך על המקילין דאין אחרים צריכין למחות בלל (וכ"מ דרסב"א ור"ן מתירין אפי' להאכילן בידים כדלעיל) אבל האב צריך למחות (ומה שכתב סמ"א בשם רי"ו דא"צ למחות עיין בכרי"ו דהזיל לשיטתו דאין מחלק בין אב לב"ד דמשמע דאפי' כאב א"צ להפריש וס"ל כשיטת הפוסקים דל"ש חינוך אלא במ"ע אבל לפסק בש"ע חייב כאב למחות . וכן מצאתי בא"ר):

ט ואם התינוק חולה יש לסמוך על הפוסקים דמתירין איסור דרבנן לקטן ואע"ג דבבריא לא סמכינן עלייהו מ"מ בחולי שאב"ס עכ"פ מותר לומר לנכרי שיאכילנו ואם צריך לחמץ בפסח אם אפשר שיוליך הקטן לבית הנכרי ושם יאכילנו מוטב ואם א"א לו להוליך אותו לשם אז יביא הנכרי החמץ לביתו ויאכילנו בביתו ואם לפעמים לא יהיה הנכרי שם יתן לו תינוק ישראל אבל גדול אסור ליגע בחמץ . וכיצד יאמר לנכרי בענין שלא יהיה החמץ שלו (עיין בכל' פסח כלל קכ"ד סי' כ"ח):

כל דבר שאין בו איסור מצד עצמו אלא שהיום גורם אין בו מצות חינוך ולפיכך מותר ליתן לתינוק לאכול קודם קידוש אע"ג דהייב לחנכו בקידוש ולכן א"צ לחנכם להתענות בת"צ ואפילו בט"ב אבל אסור ליתן לו לאכול חוץ לסוכה דדוקא בקידוש שהוא כמו איסור או שאסור לאכול קודם קידוש בזה קיל אבל לעבור על עשה אסור ליתן לו (עיין תס"ד סימן נ"ד ומ"א סי' תר"מ):

יא ביוה"כ פחות מבן ט' שנים שלמים אין מחנכין כלל חוץ מנעילת הסנדל שאין בזה צער לתינוק כלל וגם רחיצה בחמין שאין נוהגין בזמן הזה בלא"ה לרחצם ומ"מ נ"ל דרחיצת עינים שהוא צער גדול א"צ להחמיר עליהם ואפילו אם רוצה להחמיר ולהתענות מוחין בידו אפילו הוא בריא וחזק ומבן ט' שנים שלימות מחנכין אותו לשעות שיתענה שעה אחת יותר ממה שרגיל לאכול בכל יום ולפי כח הבן מחנכין אותו יותר לשעות בן י"א שנים שלימים בין לזכר או לנקבה אם הם בריאים וחזקים משלימין מדרבנן אבל בבחושים ואינם חזקים אין משלימין כלל בן י"ב שלימות לנקבה ובן י"ג שנים שלימות לזכר משלימין מדאוריי' אפילו לא הביא שערות כדלעיל סי' א' ואפי' הוא כחוש ורך אם לא ע"פ שאלת רופא ודינו כגדול לכל דבר ודוקא ביוה"כ אבל בשאר תעניתים אע"פ שהוא בן י"ג שנים אם לא הביא שתי שערות א"צ להתענות מן התורה ומ"מ נ"ל דוקא אם בדקו ולא מצאו אבל בלא בדיקה אמרי' חזקה שהביא:

יב אע"ג דבכל התורה נקרא קטן עד שיהיה בן י"ג שנים שלמות כדלעיל מ"מ לענין נדרים והקדשות גזה"כ הוא שבן י"ב שנים שלמות לזכר ובת י"א שנים שלמות לנקבה דזה נקרא מופלא סמוך לאיש ר"ל שהוא סמוך להיות איש נדריהם והקדישן הל מה"ת וקבלו הז"ל דלכן כתיב איש או אשה כי יפליא לנדור כו' ר"ל כי יפרש ור"ל שיודע לפרש לשם מי נדר והקדיש דא"ל דר"ל כשהוא איש דאז אף שאינו יודע לשם מי נדר הוי נדר אע"כ דר"ל שהוא סמוך לאיש והיינו השנה הסמוך לפרקן בין לזכר או לנקבה דאז אם יודעין לשם מי נדרו והקדישו נדריהם נדר ואם לא ידעו אין בנדריהן כלום . ואין סומכין מה שבדקו אותן תחלת השנה אלא כשנדרו במשך שנה זה בודקין אותן אם ידעו אבל קודם לשנת י"ב לזכר וי"א לנקבה אעפ"י שיודעין לשם מי נדרו והקדישו אין בנדריהן והקדישן כלום ומ"מ גוערין בהם ומכין אותן שלא ילמדו לשונם בנדרים ושבועות ואם נדר דבר קל שאין בו ענוי נפש אומרים להם שיקיימו נדרם ושבועתם כדי שלא ירגילו בזה (י"ד סי' רל"ז) וכן הדין אם קבלו על עצמן תענית דינו כנדר ולבתו עד י"ב שנים וששה חדשים יכול האב להפר נדרה אבל לא לקטן . וכל דיני הפרה מבואר בהלכות נדרים ובחיבורי חכמת אדם כלל ק"ג:

יג תינוק יונק אף עד סוף ד' שנים לבריא וה' לכחוש ואם פרשו אותו ג' ימים מעת לעת לאחר כ"ד חדש שלא מחמת חולי אסור להחזירו אע"פ שהוא חולי שאב"ס בכל איסורי דרבנן (ועיין לעיל סי' ז' ח') אבל אם פרשו אותו מחמת חולי מותר להחזירו כיון שלא פירש מדעת להפרישו ובתוך כ"ד חודש אפי' הפרישו מתוך בוריו ימים רבים מותר להחזירו עד תשלום כ"ד חדש אך כיון שכבר הפרישו פעם א' אסור להניקו אחר כ"ד חדש (י"ד סי' פ"א):

יד מינקת ישראל שצריכה לאכול מאכלי איסור לרפואה לא יניחנה להניק אלא ישכור אחרת (שם):

טו קטן בן ו' שנים או פחות יוצא בעירוב אמו אעפ"י שלא הניחה בשביל הקטן . בד"א בזמן שאין האב בעיר אבל כשהאב בעיר והוא קטן חריף ובריא דאז אינו נגרר אחר

האם משהוא בן ד׳ שנים ואב הוא חולה או שאינו חריף אף בן ה׳ נגרר אחר אבו ויוצא בעירובה יותר מזה צריך לערב עליו · ודוקא בעירוב האם אבל בעירוב האב לעולם אינו יוצא שאין התינוק נגרר אחר אביו לעולם לכן יש להחמיר לכתחלה (עס״ק דף ל״ט ע״ב) ולעת הצורך משום צערא דינוקא נ״ל דיש לסמוך דמותר לצאת אף בעירוב האב עד בן ו׳ שנים וגם בשנת ו׳ מותר לילך בעירוב האם אפילו כשהאב בעיר (סי׳ תי״ד) עי׳ כ״ז בעה״ק וא״ר וגם מכאן צ״ע לשיטת רשב״א ור״ן דמותר להאכילן איסור דרבנן וא״כ למה צריך לעירוב ואי אתי לאשמעינן מטעם חינוך עירוב שהיא מצוה דרבנן לא הו״ל למימר האי לישנא דיוצא בעירוב אמו אלא הול״ל א״צ לערב בשבילו וצ״ע :

טז קטן שמת לו מת ואביו או אמו קיימין אם כבר הגיע להינוך מקרעין לו כדין קריעה ואם מת אביו או אמו של קטן אעפ״י שהן קטנים ביותר מקרעין להם מפני ענמת נפש שיבכו הרואים שאף הקטן הוא אבל (י״ד ס״מ בפריסס) :

יז קטן שמצא מציאה אע״פ שאין לקטן זכיה מ״מ תיקנו חכמים שאסור לגזול ממנו מפני דרכי שלום . ודוקא מציאה שאין דעת אהרת מקנה לו אבל שבירות של קטן וה״ה אם נתן לו אחר במתנה הוי גזל גמור ויוצא בדיינים (ח״מ סי׳ ע״ר) :

יח דין עדות בקטן לענין איסורים כתבתי בדין נאמנות עובדי כוכבים וקטן בחיבורי חכמת אדם כלל ע״ב ע״ש . ודוקא כשהוא קטן עדיין אבל כשהוא עכשיו גדול נאמן לומר זוכרני כשהייתי קטן היינו מהלכין עד כאן בשבת וה״ה בשאר איסורי דרבנן (א״ח סי׳ ש״ע וח״מ סי׳ ל״ס):

כלל סז הלכות כבוד אב ואם (י״ד סי׳ רמ״א) :

א אם יש לו אב או אם ישתדל לעסוק בצרכיהם שהוא מ״ע מה״ת והיא חמורה שבחמורות (כדאיתא בירושלמי ריש פאה) וצריך האדם שיכבד אביו ואמו ויירא מפניהם וצריך ליזהר מאוד בכבודם ובמוראם שהוקש כבודם ומוראם לכבוד ומורא של המקום ב״ה דשם כתיב כבד את ה׳ מהונך ה״נ כתיב כבד את אביך כתיב את ה׳ אלהיך תירא וה״נ כתיב איש אמו ואביו תיראו ושלשה שותפין הם באדם המקום ב״ה ואביו ואמו ואמרו חז״ל בזמן שאדם מכבד אביו ואמו אומר הקב״ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני ובזמן שמצער אביו ואמו אומר הקב״ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלא הייתי ביניהם ציערוני ופשיטא שצריך לאהבה אותם כגופו שהרי הוא בכלל ואהבת לרעך כמוך אלא שבאביו ואמו הוקש אהבתם לאהבת המקום כדאיתא בזוהר תצא בגברא דמשתדל בתר אבוהי ואמיה דרחים לון יתר מגרמיה ונפשיה ורוחיה ונשמתיה וכל עלמא דהוי ליה חשיב ליה לאין למעבד ביה רעותא דאבוי ואמיה עכ״ל ואמרו ז״ל דכל מצות הבן על האב ואם הוא פרעון חוב שהבן חייב לפרוע לאביו ולאמו הטובה שגמלוהו ומי שאינו מכבדם נקרא רשע דכתיב לוה רשע ולא ישלם וא״כ בכלל הפרעון שיאהוב אותם אהבה עזה כדרך שהיו אוהבים אותו ולא יהיו עליו לטורח ולמשא ואם אין אדם מכבד אביו ואמו גזרות קשות באות עליו כדכתיב בכבוד המקום יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבי רחק ממני הנני יוסיף להפליא כו׳ וכיון שהשוה כבודם לכבוד המקום א״כ גם העונש שוה ולכן כמו המקלל השם בסקילה ה״נ מקלל אביו ואמו בסקילה (עיין כ״ז בטור ובספר חרידים במ״ע התלויות בלב) :

ב יסכר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאב ואם כי להנאת עצמם היו מכוונים וממילא נולד וכיון שנולד מהם נתן הקב״ה הטבע שהאב והאם יגדלו ביניהם כטבע ככל בהמה חיה ועוף שמגדלים ביניהם ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם יתאלמון וישתתקון ויתחרשון כדכתיב תאלמנה שפתי שקר כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה ולא הלק ה׳ להם לב לדעת ולהבין ועל זה אמרו חכמים כל הכופר בטובתו של חבירו סוף כופר בטובתו של הקב״ה דלדבריהם גם אינם צריכים לכבד ולירא מהמקום ב״ה כיון שאנחנו מעשי ידיו של הקב״ה מהראוי להיטיב ולהמול על מעשי ידיו ואין ספק שהאומרים כן שהם כופרים בלבם :

ג הכיבוד הוא במחשבה ובמעשה ובדבור . במחשבה כדכתיב נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה׳ יכבד והיינו יכבד במחשבה דא״ל שבלבו ובעיניו הם נבזים רק שמכבד אותם בדברים א״כ הן שוין בעיניו כמוהו שהרי גם הוא נבזה בעיניו אע״כ דר״ל שמכבדי׳ בלבו שהם חשובי׳ בעיניו ובלבו דהיינו שידמה בעיניו שהם גדולים ונכבדי ארץ אף שבעיני שאר בני אדם אינם השובים כלל וזהו עיקר כיבוד שאל״כ הרי כתיב בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני כמו שכתבתי :

ד במעשה כיצד חייב לכבדם בגופו ובממונו להאכילם להשקותם להלבישם ולעשות כל צרכיהם כדאיתא במכילתא כבד את אביך שומע אני בדברים ת״ל כבד את ה׳ מהונך

והוקשה כבודם לכבוד המקום אמור מעתה מאכילם ומשקם מלבישם מכניסם ומוציאם וכל כח שיתן להם יהיה בסבר פנים יפות שאפי' מאכילם בכל יום פטומות והראה להם פנים זועפות נענש עליהם וכן להיפך אפי' מטחינם ברחיים וכונתו לטובה וכדי שינצלו אבותיו מדבר קשה מזה ומדבר פיוסים על לבם ומראה להם שכונתו לטובה בשאי אפשר לו לפרנסם בענין אחר עד שיתרצה לטחון נוחל העולם הבא והייב לשמשו כעבד המשמש לרבו (עיין בקידושין דף ל"א בתוס' ד"ה כבר וד"ה וטורדו) :

ה בדבור כיצד היה צריך שום דבר בעיר ויודע שישלימו חפצו בשביל אביו אעפ"י שיודע שגם כן יעשו בשבילו לא יאמר עשו לי דבר פלוני בשבילי אלא יאמר עשו בשביל אבא כדי לתלות הכבוד באביו ואם מסופק בדבר הרשות בידו לעשות כמו שירצה. ואם יודע שיש לאביו שונאים בעיר לא יבקש בשביל אביו שאין זה אלא גנאי לאביו כיון שלא יעשו בשבילו :

ו חייב לכבדו אפילו אחר מותו שאם אמר דבר שמועה מפיו אומר כך אמר אבא מורי הריני כפרת משכבו וכן כשהותם עצמו חותם הכ"מ וכל זה דוקא בתוך י"ב חודש ולאחר שנים עשר חודש אומר ז"ל וכן הקדישים שנוהגים לומר הוא מטעם כיבוד אב ואם שמחויב לכבדן כמותן :

ז חייב לעמוד מפני אביו ואמו כמלא קומתו · ונ"ל דדינו כרבו מובהק בסי' רמ"ב דהיינו משיראם מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו או עד שישב . אינו חייב לעמוד אלא שחרית וערבית אם לא בפני אחרים שאינן יודעים שכבר עמד בפניהם וי"א דאפי' מאה פעמים ביום חייב ואם הם בעליה והבן למטה בקרקע א"צ לעמוד לפניהם כיון שהם ברשות בפני עצמם :

ח איזה מורא לא יעמוד במקום המיוחד לו לעמוד שם בכוד זקנים עם חביריו להתיעץ מפני שנראה שהוא מחשיב עצמו מכלל אנשי העצה ומשוה את עצמו לאביו ולא יעמוד במקום המיוחד לאביו להתפלל שם ולא ישב במקום המיוחד לו לישב שם בביתו אלא יעמוד לפניו כעבד לפני רבו ולא יכתור את דבריו ואם אביו חולק עם אחר בין בדבר הלכה בין בשאר ענינים לא מבעיא שלא יאמר נראין דברי פלוני דא"כ סותר דבריו וכ"ש שלא יאמר אין האמת כדבריך אלא אפי' אם נראין לו דברי אביו לא יאמר בפניו נראין דברי אלא שזה זילותא לאבי שמראה שדעתו מכרעת יותר מדעת אביו אלא אם יש לו תשובה לדברי החולק ישיב לו ודוקא בפניו אבל שלא בפניו מותר לומר נראין לי דברי אבא שאדרבה זה כבוד אביו ואפי' להלוק על אביו מותר שלא בפניו ומיהו אם יש אחר שסובר כדעת אביו והוא רוצה לחלוק על סברת אביו כיון שיש אחר לא יזכיר שם אביו אלא יאמר דעת אותו האחר דסובר כאביו (ס"ז) ולא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבי מורי ואמי מורתי היה שם שם אביו כשם אחר והוא שם פלאי שאין רגילין בו שלא בפניו יש מתירין וכן אם הוא שם שרגילין בו הרבה בני אדם כגון אברהם יצחק כו' וכיוצא בו יש מתירין לקרות בהן אחרי' אפי' בפניו ויש אוסרין בפניו ומ"מ עכשיו מקילין בו דמסתמא אביו מוחל :

ט מי שנטרפה דעת אביו ואמו ישתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחמו ואם א"א לעמוד בזה ילך לו ויעמוד אחרים לנהגם כראוי כדי שלא יבואו לידי בזיון :

י ראה לאביו שעבר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא כך וכך כתיב בתורה כאלו שואל ממנו ולא כמזהירו והוא יבין מעצמו ולא יתבייש ואם אמר שמועה בטעות לא יאמר לו טעית ואפי' בדבר הלכה לא יאמר לו לא תיתני הכי :

יא עד היכן מוראם וכיבודם . היה הבן לבוש בגדי חמודות ויושב בראש הקהל ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו וכן אפי' נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצטער בפניהם ולא יכעוס כנגדם אלא ישתוק ויירא ממי שצוה כך · ומ"מ יכול לתבעם לדין שישלמו לו מה שהזיקו לו וי"א דקודם שהפסידו לו יכול הבן למנעם שלא יפסידוהו אע"פ שיש להם במה לשלם כדי שלא לטרוח למיקם בדינא ודיינא ומ"מ אחר שכבר הפסידו לו אסור להכלימם דמאי דהוי הוי אם אין להם במה לשלם לכ"ע מותר למנעם שלא יפסידוהו דהא אינו חייב לכבדם אלא משלהם כדלקמן סי' י"ב . ודוקא במקום שיש חסרון כיס אבל אם רוצה להעביר ממנו ריוח בעלמא אסור לכ"ע למנעם ולצערם ולא עוד אלא שאפי' אביו ואמו ישנים ומפתחות חנותו של בן תחת ראשיהם אסור להקיצם משנתם אעפ"י שעי"ז יפסיד הרבה (ט"ז ס"ק י') אבל אם בא ריוח לאביו ואם לא יקיץ אותו יותר מצטער מפני מניעת הריוח מצוה להקיצו מאחר שאביו שמח בזה וכן כשמקיצו ללכת לבהכ"נ או לדבר מצוה שכולם חייבים בכבוד המקום (ס"ת סי' סל"ו) :

יב זה שמאכילם ומשקם משלהם אם יש להם . ואם אין להם ויש לבן כופין אותו וזן אותם משלו

משלו בתורת צדקה ולבן אע"ג דאין כופין על מצות כיבוד משום דהוי מ"ע שמתן שכרה בצדה למען יאריכון ימיך דמשמע דאין לו בעה"ז אלא עונש זה שאינו מאריך ימים מ"מ בזה כופין אותו דלא גרע אביו משאר צדקה דכופין על הצדקה ואסור ליתן צדקה לעני אחר דאביו קודם לכל אדם ואם אין ידו משגת ומפרנס אביו ממעות צדק' שלו תבוא מאירה עליו שמבזה אביו ואם אין לבן א"צ לחזור על הפתחים להאכילם אבל דעת מקצת פוסקים דדוקא כשאין לו כלל א"צ לחזור על הפתחים ליתן לאביו אבל כל מה שיש לו צריך ליתן לאביו אע"פ שיצטרך לחזור על הפתחים ולכ"ע חייב לכבדו ולשרתו בדבר שאין נותן ממון משלו אם יש לבן פרנסת אותו יום אעפ"י שעי"ז בטל ממלאכתו ויצטרך למחר לחזור על הפתחים אבל אם אין לו לבן פרנסת אותו יום לא מחויב לבטל מלאכתו ולחזור על הפתחים או להתענות אותו יום וא"צ אפי' לכבדו בגופו:

יג אמר לו אביו לעבור על ד"ת בין מ"ע ובין ל"ת אפי' מצוה מדרבנן לא ישמע לו דכתיב איש אמו ואביו תיראו אני ה' כולכם חייבין בכבודי לפיכך היו מצוים לו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימחול לו והבן היה רוצה להתפייס מיד אין לו לחוש לצוואות אביו שאסור לשנוא שום אדם אם לא שראה שעובר עבירה:

יד אמר לו השקיני מים ויש לפניו לעשות מצוה עוברת אם אפשר למצוה שתיעשה ע"י אחרים כגון קבורת המת ולויה וכיוצא בו אם כבר התחיל באותה מצוה יגמור שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ואם לא התחיל בה יניח המצוה ויעסוק בצרכיהם ואם אין שם אחרים לעשות והשעה עוברת יעסוק במצוה ויניח כבודם ואם אין זמן המצוה עוברת יעסוק בכבודם ואח"כ יעשה המצוה:

טו תלמוד תורה גדול מכיבוד אב ואם לפיכך אם הבן רוצה לילך למקום אחר ללמוד שהוא בוטח שיראה סי' ברכה בלימודו והאב מוחה בו שמתירא שיבא שם לידי עלילות א"צ לשמוע לאביו וכן אם האב מוחה בבן לישא אשה שחפץ בה א"צ לשמוע לאביו ומי שאמרה לו אמו עשה כך ולבסוף בא אביו ואמר מי אמר לך לעשות כן לא יאמר לו אמו אף שיקללו פן יבעוט אביו על אמו (ס"ח סי' של"ז):

טז כיבוד אב קודם לאם להקדים שהרי היא חייבת בכבוד בעלה ואם גירשה שניהם שוים ולעולם אין הילוק בכל דבר בין אב לאם:

יז אחד האיש ואחד האשה חייבים בכיבוד ובמורא אב ואם אלא שהאשה אם הבעל מוחה פטורה ובלא"ה חייבת (ול"ע לפוסקים דכיבוד חמיו הוא דאורייתא למה פטורה הסרי גם הוא חייב כדלעיל דהאב קודם לאם מפני שגם היא חייבת בכבוד בעלה):

יח ממזר חייב בכבוד אביו ואמו ובמוראם ואפי' אביו רשע ובעל עבירות חייב. וי"א דכל זמן שלא עשה תשובה אינו חייב לכבדו ומ"מ אסור לצערו:

יט כל המבזה אביו ואמו אפי' בדברים אפי' ברמיזה ה"ז בכלל ארור מפי הגבורה שנאמר ארור מקלה אביו ואמו וע"ז אמר שלמה ברוח הקדש במשלי עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ואמר ליקהת אם ר"ל כי דבר רגיל שדברי נשים הם שטות וכ"ש כשהיא זקנה שדבריה דברי שטות ולכן אמר שאפי' המבזה לזקנת אם וליקהת ר"ל אסיפת כי מהמת הזקנה נעשים בבשרה קמטים זה ע"ז אפ"ה עונשו גדול. וכ' בס' החרידים וז"ל ומעשה היה בימינו באיש שהיה זן את אמו רק שהיתה קלה ובזויה בעיניו לפי שנשאת לאיש אחרי מות אביו והאיש הזה הלך דרך ים ונהרג והושלך לים וחפשו היהודים לבקשו ומצאוהו על שפת הים ועין אחת מנוקרת שנקרוה העורבים עכ"ל:

כ אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול אלא ימחול ויעלים עיניו מהם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול:

כא המכה לבנו גדול י"א כשהוא בן כ"ב שנים וי"א בן כ"ד שנים ונ"ל דהכל לפי טבע הבן ואפי' פחות מזה מנדין אותו שהרי עובר על לפני עור כו' אלא יוכיחנו בדברים:

כב חייב אדם לכבד אשת אביו אע"פ שאינה אמו כ"ז שאביו קיים דכתיב כבד את אביך לרבות אשת אביך וכן חייב לכבד בעל אמו כ"ז שאמו קיימת דכתיב את אמך לרבות בעל אמו אבל לאחר מיתה אינו חייב בכבודם ומ"מ דבר הגון לכבדם. וסמ"ק כ' דבחייהם חייב מדאורייתא ולאחר מיתה מדרבנן:

כג חייב אדם לכבד אחיו הגדול בין שהוא אחיו מאביו ובין מאמו מדכתיב ואת אמך וי"ו יתירה ואפי' הקטן הוא גדול בתורה יותר מן הגדול ומ"מ אסור לגדול לבזות להקטן כיון שהוא ת"ח צריך לשאת פניו לתורה ואם אינו נושא פנים לתורה הרי אינו עושה מעשה עמו ואינו חייב לכבדו:

כד חייב אדם לכבד חמיו וחמותו שהרי דוד קרא לשאול אבי שהיה חמיו וחייב לכבדו כמו שאר זקנים וחשובים:

כה חייב אדם בכבוד אבי אביו ולכן אם אין לאביו לפרנס (אבי) אביו כייפינן לבן הבן לפרנס אבי אביו כדינו שחייב לאביו אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו:

כו אם האב רוצה לשרת את הבן מותר לקבל ממנו אא"כ האב בן תורה דבלא"ה אסור להשתמש בבן תורה:

כז המקלל אביו או אמו אפי' לאחר מיתתן חייב סקילה אם הוא בעדים והתראה אחד האיש ואחד האשה שקללו ודוקא שקללן בשמות המיוחדים אבל קללם בכינוי אינו חייב אלא בלאו ולוקין כדין המקלל אחד מישראל:

כח המכה אביו או אמו ועשה חבורה חייב חנק ובלא חבורה אינו אלא בלאו ולוקין כדין המכה א' מישראל:

כט היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמא יבוא לעשות בו חבורה וכן אם הוא רופא לא יקיז לו דם ולא יחתוך לו אבר אעפ"י שמתכוין לרפואה בד"א שיש שם אחר שיכול לעשות אבל אין שם אחר והוא מצטער ה"ה מקיזו וחותך כפי מה שירשהו לעשות:

ל בתנא דבי אליהו איתא כבד את אביך וסמוך ליה לא תנאף ללמדך שאם נשא אדם אשה והיא אינה מכבדת אביו ואמו הרי הוא כאילו נואף כל ימיו כבד ולא תגנוב שאם יש לאדם בנים ובנות בתוך ביתו ואינם מכבדים אביהם ואמם כאלו גונב נפשות (עיין בס"ח מסי' תקס"א עד תקס"ו ומסי' של"ס עד שמ"ו):

כלל סח דין תנאים שצריך ליזהר בכל מצוה ומצוה

א קיי"ל אין מעבירין על המצות ר"ל מצוה שתבוא לידו תחלה יעשנה ולא יניחנה מפני שרוצה עכשיו לעשות אחרת ואח"כ יעשה זה וכ"ש שיניחנה לגמרי כדי לעשות אחרת והוא איסור מה"ת שנאמר ושמרתם את המצות קרי ביה המצות בחירק שלא תחמץ ותיישן (כ"כ תוס' ביומא ל"ג בהדיא ועי' מ"ש כ"כ המ"א סס"י קמ"ז והרדב"ז בתשובתו ח"א סי' תקכ"ט כ' שהוא דרבנן ונעלם ממנו דברי תוס' שם וכ"כ תוס' בזבחים כ"ג) וב"ש דאסור להחמיצה ולעשותה אח"כ וז"ש אל תחמיצנה לזמנה וזה נחלק לג' תנאים (א) דל"ש דאין מעבירין אלא כשרוצה ב' מצות כגון שרוצה להניח טלית ותפילין דבאיזה שיפגע תחלה צריך לעשות אבל אם אין לו פנאי לקיים שניהם רק א' לא שייך בזה אין מעבירין אלא אדרבה אזלינן אחר המצוה דחמורה כגון ציצית ותפילין תפילין המורה שהיא קדושה ביותר וגם חובת הגוף וכן כל כיוצא בזה או א' תדירה וא' אינה תדירה כ"כ יעשה התדיר דקיי"ל תדיר עדיף (כ"כ תוס' ביומא שם בהדיא) וכן אם א' עוברת ומצוה הב' אינה עוברת יעשה העוברת (וכן מוכח בקדושין כ"ט ע"ב ולפדות בנו ולעלות לרגל רי"א יעלה כו' שזו מצוה עוברת כו' והכ"א יפדה שנא' בכור בניך תפדה וכ"כ רמב"ם בפי"א מהל' בכורים הל' ד' וא"כ דוקא התם דכתיב קרא אבל בשאר מצות מודים חכמים וכ"כ המ"א בסי' תרכ"ו) ואפי' אם יש לפניו מצוה דאורייתא לעשות היום רק כשיעשנה היום לא יוכל למחר לעשות מצוה דאורייתא אחרת שהיא חמורה מזו מצוה דלמחר עדיף ולכן נ"ל באנשי חיל יהודים שצריך לילך על משמר שלו בעי"כ וכיוצא בו אלא דאז לא יכול להניח תפילין באותו יום ולעומת זה יכול למחר ביה"כ להתענות או אפי' משום ק"ש דלמחר ויכול להחליף המשמר עד למחר ל"א אין מעבירין על המצות ומוטב שלא יקרא היום ודוקא בזמן מועט יום או יומים בזה לא שייך שמא ימות אבל באיזה ימים צ"ע דאפשר דחיישי' שמא ימות (א) וב"ב מ"א רסי' ב"ה ראיה מילקוט דאפי' מליל שבת עד מוצאי שבת

נשמת אדם

(א) בדין אין מעבירין על המצות לא זכיתי לראות בדברי הראשונים כלל בזה וצ"ע. הא דאמרינן נר ביתו וקידוש היום נר ביתו קודם משום שלום בית. תיפוק ליה שהרי מצות הדלקת הנר מבע"י ועדיין לא הגיע שעת קידוש וא"כ אין מעבירין על המצות. וכן דברים טובא דחשיב הש"ס בשבת. וכן במגילה דאמרינן מקרא מגילה ועבודה ומילי טובא דחשיב התם דממ"נ אם היה המת בלילה א"כ כבר חל עליו מצות קבורה. וא"כ חל עליו מקודם חובת מגילה וכל שחל עליו קודם אין מעבירין ממנו ובמנחות ד' מ"ט איבעיא להו צבור שאין להם תמידין ומוספין ואם יקריבו היו' מוספין לא יהיה להם למחר תמידין הי' עדיף ומסיק דשוין הן וקשה מאי קא מבעיא ליה הא אמרי' אין מעבירין וא"כ בע"כ מוספין דהיום קודמין. ואמנם מצאתי ביומא ל"ג בתוס' ד"ה אין מעבירין שכתבו וז"ל דל"ש אין מעבירין אלא היכא דבעי' למעבד תרווייהו שיש להקדים ההוא דפגע בי' ברישא אבל היכא דלא עבדינן אלא חד לא גמרינן מני' ונעביד לתדיר לחודא ולא נעביד לשאינו תדיר עכ"ל. ובזה א"ש ולק"מ דהיכא דבעינן לדחות א' בזה אמרינן שיעשה העדיף. אך צ"ע לפי המסקנא במנחות שמניחן שוין ורשות שלא להקריב מוספין היום ויקריב למחר תמידין כדאי' במתני' להדיא התמידין אין מעכבין המוספין כו'. וכ"ה ברמב"ם שם להדיא. וק' כיון דאמרינן דתדיר ומקודש שוין א"כ למה לא יצטרך להקריב היום מוספין משום אין מעבירין. וע"כ צ"ל דהיכא דאיכא תדיר או מקודש ל"ש כלל אין מעבירין אלא דוקא בב' מצות שוין אבל באין שוין כיון שאם רוצה לעשות היום שניהן יכול להקדים איזו שירצה כיון שיש לו מעלה תדיר או מקודש כ"כ דמותר ואפילו להניח למחר. אחר שכתבתי זאת ראיתי תשובת ח"צ סימן ק"ו שכתב בשם רדב"ז שמי שיש בידו לעשות איזה מצוה כל שבא לידו ראשון יעשה בין גדולה או קטנה משום דאין מעבירין על המצות וכח"צ הק' עליו מסוגיא דמנחות שהבאתי אך שהביא רק מאיבעיא ולא מתרץ לפי המסקנא דמסיק שמניחן שוין. ואין ספק אצלי שנעלם מח"צ דברי תוספת ביומא שהבאתי. וגם הרדב"ז בתשו' ח"א סי' תקכ"ט נעלם ממנו. שהרי כתב דאין מעבירין הוא רק מדרבנן. ובתוס' שם מוכח להדיא שהוא מדאורייתא. ועוד כתב הח"צ דלדברי רדב"ז אית' להדיא במ"ק דף ט' דר"י בן גריס רמי קראי כתיב פלס מעגל רגליך וכתיב אורח חיים פן תפלס כאן במצוה שאפשר

ע"י

שבת לא משהינן. (ג) ול"ש אין מעבירין אלא במצוה שעוסק בו אבל במצוה שאינו עוסק בו בגופו אלא אחרי' עוסקין בו ואעפ"כ הוא מצוה משום ברב עם כו' מותר להניח מצוה זו ולילך במקום אחר לראות שהרי גם שם יעשה מצוה כן הוא להדיא ביומא ע' דאמרינן הרואה פר ושעיר הנשרפין אינו רואה כה"ג כשהוא קורא לא מפני שאינו רשאי כו' ופריך פשיט' ומשני דה"א משום דר"ל אין מעבירין כו' ומאי מצוה ברוב עם כו' קמ"ל פרש"י כיון שהוא אינו עוסק בו (ג) אע"ג דשהויי מצוה לא משהינן כדאמר מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה דוקא כשיכול לעשות המצוה עכשיו כמו שיעשה לאחר זמן אבל אם אינו יכול לעשות עכשיו כמו למחר ראם ימתין יעשה מן המובחר מוטב שימתין יום או יומים כדי לעשות מן המובחר כ"כ בש"ע סי'

נשמת אדם

ע"י אחרים כאן שא"א פרש"י שא"א אל תפלם אלא מצוה שבא לידך בין גדולה בין קטנה עשה. והנה אין ס' שנעלם ממנו דברי מהרש"א בח"א שהק' על פירש"י מסוגיא דמגילה. דאמרינן מצוה זו עדיפא מזו ופירש פירוש אחר דלא כפרש"י ע"ש. אך מה שפלפל הח"ל די"ל דמוטב שיעשו היום מצוה קלה שמא ימות. ופלפל שם אי חיישינן לשמא ימות לזמן מועט כמ"ש תוס' ריש ד' אחין והקשה שם דברי רמב"ם אהדדי שסותר א"ע. שהרי בפ"ט מהל' תרומות פ' דהאומר לאשתו ה"ז גיטך שעה א' קודם מיתתי אסורה בתרומה מיד דחיישינן שמא שעה זו היא שעה א' קודם מיתתו. ובהל' יוה"כ פסק כרבנן דאין מתקינין לו אשה אחרת דמיתה לא שכיחא והניח בצ"ע. ובאמת קו' זו י"ל. והיה עולה בדעתי לומר דס"ל לרמב"ם כמש"כ ת"י ריש יומא דהא דצריך כה"ג שיהיה לו אשה אינו מעכב אלא מצוה מן המובחר וא"כ י"ל דדוקא לאיסור מיתה בתרומה חששו משא"כ למצוה בעלמא לא חששו כדאמרינן נמי ביבמות פ"ב לאיסור כרת חששו לאיסור לאו ל"ח. ואף דהש"ס מקשה התם דאין חילוק. י"ל היינו דוקא לאיסור לאו אבל לאיסור עשה לכ"ע אין חוששין. וכדאיתא במנחות ס"ח דפריך משום עשה ליקום וליגזור ע"ש ברש"י. ואף שלא ידעתי מנ"ל לרמב"ם הא מ"מ כ"מ שדבריו אין סותרין זא"ז אך בהל' יוה"כ משמע להדיא דסבירא ליה לרמב"ם כתירוץ ב' בת"י דמעכב כפרה:

אך לא ידעתי למה לא הק' הח"ל קו' אחרת על הרמב"ם דפסק בפ"ד מהל' סוכה דעושין בהמה דופן לסוכה והיינו דל"ח למיתה כדאיתא בסוגיא דסוכה כ"ד. וא"כ היאך פסק דאסורה בתרומה משום דחיישינן למיתה ובודאי דקו' זו צ"ע. אם לא שנאמר דרמב"ם ס"ל לחלק בין איסור מיתה לאיסור עשה ודבר זה צ"ע מנ"ל נחלק. ועוד שהרי משמע דאביי לא ס"ל לחלק. שהרי מדאמר ר"י בדופן סוכה כשרה הוכיח דגם גבי גט ל"ח למיתה וצ"ע:

ואמנם נ"ל דמעיקרא לק"מ. דסוגיא דף כ"ח הוא הכל אליבא דאביי ע"ש והוא אמר איפוך דר"י לא חייש למיתה. וטעמא דהלוקח יין דאמר ר"י משום בקיעת הנוד מפרש אביי דטעמא לאו משום בקיעת הנוד אלא משום ברירה. אבל לרבה בגיטין כ"ה דס"ל התם כדקתני טעמא שמא יבקע הנוד ולא משום ברירה. וכן מסיק בעירובין ל"ח. וכן ס"ל לרבא בגיטין כ"ח וא"כ קשה לרבא מהאי ברייתא דסוכה דמכשיר בהמה לסוכה ולמה לא חייש לשמא תמות וע"כ צ"ל דרבה ס"ל דדוקא היכא דיכול לבא לידי איסור אי לא חיישינן כגון בהמגרש בשעה א' לפני מותו דאם תאכל שמא ימות נמצא שאכלה תרומה בזה חייש ר"י למיתה. אבל בסוכה אי מיית חזי לה ויעשה דופן אחר לא חיישינן. ופליג אדאביי דס"ל דחיישינן דשמא תמות ולאו אדעתי'. וס"ל כרבא דזה ל"ח וא"כ פסק רמב"ם שפיר בתרומה דחיישינן למיתה כר"י דחייש לבקיעת הנוד. וגבי סוכה כשרה דלא ס"ל חשש זה שמא תמות דאף אם תמות לא נעשה שום איסור. ולפ"ז ע"כ צ"ל דגם ביוה"כ דס"ל לר"י דמתקינין לו אשה אחרת שמא תמות. אין הטעם דחיישינן למיתה דמה בכך שתמות הרי יכול לקדש אחרת ביוה"כ. ומכ"ש לפי ירושלמי דגם לר"י לא היה מקדש אלא שמזמינין לו שאם תמות תהיה מוכן לקדש. אלא ע"כ דמשום מעלה כדס"ל לרב הונא בריה דר"י בסוכה כ"ד. ורבנן לא ס"ל מעלה זו ופסק כחכמים ואם כן הכל א"ש ולא ק"מ. ובהכי הניח ת"ל בצ"ע. אך קשה שהרי הרמב"ם בפ"ז מהלכו' מעשר הל' א' דפסק בלוקח יין כר"י לא כתב הטעם משום בקיעת הנוד אלא משום ברירה. וי"ל דבאמת בזה לא קיי"ל כרבא דאנן קיי"ל דבאורייתא אין ברירה. אבל בזה וודאי דקיי"ל כרבא דר"י חייש למיתה וא"כ במגרש שעה א' קודם למיתה אסורה בתרומה והדברים אמיתים:

ומזה נ"ע על הסמ"ק סוף הל' י"ט שכ' דמגמרא דידן משמע דאם אין לו אשה ובנים מותר לקדש. ומיהו נראה דאפ"ה אסור מדמצריך לכ"ג לכנוס עיה"כ ולגרשה ע"פ ואם איתא היה יכול לומר מיד שתמות אשתו יכנוס השני' אלא ש"מ דאסור ע"ש. ונ"ע דכל דוחקא דגמרא הוא אליבא דר"י אבל לחכמים ע"כ אם מתה צריך לכנוס אחרת ביוה"כ. ומכ"ש לפי מה שכתבו תוס' ריש יומא דמעכב כפרה. אלא דחכמים ס"ל דא"צ לחוש לזה. ור"י לטעמיה דחיישינן למיתה או משום מעלה אבל ודאי דמותר לכנוס ביוה"כ. ומזה נ"ע על תשו' רמ"א סי' קכ"ה שדחק א"ע להקשות על הסמ"ק ולא הקשה קושיא זו. ואף אם נאמר דהסמ"ק פסק כר"י דחייש למיתה הרי הרמב"ם פסק כחכמים:

ולפ"ז מה שדחק א"ע הח"ל על מה שהתיר בתה"ד סי' ל"ה להמתין לקדש הלבנה עד מוצאי שבת ולא חיישינן שמא ימות דאע"ג דקיי"ל דחיישינן שמא ימות במגרש ואפי' לזמן מועט היינו דוקא התם שתעשה איסור אבל משום ביטול מצוה לא חיישינן לזמן מועט כמש"כ בתה"ד. וכמו שכתבו תוס' ביבמו' וריש יומא דהאי דאמרינן התם דלמא אדמיבעם הך ימות אידך היינו דוקא לזמן מרובה אבל לזמן מועט ל"ח למיתה בביטול מצוה כמו בסוכה:

אך בתה"ד כתב דשהויי מצוה לעשותו מן המובחר משהינן דוקא לזמן מועט. אבל לזמן מרובה חיישי' שמא ימות ונתבטל המצוה ונ"ע דמשמע מתה"ד דזמן ארוך כמו שכתיב ראיה בקטן עד שיגדיל ובגדול עד שיבוא ממדינת הים אבל עד שיבא מעיר לעיר משהינן. ובמ"ק אמרינן שאני בית המקדש דלא משהינן אע"ג דלא הוי אלא איזה ימים ונ"ל דזה נקרא זמן מרובה. ואמנם באמת ראיית תה"ד אינו מוכרח. אלא דדקדק כן מדתני' במתני' ובגדול עד שיבא ממדינת הים ולא תני עד שיבא ממדינה אחרת וזה אינו מוכרח. אבל בס"ח סימן תתע"ת כתב וז"ל כתיב חשתי ולא התמהמהתי כו' לא יעכב אדם את המצוה בעבור זה שאמרה תורה ואנוהו שתנאה לפניו במצות כו' שלא יאמר אדם שיש לו לקנות טלית אמתין עד שיבא לידי טלית יפה מאוד אלא יקנה מיד אע"פ שאינו יפה כ"כ. וכן עיר שאין בה ס"ת ויש שם סופר שיודע לכתוב אבל אינו יודע לכתוב כ"כ יפה כסופר אחר שלא יבא כ"כ בקרוב זמן מוטב שיכתוב אותו המצוי מיד. ע"ז נאמר חשתי עכ"ל. הרי דפליג על תה"ד וכמשמע פשטא דלשנא דגמרא ביבמות ל"ט כל שהויי מצוה לא משהינן וכדאיתא במ"ק דמשמע אפילו לזמן מועט. ומה שכתב בס"ח. שלא יבא כ"כ בקרוב זמן דמשמע דאם יבא בקרוב זמן ימתין היינו דוקא בכתיבת ס"ת שאינו מקיים המצוה מיד עד שתגמור. ולכן ימתין זמן מועט. אבל במצוה שאפשר לקיים מיד יעשה מיד כמו שכתב בטלית יקנה מיד. וכיון דתה"ד לא הביא דברי ס"ח מוכח דלא ראה אותו וא"כ נ"ל דנקטינן כדברי ס"ח וכדמשמע פשטא דלשנא דגמרא ואין נראה לחלק דס"ח מיירי שיקיים המצוה בשלמות אלא שאינו מהודר כל כך ובתה"ד מיירי שלא יקיים בשלמות המצוה כדמייתי ראיה מיבום דהיא עיקר מצוה דז"א דאם כן אינו ראיה לקידוש לבנה כמ"ש דגם בחול עושה עיקר המצוה ולכן נ"ל כס"ח:

והנה צריך עיון בזמן הזה שיהודים [illegible] וצריכין לילך על השמש ואז לא יוכל להתפלל ולקרות קריאת שמע ולהניח תפילין. והנה לפעמים יכול להחליף משמר שלו על יום שלפניו או שלאחריו וצריכין אנו לבאר אם אל משמר שלו בשבת

ויבוא

סי' תכ"ו אבל בס"ח כ' דאם יכול לקיים תיכף אף שאינו נאה כ"כ יקיים תיכף (ועיין בנ"א סי' א') :

ב שלא יהיה המצוה בזויה עליו ויש בזה ג' תנאים. (א) שלא יעשנו בקלות ראש ובדרך בזוי וילפינן מדכתיב ושפך את דמו וכסהו בעפר וקבלו הז"ל דר"ל במה ששפך יכסה דהיינו כשם ששחט ביד כך יכסה ביד ולאו דוקא ביד אלא ע"י כלי שהרי גם השחיטה היתה ע"י כלי אלא לאפוקי שלא יכסה ברגל שהוא דרך בזיון (בשבת כ"ב ברש"י אבוהון דכולהו דם שחיטה שהוא דרשה גמורה מדאורייי') . (ב) שלא יהיה בזויה עליו מצד איכות עשיית המצוה ומכבד גופו יותר מן המצוה כגון שמתיירא שיתלכלך ידיו או גופו ע"י המצוה ולכן לובש בתי ידים על ידיו (כמו שמצוה הטהרה על הכה"ג דצריך ידים בשירלאי ועבד עבודה ועיין בא"ח סי' תרנ"א סעיף ז') (ג) ולכן אסור ליהנות מן המצוה כ"ז מצותה ולכן אסור להשתמש בציצית כ"ז שהם קבועים בטלית (סי' כ"א) וכן אסור להסתפק מנוי סוכה (תרס"ז) ולאכול האתרוג או להריח בהדס של לולב (תרנ"ג) ולהשתמש בנר חנוכה ואפי' להדליק נר חול מנר של חנוכה אסור (תרע"ד). ואפילו מנר של בית הכנסת אסור מדינא אלא שנוהגין להקל דלב ב"ד מתנה עליהן (קנ"ד) וכ"ז הוא כדי שלא תהיה המצוה בזויה עליו :

ג אין עושין מצות חבילות שלא יעשה ב' מצות באחת שמא לא יוכל להזדרז בשתיהן (והוא מדרבנן כמש"כ תוספ' בהדיא סוטה ח' וכדמוכח שם דבין לר"מ ובין לר"י טעמא דכתיב אותה ול"ק מטעם אין עושין חבילות ואפי' לר"ם דדריש טעמא דקרא היינו שלא יהיה לבה גס ואם מותר נכנית לפניו ב' דברים לעשות בהם ב' מצות כגון להביא ב' ילדים בבית א' נמולן או ב' כוסות לברך עליהן בכמ"ז וז' ברכות עיין במ"א סס"י קמ"ז שכתב דלהרמב"ם מותר ולתוס' אסור) (ב) :

ד העוסק במצוה פטור מן המצוה דילפינן מדכתיב ובלכתך בדרך בלכת דידך חייב אבל דמצוה פטור דאל"כ לכתוב בשבת ובלכת. ודוקא שצריך לטרוה אחר האחרת כגון שלוחי מצוה בסוכות דפטורים מן הסוכה אפילו בלילה אע"פ שאינם הולכים בלילה מ"מ אם יצטרכו לטרוח אחר סוכה בלילה יתבטלו עי"ז משליחותם (תר"מ). וכן החופר קבר למת או המספר הבת אע"פ שאינו מתו אע"פ שנה מעט פטור מק"ש ותפלה. אבל אם ימצא סוכה עשויה במלון וא"צ לטרוה בלל חייב בסוכה וכן אם היו ב' המשמרים ב' החופרים וסני בא' אזי

נשמת אדם זה

ויכול להחליף על יום אחר פשיטא שצריך ליתן כל אשר לו כדי שלא יעשה בשבת אפילו איסור דרבנן. ואפי' אם א"ל לעשות שום איסור אפילו איסור דרבנן. מ"מ כדי שיתפלל ויקרא ק"ש בשבת הדא דאין מעבירין על המצות. ועוד דשבת הוא תדיר ומקודש כמו שנבאר ואמנם אם משמר שלו הוא בע"ש ואז לא יוכל לקיים המצות. אם יש לו רשות להחליף על שבת שבשבת יעמוד על המשמר כדי לקיים היום המצוה והנה אם יוכל לקיים המצות למחר ואם ילך היום על המשמר לא יוכל לקיים המצות היום. רק שיצטרך לחלל שבת אם הוא באיסור דרבנן נ"ל דמחויב להחליף. וילך למשמר בשבת. וראיה ברורה בא"ח סי' רמ"ח שלדבר מצוה מותר להפליג בספינ' ושיירא אע"פ שיודע שבודאי יחלל שבת כדאיתא שם סעיף ד' והוא מדברי ריב"ש ותשב"ץ ח"א ס' י"ז. ול"א שלא יעשה המצוה כדי שלא יחלל שבת אלא על כרחך כיון דמוטל עליו היום לעשות המצוה צריך לעשותה. ואם יצטרך למחר לחלל שבת אנוס הוא מפני פ"נ. אפילו במקום שיצטרך למחר לעשות איסור דאורייתא מבואר בריב"ש ותשב"ץ דמותר. אך במ"א בס"ק י"ד כתב בשם רדב"ז לאיסור. ועיין בא"ר שדוחה דבריו. ואם כן אף שבמלאכה דאורייתא צ"ע מ"מ באיסור דרבנן נ"ל דאין ספק דיותר טוב לקיים המצוה היום אף שיחלל למחר באיסור דרבנן. ואמנם אם הוא בענין שאף אם ילך למחר על המשמר לא יכול לקיים המצוה. נ"ל דאע"ג דקיי"ל אין מעבירין על המצות כבר כתבתי לעיל דבמקום שמצוה א' חמור מחבירו ל"ש זה והנה מוכח בזבחי' דף צ"א ע"א דאפילו ברכות היין של שבת נקרא מקודש וכן תפלת מנחה של שבת נקרא מקודש ע"ש א"כ המצות שיעשה בשבת כגון ק"ש ושאר ברכות הם תדיר ומקודש והם עדיפים משל היום שאינו אלא תדיר בלבד. ונ"ל עוד דאע"ג שהיום יכול לקיים ג"כ מצות תפילין ובשבת א"א לקיים זה. מ"מ עדיף לבטל היום גם כן תפילין שהרי תפילין הם לאות. ושמירת שבת ג"כ נקרא אות ולכן פטור מתפילין. וא"כ כיון שא"ל לחלל שבת הוי כמניח תפילין ומקיים המצוה במקודש. ואע"ג דתפילין תדיר יותר משבת. מ"מ קיי"ל תדיר ומקודש שניהן שוין. ואם כן כיון שק"ש ותפלה הם תדיר ומקודש דוחין לשל היום כן נ"ל וצ"ע. ועוד נ"ל דאפי' תפלת ר"ח נקרא מקודש משל חול. וכדאיתא שם בגמרא להדיא ואמנם מצאתי בתשובת רדב"ז והביאו א"ר סס"י כ"ה תפוס שהשר נתן לו רשות יום אחד להתפלל עם הצבור במנין. יתפלל אותו יום תיכף ולא יחמיץ כמצו' להמתין על יום כפור או פורים ע"כ וצ"ע:

(ג) בסוטה ח' ע"א כתבו תוס' דהא דאין עושין מצות חבילות אינו אלא מדרבנן. וכן מוכח התם דהא אפילו לר"ם דדריש טעמא דקרא משום שלבה גס בה ונ"ק משום דאין עושין חבילות. וע"כ צ"ל הא דפריך הש"ס והא אין עושין חבילות אע"ג דפליגי מקרא מ"מ לא הו"ל לש"ס לומר איכא ביניהו מה שבלא"ה אסור מדרבנן. והנה במ"א כתב דצ"ע על הרמב"ם שלא חילק בין כהן א' לב"כ כדמשני אביי שם ולדבריו צ"ע דבודאי בב' בני אדם אין שייך חבילות. אם א"ל אביי לחדש אלא דה"ק דבודאי בב"כ ל"ש חבילות. וכן ברותחם לר"ם משקין ולר"י אפ"ה אין משקין מגזה"כ. ולכן צ"ל נרמב"ם לפרש כיון דהיא גזה"כ ל"ש בכהן א' או ב'. ו.מצורעין ועבדים שכתב שהם אין רוצעין ואין מטהרים כו' היינו נמי דזה פשוט. כיון דטעמא רק משום חבילות ל"ש בב"א. וכמו שכ' הרמב"ם בסדי' בהלכות ברכות. שהרס שעושין מצוה כאחת אחד מברך. ולהמ"א לפירושו ברמב"ם יהיה אסור לשני ב"א לעשות מצוה א' ולהניח תפילין בבת אחת. אלא קושית הש"ס הוא אליבא דר"ם דדריש טעמא דקרא וקאמר דאליביה ברותחת משקין. ע"ז פריך וברותחת מי משקין והא אין עושין חבילות וצריך לחלק אליבא דר"ם בין כהן א' לב'. אבל ברמב"ם דפסק כר"י כמ"ש בהדיא בפ' ד' מהלכות סוטה משום דכתיב אותה. וא"כ אפי' בב' כהנים אין משקין. גם מש"כ המ"א דלא יביא כוס של ז' ברכות עד אחר ברכת המזון. לא משמע הכי מתוס' פ' ע"פ. ועיין בב"י בא"ע סי' ס"ב וכן משמע שם בגמ' דקאמר דל"א בכמ"ז וקידוש על כוס א'. דפריך ולימרינהו תרווייהו אהדא כסא. ומשני לפי שאין עושין מצות חבילות משמע אבל בלא"ה אינו אסור. ולפ"ז אין כאן הוכחה שהרמב"ם יחלוק עם התוס' בפירוש הסוגיא אלא דלרמב"ם דוקא עשיית המצוה שניהם כא' אסו' אבל בלא"ה מותר. ולפי זה מנהגינו שמוציאין ב' הספרים ביחד הוא כרמב"ם. וכן בבהמ"ז של נשואין. אלא דמנהגינו שאין אומרים ב' קדושו' על כוס א' ומה שהקשו תוס' שם בב' מצורעין כוונתם שהרי משני בגמרא כאן בכהן אחד. ר"ל דבזה שייך חבילות

זה משמר וחופר וזה קורא ואח"כ זה משמר וחופר וזה קורא (סי' ע"א) ולרמב"ם והגאונים אפי' אין צריך לטרוח אחר שתיהן פטור (סי' ל"ח מ"א ס"ק ט') ואינו פטור אלא העוסק במצוה כגון בשעה שמחזיר אבידה לבעליה או שמחזיר אחר אבדת חבירו שימצאנה אבל אם כבר מצא האבדה והניח בביתו אע"פ ששומר אותה ועושה מצוה מ"מ לא הוי עוסק במצוה (סי' ל"ח):

ה הידור מצוה שנא' זה אלי ואנוהו (בסוכה ריש לולב הגזול משמע מרש"י דהוי דאורייתא וכ"מ בשבת קל"ג וכ"מ בחי' רא"מ על הסמ"ג הל' לולב ובתוס' שם משמע דאינו אלא למצוה לכתחלה) ולכן צריך בכל מצוה לעשותה בכל כחו שיהיה נאה מה שאפשר ואחז"ל הידור מצוה עד שליש במצוה וי"א שאפי' קנה כבר אתרוג או שאר מצוה שראוי לצאת בו בצמצום ואח"כ מצא אחרת מצוה להוסיף עד שליש מלגיו בדמי ראשון ולהחליפו בזה ואם חבירו אינו רוצה להחליף רק דוקא למכור א"צ לקנות כיון שכבר קנה וי"א דאם כבר קנה א"צ להוסיף כלל רק כשיש לפניו ב' וא' ביוקר מחבירו שליש יקח ההידור ויוסיף שליש והמוסיף יוסיפו לו בעוה"ב (תרנ"ו) ובכלל זה שיבחר המין המשובח ומעולה הראוי לאותה מצוה כדכתיב מבחר נדריך:

ו זריזין מקדימין למצוה דבר שמצותו ביום יקדים בבוקר לעשותו כדכתיב וישכם אברהם בבוקר וכן דבר שמצותו בלילה יקדים בתחלת הלילה ולכן ראוי להתפלל ערבית מיד ביציאת הכוכבים ואפי' אם ימתין אזי יעשה ברב עם מ"מ מוטב להיות מן הזריזין ומקדימין (כדאיתא להדיא בר"ה דף ל"ב ע"ב מ"מ הלל דבראשון כו'):

ז מצוה בו יותר מבשלוחו (ל"ע אם הוא יעשה המצוה לא יהיה מהודר כ"כ כגון שרוצה לכתוב לו ס"ת ואין מכתבו מהודר ואם ישכור סופר יהיה מהודר איזה עדיף ול"ע בתשוב' חבי"ט סי' מ"ט):

ח שיעשה כל המצוה ולא מקצתה כדכתיב כל המצוה וגו' תשמרון לעשות פירש"י בשם המדרש אם התחלת במצוה גמור אותה וארז"ל המתחיל במצוה ואינו גומרה קובר אשתו ובניו כדמצינו ביהודה שהתחיל בהצלת יוסף ולא גמרה ומ"מ אם נאנס ולא גמרה מעלה עליו הכתוב כאלו גמרה:

ט צריך שיכוין לצאת במצוה זו כדקיי"ל מצות צריכות כוונה . ודוקא מצוה דאורייתא אבל דרבנן יצא אפילו בלא כוונה (מ"א בסי' ס') ונ"ל דזה דוקא בקורא ק"ש בדרך לימודו (עיין פסחים ק' ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה שתה אחד וכן שכפאוהו לאכול מצה והוא היה סבור שהוא יום חול או שהיה תוקע לשיר וכיוצא בו אבל אם קורא ק"ש כדרך שאנו קורין כסדר התפלה וכן כשאוכל מצה או תוקע ונטל לולב אע"פ שלא כיון לצאת יצא שהרי מפום זה עושה כדי לצאת אעפ"י שאינו מכוין (עיין סי' ס"ו וסי' תרע"ה ועיין בתוס' סוכה מ"ב ד"ה אמר אביי ובטור בסי' ס' ובסי' תרנ"א) ואפי' למאן דסביר' ליה מצות אין צריכות כוונה הנ"מ בסתם אבל אם כיון בפירוש שלא לצאת בו ודאי דאינו יוצא בע"ב (כ"כ תוספת בסוכה דף ל"ט וכ"כ הרא"ש והטור שיכוין שלא לצאת עד שיברך (והסמ"ג כתב אם לא נתכוין לצאת עד שיברך כו') והביאו המ"א סי' תרנ"א ס"ק י"ב והשיגו דהא י"א א"צ כוונה ובאמת כוונת הסמ"ג בלתי ס' כמו שכתוב תוס' ורא"ש אלא שסקולמוס פלט שלא בדקדוק) וי"א דאפי' למאן דסבירא ליה מצות אין צריכות כוונה דוקא בדבר שיש בו מעשה אבל בדבר שאין בו אלא אמירה לכ"ע צריכה כוונה (עיין בב"י סימן ס' ובסימן תקפ"ט ובפ"ת שם):

י שלא יהיה מצוה הבאה בעבירה כגון שגזל ציצית או מצה או לולב או שאר מצות (עיין סי' י"א וסי' תרמ"ט) והוא מדאוריי' דכתיב אדם כי יקריב מכם להוציא את הגזול והרבה הזהירו להרחיק בדבר שלא יהיה שום גזל במצוה דאל"כ נעשה קטיגור (ועיין מש"כ בנ"א בכלל ג' סי' ז'):

יא כל מצוה שיוכל לעשות בחבורה יעשה בחבורה ולא ביחיד כדכתיב ברב עם הדרת מלך (כדאי' בפסחים ס"ד וביומא ע') ואחז"ל אינו דומה מרובים העושים מצוה למיעוט שעושים . ובמנחות ס"ב ע"א משמע דשלשה הוי רב עם:

יב שידקדק לעשות המצוה בכל פרטיה ודקדוקיה כדאמרינן שירי דם שיורי מצוה ומעלה עליו כאלו לא כיפר:

יג השמחה הגדולה במצוה ופי' האר"י ז"ל שזה שכתוב תחת אשר לא עבדת כו' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ר"ל שלא שמחת בעבודה יותר מאילו מצאת רוב כל תענוגי' ואבנים טובות ומרגליות ואמרינן אלא מתוך שמחה של מצוה:

יד שירוץ וירדוף אחר המצוה כדכתיב ונדעה נרדפה כו' וכתיב דרך מצותיך ארוץ. ואמרו מצוה לרוץ לבהכ"נ ולבהמ"ד וה"ה לכל המצות ויטריח הרבה במצוה ולפום צערא אגרא (ועיין כ"ז בס' הרדים):

טו שיהיה ממתין ומצפה מתי תבוא לידו המצוה לקיימה דכתיב ושמרתם לעשותם ר"ל המתינו לעשותם כמו ואביו שמר את הדבר:

טז שלא יעשה מצוה בחנם אלא יקנה אותה בשכר שלם כמש"כ ויאמר דוד לארונה כו' ולא אעלה עולות לה' חנם ובזוהר מחמיר מאד בזה:

נשמת אדם

אח"כ כ"ס שמצורעין עכ"פ עושה כהן א'. וכן בעבדים ב"ד א' וזהו שמקשים דמרש"י משמע דוקא ב"ד א' ואדון א' משמע אסורים לרצוע ב' עבדים בין שהן של אדם א' או של ב' ב"א אבל ב"ד א' וב' בני אדם מותר וא"כ ה"ה כהן א' וב' מצורעין: ב"ל

שיעשנה

יז שיעשנה מאהבת ה' לא לשום פני' ולא לשום הנאה שבעולם וגם שלא יעשנה כאלו הוא חייב בדבר ורוצה לפטור ממנה והיא עליו כמשא אלא יעשנה מאהבה שאפילו לא היה מצווה בה היה משתוקק לעשותה לעשות נחת רוח להקב"ה שרצונו בזה:

יח שיעשנה מיראה ואפי' מצוה המושכלת כמו צדקה וכיבוד אב וגזל ועריות שהן דברים שהשכל מחייב לא יעשנה או יעזבנה מחמת שהשכל מחייב אלא יעשנה או יעזבנה עבור יראת ה' שהוא צוה ע"ז (כדאיתא אל יאמר אדם אי אפשי בחזיר אלא אפשי ואבי שבשמים גזר עלי):

יט חייב לקיים המצוה אפילו אם צריך לפזר ע"ז עישור נכסיו (א"ר בשם רי"ו) ועד חומש אבל יותר מחומש מנכסיו א"צ לפזר אפילו מצוה עוברת ודווקא במ"ע אבל זהירות לעבור על ל"ת חייב ליתן אפי' כל ממונו קודם שיעבור כמש"כ ובכל מאודך (סי' תרנ"ו) ואם צריך לעקור מביתו לילך לעיר אחרת לקיים המצוה צ"ע (ג):

כ כל מצוה שאין לה דורש ואין מי שיבקש אותה תדרשנה לפי שהיא כמת מצוה שהמצות מקטרגת ואומרת כמה גרוע אנכי שנתעלמתי מכל וכל (ס"ח סימן ק"ס):

כא מעלין בקודש ולא מורידין דכתיב את מחתות החטאים וגו' ויקדשו ר"ל כיון שכבר נתקדשו אסור להורידן ולכן תשמישי קדושה נגנזין כגון מזוזה ותפילין ורצועותיהן ותיק שלהם וכ"ש כל תשמישי ס"ת אבל תשמישי מצוה לאחר שנגמר מצותן נזרקין כגון ציצית וסוכה וכיוצא בהן ומ"מ יש ליזהר שלא לעשות מהם תשמיש של גנאי וכן טלית של מצוה שבלה לא יעשה בו תשמיש מגונה וטוב לגנזן או לשרפן ולכן אסור להניח באה"ק שאר ספרים וטלית ותפילין וכ"ש קופה של צדקה ופשיטא המעות שבתוכו ויריעות פסולים נוהגים להניח שם וצ"ל דלב ב"ד מתנה ע"ז ולא נקרא אה"ק אלא שעשוי כמין ארגז שלא נעשה אלא לכבוד התורה אבל שעשוי בחלל הכותל בין שהכותל של אבנים או של עץ י"א דלא מיקרי אה"ק וכ"ש אם הספרים מתקלקלים שם שלא ירד עליו קדושת אה"ק כלל ואם יש חור בבהכ"נ מותר להניח שם אה"ק שיסתום החור מפני טומאת מת אם אין מניחה שם לעולם דמ"ש אם מונח כאן או כאן ומה שנהגו הקושרי ספרים שחותכין מן הגליונים של ספרי' ראוי להזהיר שלא יחתכו יותר ממה שכבר חתכו בפעם א' דבזה י"ל דמתחל לא נתקדש רק מה שצריך לספר משא"כ פעם ב' (ע' סי' קנ"ד וסי' של"ד במ"א ס"ק כ"ד) וגם לא יתלו על תכשיטי ס"ת אותן מטבעות שיש עליהם שם בן ד' שטבעו אותו לשם אחרים (כ"ה וט"ז שם ס"ק ט"ז):

כב קיי"ל בכל התורה דעשה דוחה ל"ת אבל אינו דוחה ל"ת ועשה אע"פ שגם זה הוא עשה ול"ת לא מהני (עיין בב"מ דף ל' ברש"י ובר"ף שם) ודוקא במקום שאינו יכול לקיים שניהם אבל במקום שיכול לקיים שניהם אין העשה דוחה ל"ת ודוקא דבאותו רגע שעובר הל"ת מקיים העשה כגון מילה בצרעת וסדין בציצית שעקידת הל"ת וקיום העשה באין בפ"א אבל אם צריך לעקור הלאו קודם לזה אפי' רגע א' אינו דוחה ודוקא בענין שלא ידחה הלאו ולא יעשה האיסור אבל אם אעפ"כ צריך לדחות הלאו אעפ"י שאינו מקיים העשה עכשיו מ"מ דוחה (וכן מצאתי בהדיא בחי' רשב"א שבת ריש פ' ר"א דמילה שמתרץ בזה קושית תוס' שם ד"ה שלא בזמנו) ודוקא בעשה דוחה ל"ת בעינן בעידנא אבל עשה המור דוחה עשה הקל ממנו אע"ג דבעידנא דעקר הקל עדיין אינו מקיים החמור (פסחים נ"ט ע"א תוס' ד"ה אתי עשה ועיין מנחות מ' ע"א וביבמות ד' כ' ו' ובתוס' שם) אבל עשה דרבים שא' מוציא רבים לא בעינן בעידנא (סי' תכ"ו מ"א ס"ק כ'):

כג אסור להוסיף על איזה מצוה מן המצות שנאמר לא תוסיפו ודוקא שעושה בכוונה להוסיף כגון שיאמר שמה שאנו יושבין בסוכה בשמע"צ וכן מה שאנו אוכלים מצות בח' ש"פ אע"פ שכתוב בתורה רק ז' ימים יאמר שבאה כן הקבלה על פי תורה שבעל פה שהתורה צותה לישב בסוכה ולאכול מצה ח' ימים ויתכוין לישב בסוכה ולאכול מצה כדי לקיים מצות התורה וכן בשיניח ב' זוגות תפילין של רש"י ור"ת בבת אחת ויאמר ששניהם כשרים

נשמת אדם

(ג) נ"ל דא"צ לעקור מביתו לילך לעיר אחרת לקיים המצוה אפילו מצוה דאורייתא והוא עוברות כתקיעת שופר ולולב וראיה מהא דר"ה דף ל"ד וש"ע סימן תקצ"ה. היו לפניו ב' עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין כו' ואי ס"ד שצריך לעקור ממקומו קשה שילך ימצא עיר שמברכין ולא תוקעין והנה צריכין לעקור ממקומן לילך לעיר שתוקעין אע"כ דא"צ לעקור ומיהו נ"ל דבמקום דאזיל ואתי ביומיה מחוייב לילך וכדאיתא בסוכה כ"ו ע"ב ועיין ריש סימן קמ"ג במ"א ול"ע ומ"מ במי שיש לו אשה או בנים נ"ל דודאי א"צ לעקור דירתו שהרי שמחה הוא ג"כ מ"ע מה"ת וקיי"ל אשה בעלה משמחה. ועוד מטעם אחר נ"ל דא"צ לילך מביתו דהא קודם י"ט לא חל עליו כלל המצוה עד י"ט ואז א"א לו לילך יותר מתחום ואע"פ דקיי"ל שואלין ודורשין קודם שלשים יום לכל י"ט כמש"כ המ"א סי' תכ"ט וא"כ חל עליו חיוב המצוה כדמצינו בסימן תל"ו לענין בדיקת חמץ נראה לו לחלק דדוקא התם דהמצוה בידו לבדוק חייבוהו חכמים לקיים המצוה אבל הכא שאינו בידו רק שיחזיר אחרים אינו חייב אפילו מדרבנן וראיה לזה בזבחים דף ק' דמה לקינן כאן קוד' חצות כאן לאחר חצות הרי להדיא דאפי' בע"פ קודם חצות ל"א שכבר חל עליו חובת פסח ולא יחול עליו אנינות אע"כ דהמצוה אינו חל על האדם עד שיגיע זמנו הראוי לקיים וגם שם לענין בדיקת חמץ פרש"י דחכמים חייבוהו אבל לא מה"ת ואמנם בסוכה דף כ"ה ע"ב משמע שהוא מה"ת ועיין ברמב"ם פ"ה מהל' ת"ת דחייב לקבל פני רבו ברגל בי"ט אף על גב דלא אתי ביומיה דדוק' לר"א מחלק הש"ס ולא קיי"ל כוותיה וא"כ מוכח דלא מהני טעם זה דושמחת לבטל שום [illegible] ולכן הדבר צ"ע

כשרים וכן המצוה מן התורה על פי תורה שבעל פה ה"ז עובר אבל אם יושב בסוכה ואוכל מצה ביום ח' משום ספיקא דיומא וכן כשיניח ב' זוגות תפילין של רש"י ור"ת אפי' בב"א מחמת ספק שמא זוג א' הם פסולים וכן כל כיוצא בזה אין כאן משום בל תוסיף ואם יניח ב' זוגות תפילין של רש"י ור"ת בבת אחת וכן כשיטול ב' לולבין כשרים בבת אחת ה"ז עובר אפי' אינו מתכוין להוסיף דקיי"ל לעבור בזמנו א"צ כוונה אבל שלא בזמנו צריך כוונה דוקא לעבור וכן כשמוסיף לעשות ה' ציצית או ה' חוטין או ה' פרשיות או ה' בתים בתפילין ה"ז עובר אבל מותר לעשות מצוה אחת אפי' ק' פעמים ביום דאע"ג דמה"ת כשהגביה ד' מינין שבלולב פעם א' ביום יצא מ"מ מותר ליטלן אפי' ק' פעמים ביום ובודאי אם יאמר שבאה הקבלה דמה"ת חייב בלולב כל היום ה"ז עובר וכן כל כיוצא בזה אבל רשות לב"ד לעשות סייג לתורה בכל דבר ואפי' לעקור מ"ע או ל"ת לפי שעה (יבמות צ') והעובר על דבריהם עובר בלאו דלא תסור כו' וכשם שאסור להוסיף על המצות כך אסור לגרוע כגון לעשות ג' ציצית וג' מינין בלולב (ועיין ברמב"ם פ"ב מהלכות ממרים ובסמ"ג לאוין שס"ד ובחינוך סימן תנ"ד ובא"ח סימן ל"ד ובמ"א ס"ק ג' ובר"ה דף כ"ח ובסנהדרין ע"ח ועירובין נ"ח ועיין במה שכתבתי בכ"א בהלכות סוכה בדין ד' מינין שבלולב . וי"א דאפילו לעבור בזמנו בעי כוונה למ"ד מצות צריכות כוונה עיין מ"א סימן תרכ"א ס"ק כ"ז וע"ש בא"ר שכתב בשם הרא"ש פ' לולב הגזול דליתא וכדעת הש"ע) :

כד מצוה שיש לה ענף שכאשר ירצה לעשות מצוה זו צריך לעשות מקודם מצוה אחרת אע"פ שבדיעבד אינו מעכב אם יש שם אפשרות שיעשה הענף אסור לעשות המצוה עד שיעשה מקודם הענף אבל אם אין שום אפשרות לעשית מקודם הענף כיון שאינו מעכב מותר לעשות המצוה (גיטין כ"ח ע"ב תוס' ד"ה וכא בעי סמיכה) :

כה שומר מצוה לא ידע דבר רע ר"ל שמחויב כשירצה לעשות איזו מצוה לא יעשה אותה בחפזון ובפתאום רק שישמור וימתין (כמו ואביו שמר את הדבר) ויתיישב בדבר הטיב איך יעשה וכ"כ בפסח כיון שהיו צריכין לאכול בחפזון משום חפזון דשכינה בא להזהיר וכבה תאכלו אותו מתניכם חגורים כו' (מעשה מאמרות מאמר ח"ס ח"ג פ' י"א ע"ש) ונ"ל שזהו ג"כ מש"כ ושמרתם את המצות וזהו שיסדו לומר הנני מוכן ומזומן לקיים כו' ור"ל שכבר אני מוכן ומזומן וזהו הכון לקראת אלהיך ישראל ר"ל שתכין עצמך מקודם ולא בפתע פתאום וכבר בחנתי בנסיון שבאשר עשיתי מצוה בפתאום לא קיימתיה כראוי לכן צריך ליזהר בזה :

כלל סט דין קימה והידור בפני חכם ובפני זקן :

א ישתדל לקיים מ"ע לקום מפני כל חכם אפי' אינו זקן אלא יניק שאינו אפי' בן י"ג שנים אלא שהוא מופלג בחכמה משאר העם אע"ג שאינו מופלג מחכמים שבדור אלא כיון שמופלג בחכמה משאר העם והוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו :

ב וכן מ"ע לקום מפני שיבה דהיינו בן ע' שנים אפי' הוא עם הארץ ובלבד שלא יהיה רשע וגם זקן נכרי מהדרין אותו ונותנים לו יד לסמכו :

ג מאימתי חייב לקום מפניהם משיגיעו לתוך ד' אמותיו דאז מוכח מילתא שמפניו הוא עומד אבל קודם ד"א אין היכר ואין כאן הידור ויקום כך עד שיעבור מכנגד פניו וי"א עד שיעבור ממנו ד"א :

ד וצריך לקום מלא קומתו ודוקא בסתם בני אדם או בשוין בחכמה אלא שהשני הוא זקן אבל הכם אפי' הוא ילד א"צ לעמוד מפני הזקן מלא קומתו אלא יקום מעט כדי להדרו כיון שהוא ילד חכם יותר מהזקן אין לו להתבזות לקום מפני הזקן :

ה וכן ב' חכמים וב' זקנים א"צ לקום א' מפני חבירו אלא יעשה לו הידור ואפי' הרב לתלמידו יעשה לו הידור קצת :

ו אסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ד"א כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ד"א ועל זה נאמר ויראת :

ז אין עומדין מפניהם לא בבהכ"ס ולא במרחץ ולא בחדר שכולן עומדין ערומים שאסור ליתן לו שלום (ע' ש"ך ס"ק ג') דכתיב תקום והדרת קימה שיש בה הידור אבל בבית אמצעי של מרחץ וכ"ש בבית החיצון חייב :

ח אין בעלי אומנות חייבים לעמוד בפני ת"ח בשעה שעוסק במלאכתו דמקשינן קימה להידור מה הידור אין בו חסרון כיס ה"נ קימה שאין בו חסרון כיס . ואם הוא עוסק במלאכת אחרים אסור להחמיר על עצמו לעמוד אבל בשעה שהוא עוסק בתורה חייב :

ט התכם מוזהר שלא יכוין לעבור בפני הצבור כדי שיעמדו מפניו ולהטריחם אם אפשר לו להקיף וזכות הוא לו :

י גדול הדור ומפורסם בדורו ומופלג בחכמה יותר משאר חכמי הדור דינו כאלו הוא רבו

מובהק

מובהק וצריך לעמוד מפניו כמלא עיניו ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב:
(שאר דינים הנוהגים ברבו מובהק מבואר בי"ד סי' רמ"ג ולפי שאין שכיח בזמן הזה רבו מובהק לכן לא העתקתי):

סדר אמירת קרבן תודה לארבעה שצריכין להודות

ראוי ונכון שיפריש לצדקה העשיר לפי עשרו והדל כפי השגת ידו שהרי כשהיה בית המקדש קיים היה צריך להביא כבש או עז או עגל או פר או פרה וא"כ לא מסתבר שע"י הורבן בית מקדשנו ירויח שלא יהיה הוטא נשכר ולכן יפריש כפי השגת ידו כפי שווי א' מהבהמות הנזכרים ויחלק ללומדי תורה ויזהר שלא יאמר המעות הזה יהיה לתודה דא"כ אין להם תקנה בזמה"ז אלא יאמר הריני נותן זאת לצדקה ויה"ר שיהי' נחשב כאלו הקרבתי תודה וכך עשיתי בשנת תקס"ד שנעשה לי הנס מחמת שריפת הפולווער. ולפי שבזמה"ז אין לנו אלא שיח שפתותינו ולכן תקנתי אז סדר הקרבת התודה דהיינו תחלת אמרתי פ' תודה דפ' צו וזאת תורת זבח השלמים עד ואם נדר וגו' ובפרשת ויקרא ואם זבח השלמים עד כל חלב וגו' לא תאכלו ואח"כ נוסח זה. וכך היתה עבודת התודה מביא פר או פרה שהוא מבן ל' יום עד בן ג' שנים או כבש או עז מבן ל' יום עד בן י"ב חודש ואם נתעברה השנה נתעברה לו או איל מבן ל' יום עד בן כ"ד חודש נמצא יכול להביא פר או פרה עגל או עגלה או איל או רחל גדי או גדיה שעיר או שעירה. ואם הביא מיום ח' כשר (רמב"ם פ"א מה' מעה"ק וע"ש בכ"מ שכתב דבנדר ובנדבה מותר לכתחלה ביום ח') ומביא הבהמה לעזרה ומקדיש אותה שם וקודם שחיטה היה מביא עשרים עשרון סולת וחצי לוג שמן ועושה מעשרה עשרונים עשר חלות המץ וכיצד מהמצן מביא שאור כדי חימוץ ונותנן לתוך המדה וממלא המדה ומודד כל עשרון ועשרון בפ"ע במדה של עשרון שהיה במקדש ומן עשרה עשרונים הנשארים עושה ל' חלות של מצה כל חלות שוות עשר חלות מכל מין י' חלות מאפה תנור. וי' חלות רקיקים. וי' חלות מורבכות. כיצד היא המורבכת הולטה ברותחין ואופה אותה מעט ואח"כ קולה אותה ברביעית הלוג שמן על האלפס וביוצא בו כדרך שקולין הסופגנין וכיצד עושה החלות בולל הסולת בשמינית הלוג שמן ולש בפושרין ואופה. כיצד מעשה הרקיקין לש את הסולת בפושרין ומושחן בשמינית הלוג שמן אחר אפייתן. ולאחר שקרמו כולם פניהם בתנור סומך ב' ידיו על הקרבן ובכל כחו ובשעת סמיכה אומר עליו דברי שבח ונ"ל שהוא מזמור לתודה והסמיכה תהיה בעזרה דוקא בכל מקום בעזרה ואם חבורת אנשים הביאו קרבן א' בשותפות כלן סומכין עליו בזה אח"ז ולא כולם בב"א ותיכף לסמיכה שחיטה ולכתחלה שוחטין בסכין שהוא כלי שרת ושוחט ישראל או כהן וקבל הכהן הדם במזרק שהוא כלי שרת וצריך לקבל כל הדם כיצד הוא עושה אוחז הסימנים בידו ומוציאן עם הורידין לתוך המזרק ושוחט שני' או רוב ב' כדי שיקבל הדם כולו בכלי ומגביה הסכין למעלה כדי שלא ירד הדם ממנה אלא מן הצואר ודם שבסכין מקנחו בשפת המזרק ובדיעבד אפי' לא קבל רק כדי הזיה כשר וצריך העובד שתהיה מחשבתו לשם הזבח ולשם בעליו בשעת זביחה ובשעת קבלת הדם ובשעת הולכת הדם ובשעת זריקה ואח"כ הוליך הדם למזבח ולקח הכהן המזרק שבו הדם וזורק ממנו במזרק ב' זריקות על ב' זויות המזבח באלכסון מחצי המזבח ולמטה על קרן מזרחית צפונית ועל קרן מערבית דרומית ומכוין כשזורק הדם על הקרן שיהיה הדם מקיף על הזויות כמין גם כדי שיהיה ב' מתנות שהן ד' ושירי הדם היה שופך על יסוד דרומי ואח"כ מפשיט העור והעור הוא לבעלים כיצד הוא מפשיט נוקבו מתוך ארכובו ותולה ומפשיט ואם היה שור מפשיטו בלי תלויה ולאחר ההפשט מוציא האימורין החלב שעל הקרב ובכללו חלב שעל הקיבה וכל החלב שעל הקרב וב' כליות והחלב שעליהן עם החלב שעל הכסלים ויותרת הכבד ומעט מן הכבד עם היותרת ובכשבים מוסיף גם האליה תמימה עם החוליות מן השדרה עד מקום הכליות ונותנן במגים ומנתח את הבשר ומפריש החזה והיא כל הרואה את הקרקע למעלה עד הצואר. למטה עד הכרס. וחותך עמה ב' צלעות אילך ואילך ומפריש שוק הימין והיא ב' איברים מעורים זה בזה דהיינו עצם אמצעי ועצם העליון המחובר לגוף ונותן החלבים ע"י הבעלים והזה ושוק למעלה וב' כליות ויותרת הכבד למעלה מהם וד' להמים מן המ' חלות למעלה וכהן מניח ידו תחת ידי בעלים ומוליך ומביא מעלה ומוריד במזרחה של מזבח ואם היה קרבן בשותפות א' מניף ברשות כולן. ואחר שמניפן מולח האימורין ומקטירן על גבי המזבח והחזה והשוק וד' חלות נאכל לכהנים לאחר הקטרת האימורין ושאר הלחם עם שאר הבשר נאכל לבעלים (ואח"כ יאמר) או"א גלוי וידוע שבזמן שבהמ"ק היה קיים כשנעשה נס לאדם היה מביא תודתו ומקריב לפניך ועכשיו שחרב בה"מ יהר"מ שתהא אמירה זו חשוב ומרוצה לפניך

כאלו

באלו הקרבנו לפניך קרבן תודה כהלכתה כמו שנ' ונשלמה פרים כו' ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו מלך רחמן שתשוב ותרחם כו':

הלכות שבת

כלל א דין הכנסת שבת מערב שבת (סי' ס)

א שבת קודש הוא האות הגדול והברית שנתן הקב"ה לישראל. למען ידעו כי ששת ימים עשה ה' כל מה שברא בשמים ובארץ ושבת ביום השביעי והוא יסוד האמונה לידע שהעולם הוא מחודש וכיון שברא הכל הוא אדון על הכל ואנחנו עבדיו ומחויבים לעשות רצונו ולעבדו בכל גופינו ונשמתינו וממוננו כי הכל שלו והזהירה התורה על שמירת השבת י"ב פעמים ואז"ל כל המשמר את השבת כאלו מקיים כל התורה כולה וכל המחלל את השבת כאלו כפר בכל התורה כולה וציותה התורה לזכור בכל יום ויום את השבת כמו שכתוב זכור את יום השבת ור"ל להיות זוכר תמיד השבת כדי לקדשו ולענגו ולכן היה שמאי הזקן אומר על כל דבר נאה שקנה זו לשבת ואם מצא נאה הימנה אכל הראשונה והניח השניה וכן בכל יום אך הלל הזקן שהיה מדתו במדת בטחון וכדי לחזק בטחונו לא היה נוהג כן אלא שהיה בוטח שיזדמן לו נאה לכבוד שבת ועכ"פ מודה בשאר כל אדם ופשיטא בדבר שאינו שכיח לקנות כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד אזי יניח אותו לשבת וכן בשמונין מנין הימים יהיו מונים על שם השבת דהיינו יום ראשון בשבת ויום שני בשבת וכן כולם כי קדושת השבת הוא נמשך לכל יום כי הוא המרכז האמצעי שכל ימי השבוע יונקים ממנה יום א' ב' ג' נקראין אחר השבת שהם מקבלים קדושה משבת העבר ויום ד' ה ו' נקראים קודם שבת כי הם מושפעים ומקבלים קדושה משבת הבאה ולכן ההולך במדבר או שנשבה בין הנכרים ואינו יודע מתי הוא שבת מונה ז' ימים מיום שנתן אל לבו ושכחו ומקדש השביעי בקידוש והבדלה ואם יש לו ממה שיתפרנס אסור לו לעשות מלאכה בכל בכל הימים עד שיכלה מה שיש לו ואז יעשה מלאכה בכל יום אפי' ביום שמקדש בו כדי פרנסתו מצומצמת מפני פקוח נפש שז"ם לא יעשה מלאכה ימות ואם יש לו לחם או שאר דברים הנאכל חי אסור לו לבשל אבל מותר לילך אפי' ביום שמקדש בו לפי שתחומין אינו אלא מדרבנן והתירו לו כדי למהר לצאת מהמדבר אבל שאר איסור דרבנן אסור. היה יודע מנין הימים שיצא בו כגון שיודע שהיום יום רביעי או יום חמישי ליציאתו אבל אינו יודע באיזו יום יצא מותר לעשות כל המלאכות ביום השמיני ליציאתו שביום כזה יצא מביתו דבודאי לא יצא בשבת וכן ביום ט"ו וביום כ"ב וכן לעולם (סי' שמ"ד) והטעם לפי שקדושת שבת מתפשטת בכל יום ולכן כל יום שישבות מ"מ יש בו מקצת קדושת שבת:

ב ולכן מצוה להשכים בבוקר בע"ש להכין צרכי שבת כדכתיב והיה ביום הששי והכינו משמע תיכף כשיהיה יום הששי יכינו ואם לא ימצא לקנו' בלום לאחר התפלה יקדים לקנות מקודם ובלבד שיקרא ק"ש קודם (בס"י רנ"א במ"א ודבריו צ"ע כיון שכ' דהוא מס"ת א"כ כיון שהוא עוברת למה לא יבטל גם ק"ש שהרי לצרכי שבת מקודם וקיי"ל תדיר ומקודש קודם וכמו שכתבתי בהל' ברכות כלל ס"ח וגם מה שכתב שלא יפרוש מן הצבור מה ענין זה לזה ועכ"פ נ"ל דאם יש לו איזה דבר לאכול בשבת אסור לבטל תפלה וכ"ש ק"ש):

ג מצוה על כל אדם שיכין הוא בעצמו ג"ב שום דבר לצרכי שבת לכבדו אע"ג שיש לו משרתים כדמצינו בהרבה אמוראים ומהם ילמוד כל אדם ובפרט בימים הקצרים ומכ"ש כשרואה שבבר הוא סמוך לשבת שאז הוא מחוייב לעסוק בכל כחו וראיתי אנשי מעשה גדולי תורה שהיו מכבדין הבית בעצמם בימים הקצרים כדי שלא יתחלל שבת וזה חוב גמור על כל אדם דמ"ש דאין לו מי שיכין או שהשליח אין לו פנאי ולא יאמר לא אפגום כבודי כי זה הוא כבודו שמכבד השבת (סי' ר"ג):

ד המנהג בכל ישראל לאפות לחמים לכבוד שבת ומלבד הטעם כדי שתטול האשה חלה שבע"ש נברא אדה"ר שהיה חלתו של עולם עוד יש ט"א כדי לאכול פת ישראל ולכן הנוהגין לאכול פת פלטר של נכרי בחול מכל מקום יש ליזהר שבשבת יאכל דוקא פת של ישראל (סי' ר"ג):

ה ירבה בבשר ודגים ומטעמים כפי יכלתו וישחיז הסכין שזהו הכל מכבוד השבת וידמה בדעתו באילו יבא אליו להתאכסן מלך ב"ו במה היה מכבד הבית ומציע המטות וכ"ש שבת מלכתא (סי' ר"ג):

ו העושה מלאכה בע"ש ממנחה ולמעלה אינו רואה סי' ברכה מאותו מלאכה וי"א דדוקא מנחה

מנחה קטנה ודוקא בדרך קבע אבל בדרך ארעי מותר ולצורך שבת מותר כל היום אפי' לתקן בגדי חבירו אם אינו נוטל שכר ומותר להסתפר כל היום אפי' בשכר דניכר לכל שהוא לצורך השבת ומותר לכתוב אפי' אגרת שלומים ומכ"ש ספרים דרך למודו אבל אסור לכתוב לחבירו בשכר וצריך להזהיר מאוד הבעלי מלאכות שבמה פעמים נמשך מלאכתם עד שתחשך (סי' רנ"א) :

ז מדינא אסור לילך בע"ש יותר מג' פרסאות ועכ"פ צריך כל אדם ליזהר מאוד שיכנס לאושפיזא בעוד יום גדול כדי שיכולין להכין צרכי שבת בשבילו כי כמה מבשולים באים ע"ז שבעל אושפיזא או אפי' בביתו כשבא סמוך לשבת מוסיפין לבשל בשבילו ומחללין שבת ומכ"ש שכמה פעמים יבשל שיתאחר בדרך עד שחשכה ממש וכמה חילול שבת יש בהוצאה והכנסה ויציאה מחוץ לתחום ושביתת בהמתו ולכן כ"ז ישים האדם ללבו ולא יסיתנו היצר לומר עוד היום גדול והדרך טוב (סי' רמ"ט) :

ח מי שמרגיש בעצמו שאם לא יאכל בע"ש לא יחלוש בשביל זה מצוה שלא יאכל אפילו סעודה הרגיל בה בחול אבל מדינא מותר ומ"מ מצוה למנוע מלקבוע סעודה אפי' מה שרגיל בחול מט' שעות ולמעלה אבל סעודה שאינו רגיל בחול אפי' סעודת מצוה אסור לעשות בע"ש אם אפשר לעשות ביום אחר אבל מה שזמנה בע"ש כגון מילה בין בזמנה א שלא בזמנה ופדיון הבן בזמנו מותר ונ"ל אפי' שלא בזמנו (א) ומ"מ נכון להקדימו בבקר כדי שיוכל לאכול סעודת שבת לתיאבון (שם) :

ט אין להתענות בע"ש כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה אא"כ הוא אסטנים שאם יאכל ביום לא יהיה אוכל בלילה ולכן המקבל עליו להתענות תענית יחיד יתנה בפירוש בשעת קבלת תענית שלא ישלים ובדיעבד שלא התנה אעפ"כ אין צריך להמתין עד צה"כ אלא תיכף לאחר יציאתו מבהכ"נ יאכל ולענין (יאר צייט) אם חל (יאר צייט) הראשון בע"ש לא ישלים ואז לעולם כשיחול בע"ש א"צ להשלים אבל אם חל בחול והשלים אם כן כבר קיבל עליו להשלים אזי אפילו חל בע"ש צריך להשלים ואם הוא חלוש והתענית קשה עליו המיקל לא הפסיד אם אינו משלים (ט"ז) ונ"ל שיתיר נדרו ואז מותר לכ"ע (סי' רמ"ט) :

י מצוה לרחוץ כל גופו ויטבול ואם א"א לו עכ"פ ירחץ פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש ומצוה לחוף ראשו וליטול צפרניו בע"ש ויזהר לשרוף הצפרנים או לקברן והזורקן רשע ולא יקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד (סי' ר"ס) :

יא נ"ל דאע"ג דמצוה להתפלל לכתחלה מנחה בזמן מנחה קטנה אבל בע"ש לא מיבעי אם נכנס למרחץ די"א דאסור ליכנס לאחר חצות עד שיתפלל ואפילו אם אינו נכנס למרחץ ראוי להקדים להתפלל מנחה כדי שיהיה פנוי בעת קריאה לבהכ"נ שלא יצטרך לילך מביתו עד שיזרז את ב"ב שידליקו נרות בזמנם כי הנשים מתעצלים בכך ומתאחרים והרבה פעמים באים לידי חילול שבת ומכ"ש המשרתות ולכן ישגיח על זה לזרזם :

יב חייב אדם למשמש בבגדיו ערב שבת קודם חשיכה שמא תחוב בו מחט ובשקים התפורים בבגד שמא מונח בו דבר מוקצה או שאר דבר ויוצא בו לרה"ר :

כלל ב דין איזה מלאכה מותר להתחיל בע"ש :

א מותר להתחיל במלאכה בע"ש סמוך לחשיכה אע"פ שאינו יכול לגומרה מבעוד יום והיא נגמרת מאליה בשבת ודוקא בדבר דליכא למגזר בו שיבוא לידי מלאכה דאורייתא ולכן מותר ליתן צמר לצבוע ביורה סמוך לחשיכה אם היורה אינה על האש והיא טוח בטיט אבל אם היא על האש אסור שמא יחתה בגחלים ואפי' אינה על האש אם אינה טוח בטיט אסור שמא

נשמת אדם

(א) המ"א בסי' רמ"ט כתב בשם תוס' במ"ק ת' לחלק בין מילה שלא בזמנה ובין פדיון הבן ואזיל לשיטתו שכתב בסי' תקס"ח בשם התוס' דלא הוי סעודת מצוה. ול"ע שהרי גם בפה"ב כל שעתא ושעתא זמנו הוא וכ"כ בחינוך מצוה שנ"ב וז"ל ואע"פ שאין למצוה זו זמן קבוע דבכל שעתא ושעתא אחר ל' יום זמנו הוא כו' וכ"כ ביש"ש ב"ק פ"ז סי' ל"ז דסעודת פה"ב אפי' עבר זמנו מכל מקום כל יומא חיובא הוא ע"ש ומתוס' נ"ל דאין ראיה דהתו' כתבו אע"ג דאין מערבין שמחה בשמחה מ"מ סעודת ברית מותר דאין בה שמחה משו' צערא דינוקא אי נמי כיון שזמנה קבוע כו' ר"ל אפי' אם יהיה בה שמחה מותר אבל סעודת פה"ב צ"ע אם מותר וא"ל דזמנו קבוע היינו בזמנו שלא בזמנו היאך יהיה מותר ע"ש וכוונתם דבשלמא מילה אפילו שלא בזמנה ודאי מותר דאין בה שמחה ומש"כ תוס' אי נמי כיון שזמנה קבוע הוא כמו ועוד ר"ל דבמילה יש ב' טעמים להתיר וא"כ אפי' שלא בזמנה משום דאין בה שמחה אבל פה"ב שלא בזמנו כתבו תוס' דצ"ע דס"ל דיש בו שמחה דא"כ למה כתבו תוס' דדוקא בפה"ב הא גם מילה שלא בזמנה צ"ע אע"כ דבמילה בלא"ה מותר משום צערא ואין בה שמחה אבל פה"ב אפש' דאסו' דיש בו שמחה וא"כ אין שום טעם להתיר וכ"ז דוקא בחוה"מ דטעמא משום דאין מערבין שמחה בשמחה דהוי דאורייתא או עכ"פ אסמכוהו אקרא שפיר י"ל דאם יש בו שמחה אסור אבל בע"ש דחל עליו החיוב בכל רגע לפדותו וא"כ בודאי שצריך לפדות וכיון שכבר פדה מותר לעשות ג"כ הסעודה ומכ"ש לפי מה שכתב הש"ך בי"ד סי' ש"ה דפה"ב אין בו שמחה והראיה שאין מברכין שהשמחה במעונו וסעודת אירוסין יש בו שמחה והרי כתב המ"א דמותר לארוס בע"ש וכיון שכבר אירס מותר לעשות ג"כ סעודה וא"כ כ"ש פה"ב דמותר אפי' בחוה"מ כ"ש דמותר בע"ש וכן מנהג פשוט כאן בק"ק ווילנא שבע"פ כשיש

שמא יגיס בה בכף והמגיס בקדרה אפילו אינה על האש חייב משום מבשל ואפי' כשהוא מבושל כל צרכו יהיה חייב משום צובע וכן כל כיוצא בזה (רנ"ג) :

ב הא דגזרינן שמא יחתה דוקא בדבר שהחתוי מועיל לה ולא יזיק אבל אם הוא דבר שהחתוי יזיק לה מותר אפי' אם היא אצל האש (סי' רנ"ד) :

ג אסרו חכמים לבשל בתחילה סמוך לחשיכה דבר שרוצה לאכול בשבת שמא יחתה בנחלים למהר בישולו (עיין סי' ר"ג מ"א ס"ק ד' וסי' רנ"ד ס"ק כ' וסי' רנ"ז ס"ק ג') ואפילו אין צריך לזה לשבת אסור דגזרינן שמא ימלך לאכלו בשבת ויחתה ומ"מ דבר שא"א לאכלו בלילה כגון בשר חי מותר ליתן סמוך לחשיכה ממש ולכן אסור להדביק פת בתנור אלא א"כ יקרמו פניה דהיינו כל שפירס' ואין חוטין נמשכין ממנה וכן פשטידא או (פלאדן) כדי שיקרום פניה ויתבשל מה שבתוכה קודם שבת היינו קודם בין השמשות אע"ג שלא יקרום פניה קודם קבלת שבת וצ"ע (א) וכן כל דבר שאינו נאכל חי אלא ע"י הדחק כגון תפוחי יער ובצל וכיוצא בו אסור להניחו על האש אא"כ יש שהות קודם בה"ש שיתבשל בחצי בישולו דאז לא חיישי' עוד שיחתה בגחלים בשבת דבלא"ה יתבשל אבל דברים הנאכלין חיין כגון פירות וחלב וכיוצא בו לא חיישינן שיחתה וכל זה על האש או תנור שאינו טוח בטיט אבל בתנור שטוח בטיט כמו שאנו נוהגין מותר ליתן הכל דבזה לא חיישינן שמא יפתח הסתימה. ואם עבר ונתן בשוגג ואין לו מה יאכל מותר. ובפת אסור להוציא מן התנור יותר ממה שצריך לשבת. ומ"מ לא יוציא ברחת דמחזי כעובדין דחול אלא בסכין וכיוצא בו ואם במזיד בין בפת ובין שאר דברים אסור עד מוצאי שבת (סימן רנ"ד סעיף ח') ומזה תראה שעוברי דרכים שנותנין יורה עם דגים לבשל סמוך לחשיכה שצריכין ליזהר שעכ"פ יתבשל קודם חשיכה חצי בישול ואם לאו אסורין לאכול בשבת (כס) :

ד כשבא ליטול הקדרה בשבת מן האש אם הקדרה עומדת על גחלים הבוערים בענין שאין צריך להזיז הגחלים אם אין לו נכרי מותר הישראל ליטול אבל כשהגחלים מונחות סביב הקדרה וכשיטול הקדרה יזיז הגחלים ונמצא מבעיר התחתונות ומכבה העליונות אסור ע"י ישראל אבל על ידי נכרי מותר כיון שאין כוונת נכרי להבעיר ולכבות אע"ג דהוי פסיק רישיה מותר ע"י נכרי (רנ"ג) :

ה גם אסרו חז"ל להטמין אפילו בע"ש בדבר המוסיף הבל. ובשבת אסור להטמין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל והכל משום גזרה שמא ירתיח אך הטמנה שלנו בתנור אפי' אינו טוח בטיט שרי לכ"ע דלא נקרא הטמנה אלא כשנוגע הדבר שמטמין בו בגוף הקדירה מלמעל' ולמטה ובכל צדדיו אבל בתנור אינו נוגע בקדרה וגם מה שנוהגין להטמין (קלווע) בגומא שעל התנור ומכסין בבגדים מלמעלה דאף שאינו נכון לדעת כמה פוסקים ומצריכין להניח על כל פנים דף על הקדירה ואח"כ לכסות בבגדים. אמנם יש להם על מה שיסמכו ולכן אין לאסור דס"ל דכיון דבכל שעה התנור מתקרר וגם ל"ש למיגזר שמא יטמין בו כולו כיון שאין ראוי להטמין בו. אבל אם נותן בגומא חול שהוא דבר המוסיף הבל אע"פ שאין מטמין כולו בתוכו רק ששולי הכלי עומד בחול ולמעלה מכוסה בבגדים על הקדרה אסור כיון דחול מוסיף הבל גזרינן שמא יטמין כולו והמטמין בדבר המוסיף הבל אפי' בדיעבד אסור לרוב הפוסקים אם היה במזיד ואם היה בשוגג וכבר נתבשל כל צרכו אע"פ שהוא מצטמק ויפה לו מותר אבל אם לא היה נגמר כל בישולו אסור אפי' בשוגג אפי' לאחרים עד מוצאי שבת (סי' רנ"ז) וכל זה כשהטמין לצורך לילה אבל אם הטמין לצורך מחר בדיעבד יש להתיר ולסמוך על הפוסקי' דכל שהטמין לצורך מחר לא חיישינן שמא יחתה ומ"מ אם רגיל בכך אסור (סי' רנ"ז) :

ו אסור לכרוך בשבת קדרה עם מאכל חם בברים וכסתות דהא בשבת אסור לכ"ע להטמין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל (ג) ודוקא כשהמאכל עדיין בקדרה שבישלה אבל אם פינן לקדרה אחרת מותר לכרוך וכן אם היה מוטמן כולו בבגדים מערב שבת מותר להחזירו או ליתנו בברים וכסתות אפי' בכ"ר (סס) :

נשמת אדם

יש

סה"ג אפי' שלא בזמנו הבכורים אוכלין הם עפ"י הגר"א :

(א) דברי המ"א בסי' רנ"ג ס"ק כ"ו צ"ע שכתב דאע"פ שלא יקרום קודם ברכו אלא עד שתחשך לא גזרינן שמא יחתה אחר ברכו כיון דלא הוי דאורייתא ובאמת זה אינו מבואר ברש"י ור"ן ומ"מ וצ"ע שהרי הר"ן וה"מ שהוא דעת המ"מ בה"א מה' שביתת עשור וכמ"ש הבית יוסף בשמם בסי' רס"א דסבירא להו דתוספת שבת דאורייתא וא"כ איך כתב המ"א דאינו דאורייתא אלא יש לומר אע"ג דהוא דאורייתא מ"מ אינו אלא איסור עשה כמ"ש כל הפוסקים. וי"ל דס"ל כמ"ש רש"י במנחות ס"א דצריך הש"ם משום מגוה ליקום ולגזור ופרש"י כיון דאין בו לאו אבל תוס' באמת הניחו בקושיא דלמה לא נגזר משום מגוה שהרי אם יחתה עושה איסור דאורייתא. וצ"ל דאפשר דכוונתו כיון דאינו אלא גז"ד צ"ג בתוספת שבת וכ"ה תוס' בכתובות מ"ז ד"ה דמסר לה בשבתות דבתוספת י"ט אף על גב דהוי דאורייתא מותר לקדש אשה ע"ש וצ"ע :

(ג) ואע"ג דטעם דהוי כמטמין לכתחלה וזה שהיה כבר טמון בתנור וא"כ אינו אלא כמוסיף ומבואר בסי' רנ"ז דמותר להחליף ז"א שאלו היה הטמנה בתנור היה אסור וע"כ דס"ל דזה לא מיקרי הטמנה וא"כ צריך ליזהר בזה שלא להניח כ"ר בברים וכסתות דהוי תחלת הטמנה אבל אם היה מוטמן בע"ש

ז יש שפותחין התנור בלילה וזה איסור גמור דשמא יש קדרות שלא נתבשלו עדיין כל צרכן וע"י שסותמו אח"ז גורם בישול לכן אסור אפילו להוסיף בגדים על התנור כי עי"ז גורם חימום ובישול ואפילו ע"י נכרי אסור לסתמו. ואם סתמו ישראל או הוסיף בגדים אפי' בדיעבד אסור המאכל ואם נכרי סתמו אפשר דיש להתיר בדיעבד המאכל כיון שבלא"ה היה מתבשל. מלבד שיש עוד איסור מכבה ומבעיר כשיש אש בתנור כדלקמן במלאכת מבעיר (סוף סי' רנ"ט). ולכן צריכין ליזהר כשמעמידין (כקאכלט) של תנור בית החורף (קאווע) או שארי דברים אעפ"י שסבר הוא מבושל וכ"ש אם עדיין לא נתבשל וסותמין (כקאכלט) צריך ליזהר שאם נפתח משהשכה שלא יכתום בשבת כ"ז שאינו חם כל צרכו ובדברים חיין עד שיהיה מבושל. דידוע דע"י הסתימה הוא נתבשל:

ח אסור להטמין כלי עם משקין צונן בכלי שיש בו חמין אע"ג דאינן חמין כ"כ שיהיה שייך בישול אם מטמין כולו בתוכו הוי הטמנה ואסור (ט"ז רנ"ח) וכ"ש דאסור להניח בתוכו כשהוא חם כ"כ שיכולין הצונן להתבשל ואז אסור אפילו אינו מטמין כולו בתוכו:

ט שאר דינים שבש"ע שבסימן רנ"ג עד סימן ר"ס מבואר לקמן בכלל כ' במלאכת אופה:

כלל ג באיזה ענין מותר ליתן מלאכה לנכרי בע"ש (סי' רמ"ד רמ"ס רמ"ו רנ"ב):

א אסרו חכמים להניח לנכרי לעשות מלאכת ישראל בשבת וסמכו זה על פסוק כל מלאכה לא יעשה בהם משמע אפי' על ידי נכרי ודוקא למסור לו המלאכה בשבת או עפ"י אופנים שנבאר אבל ליתן לו מע"ש מותר ולכן פוסק אדם עם הנכרי על המלאכה בע"ש אפילו סמוך לקבלת שבת ואעפ"י שהנכרי עושה המלאכה בשבת ודוקא עפ"י אופנים אלו (א) שלא יעשה בבית ישראל שעכ"פ יוציא הכלים מבית ישראל קודם השבת (ב) שיפסוק לו שכר וזה נקרא קצץ (ג) שלא יהיה שכיר יום אלא בקבלנות (ד) שלא ייחד לו המלאכה בשבת ואפילו לומר לו ראה שאני צריך למלאכה זו ת"כף אחר שבת דהוי כמייחד מלאכתו לשבת (ה) שיהיה דוקא במלאכת תלוש ולא יהיה לצורך מחובר כלל וכ"ש מלאכת מחובר עצמו (ו) שלא יהיה בפורסם שמלאכה זה הוא של ישראל זה (וה"ל שכל שידוע לג' כ"א נקרא מפורסמים שבועות כ"ב ע"ב רש"י ד"ה וכוה שניכר) אם הנכרי עושה המלאכה במקום מפורסם (ז) שלא ירויח הישראל במה שעושה הנכרי המלאכה בשבת (ח) שלא יהיה הנכרי מושכר לו לשנה לעשות לו תמיד מלאכה ונבאר כל פרט ופרט באריכות:

ב (פן א') שיוציא קודם השבת מביתו של ישראל אע"ג שפסק עמו כבר שאם יצא בשבת עם הכלים מחזי כנותן לו בשבת ושכרו בשבת ולכן אפילו הניח הכלים בבית מיוחד שבביתו וייחד המקום לנכרי אפ"ה אסור (עיין בסי' רנ"ב במ"א ס"ק ד' דבשאלה יש לחלק בייחד לו מקום אבל הכא נ"ל דלכ"ע אסור וגרע ממכירה שמתמיר רמ"א שם ע"ש) ולכן מי ששכר נכרי להוליך סחורתו צריך להוציאו מביתו קודם שבת אבל אסור להניחו ליקח מביתו בשבת (סי' ש"ז):

ג (פן ב') קצץ ר"ל שיאמר לו שיתן לו שכר כראוי או שהדבר ידוע שלעולם נותנין שכר על מלאכה זו (א) אעפ"י שלא קצץ עמו כמה שכר יתן לו דכיון שהנכרי יודע בודאי שיתנו לו שכרו וא"כ כשעושה המלאכה בשבת בשביל עצמו עושה כדי למהר להשלים מלאכתו וה"ה

נשמת אדם

בע"ש מותר אפילו להוסיף או להחליף בשבת:

(א) כתב הב"ח בסי' רנ"ב הא דכתב הטור שם אין נותנין עורות לעבדן אא"כ קצץ לו בדמים. וז"ל אבל הסה"ת ומרדכי ס"ל דלא בעינן קצץ אלא באגרת שניכר שכתב ישראל הוא ויסברו בשבת נתנו. אבל בנתינת בגדים בקבלנות לחוד שרי דכיון דיודע הא"י שישלם לו הישראל לבסוף שרי עכ"ל. והנה אף שיש לעשות כמוכיח לדבריו מדברי הטור דבסי' רמ"ז גבי אגרת כתב. אא"כ קצץ לו דמים ידועים ובסי' רנ"ב כתב אא"כ קצץ לו דמים. משמע להאורה כדברי הב"ח. אבל ז"א שהרי הטור כתב ברמזים בפ"ק גם בעורות לעבדן אא"כ קצץ בדמים ידועים. וא"כ נ"ל באמת דהטור ס"ל דמה שאמר בגמרא קצץ ר"ל קצץ בדמים ידועים. אבל לפי מה שכתב הב"י בשם הרשב"א רמ"ז דקצץ ל"ד אלא כיון שהתנה עמו ליתן שכרו אע"פ שלא פירש כמה יתן דינו כקצץ. וכ"כ בהדיא בסמ"ג וז"ל. אין משלחין אגרת כו' לפי שניכר שכתב ישראל הוא ויסברו שבשבת נתן לו אבל אם קצץ ליתן לו מעות בכך מותר עכ"ל וכ"כ בש"ע בסי' רמ"ז. וכיון דדין קצץ בעורות כו' נלמד מדין אגרת וכ"כ כל הפוסקים. וא"כ כ"ש דזה מקרי קצץ. בעורות וכיוצא בו. וכ"מ מרמב"ם פ"ו שכתב בהלכה י"ב אא"כ קצץ. וכ"כ בהל' ג' באגרת. וכתב הכ"מ שנלמד מדין אגרת. ואין נימא דקצץ שכתב יתפרש לב' ענינים. אע"כ דהכל אחד. ומש"כ דכן משמע בסה"ת ובמרדכי. המעיין שם לא משמע מידי. וז"ל הגמ"ר ול"ע אם בעי קציצה בכלי לכובס ועור לעבדן. אבל בתוס' מצאתי דכלי לכובס מסתמא היינו קציצה שאינו עושה בחנם עכ"ל. וכוונתו פשוט כיון דידוע דאינו עושה בחנם א"כ ממילא הוי כקצץ. דדוקא אם א"י מסופק אם יתנו לו שכר זה נקרא לא קצץ. ולא כב"י שכתב ריש סי' רנ"ד דהגמ"ר ס"ל דלא בעינן קצץ. ודבריו תמוהים שכיון שכתב שאינו עושה בחנם אדרבה משמע דבעינן קצץ. רק דזה נקרא קצץ. וסמ"א בסי' רנ"ב כתב בשם הגמ"ר ושינה לשונו וכתב דבזמה"ז כלים לכובס מסתמא היינו קציצה דקצבתו ידוע. ודבריו צ"ע שהרי בהדיא פסק הש"ע אפי' באגרת לא בעינן קצבתו בהדיא דוקא אלא סגי שיאמר לו שיתן לו שכר וגם דברי המ"א שם ס"ק ט' שכינת דברי הב"י והב"ח בצ"ע. שכתבו דאם עושה בשכר אפי' לא קצץ א"צ למחות עכ"ל. ופשוט דכוונתו דאפי' לא קצץ דמים ידועים דגם זה נקרא קצץ ובחנם הניח דבריהם בצ"ע. ומש"כ שם עוד דהירושלמי איירי בקצץ דאל"כ אסור ליתן לו כלל. וז"ל הג"מ אהא דירושלמי נתן כלי לכובס א"י ומוצאו עובד בהן בשבת אסור אר"י נימא ליה דלא יעבוד אר"י כדא דתימה בטובת הנאה אבל בשכר בעבודתו עסוק פי' לא יוכל למחות עכ"ל וא"כ בודאי

אין

וה"ה אם הנכרי מתחיל ואומר לישראל תן לי מלאכה זו ואני עושה לך בחנם דידוע דבודאי כבר קיבל הנכרי הנאה מישראל והוי כנותן לו שכר אבל אם הישראל מבקש מן הנכרי לעשות לו בחנם אע"ג דמסתמא הנכרי עושה בשביל הנאה שקיבל או שיקבל מישראל מ"מ מחזי שטורח בשביל ישראל ונכון להחמיר בזה אם לא במקום צורך (סימן רמ"ז) אבל כשהנכרי מסופק אם יתנו לו שכר כלל ואלו היה יודע שלא יתנו לו שכר לא היה עושה בחנם א"כ מחזי כשלוחו של ישראל ואסור לב"ע ומיהו דוקא בע"ש אם אין שהות לגמור המלאכה קודם שבת אבל אם יש עדיין שהות לגמור קודם שבת מותר לב"ע אפילו בלא קצץ ובד' או בה' אעפ"י שהוא מלאכה שלא יוכל לגמור קודם שבת יש מתירין דדוקא בע"ש מחזי כשלוחו (סי' רנ"ב במ"א) ויש לסמוך עליהם ואם היא מלאכה ניכרת שהיא של ישראל יש להחמיר אם לא לעת הצורך ושליחות איגרת הוי מלאכה ניכרת שהיא של ישראל אם היא בכתב יהודית (סימן רנ"ב במ"א ס"ק ס') :

ד (פו ג') שלא יהיה שכיר יום אלא בקבלנות ופי' קבלנות שמקבל עליו לעשות מלאכה זו בעד סך כך וכך ונ"ל דה"ה אם שוכרו שבעד שבוע א' נותן לו כך וכך בין יעשה בשבת או לא דאל"ב הוי כאלו מצוה לו שיעשה בשבת :

ה (פו ד') שלא ייחד לו מלאכתו בשבת דאל"ב הוי אמירה לנכרי שבות ואין חילוק אם אומר לו בשבת או שאומר לו קודם השבת שיעשה מלאכ' בשבת אלא יתן לו סתם וכיון שרשות לנכרי לעשות מתי שירצה אף כשעושה בשבת אינו אלא למהר להשלים פעולתו ולכן אסור ליתן לנכרי מעות מערב שבת לקנות לו בשבת ואפילו אינו אומר לו בהדיא לקנות לו בשבת אך שהדבר ידוע שא"א לקנות אלא בשבת שאז הוא יום השוק. אבל בד' וה' מותר ליתן לו בסתם אע"ג שיודע שיקנה בשבת וכן מותר ליתן לו בערב שבת אם אפשר להשיג בשאר ימים ובלבד שלא יאמר לו קנה בשבת ומותר לומר לנכרי בע"ש קנה לעצמך ואקח מטך אחר שבת (סימן ש"ז) ואתן לך ריוח (עיין סי' תמ"ח) ועיין לקמן כלל ק"א סי' נ' דבדיעבד מותר אם קנה הנכרי בשבת (ומט"ז סי' ש"ז נעלם דין זה) :

ו (פו ה') שיהיה דוקא מלאכת תלוש אבל מלאכת מחובר אפי' עומד במקום דאין ידוע שהוא שלו אסור לפיכך הפוסק עם הנכרי לבנות לו חצר ובית או לקצור שדהו אם היתה המלאכה במקום שיש לחוש שיבואו שם יהודים בשבת אעפ"י שהוא דר בין הנכרים כיון שיש קרוב למלאכה זו יהודים בתוך תחום שבת אסור לו להניח לנכרי לעשות המלאכה בשבת אע"פ שקצץ עמהם שכר בקבלנות ומותר מדינא מ"מ אסור מפני הרואין שאינם יודעים ויחשדוהו שהם שכירי יום וזה אסור מדינא ואפי' לקצור שדה שדרכו ליתנו באריסות דהיינו שהנכרי עובד ונותן לבעה"ב מחצה או שליש וזה מותר מדינא גם חשד ליכא שהרואים יאמרו שהוא אריס ולצורך עצמו עושה בשבת וא"כ היה לנו להתיר בקבלנות שהרואים יאמרו שהוא אריס מ"מ אסרו חכמים בקבלנות דהא דהתירו באריסות היינו דוקא כשהאמת כן הוא שנותן לו באריסות אבל כשלא נתן לו באריסות כיון שיראו אח"כ שהיהודי נוטל כל התבואה וא"כ ידעו שלא היה אריס ויחשדוהו שמסתמא שכר הנכרי כדרך לשכור דהיינו שכיר יום ומ"מ כיון דאינו אלא מפני חשד אם היתה המלאכה חוץ לתחום וגם אין עיר אחרת בתוך תחום של מקום שעושין בו מלאכה מותר שהרי לא ידעו כלל יהודים אם עושה הנכרי מלאכה בשבת ואסור לבנות אפי' בהכ"נ בשבת אע"ג דהוי צורך מצוה ושל רבים (רמ"ד) :

ז ובדיעבד שעשה נכרי מלאכתו מלאכת מחובר אם היה שכיר יום דזה אסור מדינא אסור להשתמש באותו בית לו לעולם ולאחרים בכדי שיעשו מדינא (ועיין בא"ר שדעתו נוטה להקל) ונכון להחמיר לעולם אפי' לאחרים אלא שימכור לנכרים ואם שכרם בקבלנות דאז מדינא מותר רק שאסור משום מראית עין יש לסמוך בדיעבד להתיר מיהו אם התנה עם הנכרי שלא יעשה מלאכתו בשבת והנכרי עשה בע"כ למהר להשלים מלאכתו אין לחוש כלל (שם) :

ח מתוך זה נתבאר דאסור לשכור נכרי אפי' בקבלנות לפנות זבלו מחצר דהוי מלאכה דאורייתא ואפי' לפנות הרחוב דהוי של רבים ואיכא למימר דבשל רבים ליכא חשדא מ"מ גם בזה יש לאסור (ועיין בנשמת בונה דין משוה גומות סי' א') (ג) :

ט מלאכת תלוש לצורך מחובר כגון לפסול אבנים ולתקן קורות וביוצא בו לצורך בנין שהוא

נשמת אדם

אין חילוק אם פסק לו דמים ידועים או שאמר לו שיפסק לו לא ישמע לו כא"י. אחר כותבי זאת ראיתי רוב דברי בא"ר סי' רמ"ז:

(ג) בסי' רנ"ד כתב המ"א דבשל רבים ליכא חשדא. וא"ר כתב דזה דוקא בעו"ג שהוא איסור חמור. והנה לפי מ"ש המ"א א"כ היה יכול להתיר אפילו כשבונים דרים בחצר דשנים מקרי רבים כמ"ש הט"ז בשם ריו"ו סימן קמ"א. ואך א"י לסמוך בזה דהא אפילו בקנין אסור בביתו של ישראל. ולא התיר המ"א אלא ברחוב דהוי רה"ר כמ"ש דפינוי רחוב לא נקרא ע"ש יהודים אבל בחצר אסור אפילו בקבלנות ואפילו דרבים. והנה הט"ז שם כתב ראיה דב' מקרי רבים דאמרינן ברים

שהיא בתוך התחום (לבוש) אם מפורסם שהוא של ישראל אע"פ שהנכרי עושה בביתו דינו כמחובר לכל דבר . ומ"מ בדיעבד במקום הפס׳ יש לסמוך ולהתיר לשקעם בבנין כמש"ב רמ"א (סי' רמ"ד וע"ש בא"ר) (בספר דגול מרבבה כתב וז"ל נלע"ד דאיסור זה דוקא כשהאבנים והקורות הם של ישראל ונתנן לאומן נכרי לתקנם ולסתתם אבל אם הנכרי מסתת אבנים שלו ומתקן קורות שלו שהישראל עשה עמו קבולת על הכל והבנירם ביד הנכרי לסתת אבנים אחרים ולהחזיק אלו לעצמו · אפי' שזה האומן לצורך ישראל אם אינו בביתו של ישראל אפי' מפורסם שעושה לצורך ישראל אפ"ה מותר שזה עדיין לא נקרא מלאכת ישראל כו' ע"ש) :

י (סן ו') מלאכת תלוש אינו מותר אלא דוקא כשהנכרי עושה בביתו ואפי' אם הדבר ניכר וידוע לכל שהוא מלאכת ישראל אבל אם הוא ידוע שהיא מלאכת ישראל והנכרי עושה במקום מפורסם אף זה דינו כמחובר . ודוקא בדבר שכבר נקרא שם ישראל עליו אבל נכרי שעושה מנעלים וביוצא בו לישראל או עגלה חדשה אעפ"י שהוא ידוע ומפורסם שעושה לישראל זה א"צ למחות בידו שהרי עדיין לא נקרא שם ישראל עליו שאם ירצה הנכרי ימכור אותו לאחר ויעשה לישראל אחרות ואמנם נ"ל דבדברים שידוע שמנהג כל בני העיר ליתן בקבלנות כמו כלים לכובס וכלי עגלה וביוצא בו אעפ"י שידוע שהוא של ישראל והנכרי עושה במקום מפורסם כגון ברחוב מותר דלא גרע ממרחץ ותנור לקמן סי' י"ב (ג) . ובביתו של ישראל הכל אסור ולא מהני שום היתר כדלקמן סי' כ"ז דמיחזי כשלוחו שציוהו לעשות בשבת (ועוד שהרי אפי' בקבלנות היה מן הדין שימחה אלא שלא ישמע לו כדאיתא בהגמ"ר וכיון שהוא בביתו ודאי אסור) :

יא מתוך זה נתבאר דאסור ליתן איגרת על הפאצט בשבת אלא דוקא מע"ש דעל הפאצט הוי קצץ דאף שאינו משלם כאן כ:ל מ'מ יצטרך לשלם למי שנשתלח לו ואם שולח ע"י שליח מיוחד בעינן נמי קצץ או לעת הצורך אף בחנם ולפי שרבו הדיעות בעושה בחנם ולכן יותר טוב שלעולם יאמר לנכרי ליתן לו שכר או יי"ש והוי בקצץ כיון שקיבל עליו שיהיה זה שכרו (עיין בי"ד סי' קע ז) ונ"ל דאסור ליתן איגרת לנכרי המכירו אפי בקצץ שהוא יתן האיגרת בשבת על הפאצט שהרי מייחד מלאכתו בשבת ואפי' במקום שיש עירוב מ"מ לא גרע ממה שאומר לנכרי שישכור לו פועלי' בשבת דאסור כדאי' בכלל ס"ב וצ"ע (עיין במל"מ פ"ו הל' ט' שכ' דאפי' אמירה לנכרי בע"ש בדבר שאינו אלא מדרבנן אפ"ה אסור ומייתי ראיה משכירת הפועלים) ומ"מ נ"ל דבהפסד יש להתיר בבה"נ דהוי שבות דשבות במקום פסידא דמותר ודוקא בענין נתינת לנכרי אבל אין ללמוד מזה לבנות בקבלנות בבה"נ שהרי כיון שהוא בביתו של ישראל ומפורסם יאמרו שהוא שכיר יום משא"כ באיגרת שהוא דבר של צינעה :

יב (סן ז') שלא ירויח הישראל במה שהנכרי עושה בשבת לפיכך מי שיש לו מרחץ שרוהצין בו או תנור שאופין בו בשכר אסור מדינא לשכור נכרים להחם ולהסיק אפי' בששכרו לחדש

נשמת אדם

בריש ברכות בתרתי א"ס חשדא נמי ליכא ע"ש . ולפ"ז מוכח דל"ד בעו"ג אלא דכ"ה עכ"פ בזנות נמי . ובזה נסתר ראיות ת"ם מאה"ע סי' י"ב דב' דיינים שהתירו אשה מותרת להנשא לא' דאין אדם חוטא בשביל חבירו · וה"ק תיפוק ליה דבתרי ליכא חשדא . ומזה הוכיח דדוקא בעו"ג . וליתא שהרי בזנות איתא להדיא בגמרא . ובאמת הטעם שכתוב באה"ע הוא אמת שם . גם מה שהביא ראיה מבילה והוא בסי' תקט"ז סעיף ב' . י"ל דהתם יחשדו הרואים שהנושאים לא ידעי מידי אלא כמשלא ימכרם . אך מה שהשיג הרי"ו דשנים מקרי רבים צ"ע שהרי אמרינן מגיטין נדר שהודר ברבים י"א דהוי בעשרה וחטאת גזולה שלא נודעה לרבים שם כתב התוי"ט בשם הירושלמי דהוי בג' . ועוד צ"ע דא"כ מאי דפריך והא ר"ג יחיד היה . נ"ל שלא היה לו שום בני בית וזה צ"ע . וגם מה שכתב הב"י שרי"ו למד כן מהא דאבוה דשמואל ולוי נכנסו לבית הכנסת . משום דבתרי ליכא חשדא אין ראי' די"ל דבהכ"נ היו רבים שם בהכנ"ס . ולפי דברי הרי"ו נ"ל דהא דפריך והא ר"ג אע"פ שהיה לו בודאי בני בית מרובים ואשה כולם נחשבים ליחיד ועיין כתובות כ"ג ע"ב תוס' ד"ה כגון :

(ג) בסי' רנ"ב כתב בש"ע דמלאכה מפורסמת ועושה במקום מפורסם טוב להחמיר ולאסור . וכתב המ"א דר"ל דאם רוצה צריך למחות אבל מותר ליתן לו . וכתב המ"א דצ"ע שהרי בסי' רמ"ד בסעיף ד' כ' דמדינא דינו כמחובר וא"כ אסור ליתן לו מדינא וע"ש . ולי צ"ע שהרי כתבתי בסימן הקודם בשם הגמ"ר דהטעם וחילוק דבחנם צריך למחות ולא בשכר . משום שמ"י לא ישמע לו מפני שכרו . וא"כ כיון דמיירי בקבלן לו שכר מה יועיל שימחה לו וכמ"ש בש"ע סימן ב' ודוחק לומר שימחה לו כדי שיבינו הרואים שלא נתן לו בשבת · ועוד דא"כ לא היה לו להמחבר לחלק דין זה לסעיף בפ"ע . אלא דה"ל לכתוב הכל בסעיף א' דאם עושה בחנם או במלאכה מפורסמת צריך למחות . ולכן נ"ל דלדקו דברי המ"א מה שכתב לחלק בין ספינה שנקרא שם ישראל עליה ובין שאר מלאכת פרהסיא . שהרי דין דנתינה כתב בסי' רמ"ד בשם ס' תה"א . ובסי' ר"נ כתב בשם רי"ו אסור ואח"כ כתב דברי הרשב"א בעגלה דטוב להחמיר וכתב הרמ"א בסי' תר"ד אם יש אחרת הרי להדיא דבדבר שלא נקרא שם ישראל עליו אינו אלא חומרא דאפשר להחמיר אבל בצורך גדול יש להתיר . וכן צ"ל ע"כ שהרי בבית ישראל בכל אסור . והיינו משום דהוי מלאכתו בפרהסיא כמ"ש בסימן רמ"ד בענין קבלת מכס . וא"כ למה כתב דהוא חומרא. אע"כ צריך לחלק . ומכ"ש הכתובת של ישראל אע"ג שיודעים שהם של ישראל כתב הת"ם דאין כאן חשש כיון שאין יודעין של מי הם . וכ"ל לדקדק כן מדברי רי"ו שכתב הב"י שנודע לבעליה משמע דוקא שיודע מי הם הבעלים . אבל מה שניכר שהוא של ישראל ולא נודע בעליו אין חשש . והקשה לי ידידי הרבני מה' דובער שהרי במנחות מ"ג אמרינן אין מוכרין טלית לכותי משום זונה . פרש"י בלשון ב' שתאמר שישראל נתנה לי ואתי למחשדיה משמע אע"פ שלא נודע מי היא . והשבתי דכוונת רש"י שתאמר ישראל זה נותנה לי וכ"מ מדסיים ואתי למחשדיה ולא כתב למחשד . וכ"כ בהדיא בב"י וז"ל פירש"י כו' א"נ זונה כותית ותאמר פלוני ישראל נתן לי כו' וא"נ דה"נ יאמר שהוא של פלוני ישראל . ז"א דא"כ יאמר ג"כ כמה קנן לו . ורי"ו בנתיב י"ט ח"ג לא כתב רק לשון א' של רש"י . ומצאתי בתשובת תשב"ץ ח"ב סי' כ"ד שכתב הא דב"ה מתירין עורות לעבדן אע"ג שהנכרי כובס ע"ג הנהר שכל שאינו עושה בבית ישראל מהרי לינעס דלא פליג רבנן וסיים וז"ל שהיודע שזהו מלאכתו

של

לחדש ולשנה וכן אסור מדינא להשכיר אותם לנכרי שיתן לו בעד כל יום ויום סך ידוע שהרי הישראל מרויח עי"ז שמסיקין בשבת וכיון שהמנהג להשכיר ע"ד זה מרחץ ותנור אסרו חכמים אפי' להשכירם לנכרי בהבלע' דהיינו שיתן לו בעד כל שבוע או בעד כל חודש כך וכך בין יסיק בשבת או לא אעפ"י שאז אין לו ריוח לישראל כלל במה שמסיק בשבת מפני הרואיה שיחשדוהו ששכר הנכרי או שהשכיר לנכרי לימים כיון שכן הוא המנהג :

יג ודוקא במרחץ ותנור שהם של ישראל דכיון שמפורסם הדבר שהם של ישראל איכא השד אבל אם הם של נכרי רק שהישראל שכרם מנכרי ואפי' כבר ישב בהם הישראל (עיין א"ר) או אפי' קנאם מנכרי אלא שלא ישב בהם מעולם ולא נקרא שם ישראל עליו מעולם או שהמרחץ הוא בבית דירה שאינו דר שם ואין רוחצין בו כלל יהודים אחרים אלא בני ביתו ושכיניו והם יודעים שהשכיר המרחץ ותנור לנכרי מותר דאין כאן חשד (ועיין א"ר שמתיר אפי' הוא בביתו אם אין רוחצין בו אלא ב"ב) :

יד וכן אם נתפרסם הדבר שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכירם לנכרי לשנה או שמנהג אנשי מקומו כך מותר . אבל אסור לשכור פועלים לחודש או לשנה דהא מ"מ יש ריוח לישראל . ומ"מ אין ללמוד מזה להתיר להעמיד תנורי בית החורף אע"ג שמפורסם הדבר שדרך לשכור בקבלנות לעולם שהרי ידוע דדוקא עשיית התנור עושין בקבלנות אבל המסייעים בדריכות הטיט וכיוצא בו דרך הוא לשכרם בשכיר יום וא"כ אף שישכרם הכל בקבלנות אסור כדלעיל סי' ו' וכ"ש כשהוא בביתו שדר בו שצריך ליטול ממנו מפתח דהכל אסור כדלעיל כס"י י' :

טו ולכן דבר שהמנהג כך להשכיר לנכרי בין שמשכירו שיתן לו חלק החצי או שליש בשדה ובין שמשכירו ליתן לו בעד כל שבוע כך וכך והנכרי יטול כל הריוח ברחיים בימים הקדמונים שהיה המנהג כן מותר שלא יחשדוהו כיון שהמנהג כן אבל אסור לשכור הנכרי שיעשה מלאכה ברחיים אפי' בשכרו לח"ש ולשנה ושיטול היהודי כל הריוח דכיון שהישראל מרויח במלאכתו בשבת אסור מדינא ברחיים ובשדה אסור משום חשד כדלעיל סי' ו' (ועיין בש"ע סי' ת"כ בט"ז שם לענין רחיים) :

טז ומזה תדע שישראל שיש לו ברייא הויז או ציעגלנע או הוטע שעושין בו זכוכית והם דברים שהישראל מרויח ע"י המלאכה בשבת וא"כ דינם לפי מנהג אנשי המקום במרחץ ותנור או ברחיים ודוקא שהגוף ברייא הויז וכדומה שייך לישראל אבל אם הגוף הוא של נכרי רק ששכר מנכרי אעפ"י שהכלים והעצים הם של ישראל מותר לשכור נכרים פועלים בקבלנות דהיינו כשתעשו לי כך וכך שכר או זכוכית וכיוצא בו תקחו כך וכך אבל אין היתר לשכור הנכרי על שבת וחודש דמ"מ מרויח במלאכתו ואין לו היתר אלא בקבלנות (רש"ל בתשו' סי' ק' הביאו במ"א סי' רמ"ד ס"ק י"ז) :

יז וכן ישראל המחזיק המכס ושוכר הנכרי לקבל המכס בשבת מותר בקבלנות דהיינו שאומר לו לכשתגבה ק' דינרים אתן לך כך וכך דאע"ג דהוי פרהסיא וגם שקיבע לו מלאכה בשבת מ"מ משום פסידא התירו ואם חושש שיגנוב מותר להושיב שומר ובלבד שיהיה נזהר שלא ידבר עמו בשום עסק וכן יכול להשכיר לו המכס לכל השבתות והנכרי יקח הריוח של כל השבתות דזה דומה כאלו לקח ממנו סחורה (ועיין מ"א שם ס"ק י"ח) :

יח לפי המתבאר אין תקנה למי שיש לו ברייא הויז וכיוצא בו אא"כ שימכור אותו לנכרי ויפרסם הדבר שמכר אותו לנכרי והנכרי יעשה אותו באפותיקי מפורש בתורת משכון ואז כיון שהגוף של נכרי אף שהכלים יהיה הכל של ישראל דינו כמו שנתבאר בסס"י ט"ו שיכול לשכור נכרי בקבלנות דהיינו שמכל סך יתן לו סך כך וכך (ד) :

יט ודע דהיכא שביארנו דאסור מדינא אז אפילו בדיעבד אסור ליטול השכר ואפילו אם אפה הנכרי בתנור של ישראל בע"כ ונתן לו פת בשכרו אסור לקבל ממנו אבל במקום דמדינא מותר אלא שאסור משום מראית העין שכרו מותר בדיעבד :

כ (פן מ') שלא יהיה הנכרי מושכר לו לשנה לעשות כל מלאכתו או לעשות לו תמיד מלאכת מיוחדת דאז ישראל מרויח במלאכתו במה שעושה בשבת דאל"כ יתבטל יום א' המלאכה ואסור לכ"ע אבל כשאינו מושכר לו לעשות תמיד רק למלאכה מיוחדת ובשיש לישראל מלאכה

נשמת אדם

של ישראל ידע גם כן שהנכרי אריסו ע"כ . ודע דאם ידעו בדבר ג' בני אדם זה נקרא מפורסם כמ"ש רש"י בשבועות כ"ה ע"ב ד"ה וכולה שניכר :

(ד) עיין תשובת רש"ל סימן ק' שהתיר למי שקנה מסר לבשל לו מלח והישראל שוכר פועלים לבשל בקבלנות והכלים הם של ישראל · והנה מזה מוכח דלא איכפת לן במה שמבעיר הנכרי עצים של ישראל דמסתמא גם העצים הם של ישראל . ודלא כר"ם הביאו הגהמיי' בפ"ו סימן ו' דבעצים של ישראל אפילו בבית נכרים אסור . אלא כדעת תה"ד שהביא שם דאפילו בביתו של ישראל מותר להניחו לעשות מלאכה שאינה שייכה לישראל ע"ש. ומש"כ ר' שמחה ראיה מעורות לעבדן וכתב מ"מ שאר מלאכה ממבעיר עצים . נ"ל דל"ד כיון דמחוייב ליתן לו מה שצריך א"כ גם העצים הם שייכים להנכרי . וה"ה בביתו אלא כיון שהנכרי אדעתא דנפשיה קעביד א"כ גם העצים נקנו לו . והמעיין בהגמיי'

מלאכה זו עושה וא"ל יושב ובטל לרמב"ם מותר להניחו לעשות המלאכה על פי אופנים המבוארים לעיל ולראב"ד אסור ועב"פ בד' וה' מותר ליתן לו המלאכה אע"פ שיודע שיעשה בשבת (סס"י רמ"ז במ"א):

כא כל הדברים האמורים הוא כששייך המלאכה לישראל לבדו אבל ישראל ונכרי שיש להם בשותפות שדה או תנור ומרחץ ורחיים וכיוצא בו או שהם שותפין בסחורה דבזה ליכא חשדא כיון שיודעין שיש לנכרי חלק בו אם הם עוסקין בעצמן במלאכה כל אחד ביומו (עיין מ"א בסי' רמ"ה) יתנו בתחלת השיתוף שיהיה שכר השבת לנכרי לבד וישראל יטול יום א' כנגדו בחול וכן גבי שדה יתנו שהנכרי יחרוש ויקצור בשבת ויטול בשעת קצירה כנגד עמלו בשבת וישראל כנגד עמלו בחול דכיון שהתנו לא הוטל על הישראל מעיקרא לעשות בשבת וא"כ אין הנכרי שלוחו . ואם לא התנו והוא הפסד גדול מותרים להלק סתם וכ"ש במקום ששניהם עוסקים ביחד כל ימי החול ובשבת עוסק הנכרי לבדו דמותר לחלוק עמו כל השכר דנכרי אדעתא דנפשיה עביד כיון שאין המלאכה מוטלת כלל על הישראל לעשות שיאמר לו כיון שאני לא עסקתי במלאכה לא היה לך ג"כ לעסוק (ח):

כב מותר להשאיל כלים לנכרים ואפילו כלים שעושים בהם מלאכה כגון כלי מחרישה וכיוצא בו בע"ש וכן מותר להשכיר כלים שאין עושין בו מלאכה ובלבד שלא ישכירם לשבת לבדו ואפילו חדר לדור בו דאסור ליטול שכר שבת אלא ישכירם על איזה ימים ושבת מכללם בהבלעה ובלבד שיצא מביתו קודם שבת שהרואה אותו שיוצא מבית ישראל יחשדוהו שהנכרי הלוהו או מכר לו בשבת (רמ"א סימן רמ"ו מ"א סק"ו) ולפ"ז אפי' בעיר שמותר לטלטל בכולו אסור אבל י"א דשאלה לנכרי אינו אסור אלא משום שהרואה סבור שהישראל צוה לו להוציאו ולפ"ז בעיר דמותר לטלטל מותר ויש לסמוך על זה לעת הצורך אפילו בשבת וכן מותר להשכיר אפי' כלים שעושין בהם מלאכה בד' וה' אע"ג שהנכרי יעשה בו מלאכה בשבת שאין אנו מצווין על שביתת כלים אלא דבע"ש אסור דמחזי כשלוחו כיון שנוטל שכר ע"ז ואם לא היה יכול לעשות גם בשבת לא היה נותן לו שכר כ"כ א"כ מחזי כשלוחו ועיין לקמן בכלל פ"ב:

כג יכול ישראל ליתן לנכרי מעות להתעסק בהם ואעפ"י שהנכרי נושא ונותן בשבת חולק עמו כל השכר בשוה מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל כלל וגם אין העסק ניכר ממי הוא אבל אם גם הישראל מחויב לעסוק דינו כמו בסי' כ"א:

כד מותר לישראל ליתן סחורה לנכרי למכור אם קצץ לו שכר ובלבד שלא יאמר לו מכור בשבת:

כה ישראל ונכרי שיש להם בהמה בשותפות יזהיר ישראל את הנכרי שלא לעשות בה מלאכה בשבת ואם יעבור ויעשה תהיה אחריותו עליו ואפי' מאונסים ויכתוב כן בערכאותיהם לפרסם הדבר וא"כ אף אם עושה בה בשבת אינה בהמת ישראל שהרי הנכרי חייב

נשמת אדם

בהגמי' ירא"ה להדיא שר' שמחה אסר להשכיר בבית ישראל אפי' אין ישראל נהנה ממנו . וסה"ת מתיר ומשמע אפילו בעלים של ישראל כן דעת ר' י"ע:

(ח) **שאלה** אם מותר ליתן קורות לעשות מהם נסרים לסחורה כיון שידוע שעושין כן בקבלנות מכל (שאק) כן וכן . והנכרי עושה זאת בחצירו רק כיון שנסרים הוא לצורך מחובר ודינו כמחובר:

תשובה הנה להאורה משמע מדברי תוס' ורא"ש דטעמא דאוסר בית בקבלנות שיאמרו שכיר יום הוא ולפ"ז משמע דאם נתפרסם או שמנהג בכל אותו מקום לבנות בקבלנות מותר וכן הוכיח המ"ו בנודע ביהודה חלק ראשון סי' י"ב דהא במרדכי סי' רמ"ג דאסור ג"כ להשכירם ואפ"ה אם המנהג כך מותר וכ"נ דכותי' . אבל בימיו לא היה בנמצא כלל ספר התרומה אפי' אחד בעיר . וז"ל בסימני' סי' רכ"ב דלעשות הבנין שמא אף רבנן מודו דאסור דברשות ישראל הוא דאף תלוש כמו כלים לכותים דהרי היינו דוקא ברשות נכרי עכ"ל . וכ"כ [illegible] בפסקים סימן רכ"א וז"ל · אבל בשבת שרי קבלנות אפי' בתוך התחום וכך פי' ר' יעקב . ומורי ר"י אומר שזה דוקא בתלוש ובביתו של נכרי ומרחיים אין ראיה שהמלאכה נעשית מאליה . אבל בקבלנות שהנכרי עושה מלאכת ישראל אסור כאלו מצוה נכרי לעשות בשבת וע"ש עוד סי' רכ"ב · וכ"מ ירושלמי שהביאו תוס' דאפי' כלים בקבלנות אסור בבית ישראל . ולכן כתבתי בח"א כלל ג' סימן י' וסי' י"ד דאסור לבנית להעמיד תנורי בית החורף . אע"ג שזה ידוע שעושין בקבלנות כיון שהוא בבית ישראל . וכה"א שם סי' א' בסופו כתבתי בשם הגמ"ר דאי' בירושלמי נתן כלי לכותי ומצאו עושה בהן בשבת אסור אר"י לימא ליה דלא יעביד אר"י הדא דתימא בטובת הנאה אבל בשכר בעבודתו עסיק (פי' לא יוכל למחות) עכ"ל . וא"כ כיון דמדינא צריך למחות רק שהנכרי לא ישמע לו וא"כ אם עושה בביתו הרי אנו רואים דניחא ליה ומרחץ שאני כיון שנתפרסם שהשכירם לנכרי . וא"כ אינו ברשות ישראל . וא"כ אין שום היתר בביתו של ישראל אפי' אם המנהג כן בכל העולם לא מהני . ולפ"ז לנסר הנסרים ברשות ישראל אפי' אינו בחצירו אסור לכ"ע אפי' שהוא מפורסם שהוא בקבלנות . אבל אם הנכרי עושה בחצירו בקבלנות רק כיון שהוא לצורך מחובר . נ"ל פשוט להתיר דהא דמחולקים לפסול קורות ואבנים לצורך מחובר היינו כשישראל בונה בית ופוסל אבנים וקורות לצורך אותו בית בזה אוסרין האוסרים . אבל כשאינו בונה כלל רק שעושה למכור מהיכא תיתי לאסור ומה בכך שהוא לצורך מחובר דהא טעמא דמחובר אסור כיון שזה רשות ישראל הוי כאלו בליווי הישראל כמו שכתבתי הטעם מש"כ לסחורה וכ"כ הלבוש סי' רמ"ד בהדיא וז"ל ואם עיקר הבנין הוא בתוך התחום יש אומרים שאם סותר האבנים וכו' . וכ"מ להדיא בס' התרומה שם והלבו וכסמ"ג לאוין הלכות שבת דף ע"א . ולכן נ"ל דיש להתיר בפשיטות . אך נ"ל דזה דוקא שאין נוסרין לבנין שהוא מיוחד לישראל רק לסחורה כשיזדמן לו נמכור · אבל אם הן מיוחדים לאיזה בנין של ישראל אפי' אינו ידוע בעלים שבונה . והדבר ג"כ מפורסם שהנסרים אלו מיוחדים לבנין זה יש לאסור:

הטור

חייב באונסים ועיין עוד לקמן כלל נ"ז כל פרטי דינים כיצד יתנהג עם בהמתו להשכירה ודין מי שהחשיך לו בדרך יתבאר לקמן כלל נ"ח:

כב מותר ליתן הטים ברחיים של מים ע"ש קודם חשיכה ולא היישינן להשמעת קול שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת ודוקא שהנכרי הטוחן הוא מושכר בקבלנות כענין שנת' לעיל באיז' ענין מותר ליתן לנכרי לעשו' מלאכ' ודוקא במקו' פסידא אבל בלא"ה אסור משום השמעת קול והוי זילותא דשבת אם לא שהשכיר לנכרי ואם הרחיים של נכרי פשיטא דאין לחוש ובלבד שלא יעמוד הישראל שם דאז מחזי כשלוחו ולצורך הפסח מותר לישראל להיות עומד שם לראות שלא יתחמץ וכן מותר להושיב שומר שלא יגנוב הנכרי ובלבד שלא ידבר עמו בשום עסק (ט"ז סס"י רמ"ד):

כלל ד דין להפליג בספינה מע"ש (סימן רמ"ח):

א אין מפליגין בספינה על הים פחות מג' ימים קודם שבת דהיינו מיום ד' ואילך שכל ג' ימים ראשונים יש להם צער גדול כמש"כ יחוגו וינועו כשכור ועי"ז יתבטל מעונג שבת. ודוקא לדבר רשות אבל אם מפליג לדבר מצוה מותר אפי' בע"ש דקיי"ל העוסק במצוה פטור מן המצוה ומ"מ צריך לפסוק עם הנכרי שישבות בשבת ואף שהנכרי לא ישמע לו אח"כ בשבת כיון שפסק עמו כך אין בכך כלום ואם א"א לו לפסוק יש אוסרין ויש מתירין (א) (עיין א"ר) אבל בשבת אסור להפליג שהרי א"א לו לפסוק עמו ולפי שהעולם חושבין הכל לדבר מצוה בין לסחורה להרויח ואפי' לקבל פני חבירו לכן נוהגין להפליג אפי' בשבת ע"ד שנכתב בסי' ג' ואין להקל בזה וכ"ש כשהספינה הולכת בשבילו בשבת אבל להפליג על הנהרות שאין שם צער ובלבול הדעת מותר להפליג אפי' בע"ש ודוקא שאין ידוע לנו שמקרקע הספינה לקרקע הנהר הוא פחות מי"ט אע"ג דיש ספק שמא הוא פחות מי"ט ואז אסור להפליג משום שיצא חוץ לתחום בשבת מ"מ משום ספק אזל נן לקולא ואמרי' מסתמא גבוה י' טפחים דתחומין הוא דרבנן וספק דרבנן לקולא וכיון שהספינה גבוה י' טפחים מקרקע המים קיי"ל דבמים אפי' חוץ לי"ב מיל לכ"ע אין תחומין מן התורה דאין דומה לדגלי מדבר וא"כ לעולם למעלה מי' טפחים הוי ספק דרבנן אבל אם ידוע לנו שמקרקע הספינה לקרקע המים פחות מי"ט או במקום שידוע לנו שיצטרך הישראל לעשות מלאכה בשבת אפי' בנהרות אסור להפליג מיום רביעי ואילך דמיום רביעי ואילך שייך כבר לשבת אבל קודם ג' ימים דהיינו מיום ג' מותר להפליג בכל מקום בין בימים ובין בנהרות ואפי' ידוע שיצטרך לעשות מלאכה בשבת או שאין גבוה י"ט וא"כ יוצא חוץ לתחום דיום ג' הוא אחר שבת והוי התחיל בהיתר (וכמ"ש א' ס"ק ז' יש ט"ס וכצ"ל ומדברי תוס' ד' ק' ד"ס גמירי אין ראיה דשם כתבו כו') המ"א כתב דאפי' יושב למעלה מי' אסור דניחא תשמישיה כמש"כ סי' ת"ד וא"ר השיג עליו שהרי בהדיא אמרינן בעירובין מ"ג ל"א בספינה משמע דלעולם לא ניחא תשמישיה ובמ"ב לא עיין שם דרש"י פי' שם דהוי קופצת ולא מטעם דלא ניחא תשמישיה ומ"מ אם ידוע שמקרקע הספינה לקרקע הנהר פחות מי"ט ויכול לצאת משם בלא אונס יש להחמיר שאסור לצאת בשבת חוץ לתחום (ג):

ב אפי' במקום שבהמות מושכות הספינה מותר להפליג בע"ש עפ"י התנאים שבסי' א' ולא גזרינן שמא יחתוך זמורה כיון שהבהמות הולכות ברחוק ממנו:

ג היכא דמותר להפליג בע"ש אם נכנס בה מע"ש ולא יצא ממנו אע"ג שהספינה מפלגת בשבת מותר ולא אסרו בזה כמו לשוט בשבת כדלקמן כלל מ"ד דכיון שנכנס בה מע"ש הוי ליה כביתו. והעולם נוהגין שנכנסין לה מע"ש ויושבין שם עד שתחשך ועושין שם קידוש ואוכלין מע"ט כדי לפרסם הדבר שקנו שם שביתה ואם לא יוכלו לעשות שם קידוש אינו

נשמת אדם

(א) הטור. פסק כרשב"ג דא"צ לפסוק והרמב"ן כ' דפלוגתא דר' ורשב"ג קאי על המפליג לדבר רשות קודם ג' ימים אבל המפליג לדבר מצוה לכ"ע א"צ לפסוק וא"כ במקום דא"א לפסוק בודאי יש לסמוך עליהם ועוד נ"ל דהא דפוסק ע"מ לשבות אין ר"ל שלא ילך עם הספינה בשבת דהיאך יעמוד באמצע הים ואין זה ביד הספן ועוד לטעם הרי"ף משום עונג שבת מאי מהני מה שיעמוד באמצע הים או שהספינה תלך ודוחק לומר דפוסק ע"מ לשבות לעיל אלא נ"ל דר"ל דפוסק עמו לשבות ממלאכה ר"ל שלא יצטרך הישראל לעשות מלאכה בשבת ואינו שובת ר"ל כשיצטרך יעשה ג"כ מלאכה דאז הוי פ"נ וא"כ תנאי זה שלא יעשה מלאכה יכול כל אדם להתנות:

(ג) עיין מ"א ס"ק ח' ונ"ל כוונתו דלפי מש"כ בש"ע הטור משמע דאסור להפליג ואין לזה טעם ולכן כתב רמ"א דבודאי מותר להפליג אף שילך בשבת ובלבד שלא ילך חוץ לתחו' ונ"ל דאפי' הפליג מיום ד' אסור וכמו שכתב הב"י דלא כמהרי"ק ומה שהקשה בד"מ והא אפי' במקום שיצטרך לעשות מלאכה מותר קודם ג' ימים נ"ל דלק"מ דבודאי מותר להפליג במקום שהיא מהלכת שלא חוץ לתחום ובזה גם הב"י מודה אלא שחולק אמהרי"ק דס"ל כיון שהפליג ג' ימים לא גזרו חכמים כלל על איסור תחומין והב"י ס"ל דגזרו ולכן במקום דאפשר שלא יצא חוץ לתחום אסור לצאת בשבת ואפשר דגם רמ"א שכתב סעיף א' ואפי' אין בגבוה כו' היינו במקום שא"י לו לשבות וצריך לצאת חוץ לתחום באמת מותר ולכן יש להחמיר אם אפשר דהא רמ"א יניף ממלאכה והתם בודאי אם אפשר שלא יעשה בודאי אסור:

רמ"א

אינו מעכב וחוזרין ולנין בבתיהם דהוי לו כביתו ומותר לכנוס בו בשבת וכשיוצא ולן בביתו א"כ קנה שביתת ביתו ולכן כשנכנס ע"ד להפליג ומפליג דינו כיצא לדעת בכלל ע"ו סי' כ"ח כ"ט וכשיבא ליבשה אין לו אלא ד' אמות ואפי' בי"ט שחל בע"ש מותר לקנות שביתה זו דאין זה כמו שביתת עירוב שיתבאר בהלכות תחומין לקנות לו רשות דשביתה זו אינה מועלת לו אלא לענין שיהיה מותר לכנוס בה בשבת ואם לא היה שם עד שתחשך אסור ליכנס לספינה כלל אפי' לישב בה לבד כדלקמן כלל מ"ד סי' ב' ג' ואם קנה שביתה בספינה זו מ"מ אסור לכנוס לספינה אחרת . וראיתי מקומות שבהכ"נ שלהם הוא מעבר הנהר ושולחין השמש לקנות שביתה על הפראם בשביל כל אנשי העיר וזה טעות חדא דזה אינו דומה כלל לקנות שביתת תחומין ועוד שהרי גם בתחומין אי אפשר לערב ע"י שליח ברגל כדאי' בהלכות עירובין וצריך להודיעם שהם טועים אלא כל א' וא' שרוצה ללכת לבהכ"נ צריך לקנות שביתה אם לא שנסמוך על דעת מ"א שב' ריש סי' תרל"ט (ועיין מה שכתבתי בנשמת אדם ריש הלכות סוכה) :

ד ספינה שיש בה ישראלים רבים ויש להם בתים מיוחדים צריכים לערוב ולשכור רשות מבעל הספינה הנכרי או להבליע בשכר הספינה (סמ"ס) :

ה שאר דיני ספינה מבואר בדין הוצאה כלל נ"ה ובדין תחומין כלל ע"ו :

כלל ה דין הדלקה נרות (סי' רס"ב רס"ג) :

א יזהר לקבל שבת מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ורביע קודם הלילה כל יום אחר שעותיו ומי שמחמיר על עצמו לקבל ב' שעות מן היום קודם הלילה (וכדעת רא"מ דבין השמשות מתחיל קודם שתשקע החמה) אשרי לו וקדוש יאמר לו אבל אם קיבל עליו קודם לזה אין בקבלתו כלום . וכל אדם חייב עכ"פ לפרוש ממלאכה לפחות חצי שעה קודם הלילה כי צריך להוסיף מעט מחול על הקודש בין בכניסתו בין ביציאתו והוא מ"ע מה"ת וילפינן מדכתיב ביוה"כ ועניתם את נפשותכם בתשעה לחודש כו' תשבתו שבתכם ואמרינן וכי בט' מתענין כו' אלא שצריך להוסיף מחול על הקודש ומדכתיב תשבתו שבתכם ילפינן דבכל מקום שנאמר שבות כמו שבת ויו"ט צריך להוסיף וזמן תוספת זה הוא קודם בה"ש והעושה מלאכה בתוספת שבת עובר על עשה והעושה בה"ש חייב באשם תלוי שאז הוא ספק לילה ואפי' מסופק אם כבר הגיע ביה"ש אסור (סי' רס"א) ובזמן מועט מאד יבשל ת"ו ולכן יהיה כל אחד נזהר מאד שלא יכנס ח"ו בספק איסור כרת ולכן ימהר לקבל מה דאפשר ומכ"ש בימים הקצרים שבפתאום תשקע החמה ויוצאין הכוכבים ונמצא שחולל שבת ועכ"פ לא יתאחר חצי שעה כי ביה"ש עם תוספת שבת עולה כמעט לחצי שעה (סי' רנ"ו) :

ב אע"ג דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו מ"מ לא תלי בזה דאפילו לא יתפלל כלל מ"מ כיון שהוא ערך הצי שעה קודם הלילה ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה אלא דקודם לחצי שעה תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות וההמון עם טועין מאד ועושין מלאכה עד הלילה וחושבין שכיון שלא אמרו מזמור שיר ליום השבת עדיין אינו שבת והם מחללים שבת ועוונם גדול . ואי איישר חילי הייתי מתקן שתיכף כשיסיימו מנחה בבהכ"נ אזי ילכו השמשים ברחובות להכריז הדליקו הנר כמו שהמנהג בק"ק פראג ולתקן שמי שאינו מדליק תיכף בהכרזת השמש אסור להדליק יותר כי ראיתי גודל המכשלה שמדליקין בלילה :

ג ועוד ראוי לתקן שמוכרי נרות לא ימכרו נרות תיכף לאחר שהשמש קורא לבהכ"נ למנחה כי ראיתי שבין השמשות קונים נרות וה' הטוב יכפר :

ד המתפלל תפלת שבת מבעוד יום חל עליו שבת בע"כ ואסור בעשיית מלאכה ואפי' התנה שאינו רוצה לקבל שבת . ונ"ל דה"ה אם אמר מזמור שיר או הדליק הנר בכוונה לקבל עליו שבת (סי' רס"ג) :

ה בעיר שיש בה צבור וכבר קבלו עליהם רוב הקהל אע"פ שעדיין הוא יום גדול מ"מ חל השבת על המיעוט ג"כ בעל כרחם ואסורים בכל מלאכות וחמור מבין השמשות דאפילו לצורך מצוה אסורין בכל השבותין (סי' רס"ח במ"א ס"ק י"ב) מלבד שבות דאמירה לנכרי במקום מצוה דמותר (ועיין בסי' ת"ר כט"ז שם) ומ"מ בעיר שיש בה שני בתי כנסיות אין אחת נמשכת לחברתה ואפי' אדם שבא לעיר אחרת וכבר קבלו אנשי העיר שבת אע"פ שעדיין הוא יום גדול חל שבת עליו ואם יש עליו מעות הולך לחדר ומניחו ליפול כמבואר לקמן בדין מוקצה :

ו אפי' דבר שהוא משום שבות אסור בין השמשות אם לא דבר שהוא נחפז וטרוד כגון שאין לו כלים מותר להטבילם ואין מפרישין חלה שהרי יכול לאכול ולהניח עד יום ראשון חתיכה ולהפריש ביום א' ומערבין עירובי הצירות שאל"כ לא יוכל לטלטל אבל לא עירובי תחומין

דהוי

דהוי כמקנה רשות׳ אבל מותר לומר לנכרי להדליק נר לצורך שבת ולהדליק יאר צייט שהעולם חושבין זה לצורך גדול. וכן יאמר לנכרי לעשות אפי׳ מלאכה גמורה לצורך הול אם הוא הפסד מרובה אבל בלא״ה אסור אפי׳ לומר לנכרי ודוקא בין השמשות או אפי׳ הצי שעה קודם הלילה שאז כבר קבלו בכל העולם שבת אבל יהיד שקבל עליו שבת בעוד יום גדול מותר לומר לנכרי לעשות כל המלאכות אפי׳ שלא לצורך מצוה דכיון שעדיין הצבור עושין בעצמן מלאכה ל״ש להחמיר על זה שלא לעשות אפי׳ ע״י נכרי (סי׳ רס״ה וכמ״א ס״ק ו׳ נראה כש״ע בטעות כי זה שייך לקמן על דברי רמ״א מי שקבל שבת שעה או ב׳) ולא עוד אלא שמותר לומר לחברו שעדיין לא קבל שבת שיעשה מלאכה בשבילו ומותר להנות מאותו מלאכה ובין השמשות של מוצ״ש נתבאר לקמן בדין הבדלה (סי׳ רס״ג):

ז כשיגיע סמוך לקבלת שבת יסדר שולחנו ויציע המטות ויתקן כל עניני הבית ויהיה עומד כך כל השבת. וישתדל שיהיה לו בגדים נאים לשבת כפי שאפשר לו ואפי׳ אם הוא בדרך לבדו ובבית נכרי מ״מ ילבוש בגדי שבת כי אין המלבושים לכבוד הרואים כ״א לכבוד השבת וישמח בביאת השבת כיוצא לקראת מלך ויהיה מפה על השולחן תחת הפת ומפה אחרת על הפת זכר למן ולא יסיר המפה העליון עד לאחר הקידוש והתחתונה יהיה מונח כל השבת (סי׳ רס״ג) וקצת מקומות עושין פשטיד״א זכר למן (רמ״ג):

ח יהיה נזהר מאד בהדלקת נרות בזמנו והמצוה חל בין על אנשים או נשים ואפי׳ אם אין לו מעות צריך לשאול על הפתחים כדי להדליק והוא קודם מלקדש על היין ואפילו אם לא יהיה לו רק לחם מוטב שלא יאכל יותר ויקנה נר לשבת (רס״ג):

ט האשה קודמת למצות הדלקה מפני שהיא כבתה נרו של עולם ואפילו היא סומא תדליק ותברך וטוב שיברך הבעל ואם אוכלת במקום שיש בלא״ה נרות לא תברך ונוהגו׳ ללבוש מקודם בגדי שבת ואשרי להם וגם צריכות להתפלל מנחה תחלה דאל״כ כיון שכבר קיבלה שבת צריכה להתפלל ערבית ב׳ אמנם בימי׳ הקצרי׳ שמתאחרים לישב בחנות ואח״כ רוחצת ולובשת ובין כך יבואו ח״ו לספק חילול שבת לכן טוב להזהיר להם שיקדימו לבא לרחוץ וללבוש וכשמתאחרת מצוה יותר שתדליק כך במלבושי חול מלבוא ח״ו לספק חילול שבת ואם הבעל רואה שמתאחרת מצוה גדולה שהוא ידליק הנרות ולא ישגיח בקטטת אשתו ומצוה גדולה יותר לישב בחושך מלחלל שבת ח״ו. ואם רואה שהוא קרוב לבין השמשות ופשיטא ספק בין השמשות מצוה גדולה שלא ידליק אלא יצוה לנכרי להדליק ואשרי השם הרכיו הכל לשם שמים ועב״פ סמוך לחשיכה יזרז האיש לאשתו ויאמר לה להדליק נרות (נ״ע דהרמב״ם בפרק ה׳ לא כתב רק שיזהיר כדליקו את הנר ולא כתב כמתני׳ ג׳ דברים צריך לומר עשרתם כו׳ וצ״ע):

י צריך להדליק בכל החדרים שמשתמש שם דנר שבת הוא משום שלום בית שלא יכשל בעץ ואבן. ומי שהוא אצל אשתו כיון שהוא מברכת על הנרות בחדר אחד א״צ לברך על הדלקת שאר חדרים אבל אם האיש בדרך וכן בחורים הלומדין ויש להם חדר צריכין להדליק ולברך ואם אין לו חדר מיוחד וגם אין לו אשה צריך להשתתף בפרוטה. ועל הירידים שמתאכסנים הרבה בעלי הבתים בחדר אחד ישתתפו כלם וידליק אחד ויברך ויתכוין להוציא כלם בברכתו וגם יכוונו כולם לצאת בברכתו (סי׳ רס״ג):

יא מברכין קודם הדלקת הנרות והמנהג שאשה מדלקת ואח״כ פורשת הידים ומברכת שבהדלקה זו מקבלת שבת ואם תברך תחלה לא תוכל להדליק דברכה היא תחלת ההדלקה. ובשעת הצורך תוכל להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה זו ואז תוכל לברך קודם הדלקה ואפי׳ תנאי שבלב סגי ואם האיש מדליק א״צ להתנות מ״מ טוב להתנות. ומ״מ אף שלא התנה האשה או האיש המדליק מותרין שאר בני הבית במלאכה עד שיקבלו שבת. וי״א דמ״מ אסור ליגע בנרות שהדליקה כיון שכבר אצלה הם מוקצה אבל ביו״ט נ״ל דראוי ונכון שילמד כל אדם לאשתו שתברך קודם הדלקה רק כיון שאין חכמה לאשה לכן נוהגת לעול׳ לברך אחר הדלקה (ובספר דגול מרבבה כתב וכ״ל להורות שביו״ט תברך קודם הדלקה כו׳ ע״ש) (א):

יב נוהגים שמברכין הרבה נשים בבית אחד דכל מה שמוסיפים אור יש בה שמחה יתירה ועב״פ

נשמת אדם

(א) המ״א סי׳ רס״ג כתב בשם הדרישה (י״א בשם אמו) שביו״ט תברך קודם הדלקה והמ״א כתב דלא פלוג כמו בסי׳ קנ״ח ומתוספת פסחים ז׳ וכ״ל דאין ראיה משם שהרי לכמה פוסקים דקבלת שבת אינו תלוי כלל בנרות ואפי׳ לדעת בה״ג שהביא הס״ע [illegible] כ׳ דאינה רשאי לכבות הפתילה ולא כתב כלל מן הברכה ואפילו להמרדכי דס״ל דתברך אחר הדלקה י״ל דוקא בשבת אבל לא מצינו שיהיה כן תקנת חז״ל שנאמר לא פלוג דבשלמא בטבילה דאי׳ להדיא בגמרא טבל עלה י״ל לא פלוג ובאמת בנט״י לא כתבו תוס׳ ורא״ש בפסחים מטעם לא פלוג רק שכתבו דנהגו כן ועוד דלא שייך לומר לא פלוג אלא דומיא דטבילה דטבילת כל אדם שהיא וטבילת גר בא״י לא היה שהיא וא״כ כשראה הגר שכולם ברכו קודם גם הוא בירך קודם טבילה והוא לא היה ראוי לברך וכן בנט״י שכל הנטילות שהיתי שייך לומר שלא תלקו אבל בהדלקה דשבת שהיה וי״ע לא שהית ולמה לא נחלק ביניהם ואפינו בטבילה כתבו תוס׳ רק דאין לגעור בנשים שמברכות אחר טבילה אבל לא שיהיה איזה תקנה בזה. ולכן הגם שאיני כדאי לחלוק על המ״א מ״מ נ״ל דראייתו אינה ראיה ועוד לדבריו למה מכני שנתי

ועכ"פ לא יברכו שנים כמנורה אחת וגם בזה נוהגין לברך (וכ"כ א"ר) :

יג יש נוהגים להדליק עשרה נרות ויש מדליקין ז' ועכ"פ ראוי שלא לפחות מב' נרות נגד זכור ושמור ויעשה נרות ימים . ואשה ששכחה פעם א' להדליק תדליק כל ימיה נר א' יותר ממה שהית' רגילה וכן אם שכחה כמה פעמים תדליק תמיד נר א' יותר והדבר הוא משום היכר שתהא זהירה מכאן ולהבא ולכן אם נאנסה ולא הדליקה א"צ להוסיף . וא"ר כ' דלאו דוקא שתוסיף נר א' אלא שתוסיף מעט שמן או נר א' יותר ארוך . ויעשה נרות ארוכים שיהיה דולקת עד הלילה להשתמש בו בלילה ולפחות שידליקו כל זמן אכילה אבל אם הם קצרות שאינן דולקות עד האכילה וכן המדליקים בבית ואוכלים בגנות ובחצר ואינן דולקין בביתו בלילה שישתמש בהן הוי ברכה לבטלה ולא קיימו המצוה ואין לאדם לאכול אלא במקום הנרות כי הוא מעונג השבת . ואם מצטער הרבה לאכול בבית מפני הזבובים וכיוצא בו מותר לקדש ולאכול בחצר אע"פ שהנרות בבית כי הנרות נצטוו לתענוג ולא לצער (שם) . ואם משתמש בלילה בבית מברך על הדלקתן (כ"מ מתוס' כ"ה ע"ב ד"ה הדלקת דהדלקה אפי' כשאינו אוכל שם הוא מצוה) :

יד צריך להדליק במקום שרוצה להשתמש שם לאכילה ועיקר הדלקה תלוי בנרות שעל השלחן . ולכתחלה יזהר שלא לטלטל הנרות ממקום למקום וכשצריך לכך אף כשבירך והדליק על השלחן מותר לטלטל ולהניחם במקום אחר באותו בית דכל הבית הוי מקומם אבל הנשים שמדליקין בסוכה בחג ומטלטלין לתוך הבית לא יפה עושין (שם) :

טו אין עושין פתילה לנר של שבת בין נר שעל השולחן בין כל נר שמדליק בבית מדבר שהאור אינו נאחז בו אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת כגון צמר ושער וכיוצא בהם אלא מדבר שהאור נתלה בו כגון פשתן נפוצה ובגד שש וצמר גפן וקנבוס וכיוצא בהן . ואם הדליק בדברים האסורים אסור להשתמש לאורו אפי' תשמיש שאינו צריך עיון שמא יטה . וי"א דאם יש נר א' מדברים המותרים מותר להשתמש לאור האחרים אפי' הנרות עומדים בחדר אחר כיון שיש במקום א' נר כשר יזכור ולא יטה וכן דבר שאפשר בלא נר מותר לעשות אפי' אצל נרות האחרים ולצורך שבת יש להקל בדיעבד (סי' רס"ד) :

טז כרך דבר שמדליקין בו על דבר שאין מדליקין בו אם נתכוין להעבות (פי' לעשתוס עבה) הפתילה כדי להוסיף אורה אסור שמא ידליק בהם בפני עצמן . ואם נתכוין להקשות הפתילה כדי שתהא עומדת ולא תשלשל למטה מותר ומותר לכרוך דבר שמדליקין בו על גבי גמי או קש כדי ליתן הפתילה בעששית ואפי' אם נתכוין להעבות הפתילה דבזה כיון דלא חזי לפתילה ליכא למגזר . ונותנין גרגיר של מלח וגרים של פול ע"פ הנר בערב שבת כדי שיהא דולק יפה בשבת (שם) :

יז אין מדליקין נר לשבת אלא משמן הנמשך אחר הפתילה ולפיכך אין מדליקין בזפת ולא בשמן העשוי מצמר גפן ולא בשעוה ולא בחלב וכן אין מדליקין בעטרן מפני שריחו רע ויניחנו ויצא וחובה לאכול אצל הנרות ולא בצרי מפני שריחו נודף שמא יסתפק ממנו ונמצא מתחייב משום מכבה . ואפי' נתן מעט שמן זית בשמנים אלו אפ"ה אין מדליקין בהם דגזרי' דילמא אתי לארלוקי בעינייהו . ושאר כל השמנים חוץ מאלו מדליקים בהם ומ"מ שמן זית מן המובחר . ואם אין לו שמן זית מצוה בשאר שמנים (שם) :

יח הא דאין מדליקין בשעוה והלב להניח חתיכת חלב ויניח הפתילה בתוכ' אבל אם כרך סביב הפתילה כנרות שלנו מדליקין בהם (שם) :

יט א"צ להבהב הפתילה (פי' ענין ההבהוב יפול על דבר שאינו נשרף לגמרי וגם לא קיים לגמרי אלא חלכלו ממנו לא תרגום יונתן מהבהב) ומ"מ נהגו להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהיה מחורכת ותאחז בה האור יפה ואף בנר שכרוך עליו הלב או שעוה עושין כן (שם) :

כ אין מדליקין בסמרטוטין ר"ל בלאי בגד פשתן הנסים אפי' מחורכים . ואין מדליקין על השלחן בנר ישן של חרם (שם) :

כא המדליק צריך שידליק רוב מה שיוצא מן הפתילה מהנר וכן בנרות שלנו צריך להדליק רוב היוצא.ונכון להדליק מתחל' ולכבות בע"ש כדי שתהא נוח להדליק וזה יעשה האיש:

כב נותנים כלי תחת הנר לקבל ניצוצות מפני שאין בהם ממש ואע"פ שנופלים לתוך הכלי הם כבים מיד וא"כ אין כאן איסור מבטל כלי מהיכנו אבל אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו שמן המטפטף דכיון דאסור להסתפק משמן המטפטף כמבואר בדין מוקצה ונמצא מבטל הכלי מהיכנו ואסור ליתן כלי עם מים תחת הנר כדי שיפלו הניצוצו' בתוכו ויכבו ואפי' מע"ש אסור שמא יעשה כן בשבת ובשבת קרוב לבוא לידי כיבוי אם יגביה הכלי בשעת נפילת הניצוצות אבל מותר ליתן בע"ש מים בנר כדי להגביה השמן כיון שאינו מכוין כלל לכיבוי ואין המים בעין אבל ליתן בע"ש מים לתוך הקנה שעומד בו נר שעוה או חלב כדי שיכבה

בשיבא עד המים אסור דהא מתכוין לכיבוי והאש נופל לתוכו ממש והמים בעין והם תחת האש (סי' רס"ס מ"א) ובמקום צורך יש להתיר בזה ולסמוך על הפוסקים דדוקא כשהמים בכלי אחר אסור שמא יעשה כן בשבת ודוקא כשנותן לאחר שהנר דולק כבר אבל אם נותן קודם שהדליק הנר וכ"ש באותו נר עצמו ל"ש למיגזר שיעשה כן בשבת שהכל יודעין שאסור ליגע בנר הדלוק (ועיין א"ר בשם הכלבו) :

כג נר שהיה דולק מע"ש צריך לכבותה ולחזור ולהדליק כדי שיהי' ניכר שהוא לכבוד שבת (סימן רס"ג) :

כלל ו דין ליל שבת וקידוש (סי' רע"א רע"ב רע"ג) :

א דין תפלת מעריב נתבאר לעיל בהל' תפלה כלל ל"ד וכבר נתבאר שם סי' ח' שאף שנוהגין כל ימי החול להתפלל מעריב בזמנו מ"מ מי שתאב לאכול ופשיטא משום שלום בית יכול להקדים בליל שבת להתפלל עם הצבור מפלג המנחה ואילך ומותר לקדש ולאכול מבע"י דכיון דמצות להוסיף על הקודש נחשב כליל' ומבואר שם דמחויב לקרות ק"ש בזמנה ולכן יזהר להתחיל לאכול חצי שעה קודם צה"כ ומיהו אם תאב לאכול מותר להתחיל אפי' בתוך חצי שעה כיון שכבר קרא בבה"כ (מ"א סי' רס"ז וסי' רל"ס וא"ר סי' רס"ז) :

ב אם התחיל לאכול מבע"י נכון שיאכל עכ"פ כזית משהשיכה כדי שיהי' כל הג' סעודות בשבת עצמה כדכתיב אכלוהו היום. ומ"מ אם א"א לו יכול לגמרה מבע"י כיון דחשבינן ללילה (סי' רס"ז) :

ג אם רוצה לקבל שבת מבע"י ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית בלילה רשאי (מ"א סי' רע"א סק"ב) (ומה שהקשה המ"א בסי' רס"ז דהאיך יוצא בקידוש שע שם מבע"י כמ"ד תוספות שבת דרבנן דהא קטן אינו מוציא גדול אע"ג שיכא את"כ לידי חיוב דאורייתא) ע"ש ולי נ"ע שאינו דומה כלל דהתם כיון שאינו מברך בעצמו והקטן אינו מחויב ולכן אינו מוציא אותו אבל הכא שפיר כיון שהוא בעצמו מברך אעפ"י שעדיין לא הגיע זמן חיוב דאורייתא יוצא בו ודומה לסי' תרמ"א כשבירך שהיינו בשעת עשיית הסוכה א"ל לברך זמן על יו"ט אע"ג שלא הגיע הזמן עדיין כיון שהסוכה הוא מחמת החג ע"ש בב"י בשם תוס' ורא"ש ור"ן) :

ד מ"ע מה"ת לקדש את השבת מדכתיב זכור את יום כו' לקדש ר"ל זכרהו זכירת שבת שהוא יום קדוש ומ"מ בקידוש שאמר בתפלה יצא וקידוש על היין ובמקום סעודה אינו אלא מדרבנן ועיקר הקידוש בלילה בכניסת השבת ואם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד מקדש והולך כל הלילה וכל היום מלבד ויכולו שאינו אומר אלא דוקא כשמקדש בלילה שאז היה תכלית מעשה שמים וארץ ובאו"א מחוייב לומר ג' פעמים ויכולו דהיינו א' בתפלה וא' לאחר התפלה וא' בקידוש (סי' רע"א) :

ה נשים חייבות בקידוש מדאורייתא אע"ג דהוי מ"ע שהזמ"ג משום דאיתקש זכור לשמור וכיון דאיתנהו בשמירה דכל מצות ל"ת א' האיש וא' האשה [illegible] איתנהו נמי בזכירה והאשה יכולה להוציא את האיש אבל קטן אינו יכול להוציא [illegible] וכל שכן כשהאשה לא התפללה דאז חייבת מדאורייתא ואפי' בן י"ג שנים אינו יכו[illegible]א עד שידוע שהביא ב' שערות ונ"ל דאם האשה כבר התפללה דאז אין הקידוש [illegible]א מדרבנן כיון שהוא בן י"ג שנים יכול להוציאה (עיין בדין חינוך קטן שם) ועיין בהל' ברכות בלל ה' סי' כ"ג :

ו יכול אדם לקדש לאחרים אעפ"י שאינו אוכל עמהם ואפילו כבר קידש וכבר יצא וקיי"ל דכל שאין מחוייב בדבר אין מוציא מ"מ כיון שזו מצוה המוטלת על כל ישראל וכל ישראל ערבין ולכן יכול לקדש בשבילן אם אינן יודעים לקדש ויכול ג"כ לברך בפה"ג על כוס של קידוש או אם מקדש על הפת יכול לברך המוציא בשבילם ועיין לעיל בלל ה' סי' י"ה ובלבד שיכוין המקדש וכן השומע לצאת בזה ואע"ג שהמקדש לא יטעום כלום אין בכך כלום דאע"ג דבשאר ברכות הנהנין אינו יכול להוציא אא"כ אוכל ג"כ כיון שברכה זו צורך לקידוש שהיא מצוה ובמצוה יכול להוציא אע"ג שכבר יצא ואם עדיין לא קידש אסור לו לטעום דאסור לטעום עד שיקדש במקום סעודתו (סי' רע"ג) :

ז מצוה לקדש על יין או יין צמוקים ובלבד שיהיה בו טעם יין והמברכין על יין צמוקים שאין בו אלא מתיקות בעלמא וטעמו כמים מברכין לבטלה וא"י ידי קידוש ומקדשין על יין מבושל ולכן מותר לבשל הצמוקים ולסנן היין ולקדש עליו ואם הוא כבר נתחמץ אע"ג דריחא חמרא אין מקדשין ויזהר מאוד שלא יהיה היין מגולה ובדיעבד כ"ז שלא הפיג טעמו מותר לקדש עליו ומ"מ נ"ל דדוקא במקו' שהיין ביוקר דלא קפדי בולי האי בגילוי מועט אבל המקדש על השכר יזהר בזה ולא יקדש על יין שעלה בו קרום לבן שקורין קאניק עד שיסננו (סי' רע"ג) :

ח אם אינו שותה יין מחמת נדר וכיוצא בו אין לו לקדש על היין על סמך שישתו המסובין דדוקא אם המסובין אינם יודעים לקדש מותר לקדש בשבילם ואז מותר ג"כ לברך בפה"ג בשבילם והם ישתו כדאיתא בסימן ו' משא"כ כשיודעים בעצמם לקדש הוי כמו כל ברכת

הנהנין דאסור לברך בשביל חבירו אא"כ שהמברך יטעום ולכן יקדש על הפת (סס) :

ט אם אין לו יין המנהג פשוט לקדש על הפת ואפי' כשהשכר או יי"ש הוא חמר מדינה כיון די"א דאסור לקדש על שאר משקין חוץ מיין (סימן רפ"ט) :

י אפי' אם אין ידו משגת ואם יקנה יין לקידוש לא יהיה לו צרכי סעודה אלא פת חריבה מצוה יותר לקנות יין כיון שיאכל פת אבל אם אין לו אפי' פת יקנה פת דאין קידוש אלא במקום סעודה ועוד דהא חייב לאכול פת ומותר לקדש אף על כזית פת אם אין לו יותר (סס) :

יא אם אין לו אלא כוס א' יקדש עליו בלילה ואם יכול למזגו אזי יקדש גם בשחרית על היין דנפשו של אדם קצה בשכר אבל הבדלה לכ"ע יכול להבדיל על השכר אם הוא חמר מדינה (סס) :

יב יקדש תחלה ואח"כ יטול ידיו לאכילה כדי שלא יפסיק בין נט"י להמוציא אבל בני ביתו נוטלין קודם הקידוש . ומ"מ אם טעה ונטל ידיו תחלה יכול לקדש על היין ולא הוי הפסק כיון דאסור לאכול בלא קידוש א"כ הוי צורך סעודה (סס) :

יג צריך להדיח כוס של קידוש וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז כמבואר לעיל כלל מ"ו ולא יהיה פגום . ויכול לעמוד בשעת הקידוש וטוב יותר לישב ויסתכל בכוס ובנר בשעת הקידוש וצריך לומר ויכולו ואם שכח ויכולו אומרו באמצע הסעודה על כוס ואם אין לו כוס אומרו בלא כוס וצריך שיכסה הלחם בשעה שמקדש בין בלילה ובין ביום שהרי ברכת המוציא או במ"מ קודם לברכת בפה"ג כמבואר בהל' ברכות כלל נ"ז ואפילו אם כבר קידש מ"מ יכסה הלחם זכר למן שהיה מכוסה מלמטה ומלמעלה (סס) :

יד קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור בדברים שאינם לצורכי סעודה בלל חוזר ומברך בפה"ג אבל א"צ לחזור ולקדש אבל אם הפסיק בדבר שהוא לצרכי סעודה ופשיטא במה שהוא צורך קידוש אין צריך לחזור ולברך (סס) :

טו צריך לשתות מכוס של קידוש כמלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד א' בפיו יראה מלא לוגמיו והוא רוב של רביעית ולכתחלה יזהר המקדש לטעום מלא לוגמיו די"א דלא מהני שתיית אחרים דדוקא המקדש צריך לשתות מלא לוגמיו ובדיעבד אפי' טעם א' מן המסובין כמלא לוגמיו יצא ואין שתיית שנים מצטרפין ובדיעבד אפי' אם שתו כל המסובין רק כמ"א לוגמיו יצא (סי' רע"ב מ"א ס"ק ט') . ואם לא טעמו כלל ושתה אחר שאינו מן המסובין את הכוס צריך לברך על כוס אחר בפה"ג וא"צ לחזור ולקדש כדלקמן בסי' ט"ז (סס) :

טז וה"ה אם נשפך הכוס קודם ששתה ממנו הוא או א' מן המסובין הוי כאילו קידש בלא כוס ולכן יביא כוס אחר ומברך עליו בפה"ג ושותה וא"צ לחזור ולקדש דהוי כאילו קידש על כוס זה כיון שעכ"פ שותה יין ואם היה דעתו בשעת ברכה לשתות יין יותר א"צ לברך בפה"ג אלא ישתה כוס אחר בלא ברכה וכל זה שלא הסיח דעתו בנתים אבל אם כבר יצא ממקומו בנתיים קודם שטעם מכוס אחר צריך לחזור ולקדש דשתיית הכוס מעכב (מ"א וא"ר) (סס) :

יז קידש על כוס וסבר שהוא יין ונמצא שהוא מים יחזור ויקדש דעכ"פ מדרבנן צריך לקדש על כוס יין . ומ"מ אם היה דעתו לשתות יין יותר אע"פ שאינו עומד על השלחן א"צ לברך שנית בפה"ג רק לקדש ובלבד שלא יפסיק בדיבור . ונ"ל שאם היה שכר אם הוא במקום שהוא חמר מדינה א"צ לקדש שנית אלא יברך שהכל וישתה (ומצאתי כן בא"ר) . ודוקא שלא היה יין מוכן לפניו על השלחן אבל אם היה מוכן לפניו ודעתו לשתות ממנו א"צ לברך בפה"ג ולא קידוש דהוי כאילו קידש על היין (ט"ז סס"י רע"א ועיין א"ר שכ' דאפשר דגם מ"א מודה בזה) ואם לא היה בדעתו לשתות עוד יין נ"ל דלא מהני שעומד לפניו (וז"ל רדב"ז בתשו' ח"ג סי' תל"ז ויותר נראה שתיכף אחר קידוש יבלע על כפת ויעלה כמו יין) (סס) :

יח גם בשחרית צריך לקדש על כוס של רביעית ומצוה מן המובחר לקדש על היין גם שחרית. ואם חביב לו יין שרף יזהר שיהיה הכוס מחזיק רביעית וישתה מלא לוגמיו ומ"מ אם אירע שנשפך וכיוצא בו א"צ לחזור ולקדש ודי בברכת הפת ואם אין לו יין ושאר משקין יכול לקדש על הפת ואפי' אין לו פת א"צ להמתין אם דחוק לאכול (מ"א סס"י רפ"ט וא"ר סי' רפ"ו) :

יט קידוש של יום אינו חל עד אחר שהתפלל שחרית שהרי קודם שהתפלל אסור לאכול ולכן מותר לשתות מים וכיוצא בו קודם שחרית בלא קידוש אבל קודם מוסף אסור לטעום עד שיקדש ומותר להמקדש לשתות כוס יין ולאכול מיני מזונות אפילו מעט פת רק שלא יסעוד סעודה ואם הוא חלש מותר אף לאכול סעודה קודם מוסף (סס כסימן רפ"ו) :

כ קידוש בין ביום ובין בלילה אינו אלא במקום סעודה ממש. ומ"מ אם קידש בפנה זו ונמלך לאכול בפנה אחרת באותו חדר אפילו הוא גדול הרבה א"צ לחזור ולקדש וי"א אפי' ברואה מקצת מקומו דרך חלון אפילו מבית לחצר אין צריך לחזור ולקדש ואם היה בדעתו לאכול בחדר אחר שבאותו בית מהני אבל מבית לבית אחר לגמרי לא מהני אפילו

היה

היה דעתו וצריך לחזור ולקדש שם אם לא שאכל במקום ראשון קצת כדלקמן (סימן רע"ג) :

כא צריך לאכול במקום סעודה לאלתר או שיהיה דעתו לאכול לאלתר כאן ואפי' אם אירעו אח"כ איזה אונס שהוצרך לשהות איזה זמן מ"מ כיון שלא יצא בנתיים א"צ לחזור ולקדש אבל אם אין דעתו לאכול מיד אלא שדעתו להפסיק בדברים אחרים וגם הפסיק אפי' לא יצא ממקומו ואכל במקום שקידש מ"מ צריך לחזור ולקדש אבל אם היה דעתו לאכול בבית אחר ונמלך ואכל במקומו יצא (שם) :

כב מקום סעודה לענין קידוש אפי' לא ישתה אלא רביעית יין שחייב עליו ברכת אחרונה וכ"ש מיני מזונות סגי אבל פירות לא מהני וכן שכר אע"ג שמקדשין עליו לא מקרי סעוד' שאינו סועד הלב (וסש"ג כתב דאפי' פירות מהני ויש לסמוך עליו בשחרית אם חלש לבו קלת וכ"כ א"ר) (שם) :

כג אם קידש בביתו ושמע שכנו ומתכוין לצאת בקידוש של זה אם גם המקדש מכוין להוציאו יצא (שם) :

כד משקיבל עליו שבת אעפ"י שהוא יום גדול עדיין או בספק חשיכה דאז חל שבת אסור לטעום כלום עד שיקדש ומ"מ מותר לרחוץ פיו במים כיון דאינו מכוין להנאת טעימה ואפילו היה יושב בסעודה ואוכל צריך להפסיק דהיינו שפורס מפה על הלחם ומקדש . ואם מקדש על הפת א"צ לברך המוציא לכ"ע דכיון דלעולם מברכין המוציא קודם קידוש וא"כ לא הפסיק כלל להצריכו לברך וכן כשמקדש על היין והיה שותה יין תחלה א"צ לברך לכ"ע בפה"ג דאין כאן עדיין הפסק כלל אבל כשקידש על היין י"א דצ"ל המוציא דהקידוש היה הפסק כיון שע"י הקידוש היה אסור באכילה. ומ"מ כיון שי"א דא"צ לברך המוציא דס"ל דקידוש לעולם לא הוי הפסק ס' ברכות להקל . ואם כבר נטל ידיו במים אחרונים או שאמר הב לן ונברך לכ"ע צריך לברך המוציא וגם בפה"ג (סימן רע"א) :

כה ודוקא בסתם שלא אמרו דבר אבל אם אמרו בואו ונקדש ואם כן כיון דע"י אמירה זו נאסר להם לשתות כשיחזרו לשתות יין צריכין לברך דהוי כהיסח הדעת אבל על כוס של קידוש א"צ לברך שהרי מזה לא הסיח דעתו שהרי אמרו בואו ונקדש . ולפי שיש בזה דיעות הרבה ראוי שלא יכנים עצמו לספק ברכות ויברך בהמ"ז קודם חשיכה :

כו אדם ששכח לקדש עד לאחר שברך ברכת המוציא אם עדיין לא טעם המוציא יביא לחם משנה ויקדש וא"צ לחזור ולברך המוציא וגם לא יקדש על היין אפילו הוא מזומן לפניו כדי שלא יפסיק בין המוציא לאכילה אבל אם כבר אכל פרוסת המוציא יכול לקדש על היין אם יש לו וא"ל מקדש על הפת ולא יברך המוציא וכן אפי' אכל כבר ולא קידש אימתי שנזכר בלילה מקדש וצריך לאכול מעט כדי שיהיה קידוש במקום סעודה (שם) :

כז בלילה אם אין לו פת ולא יין לקדש עליו ויש לו פירות וכיוצא בו אם מצפה שיביאו לו פת או יין ימתין איזה זמן ומ"מ א"צ להמתין יותר מחצות (מ"א סס"י רפ"ט) ואם הוא חלש נ"ל דא"צ להמתין ויאכל מה שיש לו בלא קידוש (ע"ש כמ"א) :

כח בימי הגמר' היו נוהגין לקדש בבתי כנסיות ובבמ"ד להוציא האורחים שאכלו שם ועכשיו אע"ג שאינם אוכלים שם אורחים מ"מ נוהגין לקדש ואם יש שם תינוקות יתן לתינוק ואם אין שם תינוק ישתה המקדש שיעור רביעית בב"א כדי שיהיה נחשב לסעודה כדלעיל סימן כ"ב ויברך ברכה אחרונה (סימן רפ"ט) :

כלל ז דין שלש סעודות ותענית (סי' רס"ג רס"ד) :

א כל אדם מישראל בין איש או אשה חייבים לאכול בשבת ג' סעודות וסמכו אקרא דכתיב ג' פעמים בפ' המן היום דהיינו א' בלילה וב' ביום ואם נאנס בלילה ולא אכל יוכל להשלים ביום וגדול עונש המבטל אחד מהן (סי' רנ"א) :

ב וחייב אדם לבצוע בכל סעודות שבת אפי' אוכל הרבה פעמים על ב' ככרות שלימות זכר למן דכתיב לקטו לחם משנה ואוחז שניהם בידו בשעת המוציא ובוצע א' מהן . ורבים נוהגין לחתוך שניהן ואם מקפיד על ההוצאה עושים ג' חלות גדולות וג' קטנות ובכל סעודה בוצע על א' גדולה וא' קטנה ומן הגדולה יבצע פרוסה גדולה לכבוד שבת שמראה שהוא רוצה לאכול הרבה וי"א דבסעודת מנחה סגי בפת א' אם אין לו דביום ו' ירד לכ"א ב' עומרים ומכל עומר עשו ב' ככרות הרי ד' ככרות אכל א' בע"ש וא' בליל שבת וא' בשחרית וא"כ לא נשאר לסעודה ג' רק ככר א' ומ"מ אם אין לו פת שלימה אינו מעכב ויכול לקדש אפילו על בזית פת (שם) ונכון לנהוג שזה שבוצע יכוין לפטור בברכת המוציא כל המסובין וגם יאמר להמסובין שיכוונו לצאת בברכתו כדי שכולם יצאו בלחם משנה וכשמוציא אחרים אז יאמר ברשות רבותי אעפ"י שהוא הבעה"ב או הגדול והוא מדרך ענוה :

ג חייב לאכול פת בכל סעודה מג' סעודות וירבה בבשר ומעדנים כפי יכולתו ולכתחלה

יאכל פת יותר מכביצה דזה נקרא סעודת קבע אבל כביצה נקרא עראי ולפחות חייב לאכול כזית פת ואפילו בסעודה שלישית יזהר מאד לאכול פת דוקא ולכן יזהר כל אדם שלא למלא כריסו בשחרית כדי שיוכל לקיים מצות סעודה ג׳ שעונש המבטלו גדול מאד. וזמן סעודה ג׳ הוא דוקא לאחר חצות והאוכל קודם לכן לא יצא ואם נמשכה סעודת שחרית עד לאחר חצות יפסיק הסעודה ויברך בהמ״ז ויטייל קצת או יאמר איזה מזמור ויטול ידיו ויברך המוציא ויסעוד שאם ימתין עד אחר מנחה תסתום האצטומכא ויאכל אכילה גסה. ואם יודע שאפשר לו לאכול לאחר מנחה יתפלל תחלה עם הצבור ויאכל אחר מנחה וכן ראוי לעולם לכתחלה לאכול לאחר שהתפלל ומ״מ אם אכל קודם שהתפלל יצא. ומי שא״א לו כלל לאכול כזית פת בסעודה ג׳ בשעת הדחק יש לסמוך לצאת במיני מזונות ולפחות בבשר ודגים ואם אין לו כל זה עכ״פ יאכל פירות אבל כל אחד חייב לדחוק עצמו לאכול עכ״פ כזית פת וע״פ שחל בשבת אזי יקיים במיני טיגין שעושין ממצה כתושה או בבשר ודגים או פירות (רצ״א):

ד אסור להתענות בשבת לשם תענית אפי׳ זמן קצר ואפי׳ שלא לשם תענית אסור עכ״פ להתענות עד חצות. ואע״ג דמצד הדין מותר להתענות ת״ח בשבת אם נפשו עגומה עליו כמבואר בש״ע סי׳ רפ״א מ״מ יותר טוב שלא להתענות ויקבל עליו להתענות ב׳ ימים בחול ומכ״ש אם הוא נברא דלא קפיד בחלום או שהתענית רע לו ומצטער הרבה בו יותר ממה שמצטער מפחד החלום אסור להתענות בשבת וגם בחול אינה מצוה. והמתענה בשבת אומר עננו אחר סיום תפלתו בלא ברכה ויאמר הרבון אחר תפלתו כמו בחול ומשמע מכל הפוסקי׳ דתענית אסור בשבת מדאורייתא (ועיין בסימן תרל״ט סעיף ו׳ וע״ש בגמ׳ ופוסקים) דכתיב מקרא קדש וזהו מכלל קריאת קדש או מדכתיב אכלוהו היום:

ה אין צועקין ולא מתריעין על שום צרה בצבור חוץ מצרת מזונות ועיר שהקיפוה אויבים או נהר וספינה המטורפת בים או לחולה שיש בו סכנת היום זועקים ומתחננים וכן נהגו לומר מצלאין בשבת אבל יחיד שאירע לו מאורע וצריך לרחמים יבקש ויפול על פניו ביחיד דהא אפי׳ תענית מותר בשביל חלום וכשעושין מי שבירך לחולה שאין בו סכנה יאמר שבת היא מלזעוק כו׳ (רפ״ח):

ו אעפ״י שהאכילה בשבת היא מצוה מ״מ מי שיזיק לו האכילה אינו חייב לאכול (שם):

ז מצוה להרבות בפירות ומגדנים ומיני ריח כדי להשלים ק׳ ברכות ומצוה לענגו בכל דבר שהוא לו לעונג שנא׳ וקראת לשבת עונג (ר״צ):

ח י״ט שחל בשב׳ יעשה סעודה ג׳ קודם ט׳ שעות. ומ״מ בדיעבד יאכל אפי׳ לאחר ט׳ שעות:

ט חייב כל אדם להשלים הפרשיו׳ עם הצבור שנים מקרא וא׳ תרגום ולכתחלה ישלים בע״ש ועכ״פ לא יאכל בשבת שחרי׳ עד שישלים ואם לא השלים ישלים עד המנחה ובדיעבד עד יום ד׳ בשבת דיום א׳ ב׳ ג׳ מקרי לאחר שבת ובדיעבד עכ״פ עד שמחת תורה שאז משלימים הצבור ואם שמע מש״ץ פעם א׳ נחשב לו לקריאה אבל אסור לסמוך לכתחלה ע״ז (רפ״ה):

י אע״ג שמצוה לענג השבת בכל מיני עונג מ״מ לא ימשוך כל היום בזה אלא שחרית מתפללין וקורין ומתפללין מוסף ואוכלין ומתענגין באכילה ומי שרגיל לישן מעט יישן מעט ואח״כ קובעי׳ ללמוד ופועלים ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה בכל ימי השבוע מחוייבים לעסוק יותר בתורה בשבת מאותן הלומדים כל השבוע ואח״כ מתפללין מנחה ואוכלין סעודה ג׳ וחוזרין ללימודם או בתהלים ולא יאמר אישן בשבת כדי שאוכל להיות ניעור במ״ש דהוי כמכין לחול (ר״צ):

יא דיני תפלות שבת והטועה בהן כבר מבואר בהל׳ תפלה ודין טעות בבהמ״ז מבואר בהל׳ בהמ״ז ובאמירת אב הרחמים יש מנהגים שונים. ומנהג הפשוט כשיש חתונה ומילה או ביום שא״א בו תחנון א״א א״ה מלבד בימי ספירה אפי׳ כשיש חתונה ומילה מ״מ אומרים מפני הגזירות שהיה אז כדאיתא ביוצרות אבל אם חל ר״ח אייר בשבת אין אומרים וכן כשמברכין ר״ח אב אומרים אותו (סי׳ רפ״ד)

כלל ח דין הבדלה (מסי׳ רצ״ג עד סי׳ ש״ו):

א מאחרין תפלת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש ואסור לעשות שום מלאכה עד שיראו ג׳ כוכבים קטנים רצופים ולא מפוזרים שאין אנו בקיאים בבינונים ורצופים מטעם תוספת שבת ואם הוא יום המעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו (רצ״ג):

ב מי שהוא אנוס יכול להתפלל של מוצ״ש בשבת מפלג המנחה ולמעלה ויכול להבדיל מיד אבל לא יברך על הנר ואסור בעשיית מלאכה עד צה״כ. ומ״מ ימתין מלקרות ק״ש עד צאת הכוכבים (שם):

ג מתפללין ואומר אתה חוננתנו בתפלה ואם לא אמר כיון שאמר בא״י אעפ״י שלא אמר

עדיין חונן הדעת אין צריך לחזור שהרי יבדיל על הכוס ועכ"פ אסור בכל מלאכה עד שיבדיל (רנ"ד) :

ד טעה ולא אמר אתה חוננתנו ואין לו כוס בלילה להבדיל אם נזכר קודם שומע תפלה יאמרנה בש"ת ואם שכח גם בש"ת אם כו:ר שלא יהיה לו כוס גם למחר צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה אבל אם שכח להבדיל בתפלה בט"ב אע"ג שאינו מבדיל על הכוס בלילה וגם למחר מ"מ כיון שמבדיל במוצאי ט"ב א"צ לחזור ולהתפלל (שם) :

ה שכח הבדלה בתפלה וגם טעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהבדיל בתפלה אע"ג שאם הבדיל בתפלה וטעם קודם שהבדיל על הכוס מותר להבדיל על הכוס הכא כיון שטעם ולא הבדיל בתפלה צריך לחזור ולהתפלל (שם) :

ו אפי' אם הבדיל תחלה על הכוס מ"מ צריך להבדיל בתפלה (שם) :

ז מי שאין לו יין להבדיל או שכר יכוין להבדלה שעושה הש"ץ (רנ"ס) :

ח אע"ג דלא גזרו על השבותין בין השמשות כדלעיל כלל ה' סי' ו' דוקא בע"ש אבל במ"ש אפי' בה"ש אסור בכל מה שאסור בשבת אפי' אמירה לנכרי דכיון דכבר אתחזק שבת מספיקא לא נפיק מקדושתיה (מ"א סי' שמ"ב וסי' שפ"ו ס"ק י"ג וסי' תקס"ב ס"ק א') :

ט יש ליזהר לשתות מים מן נהרות בין מנחה למעריב בשבת ואבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יזהר טפי (וכתו' ק"ס ד"ס וכנ"מ דאכלו וכתבו' רשב"א סי' קי"ט משמע דמים אפי' בביתו אסור לכל אדם וז"ע שם כגמרא) :

י מי שמתאחר להתפלל במ"ש בלילה מותר לומר לחבירו ישראל שכבר התפלל והבדיל לעשות לו מלאכתו להדליק לו נרות ולבשל לו ומותר להנות ממלאכתו (שם' רס"ג) וכן בשמיני של פסח שאכל מבעוד יום ונמשכה סעודתו בלילה והוא עדיין לא התפלל ולא הבדיל מותר לאכול חמץ דהא באמת הוא לילה רק שאסור במלאכה עד שיבדיל אבל חמץ אינו תלוי בהבדלה (תנ"א במ"א) :

יא כשם שמצוה לקדש שבת בכניסתו בדברים דהיינו קידוש כך מצוה לקדשו בדברים ביציאתו דהיינו הבדלה ולרמב"ם הוא מ"ע מן התורה בכלל זכור ולשאר פוסקים הבדלה דרבנן (סי' רנ"ו) :

יב נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש. אך י"א דהבדלה אינו תלוי בשמירת שבת וא"כ אינו בכלל כל שישנו בשמירה כו' והוי מ"ע שהז"ג ופטורות וגם אין בה עשייה אלא ברכה לבד ולכן אין רשאות הנשים להבדיל לעצמן אלא ישמעו הבדלה מאיש ומש"ה אסור לאיש שכבר הבדיל להבדיל בשביל נשים כיון שהם פטורות. ומ"מ המנהג שמבדילות לעצמן כמו בשאר מ"ע שהז"ג דפטורות ואפ"ה מברכות (שם) :

יג הבדלה אינו אלא על יין או שכר וכיוצא בו מה שהוא חמר מדינה אפי' קוואס בשעת הדחק חוץ מן המים ולא על הפת חוץ מי"ט שחל במ"ש דאגב הקידוש אומר גם הבדלה על הפת (שם) :

יד כוס של הבדלה יזהר בו ג"כ בכל הדברים שצריך כוס של בהמ"ז ולא יהיה פגום (שם) :

טו אם אין לו דבר להבדיל עליו וגם אינו מצפה שיהיה לו למחר די לו בהבדלה שבתפלה וגם יאמר המבדיל בין קודש לחול ומותר אז אפי' לאכול ואם מצפה שיהיה לו למחר י"א דאסור לאכול עד למחר. ומ"מ כשהוא תאב מאוד לאכול יכול לסמוך ולאכול אחר שהבדיל בתפלה ואומר המבדיל (שם) :

טז כיון שהגיע ספק חשיכה או שהתפלל מבע"י אסור לאכול עד שיבדיל ודוקא להתחיל ולאכול אבל אם הוא יושב ואוכל מבע"י א"צ להפסיק כלל ומותר לו לאכול ולשתות כ"ז שירצה ואפי' אמרו בואו ונבדיל רק י"א דלשתיה כיון שאמרו בואו ונבדיל הוי בהיסח הדעת וצריך לחזור ולברך על השתיה ולכן יש ליזהר בזה. ומ"מ בדיעבד נ"ל דלא יברך דספק ברכות להקל (כנ"ע) :

יז ודוקא כשהיה יושב ואוכל אבל אם לא אכלו רק שקבעו עצמן לשתיה כיון שהוא ספק חשיכה צריך להפסיק ואסור לשתות (ודוקא ש"ר משקין אבל מים מותר לשתות ועיין לעיל סי' ט') (שם) :

יח וכ"ז כשהתחיל קודם חצי שעה ללילה דעדיין לא הגיע זמן ק"ש אבל אם התחיל באיסור דהיינו בתוך הצי שעה ללילה וא"כ כיון דק"ש דאורייתא צריך להפסיק ולקרות ק"ש ולהתפלל וא"כ כבר חל עליו חובת הבדלה ואסור לאכול עד שיבדיל (שם) :

יט יש ליזהר שלא להבדיל באמצע הסעודה או באמצע השתיה כי יש מחלוקת אם צריך לחזור ולברך על כוס של הבדלה ואפי' אם הבדיל על השכר באמצע אכילה י"א דצריך לברך. ואם יש לו צורך להבדיל מ"מ לא יברך (מ"א כשם כ"ח) אם שתה כבר יין אבל אם לא שתה יין יבדיל על היין ויברך עליו לכ"ע (שם) :

כ כשהיה אוכל וחשכה לו שאמרנו שאין צריך להפסיק גומר סעודתו ומברך בהמ"ז [על כוס] ומותר לשתותו ומי שאינו נזהר בכל השנ' לברך על כוס גם עתה אסור לשתו'. ודוק' בודאי חשכה אסור אבל בספק חשיכה נ"ל דמותר לשתות כוס של בהמ"ז אפי' מי שאינו נזהר [לפי מ"ש המ"א סי' רצ"ט ס"ק א' וכס"ק ג' דאפי' בספק חשיכה הבדלה קובעת ואסור להתחיל לכ"ע א"כ אפי' בספק חשיכה אסור לשתות למי שאינו נזהר אבל הט"ז בס"ק א' כתב דלרא"ש בס' חשיכה מותר להתחיל וכ"כ א"ר) וא"כ יש לסמוך עכ"פ לשתות כוס של בהמ"ז בספק חשיכה אפי' מי שאינו נזהר:

כא טעם ואכל קודם הבדלה יכול להבדיל אח"כ (שם):

כב שכח ולא הבדיל במ"ש מבדיל עד סוף יום ג' דכ"ז שייך לשבת ודוקא המבדיל אבל על נר ובשמים אינו מברך אלא במ"ש דטעם של בשמים כדי להשיב הנפש שנשמה יתירה הולכת ממנו וגם הנר משום שנברא במ"ש וזה שייך דוקא במ"ש. ומי שמתענה ג' ימים ולילות ישמע הבדלה מאחרים או שיבדיל ויתן לשתות לתינוק וכן נכון לעשות (שם):

כג אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ואם הבדיל בתפלה אע"פ שעדיין לא הבדיל על הכוס מותר. ואם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפל' אומר המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה ועושה מלאכה וביו"ט שחל במ"ש אומר המבדיל בין קודש לקודש כו' ברוך המבדיל בין קודש לקודש (א"ר) וכן צריך ללמד אדם בתוך ביתו לנשים שיאמרו כך קודם שידליקו נרות. וכל אדם יזהר שלא להדליק נר אפי' כשהבדיל בתפלה עד אחר סדר קדושה אבל טלטול בעלמא מותר (שם):

כד כשהוא מבדיל אפי' להוציא אחרים אע"ג דמדינא צריך הסיבה או ישיבה מ"מ אפי' הגדולים לא נהגו כך דכיון דקובעין עצמן לצאת ידי הבדלה מהני גם ליין ונוטל היין בימינו בשעה שמברך על היין וכשמברך על הבשמים נוטל אותן בימין שכל דבר שמברכין עליו צריך לאחוז בימינו ומ"מ נוטלין גם הבשמים בשמאלו וכן כשמברך על הבשמים נוטל היין בשמאלו (כדאמרי' בגמ' מסדר כולהו אפשא וכן כ"ה) (רמ"א):

כה אם אין לו בשמים א"צ לחזור אחריהם ומותר לברך על פלפלין שקורין ענגלישע פעפער אבל סתם פלפלין הוי ספק ברכה (רמ"א):

כו מי שאינו מריח לא יברך על הבשמים אפי' כשמוציא אחרים גדולים אם לא שמוציא ב"ב הקטנים שהגיעו לחינוך:

כז כיון שהיה אסור להדליק נר כל השבת הוי כאלו נתחדש עתה ברייתה כמו שהיה בו' ימי בראשית ולכך תקנו חכמים לברך על האור במ"ש בורא מאורי האש ואין צריך לחזור אחריה אלא כשרואה במ"ש מברך ואם לאו אינו מברך (רמ"א):

כח מצוה לברך על אבוקה והוא נר שיש לו ב' פתילות או ב' נרות קלועים ביחד ואם אינם קלועים עכ"פ ידביקם זה בזה דאל"כ לא הוי אבוקה דכל אחד עומד בפ"ע (שם):

כט נוהגין להסתכל בציפרני ידיו ולא יראה פני האצבעות ויכוף האגודל בפנים:

ל אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו דהיינו שיהיה סמוך לו בכדי שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת:

לא אין מברכין אלא על נר שלא נעשה בו עבירה ואפי' הדליקו בשבת לצורך חולה מברכין עליו שלא נעשה בו עבירה אבל נר שהדליק נכרי אפי' הדליק בשבילו אסור שהרי היה אסור לישראל לצוות לנכרי להדליק (בא"ר כ' דדוקא לחולה שיש בו סכנה שמותר לישראל בעצמו להדליק אבל אם אין בו סכנה דומה לנכרי שהדליק נר בשבילו ול"נ דל"ד דהתם אין היתר לישראל לצוות לנכרי אבל הכא מותר לישראל לצוות שידליקו ואע"ג דמותר לומר לו שהדלק לך נרך בשבילך מ"מ אין זה בדרך צווי אלא הזכרה בעלמא משא"כ לצורך חולה שאין בו סכנה) ואפי' בדיעבד לא יצא (מ"א שם):

לב אין מברכין על הנרות שעומדין בבהכ"נ שאין עשוין להאיר רק לכבוד:

לג סומא אינו מברך על הנר דבעינן עד שיאותו לאורו אבל שאר הבדלה מברך:

לד נר העומד בפנס שקורין (לאטערנע) של זכוכית מברכין עליו אבל אם עומד בפנס של ברזל שיש בו נקבים שאינו יכול לראות השלהבת אין מברכין עליו:

לה מצוה להרבות קצת בנרות ולומר זמירות ולהזכיר אליהו הנביא כדי שיבא ויבשר לנו (רמ"ז) ולא יפשוט בגדי שבת עד אחר הבדלה:

לו אשרי למי שמקיים סעודה רביעית בפת והיא נקראת סעודת מלוה מלכה ולמי שא"א לו לאכול פת עכ"פ יאכל מיני מזונות וזהו חוב גמור (שם):

לז במוצאי יו"ט בין במוצאי יו"ט לחול ובין במיו"ט לחוש"מ מבדיל בתפלה כמו במ"ש אלא שאינו מברך לא על הנר דהא ביו"ט היה נ"כ מותר להבעיר ולא על הבשמים ששמחת יו"ט ישיב הנפש וכל דינו כמו בהבדלה במ"ש. ויו"ט שחל להיות במ"ש אומר ותודיענו באתה בחרתנו ואם שכח אין מחזירין (תג"א):

כלל ט דין ל"ט מלאכות בכלל ובאיזו ענין חייב עליהן :

א צוה בוראנו ויוצרנו שלא לעשות מלאכה ביום השבת כדכתיב ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וקבלו חז"ל שלא נקרא מלאכה אלא אלו שהיו במשכן (א) שהיו צריכין למלאכת המשכן והם הזורע והחורש והקוצר והמעמר והדש והזורה והבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה או מבשל וכל מלאכות האלו היו נצרכים לסממנים (ב) שהיו צובעין בהם את היריעות הגוזז הצמר המלבנו המנפצו הצובע (ג) והטווה והמיסך והעושה ב' בתי נירין והאורג ב' חוטין והפוצע ב' חוטין הקושר והמתיר (ד) התופר ב' תפירות והקורע ע"מ לתפור ב' תפירות כ"ז היה במשכן לצורך היריעות הצד צבי (ה) השוחטו המפשיטו המולח (ו) המעבד עורו והמשרטט (ז) והממחקו המחתכו כ"ז היה במלאכת עורות אילים

נשמת אדם

תנאי כמש"כ סעיף י"א ואם כן לא גרע יו"ט מאלו התנה :

(א) נראה לי סמך לזה דבפ' ויקהל כתיב ששת ימים תעשה מלאכה וכן בכי תשא כתיב ששת ימים יעשה מלאכ' וביתרו כתיב ששת ימים תעבוד ולא כתיב תעבד וכן במשפטים כתיב ששת ימים תעשה מעשיך וצ"ל דבפ' ויקהל ובכי תשא ששם הזכיר על מלאכות המשכן כדפירש"י שם לכן כתיב יעשה ותעשה שהוא לשון ציווי שכוונתו שאתה מחוייב לעשות מה שאין כן בשאר פרשיות דהוי מלאכת רשות ובליקוטי תורה להאר"י ז"ל כתב דתעשה משמע שנעשה מעצמו כמו שכתוב והבית בהבנותו דרשינן שנבנה מעצמו וה"ה ב"י בסי' רמ"ה בשם סמ"ג די"א דמלאכת א"י בשבת הוא מכ"ת מדכתיב כל מלאכה לא יעשה ולא כתיב תעשה ועכ"פ זה קאי על מלאכת המשכן שמצוה לעשותו ואם כן כיון שהזכירה התורה ששת ימים לעסוק במלאכת המשכן וע"ז אמרה תורה כל העושה מלאכה ר"ל מלאכות אלו שצויתי לכם לעשות בששת הימים אם תעשו אותה בשבת יומת ובפ' אמור דכתיב ג"כ תעשה י"ל דהוא הדיבור בעצמו שכתוב בפ' ויקהל :

(ב) כן הוא בירושלמי פ' כלל גדול מה חרישה היה במשכן שהיו חורשים לסממנין ובודאי דקאי על כל מלאכת הסממנין וא"כ צ"ל דבמדבר סיני שהיו עושין המשכן היה ראוי לזריעה וחרישה דדוקא במדבר הגדול כתיב לא מקום זרע ונראה שכל המלאכות האלו היו צריכין לשאר הסממנין שנותנין בצבע כדאי' במנחות וברמב"ם הל' ציצית כיצד צובעין תכלת ע"ש שאע"ג הרי התכלת הוא מדם חלזון ותולעת שני הוא מין תולעת וכן ארגמן כמדומה שמעתי שהוא מין קרקע ועיין בסמוך :

(ג) בירושלמי מה צביעה הי' במשכן שהיו משרבטין בבהמ' בעורות אילים מאדמים אר"י הדא אמרת עושה הבורה ונגרר בה דם חייב כו' הצר צורה ראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע עכ"ל והוא תמוה מאד דמאי מקשי מאי צביעה היה במשכן והאין לך צביעה גדולה שהי' צריכין לצבוע היריעות והמפרש שם פי' שלא היו צובעין שהרי התכלת הוא דם חלזון ולא נמצא אלא בימה של זבולון אלא שהיה כבר בידם נמי צבוע ממצרים . ולענ"ד זה טעות שהרי בשנה שניה לצאתם קודם מחלוקת קרח כבר נצטוו על ציצית כדמוכח מקרא שעשה טלית שכולה תכלת (ע"ש ברש"י) ותכלת צריך צביעה לשמה כדאיתא בהדיא במנחות וברמב"ם וע"כ צ"ל שהיה בידם הצבע של חלזון ובאמת מוכח מקראי שגם נמי צבוע תכלת היה בידם כדכתיב בויקהל וכל איש אשר נמצא כו' תכלת וארגמן כו' וכל אשה כו' בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת כו' דר"ל דהצבע תכלת וארגמן היה ביד האנשים והנשים היו טווים הצמר הצבוע כבר תכלת דכיון שכל הנדבה הביאו בב' ימים כדכתיב בבקר בבקר וא"כ אימתי היו צובעין וטווין ובאמת יכולים לומר דאפילו לא נעשה שום מלאכה במדבר מ"מ שפיר ילפינן ממלאכת המשכן שהרי כל אלו המלאכו' נצרכין ומ"מ אם עושין המלאכה בשעת עשיה או בנעש' מקודם לזה אך בירושלמי משמע שהיו חורשין בשביל הסממנין וכן כל המלאכו' ואף שאינו מוכרח איך שיהיה דברי הירושלמי תמוה. וצ"ל דבירושלמי תפס לו שיטה אחרת דאי' שם בירושלמי הדא איתא דשרקא אפה דשרקא מעזלא (ר"ל שצובעת פניה או שצובעת מטוה) חייב' משום מלבן וי"ע דס"ל משום צובע ולכן צ"ל דס"ל לירושלמי דמה שצובעין נמי וכל דבר בצבע א' כ"ז הוא בכלל. מלבן דמ"מ מלבן או שאר צבע והחיוב דצובע הוא דוקא כשעושה ציורים כדאי' התם הצר צורה כו' השני משום צובע וא"כ אף שהיו צובעין במשכן בתכלת וארגמן כיון שכל היריעה היה צבע א' א"כ הוא בכלל מלבן ולא בכלל צובע וזהו דפריך מה צביעה היה במשכן דלא מצינו שם שעשה ציורין בצבע ומשני שהיה משרבטין באילים ור"ל שהיו מכים בשרביטין שיהיה נגרר הדם בהכרכורות וזהו עורות אלים מאדמים ר"ל שהעורות נעשה מאילים מאדמים ולא כפרש"י בתרומה ובודאי לא היה באילים רק הכרכורות אדומים וזהו שפיר צביעה כעין ציור וא"ש ובזה מיושב לי שפיר דעת הרמב"ן הביאו הב"י בס"י ש"ך דסוחט בגד תולדת צובע כדרך מלבן וכ' הב"י שלא ירד לעומק דעת רמב"ן שמרכיב סוחט אתרי רכשי אצובע ומלבן ע"ש ולפ"ז א"ש דזהו שיטת הירושלמי וכדאיתא בירושלמי להדיא ור"ל צובע משום מלבין והא דרב שמחייב בסוחט משום צובע היינו נמי כיון שאינו צובע אל' בית השחיט' הוי שפיר צובע:

(ד) בגמ' אמרינן דקושר ומתיר היה במשכן שכן צדי חלזון קושרין ומתירין ברשתות שצדין אותן אבל בירושלמי איתא א"ר פינחס מתופרי יריעות למדו נפסק היה קושרו חזר ונפסק כו' חוזר ומתיר את הראשון ולא ס"ל כגמ' שלנו השתא כו' ומה שלא תירץ בירושלמי מצדי חלזון אפשר דאזיל לשיטתו דאי' התם הצד חלזון אינו חייב משום צידה וכ"כ תוס' בשבת ע"ה ד"ה הצד בשם הירושלמי והאפשר דסבירא ליה לירושלמי שלא היו צריכין רשתות לחלזון וכדמשמע במגילה ו' רש"י ד"ה ע"י חלזון שעולה מן הים להרים וצובעין בדמו כו' ולתחש נמי לא היו צריכין רשתות שממילא בא למשה כדאיתא שם בירושלמי ועיין בסמוך :

(ה) הצד בירושלמי הצד חלזון אית תני חייב משו' נטילת נשמה ולית לה צידה ואתיא כהאי דאמר ר"א כו' מין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר כו' ור"ל דק"ל שהרי חלזון היה בים של זבולון ולא היה להם במדבר וע"ז אמר כהאי דר"א ופי' המפרש בחד ל' דר"ל דציד' לא היה במשכן כלל דחלזון לא היה להם במדבר · וכבר כתבתי בסי' ג' דז"א אלא כמש"כ בסי' ד' דס"ל דל"ש צידה בחלזון וכמ"ש תוס' וכ"כ המ"א בסי' תל"ז בשם הירו' דדגי' ל"ש צידה ומש"כ המפרש דמסתמא בא התחש מעצמו אל משה וא"כ צידה גם ז"א דאטו אם יבא צבי אצל האדם ויתפסנו לא יהיה חייב משום צידה ולא גרע מצבי סומא וישן בדף ק"ו ע"ב ע"ש דחייב וכן מוכח מתוס' שהבאתי שכתב דבירושלמי משמע דבחלזון ל"ש צידה אלא הנכון כמ"ש בלשון ב' דצידה היה במשכן בתחש :

(ו) והמעבד בגמ' שלנו היינו מולחו היינו מעבד עיין ברש"י ובירושלמי מה עיבוד היה במשכן שהיו מסרגלין בעורות משמע דס"ל שלא היה עיבוד כלל וגם ניחא לירושלמי לומר כגמרא שלנו משום דתרי מיני עיבוד דלרככו בלבד והשערות יהיו נשארים מולחין העור מצד א' כידוע ואם רוצין להסיר השער אזי מעבדין אותו לגמרי וא"כ שפיר י"ל דחשבינן בתרתי כבורר ומרקד ולכן פריך כיון שלא היה עבוד במשכן כלל דס"ל שלא היו מסירין השער כלל ודלא כפרש"י בחומש דעורות אילים צובעין אדום לאחר עיבודו אלא כמ"ש בירושלמי שהיו משרבטין באילים וס"ל שלא היו מעבדין ומכ"ש עורות התחשים שהיה היופי בשערות שלו כדאמרינן בשבת כ"ה ששש בגוונין שלו אבל הגמרא שלנו סובר כפירש"י שהיו מעבדין ומסירין השער וא"כ צובעין אדום ולכן פריך היינו מולח כו' ואיתא שם בירושלמי וא"צ כהאי דר"ש בשם רב

אילים ועורות תחשים שהיו משרטטין תחלה להשוותן ולחתוך הצדדים. הכותב ב׳ אותיות והמוחק ע״מ לכתוב ב׳ אותיות שכן היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזה קרש בצפון ואיזה בדרום. הבונה והסותר שהרי כך היה העמדת המשכן וסותרין אותו אעפ״י שהי׳ רק לפי שעה גם זה נקרא בנין. המכבה והמבעיר והמכה בפטיש היה במלאכת צורפי זהב למשכן והמוציא מרשות לרשות:

ב כל אלו המלאכות אינו חייב עד שיעשה כדרך שעושין אותה מלאכה אבל אם עשה ע״י שינוי זה נקרא כלאחר יד ופטור. כיצד החורש והחופר אינו חייב עד שיחרוש במחרישה או במרא והצינא וכן קוצר עד שיקצור בכלי או שיתלוש בידו וכן בורר עד שיברור בכלי המיוחד לברור בו וטוחן שיטחן ברחיים או במכתשת לפיכך היה גורר כלי ועשה חריץ בקרקע אעפ״י שנתכוין לכך פטור וכן אם תלש בפיו ובירר בכלי שאין דרך לברור בו וטחן בכף או בבתא דסכינא וכן כלם פטור. מ״מ נ״ל דבין שעשה בימינו או בשמאלו חייב חוץ מהכותב דפטור בשמאל (ורא״ה מתוספתא פ״י הכולם בין בימינו ובין בשמאלו כ״ז חייב):

ג כל אלו מלאכות הם אבות וכל הדומים להם (ח) בדמיון הם התולדות והעושה בין אב או תולדה במזיד והתרו בו חייב סקילה ובלא התראה חייב כרת ובשוגג חייב חטאת וחכמים גזרו בכל דבר הדומה קצת למלאכה שלא יתחלף לו ויבוא להתיר מלאכה גמורה והעובר מלקין אותו מלקות מרדות ומנדין אותו:

ד ואינו חייב עד שיכוין לעשות מלאכה אבל אם אינו מכוין כלל למלאכה אעפ״י שאפשר שעי״ז יהיה נעשה מלאכה שאילו כיון לו היה חייב מ״מ מותר לעשות הדמיון הרי העושה חריץ בקרקע חייב משום חורש אם מכוין לכך ואעפ״כ מותר לגרור ע״ג קרקע מטה וספסל לצרכו אע״פ שאפשר שיעשה חריץ ביון שאין כוונתו לכך מותר (מ״א סי׳ רע״ה) וזהו שאמרו בב״מ

נשמת אדם

אבוה מותר לעשות אהלים מעורות בהמה טמאה ועיין במפרש ולא ידעתי מנ״ל וכ״ש מה שכתב דר״א דאסור בהנאה דליתא דמה״ת מותר כדאיתא בפסחי׳ בשרצי׳ דכתיב לכם אלא כוונת ר״א מותר לעשות אהלים ר״ל אבל משכן מותר לעשות מעור טמאה דס״ל תחש טמא היה וכדאית׳ בבבלי בעי ר״א עור טמאה כו׳ וכדאיתא בירושלמי מתני׳ כל היוצא מן העץ ר״א אבל מהו לעשות אוהל מעור טמאה והיינו כיון דמותר לעשות אוהל במשכן מעור טמאה וא״כ אל״ל כמין קלא אילן דהיינו שהיו צובעין עורות אלא שהיה תחש ממש עם השערות שלא היו מעבדין אותו כלל:

(ז) **והממחק** ירושלמי מה מחיקה היה במשכן זעירא בר חיננא בשם ר׳ חיננא שהיו שפין את העור ע״ג עמד (וכזה עיין בגמרא שלנו ע״ה וע״ב ברש״י ותוס׳ בשם ר״ת כתב שהיו שפין בעור ע״ג העומד להחליקו וי״ל דר״ל להחליק העמוד או ר״ל להחליק העור וכן משמע ברמב״ם אלא שהוא מפרש שמחליק העור המתוח בין העמודים בידו). ותו איתא התם השף עור ע״ג עמוד חייב משום מוחק כדא את אמר בחדש אבל בישן מחלוקת ר״א וחכמים דאתפלגין המכבד המרבץ המגבן המולב והרודה חלות דבש חייב חטאת דר״א א״ר יוסי בר בון ולא פליגין (וכ״ל דר״ל דס״ד דכמו דחכמים פטרי התם משום דאין דרך בנין בכך ואין דרך דישה בכך כדאי׳ בפ׳ המצניע וא״כ ה״ה עור ישן אין דרך להחליקו או לאידך פירוש דעמוד ישן אין דרך להחליקו ור״י בר בון ס״ל דלא פליגי חכמים בזה דדרכו בכך וחייב) ותו אי׳ התם המכבד והמרבץ חייב משום דש (המפרש שם כ׳ דל״ל משום הורס) המגבן והמחבץ חייב משום לש (ומה שק׳ מגמ׳ שלנו שאמרו בדף ל״ד דחייב משום בונה עיין מה שכתבתי בהל׳ יו״ט במלאכת בונה סי׳ א׳) והמולב והרודה חלות דבש חייב משום קוצר (ואף דבגמרא שלנו אי׳ משום דש י״ל דס״ל אין דישה אלא בג״ק ועיין בדף ע״ג בתוס׳ שם ד״ה מפרק. אך על רש״י דף צ״ה צ״ע שדחה פי׳ זה וכ׳ דלא היא דלאו מחובר הוא אלא פקיד וקאי בעטיני ולא מחובר הוא עכ״ל וכן הק׳ המפרש שם איך יפרש רש״י הירושלמי וכ״ל דמהירושלמי אין ראיה דאזיל לשיטתו דס״ל דקוצר היינו עוקר דבר מגידולו וא״כ אף שאינו מחובר לקרקע חייב כמו השולה דג דחייב משום עוקר דבר מגידולו ועיין במ״א סי׳ תל״ז אבל לפי גמ׳ שלנו דשולה דג החיוב משום נטילת נשמה ועיין בסוף פ׳ ח׳ שרצים ובמה שכתבתי במלאכת קוצר סי׳ א׳ ולכן דחה רש״י פי׳ זה כיון דלאו מחובר הוא) ותו אי׳ התם הבוחש זיתים מאביכן חייב משום קוצר למי נצרכה לר׳ אליעזר (נ״ל דהיינו נמי דס״ל דאף שהבוחש זיתים חייב משום דש היינו דוקא כשהן תלושין דדרך דישה מכך משא״כ בעודן במחובר דאין דרך דישה בכך אבל החיוב הוא משום קוצר והיינו משום עוקר דבר מגידולו ודוקא לר״א אבל לרבנן אף בזה פטור כמו בחולב):

(ח) **בירושלמי** במלאכות מעמר הכן דשחק תומא כד מפרק בריסייא משום דש. (נ״ל דר״ל לפי שהשומין מחובר מהתיכות הרבה כידוע ומבחוץ מקיף על כולם קליפה אחת והמחלק התיכות ומוציאן מן הקליפה הוא דש כדגן מן השבולת) כד מברר בקליפתא משום בורר. (ר״ל כשקולף הקליפה כד שחיק במדוכתא משו׳ טוחן כד יהיב משקין משום לש גמר מלאכתו משום מכה בפטיש הכן סיקורתא כד מברר בגרריה בקליפתא משום בורר. כד מכתת במרגיזייתא משום דש. כד שחיק במדוכתיה משום טוחן. כד יהיב משקין משום לש. כד משקע בהנטרין משום בונה. כד מקטע בגומא משום מחתך. גמר מלאכתו משום מכה בפטיש. וע״ש במפרש שאין בפירושו טעם. וכ״כ בגליון ד׳ קראקא. עוד בירו׳ ביצה אמתני׳ אין סוכרין בחרס. הדא אמרת הדין סיקורתא אסור מעבד בי״ט דהוא מקטע בגימא. וגם שם מפרש ע״פ כונתו ולפירושו מה הדא אמרת איכא. ומצאתי בספר אורח׳ חיים אשר זכיתי לראות אותו והיה שאול אצלי איזה ימים. וכתב בהל׳ יו״ט סי׳ ט׳ וז״ל ירושלמי בביצה במתני׳ אין סוכרין בחרס כו׳ הדא אמרת הדין סיקורתא אסור מעבד בי״ט דהוא מקטע בנימא פי׳ סיקורא מולייתא שקורין בלע״ז (קנמפילדורא) גזירה שמא יתתוך חוט התפירה עכ״ל א״ח. הרי שט״ס נפל בירושלמי שבידינו. גם בביצה איתא הגירסא מקטע בגימא והוא ט״ס ונ״ל בנימא. וז״ש הדא אמרת דגם אין סוכרין בחרס הטעם משום מחתך או תיקון כלי. ומזה תבין שמה שכתב הב״י בסי׳ תק״ט בשם ר׳ ירוחם דאי׳ בירושלמי דאסור לפסוק החוט שתופרין בו המולייתא. נתכוין לירושלמי זה מעכשיו גם דברי הירו׳ בשבת מתפרש בדרך זה דרך לעשות מולייתא ממיני פירות. וא״כ יתפרש כמו גבי דשחק תומא. וכד משקע בהנטרין משום בונה. נ״ל פירושו כשנותן אותו לכלי וכיוצא בו והנטרין הוא כמו אנטיל שהוא כלי כמ״ש בערוך דאנטל הוא כלי. וכל שמכוין לכשוותו וליפותו חייב משום בונה כמ״ש המ״א בסי׳ ש״מ ס״ק י״ז. וכד מקטע בגימא הוא ט״ס ונ״ל בנימא ר״ל שחותך החוט למידתו לתופרו חייב משום מחתך. גמר מלאכתו דהיינו לאחר שגמר התפירות חייב משום מכה בפטיש וב״ה שזכיתי לכוין לאמת:

בכ"מ דבר שאינו מתכוין מותר :

ה בד"א בענין שאינו פ"ר אבל אם הוא פסוק רישיה ולא ימות (נ"ל כמו שא"א לפסוק ראש ולא ימות כן א"א לדבר זה לעשות אם לא שיעשה מלאכה זו) כגון שנוטל ידיו במים על זרעים דאע"ג דאינו מכוין מ"מ הוי פסיק רישיה שהרי ודאי יצמחו ע"ז ולכן אע"ג שאינו מכוין לזה חייב :

ו ודוקא דהוי פסיק רישיה דניחא ליה כגון בקרקע שלו דניחא ליה שתצמח אבל בשדה של חבירו דלא איכפת ליה אם תצמח או לא לדעת רוב הפוסקים עכ"פ אסור מדרבנן ודעת הערוך דמותר כיון שאינו מכוין (סי' ש"כ) ופ"ר בשאר איסורין חוץ משבת דעת הרא"ש דלכ"ע אסור ומשמע מדאורייתא דדוקא בשבת דבעינן מלאכת מחשבת משא"כ בשאר איסורין (עיין בהא"ש סוף פ' י"ג דשבת ובמ"א סי' ש"ך ס"ק כ') :

ז אפי' אם מכוין לאותו מלאכה אלא שא"צ לתכליתו והיינו מלאכה שאינו צריך לגופה לרמב"ם חייב ובלבד שאינו מקלקל ודעת הרבה פוסקים דפטורי והדמיון החופר גומא וא"צ אלא לעפרה שהמלאכה הוא הגומא וחייב בבית משום בונה ובשדה משום חורש וכיון דא"צ לגומא הוי משאצ"ל וכן המכבה עצים דולקים מפני שהם עליהם וכיוצא בו הרי א"צ לתכלית המלאכה שהרי א"צ לכיבוי בשביל עצמו אלא שצריך לעצים אבל המכבה כדי לעשות מהן פחמין ה"ז צריך לגוף המלאכה שהרי א"א לעשות פחמין אם לא שיכבה :

ח ואינו חייב עד שיכוין לדבר זה אבל אם היה מתעסק כגון שנתכוין להתוך זה והתך אחר או להדליק נר זה והדליק אחר פטור דמלאכת מחשבת אסרה תורה והרמב"ם בפ"א כתב שחייב וע"ש הראב"ד שתמה עליו וע"ש בלח"מ אבל אם נתכוין להתוך זה שהיה סבור שהוא תלוש ונמצא שהוא מחובר לרש"י הוי שוגג וחייב ולתוס' כיון דלפי מחשבתו הוא דבר היתר לכ"ע הוי כמתעסק ופטור ולא נקרא שוגג אא"כ נתכוין לחתוך מחובר זה אלא שסבר דמלאכה זו מותרת או ששכח שהיום שבת (כריתות י"ט ע"ש ברש"י ותוס' ומרמב"ם אין הכרע) ובהל' שגגות פ"ה הל' ו' משמע דס"ל כרש"י :

ט אינו חייב עד שיעשה כל המלאכה לבדו מתחלה ועד סופו אבל אם עשה רק מקצתה כגון שפשט ידו לחוץ והחפץ בידו ובא חבירו ולקחה מידו נמצא שהראשון עשה עקירה והשני עשה הנחה שניהם פטורים אלא שאסור לעשות כן מדרבנן . וכן אם שנים עשו מלאכה אחת בפעם אחת כגון שאוחזו בקולמוס וכתבו ביחד ב' אותיות (רמב"ם פ"א) ונ"ל דה"ה אם אחזו בנר והדליקו דפטורין דמ"ש . וכ"ז קבלו חז"ל מדכתיב אם נפש אחת תחטא בעשותה וקבלו דה"ק העושה כולה ולא העושה מקצתה ודוקא נפש אחת אבל לא שנים (ונ"ל דזה גרע מחצי שיעור דאסור עכ"פ מה"ת) ודוקא כשכל א' מהם יכול לעשות מלאכה זו בלא סיועת חבירו אבל אם אין א' מהם יכול לעשותה לבדו בלא סיועת חבירו שניהם חייבין . ואם א' יכול וא' אינו יכול זה שיכול חייב והשני אינו אלא כמסייע וקיי"ל מסייע אין בו ממש . אבל אם התחיל לעשות מלאכה גדולה ולא עשה אלא מקצתה כיון שעשה בשיעור חייב כגון שצריך לכתוב אגרת כיון שכתב ב' אותיות חייב וכן כל כיוצא בזה :

י בכ"מ שנזכר פטור ר"ל פטור מדאוריי' ואין בו חיוב אבל עכ"פ אסור מדרבנן ונ"מ לענין לעשותן ע"י נכרי כדלקמן כלל ס"ב סי' ו' ושמור כללים אלו כי הם נ צרכים לכל הל' שבת ולא תשכח כי לא אכפיל הדברים :

יא כל העושה מלאכה מן המלאכות האסורים מדאורייתא כגון המבשל בשבת וכן כולם אם במזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר למ"ש מיד · ואם בשוגג או ששכח או אומר מותר אסור בו ביום לכל אדם ולערב מותר מיד אפילו לו אע"ג דאם נכרי עשה מלאכה צריך שימתין למ"ש בכדי שיעשה מ"מ בישראל העושה דמילתא דל"ש הוא ל"ג רבנן להמתין בכדי שיעשה (סי' ש"ח).ודוקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיוצא בו אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה אם בשוגג מותר אפי' לו אפי' בו ביום ואם במזיד אסור אפי' לאחרים עד מ"ש מיד . ומ"מ יש להחמיר בכל איסור תורה כמו מבשל . ואם עשה מלאכה דרבנן נ"ל אם בשוגג מותר אפילו לו ואפילו בו ביום ואם במזיד אסור אפילו לאחרים עד מ"ש מיד . ודוקא במה שנעשה ע"י ישראל דלא נחשדו ישראל על השבתות אבל נכרי שעשה בשביל ישראל אפילו איסור דרבנן אסור אפי' לאחרים עד מ"ש בכדי שיעשה חוץ מדבר שבא מחוץ לתחום כמו שביארנו בדין מלאכה שנעשית על ידי נכרי דקנסו חכמים שמא יאמר לנכרי לעשותו (ועיין במלאכת אופה בכ"א סי' י') (ט) ומ"מ בדבר שיש מתירין לכתחל' אף דלא קי"ל הכי מ"מ בדיעבד מותר (סי' רנ"ד מ"א ס"ק י"א):

נשמת אדם

(ט) נ"ל דכל המלאכות דרבנן הנעשית על ידי ישראל בשוגג או ששכח מותר אפילו לו . כמו שפסק הרמב"ם פרק כ"ג הלכה א' המטבילין כלים בשבת בשוגג ישתמש בהם במזיד לא ישתמש בהן עד מ"ש וכ"כ שם עוד הלכה ט' המגביה.

יב המחלל שבת בשוגג אפי' באיסור דרבנן יתענה מ' יום ואפי' אינם רצופים ולאחר התענית אסור בבשר ויין ואם אינו יכול להתענות יתן בעד כל יום כפי השגת ידו ועכ"פ לא יפחות בעד כל תענית ה"י גדולים פוליש ומלבד זה יתן לצדקה בפחות שבכבשים או שבעזים באותו עת שהרי כשהיה בהמ"ק קיים היה חייב חטאת ולא יהא הוטא נשכר. ויזהר שלא יאמר שנותן זה עבור חטאת רק שיאמר שבמקום חטאת נותן זה לצדקה. ותענית של מ' יום הוא אפילו עבר במזיד במקום שהיה מפחד שמא יבוא לו סכנה כגון שהיה דליקה והפר גומא להטמין מעות אבל העובר בשאט נפש למלאות תאותו צריך כפרה ותשובה יותר ויותר כי ה"ז חייב סקילה או עכ"פ כרת ולכן צריך תשובה שלימה (סי' של"ד) ועיין בפסקי מהרא"י סי' ס':

כלל י החורש:

א החורש הוא האב וכיון שכונת החורש לרפויי ארעא דאז טוב לזריעה וגם כוונתו להשוות הגומו' וליפותו כדי שיהי' המקו' שוה ולכן ההופר בשד' או שעש' הריץ או שהי' שם תל קטן והשפילו או שהי' שם מקו' נמוך והשוה אותו וכן כל המשוה גומות במקו' הראוי לזריע' חייב משום חורש וכן כל מה שעושה ליפות הקרקע היא תולדות חורש וחייב בכל שהוא (רמב"ם פ"א):

ב אסרו חז"ל לפנות בשדה שנחרש' ועומדת לזריע' בשבת שמא יבוא להשות גומות ובשדה חבירו אסור אפי' בחול מפני שדריסת הרגלים מזיק לשדה ומפסידו (סי"ב במ"א ס"ק ט'):

ג המזבל שדהו נ"ל דהוי חורש ונ"ל דחייב(א) והמסקל אבני' ליפו' הקרקע נמי נ"ל דחייב וצ"ע:

כלל יא הזורע (בסי' של"ו):

א כוונת הזורע להצמיח ולכן כ"ד שכוונתו להצמיח הוא תולדה דזורע וחייב ואפילו אין כוונתו לכך כגון השופך מים ע"ג זרעים וכוונתו רק ליטול ידיו כיון דהוא פסיק רישיה דבודאי יצמיח ולכן אם הוא בגנה שלו דניחא ליה חייב ובגנה של חברו אע"ג דלא איכפת ליה עכ"פ אסור כמבואר לעיל כלל ט' ולכן יש להחמיר שלא לאכול בגנה בשבת אם משתמש שם במשקין דבקושי יש ליזהר בזה. ועוד יש עוד איסור אחר דהיינו טלטול בגנה שהוא יותר מע' אמה בארכה ורחבה כדלקמן כלל נ"א. אבל מותר להשתין ע"ג זרעים וי"א דאף יין מותר דכ"ז שורף הזרעים ואינו מצמיח (שם):

נשמת אדם השורה

תרומות ומעשרו' בין בשבת בין ביו"ט בשוגג יאכל במזיד אסור עד מ"ש. וכן פסק בש"ע סימן של"ט ובסימן תקכ"ז בעבר ואפה ביו"ט פסק דמותר. ובאמת דברי הרמב"ם צ"ע כיון שפסק דבין בשבת ובין ביו"ט שוין. וא"כ ע"כ צ"ל הא דמשני בגמ' ביצה י"ז איסורא דשבת שאני · היינו כפירש"י כיון שהוא איסור תורה. וא"כ ע"כ צ"ל מ"ש דעבר ואפה מותר אפילו במזיד. ובמטביל ומגביה תרומות במזיד אסור צ"ל דמיירי דאית ליה פירא אחריני כדמשני התם. והרמב"ם לא חילק בכך · ומצאתי קושיא זו בלח"מ שם הלכה י"ט פ"ו ומה שתירץ הוא דוחק גדול. ואפשר י"ל דהרמב"ם מפרש איסורא דשב' שאני לא כפרש"י אלא דכוונת הגמ' דבין מטביל וכן כמעשר והמבשל שכ"ז הוא מלאכה שאסור בשבת ויו"ט ולכן אסור במזיד משא"כ לבשל בי"ט אין איסור כלל אלא שאיסורו אם הוא לשבת אבל במלאכה גופא אין בו איסור כלל. ולכן אפילו עבר ואפה מותר. ואע"ג דבגיטין נ"ד מחלק הש"ס דוקא במטביל ובמעשר דגברא לתקוני מכוין. ולכן לא קנסו שוגג אטו מזיד וא"כ י"ל דבשאר אסורין אפי' מדרבנן קנסו. ז"א דהא דמחלק שם היינו לר"מ דס"ל קנסו שוגג אטו מזיד אפילו בדרבנן. אבל אנן קיי"ל כר"י דבדרבנן לא קנסו שוגג אטו מזיד א"כ אין לחלק (ועיין בסי' ש"ה במ"א ס"ק י"ד):

והנה מה שחלקתי בין בישול למוציא מרשות לרשות כן כתב הרמב"ם להדי' בפ"ו בה' שבת הלכה כ"ד. וכ"כ חי' רשב"א ריש פרק ר"א דמילה. וכן כתב בהדיא הריטב"א עירובין ר"פ מי שהוציאוהו וכן מוכח שהרי פ' בש"ע סי' ת"ה בפירות שהוציאן בשבת אפילו שלא במקומן בשוגג יאכל. ומדכתב סתמא משמע דמותר אפי' לו וכדאיתא להדיא ברמב"ם · וע"כ צ"ל דס"ל חילוק זה וכמו שכתב בהדיא הריטב"א שם שהקשה מ"ש ממבשל. ודברי המ"א שם ס"ק י"ד תמוהים שכתב לחלק בין תחומין למבשל דהתם הוי איסור דאורייתא דתוס' אזלי לשיטתם דמפרשי אותה סוגיא בי"ט וכ"כ ר"י. אבל כיון דהש"ע פסק כהרמב"ם דמיירי בשבת והתם נמי יש איסור שעברה ד"א ברה"ר וע"כ צ"ל כמ"ש הריטב"א והא דבחזרו למקומה מותר היינו כמ"ש תוס' כיון שהן במקומן:

ולכן אני תמה על המ"א בסי' ש"ח שכתב דה"ה לכל איסורי שבת דינו כמבשל. והוא מדברי הטור והטור אזיל לשיטתו שכתב בסי' ת"ה דין זה לגבי י"ט שלא הזכיר כלל שבת וא"כ לדידיה באמת יש לומר דכל איסורין שוין. אבל המ"א שלא הגיה שם על הש"ע שכתב דין זה אף בשבת · וא"כ ע"כ צ"ל דיש חילוק כמו שכתב הריטב"א ואפש' הרמ"א ס"ל דמש"כ בש"ע יאכלו היינו כדין המבשל וסמך עצמו אדלעיל. וצ"ל כיון שתוס' ור"י וכן משמע ברא"ש וטור מפרשים דזה מיירי בי"ט וס"ל לחלק בין איסור דאורייתא לדרבנן וכ"כ רשב"א בהדיא ואם כן המוציא בשבת מרשות לרשות במזיד אסור לו לעולם. אך כיון די"א דאין לנו בזמה"ז רה"ר יש לסמוך על פסק הרמב"ם. ודברי המ"א בסימן של"ט ס"ק ז' צ"ע. וע' בסי' שכ"ה סעיף י' ברמ"א שכתב הואיל ואפשר לילך לשם. דזהו להטור אבל לרמב"ם ורשב"א א"צ לזה אלא מטעם דלא נשתנה וע"ש במ"א:

(א) **בירושלמי** תניא בהדיא כמדייר בהדי חורש וכן המסקל. ובמ"ק דף ג' דאמר מדרבנן פרש"י כל הני מדרבנן י"ל דר"ל בשביעית הם מדרבנן כדמשני התם אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר משמע על כל פנים דהוי תולדה. וכן כתב בנימוקי יוסף בהדיא ריש פ' מי שהפך בברייתא דאין מדיירין שדה. והרמב"ם לא הזכיר דין דמזבל ומסקל לא בפ' ח' ולא בפ' כ"א וצ"ע. והמ"מ בפ"א מהל' י"ט תמה למה לא הזכיר דין דאין מדיירין בשבת וי"ט. ויותר היה לו לתמוה למה לא חשיב להו כלל וכן הסמ"ג לא כתבו וצ"ע ועיין בכ' הה"מ. וצ"ל פשוט דכייל הרמב"ם כל אלו התולדות דחשיב הירושלמי במה שכתב דכל שהוא ליפות הקרקע הוי תולדה

ב השורה חטים ושאר זרעונים במים כדי שיתרככו ויצמיחו כדרך ששורין קטניות קודם הזריעה וכן השורה תבואה לעשות מהן (מלצי"ן) וידוע דכוונתו להצמיח חייב ואפי' בגרגיר א' · ונ"ל דתיכף משנתן למים חייב (ודלא כמ"א) (א) אבל מותר לשרות תבואה לבהמתו דאין כוונתו רק להתרכך וכן כל כיוצא בזה שאין כוונתו להצמיח כלל וגם לא יבא לידי הצמחה אבל יש ליזהר להשליך זרעים לתרנגולים במקומות הלחים וירידת גשמים אלא כשיעור שיוכלו לאכול ביום או יומים ולא יותר דאע"ג דאין כוונתו להצמיח כיון דבוודאי אם יהיה מונח שם זמן הרבה יצמיחו אם לא במקום דריסת רגלים דאז לא יבואו לידי הצמחה (שם) :

ג מותר להעמיד בשבת במים ענפי אילנות שהוכנו מאתמול שאינם מוקצים ובלבד שלא יהיה בהם פרחים ושושנים דאז אסור שנפתחים המים ודוקא כשעמדו מאתמול כבר במים אבל לא יתן לכתחלה אם לא עמדו מאתמול וגם אסור להוסיף מים ופשיטא להחליף דטורח לתקוני מנא וביו"ט מוסיפין בחוה"מ מחליפין (שם) :

ד צרור שעלו בו עשבים וכן זרעים שהם בכלי מנוקב שהיתה מונחת על דף וביוצא בו בענין שהיה הפסק בינו לבין הקרקע והניחם על הארץ חייב משום זורע שהרי ע"י עמידתו בארץ תצמיח מלחלוחית הקרקע (רמב"ם פ"ח הל' ד') ואף שהוא כמו גבשושית של עפר נ"ל דאין חילוק בין גבשושית לכלי מנוקב וכיון די"א דכל כלי חרס דינו כנקוב וי"א להיפך דכל כלי עץ דינו כנקוב וא"כ כל הכלים הוי ספק דאורייתא וצריך להחמיר בכולן (אבל לרש"י ותוס' שבת פ"ח אינו אלא מדרבנן) (סי"ב וסל"ו) :

ה החותך ענפים מן האילן כדי שיגדל יותר ויתעבה אם א"צ לעצים חייב משום זורע שהרי כוונתו להצמיח ואם צריך ג"כ לעצים חייב אף משום קוצר אבל בחותך עשבים ושאר ירקות

נשמת אדם

תולדה דחורש וא"כ חייב בכולן והא דאמרי' במ"ק י"ג שדה שנתקוולה בשביעית כו' נטייבה פרש"י מזבל ומוכח התם דאינו אלא מדרבנן וכן פירש"י ותוס' שם להדיא היינו בשביעית דתולדות לא אסר רחמנא :

(א) בסימן של"ו סעיף י"א השורה חטים במים ה"ז תולדת זורע . והם דברי רמב"ם בפ"ח . ועיין שם במ"א שהקשה אדרבה מסוגיא דזבחים משמע דאינו חייב משום זורע. וכן הקשו כל אחרונים . ולכן כתב המ"א דדוקא בשורה אלי יום חייב דהא מעשים בכ"י ששורין תבואה לבהמות בשבת ע"ש. וכפי הנראה מדבריו היה אפשר להתיר במקום הפסד לומר להנכרי בשבת סמוך לחשיכה לשרות שעורים לעשות מאלצי"ן כיון שלא ישרה חצי יום בשבת . ולענ"ד דבר זה אינו אלא דברי נביאות לחלק בין חצי יום לאיזה שעות . דאף אם ישרה חצי יום ידוע שעדיין לא יצמח והגמ"י בשם רא"ס כתב וכ"כ הש"ע שם סעיף ד' דמותר להשליך זרעים במקום לח על יום ויומים. הא"ס הניח דבר זה בצ"ע דהא לקליטה בעינן ג' שבתות . ולענ"ד דאין הטעם משום קליטה בקרקע אלא הטעם משום דבמקום לח יצמיחו אם יניח שם איזה ימים ולכן כתב דרך על יומים דידוע דביומים ודאי לא יצמח וזה ברור . וע"כ עכ"פ מוכח דלא כמ"א דאפי' ב' ימים מותר דמ"ש מקום לח או מים. ומה שכ' המ"א דלכן כתב הרמב"ם השורה דמשמע זמן ארוך אינו הוכחה שהרי במתני' איתא אין שורין דיו וסממנים כו'. ובגמרא שם מאן תנא דנתינת מים זהו גבולו וע"ש ברש"י הרי דאפי' לנתינת מים קרי שורין . ועוד קשה ממ"נ אם דרך זריעה בכך א"כ מ"ש מזורע בקרקע דחייב תיכף משיתכסה בעפר אע"ג דלא יצמיח עד אחר כמה ימים . ואם אין דרך זריעה בכך מה בכך ששרה חצי יום או חדש ימים :

והנה לא מצינו דין זה לענין שבת בזורע בעציץ שאינו נקוב אם חייב . ולא מצינו אלא לענין תולש מעציץ שאינו נקב דפטור כדאיתא סוף פרק המצניע ולא אמרו הזורע בעציץ שאינו נקוב . ומסתברא דחייב דדווקא בתולש דאינו חייב אלא בדבר שהוא מחובר לקרקע כדאיתא לקמן כלל ג' ובעציץ שאינו נקוב לא הוי מחובר כדאית' בשבת דף ק"ח הא מאן דתלש פיטרא מאוכא דהלכא חייב משום עוקר דבר מגידולו · פרש"י פטריות שגדל בשפת כלי ממים · ומתיב ר"ח התולש מעציץ שא"כ פטור . פירש"י משום דלא מחובר בקרקע עולם הוא · ומשני התם לאו היינו רביתא פרש"י דאין דרך זריעה שם הכא היינו רביתא ע"ש הרי דדוקא מה שדרך לגדל מאיליו קרי מחובר . ובעציץ שא"כ אינו קרוי זריעה כיון דאין דרך זריעה שם והוי כתלוש דומה למתלש התלוש דפטור . אבל לענין היובא דזורע דמרבינן תולדה כל שכוונתו להצמיח וא"כ מ"ש נקוב מא"נ . וה"ה במים וכה"ד שהרי כל התולדות לא היו במשכן אלא כיון שהן דומין לאב קרא דמיון חייב כדאיתא ברמב"ם פ"ז הלכה ה' . ועיין במ"מ שם ועיין בסי' תק"ז במ"א במ"א סק"ו . וה"נ כיון שכוונתו להצמיח וגם יצמיח למה לא יהיה חייב ואף דבמנחות דף ע' ע"א איתא דהזורע כלאים בעציץ שא"נ אינו אלא מדרבנן . וכן לענין תרומה [illegible] דאינו אלא מדרבנן . התם שאני דכתיב שדך לא תזרע כלאים · וכן בתרומה כתיב תבואת זרעך היוצא השדה כו' . ולכן בעינן דוקא בשדה משא"כ לענין שבת דמרבינן תולדת כל שהוא דומה לאב ודאי דחייב :

והכי מוכח מסוגיא דזבחים דפריך אילימא משום דמקדח ר"ל מלקית א"כ חיטי ושערי נמי . ומפי ה"ל להקשות הא אין דרך זריעה בכך דהוי קשה על עיקר הדין שאמר חייב נ"ל לכקשות שיאמר חטי ושערי דלא הקשה אלא על הלשון. אע"כ דאין ספק דאם כוונתו להצמיח בין שיתרככו במים ויצמיח לזורעם בקרקע כמו שעושין בקטניות ושאר זרעים . ובין ששורים שעורים לעשות מאלצי"ן בודאי תיכף משנתנם במים חייב משום זורע כאלו זרעם בקרקע · אלא דהכי פריך אדרבא דאמר זרק פשתן למים חייב וס"ד דרבא אתא לאשמעינן זה הדין דזורק במים חייב ולכן פריך לימא חיטי ושערי ול"ד חיטי ושערי אלא שיאמר סתם זרק זרעי' במים חייב אע"כ דרבא לא אתא לאשמועי' דין זה דזה פשיטא דמ"ש זורע במים או בקרקע . ולכן משני דרבא אתא לאשמועי' דבפשתן חייב תיכף משום לש כדאיתא בסי' ש"ג ובזה לק"מ נמי מה שהקשה המ"א דל"ל לומר משום לש לימא דחייב משו' זורע · וקשיא זה קש' נמי על הרמב"ם דבשור' חטים חייב משום זורע וא"כ באמת למה לא אמר רבא בזורק חטי' במים חייב משום זורע.ולפי מ"ש לק"מ דדין זה לא צריך רבא לאשמועי' דהוא מילתא דפשיטא. אלא דאשמועי' דבפשתן חייב משום לש דנפק מיניה רירי . ואדרבה מסוגיא דזבחים הוכיח הרמב"ם דין זה . דאל"כ קשה ליפרוך הא אין דרך זריעה בכך . וא"ל דעדיין קשה דא"כ לימא רבא דחייב ב' א' משום זורע וא' משום לש · וכ"ל דרבא אתי לאשמועי' בזורע ואין כונתו כלל להצמיח . ולא איצטרך לאשמועי' אלא דחייב משום לש אפילו אינו מתכוין כלל שיתדבקו חייב תיכף דהוי פסיק רישיה משא"כ לענין צמיחה דדוקא כשמתכוין שיצמיח אזי חייב תיכף משא"כ כשאין כוונתו להצמיח בודאי אינו חייב כלום ולא שייך בזה פסיק רישיה שהרי כיון שאין כוונתו כלל להצמיח וגם לא יצמח בודאי בשבת א"כ באמת אינו חייב כלום משום זורע · ולכן מעשים בכ"י דשורים

אסורים

ירקות מן המחובר כדי שהנשאר יגדלו יותר טוב אע"פ שאינו צריך למה שהותך אלא משליכם אעפ"כ חייב ב' כנ"ל (ג) :

כלל יב הקוצר :

א הקוצר דבר ממקום גדולו בין שקצר ביד או בכלי חייב ובפיו אסור (א) ואפי' אינן מחוברין לקרקע אלא שגדלין על עצים התלושין כמו כמהין ופטריות שקורין (שוועמליך) וכן עשבים הגדלים על הדלי ששואבין בו מים וכן צרור שעלו בו עשבים התולש מהן חייב (סי' של"ו) :

ב כלי מנוקב אפי' מן הצד (רש"י שבת נ"ס) שיש בו זרעים ומונח על הקרקע והגביהו והניחו על דבר המפסיק בינו לקרקע ונמצא שהפסיק יניקתו מן הארץ שמריח הארץ הוא גדל יותר גם זה מקרי עוקר דבר מגדולו וחייב משום קוצר ולרש"י ותוס' חייב מדרבנן. וכבר כתבנו לעיל כלל י"א סי' ד' מחלוקת הפוסקים שי"א דכל כלי עץ דינו כנקוב וי"א כל כלי חרס וא"כ כל הכלים אפי' שאינם מנוקבים אפי' עומדים עכשיו בבית ועליה הוי ספק דאורייתא והתולש מהן הוי שגגת חטאת ואילן שגדל בכלי שאינו מנוקב אפשר דחייב לב"ע (ע' מל"מ פ"א מהלכות בכורים הלכה ט' ובי"ד סי' רנ"ד דחייב בערלה) ואם הכלי מלא עפר או שמקצת עלין יוצאין חוץ לעציץ לב"ע הוי מחובר (ועיין עוקצין סוף פ"ב) אבל התולש זרעים מכלי שאינו נקוב פטור דגרע מכמהין ופטריות דהוי עכ"פ גדולי קרקע משא"כ זה לא נקרא גדולי קרקע כלל דאין דרך זריעה שם (מ"א סק"ח) :

ג מיני פרחים ועשבים שתוחב בעפר מע"ש כדי שיהיו לחים להריח בהם מותר לאחזם בעלי' ולהוציאם ולהחזירם והוא שלא השרישו וגם אינו רוצה בהשרשתן ואינו מכוין כלל להזריעם (של"ו) :

ד בצלים שדרכן להשתרש בעלים שיש בו עפר ונשרשו שם וגם רוצה בהשרשתן התולש חייב אע"ג שכל הבצל מגולה ואין דרך גדולן בכך אבל אם נפלה עליהן מפולת ונתכסו האמהות של הבצלי' והעלין מגולין כדרך גדולן אפי' אינו רוצה בהשרשתן חייב (מ"א שם ס"ק י"ג) :

ה התולש פירות מן האילן אע"פ שכבר הם יבשים אם העוקצים עדיין לחים חייב לב"ע ולרמב"ם אפי' אם גם האילן יבש לגמרי (ג) וכבר נתייבשו גם הפירות ועוקציהן חייב ולכן

נשמת אדם

שעורים לבהמה ואין מדקדקין בזמן הזה ישראל כיון דאין כונתו שיגמיהו וגם לא יבוא לידי גמיתה . ולפ"ז אין שום היתר לומר לנכרי לשרות תבואה בשבת לעשות ממנו מאלי"ן אפילו במקום הפסד אפי' סמוך לחשיכה דהוי מלאכה דאורייתא :

(ג) כן משמע בגמרא דבזומר קאמר וצריך לעצים וקטיל אספסתא אמר שתים חייב ב'. כן במאן דקניב סלקא וכן משמע בתוס' ד"ה וצריך ודקדקו בלשונם וכתבו דלא מקרי בעצים קוצר אלא בענין זה והיינו משום דקשה להו שסברי רב יוסף ואביי אמרו שתים חייב ב' ומשמע אע"פ שאינו צריך למה שחותכים לכן כתב בעצים . וכן מוכח בהדיא ברמב"ם פ"ח הלכה ד' כל זרע שקצירתו מצמחת אותו כגון אספסתא וסלקא הקוצצו חייב ב' כו' וכן הזומר וצריך לעצים חייב ב' עכ"ל . והרי הרמב"ם פסק כר"י במשאצ"ל א"ו כמ"ש התוס' דאף כר"י לא מקרי קוצר אלא בענין זה . ואמנם נ"ל דדוקא במה שעיקר כוונתו לזמור כדי שיצמיח בזה לא מקרי קוצר אא"כ צריך לעצים . אבל אם אין כוונתו רק לחתוך עצים מן האילן אע"פ שאין צריך לעצים מ"מ חייב משום קוצר וכ"נ דכן מוכח בעירובין דף ק' ופריך והא קטרי קינסי משמע דבלא חייב אע"פ שאינו צריך וצ"ע :

(א) כתב המ"א בסימן של"ו ס"ק י"א התולש בפיו פטור ובאמת מלשון רש"י שהביא משמע דס"ל דהוי כתלישה גמורה וחייב וז"ל רש"י שם בסוכה ואף אם אוכלו במחובר אין לך תלישה גדולה מזו . והמ"א העתיק וכ"ת הא נמי יכול לנשכו בפיו כו' נ"ל דבכוונה שינה הלשון דא"ל דכוונת רש"י שישכח ויאכל כך במחובר דהא אמרינן במנחות דף ע' ע"א במחובר לא עבידי אינשי דאכלי וע"ש דלא מקרי אכילה בכך . ולכן כתב המ"א דכוונת רש"י שיתלוש בפיו וא"כ משמע מדכתב רש"י דגזרינן שמא יתלוש בפיו משמע דהתולש בפיו חייב . והנה י"ל דתלי בפלוגתא דבדף ק"ז אמרינן הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר חייב ומפרש רבא משום עוקר דבר מגדולו וע"ש ברש"י וזהו שיטת הירושלמי עיין בסימן של"ז במ"א שם ס"ק ו' . ולפ"ז בודאי אף תולש בפיו חייב עכ"פ משום עוקר דבר מגדולו דזה דומה לנטילת נשמה מהעובר ושולה דג ממים דאין חילוק בין אם הוא ביד או בד"א. אבל לפי מה שכתב הרשב"א שם בשם רמב"ן דלא קיי"ל כהאי ירושלמי וע"ש ראיותיו . ונ"ל עוד ראיה לזה מדף ע"ג מאן דשקיל פיסא ונהי תמרי דאמר ר"א אין דרך תלישה בכך ש"מ דאע"ג דעל כל פנים עוקר דבר פטור משום דקוצר אינו אלא במה שדרך לקצור וכך כתב הרמב"ם בפ"ח ולפ"ז שפיר י"ל דתולש בפיו פטור . ונ"ל דגם זה תליא בפלוגתא דבסימן ש"ח סעיף א' ברמ"א במוצץ בפיו וא"כ י"ל דה"ה תולש . ואמנם מצאתי בתוספתא פ"י וז"ל התולש בין בימינו בין בשמאלו ה"ז חייב. באחת ידו (נ"ל דר"ל כלאחר יד) מרגלו בפיו ובמרפיקו פטור עכ"ל :

(ג) כתב המ"א בסימן של"ו ס"ק א' דלהרמב"ם גם באילן יבש שייך בו תלישה ע"ש נ"ל דיצא לו זה מדכתב בפ"ח וז"ל תאנים שיבשו באיביהן . וכן אילן שיבשו פירותיו כל התולש מהן בשבת חייב אע"פ שהן כעקורין לענין טומאה כדאיתא בש"ע סימן הנ"ל סעיף י"ב ע"ש . ולע"ע דמזה לא מוכח רק בשהפירות יבישין . אבל האילן י"ל דהוא לח וכדאיתא בהדיא בחולין קכ"ז דמיירי בלא יבשו עוקציהן לגמרי ופשיטא כשהאילן יבש מנ"ל דחייב ואף די"ל מדשינה הרמב"ם וכתב תאנים שיבשו ובגמרא איתא בהדיא תאנים שלקו ודוקא לקו משמע בלא עוקציהן אבל יבשו משמע בעוקציהן כמו שכתב בהדיא תוס' בשבת ק"ל ע"ב ד"ה במחובר דא"כ צ"ע על הרמב"ם מנ"ל דין זה . וכ"כ תוס' ורש"י שם בחולין בהדיא דיבש לגמרי לא שייך תלישה . ונ"ל לתרץ ולדעתי מקום הניחו לי מן השמים ולכוין האמת בדעת הרמב"ם והראב"ד . ומקודם נדקדק בדברי הרמב"ם שכתב תאנים שיבשו כו' וכן אילן דכיון שכתב דין אילן שיבש למה כתב דין דתאנים דמ"ש תאנים

ולכן אסור לעלות באילן אפילו יבש לגמרי ואפי' אין בו פירות ולא ענפים דליכא למיחש שמא יתלוש ואפי' בימות החמה שניכר שהוא יבש ממש מ"מ לא פלוג רבנן אבל התולש עשבים יבשים לכ"ע פטור (ג) (שם):

ו אסור להשתמש באילן כלל ליקח מה שמונח עליו או ליתן עליו דבר ואפילו אם סל תלוי עליו

נשמת אדם

משאר אילן ובגמ' שם דין דתאנים הוא מימרא דשמואל ולא נקט אילן (ואפשר דדרך תאנים כך הוא שהיא משא"כ בשאר אילן) ודין דאילן הוא ברייתא שם אילן שנפשח ובו פירות הרי הן כתלושין יבשו ה"ה כמחוברין ע"ש. אבל הרמב"ם ל"ל לכתוב תרווייהו ובגמר' מוכח שם דאין לחלק בין תאנים לשאר פירות דאל"כ מאי מייתי סייעתא שם מכרוב ואילן:

ועוד צ"ע שכאן בהלכות שבת כתב וכן אילן שיבשו פירותיו בו התולש חייב אע"פ שהן העקורין לענין טומאה ואין ספק שהוא זה מבריי' דחולין שם אילן שנפשח כו' יבשו ה"ה כמחוברין ובהל' ט"א פ"ב כתב וז"ל אילן שנפשח ובו פירות הן כתלושין וכן אם יבש האילן ובו פירות הרי הן כתלושין. תאנים שיבשו באביהן מטמאין ט"א במקומן עכ"ל. הרי להדיא שלא הי' שם דין זה דאילן שיבשו פירותיו בו אלא דין דיבש האילן. ובהלכות שבת כתב אע"ג דהוי כתלושין לטומאה ושם לא הוזכר כלל דין זה וע"כ צ"ל דמה שכתב אע"ג דהוי כתלושין לטומאה כוונתו לדין תאנים שיבשו שכתב שם דמ"ש תאנים משאר אילנות וא"כ קשה למה כפל בהלכות שבת דין זה דתאנים ואילן:

והנה הראב"ד שם כתב יבש האילן א"א אין דבר זה לא במשנה ולא בתוספתא ולא בגמרא דחולין. אבל אם יבשו בו פירות במחובר ה"ה כמחוברין כו' עכ"ל · ומ"ש הכ"מ מה שמתמיה על הראב"ד · והמל"מ שם מתמיה על הכ"מ. וכ' שיש ט"ס בראב"ד. ול"נ כוונת הראב"ד בלא שום ט"ס. וכוונתו להשיג על הרמב"ם שכתב דין דיבש האילן ועל זה השיג דאינו לא במשנה ולא בחולין. אבל דין זה נזכר בחולין (כמו אבל שרה אשתך ועיין מכשירין פ"א מ"ד בתי"ט) אם יבשו בו פירות במחובר ה"ה כמחוברין. כדאיתא שם בברייתא אילן שנפשח כו' יבשו פרש"י שלא נפשח אלא שיבשו הפירות באילן ה"ה כמחוברין. ואין כוונת הראב"ד שיהיה כמחוברים לענין טומאה. שהרי בגמרא מסיק שם דדוקא לענין שבת הן כמחוברין. אלא כוונתו דדין זה נזכר שם דהוי כמחוברין לענין שבת אבל לא לענין ט"א. אבל דין זה דיבש האילן לא נזכר שם כן נ"ל בכוונת הראב"ד:

ובפי' שנראה שהרמב"ם אינו מפרש כפרש"י יבשו דר"ל יבשו הפירות. דבאמת הוא דחוק שהרי ברישא תני אילן שנפשח וקאי על הענפים ועל זה תני בסיפא יבשו. ר"ל שיבשו הענפים והיינו דין דיבש האילן שכתב הרמב"ם. ואפשר שגירסת הראב"ד יבש בלא ו' א"כ פשיטא דמשמע דקאי על האילן:

ואין שיהיה כיון דדין זה בהלכות שבת הדין בעצמו שכתב לענין ט"א וכמו שכתב להדיא בהלכות שבת אע"ג שהן כתלושין לענין טומאה אין ספק אללי שנפל טעות בדפוס ברמב"ם וכצ"ל בהלכות שבת תאנים שיבשו כו' וכן אילן שיבש ופירותיו בו · רק בדפוס נתרחק הוא"ו של ופירותיו ונמשך לתיבת שיבש ולפיכך נדפס שיבשו פירותיו בו. ובאמת צ"ל אילן שיבש ופירותיו בו והוא הדין בעצמו שכת' בהלכו' ט"א אם יבש האילן ובו פירות וא"כ הם הדינים בעצמם שכתב בהל' ט"א. ודין דתאנים הוא מימרא דשמואל. ודין דיבש האילן הוא מברייתא דאילן שנפשח או שלמד דין זה ממקום אחר כדברי הראב"ד. גם י"ל דילא לו לרמב"ם דין זה לענין שבת והוי כמחובר מעירובין ק' ע"ב. דפריך הש"ס שם באילן יבש הא קתני פירא ועי"ש ברש"י שדחק לפרש דלגזור אטו תלישה (דלא). ותוס' בשבת ק"ן כתב דס"ד דמיירי ביבשו בלא עוקציהן וכ"ז דוחק · ולכן הוכיח הרמב"ם דין זה דאפי' ביבש גמור שייך תלישה לענין שבת. ולפ"ז גם מה שהקשה המ"א להרמב"ם למה פריך הא קתרי פירא יות' הי' לו להקשות שמא יתלוש · ולדידי נק"מ דיותר טפי פריך שפיר והא קתרי פירא. ר"ל ע"י עלייתו ודאי יפלו פירות דהוי פסיק רישא:

ובזה א"ש ג"כ אף לפי מה שכתבתי דהגירסא ברמב"ם אילן שיבש ובו פירות וא"כ קשה למה לא השיג הראב"ד בהלכות שבת לכתוב דדין זה אינו לא במשנה וגמרא. וכמו שהשיג בהלכות ט"א ולפי זה א"ש דבודאי לענין שבת דהוי כמחובר יצא לרמב"ם מסוגיא דעירובין. ולכן מודה לו הראב"ד. רק מה שכתב הרמב"ם בהלכות ט"א דיבש האילן הוי כתלוש לענין ט"א. ע"ז השיג דדין זה אינו לא במשנה ולא בחולין לפי מה שמפרש הראב"ד יבשו בחולין דקאי על הפירות. וא"כ היה לו לרמב"ם לכתוב דין המוזכר בגמ':

האיר ה' את עיני ומצאתי תוספתא בפ"ב דעוקצין וז"ל אילן שנפשח ובו פירות הרי הן כתלושין יבש ובו פירות הרי הן כמחוברין עכ"ל. וברוך ה' שהנחני בדרך אמת שבודאי גירסת הרמב"ם גם בחולין בברייתא זו כמו שכתבתי יבש ולא יבשו כגירסת רש"י. והראב"ד גרס כרש"י ומסתמא גם בתוספתא היה גורס כראב"ד יבשו בו פירות כו' וה' אמת ינחני בדרך אמת:

ומעכשיו נחזור לתרץ למה כתב הרמב"ם יבשו ובגמרא איתא להדיא נמקו דמשמע דוקא בלא עוקציהן וכן הראב"ד השיגו בה' ט"א על מה שכתב הרמב"ם שם כרוב שיבש אין מטמא ט"א. והשיג הראב"ד א"א ואפילו נמקו עכ"ל. והכ"מ כתב דרמב"ם ס"ל דאם נמקו עדיין תורת אוכל עליהן בכרוב. אלא דלאו דוקא נמקו אמרו בגמרא אלא דכוונת הברייתא יבשו ובתוספתא הגירסא יבשו עכ"ל. וכ"ז דוחק גדול דהא תנא דברייתא שם. וי"ל דל"ד נמקו דתנא אין מדקדק בלישנא. מ"מ על שמואל דאמר נמקו ואמורא בודאי מדקדק בדבריו ואיך יאמר נמקו במקום יבשו. ונראה דהשגת הראב"ד שם לא קאי דוקא על כרוב לבד דמ"ש מתאנים שיבשו שכתב הרמב"ם ובגמרא בברייתא ובמימרא דשמואל איתא נמקו. אלא באמת דכוונתו שמשיג בין אכרוב ובין על התאנים דאפילו נמקו בתאנים מטמאין ט"א במקומן. ומדלא השיג בהלכות שבת ג"כ שכתב הרמב"ם תאנים שיבשו ה"ה כמחובר לענין שבת והיה לו להראב"ד להשיגו דדוקא נמקו אבל לא יבשו מוכח דמודה ליה לרמב"ם לענין שבת וכמו שכתבתי · ונראה דרמב"ם לא ס"ל כתוספת שכתבו דנמקו היינו בלא עוקציהן ויבשו הן ועוקציהן. דא"כ מ"פ הש"ס בחולין אברייתא דכרוב ודלעת שנמקו אי נימא הן ועוקציהן פשיטא. והיך ס"ד הכי שהרי תני בברייתא שנמקו. אע"כ דס"ל לגמרא דאף אי נאמר בדברי שמואל דאמורא מדקדק בדבריו ותני נמקו דוקא הוי כתלוש לענין ט"א אבל בתנא י"ל שפיר דל"ד. ולשיטת הרמב"ם אין לפרש כפרש"י שם שכתב פשיטא לדיוקא אצטריך. דהא לרמב"ם הוי כמחובר אפי' לענין שבת וא"כ י"ל שפיר דלדיוקא אצטריך דאף ע"ג דהוי כמחובר לענין שבת מ"מ שאר פירות כיון שנמקו הוי כתלוש לענין טומאה. וצ"ל דהרמב"ם מפרש הכי היכי דמי אי נימא הן ועוקציהן פשיטא דלגופא לא אצטריך. כיון דהכא יבש לגמרי פשיטא שכרוב ודלעת הוי כעץ בעלמא. וא"ל למידק מינה דשאר פירות מטמאין. דז"א דממתני' דחולין שמעינן זה כמו שהקשו תוס' שם ד"ה מכייע. אע"כ בלא עוקציהן ולגופא אצטריך דאע"פ שלא נתייבשו עוקציהן אפ"ה יצא מתורת אוכל. וממילא נשמע דשאר פירות נחשבין כתלושין. ועי"ז משני הש"ס דלעולם נמקו ל"ד אלא משום סיפא דקתני צ"מ ליבשן אצטריך. וס"ל לרמב"ם כיון דבתוספתא תני בהדיא יבשו כמ"ש הכ"מ. א"כ מסתמא גם תנא דברייתא זו דתני נמקו לא דק בלישניה וכוונתו יבשו. ופסק הרמב"ם כמו שמתרץ הש"ס שם דלעול' הו"ע. אבל הראב"ד ס"ל דדיחוי בעלמא הוא ולא שבקינן מלתא דשמואל משום דיחוי דש"ס ולכן השיג עליו. ובאמת גם על תאנים קאי השגתו ולפי זה שפיר עשה הרמב"ם שלא חילק בין יבשו עוקציהן או לא דזה בכלל במה שכתב יבשו:

(ג) **כתב** המ"א בסי' שנ"ו ס"ק י"ד דבעשבים יבשים לכ"ע כתלושין דמי · נ"ל דהוכיח כן מערובין דף ק' דמשני התם בעשבים. כאן בלחים כאן ביבשים. והקשו תוס' שם דהא לעיל באילן פריך הא קתני פרי וקיסמי ותירצו דבעשבים אינו ניכר. והנה לפי מה שכתבתי דהרמב"ם מפרש

ובא

עליו דהוי צדדין אסור ליקח דבר מן הסל אא"כ הסל תלוי ביתד התקוע באילן דזה נקרא צדי צדדין דאז מותר ליקח מה שמונח בסל אבל לא הסל עצמו ואסור להשען באילן אם הוא דק שמניד על ידו אבל אם הוא עב מותר אבל מותר לילך ע"ג עשבים אפי' לחים וכן מותר להשתמש בהן דלא גזרו אלא על אילן (ומש"כ בט"ז סי' של"ו ס"ק ב' כבר דחה אותו בא"ר וכן מצאתי בריטב"א דלא כט"ז) ואם עלה באילן במזיד בשבת אסור לירד עד מוצאי שבת דקנסוהו חכמים ומותר ליגע באילן ובלבד שלא ינידנו (שם):

ז מטעם זה אסור פירות הנמצאים תחת אילנות בשבת דילמא נפלו היום ואסור אפי' בטלטול שמא יעלה ויתלוש:

ח אסור להריח בפרי שהוא מחובר שמא יאכלנו אבל מותר להריח בשושנים וביוצא בו כיון דאינן ראוין לאכילה רק להריח והרי יכול להריח בו במחובר לא חיישי' שמא יתלוש (של"ו):

ט ואסרו ג"כ מטעם זה לרכוב ע"ג בהמה ולהשתמש בבהמה או לישב בקרון ובהמה מנהיגה והכל שמא יחתוך ענף מאילן להכות הבהמה שתלך (ד):

י אסור לרדות דבש מכוורת דדומה לתולש. ודוקא אם דבוק לכוורת אבל אם נתלש מע"ש מותר לרדותו כדי לאכול דבש הדבוק בו מסביב ולענין דבש הצף מבואר במלאכת דש סי' ט' (סי' שכ"א):

כלל יג המעמר:

א אין עימור אלא בגדולי קרקע. וענין העימור הוא שמאסף שבלים או פירות או עצים במקום גדולן ועושה אותם צבור א' כמו שדרך לעשות בתבואה אבל שלא במקום גדולן אע"פ שהן גדולי קרקע מותר לקבצם דלא אתי למטעי להתיר אף במקום גדולן דמקום במקום לא מחליף (סי' ש"מ) ולכן מותר לקבץ פירות שנתפזרו בבית או בחצר במקום א' ונותן אפי' לתוך הסל ובענין דלא נתערב בהן עפר וצרורות דאז אסור מטעם בורר כמו שנבאר במלאכת בורר אי"ה אבל אם נתפזרו א' הנה וא' הנה אסור לקבצם לתוך הסל דהוי עובדא דחול דאיכא טרחא יתירה אלא מלקט ואוכל (סימן של"ה):

ב אסור לקבץ שום דבר במקום גדולן אפילו אינו גדולי קרקע כגון מלח במקום שהופרין בו המלח דמחליף בג"ק (סי' ש"מ):

ג המקבץ פירות אפילו שלא במקום גדולן עד שנדבקו יחד או שתלאן בחבל ועשאן גוף א' חייב דגם זה מלאכת עימור שקושר עמרים (א) (שם):

כלל יד הדש (סי' שי"ט וש"כ ושכ"א):

א הדש בגרוגרת חייב ובפחות מזה אסור מדאורייתא בכל אסורין שבתורה דקיי"ל חצי שיעור אסור מה"ת ואין דישה אלא בגדולי קרקע. מלאכת הדישה ידוע שהיא לפרק האוכל ולהפרידו מן השבלין והשרביטין וכן כל דב' שדרך לפרק ולהבדילו מדבר שנבלע בו

חייב

נשמת אדם

והא קתני משום תליש' ע"כ נ"ל בעשבים יבשים לא שייך תלישה:

(ד) **המ"א** בסי' ש"ה ס"ק ז' כ' דהא דאין רוכבין הוא משום שמא יחתוך זמורה ולא כירושלמי שבת' משום שביתת בהמה. ובסימן רמ"ו ס"ק י"ב כתב המ"א שם בעצמו דכוונת ירושלמי משום למען ינוח. ר"ל שתהיה לה נייח ולא נער אע"ג שאינה מלאכה. ולכן משום נער בהמה אמרו אפי' עלה ירד משא"כ באילן דאם עלה אסור לו לירד אבל עיקר הטעם דאסור משום שמא יחתוך זמורה:

(א) **זה** לשון רמב"ם פ"ח אין עימור אלא בגדולי קרקע. המקבץ דבילה ועשה ממנו עיגול או שנקב תאנים והכניס החבל עד שנתקבצו גוף א' הרי זה תולדות מעמר וחייב וכן כל כיוצא בזה וכ"כ בש"ע סי' ש"מ וכתב הכ"מ בשם הר"ן דדוקא שקבצן ממקום גידולן. אבל אם קבצן בבית לא כדאמרינן בבית לא כדאמרינן בביצה י"ג דמעמיד ערימה לא הוי גמר מלאכה לענין שבת עכ"ל. ולא זכיתי לידע המקום שכ"כ הר"ן. והפוסקים הביאו עוד ראיה מביצה ל"ג ת"ר מגבב מן החצר ובלבד שלא יעשה צבורין. ומפרש משום עובדא דחול. משמע אבל עימור לא והיינו משום שאינו מקום גידולו. וסבור הייתי שהרמב"ם דוקא נקט תאנים דדרך לעשות מהם בשדה לקבצן ולעשות מהן עיגולים כידוע אבל לא בשאר פירות ואמנם בפ' כ"א כתב המדבק פירות עד שיעשו גוף אחד חייב משום מעמר. נפיק מי שנתפזרו לו פירות בחצרו מלקט ע"י ואוכל אבל לא יתן לתוך הסל כדרך שעושה בחול שמא יכבוש בידו בתוך הקופה ויבוא לידי עימור. הרי להדיא אפי' בנתפזר ואפילו בחצר שאינו מקום גידולו חייב אם כבשם בקופה. ודלא כב"מ בשם הר"ן בכוונת רמב"ם. ונראה דהרמב"ם לא מפרש מלאכת עימור כמש"כ כל הפוסקים דס"ל שמקבץ דברים המפוזרים לבד. דהנה ס"ל לרמב"ם דעדיין לא מחייב שהרי מלאכת העימור הוא שמקבץ וקושרין יחד כדרך שעושה ערימות בשדה ועיקר העימור הוא מה שעושה גוף אחד אף שלא במקום גדולן. ועי' בפי' המשנה להרמב"ם שכ"כ בהדיא בפרק כלל גדול. אך ברים הבונה כ' שם המלקט עלים לאורפן והמאסף עשבים לגדשן ולהאכילן לבהמה חייב משום מעמר. ולכן נ"ל דהרמב"ם ס"ל דבודאי במקום גדולן שמאספן יחד ועושה אותן צבורין כדרך הגדושין חייב. אך שלא במקום גדולן אינו חייב בהעמדה ערימה. ובכל מקום אם עושה אותם אגודות כמו אלומות או שמקבץ הפירות ועושה אותן גוף אחד אף שלא במקום גדולן חייב. ובאמת משמע דהרמב"ם לא גריס בגמרא מאן דכניף מילחא ממילחתא. שהרי בפרק כ"א כ' אין מקבלין את המלח וכל כיוצא בו ולא כ' ממילחתא. ולפי זה לא קשה עליו מה שהקשה מסוגיא דביצה י"ג וסוגיא דשם ל"ג שהרי שם לא מיירי שקושרן ביחד אלא שנצברן במקום אחד ואפשר דמה שכתב הרמב"ם בפרק כ"א המקבץ פירות. כוונתו נמי באלו פירות שדרכן לדבקן יחד בקופה כמו תאנים וצמוקים. וכן משמע

בירושלמי

חייב ולכן אסור לפרק הפולין שקורין באבעס מן השרביטין אפי' מה שרוצה לאכול לאלתר וכן קטניות שכבר נתקשו השרביטים שקורין שויטין עד שאינם ראוים לאכילה ואפילו למלל בראשי אצבעותיו יש להחמיר ואם עדיין השרביטין לחים וראוים לאכיל' מותר לפתחן כדרכן דכיון דגם השרביט אוכל הוי כמפריד אוכל מאוכל וכן יש ליזהר מלהוציא האגוזים מקליפה ירוקה שעליהן וכן השומשמין מן הקליפה ודוקא דברים שדרך דישה בכך משא"כ כשקולף אגוזים מקליפתן הקשה וכן שאר פירות מקליפתן וכן לפרק המוח מן העצמות בכל זה ל"ש בו דישה שהרי אין דשין אותו (סי"ט) :

ב הסוחט זיתים וענבים וצמוקים חייב משום דש שהרי כל אלו עומדין למשקין ואף הצמוקין אע"פ שעומדים לאכילה מ"מ כיון שסוחט למשקין שם יין עליו והרי ב"ז דומה ממש לדש דמכח הסחיטה מפריד המשקה מן החרצן כמו הגרעינים מן השבולין (ס"כ) :

ג שאר פירות שאין דרך כלל לסחטן כיון דזה מתכוין להוציא משקה י"א דמחייב (רש"י) ולכן צריך ליזהר שלא לסחוט שום פרי ומכ"ש אם סוחט פירות שדרך מקצת מקומות לעשות מהן משקה כמו תפוחים ובערנים באשכנז שממלאין מהן חביות לאלפים למשקה ואלו היה בשאר מדינות תפוחים לרוב כמו התם היו ג"כ עושין מהן משקה ולכן אסור לכ"ע ואפי' לסחוט על האוכל י"א דחייב חטאת (ר"ה בתוס' שבת) אבל בש"ע פסק דמותר לסחוט אפילו

נשמת אדם

בירושלמי שכתב למוקים וסלן. ופירש המפרש מין תאנים וצ"ע. ומה שכתב בש"ע בסימן של"ה דנתפזרו במקום אחד מותר ללקטן. והרמב"ם באמת לא חילק בזה. היינו מה שכתב המ"א שם דהוא חשש רחוק. אלא כמ"ש שם רשב"א דבמקום אחד מותר ונתפזר אחד הנה ואחד הנה הוי עובדא דחול. עוד צריך לי עיון בכוונת הרמב"ם שכתב המקבץ תאנים כו' או שנקב כו'. אם ס"ל שקבלן והברן בחבל או סבירא לי' אפילו אם מונחים רק לפניו כיון שקושרן יחד וצריך עיון:

(א) עיין במ"א בסימן ש"ט דפולין וקטניות שכבר נתקשו השרביטין לכולי עלמא אסור לפתחן להוציא מהם הגרעינים ואפילו לאכול לאלתר דנהי דאין בזה בורר מכל מקום אסור משום דש אף להמתירין בסימן ש"ט היינו למולל בראשי אצבעותיו דהוי מפרק כלאחר יד כדאיתא בגמרא ופוסקים. אבל לפתחן כדרכן הוי מפרק ממש והושענו לו מחטאת. ולא ידעתי שום סמך להתיר. אך צריך עיון בשבת דף קמ"ג ושער של אפונין ושער של עדשים מני ר"ש דל"ל מוקצה פרש"י דאי ר' יהודה מאתמול לאו לבהמה קיימי. שהרי האוכל היה עמהם והיום לוקח מהם ע"כ. שמע מיניה דמותר ליקח העדשים מן השרביט וא"כ מ"ש פולין ומ"ש עדשי':

(ב) הרמב"ם בפ"ח וכן כתב הרי"ף והרא"ש מן התורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים עד כאן לשונו. והיינו כרב וכתנא דבי מנשה בריש פ' חבית. ופרש"י הטעם דאטו זיתים וענבים כתיבי. וכתב וז"ל כלומר אסרה תורה מלאכה ודריכת ענבים הוא דהוי מלאכה אבל שאר דריכות לאו אורחייהו בהכי ולאו מלאכה נינהו עד כאן לשונו ולפ"ז משמע ודאי דלאו דוקא זיתים וענבים אלא הוא הדין תותין ורמונים וכן כבשים לרבי יוחנן. וה"ה כל הפירות שדרך לסחטן דחייב מן התורה. ורש"י אזיל לשיטתו שכתב בד"ה כרב חסדא דכיון דאחשבינהו למשקין הוי משקין וחייב. והא דסוחטין בפגין ופריצין דוקא למתק דלא גזרינן שמא יסחוט דאין דרך לסחטן אבל תותין דדרך לסחטן אפילו למתק אסור שמא יסחוט וחייב. ובזה מתורץ מה שכתב רש"י בד"ה למימיהן פטור שאין זה מפרק שאין המשקה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן כו' דמשמע דאלו גדל בתוכן היה חייב. וקשה דהא רב ס"ל דאין אסור מן התורה אלא זיתים וענבים. וכמו שכתבו תוס' באמת דזה טעמא דרב. אע"כ דרש"י ס"ל דל"ד זיתים וענבים אלא כל מידי דאורחיה לסחוט וסוחט למימיהן דחייב. ולכן הוצרך לפרש דמש"ה לרב למימיהן פטור משום שאינו גדל בתוכו. (ומה שהקשה תוס' שם ד"ה כבשים דלפ"ז אמאי גזרו לבדוקי אודרא אפומא דשישא. אפשר י"ל דרש"י דקדק זה בלשונו שכתב שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן עכ"ל. והיה לו לכתוב בקיצור דאין זה מפרק שלא גדל בתוכו. אלא דכוונתו לחלק בין כבשים לסוחט בגד וסחיטת פירות דבפירות המשקין מיפקד פקידי וא"כ מפריד ומפרק המשקה מאוכל. וכן המשקין נבלעין בבגד. ולכן הסוחטן חייב.

אשכול

מה שאין כן בכבשים שאינם נבלעים בהם ואינו יוצא מן הכבשים אלא המשקה כנוס בתוכו כמו שמונח בכלי. כך יש לדחוק לתרץ קושית תוס' עכ"פ שיטת רש"י מוכרח לשיטתו). והנה לשיטת רש"י א"ש הא דקיי"ל דבתותים ורמונים והכניסן למשקה היוצא מהן אסור. דכיון דיש איסור דאורייתא בסחיטתן גזרי' שמא יסחוט. משא"כ בשאר פירות אע"ג דאם סחט חייב מכל מקום כיון דאין עומדין למשקין ל"ג ביוצא ממילא. ולשיטתו א"ש נמי הא דקיי"ל דהלות דגם שריסקן מבע"י מותר. אבל לא ריסקן אסור כדאיתא ריש חבית והרמב"ם פרק כ"א והש"ע סי' שכ"א ובמ"א שם ס"ק ט"ז. וכמ"ש רש"י שם דגזרינן שמא יסחוט דודאי דגם דומה לתותים ורמונים. ואם סחט חייב לשיטת רש"י. ולשיטתו י"ל דגם רבי יוחנן ס"ל כתנא דבי מנשה. והא דמחייב בכבשים ושלקות למימיהן. היינו דבזה פליג ארב וס"ל אע"ג דלא גדל בתוכו חייב. וכמו שכתב תוס' שם ד"ה כבשים:

אבל דעת תוס' ורא"ש דכשהמשקין נבלעין ממקום אחר בבגד גרע טפי וחייב. וז"ל הרא"ש בפ' חבית סוף סי' ד' ולא דמי לסוחט פרי שאין דרכו לסחוט כי דרך אותו פרי לאכלו ולא להוציא ממנו משקה: הלכך אין שם משקה על היוצא ממנו. אבל משקה הנבלע בבגד הסוחטו חייב עכ"ל. וכ"כ בספר היראים וז"ל כיון דאין דרכן לסחטן אוכלין נינהו והסוחטן כמאן דמפרש אוכל דמי. ולא הוי דומיא דדש אא"כ מוציא משקה מאוכל אבל הכא כנסחט ונשאר תרווייהו אוכלא נינהו. וצ"ל לשיטתם דכבשים אע"ג דקבלו משקה ממקום אחר מ"מ נהפך המשקה להיות אוכל. ולכן ס"ל לרב ושמואל דאפילו למימיהן פטור. דוגמא לדבר דאמרינן בברכות מיא דשלקא כשלקא. ומשמע דלשיטת הרי"ף והרמב"ם ורא"ש דכתבו פסק הלכה כתנא דבי מנשה דמן התורה אין חייבין אלא על דריכת זיתים וענבים. ומשמע להדיא דלכ"ע כבשים ושלקות הם כתותים ורמוני'. וכ"כ הרשב"א בחי' להדיא. וכיון דכולם פסקו כרב ושמואל בכבשים ושלקות דפטור משמע דה"ה בתותים ורמונים פטור. וכן משמע להדיא ברמב"ם פ' כ"א הלכה י"ב שכתב הסוחט ענבים חייב משום מפרק לפיכך אסור לסחוט תותים ורמונים הואיל ומקצת בני אדם סוחטים אותם כענבי' שמא יבוא לסחוט ענבים עכ"ל. הרי דסחיטה דידהו אינו אסור אלא שמא יסחוט ענבים. וכ"כ שם המ"מ דזיתים וענבים חייב. ותותים אסור מדרבנן ושאר פירות מותר לכתחלה. ולדעתן צ"ע למה הכניסן למשקה היוצא מהן אסור כיון דאפי' סחיטה דידהו אינו אלא מדרבנן. וצ"ל דכולהו חדא גזירה הוא כשגזרו על משקין שזבו גם תותים היה בכלל. לפי שלפעמים סוחטין אותן. ויותר מזה אמרו בבילה דגם בילה בכלל משקין שזבו היה ואסור. וצ"ע בשבת דף י"ט תוס' ד"ה ר' ישמעאל דכ' להדיא. דהיכא דאין בסחיטה אסור מכ"ת מותר המשקה היוצא ממנו. ולא אמרינן כולהו חדא גזירה ועיין מה שכתבתי בס"ק ה' ע"ז:

אבל דעת הר"ת דלא קיי"ל כתנא דבי מנשה דר"י דהאומר

דכשוחט

אשכול ענבים לתוך קדרה שיש בה תבשיל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי ונכון ליזהר בספק איסור דאורייתא (שם):

ד בש"ע מתיר לכהוט לימענים שקורין (ניטרין) קודם שנכבשו לתוך המים לשתות עם צוקער כיון

נשמת אדם

דהסוחט כבשים ושלקות למימיהן חייב חטאת פליג עליה. והלכה כר"י ולכן כל הסוחט פרי לצורך משקה חייב ומחמיר טפי דס"ל דאפילו סוחט לתוך האוכל חייב. דס"ל דסחיטה גופא הוא מלאכה כיון שסוחט ומפריד המשקה מתוך המאכל בין שסוחטו למאכל או למשקה כיון שצריך עכ"פ להמשקין חייב. ונראה ודאי דלר"ת בכל הפירות שדרכן לסחוט כתותים ורמונים או שדרכן לסחוט במקום א'. ואלו היה לכל העולם רוב כמו אותו מקום היו נמי סוחטן חייב. דהא ודאי משמע דתותים ורמונים עכ"פ יותר עומדים למשקה מכבשים ושלקות עיין ברשב"א ד"ה ה"נ כיון וד"ה רב מתרץ. וא"ל דלר"ת דוקא כבשים ושלקות שקבלו משקין ממקום אחר ז"א דהא תינח כבשים אבל שלקות אדרבה עדיפי אפי' מפגין ומפריצין. שהרי לרב מותר אפי' לכתחלה דנהפך המשקה להיות אוכל. ואף לשמואל ור"י היינו כיון דעומדין לסחוט לפרקים גם למימיהן מ"מ לא עדיפי מתותים ורמונים. וא"כ לר"ת פשיטא דחייב. ואמנם בשאר פירות כפגין ופריצין משמע בש"ע דאף לר"ת י"ל מותר. שהרי לא כתב רק דלר"ת כבשין ושלקות אסור אפילו לאוכל. ולא כתב דלדבריו אפילו פגין ופריצין אסורין אע"כ דס"ל דבזה י"ל דאפילו לר"ת מותר. ואינו מוכרח. ודברי המ"א בס"ק ט' צ"ע דע"כ לדעת הרי"ף ודעמיה ודעה ראשונה שבש"ע דכבשים ושלקות למימיהן אסור אבל חיוב ליכא. הטעם כמש"כ התוס' דקי"ל דאין איסור מה"ת אלא דריכת זיתים וענבים. אבל לא מטעם שהמשקין לא גדלו בתוכן. דאדרבה משום זה יהיה חייב כמש"כ התוס' ורא"ש ראיה מאודרא ושמן בשיער. והמ"א כתב דלכן אסור כיון שהיה שם משקה עליו מקודם. דלרש"י טעם זה הוא שיהיה פטור אבל הטעם למה אסור בין לרש"י ובין לתוס' הוא מטעם דדומין לתותים כיון שמקצת ב"א סוחטין אותם. ודע דהגהת סמ"ק שהביאו הב"י נוסחא מוטעת נזדמן לפני הב"י. וכ"כ הב"ח דהגהת סמ"ק קאי על כבשים ושלקות. אך ע"ש והוא צ"ע דמנ"ל להגהת סמ"ק לדחוק בסמ"ק. דנראה דדעת הסמ"ק להדיא כדעת הרי"ף וש"ע ואין חילוק כלל ביניהם ומנ"ל לדחוק דס"ל לסמ"ק כרש"י. ועוד צ"ע שכתב על כבשים ושלקות אע"ג דהמים אינן יוצאין מגופן אפ"ה אסור לכתחלה. וזה דלא כרש"י ולא כתוס' אלא כפשוט דלכן אסור משום דאיכא דסחטי להו וצ"ע. ודעת המ"א נ"ל דס"ל דלתוס' בטעם דאסור משום שהיה שם משקה עליו מקודם. והפטור משום דאע"ג דמשקה הנבלע בבגד חייב. מ"מ אם נבלע בפירות פטור דנהפך המשקין להיות כגוף הפרי. ומה"ת אינו חייב אלא על זיתים כו'. אבל אין צריך לזה. אלא הטעם משום דעומדין לסחיטה לקצת ב"א כתותים. ותדע דא"כ למה דג לצירו אסור. והמ"א בס"ק י"ב כתב על דג נמי משום שהיה שם משקין עליו. והוא דוחק גדול דא"כ כל הפירות ג"כ גדלו במים. אלא הטעם פשוט כיון דדרך לסחטן. ורש"י כתב להדיא דשלקות דמי לדג. ובזה מיושב ג"כ דעת רי"ו שהביא המ"א בס"ק י"ב דמתיר דג לצירו. דס"ל דהטעם בשלקות דדומין לכבשים שנתבשלו במים וקבלו משקין מש"ה. וס"ל הטעם כמש"כ המ"א כיון דהיה עליו שם משקין וזה ל"ש בדג. והא דלא משני הש"ס הכי דשאני דג לא רצה להאריך. כיון דבאמת רב אמרה ומתיר אפילו שלקות אבל לדעת תוס' וש"ע שכתב דדג לצירו דומה לשלקות ואסור. ע"כ צ"ל הטעם דאסור כיון שדרך מקצת ב"א לסוחטן ודומין לתותים ורמונים וזה ברור:

(ג) **צריך:** אני להאריך בדין זה כי ראיתי גדולי עולם נבוכים בזה בש"ע סי' ש"ך סעיף ה' כתב דר"ת אוסר לסחוט בוסר אפילו לתוך האוכל וכתב הטור כיון דאינו ראוי לאכילה הוי בורר אוכל מתוך הפסולת. וכתב הט"ז דלפ"ז מותר לסחוט מה שצריך לאכול לאלתר וכ"כ הע"ש. והמ"א כתב דלא דק וכוונתו דסחיטה היא מלאכה גמורה כמו הבורר בנפה וכברה דאפילו לאלתר חייב. דדוקא ביד וכן טוחן בסכין דלא מקרי מלאכה אם הוא לאלתר. כ"כ המ"א עוד סס"י תק"ה. ומסיים בסימן ש"ך תדע הא כתב הר"ן טעמא דחליבה משום בורר דאטו יהא מותר לאלתר ע"ש. וראייתו צריך ראיה דבאמת למה אסור לאלתר. וריב"ש בסי' קכ"א כתב וז"ל ור"ת מוסיף דבשבת אף החליבה אסורה. אע"ג דלית ביה משום מפרק דהוכל הבא מאוכל כאוכל דמי מ"מ כיון שהבהמה אסורה ה"ל כבורר אוכל מתוך הפסולת והפסולת מרובה וכ"כ התוס' עכ"ל. ודבריו לא זכיתי להבין מה שסיים והפסולת מרובה. דלענין בורר אין נ"מ אם הפסולת מרובה. אלא לענין טלטול דאם הפסולת מרובה אסור אפי' בטלטול כדאיתא בסי' ש"ט סעיף ד' ובסי' תק"ו. וכ"ל דבא לתרץ קו' הט"ז דהא לאלתר מותר. לכן כתב הריב"ש דהפסולת מרובה ואז דרכו של בורר לברור האוכל מתוך הפסולת כדאיתא בסי' תק"י וטעמא דלאלתר מותר לברור אוכל מתוך הפסולת דאין זה דרך בורר אבל כשהפסולת מרובה אזי דרך ברירה בכך וחייב אפי' לאלתר. כמו הבורר פסולת מתוך האוכל דאפי' לאלתר חייב משום דדרך ברירה בכך. כן נ"ל בכוונת דבריו. עכ"פ מבואר מדבריו דאיסור חליבה בשבת הוא משום בורר. וכ"כ הסמ"ק וז"ל ודוקא חולב בי"ט כו' אבל בשבת דאינו יכול לשחטה והכי דמשום סוחט ליכא משום בורר מיהא איכא. דבהמה הוא כפסולת בשבת ומשום הכי אסר ר"ת לסחוט הבוסר למורייס אפילו בי"ט אע"ג דהוי משקה הבא לאוכל מ"מ הוי בורר כיון שהבוסר אינו ראוי לאכילה ואמנם צ"ע שהרי הריב"ש והסמ"ק כתבו כן בשם התוס' ור"ת. ואדרבה מבואר בד' קמ"ד ע"ב תוס' ד"ה חולב וז"ל נראה לר"ת דוקא בי"ט כו' אבל בשבת דלא חזי לשחיטה כמו דש חשיבה שהבהמה הוא כפסולת וכשחולב הוי כנוטל אוכל מתוך הפסולת עכ"ל הרי להדיא שר"ת כ' דהוא משום דש (ואף שר"ת כתב בדף ע"ב ע"ב ד"ה מפרק דחולב משום ממחק צ"ל דחזר בו) וכ"כ תוספת בהדיא בדף ע"ג ע"ב ד"ה מפרק. וכ"כ ביבמות קי"ד ד"ה וקסבר. דטעמא דחולב משום דש. הן אמת שכתב מהרש"א שם שדברי התוס' מגומגמים דמתחלה כתבו דהוי דש וכ"כ ד' ע"ג וסיימו דהוי כנוטל אוכל מפסולת והיינו בורר. וכ"כ המרדכי וכ"כ הר"ן עכ"ל. וברוב בקשת המחילה מאדונינו מהרש"א נעלם ממנו דברי רמב"ן במלחמות פ' הבית וז"ל והגאונים לא מטעם מוקצה ירדו בה אלא מטעם מלאכה דהאשכול כיון שיכול לאכלו מותר לסחטו לקדרה דלא מפרק תולדה דדש הוי אלא כמפריד אוכל מאוכל. אלא חולב נהי דלאו משקה הוא אמאי מותר הרי מפרק אוכל דמעיקרא לאו אוכלא והשתא אוכלא וכל היכא דמעיקרא לא חזי אגב אבוה ואיהו דמפרק ליה מפרק גמור הוא דהא תולדה דדש ודש אדרבה באוכלין הוא עכ"ל. הרי להדיא כדברי התוספת דחולב בשבת כיון שהבהמה פסולת א"כ הוי דש. וז"ל רמב"ם עוד שם שחולק ומתיר לחלוב עז לתוך קדרה אפילו בשבת שהעז בעצמה כאוכל היא (רק איסורא דרביע עליה) ואינו בכלל תולדות דישה אלא כשהן באין למשקין. לפי שמתחלה אינן ראוין למשקין ועכשיו מפרקן מפסולת של אביהן ועשאן משקין דומין לדישה עצמה שהוא מפרק אוכל מתוך הפסולת הא במפרק לאוכלין כחולב וסוחט לתוך האוכל אין בהם איסור דישה בין בי"ט ובין בשבת עכ"ל. וזהו שכתבו התוס' דכיון דהעז אסור וא"כ הוי פסולת. והרי מפרק אוכל מפסולת כמו הדש בתבואה דג"כ מפרק אוכל מפסולת מה שא"כ במקום שאין פסולת כלל אין כאן דישה ועיין בביאורי הגר"א רסי' תק"ה שהרגיש בזה וכתב דאם עומדת לאכילה אז לא הוי דש. ומה יענה לשיטת המתירים לחלוב בשבת לקדרה ובשבת אין חילוק בין עומדת לאכילה או לחלב. והנכון כמו שכתבתי וכמש"כ הרמב"ן. ולפ"ז אין ספק דמאי דאסר ר"ת בוסר הוא נמי מהאי טעמא דדש כיון שאינו ראוי לאכילה ואפשר דזהו ג"כ כונת רשב"א ור"ן וטור אלא שקצרו בזה דלא נחתו להכי לדקדק מאיזה טעם אסור. או משום בורר או דש דמ"מ מלאכה דאורייתא יש. יצא לנו דבוסר וכיוצא בו שאינו ראוי לאכילה וכן חלות דבש. אסור לסחטן ואפי' האוכל מרובה וסוחט האוכל לאלתר אפ"ה אסור משום דש ולענין חלות דבש נכתוב אי"ה בסמוך. והנה י"ל שגם דעת הסמ"ק כן. ומ"מ אע"ג דמשום סוחט ליכא אין כונתו

כיון שאין דרך לשתותו לבדו וכל זה בזמן הש"ע אף שהיו סוחטין ציטרין למאות ולאלפים לא היה רק לטבל בו בשר ושאר מאכלי' אבל בזמה"ז שידוע שממלאים חביות למאות לשתות עם פאנס וכן בכל מקום ומקום סוחטין למשקה פאנס צריך עיון גדול אם מותר לסחטן בשבת כדלעיל סי' ב' ואינו מועיל ההיתר לדידן דהוא איסור דאורייתא ועכ"פ יש ליזהר שיסחוט מקודם ע"ג צוקער דהוי כמשקה הבא לאוכל וגם זה צריך עיון (ד) (סס):

ה פירות וירקות שנכבשו במשקה כמו לימענים מלוחים ו אוגערקעס או שנתבשלו וסחטן אם היה צריך למשקה אפי' סוחט לתוך האוכל י"א דחייב דדרך לסחטן וכ"ש הסוחט לימעניש המלוחים לתוך השכר וי"א כיון שכבר נבלע המשקין בפירות הוי כמשקין של עצמו ופטור ועכ"פ לכ"ע אסור לסחטן ואם אינו עושה רק לתקן המאכל ואינו צריך כלל למשקין היוצאין כמו שדרך לסחוט הירק שקורין שלאטין לאחר ש שרו אותן במים וכן אוגערקעס חיין שדרך להתכן לחתיכות וסוחטן להוציא מימיהן והמים הולך לאיבוד מותר לסחוט אפי' לכתחלה דלא דמי לדש דהתם צריך לת בואה ולמשקין שיוצא (סס):

ו וכן מיני טיגון שנבלע בו שומן הרבה מותר לסחטו דאינו דומה לסי' ה' דשם נבלע בו משקין משא"כ בשומן דמעיקרא אוכלא והשתא אוכל אבל בשר שנבלע בו משקין לא יסחוט לצורך משקין (סס):

ז וכן פת ששרה ביין ושאר משקין אסור לסוחטו ואפי' למצוץ בפיו י"א חשש איסור דאורייתא ודינו כמו בסי' ה' . ובא"ר הכריע כמ"ש בס' יראים בשם ר' בנימין דבענבים אסור ושארי דברים מותר:

ח החולב חייב משום מפרק דבהמה הוי נמי גדולי קרקע לענין זה אם חולב לשתיה חייב ואם חולב לתוך קדרה של אוכלין עד שנבלע תיכף באוכל יש מחלוקת אם חייב (עיין בנ"א סי' ג'). ומ"מ מותר לומר לנכרי להלוב הבהמות דמשום צער בע"ח דהוי איסור דאורייתא לא גזרו חכמים על איסור אמירה לנכרי (ש"ס):

ט אשה שמצערת מרוב חלב שבדדיה מותרת להוציא החלב על הקרקע דאז הוי משאצ"ל אבל אסור לקבל החלב בכלי ליתן לתינוק אא"כ התינוק חולה ומסוכן וכן אסורה לקלח על איזה כאב דאז הוי צריכה לגופה (סכ"ח) (ועיין לקמן בדין רפואה בשבת):

י חלות דבש שריסקן מע"ש אם הוא עדיין מחובר בכוורת אע"ג דאסור לתלוש החלות כדלעיל במלאכת קוצר סי' י' מ"מ מותר לאכול דבש הצף ע"ג והזב ממנו בשבת וכ"ש כשכבר תלשן אבל אסור לסחטן ולרסקן אפי' אם נתלשו והוציאו חוץ לכוורת.ואם רסק אפשר דחייב דהוי כדש ואם לא רסקן מע"ש אף דבש הזב מכנו אסור דגזרינן שמא ירסק . ודבש הצף

נשמת אדם

דמשום דש ליכא אלא כונתו לפי מ"ש לעיל מיניה דהסוחט האוכל חייב אבל סחטו לאוכלין מותר דאין בו משום סחיטה אלא דהוי כמפריד אוכל מאוכל . וזה שכ' דהולב בשבת לתוך אוכל דאע"ג דהוי כמפריד אוכל ולא נקרא סחיטה מ"מ חייב משום דש דבורר אוכל מפסולת וזהו מלאכת דש שמפריד האוכל מתוך הפסולת (ואע"ג דודאי דש אינו בורר שהרי בגמרא ע"ד לא אמרו רק דזורה ובורר ומרקד א' הוא אבל לא דש דבהמת בדש עדיין האוכל מעורב בפסולת מ"מ חיוב הדש הוא שמפריד האוכל ול"ע בסוחט אשכול אם מחייב משום בורר ועיין בריש שי"ע במ"א ס"ק ט"ז) . ולע"ד הכי מוכח מדברי הסמ"ק שכתב ומש"ה אסר ר"ת לסחוט הבוסר למורייס אפילו בי"ט אע"ג דהוי משקה הבא לאוכל משום בורר עכ"ל וקשה הא בורר מותר בי"ט. ומש"כ המ"א בסי' תק"ה מ"מ לסחוט אוכל מפסולת אסור ע"ש . ז"א שהרי כתב הסמ"ק נמי דמשום סוחט ליכא כו' והיינו בחולב לתוך האוכל דלא מקרי סחיטה אלא כמפריד אוכל מאוכל וא"כ ה"ה בוסר בי"ט מ"ט אסור ובי"ט ל"ש מה שכתבתי בכונת הריב"ש כדאיתא בסי' תק"י אע"כ דכונת הסמ"ק כמו שכתבתי וכונתו כיון דבורר אוכל מתוך הפסולת הוי דש ואסור אפי' בי"ט . וצ"ל שכן כונת המ"א בסי' ש"כ ובסי' שכ"א ס"ק י"ז ובסי' תק"י גם י"ל דכונת הסמ"ק שכתב דמשום סוחט ליכא היינו לאפוקי מדעת ר"ת שכתבתי בסמוך דס"ל דהחיוב הוא מחמת הסחיטה אפי' לאוכל דלא שייך בו דש עיין בסמוך בסימן ב':

(ד) כתב הב"י יש לתמוה שבמצרים נוהגים לסחוט לימונים לתוך המים לשתות לתענוג ואין נמנעין מפני כך לסחטן בשבת ולא ראינו מי שפקפק בדבר ואפשר דלא מיתסר אלא כששותין מי הסחיטה בלא תערובות משקה אחר א"כ דוקא כששותין מימיו לבד ואח"כ מערבין אותן אבל אם כמנהג לסחוט מימיו למשקה אחר שרי עכ"ל והביאו שם עוד דיש אוסרין ויש מתירין . ובתשובת רדב"ז חלק א' סי' י' כתב דסמכו על תשובת הרא"ש שהתיר לסחוט לימונים שהן בכלל שאר פירות וכתב דאפשר דבמקומו של רא"ש לא היו עושין מי לימונים . אבל במצרים שעושין מהם משקין וממלאים ממנו חביות ומוליכין למקומות אחרים ה"ה כתותים . וכתב שהוא נהג לסחוט על הצוקר וא"כ הוי משקה הבא לאוכל . וליישב המנהג כתב כיון דאינו עשוי לשתות לבדו אלא נבטל בו אוכל . והשתא ניחא אפילו לר"ת דפסק כר"י דהכבשים חייב חטאת בסוחטן למימיהן . אבל הלימונים שסוחט לטבל בו מותר בכל מקום לצורך אוכל עכ"ל . וכן היש מתירין שהביא הב"י בשם ש"ל הוא דוקא לקערה לטבול בו אוכל ע"ש . והנה נ"ע דמצרים אתרא דרמב"ם הוא דפסק דאפילו תותים ורימונים וכבשים אינו אלא מדרבנן וכן הרא"ש ס"ל כשיטתו. א"כ שפיר יש ליישב באיזה סברא לחלק ביניהם . וגם הרדב"ז שכתב אפילו אליבא דר"ת היינו בסוחט לטבל. אבל לדידן דלא הכריע בש"ע ובזמה"ז ידוע דסוחטין לצורך המשקה שקורין פאנש ולשתות לימאנאדע מאן יאמר לן נהלך בסברות בלא ראיות בספק איסור דאורייתא ולכן יש לנהוג לסחוט הלימונים על הצוקער כמ"ש הרדב"ז . ואף זה בדוחק . ומש"כ שדברי הרדב"ז צ"ע . שכתב דאפילו לר"ת דוקא בצורך למימיהן אבל לטבל בו שהוא צורך אוכל מותר . שהרי הר"ת כתב דאפילו בסוחט למימיהן לתוך האוכל חייב כיון שסוחט הוי מלאכה כמו שכתבתי לעיל . וא"כ פשיטא כשסוחט כדי לטבל בו אח"כ . והרי גם כשסוחט לאכול כונתו לאוכלה וכה דקאמר למימיהן ר"ל שהוא צורך למימיהן בין שהיה אוכל או משקה ולאפוקי מלגופן דזורק המים לאיבוד .

ולכן

הצף בכוורת לעולם מותר (ה) (סי' שכ"א) :

יא אסרו חכמים לרסק השלג והברד לשבור אותם לחתיכות קטנות כדי שיזוב מהם מים דדומה לסחיטת פירות שעשוין למשקין אבל מותר ליתנם לכוס של מים והוא נימוח מאליו ואפי' לרסק בידים לתוך כוס של מים מותר דלא גזרו אלא כשסוחט המים ויהיו בעין ולכן מותר לשפוך המין על צוקר אע"פ שנימוח וצוקר מותר לרסקו אפי' בידים כיון שלעולם אוכל הוא (עיין ר"ן סוף פרק מ"ב) וכן מותר ליתן שומן על מאכל חם אעפ"י שנימוח שם דזה לא נקרא בעין (א"ר סי' ש"ח ועיין כלל כ' סי' ז' וסי' כ') ומותר לשבור הקרח כדי ליטול מים לשתות וליטול ידיו ולהשתין בתוך השלג טוב ליזהר אם אפשר (סי' ש"כ) :

יב בגד שנבלע בו יין ושאר משקין הסוחטו חייב משום דש ולכן אם נשבר כלי עם משקין אסור לתת לתוכן בגד כדי שיבלע בו המשקה לסוחטו ואפי' אם דעתו להמתין לסוחטו עד מוצאי שבת אסור דגזרינן שמא יסחוט בשבת כיון שעושה בשביל המשקה אבל אם נשפכו יין ושאר משקין על כלי עץ מותר לנקותו ולקנחו במפה ול"ג שמא יסחוט דכיון דמשליך המשקין לאיבוד אין בו איסור דאורייתא ומ"מ אסור לסחוט . ול"ד לסי' ה' דהתם ל"ג משום שהוא לאכילה לצורך שבת אבל אם נשפך מים אסור לקנחו במפה שמקפיד עליו דחיישינן שמא יסחוט וחייב משום מלבן כדלקמן במלאכת מלבן סי' ב' ועיי"ש כמה דינים בדין בגד ליתן עליו מים אבל בשאר משקין חוץ ממים לא שייך בו ליבון שאין דרך כביסה בשאר משקין אלא דסחיטתו אסור משום דש וזה ל"ש אלא כשצריך למשקין משא"כ במים אפי' כשסוחט המים לאיבוד מ"מ יש בו משום ליבון (סי' ש"כ) :

יג ולכן מותר לסנן יין ושאר משקין הצלולין בענין שלא יהיה בו איסור בורר כדלקמן במלאכת בורר סי' ז' וכן מי שיש לו מיחוש הבולל כל הגוף בענין שלא יהיה בו איסור משום רפואה כדלקמן מותר לשרות בגד ביין וחלב ושאר משקין ולא גזרינן שמא יסחוט כיון דאין דרך לסוחטן לצורך המשקין וגם לא שייך בו כיבוס דא"א לנקות הבגד ע"י סחיטה זו אבל לא במים דשייך בו ליבון ומכיון שנתן עליו מים הוי כיבוס (סי' ש"ט כמ"א ס"ק י"א) :

יד זיתים וענבים שנתרסקו מע"ש משקים היוצאים מהם מותר שהרי אפי' לא יסחוט מ"מ יזוב היין ואפי' אם לא נתרסקו מע"ש אם יש יין בגיגית שהענבים בתוכה אע"פ שהענבים מתבקעים בשבת בגיגית מותר לשתותן בשבת שכל יין היוצא מהענבים מתבטל ביין שבגיגית אע"ג דהוי דשיל"מ כיון שלא היה ניכר קודם שנתערב ולא היה עליו שם יין כלל ולכן בטל · וה"ה דמותר לתת ענבים בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם . וכן הרצנים וזגים שנתן עליהם מים לעשות תמד מותר למשוך מהן ולשתותם וכן אפי' לא נתן עליהם מים

נשמת אדם

ולכן צ"ע להתיר דנראה דעכ"פ דומין לתותין וצ"ע :

(ה) בסימן שכ"א ס"ק ט"ז הקשה המ"א למה אסור לסחוט חלות דבש הא אמרינן מעיקרא אוכלא והשתא אוכלא ודומין לפירות העומדין לאכילה דמותר לסוחטן . ותירץ דהשעוה אינו ראוי לאכילה הוי ליה כבורר אוכל מתוך הפסולת (וכוונתו עיין בסי' ג') אך לדברי המתיר בבוסר בסי' ה"ך צ"ע ליישבו עכ"ל . ולדידי לק"מ דודאי יש חילוק דהתם לא הוי פסולת גמור ואינו דומה לפסולת . וכעין זה כתב המ"א סי' תר"א ס"ק ב' גבי קניבת ירק . וגם לפי מה שכתבתי בסימן ג' דטעם האוסרין בבוסר משום דש כיון דאיכא פסולת ס"ל להמתירין דאינו דומה לפעולת של תבואה דהוי פסולת גמור. משא"כ בבוסר ומלבד זה דבריו צ"ע דודאי דבש עומד עכ"פ לשתיה שהרי הוא מז' משקין . וכדאיתא סוף עוקצין חלות דבש מאימתי מטמאין משום משקין ב"ה אומר משירסק . וכמה הירהר בזה הט"ז והמ"א בסימן קנ"ח ואף לפי מה שכתב המ"א שם דאם נטלו לאכלו תורת אוכל עליו עכ"פ עומד לשתיה גם כן ואדרבה משירסק סתמא עומד למשקה לאחר שריסקו . וע"ש בר"ש שהקשה ע"ז מהא דאמרינן דבש מעיקרא אוכל ועיין במה שכתבתי בהלכות נט"י כלל ל"ו סימן י"ב ע"ש. ועכ"פ לא גרע מתותים ורמונים דכיון דמקצתן סוחטין למשקין אסורין לרש"י מדאורייתא . ולרי"ף והעימי' מדרבנן . וא"כ ה"ה דבש ואינו דומה לבוסר כלל להמתירין . שאין דרך לסחוט כולו למשקה וגם לא ראה המ"א מה שכתב הרשב"א בסי' קמ"ד וז"ל לרש"י אסור לסחוט שום פירי.ולגאוני' כל שאין דרך ב"א לסחוט מותר ולאו משקה הוא אלא כמפריד אוכל מאוכל ותותים כיון שדרכן לסחוט לעתים אסור לכתחלה ואם הכניסן למשקין היוצא מהן אסור . ושום ובוסר ומלילות וחלות דבש דהני קיימי שפי לסחיטה ה"ה בתותים ורמונים והלכך לכתחלה אסור ועוד דלר' יוחנן דאפי' בכבשים ושלקות חייב חטאת . והלכך לר"י אפי' חיוב חטאת איכא עכ"ל · ולפי מה שכתבתי לעיל סי' ב' נ"ל דאם לא ריסק החלות מע"ש חייב חטאת לכ"ע דדומה ממש לדש בתבואה שהרי השעוה הוא פסולת גמור כקשין בתבואה . ואף אם נאמר דתורת אוכל עליו הוי מפרק האוכל מתוך הפסולת כמפרק תבואה מן השבלין . ובאמת ברמב"ם פכ"א הל' ט"ז משמע הכי קצת שכתב זיתים וענבים שריסקן כו' וכן חלות דבש שריסקן מע"ש משקין היוצאין מהן מותרי' שאין כאן מקום לגזור . ומשמע דחלות דומין לזיתים וענבים . וכבר כתבתי לעיל סי' ב' דקשה למה בתותים אם הכניסן למשקין ויצאו מעצמן אסורים לשיטת רי"ף ורמב"ם דסחיטה דידהו אינו אלא מדרבנן. וכמ"ש תוס' שבת י"ט ד"ה יגמור . והמ"א סי' רנ"ב הקשה קושיא זו על שום ובוסר וע"ש מה שתירץ והוא דוחק גדול . ובפרט מש"כ במלילות לא זכיתי להבין כלל ולא ידעתי מה קשה ליה בשום ובוסר יותר מתותים ורמונים . דמ"מ לשיטת רש"י אף בשום ובוסר חייב ולשיטת רי"ף ורמב"ם דאינו חייב אלא על זיתים וענבים אם כן מאי יתרץ על תותים ורמונים שכתבתי בסימן ב' דאיתא ברמב"ם להדיא דאינו אלא מדרבנן ואפילו הכי אסור היוצא מהן . וע"כ צ"ל כמו שכתבתי שם דכולהו חדא גזירה הוא ואם כן גם משום ובוסר לק"מ . ומה שכתבו תוס' בשבת י"ט שכתב המ"א בשמם דהיכא דליכא איסור דאורייתא לא גזרו על המשקין היוצאין ממילא אינו דומה כלל לשום ודבש דודאי גזרו חכמי' על תותים שאפי' משקין שזבו יהו אסורין שמא יסחוט זיתים וענבים כיון דעומדין ג"כ למשקין . אבל שום ובוסר שריסקן כתבו התוספת שפיר כיון דס"ל דיגמור ויאכל ולא גזרינן משום משקין שזבו דאסורין שמא יסחוט

זיתים

במים והיין בתמצה וזב מאליו מותר לשתותו כיון שנתרסקו מע"ש ונ"ל דצמוקין שהתבן ונתן עליהם מים וסחטן בשבת חייב לכ"ע דהא לא אתי ממילא כידוע. ומ"מ נ"ל דאם נתן הצמוקין והיין לתוך משמרת או כודר מע"ש ומסתנן והולך בשבת אפ"ה מותר לשתות מאותו יין בשבת ודוקא שהסודר או המשמרת מגיע עד היין שבכלי בענין שתיכף כשיצא מן המשמרת אינו ניכר כלל ובטל כדלקמן כלל ס"ה פן ח' (ו) :

טו אסור להדיק מובין בפי הפך כשהוא לח משום סחיטה ובן הבית שפקקו בפקק של פשתן יש ליזהר שלא יעמוד כלי תחת החבית בשעה ששותם ואז אפי' נסחט מהיין כיון שהולך לאיבוד אינו דומה לדש (ס"כ) :

טז ספוג אין מקנחין בו אא"כ יש לו בית אחיזה דאז אפשר בלא סחיטה אבל אם אין לו בית אחיזה א"א בלא סחיטה ואע"ג דאינו מתכוין לכחוט מ"מ הוי פסיק רישיה (סס) :

כלל טו הזורה ׃

א הזורה ברחת לרוח חייב ולכן אסור לרוק לרוח שהרוח יפזר אותו ודומה לזורה (א) (סי"ט) :

כלל טז הבורר (סי"ט) :

א הבורר פסולת מתוך האוכל אם האוכל מרובה על הפסולת חייב (א) אפי' בורר בידו לאכול לאלתר דזה הוא מלאכת ברירה ממש לברור המועט מתוך המרובה וכשם שאסור לבשל לאכול

נשמת אדם

זיתים וענבים. מה שאין כן בריסקן דאפי' אם יסחוט זיתים וענבים שריסקן אינו חייב כמש"כ הרמב"ם שהבאתי אבל כשלא ריסקן הם דומין לתותים ורמונים דאפילו יצאו מעצמן אסורים דגזרינן שמא יסחוט זיתים וענבים כדאיתא ברמב"ם להדיא וכמו שכתבתי בסי' ב' והדברים ברורים. ודלא כא"ר בס"ק ט"ז שכתב דאם החלות תלושין מותר בלא ריסוק וחולק על המ"א דליתא. ודע דדבש הצף על החלות לעולם מותר כמש"כ הב"י בשם הה"מ. וכן כתב בעה"ק בהדיא :

(ו) **ואע"ג** דלא דמי לסימן ש"ך סעיף ב' בענבים שנתרסקו דמשקים היוצאים מהם מותרים דהתם אפי' יסחוט ליכא איסורא דאורייתא דאתי ממילא. מה שאין כן לצמוקים. נראה דאף על פי כן מותר דהא מוכח בסימן שי"ט סעיף ט' שאם היה המשמרת תלויה מערב שבת מותר ליתן בתוכו מים כדי שיזובו ומשמע ודאי לשתות בשבת אף על גב דאלו היה נותן השמרים בשבת למשמרת חייב חטאת אפ"ה אי עביד מערב שבת מותר. וכן כתב הב"ח דהא דמסננין החרדל מיירי שנתן החרדל במסננת מערב שבת אע"ג דאי עביד בשבת חייב חטאת ע"ש. הרי מוכח דאף עפ"כ מותר בשבת והכא אע"ג דמטעם דילמא סחיט לכו אם יצא משקה אסור מ"מ כיון שמה שיוצא מהצמוקין אינו ניכר ומתבטל תיכף ביין שבמסננת מותר כן נראה לי :

(א) **בסימן** שי"ט כתב המ"א הרוקק לרוח והרוח מפזר חייב משום זורה והוא מירושלמי פרק כלל גדול. ולי לע"ג דהא ע"כ האי תנא דירושלמי סבירא ליה כר"א וס"ל כר"י. וס"ל כר"מ דאמר דף ק"ו בגד גזין ויתושין דחייב אע"פ שאין במינו ניצוד. וכר"א בדף ק"ז ע"ב בגד פרעוש דהא רוק אינו במינו לזרות ברחת כמ"ש רש"י והרע"ב והסמ"ק בזורה ברחת. ועוד דאין במינו כלל לזרות. אע"כ דסבירא ליה כר"מ וכר"א דאף אין במינו. וס"ל כר"י דאמר מלאכה שאצ"ל חייב. ולכן הרמב"ם אף דפסק כר"י דמלאכה שאצ"ל חייב. מכל מקום לא כתב דין זה דירושלמי. וכן מוכח מגמרא שלנו דף ע"ג ע"ב דפריך היינו זורה היינו בורר ומרקד אביי ורבא דאמרי כו' ע"ש ולפי הירושלמי לאו מלאכה אחת הן אלא כל חד וחד מלאכה בפ"ע. ומה ענין זורה לבורר. אע"כ דאביי ורבא אזלו לשיטתיהו דיש נוטל דמלאכה שאצ"ל פטור והרבנן דר' יהושע דבעינן דוקא במינו ניצוד. וכן בכל מלאכות וכדאמר רבא דף ע"ה אין דישה אלא בג"ק. ובודאי ה"ה זורה. ואם כן צ"ע למה העתיק המ"א דהרוקק לרוח חייב דדי לאסור אותו אבל לא לחייב. וצריך עיון גדול ליישב. ועיינתי בירושלמי דאזיל לשיטתו דאיתא התם בפרק כלל גדול קודם הלכה ג' וז"ל שהבורר והמשמר והמרקד כולהו משום מעביר פסולת כל אחד ואחד חייב בפ"ע עכ"ל. הרי דלא ס"ל כש"ס דילן דתניא הבורר והמרקד כולן מלאכה אחת. שבמפרש שם כתב דגרסינן הזורה ולא כמשמר. ולא דק שהרי בירושלמי איתא להדיא דהזורה רוק לרוח חייב. ויש לומר דברייתא זו דירושלמי אתיא כרבי יהודה דלא תני ל"ט מלאכות כדאיתא דף ע"ה ע"ב ודף ע"ד ע"א הא מני רבי כו'. וכן הוא בהדיא בירושלמי וה"ל דמשמר אע"ג דחייב משום בורר או מרקד מ"מ הוא אב בפ"ע. ובסימן תמ"ז כתב המ"א ס"ק ב' דאפשר לזרות לרוח הוי מלאכה דאורייתא כדאיתא בסי' שי"ט. ולפי מ"ש לכאורה ניחא ואפשר דגבי חמץ כיון דדינו הכי לזרות לרוח אם כן הוי כדבר שדרכו בכך וגם הוי מלאכה שצריכה לגופה. ועיין במלאכת טוחן בכ"א סי' ג' מה שכתבתי שם בשם מ"מ פ"א מהלכות חמץ :

(א) **ז"ל** הטור בסימן שי"ט הבורר חייב וה"מ בבורר בנפה וכברה או בורר לאוצר אפילו ביד אבל בידו כדי לאכול מיד מותר כו' כיצד הוא בורר אם יש טורח בברירת האוכל יותר מברירת הפסולת בורר כדרכו לזרוק הפסולת ואם יש יותר טורח בברירת הפסולת כגון שהוא דק נוטל אוכל ומניח הפסולת עכ"ל. וכתב הב"י דלמד כן מדין ברירה בי"ט. ול"ע דבשלמא י"ט דמותר מלאכת בורר שפיר אזלינן בתר למעט בטירחא. אבל בשבת שאדרבה כיון דהאוכל מרובה וגם יש טורח בברירתו יותר מהפסולת א"כ הדרך ברירה בודאי פסולת מהאוכל ואיך נתיר לו מלאכה דאורייתא בשביל להקל טרחתו. ולא זכיתי להבין ולירד לדעת ב"י וכל האחרונים שלא דברו מזה כלום. וה"ל דדעת הטור כדעת הרשב"א בעה"ק הלכה י"ט סימן ה' וסימן ח' שכתב בסי' ה' הבורר אוכלין בי"ט לא יברור בנפה וכברה לפי שזו ברירה גמורה ואסורה אפי' בי"ט אבל בורר בקנון ותמחוי שאין כאן אפי' בשבת אלא משום שבות ובי"ט לא גשהוא בורר נוטל אוכל מפסולת או פסולת מאוכל עכ"ל בסי' ה'. וכתב עליו המ"א הביאו הט"ז בסי' תק"י כבודו במקומו מונח שהרי ברירת פסולת מאוכל אפי' בירר ביד חייב חטאת ובי"ט מותר עכ"ל. ומה שתירץ הט"ז שם הוא תמוה שהרי אפי' לאלתר חייב. אבל באמת תמה אני על המ"א אשר תמיד תורתו של רשב"א שגור בפיו. ואיך איםתמיטתיה דברי הרשב"א בעה"ק סי' ח' שכתב וז"ל. נפל צרור או קיסם בקמח י"א שאסור לטלו ביד לפי שזה כבורר. ולא ירא‍ה לי אלא מותר ליטול ביד שכל העושה ביד אינו אלא כבורר כלאחר יד ולא אסרו אלא בנפה וכברה כמו שביארנו עכ"ל. הרי מבואר מדבריו דס"ל דבורר פסולת מאוכל כמו צרור מקמח לעולם אינו חייב בשבת כיון שאינו עושה בנפה וכברה וכן מוכח עוד מדבריו שכתב בסי' כ' ובשבת שבורר בכלי אפי' בקנון ותמחוי ואפילו לאלתר אסור עכ"ל וזה קאי על מה שכתב שם דבי"ט מותר אפי' פסולת מאוכל. עכ"פ מוכח מדבריו דאינו חייב אפילו בפסולת מאוכל אא"כ בורר בנפה וכברה דבל לאלתר לא מקרי ברירה כלל אם לא בנפה וכברה. ומסולק תמיהת המ"מ. ובאמת הרשב"א אזיל

לשיטתו

לאכול לאלתר כך אסורים כל המלאכות אפי' לאכול לאלתר ואם היה הפסולת מרובה על האוכל אסור לברור הפסולת לכ"ע דהא עכ"פ הפסולת אסור בטלטול . ודעת רוב הפוסקים דחייב דלעולם דרך ברירה הוא לברור פסולת מאוכל וי"א דבזה אפי' הבורר האוכל מן הפסולת חייב דכיון דהפסולת מרובה דרך ברירה לברור המועט מן המרובה ולכן נ"ל להחמיר כשהפסולת מרובה על האוכל דאסור לברור אפי' האוכל ומכ"ש הפסולת (ג) :

ב כשהאוכל מרובה על הפסולת מותר לברור בידו מן האוכל מה שרוצה לאכול באותה סעודה או סמוך לסעודה דכיון דאין זה דרך ברירה לברור האוכל כיון שהוא מרובה אלא להיפך וגם אינו בורר בכלי שדרך לברור בו לכן מותר אבל אסור לברור בשום כלי כמו שנוהגין להניח הקטניות בטעליר וכדומה לזה אסור . ואם בירר בכלי מיוחד כגון בנפה וכברה אפי' לא בירר רק מה שצריך לאכול תיכף חייב שזה דרך ברירה דבכלי אין חילוק אם בורר אוכל מתוך הפסולת או להיפך דלפעמים בוררין האוכל ולפעמים הפסולת שאם הפסולת דק ואוכל גס נופלין הפסולת דרך נקבי הנפה ולהיפך להיפוך לכן לעולם חייב :

ג הבורר אפי' אוכל מפסולת אפי' בידו לאכול בסעודה אחרת כגון שבירר שחרית לאכול במנחה חייב שהרי זה בורר ממש דדוקא מה שרוצה לאכול לאלתר לא מקרי ברירה אם בירר האוכל בידו אבל מה שא"צ לאכול לאלתר חייב . נמצא הכלל שאינו מותר לברור רק שיהיה בו ד' תנאים (א) שיהיה אוכל מרובה על הפסולת (ב) שיברור האוכל מתוך הפסולת ולא להיפך (ג) שיברור דוקא בידו ולא לכלי (ד) שלא יברור רק מה שצריך לסעודה זו ודוקא סמוך לסעודה :

ד ולפיכך צריכין ליזהר כשמונח לפניו קטניות או שאר פירות ויש בהם מתולעים ומעופשים וכן פירות שנפלו לארץ ונתערבו בעפר וצרורות יזהר שלא יברור רק מה שצריך לאותה סעודה שרוצה לאכול תיכף ולא יותר דאז חייב וגם יזהר שיברור דוקא האוכל מתוך הפסולת אבל לא להיפך וכן כשמתקנים הירק שקורין שאלאטין ויש בהם עלין מעופשין צריך לברור העלין הטובים מתוך המעופשין אבל לא להיפך דאז הוי בורר פסולת מאוכל אם הוא פסולת גמור חייב ואם ראוי לאכול ע"י הדחק עכ"פ אסור מדרבנן (מ"א ס"ק ג') :

אפי'

נשמת אדם

לשיטתו דס"ל דמלאכות דקודם לישה אסור בי"ט מדאורייתא ע"ש בעה"ק . וא"כ ה"ה בורר אסור מדאורייתא . וכן כתב כל שחייבין בשבת אסור בי"ט . ולפ"ז אתי שפיר גם דברי הטור דס"ל נמי דאפילו ברירת פסולת מאוכל לאלתר ביד אינו אלא מדרבנן . ולכן כתב דלעולם אזלינן בתר היותר קל לברור . ומה שכתב הר"ן ראיה מבורר תורמסין . נראה לי דס"ל לרשב"א דחזקי' דתורמסין ס"ל כרב המנונא אבל אביי דפריך ליה ואינו מחלק בין פסולת מאוכל או אוכל מפסולת ורבא אמר שפיר אמר נהמני קיי"ל כאביי ורבא . דאין חילוק בזה וכ"ל דהרשב"א הוכיח דין זה דגם בפסולת מאוכל אינו חייב לאלתר אלא בנפה וכברה מקושית הש"ס . דכיון דחזינן דגם ב"ה אוסר בי"ט בנפה וכברה ש"מ משום דהוי בורר דאורייתא וא"כ קשה דלמה יהיה מותר פסולת מאוכל אע"כ דאפ"ה אינו חייב אלא ע"י נפה וכברה והיינו כאוקימתא דאביי וס"ל לרשב"א דפליג על רב המנונא וזהו ג"כ דעת הרמ"ך בפ"ח הביאו הכ"מ שהקשה על הרמב"ם מנ"ל להחמיר בשבת יותר מי"ט ע"ש :

(ג) **דעת** התוס' מה שהוא יותר לברור זה נקרא דרך ברירה וחייב . ולפ"ז אם פסולת מרובה על אוכל ובורר האוכל חייב . וכ"כ תוס' בהדיא בשבת ע"ד ד"ה בורר . וכן כתב שם בפסקי תוס' וכ"כ תוספת ביצה י"ד ד"ה הבורר בתי' ב'. ומה שהקשו תוס' שם בשבת דא"כ למה אמר הש"ס בביצה אבל פסולת מרובה מאוכל ד"ה בורר אוכל א"כ היכי שרי לב"ש דאסרי לברור כדרכו . והנה כעין קושיא זו הקשו בביצה דא"כ למה פריך הש"ס פסולת מרובה מי איכא מאן דשרי ה"ל לפרוך הא דרך בורר בכך . וע"כ צ"ל שהקשו דלמה מותר לב"ה דהא ב"ה מתיר כדרכו אע"כ שקושיתם היאך קאמר ד"ה בורר אוכל אדרבה לב"ש אסור לברור האוכל כמו שהקשו בשבת . והתם בביצה מתרצים דעדיפא פריך דאפילו בטלטול יהיה אסור . ונראה דהרשב"א בתוס' שבת לא ס"ל דאסור בטלטול אלא כשיטת שאר פוסקי'. וע' בדף קע"ב בתו' ד"ה פסולת ולכן הניח בצ"ע . ונ"ל די"ל קושית תוס' דהגמרא סובר דהא דס"ל לב"ש בורר אוכל לא מטע' דס"ל לב"ש דבורר כדרכו אסור בי"ט אלא דגם לב"ש מותר ומכ"ש דאף לב"ה לא התיר אלא בקנון ותמחוי ואף בשבת אינו חייב הטעם מה שצריך לאלתר . אלא דפלוגתא דב"ש וב"ה הוא היכא דאיכא היתירא ואיסורא דב"ש ס"ל דדוקא צריך לטרוח בהיתרא ולא באיסורא אע"ג שיש יותר טורח בהיתר וב"ה ס"ל למעט בטירחא עדיף וכדאית' בשבת קמ"ב . והיה הש"ס שם בשבת יכול לומר כדפריך מאן תנא דבהתירא קטרח . וליתני ב"ש הוא אלא דרצה למנות דאפילו ב"ה ס"ל הכי . ולפ"ז אין מקום לקושית התוס' דלפריך פסולת מרובה כו' ד"ה בורר אוכל אדרבה לב"ש צריך לברור הפסולת דהא ב"ש אסרו לברור כדרכו זה אינו דטעמא דב"ש רק שצריך לטרוח בהתירא ואם כן לב"ש כשהפסולת מרובה פשיטא דצריך לברור האוכל דאיכא תרתי למעט בטירחא וגם טרח בהיתרא . ולכן פריך הש"ס פסולת מרובה פשיטא דאל"כ ב"ה מודה שצריך לברור האוכל דהא לב"ה מות' אף כדרכו והוא ממעט בטרחא וגם טרח בהיתרא ומשני דמיירי דנפיש בטירחא' כו' כדאיתא בשבת קמ"ב ע"ש בתוס' . וא"כ לפ"ז אין הכרע לומר אף לפי שיטה זו דס"ל דמותר בטלטול להוכיח דאף בפסולת מרובה יהיה דרך ברירה דאורייתא דווקא הפסולת . אלא די"ל דאדרבה דאז דרך ברירה אוכל מפסולת . ולפ"ז כיון דתוס' כ' בבירור דפסולת מרובה אזי כשבורר אוכל הוי דרך ברירה וחייב דאורייתא . ומדברי ר"ת שהביאו תוס' אין ראיה כ"כ להיפך שהוא לא הזכיר כלל אם אוכל מרובה או פסולת מרובה . וא"כ אף שמדברי רמב"ם באמת משמע דס"ל דלעולם פסולת מתוך האוכל הוא דרך ברירה מנ"ל להקל בספק איסור תורה כיון שאין לנו הכרעה מוחלטת מן הש"ס לא' מן השיטות . והב"ח מחמיר יותר דאפי' בטלטול אסור . ובאמת בשולחן ערוך לא הזכיר כלל דין זה . וכן כתב הב"ח דהש"ע לא אמר בזה לא איסור ולא היתר . אך שהוא כתב דחושש לדעת האוסרים אפילו בטלטול . ואין צריך לזה אלא דחושש לדעת תוס' דאז חייב בברירת אוכל . ובזה מיושב לי קצת דברי רמ"א בסעיף ד' שכ' הבורר פסולת מאוכל חייב אפ"ה האוכל מרובה ויש טורח יותר בבירור האוכל אפ"ה לא יברור הפסולת אפילו לאכול לאלתר עכ"ל וצ"ע דמשמע שהוציא דין זה מדברי ב"י וכן נרשם בש"ע ב"י ובאמת בב"י כ' וז"ל ומ"מ לענין בורר אוכל מתוך הפסולת משמע דבכל גוני שרי בשבת לשיטה זו ואפילו פסולת מרובה עכ"ל אבל הרמ"א שכ' דאפי' ביש טורח לא יברור הפסולת ס"א כיון דשיטת המחבר

דלעולם

ה אפי׳ ב׳ מיני אוכלין או ב׳ מיני בגדים וכלים אסור לברור מין אחד מחבירו (כ״כ סת״ש וכביא ראיה מסכת (עד) מאן דעביד תלתא וכתב רש״י זומר סקנים כו׳ בירר היפות ה״ז בורר) דזה שרוצה עכשיו לאכול או להשתמש בו מיקרי אוכל והשני נקרא פסולת וצריך לברור זה שרוצה עכשיו לאכול ולהשתמש בו מיד ולהיפך חייב חטאת אבל כשרוצה לברור התיכות גדולות מקטנות לא שייך בו ברירה כלל אפי׳ ב׳ מינים אם בורר משניהם יחד הגדולות מן הקטנות אבל כשהיו קצת מהם אינם טובים כ״כ כמו התיכות האחרים כגון שנקדחו טכח הבישול איזה התיכה דגים ורוצה לברור אותן שלא נקדחו אפי׳ במין א׳ או שבישל ב׳ דגים ממין א׳ ביחד ודג א׳ הוי חי והדג הב׳ מת ורוצה לברור זה מזה בודאי גם בזה שייך ברירה וצריך לברור זה שרוצה לאכול עכשיו ודמי ממש לעלין מעופשין בסי׳ ד׳ וצריכין ליזהר בסעודות שמונחים במה מיני עופות יחד ובוררין להניח למוצאי שבת שיבררו אלו שרוצין לאכול עכשיו ולא להיפך ובשר צלי ומבושל הוי ב׳ מינים לענין זה (וכן משמע כתה״ד) (ג) ומ״מ נכון להחמיר אפי׳ במין א׳ בגדולות מן הקטנות שיברור מה שרוצה לאכול עכשיו (ט״ז שם):

ו אסור ליתן דבר מאכל שמעורב בו פסולת לתוך המים כדי שיפול הפסולת למטה או שיצוף הפסולות למעלה דהוי בורר:

ז יין ושאר משקין חוץ מים הצלולין וכן משקה שקדים כתושים מע״ש מותר לסנן בסודרים ובלבד שלא יעשה גומא בסודר לקבל היין משום שינוי ודוקא שהן צלולין לגמרי בלא שמרים או שדרך רוב ב״א לשתות כך ואינו מסנן רק מפני קסמין שנפל לתוכו דכיון דראוי לשתות כך לא הוי בורר אבל אם הם עכורים ומסנן אותם כדי שישארו השמרים למעלה זה

נשמת אדם

דלעולם פסולת מאוכל חייב אם כן כשטורח בברירת האוכל יותר פשיטא דדרך ברירה הוא בברירת הפסולת וא״כ פשיטא דאסור לברור הפסולת ואף דבי״ט אזלינן בתר טירחא שאני התם דביו״ט מותר מלאכת בורר דאפי׳ פסולת מאוכל מותר ואזלינן בתר הטירחא אבל בשבת דאזלינן בתר המלאכה וא״כ הכי ה״ל לרמ״א לכתוב אפ״ה מותר לברור האוכל ולאשמועינן דלא קיי״ל כתוס׳ וטור או שיכתוב ואפי׳ הפסולת מרובה אסור לברור הפסולת לאפוקי מטור או מותר לברור האוכל אבל במה שכ׳ דאפ״ה לא יברור הפסולת זה מילתא דפשיטא אע״כ דלא כ׳ רמ״א רק לאשמועי׳ לאפוקי מטור שהתיר בטורח האוכל יותר מפסולת לברור הפסולת אבל להתיר שיברור האוכל בפסולת מרובה לא רצה לכתוב דלא בריר ליה כיון דלשיטת תוס׳ חייב:

(ג) כתב כתה״ד דבמין א׳ ל״ש בורר ולפ״ז מותר לברור אף מה שרוצה להניח אע״ג דבב׳ מינים מה שרוצה להניח נקרא פסולת. וכ״מ מלשון רמב״ם פ״א מהל׳ שביתות עשור שכתב מותר לקנב כו׳ ומהו הקינוב שיסיר העלין המעופשין. וכ״כ הטור בסי׳ תרי״א. ודלא כמש״כ המ״א בסי׳ שי״ט ס״ק ג׳ דדוקא אוכל מפסולת מותר. ולהדיא ברמב״ם וטור משמע איפכא. ול״ל דס״ל דהאי איתא דדוקא אוכל מתוך פסולת מותר אבל איפכא אסור. והיינו משום דגזרינן אטו פסולת גמור א״כ אפי׳ באין כאן פסולת כלל נמי נגזור מין אחד אטו שני מינין דבשני מינין לעולם להניח חייב. אע״כ דלגמרי התירו ביה״כ ומ״מ אין מכאן הוכחה לדינו של תה״ד. די״ל דביה״כ שהתירו משום עגמת נפש מותר לגמרי ובשבת אסור לגמרי דכל לה נים גזרינן מין אחד אטו שני מינים ולכן לא כתב כתה״ד ראיה מקניבת ירק די״ל דקניבת הירק לגמרי אסור בשבת אפילו אוכל מאוכל כיון שהוא להניח וכנה הט״ז בס״ק ג׳ חולק על התה״ד ומ״מ נכון להחמיר גם בזה דגם הא״ר מחמיר. ובא״ר הביא ראיה לדבריו מירושלמי שבת דף כ״ת דאיתא שם להדיא דלחזקיה אפילו רמון מרמון חייב. וכ״ל לתרץ ולפרש הירושלמי דלא כמש״כ שם המפ׳ וז״ל. בורר אוכלים מאוכלים חזקיה אמר חייב ר״י אמר פטור ומתניתא פליגא על חזקיה דאמר בורר ואוכל בורר ומניח על השולחן ר׳ בון כו׳ תיפתר שהיו אורחין אוכלין ראשונה ראשונה (וכתב המפרש דפליגא בבורר להניח וקס״ד בורר ואוכל ר״ל מניח ע״מ לאכול ומתרץ דמיירי שבורר ואוכל תיכף דלכ״ע מותר) והתני׳ ובלבד שלא יבור את כל אותו המין אם עשה כן בשבת חייב (המפרש לא ידע מקום הברייתא ומצאתי בגליון הירושלמי שהרפיס שם מראה מקומות בכ״י הגאון החסיד ר׳ זלמן ה״ר מיכל פעסיה זקבילתנו שהוא תוספתא פ׳ י״ז דשבת) וז״ל התוספתא נתערבו צרות בפירות בורר ואוכל בורר ומניח על השלחן כו׳ בדק אלו נפני עצמן ואלו בפ״ע או שליקט מתוכן עפר וצרורות חייב. הרי להדיא דהברייתא מיירי בב׳ מיני אוכלין והשא פליגי חזקיה ור״י דלר״י אפי׳ בשני מיני אוכלין פטור וז״ש וכתני׳ ובלבד כו׳ שהוא היפא דאותו ברייתא אתי שפיר לכ״ע דע״ד דהזקיה שכן הבורר כדרכו חייב ר״ל דלחזקי׳ שייך בורר באוכלין א״כ ממילא א״ש ע״ד דר״י שכן הבורר כדרכו במין א׳ חייב ר״ל דאע״ג דר״י ס״ל דאפילו להניח פטור דווקא שלא בירר כל כמין אבל אם בירר כל המין דזה הוי בורר כדרכו במקום אחד חייב. וכדאיתא שם בירושלמי א״ר יודן היה יושב ע״ג הרי ובורר צרורות כל היום פטור דלא אהני מעשיו נטל לתוך ידו כגרוגרות ובירר חייב וה״נ כיון שבירר כל המין אהני מעשיו. וצ״ל דגם חזקיה מודה בצרורות כיון שכוונתו לנקות ההרי וא״כ לא מהני עד שבורר כל ההרי משא״כ באוכלי׳ שכוונתו ג״כ לברר אוכל זה דדעתיה דחזקיה אפי׳ עיגול מגו עיגולין אפי׳ רימוני׳ מגו רמוני׳ או כיני אפי׳ בני נש מגו בני נש מי כדון. ר״ל דר״ל בלשון איבעי׳ וכי ס״ל לחזקיה דאפילו במין אחד חייב ע״ז קאמר או כיני ר״ל א״כ אפילו בני נש כו׳ מי כדון ר״ל מי יימר כן אע״כ דבמין א׳ ל״ש ברירה (והמפרש שכתב מאי כדון ר״ל הילכתא מאי לא א״ש דא״כ מאי פשיט) ובתר הכי איתא כל עמא מודי נהדא דר״ת דהוי ליה אורחין אפיק קומיהן תורמסון ופסוליין אמר לון הבון דעתיכון מיכל דאתו קיסייא בסוף. ר״ל אפילו ר״י דס״ל דל״ש בורר אוכל מאוכל מודה להא דר״ת שאמר לאורחין שנתן לפניהם תורמסין עם הפסולת תנו דעתכם שתאכלו הפסולת לבסוף דאע״ג דגם הפסולת הוא אוכל כדאיתא בפרק כלל גדול והוי כאוכל מאוכל. אפ״ה גבי תורמסין דוקא אוכל מפסולת מותר ולא ס״ל כדאיתא בגמרא שלנו דגבי תורמסין הכל אסור. ומש״כ הט״ז דכן משמע מתו׳ תמוה דאדרבה איפכא משמע. דרש״י כתב דל״ג שני ותוס׳ כתבו דגרסינן שני דבאוכל מאוכל שייך ברירה כדאיתא בירושלמי מוכח דס״ל לתוס׳ דלגירסת רש״י ל״ש ברירה כלל באוכלין אלא דסוגיא דשמעתא הוא שבורר פסולת מאוכל. ולכן ל״ג שני אבל התוס׳ כתב דגרסינן שני וא״כ מוכח דדוקא בב׳ מיני אוכלין ס״ל לתוס׳ דשייך ברירה אבל לא במין א׳. וכ״ל ראי׳ מפירש״י שכתב בזומר קנים ובורר היפות ה״ז בורר והתם מסתמא מיירי שזומר מין קני׳ הא׳. ואפ״ה שייך בו ברירה אך רש״י נשמר מזה ולא כתב סתם בורר חייב משום בורר אלא דקדק וכתב בורר היפות דודאי במין א׳ שיש כאן ברבה ואין צריך לכולם ובורר מה שצריך אין כאן בורר רק אם בורר היפות מן הרעות דדומה ממש לקניבת ירק. וכן כבורר יפות מרעות בדגים וכיוצא בו אפילו במין א׳ הוי בורר. ולכן דקדק רמ״א וכתב גדולות מתוך התיכות קטנים דזה לא הוי ברירה במין א׳ אבל רעות מתוך יפות ודאי הוי בורר אפילו במין א׳. אלא דוקא היכא שאין כאן

זה בורר ממש והייב ודין סינון מים נבאר אי"ה במלאכת מלבן (ד) :

ח בשעת הדחק מותר לסנן יין ומשקין שאין בהם שמרים רק שנפלו בו קסמין אפי' בכלי שעשוי משערות כמו נפה אבל אם יש במשקין תולעים נ"ל דאסור לסנן וצ"ע (ה) אבל מותר לשתות ע"י מפה לכ"ע דל"ש בורר אלא כשבורר קודם האכילה אבל לא בשעת האכילה ושתיה ומים שיש בהם תולעים נבאר לקמן במלאכת מלבן וצריך לסנן בקערה כדי שלא תהיה הלל טפח מן המשמרת לקרקעית הכלי משום שינוי או שיחזיק המשמרת בידו :

ט כששותין קאווע צריכין ליזהר שלא ישפוך כל הצלול מן הקאווע השחוק דהוי כבורר ומכ"ש כשאינו שותה עכשיו רק שמסנן לבו ביום ומכ"ש כשמסנן ע"י כלי שיש בו נקבים קטנים דאסור אפילו כוונתו לשתותו תיכף ואפשר שחייב וכן כשמערה שכר מן השמרים צריך ליזהר בזה שכשמגיע סמוך לשמרים או סמוך לקאווע השחוק אזי ישאר מעט שכר וקאווע צלול בתוך הקאווע השחוק ובתוך השמרים ופשיטא דאסור לערות שומן מהמאכל דהא השומן הוי כפסולת ופסולת מתוך האוכל אסור לכ"ע אא"כ שמערה ג"כ מהרוטב :

י מסננת שנתן בה הרדל לסננו מותר ליתן בה ביצה אע"פ שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה וידוע שהחלבון אינו טוב למאכל וא"כ הוי כבורר אפ"ה מותר כיון שאין עושה זה לאכול החלמון אלא שיתן מראה בהרדל אבל אם רוצה לאכול החלמון אסור לברור אותו מהחלבון ולפיכך אסור לברור החלמון מן החלבון ע"י שמערה מקליפה לקליפה ומכ"ש ע"י כלי כדי לטרוף אותו ולשפוך לתוך הקאווע במקום חלב כמו שנוהגים (כענין שאין בו משום מבשל עיין במלאכת אופה סימן ג') דהוי בורר אבל מותר ליקח החלמון בידו דהוי בורר אוכל לאלתר וביד דמותר (עיין במ"א ס"ק ט"ו ודבריו צ"ע עיי"ש ת"ש) . וכן אסור לקלוט הסמעטני מן החלב רק מה שרוצה לאכול עכשיו ולא יקח הכל אלא יניח מעט סמוך לחלב אבל לבו ביום אסור (מ"א סי' תק"י) ומ"מ אם הושש שמא יפסיד מותר ע"י נכרי דלא הוי בורר ממש דשניהם אוכל הם כיון שמניח מן הסמעטני ואינו לוקח הכל אבל ליקח כל הסמעטני אפי' ע"י נכרי אסור :

יא אסור להעמיד החלב במקום חם כדי שתעשה גבינה דזה הוי בורר וכן אם נתן החלב הקפוי בשק וכדומה ומי החלב נוטפין כמו שעושין גבינות חייב משום בורר והעושה גבינה חייב משום בונה (עיין לקמן במלאכת בונה) וכן אסור ליתן חומץ וכ"ד בחלב כדי שתעשה סיראוויטקי דזה בורר ממש :

יב כשנופל זבוב במאכל או במשקה לא יסור הזבוב דהוי בורר פסולת מהאוכל אלא יקח קצת גם מהאוכל או המשקה עמו (ט"ז) :

יג אסור לקלוף שום ובצל וכל מיני פירות כגון אגוזים ושקדים וכיוצא בהם אלא מה שצריך לאכול באותה סעודה אבל לסעודה אחרת אסור ולכן כשמטמינין רגלי בהמה שקורין פיס ובשחרית כשהם עדיין המין מתקנין בשומים ומלח כדי לאכול במנחה אסור לקלוף השומים רק מה שצריך לאכול שחרית דהוי בורר ואם הם המים כ"כ שהיד סולדת בו אסור משום מבשל כדאי' לקמן במלאבת אופה (מ"א סס"י שכ"א ועיין עוד במלאכת טוחן סי' ג') :

יד קמח של מצות שנטחן אחר האפיה ומעורב בו התי' מצות וכיוצא בו הם כב' מינים ואסור לברור אם לא מה שצריך לאכול תיכף ויברור אותו המין שרוצה לאכול אבל לא להיפך (סי' תק"ד במ"א שם) :

טו כשנותן שומשמין ואגוזים בדבש לא יקבצם בידו ר"ל שמקבץ יחד האגוזים ועי"ז מפריד הדבש מבחוץ דהוי בורר (עיין מה שכתבתי בזה במנחכת לש סי' י' וביארתי בו דברי המ"א) :

נשמת אדם

רעות כלל ואפ"ה אפילו בענין זה בב' מינים הוי בורר כן נ"ל. ומה שכתב רש"י יפות קשה דהא הוי כאוכל מפסולת ומותר וצ"ל דלאו דוקא אלא ר"ל שבירר לצורך היפות. אבל באמת איירי בורר הרעות מיפות או דדוקא אוכל מותר אבל בזה לעול' חייב:

(ד) הב"י הביאו הט"ז בסי' שי"ט ס"ק ט' הקשה על הרמב"ם שאינו מתיר אפילו יין צלול במשמרת . ובגמרא איתא להדיא דמותר אפילו במשמרת . ומה שתירץ הט"ז ג"כ דחוק שאף דקצת משמע הכי בפ"ת שכתב אבל מסננין יין שאין בו שמרים או מים צלולין בסודרין ובכפיפ' עכ"ל . ומדלא כתב בקילור יין או מים צלולין . א"ו דמשמע דמיירי מיין שאינו צלול לגמרי רק שאין בו שמרים ולכן דוקא בסודרין מותר אבל ביין צלול לגמרי אפילו במשמרת מותר כדעת הט"ז אבל בפ' כ"ח לא משמע הכי שכתב וז"ל אעפ"י שמותר לסנן יין צלול או מים צלולין בסודרין כו' . ואמנם מצאתי בתשובת רדב"ז ח"א סי' ס"א שכתב ג"כ כמש"כ הט"ז ע"ש שמתרץ ככל :

(ה) די"ל אע"פ שא"א לשתות מחמת התולעים מ"מ אי לאו מחמת איסור דרביע עליו היה יכול לשתותו דומה לקסמין ובשעת הדחק יש לסמוך על דיעה ראשונה שבש"ע דאפי' במשמרת מותר . ואמנם מתשובת הרא"ש כלל כ"ב וכ"כ בש"ע סעיף ט"ז דמים שיש בו תולעים מותר לשתות ע"י מפה דל"ש בורר ומשמר בשעת שתיה ע"ש משמע דהם לא בשעת שתיה אסור . ואפשר דיש לחלק דמיירי מתולעים כמו זבובים וכיוצא בהם דהם אפילו בלא איסור הם מאוסים ומקרי פסולת גמור משא"כ אלו תולעים קטנים הגדלים בשכר ומשקין שבלולי האיסור היו שותין אותו והראיה שבעולם מלבד ישראל שותים אותו כך אפשר דדומין לקסמין וכמ"ש הר"ן בשם רמב"ן דעז בשבת לא מקרי פסולת אע"ג דאינו ראוי לאכילה מ"מ כיון שאינו אלא מחמת איסורא דרביע עליה ונראה דכיון שבש"ע לא הכריע בסי' ש"ך סעיף ז' וא"כ ה"ה הכא אסור ומצאתי בכלבו דף כ"א וז"ל ומסננין יין שאין בו שמרים כדי שיהיה צלול מפני הקמחים שבו וכן הדין מפני היבחושין שבו אם אפשר לשתותו בלא סינון עכ"ל ונראה דיש לכשוותו עם מה שכתב הרא"ש בתשובה וכמו

שכתבתי

כלל יז הטוחן (סכ"א) :

א כל השוחק תבלין וסממנים במכתשת ה"ז טוחן וחייב (רמב"ם פ"ח) ולפיכך הצריך לדוך פלפלין וכיוצא בהם ליתן לתוך המאכל בשבת ה"ז כותש ביד הסכין וכיוצא בו ואפ"ה לא יניחם במכתשת דהוי עובדא דחול כיון דדרכו בכך בחול אלא יניחם בקערה וכיוצא בו וידוכם בקתא של סכינא דהוי שינוי גמור וכן מלח הנם אסור לדוך במכתשת אלא ע"ג השולחן ובקתא של סכין (א) (א"ר דלא כמ"א סי"ט) :

ב המהתך ירק וצנון וכ"ד דק דק חייב משום טוחן ולכן אסור להתוך בצלים ליתן לתוך המאכל אלא דוקא סמוך לסעודה לא מקרי טחינה מה שטוחן ואוכל תיכף כדאיתא לעיל במלאכת בורר. ומ"מ יזהר שלא יהתוך דק דק מאוד אלא בחתיכות גדולות קצת וההותכים הבצלים והצנון דק דק שעה או שתים קודם הסעודה קרוב הדבר לומר שחייב והבצלים אסורים באכילה וגם דאז אסור משום בורר כדלעיל במלאכת בורר סי' י"ג (שם) :

ג אסור לגרור גבינה על ריב איזין דכיון דמלאכתו בכך הוי טוחן אבל מותר לחתכו בסכין דק דק בשעת אכילה וכן מותר להתוך בשר קשה אע"פ שא"א לו ללעסו אא"כ חותכו לחתיכות דקות כיון שרוב ב"א יכולים לאכול כך ואין חותכו אלא בסכין (ב) (שם) :

נשמת אדם

מותר

שכתבתי שהרא"ש מיירי בתולעים ממש וצ"ע :

(א) **בט"ז** ס"ק ז' כתב דפלפלין במכתשת הוי עובדא דחול ולא היה לו לכתוב כך דהרי חייב אלא דכוונתו דבעינן ב' שנויים דאפי' אם ידוך בקתא של עץ אסור אם הפלפלין מונחין במכתשת ואפשר דגם לא יניחם על השולחן וידוך אותם בקתא דסכינא דזה לא מקרי שינוי גמור כמש"כ הב"י בשם הכלבו במלח דאל"כ אכתי קשה דהא איכא ב' שנויים א' שמונחים בשולחן וא' שנותן בסכין וא"כ צ"ל קערה אבל דעת מ"א דסגי לשנות במדוך אבל מות' לדוך על השלחן רק שידוכ' או בקתא או בשולי הקערה. או י"ל דכוונת המ"א דמותר אפילו במכתשת רק שישנה במדוך או בקתא כשהמכתש' גדולה ידוך בשולי הקערה ובאמת לא מצינו ביו"ט בפלוגתא דב"ש וב"ה בתבלין אלא שנוי במדוך ולא במדוכה ע"ש רש"י ומדוך נקר' הכלי שדוחק בו כדאי' שם לא יוליך תבלין ומדוך אצל מדוכה אבל במלח פירש"י בהדי' בכך דהיינו המדוכה או בעץ הפרור היינו המדוך דמשמע דאפי' במדוכה מותר אם משנה במדוך וא"כ ה"ה במכתשת והגר"א כתב דהרמב"ם מצריך שינוי בקערה דאל"כ הוי עובדא דחול כדאיתא בפלפלין בהרייס שלהם. וצ"ע דאין זה דומה דהתם הוא טוחן בלא שום שנוי מה שאין כן כאן אף אם יכתוש במכתשת מ"מ איכא שינוי ע"י המדוך אבל צ"ל דהרמב"ם אם כוונתו כמ"ש הט"ז הוא דקשה לו קושית הש"ל שהביא הב"י שהרי בבירור בקנין ותמחוי אע"ג דלא הוי כדרכו מ"מ פטור אבל אסור ולא ה"ל דבקתא דסכינא הוי כמו בורר ביד ולכן מצריך שינוי גדול בקתא וגם בקערה ומ"מ נ"ל האפשר דהמיקל לא הפסיד כיון דהאגו' כ"כ להדיא וגם ברמב"ם י"ל דכוונתו או בקערה וברמב"ם הלכות י"ט פ"ג משמע כט"ז :

(ב) **עיין** בש"ע סי' שכ"א סעיף ט' ובט"ז שם ובסי' שכ"ד ס"ק ד' שהקשה על רמ"א שכ' דאסור לחתוך דק דק בשר חי לפני עופות דשאיל ואינן יכולין לאכלו בלא חתוך קמשוי ליה אוכל ואדרבה בסי' שכ"ד נתבאר דשויי אוכלא מותר וא"כ עושה מהיתר איסור והניח בצ"ע. ובמ"א סי' שכ"ד ס"ק ה' משמע שכוונתו לתרץ תמיהת הט"ז דהא דמותר לשווי אוכלא היינו לחתוך בחתיכות גדולו' אבל כשחותך דק דק דשייך בו טחינה ודאי אסור וזה שכתב רמ"א שם וע"ל סי' שכ"א דדק דק אסור. אך עדיין הלשון שכתב דקא משוי ליה אוכלא צ"ע גם למ"א דה"ל לכתוב כיון שהוא דק דק. והנה מוכרח אני להאריך קצת במשמעות כל האחרונים בכונת התה"ד דלכן מותר להתוך בשר דק דק דאין טחינה אלא בג"ק עיין בט"ז ובמ"א בשם ש"ג כ' דאינו מוכרח. והת"ש הקשה ב' קושיות עצומות והניח בצ"ע וכתב שקלסוהו לקו' כצ"ל א' שהמחבר בסעיף ט' פסק דמותר לחתוך בשר דק. והיינו כמש"כ התה"ד דאין טחינה אלא בג"ק ובהמה לא נקרא ג"ק. ואחר זה כתב דאסור לגרור גבינה והיינו כמו שכתב ריב"ם דאזיל לשיטתו דבהמה נקרא ג"ק. קושיא ב' הק' הת"ש דרבא דאמר אין דישה אלא בג"ק וא"כ ה"ה דאין טחינה אלא בג"ק. והא רבא אמר מאן דעביד חביתא בו' חייב משום טוחן הרגבי' וקרקע לא נקרא ג"ק כמש"כ הר"ן בסוכה. וכדאיתא בש"ע סי' תרכ"ט. ובאמת הם קושיות עצומות וכניה בצ"ע והנה כ"ז הוא אם כונת התה"ד דלכך מותר לחתוך בשר לפי שאינו ג"ק ואין טחינה אלא בג"ק כמו דאין עימור אלא בג"ק. אך צ"ע גדול דא"כ דכך יהיה כונת התה"ד. קשה דהא מש"כ לענין דישה חייב בבהמה דהא החולב חייב משום דש. דאפי' ר"ת שכתב בדף ע"ג דמשו' ממחק הזר בו כרים חבית ד"ה עז לחלבה ע"ש וצ"ל או כדעת הר"ן וריב"ם דבהמה נקרא ג"ק לענין זה. וכ"ד הרמב"ם בפ"ח שהרי כתב דאין דישה אלא בג"ק והחולב חייב משום דש וא"כ ה"ה בטוחן. או אפי' לדעת התוספת דף ע"ג דבהמה לא נקרא ג"ק. הא כתבו דלפי זה צ"ל דהלכה כר"י דדישה הוא בכ"ד אף שאינו ג"ק. ולדבריהם צ"ל מאי דאמר רבא קסברי רבנן אין דישה אלא בג"ק. היינו קסברי רבנן ולא ס"ל אלא כר"י. וא"כ היאך כתב התה"ד בפשיטות דכיון דאין עימור אלא בג"ק ה"ה בטחינה. שהרי לשיטת התוס' ע"כ רבא פליג נמי אעימור וס"ל כרבה שם בכניף מילח' דחייב. ובאמת נ"ל בשום מלאכה ג"ק. ואיך לא כתב מזה כלל התה"ד דתליא באשלי רברבי ונגד כל הפוסקים התוס' ורמב"ם. למר כדאית ליה דחייב אף שאינו ג"ק. ולרמב"ם משום דהוי ג"ק. ועוד צ"ע דאיך אפשר דס"ל לתה"ד דבכל מלאכות ילפינן ממשכן ואינו חייב אלא בג"ק. וא"כ היעלה על הדעת שהמבשל בשר אינו חייב משום מבשל לשיטתו דאינו ג"ק. ומ"ש מלאכת בישול מטחינה ודישה אם כולם ילפינן ממשכן ותנא סידורא דפת נקט. וכן הטוחן עפר והלש עפר פטור הכו' הת"ש שאינן ג"כ. ועוד שהרי התה"ד מסיים. אבל אם צריך לחתוך לעופו' אין להתיר בשביל טעם זה. ואם אין טחינה בבשר שאינו ג"ק מ"מ לאדם או לעופות :

ועוד צ"ע דלפי זה אביי ורבא דמחולקי' בעימור תליא בפלוגתא דר"י ורבנן אי חייב אף בשאינו ג"ק וא"כ למה לא אמר הש"ס לימא אביי ורבא בפלוגתא דר"י ורבנן דדישה קמיפלגי. ועוד צ"ע במאי פליגי הפוסקים. דהתוספת כתבו דדוקא בהלכה שייך טחינה משא"כ בשאר ירקות. והרמב"ם כתב דבכל ירקות שייך טחינה ובפירות ל"ש טחינה כמו שכתב המ"מ בפרק כ"א. והרא"ש כתב דל"ש כלל טחינה באוכלין. ולכל זה צ"ע דכל אחד יאמר פסק מלבו כאלו היה הלמ"מ ומה טעם יש בזה לחלק :

ולכן נ"ל ברור דאין ספק דכל דבר שהמלאכה נעשית בו כדרכו כבישול דבשר וטחינ' ולישה בעפר וכל כיוצא בזה אין חילוק בין ג"ק או לא שהרי כבישול הוא כדרכו. וכן הטחינ' שטוחן העפר והצרורות שכן הוא דרך מלאכתו : וכן הלישה וכיוצא בו. בכל מה שאין זה כמלאכה ממש כגון הפוצע חלזון ובאנו לדמות למלאכה בזה פליגי ר"י ורבנן דר"י ס"ל כיון דדמי לדש במה שמפרק דמו חייב ורבנן ס"ל דל"ש מלאכת דישה אלא בג"ק ובאמת אלו היה איזה דבר שמלאכת הדישה יהיה נעשה בו כדרכו אפי' לא היה ג"ק גם לרבנן חייב דזה דישה ממש אבל כיון דליכא מידי שיהיה שייך בו מלאכת דישה אלא בגידולי קרקע. ולכן אמרו אין דישה אלא בגידולי קרקע. ולכן בעימור ס"ל לאביי דלא שייך מלאכה זה אלא בג"ק אבל מאן דכניף מלחא לא נקרא מעמר. וכן בחולב דאינו דישה [illegible]

ד מותר לפרר להם אפי' דק דק הואיל דכבר נטחן אין טחינה אחר טחינה ויש ליזהר דוקא לאכול לאלתר דלמקצת פוסקים גם בזה חייב (ג) (שם):

ה המפרר חתיכת עץ שנרקב ועושה ממנו פולווער וכן המפרר צרור עפר חייב משום טוחן (שבת ע"ד):

ו ולכן בשיש מעט טיט או צואה יבשה על בגדו אסור לשפשפו או לגרור בצפורן להסירו דהוי טוחן אבל אם אין שום ממשות הצואה רק המראה מותר לגררו ולהסירו להתפלל בנקיות ובשעדיין הטיט לח מותר לשפשפו מבפנים להסירו. ונ"ל בשהבגד שחור ומקפיד עליו אף זה אסור דהוי מלבן כמו שנבאר במלאכת מלבן (סי' ס"ג):

נשמת אדם

אלא דדומה לה לפי שמפרק התלה. אי אמרינן דבהמה הוי ג"ק לא שייך לקרות בזה דש דמאי ענין זה לדש שמכה על הזרעים בשבט להוציא הגרעין. אבל אם בהמה ג"ק שפיר נקראת החליבה דישה דבגדולי קרקע כל מה שמפרק נקרא דש. ולכן לא מצינו לא בגמרא ולא ברמב"ם ובשום פוסק. רק דאין עימור ואין דישה אלא בג"ק. דשני מלאכות אלו לא שייכים באמת רק בג"ק אך מה שהוא ג"א כמו חולב אף שאינו דישה ממש. מ"מ כיון דמלאכה זו לפרק מג"ק נקרא דישה והתורה אסרה דישה א"כ אף חולב בכלל משא"כ אם אינו ג"ק אינו נקרא דש והוא כמו שפירש"י ברים חבית דאמרינן לא אסרה תורה אלא דריכת זיתים וענבים. פרש"י כלומר דריכה הוא מלאכה בזיתים וענבים אורחייהו בהכי הוי מלאכה אבל בשאר פירות לאו אורחייהו ולא הוי מלאכה ע"ש. וא"כ מכ"ש כשאינה אותה המלאכה ממש א"כ לאו אורחייהו. והנה מחולקים הפוסקים דתוס' ס"ל דדוקא סלקא אורחייהו לחתוך אותו דק דק והוי טוחן משא"כ שאר ירקות וא"כ הוי כשחיטת שאר פירות. והרא"ש ס"ל דל"ש כלל באוכלין טחינה דמה שמחתך בסכין לא הוי טוחן אלא כשטוחן כמו שטוחנין קמח ואין חילוק בין חטין לעפר כיון דאורחייהו בהכי. אבל אוכלין אין דרך לטחון אותו הדק כמו קמח אלא חותכין חתיכו' קטנו' וזה לא נקר' טוחן והרמב"ם ס"ל כיון דמפריד הדבר לחלקים קטנים נקרא טוחן כמ"ש בפ' ז' וז"ל המחתך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב שזו תולדת טחינה שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה. וכן הלוקח לשון של מתכת ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושין צורפי זהב הרי זה תולדת טוחן עכ"ל. ומה שדקדק לכתוב כדרך שעושין צורפי זהב להורות דדוקא בטוחן דבר שדרכו בכך. וה"ה דדוקא ירקות דרכן בכך לבשלן אבל פירות אין דרך לחתוך אותן התיכות קטנות ולכן פטור. ונ"ל דזה גם כן כוונת הרמב"ם בפ' כ"א הל' י"ח וז"ל החותך ירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא חרובין שנראה כטוחן אבל מחתכין דלועין לבהמה כו' שאין טחינה בפירות וכוונתו אין מרסקין לא את השחת כו' ר"ל לחתיכות קטנות אבל מחתכין כו' בחתיכות גדולות והגי' הכ"מ לפי שאין טחינה בפירות הוא טעם לחלק בין ירקות ושחת ודלועין. דדוקא בירקות אורחייהו בהכי לחתוך אותן דק דק משא"כ בפירות וה"ה שחת דלאו אורחייהו. ומ"מ אין מרסקין לחתיכת קטנות לפי שנראה כטוחן. ובאמת אין חילוק בין שחת וחרובין לדלועין או נבלה אלא בכלן ל"ש טחינה אלא שאם חותך לחתיכו' נראה כטוחן. ומתני' קתני כל חד וחד כדרך שמאכילין אותן. והא שכתבו תוס' ד"ה מפרק ז"ל דע"כ טעמא דרבנן משום דילפי' מהמנין במשכן דאין דישה אלא בג"ק עכ"ל. אין כוונתם דמאי שאינו ג"ק ל"ש בו דישה או טחינה כמו שהקשתי דא"כ ביטול כמי ועוד פליעת החלזון היה במלאכת המשכן לצבוע תכלת כדאיתא שם שכן ניידי החלזון ועיין ברש"י תרומה. אלא כוונת תוספ' ג"כ כמו שכתבתי דטעמא דרבנן בדבר שאינו מלאכה גמורה כמו פליעת חלזון דזה לא נקרא דישה אלא בג"ק כמו השממנין דזה נקרא דישה. אבל בשאר דברים לא נקרא דישה וכן פליעת חלזון כיון דלא נקרא ג"ק לא נקרא זה דישה. אלא כמפריד דבר מדבר שאינו נקרא מלאכה כן נ"ל ברור דעת התוס'. וזהו ג"כ כוונת התה"ד דבודאי גם הוא מודה דבהמה נקרא ג"ק ובחולב חייב כדאיתא ברמב"ם. אלא שכוונתו כיון שאינו טוחן ממש כדרך הטחינה להדק אותו עד אשר דק כקמח. ולכן חולקין הפוסקים אפילו בירקות. אע"ג דלכ"ע הוי ג"ק מ"מ ס"ל כיון דאין נטחן ממש לא מקרי טחינה. א"כ בבשר דאינו גומה מן הקרקע פשיטא דל"ש בזה טחינה דהא אין דרך כלל לטחון בשר. ומה שכתב והכי מצינו לענין עימור דאין עימור אלא בג"ק כוונתו כיון דמצינו דמה שאינו ג"ק קיל מג"ק. אע"ג דבדבר שהמלאכה נעשית כדרכו אין חילוק בין ג"ק או לא. מ"מ בדבר שאינו מלאכה כדרכו בודאי עכ"פ קיל יותר וכיון דמצינו דאפי' בירקות י"א דל"ש בו טחינה כ"ש בשר שאינו באמת ג"ק ממש ולכן כתב אבל לעופות כיון דא"א להם לאכול א"כ חותכן דק דק וא"כ י"ל דזה הוי טחינה דדוקא מה שראוי לאכול אף בלא חתוך בזה ס"ל לתוס' דלא נקרא טחינה כמו דסבירא להו למקצת פוסקי' דלרמב"ם דוקא בירק שאינו נאכל חי שייך טחינה כמש"כ הכ"מ פ' כ"א ובפ"ז אבל מה שאינו ראוי לאכול כך בלא חתוך דק דק א"כ היינו טחינה דידהו ואורחייהו בהכי והוי מלאכה דאורייתא. אבל מעולם לא עלתה על דעת התה"ד דבהמ' לא נקרא ג"ק ולא דיבר מזה כלום שאין צריך לזה דאין נ"מ אם הוא ג"ק או לא שהרי אפילו ירקות דבודאי ג"ק ואפ"ה למקצת פוסקים ל"ש בהו טחינה אלא כתב די"ל כיון שאינו ג"ק ממש עכ"פ קיל ולפ"ז לק"מ כל הקו' וגם קו' הת"ש על התה"ד ועל המחבר לק"מ דודאי גבינה בריב אייזין זה הוא טחינה כדרכו וחייב ודעת המחבר בודאי דבהמה הוי ג"ק רק כיון דהוא כבר צלוי ומבושל ואוכלין אותו כך אין דרך לחתוך אותו לחתי' קטנות מאד ולכן מותר וע"ז כתב רמ"א אבל בשאר בשר חי לעופות כיון שאין יכולין לאוכלן כך אלא ע"י שמחתך אותו דק דק ועי"ז קא משוי אוכל וא"כ אורחייהו בהכי והוי מלאכ' כדרכו ואסו' משו' טחינה ואין כוונת רמ"א משום דשוי' אוכלא דאי' בסי' שכ"ד דהתם איירי בענין דל"ש בו מלאכה כמש"כ המ"א שם:

ודע שבפ"ז כתב המחתך את הירק מעט כדי לבשלו הרי זה חייב עכ"ל. מש"כ מעט צ"ע דמשמע אע"פ שאינו מחתך דק דק וכ"כ בפ"ח המחתך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן ובפ' כ"א כתב המחתך ירק דק דק לבשלו הרי זה טוחן וחייב וכ"כ בש"ע ול"ע ומש"כ רמ"ך בפ"ז דע"כ בירק שנאכל חי אין בו משום טוחן דאל"כ קשה מקניבת ירק ביה"כ. לא ראה דברי הכ"מ וז"ל בפ"ח משביתת עשור מותר לקנב ירק ומהו הקינוב שיסיר העלים המעופשות ויקנן השאר ויתקן לאכילה. וכתב שם הכ"מ דאינו ר"ל דק דק דאם כן הוי טוחן עכ"ל ור' מנוח בפ"ח מהלכות יה"כ כתב בשם רבנן קמאי וז"ל בקניבה גרים כלומר החותכו לחתו' גסות כירקות שמאכלין היין אפילו בלא קנוב מתבשלין יפה דאלו אין מתבשלות בלא קנוב אסור דתולדה דטוחן הוא עכ"ל מוכח דדק דק לעולם חייב אפילו בנאכל חי:

(ג) דין זה אינו מוסכם דכ"כ הסמ"ג והסמ"ק והגמ"י והר"ן בשם רשב"ם מטעם דאין טוחן וא"כ משמע דמותר לפרר אפי' דק דק לבו ביום וכן משמע בר"ן פרק כלל גדול אבל הרשב"א הביאו הר"ן שם והכ"מ בפרק כ"א הביאו לשונו ממש מוכח דס"ל דאין חילוק בין לחם לירקות ואם טוחן לבו ביום חייב וכ"כ המל"מ בפ"א מהל' חמץ בשמו וכתב עוד דכן דעת התוספת בשבת קי"ד וכוונתו שהרי תוספת כתבו בפ' כלל גדול ע"ג ד"ה פרים סילקא דדוקא בסילקא חייב אבל לא שאר ירקות וא"כ קשה מה שכתב בדף קי"ד ולא דמי לסילקא דחייב משום טוחן דהא י"ל דקניבת הירק היינו שאר ירקות אע"כ דס"ל כשעושה חתיכות דקות מאד שייך טחינה בכל דבר והא דכתב בפרק כלל גדול דוקא סילקא היינו אפילו בחתיכות גדולות ובדף קי"ד איירי כותרים דבריהם אלא שכתבו די"ל דגם בכ"ד שייך טחינה אם הם דקין מאד:

ו הנוסר עצים שצריך לנסורת שלהן והשף מתכות ר"ל שקורין פיילן חייב בכל שהוא והמהתך עצים דק דק ועושה אותם קטנים (ד) אם דקדק מהן כדי לבשל כגרוגרת מביצה חייב (רמב"ם מ"א סי' שי"ד ס"ק ע"ד) :

כלל יח המרקד :

א המרקד כדי להוציא הפסולת חייב משום מרקד ולכן צריך למחות ביד הנותנין מספוא לסוסים שנותנין השבולת שועל בכברה ובוררין להוציא המוץ ולנקותו דזהו מלאכה דאורייתא ואם מרקד מצה טחונה וביוצא בו שצריך עכשיו לאכול מעט מן הקמח הדק חייב משום מרקד דהחתיכות הגדולות נחשבין כפסולת :

ב אם אין בו פסולת כלל כגון קמח ממצה טחונה שנדבק קצת ורוצה להפרידו אע"ג דל"ש בו טחינה דאין טחינה בפת שכבר נטחן מ"מ אסור לרקדו אבל אינו אלא מדרבנן (א) וצ"ע אם מותר ע"י שינוי (ועיין בסי' תק"ו) :

ג מותר ליטול מאכל לבהמה בכברה וליתן לתוך האבוס אע"פ שהמוץ נופל דרך נקבי הכברה כיון שאינו מתכוין לכך (ב) (שכ"ד) :

כלל יט הלש (סי' שכ"א ושכ"ד) :

א הלש בגרוגרת חייב ובפחות מזה אסור מה"ת כדין כל חצי שיעור דאסור מדאורייתא שאינו חייב עד שיגבל . ודוקא בדבר שהוא בר גיבול כגון קמח ועפר וטיט אבל דבר שאינו בר גיבול כגון אפר וחול תיכף משנתן בו מים זהו גיבולו וחייב וי"א דאפי' בקמח וכיוצא בו חייב תיכף משנתן בו מים וי"א דאדרבה דבר שאינו בר גיבול קיי"ל דאפי' אם מגבלו אינו חייב וקיי"ל לחומרא כיון שהוא מדי דאורייתא ולכן צריך ליזהר שלא ליתן מים לתוך המורסן אפי' כשצריך ליתן לבהמה ועופות ואפי' נתן בו כבר מים מע"ש אפ"ה אסור לגבל כדרכו אלא מעבירו במקל בשתי וערב ומנערו מכלי אל כלי כדי שיתערב ומותר אח"כ להלקו לכלים הרבה ומ"מ בשעת הדחק יש להתיר ע"י נכרי שהנכרי יתן המים בשבת ויגבל ע"י שינוי (א) (שכ"ה) :

נשמת אדם ובן

(ד) כתב הרמב"ם הנוסר עצים להנו' בנסורו' שלהם או השף לשון של מתכות חייב בשיפשוף כ"ש אבל המחתך עצים אינו חייב עד שידקדק מהן כדי לבשל כגרוגרת מביצה עכ"ל וע"ש בלח"מ שדחק עצמו במה שכתב כדי ליטנות שהרי להרמב"ם מלאכה שאין צריך לה חייב דאל"כ הוי מקלקל ע"ש . ול"נ דפשוט דכוונתו לחלק דאר צריך לנסורת חייב בכל שהוא ואם צריך לבשל חייב בכגרוגרת ובאמת אין הכרע ברמב"ם בנסורת אם חייב בכ"ש ע"ש. אך לפי שכתב במ"מ דיליף משיעור סולאה . ונראה דגם בסולאת נסורת אם לכנות מנסורת חייב בכ"ש ואם לבשל שיעורו כגרוגרת וצ"ע :

(א) הכי מוכח בביצה כ"ט אין שונין כו' . וע"ש ברש"י שכת' אבל השונה קמח פי' שרקדו פעם שניה אינו מרקד שהרי נראה שהכל יוצא והכי מוכח בשבת דאמרי' היינו בורר היינו מרקד ולא משני הבורר היינו שיש בו פסולת ומרקד הוא אפילו כשאין בו פסולת כלל א"כ דגם מרקד אינו אלא דוקא כשיש פסולת . וזה כ"ל כוונת המ"א בסי' תק"ו ס"ק ג' מש"כ שם ועיין פ"ז בשבת עכ"ל :

(ב) וא"ל דהא הוי פסיק רישא . ז"א דדוקא במקום שעושה מלאכה כגון משקה מים לזרעי' וכיוצא בו דהוא עושה המלאכה רק שאינו מכוין לפעולתה משא"כ הכא שאינו מרקד כלל אלא שנוטל בכברה ולכן אף שנופל דרך נקבי הנפה אין להוש דמלאכת מחשבת אסרה תורה כדאי' בב"ק כ"ו ע"ב בהדיא . הוצרכתי לזה לפי שראיתי ברע"ב וטור והרע"ב שכ' על הרשינן אבל נוט' בכברה אע"פ שלפעמים נופל דרך נקבי הכברה . ובתבן פ' כלה אע"פ שנופל משמע דהוא ודאי . וא"כ ע"כ צ"ל כמו שכתבתי . והא דלא גזרינן שמא ירקד עיין בא"ר ריש סי' שכ"ד ולא כ' שום טעם . ול"נ דנ"מ דהא הרשינן ותבן הוא למאכל בהמה ובמאכל בהמה ל"ג כלל שאינו מקפיד כ"כ לנקותו וכדאיתא בשבת כ"ג ובסי' שכ"ב וע"ש ברא"ש ור"ן דגבי בהמה ל"ג רפואה משום שחיקת סממנין דאין הכול כ"כ וכ"ש במאכל בהמה . והתימא על הלבוש וא"ר שדחקו בזה והוא פשוט . והכי מוכח ממתני' דנותנין מים למורסן אבל לא גובלין וג"ג שמא יגבל . אע"כ דבמאכל בהמה ל"ג . וגם נעלם מהם מש"כ הב"י ריש סי' שכ"ד שכ' בהדיא דמה שהוא צורך היום לבהמה ל"ג ע"ש . אך זה אינו מספיק לכאן דהתם א"ל בענין אחר אבל הכא יטול בכלי אחר ולא בכברה ולפי מש"כ א"ש :

(א) צריך אני להאריך שראיתי לגדול א' בספרו על הלכות שבת שטעה טעות גדול וכ' בס' שכ"א ס"ק כ"ח. דהלש קמח מעט מעט אינו אלא מדרבנן . ושרי ליה מאריה כדאמרינן בשבת ע"ד והי מותר לאפות פחות מכשיעור . ופירש"י דהא קיי"ל חצי שיעור אסור מה"ת עכ"ל . וכ"כ הרמב"ם בפ"א הלכה י"ד ובפ' י"ג הלכה כ"א וה"נ דהותיה אף שכוונתו ללוש הלה . ועוד שהרי החכם הזה קאי על מה שכתב בש"ע דמותר לגבל קמח קלוי מעט מעט ושם מותר אפילו הרבה גרוגרות בבת אח' רק שלא ילוש הרבה בבת אחת כדי שיהיה לו היכר . ואין מן הצורך להאריך בזה להשיב טעותו. אך מה שדחקו לכך דלמה לא מה שדחקו לכך דלמא לא נגזור גם מעט מעט שמא ילוש קמח שאינו קלוי ולכן מוכרחים אנו לפרש הסוגיא ודברי הש"ע ולברר השיטות . כי גם דברי הב"י בסי' שכ"ד תמוהים מאד באמת כמו שתמה עליו הרב בעל ת"ש . וכתב שדבריו מעורבין . ואנו בעניותנו נתרץ דבריו בלא שום דוחק כלל. וז"ל רמב"ם סוף פ"ח המגבל את העפר ה"ז תולדות לש ואין גיבול באפר ולא בחול הגס ולא במורסין ולא בכיוצא בהן עכ"ל . וכתב הראב"ד טעה בזה שהוא סובר שאם נתן בהם מים וגובלן שאינו חייב משום לישה וכו' ואינו כן . שלא אמרו עפר אינו בר גבול אלא שאינו מחוסר גיבול ובנתינת מים לבד חייב עכ"ל (במ"א סימן שכ"א ס"ק י"ט נפל טעות בדפוס ונחלף אפר בעפר) ופלוגתייהו תליא בשיטת הסוגיא בדף י"ח דאמרי' שם מאן תנא דנתינת מים זהו גיבולו אר"י הכי היא דתניא אחד נותן את הקמח ואחד נותן המים האחרון חייב ריב"א אינו חייב עד שיגבל . ופריך ע"כ ל"ק ר"י ב"י אלא בקמח דבר גיבול אבל במידי דלאו בר גיבול מודה לרבי . ומשני לא ס"ד דתני' א' נותן את האפר וא' נותן את המים האחרון חייב דברי רבי ריב"א אינו חייב עד שיגבל (ואפר לאו בר גיבול ואפ"ה לר"י ב"י אינו חייב עד שיגבל) ודחי הש"ס דלעולם י"ל

דריב"י

ב וכן חרדל וחריין ושאר מיני טיבולים שלא נתן בהם חומץ מע"ש אסור ליתן בהם חומץ בשבת ולעשות בלילה עבה אלא ישנה ויתן תחלה החומץ בכלי ואח"כ יתן לתוכו החרדל והחריין ולא יעשנה בלילה עבה אלא ישפוך הומץ הרבה שתהיה בלילתו רכה ואז לא נקרא לישה וגם לא יערב בכף אלא בידו או שינענע הכלי עד שיתערב (סס) :

ג וכן כשנותנין מצה כתושה בקמח במשקה מעד יזהר שלא יהיה בלילתו עבה אלא רכה ויתן הקמח תחילה ואח"כ המשקה ולא להיפך דמסתמא בחול היו עושין להיפך ליתן הקמח לתוך

נשמת אדם

דריב"י מודה באפר דלאו בר גיבול דחייב משנתן מים . וקא דתני בברייתא אפר הייכו עפר דהוא בר גיבול . ובדף קנ"ה אמרינן במתניתין נותנין מים למורסן אבל לא גובלין ואמרינן בגמ' מתני' מני ר"י ב"י היא דאמ' עד שיגבל . ופריך דלמא ע"כ לא אמר ר"י ב"י אלא בקמח דבר גיבול אבל מורסן דאינו בר גיבול מודה. ומשני לא ס"ד דתניא בהדיא אין נותנין מים למורסן דברי רבי ר"י בי"א נותנין מים למורסן ע"כ וא"כ כיון דמסקנת הש"ס דלריב"י נותנין מים לכתחילה למורסן הוכיח הרמב"ם דבמידי דלאו בר גיבול אפילו אם מגבל פטור . דאל"כ ליגזור עכ"פ נתינת מים שמא יגבל. אע"כ דל"ש בו גיבול כלל ואפילו לגבל אינו אסור אלא מדרבנן שמא יבא לגבל מידי דבר גיבול . ולפ"ז ע"כ הא דאיתא בברייתא א' נותן העפר כו' ר"י ב"י אומר עד שיגבל . הכי פירושו · אינו חייב עד שיהיה בר גיבול ופסק הרמב"ם הלכה כר"י ב"י דמתני' דפרק מי שהחשיך אתיא כוותיה . וכן פסק הרי"ף עיין ה"ז במ"מ ובב"י וכן פסק הש"ע בסי' שכ"ד אין גובלין מורסן אבל נותנים בו מים דנתינת מים ליכא למגזר מידי . דאף אם יתן מים בקמח שהוא בר גיבול ג"כ פטור עד שיגבל כר"י ב"י ול"ג שמא יבוא לגבל המורסן שהרי אף כשיגבל מורסן פטור כיון דאינו בר גיבול רק שהכמים אסרו לגבל כדרכו שמא יבא לגבל מידי דבר גיבול. ולכן צריך שינוי שיגבל במקל כולי וה"ה אם רוצה לגבל כדרכו מעט מעט בפחות מכדי צרכו נמי מותר כמ"ש המ"א שם סק"א א' בשם רמב"ן . דכיון דצריך ללוש מעט מעט הרי יש לו היכר שלא יתיר לגבל מידי דבר גיבול . וזה שכתב בש"ע בסי' שכ"א סעיף י"ד אין מגבלין קמח קלי הרבה שמא יבא ללוש קמח שאינו קלי. וכתב המ"א ובזה אפילו מעט מעט אסור עכ"ל. ואסור ר"ל מה"ת וחייב שהרי אין זה גיבול כלאחר יד כמו שכתב המ"א בסי' שכ"ד ס"ק א' בהדיא . אלא דזה הוא גיבול כדרכו . אלא דבמידי דלאו בר גיבול מותר לגבל מעט מעט שאז יש לו היכר ומה שכתב המ"א בסי' שכ"א ס"ק י"ט דמעט מעט הוי שינוי בגיבול אינו ר"ל דהוי כלאחר יד אלא כוונתו דהוי היכר ותבואה שלא הביאו שליש דדומה לאוכל ולא אתי למחליף בקמח מותר לגבל הרבה ודוקא שיהיה רך אבל קשה אסור דנראה כלש וכל זה ברור ולא שייך למגזר כשילוש קמח קלי מעט שמא יבא ללוש קמח שאינו קלי מעט ואז חייב . כיון דלא התרנו לו לגבל אלא מעט מעט אית ליה היכרא :

ודע מה שפי' בש"ע אין מגבלי' פי' נתינת מים בקמח נקרא גיבול הוא טעות גמור ותלמיד טועה כ' זה דהא הש"ע פסק כרמב"ם וכר"י ב"י דנותנין מים למורסן וה"ה קמח קלי כיון שאינו בר גיבול וכל זה ברור דלא כאותו חכם שטעה וכ' דקמח ג"כ אינו חייב אם ילוש מעט מעט דלא תם לקמחי' וטעה להתיר איסור דאורייתא ושרי ליה מארי' :

ואמנם שיטת הראב"ד ע"כ מוכח דפסק נמי כר"י ב"י דבמידי דבר גיבול אינו חייב עד שיגבל. וכפסק הרמב"ם דאל"כ היה לו להשיג ג"כ על דברי רמב"ם שכתב המגבל את העפר והיה לו לכתוב דבנתינת מים חייב בע"כ דמודה ליה אלא שתפס לעיקר הסוגיא דפ"ק בדף י"ח כסברת אביי דברייתא דתני בה אפר היינו עפר אבל באפר דלאו בר גיבול מודה ר"י ב"י דמשנתן מים חייב וכדעת הסה"ת וסמ"ג . ולפ"ז צ"ל דהא דנותנין מים למורסן לר"י ב"י היינו דס"ל כמש"כ תוס' שם דמורסן הוי בר גיבול רק נגד קמח קרי ליה אינו בר גיבול · וכ"כ בספר יריאים ונפי שהוא לצורך בהמה לשבת משום צער בע"ח לא גזרו נתינת מים כדמצינו הרבה דברים שהתירו חכמים שבות משום צער בע"ח . ומה שהקשה הט"ז ומתמיה על הב"י ימ"ב קמח . י"ל דבאמת גם בקמח אם הוא לצורך בהמה מותר נתינת מים לר"י ב"י . ולשיטת הראב"ד דפסק כוותיה.

וכן הבין המ"מ דעת הראב"ד וכן כתב המ"מ בהדיא בדעת הראב"ד הכי בפ"ג מהלכות י"ט הלכה י' דדעת הראב"ד במידי דלאו בר גיבול לכ"ע חייב משעה שנתן בו מים · ודע דהיתר זה לגבל קמח קלי מעט מעט כדאיתא בסי' שכ"א וכתב הרמב"ם בפ' כ"א . לא הזכיר הס' התרומה וסמ"ג וסמ"ק ויראים והם הי"א שבש"ע בסימן שכ"א ושכ"ד . וכתב דקיי"ל כרבי דלעולם חייב משנתן מים ואין היתר אלא כשמגבל לאחר יד דהיינו במקל שתי וערב · וכן פירש רש"י ריש דף קנ"ו והכ"מ דמשני הכי משני אר"ת על יד. ופירש"י גובלין כלאחר יד וס"ל לרש"י דלר"י ב"י אין חילוק בין במידי דבר גיבול ובין במידי דלאו בר גיבול לעולם אינו חייב עד שיגבל . אבל כשמגבל לעולם חייב וכפשטא דסוגיא דמי שהחשיך לר"י ב"י.וא"כ צ"ל דעל יד אינו ר"ל מעט מעט דבזה חייב כמו שכתבנו . ולכן פרש"י כלאחר יד והתירו לצורך כלאחר יד כמו דיכת פלפלין בקתא דסכינא וכמוהו הרבה . אלא דהרי"ף ורמב"ם לשיטתם דבמידי דלאו בר גיבול אפילו אם מגבלו פטור לר"י ב"י . מפרשים דר"ל מעט מעט ולפ"ז צ"ל מה שלא השיג הראב"ד בפ' כ"א אהא דהתיר הרמב"ם מעט מעט. צ"ל דסמך עצמו על מה שהשיג בפ"ח וכתב דמידי דלאו בר גיבול חייב משנתן מים. וא"כ ה"ה לקמח קלי שאינו בר גיבול דאסיר ליתן אפילו מים כן י"ל בדעת הראב"ד:

אבל הב"י בסי' שכ"ד כתב וז"ל אבל דעת התוס' והראב"ד דמידי דלאו בר גיבול חייב טפי . אע"פ שלא הזכירו תוס' והראב"ד אלא אפר נראה דה"ה למורסן דהא בהדיא אמרינן במי שהחשיך דמורסן לאו בר גיבול כדקך שאמרו באפר. וכיון דלפי דבריהם גיבול מורסן מיתסר מדאורייתא . טעמא דר"י ב"י דשרי ליתן מים למורסן משום דבנתינת מים לא מיחייב לר"י ב"י אף על פי שהכמים גזרו כיון שיש בו צורך היום לבהמה מותר עכ"ל. הנה מה שהאריך הב"י וכתב כדקך שאמרו באפר · וכ"ל כוונתו לשלול ממה שכתבו תוס' בדף י"ח דמורסן הוי בר גיבול רק נגד קמח אמרינן דלא הוי בר גיבול. ע"ז כ' לפי שאמרו במורסן כמו באפר משמע דאינו בר גיבול כלל (ואף שהתוס' כ': היינו דליכא לבקשות מזה לאביי אבל באמת ז"א וגם התוס' בבילה לא הזכירו רק ליאר ובזה א"ש מה שלא השיג הראב"ד בפרק כ"א על מורסן) אך דברי ב"י תמוהים מאד כמו שתמה הרב בעל תוספת שבת · כיון דס"ל דבמידי דלאו בר גיבול מנתינת מים חייב איך יתיר משום לורך בהמה איסור דאורייתא . וכפירוש כתב הראב"ד דבנתינת מים חייב . ונראה לי דהב"י מפרש דברי ראב"ד באופן אחר ואין כוונת הראב"ד להשיג דבמידי דלאו בר גיבול יהיה חייב מנתינת מים . שהרי בפרק מי שהחשיך מסקינן דלא ס"ד ומורסן הוי אינו בר גיבול. ואפ"ה ס"ל לר"י ב"י עד שיגבל . וא"כ ע"כ לר"י ב"י ה"ה הברייתא דבדף י"ח אחד נותן האפר נמי אתיא כפשטא אפר ולא עפר ועל זה אמר ר"י ב"י עד שיגבל . ומיהו משיגבל חייב . ודלא כרמב"ם שמפרש הא דאר"י ב"י עד שיגבל ר"ל עד שיהיה בר גיבול כמ"ש המ"מ וזהו שכתב הראב"ד שטעה אלא דאדרבה סברת אביי היה דמידי דאינו בר גיבול חמיר . וא"כ כיון נימא למסקנא מהיפך להיפך דקיל אע"כ דלפי המסקנא לר"י ב"י ל"ש בין מידי דבר גיבול או אינו בר גיבול עכ"פ משיגבל חייב וא"כ דברי הב"י ראויין למי שאמרן דלפי מה שכתב דגם מורסן אינו בר גיבול כדמוכח סוגיא דמי שהחשיך וא"כ ע"כ לר"י ב"י ל"ש דבכולא אינו חייב עד שיגבל ועכ"פ גיבול מורסן אסור מדאורייתא צ"ל דמה שהתיר נתינת מים היינו משום צער בע"ח . ולפ"ז מה שהשיג הראב"ד בהלכות י"ט פ"ג הלכה י' כוונתו רק מה שהתיר הרמב"ם שם לגבל אפר דזה אסור . אבל נתינת מים אין כאן חיוב . ודלא כמ"מ שם ע"ש :

נ"ל

יתוך המשקה והכל יג מנהג המקום ישנה בשבת (ב) וגם לא יערב בכף אלא באצבעו או שמנענע הכלי עד שיתערב (שם):

ד לא ישתין ע"ג טיט (שם) ונ"ל דה"ה כשמכסה מי רגלים בחול ואפר ובשיתן מעט יהיה מתערב במ"ר והוי כמו לישה ובנתינת המים חייב לי"א ולכן יתן הרבה אפר וחול ואז לא ניכר כלל הלישה:

ה הנותן זרע פשתן או שומשמין במים חייב משום לש מפני שמתערבין וניתלין זה בזה בכל דבר הנילוש (סי' ש"מ) (ג):

ו כשנותן שומשמין ואגוזים בדבש לא ידבקם בידו די"א דהוי כמו לישה (ד) והמדבק כדי להפריד הדבש הדבוק מבחוץ הוי בורר כדלעיל במלאכת בורר סי' ט"ו (סי"ט):

כלל כ האופה (סי' שי"ח):

א האופה את הפת או המבשל את המאכל או סממנים או מים וכל דבר אפי' נאבל כשהוא חי כגון פירות וחלב והמתיך שעוה וחלב וזפת וכיוצא בהן או א' ממיני מתכות שהתיך אותם כמו שמהתבין (א) בכלי עד ששופכין אותו כמים ועושין מהם כלים כידוע וכן כלי של

טיט

נשמת אדם

ונ"ל דאף דקיי"ל להחמיר כשיטת התרומה וסמ"ג דל"ש מידי דבר גיבול או אינו בר גיבול חייב מנתינת מים וכרבי. מ"מ אם צריך ליתן מורסן לבהמתו ולעופות ולא נתן מים מע"ש מותר ע"י נכרי. שהב"י סתם בש"ע דיעה ראשונה כרי"ף ורמב"ם דמידי דלאו בר גיבול כמורסן קיל טפי. והתוספת כתבו די"ל דמורסן הוי בר גיבול. ואם כן על כל פנים מותר שהנכרי יתן בו מים ויערב שתי וערב או שיתן המורסן לתוך המים וגם יהיה בלילתו רכה. דזה לא נקרא לישה וכמ"ש התפ"ד לענין חרדל:

(ב) המ"ז ס"ק י"א אוסר ליתן קמח מלה במעד אפילו ברכה. וכתב הטעם משום שצריך שינוי ואין אנו יודעים היאך דרכן בחול. ולפי הדומה שנעלם ממנו דברי התפ"ד שהביא הב"י שכתב דאף שאין אנו יודעין אפילו לדעת התרומה דמנתינת מים חייב. ברכה ל"ש לישה וסגי כשעושה כמו שנזכר בגמ' ליתן הקמח תחלה:

(ג) לשיטת רמב"ם שכתבתי בסי' א'נ"ל דשומשמי'בר גיבול ונתינתו למים זהו לישתו. ולכן תיכף משנתן למים חייב:

(ד) ז"ל רמב"ם בפ' כ"א המחבן תולדות בורר לפיכך אע"פ שנותנין שומשמין ואגוזים לדבש לא יתבילם בידו עכ"ל: וכתב המ"מ שהוציא זה מתוספתא. וז"ל התוספתא הביאו המ"א בסימן שי"ט נותנים מים לתוך קמח קלי ובלבד שלא יגבל נותנים שומשין ואגוזים בדבש ובלבד שלא יגבל עכ"ל. והקשה המ"א דהא בתוספתא משמע דאסור משום מגבל ולמה כתב הרמב"ם משום בורר. ועוד הקשה קושיא שניה. אך ע"כ יש ט"ס ומה שמגיה הת"ש וכתב על המ"א שטעה והיינו ע"פ הגהתו שהגיה והטעה א"ע. ומי בקש זה מידו להגיה עם טעות ולהקשות על אדונינו המ"א אשר דבריו כולם נחמדים ומתוקים. ונ"ל דא"ל להפוך דבריו ולכתוב לדחוקים רק ט"ס קטן נפל בדפוס. דהנה בדף קל"ט איתא ת"ר אין גובלין את הקלי וי"א גובלין מאן י"א ר"י ב"י וכו"מ דמשני. וע"כ ת"ק דברייתא נמי ר"י ב"י הוא דלרבי מאי איריא אין גובלין אפי' נתינת מים אסור. אע"כ דאתיא כר"י ב"י וכדאיתא במשנה נותנים מים למורסן אבל לא גובלין רק דס"ד דגמרא דגיבול אסור בכל ענין ולכן מתמה מאן י"א דבשלמא ת"ק כייט ר"י ב"י אבל מאן תנא דס"ל דאפי' גובלין. וע"ז קאמר ר"י ב"י ותרי תנאי אליבא דר"י ב"י די"א ס"ל דע"י שינוי מותר ות"ק די"א ס"ל אין גובלין כלל אפילו על ידי שינוי. והנה תוספתא זו דתני נותנין מים לקלי אבל לא גובלין משמע דפסיק ותני דאין גובלין אפילו על ידי שינוי והיינו כר"י ב"י וכת"ק דברייתא. ואנן קיי"ל בסימן שכ"א כ"א דלריב"י גובלין ע"י שינוי וככ"ל כמ"א ועוד דאנן לא קיי"ל כההיא תוספתא דכת"ק דר'י ב"י כיא. ואנן קיי"ל כי"א כמש"כ סימן שכ"א וא"כ אגוזים נמי כיון שאינו בר גיבול עכ"פ מותר לגבל מעט מעט או בשינוי כדאיתא בסי' שכ"א ושכ"ד. ועל זה תירץ המ"א דבאמת לא כתב הרמב"ם דין זה דהתוספתא דהתוספתא איירי מדין גיבול ולא קיי"ל הכי. אבל הרמב"ם מיירי מדין בורר. והוונת הרמב"ם מה שכתב לא יתבילה בידו אינו ר"ל לדבקם יחד דאיסור זה הוא משום גיבול. אלא דר"ל לא יתבילם ר"ל שמדבק יחד האגוזים וע"י זה מפריד הדבש וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ו הביאו המ"א בסימן שי"ט. הלוקח חלב ונתן בו קיבה כדי להגבין הרי זה בורר שהרי בפרים הקום מן החלב ע"ש וא"כ ה"נ לא יהבלנו בידו ר"ל שיקבץ יחד האגוזים ועל ידי זה מפריד הדבש וזה הוא בורר: וא"ל דהרי זה כשהיטת שומן מן האוכלין לעיל במלאכת דש ז"א שאינו סוחט הדבש שנבלע באגוזים אלא מה שמדובק בהם מבחוץ. וא"כ דברי המ"א ברורים. אבל על המ"מ שכתב הטעם משום גיבול צ"ע. וא"ל שהרי הנותן שומשמין במים חייב משום לש ומ"ש מים מדבש. דע"כ צ"ל דבר גיבול הוא וצ"ל דדוקא במים כמש"כ רש"י בזבחים שיולא מהשומשמין רירין ועי"ז נדבקין ונתלין יחד וזה ל"ש בדבש:

והנה כמ"מ בפכ"א והביאו ג"כ הב"י בסימן שכ"א כתב דהא דפריך והאמרת אין גובלין היינו דס"ל לגמרא דרבי היא ופריך דרבי אדרבי. וזה תימה דמאי איריא אין גובלין והא אפילו נתינת מים חייב לרבי. ואין לומר דרצה לומר אפילו נתן מים מערב שבת אבל בשבת באמת אסור. זה אינו שהרי כדמשני כאן בעבה כאן ברכה הרי דמתירין ברכה אפי' ליתן המשקה בשבת על ידי שינוי. וכפי הנראה' דדוקא בגיבול מהני שינויא דהא מגבל כלאחר יד אבל למ"ד בנתינת מים חייב לא מהני שינוי זה ואמנם מדברי המ"א סי' שכ"א ובמ"א ס"ק כ"ד משמע דברכה מהני שינוי בנתינת המשקין אפילו למ"ד בנתינת מים חייב. וכ"כ התפ"ד הביאו הב"י אבל בלילתו עבה לא מהני לדיעה זו שינוי בנתינת המשקה כיון שהוא כדרך גיבולו. וכ"כ בהדיא בתפ"ד ולפ"ז שפיר י"ל דאין גובלין דרישא איירי אפילו בנתן מים מע"ש וכרבי אתי:

(א) במ"א סימן שי"ט ס"ק ו' הקשה דהרמב"ם בפרק ט' כתב המחמם את המתכות עד שתיעשה גחלת הרי זה תולדות מבשל ובפ' י"ב כתב המחמם את הברזל כדי לצרפו במים ה"ז תולדות מבעיר. וכ"ל דהרמב"ם דקדק בלשונו דדוקא בברזל כדי לצרפו דאז אין כוונתו כלל להתיכו אדרבה כוונתו לצרפו ולחזק ולכן חייב משום מבעיר. אבל בפ"ט מיירי שכוונתו לרכך אותו שיהיה ראוי למלאכה ולכן חייב משום מבשל וכדמסיים שם בין שריפת גוף קשה בהם כו'. וכזה מסולק ג"כ השגת הראב"ד שם שכתב ז"ל והמחמם הברזל ומצרפו במים אינו מכבה אבל הוא מכה בפטיש כגומר חסומו ומ"מ חיוב אין בו דצירוף דרבנן הוא עכ"ל סבר הראב"ד דכוונת הרמב"ם שמחמם ומצרפו ולכן השיג עליו ג"כ דהמחמם ברזל חייב משום מבשל ע"ש. ובאמת אין זה כוונתו דאפשר דמודה דצירוף אינו אלא מדרבנן ע"ש במ"מ. אבל כוונת הרמב"ם נחלק דדוקא המחמם מתכות לרכך חייב משום מבשל והמחמם ברזל כדי לצרפו במים וא"כ כוונתו אדרבה להקשות ולא לרכבו ואין להיינו משום מבשל. ולכן כתב דחייב משום מבעיר כן נ"ל ברור:

טיט שנתנו בתנור ונעשה כלי חרס והנותן התיכת עץ בתנור כדי שתתיבש (ב) וידוע שיוצא ממנו להלוחית חייב משום מבשל . זה הכלל בין שריפה דבר קשה או שהקשה דבר רך חייב משום מבשל (רמב"ם הביאו המ"א בסי' שי"ח) :

ב אפי' לא בישל על האש ממש אלא בדבר שנתחמם מן האש בתנור וביוצא בו ואפי' חימם בגד אצל האש וצלה בו ביצ' חייב כאלו בישל על האש ממש · ולפיכך המניח פירות או מים על התנור או בתוך הקאהל לאחר שהסיקו התנור ונתבשלו שם חייב (שם) :

ג כלי ראשון (פי' הכלי שמשתמשי בו על האש) אפילו לאחר שהעבירו מעל האש מבשל כל זמן שהיד סולדת בו לפיכך אסור ליתן בכ"ר שום דבר בשבת ולא עוד אלא אפי' דאסור לערות מכלי ראשון על דבר ששייך בו בישול דעירוי מבשל כדי קליפה ואם עירה על בשר צלי או על לחם צריך לקלוף דהקליפ' אסור לאכול בשבת דיש בישול אחר צליה ואחר אפייה כדלקמן סימן י' ודוקא על דבר יבש אסור אבל מותר לערות מים המין במים צוננין או להיפך . ובתנאי שיהיו המים צוננין הרבה מאד יותר על החמין שלא יהיה באפשר שיתבשלו רק שיפיגו צינתן דכיון דהצוננים מרובין ומתערבין תיכף מתבטל חמימותן וג"ל דבצונן לחמין דוקא ששופך בשפיכ' גדולה הכל בפעם א' אבל מעט מעט אסור לערות שהרי מבשל תיכף ומה יועיל מה שמצטנן אח"כ (וכזה מחלק תמיכת הכ"ח סי' שי"ח סס"ק ח') :

ד כלי שני (פי' הכלי שעירה לתוכו מכלי שבשלו בו) אינו מבשל אפי' אם היד סולדת בו ואמנם כיון דיש דברים המתבשלים אפי' בכ"ש ואין אנו בקיאין יש להחמיר שלא ליתן שום דבר דשייך בו בישול אפי' בכ"ש כ"ז שהיס"ב ולכן יש ליזהר במלח ובצלים בשבת שלא ליתן בקערה וכ"ש לערות עליהם מכ"ר (שם) ואם הוא רותח כ"כ עד שהיד נכוית בו נ"ל דלכ"ע מבשל (עיין בתבורי שערי צדק פ"ב) . ואם נתן מלח אפי' בכ"ר אפי' כשעדיין הקדירה על האש מותר המאכל דהמלח בטל לגבי המאכל ואע"ג דמידי דעביד לטעמא לא בטיל ש"ה דהוי זוז"ג דמסתמא נמלך גם בע"ש ואע"ג דהוי דבר שיל"מ כיון שנתבטל מקודם שנאסר בטל דנימוח מיד ואין נתבשל מיד לדעת האומרי' דצריך מילחא בישולא כבשרא דתורא (וע"ש במ"א סי"ת ס"ק ל"א) ואם הוא מלח שנעשה ע"י בישול פשיטא דיש לסמוך להתיר דאין בישול אחר בישול (שם במ"א) :

ה חתיכה בשר רותח וכן כל דבר גוש כ"ז שהיס"ב ולא הניח בכ"ש מבשל ואם כבר הניחו בכ"ש כתב המ"א דאעפ"כ מבשל ולכן אסור לטוח שום ובצלים על הרגלים שקורין פיס כ"ז שהיס"ב וכן בשר צלי אסור לטוח אותו וכן אסור ליתן חתיכה בשר רותח ברוטב צונן דכיון שהוא דבר שאינו מתערב מבשל כדי קליפה וצ"ע (ג) (שם) :

נשמת אדם

(ב) כן פירש"י דף ע"ד ד"ה דשדא סיכתא כו' לייבשו . וצ"ע דהא י"ל דאפילו אם מניחו כדי שישרוף אפ"ה חייב ג"כ משום מבשל דהוי פ"ר · וכדאיתא להדיא בירו' פ' כ"מ סוף הלכה ה' המעלה איברים בשבת ע"ג המזבח להתאכל חייב משום מבשל וצ"ל מכיון שהוא רוצה בעיכולן כמבשל הוא ואף דר' יהודה פליג התם ידוע דהלכה כרבי יוסי . וצ"ל דע"כ גמרא שלנו פליג אפי' אליבא דר"י כדאי' ביבמות ל"ג ע"ב אי בהקטרה והא"י הבערה לגאו כו' ע"ש וגם משני משום בישול :

(ג) הנה האו"ה ורש"ל הביאו הט"ז בי"ד סימן ל"ד ס"ק י"ד והש"ך בסי' ק"ה כ' דבדבר גוש לעולם מבשל . וכ"כ המ"א בסי' שי"ח ס"ק מ"ה דאסו' לטוח שום על כלי אם הוא רותח שהיס"ב דבדבר גוש אפי' בכ"ש מבשל וכ"ש בלי ע"ש. וע"כ ר"ל מבשל דא"ל דכונתם דמבליע ומפליט ז"א לענין שבת מותר שהרי מותר ליתן בכ"ש אע"פ שהיס"ב אע"ג דמבליע ומפליט כדמוכח בש"ס ופוסקים . והכי נמי מוכח באו"ה כלל ל"ז שכתב דאם חתך בשר בסכין חולבת ב"י הבשר אסור בהנאה. ובסי' פ"ז קיי"ל וכ"כ או"ה כלל ל"ו דין ה' דבו"ח שאינו אלא מדרבנן מותר בהנאה אע"כ דר"ל מבשל דהוי בשר וחלב דאורייתא . אך המנ"י כלל כ"א בסופו הקשה ע"ז מגמרא דחולין פ' כ"ה דמקשה הש"ס סוף סוף כ"ש הוא · ומאי פריך הא מיירי בדבר גוש . אע"כ דאינו מבשל רק מבליע ומפליט ע"ש . ואמנם עיין בתוי"ט ריש פ' כל הבשר ד"ה ואסור שכתב דל"ג קושיא זו סוף סוף ע"ש · וא"כ לא מוכח משם מידי . עוד צל"ע מהא דאיתא במעשרות פ"א מ"ז ונותן לחמיטה ולתמחוי כו' ופי' הרא"ש והרע"ב חמיטה הוא עוגה וכשמוציאין אותה מן התנור רגילין להחליק פניה בשומן וקמ"ל דלא חשיב בישול דהא קובעת למעשר אבל האי לא חשיב בישול הרי להדיא דאע"ג דהוי גוש אינו מבשל :

ואמנם באמת צ"ע כיון דקיי"ל דכל שהוא תולדות אור חייבין עליו וא"כ וכי גרע דבר גוש שנצלה ע"ג האש מספקעת ביצה על גבי סודרין שהוחם ע"י אש . דקיי"ל דהא גלגל חייב ולכן כתב הט"ז והמ"א בסי' שי"ח על כללי אפי' אינו אלא כמדור' וכ"כ רש"י בשבת ק"ט ד"ה שוריקא שממנו הוציא הב"י דין זה דאפילו אינו כנגד המדורה אסור ואיך אפשר לומר דדבר גוש אינו מבשל ובאמת הרמב"ם בפ' המשנה כ' חמיטה ותמחוי מיני כלים ודלא כפי' ר"ש ורע"ב (ועיין בפ' ב' דטבול יום מ"ד המקפה והחמיטה וצ"ע לשיטתם) ואמנם לשיטתם צ"ע מגמרא דחולין כמש"כ המנ"י וע"כ צ"ל החילוק כמש"כ רמ"א בי"ד סי' ק"ה סעי' ג' דבאמת כ"ז שלא הניח הגוש בכ"ש יש לו דין כ"ר ומבשל אבל כשהניחו כבר בכ"ש הכלי גורם להתקרר ואינו מבשל ולמקצת פוסקים עכ"פ מבליע ומפליט ולפ"ז לק"מ קושית המנ"י דשפיר פריך הגמרא סוף סוף כ"ש הוא כיון שכבר מונח באילפס אך עדיין ק' מ"פ הש"ס סוף סוף כ"ש הוא והא יש לגזור שיגע הבשר והגבינה למעלה ובלדדין מה שיוצא חוץ לכלי דאין שם דפנות המקררות ולמה דחיק הש"ס לתירוץ שמא יעלה בחינפם כ"ר שאין דרך להעלות בכ"ר על השלחן וצ"ל ע"כ דמה שמונח מקצתו בכלי גורם לקרר אף מה שלמעלה ושבצדדין ולפ"ז הדין שכ' בש"ע סי' שי"ח והוציא מרש"י דאף שאינו על המדורה מ"מ מבשל זה אמת דדב' גוש כ"ז שאינו מונח בכלי יש לו דין כ"ר ולא גרע מסודרין שנתחמם באש ולפ"ז פי' הר"ש והרע"ב צ"ע . וא"ל דלענין מעשר בעינן בישול גמור זה אינו שהרי באילפס רותח גם לענין מעשר הוי בישול ואף דהא דקובע למעשר אינו אלא מדרבנן כמש"כ רמב"ם פ"ד מהל' מעשר מ"מ מה ראו חכמים לחלק בין אילפס לחמיטה ומכ"ש אם נימא דקובע אם מדאורייתא וצ"ע :

ו אחר שכתבנו הדברים המבשלין נבאר דברים השייכים בהם בישול. דבר יבש שכבר נתבשל מע"ש ל"ש בו בישול דאין בישול אחר בישול ואפי' הוא עכשיו צונן לגמרי ומותר לשרותו בחמין אפילו בכ"ר ואם לא נתבשל מע"ש אסור לשרותו ואפי' בכ"ש דמחזי כמבשל אבל מותר לערות עליו מכ"ש להדיחו ואם הוא דבר קשה שא"א לאוכלו כלל בלא שריה השורה אותו בשבת חייב ונ"ל דאפילו בצונן וצ"ע (ד) וכן אסור להדיח דבר שא"א לאכול כלל בלא הדחה והמדיח חייב דבישול אינו תלוי לא בכ"ר ולא בכ"ש אלא לפי דבר המתבשל (מרדכי) אבל מותר להדיח דג מלוח שקורין הערונג במים צוננין (ט"ז) שגם קודם הדחה ראוי לאכילה (שם):

ז מיהו בדבר יבש שנתבשל ועכשיו ע"י השריה בחמין או כשיתן נגד המדורה יהיה נימוח יש מתירין דכיון דנתבשל כבר והוא יבש אעפ"י שיהיה נימוח מותר ולפ"ז מותר ליתן מלח שנתבשל וכן צוקר אפילו בכלי ראשון וכן מותר ליתן פשטידא שיש בו שומן הרבה בנגד המדורה אפי' במקום שהיס"ב (מ"א ס"ק מ') וי"א דהא דאמרינן דביבש שנתבשל ל"ש בישול דוקא לענין לשרותו בחמין שעדיין יהיה נשאר יבש אבל כשיהיה נימוח א"כ הוי דינו כדין דבר לח שנצטנן דאסור משום בישול (לבוש וט"ז סי' כ') ולפ"ז צריך ליתן הצוקר דוקא בכ"ש ואפילו לערות עליו מכ"ר אסור ובס' ת"ש בשם תשו' פ"מ כ' דמותר ליתן הצוקר אפי' בכ"ר ואין בו משום בישול כיון דבבר נתבשל ודינו כמלח שנעשה ע"י בישול ע"ש ועיין במ"א ס"ק ל"א (ה) וכן אסור ליתן פשטידא במקום שהיס"ב ויש להקל במקום צורך (שם):

ח תבשיל שנתבשל כל צרכו כ"ז שהוא רותח שהיד סולדת בו אעפ"י שכבר נח קצת מרתיחתו אין בו משום בישול לכ"ע ואם נצטנן י"א דאפילו נצטנן לגמרי ל"ש בו עוד בישול כיון שכבר נתבשל פ"א אין בישול אחר בישול וי"א דחייב משום מבשל ולכ"ע במתיך מיני מתכות אפילו מאה פעמים חייב משום מבשל ול"ש בזה אין בישול אחר בישול (עיין בנ"א בסי' כ') (שם):

ט תבשיל שלא נתבשל כ"צ אפילו בעודו רותח חייב משום מבשל ולכן אסור להוציא בכף המאכל מן הקדירה שנמצא מגיס (ר"ל מספק כמאכל) וכל המגיס הוי כמבשל אבל בתבשיל שבישל כ"צ מותר ומיהו בליל שבת כשהקדרה על האש אסור להוציא שום דבר מהקדרה די"א דהוי מגיס אפי' בישול כל צרכו כיון שעדיין הוא על האש (שם):

י אע"ג דאין בישול אחר בישול וכן אין צלי אחר צלי ואפיה אחר אפיה אבל י"א דיש צלי אחר בישול ויש בישול אחר צלי וכן אחר אפיה ולכן אסור ליתן דבר שנתבשל ואין בו רוטב כלל נגד המדורה במקום שהיס"ב (ו) דאז נעשה צלי וכן אסור ליתן בשר צלי או פרורי פת ברוטב

נשמת אדם

(ד) כן כתב המגן אברהם בסי' שי"ט ס"ק ל"ב. ול"ע דבשלמא לערות על תבלין שפיר אוסר שתבלין כ"ק דקליפ' של תבלין אינו מתערב אבל הכא שאוסר שקליפה של ברוטב אדרבה הקליפה של המים תיכף מתערב ומה שהביא ראי' מי"ד סי' צ"א אדרבה צ"ע שהרי שם מתבאר דחתיכה בשר רותח שנפל לחלב צונן החלב מותר אפי' בלא קליפה כו' והמגן אברהם בסי' תמ"ז ס"ק ל"ג כתב דהא דתתאה גבר ואדמיקר ליה בלע אינו אלא חומרא בעלמא ואם כן הוא הדין לענין שבת ואף לדעת ריב"א שם דסבירא ליה דבעי ס' בחלב היינו דעכ"פ מבליע כדאמרינן אדמיקר ליה בלע ולא אמר מבשל אבל לענין שבת דאינו אסור אא"כ מבשל צ"ל דל"ד כלל וצ"ע:

(ה) כן משמע לי' מלשון הגמר' וכ"כ רמ"א סעיף ד' דאסור לשרותו דהוי גמר מלאכה ומלשון משמע דטעם הוא דהוי כמכה בפטיש ומצאתי שכ"כ הלבוש בהדיא וז"ל אע"ג שאינו מבשל חייב משום מכה בפטיש עכ"ל ולפי זה בודאי אין חילוק בין חם לצונן ומתניתין דתניא חוץ מקולים האספנין שהדחתן הוא גמר מלאכתן ופירשו כלם משום מבשל כדאיתא בגמ' בהדיא דף ל"ט היינו התם אינו טוב לאכילה ממש על ידי בריית צונן אלא דוקא ע"י חמין רק שמקודם הדחה גם כן ראוי לאכילה ע"י הדחק ל"מ לחייב משום מכה בפטיש כמו דל"א שיהייב בכל המתבשלין משום מכה בפטיש אבל דבר שאינו ראוי לאכול כלל בלא שריי' כמו שמדייק הגמ"ר ורמ"א חייב אפילו בצונן מטעם מכה בפטיש אבל הערונג מותר להדיח בצונן שגם קודם הדחה ראוי לאכילה ובזה מסולק תמיהת א"ר ס"ק ט"ו ובזה מתורץ קושית המפרש בירושלמי שהקשה דלירושלמי דאינו חייב משום בישול אלא כשהאור מהלך תחתיו ממתני' דהדחתן גמר מלאכתן י"ל דסבירא ליה היינו משום מכה בפטיש ובזה מתורץ גם כן קושית הב"י שהקשה על ספר הפרדס שהתיר להדיח דג טוניא בצונן ע"ש שיש אוסרין אפי' בצונ' ע"ש ולפ"ז לק"מ:

(ו) המ"א ס"ק מ' הביא ראיה מרש"י קמ"ה שפירש שורין בחמין בשבת שיהיה נימוח ובאמת רש"י אזיל לשיטתו שפי' בתרנגולתא דר' אבא שהיתה נימוחה ע"ש אבל הרי"ף והרא"ש כתבו תרנגולתא דר"א שהיתה מלוחה ביותר ואם כן אין ראיה. ומה שכתב שכן הוא להדיא בסי' רנ"ג סעיף ה' וכוונתו לפי מה שכ' שם המ"א בס"ק ל"ג בשם המ"מ ע"ש במ"מ שאין זה לשונו ממש ועוד שהרי דין זה בסי' רנ"ג הוא בשם הרשב"א ולרשב"א אפילו בלא צונן אין בו משום בישול וכ"כ המ"א בשמו סי' רנ"ג ס"ק ל"ז וא"כ אין משם ראיה ועוד שהרי המ"א בעצמו כתב שם דמיירי בלא שומן. ובאמת צ"ע לפי מה שכתב הרמב"ם וכתבתי לשונו בסי' א' שכל המרפה גוף קשה חייב ולכן המתיך שעוה וחלב וזפת חייב אם כן נראה לכאורה דאפי' התיכו ק' פעמים אע"פ שכבר נתבשל חייב שהרי תלה הטעם במה שמרפה גוף קשה ואם כן מ"ש משומן וחלב והכי מוכח דמיני מתכות בודאי אפי' התיכו מאה פעמים לעולם חייב משום מבשל כדאמרינן בשבת ק"ו וכרים יבמות מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנים ומכאן ילפי' דהבערת בת כהן אינו דוחה שבת ואי איתא דבהתיכו פעם א' שוב אין בו משום בישול קשה היכא ילפינן מיניה הא אפשר לקיים שריפת בת כהן בפתילה של אבר שכבר התיכו פעם א' אע"כ דל"ש ואם כן משמע דה"ה שעוה וחלב דמ"ש:

וראיתי בכל בו דף כ"א ע"ב בסופו שכ' וז"ל המסה הדונג והחלב חייב אבל מניח פך שמן נגד המדורה שיפשו' וכתב הר"י בן לוי די"ל אפי' נקפה השמן מרוב הקור מפשירו דהפשירו לא זהו בישולו אחר שאין תחלת ברייתו להיות נקפה ול"ד לחלב ולדונג דהכהו תחלת ברייתן להיות קפואים וכן הדין לבנית

ברוטב שהם בכלי ראשון שהרי יתבשלו עכשיו וי"א דפרורי פת אסור לדיעה זו ליתן אפי' בקדרה שהיא כ"ש כמו שכתבתי (בסי' ד') דיש דברים המתבשלים אפי' בכלי שני (שם) :

יא דברים שכתבנו דיש בהם משום בישול אחר בישול מכ"ש בדברים חיים כפירות ומים לא מיבעיא שאסור להניחם כנגד המדורה או על התנור ועל הלבזבז שקורין (גזימס) או אפי' על כלי אחר העומד אצל האש או לסמכו בצידי התנור לאחר שהוסק התנור אפי' עדיין התנור קר ובכל מקום שיכול להתחמם ויעמוד כ"כ עד שתהיה היס"ב דזה הוי מבשל ממש אלא אפי' אם אין דעתו כלל להחם רק להפיג צינתם אפ"ה אסור להעמיד במקום שאם יניח אותו זמן רב יכול להתחמם כ"כ עד שתהיה היס"ב דחיישינן שמא ישכח או שיהיה לו עסק וישכח ויתבשל שם ויהיה חייב אבל מותר להעמיד אפי' כנגד מדורה שהנכרי הדליק בשביל עצמו או בשביל ישראל מפני הצינה וכיוצא בו שהדליק בהיתר או על התנור ובקאחלין לאחר שכבר נצטנן התנור במקום שאף אם יעמוד שם זמן רב לא יבא לידי בישול (שם) וכן אם קדרה או יורה עומד על האש ממש או סמוך לאש ממש מותר ליתן עליו מאכל כל זמן שלא נצטנן או דבר יבש בענין דלא שייך בו בישול כיון דהקדרה מפסקת דינו כנגד המדורה (סי"ח) וה"ה אם השכים וראה שהקדירה תבשילו וירא שיקדיה יותר מותר לכתחלה להסירו ולהעמיד שם קדירה ריקנית (ובלבד שלא תהיה קדירה חדשה כדלקמן כלל כ"ו) ואז ישים הקדיר' שנתבשל בתוכה על גב קדירה זו דכיון דקדירה מפסקת עדיף מכירה גרופה וקטומה (סי' רנ"ג) :

יב אפי' דברים שאין בו משום בישול אם מניח על התנור לאחר שהוסק צריך להניח איזה דבר תחת הקדירה משום היכר שמא יחתה בגחלים אע"ג דהמעזיבה מפסיק וה"ה לתוך הקאחלין אבל על לבזבז שקורין (גזימס) שסביב התנור או לסמוך בדופני התנור א"צ להניח דבר המפסיק (רנ"ג סעיף ג') :

יג דבר שנתבשל כבר ואפי' רוטב ושאר משקים אם לא נצטנן לגמרי נהגו להקל להניח נגד המדורה קצת רחוק מן האש ואע"ג שאין דבר מפסיק בינו לבין האש כיון שהוצרכו חכמים להרחיק קצת מן המדורה אית ליה היכרא אבל אצל האש ממש אסור וה"ה על התנור או בקאחלין אפי' לאחר שהוסק מותר ע"י דבר המפסיק (ז) ואם אינו מניח שם להיות היס"ב אלא רק כדי להחם קצת נ"ל דלכ"ע מותר אפי' נצטנן לגמרי ול"ג בזה שמא ישכח ויעמוד שם עד שהיס"ב כיון די"א דאפי' נצטנן לגמרי ל"ש בישול ויש לסמוך ע"ז כשהוא צורך גדול ובלבד שיזהר מאד שלא יניח לעמוד שם הרבה שלא יבוא לידי ספק חטאת אבל להניח כדי שתהיה הי"ס"ב אסור (ח) וכל דבר יבש לגמרי אע"פ שהוא שמן כמו בשר צלי שמן וכן מיני

ג נשמת אדם

להניח טפלה שקורין איינפאנאדא כנגד המדור' אע"פ שנפשר השומן והמרק שנקפה בתוכה ואחר שכבר נתנו (נ"ל שצ"ל נתכו) ע"י הבישול מע"ש אין בכך כלום אם נקפאו אחר כך ונפשרו כנגד המדורה עכ"ל והנה מדברי הכלבו מוכח דהא דכתב הרמב"ם המחה חלב חייב דוקא חלב חי קודם שבשלו אבל אם כבר בשלו אעפ"י שחזר ונעשה קפה מכל מקום ל"ש בו בישול דאם לא כן איך כתב אחר כך דמותר להניח טפלה אע"פ שנפשר השומן הא שומן מתחלת ברייתו הוא קשה אע"כ צ"ל דאינו חייב אלא בפעם ראשון וצ"ע ומה שכתב המ"א שכ"כ בהגהות בכלבו בשם מהר"ש אין כוונתו דמותר ליתן איינפאנאדע במקום שהיס"ב דאדרבה כ' בהגהות וז"ל והר"מ מתיר להחם הטפילה במקו' שאין היד סולדת כו' ואם אינו יכול לבוא לידי היד סולדת בו אם יש דפין מונחים ע"ג התנור מותר עכ"ל אלא כוונת המ"א דמהר"ש כתב זאת על איינפאנאדע אבל לא על שמן אך מ"מ דהכל בו חשש לדברי ר"ב צ"ע שהרי כתב דמותר להניח ע"ג דפין במקום שאין היס"ב ולדעת ר"ב לא מהני דהא מכל מקום יזוב לתוך ועוד דהמעיין בכל בו שכתב תיכף אחר זה אבל ר"ב בעל התרומות מחמיר בזה ע"ש :

ובזה מתורץ קושית תוס' בפסחים מ"א ע"ב דאיתא בשלו ואחר כך צלאו או צלאו ואחר כך בשלו חייב ופריך בשלמא בשלו ואחר כך צלאו חייב דהא בשלו אלא צלאו ואחר כך בשלו אמאי הא צלי אש הוא ומשני הא מני ר"י דאמר יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל דבישול מבטל האפי' וה"נ הבישול מבטל הצלי . והקשו התוס' דא"כ ל"ל לרבנן בשל מבושל לרבות צלאו ואח"כ בשלו הא מסברא ידעינן כמו דס"ל גבי במנה אע"ג דאין שם ריבוי בשל מבושל ותירצו דטעמא דר"י הוא דיליף מפסח וזה דוחק . ולפ"ז נק"מ דבאמת זה ידעינן מסברא דצלאו ואח"כ בשלו חייב אלא דה"א בשלו ואח"כ צלאו פטור שהרי עכשיו היא צלי כיון דצלי מבטל הבישול כמו שהבישול מבטל הצלי ולכן צריך בשל מבושל לרבות ולפ"ז משמע דתוס' ס"ל דאפילו אם נימא דבישול מבטל הצלי מ"מ אין צלי מבטל בישול והיינו משו' דגמרא מקשה בפשיטות בשלמא בשלו ואח"כ צלאו שפיר מוכח דס"ל להש"ס דהאי כ"א צלי אש הוא דמעיקרא שר"ל דמעיקרא בעינן שיהיה צלי אש ואפי' אם צלאו אחר הבישול זה לא נקרא צלי אש וגם הרמ"א לא הביא ראיה דצלי מבטל הבישול לענין שבת מסוגיא דפסחים אלא מיבמות דס"ל דשאני פסח דכ"א צלי אש משמע דמעיקרא יהיה צלי אש.

(ז) ולפ"ז מש"כ רמ"א בסימן רנ"ג דאם הם חמין עדיין מותר אפילו ע"י ישראל היינו אפילו לאחר שהוסק אבל התנור או עליו או בתוך הקאחיל על ידי דבר המפסיק :

(ח) הרמ"א בסימן שי"ח סעיף ט"ו כתב דנהגו להקל לסמוך אצל המדורה אם לא נצטנן לגמרי וכמו שכתבתי בסי' רנ"ג עכ"ל . ומלשון זה ודאי משמע דנהגו להקל כדעת רשב"א ולהעמידו אפי' שתהיה היס"ב וצ"ע דבד"מ לא כתב מזה כלום ועוד צ"ע דלמה לא הגיה הרמ"א בסעיף ד' ועוד דהא נוהגין כרשב"א וס"ל דאין בישול אחר בישול אפי' בצונן גמור למה לא נתיר דלא מצינו בזה מחלוקת אלא דלרש"י ודעימיה שייך בישול אפי' ברותח כל שאין היס"ב ולרשב"א אפילו נצטנן לגמרי ואפשר דכוונת המ"א דאע"ג דנצטנן לגמרי אין בו משום בישול ואפ"ה אסור להעמיד נגד המדורה שיהיה הס"ב דהא הטעם דמותר הוי כשמיכה דל"ג שמא יחתה כמ"ש הרא"ש הביאו המ"א שם ס"ק ל"ח ואפי' שמיכה באיני גרופה אינו מותר אלא להחזיר אבל בתחילה אסור דמחזי כרוצה לבשל לכתחיל' כדאית' בסי' רנ"ג ולכן כיון שהוא עדיין הם קצת ס"ל כחזרה אבל בנצטנן לגמרי וטב מחזי כתחילת בישול . ולפ"ז מ"ש רמ"א בסי' רנ"ג סעיף ב' היינו אם נצטנן לכ"ע אסור היינו בנצטנן לגמרי וע"ש במ"א ס"ק ל"ה וס"ק ל"ו וא"ל דא"כ למה מותר כיהם אפי' נצטנן לגמרי צ"ל דס"ב דאין דרך

בישול

מיני מולייתא אעפ"י כשיתחמ' יהיה זב ממנו קצת שומן מותר אבל בשר מבושל כבר מבואר בסימן י' דאסור דהוי צלי אחר בישול (סי"ח) :

יד ולכן נוהגין להחזיר בשבת המאכלים לתוך התנור שמטמינים בו כיון שהן עדיין חמים אבל אם נצטננו לגמרי אסור ופשיטא אותן מאכלים שלא הטמינו בתנור ואפילו יבש לגמרי בלא רוטב כגון צלי וכיוצא בו ואפי' לתנור שאפו בו מע"ש ולא הטמינו בו ולא נשאר בו רק הבל מועט אפ"ה אסור אם נצטנו לגמרי דה"ל כמניח לבירה לכתחלה וזה אסור אפי' במקום שלא יוכל לבא לידי בישול ונר"ע מסי' י"ג כנגד המדורה דמותר דבר יבש אפי' נצטנן לגמרי דהתם יש היכר מה שצריך להרחיקו מן המדורה משא"כ הכא שאין היכר כלל ואפשר דאפי' אם יתן דבר המפסיק לא מהני דבתוכה כיון שבן דרך בישול אסור (וכסי' רנ"ג ספי' ג משמע בדבר כמפסיק מותר וכמ"א שם ס"ק ל"ס משמע דלא מהני) ולפ"ז כ"ש דאסור להעמיד מאכל בתוך התנור בית החורף אפי' רחוק מהאש דבתוכו הכל אסור ועיין בנ"א (ס) אבל מותר להעמיד שם קדירה ריקנית ולהעמיד המאכל עליו בענין דלא יהיה שייך בו בישול כדלעיל סי' י"א דכיון שאינו עומד בקרקעית התנור לא מיקרי תוכה כמש"כ המ"א סי' רנ"ג ס"ק כ"ב ויש לסמוך ע"ז לצורך חולה קצת כנ"ל וכל דבר שמותר נגד מדורה ה"ה כאן כנ"ל :

טו כל דבר שלישראל אסור ג"כ על ידי נכרי ומכל מקום נהגו שהנכרי מעמיד התבשיל אם שהוא צונן לגמרי על התנור או לתוך הקאחיל קודם שהוסק התנור דאע"ג דלישראל אסור דהוי כאחד נותן הקדרה וא' נותן את האור דהראשון פטור אבל אסור מ"מ ע"י נכרי מותר כיון דאין כוונת הנכרי בהבערת האש בתוך התנור להחם התבשיל אלא עיקר כוונתו להחם הבית ואף דהוי פסיק רישיה מ"מ לא מהמרינן באיסור אמירה לנכרי דאינו אלא שבות בדבר שאין הנכרי מכוין להדיא לעשות אותו דבר (י) (ס"ס רנ"ג) :

טז אבל אחר שהוסק התנור אסור אפילו ע"י נכרי דהא דעתו רק להחם התבשיל ואפי' ע"י דבר המפסיק אם הוא צונן לגמרי ובדיעבד שהניחו הנכרי בתנור אפילו לאחר שהסיק מותר בדיעבד כיון די"א דאין בישול אחר בישול אפי' נצטנן לגמרי ונ"ל דבדיעבד אפילו אם הישראל נתנו על התנור מותר (יא) אבל אם חממו אצל אש אפילו הדליק הנכרי האש בשביל עצמו אסור אפילו בדיעבד לו ולכל ישראל עד מוצאי שבת כדלעיל כלל ט' סי' י'. וכ"ז בדבר שנתבשל כבר אבל דבר שלא נתבשל אסור אפי' ע"י נכרי אפי' קודם שהוסק שהרי נתבשל בשבת בשביל ישראל (שם) :

נשמת אדם

בישול בכך ויודעין הכל שאין כוונתו אלא לגמתו וכמ"ש הב"י בסי' רנ"ג בשם הר"ן ומתה"ד סי' ש"ו משמע דטעם המנהג הוא ע"פ שיטת הפוסקים דכל שנתבשל כמאכל ב"ד אין בו משום בישול וכיון דהוא עדיין חם במקצת ה"ל דוגמת כמאכל ב"ד. וי"ל דהא אין כוונתו רק להפיג צינתו בזה יש להתיר בצורך חולה בדבר שנתבשל אפי' נצטנן לגמרי דהא לרש"י דס"ל יש בישול הא ס"ל דמותר להניח מקום שיכול להתבשל אם אינו מעמידו שם רק להפשיר ול"ג שמא יניח שם עד שיתבשל ולרשב"א דאוסר הא ס"ל דל"ש בישול אפילו בנצטנן לגמרי :

(ט) **נ"ל** דבמקום צורך מותר ליטול קדירה חמה מן התנור שמטמינין בו ולהעמידו בתנור שמסיקין בו בשבת בחורף ע"י הפסק קדרה דהיינו שיעמידו קדרה זו החמה ע"ג קדרה ריקנית כדאי' בסימן רנ"ג סעיף ג' ובסימן שי"ח דאע"ג דהיינו גרופה הכל אסור ואפילו לרמ"א בסימן רנ"ג דאפילו בעמדה על גבי קרקע מותר היינו כיון דנטלה בשבת ולא בטלה הטמנה ראשונה וזה נקרא הזרה מותר בגרופה דווקא ומכ"ש לתוכה דאסור אפילו בגרופה נ"ל דמותר דכיון דמעמיד קדרה ריקנית הוי כגרופה כמ"ש המ"א בסימן רנ"ג ס"ק ל"א וכ"כ בסימן שי"ח סעיף ז' ח' ובסי' רנ"ג ס"ק כ"ב כ' המ"א דלא מקרי תוכה אלא דוקא כשיושב למט' בקרקעית הכירה וא"כ נהי דדבר המפסיק אפשר דלא מהני דזה הוי כקרקעית הכירה מכל מקום ע"ג קדרה שעומדת אצל האש וקדרה זו עומדת עליה לא מיקרי תוכה ודינה כעל גבי כירה גרופה וקטומה ולכן נ"ל דמותר :

(י) **הגר"א** הק' ע"ז דסובר דמ"ש התה"ד דמ"מ יש חילוק בשבות דרבנן בין מתכוין גמור כוונתו דפ"ר אינו אסור אלא מדרבנן ולכן הק' עליו ולענ"ד דעת התה"ד בסימן ש"ד דפ"ר במלאכה דרבנן מותר וע' במ"א סימן שי"ז ס"ק ה' מה שהק' עליו ולכן כתב הגר"א דדעת רמ"א כאן רק בלא נצטנן לגמרי ובאמת מרמ"א לא משמע כן שהרי כתב ולכן

ולכן

נוהגין שהא"י כו' אבל אם הקדרות עדיין חמין מותר להעמידן כו' ר"ל אפילו על ידי ישראל וכבר כתב רמ"א בסי' שי"ח סעי' ט"ו דנוהגין להקל אם לא נצטנן לגמרי וא"כ ע"כ מ"ש כאן עדיין חמין ר"ל לא נצטנן לגמרי וא"כ ע"כ ההיתר ע"י א"י אפי' בנצטנן לגמרי ובאמת אף שהתה"ד ס"ל דפ"ר במלאכה דרבנן מותר והשיג עליו המ"א וכ' המ"א בהדיא שם סי' שי"ד דע"י א"י מותר פ"ר ומשמע שם דאפילו במלאכה דאורייתא אם אינו מתכוין ממש וכאן כוונת התה"ד ג"כ הכי דאיסור אמירה אינו אלא שבות לא מחמרינן בפ"ר ול"ק קו' הגר"א ולפ"ז ובפרט לדידן כפי שכתב רמ"א בסי' שי"ח דנהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי וכתבנו בסימן ח' דע"כ דקיי"ל כדעת רשב"א דאין בישול אחר בישול אפילו בנצטנן לגמרי. וא"כ אין כאן בישול דאורייי' ופשיטא דמותר ע"י א"י דהוי שבות דשבות במקו' עונג שבת דשרי כדאיתא בסימן שכ"ה סעיף י' בהג"ה שם. ומכ"ש כיון דלדעת רשב"א מותר אפי' לישראל ועכ"פ ע"י דבר המפסיק. וא"כ אף דלא קיי"ל כרשב"א מ"מ מותר לסמוך עליו על ידי א"י. ומכ"ש דנראה מדברי רמ"א דאף אנן קיי"ל כוותיה וכן המנהג דמותר על ידי א"י אפי' בנצטנן לגמרי. ואמנם מדברי המרדכי שהביא הב"י סס"י רנ"ט משמע להדיא דאפילו ע"י אמירה לא"י אסור בפ"ר אפילו במלאכה דרבנן. ועיין בסי' רנ"ג במ"א ס"ק י"ח :

(יא) **דהא** כתב המ"א בסי' רנ"ג ס"ק ל"ז מאחר דגדולי פוסקי' מתירין אפי' לישראל אם אינו מחמם על האש ממש. ובסי' רנ"ד ס"ק י"ה כתב ג"כ בשם הב"ח כיון דיש מתירין לכתחלה עכ"פ בדיעבד מותר וא"כ ה"נ הא הרשב"א ס"ל דאפי' בנצטנן ל"ש בישול. ולפ"ז היה נראה להתיר אפילו אם הממו הא"י אצל האש ממש (כשלא הדליק הא"י בשביל ישראל דא"כ בלא"ה אסור לכ"ע אפי' בדיעבד כדאיתא בסימן שכ"ה) אע"ג דזה אסור לכ"ע הרי כתב המ"א [illegible] בשם המרדכי דאם ציוה לא"י לעשות לו מלאכה דרבנן אין אוסרין התבשיל. וה"נ

יז ולכן השפחות נכריות שמדליקין אש בשבת לצורך עצמן לבשל לעצמן ומחממין (סקאַווע) לצורך ישראל אצל האש אסור אפי' בדיעבד דידוע דעכ"פ מדליקה האש גם לצורך ישראל ואסור להנות מאותו האש (כדאיתא בסי' רע"ו ולקמן כלל נ"ז) ואפי' הדליק בשביל עצמו מ"מ אסור שהרי לכ"ע אסור לישראל לחממו אצל האש עכ"פ מדרבנן ונכרי שעשה איסור דרבנן בשביל ישראל אסור:

יח אם נתן הנכרי מים בשבת בכלי הקבוע בתנור שקורין (כאַניע) וכוונתו רק כדי שלא תפסיד הכלי מחמת האש אפי' נתן המים אחר שהוסק התנור מותר להנות מאותו מים ואם כוונתו כדי שיתבשלו המים דומה לסי' ט"ו (סס"י רנ"ג רמ"א):

יט כשמדיחין כלים במים רותחין לא יערה המים על הכלים משום בישול אלא ישפוך הרותחין לכלי אחר ואח"כ יניח הכלים בתוכו (שם):

כ קדירה עם רוטב ונקרש השומן וכן משקה שנקרש מחמת הקור מותר להעמיד נגד מדורה במקום שא"י להיות הים"ב כדי שימס השומן והקרח אם הוא לצורך השבת. ולהניח שומן על תבשיל שהוא חם (עיין סי' ז' וכנ"א שם ועיין במנהגות דם סי' י"א) ואם הניח פשטידא והשומן זב להוץ יש להחמיר שלא לאכול השומן דכיון שהוא בעין הוי כנולד ומ"מ במקום צורך יש להתיר ומותר לישראל להניח הפשטידא קודם שהוסק התנור כיון דיש מתירין אפי' אח"כ ואין לעשות כן בפני ע"ה (סי' סי"ח):

כא אסור לטרוף ביצים בקערה דנראה שעושה כדי לבשלם בקדירה וכן אסור לטרוף כל דבר וכן אסור לטרוף הריפות ורוטב ובשר ביחד ומוסיפין המין ומערבין הרבה בכף עד שיהיה הכל גוף אחד אבל מותר לנמור שחיקת הריפות בכף לאחר שהסיר מן האש (ס' סכ"א) והא דאסור לטרוף היינו דוקא לטרוף בכח (כ"ח שם וכ"כ רש"י דף קמ"א ע"א כמו שדרך שטורפין בגיס ליתן בקדירה או לעשות פאנקוכין) אבל אם מערב עם מעט משקה כדרך שעושין לשתות עם קאַווע מותר ובלבד שיזהר שלא ישפוך על החלמון כב"ר דאז הוי בישול ואפי בב"ש צריך ליזהר כדלעיל סי' ד' וב"ש ביצי' שבחימום קל מתבשל (מ"א סי' שכ"א ס"ק כ"ד וכרפס רש"י ק"מ וט"ס שנ"ע דף ק"ע ד"ה פעפועי ועיין במ"א ס"ק ק"מ) ונ"ל להוכיח משם דאם חם כ"כ שיבולים לגלגל ביצה אסור משום בישול דרש"י כ' שם ד"ה שריקי טויא לטוח שמן וביצים מגולגלים כולי ובלבד שלא יהיה רותח כדי לבשל עכ"ל וקשה כיון דאין רותח למה כ' רש"י ביצים מגולגלים ולא כ' סתם ביצים ש"מ דאפי' אינו חם כ"כ מ"מ שייך בישול בביצה אך בדף קל"ט ע"ב ריש ד"ה ונותנין משמע דבב"ש מותר ולכן צריך ליזהר שיהיה רק פושרין ועיין לעיל במלאכת בורר סי' י' כיצד יעשה בענין שלא יהיה בורר:

כב דיני הטמנה בשבת וכן להטמין כלי עם שכר בכלי שיש בו חמין שקורין (כאַניע) מבואר לעיל כלל ב' ונשמט משם בסי' ה' בענין שמטמינן (סקאַווע) בחול ראוי לעשות כן שיטמין הכלי עם (סקאַווע) בחול ובלבד שלא יטמין כולו רק הציו או שלישיתו ואח"כ יכסה עליו קדירה בענין שלא תגע הכלי בקדירה רק יהיה אויר בין הקדירה להכלי ואז יכול ליתן על הקדירה בגדים או כרים מה שירצה כיון דאין הטמנה למעלה נוגע בכלי שיש בו (סקאַווע):

כלל כא הגוזז:

א הגוזז צמר או שער מן בהמה וחיה בין מן החי או מן המת ואפילו לאחר שהופשט חייב אבל התולש שער מבהמה חיה פטור דאין דרך גיזה בכך (ולע"ג דדומה נמי למלאכת קוצר דהא עוקר דבר מגידולו כמו שכתבנו במלאכת קוצר מ"מ אין דרך קצירה בעור אלא דוקא בכלי) והתולש שער מעורות המת כ' הט"ז סי' של"ו בשם ירושלמי דחייב שדרכן בכך גם לתלוש (א) ולכן צריך ליזהר כשנדבקו השערות מבגדי עורות שלא ינתקם דאיכא חיוב חטאת וכן לא יקח כנים מעורות שועלים וכיוצא בו משום שמנתק מן השערות (ט"ז סי' של"ו וכמ"א סי' ש"ו):

ב התולש נוצה מעוף בין חיה בין מתה חייב דאורחי' בכך והוי גוזז (שם):

ג לפיכך אסור לתלוש קליפות בשר מבשרו דהוי כעוקר דבר מגדולו ואפשר דחיוב נמי איכא דאפשר דאורחי' בכך (ט"ז שם) (ב):

נשמת אדם

הנוטל

אינו אלא מדרבנן לשיטת רשב"א. אך באמת המ"א קאי כדבריו שהרי נכרי שהביא מתוך לתחום הכור אע"ג דאינו אלא מדרבנן. ע' ריש סי' רע"ו אלא דכונת המרדכי כיון שאין מתכוין ולע"ג דהוי פס"ר זה מותר על ידי נכרי בדיעבד ועי' בב"י סס"י רל"ע דהוה מיירי המרדכי:

(א) הט"ז בסי' של"ו כתב שכן הוא בירושלמי וכ"ת מתה שכתב המ"א בסי' ש"ו ס"ק כ"א ול"ע על הרמב"ם שהשמיט דין זה. ובפ"ע אדרבה משמע דדוקא כשגוזז מן המת חייב משמע אבל תולש פטור. ובזה ניחא נמי שהרי בפ' י"א כתב המבעיר שער או נמר מעל העור אחר מיתה עד שיחליק פני העור חייב משום ממחק. ולא כתב גם משום גוזז ודומק נחלק בין אם מחליק העור או לא:

(ב) הט"ז כתב דמריש סנהדרין משמע דאדם הוי כקרקע. ונ"ל דכוונתו דמתניתין שם איתא ובקרקעות ש' וכהן

ד הנוטל צפרניו או שערו או יבלת ביד פטור ובכלי חייב ואין חילוק בין אם נוטל לעצמו או נוטל לחבירו ואשה שצריכה לטבול ושכחה ליטול ציפורן (עיין בחכמת אדם כלל קי"ט סי' י"ד) (ג) ומ"מ ציפורן שפרשה רובה וכן ציצין שהם כמין רצועות דקות שפרשו מעור האצבע סביב הציפורן כלפי מעלה ומצער אותו מותר ליטלן בידו אבל לא בכלי דכיון דפרשו רובן הם כתלושין ובמקום צער לא גזרו רבנן (ס"מ) אך כיון שנחלקו הפוסקים בציצין מה הוא כלפי מעלה ולכן אפי' פרשו רובן אסור ליטלן אפי' ביד (סכ"ח):

ה אסור לסרוק במסרק בשבת ואפילו באותן שקורין (קערסט) משערות שא"א שלא יעקרו שערות (ס"ג):

ו המלקט שערות לבנות מראשו מתוך השחורות כדי שלא יהיה נראה כזקן אפילו ליקט שער אחד בידו חייב ואפי' בחול חייב משום לא ילבש גבר כו' (ס"מ)

כלל כב המלבן (בסימן ש"א ש"ב):

א המכבס בגד צמר או פשתים או שאר מינים בדרך כיבוס חייב ולא נקרא כיבוס אלא כשמשפשף צד א' על השני כדרך הכובסין (זבחים צ"ד) ואע"פ שהיה נקי לגמרי. והסוחט הבגד ולא שפשף נמי חייב שהסחיטה הוא מצרכי כיבוס (רמב"ם פ"ט):

נשמת אדם

וכן אדם כיוצא בהן וראיה זו חלושה מאד. אבל ראיה ברורה מחולין קל"ט ע"ב מנא קן בראשו של אדם חייב בשילוח הקן שנא' ואדמה על ראשו פירש"י שם דאדם גופא אדמה הוא מדלא אבדה את שמה דלא קרוי עפר והתניא נמי על הארץ קרינן ביה וכ"פ בשולחן ערוך בי"ד סי' רצ"ב וזו ראיה שאין עליה תשובה:

(ג) **דעת** תוס' צ"ד ע"ב דדוקא אם צריך לשער ולצפרנים חייב לר"ש דס"ל דכל מלאכה שאצ"ל פטור ומשמע אפי' אם הוא מתקן דבר אחר כגון שגוזז את הצמר כדי לעשות קלף אפ"ה פטור. דהא המלאכה הוא משום גוזז ולא נקרא גוזז אא"כ כשצריך לשער. וא"ל דלפ"ז גם לר"י יהיה פטור כמ"ש תוס' ע"ג ע"ב ד"ה זומר וצריך לעצים דאם א"צ לעצים פטור אף לר"י דלא מקרי בעצים קוצר אלא כשצריך להם. י"ל דמדברי תוס' משמע דדוקא בעצים אבל בשאר דברים לר"י חייב אף שאין צריך לדבר הנקצר. וכן משמע מרמב"ם פ"ח הל' ד' שכתב כל זרע שקצירתו מצמחת כגון אספסתא וסילקא הקוצרו חייב משום קוצר ומשום נוטע וכן הזומר והוא צריך לעצים חייב ב' כו' ומדכתב בעצים וצריך ולא כ"כ בסילקא מוכח דדוקא בעצים לאו אורחייהו אלא כשצריך להם. אבל בשאר דברים חייב אף כשאינו צריך. ועוד שהרי הרמב"ם פסק כר"י דמשאצ"ל חייב וע"ש בלה"מ. וא"כ צ"ל דה"נ מקרי גוזז אף שאינו צריך להם בכלל דלר"י חייב ולר"ש פטור. ואמנם דעת ריב"ש בסי' של"ד הביאו המ"א סוף סימן ש"ג דאפילו לדעת הערוך בסימן ש"כ בפסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר לר"ש דסבירא ליה משאצ"ל פטור. אפ"ה בנוטל שערות חייב כיון שהוא רוצה במלאכה זו. ולכן הנוטל צפרניו ושערו אע"ג דל"ל לצפרנים חייב דבמשכן היו גוזזים עורות תחשים אע"פ שלא היו צריכים לצמר עיין שם בריב"ש. ודבריו לא זכיתי להבין כלל. דלכאורה נראה דעורות תחשים לא היו מסירים כלל השערות שהם נקראו ששגונה שהם בגוונין כדאיתא בשבת כ"ח ע"א. אלא בעורות אילים מאדמים פי' רש"י בחומש שלאחר שעיבדו היו צובעין אותו אדום ואפשר שהריב"ש לא דקדק בזה וכוונתו על עורות אילים שהיו מסירין השערות מהן ובזה מסולק מה שתמה בה' ק"נ וכוונת בה' ס"ט על הלכות נדה סימן קצ"ח ס"ק נ"ט ומה שתמה עליו עוד שאף שהיו מסירין לא היה ע"י תלישה וגזיזה אלא ע"י עיבוד צ"ל דס"ל לריב"ש כדאיתא בירושלמי דלא היה עיבוד במשכן כמו שכתבתי בכ"ל ט' רק שהיו גוזזין הצמר מן האילים או דסבירא ליה דמלאכת הגוזז הוא על שני פנים או לצורך השיעור או לצורך העור וכיון דמצינו במשכן שהיה גיזה שהיו צריכין לצמר וגם מצינו שהיו צריכין להסיר השערות מן העורו' כמו עורות אילים אף שהם נעשה על ידי גירור כמלאכת שעבדנין מכל מקום מצינו שזה נקרא לצורך ואם כן אין חילוק בין הגוזז לצורך העור או לצורך הצמר ומ"מ עוד הס"ט דדוקא בעורות שצריך עכ"פ לעור משא"כ בנטילת צפרנים לטבילה דאינו אפילו ליפות הגוף רק לצורך טבילה אינו נקרא צורך

*4

שריית

כלל כ"ל דגם ז"א שהרי ידוע שגידול הצפרנים הוא ליפות הגוף כדאיתא בסוטה רק דלצורך טבילה מחוייבת להסירם ובאמת דעת הטור דפסק בסי' רע"א כר"ש ובסימן שכ"ח ובסי' ש"מ כתב דהנוטל צפרניו בכלי חייב צ"ל דס"ל כריב"ש. וכמ"ש גם הא"ר דדוחק לומר כמ"ש המ"א דמיירי כשצריך לצפורן דזה לא היה ולא נקרא שיהיה צריך לצפורן כידוע ואפשר לומר דגם התוס' לא פליגי על ריב"ש אלא בשער וצפורן של אדם וס"ל שאף שהוא ליפות לא מקרי צורך כלל אבל בעורות של בהמה אם גוזז רק לצורך העור דחייב דזה נקרא צריכה לגופה אע"ג דא"צ לשער ויש לי לומר מצד סברא בפעמים לאחר העיבוד של עור נשאר בו שערות ואלו גוזזין בכלי כידוע נמצא שגם גוזז לצורך העור היה במשכן בעורות אילים וגם שהתוספת ורמב"ן ורא"ש כתבו בבכורות כ"ה דהתולש לצורך שחיטה הוי מלאכה שאצ"ל זה שאינו צריך לא לצורך העור ולא לצורך השיער וכמ"ש ג"כ בעל ס"ט ועכ"פ לענין אשה ששכחה ליטול ציפורן כבר כתב המ"א דתטול ע"י נכרי ביד דהוי שבות דשבות במקום מצוה אבל לא בכלי כיון דלטור ולריב"ש איכא חיוב אפילו לרא"ש ואפי' לשיטת התוספת מ"מ לשיטת רמב"ם דפסק כר"י איכא חיובא אך מה שצ"ע אם א"א ליטול ביד כידוע אא"כ חותכין מתחלה בסכין מעט ואז יוכלו ליטול ביד דאפשר לומר דדומה לחצי שיעור דאסור מדאורייתא כמ"ש במל"מ פ' י"ח מה' שבת ובמ"א סימן ש"מ ס"ק ב' או אפשר לומר דל"ד דדוקא התם עכ"פ עושה כל המלאכה רק שהוא חצי שיעור כגון שיער א' אבל הכא הא לא עביד מידי דעדיין הוא מחובר וצ"ע. וצ"ל דלפי מה שכתב הרמב"ם פ"י הלכה ט"ז הצר בכלי אפילו מקצת צורה חייב (וע' שבת ק"ג ע"ב) וה"נ אפילו מקצתו אסור אך מ"ש הריב"ש שם דאף שא"צ לשער חייב דדומה לחופר גומא וצריך לגומא דחייב אע"פ שא"צ לעפרה צ"ע מה דמיון זה לזה דהתם החיוב משום בנין הגומא והרי צריך לגומא אבל הכא המלאכה הוא גוזז וכיון דא"צ לשערות הוי משאצ"ל ואף שכתבתי דס"ל דזה הוי ג"כ גוזז כשצריך רק לעור מכל מקום אין מזה להוכיח מהתם וצ"ע:

ונ"ל דאף גמ' שלנו ס"ל דלא הוה עיבוד במשכן דאל"כ אמאי דפריך היינו מולח היינו מעבד ליתני כיון דתרוויהו הוי במשכן חשבינן לתרתי כדמשני לעיל גבי זורה ובורר ומרקד אע"כ דלמסקנא באמת לא היה עיבוד כלל במשכן וכדכתבתי בכלל ט' סימן ו' דתרתי מיני עיבוד יש וכדאמרי' בשבת ע"ט עור דמליח ולא קמיח ודפתרא דמליח וקמיח ועפיץ ופרש"י שמשהין אותו בקמח ומים ומתקנין אותו בעפצין וזה העיבוד דמליח לבד אינו מסיר השערות כידוע גם עכשיו וכשמשהין אותו בקמח ומים ע"ז הוסר השערות והמקשן היה סובר שהיו תרוויהו במשכן ולא נ"סיק אדעתיה כיון דהוי במשכן וכמו דפריך לעיל היינו זורה כו' אבל לפי המסקנא דמשני אפיק חד מינייהו ס"ל דלא הוי רק מין עיבוד א' במשכן וממילא משמע דעיבוד לא היה או שהוא מסתפק בזה. ולירוש' פשיטא ליה

דלא

ב שריית הבגד במים כשיש עליו לכלוך הוי נמי כביבוס וחייב ולכן תינוק שהשתין על הבגד או שיש לכלוך אחר אם ישפוך עליו מים חייב אבל מותר ליטול ידיו וכיון שאין על הידים רק מעט מים מותר לקנח ידיו במקום השתן דכיון דקינוח ידים הוא בדרך לכלוך ולא בדרך כביסה כלל וגם שאין על הידים רק מעט מים לכ"ע לא אמרינן בזה שרייתו זהו כיבוסו וכשאדם נוטל ידיו ורוצה לנגב במפה טוב ג"כ לנער ולזרוק מידיו בכח המים כדי שלא ישאר עליהם רק מעט מים ואז מותר לנגב לכ"ע דבמים מרובין י"א דאפילו בשהוא דרך לכלוך אמרינן שרייתו זהו כיבוסו ואנו אין בקיאין כמה הוא מרובין (ש"כ):

ג אם אין בבגד שום לכלוך י"א דאפ"ה שרייתו זהו כיבוסו וחייב וי"א כיון שהבגד נקי לא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו ופטור ומ"מ לכ"ע אסור ליתן עליו מים מדרבנן דגזרינן שמא יסחוט ולכן כשנשפך מים על השולחן וביוצא בו אסור לקנחו בבגד שמקפיד עליו דאע"ג דהוא ג"כ דרך לכלוך מ"מ אם יש עליו מים מרובים חיישינן שמא יסחוט. וכן לא ינגב במפה כוסות שפיהן צר דמחמת דוחקו נסחט המים (שם) (א):

ד ולכן מים שיש בהם תולעים או קסמין אע"ג דמותר לסנן במשמרת או נפה העשוי לכך עפ"י אופנים המבוארים במלאכת בורר סי' ד' אבל אסור לסנן במפה דאסור משום ליבון ולי"א

נשמת אדם

ולא היה עבוד במשכן דלא היו מסירים השער ע"י עיבוד עכ"פ. ועי' לעיל ריש דין חורש מה שכתבתי בזה:

(א) לידע הדין על בוריו צריכין אנו לבאר דעת הפוסקים. ומזה תראה דדברי המ"א בסי' ש"ב ס"ק כ"ב כ"ג כ"ד צ"ע. דעת התרומה והסמ"ג דל"א שרייתו זהו כיבוסו אלא כשיש טינוף וז"ל סמ"ג שרייתו זהו כיבוסו כשיש שם טינוף. ומכאן פסק בה"ג אם נפל יין על בגד בשבת אסור להטיף עליו מים עכ"ל. וז"ל הסמ"ק שריית הבגד זהו כיבוסו. ומכאן פסק בה"ג אם נפל יין או שתן על בגד אסור להטיף עליו מים עכ"ל. ומדברי הסמ"ג מוכח דיין על בגד הוי כטינוף אבל מסמ"ק דלא הזכיר דדוקא כשיש טינוף א"כ י"ל דס"ל כדעת הטור שכתוב דלעולם אמרי' שרייתו זהו כיבוסו וס"ל שיין ושתן לא מיקרי טינוף. ומ"ש בה"ג אם נפל יין ושתן אורחא דמלתא נקיט דאל"כ למה יתן מים על הבגד. וכן מוכח מהי' יראים שכתב בהדיא אפי' בלא לשלשת אמרינן שרייתו זהו כבוסו והביא ראיה מבה"ג שכתב אם נפל תמרא על לבושו אסור למשדא מיא עכ"ל. ע"כ מוכח דלא ס"ל כסמ"ג דתמרא הוא טינוף. וא"כ גם מסמ"ק אין ראיה די"ל דס"ל דתמרא ושתן לא מיקרי טינוף. וס"ל כדעת הטור והיראים. אם לא שנאמר דהיראים לא גרס בבה"ג יין ושתן רק יין כמ"ש בהדיא. וא"כ י"ל דשתן לכ"ע לא מיקרי טינוף. ולפ"ז לפי מ"ש הב"י דס"ל לטור דמה שכתבו תוס' ומלא ר"י מוגה. בזה סותרים מה שתירצו מתחלה לחלק בין היה טינוף או לא. אלא דס"ל דאפי' באין עליו לכלוך אמרי' שרייתו זהו כיבוסו. וא"כ י"ל דגם לתוס' שתן לא מיקרי טינוף ואפ"ה אסור לזרוק עליו מים. ולא התיר ר"ת אלא לקנח כיון שהוא דרך לכלוך ודוקא בשתן. אבל בצואה י"ל דגם ר"ת מודה דאסור. דאע"ג דמקנח ידיו מ"מ כיון שמעביר צואה ממש הוי ליבון. אבל אי נימא דאף לפי מ"ש תוס' ומלא ר"י מוגה לא חזרו מתירוצם דל"א שרייתו כו' אלא דוקא במקום שיש טינוף. וא"כ מוכח מדהתיר ר"ת לקנח במי רגלים ש"מ דאפי' במקום טינוף אם הוא מקנח כיון שהוא בדרך ליכלוך מותר וא"כ י"ל דה"ה בצואה וכדאיתא להדיא במרדכי פ' אלו דברים והביאו הב"י דר"ת התיר לאשה שבטיל בנה צואה לקנח כיון שהוא דרך לכלוך (ודעת המרדכי שם לא זכיתי להבין ע"ש) וכן משמע בטור סי' ש"ב דדרך לכלוך מותר אפילו כשיש לכלוך על הבגד. ואינו מחלק ומשמע אפי' צואה. והא דכתב דהתיר ר"ת במ"ר מעשה הכי הוי. אבל אין חילוק. אבל דעת היראים דלעולם אמרי' שריית הבגד זהו כבוסו אפי' הוא דרך לכלוך. והא דשרינן להסתפג באלונטית במתני'. וגם מעשה דב"י דמנגבים הידים היינו במים מועטים כספוג וקנוח ידים בזה ל"א שרייתו זהו כבוסו. וגם בזה טוב הדבר לנער ידיו בחזקה ממים לפי שאין אנו יודעים שיעור כמה הוא מעט. עיין היראים כי לדעתי לא היה להב"י ולרמ"א גוף הספר. וכ"ל זהו ג"כ דעת הטור. שהרי בסי' של"ד כתב להדיא דאסור ליתן מים. וכן בסי' ש"ט והיינו דס"ל כיראים. והא דכתב בסי' ש"ב בגד שיש עליו לכלוך. היינו משום שרוצה לכתוב דר"ת [illegible] היכא שהוא בדרך לכלוך כגון קינוח ידים אפי' במקום דאיכא מ"ר ואיכא לכלוך אפ"ה כיון שהוא מנקה בדרך לכלוך מותר. ואמנם מדסיים שם שהר"מ היה מפקפק לקנח ידיו בבגד פשתן דשרייתו זהו כיבוסו וכתב עליו דמותר לנגב כיון שאין בו אלא מעט מים. והיינו כדמחלק היראים דאל"כ ה"ל לכתוב כיון שהוא דרך לכלוך. א"ו משמע דס"ל כיראים. ואמנם דברי הש"ע שכתב בסי' ש"ב דבבגד שיש עליו לכלוך אסור. משמע דס"ל כדעת התרומה והסמ"ג. וכן נראה שהוא דעת רמב"ם ובסעיף י' כתב דלנגב ידיו יסיר המים בכח וזה אין לו טעם לשיטה זו. דבשלמא היראים כ"כ לשיטתו דמרובין אמרינן שרייתו זהו כבוסו אבל לא במועטין. ומסתמא מים שעל הידים הוא מועט אך שהחמיר כיון שאינן יודעין אימת מרובה לכן כתב דטוב דינערם בכח. אבל לשיטת המחבר למה לן חומרא זו. ואם בא לחוש לדעת הטור ה"ל לכתוב די"א דצריך לנער בכח כו'. וצ"ל דס"ל דאע"ג דבאין בו לכלוך ל"א שרייתו זהו כבוסו. מ"מ במים מרובים אסור ליתן שמא יסחוט כמש"כ הב"י בשם ס' התרומה. ולכן מדינא שרו דמסתמא מה שעל ידיו הוא רק מעט. רק כיון שאינן יודעין שיעור המיעוט טוב לנגב כו'. ובזה א"ש שהרי בסי' שכ"ד סעיף כ"ד כ' דנראה דברי הטור דאסור ליתן מים משמע דס"ל אפי' באין לו לכלוך חייב. ובזה א"ש דלא מטעם שריית הבגד אוסר אלא מטעם שמא יסחוט. וזהו ג"כ שכתב בסי' שי"ט דאסור לסנן מים בסודרין. היינו נמי טעמו משום שמא יסחוט ולפ"ז מ"ש רמ"א ויש שכתבו דאין לחוש לזה אינו מדוקדק. דגם המחבר ס"ל דל"א בזה שרייתו זהו כבוסו. אלא דחושש להא דכתב היראים דאינן יודעים שיעור המרובים וא"כ יש לחוש לשמא יסחוט. ואמנם רמ"א הבין דחושש לדעת הטור. גם מש"כ המ"א בס"ק כ' דהיש אוסרין שכתב רמ"א ס"ל דדרך לכלוך מותר. זה אינו מוכרח דאדרבה היראים וכן דעת הר"מ והטור דאפי' דרך לכלוך אסור. גם מ"ש המ"א בס"ק כ"א דלכן כ' טוב דמדינא שרי. לפ"ז לא ה"ל לרמ"א לכתוב יש שכתבו דאין לחוש כיון דהב"י חושש לדעת הטור. גם מ"ש המ"א ס"ק כ"ב דבדבר המקפיד אסור לנגב שמא יבא לידי סחיטה. זה לא מצינו בשום פוסק. ומ"ש ראיה מסי' ש"א אינו ראיה כלל דהתם לא איירי מדרך לכלוך. וגם יש הרבה מים וע"י ניגוב עכ"פ אין כאן רק מעט מים. גם מש"כ בס"ק כ"ד דכשיש עליו צואה אסור להעבירו ובאמת לא מצינו שום חילוק בין צואה למי רגלים לכל הפוסקים וצ"ע. ומש"כ המ"א בס"ק כ"ז ודוחק עצמו מאד לפרש דברי מהר"מ. נ"ל ופשוט כוונתו דוקא בניגוב ידיו דמסתמא הידים מלוכלכות וא"כ אדרבה מלכלך המפה וכוונתו ללכלוך ולא ללבן. אבל בנגיבת כוסות שהם נקיים רק שמנגבים ממשקה שיש בהם אסור דיבוא לידי סחיטה. וס"ל כיראים שכתב דאע"ג דיין ומשקין ל"א שרייתו זהו כבוסו מ"מ בסחיטתן שייך ליבון ע"ש. ורדב"ז ח"א סי' רי"ג מתיר אם לא שראוי לבוא לידי סחיטה. ומה שתמה המ"א בסי' שי"ט ס"ק י"א על הטור דמתיר לסנן במשמרת ולשיטתו הא אמרינן שרייתו כו' נ"ל דכוונת הטור כיון שעשוי לכך אינו [illegible] ליבון כלל כמו עורות:

דלי"א הוא חייב ומ"מ בשעת הדחק שאין לו מה לשתות מותר לשתות ע"י מפה דבמעט סודר שבפיו לא חיישינן לליבון או משום סחיטה ואפי' יש בו תולעים ושאר דברים דאסורים משום בורר מ"מ אין דרך ברירה אלא קודם שיאכל וישתה אבל הכא אין בורר אלא שמעכב הפסולת לכנוס לפיו בשעת שתיה לא מיקרי בורר ומ"מ נ"ל שלא ישתה דרך בית יד מכתונת שלו דבזה חיישינן יותר שמא יסחוט שמצטער בלבישתו (ג) (סי"ט) :

ה בגד שנשרה במים אסור לטלטלו דחיישי' שמא יסחוט וכן אסור לעבור בבגדיו במי' בשבת או אפי' במקום שיכול להחליק וליפול במים שמא יסחוט (ע"א) :

ו היה הולך בשבת וירדו גשמים על בגדיו ונשרו במים א"צ לפשטן אלא מותר לילך לביתו וכשפושטן אסור לשטחן אפי' בביתו כדי שיתייבשו דהרואה יחשוד אותו שכבס בשבת ואפי' בחדרי חדרים אסור דלא פליג רבנן ואפילו אם היו לחים רק מן זיעה אפ"ה אסור לשוטחן וכ"ש דאסור לשוטחן נגד האש. ואפי' אם לבוש בהם אסור לעמוד נגד האש במקום שהיס"ב דשייך בו בישול וליבון אבל במקום שאין היס"ב מותר לעמוד שם כשהוא לבוש בהם (שם) :

ז נ"ל דבגדים המלפפין בהם תנוקות שקורין (ווינדלין) מותר לשטחן בביתו שיתנגבו ואפי' בחמה בחצר כיון דיש עליהן גם צואת הקטן וא"כ מוכח שלא כבסן (ג) ואפשר אפילו אין עליהן צואה אם לא נשרה כולו במים דהכל יודעין שדרך התינוקות להשתין וצ"ע ובלבד שלא ישטחן נגד התנור במקום שיהס"ב :

ח בגד שיש עליו טיט או צואה אם הוא לח מותר לגררו בצפורן או בסכין וכן מותר לשפשפו מבפנים דאין זה דומה לליבון אבל לא מבחוץ דדומה לליבון ואם נתייבש כבר הכל אסור דהוי כטוחן וע"י נכרי מותר דהא א"צ לעפר הנטחן והוי משאצ"ל ואם יש בו רק מראה צואה מותר לגררו בסכין וצפורן להתפלל בנקיו' אבל אם נפל דבר מאכל על בגדו מות' לקלפו (שם):

ט המנער בגד שחור וחדש מן הטל ושלג שירד עליו אם מקפיד שלא ללבשו בעודן עליו חייב דהרי הוא כלבון וכן בגד חדש אפילו אינו שחור שנשרה במים אסור לנערו לפי שבגד חדש מתקצר במים וע"י הניעור נפשט המים והוי כבוס וכן אסור לנער בגד חדש שחור שמקפיד עליו מן האבק ועפר שעליו ופשיטא ע"י כלי שקורין (בערשט) או (מעטלקע) ולפי שלא ידענו עד כמה נקרא חדש לכן צריך ליזהר בבולם (כ"כ ביערות דבש וסוף נכון) וע' עוד במלאכת מכה בפטיש סי' מ"ו ולהסיר הנוצות בידו המ"א אוסר :

י בגדי פשתן וכיוצא בהן שמתקשים לאחר הכביסה וע"י שמשפשפם בידיו ומרכך אותן מצחצח ומתלבן אסור לשפשפו בשבת וכ"ש דאסור לגלגל אותו על ידי כלי כמנהג אבל חלוק מותר לשפשפו בידים שאינו מתכוין רק לרככו ומנהג העולם בשאר בגדי פשתן לכסכסן בידים (שם) :

יא כל מה שכתבנו לעיל בבגד דשרייתו זהו כבוסו לא שייך בעורות לפיכך מנעל או כלי של עור שיש עליו טינוף מותר ליתן עליו מים לרחצו אבל מ"מ שייך בו כיבוס ולכן אסור לכבסו כדרך הכובסים דהיינו שמשפשף צד זה על צד זה (ד) וכן אין סחיטה בשער מדאורייתא (שם) :

נשמת אדם

(ג) הרא"ש בתשובה כתב דמים שיש בהם תולעים מותר לשתות ע"י מפה ואינו חושש משום בורר ולא הזכיר כלום מאיסור ליבון . וכ' המ"א דלהאוסרין בסי' ש"ב אפי' במקום דליכא טינוף א"כ אסור ע"י מפה . והמ"א אזיל לשיטתו שכתב בסי' שי"ט ס"ק י"א דדעת הטור ג"כ כהסמ"ג . דדוקא במקום שיש טינוף אמרי' שרייתו הוא כיבוסו ע"ש . וא"כ גם דעת הרא"ש נראה הכי . וכדמשמע פשטא דנימוקא דרא"ש שם . אבל לפי מ"ש הב"י בסי' ש"ב דדעת הטור דאפי' אין בו לכלוך אמרינן שרייתו זהו כיבוסו . כדמוכח מסי' של"ד וסי' שי"ט . וכן מוכח ברמזים ביומא דס"ל שכן דעת הרא"ש . והתימא על הב"י שכתב דהטור ס"ל דלפי מ"ש התוס' ומוגה בס' ספר הזרו מתירוצם הראשון וס"ל דאין חילוק בין היה מטונף וא"כ ה"נ י"ל דהוכר הטור כדעת הרא"ש שם ביומא . ולכן כתב ברמזים דגם דעת הרא"ש כן הוא : ומ"ש המ"א דכוונת הטור בסי' של"ד סי' שי"ט היינו משום שמא יסחוט . לא משמע הכי שהרי שינה לשון הסמ"ג שכ' ומשום סחיטה ליכא . והטור כתב ואינו חושש משום ליבון . וכן בסי' של"ד כתב דמים אסור משום כיבוס . ומשמע דשרייתו זהו כיבוסו . וא"כ יותר מסתבר דגם דעת המחבר הכי הוא . ומ"ש בסי' ש"ב סמך עצמו על סי' של"ד ועכ"פ כיון דלדעת הטור גם דעת הרא"ש כן הוא וא"כ היאך התיר לשתות ע"י מפה . וצ"ל כמ"ש הב"י דלמעט סודר שבפיו ל"ש לומר שרייתו זהו כיבוסו . ולא משום שמא יסחוט . ולכן בשעת הדחק כדאי הם הפוסקים דל"ש כלל ליבון אלא כשיש טינוף :

(ג) כדאיתא בי"ד סי' פ"ז דהמבשל בשר בהמה בחלב שקדים אם מניח שם שקדים מותר לבשל אע"ג דיש חשש איסור דאורייתא אפ"ה כיון שיש הוכחה לזה מותר . וה"נ הרי הצואה שעל הבגדים מוכיח שלא ליבנן :

(ד) כתב הרמב"ם בפ"ט ואין סחיטה בשער וה"ה לעור שאין חייבין על סחיטתו . משמע דאין חילוק בין רכין לקשין . ובפ' כ"ב כתב מנעל וסנדל שנתלכלך בטיט מותר לשכשכו במים אבל לכבסו אסור עכ"ל . וכ"כ בש"ע סימן ש"ב סעיף ט' . ולע"ע שהרי בזבחים צ"ד איתא להדיא דדוקא בעורות רכין שייך כיבוס אבל בקשין לא שייך כיבוס . וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מהל' מע"ק ומסקינן התם דאע"ג דשייך כיבוס ברכין מ"מ ל"א שרייתו זהו כיבוסו . וא"כ היה לו להרמב"ם להזכיר חילוק זה בהל' שבת דדוקא ברכין אסור שהרי בהדיא איתא שם דבקשין אפי' כיבוס מותר ע"ש . ואף אם נדחוק ונאמר דהרמב"ם סמך על מה שפסק בהל' מע"ק ושם מנעל וסנדל הם רכים . מ"מ צ"ע כיון דהספיקה הוא מגדרי כיבוס

ולכן

יב מות, יטבול בשבת ובלבד שלא יסחוט השערות ול"ג שמא יסחוט דלא שייך בו ליבון וגם לא הוי תולדה דדש כיון שהמים הולך לאיבוד (ועי' לקמן בדין רחיצה מדין סחיטת שיער) ומותר להתכסות בבגד ולהביאו לביתו ולא גזרינן שמא יסחוט כיון דא"א בלא ניגוב לא גזרו :

יג מי שנתלכלך ידו בטיט לא יקנח בדבר שמקפיד עליו ואפי' במפה שמקנח בה ידים שמא יבוא לכבס המפה :

יד אסור לתקן בית יד של בגדים ולשברם לשברים כדרך שמתקנין בחול הבגדים כשמכבסין אותן (שקורין פאלבין ובל"א פאלטין) (סי' תקי"ט והרמב"ם פ' כ"ב וכמ"א סי' ש"ב סק"ח) :

כלל כג המנפץ :

א הסורק צמר או פשתים או שאר דברים כמו שסורקין הפשתן והצמר או כמו שנופצין הצמר לעשות הלבדין והמנפץ הגידין דהיינו שחובטו במקל על הגידין עד שעושה אותן כחוטין לטוות אותן כמו שהסופרים עושין כ"ז קרוי מנפץ וחייב אבל המנפץ גבעולי פשתן וקנבוס חייב משום דש שהרי מוציא הפשתן והקנבוס מן הגבעולין (סמ"ג) ונ"ל דחייב שתים (וכעין זה כתב המ"מ פ"ט הלכה י"ד) האי מאן דנפיץ סיב או גמי או הוצין חייב משום מנפץ (רוקח בשם ירו' וצ"ל דר"ל שמחלק סיב כו' לחוטין חוטין . ויותר נראה שר"ל כמו שעושין בגידין הנזכר) :

כלל כד הצובע (סי' ש"כ) :

א הצובע בצבע המתקיים חייב אבל צבע שאינו מתקיים כלל היינו שמעבירו לשעתו אין זה צובע כ"כ הרמב"ם . ולסמ"ג חייב (א) כיון שרצונו בזה שיתקיים לפי שעה (ש"כ במ"א) :

נשמת אדם

ולכן הסוחט בגד חייב כדפסק הרמב"ם . וא"כ כיון דהרכים שייך כיבוס מנ"ל להרמב"ם דאין סחיטה בעורות . וכל נושאי כליו לא הראו מראה מקום . וא"ל דילא לו מהא דנותנין מים על של עור וכמה שכתב המ"מ . דמזה אין מוכח דאין סחיטה . וא"ל דאל"כ קשה למה לא נגזר שמא יסחוט כדגזרינן בעלמא . א"כ קשה מנ"ל לרבא שם בזבחים למידק ממתני' דהיתה עליו לשלשת מקנחו בסמרטוט אבל מים אסור . ומזה הוכיח דשרייתו זהו כיבוסו מנ"ל הא דילמא לעולם ל"א שרייתו זהו כיבוסו וטעמא דאסור ליתן מים הוא שמא יסחוט . וע"כ צ"ל דאין דהך כר והכסת לסחוט . ומזה דייק רבא דטעמא משום שרייתו זהו כיבוסו . א"כ עדיין הקו' על הרמב"ם מנ"ל דאין סחיטה בעורות רכים . ועוד צ"ע דלמה לא הזכיר הרמב"ם דין זה דשריית הבגד זהו כיבוסו . ואף שהזכיר דין זה בפרק כ"ב כר או כסת שהיה עליו טינוף מקנחו ואם היה של עור נותנין עליו מים כו' משמע אבל בשל בגד אסור ליתן מים מ"מ צ"ע למה כתב דין זה רק במשמעות ולא כתב רק בפ' כ"ב שהוא פרק שהזכיר כל הדברים שאסורים משום שבות. ולמה לא כתב דין זה בפ"ט שם כתב כל מה שחייב עליו :

וגם על הרי"ף מאד תמוה שהביא בסוף פרק תולין רק סוגיא דזבחים דאסור לכבס מנעל ולא הביא שם הסוגיא דשריית הבגד זהו כיבוסו . וגם בפ' נוטל לא הזכירו . וצ"ע גדול שהרי כל הפוסקים שוין בזה ולא התעורר א' מהם על דברי רי"ף ורמב"ם . ולולי דמסתפינא אמינא דמזה מוכח דלס"ל דין זה . ואף דרבא אמר שם בזבחים מ"מ כיון דמלינו אמוראי בתראי לבתר דרבא ר"ח בר אשי ורמי בר פפא ורבא גופא ביומא פ"ז דס"ל דמותר לעבו' במים ביוה"כ וכן גבי נדה דמערמת וטובלת כמו שהק' תוס' שבת קי"א . ולכן הוצרכו הפוסקים לדחוק עצמם לעשות חילוקים . ועיין בירא"ם שדחק לאוקמי כל אלו בבגד של עור . ולא ניחא ליה לרי"ף ורמב"ם לחלק בכך וס"ל דלא קיי"ל בזה כרבא ורבא גופא הדר ביה . וא"כ ע"כ טעמא דכר וכסת בלשלשת דאסור ליתן מים הוא מטעם שמא יסחוט ואפ"ה מותר בשל עור . ע"כ דבעור לא שייך סחיטה . ואף דנימא דרבא לא הדר ביה די"ל דמה שהתיר שם לבני עבר ימינא לעבור היינו בלא בגדים ומטעם רחיצה התיר מ"מ מדחזינן התם דרמי בר פפא אמר התם לר"י ור"ש בר"י דרב ושמואל אמרי עובר ובלבד שלא יוציא ידו משפת חלוקו ומעשה רב ורמי בר פפא הוה בתר רבא . שהרי רב פפא תלמיד דרבא . ואף אם נדחוק דמה שהתיר רבא ואביי ואיך לעבור דוקא בבגד של עור . מ"מ ברמי בר פפא דבמקרה בהו ושאלו למה לבשו של עור . ואף אם נאמר שבמקרה היו מלובשים בעור . מ"מ מדאמר רמי ב"פ התם רב ושמואל אמרי עובר ובלבד שלא יוציא ידו משפת חלוקו וחלוק הוא של בגד הכל ע"ד :

ובכלבו דף כ"ח ע"ב ראיתי דבר תמוה שכ' ואין סחיטה בעור לפיכך אם היה על העור ניגלוך נותן עליו מים מיהו לכבסו אסור אע"ג דלאו בר כיבוס וצ"ע שהרי עור רך יש בו כיבוס כדכתב הרמב"ם ואי מיירי בקשין א"כ אפילו כיבוס מותר כדאיתא להדיא בזבחים אלא דרב דהכא מנעל שהשוך אין כיבוס לא . אי בקשין כאחרים דס"ל דגם בקשין שייך כיבוס . אבל לרבנן אפי' כיבוס מותר . אם לא שנאמר שיש ט"ס וצ"ל מיהו לסחטו אסור אע"ג דלאו בר סחיטה וצ"ע :

(א) כ"כ הרמב"ם בפ"ט וכתב המ"מ שלמד זה ממתני' ריש הבונה כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת כו' משמע הא בלא"ה פטור ובאמת כן משמע נהורה מל' הרמב"ם שם שכתב דלכך פטור דכל שאין מלאכתו מתקיימת אבל הר"ן והרע"ב כתבו שם דר"ל כל שאין צריך להוסיף על מלאכה זו וכן פירש"י שם בגמרא ד"ה דחק קפיזא ובאמת כן מוכח לי המשנה וא"כ אין ראיה לדין זה שהרי עכשיו נגמר מלאכתו שנבעו ואף שלא יתקיים אח"כ ובאמת נראה שגם הרמב"ם לא הוציא דין זה ממתני' אלא כמ"ש המ"מ שם שלמד מדין הכותב שאינו אלא בדבר המתקיים דאל"כ אין דרך כתיבה בכך וה"ה להרמב"ם דה"ה דרך נטיעה אם אין מתקיים וכן אמרי' בקושר דקשר שאינו עשוי להתקיים אינו קשר וכן בכל ערא"י ובכל המלאכות ובהנס כתב המ"מ פ' י"א הלכה ט"ו דכל המלאכות ילפינן מכותב שהרי בקשר ובבנין אמרי' בהדיא ומ"ש תוס' דף ל"ד ע"ב ד"ה וכי דרך בגודלת דפריך וכי דרך הריגה בכך וכתבו התוס' דכיון דאין סופה להתקיים שעומדת לסתירה אין ענין לזה דהתם שאני במלאכת הורג שהיה מחובר יחד וכיון דעומדת לסתור הרי לא נהרג . והנה מה שהוצרך להרב המ"מ למצוא מהיכן יליף זה הרמב"ם ולא כתב דמוכח ממקומו שהרי במתני' ל"ד גודלת כוחלת ופוקסת ר"א מחייב וחכמים פוטרין ואמרי' בגמרא דכוחלת חייב משום צובעת לר"א מכלל דרבנן פוטרין והיינו ע"כ משום דהוי דבר שאינו מתקיים וכן רשב"א דאמר התם אשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת משמע ודאי דפר"א ס"ל אבל לרבנן פטור והדפסק הרמב"ם בפ' כ"ב הל' כ"ג והל' כ"ו וכן בפי' המשנה פסק דהלכתא כחכמים עכ"פ מוכח דאם צבע בדבר שאינו מתקיים פטור י"ל דז"א דהא רבנן דמתני' לא פליגי אלא בכוחלת והרמב"ם כתב בפי' המשנה וה"ה בפ' כ"ג הל' י"ב דכוחלת אסור משום כותב וכ"כ הסמ"ג וסמ"ק והיראים והרע"ב והכבר [illegible] בס"ג שהרי בגמרא איתא להדיא וכי דרך כתיבה בכך

ומתים

ב אשה שצבעה פניה וידיה אע"ג דהצבע הוי דבר שאינו מתקיים לרמב"ם פטור אבל אסור ולסמ"ג חייב כיון דדרכן בכך (עיין נ"א כנ"ג) (שם):

ג נראה לי דמוכרי דגים שדרכן לצבוע אזני הדג בדם כדי שיהיו נראין שניצודו היום או אמש וכן האומנין שדרכן לצבוע מיני מתיקות וכן מוכרי יין שדרכן לצבוע היין שיהיה לו מראה טוב חייב לסמ"ג (שם כנ"א):

ד העושה עין צבע כגון שנתן סמנים במים לרמב"ם חייב ולראב"ד פטור עד שיצבע בהם (ג) ונ"ל דיכ"ע אם צריך לצביעות המים כמו שדרך לצבוע המים ולשפוך בכלי זכוכית לנוי חייב לכ"ע אם תיקן הצבע בשבת דהרי כבר נגמר הצביעה (סס"י ש"כ במ"א):

ה כתב הש"ע אין צביעה באוכלין. ונ"ל דלפי זה אפשר דמותר ליתן כרכום לתבשיל אע"ג שהתבשיל נצטבע וגם לפ"ז מותר ליתן כרכום למים מה שצריך לאכילה דמ"ש וכן מותר לשרות פת ביין אדום. וכל זה צע"ג לענ"ד די"ל כיון דדרך לצבוע בכרכום לכ"ע אסור (ג) (שם):

נשמת אדם יש

ומפיק משום צובע וכתב הט"ג דאפשר שהיה להם גירסא אחרת וא"כ דאין ספק שלא היו גורסים בגמרא והי דרך כתיבה בכך אלא רק והי דרך אריגה והכי מוכח ע"כ שהרי הסמ"ג ויראים פסקו שאם העבירה סרק על פניה דחייבת משום צובע וכמו שנכתוב אי"ה והביאו ג"כ הב"י סי' ש"ג. ודבריו שם תמוהים הן שלא בדקדוק כתב שם דמש"ה פטור שלא נכחול אמרינן בגמרא משום צובע וכתב שהסמ"ג מחייב בכל אלו ובהדיא כתב הסמ"ג במלאכת כותב דכחלת אינו אלא מדרבנן והוי תולדת כותב וה"ה היראים אבל בצובעת פניה ה' הסמ"ג בהדיא דחייבת מפני שאדם חפץ בצביעה זו וא"כ קשה אי איתא דכוחלת שייך בו נמי צביעה נהי דאינו דאורייתא מהגהת דבכתיבה לכ"ע בעינן שיכתוב בדבר המתקיים על דבר המתקיים מ"מ לחייב בכוחלת משום צובע וע"כ צ"ל דה"ה בזה כלל צביעה דאינו אלא שמעברת הכחול סביב עיניה כפירש"י שם וה"ה ביראים דהוי דרך כותב (ואפשר משום דאין בזה שיעור צביעה כפי מש"כ הרמב"ם דבעי' שיעור לצבוע חוט ארכו ד' טפחים) עכ"פ מוכח דבכוחלת אין בו משום צביעה וע"כ צ"ל דל"ג בגמרא כוחלת משום צובעת אלא משום כותבת וגם המקשה לא הקשה אכוחלת וצ"ל דהכי מוכח ג"כ בגמ' שם רשב"א אומר גודלת כוחלת כו' וכן היה רשב"א אשה לא תעביר סרק על פניה משום צובעת והכי דבזה נ"ק דא"כ למה לא תנא כוחלת בהדי העברת סרק משום דבכוחלת דוקא ע"י חברתה חייבת אבל בהעברת סרק אפי' ע"י עצמה חייבת מ"מ קשה למה מסיים מפני שצובעת והרי גם כוחלת הטעם מפני שצובעת אלא ע"כ דכוחלת אינה מפני שצובעת אלא משום כותבת ולכן שפיר הוצרך למ"מ לכתוב דהרמב"ם יליף הכל מכותב דממתני' לא מוכח דכוחלת אינו מטעם צובע ובאמת העברת סרק על פניה י"ל דחייב כרשב"א וכדפי' באמת הסמ"ג ויראים:

והנה הרמב"ם לשיטתו דבעינן דוקא צבע המתקיים. ובודאי דצריך ג"כ שיצבע על דבר המתקיים כיון דלמד דין צביעה מדין כתיבה ובהדיא כתב הרמב"ם דבכתיבה בעינן שיכתוב בדבר המתקיים על דבר המתקיים בפ' י"א הל' ט"ו לכן לא כ' שהשוחט חייב משום צובע כדאמר רב אע"ג דשמואל פליג עליה הלכה כרב באיסורי ולמה כ' משום נטילת נשמה אלא דס"ל לרמב"ם דרב ע"כ ס"ל כר"א בכוחלת או כרשב"א במעביר סרק דלא בעינן אלא דבר שדרכו בכך לצבוע וזהו שאמר רב ניחא ליה דליתווס בית השחיטה דמא והיינו משום דקשה ליה לרב כדאמר דלא ליתי דרא בתראי ומחכו עלי ר"ל וכא אין דרך לצבוע אותו והוי כמו צובע פתו דבודאי פטור וע"ז אמר ניחא ליה וכיון דדרכו בהכי חייב ואע"ג דעכ"פ הוא דבר שאינו מתקיים חייב כרשב"א בהעברת סרק (ולא כמו שכתב א' בספרו שבונה מגדל פורח באויר והוכר דהא דאמר רב במאי ניחא ליה ר"ל דהוי מלאכה שא"צ לגופה דז"א דהא רב דסבר דבר שאינו מתכוון אסור ה"ה מלאכה שא"צ כמ"ש כמ"מ בפ"א אלא הפי' כמו שכתבתי) והרמב"ם דפסק בפרק כ"ב בהעברת סרק דאינו אלא מדרבנן ודלא כרשב"א משום דיליף מכותב ולכן גם בשוחט אינו חייב משום צובע:

אבל הסמ"ג ויראים אדרבה הוכיחו מדס"ל לרב בשוחט דחייב משום צובע ואמר הטעם דניחא ליה וכיון שרוצה בכך חייב וקשה דהא עכ"פ הוי דבר שאינו מתקיים אלא ע"כ דאפ"ה חייב ולכן פסקו ג"כ בשוחט כרב דהלכה כוותיה באיסורי דחייב ולכן פסקו ג"כ בהעברת סרק כרשב"א דחייב וצ"ל דס"ל דל"ד לכותב דשאני התם דהא אין דרך לכתוב אלא כדי שיעמוד לזמן מרובה כדאיתא בריש פרק השואל כדי יין כו' ע"ש משא"כ בצביעה כיון שחפץ בכך חייב אע"פ שאינו מתקיים ומדרבנן דמתני' דכוחלת אין ראיה דהתם לא שייך צביעה אלא הטעם משום כותבת ולפ"ז מוכרי דגים שצובעין אזני הדג בדם חייב דניחא ליה ודמי ממש לשוחט:

(ג) **הרמב"ם** כתב דהעושה עין צבע חייב ועיין במ"מ והראב"ד שם כ' דיצא לו ממתני' דאין שורין דיו וצ"ע ליישב הסוגיא עיין במ"מ ולענ"ד דאין כאן מחלוקת דבודאי גם הראב"ד מודה דהתם מיירי מדין לש והרמב"ם מסברא דנפשיה קאמר דאם צריך רק למי צבע כמו שעושין עכשיו ושופכין בכלי זכוכית לנוי דהעושה עין הצבע הרי כבר נגמר מלאכת הצביעה וחייב ובזה נראה דגם הראב"ד מודה שהרי כ' אבל צביעת מים שאינו נצרך לא משמע אבל אם הוא נצרך מודה דחייב:

(ג) **כתב** הב"י בשם ש"כ דצ"ע אם מותר ליתן כרכום בתבשיל (בש"ל שבידינו לא נמצא זה וגם לא באגור) וכ' דלפי דעת היראים מותר עיין בב"י ס"ס ש"ך והב"י כתב וז"ל ספר היראים אבל בש"ל לא כתב אלא כתב היראים וכ"כ האגור בשמו ובאמת לשון זה לא נמצא ביראים וכמו שהוא ביראים שבפנינו כן העתיק הא"ח בשמו דמחלק למה חשש לצביעת המשה ואינו חושש לצביעת פניו וידיו וע"ז כ' שאין צובע שייכא אלא בדבר שדרכו לצבוע והא דאשה לא תעביר סרק כיון שדרכה בכך מקרי צביעה עכ"ל היראים וסבר הש"ל דס"ה אין דרך לצבוע אוכלין ולכן כתב דמותר וצ"ע שהרי היראים כתב בהדיא דהשוחט חייב משום צובע אע"ג שהוא בשר ודוחק לומר שכיון שהוא חי דרכו לצבוע אבל לא מבושל שהרי עינינו רואים שדרך לצבוע האוכלין בכרכום והכרכום הוא דבר שדרך שצובעין בו וא"כ לשיטת הסמ"ג ויראים צ"ע להתיר ואין ראיה מנותנין ביצה בחרדל כמש"כ רמ"א בד"מ דהלבון ביצה אינו ממין הצובעין כלל וגם רמ"א לא כ' רק קצת ראיה יש ולא ידעתי להתיר זה אלא לרמב"ם דלא פסק כרב בשוחט דבעי דבר המתקיים על דבר המתקיים אבל לסמ"ג ויראים לא ידעתי מנ"ל להתיר כרכום אף אם נאמר שבנוסחת היראים של ש"ל היה כתוב לפי שאין צביעה באוכלין כונתו באלו התותים דלא נקרא צבע אלא כיון דעכ"פ בבגדים שייך בהם צביעה ולכן אוסר משא"כ פת שאין דרך לצבעו וגם התותין אינם מין צבע אבל לצבוע תבשיל בכרכום דכרכום הוא מין צבע וגם אותו מאכל דרכו לצבוע בכרכום למה יהיה מותר ועכ"פ נ"ל דהאומנין המתקנין מיני מרקחת וצובעין בצבעין וכן מוכרי יין שדרכן לצבוע חוששני להם מחטאת לדעת הסמ"ג ויראים ונ"ל דזה דעת הר"א מינץ שהביא בד"מ שאוסר ליתן יין אדום ביין לבן ומיירי במוכרי יין שדרכן בכך וניחא להו הצביעה כשוחט אליבא דרב אף אם נתיר הכרכום די"ל דנתינת הכרכום אינו משום הצובע אלא כדי שיתן בו טעם רק דהצבע ממילא בא וכיון דאין אוכל בר צביעה לא מחמרינן אבל במה שדרכו בכך חוששני מחטאת:

בתשו' ח"ל סי' נ"ב כ' דאפי' לרב דהשוחט חייב משום צובע היינו דוקא בשוחט כיון דאסור באכילה שייך בו

ז יש ליזהר כשאוכל פירות הצבועין כמו קארשין וביוצא בו שלא יגע בבגד מפני שצובעו וכ"ש בבגד אדום . וכן אם יצא דם מחוטמו או שחתך באצבעו ויוצא דם לא יקנח בבגד מפני שצובעו ומ"מ כשהוא דחוק יש להקל (סס"י ש"כ וע"ש במ"א ס"ק כ"ד) :

כלל כה הטווה והמיסך והעושה שתי נירין והאורג והפוצע :

א הטווה אורך ד' טפחים (כ"כ הרמב"ם אהוא מפרש רתב הכיש דאי' במשנה סוף ד"ט) מכל דבר הנטוות חייב א' הטווה את הצמר או פשתן או נוצה או שערות או גידין וכן כל כיוצא בזה ונ"ל דלאו דוקא בכלי אלא אפילו ביד שהרי כך הדרך לטוות ביד גם כן (ומקרא מלא הוא בידיה טוו) (רמב"ם פ"ט) והשוזר חייב משום טווה (רוקח בשם ירושלמי ולא נמצא כן ונ"ל שזהו שאמר הדין דעביד ממוזר חייב משום טוה ואפשר דל"ל משוזר) :

ב העושה את הלבד שקורין (פילצין) ה"ז תולדת טווה וחייב (רמב"ם שם) (א) ולראב"ד משום בנין :

ג העושה נפה או כברה או סל או סבכה או שארג מטה בחבלים ונ"ל דה"ה בקש ובכל דבר ה"ז תולדות עושה נירין ומשיעשה ב' בתים חייב (פירש"י בפ י"ג בנפה כו' הך לאו נירין ממש אלא משרבב ומרכיב חוט א' בשתי מלמטה ואחד מלמעלה ומעמיד השתי בכן כתיקונו (ועיין בתוי"ט פ' י"ג מ"ב ד"ה בנירין) :

ד דרך האורגין שמותחין החוטין תחלה באורך היריעה וברחבה ושנים אוחזין זה מכאן וזה מכאן וא' שובט בשבט על החוטין ומתקן אותם זה בצד זה עד שתעשה כולה שתי או ערב ומתיחת החוטין כדרך האורגין נקרא מיסך וכשכופלין אותה ומתחיל להכנס השתי בערב נקרא אורג :

ה המיסך חייב והשובט על החוטין עד שיתפרקו ויתקנם הרי זה תולדת מיסך :

ו המדקדק את החוטין ומפרידן בעת האריגה ה"ז תולדת אורג והקולע נימין ושערות וכל דבר ה"ז תולדת אורג (סי' ש"ג מ"א ס"ק כ') (ב) ודוקא בתלוש אבל הקולע שערות ראש במחובר אינו כאורג דאין דרך אריגה במחובר בראש וגם אין סופה להתקיים (תוס' דף נ"ד ע"ב הביאו מ"א סימן ש"ג ועיין במלאכת בנין בכלים סימן ט') :

ז הפוצע ב' חוטין לרמב"ם שמוציא השתי מן הערב או להיפך ולראב"ד שחתך ב' חוטין אחר האריגה מן המסכת חייב (כ"ז תמצא ברמב"ם . וצריך להזהיר לרופאי ישראל שצריכין חוטין נפרדין ולוקחין חתיכות בגד ופשתן ומפרידין החוטין והוי מלאכה דאורייתא) :

כלל כו כז הקושר והמתיר :

א הקושר או מתיר קשר של קיימא והוא מעשה אומן כגון קשר הגמלים וקשר הספנים וקשרי מנעל וסנדל שקושרים הרצענים בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה חייב לכ"ע . וי"א דכל קשר שעשוי להתקיים זמן ארוך מיקרי של קיימא . ואם קשר ב' דברים ביחד כדרך שקושרין ב' צידי חגורה זה עם זה אז לא מקרי קשר אלא כשעשה ב' קשרים זה ע"ג זה דאל"כ לא יתקיים אבל אם עשה קשר בראש א' של חוט או משיחה או בגד וכן אם הניח ב' צידי החוט או הבגד ביחד ועשה קשר אחד דזה יוכל להתקיים לעולם זה מיקרי קשר של קיימא :

ב קשר העשוי להתיר בכל יום לא מקרי קשר ומותר לקושרו ולהתירו ומ"מ כיון די"א שכל קשר שקושרין אותו בקשר מהודק שיכול להתקיים כך לעולם מיקרי של קיימא לכן אין להתיר שום קשר אלא במקום צער אבל מה שאין דרך להתיר בכל יום כמו חבתונת שמחליפין משבת לשבת אסור לקשור ולהתיר . ומ"מ אם דרך לעשות עניבה ובלא כוונה נקשר דינו כקשר שעשוי להתיר בכל יום וכל קשר שמותר להתירו אם אינו יכול להתירו מותר לחתכו ולנתקו רק שלא יעשה בפני ע"ה שלא יקל יותר :

נשמת אדם כל

לגיעה משא"כ באוכלין דמותרין באכילה . ודבריו תמוהין דהרי רב אמר שותא במאי ניחא ליה אינו ר"ל דוקא בשבת אלא כל השותא אף בחול ניחא ליה והוי דבר שדרכו לצבוע ולכן חייב ועוד כתב שם תדע שהרי מותר למזוג יין אדום במים. ועריך ערבא נריך אליבא דרב מנ"ל דמותר אם ניחא ליה וצ"ע ואפשר דדוקא בשותא חייב דהוי כדבר המתקיים דניחא ליה שיהיה קיים עד שימכור הבשר אבל כרכום בתבשיל שאינו נותן רק לאכול לאלתר ואין לך אינו מתקיים יותר מזה :

(א) הראב"ד השיגו דאין זה טווה אלא בונה כמגבן דחייב משום בונה . וצ"ע לשיטת הרמב"ם שהרי בהדיא שנינו סוף כלאים הלבדין אסורין משום שהן שועין הרי לבדיא דלא הוי טווי . וכ"כ הרמב"ם שם לבדיא . ועיין בי"ד סי' ש' בטור וב"י שם . ואמנם י"ל דהא דלא חייש במתני' שועין וטווי דאין כ"מ בזה שמש"כ לרש"י אין לחוש עד שיהיה גם ארוג . ולרמב"ם לשיטתו כפי הנוסח של טור דבאחד לבד או שוע או טוי נגד הוי כלאים א"כ בשוע לבד הוי כלאים. ובמדבק ניירות ועורות כתב הרמב"ם דחייב משום תופר . ונ"ל דרמב"ם מסברא דנפשיה קאמר ומחלק דלבדין שעושין לצורך בגדים חייב משום טווה . ומדבק ניירות ועורות דדרך לתופרן חייב משום תופר . ובגבינה דל"ש זה חייב משום בונה :

(ב) במ"א סי' תקי"ד ס"ק י"ח כתב דאסור לסתור קליעת הפתילה או נר של שעוה הקלוע . ול"ע דמשמע דהטעם משום סותר וא"כ הקולע באיסו' משום בונה וז"א שהרי בסי' ש"ג כ' בתגום באיסור משום אורג . ונ"ל דבאמת

בונהו

ג כל קשר שלפעמים נמלך ומבטלו לזמן ארוך אעפ"י שתחלת עשייתו לא היתה לזה אסור דשמא ימלך הילכך אסור לקשור רצועות שבמכנסים אפי' דעתו להתירו באותו יום שהרי רגילין להניחם שם תמיד :

ד הכובס שקשר בית הצואר ובתי הידים של כתונת אם הוא רגיל להתירו בכל יום מותר להתירו או לנתקו אם אינו יכול להתירו (אע"ג שהוא לא קשרו וסמא דעת הכובס שיתקיים ימים רבים נ"ל דמותר דדבר התלוי במחשבה אין אדם אוסר דבר שאינו שלו כמש"כ תוס' ביבמות פ"ג ע"ב אבל הר"ש בפ"ז דכלאים משנה ה' חולק ע"ז דאף דתלוי במחשבה יכול חברו לאסור ואינו דומה לקשר של אומן) דכיון דעשויה להתיר בב"י ה"ה כאילו לא נקשר כלל אבל אם אינו רגיל להתירו בכ"י ופתחו חייב ונכתו' במלאכת קורע אי"ה:

ה כלים שקושרין אותן בהבל ומשיחה מותר להתיר או לחתכו בסכין דהרי עשוי להתיר וכן מותר לחתוך ולנתק כל מיני אוכלין שקשרן במשיחה דפסיקת תלוש מותר כשאינו נעשה עי"ז כלי (סי' שי"ד) ונ"ל (דביטעלקס) של יין ושכר שסותמין אותן וכורכין במשיחה מותר לחתוך אותן בסכין אבל אסור לנתק או לחתוך זוג מנעלים התפורין יחד דאין חילוק בתפירה בין של קיימא לאינה של קיימא. ויש מתירין גם בזה רק שלא יקל בפני ע"ה :

ו אם נשמטו רצועות מנעליו או בגדיו במקום שדרכן לקשור בראשן אסור להחזירן ומכ"ש במנעלים חדשים ומכנסים דאסור להכנים רצועות לתוכן אפילו בלא קשר של קיימא דהוי מתקן מנא ואפי' בישנים אם הנקב צר ויש טורח בהכנסתם נמי אסור (וע' לקמן בדין בנין בכלים) :

ז הכופל הבלים חייב משום קושר והמפרידן ואינו מכוין לקלקל חייב משום מתיר (א) :

ח אוכלי בהמה מותר לקשור בהן בשבת דל"ש בו קשר של קיימא. ונ"ל דדוקא בגמי לח וביוצא בו דכשיתייבש תנתק אבל קש וביוצ' בו וכן בעלין של לולבין דלא מינתק דינו כתבן (וכן משמע בגמרא קי"ד וקנ"ז ע"ב ע"ש ברש"י ובסוכה ל"ג ועיין בסימן תרנ"א) :

ט כל קשר שלא נעשה לקיום זמן ארוך מותר להתירו ע"י נכרי דהוי שבות דשבות אם הוא לצורך שבת הרבה :

י עניבה מותר דלאו קשר הוא ואפי' אם הוא עושה קשר אחד למטה ואם כוונתו שיעמוד כך זמן ארוך אסור לעשות קשר למטה אלא דוקא עניבה. ואפילו עניבה ע"ג עניבה מותר ואפילו לזמן ארוך :

יא לצורך יש להתיר אם נפסק החבל מן הדלי ששואבין בו מים יכול לקשור בדלי חגורה וביוצא בו דבר שאינו מבטל שם בודאי לעולם ומכל מקום יזהר שלא יעשה קשר שהוא מעשה אומן :

כלל כח התופר (סי' ש"מ)

א התופר ב' תפירות וקשר ב' ראשי החוט יחד אפי' בקשר אחד או שקשר שני ראשי החוט מכאן ומכאן כדי שלא תשמט חייב משום תופר (א) ואם לא קשר פטור שהרי לא יתקיים כלל ואם תפר יותר מב' תפירות חייב אף שלא קשר :

ב המותח חוט של תפירה דהיינו דבר שדרכו לכפלו בקמטים ע"י חוט ונפרד קצת ומושך החוט ומהדקו חייב משום תופר וצריך ליזהר בזה הרבה. וה"ה דאסור לנתקו ומצוי מאוד דלפעמים יפרוד מקום התפירות של ב' התיבות שקורין (נאט) ומהדקין ע"י החוט וזה איסור דאורייתא וכן אותם שיש להם נקבים בבגד וע"י חוט או משיחה מכנים בהם ומחברם יחד חוששני לו מחטאת אפילו אם היה כבר המשיחה בו מע"ש ומהדקו בשבת עי"ז אבל דבר שדרכו

נשמת אדם

כונתו משום אורג והמתירו הוי כפוצע ב' חוטין דהיינו שמוציא השתי מן הערב וצ"ע ועיין במלאכת קושר סימן ז' :

(א) **כ"כ** הרמב"ם בפ"י הל' ח' והמ"מ לא כ.ב מזה כלל ובעל מגדול עוז כתב שהוא ירושלמי בפ' אלו קשרים ולא מצאתי וצ"ע דאם כונתו שמשזר יחד ב' חבלים דקים א"כ הוי שוזר ותולדה דטווה. וכ"ה הרוקח בשם הירושלמי השוזר חייב משום טווה וז"ל הירושלמי בפ' כלל גדול הכן דעביד חבלין הכן דעביד משזר (פי' המפרש אזור ועיין במסכת כלים פ' י"ט משנ' ג' בתוי"ט שם וצ"ל שגרסת הרוקח דעביד משזר) חייב משום טוה והגודל פתילה משמע בבילה ל"ב והרמב"ם בהל' י"ט דחייב משום מתקן מנא וצ"ע. שוב ראיתי בירושלמי שבת על מתניתין פתילת הבגד וז"ל. עשה מזור טהורה שרייה בשמן לא כמו שעשה' מזור יע"ש במפרש ומה שהניח בצ"ע. וצ"ל דמזור ר"ל כמו משזר ור"ל דדוקא פתילת הבגד שקפלה א"כ נ"מ דקיפול אינו מבטל מתורת בגד אבל אם עשאה מזור ר"ל שזר אותה ד"ה טהורה דשזירה מבטל מתורת בגד. אבל אם שזורה בשמן אינו הואה לשזור וטמא ודלא כהמפרש שם :

(א) **ע'** כ"מ שתמה רמ"ך למה לא כ' הרמב"ם דחייב משום קושר ומשום תופר ע"כ ונ"ע שהרי הרמב"ם כ' דאינו חייב משום קושר אלא בקשר של אומן וזה שקשר ראש החוט אין כאן אלא מעשה הדיוט. ואף שהיראים וסמ"ג וסמ"ק כתבו דאם קשר ראש א' של חוט חייב היינו דאזלי לשיטתם דסבירא להו דב' קשרים זה ע"ג זה נקרא של קיימא ואפילו מעשה הדיוט. והוכיחו זה מדמצריך בש"ס בתופר ב' תפירות דצריך לקשור והקשו דא"כ חייב משום קושר ומזה הוכיחו דאינו חייב אלא בב' קשרים. ומפרשים הא דמשני כשקשר ר"ל שקשר יחד ב' ראשי החוט בפעם א' דאין כאן משום קושר. ומ"מ התפירה קיימת וכתבו דדוקא כשקושר ב' ראשים יחד. אבל כשקושר החבל בראשו אחד שמתקיים כך לעולם חייב. והרמב"ם לשיטתו דס"ל דדוקא קשר של אומן חייב ולכן כ' בתופר והוא שקשר ראשי החוט מכאן ומכאן כדי שלא תשמט דלדידיה אע"ג שיתקיים הקשר לעולם פטור שאינו מעשה אומן. וראיתי בפרק אלו קשרים בפ"ג מסופק בזה להרמב"ם בקשר ה' אם חייב וכו' דהוט התפירה י"ל שאינו מעשה אומן ע"ש. משמע כמו שכתבתי ומב"

שדרכו בכך לעולם להדקו או לרפותו תמיד בשלובשו וכשפושטו כיון שיש בבגד נקבים רחבים קצת מותר אבל אם מניח לפעמים כך מהודק אסור :

ג אסור למתוח חוט של תפירה כדי שלא יהיה כווץ (ג) :

ד מובין שנפלו מברים ובסתות וה"ה נוצות שנפלו מברים מותר להחזירם אבל אסור ליתן מובין ונוצות לכתחלה לכר ובכת שמא יתפור . וי"א הטעם דעושה אותן עי"ז כלי :

ה המדבק ניירות בדבק וכיוצא בהן חייב משום תופר והמפרק חייב משום קורע (ועיין במלאכת הקורע) :

כלל כט הקורע על מנת לתפור (סימן ש"מ) :

א הקורע הוא מאבות מלאכות . ודוקא כשהוא לתקן כגון שקורע על מי שחייב לקרוע עליו דמתקן בקריעה זו שעושה מצוה וכן הקורע בחמתו שעושה נחת רוח ליצרו בי"י לשיטת רמב"ם דמשאצ"ל חייב (כ"כ הרמב"ם בפי' והזיל לשיטתו אבל להפוסקים כר"ש פטור דהוי משאצ"ל ואינו חייב בקורע אלא בקורע על מנת לתפור) :

ב המפרק ניירות שדבוקין זו בזו וכן עורות שדבוקין ע"י דבק וכיוצא ולא נתכוין לקלקל חייב משום קורע . (א) ומ"מ אם נדבקו דפים להדדי ע"י שעוה או בשעת הקשירה מותר לפותחן כיון דלא נעשה לקיום :

ג מי שנכתבו בגדיו בקוצים מפרישן בצינעה ובנחת שלא יקרע ואם נקרע נקרע וכן מותר ללבוש בגדים חדשים ואם נקרע נקרע שאינו מתכוין לקריעה ופוצעין אגוזים במטלית ואין חושש שמא תקרע כיון שאינו מתכוין (רמב"ם פרק כ"ג) תמוה לי למה כ' בש"ע דין זה דפציעת אגוזים בסימן תק"ן לענין יום טוב ולמה לא כתב לענין שבת :

ד כלים שברבו סביב פיהם בבגד או עור וכרכן במשיחה מותר לקרען שאינו אלא מקלקל ומותר לצורך שבת (מ"א סי' ש"ד ס"ק י"ד) :

ה אין קורעין את הנייר מפני שהוא כמתקן כלי (רמב"ם פ' כ"ג סי' ט"ז) (ב) :

נשמת אדם הצד

ומה שלא כתב הרמב"ם דחייב ב' מצינו כיוצא בו כמה פעמים ברמב"ם :

(ג) כתב הרמב"ם המותח חוט של תפירה חייב דהוא מצרכי התפירה . וכתב הב"י דכוונתו שמושך החוט שרוצה לתפור בו כדי שלא יהיה כווץ ולפי שהוא מצרכי תפירה חייב. ולענ"ד הוא תמוה שהרי אפי' בתוקע ב' תכיפות שתפר ממש פטור אם לא קשר . ואיך יתחייב מה שהכין לצרכי הכיפה . דא"כ פשיטא שיהיה חייב אפילו בתכיפה א' . א"ו צ"ל דגם הרמב"ם מפ' כפירש"י שמותח התפירה הנפרדת . אך דה"א דתופר לא הוי אלא דוקא כשתופר ומכניס החוט . אבל כאן שאינו תופר כלל למה חייב . ע"ז כתב מפני שגם זה מצרכי תפירה כידוע וכן כתב המ"מ שם :

(א) דין דהמפרק ניירות דחייב משום קורע כ"כ הרמב"ם בפ"י והזיל לשיטתו דחייב קורע לתקן אעפ"י שאינו לתפור . והא דקתני במתניתין ע"מ לתפור ר"ל ע"מ לתקן לאפוקי ע"מ לקלקל . וכמ"ש בהדיא בפ' כ"ג . ולכן כתב ג"כ דפותח בית הצואר חייב משום קורע ודלא כרש"י ושאר פוסקים שכתבו משום מכה בפטיש דאיכא מפרשי אליבא דר"ש ואינו חייב בקורע אלא ע"מ לתפור . ול"נ דהרמב"ם מפרש כפירוש התוספת דמיירי אפי' בחלוק ישן שכבר נפתח רק שעכשיו תפרו הכובס ומשמע ליה להרמב"ם דזה לא נקרא גמר מלאכה כיון שכבר נגמר מלאכתו מקודם אלא חייב משום קורע . והב"י כתב בש"ע סימן שי"ז דפותח בית הצואר חייב משום תיקון מנא והב"י כתב תימא ותיפוק ליה משום קורע ותי' דקורע אינו חייב אלא ע"מ לתפור וכ"כ הב"ח פ"ו בשם הריטב"א והדבר תמוה שלא הביאו הב"י דעת הרמב"ם כלל ולא זכרו כלל · והזיל לשיטתו שכ' בסי' שע"ז סעיף א' וס"ס של"ד דעת רוב הפוסקים כר"ש דמשאצ"ל פטור וכ' סברא זו בשם ומ"מ הביאו גם דעת הרמב"ם דחייב ולפ"ז צ"ע למה כתב בסי' ש"מ סתם כלשון הרמב"ם דהמדבק ניירות כו' ומפרק חייב משום קורע כאלו הוא מוסכם מכל הפוסקים ולא כתב בזה שום מחלוקת . ובאמת ז"א אלא לדעת הרמב"ם אבל לרוב הפוסקים אין בו אלא איסור ולא חיוב וצ"ע :

(ב) מלשון זה משמע דאינו אלא שבות וכ"מ שבכל אותו פרק מיירי משבותים ולא זכיתי להבין על בוריה למה לא יתחייב משום קורע . וי"ל דלא נקרא קורע אלא בדבר שנתחבר ע"י אריגה או תפירה בבגד או ע"י דבק . כמ"ש המפרק ניירות דבוקין דחייב משום קורע . משא"כ בנייר ואפשר דנייר שבזמניהם שהיו מעשים ל"ש קריעה וצ"ע . וכן משמע שהרי כ' בפרק י"א המפרק דוכסוסטוס מן הקלף חייב משום מפשיט . והמפרק עורות דבוקים חייב משום קורע · כדאיתא בש"ע סי' ש"מ . הן אמת שהרמב"ם כתב המדבק ניירות או עורות הרי זה תופר וחייב . וכן המפרק ניירות דבוקים חייב משום קורע ומדהזכיר בתופר עורות ולא הזכיר בקורע משמע דבעורות ל"ש קורע . אבל הב"י העתיק גם בקורע או עורות וכ"כ הכל בו . וכן מוכח בירושלמי דף ק' דאמר קריעה בעורות ברכין יתותך כבגד כגבדין . (אך באמת צ"ע די"ל דהא שכתב הרמב"ם המתקן כלי כוונתו דחייב ועיין לקמן במלאכת בונה שהרי כתב שם ג"כ אין התוכין שפופרת של קנה מפני שהוא כמתקן כלי . ובשבת קמ"ו פריך הש"ס בפשיטות הא קא מתקן מנא וכן משמע התם מדגזרינן שמא יתקן משמע דחייב ועיין לקמן במלאכת מחתך כאשר כתבתי בזה) . ובספר הזכרונות כתב במלאכת כותב דהקורע אגרת חתומה הוי קורע שלא ע"מ לקלקל . ולפי הטעם שכתב הרמב"ם דהוי תיקון מנא י"ל כיון שאין כאן תיקון אינו אלא שבות ומותר ע"י נכרי . ואף שאמר דשייך בו קריעה עכ"פ בקורע אינו חייב אלא א"כ מתקן והכא עכ"פ תיקון ליכא . ואמנם נ"ל שאם קרע היכא שמדובק הכפלים להדדי ע"י החותם דזה ממש דין המפרק ניירות דחייב לרמב"ם ואסור אפי' ע"י א"י . והפ"ה בי"ד סי' קי"א ס"ק י"א כתב דהקורע נייר המחותם חייב . וראיה מרמב"ם דהמפרק ניירות דבוקין ולפי מה שכתבתי אינו ראיה . וכמו שכתב רמב"ם גופה . ועוד דלרוב הפוסקים כר"ש אפילו במפרק ניירות פטור כמו שכתבתי סי' א' ואפי' אם שובר החותם שיש בו אותיות אין בו חיוב דאינו ע"מ לכתוב . ועוד דמה שכתב דמה שקורע הנייר שמחותם הוי שלא ע"מ לקלקל דצריך לפתוח אותו ובזה לכ"ע חייב . וז"א שהרי כל הקריעות צריך לאיזה דבר ואפ"ה פטור להפוסקים כר"ש דבמשכן יריעה שנפל בה דרנא היה צריך לקרועה ע"מ לתקן כדאי' דף ע"ה · ואפילו לרמב"ם פטור בזה שהרי עכ"פ קריעת הנייר הוא קלקול בנייר שלא ע"מ לתקן . ואינו דומה לקורע על מתו ובחמתו לרמב"ם דחייב . דהתם הקריעה גופה היא התיקון. אבל הכא א"צ לקריעה זו כלל ומקלקל הנייר וכשצריך לגלות

כפי

כלל ל הצד (סי' שי"ז)

א הצד דבר שבמינו ניצוד כגון כל בהמה חיה או עוף חייב ואפילו היה ישן או סומא חייב דעביד להשמט כשמרגישין יד אדם אבל חולה או זקן פטור דניצוד ועומד הוא ואינו חייב אא"כ צדן למקו' שניצודין בו כגון כל מיני עופות ובהמות וחיות אם הכניסן אפי' להצר אם אינו גדול כ"כ עד שיכול ליקח אותם שם בריצה א' שאינו צריך לישב בנתיים חייב (כ"כ הכ"מ בשם המפרשים וכ"מ בר"ן אבל רש"י פירש דמטה כחד שהיה בפעם אחת שהוא שוהה עליו לא פשו ואין לו להשמט ממנו וכ"ל דכן משמע לשון הרמב"ם וז"ל הכלבו שאם יבא לקחתו לא יהיה צריך לרדוף אחריו) אבל צפור דרור אפילו הכניסו לבית פטור דעדיין אינו ניצוד שם שנשמט מזוית לזוי' ומכ"ש כשהחלון פתוח דפטור:

ב צפור שנכנס לבית דרך חלון הפתוח אע"ג שאינו ניצוד שם מ"מ אסור לסגור החלון או לסתום החור (א) ונ"ל דבזמן הקור שיש צער צינה או צער אחר מותר לנעול אם אין כוונתו רק להציל מן הקור כיון דאין בו צידה דאורייתא אע"ג דהוי פ"ר מדרבנן אבל בשאר חיה ועוף דשייך בו צידה בדאורייתא אסור אע"ג שאין מכוין כלל דהוי פ"ר (עי' כג"י):

ג כל בהמה חיה ועוף אע"פ שכל מינן בני תרבות וגם הם היו בני תרבות וגדלו בין אנשים מ"מ אם מרדו וברחו ואינן חוזרין לבית בערב אלא לנין בשדה כאווזים וכר אווזים שלנין על המים ואינן חוזרין לבתיהם ואפי' כוס ופרה שמרדו ותרנגולים שמרדו הצדן בשבת חייב ולכן אם קנה תרנגולת מחדש ואינו רגילה כלל בביתו ואם תצא לא תחזור עוד לבית אלא תנקר באשפה הצדה חייב ואם יצאה מן הבית אסור לצודה אפילו ע"י נכרי וא"ר כ' בשם ת"ט והסכים עמו דבאינן באין לכלובן אפי' הם בבית ונפתח הדלת אסור לסגרו אע"ג שכבר הוא ניצוד שייך בו צידה ודלא כמ"א ונ"ל דכ"ש כשהם בכלוב ונפתח פתח הכלוב בענין שלא היה משתמר שם עוד אסור לסתום הפתח:

ד אווזין ותרנגולים והחול וכל בהמה וחיה שכבר הורגלו בבית ומבילא יחזרו לביתם בערב אף כשיצאו מן הבית הרי הם כניצודים ועומדים ולא שייך בהם צידה לפיכך אם יצאו מן הבית וחושש להם שלא יגנבו אם אינן עשוין להשמט מידיו אלא תיכף נוח לתפשם כמו שיש מן התרנגולות שתיכף היא יושבת ונוח להפשה וא"צ לרדוף אחריה כלל מותר לדחות אותה מאחריה שתכנוס אבל לא יאחז בכנפיה מפני שטבען שמגביהי' עצמן מהארץ ונמצא מטלטל מוקצה ושאר בהמה ועוף אם הוא במקום שמותר לישא או בחצר מותר לאחוז בצווארן ובצדדן ולהוליכן לבית שאין בטבעם שיגביהו עצמן מן הארץ ובלבד שלא יגביהם ולא יטלטלם שכל בע"ח הם מוקצים ואם אינו נוח להפשם שנשמטין מתחת היד וצריך לרדוף אחריהם אע"פ שיבואו לכלובן לערב אסור לצודן ואם נכרי או תינוקות קטנים צדין אותן א"צ להוציאן בידן (מ"א בשם אגודה) ונ"ל דמותר לומר לנכרי שיצודם דהוי שבות דשבות וגם נ"ל דמותר לעמוד בפניה שלא תברח כדי שממילא תחזור לבית ודוקא באלו שכבר הורגלו בבית דאין בהם צידה דאורייתא (ג) וגם מותר לדחותן עד שתכנס לבית גדול שאינו יכול להשיגה בשחיה א' דאין כאן צידה דאורייתא:

נשמת אדם

הוי תיקון כלי כדאיתא בביצה אין קורעין הנייר. אבל כאן הוא קלקול גמור. וכן מוכח מש"כ בביאור המ"א סימן שי"ד ס"ק י"ד דפסיקת חלוק אינו אסור אא"כ היה מתקנו ואיסור דרבנן בודאי יש בו ועיין בסימן ש"ז במ"א שם בסעיף קטן כ':

(א) עיין בב"י ס"ס שי"ו כתב בשם הרשב"א שהתירו לנעול ביתו לשמרו אעפ"י שעי"ז ניצוד הצבי כיון שאין דעתו כלל לשמירת הצבי. והר"ן תמה עליו שהרי הוא פ"ר פ"פ. ונראה לי דס"ל להרשב"א דכיון דהוי פ"ר דלא איכפת ליה כלל אם יצא ומשום שמירת ממונו מתיר כדעת הערוך. אך מה שנראה מלשון רשב"א דאפי' ניחא ליה ג"כ בשמירת הצבי מתיר ככר תמה עליו הר"ן והוכר הפי' אם אינו מתכוין כלל דאזיל לביתו שכתב בפרק ש ונכ שרצים ודהב ראיות הערוך ועכ"פ אף דבצבי ושאר עופות בודאי אין נכון כדעת רשב"א מ"מ בצפור דרור דאין בו צידה דאורייתא בבית כמפורש ברמב"ם ושאר פוסקים יש לסמוך במקום צער אם אין כוונתו כלל לשמירת הצפור דהוי פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן. ועיין בסי' שי"ד במ"א ס"ק ה':

(ג) עיין במ"א סימן שט"ז ס"ק כ"ו שהרבה להקשות על הגמ"יי והגיה בדבריו וכתב בשם ס' הזכרונות שגם הוא כתב שיש ט"ס בדברי הגמ"יי ואני עיינתי בספר הזכרונות שכתב שע"כ ט"ס היה בספרי הגמ"יי שהיי' לפני ב"י שכתב ושמו דמתניתין דחיה ועוף שברשותו הנדן פטור וכתב הב"י דפטור ומותר וע"ז כתב דהוא ט"ס דבהגמ"יי כתב בהדיא דפטור אבל אסור והנה המ"א לא היה בידו ס' היראים אבל אנחנו שזכינו לו ובדברי הגמ"יי מבואר גם כן בס' יראים ואם כן צריך להיות דגם ביראים הוא טעות סופר וקשה לשבש כל הספרים ולכן נ"ל דדברי הגמ"יי ברורים ונכונים ואין בזה שום הגהה עד שאני תמה על המ"א שכתב בס"ע סימן שט"ז וי"א דאסור לצוד ועשה מזה מחלוקת דנ"ל דאין כאן מחלוקת כלל בין הפוסקים וז"ל ספר היראים הצד צבי כו' תולדה דרבנן היא ועוף שברשותו וגדלו בביתו דכן עבידי לרבויי בשרולין נתופסן והם בבית גדלין ג"כ שאם לא גדלו בין ב"א אז היו צריכין מצוד' לתפסן ואף לדהוסן ממקו' לר כו' כדתנן חיה ועוף שברשותו הנדן פטור אבל אסור כו'. הלכך צריכין ישראל ליזהר שלא לתפוש בשבת סוס ופרה שמרדו שעשויין נרבות אפי' בחצר אם החצר גדולה שאם לא גדלו בין ב"א צריכין מצודה כו' עכ"ל והנה מדבריו משמע בהדיא דבסוס שמרד אין בו אלא תולדה דרבנן וקשה דהא בירושלמי איתא בהדיא דסוס שמרד חייב וכן כן הדברים בעצמם שכתב הגמ"יי ובד"מ כתב בשם הגהת אלפסי וז"ל אסור ליקח אווזים ותרנגולים וחיות שיש לאדם בתוך ביתו כגון צביים שמגדלים בביתו אבל בהמות מותר כגון פרות ורחלים ושאר בהמות וחתול אסור ליקח בשבת וכן הוא בתוספתא עכ"ל והביאו המ"א ומי יתן ואדע מ"ש שנא בהמות דמותר ואווזים ותרנגולים וצביים וחתול דאסור כיון

המשסה

דמיירי

ה המשסה כלב בדבר הניצוד עד שהוא עיף ואז לוקח אותו חייב ופשיטא כשהוא בעצמו רודף אחריו עד שנעשה עיף ולוקח אותו דחייב ולכן לפעמים שארנבת הולה מונח על הדרך אע"פ שאינו יכול לזוז ממקומו מחמת חולי אסור ליקח אותו דהוי צידה וי"א דחייב (ע' במ"מ בס' י') (ג) ובלא"ה יש בו איסור מוקצה ואפי' בחול אסור לצוד בכלבים משום מושב לצים ואינו זוכה לשמחת לויתן (שם ובמ"א סק"ה) :

ו דבר שאין במינו ניצוד כגון זבובים ויתושין ודבורים וביוצא בהן אפי' צדן לצורך פטור ומ"מ אסור לצודן מדרבנן ולכן יזהר אדם טרם שיסגיר תיבה או כלי שיראה להפריח מקודם הזבובים שיש שם אך א"צ לדקדק כ"כ שלא ישאר בו רק שיפריח מה שנראה (ד) (ה) :

נשמת אדם

דמיירי שנתגדלו בתוך ביתו עוד צריך עיון לדברי המ"א דמשמע דאסור לעולם לצוד חיה ועוף שברשותו ואם כן קשה מתני' דתרנגולת שברחה דדוחין אותה כדאיתא בסי' ש"ח וע"ש בר"ן וכ"כ הב"ח דאפילו ברה"ר מותר לדחות וע"ש בתוס' ואף להאוסרים בסימן ש"ח ברה"ר היינו משום טלטול אבל מחמת צידה משמע דאין בו והרי ברחה מן הבית וראיתי בתשובת ש"ב סימן ת' שכתב דהוי צידה כלאחר יד וצ"ע דלא מצינו שהתירו במקום הפסד אפילו שבות על ידי נכרי עיין סימן ש"ז ועיין בסימן שכ"ד ס"ב רק במקום חולי התירו שבות כלאחר יד בסימן שכ"ח סעיף י"ז ועוד מי יתן ואדע דהאיך ידחה התרנגולת והרי היא בורחת מידו ולכן נ"ל דידוע דלשון צידה לא שייך אלא במין שאינו בן תרבות או כשצריך לרוץ אחריו אבל כשעומד במקומו והוא בן תרבות באלו לא שייך לשון צידה וידוע דבהמות כסוס ופרה אינם נשמטים כלל מידי האדם אלא עומד במקומו וכן יש לפעמים עופות הרגילים מאוד עם האדם וכשרוצה לתפסן הוא עומד במקומו ואינו זז כלל והם ג"כ בני תרבות ובזה מיירי מתני' דתרנגולת שברחה אבל רובא דרובא העופות נשמטין מיד האדם ואינם נוחים לתפוס כדאמרינן בביצה כולהו נמי עבידי לרבויי וכולהו ל"ד דיש מקצתן שאינם נשמטים אלא דהגמ"יי מיירי על רוב וזהו נמי כוונת הגהת האלפסי דאסור ליקח אווזין ותרנגולים ולביים דמשתמ' הן נשמטין מידו וכן חתול. אבל פרות והאלים ידוע שאין נשמטי' כלל מידי האדם ולכן מותר. וזהו ג"כ כוונת היראים והגמ"יי דחיה ועוף שברשותו אסור לצודן וכ' הגמ"יי כגון דעביד' לרבויי ואפ"ה (ביו"ט) מותר כמש"כ המ"א דס"ל כדעת העיטור שהביא הרא"ש בפ' א"נ וכ"כ בעה"ק לרשב"א אבל בשבת אסור אבל אי לא עבידי לרבויי אלא שהן עומדין במקומן באלו בודאי אפילו בשבת מותר וכתב דמטעם זה צריכין ליזהר שלא לתפוס סוס ופרה שמרדו. אין כוונתם שמרדו לגמרי ולא באין עוד לבתיהם שהרי מסיים שאם לא גדלו בין ב"א היו צריכין מצודה אבל עכשיו אין צריכין מצודה אלא דמיירי דסתם סוס ופרה אינם נשמט כלל מידי אדם אלא עומד במקומו ואם נשמט מידי אדם זה ג"כ נקרא סוס שמרד אע"פ שבא לאבוסו לערב וכ"ז אינו אסור אלא מדרבנן שכיון שבא לביתו לערב אע"פ שמרד קצת מ"מ מדאורייתא נקרא ניצוד ועומד אך די"ל דכיון דכל המין אין בו צידה א"כ אע"ג שמרד אין בו צידה ע"ז מייתי הגמ"יי ראייה מירושלמי דאמרי' שם סוס שמרד חייב חטאת ובאמת בירוש' מיירי שמרד לגמרי ואינו בא עוד לביתו רק הראיי' דאע"ג דכל המין אין צריכין צידה אעפ"כ זה כיון שמרד חייב כמ"ש המ"ב דלא אזלינן בתר המין אלא בתר דידיה אבל כשבא לאבוסו לערב אע"ג שמרד אינו אלא מדרבנן דמ"מ אווזים ותרנגולים שבאין לכלובן וכ"כ המ"ב דאין חיזוק והא דפריך הש"ס והא אווזין ותרנגולים שאמרו הבא מצודה ותניא הצד אווזין פטור ולא משני דמיירי באלו שאין צריכין צידה כלל לפי מה שכתבנו דמפרש פטור ומותר ז"א דבזה כ"ס לומר הצד דל"ש בהם צידה כלל ובאמת לולי דברי תוס' נראה לי דאין סברא כלל לומר פטור דר"ל מותר א"ו דפטור אבל אסור אלא קושית הש"ס כיון דבשבת פטור א"כ היה לנו להתיר ביום טוב לגמרי ומשני דבאמת אווזים מותרים לגמרי ומתניתין מיירי בשאר עופות ומש"כ היראים דבן עבידין לרבויי ובהגמ"יי כתב כגון דעבידא לרבויי היינו דהגמ"יי מפרש לאפוקי המיעוט של עופו' דאין עבידין לרבויי כלל והיראים מיירי על הסתם דכולן עבידן לרבויי כדאמרי' בגמרא אבל באמת אין מחלוקת בזה. ולפי זה דברי הש"ע נכונים גם כן

עבבר

דמיירי מאלו עופות דאין עבידין לרבויי כלל ולהשמט מידו דבאלו מותר ליקח ובאלו מיירי בסימן שכ"ד ובמתני' מהלקטין לתרנגולים דהם נשמטים מתחת היד היאך יאכילם וצ"ל דמיירי שעומדים בכלוב וזה דוחק אבל אם מרדו קצת אסור ליקח אפילו בידים ובזה כתב הרמ"א דיש חולקין דאין כאן מחלוקת כלל. הן אמת שמדברי האגודה שהביא המ"א נראה דמפר' דתרנגולת שברחה מיירי מסתם תרנגול' שנשמטין מתחת היד שהרי מסיים דלכן מותר להכניסה לבית כיון דלא מטי בחד שחיה ומ"מ אין שום סתירה לדברי וכל דברי הפוסקים ברורים ונכונים בלא שום מחלוקת ובלא שום הגה"ה :

(ג) **בגמ'** הקש' תני חדא דחולה פטור והתניא חולה חייב אר"ש ל"ק הא מחמת אשתא הא מחמת אובצנא פירש"י עייפות שאינו יכול לזוז ממקומו דניצוד ועומד ומדלא קאמר כאן ביכול לזוז וכאן באינו יכול לזוז וצ"ל לחלק בין אשתא לאובצנא אע"כ דדוקא מחמת אובצנא אבל באינו יכול לזוז מחמת אשתא אעפ"ה חייב אבל הר"ח מפרש איפכא דבאובצנא חייב ומשמע מרמב"ם שגם הוא מפרש כך כר"ח אבל אינו מפרש כרש"י דאפילו באינו יכול לזוז ממקומו אפ"ה חייב דאין זו סברא כלל וכמ"ש הב"ח אלא דמפרש בשניהם יכול לזוז אלא דאם הוא עייף הרבה מחמת עייפות שטיסה בו הכלב וברח הצבי מפני הכלב והיה הוא רודף אחר הצבי חייב אבל בחולה בטבעו אע"ג דנשמט ממנו וברח פטור דדומה לחגר וזקן שכ' הל' כ"ד דפטור וצ"ל דאם שיסה בו כלב והכלב השיגו והכניס הצבי לבית כיון שהאדם לא תפשו פטור וראיה מסנהדרין ע"ח שיסה בו הכלב והשיגו פטור וה"נ אם לאחר שתפשו הכלב לקח אותו האדם צ"ע לר"ח דמחמת עייפות חייב אם דעתו כרש"י דמיירי באינו יכול לזוז ואפ"ה חייב וא"כ ה"נ דכוותי' או אפשר שהר"ח מפרש כרמב"ם וצ"ל דרש"י ס"ל דאינו יכול לזוז מחמת אשתא אינו דומה לחיגר וזקן דהתם בטבעו כך וכן במחמת עייפות דהוי כניצוד משא"כ מחמת חולי ידוע שלפעמים מתחזק כבריא ולכן חייב :

(ד) **ז"ל** רמב"ם פ"י הצד דבר שאינו במינו ניצוד כגון חגבים גזין צרעין יתושין ופרעושין ה"ז פטור בגמ' ק"ו ע"ב הצד חגבי' כו' חייב דר"מ וחכ"א כל שבמינו ניצוד חייב פירש"י כגון חגבי' וגזין דמין חגב טהור הוא ונאכלין שאין במינו ניצוד כגון צרעין ויתושין שאין לצורך ע"ש וצ"ל שרש"י הוכרח לפרש כן דהא אי' הצד חגבי' בשעת הטל בשעת השרב חייב ובגמ' שקלי' וטרי' בזה ואי איתא דחגבין הוי אין במינן ניצוד א"כ קשה מ"ש בשעת השרב דחייב וצ"ל דהכ"ז לר"מ דלא דהלכתא ולכן פירש"י דהגבין וגזין הוי במינו ניצוד וצ"ע על הרמב"ם (ודברי רש"י צע"ג שכת' דגזין הוא מין חגב טהור ובהדיא אי' בבכורות ו' ע"ב דגזין וצרעין הם מין טמא וצ"ע וצ"ל דמלת טהור הוא ט"ס או שכוונתו שהוא מין של חגב טהור אבל הוא טמא רק שנכרים אוכלין אותן) :

(ה) **הרי"ף** והרא"ש והטור כ' הצד נחש אם לרפואה חייב ובשביל שלא ישכנו מותר והרמב"ם השמיט דין זה דאם לרפואה חייב וי"א דהוא בכלל מה שכ' שם הל' כ"א דכל רמשים שיש במינן צידה לצורך או שלא לצורך חייב ולפ"ז צ"ע דלמה מותר בשביל שלא ישכנו כיון שאינו ממית כמ"ש הרמב"ם אעפ"י שאינן ממיתין ומש"כ המ"א ס"ק י"ב דלא התיר הרמב"ם אלא ע"י שינוי וכ"כ בס' כפתור ופרח דף מ"ו ע"ב וז"ל והיכא למימר שאני צידה שמותר מהריג' וכדורסו לפי תומו דמי בשכופ' עליו כלי דה"ל כאין מתכוין לצידה שלא להכות את הכלי שם וכופה ליסב עליו ולשון מתני' כופין קערה

הו'

ז עכבר שהוא דבר שבמינו ניצוד דיש מין עכברים שמשתמשין בעורן ולכן אע"ג שבמדינתנו אין משתמשין בעורן לרמב"ם חייב דהוי משאצ"ל ולכן אסור להעמיד מצודה שיצודו בו העכברים (כ"כ המ"א סס"ק ט') וה"ל לפרש דדוקא לרמב"ם אבל להפוסקים כר"ש אפילו אם יהיה ניצוד בשעת פרישתו פטור:

ח פרעושים והן הכנים השחורים הקופצים אע"ג דאין במינן צידה מ"מ אסור לצודן (ו) אם לא שהם על בשרו ועוקצו דמשום צער מותר לצודה ולזורקה אבל אסור להרגה דחייב משום נטילת נשמה כמו שנבאר במלאכת שוחט וגם לא ימללנה (וע' במלאכת השוחט בכ"א בסי' א'):

ט הנוטל דג ממקו' שצריך מצודה לצוד אותו אפי' המקום קטן חייב (וע' עוד במלאכת שוחט סי' ב'):

כלל לא השוחט (בסי' ש"ו):

א השוחט חייב ולאו דוקא שוחט אלא הנוטל נשמה מכל מיני בהמה חיה ועוף ודג ושרץ ורמשים שהן פרין ורבין או המתהוין מן העפר כמו הפרעושים בין בשחיטה או בנחירה או בהכאה או בחניקה חייב משום נטילת נשמה ולכן אסור להרוג שממית שקורין שפין אע"פ שאומרים שסכנה לאכול המאכל מ"מ לא ברי הזיקא שיוכל לכסות המאכלים וב"ש דאסור להרוג שאר שקצים ורמשים או תולעים שנמצאים בפירות (סט"ז):

ב לפיכך אם העלה דג מספל של מים אעפ"י שכבר נצוד ועומד מכיון שיבש בו כסלע בין סנפיריו חייב (ח) דאפי' אם יחזירנה למים לא יוכל עוד לחיות ולכן אסור לומר לנכרי ליקח דג מחבית מים אעפ"י שירא שימות (סט"ז) ולפי מש"כ בנ"א דלכ"ע א"א לבא לידי חיוב וא"כ מי שהניח דגים חיים לתוך כפל מים כדי שלא ימותו בענין דלא שייך בו צידה וכן הרופאים המחזיקים עלוקה שקורין (פייאווקעס) או (איגלין) וצריך להחליף המים בכל יום דאל"כ ימותו וכיון דמזונותן עליו נ"ל דמותר להחליף המים אך כיון שהם מוקצים מותר על ידי נכרי ובי"ט

נשמת אדם

כו' עכ"ל וכ"ז צ"ע. וז"ל רמב"ם נחשים ועקרבים כו' מותר לצודן כיצד הוא עושה כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן כדי שלא יזיקו עכ"ל. והרי גבי כופין קערה ע"ג עקרב אר"י מעשה בא כו' ואמר חוששני לו מחטאת פירש"י ורע"ב כיון שלא רץ אחריו משמע דזה דרך צידה. וכן נראה דמ"ש אם צד צבי ורדף אחריו עד שנכנס לבית חייב אע"ג שלא צד אותו במצודה אע"ג דבמשכן היו צדין במצודה כדאמרינן בגמרא שהן צידי חלזון אלא העיקר צידה הוא שיכניסו הדבר הניצוד למקום שא"צ עוד לרדוף אחריו ואם כן מ"ש אם כופה כלי או שצד אותו עד שיכניסו לבית. ומה שאמרו כופין קערה צ"ל משום לשון חכמים מרפא דאיך יצוד אותו בידו כיון שנושך ולכן הדרך לכוף עליו כלי וא"כ דרך צידה בכך. וא"כ קשה למה כדי שלא ישכנו מותר והרי לרמב"ם שרצים שבמינן ניצוד חייב אפילו שלא לצורך כדכתב בהדיא שם ואזיל לשיטתו דמשאצ"ל חייב. ועוד שהרי הרמב"ם והרע"ב כתבו בפרק כל כתבי במתני' דכופין קערה וז"ל. הצד נחש כדי לצחק בו אסור. והרי אין חילוק בין לרפואה או לצחק בו ואפילו שלא לצורך כלל חייב לדידיה ולמה כתב אסור דמשמע דרק אסור ולא חייב. והתוי"ט שם כתב דאסור ר"ל אלא חייב ממתני' דצד נחש לרפואה חייב ולא הרגיש לתרץ למה בשביל שלא ישכנו מותר והיכי שרינן משום צער איסור דאורייתא ואף דלשון הברייתא אם מתעסק בו שלא ישכנו פטור משמע שלא כדרך צידה כמו כל מתעסק ומשמע כמו שכתב המ"א ע"כ צ"ל דל"ד דאל"כ למה לרפואה חייב דכל מלאכה שנעשה כלאחר יד פטור. ועוד שהרי כתב הרמב"ם כופה כלי ואם כן כפיית כלי בעקרב הוי כדרך צידה מדאמר ריב"ז חוששני לו מחטאת. וכן איתא להדיא ברשב"א בחי' דף ק"ז ובתוס' שם ד"ה כל דאם לא כן שפיר צריך לאשמעינן דנהרגין דמצידה אין ראיה דהוי שלא כדרכו אע"כ דהוי כדרכו ולכן נראה לי דהרמב"ם באמת ס"ל דנחשים ועקרבים אין במינן ניצוד וכ"מ מדכתב דין נחשים ועקרבים אחר דין הצד חגבים וצרעין וס"ל דמשנה דהצד נחש לרפואה דחייב ס"ל כר"מ דברייתא דחגבים וצרעין דס"ל דאפי' אין במינן ניצוד חייב דבלא"ה הרמב"ם מתניתין היא דלא כהלכתא דהא מתני' אתיא כר"ש דמלאכה שאצ"ל פטור והרמב"ם פסק כר"י ואף דבזה לא מצינו פלוגתא אלא חכמים דברייתא דחגבין וצירעין ס"ל לרמב"ם דהלכה כחכמים דברייתא וריב"ז דאמר חוששני לו מחטאת ס"ל נמי דאפי' אין במינו ניצוד חייב ולא קיי"ל כוותי' אלא כמתני' דכופין קערה. ולרמב"ם דס"ל משאצ"ל חייב ע"כ צ"ל הטעם משום דאין במינו ניצוד ודברי המ"א שם בלא"ה אינם מובנים כיון שכתב דהוי אין במינו ניצוד וא"כ קשה למה צריך שינוי. ועוד למה לרפואה חייב ולענ"ד מוכח ג"כ דהא אפילו דבורים שידוע שצדין אותן לצורך הדבש. ואפילו הכי אמרי' בפרק משילין דהוי אין במינן ניצוד וע' מ"א ס"ק ט' וכ"כ כל האחרונים וא"כ איך הדעת נותן לומר דנחשים ועקרבים נקרא במינן ניצוד כיון דלפעמים צדין אותן לרפואה וכ"כ רש"י בהדיא ממתני' ריש שמונה שרצים ושאר שקצים כו' כגון נחשים ועקרבי':

ואמנם נראה דדעת רש"י דאזיל לשיטתו שכתב במתני' דשאר שקצים שאין במינן ניצוד ואפילו הכי לצורך חייב דס"ל דלעולם לצורך חייב דאע"ג דאין במינן ניצוד מ"מ כשצדן לצורך נקרא במינן ניצוד ולכן צד נחש לרפואה ג"כ חייב אבל לדעת התוספות דס"ל דכל שאין במינן ניצוד אפילו צד לצורך פטור ע"כ צ"ל לדידהו דנחשים ועקרבים נקרא במינן ניצוד וכן נראה שזהו דעת הרי"ף והרא"ש והטור וש"ע שכתב דהצד נחש לרפואה חייב ואם שלא ישכנו פטור משום מש"ל ולפ"ז משמע דכל דבר שלפעמים צדין לרפואה או לאיזה צורך נקרא במינו ניצוד וא"כ בודאי צ"ע מ"ש מדבורים דאמרינן דהוי דבר שאין במינן ניצוד ובאמת הב"י כתב דדבורים הוי במינן ניצוד ותמהו עליו כל האחרונים וצ"ע. וצ"ל דס"ל דמה שאמרו שם סד"א במינו ניצוד כו' קמ"ל ר"ל קמ"ל דהוי במינו ניצוד ודוחק. ומצאתי שכ"כ א"ר ואפשר דדוקא דבורים אין במינן ניצוד דהא משמע שם בגמ' שכ"ז שיש חור בכוורת לא נקרא ניצוד וידוע שלעולם מניחין חור בכוורת כדי שיצאו ויבואו הדבורים וא"כ לעולם אינם נצודים:

(ו) צ"ע בס' התרומות והג"א שכתב הצד פרעוש חייב וסוף פלא דכתב כר"א. ובגמרא איתא להדי' דפטור דאין במינו ניצוד וצ"ע. ויותר תמוה דברי א"ח שכתב בסי' קנ"א הצד דבר שא"ב ניצוד כגון יתושין כו' פרעושין פטור. ובסי' קל"ד כתב בשם ר' יוסף בשעה שדולגת על בשרו חייב שלוקחם משום צד וצ"ע:

(ח) **כ"כ** המ"א בסי' שט"ז ס"ק ט"ז והוא מימרא דשמואל ושמואל לשיטתו דפסק כר"י דמשאצ"ל חייב כדאיתא שבת מ"ב. ולפ"ז באמת אפי' לר"ש דמשאצ"ל פטור כיון דשולה אותו וניחא ליה שימות. אז עכ"פ הוי פסיק רישא חייב כמו החונק בע"ח דהא צריך למיתתו אבל השולה מן המים בשביל שירא שימות לא ידעתי באיזה צד יהיה איסור דאורייתא וכדפרי'

ובי"ט בדגים מותר לישראל בעצמו להחליף :

ג הכנים שהם נולדים רק מן הזיעה מותר להרגן דלא נקרא בריה ולכן המפלה ראשו מותר להרגם אבל במפלה בגדיו אסור להורגן דשם מצוים גם כן פרעושים ושמא יהרוג גם כן פרעושים אבל מותר למוללן בידיו ונ"ל דאסור לזרוק אותם במים ולכן בלילה כשאינו יודע אם הוא כינה או פרעוש אסור למוללו אלא יזרקנה (ב) (ג) (שם) :

ד העושה חבורה עד שנצרר הדם בין באדם ובין בבהמה אם הוא בדרך נקמה חייב להרמב"ם דמשאצ"ל חייב וגם מקלקל לא הוי דהא עושה נחת רוח ליצרו והמקיז דם לאדם או לבהמה חייב לכ"ע דכיון דמקיז לרפואה הוי מלאכה הצריכה (מ"א ס"ק ט"ו וכסי' שכ"ס ס"ק ג') ומ"מ מותר לבעול בתול' בשב' אע"ג דעושה חבור' דדם בתולי' הוא מפקיד פקיד כאלו מונח בכלי (ר"פ כס"ז) :

ה המוצץ דם בפיו מן הבורה חייב ולכן אסור למצוץ דם שבין השינים (שם) :

ו המדבק שרץ עלוקה שקורין (פייאווקעס) או (איגלין) להוציא דם וכן המניח צוק זאלב על המכה להוציא ליחה ודם ספק אם חייב ועכ"פ אסור אבל הדוחק את המכה ומוצי' דם חייב (ד) (שכ"ח) :

ז כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודאי כגון כלב שוטה וכיוצא בו נהרגים בשבת אפי' אין רצין אחריו ושאר מזיקין כגון נחש ועקרב מקום שאין ממיתין אם רצין אחריו מותר להרגן ואם לאו אסור אבל מותר לדרסם לפי תומו כדרך הילוכו אפי' במתכוין אלא שמראה בעצמו שאינו מתכוין וכן מותר לכוף עליהם כלים. אמנם נמלים ושאר שקצים ורמשים אף דרך הילוכו אסור לדרסן :

כלל לב לג המפשיט והמעבד והמולח (שכ"א) :

א המפשיט מן העור כדי לעשות קמיע חייב והמפרק דוכסוסטוס מעל הקלף ה"ז תולדת מפשיט (רמב"ס) אבל הקולף עור מעובד נתבאר לקמן במלאכת ממחק :

נשמת אדם

בדף ע"ש גבי הצד חלזון דפריך לחייב נמי משום נטילת נשמה ומשני מתעסק הוא אצל נטילת נשמה · והתם בין לר"י ובין לר"ש משני הכי וע"ש בתו'. וא"כ ה"נ כיון דהדרכה כוונתו שלא ימות מסתמא מותר לשפוך מים אחרים ולא הוי פ"ר וא"כ אפי' ימות אין כאן איסור דנטילת נשמה. ואף דלישראל אסור משום טלטול או ככל איסורין דאסרינן מדרבנן אפי' במלאכה שאצ"ל מ"מ ע"י א"י הוי שבות דשבות ול"ע. וכ"ש דמה צריך לא"י שיתנה למים אחרים דאל"כ מה ירויח וא"כ פשיטא דאינו אלא שבות דשבות דמותר במקום הפסד :

(ב) כתב הרמב"ם ההורג פרעוש חייב כהורג גמל : וכ"כ הרי"ף ריש ח' שרצים ההורג פרעוש חייב לד"ה וכ"כ בהדיא בגמרא. וכן ברא"ש וטור וכל הפוסקים שכתבו דבמפלה כליו אסור להרוג אפי' כינה דגזרינן אטו פרעוש מוכח דהריגת פרעוש חייב מדאורייתא ל"ע דהרמב"ם לשיטתו דמשאצ"ל חייב. אבל לשיטת הרא"ש וטור שכתבו כמה פעמים דפטור. וכ"כ דזהו דעת הרי"ף ועיין בבעל המאור ריש ח' שרצים. וא"כ בודאי אף ההורג פרעוש פטור כדאיתא להדיא דף קכ"א דלר"ש פטור ומטעם זה התיר ר"ת הריגת הפרעוש כיון שהוא משאצ"ל. וס"ל דהוי כמזיק · ואף דלא קיי"ל כר"ת להתיר לכתחלה מ"מ בודאי פטור. ואפשר דמטעם זה נהגו העולם להקל במלילה. עיין ש"ג בפ"ק ובפ' כ"כ שכתב דסמכו על רמב"ן ורשב"א דאין זה פרעוש ועפ"ז נ"ל לזה. וכ"כ הלבוש בהדיא דהריגת פרעוש אינו אלא מדרבנן. ולא ידעתי מה הי' לו להמליץ הגדול בעל א"ר שכ' על הלבוש בתימה על דבריו שהרי כל הפוסקים כתבו דחייב ובהכ"ג תפסו שאדרבה חובה עלינו לתרץ דברי הפוסקים וצ"ע גדול :

(ג) המ"א כתב דמ"מ מותר לזרוק למים והשיג עליו א"ר דהא כתב הרא"ש דדוקא במפלה כליו מותר. ועיין ת"ש שרצה לתרץ דבריו. אבל ז"א שהרי הכובש חברו למים חייב וכן הכובש בהמת חבירו למים חייב כדאיתא בסנהדרין ע"ו ומ"ש שהורגו או שזרקו למים. אלא דהגמרא קאמר דזהו כבודו ואמר דמר מקטע ליה ומר זרק למיא אבל אין חילוק בין הריגה לזרוק למים :

(ד) עיין מ"א סי' שכ"ח ס"ק כ"ג שכתב רש"י בעירובין אם להוציא דם חייב ר"ל שמהדק בגמי להוציא דם. וכתב המ"א דבזבחים י"ט פירש"י רק אם נתכוין לכך חייב. דמשמע אפי' אינו מהדק ואינו מוכרח. די"ל דכוונת רש"י שנתכוין לכך להוציא בכונה ע"י הידוק. והרמב"ם בפי' המשנה

אחר

כתב וז"ל להוציא דם לשחוט המכה ולהוציא ממנה דם. וכ"כ הרע"ב שם. וז"ל רמב"ם פ' כ"א הל' כ"ה מי שלקה באצבע וכו' ולא ידחקנו בידו כדי להוציא ממנו דם עכ"ל. וכתב המ"מ דיצא לו ממתני' דתנן שלקה כו'. ומ"מ י"ל דלא פליגי על הגמי דודאי גמי אינו מוציא דם ולא מושך ולכן פי' שמהדק בגמי. אבל בדבר המושך י"ל דמודו דחייב וכ"ש בעלוקה דידוע דה"ז שלא אחזה בבשר נופלת. וא"כ תיכף כשאוחזת מושכת דם וחייב שהוא עושה בידים וכמ"ש המ"א. אך זה אינו שראיתי בסמ"ג שכתב וז"ל. ואם מתכוין להוציא דם כאן וכאן אסור כו' והביא תוספתא ס"פ ו' דכלים וז"ל רי"א גמי הרופא נותן ע"ג המכה שיהא מוצץ הליחה. וכתב ואני רגיל לפרש גלדין קתני כורך עליו גמי יבש אבל לא במדינה דמרפא · ואם להוציא דם ר"ל אם הגמי לח ואז מוציא דם כאן וכאן אסור עכ"ל. וא"כ נראה דגם כוונת רש"י בעירובין שמתוך שמהדק הגמי תמצץ ותמשוך הליחה. ולשון רש"י שם משמע דאף דקתני במתני' אסור ל"ד אלא דחייב. וכ"כ בספר הזכרונות אף שאינו מוכרח. דהא כמה משניות דתני התם זה וזה אסור והיינו אלא מדרבנן. אלא דרש"י כתב להדיא דהוי דאורייתא ורש"י וסמ"ג מפרשים דהאי אם להוציא דם ר"ל שהגמי הוא דבר המושך דם. ואפ"ה משמע מרש"י דחייב הגם הרמב"ם מלשונו משמע להדיא שאינו מפרש דקאי על הגמי אלא שמוציא דם ע"י דחיקה בידו. וא"כ אין ראיה לחייב להניח דבר המושך דם. ומתוס' נמי מוכח דס"ל כרש"י וסמ"ג דגמי הוא מושך דם. שכתב בד"ה ושמעינן אי גלגול אסור במדינה פריך שפיר לאשמועינן גלגול דבמקדש מותר ובמדינה אסור. אבל נראה לר"י דגלגול שרי במדינה וקשה דא"כ מ"פ ע"ש. וא"כ אי נימא דתוס' ס"ל כרמב"ם וא"כ ע"כ בס"ד דלא ידע דהטעם משום דגמי מסי וא"כ ע"כ סבר המקשה דטעם דמתני' דגמי אסור במדינה דגזרינן שמא ידחוק בידו להוציא דם וכמ"ש הסמ"ג מתחלה הטעם דאבל לא במדינה. ואם כן בודאי אין חילוק בין גלגול לגמי דבגלגול נמי שייך למגזר שמא ידחוק. ואיך ס"ד דר"י להתיר גלגול במדינה. אע"כ דדעת התוס' דבודאי לא גזרינן שידחוק בידים דהכל יודעין דאסור. אלא הטעם דגמי מושך דם לכן גזרינן במדינה. וע"ז כתבו תוס'. דבשלמא א"א דגלגול נמי מושך דם פריך שפיר. אבל נראה לר"י דגלגול אינו מושך דם וכמש"כ הסמ"ג בהדיא בשם התוס' וז"ל ומותר להניח גלגול בגד קטן ע"ג מכתו בשבת שהוא רך וכתב ואינו מוציא דם עכ"ל. וא"כ קשה דהא אף להמקשן דסובר דטעמא

ב אחד המולח את העור או שמעבידו בדבר שדרך לעבדו חייב (ח) (סכ"ז) :

ג הדורס על העור ברגלו עד שיתקשה או המרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושין הרי זה תולדת מעבד וחייב (שם) :

ד לפיכך אסור ליתן העור בבית הדריסה וזה אסור מדרבנן (ע' בכל' יו"ט במלאכת מעבד) :

ה המרכך עור בשמן ה"ז מעבד וחייב ולכן צריך ליזהר שלא למשוח מנעל הדש בשמן דחייב ואפי' במעט שמן ואינו מכוין לצחצחו אסור (לרמב"ם וש"ע סי' סכ"ז) ומ"מ גם ישנים אסור וב"ש בזמה"ז (וי"ל תוספתא פ"ד אין מגרדין מנעלים ישנים אבל סכין אותם עכ"ל ומ"מ נ"ל לאסור בזמה"ז דנפישי עמי הארצים ויסוכו גם חדשים) :

ו אע"ג דאין עיבוד באוכלין להתחייב עליו מ"מ אסרו רבנן אפי' כל מידי דדמי לעבוד ולכן אסור לעשות מי מלח הרבה ליתן לתוך הכבשים או כמו שנוהגין ליתן להמאה כדי שלא תסרח אבל יכול לעשות מעט מה שצריך לאותה סעודה (סכ"א) :

ז וכן אסור למלוח איזה חתי' צנון ובצלים וביוצא בו אפי' לצורך אותה סעודה דהוי כמעבד ופשיטא אוגערקיש חיין אלא מטבל במלח חתיכה חתיכה ואוכל אבל בצים ובשר בבושל וביוצא בו שאין המלח מועיל להן מותר למלחן לאכלם באותה סעודה אבל להניחם לסעודה אחרת גם זה אסור (שם) :

ח אסור לכבוש כבשים דהוי כמעבד. וי"א משום דכבוש הוא כמבושל אע"ג דודאי אין בו חיוב שאינו תולדות האור מ"מ אסרו חכמים וכן אסור לשפוך יין ושאר משקין לכלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ דדומה לכובש כבשים (שם) :

ט אין למלוח ביחד הרבה פולין וקטניות שנתבשלו בקליפתן דהמליחה מועלת להן ואפילו לאוכלן לאלתר אסור (שם) :

י אסור למלוח בשר או דג חי אפילו במקום הפסד וכן אסור להדיח הבשר שהל יום ג' שלו בשבת משום דהמים מרכך הבשר והוי כעיבוד ומ"מ נ"ל במקו' הפסד מותר ע"י נכרי (ב)(שם):

יא המין טיבול שקורין (מיזעריע) שעושין מחתי צנון ובצלים וכן שלאטין מותר למלוח כיון שנותן תיכף בתוכו שמן מחליש כח המלח (שם) :

יב אע"ג דאין עיבוד באוכלין היינו מה שהוא אוכל גמור אבל דבר שאינו אוכל גמור כמו חלב ושומן וביוצא בו י"א דחייב משום מעבד (רש"י ור"ן כפ"ק דביצה) :

כלל לד לה המשרטט והממחק :

א כשרוצה לחתוך עור או נייר או שאר דברים משרטט תחלה כדי שיכוין חיתוכו וכן המשרטט כדי לכתוב אפי' רק ב' אותיות תחת אותו שרטוט חייב וכן חרשי עצים שמעבירין חוט של סיקרא ע"ג הקורה כדי שינסר בשוה וכן כל דבר שמשרטטו בין בצבע ובין בלא צבע הרי זה משרטט וחייב (רמב"ם סוף פרק י"א) :

ב המעביר שער או צמר מעל העור אחר מיתה עד שיחליק פני העור חייב משום ממחק וכן השף בידו על העור המתוח בין העמודים כמו שעושין הסופרים בעיבוד הקלף חייב משום ממחק (רמב"ם פרק י"א וש"ע סי' שכ"ז במ"א)

נשמת אדם

דגמי משום גזירה שמא יתכוין להוציא דם וזה ל"ש בגלגול. וא"כ אף לסברת המקשן לגלגל מותר. וא"כ קשה מאי פריך וע"ז תירצו דקושית המקשן דליתני הורכין לגלגל בין במקדש ובין במדינה ואם להוציא דם ר"ל לדחוק בידים להוציא דם אסור והשתא דמשני הש"ס קא משמע לן דגמי מסי · וא"כ פי' המשנה דגמי אבל אם לא במדינה לא מטעם גזרה אלא מטעם דמסי. ואם להוציא דם אע"פ שאינו דוחק בידים אסור וחייב :

ונראה לי דרמב"ם לשיטתו שכתב בפ"ח דהחובל חייב משום מפרק דהוא תולדה דדש · וא"כ במניח דבר המוצץ הוי כלאחר יד. וא"כ קשה למה אסור במקדש · ולכן פירש שמוציא מידו. אבל לרוב הפוסקים דס"ל דטעמא דמפרק משום נטילת נשמה חייב. וא"כ אפי' מוצץ מאליו אלא דדומה לכופת אדם וסוף המים לבוא סוף להם לבוא דפטור בסנהדרין ע"ז. לכן כ' המ"א דאפשר דחייב. ומ"מ לכ"ע אסור להניח לוק וחלב :

(א) עיין במל"מ פ' י"א שהביא קושית הראשונים הכא דאיתא במנחות תקריב מלח ואפי' בשבת והא קיי"ל דאין עיבוד באוכלין. וא"כ אין כאן איסור דאורייתא ול"ל קרא להתיר וע"ש במה שתירץ. ולא ידעתי למה הביא מרחוק ודחוק הרבה. ולמה לא תירץ בפשוט דהא ע"כ מולחין כל האברים כדאיתא ברמב"ם ואמרי' בחולין ריש השוחט לרבות את

הקולף

הראש שכבר הותר בשחיטה ואין בכלל הפשט. וכן איתא להדיא בזבחים כדאמר שראשי כבשים כו'. וא"כ כיון שיש עור על הראש וצריך למולחו. וא"כ בזה ודאי הוי מלאכה דאורייתא דהא המולח העור חייב. וא"ל כיון שלא הופשט העור ל"ש בו עיבוד א"כ גם תי' דמתרץ דצריך קרא למלחן אפי' קרבן שנפסל דלא בעי הפשט. וכן תירוץ השני אין נכון לפ"ז א"א דל"ש בזה עיבוד וא"כ קושית הראשונים במ"ע. וני ל"ע ותמוה מאוד קושיא זו דהכי אין לנו שום מלאכה בשבת כ"א מעבד. ולמה לא צריך קרא להתיר הבערה של המנחה ול"ע. והא דאמינא הבערה ולא אמינא בישול דז"א דהנותן בשר על האש ע"מ נשרפו ולא לצלותו חייב משום הבער ולא משום בישול כדמוכח ביבמות ל"ג ע"ב. דפריך לר"י אי בהקטרה ולר"י הבערה ללאו יצאת. וא"כ מוכח דאין בהקטרה משום בישול אלא משום הבערה לחוד. אך בירושלמי פ"ב דשבת סוף הלכה ב' איתא בהדיא דלר"י חייב בהקטר חלבים ואימורים משום בישול :

(ב) המ"א בסי' שכ"א ס"ק ז' כתב שאסור להניח ע"י א"י דאין כאן פסידא דאפשר בגלי. ונ"ל דבמקום של מ"א היו נוהגין לגלות בשר על השפוד כידוע בגליל פוזנא. אבל במדינתנו קרוב הדבר שאם יגלה על השפוד יפסיד הבשר. נ"ל להקל ע"י א"י ופשיטא בטבח ישראל שיהיה לו הפסד גדול:

ג הקולף מן העור חייב משום ממחק לפיכך אין מגרדין בסכין או בצפורן מנעל בין חדש בין ישן מפני שקולף העור אבל מותר לקנחו ממעט חרס הראוי לטלטל ואם אין לו והוא מטונף מותר לקנחו בקורה אבל לא בכותל של בנין דמיחזי כמוסיף על הבנין ובשעת הדחק גם זה מותר . והברזל שהוא לפני בהכ"נ אם אין לו חוד אלא שהוא עב ורחב בראשו אם א"א בענין אחר מותר לקנח בו (ס"ג) :

ד הממרח רטיה חייב וכן שעוה או זפת וכיוצא בהן מדברים המתמרחין עד שיחליק פניהם חייב משום ממחק (רמב"ם פ' י"א ובש"ע סי' שכ"ח) לפיכך אסור ליתן שעוה או שמן עב בנקב חבית לסתמו ואפי' רק להכניסו לתוכו בלא מירוח דגזרינן שמא ימרח ואם מירח בשעוה או חלב חייב (א) (א"ר בשם הלב"ן בסי' ש"ד) וכן בבצק שייך מירוח. (עיין בסי' ש"ח בט"ז ס"ק י') :

ה כשם שאין עיבוד באוכלין כך אין ממחק באוכלין ולכן מותר להחליק האוכל בשבת הואיל ואפשר לאכול בלא זה ולכן מותר להחליק חמאה ותפוחים על הלחם אבל דבר שא"א לאכול בלא מירוח כמו שיש בו עיבוד דרבנן עכ"פ כך אסור משום ממחק מדרבנן (ס"פ סס"י שכ"ח בט"א) :

ו הממרט נוצה מן הכנף ועי"ז נעשה הכנף חלק בלא שער חייב משום ממחק (ב) :

ז מותר לשפשף כלים אפי' בחול וכיוצא בו אע"ג דזמנין גריד מן הכלי והוי ממחק מ"מ כיון דלאו פסיק רישי' הוא הוי דבר שא"מ אבל כלי ככף באבן היין(וויין שטיין)אסור שממחק ודאי וכן אין חופפין כלים בחזקה במלח שנמס עי"ז והרי זה דומה לריסוק שלג וברד בכלל י"ד סי' י"א אבל הדחה בעלמא אפי' במלח מותר שהרי נמהה ממילא (סי' שפ"ג) והרמב"ם כ' הטעם מפני שדרך האומנין ללבן הכלי ולצחצחו בזה והוי כגמר מלאכה (ג) פ' כ"ג הלכה ז' ועיין עוד לקמן במלאכת מכה בפטיש) :

כלל לו המחתך :

א המחתך עור או כל דבר שאדם מהתך ומקפיד על מדתו בין עץ או מתכות או אפי' נוצות של עוף כיון שמקפיד על מדת ארכו ורחבו וחותך בכוונה חייב אבל החותך דרך הפסד או בלא כוונה למדתו אלא כמתעסק או במשחק פטור (רמב"ם פרק י"א) :

ב המחתך מן העור כדי לעשות קמיע חייב והוא שיתכוין למדת ארכו ומדת רחבו (וז"ל הרמב"ם ומזה משמע לכאורה דאף שאינו מקפיד ליפות הבגד ולקלעו חייב וא"כ יש במקח וממכר שיכול לבוא לידי חיוב כגון שמוכר בגד ומקפיד שיהיה ארכו כרחבו וכיוצא בו שיהיה ארכו ומדתו כך וכך חייב) :

ג נ"ל דאין מלאכת מחתך באוכלין (ה) ודוקא דבר שהוא מאכל גמור ואפילו אוכלי בהמה כגון עשבים ותבן אבל אם קיטם עלין כיון שהענף אינו מאכל בהמה שייך ג"כ מחתך ואפי' באוכלין

נשמת אדם

(א) מ"ש בש"ע סי' ש"ד סעיף י"א דמשמע דגם בשמן עב חייב משום מירוח אינו מדוקדק דלכ"ע בשמן אינו חייב משום ממרח ע' בגמ' דף קמ"ו ע"ב וכ"כ המ"א שם ס"ק ט"ז . ודע דהרמב"ם פכ"ג הל' י"א שכתב ואפי' בשומן אין סותמין כו' הוא ט"ס וצ"ל שמן וכן מוכח מהגמ"י שם שכתב כרב ודלא כשמואל ופלוגתתם הוא במשחא עיין בגמ' :

(ב) לכאורה משמע דאף דא"צ כלל נקנה הקשה חייב משום ממחק ותמיה לריב"ש שהבאתי במלאכת גוזז דס"ל דאע"פ דא"צ לשיער חייב משום גוזז כיון שרוצה במלאכה זו משום דכיון דעושה המלאכה כדרכו . אבל נ"ל דרש"י נשמר מזה וכתב בדף ע"ד וז"ל ד"ה משום מהתך דקפיד כו' וגם מן הקנה אורג כובעים ועושה כובעים מכנפי עוף בלא שער עכ"ל. והיינו דאל"כ לא שייך בזה ממחק והא דכתב רש"י בד"ה ממרט ומשליך הקנה חייב דרש"י פירש למה הוא מירח אבל לענין שבת מיירי שצריך לקנה כנ"ל והרמב"ם בפי"א כתב סתם המורט נוצה מן הכנף חייב משום מוחק והזיל לשיטתו דמשא"ל חייב:

(ג) הרמב"ם מפרש הא דאיתא בדף כ' הא גריר והא לא גריר מפרש דבגריר חייב משום מכה בפטיש וכן הא דבדף ק"ג ע"ב המגרר כל שהוא כתב בפ"י הל' ט"ז משום מכה בפטיש אבל רש"י לשיטתו שמפרש המגרר כ"פ משום ממחק ולכן גם הא גריר מפרש משום ממחק ולכ"ע נ"ל הא דאיתא דף ע"ה ע"ב המגרר ראשי כלונסאות חייב משום מחתך נ"ל שאינו ר"ל שמגרר אלא שצריך לגרר הראש של ארז כדי שיהיה לפי המדה ע"ש :

(ה) המפרש בירושלמי ביצה במתני' אין שוברין החרס ד"ה הדין סקורא וכתב דר"ל מין מאכל שמגבל בכלי בחוץ וכשלוקחו מן הכלי שתי' חייב משום מחתך ע"ם דניתא שהבר זכיתי לפרש אותו בירושלמי בכלל ט' בנ"א סי' ח' וז"ל רמב"ם בפ' י"א הל' ז' המחתך מן העור כו' וחייב שם כל מלאכת מחתך וכתב עוד באותו הלכה הנוטל קיסם של עץ מלפניו וקטמו לחצוץ בו שיניו או לפתות בו את הדלת חייב ובהל' ח' כל דבר שהוא ראוי למאכל בהמה כגון תבן ועשבים להים והולין וכיוצא בו מותר לקטום אותו בשבת מפני שאין בהם תיקון כלי ומותר לקטום עצי בשמים להריח ואע"פ שהן קשים כו' עכ"ל הרי שכתב דבאוכלי בהמה אין בהם תיקון כלי ור"ל דאף מחתך אין בהם שהרי כ' דבקוטם קיסם חייב משום מהתך אלא דבדבר דשייך בו תיקון כלי שייך נמי מחתך ובדבר שאין שייך תיקון כלי אין בו ג"כ משום מחתך . וא"ל דגם בקוטם קיסם החיוב משום תיקון כלי ולא משום מחתך דא"כ ה"ל לרמב"ם לכתוב דין זה בפ"י דשם כתב כל דיני בנין ותיקון כלי א"ו דמשום מחתך חייב.וא"ל דבאמת למה לא מחייב במקטם להצון שיניו ולפתות דלתו משום תיקון כלי שהרי נעשה כלי בכך י"ל דס"ל דל"ש תיקון כלי אלא דוקא ע"י כלי כמ"ש הרא"ש ור"ן וכל הפוסקים אבל בקוטם דמשמע ביד אין בו משום תיקון כלי אלא דהחיוב משום מחתך דבזה אין חילוק אם מחתך ביד או בכלי שהרי אינו מקפיד אלא למדתו וא"ל לתקון אחר שהרי משום זה קוטם הקיסם משום שהוא ארוך יותר מדאי . וכ"כ הירא"ים בהדיא במלאכת מחתך וז"ל תולדה דרבנן שלא יתן אדם עלה בפי נקב חביתו כדי שיקלח היין כדאמרי' בפרק חבית טרפא דאסא אסור מ"ט כו' רב אשי אמר גזירה שמא יקטום פי' שמא יתכנו למדת הנקב וכ"כ הרוקח בסי' פ"ד במלאכת מחתך וז"ל טרפא דאסא שמא יקטום וצ"ל דס"ל דאם מתתכו חייב דאל"כ ל"ם למגזר כמ"ש הב"י סי' ש"ד ורש"י כ' שם וז"ל שמא יקטום העלה מן הענף וכיון שהוא קשה ה"ל מפקן

באוכלין ממש דוקא כשעושה ממנו כלי בתחלה ל"ש תיקון כלי וכן מחתך אבל אם מתקן כלי בדבר אוכל כגוז שיש נקב בכלי ונוטל חתיכה לפת והותכו לפי מדת הנקב שייך בזה האוכל מחתך וגם תיקון כלי (ע' נג"א) :

כלל לז הכותב (סי' ש"מ) :

א הכותב בדיו או בכל דבר המתקיים ע"ג קלף או נייר ועל כל דבר המתקיים אפילו לא כתב רק ב' אותיות חייב ולרמב"ם אפי' לא כתב אותיות אלא רשם ב' רשימות בדבר המתקיים ועל דבר המתקיים בכותל ובשטר כדרך שהציירי' רושמים חייב (סי' ש"מ) :

ב הכותב על בשרו חייב אע"פ שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן ה"ז דומה לכתב שנמחק אבל המשרט על בשרו אע"פ שיצא דם פטור שאין דרך כתיבה בכך ונ"ל דאם חקק בבשרו חייב (א) :

ג הקורע על העור או נייר וכיוצא בו צורת אותיות חייב משום כותב אבל הרושם כתבנית כתב פטור. ורשימה בעלמא שאין בו שום תמונת כתב על הנייר אסור דמתקיים ובקלף שהוא קשה ט"ז מתיר והמ"א בשם הב"ח אוסר (ועיין בא"ע סי' קכ"ס נב"ש ס"ק ו') :

ד אסור לכתוב באצבעו במשקין על השלחן ועל החלונות כשהם לחים וכן בחול ובאפר דאף ע"פ שכותב בדבר שאינו מתקיים על דבר שאינו מתקיים מ"מ מדרבנן אסור אבל מותר לרשום כמו אותיות באויר דהיינו שמוליך אצבעותיו באויר או על השלחן כמו אותיות כיון שאין רישומו ניכר כלל :

ה לרוב הפוסקים הכותב בכל כתב ולשון חייב וא"כ אסור לומר לנכרי לכתוב אגרת. ואפשר במקום הפסד גדול כגון לצורך חולה או לצורך מצוה יש לסמוך על המתירין ע"י נכרי וגם בזה צ"ע ובלא"ה אין להקל כלל (סי' ש"ז ועיין בא"ע ר"ס קכ"ו ובב"ש שם) :

ו אסור לחבר אותיו' של כסף לפרוכת וכיוצא בו. ונ"ל דיחברם ע"י מחט דרך ב' נקבי' לבד דאז לא הוי חיבור דלא יתקיים שהרי יפול וגם זה יעשה ביד שמאל דהכותב בשמאל פטור דאין דרך כתיבה בשמאל (ג) ואם הוא איטר אזי שמאל שלו הוא כימין של כל אדם והשולט בב'

נשמת אדם

מתקן כלי. ובמס' י"ט אמרי' לחצוץ בו שיניו אם קטם חייב עכ"ל · וכוונתו לתרץ דמש"ה גזרינן שמא יקטום משום דאי קטם חייב · ונ"ל דס"ל לרש"י דאע"ג דהעלה בואו רך וכמ"ש הב"י ס"ל לרש"י דדוקא מה שהוא לגמרי מאכל בהמה. וכמו שכתב הרמב"ם תבן ועשבים אבל עלין אע"ג שהן רכין כיון שהענף שמחוברין בו הוא קשה דינו כענף (והוי כהוכתב שמצאתי כן בדרישה וגם מה שתירץ בהגהת הטור הוכתי לדעתו ויותר מזה שהקושיא שהקשה מצאתי להדיא ביראים) וכן ס"ל ליראים ורוקח. או די"ל כמו שכתב הר"ן הביאו הב"י. דדוקא מתחלה אין דרך לעשות כלי מאוכלי בהמה אבל לתקן כלי כמו תיקון השתיות דרך לתקן אף ברכין. ואף שהר"ן בפ' חבית כ' שהוא קשה · ובבילה כתב שהוא רך ולא אזיל בתר הענף. מי שידע דרכו של ר"ן שהוא מעתיק לשון רש"י ובחבית שאינו עוסק בדין זה מעתיק ל' רש"י ובבילה ששם מקומו מדין אוכלי בהמה כותב שיטתו. ואף דבשבת קכ"ה כתב רש"י גבי זמורה שקשורה בטפיח דאם יקטום חייב משום מכה בפטיש. י"ל דהיינו תיקון כלי. אבל הרמב"ם בפ' כ"ג כתב זמורה שקשורה בטפיח כו' שמא יקטום ויתקעה עכ"ל · דמשמע ג"כ דהחיוב משום מכה בפטיש ולא משום מחתך י"ל דזמורה של גפן שהוא רכה כמש"כ רש"י שם בהדיא. וא"כ הוי אוכלי בהמה ממש דלא שייך בזה לא מחתך ולא משום תקון כלי. ולכן הוצרך לכתוב שמא יתקע בטפיח וא"כ הוי גמר מלאכה בטפיח והוי מכה בפטיש :

ובזה י"ל קושית המ"מ שהקשה · דלמה כתב הרמב"ם הקוטם לחצוץ שיניו חייב דהא לרבנן בבילה ל"ד אי' להדיא דאינו אלא משום שבות וא"כ קטם בכלי ואם הרמב"ם איירי שקטם בכלי לא ה"ל לכתוב סתם · ובזה יש ליישב דכיון דרב אשי בטרפא דאסא ס"ל גזרה שמא יקטום · וא"כ מוכח דס"ל דבקסמין עכ"פ חייב. ש"מ דהלכה כחכמים דתוספתא הביאה הרא"ש בבילה פ' המביא. ואף שמתוספתא משמע דס"ל דאף אוכלי בהמה חייב. יש לדחוק דהאי ואם קטמו קאי אקיסם וכר' יודא דאמר בבילה אוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי. ופסק כר"י וכרב אשי ואף דהרמב"ם לא פסק בטרפא דאסא כרב אשי. שהרי בפ' כ"ג כתב משום מרזב כרב יימר י"ל משום דמסתבר טעמא דרב יימר דהכי משמע מלישנא דגמ' דבגובתא דקנה שם בשבת פרק חבית איתא שמואל שרי ורב אסר. ומפרש רש"י בגמ' דבלא תיתוך לכ"ע אסור אלא דפליגי במהותך ולא מתוקן. ובטרפא דאסא אמר שמואל אסור. ומדקאמר בגובתא להיתר ובטרפא לאיסור ש"מ ודאי דבאותו ענין שמתיר בגובתא אפ"ה אוסר בטרפא. והיינו משום מרזב דלרב אשי דאמר שמא יקטום והיינו שמא יקטום ויחתוך למדתו כמו שהוכיח ביראים. וא"כ ע"כ הא דאמר איכא בינייהו דקטים ותנח. ר"ל שמתוקן כבר למדתו וא"כ הוא ממש דינא דגובתא. וא"כ היה לו לשמואל למימר או בתרווייהו להיתר או לאיסור מ"ש דבגובתא אמר להיתר ובטרפא לאיסור. אלא ע"כ דבטרפא אף בזה אסור משום מרזב :

ודע שהרמב"ם כתב שם בעצי בשמים להריח מותר. ומשמע אבל לחצוץ שיניו חייב. ובהדיא אמרינן בבילה דאם לחצוץ חייב אזי גם להריח אסור. ונ"ל דהרמב"ם אזיל לשיטתו דהתם פריך ולית ליה לר"א שוכר אדם חבית כו' ומשני דדוקא במוקצה ע"ש והרמב"ם דפסק גבי שוכר חביות אפי' בשלימה מותר ע"ש בפ' כ"ג הל' ב' : ולכן פסק ג"כ דלהריח מותר אע"ג דלחצוץ שיניו חייב ·

(א) **נ"ל** דהחוקק בבשרו כעין כתיבת קעקע לכ"ע חייב. שהרי החוקק גט על יד העבד האשה מגורשת כדאיתא בגיטין ובא"ה סי' קכ"ד. וא"ל דאע"ג דלענין גט הוי כתיבה מ"מ לענין שבת פטור. כדמצינו בהכותב בשמאל דלענין שבת פטור. ומ"מ לענין תפילין וגט מכשירין בדיעבד בא"ח סי' ל"ב ובא"ה סי' קכ"ג. ז"א דהתם הטעם דהוי כלאחר יד וזה שייך דוקא בשבת. וגם בזה כתב הב"ש שם דיניח בלא ברכה וכן נ"ל. ולדעתי פסולים לגמרי. שהרי הב"י כתב בשם סמ"ק דאפי' בדיעבד פסול. והסה"ת הניח הדבר בספק וא"כ לא דחינן פשיטותא דסמ"ק משום ספיקא דסה"ת : וכ"ש לפמ"ש התה"ד כלל דהיכא דבפוסק א' מפורש הדבר ובשאר פוסקים הדבר אינו מבואר יותר טוב לומר דלא פליגי. וזה לא שייך הכא שהרי הכותב על בשרו חייב :

(ג) **כתב** המ"א סי' ש"מ משמע בגיטין דף כ' דהפותח אותיות של כסף ע"ג בגד מיקרי כתב ואפשר דאסור לעשותו

בב' ידיו חייב בשתיהם (שם) :

כלל לח המוחק :

א המוחק על מנת לכתוב ב' אותיות חייב ואפי' לא מחק אלא טשטוש דיו אם יש במקומה לכתוב ב' אותיות חייב (א) (ש"מ) :

ב נפל דיו או כל דבר לח על ספר לא ילחכנו דמוחק (א"ר בשם ס"ח) :

ג נטף שעוה על ספר על אות א' אסור לסלקו דהוי מוחק ומב' אותיות חייב (ב"ח מ"א וצ"ע)(ב):

ד עוגה שכתב עליה אותיות או צורות ממיני צבעים אסור לשוברה דהוי כמוחק אבל אם כתב עליה במשקין או בדפוס מעצמה מותר דהוי דבר שאינו מתקיים על דבר שאינו מתקיים אע"ג דבשאר כתיבות גם זה אסור למחוק משום כבוד עונג שבת ל"ג (ע' מ"א סימן ש"ע ובזה לק"מ) :

ה ספר שכתוב על הגליון אותיות וצריך לו בשבת ואין לו אחר מותר לפתחו ולסגרו דאין בזה משום מוחק וכותב (רמ"א בתשובה וט"ז שם) :

נשמת אדם

לעשותו בשבת עכ"ל • ועיינתי בגיטין וז"ל הגמרא עבד שילא בכתב שע"ג כיפה והנדוכתרא לא יצא לחירות. ופירש"י שרקמו על הבגד במחט כמין אותיות אינו כתב לפי שאינו קבוע אלא מוטל על הבגד וכו' ראשין תהובין בו עכ"ל. וא"כ אדרבה משמע להיפך. ועוד דכיון שכתב דלענין גט הוי כתב וא"כ בודאי בשבת חייב ולמה כתב דאפשר דאסור. וצ"ל דכוונת המ"א ע"פ מה שכתב הב"י בא"ע בסי' קכ"ה דכל הפוסקים ס"ל דאפילו רקם האותיות כמעשה רוקם. אעפ"כ לא הוי כתב לענין גט. אבל מרש"י משמע דוקא כשאינו קבוע דהיינו שלא קבע רק ב' ראשי החוטין. אבל כשרקם מעשה רוקם ממש דהיינו שמחובר החוטין גם מצד ב' הוי כתב עכ"ל • וצ"ל דהפוסקים ס"ל כיון שאין גוף האותיות מחובר לא מיקרי כתב ורש"י ס"ל דדוקא כשאינו קבוע ולפ"ז ה"ה אותיות של כסף שתחבן במחטין לכל הפוסקים לא הוי כתב ולרש"י אם חברן בענין שיהיה קבועין הוי כתב • וזהו כונת המ"א דבגיטין משמע דהוי כתב דהיינו לרש"י דדוקא כשאינו קבוע אבל כשמחבר האותיות בטוב שיהיו קבועין הוי כתב : אך י"ל דדוקא במעשה רוקם שעושה מעשה בגוף האות משא"כ באותיות של כסף שהאותיות כבר נגמרין רק שמחברין בבגד. י"ל דגם רש"י מודה דאינו כתב דהא מה"ט חק תוכות לא מיקרי כתב משום שאינו עושה מעשה בגוף האות. ומ"מ אם מחק קצת מהאות דלא נקרא כתב משום שלא עשה מעשה בגוף האות ומכ"ש באותיות של כסף. ועוד די"ל דדוקא אגט דהקפידה הוא שיהיה מבואר ענין הגט אבל לענין שבת י"ל דדוקא על הכתיבה חייב אבל מה שמחבר האותיות לא מקרי כתב כמ"ש המ"א בשם תשובת רמ"א וכ"כ הט"ז שם (וברוחב בינתו כיון לכל דברי רמ"א בתשובה) דקירוב אותיות לא מקרי כתב. ואף שהט"ז כתב דפטור אבל אסור י"ל דל"ד אלא דמודה לרמ"א דמותר אלא שאינו עוסק שם אך להשיג על הלבוש שכתב דחייב. ומ"מ כמ"א בשם רמ"א דטעמא משום דעשוי לפתוח ולנעול. המעיין בתשובת רמ"א איתא להדיא דעיקר טעמו משום דמחוסר קריבה לא כלום. ועוד נ"ל דמ"ש דעשוי לפתוח ולנעול כוונתו כיון שאינו מתקיים דאל"כ מה בכך שעשוי לפתוח ולנעול ולכן נ"ל דמותר לתחבן במחט בפרוכת בענין שלא יהיה קבוע אלא דרך ב' נקבים. דהא אפי' בתופר כה"ג לא מקרי תפירה אא"כ קשר. ובזה י"ל דגם המ"א מודה דמותר ואינו מסתפק אלא כשעושה בדרך שיוכל להתקיים וגם זה יעשה ביד שמאל. כענין שכ' א"ר בענין שבירת העוגות שכתובין עליו אותיות דהכותב בשמאל פטור. ומ"מ המ"א בסי' מ"ה ס"ק ב' בשם ר"י הרוקם אותיות בטלית אסור לכנס בהן לבהכ"ס אין ענין לכאן דאע"ג דלא הוי כתב מ"מ אסור לבזות. מידי דהוי אתפילין שכתב בשמאל דודאי אסור לכנס בהן לבהכ"ס ועיין רים פרק כל כתבי :

הרמב"ם בפי' י"ג פסק דיו ע"ג סיקרא חייב ב'. וצ"ע שהרי בגיטין ד' י"ט אי' להדיא דא"ל ר"י לר"ל וכי בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה. פי' רש"י שגם לענין שבת פטור. וצ"ל דהרמב"ם מפרש בשביל שאנו מדמין לא כפירש"י אלא דר"ל וכי בשביל שאנו מדמין גט לשבת נעשה מעשה ללמד גט משבת. אלא אע"ג דלענין שבת הוי כתב מ"מ לענין גט לא נעשה מעשה להכשיר וכן מצינו לענין חק תוכות (עיין בב"ש סי' קכ"ה ס"ק ג') :

(א) ז"ל הטור סי' ש"מ וכ"ה ברמב"ם ורא"ש נפל דיו על ספר ושעוה על הפנקס ומחק אם יש במקומה כו'. והנה מלשון זה משמע שעיקר קפידא שימחוק שלא ע"מ לקלקל. וכמ"ש הרמב"ם שם המוחק ע"מ לקלקל פטור עכ"ל. משמע אבל כשאינו מקלקל אף שאין בדעתו לכתוב רק שיש במקומו לכתוב ב' אותיות חייב. וא"כ ע"כ צ"ל הא דאיתא במתני' והמוחק ע"מ לכתוב ב"א כו' ל"ד. אלא ר"ל ע"מ שלא לקלקל וכמ"ש הרמב"ם בקורע ע"מ לתפור. וכתב הרמב"ם דקורע שלא ע"מ לקלקל חייב עיין במלאכת קורע סי' ב' מש"ש • ואף דמשמע היה דוקא מוחק ע"מ לכתוב הא קורע ג"כ היה שם ע"מ לתפור. כדאמרי' בפ' כלל גדול. ואפ"ה לרמב"ם בקורע על מתו חייב. וא"כ ה"ה במוחק. אבל מלשון הרא"ש שכתב דעיקר החיוב בשביל מחשבת הכתיבה ע"ש. משמע דמפרש הא דנפלה טפת דיו דר"ל בשביל לכתוב. ובתוספתא פ' י"ב המוחק לקלקל פטור אין לך שחייב אלא המוחק ע"מ לכתוב והמוחק ע"מ לתקן כ"ש חייב עכ"ל. משמע דאם כוונתו לתקן אע"פ שאין כוונתו לכתוב חייב. ומ"ש לתקן כ"ש חייב אינו ר"ל דמוחק כ"ש דבודאי שיעור המחיקה כדי לכתוב במקומה ב"א. אלא כוונת התוספתא שיתקן איזה דבר. והרא"ש אזיל לשיטתו דאפי' משאצ"ל פטור וא"כ בקורע נמי פטור אלא בע"מ לתפור וה"ה במוחק. אבל לרמב"ם דמשאצ"ל חייב אם אינו מקלקל ה"ה במוחק • ולרא"ש צ"ע התוספתא וצ"ל דהתוספתא אתיא כר"י • ומצאתי בא"ר שכ' סי' ש"מ ס"ק ו' מחלוקת בזה:

ואמנם י"ל דכוונת התוספתא המוחק ע"מ לתקן כ"ש ור"ל שמחק כ"ש ומיירי במוחק להגיה • וכדאיתא בסוף פ' הבונה. וברא"ש הגיה אות א' חייב לרב שבת במוחק גגו של אות ולרבא במוחק תג ד' ועשה ר' וא"כ מתוספתא אין ראיה כלל. ובדברי קדשו של הר"ן שם צ"ע שכתב בשם הרשב"א מדאמרינן הגיה אות א' חייב ומוקי לה ר"ש כגון שנטל גגו של ח' ועשה ב' זיינין ורבא מוקי בנטל תגא דדלת • מוכח מזה דזה לא נקרא חק תוכות. וכ' הר"ן דאינו הוכחה דשאני לענין שבת דאפי' הרושם חייב דמלאכה מחשבת הוא וכ"כ הב"ש בא"ע סי' קכ"ה ס"ק ג' וצ"ע • דהא תינח בנוטל גגו דחית ועשה ב' זיינין דעכ"פ הוי כותב ב' אותיות. אבל לרבא בנוטל תגה דדלית דהחיוב משום דהוי ככתב אות א' והשלימה לספר כפירש"י שם. וא"כ כיון שאעפ"כ הספר פסול למה חייב וגרע מאורג חוט אחד והשלימה לבגד לר"א שם ובשס"ת ראיתי שלא הביא רק משנטל גגו דחית ולא כתב הא דנטל תגא דדלית. וכן הרמב"ם לא כתב דברי רבא וצ"ע. ולר"ן נ"ל כיון שמחשבתו לתקן חייב אע"פ שלא תקנו וצ"ע. וגם על הרמב"ם צ"ע למה לא כתב דברי רבא ואם משום דקשה ליה כמו שכתבנו. כיון דעדיין פסול למה חייב קשה באמת מנ"ל דזה מקרי חק תוכות כיון דרבא מחייב וצ"ע :

(ב) ב"ב הב"ח מבא דתוספתא נטף שעוה על הפנקס וצ"ע דבשלמא פנקס דדרך כתיבה שם בשעוה ולכן הר'

ו כיון שכותב ומוחק הוא אבות מלאכות גזרו חכמים דאסור לקנות ולמכור לשכור ולהשכיר בשבת ויו"ט שמא יכתוב ולכן אסרו אחד המוכר בפה או במסירה ומשיכה בין במשקל או במדה ובמנין ובמדידה בין שמודד ביד או בכלי ואפי' לדבר מצוה אסור (סכ"ג) ומטעם זה אין עושין פדיון דבן בשבת ויו"ט דא"א ליתן לכהן אפילו שוה (סל"ט) ואסור לעשות קנין בשבת דהוי מקח וממכר ומ"מ התירו לשכיב מרע שביקש לקנות ממנו על צוואתו דבשכיב מרע הקילו שלא תטרוף דעתו עליו שיתיירא מאחר שלא רצו לקנות ממנו מסתמא לא יקיימו צוואתו. מיהו י"א דדוקא כשמחלק כל נכסיו דקיי"ל דמתנת ש"מ בכל נכסיו א"צ קנין וא"כ הקנין שלא לצורך כלל רק להפיס דעתו שהרי אפי' בלא קנין קני משום דדברי שכיב מרע ככתובין ומסורין וי"א דאפילו היכא דבעי קנין כגון שאינו אלא מתנה במקצת נכסיו אפ"ה התירו חכמים בש"מ (עיין בח"מ סי' רנ"ד ובהג"ה שם סי' כ' ובא"ח סי' של"ט). הנושא את האלמנה אסור לבוא עליה ביאה ראשונה בשבת וי"ט דהוי כקונה קנין בשבת דחופת אלמנה אינו קונה ליורשה ולמעשה ידיה ואינו קונה אלא ע"י ביאה משא"כ בתולה נקנה על ידי חופה (ועיין בחכמת אדם כלל קכ"ט). אין דנין בשבת ויו"ט שמא יכתוב ומהאי טעמא אין חולצין ואין מיבמין ואין כונסים ואין מקדישין ולא מקדישין ולא מחרימין ולא מעריכין ולא מפרישין תרומות ומעשרות וחלה ואין מגרשין בשבת ויו"ט אפי' אם הגט כבר נכתב והובא ע"י שליח והכל משום שמא יכתוב: וכולם אם נעשו שוגגין או מזידין או מוטעין מה שנעשה נעשה וקיים. וכיון שאין דנין ה"ה שאין תופסין להכניסו לבית הסוהר למי שנתחייב איזה עונש שלא יברח דזהו בכלל דין וכ"ש שאין מלקין ואם יברח יברח. בשעת הדחק כגון שאין החתן והכלה יכולים להשוות ביום ו' ומחמת קטט נמשך עד הלילה ובחור שלא קיים פריה ורביה וכבר הכינו צרכי הסעודה ויש הפסד גדול וביוש לחתן וכלה התיר רמ"א בתשובתו להיות החופה בשבת והוא עצמו סידר הקדושין מפני שגדול כבוד הבריות ואמנם במקום שאין שם כל התנאים הנזכרים אין להתיר ופשיטא שיהיו נזהרים לכתחל' שלא יבא לידי כך:

ז לפיכך אסור למדוד בכלי המיוחד למדה ולשפוך לכלי של לוקח אא"כ שממעט או מוסיף מעט דאז לא מקרי מדידה גמורה. וכן מותר למדוד והלוקח נוטל המדה של מוכר לביתו ופשיטא כשהלוקח מביא מתוך ביתו כלי ואומר לו מלא לי כלי זה ולמחר ימדוד או אפילו כלי המיוחד למדה ואומר לו מלא לי כלי זה אבל לא יאמר לו תן לי מדה פלונית או תן לי בכך וכך מעות וכן ראוי לכל ירא שמים ליזהר בזה והעולם נוהגין להיתר גם בזה דאינם מתכונים רק להודיע למוכר כמה הוא צריך ואף היתר זה לא שייך אלא בשכר וכיוצא בו שמדתו ידוע אבל לומר תן לי בעד איזה גדולים תפוחים וכיוצא בזה דא"א לומר שמודיע לו כמה צריך שהרי אינו ידוע כמה תפוחים יתן בעד גדול אלא יאמר תן לי ב' תפוחי' וכיוצא בו (סכ"ג) ואפי' בדבר מאכל וצורך שבת אם אומר בלשון לעז יאמר תן לי ואחזיר לך ואם אומר בלה"ק אז יש חילוק דלשון שאלה משמע שיחזור לו מיד ולשון הלויני משמע לזמן מרובה וסתם הלואה היא ל' יום מדינא גזרינן שמא יכתוב אך במדינתנו דגם הלואה מותר לתבוע לאלתר אין חילוק. וכשלוה בשבת דבר מאכל וזה אינו מאמינו מותר ליתן משכון ולא יאמר הילך משכון דהוי עובדא דחול. וכל זה דוקא לצורך אכילה אבל בלא"ה אסור ליתן משכון ואפי' בלא משכון אסור ללות או לפרוע ומ"מ אם לוה בשבת ויום טוב ניתנה לתבוע לאחר שבת ויו"ט (סי' ש"ז וסי' תקכ"ס):

ח אסור לחשוב עם המוכר שיאמר לו תן לי מדה וכבר לקחתי כך וכך וזה אסור לב"ע וכן בסכום דמים שאומר לו תן לי בעד ג' גדולים וכבר מגיע לך כ' גדולים וכיוצא בו (שם):

ט מה שנוהגין שכותבין שם האיש ויש לו פתקאות שכתוב עליהם סכום מעות או סכום המדה ומניח פתקא אצל שם האיש לידע כמה לקח יש לאסור שהרי אסור לעיין בפתקאות האלו ולכן ראוי להניח שם גרעינין לסימן ופשיטא דאסור לעשות נקבים במחט וכיוצא בו לסי' דאפשר דחייב כרושם רושמים וגבאי צדקה נוהגין היתר ע"י פתקאו' דמדמין לחשבונות של מצוה דמותר בשבת (ג) (שם):

נשמת אדם

שחק. אבל בנטף על ספר אין זה דומה אלא כמונח איזה דבר על אותיות וכי נאסר ליטלו משם והמ"א בסי' ל"ב סוף ס"ק כ"ב כתב דאם נטף שעוה על אותיות של תפילין וסלקה מותר ואין כאן משום שלא כסדרן. וכ' שם ועי' בסי' ש"מ וכאן כ' כב"ח ולפ"ז צ"ע דא"כ יהיה בתפילין שלא כסדרן וכדבריו שם נראה דמ"ש מזרק עפרות זהב על אותיות השם בסעי' ג' דמעביר הזהב וכשר וצ"ע:

(ג) ול"נ דהעולם נוהגין היתר ע"פ הפוסקים דסבירא להו דדוקא קריאה אסור בשטרי הדיוטות. אבל עיון מותר כמ"ש הב"י סברא זו בשם הגמ"יי ומרדכי בסי' ש"ז ע"ש. וכן נוהגין לעיין באגרת ע"פ סברא זו. והרא"ש דאוסר אזיל לשיטתו שכתב בפ' שואל דעיון אסור. ואפשר שזהו כונת הגמ"יי פרק כ"ג מהלכות שבת סי' ע' ע"ש. ועכ"פ יש להם על מי שיסמוכו. ובביאור רא"ה מדאמרי' כתב שתחת הצורה ודיקנאות אסור להסתכל בו ואינו מוכרח: די"ל דשאני דיקנאות דהוי מושב לצים ואיסור דאל תפנו וזה יספיק ג"כ מה שנהגו שהשמש מעיין בכתב נקרות הקרואים לסעודה (ע' סי' ש"ז) כיינו שאינו קורא מתוך הכתב רק שמעיין בו שלא ישכח מי הם הקרואים

עוד

י עוד הרבה דברים שאסרו חכמים בענינים אלו וכתוב אותם אי"ה בכלל דברים האסורים בשבת משום דבור :

יא אין לשחוק שום שחוק שדרך לכתוב ואפי' בדרך צחוק שמא יכתבו ולהרויח הכל אסור דהוי במקח וממכר (ס"ח) :

יב אסור להטיל גורל ואפי' ע"י נכרי שמא יכתוב ואפי' אם החלקים שוין ועם ב"ב והוא נותן להם משלו מותר וכן מותר להטיל גורל מי יאמר קדיש או מי שיעלה לתורה (סי' שכ"ב במ"א):

כלל לט הבונה והסותר ומכה בפטיש (בסי' סי"ג סי"ד סט"ו) :

א כל מה שחייב עליו משום בונה. כשסותר אותו דבר אם הוא ע"מ לתקן חייב משום סותר ויש בזה כמה חילוקים בכללן ואח"כ נבאר פרטיהם • (א) הבונה כל שהוא חייב : (ב) העושה אהל טפח חייב אבל פחות מטפח לא נקרא אהל . (ג) המחזיר דלת או חלון בבנין שבקרקע חייב . (ד) המשוה גומא בביתו כגון שהיה גומא ומלאה עפר או שהיה תל והשפילו חייב . (ה) ההופר גומא בקרקע ואפי' בעפר וחול התלושין מקרקע וצריך להגומא חייב . (ו) העושה נקב בלול של תרנגולי' שהוא להכנים אויר ולהוציא הבל אם הלול מחובר לקרקע חייב . (ז) העושה כלי מתחלתו או שנשבר וצריך אומן להחזירו ולתקנו חייב משום בונה וי"א משום מכה בפטיש דאין בנין בכלים . (ח) התוקע עץ בעץ בין שתקע במסמר או בעץ עצמו עד שנתאחדו יחדיו חייב משום בונה . (ט) המכנים יד לקרדום או שהכנים יתד קטן בין שהוא מעץ או ברזל בתוך הבית יד של קרדום שקורין (פר קלייט ובל"א פר קלינעט) כדי שתהיה מהודק יפה בקרדום וכיוצא בו חייב משום בונה והמסירו חייב משום סותר : (י) אפילו בדבר מאכל שייך בנין כגון המגבן גבינה וכיוצא בו ולאו דוקא גבינה אלא אפי' המדבק פירות ומכוין לעשותם בעל תמונה ארוך או מרובע חייב משום בונה (עיין מ"א סוף סי' ש"מ וסוף סי' שי"ט והרמב"ם פרק ז' ועיין ר"ש כלכה י"ט) אלו הן עשרה כללים . ומעכשיו נבאר פרטיהם בע"ה ית"ש :

ב הבונה כל שהוא בין בנין של עץ או של אבנים אם מחובר לקרקע אפי' לא חיבר האבנים בטיט ובסיד אלא שהניח האבנים זה ע"ג זה והניח עפר ביניהם ובשורה העליונה שאין צריכה היזוק כ"כ אפילו לא נתן עפר כמו שעושין מחיצות סביב השדות חייב (מ"א סי' שט"ו):

ג העושה נקב בקרקע הבית שיצאו המים חייב משום בונה (מ"א שם) :

ד כיון דהבונה בנין קבוע חייב גזרו חכמים ואסרו אפי' בנין עראי ולכן אסור לעשות אפי' מחיצה של סדין ולא נקרא מחיצה אא"כ כרכו מלמעל' ומלמט' שתוכל לעמוד ברוח מצויה דכל מחיצ' שאינה יכול' לעמוד ברוח מצוי' לא הוי מחיצ' משום דבר ולא אסרו אא"כ המחיצ' בא להתיר איזה דבר שבלא המחיצה היה אסור כגון שצריך לעשות מחיצה בפני הנר או בפני ספרים שעומדים מגולים כדי לשמש מטתו או שנפל מחיצה שלישית מסוכתו או שצריך להפסיק בין רה"י לר"ה כדי לטלטל דכיון דבלא המחיצה היה אסור והמחיצה מתיר ודומה לבנין ולכן אע"ג דלא הוי רק בנין עראי מ"מ אסור מדרבנן אבל אם אינו בא להתיר כלל רק לצניעות או שתולה בגדים המצויירים סביב המטה וסביב הכתלים לנוי בעלמא אע"ג שכורך אותם מלמעלה ולמטה שלא ינודו אין זה מחיצה כלל ומותר לעשות בשבת ולכן אסור להעמיד (פארוואן) להתיר התשמיש בפני ספרים או נר דיכול לעמוד ברוח מצויה אבל מותר לתלות וילון בפני הפתח והחלונות אם אינו כורך מלמעלה ולמטה בענין שהם נעים ונדים בפני רוח וגם אינו מעכב העוברים וכ"ש דמותר לכסות ספרים בכיסוי בעלמא ואפילו כלי בתוך כלי להתיר התשמיש דלא הוי מחיצה כלל ואם היה כבר מחיצה טפח מע"ש מותר להוסיף ולכן (פארוואן) שעומד מופשט טפח מע"ש מותר לפושטו כולו אבל אם היה מקופל אע"פ שקופלו יותר מטפח לא מהני שהרי לא נעשה זה בשביל מחיצה (וע' לקמן בדין אהל סי' ג' מה שכתבתי בזה) ואם יצרו תוקפו עליו עיין בדין מכה בפטיש בנ"א סי' ה' (ר"ש סי' שט"ו):

ה כשם שאסור לעשות בנין עראי כך אסור להוסיף על בנין קבוע תוספת עראי ולכן החדרים שאין תשמישן תדיר כמו שיש בכפרים וקושר בה דלת וכשהוא יוצא שומטה ומשליכה

נשמת אדם

ומזמן ע"פ . ומה שהקשה המ"א בסי' שכ"ג על תשובת הרמ"ה בעשיית הנקבים למה אינו אוסר מטעם רושם דהוי תולדה דכותב . נ"ל דלק"מ שהרי כתב הרמב"ם פ"ה י"א כיצד הרושם רשמים וצורות בכותל ובספר כדרך שהציירין רושמין ה"ז חייב עכ"ל הרי להדיא דדוקא כשרושם באיזה צבע . וכן מוכח שהרי דוקא לר' יוסי חייב משום רושם וחשיב לרושם אב ולדידיה ודאי דאפי' רשם בלא צבע חייב . אבל אנן קיי"ל כת"ק וכדפסק הרמב"ם דהרושם הוא תולדה כותב . וא"כ צריך דוקא בצבע ואע"ג דהקורע בעור צורת אותיות חייב היינו משום שהם צורת אותיות אבל הרושם בעור אפי' כתבנית אותיות פטור ונ"ל דאין זה משום רשימה וכ"ש כשעושה רק נקבים קטנים ומצאתי בא"ר סי' ש"ז שכתב כעין זה אך מ"ש שם תי' בשם הדרישה עיין בדרישה שלא נתכוין לתרץ דלחייב משום רושם אלא כוונתו לתרץ דהוי קורע וע"ז כ' כיון שהנקב אין בו ממש הותר משום עונג שבת :

לארץ ונשאר כך פתוח ימים הרבה ולפעמים שנועל נשאר כך נעול כמה ימים וא"כ כשנועל בו בשבת דומה קצת שמוסיף על הבנין ולכן אם ניכר שהוא דלת כגון שניכר שהיה בו ציר אע"פ שעכשיו אין בו ונ"ל דה"ה אם יש היכר ניקב באסקופה שהציר סובב בו מותר לנעול בו אם הוא קשור בפתח אע"פ שנגרר על הארץ ובלבד שלא יחזיר הציר למקומו דזה בונה ממש וחייב רק שינעול בו כך אבל אם אינו קשור כלל אע"פ שיש לו ציר אסור לנעול בו ואם יש אסקופה על הארץ בענין שאינו עומד על הארץ אע"פ שאינו ניכר שהוא דלת ואפי' אינו קשור מותר לנעול בו וכן אם גבוהים מן הארץ אע"פ שאין שם אסקופה מותר דכיון שעכ"פ הדלת מחובר מקרשים הרבה ניכר קצת שהוא דלת וכיון שאינו קובעו בציר וגם אינו עומד על הארץ אינו דומה לבנין כלל ומותר לנעול אף שאינו קשור כלל כנ"ל (סי' ש"ג):

ו היה שם רק דף אחד ואינו מחובר מקרשים הרבה כיון שאין ניכר כלל שהוא דלת ואדרבה כן דרך לסתום החורים בדף ולכן אפילו גבוה מן הארץ ויש לה אסקופה ואפי' יש לו ציר אסור לנעול בו (שם):

ז וכל זה בפתח שנועלין אותו לימים הרבה אבל פתח שעשוי לכנוס וליצא בו תדיר נועלין בו לעולם בין שעשוי מקרשים הרבה או מדף א' דלא מחזי כלל כבנין (א) (מ"א ס"ק פ'):

נשמת אדם

(א) בעירובין דף ק"ב במתני' הדלת שבמוקצה כו' אין נועלין אלא א"כ גבוהין מן הארץ. ואני מסתפק אם ר"ל שיהיה קשור ותלוי באויר כמ"ש הרז"ה דמתני' אתיא כר"א דפקק דאמר קשור ותלוי והאי תנא הכי בהאי ליטנא. ומ"מ הפתח מגיע עד הארץ ממש. או דר"ל שהפתח יהיה עשוי בענין כשינעול לא יהיה הדלת עומד על הארץ ממש אלא שיהיה קצת גבוה מן הארץ ואז אפי' אינו קשור כלל מותר. ומצאתי שהוא מחלוקת הראשונים וז"ל ריטב"א. פירש"י רתחה שאחורי בתים כו' אבל בשהיא קשורה ותלויה באויר שגבוה מן הארץ מלא נימא נועלין בהם ורימנהו דלת הנגררת ומדקתני הנגררת מכלל שאין גבוהין מן הארץ כלל. ואע"ג דקתני קשורין ותלוין ע"כ לא שתלוין באויר כאותן שאמרו בפקק החלון בזמן שקשור ותלוי. דא"כ תקשי אריפא אלא לומר שהן קשורין בפתח ותלוין בה אמר אביי כו' מיתבי דלת הנגררת כו' בזמן שיש להם ציר וגבוהין מן הארץ כו' וקס"ד דתרתי בעי שיהא להם ציר וגבוהין מן הארץ (ואין ס' שגירסא זו היא גי' רש"י שכתב אמאי תרווייהו בעי ונ"ל שכן מוכח מגמרא דא"כ מאי מתרצי אביי ורבא בשהיה לו ציר מאן דכר שמיה) ת"ר הוכי קוצים כו' בזמן שקשורים ותלוין כו' והא דלא קתני הנגררין ודאי קשורין ותלוין דקתני היינו שגבוהים מן הארץ דומיא דפקק החלון כו' עכ"ל ריטב"א. הרי מבואר בדבריו דגבוהים מן הארץ ר"ל בהוא תלוי באויר שעל ידי שקשור ותלוי באויר הוא גבוה מהארץ ונראה לפ"ז מיהו לפרש בדלת אלמנה דל"ל אסקופה כפי' הרי"ף דאסקופה היינו ההיתר של גבוה מהארץ לאותן שמפרשים גבוה מהארץ אע"פ שאינו קשו' כלל כמו שנכתב אי"ה. ונ"ל דלפ"ז הא דלא רמינן מתני' אברייתא דקקן דמצריך היכר ציר וגבוהין לס"ד דבעינן תרתי ונ"ל דס"ל למקשן די"ל דסתם דלת יש לה היכר ציר ומכ"ש לפי מה שפירש הריטב"א הא דציר לא כפירש"י דר"ל ציר של הדלת אלא ר"ל ציר הפתח דר"ל שיש שם חור שמכניסין בו ציר הדלת והוכיח זה דא"כ קקן ומחצלת אטו יש להם ציר (והמפרשים בש"ע פי' על ציר לא ידעתי כונתו שמרכיב ב' פרושי') ובזה מתורץ קו' הת"ת שהקשה דלפרש"י שמפרש בדלת אלמנה דאשמועינן אעפ"י שיש לו ציר דא"כ עיקר חסר מן הברייתא ולפ"ז א"ש דמסתמא יש לכל פתח היכר ציר ולשיטה זו אם תלוים באויר אע"ג שהפתח שוה לארץ נועלין בו ואפי' במקום שאינו עשוי לכנוס ולהוציא תדיר ואם אינו תלוי באויר אלא שקשור ונגרר ע"ג קרקע לא מהני אא"כ יש היכר ציר ובדלת אלמנה הנגררת לא מהני היכר ציר אבל כשתלוי באויר אפשר דגם בזה מהני:

ואמנם משמע דליטנא דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור משמע שמפרשין אא"כ גבוהין מהארץ ר"ל שיהיה הפתח עשוי בענין זה שהדלת עומד גבוה מהארץ כמלא נימא דאז אינו נראה כבנין ואז אפי' אינו קשור כלל נועלין בו ואם הדלת עומד על הארץ ממש מהני קשור ותלוי והיכר ציר וכן מוכח להדיא מדברי הרע"ב וכן משמע בפי' המשנה להרמב"ם

וכן

וכן מוכח להדיא מדברי המ"מ שהק' על הרמב"ם בפ' כ"ו שכתב דלת שיש לה ציר כו' בזמן שקשורין כו' וא"ל אין נועלין ואם היו גבוהים מן הארץ נועלין בהן וז"ל קשה לי רבינו שלא חלק בגבוהין אלא שאין צריכין תליה וקשירה ולא אמר אעפ"י שלא היה להם ציר כו' ואי איתא דגבוהין ר"ל ע"י קשיר' א"כ ע"כ הרמב"ם לא קאי אלא למעט ציר אע"כ דס"ל דגבוהים מהארץ ר"ל אעפ"י שאינו קשור כלל ונ"ל שזהו ג"כ דעת הש"ע והנה הש"ע תפס להלכה כדעת הראב"ד לחלק בין מקום שנכנסין תדיר או באקראי ולכן במקום שאין נכנסין תדיר פסק דאם קשר אע"פ שנגרר בארץ מותר דוקא בציר ואם גבוהים מהארץ ר"ל שהפתח עשוי כן שהדלת עומד גבוה מהארץ מותר והיינו אפילו אינו קשור כלל כמש"כ המ"מ וכ"כ הת"ה. ופתח העשוי לכניסה ויציאה דומה לנגר בסעיף א'. ולכן סגי שיהיה קשור אעפ"י שאין לו ציר (ואף דנוכל לומר שמ"ש הטור והש"ע והוא נגרר ר"ל אפי' מונח בארץ. שהרי הרא"ש גורס דלת אלמנה הנגררת וכתב ששומטין ועוקרין אותה. ומ"מ נ"ל דליתא שהרי כל הוכחת הראב"ד לחלק בין מוקצה לבית משום קושיא דקיי"ל כר"י בנגר וא"כ מנ"ל להקל יותר מנגר. ומיהו הדבר אינו מוכרח דמהרמב"ן משמע קצת דאפי' אינו קשור מותר) וכ"כ הגר"א בס"ק כ"א בדעת הרי"ף וצ"ע:

ואמנם בסעיף ד' כתב הש"ע דין דלת אלמנה ששומטין אותה ועוקרין אותה. וא"כ ק' קו' התוס' דהא אפי' בדלת גמור אסור אא"כ קשור וציר. והגר"א מתרץ דהרי"ף ס"ל דפתח העשוי לכניסה ויציאה מותר אפי' כשאינו קשור. וברייתא דדלת אלמנה איירי בכל הפתחים וזה דוחק. דמסתמא פתח כזה אינו עשוי אלא למקום שאין נכנסין בה תדיר. וכענין זה הכתב הריטב"א שהק' לדעת הראב"ד מ"ש אמתני' מברייתא דדלת הנגררת נימא התם בפתח גמור ומתרץ דמסתמא דלת כזה אינם נותנים אלא במקום שאין הכניסה תדיר. ומזה מוכח נמי דס"ל דאפי' לראב"ד בפתח גמור בעינן עכ"פ קשור דאל"כ אין מקום לקושיתו דע"כ איירי בפתח מוקצה דאל"כ א"צ קשור ובע"כ צ"ל כמש"כ. דמ"ש בש"ע והוא נגרר ר"ל אפי' אינו קשור. וע"ז כתב דאפי' בפתח שנכנסין תדיר דמותר אף שאינו קשור דוקא מלוחין הרבה אבל מלוח א' אסור וכמ"ש הגר"א וכמ"ש המ"א ס"ק ח' והת"ת כתב שנראה לו גירסת הרי"ף אינה נגררת וקמ"ל דאפי' גבוה מן הארץ אין נועלין. ודבריו תמוהים שהרי הרי"ף כתב ונשמטין ועוקרין. ולפי מה שכתבתי דברי ריטב"א שר"ל גבוה מן הארץ היינו שתלוי באויר וא"כ כוונתו כגירסת הרי"ף אבל לא כפי' הרי"ף שנשמטין אלא דהברייתא אשמועינן אע"פ שאינה נגררת ע"ג קרקע אלא שתלוי באויר וזה מותר בדלת גמור אבל בדלת אלמנה אף זה לא מהני. מ"מ דעת המ"א להקל אפי' בדף אחד בפתח שעשוי לכניסה ויציאה תמיד:

ודע שהב"י כתב בדלת מלוח א' וז"ל אפי' יש לה ציר דאי דוקא בשלא היה לה ציר אפי' מכמה לוחות ואית ליה אסקופה נמי עכ"ל וצ"ע דעכ"פ אסקופה לא גרע מגבוה מן הארץ

ח וכן החלונות הפתוחים שסותמים בדף או בד"א אם דרך אותו חלון לפתוח ולסתום תמיד אפי' הוא דף א' מותר רק שתהיה מחשבתו מע"ש לסתום בדבר זה. ואין חילוק אם החלון הוא בכותל הבית או למעלה בגג דניכר לכל דאין זה בנין אלא כתוכה לפי שעה (ב)(שם סק"ח):

ט נ"ל הא דבעינן דעתו מע"ש היינו דוקא בדבר שדרך לבטל שם אבל דבר שאין דרך לבטלו לעולם אלא לפי שעה כגון בגד וביוצא בו מותר לסתום בו אפי' לא היה דעתו עליו מע"ש (כדאיתא בהוכה כ"ח דדבר שאינו מבטל אפילו לר"א דאוסר בפקק החלון מתיר בזה וכ"כ תוס' סוף פרק כל הכלים ד"ה פוקקין):

י נגר שנועלין בו ותוחבים אותו באסקופה למטה או למעלה או כמו שלנו שעושין חור בכותל אצל הדלת ותוחבין שם חתיכת עץ אם לא תקנו ועשה בו מעשה והכינו לכך אסור לכ"ע לנעול בו דאפילו בטלטול אסור ואם הכינו לכך ונועל בו תמיד יש להסתפק דאפשר דאפ"ה אסור לנעול בו אא"כ קשור בדלת כמו נגר ואם הוא כלי גמור נועלין בו אע"פ שאינו קשור כלל (וכ"כ הב"י) וכן אם הוא מחובר לדלת ומושכין אותו ותוחבין בחור מות' לכ"ע (עיין פי"א דכלים מ"ב בדברי הרע"ב שם) (שם):

יא וכ"ז כשתוחב הנגר בחור אבל מותר ליטול קורה המוכנת לכך אפילו היא גדולה כיון שיש תורת כלי עליה ומותר לסמוך בה הדלת דכיון דאינו תוחב בחור אינו דומה לבנין כלל (סי' ש"ח סעיף ב' וברמב"ם פ' כ"ו):

יב קורת הבית שנשברה מותר לסמכה בדבר שהוא כלי ממש ובלבד שלא יהדק בחוזק אלא בענין שיכול לטלו משום דאסור לבטל כלי מהיכנו וגם זה דוקא בשביל שלא תרד הקורה יותר אבל אסור להגביה דהוי בונה ממש וחייב ובדבר שאינו כלי אע"פ שהוא מוכן לתשמיש מ"מ אסור אפי' לסמכה דדומה לבונה כיון שהוא דבר שדרך לבטלו שם (סי"ג):

יג המחזיר דלת או חלון בבנין שבקרקע בצירים שלהן חייב ואפילו בצירים של ברזל שלנו שיכול ליטלן ולהחזירן בלא שום אומנות חייב הנוטלן והמחזירן ולכן אסור אפילו ע"י נכרי ליטול החלונות והדלת דהוי סותר בנין קבוע ופשיטא החלונות שקבועי' כך בלא צירים כלל והם סתומים לעולם דחייב ואינו דומה לסימן ד' דהתם דרכו בכך לפתוח ולנעול משא"כ אלו שהם סתומים לעולם (ג) ועיין עוד לקמן בדין בנין בכלים סי' ד'):

יד אותן חנויות שנועלין בקרשים ויש במקומם חקיקה למעלה ולמטה שהקרשים נכנסים בו אין להם דין ציר כלל ומותר ליטלן ולהחזירן:

טו הדלתות שיש להם ב' צירים אחד למטה ואחד למעלה ובנגרן יש ב' חורי א' באסקופה העליונה וא' בתחתונה והצירים נכנסים בהם המחזירם חייב משום בונה ואם יצאו הצירים ממקומם אסור לדוחקו להחזיר הציר למקומו אפי' אינו מגביה או משפיל האסקופה אלא שנשארים במקומם אפ"ה אסור ולא מבעיא ציר העליון דבזה שייך בנין אלא אפילו נשמט התחתון אסור לדוחקו להחזירו (וע' לקמן סי' הנזכר) (שם):

טז נוטלים עצים הסמוכים לדופני הסוכה ומסיקין בהם ביו"ט ודוקא שסמכם אחר שנגמר הדופן עם הסכך אע"פ שסמכן לעבותה אבל אם סמכן בתחלת עשייתה לעבותה או לחזקה אסור אע"פ שאינו ארוג עם הדופן וה"ה אם זרק הבילות על הסכך דאינן בטילות לגבי סכך וא"כ לא הוי מוקצה כיון שלא התיר ההבילות לא בטלה דעתו שרוצה להשתמש בהן אבל אם הניח עצים על הסכך בטלות לגבי סכך וא"כ בשנטלן הוי סותר (תקי"ח):

נשמת אדם היה

באן משהו דמותר אפי' שאין לו ציר . וכן מוכח מל' רמ"א דכיון לה אסקופה מותר. וצ"ל דט"ס הוא וצ"ל ואין לה אסקופה :

(ב) **המ"א** בסי' שי"ג ס"ק ז' כ' דה"ה לפקק אם אינו עשוי לפתוח אלא לעתים רחוקות הוי כאהל קבע . והביא ראיה מרא"ש סוף עירובין . והמעיין ברא"ש שם אינו מוכרח כלל . ונראה דפקק אינו דומה כלל לזה שהרי אף שדרכו לנעול תמיד בסעיף ג' בעינן עכ"פ קשור דקיי"ל כר"י בנגר . ואפ"ה בפקק לא בעינן קשירה כלל כדאי' שם בריש הסימן והיינו כמש"כ תוס' ורא"ש דפקק אין בו בנין כלל . וא"כ ה"נ י"ל אפי' אם דרכו לפתוח תמיד כיון דלא שייך בו בנין כלל לא בעינן קשירה ולפ"ז צ"ע נמי מה שפקפק המ"א שם ס"ק ח' דמ"ש דבפתח העשוי לביאה תדיר אם הוא מדף א' אסור לנעול . ומ"ש מפקק והיינו לשיטתו אבל לפי מה שכתבתי שנא ושנא דבפקק ל"ש בנין כלל . וע' מה שכתבתי בסמוך סי' א':

(ג) **ב"כ** הב"ח והמ"א בסי' ש"ח והט"ז בסי' שי"ג והביא ראיה ממ"ש הב"י דלתות המחוברים חייב המחזירן . וצ"ע שהרי בדלתות שאין להם ציר כלל מותר ליטול ולהחזירן בסי' תקי"ט משום דל"ש בנין אלא כשמניח הדלת בתוך הציר או שנוטל ממנו אבל שאין בו ציר כלל אין בו בנין דאורייתא כמ"ש הב"י בסי' שי"ג כמה פעמים. ולכן דלת שבמקומה שפותחים לעתים רחוקים מותר לנעול בהם . ולפ"ז החלונות שדרך לפתחן ולסגרן תמיד והם בלא צירים כלל דינם ממש כפקק החלון שכתבתי בסי' ד' ה' ו' כמש"כ המ"א בסי' שי"ג ס"ק י"ז . ואם כן חלונות שלנו שהם עם צירים של ברזל שעשוין לכך כדי שיוכלו להוציא החלונות ולהחזירן מאי בנין שייך בזה ואינו דומה לצירים הנזכרים בש"ס ופוסקים שהציר נכנס בחור שבמשקוף וצריך להגביה או להשפיל הקרש שבו נכנס הציר כמ"ש הב"י בסי' תקי"ט . והביאו הט"ז שם בס"ק ג' : וא"כ הבנין והסתירה הוא מחמת הכנסת הצירים אבל לא מחמת הדלת והחלון אבל בצירים שלנו דל"ש בזה בנין מחמת עצמן דאטו אם יתנה דבר בציר שלנו יהיה חייב והדלת והחלון מצד עצמו אין בו משום בנין וא"כ מה איסור דאורייתא שייך בזה ועיין במ"א סי' שי"ג ס"ק ט' . אם לא שנאמר כיון דמבטלין הדלת והחלון שיהיו תלוים כך לעולם הוי בנין . וכ"ש במקומות שהחלונות אין להם צירים כלל והם קבועים כך במסמרים לכל ימות וסתומים לעולם דבזה נראה דהוי בנין

גמור

כלל מ הבונה ודין משוה גומות :

א היה לו תל בביתו ונטלה וכן גומא וסתמו חייב משום בונה ולכן אסור לפנות הזבל שברחוב ושבחצר דהוי איסור דאורייתא ואפי' ע"י נכרי (א) (סי' רמ"ד במ"א) :

ב החופר גומא בין בקרקע עולם ואפי' בחול ועפר התלושין או באשפה אם צריך למקום הגומא חייב משום בונה ואם אין צריך לגומא אלא לעפרה אסור מדרבנן ולכן אלו המטמינים מעות בשעת הסכנה באשפה חייב שהרי צריך לגומא וצריך ליזהר כשנוטלין חול המונח בקופה בשבת שאינו מוקצה לפזר בבית לנוי או לכסות רוק וצואה שיטלו בענין שלא יעשו גומא אע"פ שאינו מכוין כלל לעשות גומא וא"צ לגומא מ"מ הוי פסיק רישיה ואפילו בדרבנן אסור אלא יטול בשוה או שהחול הוא דק כ"כ שתיכף כשנוטל החול נופל לתוך הגומא וסותמו. וכן אסור להוציא דבר התחוב בקרקע הבית אע"פ שאינו צריך לא לגומא ולא לעפר שמא יבוא להשוות גומות אבל במקום דל"ש משום אשוויי גומות מותר להוציא ולכן מותר להוציא צנון וכיוצא בו הטמון בחול ועפר התלושים המוכנים בענין שאין בו מוקצה דאע"ג דנעשה גומא מ"מ מותר שהגומא נעשה ממילא ובפירות וקמח וכיוצא בו לכ"ע ל"ש גומא (מ"א בסי' תל"ח ס"ק ל"ב וע' בהל' י"ט בהל' בונה מ"ש בזה) :

ג אסור לכבד הבית אפי' מרוצף באבנים או בקרשים דגזרינן אטו שאינו מרוצף דשייך בו שיווי גומות וע"י נכרי מותר. ואם מכבד ע"י בגד או כנף אווז מותר אפי' ע"י ישראל דהוי שינוי גדול וכן מותר לרבץ הבית במים בשביל שלא יעלה אבק (סי' של"ז) :

ד אוצר של תבואה או של כדי יין אע"פ שמותר להסתפק ממנו שהרי אינו מוקצה מ"מ אסור להתחיל בו לפנות ואם התחיל לפנות מע"ש מותר לפנות אפי' לדבר רשות. ולדבר מצוה כגון לצורך אורחים וכיוצא בזה מותר אפילו להתחיל לפנות ובלבד שלא יפנה את כולו דשמא יבא להשוות גומות (ג) ולא מקרי אורחים אלא שנתארחו אצלו בביתו או בבית אחרים

נשמת אדם

גמור ול"ע ומ"מ ת"ו להקל אפי' ע"י נכרי כיון שכולם מסכימי' לאיסור ומה נתקן את הבר :

(א) כתב המ"א בסי' רמ"ד דפנוי זבל שברחוב הוי מלאכה דאורייתא כדאמרי' היתה לו גבשושית ונטלה חייב משום בונה כיון שמתקן הרחוב עכ"ל ע"ש · וכוונתו דאע"ג דא"צ אלא לעפרה מ"מ כיון שמתקן הרחוב הוי בונה ול"ע דמשמע דהא דאמרי' גבשושית ונטלה היינו גבשושית שהוא מחובר לקרקע · משא"כ הזבל שברחוב שהוא תלוש ומה בכך שכוונתו לתקן הרחוב וכי נאמר שהמפנה כלים שברחוב ושבבית דחייב משום בונה כיון שמתקן בכך · וכ"כ המ"א בסי' תל"ח ס"ק ל"ב דדוקא בקרקע עולם שייך חפירה. ואף שכתב שם דגומא שייך אפי' בעפר תלוש והיינו משום בנין הגומא. אבל בפנוי זבל דעכ"פ א"צ לגומא ומה חיוב יש בזה. וממ"ש המ"א בסי' תק"ז דמותר ליטול ביו"ט טיט שברחוב לסתום התנור דהוי תלוש ל"ק די"ל דהתם כיון דא"צ אלא לעפרה מותר משום שמחת יו"ט. וע"ש בהל' יו"ט מה שכתבתי שם וצ"ל דס"ל למ"א כיון שזרקו ברחוב בטל לקרקע עולם. והא דבסי' תרל"ג סעיף ד' והוא גמרא ערוכה בסוכה מבואר דאפי' עפר סתם אינו בטל עד שיבטלנו בפה. י"ל דדוקא בבית וסוכה לא בטל ממילא אבל ברחוב אף בסתם בטל. וכ"כ המ"א בסי' שע"ב ס"ק כ"ו :

ואמנם נ"ל דדוקא בסתם עפר י"ל דבטל ברחוב אבל זבל שברחוב במקום שדרך לפנות את הרחוב לכ"ע לא בטיל כדאיתא בהדיא בסוכה ד' ובעירובין פ"ט ע"א. דדוקא בחריץ סתם עפר בטל דלטמיה קאי אבל בית כיון דלא לטמיה קאי בעינן דוקא שיבטל להדיא (ועיין בפ' ט"ו דהלכות בתי"ט שם) ומעשים בכל יום שזורקין החול שמכבדין מן הבית לחצר ולרחוב. וכן מותר לכסות רוק וצואה וכן מפזרין חול בחצר לנוי ולא הוי כמוסיף על הבנין משום דדעתו לפנותו. ובאמת נ"ל דהנך שאין דרך לפנותו וכן בעיירות קטנות שאין מפנין אותן לעולם דבזה נדקו דברי המ"א דהוי איסור דאורייתא · וא"כ ה"ה דאסור שם לפזר חול אפי' לנוי · ואף שהמ"א בסוף סי' שי"ג כתב דמותר לפזר חול בחצר כיון שאין כונתו לתקן החצר גם זה צ"ע · לפמ"ש הש"ע בסי' ש"כ דאפי' פ"ר דלא איכפת ליה עכ"פ אסור וא"כ כיון שאילו היה מתכוין לתקן אסור א"כ אפי' בלא מתכוין אסור דהוי עכ"פ פ"ר דלא איכפת ליה · אבל לדידי ניחא דכיון דדעתו לפנותו א"ז כאן בנין כלל ואה"נ בחצר ורחוב שאין מפנין אותן אפשר דאפי' בסתם בטל דדמי לחריץ. ולהכי בש"ע סי' ש"ח סעיף ל"ד ובסי' תל"ח כתב דמכניס אדם קופתו ולוגרו במקום א' דמותר להשתמש בו ולא אמרי' דהוי כגבשושית היינו משום דעתיד לפנותו. ומש"כ בסי' ש"ח סעיף ל"ה דאם אינו צבור בטל לגבי קרקע הבית ג אין כוונתו דהוי כגוף הקרקע דא"כ תיפוק ליה דאסור מדאורייי' והתם משמע דטעמא רק משום מוקצה. אלא הכוונה דבטל לענין תשמיש והוי מוקצה דלא הכין מע"ש דכיון שפזרו מוכח שאין דעתו להשתמש בו. אבל בנין אין בו דכיון דמסתמא מפנה ביתו ויש לדמות זה לסי' תקי"ח סעיף ח' דבסמוך לדפנות כיון שהדפנות נארג ואלו אין נארגין אין כאן סתירה. וע"ש בט"ז. ובאמת משמעות לשון הג"א משמע הכי וכמש"כ הב"י ודבריו ברורים ודברי רש"ל שם צ"ע כמו שהאריך הט"ז ולגבי סכך כיון שגם הסכך אינו ארוג הכל שוה ויש בו משום סתירה (וע"ש בביאור ברש"י) ונ"ל דדומה לזה דבקרקע מרוצף באבנים או קרשים לא בטיל מסתמא דעשוי לכבד ולפנות משא"כ כשאינו מרוצף נ"ל דאסור גם לפזר ואפי' לנוי ואז כפנוי הוא איסור דאורייתא כמ"ש המ"א ואז אסור גם ליטול בי"ט דהוי כמו גבשושית וכדברי המ"א בסי' רמ"ד :

ואמנם כ"ז הוא בזבל ואשפות ואפשר שזה הי' טעם של המתיר בקאלים ולא כמש"כ המ"א דהוי רבים ואמנם רפש וטיט שברחוב עצמו שהוא מחמת הגשמים בזה בודאי הוי איסור דאורייי' כשמכבד או מפנה. וכמ"ש המ"א דזה בטל בודאי לרחוב :

(ג) צ"ע שהרמב"ם בפ' כ"א כ' המפנה האוצר לדבר מצוה לא יגמור כו' ובפ' כ"ו כ' וכיצד מפנין כו' עד שגומרין ולא יכבד קרקעיתו כו' וצריך עיון. ונושאי כליו לא העירו בזה וצריך עיון. ונראה לי דהאי ולא יכבד אין ר"ל במכבדות דזה לעולם אסור. ודוחק לומר שכוונתו אפילו במרוצף כמו שכתב בש"ג אלא כונתו כשמפנה כל האוצר זהו כיבודו. וזהו שכתב עד שגומרין ובלבד שלא יגמור עד שיכבד קרקעיתו אלא צריך להניח סמוך לקרקעיתו. וע"ז כ' בעושה שביל ברגלו וקאי אף במפנה למצוה דעכ"פ אסור לפנותו לגמרי ונראה דהרמב"ם מפרש ברייתא דאין מתחילין באוצר אבל עושה שביל כו' ר"ל אין מתחילין באוצר ע"מ לפנותו שאע"פ דמותר להתחיל ולהסתפק אבל ע"ד לפנותו אסור. ומיירי לדבר רשות אבל עושה בו שביל אפי' לדבר רשות וה"ה לדבר מצוה צריך לעשות בו שביל כיון שאסור לפנותו לגמרי ודברי המ"מ ד"ס ולא

אחרים אבל כשיזדמן חבירו שיסעוד אצלו לא מיקרי סעודת מצוה וכן אסור להוריד חבית של יין מן העגלה אם לא לצורך אורחים ואם צריך לשתות ממנו בשבת ימסוך שם ממנו ואם א"א מותר לפרקו כיון דלא שייך בעגלה אשוויי גומות (סל"ג) וכן אסור לצדד הבית על הארץ שמא יבא להשוות גומות (סל"ז) :

ה אסור לגרוף אבוס של בהמה אפילו של כלי דגזרינן שמא יהיה אבוס בקרקע ואתי לאשוויי גומות (סי' שכ"ד) :

ו מותר לגרור ע"ג קרקע מטה וספסל ואפי' הם גדולים ולפעמים עושין חריץ בארץ דהוי דבר שאינו מתכוין אבל גדולים מאוד שבודאי עושין חריץ והוי פ"ר אסור (סל"ז) :

ז לא ישפשף ברגלו רוק על גבי הקרקע דמשוה גומות אבל מותר לדרוס עליו בלא שפשוף (סימן שט"ז) :

ח חצר שנתקלקל ממי גשמים יכול לזרות בו תבן וכל דבר שאינו מבטלו ובלבד שיעשה על ידי שינוי אבל דבר המבטלו אסור דהוי כמוסיף על הבנין שהרי משוה גומות ואם אין כוונתו לתקן החצר אלא ליפותו או לכסות דבר מיאוס מותר לכסות. ונ"ל דוקא במקו' שדרך לפנות החצר אבל במקום שאין דרך לפנותו אסור (סס"י שי"ג ועיין לעיל סי' ג' ובנ"א שם) :

ט אסור לשחוק באגוזים ותפוחים ע"ג הקרקע משום אשוויי גומות אבל ע"ג שולחן מותר ואין מוחין בתינוקות ונשים דמוטב כו' (סי' של"ח) :

כלל מא דין העושה נקב (סימן שי"ד) :

א העושה נקב כל שהוא והוא עשוי להכנים ולהוציא חייב אבל אם עשוי רק להכנים או להוציא בלבד אינו אלא מדרבנן דכל פתח שאינו עשוי להכנים ולהוציא אינו פתח והעושה נקב להכנים אור ולהוציא הבל החיוב משום בונה. ואם הוא להכנים ולהוציא שאר דברים אינו חייב משום בונה דכל הפתחים והחלונות שבבנין הוא להכנים אור ולהוציא הבל ואמנם החיוב הוא משום מכה בפטיש שהוא ג"כ אב מלאכה דכל דבר שנגמר בו המלאכה חייב משום מכה בפטיש ואפי' בכל שהוא שכן דרך לעשות נקב כ"ש להכנים בו מחט לפתוח מנעול קטן. וחיוב זה דמכה בפטיש אין חילוק בין בקרקע או בכלים לכולי עלמא (א) :

ב סכין התקוע בכותל אם היה הנקב כבר רחב קצת מותר להוציאו בשבת וא"ל אסור להוציאו

נשמת אדם

יכבד צ"ע שכתב וא"א לפרש בדבר מאוס כיון שגומרין וצ"ע :

(א) ז"ל הרמב"ם פ"י העושה נקב כ"ש בלול תרנגולים כדי שיכנס לנו האורה חייב משום בונה. עוד שם הלכה ט"ז העושה נקב כ"ש בין בעץ בין במתכות בין בבנין בין בכלים ה"ז תולדת מכה בפטיש וחייב וכל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אין חייבין על עשייתו. עוד כתב ריש פרק כ"ג נקב שהוא עשוי להכניס ולהוציא כגון נקב שבלול תרנגולים שהוא עשוי להכניס האורה ולהוציא ההבל ה"ז חייב משום מכה בפטיש לפיכך גזרו על כל נקב אפי' עשוי להכניס בלבד כו' עכ"ל. והקשה הכ"מ והביאו המ"א סי' שי"ד שדבריו סותרים אהדדי. ומה שתי' המ"א דבפ' כ"ג מיירי בלול שאינו מחובר מלבד שהוא דוחק עדיין הקושיא במ"ע שהרי בפ"י כתב שבעושה נקב בבנין חייב משום מכה בפטיש. ונ"ל דהרמב"ם דקדק בלשונו שהרי בפ"י כתב העושה נקב כל שהוא בלול כו'. ובפ' כ"ג כתב העושה נקב כגון נקב שבלול משמע ודאי דלא מיירי מנקב של לול אלא כוונתו נקב במקום אחר והוא דומה לנקב של לול שעשוי להכניס ולהוציא אלא החילוק דבלול עשוי להכניס אור ולהוציא הבל וחייב משום בונה שכן כל הפתחים והחלונות שבבית עשוים לכך. ואף דבבתים הם גדולים מ"מ כיון שמצינו בכ"ג בלול חייב אבל כשעשוי להכניס ולהוציא ש"ד דבזה ל"ש בונה אפי' במחובר אלא החיוב משום מכה בפטיש וז"ש בהלכה ט"ז העושה נקב כו' חייב משום מכה בפטיש דדוקא בלול החיוב משום בונה ובהכי ניחא בריש הבונה במחלוקת דרב ושמואל בנקב של לול דלרב חייב משום בונה ולשמואל משום מכה בפטיש ולמה לא נחלקו סתם בעושה נקב כ"ש. ולפי מה שכתבתי א"ש דבשאר נקבים אפי' בבנין ל"ש בונה ובזה מתורץ ג"כ קושית תוס' שם ד"ה העושה שהקשו למה הפסיק במכה בפטיש בין מלאכת בנין לקודח ולפ"ז לק"מ דבהקודח לכ"ע חייב משום מכה בפטיש :

מצאתי בספר מגיני שלמה שמתרץ קושית תוס' כיון דמקדח פירש"י שעשוי למלאות ובזה לכ"ע חייב משום מכה בפטיש והא דקאמר הש"ס בשלמא לרב דמחזי כחר חורתא לבנין דמשמע דלרב חייב משום בונה הוא רק דהיה בשלמא דקאמר הכי דלרב מצי לדחוקי מ"מ לשמואל קשיא ולכן משני הש"ס דבזעיה ברמלא ולא קאמר אמר לך שמואל א"ו משום דלפי המסקנא גם לרב חייב משום מכה בפטיש ע"ש. ואמנם לדעת הרמב"ם א"א לתרץ זה דא"כ למה לא כתב רמב"ם דאינו חייב משום מכה בפטיש אא"כ בזעיה ברמלא כו' וגם א"ל דס"ל דלרב באמת חייב משום בונה שהרי כתב העושה נקב כ"ש חייב משום מכה בפטיש ואמנם נ"ל דהרמב"ם סמך עצמו אסוגיא דמנחות דף כ"ז ע"א א"ל רבינא לרב אשי תנן הקודח כ"ש חייב כ"ד אילימא במקום אחד כ"ש למאי חזי אלא לאו בב' וג' מקומות דחזי לאנטרופי פרש"י כמו שעושין נגרין כשצריכין לחור א' קודחים ג' קטנים זה בצד זה ומחברים אותו ומשני לעולם במקום אחד דחזו לכבא דאקלידא ופירש רש"י לשון של מפתח שראשו חד ותוחבין בתוך התיבה ופותח ונועל עכ"ל. מסוגיא זו נראה דקודח אין ר"ל שנוקב ע"מ למלאות כדפי' רש"י בשבת אלא הקודח היינו הנוקב כ"ש הרי להדיא דרבינא ור"א ס"ל דהנוקב כ"ש חייב משום מכה בפטיש שהרי כבא דאקלידא מכלים וס"ל לרמב"ם כיון דתני הקודח במתני' דבונה דמשמע דגם במחובר נמי מיירי ולכן ס"ל נחלק דבלול ממש ס"ל לרב דחייב משום בונה אבל בשאר נקבים בין בבנין ובין בכלים חייב משום מכה בפטיש כיון דאינו עשוי להכניס אור ולהוציא הבל ולכן נקט במתני' מקדח בתר מכה בפטיש :

ובזה מיושב נמי מ"ש הכ"מ שם בפ"י בשם רמ"ך והניח בצ"ע. דלמה כתב הרמב"ם המפיס מורסא לעשות לה פה דחייב משום מכה בפטיש והקשה דמאי גמר מלאכה איכא וה"ל לחייב משום בונה. ולפ"ז א"ש דבונה ל"ש אלא היכא דעשוי להוציא הבל ולהכניס אור אלא דהחיוב הוא משום מכה בפטיש. וגם נ"ל כמ"ש תוס' שבת ג' ע"א כמש"כ הרמב"ם דכך היא מלאכת הרופא ר"ל גמר מלאכתו. ולפ"ז פסק כרב כדקיי"ל כרב באיסורי. ומה שפסק במסכת דחייב משום מכה בפטיש היינו כרב אשי משמיה דריב"ל דף ע"ב בזה מיושב דברי הרמב"ם בדק היטב ·

להוציאו דא"א שלא ירחיב קצת הנקב (שם) :

ג אין נוקבין בחבית נקב חדש ואפי' להרחיבו אסור אבל פותחין נקב ישן ובלבד שלא יהיה הנקב למטה מן השמרים ששם כיון שכל כובד המשקה עליו צריך סתימה מעליא והוי כנקב חדש אבל מן הצד פותחין ודוקא שלא סתמו בענין שתהיה סתימה יפה מהודקת אבל בחבית של עץ שמהדקים העץ בחוזק בנקב וחותכים ראשו על דעת שלא להוציאו הוי כנקב חדש ואסור ולכן מותר לנקוב במגופה שסותמין בה דכלי זכוכי' שקורין (שטאפקי) אפי' בכלי המתוקן לכך או בסכין להוציאו (סי"ד סעיף ו') :

ד ברזא שבחבית ואין אדם יכול להוציאו מותר ליקח ברזא אחרת ולהכות באותה ברזא לצורך לשתות בשבת ובלבד שלא תהיה נגד השמרים דאז נקרא נקב חדש (שם) :

ה סכין התקוע בסגסל ובכל דבר שאינו מחובר מותר להוציאו ולהכניסו שהרי אינו מכוין להוסיף בנקב · ואם היה תקוע בחבית והוא נכנס מעבר לעבר בענין שכשיוציאנו עושה פתח לחבית אסור להוציאו אא"כ כבר הוציאו פעם א' מבע"י שכבר נתרחב קצת (שם) :

ו כשם שאסור לפתוח כל נקב כך אסור לסותמו · ולא מבעיא בדבר המתמרח כשעוה וזפת וטיט דבזה חייב משום ממרח כדלעיל במלאכת ממחק ובאפר יש בו משום לש כדלעיל במלאכת לש וכן בדבר דשייך בו סחיטה בבגד וכיוצא בו דחייב משום דש או מלבן ועכ"פ שייך בו שמא יסחוט ואפי' אם היה לו שעוה מוכן מע"ש בענין שאין בו משום מוקצה ורוצה להניחו בנקב לסתמו בלא מירוח אסור שמא ימרח . אלא אפי' לסותמו בקש ותבן וכיוצא בו אסור אם המשק' יוצא דהוי כמתקן מנא . וע"י נכרי מותר . ואם נתרועעו החבית הרבה וצריך תיקון מותר לקרות לנכרי אעפ"י שעי"ז יבין הנכרי ויתקן ועיין לקמן כלל ס"ב סי' ה' (שם) :

ז מותר ליתן קנה הלול שקורין ליווער או ברזא בנקב החבית להוציא היין אע"פ שלא היה בו מעולם כיון שכבר מתוקן לכך (שם) :

כלל מב הבונה ודין אהל (סט"ז) :

א העושה אהל קבע טפח חייב משום בונה ואפי' בכלים (רי"ף ורמב"ם ודוקא כשעושה גם כמחוצות בשבת אפי' רק ג' מחיצות) (רמב"א כתי' שבת דף קכ"ח) ודוקא שהמחיצות והאהל צריך לצל או להשתמש תחתיו כגון מטה שמשתמש תחת המחיצות ואע"ג דמשום המחיצות אינו חייב שהרי הם רק מחיצות עראי מ"מ החיוב הוא משום אהל (ב"י ס"ס סט"ו בשם תוס' וכ"כ כט"ז שם ס"ק י"א ומ"א שם ס"ק כ"א) אבל אם אין שם רק ב' מחיצות אע"ג שעשאן בשבת וגם צריך לאויר שתחתיו וכן אם היו שם מע"ש המחיצות או שאין צריך לאויר שתחתיהן פטור אבל אסור מדרבנן (שם) :

ב לפיכך הוילון שתולין סביב למטה ויש מהם שמקיף המטה מג' צדדים וגם למעלה יש אהל אסור לפרוס בשבת מדאורייתא ואפי' ע"י א"י ואם אינו מקיף רק ב' צדדי המטה ע"י ישראל אסור מדרבנן דהא צריך לאויר שתחתיו לצניעות ועל יד א"י הוי שבות דשבות ושרי (שם) :

ג ולכן אסור לפרוס הסדין על חעגלות דאע"ג דהמחיצות כבר עשויות ואינו אלא אהל עראי וכן על עריסה של קטן שמתוקן שם חשוקים (שקורין רייפין) . ואם היה כבר פרוס מע"ש ברוחב טפח מותר למשוך כלו דהוי תוספת אהל עראי ומותר . אבל כריכה מה שהסדין מוכרך יחד אע"ג דעוגל הכריכה מחזיק כמה טפחים לא מהני שהרי הכריכה לא נעשה בשביל להיות לאהל וא"כ הרי עושה אהל בתחלה ועיין לקמן בדיני מוקצה כילד יתנהג לכסות הסחורה) וכן אם החשוקים קרובים זה אצל זה ואין בין א' לחבירו ג' טפחים או שמסורג בחבלים וכן מטה שמסורגה בחבלים פחות מג"ט מותר דהוי כסתום אבל אם יש יותר מג"ט אסור לפרוס עליו סדין בשבת דבמטה צריך לאויר שתחתיו להניח שם מנעלין (שם) :

ד אם אין שם מחיצות או אפי' יש ב' מחיצות וא"צ לאויר שתחתיו כגון רגלי שולחן שלנו מותר ליתן עליהם השולחן וכן כסא שמקפלין אותו מותר לפתחו אבל להניח השולחן על תיבה פרוצה או על חבית פתוחה מלמעלה אסור וכן תיבה שמכסים אותה בכסוי שלה אם אינה מחוברת בה אלא שמסירין אותה כולה וכן אותן תיבות שנעשין בענין שמושכין המכסה צריך ליזהר שלא ימשוך כל הכסוי דהוי כסותר אהל ובשמחזיר עושה אהל אלא יניח מכוסה קצת דהוי כתוספת אהל . ובסעודות גדולות שמניחין שולחנות על הביות צריכין ליזהר שיהפוך צד החביות הפתוח לצד הקרקע ועל צד הסתום יניח השולחן וכן יש ליזהר שלא לכסות חבית של מים אם היא הסרה טפח דהוי כאהל אא"כ אינו מכסה כולה . ומ"מ נ"ל דא"צ למחות המכסה חבית של מים שיש להם על מי שיסמכו וכן בתיבה ומטה שקורין (שלאף באנק) שיש לו כיסוי ואינה מחוברת בו (סברי לסרא"ד ורמב"א אין בכיסוי כלים משום בנין וטעם

דתבית אסור מפני שנראה כמסמר ר"ל כאילו מסגן מן הפסולת וגם האחרונים מחלקים דאם הכלי עומד במקומו מותר אם לא במטלטלין אותו ממקום למקום דהוי כעושה מחיצות ג"כ) (עיין בב"י וט"ז שם) וטיש קעסטיל שנשמט בולה מן השולחן אם יש בעומק חללה טפח אסור להחזירה שעושה אהל :

ה במקום שסותמין נקב שהעשן יוצא בבר של תבן וביוצא בו יש להסתפק כיון שיש לו מחיצות בפ"ע הוי בעושה אהל בתחלה ואסור (בסי' שט"ו במ"א ס"ק ז' מסתפק ג"כ ולכאורה נ"ע שהרי בפקק החלון אפי' בארובה שבגג מותר כמש"כ שם ס"ק א' ונ"ל דהתם הארובה אינו מחזיק אלא מקלת הגג אבל כאן הנקב מחזיק כל רחב המחיצות והוי כאהל :

ו אע"ג דאין אהל בלא מחיצות מ"מ אם נעשה לצל אסור ולכן יש אוסרין ליתן בראשו בשבת ברייטל או קאפלוש כיון שבולט טפח וכ"ש דאסור להחזיק בידו להיות לצל על הראש מה שקורין דעביל או פראלסיק להציל מן הגשמים או מן החמה שהרי עושה אהל בתחלה (סימן ש"א סעיף מ') :

כלל מג דין דסותר (סי"ד)

א הסותר כל שהוא חייב והוא שיסתור ע"מ לבנות ואם סתר דרך השחתה פטור לב"ע והסותר אהל קבוע או שפרק עץ תקוע ה"ז סותר וחייב והוא שיתכוין לתקן (רמב"ם פ"י) . וה"ה הפורק ברזל התקוע בעץ חייב ולכן דלת שנאבד המפתח אסור להסיר הצירים של ברזל או להסיר ולשבור המנעול אבל מותר לפתחו ע"י מחט או סכין או מסמר ואם הדלת קשור בחבל מותר לקשרו ולהתירו דאינו קשר של קיימא דדרכו בכך לקשרו תמיד בכל יום אבל אם הוא עשוי להתקיים שלא להסיר בשבת אסור להתוך החבל או לנתקו כיון שהוא דלת המחובר לבנין שבקרקע הוי סותר ואפי' ע"י נברי אסור וע' לקמן כלל צ"ג מדין סותר (שם) :

ב מותר לפתוח התנור ששורקין אותו בטיט שאינו עשוי להתקיים כלל רק עד למחר ולא הוי בנין כלל (רמ"א) :

כלל מד הבונה דין בנין וסתירה בכלים ומכה בפטיש (סי"ד) :

א אין בנין וסתירה בכלים . וכלי שהוא מחזיק מ' סאה שהוא אמה על אמה ברום ג' אמות אם הוא לפי שיעור הזה דינו כבנין ממש ואין נידון כלל כלים אלא כאהל קבוע אבל פחות משיעור זה דינו ככלי לפיכך דלת של תיבה ושאר כלים שקשור בחבל אם אין יכול להתירו מותר להתכו דזה מקרי סתירה גרועה ולא גזרו בכלים ובן המחזיר הפרקים של כלי שנתפרק אם אינו מהדק אע"ג דאסור מ"מ אין בו חיוב כיון שהדיוט יכול להחזירו אבל העושה כלי גמור חייב אף בכלים משום בונה או משום מכה בפטיש ליש פוסקים (סי"ד) :

ב ולכן מפתח של כלים שנאבד אסור לשבור הצירים או המנעול דהוי בסותר ואסור מדרבנן . ולקבוע צירים או מנעול בכלי לב"ע אפילו ע"י א"י אסור דהוי מלאכה דאורייתא תיקון מנא משא"כ בשובר דהוי מקלקל בסתירה (א) (שם) :

ג כלי שלם אפילו עשוי מקליפות עץ אסור לשברו ובן חבית קטנות שמחוברים הנסרים ע"י חשוקים של עץ שקורין (רייפן) אסור להסיר החשוקים דהוי סותר כלי . ומיהו אינו אלא בדרבנן שהרי אינו סותר ע"ב לתקן ויש להתיר ע"י א"י ואם קשור בחבלים מותר אפילו ע"י ישראל שאינו חיבור גמור (שם) :

ד כל העושה דבר שעי"ז נגמר המלאכה חייב משום מכה בפטיש . לפיכך מיני כלים שהדלתות שלהם יש להם ב' צירים אחד למטה ואחד למעלה וכנגדן יש חור אחד למעלה וחור אחד למטה והצירים תקועים בהם ועל ידי זה נפתחים ונסגרים וכן יש דלתות בהצרות ודיר של בהמות אף בזמנינו העשוים כך והמחזיר דלת של בנין הקבוע בקרקע בציר שלהן חייב ובכלים אסור להחזיר דגזרינן שמא יתקע במקבות ונרזן וחייב משום מכה בפטיש ואפילו בצירים שלנו שהם מברזל אסור להחזיר דלתי הכלים דגזרינן שמא יראה שהציר אינו תקוע יפה ויחבר אותו במסמרים . ונ"ל דמותר ליטול הדלת של כלים מן הציר שלנו ע"י א"י דאין זה כתירה גמורה שהרי אינו שובר כלום וגרע משבירת צירים בסי' ב' אבל בבנין של קרקע כבר כתבנו בשם האחרונים דחייב (ג) ואם נשמטו הצירים מן ההורים שבאסקופה

נשמת אדם

(א) עיין מ"א סי' שי"ד ס"ק י' שכתב דהתם מיירי כגון שעושה כלי וכוונתו דהתם מיירי שע"י שתקע עץ בעץ נעשה כלי אבל הכא כל חד וחד כלי בפ"ע . דאל"כ הרי מבואר ברמב"ם התוקע עץ בעץ והמכניס יד לקרדום חייב והביאו המ"א בסי' שי"ג . ומה שהק' הט"ז שם ס"ק ח' לפי דברי המ"א לק"מ :

(ג) כתב הרמב"ם בפ"י וז"ל המחזיר דלת של בור ודות חייב משום בונה . וכ' המ"מ שהוא מש"ס דעירובין ק"ב משמע דר"ל דמחזיר אותו בציר שלהן כדאי' התם בהדיא. ובפ' כ"ב כתב התוקע חייב משום בונה לפיכך הדלתות המחוברין לקרקע לא נוטלין ולא מחזירין גזרה שמא יתקע עכ"ל וכק' המ"מ למה הוצרך לגזירה שמא יתקע שהרי בלא התקיעה חייב משום בונה במבואר בפ"י עכ"ל . ועיין ברי"ף ריש כל הכלים ובמה שכתב הר"ן שם ד"ה לא ותירוצו נ"ש של הרמב"ם ונ"ל דבודאי נ"ש בונה אלא כשמחזירין לציר שלהם ואם נשמט מן הציר

שבאסקופה אפילו לא יגביה או ישפיל הקורות שבו ההור אלא יניח הדלת שיעמוד כך ברפיון אסור שמא יתקע ובכלים אם יצא ציר התחתון מותר לדוחקו במקומו דאין כאן בנין כולי האי אבל אם יצא העליון א"כ ה"ה נופל לגמרי והוי בנין יותר אפי' בכלים אסור לדוחקו להחזירו (סי' ש"ג) :

ה כל הכלים שהם של פרקים שנתפרקו אם דרכם להיות רפויים תמיד מותר להחזירם אבל אם דרכם להיות מהודקים בחוזק אסור להחזירם אפי' בלא הידוק שמא יהדק והמהדק חייב משום מכה בפטיש ואין בכלל זה הכלים שהכיסוי שלהם עשוי עם שרויף דזה עשוי מתחלה לפתחו ולסגרו תמיד אבל מה שאין דרכו לפרוק תמיד אע"פ שנעשה ע"י שרויפן י"א דחייב ופשיטא היכא שיש לחוש שיחבר במסמרים ומקבות דאסור אפי' אם דעתו עכשיו שיהיה רפוי (אף שרש"י ור"ן סוף כירה כ' גזרה שמא יתקע ע"י יתידות וכ"כ ברית כל הכלים אבל בעירובין פרש"י, וכ"כ שם ר' יונתן דאפי' רק מהדקו חייב וכ"מ ברמב"ם וכ"כ להדיא בסמ"ג ובסמ"ק ובאמת זה וזה איתא) (שם) :

ו כפסל שנשמט א' מרגליו או ב' אסור להחזירם שמא יתקע בחוזק וגם אסור לסמכו על כפסל אחר מהאי טעמא אא"כ כבר ישב עליו כך מע"ש דכיון דלא תקע מע"ש ל"ג שיתקע היום ודוקא שהרגל הנשמט ראוי להחזירו דאז שייך לגזור אבל אם נשבר או נאבד ל"ג שמא יעשה רגל אחר בשבת ולכן מותר לסמכו לספסל אחר ולכן נ"ל דמותר להניח דף על ספסלים או על התי' עץ שהכינם מע"ש לכך כדאיתא בכלל ס"ו סי' ו' דל"ש בזה שמא יתקע (שם סימן ש"ח) :

ז מכבש של ב"ב (דהיינו מה שקורין פרעס) והם ב' לוחות זה על זה והבגדים ביניהם מתירין אותו ליטול ממנו בגדים לצורך שבת אבל לא כובשין אותו שהוא צורך חול ושל אומן אסור מפני שהוא תחוב בהזקה והתרתו דומה לכתירה ולכן אפילו היה מותר מע"ש אסור ליטול כלי מתוכו גזרה שמא יבוא להתירו (סימן ש"כ ובמ"א) ונ"ל דאם היה מותר מע"ש לצורך הרבה מותר (עיין בטור וב"י) :

ח אסור להכנים רצועות במנעלים או מכנסיים חדשים דהוי תיקון מנא ואפי' בישנים אם הנקב צר ויש בו טורח להכניסו (סי"ז) ועיין לעיל בדין קושר :

ט מחט שנתעקמה אסור להשוותה וכן סכין שנפגם אסור להשחיז דהוי תיקון מנא (ועיין לעיל בדין קושר) :

י אסור לאשה לקלוע שערות ראשה דדמי לבנין וה"ה דאסור לסתור דדמי לסותר (ג) (סי' ש"ג סעי' כ"ה) אבל הקולע נימין בתלוש חייב משום אורג (כדלעיל במלאכת אורג) :

יא הגודל פתילה הוי תיקון מנא (כן משמע בכל"ב וברמב"ם בכל' י"ט) ונ"ל דהיינו כשהיא מתוקן כבר רק שמקש' אותה אבל כשעוש' פתילה מאמר גפן חייב משום טווה) (ועיין לעיל במלאכת אורג ובמלאכת קושר סי' ז' מה שכתבתי שם)

יב הצר צורה בכלי אפי' בלא צבע אפילו מקצתה חייב משום מכה בפטיש (רמב"ם) :

יג הנוטל מן הבגד קסמין וקשין התחובין בו מן האריגה וקשרים הנשארים מהאריגה חייב משום מכה בפטיש שזהו גמר מלאכתן ודוקא כשעושה ליפות הבגד אבל אם נפל דבר מאכל על בגדו מותר לקלפו . וכן אסור להסיר השלל שקורין (סטריגוונציע) שעושין החייטים בתחלת התפירה כדי לחבר התתוכים ואפשר דחייב (סי' ש"כ) :

יד המנער טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הצמר הלבן או הצהוב הלבן הנתלה בה כדרך שהאומנין עושין חייב דהוי מכה בפטיש ואם אינו מקפיד מותר (ד) וצריך ליזהר בזה במדינתנו שכולן לובשין שחורין (שם) :

נשמת אדם המפים

כ"יר שלו דהיינו שבקרש שבו החור העליון הוגבה למעלה או שבקרש שבו חור התחתון נשמט למטה וא"כ המחזיר צריך שלכן ובזה מיירי בפ"י דחייב משום בונה . אבל אם אינו מתקן הקרשים להשפילן או להגביהן רק שמניח אותם כמו שהם נשמטים ע"ז כתב בפרק כ"ב דאפ"ה אסור להחזירם אפי' אינו מתקן הקרשים דגזרי' שמא יתקע . עוד י"ל בכגון זה שיתקע הוא דוקא כשמהדק בחוזק ואם אינו מהדק בחוזק א"כ חוזר ונופל ואין זה בנין אפ"ה אסור להחזיר שמא יתקע שהרי אפי' בכלים אסור להחזיר אפי' אם אינו מהדק דגזרינן שמא יהדק. וכדאיתא דף מ"ז מלבנות המטה כו' לא יחזיר ואם החזיר פטור ולא יתקע ואם תקע חייב . ולשון הטור וש"ע סעיף י' שכתב מטה כו' אסור להחזירה ולהדקה כו' . ובאמת אפי' אינו רוצה להדק אסור . וכדמסיים ואם דרכה להיות רפוים מותר . וכ"כ המ"א בהדיא אלא שכתב להדקה דאז חייב . ועכ"פ מ"ש רמב"ם בפ' כ"ב כוונתו לא יחזיר אפי' אינו מהדק דשמא יתקע ולק"מ מה שכ' הלח"מ בפ' כ"ב ובלא"ה לק"מ דהא הטעם לא יחזיר הוא שמא יתקע בכלים וזה לא שייך בכותלין :

(ג) כ"כ תוס' ורא"ש ריש פ' במה אשה ול"ע בירושלמי איתא ר"נ בר"י אמר ע"י שהיא מתרתן שכן תני בנדתה והיא שכותה ומכחלת בהן ד"א . והיינו כדאיתא בבבלי שם . עוד שם א"ר מנא ובקדמיתא הוינן אמרינן ע"י שהיא מתרת את התפור ולא הוינן אמרינן כלום תני ר' אושעיא חותל של תמרים קורע ומתיר ובלבד שלא יקשור . ר"ל שהיו אומרים הטעם שמתרת קליעת ראשה ומדתני ר"א חותל כו' ש"מ דמותר להתיר הקליעות . וא"כ צ"ע על תוס' ורא"ש שכתבו מסברא דאסור להתיר הקליעה :

(ד) ז"ל רמב"ם בפ"י . ואף דברמב"ם כתב צמר לבן . כתב המ"מ שם שכל דבר המלהיב וכן מוכח שהרי הרמב"ם מפרש כך מה דאיתא בדף קמ"ז אר"ס המנער טליתו בשבת חייב . ומוכח התם ממעשה דאביי דהיה חושש מפני הטל והיינו ע"כ דל"ש צמר או שאר דבר לבן ע"ג בגד שחור. וכ' המ"מ דדברי רמב"ם עיקר . ולכן צ"ע על רמ"א שכ' בסי' ש"ב מותר להסיר נוצות מן הבגד . ומשמע דאין חילוק ואפי' מבגד שחור וחדש ואיך לא השם כלל לדברי הרמב"ם ומ"מ . ובאמת בספר

הוכחות

טו המפיס מורסא דהיינו שפותח השחין או המכה אם כדי להרחיב פיה כדרך שהרופאים עושין שמתקנין לה פתח חייב דהוי גמר מלאכה ואם מתכוין רק להוציא ליחה שיש בה עכשיו ואינו חושש אם תחזור ותסתום מיד ה"ז מותר דאע"ג דממילא נעשה פתח במקו' צער ל"ג כיון שאינו מתקיים כלל (שפ"א) :

טז נ"ל דהעושה פתילה שקורין (קנויל) לתחוב בפי הטבעת מחלב ובורית וביוצא בו ואפי' מנייר שכורך אותו ומקשה אותו (עיין סי' י"א) חייב שהרי עושה כלי אם לא לחולה שיש בו סכנה אבל מה שעושין מחתיכת לפת כיון שהוא אוכל בהמה אין בו משום תיקון כלי כדלקמן סי' י"א (ועיין לעיל כלל ל"ג בסי' ג') :

יז אין מטבילים כלים חדשים דכיון דאסור להשתמש בו הוי כמתקן מנא (ס) ואם הוא כלי שראוי למלאות בו מים ימלא מים מן המקוה או נהר במקום שיש עירוב ועלתה לו טבילה ולא יברך דא"כ יהיה מוכח שעושה משום טבילה . וא"ל יתנו לא"י במתנה ויחזור וישאל ממנו דה"ל כלי של א"י דמותר להשתמש בו בלא טבילה.ואם לא נמלך וטבל מותר להשתמש בו . ונ"ל דאם א"א לו בא' מאופנים הללו ויתבטל עי"ז מאכילת שבת כדאי הוא חב"י לסמוך עליו ומותר להטביל לכתחילה (שכ"ג) :

יח אסור ליטול קיסם לחצוץ בו שיניו שמא יקטמנו ואם קטמו ביד פטור ובסכין חייב דהוי תיקון כלי (ועיין במלאכת מחתך) אבל קש וביוצא בו שהוא מאכל בהמה אין בו משום תיקון כלי ומותר לקטום אפי' בסכין וכן מותר לקטום עצי בשמים ביד אפילו הם קשים בעין כדי להריח בהם (סי' שכ"ב) . ולחצוץ בו שיניו נראה מדברי רמב"ם דדינו כקיסם (עיין כ"א כלל ל"ו) :

יט אסור להשמיע קול של שיר בשבת בכלי וביוצא בו אפי' להכות באצבעו זה על זה או על הלוח להשמיע קול או לקשקש באגוז ובזוג לתינוק שלא יבכה ולא מטפחין יד על יד ולא מרקדין וכולם גזרה שמא יתקן כלי שיר ולכבוד התורה מותר לרקד ולטפח וכלאחר יד מותר לטפח ומ"מ אין מוחין ביד העושין כן לתינוק שלא יבכה די"א דבזמה"ז ליתא גזירה זו שמא יתקן כלי שיר דאין אנו בקיאין בזה . ומטעם זה יש מתירין לומר לנכרים לנגן בכלי שיר לכבוד חתן וכלה ויש מקילין יותר לומר לנכרי לתקן הכלי שיר דעיקר שמחה בחופה היא דוקא בכלי זמר ובקצת מקומות נהגו לאיסור אפי' לומר לנכרי לנגן דיש לשמח החתן במאכל ובמשתה ובשיר בפה ובפיוטים . ומ"מ אם בא הנכרי ונגן מעצמו אין מוחין בו . זוג המקשקש לשעות על ידי משקולת שקורין (זייגר) מותר לערבו מע"ש שיקשקש בשבת דידוע לכל שהעמידו מאתמול . ולפי מה שכתב רש"י בעירובין ד' ק"ג דבשנפסק נימא ומגלגל היתד שלמעלה עד שמאריך ומניע ליתד של מטה וכורכה בו הוי אב מלאכה דמתקן מנא ע"כ לפ"ז אסור להעריך זייגר שקורין (אן דרייען) שזה דומה ממש לזה וא"כ אסור ג"כ לומר לנכרי להעריכו

נשמת אדם

בזכרונות כתב דאסור . וגם דברי הב"י בסי' ש"ב צ"ע שאחר שהביא דברי רמב"ם וכתב וז"ל מיהו מספקא לי אם דעתו לפרש והוא דקפיד עלייהו לומר שכל שאינו מסירה בדרך עסק מקרי קפיד עלייהו כמו בדין דלוקט יבלת שכתבתי בסי' י"ב ול"ע שהרי כאן א"א לפרש כן שהרי אמר רב יוסף נפוץ שדי אנן לא קפידן מידי הרי שאפילו בכוונה מותר . וע"כ נראה לי דהא דאמרינן והוא דקפיד ר"ל דמקפיד ללבשו עד שיסירנה כפי' רש"י שם . וכן כ' הרמב"ם כאן בדין זה ואם אינו מקפיד מותר ר"ל מותר להסירה בכוונה . אבל בדין דלוקט יבלת הוא הא דאמרינן בכלל גדול האי מאן דשקיל אקופי מגלימא חייב והוא דקפיד כתב שאם מסירה בכוונה חייב ובדרך עסק פטור . אבל מותר לא אשכחינן ביה . והטור והש"ע שכתבו בסי' ש"ב ומפרשים נוצה דמנער הבגד דהיינו מן הטל כתבו ג"כ דאם אינו מקפי' ללבשו כך מותר , וא"כ לא ידעתי מקום הספק להחמיר בלא קפיד כיון דבגמרא איתא להדיא דעבדו מעשה ואמר נפולו ליה באפיה ומעשה רב וכ"ש מאמוראי בתראי . ולכן אני תמה על ספר הזכרונות שמרוב חסידותו כ' לאסור אפי' בלא קפיד מכח דברי הב"י ולא הרגיש שדברי ב"י צ"ע ליישב :

(ס) **הרמב"ם** בפ' כ"ג כתב הטעם לטבילת כלים משום מתקן כרגא בבילה ובהל' י"ט כתב הטעם משום שמא ישהה וכתב מהרש"א בביצה דדעת הרמב"ם דע"כ צריך לחלק בין שבת לי"ט כדאי' שם ולכן ס"ל דבשבת התמירו משום דמחזי כמתקן ובי"ט משום צורך י"ט ל"ג משום תיקון ע"ש ול"ע דהא כל מה שאסור בשבת משום תיקון מנא אסור גם בי"ט ומ"מ שהקילו בזה ונ"ל כיון דיש למצוא צדדים להשתמש בו כך כגון שיתננה לא"י וא"כ אינו תיקון גמור וכמו שכתב כעין זה בט"ז בסי' תקי"ד ס"ק ב' ועפ"ז היה נראה דאפשר להתיר במקום שיצרו של אדם תוקפו עליו לתשמיש והנרות דולקים שמותר להעמיד פארוואן לכתחלה אף שאינו נעשה מע"ש טפח כדלעיל בכלל ל"ט סי' ג' כיון דאפשר ע"י כפיית כלי . וכן בפני ספרים שאפשר לכסותם וא"כ לא הוי מחיצה להתיר כדמשמע פשטא דגיטא דגמרא בביצה אפשר לעשות מחיצה . וכ"כ הרמב"ם וכל הפוסקים סתם דמשמע מחיצה כדין דהיינו גבוה י"ט ואף שמ"א בסי' שמ"ו ס"ק ג' כ' דכוונת הגמרא שיעשה מחיצה בענין שלא יהיה הנר נראה כלל. אין זה משמעות הגמרא והפוסקים דכתבו סתם מחיצה ואף דבמרדכי איתא להדיא דאסור וכ"כ רמ"א בסי' שט"ו . י"ל דבמקום שיש לחוש ח"ו למשז"ל או שישמש לאור הנר דאיכא סכנה אפש' לסמוך על כל הפוסקים שכתב המ"א שם וע"פ סברת הט"ז ותמי' לי על הט"ז דמשמע דמודה דבשבת אסור רק בי"ט מותר מפני שאפשר לכבות הנר . ולא ידעתי מה חילוק אם אפשר לכבות או לכפות עליו הכלי וצ"ע . ובפרט שי"ל דגם מהר"ם שבמרדכי מחמיר על עצמו היה שהרי לא מצינו בשום מקום דצריך לעשות מחיצה להשתין וצ"ע ועיין במ"א סימן פ"ה ס"ק ד' שכתב בשם ס"ח דאם נכנס לו הרהור אשה במרחץ מותר להרהר בד"ת כדי לבטל ההרהור ע"ש . ואף דהרהור במרחץ לרש"י ור"ת הוא איסור דאורייתא שרינן מכ"ש עשיית מחיצה דאינו אלא מדרבנן . ואפשר דאפי' מדרבנן מותר כמו שכתבתי דאינו אלא לצניעותא . ואף שכתבתי לעיל בהלכות תפלה כלל ג' בהג"ה סימן א' דלס"ה הרהור במרחץ אינו אסור אלא מדרבנן . מכל מקום כאן קיל טפי . וה"ו להקל אלא בענין שכתבתי כדי להנצל מעבירה המורה מזה . וקצת יש לדמו' ג"כ זה לסי' שכ"ה סעיף י' שכתב רמ"א דמותר לומר לא"י להביא הנר כיון שאפשר בידו שלא יצך שם לעשות ע"ש :

להעריכו אך בשעה שהוא ערוך אפשר דלא שייך זה ויש להתיר ע"י א"י לצורך מצוה ודוקא בשעה שהוא ערוך כן נ"ל (ועיין מ"א ס"ק ד') ומוהר לצפצף בפה . ואסור להכות בשבת על הדלת בברזל הקבוע בו אעפ"י שאינו מכוין לשיר כיון שהכלי מיוחד לכך (סל"ח) :

כ אין שטין על המים שמא יעשה לו כלי ללמוד לשוט בו וכן אסור לעבור במעבר שקורין (פרא"ם) מזה הטעם ואסור לכנוס בספינה אם לא שקשורה ביבשה או שעומדת על הקרקע (סי' של"ט) ואם צריך לעבור במעבר למצוה עוברת וא"א בענין אחר וכן מי שיש לו חוב אצל א"י והוא ברי הזיקא אם לא יעבור בשבת בספינה אפשר שיש לסמוך ולהתיר (סימן של"ט) :

כא מדיחים כלים לצורך היום כגון בלילה לסעודת שחרית ושחרית למנחה ולאחר שאכל סעודה ג' לא ידיח דהוי כתיקון כלי לצורך חול וכלי שתיה מותר כל היום דאין קביעות לשתיה . ומ"מ לא ידיח כלי זכוכית בשבולת שועל להצהירו ביותר כיון דבלא"ה הם נקיים הוי טרחא יתירה . וכשם שמותר להדיח כך מותר לשוף ולשפשף אפי' בהול כדלעיל כלל ל"ח סי' ז' וע"ש (סכ"ג) :

כב אין מפרישין חלה בשבת דהוי כתיקון מנא . ואם שכח מלהפריש מע"ש בח"ל מותר לאכול ומשייר התיכה א' ולמחר מפריש מהתיכה זו חלה (סל"ט) :

כג הגורר עץ כל שהוא חייב משום מכה בפטיש (רמב"ם פ"י) ולרש"י בגורר החיוב משום ממחק (עיין לעיל במלאכת ממחק סי' ו') (והמ"א בסי' תנ"ט ס"ק י"ב כ' דגרירת סוי מצות ותמה עליו בא"ר דברמב"ם כ' דחייב . וכ"ל דאין ספק שיש ט"ס בדברי המ"א וצ"ל דהדחה סוי מצות שברי גם במהרי"ל לא נזכר אלא הדחה) :

כד בגד לבן וחדש דהיינו כל זמן שלא נתכבס ולבש אותו בשבת ודעתו להזור ללבשו בשבת זו ואין לו אחר מותר לקפלו באדם א' דאז אינו תיקון כלי כ"כ אבל אם כבר נתכבס פעם א' דהוי כבגד ישן או בבגד צבוע או אפי' לבן וחדש אלא שיש לו בגד אחר שיוכל ללבשו ואפי' אינו יפה כראשון או בב' בני אדם שאז מתקפל בטוב או אפי' באדם א' אלא שמקפל על השולחן או ספסל דאז הוי כב' בני אדם אסור לקפל דדומה לתיקון מנא ודוקא כדרך קיפולו הראשון אסור אבל אם מקפלו שלא כדרך קיפולו הראשון הכל מותר ודוקא שרוצה ללבשו בשבת דאל"כ הכל אסור :

כלל מה מו המכבה והמבעיר (בסימן של"ד) :

א המבעיר כל שהוא חייב והמכבה כ"ש לעשות פחמין חייב לכ"ע שהרי צריך לגוף הכבוי אבל המכבה מפני שהוא חס על העצים ועל הפתילה שלא לעשות פחמין לרמב"ם חייב ולשאר פוסקים פטור דהוי משאצ"ל ומ"מ חמור משאר איסורין דרבנן כיון דיש בו צד חיוב לכ"ע (שבת מ"ד תוס' ד"ה דכל סיכא ע"ש) :

ב המחמם ברזל חייב משום מבעיר אבל המכבה גחלים של מתכות לכ"ע אין בו חיוב דל"ש בו כבוי רק י"א דאם כוונתו להקשות הברזל חייב משום מצרף דהוי גמר מלאכה והיינו מכה בפטיש ומ"מ מיחם שפינה ממנו מים המין מותר ליתן בתוכו מים צוננין מרובים כדי להפשירן ולא אמרי' דהוי מצרף כיון דאינו מתכוין לכך ולא אמרינן דהוי פסיק רישיה שכיון שאינו מתכוין לכך א"כ אינו עושה כלי (עיין במ"א סי' ש"ח ס"ק ל"ו וברמב"ם פ' י"ב במ"מ ובלח"מ שם) לפיכך התירו לכבות גחלים של מתכת שמונחים בר"ה כדי שלא יזיקו בו רבים אבל גחלים של עץ אסור לרמב"ם דהוי איסור דאורייתא :

ג בענין דליקה שנפלה בשבת ח"ו יען כי בעו"ה עכשיו בהולים מאד להצלת ממונם ואם לא ימצאו דרך היתר יצילו בדרך איסור ולכן אכתוב הדעת היותר מקילים עפ"י דין ואח"ז אכתוב לשון או"ה והביאו ג"כ א"ר אף שלענ"ד הוא נגד כל הפוסקים ולא נמצא בשום פוסק כדבריו והבוחר יבחר ולא אני :

ד הבית שבו הדליקה כיון שהם בהולים מאד חששו חכמים שאם נתיר לו להציל כמו בחול יסברו שמותר לחלל שבת משום הצלת ממון וגם חששו שאם נתיר לו להציל בחצר כיון שדומה קצת לרה"ר שדרים בו הרבה בעלי בתים אע"ג שערבו יתירו גם בר"ה ולכן אסרו חכמים להציל רק מזון כדי הצורך וכלי תשמישו הצריך לשבת ודוקא לחצר שערבו בו ובגדים שיכול ללובשם התירו ללבוש כל מה שיכול ואז מותר אפי' לרה"ר ופושט וחוזר ולובש ומוציא וגם אחרים מותרים להציל בשבילו בדרך זה בין אוכלין בין מלבושים וכל זה כשצריך להציל לחצר של רבים אבל אם מציל לחצירו אעפ"י שהוא מגולה מ"מ כיון שאין אחרים דרים בו או כשמציל לבית חבירו שעירב עמו כיון שאינו דומה כלל לרה"ר שהרי הוא מקורה מותר להציל שם כל מה שירצה מדברים המותרים לטלטל (כל זה סוף לפי דעת ספר התרומה) :

ה כל כתבי קדש מותר להציל אפי' לחצר חבירו ואפי' אינה מעורבת ואפי' למבוי שיש לו

לחי

לחי ולא נשתתפו בו ואם היה מונח בתיבה מעות וגם כ"ק מצילין הכל כדין כ"ק וכ"ז בבית שיש בו הדליקה:

ו הבתים שאין הדליקה בהם רק שסמוכים לדליקה כיון שאינם בהולים כ"כ ואדרבה אם לא נתיר להם להציל יחללו שבת ואם נתיר להציל יצילו בהיתר ולא יבואו לכבות ולכן התירו חכמים להציל אפי' מעות ולא חיישי' לאיסור מוקצה במקום הפסד ומותרים לטלטל ולהציל ברה"י ואפי' ברה"ר מותר לטלטל פחות פחות מד"א דהיינו שבכל פחות מד"א יעמוד ובלבד שלא יוציאו מרה"י לרה"ר:

ז ונ"ל דאפשר דלפ"ז גם אחרים חוץ מבעל הבית ואשתו ובניו מהבית שהדליקה בו שהם בהולים אבל אנשים אחרים שאינם בהולים כ"כ מותר להם להציל בשבילו ואפי' מעות דאין בו אלא איסור מוקצה אבל אסור לטלטל בשבילו בכרמלית:

ח אבל באו"ה כלל נ"ט סי' מ"א ובהגהת שם כתב וז"ל כתב במרדכי פ' כ"כ בשהדליקה בביתו יכול להציל כל דבר שלא יבא לכבות (א) דאי לא שרית ליה אתי לכבויי והיינו אפי' אין בו סכנה כ"כ ר' ברוך. ועתה בזה הזמן שאין לנו רה"ר (פיינו לפי' הרבה פוסקים) אלא כרמלית אם נפלה דליקה בביתו בשבת יכול להציל כ"ד שלא יבא לכבות מפני שאדם בהול על ממונו וכ"ש אם נפלה דליקה בחצר אחר דעדיף טפי ויכול להציל כל דבר ואפי' מעות ושאר דברים המוקצים יכולין להציל במקום פסידא ואין להוש לאיסור מוקצה כו' ודוקא באיסור דרבנן אבל להפרן בקרקע ולחלל שבת בשום מלאכה דאורייתא אבות או תולדות עבור ממון כלל לא עכ"ל או"ה וכ' בהגה"ה ומאחר דטעמא מפני שאדם בהול על ממונו שמא יכבה היינו דוקא הוא בעצמו ובניו ואשתו אינן צריכין לחוש לאיסור כרמלי' ותחומין וחצר שאינה מעורבת אבל חבירו דל"ש האי טעמא ודאי אסור להוציא ומיהו באיסור מוקצה דלית ליה שורש בדאורייתא כלל נראה דמותר לכל אדם לסייעו לטלטל ולהוציא לחצר אפילו אינה מעורבת וגם להוציא לכרמלית מסופק שם דאפשר דמותר לאדם אחר לסייע אותו ע"ש עכ"ל. וכל דבריו צע"ג כי לא נמצא כן בסה"ת ובשום פוסק: (ועיין נב"ח ונמ"א):

ט מותר לקרוא לא"י ולומר כל המכבה אינו מפסיד שכרו וכ"ש כשמכבים מעצמם שא"צ למחות להם ואפי' הנכרים המושכרים אצלו לשנה מותר להניחם לכבות אבל קטן ויודע שניחא לאביו אסור להניחו לכבות:

י טלית שאחז בו האור מותר ליתן עליו בצד האחר יין ושאר משקין כדי כשתגיע האור להמשקין יכבה מאיליו אבל אסור ליתן עליו מים דשרייתו זהו לבונו בדלעיל במלאכת מלבן:

יא נר דולק שנפל על השולחן מותר לנער השולחן ואפי' הניחו על השולחן מדעת וא"כ הרי השלחן בסיס לדבר איסור מ"מ במקום הפסד סמכינן על הפוסקים דלא הוי בסיס כיון שאין דעתו שיהיה מונח שם כל השבת כדלקמן כלל ס"ג ובן ניצוצות שנפלו רק שלא יכוין לכבותו ואם אפשר ע"י א"י לא יעשה ישראל. ואם היה נר של שמן אסור לנערו דודאי מכבה ומבעיר (רע"ו):

יב אסור לפתוח דלת או חלון נגד נר דולק כשהוא קרוב להם שמא יכבנו רוח ואפי' אין רוח כלל דפתיחת הדלת גורם רוח בידוע אבל מותר לסגור דלת וחלון. ופשיטא דאסור לפתוח

נשמת אדם

(א) מה שכתב באו"ה שכן הוא במרדכי. עיינתי במרדכי ולא כתב אלא דר"ת התיר בבתים הסמוכים לדליקה דמותר להציל כל מה שיתפוץ ואדרבה כתב הטעם דאיתא בגמר' דאי שרית ליה אתי לכבוי ע"ש. והוא היפך מדברי או"ה. וז"ל סה"ת סי' רכ"ו בסימנים אם מתירא מב"א שיקחו מעות מותר להוציאם במקום שירצה ברשות היחיד דמשום פסידא התירו אפי' להלוך פחות פחו' מד' אמו' שיש לחוש לאיסור דאורייתא ודוקא בדליקה לא התירו להציל מעות דלמא אתי לכבויי וגם כשהדליקה דוקא באותו בית כדפי' ר"ת עכ"ל. ובסי' רכ"ו בספרו כתב וז"ל אם רואים באים ב"א ליקח מעותיו כו'. ומה ששנינו תיק הספר אע"פ שיש בתוכו מעות אבל בלא ספר אסור היינו לחצר שאינה מעורבת ואע"ג דכרמלית נמי לא יציל יותר מג"ם היינו להצ' חברו אע"ג שהיא מעורב' אבל לביתו ולחצרו שלא הוצרכו תיקון כל מה שירצה יציל. ועוד כתב ר"ת דדוקא באותו בית שהדליקה בו דבהא ואי שרית ליה אתי לכבויי אבל אם הדליקה בבית אחר יכול להציל כל מה שירצה לחצר מעורבת וה"ה מעותיו שיכול להציל כו' ואפי' אם יהיה אסור מפני הדליקה להציל מעותיו משום דלמא אתי לכבויי אבל מפני ב"א מותר דליכא למיחש כ"כ לאיסור דאורייתא עכ"ל. וכן מבואר עוד בסה"ת סי' רמ"ה בספרו ובסימנים. ואם כן אף אי נימא דדעת סה"ת דבתים הסמוכים מותרים להציל אפילו מעות. אבל על כל פנים הבית שבו הדליק' משמע דאסור להציל מעות ולא שרי רק דברים המותרים לביתו ולחצרו. ומש"כ הב"י בשם מהרי"א שדקדק מלשון הר"ן בפ' כ"כ דסה"ת מתיר במעות אפילו בבית שנפל בו הדליקה ואדרבה אי לא שרית ליה אתי לכבויי. והא דבגמרא אמרינן איפכא היינו בדברים שאינם חשובים דבזה אמרינן אי שרית ליה אתי לכבויי. אין ספק אצלי שמהרי"א לא היה לו גוף ספר התרומה וכן משמע מלשונו שכתב שדקד' מלשון הר"ן ולא כתב שדקדק מלשון סה"ת אבל אנו שזכינו לס' התרומה ומבואר בו להיפך. ואם כן יפה כתב הב"ח דבית שבו הדליקה לא מצינו לשום פוסק שמתיר להציל מעות אפילו בביתו. וכן כתב המגן אברהם בשם הב"ח:

שוב עיינתי בט"ז ס"ק ז' והביא גם כן דברי המרדכי בפרק כ"כ על פי הדרך שהעתיקו האו"ה ואין ספק אצלי שנוסחא מוטעת נזדמנה לט"ז ואותו נוסחא מוטעת היה ביד או"ה. שהרי במרדכי שבאלפסי שבידנו הוא נדפס כתיקון וכדאיתא בסה"ת לגירסא שזכיני לו בעז"ה. ואותו נוסחא המוטעת היה גם ביד מהרי"א ולכן אין ספק לפע"ד שאין

כמנהג

לפתוח דלת וחלון כשמדורה של עץ קרוב להם אפי' אין שם אלא רוח מצויה דהרוח מבעיר המדורה ונזרינן שמא יפתח ברוח שאינה מצויה ואז יבעיר בודאי (שם) :

יג ולכן אסיר לפתוח התנור שמטמינין בו מאכלים לצורך מחר אם עדיין יש אש בתנור דע"י פתיחתו מבעיר וכ"ש התנור של בית החורף וה"ה שאסור לסתמו דעל ידי זה הוא מכבה (סי' רנ"ט) :

יד אסור להשתמש לאור הנר דבר שצריך עיון קצת כגון לפלות כליו מכינים ולבדוק ציצית ומכ"ש לקרות בספר . ודוקא ביחיד שמא יטה הנר אבל אם שנים קורין בספר אחד או שאמר לאחד מבני ביתו להשגיח עליו שלא יטה מותר · ובנר של שעוה וחלב שלנו שהוא כרוך על הפתילה יש מקילין דל"ש שמא יטה אך יש להחמיר שמא ימחוט ולרמב"ם הוי כיבוי דאורייתא · ונר של חלב מחותך שקורין (לאמפ) אפשר דשייך בו שמא יטה ומ"מ אם קורא על פה רק שלפעמים מעיין קצת בספר להזכיר איזה דבר מותר (רע"ה) : מותר לכפות כלי על הנר בשבת כדי לשמש מטתו רק שיניח מעט אויר בין כלי לנר שלא יהא נכבה (רע"ז) :

טו כל מה שכתבנו דאסור לכבות דליקה דוקא במקום שאין לחוש כלל בשום אופן לספק נפשות אבל אם ספק שיוכל לבא לידי סכנה אם נעור חולה או ישן או תינוק מותר לכבות הדליקה דאין דבר עומד בפני פיקוח נפש וצ"ע לדידן דל"ל רה"ר אם מוטב להוציאו לרה"ר דגם זה אינו אלא מדרבנן או מוטב לכבות הדליקה (א"ר סי' שכ"ט) והמ"א ריש סימן שכ"ט כתב דמותר לכבות . וצ"ע שהרי סוגיא דעלמא פוסקים דבזה הזמן לית לן רה"ר וא"כ ג"כ אינו אלא דרבנן והאיסור של כיבוי חמור יותר משאר איסור דרבנן כמו שכתבתי לעיל סי' א' :

כלל מז המוציא . דין רה"י ומרשות לרשות (סי' שמ"ה) :

א ד' רשויות לשבת והם רה"י ורה"ר וכרמלית ומקום פטור וכללא הוא רה"י אינו אלא דבר שהוא גבוה לפחות י"ט ורחב ד"ט על ד"ט . ורה"ר הוא מקום מעבר לרבים והוא רחב ט"ז אמה ומפולש משער לשער . וכרמלית הוא דבר שגבוה יותר מג' טפחים מן הקרקע והוא פחות מי"ט גובה ורחב לפחות ד"ט . ומקום פטור הוא כשאינו רחב ד' טפחים אע"פ שהוא גבוה יותר מי"ט אבל כל שהוא פחות מג"ט לקרקע הרי הוא כקרקע ועכשיו נבאר פרטי כל אחד ואחד :

ב איזו רה"י מקום מוקף מחיצות כמו שנתב' בכלל הסמוך בדין מחיצות והם גבוהים עכ"פ י"ט ורחב ד"ט על ד"ט ואפי' כלי או עמוד גבוה י"ט ורחב ד' על ד' הוי רה"י דאורייתא :

ג י"א דבעינן חלל ההיקף שיהיה רחב ד' על ד' מלבד המחיצות וי"א דגם המחיצות מצטרפות אם הם בריאים כ"כ שיכולין לבסותן ולהשתמש עליהן (רשב"א) (א) :

ד תל ברה"ר גבוה י"ט ורחב ד"ט אם הוא משופע עד שבמשך ד"א כבר הוא גבוה י"ט הוי רה"י דלא ניחא תשמישא אבל אם במשך ה' אמות מגביה י"ט כיון שזה נוח להילוך עדיין הוא רה"ר והוא ד' טפחים על ד' טפחים :

ה וכן חריץ שמתלקט עמוק י' טפחים במשך ד"א הוי רה"י ואפי' היא מלאה מים דמים אין מבטלין מחיצה אבל בשעת הקור שנקרשין המים ולא נשאר משפת הקרח גבוה י"ט במשך ד"א בטלו המחיצות דקרח מבטל מחיצה (ועיין עוד כלל כ') · ודוקא בנהרות שאין ספינו' עוברו' בו אבל כשהספינו' עוברו' אע"פ שלא נקרש אם אין המדרון גבוה י"ט עד המים לא הוי מחיצה דאתו רבים ומבטלי מחיצה (שה"ג כמ"א ס"ק ל') ודוקא מים אין מבטלין מחיצה וה"ה דברים שאדם מסתכל ורואה בתוכו אבל פירות מבטלין מחיצות ולרשב"א דוקא דברים שאסור לטלטל מבטל (מ"א סימן שמ"ה ס"ק י') :

נשמת אדם   כלל

לסמוך כלל על א"י בזה . אלא כמש"כ הג"ה וכמ"א דאותו בית אין שום היתר לכ"ע להציל רק מזון ג"ס . ובהס"ת מתיר אם מציל לביתו והלכו ודוקא דברים המותרים לטלטל . אבל מעות אסור מתוך שהוא בהול יכבה :

(א) עיין ב"ח ומ"א בסי' שמ"ה דצריך להיות בחלל ההיקף ד' על ד' חוץ מן המחיצות . והט"ז מביא ראיה מכוורת בשבת ז' דכתבו תוספת דגם עובי הכתלים מצטרפין. ולכאורה מכוורה אין ראיה דהתם מיירי שזורק הכוורת ומחייב משו' שהוא רשות לעצמו ואם כן ודאי גם המחיצות מצטרפין · משא"כ לעשות מה שבתוך ההיקף רשות היחיד צריך שיהיה ד' בלא עובי המחיצות . וכן משמע לכאורה ברמב"ם פרק י"ד [illegible] וכן מקום מוקף ד' מחיצות וביניהן ד' על ד' או יותר: ושם הלכה ב' כתב וכוורת אם יש בה ארבע על ארבע עיין שם · ואמנם זכיתי לס' עה"ק לרשב"א בדף י' כתב בהדיא דאם הכתלים בריאים לקבל הכיסוי ולהשתמש עליו מצטרפין ואם לאו אינם מצטרפין ע"ש . ויצא לו דין זה (עיין בחידושי רשב"א שבת ח') מהא קושית תוספת שם בכוורת דנימא דמנח עליה מידי ומשתמש כמו בחולית הבור . ועל זה מתרץ בחי' לחלק דכוורת כיון שהוא של קש אינו בריא ולכן לא מצטרף וכפי הנראה שאחרונים לא היה בידיהם חי' רשב"א ופשיטא ס' עה"ק ואמנם בעירובין ע"ח כתבו תוס' בד"ה אלא דבעינן חלל ההיקף ד' ואין המחיצות מצטרפין . ואם כן כבר הוא מחלוקת הראשונים :

ו בלי גבוה י' טפחים ורחב ד' על ד' העומד בר"ה הוי רה"י ואפילו עומדות באויר כעגלה העומדת על גלגלים וכן בכלים העשויים בכפרים לייבש הגבינו' ותלוי על עץ גבוה אף על פי שתחתיו רה"ר שכל מקום בתוך הכלי ועל גביו הוי רה"י (עיין מ"א סימן רס"ו):

ז חורים שבכתלים שכלפי רה"י אפילו הם מפולשין לרה"ר דינם ברה"י אך י"א דאם הם למטה מי"ט ומפולשים לרה"ר דינם כחורי רשות הרבים (ב) שנבאר בדין רה"ר:

ח אויר רשות היחיד עולה עד לרקיע ואפילו נעץ קנה ברה"י גבוה ק' אמה אף על גב שאין בו רחב ד' הוי רשות היחיד:

ט המחיצות עצמן אע"פ שהן דקים ואינם רחבים מ"מ על גביהן רה"י דאם כחן יפה לעשות ההיקף שבפנים לרה"י כ"ש שהן עצמן יש להם כח זה:

י לרוב הפוסקים כשיש ג' מחיצות או אפילו רק ב' מחיצות ובשלישית העמיד לחי שהוא קנה דק הוי כמחיצה וא"כ יש כאן ג' מחיצות והוי רה"י דאורייתא והזורק לתוכו מרה"ר או להיפך חייב. ולרמב"ם ג' מחיצות אפי' שלימות אינו רה"י דאורייתא והזורק לתוכו פטור עד שיעשה ברוח רביעית לחי ומ"מ לדברי הכל אסור לטלטל אפי' ע"י ג' מחיצות בלא לחי רק בד' אמות כדין כרמלית כאשר נבאר בדין כרמלית:

יא זיז והוא נסר הבולט מן הכותל גבוה י"ט מהארץ לרשב"א הוי רה"י דאורייתא אע"ג דדבר שאין לו מחיצות אתו רבים ומבטלי מ"מ אלו כיון שהוא רחב ד' על ד' הוי כחורי רה"י. ועכ"פ אסור להשתמש עליו מדרבנן ודינו כדין כרמלית ואם חלון הבית שהוא רחב ד' על ד' פתוח לו הוי כרה"י אף מדרבנן ויתבאר עוד בסמוך (ג) (ועיין עוד בסימן סנ"ו):

יב הלמ"מ דהיכא דיש מחיצות אמרינן גוד אסיק כאילו המחיצות עולים עד לרקיע ואמנם מדרבנן דוקא שהמחיצות ניכרות לאותן שעומדין למעלה אבל אם הם מכוסות ברעפים שנמצא

נשמת אדם

(ב) דין זה הוא מחלוקת בין הראשונים. כי ראיתי בא"ר שכתב בשם ר"ו דדוקא החורים המפולשים למעלה מי' הוי כרשות היחיד אבל לא מה שלמטה מי' אבל בעה"ק לרשב"א דף י"א כתב להדיא וז"ל מהו חורי רה"י חור שבכתלים של רשות היחיד ועוברין כלפי פנים אף ע"פ שהן למטה מי"ט ואין רחבין ד' על ד' והיו הן חורין כלפי חוץ ואין עוברין כלפי פנים בין פתוחים לרשות הרבים או לכרמלית אין אלו חורי רשות היחיד אלא נידונין לפי גבהן ורחבן עכ"ל. והב"י אף שהביא דבריו אבל מוכח מכמה מקומות שלא ראה הב"י ס' עה"ק ולכן נשמט מב"י בדבריו מ"ש בהדיא אע"פ שהן למטה מי"ט. ומ"מ גם לפי מש"כ הב"י בדבריו וכ"כ רמ"א מוכח נמי שהוא דעת רשב"א כן. שהרי כ' אם אין עוברין כלפי פנים נידונין לפי רחבן וגבהן משמע אבל כשעוברין כלפי פנים לעולם דינן כרה"י וכן כתב המ"א ובחנם השיג עליו הגר"א ומש"כ הגר"א ראיה מעירובין צ"ח שכתבו התוספות דמשתמש בכל הכותל עד י"ט דהיינו בחורין שבכותל ע"ש. ושם חורין הם מפולשין כמש"כ תוס' בשבת ז' ע"ב ד"ה והלכה כו'. נ"ל דאין ראיה כלל דשם חור הנזכר בגמ' הוא כך. אבל שם בעירובין לא נזכר בגמרא חור. ועכ"פ נראה שהמ"א כיון האמת בדעת רשב"א לפי מש"כ רמ"א ועיין עוד בסמוך:

(ג) המ"א בסי' ש"ג ס"ק ד' הניח בצ"ע. כיון דחלון הבית הבית פתוח לו תוך ג' א"כ אפי' למטה מי' טפחים הוי כחורי רה"י ע"ש ואזיל לשיטתו שכתב בסי' שמ"ה דחורי רה"י אפי' למטה מי' דינו כרה"י. והנה כבר כתבתי סי' ב' שהרשב"א ג"כ דחורי רה"י הוא אפי' למטה מי' וכתב בסמוך שם בעה"ק וז"ל דף רחב ד' היוצא מכותל רה"י בזמן שגבוה י' ה"ז כחורי רה"י כו' לפיכך דף היוצא מכותל שאינו מוקף לרה"י שיש ברחב הזיז ד' על ד' וגבוה י' אין זה רה"י אלא מקום פטור: והנה לכאורה משמע דס"ל לרשב"א בזיזין דאע"פ שאין חלון פתוח לו הוי כחורי רה"י. דאל"כ קשה למה מחלק אם הכותל שייך לרה"י או לא ה"ל לחלק בכותל המוקף לרה"י ואפ"ה כיון שאין חלון פתוח לו הו' מקום פטור. וא"כ משמע דלא ס"ל לרשב"א כתוס' ורא"ש וא"כ שפיר הקשה המ"א לשיטת רמ"א דחורין המפולשין דינם כרה"י אפי' למטה מי': א"כ כשחלון פתוח נ"ל למעלה מי' ואם אין חלון פתוח בתוך ג' הוי כרמלית. אבל לרשב"א לק"מ דס"ל דבאמת אפי' אין חלון פתוח דינו כרה"י. ולכן דוקא כשהוא למעל' מי' הוי כחורי רה"י אבל למטה מי' כיון דאויר רה"ר שולט בו ואינו נגד חלון לכן אסור. ואמנם ז"א אשרי שם ד' ע"ז ע"ב בסופו כתב וז"ל. דף שלפני החלון היוצא על אויר רה"ר אם היה למעלה מי' ורחב ד' משתמש עליו ואפי' רחוק מן החלון ג"ט שאין רה"ר למעלה מי' ולפיכך משתמש בכל הזיזין שבכותל עד י"ט התחתונים. היה למטה מי' אסור להשתמש בו מפני שהוא ככרמלית עכ"ל. ובודאי מלשון זה משמע דאין חילוק דאפי' כחלון סמוך אם הוא למטה מי"ט אפ"ה אסור. וא"כ גם לרשב"א קשה קושית המ"א דכיון דהוי סמוך לג' לחלון וא"כ הוי חורי רה"י. ולרשב"א חורי רה"י אפי' למטה מי' הוי כרה"י ולכן נ"ל דדוקא בחורים ס"ל לרשב"א כיון דלא ניחא תשמישיה וגם מפולש לפנים לכן הוי כרה"י. אבל בזיזין הבולטים דניחא תשמישיה לגבי רה"ר להניח עליהם דמטעם זה עמוד בר"ה גבוה ט' כיון שרבים מכתפים עליו הוי רה"ר משא"כ בגומא אע"ג דמכתפי לא הוי רה"ר דהוי תשמיש ע"י הדחק. וא"כ גם יצא הש"ע לק"מ דאע"ג דחלון סמוך לו בתוך ג' אם הוא למטה מי' הוי כרה"ר ולא חשבינן כחורי רה"י. וז"ל בעה"ק י"א ע"ב דף היוצא מכותל רה"י גבוה י' ורחב ד' הוי כחורי רה"י אין ברחבו ד' כל שסמוך לראש הכותל או חלון תוך ג' ואינו בולט חוץ לכותל ג' הוי כחורי רה"י היה יוצא למטה מג' או שבולט חוץ לכותל ג' ה"ז מקום פטור: היה הדף ארוך ד' ונתון לאורך הגג או חלון אע"פ שאין רחב ד' הוי כחורי רה"י שהגג והחלון משלימו. חורי רה"י יש להם גבוה ואין להם עומק שוין הן להשתמש על גביהן לפיכך רואין אותן מלאין עד לרקיע ואין שוין להשתמש תחתיהן עכ"ל. וא"כ הטעם מבואר דלכן דוקא בגבוה י' ורחב ד' על ד' ובפחות מזה אין דרכו להשתמש בזיזין היוצאין:

ואמנם מה שהקשה המ"א וכתב דלא מקרי חורי רה"י אא"כ סמוך לחלון תוך ג' צ"ע. דסברא זו לא מצאתי בשום פוסק אלא כולם כתבו סתם חלון פתוח. ואדרבה בעירובין פ"ט ע"ב כתבו תוס' וז"ל וכן זיז היוצא לרה"ר רחב ד' דהוי רה"י היינו סמוך לחלון תוך עשרה דהוי כי חורי רה"י עכ"ל. הרי להדיא דאם החלון תוך י"ט הוי כחורי רה"י ומדברי רשב"א בעה"ק דף י"א ע"א וע"ב ובדף ע"ז ע"ב משמע דס"ל דזיז שהוא ד' על ד' למעלה מי' הוי רה"י אע"פ שאין חלון פתוח לו ורחוק מן הגג ואם אינו רחב ד' נידון לפי גבהו ודינו כחורין שאינן מפולשין לפנים ע"ש שכתב דאין בקיעת גדיים מזיק לזיזין אע"ג שאין להם מחיצות כיון דהם בכותל שהוא מוקף לרה"י ולכן בסמוך לכותל שאינו מוקף לרה"י הוי מקום פטור. ובזה מסולק נמי מ"ש הגר"א בסי' שנ"ה ס"ק מ"ג והביא ראיה דבעינן חלון מרש"י שכתב דף נ"ח עד י' תחתונים שכתב רש"י בין מופלג מן הכותל. ובדף פ"ז איתא בגמרא דמופלג

שנמצא שההוד של המחיצה מכוסה לא אמרי' גוד אסיק ולכן גגין שלנו וכן לפעמים יש בנין נמוך ועליו גג אע"פ שגבוה י"ט ורחב ד"ט ויותר דמדאורייתא הוי רה"י גמור על הגג מ"מ מדרבנן יש לו דין כרמלית ואסור לטלטל ממנו לרה"י וכן להיפך ואסור לטלטל עליו יותר מד' אמות ואע"ג דלמעלה מי"ט לא הוי כרמלית אלא מקום פטור כיון דלא מצינו דבר שהוא רחב ד' ויהיה מקום פטור ולכן נתנו חכמים ע"ז דין כרמלית ואם יש מן הבית חלון או פתח פתוח שהוא רחב ד' על ד' פתוח עליו נחשב לרה"י אפי' מדרבנן (ד) (ועיין עוד סי' סע"ד):

כלל מה דין המחיצות שעי"ז תהיה רה"י (סימן שס"ג):

א המחיצות שעי"ז תהיה רה"י אפי' הן מקש ותבן או קנים בין שהעמיד הקנים לאורך וזה נקרא מחיצות שתי ובין שהעמידן לרוחב וזה נקרא מחיצות ערב ולא עוד אלא אפילו לא כמך הקנים זה אצל זה אלא שהרחיקן זה מזה ואין בין אחד לחבירו ג"ט דהלמ"מ דכל פחות מג"ט אמרינן דהוי כלבוד ומחובר זה לזה והוי כאילו כתום לגמרי ואפי' העמיד ד' קנים בד' זויות וקשר בהם הוטין לרחבן רק שאין בין חוט לחבירו ג"ט והן גבוהן י"ט ובהקיפן לא יותר מבית כאתים ה"ז כחיצה גמורה ואפילו מדרבנן מותר לטלטל בתוכו וכן אם תולה כדין וכורך מלמטה ומלמעלה בבדי שיוכלו לעמוד ברוח מצויה שלא ינוד כל זה הוי מחיצה גמורה:

ב אפילו אם היה תל גבוה קצת והעמיד עליו מחיצה עד להשלים י"ט הוי מחיצה גמורה כיון שבפנים רואה מחיצות י"ט:

נשמת אדם

לא אמרי' דהוי כחורין ע"ש. וה"ל להגר"א דמופלג היינו יותר מג"ט ואינו מוכרח. ואדרבה רש"י כתב שם וז"ל במופלג שאין בה כשיעור אלא למרחוק עכ"ל. ובדף פ"ג ע"ב במתני' בד"א בסמוכה אבל במפלגת כו' איזו היא סמוכה כל שאינה רחוקה ד' טפחים הרי להדיא דמופלגת הוא יותר מד' טפחים. אלא דכוונת רש"י גם נמי יותר מי"ט וכדכתבו תוס' להדיא וא"כ אין ראיה מרש"י ולפ"ז ע"כ צ"ל החילוק בין זיזין ובין חורים כמו שכתבתי. ולק"מ על הש"ע מה שפסק' המ"א מד"ט:

(ד) כתב המ"א בסי' שע"ד ס"ק ה' דדוקא כשהגג בולט ד' לרה"ר דאז כל הגג פרץ במלואה לאותו בליטה אבל אם אינו בולט ד' אע"ג דאין המחיצות ניכרות מ"מ אמרי' גוד אסיק מידי דהוי עמוד ברה"ר בסי' שמ"ה וכתב שכ"מ ברא"ש והמעיין ברא"ש ובהגהות ריש כל גגות יראה דאדרבה משמע דהטעם משום שהמחיצה מכוסה ולא הזכיר כלל מן הבליטה נמ"ש ברא"ש והטור שבולטין היינו אפי' בולטין משהו דאם לא בולטין כלל אמרי' בחוד המחיצה גוד אסיק כמש"כ תוס' בהדיא אך מ"ש בשם תוס' באמת משמע הכי וכבר תמה שם מהרש"א דנ"ל דהבליטה אוסרת דבשם שהבליטה אוסר מטעם שאין לה מחיצות ניכרות ה"ה כל הגג אוסר ובאמת י"ל דכוונת בתוס' דאפי' כשהמחיצות נראות בכל הגג אם יש בליטה א' אוסר על כל הגג אבל מודו לרא"ש דאם אין המחיצות ניכרות על הגג דבלא"ה אוסר וגוה יותר לומר דלא פליגי תוס' ורא"ש מידי. אבל המרש"א כתב דתוס' ס"ל דהגגין אע"פ שאין ניכרין המחיצות מותר לטלטל בכולו ודוקא אותו בליטה אסור כיון שאין לה מחיצות כלל שבני רה"ר עוברין תחתיו והוי כרמלית ובאמת מ"ש הט"ז ראיה מעמוד בסי' שמ"ה נ"ע דהא בסי' שמ"ה לא כתב רק דהוי רה"י לענין הזורק עליה דחייב וכן מותר לטלטל בו ארבע אמות אבל מנ"ל דמותר לטלטל בכולו לדעת תוס' ורא"ש לשיטתו דבעינן מחיצות הניכרות ובהדיא איתא בסוכה דף ע"ב דס"ל לרבא דעמוד לא נקרא מחיצות ניכרות וכ"כ רשב"א בעס"ק י"א ע"ב ז"ל אויר רה"י עולה עד לרקיע וכ"ל אפי' עמוד ברה"ר כו' ואע"פ שאין לו מחיצות ניכרות למעלה וי"א שאין אויר אלא ברה"י שיש לו מחיצות כבית וחצר עכ"ל. ומרש"י ריש כל גגות ד"ה כ"ע ל"פ ומריטב"א ריש כל גגות משמע דעמוד שאני כיון שעכ"פ שבחוד נראה הוי כמחיצות ניכרות משא"כ במכוסות שאינן ניכרין כלל וכ"ל דהמשך דברי התוס' כך הוא דלפירש"י משמע דה"ה גג המכוסה וא"כ כל גגין שלנו יש להם דין כרמלית מדרבנן אע"ג דבודאי הוי רה"י מדאורייתא והזורק ע"ג חייב מ"מ אסור לטלטל עליו ואומר ר"י דס"ל לרש"י דבלא מגכרי נ"א גיד אסיק ולפ"ז אפי' כשנאמר דבני רה"ר אינן אוסרין אע"ג דלא מנכרי מחיצות וכמסקנת התוס' אלא דפלוגתא דרב ושמואל הוא כשפורץ לגג חבירו דאז רשות חבירו אוסר אבל בני ר"ה אינם אוסרין כעמוד ותל

אפי

ברה"ר מ"מ בגגין שלנו שדרך לעשות בליטה על הגג שאין לו מחיצות כלל וא"כ אותו בליטה הוי כרמלית מדאורייתא שהרי ל"א בו פי תקרה ולא גוד אחית וא"כ כיון דעכ"פ לענין פרוץ למקום האסיר אמרינן דבעינן מחיצות ניכרין וא"כ גגין שלנו אסורין דנפרצו לכרמלית דאם היו מחיצות ניכרין ה"ז מותרין וגם אם לא היה בליטה אע"ג שמכוסין ואין המחיצות ניכרין ג"כ היו מותרין כמו עמוד ותל אבל כיון שאין מחיצה ניכר וא"כ פרוץ לכרמלית ולכן כל הגג אסור דלענין שלא יהיה פרוץ לחבירו בעינן מחיצה הניכרת ממש משא"כ לבני רה"ר אינן אוסרין אע"ג דלא מינכר מחיצות. והא דכתבו תוס' וז"ל ורש"י פי' נקמן כו' וכן במשמעתין הכל הוא נהבית ראיה דעכ"פ בליטה זו דכיון דבני רשות הרבים עוברים תחתי' אוסרין כיון שאין לו שום מחיצה ונעשה הבליטה על כל פנים כרמלית וא"כ כתבו תוספת דמירושלמי משמע דבליטה זו היא מקום פטור. ואין זה מדברי ר"י אלא דר"י סבירא ליה דלגבי בני רה"ר באמת אף אם אין מחיצות נכרות שמכוסים מכל מקום אינן אוסרין כתל ועמוד. אבל בליטה שעושה הוי מדינא כרמלית דהא אין לה מחיצות ולענין שלא יהיה פרוץ בעי מחיצות ניכרות ממש. ואפשר שזהו כוונת מהרש"א. ולכן באמת הרא"ש לא הביא שהגג אסור מחמת בליטה ולא כתב כלל שהבליטה היא כרמלית מחמת דלא אמרינן פי תקרה וגוד אחית דסבירא ליה דבלא"ה אסור הגג. וכן דעת רשב"א בעס"ק להדיא כתוספת וז"ל דף י"ב ע"ב נבופו גג יחידי או גגין שאין להם מחיצות ניכרות אלא תקרת הבית בולטת הוץ לכתלים אם יתרים על ב"ס הרי הוא כקרפף שלא הוקף לדירה כו' לא היתה התקרה בולטת כו' הרי אנו רה"י כו' בד"א ביתרים על ב"ס לא היו יתירים על ב"ס אפי' היתה התקרה בולטות ה"ה רה"י גמורה עכ"ל. וכך כתבו עוד דף כ' (ובדף י"ב ע"ב יש שם טעות ול"ל אין נידון משום קרפף) ואכן י"ל דלרשב"א אפילו יש בליטה אינו אוסר לשיטתו שכתבתי ש.ל זיז היוצא למעלה מי"ט ורחב ד' יש לו דין רה"י ואין בקיעת רבים מזיק והנה עכ"פ נראה דבזיז היוצא מכותל רה"י דכתב רשב"א להדיא דהוי תורי רה"י וכתב וז"ל. יראה לי שאין בקיעת גדיים מעכבת בחורין ע"ש דף י"א ע"ב. והא דירושלמי שהביא תוס' ורא"ש דהוי מקום פטור מוקי לה בכותל שאינה רה"י ולכן הוי מקום פטור. וכ"ל שהוצריך לזה משום דמגזוזטרא מוכח דזיז הוי רה"י כמש"כ תוס' ורא"ש. ולפ"ל לחלק בין יש חלל או לא כמ"ש לעיל ובירושלמי איתא להדיא דהוי מקום פטור. ונכן סבירא לרשב"א לחלק אם היה הכותל רשות היחיד או לא. ומ"מ נ"ל דסבירא ליה גם כן כמו שכתבו תוס' דר"ל אבנים הבולטים מכותל שהרי כתב דף היוצא מכותל שאינו מוקף לרה"י ואין ברחבו ד'. וע"כ ר"ל אין ברוחב הכותל ד' ע"ש והוצרך לזה דאל"כ הכותל עצמו הוי רשות היחיד וגם,

הנראה

ג אפי' מחיצה של בני אדם העומדים סמוכים זה לזה ואין ביניהם ג' טפחים הוי מחיצה אפילו כשהם מהלכים ואסור לעשות כן בשבת אם הם יודעים שעומדים שם לשם מחיצת אבל כשאינם יודעים כלל שנאספו לשם מחיצה מותר אע"ג דהאדם המקבצן הוא יודע כיון שהוא רק מחיצות עראי מותר אבל כשיודעים איכא זילותא דשבת (רשב"א בעט"ק דף ט"ו וסט"ז כיון לדעתו) ולכן כשעומד במקום מטונף וצריך לברך אם הוא בחול מותר לעשות מחיצות בני אדם אע"פ שיודעין שהועמדו לשם מחיצה. (דברי המ"א ס"ק י"ד מבוארים בלא"מ ס"פ ט"ז באורך):

ד היתה אויר בין המחיצה ובין הקרקע ג' טפחים אינה מחיצה דהוי מחיצה תלויה וכל מחיצה שהגדיים בוקעין תחתיו אינו מחיצה אבל כל שהוא בפחות מג"ט אפילו משהו אמרינן לבוד והוי מחיצה וכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה:

ה מחיצה שנעשה ע"י צורת הפתח הוי מחיצה. ודוקא בחצר ומבוי אבל בבקעה לא מהני בשבל ד' רוחות על ידי צורת הפתח (כן הוא בטור ובש"ע סי' שס"א נדפס בטעות) ודוקא ביותר מעשר אבל עד עשר אמות מהני אפילו בבקעה (עיין ברא"ש פ"ק סימן י"ד) אבל אם יש פרצות במחיצות אפי' הרבה פרצות מותר לתקנן ע"י צוה"פ ואפילו כשהפרצות יתירות מעשר אמו':

ו מהו צורת הפתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה או חוט על גביהן ובלבד שיהיו הקנים גבוהים עב"פ י' טפחים ולא יהיו מרוחקים מן הארץ ג' טפחים וצריך שיהיו הקנים שלמטה מכוונים ממש נגד הקנה שלמעלה ואם הרחיק אפי' כ"ש פסול ואע"פ שאין קנה העליון נוגע בקנים שלמטה אלא גבוהים מהם הרבה כשר (סס"ג):

ז היה מפסיק בין הקנים שלמטה לשל מעלה גג הבולט פסול עד שיעשה נקב נגד הקנים שלמטה (ט"ז וא"ר בסי' שס"ג) (א):

ח צריך שיהיה הקנה או החוט שלמעלה דוקא על ראשי הקנים שלמטה אבל אם קשרן מן הצד אפילו סמוך לראשן בענין שבולט מן הקנים שלמטה קצת על הקנה שלמעלה פסול דאין פתח כזה אלא המשקוף מונח על המזוזות (ב):

ט היה פרוץ יותר מעשרה אמות ומחמת סבה א"א לו לעשות צורת הפתח יוכל לתקן בענין זה שירחיק מהכותל קצת ויעמיד שם פס שהוא רחב יותר מהאויר שהניח כדי שיהיה העומד מרובה על פרוץ דאם לא כן אמרינן אתי אוירא דהאי גיסא ואויר של הפתח ומבטל לפס העומד ולכן לעולם בעינן שיהיה העומד מרובה מצד א' מן הפרוץ ואז אי אפשר להפרוץ לבטלו ואם בין הכותל לפס פחות מג' טפחים הוי כלבוד ולא נחשב כפרוץ כלל ואפילו אם אין בפס ג' טפחים רק שהוא פחות מן הפרוץ מ"מ לא אמרינן בזה אתי אוירא ומבטלו (כדמוכח בסי' שס"ג במ"א ס"ק כ' (ג) וצריך עיון ועיין עוד לקמן בדין תיקון המבואות בכ"א סימן ג'):

י קנים הללו אם ירא שהרוח או שארי דברים יפיל אותם מותר לעשותן על ידי סיד מתוי רק שיהיה בו ממשות קצת על כל פנים כהוט אבל מראה סיד לבד וכ"ש רושם בנתר שקורין (קרייד) או שאר צבע לא מהני:

יא נ"ל צורת הפתח שהעמיד רחוק מהכותל לא אמרינן אתי אוירא ומבטל ליה שצורת הפתח נחשב למחיצה גמורה כן נראה לי (כדאיתא בסימן שס"ב סעיף י') ואם הרחיק הצורת הפתח מן הכותל ד' טפחים צריך להעמיד אצל הכותל לחי שהרי יש פרצה בראשה (ד):

יב מחיצה הנעשית בשבת על ידי א"י שלא בשביל ישראל מותר לסמוך עליו ואם נעשית ע"י ישראל אם מחיצה זו היא לחלוק רה"י כגון שהיתה תחלה רה"ר והעמיד שם מחיצה אפי'

נשמת אדם

ההרא"ה מדעת תוספות ורא"ש דלעולם אין חילוק אלא דבעולם דאם זיז הוא גבוה י"ט וכתב ד' יש לו דין כרמלית ולא סבירא ליה דהוי כחורי רשות היחיד. ולמ"ש תוספות דלעולם יש לו דין מקום פטור א"כ צדקו דברי המ"א בזה מדעת התוספות הוא כמ"ש המ"א ודעת הרמב"ם פרק ט"ו גבי לגור משמע כרשב"א ע"ש. וכן דעת רש"י גבי לגור כדאיתא בסוף סימן שנ"א וע"ש במ"א ס"ק ה' וא"כ ע"כ מ"ש בסימן שמ"ה בסעיף ט"ז שהוא כרמלית ר"ל מדרבנן:

(ה) הת"ש חולק ע"ז וכתב דהשם דקיי"ל דאין צריך ליגע. ונלמד מדין כיפה כדאיתא בעירובין י"א ע"ב ה"נ יש ללמוד משם דאפילו יש הפסק כשר:

(ב) הט"ז בסי' שס"ב כתב דל"ד על גביהן אלא שלא יהיו הקנים בולטין למעלה אבל בשוין כשר אבל מריטב"א לא משמע כן וז"ל הנכון כרש"י דמן הצד על פניהם או סמוך לראשן או באמצעיתן וכה"ג לא מחזי לצ"פ. ומיהו מה שפירש"י שנתן הקנה באמצעיתן ל"ד דה"ה נ"ל לאוקמי שנתנו ע"ג נימא אפילו מן הצד ובשהוא סמוך לראשן. א"ו כדפירשנא עכ"ל. ולדברי הט"ז עדיין קשה דנוקמיה שנתנו בשוה. וכן משמע במרדכי שכתב וז"ל אבל רש"י פירש מצדו של קנה העומד כנית קנה למעלה עכ"ל:

(ג) בסימן שס"ב כתב המ"א בס"ק ט"ז דקשיא לתוספות האיך פריך בפשיטות דלא הוי עומד כו' ודבריו לא זכיתי להבין. שהרי להדיא איתא בגמרא ש"מ עומד מרובה מג' רוחות הוי עומד. ור"ל ואם כן הפשוט דהוי עומד וכן לעיל דף י' פריך הכי וצריך עיון. ומה שכתבתי דבפחות מג' לא אתי אוירא הכי מוכח בסי' שס"ג סעיף ו' ובמ"א שם. ומה שכתב המ"א בסי' שס"ב ס"ק ט"ז בשם הג"א ע"ש אינו ענין לזה דהג"א כתב דאם צריכין לעשות מחילה מחמת עומד מרובה כגון שיש פרצה ד' באמצע זה נ"א. אבל לכ"ע ל"א אתי אוירא כדמוכח ממחילת קנה קנה פחות מג'. ול"ע דבסוכה ז' ע"א תוספות ד"ה ויעמידנה כתבו בהדיא דבקנה משהו אפי' בפחות מג' אמרינן אתי אוירא:

(ד) בתבואת שור סוכיח מתוספות דף י"א ד"ה איפכא דגם בצורת הפתח אם הרחיק ג' טפחים פסול כמו גבי לחי מדלא מתרץ תוספות דמסכתא לה שנהי לא יועיל ונה"פ יועיל דיוו שהרחיק ג"ע. ואינו מוכרח דבגא"ס כתבו

כתבו

אפי' אינה מחיצה של קבע כגון שהעמיד שם פארוואן וכיוצא בו אם בשוגג מותר ובמזיד אסור ואם היתה בלא"ה רה"י אלא שנעשה להבדיל ברשויות דרבנן אפי' במזיד מותר. ונראה לי דהעושה מחיצה במזיד בפני הנר או ספרים לשמש מטתו מותר כיון דאינו אלא מדרבנן. ונ"ל דאסור לומר לאחר לפשוט הפארוואן אע"ג שהאחר אינו עושה להתיר שאינו יודע שצריך להתיר התשמיש ואינו דומה למחיצו' ב"א בסי' ג' שאין דרך לעשו' מהם מחיצה משא"כ בכלים שדרך לעשות מהם מחיצה (וכן משמע מלשון רש"י עירובין מ"ד ע"ב ד"ה שלא לדעת ומכל מכן לפי מה שמפרש כמ"מ בדעת הרמב"ם ע"ש בלח"מ דשלא לדעת ר"ל לדעת העושה וא"כ בהדיא איתא בברייי' אבל לא כלים):

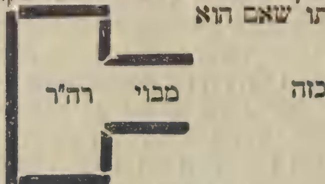
יג אפילו לא ידע מאתמול שיש כאן מחיצה ונודע לו בשבת מותר לסמוך עליו:

כלל מט דין רשות הרבים (סמ"ב):

א איזהו רשות הרבים מקום שהוא רחב ט"ז אמה על ט"ז אמה (א) כשוקים שבעיירות וזה נקרא (פלטיא) ואפילו יש חומה לעיר מכל הצדדין אם השערים מכוונים זה כנגד זה ואין הדלתות ננעלות בלילה ואם ננעלות בלילה הוי רה"י רק שצריכה עירוב ובכ"ז שלא ערבו יש לה דין כרמלית שאין רה"ר אלא הנמסר לרבים בכל שעה (ב):

ב כל מקום שהוא מקורה אינו ר"ה שאינו דומה לדגלי מדבר:

ג מבואות הרחבין ט"ז אמה אע"פ שמקצתן מתקצרין ואין בו ט"ז אמה ה"ז רה"ר שא"א לר"ה להלקט במלקט לפיכך המבואות המפולשין לר"ה ארכן לאורך רה"ר אע"פ שאין ברחבן ט"ז אמה הרי זה רשות הרבים גמורה היה ארכן מפולש לרחב רשות הרבים אינן רשות הרבים. ואלו הן מבואות המפולשין לר"ה שאמרו חכמים בכל מקום (כ"ז סוא לשון רשב"א בעס"ק) נ"ל כוונתו שאם הוא

שהמבוי הוא נגד פלושו וא"כ בני רה"ר הולכין דרך המבוי אעפ"י שהמבוי אינו רחב אלא איזו אמות אעפ"י כן נחשב כרה"ר אבל לרוחב רה"ר דהיינו כזה דאין בני רה"ר בוקעין דרך המבוי:

נשמת אדם

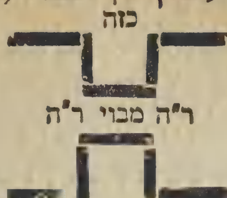
[illegible] תוספת כמה ענינים כזה. ועוד דבודאי לכ"פ הוי מחילה גמורה דדוקא גבי לחי אמרי' דהוי כמחילה שהגדיים בוקעין בו משא"כ לכ"פ ואם הרחיק ד' טפחים מן הכותל צריך להעמיד פס לחי כדין מבוי שנפרץ מראשו. ואפשר דתוספת ס"ל כרא"ש בג"ע כמש"כ בש"ע סימן שס"ג סעיף כ"ח:

(א) הרשב"א והטור כתבו דבעינן ט"ז על ט"ז אמה ולא זכיתי לידע מקור לזה ובגמ' ל"ע משמע דקאי על רחב רה"ר דבעינן ט"ז אמה:

(ב) בעה"ק דף ט' ע"ב כתב אף על פי שדלתות המדינה ננעלות בלילה וזו היא פלטיא ול"ע דזה לא מצא בשום פוסק וכן כתב בסמוך שם דף י' היו דלתותיהן ננעלות בלילה אין זה ר"ה. ואפשר שכוונתו דלתות המדינה ר"ל מדינה כולו כארץ הגר (עיין יומא) וזה לא מהני. וכוונתו לתרץ קושית תוס' בעירובין כ"ב ע"ב הכל א"י תהיה רה"י ע"י סולמא דצור ולא ניחא ליה בתי' תוס'. וז"ל ריטב"א שם כ"ב ע"ב וקשיא ליה עד אימתי תהא מרוחקת שיהיו השוכים מחילות כו' ותירץ דהיינו כל שרואה עצמו בתוך המחילות כו' עכ"ל. ולי העני עדיין צ"ע כמה השיעור שרואה עצמו בתוך המחילות. אם הוא כדאמרינן בבכורות רגל בהמה רועה שהוא ט"ז מילין שהכך שולט עין הרועה וצ"ע והייתי יכול לומר שכוונת רשב"א שהשפסוק בתוך העיר אע"פ שדלתות העיר ננעלים לא מהני אא"כ שיש דלתות להפלטיא גופא וננעלת. כן משמע קצת הלשון אך לא ראיתי לא' מן הפוסקים שיכתוב כן. אלא משמע שאם דלתות העיר ננעלות סגי. ועיין ברמב"ם ריש פ' י"ד ולכן נ"ל כמו שכתבתי. אח"ז ראיתי בתשובה ה"ל סימן ל"ז שתמה על רשב"א בזה וכתב ג"כ כמו שכתבתי ומה שתמה למה לא הביא הב"י דבריו כבר כתבתי שהב"י לא ראה ס' עכ"ה:

עיין

ד מבואות הרחבים י"ג אמה ושליש וב' ראשיהן מפולשין לרה"ר הוי רה"ר ודוקא כשבני רה"ר עוברין דרך המבוי (ג) :
כזה

ה היערות לרמב"ם הוי רה"ר ולשאר פוסקים הוי כרמלית . וי"א כשדרכים עוברים דרך היער אז אף היער הוי רה"ר דאז דרך רבים לכנוס ביער (קן תירץ סב"ח) :

ו הדרכים שעוברים בהם מעיר לעיר אם רחבן ט"ז אמה דינו כרה"ר וזהו סרטיא ונ"ל אפי' הדרכים העוברים דרך היערות לכ"ע :

ז תל בר"ה שנוח להלוך כגון שאינו משופע כ"כ ואינו מתלקט גבוה י"ט אלא בהילוך ה' אמות הוי ר"ה ואם מתלקט מתוך י' כתבנו בדין ר"ה שדינו כרה"י :

ח כלי העומד בר"ה אם אין גבוה י' טפחים ורחבה ד' הוי רה"ר דבטל לגבי ר"ה דכלי אין חולק רשות דרבנן לעצמו להיות כרמלית ומקום פטור אא"כ גבוה י"ט ורחב ד' דאז היא רה"י דאורייתא :

ט חורים שבכתלים שכלפי רה"ר ואינם מפולשים לפנים אם גמוכים מג' טפחים לקרקע בטל לרה"ר ואם גבהן ג' ופחות מד' דינו כמקום פטור ואם רחב ד' דינו כברמלית ואם גבהו י"ט ורחב ד' הוי רה"י :

י כל דבר שהוא בר"ה ואינו גבוה ג' טפחים אע"ג שאין דורסין עליו כגון אשפה וצואה אפ"ה הוי רה"ר דכל פחות מג' בטל לקרקע דא"א לרה"ר ללקטו ולהחליקו במלקט ואם גבוה ג"ט כיון דלא דרסי עליו רבים אם אין ברחבו ד' הוי מקום פטור ואם רחב ד' הוי כרמלית . היה גבוה ט' טפחים ועד י' כיון דראוי שישתמשו בו רבים דאינו גבוה ביותר ולא נבוה ביותר ולכן י"א דדינו כר"ה (רשב"א) וי"א דדוקא כשמשתמשין עליו רבים אז הוי רה"ר ואין חילוק בין רחב ד' או לא :

יא בר"א בעמוד וביוצא בו דניהא תשמישיה אבל גומא ברה"ר אם אין עמוקה ג"ט בטל לרה"ר ואם עמוקה י' טפחים ורחבה ד' הוי רה"י ופחות מי' טפחים אע"ג דמשתמשין בו רבים כיון דתשמיש זה אינו אלא בדוחק שצריך לשחות עצמו ולכן נידונין לפי רחבן שאם רחבה ד' הוי כרמלית ואם לאו הוי מקום פטור . ודע דבכל זה אין חילוק בין שהגומא מלאה מים או ריקנית (ועי' כלל מ"ז סי' ס') :

יב אויר ר"ה אינו רק עד י' טפחים אבל למעלה מי' טפחים הוי אויר מקום פטור אבל אם נעץ קנה ובראשו כלי שגבוה י"ט ורחבה ד' אע"ג שתחתיו רה"ר מכ"מ הכלי הוא רה"י (במ"א סי' שמ"ב ס"ק ב' יש ט"ס שכתב גם מה שתחתיו הוי רה"י ועיין עירובין ל"ג ע"א תוס' ד"ה דהדר ועיין בביאורי הגר"א) :

יג דעת הרבה פוסקים דבזמן הזה אין לנו רה"ר כיון דילפינן מדגלי מדבר וא"כ בעינן שיהי' עוברים בו ששים רבוא וזה לא נמצא עכשיו ודעת גדולי הפוסקי' ראשוני' דאף בזמן הזה יש רה"ר ולכן כל ירא שמים יחמיר על עצמו אך אין בנו כח למחות ביד הסומכי' על המקילין אך צריך ליזהר שגם לחומרא ינהוג כן כמו שנבאר לקמן בסמוך . והמיקל בשניהם הרי זה נקרא רשע :

יד המעביר חפץ ד' אמות ברה"ר חייב ולכן אסרו חכמים להעביר ג"כ ד' אמות בכרמלית :

כלל נ דין כרמלית ומקום פטור (סי' שמ"ה) :

א איזו היא כרמלית מקום שאינו הילוך לרבים כגון הימים ונהרות ודבר המוקף מחיצות ד' על ד' ואין גובה המחיצות י"ט . וגומא שאינה עמוקה י' טפחים . ומבוי שיש לו ג' מחיצות

נשמת אדם

(ג) עיין עירובין ו' ע"ב תוספת ד"ה וכ"ת וכ"כ הרא"ש שם בשם תוספת . ודברי הגר"א בסימן שמ"ה סעיף א' הם ברורים . דע"כ בש"ע יש ט"ס דאיך שייך לומר מבואות הרחבים ט"ז ומתקצרים בקצתן כו' שאם ארכן כו' דהא איירי מזה שהמבוי מתקצר ובלא א' הוא רחב י"ו ובסופו מתקצר . אך עדיין צ"ע כי מש"כ בש"ע סעיף ט' במבוי הרחב י"ג אמות וב' ראשיו מפולשין דלפי דעת רמב"ם שכתב בש"ע סעיף ח' אפי' המבוי הקצר כיון שבני רה"ר עוברים דרך המבוי וא"כ מבוי זה דינו כדין רשות הרבים המתקצר בקצתו ול"ל רחב י"ג אמה ושליש . ובאמת לא נמצא חולק על דעת דרמב"ם וכדמוכח מסכת ז' בין העמודים . וכמ"ש תוס' שם ובעירובין . וראיתי שהמ"א כתב דאין זה מוכרח מגמרא ע"ש . ואף שלא זכיתי להבין למה מ"מ כיון שהרא"ש בעירובין כתב ג"כ כדאית' בש"ע אפשר דהרא"ש לא סבירא ליה כרמב"ם . ולכן כתב הש"ע בסעיף ט' דאפי' לדעת החולקים בסעיף ח' מודו בזה :

מחיצות ולא עשו תיקון ברביעית. וכלי המחובר לקרקע ועמוד ברה"ר ותל ברה"ר והם יותר מג' טפחים עד י"ט או ע"ד שנתבאר בדין רה"י כ"ז הוא כרמלית והא דנהר הוי כרמלית דוקא כשהמים עמוקים י"ט ורחבן ד' אבל בפחות מזה בטלים לרשות שהם עוברי' בתוכו (עירובין פ"ז במשנה ורמ"י סס ועיין בש"ע סי' סכ"ו):

ב וכן זיז או נסר הבולט מן הכותל ואין חלון פתוח לו אם אין גבוה י"ט ורחבו ד' הוי כרמלית. ואם גבוה י"ט ורחבו ד' אע"ג דהוי רה"י דאורייתא לרשב"א כדלעיל בדין רה"י (סי' י"ח) מכ"מ מדרבנן דינו בכרמלית וכן גגין שלנו דינן ככרמלית כדלעיל בדין רה"י (סי' י"ג):

ג חורי כרמלית אינם ככרמלית אלא נידונין לפי גבהן ורחבן:

ד אויר כרמלית עד י"ט דינו ככרמלית ולמעלה מי"ט דינו במקום פטור. ובימים ונהרות מודדין משפת המים ולמעלה אבל לא מקרקעית הימים:

ה כללו ש"ד שכרמלית הוא מקום שגבוה יותר מג' ורחבו לא פחות מד"ט אבל פחות מג' לקרקע דינו כרה"ר ופחות מד' הוי מקום פטור ואם גבוהים ג' הוי רה"י:

ו מקום פטור הוא מקום שאין בו ד' על ד' וגבוה מג' ולמעלה אפי' עד לרקיע וכן חריץ שהוא פחות מד' על ד' ועמוק יותר מג' ודבר המוקף מחיצות ואין בהיקף עם המחיצות ד' על ד' הוא מקום פטור. והכלל לעולם לא נקרא מקום פטור אלא אם כן אינו ברחבו ד' על ד':

ז בד"א שהוא מקום פטור כשעומד ברה"ר אבל כשהוא בכרמלית או שהוא בין רה"י ובין כרמלית או בין רה"ר ובין כרמלית דכיון דגם כרמלית אינו רשות לעצמו מש"ה אמרינן מצא מין את מינו (כן סוף ככרעת רמ"א בסי' שמ"ו וכן משמע בסי' שמ"ב) ודין אסקופה שלפני בית ודין (גאנקים שבקרעלמעס) לקמן (כלל נ"ג סי' י"ד ט"ו):

כלל נא המוציא · דין קרפף (סי' ת ובסי' שע"ב):

א כבר כתבנו שכל מקום שהוא מוקף דינו כרה"י מדאורייתא אפי' הוא כמה מילין אלא שחכמים גזרו שכל מקום שהמחיצות לא נעשו לדור בתוכן כגון ההיקף שמקיפים השדות וגנות ופרדסים וכיוצא בו שאין המחיצות אלא לשמור מה שבתוכן אם הוא רק ע' אמה וב' שלישים אורך ברחב ע' אמה וב' שלישים שהוא בית סאתים ואפי' אינו מרובע ובלבד שלא יהי' ארכו יותר משנים ברחבו אמה שלימה (ד"מ וט"ז) דינו כרה"י לכל דבר ומותר לטלטל בכולו ואם הוא יותר מבית סאתים זה נקרא קרפף שלא הוקף לדירה ואין מטלטלין בו אלא בד' אמות כדין כרמלית דכיון שהוא גדול כ"כ ואינו עשוי לדירה מיחלף בר"ה (סי' ת):

ב אע"ג דמדאורייתא הוה רה"י גמור וא"כ היה מן הדין שיהיה אסור להוציא מקרפף זה לכרמלית אעפ"כ התירו חכמים לטלטל ממנו לכרמלית בתוך ד"א דאל"כ יחשבו שהוא רה"י גמור ויבואו לטלטל בכולו. ואע"ג דגם זה אינו אלא מדרבנן דהא באמת הוא רה"י גמור וא"כ מ"ש שהתירו איסור דרבנן זה לטלטל ממנו לכרמלית היינו טעמא דיותר שכיח לטלטל בתוכו מלהוציא ממנו לכרמלית דזה אינו אלא במקורה אבל לטלטל בתוכו הוא תדיר ואתי למחלף בר"ה ויטלטל גם ברה"ר חוץ לד' אמות לפיכך אסרו לטלטל בכולו והתירו לטלטל ממנו לכרמלית בתוך ד"א (סס):

ג קרפף שלא הוקף לדירה אע"ג שהוא רק ב' סאתים או פחות מזה אע"ג דמותר לטלטל בכולו מ"מ אסור להוציא כלי בית לתוכו אפי' ששניהם שייכים לאדם א' אע"ג דבחצר מותר זה גרע מחצר. ודוקא כלי בית אבל מותר להוציא כלים ששבתו בחצר לקרפף וכלים ששבתו בקרפף לחצר דלענין זה הם שוים אע"ג דחצר מוקף לדירה מ"מ כיון שאין תשמישו קבוע שוה בזה לקרפף (סס ובט"ז ס"ק ח' וסי' שע"ב):

ד רחבה (סוף תלר קטן) שאחורי הבתים אם אינו אלא בית סאתים דינו ממש כחצר לכל דבר ואין לו דין קרפף כלל ואם הוא יותר מבית סאתים דינו בקרפף ומיהו בזמה"ז אין נ"מ כל כך בזה שהרי גם בקרפף אם הוא מוקף לדירה דינו בחצר ומהו מוקף לדירה כגון שבנה בה בית דירה קודם שהוקף או שפתח לו פתח מביתו ואח"כ הקיפו או אפי' אם הקיפו קודם שפתח לו פתח אך פרץ בו פרצה ביותר מי' אמות והוי כאלו אין שם היקף ואח"כ יהזור ויגדור עד שיהיה הפתח פחות מי' אמות ה"ז מוקף לדירה ועכשיו בזמה"ז מסתמא עושין כן דמתחלה פותחין פתח לבית ואח"כ עושין להיקף ונמצא דכל מה שסמוך לבית דהיינו שנכנסין לה דרך פתח מן הבית ואפי' יש גורן וכיוצא בו מפסיק בין הבית לבין ההיקף מ"מ נקרא מוקף לדירה ואין לו דין קרפף כלל אבל אם אין נכנסין לה מפתח הבית אלא שעומד סמוך לבית אע"ג דדעתיה עליהם רוב האחרונים אוסרין וס"ל דדינו בקרפף (סי' ת):

ה גנה שנוטעין בה אילנות והוא במקום שהוקף לדירה דינו בחצר דאילנות אינן מבטלין דירה אבל אם זרע בה זרעים וירקות אפי' זרע בחצר הזרעים מבטלים הדירה ודינו

בקרפף שלא הוקף לדירה ואזלינן בתר הרוב דלעולם המעוט בטל לגבי הרוב (שם) :

ו לפיכך מי שיש לו גן ירק בחצירו ואין שם מחיצה בין הזרעים ובין החצר אם הזריעה הוא רוב החצר הוי כאילו נזרע כולו ודינו כקרפף שלא הוקף לדירה שבארנו דינו . ולכן אם כל החצר הוא רק ב' סאתים אסור להוציא כלי הבית לחצר אפי' למקום שלא נזרע בו שאף החלק שלא נזרע הוי כאלו נזרע בו כיון שהרוב נזרע אבל מותר לטלטל כלים ששבתו בתוכו בכולו ואפי' בחלק הנזרע (אף שכט"ז כתב' שא"ח ס"ק ד' כ' דאפי' בנזרע מיעוט עכ"פ מקום הזרוע אסור נ"ל דכוונתו להוציא כלי הבית דאלו כלים ששבתו בתוכו לא יהא אלא קרפף שהוא בית סאתים דמותר לטלטל בכולו כדאיתא שם בש"ע סעיף א' וכ"כ הא"ר בשם הרמב"ם ועכ"ק דמותר לטלטל בכולו דלא כט"ז ונדעתי גם הט"ז נתכוין רק על כלי הבית) ואם הוקף החצר הוא יותר מבית סאתים כיון שהמעוט בטל לגבי הרוב דינו של כל החצר כאלו נזרע כולו ואסור לטלטל בו רק ד"א כדין כרמלית (שם) :

ז ואם מקום הזריעה הוא מיעוט החצר וא"כ לא נתבטל עכ"פ חלק החצר שלא נזרע אלא מקום הזריעה אסור דשם נתבטל הדירה ולכן אזלינן בתר מקום הזריעה דאם הוא רק ב"ס דינו דמותר לטלטל בכולו וממנו לחצר ובלבד שלא יטלטל כלים ששבתו בבית לתוכו וזהו דינו של חלק הזריעה והלק החצר שלא נזרע כיון שהוא הרוב וא"כ אינו בטל למקום הזריעה י"א דאעפ"כ אסור לטלטל בתוכו כלי הבית דלענין זה מקרי החצר פרוץ למקום האסור שהרי בחלק הנזרע אסור לטלטל בתוכו כלי הבית והרי אין מחיצה בין החצר ובין מקום הנזרע ויש מתירין בזה לטלטל מבית לחלק החצר כיון שרובו לא נזרע לענין זה בטל הזריעה לחצר ויש להקל לצורך דהוי מלתא דרבנן (שם) :

ח אם מקום הזריעה יותר מבית סאתים אע"ג שאינו אלא מיעוט החצר מ"מ כיון שהלק הנזרע דינו כהיקף יותר מב"ס אסור לטלטל בתוכו אלא בד' אמות כדין כרמלית וא"כ הוי חלק החצר פרוץ לכרמלית ואסור לכ"ע לטלטל אפי' בהצר אלא בד' אמות (דברי סא"א סי' שנ"ח ס"ק י"ד ל"ע ליסבס כי נראה פיש שם ט"ס דכל מה שכתב סוא ככל בכיפן עיין בד"מ ובב"י) (שם) :

ט ואם יש מחיצה בין חלק הנזרע לשאר החצר וא"כ אין חלק אחד שייך לחבירו כלל וא"כ חלק החצר דינו כחצר ומותר לטלטל בכולו וממנו לבית ומקום הנזרע הוא נדון לעצמו שאם הוא רק ב"ס מותר לטלטל ממנו לחצר ומחצר לחצר לו הוץ כלי בית דאסור כדלעיל סי' ג' ואם חלק הנזרע יותר מב"ס דינו ככרמלית ואסור להוציא ממנו לחצר וכן להיפך דהחצר דינו כרה"י גמור וזה דינו ככרמלית דדוקא עד ב"ס דינו כחצר . ודינו כמו בסי' ב' (שם) :

י ובכל זה אין חילוק אם הם שייכים לאדם א' או לב' בני אדם ובין ערבו או לא ערבו דכל מה שאסור אפי' הם של אדם אחד אסור (שם) :

כלל נב המוציא . דין על איזה הוצאה חייב (סמ"ז סמ"ח סמ"ט) :

א המוציא מרה"י לרה"ר או מרה"ר לרה"י בין ע"י הליכה או שהושיט או שזרק וכן המעביר ד' אמות ברה"ר חייב מדאורייתא והמוציא ומכנים מרה"י לכרמלית או מר"ה ומכרמלית להם והמעביר ד' אמות בכרמלית פטור אבל אסור מדרבנן (סמ"ז) :

ב אינו חייב עד שיעשה עקירה מרשות זה ויניח ברשות האחר וכן במעביר אינו חייב עד שיעקור מתחלה ד' ויניח בסוף ד' . עקר ולא הניח או הניח ולא עקר כגון שהיה עומד בפנים ופשט ידו לחוץ והפץ בידו ונטלו חבירו העומד בחוץ או שהעומד בחוץ פשט ידו עם הפץ לפנים ונטלו מידו זה העומד בפנים שנמצא זה עוקר וזה מניח פטור אבל אסור ואינו חייב עד שיעקור ממקום רחב ד' על ד' ויניח על מקום שהוא ד' על ד' . וידו של אדם נחשב כאלו הוא ד' על ד' . ולפיכך אף להמתירין לשלוח א"י להביא דברים הצריכים לו כמו שנבאר בדין אמירה לא"י סי' ז' צריך ליזהר שלא יתן הכלי ליד הא"י וכן כשמביא לא יקבלנו מידו אלא שהא"י יניחנו על השלחן או על דבר אחר וכן כשיש מילה במקום שאין עירוב והנשים נושאין התינוק ע"י הושטה מזו לזו צריכין ליזהר שלא יוציא הישראל התינוק מן הבית ולא יכניסנו לבהכ"נ דמרשות לרשות אפי' כ"ש אסור ולא יקח התינוק מיד הנכרי אלא הנכרי יקח התינוק בבית ויוציאנו לחוץ ויניח אותו ביד הישראל ולפני בהכ"נ לא יתן הישראל התינוק ליד הנכרי דא"כ עושה הנחה אלא הא"י יקח מיד הישראל ויכנים לבהכ"נ ויניח אותו ביד הישראל וכן בכל דבר שנותן ליד הא"י לא יתן אותו לידו אפי' חתי' להם שמא יוציאנו הא"י ונמצא הישראל עשה עקירה אלא יניח לפניו ואם יוציא אינו חושש ועיין לקמן בכלל ס"ב (סמ"ח) :

ג עקר בע"ש והניח בשבת פטור . היה הולך מע"ש ועמד לפוש וא"כ כבר נתבטל עקירה ראשונה ואם הזר והלך בשבת הרי עשה עקירה בשבת דעקירת גופו בעקיר' חפץ דמי ובשיחזור ויעמוד חייב (סמ"ח סמ"ט) :

ד בד"א שאינו חייב עד שיניח בזמן שהוא ברשות א' ופשט ידו לרשות אחר דכיון דידו

אינו ברשות שהגוף שם לא מקרי הנהה מה שהוא בידו אבל פשט ידו לרשות אחר ועקר שם חפץ והביאו אצלו ואפילו לא עקר מן הקרקע אלא מיד חבירו דידו של אדם חשוב כאלו היה ד' על ד' חייב אע"פ שלא הניח דכיון דידו באותו רשות שגופו שם הוי כאלו מונח ע"ג קרקע שהרי הגוף עומד וכן אם הוציא כלי בידו והניה ליד הבירו שעומד בחוץ או שהכנים בידו כלי והניח ליד הבירו שעומד בפנים חייב וכן במעביר ד"א ברה"ר (סמ"ז) :

ה אינו חייב אלא כשהוציא כדרך שבני אדם מוציאין כליהם כגון בידו בחיקו על כתפו וכיוצא בו . הוציא שלא כדרך המוציאין כגון בפיו וברגלו פטור ואם הוציא אוכלין בפיו חייב שדרך הוצאתו בכך ואם הוציא מעות וכיוצא בו תפורין בבגדים פטור שאין דרך הוצא' בכך אבל היוצא במעות הצרורין לו בסדינו חייב (סימן ש"ח סעיף ל"ג) :

ו ואינו חייב עד שיוציא כל החפץ אבל אם היה תיבה וכיוצא בו והוציא מקצתה ומקצתה עדיין בפנים פטור ואפילו חזר אחר כך והוציא כולו פטור שהרי בטלה עקירה ראשונה וכן ברה"ר אם הגביה קצה אחד והוציאה איזה אמות ועדיין קצה האחר בתוך ד"א מונה על הארץ אע"פ שחזר והגביה צד השני אפילו כמה אמות פטור עד שיוציא כל החפץ בבת א' (רמב"ם פ' י"ג) אבל אם היה נורר בארץ בין מרשות לרשות או ד' אמות ברה"ר חייב (סי' שמ"ח במ"א) :

ז וכן אינו חייב עד שיוציא החפץ לגמרי מידו אבל כ"ז שמקצת החפץ בידו כגון שאוחז חפץ בידו ברשות היחיד והניחו ברשות הרבים דכיון דאגדו בידו פטור (של"ג) :

ח הנושא אדם חי פטור שהחי נושא את עצמו ואפי' כשהוא לבוש במלבושיו דהם בטלים לגבי הגוף . ודוקא גדול שיכול לילך ברגליו אבל קטן שאינו יכול לילך ברגליו כלל וכן גדול שהוא חולה או כפות חייב לפיכך אסור לגרור קטן ברה"ר וכל שכן לשאת אותו אפי' יכול לילך ברגליו אבל מותר לאחוז בידיו והוא ילך ברגליו דהיינו עכ"פ שיגביה רגל א' ויניח השניה על הארץ ולא גזרו בזה שמא הגביה אותו משום צערא דקטן ואפי' בכרמלית אסור מה שאסור :

ט הוציא תינוק אעפ"י שיכול לילך ברגליו אע"ג דפטור על הוצאתו דחי נושא א"ע ובגדיו טפילים לו אבל אם היה כיס תלוי עליו וכיוצא בו שאינו צורך תשמישו אינו בטל אפי' לגבי קטן וחייב על הכיס (כן מוכח ברמב"ם פ' י"ח הלכה ט"ז י"ז וע"ש בחי' רעק"א) וצ"ע הקמיעות התלוים על הקטן אם בטל לגבי קטן שאינו קמיע מומחה רק שהנשים עושין כן ואומרים שהיא שמירה לתינוק (וע"ש במ"א ס"ק כ"ז) . וע"ש בעטרת זקנים בשם תשו' רש"ל סי' ס"ז דמתיר בכרמלית :

י ודוקא אדם חי פטור אבל המוציא בהמה או עוף חייב ולכן אסור לאחוז בצידיהן להוליכן ברה"ר שמא יגביה וישא אותם ואז חייב (שם) :

כלל נג דין באיזה ענין מותר לטלטל מרשות לרשות :

א כבר בארנו שהמוציא מרה"י לרה"ר או מרה"ר לרה"י בין ע"י הליכה או שהושיט או שזרק חייב מדאוריית' וכן המעביר ד' אמות ברה"ר חייב מדאורייתא אבל מהם לכרמלית או מכרמלית להם פטור מדאורייתא אבל חכמים אסרו להוציא מהם לכרמלית וכן מכרמלית להם וכן אסרו לטלטל בכרמלית יותר מד"א כדין רה"ר אבל מכרמלית לכרמלית אחר מותר להכנים ולהוציא ובלבד שלא יוציא חוץ מד' אמות וכן מותר להוציא מרה"י או מרה"ר ולהניחו במקום פטור וכן להיפך אבל אסרו חכמים לחלוף מרה"י לרה"ר דרך מקום פטור דהיינו

נשמת אדם

(א) **בסימן** ש"ח סעיף מ"א פ' בש"ע כרמב"ם ע"ש במג"א דאדם נושא א"ע אבל בהמה וחיה משרבטי נפשייהו וחייב ולכך דווקא בחצר מותר לרבנן דר"נ בשבת נ"ה והגר"א בגליון הניח בצ"ע דבפ' י"ח פ' כב"ב א"כ למה פ' הרמב"ם בפרק כ' כרבנן והא רבא ריש פ' נוטל ס"ל כר' נתן וגם ר' יוחנן אמר ב"ב ור"נ אמרו ד"א ואר"י הלכה כב"ב וא"כ למה פ' כרבנן . ובאמת גם בפ"כ כתב הרמב"ם דמותר בסוס לפי שאינו מיוחד אלא לרכיב' והיינו דלא כב"ב דהרי ב"ב מתיר אפי' בסוס המיוחד לעופות כדאיתא בהדיא בגמרא . ובאמת ע"כ א"ל דהא דפסק ר"י כב"ב היינו משום דס"ל כר"נ דא"כ קשיא הא ר"י סבירא ליה הלכה כסתם משנה ובמשנ' איתא חיה ועוף בחצר וכפרש"י דדווקא בחצר דאתי כרבנן . ואפילו אי נימא דס"ל דמתני' דבמלניע אתיא כר"נ מ"מ סתמא בתרא עדיפא . ועוד דכיון דטעמא דב"ב משום דס"ל כר"נ וא"כ למה אר"י הלכה כב"ב דלא ידעינן עדיין אם ב"ב מתיר אפי' בסוס המיוחד לעופות טפי ה"ל לר"י לומר הלכה כר"נ . אע"כ דודאי גם ר"י ס"ל דהלכה כרבנן וכסתם משנה אלא מדאמר סתם ב"ב מתיר בסוס משמע בכל סוסים כמש"כ תוס' שם . ע"כ משום דס"ל כר"נ . אבל ר"י לס"ל בזה כב"ב והא דפ' בע"א הלכ' כב"ב לאו בכולי מלת' פסק כוותיה דא"כ למה לא סביא הש"ס התם מילתא דר"י דב"ב ור"נ אמרו ד"א וע"ז היה לו לר"י לקבוע הלכה כב"ב אלא דר"י קבע דבריו על הברייתא. דאיתא התם דהכי אוסר משום תורת כלי זיין או משום בהמה גסה וב"ב לא חייש לזה וע"ז קבע ר"י דבריו ואמר הלכה כב"ב . ר"ל בזה דפליג ארבי אבל במה שמתי' אף כוס שמיוחד לעופות לא ה"ל כוותיה אלא ס"ל כסתם משנה דמדדין בחצר אבל לא ברשות הרבים וא"כ במיוחד לעופות אסור . ולכן פ' רמב"ם בפ' ך' דדוקא במיוחד לרכיבה מותר . והא דאמרינן בפ' נוטל רבא כר"ן ס"ל לא דס"ל דאפי' בבהמה ועוף כוותיה סברי רבא גופיה מתרץ

בהמלניע

דהיינו ליקח חפץ מרה"י ולהניחו במקום פטור ויחזור להניח בר"ה אי שיעמוד הוא על מקום פטור ויקח חפץ מרה"י ויניחנה ברה"ר דאף על גב דמה"ת מותר כיון שכבר היה מונח במקום פטור וכן כשהוא עומד על מקום פטור נמצא כיון שהגיע החפץ אצלו הוי כמונח על הקרקע דעמידה חשוב כהנחה בין לענין חיוב ובין לענין פטור כמו שנבאר אי"ה בכלל נ"ד סי' א' וכ' מ"מ גזרו חכמים שאם נתיר לו זה יבא להתיר גם כן ויקח חפץ מרה"י וילך עמו לרה"ר דרך מקום פטור וכיון שהוא הולך הליכה לאו כהנחה דמי ואז חייב מדאורייתא שהרי עקר מרה"י והניח ברה"ר כדלקמן והמוציא או מושיט או זורק מרה"י לרה"ר דרך מקו' פטור חייב מדאוריי' לכן גזרו אפי' בעומד ומרה"ר או מרה"י לכרמלית דרך מקום פטור או אפי' מחצר לחצר שלא עירבו דרך מקום פטור יש אוסרין ויש מתירין (סמ"ו וסימן כמ"ג) ושם כתב רמ"א כדעת האוסרין:

ב בור ברה"ר עמוק י' ורחב ד' אסור למלאות ממנו מים בשבת אעפ"י שרוצה לשתות שם אצל הבור שהרי תיכף כשמוציא מן הבור כבר הוציא מרה"י לרה"ר ואפילו יש מחיצה סביב הבור גבוה י"ט ורוצה להעמיד הדלי על שפת המחיצה ונמצא הדלי יהיה עומד תמיד ברה"י שהרי בארנו בדין רה"י סימן ט' שהמחיצות נ"כ רה"י אפ"ה אסור דגזרינן שמא יעמיד הדלי ברה"ר דכיון שהוא צריך לשתו' קרוב הדבר שיוציא הדלי לרה"ר והוי מוצי' מרה"י לרה"ר דרך מקום פטור דהיינו למעלה מי"ט דחייב. ומ"מ בזמה"ז די"א דאין לנו רה"ר אין להחמיר בזה ובלבד שיזהר שלא יעקר הכלי להניחו בארץ דא"ז מוציא מרה"י לכרמלית דרך מקום פטור ואסור לדעת האוסרים בסימן הקודם ואפילו להמחמירין דגם לנו יש רשות הרבים הא י"א דל"ג אלא בשתיה בכלים נאים אם כן אין להחמיר (סימן ס"נ):

ג אבל בור ברה"ר סמוך לרה"י ואין בין הבור לרה"י ד' טפחים וא"כ לא דרסו בה רבים והוי מקום פטור ולכן אפי' אין חולית הבור גבוה י"ט מותר למלאות מרה"י אבל אם הוא רחוק ד' טפחים וא"כ הוי שם רה"ר אם יש לבור מחיצה גבוה י"ט וגם החלון הוא גבוה י"ט וא"כ מוציא מרה"י לרה"י דרך מקום פטור שהרי למעלה מי"ט ברה"ר הוי מקום פטור מותר למלאות דרך החלון אבל אם אין המחיצה גבוה י"ט נמצא מטלטל מרה"י לרה"י דרך אויר רה"ר ואע"פ שאגדו בידו אסור ואם שניהם בדיוטא א' אסור (סי' פנ"ד וע"ס כמ"א ועיין סי' י"ח):

ד אשפה בר"ה שגבוה י"ט ורחבה ד"ט אם היא של רבים מותר לזרוק לה מרשות היחיד הקרוב לה וא"צ עירוב כיון שאין שם דיורין ולא חיישינן שמא יתגלגל מן האשפה לר"ה ואתי לאתויי דמסתמא אין זורקין לשם רק דברים שא"צ להם אבל אם האשפה של יחיד אסור משום דיחיד עשוי לפנות האשפה ויבואו לשפוך שם כדרכו ונמצאו מוציאים מרה"י לרשות הרבים (סס):

ה עגלה שעומדת ברה"ר גבוה י"ט ורחב ד' מלבד הגלגלים כתבנו בדין רה"י סי' ו' דהוי רה"י ולכן אסור לעמוד בר"ה ולהניח חפץ בתוך העגלה או ע"נ או ליקח מהעגלה לחוץ שהרי מוציא מרשות לרשות וכן אסור להכניס ראשו בתוך העגלה ולאכול ולשתות שם מהמאכל ומשקה שעומד בעגלה אע"פ שמכניס ראשו ורובו דאע"ג דאין בזה חיוב דפיו של אדם נקרא מקום פטור ול"ש נמי לגזור בזה שמא יחליף כדלעיל סס"י א' דהכא א"א לאכול אא"כ יניח בתוך פיו מ"מ אסור דגזרינן שמא יוציא האוכלין והמשקין לחוץ דכיון דצריך להם גזרינן וה"ה שאר כלים המונחים בעגלה אסור לטלטל בעגלה אם הם כלים שצריך להם בשבת אבל כלים שא"צ להם בשבת מותר לטלטל שם אע"ג שהוא עומד ברה"ר דלמה יוציא אותם כיון שא"צ להם וכ"ז כשהעגלה גבוה י"ט בלא הגלגלים ורחב ד"ט (ע' סי' רס"ו וסי' ס"נ):

ו אין העגלה גבוה י' טפחים אע"פ שעם הגלגלים גבוה י' טפחים כיון שאין רשות היחיד ה"ז בטל לרשות שעומד בו כדלעיל בדין רה"ר סי' ה' וא"כ מותר להוציא מן העגלה לארץ ובלבד שלא יוציא חוץ מד"א דהוי מעביר ד' אמות ברה"ר או בכרמלית. וי"א דהוי כרמלית דהא קבוע שם (עיין כמ"א סס"י רס"ו) אך לפי שלדעת הרבה פוסקים דבזמן הזה אין לנו ר"ה וכל רשות הרבים שלנו יש לו דין כרמלית אין למחות ביד הנוהגים להכניס ראשם לתוך העגלה ולאכול ולשתות שם אפי' אם העגלה גבוה י' טפחים והוי רה"י דאורייתא דאע"ג דאף לפ"ז עכ"פ אסור להוציא מן העגלה דא"כ מוציא מרה"י לכרמלית וכן להיפך מ"מ לא גזרינן אם מכניס ראשו שם דשמא יוציא האוכלין לחוץ דהא אפי' אם יוציאן אין כאן אלא איסור דרבנן. ואף דהרבה פוסקים דאף בזמה"ז הוי רה"ר נ"ל דיש להקל דהא י"א דאפילו ברשויות דאורייתא אינו אסור אלא בשתיה בכלים נאים:

נשמת אדם

בסמלניע דע"כ ל"פ רבנן. וכמו שפסקו בתוספת שם ומה שהלקו התוספ' בין קטן בן יומו נראה לרמב"ם לדוחק. ולכן ס"ל לרמב"ם דהא דמפני רבא כר"נ ס"ל היינו משום דר"נ אמר לבדיא דאדם פטור אבל רבנן לא הזכירו בבדיא דפטור. ועיין בכ"ד דפסחים משנה ג' מש"כ בתוי"ט שם:

זיז

כתב הרמב"ם בפ' י"ג הלכה ד' אגת מונח בכלי והכלי צף על המים פטור. וכתב המ"א כיון דבגמ' סליק בתיקו: ול"נ דא"ל לזה דבנזיר דף ס"ד בעי הש"ס כה"ג וקאמר שם את"ל כמונח בכלי דמי. וידוע דהרמב"ם פסק כאת"ל:

ז זיז ונסר שהוא לפני החלון אע"פ שאינו רחב ד' אם הוא בפחות מג' לחלון דאמרינן לבוד וההלון משלימו לד' וכן הנגין ולפניהם רה"ר אסור להשתמש עליהן אלא דוקא בכלי זכוכית או דברים שאם יפלו יתטנפו או ישתברו ולא יהיו ראוים עוד להביאם אבל בשאר דברים אסור להשתמש שם אע"ג דהוי רה"י כמו שנתבאר בדין רה"י סי' י"א וסי' י"ב מ"מ מדרבנן אסור שמא יפלו למטה וישכח ויביא אותם ונמצא מוציא מרה"ר אבל אם לפניהם כרמלית כגון שדה וכיוצא מותר להשתמש בכל דבר כיון דאפי' יביאם אינו אלא איסור דרבנן. ולפ"ז להפוסקים דבזמה"ז רה"ר שלנו יש לו דין כרמלית מותר להשתמש בכל דבר ולכן אין למחות ביד הנוהגין היתר וירא שמים יחמיר על עצמו (סמ"ס סנ"ג):

ח וכן מותר לפשוט ידו ולקבל בתוכם מי גשמים היורדים מן הגג או מן צנור הקבוע בגג ובלבד שיקבל באויר דאז הוי מקום פטור וצריך לדקדק שלא יגע בגג או צנור לקבל המים דבזה יש הרבה חילוקי דינים וגם צריך ליזהר שלא יניח ידיו למטה מג"ט סמוך לארץ לקלוט שם דכיון שידיו תוך ג' לארץ הוי כמונח על הארץ והוי עוקר מרה"י לר"ה (א) (סי' שנ"א):

ט בליט היוצאת מן הכותל כמו גג על הפתח וכמו הנגין שעושין על החנויות שתלוים באויר ויש מקומות שעומדים על עמודים אסור להוציא מן הבתים לחוץ וכן להיפך דאע"ג שאין תחתיו רה"ר דלא מצינו רה"ר מקורה כדלעיל בדין רה"ר סי' ב'. מ"מ כיון שאין לו מחיצות והוי כרמלית. ומה תקונן שאם יש להם עמודים לצד הרחוב יעמיד גם קנים לצד הבתים ויהיה להגג שעליהם כדין מחיצה שנעשה ע"י צורת הפתח שנתבאר בדין מחיצות כלל מ"ח סי' ה' ואם הם של בתים רבים א"צ לעשות לכל בית ובית אלא יעשה תיקון זה בשני הקצוות אך צריכין לערב עירובי חצירות ואז מותר להכנים ולהוציא מן הבתים לתחת הנגין וכן להיפך · ובין כך ובין כך אסור להוציא ולהכנים מן רה"ר תחת הנגין וכן להיפך (סמ"ו):

י האסקופה שלפני הבתים אם הם בלא מחיצות כלל כגון הנמשכים לפני הפתח לצד הרחוב גבוהין י' ורחבן ד' דינן כרה"י ואם אינם גבוהין י' ורחבן ד' דינן בכרמלית וא"כ אסור להכנים ולהוציא מהבית לאסקופה וכן להיפך וכן ממנו לרה"ר יש ליזהר לפי דעת הפוסקים דגם עכשיו יש לנו דין רה"ר ואפי' אין ברחבן ד' וא"כ הוי מקום פטור מ"מ כיון דקיי"ל דבזמן זה אין לנו רה"ר וא"כ הרחוב שלנו יש לו דין כרמלית וא"כ כיון שהוא דבר שאינו חולק רשות לעצמו ועו"ד בכרמלית בטל לגביה כמו שנתבאר בדין כרמלית בסי' ז' וא"כ אעפ"כ יש לאסקופה זו דין כרמלית ואסור להוציא ולהכנים מן הבית לאסקופה וכן להיפך (סמ"ו):

יא ואפי' אם האסקופה תחת המשקוף וא"כ יש לו מחיצות דהיינו עובי הכתלים והמזוזות ופי תקרה כו אסור להוציא מן הבית לאסקופה דידוע דמזוזות הפתח והמשקוף ע"פ רוב אין בו רחב ד' ובפחות בד' קיי"ל דלא אמרי' פי תקרה כו' (ואפי' לפעמים שיש ברחבן ד' וא"כ י"ל פי תקרה יורד וסותם גזרינן שמא לא ידקדק יפה) ומה שהוא חוץ לפתח כשהפתח נעול שייך לעולם לחוץ וא"כ לא מיבעיא כשאסקופה אינו גבוה ג' דיש לו כל דין רה"ר ואפי' כשהפתח פתוח אלא אפי' כשהאסקופ' גבוה ג' כיון שאין ברחבו ד' א"כ בטל לר"ה שלנו דדינו ככרמלי' (שם):

יב ולכן צריך ליזהר כשפותח פתח ע"י מפתח והנכרי מביא אותו יזהר שלא ליקח מהנכרי המפתח עד שיעמוד הוא והנכרי תחת המשקוף ואז יניח הנכרי המפתח ליד הישראל אבל לא יקח הישראל מידו כדי שלא יעשה עקירה או הנחה כמו שנתבאר כלל נ"ב סי' ב' אלא הנכרי יניח המפתח ביד הישראל ויפתח המנעול אבל לא יפתח הדלת עד שיסיר המפתח ויקח הנכרי מידו דאם יפתח והמפתח עדיין במנעול נמצא שהכנים המפתח מכרמלית לרה"י או לרה"ר ואסור להכנים מרשות לרשות אפי' כל שהוא (שם):

יג אם המפתח מונח בפנים אסור להכנים ידו ולהוציא המפתח דא"כ יוצאים מרה"י לכרמלית או לר"ה אבל מותר לפתוח במפתח שמונח בפנים אם המנעול בפנים שהרי אין מוציא כלל ולא חיישינן שמא יוצא המפתח לחוץ דלמה יוציא כיון שאין צריך לו מבחוץ כלל (שם):

יד ומטעם זה הגאנקעס שסמוכים לבתי האושפיזא שקוראין קרעצמעס והגג נשען על עמודים אע"ג דיש שם מחיצות הבית וגם הדלת שנכנסין לארוות סוסים שקורין (סטאלן)

אם

נשמת אדם

(א) כתב בש"ע סי' שנ"א דמותר לקלוט מים באויר היורדים מן הצינור שאינו בולט ג' טפחים מגג אפילו אם ידו תוך ג' לצינור. וכתב המ"א דאם הוא למטה מי' טפחים הוי רה"ר. ולדעתי הוא ט"ס שהרי בש"ע כ' דאסור לסמוך ידו לצנור בין שהוא למטה מי' טפחים בין שהוא למעלה מי"ט אבל מותר לקלוט מן האויר. וא"כ משמע דלקלוט ג"כ מותר אפי' למטה מי"ט. ובעס"ק דף ע"ז ע"ב כ' גג גבוה י' ורחב ד' ומזחילה כו' והמזחילה סמוכה תוך ג"ט לגג קולט כו' ואפילו קירב ידו באויר תוך ג' למזחילה כו'. וכיון שכתב שהגג גבוה י' טפחים. ואם כן בע"כ קולט למטה מי"ט. ולכן נראה לי שהוא ט"ס במ"א וצ"ל ואם הוא למטה מג' טפחים הוי רשות הרבים וזה באמת אסור ג"כ כדאמרינן בסמוך שהשלשל ידו למטה בפחות מג' וזה נ"ל ברור:

אם אין הדלת נעשה בענין זה שאף שאם פותחין אותו מ"מ נשאר צורת הפתח כדין שנבאר בדין מחיצות אסור להוציא מן הבית לגאנק דכיון דאין להפתח של (ססט"ג) צורת הפתח אע"ג דהדלת נעול מ"מ דלת לא הוי מחיצה גמורה (כדאיתא בסי' שס"ד במ"א) והעמודים שכנגד מחיצות הבית ידוע שאין שם צורת הפתח כי הקורות שמונחים שתי וערב לא נשאר בחללן גבוה י' טפחים כדין פתח וגם דהוי צורת הפתח מן הצד כדלעיל כלל מ"ה סי' ח' וגם אין רוחב התקרה ד"ט ואז לא אמרי' פי תקרה יורד וסותם וא"כ אין כאן אלא מחיצה אחת או ב' אבל כשיש צורת הפתח לדלת (ססט"ג) וא"כ יכול לתקן הצד שכנגד הדלת להעמיד קנה אצל מחיצות הבית או כשיש בליטות לצד הבית דנחשב כלחי וא"כ הקורה שעליהם הוי צורת הפתח וצד של העמודים לא גרע מלחי משהו משני צדדים אם אין בארבן יתר על י' אמות ואז מותר לטלטל מן הבית לגאנק וכן להיפך אבל בלא"ה אסור. כללו של דבר אם אין לו ג' מחיצות אפי' ע"י צורת הפתח והרביעית ע"י לחי משהו אסור לטלטל מן הבית לתוכו ומתוכו לבית (וכל זה תמצא בסי' שמ"ו):

טו דרך בעלי אושפזיכנא שקורין (קרעטשמעס) שבשבת מעמיד הנכרי מים על הקורה שהעמודים של הגאנעק נשען עליו ומשם נוטלין הידים ומשתמשין לכל צרכיהם וצריכין ליזהר בזה הרבה שאם לא נעשה כדין בגאנק כמו שבארנו בסי' י"ד אז הקורה הזו כיון שאין ברחבו ד' אע"ג שגבוה יותר מג"ט מרה"ר בטילה לרה"ר שלנו שהוא כרמלית וא"כ אסור לטלטל המים יותר מד' אמות כדין כרמלית וגם צריכין לדקדק מאד דלפעמים יש בגאנק כדין צה"פ והוא לא ידע וא"כ כיון שיש לגאנק דין רה"י אסור להוציא מקורה זו לרח"ר אפילו לדידן דאין לנו רה"ר מ"מ הוי כרמלית ומכ"ש להפוסקים דאף בזה הזמן יש לנו רה"ר וא"כ פשיטא דאסור דאם הגאנק כרמלית וגם קורה זו רחבה ד"ט עכ"פ היא כרמלית ומכ"ש דשכא יש צה"פ בגאנק והוי רה"י ואז חייב ולכן צריך ליזהר מאד בזה. ומי שאינו בקי היטיב בכל הדינים מחוייב להחמיר שלא יוציא ויטול ידיו חוץ לגאנעק וגם לא לפנים לגאנעק דזה אינו מוכרח שהדל' לא תהי' מחיצה דרק לחומר' אמרי' שאינו מחיצה גמור' (סס):

טז נהר או אמת המים העוברת בחצר אע"פ שיש לחצר מחיצות וגם מחיצה על המים וגם מעבר השני של הנהר כיון שאין המחיצות נעשין בשביל המים ולכן אם המים עמוקין י"ט ורחב ד"ט א"כ דינו ככרמלית ואסור למלאות בהן בחצר שהרי מוציא מכרמלית לרח"י אא"כ יעשה לה תיקון המבואר בש"ע ריש סי' שנ"ו דהיינו שיעשה מחיצה גבוה י' טפחים בכניסה וביציאה ויהיה טפח ממנו משוקע במים וא"צ שיהיה מחיצה שלימה לרחבה אלא אפי' מחתיכות הרבה ובלבד שלא יהי' ג"ט בין א' לחבירו דאז אמרינן לבוד ואם הנקבי' שהנהר נכנס ויוצא אינם רחבים ג' אפי' מחיצה א"צ ומ"מ מותר לטלטל בחצר ול"א שנפרץ במלואה לכרמלית שהרי החריץ והמדרון גופא נחשב למחיצה אם הוא משופע כ"כ שמתלקט עמוק י"ט במשך ד"א כמו שביארנו ברה"י סי' י"ב י"ג ואפי' אם ליכא מחיצה לעבר השני מן הנהר מותר לטלטל בחצר. ואם אין במים גבוה י"ט או שאין ברחבו ד"ט מותר למלאות ממנו אם העמיד מחיצה לצד השני ומוקף מכל ד' צדדים דאז בטל לרשות שעומד בו כדלעיל כלל נ' סי' א' (סי' שנ"ו):

יז אם ליכא מחיצה מצד השני של הנהר רק שמדרון החריץ הוא נחשב למחיצה או כשנקרשין המים ואין משפת המדרון עד הקרח גבוה י"ט המתלקט מתוך ד"א אע"פ שהוא עמוק מאה אמה תחת הקרח בטלה המחיצה דדוקא מים אין מבטלין מחיצה כדלעיל כלל מ"ז סי' ח' ואז אסור לטלטל גם בחצר (עיין בסי' שס"ג מ"א ס"ק ל"א):

יח מותר ליטול חפץ ברה"ר ולהעבירו פחות מד' אמות ולהניחו שם אבל כשרוצה לטלטל ד' אמות אע"פ שיניח בתוך ד' אמות אסור (סי' ש"ן) אע"ג דע"י ב' ב"א מותר ע"פ אופנים שנבאר בכלל נ"ד אבל ע"י אדם אחד אסור אם לא במי שהחשיך וכיוצא בו שנבאר שם אבל ד"א מותר שכל אדם יש לו ד"א מצומצמות בר"ה שזה מקומו של אדם ג' אמות כנגד גופו ואמה לפשוט ידיו ומודדין לכל אדם באמה שלו ואם היה ננס באיבריו מודדין במדה בינונית (שמ"ט):

יט וכן מותר לעמוד ברה"י ולטלטל ברה"ר חפצים שאינם צריכין לו בשבת ולהניחם ממקום למקום כדלעיל סימן נ' ד' ובלבד שלא יעבירם ד"א ברה"ר ואם העביר ד' אמות חייב (ש"ן):

כ שני בתים בשני צדי רה"ר והם של אדם אחד או של שנים וערבו (עיין מ"א באיזה ענין שיכולין לערב דהא אין פתח ביניהם שיכולין לטלטל מזה לזה) אם שניהם שוים מותר לזרוק מזה לזה למעלה מי' דהוי מרה"י לרה"י דרך מקום פטור. ואם אחד גבוה מחבירו (ונ"ל דה"ה כמון רק שצריך לאמן ידו) מותר לזרוק כלי חרס וכיוצא בו שאם יפלו ישברו אבל דברים אחרים אסור דחיישי' שמא

פול ואתי לאתויי ונמצא מוציא מרשות לרשות ולמטה מי"ט אפי' כ"ד אסור לזרוק ואם זרק פטור (סכ"ג) אבל המושיט מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע אם הם עומדות זו כנגד זו כגון ב' נז' זטראות שקורין (גנקעס) שאחד הוא בצד א' של ר"ה והב' מצד השני שכנגדו וכן ב' עגלות גבוהות י"ט שעומדות בר"ה זה כנגד זה פטור אבל אסור אבל אם הם עומדות זו אחר זו בצד אחד דהיינו בכותל א' המושיט חייב אפילו למעלה מי' טפחים שכך היה במשכן שהיו ב' עגלות ע מדת זו אחר זו בר"ה ומושיטין הקרשים מזה לזה אבל זריקה במשכן לא מצינו וגם לא מצינו זה כנגד זה שלא היו מושיטין הקרשים זה כנגד זה אלא מזה ל.ה שלפניו (סמ"ז נמ"א) בד"א מרה"י לרה"י דרך רה"ר אבל מרה"י לרה"י דרך כרמלית למעלה מי"ט מותר לכתחלה אפי' להושיט אפי' בדיוטא אחת דהיינו שעומדים זה אחר זה דהוי אויר מקום פטור (סכ"ס) (עיין סס נמ"א ס"ק י"א) ולמטה מי"ט נ"ל דאסור דהוי אויר כרמלית :

כא היה עומד ברה"י ובידו חפץ ארוך כסדין וביוצא בו ונתגלגל מידו וקצה השני עדיין בידו אם הגיע הקצה השני למטה מי"ט סמוך לארץ ונח שם על איזה דבר לא מבעיא להפוסקים דגם בזמן הזה הוי רה"ר דאסור להביא אצלו דגזרינן שמא לא יהיה אוגדו בידו ואפ"ה יביאנו וחייב ואפי' להפוסקים דדין רה"ר שלנו כברמלית ואגודו בידו אפ"ה אסור להחזירו כיון שקצה השני נח כבר אבל אם לא נח כלל אלא תלוי באויר אפי' אם היא כבר למטה בפחות מי"ט דהוי אויר כרמלית מ"מ מותר להביאו אצלו להסוברים דרשות הרבים שלנו כרמלית (סכ"ג) :

כב לא יעמוד אדם ברה"י וישתין ברה"ר ברה"ר וישתין ברה"י וכן לא ירוק ואם השתין ורק חייב ואפי' הוציא פיו והטתו לאותו רשות ואפי' לכרמלית אסור וכן לא ילך ד"א ברה"ר או מרשות לרשות ורוקו בפיו אם כבר תלשו בפיו ממקום למקום (ס"נ) (ג) :

כג פ-ט ידו לחוץ עם החפץ לרה"ר בין בשוגג בין במזיד מותר לו להחזירו עד שלא הניח שם ולא קנסו אותו אפי' במזיד דשמא לא יוכל להחזיק ידו פשוטה לחוץ עם החפץ כל השבת וישליכנה מידו ויבא לידי חיוב ונ"ל דאם הוא סמוך להשיכה כמ"ש במזיד קנסי' ליה, אך כל זה ברה"ר דאורייתא אבל לכרמלית מותר בכל גווני וכיון דבזמה"ז להרבה פוסקים אין לנו רה"ר וא"כ לעולם מותר להחזיר (סי' שמ"ח) :

כלל נד דין מי שהחשיך לו בדרך ויש אצלו חפצי' ומי ששכח חפצים אצלו והוציא בשבת :

א מי שבא בדרך וקדש עליו היום וחבילתו על כתפו ירוץ עד שמגיע לביתו ולא ילך בדרך הליכה דאז כיון שאין לו היכר שמא ישכח ויעמוד ואז כבר בטלה עקירה ראשונה וכשיחזור וילך הרי עקר בשבת וכשיחזור ויעמוד הרי עשה הנחה ג"כ בשבת וחייב אבל כיון שלא התירו אלא שירוץ יש לו היכר שאסור לו לעמוד וכשיגיע לביתו לא יעמוד אפי' רגע אחד אלא יחזיר אחוריו להצירו וישליכנו דרך אחוריו להצירו או לביתו והוי הנחה שלא כדרכה ודוקא בדבר שהוא משא כחבילה ואין דרך לרוץ בחבילה וא"כ הריצה הוא היכר אבל אם יש אצלו כיס מעות וביוצא בו דבר קל שדרך לרוץ בהם וא"כ אין הריצה היכר ומ"מ בשעת הדחק אף בזה יש להתיר ע"י ריצה (סי' רס"ו) :

ב ואמנם יותר טוב כשיש אצלו דבר קל שיתן הכיס לת-ירו וילך בו פחות מד"א ויחזור הוא ויטול ממנו וילך פחות מד"א וכן עד שמגיע לביתו ואו יזרקנה מאחוריו כמו שכתבנו ואם הוא יחידי יכול ג"כ להוליך אותו ת-יד פחות פחות מד"א ובלבד שיניח הכיס על הקרקע או שישב בכל פחות מד"א דעמידה לא חשיבא הנחה כיון שהכל בהליכה אחת אם לא כשצריך לפוש ולנוח דאז העמידה חשיבא הנחה דאע"ג דבלא החשיך בדרך לא התירו לטלטל בענין זה כשהוא יחידי דשמא יטעה ויעביר ד א מ"מ כיון שהאדם בהול על ממונו ואם לא נתיר לו יבוא לידי חילול שבת לכן התירו בענין זה וכן אם מצא כתבי קדש שמונחין בבזיון וא"א לו לשמרם עד הלילה מותר להביאן ע"י טלטול פחות פחות מד"א (סי' שמ"ח) אבל לטלטל ע"י ב' בני אדם בטלטול פחות פחות מד"א מותר לכל דבר הצורך ואפי' מקום רחוק ובלבד שלא יוציא החפץ חוץ מתחום שלו (סמ ט) :

ג שאר דינים הנוהגים למי שהחשיך בדרך כשיש עמו עגלה יתבאר בכלל נ"ח :

### נשמת אדם 		שבח

(ג) כן כתב הטור וכתב הב"י דסבירא ליה דר"י לא פליג את"ק • וכבר תמה הב"י דדוקא היכא דאמר אימתי אלו כמה. ועל הרמב"ם בפרק י"ד דהלכות שבת צ"ע שפסק כסתם מתני' וכן לא ירוק דמשמע דאפילו היפך ונתלש מותר ובפרק ט"ו מהלכות ע"א הלכה ז' כתב דמשהיפך או מגלה לסוליתא אסור תלוש • ובפירוש המשנה כתב הרמב"ם דאין הלכה כר"י אף שמפרש דר"י איירי בהיפך. וגם דברי ר"ש שם צ"ע שכתב דמשנה דהכא דאתיא כר' יוסי ואם היפך הוא ע"פ מסקנא בעירובין צ"ע דמוחלפת השיטה וס"ל דר"ל דמהפכינן רבי יהודה לרבי יוסי • וא"כ סבירא ליה לרבי יהודה דלעולם אסור משמע אפילו בהיפך. ואם כן עדיין קשה מתני' דאמרינן משנתלש רוקו וצ"ע :

ד שכח כיסו עליו והוציאו בשבת אם הוא במקום המשתמר אסור להביאו לביתו ע"י התירי' הנזכרים דדוקא במי שהחשיך התירו ואם מתירא שיגנבו שם גם בזה מותר להליכו פחו' פחות מד"א ואם מתירא שירגישו ליסטי' בזה מותר לרוץ. ונ"ל דמותר לומר לנכרי שישמרנו ויבין מעצמו ויביאנו לביתו. ונ"ל עוד דמותר לומר לנכרי שיביאנו לביתו כיון דסוגיא דעלמ' כדעת הפוסקים דבזמה"ז אין לנו רה"ר והוי שבות דשבות במקום פסידא (סי' רס"ו) ונ"ל דיותר טוב לומר לנכרי מלטלטל ע"י התירים דלעיל (א):

ה היה בדרך ויש מעות בכיסו אם יכול להפקידן או להצניען אסור להחזירן בכיסו דהרי הם מוקצים ואם מתירא שמא יגזלוהו ממנו יתפרנו בבגדיו וישב בביתו ולא יצא בהם חוץ לעירוב דאע"ג דהוי הוצאה כלאחר יד מ"מ מדרבנן אסור ואם ירא שמכח שלא יצא כל היום ירגישו בני הבית שיש לו מעות ממנו ויגזלו מותר לצאת בהם כיון שאין כאן איסור דאוריי' דאין דרך הוצאה בכך לתפרם ואם לא נתיר לו בכך יבוא לידי איסור דאורייתא ויוצי' כדרכו ובמקום פסידא התירו (סי' ש"א סעיף נ"ג) אבל צרורין בכיסו בבגדיו ל"מ כדלעיל כלל נ"ב סי' ה':

ו ואם מחפשין אחר מעותיו לגזלם נ"ל דמותר להוציאן למבואות שלנו שאין לנו רה"ר אפילו בידים (ג)אפי' אין תפורין בין מעות או סחורותיו אם א"א ע"י נכרי דאם לא נתיר יבא להפור גומות להטמין (א"ר בשם תי"ט) וכן אם היו המעות בשק ופיו קשור למעלה מותר לחתוך השק וליטול המעו' אבל לא יתיר הקשר (א"ר בשם תי"ט סי' של"ד) ואם אפשר שלא יעשה עקירה והנחה כגון שאחד יעמוד בפנים וחבירו מבחוץ ויקח ממנו רק שיזהר שזה שמוצי' לא יניח ליד חבירו ואח"כ ילך גם הוא לחוץ ויקח מיד חבירו ויטלטלנו כך פחות פחות מד"א כדלעיל סי' ב' או שיזרקנו

נשמת אדם

(א) בסימן רס"ו [illegible] דשכח והוציא בשבת אסור להביאו ע"י טלטול פחות מד' אמות. והקשה המ"א [illegible] ס"ק י' דהא בע"א דף ע' אמרי' דאמר איסור גיורא כו' ה"א דישראל לא נטרי שבתא דכמה כיסי משתכחי בנהרדעא ולא ידענא דסבירא לן כרבי יצחק דאמרינן המוציא כיס בשבת מטלטלו פחות מד' אמות הרי להדיא במוציא כיס מותר ותירוצו דוחק גדול. והנה באמת משמע התם דהאי המוציא כיס ר"ל לשון מציאה ונ"ל דקבלה היה ביד הפוסקים שהוא לשון הוצאה דהכי במציאה דלא בא לידו אסור לכ"ע. ואפילו הרמב"ם דמתיר כתב שאין לו ראיה בגמרא והרוצה לחלוק יחלוק ע"ש במ"מ אך צ"ע שכל הפוסקים השמיטו דין זה דמוציא בשבת. ורשב"א בעש"ק דף י"ג ע"א דמתיר נראה מדבריו שכ"כ מסברא דנפשיה. ונ"ל דס"ל דהכי פירושו המוציא כיס ר"ל בע"ש או בשבת מטלטלו פחות מד"א ובנהרדעא שעשו כן [illegible] כשמצאו בשבת עשו שלא כדין וסומכין על דברי ר"י ואף שעושין שלא כדין. מ"מ אמר דלא מתני שבתא כיון שסומכין על דברי ר"י אף שהוא טעות. וכ"ש לפי מה שהעתיק ברא"ש וז"ל ולא ידענא דעבדי כר"י דאמר מטלטלו פחות מד"א. ולפי גירסא זו דברי ר"י הם דבריו בר"פ מי שהחשיך דלגבי מי שהחשיך אמר ר"י מטלטלו כו' והם סומכין ע"ז אפילו במציאה בשבת אף שהוא טעות. מ"מ לא מחללין שבת כיון שהם סוברין שעושין כדין (נתעוררתי בזה במקצת מדברי א"ר):

(ג) בא"ר כתב דמהרי"ל משמע דהם מפחד שיתפשו אצלו מותר לטלטל בידיו ולהוציא ברשות הרבים לדידן דל"ל רשות הרבים. וז"ל מהרי"ל בהלכות שבת מהרי"ל התיר לשאת אצלו מטבעות מנוקבין בשעת הסכנה אך לא יוציאם חוץ לעירוב וי"א שהתיר בכה"ג אפילו אינן מנוקבין. אמר מהר"ש בשעת הזעם והיינו בימי' הקדמונים שהיו מתייראין שלא יבואו ויחטפו את אשר לו הי' מות' לישראל לטלטל מעותיו אפי' חוץ לעירוב דכל מבואות אינם רשות הרבי' עכ"ל. הרי להדיא דמהר"ש מתיר אפי' להוציאו בידים. וא"כ צ"ל דמהרי"ל מיירי בענין שיוכל להנצל אף בלא זה. שהרי כתב דוקא מנוקבין דמשמע דאפילו איסור מוקצה לא התיר וס"ל כדעת הטור בסימן של"ד סעיף ב' דאסור לטלטל מוקצה בשביל הפסד. והי"א דהתיר אפילו אינן מנוקבין ס"ל כדעת המתירין [illegible] במוקצה ואפשר דמהרי"ל חולק עם מהר"ש וס"ל דדוקא איסור מוקצה שאין לו שורש בדאורייתא התירו אבל לא איסור הוצאה אפילו איסור דרבנן כמ"ש כ"ז במלאכת מכבה ומבעיר סימן מ' ומהרא"ש מתיר אפילו בזה וכ"ש במוקצה. ומ"ש במ"א בסימן ש"א ס"ק מ"ה כדי שתהיה טלטול כלאחר יד צ"ל דכונתו הוצאה כלאחר יד. ז"א שהרי מהרי"ל לא כתב [illegible]שורין בבגדו אלא לשאת אצלו דהיינו בכיס שבבגדו ובזה הוא דרך הוצאתו וחייב. כדאיתא במתני' באפונדתו ופיה למטה פטור אבל פיה למעלה חייב. וכמ"ש בהדיא בב"י דדוקא בתפורין אין דרך הוצאה. ומהרי"ל שלא התיר אפילו טלטול מוקצה וא"כ שפיר הוי טלטול כלאח' יד דהיינו טלטול מוקצה כיון שאינו בידים. אבל מהר"ש דמתיר אפילו ברה"ר שלנו מ"ש אם נושאו בידו או בבגדו שהרי טלטול מוקצה קיל טפי מאיסור דרבנן בהוצאה שהרי אפילו הש"ת דמתיר מוקצה בידים וכן בטלטול פחות פחות מד' אמות ואפ"ה אוסר בכרמלית כמו שכתבתי לשונו במלאכת מכבה. וכ"ש דמהר"ש דמתיר אפי' לרשות הרבים שלנו כ"ש דמותר לטלטל מוקצה בידים. אע"כ דדברי המ"א קאי על חלוקה ראשונה של מהרי"ל שלא בא אדם לגזול רק שמתיירא שירגישו בו ויגזלוהו. וע"ז כתב המ"א דנשאת בידו אסור דבזה אפילו טלטול מוקצה בידים אסור אלא דוקא ע"י בגדו. ולפ"ז צ"ל דמ"ש בסימן ש"ג דמשמע דכונתו דהת' מותר אפי' על המטבע בפרופה מערב שבת. דאז מותר ליטול המטבע בידו בשבת לקשור בבגד. ועל זה כתב המ"א דהתם שאני שיחדו לכך ואינו מוקצה אבל כשמחפשין מותר לטלטל בידים:

והרשב"א בעש"ק דף י"ג ע"א כתב לחלוק דאם הוא בשדה מותר לטלטל מוקצה בידים ולהוליכו פחות פחות מד"א דאל"כ יבוא להעביר ד"א משום שהוא בהול אבל כשהוא בביתו ויירא מפני גנבים אסור לטלטל המעות דכאן אין חשש איסור דאורייתא ע"ש. ולפי מ"ש הב"ח בסימן של"ד דחיישי' שיהפוך בארץ להטמין ולכן מתירין המתירין ואם כן אין חילוק בין בביתו או בשדה ואף שלנו מצינו בהב"ח להתיר רק טלטול מוקצה והיתר הילוך פחות מד"א אבל להוציא לר"ה שלנו אף דהב"ח סבירא ליה גם כן דאין לנו בזה"ז רשות הרבי' שלנו ואפ"ה אינו מתיר אלא בחצר המעורבת. צ"ל דדוקא הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים שלנו אוסר אבל עקירה בלא הנחה מודה דמותר. שהרי ע"כ גם במי שהחשיך צריך לזרוק מאחוריו כדאיתא בש"ס ובפוסקים. וכיון דהש"ת למד דין הפסד ממון מדין מי שהחשיך. וא"כ כמו דהתם מותר עקירה בלא הנחה ה"ה הכא. ועוד שהרי בא"ר והגהות שם גבי דליקה מתיר להדיא ברשות הרבים שלנו והעתקתי לשונו במלאכת מכבה וכ"ש בזמה"ז דעינינו רואים שבהולין מאד להציל ממונם. ואין ספק שאם לא יתירו לו עכ"פ איסור דרבנן יעשה איסור דאורייתא וכ"ש שמהר"ש התיר והוא גדול שבאחרונים ובידו לחלוק על הטור. ולכן יש להתיר הכל כמו שכתבתי בפנים ומה שכתבתי בסי' ט' דהאדם אחר שאין לו שייכות כלל לא יוציא הוא ע"פ הגהת או"ה שהעתקתי במלאכת מכבה שמסתפק בזה. אבל מוקצה מותר לכל ישראל לטלטל להציל ממון חבירו:

שיזרקנו לחוץ דרך כתפיו מאחוריו דהוי הוצאה כלאחר יד (ג) (שם):

ז וכן אם הסחורה בתיבה וביוצא בו אז יוצי' מקצתם לרה"ר ולא יוציאנה כול' אלא תהיה עדיין מקצתה בפנים דאינו חייב עד שיוצי' כולו בבת אחת ואז לאחר שנחה מעט בך יחזור ויוציא כולה ובלבד שלא יגרר אלא תמיד תנוח מעט ואם אפשר שאיש אחר יוציא קצת הב' טוב יותר כדלעיל כלל נ"ב:

ח או אם אפשר שיקשור ברגליו או שיניח החפץ בסנדלו דכ"ז פטור והתירו במקום פחד פתאום במקום שיש לחוש שיבוא לידי איסור דאורייתא דאדם בהול על ממונו:

ט ונ"ל דאף שכתבתי דטוב יותר לעשות ע"י ב' אנשים דוקא מי ששייך למעותיו כגון בניו ושותפו או שיש גם לחבירו מעו' וסחור' ואם זה לא יסייע לזה אף זה לא יסייע לזה ומשרתיו נ"ל דגם הם חשובים כבני ביתו שגם הם בהולים כידוע אבל מי שאינו שייך כלל לזה אע"פ שמותר לטלטל מוקצה בשביל חבירו להציל אבל לא נתיר לו הוצאה אפי' באיסור דרבנן כדלעיל כלל מ"ה:

י וכ"ז דוקא בממונו שבבר הוא בידו דאדם בהול לאבד ממונו אבל אם מצא מעות ושאר דברים המוקצי' אסור להגביהן ואפי' לומר לנכרי דזה לא נקרא פסידא. ואשרי הגבר אשר יבטח בה' לכוף יצרו לעזוב בשביל מצות ה' (מסברי"ל):

כלל נה דין טלטול בספינה ובהכ"ם (סימן שנ"ה):

א ההולך בספינה אם אין מחיצות הספינה גבוה י"ט מותר למלאות מן הנהר דגם הספינה היא כרמלית כיון שאין בגובה י"ט ומותר לטלטל מכרמלי' לכרמלי' ואם הספינה גבוה י"ט ומשוקעת במים עד שלא נשאר משפת המים עד שפת הספינה י"ט אסור למלאות שהרי מוציא מכרמלית לרה"י וכן אסור לזרוק שום דבר מהספינ' למים אבל מותר לשפוך מים או מה שהוא רוצה לזרוק על שפת הספינה וממילא נופל למים דכיון דאין זורק להדיא למים ורק מכחו בא לא גזרו בזה כיון שנותן בתוך בך על שפת הספינ' או צדדי הספינ' אבל למלאות מים שא"א בדרך זה אסור אא"כ יעשה דף ד' על ד' ויעשה בו נקב וממלא דרך הנקב והקילו חכמים בזה דאמרי' גוד אחית דהיינו כאילו מהחור ירדו מחיצות מכל צדדי הדף למים והוי כאילו היו מחיצות עד המים וזה לא הקילו רק בספינה שא"א לעשות שם תקונים כמו בביתו וכן אם אינו רוצה לזרוק על דופני הספינה יזרוק דרך הנקב. ואם משפת המים עד שפת הספינה נשאר י"ט וא"כ כשהוא ממלא ע"כ צריך להגביה קצת למעלה מדופני הספינה וא"כ הוא מטלטל מכרמלית לרה"י או איפכא דרך מקום פטור לפיכך הקילו חכמים שיוציא זיז כל שהוא חוץ לספינה משום היכר בעלמא ומותר אפי' למלאות (סי' שנ"ה) ואפי' לדעת האוסרין להחליף ברשויות דרבנן דרך מקום פטור כדלעיל כלל נ"ג סי' א' הכא כיון שיש היכר מותר:

ב ב' ספינות של אדם ואפי' של ב' בני אדם וערבו ידד כדין ע"ח וסמוכים זה לזה בפחות מד' טפחים וגם קשורים בענין שאין לחוש שמא ינודו זה מזה מותר לטלטל מזה לזה אפי' אם אין משפת המים לראש הספינה י"ט אבל אם יש ביניהם ד"ט שהוא שיעור כרמלית (עיין בסי' שנ"ד) אפילו הם של אדם אחד אסור לטלטל מזה לזה אם יש ממים לראש הספינה פחות מי' טפחי' וכן אם אינם קשורים דחיישינן שמא ינודו ויתרחקו אבל למעל' מי"ט מותר לטלטל אפי' ע"י הושטה ואפי' כשעומדות זא"ז דאע"ג דמרה"י לרה"י דרך רה"ר ע"י הושטה חייב כדלעיל (כלל נ"ג) הכא שאין ביניהם אלא כרמלית מותר כיון שמטלטל למעלה מי"ט שהוא אויר מקו' פטור ואפי' אינן קשורי' ואם לא ערבו יחד תליא בפלוגת' דלעיל אם מותר להחליף ברשויות דרבנן דרך מקום פטור (וכזה א"ל נדחוק כמש"כ תוס' ק"א ע"ב ד"ה פשיטא דאפילו בשל אדם א' לעולם בעינן קשורות דאל"כ חיישינן שמא יתרחקו יותר מד' טפחים ויהיה כרמלית מפסיק ביניהם) (שם):

ג הולכי ספינות כשרוצי' לעשו צרכיהם ישבו במקום המשוטה דשם אינה גבוה י"ט ודינה ככרמלית ומוציא מכרמלית לכרמלית (שם):

נשמת אדם

(ג) נראה לי שאם הוא אדם שידוע לנו שלא ישמע לאיסור ולא יכוף יצרו ויבא לידי איסור הטמנה בארץ אפשר דיש לסמוך על הרמב"ם בפ' כ' דמתיר אפי' במליאה לטלטל פחות פחות מד"א. ואף שכל הפוסקים חולקי' עליו והרמב"ם יחיד בדבר זה והוא עצמו כתב שאין לו ראיה מוכרח' מגמרא ע"ש במ"מ. ונ"ל כמו שכתבתי לעיל שקבלה היה ביד הפוסקים דהא אמרי' בע"א המוניא היה בשבת הוא לשון הולכ' ולא לשון מליאה. ומ"מ מצאתי קצת ראיה לדבריו בב"מ דף ע' דא"ל רב אשי לרב כהנא אלא מעתה הגביה ארנקי בשבת שאין דרכו של בני אדם להגביה ארנקי בשבת ה"נ דלא קני. פרש"י אין דרכן משום צניעותא ע"ש. משמע דוקא משום צניעות אבל איסורא ליכא. ורש"י שכ' משום צניעות היינו משום דקאמר שאין דרכן להגביה משמע דאין בו איסור. ומ"מ כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו במי שאינו יכול לכוף יצרו. ודע דלהרמב"ם יותר טוב לטלטל ע"י הילוך פחות מד"א מלומר לנכרי דהוואה מלתא כדאיתא במ"מ שם בהדיא. ועוד זכיתי שבא לידי ספר ארחות חיים וכתב בהלכות שבת סימן רכ"א וז"ל וכן אם היתה מליאה אע"פ שיש עמו נכרי מוליכה פחות פחות מד' אמות. לפי שאינו בטוח באמונתו ואם לא נתיר לו' יבוא להלוך ד' אמות עכ"ל:

ד ובן בית הכסא הבולט ותלוי באויר והצואה נופלת למים או לחפירה לחוץ לעיר ויש בה יותר מבית סאתים והוא שיעור מקום שארכו ורחבו ע' אמה וב' שלישים על ע' אמה וב' שלישים בין שהוא מרובע או ארוך וקצר רק שהוא לפי חשבון זה ואז הוא ככרמלית וא"כ אם יפנה שם הרי מוציא מרה"י לכרמלית יתקן בענין זה שיעמיד דף או קנה פחות מג"ט סמוך לנקב והוי כלבוד לנקב והוי כחורי רה"י בכדי שתפול הצואה עליו קודם שיפול למטה או כשבהכ"ס עשוי כך שהצואה נופל על דופניו קודם שיפול למטה מותר ואע"ג דמכחו נפל לכרמלית לא גזרו בזה רבנן (שם) :

ה ומטעם זה נהגו לשפוך שופכין בחצר אפי' הרבה ואפי' חצר קטן מאד אע"פ שיוצאין דרך נקב לרה"ר כיון דרה"ר שלנו יש לו דין כרמלית והוי כחו בכרמלית כיון שנחין מקודם בחצר ובלא"ה ג"כ מותר כיון שאינו מכוין לכך שיצאו ויכולין לבלוע בחצר ואע"ג דיש אוסרין אפי' ברה"ר שלנו מ"מ סומכין על המקילין (סי' שנ"ז וכט"ז ס"ק כ') והרוצה להחמיר על עצמו אם יש בחצר ד' אמו' על ד' אמות שהוא שיעור שמחזקת סאתים מים שאדם עשוי להשתמש בכל יום שיבלע בתוכו אפי' אינו מרובע אלא ארוך וקטן כגון שארכו שמונה אמות ורחבו ב"א או אפי' קטן אלא שהוא ימות הגשמים שאין אדם מקפיד על לכלוך חצירו ואינו מתכוין שיצאו לחוץ מותר לשפוך בו כל מה שירצה אבל בחצר קטן ובימות החמה צריך לעשות גומא שתהא הללה מחזקת סאתים דהיינו חצי אמה על חצי אמה ברום ג' חומשי אמה בין אם יעשנה בפנים בחצר או בחוץ אלא שמבחוץ צריך לכסות בנסרים כדי שתהא מקום פטור דאל"כ בטלה לרה"ר ואם עמוק הוי כרמלית אבל כשהיא מכוסה ופיה ברה"י הוי חורי רה"י ויפלו המים מידו למקום פטור ואז יכול לשפוך בו כל מה שירצה אפילו נתמלאה מערב שבת שופך לתוכה כיון שעשה כתיקון חכמים (סי' שנ"ס) :

ו בהכ"ס שהוא בין ב' בתים שלא עירבו דינו ככרמלית ואסור לפנות שם עד שיעשה כתיקון הנזכר (כסי' ד') :

ז ובל זה לבתחלה אבל כשנשבר התיקון בשבת או ששכחו ולא ערבו הבתים או שלא היה לו באפשר לעשות תיקון הנזכר מותר לו לפנות שם דג"ול כבוד הבריות והתירו חכמים לעשות איסור דרבנן משום כבוד הבריות שלא יתבזו (שנ"ס) :

ח ונ"ל להקל ג"כ באם ששכח ולא הכין מע"ש דבר לקנח בו או שהכין ונטלו משם או במקום שאף שיכין יקחוהו אחרים מותר להוציא מרה"י לכרמלית כפי מה שצריך לקנח ובלבד שלא יוציא אפי' לרה"ר שלנו דיש אוסרין אפי' לכרמלית (א) :

ט ואם הוא יכול להזמין לו מאתמול בענין שימצאנו בשבת או שלא עשה לבתחלה תיקון במקום שאפשר לעשות אסור (כ"ז תמצא בסי' ש"ב וסי' שנ"ס) ושאר דינים הנוהגים בהולכי ספינה מבואר לעיל (כלל ד' וכלל ע"ו) :

כלל נו דין דברים שאסור לצאת בהם בשבת (סי' ש"א) :

א כתיב אל יצא איש ממקומו ביום השביעי וקבלו חז"ל הפירוש מפי משרע"ה שר"ל שאל יוציאו דבר מרשות לרשות והיינורקא מה שהוא בדרך משא שנושא אותו אבל מלבושיו לא נקראו משא וה"ה לכל התכשיטין שדרך האדם לישא אותם בדרך מלבוש מותרין דבטלין לגוף וחז"ל גזרו על מקצת תכשיטין שראו בהכמתן שדרך בני אדם להסירן ולהראות לחבריהם או מה שהוא נוח ליפול מעליו וחששו שמא יעבירם בידו שלא בדרך מלבוש ד"א ברה"ר או שיכניסם לרה"י ולכן אסרו לצאת בהם (ש"א) :

ב ואמנם עכשיו שאין דרך להסיר ולהראות וגם שאין שומעין ההמון לקול מוכיחיהם וגם שאין לנו רה"ר גמור בזה הזמן ולכן הסכימו הפוסקים שלא למחות למי שירצה לצאת בתכשיטין בין איש ובין אשה רק שיהיה דרך מלבוש וגם שלא יוציאו יותר ממה שצריך להם . ואמנם תכשיט כמחטין וכיוצא בהם שבדברים אלו בודאי ישמעו ולא יצאו במחטין רק מה שצריכין להעמיד קשוריהם אבל לא מה שתהוב בבגדיהם כמו בחול ומכ"ש שלא ישאו בבגדיהם (זייגר) שאין זה דרך מלבוש (שם) :

ג יש מקומות שנוהגים שעושין מפתח של כסף לכנור הבית ותולין הנשים אותן על צואריהם לתכשיט ומזה טעות ועושין תיק לברילין שקורין (ספאקולין) וזה אסור שהרי הברילין הם משא . ולשאת הברילין על החוטם במקום שאין עירוב אסור דלמא נפיל ודומה ממש

נשמת אדם

(א) אע"ג דבסימן י"ג מתיר משום כבוד הבריות וא"צ לפשוט בגדיו בכרמלית . נ"ל דס"ל לרמ"י דשאני בזיון משא"כ הכא דאין בזיון בפני אחרים . דמי יודע אם יגה עצמו או לא רק לכבוד עצמו . ולכן ס"ל לרמ"י דאפי' לכרמלית אסור ולא התירו רק איסור מוקצה שאין לו עיקר בתורה . ומ"מ יש להקל כדעת תוספת דמילי וקיי"ל דמחלוקת בדרבנן אזלינן לקולא . מה שאין כן ברה"ר שלנו דהוי ספק דאורייתא ולכן נראה לי להחמיר :

משמש לחיגר בסי' ז' (שם):

ד כל דבר שהוא מלבוש לאחד אע"פ שאין דרך בני אדם ללבוש כגון הבגדים הקשים כשקים וכיוצא בו שהרועים לובשים אותן מפני הגשמים מותר לכל אדם ללבשן אפילו בלא גשמים אבל דבר שאין שום אדם לובשו כגון תיבה וקופה ומחצלת אסיר להוציא אפי' דרך מלבוש (סעיף כ"א) וכן לבדים הקשים (סעיף ל"ס) וכן מה שהוא מלבוש לאיש אסור לאשה לצאת בו ומה שהוא מלבוש לאשה אסור לאיש הנשים עם בפני עצמן וכן מה שהוא תכשיט לאיש אסור לאשה וכן להיפך לפיכך דמוצא תפילין בשבת בבזיון במקום שאין משתמרין מכניסן זוג זוג דרך מלבוש עד שיכנים כלם אבל אשה אסורה להכניסן שאין זה מלבוש גמור רק שהוא תכשיט לאיש ולכן אשה שיצאה בטלית מצויצת חייבת אבל דבר שהוא מלבוש גמור לאיש מותר גם לאשה (סעיף מ"ב במ"א) ומה שהוא מלבוש לעניים מותר אף לעשירים ולכן מותר לאשה להתעטף בחתיכת בגד פשתים דרך מלבוש דהיינו שמכסה ראשה ורובה דחזי לענים אבל על הצעיף לבד להציל מטינוף הגשמים אסור אבל אם כוונתה להציל שלא יצערו אותה הגשמים אע"פ שנצלת עי"ז גם כטינוף מותר. ונ"ל דאיש אסור לכסות הכובע עם (פלטעיילע) אבל מותר לתת כובע בראשו להציל מטינוף הגשמים:

ה הנשים הקושרים חתיכת בגד שלא תתלכלך בדם נדותה אסור דאינו אלא להציל מטינוף ואסור אם אינו דרך מלבוש אבל מה שקושרה כדי שלא תפול הדם על בשרה ותכאיב לה מותר. וכן במוך הקשור ומהודק באזנה ובפלפל וגרגיר מלח ובכל בושם שנתנה לפיה בע"ש ואם נפל אפי' ע"נ כלי לא תחזיר דמחזי כמכוין להוציא (ס"ג) ויוצאת באבן תקומה דהיינו אבן ידוע שלא תפיל את הולד כתב הט"ז שהוא מה שקורין (סטערין שוס) וכן המשקל ששקלו כנגדו ואפי' לא נתעברה עדיין:

ו החיגר או חולה שעמד מחליו שא"א לו כלל לילך בלא מקל מותר לילך במקל בידו אבל אם אפשר לילך בלא מקל רק שהוא להשען עליו שילך יותר בטוב אסור. וכל זה במקום שאין עירוב אבל במקום שיש עירוב מותר אם הוא צורך קצת אבל בלא צורך כלל איכא זילותא דשבת (שם):

ז מי שאסור בכבלים הוי אצלו מלבוש ומותר לצאת בו (שם):

ח מי שיש לו מכה בידו או בשאר הגוף ונתן עליו רטייה מע"ש מותר לצאת בו וכן מותר לכרוך על הרטייה סמרטוטין להחזיקו שלא יפול וקושרו ומתירו ברה"ר ואם נפל הרטייה ממנו אסור להחזיר כדלקמן כלל ס"ט סי' ט' אבל אסור לכרוך על הרטיה דבר שהוא חשוב אצלו כמו שעושין שכורכין (פלטעיילע) וכיוצא בו על הרטייה שכיון שהוא דבר חשוב לא בטיל לגבי רטיה משא"כ סמרטוטין שאינו חשוב בטל לגבי רטיה. וי"א דמותר לכרוך על המכה דבר שאינו מרפא אפי' אם כורך רק כדי שלא ישרטו בגדיו המכה דבטל לגבי המכה ואפי' התך באצבעו בשבת ולא היה עליו מע"ש. ודוקא דבר שאינו חשוב אבל דבר חשוב כמו (פלטטיינע) נ"ל דלכ"ע אסור דלא בטיל לגבי מכה והוי משאוי ויש אוסרין אם אינו בא אלא להגן שלא ישרוט (א) (שם):

נשמת אדם

(א) במ"א סי' ש"א ס"ק מ"א כתב דאם עושה רק שלא יטנף אסור ובאמת כן משמע בהגהות מלשון הטור שהוא כלשון הש"ע סעיף כ"ב וסעיף כ"ח. ולפי זה צ"ל הא דכתב בסעיף כ"ח דמותר לצאת במוכין היינו נמי דמרפאין. ולכן השמיט הא דכתב הכל בו בשם הראב"ד וז"ל ומצאנו בשם ראב"ד שמותר לצאת במוכין שתולין בצואר למי שיש לו מכה ביד ובזרועו ובלבד שיצא בה שעה אחת מבעוד יום וכן הסמרטוטין שכורכין על היד כשחתכו או מכה אחרת עכ"ל. כדי שלא יתיר אלא כשיצא מבע"י. אע"כ דס"ל להב"י דהראב"ד ס"ל כרש"י בדף ס' ד"ה בזמן שקושרין דטעם בקביעה דלא מחזי שעושה משום מכה להגן וא"ל הוי משאוי ולא משום טלטול. ולכן מצריך הראב"ד שיצא מבע"י כדאיתא בברייתא בהדיא אבל הב"י סבירא ליה כפירוש ר"ת ורמב"ם דפשטן הרוק טעמ' דקושרין דלא הוא תכשיט. ולכן לא כתב הב"י שקושרין בשמן (ע"ש בת"מ) ולא איירי כלל ברפואה אבל להגן אסור ולכן במוכין וסמרטוט דמרפא צ"ל ע"כ איירי שנתן עליו מבע"י. דאי דמרפא אסור ליתן לכתחלה בשבת. ובסימן ש"א סעיף כ"ד כתב דינו של רש"י כשיושב בביתו. ולכן כתב שם לקשור בשמן ובזה מסולק מ"ש הגר"א שסותר לסעיף הקודם. והנה דעת רש"י בהדיא דמותר ליתן על המכה [illegible] שיגלה דעתו שעושה משום המכה שלא ישרט בגדיו. וגם דעת ר"י שהביא בהגמ"י פרק י"ט והביאו הב"י וז"ל. ולא מסתבר לר"י דאם יש לאדם חבלה בידו בשבת שלא יטול אפי' בגד ויתן על גבי מכתו משום דחשיב ליה כמשא עכ"ל. וכתב בהג"ה פ' כ"ט דדעת ר"י דמותר ליתן אפילו בשבת. וכ"מ לשון הכלבו שכתב הסמרטוטין כו' כשחתכו כו' דמשמע אפילו בשבת. וכן משמע מהראב"ד דדוחק גדול לומר שהמוכין מרפא וז"ל הגמ"יי פ"ו דגמי מסי אבל בגד מותר לכרוך לשמור המכה וכן משפע הכוויה או אם חתך באצבעו בשבת עכ"ל וא"ר מביא ראיה מדף ס"ה יוצאין בסלע ופריך בסלע מ"ש אילימא כל מידי דאקושא מעלי. וכוונתו דהא פירש"י משום שהיא קשה ומגינה ע"ש. ויש לדחות דבאמת רש"י אזיל לשיטתו כמ"ש בדף ס'. אבל י"ל דהא דפריך דמעלי ר"ל שמרפא. עוד הביא ראיה מסעיף י"ג דמותרת לצאת בסיכר להציל שלא תלכלך דם נדה ומצאתי בת"ש שכתב שמהרש"ק כתב בחידושיו דמותר לכרוך בגד על המכה נשמרה. וכן אם חתך באצבעו בשבת מותר לכרוך אפי' בגד (דברי הת"ש בס"ק נ"ב לא ראה הלבו) ומדברי הרמב"ם שכתב בספוג שע"ג המכה ובלבד שלא יכרוך עליהן חוט או משיחה שהרי אסיכן הן ומועילין למכה. משמע ודאי דאם מועילין למכה מותר אפילו דבר חשוב. כמו סלע שעל הצינית. אבל כשאינו מועיל למכה אף דמותר לכרוך

סמרטוט

ט מותר לצאת בטלית ודוקא כשמתעטף בו דרך מלבוש אבל אם מקפלו כך סביב צוארו כיון שאין זה דרך מלבוש במדינתינו אסור (סב) :

י מותר להגביה קצת בגדיו כשיש רפש וטיט שלא יתלכלך בגדיו אבל להגביה לגמרי אסור ולכן במקום שאין עירוב אסור לקפל הטלית ולהניח על כתיפו דהיוצא בטלית מקופלת חייב אלא יתעטף בו גופו ואף שיגביה קצת מותר (סס) :

יא במדינות שנוהגין לחגור בשני חגורות וענ"ז שקורין (אונטר גארטל) כדי שיהיה נראה שחגור בחגור עב להתנאות אפשר דאין למחות אבל הנוהגים כשצריכים ללכת לשוק וכורכין (ספטשיילע) על החגור זה אסור לכ"ע שנראה לכל שמערים להוציא (ספטשיילע) ואלו שכורכין (ספטשיילע) תחת הבגדים על המכנסיים אפשר שיש להתיר דכיון דלפעמים כשהחוט המחבר ומהדק המכנסיים רפוי קושרין אותו לפי שעה אף (פאטשיילע) וא"כ לא יחשדו אותו שכוונתו להערים ולהוציאו ומ"מ גם בזה אני חוכך מאוד דכיון דאין דרך מלבוש בכך ואין דרך להוגרו כלל וא"כ אסור להוציאן ואותן הכורכין (פאטשיילע) סביב צוארן במדינות שאין מנהג לכרוך סביב הצואר נ"ל דאין זה דרך מלבוש ומ"מ כיון שלפעמים כורכין בשביל הקור אפשר שאין למחות אם כורכין אותו כדרך מלבוש אבל מה שכורכין פעם א' והקצוות תלוים למטה נ"ל דאיסור גמור הוא אך בכל זה כיון שידוע שאין שומעין ונעשה להם כהיתר מוטב שיהיו שוגגין ועכ"פ יודיעו להם ע"כרכו סביב הצואר בדרך מלבוש או על המכנסיים תחת בגדיו אבל על החגורה אין ספק שאסור (ב) :

יב ראוי לירא שמים להחמיר שלא לילך בהענטשיך שמא יצטרך למשמש בגופו וישא אותם בידיו ויש מחמירין גם (פארבנעל) שתוחב בו ב' ידיו ויש מתירין בזה משום שכשיצטרך ישאר על יד השניה :

יג היוצא בטלית שיש בו ציצית א' או ב' פסולים חייב שהציצית אין נוי לבגד ולא צריך לבגד אלא כ"ז שכולן כשירין כיון שמצותו בכך ואסור ללבוש הבגד בלא הציצית או הם צורך הבגד משא"כ כשאינם כשרים דאז אף אותן שלא נפסלו מ"מ הם פסולים דהא אסור ללבוש אם לא שיש בו ד' ציצית ואע"ג שהציצית הם רק חוטין בעלמא ולא חשיבין כלל ואם לא מחמת מצותן לא אכפת לאדם אם נפסקו או לא וא"כ מהראוי שיהיה בטלים לבגד מ"מ כיון דדעתו של אדם לתקן ציצית שנפסלו ולהשלים עליהם ונמצא שהן חשובין אצלו ולכן אינם בטלים לבגד ולכן חייב :

יד ולכן צריך אדם ליזהר כשנפסק לו רצועה מרצועות בגדיו שקושר ב' הצדדים ומצד א' נשאר הרצועה וכן זוג קרסים שנפסק קרס א' אפי' שהן משיחה או חוט ברזל בעלמא ואין חשוב כלל אצלו הרצועה והקרס מ"מ אסור לצאת באותו בגד כיון שדעתו להשלים ולתקן צד שנפסק וזה ישאר במקומו וא"כ הוא חשוב אצלו ואינו בטל לבגד ואם הרצועה היא במשי וכיוצא בו שהוא דבר חשוב אפי' אין דעתו להשלים מ"מ אסור לצאת בו כיון שחשוב אינו בטל (ג) ואם אינו חשוב כגון משיחה וקרס בעלמא וגם אין דעתו להשלים עליהם אזי בטל לגבי הבגד ומותר לצאת בו :

נשמת אדם

סמרטוט וכמ"ש בש"ע אבל דבר חשוב ודאי אסור. וא"כ אסור לכרוך פטשיילע שאינו מרפא בין על המכה ופשיטא על האגוד. ואינו מותר אלא דוקא סמרטוט כדי שלא יסרטו בגדיו. ואמנם יצא מבע"י משמע מדברי רא"ד דמותר אפילו בדבר חשוב. דכיון שיצא מבע"י גלי דעתו שהוא עומד למכה אבל בסמרטוט שאינו חשוב אפילו לא יצא מותר. שהרי בסמרטוט לא כתב ובלבד שיצא. ולכך בסלע כיון שהוא דבר חשוב צ"ל הטעם מפני שהוא מרפא (ואחר זמן רב שהיה כתוב אלו נדפס ש"ע עם ביאור הגר"א וכתב כעין זה). ודברי המ"א צ"ע ותמוהים דמשמע מדבריו דלכך בעינן לבען לרש"י משום איסור מוקצה. והרי רש"י כתב בד"ה לא לבען דהוי כמשוי הרי דלביעה בעינן לגלות דעתו שעומדים למכה גם מה שמסתפק בדברי ר"י וכ' דמסתבר דמתיר אפילו בשבת הוא תמוה שכיון שר"י כתב דלא מסתבר ליה כרש"י דבעינן לבען הא לא אף בלא לבען מותר. ואם יצא בהן מבע"י אף לרש"י לא בעינן לבען כדאיתא בברייתא וע"כ דעת ר"י אפילו בשבת וצ"ע :

(ב) לא מיבעי לשיטת האוסרים בב' חגורות וכ"כ רמ"א וכל האחרונים דודאי אסור ואפילו להמתירין ב' חגורות היינו עכ"פ שיודעין הכל שהוא חגורה אבל בפאטשיילע שהכל יודעים שאינו חוגר משום חגורה ולא להתנאות וא"כ נראה לכל שמערים להוציאו ואסור כדאיתא בסי' ש"ג סעיף ט"ז בפלפל ובגרגיר מלח כו' ע"ש במ"א. דהטעם דנראה שמערים להוציאו ואף ר' פורת שכתב שם טעם אחר דהיינו משום דבאמת התם אין כוונתו להוציאו ואע"ג דשם סעי' ט"ו פ' דמותר לכרוך על אגוז ועל אבן. התם הכל יודעין שצריכים לכך כמ"ש תוספת הביאו המ"א שם ואע"ג דשם סעיף כ"ג פ' מותר להערים להוציא אגוז לבנה אם הוא כרמלית. והפוסקים כתבו דבזמה"ז אין לנו רשות הרבים. התם הרואה יאמר שצריך להוציאו להחזיק המלבוש אבל כאן הכל יודעים שאין כוונתו רק להוציאו ואפילו בכרמלית אסור. וגם על הצואר אסור דאין דרך לבישה בכך : והא דאיתא בסעיף ל' מותר לצאת בר"ה בטלית סביב הצואר. היינו שהיו נוהגין כן בבתיהם כמ"ש רשב"א הביאו המ"א. וכ' שם סעיף ל"ד שדרך לבישתו בכך אף בחול. אבל במקום דמוכח שאינו עושה רק להוציא אסור :

(ג) דברי הש"ע בסימן ש"א צ"ע. דבשבת קל"ט איתא היוצא בטלי' שאינו מצויצת חייב משום דציצית גבי טלית חשיבא. ופרש"י הטעם דהוי תכלת שהוא דבר חשוב. וכ"כ ס' התרומה. וכ"כ הסמ"ק וכ"כ הרא"ש והטור התם דציצית חשיבי. ולפ"ז דוקא דבר שהוא חשוב כגון רצועות של משי ויוצא בו אם נפסק ראש א' וכו' נשאר אסור

נשאם

טו כל דבר המחובר לכסות ודרכו להיות מחובר בו בטל לגבי בגד ומותר לצאת בו כגון הכיסין התלויים בו אבל אם חבר שם דבר שאין דרכו בכך אסור ובמקום שגזרו שכל יהודי ישא חתיכת בגד געל וכדומה מותר לצאת בו ואפי' אינו תפור בו רק מחובר קצת · ולכן אותן הקאפעש שקורין (קאפטור) שהוא כמו כיס ותלוי בבגד מאחוריו לכסות בו הראש בשעת הגשמים מותר לצאת בו אבל אם יתפור בבגד (פאטשיילע) וביוצא בו נ"ל דאסור דדוקא במדינות בזמן הש"ע שהיה דרכן בכך היה מועיל כשתפרו אבל בזמה"ז שידוע שאין אחד שיתפור (פאטשיילע) בבגד ואינו שייך כלל לבגד אסור אפי' הוא תפור . ונ"ל דכל דבר שדרכו בכך אפי' רק קשור בו בקשר של קיימא אע"פ שאינו תפור מותר וכ"ד שאין דרכו בכך אפי' תפור אסור ולכן לא מהני מה שקושרין (פאטשיילע) בחגורה (וספאטשיילע) תלוי בצדו כיון שאין שייכות להגורה עם (כפאטשיילע) לא שייך לומר דבטל (כפאטשיילע) לגבי החגורה ואפי' תפירה לא מהני כיון שאין דרכו בכך אבל אם קשרו וחוגר בו סביב הגוף מותר דהוי כחגורה ארוכה כן נ"ל בדינים אלו דהכל לפי הזמן (ד) והאחרונים כתבו דקשר של קיימא לא מהני אלא דוקא תפירה וצ"ע (ועיין בש"ג שהביא המרדכי דף ע"ט ע"א סי' כ') :

נשמת אדם

לצאת בו · אבל אם הוא משיחה בעלמא וכן קרס ברזל שנפסק בן זוגו כיון שאינו חשוב בטל לגבי בגד . וא"כ אף שדעתו להשלים ולתקן לד שני מ"מ בטל. שהרי לפי טעם זה משמע דוקא תכלת : וכתב הסמ"ג שהוא דבר שאינו מצוי · רק כיון שאין אנו יודעין מה הוא דבר חשוב . ולכך צריך להחמיר בשל מפי. משמע אבל אם אינו דבר חשוב אע"פ שדעתו להשלים כמו בציצית מ"מ בטל · אבל בתוספת שם בשם ר"ת כתבו בטעם דחשיבת ציצית משום שדעתו להשלים · וכ"כ הרמב"ם והוא לשון הש"ע שם סעיף ל"ח . ולפ"ז אם נפסקה רצועה מצד אחד אפילו הוא דבר שאינו חשוב לגמרי כמו החוטין לבן של ציצית אעפ"כ אסור לצאת בו . כיון דדעתו להשלים ואינם בטלים . ולפ"ז כיון דהש"ע כתב בסעיף ל"ח טעמו של ר"ת ורמב"ם וא"כ איך כתב בסעי' ל"ט וה"ה לכ"ד שנפסק וראש א' מחובר כגון לולאות ואינו חשוב מותר לצאת בו. וז"א לשיטתו בסעיף ל"ח שהיא שיטת ר"ת ורמב"ם . והיה לו לחלק בין אם דעתו להשלים או לא · ומ"ש בב"י שכ"כ הב"ת והסמ"ג וסמ"ק והגמ"יי פרק י"ט והגמ"ר והם כולם אזלי לשיטתם שכתבו כטעם של רש"י · כדאיתא להדיא בסה"ת סי' רכ"ד ובסמ"ק דף קמ"ו . והסמ"ק הוסיף בשם רבינו יחיאל דציצית משום חשיבות דמצוה אפילו אינה תכלת . והיים א"כ כל דבר שנפסק ראשו א' מן הבגד כו' ואין חשובין מותר לצאת . וזהו מה שכתוב הטור כתב בה' כמלות דהיינו הסמ"ק דהסמ"ג לא הזכיר דין זה עיין בסמ"ג דף כ"ט וכן סה"ת לא הזכיר כלל דעת ר"ת רק כפרש"י . וז"ל סמ"ג מעשה בהורקנוס כו' שיצא בסודר כו' אמרו חכמים אע"פ שאין נימא כרוכה באצבעו כו' . אמנם אם הלולאות שנפסקו מוזהבות שאם הם שלויות בו חשובות הם ואינם בטילות לטלית · ואסור לצאת משום משוי . דאר"ה היוצא בטלית שאינה מצויצת חייב . היינו משום דהני חוטין חשיבי ולא בטלי . וכתב ר"ת שדעתו ליתן באותו טלית ציצית רביעית . אבל רש"י פי' לפי שהן תכלת ואינו מצוי . אבל בדבר התלוי ואינו חשוב מותר · ומיהו אין בידינו לברר אם לולאות של משי שלא יצא חשובות עכ"ל . כוונתו דהא מיירי שנפסקו הרצועות מקלתן ואינם ארוכים כ"כ לקשור בהם ולא מיירי מנפסק ראש א' . וא"כ לר"ת כיון שפירש דכל דבר שחשוב בין מטעם שדעתו להשלים או מטעם שהוא חשוב מצד עצמו . וא"כ בודאי אסור . אבל לרש"י שכתב תכלת דמשמע דדוקא דבר שאינו מצוי . וא"כ י"ל שפיר דמותר . ע"ז כתב דאין בידינו לברר ואסור . אבל בודאי דבר שאינו חשוב לגמרי אם דעתו להשלים ; לשיטת ר"ת אסור . וכ"כ בהגמ"ר בפ' חבית בסופו דף ע"א ע"ב ודברי הש"ע צ"ע :

(ד) המ"א בסי' ש"א ס"ק ל"ד כתב דקשירה לא מהני רק דוקא תפירה . וכ"כ הב"ח הביאו הט"ז ס"ק י"ד . אע"ם במ"א שדחק מ"מ מאותן עגולים וצ"ע איך אפשר לומר דקשירה לא חשיבא . ועוד קשה מ"ם ממ"ש הב"י בשם האגור וש"ל וכ"כ בש"ע סעיף ל"ז בגוגטוש שקורין העגטשיך דאם [illegible] או קשרם בקשר של קיימא דאמרינן דבטלים לגבי הבגד. והט"ז שם תמה מה מועיל קשירה דס"ל דדוקא ע"י תפירה בטל לבגד ולא ע"י קשירה · ואני לא זכיתי לידע מני, להם כן. ובאמת הב"ח הביאו הט"ז והמ"א אם אין כוונתו לחלק בין תפירה לקשירה אלא שמחלק דדוקא כשמחובר לכסות דשייך לומר שבטל לכסות אבל בחגורה שהוא ג"כ אינו חשוב אין בטל לגביה אבל לחלק בין קשירה לתפירה לא מצאתי · וגם א"ר מדייק מדברי הב"ח מדכתב אותן שתופרין בבגד מותר אבל אותן שקושרין בחגורה אסור דאינו בטל לחגורה ולא כתב דאפילו קשר בבגד אסור ש"מ דאין חילוק בין קשירה לתפירה ע"ש. והמעיין בש"ג שממנו מקור דין זה דפאטשיילע יראה להדיא דאין חילוק שהרי כתב דמתוס' משמע דוקא ארוג ממש אבל לא תפור · ואפשר שהמכו כיון שהפאטשיילע אינו חשוב בטיל למלבוש כמחובר בו וחשיבי להנהו תפירות כאלו הוא אריג או דלא גרע ממוך שבאזנו שיוצא בו כשהוא מהודק ומקושר שפיר דומיא דכלאים דב' תכיפות הוי חבור כאלו ארגו יחד ה"נ נ"ש . וכיון דליכא למיחש למשוי אלא משום דלמא נפל כו' כי תפרו ב' תפירות ש"ד עכ"ל דף ל"ב ע"ב . וכיון דמדמי ליה לכלאים אם כן אין חילוק בין קשירה לתפירה . ועוד שראיתי בא"ר בסעיף ל"ז שכ' בשם התניא שאם יש בבתי הידים קרסים ומחברים בבתי זרועותיו שמותר להוליכם עכ"ל . וע"כ צ"ע דמה שהוא דרך לחבר בכסות באיזו ענין שדרך לחברו בטל לבגד . וא"כ מ"ש קשירה או תפירה דאם דרכו בכך אפי' קשירה מהני וא"ל אפי' תפירה לא מהני וכמש"כ רמ"א . וגדולה מזו כתב הב"ח על ענין הגוגטוש שהם העגטשיך דאפילו בקשר שאינו של קיימא ועניבה סגי . דכיון דאין החשש אלא שמא יפול ואתי לאתויי סגי בהכי ע"ש בב"ח . ואם נימא דאינו בטל לבגד אלא דוקא ע"י תפירה . א"כ נימא דעכ"פ בהני דדרכו בכך צריך קשר של קיימא ולא משום דלמא נפל לחוד . א"ו נ"ם דכיון דמחובר באיזה ענין שיהיה בטל כיון דדרכו בכך . אך מש"כ הב"ח שכ"כ באגור וש"ל דסגי בכך . אדרבה הבית יוסף העתיק בשמם דוקא קשר של קיימא ועיינתי באגור ד' ל"ו ע"ב שכ' בבתי ידים דאם קשרם קשר של קיימא מותר . ושם ע"א כ' בשם אביו וז"ל על הסרבלים שיש להם מאחוריה' קפוני שנושאין בשבת ותלוין מאחריה' שדינם להיות משא מאחר שאין מכסין בהם רק להציל מטינופות . ובפרט אותן שתלוין ברצועות והשיב דאותן שתפורין מותר שהם כמו המלבוש כי לפעמים מתלבשין מפני הרוח והקור והגשמים וכתב הר"ם מקוצי דאפילו משא כזה הצריך לפעמים כשהוא מחובר למלבוש שרי וכל אותן שתלוין ברצועות לאו שפיר עבדי עכ"ל . וצ"ל ע"כ דמיירי שתלוין ברצועות וחיישינן שמא יפסקו ואתי לאתויי אבל משא בין כך ובין כך לא הוי . וכן משמע מדכתב לאו שפיר עבדי ולא כתב דהוי משא . וא"כ אין כאן סתירה בדבריו ולא מחלוקת . ולפ"ז פאטשיילע שלנו שאין דרכן כלל לחבר בבגד לא מהני מה שתופרין ובפרט בזמנינו שהפאטשיילעס הם חשובים כידוע לא בטלי לגבי הבגד. והקאפע שמאחורי הבגדים לכסות הראש כיון שדרך להיות מחוברים בבגד אם הם מחוברים ע"י לולאות וקשרן בקשר של קיימא בענין שלא יהיה בו חשש שמא יפול מותר כדמשמע באגור שהבאתי . וכן משמע בש"ג הנ"ל שהבאתי . והביאו המ"א בס"ק ל"ד · ואף שהש"ג כתב דאותן הקאפע התפורים מותרים דדמי לארוג : ובתחלת דבריו שם כתב

שהמטלית

כלל נז דין שביתת בהמתו (סימן ש"ה):

א כתיב למען ינוח שורך וחמורך וגו' (פסוק' ר"פ במה בהמה כתבו דשביתת בהמה אינו אלא עשה דלמען ינוח ולאו דל"ת כל מלאכה כו' קאי על מחמר וכ"כ הרמב"ם פ"ק אבל הר"ן פ"ק דע"א וריב"ש סימן כ"ד וכ"כ הכ"מ משמע דגם שביתת בהמתו הוא בלאו אלא דלכ"ע אין לוקין וכ"כ הלבוש שהוא לאו והחנה הסינו בא"ר וכ"כ רש"י פ"ק דע"א דף ט"ו ד"ה גזרה בהדיא) הרי התורה הזהירה שגם בהמת ישראל תנוח בשבת ולא בהמה בלבד אלא אפי' עופו' וכל בע"ח ולכן אסור להניח לבהמתו שתצא בדבר שאינה לה לשמירה דהוי משא וכן בדבר שאינה אלא לנוי אסור אבל בדבר שצריכ' לשמירת' הוי כמלבוש לאדם ומותר לצאת בה:

ב לפיכך אסור להניח הסוס לצאת באוכף שעליו שקורין זאטל ולא באותו שקורין האמעט ולא עוד אלא אסור אפילו להניה עליו האוכף והחאמעט אפילו בהצירו שנראה כאילו רוצה להטעין עליו משא וכן אסור ליטול ממנו האוכף בשבת שהיא טורח שלא לצורך אך אם ידוע שהבעל עגלה לא יציית מוטב שלא ימחה בידו דמוטב שיהיו שוגגין וכו' וטוב לעשות ע"י נכרי:

ג מותר הסוס לצאת ברסן שקורין צוים או שקורין אברעץ אבל בשניהם אסור דרי לה בא' ואף שהחבל ארוך מותר לכרוך סביב צוארה דמשתמרת בזה שאם תברח יתפסנה בחבל אבל שור ופרה שאינן צריכין שימור אסורים לצאת בחבל סביב צוארם ואם טבעם לברוח וצריך לשמירה מותר:

ד אם רואה שהקור מזיק לסוס מותר ליתן עליו בגד לחממו ובלבד שלא ישען עליו דהוי משתמש בבע"ח וכן מותר לפרוק המשא מן הבהמה משום צער בעלי חיים ובלבד שלא ישען עליה ואם המשה מוקצה מכניס ראשו תחת המשא ומכלק לצד אחד והוא נופל מאליו משום צער בעלי חיים:

ה מותר לצאת באגד ושאר דברים שמונח על המכה:

ו אסור לצאת בזוג שקשור ברסן ואפי' בחצר אסור אם לא פקק הענבל ומשמיע קול:

ז מותר למשוך הסוס בהבל שברסן ובלבד שלא יצא החבל לבטה מידו טפח שנראה שנושא החבל וגם שלא יתלה החבל שבין הרסן ובין ידו עד למטה לטפח מן הארץ אלא יכרוך אותו סביב צוארו:

ח אין התרנגולים יוצאין ברגליהן ברצועות שקושרין ברגליהן לסימן או שלא תשבר כלים ונ"ל דאם קושרין רגליה כדי שלא תוכל לברוח וכן סוסי' שרועין בשדה וקושרין ב' רגלין יחד כדי שלא יוכל לברוח מותר דכל מה שעושה לשמירה הוי לה כמו מלבוש ובלבד שלא יקשר עקוד או רגול עקוד דהיינו שיקשור יד עם רגל ורגול היינו שקושר א' מרגליה כלפי מעלה שתלך רק על ג' שזה צער גדול לבהמה כן נ"ל (מדתניא לא עקוד ולא רגול דוקא וכן בתרנגולים שכתבו הפוסקים שהוא לסימן או שלא לשבור הכלים משמע אבל בשביל שלא תברח מותר):

ט מה שקושרין פי העגל והעיזים כדי שלא תינק אסור לצאת בו:

י מי שיש לו משרת נכרי ורוכב על בהמה בשעה שמוליך לחשקותה א"צ למחות ובלבד שלא יתן בגדים עליה אבל הרכיבה לא הוי משא דאדם נושא את עצמו ואינו אסור לישראל אלא משום שמא יחתוך זמורה או משום צער בעלי חיים וכיון שעושה זאת להשקותה והוא נכרי מותר:

יא אין מוזהר על תחום בהמתו לפיכך אם היתה חוץ לתחום שלה קורא לה והיא באה אבל אסור להביאה בידו דאין לה אלא ד' אמות:

יב מותר למכור בהמתו לרועה אף אם יוציאה חוץ לתחום אבל בשבת אסור למכור לו ע"ם שיוליכנה חוץ לתחום אבל בסתם מותר ואם מוליכין שוורים למקום אחר למכור אסור למסור להם בשבת דהוי במתנה עמו להוליך חוץ לתחום אבל נתנו לו מע"ש מותר אפילו אם יוליכנה הוץ לשלש פרסאות:

נשמת אדם

שהמטלית שאדם קושר בפתילין של כובע לקנח בו עיניו אסור. דמשמע מזה דיש חילוק בין קשירה לתפירה. נ"ל דז"א אלא דקך כתב בתחלה ולכן כתב ג"כ נ"ע הפאטשלייעס ואחר שמשיק דהוי כארוג באמת הכל מותר ואפשר שהפתילין בזה שייך דלמא נפל. והנה הט"ז בס"ק י"ד כתב שיתבר הפאטשיילע ברחם המגורה בקשר שאינו של קיום ויהיה כמו תגורה ארוכה. ודבריו מבוארים כיון שאין מועיל הקשירה והתפירה וגם אסור לתגור בו כך בלא קשירה ותפירה דהוי שני הגורות ואסור. ולכן יעשה כתגורה ארוכה ויתגור בה דהכל הוי תגור א'. ומש"כ בקשר שאינו של קיימא בודאי אם קשר מע"ש בקשר של קיימא עדיף טפי. אלא דכוונתו דאפי' בשבת מותר ע"י קשר שאינו של קיימא. ונ"ל ע"כ דר"ל בקשר ועניבה כמו שכ' הב"ה בשם האגור וש"ל. דאל"כ איך יתקיים. אך עיינתי באגור ובש"ל ובתניא כתבו בקשר של קיימא כמש"כ בב"י. ואפשר דבחגורה כיון שחוגר עצמו בו מותר אפי' באינו של קיימא ועניבה. וגם לא שייך כאן שמא יפול כיון שחוגר עצמו בזה. וכ"מ לשון הש"ל שהביא הב"י. דכתב אם תפרן או קשרן בקשר של קיימא יפה דליכא למיחש דלמא שלפי שרי עכ"ל. משמע שקשר של קיימא אינו אלא משום דלמא נפל וכדאמרינן בבילה תהערה דלמא מיפסיק ונפל:

יג אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לנכרי אם יודע שיעשה בה מלאכה בשבת אפילו אם מתנה עמו שתנוח בשבת כי אין הנכרי נאמן על זה כיון שהיא שבורה או שאולה אצלו לא מרתת הנכרי משא"כ במוסר לרועה בסימן י"ב דהרועה מרתת לעשות בה מלאכה אבל יכול להשכיר או להשאיל ולהתנו' שיחזירנ' לו קודם שבת (סימן רמ"ו) :

יד אם התנה עמו להחזירה קודם שבת ועכבה בשבת יפקירנה אף בינו לבין עצמו קודם השבת דבדיעבד אוקמי אדאוריית' דהפקר בינו לבין עצמו הוי הפקר ויש מתירין להשכיר על איזה ימים כדי שתהי' גם שבת בהבלעה ע"י שיפקיר בפני שלשה בני אדם דכיון שהדבר מפורסם אין כאן חשד כיון שהכל יודעין שהפקיר (מ"א בשם ב"ח) ומ"מ בע"נ יחמיר בכ"ז בין בשבירות ובין בשאלה (שם) :

טו אם ישראל שכר בהמה מנכרי מצוה ג"כ על שביתתו דשבירות הוא ספק אם קניא או לא ומ"מ מותר אז להשכיר לנכרי ממ"נ ודוקא ששכר הבהמ' אבל אם שכר נכרי שיוליך לו משא למקום פלוני א"כ לא שכר הבהמו' שהרי הנכרי חייב במזונות ובאחריות ולא שכר דוקא בהמה זו א"כ פשיטא דאינו מצוה כלל על שביתתו (שם) :

טז אין רוכבין ע"ג בהמה דגזרינן שמא יחתוך ענף מן אילן להכותה ואם עלה ירד דמפני צער בהמה לא קנסינן (ש"ס) וגם בלא"ה יש בו איסור שביתת בהמה דכתיב למען ינוח :

כלל נח דין מחמר ודין מי שהשכה לו בדרך ויש לו בהמה וחפצים (סי' רס"ו) :

א כתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך וגו' . וקבלו חז"ל דר"ל מלאכה שנעשה בשותפות ע"י אדם ובהמה דהיינו שמחמר אחר הבהמה ומנהיגה ע"י קול וביוצא בו ואין חילוק בין אם היא בהמת ישראל או אפי' בהמת נכרי אעפ"י שאינו מצוה על שביתתה מ"מ לאו דמחמר שייך גם בה (א) לפיכך מי שבא בדרך וחשכה לו ערב שבת אם הסוסים של נכרי וגם בעל העגלה נכרי יורד מהעגלה ויניח כל החפצים מעליו בעגלה . ויזהר שלא ינעור בבהמ' שתלך מקולו או שאר דברים שמחמתו הולך הבהמה כדי שלא יעבור על לאו דמחמר :

ב ואם בהמות של ישראל או שכר הבהמות מנכרי דשבירות קניא לחומרא וחשכה לו ירד מן העגלה . ואם יש נכרי המנהיג הבהמות יפקירנה כדי שלא יעבור על שביתת בהמתו דאף על גב דבביתו אין לסמוך על ההפקר ועל כל פנים מדרבנן אסור בחשב' לו התירו לו אפי' לכתחלה (ב) :

ג ודוקא שהנכרי אינו מושכר לו כלל או שמושכר לו רק להנהיג הסוסים דאז אין הישראל מרויח כ"כ שאף שהנכרי לא יסע עם הסוסים בשבת לא יצטרך לעשות לו מלאכה אחרת ושרי לדעת רמב"ם לעיל כלל נ' סי' ה' אבל כשהנכרי הוא שכירו לכל המלאכות לא מהני אם מוכרו לו שהרי אסור לעשות מלאכה בשביל הישראל אא"כ מכר לו גם הסחורה והעגלה או שיבטל השכירות מהנכרי ג"כ (במ"א סס"י רמ"ו) :

ד ואף לאחר שעשה כל התירים הללו שמכר הכל לנכרי או הפקיר צריך ליזהר מאוד שלא יתנו לנכרי שום דבר מהחפצים שלקחו מן העגלה בע"ש כיון שחזרו וזכו בהם . ואסור ליתן לנכרי בשבת ואפי' אם ימכרו הכל גם החפצים ויחזור הנכרי וישאיל החפצים לישראל הא אפי' חפצים של נכרי אסור ליתן לו להוציאם ומכ"ש שיש כאן משום מראית עין שהכל יודעין שהם חפצים של ישראל ולכן לא מהני שום תקנה אלא שימסרו הכל לנכרי מע"ש ויבטל השכירות מן הנכרי שלא יהיה עוד שכירו וימכור הסוסים לנכרי :

ה צריך ליזהר שתהי' המכירה עפ"י ד"ת דהיינו הסוסי' במשיכה ולפחות במסירה . ומשיכה דוקא בחצר של שניהם . ואם נתן בעל אכסניא רשות לשניהם להשתמש שם הוי בחצר של שניהם . ומסירה אינו קונה שם אלא דוקא ברה"ר כמבואר (בח"מ סי' קצ"ז קצ"ח) וגם יתן לו הנכרי כסף כמבואר (בי"ד סי' ש"כ) די"א דמשיכה אינה קונה בנכרי וי"א דכסף אינו קונה ולכן צריך שניהם ויתנה עמו שמקנה לו בכסף זה שנותן לו (אוי' גאב) . ויזהר שיפסו' דמים של כל סוס וסוס דבלא פיסוק דמים אינו נקנה לו לא כמו שעושין ההמון שאומרים לנכרי אני מוסר לך

נשמת אדם

(א) כן כתב הר"ן בהדיא בשבת ובע"א וכן כתב הרשב"א ריש מי שהחשיך בשם רמב"ן וכן כתב הריב"ש סי' כ"ד והא דאיתא בגמרא בהמתו כתב הר"ן דאורחיה דמלתא נקיט ולפ"ז אין ראיה ג"כ מרמב"ם שכתב ג"כ בהמתו כידוע שהוא מעתיק לשון הגמרא ולא ראיתי מי שחולק ע"ז . רק בא"ר ראיתי שהביא איזה דעה ולענ"ד בטלה דעתו נגד הפוסקי' הראשוני' המפורסמים ואפילו לסניף :

(ב) וי"ל דלפ"ז מאי פריך בריש מי שהחשיך והלא מתמה ודחיק לאוקמי בנותנם עליה כשהיא מהלכת וכו' וגם לא אמרו תקנה זו שיפקירנה בשלמא לשיטת הר"ן דלא דאמר הוא אפילו בבהמה שאינו שלו א"ש אבל לדעה דדוקא בבהמה שלו קשה וי"ל דבשלמא כשהנכרי מנהיג החמור או תיקף משהפקיר זכה בו הנכרי והוי חמורו של נכרי אבל התם דמיירי דאין עמו נכרי דא"כ אסור ליתן על חמורו וא"כ כשמנהיג החמור וקרוב שהדבר שיצטרך לאחוז לתקן המשא וכיוצא בו א"כ הדר זוכה בו ולע"ג דבור וגיגית בב"ם אמרינן דמפקיר נכסו שאני התם שאין לו שום עסק שנאמר שיצטרך ללקחם ויחזור ויזכה בהם :

לך הסוסים דזה אינו קנין כלל אלא צריך לפסוק דמים של כ"א וא' לבדו ויתן לו (אויף גאב) והשאר יזקוף עליו במלוה וגם לא יתנה עמו שמוכר לו לשבת לבד אלא מכירה חלוטה ולא יסמוך אדם על מכירה אם לא ע"י מורה הוראה שיכתוב לו שטר מכירה כדין ולכן נראה לי דכיון דבזמה"ז שאין שומעין לקול המורים ואם לא נתיר להם בדרך היתר יעשו בדרך איסור ורוב הסוחרים ובפרט בעלי העגלות אינם ב"ת להיות בקי בדינים לכן יותר טוב להורות להם שיפקירו הבהמות ויפקירו בפני שלשה בני אדם מע"ש ויתנו שאפי' בשיקח בידו בלילי שבת אינו רוצה לזכות בו עוד אלא שיהיה הכל של נכרי ויזהרו שלא יקחו מן העגלה מה שדעת' שיקח הנכרי בשבת אלא כל מה שלקחו מן העגל' ישאר בידם עד מוצ"ש ויבטלו גם השכירות של הנכרי ואף שכל זה הוא דחוק ורחוק ובקושי גדול כיון שאין שומעין מוטב שיעשו בדרך היתר מה דאפשר ובדבר קל ישמעו לקול המורים. ונראה לו עוד לעשות תקנה שיצטרך הבעה"ג ליקח בכל ע"ש כתוב והתום משלשה בנ"א שהפקיר בפניה' כדי שיזכור להפקיר (ג):

ז ודע דמי שחשכה לו והעגלה באה בשבת אם באה בשבת מחוץ לתחום אסור לטלטל הדברי' שבעגלה חוץ לד"א ואם יש בו אוכלין ומשקין אסורין לאותו שבת כדין דברים הבאים מחוץ לתחום בשביל ישראל כמו שנבאר בכלל ס"ג ובכלל ע"ז וע"ח:

וכל ההיתרים הנ"ל לא שייך אם יהודי הוא מנהיג הסוסים שאם הוא מנהיג הסוסים לבד עובר משום מחמר ומכ"ש שאם הוא רוכב עובר גם על שבות דדבריהם ולכן יש להזהירו שיניח כל חפציו בעגלה לאחר שהפקיר הכל וילך ברגליו אצל הסוסים ולא ישמיע קולו לנעור בסוסים ויותר טוב שיעמדו במקומם וישלחו למקום הסמוך ויביאו משם נכרי שיביא העגלות למלון ובזה יסולקו מכל המכשולים וכ"ז בשהו' בתוך התחום אבל למי שהחשיך חוץ לתחום אין לו היתר כלל אם לא במקום סכנה:

ח ודע דכל זה אם לאיזה סיבה נעשה לו עיכוב וקידש היום אבל אם במזיד מהלך בע"ש נקרא רשע וצריך כפרה וסליחה כדין מחלל שבת:

ט מי שחשכה לו והוא רוכב על החמור צריך לירד והרוכב חוץ לתחום עובר גם משום תחומין (סי' רס"ו):

כלל נט דינים הנוהגים בבהמה בשבת (סי' שכ"ד):

א אע"ג דאסור לעשות רפואה לאדם בשבת כדלקמן כלל ס"ט דגזרי' משום שחיקת סממנים אבל בבהמה אינו בחול כ"כ ולא גזרי' ולכן מותר לעשות לה רפואה בשבת ולפיכך אם אכלה הבהמה הרבה מותר להריצה בחצר כדי שתתיגע וכן מותר להעמידה במים שתצטנן וכן מותר לסוך מכתה בשמן אם עדיין לא נתרפא המכה אבל אסור לעשות בשביל בהמה שום מלאכה דאורייתא או דרבנן אפי' היא מתה אבל מותר לומר לנכרי להקיז לה דם ולעשו' לה שאר רפואו' ודוקא בשהיא חולה אבל להקיז לסוס בכדי שתאכל יותר (ה) אסור (סי' של"ב):

ב כבר כתבנו במלאכת מרקד שאין בוררין המאכל שנותן לבהמה בכברה והיא מלאכה דאוריית'

נשמת אדם

(ג) לא נעלם מעיני מ"ש בעל צ"צ בתשוב' סי' נ"ה כהנה מ"ש בנו בק"א דלפי מה שפי' הרע"ב הטעם דלמען ינוח משום צער בעלי חיים. ואם כן אפילו הפקיר בהמה עובר שהרי יש לה צער בע"ח הוא טעות דא"כ בחול יהיה אסור לעשות מלאכה בבהמה אלא דהתורה הזהירה שבהמת ישראל תנוח לה נייח וכיון שהפקיר אינן שלו ולכ"ע בבהמה שאינן שלו לית בה משום שביתת בהמתו עיין כלל כ"ז ומ"ש שדעת הסמ"ק בטלה נגד כל הפוסקים כבר כתב הא"ר די"ל דכל הפוסקים שאוסרים היינו בינו לבין עצמו אבל בפני ג' י"ל דמודו לסמ"ק ולמעט במחלוקת עדיף ועוד הביא א"ר שמצא במרדכי על קלף על מה שכתבו תוס' שאין לסמוך להשכיר ולהפקיר בהמה כו' וכתב במרדכי על קלף ומשמע דר"ל שלא בפני ג' וכתב ומסתמא גם דעת המרדכי כן ול"נ דמתוספת ורא"ש ומרדכי נמי מוכח הכי שהרי כתב שאין הדבר מפורסם וא"כ זה נ"ש אלא כשמפקיר בינו לבין עצמו או אפי' בפני א' אבל כשמפקיר בפני ג' הרי כבר מפורסם' כדבר שהפקיר וכן מ"ש באגודה ז"ל יש מערימין ומפקירין בע"ש וכל הערמה כה"ג אסור עכ"ל כתב א"ר דדוקא בהפקר בינו לבין עצמו ועוד י"ל דדוקא בע"ש אוסר האגודה וכ"כ בכלבו יש מערימין להשאיל בהמה מערב שבת ומפקירה וזה אוסר האגודה אבל בד' וה' ובפני ג' אפשר דמודה לסמ"ק ומ"ש הנ"ל דדוקא משום הפסד מותר אבל כאן שאין כאן הפסד כלל לעגלן שינוח בשבת אפשר שבזמנו היה כך אבל בזמה"ז שאם עומד העגלן עם הסוסים יש לו הוצאות הרבה ונקרא הפסד ומש"כ עוד דכל ההיתרים דוקא שמוכר לנכרי שחוץ מביתו אבל לשכירו שלו לכ"ע אסור כמ"ש בהלכות פסח סי' תמ"ח לנכרי שחוץ מביתו וכבר כתבו שם כל האחרונים שר"ל שהחמץ יהיה חוץ לביתו אבל בנכרי לא איכפת לן אפילו הוא שכירו. וכמ"ש במ"א בהדיא סי' רמ"ו ס"ק ט"ז. דאם מושכר לו רק ליסע מותר לדעת רמב"ם בסי' רמ"ד סעיף ד'. והר מן דין דידוע לנו שאם נאסור להם לא ישמעו לנו והלואי שישמעו לנו לעשות דרך היתר שלא יעברו על דאורייתא. ולכן לענ"ד מצוה להדפיס שטרי מכר ולמכרם לעגלנים. ולהזהיר אותם שיזכרו למכור הסוסים לנכרים ואם לאו עכ"פ יפקירום הפקר גמור בפני ג' בד' או בה' ולפחות בע"ש. ומוטב להתיר להם דבר קל שהוא עכ"פ פלוגתא בין הפוסקים וכדאי הוא הסמ"ק לסמוך עליו ובלבד שיזהרו במה שכתבתי. וכ"ד נ"ל באמת ויותר שהוא איסור גמור. ועיין במ"א ס"ק ט' אף שהביאו צ"צ ולא נעלם מעיניו. אפ"ה הייס שדעת הב"ח דהפקר בפני ג' מהני:

(ה) המ"א שם כתב הטעם מתוך שאדם בהול ומשמע שאם אינו מתיירא שתמות אסור וכ"מ מל' הש"ע וע"ש בט"ז. ול"ע שהרי מותר לומר לנכרי לחלוב ובודאי משום זה לא תמו' אלא שיש לה צער כדאיתא בסי' ש"ה. וא"כ מ"ש הקזה שהרי יש בחלב הביא איסור מה"ת. וא"כ ה"נ אם הבהמה מצטער' וצריך להקזה מותר. ול"ל דהא' אם חושש לחולי מותר ולא ממעט אלא מה שלפעמים מקיזין לסוס בכדי שיאכל

דאורייתא אבל מותר ליטול בכברה ונותן לפניה אע"ג שרמוץ נופל מאליו מותר כיון שאינו מכוין ואין עושה פעולה לזה בידים ·

ג לא ימדוד השעורים לפני בהמתו אלא משער באומד הדעת :

ד דיני גיבול מורסן כתבתי במלאכת לש סי' א' :

ה האגודה של תבן שקושרים בב' וג' מקומות אם אינן קשר של קיימא מותר להתירו ולהניח לפני בהמה אבל אסור לשפשף בידים כדי שיהיה נוח לאכול דאסור להטריח בשביל בהמה מה שתאכל בלא"ה אבל מה שאי אפשר לה לאכול בלא"ה מותר :

ו אסור לחתוך תבן דק דק שקורין (סיקע) ובל"א (סעקסיל) ואפי' ע"י נכרי אסור דהוי כטוחן וג"ל דבדיעבד אם עשה נכרי מותר ליתן לבהמה דאין בזה אלא איסור דרבנן דהא בלא"ה ראוי התבן למאכל בהמה (ועיין לעיל במלאכת טוחן בנ"א סי' ב') :

ז מותר ליתן מזונות לפני בהמה ועופות שמזונותן על האדם אבל אסור ליתן לפני דבורים ויונים שבשובך שאין מזונותן עליו :

ח מותר להעמיד לבהמה על עשבים מחוברים כדי שתאכל מן המחובר דלא אסרה תורה שביתת בהמתו רק בדבר שיש לה צער ואדרבה בזה יש לה נייח · אבל נכרי שתלש עשבים בשבת אסור להעמיד בהמתו אצל העשבים ממש שנזורינן שמא יטלטל בידיו ויתן לה אבל מותר לעמוד בפניה שלא תוכל לנטות ותצטרך לאכול מהם ואם ליקט בשביל ישראל או מילא מים עיין לקמן בדין אמירה לנכרי סי' ה' :

ט אסור לגרוף האבוס אפי' הוא כלי דשמא יהיה אבוס בקרקע ויבא לידי השוויית גומות ואסור לסלק התבן מלפניו שיש שכבר נמאס ואינו ראוי לאכילה :

י בהמה שנפלה לגומא שבחצר ויירא שמא תמות שם אפשר יש לסמוך על הש"ג להתיר טלטול מוקצה דאין לה שרש מה"ת משום צער בעלי חיים ואם הוא בכרמלית ופשיטא ברה"ר דיש שם ג"כ איסור הוצאה אסור להוציאה בידים וע"י נכרים לב"ע מותר להוציאה אפי' ברה"ר משום צער בעלי חיים דהוי דאורייתא (עיין בש"ע סי' ש"ה בש"ג פ' מפנין מתיר להוציאה בידים אם א"א בענין אחר ומדמה זאת לחולב ע"י נכרי וצ"ע דהתם דוקא ע"י נכרי מותר) :

יא מותר לומר לנכרי שיחליב בהמות בשבת משום צער בע"ח והחלב אסור בו ביום אפי' בטלטול אלא הנכרי יעמידנה במקום המשתמר (ש"ס) :

יב מותר לומר לנכרי להמרות האווזות פעם א' ביום משום צער בע"ח. ואם ליכא נכרי שרי ע"י ישראל וטוב לעשות ע"י קטן (שם במ"א) :

יג כל הדברים שנתבאר בכלל צ"ז סי' ה' ו' דמותר ביו"ט לעשות לבהמה לילדה ולסעדה אסור בשבת (של"ג) :

כלל ס דין עשיית חפציו שאין בהם מלאכה (בסי' ש"ו וש"ז) .

א כתיב וכבדתו מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך בשבת כמו בחול לפיכך אין לרוץ בשבת כ"א לדבר מצוה ואפי' בחול לא יפסיע פסיעה גסה דהיינו יותר מאמה ומ"מ בחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם וכן לראות כל דבר שמתענגים בה מותר . היה הולך והגיע לאמת המים יכול לדלג ולקפוץ עליו ומוטב שידלג ממה שיקיפנה מפני שמרבה בהילוך ואם אינו יכול לדלג מוטב שיקיפנה משיעבור במים שמא יבא לידי סחיטה (ש"ה) :

ב וממצוא חפציך דרשו חז"ל חפציך אסורין אפי' בדבר שאינו עושה שום מלאכה לפיכך אסור לאדם להלוך בחפצו בשבת אפי' בדבר שאינו עושה שום מלאכה וגם אינו מדבר שום דבר אם הדברים ניכרים שעושה כן בשביל החפץ שיהיה מוכן לעשות במוצ"ש אבל אם אינו ניכר כלל וגם אינו משלים החפץ בשבת רק שמזמין א"ע שיהיה מוכן למ"ש מותר (סי' ש"ז) . לפיכך אסור לאדם להלוך בתוך שדותיו וגנותיו לראות מה הן צריכין ואיך הן פירותיהן וכן שאר נכסיו וכן לא יטייל למצוא סוס וספינה או עגלה לצאת בהן למחר שהרי זה עוסק בחפציו בשבת ואע"פ שאינו ניכר כלל אסור (א) :

נשמת אדם

בטור אע"פ שהוא בריא דזה אסור :

(א) המ"א בסי' ש"ו ס"ק א' כתב דלעיין נכסיו דוקא כשניכר אסור . וצריך אני להאריך . כי נ"ל דתני באשלי רברבי . דז"ל הטור ממצוא חפצך כו' אפילו בדבר שאין עושה שום מלאכה כגון שמעיין בנכסיו לראות מה צריך למחר כו' . וכן כ' הש"ע סי' ש"ו ול' זה בלתי ספק משמע דכל שמעיין בנכסיו הוא עוסק בחפציו ואסור אפי' אינו ניכר כלל . ודוקא אם מחשיך לשבית פירות וכיוצא בו שאינו עושה עתה חפצו רק שמחשיך עליהן ומזמין עצמו להקדים למ"ש לעשות . בזה יש חילוק דאם הוא דבר הניכר כגון שמטייל לפני מרחץ שעומדת חוץ לעיר וכיוצא בו . דאז אפי' בתוך התחום אסור . כדמשמע בעירובין ל"ח דקתני דומיא דלא יהלך בשדהו . וכן מוכח בשבת ק"נ בתוס' ד"ה ואין כו' . וכן משמע לשון הטור וש"ע דמרחץ על פתח המדינה היינו חוץ לעיר ובתוך התחום דכיון דהמרחץ שם והוא מטייל שם ניכר לכל שדעתו להמתין לרחוץ שם . הו כדברי המ"א בפכ"ד דמשום השד אסור . וכן כל דבר שהוא מחשיך בסוף התחום אע"פ שאינו ניכר כלל . כדאיתא במשנה אין מחשיכין כו' לשכור פועלי' דכיון שהוא מחשיך בסוף התחום

ג וכן אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים או לתלוש פירות או אפי' אם יש שם פירות תלושין להביאן רק שהם מוקצה או להביא עגלה וביוצא בו מכלים האסורי' לטלטל בשבת או להביא בהמות ועופות קטנים שא"א להם שילכו אא"כ יטלטלם בידים וזה אסור בשבת וביון שמחשיך בסוף התחום ויושב שם עד שתחשך ניכר הדבר שהלך לשם כדי שיהיה מוכן לעשות חפציו במ"ש ונמצא שהלך לעשות חפציו מה שא"א לו להשיג בשבת (סס):

ד אבל מותר להחשיך אפי' בסוף התחום להביא במ"ש בהמה גדולה שאפשר לה לילך ברגליה שכיון שיש צד היתר להביאה בשבת אע"פ שעומדת חוץ לתחום יקרא לה ותבא אליו, שאין אדם מוזהר על בהמתו שלא תלך חוץ לתחום ובלבד שלא יביאנה בידו כמבואר בכלל ע"ה וכן מותר להחשיך להביא פירות התלושין מע"ש שאין בהם מוקצה וביוצא בו שגם בזה יש צד היתר להביאן בשבת ע"י מחיצות בני אדם וביוצא בו וכן מותר להחשיך להיות מזומן ללכת חוץ לתחום לשמור שם פירות שהרי מותר לשמור פירות בשבת אם הם בתוך התחום ואין זה בעוסק בחפציו שלא נאסר אלא לקנות לעצמו חפצים שאין עתה מצויים או להשתכר

נשמת אדם

רוצה שם עד שתחשך ניכר לכל שהלך לשם לעסוק בחפציו ונמצא שהליכה זו היתה בשביל חפציו. אבל אם מחשיך בתוך התחום לתלוש פירות מגינתו או לשכור פועלים דכיון דאינו ניכר מותר. שהרי עכשיו אינו עוסק בחפציו רק שמזמין עצמו לכך עשאוהו כהרהור דמותר. אבל בניכר הרי הוא כדיבור. וכן משמע מלשון הרמב"ם שכתב בפרק כ"ד. וכ"כ הסמ"ג וז"ל אסור לפקוד גנותיו ושדותיו בשבת לראות מה הן צריכין ואיך הן פירותיהן מתבשלין שהרי זה מהלך לעשות חפצו. וכן אסור יצא עד סוף התחום וישב שם עד שתחשך כדי שיהי' קרוב לעשות חפצו במ"ש שהרי נמצא הלוכו בשבת לעשות חפצו עכ"ל מדכתב ברישא שה"ז מהלך לעשות חפצו ובסיפא שהרי נמצא הילוכו בשבת לעשות חפצו. משמע דברישא ההילוך גופה הוא עשיית חפצו. וכמ"ש שם הלכה א' ממצוא חפצך לפיכך אסור להלוך בחפצו בשבת. ומדכתב שדותיו וגנותיו צ"ל כמ"ש המ"מ שם דמיירי בשדה שצריכה לניר ולעבוד שהרי כתב איך הן פירותיהן ובסמ"ג כתב איך הן פירותיהן מתבשלין א"כ דכיון שמסייר נכסיו הוא עשיית חפציו ממש ואסור אפילו באינו ניכר. כמו הדיבור שאסור בינו לבין עצמו. וכן משמע בגיטין ל"ח ע"ב דסיירי נכסייהו בשבתא. פירש"י מסתכלין בשבת לידע מה הן צריכין. וכן מוכח מתוס' שבת ק"ן ע"ב ד"ה ואין שהקשו דמדקאמר אין מחשיכין כו' להביא פירות משמע אבל בתוך התחום מותר להחשיך להביא פירות. ובעירובין איתא לא יהלך בתוך שדהו לידע מה היא צריכה ולא יטייל בפתח מדינה ליכנס למרחץ אלמא אפילו בתוך התחום אסור. ותירצו דכיון דעומד שם מרחץ ניכר לכל שעושה כן בשביל ליכנס למרחץ ע"ש. וקשה דלמה לא נקטו תוס' בתירוצם לתרץ גם משדה. היה להם לתרץ דהתם מיירי משדה ניר א"כ דדעת התוס' דמשדה בלא"ה לק"מ דכיון דמהלך שם לידע מה שצריכה זה הוא עשיית חפציו ואסור אפילו כשאינו ניכר: וקושית תוס' לא הוי רק ממרחץ. ולכן תירצו רק ממרחץ ולפ"ז הא דמקשה הש"ס בעירובין על רבה מברייתא דלא יהלך בתוך שדהו כו' ולא יטייל כו' לא הקשה משדה דזה אינו דומה למחשיך לקנות עירוב כמו שכתבתי. דהתם רק מזמין עצמו. ולא הקשה אלא ממרחץ וע"ז משני התם מוכח מילתא. וכמו שכתבו התוס' כיון שיש שם מרחץ ניכר לכל וכיון שניכר אפילו בתוך התחום אסור. אבל לענין עירוב לא מוכח כלל דאף שישב שם משתחשך ואין דרך לטייל סמוך לחשיכה בשדות ובפרט יום טוב הסמוך לשבת מ"מ אי צורבא דרבנן הוא כו' כדאיתא התם. והתם ע"כ מיירי נמי שאינו מחשיך בסוף התחום כדאיתא שם בהדיא מי סברת דמנח ליה בסוף אלפים לא דמנח לסוף אלף. וכדאיתא שם ברמב"ם וטור וש"ע סי' ת"ו. ואף דאלף כ"ד. מ"מ ע"כ לא מיירי שמניח העירוב איזה אמות מצד השני דא"כ מה ירויח הא בלא"ה יש לו אלפים. וא"כ ע"כ הוא בתוך התחום. וכיון דלא מינכר והוא בתוך התחום ואינו עושה חפציו ממש אלא שמחשיך לעשות במותר. אבל בעושה ממש חפציו אסור אפילו באינו ניכר. וכן סוף התחום ממש לעולם ניכר דלמה ישב סוף התחו' סמוך ללילה. וכיון דניכר לכן אסור להחשיך. ובזה גם דברי המ"א בסי' ש"ז ס"ק י"ג אינם מובנים שכתב דמעירובין מוכח דאפילו בסוף התחום לא מינכר וז"א דהתם מיירי במחשיך בתוך התחום. ושפיר כתב הש"ע שם דלהחשיך בסוף התחום אסור דמינכרא מילתא. ר"ל דלעולם הוא ניכר דאל"כ מה חילוק למה מותר להחשיך בתוך התחום ולא בסוף התחום. דהא אסור להזמין עצמו וע"כ היינו טעמא דהיכא דניכר הוי כדיבור ואסור. ואם אינו ניכר ובתוך התחום הוי כהרהור אבל עשיית חפציו ממש כגון לעיין נכסיו אפילו בתוך התחום ולא מינכר אסור כן נ"ל שהוא דעת תוספת ורמב"ם וסמ"ג וטור וש"ע. וכן משמע שם להדיא ברש"י. שכתב מאי בעי בשדהו כו' והא אמר ממצוא חפציך כו'. ובלא"ה דברי המ"א תמוהים שהרי מסיק דבסוף התחום אפילו לא מינכר אסור. וא"כ בע"כ הא דמשני בעירובין הכא לא מינכר היינו בתוך התחום. וא"כ היאך מוכיח המ"א משם דבסוף התחום אפילו לא מינכר אסור ודבריו שם צ"ע ונ"ל דבאמת אינו מוכיח מהתם אלא מסברא כ"כ. ולפ"ז מש"כ המ"א בסימן ש"ו ס"ק א' דלעיין בנכסיו אינו אסור אלא בניכר. ז"א וגם מה שכתב לטייל למצוא סוס וקרון ג"כ אינו אסור אלא בניכר ג"ז אינו דזה הוא עשיית חפציו ממש ואסור אבל בהולך למקום שבעל עגלה עומד וממתין עד שתחשך. זה באמת אינו אסור אלא בניכר. וכמו שכתבתי וביארתי כ"ז בה"א. ונ"ל שזה ג"כ דעת אגודה שכתב אין מחשיכין כו'. וכ' ראב"י דה"ה דלא יטייל בשבת אחר סוס וספינה לצורך מחר ומה כ"ה הוא א"כ דר"ל דהוא חפציו ממש. וכן משמע במרדכי בפ' מי שהחשיך שכ' סתם דאסור לטייל למצוא סוס:

ואמנם דברי המ"א הם שיטת הריטב"א שכתב בעירובין שם וז"ל ושמעינן מינה שלא אסרו אלא ללכת לסוף שדהו אבל ללכת לגנו שיש לו בתוך התחום מותר דמימר אמרי שהולך להתעדן שם עכ"ל הרי להדיא דס"ל דאפילו הולך לראות מה היא צריכה זה לא נקרא עשיית חפציו והוא אסור אלא בניכר ולכן מותר לילך בגן וכ"מ שהוא דעת רמב"ן ורשב"א שהביא המ"מ שם שהקשו גם כן קושית תוספת דלמה מותר להחשיך בתוך התחום לתלוש פירות והתם אמרינן לא יהלך בתוך שדהו כו' ותירצו דהתם הוא תוך שדה שהיא שדה שצריכה לניר ולעבוד מינכרא מילתא וכן במרחץ כו' ע"ש ואתי לידי חשדא עכ"ל מוכח דס"ל דעיון נכסיו לא הוי חפציו ובמקום שאינו ניכר מותר כיון שהוא בתוך התחום וס"ל דחוץ לתחום לעולם אסור ובתוך התחום יש חילוק ומעכשיו תראה שמ"ש המ"מ שדעת הרמב"ם שנראים כדעת רשב"א אינו רק לענין דמותר להחשיך לתלוש פרות שבתוך התחום אבל לא לגמרי דלהרמב"ם עיון נכסיו אסור אפילו באינו ניכר אפילו בגנה שהולך לטייל שם גם מ"ש המ"מ שלכן לא הביא דין הטיול על פתח המדינה לא זכיתי להבין דבריו שהרי הוכחתי לעיל דהוא אפילו בתוך התחום ומשום דמינכר מילתא וא"כ עדיין קשה למה לא הביאו הרמב"ם להורות דבדבר הניכר אפילו בתוך התחום אסור ואפילו לפי מה שכתבתי שאין זה דומה לעיון נכסיו ונ"ל שהרמב"ם מפרש על פתח מדינה היינו בסוף התחו' וא"כ ה"ה בעצמו שכתב וכ"ש הוא מדין דאין מחשיכין לשכור פועלי' ואף שיודה הרמב"ם דאפי' בתוך התחום אסור משום שניכר כיון שאינו בהדיא בגמרא ידוע שאין דרכו לכתוב והא דנקט הברייתא לא יטייל ליכנס למרחץ לא מיירי שעומד שם מרחץ אלא שהמרחץ רחוק והא דמשני התם מוכחא מילתא היינו משום שמחשיך סוף התחו' וכל שהוא סוף התחום כבר כתבנו דזה הוי מינכרא:

להשתכר ולהרויח ולהטפל בהבאה שתבא לידו אבל לשמור ממונו שכבר בא לידו שיעמוד כמו שהוא מותר (רמב"ם פכ"ד סל' ה') ואף שיתלוש אח"כ ג"כ פירות מותר כיון שלא היתה כוונתו לכך (שם) :

ה וכן מותר לטייל בגנתו שהוא בתוך התחום לתלוש פירות או במקום שיש שם בעלי עגלות וספנין שהוא בתוך התחום ומקום שדרך בני אדם לטייל שם אף מי שאינו צריך לשכור אותם ולכן אף שכוונתו שימתין שם עד שתחשך ולשכור אותם או לתלוש פירות מותר שכיון שדבר זה אינו ניכר כלל הוי כמו הרהור בעסקיו דמותר ואינו דומה לטיול למצוא עגלה וספינה בסי' ב' דהתם עוסק בעסקיו ממש אבל הכא אינו עוסק עכשיו בעסקיו כלל שהרי כבר יודע שיש שם עגלה וספינ' רק להשכי' אותם וכיון שאינו ניכר מותר וכן מות' לילך לעיר שהיא בתוך התחום כדי שיוכל לעסוק במלאכתו לתפור וביוצא בו תיכף משחשיכ' (שם):

ו כללו ש"ד אם הוא עוסק בעסקיו אסור אפי' אינו ניכר והוא בתוך התחום ואם אינו עוסק בעסקיו אלא רוצה להמתין עד שחשיכה אם ניכר אסור ואם לאו מותר. ודוקא בתוך התחום אבל חוץ לתחום וא"כ מה שיעשה בסוף התחום עי"ז ניכר שרוצה לעסוק בעסקיו אם הוא דבר שאין לו היתר לעשות בשבת אסור כן הוא דעת רוב הפוסקים אבל דעת המ"א דאפי' לעיין נכסיו אינו אסור אא"כ ניכר (שם) :

ז מדכתיב עשות חפציך משמע דוקא חפציך אסור אבל חפצי שמים מותר ולכן מותר להחשיך על התחום אם צריך לדבר מצוה וכן יכול לומר לחבירו שיחשיך לדבר מצוה שילך למקום פלוני ליקח שם צרכי מצוה ואם לא תמצא במקום פלוני לך למקום פלוני ואם לא תמצא במנה קח במאתים דכיון דצרכי מצוה הוא מותר ובלבד שלא יחשוב עמו שלא יאמר כבר מגיע לך כך ועכשיו מגיע לך כך. וכן אסור לומר לו ובלבד שלא תתן יותר מסך זה דאמירה זו אינה אלא להנאתו והוי חפציו ואפי' השליח נכרי אסור לומר לו שיביא היום ואם הביא דינו כדאיתא בכלל ס"ב אבל מותר לומר לו שילך היום להביא למחר (שם) :

ח השוכר את הפועל לשמור לו או שאר דבר המותר בשבת אסור לו לקבל שכר שבת בפ"ע וכן המשכיר בהמה לחבירו או כלים אסור לו לקבל שכר שבת אבל אם שכרו לשבוע או לחודש מותר לקבל בהבלעה והחזנים המשכירים עצמ' להתפלל לשבתות וי"ט לבד חשבינן זה לצרכי מצוה ולכן המנהג להקל אעפ"י שיש לפקפק אך מה שנוהגים הסוחרים לשכור יהודי לשמור העגלות מן גניבה הדבר קשה איך הסוחר עובר על לפני עור כיון שיודע שודאי יקבל שכר שבת ולכן ראוי שיתנה עמו שישמור גם ביום עש"ק ובמוצ"ש קודש איזה שעות דאז הוי כשכר שבת בהבלעה ומ"מ אם מגבה לו כשלא ישמור לו בשבת לא הוי בהבלעה (עיין כתובות ס"ד ע"ב בתוספות שם) (שם) :

ט נכרי שבא ליטול משכונו מישראל בשבת וישראל אחר רוצה להיות ערב י"א דאסור משום ממצוא חפציך ובין השמשות יש להתיר (מ"א סי' שכ"ס) ואם הנכרי רוצה להחליף משכון בשבת מותר ובלבד שיוציאנו הנכרי דרך מלבוש כמבואר לקמן כלל ס"ב סי' י"ג :

י אסור למדוד שום דבר ומדידת מצוה מותר ודוקא כשאינו לצורך מקח וממכר אבל לצורך מקח וממכר אפי' לדבר מצוה אסור (סי' ש"ו) ומותר לשער ע"פ אומדנא למראה עיניו איסור בששים (וכן הוא בתס"ד ובאו"ס אפי' נתערב מע"ש ולא נודע לו עד שבת וכן יכם כיכם שנתערב מותר לשלוך א' דאינו אלא חומרא) (סי' שכ"ג מ"א ס"ק י"ד) ונ"ל דוקא לצורך השבת :

יא יש מחמירין ליתן לחבירו מתנה דדמי למקח וממכר שהרי יוצא מרשותו ואפי' לחייב לחבירו ליתן לו כך וכך אבל צדקה מותר (סימן ש"ו) :

יב אסור ליתן משכון לחבירו אא"כ הוא לצורך מצוה או לצורך שבת ולא יאמר לו הילך משכון אלא נותן סתם (שם) :

יג אין לוין ואין פורעין בשבת ואין שמין דבר בשבת כמה הוא שוה (ועיין כלל ל"ח סי' ו') ומי שנשבע לפרוע לחבירו ליום פלוני והגיע הזמן בשבת יתן לו מטלטלין ששוין בודאי כדי חובו או יותר דשוה כסף ככסף וכיון שעושה כן לקיים שבועתו הוי חפצי שמים. ואם נשבע שיפרע לו דוקא במעות אם יש לו מעות יתן לו ע"י א"י ואם אין לו מעות יאמר לא"י לשום או יקח כלי אחר ויאמר זה כזה אם הם שוים ואז לאחר שבת ישומו אותו והמשאיל לחבירו דבר מאכל בשבת או שפורע לו דבר מאכל המגיע לחבירו לא יאמר לשון הלואה ופריעה אלא תן לי או החזיר לי וכן הפורע יאמר הנני מהזיר לך או הילך אבל שלא לצורך השבת אסור ליתן משכון ופשיטא ליתן מתנה או להקנות בקנין גמור אגב סודר דכל זה דומה למקח וממכר (שם) ולהשאיל לא"י בשבת מבואר לעיל (כלל ג' סי' כ"ג) :

יד אע"ג דאין נותנין חרם בשבת מ"מ חכם לכבודו או למי שחילל השבת מותר לנדותו וכן מותר לקרות מתוך הכתב מי שהוא מוחרם עפ"י ב"ד משום חובותיו דב"ז הוא כצרכי

רבים וכן מותר להתיר הרמי צבור אע"פ שאינו לצורך שבת (ועי' בא"ר סי' ש"ו)

טו מציעין המטות לצורך השבת ליפות הבית אבל לא משבת למצ"ש (ס"ג) ואין להביא יין להבדלה בשבת אם לא שא"א להשיג במ"ש :

טז מפירין נדרים בשבת דהיינו הבעל לאשתו ובתו נערה אפי' נדרים שאינן לצורך השבת ואם לא יפר היום לא יוכל עוד להפר אבל אין מתירין נדרים אא"כ הם לצורך השבת ואפי' היה לו פנאי להתיר מע"ש . ושלא לצורך השבת אסור וכן לכל דבר מצוה אע"פ שאינו לצורך השבת מותר דהוי חפצי שמים . ולכן אם נשבע על דבר והגיע הזמן בשבת יכולין להתירו ע"י פתח וחרטה (סי' ש"א) :

כלל סא דברים שאסורין לדבר בהם בשבת (בסי' ש"ז) :

א מדכתיב וכבדתו כו' ודבר דבר ש"מ שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול הלכך אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר או סחורה פלוני אקנה למחר ואפילו בשיחת דברים בטלים אסור להרבו' ואפילו ספרי חכמה גדולי הפוסקי' אוסרים מללמוד ואסור ללמוד בשבת וי"ט זולת דברי תורה ולכ"ע אסור לקרות במליצות ומשלים של שיחת חולין ואפי' אין בהם דברי חשק ואף בחול אסור משום מושב לצים ועובר משום אל תפנו אל האלילים לא תפנו אחר דעתכם שהדברים האלו מושכין לבו של אדם ומבטלין ממנו יר"ש ומכ"ש ההולכי' לבתי טרטיראות שקורין (קאמעדיעא) אוי להם ולנפשותם דמגרי יצה"ר בנפשם וכ"ש הקורא בדברי השק דמגרי יצה"ר ולכן כל אדם ירחיק מהם בחול ומכ"ש בשבת (סי' ש"ז) . ובקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת ומ"מ לא יאמר לו כדרך שאומר בחול אלא אומר לו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום . וכן מותר לנחם אבלים :

ב אסור לשכור פועלים ואפי' לעשות המלאכה אחר שבת ואפי' לדבר מצוה אסור דאע"ג דמותר לדבר בהפצי שמים כגון חשבונות של מצוה ולחשוב מה שצריך לסעודת מצוה ולפסוק צדקה ואפי' להקדיש כלי לבהכ"נ אע"ג דדמי למקח וממכר מ"מ כיון דהקדשות דידן אין בו מעילה ויש לכל ישראל חלק בהן א"כ לא יצא מרשותו לגמרי וכן מותר לפקח על עסקי רבים ולשדך התינוק וללמדו ספר וללמדו אומנות דכל זה הוי חפצי שמים ומ"מ אסור לשכור מלמד או לפסוק שכירות דכ"ז הוא כמקח וממכר וזה אסור אפי' לדבר מצוה ולא הותר אלא לשאלו אם רוצה להשכיר עצמו והתפקחות בדברים אלו וכן כל שבות אסור אפי' לדבר מצוה (שם) :

ג מי שיש לו חוב אצל נכרי ונודע לו בשבת שילך מן העיר ואפשר שלא ישוב עוד מותר לילך בשבת לקבל לפני המושל שיפרענו דבמקום פסידא לא גזרו (א"ר סס"י ש"ז) ואם צריך לעבור בספינה קטנה והוא הפסד ברור אם לא יעבור אפשר דיש להתיר (ועיין בס' סוכה בכ"א) ועיין לעיל (כלל מ"ד סעיף כ') . וכן נכרי שהיה תפוס בשביל יהודי שהייב לו מותר לומר להמושל לקבל ערבות מנכרי אחר אבל לא יאמר לו שיכתוב זאת בערבאו' (א"ר שם) ונ"ל דאם מעצמו

נשמת אדם

(א) **כתב** הב"ח בתשובה סי' קמ"ו דבמקום פסידא מותר לדבר צרכיו בשבת ודבריו צ"ע דמ"ש ראיה מרא"ש פ' כ"ב שכתב דל"ד בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד אלא ה"ה בכל היזק כדאיתא בטור וש"ע סי' של"ד אע"ג דהתם דוקא ע"י א"י ש"ה דאיכא מעשה בידים אבל הכא שאין איסורו אלא משום דבור ומצוה אפלו מותר עכ"ל ולא הבנתי ראיה זו דהם כוונתו דהאמירה כל המכבה או מה שקורא לא"י הוא מקרי דבור תפלו א"כ מה זה שכתב אע"ג דהתם דוקא ע"י א"י כו' כיון דהדיבור הוא האיסור ואם כוונתו מה שהא"י יעשה מלאכה בהני התם שאינו אומר לו לעשות מעשה אלא כל המכבה כו' משא"כ בענין שאלתו לילך ולתבוע לא"י למשפט לפרוע לו . ומ"ש עוד ראיה מק"ו ממה שהתירו להכריז על קרקעו' למכור כדאיתא בסי' ש"ו ע"ש בב"י בשם ריב"ש ובמ"א ס"ק כ"ו משום דהוי צרכי רבו וכתב הב"ח וממילא ה"ה לצרכי יחיד משום פסידא שהרי אמירה לא"י היכא דאיכא מלאכה לא התירו בשביל עסקי רבים כמ"ש המ"א בפכ"ד (וש"ע סי' ש"ו סעיף ו') מותר אמירה לא"י כדפי' (ר"ל מותר במקום פסידא ואפילו דאית ביה מלאכה דהיינו בסי' של"ז שהבאתי) היכא דליכא מלאכה אלא התעסקו' דברים בלבד בלא מלאכה שמותר בעיסקי רבים ק"ו שמותר היכא דאיכא פסידא אפי' בצרכי יחיד עכ"ל . כבר כתבנו דשאני בין היכא שהמצוה לעשות דהוי ממצות חפצו אבל כל העושה אינו מפסיד שאינו אומר בלשון צווי לא הוי דיבור איסור כלל ומ"ש עוד ראיה מכתובות פ"ק דהתירו לבעול בחנויות היכא דאיכא פסידא הוא תמוה דהתם אין ההיתר משום פסידא אלא דבמקום שיש פסידא ואין לו מי שיטרח בשבילו לקנות אחר ויתבטל משמחתו ע"ש בהדיא בגמרא ורש"י ומה שהביא ראיה ממה שהתיר הב"ח לטלטל מוקצה במקום פסידא כדאי' ר"ס של"ד גם זה ליתא שהרי כבר כתב הב"ח וכ"כ הט"ז ומ"א שם דגם הב"ח לא התיר אלא במקום דחיישינן דאם לא יתיר לו טלטול יבא לידי איסור דאורייתא וע"ש במ"א ס"ק ג' ובזה אין הכרח הב"ח כאן שהוכיח מזה דפסידא הקילו יותר מצרכי מצוה דלא התירו לפנות מוקצה לצורך ביטול בה"מ אע"ג דהוי צרכי רבים דש"ה דלא שייך למגזר ועיין בסימן ש"ו דחשיב לצורך גדול ולצורך מצוה כגון שוין ומש"כ ראיה שהתירו לאכול מבהמה שלא נבדקה משום פסידא גבי מסוכנת בי"ט ש"ה דסמכינן על חזקת כשרות דבהמה ועוד שהרי אפשר דאיסור מוקצה קיל מאיסור דיבור דהוא מפורש בנביאי' משא"כ מוקצה ועכ"פ לא מצינו שהתירו איסור דרבנן במקום פסידא ואפילו בדליקה לא התירו רק לומר כל המכבה כו' אבל לומר לו תכבה לכ"ע אסור ועיין בסי' ש"ז במ"א ס"ק ז' ולכן צ"ע להתיר ואמנם בענין שאלתו לב"ח וכה"ג להציל מידו. פשיטא דיש להתיר וכ"מ ממה שכתב המ"א בסימן של"ט בשם ר"י הלוי וממש"כ המ"א בשם המרדכי בסי' רמ"ד ס"ק י"ד וע"ש ס"ק י"ח בלא"ה צ"ע מה שהתירו בענין הכרזה דהא כתב הרמב"ם פרק ד' מהלכות יו"ט דגבאי צדקה לא יהיו מכריזין והוא מירושלמי וצ"ע :

כותב אין לחוש ונ"ל דמיירי דאל"כ יבא לידי פסידא עיין לעיל (כלל נ"ז סעיף כ') (א) (שם) :

ד אסור לחשוב חשבונות ואפי' לצורך אחר אפי' אם כבר עברו אם עדיין יש צורך בו כגון שלא סילק עדיין שכר פועלים ומחשב אם מגיע להם או כמה מגיע להם אבל חשבונות שאין בהם צורך כלל לא לו ולא לאחר מותר ומ"מ מטעם שיחה בטילה יש לאסור (שם) :

ה מדכתיב ודבר דבר אמרו חז"ל דיבור אסור והרהור מותר אלא משום עונג שבת מצוה שלא יחשוב כלל בעסקיו ויהא בעיניו כאלו כל מלאכתו עשויה ולפיכך מותר לומר לחבירו או לנכרי הנראה וטוב בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב אעפ"י שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשוכרו דאינו אלא כהרהור אבל לא יאמר לו היה נבון עמי לערב דזה דבור ממש (שם) :

ו יכול לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר כא עמי ובלבד שלא יזכיר לו שכירות ואפי' אינו פוסק שכירות אלא אפי' להזכיר שם שכירות אסור (כדמוכח מסעיף כ' ללמדו אומנות) דכל דבר שיש למצוא צד היתר בשבת מותר לומר והרי יש צד היתר ללכת אפי' כמה פרסאות אלו היה שם בתים סמוכים זה לזה או מחיצות של ב"א אבל אסור לומר לכרך פלוני אני רוכב או נוסע בעגלה למחר שהרי אין שום צד היתר לרכוב ולנסוע בעגלה (שם) :

ז וכן מותר לו' לחבירו הבא לי דבר זה למחר שהרי יש צד היתר להביאו ע"י מחיצו' אלו היה שם ואפי' אם הוא מונח חוץ לתחום (ג) אבל אם הדבר מוקצה אפי' הוא בתוך התחום אסור שהרי אין היתר להביא השבת ומכ"ש כשהפירות מחוברים אפי' הם בתוך התחום אסור לומר להבי' דאע"ג דמותר להחשיך כמש"נ בכלל הקודם (סעי' ד') דהתם האיסור משום עשיית חפציו וכיון שאינו ניכר ואינו אומר דבר לא מקרי חפציך אבל הבא הדיבור הוא מאיסור (ט"ז ומ"א שם) :

ח שטרי הדיוטות דהיינו שטרי חובות וחשבונות אסור אפי' לעיין בהם שאסרו חכמים לעיין וכ"ש לקרות בשום דבר כדי שיהיה לבו פנוי לקרות בתורה וי"א גם לעיין באגרות שכבר קרא אותם ואם מקפיד על אגרת להשתמש בו כדרך הסוחרים המניחים אגרותיהם במקום מוצנע שלא יאבדו אם כן הם מוקצה ואסור לטלטלם. ואגרת שנשתלח לו ואינו יודע מה כתוב בו מותר לעיין בו ולא יקרא בפיו. ויזהר שלא יאמר לנכרי לפותחו אלא יאמר שלא יכול לקרות וממילא יבין הנכרי לפותחו. ויזהר שאם בא מחוץ לעירוב שלא יקח מיד הנכרי אלא הנכרי יניחנו על השלחן (ועיין לעיל במלאכת קורע בכ"א סי' ג') ופשיטא דאסור לקרות הכתב שתחת הצורות (שם) :

ט אסור לקרות מתוך הכתב כמה אנשים שזימן לסעודה או כמה כלים ומאכלים הכין דשמא ימחוק וגם שמא יקרא בשטרי הדיוטות. ודוקא לבעל הבית אבל השמש הקורא דליכא למגזר שמא ימחוק כבר נהגו להתיר (עיין לעיל במלאכת מוחק סי' ג' בכ"א) וסבירא להו דלא גזרו בזה משום שמא יקרא בשטרי הדיוטות כיון דהוא צרכי מצוה וכ"ש דמותר לשמש להכריז כרוז בבית הכנסת מתוך הכתב (שם) :

י במקום פסידא מותר לדבר צרכיו בין עם ישראל ובין עם נכרי (כ"א בתשובה סימן קמ"ו ועיין בכ"א סי' א') :

יא בענין הכרזת מצוה בבהכ"נ והכרזת יין וקרקעות עיין בסי' ש"ו דיש אוסרין ויש מתירין ובמקום שנהגו היתר אין למחות בידם :

כלל סב דין אמירה לנכרי בשבת (סימן ש"ז) :

א כל דבר שאסור לעשות או לדבר אסור ג"כ לומר לנכרי לפיכך אסור לומר לנכרי לשכור לו פועלים שיעשו מלאכה אחר שבת ונ"ל דאפילו לומר לו בשבת שישכור פועלי' לאחר שבת אסור (א) (שם) :

ב ואפילו לומר לו קודם שבת לעשות איזה דבר שאסור לישראל לעשו' בשבת אסור ואפילו אם אינו אומר בפיו אלא שמרמז לו בידיו או שאומר לו בלשון שיבין כגון שרוצה שיכיר הפחם שבראש הנר ואמר לו קנח חוטמך כדי שיבין הנכרי אסור כיון שאומר לו בלשון צווי אבל מותר לומר לו שלא בלשון צווי כגון שאומר הבית חושך וכן כשרוצה לקרות אגרת חתומה ואמר איני יכול לקרות וכל כיוצא בזה (ט"ז ומ"א) וכן מותר לומר לו אחר השבת למה לא עשית כך בשבת כדי שיבין שבשבת הבאה יעשה כך (שם) :

ודוקא

נשמת אדם

(ג) עיין בהגמ"ר האחרונות המתחילין ד"ה פנים גם מסקינן עד אבל רומה כו'. שכתב שם בתשו' דאפי' פירות תלושין אסור ודלא כרמב"ם שכ' דוקא מחוברין. ודבריו צ"ע דאף אי נימא דס"ל דאסור לומר לא"י. שיביאם בשבת וכמש"כ הט"ז בסי' ש"ו דהיתר זה אם היה שם מחיצות לא משני אלא א"כ יש שם הרבה בני אדם אם נעשה המלאכה בשבת מ"מ למה כתב ואסור להחשיך על זה ואי נימא דס"ל כהרי"ן שהביא הב"י בסי' ש"ז דדוקא כשיש שם בורגנין הא בכך תמה הב"י שהוא נגד הש"ס וגם הלשון לא משמע הכי וצ"ע :

(א) אף שהש"ע כתב לשכור לו פועלים בשבת. נ"ל דל"ד

דהא

ג ודוקא בדבר שאין גוף ישראל נהנה ממנו כמו פתיחת אגרת וכן מותר לומר לנכרי למה לא כבית הנר כדי שיכבה בשבת הבאה וכל זה אינו צריך למחות בידו מלעשות אבל אסור לומר לו למה לא הדלקת נר בשבת שהרי אפילו הדליק מעצמו אסור לישראל להנות ממנו אבל מותר לומר לו למה לא הרבית נרות או הוספת שמן בנר כדי שיעשה כן לשבת הבאה כדלקמן בכלל שאח"ז סי' ו' (ג):

ד אסור לומר לנכרי הילך בשר או ד"א ובשל אותו לצרכך כיון דאסור לישראל לבשל אסור לומר לנכרי ודוקא כשהבשר של ישראל אבל מותר לומר לו בשל בשר שלך וכן נכרי שהביא חפציו לבית ישראל בשבת אפי' הן דברים המוקצים ואפי' הביאם לישראל מותר לומר לו הניחן בזוית זו (שם):

ה סחורה הנפסדת בשבת ע"י גשמים או ד"א או שנתרועע חבית של יין ותלך לאיבוד מותר לקרות נכרי אע"פ שיודע בודאי שהנכרי יציל ממנו ויתקננו דביון שהוא היזק הבא פתאום לאדם והוא אינו מצוה לנכרי התירו וכן מותר לומר כל המציל אינו מפסיד (עיין בסי' של"ד וסי' ש"ז) וגדולה מזה התירו במקום הפסד דמותר לישראל לעשות מלאכה דרבנן כלאחר יד דהיינו ע"י שינוי ודוקא בצנעה במקום שאין רואין אותו אבל בפרהסיא או במקום רואין אסור לישראל עצמו אפילו בשבות כלאחר יד דאע"ג דכל שאסור מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור דוקא בדבר שאם יראה יחשדוהו שעושה איסור דאורייתא אבל בדרבנן מותר בצנעה (ט"ז סימן רמ"ג וכ"כ תוס' סי' של"ו):

ו דבר שאינו מלאכ' ואינו אסור לעשו' בשבת אלא משום שבות מותר לישראל לומר לעשותו בשבת דהוי שבות דשבות דאמירה לנכרי אינו אסור אלא משום שבות וגם המלאכ' בעצמה אינה אלא איסור דרבנן דהוי נמי שבות ודוקא במקום הפסד גדול או לצורך מצוה או במקצת חולי אבל בלא"ה אסור אפי' שבות דשבות. ואמירה לנכרי במלאכה דאורייתא אפי' במקום מצוה כגון להדליק נר ללמוד ולהתפלל וביוצא בו אסור ולא התירו אלא שבות דשבות (סי' ש"ז) ויש נוהגים היתר גם בזה עפ"י דעת מקצת פוסקים ומוטב שיהיו שוגגין כו' (מ"א סי' רע"ו) ויש שרוצים לומר שאפילו להאוסרים לומר לנכרי להדליק הנר ללמוד אבל כשהדליק מעצמו ללמוד באמרם מצות לא ליהנות נתנו כבר כתב הריב"ש סי' שפ"ז בשם הרמב"ן דזה לא שייך אלא בעין תקיעות וטבילה כדאיתא בגמרא דבר שאין הגוף נהנה ממנו כלל אבל כשהגוף נהנה ממנו כגון ללמוד או לאכול בפני הנר אסור דעל כל פנים הגוף נהנה ודבר ידוע שהגוף נהנה מן הנר אף בשלומד:

ז ולפיכך אסור לומר לנכרי להביא שכר וכיוצא בו דרך רה"ר ואפילו ברה"ר שלנו אף אם נאמר

נשמת אדם

דהא אסור לומר לישראל היה נכון עמי לערב. וכ"ש דאסור לומר לשכור פועלים לערב וכן כתבו תוס' ק"ן ד"ה מה לי:

(ג) ז"ל הח"א בסי' רנ"ב ואם נר אחד דלוק בשבת וא"י הדליק בשבת הרבה נרות או נתן באש עצים הרבה מותר לישראל להנות מהן כיון שמתחלה היה יכול להנות קצת מן הנר או מן האש כו'. ואסור לומר לא"י מע"ש עשה האש בשבת או הדליק הנר אבל אחר שבת מותר לומר לעבדו מדוע לא עשית האש למה לא הדלקת הנר בשבת שעברה. אף על פי שנראה הערמה כדי לעשות לשבת הבאה עכ"ל ופשוט שכוונתו שמותר לומר למה לא הדלקת ר"ל להרבות. דאל"כ מאי מהני שידליק שהרי אסור להשתמש לאורה כדפסק בסימן רמ"ז. וז"ל האגודה אבל הגאונים התירו לומר לא"י בחול למה לא הרבית אש או נרות בשבת שעבר עכ"ל. (ועיין בהג"ה בסי' רכ"ב דע"כ יש שם ט"ס קצת וצ"ל אפי' דבר שאם עושה כו' ואפילו דבר שאין גופו כו') ואין ספק שדבר זה נעלם מבעל לח"מ פ"ו סוף הלכה ד' שהניח דבר זה בצ"ע. דמאי מהני שאומר לו למה הרבית נרות. גם מזה צ"ע על המ"א בסי' רע"ו ס"ק י"ד דכתב בשהנר של ישראל צריך למחות. וז"א דהא מיירי בשיש נר דולק כמ"ש להוסיף שמן וכ"כ הטור וש"ע וא"כ הרי בהדיא בהג"ה והאגודה דא"צ למחות ובוודאי לא מיירי שהא"י מדליק נרותיו אלא מסתמא נרותיו של ישראל ואפ"ה מותר רק דבטור כתב דמותר למחות ע"ש בט"ז. ומדברי הב"ח נראה שמפרש גם כ"כ הטור ומותר למחות לא קאי אדלעיל אלא מיירי שאין שם נר דולק. ולא ידעתי למה דחק שהרי מסיים או להוסיף שמן. ופשוט שדברי הטור וכן דברי רמ"א קאי אדלעיל בהוספת נרות. ומש"כ הב"י וכ"כ הש"ע דלאחר שכבו הנרות הראשונים לכ"ע אסור. ובאמת מדברי הסמ"ג והאגודה והגמ"י נראה דאפילו לאחר שכבה מותר. וכן כתב הב"ח בהדיא לדעת אלו הפוסקים דכיון שהיה מותר בשעת הדלקה אין האיסור חוזר וניעור. ומ"מ כתב הב"ח לאסור. ומש"ה נ"ל בשעת הדחק יש לסמוך ולהתיר. ולדברי המ"א שם דצריך למחות קשה מה יועיל שיאמר לו למה לא הרבית נרות שהרי צריך למחות. וע"כ צ"ל דגם המג"א סובר כהב"ח דהטור ורמ"א מיירי להדליק במקום חושך אבל באמת נ"ל דאינו כן כדמשמע בהדיא מדברי הטור והש"ע. ואין ספק שזה כוונת הרשב"ץ שהביאו א"ר סי' רע"ו ס"ק מ"ז וז"ל אם תרצה א"י ליתן שמן בנר בלילה מותר לישראל למחות וצריך למחות בעבדו ושפחתו בכריו' שלא להדליק את הנר בשבילו עכ"ל. וע"ש בא"ר שמפרש דדוקא לנכרי בעלמא מותר אבל עבדו ושפחתו בהופכו צריך למחות ע"ש. וז"א שהרי מלשון הב"ח שכתב מוכח להיפך. שכתב מתחלה אסור לומר לא"י כו'. ר"ל אפילו לא"י בעלמא וא"כ כתב ומותר לומר לעבדו ושפחתו כו' אלא אין ספק שכוונת הרשב"ץ דהוסיף א"צ למחות אבל אינו מחויב למחות. וכמ"ש הט"ז אבל צריך למחות שלא להדליק בתחלה. ולא נחית לדקדק אם כוונת שכירו או לא. ולא ידעתי למה הטריח עצמו בא"ר לפרש דבריו בכמה אופנים. וז"ל הכלבו דף כ"ד ע"ב צריך למחות בעבדו א"י שלא להדליק בשבילו את הנר ואם ידליק אסור להנות בו כדאיתא א"י שהדליק. (ומזה מוכח שאין חילוק בין עבדו לא"י בעלמא) וסיים הכלבו ואם תרצה השפחה להרבות שמן בנר בליל שבת יכול הישראל למחות בידה הרי להדיא כמו שכתבתי. ומדברי הכל בו משמע דלא כב"ח שהביאו המ"א סימן רע"ו ס"ק י"ג דאם מוחה מותר להשתמש דודאי מטעמ' מדבריו דאפי' מיחה אסור דאל"כ הל"ל שאם ידליק וצ"ע. ועכ"פ מדברי כולם נשמע דלהרבות אין צריך למחות:

נאמר דאין לנו רה"ר והוי שבות דשבות שלא התירו אלא לצורך גדול. ומ"מ אם אין לו לשתות כלל בשבת אפשר דשרי דכיון דישראל היה יכול לילך לשם לשתות לא מהני מעשיו דנכרי כ"כ. אבל בלא זה אף שהוא רוצה להתענג לכבוד שבת אסור (ג) אבל מחוץ לתחום אסור אפי' בדיעבד (סי' שכ"ה):

ח וכן הנכרי שליקט עשבים אפי' בשביל ישראל אם הוא בענין שהבהמה היתה יכולה לילך שם בעצמה לאכול מן המחובר מותר לומר לנכרי שיאכילנ' לבהמתו אם אין לה מה לאכול וכן אם אין לה מים מותר לומר לנכרי למלאות מן הבור אע"פ שמוצי' מרה"י לכרמלית משום צער בע"ח אבל בלא"ה אסור. ודוקא פעם א' ביום (ד) ועיין לעיל כלל נ"ט סי' י"א דמותר לומר לנכרי לחלוב הבהמות בשבת (שם):

ט מותר לומ' לנכרי ליטול נר דלוק ולילך עמו דאינו אלא טלטול וגם הנכרי צריך לו (סי' רע"ו):

י בארצות הקרות מותר לומר לנכרי להבעיר מדור' ולהחם הבית דהכל הולין אצל צנה ומכ"ש בשביל קטנים וכשאין הקור גדול ראוי ליזהר לצורך גדולים והעולם נוהגין היתר (ה) ומ"מ אסור

נשמת אדם

(ג) אף שאין דעתי דעת עני מכרעת מ"מ כיון שהמנהג זה כבר היה מימים קדמונים וגם לפעמים שאין דבר לשתות נתתי אל לבי לעיין בזה. הרמ"א בסי' שכ"ה כתב דיש מתירים לכתחלה לומר לא"י להביא שכר במקום שאין עירוב ורמ"א כתב דאין למחות בשעת הדחק. והמ"א כתב דלא מצא כן בכלבו. והאיר ה' עיני ומצאתי בכל בו דף כ"ה ע"א וז"ל הנה נתבאר שאם אין שם מקצת חולי שאסור לו' לא"י לעשות ואפי' בהפסד גדול. ועכשיו שנהגו לומר לא"י או לתינוק להביא ולהוליך ברה"ר לפי שאין בהם דרך רחב ט"ז אמה ויש להם דין כרמלית אע"פ שיש אוסרין שבות דשבות אא"כ במקצת חולי או מצוה מ"מ כיון שאין בזה איסור דאורייתא הקלו בהן עכ"ל. וגם הדבר מבואר בהגמ"ר הביאו הב"י סי' ש"ז וכט"ז הביא דבריו בסי' ש"ז ס"ק ד'. וגם הביא שם מה שפי' בו הב"ה ודברי הב"ח מבוארין. ומה שהקשה המ"א שם סקי"ב שהרי ע"י מחיצות בני אדם מותר להוציא מרה"י לרה"ר כדאיתא שם שמ"ב. כבר כתב הא"ר דכוונת הב"ח דבאמת זה מותר אבל מחצר לחצר לא מהני מחיצות ב"א בלא עירוב. וזהו כוונת הב"ח דדוקא להביא מרה"ר דיש תקנה לישראל להביא בעצמו ולכן מותר לומר לא"י אבל מחצר לחצר דאין שום צד היתר לישראל להביא לכן אסור ודוקא גבי מילה מותר. וגם בתשובת מהרי"ל סימן ק"ט שכתב דדוקא בדיעבד היינו שכתב שם וז"ל דר"ת לא התיר אלא בדיעבד. וכן מצאתי בהדיא אבל לכתחלה כבר פסק ר"י וכן רבוותא דאמירה לא"י שבות אפילו לצורך מצוה להביא בפר דרך כרמלית עכ"ל. ולפ"ז כיון דכתב הש"ע כרמב"ם בסימן ש"ו דאמירה לא"י במקום מצוה מותר א"כ ה"ה הכא דמותר. ועוד שהרי הרשב"א בפר"א דמילה והריטב"א בעירובין דף ס"ח בשם רבו החסיד וכ"מ בהגמ"ר פ' ר"א דמילה דהא דאמרינן התם שבות דאית ביה מעשה היינו היכא שצריך מעשה באותו דבר אבל טלטול מרשות לרשות הוי שבות דלית ביה מעשה שהרי אין הדבר משתנה כלל וא"כ הוא קיל משאר שבות דשבות. ובתשו' מהר"ם מינץ סי' ק"ט כ' על המנהג רע של שיתי שכר שמביאין על ידי א"י ולא די להם בשבות דלית ביה מעשה אלא גם עושין שבות שיש בו מעשה שהא"י מביא והוא מקבל הכלי ועושה הנחה או עקירה. וע"כ דרש למחות שלא יקחו או יתנו הכלי לא"י ע"ש משמע אבל הבאת א"י לא מיחה ואף דמשמע מדבריו שגם זה אינו נכון מ"מ לא מיחה. ועוד לפי מה שכתב בש"ע סי' ש"ל דגונח מותר לינק כו' וי"א שאם אין לו אלא צער של רעב אסור. משמע דלדיעה ראשונה אפי' משום צער רעב מותר והיא דעת הרי"ף ואף שהמ"א תמה שם דברי"ף פשיטא דאסור אין מוכרח כלל כמש"כ א"ר דמש"כ רמב"ן משום תאוה היינו דוקא תאוה בעלמא כדמשמע מדברי רמב"ן במלחמות פ' הבית מש"כ אם אין לו לשתות כלל ושתיית המים מזיק לו שפיר י"ל דלרי"ף מותר. וכן משמע שהרי הרי"ף מדמה דין גונח כדין ניגור שעלו בו קשקשים בסי' של"ו סעיף ט'. והי היכי דבמקום הפסד מותר שבות כלאחר יד והאי לא גרע שבות דשבות ע"י א"י משבות כלאחר יד על ידי ישראל ולא גרע צערא דגופא שלא ישתה כל השבת מהפסד קצת דניגור. ואע"ג דהתם דוקא בגונח הרי כתב הר"ן שם דאם א"א בגונח מותר אפילו בפרהסיא. ועוד דלא גרע צערא דגופא מצער בע"ח בסי' ש"ה דמותר לומר להסק הבית מחמת צער צנה. וכ' אע"ג דאין כאן חולי מ"מ מצטער. והביא ראיה מניגור שעלו בו קשקשין דמותר שבות כלאחר יד מחמת הפסד וכ"ש מחמת צנה. וא"כ לא גרע צער צמאון מצער קור. וכ"כ המ"א דיש להקל לעת הצורך. ונראה דע"כ לא התיר ר"ת בשתיה אלא דוקא משום שיכול לעשות בעצמו כמ"ש התוספת והביאו המ"א בשמו ג"כ בסי' רע"ו ס"ק י"א. דר"ת התיר לו' לא"י להביא נר דולק דאינו אסור אלא משום טלטול והוי כאלו ישראל מטלטל בהיתר ע"י טלטול מן הצד. אבל במחוץ לתחום אסור לומר לא"י להביא שכר שהרי א"א לישראל לילך לשם וג"כ אלו היה שם מחיצות דזה לא מהני אלא לענין לומר ולהשפיך שאין האיסור נעשה בשבת אבל היכא שהאיסור נעשה בשבת לא מהני. ולכן א"י שהביא מחוץ לתחום אסור אפילו בדיעבד וכמש"כ המ"א בסי' ש"ז ס"ק י"ב ובזה מסולק קושית א"ר במילא מים לבהמתו נימא שהרי מותר לישראל למלאות אם היה מחיצות ולפ"ז לק"מ דזה לא מהני בדבר שנעשה בשבת:

והנה נראה דלפי מה שכתב הגמ"ר דר"ת התיר לכתחלה לומר לטלטל הנר כמ"ש המ"א בסי' רע"ו ס"ק י"א ע"כ דס"ל דמותר לומר לא"י להביא שכר וסה"ת שכתב בשם ר"ת דדוקא דיעבד התיר כשהביא א"י שכר ס"ל נמי דה"ה בנר אסור לכתחלה לומר לא"י. וכמו שהקשה הט"ז בסי' שכ"ה ס"ק ט' דברי רמ"א אהדדי דבסי' רע"ו כתב רמ"א דמותר לכתחלה לומר לא"י לטלטל הנר ובסי' שכ"ה כתב דדוקא דיעבד ובאמת חד טעמא לתרווייהו. וצ"ל דמחולקים בדעת ר"ת אי ס"ל כרמב"ם דלצורך מצוה מותר אמירה לא"י בשבות או כדעת ר"י דאוסר ועי' במרדכי פ' כירה בענין האי ינוקא כו' שכ' דלדעת ר"י אסור לומר לא"י להביא אוכלין לעונג שבת. משמע דלרמב"ם מותר:

ואמנם י"ל דס"ל למ"א דאינו דומה לנר דהתם גם הא"י צריך לנר להאיר במקום חושך משא"כ בשכר ומש"כ המ"א דסומכין מה שישתה הא"י ג"כ אינו מובן כלל. שהרי זה דומה לסי' רע"ז סעיף ג' כיון שהעיקר הוא בשביל ישראל. ועוד י"ל דשאני נר שאין בו אלא טלטול מוקצה שאין בו שורש מה"ת משא"כ הוצאה אפי' ברה"ר שלנו הרי י"א דהוי דאורי'. לכן כ' רמ"א דדוקא בדיעבד מותר ועכ"פ מי שאין לו לשתות נראה דיש להתיר אפי' לכתחלה ובלבד שלא יביא מחוץ לתחום:

(ד) כן נ"ל שהרי מותר לו' לא"י לחלוב הבהמות דהוי מלאכה דאורייתא ואפ"ה מותר משום צער בע"ח כ"ש בזה דאינו אלא שבות דשבות ועיין לקמן בדין מלאכה שנעשה ע"י א"י סי' ג' ובנ"א שם:

(ה) בסי' רע"ו כ' המ"א דהעולם סומכין על הגמ"יי דמתיר שבות במצטער כמ"ש סי' שכ"ח סעיף ל"ב. אבל בסי' ש"ז ס"ה פסק להחמיר ודוקא שבות דשבות שרי עכ"ל. ודבריו צ"ע שהרי כאן כתב הש"ע דאסור להסק כשאין הקור גדול וכ"כ בסי' ש"ז ובסי' שכ"ח סתם כדעת הגמ"יי. ולכן נ"ל דלכ"ע אסור שבות ע"י ישראל אפי' במצטער והתם בגונח הוי שבות כלאחר יד כמ"ש המ"א סי' ש"ז ס"ק ז'. וכן בניגור בסי' של"ו טעמא דהוי כלאחר יד. אבל שבות כדרכו אפילו באמירה לא"י אסור במלאכה דאורייתא אם לא במקצת חולי

אסור לומר לו להסיק אחר חצות היום כדי שיהיה חם כמ"ש דשבות קרובה התירו אבל לא לצורך מהר אך י"ל כיון דהשבינן קור להולי מותר (שם) :

יא מותר לומר לנכרי לתקן את העירוב שנתקלקל בשבת כדי שלא יבואו רבים לידי מכשול וכדאי הוא בעל העיטור (בסי' רע"ו) לסמוך עליו להתיר שבות דאמירה אפי' במלאכה דאורייתא במקום מצוה דרבים (תו"ש בשם תשו' מ"מ) :

יב נכרי המביא תבואה לישראל בחובו והישראל נותן לו המפתח לאוצרו והנכרי מודד ומונה לשם יש מתירין דנכרי במלאכת עצמו עוסק דאינו של ישראל עד אחר המדידה ונ"ל שהישראל מותר לעמוד במדידה שלא יטעה אותו ובלבד שלא ידבר עמו כלל מזה אבל אם התבואה של ישראל אסור לומר לנכרי לפנותו וה"ה בכל מוקצה דעכ"פ הוי שבות דשבות וכן מותר לישראל לעמוד בשעה שהולכים בהמתם או שעושין גבינות ליקח מהם אחר שבת כיון שעדיין אינו של ישראל (סס"י ש"ז כדלעיל כדלעיל כלל ג' סי' כ"ו) :

יג נכרי שיש לו משכון ביד ישראל ובא ליקח בשבת בין שמניח המעות או שמניח משכון אחר מותר להחזיר לו דאין זה מקח וממכר וטוב שלא יגע ישראל במשכון כלל : ודוקא בשהוא מלבוש דאז ילבישנו הנכרי או במקום שמותר לטלטל אבל במקום שאין עירוב כיון שהוא ממושכן ביד ישראל מחזי כחפצו של ישראל וכשיוציא הנכרי בשבת מחזי שהישראל צוה לו להוציאו אבל חפץ של נכרי שאינו ממושכן כלל לישראל מותר להניח לנכרי שיוציאנו שהרואה יאמר שהנכרי הכניסו ומוציאו אבל אם הנכרי בחוץ לא יושיט לו הישראל אפי' בשפושט ידו לפנים דהרואה שהנכרי עומד בחוץ ומוציא יאמר שהישראל נתן לו (סכ"ס) :

יד מותר ליתן לנכרי מזונות שאפשר שיאכלנו בביתו אבל הרבה או שארי דברים אסור ליתן לו ובכל ענין אסור ליתן ליד הנכרי שא"כ הרי ישראל עושה עקירה לצורך הוצאה וזה אסור (שם) :

טו לצורך מצוה כגון להוציא חמץ מביתו או שהנכרי אלם או משום דרכי שלום מותר ליתן לפניו או לשלוח ע"י נכרי . ובלבד שלא יתן לתוך ידו שלא יעשה עקירה (שם) :

טז נכרי שקנה סחורה מישראל בע"ש ובא ללקחה בשבת אם אינו לצורך גדול יש לאסור ליתן לו להוציא אפי' במקום שיש עירוב שיחשדוהו שמכרה לו בשבת (סי' רמ"ו במ"א ס"ק ו' ובסי' סכ"ס ס"ק ד') (ועיין לעיל כלל ג' סי' כ"ב) :

יז אסור לומר לנכרי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו מותר לשכור נכרי לשלחו (סי' ש"ו) :

כלל סג דין נכרי שעשה מלאכה בשביל ישראל :

א נכרי שעשה מלאכ' לעצמו בשב' אם הוא דבר דלא שייך בו מוקצ' וגם ל"ש בו שמא ירבה בשביל ישראל וגם אינו דבר רגיל ותדיר שנחוש שאף שלא ירבה בשבת זו מ"מ מרגילו שלשבת הבאה ירבה בשביל ישראל מותר לישראל ליהנו' ממנו בשבת לפיכך נכרי שהדליק נר בשביל עצמו או שהיסק הבית בשבילו מותר לישראל ליהנות ממנו דלא שייך שמא ירבה דנר לאחד נר למאה וגם לא חיישינן שמא ירגילו לשבת הבאה להדליק בשביל ישראל לבדו דזה לא חיישינן דדוקא שמא ירבה חיישינן אבל לעשות בשבילו לא חיישינן וכן אם מילא מים לשתות מבור רה"י מותר לישראל לשתות דאין דרך להרבות דבדלי א' דולה הרבה אבל נכרי שהדליק מדורה בשבילו יש אוסרין להתחמם נגדו דכיון שהוא יושב אצל הנכרי נעשה כמכירו ואז חיישי' שיחת' האש להתקרב לישראל וי"מ גם בזה (סי' שכ"ס וסי' רע"ו) :

ב נכרי שבישל מים או (טייע וקאווע) בזה יש חשש שמא ירבה לבשל ולכן אם מכירו אפי' שלא בפניו אם יודע שהישראל צריך לזה אסור ולא עוד אלא אפי' לא הרבה בשבילו אסור דמרגילו לשבת הבאה כיון שהוא דבר שצריך תדיר ואפי' אינו מכירו אם אמר הנכרי בפירוש שעושה בשביל ישראל או שמעשיו מוכיחים שעושה לצורך שניהם וכ"ש לצורך ישראל לבד אסור. ונ"ל דאם ישראל מתאכסן בבית הנכרי בשבת והנכרי אינו יודע כלל בישראל ששותה (טייע וקאווע) בשבת ומכ"ש כשאומר הישראל בפירוש שאינו שותה (קאווע)

נשמת אדם בשבת

והעולם נוהגין ליתן לחולי הכולל כל הגוף דבזה מותר אפילו שבות כדרכו . וכ"כ הגמ"יי פ"ו אות ו' דלדעת המתיר לומר להנכרי אם דתשיב לזה כחולה שאין בו סכנה . וכ"כ יו"ט שם שכתב להתיר מטעם דמדמה לגונח כו' לא כתב רק דאם חמם מותר ליהנות אבל להתיר אמירה במלאכה לא התיר בהגמ"יי ע"ש . וכ"כ הצ"מ בפ"ו הלכה ט' אלא דכתב הרמב"ם דדבר שאין בו אלא שבות מותר לישראל לומר לנכרי לעשותו . והוא שיהיה שם מקצת חולי . וכ' הראב"ד דמקצת חולי הוא עצמו עושה שהרי גונח יונק חלב בשבת כו' . וכתב הה"מ דכוונת הרמב"ם כאן שאין כאן חולי כולל כל הגוף אלא קצת צער וזהו שכתב מקצת חולי או מצטער . ועוד שזה מה שעושה בו הוא כדרכן עכ"ל . וכוונתו בתירוץ א' ס"ל דגונח הוי חולי ממש משא"כ במצטער . ובתירוץ ב' כתב דאפי' אם נימא דגם גונח אינו רק מצטער . מ"מ לא קשה דהא התם מותר ע"י עצמו

בשבת אז מותר לשתות (שקאווע) שעשה הנכרי לעצמו לדעת המתירין פת שאפה הנכרי שנכתוב בסי' ג' ובלבד שלא יהיה שום ערמה בדבר שלא יבין הנכרי כלל שרצונו לשתות :

ג נכרי פלטר שאפה פת בשביל נכרים אם הוא בענין שאין לו חשש מכל מה שנזכר בסי' א' ב' לצורך מצוה או שאין לו פת אחר לברך המוציא ואינו יכול לשאול מחבירו מותר אבל בלא"ה אסור דיש אוסרין בכל ענין משום נולד שהרי אתמול לא היה ראוי לאכילה והמתירין ס"ל דל"ש מוקצה ונולד בדבר שנגמרו בידי אדם שהרי הטחינה והאפיה נגמר ע"י בן אדם והאוסרים ס"ל דדוקא במוקצה שייך טעם זה אבל זה הוי נולד ונ"ל דה"ה (לקאווע) ומכ"ש אם נטחן (שקאווע) בשבת (עיין ב"י) ואם נתן מעות מע"ש להנכרי לכ"ע אסור שהרי עשה בשביל ישראל (שם) :

ד נכרי שעושה מנעלים על המקח וכיוצא בו אם הוא ידוע שאינו עושה בשביל ישראל מותר ללבשם אם הנכרים מביאים לבית ישראל (עיין ב"י סי' רנ"ב שהקשה הא אין מביאין כלים מבית האומן ונ"ל דלכך מדקדק הג"א לכתוב ולקחם מחנות ר"ל לאפוקי מבית האומן) או שהם נמכרים בחנות של נכרי ובלבד שלא יקחם מבית האומן דאסור להביא כלים מבית האומן שיחשדוהו שציוה לו לעשות בשבילו בשבת וגם צריך ליזהר שלא יתן מעות לנכרי דזה הוא עובדא דחול וגם שלא לקצב עמו המקח רק שיקח' סתם ואע"פ שידוע שהאומן עשאן בשבת דאין בזה משום מוקצה כיון שנגמר בידי אדם (סי' רנ"ב) :

ה ואם עשאן בשביל ישראל והישראל קצץ שכרו מע"ש או שידוע המקח ועשאן בשבת אע"פ שעושה בשביל ישראל מ"מ כיון שהנכרי אינו עושה רק להשלי' פעולתו ולהשתכר מותר (ה) שהרי אין זה דומה לנר שהדליק דאפי' קצץ אסור כדלקמן סי' ו' שזה הנאתו מיוחדת דוקא לשבת אבל מנעלים וכיוצא בו אינו מייחד דוקא לשבת אע"ג דיש פוסקים דאסור ללבשן בשבת מ"מ אם אין לו אחרים וצריך ללבשן בשבת יש לסמוך על המתירין ובלבד שלא יקחם מבית האומן . ואם יש לתלות שעשאן מע"ש אפי' היה חסר תיקון מועט להחליקו וכיוצא בו מותר לכ"ע דהא היה יכול ללבשו בלא"ה (שם) :

ו אבל נכרי שהדליק נר בשביל ישראל כיון דאינו ראוי לאותו יום אע"פ שקצץ שכר לנכרי אסור לכל ישראל להשתמש לאורה ואפי' הדליק בביתו לצורך ישראל והביאו לישראל אסור ומ"מ אם הדליק אין מחייבין אותו לצאת מן הבית וגם א"צ להפוך פניו רק ממידת הסידות אלא דצריך למחות כיון שהעצים והנר של ישראל ה"ז כאלו אומר לו לעשות ואם הנכרי רגיל לעשות כך בע"ב יגרשנו מביתו ואם מיחה וגלה דעתו שאינו רוצה בזה יש מתירין (ב"ח ומ"א סי' רע"ו) ול"נ דאסור (ונכרי שהדליק נר בשביל חבירו שביקש סימנו להדליק והבירו כוונתו היה לצורך ישראל יש לסקל לצורך מצוה עיין בפמ"ג סי' רע"ו בט"ז בק"ה) ואם הדליק במסיבה שישראל ונכרים יושבים שם מסתמא אדעתא דכלם הדליק ואסור אם לא שיש הוכחה שהדליק העיקר בשביל הנכרים אבל אם הנכרי המדליק משתמש לצרכו אע"פ שאנו יודעין שמדליק גם בשביל הישראל אפ"ה מותר דכיון דהוא עצמו משתמש בו העיקר הוא בשביל עצמו ואפי' ברוב ישראל מותר משא"כ בשביל אחרים דהיינו מסיבה של נכרים וישראל צריך דוקא הוכחה שהדליק בשביל הנכרי אבל אם עיקר הדלקה הוא בשביל ישראל אע"פ שגם הוא משתמש בנר כגון שישראל אמר לנכרי שילך עמו והדליק נר אע"ג שגם הנכרי משתמש בו מ"מ עיקר הדלקה היה בשביל ישראל ואסור ואם היה נר דולק ובא נכרי והדליק עוד נרות מותר להשתמש בעוד שהראשון דולק וה"ה אם הרבה עצים להמתירין במדורה בסי' א' ולאחר שכבה אסור ונ"ל דבמקום צורך יש לסמוך ומותר להשתמש אף לאחר שכבה הראשון וגם א"צ למחות בהנכרי המרבה נרות ועיין לעיל בכלל הקודם (בכ"א סי' ג') :

ז ישראל ונכרי שיושבין בבית א' והדליק נכרי הנר אם רוב נכרים מותר מחצה על מחצה אסור (ו) ואם יש הוכחה שהדליק לצורך הנכרים אפי' ברוב ישראל מותר (סי' רע"ו) :

נשמת אדם

דאלי התם דהוי יונק כלאחר יד · אבל אמירה לנכרי הוא בשבות כדרכו ולכן לא התיר רק שבות דשבות . וע"ש בנ"א שפירש כן דברי המ"מ :

(ה) עיין בא"ר ריש סי' רמ"ד ובסי' רנ"ב ס"ק ע' שהרבה להקשות על הרמב"ם וש"ע שהתירו ללבוש שנעש' בשבת בקלן מא"י שהדליק הנר דאסור כיון שגוף ישראל נהנה ממנו וע"ש מה שתי' והנה מה שתירץ דבביתו של ישראל הכל אסור ודאי אמת הכי אבל מה שנתבאר משמע מדבריו דאפילו א"י שהדליק נר בביתו ויודע שעשה כן בשביל ישראל והביאו לבית ישראל דג"כ מותר וז"א שהרי מוכח סוף פ' כ"כ במעשה דשמואל דאפי' בבית א"י אסור והיינו משום שהא"י עושה שישתמש בו עכשיו אך י"ל דש"ה דכיון דשמואל היה שם היה בביתו כמש"כ בב"י ועוד י"ל דלא נקרא נהנה מגוף האיסור אלא דוקא בנר ואם שנהנה מן המלאכה גופה שהיא הבערה משא"כ בבגד ומנעלים וכיוצא בו שאין נהנה מן המלאכה אלא מן הבגד והכי דייק לישנא דהה"ת שכ' משא"כ באגרת שאינו נהנה מגוף הוצאה והולכה עכ"ל :

(ו) כ"כ בתי' רשב"א ס"פ כ"כ וכן כוונת רש"י שם וכן מוכח דעת הש"ע שכתב דמחצה ע"מ אסור וא"כ קשה למה כתב בס"ג כיון שעיקר הליכה בשביל ישראל תיפוק ליה דאפי' הדליק לצורך שניהם אסור אע"כ כיון שהוא משתמש בו א"כ העיקר בשביל עצמו . ולכן נ"ל דהכא עיקר בשביל ישראל

והנה

ח שפחות שמדליקות נר להדיח הכלים וכיוצא בהן יש להתיר להשתמש לאורה שכיון שלא עשתה רק לצרכה ולא לצורך ישראל אע"ג שעשת' להדיח כלים של ישראל כיון שמחוייב' להדיחן ה"ל לצרכה (ע"ז סס) :

ט נכרי שליקט עשבים ונותנו לבהמת ישראל א"צ למחות בידו כיון שאין גוף הישראל נהנה ממנו ואם רגיל בכך צריך למחות בידו ואם הוא שעת הדחק שאין לישראל עשבים נ"ל דמותר לומר לנכרי שיאכיל לבהמתו אפי' אם לקטן לצורך ישראל כיון שהבהמה היתה יכולה לילך לשם ולאכול מן המחובר וכן במילא מים מן הנהר במקום שיכולה הבהמה לילך ולשתות אע"ג שמילאן נכרי בשביל ישראל מותר ולענין לומר לנכרי ללקט עשבים בכל ענין אסור דהוי מלאכה דאורייתא ולומר לו למלאות מים מבאר נמי אסור ואם אין לבהמה שום דבר לא שבולת שועל או שאר תבואה אין למחות באלו שאומרי' לקצור עשבים דמוטב שיהיו שוגגין ועוד משום צער בעלי חיים אבל אם אפשר להשיג שבולת שועל אע"פ שצריך לפזר הרבה דמים ואפי' שצריך הנכרי להביאו דרך רה"ר שלנו אסור לומר לקצור עשבים דאינו אלא שבות א' אבל להביאן הוי שבות דשבות ואמנם בין לומר למלאות מים ובו"ש לקצור עשבים אסור יותר ממה שצריך לאכול פעם א' ביום בלבד (ג) בדלעיל כלל נ"ט (סכ"ס) וע"י ישראל לעולם אסור :

י נכרי שצד דגים בשבת או ליקט פירות המחוברים לצרכו אפי' אינו מכירו אסורין אפי' בטלטול שהרי אפי' פירות הנושרין מעצמן בשבת אסורין שמא יעלה ויתלוש וכן אפי' ניצוד מאליו אסור שהרי הם נולד ומ"מ למוצ"ש מותרין מיד ולכן צריכין ליזהר שלא לקנות מן הנכרים פירות כל זמן שיש במינן במחובר אפי' בעיר שכולה נכרים וידוע בודאי שלא נעשה מלאכה בשביל ישראל (סכ"ס) :

יא אבל נכרי שעשה מלאכה בשביל ישראל אם הוא מלאכה דאורייתא אסור לכל ישראל ליהנות מאותה מלאכה עד מוצ"ש בכדי שיעשה אותה מלאכה ואם הביא ממקום רחוק רוכב על סוס א"צ להמתין אלא בכדי שיביא רוכב ואם מהלך מהלך כדי שלא יהנה ממלאכת שבת ועוד דגזרינן שיאמר לנכרי שיעשה כן בשבת כדי שיהיה מוכן לו למו"ש ויש מחמירין שאם הוא דבר שאין דרך לעשות בלילה צריך להמתין ביום א' בכדי שיעשה (סס) :

יב אע"ג דקיי"ל ספק דרבנן לקולא כיון שהוא דבר שיש לו מתירין שהרי למ"ש יהיה מותר אזלינן גם בספיקן להומרא ולכן אפי' ספק אם נלקט ונצוד בשבת או מע"ש אסור לבו ביום אבל למ"ש מותר מיד וכן אפי' אם ידוע בודאי שנעשה בשבת אלא שיש ספק אם עשה בשביל ישראל אם לצורך מצוה מותר מיד דמספק לא מחמירינן להמתין בחול בכדי שיעשה אבל בלא"ה יש להחמיר כדעת הפוסקים דאף בזה צריך להמתין בכדי שיעשה (סס) נ"ל דאם הוא ס' אם ניצוד ונלקט היום וגם ס' אם הוא לצורך ישראל לכ"ע א"צ להמתין בכדי שיעשה :

יג נכרי שהביא דורון לישראל או שהביא למכור הוי דינו כודאי נלקט בשביל ישראל דמסתמא מביא מן המשובחין ומ"מ הכל לפי הענין אם ניכר שאינן לחים כראוי ללקוט באותו יום (סכ"ס) :

נשמת אדם

והנה יש לטעות קצת בטור שכתב אא"כ יש הוכחה שלצורך א"י מדליק וזה יצא לו מעובדא דשמואל וא"כ משמע דאם הא"י משתמשים בנר מותר ובאמת ז"א הוכחה אלא כונת הטור שאר הוכחה . ולפ"ז דברי המ"א בסי' רע"ו ס"ק ז' שה' על דברי הש"ע מחלה ע"מ אבור אינו מדוקדק שהרי הש"ע כתב שהוא משתמש לאורה ואז הכל מותר :

(ג) שהרי רמ"א בתשובה סי' ע"ט לא התיר אפי' המראת העופות שאינו אלא עובדא דחול כמש"כ שם . אפ"ה לא התיר רק פעם א' בשבת . והא דבחליבה מותר אפי' ב"פ נ"ל דהתם הוי צערא טפי . והמעיין בתשובת רמ"א דלא התיר רק ע"י נכרי. ומביא ראיה מחליבה בסי' ש"ה. וכ"כ א"ר דמשמע מתשובת רמ"א דדוקא ע"י נכרי מותר. ולפ"ז לא שרינן משום צער בעלי חיים אלא דוקא ע"י נכרי אבל לא ע"י ישראל. ולפ"ז מ"ש המ"א שם ס"ק י"א דבהמה שנפלה לאמת המים דאסור להעלותה בידים . דאע"ג דגם ביטול כלי מהיכנו הוי דרבנן ג"כ . אין לדמות גזירת חכמים די"ל דלא דמי דבשעה שמטיל הכלים לבור מטלטל בהיתר רק אח"כ ממילא יבא איסור. ולכן התירו משא"כ טלטול בידים לא התירו . ולפ"ז לפי מ"ש הש"ג דבהמה שנפלה לאמת המים מותר להעלותה בידים משום צער בע"ח . וא"כ שרינן אפי' טלטול מוקצה בידים . ואם כן בודאי לא גרע המראת עופות דאי ליכא א"י מותר אפילו ע"י ישראל. ואע"ג דטלטול מוקצה אפילו לדעת המתירין בסי' של"ד סעיף ב' הוא דוקא במקום שיש לחוש דאי לא שרינן ליה ובא לידי איסור מדאורייי' . אבל בלא"ה אפי' במקום הפסד אסור. וכמ"ש המ"א בסי' של"ד ס"ק ג' ומ"מ משום צער בעלי חיים מותר אפילו שבות בידים . וא"כ כ"ש כשהבהמה אין לה לאכול כל השבת כ"ש דמותר לומר לא"י לקצור משום בעלי חיים . דבודאי חמיר טפי שבות ע"י ישראל דהוי שבות דאית ביה מעשה בידים. משא"כ אמירה לא"י דהוי שבות דלית ביה מעשה כמו שכתב בה"ג הביאו הרי"ף בפ' ר"א מילה. ואע"ג דלא קיי"ל כוותיה . מ"מ הרי הרא"ש כתב ג"כ כדברי הרי"ף ודחה דברי בה"ג . ואעפ"כ כתב דמותר לומר לא"י לחלוב הפרות. ש"מ דס"ל דמשום צער בעלי חיים מותר אפילו אמירה לא"י במלאכה דאורייתא . וכיון דחזינן דמשום צער רעב שרינן שבות בישראל כדאיתא בסימן ש"ח . וכמו שכתבתי לעיל בדין אמירה לא"י בכ"א סי' ג' . אף דהוי שבות שלא כדרכו מ"מ חזינן דצער רעב נקרא צער . א"כ אפשר דיש להקל אמירה לא"י. ואף דלא התיקו במילה שבות י"ל דשאני מילה דיוכל לקיים למחר . ואע"ג דמבטל מ"ע דביום השמיני כיון דמבטל משום גזירות חכמים אין זה עקירה כשופר ולולב ומגילה . משא"כ הכא שיש צער בעלי חיים . אע"ג דג"כ אינו אלא עשה שהרי נפקי' מעזוב תעזוב בב"מ דף ל"ב . מ"מ משום צער בהמה אפשר שיש

יד נכרי מסיח לפי תומו שפירות אלו נלקטו מאתמול מותר לסמוך עליו כיון דאיסור זה אינו אלא מדרבנן. ודוקא שאינו יודע בטיב ישראל שאם נלקט היום אסורין לו דאז אינו נאמן (שם):

טו דבר שאין בו חשש מלאכה אלא שהובא מחוץ לתחום אם הוא בעיר שרובה נכרים שמסתמא לצורך הרוב מביא או שידוע שהביאו בשביל עצמו מותר אפי' בו ביום. ומ"מ אסור לטלטל חוץ לד' אמות אם אין העיר מוקף מחיצה או שתקנו אותה בצורת הפתח כדין דאז נחשב כל העיר כד"א אבל בתוך ד"א מותרין אפי' באכילה כמבואר לקמן כלל ע"ח (שם):

טז ואם בא בספינה ויודע שכבר היה בע"ש בספינה אע"פ שהספינה הלכה כמה פרסאות בשבת לא נקרא מחוץ לתחום דמסתמא המים גבוהים י"ט ומספקא לן אם יש איסור תחומין למעלה מי"ט וקי"ל דספק דרבנן לקולא אבל אם אינו יודע שהיו מע"ש בספינה כמו הספנין המביאין מיני דגים יבשים שקורין (פלאנדערקס או פלינדרן) בספינה בשבת הוי כספק אם באו מחוץ לתחום כיון שהיו ביבשה בכניסת השבת קנו שם שביתה ונמצא שיצאו חוץ לתחום ודינו כשאר דברים שבאו מחוץ לתחום (שם):

יז ואם הובאו בשביל ישראל אסור לו ולבני ביתו עד מ"ש וי"א דצריך להמתין ג"כ במ"ש בכדי שיעשו ודוקא באכילה אסור אבל מותר לטלטל בתוך ד"א ולאחרים מותרים אפי' באכילה בשבת דכיון דתחומין אינו אלא מדרבנן לא אסרו אלא למי שנעשה מלאכה בשבילו ולפ"ז ה"ה בכל איסור דרבנן דינו הכי וי"א דדוקא בתחומין מותר לישראל אחר דבלא"ה אינו איסור הכולל לכל ישראל דאף שהוא חוץ לתחומו ש"ז הרי הוא בתחומו של ישראל אחר ומ"מ אחרי' אין צריכין להמתין בכדי שיעשה באיסור דרבנן כיון דיש מתירין לגמרי (שם):

יח אם הביאו בשביל שנים אסורין להחליף:

יט אורחים המתאכסנים בביתו וסמוכים על שלחנו באותו שבת הם כבני ביתו ואם זמנן במקרה בביתו אסור אבל בביתם דינם כאחרים (מ"א בסי' תקט"ו ס"ק ו' ועיין לקמן כלל ק'):

כ ספק אם באו מחוץ לתחום אם הוא נכרי השרוי עמו בעיר ופירות מצויים לו בעיר אעפ"י שיש לו פירות ג"כ חוץ לתחום מותר אבל אם הוא נכרי שאינו שרוי בעיר הזאת או אפי' בודאי באו מחוץ לתחום רק שמסופק אם הביא בשבילו אסורין עד מ"ש ואע"ג דב"ז אינו רק ספק דרבנן אסור כדין דשיל"מ (ט"ז שם) ואז מותרין מיד לכ"ע דמחוץ לתחום קול מספק נלקט וניצוד (שם):

כא נכרי שהביא שכר ושאר דברי מאכל דרך רה"ר אעפ"י שיש לו דין כרמלית מ"מ ראוי להחמיר לי"ש שלא ליהנות ממנו באותו שבת אם לא שהוא צורך גדול ומיהו למ"ש מותר מיד דלא אהני מעשיו כ"כ בדבר שהוא בתוך התחום (ועיין לעיל בדין אמירה לנכרי) וי"א דמותר אפי' לכתחלה לומר לנכרי להביא ועכ"פ לא יפה עושין המשלחין ע"י נכרי מגדנים לאורה ולהחתן חוץ לעירוב (שם):

כב אם נודע לנו שיש כאן נכרי א' שהביא מחוץ לתחום ולא נודע מי הוא אסור לילך לביתם או לשוק במקום שמוכרין לקנות מהם דהוי קבוע וכמחצה על מחצה וה"ל הכל דין ס' מחוץ לתחום אבל מה שהוזרים למכור בבתים מותר לקנות דאמרינן כל דפריש מרובא פריש וכן אם קנה שם נכרי והביא לו מותר ובלבד שלא לקח בפניו (י"ד בסי' ק"י) אבל אם הוא ס' אם א' הביא מחוץ לתחום נ"ל דמותרין ואפי' דברי' חשובין כמבו' ביו"ד סי' ק"י בש"ך ס"ק ס"ב ובמ"א סי' תקי"ג ודוקא לצורך גדול אבל בלא"ה מחמרינן אפי' בס"ס בדשיל"מ:

כג פירות הטמונים בקרקע דבעי מרא והצינא להוציאן אע"פ שהם תלושין כדרך שנוהגין להטמין לפתות בהורף בבור אם הוציאן נכרי לצורך ישראל אסור שהרי עשה מלאכה בשביל ישראל אבל אם הוציאן לצורך עצמו מותרין ואין בהם משום מוקצה הרי זה דומה לנועל את ביתו (סי' תקי"ח) וכ"ש אם נפתח הבור מאליו וכיוצא בזה שהרי לא נעשה שום התחדשות בפירות אלא שהיו מונחים במקום שלא היה לו באפשר לבא לשם:

כלל סד דין על איזה עבד מצוה על שביתתו (סי' ש"ד):

א כתיב למען ינוח כו' ועבדך הרי שאדם מצוה על שביתת עבדו ודוקא שקנוי לו קנין עולם ומל וטבל או עכ"פ שקבל עליו ז' מצות ב"נ ואם לא קבל עליו שום מצוה ועדיין הוא נכרי גמור י"א דמצווה עליו מדאורייתא ואסור לכל ישראל אפי' מי שאינו רבו לצוות לעשות לו מלאכה אפי' מלאכה דרבנן ואפי' צרכי חולה שאין בו סכנה אסור לעשות על ידו ודינו כדין בהמת ישראל ואפי' עשה מלאכה מדעתו אסור להנות מאותו מלאכה בשבת ויש אומרים דדינו כעובד גלולים כיון שלא מל ולא טבל ולא קבל עליו ז' מצות (וישראל מומר דינו כישראל ואסור לומר לו לעשות מלאכה אפי' בענין שמותר לנכרי ואסור לומר לצדוקי לעשות מלאכה ביו"ט מ"א סי' ש"ד ס"ק ח'):

נכרי

ב נכרי גמור שלא קנוי לו רק שהוא שכיר אצלו אפי' לזמן ארוך אין אדם מצווה על שביתתו ואפי' רבו ומ"מ אם עושה מלאכתו בבית ישראל דבר שאין שייך לישראל כתיקון מלבושיו וכיוצא בו נ"ל דמותר לכ"ע להניחו אבל אם מבשל לעצמו בעצים של ישראל י"א דצריך למחות בידו דאל"כ מחזי כאלו הוא שלוחו (א) :

כלל סה דין מוקצה (סי' ש"ח ש"ט ש"י) :

א ד' מיני מוקצה הם (א) מוקצה מחמת מיאוס (ב) מוקצה מדעת (ג) מוקצה מחמת איסור (ד) מוקצה מחמת מצוה :

ב מוקצה מחמת מיאוס כגון נר חרס ישן שהדליקו בחול ושפוד של עץ שתולין בו דגים וכלים הצואים אע"ג דיש אומרים דבי"ט אסור (פ"מ סי' תל"ס) דוקא בי"ט משום דקיל והתשמיש מצוי ואתי לזלזולי להוציא אף אבנים וכיוצא בו שלא לצורך כלל לכך החמירו חכמים אבל בשבת מותר לטלטל כל זה דאין אדם מקצה מדעתו דבר הראוי לו להשתמש בו כיון שיש עליו תורת כלי :

ג מוקצה מדעת נחלק לט' אופנים וגם בזה התירו לטלטל בשבת קצת מהם אע"ג דאסרו בי"ט והם ד' אופנים שהתירו בשבת. (פן א) דבר שראוי למאכל אדם ובהמה אע"פ שהקצה אותו מדעתו מלאכול בשבת מחמת שאינו מאכל אדם אלא ע"י הדחק כגון דגים שמלחן בע"ש וכן בשר חי רך ואוכלין אותו ע"י הדחק אפי' לא נמלח כלל (ס"ס סעיף ל"א ל"ב) : (פן ב) שראוי לאכילה אפי' בלא דחק אבל הקצה מדעתו לאכלן מטעם שהקצה אותן לסחורה אע"פ שנתנן לאוצר וכן ביצים שנותנן תחת תרנגולת לגדל אפרוחים אבל עדיין הם ראוין לאכילה ואפי' חטים שזרען בקרקע דאע"פ שדהאן בידים ונתכוון לזריעה כיון שעדיין לא נשרשו וראוין לאכילה אין הקצאתו כלום דדעתו של אדם לחזור ולימלך לאכיל' (א) (ס"י) : (פן ג) דבר שראוי למאכל בהמה אך מע"ש לא היה מוכן לכך כגון בהמה ועוף שמתו בשבת אע"פ שבהש"מ עדיין היו בריאים (סי' שכ"ד) (דכמסכנת בכס"מ אפי' בי"ט מותר) ובשר חי שנסרח

נשמת אדם

לסתיר. ומכ"ש בזמה"ז שידוע שלא ישמעו להרעיב הבהמה כל השבת. ובלאו ה' שלא ישמעו לנו . ולכן עכ"פ מוטב שלא ימחה בידים ויהיו שוגגין . ובפרט שיש פנים להתיר לכתחלה :

(א) המ"ז ריש סי' רמ"ד כתב בשם ר' שמחה דשפחה אסורה לעשות מלאכה בבית ישראל כו' ע"ש · והמעיין בהגמ"ר אחרונות בפ"ק דשבת ובהגמ"י פ"ו סי' ו'. ירא' להדיא דליתא דדוקא כשמשעיר בעלים של ישראל אוסר ר"ש דהוי ככלים לכובס אבל כשהכל שלו ובשבילו אפשר דגם ר"ש מודה דמותר וכדאיתא להדיא בהס"ת . ומה שכתב הגמ"יי דר"ש חולק על הס"ת . היינו דס"ל דהס"ת מתיר אפילו אם בעלים של ישראל וז"ל הגמ"יי שם מותר לישראל להניח לעבדו לעשות מלאכה שאינה שייכא לישראל בביתו של ישראל ולמען ינוח הוא בעבד כנעני כו' הס"ת אבל ר"ש כתב לאיסור וז"ל על המדורות שמבערות הא"י בבית אדוניהם בשבת לא התירו חכמים כו' אבל להבעיר מעצי ישראל צריך ליטול רשות מבעל העצים ואם רואה ישראל ושתק אדעתי' דישראל קעביד כאומנים שעושים מלאכה בשביל ישראל שאסור אפילו בקבלנות . ואין לחלק בין בחנם ובין בשכר כו' ואפי' הא"י עושה בביתו ומה לי שאר מלאכות מה לי מבעיר עצים וכל הני דכל כתבי דבשביל א"י מותר כגון שעושה משלו אבל בשל ישראל אפי' בבית א"י אסור וכ"ש בבית ישראל ע"ש עוד שהאריך ואף דמשמע שם דמשום השד אסור כמו מרחץ. י"ל דוקא כשהעצים של ישראל. אבל כשהכל של א"י כיון דהכל יתקרו יודע לכל שאמת ליכא השד . וכמ"ש הר"י שביאו במ"א סי' רמ"ד ס"ק ה' ומצאתי בא"ר בסי' רמ"ז ס"ק י"א שכתב כדברי ע"ש . ומ"ש וז"ל ואין לחלק בין בשכר ובין בחנם (כוונתו די"ל דדוקא עורות לעבדן שנותן שכר לא"י שם אסור בבית ישראל אבל שפחות שעושין בחנם מותר אפילו בבית ישראל ע"ז כתב דאין לחלק) שהרי בירושלמי אמרו בא ומצא עובד בשבת א"צ למחות אם הוא בשכר דבעבידתיה עסיק . אלמא בחנם צריך למחות אפי' בבית א"י כ"ש בבית ישראל ואפילו הכל בשל א"י כגון שמשכיר מרחץ לא"י אע"פ שעושה לצורך עצמו והעצים שלו. אפ"ה אסור להשכיר ואין לך נקרא על שמך יותר מביתו של ישראל עכ"ל הגמ"יי :

(א) בבימן ש"י סעיף ב' כ' בש"ע דחטין שזרען בקרקע מותרים בשבת כ"ז שלא נשרשו . והקשה המגן אברהם בסי' ש"א ס"ק כ"ב דלמה כתב הש"ע שם בטומן לפת בארץ דאם לא השרים ולא נתכוון לזריעה . משמע אבל אם נתכוון לזריעה אסור . ומ"ש מחטין שזרען והניח בצ"ע . והנה באמת בתוס' דף כ' כתבו בהדיא דבמכוון לנטיעה חושש משום כולן ומשמע דאף משום שבת . אך המ"א כתב דתוס' לא קאי רק אכלאים ושביעית ואין הל' משמע הכי אך ע"כ מוכח הכי במ"א מחטים שזרען . וכ"ל כי מצאתי ברוקח סי' ל"ט שכתב וז"ל . בפסח ונתן מרור שלו בקרקע שיהא לח מותר ליקח דדמי לכא דטומן לפת ולכונות כו' ואם היו מקלת עלין מגולים כו' נטלין בשבת. כיון דמתחלה לא נטעי ליניקה ועומד לאכיל' לא אסרוה אע"פ שממסרין לקלוט . ודמי להא חטין שזרען בקרקע לר"ש אפילו שזרען מאחר שלא השרישו לא הוי תולש עכ"ל . וגם דבריו צ"ע דמתחלה כתב כיון דמתחלה לא נטעו ליניקה משמע אבל אם נטעה ליניקה אסור . ומסיק שדומה לחטין שזרען וא"כ אפי' נטע ליניקה מותר . ולכן נ"ל דדברי תוס' כמשמען דבמתכוון לנטיעה חושש אף משום שבת . ובזה מדוייק מש"כ זלא אחר שכ' דמיירי שנתוספו מליחות הקרקע. דבאמת מחטין שזרען שאין דרך להתוסף בהם אפי' מתכוון לזריעה מותר . אבל בדבר שדרך להתוסף מחמת ליחות הקרקע . וא"כ נתוסף בו נמי בשבת . ע"ז כתב דדוקא אם לא נתכוון לנטיעה אף שנתוסף בשבת מותר דהמיעוט בטל לגבי רוב כדאיתא בבילה ל"ז . ובש"ע סי' של"ז בשנים שלקחו בהמה בשותפות דינקי מתומין מהדדי . וע"ש בגמ' ובתוספתא דלכ"ע משום מוקצה אף שנתוסף בבהמה בי"ע בטל :

ואמנם זה דוקא בבהמה אבל בנטען כדי שינקו מקרקע אפשר דאף לר"ש אסור כמו פירות שנסרו דמודה ר"ש דאסורין משום מוקצה כיון דלא לקטינהו מאתמול . ואף דהתם הטעם שלא היה לו אפשר לסמוך שיסרו בשבת . מא"כ הכא דאין כאן משום קולר ל"ש דהינהו . מ"מ י"ל כיון שכוונתו היה שיינקו מהקרקע דהינהו משום זה כדי שיינקו ולכן אהורים משום מוקצה משא"כ חטין שזרען כיון שאין בו משום תולש גם מוקצה אין בו שהרי לא דחינהו בידים . וא"כ דברי הש"ע מתוקנים דבסימן ש"ב כתב להדיא אע"פ שנתוסף מחמת ליחות הקרקע ולכן בעינן דוקא שלא יתכוון לזריעה . דאל"כ

שנסרח בשבת דאע"ג דמאתמול לא הוה עומד לכלבים דמה דחזי לאדם אינו נותן לבהמה מ"מ מותר בשבת לטלטל (ס"ח שם):

(פן ד) דבר שראוי להשתמש בו אלא שנשתנה בשבת ממה שהיה והוי כעין נולד שנבאר לקמן מ"מ כיון שאינו מעשה חדש גם זה מותר בשבת כגון כלים שנשברו בשבת ואינן ראוין למלאכתן שהיה קודם השבירה ומ"מ ראוים לכסות בהם (ס"ח סעיף ו') וכן נכרי שעשה כלים מעצים (ג) (שם במ"א ס"ק ט"ו ועיין במ"א סי' תקפ"ו). ועצמות רבים שנתפרקו מן הבשר ואתמול היו מחוברין לבשר והיה דינן כבשר ועכ"פ עכשיו ראוין לכלבי' (ס"ח סעיף כ"ט) אך י"א דכלי שנשבר הוי נולד גמור ודינו כדלקמן פן ח' אא"כ ראוי לקבל בתוכו איזה מאכל או משקה מעין מלאכתו הראשונה כגון שברי עריבה לצוק לתוכו מקפה ושברי זכוכית לצוק לתוכו שמן (סי' ש"ח בסעיף ו') ולדבריהם גם בנכרי שעשה כלי אסור גם בשבת:

אלו ד' אופנים מותרים בשבת ואסורים בי"ט:

(פן ה) למעלה מזה דברים שעומדי' לאכילת אדם או לתשמיש ואמנם כיון שבשבת אינן ראוין אפי' ע"י הדחק ולכן קי"ל דאפי' בשבת אסורים לטלטל כגון דגים שלא נמלחו כלל (והשתא אסור למולחן) ושומן של בהמה אע"פ שכבר הוא מהותך ובשר קשה שאינו ראוי לאכול חי (ואע"ג דכ"ז עכ"פ ראוי לכלבים כיון שהם ראוים למאכל אדם לאחר זמן אין דעתו ליתנו לכלבים וא"כ הקצה דעתו ממנו מע"ש) (שם במ"א ס"ק נ"ו):

(פן ו) למעלה מזה דברים שאינם מוכנים כלל לתשמיש אדם ולא לאכילת אדם ובהמה אע"ג דלפעמים משתמש בהם דרך ארעי מ"מ כיון שלאחר התשמיש תיכף זורקה וזה נקרא מוקצה מגופו כגון אבנים ולבנים העומדים לבנין אפי' לאחר שגמר הבנין אם סדרם זה ע"ג זה גלי דעתיה דעיין דעתו עליהם לבנין (אבל אם כבר נגמר הבנין ולא סדרן אזי יש תורת כלי עליהם שדרך בני אדם להשתמש בהם לסמוך או לכסות דבר בלבנים) (שם סעיף י"ז) ותתיכת ברזל והתיכות זכוכות והתיכות עץ אע"ג שראוים לכסות בהם לא מהני כיון שאין עליהם תורת כלי (סעיף ז') ומעות ואפי' דינר זהב (אא"כ נקב אותם ויתקן לתכשיט) (סי' ש"ג ובמ"א ס"ק מ"ח) ועצים וקנים וקורות ונוצות של עופות ועורות של בהמה בין לחין ובין יבשין בין מבהמה גסה או דקה במדינתינו שאין יושבים על הקרקע (משא"כ בא"י מקום שם"ע דעורות גכה חזי ליתב עליו עיין שבת מ"ז ע"א בגליונא שנו) וצמר ופשתן מנופץ שאינו ראוי לשום תשמיש ונסרים של אומן שעומדים למלאכה (משא"כ של בעל הבית דמותרין) עפר וחול אפילו אם אינו מחובר לקרקע ושברי כלים שאינן ראויים עוד לשום תשמיש או שדרך ב"א שלא להשתמש בו עוד כגון מחט שניטל עוקצה או חורה דאעפ"י דעדיין ראוי ליטול בו קוץ מ"מ אינו חשוב ואדם זורקו לאשפה. ומת וכל בעלי חיים אפילו בהמות ועופות שיש לו בתוך ביתו וקליפי אגוזים וקליפי ביצים ועצמות הקשות שאין ראוים אפי' לכלבי' אע"פ שנתפרקו כבר מהבשר מע"ש (סי' ש"ח) ותבן מוסרח שאינו ראוי עוד אפי' לאכילה ותשמיש בהמה ואפי' ביו"ט אם הוא נ"כ לח שאינו ראוי אפי' להסקה (סי' תקי"ח) ודלתות הבית וההלונות או אפי' של כלים המוקצים אע"פ שהם כלים כיון שאינן מוכנין כלל לתשמיש ולכן בין נתפרקו מע"ש או בשבת לעולם הם מוקצים וכן סולם של עליות הגדולות שהן דומין לדלתות הבית (ס"ח סעיף י"ח וסעיף י"ט):

(פן ז') למעלה מזה ג' מיני מוקצה המורות זה מזה דאפי' ר"ש דלית ליה מוקצה כלל מודה באלו דאסורים. (מין א') מוקצה מחמת חסרון כיס דהיינו שמקצה אדם מדעתו מלהשתמש בהם מפני שמקפיד עליהם שלא יתקלקלו או שלא יתלכלכו או כלים המיוחדים לסחורה ומקפיד עליהם כגון כל דברים היקרים או אפי' אין דמיו יקרים כגון גיזי צמר אם נתנם לאוצר לסחורה ומקפיד עליהם (ש"ח וסי' רל"ט וע"ש במ"א) (אבל אם אינו מקפיד ואפי' נתנו לאוצר ועומד לסחורה מותר תוך מדבר מאכל ומשקה דאע"פ שנתנן לאוצר מותר כמו שבארנו בסי' א') ואפי' כלי סעודה כגון קערות וכלי זכוכית וסכינים ונ"ל דדוקא בחנוני שאין דרכו להשאיל כלים אבל מי שדרכו להשאיל כלים חדשים אין בהם מוקצה אע"פ שנתנן לאוצר שהרי אינו מקפיד עליהם וכן צמר גפן ופשתן וצמר סרוק העומד לסחורה או למלאכה ונתנן לאוצר ומקפיד שלא יטנפו וכן כלי אומנות שמקפיד עליהן שלא יפגמו וכלי בעלי בתים שמקפיד עליהן כגון סכין של סופרים

נשמת אדם

דאל"כ הוי מוקצה. וזה ג"כ כוונת רוקח שכתב כיון דמתחלה לא נטעי אדעתא שיינקו דאל"כ עכ"פ היו אסורין משום מוקצה. ול"ע שהרי בב"מ דף כ"ו ע"ב בעי רבא חטי וזרען בקרקע אי במאן דשדי בכדא דמי או שבטלים לגבי קרקע לענין שבועה ואונאה. ואם עומד מתירן ונשאר בתיקו. וא"כ בודאי לענין שבת נמי הוי מספק כמחובר לקרקע וצ"ע:

(ג) עיין במ"א סימן תקפ"ו ס"ק כ"ה שכתב לחלק בין עשה כלים מעצים של ישראל דהוי נולד גמור וכין עצים של א"י. וצ"ע שהרי נולד גמור אף בשל א"י אסור. כמ"ש במ"א בהדיא בסי' תק"ה ס"ק ג' שחולק על הלבוש שם. וכ"כ בסי' שכ"ה ס"ק י'. ואף שכתב במ"א דבשל א"י לא הוי נולד כיון דנגמרו בידי אדם. וא"כ אף בשל ישראל מותר כדמשמע בסי' רכ"ב סעיף ד'. וכמ"ש במ"א בסי' כ"ב דגם עור הוי נולד דהשתא כלי. וכ"כ במ"א בסי' ש"ח ס"ק ט"ו בהדיא וצ"ע:

ס:פרים ושל מילה ושחיטה ונייר העומד לכתיבה ואגרת שמקפיד עליו לשמרו (סי' ש"ח) וכלים היקרים שאינו משתמש בהן כלל (רמב"ם פ' כ"ס) וכן כל דבר שמחמת שמקפיד עליו מייחד לו מקום ואינו משתמש בו כ"ז הוי מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לכ"ע. וי"א דגם כלי המיוחד למעות לבד וכבר הניח בו מעות בחול אע"פ שנטלו הוי מוקצה מחמת חסרון כיס אא"כ עשה בו נקב שאינו ראוי עוד למעות (סי' ש"י):

(סק ח') מין ב' וגם בזה לכ"ע הוי מוקצה והוא נולד גמור שנעש' מעשה חדש כגון אפר שבכירה שהוסק בשבת ע"י נכרי (סי' תנ"ח) דמעיקרא עצים והשתא אפר ואפי' הוא חם עדיין וביו"ט אע"ג שבכ"ז שהוא חם אינו מוקצה דעדיין ראוי לצלות בו ביצה אבל אם נצטנן כבר הוי נולד. וביצה הנולדה בשבת ויו"ט (מלבד איסור סכנה). וחלב שנחלב בשבת ויו"ט לקערה ריקנית (מלבד איסור דם). ונ"ל דמים הנוטפין מאילנות בימי ניסן אסור לשתותן בשבת משום נולד (ועיין ריש ביצה בתוס' שם מיה בעינה מיכנע בליעי) ונ"ל דאפי' יש כבר כלי עם מים מע"ש שנוטף לתוכו אפ"ה אסור ולא אמרינן דבטל כיון שהוא דשיל"מ (והינו דומה לסי' ש"ך דכתב שענבים מונחים בגיגית ותיקף כשיולא מתערב משא"כ כאן תיכף כשנופל מן האילן ניכר וא"כ ככר אסור):

(סק ט') מין ג' דבר שמקצה אותן מדעתו ומדחה אותן בידים לזמן עד שיהיו ראוים ונאותים לאותו דבר ובהש"מ עדיין אינו ראוי וגם נדחה ממה שהיה ראוי וזהו נקרא מוקצה דנרונר' וצמוקים שמניחן ליבשן וטבע פירות אלו שמשעה שמתחילין להתיבש עד שייבשו לגמרי הם מסריחין ואינן ראוין לכלום ולכן אם בהש"מ לא היו עדיין יבשין אע"ג שבשבת כבר נתיבשו לגמרי אסור וכן ביצים שהניחן תחת תרנגולת וכבר נסרחו (סכת מ ס נתוס שם) וי"א דגם מוקצה דבעלי חיים הוא דומה לזה וגם בזה לכ"ע הוי מוקצה ואין בו מחלוקת כלל (סי' ש"י):

ד מוקצה מחמת איסור נחלק לשני אופנים. (א) מחמת איסור בעצמו. (ב) מחמת איסור מלאכתו. (ספק סז) מחמת עצמו כגון פירות הנושרין או שתלשן נכרי או קטן ודגים שנצודו אפי' היו המצודות פרוסות מע"ש ועיו"ט ובשבת ניצודו מאליהן ואפי' אם ספק אם נתלשו וניצודו בשבת ויו"ט וה"ה שהיה בכפל של מים שכבר הוא ניצוד ונטלה הנכרי מן הכפל ובהמה ועוף ששחטו לחולה שיש בו סכנה ומותר השמן שבנר שהיה דולק בהש"מ ונבנה ובנין שנפל בשבת אפי' היתה רעוע ועומדת ליפול בהש"מ דאז אין בו איסור דאוריי' בסתירתו מ"מ איסור דרבנן יש בו (סי' תקי"ח). וחלב שנחלב בשבת אפי' לתוך קדירה שיש בו אוכלין דאסור לחלוב בשבת משום דש (עיין במלאכת דש) וביצה שנולדה בשבת ויו"ט גזרו בו חכמים משום ביצה שנולדה ביום אחר שבת או שבת אחר יו"ט דזה אסור מדאורייתא משום הכנה וכן כל כיוצא בזה שהיה אסור בין השמשות מחמת איסור אפי' דרבנן אע"ג שעכשיו נסתלק האיסור. וכלי זכוכית שיש בו חול ויוצא החול דרך נקב קטן בשעה או ב'. וכלי שרואין בצל בו"ה שעות על היום דדומה למדידה ונ"ל דאין בכלל זה מה שקורין (זייגר) דבזה ל"ש כלל משום מדידה ואפי' הוא צריך לידע כמה שעות על היו' לענין ק"ש או לימוד מ"מ לא הוי מדידה של מצוה שהרי המדידה עצמה אינה מצוה (מ"א ס"ק ע"ח) וי"א גם בגד שעטנז (סי' שכ"ד ס"ק ע"ד). (סק ב') מחמת מלאכתו כגון כלים המיוחדים למלאכה שאסור בשבת כגון כלים המיוחדים למלאכה שאסור בשבת כגון נבתשת ורחים וקורנס שקורין (האמר) וקרדום שמבקעין בו עצים ומרא שחופרין בו ומכבדות שמכבדין בו הבית ושופר ומנורה אע"פ שלא הדליקו עליו אותו שבת. אבל נר שהדליקו בו באותו שבת אסור לטלטל כדין בסיס לקמן (ועיין סי' רע"ט סעיף ו' במ"א) ונרות בין של חלב או של שעוה ופתילות מצמר גפן וכן כל כיוצא בזה (מ"א ס"ק ל'):

ה מוקצה מחמת מצוה כגון נויי סוכה אע"פ שיכול ליפלן בלא שום איסור מלאכ' כגון שתלאן בלולאות ושמן המטפטף מן הנר בשבת ויו"ט (רס"ס) כיון שהוקצה למצותן בהש"מ אע"ג שכבר נפל הנויי וכבה הנר איתקצאי לכולא יומא ומוקצה זה נוהג אפי' בחול לענין ליהנות מהן אלא דבשבת ויו"ט אסור בטלטול ובחוה"מ מותר בטלטול דאיסור טילטול אינו אסור אלא בשבת ויו"ט (תרל"ח):

ו כלל אמרו במוקצה שכל דבר שהיה מוקצה בהש"מ והיה אסור בטלטול בהש"מ אמרי' מינו דאיתקצאי לבה"ש איתקצאי לכולי יומא ואם היה ראוי בהש"מ ואירע דבר שנתקלקל בו ביום וחזר ונתקן בו ביום ג"כ חזר להתירו דאין מוקצה לחצי שבת (סי' ש"י):

ז ועוד כלל אמרו שכל דבר שהיה מונח עליו המוקצה בהש"מ אע"ג שהוא כלי שמלאכתו להיתר נעשה בסיס לדבר האיסור ודינו כאלו הי' הוא המוקצה ולא נקרא בסיס אלא ע"פ אופנים שנבאר לקמן אי"ה (כלל ס ז):

ח ועוד כלל אמרו כשם שאסור לטלטל המוקצה כך אסור ליתן כלי שיפול בו המוקצה וזה

נקרא

נקרא ביטול כלי מהיכנו (סי' רס"ס) שהרי ע"י שנותן הכלי תחת המוקצה אסור לטלטל הכלי ודומה כאלו חיבר שם בסיד (דף מ"ג כרש"י) :

ט ועוד כלל אמרו כ"ד שהקצוהו הבעלים שלהם מחמת שאינו חשוב אצלם מחמת שהוא עשיר הוי מוקצה אף לעניים דמוקצה לעשיר הוי מוקצה אף לעניים לפיכך חתיכת הרס שנשברה אם לא זרקה לאשפה מותר לטלטל אם ראוי לכסות בו אפי' מונחת בר"ה במקום שאין כלים מצוים אבל אם זרקה לאשפה אע"פ דאצל עני חשוב הוא כיון שהבעלים בטלוה כתורת כלי אסור לכל אדם. ודוקא חתיכת הרס שהיה עליו תורת כלי אבל אבנים ועצים כיון שלא היה עליהם תורת כלי אע"פ שראוי לכסות בהם אסור לטלטל אא"כ עשה בו תיקון קצת · ואין חילוק בין כלי שנשברה בשבת או בחול כל זמן שלא זרקה לאשפה דלעולם מותר לטלטל כדלעיל אלא בזרקה לאשפה יש חילוק דאם נשברה בחול וזרקה בשבת מותר לטלטל כיון שבין השמשות היה תורת כלי עליו (ס"ח סעיף ז' כמ"א) :

כלל סו דין באיזה ענין ותיקון מותר לטלטל מוקצה והטעם למה אסרו מוקצה :

א המוקצה אע"פ שאסור בטלטול יש מהם דברים דמהני בהם מחשבה מע"ש ויש מהם שצריכין איזה תיקון ויש בהם דלא מהני שום תיקון ויש מהם שא"צ אפי' מחשבה. וטעם החילוקים בדיניהם הוא ע"פ הטעם שאסרו חכמים לטלטל דבר מוקצה ואע"פ שאין בו שום גרגא דמלאכה לא דאורייתא ולא דרבנן והטעם שאסרו כ' הרמב"ם וז"ל ומה אם הזהירו הנביאים שלא יהא הילוכך בשבת כשל חול ולא שיחת שבת כשל חול ק"ו שלא יהי' טלטול שבת בטלטול של חול כדי שלא יהיה בעיניו כיום של חול ויבא לתקן ולהגביה כלים מפנה לפנה ומבית לבית ולהצניע אבנים וכיוצא בו שהרי יושב בביתו בטל ומבקש דבר להתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שכתוב בתורה למען ינוח ועוד כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהם מעט ויבא לידי מלאכה ועוד מפני שמקצת העם הם טיילין ויושבי קרנות ובל ימיהם הם שובתים ממלאכה ואם יהיה מותר לילך ולדבר ולטלטל בשאר הימים נמצא שלא שבת שביתה הנזכרת ולפיכך שביתה בדברים אלו הוא שביתה השוה בכ"א ומפני זה אמרו שלא יטלטל אלא כלים הצריך להם עכ"ל והראב"ד כתב הטעם משום גדר הוצאה ואמנם עם כ"ז לא זכינו לידע טעם שחלקו חכמים לאסור מוקצה א' יותר מחבירו כאשר נבאר פרטיהם ונ"ל להוסיף עוד טעם שכיון שראו חכמים לאסור המוקצה מטעמים הנזכרים סמכו דבריהם על פסוק והכינו את אשר יביאו דאיכא מאן דיליף בגמ' מפסוק זה דמוקצה הוא דאורייתא ,כיון שלא היה מוכן מע"ש ולכן אף דלא קיי"ל הכי מ"מ סמך גדול סמכו על פסוק זה שלא לטלטל אלא מה שהוא מוכן מע"ש או שמילא או שהכין במחשבה או במעשה בכל דבר לפי תשמישו וזהו הטעם עצמו דאמרי' מגו דאתקצאי לבה"ש איתקצאי לכולי יומא דכיון דלא היה מוכן מע"ש נשאר באיסורו ולכן חלקו חכמים בדבר ואסרו :

ב כל כתבי קדש ואוכלין ומשקין אע"פ שיהדן לסחורה כיון שהם לצורך שבת לא רצו לגזור ולכן אפי' לא הזמינן לא במחשבה ולא בדבור מותר לטלטלן שהם דברים שמצוה לעסוק בהם או להתענג ואפי' שלא לצורך כלל אלא לפנותן ממקום למקום מותר חוץ מן התפילין דכיון דאסור להניחן בשבת אסור לטלטלן אלא לצורך כגון שלא יפלו (סי' ש"ח סעיף ד') :

ג כלים שמלאכתן להיתר או אפי' לאיסור ולהיתר כגון קערות וסכינים וכוסות וקדרות אע"פ שמבשלין בו מ"מ דרך להשתמש בו בלא בישול וכל כיוצא בזה שאין אדם מקצה דעתו מלהשתמש בהם ולכן כולם הם מוכנים רק שרצו חכמים לגזור שלא לפנותן ממקום למקום משום טורחא יתירה כמו שבארנו ולכן אם עושה לצורך הכלי שלא יגנב או שלא יכסר מקור וחום וכיוצא בו מותר לטלטלו ולהעמידו במקום המשתמר (שם). ומ"מ כלים הנעשים מפרקים או שיש בהן חריצים הדומין לפרקים אסור לטלטלו דשמא יפול ויתפרק ויחזירנה ונמצא עושה כלי בשבת אלא אם כן דרך אותו כלי להיות רפוי כדאיתא במלאכת בונה (סי' רע"ט) :

ד כלים שמלאכתן לאיסור כמבואר לעיל כלל ס"ה סי' ד' דמהם מקצה דעתו מחמת איסורן וגם דיש לחוש בו שמא יבא לעשות מלאכה בהן ולכן אסרו לטלטל אפי' לצורך הכלי שלא יפסד ויגנב ולא התירו אא"כ הוא צורך לשבת כגון לפצוע אגוזי' ולכסות בהן כלים ולפתוח בו דלת ותיבה וכיוצא בו לצורך שבת או אפי' אינו צריך לגוף הכלי אבל צריך למקום הכלי דלתשמישים אלו אינו מקצה מדעתו שהרי גם בחול לפעמים משתמש בהם לצורך גופם או מקומם ואפי' אם עכשיו עיקר כוונתו לצורך הכלי כיון שעכ"פ מטלטלו לצורך גופו ומקומו מותר דאין כאן מקום לגזור (ס"ח סעיף ג') :

ה לפיכך מנעל חדש מותר לשמטו מעל הדפוס אע"פ שהדפוס מלאכתו לאיסור כיון דשם כלי עליו מותר לטלטל לצורך מקומו דהיינו המנעל ואין חילוק בין ליטול הדפוס מתוך המנעל או המנעל מן הדפוס וכן חלוק שכבשו ותחבו בו קנה אם הקנה הוא כלי מותר לטלו מתוכו ואם אינו כלי שומטו מן הקנה אבל אסור ליטול הקנה ממנו כיון שאין עליו תורת כלי דינו כעצים ואבנים לעיל פן ו' (סס סעיף י"ד) :

ו דברים שהם מוקצים מחמת חסרון כיס כמבו' לעיל כלל ס"ה פן ז' ח' ט' כיון שמקפיד עליהן מלהשתמש בהם בחול שום תשמיש וא"כ מוקצה אותן מדעתן לגמרי וכן מוקצ' מחמת נולד או מחמת דדחיה בידים וכן כל דבר שהוא מוקצה מחמת שאינו ראוי לשום תשמיש כמבואר לעיל פן ו' וכן מוקצ' מחמ' מצו' כיון שבכ"ז אדם מקצה מדעתו לגמרי ולכן אפי' לצורך גופן או מקומן אסור ואין לך מוקצה שיהיה מותר לצורך גופו ומקומו אלא כלים שמלאכתן לאיסור כיון שיש תורת כלי' עליהם ולא מקצה אותם מדעתו לגמרי אבל כל השאר מקצה לגמרי(ס"ת):

ז לפיכך אם מכין אותם מותר לטלטלן ואמנם לא הכל שוין בדין ההכנה דמוקצה מגופו המבואר בפן ו' אם מיחדו לתשמיש הרי ע"ז דינו ככלי ולכן אם הוא תשמיש שדרך ליחד דבר זה לתשמיש זה כגון אבן שדרכו בכך ליחד לפצוע בו אגוזים סגי ביחד לזה מע"ש אע"פ שאינו מיחדו בהדיא להשתמש בו לעולם ואם רוצה להשתמש בו דבר שאין דרך ליהדו לכך כגון שרוצה לכסות בו כלים ולסמוך בו דלת ולהכות בו ברזא שדברים אלו הם רק במקרה ואינם תדירים ואף שישתמש בזה לפעמים תיכף אחר תשמיש זורקה דהרוצה ליחד עץ ואבן למלאכות אלו מחליקו ומתקנו כידוע ולכן לא מהני אם מיחדו לתשמיש לשבת זו אא"כ יחדו לכך לעולם ואפי' במחשבה בעלמא סגי וכ"ש כשעושה בו מעשה ומגלה דעתו לעשותו כלי ואז דינו ככלי שמלאכתו להיתר (סעיף כ"א) ודוקא סתם אבנים אבל אבנים המונחים על הכירה מותר לטלטלן בלא שום הכנה דמסתמא מיוחדין לתשמיש (מ"א סי' רנ"ט) ולפיכך אסור לטלטל העצים העגולים שנסרו לשרפת שקורין (קלעצליך) לישב עליהם אם לא שתקנם מע"ש לכך כיון דאינם עומדים לישיבה או שסדרם מע"ש וישב עליהם מע"ש (מ"א ס"ק מ') :

ח וכן עפר וחול הצבור בזוית בחצר או בבית מותר לטלטלו דכיון דצברו זה הוא הזמנתן לתשמיש אבל אם הוא מפוזר בטל לקרקע ואסור בטלטול ולכן מותר ליטול פירות הטמונים בחול הצבור (סס סעיף ל"ח) ומותר לטלטל אפר כירה שהיה שם מע"ש אבל כה שהוסק בשבת אסור דהוי נולד (סי' ש"י מ"א ס"ק ח') וכן מותר לחתוך ענף מן הדקל מע"ש להניף בו להבריח הזבובים וביוצא בו כיון דיחדו לכלי עשאו כלי גמור (ס"ת סעיף מ"ח) אבל אסור לקצץ ענף מן המכבדות שהרי הוא מוקצה ואפי' נטל גברי אסור לטלטלו :

ט וכן מוקצה מחמת חסרון כיס מהני הזמנה להשתמש בו רק שצריך ליחדו לעולם לתשמיש ולא מהני יחוד לשבת זו לבד ולכן הרוצה להניח צמר גפן ופשתן שיחדן לסחורה על מכתו צריך יחוד לעולם או שימשח בשמן ואם לא יחדן לסחורה סגי במחשבה מע"ש וכן עורות לחים ויבשין וכל כיוצא דינן שוה (סעיף כ"ד כ"ס) :

י ודוקא לדבר שראוי להשתמש בו קצת לכסות בו וכיוצא בו מהני יחוד אבל לדבר שאינו ראוי לכלום כגון שיזמין גרוגרת וצמוקים קודם שיתייבשו שאינם ראויים לכלום באותו זמן וקליפי ביצים ואגוזים ועצמות יבשים וכיוצא בו לא מהני להו מחשבה ואפי' הזמנה בפה וכן מטבע אם לא שיעשה מעשה דמוכח שעומד לתשמיש כגון במטבע שינקוב אותה דראוי לתלות בצואר בתו ואפי' עצים ואבנים אם עושה בהם מעשה המוכיח שרוצה להשתמש בו דעי"ז נעשה כלי אע"ג שאין מיחדו לעולם סגי בזה וכבר כתבנו בכלל נ"ט סימן ו' דין בהמה שנפלה לגומא אם מותר להוציאה :

יא מוקצה מחמת מצוה הוא כל דבר שהקצה למצוה בין בחול ובין בשבת וא"כ אסור להנות מהן וכיון דאסור להנות מהן לכן בשבת ויו"ט אסורין בטלטול אבל בחול ואפי' בחש"מ ל"ש איסור טלטול ואיזה דבר הוא מוקצה למצו' כגון נר של שבת ונר של יו"ט (א) ונוי סוכה ואתרוג (ב) ולולב והדס וערבה אפי' הערב' שנוטלין בהו"ר ונר חנוכה בכל זה אסור להסתפק מהן

נשמת אדם

(א) בסי' תקי"ד ס"ק י"ז כתב המ"א דנר יו"ט אסור בהנאת מהנאתר דהוי מוקצה. ועיין ביצה ו' ע"ב תוס' ד"ה דהשתא ותימא שתנן אין נותנין כו' וגם שייך לגבות י"ט ע"ש ולהמ"א שפיר שייך לגבות י"ט. א"ו משמע דדוקא בשבת מוקצה מותר אבל ביו"ט אינו מוקצה רק מה שצריך להדלקה וצריך עיון :

(ב) הט"ז בסי' תרנ"ח כתב דכמו דשופר מותר לטלטל בשבת לצורך גופו ומקומו ה"ה בלולב. ולי נראה דל"ד דבשלמא שופר ממ"נ אם איקלע יום א' בשבת עדיין לא הוקצה למצוה והזמנה לאו מלתא. ואף למה שכתב הט"ז בסי' תרס"ה שתיכף בהש"מ כיון שהכין אתרוג זה הקצה דעתו ממנו מ"מ יש לו תורת כלי עניו כדאמרינן בגמ' דראוי לגמוע בו מים. משא"כ לולב שאינו ראוי לכלום. וכ"מ לשון רמ"א בסי' תרנ"ח שכתב ה"ה כאן. וכ"כ לשון זה הכלבו שסברי הוא כאן לענין טלטול. וכ"כ הר"ן אין לטלטל כלל דמשמע אפי' לצורך גופו ומקומו. ועוד דלולב אפשר דהוי מוקצה מחמת חסרון כיס

שהן משום ביטול מצוה וכ"ש מנר שדולק בשבת וי"ט דאסור משום מכבה ואפי' להנות בהן בענין שאין בו ביטול מצוה אפ"ה אסור משום ביזוי מצוה דכיון שהקצה למצותן כל משך מצותן הם אסורים :

יב לפיכך מותר השמן שבנר וכן שמן המטפטף אסור להנות מהן כל השבת ואפי' לאחר שכבה הנר דמסתמא הקצה השמן שידליק (רע"ט) וכן נוי סוכה אסור ליהנות מהן אפי' בחוה"מ ואפי' לאחר שנפלו דכיון שתלאן נתבטלו לסוכה ואיכא ביזוי מצוה (סי' תרל"ח כנ"י בשם ר"ן דלא כמש"כ תוס' בשבת כ"ב וע"ש במחה"ש א' ובט"ז ס"ק כ"א) וכן אתרוג אסור ליהנות כל ז' ואפי' נפסל אחר שעשה בו המצוה (דא"ר כ' דהזמנה לאו מלתא) והט"ז אוסר תיבה אחר בהש"מ ובח"ל אסור גם בח' (תרכ"ס) וכן נר חנוכה אפי' אחר שכבה (תרע"ח) וכן ציצית בשהן כשרות אסור לקשור בם שום דבר משום בזיון (כ"א) ונר של בהכ"נ עיין כלל י"ז :

יג כל דבר אינו אסור אלא למה שהקצה אותו דהיינו אתרוג לא הקצה אלא מאכילה ולכן מותר להריח בו מן הדין רק לפי שנהלקו אם מברכין עליו כיון שאינו עומד להריח יש למנוע בלהריח בו בשבת נטילתו אבל באמצע היום או בשבת מותר להריח בו ולברך עליו וההדס שאינו עומד אלא להריח נמצא שהקצ' אותו מלהריח ולכן אסור להריח בו ואפי' בשבת שאין נוטלין הלולב מ"מ כבר הקצה לכל ז' (תרכ"ג עיין שם במ"א) וכן אם תלה פירות בסוכה לנוי אסור לאכלן ומותר להריח בהן ואם תלה בה עשבות המריחים נ"ל דאסור להריח בהן (ומ"ש המ"א סי' תרל"ח דהם סיכך בהדס יש מתירין נהריח היינו דוקא בסיכך בהן דאפשר לסכך בענים כמש"כ שם מ"א בשם ר"ן מהא"כ בתלה בה) וכן אסור לטלטל הלולב בשבת. ונ"ל דלא מבעי' לצורך גופו דאסור כיון שכבר הקצה למצוה אלא אפי' לצורך מקומו אסור דהוי כאבן :

יד הפריש אתרוג סתם לז' ימים אסור לדידן גם בח הפריש לכל יום אסור לאותו יום כולו ומותר למחר (תרס"כ) ומותר לכתחלה להתנות על אתרוג שיהי' כולו ליום א' ושאינו בודל כל בהש"מ של ליל ב ואילך (וכ"ל נפי מש"כ הס"א סי' תרל"ח דהיכא דליכא הת"כ' אבל מהני א"כ אנ"כ איני בודל כל בהש"מ) הפריש לשאר ימים דהחג כשר מותר לאכול ממנו ובלבד שנשאר בו בשיעור לצאת ואפי' בלא תנאי דמתחלה לא הקצה אלא בשיעור (כ"כ במ א סימן תרמ"ט ס"ק י"ט וכ"ע דבלא תנאי מתחלה הקצה כולו) :

טו בנוי סוכ' מהני תנאי דהיינו שעומד מבע"י ואומר אני מתנה שאיני בודל מהם כל בהש"מ או לאכלן כל זמן שארצה וא"כ גם בהש"מ בכלל שהרי גם בהש"מ מותר ליטלן (תרל"ח) אבל תנאי אחר כגון שיאמר אני מתנה עליהם לאכלן למחר דכיון דחלה הקדוש' עליהן בהש"מ אסורין כל ז' דסוכה נוהג בלילות כבימים משא"כ אתרוג דכל יום הוא מצוה בפ ע ובשמן המטפטף והנותר בנר לא מהני אפי' תנאי זה דע"כ אסור בהש"מ משו' איסור כיבוי דהמסתפק מן הנר חייב משום מכבה ומ"מ מותר לאחר השבת והנותר משיעור הדלקה בנר חנוכה כגון שכבה אסור לעולם וצריך לשורפה בפ"ע דאגב חביבות הנס מקצה לגמרי שלא להנות ממנו (תרע ג) :

טז אם טלטל המוקצה לצורך גופו או מקומו כ"ז שעודו בידו מותר לטלטלו ולהניחו באיזו מקום שירצה (ס ס רס"ו וכ"ם ס"ת ועיין בסי' רס"ו במ"א ס"ק י"ט פסק מסכת נ"ס ומה שכירך אינו מספיק דעכ"פ קסה מר"י בר חנינא שאמר שמעתי כו' ואיך הוכיח מזה שמא ש"ס כיון דעדיין בידו ולכן דין זה צ"ע) :

כלל סו דין בסים לדבר איסור (ש"ע ש"י סי"א) :

א כבר כתבנו שהמניח דבר מוקצה אפי' על כלי שמלאכתו להיתר דין הכלי כמוקצה גופא ואמנם אינו נעשה בסים אלא ע"פ ז' אופנים (א) שיהיה מונח עליו בהש"מ דאז אמרי' מגו דאיתקצאי לבהש"מ א תקצאי לכולי יומא אבל אם הניח הנכרי או קטן או אפי' הוא בעצמו בשוגג בשבת אע"ג דכל זמן שהמוקצ' מונח עליו אסור לטלטל הכלי מ"מ לאחר שהוסר המוקצ' ממנו אין עליו דין בסים עוד ומותר לטלטל וי"א דאפי' בעודו עליו מותר לנער המוקצה ממנו (ב) לגדולי הפוסקי' לא נעשה בסים אא"כ היה דעתו שיהי' מונח שם כל השבת אבל אם דעתו שלמחר יטלנו נכרי לא הוי בסים ויש לסמוך ע"ז במקו' פסידא אבל בל"ז ק"ל כגדולי הפוסקי' דאפי' דעתו לסלקו הוי בסים כיון שבהש"מ היה מוקצ' עליו (ג) דוק' כשהניח עליו בכונה אבל אם שכח אפי' שהניח עליו בחול בכוונה והיה דעתו לסלקו קודם שבת ושכח לא הוי בסים (ד) שיהיה מונח המוקצה על כלי שלו או על של חבירו שנתן לו רשות אבל אם הניח מוקצה שלו על כלי של חבירו שלא ברשות קיי"ל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ומ"מ אם נתן

ראובן נשמת אדם

כיון שמקפידין עליו מאד שלא יקטוס ראשו ולכן נ"ל להחמיר : (א) מה שכתב המ"א בסי' ש"ט ס"ק ד' בשם התוס' דהטעם דא"ל ניקח הפירות מכלכלה הוי משום טירחא. כאמת מלשון התוס' קמ"ב ד"ה ה"נ משמע כדבריו. אבל כפי הנדפס בש"ס שלנו דברי התוס' ד"ה ונשדינהו דהטעם פן יפלו נתרץ א"כ גם דברי תוס' יספרשו ט וכבר הסיג בש"ס :

ראובן מוקצה של שמעון בכלי של שמעון הוי בסיס דמסתמא ניחא לי' לשמעון שלא יבא לידי הפסד (ה) שיהיה מונח שם המוקצה בשביל שיתיישב עליו בטוב אבל כה שמניחין בדרך אקראי כמו שרגילין להשים בתיבה חפצים אלו על אלו מפני שאין לו ריוח לפנות לכל חפץ מקום בשולי התיבה לא הוי בסיס ונ"ל דאף לסברא זו התיבה הוי בסיס שהרי עכ"פ היה דעתו שיונח בתיבה אלא שהכלים שבתיבה שהמוקצה מונח עליו. לא הוי בסיס ויש חולקין וס"ל דהוי בסיס (ו) שיהיה מונח על עיקר הכלי אבל כיס התפור בבגד ומעות מונח בכיס כיון שאינו על עיקר הבגד לא הוי הבגד בסיס (ז) לא מקרי בסיס אלא כשמונח עליו דבר איסור בלבד אבל אם מונח עליו גם דבר היתר וההיתר חשוב אצלו יותר מן האיסור לא הוי בסיס. ודוקא שהשוב לו אבל אם אינו חשוב לו אע"ג דלאחרי' חשוב לא נקרא חשוב:

ב החילוק אם הוא בסיס או לא הוא זה דכל מקום דהוי בסיס אסור לטלטל הכלי אפי' לצורך גופו ומקומו ואפי' לנער ממנו המוקצה דהוי רק טלטול כלאחר יד אפ"ה אסור שהרי הכלי גופו נעשה כאילו הוא עצמה המוקצה ובמקום דלא נעשה בסיס אם צריך להשתמש בגופו של כלי או שצריך למקום הכלי מותר לנער המוקצה דהוי טלטול כלאחר יד ואם א"א לנער שמתיירא מהפסד הכלי או אפי' (ח) מהפסד המוקצה מטלטל הכלי אם המוקצה למקום הצריך לו וכן אם צריך למקומו מטלטלו ועודו עליו שכיון שצריך למקומו אי אפשר לו לנער שם (סי' ש"ט):

ג הא דשרינן ניער דוקא כשצריך הכלי המותר או מקומו אבל בשביל הפסד המוקצה אסור לנער (עיין מ"א סי' ש"ט ס"ק ב' וסי' ש"י ס"ק י"א מ"ש בשם הב"ח ואי איכא הפסד בניעור ור"ל שיפסיד המוקצה וכ"ה בהדיא בב"ח):

ד עפ"י הכללים המבוארים נתברר שכשהדליקו מנורה על שלחן אסור לטלטל השלחן שהרי השלחן הוא בסיס למנורה ונרותי' אם לא שיהיה מונח על השולחן בהש"מ לחם דאז היה בסיס לאיסור והיתר וההיתר חשוב יותר מהאיסור שהרי צריך לסעודת שבת ונ"ל דזהו הטעם שבהקפידות הנשים להניח הלחם על השלחן קודם הדלקת הנרות (וכזה מסולק תמיהת הט"ז בסי' ש"י סק"ח) ואם אינן נביאות בנות נביאות הן ואם נפל נר דולק על השלחן ומתירא שלא תדלוק השלחן אע"פ שלא היה להם על השלחן מותר לנער כיון שאין דעתנו להניח המנורה כל השבת ובמקום הפסד סמכינן ע"ז כדלעיל סי' א בדין כ' (סי' רע"ז):

ה המנורה שהדליקו בו נר שבת נעשה בסיס לנרות ולכן אסור לטלטל המנורה אף לאחר שיכבה אפי' לצורך גופו ומקומו אע"ג דשאר כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטל בבה"ג זה אסור כיון דבין השמשות היה אסור לטלטל בבה"ג משום הנרות ומ"מ נוהגין לטלטלו למחר ע"י נכרי וסומכין בזה על דעת האומרים שלא נעשה בסיס כיון שלא יהיה עליו כל השבת ומ"מ אם הנר מאום עליו ביותר הריקל לטלטל ע"י ישראל לא הפסיד מידי דהוי אגרף של רעי (סי' רע"ט):

ו ולכן נ"כ מותר לנער המפה שמונח עליו קליפי אגוזים ולא אמרי' דהוי בסיס משום שלא היה עליו בהש"מ ועוד דאפי' בשעה שמניחן שם אינו חושש להיכן יפלו ודוקא ניער אבל אסור להגביה המפה עם הקליפין ואם יש נ"כ פת על המפה מותר להגביה להמפה ולטלטל עם הקליפין ולזרוק הקליפין דכיון דקליפין אינן חשובין כלל בטלים לגבי פת ואפי' לא היה שם פת מותר להניח שם פת כדי לטלטל אגבן הקליפין (מ"א סי' ש"ח ס"ק ל' ועיין בילה כ"א ע"ב סו' ד"ה עושה ועיין ט"ז סס"י ש"י ס"ק ח'):

ז כבר בארנו שאם היה בסיס לאיסור ולהיתר אם היה ההיתר חשוב יותר אזי בטל האיסור לגבי ההיתר ואם האיסור חשוב לו יותר בטל ההיתר לגבי האיסור ולכן תיבה שיש בה דבר המותר לטלטל וגם מעות אם המעות אינם עיקר וצריך לטלטל התיבה עם הדברים המותרים אם אפשר לו שיקח משם דברים המותרים לא יטלטל התיבה ואם א"א לו לטלטל אלא ע"י כלי זו שאם יקח אותם מן התיבה ימאסו או שיפלו לארץ ויטנפו אם יכול לנער המעות מן התיבה ינער ואם א"א לו לנער מפני הפסד כדלעיל סי' ב' או שצריך למקום התיבה מותר לטלטל התיבה כמו שהיא וא"צ לנער (ש"י):

ח היה האיסור וההיתר שניהן חשובין או שניהן אינן חשובין נ"ל דאסור (ג) (שם):

נשמת אדם

(ג) כ"ב בת"ש ולא כתב שום ראיה לזה. ודברי הש"ע מבואר כלשון הטור בסי' ש"י סעיף ח' לכאורה סותרים אהדדי . והנה הב"י כתב ומש"כ רבינו וכגון שדבר המותר חשוב כו' למד כן מדאמרינן דף מ"ז הוי מטלטלינן כנונא אגב קטמא ואע"ג דאיכא עליה שברי עלים מיתיבי ושוין שאם יש בה שברי פתילה שאסור לטלטל (פירש"י ר"י ור"ש שנחלקו בנר ישן) אמר אביי בגלילא שנו פרש"י בגלילא שחשובה להם שברי פתילה שאין בגד פשתן מצוי לכן הלכך לא בטלי ונעשה נר בסיס להם . ור"ת כתב דאין נראה אלא ה"פ בגלילא שנו שהיה להם רוב שמן ולהכי לא בטלי שברי פתילה אגב שמן ודברי רבינו כר"ת עכ"ל הב"י . ומ"ש ודברי רבינו כר"ת לא זכיתי להבינם ונעלמה ממני כוונתו וצ"ע. והנה לרש"י הכי' שהפתילה חשוב להם משמע ודאי דאפי' גם השמן חשוב אפילו הכי אסור . ומכ"ש לפי מה שכתבו תוס' דגם שמן לא היה להם וא"כ

ט ביש המיוחד למעות התפור בבגד אם אין בתוכו מעות בטל לגבי הבגד ומותר ללבשו ואם שכח מע"ש ויש בו מעות ילך למקום המשתמר וינער שם דכל זמן שהמוקצה בידו אינו מחוייב להשליך מידו תיכף אלא מותר לילך למקום שירצה להניחו שם (ועיין בכלל הקודם סי' ט"ז בדין זה צ"ע) ואם א"א לו לנער מ"מ מותר לטלטל הבגד כיון שהמעות אינו על עיקר הבגד וא"כ בטל הכיס לבגד אבל אסור ללבשו שמא יצא בו לר"ה ואם הוא בדרך עיין לעיל כלל נ"ד סי' ה' וה"ה אפי' הניח בכיס מעות בכוונה מותר לטלטל הבגד אבל אסור להכניס ידיו בכיס דהכיס הוא מוקצה כדין בסיס אבל בשבת מותר להכניס ידיו בתוכו דלא נעשה בסיס כדלעיל (שם):

י וכ"ז בכיס התפור בבגד וכן תיבה שבשלחן שקורין (טיש קעסטיל) המיוחד למעות וכיוצא בו ועשוי בענין שא"א להוציאו לגמרי מן השלחן וא"כ נתבטל לעיקר הבגד ולשלחן אבל כיס מעות הקשור בבגד וכן התיבה אם יכולין להוציאו לגמרי מן השלחן וא"כ כאו"א כלי בפ"ע לא נתבטל לבגד ולשלחן ואסור לטלטל הבגד והשלחן שהרי הם נעשים בסיס למעות אא"כ יש בתוכם נ"ב דבר היתר החשוב כדלעיל סי' ז' ח'. ונ"ל דאם יש בתוכו רק איזה פרוטות בטלים לגבי הבגד דאין אדם מבטל בגדו ושלחנו בשביל איזה פרוטות (ג) (שם):

יא נ"ל דאם הטיש קעסטיל תלוי בשלחן ועשוי להניח בתוכו לחם וסכינים ואירע שהניח בו מעות אפי' אין בו לחם וסכינים אע"ג דהטיש קעסטיל ודאי אסור לטלטל אבל מותר לטלטל השלחן שהרי גם הטיש קעסטיל הוא כלי שמלאכתו להיתר וא"כ נעשה השלחן בסיס לאיסור ולהיתר ומכ"ש כיון שאין המעות על עיקר הכלי וצ"ע. ואם הטיש קעסטל קבוע ברגלי השלחן ואינו תלוי בשלחן נ"ל דמותר לטלטל השלחן עם הרגלים אע"פ שאין דף השלחן קבוע ברגלים ומכ"ש כשמחובר עד שא"א לטלטלו בלא רגלים אבל הרגלים לבד אסור לטלטל (ד):

נשמת אדם

וא"כ שניהם הוי חשובין מוקצה דאסור. ולר"ת שכ' דהיה נכס לרוב שפתן וגם שמן. וא"כ שניהן אינן חשובין ואפ"ה אסור וא"כ משמע דאם שוין בחשובו' אסור. ואפשר דכוונת הב"י דהרש"י משמע דתלוי בחשיבות באיסור דאם האיסור חשוב אזי אסור אבל אם אין האיסור חשוב אע"ג שגם ההיתר אינו חשוב מותר. אבל לר"ת שכ' כיון דההיתר אינו חשוב אסור משמע אע"ג דגם האיסור אינו חשוב מ"מ אסור דלא כהרש"י. והטור כיון דנקט התנה כגון שההיתר חשוב לו משמע דוקא כשההיתר חשוב אלו מותר אבל שניהן שוין אסור ואף שמסיים אבל אם האיסור חשוב לאו דוקא אלא ה"ה בשניהן אינן חשובין אסור:

(ג) נ"ל דזה דומה להא דאמרי' בביצה ולטלטל שיורי כוסות אגב כסא וכתב תוס' שם ובשבת מ"ז דכיון דשיורי כוסות לא חשיבי כלל נתבטל לגבי כוס אע"ג דאין בו שום דבר היתר וא"כ ה"נ אם הוא אדם שאינו חשוב לו כלל איזה פרוטות בטלים ודוקא אם אינם חשובים כלל כמש"כ בכללים:

(ד) כתב המ"א בסימן ש"י ס"ק ז' והוי יודע כו' מותר לטלטל השידה כיון שאינו על עיקר הכלי עכ"ל. ואף שלשון זה אינו בתוס' כמו שהעתיק המ"א. ולכאו' משמע דכולה מתני' מיירי מדין מוכני ומותר לטלטל המוכני באינה נשמטת אבל השידה אסור לטלטל. וכן לשון הרא"ש בפי' המשנה פ"ת דכלים וז"ל אבל אם אינה נשמטת בטלה לגבי שידה וכיון שאין בשידה מעות מותר לגרור המוכני ובלבד שלא יזיז השידה ממקומה עכ"ל. ואפשר שכן דעת הרמב"ם בפירושו שם אבל המ"א העתיק לשון הרמב"ם וסובר דהרמב"ם מתיר לטלטל השידה (ודבריו בפירושו צ"ע כי לא זכיתי להבינם על בוריו) וכדברי המ"א מבואר בחי' רשב"א שבת:

ואמנם סוף דברי מג"א צ"ע. שהעתיק לשון המשנה בנשמטת ואין גוררין השידה ובמשנה איתא ואין גוררין אותה דמשמע דקאי על המוכני אבל השידה נראה לכאו' דמותר אפי' בנשמטת. וכל שכן הוא מסיפא דבאינה נשמטת שהמוכני הוא מן הכלי גופא ואפ"ה כיון שאינו מונח על עיקר הכלי מותר לגרור השידה לדעת מ"א ומ"ש ברישא דהמוכני כלי בפ"ע. וא"כ קשה למה יהיה אסור לטלטל השידה בשלמא המוכני אסור דכיון שהיא כלי בפ"ע נעשה בסיס אבל השידה אדרבה כיון שצריך לטלטל השידה אם כן המוכני הוא בסיס לאיסור ולהיתר שהיא השידה מה שאינו כן כשאין צריך לשידה רק להמוכני אזי הוא בסיס לאיסור לבד: אבל באינה נשמטת מותר לגרר אפילו המוכני דכיון דלא הנית על עיקר הכלי לא

מטעמים

נעשה בסיס כלל ומותר לגרר אפי' המוכני ומכ"ש השידה:

ואמנם דינו של מ"א בכיס קשור או תיבה שבשולחן המיוחד רק למעות. דינו דין אמת לשיטת ר"ת שהיא הי"א שהביא הרמ"א כיון דיחדו לכך הוי מוקצה אף אם אין עליו מעות. וא"כ כיון שהשולחן בסיס לתיבה הוי בסיס לאיסור ואסור לטלטל השולחן. ולא דמי למוכני דהתם כשרוצה לגרר השידה הוי המוכני בסיס לאיסור ולהיתר. משא"כ בשיטת המחבר דלא כר"ת או בתיבה שבשולחן שאינו מיוחד למעות אלא מניחים בתוכו לחם וסכינים ואירע שהניח בו מעות אפי' מדעת והתיבה נשמטת לגמרי מן השולחן אזי יש לו דין מוכני ואסור לגררו דהא נעשה בסיס. אבל השולחן מותר לטלטל שהרי השולחן בסיס גם לתיבה שהוא כלי המותר ואם אינה נשמטת לגמרי אזי אפילו התיבה לא נעשה בסיס כיון שאינו מונח על עיקר הכלי ומותר לגרר אפי' התיבה כנלע"ד דל"ע דברי המ"א ולמעשה צ"ע. ודברי רא"ש כ"ל שהוא מפרש מוכני הוא אופן. ור"ל להגביה ולגלגל האופן לצורך אע"פ שעי"ז מטלטל גם המעות. מ"מ הוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר משא"כ כשמטלטל השידה כדרכו אזי הוא טלטול גמור. ולולי זאת אין ביאור לדברי הרא"ש:

וז"ל הרשב"א בחי' שבת ד"ה ואין גוררין וא"ה זמן שיש מעות אע"פ שאינה נשמטת מפני מה גוררין אותה. תירץ ר"ת כשיש בשידה פירות ולהכי באינה נשמטת ה"ל הכל כלי אחד ונעשה בסיס לאיסור ולהיתר ומותר לגוררה. וכדתנן נוטל אדם כלכלה כו'. ובתוס' פי' דכשהיא נשמטת אינו בטל לגבי שידה וכיון דנעשה בסיס לאיסור אסור לגוררה. אבל באינה נשמטת בטילה לשידה ואע"פ שהיא נעשה בסיס לאיסור לא חשבי' השיד' כבסיס לו מפני שהמוכני טפל לשידה עכ"ל. נפ"ז כ"ש בנשמטת דמותר לטלטל השידה דאזלינן בתר עיקר הכלי דבודאי בין בנשמטת או אין נשמטת אין חילוק דתמיד המוכני הוא טפל לשידה ואין השידה טפל למוכני. רק דהרשב"א כתב דבאין נשמטת והיה מלד הדין לאסור לטלטל רק השידה דבזה אין שייך לומר שהמוכני בסיס גם לשידה שהיא היתר כיון שהכל כלי א'. ומש"כ כתב הרשב"א דלר"ת שיש בו פירות. והרשב"א כ' דהמוכני בטל לגבי השידה דכיון שהוא רק טפלה לשידה וכיון שאינה נשמטת מותר לגרר דלא נעשה בסיס למעות כיון שאינו מונח על עיקר הכלי. אבל בנשמטת אזי אין המוכני בטל לשידה ואסור לגרור המוכני בפ"ע אבל בודאי אם צריך לטלטל השידה מותר לטלטל [illegible] המוכני שהרי המוכני הוא

בסיס

יב מטעמים שבארנו נתבאר שלא אסרו מוקצה אלא בטלטול אבל בנגיעה מותר כשהוא לצורך דבר המותר ובלבד שלא יניד אותה בידים לפיכך מותר לישב על אבנים וקורות גדולים שאינם זזים ממקומם מחמת ישיבתו (סי' ש"ח מ"א ס"ק פ"א) וכן מותר ליגע בשולחן ועמוד אע"פ שנרות קבועים בו אבל אסור ליגע במנורה תלויה וכן בביצה שנולדה שמא יתנדנד קצת אבל מותר לכפות עליו כלי אם לא נוגע בו ואם דבר היתר מונח על המנורה מותר ליטלנה משם אע"פ שעי"ז יתנדנד המנורה דהוי טלטול מן הצד כמו שנבאר בסי' שאח"ז וכן מותר לטלטל מוקצה ע"י נפיחה (ש"ת) :

יג לא אסרו לטלטל אלא כדרכו בידים אבל טלטול מן הצד שאין מטלטל המוקצה בידו כגון שהטמין פירות בדבר מוקצה וגם מקצתו מגולה או שיוכל לתחוב בו דבר וליטלו בענין שא"צ לטלטל המוקצה בידים נוטלו ושומטו אע"ג דעי"ז נופל המוקצה ממנו כיון שא"צ כלל להמוקצה אבל בשבכה טמונה בו אסור ליטול שהרי צריך לפנות המוקצה ואם המוקצה הוא כלי שמותר לטלטלו לצורך מקומו אפי' בזה טמון בתוכו מותר לפנות. ודוקא כשצריך לדבר ההיתר אבל לטלטל לצורך המוקצה שלא תפסד אפי' בטלטול מן הצד אסור (סי' ש"א) :

יד אם אינו צריך לטלטל בידים כלל אלא בגופו או ברגליו אפי' בשביל דבר המוקצה מותר דזה לא נקרא אפי' טלטול מן הצד וכפ"ז בשנר הלב וכיוצא בו מונח על הארץ מותר לדחפו ברגליו (ה) ויש אוסרין (ש"ח מ"א ס"ק ז') :

טו מתוך זה יתבאר דמה שנוהגין למכור בשבת ולקבל המעות בכלי או שגוררין בסכין מלבד הרעה הגדולה של מקח וממכר כמה סמיות עיניהם דדוקא כשמטלטל ההיתר והמוקצה נופל מאליו מותר ודוקא לצורך דבר המותר אבל הכא שאין כאן אלא לצורך המעות אין שום ס' שהוא איסור גמור (ו) :

טז נוטל אדם את בנו בחצר אע"פ שיש בידו אבן אם התינוק יש לו געגועין על אביו ואינו יכול להיות בלא אביו ואם ישליך האבן מידו יצעק התינוק דכיון שיש בו חשש חולי התירו אבל בלא"ה אסור ודוקא אבן אבל אם בידו מעות או שאר דבר מוקצה שמקפיד עליו אע"פ שהמעות ביד התינוק רק שאוחז התינוק בידו והתינוק מהלך ברגליו אסור דחיישינן דלבא נפיל ואתי לאתויי. בלבוש כ' לאתויי ד' אמות וע"ב הוא ט"ס אלא שיטפיה דלישנא דהא מיירי בחצר כמש"כ רש"י דבר"ה אסור לשאת התינוק אלא ר"ל דאתי לאתויי שיטול הדינר ויש מתירין גם בזה ולא אסרו אא"ב נושא התינוק עם המעות דיאמר בשם שמותר לטלטל המעות ביד התינוק ה"נ מותר לטלטל המעות בשביל התינוק (סי' ש"ט) :

יז כל דבר שיש לחוש שיזיקו בו רבים או תינוקות אפי' מונח ברה"ר מותר לטלטל בפחות

פחות

נשמת אדם

בסיס לשידה שהוא כלי היתר וגם למעות והוי בסיס לאיסור ולהיתר. ואינו דומה למה דאיתא בדף מ"ז בשבת הנח לשמן ופתילה דנעשו בסיס כמו שכתבו תוס' שם. וגם ז כשיש שולחן שרגלים שלו כמין תיבה באופן שאין השופלאד תלוי בשולחן כלל. וא"כ הוי ממש השולחן כשידה והרגל כמוכני וכפי' תוספת ורשב"א שהוא כן שהשידה יושבת עליו ואם כן כשצריך לתיבה האסור נטלטל התיבה שהרי כיון שאינה מחוברת לשולחן אינה בטלה לשולחן והוי בסיס. אבל אם כשצריך להעמיד השולחן עם התיבה במקום אחר ואינו יכול לנער המעות מותר לטלטל גם התיבה וכדפרישית. דהא דאיתא במתני' בנשמטת ואין גוררין אותה י"ל המוכני לבד אבל לצורך השידה מותר שהרי התיבה נעשית בסיס גם לשלחן שהוא היתר. וכדאיתא בסימן ש"ט ס"ג וש"י סעיף ס"ט. ובשופלאד התלוי בדף השלחן צ"ע שגם השלחן נעשה בסיס לשופלאד והשופלאד למעו' כמו השלחן שנעשה בסיס למנורה והמנורה לנרות דאסור לטלטל השולחן כ"ז שהנר דולק כדאי' בסי' רע"ז. או אפשר י"ל דדוקא במנורה שהוא מלאכתו לאיסור ע"כ לא מיקרי השולחן בסיס לאיסור ולהיתר כיון שההיתר שהיא המנורה היא גופה דבר שמלאכתו לאיסור. משא"כ השופלאד שעשוי לסכינים ולחם ואירע שהניח בו מעות. י"ל שהשולחן הוי בסיס לשופלאד שהוא כלי היתר. ונראה דבזה אסור אא"כ מונח שם סכינים ולחם וכדומה אבל בדין ראשון שאין השופלאד תלוי בשולחן אלא שקבוע ברגלים והשולחן מונח עליו נראה להתיר אפילו באינו מחובר וכ"ש במחובר. וכן הדין שכתב המ"א בכיס תפור ובשופלאד היא אמת. רק אם עשוי השלחן שמונח על תיבה ואין השופלאד תלוי בשולחן. נ"ל דיש להתיר דזה דומה ממש לשידה ונשמטת דמותר לטלטל השידה. רק המוכני לבד אסור לטלטל וכמו שכתבתי כנלע"ד :

(ה) ב"ב הרא"ש בפרק כירה סי' י"ט הא דמחלק הרי"ף בטלטול מן הצד דמותר לצורך דבר המותר אבל אם היא לצורך דבר האסור אסור והקשה ר' יונה מקש שע"ג המטה לא ינענע בידו אבל מנענעו בגופו. והא התם הטלטול לצורך הקש שהוא מוקצה ואפ"ה מותר בטלטול מן הצד. ותירץ הרא"ש וז"ל דהתם אף טלטול אין כאן דאינו מטלטל אלא בגופו כלאחר יד עכ"ל וע"ש. והר"ן תירץ כיון שהוא לצורך השכב עליו הוי לצורך דבר המותר וא"כ מוכח דהרא"ש אפי' לצורך דבר האיסור מותר לטלטל בגופו דגרע מטלטול מן הצד וכ"כ הב"י ר"ס ש"ח בכללים. ולפ"ז הא דאיתא בשבת קמ"ז עושה שביל בכניסתו וביציאתו ל"ד כשצריך לילך בדרך הלוכו אלא אורחא דמלתא תני. ועיין מ"א ר"ס ש"ח ס"ק ז' וכ"כ להדיה בסימן ש"ה סעיף י"ח. וכדאיתא בב"י סי' ש"ח בכללים ומ"א הש"ח סי' ש"א ס"ק כ"ד דלהרא"ש אסור לצורך מקומו היינו בטלטול ביד אבל בגופו דגרע מטלטול מן הצד מותר להרא"ש. אבל לדעת הר"ן דאפילו בגופו הוי כטלטול מן הצד בידיו ואינו מותר אלא לצורך דבר המותר. ונראה לי דכן דעת רש"י שכתב במתניתין הקש שעל גבי המטה דף קמ"א דהוי טלטול מן הצד ע"ש משמע דס"ל כהר"ן. ולפ"ז הא דעושה בו שביל דוקא בדרך הליכתו דלא מחזי כלל כטלטול :

(ו) מ"ש הט"ז בסי' ש"ח ס"ק י"ח. נ"ל דאין לסמוך בזה כלל ואינו כלום והט"ז בעצמו סותר דבריו בסימן ש"א ס"ק ב' דכתב להדיא דאסור לדחוף מוקצה בקנה וכ"ש לגרר אותו. ונ"ל דלא דמי למ"ש בסימן ש"ח דהתם עכ"פ עושה לצורך דבר היתר לפנות השולחן והוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר. אבל לצורך דבר האסור בזה מיירי בסימן ש"א. וא"כ פשיטא דאסור טלטול מעות ע"י בגד וכ"ש ולא בו דלכ"ע אסור :

בסימן

פיות מד׳ אמות וכן אם נשבר כלי זכוכית בבית וביוצא בו במקום שיש לחוש שיזוקו בהם בני אדם מותר לטלטל להוציאו (ס״ח סעיף י״ח):

יח מת בשבת נוהגים להגביה אותו מעל הכרים ע״י נכר אך במקום שאין לחוש שיסריח ויש למחות בידם רק לשמוט הכר מתחתיו (מ״א ס׳ פי״א) ובמקצת מקומות נוהגין להעצים עיניו ולייישר אבריו שלא יתעקמו ואומרים דאיתא בזוהר שהוא סכנה וכל זה אין לו שורש על פי הדין ואף בזוהר לא נזכר סכנה אלא בעינים וא״כ ליישר האברים אין לו שום סמך. ואם הוא מלוכלך בטיט וצואה עד שמאוס בעיני רואיו מותר לטלטלו ע״י נכר או תינוק או ע״י כסותו ולרחצו במים בידו אבל לא ע״י מפה משום סחיטה אבל בלא״ה אסור אפי׳ ע״י נכרי ואסור לטלטל המת לצורך כהנים או לצורך מצוה אפי׳ ע״י נכר ותינוק אבל ע״י נכרי מותר או בטלטול מן הצד דהיינו להפכו ממטה למטה אפי׳ ע״י ישראל. ודוקא אם הקרובי׳ רוצים אבל א״י לכופן להוציאו מן הבית אם לא שהכהן חולה שאינו יכול לצאת מן הבית כופין הקרובים להוציאו כדי להציל הכהן מאיסור ואם הוא נפל דליכא משום כבוד כופין הקרובים להוציאו מן הבית בשביל כהנים ע״פ אופנים המבוארים (סי׳ שי״א):

יט היתר זה ע״י נכר או תינוק לא מצינו אלא במת אבל לא בשאר דברים המוקצים מגופו אבל כלי שמלאכתו לאיסור יש מתירין לטלטלו ע״י נכר או שיניח עליו שאר דבר היתר אם חושש שיפסד במקום זה ויוכל לטלטלו למקום אחר שהרי גם בהש״מ היה לו היתר עכ״פ לטלטלו לצורך גופו ומקומו אבל המנורה שהדליקו עליו נרות בהש״מ אע״פ שהוא כלי כיון שהדליקו עליו בהש״מ נעשה כמוקצה בגופו ולכן אפי׳ אם הניח עליו דבר המותר מע״ש כדי שיהיה בסים לאיסור ולהיתר לא מהני שהרי ידוע שהנר חשוב לו בלילה יותר מדבר שמונח על המנור׳ (ט״ז סי׳ י״א) וכן סחורה שירדו עליה גשמים בשבת אסור לטלטל ע״י ישראל אפי׳ ע״י נכר ולכסותה אם יש נכרי מוטב ואם לאו מותר הישראל לכסות (סל״ח):

כ ודוקא בהפסד שאינו בהול עליו בירידת גשמים שיכול לקרות לנכרי לטלטלן או לכסתן בעצמו אבל היזק שבא פתאום על אדם כגון דליקה או שמתירא מגנבים וגזלנים מותר לטלטל אפי׳ מעות ע״י נכר או דבר המותר ויש מתירין אפי׳ בלא דבר המותר (סימן של״ד סעיף כ׳ וסעיף י״ז):

כא כל דבר מטונף כגון רעי וקיא וצואה בין של אדם או של תרנגולים וכיוצא בהם אם הם במקום דריסת רגלי ב״א או שמאוס לו מותר לסלקן לצדדין או להוציאם לאשפה אפי׳ בלא כלי ואם אינו במקום דריסת רגלים אלא שירא שהתינוקות יתלכלכו בו אסור להוציאו אפי׳ בכלי או לסלקו אלא יכפה עליו הכלי. ומ״מ אם הכלי מלא וא״א לפנות עליו מותר להוציאו לאשפה ולהחזירו משום כבוד הבריות (סי׳ ש״ח):

כב כשהוציא גרף של רעי או עביט של מי רגלים כל זמן שעדיין בידו מותר להחזירו כדין כל מוקצה שבעודו בידו מותר לטלטלו למקו׳ שירצה ולאחר שהניחו מידו אסור להחזירו דמאוס כ״כ דלא חזי למידי אא״כ נותן לתוכו מים ובלבד שיהיה המים ראויין לבהמה דאל״כ גם המים הם כגרף עצמו וכיון שהמים ראוים מותר לטלטל הכלי אגבן ברעיר (סס):

כג בזמה״ז מותר לזמן לנכרי ואם השקוהו יין מותר לטלטל אפי׳ נשאר בו פירורי הפת שנשרה ביין האסור בהנאה מ״מ בטלים לגבי הכוס ומותר להדיחו אח״כ דאינו אלא כמסיר גרף של רעי ולכן איסור שנגע בהיתר או כלי מותר להדיח כיון שגוף הכלי הוא מותר אינו רק להסיר האיסור ואינו דומה למטביל כלי דהתם גוף הכלי אסור:

כד כשיורדים גשמים על דברים המוקצים עד שנמאס הבית מותר להוציאן אפי׳ אם היו מונחים במקום שאינו משתמש שם אם יהיה לו פסידא מותר לקבוע דירתו שם כגון להכניס שולחנו או מטתו שם כדי שתמאס לו ואז מותר להוציאן וכן עכבר שנמצא באוכלין מותר לזרוק לחוץ (סס):

כה כבר כתבנו דאסור לבטל כלי מהיכנו דהיינו שיקח כלי שמותר לטלטל וליתנו תחת המוקצה שיפול בתוכו דכיון דאז אסור לטלטל כלי ההיתר דומה כאילו חברו בטיט (דף מ״ג כרס״י) ולכן אסור ליתן כלי תחת תרנגולת שיפול הביצה לתוכה ואפי׳ נותן כלי תחת מוקצה ע״מ שישמוט תיכף הכלי מתחתיו אסור דאפי׳ לפי שעה אסור לבטל כלי מהיכנו ומ״מ במקום הפסד מרובה מותר אפילו לבטל לכל השבת (סי׳ רס״ו) אבל מותר לכפות כלי על המוקצה שלא תפסיד ובלבד שלא יגע הכלי במוקצה שמא יגענע אותה (סי׳ סקי״ג) ולכן כופין סל לפני אפרוחים כדי שיעלו וירדו וכל זמן שהן עליו אסור לטלטלו ואם היו עליו בהש״מ אע״פ שירדו אסור לטלטלו:

כו נותנין כלים תחת הדלף שדולף דרך התקרה וכיוצא בו בשבת ואם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו והוא שיהא הדלף ראוי לרחיצה אבל אם אינו ראוי אסור שאין מבטלין כלי

בלי מהיכנו ואם נתן כלי תחת דלף שאינו ראוי לרחיצה ומאוס עליו מותר לטלטלו עם המים המאוסים כדין גרף של רעי לעיל סי' כ"א אבל לכתחלה אסור ליתן שם הכלי כדי שיהיה כגרף ויוציאנו שאין עושין גרף של רעי לכתחלה (סל"ח) . ונ"ל דבמקום צורך גדול יש לסמוך על הטור דמתיר אפי' באינו ראוי (ועיין נש"ז) :

כז לטלטל מוקצה לצורך מצוה אם ע"י טלטול זה מקיים המצוה כגון ששחט ביו"ט וצריך לכסות ואין לו עפר מוכן מותר אבל אם אינו כך אלא שעי"ז יוכל לקיים המצוה אח"כ אסור כגון שירדו גשמים על סוכתו וכבר פסקו הגשמים ועדיין מטפטף ולכן אם אינו יכול לאכול בסוכה אסור לנער הסכך כדי שיפלו המים למטה לא מבעיא להגביה הסכך ולטלטל אסור משום סתירת אהל אלא אפי' להכות עליו בידו אסור שהרי מנענע בידו והוי טלטול ממש ואסור שהרי אינו מקיים עי"ז המצוה אלא שהוא מכשירי מצוה ולכן אסור אבל להכות עליו במקלות שאינם מוקצים הוי טלטול מן הצד ומותר כדלעיל סי' י"ג י"ד (ז) ואפי' אם עי"ז מקיים המצוה דמותר דוקא בסתם מוקצה אבל אם הוא מוקצה מחמת גזרה כגון לולב שנתלש ביו"ט אפי' ע"י נכרי כיון דכל מחובר אסור שמא יעלה ויתלוש אפי' בי"ט ראשון ואע"ג דבעידנא דמטלטל מקיים המצוה · ואפי' בסתם מוקצה ומקיים המצוה דמותר דוקא אם בעידנא דמטלטל מקיים המצוה אבל אם הטלטול קודם אסור ולכן אסור לטלטל חמץ שנמצא ביו"ט של פסח כדי לבערו (ועיין בסי' תמ"ו) :

כלל סח דין במקום שמותר לחלל שבת (סי' שכ"ט) :

א כל חולי שיש בו סכנה מחוייב כל אדם לחלל שבת בשבילו בכל מלאכות ובלבד שתהא הרפואה ידוע ע"פ מומחה או שידוע לכל שהיא רפואה בדוקה ומותר לכבות הנר בשביל שישן החולה שיש בו סכנה (רע"ח) :

ב כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה אם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי או ע"י נכרי עושין אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הנכרי או יתאחר בשיעשה ע"י שינוי אסור לעשות ע"י נכרי אלא ע"י אנשים גדולים מישראל וכל הזריז לחלל ה"ז משובח ואסור לשאול כלל אלא כיון שידוע שצריך לדבר זה ע"י רופא מומחה או מה שידוע לכל שצריך לו חייב לחלל שבת ואם רצו י' בני אדם לעשות דבר אחד להביא שכל אחד לא ידע מחבירו יש להם שכר טוב :

ג כל מכה של חלל מהשינים ולפנים ושינים עצמן בכלל דהיינו שנתקלקל אחד מאברים פנימים מחמת מכה או בועה וביוצא בזה אפי' אין כאן מומחה וגם החולה אינו אומר כלום אעפ"כ מחללין שבת :

ד מכה שעל גב היד ועל גב הרגל ומי שנשכו כלב שוטה וארי ואפי' אם הוא ספק אם יש בו סכנה ה"ה כמכה של חלל :

ה מכה שנעשית מחמת ברזל ושחין הבא בפי הטבעת וכן כל מיני חולי שבא לו קור וחום בפעם אחת שקורין (פיבער) מחללין עליו שבת אבל קדחת הרגיל ר"ל שידוע שאין בו סכנה בכלל אין בכלל זה ואסור לחלל עליו שבת ע"י ישראל ומ"מ כל צרכיו נעשה ע"י נכרי :

ו כל חולי ומכה שהרופאים אומרים שהוא סכנה אע"פ שהוא מבחוץ מחללין ואפילו רופא אחד אומר צריך ואחד מכחישו הולכין להקל ומכ"ש כשהחולה אומר שצריך אע"פ שהרופא אומר א"צ שומעין להחולה אם לא שהרופא אומר שהרפואה זו יזיק לו אין מחללין אבל בסתם שאין כאן מומחה וחולה אינו אומר כלום כיון שאינו מכה של חלל אין מחללין עד שיאמר א' מהם שצריך חילול או שיאמר שהוא סכנת נפשות :

נשמת אדם אבל

(ז) **בסימן** תנ"ח במ"א ס"ק ל' כתב דמוקצה מותר לטלטל לצורך מצות כסוי · וכן צריך ספ"ס בסוכה מ"ב טלטול בעצמה הוא וגדחי שבת . והביאו תוס' דכלונס הוא מוקצה. אך ע"כ צריך לחלק שהרי לפי' של ר"ה אין מפקחין עליו גל של אבנים בסי' תקפ"ו · ובסוכה מ"ג שהכניסו כערבות תחת אבנים ופרש"י שהיו יודעים שלא יטלטלו חכמי' האבנים. (ועיין סימן תמ"ו) וע"כ צ"ל דשאני כיסוי שבזה המוקצה מקיים המצוה . וכן בטלטול הלולב מקיים המצוה משא"כ בטלטול אבנים אינו מקיים עדיין שום מצוה עד שיתקע בשופר ויגביה הערבה . וא"כ ה"נ בטלטול הסכך אינו מקיים מצות סוכה עד שישב בה . אך צ"ע דא"כ מ"ש הגמרא בפסחים ס"ט על הזאה שאין דוחה שבת · ופריך טלטול בעצמה הוא והיינו טלטול מוקצה שהאזוב ומי חטאת אינו ראוי לכלום והוצרך לטעם גזרה שמא יעבירנה. ומאי קושיא הא כהם אין הזאה מצוה כדאמרינן בהדיא שם דהוי מכשירי מצוה כדי שיוכל לעשות פסח . וא"כ אסור לטלטל מוקצה כמו גבי שופר . ונ"ל דאזוב ראוי ולפ"ז צ"ע בסימן תמ"ו בהמוצא חמץ ביו"ט ראשון למה לא נתיר לו להוציא לקיים מצות תשביתו כמו מצות כיסוי דיכול ג"כ להמתין עד הערב . ונ"ל דס"ל דאין ביעור חמץ אלא שריפה . ועיין בהלכות י"ט כלל ק' בנ"א סי' ב' . ולפי מ"ש בש"ע סימן תמ"ו נסתיר לטלטל החמץ ביו"ט שני לקיים מצות ביעור חמץ א"כ י"ל דה"ה בכל מוקצה מותר לטלטל ביו"ט שני לקיים מצוה דאורייתא . ואמנם דוקא בסתם מוקצה אבל במוקצה שאסור משום גזירה אע"פ שמקיים המצוה ע"י טלטול זה אפ"ה אסור ולכן לולב שנתלש ביו"ט אפילו ביו"ט ראשון אסור ליטלו לצאת בו דכיון דמוקצה דמחובר אסור משום שמא יעלה ויתלוש שעמידו חכמים דבריהם כדאיתא בסי' תרנ"ח :

ז אבל מכה של חלל א"צ אומד ואפילו אין שם בקיאין והחולה אינו אומר כלום עושין כל מה שרגילין לעשות לו בחול ומשמע אפילו אין בו סכנה במניעת הדבר ההיא (כל"ל במ"א ק"ד ועיין סימן ט') ודוקא בסתם אבל כשיודעין ומכירין באותו חולי שממתין וא"צ חילול אפילו מכה של חלל אסור לחלל שבת (עיין כ"מ סימן ג') אע"פ שאינו רופא מומחה אלא סתם ישראל שאומר שמכיר חולי זה וצריך לחלל עליו שומעין לו ודוקא כשאין רופא מומחה מכחישו ודוקא סתם ישראל אבל נכרי שאינו מומחה אין מחללין על דבריו כיון שאינו מכה של חלל:

ח אם החולה אינו רוצה לקבל התרופה כופין אותו:

ט חולה שיש בו סכנה שצריך לחממו ואפשר לחממו בבגדים י"א כיון שהוא מסוכן אע"פ שאפשר לחממו בלא"ה מותר לעשות מדורה. ויש אוסרין ומ"מ נ"ל דאם הדבר בחול יש לסמוך על המקילין:

י היה צריך לבשר לאלתר ויש כאן בשר טרפה או נבלה נותנין לו נבלה ואין מאחרין עד שישחטו ואם אין הדבר בחול כ"כ שוחטין לו ואין נותנין לו נבלה כיון דבלא"ה דחוי שבת אצל חולי אצל שאר מלאכות ועוד דאכילת איסור נבלה וטרפה בכל כזית וכזית חשוב איסור חמור יותר מחילול שבת בפעם א' אבל כשצריך להחם יין ואין הדבר בחול מחממין ע"י נכרי אע"פ שיתנסך היין כיון שאיסורו מדבריהם (עיין א"ר שכ' בשם רדב"ז דאם אין החולה קץ מוטב שיאמר לנכרי לנחור ע"ש ואמנם נ"ע דזהו דוקא לטעם הא"ש אבל לטעם ר"ן ל"ש שכתב שאיסור זה חמור משבת ול"ע):

יא נ"ל דאם אין הדבר בחול אין מבשלין ועושין שאר מלאכות רק מה שצריך עכשיו בצמצום אבל אם הדבר בחול אין מדקדקין בכך שלא יבא לידי דיחוי ועכוב (סימן שכ"ח סעיף ט"ז):

יב מי שרוצים לאנסו לעבור עבירה גדולה אין מחללין עליו שבת כדי להצילו ודוקא שרוצים לאנסו לעבור פ"א אפי' עבירה חמורה מאד אבל אם רוצים לאנסו להוציאו מכלל ישראל ולהמיר אותו מצוה על כל אדם לחלל עליו שבת אפילו במלאכה דאורייתא להשתדל בהצלתו ואפי' הוא ספק שמא לא יועיל בהשתדלותו כמו ספק פיקוח נפש דכמו שמחללין שבת על חולה דאמרינן מוטב שיחלל שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה ה"ה הכא ודוקא כשרוצי' לאנסו אבל היכא דפשע באיסור דאורייתא אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך ומ"מ באיסור דרבנן כגון ללכת חוץ לתחום ולרכוב ע"ג סוס א"ר מתיר סי' ש"ו ועיין בסי' רס"ו בט"א שם לענין רכיבה:

יג וכ"ז בגדול אבל אם שמע שרוצים לאנוס בנו הקטן צ"ע אם מותר לגדול לחלל עליו שבת כמו בפ"נ או שמא כיון שעכשיו כשהוא קטן אין מצוין עליו להפרישו אסור לחלל (א) ונ"ל דבאיסור דרבנן מותר ובדאורייתא עיין נ"א:

יד ולהציל את הצבור נמי מותר לחלל שבת (עיין מ"א ס"ס ש"ו וס"ק כ"ס כי מסרא' דר"א שמתרר עבדו אינו מוכח אלא באיסור עשה ול"ע) ודוקא להציל מגזרה שגזרו ח"ו לבטל מצוה אבל להצילם מסכנת נפשות אפי' בשביל יחיד וקטן מצוה לחלל שבת וכן בכל דבר שיש לחוש שיבא מזה סכנה מותר לעבור איסור דאורייתא לחלל שבת ומכ"ש דמותר לכבות דליקה במקום שיש לחוש שיזיק זקן או חולה או ילד וכיוצא בו (סל"ד):

טו מי שנפלה עליו מפולת ספק חי ספק מת מחללין שבת ומפקחין הגל ובודקים עד חוטמו. ואם לא הרגישו בחוטמו חיות אז ודאי מת לא שנא אם פגע בראשו תחלה לא שנא פגע ברגליו תחלה לעולם מפקחין עד חוטמו ואפי' מצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו תחתונים אלא מפקח שמא הם חיים עדיין (סכ"ח):

טז יולדת היא כחולה שיש בה סכנה ומחללין עליה שבת לכל מה שצריכה קוראין לה מילדת ממקום למקום ומדליקין לה נר אפי' היא סומא ואע"פ שיכולין לעשות לה בלא נר דשמא תרגיש שלא הדליקו ותחלש דעתה ומ"מ כיון שכאב היולדת הם דברים טבעים ואין א' מאלף שמתה מחמת לידה ולכן כל מה שיכול לעשו' ע"י שינוי עושין ומשעה שמרגשת קצת ואפי' בספק מותר לקרות המילדת ואפי' מחוץ לתחום אבל לחלל בשאר דברים אסור

עד

נשמת אדם

(א) ובא"ר כ' פשוט להתיר ומשמע אפי' באיסור דאורייתא וסכית ראיה מעירובין ק"ג דכהן שעלתה בו יבלת חבירו חותכו בשיניו והא התם שאין על הכהן שום חיוב לעבוד ואפ"ה כדי לזכותו מותר חבירו לחלל שבת. וא"כ ה"ה בקטן ע"ש. וראיה זו אינו אלא לאיסור דרבנן שהרי התם דוקא בשינין מותר אבל בכלי אסור כיון ששבות דאורייתא ע"ש לכדיא בגמרא. ול"ע בגיטין מ"א ובשבת ד' דמייתי תוספת ראיה מכאן לאיסור דאורייתא. ונ"ל דלא מייתי אלא לענין שיכא דלא ששע אמרינן חטוא בשביל שיזכה ודוקא בדרבנן. והנה נ"ל דאם הוא ודאי שע"י שיחלל שבת יצילנו מותר לחלל אף על קטן וראיה מיומא פ"ה ע"ב דיליף ר"א דפ"נ דוחה שבת ק"ו מכל גופו פרש"י ומה מילה שהוא תיקון א' מאבריו של אדם דוחה שבת לפי שחייבין עליה כרת לאחר זמן. וכ"כ בתוספתא ס"פ ט"ז דשבת עכ"ל. ואיתא התם אמרו לו מה התם ודאי לא ספק כו'. וכ"ה בגמרא דיומא שם במימרא דרבא על כל פנים מוכח דבודאי סכנה מחללין שהרי מה דאיתא בתוספתא לפי שחייבין עליה כרת ע"כ לא קאי לא על האב ולא על ב"ד [illegible] אינן חייבין כרת אלא שערל שלא ימול כשיגדל ונשמע מזה שמחלל עליו שבת עכשיו כדי שלא יבוא לידי כרת. וכ"ה מחללין אם יצילנו בודאי כדי שלא יבוא לידי איסור כרת:

צריך

עד שתשב על המשבר או משעה שהדם שותת ויורד או משעה שאין בה כח להלוך עד שחברותי' צריכין לשאת אותה בזרוע וכיון שנראה בה אחד מכל אלו מחללין עלי' שבת (ש"ג):
יז כל ג' ימים ראשונים אפי' אמרה אינה צריכה מחללין עליה שבת ולא חשבינן מעת לעת אם חברותיה אומרין שצריכה אפי' ליבא חכמה ורופא עושין לה שהדברים שעושין לחיה בחול ידועים הם אפי' אוכלת מאכל בריאים אמרינן שאינה מרגשת לשעתה ואם תאכל צונן תסתכן. אבל אם חכמה ורופא אומרים א"צ שומעין להם שהרבה יולדות שאין עושין להם המין בכל יום. וכן נוהגין עכשיו שאוכלין חמין של אתמול (מ"א) מג' ועד ז' אם אמרה אינה צריכה ואפי' שחברותיה אומרים צריכה אין מחללין אבל אם רופא אומר שצריכה מחללין (כמ"ש סימן ש"ל סק"ט יש ט"ס והרפס שלא במקומו אלא קאי על מג' ועד ז' ול"ל כמו שכתבתי) ומז' ואילך ה"ה כחולה שאין בו סכנה ומותר לעשות צרכיה ע"י נכרי עד שלשים יום (שם):
יח עושין מדורה ליולדת כל שלשים יום ואפי' בתקופת תמוז אם יש לה צער צנה שירוע שמסוכנת בצנה (שם):
יט לפדות חבירו משביה אם יש להוש אפי' בספק שמא יתבטל נ"ל דאין ספק דמותר למנות המעו' בידו ממש דאם התירו איסור מוקצ משו' הפסד הבא פתאום כדלעי' במלאכת מכבה כלל ג"ו ובהוצא' כלל נ"ב כ"ש אבידת גוף חבירו ואמנ' אם הדבר ברור שלא יתבטל עד למחר אסור למנות המעות וביוצא בו (וע' בב"י ובד"מ ס"ס תקמ"ד שכ' דבהס"מ מותר למנות משמע דבשבת אסור. ונ"ל דמיירי אפי' התם כלל שיתבטל וע' בפסחים פ' האשה וכן מי שהשביעוהו לסוליאו מבית האסורין דעו"ג דאיכא למיחש משום פיסה דבר כו' וביותר לדעת הירושלמי שהביאו שם תוספת):

כלל סט דין חולה שאין בו סכנה ורפואה בשבת (סי' שכ"ח):

א חכמים גזרו מלעשות רפואה בשבת אפי' דבר שאין בו משום מלאכה או שמוכנת מע"ש דאם נתיר לו לעשות רפואה המוכנת מע"ש יטעו לומר שמותר לשחוק הסממנים בשבת וחייב משום טוחן ואם ימרח רטיה חייב משום ממחק ואמנם לא השוו גזרותיהם בזה אלא שחלקו לפי הענין יש שאסרו לגמרי ויש שהתירו ע"י נכרי דוקא ויש שהתירו אפי' ע"י ישראל הכל לפי הענין:
ב מי שיש לו מיחוש בעלמא רק שיש לו איזה כאב והוא מתחזק והולך כבריא אע"פ שיש לו קצת צער אסור לעשות שום רפואה אפי' ע"י נכרי (א):

נשמת אדם

(א) **צריך** אני להאריך קצת בזה בסי' שכ"ח סעיף א' מוסכם מכל הפוסקים דמי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא אסור לעשות לו שום רפואה ואפי' ע"י א"י גזרה משום שחיקת סמנים ושמא ימרח רטיה וחייב משום ממחק ומבואר במ"א בשם רמב"ן. והביאו הב"י ריש סי' שכ"ח וכ"כ הר"ן בפ' ח' שרצים דאין מתירין לו כלום. וכ"כ בא"ח סי' ש"ל בהדיא בשם רשב"א וז"ל והושש בעצמו שאינו נופל למשכב אסור לעשותו ע"י א"י ואפי' באיסורין דרבנן וכ"כ המ"א בס"ק י"ב גם מוסכם מכל הפוסקים דחולי ההולך כל הגוף או אפי' אינו חולי אלא שיש לו כאב גדול באחד מאיבריו ועי"ז מצטער מאד בכל גופו אע"פ שלא נפל למשכב מותר לעשות לו כל הרפואות ע"י א"י אפי' במלאכה דאורייתא וכמ"ש הרמ"א בסעיף ג' דהחושש בשיניו ומצטער עליו ומחמת זה חלה כל גופו. ר"ל שכל גופו כואב לו מחמת יסורין. מותר להוציאו ע"י א"י אע"ג דהוי מלאכה דאורייתא הובא לרפואה. וכדאמרי' כל צרכי חולה שאין בו סכנה אומר לא"י ועושה דבמקום צער גדול לא גזרו חכמים על גזרה זו דשחיקת סמנים. אבל ישראל אסור לעשות שום מלאכה דאורייתא לכ"ע אא"כ יש בו סכנת נפשות. ואפי' משום סכנת אבר א' לחלל באיסור דאורייתא אסור. (עיין בסגמ"ר פ' י"ז דשבת דף פ"ד ע"ב מה שתמה הראב"י על ר"ת בדאבון אבר א') ואם יש סכנת אבר אע"פ שהוא בריא לכ"ע מותר ע"י א"י אפי' במלאכה דאורייתא ואיסור דרבנן אפי' ע"י ישראל. כדמוכח מהסוגיא דעין שמרדה הביאו בט"ז ס"ק י"א. ואף שהב"י פי' בדברי רמב"ם נאיסור כ"כ בש"ע והוא סי"א האחרון בסעיף י"ז. מ"מ הרי בעצמו כתב דנראין דברי סברא השלישית. ואמנם אם אין כאן סכנת אבר רק שמצטער כל גופו ע"י הכאב. אם מותר לעשות לו רפואה ע"י ישראל דעת הר"ן דאסור. דדוקא ע"י א"י מותר אבל ע"י ישראל אפי' באיסור דרבנן אסור. והביאו ראיה מבילה כ"ב דאמרי' אמימר כחל עינא מא"י בשבתא א"ל ר"א מאי דעתך דכל צרכי חולה עושין ע"י א"י מר עמין ופתח א"ל מסייע אין בו ממש. וע"כ מיירי שהיה מצטער הרבה כל גופו דאל"כ אפי' ע"י א"י אסור. ואפ"ה טעמא דמסייע אין בו ממש הא לאו הכי אסור. וזהו דעת י"א ב' בש"ע שם דאם אין בו סכנת אבר אסור. אבל רמב"ן ורשב"א כתבו וז"ל בחי' שבת קכ"ט וכתב רמב"ן היה כל ל' יום מתירין אמירה לא"י במלאכה דאורייתא ואין מתירין אפי' שבות דרבנן ע"י ישראל כדמוכח מאמימר דכחל עינא ואמר ליה מר הא מסייע והא ההוא לאו אלא משום שבות ואפ"ה אם היה מסייע ממש אסור. ועוד ראיה מהא דאין טורפין יין ושמן לחולה. וקשה לי מ"ש מגונח יונק חלב דהוי מפרק כלאחר יד. וכן אמרו מחזירין את השבר בשבת. וי"ל כלאחר יד אע"פ שהוא שבות לא נראה כעושה מלאכה. משא"כ בכוחל ומסייע לו שהיא מלאכה הנעשית כן בחול. וכן גמי טריפת יין ושמן לחולה עובדא דחול הוא וכן זו מי שנטרפה ידו לא יטרף' בצונן וכל זה בחולה שאין בו סכנה כלל כגון כוחל עין דאתימר בסוף אוכלת. אבל בחולי שיש בו סכנת אבר עושין כדרכן מלאכות על דבריהם. וזהו עין שמרדה בע"א נמאי דקס"ד שם כו'. והוי יודע שלא התירו דברים הללו כלל אלא בדבר שיש בו חולי לכל הגוף של אדם כגון חיה ל' יום. א"נ בסכנת אבר וכן מכה עינה בסוף אוכלת שהוא נופל למשכב או מצטער ההולה ממנו. אבל חושש והוא מתעסק כבריא אין מתירין לו אפי' שבות של דבריהם ואפי' ע"י א"י וזהו חזרת רטיה במדינה שאסור כו' עכ"ל. וזהו י"א שלישית שבסעיף י"ז וכתב הש"ע שנראין דבריו וכ"כ המ"א שהוא דעת גדולי הפוסקים:

ואמנם הטור הוא מקיל יותר והוא דעת י"א ראשון שבש"ע דמותר כל שבות דבריהם ע"י ישראל וכ"כ הב"י שכ"כ הרשב"א בתשובה וכתב הב"י שהוא כדעת המ"מ שמחלק דדוקא בחולי ההולך כל הגוף מותר ע"י ישראל שבות אבל בצער א' כיון שאין בו סכנה לא הותר לישראל אפילו שבות וזהו שלא התירו לכחול אלא מן הא"י ועיין פירוש דברי המ"מ בט"ז ס"ק ז' ובמ"א ס"ק י"ב והנה בודאי א"ל דהוא הש"ע

דשבשלא

נ לפיכך מי שחושש בשיניו ומ"מ הולך כבריא שדרך רפואתו ליקח חומץ בפיו כיון דמוכח מלתא שעושה לרפואה שאין דרך לשתות חומץ לבן אסור ליקח חומץ בפיו ולפלוט וה"ה יין שרף לא ישהנו בפיו ויפלוט ואפי' לשהות ואח"כ יבלע אסור ובמקום צער גדול אפשר לסמוך ביי"ש דמותר לשהותו ולבלוע אח"כ או אפי' להפליטו כיון דיי"ש הוא משקה גמור לכל לא מחזי כ"כ לרפואה (כ"כ א"ר בשם הגמ"יי פ' כ"א וש"ג סוף ח' שרצים) וכ"ש דאסור ליתן על השן (נעגליך) או (ספירטוס) וסובין חמין דכ"ז מוכח שהוא לרפואה אם לא דכאיב ליה טובא שמצטער כל גופו כדלקמן סי' י"א (סכ"ח):

נשמת אדם

ועובדא דאמימר לא היה כולל כל הגוף רק מיחוש בעלמא דא"כ אפי' ע"י א"י אסור ודלא כלח"מ שם שכתב בתי' א' דס"ל דלגבי מיחוש נמי מותר שבות ע"י א"י דהכר כתבפי שכל הפוסקים כתבו דאפי' שבות ע"י א"י אסור אלא ודאי נראה דס"ל למ"מ לחלק דאם הוא חולי אע"פ שאין בו סכנה כלל כיון שהוא חולי שכולל כל הגוף מחמת חולי התירו שבות על ידי ישראל אבל אם אינו חולי אלא שגדל עליו הכאב באבר אחד ועי"ז מרגיש הכאב בכל איבריו ונחלש גופו כיון שאין כאן חולי כלל מותר ע"י נכרי אפי' מלאכה גמורה אבל ע"י ישראל אסור אפי' שבות והיינו הא דאמימר וזה שכתב המ"מ בהלכה י' דברי רמב"ן דלעיל דמצטער וחולה ממנו דומה לחולי והיה דברים ברורים הם ויתבארו בדברי הרמב"ם בפכ"א ומזה הקשה הלח"מ דאיך כתב דהרמב"ם סובר כרמב"ן והרי הוא כתב דהרמב"ם מחלק בין חולי למצטער כל גופו מחמת אבר א' וכ"ל דמ"מ ויתבארו כו' רמב"ם לא קאי רק על מ"מ שם בשם רמב"ן דעל מיחושין אין מתירין לו אפי' שבות ע"י א"י בזה מסכים הרמב"ם אבל בזה חולק הרמב"ם וס"ל דדוקא בחולי התירו אבל לא במצטער כל גופו וכן מוכח מדברי המ"מ שהרי בפכ"א אין שם רמז מזה ולא נזכר שם רק שאסור שום רפואה למיחושין וכ"ל שזהו ג"כ דעת ר"מ שכתב בהגמ"ר פ' ח"ש וז"ל ר' מאיר היה אוסר ליתן אפר מקלה על המכה כו' אבל אם יש בו סכנה מותר דאין לך כו' ודוקא סכנת נפשות של מיתה ולא של צער דעלמא עכ"ל מדלא חילק אלא דבסכנת נפשות מותר מוכח דאל"כ אע"פ שמצטער הרבה אסור ע"י ישראל ובאמת כל המעיין בדברי הרמב"ם יראה שא"א לכוין בדבריו כלל דברי המ"מ ועי' בכ"מ שם ובב"י כאן. ומלבד מה שהקשה צ"ע דא"כ דנאמר דמעלין אזנים הוא שעי"ז נעשה חולי ולא הכאב בלבד א"כ למה התיר דוקא ביד ולא בכלי ע"ש במ"מ אלא ודאי הנכון בדברי רמב"ם כמו שפירש הב"י שם דבריו ובאמת ס"ל לרמב"ם דדוקא שבות ע"י א"י מותר לחולי שאין בו סכנה אבל ע"י ישראל אסור. וכדעת הר"ן דחמירא שבות ע"י ישראל ממלאכ' גמור' ע"י נכרי אבל הא"ח בס"ק י"ב מפרש לדברי המ"מ שכוונתו לחלק דבמיחוש גמור אסור הכל והיא דאמימר היה הוי' קלת לכן מותר דוק' ע"י נכרי כדין שבות דשבו' דמותר במקום צער בסי' ש"ז ואם חלה כל גופו מותר אף ע"י ישראל. ובשיטה זו נראה שמחזיק בכל הסימן. וכן מוכח בדבריו גבי רטיה בס"ק כ"ח כ"ט ל' וכ"כ בסי' תנ"ו. ודבריו צ"ע שמחלק עלינו בשוין שהרי בודאי משמע מדברי המ"מ ריש הלכה י' דעובדא דאמימר היה מצטער כל גופו. וא"כ איך נאמר שהוא מפרש שהיה מקלת חולי. ועוד דמאן מפיס בין מיחוש למקלת חולי. וכ"כ הא"ת בשם רשב"א ג' תינוקים סכנת נפשות ומצטער כל גופו ומיחוש. ואף שבד"מ כתב ומחזיק לדברי המ"מ היינו דוקא לענין זה שכתב הב"י דרמב"ם ס"ל דכל חולי שאין בו סכנה אסור שבות ע"י ישראל. וע"ז כ' בד"מ כיון דרוב פוסקים מתירין למה נדחה דברי המ"מ לדחוק ברמב"ם שגם הוא פוסק לקולא. ואף שאז יחלוק הרמב"ם בחלק א' דיסבור דדוקא חולי ממש אבל מצטער כל גופו אסור מ"מ זה כבר כתב רמ"א דברי מ"מ דמצטער כל גופו דינו כחולה ממש אבל שנחזיק לגמרי שיטת המ"מ נגד כל הפוסקים לא ידעתי מי הכריע כן. ואדרבה הב"י כתב בש"ע שדברי רמב"ם נראים עיקר. וכ"כ המ"א שם שהוא דעת גדולי פוסקים ואף אם נאמר שכוונתו דוקא לענין זה דבסכנת אבר מותר. ואפי' בדבר שנסמך למלאכה. ולאפוקי מדעת י"א רביעי דלא כב"ח. ומ"מ איך נעזוב דברי רמב"ן ורשב"א והטור דדעתו נמי להקל ואינו מחלק כלל בין מצטער או חולי. ואפשר

י"ל בזה קושית הט"ז דיל"ד מאי קאמר ליה רב אשי מאי דעתך חולי שאין בו סכנה אומר לא"י כו'. דמשמע דלרב אשי אפילו ע"י נכרי אסור. והכי הל"ל האמר עולא כו' נרכי חולה כו' ע"י נכרי ומר כו'. אלא דר"א כיון דחזי דכוהל ע"י נכרי ולא ע"י ישראל ובאמת ס"ל ר"א דאפי' ע"י ישראל מותר כיון שהוא מצטער ודינו כחולה. וא"ל מאי דעתך דדוקא ע"י נכרי דס"ל דהא דאמרינן ע"י נכרי היינו דוקא ע"י נכרי אבל ע"י ישראל אסור. א"כ מר נמי עמיץ ופתח. אבל רב אשי ס"ל דבאמת אפילו על ידי ישראל מותר. דהי היכי דמותר מלאכה גמורה על ידי נכרי ה"נ שבות ע"י ישראל. אבל לעשות תינוקים במקלת חולי לחולי גמור אין לנו. ואף אם יהיה כן דעת המ"מ מ"מ כבר כתב רמ"א כדעת רמב"ן דמצטער כל גופו דומה לחולה. ואיך יהיה ניכר אם הוא מקלת חולי או חולי ממש. שהרי אפי' הולך ה"ז כנופל למשכב כמו שכתב רמ"א. ומ"ש המ"א דבמקלת חולי מותר ע"י נכרי דהוי שבות דשבות לא הבנתי כלל דמאי ענין זה לשבות דשבות בסימן ש"ז. דמתירין במקלת חולי היינו להביאו דרך כרמלית ושאר צרכיו שאסורים משום שבות. אבל רפוא' שגזרו משום שחיקת סממני' מה יועיל שבות דשבות. והא דהתירו במקום צער דוקא בדבר שאינו שייך בו רפואה. ולכן אם נאמר להחזיק בדעת המ"מ נחזיק בשיטת הטור דס"ל דלכל חולי מותר אף ע"י ישראל וכל מצטער כל גופו אפילו מחמת אבר א' מותר. ואף שנעל' ממנו מנין יליף לה הטור. מ"מ כיון דמלתא דרבנן הוא אזלינן לקולא כמ"ש בד"מ. ולפ"ז ברטיה הנכון כדברי הט"ז דדוקא במצטער הרבה מותר להחזיר הרטיה והב"י לא נחי' הכא להכי אם גם ישראל מותר להחזי'. וזה כבר כתב בסעיף י"ז. ולפי הכרעתו שם כדעת השניי' נראה דאסור אפי' במצטער הרבה. ולכן כתב רמ"א דמותר לומר לא"י לעשות רטיה: וכן מ"ש דאסור ליתן אפר מקלה. לדעת רמב"ן שהיא הכרעת הש"ע אסור ע"י ישראל אפילו במצטער הרבה. ואפשר דיש לסמוך במצטער הרבה על דעת הטור דמקיל אם א"א ע"י נכרי. ומש"כ הש"ע בסעיף ל"ז דמותר לשתות כל הרפואות וכמו שהקשה הב"ח וט"ז שם ודעתם לאיסור (ודברי הט"ז שם תמוהי' מאד ואין בה סכנה) מ"מ קשה כיון שכתב הש"ע דהעיקר כדעת שלישית ואם כן למה יהיה מותר לשתות משקה. וצ"ל כמש"כ הב"י שם דכיון שלא התירו לעשות מעשה הרפואה ע"י ישראל ואפילו ע"י החולי עצמו. לא חיישינן שמא ישחיק סממנים אבל רטיה דגזרינן שמא ימרח וזהו שייך אפילו כשהכבר נתמרח. כמו שכתבו התוספת הביאו מ"א ס"ק כ"ו. דלשחיקת סמנים לא חיישינן כיון שהכבר נעשה מאתמול. ואעפ"כ חיישינן למירוח רטיה. וכ"כ הב"י שהקשה על מה שכתב בסעיף כ"ז מכה שנתרפאה נותנין עליה רטיה. וכתב דמ"מ איכא למגזר שמא ימרח ע"ש. ולכן נ"ל דלשתו' סמים לרפואה מותר כמש"כ רמ"א. וכ"כ ברדב"ז ח"ג סימן תר"מ ותמ' עלה שואל שרצה לאסור. ואף שדבריו שם תמוהי' שכתב כיון דמותר ע"י נכרי כ"ש ע"י ישראל והביא כן בשם רשב"א ור"ן. ובהדיא כ' הר"ן פ' ח' שרצים דהא דקיל טפי. היינו ע"י שינוי קיל מע"י נכרי כמש"כ הד"מ בשמו מפ' חבית. מ"מ בלא"ה א"ש כמש"כ הב"י וגם הנחת רטיה במצטע' הרבה ואין שם נכרי ויש לחוש שיתקלקל המכה אפשר שיש לסמוך על הטור דמתיר ובלבד שיהיה נזהר שלא ימרח: ועיין לקמן בהלכות י"ט כלל צ"ד שכתבתי שם ומ"מ נ"ל דהעיקר כהכרעת הש"ע דדוקא ע"י שינוי ונראה שרמ"א לא הגיה כלום. אף שכתב בד"מ דנקטינן לקל הרי חזר בו בש"ע ולא הגיה וכן משמע ממה שכתב גבי רטייה:

ואפשר

ד וכן החושש בגרון שאין לו אלא מיחוש בעלמא שיודעין שבודאי אין בו סכנה כלל ודרך לערערו במיני משקין אסור להפליט ואם הוא משקה שדרך לשתותו דינו כמו חולי שן בסי' ג' (סס) ומי שיש לו חטטין בראשו אסור לסוך בשמן וכן משום צער אחר כיון שבמדינתו אין סכין בשמן מוכח שהוא לרפואה (סס"ו) :

ה ומ"מ דברים שלא נעשה לעולם ע"י סממנים מותר כגון החושש במעיו מותר ליתן עליהם כוס שעירו ממנו חמין אעפ"י שעדיין יש בו הבל וכן מותר להחם בגדים וכלים לתת על בטנו ואם מחמם כלי בדיל ועופרת מותר להניחו אפי' סמוך למדורה במקום שיש לחוש שמא יהיה ניתך דאף אם ניתך הוי דבר שאינו מתכוין ומקלקל (סכ"א) ויזהר שלא יתן על בטנו כלי עם מים חמים רותחים ודבר זה אף בחול אסור מפני הסכנה (סכ"ו) וכן מי שנשתבר מותר לסוך כפות ידיו ורגליו בשמן ומלח כיון דדבר זה אינו רפואה כלל ומותר לכפות כוס מים על הטבור ולהעלותו שעושין לחולי שקורין (סייג מוטר) ומותר להקיף בטבעת או בכלי כדי שלא תתפשט הנפוח וכן מותר לדחוק חבורה בסכין שלא תתפשט וכן מותר להגביה ערלת הפה שקורין (פיגעל) שנפל לגרון ורוקח אוסר בזה ומותר ליטול הקוץ במחט ובלבד שיזהר שלא יוציא דם דאז עושה חבורה (סכ"א) :

ו מי שנגפה ידו או רגלו אסור לצומתה בחומץ ויין שרף ואם הוא מעונג אף ביין אסור אבל בסתם אדם מותר ביין ואם נעשה ע"י ברזל או ע"ג יד ורגל מותר הכל כדלעיל כלל הקודם (סס) :

ז מי שנשמטה פרק ידו ופרק רגלו ממקומו אע"פ שיש לו קצת צער לא ישפשנו הרבה בצונן אבל מותר לחבירו למשוך אותו כדרך שעושין בחול (א"ר בשם רוקח) אבל עצם שנשבר מחזירין השבר לכ"ע כדלקמן :

ח בזמה"ז שאין דרך לרחוץ העין ביין אסור לרחוץ בשבת ביין ורוק תפל ואפי' אם שרה חתי' בגד מע"ש אסור ליתנו ע"ג העין בשבת ואם משים מים בתוך פיו ורוחץ בכל צרדים אף שמעורב בו רוק תפל מותר לרחוץ בו עיניו וכן אם לא יכול לפתוח עיניו יכול ללחלחן ברוק תפל דאינו רפואה אלא לפתוח עיניו (א"ר) ובכל ענין מותר להניח רטיה וכיוצא בו על העין או על מכה מע"ש אע"פ שהיא מונח כל השבת (סס) :

ט רטיה שנפלה ע"ג קרקע או שהסירה במזיד לא יחזירנ' נפלה ע"ג כלי או שהוחלקה ממקומ' יחזירנה דכיון דמילתא דל"ש הוא ל"ג ובגלה מקצת רטיה ומקנח פי המכה וחוזר ומגלה קצת השני ומקנחה ובלבד שלא יקנח הרטיה שהוא ממרח ומכה שנתרפא נותנין עליה רטיה שאינה רפואה אלא שמשמרה שלא יסרוט בבגדיו וכן מותר להניח חתיכת בגד יבש חדש שאינו מרפא או אפי' ישנים שכבר היה על המכה אבל בגד ישן שלא היה על מכה מעולם אסור שהוא מרפא וכן מותר להניח עלים על העין או מכה לקרר אבל עלים שמרפאים אסור ומעבירין נלדי מכה וסכין אותם בשמן אבל לא בחלב מפני שנימוח (סס) :

י אשה שמצטערת מרוב חלב שבדדיה מותר לקלח החלב מדדיה לארץ דכיון דהולך לאיבוד אינו דומה לדש אבל לקבל החלב בכלי ליתן לתינוק או לקלח על אדם שאינו חולה אלא שנשף בו רוח רעה ואין לו צער כל כך אסור אבל מותר לקלח בפי התינוק כדי שיאחז התינוק הדד ויינק (כ"כ גס"ל) וכל זה הוא בבריא שיש לו מיחוש :

יא חולה שחלה כל גופו או שיש לו כאב גדול ומצטער ע"ז כל גופו אע"ג שהולך כנפל למשכב דמי ומותר לעשות כל רפואות ע"י נכרי ואפי' דברים שיש בהם מלאכה דאוריית' ולכן אם כואב לו השינים מותר להוציאן ע"י נכרי אבל ע"י ישראל אסור דהוי מלאכה דאורייתא דהחובל לרפואה חייב ומותר שיצוה לנכרי שיעשה לו רטיה וכ"ש דמותר להניח עליו לכתחלה (מס שסלריך סט"ז בענין סולאת סשן ככר תירן סס"ך בי"ד בנקס"כ סי' קל"ח דכאיסורי שבת קי"ל מסייע אין בו ממש) ומותר לעשות ע"י נכרי כל מלאכות דאוריי' ופשיטא שמותר לו לשתות כל מיני רפואו' ובלבד שיעשה הנכרי. ופראשקעס שקורין (פולווער) כ.ון (רחבארברער) וכיוצא בו שמערבין במים נ"ל דאסור ע"י ישראל לעשותו בלילתו עבה דהא י"א דבדבר שאינו בר ניבול משנתן מים חייב כמו שבארנו במלאכת לש ולכן יעשנה ע"י נכרי :

יב ולעשות ישראל דבר שאינו אלא מדרבנן יש מתירין אבל דעת רוב הפוסקים דאסור אלא יעשנה ע"י שינוי וכנ"ל ואם א"א ע"י שינוי ולא ע"י נכרי מותר לעשות כדרכו כנ"ל :

יג ואם יש בו סכנת אבר לכ"ע מותר אפי' ע"י ישראל כדרכו בדבר שאין בו אלא מלאכה דרבנן ואפי' אינו חולה כלל אבל מלאכה דאורייתא אפי' יש בו סכנת אבר אסור חוץ מסכנת עין שמחללין עליו שבת דסכנת עין הוא סכנת נפשות וכל דבר שמותר לעשות ע"י ישראל בחולי שאב"ס נ"ל דאפי' יבול לעשות ע"י נכרי מותר (וע' בכלל סקודם גוס על איזס מכס מחללין שבת)

יד עין ששותת ממנו דמעות או דם מתחלת החולי יש בו סכנה וכל דבר שמסתפק בחולי שמא יש בו סכנה מחללין שבת דהוי סכנת נפשות (א"ס) :

טו כל דבר שמותר לישראל מותר אף לישראל אחר לעשות לחולה וכל דבר שאסור אסור אפי' ע"י החולה :

טז חולה שאב"כ מותר לומר לנכרי לבשל לו אפי' דברים שאסורים משום בישולי נכרים ומ"מ מה שנשאר למו"ש אסור אפי' לחולה עצמו (ג) ובשבת אסור לבריא והכלים צריכים הכשר ואפי' כלי חרס כיון דעיקר איסורו אינו אלא מדרבנן דיו אם מגעילו ג"פ ובדיעבד אם בישל בו ויש רוב בתבשיל מותר והמיקל שלא להגעיל כלל לא הפסיד ונ"ל דהישראל לא יתן המאכל בקדרה דאחר נותן את המים וא' שופת את הקדרה הראשון פטור אבל אסור (ועיין ביצה דף ל"ד) ודוקא בישולי נכרים התירו ודוקא בשבת דהוי היכר אבל אסור להאכילו שום דבר איסור ואפילו איסור דרבנן או מוקצה בין בחול בין בשבת ועיין בנ"א ולעשות זויף מן יין ע' בחיבורי חכמת אדם כלל ע"ו סי' י"א דיש למצוא היתר אם צריך החולה לכך הרבה . ומותר לומר לנכרי לעשות תבשיל לקטן שאין לו מה לאכול דסתם צרכי קטן כחולה שאב"ס דמי ומותר להאכילו מוקצה בידים אם א"א בענין אחר (שם) ועיין בהל' ברכות כלל ס"ו בדין חינוך קטן :

יז אסור לשום פתילה (סקורין לעפיל) בפי הטבעת כדרך שנוהגין למי שהוא עצור אלא בשינוי שיאחזנה בב' אצבעות וכ"ש דאסור לעשות הפתילה מח ב או זייף או מנייר ומכל דבר אא"כ יש בו סכנה כמבואר בדין מכה בנטיש סי' ט"ו וכן אסור לעשות קריסטיר ואפילו הוכנה מאתמול ולא יערב מים ושמן כדרך שעושין אלא הנכרי ישפוך הכל לתוך הכלי ומ"מ לעשות הכל ע"י הנכרי או שיעשה הישראל בשינוי (סס"י סכ ח במ"א) :

יח אדם בריא מותר לשתות משקין אע"פ שאין דרך בריאים לשתותן ודוקא כששותן לצמאו אבל אם כוונתו לרפואה אסור אבל דברים שדרך בריאים לאכול ולשתות אע"פ שמתכוין לרפואה מותר :

יט מי שיש לו מורסא שיש בו ליחה ודם או מכה אפי' הוא בריא מותר לפתוח אותו כדי שיצא הליחה והדם אם יש לו צער מזה ודוקא כשאינו חושש אם יסתם תיכף אבל אם כוונתו שיהיה פתוח חייב כדלעיל במלאכת בונה אבל אסור לחוך שחין שע"י החיכוך מוציא דם שנבלע בבשר (ג) דאינו דומה לליחה ודם שהוא כנוס במורסא משא"כ דם איברים שהוא נבלע

נשמת אדם

(ג) **ואפשר** דאם אין לחולה מה לאכול א"כ דיש לסמוך על הרמב"ם ולהתיר וכדפסק רמ"א בי"ד סוף סימן קי"ג . ועיין בש"ך בי"ד סוף סימן קנ"ג . ולכאורה י"ל ראיה לזה מי"ד סימן ר"ח בש"ך שם ס"ק ג' ובט"ז ס"ק ד' מ"ש בשם הרא"ש והרי בשר נחירה במדבר היה אסור והתירו להם ואפ"ה אנו רואים דרבנן היה מותר דהוי ספק דרבנן וה"נ בישול נכרי (ועיין בא"ח בסוף סי' שכ"ח מ"ש הב"י בשם הר"ן על זה ויש להקל) :

(ג) **כתב** המ"א בס"ק כ"ג דאסור לחוך השחין שמוציא דם וכ"ד הלבוש דמפקד פקיד . ודבריו צ"ע . בשס"ת מתיר במורסא אפי' יש בו דם . וכ"כ הסמ"ג והרא"ש מכתובות ו' דמייתי שמפיס מורסא להוציא דם . וכ"כ רש"י שם ד"ה פטור דהאי נמי להוציא דם הוא . דדוקא דם איברים אמרינן דהוא מחובר אבל דם שבמורסא מפקד פקיד . והמ"א גופא הביא דברי הש"ת בתחלתו ס"ק . וצ"ל דבודאי מורסא שיש בו דם מותר . אבל כוונת המ"א דלפעמים יש שחין שאין בו דם כלל . ועל ידי החכוך מוציא דם שנבלע באבריו ובזה לכ"ע אסור . ואין מקום להאריך :

תשובה לעמיתי הרב רבי חיים בר טוביה הנקבר בחה"ק בדין אכילת איסורים ורפואה בשבת לחשאב"ס :

מה ששאל ממני מר לחוות דעתי בענין אכילת אסורים ושתיית סתם יין לחולי שאב"ס כבר כתב הב"י בי"ד סימן קס"ג בשם תשובת רשב"א וז"ל שלא מצאתי היתר לאכילה ושתיה ומשו באיסורין דרבנן בחולי שאב"ס אלא בנה"ש כו' אבל להאכילו שמנו של גיד ולהשקותו סתם יין מן הדברים שאיסורם מדרבנן באכילה ושתיה לא שמענו כו' וכ"פ הרא"ה בבד"ה ד' פ"ט ע"א וז"ל דקיי"ל חולה שאב"ס שאין מתירין לו איסורין של דבריהם אלא בהנאה והתם נמי שלא כדה"נ אבל לא באכילה שלא הותר כתב יין ולא שמנו של גיד הנשה כו' נשתקע הדבר אלא נאסר וכן הדין במוקצה דאסור בודאי בחולי שאב"ס עכ"ל (ונדבריו יהיה אסור לבשל ע"י נכרי בשר שאינו ראוי באומצא דהוי מוקצה כמ"ש המ"א סימן ש"ח ס"ק ג' וצ"ע) וכ"כ הר"ן בפ' כ"ש דמתרפאין בכל איסורי הנאה אפי' בחולי שאב"ס ומיהו לענין [illegible] אין לנו דאפשר שעכשיו הכל תורה שלא להתרפאות [illegible] אלא במקום סכנה עכ"ל וכ"כ הריב"ש בסי' רנ"ה דברי ר"ן אלו ואף שהר"ן כתב אפשר כיון שלא כתב ראיה להיתר ממילא אסור דאם הפוסק עצמו מסופק אע"ג דהוי מילתא דרבנן אזלינן לחומרא כמ"ש הפוסקים ומכ"ש כיון שהרשב"א והרא"ה כ' בפשיטות לאיסור וע' בשמן דברי ר"ן וכ"כ רמ"א בי"ד סי' קנ"ה וק' מ"ש דהתירו בסי' שכ"ח לעשות שבות בשבת ע"י ישראל וכ' הב"י שם בשם תשובת רשב"א שדעתו דמותר והסכמת הר"ן לק"מ שבות שהכר באמת דאסור ע"י ישראל כדאי' שם אבל על רשב"א ק' ועוד ק' דהרא"ה אחר שכתב דמוקצה אסור לחולה כ' וא"ת מ"ש מגונח דיונק חלב והוי מוקצה והאריך שם לומר דהחלב אין בו מוקצה כיון שלא יצא עדיין ע"ש . וק' למה הק' ממוקצה הא בלא"ה הוי נמי שבות דמפרק כלאחר יד וצ"ל עפ"י מ"ש המ"א בסימן רס"ט ס"ק א' ובסימן תרי"ו ס"ק ב' דיש חילוק בין אכילת איסור לאכילת היתר בזמן האיסור וא"כ לק"מ מכל איסורי המלאכות וביותר [illegible] ביה"כ ובט"ב וכ"ה אשר הנלע"ד בדרך אמת שמצאתי זה בבדית הר"ן פ"ב דעבודת אלילים דף כ"ח ע"ב וז"ל עכשיו נהגו לבשל ע"י נכרי בשבת ואע"פ שהתבשיל עצמו אסור משום בשולי נכרי ואעפ"כ אין להביא ראי' משם להתיר לחולה שאב"ס דבר שאיסורו מצד עצמו כגון גבינה של נכרי וסתם יין דהתם כיון שהדבר מות' בעצמו לא רצו להחמי' בו יותר משום בשול נכרי ממעשה שבת ובזה ניחא לי נמי דלכאורה משמע בסי' שכ"ח בא"ח דהמתירין שבות ע"י ישראל היינו אפי' בשיש נכרי לפנינו כמו שנכתוב לקמן ובכל איסורין מבואר דאין מתירין שום דבר איסור לחולה אם יוכל לעשות בהיתר אעפ"י שצריך לשהות קצת קודם שימצא ההיתר כמ"ש רמ"א סוף סי' קנ"ה

נבוא

בלע ואם כן עושה חבורה ואם היה כבר נקב במכה ונסתם קצת אפ"ה אסור לפותחו י"ש להרחיבה ואותן שיש להם (פיטינעלע) ובלשון לאפיין (איפערתסור) מסתפק במ"א אם מותר ליתן לתוכו קטניות כדי שישאר פתוח ומותר להחליף הבגד שעליו דאם לא מחליף יסריח אבל אסור ליתן עליו רטיה ואם יודע שמוציא דם כשמקנחה לא יקנחנה דהוי פסיק רישיה (ועיין במ"א ס"ק כ"ג) :

ב צפורן שפרשה וכן קליפת עור שפרשה באצבעו ומצער אותו מותר ליטלן ביד אם פרשו רובן דהוי כתלושין ולא גזרו רבנן (עיין לעיל במלאכת גוזז סי' ג' ד' באיזה אופן מותר לדידן) :

נשמת אדם

דין

והוא מתשובת רשב"א שהביא ב"י סי' קל"ד ולפ"ז לק"מ · דלא לגו דכל דבר שאיסורו תלוי בעצמו כגבינה ושומנו של גיד ואפי' מוקצה (שאע"פ שאיסור מחמת פיוס מ"מ הוא איסור אכילה משא"כ אמירה ביה"כ שאין על האכילה שום איסור רק הזמן ואפילו איסור דרבנן כדמוכח מהא מעשה שכתבו תוס' פרק י"ב דר"י דאכל תאנתא בטיבלא ובפסחי' ק"ז דשתי קידש הבדלה ע"ש דמתרצים לחלק ולא הי' משום דאינו אלא מדרבנן) אסור לחולה שאב"ס ואפילו א"א לו להשיג רפואה בהיתר דאי אפשר לעשותו בהיתר בדברים המותרים אפילו לחולה שיש בו סכנה אסור כמ"ש שם הרשב"א בהדיא דס"ג דתרים אלא חולה :

אך מצינו שהתירו חכמים בש"ג לחולי שאב"ס בשבת ואף שהר"ן שם בע"ז מסתפק בזה מ"מ כתב דנוהגין להתיר וכ' שם הר"ן כמש"כ בשמו ועוד כ' בשם רא"ה (והוא בד' פ"ט בתה"א) דהני דברים שאסרו משום חתנות לא השוו בהם מדותיהם כשאר איסורין של דבריהם כשמנו של גיד וכתב אלא לפי מה שראו אסרו ופעמים הקילו שהרי יין ופתן ושכר ושלקות כולן משום חתנות ואסרו יין אפילו בהנאה ושמנו דבריהם לשל תורה לעשותו כיין נסך לפי שקרובה ומצויה תקלתו יותר מן הכל ואעפ"כ התירו במבושל שלהם לפי שאין שתייתו תדירה ועקרו לרפואה פתן התירו מן הפלטר ושורת הדין אף בשדה מותר ושכר התירו חוץ לביתם ובשלקות התירו כל שאין הנכרי מתכוין לבשל נמצא דבר אחד פעמים מותר ופעמים אסור שלא אסרו בזה כ"ז שאין בו חשש חתנות ואיכא הכירא דלא אתי לידי חתנות ואף כאן נכרי המבשל לחולה בשבת שהיא שעה שאין אנו יכולין לבשל כי הני לא מיתסרי משום חתנות עד כאן לשון הר"ן שם וכדומה לזה כתב הרשב"א שם במשה"כ וז"ל דכל שאנו אוסרין עליו עד שיהא בו מעשה של ישראל יש היכר ולא אתי לאקרובי וכן הדין בשבת דכל שא"א היום ע"י ישראל והאפשר אין סומכין על בישולו איסורו של שבת מוכיח עליו והקילו לו בזה אעפ"י שתחלתו וגמרו ביד נכרי והש"ג נמי אפשר לעשות כן אף לחולה ומ"מ לא לגמרי התירו כו' ובמ"ש אסור אף לחולה עכ"ל :

ומעכשיו נכוה לדין סתם יינם לחולי שאב"ס דבר פשוט דבמקום שיין של ישראל מצוי אסור לכ"ע אפילו אם נאמר דקיל משאר איסורין עכ"פ לא עדיף מבש"ג דכ' הרשב"א בהדיא כמו שהעתקתי שהרי כ' דבשבת כיון שא"א איסורו ע"ש מוכיח כו' וכה"ג בחול אסור משמע ודאי אפילו שאין לו מי שיבשל בשבילו מ"מ אסור דאל"כ שבת וחול שוין א"ו דבחול אפילו אין לו מי שיבשל אסור דאין כאן היכר כמש"כ בהדיא דאיסורו של שבת מוכיח עליו והנה מדברי הר"ן נלמוד בהדיא כ' להתיר בש"ג לחולי משום דהוא מילתא דאתיא באקראי בעלמא ולכן התירו דאין בו משום חתנות אע"כ דהא שבשתא דהאי הוא מילתא דשכיחא טובא ואית ביה משום חתנות אלא בשבת דא"א ולו איסורו של שבת מוכיח עליו אבל בלא"ה אסור ולפ"ז ה"ה אי נימא דבש"ג בחול אפי' אין לו מי שיבשל אפ"ה אסור וא"כ פשיטא דבסתם יינם אפי' אין כאן יין ישראל אפ"ה אסור :

אך אי נימא דגם בש"ג אם א"א בענין אחר מותר (אף שלדעתי אין כאן ספק כלל שהרי הר"ן כ' די"ל דהא דאמרי' כל [illegible] חולה כו' היינו בדברים דאין בהם בש"ג רק כיון שנכנסו בו ר"ל כיון שהתירו לו מעשה שבת ה"ה בש"ג (וזהו לדבר כיון שהותר לגופו הותר לקדיו או כהא"ב או כהרשב"א בעינן דבר המוכיח) א"כ י"ל אם יש להתיר סתם יינם כשא"א להשיג רפואתו ע"י יין ישראל הנה הרשב"א בתשובה שהביא הב"י בסי' קכ"ג קכ"ד ובתשב"ץ שהבאתי והרא"ה שם והריב"ש בסי' רנ"ה והר"ן בפסחים וע"ז כ' בהדיא דאסור לחולה שאב"ס וכ"כ רמ"א בסי' קנ"ה דאסור בשתיה ולא התיר אלא לעשות מרחץ ואף בכל אלו הפוסקים שהזכרתי אוסרים אפי' מרחץ היינו דאזלי לשיטתם דס"ל דאסור בהנאה אבל רמ"א דפסק בסי' קכ"ג דמותר בהנאה ולכן מתיר מרחץ (והש"ך בס"ק ט"ז אזלא עי' בריב"ש שכ' בהדיא אפי' בזמה"ז) ואמנם הרמ"א בתשובה בסי' קכ"ג עכוא בדפוס האמבורג אבל בדפוס אמשטרדם השמיטו תשובה זו ואפשר שהיה ע"פ ציווי של הגאונים המסכימים ושם הגאון מ"ל ותאגיז ור' נפתלי כ"ץ) כתב דהתם אוני לשיטת הר"ן אבל לשיטת התו' יש להתיר בשתיה לפי עניי המורה ולפי ערך הענין לחולי שאב"ס דלא עדיף בזמה"ז משאר גזירות שגזרו הז"ל ודוקא לחולי שאב"ס דהיינו שהוכב על מטתו ומתאוה ליין וצריך לו לרפואתו והלב יודע אם לעקל או לעקלקלות אך אמנם מי שהולך על משענתו רק שיש לו איזה מיחוש לא מקרי חולה וכמו שהזכירו הפוסקים לענין אמירת שבות לנכרי במקום חולי שאב"ס וכל המחמיר תע"ב עכ"ל תשובת רמ"א (והנה מדבריו יל"ד דלמה לא כתב סתם לחולי שאב"ס [illegible] לענין אמירת שבות אפשר משום דהתם אם מצטער והלך ממנו כל גופו שאז אעפ"י שהולך כנופל על משכבו דמי ולכן הצריך לכתוב שאין דעתו לקקל אלא דוקא כנפל למשכב וצ"ע) והנה פשוט דכוונת רמ"א דדוקא לשיטת הספרדים דס"ל דיי"נ אף בזמה"ז אסור בהנאה וכיון שנאמר דתחלת גזרה על יינן היה העיקר משום בנותיהם ואגב אסרו גם בהנאה שיהיה איסורו דומה ממש ליי"נ דאורייתא או דבתחלה גזרו רק על שתיה וב"ד של אחריהם גזרו כיון שראו שמנסכים הרבה לאסור גם בהנאה וס"ל דהוי דבר שבמנין ומ"מ איסורו משום לתא דע"ג ולכן דעת הריב"ש דהוי אבזרא דע"ג דיהרג וא"י ולכן אסרו לחולה שאב"ס אבל לדידן שכתבו התוס' דנאסר מתחלה רק בשתיה משום חתנות אלא דאח"כ אסרו גם בהנאה במקום שהיו מנסכים אבל במקום שאין מנסכים ל"ג וא"כ בזמנינו שהיינו כישמעאלים כמ"ש הש"ך בסי' קכ"ד ס"ק ע"א וא"כ אין כאן מלתא דעכו"ם כלל ואין אסור אלא משום חתנות בלבד דלא הוי דבר שבמנין כמו גלוי כמש"כ תוספות והפוסקים בסי' קכ"ג וא"כ דומה [illegible] לשאר איסורי דרבנן וס"ל לרמ"א דכל איסורי דבריהם מותר במקום חולי שאב"ס אך הון שכבר הוכחתי לעיל דז"א דהוא נגד כל הפוסקים ראשונים רשב"א ורא"ה ור"ן בע"ז דבכל איסורים שאסרו מעצמם אסורים לחולי שאב"ס א"כ ניתא לדברי רמ"א בתשובה וכ"כ ריב"ש בהדיא דאפילו לדברי המתירין אסור בשתיה לחולי שאב"ס :

ואמנם י"ל דכוונת רמ"א אף שאין לשונו משמע הכי דדוקא לשיטת הספרדים שנאסר משום ע"ג אבל לשיטת התוס' שאין איסורו אלא משום חתנות א"כ דינו כבש"ג ומותר לחולי שאב"ס וכן מוכח מהרשב"א שהביא הב"י בסי' קכ"ג שכ' לחולי שאב"ס להאכילו שומנו של גיד ולהשקותו סתם יינם מן הדברים האסורים ומדבריהם לא שמענו והטעם דהיתר בש"ג [illegible] שהוא איסור קל והתירו בשבת כמו שהתירו [illegible] פלטר כו' וכל שיש הוכחה אפי' מעט התירו לפי שעיקר החשש אינו תלוי דהיינו חתנות דאינו תלוי בעצמו לבד אלא בדעת המבשל כמו אבל בשאר איסורין שגזירתן קרובה דתלוין בעצמן שלא נתיר סתם יינן מפני שיש בו חשש משום ודאי יינם עכ"ל ונמצא דוקא אם איסורו מחמת עצמו ולכן אסור לחולי משא"כ לדידן דאיסורו משום חתנות דומה ממש לבש"ג וכמש"כ תוס' בהדיא בע"ז ל"ו ע"ב וכמו שהתירו בש"ג ה"נ סתם יינם אך כ"ז [illegible] אמרינן דבש"ג מותר אף בחול היכא דא"א בענין אחר א"כ [illegible] בסתם יינם דינא הכי במקום שא"א ביין [illegible] אבל לפי [illegible] שכתבו

כא דין העושה חבורה ושאסור למצוץ דם בפיו מן החבורה ודם שבין שיניו ושאסור לדבק עלוקה שתמצוץ דם ושאסור להניח (צוקזאלצ) וכיוצא בו דברים המושבים דם ופשיטא לדחוק בידיו על המכה להוציא דם והעושה כן חייב (עי' במלאכת השוחט סי' ד' ס' ו'):

כב אם מצטער מרוב מאכל ורפואתו להקיא מותר לתחוב ידו לגרונו להקיא אבל ע"י סמים אסור וכ"ש דאסור לשתות דברים לשלשל מעיו ובחולי שאב"ם הכל מותר:

נשמת אדם

מל' הרשב"א בתשובה זו ובמשה"ב וכרא"ה דדוקא כשיש היכר בין מעט או הרבה דאיסורו של שבת מוכיח עליו וכן לפי מה שכתב הר"ן כיון שהתירו לו מעשה שבת לא דקדקו לאסור בש"כ א"כ לכל הני טעמא אפי' בש"כ גדול אפי' א"א בע"א אסור וא"כ ה"ה ביין דעכ"פ לכ"ע לא קיל מבש"כ ולא תלינו להתיר כ"א בשבת ע"י בישול. ועוד דהמעיין בתוס' ורא"ש לא כתב זאת רק סמך על המנהג וסיים הרא"ש וכן התו' הנח כו' מוטב שיהיו שוגגין הרי להדיא שאין הדבר ברור:

עוד להנ"ל (בענין הנזכר)

ומה שרצה עוד לדחות דברי. והביא ראיה מיומא פ"ג ע"כ דאין לחלק בין לעשות שבות ע"י ישראל בדבר שהיום גורם או להאכילו איסור דרבנן גופיה ודלא כהר"ן שהבאתי לעיל. דאיתא התם מי שנשכו נחש גוזזין לו כרישין ומאכילין אותו ואין צריך לעשר. הרי אע"ג דטבל הוא איסורא מגופה והפרשת מעשרות אינו אלא מאיסור היום ואעפ"כ שניהם שוין: וי"ל דשאני התם שהרי בודאי טבל חמור מעושה איסור בכל כזית וכזית. אלא כיון שאחרים צריכים לעשותו בשבילו כדתנן מאכילין אותו ואע"ג דאין חילוק בין החולה לאחר מ"מ כיון דשניהם איסור דרבנן ס"ל לרבי דאם ירצה מותר להאכילו טבל דמאי חזית כו' ובמידי דאפשר לגזור משום דאורייתא כגון בתבואה שנזרע בעציץ שא"כ דאמרינן דלכ"ע צריך להפריש תחלה. ואע"ג דגם בזה שניהם אינם אלא מדרבנן. מ"מ גזרינן משום עציץ נקוב. והתם מחויב להפריש תחלה כדי שלא יאכל החולה איסור דאורייתא ומה שהביא ראיה מתשו' ר"ן סי' ה' שהתיר שאבטע של יין של ישמעאלים כיון דאין בהם אלא אסור הנאות. זה אינו ראיה כלל דהתם שאני שאין בו דרך הנאות כמ"ש הר"ן שם:

והנה אף שדבר פשוט לדעתי דאם החולה בעצמו יש לו כח לעשר דאסור לאכול עד שיעשר אפי' לרבי ואינו דומה לחולה שאין בו סכנה דכל שמותר לחולי מותר גם לישראל אחר לעשותו בשבילו. ומה שאסור לישראל אחר אסור גם לחולה עצמו. שאני התם שאין שם איסורי אכילה ומ"ש ישראל זה מזה. אבל הכא כיון דקיי"ל מאכילין הקל הקל. ובהדיא איתא בעירובין ל"ב לרבי דס"ל ניחא ליה לחבר דליעבד איסורא קלילא להפריש שלא מן המוקף ולא ליעבד ע"ה איסורא רבה דהיינו לאכול טבל. אע"ג דהתם מיירי מתרומת תאנים דאינו אלא מדרבנן. אפ"ה קרי ליה איסור קל. וא"כ ה"ה הפרשת תרומה בשבת פשיטא דהוי איסור קל אלא כיון דגם איסור זה אינו אלא מדרבנן ס"ל לרבי דאחרים א"ל לעבור שבות בשבילו כיון שהוא ג"כ לא יעבור רק שבות. וי"ל דפליגי בסברא דפליגי הפוסקים כדאיתא ברא"ש סוף יומא. והביאם הב"י בסי' שכ"ח. די"א דמוטב שנעבור אנחנו על איסור שחיטה שיש בה סקילה ולא נאכילנו נבילה דאינו אלא לאו דכיון דהתורה התירה הרי שבת הוי כחול לגבי'. וי"א להיפך עיין בב"י. והנה מדברי רמב"ם בפ' י"ד מהלכות מ"א הל' י"ז שכתב במי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל כו' טבל ושביעית שביעית טבל ותרומה אם א"א לתקן הטבל מאכילין אותו טבל עכ"ל. הרי שכולל דבריו גם דברי רבה ביומא דאמר הכל מודין דאם אפשר לתקן שצריך לתקן תחלה. וא"כ צ"ע למה לא כ' בהלכות שבת פ"ב דבירק א"צ לעשר כרבי דפליג התם אר"א ב"ש וקיי"ל הלכה כרבי מחבירו וכן הקשה המ"א בסי' תרי"ח ותירוצו שכ' דהתם מיירי בחולה אינו מספיק. וי"ל דכיון דהרמב"ם כ' בפ"ב מהל"ש סוף הלכה ב' כללו ש"ד שבת לגבי חולה שיש בו סכנה ה"ה כחול לכל הדברים שהוא צריך להן. וזהו כסברת הר"מ שכתב הרא"ש שם. ואע"ג דהרמב"ם סובר דשבת דחויה אצל צ"כ. אפ"ה פסק הרי הוא כחול ולא כרשב"א שהביא הב"י

אסור דתלי זה בזה. (וכמ"א ס"ק ט' סי' שכ"ח שכ' משום שהותרה לא דק שהרי הרשב"א כ' הטעם דאפי' אם דחויה אין נותנין נחור דאין עושין דברים הללו ע"י נכרי). ובאמת לא ידענו מאין הוציא הרמב"ם דין זה כיון דפסק דחויה. אפשר שמצא בירושלמי או תוספתא או במקום אחר. וכיון שכן ממילא אידחי ליה דרבי כיון שהוא חול גמור ממילא אף בתרומת ירק צריכין לתרום תחלה ושפיר פסק הרמב"ם דלא כרבי וכ"כ המ"א בס"ק ט' דכרא"ש דיומא משמע דאפי' איסור דרבנן אין מאכילין אותו ובאמת לא מצאתי שום דבר ברא"ש אלא דכ"ל דנשמע ברא"ש סוף הברייתא דטבל ותרומה ודברי רבה שהרי הביא תחלת הברייתא וא"כ מוכח מדברי רבה דמיירי בעציץ שאינו נקוב ומדלא הביא ג"כ הא דמסיק לימא כתנאי ש"מ דאפי' איסור מדרבנן אין מאכילין וכן מצאתי ברמב"ן בתה"א דמייתי דברי רבה ולא הביא לימא כתנאי וצ"ל דס"ל דגמ' דחיק לאוקמי דגם רבי מודה אבל באמת רבה פליג על רבי וס"ל דלעולם צריך להפריש ודלא כרש"י שמפרש דטעמא דרבה משום גזרה כרבי ואיך שיהיה עכ"פ הראיה מיומא שהביא מר נדחה דודאי כל איסורי אכילה חמורים משאר איסורין כדכתבו תוס' כמה זמני והא דר"י ב"א קרא והטה לא פריך השתא נכמתן כו' דלא שייך אלא באיסורי אכילה:

ועוד שהנה כתבתי לעיל דע"כ שבותי שבת קיל מאיסורי אכילה שהרי בשבותי שבת אע"פ שכל מה שמותר לעשות ע"י ישראל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה עכ"פ מותר אפי' במקום שאפשר ע"י נכרי וכן מוכח מט"ז ס"ק ז' שהק' לדעת המתירין שבות כדרכו ע"י ישראל למה כתב אמימר ע"י נכרי היה לו לכתוב ע"י ישראל. והניח הקושיא בצ"ע גדול עד שכתב שאינו יודע ליישב כלל. ולמה לא מתרץ פשוט דבמקום דאפשר ע"י נכרי לכ"ע אסור וכ"ל שהוציא כן מדברי ר"ן בפ' ת"ש שהביא דעת רמב"ן שמוכיח מעובדא דאמימר דדוקא ע"י נכרי מותר אבל ע"י ישראל אסור דאל"כ מאי קאמר מסייע אין בו ממש אפי' יש בו ממש מותר ומנ"ל להוכיח כן דלמא לעולם היכא דא"א ע"י נכרי מותר ג"כ ע"י ישראל ובאמימר שאני שהרי היה אפשר ע"י נכרי שהרי כחל עינו מנכרי וכמו שתירץ הר"ן באמת בפ' חבית וא"ל דבאמת כן דעת רמב"ן ז"א שהרי הוכיח מהביא דגונח דע"י שינוי מותר מנ"ל דלמא בגונח שאני שא"א ע"י נכרי כמ"ש הר"ן וגם הר"ן שם הביא דבר זה לתי' ב' משמע ודאי דלרמב"ם ע"י שינוי מותר אפי' אפשר לעשות ע"י נכרי וראיה ברורה היא ודע שמש"כ הר"ן דנהי שא"א ע"י נכרי מותר ע"י ישראל א"כ קשה מאי הק' ר"א לאמימר דהא מר עמיץ ופתח ומאי קו' דכיון דדבר זה א"א ע"י אחר וצ"ל ע"כ דהרפואה יכול לעשות אף אם לא יעמץ ויפתח עכ"פ כיון שהוכחנו דמשונה היתר שבות מלאכה בשבת משאר איסורים שהרי בשאר איסורין אם אפשר הדבר בהיתר אסור ליתן איסור אפי' בחולי שיש בו סכנה כמ"ש רשב"א בתשובה שהביא הב"י בסוף סי' קל"ד בי"ד ופסקה רמ"א בסי' קנ"ה וכ"כ בתשובה המיוחסת לרמב"ם סי' קכ"ז ובשבותי שבת מותר וע"כ צ"ל דשאני איסורי אכילה:

ונ"ל דאזלי לשיטתם דס"ל דחויה היא אצל פ"נ וכ"כ הרמב"ם בפ"ב ולפ"ז נ"ל דה"ה בדין זה דהקיז דם ונצטנן בסעיף י"ח דוקא להקיז דם וכן ליולדת כל ל' יום כדאי' בסי' ש"ל דהצינה קשה לה אבל לשאר חולה אפי' יש בו סכנה אם אפשר להחממו בבגדים אסור לעשות מדורה וכדעת רש"י הביאו הב"י ריש סי' שכ"ח ובסי' ש"ל ד"ה ועושין מדורה ואף שהמ"מ פ"ב הלכה י"ד כתב דלרמב"ן אפי' לחולה עושין מדורה היינו דס"ל דדומה ליולדת ולהקיז דם אבל המ"מ כתב שם דמשמע דאעפ"י שאין במניעת אותו הדבר סכנה וכ"כ הב"י שם בשמו וכ"כ המ"א ס"ק ד' וס"ק י"ד וצ"ע למה ואפשר דזה כוונת המ"א שכ' ועיין בסעיף ט"ז ר"ל דשם מוכח דדחויה וכן מש"כ

כג אסור להניח בגד על המכה שיוצא דם ממנו מפני שהדם צובע הבגד וכ"ש בבגד אדום (עיין לעיל במלאכת צובע) אבל מותר ליתן עליו קורי עכביש (א"ר בשם פוי"ט דלא כמ"א) :

כד מותר לאכול שרפים ולגמוע ביצה חיה להנעים הקול :

כה דין מילה בשבת מבואר בחיבורי חכמת אדם (כלל קמ"ט) :

כלל ע דין רחיצה בשבת (סי' שכ"ו)

א אסרו חכמים לכנוס למרחץ בשבת מפני הבלנין שהיו מחממין המים בשבת ואומרי' מע"ש הוחמו לפיכך נזרו שלא לכנוס אפי' רק להזיע ואפי' לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור

נשמת אדם

ועיין בסעיף י"ח ר"ל דהא כתב הב"י דוקא בהקיז דם ולא כ' באברי חולי וכ"ל דמש"ה השמיט המחבר בסעיף ד' וכתב רק מה שמרגילין לו בחול לכלול בו גם חולה היכא דאיכא למיחש שלא יספיק לו אם ימנעו ממנו שהרי גם בחולה אע"פ שאפשר לחממן בבגדים מ"מ חיישינן שמא יוליא איברין או שיגלה עצמו ולכן עושין מדורה וא"כ ה"ה לחולה וא"כ מ"מ המ"א שם ס"ק ד' אינו מוכרח בדעת המחבר ומ"מ הדין אמת שאם יש כאן בשר שחוטה ובשר נבלה אסור לחולה אפי' יש בו סכנה אם אינו צריך לשחוט כלל :

ועוד נ"ל ראיה ברורה שהרי סוף סי' קנ"ה בי"ד כתב המחבר והרב דאסור לבעל רופא לשמש בדיפק אשתו נדה אם לא שיש סכנה בדבר והוא מתשובת רמב"ן סימן קכ"ז וביאר שם דבריו וכתב וז"ל כיון שהוא השמ"ש לא נתיר בו איסור דרבנן שלא כל השבותים שוין בין בי"ט בין בשבת בין בחול דהרבה שבות בשבת וי"ט התירו במקום מלוה ופעמים שמעמידין דבריהם במקום כרת וא"כ אין אנו למדין שבות משבות אלא במקום שאמרו . ועוד שהתירו בשבת לעשות כל צרכי חולה ע"י נכרי אע"פ שאמירה לנכרי שבות ואפ"ה לא נסבור שנתיר לו כתם יין ושומנו של גיד וגבינה של נכרי ושאר איסורי דרבנן ועוד שהרי יש בעיר כמותו כו' עכ"ל . הרי דודאי מיירי דאפי' דא"א ע"י אחר ואין בו סכנה כלל אסור וכמ"ש הרמ"א שם וא"כ מ"ש דלרמב"ן מותר ע"י נכרי בשבת או שמותר ע"י ישראל הרי כתב בהדיא הטעם משום שאין מדמין בשבותין וא"כ אף אם נאמר כדעת המ"מ דמותר [illegible] ע"י ישראל בשבת לשאב"ס איך נדמה שבות דסתם יין כיוצא בו בזה כיון שאין מדמין בשבותין ושמא איסור זה של סתם יין ובשול נכרי בחול העמידו דבריהם כמו שהעמידו דבריהם אפי' במקום כרת מכ"ש לדמות שבות דהיתר שאת דומה לשבות דבזאה ואינו דומה שבת וכמ"ש המ"א בסי' ש"ו סק"ז בשם המ"מ:

וכ"ז אלו היה הדין ברור דשבות ע"י ישראל מותר בשבת . ואמנם באמת אדרבה הכרעת המחבר כדעת רמב"ן ורשב"א ור"ה . וכ"כ ריטב"א ביבמות ס' . וכ"כ המ"א דוק שהיא דעת גדולי הפוסקים . ואף שנראה שהמ"א בס"ק כ"ח כ"ט ל' אזיל הכל בשיטת המ"מ שפירש ברמב"ם · כל המעיין יראה בהשקפה ראשונה שדבריו בס"ק כ"ח כ"ט ל' הם דחוקי' באוד מאוד דהיאך אפשר לומר שהגה"ה אחת דקאי על דברי המחבר בהתירא רטיה שכתב הב"י בהדיא דמיירי בשלעטער כל גופו שדינו כחולי הכולל . וע"ז כתב רמ"א הגהותיו . ואיך יחלק ויחלק דין א' לג' חילוקים . פעם במקלת חולי ופעם לחולי הכולל והתר למקלת חולי . אבל לפי מה שפירשתי דגם רמ"א פוסק כהכרעת הב"י כדעת רמב"ן שהוא ס' שליטית א"ש הכל . דמיירי כל דין רטיה בשלעטער כ"כ שכולל כל הגוף . ולכן מותר לומר לנכרי לעשות רטיה ואסור ליתן אפר מקלה והוי שבות כדרכו . וכן מ"ש רמ"א בסעיף ל"ז מיירי מחולי הכולל. וה"ל גם המ"א ס"ל כדעת רמב"ן כמש"כ בהדיא ס"ק י"ד וכ"כ בהדיא בסי' ש"ז סוף ס"ק ז' . אלא כיון שראה בד"מ [illegible] שדעתו [illegible] כמ"מ וכטור לכן דחק עצמו לפרש [illegible] [illegible]"כ לפי שיטה זו . אבל באמת אין לך דוחק גדול [illegible] [illegible] כגה"ה א' לשני שבריס . וה"ו דרמ"א חזר [illegible] [illegible] · שידוע דהגהות [illegible] לאחר שחיבר ד"מ כמ"ש בהגהות . ולכן ג"כ לא הגיה בסעיף י"ז על הכרעת המחבר . [illegible] הרי הב"י הכריע כרמב"ן וא"כ הב"ח וט"ז וא"ר . [illegible] [illegible] בדברי הטור אדרבה משמע להיפך שמסכים לרמב"ן [illegible] [illegible] שם שהרמב"ם מספק ולרמב"ן יש

הילוק ומכ"ל דדעת הטור כרמב"ם . אדרבה דעת רמב"ן [illegible] שהוא ממולע ואין לנו בהדיא מי שיסבור להתיר שהמה פעמים כתב התה"ד שכלל גדול הוא הוא היכא שבדברי פוסק א' אי' בהדיא . ואף דמפוסק אחר משמע להיפך . צריך לפסוק כדעת אותו הפוסק דאיתא בהדיא . אמת שכן משמע בהדיא מדברי הראב"ד בפ"ו מהל' שבת הל' ט' (ע"ש במ"מ ובלח"מ) . ותימה על הפוסקים שלא הביאו דעתו בזה · כי דבריו יותר מפורשים מדברי הרמב"ם וצ"ע :

ומש"כ הב"י בשם תשובת רשב"א להתיר . אין ס' שהרשב"א חזר בו . שהרי בחי' רשב"א הביא כל דברי רמב"ן מתה"א . ובספר א"ח מצאתי ג"כ תשובת רשב"א שכתב כדעת רמב"ן · וכ"כ המ"מ שם · לא עדיף תשובה זו שהביא הב"י משלשה ס"ת שמלא עזרא בכפר מעון וס' זאטוטי כו' וביטל א' מפני שנים . וכ"ש שידענו שהרשב"א היה תלמיד רמב"ן . וא"כ אין תשובה זו של רשב"א עולה למנין ועוד שמצאתי בא"ר שכתב שגם בנידה לדבך פסק כרמב"ן . ובעל צ"ל היה תלמיד בן הרא"ש . ומסתמא שמעה מאביו שנחמר שנסתפק בדבר נפשע ליה לאסור וכרמב"ן · ולכן כיון שהרמב"ן ורשב"א ורה"ה וריטב"א ור"ן בפ' ח' שרלים וצ"ל וא"ר כ' שגם הכרעת הטור כרמב"ן ובאמת כן משמע דבריו שכ' דבריו לבסוף וב"ח וט"ז ומ"א שכתבו שהוא דעת גדולי הפוסקים וכתב הא"ר שכן כתב המי"ט וא"ר וכן משמע דס"ל לרמ"א שלא הגיה מי הוא שיכול להכריע להיתר ע"פ פירושו של המ"מ ברמב"ם שאינו מוכרח · דיותר נוח לפרש דבריו כמש"כ הב"י ואף אם יהיה מבואר ברמב"ם מ"מ קיי"ל דאזלינן בתר רוב פוסקים וא"כ אף אם נאמר לסמוך על דעת המ"מ בשבותי שבת הבו דלא לוסיף עליה ולדמות שאר שבותין לזה ח"ו . ואין לך אלא מה שאמרו חכמים להתיר בישול נכרי בשבת . שגם בזה כתב הר"ן שלא מלא בהדיא אלא שנוהגין כן . והנה אין לנו קל בגזירות אם [illegible] שלא פשט איסורו כלל. ובאמת כתב הש"ע דא"ל להמתין ראה כמה החמירו הגאונים שאסור לאכול פת ב"ב עד שיתענה ג' ימים ורשב"א כתב דבשבת כיון דאסור להתענות מותר . ואיך נקל באיסור שתיית יין שהוא עכ"פ לכל הדיעות מי"ח דבר שמסרו נפשם עליהם . ולכן אפי' כשיבא אליהו וב"ד א"א לבטל :

ולכן א"א על תשובת רמ"א זו דבאמת איתרע חזקתה כיון שנפל ונשמט מתשובת רמ"א שנדפס בא"ד . ואין ס' שנשמט בכוונה דשמי חדא מקמי תרתי . שהרי בסי' קל"ב פסק הרמ"א בהדיא דאסור לחולי שאין ב"ס ובסי' קנ"ה פי' בהדיא דאסור לשמש הדפק . והיינו דס"ל דאין מדמין בשבותין אפי' אם נאמר דס"ל כד"מ בסי' שכ"ה ואיך יתיר בתשובה [illegible] ודמי לשבות שבת · א"ו דתשובה גנובה היא שבאותו הזמן החרימו כל גדולי ישראל אנשי מעהרין . ושלא יקבלו [illegible] [illegible] ונסמך כמבואר בכל בספק יין כמש"מ שנתייסד ע"י בהיכר הגאון מהר"ן שפירא . והסכימו עליו אדונינו ב"י ומהר"ם ור"מ אלשי"ך ומהרי"ל מפראג וכל חכמי אותו הדור והיה באותו [illegible] איזה תלמיד מאנשי מעהרין וכתב תשובה זו והניח בין כתבי רמ"א . ועוד איתרע תשובה שלא [illegible] עליו רמ"א כדרכו בכל התשובה אלא ע"כ תשובה גנובה היא ומה שהביאו המ"א כבר א"ל כי קאי רבי בהאי מסכת כו' . והמ"א לא עסק [illegible] באותו ענין אלא שכתב [illegible] לחזק הדין דהחולה לא יקוץ [illegible] . ומוטב שיפגשך [illegible] כן דרך הפוסקים להביא אף מס"ד אע"פ שבדהס כידוע ומ"מ נ"ל דאדם שיש לו מיחוש גדול ורגיל [illegible] שהרופא אומר שע"י חולי זו יוכל שתכבד עליו חליו ויהיה חולי שיש בו סכנה [illegible]. ואע"ג שכתב הב"י בסי' שכ"ח ד"ה וא"ש

מתלגא

אסור ולכן המטבלים בשבת אסורים לעמוד במרחץ במקום שיכולים להזיע ואסור לרחוץ אפי' בחמין שהוחמו מע"ש ואפי' לשפוך המים על גופו להשתטף אסור אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו או שאר איברים בחמין שהוחמו מע"ש ובלבד שלא ירחוץ רוב גופו ואשה שלובשת לבנים בשבת ויו"ט מותרת לרחוץ במקומות המטונפים ובלבד שלא תרחוץ בבגד שלא תבא לידי סחיטה (סי' שכ"ו) ולפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה צריכין ליזהר שלא יהיו רק פושרין דאל"כ אסור לטבול בו (ועיין בחיבורי חכמת אדם כלל קכ"ב):

ב מותר לשוף ידיו במורסן ובלבד שלא יתן עליהם מים רק שישוף ידיו רטובות בהם ואז מותר לכ"ע (ועי' לעיל כלל י"ט סי' א' ועיין ט"ז ומ"א) אבל אסור לשוף ידיו במלח וכ"ש בבורית שקורין זייף כיון דנימוח הוי כנולד וכמו אין מרסקין שלג במלאכת דש (שכ"ו):

ג הנוטל ידיו אסור לחמם אצל האש אחר נטילה לא מיבעיא במקום שהיס"ב דאסור משום בישול ואפי' במקום שאין היס"ב דהוי כחמין שהוחמו בשבת דאסור ברחיצה אפילו ידיו לבד (שם):

ד הרוחץ בנהר גופו או ידיו צריך שינגב גופו או ידיו יפה בשעולה מן הנהר שלא ישארו מים עליו ויטלטל ד' אמות בכרמלית ומ"מ אסור לרחוץ בנהר לתענוג אלא דוקא לצורך טבילת מצוה כנדה שאירע ליל טבילתה בע"ש ולא היה באפשר לטבול מקודם וכן מי שראה קרי ליל שבת אבל בלא"ה כבר נהגו לאסור ע"פ פוסקים:

ה מותר לטבול בשבת ולקנח א"ע בכתונת או בגד אחר ומותר להביאו לביתו ולא גזרינן שמא יסחוט (סי' ש"א סעיף מ"ח):

כלל עא דין תיקון מבוי וחצר (סי' שכ"ו):

א כבר בארנו במלאכת הוצאה דמקום שיש לו ג' מחיצות אעפ"י שמדאורייתא מותר לטלטל בכולו מ"מ חכמים אסרו לטלטל בו עד שיעשה תיקון ברביעית אחד חצר ואחד מבוי:

ב והלבו הכמים בב"א אחר תשמישו כיון שתשמישי החצר הוא בדבר צנוע ראוי לעשות לו מחיצות יותר סתם ממבוי שתשמישו אינו צנוע מפני שיש בו דיורים הרבה ולכן תיקנו שהחצר

נשמת אדם

מחללין עליו כו'. וז"ל כתב ר' ירוחם יש מי שכתב שכל דבר שאין בו סכנה עתה אע"פ שיוכל לבא לידי סכנה אין מחללין אלא שבות דרבנן עכ"ל. נ"ל כיון שלא הביא המחבר דין זה בש"ע ואדרבה כתב בסי' תרי"ח שאם יאמר הרופא אפשר שיכבד עליו החולי אף ע"פ שלא אמר שיסתכן כמ"ש שם המ"א משמע דבענין זה מותר דדוקא לענין שבת דדומה דין זה ממש לחולי שבקיאין בו ומכירים שימתין וא"ל תלול אסור לחלל כמ"ש הש"ע סעיף ד' אבל בנידון דידן שא"א לשמתין דא"כ אסור לעולם הוי דינו עכשיו כמו לאחר זמן. ומותר לאכול איסורי דרבנן ודוקא שהרופא או בקיאין אומרים שצריך לאיסור לרפואה אבל להשיב הנפש ופשיטא לתענוג לית דין ודיין דאסו' לכ"ע וכן אם יש יין אחר רק משום יוקרא נמי לכ"ע אסור:

ומ"ש הגר"א בסי' רע"ו ס"ק ט"ז ראיה דבמלוגמא מותר שבות כדרכו מהא דמפיס מורסא נ"ל דניחא דודאי פשטא דליסנא משמע דזה מותר אפי' אין לו אלא צער בעלמא והוא בריא גמור ואפ"ה מותר וכן משמע מכל הפוסקים שכ' סתם ולא חלקו בכך וא"ת שסמכו על הכלל ומיירי דוקא בחולה שכל הגוף הרי כך יכול לומר דמיירי שאינו חולה כל הגוף וא"כ אין כאן ראיה ונאמת מסתימת הפוסקים ודאי משמע דמותר אפי' משום צער בעלמא והיינו טעמא דבאמת מלאכה זו לא היה במשכן אלא כיון שהרופאים עושין כך נעשה תולדה ודוקא אם כוונתו לעשות לו פתח דאז הוי מלאכה אבל אם אינו מתכוין לפתח לא הוי מלאכה כלל. וכמ"ש המ"א ס"ק כ"ג בשם מ"מ ודומה לזה כתב הלה"מ פ' י"ב הל' א' לענין מגרף ע"ש ואף דהתם עכ"פ אסור י"ל דהכא משום צער בעלמא התירו לכתחלה בשעה שגזרו על הרפואות אמרו דזה מותר וכ"מ קצת בשבת ק"ז ברש"י דאי איתא דמיירי דוקא במקלקלת חולי או חולי מה אשמועינן שמואל דפטור ומותר כיון דאיתא במתני' להדיא דפטור וא"כ ידענו שהוא רק שבות וממילא מותר בחולי אע"כ דזו גופא אתא לאשמועינן דמותר לכתחלה אפי' לבריא גמור דאין כאן אפי' שבות:

יב) בענין שתיית סממנים הב"ח וט"ז אוסרים כמו שכתבתי ורדב"ז בסי' תר"מ מתיר רק בכ' שכן כתבו הרמב"ן והרשב"א ודקדק כן מש"כ ולא עוד כו'. דקדוק זה יש לדחות דהתם מותר להזירו אבל בחולי שאב"ס אסור וכמ"ש הש"ך שם בכוונ'

בקל דכוונתם דאע"פ דבחולי מותר ע"י נכרי אפי' מלאכה וע"י ישראל בשינוי וע"ז כתב וגם עוד דאפילו בדבר שאין בו שום מלאכה אסור ומאן דיפרש לי דברי הדב"ז מובילנא כו' ואמנם באמת משמע מרמב"ן שכתב דמתני' דלא יגמע את השומן הוא בחוליי שכייב וס"ל דאפי' כאיב ליה טובא מיקרי חושש וכפשטא דסוגיא בע"ז דף כ"ח ולקמן נדבר בו משמע הא בחולי מותר. אך ז"א דבלא"ה קשה לרמב"ן דהא מסקינן בשבת דמגמע ופולט תנן וא"כ אפי' בחולי אסור לרמב"ן דהוי שבות כדרכו ולכן נ"ל דגם רמב"ן מודה בדברים שאין בו שום סמך מלאכה דמותר לחולי שאב"ס אפי' כדרכו כהבוא דמעלין אונקלי ואזגים והנא כמ"מ שכתב דמיירי שיש בו סכנה וכ"כ ר"ן דא"כ קשה למה לא בשם והר"ן כתב מפני שאפשר ביד והוא מפירש"י ורש"י אזיל לשיטתו. דס"ל דדוקא בהקיז דם מותר לעשות מדורו' משא"כ לשאר חולי דאפשר בחימום עיין מג"א ס"ק י"ז (ואפשר דהר"ן לא ס"ל כי כן דרכו להעתיק פירש"י) (עיין ריש מגילה ד"ה אלא שהכפרים ושם ע"ב ד"ה ויש לשאול כו' שאין נראה שיהא אחד מבני העיר כו') אך באמת דחוק מאד דא"כ פסיק ותני אבל לא בשם דא"כ להשמועינן בשאר חולי שיש בו סכנה אבל לשיטת רמב"ן א"ש דמיירי בחשאב"ס ובשם אסור דהוי שבות כדרכו וביד מותר שאין כאן סמך מלאכה ומרמב"ם משמע דוקא דבר שאין דרך לעשותו בשם ולכן כתב הב"י דגרס אבל לא בכלי אבל י"ל דאפשר דגם כוונתו כן. עכ"פ לרמב"ן ודאי מותר וא"כ מ"ש מאומן דאי היה מצטער כל גופו מותר ליקח האומן ולהפליט ובשתיית סמנין נ' כבר הב"י דכיון דלא התקנו לו לעשות הרפואה ולשחוק הסמנים אלא ע"י נכרי אית ליה הכירא וה"ה בכל כיוצא בזה ודברי רדב"ז שכ' כיון דאינו [illegible] משום גזירת שחיקת סמנים קיל טפי לא ידעתי במה קיל [illegible] שגזרו משאר תקנות והרי כל י"ח דבר אינו אלא גזירו' ואפ"ה חמירי טפי מכל איסורי דרבנן שהרי אפילו יבוא אליהו לא יוכל לבטל:

ועוד ראיה ברורה דלחולי שאין ב"ס אסור אפי' איסור דרבנן ואפילו דבר שאינו אסור אלא משום גזירה מהא דפסק בש"ע י"ד סי' פ"א בתינוק שפירש ג' ימים דדוקא משום סכנה

שהחצר שפרוץ במלואו מנ"מ עד י' אמות עושה בצד אחד פס רחב ד' טפחים או אם ירצה לתקנו משני צדי הפרצה די בשני פסין שכל אחד משהו וקיי"ל דלחי משהו הוי מחיצה וא"כ הוא כאילו היה לו ד' מחיצות ואע"ג דלחי אחד הוי מחיצה מ"מ הצריכו בחצר ב' לחיין מטעם שכתבנו כדי שיהיה יותר סתום או פס ד' (פס"ג) :

ג היה שם מחיצה גמורה ונפרצה במלואה ונשתייר משני צדדי הפרצה משהו מכאן ומכאן לכתחלה יש לחוש לאיסור עד שישאר טפח דדוקא אם מעמיד שם לכתחלה סגי במשהו דיש היכר שהעמידו שם להיתר מה שאין כן בנשתייר ממילא אין היכר כ"כ ומ"מ אם הוא לצורך נ"ל דיש לסמוך על דעת המקילין דגם בנשתייר סגי אפילו במשהו וה"ה אם נשתייר

נשמת אדם

ס"ק כ"א והוא מירושלמי הביאו הב"י והטעם אפי' בגדול אינו אסור אלא משום דאתי לאחלופי ואפ"ה אסור אפי' לקטן ותולה שאב"ס (ומכאן קשה נפיסת השב"א ור"ן ר"פ יס"ע שכתבו דמותר להאכיל לקטן מידי דצריך לו באיסור דרבנן אפילו רק לתענוג שהרי בירוש' איתא להדיא דדוקא מפני הסכנה מותר אע"ג דאין זה אלא איסור דרבנן וצ"ע) :

ועוד ראיה דאיסור דרבנן אסור לחולי שאב"ס. מהא דב"ק כ' ותמורה ט"ו · מעשה בחסיד א' שהיה גונח והביאו לו עז וקשרו כו' ונכנסו רבנן לבקרו ואמרו לסטין מזוין כו'. וא"ל דהוי חולה שיש בו סכנה דא"כ מאי הוי דלסטין מזוין . אע"כ דאין בו סכנה כדאיתא בכתובות גונח יונק כו' דהוי מפרק כלאחר יד · הרי להדיא דאסור לחולה שאב"ס אע"פ שאין מגדלין בהמה דקה אינו אלא מדרבנן :

עוד נ"ל ראיה מפסק הרמב"ם בפרק י' מהל' מעשר הלכה י"ג שאסור לרופא חבר להאכיל לע"ה מדמאי של תרופה. ואפי' של חולה דוקא ליתן לידו ולא לפיו ע"ש והוא מירושלמי . ובודאי דהתם מיירי בחולה שאב"ס עיין בתוי"ט פ"ג דדמאי משנה א' שכתב דבעניים הקילו יותר מבחולי ע"ש. ודמאי אינו אלא מדרבנן :

ולענין מה שכתב הפנים כתב השמ"א דמיירי במצטער כל גופו. והא שהקשה מר דא"כ מאי פשיטא אביי התם בע"פ דאבעיא להו בפנים אם הם כחולה שאב"ס ופשיט מדתנן החושש בשיניו כו' הא כאיב ליה טובא מותר ש"מ דהוי כחולה שאב"ס . ומשני תנא אפילו כאיב ליה טובא חושש קרי ליה והקשה דמאי ס"ד דאביי דלמא לעולם לא הוי אלא כחולה שאין בו סכנה ומש"ה דוקא חושש אבל כאיב ליה טובא מותר כדין חולה שאין בו סכנה בדבר שאין בו שבות מלאכה וכבר כתבנו דלכ"ע מותר . וכ"ל דאביי אזיל לשיטתו דקאמר בעירובין ס"ח בזאת שבות וס"ל דלא שרינן שבות לצורך חולה . ובאמת לא מצינו מימרא זו דלא נקרא חולי מאמוראי קדמאי אלא מבתראי אמימר ורב אשי וא"כ דייק אביי שפיר . אבל לדידן י"ל כמו שכתבו הפוסקים דגם חולי שינים הוא בכלל שאר חולי שהתירו לכוונים כאן. ויש מן הפוסקים דסבירא להו דהאיבעיא בע"ת קי"ל לקולא דהוי ס"נ עיין בב"י וא"כ לק"מ :

ולענין עיקר הדין א"א דקיי"ל כרמב"ן . שהרי מרמב"ם לא מוכח מידי . וכבר כתבנו לעיל דיותר נוטה לפרש כמו שכ' הב"י ובאמת ברא"ש מ"ד משמע דס"ל דמותר ע"י ישראל. שהביאו דבריו כמ"מ פ"ו הלכה י'. אך מדברי הפוסקים שלא הביאו דעתו נ"ל דס"ל דהרא"ש מ"ד משיג על מ"ש הרמב"ם להתיר שבות דשבות ע"י נכרי . וע"ז כ' שבות דשבות אפילו ע"י ישראל מותר והסכרת הרא"ש בבד"ה דף פ"ט שכ' אהכים התונה יונק כו' כיון דאף כדרכו ליכא אלא שבות. שלא כדרכו אסור במקום חולי . וכוונתו דס"ל כאותן הפוסקי' דאפי' בחולה שאיני רבנן וס"ל דאינו אלא שבות . עיין במ"מ פ"ה הלכה ד'. וכ"כ הר"ן בפרק אין נדין והס"ג בכלל גדול ואף דמשמע דהרא"ש מודה להרמב"ם בחולה דתייב . י"ל דהרא"ש ס"ל דע"י שינוי בישראל דומה לשבות דשבות ע"י נכרי ואפילו אם כדבר הרמב"ם והרא"ש ס"ל בהדיא להתיר ע"י ישראל כדרכו כיון דרמב"ן והשב"א והא"ה ול"ל וב"ח וט"ז ולבוש ומי"ע וא"ר מתירין · ויפה כתב מר דגם הר"ן ס"ל כרמב"ן שהרי הבא דבריו של רמב"ן . ובאמת גם בפ' מפנין כתב דעת רמב"ן . אלא מה שס"ל למר וכ"כ הגר"א דהר"ן לחד שינויא בגמרא בהמה הגונח כיון דא"א ע"י אחר מותר ע"י ישראל אפילו זה מיקל טפי מרמב"ן . דהיכא דא"א ע"י נכרי מותר

ע"י ישראל · ול"נ דליתא אלא קושיא כיון דרפואה זו א"א ע"י אחר ולכן נ"ג כזה אבל רפואה שאפשר ע"י אחר אע"ג דהשתא ליכא נכרי מ"מ אסור דלא פלוג · ובעין זה כ' הר"י בעירובין בהחזרת רטיה דהוי מילתא דל"ש ואם כן הרי מש"כ הר"ן דנקטינן להקל דהוי ס' דרבנן וכוונתו דס"ל דאם אט מסופקים מה שאמרו בו קמאי כדרבנן אזלינן לקולא (ודבר זה מחלוקת בין הפוסקים ע' במג"י בת"א כלל א' ס"ק ו') ועוד כהב הר"ן דנראה דרוב מתירין והיינו ע"פ מש"כ הב"י בשם תשובת רשב"א להתיר וס"ל דגם הטור פליג מרמב"ם להתיר ע"פ פירושו של מ"מ אבל אחר שהראנו דהרשב"א ס"ל כרמב"ן כמ"ש בתי' רשב"א וכ"כ א"ח ומ"מ בשמו א"כ בטלי ליה אותו תשובה וגם הטור עכ"פ לא הכריע שכ' דרמב"ם מתיר ורמב"ן אוסר שהם לא ראו תי' רשב"א ורא"ה בבד"ה אבל אנו זכינו שנתפשטו מראשונים לאיסור וכן הסכימו כל אחרונים והכי קיי"ל לאסור שבות כדרכו ע"י ישראל אלא ע"י שינוי ועיכו בשתיי' סמני' מותר וה"ה כתב שניי' כמ"ש בש"ע דאם כאיב ליה טובא הוי כמצטער כל גופו ודלא כרמב"ן :

שבתי וראיתי בחידושי רמב"ן ע"ז הנקרא מעשי נדיקים דף כ"ח שהק' קו' הנ"ל וז"ל וק"ל הא דדייקי' חושש הוא דלא הא כייבי טובא ש"ד ומאי ראיה שאני גמיעה דבלא סכנה מותר וכן נמי הא דפשט מר"י דתם בלפידנא דילמא דליכא ברפואה שלה הילול שבת בדאורייתא ואפשר לומר גבי תומן אי לאו סכנתא היא כיון דאפשר ליה למעבד כדקתני סיפא אבל שנמצא וכולע לא שרינן ליה למפלט וכן הכיא דקיי"ל גבי תומן ושמן אין נותנין ע"ג המכה אבל נותן חוץ למכה וזותת לתוך המכה מ"ה הוא דכל היכא דאיכא לשנויי משנינן ומיהו דוקא בדנפים לערא דהוי מיני חולה או סכנת אבר אבל חושש אין מתירין לו כו' והאי דר"י דלא מוקמינן בדליכא חלול שבת משום דלפידנא לא הוי מיני חולה ואפשר להמתין והא מילתא נ"ס עכ"ל . והנה משמע ודאי דבשיטה זו הוא דלא כשיטתו בתה"א שכתב שם דחולי שינים אפי' כאיב ליה טובא לא הוי חולה דא"כ היה יכול לתרץ ג"כ אשינייס הכי דהמקשן סובר דאין בו שום חולה כלל וע"כ משום דאית ביה סכנה. ועוד משמע משיטה זו דס"ל דהיכא דא"א לעשות בשינוי מותר אף בלא שינוי והייט כפירושו של ר"ן בגונח כיון דא"א בענין אחר מותר כדרכו ולפ"ז יש לסמוך בזה כשהחולה גדול וא"א ע"י נכרי וגם א"א ע"י שינוי דמותר לישראל עצמו לעשות ולפ"ז אין אנו צריכין לתירוצו של הב"י בשתיית סמנין דכיון דזה א"א אלא ע"י כישראל מותר דכיון דמלאכה דרבנן הוא ושיטת האוסרין הכל ע"פ רמב"ן ומדבריו גופא משמע דמותר וכ"כ הר"ן :

ואחד מגופלגי תורה הביאו ראיה דאיסור דרבנן מותר לחולי שאין בו ס'. מדאמרינן בנזיר נ"ז ע"ב דא"ל רהב"א לר"ה ודידך מאן מגלה פרש"י לדידך דס"ל דהמקיף קטן חייב קטנים דמגלחין בדאורחייהו כדי לסברותן אחר החולי מאן קמגלח להו. ואמרינן התם מכדי תרווייהו ס"ל הקפת כל הראש הקפה ע' שם ברש"י ותוס' · והקשה דהיכא מוכח דלמא רב הונא ס"ל דלא הוי הקפה ומה שלא הקיף בעצמו הקטנים דעכ"פ אסור מדרבנן כדאיתא התם בדף כ"ט ע"א · דמשמע דלכ"ע עכ"פ להקיף בקטן איסורא דרבנן איכא. אע"כ כיון שלאחר החולי דינו כחולי שאב"ס ומותר כל איסור דרבנן . ועוד הראה לי במל"מ פ"ה מהלכות יסודי התורה הל' ח' ד"ה ודע שעדיין בסופו שכתב וז"ל . ולפ"ז סברת רבינו נגד כל הראשוני' שהולך הסכימו שלא התירו בחולה שאב"ס כ"א איסור דרבנן ע"ש עוד שהפליג בדברים . והשבתי לו דמ"מ אין ראיה

מן הכותל רחב ד"ט מצד א' (א) וכ"ז בחצר (שם):

ד אבל מבוי העמידו חכמים אדינא דבלחי א' משהו סגי וכ"ש יותר ובלבד שלא יהיה רחב ד' אמות אם המבוי רחב יותר משמנה אמות דד"א הוי שיעור מבוי ואין כאן היכר כלל ולכן צריך לחי אחר ולהעמידו בצד האחר או שיעשנה מעט עב או דק מהבליטה כדי שיהיה ניכר שהוא לשם לחי דהא"נ דלחי משום מחיצה מ"מ היכר קצת בעינן אבל אם פתח המבוי רק ח' אמות וכ"ש בפחות אף בלא לחי אחר מותר דעכ"פ הוי פרוץ כעומד וקיי"ל דפרוץ כעומד מותר אבל אם העמידו לשם לחי דאיתיה קלא שתקנו לחי למבוי אפי' רחב ד' אמות הוי לחי אבל סמכו עליו לא מהני (שם):

ה כל לחי ופס שאמרנו לא יהיה גבהו פחות מעשרה טפחים ויהיה חזק ומהודק שלא ינוד ברוח בצויה ולא יהיה רחוק מן הכותל ג' טפחי' דאל"כ אתי אוירא דהאי גיסא ואויר הפתח ומבטלו (ג) ואפי' היה הלחי יותר כג' טפחים דל"ש לומר אתי אוירא ומבטלו כיון שהעומד מרובה מהאויר שבצד א' מ"מ י"א דצריך לחי אחר (ג) וצריך שלא יהיה גבוה מן הארץ ג"ט דכל מחיצה שהיא ג"ט מן הארץ לא נקרא מחיצה:

ו אפילו לא היה הלחי קנה שלם מחובר יחד אלא שברי שברים או אבנים או קורות היוצאין מן הכותל מלמעלה מטו בפחות מג"ט הוי לחי. ואפילו לא העמיד אותו לשם לחי אלא שנזדמן לו שם מאליו כשר ובלבד שיסמכו עליו מע"ש אבל לא סמכו עליו כגון שהיה שם לחי אחר ונפל בשבת ובאים עכשיו לסמוך על זה לא אבל אם לא היה שם לחי אחר מע"ש אעפ"י שלא סמכו עליו בפירוש כאילו סמכו עליו אבל אם בפירוש לא סמכו עליו כגון שלא טלטלו בשבת העבר ע"י לחי זו לא הוי לחי:

ז אפי' אם אינה נראית הלחי בחוץ ובפנים כגון שיש קצת בליטה בכותל ואותה בליטה נראית רק לאותן העומדין בפנים ולא להעומדים חוץ למבוי או שנראית לעומדי' בחוץ נגד הלל המבוי ואינה נראית להעומדים בפנים כשר:

ח עוד יש חילוק בין מבוי להצר דבחצר אין אוסר בה פרצה אלא ביותר מי' אמות או שנפרץ במלואו שלא נשארו גפופין מן הצדדין ואין חילוק אם נפרץ למקום דבקעי בו רבים או לא (ד) אבל במבוי אם נפרץ אחד מכתלים שבצד ארכו אם נשאר מן הכותל לצד ראשו פס רוחב ד' טפחים דזהו שיעור סוף מבוי (ר"ל דתחלת מבוי שצריך שיהיה ארכו ד' אמות דוקא כדלקמן סי' ט' אך כזו שהכשר היה עליו שם מבוי אלא שנפרצה הוי כפס ד"ט ואם לא נשאר פס ד"ט א"כ הוי כתחלת מבוי וצריך שיהא פס רחב ד' אמות) וא"כ כיון שלא נתבטל שם פתח מן מבוי זו ולכן אינו אוסר פרצה זו אא"כ ביותר מי' אמות דעד י' אמות נחשב לפתח ומבוי לא נפסל בפתחים הרבה ואין לחוש שמא יקצרו בני רה"ר דרכם וילכו דרך פרצה זו וא"כ אין להם היכר של לחי דכיון שנשאר שם מבוי על משך זה לא נתבטל תורת לחי ופתח ממבוי זה אבל אם לא נשאר שם ד' טפחים א"כ נתבטל תורת לחי ופתח ממבוי זה ובני מבוי יקצרו דרכם ללכת דרך הפרצה ולכן אפילו אין בפרצה רק ג' טפחים אסור וי"מ אפי' בנשאר פס ד"ט דאינו אסור עד עשרה אמות דוקא דלא בקעי בו רבים כגון שנפרץ למקום מקולקל בטיט וכ"ש אם נשתיירו מן היכורות דעכ"פ מעכב הילוך הרבים אבל בלא"ה אוסר בפרצה ד"ט ומבוי שנפרץ בראשו ממש דהיינו בכותל שבו הפתח אם מתוקן בקורה והקורה מונח מכותל לכותל אין צריך תיקון אבל

נשמת אדם

דלא נאמר דכוונתו נגד איסור דרבנן. א"כ איך כתב שבולם בסכימו כו' וכרי אהרכה כתבפי שכרסכ"א ורא"כ ור"ן כתבו לבדי' דאפי'. איסור דרבנן אסור. יאפשר דכוונתו על איסורי דרבנן ש"ש כו'. ומהוגיא דנדרים י"ל נפי מה שכתבתי בשם הר"ן דוקא באיסורי אכילה אסור. וא"כ י"ל דאיסור דקפסה הוא דומה לאיסורי מלאכה בשבת אך לפ"ז נסתר כראיה מאכילה מעשה דחסיד. והדרכה מצה קשה דשם נמי כן איסור אכילה:

(א) הגהה דכש"ע בסי' שכ"ג סעיף ג' כתב בשם כדעת כתוס' בפירוק כ' דבעינן דוקא רחב טפח וכ"כ עוד שם סעיף ד' במבוי וע"ש במ"ז ס"ק ג' ונ"ל דכטעם דהא דהך יש לטעון דאפילו בכתר כגי במשהו דכ"כ רש"י בסדיא דף י' ד"ה נתכוונו כו' דהמתרי גדולה בגיפוף משהו עכ"ל וכ"כ רשב"א בעב"ק דף ו' ע"ב בהדיא:

(ג) כ"כ תוס' נסדיא ד' י' ע"ב וכ"כ הרשב"א בעב"ק ד' ע פ"א במבוי רחב כ"א אמה עושה פס ג' אמות ונותנו כתוך מן שכותל כ' אמות ועושה כן כנגד השני ונמצאו הפסין שבצדדין יתירים על הפרוץ שמה ולכתלים וה"ז כעומד אלא נתאר באמצע אויר יותר על י' אמות ולהי לא קורה מעירין אותו עכ"ל כדי לסדיא דמלרין לחי:

(ג) צ"ע דבסוכה דף ז' ע"א בתוס' ד"ה ויעמידנה כנגד דבקנה כל שהוא אפילו בפחות מג' אמרי' אסי אוירא ונ"ע מתבלים בעירובין וכן מובא בסי' שכ"ג ובמ"א ס"ק ה' ונ"ע ועיין לשון כלל מ"ד כיון י"א ועיין במגבה"ש סוכה י"ז בתוס' ד"ה בפחות מג' ע"ג ע"ש:

(ד) כ"כ המ"א בסי' שכ"ב ס"ק ד' וכ"כ הט"ז שם ס"ק ג' וכן משמע ברשב"א בעבודת הקודש אלא נזכר שם מקום שיאסור נתגר פרצה עד י"א אע"ג דבקעי בה רבים ובאמת בגמרא לא משמע הכי דאמרינן בדף ס' קסבר אם בונה בריה דר"י מבוי נמי פרצתו בעשר וע"כ צ"ל דמיירי כדלא בקעי בה רבים כדמוכח שם דף ו' במבוי מקום ומזה הביאו הפוסקים ראיה דהלכה כרב חנן בר רבא ואי נימא דיש חילוק בזה בין חצר למבוי עדיין הקושיא בא"ע מה לאמר שכן פרצה בעשר אף דבקעי בו רבים. ומצאתי בח"ע שפסק אסור בה שבאמת הגר שזה למבוי ע"ב אך מכל הפוסקים משמע כמ"ש דאל"כ עדיין קשה מ"פ נימא מה נתגר שאין צריך תיקון בעקימותו ומצאתי בתשובת מהרי"ט סי' נ"ד ממש ג"כ כבדיא ז"ל ועוד עליו דכיון רגל אוסרת אפילו פרצה

אבל אם יש שם אצל אחד מן הצדדים פס והקורה מונח על הפס ונפרץ שם בפס ד׳ טפחים צריך לחי אצל הפרצה דקורה ע״ג מבוי בעינן ואינו דומה לנפרץ מצדו דלעיל דאסור בפרצה ג׳ טפחים דשאני ראשו כיון דמבוי שאין פתוח בראשו ד״ט א״צ תיקון אעפ״י שבתוכו רחב הרבה (שם״ס במ״א סק״ג ואע״ג שהכי׳ שס״ג כ׳ בש״ע דעה א׳ בכתם ג׳ טפחים כבר כתב ד״מ כדעת י״א וסתימת שלא הגיה בש״ע):

ט בד״א דבהצר פרצתו בי״ג אם אינו במלואו דוקא שהיה העומד הנשאר עכ״פ כמו הפרוץ אבל אם היה הפרוץ מרובה על העומד כל שהפרוצה יותר מג׳ טפחים צריך לתקן בבנין או בצוה״פ דלעולם לא הוי רה״י עד שיהיה לו ג׳ מחיצות ואח״כ יכשיר רוח ד׳ (עס״ק ז׳ ע״ג):

י כל התיקונים שבארנו הוא דוקא כשהפתח או הפרצה עד עשר אמות שנחשב לפתח אבל אם הפרצה יותר מעשר אמות בין בהצר ובין במבוי ואפי׳ יש לה גפופין משני הצדדין לא מהני עד שיעשה שם צוה״פ שבארנו דינו כלל מ״ה. ודע דלא נקרא מבוי להתירו בלחי או בקורה שנבאר לקמן אא״כ שיהיה ארכו עכ״פ ד״א מרווחים או יותר ויהיו פתוחים לתוכו עכ״פ ב׳ הצרות ולכל הצר ב׳ בתים לפחות ולא יהיה בכל פתח פחות מד׳ טפחים רחבו ושיהיו דיורים אוכלין בכל בית אעפ״י שבאחר דר האב ובשני הבן והבן מקבל פרס מאביו כיון שאוכל בביתו נדונים כשנים ואפי׳ בא׳ נכרי ובא׳ ישראל ויהיה ארכו יותר על רחבו ואם חסר א׳ מאלו דינו כהצר ואינו ניתר אלא בפס ד׳ או ב׳ לחיין או צוה״פ (שס״ג):

יא חצר שארכו יותר על רחבו דינו כמבוי וניתר בלחי וקורה אעפ״י שאין חצרות ובתים פתוחים לתוכו הואיל ואינו קרוב לרה״ר אלא פתוח למבוי והמבוי לרה״ר (שם):

יב עוד יש חילוק בין חצר למבוי שהמבוי עקום כמין דלת בזה דינו כאילו היה מפולש בעקמימות וצריך צורת הפתח בעקמומיתו ובשני ראשיו לכל אחד לחי או קורה או שיעשה צורת הפתח לכל א׳ משני ראשיו ובעקמומית יעשה לחי או קורה ואם הוא כמין ח׳ צריך צוה״פ בשני עקמומית ולחי או קורה בשני ראשיו וכן אם יש מבוי גדול והרבה מבואות קטנים יוצאים מצדדים אפי׳ אינן מכוונים זה כנגד זה עושה לכל שביל צוה״פ כצד אחר ולחי או קורה מצד השני אבל בחצר שהוא עקום כמין ד׳ או ה׳ אין צריך שום תיקון בעקמימותו (ס) (סכ״ד):

יג ומתוך מה שבארנו יתבאר לנו שהעיירות שלנו שאין הצרות פתוחים לתוכו רק שבכל המבואות הבתים פתוחים לתוכה יש לה דין חצר. ומ״מ אם נפרצה למקום שרבים בוקעי׳

נשמת אדם

כתות מי״א אבל הגר אין איסורו מחמת רגל שהרי אמרו הגר ברבים נכנסין בזו כו׳ ע״ש:

(ס) באשר שהההכרח למנוע כיתר לתקן המבואות דמקלקלי בה רבים ומושל העיר גזר בקבלתנו פעם א׳ לנתק הלכ״פ מכמה מבואות ומה שכתב המ״א בסי׳ שס״ג דא״צ תיקון בעקמימות מטעם שכל מבואות שלנו אין להם דין מבוי כיון שאין בתים והצרות פתוחין לתוכו זה ל״ש בקבלתנו שהצרות ובתים פתוחים לכל מבוי ויש להם כל דיני מבוי והמ״א מייתי ממדינתו וכן הם כל ערי אשכנז שהיו דרים בתוכו הגודה והכרי״ל ומהרי״ו והבר מורו בזה גם הב״ח בתשובת הב״ח הדשות ונפרק בק״ק ווילנא שיש הרבה פרצות בחומה המוקפת יותר מי״א:

וראיתי בא״ר סי׳ הס״ד שכתב כיון דאין לנו רה״ר רק כרמלית. ואף דקיי״ל דמפולש לכרמלית הוה למפולש לרה״ר היינו במפולש ממש אבל בעקמימות דאינו מפולש ממש רק שאנו רואין כאלו היה מפולש זה ל״ש בכרמלית ע״ש וזכיתי לס׳ עפ״ק לרשב״א שכתב וז״ל מבוי שהוא עקום ומפולש מב׳ ראשיו לר״ה או לכרמלית הרי הוא כמפולש יש מי שאומר צוה״פ בעקמימותו ולחי לב׳ ראשיו כאלו מפולש כ״א וא׳ לרה״ר או לבקעה כו׳ עכ״ל. הרי מוכח מדבריו דל״ש:

והאיר ה׳ עיני עד שאני תמה על כל האחרונים שלא הזכירו מזה כלום ואפשר שלא היה בידם ס׳ הריטב״א וס׳ הפ״ק. והנה בדין מבוי העשוי כגדל כתב הרא״ש וטור וכ״פ בש״ע דצריך צה״פ לצד המבוי הגדול ולחי לצד רה״ר לכל שביל ושביל וכן לצד השני. והוא עפ״י מ״ש הב״י דכן דעת הרמב״ם בפי׳ י״ז מה״ש וז״ל. מבוי שהיו לו שבילין מצד זה ושבילין מצד האחר שנמצאו מפולשין לרה״ר. אע״פ שאינם מכוונים זה כנגד זה כ״א מהם מבוי מפולש. כיצד מכשירין אותן עושה צה״פ לכל א׳ מהשבילין שבצד אחד וכן לפתח הגדול. ועושה לכל השבילין שבצד האחר לחי או קורה עכ״ל. וכתב הב״י משמע מדבריו דכשהם מכוונים זה״ז נמי צריכין תיקון לכ״א וא׳ במקום פתיחתו למבוי אבל בתוספתא תנן מבוי העשוי כגדל פר״ת שמבואות קטנים פתוחים למבוי גדול מב׳ צדדיו ואינו זה כנגד זה דא״כ היו מפולשין ע״כ: ומשמע דס״ל דבמכוונין זה״ז לא היו צריכין שום תיקון במקום פתיחתן למבוי דה״ל ב׳ מבואות הקטנים כמבוי א׳ ארוך. ומ״מ כדעת הרמב״ם והטור נראה מרש״י וכו׳ והכי נקטינן עכ״ל הב״י:

ומצאתי בתורת חיים שכתב דהב״י לא דק בדברי הרמב״ם. דנדעתו ה״ל לכתוב לכ״א מן השבילין בצד אחד ובצד האחר אבל מדכתב שבצד האחד ושבצד האחר מוכח דה״ל שכל ב׳ המבואות נחשבים למבוי א׳ ארוך וא״צ שום תיקון נגד המבוי הגדול והנה כל מעיין יראה שדברי הת״ח הם ברורים ומדוקדקים. ועכשיו שזכיתי לריטב״א ועפ״ק אין ספק כלל שדעתו כמ״ש הת״ח. שהרי לדעת הרשב״א בודאי א״צ תיקון בעקמומית כמ״ש הב״י בשמו. וכן הוא להדיא בעפ״ק. והוא ה׳ ממש לשון הרמב״ם הנ״ל במבוי כגדל. א״כ ע״כ גם דעת רמב״ם כן הוא. ומש״כ עוד הב״י דמשמע דלר״ת במכוונים א״צ שום תיקון. ומשמע אבל באין מכוונים צריך תיקון דלא כהרמב״ם. גם ז״א וז״ל הריטב״א לכך פר״ת שהמבוי הגדול היו לו שבילין מב׳ צדדיו ואינם מכוונים דא״כ לכ״ע כל חד מינייהו מבוי מפולש גמור אלא פתחו של מבוי קטן שבצד זה מכוון נגד הסתימה שבצד האחרת ובהא פליגי אביי ורבא דאביי ס״ל כיון שאינם מכוונים דינם כעקום וס״ל כשמואל. וא״ל רבא דלפי דעתו דהש״ג ליה עקום כרב ס״ל למעבד - אלא דינו כמפולש ועושה לצ״פ למבואות הקטנים שבן מצד האחר מהך גיסא הפתוח לרה״ר. ועושה לאידך שמצד השני לחי או קורה מאידך גיסא הכמוך לרה״ר האחר והלכה כרבא עכ״ל. הרי להדיא דגם דעת ר״ת כרשב״א. וכן דעת הרמב״ם. והת״ה ברוהב שכלו כיון לדברי הריטב״א ממש. והנה מדברי הב״י משמע דאף אם קיי״ל כרש״י במבוי עקום מ״מ בעשוי

בו כדלעיל סי' ח' צ"ע אם נידונין כחצר או כמבוי וכיון דבקעי בו רבים דינו כדלעיל במבוי (סי' פס"ב כמ"א סק"ד) ואם העיר מוקף חומה ורוצים לתקן המבואות שדרים בה יהודים אם המבואות רחבים יותר מעשר אמות במקום שרוצין להעמיד התיקון צריך צוה"פ דוקא שהרי אפי' בחצר כשפרוץ למקום האסור לה צריך צוה"פ אבל אם במקום שרוצין להעמיד התיקון אינו רחב מי' אמות אע"פ שהמבוי באמצע יותר מעשר אמות מ"מ הכל הולך אחר הפתח והמקום שמעמיד התיקון שם הוא הפתח וא"כ די בב' פסין משהויין כדין חצר וא"צ נ"כ לתקן בעקמומית דאין זה אלא סלוק דיורים היהודים מן הנכרים ואין כאן פרצה לרה"ר או לכרמלית כיון שמוקף חומה אבל אם אין חומה סביב א"כ לכ"ע פרוצה לכרמלית וצריך צוה"פ מצד א' ומצד השני כשאינו רחב מי"א כגון ב' פסין משהוין דמס"ג מותר בין שהיה עליהם תורת חצר או מבוי ואם חצירות פתוחים לתוכה יש לה דין מבוי לגמרי כמו שבארנו (ו) (סימן פס"ג) ומ"מ נ"ל דגם אפי' עיר שאינו מוקף חומה ויש שם בתים והצירות פתוחים למבואות כמו שהוא בק"ק ווילנא אעפ"כ אם א"א לעשות תיקון בעקמומית יתקן רק כל המבואות הפתוחות לר"ה בצוה"פ בדין ובצד השני בלחי אף שאי אפשר לעשות בעקמומית שום תיקון (ועיין נ"א) :

נשמת אדם

נ"ל

הגדול טהל נקיים הר"ם . וסין זה סותר נסיסת רש"י . דאע"כ צלי נ"מ דאף אי נימא כדעת ר"ת דזה לא מיקרי עקום כיון שמבוי א' מכוון נגד חבירו צ"מ כ"א מיקרי עקום מכח המבוי הגדול . אע"כ נ"ל דאין זה אלא בזה דדוקא בעקום כמין ד' דהוי מבוי א' לא הביתי במבוי ב' . דאף אם הולך הרה"ר שאלל מבוי ב' אינו הולך דרך המבוי רק יוצא בפתחו הסמוכה לרה"ר שלו ואפס מסבב ברה"ר גופא דניחא ליה לילך בדרך רחב שילך דרך מבוי וא"כ יש לחוש שמא לא ירצה לה"פ בעקמומית או אלל פתחו יאמר שגם מצד ב' לא עשו לה"פ כמ"ש תוס' ורא"ש . אבל במבוי צד מבוי שצריך לרה"ר שמצד הב' הוא הולך דרך המבוי ורואה צו"פ :

ואף זו שהמבוי הגדול שהולך דרך המבוי הקטן שאין בו אלא לחי . ומ"מ הוא רואה לה"פ שבמבוי גדול וא"כ אין כאן חשש וא"כ לפ"ז בקהלתנו נ"כ אם יעשה כראה כל מבוי לה"פ ובצד השני של המבוי שכנגדו לחי ניתר בכך . ובעקמומית א"צ שום תיקון שזה לא נקרא מבוי עקום . וא"כ אף לדעת רש"י והש"ע ניתר בכך ואף אי נימא דזה תלוי בזה שהשיטה דהכרעת הש"ע כשיטת רש"י הוא נ"ע. שהרי כבר כתבנו דדעת הרמב"ם בעשוי כנדל כרשב"א . וכ"כ הריב"ש להדיא בסימן ש"כ וז"ל כל המבואות המפולשין בדרך יפן נריכין לה"פ מכאן ולחי או קורה מכאן . ואף כמין ד' כך דינם כיון שפתוחים מב' ראשים דקיי"ל כרב דתורתו כמפולש . אבל אם יש בה עקומי' כמין ה' אלו די להם בלחי או קורה מכאן ולחי או קורה מכאן . כמו שמוכח מעשוי כנדל דעביד להו מצד השני לחי ודי להם בזה . אעפ"י שאף אם המבואות שכנגדן נדון אותם כסתומים מחמת לה"פ בעשה להם עדיין נשארו אלו שכנגדן כאחד מפולשין כמין ח לרה"ר . ואפ"ה סגי להו בלחי או בקורה וכ"ש במפולשין בכרמלים עכ"ל הרי להדיא דדעת ר"ת והרמב"ם וריטב"א וריב"ש במבוי עשוי כנדל כמש"כ בס"ת והש"ע הכ"י בדעת הר"ת . והנה בלא"ה דעת הרשב"א ומהר"ש שמרדכי הכ"י כמש"כ הכ"י ואין כונתו דפוסק כר"י שהרי כתב להדיא שעושה לחי בעקמומית כמ"ש הנ"א בשמו . אלא דהשיג בפירוש של תורתו כמפולש כתב כר"י דר"ל כמפולש ביותר וע"ש בד"מ וא"כ י"ל דזהו בעקו' כמין ד כדי שירא' בב' נדדין אבל בעשוי כנדל זכ"ז שרואה מב' נדדים גם מהר"ש שרה . וכן דעת הריב"ש כמ"ש להדיא . ואף כמין ד כך דינם ולא הזכיר תיקון בעקימות . וז"ל הר"ן בתשו' סי' פ"ב וז"ל . אע"פ שרש"י מחמיר כבר נחלקו עליו בתוס' ושעט שאין דבריו מחוורין עכ"ל . וז"ל התשב"ץ ח"ב סי' כ' הוי חדא דרש"י מחמיר וכן נראה דעת הרא"ש . אבל הרי"ף והרמב"ם נראה מדבריהם שלא הצריכו בעקימות כלום . וכן דעת הרשב"א וכן מוכח בירושלמי עכ"ל . הרי הר"י והריטב"א להדיא ורשב"א ומהר"ם ור"ן וריב"ש ותשב"ץ וכ"כ הש"ת שכן ראוי להורות כר"י והם יחיד הלוי סוגיה דעשוי כנדל וזה א"כ עוכרת שגם דעת ר"ת ורמב"ם כר"י . וא"כ למה הכריע הב"י כרש"י . ואם מפני עדותו שכתב שכתו שהתוס' לרש"י אף הר"ן העיד לפיכן בשם התוס' . לכן

נראה לענ"ד אפילו להפוסקים שגם נוהגין שיש לנו רה"ר אין להחמיר כלל בעקום . כי בעשוי כנדל המפורש להדיא ברמב"ם ור"ת וריטב"א ורשב"א וריב"ש לפסי' . ובעשוי כמין ח נמי שבואר בריב"ש וכ"כ הריטב"א בשם ריב"א דאף רב מודה בזה דדינו כסתום והגי בלחי בכל פתח ע"ש הטעם . ואף כמין ד יש לפקפק אם הוא שעת הדחק . וה' יאיר עינינו בתורתו ויצילנו משגיאות . ומצאתי בתשובת מהרי"ט סימן נ"ד שפסק כן . וכתב נ"כ כוונת הרמב"ם כמ"ש ת"ח . ויותר מזה כתב שם דלא אמרו שצריך לה"פ ותיקון בעקמימות אלא כשרוצה לתקן ולערב מבוי א' . אבל כשמתקן כל מבואות היהודים אפי' בעיר פרוצה בלא חומה אם אין המבואות רחבים יותר מי"א א"נ שלא ב' לחיין כדין חצר דלחי תורת מחיצה עליו ע"ש שהאריך . ועיין בתשובת רשב"א הנדפס מחדש הלבוב סימן רס"ט :

ויצמיתי הרב ר' חיים ליפקנס ז"ל הטעם דלא הצריכו תיקון בחצר בעקמימות . היינו לפי שהתמירו לתקן בב' פסין או פס ד' והוי התימה טובא משא"כ במבוי דסגי בלחי א' . ולפ"ז אם מתקן מבואות שלנו בב' פסין נ"כ א"צ תיקון בעקמימות . אבל נ"ל דז"א דסתום' והרא"ש כתבו דלכך החמירו בעקום דבעינן שיראו כל בני המבוי לה"פ . ועוד דכיון דקיי"ל כרב דתורתו כמפולש ר"ל אותו מקום שנתעקם הוי כאלו מפולש לרה"ר וכמפולש אפי' בחצר לא סגי ב' פסין ועוד שהרי כתבו הרא"ש והטור והש"ע שעושה לחי מכאן ולחי מכאן ולה"פ בעקמימותו או איפכא לה"פ מכאן ומכאן ולחי בתמצע . ולדברי הרב הנזכר ק' כיון שעושה מצד אחד לה"פ ומצד הב' שני קנים א"כ קנה שעל גביהן ל"ל והלחי שבעקמימו' נ"ל אע"כ דהש"ו הכא' מדוקדק שבכל מבוי שצרכו יותר מרחבו צריך תיקון בעקמימותו . ומצאתי בתשו' מהרי"ט סי' נ"ד שעלה בדעתו נ"כ לומר כדברי הרב הנזכר . והביא ראיה מדאמרינן דף ה' ע"ב ומה חצר שאינה ניתרת כו' וא"כ אמרינן נמי איפכא ומה חצר שאינה ניתר בלחי וקורה מיתר בב' פסין מבוי שניתר בלחי וקורה כ"ש בב' פסין . והאר' והאריך בראיות אחרות מש"ס כעין שכתבתי וסתר סברא זו :

(ו) **בן** משמע בסי' שס"ג במ"א ס"ק כ"ו דכתב דמש"כ שכתב רמ"ה דכל מבואות שלנו יש דין חצר . [illegible] אפי' [illegible] פרוץ והיינו משום שאין להם בתים וחצרות פתוחים לתוכו מש"ה יש לו דין חצר . משמע להדיא דבמקום שחצרות פתוחי' למבוי יש להם דין מבוי. אבל בתשובת מהרי"ט סי' נ"ד כתב להדיא דאפי' בערי פרזי ומשמע להדיא אפי' כשחצרות פתוחי' לתוכו א"נ אפי' לה"פ נמי רחב מעשר ורק תיקנו בב' פסין משהוין . וגם לא מצריך שום תיקן בעקמימות . ודוקא כשמערב כל שכונת היהודים יחד דאז כולו כדין חצר והתיקון שאמרו בגמרא במבוי מפולש היינו דוקא כשמתקן מבוי א' ע"ש שהאריך בראיות . וכתב שכ"כ הריב"ל ומשיק הדין במבואות הסתומים ובין במפולשים בין כשהעיר מוקפת חומה או אינה מוקפת סגי בשני לחיים משהוין ואפילו משיד מחוי ע"ש :

19

יד' נ"ל דב' לחיין צריך להעמידן זה כנגד זה ואם העמידן שלא מכוונים פסול אבל בצוה"פ אפי' באלכסון מהני. ומ"מ בשעת הדחק יש לסמוך גם בלחיין אף זה שלא כנגד זה (ז):

טו מבוי (ח) או עיר שצדה א' נהר או ים אם שפת הנהר או ים משופע שבתוך שיפוע ד"א כבר גבוה י"ט א"כ נחשב המדרון הזה למחיצה וא"צ שום תיקון ואפי' כשהמים נקרשין שהרי אנו אין צריכין לעומק המים כיון שהמדרון עד המים גבוה י"ט אבל אם אין המדרון שיפוע כך אלא שבתוך ד"א אינה גבוה י"ט וא"כ נוח להלוך א"כ אין המדרון נחשב למחיצה ומ"מ עומק המים גופה נחשב למחיצה כיון שיש בעומקו י"ט אך כשנקרשין המים לא נחשב או במחיצה ודוקא בנהר שאין ספינות עוברות בתוכו דאל"כ כיון דהוי מחיצה הנעשה שלא ע"י אדם אתו רבים ומבטלו מחיצה וצ"ע (ס) וכשיש גשר על הנהר אע"פ שאינו רחב יותר מי"א א"כ הוי כפרצה דכיון דבקעי בה רבים דינו כדלעיל סי' ו' בפרצת מבוי (י) וצריך לעשות שם תיקון ואם דרך הנהר להתיבש בימות הקיץ אסור לטלטל בלא תיקון אפי' כשלא נתייבש דחיישי' שמא יתייבש ויסמכו עליו וכן כשנקרשין בחורף בטלה המחיצה. ומיהו משמע דדוקא בדרכו להתייבש אזי אף בזמן שהוא מלא מים אסור דחיישינן שמא יתייבש ולאו אדעתא אבל מחמת שנקרש בימות החורף לא גזרינן דהכל נקרש בפעם א' (וכן משמע במ"א וכ"כ בשו"ת בשם שו"ת בית יעקב וכו') ונ"ל דדוקא שאין שפת הנהר עמוק י"ט לאחר שנתייבש אבל אם לאחר שנתייבש אפ"ה נשאר שפתו עמוק י"ט מותר לטלטל בלא תיקון כדלעיל ריש הסי' (סס):

טז וכל זה דוקא שהנהר סמוך לבתים בתוך י' אמות אבל אם המדרון או הנהר רחוק יותר מי"א מן הבתים נמצא שפרוץ מצדו יותר מי"א וצריך לעולם תיקון מן הצד וכן אם הנהר המקיף אינו עמוק י"ט כדין בשפתו הסמוכה לבתים בתוך י"א אע"פ שמצד השני הוא עמוק

נשמת אדם

(ז) **בסימן** שס"ג בט"ז ס"ק כ"א כתב דלא מהני לחיין אלא דוקא זה כנגד זה. וכ"כ הב"י וכ"כ המ"א בשם הלב"ח. ונראה לי שכן משמע מעה"ק דף ה' ע"ב וז"ל במבוי שאלו א' ארוך וא' קצר כו' בא להתיר נגד האלכסון אין לו תקנה אלא במחיצה או בצה"פ עכ"ל. והרי הוא מיירי במבוי שאינו רחב יותר מי"א שהרי כתב שהתירו בקורה ומדכתב אין לו תקנה משמע דב' לחיין לא מהני באלכסון. ומדבריהם נראה שאסור לטלטל בכל המבוי לא כנגד הארוך בלבד. דכיון דצריכין ב' לחיין ואין א' מצטרף להתירו כמ"ש הט"ז וא"כ כל המבוי אסור. אך הב"ח והביאו הפ"א כתב דמהני ב' לחיין אפי' באלכסון.

(ח) **עיין** בסי' שס"ג במ"א ס"ק ל"א ודבריו צ"ע דבהגהות עובדא דנהר א' יש פירש רש"י יש שפתו גבוה י"ט ובד"ה שמא יעלה ביה שירטון פרש"י של חול ואבנים אצל שפתו ומתקצר רוחב המים ונעשה קרקע כרחב פרסה עכ"ל. הרי דלרש"י שפת המים הוא המדרון כדין וחיישינן שתעלה שרטון מקום גדול ויהיה שוה למדרון. וא"כ נתבטל המדרון והוי המבוי אסו' דאין כאן מחיצה. ולשיטתו זה ל"ש בנהרות הידוע דאף כשמתייבשו בקיץ מ"מ אין דרכן לזרוק חול ואבנים שיתבטל המדרון וא"כ אף כשיתייבש מותר לטלטל במבוי אע"ג דבמקום שנתייבש בודאי אסור לטלטל שהרי אינו מוקף לדירה והוא יותר מב"ס. מ"מ במבוי בודאי מותר דלא גרע ממבוי שהוא מתוכו ומדרונו לר"ה דפסקו כל הפוסקים וכן כ' בש"ע סוף סי' שס"ג סעיף ל"ו דאין צריך שום תיקון דבמקום שיש מחיצה ל"ג שמא יטלטל חוץ למחיצה. וכן הוא בדף י"ב ע"ב בלשון יש הנכנס להגר ע"ש ברש"י ותוס'. וכ"כ בש"ע ס"ש הנ"ו. ועי' שם במ"א בשם הרב"ד ורא"ם אבל המ"מ פרק י"ז הלכה ה' כתב וז"ל מרימר פסק בהא"ו לא חיישינן שמא יעלה בה שירטון כ"מ גירסת ר"ת והרמב"ם. ופי' שורא מבואות שמפולשין שלה היו כלין מצד אחד לים ושם אין לחוש לפי שאין הים בר טלטול עם המבוי. ואין לחוש שמא יעלה הים שרטון כלומר שיתרחק הים ממקומו וישאר אותו מקום רפש וטיט ויטלטלו מן המבוי לו עכ"ל. וכתב המ"א דכוונתו שאף שלאחר שיסתלק מ"מ ישאר המדרון אלא שהחשש שמא יטלטל מהמבוי לתוכו ע"ש. וא"ל דכוונתו שהמדרון יהיה אצל המבוי וכשיעלה שרטון יהיה מקום השרטון נמוך. ואעפ"כ יטלטלו שבמבוי לתוכו שהרי כבר הוכחתי דבמקום שיש מחיצה ל"ג כדאיתא בסעיף ל"ו אלא נ"ל דכוונתו מ"מ שהמדרון הוא בצד השני. ובש"ם דלא ניחוש לחששא דרש"י שיהיה השרטון רחב פרסה דאז אפילו המבוי אסור. אלא אפילו יהיה מקום השרטון קטן אפילו בפחות מי' אמות. וא"כ המבוי נשאר בהתירו מ"מ אותו מקום השרטון הוא ארוך הרבה מן הצדדים דרך משל שהמבוי הלך במזרח הים והשרטון רחב ממזרח למערב פחות מי' אמות אבל בצפון ודרום הוא מושך הרבה והוי יותר מבית סאתים דאע"ג דמבוי מותר וצ"ל דמיירי דלא בקעי בה רבים באותה פרצה שממקום שהלך מחיצת המבוי וכמו שכ' בסי' כ"א ולענין המבוי נחשב הויות שמן המבוי למדרון כאילו הם פתחים כדין כל פרצה מבוי מן הצד היכא דלא בקעי בה רבים. אבל השרטון עצמו אסור אע"פ שהים מקיפה ג"כ מצפון ודרום כגון שהים יקיף אותו כהאי עגול. מ"מ לא הוי מוקף לדירה וחיישי' שמא יטלטל ממבוי לתוכו. שהרי אין כאן שום מחיצה בין המבוי למקום השרטון וצ"ל דהמ"מ לא ניחא ליה לפרש כפרש"י דאם יעלה השרטון במקום רחוק לא יטעו לטלטל בשביל המדרון שהוא רחוק מהמבוי. ולכן מפרש דאם חיישינן שמא יעלה שרטון היינו שיטלטלו ממבוי לתוכו ויטעו שיחשבו שהמה שהמחיצות שמגדי העיר למדרון אע"פ שהם פרוצות מ"מ מותר לטלטל במבוי ה"נ מותר לטלטל לשרטון. ולא ידעו דהתם הטעם מפני שהוא פחות מי' אמות ולא בקעי רבים והוי כפתח ולפ"ז אף דלרמ"ה חיישי' שמא יעלה שרטון אם יש בשפת הנהר מדרון גבוה י' טפחים בנהרות שלנו שדרכן להתייבש אבל לא לחוש שיהיה שוה למדרון לכ"ע מותר לטלטל במבוי כמו בסעיף ל"ו אבל במקום שאין שפתו גבוה י"ט אלא שהמים עמוק גומא במים למחיצ' אם דרכו להתייבש לכ"ע אסור אף במבוי וכ"כ הט"ז:

(ט) **ומה** שכתב המ"א אה"ה דמבוי שמדרונו לרה"ר דליתו רבים ומבטלי מחיצה. נ"ל אפשר דתוס' לא כתבו זה אלא בשכל המחיצות לא נעשו ע"י ב"א כמו אגנא דגור ודגים. אבל במחיצה אחת אפילו לא נעשה על ידי ב"א לא אמרי רבים ומבטלי מחיצה. וכן משמע שם בגמ' כ"ב דמשני לר"י. דאפי' לר"י בדאיכא ב' מחיצות מעליותא ל"א אתו רבים ומבטלי מחיצ' וא"כ כ"ש לרבנן בשיש ג' מחיצות הנעשים בב"א. ובעין זה קיי"ל בסימן שס"ג סעיף י' בשכל ד' רוחות ע"י לה"ג לא מהני וה"נ לא עדיפי מזה:

(י) **אע"ג** דבסימן שע"ב וש"ג איתא דגשר יש עליו תורת פתח. היינו ר"ל פתח ממש שהרי אין לו צה"פ אלא ר"ל דהפרצה נחשב כאילו היה שם פתח וכדאיתא במשנה גבי כותל שבין ב' חצרות שנפרצה עד י"א ה"ה כפתח ע"ש ור"ל לענין זה הוי כפתח אבל בודאי תורת פרצה עליו. וא"כ כיון

דבקעי

עמוק עשרה לא מבעיא שאם רחב יותר מי' אמות דפשיטא דאסור שהרי פרוץ מצדו אלא אפי' אינו רחב י"א אסור שמא יבא לטעות ויאמרו דמותר לטלטל בכפולש בלא תיקון שלא יעלו על דעתם שההיתר מפני המדרון שמעבר הנהר ומיהו י"א דלא גזרינן (יח):

יז אם פתח המבוי רחב יותר מי"א וא"א או שאינו רוצה להטריח בעשיית צה"פ יכול להעמיד קנים אצל כותל אחר פחות מג"ט מן הכותל וכן כל קנה מחבירו והוי כאלו היה הכל סתום ומכ"ש כשיעמיד פס שלם עד שיתמעט הפתח של מבוי מי"א ואע"ג דהמבוי נשאר רחב הרבה כיון שהפתח אינו רחב מי' אמות דינו כאלו היה כל המבוי רק י"א דצריך להעמיד שם לחי דפס זה לא מהני משום לחי שהרי לא נעשה לשם לחי ואין כאן היכר קצת דאע"ג דלחי הוי משום מחיצה מ"מ היכר קצת בעינן (ריש סי' שס"ג סעיף ל"ג ל"ד):

יח עוד יש הכשר אחר למבוי הפתוח ברוח רביעית או אפי' המפולש מב' צדדים שיעשה צוה"פ מצד א' ודינן כסתום וברוח רביעית יניח קורה שרחבה טפח ע"ג הכתלים ואמנם כיון שאין מנהגנו לתקן בקורה לכן לא אכתוב פרטי דיניה והרוצה לעיין מבוא' בסי' שס"ג (יג):

יט אע"פ שקורה המונחת למעלה מעשרים אמה לא מהני דקורה משום היכ' ולמעלה מעשרי' אמה ליכא היכרא אבל צוה"פ ולחי מהני אפי' כשכותלי מבוי גבוה יותר מעשרים אמה דצוה"פ ולחי הוי כמחיצה גמורה:

כ מבוי שנפלו תיקוניו בשבת אם העיר אינו מוקף חומה אסור לטלטל בו דכיון דליכא מחיצות לא אמרינן שבת הואיל והותרה הותרה אבל אם העיר מוקף חומה כדין בלא פרצות

נשמת אדם

דבקעי בה רבים דינו כמבוי שנפרצה למקום דבקעי בה רבים דאסור עכ"פ בד"ט ואין לחלק דהתם אין כאן מחיצה אבל הכא עכ"פ נשאר המדרון תחת הגשר. ז"א דעכ"פ בעינן מחיצות ניכרות עיין סי' שמ"ה במ"א ס"ק י' וסוף סי' שנ"ו:

(יח) דברי המ"א בסי' שס"ג ס"ק ל"א צריכין ביאור שכ' וז"ל. ודע דעכ"פ בעינן שיהא הנהר סמוך ממש לראש המבוי. אבל אם הוא רחוק מהבתים י' אמות צריך תיקון דהוא מקום הוי פרוץ. וכ"ה בתוס' דף כ"ד בד"ה ליעבד לה"פ וקושטנטינא אע"פ שפרוצה ליה בכמה מקומות יותר מי' כשהוא דמי עכ"ל. הנה מלשונו משמע דלא מהני מחיצה אם הבתים רחוקים יותר מי"א מן המחיצה. ובאמת לא מצינו דבר זה בשום ראשון ואחרון ועי' לעיל בדין רה"ר בנ"א סימן ב' מש"כ בשם הריטב"א שכתב וז"ל. וקשה לי עד אימתי יהיו מרוחקות שיהיו חשובות מחיצות ותירץ דהיינו כל שרואה עצמו תוך המחיצות עי' שם מה שכתבתי עכ"פ מוכח דאף שרחוקים מהמחיצות כמה כ"ז שרואה המחיצות הוי מחיצות גמורות ובאמת נ"ל דכוונת המ"א דבודאי בין מחיצות נהר או דעלמא אע"פ שרחוקים הרבה מן הבתים הוי מחיצות אלא דכוונתו שאם הנהר רחוק יותר מי"א בדרך משל שהנהר הולך במזרח העיר והבתים בעומדים מצפון ודרום אם הם רחוקים יותר מי"א מן הנהר הרי נפרצו מן הצד וצריך לעשות תיקון מן הצד. וזהו גם כן כוונת התוס' שם שכתבו שהנהר לא היה רחב יותר מעשר. דאל"כ כיון שנדעת התוס' ר"ל שהמדרון היה נגד השני מן הנהר א"כ רוחב הנהר שהוא יותר מי' אמות הוי פרצה מן הצד. ומה שכתב דקושטנטינא אע"פ שפרוצה יותר מי"א הוי כסתום כוונתו שבין הבתים בצפון ושבדרום יש יותר מי' אמות במזרח ברוחב אבל הבתים שבצפון ושבדרום מגיעים עד הים. ולפ"ז לשון המ"א בסי' שס"ג בס"ק ט' שכ' וז"ל וא"כ בנהר המקיף העיר אם מצד העיר אינו עמוק י' טפחים אם הוא רחב (יותר כנ"ל) מי"א פשיטא דאסור הלשון אינו מדויק דאם הוא מקיף העיר מכל הצדדין מה איכפת אם רחב יותר מי"א כיון דמקיף ג"כ המדרון שמצד השני מן הנהר. וא"כ מ"ש יותר מי"א מפתות אלא כוונתו שאינו אלא מצד אחד וא"כ אם הוא רחב מי' אמות א"כ מן הצד הוא פרוץ יותר מי' אמות ופשיטא דאסור ובלא"ה נ"ל דאינו מקיף כל העיר דאם כן הוי אינו מוקף לדירה כמש"כ מהרי"ק סי' מ"ז לענין היקף הים: ולפ"ז אפילו היה הנהר רחוק רק ד"ט מן היקף הבתים. אם בקעי רבים דרך אותו פרצה בין הבתים לנהר צריך שם תיקון. כדאיתא ריש סי' שס"ג ולעיל בה"א סי' ו' ודע דבעה"ק דף מ' ע"א שהביא שם הוא מעשה דרחבה ושביל של כרמים שבעירובין כ"ד. וכתב שם יש מי שהורה לאסור את המבוי וכ"כ שם עוד ויש מי שמתיר אפילו המבוי נראה לי שהוא ט"ס וצ"ל השביל. וזהו דעת הג"א הביאו הב"י סוף סימן שס"ד שאוסר לתקן השביל עיין שם:

(יג) בש"ע סימן שס"ג סעיף כ"ד אם הניח קורה רחבה ומשוכה קצת למטה מי' כשרה עכ"ל. והנה בזה הוא מחלוקת הרשב"א והרא"ש וז"ל הרא"ש בפ"ק דעירובין סי' י"ח כתב הרשב"א דקורה שהיא משוכה למטה מי"ט פסולה כו' ע"ש וליתא כו'. וכ"כ הרמב"ם משוכה למטה מי"ט וכ"כ בטור ובש"ע עוד למטה מי"ט כשרה. וכתב הב"י וז"ל. ונראה דהשקורה מונחת למעלה מי' מיירי דאי במונחת למטה מי' אפילו אינה רחבה יותר מהראוי פסולה וכ"מ מדר"י היא בתוך המבוי ועקמומיתה חוץ למבוי כו' היא למעלה מי' ועקמומיתה בתוך י' רואין כו' כדאי' בש"ע סעיף כ' משמע דכי היכי דבחוץ למבוי ולמעלה מכ' פסול בקורה ה"נ פסול למטה מי' עכ"ל נראה לי מה שלא הביא הב"י ראיה מדף ג' ע"ב למטה מלמעלה ובדף כ' היתה פחותה מיו"ד וי"ל דיש לחלק ולדחוק דהתם מיירי שכל המבוי הוא פחות מי' ואין שם מבוי עליה. אבל מהא דעקמומיתו בתוך י' משמע דמיירי שכל המבוי א' כי היכי דלמעלה מכ' פסול ה"נ למטה. ומזה מוכח דאם הקורה מונחת מקצת בתוך י' פסול. ולפ"ז נ"ל פשוט דגירסת הב"י בטור היה כמו שהוא מוגה בטור ונמשכת עד י"ט. ור"ל שמשך הקורה היה י' טפחים. אבל הוא גבוה מן הקרקע י"ט ולפ"ז הדבר קרוב שגם בש"ע נפל הטעות כמו שנפל בטור ונדפס למטה מי' במ"ם הנוספת ור"ל ג"כ בש"ע ונמשכת קצת למטה י' כשרה. וכ"כ המ"א ס"ק כ' דכוונתו שהיה משך הקורה י"ט. אך שהמ"א מדחיק כפי שנדפס לפנינו. ולדעתי מי שהגיה בטעות בטור הגיה ג"כ בטעות בש"ע. ובעה"ק בשער א' וז"ל היתה הקורה עצמה משולשלת י"ט אם גבוה מן הקרקע ג' טפחי' נ"ל דפסול שכל משולשת י' יצאה מתורת קורה ומחיצה היא אלא בגבוה מן הקרקע ג' עכ"ל הרי להדיא דטעמו משום שהיא י"ט ולא משום שנכנס בתוך י"ט דא"כ בלא"ה פסול כמש"כ הב"י. וזה בודאי גם הרא"ש מודה. ולפ"ז אין ספק שגם בדברי הרא"ש שהעתיק דברי הרשב"א וכתב בשמו דקורה שהיא משוכה למטה מי"ט גם בדבריו נפל הטעות ונתוסף המ"ם ור"ל שהוא משוכה למטה י"ט או שכוונתו כמ"ש המ"א דהא ברשב"א לא נזכר למטה מי"ט אלא דהא פליג הרא"ש דלרשב"א כיון שמשולשל י"ט יצאה מתורת קורה ולהרא"ש לא יצא וכ"כ הב"ח וז"ל מכ"ז מבואר דמיירי כשגבוה הקורה משפתה התחתון הסמוך לקרקע עד משפתה העליון הוא י"ט ואין חילוק בין עולה למעלה מי' ובין מקצתה תוך י' וא"כ מ"ש בטור ורמזי' למטה מי' צריך למחוק המ"ם ור"ל למטה י' אבל בש"ע כתב למטה מי' כשרה והבין דהקפידא היא למטה מי' ולא עולה למעלה מי' ושרי ליה מהרי עכ"ל הב"ח. ולדעתי לא ע' בב"י שכ' ג"כ כדבריו. ומש"ע ג"כ אין ראיה כמש"כ שנדפס ג"כ בטעות כמו בטור. ודברי באורי הגר"א שכ' בס"ק מ"ד להכריע כרשב"א מדף ג' הלכה עז"ר כו' וכ' דבזה נסתלק קושי' הרא"ש לא זכיתי להבין:

פרצות רק שתיקנו המבואות לסלק דיורת היהודים א"כ כיון שכל העיר דינו כחצר שהרי מוקפת חומה אעפ"י שנפל עכשיו בשבת התיקון אמרינן הואיל והותר למקצת השבת הותר לכל השבת ואם היה קרוב לודאי שנכרים ישברוהו בשבת אסור לאחר שנשבר. ספק אם נשבר מע"ש או בשבת מותר דהוי ס' דרבנן ולקולא וכבר בארנו בכלל אמירה לנכרי דמותר לומר לנכרי לתקן בשבת אע"ג דהוי מלאכה דאורייתא כדי שלא יבואו רבים לידי מכשול וזה דין המבוי ודין החצרות כשנשבר. ותיקון המבוי בשבת יתב' בכלל שאח"ז סי' כ' (סי' שס"ט):

כא חצר שנפרץ בפרצה האוסר לכרמלית בשבת כיון שאין כאן מחיצות ל"א שבת הואיל והותרה הותרה (סי' שע"ד):

כב רה"ר עצמו אינו ניתרת אלא בדלתות י"א דבעינן ב' דלתות דדלת לא השובה כמחיצה גמורה וי"א דסגי בדלת א' ובצד השניה או לחי או קורה וגם יש מחלוקת די"א דוקא אם ננעלת בלילה וי"א אע"פ שאינה ננעלת רק שיהיו ראוין לנעול שאם משוקעת בעפר מפנה אותן ומתקנן שיהיו ראוין לנעול ואחר שעשה התיקון דלתות חשובה כולה כחצר א' ואין מבואותיה צריכין תיקון (שס"ד) ומ"מ לדידן לאותן הפוסקים דאין לנו בזמה"ז רה"ר כדלעיל כלל מ"ט סי' י"ג א"כ אין נפקא מיניה בזה כנ"ל:

כלל עב דין עירובי חצירות ושיתופי מבואות וברכתו (סי' שס"ו עד ש"ע):

א תקנו הז"ל דאע"ג שהמבואו' והחצירות כתיקונן במחיצות גמורו' מ"מ אסור לטלטל בהם מן הבתים להצרות ומהצרות לבתים וכן מן הבתים למבוי אא"כ ערבן יחד שלפי שהמבוי הוא כמו רה"ר וכן החצירות נגד הבתים הוא כמו רה"ר שכיון שהבית מיוחד לאחד והחצר משותף לכל הדרים בהצר מחזי כרה"ר ואם יהיה מותר לטלטל בלא עירוב יבואו לטעות דמותר לטלטל ג"כ מן רה"י לרה"ר ולפיכך תקנו שכל הבעלי בתים שבהצר יתערבו יחד דהיינו שכ"א יתן קצת לחם ויתנו הכל בכלי אחד דוקא. וינוחו הכל בבית אחד כיון שדעתו של אדם נגרר אחר המקום שמאכלו שם והוי כאלו דרים בבית זה. ונמצא הוי כאלו לא דר בהצר זה אלא אחד ואה"כ יתערבו כל החצרות יחד ויניחו הכל בחצר א' ונמצא כאילו אין במבוי אלא הצר א'. ולפי שאין מערבין אלא בככר שלם שלא יבואו לידי מריבה שזה יתן פת שלם וזה חתיכה וגם יש עוד חילוקי דינים הרבה לפיכך המנהג הפשוט בכל קהלות ישראל שהשמש גובה מכל בעלי בתי' מעו' ואפי' ע"י קטן אבל לא ע"י נכרי (מ"א סק"ט) ונ"ל דזה דוקא כשנותנים פת אבל לפי מנהגנו אין חילוק ובמקצת מקומות נותנים ביצים ואע"ג דמדינא אם השמש נחתום ונותן הלחם לא מהני במה שהבעלי בתים נותנים לו מעות או בצים דקיי"ל מעות אינו קונה מ"מ כיון שמנהגנו שהשמש נותן להרב או לחזן שיזכה בעירוב לכל בני העיר הרי זיכה להם ע"י אחר ומכ"ש כשאינו נחתום ואינו מוכר משלו ה"ז כאילו עשו אותו שליח לערב וזה מהני (סי' שס"ט) ואז השמש קונה קמח או נותן משלו מצה לפי שאינו מתעפש מהר כמו לחם הכוץ שמתעפש במהרה ואפי' אם אינו עושה מצה מכל הקמח אפ"ה הוי עירוב דלא גרע מאילו אחד מזכה לכולם ואדעתא דהכי נתנו קמחם תחלה והשמש יתן העירוב להרב או לאחר ויזכהו לכל הקהל על ידו ואם שכח ולא זיכה מ"מ מותר שכיון שגבה מכל בני העיר א"כ נעשה העירוב ממילא ומ"מ רשאי לברך כיון שלא חל העירוב עד שבת ולפ"ז למנהגנו שמערבין בע"פ אם שכח ולא זיכה עד י"ט ובי"ט שאסור לזכות יערב בע"ש ומ"מ אם שכח לזכות עד שבת מותר לטלטל דמסתמא אדעתא דהכי נתנו קמחם (שס"ו כמ"א) ועולה זו המצה במקום עירוב חצירות ושתוף מבואות ומניחין המצה בבה"כ (שס"ו) ואם נשבר המצה לאחר שהניחו אפי' קודם שנכנס בשבת ראשונה אם נשאר בו כשיעור כשר כיון דבשעת הנחה היה שלם (סי' שס"ח):

ב וראוי להשגיח תמיד על העירוב שמא נתעפש עד שאינו ראוי לאכילה או שמא התליע בתולעים קטנים שקורין (מילבין) ולכן יש אנשים שמערבין בכל ע"ש בפת שלהם ומזכין ע"י אחר לכל בני הקהלה וכן הדין בב' יהודים הדרים בשני בתים ובית או חצר ביניהם צריכים לערב יחד או שאחד יערב משלו ויזכה לשני וצריך המזכה שלא יקפיד אם יאכל חבירו מפת שעירב בו ולכן לא יערב בפת שתקן לצורך שבת שאם מקפיד מליתן לו נמצא שאין לחבירו חלק בזה ובטל השיתוף (שם):

ג המזכה בעירוב משלו יכול לערב אף בפרוסה שהרי אין כאן איבה וגם ראוי שיודיע להם שמערב בשבילם דלפעמים יש למצוא שאינו יכול לערב בלא דעתו ויש בזה חילוקי דינים (עי' סי' שס"ה) וע"י שמודיע יוצא לעולם ומיהו כשמערב לכל העיר א"צ לזה:

ד המזכה משלו צריך שיזכה ע"י אחר ואם יש שם איש אחר לא יזכה ע"י אשתו ולא ע"י

בנו ובתו אם הם סמוכים על שלחנו אפי' הם גדולים וכ"ש ע"י עבדו ושפחתו הכנענים אפי' הם גדולים אבל עבדו ושפחתו העברים אפי' קטנים מזכה על ידן דאף ע"ג דקטן אין בו זכות במידי דרבנן קטן זוכה לאחרים ולא ע"י בתו אפי' אינה אוכלת משלו כ"ז שלא בגרה ואם אין שם אחר מותר לזכות ע"י כולם חוץ מבנו ובתו הקטנים הסמוכים על שלחנו דידן בידו וגדול שיש לו אשה אעפ"י שאוכל על שלחן אביו מזכה על ידיו אפי' לכתחלה דאז עושה הכל אדעתא דנפשיה ולא ע"ד אביו וצריך הזוכה להגביה הפת טפח כדי שיקנה בהגבהה זו (סס"ז):

ה בשעה שמזכה העירוב מברך אקב"ו על מצות עירוב ואומר בהדין יהא שרי לנא לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים ומבית לבית ומן הבתים למבוי וממבוי לבתים לכל בתי החצרות ולכל מי שיתוסף בעיר הזאת (סס"ח) ואם מערב לכל שבתות השנה יאמר לכל שבתות השנה ולכל ימים טובים ואם אסור לטלטל במבוי רק שמערב עירובי חצירות אצ"ל ומן הבתים למבוי (שם):

ו אם זיכה משלו ע"י אחר אפי' שלא בירך ולא אמר בהדין אינו מעכב ומותרים אבל אם לא זיכה ע"י אחר אעפ"י שבירך ואמר בהדין אסורים לטלטל כנ"ל ואינו דומה לדלעיל סי' א' דהתם נתנו כולם ונעשה העירוב ממילא משא"כ כאן:

ז אם אין האיש בבית או אפי' כשהוא בביתו ואינו רוצה לערב אשתו מעורבת ונותנת הלק בעירוב אבל אין יכולה לזכות משל בעלה שהיא תתן כל הפת אפי' אם אינו בביתו ומ"מ ממזונותיה או אם ידוע שאין הבעל מקפיד בדבר מועט מותרת גם לזכות (סס"ז) וע"ש עוד חלוקי דינים בזה:

ח שיעור העירוב אם הם י"ח ב"ב או פחות סגי שיהיה ערך כחצי ביצה לכל א' וא' ואם הם יותר מי"ח אפי' אלף ויותר כגי בככר שהוא כשמנה ביצים ובדיעבד אפילו רק כששה ביצים (סס"ח) ובכל מיני מאכל מערבין ומשתתפין ואפילו ארבעה וחמשה מינים מצטרפין למזון שתי סעודות ומערבין בפת אורז ועדשים אבל לא בפת דוחן שזה אינו ראוי לאכילה (סס"ו) ולא בעדשים וחטים שאלו אינן נאכלים חיין ולא בבמהין ופטריות וכן מערבין בבשר חי אלא דבהי צריך שיהיה בו מזון ב' סעודות ובצלי או מבושל א"צ רק כדי ללפת בו פת מזון ב"ס זה הכלל כל שמלפתין בו פת שיעורו כדי ללפת בו פת מזון ב"ס וכל שאין מלפתין בו פת שיעורו כדי לאכול ממנו ב"ס ויין חי לא הוי לפתן ושיעורו ב' רביעית וכן שיעור שאר משקין משתתפין בב' ביצים אפי' היין בב' רמונים בה' אפרסקים בליטרא ירק בין חי בין מבושל אבל לא בעלי בצלים ולא בתבלין ובשעת הדחק אפי' בתבלין ונ"ל לא בפלפלין (עיין בי"ד סי' ק"כ בנקס"כ וביומא דף פ"א ע"ב בתו' שם) וליטרא האמור בכ"מ הוא ב' רביעית ועוכלא הוא חצי רביעית (רמב"ם פ"א מהל' עירובין) (סס"ו):

ט העירוב צריך להיות קיים בין השמשות ויוכל לאכלו כשהוא חשיכה ודאי ואם סועד והוא לילה ודאי יבצע עליו בלילה או יבצע עליו שחרית אם הוא לחם שלם כיון דאיתעביד ביה מצוה חדא. ספק אם היה קיים בין השמשות או לא מותר דאוקמינן אחזקתיה אבל אם ספק אם הניחו עירוב או לא דלא היה לו חזקת היתר מעולם ואפי' אם הניחו רק שהיה מונח במקום שא"א ליטלו אא"כ יעשה מלאכה דאורייתא ה"ז כנאבד שהרי א"א לאכלו אבל אם נתנה בתיבה ואבד המפתח כיון דאפשר לשבור התיבה או להכיר הצירים דאין זה אלא מלאכה דרבנן קיי"ל דל"ג על השבות בהש"מ (סג"ד) (א)

י מערבין ע"ח בין השמשות ובשעת הדחק אפי' כבר קבל עליו שבת כל זמן שהוא יום והוא תוספת שבת ואם חל י"ט בע"ש אין מערבין ואם חל יו"ט יום ה' ו' ונזכר ביום ה' מניח ומתנה אם היום קודש אין בדברי כלום ואם היום חול יהיה זה עירוב לשבת ולמחר ביום ו' יאמר על אותו פת אם היה אתמול קודש ולא היה בדברי כלום יהיה זה עירוב מהיום ואם היום קודש הרי ערבתי מאתמול והוקא בב' י"ט של גליות אבל בר"ה לא יכול להתנות דקדושה אחת היא (סל"ג):

יא אפי' לא עירבו מותר לטלטל בבהכ"נ לא מיבעיא כלים ששבתו בתוכו אלא אפי' אם הביאו שם בשוגג כלים מן הבתים מותר לטלטלו בכלו דאינו בית דירה ואינו אוסר

בם"א

נשמת אדם

(א) אין לסקפות דאפילו בענין שיש בו איסור דאורייתא ליסתרי דהא קיי"ל דאמירה לא"י שבות. עיין בסי' רס"א ול"ל כמ"ש סמ"א בסי' ת"ט ס"ק ז'. דבמקום שאפשר שיבוא לידי חיוב גזרו אף על השבות. וא"כ ה"נ באמיר' לנכרי במלאכה דאורייתא גזרו. אך לפ"ז מש"כ המ"א בסי' גס"א ס"ק ו' דאסור להעביר כלים דרך שכותין שאסרו והביאו

ראיה מסי' ת"ט. לפ"ז אינו ראיה כלל. וגם נ"ע על תשובת רש"ל סי' מ"ו הביאו המ"א רס"ה שמתיר אמירה לנכרי להדליק אחר נייט. וגם בש"ע שם פסק דמותר לומר לנכרי להדליק נר של שבת. ול"ל דגבי עירוב בענין דוקא שיכול להביאו ע"י עצמו דזמנין דאין כאן נכרי ולכן לא פלוג רבנן:

פאנס

(במ"א סי' שס"ו ס"ק י' ויש שם ע"ש וכנ"ל אפי' בגלא יחיד כו' ואם יש שם אורחים כו' צריכין לערב עם שאר בני חצר כן כוא בש"ג) :

יב אין החצרות והבתים יכולים לערב יחד אא"כ יש ביניהם פתח או חלון שיוכלו לטלטל מזה לזה דרך הפתח או החלון והפתח והחלון שבין חצירות צריך שיהיה עכ"פ ד"ט על ד"ט ויהיה קצתו אפי' משהו בתוך י"ט לארץ ואז מותר לטלטל אפי' דרך פתחים קטנים ולא יהיה סריגה בחלון דסריגה מבטל החלון ובפחות מד' על ד' לא מהני עירוב ואסור לטלטל כלים ששבתו בבית מהצר זה לזה דרך הורין ומ"מ לפי מנהגנו שעושין העירוב והשיתוף יחד כדלעיל סי' א' הרי נעשו כלם כאילו היה חצר א' ולכן אפי' אין חלון בין החצירות מותר לערב ולטלטל כלי בית מזה לזה (כמש"כ רש"י בעירובין ע"א ע"ב ד"ה מערבין דלא כמ"א סי' שע"ב ס"ק ג' וככר כסיגו ותמה עליו בספר א"ס"ע) :

יג אבל בתים ועליות (כעס"ק אוסר וכא"ר כנית כנ"ע) הסמוכים זה לזה ולא ערבו בחצר אם יש ביניהם פתח או חלון שהוא ד"ט על ד"ט אע"פ שהוא למעלה מי"ט לארץ יכולים לערב דביתא כמאן דמלי' דמי (שם) :

יד הריץ שבין ב' חצירות עמוק י"ט ורחב משפתו לשפתו ד"ט אם נתן נסר לארכו של הריץ במשך ד"ט עד שנתמעט ע"י מרוחב ד"ט או שנתן נסר משפתו לשפתו כמין גשר ורוחב הנשר ד"ט הוי כפתח ויכולין לערב יחד וא"ל אין אוסרין זה ע"ז וגם אין יכולין לערב יחד (שם) :

טו מרפסת שקורין (גאנעק) שהוא דרך לעליות הפתוחים לה ועומדת בחצר ועולים לה בסולם ובני העליות יורדים ממנה לחצר ועוברים לר"ה אינם אוסרים על בני החצר דסולם תורת פתח עליו והוי כב' הצרות ופתח ביניהם שאם רצו מערבים יחד ואם רצו כל א' מערב לעצמו. ובלבד שיערבו כל בני מרפסת לעצמן בדי שתהא רגל המותרת במקומת אבל אם לא ערבו בני המרפסת לעצמן א"כ הם אסורי' לטלטל במקומן ורגל האסורה במקומה אוסרת ג"כ שלא במקומה כדלקמן סוף (כלל ע"ג סי' י"ט) :

טז אם לא ערבו יחד וערבו לעצמן ויש בחצר תל או עמוד שהוא משותף בין שניהם כל שלזה תשמישו בנחת ולזה בקשה לא מקרי רק רשות לזה שתשמישו בנחת ואם שניהם שוין הן בנחת כגון ששניהם משתמשים ע"י פתח או שלשניהם הוא בקשה א"כ רשות שניהם שולטת בו ואוסרין זה על זה. ואיזה הוא קשה בין שהמקום ההוא גבוה ממנו י"ט נמצא שצריך לזרוק או שהמקום ההוא נמוך ממנו י"ט וצריך לשלשל לשם כל זה הוא קשה לכן אם התל והעמוד אינם גבוהים י"ט וגם למרפסת אין גבוה עשרה דהוי לשניהם בנחת דכל פחות מעשרה הוי בנחת הרי שניהם אסורים להוציא לשם כלי הבתים ואם הם גבוהים מקרקעית החצר י' טפחים ובתוך עשרה למרפסת בתוך ארבעה טפחים למרפסת ואם כן לבני מרפסת הוא בנחת ולהצר הוא בקשה ולכן בני מרפסת מותרין ובני חצר אסורין. ואם היה רחוק מהמרפסת ד"ט או יותר אע"פ שגבוהים י"ט מן החצר ולתוך י"ט למרפסת הוי לשניהם בקשה דהיינו לבני החצר ע"י זריקה בגובה ולמרפסת מכח הפלגה ד' טפחים ולכן שניהם אסורין אבל אם הוא מופלג מן המרפסת ד' טפחים וגם גבוה י' טפחים מותר לבעל החצר שאין אדם אוסר דרך אויר (ועיין כ"ז בסי' שע"ס במ"א ובש"ז) :

יז בור שבין ב' הצירות שלא ערבו אסור למלאות ממנו בכלים של בית אלא אם כן עשו תיקון דהיינו שיעשה מחיצה עשרה טפחי' למעלה מן המים וצריך שיהיה טפח מן המחיצ' יורד בתוך המים או שיעשה המחיצה כולה בתוך המים רק צריך שיהיה טפח יוצא ממנה למעלה מן המים כדי שתהיה ניכרת רשות זה מרשות זה או אם עשו ע"פ הבור קורה רחבה ד' טפחים זה ממלא מצד הקורה וזה ממלא מצד השני דלא אזל דלי יותר מד' טפחים ואע"ג דעריבו מיא מתחת הקורה קל הוא שהקילו חכמים במים אבל מותר למלאות בכלים ששבתו בחצר ובלבד שלא יכניסם לביתו כדלקמן סימן כ"א (שע"ו) :

יח בור שבאמצע שביל שבין ב' חצרות י"א דאם מופלג כבותל זה ד' טפחים ומכותל זה ד' טפחים ואין החצרות פתוחות לשביל בפתחים רק שמשתמשים דרך הלונות וא"כ כיון שהוא מופלג כ"כ הוי תשמישן רק דרך אויר ואין אדם אוסר דרך אויר ואין צריכין שום תיקון אבל אם אינה מופלגת אלא בפחות מד"ט הוי תשמישן בנחת ואוסרין זה על זה וי"א דאפי' ההצרות פתוחות לשביל כיון שאין ממלאין עכשיו רק דרך הלונות ולכן בין שהיו מופלגות מזה ד' או בפחות מכאן כיון שאין משתמשין רק דרך אויר השביל ולא דרך הפתחים א"צ שום תיקון (ועיין בכ"י סי' שע"ז) :

יט בור שבין שני הצרות שהצר אחד דר בו נכרי והצר א' דרים בו כמה ישראלים בשעת הדחק יש לסמוך על הרא"ש דבין יש ביניהם פתח או חלון ורחב ד' על ד' בתוך י' או פחות מד' על ד' למעלה מי' ממלאין ממנו וא"צ לשכור מנכרי כיון שאין לנכרי דריסת רגל

עליהם אינו אוסר (כ"י בשם רא"ש שם) :

כ דין בית הכסא שבין ב' חצרות או בתים שלא ערבו נתבאר לעיל כלל נ"ה :

כא כיון דאמרי' דתקנו ע"ח דנחשב כאילו כולם דרים בבית ובחצר שמונח שם העירוב לפיכך צריך שיהיה העירוב מונח במקום שיכולין כולן להביא העירוב אצלם בהש"מ לפיכך לפי מנהגנו שמניחין העירוב בבהכ"נ אם לא תקנו המבואות שבעיר ואין פתוח להצר בהכ"נ עכ"פ שני בתים שדרים בתוכם ב' בעלי בתים שיש ביניהם פתח או חלון שהוא ד' על ד' אין בערובן כלום והמברך מברך לבטלה (סי' שס"ו בט"ז ומ"א סי' שס"כ) :

כב ולפיכך אם נשבר תיקון המבוי מע"ש אותן הבתים שיכולין להביא אצ"ן העירוב מותרין לטלטל אבל שאר החצירות והבתים אסורים לטלטל מבית לבית חבירו או בחצר שב' בעלי בתים דרים בו ואפי' לא נשבר אלא התיקון מהמבוי שבהכ"נ בתוכו ושאר מבואות שבעיר לא נשבר תיקונם אפ"ה כולם אסורין שהרי אין יכולים להביא העירוב אצלם (ג) (שם) :

כג וכן אם נאבד או נתעפש או התליע העירוב בע"ש ולא נודע עד שבת בענין שלא עשו עירוב אחר אסור לטלטל בכל החצרות והבתים (שם) :

כד אבל אם נשבר תיקון המבוי בשבת אפי' בעיר שאינה מוקף חומה אע"ג דאסור לטלטל במבוי כדלעיל כלל הקודם סי' כ' מ"מ מותרים כולם לטלטל בחצרותיהם ובביתם אע"ג דאין יכולים להביא העירוב אצלם דבזה אמרינן שבת כיון שהותרה הותרה לכל השבת וכן אם ערבו כדין שהיה פתח או חלון ביניהם ונסתם החלון בשבת מותר כיון שהותר למקצת השבת ומותרים להשתמש דרך גובה הכותל וחורים שביניהם ואפי' אם עירב לשנה ונסתם הפתח בחול ונפתח בשבת ואפי' אם סתם בכוונה אפ"ה כיון שנפתח בשבת מותר כיון שהיה ראוי בע"ש לפתוח שהרי היה עומד לכך שיהיה פתוח ואם נפסק הצוה"פ קודם שבת ותקנו אותו בשבת אם אמרי' דחזר הערובי הצירות למקומו (ע' נ"א סי' א' כל זה תמצא במ"א ס"ס שס"כ סקט"ו בסי' שע"ד) ואם חל יו"ט יום ה' ו' מהרי"ק מתיר אפי' נשבר ביום ה' ומ"א אוסר אפי' היה יו"ט ראשון ביום ו' ונשבר ביום ו' (מ"א סי' שס"ג ס"ק ד' ול"ע) :

כה מה שהצריכו לערב ע"ה הוא כדי שיוכלו לטלטל כלי בית לחצר ומהצר לבתי החצר הב' אבל כלים ששבתו בחצר מותר לטלטל בחצר ואפי' מחצר זה להצר חבירו וכן מהצר לקרפף שלא הוקף לדירה במבואר לעיל בדין קרפף כלל נ"א ולמבוי שמתוקן כדין

דביון

נשמת אדם

(ג) שאלה בקהלתנו שהערובי חצרות של העיר מונח בביהכ"נ כנהוג . ואותן הדרים חוץ לעיר תקנו להם עירובין בצוה"פ כדין והמ"ץ מערב ע"ח בכל ע"ש ונתקלקל הצה"פ א' בעיר בע"ש ועי"ז נאסר גם חוץ לעיר כי מבוי אחד היה בלא תיקון והיה אוסרת . ובכדי שלא יכשלו רבים כי לא נודע שם עד שבת התיר המ"ץ להעמיד שם באותו מבוי המפסיק בין העיר והולה לה לחי א' בשבת ע"י נכרי כמו שכתבתי בח"א כלל ס"ב סי' י"א בשם הת"ש . ומלבד זה הא קי"ל במקום שלא פשעו אומרין לאדם חטא בשביל שיזכה חברך . והבר היה שם עמוד אחד בצד השני והמבוי פחות מעשרה אמות . ולכאור' י"ל לסמוך על העמוד זה בלבד שהרי בפחות מי' מדינא א"צ אלא לחי א' . ואע"ג דכתב הרמ"א בסי' שס"ג דנוהגין דכל המבואות שלנו יש להם דין חצרות . וא"כ צריך ב' פסין ע"ש במ"א שהם כתבו זאת לפי ערי אשכנז שאין בהם הצירות . וא"כ אין להם דין מבואות כמבואר שם . אבל בקהלתנו שיש בכל מבוי חצרות ובתים וא"כ יש להם כל דיני מבואות בין להקל ובין להחמיר כמו שהארכתי בח"א כלל ע"א סימן כ' . וא"כ סגי בפס א' . אך כיון דעמוד זה עומד מאליו וקי"ל לחי העומד מאליו ולא סמכו עליו מע"ש לא מהני . אך בעניית לחי שנעשה בשבת כיון דהיתר עשו ע"פ דין . וא"כ עדיף בודאי ממאליה הנעשה בשבת בשוגג דמהני כדאיתא בסימן שס"ב . אך מה שנ"ע כיון שנפסק בחול וא"כ נתבטל הע"ח . וא"כ מאי מהני תיקון המבוי כיון שלא היו יכולים להביא העירוב מבית המ"ץ לבתיהם בין השמשות ול"ש ביה שבת הואיל והותרה כיון שלא הותר מעולם . ולא דמי למש"כ הש"ע רסי' שע"ד בעירוב לשנה ונסתם הפתח בחול ונפתח בשבת דחזר העירוב להתירו דשאני התם כיון דעירב לשנה נמצא שהיה על העירוב עכ"פ פעם אחד דין עירוב . משא"כ בנידון דידן שהמ"ץ מערב בכל ע"ש . וא"כ אע"ג דעירב אותו ע"ש מ"מ לא היה עליו מעולם שם עירוב . וכ"ש לפי מ"ש במ"א בסי' שס"ג דצריך ליישב בדין זה וא"כ צ"ע :

ונ"ל דאין סברא כלל לחלק בין אם עירב לשנה או שעירב בע"ש דמה שייכות יש שבת זה לזה שהרי תיכף לאחר שבת בטל ממנו שם עירוב . רק דתנאי זה שהתנה עליו בשעת הנחת העירוב זה מהני כשיבא עוד שבת נעשה עירוב זה . אבל זולת זה אין בו שום קדושה ולא הכנה לשבת אחרת . וא"כ מ"ש אם עירב לשנה או שעירב בע"ש זה . והראיה דבעירובין י"ז ע"א בתוס' שם כתבו עירב לשניהם . אלא דיש גורסין לשנה ואע"ג דבסי' שס"ח מלינו שיש חילוק בנתמעט משיעורו אחר שנכנס שבת כשר בכל שהוא . אבל קודם שבת דוקא בנשבר כשר בנתמעט משיעורו פסול . י"ל דשאני התם כיון דעיקר ע"ח תקנו שלא לשכח התינוקות . ולכן לא הקילו חכמי' רק שיהיה השיעור בהש"מ שאז יהיה היכר . ומעתה נשוב לתרץ קושית המ"א בסימן שנ"ג . שהקשה דברי הרא"ש אהדדי . דהתם בספינות שנפסקו ונתקשרו הזרו להתירם ראשון כיון דאין הספינו' עומדות לפסוק . ואם כן משמע דשלא היה קשורות מאתמול דהעירוב בטל כיון דאין עומדין לקשור וא"כ למה כתב הרא"ש דאפי' נקשרו בשבת שרי ונ"ל לתרץ דבאמת כשהספינות לא היו קשורות מאתמול . אבל דרכן תמיד לקשרן כיון דעומדת לקשור אפי' לא קשרן מע"ש ובשבת נקשרו אמרי' חזרו להתירן דזה ל"ד לאתא נכרי בשבת דהתם עומד לבא ולאסור משא"כ הכא כיון דדרכן לקשרם רק מחמת איזה סבה לא קשרן שפיר אמרינן חוזר להתירן ואמנם ספינות שאין דרכן לקשרן יחד זה ודאי דמי לבא נכרי. דאפילו עברו ונתקשרו בשבת ע"י איזה סיבה לא מהני . וזה איכא למשמע מכ"ש מאתא נכרי בהם אין דרכן לקשור . ומה שהקשה מדכתב בש"ע וכ"ש מת . אין ר"ל שערבו ושכרו ממנו בע"ש . אלא כמש"כ הט"ז שם דמיירי שלא שכרו ממנו . ולכן אע"פ שערבו כיון שאינו עומד למות א"כ אע"פ שמת ל"ש לומר שהעירוב חוזר וניעור וא"כ אין ראיה מתוס' שהביא המ"א מד' ע"א דהתוס' לא כתבו אלא דמיירי בערבו ולא כתב שגם שכרו דבאמת אם ערבו ושכרו א"צ לבטל דומיא דספינות כמש"כ הט"ז :

ולפי.

דכיון דכל אלו אין תשמישן תדיר לא הצריכו חכמים לעירוב (ג) ולכן אפי' לא ערבו בחצרות ולא נשתתפו במבוי מ"מ מותר לטלטל כלים ששבתו בחצירות או במבוי מחצר למבוי וממבוי לחצר ומחצר לחצר וב בד שלא יטלטל כלים ששבתו בבתים למבוי (שע"ב) :

כו אם הניחו העירוב בא' מבתי החצר הבית שמניחין בו העירוב א"צ לתת חלק לעירוב (שפ"י):

כז כיון שיש הרבה הילוקי דינים כשכולן נותנין חלק בעירוב מה שא"צ לכל זה אב א מזכה לכולן לכן הרוצה לזכות רבים וגם להתיר עצמו יערב משלו ויזכה לכולם ע"י א כמבואר לעיל בכלל הקודם :

כח הצר הפתוח לב' מבואות אם נתנו הב' מבואות שתופן בהצר זה בכלי א' הו"ל כולן כאחד ומותרין כלם לטלטל אף במבוי אבל אם בני החצר הוליכו עירובן לשניהם מותרים כל אחד לטלטל ממנו למבוי וממבוי לתוכו אבל אסור לבני מבוי זה לטלטל כלי הבית למבוי האחר דרך החצר אבל כלים ששבתו במבוי עצמה מותר לטלטל כדלעיל סי' כ"ה ואם לא שיתף עם שום אחד מהם אם הוא רגיל עם שניהם לצאת ולבא בחול דרך עליהם אוסר על שניהם ואם הוא רגיל עם הא' ועם הב' אינו רגיל אותו שרגיל אוסר ושאינו רגיל אינו אוסר ואם שיתף עם אותו שאינו רגיל הותר הרגיל לעצמו אם שתפו ביניהם וכן אם היה רגיל עם שניהם ושיתף עם א' מהם מותר הב' שהרי סילק עצמו ממנו ואם המבוי שרגיל בו שתפו ביניהם ואותו שאינו רגיל לא שתפו והוא לא שיתף לא עם זה ולא עם זה דוחים אותו אצל שאינו רגיל ויסתלק מאותו שרגיל כדי שיהא מותר כיון שהוא אינו מפסיד בדבר שהרי לא שיתף עמהם ויש ריוח לאחרים שעי"ז יהיו מותרים כופין אותו על מדת סדום (סי' שפ"ו) :

כלל עג דין באיזה ענין צריכים ע"ח (סי' ש"ע) :

א כבר בארנו דשני בע"ב בשני הדרים צריכין לערב יחד ע"ח ואם לא ערבו אסורין להוציא מבית לבית ואם יש (פתח פתוח) ביניהם אסורין להוציא כלי הבית (לפתח פתוח) וכן להיפך וכן אם יש להם הצר בשותפות אסורין להוציא מבית להצר ולהיפך ואמנם אין אוסרין זע"ז אלא עפ"י י' תנאים שנבאר . (א) שלא יהיה א' בית שער להבירו ובית שער הוא כשהבתים א' לפנים מחבירו ואין לפנימי דרך לצאת להצר או לרה"ר אלא דרך בית החיצון וקיי"ל דבית שער לא נקרא דירה לענין זה וכן אכסדרה ומרפסת שבחצר אינו אוסר על בני החצר שאינם השובים דירה (ס"ע סעיף א') וכן סוכת החג בחג ואע"פ שיש לבית שער או לסוכה ד' דפנות גמורות ותקרה אבל הדר בבית התבן בבית העצים בבית הבקר ובית האוצרות כל אלו חשובים דירה ואסורים (שם) (ב) אם השכיר או השאיל חדרו לחבירו ויש לו בו תפיסת היד ליתן שם כלים להניה בחדר שהשכיר או השאיל דברים שא"א לפנותן בשבת בין מחמת כובדן או מחמת שהן מוקצין וא"כ נחשב כאילו שניהם דרים בחדר אחד ואינן אוסרין דהו"ל השוכר או השואל כאילו הוא אורח אצל בעה"ב (סעיף ב') ולפיכך גם הם מותרים להוציא מבתיהם להצר אע"פ שלא נתנו עירוב וכן סתם הב"י וי"א דוקא כשאין דיורים בחצר אלא הם אבל כשיש דיורין אחרים וא"כ צריכין האחרים לערב עב"פ עם הבעה"ב ולכן אם מניחין האחרים העירוב בבית בעה"ב אזי השוכר או השואל א"צ ליתן לעירוב וכ"ש אם הבעה"ב מזכה משלו לכל בני החצר דדי בזה אבל אם הבעה"ב מוליך עירובו אצל האחרים אומרים מיגו דהני אכרי הני נמי אסרי ואם אין הבתים שלו לא קנויות ולא שכורות ולא מושאלות אלא שיש לו בהן דברים המוקצין אוסרים זע"ז שהרי הוא אינו כבעה"ב והם אינם אורחים (שם סעיף ג') . (ג) כ"ש אורה גמור שנתארח בהצר אפי' בבית בפ"ע כל שאינו קובע דירתן שם אלא לל' יום שאינו אוסר (ד) שיהיה כ"א אוכל בהדרו אבל אם כולן אוכלים בבית א' כל א' על שלחנו אע"פ שישנים כ"א ומשתמשין כל תשמישן בהדר בפ"ע אינו אוסר דקיי"ל מקום פיתא גורם ר"ל אם חלוקין באכילה אז אוסרין גם בזה יש חילוק כמו בסי' ב' אם העירוב בא אצלן או שהם מוליכין העירוב בא' משאר בתי החצר או שאין דיורין אחרים בחצר . (ה) שיהיה לכל חדר מחיצות גמורות לאפוקי אם חלקו הדר א' במחיצ ת שאין מגיעות לפחות מג"ט לתקרה אלא שהם מחיצות גרועות מסדינים וכיוצא בהם אם מוליכין העירוב לבית אחר יש ג"כ החילוק כמו בסי' ב' ואם אין דיורין אחרים בחצר אין צריכין עירוב

נשמת אדם

ולפ"ז יצא לנו דאם שורגלו לעשות לס"פ או להיין באותו מבוי . אע"ג דנפסקו קודם שבת ולא עירב לשנה . אלא שעירב מע"ש שהיה סובר דהתיקון קיים ונודע לו שנפסק ותקנו בשבילו חזר העירוב לכתירו כאמון אבל אם לא רגילין לעשות תיקון לאותו מבוי . וא"כ דומה לאתא נכרי בשבת כיון דאינו עומד לכן לא מהני העירוב אע"פ שתקנו בשבת :

(ג) **שמעתי** שהכם א' רוצה להתיר בנשבר תיקון המבוי בע"ש לטלטל משום דבכה"ג אין עניה תורת דירה . כמ"ש המ"א סי' שס"ו ס"ק י' . וקיי"ל רים סי' שע"ב דהלכ' וגגין רשות א' . וא"כ יכולין להביא העירוב לחצירו . דרך

עירוב כלל כיון שהם מחיצות גרועות (סעיף ג'). (ו) שיהיה החדר מושכר לחבירו אבל אם השאיל לחבירו חדר ואופה ומבשל בבית המשאיל אע"פ שאוכל בחדרו משלו מ"מ אמרינן אדעתא דהכי לא השאיל לו וכיון שגם עושה כל צרכיו בבית המשאיל נעשה כאורח (שם). (ז) שלא יהיה נגרר דעתו אחר חבירו כגון בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו ועבד ואשה אעפ"י שיש לכל א' חדר בפ"ע אע"פ שאין שום שייכות לאביו ולרבו ולבעל לחדרם וגם אוכלים בחדרם אם האב והרב והבעל נותנין להם פרס דהיינו שנותנים להם מאכלם בין מאכל או מעות לקנות מאכלם נחשבים כא' מבני ביתו ואם הם דרים בחצר לבדם אינן אוסרין ואם יש גם דיורין בחצר דינם כמו שמבואר בסי' ב'. (ח) שלא יהיה להם שום שותפות בפת אבל אם יש להם פת אחד בשותפות באחד מן הבתים אפי' בבית התבן ובית הבקר שקורין (סעיף ז') סומכין עליו משום עירוב אבל אם מונח בחצר לא שהרי העירוב צריך שיהיה מונח דוקא בבית אבל לא בחצר (סי' שס"ו סעיף י"א). (ט) שידור בו חבירו בשבת אבל אם הניח ביתו והלך לשבות בחצר אחרת אעפ"י שבשבת הזו כיון שבשעת קניית העירוב לא היה דר כאן והסיח דעתו מלדור כאן קיי"ל דירה בלא בעלים לא הוי דירה. (י) נ"ל שבית שאין בו ד"א על ד"א הדר שם א"צ עירוב ואינו אוסר וצ"ע ומעכשיו נתבאר פרטיהם:

ב הא דאמרינן דבית שער לא הוי דירה דוקא כשיש ב' חדרים בפנים אבל אם אין רק חדר א' לא חשיב כולי האי שנאמר דהוי בית שער לחדר א' דבית שער דיחיד לא שמיה בית שער ונ"ל דאפי' יש לפנימי כמה חדרים ולחיצון חדר א' כיון שאין דר בחדרים הפנימים אלא בעה"ב א' נקרא החיצון בית שער דיחיד ואוסר (א) (ש"ע סעיף ג'):

ג בעה"ב שיש לו הרבה חדרים בחצרו והשאילן או השכירם לאנשים אחרים אם שייר לעצמו רשות שיכול להניח שם בקביעות מטלטלין שלו אפי' אין לו רשות רק בפנה א' ולא בכל הבית והניח שם בבתיהם דברים שאין דרכן ליטלן בשבת בין מחמת כובדן שיש טורח לפנותן או שהם דברים המוקצים ה"ז כאילו דר עמו בבית והשואל והשוכר נחשבין רק כאורחים ואינן אוסרין ומותר לטלטל להם ולבעה"ב בחצר בלא עירוב ומ"מ אם יש ג"כ דיורין אחרים בחצר שאוסרין על בעה"ב ומניחין העירוב אצלם כדלעיל סי' א' אמרי' מגו דהני אסרי הני נמי אסרי וצריכין לערב אבל אם אין לבעה"ב תפיסת היד בביתם כגון שאין לו רשות להניח מטלטליו בביתם אע"ג שאינן מקפידין זה ע"ז מ"מ כיון שלא שייר לעצמו זכות זה או אפי' ששייר לעצמו זכות זה והניח שם דברים שאפשר שיצטרך בעה"ב להשתמש בהם בשבת או להוציאן מביתם מחמת איזה סיבה לא הוי הנך אורחים לגבי בעה"ב וצריכין לערב (ג) (שם) כנ"ל:

ד בד"א דמהני תפיסת היד כשהיו הבתים שלו קנויות או שכורות אבל אם שכר בתים מנכרי אדעתא דהכי בשבילו ובשביל חבירו אע"פ שהאחד לבדו שכר מן הנכרי ונתרצה

שידור

נשמת אדם

דרך שנגין וצ"ל שזה דוקא בגגין שבזמן הש"ס. אבל גגין שלנו דין כרמלית עליהם כמו שהארכתי לעיל בדין רכ"י סימן י"ב ועיין בש"ע סוף סימן שע"ד ובלא"ה הוא טעות גמור כיון דאין להם פתח או חלון לא היו יכולין לערב דרך גגות:

(א) כן נ"ל לדקדק מלשון רמב"ם בפ"ד מהלכות עירובין הלכה ט'. שכתב י' בתים זה לפנים מזה דעשירי ותשיעי נותנין עירוב אבל החיצונים כו' הואיל ורבים דורסין בהם ה"ה כבית שער אבל התשיעי אין דורסין בו ברבים אלא יחיד כו'. וכן כתב רשב"א בעה"ק דף כ"ד ע"א בדין הנזכר וז"ל לפי שהחיצון של פנימי אינו בית שער לרבים אלא ליחיד. ומדלא כתב אלא לבית א' משמע דקאי על הבעה"ב הדר בתוכו וכ"כ רש"י דף פ"ה ע"ב ד"ה חוץ מבית שער דיחיד פירש"י דחצר של יחיד כו' וסתם חצר יש בו דירות הרבה. אע"כ דהא דאמרינן בית שער דיחיד. ר"ל אם הוא בעה"ב יחיד. וכן משמע מלשון ש"ע סעיף ג' ע"ש:

(ג) באמת בטור וש"ע לא נזכר מזה שישייר לעצמו זכות להניח שם חפציו · אלא כתב סתם אם יש לו שם כלים שאינן ניטלין בשבת. דמשמע אע"פ שאינו אלא ע"י מקרה. וגם הרמב"ם לא הזכירו ומל' רש"י בדף פ"ו שכתב דאי בעי שקיל ושדי ליה אבראי ומשמע שהניח שם שלא ברשות. עיין בתוי"ט פ"ח מ"ד. אבל במרדכי פרק כיצד משתתפין כתב בהדיא דדוקא כשמעכב לעצמו זכות להניח בביתם והניח דאז לא סילק עצמו משם וכ"כ מהרי"ק בהדיא הביאו תוי"ט. וכ"כ ריטב"א וז"ל כגון חצרו של בונייס שהיה משאיל או משכיר בתים והיה מניח שם כליו בדרך קבע כל השנה וכאילו לא נתרוקנה רשותו משם דמי וכ"כ התוי"ט דבעינן דוקא שיהיה לו רשות. ויש לדחוק גם פירש"י מה שכ' דאי בעי שקיל ושדי ליה אבראי ר"ל כשמשכיר וכיון שאין לנו בהדיא בפוסקים מי שיחלוק על המרדכי ומהרי"ק והתוי"ט יותר משתב' לומר שגם לשונם הכי משמע והלח"מ הניח בצ"ע. דמאי איכפת לן במה שינטלם בשבת נימא שבת כיון שהותרה הותרה. נ"ל דכל כלים שמותר לטלטל בשבת אין אדם מסיח דעתו מהם מלהשתמש. ודומה לגוסס בב"ש ש"א עי' שם במ"א ולמבוי שנפלו קורותיו בשבת ס"ס שס"ה. דכל שאינו עשוי לעמוד כל השבת לא אמרינן הואיל והותרה. וס"ל דדוקא במניח ביתו בסי' שע"א שהשיע מגנו אמרינן אפילו חזר מותר ע"ש מה שכתבתי · אפי' לא שייר אלא פינה אחד · (כ"כ ב"י בשם מהרי"ק) וכן משמע מב"ח שהקשה על לשון רמב"ם שכתב דאם הוא דבר הניטל בשבת כיון שיכול להוציאם משם. ותימה דאע"פ דבעה"ב יכול להוציאן כיון דאין השוכרים רשאין להוציאן משם הוי ליה תפיסת היד · ולכן כתב דיותר נראה כפירש"י דאי בעי שדי לאבראי ר"ל השוכר ע"ש עכ"פ מוכח דס"ל כרמב"ם שיהיה לו רשות להניח שם. ולפי מה שכתבתי לתרץ קושית הלח"מ נ"ל דגם תמיהת הב"ח לק"מ. כיון דהצריכו חכמים דלא סגי במה שיש לו רשות להניח שם. דכ"ז שלא הניח שם כליו כבר הסיח דעתו מדירה של זה ונסתלק. וכמו שכתב המרדכי בהדיא שהבאתי. וא"כ כשיחזור השוכר בשבת ויוציאם הרי עקר דירתו משם. וצ"א בזה כיון שהותרה דכל דבר הניטל בשבת עומד להנטל. וא"כ אדרבה יש לדחוק כפירש"י שכוונתו ג"כ כרמב"ם:

שידור חבירו אצלו הרי הוא כשליח מחבירו לשכור ולא יכול לסלק את חבירו ולא מהני מה שיש לו בו תפיסת היד אם לא ששכר מתחלה הבתים בשבילו לבד ואח"כ השכיר לחבירו ושייר בו תפיסת היד (עיין בב"י בשם מהר"ן) וכ"ש דלא מהני תפיסת יד אם כל אחד קנה או שכר או שאל בית לעצמו (שם):

ה אורח שנתארח בחצר אפי' שכר בית בפ"ע ואוכל בפ"ע אם לא נתארח אלא לשלשים יום או פחות אינו אוסר על בני חצר והוא והם מותרים בלא עירוב ואפי' הם אורחים הרבה וכ"א דר בבית בפ"ע ודוקא כשיש שם בעה"ב א' שדר שם בקבוע דנעשים כלם אורחים לגביה ובטלים אבל אם אין שם בעה"ב כלל רק שכולם אורחים וכ"א יש לו חדר בפ"ע שאוכל שם אפי' אינם נחים שם רק שבת א' אוסרים זה ע"ז וצריכין לערב (שם בסי' ש"ע וסי' שנ"א):

ו ולכן הסוחרים הנוסעים ונזדמנו לשבות בעיר המוקפת חומה וישראל א' דר בו בקביעות והאורחים מתאכסנים כ"א בבית בפ"ע ואוכלים שם לא מיבעיא אם מתאכסנים באותו חצר שהישראל דר שם אע"פ ששוכרים ההדרים שבחצר מן נכרי בעל החצר דאמרי' שכלם בטלים לגבי בעל הבית ונעשו כולם אורחים ואינן אוסרין זה ע"ז ולא על בעה"ב ולא בעה"ב עליהם ואפי' אם מתאכסנים בחצר אחרת מ"מ אמרינן דכולם בטלים לגביה ואז מותרים לטלטל אפי' בכל העיר אם העיר מוקף חומה או שנתקן כדין תיקון מבואות ואם דרים באותו עיר ב' בעלי בתים וא"כ עכ"פ אסורים הבעה"ב לטלטל בעיר כדין חצר שיש בו ישראלים אא"כ שכרו מכל נכרי ונכרי כדלקמן כלל ע"ה וא"כ אם מתאכסנים בחצר של ישראל ודאי בטלים לגביה ומותרין לטלטל בחצר אבל אם מתאכסנים בחצר של נכרי אם ערבו ושכרו הבעלי בתים א"כ כל העיר כחצר א' ובטלים אבל אם לא ערבו ושכרו מן הנכרים הבעה"ב נ"ל דהאורחים אוסרים זה על זה (ואם אין העיר מוקף חומה ומתאכסנים בחצר אחרת צ"ע אם אעפ"כ אמרינן דנעשו כולם אורחים) (שם):

ז ואם אין ישראל דר באותו עיר והאורחים יש להם לכ"א הדר ששכר מן הנכרי ואוכל שם ואין להם שותפות בלחם שאוכלים אע"פ שכלן מבשלים בבית הנכרי כיון שכ"א אוכל בחדרו צריכין לערב ואמנם אם לא שכרו ההדרים מן הנכרי אלא שהנכרי משאיל להם לכל א' הדר בפ"ע ואפי' אופין ומבשלין כל א' בחדר שלו צ"ע אם צריכין לערב וכ"ש כשאופין ומבשלין כולן בבית הנכרי צ"ע ונ"ל דיערבו בלא ברכה. ובדיעבד נ"ל דבאופין ומבשלין יחד ובענין המבואר בכלל ע"ד סי' י"ג מותרים לטלטל (ועיין בנ"א סי' ד' וסי' ח'):

נשמת אדם

(ג) הנה לענין כשמתארחים בחצר וישראל דר באותה חצר הדבר מבואר בש"ע סוף סי' ש"ע דבטלים לגבי בעל הבית ואפילו אם מתאכסנים בשאר חצרות בעיר. והעיר מוקף חומה וישראל א' דר בעיר כמו מבואר בתה"ד סי' ע"ט ובתשובת רמ"א סי' פ"ה וסי' ק"ך בלובלין שהיה דר שם רק יהודי א'. והרבה יהודים באים על היריד וכתב שם שהוא עיר מוקפת חומה:

ואמנם אם אין העיר מוקף חומה צ"ע די"ל דדוקא במוקף במוקף חומה דדינו כחצר. וא"כ שייך לומר שאלו האורחים כלם בטלים. משא"כ בערי הפרזי ואינו מתאכסן בחצרו במה יתבטל זה לבעה"ב. ואין זה דומה למה שכתב המ"א בסי' שס"ג ס"ק כ"ז. וי"ל דיש לחלק כמו שכתבו תוס' בעירובין כ"ז. דעיר שאין להם חומה במה יתחבר דאין סברא להצריך שיגעו זה בזה אלא דמעשה דמ"א היה כך. וגם התה"ד כתב לענין לטלטל בכל העיר ע"ש וצ"ע:

(ד) דין זה מבואר סוף סי' ש"ע ובתשובת רמ"א סימן ק"כ להדיא. שאם שכרו בתים במקום שאין ישראל דר בקביעות אוסרים זה על זה. ומ"ש שם בתשובה דמשמע מרש"י דף פ"ה שפירש דאיקלעו לפונדק וה' ישראל היו דרים שם. וא"כ כתב עוד פונדק יש בו הדרים שאכסנאים נכנסין בו. ויוכל לומר דהאיסור היה משום ב' הדרים שם בקביעות וא"כ כתב דיוכל לומר שהם ב' לשונות ברש"י מדבריו משמע שנעלם ממנו דברי תוס' בדף ס"ו ד"ה איקלעו שכתבו תוספות להדיא דגם זה אמת דאכסנאים אוסרים. וכתב להדיא שהם ב' פירושים. ולפי מ"ש הרמ"א בתשובה זו נסתר מ"ש בתשובה סי' פ"ה ע"ש (ובא"ר סי' ש"ע ס"ק י' משמע שלא ראה תשובה שבסי' ק"כ וכן מוכח מדתמה וכי לא עשו בקהלה קדישא כמו לובלין ע"ש. ובסי' ק"ך כ' רמ"א להדיא שלא היה דר בלובלין רק ישראל אחד):

ואמנם כ"ז הוא כששוכרים הבתים מן הנכרים. דאז הנכרי מסולק מבית ישראל ואע"פ שהישראל אופה ומבשל בבית נכרי מ"מ אוסר. דא"ל דאין הנכרים משכירים לישראל לאסור על חבירו כמ"ש תוס' ורא"ש דף ע"ב לענין סופר ומלמד שכתב הש"ע בסי' ש"ע והביא רמ"א שם ס"ק ח' דבריהם אבל כתב הרמ"א בתשובה שם דזה אין שייך בנכרי דלא איכפת ליה אם יאסרו זה על זה. ולכן לא מהני מה שאופין ומבשלין בביתו דטעם זה לחוד לא מהני. כמו שכתב הב"י שם והביאו הט"ז שם ס"ק ו' ע"ש בתשובת רמ"א סי' ק"כ. ומזה אני תמה על המ"א בסי' שפ"ב ס"ק י"ב שכתב הטעם דיש לנכרי ה' שכירו ולקיטו דרים בביתו אין דירתם חשובה דירה שיאסרו זה על זה משום שלא השאיל להם רשותו שיאסרו ואלו נסלקינהו ע"ש. והביא ראיה מתוס' ורא"ש גבי סופר ומלמד. ולע"ד כלל, התוס' לא כתבו טעם זה על שכירו ולקיטו של נכרי אלא התם הטעם כמש"כ הב"י ובד"מ שם כיון שיוכל להחליף הדריהם או לתת להם מקום בביתו הו"ל כאילו יש להם רשות בכל בית הנכרי ע"ש. וכוונת הש"ע כמש"כ רש"י שם דף ס"ד. שאם עירבו בני המבוי ושכרו מן הנכרי אלא שאחד מן השכירים לא נתן חלקו אינו אוסר. והיינו משום שיוכל לסלקם לא חשיבא דירה דידהו לאסור. וי"ל דהא דכתבו רש"י ותוס' שהבאתי לעיל באיקלעו לפונדק דאכסנאי אוסר וי"א דהוי כשכירו ולקיטו וי"ל דבפונדק שוכרים כ"א דירתו אבל במשאיל להם ובאופן כדלקמן כלל ע"ה סי' י' י"א באמת אינו אוסר. והנה מה שפירש"י לענין לאסור על המבוי ולא פירש דבעיא דאביי הוא כיש לו ה' שכירים אם אוסרין זה על זה בחצר לענין שיהיו צריכין לערב. וי"ל דמסתמא כל או"א אופה ומבשל בביתו. ובזה לא מהני אפי' במשאיל רשותו וצריכין לערב רק לענין זה לא חשיב דירתם דירה לאסור על המבוי דדי כשנתן אחד מהם כמו שכתבתי בסי' ח'. ודע דמה בש"ע בהגהת רמ"א שכתב דשכירות של נכרי אינו אוסר. צ"ל שהוא ט"ס וי"ל דשכיר של נכרי ע"ש בד"מ. ולפ"ז כשישראלים מתאכסנים בבית נכרי ומשאיל לכל אחד חדר מיוחד ואופין ומבשלין

ומבשלין

ח וכ"ז מדינא אבל ירא שמים ראוי להחמיר על עצמו שהאורח לא יוציא כלי ביתו לחצר או לעיר אבל הבעה"ב הדר שם בקביעות לכ"ע מותר להוציא מביתו דאין האורח אוסר על בעה"ב (מ"א סי' שפ"א) (ס):

ט ודע שבמקום שצריכין לערב יחד צריכין ג"כ לשכור הרשות מן הנכרי כדלקמן כלל ע"ה:

י בית גדול שחלקוהו במחיצות אם אין המחיצות מגיעות לתקרה אפי' הם מחיצות קבועות וגמורות אפ"ה נחשבים כאילו הן רק הדר א' לכל דבר ואם המחיצות מגיעות לתקרה או אפי' רק לפחות מג' לתקרה ויש עוד דיורין אחרים בחצר וכיון דעכ"פ צריכין לערב אם מניחין העירוב בא' מבתים שבחצר צריך כל הדר וחדר ליתן עירוב ואפי' אם המחיצות רק מסדינים וכיוצא בו רק שעשוי בענין שיכולין לעמוד ברוח מצויה ואם אין דיורין אחרים בחצר א"צ לערב כלל כיון דהמחיצות אינן מחיצות קבועות נחשב כאילו הכל חדר א' שהתקרה מחברן ואם היו מחיצות גמורות וקבועות מנסרים וכיוצא בו ומגיעות לפחות מג' לתקרה אפי' אין דיורין אחרים בחצר נ"ל דצריכין לערב ויערבו בלא ברכה (ו) ואם יש ג' מחיצות גמורות ורוח רביעית פתוחה לגמרי יערבו בלא ברכה ואם יש שם צוה"פ חשוב דירה גמורה (ז) (ש"ע):

יא בעה"ב שיש לו סופר או מלמד וכיוצא בו שהשאיל להן בית בחצרו אפי' לזמן ארוך אעפ"י שאוכל וישן שם ועושה שם כ"צ אם אופה ומבשל בבית בעה"ב הרי הם כבני ביתו וא"צ לערב דכיון דאיכא תרתי שמשתמשים בצרכי אכילה בבית בעה"ב וגם הבית אינו מושכר להם רק מושאל להם מסתמא לא השאילו אדעת' שיאסרו עליו אבל אם החדר מושכר

נשמת אדם לו

ומבשלין בבית נכרי. נ"ל דלא גרע משכירו ולקיטו של נכרי כיון שיש לנכרי רשות להוציאם מהחדרים בכל עת ולא גרע מסי' שפ"ב סעיף י"ב. ולא דמי ליחד לו בית שם בסעיף י"ג דהתם דוקא כשאין לנכרי רשות להשתמש במקום שיחד כמש"כ המ"א שם. אבל בנידון דידן אפילו אם אין אופין בבית הנכרי אפשר דא"צ לערב וכ"ש היכא שמשתמשין כל תשמישיהם בבית הנכרי. ולכן נ"ל אם שכרו צריכין לערב מדינא כיון שהנכרי מסולק מבתיהם. ואם השאיל להם רשות בענין שיוכל לומר שהם כשכירו ולקיטו כדלקמן סי' ע"ה בח"א סימן י"א וגם אופין ומבשלין בבית הנכרי לכתחלה יערבו בלא ברכה. ואם שכחו נ"ל דמותרין לטלטל. אבל אם אינן מבשלין יחד בבית אחד אפ"ה יערבו בלא ברכה ואם לא עירבו נ"ל דאסורין לטלטל:

ודע מה שכתבתי בח"א דבעינן תרתי שיהיה מושאל וגם אופין ומבשלין אצל בעל הבית וכן כתבתי בסי' ז' ובסי' א'. ובאמת מדברי הב"י סימן ש"ע והביאו הט"ז דבריו ס"ק ז' משמע דדוקא טעם דאופין אצל בעה"ב להוד לא מהני. אבל בטעם דלא השאיל רשותו ע"ד לאסור להוד מהני:

ואמנם כתב א"ר ראיה דג"ז להוד לא מהני מסימן שע"ב סעיף ב'. דאפילו בהשאיל רשותו דוקא כשיש לו שם תפיסת יד. ומצאתי בריטב"א דף ס"ד שהביא דברי תוספות בסופר ומלמד. וכ' הטעם רק משום דלא מהשאיל רשות לאסור וע"ז הקשה מתפיסת יד ולכן פסק דלא כתוס' ולפ"ז לק"מ דהאי במלמד שעושה כל צרכיו בבית בעה"ב וכן מפרש להדיא במהרי"ק שורש מ"ו סי' ג' דבעינן תרתי:

(ס) כן כתב המרדכי ריש פרק הדר והתה"ד כתב דיש לחוש לדבריו. וכ"כ המ"א סוף סי' שפ"א והב"י סוף סי' שפ"ב תמה על התה"ד למה רפוי ידיו לסתור דברי המרדכי דכל זה לר"מ ואנן קיי"ל כראב"י ע"ש. ולא זכיתי להבין דבריו דהא י"ל בראב"י כמו שפירש"י לר' מאיר ואם יש שם ישראל אוסר עליו פי' רש"י שהישראל אוסר על בית הנכרי אם יש שם אורח אבל אין האורח בבית הנכרי אוסר על הישראל וה"נ י"ל בדברי ראב"י דאמר עד שיהיו שם ב' ישראלים ואז אוסרים על ביתו של נכרי דאפילו אם ערבו שני הישראלים אם יש אורח בביתו של נכרי אע"ג דליתא לנכרי אעפ"כ אוסר האורח דכמו דס"ל לר"מ בישראל א'. הכי ס"ל לראב"י בב' ישראלים וצ"ע ועכ"פ במה שהשיג הב"י עליו כפי השאלה שכתב התה"ד שישראל אחד היה דר בעיר. שפיר השיג הב"י דישראל אחד קיי"ל דאינו אוסר:

(ו) בש"ע סי' ש"ע משמע דאין חילוק בין מחיצות ממש וקבועות למחיצות של קנים או סדינים שהן מחיצות גרועות. דאם אין דיורין בחצר אפילו במחיצות קבועות א"צ עירוב. וכן משמע בטור וכן משמע ברש"י שכתב חדרים ממש אלא היו מחוברים מעולם עכ"ל. משמע אבל טרקלין שחלקוהו אפי' במחיצות גמורות א"צ לעירוב. ומ"ש הב"י שכ"כ הרא"ש המעיין ברא"ש לא מוכח מידי אבל דעת התוס' דדוקא בחלקוהו במחיצות גרועות על זה אמרו בגמ' בד"א שמוליכין עירובן למקום אחר אבל במחיצות קבועות היינו חדרים ממש ואפילו עירוב בא אצלן צריכין לערב. שהתוס' כתבו ד"ה במחיצות וז"ל וזה דקתני במתני' ומודים בשרוים בחדרים ובעליות לא דמי למחיצות המגיעות לתקרה דהכא איירי במחיצות עראי כגון יריעות שמפסיקין עד התקרה עכ"ל. וכ"כ שם ע"ב ד"ה אבל שהם מפרשים ברייתא דקתני בד"א בזמן שמוליכין עירובן למקום אחר. דה"מ לב"ה כעין חדרים ועליות כו' ומיהו בחדרים ועליות ממש אין נראה לחלק אם עירוב בא אצלן כו' והתוס' ע"כ מפרשים חדרים ועליות היינו מחיצות גמורות דאם לא כן למה מחלקין בין מחיצות עראי וכ"כ הריטב"א בהדיא וכ"כ המרדכי בהדיא וכ"כ הג"מ בפ"ד. ולכך צ"ע על הב"י שכתב דמה שכ' הטור אפי' כן של יריעות שכך כתבו התוס' והרא"ש והמרדכי ולא כמו שכתב המרדכי דלב"ה מחיצות דיריעות גריעי ודבריו צ"ע דלא כתב המרדכי רק דלענין זה גרעי דבמחיצות קבועות אפי' עירוב בא אצלן צריכין לערב משא"כ בגרועות אבל דבר אחר לא מצינו במרדכי וכן כתבו התוס' וא"כ איך משוה דעת הטור לדעת התוס'. ואדרבה התוס' ס"ל כמרדכי ועיקר הפסק נ"ל דצ"ע דאף דמרש"י וטור משמע הכי. אבל כיון שהרמב"ם ורשב"א וסמ"ג וסמ"ק כתבו להדיא ולא חלקו כלל. וס"ל דלעולם במחיצות המגיעות לתקרה צריכין לערב לעולם ומשמע לדידהו דאין חילוק בין גרועות לקבועות וצ"ל שהן ס"ל דברייתא זו דמחלק בין עירוב בא אצלן או לא אתיא כבית שמאי. וכמ"ש הריטב"א דהדאי הם ב"ש לפרש דבריהם. ועכ"פ לתוס' ומרדכי וכ"כ הראב"ן דף ע"א ובאגודה בהדיא דדוקא במחיצות גרועות יש חילוק אבל כעין חדרים ועליות דהיינו מחיצות גמורות לעולם צריכין לערב ולדברי הרא"ש ג"כ אין הכרע. וא"כ אף שבעירובין הולכין להקל ואף אי נימא אפילו יחיד נגד רבים דכ"ז צ"ע מ"מ הו"ל לב"י לברר דבריו ודבריו צ"ע ולכן נ"ל דעכ"פ יערבו בלא ברכה. ומעתה מה שכתב א"ר בשם ע"ש שמסופק במחיצות שאין מגיעות לתקרה אם הוא דוקא במחיצות גרועות אין ספק כלל דבודאי אפי' קבועות א"צ עירוב:

(ז) ברדב"ז מסופק אם רוח ד' כולה פרוץ ולאורכה יש להבית רחיב [illegible]' מחיצות לא סגי דלא כמ"ש ברדב"ז בתשובת ח"ג סי' תכ"ז. משא דאיתא בש"ע סימן ש"ע סעיף ט"ז. חצר קטנה שנפרצה לגדולה במלואה נחשבת הקטנה כאילו היא מן הגדולה ובסעיף י"ט שם כ' בשם הסמ"ק בתיבה ומחיצות מגיעות להקרה אין מצטרף ולמד כן מעירובין. וא"כ קשה למה הקטנה בטלה לגדולה הרי יש לקטנה ג' מחיצות מגיעות לתקרה. אע"כ כיון דרוח ד' פרוץ לגמרי. וכ"מ מתש"ב רי"ו בענין דירת מצרים בסי' זה וצ"ע:

לו אעפ"י שהוא מקבל פרס מבעה"ב לא מהני אא"כ יש לבעה"ב תפיסת היד בבית כרלעיל סי' ג' (שם):

יב ודוקא באלו שאין נגרר דעתם אחר בעה"ב לא מהני שמקבלים פרס מבעה"ב אבל בן המקבל פרס מאביו ותלמיד מרבו ואשה מבעלה ועבד מרבו אע"פ שיש לכ"א הדר מיוחד שאופה ומבשל שם ואוכל וישן שם לא מבעיא אם אוכלין ממה שמבשל האב והבעל והרב דא"צ לעיכוב אלא אפי' אם רק מקבלין מעות לקנות בהם צרכי אכילה אעפ"כ נחשב כאילו דרים בחדר א' ונחשבים מבני ביתו דאלו נגרר דעתם אחר מי שמספיק צרכיהם (ח) (שם):

יג כללא דמילתא ב' שכנים שדרים בבית א' ואין שם דיורין אחרים בחצר אם אין המחיצות מגיעות בפחות מג"ט לתקרה אינן אוסרין זה על זה. ואם מגיעות לתקרה או ב' בתים גמורים אם השכיר חדר א' להבירו אע"פ שאופה ומבשל הכל בבית המשכיר ואפי' ג"כ מקבל פרס ממנו על הוצאתו אוסרין זה על זה (עי' סי' י"א) אא"כ כשהתנה עמו ושייר לעצמו זכות שיכול להניח שם חפציו הכבדים שא"א לפנותן בשבת או דברים המוקצין (עי' סי' ג') דאז כיון שיש לו תפיסת היד נחשב כאילו הוא דר שם או כשאוכלין כולם בבית א' אע"פ שכ"א אוכל על שולחן בפ"ע וגם לפעמים פורסין וילון לפניהם כשרוצין לעשות דבר צנוע כיון שאין שם מחיצה בקביעות ואעפ"י שכ"א ישן בחדרו אינם אוסרין (סי' ט') ובן אצל אביו אפי' אוכל וישן בחדר בפ"ע אם מקבל פרס מאביו בין להם בין מעות אינו אוסר (סי' י"ג) ואם משאיל חדר לא' ואופה ומבשל בבית המשאיל כיון דיש ב' דברים א' מסתמא לא משאיל לו שיאסור עליו ועוד שמבשל ג"כ בביתו לעולם אינו אוסר:

יד נ"ל דהדר בבית שאין בו ד"א על ד"א אינו אוסר (ט) ואם יש בו כדי לרבע ד' על ד' נ"ל דיניה בלא ברכה (י):

טו אע"ג דלכתחלה צריכין לערב דוקא בפת מ"מ נ"ל דאם מבשלין יחד קדרה א' סומכין ע"ז משום עירוב (יא) בדיעבר אם שכחו ולא ערבו אבל אם עשו דבר מאכל יחד והלקו ובשלו כ"א בקדרה לבד אינו מועיל דהעירוב שהם שותפין בו צריך להיות בכלי א' דוקא בה"ש:

טז המזמין שכיניו הדרים עמו בחצר ובמבוי ומסובים שם ואוכלים מבעוד יום וקדש עליהם היום אע"פ שאוכלים משל בע"ה וקיי"ל דצריך לזכות דוקא ע"י אחר מ"מ כיון שאוכלים עכשיו בביתו והזמינם הוי כאילו זכו כולם בפת וסומכין עליו באותו שבת משום עירוב (שס"ו סעיף י"א כ"כ הב"י שם בשם הרשב"א ואע"ג דהמ"מ חולק קיי"ל הלכה כדברי המיקל בעירוב וכ"ש שגם תוס' כ"כ דף ע"ג) אבל אם אינם מסובים שם מע"ש נ"ל דאע"ג שהזמינם שיאכלו עמו בשבת לא אמרינן דהוי כזכו בו (דהא"כ ק' ממתני' דמי שזימן אצלו אורחים לא יוליכם כו' הא"כ זיכה להם מנותיהם מעיו"ט אלא ע"כ כמו שחלקתי):

יז א' מבני חצר שהניח ביתו והלך ושבת בחצר אחרת אפי' היתה סמוכה לחצרו והסיח לבו מביתו שאין דעתו לחזור לביתו בשבת בין שהלך בע"ש או בשבת ולא עירב אינו אוסר ואפי' אם חזר בשבת אינו אוסר דאין דרך ישראל לשנות דירתו בשבת וא"כ אמרינן הואיל

נשמת אדם

(ח) **כ"ב** הרשב"א וריטב"א להדיא דדוקא בן אצל אביו כו' אבל בלא"ה לא מהני מה שמקבל פרס (ודע דהמ"א סי' ש"ע ס"ק י' שכתב בשם הב"י פרס אפילו לאם עכ"ל. הוא ט"ס דבהדיא כ' הב"י דבין לחם ובין מעות וכ"כ בתו"ש) וכן מוכח מגמרא שהרי מחולקים בלחם ועוד אם מהני מה שמקבל פרס. וא"כ כ"ש אחר וזה פשוט:

(ט) **כן** הוא להדיא בברייתא סוכה ג' ע"א בית שאין בו ד' אמות על ד"א אין מערבין בו פירש"י א"ל ליתן פת והביא הרי"ף והא"ש בפ' חלון. וכן הסמ"ג הביא ברייתא זו והרמב"ם והטור והש"ע לא כתבו רק דאין מניחין בו עירוב. וצ"ע למה השמיטו דאינו אוסר וצ"ל דממילא משתמע וצ"ע:

(י) **אע"ג** דבסי' שס"ו כ' המ"א ס"ק ו' דאם יש בו לרבע הגי היינו לענין נתינת בו עירוב כיון דפלוגתא היא בהל' מזוזה אזלי' לקולא במילי דרבנן משא"כ לענין ברכה אדרבה קיי"ל ספק ברכות להקל:

(יא) **אע"ג** דעירובי חצרות הוא דוקא בפת. מ"מ הא קיי"ל בסי' שפ"ז דסומכין אשיתוף במקום עירוב אפי' רק נשתתפו ביין. ואפי' לדעת רמב"ם שם. מ"מ מודה דאם נשתתפו אפי' ביין סומכין עליו בשבת ראשונה כמבואר הביאו המ"א שם ס"ק א'. וצ"ל שזהו ג"כ כונת הרוקח בסימן קמ"ג שכתב גבי ע"ש אם מבשלים יחד בקדרה אין צריכין לערב. כדאיתא בתוספתא (דשבת) נ"ל עירובין. וז"ל התוספתא פ"ו שתוף מבוי כו' אבל אם היתה לו תבשיל או עיסה אצל חבירו זכה לו תבשילו עכ"ל. ואף דמתוספתא אין הכרע די"ל דמיירי משיתוף מבוי. ס"ל לרוקח דה"ה לענין ע"ח. וכן מוכח להדיא מירושלמי שהביא גבי טרקלין היו שותפים בעיסה ותבשיל עירוב א' לכולן. ואיתא שם בירושלמי להדיא אפילו שרויים בחדרים ועליות מהם. ובזה י"ל שזהו ג"כ דעת הטור בסי' שס"ו שכתב דין זה דבע"ה שהיה שותף לשכניו לזה ביין. ותמה עליו הב"י דהרי אין ע"ח אלא בפת. וי"ל דהטור אזיל לשיטתו שפסק דסומכין על שיתוף במקום עירוב. או י"ל דס"ל לרוקח וטור דדוקא כשגובין העירוב לכתחלה צריכין לערב בפת. אבל כשהם כבר שותפים הרי זה כאילו דרים בבית א' וא"צ עירוב. ואף שבש"ע בסי' שס"ו סעיף י"א כתב דדוקא בפת שעל השולחן והגיה רמ"א וכן אם היו שותפין בפת. וכ"כ ב"י שם בשם הרשב"א מ"מ בדיעבד אם שכחו ולא ערבו שפיר יש לסמוך על רוקח. וכדמוכח בירושלמי שהביא. והרשב"א אזיל לשיטתו דפסק דאין סומכין על שתוף במקום עירוב כדאיתא בעה"ק דף כ"ח ע"א. וגם הש"ע אזיל לשיטתו. דפסק בסי' שפ"ז דדוקא אם שתפו במבוי בפת או סומכין גם במקום עירוב. והמ"א כתב שם דאפי' שיתוף ביין סומכין. נ"ל מה שכ' בסי' שס"ו דאם היו שותפין בפת היינו לדעת הש"ע ואה"נ לי"א שם בסי' שפ"ז אפי' לא נשתתפו אלא ביין סומכין עליו. ואמנם זה שייך אם הם בתוך במבוי שצריך שיתוף דאמרי' כיון דמהני לשיתוף מהני נמי לעירוב. אבל מרוקח משמע אפילו בחצר לבד סומכין אם היו משותפין בתבשיל. וכדאיתא בירושלמי וצ"ע:

כן

הואיל והותרה הותרה (סע"ה) משא"כ בנכרי בדלקמן (כלל ע"כ סי' כ"ס) ואם מת א' מבני החצר בשבת אם ערבו אפי' ירשו א' מבני השוק אינו אוסר ואם לא ערבו אם ירשו א' מן השוק בין שמת בשבת או בע"ש כל זמן שאינו בא לדור עמהם אינו אוסר אבל אם בא לדור עמהם אוסר דדוקא כשדר בחצר זה והלך לו אמרי' דכבר הסיח דעתו משא"כ בזה שלא דר כאן וא' מבני הצר שהיה גוסס אע"פ שאינו יכול להיות בו ביום אוסר עד שיערבו בשבילו ואפי' מת בשבת אוסר ואע"פ שערבו אוסר שאין העירוב ראוי להתקיים כל השבת דרוב גוססין למיתה וקטן אע"פ שאינו יכול לאכול כזית אוסר (סע"ה) :

יח כבר כתבנו שחכמים אסרו להוציא מן החצרות למבוי אע"פ שהעיר מוקף חומה או שתקנו המבואות כדין אפ"ה אסור להוציא למבוי אם לא שישתתפו יחד הבתים או החצרות הפתוחים למבוי ולפי שאין מנהגנו לעשות שיתוף לבד כי העירוב שאנו עושין בפת אנו סומכין עליו משום עירוב ומשום שיתוף ולכן אינו מן הצורך להאריך בזה אך דע בכל משפטי חצר לענין הבתים כן הוא דין המבוי להצרות כי המבוי להצרות כהצר לבתים ולכן אם יש רק חצר א' במבוי אפי' דרים בו הרבה בעלי בתים כיון שערבו יחד או אם אינן צריכין לערב מותרים להוציא מן הבתים והחצרות למבוי ואם לא ערבו בהצרות מ"מ מותר לטלטל במבוי כלים ששבתו בתוכו כללו של דבר שהחצר נחשב למבוי כבית להצר בין שדר בכל החצר בעה"ב א' או שדרים בתוכו הרבה בעלי בתים נחשב כאילו היה רק בעה"ב א' (ספ"ו ספ"ז ספ"ח):

יט קיי"ל רגל האסורה במקומה אוסרת ורגל המותרת במקומה אין אוסרת כגון ב' חצירות זו לפנים מזו והפנימית אין לה פתח למבוי ודריסת הרגל שלה רק דרך החיצונה ויש פתח ביניהם ולכן אם רצו מערבין יחד ואם לא ערבו יחד אלא שערבה פנימית לעצמה ולא החיצונה או שעירבה כ"א לעצמה ושכח א' מן החיצונה ולא עירב א"כ הוי כלא עירבו מ"מ הפנימית מותרת והחיצונה אסורה שאין החיצונה יכולה לאסור עליה שאין לה דריסת הרגל עליה ואם ערבה החיצונה ולא הפנימית או ששכח א' מפנימית ולא ערבו שתיהן אסורות שכיון שלא ערבה הפנימית הוי רגל האסורה במקומה ואוסרת עם דרי"ה שלה על החיצונה ואם ערבה זו לעצמה וזו לעצמה כל אחת מותרת במקומה עירבו ביחד ונתנו עירובן בהיצונה ושכח א' בין מן הפנימית בין מן החיצונה ולא עירבו שתיהן אסורות עד שיבטל רשות כדין א' מבני חצר ששכח ולא עירב ואם נתנו עירובן בפנימית ושכח אחד מן הפנימית ולא עירב שתיהן אסורות דל"ל בחיצונה אחדא לדשא ותשמש שהרי אין העירוב אצלם אבל אם שכח א' מן החיצונה ולא עירב הפנימית מותרת דיכולה היא להסתלק מהחיצונה דאחדא לדשא ותשמש ואע"ג דגם החיצונה ערבה עמה ודומה כאילו יש לחיצונה דריה"ג בפנימית מ"מ תוכל הפנימית לומר לתקוני שתפתיך ולא לעותי ואם יחיד דר בפנימית או רבים שאינם צריכים לערב כמו שנתבאר לעיל אפי' דרים שנים בחיצונה וערבו השנים יחד אין היחיד שבפנימית אוסר עליהם דהוי רגל המותרת במקומה וה"ה ג' חצירות זו לפנים מזו ויחיד בכל אחת דהוי רגל המותרת במקומה אינו אוסר ואם היו ב' פנימית ולא ערבו הוי רגל האסורה במקומה ואוסרים על היחידים (סע"ח) :

כלל עד דין אם לא עירבו. איזה תקנה שיוכלו לטלטל מבית לבית • (סי' ש"פ ספ"ל) :

א אם לא ערבו יש תקנה שיבטל א' לחבירו ואפי' הם רבים בחצר יבטלו כלם רשותם לא' וא"כ כל החצר שייך לזה שנתבטל לו וכולם נחשבים כאורחים וכבר כתבנו שאורח אינו אוסר ואף שלפי מנהג הקדמונים שבאו"א מבני החצר היה נותן פת לעירוב יש חילוקי דינים אם ערבו כלם ושכח א' ולא עירב מ"מ לפי מנהגינו אין דין זה מצוי בינינו דמנהגינו שא' מזכה לכולם וא"כ ממ"נ אם ערבו הרי כולם מותרים ואם לא ערבו צריכין כולם לבטל לא' אבל א"א לבטל רשות לשנים שכיון שלא ערבו אף אלו השנים אוסרים זה על זה ולכן לפי מנהגינו אין חילוק אם דרים הרבה בע"ב בחצר או שדרים בו רק שנים ולכן אם שכחו ולא ערבו בחצר יבטלו כלם רשותם לא' לזה שצריך להוציא מבתיהם לחצר או אפילו מביתו לחצר וכן ב' חצירות ופתח ביניהם או ב' בתים וחורבה ביניהם יכולים לבטל לאחד ולעולם המבטלים אסורים ומי שנתבטל לו מותר (ס"פ) :

ב וכיצד הוא הביטול שיאמר אחד רשות ביתי וחצרי קנויה לך או מבוטלת לך וצריך לפרש בהדיא רשות ביתי ואם לא אמר רק רשותי מבוטלת לך אין הבית בכלל רק החצר וא"כ אסור להוציא מביתו של המבטל שהרי הבית נשאר ברשות חברו ומותר לבטל אפי' בשבת שאין זה כמקח וממכר דאין זה רק שמסלק עצמו מרשותו (סס) :

ג אע"פ שביטלו הרשות לא' מהם וכל הבתים והחצר שייכים לזה שנתבטל לו והם נחשבים באורחים מ"מ אינו דומה לאורח ממש לא מיבעיא אם רבים דרים בחצר דלא שייך לומר

שרבים יהיו אורחים לנגד יחיד אע"ג דאורחים ממש אפילו הם הרבה נחשבים כאורחים היינו מפני שבאמת אין להם שום זכות בחצר משא"כ הכא שבאמת הבתים והחצר שייך להם לא שייך לומר שיחשבו אורחים ממש שלא יוכל לחזור ולהחזיק ברשותם ואפי' אם רק שנים דרים בחצר שלא נעשה זה שביטל כאורח ממש דיחיד לגבי יחיד לא נעשה כאורח ממש מטעם שנתבאר ולכן המבטלים אסורים להוציא מבתיהם להצר ואפי' מבית חבירו שביטל לו אע"ג שאין הבית שלו באמת ולגבי בית חברו הוא כאורח ממש מ"מ כיון שבחצר יש לו ג"כ חלק וא"כ כשחוזר ומוציא להצר הרי חוזר ומחזיק ברשותו ואפי' אם כבר החזיק חברו מי שנתבטל לו לא מהני (מ"א סי' ש"פ ס"ק ז') אבל מותר להכנים מהצר לבית חבירו (שם) דזה ל"ש לומר שחוזק ומחזיק דדוקא אם מכנים לרשותו הוי חזרה אבל מה שמוציא מרשותו אין כאן חזרה (ט"ז סי' ש"פ ס"ק ג') אבל זה שנתבטל לו מותר להוציא ולהכנים בין לביתו ובין לבית חברו שהרי הכל הוא רשותו שהרי נתן לו חבירו רשותו :

ד לא היה שם חצר אלא ב' בתים ופתח ביניהם ולא ערבו יבטל א' לחבירו וזה שנתבטל לו מותר להכנים ולהוציא כרצונו ואפי' המבטל מותר להוציא מביתו לבית חבירו שהרי הכל של חבירו ואינו דומה לדרים בחצר בסי' הקודם דהמבטל אסור ש"ה דכיון דיש לו חלק בהצר וא"כ אם יוציא להצר הוזר ומחזיק ברשותו שבחצר אבל הכא כיון שאין לו רשות בבית חבירו אף שמוציא מרשותו אין זה הוזר ומחזיק אבל אסור להכנים מבית חברו לביתו דאז הוזר ומחזיק בביתו ואם יש (פלרסוין) ביניהם דינו כדין חצר (שם ה') :

ה אם יש לזה המבטל חדר פתוח לביתו צריך לבטל גם רשות החדר ואז מותר לטלטל מבית לחדר ולהיפך דהוי הכל כחדר א' (שם כ"י) ואם לא ביטל בהדיא גם רשות החדר אסור להוציא מחדר לביתו שהרי הבית הוא רשות חבירו שהרי כבר בטלו לחבירו וא"כ כשמכנים לביתו חוזר ומחזיק (שם) :

ו אם גם זה שביטל רשותו צריך להוציא ולהכנים אזי לאחר שעשה זה שנתבטל לו צרכיו יחזור זה ויבטל רשותו לזה שביטל לו בראשונה ודינו שוה כמבואר :

ז י"א דביטול רשות שייך דוקא בחצר שערבו בו אלא ששכח אחד או רבים מלערב אבל אם לא ערבו כלל לא מהני דא"כ לא יערבו לעולם ותשתכח תורת עירוב אלא א"כ ישאיר לעצמו חדר אחד שלא יבטל וטוב להחמיר לכתחלה (עי' סי' שפ"ה סעיף ד') :

ח המבטל רשותו והוציא מביתו לחצרו בשוגג אינו אוסר במזיד אוסר אא"כ כבר החזיק זה (שפ"ה) :

כלל עה דין ישראל ונכרי הדרים בחצר ובמבוי (סי' שפ"ב שפ"ג שפ"ד) :

א גזרו חכמים שאם ב' בעלי בתים דרים בחצר שדר בו נכרי אעפ"י שערבו יחד אסורין לטלטל ואפי' כשיבטל א' רשותו להבירו ג"כ לא מהני עד שישכור הרשות מן הנכרי ודוקא בדרך שכירות אבל אם הנכרי יתן לו במתנה רשותו לא מהני שהנכרי לא ירצה להשכיר שיאמר בלבו כיון שאני רוצה ליתן לו במתנה רשותי ואעפ"כ אינו רוצה מכ"מא מתכוין לכשפים ועי"ז שיהיה אסור בטלטול בכל שבת לא ידור עמו ויצא ולכן לא גזרו אלא דוקא במקום שדרים ב' ישראלים שצריכין לערב יחד דכיון דהם ב' בעלי בתים שכיח שידורו עם נכרי שאינם מתיראים ממנו כיון שהם שנים אבל ישראל א' דר בחצר עם הנכרי כיוי דזה דבר שאינו שכיח דבלא"ה מתירא ישראל אחד לדור עם הנכרי ובמילתא דל"ש לא גזרו ולכן אפי' אם מתאכסן גם ישראל אורח אצל הנכרי מותר לטלטל (שפ"ב ונפי' כנ"ה) :

ב ולפיכך אמרו ג"כ בחצר שישראל ונכרים שרויים שם ובית א' של ישראל הוא בחצר אחרת סמוך לבית ישראל זה ואין לו פתח להצר של נכרי וישראל זה אלא שיש ביניהם חלונות ד' על ד' שיוכלו להכנים מביתו של זה לזה אינם יכולים לערב יחד דרך חלונות כדי שיוכל להוציא כליו דרך בית ישראל שדר בחצר עם הנכרי שאע"פ שישראל זה הדר עם הנכרי מותר לטלטל בחצר שהרי אינו דר שם בחצר אלא ישראל א' אפ"ה אסור בד"א בשאין להם פתח מזה לזה אבל אם יש פתח בין בית ישראל זה לזה וא"כ אפי' לא יערבו יחד שכיח שזה הולך אצל זה דרך הפתח וא"כ בלא"ה אינו מתירא לדור עם הנכרי ולכן מותר שיערבו יחד וא"צ לשכור מן הנכרים כיון שאין דר שם אלא ישראל א' ויש אוסרין אפי' בזה (שם סעיף י"ט) :

ג וכן חצר שישראלים ונכרים דרים בו והיו חלונות שהם ד' על ד' פתחים פתוחות בבית ישראל זה לזה וערבו דרך החלונות אע"פ שמותרים להוציא מביתו לביתו דרך חלונות מ"מ אסורין להוציא מבית לבית דרך הפתחים שהרי הנכרי אוסר עליהם עד שישכיר דאע"ג דערבו יחד לא נעשה ע"י כך כיחיד במקום נכרי (סעיף כ' וט"ז סק"ן) :

ד לא חלקו חכמים אם יש לישראל אחד בני בית מרובים או שהוא לבד וכן לא חלקו בב' ישראל אם הם לבדם בלא בני בית או אם רבים הם רק הלכו בזה לפי חילוק הדיורין אם הם חלוקים לנכרי ברשותם אפילו הם רק ב' אנשים שאוסרים זע"ז וכן אפילו אם יש בני בית הרבה לא' כיון שאין שם אלא בעה"ב א' ולפיכך אם אינם אוסרין זע"ז כגון אם דרים שניהם בבית א' וכן האב ובנו רב ותלמידיו כמו שנתבאר לעיל כלל ע"ג סי' י"א י"ב כיון שכלם נחשבים כבני בית א' אפי' במקום נכרי אינן אוסרין אבל לא מהני אם יש לישראל א' בבית חבירו תפיסת היד דאע"ג דמהני לענין זה שאינן צריכין לערב כדלעיל שם סי' נ' מ"מ במקום נכרי נחשבין כב' בעלי בתים וכן לא מהני שיבטלו כלם הרשות לא' כדי שיהא כאילו היה רק יחיד ויהיה הוא מותר והם אסורים דא"כ יעשו כך בכל שבת ויאמרו עירוב מועיל במקום נכרי (שם סעיף ג') :

ה בד"א דנכרי אוסר דוקא כשדר עם הישראלים באותו חצר וכו אפי' ב' חצרות הפתוחות זו לזו ודריסת רגל שלו רק דרך חצר של ישראל כגון ב' חצרות בא' דרים ב' ישראלים ובא' דר נכרי ודריכת הרגל של נכרי אינו רק דרך חצר של ישראל ובזה יש לחוש שילמדו ממעשיו אבל כשאין לנכרי דריה"ר אלא כל חצר יש לו פתח לעצמו לרה"ר אע"ג דיש ביניהם ג"כ פתח מותרין להכנים ולהוציא מחצר לחצר דרך פתח והלון ואין הנכרי אוסר עליהם וכדלקמן סי' כ"ז (שם סעיף ג' וכמ"א) :

ו מותר לשכור ממנו בשבת ונותן לו בעד השכירות איזה דבר מאכל או משקה או כלי ואע"פ שאין זה במקח וממכר אלא מתנה בעלמא להתיר לטלטל או שיאמר לו השכיר לי רשותך ולמחר ניתן לך שכר ואפילו במעט פלפלין ובפחות משוה פרוטה (שם"ג) :

ז צריך שיאמר השכיר לי רשותך אבל אם אמר לו תן לי רשות שאוכל לטלטל בחצר ובמבוי לא מהני (א) :

ח אין הנכרי אוסר אא"כ שהבית קנוי לו או ששכרו או שנכנס בו בשביל שיש עליו חוב ואפילו אינו דר בו בקביעות אך שהוא רגיל לבא אע"פ שעכשיו אינו כאן מ"מ כיון שרגיל לבא אפשר יבא בשבת ויאסור ול"ש בזה לומר שבת כיון שהותרה הותרה כיון שאינו ראוי להתקיים כל השבת ולכן אוסרין מיד (שם"ג שם"ד) :

ט היה בית של ישראל והישראל השכיר או השאיל בית לנכרי בחצרו אינו אוסר עליו שלא השאיל או השכיר ביתו לנכרי שיאסור עליו ונ"ל דאפי' הישראל המשכיר אינו דר בחצר זה רק שהשכיר בתי החצר לישראלים אחרים ולנכרי אעפ"כ אינו אוסר דגם בזה אמרינן שלא השכיר בית לנכרי שיאסור על הישראלים (ב) (שם"ג) :

י שוכרין מאשתו או משכירו ולקיטו (פרש"י שכיר לעבודת כל השנה לקיטו ליקוט הקציר) (ג) ואפילו מוהה (שם) :

יא אם שכירו ולקיטו יש לו רשות לקחת שכיר שיהיה לו רשות להשתמש בכל הבית הו"ל זה שכירו דשכירו כאילו היה שכיר של בעה"ב ויכולין לשכור ממנו (ב"י שם"י שם"א) (ג) :

יב אם א"א להשכיר בענין שנתבאר יתקרב לו א' ואפילו מי שאינו מבני החצר (ד) עד שישאיל לו רשותו שיהא לו רשות להניח בו דבר ויניח בו איזה דבר בע"ש כדי שעי"ז (ה) יקנה הרשות דאל"כ במה יקנה רשותו ואף שלא יהא מונח שם בשבת כיון שיש לו רשות להשתמש

נשמת אדם

(א) כן הוא לשון בתשובה דנחלת בר ריסחק ה"ל אומר כן רשותך . וכן הוא שם דף ס' ע"א . וכן הוכח מדשלי"י בבית הדר דס"ל שכירות גריעה כעי' במרדכי פי"ח נפלאים ברשות שכיר . ור"ח פי' כן ואף דלא קי"ל בזה סוף ע"א מוכח שא"צ להשכיר שכירות שיאמר לו רשותי קמייהו לך . וא"ל במאב"ן דף ע"ם בשם ע' נחם ואמרו לו זה נבכר תלך או תשכיר לו תלך ונאמר ניתן לך שכר עכ"ל :

(ב) ואע"ג דבסי' ש"ע סוף סעיף ג' במלמד וסופר אם מבני טעם זה נתיר כמו שכתב שם הט"ז ופ"א בשם ב"י שאני התם היה תיקן ע"י עירוב . משא"כ בנכרי דצריך דוקא שכירות . ואפשר שלא ירצה שהשכיר האסרינן ודאי לרשותו דהכי לא משכיר לו וא"ל לתקן אם א"כ ולכן נ"ל דאפילו אינו דר בעצמו בבית אלא שהשכיר לאחר ישראלים ונכרי ג"כ אינו אוסר דלא השכיר לו שיאסר על הישראלים . כמו שהוא שם דף ע"ב במלמד וסופר . וכ"כ כל הפוסקים דלא בהאי נכס לאסור עליו ולא זה על זה . ואף בהרשב"א בשם ק דף כ"כ כתב שזה טעם אחר משום דהוא שילתא דר"מ שמשכיר ישראל לנכרי שידור עמו בחצר . ונ"ל דה"ה להשכיר שידורו ישראלים ונכרי בחצר א' ג"כ שילתא דר"מ :

(ג) עיין בתשובת רדב"ז ח"א סי' ע"ד שכתב שמעולם לא שמענו לשכור משכירו ולקיטו של השררה מהעיר . וגם אינו משכים לשכור מכ"א מעבדי השררה כו' . אך בתשובת מהר"ם סי' ל"ד כתב להדיא דכל עבד מעבדיו הקטנים לא נ"ם א משכירו ולקיטו ע"ש. וכבר כתב הריב"ש דבזה אזלי' לקולא :

(ד) בש"ע סי' שפ"ב כתב יתקרב אליו א' מבני החצר . משמע דוקא אחד מבני חצר . אבל בב"י כתב להדיא דאפי' מי שאינו מב"ח . והביא ראיה מהסוגיא דעירובין בההוא בר ריסתק . ובאמת בגמרא איתא יתקרב חד מינייהו משמע א' מבני המבוי . אך בגמ' הוכיח שם שפיר דכי היכא דנכרי המשכיר ביתו לנכרי אחר ולא יכול לסלקו אפי' אם יש לו תפיסת יד שוכרין מן המשכיר וה"ז דומה כאילו אחר וקנה תימה למה לא דקדק לכתוב כן בש"ע :

(ה) כתב הב"י דהרב"י והמב"ם משמע דא"צ שיניח בו דבר רק שיהא לו רשות להניח בו דבר . אבל רי"ו כ' שמניח בו דבר וכן כתב רא"ד ותניא עי' א"ר . ובאמת כן משמע ברש"י שכתב שיהא לו מקום ליתנה ביה מידי וכאשם בגמרא איתא ולינח ביה מידי דמשמע שיניח בו . ודברי הב"י צ"ע שכתב דרי"ו שכתב ויניח כלי או שום דבר ליפנות המתמולם

להשתמש בביתו הרי הוא כשכירו ולקיטו ויכול הוא להשכיר רשות הנכרי ואם הוא א' מבני החצר לכתחלה אע"פ שערבו יחד בחצר ישכיר ג"כ לבני החצר רשות הנכרי ומ"מ אם לא השכיר כיון שערבו יחד סגי שזה דומה כאילו השאיל המקום בשביל כולם (סי' שפ"ב סעיף י"ג) :

יג אע"פ שיש לנכרי חדרים הרבה ולא נתן רשות לישראל להשתמש רק בבית א' או אפילו בזוית א' כיון שעכ"פ הנכרי יכול להשתמש גם בזה המקום שנתן לישראל וכ"ש שיכול ג"כ לסלק הישראל א"כ הנכרי הוא הבע"ה והישראל הוא כשכירו ולקיטו (מ"א בשם ב"ח וכנמ"י) ועיין לקיל כלל ע"ג סי' ז' ובנ"א שם סי' ד' אבל אם הנכרי אין לו רשות להשתמש ברשות שהשאיל לישראל וגם הישראל אין לו רשות להשתמש בכל הבית ובשאר הבתים א"כ לא הוי הישראל כשכירו ולקיטו ואינו יכול להכיר כמו בסי' שאח"ז :

יד ואם הנכרי השכיר בית לישראל ונסתלק לגמרי מבית זה שהשכיר וגם לא יכול לסלק את הישראל עד שיכלה הזמן לא מיקרי שכירו ולקיטו וצריך לשכור רשות מן הנכרי ולא מועיל שכירות הבית לענין שכירת העירוב שהרי לא השכיר לו רק בית מיוחד ולא רשות כל החצר ובן נכרי וישראל שהם שותפין בבית לא מיקרי הישראל שכירו שהרי שניהן שוין בבית ואין זה יותר עיקר מזה (כ"ה) אבל רמ"א כ' דוקא כשיש לכ"א דירה בפ"ע אבל אם הם שותפין בהדר א' הוי כשכירו וצ"ע (ו) (שם) :

טו אם שכרו מן הנכרי סתם כ"ז שאין הנכרי חוזר מהני וכל זמן שאינו מחזיר הדמים לא מהני הזרתו ואם שכר ממנו לזמן מרובה אינו יכול להזור עד כלות הזמן (מ"א) ואפי' שכר או מכר הבית לאחר בתוך הזמן די בשכירות ראשון שהרי כבר מכר רשות זה (א"ר שם) :

טז שכר ממנו סתם וחוזר בו הנכרי בשבת אע"פ שמחזיר הדמים אינו הזרה אם כבר החזיק בו ישראל (מ"א סי' שפ"ב סק"ו) :

יז נ"ל דאם שכר ממנו סתם ומכר או השכיר לאחר צריך לשכור מהשוכר והקונה (עיין בב"י בשם תשו' רשב"א גבי גיזבר המלך) ואם מת צריך לשכור מן היורש (ט"ז) :

יח שכר משכירו ולקיטו לזמן אע"פ שסלקו תוך הזמן או שמת מותר עד הזמן שהרי אנו חושבין השכיר כאילו שכרו מבעה"ב אבל אם שכר ממנו סתם כיון שנסתלק או מת נתבטל השכירות (שפ"ב) :

יט נכרי שהשכיר ביתו לנכרי אחר אם לא יכול לסלקו וגם אין לו שום תפיסת יד להניח שם שום כלי צריכין לשכור מן השוכר אבל אם יכול לסלקו או שהשאיר לעצמו שום תפיסת יד שוכרין מהמשכיר (בס) :

כ בכ"מ שנתבטל השכירות מן הנכרי צריכין לערב מחדש (שם) :

כא כבר כתבנו שדין הצר למבוי כבתים להצר ולכן אם העיר מוקף חומה או שנתקן כדין ואין שם אלא הצר א' שדרים בו יהודים אפי' הם בע"ב מרובים כלם נחשבים כבעה"ב א' ומותרים לטלטל בכל העיר אבל אם יש ב' חצרים אפילו אין דר בהצר אלא בעה"ב א' מ"מ כיון שב' ישראלים דרים באותה עיר צריכין לשכור הרשות מכל נכרי בעה"ב שדר באותה עיר אפי' ערבו יחד דבמקום נכרי לא מהני עירוב וה"ה ב' נכרים שדרים בב' בתים בחצר צריך לשכור מכל נכרי ונכרי ודוקא כשיש לכ"א בית דירה בפ"ע ונ"ל דה"ה אם הם שותפין בבית רק שכ"א משתמש בשלו ואין לחבירו רשות להשתמש בחלקו אע"ג שדרים בחדר א' צריך לשכור מכאו"א כדלעיל סי' י"ד (סי' שנ"א) :

כב אין מספיק לשכור הרשות משר העיר לענין לטלטל בהצרות שדרים בו נכרים אם אין רשות להשר להשתמש בבתי הנכרים אפילו בשעת מלחמה אלא עפ"י יועצי המדינה כיון שאין הבתים שלו ומ"מ מועיל לענין זה לטלטל במבוי ולהוציא מחצירות שאין הנכרי דר שם שהרי הדרך הוא של העיר ויכול לסלק כל הנכרים משום אבל מותר לשכור מהממונה של מלך שהרי יש רשות להמלך להושיב אנשיו וכלי מלחמתו בבתי בני העיר שלא מדעתם מדינא דמלכותא ואם כן כל עבד מעבדיו הקטנים הוי כשכירו ולקיטו שהרי הממונה הוא במקום המלך ונ"ל דוקא מהממונה ע"ז כמו זה שקורין (פאליצייא) שידוע שכל דבר המלכות נעשה על ידו ואפילו מהמשרתים שלהם שהרי יש להם רשות ליקח משרתים שעל ידיהם

נשמת אדם

דתלמודא נקט ע"ש וצ"ע . דכיון דליסנא דגמרא הכי משמע למה נוליה דברי הש"ס מפשטיה ובאמת צ"ע על רש"י ואפשר גרס בגמרא לשאול דוכתא ליגח ביה מידי ולא ולינח אלא ליגח ולפי"ז תלוי במחלוקת הגירסא . אך עיקר הדבר יש צ"ע . שהרי כתב הב"י דצריך לקנות כדרך שקונין קרקע והיינו בכסף ובשטר ובחזקה . והנה בזה ל"ש לא כסף ולא שטר וא"א אלא בחזקה . ובכ"פ צריך שיהיה בו דבר כדאיתא בח"מ סי' קצ"ב סעיף ט'. ועיי"ש סי' קצ"ד . ולפ"ז אין כאן מחלוקת דבודאי צריך שיהיה בו דבר מע"ש כדי לזכות ברשותו . אבל אין צריך שיהיה שם בשבת . ובזה יש לומר דכ"ע מודים וצ"ע בב"ב פ"ד ע"ב תוס' ד"ה כגון :

(ו) בסי' שפ"ב סעיף ט"ו מבואר דאם דרים בבית א' לא הוי כשכירו וכתב רמ"א ע"ז אם יש לכ"א דירה בפ"ע והיינו ע"פ מ"ש הט"ז דהטור פסק כתירוץ ב' של תוס' בדף ס"ו בד"ה מערב . אבל הב"ח כתב דהטור פסק ג"כ כתירוץ א' דאם הם שותפין בבית לא הוי כשכירו אע"פ שאין לכ"א דירה בפ"ע

נתקיים כל צווי המלך אבל מאנשי חיילותיו אפילו הראש שלהם נ"ל דלא מהני במקום שהוא אין ממונה ע"ז (ז) (סל"א) :

כג דין אורחים ששבתו בעיר שדרים בו יהודים ונכרים או שמתאכסנים בבית נכרי מבואר לעיל כלל ע"ג סי' ה' ו' ז' וכבר כתבנו שם דבמקום שצריכין עירוב צריכין לשכור ג"כ מן הנכרי (עיין שם בנ"א סי' ד') :

כד נכרי אכסנאי אם נכנס שלא ברשות אינו אוסר לעולם ואם נכנס ברשות או שיש לו חוב על הבית דהוי כנכנס ברשות אם הוא רגיל לבא אוסר מיד ואם אינו רגיל אינו אוסר אלא לאחר ל' יום ואנשי חיל המלך שנכנסו בבתי יהודים אפי' בחדרים ובפ"ע אם יש לבעלי הבתים באותן מקומו' שנכנסו כלים שאסור ליטלם בשבת אינם אוסרים עליהם והמ"א סי' שפ"ד ב' דה"ה אם יש להם רשות להניח כלים בחדרים אין אוסרים (והביא ראיה מסי' שפ"ב סי' ח') ול"נ דל"ד דהתם הוי כשכירו ולענין זה מהני שיכול לשכור ממנו אבל לענין שלא יאסור צריך דוקא כלים שאסור לטלטל (וכדאיתא בסי' ש"ע סעיף ב' וצ"ע) ודוקא כשמאכסנים ע"פ דינא דמלכותא ולכן אפי' נכנסו בחזקה שלא ברשות אוסרים כיון דהוא דינא דמלכותא אבל אם משנים מחוק שנתן המלך כגון שיש ממונים ע"ז שקורין (קאמיסייע) ועפ"י (סקאמיסייע) אינו יכול להתאכסן שם רק שהוא עושה בחזקה ה"ז כשאר נכרים בחזקה ואינו אוסר (וכזה לק"מ קו' המ"א סי' שכ"ד וקו' הט"ז דקל יש לפרן ואינו דומה כלל להשאיל לו בית דהכא אינו תלוי ברצונו) ומ"מ לא עדיפא משאר נכרי ואם אינו רגיל אינו אוסר בפחות מל' יום (ספ"ד) :

כה אם אין הנכרי בביתו אינו אוסר ויערבו ויהיו מותרים ואם בא הנכרי בשבת אוסר והעירוב בטל ול"א שבת הואיל והותרה הותרה דאין סופו להתקיים לפי שעתיד הנכרי לבא בשבת ואפי' הוא במקום רחוק שמא הלך בחול עד שיבא בשבת ומ"מ בזה מהני שישכור ממנו הרשות אפי' בשבת ואח"כ יבטל הא' לחבירו אבל בביטול לחוד לא מהני במקום נכרי דלפעמים הנכרי אינו רוצה להשכיר ואז אינו מועיל ביטול דא"כ בטלה תורת עירוב מאותו הצר או מבוי דלעולם יעשו כן ולכן אפי' כשרוצה להשכיר לא פלוג רבנן ואמרו דלעולם יועיל ביטול במקום נכרי רק דוקא אחר שכירות ויהיה היחיד מותר וכ"ש אם מת הנכרי בשבת שיבטל א' להבירו ויהיה היחיד מותר (ספ"ג) ואם הלך מע"ש למקום רחוק ונתייאש לגמרי מבית זה ועפ"י סיבה חזר בשבת אמרי' בזה הואיל והותרה הותרה ואינו אוסר (ט"ז ריש סי' שע"א וסי' ספ"ג במ"א) :

כו ישראל שהמיר לדת ישמעאלית או שמחלל שבת בפרהסיא אפי' אינו מחלל אלא באיסור דרבנן ה"ה בנכרי ולא מהני עירבו ולא ביטול רשות עד שישכיר (ח) ומיהו משום פעם אחת לא מיקרי מומר לחלל שבתות ואם מתבייש לחלל בפני אדם גדול לא מיקרי בפרהסיא (א"ר בעירובין דף ס"ט) ואם אינו מחלל אלא בצנעה אפי' באיסור דאורייתא' ה"ה כישראל וצדוקים בזמה"ז אע"ג שמחללין באיסורי דרבנן דינם כישראל לענין זה דאנוסים הם דמעשה אבותיהם בידיהם (ספ"ס) :

כז נכרי הדר במבוי ויש לו חלון אחורי ביתו פתוח לבקעה או לקרפף אפי' אין בו אלא ד' על ד' אינו אוסר אפי' מכניס ומוציא דרך המבוי דהוי כפתח שבמבוי באינו רגיל דניחא ליה יותר באותו שפתוח לו מאחוריו לבדו שיש לו אויר והוא שיש בבקעה או בקרפף יותר מסאתים אבל אם אין בו אלא סאתים קטן הוא ולא ניחא לו בו ואם פתוח לרה"ר צ"ע (ט) וישראל שיש לו פתח למבוי ופתח מאחוריו לקרפף ושכח ולא עירב אם הקרפף רק סאתים אע"ג דאין ראוי לו שהרי אסור להוציא מבית לקרפף כדלעיל בלל נ"א מ"מ כיון דמותר

נשמת אדם

בפ"ע וכ"פ הסמ"ג לדעתו ע"ש. ובאמת דברי הב"י תמוהים דלמה נדחה תירוץ הראשון של תוס' דבשותפין לא הוי כשכירו ובאמת בפסקי תוס' שם ג"כ ב' תירוצים וכ"כ הסמ"ג לדעתו שכיון דזה עיקר כזה לא נעשה כשכירו ולמה נדחה דברי תוס' והפוסקים בלא שום טעם :

(ז) כן נ"ל ממ"ש מהרי"ט בתשובה סי' ל"ד. במה שהאריך שם להתיר לשכור מהממונה דהוי כשכירו ולקיטו של שררה. וכתב וז"ל וכ"ת א"כ אף מכל אדם יכול לשכור מטעם המלך אין זה כלום דבעי' שלוחו ומשרתו שרגיל להטפל בעבודתו של שררה עכ"ל. וגדולה מזו כתב הרדב"ז בתשובה ח"א סי' ע"ד דאין לשכור משומר העיר. דס"ל דוקא שכירו ולקיטו אבל לא משכירו דשכירו ואף דלא קיי"ל הכי מ"מ עכ"פ דוקא במי שרגיל להטפל בו בעינן כנ"ל :

(ח) צ"ע אי דינו לגמרי כנכרי אף לקולא שלא יאסור אלא כשיש ב' ישראלים האוסרים זה על זה אבל אם אינו דר שם אלא א' אינו צריך לעשות כלל ולא לשכור ממנו. ואמנם מסתימת דברי הפוסקים משמע דדינו כנכרי לגמרי דכיון שאינו מודה בעירוב שהרי מחלל שבתות בפרהסיא אינו בדין עירוב כלל ומיהו לענין זה אינו חמור מנכרי דביחיד אינו אוסר כמ"ש תוס' ריש פ' הדר. דכיון דעיקר תקנה הוא בשביל נכרי ל"ג טפי מנכרי מ"מ צ"ע דתינח מומר שאינו מודה בעירוב. אבל זה שמחלל שבת אפשר דמקרי מודה בעירוב וצ"ע. ועי' בהג"א סי' י"ד ד"ה אבל אם כו' :

(ט) דין זה צריך לי עיון דמשמע בגמרא ס"ז וברמב"ם וש"פ דדוקא כיון שיש לו בקעה או קרפף מיוחד לו לבדו. ולכן ניחא ליה בו יותר והוה במבוי כאילו רגיל משא"כ כשפתוח מצד אחד למבוי של יהודים ומצד אחד לר"ה כיון שגם ר"ה אינו מיוחד לו וא"כ כיון שרגיל בשניהם וכ"ש אם רגיל יותר במבוי של יהודים למה לא יאסור והפרישה כ' דאפי' מכניס גמלים וקרונות דר"ל כלים גדולים אבל כלים קטנים

דיטל

דמותר לטלטל בתוכו ניחא ליה בו אבל אם הוא יותר מסאתים אוסר לפי שאינו ראוי לו כלל שאפי' בתוכו אסור לטלטל ולכן אם הוקף לדירה דאז ראוי לו אפי' יותר מסאתים אינו אוסר וכן סתם הב"י בש"ע וי"א דאם הוקף לדירה גרע ואפי' בית סאתים אוסר שכיון שהוקף לדירה אין בו אויר ואינו חפץ להסתלק בשביל מן המבוי (סס"ט) :

כלל עו דין עירובי תחומין :

א כתיב אל יצא איש ממקומו יש מגדולי הפוסקים דס"ל דזהו אזהרת שאל יצא בשבת חוץ לג' פרסאות וכוונת הכתוב ממקומו ר"ל מקום מחנה ישראל שהיה ג' פרסאות וי"א דאינו אלא אסמכתא וכל תחומין אינו אלא מדרבנן ששלמה וב"ד גזרו שאסור לצאת בשבת חוץ לב' אלפים אמה ואם אינו יודע היכן כלים מהלך ב' אלפים פסיעות בינונית שכל פסיעה נחשב לאמה דהיינו אורך ב' רגלים שכל רגל נחשב לחצי אמה ובין רגל לרגל חצי אמה (סג"ז) :

ב אלפים אמה של תחומין אינן עגולות אלא מרובעות כדי שיהא נשכר את הזויות ונמצא משתכר בכל זוית ת' אמה שכל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשא באלכסונה ונמצא אלכסון של ב' אלפים נתוסף עליהם ד' אלפים חומשין שהן ת"ת אמה ונמצא מגיע לכל זוית ת' אמה ואמנם יש מן הגאונים סוברים כי לעולם רשאי להלוך אלפים וה' מאות אמה במדת האלכסון ואפי' הולך על עבר פניו כגון שהוא בשדה או לעבר פני העיר ויש מי שהורה שאין לו אלפים ות"ת אלא כשהולך באלכסון תחומי העיר או תחום מקומו אבל אם הלך אל עבר פניו או לעבר תחומי העיר אין לו אלא אלפים (מ"מ פ' כ"ז ועס"ק) ונ"ל דבשעת הדחק אפשר דיש לסמוך על המקילין שהרי אפי' לענין טלטול ד"א ברה"ר דהוא דאורייתא לכ"ע אפ"ה כ' הב"י בסי' שמ"ט בשם הראב"ד דבשעת הדחק מותר הן ואלכסונן וא"כ כ"ש בתחומין דלכ"ע אינו אלא מדרבנן וצ"ע (סג"ח) :

ג אימתי קונה אדם שביתה בכניסת בין השמשות ואין אדם קונה שביתה לאחר בה"ש בד"א שהיה במקום הראוי לקנות שביתה אבל אם היה בה"ש במקום שאינו ראוי לקנות שם שביתה ה"ז קונה שביתה אפי' לאחר שחשכה אם יגיע למקום הראוי לקנות שביתה כיצד הרי שהי' כשקדש היום בימים או בנהרות למעלה מי"ט אינו ראוי לקנות שם שביתה אע"ג דמספקא לן אם יש תחומין למעלה מי"ט מ"מ בימים ונהרות לכ"ע אפי' ג' פרסאות אין תחומין מה"ת שאינן דומין לדגלי מדבר וא"כ לעולם למעלה מי"ט הוי ספק דרבנן ולפיכך אם יגיע למטה מי"ט אפי' באמצע שבת שם קונה שם שביתה ויש לו משם אלפים אמה לכל רוח (סי' ת"ד) :

ד קונה אדם שביתה בין ער בין ישן דהואיל אילו היה ער היה קנה ישן נמי קונה היה ישן בעיר כל בה"ש הרי הוא כשביתת אנשי העיר ואם היה ישן קנה שביתתו אלפים לכל רוח (ת"א) :

ה ישב לו לנוח אע"פ שסבור שהוא רחוק מתחום העיר ולאחר שחשכה נודע לו שהוא בתחומי העיר הרי הוא כאנשי העיר ודוקא שהיה דעתו לכנוס לעיר אבל אם לא היה דעתו לכנוס לעיר או אפי' שהיה דעתו לכנוס לעיר אלא שאמר בה"ש שביתתי במקומי אין לו שביתת אנשי העיר אלא שיש לו שביתת מקומו אלפים לכל רוח ואם בלתה מדתו בעיר יתב' לקמן סי' כ"ז וכן אם היה חוץ לתחומי העיר קנה שביתה במקומו (ס' ת"א) :

ו אלפים אמה שאמרנו חוץ ממקומו הן ובמה הוא מקומו של אדם ד"א כדכתיב שבו איש תחתיו ור"ל שכל איש ישבות שיעור תחתיו ותחתיו של אדם הוא ד"א ג' אמות לגופו של אדם ואמה לפשיטת ידיו ורגליו ואע"ג דלענין טלטול אין לו אלא ד"א עם אלכסונן מ"מ לענין תחומין הקילו חכמים ונתנו לו ד"א לכל רוח ממקום עמידת רגליו (סג"ו וכן הסכימו א"ר) נמצא שמותר להלך בשבת לכל צד ממקום עמידת רגליו ב' אלפים וד' אמות וכל זה ששבתו בשדה שאינו מוקף מהיצות (סג"ו) :

ז שבת במקום שהוא מוקף מהיצות או אפי' בתל גבוה י' ורחב ד' וכן בנקע עמוק י' ואפי'

נשמת אדם

דיכול להכניס ולהוציא דרך החלון בקרפף שם נכנים ומוציא. ומ"מ הוי כמו שאינו רגיל. וא"כ בזה שמכניס בכל דרך פתח המבוי למה לא יאסור ובאמת מדברי כל הפוסקים שהתנו משמע דאפי' מוציא לעולם דרך המבוי ואינו משתמש כלום בפתח שבקרפף מ"מ אינו אוסר כיון שזה הפתח מיוחד לו לבד אבל בפתוח לרה"ר צ"ע. והריטב"א שם כתב דעת הראב"ד דדוקא בפתח קטן שהוא ד' על ד' בזה יש חילוק בין ב"ס ליותר מבית סאתים ובין ישראל לנכרי. אבל בפתח גדול לעולם אינו אוסר במטו'. דהו"ל כב' חצרות פתוחות זו לזו. והרשב"א בעס"ק דף כ"ה כתב סברא זו. וכתב שלא נתכוונו דברים אלו ע"ש. וגם הריטב"א כתב ע"ז דאינו דומה דהתם אין להם דריסת רגל זה על זה. אבל בזה אדרבה דומה לחצר שפתוחה לב' מבואות ורגילה בשתיהן שאוסרת על שתיהן. וכתבו ז"ל ונראה בעיקר הדין אפשר י"ל דכיון שפתח לו פתח גדול לבקעה או לקרפף דמיחדו ליה גלי אדעתיה דהכא ניחא ליה טפי וסילק רשותו מכאן ועושה הפתח ההוא כרגיל ואידך כשאינו רגיל עכ"ל. ולפ"ז אפשר שי"ל ה"ה דפתוח לרה"ר למקום שהנכרים דריס[illegible] הוי כרגיל. וזה של מבוי כאינו רגיל וצ"ע :

בקעה קצורה ושבולות מקיפים אותה דכ"ז הוי רה"י לשבת כמו שבארנו בדין הוצאה אם הוא מוקף לדירה אפי' אין בה עתה דיורין חשוב כולו כד' אמות ואפי' גדול מאד וה"ה אם אינו מוקף לדירה אלא שהוא רק סאתים דמותר לטלטל כמו שבארנו שם חשוב כולו כד' אמות ומהלך את כולו וחוצה לו ב' אלפים אבל אם הם יותר מסאתים הואיל ואינו מוקף לדירה דינו כשבת בשדה לעיל וקנה שביתה במקומו (שם):

ח שבת בבית או בעיר אפי' היא חריבה אפי' גדולה כאנטוכיא מהלך את כולו וחוצה לה אלפים אמה (ת"ח):

ט עבורה של עיר נחשב מכלל העיר ואיזו היא עבורה ע' אמה ושני שלישי אמה הסמוכין לעיר אע"פ שהוא קרקע פנוי שאין בו שום בנין מפני שכן דרך להניח לעיר מקום פנוי והוא נקרא קרפף העיר שהוא נוי העיר והכל נחשב מכלל העיר ונחשב עם העיר כד' אמות ותיכף ממקום שכלתה עיבור העיר מתחיל למדוד אלפים ואע"ג דבשבת בשדה מתחיל למדוד מעמידת רגליו ד"א ואח"כ ב' אלפים היינו דוקא בשדה אבל במקום שמוקף מחיצות כיון שהשבינן אפי' גדולה הרבה רק כד"א אין נותנין לו חוצה לו אפי' פסיעה אחת אלא תיכף מתחיל תחומו ממקום שכלה המחיצות אז העבור ואפי' שבת בבית שהוא רק ד"א מ"מ לא פלוג רבנן ואין נותנין לו מחוצה לו כלום אלא מתחיל למדוד תיכף (מ"א ס"ס ת"ח):

י היו ב' עיירות סמוכות זו לזו אם אין ביניהם רק קמ"א אמה ושליש שהוא שיעור ב' קרפיפות הרי שניהם נחשבין לעיר אחת (של"ח):

יא אפי' העיר אינה מוקף חומה אלא בתים סמוכים זה לזה אלא שאין בין בית לבית ע' אמה אפי' עד מהלך כמה ימים נחשב לעיר וממקום שכלה הבית האחרון מרחיק עוד ע' אמה וב' שלישים ומשם מתחיל למדוד (כ"כ הרמב"ם בהדיא בפ' כ"ז וכ"כ תוס' דף נ"ז ד"ה ר"ה וכ"כ הרא"ש וכן מוכח מדין דיושבי צריפין בסי' שצ"ה דמיירי דאין להם מחיצה כמש"כ רמ"א שם דאל"כ לא גרע מהיקף לדירה בסי' שנ"ו וטעמא דאין להם קביעות הא אם קבוע יש להם דין עיר וכ"כ הרא"ש ריש מי שהוציאוהו והר"ן הביאו הב"י בסי' ת"ח):

יב בתים אלו שאמרנו אפי' אין בהם דיורין אלא שראוין לדירה כגון ג' מחיצות אפי' אין עליהם תקרה או ב' מחיצות עם תקרה ובלבד שיהיה בין המחיצות אורך ורוחב ד"א דכל בית שאין בו ד"א על ד"א אע"פ שדרין בתוכו אינו בית כלל (כ' המ"א ס"ק ו' דאם אין בו רוחב ד"א אע"פ שהרוכה כמה לא מיקרי בית · ול"ע שהא שבי"ד סי' רפ"ו סעיף י"ז פסק הש"ע כן וסיה דעת הרמב"ם מ"מ הרי כתב שם הש"ך דדעת הרבה פוסקים דאם יש בו כדי לרבע הוי ב' וא"כ כ"ש במידי דרבנן וע' בסי' שס"ו במ"א ס"ק ו') אבל יושבי צריפין שעושין מן ההוצין וערבה וכיוצא בהן שאין להם קביעות לא מקרי בית דירה (של"ט):

יג הבא למדוד אלפים ע"ל תחום העיר אם היתה העיר ארוכה וקטנא שאין ארכה ברחבה או שהיתה מרובעת ולא לרבועו של עולם הואיל ויש לה ד' זויות שוות מניחים אותה כמות שהיא ומודדים אלפים לכל רוח היתה עגולה עושין לה זויות ורואין אותה כאילו היא בתוך המרובע ומודדין חוץ מצלעות אותו מרובע אלפים לכל רוח שנמצא משתכר הזויות וכשהוא מרובע מרבע לריבועו של עולם כדי שתהא כל רוח ממנה משובה כנגד רוח מרוחות העולם ומכוונת כנגדה:

יד היתה רחבה מצד אחד וקצרה מצד אחד רואין אותה כאילו כולה רחבה היתה עשויה כמין גאם דהיינו כמין דלת כזה ומרבעים אותה לריבועו של עולם וא"כ קשת וכן הולכים דרך הבתים עד ראש כמו הדרים בראשי הקשת אבל אם רצו

או בקשת נותנים לה זוית לצד הקשת מהלכים כל אותו חלל וכל העיגול של הקשת ומשם מודדים אלפים אמה ללכת מביתם דרך היתר (בקשת נקרא

אם שהיא בעיגול והיתר הוא הרוחב שיש בין שני ראשי הקשת כזה)

שבנגדם כל חלל ראשיה פחות מד' זה מצטרפין להדדי והקשת כאילו הוא

הקשת ולא דרך הבתים בזה יש חילוק אם יש בין ב' אלפים אמה נמצא שתחומי הקצוות מובלעין זה בתוך ומודדין לה מן היתר ורואין את כל הרוחב שבין היתר מלא בתים ואם היה בין שני ראשיה יותר מד' אלפים אמה אין מצטרפין ואין מודדין אלא מן הקשת וי"א מן המקום שנתקצר שם הקשת עד שאין בו עוד ד' אלפים אמה וכל בזה מיירי שיש בין הקשת והיתר יותר מאלפים דכיון דמכי נפיק מביתו הולך לו תחום שלם מקמי דלימטי ליתר לא משבינן ליה מן היתר אבל אם אין ביניהם אלפים מודדין לו בכל ענין מן היתר אפי' הוא יותר מד' אלפים אמה וטעמא דלעולם בשיכול להלך אע"פ שבל חלל הקשת עד היתר יותר מאלפים אמה מ"מ כיון שיכול להלך דרך הבתים סביב הקשת עד שמגיע לא' מן הראשים ומשם יכול להלך לראשו האחר שהרי תחומיהם נבלעים זה בתוך זה הו לא אסיר ליה אותה החלק לשויה כשתי עיירות ורואין אותה כאילו היא מלאה בתים והצירות וה"ה גבי אם אין בין היתר לקשת אלא אלפים אע"פ שיש בין שני ראשי הקשת יתר מד' אלפים אמה

אמה מודדין מן היתר דהא מצי אתו דרך היתר מהראש האחד לראש האחר כיון דהיתר מובלע בתוך אלפים של קשת :

טו עיר שהרבה בתים יוצאין זה אחר זה עד רחוק מאלפים מן העיר לצפון וכן לדרום דינה בעיר העשויה כקשת בסי' הקודם :

טז היה מצד א' מהעיר יוצאים בתים ובצד השני לא הי' בתים אם רוחב העיר באותו צד פחות מאלפים אע"פ שמשך אלו הבתים הם יותר מאלפים כיון שיכול לבא לצד הב' שהרי יכול להלוך דרך הבתים ומשם יפנה לשם כגון שבמזרח העיר מצד צפון יש בתים וארכם למזרח יותר מאלפים ובצד דרום אין כאן בתים כיון שבמזרח אין מדות העיר אלפים נמצא יכול לילך עד סוף הבתים ומשם יכול לילך לדרום שהרי אין כאן אלפים וכן אם העיר במזרח יותר מאלפים אלא שהבתים שבצפון אינם נמשכין למזרח אלפים נמצא יכול להלוך מסוף העיר מבית שהוא בדרומית מזרחית לצד דרום נגד הבית שבצפון ולכן רואין כאילו היה חוט מתוח מצפון לדרום וכאילו היה גם בדרום בתים ולכן ההולך מן העיר אפי' לצד דרום מתחיל למדוד לאחר שהלך לדרום נגד הבית שבסוף צפון ומשם מרחיק ע' אמה מודד אלפים אבל אם אורך הבתים מצפון יותר מאלפים וגם אורך העיר למזרח יותר מאלפים ונמצא שא"א לו שיבא בצד דרום נגד הבתים שבצפון עד שצריך להלוך אלפים ולכן אעפ"י שכשהולך דרך הבתים מודד מן ע' אמה לאחר שכלים הבתים אבל ההולך בקצה הדרום מרחוק רק ע' אמה מהעיר או מן הבתים שסמוכים לעיר בתוך ע' אמה ומשם מודד אלפים (א):

יז הא דמרחיקין ע' אמה דוקא מעיר או בתים הסמוכים דנחשב בעיר אבל אם אין שם רק בית א' אפי' הוא גדול הרבה מ"מ אינו חשוב כ"כ ליתן לו קרפף אלא מתחיל למדוד מקיר הבית וחוצה (שם) :

יח אין מודדין תחום העיר אלא בחבל של פשתן שהוא ארוך חמשים אמה לא פחות ולא יותר לא פחות מפני שהוא נמתח ביותר ומאריך המדה ולא ארוך יותר מפני שמחמת ארכו הוא מכביד באמצע ואינו יכול למתוח כראוי ונמצא שמתמעטת המדה של אלפים הרבה ודבר זה אסמכיה אקרא דכתיב אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים ב' יתירה לומר בחבל של נ' אמה מדות וישים ראש החבל כנגד לבו שכן קבעו לו חכמים מקום זה כדי שלא יתן זה החבל כנגד צוארו וזה כנגד רגליו והחבל מתקצר ותחומין מתמעטין וימתחנו בכל כחו :

ואם

נשמת אדם

(א) **עיין** במ"א סי' שצ"א סס"ק ט' וכ"כ א"ר בשמו ולדבריו צ"ל הא דאיתא בברייתא ומשוה כמין גאם לקשת . דוקא לענין זה דאמרי' כאילו מלא בתים . אבל לענין שאגל אינן שוין . ולהכי נקט רב הונא דין של ארבעת אלפים דוקא בעשויה כקשת דשם יש בתים משני צדדין . וי"ל הבלעת תחומין וממילא משמע דבכמין גאם דצ"ל רק אלפים בקשת כמו מן הקשת יותר . ואף שבש"ע סתם דבריו נמשך אחר לשון הרמב"ם . והרמב"ם נמשך אחר לשון הגמרא כדרכו . ומצאתי בריטב"א שכתב וז"ל . הא דקתני כמין גאם רואין כו' היינו דוקא שיש באלכסון שמזוית לזוית פחות מד' אלפים . דאיכא הבלעת תחומין ואם לאו אין מרבעין אותה . אלא מאותו מקום שימצאו באלכסון פחות מד' אלפים . דהא ברייתא כחדא קתני עשויה כקשת ועשויה כמין גאם ורב הונא לרבותא נקט עשויה כמין קשת . דמחזי רגליה טפי כעיר אחת · כיון שבזה צריך בין רגליה פחות מד' אלפים . כ"ש כשהוא כמין גאם עכ"ל : ולפ"ז הא דכתב הרא"ש בעיר רחבה מצד א' וקצרה מצד א' . דאפי' אורך העיר ארבע אלפים רואין אותה כאילו היא שוה צ"ל דמיירי שבצד הרחב יש שלשה אלפים לפחות ובצד הקצר אלף יותר . ונמצא דאף שאורך העיר ד' אלפים מ"מ הדר בקצה צד הרחבה יכול לילך דרך הבתים עד סוף הקצר . ומשם יכול לילך לצד שכנגד הרחב . הואיל שהוא בפחות מאלפים . ועכשיו ראיתי בספר מחצית השקל שכתב שצ"ל במ"א אם העיר ארוכה ד' אמות ולא כתב שום טעם בדבר :

השמטה (שייך לכלל ג' סי' כ') :

שאלה ישראל שמחזיק בית העיבור שקורין (גארבארניע) דהיינו שגוף הבית הוא של ישראל . רק שנותן (קאנטראקט) בכתב שכירות ע"ש הנכרי · וכתב (הקאנטראקט) בערכאותיהם וגם הנכרי דר בתוכו והנכרי השכיר את עצמו לישראל שמחוייב לעבוד העורות של ישראל תמיד . ואם יפסיד חייב הנכרי לשלם . ונכתב הכל בערכאותיהם והישראל משלם לו שכירות בכל שבוע ושבוע ועתה שואל הישראל אם מותר להניח לנכרי לעשות מלאכתו בשבת :

תשובה דבר פשוט שאם היה נותן בקבלנות מלאכה . דהיינו שבעד כל עור ועור או ק' עורות יתן לו כך וכך ודאי דמותר כדאיתא בסי' רנ"ב · ואע"ג שגוף הבית שייך לישראל מ"מ כיון שהשכיר אותו לנכרי ונכתב הקאנטראקט בערכאותיהם הוי כביתו של נכרי והנכרי דר שם ומכ"ש שאין המלאכה ניכרת כלל שהיא של ישראל . דשמא הם של הנכרי או נכרי אחר שנתן לעבדן בשכר . אך הכא בנ"ד שאינו נותן לו בקבלנות מלאכה רק בקבלנות זמן ששכר את הנכרי לשנה ליתן לו שכירות בכל שבוע ושבוע . ונמצא זה תלוי בפלוגתא שבין רמב"ם וראב"ד בסי' רמ"ד סעיף ה' לרמב"ם מותר ולראב"ד אסור . ומכ"ש בנ"ד ששכר אותו לעשות תמיד במלאכת עיבוד . דבזה כתב המ"א דלכ"ע אסור שהרי הישראל מרויח בזה שאם לא יעשה בשבת יתבטל ממלאכה יום א' · ואמנם י"ל בנ"ד הרי אף לראב"ד . דבודאי בקבלנות מלאכה מותר אף לראב"ד אפי' אם ירויח ישראל ג"כ . שהרי נותנין עורות לעבדן נכ"ע בקבלן ואין חילוק אם הישראל נותן רק איזה עורות . או שיש לישראל חנות שמוכר עורות וצריך תמיד לעורות . וא"כ מרויח ישראל בזה שעושה בשבת שהרי הראב"ד אינו מחלק בקבלנות ונכרי אדעתא דנפשיה עביד . לא איכפת לן אם הישראל ג"כ מרויח ולא אסר הראב"ד רק בשכרו לזמן דאפי' לא יעשה בשבת יצטרך ליתן לו שכרו בשלם . ובזה לא שייך כלל אדעתא דידיה . וא"כ כיון שמרויח הישראל לכן אוסר אבל בנ"ד אם יפסידו העורות עי"ז שלא יעשה בשבת יהיה הנכרי צריך לשלם שהרי קיבל אחריות . וא"כ גם בזה אדעתא דנפשיה קעביד . ואף שהנכרי יכול לטעון שנפסד מחמת שלא הניחו לעשות בשבת . יאמר לו הישראל היה לך

לעשות

יט ואם יש נהר לפניו לסוף ע"ה אמה והנהר היא רחבה יותר מכ"ה אמה ולא יוכל למדוד בחבל של חמשים ב' פעמים המשים שהרי יכלה באמצע הנהר יעשה כן לאחר שמדד המשים אמה חוזר לאחוריו כ"ה אמה כדי שיהא החבל של נ' אמה שלם עד הנהר ואח"כ ימדוד בחבל זה משפת הנהר הזה עד אחורי עבר השני מן הנהר:

כ ולא ימדוד אלא כנגד העיר דרך ישרה ומכוונת אפי' אם יש הרים וגאיות כנגדה לא ילך מכנגדה בצדה למקום שהוא ישר למדוד שם שהוא נוח לו למדוד ואח"כ יחזור כנגד העיר לפי מדה שמדד להיות צופה משם כנגד מדתו לא יעשה כן מפני שלפעמים יש שם כנגד העיר הרים וגבעות שיש לו להבליע כמו שיתבאר לפיכך ימדוד כנגד העיר ובשהגיע להר אם הוא כ"כ זקוף עד שאם יורידו חוט המשקולת מראשו עד לארץ לא יתרחק החוט מכנגדו למטה בשפולו ד"א אז א"צ למדוד כ"כ הירידה והעלייה שביון שהוא זקוף כ"כ עד דלא חזי לילך על שיפועו שהוא פחות מד"א הקילו בו חכמים שא"צ ליטול גובה שיפועו למדת התחום שיש טורח במדידתו בד"א שבראש ההר אין בו מישור דלא ניהא להשתמש עליו אז אין מודדין כל ההר בכלל התחום כלל אבל אם יש מישור בראש ההר דניחא להשתמש עליו נוטל ראש ההר במדידת התחום ואין שיפועו ממעט התחום משום דניהא תשמישתיה עליו ואם אין השיפוע גבוה כ"כ בזקיפה אלא חוט המשקולות מתרחק כנגדו ד"א ומתלקט ההר י' בתוך ה' ר"ל שבהלוך ה' אמות של שיפוע ההר עולה י' טפחים דשיפוע כזה נוח להלוך עליו בזה הניחו מדידתו כמו בכל המדידות דהיינו בחבל של נ' אמה ורואים אם אין משפתו אל שפתו אלא נ' אמה מבליעו בחבל של נ' אמה כיצד יעשה זוקף עץ גבוה בשפתו מזה ועץ א' כנגדו בשפתו מזה ומותח הבל מזה לזה ומדת אותו החבל חושב במדידת אלפים של התחום ואם הוא רחב יותר מנ' אמה עד שאינו יכול להבליעו בחבל של נ' אמה מודדו בחבל של ד"א כיצד עושה נותן התחתון החבל כנגד לבו ועליון כנגד רגליו שמרויחין בזה שיתמעט מדרונו של כל ד"א חצי קומת אדם ואח"כ עולה התחתון למקום שעומד העליון והעליון עולה עוד ד"א ומודדין כבתחלה וכן יעשה עד שימדוד כולה ואם הוא משופע יותר עד שבהילוך ד"א עולה י"ט הוי זקיפתו ביותר שאין הילוכו נוחה אז הקילו בו ולא הטריחו להבליעו בחבל של נ' אמה ע"י זקיפת עצים אלא אם יש בו נ' אמה ישער אותו כמה יש בו לפי אומד הדעת ואם יש בו יותר מנ' אמה מודדו בחבל של ד"א על האופן שנתבאר שאין כ"כ טורח במדידה כזו:

כא הגיע לגיא אם שפוע הוא באופן עד שהוט המשקולת מתרחק מכנגדו למטה ד"א שיכולין להלוך בשיפוע קצת אז רואים אם יכול להבליעו משפתו אל שפתו מלמעלה בחבל של נ"א ע"י זקיפת ב' עצים כמו שנתבאר מבליעו כיון שאין רחבו יותר מנ"א הניחו מדידתו בכל המדידות ואם הוא רחב יותר מנ"א מודדו בחבל של ד"א על אופן שנתבאר בהר והוא שלא יהא עמוק יותר מאלפים אמה אבל אם הוא עמוק יותר מאלפים אמה מודד הירידה והעליה של כל השיפוע כמו בקרקע חלקה שביון שהוא עמוק אלפים שהוא שיעור של תחום בפ"ע חשבוה בפ"ע ואע"פ שבהר מודדו בחבל של ד"א כדי למעט מדרונו ומשמע אפי' הוא גבוה יותר מאלפים שאני הר דעלייתו קשה ואין דרך לעלות עליו הרבה אבל גיא ירידתו קלה לפיכך חשבוהו למישור בפ"ע ומהאי טעמא לא הלקו בגיא אם מתלקט י' מתוך ה"א או מתוך ד' או לא כיון דירידתו קלה כו' ואם אין החוש מתרחק מכנגדו למטה ד"א הוי זקיפתו

נשמת אדם

נעשות ביום א'. ומכ"ש דלא ניחא לנכרי שילך עמו בדינא. כי יכעוס עליו וגם הנכרי לא ישמע לו שלא יאמרו עליו שהוא מפסיד הסחורה. וא"כ בזה נ"ל פשוט להתיר. ואמנם י"ל שיתן לו עורות קודם שבת. בענין שלא יפסיד אם לא יעשה בשבת. ובזה שפיר י"ל דלראב"ד אוסר. ואע"ג שהב"י סתם בסי' רמ"ב כרמב"ם. ודעת הראב"ד כתב בשם י"א. וגם בד"מ כתב דמשמע דדעת הטור ג"כ כרמב"ם. מ"מ בב"ד שסכרו לעבד נעולים. ובזה אדרבה כתב שמחבר ג"כ בש"ם רמ"ז מי ששכר נכרי לשנה אסור לשלחו ע"ש. וכמ"ש רמ"א והט"ז והמ"א בסי' רמ"ד דבענין זה לכ"ע אסור:

ואמנם נ"ל דאפ"ה בד' וה' מותר שהרי בש"ם רמ"ז כתב המ"א בד' וה' מותר. כיון די"א דזה מקרי קבלן.

ולכאורה הוא תמוה שהרי בסי' רמ"ד כתב דזה לכ"ע אסור. אך באמת אע"ג שכתב רמ"א דלכ"ע אסור. מנינו לרב"י בסי' רמ"ד שלא כתב דלכ"ע אסור אלא שכתב דאפשר דמודה בזה רמב"ם. די"ל דאע"ג דאם הלקישראל מתרבה אסור מדינא בסי' רמ"ג לשכור פועל להסיק המרחץ והישראל יטול כל הריות. היינו דהתם בודאי ירנית הישראל משא"כ במלאכה דאפשר שהישראל לא יהיה לו למחר מלאכה. וא"כ אין הישראל מרויח. והנה בסי' רנ"ב במ"א ס"ק ה' בגא קבלן כ' המ"א דבד' וה' מותר. כיון שאינו מקפיד מתי יעשה וכדעת הטור בסי' רמ"ז. וכ"כ רמ"א בסי' רמ"ז דלצורך יש לסמוך ע"ז. והנה הב"י בסי' רמ"ז כתב בשכרו לשנה שאסור בע"ש. וכתב הב"י ולפ"ז היה ראוי לאסור אף בד' וה'. ומיהו לפי דעת מ"ש הרמב"ם בסי' רמ"ד אעשר דהכ"ג שרי. אלא דאפשר דלא שרי רמב"ם כו' עכ"ל ע"ש. והנה אע"פ שנסתפק בזה הב"י. אפ"ה סתם בש"ע סי' רמ"ז אסור לשלחו בע"ש. וע"ז כתב המ"א דמשמע בד' וה' מותר די"א דזה מיקרי קבלן אין כונתו דמפרש שזה נקרא קבלן אלא דכוונתו די"ל דדעת רמב"ם דזה נקרא קבלן. ולכן בד' וה' מותר. וא"כ ה"נ בנ"ד בד' וה' מותר ובלבד שלא יאמר לו בהדיא שיעשה מלאכה בשבת. אבל בע"ש אפי' בסתם אסור ליתן לו עורות לעבדן. וגם אסור להישראל ליכנס כלל לנכרי בשבת. ופשיטא לדבר עמו בענין העיבוד ואפי' הפועלים ישראלים שמסייעים לו בחול לא יכנסו לשם בשבת. ואם מתיירא שלא יגנוב יעמיד שומר מב"ו [illegible] יהיה ניכר שעומד שם בגבות הישראל כנלע"ד.

צריך

וקיפתו ביותר ואין נוח לירד שם לגיא אז אם יכול להבליעו בחבל של נ"א מבליעו ולא התירו לו כאן לפי אומד הדעת כמו בהר דשאני הר כיון שהוא עשוי בידי שמים הקילו להיות אומד אבל גיא שעושין בידי אדם כדרך שעושין גיאיות ועמקים סביבות העיר לחוזק לא הקילו להיות אומדו אלא אפי' אין החוט מתרחק מכנגדו ד"א למטה ודלא הוי להילוך מבליעו כ"כ הטור בשם ר"ת (לבוש) :

כב הגיע להר או לגיא וכל מה שהוא ממנו מכנגד העיר הוא רחב מנ"א שאינו יכול להבליעו כגון שהוא ממזרח העיר וכל אורח מזרח אינו יכול להבליעו וההר או הגיא יוצאין חוץ לתחומי העיר אם יכול להבליעו בתוך אלפים שלצד צפון או דרום ילך ויבליענו שם כיון שהוא עדיין בתוך אלפים שלצד צפון העיר או דרום העיר אבל אם אינו יכול להבליעו בתוך אלפים שלצד צפון העיר או דרום העיר אעפ"י שיכול להבליעו חוץ לתחומי העיר ולא כנגד התחומין לא יתרחק מצד העיר חוץ לתחומין להבליעו שם נזרה שמא יאמר מדת התחומין שלצד העיר בא לכאן :

כג אין סומכין אלא על מדידת אדם מומחה שהוא יודע ובקי במדידת קרקעות :

כד ומודדין את התחומין בריבוע שלם עד שיהיו הזויות עשויין כטבלא מרובעת דהיינו שמודד אלפים בשוה על פני כל ארך העיר למזרח מן קיר העיר וחוצה וכן אלפים על פני כל רוחב העיר לצפון או לדרום ואח"כ רואין הזויות כאילו הוא טבלא מרובעת למלא כל הקרן דהיינו שיהיה התחום קרן זויות אלפים על אלפים למלאות האלפים שבמזרח ושבצפון או דרום בריבוע שוה וכן במערב ויהיה התחום בקרן זויות של כל זויות העיר באלכסון אלפים ות"ת אמה דהא קיי"ל כל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשא באלכסון אבל לא ימדוד מאמצע הקרן אלפי' לאלכסונן וכן בקרן שבנגדו ויתן אח"כ החוט מזה לזה שא"כ מפסיד הת"ת שבקרן וגם לא יהיה התחום כנגד העיר בשוה אלא אלף ותכ"ח אמה ומשהו דהא כשתמדוד אלף ותכ"ח כנגד העיר בשוה ואח"כ תמדוד בקרן זוית על אלכסונן של אלף ותכ"ח יתוספו תרי חומשין של אלף ותכ"ד ויהיו תקע"ב פחות ד' חומשין צרפם יחד יהיה אלפים פחות ד' חומשין דהא תרי חומשין מאלף הם ד' מאות ותרי חומשין מת' הם ק"ס ותרי חומשי מכ"ח הם י"א אמה וחומש צרפם יחד יהיה אלפים פחות ד' חומשין וכשתוסיף הד' חומשין למלאות אלפים בקרן זויות ותוסיף משהו על אלף ותכ"ח לכך מודדין בתחלה אלפים בשוה כנגד צלע מזרח וכן כנגד צלע צפון ודרום וכן במערב ואח"כ ממלאין הזויות מרובעת ויהיה ממלא אלפים על אלפים ויהיה אלכסונן של הזויות אלפים ות"ת (סם ולבוש) :

כה כיון דתחומין דרבנן הקילו להאמין אפי' עבד או שפחה לומר עד כאן תחום שבת אבל קטן כל זמן שהוא קטן אינו נאמן דשמא טועה הוא ואינו מבחין ואע"ג דבכל דבר דרבנן קטן נאמן היינו דבר שהוא בידו כמבואר בחבורי הכ"א כלל ע"ב אבל בשהוא גדול נאמן לומר זכור אני שעד כאן היינו מהלכין בשבת כשהייתי קטן (סם) :

כו הרועים ושומרי פירות וביוצא בהן בזמן שדרכן ללון בעיר אע"פ שאוכלין בשדה ה"ה כאנשי העיר שאין קבע שלהן אלא בעיר ואם דרכן ללון בשדה אעפ"י שנכנסים ואוכלין בעיר מודדין להם מן השדה דאע"פ שנכנסים ואוכלין בעיר אנן סהדי שאילו היה מי שיביא להן פהן לשדה לא היו נכנסין לעיר וכן התלמידים האוכלים אצל בעה"ב והם בשדות וחוזרים ולנים בבית רבם מודדין תחומין מבית רבם ששם היו הפצים גם לאכול (ת"ט) :

כז הקונה שביתה חוץ לעיר והיה מודד וכלתה מדתו באמצע העיר או אפי' בסוף העיר אין לו מן העיר אלא עד המקום שבלתה לו מדתו ממקום שקנה שביתה שא"א שהעיר נחשב כד"א אלא למי ששבת בתוכה או למי שבלתה מדתו לחוץ העיר כיצד היה מודד וכלתה מדתו חוץ לעיר אפי' אמה א' מחשבין לו העיר כולה כד"א ומשלים למדתו כדלקמן כלל ע"ז אע"ג דמדינא סגי כשכלתה בסוף העיר מ"מ כיון שמדידה זו באלפים פסיעות נמסר לכל אדם לכן החמירו הפוסקים שיהיה כלה דוקא חוץ לעיר ומ"מ לצורך יש לסמוך דאפילו כלה בסוף העיר הוי כחוץ לעיר (ח"כ בסם מי"ט) דלכן כ"כ הרמב"ם כלתה מדתו חוץ העיר בעיבורה של עיר מחשבין לו העיר כולה כד"א דאע"פ שעיבור העיר בעיר היינו להקל אבל לא להחמיר ולענין רוחב העיר מבואר לקמן בכלל שאח"ז סי' ה' וסי' ח' :

כח מי שיצא חוץ לתחום אפי' אמה א' אין לו אלא ד"א לכל רוח כדלעיל סי' ו' ודוקא שיצא במזיד ולדבר רשות אבל באונס או שהלך לדבר מצוה אפי' יצא כבר נ"א ואפי' אמה ד' אלא שעדיין רגלו א' בתוך ד"א כיון שעדיין נבלע מקצת מד' אמותיו שנתנו לו חכמים בתחום זה יכול לחזור לאמה זו וכיון שכבר נכנס בתחומו ה"ז כאילו לא יצא ונשאר על תחומו כבתחלה (מ"א ריש סי' ת"ס וכ"כ ח"כ) :

כט מי שהוציאוהו נכרים או שנאנס בשאר אונסין ויצא חוץ לתחום והוא בבקעה או במקום

שאין מוקף לדירה אין לו אלא ד"א כדין היוצא חוץ לתחום אבל אם נכנס באונס זה או שהנכרים נתנוהו במקום שמוקף מחיצות לדירה אע"ג שהפסיד תחומו מ"מ מותר להלוך בכל אותו היקף כיון שהיציאה היה שלא לדעת ואם החזירוהו נכרים או בשאר אונס לתחומו ה"ז כאילו לא יצא כיון שהיציאה וגם החזרה היה שלא לדעת (ת"ס) :

ל יצא לדעת אע"פ שנכנס לעיר המוקף חומה אין לו אלא ד"א שהרי לא שבת באויר המחיצות אבל אם חזר לעיר ששבת בה והוא מוקפת לדירה (הגה דזה לא נזכר אלא בנתכניסו בעיר אחרת דלא שבת באויר מחיצה אבל בחזר לעיר כיון ששבת בה י"ל דלא בעינן מוקפת לדירה דהא בשובת. בעינן מוקף כלל כדלעיל י"ל דרמ"א למד זה מדברי רי"ו שהביא הב"י שכתב וכן בכל מקום שאמרנו שהעיר כולה כד"א צריך מוקפת זולת בשובת ונותן עירובו עכ"ל וי"ל סברתו דאע"ג דכל העיר לו כד"א כיון ששבת בה מ"מ כיון שיצא חוץ לתחום לענין זה הפסיד שביתתו וצריך עכ"פ שתהיה מוקף וכמש"כ הרא"ש כעין זה ריש מי שהוציאוהו ע"ש) או שמתוקן בעירוב בדין אע"פ שיצא וגם חזר לדעת מ"מ כיון ששבת באויר אותן המחיצות נחשב לו כל העיר כד"א ומותר להלוך בכולה אפי' גדולה הרבה אבל חוץ לעיר אסור לילך אפי' פסיעה א' אפילו החזירוהו נכרים שהרי כיון שיצא לדעת הפסיד תחומו דלעולם אינו מוחזר לתחומו הראשון אא"כ היציאה היה שלא לדעת וגם החזרה (שם) :

לא זה שיצא חוץ לתחום שלא לדעת שאין לו אלא ד"א אם היה נצרך לנקביו י"א דוקא גדולים וי"א אפי' לקטנים יכול לצאת אפי' למקום רחוק עד שימצא מקום צנוע שלא יתבייש שם לפנות ויכול ללכת עד בית יהודים לפנות שם דתחומין מדרבנן וגדול כבוד הבריות ועצה טובה לו שיתקרב בצד תחומו שאם לא ימצא מקום צנוע עד תחומו יכול ליכנס ולאחר שנכנס הוי כאילו לא יצא ואם מצא מקום צנוע קודם לא יכנוס אלא יפנה שם ויתרחק ממקום שנפנה עד שיכלה הריח ושם יש לו ד"א ואם נתרחק מהריח ונכנס בתחומו כאילו לא יצא וכ"ז ביצא שלא לדעת אבל ביצא לדעת אע"ג דמותר ג"כ לילך למקום צנוע לפנות מ"מ אף שהגיע לתחומו יש לו כל דין המבואר בסי' כ' ביצא לדעת (סימן ת"ו) :

לב מי שיצא חוץ לתחום ברשות כגון החכמה שבאה לילד וכיוצא בזה יש לו אלפים לכל רוח מאותו מקום שהגיע לו ואם הגיע לעיר (ר"ל שאותו מקום שהלך לשם הוא העיר) הרי הוא כאנשי העיר ויש לו אלפים לכל רוח חוץ לעיר ואם באמצע הדרך אמרו לו שכבר א"צ לילך לשם יש לו ממקומו אלפים לכל רוח ואם מקצת תחומו נבלע בתוך אלפים הא' ה"ז חוזר למקומו וכאילו לא יצא וכל היוצאי' להציל נפשות ישראלים מיד עו"ג או מן הנהר וממפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ואם היו מפחדים לשבות באותו מקום הרי אלו חוזרים למקומם ובכלי זיינם (סי' ת"ז) :

לג כיון שבארנו דבימים ונהרות שהמים עמוקים עד שיש מקרקע הספינה לקרקע הים י"ט אין קונים שם שביתה וא"כ המפליג בספינה ונכנס בה מע"ש וקידש שם כמבואר לעיל כלל ד' אם לא יצא כלל מהספינה והספינה הפליגה בשבת וא"כ כשמגיע ליבשה קונה שם שביתה אפי' באמצע השבת ויש לו שם אלפים לכל רוח כאילו ה"ה שם באותו מקום בע"ש בין השמשות ואם פגע פעם א' במקום שלא היו המים עמוקים י"ט מקרקע הספינה ואם כן קנה שם שביתה ואם אח"כ הלך בספינה חוץ לתחום כיון שנכנס בה מע"ש הוי ליה כיצא שלא לדעת ולכן אם בא הספינה לנמל או למקום שמוקף מחיצות או שהוצרך לצאת מן הספינה לנקביו או מכה גשמים או מחמת החמה וצריך לכנוס לעיר או שדחפוהו נכרים לתוך העיר כיון שאותו מקום מוקף מחיצות מותר להלוך בכל העיר אותו היקף וה"ה כשנתנוהו נכרים לספינה אחרת מהלך את כולה כמבואר לעיל סי' י"ח ואפילו לא נכנס אלא לעיבורה של עיר ה"ה כאילו היה בעיר דלקולא אמרינן עיבורה של עיר הוי כעיר. ונהגו שלא לצאת מן הספינה אלא ישראל אחר אומר לנכרי שיוציאהו לעיר או לשפת הים מקום שהוא גבוה י"ט וי"א דעומק הנמל הוי מחיצה (ת"ס) :

לד ואם עדיין לא יצא אלפים ממקום שפגע למטה מעשרה ונכנס לעיר דינו כדין המהלך בתוך התחום ופגע בעיר דיש חילוק אם כלתה מדתו בחצי העיר או בסוף העיר כדלעיל סימן כ"ז (שם) :

לה ואם יצא פ"א מן הספינה בשבת או שחזר לביתו כדלעיל כלל ד' ונמצא שכבר קנה שביתה באותו מקום וחזר ונכנס לספינה לישב בה ולא ע"ד להפליג והספן הפליג בשבת דינו כיצא שלא לדעת ודינו כשיגיע בשבת ליבשה כדלעיל סי' י"ט ומ"מ מותר לכנוס לספינה קטנה התלויה בה לפנות ולהזור לספינה הגדולה (שם) :

לו ובין יצא פעם א' או לא כיון ששבת עכ"פ באויר מחיצות מותר לילך באותה ספינה כולו אפילו כשהיא עומדת ובלבד שיהיה להספינה מחיצות גבוהות י"ט באמצעיתה אעפ"י שבראשה מפני השפוע אין שם גבוה י"ט אבל אם נפחת דופני הספינה או שהולך על קורות השטין על המים שקורין (פליטין) כיון שאין שם מחיצות ולכן כ"ז שהיא שט על המים מותר

להלוך בכולו שלעולם אינו עומד בתוך ד"א אחרים דלעולם הספינה נוטלתו מתחלת ד"א ונותנתו לד"א אחרים אבל כשהיא עומדת אינו מהלך בה אלא ד"א (שם) :

כלל עז דין המערב ברגליו או בפת וע"י שליח :

א תקנו חכמים שמי שיצטרך לילך לרוח א' אלפים אמה יערב בסוף אלפים אמה או במקום שירצה ובלבד שלא יהיה חוץ מאלפים וא"כ ה"ז כאילו מקום שביתתו שם במקום עירובו ויש לו ממקום עירובו אלפים אמה לכל רוח ולפיכך מי שהיה שובת בעיר ונתן עירובו בעיר או בעיבורה של עיר או אפי' בתוך ע' אמה של עיר לא עשה כלום ולא נשכר ולא הפסיד בתחומין מפני שהוא ועירובו במקום אחד שהרי בלא"ה מתחיל למדוד לאחר ע' אמה של עיר (ת"ח) :

ב נתנו חוץ לעיבורה של עיר ה"ה נשכר מעירובו ולהלן כדי השיעור שהרחיקו מעיבור העיר והלאה ומה שנשכר מעירובו ולהלאה הפסיד לאחריו כיצד הרי שהניח עירובו אלף אמה למזרח העיר נמצא אנו חושבין ששבת שם ומשם יש לו ב' אלפים למזרח נמצא מהלך מן העיר למזרח ג' אלפים אמה דהיינו אלף אמה עד עירו' ומעירובו אלפים אמה וכנגד זה הפסיד אלף אמה למערב העיר שאילו לא הניח עירוב והיה שביתתו בעיר היה מותר להלוך למערב העיר אלפים עכשיו שהניח עירוב וקנה שביתה אלף אמה רחוק מן העיר למזרח נמצא מותר להלוך למערב מעירובו אלף אמה עד העיר ועוד אלף אמה לחוץ לעיר ולא יותר וכדלקמן סי' נ' ד' נמצא השתכר במזרח והפסיד כמותו במערב וכן כל כיוצא בזה ולפיכך אם הניח העירוב למזרח לסוף אלפים מן העיר הפסיד מן המערב ואסור לו להלוך למערב אפילו אמה א' (שם) :

ג זה שהניח העירוב רחוק מעירו ובלבד שהוא בתחום העיר אע"פ שהוא חוץ תחום ביתו מותר לחזור לביתו כיצד הרי שהיה העיר ממזרח למערב ב' אלפים אמה וביתו הוא לצד מערב ורחוק ממזרח העיר אלף ות"ק אמה ונמצא כשהלך לערב אלף אמה למזרח העיר א"כ הוא רחוק מביתו אלפיים ות"ק אמה וכבר הוא חוץ לתחום ביתו ואילו היה בא מן הדרך וקנה שביתה באותו מקום שעירב ביארנו לעיל כלל הקודם סי' כ"ז שאם כלתה מדתו בתוך העיר אסור לו להלוך יותר מאלפים . וא"כ היה לזה שהלך לערב אסור לחזור ללון בביתו ויצטרך ללון עכ"פ בתוך העיר רחוק מביתו ת"ק אמה מ"מ הקילו הכמי' לזה שעירב כשירצה לחזור לאחר שתחשך מותר לחזור לביתו דאין זה דרכי נועם שע"י תקנת חכמים יצטרך ללון חוץ לביתו וכיון שלן בה הקילו עוד יותר שיהיה נחשב כל העיר לו כד' אמות אפילו היא גדולה הרבה ואע"פ שכלתה מדת תחומו באמצע העיר ומ"מ לא הקילו רק לענין זה שיהיה מותר להלוך בכל העיר אבל חוץ לעיר למערב אסור להלוך שהרי כבר יצא חוץ לתחום עירובו (שם במ"א) :

ד בד"א שכלתה מדתו באמצע העיר אבל אם כלתה מדתו חוץ לעיר כגון שהעיר ממזרח למערב תתקצ"ט אמה והניח עירובו למזרח העיר אלף אמה מן העיר נמצא שמדת תחום עירובו כלה אמה אחת חוץ לעיר למערב וכיון שכלתה מדתו חוץ לעיר כבר כתבנו בכלל ע"ו סי' י"ז דאפילו בבא מן הדרך אם כלתה חוץ לעיר מהלך את כל העיר כד' אמות ומשלים ע"ז מדת תחומו דהיינו תקצ"ו אמה למערב העיר (שם) :

ה זה שאמרנו שהקילו לזה שלן בעירו לחשוב לו כל העיר כד"א וכלתה חוץ לעיר להשלים עליו זה דוקא לצד שעירב בו דהיינו מזרח ומערב שהוא לאורך דרכו שהיה צריך לערב שם אבל לרוחב דהיינו לצפון ודרום לא הקילו לו בזה כלום ואין לו אלא ברוחב מדת תחום עירובו דהיינו רוחב אלפים וד"א לצפון וכן לדרום כיצד הרי שהיה העיר שדר בו מן המזרח למערב תתקצ"ו אמה ומצפון לדרום ה' אלפים אמה ועירב זה למזרח העיר אלף אמה מן העיר וזה שקנה שביתה במקום עירובו אין לו אלא ב' אלפים וד"א לכל רוח נמצא רוחב תחומו מן צפון לדרום הוא ד' אלפים וד' אמות אם הניח העירוב בשדה דאז מקום עירובו ד' אמות על ד"א ונותנין לו אלפים לכל רוח עם הזויות ואם הניח בעיר או בבית מבואר בסי' ו' ולכן כשחוזר לעירו אע"פ שמסתברא שגם בזה הקילו שכל העיר נחשבת לו כד"א וא"כ מותר להלוך מצפון לדרום בתוך העיר כל ה' אלפים אמה ואפי' כלתה מדתו באמצע העיר דיון שכתבנו שהקילו עליו שמותר להלוך כל העיר ממזרח למערב ה"ה נמי שמותר לילך מצפון לדרום בכל העיר אבל אסור לזוז לצפון ודרום העיר מקיר העיר וחוצה כמו בכלתה מדתו בחצי העיר לעיל סי' ד' שהקילו עליו שיהיה לו כל העיר כד"א ואעפ"כ אסור לזוז מקיר העיר וחוצה למערב ה"ה הכא בצפון ודרום ולא עוד אלא דאפי' בכלתה חוץ לעיר שהקילו לו שמותר להשלים תקצ"ו אמה למערב מ"מ ברוחב צפון ודרום אין לו אלא רוחב

במדת תחום עירובו ד' אלפים וד' אמות שהרי זה הפסיד שביתת העיר וקנה שביתת תחומו (ויש מחכמי קהלתינו רוצים לומר דהלכתא מדתו חוץ לעיר כיון שהקילו לו לחשוב חוץ לעיר תתקנ"ו אמה למערב ולא יעלה לו למדה ה"ה שהקילו לו שלא יהיה מדת העיר עולה לצפון ודרום ומותר להלוך גם לצפון ודרום בכל ד' אלפים ולא כ"נ) זלב"ע במודד (ר"ל שבא מן הדרך ומדד אלפיים אמות ממקום רגליו) אפי' כלתה מדתו חוץ לעיר דאע"ג דכל העיר נחשב כד"א כדלעיל כלל ע"ז סי' י"ז ומסתמא מותר להלוך גם לצפון ודרום בתוך העיר אבל חוץ לעיר בין לצפון ודרום ובין למזרח ומערב אין לו אלא ד' אלפים מרובעים ממקום שביתת רגליו (ר' יונתן כ' דהלכתא מדתו באמצע עיר אין לו לצפון ודרום ברוחב בתוך העיר והוא אזיל לשיטתו דפסק כפסק המחבר דבאמצע עיר לא הקילו לו הכתים כלום וכיון שלא הקילו לו למערב ה"ה לצפון ודרום אבל לפסק רמ"א דאפי' באמצע הקילו לו עכ"פ שתחשב כל העיר לו כד"א מסתמא ה"ה לרוחב העיר ודברי רמ"א שכתב דלר"י בכלתה הקילו לו ג"כ ברוחב הוא תמוה וכמש"כ המ"א ומש"כ בס' אבן העזר ומדייק כן מדברי ר"י דבריו אינם מובנים כלל שדברי ר"י מדוקדקים היטב ומה שפסק' דכיון דהשבינן לו העיר כד' אמות וא"כ בע"כ צריכין ליתן לו פאות כמו בכל שובתי שבת זה לק"מ דבאמת לכל שובתי שבת נותנין פאות למקום שהוא שובת אבל זה שהפסיד שביתת העיר מהיכי תיתי ליתן לו פאות העיר שם):

ו הנותן עירובו בעיר אחרת או אפי' בבית א' אפי' עיר הריבה מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח ואז גם רוחב תחומו הוא כנגד העיר כולו אבל אם הניח במקום שאין מוקף מחיצות כגון בשדה נותנים למקום העירוב ד"א ולכל רוח אלפים אמה נמצא מהלך אלפים לכל רוח רק ברוחב ד"א (שם כרמ"א):

ז הנותן עירובו חוץ לתחום אע"פ שאינו כלום מ"מ נשאר על תחום ביתו דמסתמא ניחא ליה כשלא יקנה עירובו שישאר על תחום ביתו (שם):

ח עיקר מצוות עירוב שילך למקום שרוצה לקנות שם שביתה וישב שם עד שתחשך ודאי ואפילו לא אמר כלום (ת"י) אלא שהיה כוונתו לקנות שם שביתתו קנה אבל אם לא היה כוונתו לא קנה שם שביתה אלא בביתו ואין חילוק בין שיצא מביתו להחשיך שם או שבא בדרך והשכה לו במקום שנתכוין לקנות שם קונה לו מכל מקום נשאר על התחום ביתו אבל הבא בדרך וטעה בשביתתו במקום שאין עירובו עירוב אסור לזוז במקומו כמו שנבאר לקמן בסי' ט"ז וכבר כתבנו שהמחשיך לקנות שביתת מותר להזור וללון לביתו ומ"מ קנה שביתה במקום שהחשיך עליו (ס"ט):

ט אם אינו רוצה להטריח עצמו ולהחשיך שם יוכל לערב באוכלין דהיינו שילך שם מבע"י ויניח שם פת מזון ב' סעודות כל או"א לפי בזונו כגון שהיה חולה ואם הוא רעבתן סגי בב' סעודות בינונית שהם ו' ביצים או דבר שמלפתין בו פת ב' סעודות או שאר דבר ובלבד שהיה דבר שמלפתין בו פת בכל משפטי עירובי חצירות במבואר לעיל בלל ע"ב סי' ה' ומניח במקום המשתמר ומברך בא"י אמ"ה אשר קב"ו על מצות עירוב ואומר בזה העירוב יהיה מותר לי לילך למחר (ממקום זה) אלפים אמה לכל רוח וחוזר ולן בביתו (שם):

י אם לא בירך יצא אבל אם לא אמר בזה העירוב אינו עירוב ומ"מ אף אם לא אמר הנוסח הנזכר אלא שאמר זה יהיה עירוב סגי דעכ"פ קרא שמו עירוב (ודומה לע"ת בסימן ס"ו) (תט"ו):

יא אין מערבין לב' רוחות כגון שיאמר רצי יום יהיה ערובי למזרח וחצי יום למערב ואם עירב כך כיון שהוא ספק איזה עירוב יקנה לו ולכך אסור לו לילך אלא עד מקום שאפשר לו לילך מכח שניהם כיצד הרי שהניח עירוב למזרח לסוף אלף מן העיר ולסוף אלף למערב העיר אסור לו לילך רק אלו האלף דאף אם קנה לו למזרח עכ"פ מותר לו לילך עוד אלף למערב וכן אף אם קנה לו במערב מותר לו לילך אלף למזרח אבל יותר מזה אסור להלך אפי' פסיעה אחת נתן א' לסוף אלף למזרח ואחד לסוף אלף ות"ק למערב הולך למזרח ת"ק אמה שמא קנה לו העירוב למערב ולמערב הולך אלף וכן כל כיוצא בזה (תי"ג) אבל מותר לערב לב' רוחות על תנאי שיאמר לאיזה רוח שאצטרך למחר יקנה לי העירוב ואם ארצה אהיה כבני עירי וכדלקמן סי' כ"ג:

יב כיון שעיקר מצות עירוב לערב ברגליו לכן המערב ברגליו מותר לערב אפי' לדבר רשות אבל המערב בפת לא הקילו הכמים לכתחלה לערב כשהוצרך לילך בשבת לדבר מצוה ואפילו רק לקבל פני חבירו הבא מן הדרך או אפילו לטייל בפרדס שיש בו שמחה או שהיה חוץ לעורו וצריך לילך לביתו ואם עירב לדבר מצוה מותר לילך אף לדבר רשות ובדיעבד שעירב לדבר רשות ה"ז עירוב (תט"ו):

יג אין מערבין ע"ת בין השמשות שהוא כספק יום כספק לילה ובדיעבד אם הוא לצורך יש לסמוך על המתירין (עי' סי' תט"ו בה"ר ס"ק ז') וכ"ש אם הניח העירוב ולאח"ז אירע ספק אם נאכל או נאבד בה"ש דמעמידין על הזקתו שהיה קיים אבל אם הוא ספק אם הניחו עירוב דלא היה לו כלל חזקת כשרות לכ"ע לא הוי עירוב (ס"ט):

יד כיון דעירוב מטעם דנחשב כאילו קבע דירתו שם צריך שיהיה הוא ועירובו במקום אחד כדי שיהיה אפשר לו לאכלו בהש״מ לפיכך אם נתכוין לשבות ברה״ר והניח עירובו ברה״י או להיפך אין זה עירוב שהרי א״א לו להוציא מרשות לרשות בין השמשות שמא הוא לילה וכן אם הניחו במקום שא״א לו ליקחנו בהש״מ אם לא שיעשה איסור דאורייתא כיון שנפל עליו גל וצריך לחפור בכרא והצינא או שהניחו במגדל ונאבד המפתח וצריך לסתור הבנין וכן אם הניח העירוב בגומא שבקרקע והניח עליו עפר אע״ג דיכול לפנות בידו מ״מ נ״ל דהוי מלאכה מה״ת שהרי הוא בטל לגבי קרקע וא״כ הוי חופר וכן אם הניח על אילן או קנה רך שהוא מחובר אע״ג דאיסור שימוש באילן אינו אלא מדרבנן מ״מ אינו עירוב דכיון שהוא רך ונוח לקטום וקרוב לבא לידי חיוב חטאת גזרו עליו בין השמשות אפי׳ לדבר מצוה וכן כשמניח עירובו ברה״ר רחוק ח״א משביתתו אע״ג דיכול להביאו בפחות מד״א כיון דאפשר לבא לידי חיוב חטאת גזרו עליו ביה״ש וכן כל כיוצא בזה אבל אם א״צ למלאכה דאורייתא אע״פ שצריך לעשות איסור דרבנן כגון שנתכוין לשבות ברה״י או ברה״ר והניח העירוב בכרמלית או איפכא וכן אם הניחו תחת אבנים שא״צ לחפור רק שצריך לפנות ולטלטל האבנים וכן אם נתנו בקנה שהוא תלוש ונעוץ ה״ז עירוב ובלבד שלא יהיה הקנה רחב ד׳ טפחים וכן כל כיוצא בזה דכיון דאסור לערב כ״א לדבר מצוה וקיי״ל כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו בין השמשות לצורך מצוה :

טו היה בא בדרך ועודנו רחוק מן העיר ד׳ אלפים אמה ומתיירא שתחשך לו קודם שיבא בתוך אלפים של עיר וראה מרחוק או שהיה מכיר אילן או גדר או כל דבר מסוים רחוק ממנו אלפים אמה יאמר שביתתי תהיה שם ובלבד שיסיים מקומו כגון שיאמר בד׳ אמות המזרחיות או המערביות כדי שיהא ניכר מקום שביתתו ואז קנה שם שביתה ויש לו משם אלפים אמה אע״פ שלא יגיע לאותו מקום בהילוך בינוני עד שתחשך אם עדיין שהות שעכ״פ יכול להגיע לשם קודם שתחשך אם ירוץ ואז מותר להלוך אפי׳ בנחת או שיניח כאן וילך כל הד׳ אלפים משתחשך (ה״ר) דכיון שהוא בדרך וא״א לו לערב שם הקילו לו חכמים לקנות שביתה אפי׳ בריחוק מקום אבל אם א״א לו להגיע לשם מבע״י אפי׳ כשירוץ לא מהני היו שנים או יותר ואחד מכיר והשאר אינם מכירים אלו שאינם מכירים מוסרין שביתתן למכיר והמכיר אומר תהא שביתתנו במקום פלוני (שם) :

טז היה אותו מקום שאמר שביתתי שם רחוק יותר מאלפים אמה אסור לזוז ממקומו דכיון דמכאן עקר דעתו ושם לא קנה אינו דומה לסי׳ ח׳ ששם כיון שהוא בביתו ודאי דעתו שאם לא יקנה לו ערובו ישאר לו תחום ביתו משא״כ בבא בדרך (מ״א סי׳ ת״א) :

יז עני שא״א לו לערב במזון ב׳ סעודות והלך לקנות שביתה במקום ידוע וכשיצא מפתח ביתו או שהיה דר בעליה וירד ממנו לילך לשם אירע לו מקרה שלא יוכל לילך לשם בין שהחזירו חבירו ובקש ממנו שילון עמו או שהוא מעצמו הזר כדי ללון בביתו או שאר עיכוב כיון שנתכוין לקנות שם שביתה מותר לו להלוך עד אותו מקום ומשם יש לו אלפים לכל רוח ודוקא לבא בדרך או לעני שהחזיק כבר לילך שם הקילו שיקנה שביתתו בריחוק מקום אבל מי שאינו עני ולא בא בדרך אעפ״י שהחזיק בדרך או עני ולא החזיק לילך לא מהני אפי׳ אמר שיקנה לו שביתה במקום פלוני אא״כ הולך לשם ומחשיך שם (סי״ו) אבל ע״י שליח לא מהני לערב ברגליו (ה״ר סס״י תט״ז) וכן מוכח בגמרא כמה פעמים ובמתני׳ ולא אמרו לערב ברגליו אלא להקל כו׳ :

יח אם ירצה מותר לשלוח העירוב ע״י שליח והשליח מוליך העירוב למקום ידוע ומברך (עיין מ״א סס״ו ס״ק כ׳) ואומר בזה העירוב יהא פלוני מותר לילך ממקום הזה אלפים לכל רוח ואם מערב בשביל רבים צריך שיהיה מזון ב׳ סעודות לכל אחד ואחד ואומר בזה העירוב יהיה מותר לפלוני ופלוני או לבני העיר פלוני לילך מכאן אלפים לכל רוח (ת״ט) :

יט השליח צריך שיהיה גדול ובר דעת ומודה בעירוב לאפוקי חש״ו אפי׳ ראה שהניחו העירוב במקום שצוה להם אינו כלום דלא אלימי למקני שביתה ונכרי נמי שמא לא כיון בהנחתו לשום עירוב ואפיקורס כיון שאינו מודה בעירוב לא מהני מה שהניח שם ואפי׳ אמר להם שימסרו העירוב לישראל גדול וגם עשה אותו שליח לקבל מיד אחד מאלו ויניח העירוב בשבילו אינו כלום דשמא לא הוליכו העירוב לאותו ישראל אא״כ ראה שהם מסרו לאותו ישראל אע״ג שלא ראה שהישראל הניח העירוב כשר דחזקה שליח עושה שליחותו כיון דתחומין אינו אלא מדרבנן ועוד דאפי׳ היה דאורייתא הוה סמכינן בזה אחזקה זו דהיכא דאם לא יעשה שליחותו יבא המשלח לידי איסור אפי׳ בדבר דאורייתא אמרינן הזקה שליח עושה שליחותו (שם) ועיין בחיבורי שערי צדק פרק ח׳ מבואר כל דיני דחזקה שליח עושה שליחותו :

כ הא דשליח מותר לערב דוקא מדעת משלחו אבל בלא דעתו אין בעירוב כלום דאין הבין לאדם אלא מדעתו וע"ת הוא הוב לו שהרי מפסיד מצד שמנדו ואפי' בשביל בנו ובתו הגדולים אפי' כמוכים על שלחנו ובשביל עבדו ושפחתו העברים ובשביל אשתו אינו יכול לערב אלא מדעתם ומ"מ אם עירב בשבילם ושמעו ושתקו ולא מיחו ה"ז כשר ובשביל בנו ובתו הקטנים יותר מבן ו' שנים אפי' אינם כמוכים על שלחנו ואפי' מיחו או שהניחו בעצמם עירוב לרוח אחרת אינו כלום אלא נגררים אחר אביהם אבל קטן עד בן ו' שנים יוצא בעירוב עמו וא"צ להניח בשבילו מזון ב' סעודות (ועיין לעיל בדין חינוך קטן סי"ד) :

כא ולפיכך האומר להבירו ערב לי אם אמר לו כתם מסתבא נתרצה שכל מה שיעשה ניהא ליה ועירובו עירוב אבל אם אמר לו ערב לי בפת ועירב לו בדבר אחר או שאמר לו להניח העירוב במקום פלוני ועל דבר פלוני והוא שינה וקי"ל דכל שליח שמשנה מדעת משלחו עקר השליחות לגמרי ואינו שלוחו עוד ואין עירובו עירוב וכ"ז אין חילוק בין עירב לו בשלו או בשל המשלח (סי' ת"ט מ"א וא"ר) :

כב ספק אם שינה השליח שליחתו ה"ז עירוב דחזקה שאין שליח משנה מדעת משלחו (שם מ"א ס"ק י"ז) :

כג המערב בשביל אחר בין יחיד או רבים משלו צריך להניח בעד כל נפש מזון ב' סעודות. וצריך לזכות להם ע"י אחר ודין הזיכוי לע"ת כדין הזיכוי בעירובי הצרות כמו שנתבאר לעיל כלל ע"ב סי' ד' וצריך להודיעם וכל מי שהודיע לו מבע"י אפי' לא גמר בלבו לסמוך עליו מבע"י אלא לאחר שהשכה הוי עירוב דקי"ל בדרבנן יש ברירה ואמרינן הוברר הדבר שדעתו היה מתהלה לכך אבל אם לא הודיעו מבע"י אינו יכול לסמוך עליו לאחר שתחשך וכן כי שהניח עירוב לכל שבתות השנה ואמר איזו שבת מהם שארצה אסמוך על עירוב זה אעפ"י שלא גמר בלבו עד למחר יכול לסמוך עליו וכן אם אמר לב' או לג' ערבו עלי ועל איזה מכם שארצה אסמוך עליו אעפ"י שלא בירר עד שתחשך יכול לסמוך עליו כיון שהתנה כך (סי"ג) :

כד המניח עירובו שיהיה לכל שבתות השנה צריך שיניחו במקום מוצנע שלא יאבד ושלא יתעפש ויכול להתנות לומר עירוב לשבת זה אבל לא לשבת אחרת לשבת אחרת ולא לשבת זה לשבתות ולא ליו"ט ליו"ש ולא לשבתות (סי"ו) :

כה אם שלח עירוב ע"י שליח והחזיק השליח בדרך ונתעכב ולא הניח העירוב לא קנה זה שביתה שם אע"ג שהשליח כבר החזיק בדרך אינו דומה לדלעיל סי' י"ז שהרי א"א לערב ברגל על ידי שליח אלא בפת וזה לא הניח הפת (סי' ת"י ועיין א"ר סס"י תט"ז) :

כו כשם שאסור להלוך חוץ לתחום בשבת כך אסור ביום טוב וכ"ש ביה"כ ויו"ט הסמוך לשבת בין מלפניה או מלאחריה וכן שני ימים טובים של גליות הוו ב' קדושות ויכול לערב ב' עירובין לב' רוחות וסומך על איזה מהם שירצה ליום ראשון ועל העירוב שברוח השני ליום השני או מערב עירוב אחד לרוח אחד וסומך עליו לא' משני הימים וביום השני יהיה כבני עירו וכאילו לא עשה עירוב ויש לו ב' אלפים לכל רוח בד"א בב' יו"ט של גליות אבל ב' יו"ט של ר"ה הרי הן כיום א' ואינו מערב לב' ימים אלא לרוח א' (תט"ז) :

כז זה שאמרנו שיש לו לערב ב' עירובין לב' רוחות לב' ימים הוא שיהיה אפשר לו להגיע לכל אחד מב' העירובים ביום א' אבל אם א"א להגיע לעירוב של יום ב' ביום הא' אין עירוב הב' עירוב שהעירוב מצותו שיהיה סעודה הראויה לו מבע"י וזה הואיל ואינו יכול להגיע לזה העירוב ביום הא' ה"ז אינה ראויה מבע"י כיצד הרי שהניח עירובו ברחוק אלפים מביתו למזרח וסמך עליו ליום א' והניח עירוב ב' ברחוק אמה או יותר לרוח מערב וסמך עליו ליום ב' אין זה השני עירוב שהרי ביום הא' א"א לו לילך למקום שעירב על יום ב' שהרי הוא חוץ לתחומו שכיון שהניח לסוף אלפים למזרח אין לו למערב כלום אבל אם הניח עירובו ברחוק אלף ות"ק אמה מביתו למזרח ליום ראשון ועירב השני ליום השני רחוק מביתו למערב פחות מת"ק אמה ה"ז עירוב שהרי אפשר שיגיע שם ביום ראשון (שם) :

כח המערב ב' עירובין אפילו לרוח א' לב' הימים צריך שיהיה העירוב קיים בליל הא' ובליל הב' כל בין השמשות שהוא זמן קניית העירוב ולכן עצה טובה שלאחר שחשכה בליל א' אם הוא יו"ט יטלנו ויוליכנו לבית ולמחר ביו"ט מוליך אותו פת לשם לאותו מקום וממתין עד שתחשך ודאי ולא יאמר כלום דאמירתו חשוב הכנה ואסור להכין מיום טוב להבירו ומכל מקום אפילו אמר עירובו עירוב (מ"א בשם נ ת) כיון דבלא"ה כני ואוכלו שם כשירצה או יניחנו שם שכבר קנה עירוב ואם יום טוב לאחר שבת מוליכו בע"ש ומניחו שם במקום המשתמר שהרי א"א לו להביא לביתו ולמחר בשבת הולך לשם

אם העירוב קיים ממתין עד שתחשך ומביאו כשירצה ואם נאבד בשבת קנה עירוב לא' בלבד ואין לו עירוב ליו"ט שכיון שהם ב' קדושות אין א' קונה ליום ב' ולא מיבעיא ביו"ט שלאחר השבת שהרי אי אפשר לו להוליך שם בשבת פת אחר משום איסור הוצאה אלא אפילו ביו"ט שלפני שבת אם נאכל העירוב ביו"ט אסור לו להוליך פת אחר לשם דדוקא אם מוליך לשם אותו פת עצמו שכבר קרא שמו עירוב מערב יום טוב וא"כ אין צריך לומר כלום ואם כן אין כאן הכנה כלל אבל אם יקח פת אחר צריך ע"כ יקרות שמו עירוב כדלעיל סימן י' ואם כן מכין מיום טוב לשבת ואפילו בדיעבד אם קרא שם אינו עירוב ואפילו אם היה שוגג בזה שהיה סבור דמותר (דלומר מותר שוגג ט"ז י"ד סימן נ"ט ומ"א סי' רמ"ח) וקיימא לן בעשה איסור דרבנן בשוגג מותר אפילו הכי אינו עירוב שהמניח ע"ת בקונה שם בית על ידי אמירה זו ואין קונין בית בשבת ואפילו אם הניח עירובי תבשילין לא מהני (כדלקמן כלל י"א סי' י"ז) וכן אי אפשר לערב בפת לב' רוחות אפילו אם יוליך אותו פת עצמו לרוח ב' שהרי ע"כ צריך לקרות שם עירוב עליו שתיכף כשנטל ממקומו הא' נתבטל שם עירוב ממנו (עיין א"ר בשם פריסה) ודוקא בי"ט של גליות אבל י"ט ושבת דב' קדושות הן אבל ב' י"ט של ר"ה אם נאכל בראשון אפילו הכי עירובו גם כן לשני שתיכף בבין השמשות א' נקנה לו העירוב לב' הימים דיום אחד הוא העיקר וחשבינן לשני כמו חול לענין זה מה שאין כן ב' יו"ט ש"ג דמספקא שמא יום ב' הוא העיקר (שם מ"א ס"ק א') :

כט עירב ברגליו לראשון אם עירב לב' הימים לרוח אחד יחזור ביום הראשון בין שהוא שבת או יום טוב ויעמוד באותו מקום שעמד אתמול ויחשוב בלבו שיקנה שם שביתה ולא יאמר כלום מפני שאסור לעשות שום הכנה מיום טוב לשבת או להיפך אפי' בדבור ומכל מקום אפילו אומר עירובו עירוב שאין זה הכנה גמורה שהרי אפילו לא אמר כלום קנה שביתה וגם ל"ש בזה שקונה בית שהרי ממילא נקנה לו דדוקא במערב בפת שאינו קונה אלא באמירה ונמצא קונה בית מה שאין כן במערב ברגליו שממילא נקנה לו בע"כ שהרי אפילו בבא בדרך וחשכה לו ולא חשב בלבו לקנות שביתה נקנה לו מקומו (שם) :

ל ואמנם אם רוצה לערב ברגליו לשני הימים לשני רוחות י"א דמותר דביון דע"י הליכתו בלבד נקנה לו התחום וגם א"צ שיאמר כלום וא"כ אין כאן לא הכנה ולא משום מקנה בית (רשב"א בשם"ק ופריסה כ' דין זה כלשון אפשר ולא ראה עס"ק) וה"ה אם עירב בראשון בפת מותר לערב ברגל בשני אפילו בב' רוחות אבל עירב בראשון ברגל א"א לערב בפת לשני אפילו ברוח אחד אבל י"א דכל שלא עירב בראשון לאותו רוח אינו מערב ברגליו בשני לא באמירה ולא בשתיקה דדוקא היכא דאיכא גלוי דעתא שרוצה לקנות שם שביתה כגון זה שעירב שם בראשון וגלי דעתיה דניחא ליה גם בשני בזה מהני שמערב בשתיקה אבל כשלא עירב שם כלל בעי"ט דילמא לא ניחא ליה להפסיד לצד אחר וכיון שכן בעי אמירה ובמקום דצריך אמירה אסור משום הכנה (ריטב"א בשם ריב"א דף ל"ח אפשר שזהו ג"כ דעת ר"י שכ' ד"ס גופא עירב ברגליו כו' לאותו רוח עצמו כו') :

לא ומ"מ התיר באחד שבא בספינה בי"ט הסמוך לשבת דאע"ג דביו"ט אסור לזוז ממקומו כמבואר לעיל אבל בשבת מותר לו לצאת שקנה שם שביתה אפילו בלא אמירה דאנן סהדי דניחא ליה למקני מידי דהוי אישן (וזה פלא כא"ר בשם ס"ג) :

לב ולפ"ז נ"ל דגם כשלא עירב כלל בא' לא בפת ולא ברגל לדעת המתירין לערב ברגל אפילו לב' רוחות ה"ה דמותר בזה לערב ברגל כיון שאין כאן לא מקני שביתה ולא הקנה דמ"ש וצ"ע (שהרי כרשב"א סייס שם מי שמכת ולא עירב ע"ת אפילו בב' יו"ט של גליות אינו מניח מ"ו"ט לחבירו ואפילו בתנאי שסמנית עירוב כ"ז קונה בית ע"כ וכות גמרא דבילה י"ז ע"א וע"כ צריך נומר דזה דוקא לערב בפת אבל ברגל מותר ואם כן קשה למה לא הזכיר רבא תקנה זו וכל שכן הרשב"א למה לא חילק בכך וצריך עיון) : וע' לעיל בדין עשיית הפציו בשבת בכלל ס' באיזה דבר מותר להחשיך על התחום ונ"ל דיש לסמוך ע"ז לצורך מצוה כגון שנודע לו ביו"ט למול בן חבירו או שאר מצוה :

כלל עח דין תחומי כליו ובהמתו :

א כשם שאין אדם רשאי לילך בשבת ויו"ט חוץ לתחום כך כליו ובהמתו קנו שביתת הבעלים ואסור לאחר להוציאם חוץ לאלפים של הבעלים ומ"מ אפילו חוץ לי"ב מיל י"א דלכ"ע אינו אלא מדרבנן (ת"ד מ"א) ואם עירבו הבעלים לרוח אחד אין שום אדם יכול להוליכם לרוח אחרת אלא מה שהבעלים מותרים לילך ואם השאיל כלים לאחר השואל נקרא בעלים ואפילו רק הבטיח לו להשאיל לו מעי"ט ולא נטל השואל מבית המשאיל עד הלילה

הלילה אעפ"כ קנה שביתת השואל (סי' של"ז) ולכן ישראל שהשאיל כליו לנכרי שמחוץ לתחום והחזירן לו בשבת או ביו"ט אסור לטלטלן חוץ לד"א שקנו שביתה אצל הנכרי ולא עוד אלא אפילו כליו של נכרי קונים שביתה אצל הנכרי אע"ג שהנכרי אינו בר שביתה גזרו חכמים חפצי נכרי אטו חפצי ישראל ולפיכך נכרי שהביא כליו של ישראל שהיו מונחים חוץ לתחום וא"כ ע"כ קנו שביתה במקומו שהרי א"א ליתן להם שביתת בעליהם כיון שהוא חוץ לתחום או שהביא כליו של נכרי בשדה ובמקום שאין מוקף מהיצות אסור לטלטלן חוץ לד"א ואם הביאן הנכרי למקום שמוקף היקף כגון לעיר המוקף מחיצות או להצר או למבוי שמתוקן בעירוב כדין או לבית כל ההיקף נחשב להם כד"א ומותר לטלטלן בכל ההיקף וה"ה אם הביא דבר מאכל שאין בו חשש צידה ומחובר כמבואר בדין נכרי שעשה מלאכה בשבת כלל ס"ג (עי' ת"א) אבל הפצי הפקר אין קונים שביתה אלא המוצא הא' הם כרגליו ואינו יכול להוליכו רק למקום שהוא מותר לילך שם לפיכך הריץ מלא מים שבין ב' תחומי שבת מקצתו בתחום עיר זה ומקצתו בתוך תחום של עיר אחרת אם הם מים מכונסים שתיהם אסורות למלאות אפילו בתוך תחומם שהמים שבתוך התחום קונים שביתת העיר דכיון שסמוכים לעיר דעת אנשי העיר עליהם ולא הוי כחפצי הפקר וצריך לעשות מחיצה של קנים בעלמא בסוף התהומין להפסיק אפילו רק מחיצה תלוי' שאינו מגיע לקרקע החריץ דבמים הקילו דגם מחיצה תלויה מת"ר אבל אם הם מים המושכים אינם קונים שביתה כלל אלא הרי הם כרגלי הממלא ובור של תבן העומדת בין ב' תחומין אלו מאבילין מכאן ואלו מאבילין מכאן כיון שאין מערבין ולא גזרינן שמא יקח אחד מהלק חבירו (פ"ג):

ב ישראל שעבר והוציא פירות חוץ לתחום אם במזיד הוציא אסורים באכילה לכל ישראל באותו שבת וי"ט אע"ג דנכרי שהביא מחוץ לתחום אינו אסור אלא למי שהובא בשבילו כיון שנעשה האיסור ע"י ישראל חמיר טפי ואסור לטלטלן חוץ לד"א אפילו הכניסם לעיר המוקף חומה כדין יצא לדעת לעיל כלל ע"ו בסי' כ' ואם בשוגג מותר גם לאכלם בני אדם הדרים שם אבל למי שהביא אסור דלא גרע מנכרי שהביא פירות מחוץ לתחום דאסור למי שהובא בשבילו והריטב"א כ' דאפילו לבעלים מותר כיון שהיה היציאה בשוגג וכ"מ ברמב"ם (ועי' כלל ט' בנ"א סי' ט') ואסור לטלטלם חוץ לד"א אם הוא מקום שאינו מוקף מחיצה ואם הוא במקום שמוקף מחיצות כל ההיקף להם כד"א כדין דיצא שלא לדעת שם בסי' י"ח וכ"ז כשהם עדיין חוץ לתחום אבל אם החזירן לתחומן הראשון אפילו במזיד ואע"פ שלא החזירן לעירן הרי הוא כאילו לא יצאו ממקומם ויש להם אלפים לכל הרוח ובזה עדיפי הפירות מאדם שיצא חוץ לתחום והזר כדלעיל שם סימן י"ט דפירות נחשבים לעולם כאנוסים ואם כן ה"ז כדין מי שיצא באונס וחזר באונס לעיל סי' י"ח ומותר באכילה אפי' לאותו ישראל שהחזירם במזיד דכיון שהחזירם אין שום איסור עליהם (עי' מה שכתבתי כלל ט' בנ"א סי' ס' ועיין עוד בכלל ק"ס סי' פ"ס):

ביאור עלינו

אחר שהוא שבח גדול נעתיק כאן מדרושים שלי לבאר הכפל ד"פ שלא עשנו כו' ולא שמנו כו' שלא שם כו' וגורלנו כו' שהוא נגד ד' דברים שישראלים מובדלים מכל העו"ג כמ"ש המקובלים. (א) כי נשמת ישראל הם נאצלים מאורו של הקב"ה כמש"כ נר ה' נשמת אדם ואתם קרוים אדם כו' משא"כ נשמת העכו"ם שנאצלים מן השרים והיסודות (עיין זוהר בראשית מ"ז ע"א שאגרת לילית מחלת נעמה ר"ת אלמן וכ"ל שמרומז בפסוק כי לא אלמן ישראל מאלקיו ר"ל כי ישראל אינם מאלמ"ן אלא מאלקיו). (ב) כי כל העו"ג יש להם חוקים ונימוסים אשר כל אחד מנהיג במדינתו אבל לישראל יש להם חוקים עפ"י תורה כמש"כ מגיד דבריו כו' לא עשה כו'. (ג) כל העו"ג נתונים תחת ממשלת השרים משא"כ ישראל שאמרו אין מזל לישראל אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו מושל עליהם כמש"כ בפדר"א שבדור הפלגה הפיל הקב"ה גורלות עם השרים ונפלו ישראל תחת ממשלת הקב"ה וזהו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וכתיב אשר חלק ה' אותם לכל העמים כי כל אחד ואחד עובד למי שמושל עליו ע"ש ברמב"ן. (ד) כי כל העולם נחלק לכל העו"ג הראוי לממשלת אותו השר ולישראל נתן א"י הקדושה בכל מיני קדושות וזהו שאנו אומרים בשבח הגדול עלינו ולכן תקנו יהושע ולא משה שעדיין לא נשלם כל ד' מתנות טובות וזהו שאמר "שלא "עשנו "כגויי "הארצות (ר"פ גיטין נ"ס) דמצינו לשון עשיה הוא על הנפש כדאיתא במדרש ואעשך לגוי גדול שאעשך

אותך בריה הדשה וכתיב ואת הנפש אשר עשו ואמרו שגיירו וכתיב ה׳ אשר עשה לי את הנפש ובבה״ש שאומרים שלא עשני עו״נ ועבד ואשה כ׳ האר״י שר״ל שלא נתחלף נשמתו בנשמתו ולזה אמר שלא עשנו כו׳ ר״ל נשמותינו. ולא שמנו כו׳ לשון שימה מצינו בתורה ומצות כמש״כ שם שם לו חק כו׳ וכן שימה בפיהם וכן ושמתם את דברי וכן אשר שם משה וכן אשר תשים לפניהם וז״ש שלא שמנו ר״ל שלא שמנו בחוקי נימוסיות אלא בתורה ומצות. ואמר אצל הנשמה כגויי הארצות ואצל תורה כמשפחות כי גויי הוא שם כלל ומשפחות הם פרט כמש״כ בעקידה ע״פ הוי גוי חוטא ונשמתם נמשך לכולם בשוה משא״כ חוקים ונימוסים יש לכל אומה חוקים אחרים. שלא שם הלקינו הוא חלק בעה״ז שהנחיל לנו ארץ קדושה וגורלנו הוא נגד הגורל שנפלנו לגורל של הקב״ה׃

תם ונשלם חלק ראשון

כלל צט דין עיו"ט ודיני קידוש ליו"ט:

א דין עי"ט כע"ש לכל דבר וראוי לכל אדם לטבול עצמו בעי"ט זכר למקדש שהיו כל ישראל מחוייבים לטהר עצמם ברגל ליראות בבהמ"ק ומגלחין ונוטלין צפרנים וכל דבר שאסור לומר לנכרי בע"ש לעשות בשבת אסור ג"כ בעיו"ט במלאכות האסורות ביו"ט:

ב נהגו שלא להקיז דם בשום עיו"ט דבערב שבועות יצא שד דשמיה טבוח ואילו לא קבלו ישראל את התורה הוי טבח להון לבשרייהו ולדמייהו וגזרו רבנן על כל עיו"ט משום ערב שבועות (ושערפין) שקורין (כלנקעס) או (קעפזעלין) יש מתירין מלבד הושע"ר שהוא יום ודין ועכ"פ בערב שבועות יש להחמיר ובלילה שלפני עיו"ט מותר להקיז חוץ מליל הושע"ר עיו"ט אהרון של פסח הכל מותר דאינו רגל בפ"ע (מ"א סי' תס"ח) וכ"ז כשרוצה להקיז לבריאו' אבל משום סכנה כבר דשו בו רבים ושומר פתאים ה' ואפי' בערב שבועות התיר בא"ר כשציוו הרופאים בחולה שיש בו סכנה די"ל דוקא הקזה שלהם אסרו משא"כ בהקזה שלנו ולכן במקום סכנה יש להתיר אבל לא בלא"ה:

ג קידוש של יו"ט אינו אלא מדרבנן ומ"מ דין קידוש בי"ט כדין קידוש בשבת לכל דבר (סי' רע"א) אלא שבי"ט מוסיף לברך שהחיינו בין בליל א' ובין בליל ב' עבור י"ט דכיון דליל ב' הוא משום ספיקא דיומא ושמא היה חול ולכן חייב לברך גם בליל ב' ואם לא בירך בליל א' ונזכר ביום א' מברך בכל שעה שנזכר וכן אם לא בירך בלילה ב' אימת שנזכר אפי' ביו"ט האחרון מברך (הפ"ג כמ"א) וא"צ להניח בליל ב' פרי חדש לברך שהחיינו כיון שהוא משום ספק (ת"כ כמ"א) אבל בליל ב' של ר"ה נוהגין להניח לפניו פרי הדש דכיון דב' ימים של ר"ה הוי כיומא אריכא ולכן ס"ל לקצת פוסקים דאין מברכין שהחיינו בליל ב' ולכן מניחין פרי חדש משא"כ בב' י"ט ש"נ מ"מ אפי' בר"ה אם אין לו פרי חדש מברכין שהחיינו ובסוכות חייב לברך שהחיינו משום י"ט וגם משום סוכה ולכן אם היה אנוס וכה"ג שלא אכל בסוכה בלילה א' אע"ג שבירך בביתו למחר או באיזה יום מז' ימי סוכה כשנכנס בסוכה מברך שהחיינו משום סוכה ומ"מ מי שלא אכל בסוכה בליל ב' וכבר בירך שהחיינו בביתו למחר כשנכנס בסוכה א"צ לברך שהחיינו דשהחיינו שבירך פעם א' משום סוכה קאי (וע' בא"ר סי' ג' תרמ"א) ולכך בליל א' דסוכות מברך לישב בסוכה תיכף אחר קידוש ואח"כ שהחיינו דשהחיינו קאי גם על סוכה אבל בליל ב' דשהחיינו לא קאי על סוכה רק על י"ט ולכן מברכין שהחיינו תיכף אחר קידוש ואח"כ לישב בסוכה (כדכתבתי בס"ע ורמ"א בסי' תרס"א וכ"כ א"ר שם בשם הרבה גדולים דלא כרש"ל וט"ז ומ"א שם ומה שכתב המ"א ר"ס תרמ"ג דהא כיתה הסוכה עשויה מברך זמן ואח"כ סוכה היינו דוקא כשיברך בשעת עשייה וכ"כ בנ"א) ובשביעי של פסח אין מברכין שהחיינו שהכל רגל א' אבל בשמיני עצרת וש"ת מברכין שהחיינו דש"ע רגל בפ"ע:

כלל פ דין כלל מלאכות של י"ט וזורע וחורש וקוצר ומעמר:

א כל המלאכות האסורות בשבת בין מדאורייתא או דרבנן אסורין בי"ט וכן כל דבר שאסור לעשות בצרכיו אע"פ שאין בו מלאכה המבואר בכלל ס' וכל דבר שאסור לדבר בו [בכלל ס"א] מה שאסור בשבת אסור ביו"ט וכל הדברים שאסור שמא יכתוב כמבואר בכלל ל"ח סי' ל' כגון אין דנין כו' וכן כל עניני מקח וממכר וכל מיני שחוק דאסור בשבת כדלעיל בכלל ל"ד ה"ה ביו"ט ולכן הנצרך בשר ליו"ט לא יאמר לטבח תן לי בסלע או בב' אלא מחלק כפי ההלקים שדרך לחלק בעיר בלא פיסוק דמים ומביא ב' בהמות ואומר זו כזו ולמחר שמין הנשאר וכפי ששוה כך יפרע לו אבל אסור שיאמר לו מה שאתה נוטל בעד זו אתן לך בעד זו דהוי סכום מקח והא דמותר לחלק דוקא בלא גורל אלא שהם מותרים זה לזה אבל אם מקפידין עד שצריכים גורל אסור אפי' בלא גורל דגזרינן שמא יבואו לידי משקל ומדה ומנין ודוקא חברים אבל שכינים שאינם חברים אפי' מקפידים מותרים לחלק בלא גורל ואסור לשקול בשר אפי' בביתו לידע כמה יבשל ולא מהני בפחות מעט או מוסיף מעט כמו במשקל בכלל ל"ח דהתם מיחזי רק כשופך אל כלי משא"כ במשקל בכל ענין אסור אפי' ליתנו בכף מאזנים לשמרו מן העכברים אסור אם הוא תלוי במקום שרגילין לשקול ביד ואסור ליקח המשקל ביד א' והבשר ביד ב' אבל לשקול בידו דהיינו שמשער כמה יש בו מותר אבל אם הוא אומן שיודע לכוון בצמצום גם זה אסור ודוקא למכור אבל בתוך ביתו לידע כמה יבשל מותר אפי' באומן ואם יודע לכוין בדרך תתיכתו לחתוך ליטרא או ב' הותך כדרכו וכן מותר לומר לו תן לי כך וכך ליטרות שאינו מכוין למשקל רק להודיע לו כמה צריך (ת"ק) כללו של דבר אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד אלא בשבת חייבין סקילה וחטאת ובי"ט לוקה חוץ ממלאכת אוכל נפש כגון השחיטה והאפיה והבישול

וההוצאה של אוכל נפש מרשית לרשות וההבערה לבשל בהן האוכל נפש דכל אלו מותרים אם הם לצורך אכילה וכן מכשירי אוכל נפש שלא היה אפשר לעשותם מעי"ט כמו שנבאר בכלל פ"ה צ"ד אבל אוכל אפי' היה אפשר לעשות מעי"ט מותר לעשותו בי"ט ומ"מ אם אינו מפיג טעם כלל כגון בישול פירות יבישים יש להחמיר לעשות מעי"ט ומיהו אם אין לו פנאי וכ"ש ששכח ולא עשה מעי"ט מותר לעשותו בי"ט ע"י שינוי קצת כמו שנבאר לקמן כלל פ"ה סי' ז' אי"ה (תל"ס כמ"ח ס"ק ב' ג') :

ב מלאכות אלו השייכים בא"נ וכן הוצאה והבערה אפי' א"צ להם בי"ט לאכילה ממש אלא לאיזה צורך כגון להוציא לטיול ולהדליק לכבוד ריבוי נרות מותר דאמרי' מתוך שהותרה לצורך א"נ מקרא דאך אשר יאכל לכל נפש הותרה נמי לצורך איזו הנאה וטיול שצריך לו בו ביום דאפשר יאכל משמע נמי הנאה ובאילו כתיב אשר יהנה לכל נפש ואם עשה שלא לצורך כלל כגון המבשל מיו"ט לחול (א) אם הוא עדיין שהות ביום שאפשר לאכול ממנו או אפי'

נשמת אדם

(א) צריכין אנו לברר דין דהמבשל מיו"ט לחול או לי"ט ב' לדידן. אם הוא איסור דאורייתא או דרבנן . ה"ס כל הפוסקים חוץ מר' אפרים פסקו כרבה בפסחים מ"ו דאינו לוקה הואיל ומקלעי אורחים חזי ליה אף במבשל בה . יתשיכה דאפי' יבואו אורחים ליכא שהות שיאכלו בו ביום אז לוקה . וכ"כ תוס' בפסחים שם ובשבת נ"ה והב"א בס"ס בסי' תקכ"ז . וזהו ג"כ כוונת המ"א בסי' תקי"ת סס"ק א' שכתב דהמבשל מי"ט לחול לוקה כוונתו בסמוך לחשיכה . ואפשר דוקא לשיטת התוס' . וכן דעת רשב"א הביאו בשיטה מקובצת שלא לצורך כלל לוקה כן מ"ש המ"א שם ס"ק ג' דנוקה על הוצאת אבנים הייט בשיטתם . אבל לשיטת רש"י בביצה י"ב דאפי' שלא לצורך כלל אמרי' מתוך . וכתב הב"י בסי' תקי"ת שזהו דעת רי"ף ורמב"ם וכתב דהכי נקטינן . וכ"כ רי"ו בש"ג וכ"כ הלבוש שם . ולפ"ז אינו לוקה דאמרי' מתוך . וראיתי מי שהקשה דא"כ לפי מה דקי"ל כרי דמכשירי א"נ מותר . א"כ נטלה כלאו של כל מלאכה בי"ט דנאמר מתוך שהותרה למכשירין הותר גם שלא לצורך ושיטה זו אינה מהוורת דכי סלקא דעתך שיהיה מותר כר"י לארוג רשתות לצוד בו אפי' אם נאמר דלידה נותר מן התורה דזה לא נקרא אפילו מכשירין ואפי' בת"ס אסור כדאיתא בסי' תקמ"ח במ"א לכדיא ופשיטא כל מלאכת כתיבה ואריגה ותפירה וגוזז וכל מלאכת גמר וכן עיבוד עור וכל מלאכת עור ואם יחסר לנו מל"ט מלקות אין אנו אחראין למנין ל"ט מלקות ביו"ט . וע' בפ"ת שהקשה לשיטה זו מסוגיא דבמה מדליקין ומפרש רב אשי משום דיו"ט עשה ול"ת ולכך אין שורפין קדשים ביו"ט. ולדעת רש"י קשה נימא מתוך ואין כאן לאו . וי"ל דס"ל לר"א כיון דכתיב לכם ולא לגבוה אהדריה לאיסורא קמא כמו שכתב בלח"מ דלכך כתב הרמב"ם המבשל לנכרי אינו לוקה מטעם הואיל וקשה דלמה לא כתב מטעם מתוך דבשלמא רבה ור"ח דפליגי בפסחים דס"ל לרבה אינו לוקה מטעם הואיל ולא קאמר מטעם מתוך אזיל לשיטתו בביצה י"ב דפליג ממאי דמתוך פליגי . וכן ר"ח י"ל דס"ל דלא אמרי' מתוך אבל הרמב"ם קשה ותירץ דס"ל לרמב"ם כיון דכתיב לכם ולא לנכרים . א"כ אהדריה לאיסורא קמא ע"ש . והא דאמר בביצה השוחט עולה ביו"ט כו' דאי ב"ה הא אמרי' מתוך מלבד מה שתירץ בלח"מ י"ל דאותה סוגיא ס"ל אע"ג דאהדריה לא הוי אלא עשה . וכמו שכתבו תוס' שם וס"ל לרמב"ם דהוי סוגיות מחולקות דתירוץ התוס' נראה לו לדוחק :

ומעתה צריכין לבאר אם אמרי' בכל מלאכות מתוך או לא . וז"ל רמב"ם בפ"א כל מלאכה שחייבין עליה בשבת אם עשה ביו"ט שלא לצורך אכילה לוקה חוץ מהוצאה והבערה שמתוך שהותרה הוצאה ביו"ט לצורך אכילה הותרה שלא לצורך אכילה לפיכך מותר ביו"ט להוציא קטן וס"ת ומפתח וכן מותר להבעיר אע"פ שאינו לצורך אכילה ושאר מלאכות כל שיש בו לצורך אכילה מותר כגון שחיטה ואפיה ולישה וכיוצא בו וכל שאין בהם צורך אכילה אסור כגון כתיבה ואריגה ובנין וכיוצא בהן עכ"ל : וכתב המ"מ דדעת הרמב"ם דכל מלאכה שהיא באכילה כגון שחיטה וכו' אפי' עשאן שלא באכילה אינו לוקה וכל מלאכה שאינה באכילה כגון כתיבה ואריגה אפי' עשאן באכילה לוקה חוץ מן הוצאה והבערה אע"פ שאינו באוכל נפש עצמו ואפ"ה אפי' עשאן שלא לאכילה אינו לוקה והטעם דהבערה ממעטינן מדכתיב לא תבערו כו' ביום השבת ודרשינן אבל ביו"ט מותר והוצאה שהיא בא"נ עצמו והפ"ת כתב שזהו דהוצאה מלאכה גרועה . והפ"ת הקשה ע"ז דהא תוס' כתבו בפרק המוציא דהבונה ביו"ט אינו לוקה מתוך שהותרה מגבן בי"ט . והמגבן בשבת לוקה משום בונה וא"כ אמרי' מתוך . וכן הקשה שהרי מיתוק החרדל בגחלת שהוא מלאכה בא"נ עצמו וא"כ למה כ' הרמב"ם המכבה ביו"ט לוקה נימא מתוך שהותרה כיבוי לצורך ומה שתירץ שמתורץ בדברי המ"מ שכתב דל"א מתוך אלא במלאכת א"נ לא הבנתי כלל שהרי גם גיבון וכיבוי החרדל הוא בא"נ עצמו ואם כוונתו דדוקא בשחיטה ואפיה וכו' בהנו אמרי' מתוך אבל בשאר מלאכות אע"ג שהם בא"נ עצמו ל"א מתוך לא ידעתי הטעם לזה דמ"ש גיבון משחיטה ובישול . וא"ל דס"ל לרמב"ם דדוקא בהוצאה והבערה אמרינן אבל בשאר מלאכות ל"א מתוך כדמשמע לכאורה פשטא דלישנא דרמב"ם . ז"א שהרי מוכח בביצה דאף בשחיטה אמרי' מתוך . וכן בבישול כדאיתא שם לסדיא דא"ל ר' יוחנן לתנא הבערה ובישול אינו משנה . וכמו שהוכיח כן המ"א בסי' תקי"ת וכן אמת שבימי בחרותי תירצתי קושיא זו דמשם אין ראיה כלל דיל"ד דפשט בתרתי הבערה ובישול אינה משנה וסיים בחדא את"ל משנה ב"ש כו' ה"נ מתוך שהותרה הבערה לצורך ולמה ל"א ה"נ מתוך שהותרה הבערה ובישול לצורך כו' . ולכן כ"ל דרש"י כתב שם דס"ל להאי תנא יש חילוק מלאכות ליו"ט . וא"כ י"ל דס"ק הבערה ובישול ללקות ב' אינה משנה דס"ל כר"י דאין חילוק מלאכות לי"ט וכדפסק רמב"ם בהלכות י"ט ואת"ל משנה ר"נ דס"ל יש חילוק מלאכות אכתי נ"ל דב"ש היא דאי ב"ה אהבערה עכ"פ אין לוקין דאמרי' מתוך . אבל בבישול שפיר י"ל דל"א מתוך . אך כל זה אינו מעלה ארוכה שהרי בשחיטה אמרי' בהדיא מתוך וכן בכתובות בהבורה אמרי' מתוך . ומ"ש הפ"ת דהרמב"ם פסק כרשב"ל בירושלמי דפליג על ר"י וס"ל דל"א מתוך בבישול הוא דוחק גדול דבכל מקום קיי"ל כר"י נגד ר"ל מכ"ש דאמוראי בתראי בכתובות ס"ל מתוך בהבורה שהיא אב של שחיטה כדאיתא בירושלמי שבת לית כאן שחיטה אלא חבורה הרי דגם בשחיטה אמרי' מתוך ומה שנסתייע לזה מסוגיא דביצה דאסור לכבות משום תשמיש ותכבוי גחלת למתק החרדל וגיבון נ"ל דאין ראיה כלל כענין שכתב הר"ן והרשב"א דהתורה הלכה אחר רוב המלאכה נדעת הסוברים דקדירה ועמיה אסור מה"ת . ולכן אפי' דברים שהיה ראוי להתיר כגון פירות וירקות שאין נלקטין אלא לזמן אפ"ה אסורין מדאורייתא כיון שרוב קדירות הם לימים הרבה . וא"כ ה"נ י"ל דכיון דרוב כיבוי ובנין אסור ביו"ט דאינו שייך בא"נ והלכה בו תורה אחר הרוב ולכן אפי' מיתוק גחלת וגיבון דהוי לצורך א"נ אפ"ה אסור מה"ת דבסברא זו לא פליגי הפוסקים אלא דיש סוברין דכל קדירה ועמיה מותר מה"ת . וקושיא דגיבון בלח"ה לק"מ כמו שכתוב הי"ה במלאכת בונה דגיבון דחייב משום בונה אי' אלא בעושה אותו בעל תמונה עגול או מרובע כמ"ש המ"א סי' ש"מ ודבר זה אינו תועלת כלל לא"נ דקי הוא טוב לאכול כשהוא כך כמו שהוא שקורין (גוואלך) כמו אם עושה אותו בעל תמונה . וע"ש מה שכתבתי דבר נאה ומתקבל . ועוד שהרי כתב הרמב"ם דמגבן הוא

פולדם

אפי' אם הוא כבר אבל מ"מ אילו באים אורחים היה עדיין שהות שיאכלו בו ביום אעפ"י דמ"מ אסור מדרבנן מ"מ אינו לוקה לכ"ע ואם הוא כבר סמוך לחשיכה עד שא"א לשום ישראל לטעום ממנו באותו היום י"א דחייב (תקכ"ז) :

ג לפיכך החרישה והזריעה שאינן שייכים לא"נ ביו"ט לוקין עליהן מן התורה לכ"ע וכל מה שאסור בשבת אסור בי"ט (תצ"ה) :

ד קוצר ומעמר ודש וזורה וטוחן ומרקד וצידה אע"פ שהם מלאכות שעושין בא"נ עצמו וא"פשר ליהנות מהם בי"ט אעפ"כ כלם אסורים אלא עפ"י אופנים שנבאר בכל מלאכה ומלאכה ומיהו י"א דבאמת מדאורייתא מותר אלא שחכמים אסרוהו (סס) מפני שכולן הם מלאכות שנעשים לימים הרבה ע"פ רוב ואילו היו מותרים בי"ט יתבטלו משמחת י"ט לפיכך אסרו הכל אפי' מה שצריך ליומו ועוד שאין בהם הפסד אם יעשה בעי"ט וי"א דכלם אסורים כדאורייתא כנזה"כ ולא התירה התורה בלאכת א"נ רק מלישה ואילך ועוד יש טעמים אחרים (סס) עיין בב"י בשם המ"מ ובדברי הב"י משמע דסברת המ"מ שהוא מדרבנן ובאמת במ"מ מבואר שהוא דאורייתא שכ' שיש מי שסובר שכולם מדאורייתא ואח"כ כתב הטעם מפני שמלאכת עבודה כולל כל שצריך לזה עבדים ע"ש וכן דעת הרשב"א :

ה לפיכך אין עולין באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה כמבואר הכל במלאכת קוצר בהל' שבת וכל מה שאסור בשבת אסור בי"ט (תקכ"ד) :

ו המעמר והוא המאסף יחד וצובר ציבורין במקום נידולן פירות או קש או עצים לפיכך אין מביאין עצים מן השדה אפי' היו מכונסין שם מעי"ט שמא יטעו הרועים ויחשדוהו שאסף

ז המפוזרים וכן אסור ללקט ולהניח בחצר בין עצים גדולים או קטנים אם לא שמדליק שם בחצר דאז מותר ללקט ממה שמונח לפניו ובשדה גם זה אסור (סי' תק"א) :

נשמת אדם

היה

תולדת בונה והתולדות לא היו במשכן · ואיך כ"ד שנאמר כיון שהתורה התירה התולדה יהיה גם האב מותר דאדרבה איך כיון שהותרה האב הותר לגמרי אבל לא איפך :

ואמנם אף שדברי המ"מ בכוונת הרמב"ם הוא האמת דס"ל דבכל מלאכות אמרינן מתוך וכמש"כ שם בלח"מ וכפ"ח . מ"מ לא נחה דעתי במה שנתן טעם בהוצאה והבערה כמו שהאריך שם בהקשות בעל לח"מ ולא עלתה בידו לתרץ כל מה שהקשה (עי' שם בא"כ ריו) . וגוף דבריהם נ"ל דהוא אמת הוא בדברי הרמב"ם דבודאי צ"ל לכוין את דאמרי' דפליגי ב"ש וב"ה במתוך והיינו פירושו כמ"ש בס' יראים דר"ל מתוך אותו פסוק שאתה מתיר לצורך ע"ש מש"כ לשיטתו · עכ"פ נ"ל במה פליגי בטעמא דקרא דבודאי לא פליגי מסברא בחוץ אלא דפליגי בקרא · ולכן נ"ל די"ל דב"ש דקרא לפי שמנינו י"ב מלאכות כדמי' בפרק כלל גדול שהם לצורך אכילה · והם הקוצר והמעמר והדש והזורה הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה · וכן הצד והשוחט והמפשיט וכל שאר מלאכות ל"ט בא"כ · והנה י"ב מלאכות אלו נקראים מלאכות אוכל נפש והשאר מלאכות הם בשאר דברים . ואף שיש מהם קצת שנוהג גם בא"נ כמו בנין דשייך בגבינה וכיבוי לדעת הרמב"ם דהוא אב מלאכה דשייך במיתוק בחרדל מ"מ לא נקרא מלאכת א"נ שהרי המלאכה הוא בבנין החומה וכבוי השמן . אלא שלפעמים נוהג גם בא"נ וא"כ י"ל דב"ש דקרא כל מלאכה לא יעשה בהם אך כל מה שצריך לא"נ מותר . אבל מה שאינו צריך לא"נ אסור וא"כ אפי' מלאכות שאינם נוהגים אלא בא"נ כשחיטה ואפילו אם עשאן שלא לצורך לוקה · והמגבן והמכבה לצורך א"נ מותר שהתורה התירה מה שצריך לא"נ בו ביום יהיה איזה מלאכה שיהיה . ואסרה מה שאינו לצורך א"נ בו ביום יהי' איזה מלאכה שיהי' בזה סברת ב"ש דס"ל דלא הותרה התורה רק מה שצריך בו ביום ובאמת גם גיבון מותר . והמבשל מיו"ט לחול לוקה אם לא שנאמר הואיל ואמנם ב"ה סברי דה"פ דקרא כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל ר"ל במלאכות שאמרתי לך דוקא מה שאינו מלאכת א"נ . אבל במלאכות אשר תשמשו בדברים שיאכל והם השייכים רק לא"נ מותר . אבל שאר מלאכות כמו הבנין והכיבוי אע"פ שעשאן בא"נ לוקה שאלו מלאכות לא התירה התורה כלל אפי' לצורך א"נ . דלא התירה התורה רק מלאכות שאינם שייכים ונוהגים רק בא"נ . ואלו מותרים לגמרי אפי' שלא לצורך כלל דהתורה סתמא תלאי באיזה מלאכה אמרתי לך שאינה שייכים ומיוחדים לא"נ אבל אלו המיוחדים לא"נ לא אסרתי לך כלל . וז"ש מתוך שהותרה לצורך ר"ל מתוך אותו פסוק שאתה מתיר לצורך

מאותו פסוק גופא מוכח שמותר גם שלא לצורך . אבל אין הכוונה כיון שהתירה התורה לצורך יהיה מותר גם שלא לצורך דמנ"ל . ומכ"ש לשיטת רש"י ורמב"ם אפי' שלא לצורך כלל . אבל לפי מה שכתבתי הוא דבר ברור ונכון דהתירה התורה לגמרי אלו מלאכות . ושאר מלאכות אפי' לצורך א"נ לוקה דלא התירה התורה כל מה שצריך לא"נ רק שהתירה המלאכות המיוחדות לא"נ . ואמנם הוצאה והבערה הם באמת מלאכות שאינם מיוחדים כלל לא"נ וא"כ אין לנו שום פסוק להתיר . והא דכתיב לא תבערו כו' ביום השבת וכן לא תוציאו כו' ביום השבת מפיק להו לדרשא אחרינא ולא נ"ט עי' בלח"מ . אך כיון דהויא דהתורה התירה קצירה ועימור לדעת הרמב"ם . וזה א"א אלא עם הוצאה שהרי צריך להביא מן השדה . וכן כיון שהתירה התורה בישול וזה א"א בלא הבערה וא"כ ע"כ גם הם נכללו במלאכת א"נ וא"כ ע"כ גם הם מותרי' שלא לצורך דמתוך אותו פסוק שאתה מתיר לצורך א"נ והיינו מדהתירה התורה הוצאה והבערה לבישול א"כ ע"כ גם שלא לצורך מותר למאן דס"ל מתוך · אלא דהכא פריך דלמא ב"ה ס"ל נמי פי' הקרא דאך אשר יאכל ר"ל מה שצריך לאכילה אבל שלא לצורך אסור . והוצאה מתיר מלא תוציאו . ולכן הוצרך לומר במבשל מיו"ט לחול דאינו לוקה מטעם הואיל אבל אנן קיי"ל כר"מ ולהכי אמרינן בכתובות דאמרי' מתוך · וא"כ ע"כ פי' הקרא אך אשר יאכל ר"ל מלאכות המיוחדות לאכילה . ולכן גם הבורר שהוא האב דשחיטה מותר . ומעכשיו תראה שמדויין לשון הרמב"ם דוקא בהוצאה והבערה הוצרך לומר מטעם מתוך דשאר מלאכות כל שיש בו צורך אכילה ר"ל המיוחדות לאכילה כגון שחיטה כו' אלו בודאי מותרין לגמרי מה"ת אפי' שלא לצורך כלל . וכדאיתא בהדיא בקרא אך אשר יאכל ר"ל המיוחדות לאכילה מותרים לגמרי אך הוצאה והבערה שאינן מיוחדין צ"ל מתוך . שע"כ הם מותרים לצורך אכילה דא"א לקצור ולבשל בלא הוצאה והבערה . וא"כ מתוך אותו פסוק שאתה מתיר לצורך אתה מתיר ג"כ שלא לצורך ובזה עי' היטב בלח"מ ונ"ק כל קושיותיו ופשיטא שמדויק מאד הדק היטיב לשון הש"ע ריש סי' תצ"ה שכתב כל מלאכה האסורה בשבת אסורה ביו"ט חוץ ממלאכת או"נ כוונתו המלאכות המיוחדות לא"נ והם הקצירה והטחינה כו' והצידה והשחיטה ושמ"א נדחק בזה ואין צורך וחוץ מהוצאה והבערה שאלו אינה מלאכת או"נ מ"מ מותרים מטעם מתוך וכמו שכתבתי . ומה שהקשה הלח"מ דלמה כתב הרמב"ם במבשל מי"ט לחול אינו לוקה מטעם הואיל תיפוק ליה מטעם מתוך ולמה שכתבתי פשיטא דקשה יותר שבכ"ז

ז היה לו עצים מכונסים בתוך מקום שמוקף מחיצות אע"פ שהוא רחוק מביתו אם הוא בתוך התחום וגם יש לו שם מסגרת בענין שהוא מקום משתמר מותר להביא ממנו עצים ואם אינו מקום המשתמר או שרחוק יותר אסח דעתיה מיניה והוי מוקצה (סס):

כלל פא. דין דש וחליבת פרות (כש"ע סי' תק"ה):

א (א) הדש אע"פ שהוא בא"נ כבר בארנו דאסור לרמב"ם מדרבנן ולרשב"א מדאורייתא מ"מ בדברים שאינן אסורים בשבת אלא מדרבנן כמו שמבואר הכל בהל' שבת יש מהם שהתירו חכמים בי"ט וכן בשאר מלאכות והיינו מה שהוא נצרך מאוד לשמחת יו"ט לפיכך אע"ג דיש אוסרין בשבת לסחוט אשכול של ענבים אפי' לתוך האוכל מ"מ בי"ט מותר אם סוחט לתוך אוכל דלא קיי"ל בשבת להחמיר אלא משום חומרא דשבת אבל לי"ט סמכינן על רוב הפוסקים דאין זה דומה לדש דמלאכת דש הוא על א' שב' אופנים או שמפרק אוכל מן הקש והתבן בדישה בתבואה או שסוחט משקה מאוכל בסחיטת זיתים וענבים וכיון שסוחט לתוך האוכל קיי"ל דמשקה הבא לתקן האוכל הוי המשקה ג"כ אוכל וא"כ אינו דומה לסחיטת ענבים למשקין וגם החרצנים אינן פסולת גמור וא"כ אינו דומה לדישה בתבואה ולכן מותר (ע' מה שכתבתי בכל' שבת במלאכת דש כנ"א סי' כ' ג' ותבין הדברים):

נשמת אדם

גמרי מותרים. י"ל כיון שהולך לטעם זה למבשל להיות דס"ל דאהדריה לאיסורא קמא. וכמש"כ הלה"מ אגב כתב גם במבשל לחול טעם זה. ועוד דדרך הרמב"ם להעתיק לשון הגמרא עכ"פ יצא לנו דבכל מלאכות המיוחדים לא"נ לכ"ע אמרינן מתוך. ולדעת תוס' בפ' המצניע אפי' בבנין אמרי' מתוך ולפי מסקנת הב"י דשיטת רי"ף ורמב"ם כרש"י דאפי' שלא לצורך כלל אמרינן מתוך. וע' עוד מה שכתוב במלאכת מבעיר א"ה באיזה מקום לא אמרי' מתוך:

(א) דברי המ"א בסי' תק"ה ס"ק ג' צ"ע שכתב דברי ב"י בל"ע. ול"נ דדברי הב"י ברורים. דהב"י כתב בשם רשב"א דנכרי החולב וישראל רואהו החלב מותר בו ביום שהרי מוכן הוא שאפילו ישראל אפשר שהוא מותר לחלוב אותו לתוך הקדרה וכתב הב"י ונטעמיה אזיל שכתב בפרק חבית שכדברי רמב"ן הוא הנכון והוכחתו למה שכתב רשב"א בחי' שבת דף קמ"ד וז"ל ועוד כתב רמב"ן ז"ל והוא הנכון דבין מוקצה שקפץ מעצמו הוסר כו' אבל כל מידי דאפשר ומגו נבה בינא בלא איסור לא מקצה ליה מדעתו והיינו טעמא דביצה שנולדה ביו"ט דעלמא. והיינו טעמא דחולב עז לקדרה עכ"ל. וה"כ הר"ן בריש פרק חבית בשם רמב"ן וז"ל. ועוד כתב רמב"ן דאפשר דאפילו למאן דאית ליה מוקצה ונולד הרי שאין מוקצה מחמת איסור הבא מאליו כגון זה דלא דחיה בידים אלא בעוד האיסור עליו. א"נ אפילו בנסתלק האיסור בשעבר עליו כגון שוחט בשבת שאסור משום מוקצה הא כל שלא עבר על השבת ואפילו בשוגג מכיון שנסתלק האיסור נסתלק המוקצה. ומש"ה שרינן האי חלב שנחלב לקדרה שאע"פ שבעז היתה מוקצה. מ"מ האי חלב שנחלב נסתלק ממנו תורת מוקצה ולא נעשה איסור בדבר והיינו טעמ' גבי ביצה שנולדה בשבת דעלמא דפריך תשתרי ולא אסרינן ליה משום מוקצה עכ"ל. ולפ"ז לרמב"ם דמתיר אפילו בשבת לחלוב לאוכלין א"כ בודאי לדידיה ביו"ט מותר אפילו בבהמה עומדת לחלב ואפילו בבהמת ישראל דמ"מ עומדת לאכילה בשבת או לחלב ביו"ט שהרי בשבת אפי' עומדת לאכילה הוי הבהמה מוקצה. וא"כ ה"ה בעומדת לחלב ביו"ט כיון שחולב לאוכלין אך לקערה רקנית אסור משום דש וכל זה כשחולב ישראל אבל כשהנכרי חולב מדעת עצמו אפילו בהמת ישראל ואפי' לקערה לעולם אין דין מוקצה על החלב ולא נולד דנולד דחלב לא הוי נולד גמור. עי' בפ"ת סימן תק"ה דכיון דסמוך בידים ועוד שהרי ברמב"ן וברשב"א לא נזכר שום רמיזה לחלק בין עומדת לחלב או לאכילה. וע' עוד ברמב"ן ריש חבית וזהו כוונת הב"י שכתב דהרשב"א אזיל לטעמיה דבודאי הרשב"א מיירי בסתם ל"ש בחולב הנכרי בהמתו או בהמה של ישראל אפילו בבהמה העומדת לחלב לעולם מותר דלעולם ל"ש נולד נחלב כיון שיש נמצא היתר ע"י ישראל לחלוב לקדירה וכיון דסמוך בידיה כל שעה לא מקצה דעתיה כמש"נ בפ"ת ובודאי [illegible] דאיירי אפילו הנכרי לקדרה רקנית. וא"ל דא"כ הרי נעשה איסור דש ומ"ש בפירות שלקטן נכרי לצורך עצמו

דאסור. ז"א שהרי כתב הרשב"א בחידושי שבת ובעש"ק דפירות הנושרין או שלקטן נכרי אסורין משום גזירה שמא יעלה או שיאמר לנכרי ללקט ע"ש. וא"כ הכא כיון שיש היתר לישראל לחלוב לאוכלין לא גזרו משום בהמה לבד כמו שכתב הפ"ת. וא"נ שהרי הרשב"א כתב להדיא בעש"ק דדוקא בעז העומדת לאכילה מותר לקדירה אבל בעומדת לחלב אפי' בי"ט אסור משום מוקצה ע"ש. גם זה לק"מ דכמעיין בעש"ק כתב זאת לשיטת החולקים על הרמב"ן וז"ל. הורו הגאונים דבשבת אפילו חולב לאוכלין אסור מפני שאסור לשחטה והוי נולד מן המוקצה. ומקצתם הורו להתיר בשבת כמו ביו"ט ואע"פ שנראין דבריהם שומעין להחמיר הלכה למעשה עכ"ל. ועי' ע"ז שכתב להחמיר גם בי"ט בעז העומדת לחלב דכיון דאסור לשחוט הבהמה משום מוקצה א"כ הוי כדש אבל בתשובתו שהביא הב"י כ' נכרי הה נב אפשר דמותר לאכילה כו' שאפילו ישראל אפשר שהוא מותר לחלוב לקדירה עכ"ל והיינו שכתב אפשר שאינו רוצה להחליט להתיר כדעת רמב"ן דמתיר אפילו בשבת לקדירה וה"ה ביו"ט אפילו בעומדת לחלב החושש לדעת האוסרין בשבת. וא"כ ה"ה ביו"ט בעומדת לחלב אסור אפילו לקדרה כיון שאסור לשחוט העז עכ"פ דברי הב"י ברורים והכונים דהרשב"א אזיל לשיטתו לדעת רמב"ן. ע"ז כתב בד"מ וז"ל די"ל דגם הג"א מודה בעז העומדת לאכילה דשרי מטעמ' דרשב"א ומ"ש הג"א דאסור היינו בעז שאינה עומדת לאכילה אלא לחלוב (וס"ל כשיטת הר"ן בריש ביצה דהא דחולב עז לתוך הקדירה דוקא בעז העומדת לאכילה ודלא כרמב"ן ע"ש ועי' בב"י) וא"כ לפי מה דנקטינן דבכל עז שרי לחלוב לתוך הקדירה (והיינו כמו שכתב קודם לזה בשם הב"י כיון דמידי דרבנן הוא אזלינן לקולא) א"כ גם כאן שרי בכל ענין אבל במהרי"ל אוסר כדברי הג"א עכ"ל ד"מ ובד"מ שנדפס בטור אין לו ביאור כ"כ). ודע דמה שכתב הש"ע לאסור בעומדת לחלב נ"ל דחזר בו ממה שכתב בב"י דכיון דמילתא דרבנן היא נקטינן לקולא ולהתיר כדעת רמב"ן וכמש"כ בהדיא בדברי מטה בשם הב"י ול"נ דס"ל כהג"א דיש מוקצה בשל נכרי דהג"ה הא אפילו עומדת לחלב בשל נכרי יש היתר לחלוב לקדירה. וכ"כ הפ"ת לתירוץ א'. והיה אפשר לומר דהג"א אינו חולק כלל עם הרשב"א די"ל דהרשב"א מיירי בחלבו נכרי לצורך עצמו דאם לצורך ישראל הרי נעשה איסור דש בשביל ישראל ונפרש לרשב"א דס"ל דדישה אסור מה"ת בי"ט. ובהג"א איתא להדיא שחולב הנכרי לצורך ישראל לדורון ולכן אוסר ואם כן אין כאן מחלוקת. וכ"נ דהב"י והד"מ סבירא להו דגם רשב"א מתיר אפי' בחלבו לצורך ישראל ואפ"ה מותר וכמו שכתבתי לעיל:

ועדיין צ"ע שהרי כתב הב"י בסי' שכ"ה בשם המ"מ פ"ו מה' שבת הלכה ג' דרשב"א אוסר משקין הבאים על ידי סחיטת נכרי וכ"כ להדיא חידושי שבת דף קכ"ג דאפי' סחטן הנכרי לעצמו אסורין דאי שרית ליה אתי למיסרי אף הוא מעצמו ע"ש. וא"כ קשה לטעמו דרשב"א דמתיר בחלב נכ' שאפשר לישראל לחלוב לאוכלין. וא"כ הכא נמי נימא כיון שאפשר לישראל

לישראל

ב ולפיכך מותר נ"כ לחלוב פרה אפי' ע"י ישראל לתוך האוכל מבהמה העומדת לאכילה אע"ג דבשבת אסור היינו משום דבשבת א"א לשחטה ונחשבת הבהמה כפסולת גמור אבל בי"ט דמותר לשחטה וא"כ אין כאן פסולת כלל ולא דמי לדש דגן משבלין שהם פסולת גמור וגם אינו דומה לסחיטת ענבים כיון שחולב לאוכלין (תק"ס):

ג בד"א שחולב לתוך אוכלין מרובין כגון שחולב לתוך לביבות שרוצה לאכלן בו ביום ונותן בו כ"כ לביבות כפי השיעור שראוי לאותו חלב אם מעט או הרבה ומכ"ש אם נבלע כל החלב בהאוכלין אבל לחלוב ללביבות או פרורין מעט יותר ממה שצריך לתקנו אסור אפי' ע"י נכרי דכיון דאינו בא לתקן האוכל הרי הם משקין גמורים והוי דש ממש כסחיטת ענבים כמו שבארנו בהל' שבת:

ד בד"א בבהמה העומדת לאכילה אבל אם עומדת לחלוב וא"כ אסור לשחטה בי"ט שהרי היא מוקצה כמו שנבאר לקמן אי"ה בדיני המוקצה וא"כ הבהמה נחשבת לפסולת ולכן אסור לחלוב אפי' לתוך האוכלין שהרי הוא כמפרק דגן משבלין ונ"ל דאם יש בזה מניעת שמחת י"ט שאין לו מה שיאכל כ"א מאכלי חלב כיון דיש מתירין מוקצה בי"ט יש לסמוך עליהם ולהתיר לחלוב לתוך האוכלין כדרך שנתבאר בסי' ג' (ועוד שהרי הרמב"ן מתיר לעולם וכ"ש בי"ו וד"מ דנקטינן לה־קל אלא שנה נהגו כן ובמקום הדחק יש לסמוך על רמב"ן):

ה היתה הבהמה של נכרי אפי' עומדת לחלוב מותר לחלוב לתוך האוכלין דנכרי אינו מקצה מדעתו כלום ואין מוקצה שייך בבהמת נכרי אבל שלא לתקן האוכל ופשיטא לקדירה ריקנית אפי' חלבו הנכרי לעצמו והיא בהמה העומדת לאכילה אסור דכיון דבעיקרא היתה החלב תורת אוכל עליו והשתא נעשה משקה הוא נולד ונולד אסור אפי' בשל נכרי (שם מ"א ס"ק ג'):

ו היה י"ט אחר שבת ונחלב בשבת אפי' חלבו הנכרי לתוך האוכלין ואפי' בבהמה העומדת לאכילה כיון שאסור בשבת אסור גם ביום א' דאין שבת מכין ליו"ט אבל ביום ב' שהוא יו"ט שני מותר (אע"ג דבדברים הנעשים באיסור בשבת ע"י נכרי י"א דאסור גם ביום ב' כמבואר בסי' תקט"ז במ"א הכא שרי כיון שיש היתר לומר לנכרי לחלוב הבהמות בשבת כדאיתא לעיל בכלל שבת כלל כ"ט סי' י"א לא גזרו לאסור ביום ב') וגם י"ט ביום ה' ו' ונחלב ביום ה' מותר ביום ו' אבל מה שנחלב ביום ו' שהוא יו"ט ב' אסור בשבת ודוקא בי"ט של גליות אבל בי"ט של ר"ה הנחלב ביום א' אסור גם ביום ב' ואם י"ט יום ה' ו' ונחלב ביום ה' אפ"ה אסור גם בשבת דשני יו"ט של ר"ה כיום א' דמי:

ז לענין לסחוט (לימונים ומוטרין) ובן דין כחיטת בגד כל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ונתבאר בהל' שבת במלאכת דש (סי' תק"ס במ"א):

ח יש מתירין למלול מטליות וביוצא בו בי"ט בלא שינוי וי"א דוקא בראשי אצבעותיו ועי' בהלכות שבת שם (סי' א' סק"י):

ט אסור לבהוש שעורים שקורין (גאגליך) להסיר קליפתן דהוי דש (ג) (סי' תק"ד סעיף ג'):

י אסור לדוך שקדים להוציא החלב דדומה לסחיטת פירות ולכן אע"פ שבפינ טעם קצת אסור (סי' תל"ס במ"א):

כלל פב דין זורה ובורר בסי' תק"י:

א הזורה לרוח כל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ומבואר בהלכות שבת במלאכה זורה:

ב הבורר לרשב"א אסור מדאורייתא ולכן כל מה שבשבת חייב אסור גם בי"ט כמבואר בהל'

בהל'

נשמת אדם

לישראל להחתן לאוכלין. ועיינתי בתי' שם שכתב דדוקא במידי דאפי מאיליה כמו פירות כנושרין ומשקין שזבו דגזרינן שמא יתיר מה שנעשה על ידי נכרי יאכל גם מה שנשר ושהוא מאליו וכונה הדא גזירה אבל בדבר דלא אתי מאיליה ואינו מוקצה לא גזרינן ולכן התיר בנכרי שחלב לעצמו דבר שאין בו מוקצה ויכול נכרי לישראל לאכול. וא"כ לא קשה מידי דגם חלב אינו נשהט מעצמו וכיון דאין בו משום מוקצה מותר. והגר"א בביאורין הקשה בסי' תק"ה על הג"א דהתיר לחלב נולד וכתב דתותים ורימונים יוכיחו דאסור לסחטן והעפ"כ ביוצא מהן מותר ע"ש. ולא הבנתי דבריו שהרי כתב הרב"ה בעבודת הקודש דפירות העומדים לאכילה אם סוחט אותם הוי כמפריד אוכל מאוכל. ואפי' במשקין חשובים כאוכל ודוקא זיתים וענבים השובין משקין וכן תותים ורימונים אם דעתו למשקין אבל כשדעתו לאוכל נין אפי' במשקין תורת אוכל עליהם. וא"כ כיון דהג"א מיירי בעז העומדת לחלב דהוי כתותים שבכנסן למשקין דאסורים. ומה שהקשה עוד הגאון רבינו אליהו מזיתים וענבים שנתרסקו מעיהם נק"מ כיון דההם ממילא אתי ועומדין לכך.

מפא"כ חלב. ודע שהרז"ה וכן הכל בו והגהות הט"ז כתבו דלא מיקרי עומדת לחלב. אלא כשעומדת להכן גבינות. והחמס הרז"ה אזיל לטעמיה שכתב בפרק חבית דהולב לקדירה מותר אפי' בשבת. וה"ל דלא הוי דש אלא הטעם משום מוקצה. ולכן כתב דהם כעז עומדת לחלב. הע"ג שהעז גופה מוקצה מ"מ בחלב אינו מוקצה אא"כ כשהחלב עומדת לעשות ממנה גבינות. אבל לדידן דקיי"ל דגם דחולב לעז דוקא ביו"ט מותר אבל בשבת אפי' לאוכלין אסור. כמו שכתב רמב"ן דהוי דש כיון דשעז אסור בשחיטה. א"כ כיון שהעז עכ"פ מוקצה בעומדת לחלוב א"כ אסור מטעם דש. וא"כ דברי הט"ז שכתב לסמוך על הרז"ה בזה צ"ע וכ"כ הפ"ת:

(ג) והא דבסי' ק"ד כ' בש"ע אין כותשין הריפות. ומשמע דאינו אלא הומרא. ופ"ת מתיר שם במכתשת קטנה. התם לא מיירי שכותש להסיר הקליפות. אלא לכתוש הגרעינין עד שמתלקין לחלקים. כדאי' בגמ' אין עושין טיסני. פרש"י שמחלק הגרעינין לחלקים. אבל להסיר הקליפות זהו דש ממש. כדאיתא בביצה י"ג ע"ב ע"ש ברש"י ותוס'. דדוקא

נבלע

בהל' שבת במלאכת בורר אלא מה שאסרו בשבת מדרבנן התירו בי"ט ולפ"ז אפילו בשבורר ביד אינו מותר אלא מה שצריך לאותה סעודה אבל לסעודה אחרת אפי' לבו ביום אסור אבל לדעת שאר פוסקים וכ"כ בש"ע דכל מלאכות שהם בא"נ גופא אינו אלא מדרבנן מלאכת בורר התירו לגמרי בין אוכל מתוך הפסולת ובין פסולת מתוך האוכל רק שיברור אותו שהוא ממעט בטירחא בין מהמת שהוא המועט ובין מחמת שהוא נוח יותר לברור כהכת שהוא גם והב' הוא דק (כלאמת כן מוכח בט"ז ומ"א וכ"מ בטור וסייני לפי מה שפירש" דהא אמרינן נ"ל דנפים בטירחא קאי על הפסולת אבל נפי מ"ש הר"ן וכ"כ תוס' בשבת קמ"ב ע"ב דקאי על האוכל וכ' הר"ן דאפשר דתרווייהו איתנהו וא"כ בפסולת מרובה אע"ג דיש טורח בברירות האוכל מחמת שהוא דק אפ"ה דוקא אוכל מפסולת מותר דכיון שהפסולת מרובה הם פסולת עליו על"פ לענין זה שאסור לטלטל הפסולת וכ"כ הסמ"ג בשם רא"ה וכ"כ בא"ר ובזה מיושב קושית הט"ז ומ"א על רמ"א בדין לוזים ומגלאפי שכ"כ א"ר) ומותר לברור אפי' לסעודה אחרת שצריך לבו ביום ובלבד שלא יברור בנפה ובכברה כיון שכן דרך ברירתו בחול (תק"י):

ג נפל צרור לתוך הקמח יש אוסרין ליקח אותו בידו שכן דרך ברירתו בחול ויש מתירין (תק"ו) וכן לברור פירורי מצות הגדולים מתוך הקמח הנכתש מן המצות דדומה לצרור בקמח ודיני הריקוד נבאר לקמן אי"ה במלאכת מרקד (תק"ד סק"ט):

ד אע"פ שהתירו לברור קטניות לא יתנם במים שיצוף הפסולת למעלה או שיפול העפר למטה שזה דרך חול (תק"י מ"א סק"ד):

ה אין עושין הבאה מן החלב בי"ט אע"פ שמותר לברור לפי שיש בזה טורח גדול ונעשה לימים רבים ולכן אע"ג שהבאה חדשה טובה יותר מן הישנה אסור ואפי' ע"י נכרי אם לא במקום מניעת שמחת יו"ט דיש להתיר ע"י נכרי מה שצריך לבו ביום ולרשב"ם גם זה אסור (א) (שם סעיף ה'):

ו אין מעמידין הלב ביו"ט ע"י קיבה או שאר דברים שיתקבץ החלב ויקפא ויתברר הקום וכן אסור לעשות (סירלאווקע) דהיינו שנותן מעט חומץ בחלב כדי שיתברר המי החלב דכל זה בורר ממש ואסור לרשב"א מדאורייתא ולש"פ מדרבנן (שם):

ז אסור לקלוט השומן שקורין (כמעטני) מן (סכירלאוויטקי) אלא יניח מעט כמוך (לסירלאוויטקי) דזה אפי' בשבת מותר ודוקא מה שצריך לבו ביום אבל לצורך מחר בלא"ה אסור משום הכנה כדלקמן ואם חושש שיחמיר מותר לקלוט בענין זה ע"י נכרי (שם גם א) ונ"ל דמותר לקלוט (סמעטענקע) מן החלב לשתות בו (קאווע) (ב):

ח דין סינון משקה דינו בי"ט כמו בשבת כמבואר במלאכת בורר בהל' שבת דכל מה שאסור בשבת מדאורייתא לא התירו בי"ט עכ"פ מדרבנן לכ"ע וכן לסנן מים בבגד פשתן אסור משום מלבן כמבואר בהל' שבת במלאכת מלבן בזה גם לרמב"ם אסור בדאורייתא שזה הוא מלאכה שאינו במלאכת א"נ (ע' לעיל ריש כל' י"ט כל"א סי' א') ולכן יש ליזהר שיסנן ע"י נפה שעשויה משערות ועיין כ"ז בהלכות שבת במלאכת בורר (שם סעיף ד'):

ט דין עשיית גבינות לקמן במלאכת בונה אי"ה:

כלל פג הטוחן בש"ע סי' תק"ד:

א הטחינה אע"ג שהיא בא"נ עצמה אסורה לרשב"א מדאורייתא ולשאר פוסקים עכ"פ מדרבנן לפי שדרך לטחון לימים הרבה ומ"מ מותר לטחון תבלין שמפיגין טעמם אם יטחנן מעי"ט וכן מותר לשחוק המלח אך מפני שאינו מפיג טעם כלל צריך שינוי קצת כגון שיטה הסכינא לצדדין או שידוך בקערה וכיוצא בו וכ"ז מותר אפי' לרשב"א כיון דאין דרך לטחון בכלי זה לימים הרבה מותר מן התורה אבל פלפלין וחרדל ברחיים שלהן אסור שזה הוי עובדא דחול וטוב לשחוק הפלפלין והכרכום במדוכה ודוקא ע"י שינוי קצת כיון שאינן

נשמת אדם

לקלוף ביד דהוי כלאחר יד אבל בכלי הוי מלאכה דאורייתא. וכ"כ נהדיא בשבת ד' ע"ד ע"א ונתשוב נמי כותם פרש"י חטין במכתשת נהסיר קליפתן. וע"ב בד"ה שכן ובפרש"י בסוף הדבור וז"ל ומיהו ודאי אב מלאכה היא ובכלל דש הוא עכ"ל:

(א) כתב הט"ז בסי' תק"י ס"ק ז' דמותר ע"י נכרי וראייתו מסי' שמ"ב ולא הבנתי ראיה זו דהתם אפילו במלאכה דאורייתא מותר שלא גזרו על השבות בין השמשות. ויותר היה לו נכתוב ראיה מסי' ש"ז דשבות דשבות מותר לצורך מצוה לדעת הש"ע דבורר אינו אלא מדרבנן ביו"ט הו"ל אמירה לנכרי שבות דשבות. וכ"כ המ"א ס"ק י"ג ובמעיין בריב"ש סי' קכ"ה ירא' נהדיא דאוסר ע"י נכרי עשיית חמאה ושיטתו דס"ל דשבות דשבות אסור אפינו במקום הפסד או לורך מצוה וא"כ לפי מה דקיי"ל בסי' ש"ז דלצורך מצוה מותר א"כ הכא נמי יש להתיר ע"י נכרי במקום שיש מניעת שמחת יו"ט שאין לו מה יאכל וכדעת הט"ז:

(ב) דדוקא השוקא הסמעטענע מן הסירלאוועטקע הוי בורר ממש. משא"כ שנוקא רק השומן שקורין (סמעטנקע) שגם החלב הוא טוב נאכל ואינו דומה למ"ש רמ"א ראיה מסי' שי"ט סעיף י"ט שאסור לברור המשקה מן השמרים התם שאני שהשמרים הם פסולת גמור. וע"ש במ"א שדעתו שגם דעת הש"ע כרי"ף דדוקא לברור ע"י כלי אסור אבל הכא מה שברור בכף אין זה כלי שבוררין בו ודומה לכלי ששופך ממנו המשקה הצלול מן השמרים דמותר לרי"ף שם ולדעת המ"א גם הש"ע מודה וכ"ש דהכא ליכא פסולת כלל שהרי גם החלב טוב לשתות ושניהם הם מין אחד ואפי' בשומן מתוך האוכל מסתפק המ"א שם ס"ק ט"ו ואע"ג דמהגן ומשמר

שאינן מפיגין טעם כלל ולרשב"א שחיקת פלפלין וחרדל ברחיים שלהן כיון שהוא כלי שדרך לשחון בו לימים הרבה אסור מדאורייתא ואסור אפי' ע"י שינוי (ע' סי' תק"ו סעיף כ') וכ"ז מדינא אבל ראוי להורות דאפי' תבלין המפיגין טעם ידוך ע"י שינוי קצת שמתוך כך יהיה זכור שלא ידוך יותר ממה שצריך וכ"ש אם ידע מאתמול שיצטרך לתבלין אלו די"א דמדינא צריך שינוי והשינוי שיעשה בתמכא דהיינו שלא ינרור בקערה רק על השולחן או על הכפה:

ב קאווע נ"ל דדינן כפלפלין ואסור עכ"פ ברחיים שלהם ונ"ל דע"י נכרי מותר אפי' ברחיים שלהם רק שהנכרי יטחון בשינוי קצת ושמעתי בק"ק פראג שאם נוטל התיבה קטנה שעשוי לקבל הקאווע השחוק ומניח שם נייר זה נקרא שינוי (א):

ג מותר לגרור גבינה ביו"ט על ריב אייזן ע"י שינוי ודינו במלח דאין מפיג טעם ונ"ל דמותר לגרור ע"י שינוי תמכא שקורין (חריין) דאע"ג דכלי זה מיוחד למלאכה זו ודומה לרחיים של פלפלין לא דמי דהתם דומה לרחיים של חטים משא"כ כלי זה דדומה למכתשת שכותשין בו תבלין וכ"ש דמותר לכתוש או לגרור מצות על ריב אייזן בלא שום שינוי דאין טחינה בפת דאין טחינה אחר טחינה (ב) וכן להתוך ירקות דק דק (תק"ד סעיף ג):

ד כ"ז שמותר לשחוק דוקא מה שצריך לבו ביום אבל ליום אחר הכל אסור ולרשב"א דוקא מה שצריך לאותה סעודה כדלעיל במלאכת בורר ואפי' דיכת מצות יש ליזהר (עיין בהלכות שבת):

ה עצים שראוי לבשל כמו שהן אסור לבקעם לחתיכות קטנות שיהיה נוח יותר להדליק כמו שנוהגין לבקוע לצורך בישול דגים דהוי טרחא יתירה אפי' לשברם ביד אסור אבל עצים שאינו ראוי לבשל בהם מחמת גדלו מותר לבקע ממנו בסכין לחתיכות גדולות דאין זה טוחן אלא עובדא דחול ולכן דוקא בקרדום אסור דזה הוי עובדא דחול אבל בסכין וכיוצא בו מותר וכל מה שאסור אפי' אין לו עצים לבשל בהם (ג) (בסי' תק"א ועיין בט"ז) אבל לעשות קיסמין קטנים להבעיר האש דבזה בשבת חייבין עליו וא"כ בי"ט אסור לרשב"א מה"ת ולשאר פוסקים מדרבנן:

כלל פד המרקד (בש"ע סי' תק"ו):

א הרקדה היא מהמלאכות האסורות שגם היא נעשית לימים הרבה ולרשב"א אסור מדאורייתא ולכ"ע אסור מדרבנן לרקד בנפה ובכברה אפי' ע"י שינוי ואם כבר רקדו מאתמול ורוצה לרקדו שנית בשביל שתהא הפת נאה צריך שינוי קצת כגון שירקד על גב שולחן ואם דרכו בכך בחול ירקד בשינוי אחר כגון במפה:

ב בד"א שלא נפל בו דבר אבל אם נפל בו צרור בי"ט נ"ל דיש לרקדו ע"י נכרי או שירקד באחורי נפה שהוא שינוי גמור וכן ה"ד מצות בי"ט וצריך לרקד הקמח הנטחן מן הפרורין

ירקד

נשמת אדם

חייב משום בורר אע"ג שהכל מין אחד וכמו שכתב המ"א הביאו המ"א שם ס"ק ג' ושם ס"ק ט"ז · שאני התם דעכ"פ בפסולת אינו אוכל גמור אבל החלב והשומן שניהם מין אחד ושניהם טובים לאכילה ולא גרע מנתינת ביצה במשמרת של חרדל שהאוכל נשאר למעלה והשמן יורד למטה ולא חשוב כבורר משום דשניהם הם אוכלין כמו שכתב המ"א שם ס"ק ט"ז בכוונת הטור כ"ש כאן ואף לדעת הב"ח והנכון שם דכתב דהאם כוונת רק לאכול השמן א"כ השומן הוי כפסולת ואסור התם משום שהוא בורר במשמרת אבל לגרור בכף ומכ"ש ביו"ט דהש"ע מתיר ברירה בי"ט · ואף להרשב"א אינו אסור אלא מה שבשבת חייב ובזה לא ידעתי שום חיוב בשבת ולכן נ"ל דהוא מותר לכ"ע עכ"פ ביו"ט וכ"ש מה שצריך לאותה סעודה ואפילו לאותו יום . אך מה דנשמע מדברי המ"א דאפילו אם אינו לוקח הכל מן הסירא וועטקע מ"מ אסור לבו ביום לא ידעתי בזה שום איסור כיון שאינו לוקח ממה שנוגע בקוס וצ"ע:

(א) נ"ל דזה דומה להתרת הרקדה בנפה שכתב רמ"א בסי' תק"ו ע"פ תוספות דמותר ע"י נכרי בשינוי כיון דיש מתירין ע"י שינוי אפילו ע"י ישראל · וא"כ הכא נמי לדעת הש"ע בפלפלין ברחיים שלהן אינו אלא משום עובדא דחול וא"כ לפ"ז בודאי מהני שינוי · וא"כ עכ"פ בזה יש להתיר אפילו לרשב"א ע"י נכרי דמ"ש טחינה מהרקדה דשניהם הם מלאכות האסורות ביו"ט ומ"מ נפה וכברה מרתיים. וכר"ן בפ' א"נ אע"ג דדעתו נמי דטוחן אסור ביו"ט מדאורייתא כתב דפלפלין ברחיים שלהן אינו אלא מדרבנן משום עובדא דחול שאין זה דומה לרחיים שטוחנין בו חטים ע"ש · וא"כ רחיים קיני טפי מנפה וכברה . דלכ"ע בזה הוה דרך הרקדה והשתא שם נהתיר כשנכרי שוחק מעט מעט דאע"ג דזה לא הוי שינוי כמו שהתירו בהלכות שבת במלאכת לש מ"מ כיון דדעת הרבה פוסקים וכן דעת הש"ע דגם טחינה אינה אלא מדרבנן יש להתיר על ידי נכרי בשינוי כל דהו מה שהוא צורך י"ט:

(ב) המ"א בסי' תק"ד ס"ק ו' כתב דאסור לגרור חריין נפי שדרך לעשות לאיזה ימים וא"כ השיגו דדוקא ברחיים אסור אבל בכלי אין דרך לטחון אלא לשעתו וע"ש . ונראה לי דאע"פ שאנו רואים בחמת שדרך לגרור חריין בכלי זה לימים הרבה ושאני גבינה שהתיר הריב"ש מטעם שאינו עשוי לגרור הלא מה שצריך כידוע מכל מקום נראה לי דמותר . שהרי כתב הר"ן במתני' דתבלין נדוכין דגם תבלין ומנהג עושין לימים הרבה · ואפ"ה אפילו ידע מה קדרה בעי ואפילו אינו מפיג טעם מותר · ואפילו ברחיים שלהן אינו אסור רק משום עובדא דחול הו כמו שכתב הרשב"א דהוי טוחן וז"ל ר"ן בפרק א"נ ואף פלפלין ברחיים שלהן אינו כדרך טחינה לימים הרבה וכ"ש כלי זה שאינו דומה לרחיים כלל אף על פי שדרך לשחוק לימים הרבה מותר כיון דאינו דומה לרחיים:

(ג) צ"ע בס"ג שכתב דאפילו לקסמין דקין מותר כיון דהוי לצורך אוכל נפש וצ"ע מי עדיף מטחינת קמח .
ומה שכתב שלצורך הבערה היא לא הבנתי · דהרי המסלת סילתי חייב משום טוחן ומה בכך שהוא לצורך הבערה · וצ"ע

ירקד באחורי נפה (א) ולנטלו ביד עיין כלל פ"ב :

ג לא רקדו עדיין הקמח בכלל מותר ע"י נכרי בדרך שינוי דהוי שבות דשבות כיון שאינו עושה כדרכו (שם סעיף ג') :

כלל פה הלש בש"ע סי' תק"ו :

א לישה מותרת בי"ט ומ"מ לא ימדוד הקמח בי"ט דהוי עובדא דחול אלא יקח באומד הדעת ואם אינו ממלא המדה אלא פוחת או מוסיף אפי' בכלי המיוחד למדה מותר כמבואר בהל' שבת כלל ל"ח (פ"ח כשם ב"ח) :

ב מותר לעשות פתין גדולים ולא חיישינן שמתוך כך יאפה יותר ממה שצריך שם (שם בש"ע סעיף ב') :

ג אם יש לו פת נקיה אינה אופה פת קיבר אא"כ יש לו בני בית שרגיל להאכילם פת קיבר אבל אם יש לו פת קיבר מותר לאפות פת נקיה ומותר לבתחלה לאפות פת קיבר תחלה ואח"כ פת נקיה (שם סעיף ז' וכמ"א) וכן אפי' יש לו פת נקיה שאפה מערב י"ט מותר לאפות עוד פת נקיה שיבול לומר אוכל היום פת חמה וכן אם לש עיסה מעי"ט לצורך אחר י"ט ולא הספיק לאפותה עד שהשיכה ואם יניח כך תפסיד אם צריך באמת לאכול פת א' והוא הפסד גדול יש להתיר לעשות פתין גדולים ולאפות אבל לאפות על סמך שיאכל פת א' אסור כדלקמן כלל צ"ט סי' ח' (עי' בסי' תנ"ח במ"א שם) :

ד אסור לעשות שאור בי"ט אלא על ידי שינוי מפני שאפשר לעשות מעי"ט שאינו נפגם בכך (סעיף ח') :

ה בשלש עיסה בי"ט מותר להפריש חלה אבל אסור לשרפה בי"ט דאין שורפין קדשים בי"ט וגם אסור לאפותה דאין ראוי לאבילה שהרי כולנו טמאי מתים ולכן ישמור החלה עד הערב ואז ישרפנה אבל אם לש מעי"ט אסור להפריש חלה בי"ט אלא יאכל ויניח מעט מן הפת ולערב יפריש מחתיכה שהשאיר חלה וישרפנה אבל אסור לשייר רק כדי חלה דכתיב ראשית עריסותיכם וא"כ צריך שיהיה שיריה ניכרים או אם רוצה יכול ללוש עוד עיסה א'

נשמת אדם

בקונטרס הראיות שלו וצ"ל כיון שמכה דוקא בהכין הוי כלאחר יד ולכן מותר . וכן משמע בעה"ק להשב"א דף מ"ד ע"ב ואעפ"כ כתב דגד לי המורין אוסרין :

(א) בש"ע סי' תק"ו ה' דאם נפל בו צרור מותר לרקדו שנית

ה' אף בלא שינוי דכיון דנפל בו היום לא הי' אפשר לרקדו מאתמול מותר וכ' רמ"א וי"א דמותר ליטול הצרור בידו ויש מחמירין ואוסרין ע"כ. ומדבריו משמע דע"כ ל"פ אלא ליטול ביד אבל לכ"ע מותר לרקדו שנית. וכ"כ בהדי' בד"מ וז"ל וכ' הב"י דאם נפל צרור או קיסם לקמח אסור ליטלו משם בידו אלא מרקדו שיפול הצרור ע"י הריקוד אבל הרמב"ם והשב"א מתירין עכ"ל ומשמע שהשוה דעת השב"א להרמב"ם · ובהרב"ם איתא להדיא דמותר לרקדו וצ"ע דז"ל השב"א בעה"ק נפל צרור יש מי שהורה שאסור ליטלו ביד לפי שזה כבורר · ולא יראה לי כן אלא מותר ליטול ביד שהכל שעושה ביד אינו אלא כבורר כלאחר יד ולא אסרו אלא בנפה וכברה עכ"ל · הרי להדיא דבנפה וכברה אסור . ואזיל לשיטתו שכתב שם בסי' ה' וז"ל הבורר אוכלין לא יברר בנפה וכברה נפי שזו ברירה גמורה ואסור אפילו בי"ט . אבל בורר כדרכו בקנון ותמחוי שאין כאן אפילו בשבת אלא משום שבות וביו"ט נ"ג ודוקא לברור לאלתר אבל לבו ביום הוי מבורר לאוצר ובשבת חייב . ולפיכך אסור אפילו בי"ט עכ"ל וע' בהלכות שבת במלאכת בורר שכתבתי דדברים האלו נעלמו מהמ"ל מגיד משנה שהביא הט"ז בסי' תק"י ס"ק ג' שהקשה על הרשב"א שהרי ברירת פסולת מאוכל אפילו ביד חייב חטאת ואילו ראה דבר זה ברשב"א לא היה מקשה עליו שהרי הרשב"א ס"ל דהכל דביד הוי בורר כלאחר יד · וכתבתי גם שכן דעת הטור בסי' שי"ט וע"ש דבר נאה ומתקבל . ולכן נדקו דברי הט"ז שם שכתב דמה שהתירו פסולת מאוכל הוא דוקא לאלתר כמו בשבת . והדבר תמוה שהרי פסולת מאוכל אפילו לאלתר חייב . אך נבואה מרקה בו אף שלא ראה ס' עה"ק כגון האמת בדעת הרשב"א . ועכ"פ לפ"ז כשהתיר הרשב"א ליטול הצרור ביו"ט דוקא ביד מתיר אבל לרקדו דבשבת חייב גם ביו"ט אסור מדאורייתא לשיטתו שכתב דכל שבשבת חייב גם ביו"ט חייב ובאמת הב"י כתב רק דברי הרא"ה שאוסר ליקח הצרור בידו וע"ז כתב דהרשב"א מתיר . וא"כ הו"ל לרמ"א לכתוב די"א דדוקא ביד מותר . וכמדומה לי שהרמ"א לא היה לפניו ס' עה"ק גם מה שכתב רמ"א דיש מחמירין ואוסרין ונראה מגיד · ור"ל מ"מ גם הרא"ה ד' דאדרבה מ"מ מסכים להרמב"ם ומשמע דמודה דמותר בהרקדה . וכן הוא בהדיא במ"מ וצ"ע דמ"ש . ומ"ש הט"ז בסימן תק"ו משום דביד הוי בורר פסולת מאוכל משא"כ במרקד דהוי אוכל מפסולת הוא תמוה דהרי בי"ט גם פסולת מאוכל מותר אפילו בקנון ותמחוי וה"ה ביד . ובנפה וכברה אפילו אוכל מפסולת אסור ואם כן הדין הוא להיפך · וגם על הב"י צ"ע שכתב בסוף דבריו וז"ל או אפשר דודאי אסור ליטול צרור ביד ולא כתבוהו הפוסקים גבי הרקדה דסמכו על מ"ש בדין בורר עכ"ל . ור"ל דפסולת מאוכל אסורין וצ"ע · שהרי בי"ט מותר · או נרשב"א משום דאף בשבת אינו אלא כלאחר יד . או כשיטת הפוסקים דבורר מותר לגמרי בי"ט ולא אסרו רק בנפה וכברה . ומ"ש בד"מ והוסיף בלשון הב"י וכתב וז"ל דאם נפל צרור אסור ליטול ביד אלא מרקדו שיפול הצרור ע"י ריקוד עכ"ל . משמע מדבריו שכוונתו דודאי בנפה וכברה אסור אלא דר"ל לרקד על דף וכיוצא בו. ואמנם לשון הגמ' וכל הפוסקים לא משמע הכי :

והנה הרא"ד בפ"ד כתב הלכה כרבי פפיים דשונין . ואם נפל צרור או קוסם אסור ואם שינה מותר עכ"ל · ועיין בט"ז סי' תק"ו בשם המ"מ שמפרש כוונתו דאסור ליטול ביד אבל מותר לרקדן שנית וקשה יד מאן דכר שמיה ופשיטא דקשה כמ"ש מה בין יד לריקוד והלבו מפרש דכוונתו דאין שונין עי' בט"ז מה שהקשה עליו · ואמנם מצאתי בפ"ת שכתב דגירסת השב"א בגמרא תני תנא קמיה דרבינא ושוין שאם נפל צרור ששונין א"ל רבינא כ"ש דאסור ע"ש · וא"כ קי"ל כרבינא דנפל צרור אסור לרקדו ע"ש בפ"ת . ולפ"ז י"ל דגם גירסת הרא"ד הוא כך והפירוש הכלבו וכוונתו שונין קמח ואם נפל צרור אסור לשנות ועל ידי שינוי מותר אבל מדין אם מותר לברור ביד לא מיירי הרא"ד כמו שלא הזכיר אותו גם הרמב"ם · לפ"ז דין זה אם מותר ליקח ביד או אם מותר לרקדו לפי מה שכתבתי תנוי באשלי רברבי דלרא"ד ורשב"א אסור ולכן נ"ל דבנפל צרור וכן אם דך מלות וצריך לרבדו

בי"ט ויקיף אותם זה אצל זה ויפריש מאותה עיסה גם על מה שלש מעי"ט ודוקא כשצריך לפת חמה (סי' תק"ו ס"ק י"א) ונ"ל דאין דומה למש"כ בסי' תנ"ח דמותר לאפות על ידי הערמה שאומר אני רוצה פת חם דהכא בלא"ה יש לו פת חמה שהרי אופה עיסה א' משא"כ התם שאפה מעי"ט :

ו אע"ג דלישה מותר בי"ט מ"מ אסור לגבל טיט לסתום בו התנור שמטמינין בו לשבת דנראה כמתקן לבנין ואפי' לגבל אפר דאינה בר גיבול יש להחמיר . ונ"ל דע"י נכרי מותר לגבל אבל לא טיט דהוי בר גיבול ולכן צריך ליזהר שיכין מעי"ט טיט מוגבל ומה שנוהגין העולם ליקח רפש מרחוב גם זה אסור אא"כ הוא כבר תלוש מעי"ט ומונח בקרן זוית דאל"כ בטל לגבי קרקע והוי כמחובר (א) והוא שהיה דעתו ע"ז מערב י"וט דאל"כ הוי מוקצה (תק"ז סעיף ז' וכמ"א) :

ז יש ליזהר ללוש (ורימזיל) שקורין (לאקשין) מעי"ט שהישנים יותר טובים מהחדשים • ומ"מ אם אין פנאי או ששכח מעי"ט יעשה בי"ט ע"י שינוי קצת שאם רגיל לעשות על השולחן יעשה על מפה וכיוצא בו וכן הדין בכל אוכל נפש . ומותר לכתחלה להמתין לעשותו ביו"ט ע"י שינוי (הל"כ) :

ח דין גיבול מורסן לבהמה ועוף מבואר לעיל בהל' שבת במלאכת לש (תקי"ג) :

כלל פו האופה וכל צרכי אפיה בש"ע סי' תק"ז :

א האפיה והבישול מותרת בי"ט ומותר להבעיר התנור כדרכו ולגרוף ממנו הנחלים והאפר ומותר לשרות המכבדות שמכבדין בו התנור במים לצננו אם הסיקו יותר מהצורך ומתיירא שיתחרך הפת אע"ג שמכבה וכן מותר לצלות בשר ע"ג גחלים אע"פ שמכבה הנחלים ע"י הנחת הבשר כיון שא"א בענין אחר ומ"מ אם כבר נגרף התנור רק שנשאר בו עוד גחלים קטנים שאינו מזיק לפת אסור לשרות המכבדות לגרפו ופשיטא דאסור לטבול המכבדות במים לכבותה שלא תשרף כיון שאין זה לצורך הפת ומותר לסתום פי התנור בטיט מגובל וכיוצא בו (ע' כלל נ"ב סי' א') כיון שא"א בענין אחר הוי באוכל נפש עצמו דמותר (ועיין לקמן במלאכת ממחק) :

ב אם נגרף מקצת התנור עד שאפשר לאפות באותו מקצת אסור לגרוף השאר :

ג דין תנור חדש תמצא בכלל צ"ג :

כלל פז הגוזז הצמר כו' והתופר והקורע :

א הגוזז והמלבן והמנפץ והצובע והטווה והמיסך והעושה ב' בתי נירין והאורג ב' חוטין והפוצע ב' חוטין והקושר והמתיר כל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ולענין תלישת שער ונוצה בשעת שחיטה יתבאר אי"ה במלאכת שוחט :

ב התופר והמתיר כל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ומ"מ מותר לתפור העופות שממלאין אותן וכיוצא בהן אך צריך ליזהר שישים החוט במחט מעי"ט דגזרינן שמא יחתוך אותו כשיהיה ארוך ונמצא מתקן כלי (ע' בנ"א כלל ט' סי ח') ואם לא נתן מעי"ט אסור ליתן החוט במחט בי"ט ולאחר שתפר מותר להתוך או לשרפו ונהגו שלא לחתכו אלא לשרפו דוקא (סי' תק"ט • כ' הב"י בסי' תק"ט בשם הרשב"א דמותר לתפור עוף שאותה תפורה הוא לצורך א"נ ע"כ ולפ"ז נ"ע דמשמע דכוי תפורה וא"כ נשיטת רמב"ם שכתבתי ריש הל' י"ט דכל מלאכות כאורג וכוכה אסור אפי' לצורך א"נ אפשר דאסור ול"ע ועי' לעיל כלל ט' מה שכתבתי בנ"א סי' ח' בשם הירושלמי ולפי מה שכתבתי שם בשם הירושלמי הטעם משום שמא יחתוך החוט למדתו והייב משום מחתך וא"כ אין ספק דמותר לחתכו לאחר שתפר ועי' בד"מ שמשמע שמסופק קאת בזה דזה נא שייך אלא קודם התפירה) :

ג ופוצעים אגוזים במטלית ולא היישינן שמא תקרע דאינו חייב אלא בקורע ע"מ לתפור (סימן תק"ח) :

נשמת אדם צידה

לרקדו לפי מה שכתב המ"א בסי' ק"ד ס"ק ט' דאסור לברור פירורים הגדולים מן הקמח הנטחן . ולכן אם אפשר ע"י נכרי מותר כמ"ש המ"א ע"פ תוספות ואם א"א ע"י נכרי נ"ל דיש לרקדו באחורי נפה דבזה יש לסמוך על רשב"א ורא"ב"ד ע"פ פירוש הכלבו דמתיר ע"י שינוי כן נלע"ד :

(א) ואע"ג דכתב המ"א בסי' רמ"ד דפינוי זבל ברחוב הוי מלאכה דאורייתא היינו משום דהתם כוונתו לתקן הרחוב • משא"כ הכא ועי' בהלכות שבת במלאכת בונה כלל ל"ו סי' א' מה שכתבתי שם אך צ"ע דמשמע מכל הפוסקי' דהא דבעינן שעושה בו סימן הוא מטעם מוקצה . וא"כ מ"מ טיט שברחוב או שעל הנהר • עיין מ"א ס"ק ט"ו ונ"ל כמ"ש תוס' בדף ח' דאיסור א' מתירין משום שמחת י"ט אבל ב' איסורין כגון התופר גומא וא"צ אלא לעפר' דמ"מ אסור מדרבנן וגם אינו מוכן אסור ע"ש בתוס' ד"ה החופר גומא וא"כ ה"נ בטיט שעל הנהר שהוא מחובר ואע"ג דהחופר גומא וא"צ אלא לעפרה אין בו אלא איסור דרבנן מ"מ גם איסור מוקצה יש בו ולא מהני דעתו דהוי כמזמין עצים ואבנים בשבת דאין כלום כיון דעדיין יש איסור עליו • משא"כ טיט שברחוב שאין בו אלא איסור מוקצה ולכן מהני דעתו כן נלע"ד ומ"מ דברי מ"א צ"ע שברי בש"ע כתב שינתקו נגד אחר :

כלל פח הצד (סי' תל"ז) :

א צידה אסורה בי"ט לרשב"א מדאורייתא ולשאר פוסקים מדרבנן ולכן כל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ומלבד איסור צידה אפי' באלו שכבר ניצודו עכ"פ כל בעלי חיים הם מוקצים אם לא שהזמינם מאתמול כמו שנבאר :

ב אווזים ותרנגולים ויונים שבביתו או שבחצר העומדים לאכילה מותר לצודן לצורך אכילה בי"ט לשחטן ודוקא אותן שכבר הורגלו בבית ובחצר שאפי' אם יצאו חוץ לחצר באין לערב לביתן ולכן מותר לצודן אפי' חוץ לחצר ומ"מ שלא לצורך אכילה אסור (מ"א שם) אבל אם קנה מחדש שעדיין לא הורגלו ואם יצאו לא יחזרו אסור לצודן אפי' כשהן בביתו ונ"ל דבלילה כשהן יושבין על הקורה מותר לצודן דבלילה לא שייך בהן צידה כדאי' בשבת דף ק"ו הצד הגבים בשעת הטל פטור (פרש"י עיניהם מתעוורות וכרי הם ניצודין עכ"ל) וידוע דגם תרנגולי' בלילה כן ואותן שהורגלו אין בהם ג"כ משום מוקצה כיון שעומדין לאכילה מ"מ ירא שמים ראוי ליזהר שיברור מעי"ט איזה שרוצה לשחוט דשמא אותה שיטול ימצא שהיא כחושה ונמצא שטלטל שלא לצורך :

ג יוני שובך ויוני עליה אע"פ שכבר הורגלו לבא לקיניהן כיון שעשוין להשמט ולברוח מפני בני אדם ואין נוח לתפסן ולכן אסור לצודן ואפי' הזמינן מעי"ט ואמר זה וזה אני נוטל אסור לצודן אבל קטנים שאין מפריחין אלא מדדין נ' אמה כיון דאין בהם משום צידה מהני בהם הזימון :

ד כיצד הוא הזימון אומר מעי"ט זה וזה אני נוטל אע"פ שאינו לוקח אותם בידו כיון שכבר הזמינן ולא הקפיד למשמש בהם כבר הסכים בדעתו שאפי' יהיו כחושים ישחטם אבל לא מהני שיאמר מכאן אני נוטל למחר או אני מזמין כולם דשמא יטלטל מה שא"צ שימצא שהם כחושים אבל אם אפשר שיצטרך כולם אזי יאמר אני מזמין כולם :

ה דגים אסור לצודן במקום שהביבר רחב הרבה והדגים נשמטים אילך ואילך ואם יכול להתפסן בידים אין בהם צידה אבל אם צריך כלי אסור ואם א"צ כלי רק כחמת שאינו רוצה לירד במים נהגו להקל ואם יש שם דגים הרבה צריך לעשות בו סי' כגון חוט וכיוצא בו ויחזור ויניחנה במים ואם צריך לכולם יזמין לכולם כמו בסי' ד' :

ו ספק אם נצודו בי"ט וכן כל כפק מוכן אסור ואפי' בי"ט שני (מ"א) ובצורך גדול נ"ל דיש לסמוך על ש"ע וכן הסכים בפ"ח דמותר ביום שני :

ז כל בע"ח שהם מוקצים יש ליזהר שלא ליתן להם מזונות בסמוך להם שמא יקח מהם אבל ברחוק קצת מותר :

כלל פט השוחט (תנ"ט) :

א שחיטה מלאכה המותרת בי"ט לצורך אותו יום אבל שאר דברים שאסורים משום נטילת נשמה כמו שאסור בשבת אסור ביו"ט כמבואר בהל' שבת במלאכת שוחט ומותר להוליך סכין ודבהמה אצל הטבח ואפי' גדי קטן שצריך להוליכו על כתפו אפי' היה אפשר להוליכו מעי"ט וה"ה שהטבח יכול להוליך הסכין אצל הבהמה :

ב הרוצה לשחוט ביו"ט לא יבדוק הסכין קודם שחיטה שמא ימצאנו פגום וישחיזנה במשחזת שלו וה"ז עושה כלי דאסור אף ביו"ט ולכן יבדקנה מעי"ט ומצניע וסומך על חזקה זו ושוחט בלא בדיקה ודוקא אם הוא סכין שהזקתו בכך שאינו נפגם מבילא (ע' בתיכורי כינס אדס בשער חזקס) ואם לא בדקו מעי"ט והוא שעת הדחק יכול לבודקו ומ"מ לאחר שחיטה צריך לבדוק דאז לא חיישינן שמא ישחיז :

ג השוחט בהמה אינו רשאי לתלוש הצמר והשער לעשות מקום לסכין אפי' בידו דהוי עוקר דבר מגידולו ואסור כמו קוצר אלא מפנהו בידו אבל לא בכלי ומושכו אילך ואילך ואף אם יתלוש כיון שאינו מתכוין מותר וכן השוחט העוף אסור למרוט הנוצות לעשות מקום לסכין כן סתם בש"ע וע"ש במ"א והפ"ח שם כ' בשם הר"ן דנוהגין להקל כדעת רמב"ן כיון שסופו של יו"ט לדחות אצל מלאכה זו שהרי הנוצה עתידה ליתלש משום אוכל נפש מה לי מחיים או לאחר מיתה דגם לאחר שחיטה הוי אב מלאכה כדלעיל בכלל ב"א סי' ב' ועוד דקיי"ל כר"ש דמלאכה שאצ"ל פטור הילכך משום שמחת י"ט מותר לכתחלה ואע"ג שהפ"ח כ' ראיה כדעת הש"ע מ"מ נהגו עכשיו השוחטים למרוט מפני שאומרים שא"א לשחוט בלא זה ויש להם על מי שיסמוכו ומ"מ בודאי אם אפשר לשחוט בלא מריטה רק שיפנה בידו יש להחמיר :

ד אסור לשחוט חיה ועוף אא"כ יש לו עפר מוכן מעי"ט לכסות בו או אפר כירה שהוסק מעי"ט או אפי' שהוסק בי"ט ועדיין הוא חם שראוי לצלות בו ביצה דאל"ה הוי נולד ואם

כבר שחט מותר לכסות אף באפר שהוא מוקצה או בעפר תיחוח שע"ג קרקע אע"ג דהוא מוקצה דמשום מצות כיסוי שרינן מוקצה בדיעבד ובלבד שיהיה תחות הרבה כמבואר לקמן במלאכת בונה ודוקא ששחט בי"ט אבל אם שחט מעי"ט אסור לכסות הדם אפי' בעפר מוכן דאפי' בלא כיסוי מותר באכיל' :

ה שחט ונמצא טרפה אסור לטלטלה אבל מותר להצניעה במקום קר שלא תסרח דאי לא שרית ליה לאצנועי ימנע עצמו מלשחוט ויתבטל משמחת י"ט דחושש שמא ימצא טרפה ומותר ג"כ למכרן לנכרי ע"פ התנאים שמותר למכור לישראל כמבואר לקמן מטעם הנזכר ודוקא בהמה דשכיחי ביה טריפות חיישינן שמא לא ישחוט אבל עופות דלא שכיחי בהם טריפות וא"כ לא מימנע מלשחוט לכן אסור להצניע ואסור למוכרו לנכרי אם נמצאת טרפה ואפי' בבהמה אם יכול להצניע שלא תסרח אסור למכור לנכרי ואם נשחטה מעי"ט ונטרפה אסור אפי' להצניע אא"כ נשחטה סמוך לי"ט כ"כ שלא היה באפשר שימכור קודם י"ט ומ"מ כ"ז שהעוף בידו מותר להוליכו וליתנו במקום המשתמר כמבואר בהלכות שבת בדיני מוקצה :

ו אע"ג דמדינא מותר לשחוט בהמה בי"ט מ"מ האידנא נוהגין שלא לשחוט אפי' היכא דלא שכיחי טריפות אם לא לצורך גדול לצורך י"ט או שהבהמה מסוכנת ויפסיד אבל עופות נוהגין לשחוט ומותר לשחוט עוף אע"ג שיש בו ריעותא וצריך בדיקה מ"מ סומכין על החזקה דרוב כשרות הם ואמרינן מסתמא תהיה מן הרוב :

ז בהמה מסוכנת וירא שמא תמות וכבר אכל אסור לשוחטה בי"ט ואם יש שהות ביום כדי לאכול ממנה כזית צלי באותו יום אפי' קודם הפשט ואפי' לא יאכל כיון שאם היה רוצה היה אוכל או אם יקלעו לו אורחים חזי להו וא"כ מותר מדאורייתא לא גזרו רבנן משום הפסד ממון ומ"מ י"א כיון שאינו שוחטה לצורך י"ט אסור להפשיטה דבולי האי לא שרינן ואם שרפה בשדה או אפילו בהמה בריאה ששחט לצורך י"ט לא יביאנה במוטות כדרך שעושה בחול אלא יביאנה איברים איברים (א) :

ח בהמה חציה של נכרי וחציה של ישראל יכול לשחטה בי"ט דא"א לאכול כזית בשר בלא שחיטה ואפילו יש להם ב' יכול לשחוט שתיהן דא"א שיהיו שניהן שוין בכל דבר ואם רצה הנכרי ליתן לו הגדולה והטובה אסור לשחוט שתיהן :

ט כוי אין שוחטין אותו בי"ט מפני שצריך לכסות דמו מספק שמא הוא חיה והרואה שהוא מכסה דמו בי"ט יאמר שהוא ודאי חיה דאל"כ לא היו מטריחין אותו לכסות בי"ט וא"כ יבא להתיר חלבו כדין חיה דחלב מותר ובאמת כוי הוא ספק חיה ספק בהמה ולכן אפילו יש לו עפר מוכן כדלעיל בסי' ד' אפ"ה אסור ואם שחט לערב אם רישומו ניכר מכסה בלא ברכה ודוקא ששחט בקרן זוית אבל אם שחט באמצע הצר אפילו דם בהמה מותר לכסות בעפר מוכן דהוי כגרף של רעי שלא יתלכלכו כליו בחצר (ב) :

כלל צ המפשיט (סי' תל"ח) :

א השוחט בהמה טוב שלא יבדוק עד שיפשיט דכיון דנשחטה בחזקת היתר עומדת ואם לא פשט מקודם ונמצא טרפה אסור להפשיט ובן עוף שנטרפה בשחיטה אסור למרוט הנוצות ואע"ג דיש לחוש שמא ימנע עצמו ולא ישחוט כיון דהפשט הוא מלאכה דאורייתא לא שרינן מטעם זה דדוקא איסור דרבנן שרינן סופו משום תחילתו כמבואר במלאכת שוחט סי' ה' (וע' לקמן במלאכת מעבד) ומותר לטלטל העור והנוצות להצניען דאל"כ דלמא מימנע ולא שחיט אבל בלא"ה אסור לטלטל עורות ונוצות כמבואר בהל' מוקצה בהלכות שבת ולכן אם יודע שלא יפסוד אסור לטלטל (תל"ט) :

נשמת אדם נדיים

(א) ע' במ"א סי' תל"ח ס"ק י"ג וע' פ"ח שם. ומ"ש המ"א על רש"ל שכתב שצריך שיהא שהות לאכול אחר ההפשט דאינו מוכרח. נ"ל כוונתו די"ל דהא דאיתא במשנה מבית שביתתה אין זה מדברי ר"ע אלא שהות כר"ע דבין לת"ק ובין לר"ע מהיכן יאכל. וע"ז אמרו מבית שביתתה ואף דבגמ' משמע שהוא סיום דברי ר"ע אינו מוכרח :

(ב) ע' במ"א סי' תל"ח ס"ק ל"ה דאם כוונתו לנקר חלבו מותר. אבל אם כוונתו למצות כיסוי אסור משום התרת חלבו והקשה א"ר כיון דהחשש הוא משום הרואים וא"כ מה תלוי בכוונתו. ונ"ל דכוונת המ"א שהקשה דהא בגמרא משני בחול אמרי לנקר חלבו צריך משמע דביו"ט לא אמרי' לנקר משום דאין דרך לנקר החלב בי"ט. וגם לפי המסקנא כאמר תי' זה וע' ברש"ל ומהרש"ם שי"ף וע"ז כתב ודוחק לומר דמיירי בקרן זוית ונ"ל דדוקא בקרן זוית אין דרך לנקר בי"ט אבל באמצע חצר גם בי"ט דרך לנקר כדי שלא יטנף בגדיו זה דוחק דמ"ם בחול מי"ט כיון שאין מתמהים בו בקרן זוית למה ינקר בחול יותר מיו"ט. וע"ז כתב דלמסקנא חזר בה"ם מסברא זו אלא דבאמת אף בי"ט שייך לנקר חלבו. וא"כ אין כאן חשש רואים רק החשש הוא שיתיר חלבו שיאמר שודאי חיה הוא וכמ"ש רש"י. ואמנם זה שייך כשבא לימלך בב"ד. אבל כשאין כוונתו כלל לכיסוי אבל באמת לנקר חלבו וא"כ אין כאן חשש אף ממנו ונ"ל דזה תלוי אם גרסי' בגמ' אלא או לא ולכן כ' רש"י דל"ג אלא וס"ל דלא חזר בה"ם מסברא ע דבי"ט לא שייך לנקר חלבו :

ב גדיים וטלאים שדרכן להפשיט העור שלם לא יפשיט כן ביום טוב שהוא טורח גדול (שם):

כלל צא המולח והמעבד (עי' תק"ט ות"ק):

א אין מולחין עורות שהוא צורך עיבוד וחייבין עליו וכן אין מולחין החלבים אפי' נשחטה בי"ט דדבר שאינו אוכל גמור שייך בו עיבוד וכבר בארנו דמלאכה דאורייתא לא התירו משום שמא ימנע ולא ישחוט וכן אסור לשטחן ע"ג יתידות דמוכח מילתא שעושה כן כדי שלא יסריח ויטעה לומר שהתירו אף המליחה וכן אסור למלוח בשר על החלב באויר דכיון דאין דרך בחול למלוח כן מוכח מילתא שעושה כן בשביל החלב ומ"מ מותר לטלטלו ולהצניעו משום הפסד דאין זה אלא מדרבנן והתירוהו משום שמא ימנע כו' (תק"ט):

ב אע"ג דאין עיבוד באוכלין מדאורייתא מ"מ מדרבנן אסור כמבואר בהל' שבת ולכן בשר שנשחט מעי"ט ונמלח והודח משום דם אסור למלחו שנית בי"ט כדי שלא יפסיד ואפילו קודם אכילה שהרי אין דרך למלוח בשר בשעת בישולו ואדרבה מדיחין אותו ממלחו בשעת הבישול וא"כ מוכחא מילתא שמולח רק לתקן הבשר ולכן אסור אבל מותר למלוח בשר אפי' נשחט מעי"ט להוציא דמו שאם ימלח מעי"ט ויצטרך למלחו עוד הפעם שלא יסריח אין מוטעם כ"כ (תק"י) וצ"ע באגודה בעירובין פ"א בהגה"ה (שם):

ג מיני דגים המתקלקלין בשיניתו זמן רב במלח מותר למלחן בי"ט אע"פ שקרען מעי"ט אבל הדגים ש..ן משובחין כשמניחין במלח אסור למלחן בי"ט כשהיה יכול למלחן מעי"ט דהוי כמכשירי א"נ שאפשר לעשותן מעי"ט (שם במ"א והיינו כדלקמן כלל נ"ד):

ד היה לו בשר הרבה יותר ממה שצריך היום וצריך למלוח להוציא דמו ואם לא ימלח השאר יפסיד אם הוא בליל י"ט או ביום קודם אכילה או שרוצה לאכול היום עוד מותר למלוח אפי' כמה חתיכות בבת אחת דהכל חדא טירחא היא ואם כבר מלח מה שצריך לאותו יום מותר להערים ולומר אני חפץ לאכול חתיכה זו ולא מזה שכבר מלח וכן בכל חתיכה וחתיכה אבל אם כבר אכל וא"צ עוד היום אסור ואם נשחט בי"ט מותר למלוח ע"י הערמה זו אפילו אחר שאכל אם יש הפסד בודאי כשלא ימלח דומיא שהתירו בכסוכנת במלאכת שוחט סי' ז' ונ"ל דה"ה דגים שהמלח מועיל להם אם קרען בי"ט לאכול מהם בו ביום ואם יניחן כך יפסידו בודאי דמותר למלוח ע"י הערמה וזו אפי' אחר אכילה אבל שלא לצורך היום אסור לקרען ופשיטא למלחן ובמקום הפסד גדול יש להתיר כמו במסוכנת כלל פ"ט סי' ז' ודוקא בענין שלא היה יכול לקרען ולמלחן מעי"ט אבל אם כבר היה בביתו מעי"ט אסור כדלקמן סי' ו' ולעיל סי' ג':

ה כשנשחט ביו"ט וחושש שמא יפסיד וצריך למלחו להוציא דמו כמו שבארנו כיון שא"א למלוח עד שנקר מותר לנקר כל הבשר ע"י הערמה זו אבל אם נשחט מעי"ט לא ינקר אלא מה שצריך וטוב לשנות קצת אם אפשר אבל אחוריים דא"א ע"י שינוי יש להחמיר שלא לנקרו אם נשחט מעי"ט והיה שהות לנקרו מעי"ט ובמקום הדחק יש להקל לצורך י"ט:

ו אם הבשר ביום ג' לשחיטתו ואם ישהה אחר יו"ט יהיה אסור לאכלו כ"א צלי אסור לנקרו ולהדיחו ע"י הערמה שיאמר אוכל ממנו כזית כיון דהיה יכול לנקרן מעי"ט וע"י פשיעתו גרם לעצמו פסידא ואם כבר נקרו מותר להדיחו בי"ט דמ"מ ראוי לאכילה ואינו עושה מעשה רק ששופך עליו מים וראוי לכתחילה שימלאו מים מעי"ט ויאכלו הקצבים חתיכה ממנה ואם אפשר להניח ההדחה עד י"ט ב' לא ידיחו בי"ט א' (פ"ת ס"ס ת"ק):

ז אע"פ שבשבת אסור למלוח הרבה חתיכות צנון דהוי כעיבוד אבל בי"ט מותר שא"א לעשותו מעי"ט ויש מחמירין גם בזה דאפשר לטבול א' א' במלח ויאכל (סי' תק"י):

ח מולגין הראש והרגלים ומהבהבין אותן באור אבל אין טופלין בסיד דמחזי כמעבד (סי' תק"י) מותר למלוג תרנגולת אבל לא גדי שלם אפי' אם מולג לאכול העור (תק"ט):

ט בהמה שנשחטה בי"ט מותר לטלטל העור ולתת אותה במקום דריסת רגלי בני אדם שבדרך הילוכם ידרכו עליו ולא יפסד העור ואע"ג דגם זה אסור מדרבנן התירו בזה סופן משום תחילתן דאל"כ מימנע ולא שחט (א) אבל לשטחה על גבי יתידות אסור דמוכח מילתא שעושה זה לצורך העור (תק"ט מ"א דלא כב"ח):

נשמת אדם

המחקק

(א) כתב המ"א בסי' תמ"ז ס"ק ח' בשם הכ"ת דדוקא במלאכה דרבנן שריין סופן משום תחלתן אבל לא במלאכה דאורייתא. ולכאורה צ"ע שהרי כתב הרמב"ם בפ"ט מהל' שבת הדורס על העור ברגלו עד שיתקשה כו' ה"ז תולדת מעבד וחייב הש"ה התירו ליתן העור לפני הדורסין כדי שידרסו עליו בי"ט. והיינו כדאמר עולא בגמ' משום דהתירו סופן משום תחלתן ודין זה מוסכם מכל הפוסקים. ואף שהמ"א מביא ראיה מהא דאמרי' ביצה גבי מניחא חנכים דאי שרית ליה אתי למימר מה לי למשקלינהו מה לי למימלחינהו. ופרש"י ומולח הוי אב מלאכה זה אינו מוכרח די"ל דס"ק דאתי נ"כ למימלחינהו וכולי האי לא שרי כיון דדי למשקלינהו. וכן נ"ל ע"כ לפי מה שכתב בספר יראים

כלל צב הממחק:

א הממחק העור אסור לכ"ע וכן למרח רטיה וכל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ומ"מ מותר למרח פי התנור בטיט דהוי כאוכל נפש עצמו (כ"כ רשב"א בעה"ק שער ג' וכ"כ הר"ן הביאו סימן תק"ז אבל מדברי הרא"ש והב"י שם שכ' בשם ר"ת דעפר אסור שמא ימרח מוכח להדיא דמירוח אסור ומדברי הרא"ש שסיים מיהו הכולי שמעתא כו' אין הכרע ע"ש ובש"ע סס"י תק"ז כ' ג"כ רק מותר לסתום פי התנור משמע רק לסתום בלא מירוח ומכ"ש לדעת רמב"ם שכתבתי דכל מלאכה שאינו של אוכל נפש אסור מדאורייתא אע"ג דהוי בא"כ אסור למרוח רק לסתום בלא מירוח דזה אינו מפורש בגמרא שימרח):

ב אסור לחמם נר של שעוה או חלב לדבקו במנורה או בכותל שמא ימרח (סי' תקי"ד) ונ"ל דאם השפופרת סתום בחלב מותר לנקותו בסכין וכיוצא בו (א):

ג החותך והמשרטט והכותב והמוחק כל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ולכן אע"פ דמותר ללוש ולאפות בי"ט כל מה שצריך אבל אסור לחקוק בדפוס בעיסה איזה צורה וז"ל רוקח סימן ר"פ יש שחוקקין עץ אחד בחקיקה צורה או עוף אחד אע"ג דלענין גט קיי"ל וכתב ולא וחקק אבל ביו"ט אסור לא מיבעיא לר' יוסי דמחייב משום רושם אלא לד"ה לא גרע מקוסם וקנקנתום ובאבק דרכים שאסור כו' עכ"ל ולפ"ז אסור לעשות (לעקן) בדפוס שיש בו איזה ציור ונ"ל דאפי' ביד אסור לעשות מן העיסה כמין צורת עוף או שאר צורה:

כלל צג הבונה והסותר והמכה בפטיש:

א הבונה אסור וכל מה שאסור בשבת אסור בי"ט ולכן אין עושין גבינה בי"ט דהמגבן בשבת חייב משום בונה והגבינה הישנה יותר טובה מחדשה ואפי' היה לו אונס ולא עשה מעי"ט אסור (א) דהוא מלאכה שנעשית לימים הרבה (סי' תק"י):

נשמת אדם כשעושים

במלאכת מעבד דמליחת חלבים ג"כ אינו אלא מדרבנן ע"ש. וכן משמע בירושלמי ריש הבונה ובפ"ק דביצה מתני' זימן שהורים דאיתא שם שמואל אמר המלחם את התריסין (ר"ל המדבק הקרשים שנועלין בהם החנויות) חייב משום בונה וקשיא דבר שאילו עשאן בשבת חייב חטאת ב"ה מתירין אף להחזיר (ר"ל שסברי במתני' איתא בש"א אין מסלקין התריסין וב"ה מתירין אף להחזיר) ר"ח בשם ר' יוחנן התירו סופן מפני תחלתן שאם אתה אומר לו שלא יחזיר אף הוא אינו פותח. א"ר אחא מחזיר ובלבד שלא יחזיר כל צרכו. א"ר יוסי בר בון כשאין שם פתח כו' וכתב הב"י בסי' תקי"ט שהפוסקים לא הביאו דין זה דר' אחא ודר' יוסי בר בון משום שלא נזכר בגמרא שלנו ע"ש. עכ"פ מוכח מזה דאפי' במלאכה דאורייתא אמרי' דהתירו סופן משום תחילתן. אך באמת דברי הב"ח נכונים מאוד דאיך יש כח ביד חכמים להתיר איסור דאורייתא משום שמחת יו"ט. וראיה גמורה שסברי בהזרת תריסין ג"כ התירו סופן משום תחילתן ואפ"ה אמרי' בגמ' ביצה י"ב דדוקא בית לו ציר באמצע מתירין אבל בית לו ציר מן הצד לכ"ע אסור והיינו משום דאז יש בנין דאורייתא. וצ"ל דגם הירושלמי אינו חולק על גמרא שלנו אלא דר' אחא בא לפרש דברי ר' יוחנן שאמר דמשום שמחת י"ט התירו. ומשמע דקאי על דברי שמואל דמיירי בודאי בבנין דאורייתא שהרי אמר חייב וע"ז אמר ר"י שהתירו משום תחילתן: ומפרש ר"א ובלבד שלא יחזיר כל צרכו דאז אינו אלא מדרבנן ואז התירו אבל להחזיר כל צרכו בודאי אסור. והיינו כמו שאמרו בגמרא שלנו דבית לו ציר מן הצד אף לב"ה אסור. ולכן לא הוצרכו הפוסקים להזכיר דין זה דר' אחא כיון שכתבו דבית לו ציר מן הצד אסור. וע"ש במפרש שכתב כעין זה. והא דנותנין העור לפני הדורסן נמי לק"מ דאין הכוונה שידרסו עליו ביו"ט אלא שנותנין לפני בית הדריסה כדי שידרסו עליו אחר יו"ט. וכ"כ תו' דוגמא לזה בחולין קכ"ב ד"ה אוזן חמור וז"ל הסמ"ג בהל' שבת תולדה דרבנן למלאכת עור כדתנן נותנין עור לפני הדורסן מפני שמחת י"ט. דא"כ אסור שדומה דריסת העור לעיבוד. וכתב הרמב"ם דהעושה כן בשבת חייב עכ"ל הרי להדיא שכתב דעור לפני הדורסן אינו אלא מדרבנן ומשמע שדורסין עליו ביו"ט. וצ"ל דכוונתו דוקא כשדורסין עליו בכוונת עיבוד אז הוי דאורייתא. משא"כ כאן שלא התירו ליתן בבית הדריסה לדרוס עליו אלא נותנין עור לפני הדורסן. וכתב הסמ"ג בהלכות יו"ט וז"ל ונותן לפני בית הדריסה כדי שידרסו עליו ולא יפסיד עכ"ל ור"ל שנותנו במקום שדורסין שם בני אדם ובדרך הליכתם דורסים עליו ואינם מתכוונים כלל לדריסת העור ואע"ג דבשבת ג"ז אסור מדרבנן ביו"ט התירו. אבל ודאי מלאכה דאורייתא אין כח ביד חכמים להתיר כמו שהקשה הירושלמי שהבאתי וא"ל מהא דבסי' תל"ט דמותר למלוח ע"ג העור ע"י הערמה ומליחת עור לכ"ע הוי דאורייתא י"ל כמ"ש הרשב"א דהוי מליחה כלאחר יד וכיון שאינו מולח על העור ממש אלא על הבשר. והחלב גם זה אסור שמא יבא למלוח כפ"ע כיון שאין דרך למלוח בשר על חלב ואפשר דגם דריסת עור דוקא בבית הדריסה שדורסין עליו כמלאכת הדריסה אז הוי דאורייתא משא"כ שנותנין לפני בית הדריסה אף שדורסין שם מ"מ כיון שאינו מספסה כדרך שעושין בבית הדריסה לא הוי אלא עיבוד כלאחר יד ואינו אלא מדרבנן:

והנה בסוגיא זו שם בביצה דאמר עולא ג' דברים התירו סופן משום תחלתן. הקשה הרשב"א הביאו השיטה מקובצת דלמה לא חשיב עולא כל היוצאין להציל חוזרין למקומן. ועוד כמה דברים ע"ש ולא זכיתי להבין קושיא זו דהא פריך התם מאי קמ"ל תנינא. ומשני דאשמת לא אתי (אלא) לאשמעי' התירא אלא דהו"א דליסרי טפי קמ"ל ע"ש. וא"כ כיון דעולא אתא לאשמעינן איסורא דדוקא משום תחלתן התירו אבל לא משום טעם אחר א"כ לק"מ דלא אשמעינן שאר דברים שהתירו בכה"ג סופן משום תחלתן דכיון דהתם אין טעם אחר להתיר לא צריך לאשמעי' כיון שאין כאן מקום לטעות וצ"ע. ועי' עוד בדין מוקצה:

(א) דאין לדמות לסי' שי"ד דהתם שצריך לסתום הנקב שפיר גזרינן שמא ישפשף ויחלוק השעוה על הנקב שהיא סתימה טובה משא"כ כאן. ובאמת גם דין זה שכתב המ"א בשם ס' הזכרונות שאין לדבק אינו מוכח כלל דלמה ימרח כאן דאין מירוח שייך אלא כשמחליק ומשפשף שיהיה חלק עיין במלאכת ממחק בהלכות שבת. וא"כ אינו דומה לסי' שי"ד ומ"מ אין להוסיף איסור מה שלא נזכר ואין לאסור מטעם דאין פוחתין הנר בסי' תקי"ד סי' ז' ע"ש במ"א בשם התוספות דדוקא בנר חדש שע"י פחיתה זו נעשה כלי אבל בזה שנסתם לא גרע מנקב ישן בסי' שי"ד סעיף ב' ג' דמותר לפתחו. והמנס ע"י עץ בעלמא אסור לנקותו מטעם מוקצה כדאי' בסי' תק"ב סעיף ג' דדוקא להסקה מותר לטלטלו:

(א) כך כתב המ"א בסי' תק"י דעיקר הטעם מפני שנעשית לימים הרבה ודומה לקוצר ודש דאסור. אפי' לא היה אפשר לעשות מעי"ט כגון שנאנס וכן הוא בהדיא בתשובת מהרי"ל סי' ס"ט כמו שנבאר אי"ה דבריו גבי מכשירין בכלל

צ"ד

כשעושים סוכות שקורין (ביידלין או זומר הייזלין) לישב שם לקרר ולאחר שגמר הדפנות והסכך לפעמים נותנין שם עצים לעבותה אם בתחילת עשייתה נתנן כדי לעבותה או לחזקה אסור ליטלן דהוי סותר שהרי נתבטלו לדפנות או לסכך אבל אם לאחר שנגמר הדופן והסכך נתנם שם אפי' סמכן לעבותן מותר (מ"א) אבל הט"ז אוסר בזה כיון שעכ"פ דעתו לעבותה וה"ה אם זרק חבילות על הסכך דאינן בטילות לגבי הסכך מותר ליטלן להסיקן כיון שלא התיר החבילה מסתמא לא בטלי לגבי סכך אבל אם נתן עצים על הסכך בטלות לגבי הסכך ואסור ליטלן דהוי סותר (סי' תקי"ח) :

ג כיבוד הבית דינו כמו בשבת ובדומה שנוהגין היתר ומכבדין הבית ואפשר כיון שיש מתירין אפי' בשבת וכ"ש בבתים שלנו שהם מרוצפין באבנים או בקרשים ול"ש בו אשוויי גומות על זה סומכין להתיר אבל בש"ע כ' לאיסור (תק"כ) :

ד העושה גומא אפי' בחול ועפר המונח בכלי שייך בו גומא ולכן צריך ליזהר בשלוקחין חול לפזר הבית שלא יעשו גומא אלא שיקחו בשוה אם לא שהוא תהוה כ"ב שתיכף כשמוציא החול נופל מה שסביביו ונסתם הגומא (ב) אבל בפירות וקמח וביוצא בו ל"ש גומא ובנין לכ"ע ולכן מותר ליקח מן הכלי אף כשעושה גומא (סימן תצ"ח מ"א ס"ק ל"ב) :

ה מה שתוחבין בי"ט נר של שעוה בחול הקשה המ"א אוסר ולי צ"ע אבל מותר להוציא דבר התחוב אע"פ שנשאר גומא דגומא ממילא הוי אם לא שהוא בבית דחיישינן שיבא להשוות גומות דאז אסור להוציא (ג) (מ"א שם) :

לבתחלה

נשמת אדם

ל"ד וא"ר כתב דמשמע מלבוש שכתב הטעם משום דאפשר לעשות מעי"ט . וא"כ משמע שאם לא היה אפשר מותר לעשותו בי"ט ע"ש אבל מסתימת הפוסקים משמע דאסור · וכן משמע בגמרא שבת קל"ד דא"ל אביי לרב יוסף מהו לגבן א"ל אסור ואם איתא דבאם לא אפשר מותר ל"ל למהדר אאיסורא הו"ל למימר ישנה כמו בכל אוכל נפש דמותר לעשותו בי"ט ע"י שינוי . אלא משמע דאסור לגמרי והנה הר"ן בריש אין צדין הביאו הב"י סי' תק"ו כתב מדלא אייתי ברייתא דהמצניע דאיתא התם החולב והמגבן חייב לפשוט דגיבון אסור בי"ט · ומזה הוכיח דאינו אלא מדרבנן · ודבריו לא זכיתי להבין כלל . דהכי איתא בפרק המצניע צ"ה · ת"ר החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרת המכבד והמרבץ והרודה חלות דבש שגג בשבת חייב חטאת הזיד ביו"ט לוקה דברי ר"א וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות · פרש"י אחד שבת ואחד יו"ט והנה פליגי הפוסקים די"א דחולב ומחבץ ומגבן לכ"ע חייב . ופלוגתא דר"א ורבנן הוא רק מכבד והילך . וי"א דאכולהו פליגי וס"ל דאינו אלא משום שבות ועכ"פ לכ"ע אסור מדרבנן · וא"כ מה זה שכתב הר"ן דהזיד ביו"ט לא קאי אמגבן נהי דלר"א לא לקי מדרבנן אסור · וא"כ עדיין קשה למה לא הביא ברייתא זו בפרק ר"א דמילה . ואם כונתו די"ל לכ"ע גיבון בי"ט מותר לגמרי . א"כ אין הדברים מדוקדקין וצ"ע . והס"ג בפ' כלל גדול כתב דלכ"ע אפי' לדעת הסוברין דהכא לא פליגי במחבץ ומגבן דבשבת חייב מ"מ בי"ט ודאי פליגי דאינו אלא משום שבות וגם זה צ"ע דאיך נפרש דברי חכמים : ועוד שהרי להרמב"ם דס"ל דבונה ביו"ט חייב ע"כ צ"ל דמגבן בי"ט ג"כ לוקה דאל"כ למה בונה חייב נימא הואיל או מתוך כמ"ש המ"מ בהדיא וכ"כ הפ"ח בסי' תצ"ה ואיך שייך קשה דמאי פריך התם בפ' ר"א דמילה מ"ש מניסה הו"ל נתרץ דשאני ניסה שהיא מלאכה המותרת ביו"ט משא"כ מגבן דהוא ממלאכת בונה כמו שכתב הרמב"ם בהדיא בהלכות שבת דהמגבן חייב משום בונה . והבונה ביו"ט אפי' לצורך אכילה חייב כמ"ש המ"מ בהדיא · ואף לדעת התוס' בפ' המצניע דאמת גיבון מותר מה"ת ולכן גם הבונה אינו לוקה דאמרינן מתוך עכ"פ גיבון הוא משום בונה ומה ענין זה לגיסה וגם לפי מה שמתרץ משום דאפשר מעיו"ט . וכי יהיה מותר לבנות ביתו כשנפל בי"ט . וצ"ל ע"פ מה שכתב המ"א בסי' ש"מ דמגבן חייב משום בונה היינו דמכוין לייפותו ולהשוותו ע"ש שהוכיח כן מהרמב"ם ועכ"פ מבואר בהרמב"ם דהכין גבינה הוא מפני שמחבר החלקים יחד ע"ש במ"א בסוף סי' שי"ט וא"כ הא תינח כשעושה גבינה ומשוה אותו לבעל תמונה עגול או ארוך דבזה שייך בנין · אבל כשנותן לתוכו [illegible] רק החלב ויתייבש מעצמו דזהו משום [illegible] וזה מותר בי"ט וזה שהיה שואל אביי מהו לגבן אין כוונתו לגבן לבעל תמונה דבודאי ידע סברייתא דמגבן חייב משום בונה . ולכן א"ל מ"ש מליסה פירש"י דזה נמי לגיסה דמי דמכוין שאינו עושה בעל תמונה אין כאן כלל וע"ז השיב ר"י שאני ליסה דא"א מעי"ט אבל זה אפשר מעי"ט ולפי"ז היה אפשר להתיר לעשות (גוואלקן) אם לא היה אפשר מעי"ט אך כיון שהמ"א אוסר משמע הכל אסור ומי ייקל ראשו ובזה יתיישב היטיב דבגמ' שלנו אמרי' דמגבן חייב משום בונה ובירושלמי שבת במלאכת ממחק איתא בהדיא דחייב משום לש . ובזה מיושב היטב דהעושה גבינה בעל תמונה הוי בונה אבל המגבן ביד דהיינו שמערב אותו ומדביקו בידיו זהו משום לש ובירושלמי מיירי בהכי וכן אביי דפריך מליסה מיירי בהכי :

(ב) **בביצה** ד' ח' אמרי' בעפר תיחוח ופריך והא קעביד גומא ומשני כרבי אבא החופר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור ופרש"י מטעם דהוא מקלקל וכ"כ הרמב"ם בפ' א' מהלכות שבת ולפ"ז דוקא בבית או בשדה שייך קלקול אבל כשמונח בכלי ודאי אין כאן קלקול וחייב ואמנם תוספות שם כתבו דלכך פטור דהוי מלאכה שא"צ לגופה ופטור לר"ש וכן הוא בהדיא בריש כלל גדול דאמרינן בגמרא החופר גומא כו' פטור ואפילו לר' יהודה דאמר משאצ"ל חייב הכא פטור דהוי מקלקל · והנה הרמב"ם דפסק משאצ"ל חייב הוצרך לכתוב דפטור מטעם מקלקל ורש"י אף דמשמע דס"ל להלכה כר"ש מ"מ דהק נכתוב דפטור אפי' לר"י דהא שקלא וטריא דש"ס סתם אהא דאר"י א' רב דמשפי בעפר תיחוח ורב ס"ל דבר שאין מתכוין אסור וכתב הרב מ"מ והלח"מ בפ"א מה' שבת דלפ"ז כ"ש דמשאצ"ל חייב וא"כ קשה מה מקשי הש"ס כדר' אבא החופר גומא דאין זה לר"ש ולכן הוצרך רש"י לכתוב דהוי מקלקל דבזה גם לר' יהודה פטור וצ"ל דתוס' לא נהירא להו וכתבו הטעם אליבא דהלכתא דפסקי כר"ש ולא צריכין נדחוקי דוקא בשוחט בשדה העומד לחרישה או שנוטע בבית ונוטל מקרקע הבית בענין שמקלקל דהפי' בשדה שאינו עומד לחרישה וכחצר שאינו מקלקל אפי' הכי פטור והנה תוס' כתבו שם דמשום שמחת י"ט מתירין לכתחלה אף דאינו אלא פטור אבל אסור א"כ דוקא התם דא"א בענין אחר ולכן מותר אבל בנידון ליקח חול לפזר הבית אף דנאמר דגם זה בכלל שמחת יו"ט ליפות הבית הא לשיטת רמב"ם במקום שאינו מקלקל כגון בחול המונח בכלי יש בו איסור דאורייתא [illegible] ודאי צריך ליזהר בו שלא יעשה גומא ואפי' לשיטת הפוסקים כר"ש מ"מ מאן יימר דזה הוי בכלל שמחת י"ט ופשיטא דיכול ליקח באופן שלא יעשה גומא כגון שיקח בשוה · כ"ל דצריך ליזהר בזה שלא יעשה גומא ·

(ג) **המ"א** בסי' תצ"ח ס"ק ל"ב כתב דאסור לתחוב נר בחול משום שעושה גומא . ובסי' תקי"ד [illegible]

ו לכתחלה יש ליזהר שלא יבשל מתחלה בקדרות הדשות כלי חרס שאינן (גלוזיערט) שע"י הבשול א' נגמרו ונתחזקו והוי כמתקן מנא ולכן יבשל בהם לכתחלה מעי"ט ובדיעבד ואין לי קדירה אחרת כזה מותר לבשל בהם שבכלי חרס שלנו נגמרים מהיסק היוצר אבל אלו שהם (גלוזיערט) א"צ ליזהר אפי' לכתחלה (תק"ג) :

ז אסור לאפות בתנור חדש שהטיט מתיבש ומתחזק ע"י ההיסק והוי תיקון כלי (מ"א שם) ונ"ל דזה דוקא שנעשה מחדש אבל אם כבר נעשה ימים הרבה ממילא נתיבש בלא"ה וגם אין מדרך תנורים שלנו לפחות :

ח כלים של פרקים אע"ג שדרכן להדקם בחוזק ואסור לפרקן ולהחזירם בשבת כדאיתא בהל' שבת בבנין כלים כלל מ"ד אבל בי"ט מותר כיון דאין בנין בכלים לא גזרו משום שמחת י"ט והוא שלא יתקע ויהדקנו בחוזק דבזה חייב אפי' בי"ט (תקי"ט) :

ט אין פותחין את הנר של טיט דהיינו בעוד שהטיט רך אסור למעך אותו באצבעו לעשות לו בית קיבול וכן אפי' אם כבר נעשה הבית קיבול וגם נתיבש בחמה או באור אלא שהניח בו קש או שאר דבר כדי שלא יפלו הדפנות אסור ליטלן בי"ט דמתקן מנא וכן אם שני כלים מחוברים יחד בתחלת עשייתן אסור להפרידן (שם) :

י נכרי שהביא כתב התום מותר לפתחו בי"ט דהיינו לשבור רק ההותם (ודוקא שאין בו אותיות דאל"כ אסור משום מוחק) וכן אם מחותם היטב עד שצריך לקרוע הנייר אסור דאין קורעין נייר בי"ט כדלעיל במלאכת קורע (ד) (שם כמ"א) :

יא לקטום קש או קיסם להצוץ בו שיניו כדינו בשבת כן בי"ט כמבואר בהל' שבת במלאכת מכה בפטיש סי' י"ז (שם) :

יב להתיר ולחתוך הקשרים שבכלי' ולפתוח דינו בי"ט כמו בשבת כמבו' שם כלל מ"ד (ת"ת) :

יג, אסור לעשות קמטים בבגדים דהוי מתקן מנא ועיין בהל' שבת במלאכת מלבן סי' י"ז (שם):

יד אסור ליתן בשמים על הבגד כדי שיקלוט הריח משום דמוליד ריחא והוי כתיקון מנא אבל אם כבר היה מריח מותר אע"ג שמוסיף ריחא קצת (תקי"א ותרנ"ח) ופשיטא דאסור ליתן דבר שמריח למים כדי שיריחו (תקי"א) :

נשמת אדם

כתיב

דמותר ... בחול · ואפשר דכסי' תקי"ד לא מיירי מדין גומא [illegible] משום כיבוי . וא"כ יש לומר דמיירי שם שיש כבר גומא בחול והאנס מה שכביא ראיה מתוס' ור"ן שכתבו דדוקא בעינן זה שהשמיה הביצה על החול נכנס מאליו מותר אבל לתחוב בידים אסור נ"ע שמקור דין זה הוא מגמ' בשבת דף ל"ט דאיתא לא יטמיננה בחול מ"ט רבה אמר שמא יטמין ברמץ ורב יוסף אמר שמא יזיז עפר . ופרש"י שלא יהיה בו חול עקור נכל הצורך ואתי לאזוזי עפר הדבוק ואמרינן שם מאי ביניהו והמרינן עפר תיחות . ופירש"י דשמא יזיז ליכא · והקשו התוס' דעכ"פ מוכח דרש"י ס"ל דבעפר תיחות ל"ש גומא דרש"י מפרש שיקח עפר ויפזר על הביצה להטמין · ובעפר תיחות א"ל נעקור ואף שמכניס ידו בעפר ולוקח ופזר על הביצה מ"מ דס"ל לרש"י דזה לא שייך בעפר תיחות אף שעושה גומא . והביצה פריך אהא דמשני בעפר תיחות והא קעביד גומא ותירצו התוס' בביצה מיירי כשמסיר האפר שאצר הגומא והכא בשבת מיירי שהוא תיחות כל כך שתיכף כשיקח העפר יפול סביביו לגומא וכ"כ הרשב"א בחידושיו ור"ת גורס מפני שמזיז העפר ומפרש דמיירי שהניח הביצה על החול ודוחק אותו לתוך החול עד שנטמן . והא דאמרינן א"ב עפר תיחוח מפרש דמיירי שהוא תיחוח כל כך כשמניח הביצה עליו נכנס מאליו וכ"כ הר"ן . ואף דהר"ן כתב תירוץ זה על רש"י כבר כתב מהר"מ מלובלין שם דתירוץ זה אינו לרש"י · וכ"כ מהרש"א שם דח"א לפרש ברש"י כפירוש ר"ת והקשו תוס' שם לר"ת למה פליג רבה על ר"י ועי"ש במהרש"ם לובלין דלפירוש רש"י אתא ותירצו תוספות דרבה ס"ל דל"ש גומא אלא כשנוטל בידו מן העפר ונשאר מקום מן הגומא . אבל בנעילת ביצה לא שייך גומא לפי שאינה ניכרת וידוע דכ"מ שנחלקו רבה ור"י הלכה כרבה . וא"כ אין שום ראיה לדברי המ"א לאסור לתחוב בחול דתוס' ור"ן לא כתבו סברא זו אלא אליבא דרב יוסף . ואנן קיי"ל כרבה וצ"ע . ועוד נ"ע על תוס' בביצה דמשמע דמפרשים שם כר"ת שמטמין הביצה בחול . ומשמע בהדיא דמה שדוחק הביצה להטמין בחול מותר . והיינו משום שבגומא אינה ניכרת והסברת התוס' בשבת אליבא דרבה רק

דהאיסור הוא כשמוציא הביצה יהיה ניכר הגומא וזה אסור · וזה היפך ממה שכתב המ"א דבהוצאת עמודים ל"ש גומא דגומא ממילא הוי דמתוס' משמע להדיא דמותר לתחוב הגר בחול ואסור להוציא · ודוחק גדול לומר דס"ל לתוס' דוקא בעמודים שכבר היו תחובים בארץ . ומה שמוציאים הוא מתעסק נגד הגומא ולכן מותר משא"כ כשמטמין הביצה או הגר ביו"ט דאף דבשעה שתוחב אין כאן גומא שאינה ניכרת · מ"מ כשיוציא איגלאי מילתא שעשה גומא בשבת וי"ט . ולולי דמסתפינא הייתי אומר שיש ט"ס בתוס' בביצה דבלא"ה אין דבריהם מובנים בסוף דבריהם שכתבו אבל הכא כו' . וא"כ כשמגביה הביצה ניכרת הגומא · ומה שייכות לביצה לשם נענין כיסוי ונ"ל דכונתם כשמגביה העפר לצורך כיסוי דומיא דביצה . ועכ"פ צריך נדחוק · ועוד דתירוץ זה הוא תירוץ חדש שלא כהבו כן בשבת בין לר"ת ובין לרש"י וכן הרשב"א והר"ן לא חלקו בכך ולכן נ"ל שמלת ביצה הנזכר ב' פעמים בתוס' הוא ט"ס · ונ"ל וכשמגביה העפר אזי נופל הקרקע וכן בסוף דבריהם נ"ל וא"כ כשמגביה העפר . וזה מתא כדבריהם שכתבו בשבת לשיטת רש"י וכ"כ הרשב"א וה"נ אין סתירה לדבריהם כלל ומנגד זה דבריהם דתוקים מאד שדבריהם מורכבים משיטת רש"י שמפרש שנוטל עפר להטמין בו הביצה והתירוץ הוא אליבא דר"ת וראיתי שבב"י העתיק וכשמגביה הדקר וב"ה שכוונתי אל האמת · וכוונתו נמי שע"י הדקר מוציא העפר : וקרוב הדבר שגם מה שכתב וכשמגביה הביצה נ"ל וכשמגביה העפר והיינו כדפירשתי ובירושלמי שבת פ' כירה פריך למאן דמתיר תולדות חמה ממתני' דלא יטמיננו בחול כו' ומשני שאני שהוא עושה חרין : י"ל דהיינו כהירוץ של רב יוסף מפני שמזיז עפר ממקומו והגירסת ר"ת :

(ד) כתב המ"א בסי' תקי"ט ס"ק ד' בשם מהרי"ל דמהרי"ל מתיר לפתוח אגרת מחותם מהאי טעמא ובמהרי"ל לא כ' שום טעם אך דכונת המ"א דלא עדיף מכלי של פרקים וא"כ אם א"א לפתחו אא"כ יקרע הנייר בודאי אסור דהא בסי' תקי"ט כתב דפוצעין אגוזים במטלית ול"ח שמא תקרע ועיין שאמר דלכתחלה קורעין וכ"ש שלא לצורך א"כ דאסור ועיי' בהל' שבת במלאכת קורע :

(2

בב.

כלל צד דין מכשירי אוכל נפש (סי' תק"ט) :

א כתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם וקבלו חז"ל מדכתיב לכם לרבות לכל צרכיכם דהיינו אפי' מה שאינו אוכל נפש עצמו רק שהם מכשירים שא"א לאכול בלא זה גם זה מותר מן התורה ומדכתיב הוא לבדו משמע למעט דוקא הוא ר"ל אוכל נפש מותר אבל מכשירין אסורים ואחר שריבה הכתוב ומיעט קבלו הז"ל דמכשירין שא"א לעשותן מעי"ט מותר אבל מכשירין שהיה אפשר לעשותן מעי"ט אסור ואעפ"כ אין מורין לרבים להתיר מכשירין אפי' בא"א לעשותן מעי"ט שמא יבואו להתיר אף מה שאפשר (תק"ט) :

ב שכח וכ"ש נתעצל ולא עשה מעי"ט אסור לעשותן אבל אם לא היה לו פנאי או שלא ידע בו מאתמול שנשבר מותר (א) (שם במ"א) :

ג י"ט א' לגבי י"ט ב' דינו כעי"ט ואסור לתקן בי"ט ב' אם נשבר בי"ט א' (שם במ"א) :

ד אע"ג דמדאורייתא שרי לעשות המכשירים שא"א להקן מעי"ט מ"מ אסור לתקן בענין שעושה כלי גמור שהוא טורח מרובה ולא התירו אלא בדבר שטרחתו מועט דלא עדיף מא"נ עצמו שאסרו בדברים שנעשים לימים הרבה (ב) :

ה לפיכך סכין שנפגם אפי' בי"ט אסור להשחיזה במשחזת של אבן כדרכו מפני שעושה כלי גמור אבל מותר לחדדה במשחזת של עץ או אבן בעלכא שאינה משחזת וביוצא בו ומ"מ אין מורין כן לרבים שלא יבואו להשחיז במשחזת ואם א"צ לחדד רק להעביר השמנונית מותר לכתחלה אפי' בפני רבים ע"ג עץ וכיוצא בו ואפי' אם כוונתו להחדד רק שהיא מלאה שמנונית עד שנראה לכל ויכול לומר שלהעביר השמנונית עושה מותר אבל במשחזת אסור אפי' אם א"צ אלא להעביר השמנונית מ"מ אין מורין כן ואם עמדה כ"כ עד שאינה חותכת כלל אסור לחדד אפי' בשל עץ שמא ישחיז במשחזת (שם) :

ו שפוד של ברזל שנעקם בעי"ט אסור לפושטה אפי' א"צ לזה שום כלי ויכול לפשטה בידו אפ"ה אסור אבל אם נעקם בי"ט אם יכול לצלות בו כך אסור לתקנו ואם א"א לצלות בו כלל מותר לתקנו בי"ט ואין מורין כן (ג) ומ"מ בכל המכשירין אפי' נשבר בי"ט אם אפשר לשאול מחבירו אסור לתקן :

ז שפוד של עץ אין מחדדין אותו ואין מחליקין אותו בסכין שזה עושה כלי גמור (רשב"א) ולכן אם היה ארוך יותר מדאי אסור להתכו או לשרפו לקצרו דהוי תיקון כלי ונ"ל אפילו בלא

נשמת אדם

(א) בסי' תקי"ט כתב המ"א ס"ק ב' במכשירין שלא ידע בהם מעי"ט או שלא היה שהות לתקנו מותר אבל אם שכח לתקנו מעי"ט אסור וכ"כ מהרי"ל וכ"כ המ"א עוד בשמו בסי' תל"ט ס"ק ה' וצ"ע שהרי כתב המ"א בסי' ק"ח ס"ק י"א דשכחה מיקרי אונס וכ"כ בש"ע בסי' תקל"ח וכ"כ בסי' תקכ"ז סעיף ז' דדוקא שכח מחמת עצלות נקרא פושע וא"כ מ"ש שכח ומ"ש בשם מהרי"ל נ"ל דאין ראיה כלל דז"ל מהרי"ל בתשובה בסי' ס"ט ובשר ששוחטין מעי"ט ובעי מר לחלק בין מזיד לשכח לכאורה הואיל ותלי טעמא באפשר לעשות מעי"ט א"כ אין חילוק בכל מילי דאפשר כגון גלגל עיסה מעי"ט או תבלין למאן דאוסר או גבינה אטו מי שרינן שכח ואי משום דמליחת אוכלין דרבנן דאין עיבוד באוכלין הא הגבהת חלה נמי דרבנן ואילו שכח בא"י דלית ליה תקנה ע"י אוכל והולך וא"כ מפרים אפ"ה לא שרינן בשכח וכן נקור בשר שנשחט מעי"ט דטבילת כלים עכ"ל . והנה ע"כ מוכח דס"ל למהרי"ל כשיטת הרז"ה והרא"ש שכתב הב"י בסי' תק"ו דחלת א"י אסור לשרפה בי"ט אם גלגל מעי"ט דאל"כ מאי ראיה מייתי ואילו שכח בא"י דל"ל תקנה כו' אפי' הכי לא שרינן בשכח ומאי אולמא האי מהאי וכן נקור הבשר ס"ל דאסור וכדעת התה"ד הביאו הט"ז והמ"א סוף סי' ת"ק וכן בטבילת כלים ס"ל דאסור כדאיתא בש"ע סי' תק"ט וכן גבינה ס"ל דאסור וכמ"ש ג"כ המ"א בסי' תק"י ולכן כ' דאין חילוק בין שכח למזיד ולאו דוקא שכח אלא ה"ה אפי' נאנס ס"ל דאסור וס"ל כמו שכתב הר"ן בשם התוספות הביאו הב"י בסי' תקי"ז דלר"י בגריפת תנור שנפל בו מן הטוח אם לא ידע מאתמול או שלא היה לו שהות מותר והר"ן כתב בשם התוס' ורשב"א דדוקא בנפל ביום טוב מותר וכן כתב הב"י מחלוקת זה בסי' תק"ט בסכין שעמדה דלר"י אפי' עמדה מעי"ט והר"ן כתב דדוקא עמדה בי"ט ע"ש ולפי זה בוודאי אין חילוק בין שכח לנאנס דלר"י ה"ה בשכח נמי מותר ולר"ן אפי' בנאנס אסור ־ן הכים מהרי"ל ודעת השואל למהרי"ל היה לחלק בין מזיד לנאנס כדעת רש"י ומהרי"ל השיב לו כדעת הר"ן ולפ"ז המ"א שמרכיב דעת מהרי"ל עם רש"י ומחלק בין שכח לנאנס צ"ע והוא בעצמו בסי' ק"ח כתב דשכח הוי אונס וכ"כ בסימן תקכ"ז וצ"ע ובעיקר הדין אם שכח הוי כנאנס צריך עיון בתרומות פ"ב מ"ג ע"ש בר"ע"ב והרמב"ם בפ"ב מהלכות תרומות פסק כר"י שם והיינו דשכח הוי קרוב למזיד ועי' ב"ק כ"ו ע"ב הכיר בה ושכחה דדוקא לגבי גלות מקרי שוגג :

(ב) עיין ר"ן פ' א"נ במתניתין דאין משחיזין . ובפ' י"ט דמשמע דלהאוסרין טחינה והרקדה מדאורייתא ה"ה במכשירין אסור מדאורייתא לעשות כלי גמור . וכן הוא דעת הטורי זהב סימן תק"ט סעיף קטן ב' : ובסימן תק"ג ס"ק א' :

(ג) דברי רמ"א בסי' תק"ט צ"ע שכתב דשפוד שנשבר בי"ט מותר לתקנו . והוא מדברי הטור וכן נראה טור והטור לשיטתו שכתב דסכין שנפגמה בי"ט מותר להשחיז אפי' במשחזת של אבן אלא דאין מורין כן . וס"ל אע"ג דעושה כלי גמור מ"מ מותר מדאורייתא וכן משמע בעה"ק ד' מ"ו שכתב בסכין שנפגמה בי"ט מחדדה אפילו במשחזת של אבן אם יכולה לחתוך ע"י הדחק . וא"כ כתב דשפוד שנשבר בי"ט יש מי שהורה שמותר לתקנו בי"ט . וצ"ל דהם המתירין סכין במשחזת . אבל הש"ע שכתב דסכין אסור במשחזת וא"כ בוודאי נראה דה"ה שפוד שנשבר אסור ואם דעת רמ"א בשפוד להתיר היה לו להגיה גם בסכין במשחזת . ומה שכתב הלבוש לחלק דלכן שפוד שנשבר בי"ט מותר לתקן כדרכו . (משמע אפי' בכלי אומנות) אבל סכין אסור במשחזת מצד המנהג שנהגו בו איסור שסוברין שאינו כ"כ צורך או"נ כמו שפוד לפי שאפשר לאכול בלא סכין וטעם זה אינו עולה יפה שהרי נראה מהר"ן דמדינא אסור לעשות כלי גמור. וכן מרשב"א בעה"ק. ואפשר מדאורייתא כמ"ש הר"ן בפרק אין צדין . ואיך כתבו שנהגו כן . ולכן צ"ע גדול אם יש לסמוך לתקן שפוד שנשבר בכלי אומנות והר"ן משמע דוקא בנעקם מעט מותר אבל נעקם

בלא אפשר מעי"ט אסור (ד) אבל מותר להתוך או לשרוף האגוד שאוגדין בו העופות שאין בזה שום תיקון כלי ואפי' בשבת מותר להתוך :

ח אין שוברין החרס ואין חותכין או קורעין הנייר לצלות עליהן ואין פוצעין הקנה לעשות כמו שפוד דכל מילי דעביד להשתמש בו הוי תיקון כלי (סי' תק"ח) :

ט וכן אסור ליקח עץ מבין העצים לחתות בו האור אפי' הוא עץ יבש דלא שייך בו מוקצה שראוי לבשל בו מ"מ מחזי כתיקון כלי אא"כ הוכן לכך מעי"ט (סי' תק"ז) :

י אין נופחין במפוח דדומה שרוצה לעשות כלי והעולם נהגו היתר במפוח של בע"ב ע"י שינוי קצת שהופכו מלמעלה למטה ונ"ל שאין בכלל זה מה שנופחין על האש בבגדו או בכלי העשוי לכך מנוצות דאין זה דומה כלל למפוח (סי' תק"ג) :

יא כלי שאופין בו מיני טיגון וצריך ללבנו קודם שנותנים בו האוכל ואפי' בישל חלב מעי"ט והיום רוצה לטגן בו של בשר מותר ללבנו בי"ט כיון דבלא"ה צריך ללבנו קצת ואע"ג שעכשיו צריך קצת ליבון יותר עד שתהיה הקש נשרף עליו מבחוץ כדין הכשר כלי מחלב לבשר מ"מ לא מחזי כתיקון כלי גמור ופשיטא שאין לאסור משום הליבון עצמו שהרי הוא לצורך א"נ אבל אם היה הכלי טרפה אסור ללבנו בי"ט אפי' נטרפה בי"ט דכיון דצריך ליבון כ"כ עד שיהיה נצוצות נתזין הוי תיקון כלי גמור (תק"ט) :

יב אסור להגעיל כלי בי"ט אם היה אפשר להגעילו מעי"ט אבל אם נטרפה בי"ט מותר כלי דאין כאן משום תיקון כלי דאפשר להשתמש בו בלא"ה דברים צוננים ודוקא בשיש לו מים רותחין שהרתיחן לצורך או"נ אבל להרתיחן כדי להגעיל אסור דהגעלה הוי מכשירי או"נ (כדכ"ז ח"ו סי' ת"ג) :

יג אסור להטביל כלים חדשים כיון דאסור להשתמש בהם קודם טבילה הוי כמתקן ומ"מ אם א"א להטביל מעי"ט כיון די"א דאפי' כלי מתכות אינו אלא מדרבנן מותר להטביל בי"ט ומ"מ אין מורין כן וכן שפוד שצלו בו בשר שאינו מלוח אע"ג דנוהגין ללבנו מותר ללבנו בי"ט כיון דאינו אלא הומרא בעלמא ולכן אפי' אם היה אפשר ללבנו מעיו"ט מותר (מ"א סעיף י"ג שם) :

יד אסור להתוך נר ארוך לשנים ע"י סכין וכן פתילה אפי' קודם שהודלקה דהוי תיקון כלי אבל מותר להדליקה באמצע אם צריך לשתיהן (ה) (סי' תקי"ד) :

טו אין גודלין פתילה וכן אין כותרין נר שעוה הקלוע מקליעתה דהוי סותר (סי' תקי"ד) :

טז דין הדחת ושפשוף כלים דינן כמו בשבת בהל' שבת במלאכת בונה (סי' תק"ט) :

כלל צה דין מכבה ומבעיר (סי' תק"ד) :

א אסור לכבות הנר אפי' אם צריך לשמש מטתו ואין יכול לכפות עליו כלי או להוציאו אפ"ה אסור ונ"ל דלצורך שעה שיצרו מתגבר או ליל טבילה יש לסמוך על המתירין (רשב"א ור"ן) בי"ט ב' של גליות לכבות ואם יכול להדביק הנרות לעשותן כמין אבוקה כדי שידליק מהר לא יכבה או שיעמיד הנר במים ובשיגיע שם ממילא יכבה כ"ז יש להתיר בי"ט ב' של גליות (ועיין בפ"ח סי' תל"ז סעיף ב' ובא"ר סי' תקי"ד ס"ק ו') וכן מותר להעמיד במקום שהרוח שולט כדי שיכבה ובלבד שלא יהיה הרוח מנשב אז דאל"כ הוי כמכבה בידים ודוקא לצורך תשמיש יש לסמוך ע"ז (עיין מ"א) :

ב מותר לכסות האש בכלי או בעפר מוכן לצורך אותו יום אבל אסור לכסות לצורך הלילה (סימן תק"ג) :

ג מדורה מהרבה עצים כל עץ שלא אחז בו האור עדיין מותר לשמטו שאין חיבור זה לזה וכן מותר ליקח עץ הדולק בצד זה של מדורה ולהניחו בצד האחר של המדורה הואיל שאינו מכוין לכיבוי כלל וגם אינו פס"ר אבל ליקח אותו לגמרי מן הבירה אפי' להאיר נכון להחמיר ואם האש גדול ומזיק לתבשיל שיקדיח מותר להסיר קצת עצים לצד אחר אבל לא יכבה וצריך להזהיר בני ביתו כשמבשלין דגים שלאחר נמר הבישול לא יקחו האודים אלא יניחום לשרוף (סי' תקי"ד) :

אבל

נשמת אדם

הרבה אסור ע"ש :

(ד) **המ"א** בס"ק ד' כתב דדוקא באפשר מערב יום טוב אסור. ולי נראה לפי מה שכתבתי בס"ק ב' דמה שהוא תיקון כלי גמור אסור ואפשר מדאורייתא וכ"כ הר"ן ורשב"א. וכן קיימא לן דסכין כמשחזת אסור אפילו בלא אפשר מעי"ט א"כ ה"ה בזה אסור (ומצאתי בביאורי הגר"א שהשיג ג"כ על המ"א והוכר) ועיין בסימן תק"ט במ"א ס"ק י"ב :

(ה) **הרמב"ם** בפ"ד לא כתב שמניחין אותה בין ב' נרות ולא כתב שדוקא בצריך לשתיהן. ונ"ל דס"ל להרמב"ם דהא דמצריך בירושלמי צורך לשתיהן הוא לטעמיה. כדאיתא בירושלמי בנר של בטלה אסור וכדאיתא בש"ע סי' קי"ד סעיף כ'. אבל הרמב"ם לשיטתו דפסק בפ"א מהלכות י"ט דנר של בטלה מותר. וכמ"ש הב"י בשם הה"מ. וא"כ אף כאן אין צריך לשתיהן :

באמת

ד אבל אסור ליקח פתילה מנר הדולק אפי' ליתנה בנר אחר שתיכף כשמוציא הוא מכבה משא"כ בעץ הדולק שלא יכבה כ"כ מהרה וכן אסור להטות הנר כדי להרחיק השמן מן הפתילה דהוי כיבוי אבל התיכות חלב המונחים בנר מותר ליקח התתיכות הרחוקות מהפתילה שאינו דומה לגרם כבוי דהא בזה אינו גורם כלל כיבוי אלא שמונע שלא ישרף ודומה למדורה של עצים בסי' ג' אבל בנר של שמן אסור ליקח משמן שבנר שהשמן כולו חיבור א' והנוטל ממנו מ"מ הוי מכבה ממש (שם):

ה מותר ליתן כביב נר קודם שידליק דבר המונע מלשרוף בענין שיכבה כשיגיע לשם ולצורך הפסד אפי' לאחר שהדליק דאינו אלא גרם כיבוי וכן מותר לתחוב נר הדולק בחול כדי שכשיגיע לחול יכבה ומ"מ לא יניח הנר (בלוויכטער) או להדביק בכותל בענין שיכבה כשיגיע לשם דהוי כאילו חותך מן הנר וזה בודאי אסור כמו נר של שמן שהרי לוקח מגוף הנר והוי מכבה דדוקא ליתן דבר המונע לשרוף מותר (שם) (ואף שהילוק זה דחוק מאוד אין כנו כח לחלוק ח"ו ועי' א"ר):

ו מותר להוסיף פתילות לנר דולק להוסיף אורה ואם כוונתו שיבער הרבה ויכבה בש"ע מתיר וא"ר אוסר ונראין דבריו (א) כי כן כ' הרשב"א בעה"ק להדיא וכן אין להקל לכבול נר של שעוה כדי שישרוף מהרה דינו הכי (שם):

ז אין להקל למחוט הפתילה מנר של חלב ושעוה אפילו באצבע וכ"ש בכלים אבל מותר להטות הפחם למטה ובנר של שמן מותר לנפץ באצבע הפחם שנעשה בראש הנר ובלבד שלא ימחוט בכלי אבל בנר שכבה כבר ורוצה להדליקו מותר להסיר פחם ושיורי שמן ופתילה מותר להדליקם אפי' ביו"ט אחר שבת או ב' יו"ט של ר"ה ואין כאן משום הכנה (שם):

ח אסור לכבות דליקה בי"ט ודינו כשבת כמבואר בהל' שבת במלאכת מכבה ומ"מ אם לא יהיה לו מקום לאכול אפילו בבית נכרי או שישרוף כלי תשמיש שצריך לאכול בהם בי"ט מותר לכבות (שם):

ט מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה ואם אין הקור גדול אסור להחם בית החורף ומ"מ ע"י נכרי מותר (סי' תקי"א):

י מותר להחם בי"ט מים לרחוץ ידיו אבל לא כל גופו דלא התירה התורה אלא דבר השוה לכל נפש וזה א"צ אלא למפונקים ואפילו לרחוץ לתינוק אסור דהאידנא אף בחול לפעמים אין רוחצין תינוק ב' או ג' ימים אם לא במקום שהתינוק צריך לזה דאז מותר לרחצו אבל אסור לחמם בשבילו לרחוץ אפי' ע"י נכרי אם לא במקצת חולי אבל מותר לישראל כשצריך להחם מים לבשל או להדיח להרבות מים כדי שישאר גם לקטן לרחיצה ובלבד שלא יוסיף מים בקדרה לאחר שהעמיד אותו על האש רק שיקח מתחלה כלי גדול (שם):

יא אפי' במים שהוחמו מעי"ט יש אוסרין לרחוץ וכן נוהגין:

יב אסור להוציא אש בין מאבן או מזכוכית שקורין (ברענגלאז) ומכל דבר דאסור להוציא דבר חדש שהרי יכול לעשות מעי"ט ואם הוציא מותר להשתמש בו (סי' תק"ב):

יג אין עושין מוגמר דהיינו לפזר מיני בשמים על הגחלים בין להריח בין לגמר הבית והכלים דכ"ז אינו אלא למפונקים ולבעלי תענוג ולא התירה התורה אלא דבר השוה לכל נפש וכן אסור כ"כ לעשן בי"ט בעשב שקורין (טיטין) דאינו שוה לכל נפש (ג) (סי' תקי"ד):

נשמת אדם

(א) **באמת** בעה"ק להרשב"א איתא להדיא וז"ל. להרבות פתילות אם להרבות אורה מותר ואם לגרום כיבוי אסור שזה גורם לכיבוי שלא לצורך או"כ. וא"כ י"ל דגם כוונת הר"ן הכי עי' בא"ר. אך י"ל דמהרשב"א משמע דס"ל דגרם כיבוי אסור. ולפ"ז רמ"א לשיטתו שכ' בסימן ג' כדעת תוס' והגמ"יי. דמותר לחתוך נר של שעוה באור ואפי' כוונתו כדי שיכבה מהרה כמ"ש המ"א שם. ואם כן ס"ל דגרם כבוי מותר אפילו בלא הפסד. ולכן כתב ג"כ דלהרבות פתילות לכבות מותר. אך צ"ע שהרי מדברי הגמ' הביאו המג"א בסי' תק"ב ס"ק י' משמע דאינו מתיר אלא באינו מכוין וצ"ע:

(ג) **כתב** הרמב"ם בפ"ד מה' י"ט אין מעשנין בקטורת מפני שהוא מכבה וכו' הלח"מ דבגמ' א"ר הונא דאסור מפני שמכבה א"ל ר"נ ולימא מר מפני שמבעיר א"ל תחלתו מכבה וסופו מבעיר ע"כ. ורבינו לא כתב משום מבעיר דס"ל מתוך שהותרה הבערה כו' (ור"ל אבל בכיבוי נ"ל מתוך כמש"ה בפוסקים) וקשה דאיך הקשה ונימא משום מבעיר דא"כ יהיה מותר. וי"ל דאלו האמוראים ס"ל כר"ע בפסחים דל"א מתוך וס"ל דאף ב"ה ל"ל מתוך. ורבינו פוסק כר"י דאית ליה מתוך עכ"ל הלח"מ. ולפ"ז משמע נדידן דקיי"ל דאמרי' מתוך בסי' תנ"ו ובסי' תקי"א וגם קיי"ל דכבוי הוי משאצ"ל. וא"כ עכ"פ במוגמר אינו אלא איסור דרבנן ואמנם מאד נפלא בעיני דברי הלח"מ דאיך יתרץ הסוגיה דכתובות ד' ז' דאיתא שם. ר' פפא משמיה דרבא אמר בי"ט שרי (ר"ל לבעול בתולה) בשבת אסור. א"ל ר"פ לר"פ מאי דעתך מתוך שהותרה חבורה לצורך כו', אלא מעתה מותר לעשות מוגמר בי"ט דמתוך שהותרה הבערה לצורך כו'. א"ל עליך אמר קרא אך אשר יאכל לכל נפש דבר השוה לכ"נ ע"כ. הרי להדיא דאף דר"פ אליבא דרבא ס"ל מתוך דמטעם זה התיר לבעול בי"ט ואפ"ה ס"ל דמוגמר אסור דאין שוה לכ"נ. ומשא"כ בעינן דשוה לכ"נ ש"מ דאפי' אם אמרי' מתוך היינו דוקא בדבר השוה לכ"נ וכ"ה הכ"מ בהדיא הביאו המ"א בסי' תמ"ו ס"ק ג' ואפילו לשיטת רש"י והביאו הב"י בסימן תקי"ח דכן דעת רוב הפוסקים דאפי' בהוצאת אבנים שלא לצרך כלל אפ"ה מן התורה מותר מטעם מתוך היינו דוקא בדבר השוה לכ"נ אילו היה לצורך. אבל הכא אינו שוה לכ"נ אסור מה"ת. ואיך כתב הלח"מ דבמוגמר אין לאסור מטעם הבערה דאמרינן מתוך ודוחק לומר הא דקאמר עליך אמר קרא להו מטעם הבערה דבאמת בהבערה אמרינן מתוך אע"פ שאינו שוה לכ"נ אלא דר"ל עליך אמר קרא:

המדליק

ומ"כ

יד המדליק נר של יו״ט צריך לברך אקב״ו להדליק נר של יו״ט ובשבת אומר נר של שבת ושל יו״ט (סס):

כלל צו דין הוצאה ברשות לרשות (סי׳ תקי״ח ותקכ״ב):

א מתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך או״נ ובלבד שיהיה לו צורך קצת כגון שמתיירא מגניבה וביוצא בו אבל שלא לצורך כלל י״א דחייב וי״א דאינו אלא מדרבנן וכל בעל נפש יחמיר על עצמו שלא להוציא רק מה שצריך קצת לאוכל נפש או לקישוט והמחזורים שהיו מונחים כבר בבהכ״נ לא יביאם לביתו אפי׳ משום חשש גנבה וכ״ש שאר כלים אלא שאם הביאם ביו״ט לבהכ״נ ומתיירא מגניבה מותר להחזירם דהתירו סופן משום תחלתן (תקי״ח) ואם רוצה לומר במחזורים דברי שירות ותשבחות בי״ט לעולם מותר להביאם:

ב במקום שיש עירוב מותר לטלטל אפילו מה שאינו לצורך היום כלל רק שיש בו תורת כלי ובמקום שאין עירוב אסור לטלטל אפי׳ מחצר לחצר ומ״מ נוהגין לטלטל סכינים בכיסו אע״פ

נשמת אדם

וא״כ כיון שאינו שוה לכ״נ אסור מטעם כבוי דזה דוחק גדול דל׳ הגמרא משמע דאסור מטעם הבערה ועוד דהא רבא ס״ל בהדיא בשבת קמ״א ע״ב כר״ש דמלאכה שאצ״ל פטור ועי׳ בשבת ג׳ תוספות ד״ה הלך ועי׳ בכ״מ פ״א מהלכות שבת. וא״כ ל״ל בכבוי ליכא איסורא דאורייי׳ אפי׳ בשבת. ואיך משני עליך אמר קרא דמשמע דאסור מדאורייתא וכיינו דבדבר שאינו שוה לכ״נ ל״א מתוך וגרע מהוצאת אבנים שלא לצורך כלל. וכ״כ רש״י בהדיא בביצה דף כ״ב דהוי דאורייתא. וכ״כ הבית יוסף סי׳ תקי״א בסופן בשם הה״מ דמוגמר ומרחץ אסור מדאורייתא וכן כתבו תוספות בשבת ל״ט ע״ב ד״ה וב״ה דהמרחץ אסור מדאורייתא כ״כ המרדכי בביצה פרק י״ט וכן כתב הר״ן שם אמתני׳ דלא יחם בשם התוס׳ דלהבעיר להיות כל גופו אסור מדאורייתא ומוגמר ומרחץ שוה בזה ומה שכתב הרמב״ם משום מכבה וכן רב הונא דמפרש טעמא דרב משום מכבה. היינו דרב ס״ל כר״י דמלאכה שאצ״ל חייב עי׳ בלח״מ פ״א מהלכות שבת וכ״פ הרמב״ם בפ״א מהל׳ שבת. וכיינו דפריך ר״נ ולימא מר משום מבעיר כונתו דלא נומר משום מכבה דאינו אלא למאן דס״ל מלאצ״ל חייב. ולימא משום שמבעיר דבזה לכ״ע חייב וכיון שאינו שוה לכ״נ אפילו בהבערה אסור מדאורייתא ומשני באמת תרתי אית ביה דתחלתו מבעיר ומצאתי בשיטה מקובצת על ביצה שמפרש הכי קושית הש״ס וא״כ מכל הני פוסקים מוכח להדיא דבמוגמר הוי מלאכה דאורייתא ול״א בה מתוך ועי׳ בביצה דף כ״ג בתוס׳ ד״ה על גבי חרס דמשמע נמי הכי אלא דהתוס׳ אזלי לשיטתם בדף י״ב דל״א מתוך אלא בצורך קצת. ולכן מפרשים טעם דירושלמי בנר של בטלה משום דגלאו. ינאת אך ממה שכתבו ואפילו למאן דשרי הבערה שלא לצורך כלל בירושלמי היינו לפי שיטתו פעמים לצורך א״כ לא משמע הכי דלפי מה שכתבתי הוי ליה לכתוב דזה גרע משלא לצורך כלל. ואמנם כיון דתוס׳ בשבת ומרדכי ור״ן וב״י בשם המ״מ ותשובת מהרי״ל כתבו להדיא דמרחץ אסור מדאורייתא. וא״כ ה״ה מוגמר וכ״כ הב״י להדיא דמוגמר אסור דאורייתא וא״כ גם דברי תוס׳ בביצה אינו מוכרח שיחלקו. ועמיתי המופלג מוה׳ עקיבא הרה״ג לי דברים פ״ט די״ט סי׳ י״ח איתא דאם מוגמר אסור פשיטא דשלא לצורך כלל אסור. ואם כן לפי מה שכתב הב״י דשלא לצורך כלל מותר מה״ת א״כ פשיטא במוגמר וצ״ל דבזה מחולקים הפוסקים דלשיטת תוס׳ ורא״ש דס״ל דל״א מתוך אלא בצורך קצת יותר מסתבר לאסור שלא לצורך כלל מאינו שוה לכ״נ. דלדידהו ע״כ צ״ל הא דאמרינן מתוך וכי ס״ד לומר מתוך שהותר לצורך או״נ הותר נמי שלא לצורך ומ״ש יום טוב משבת אע״כ כמ״ש הפוסקים דר״ל כמו שהתירה התורה לצורך או״נ שהוא צורך היום ה״נ כל שהוא צורך היום קצת. אבל לשיטת רש״י דאפילו שלא לצורך כלל אמרינן מתוך צ״ל דה״פ דקרא אך אשר יאכל ר״ל המלאכות השייכים באו״נ וכמו שכתב המ״מ בפ״א מהלכות י״ט הם מותרים לגמרי אפילו שלא לצורך כלל (ועיין מה שכתבתי ריש הלכות י״ט ס״ק א׳) ומ״מ לכ״ע לא אמרינן מתוך שלא בדבר השוה לכ״נ. אבל מוגמר אסור מדאורייתא ולא מיבעיא לשיטת רש״י כמו שכתבתי אפילו לשיטות תוס׳ ורא״ש שהרי כתבו התוס׳ והרא״ש בפ׳ כירה בהדיא דמרחץ אסור מדאורייתא וא״ש מ״ש מוגמר ממרחץ. וכ״מ מרא״ש סי׳ י״ח שהקשה ממוגמר דאסור מדאורייתא לשיטת רש״י דמתיר שלא לצורך כלל. אלא דמחולקים בסברא אם שלא לצורך כלל קיל מדבר שאינו שוה כמו שכתבתי. וכן כתב בהדיא הרא״ש בפ׳ כירה בשם ריב״א דמוגמר אסור מדאורייתא והביא ראיה דמוגמר אסור מדאורייתא מסוגיא דכתובות ומזה הוכיח דגם מרחץ אסור מדאורייתא. הרי להדיא דלכולי עלמא מוגמר אסור מדאורייתא כפשטא דלישנא דסוגיא דכתובות וכמו שכתב הרא״ש בשם הריב״א. ואף שעמיתי הנזכר כתב לי די״ל דה״פ על על מה שכתב הרמב״ם בפ״א רתינה והיכה ה״ה בכלל אוילה: וכ״כ הרשב״א בעה״ק. וכ״כ רשב״א בחי׳ בפ׳ כירה וכ״כ ר״ן הביאו המ״א בסי׳ תק״א ג׳: ומה שצריך לגוף שרי אף בלא מתוך ועיין בפ״ת סי׳ תק״א: וא״כ י״ל דה״פ עליך אמר קרא אך אשר כו׳ ור״ל דבעינן שוה לכ״נ: ומשא״כ מוגמר שאינו צורך לכל נפש ומתוך לית ליה. הנה כל מעיין יראה שזה אינו משמעות לשון הגמרא ועוד כיון דרבה ור״ח דפליגי בהוצאה ל״ל מתוך. וגם התם בכתובות מרא דשמעתא הוא רבא. וא״כ היה לנו לפסוק כרבא ור״פ דל״א מתוך ואנו רואים דאדרבה כל הפוסקים ס״ל דאמרינן מתוך וכמו שהארכתי לעיל ריש הלכות י״ט. אע״כ דפירוש הסוגיא דכתובות אתיא כפשטא דבמוגמר ל״א מתוך. כיון דאינו שוה לכל נפש (ולפי זה אסור לעשן ביו״ט טובאק) ואף לפי מה שכתב הט״ז דאין בזה כבוי אלא הבערה. ובהבערה אמרי׳ מתוך כבר הוכחתי בראיות ברורות דאפילו בהבערה לא אמרינן מתוך במה שאינו שוה לכל נפש:

מדי דברי בו אזכיר מה דקשה לי כיון דהרשב״א כ׳ דמרחץ הוי כאוכל נפש ואם כן שרי אף בלא מתוך. ובמתני׳ דהעושה מדורה כתב השיטה מקובצת בשם הרשב״א דהיינו מטעם מתוך. ואפשר י״ל דדוקא רחיצה ס״ל לרשב״א דהוי כא״נ. מה שאין כן בשאר הנאת הגוף דלא שרי אלא מטעם מתוך ובב״ח ראיתי שכתב להיפך. ואף דבעל איבעיא במדורה מאן קתני לה ס״ל דאפילו לב״ש דל״ל מתוך שרי י״ל דלמסקנא דוקא משום מתוך שרי. או יש לומר הסוגיא דכתובות תפסו לעיקר דמשמע דאף הנאת הגוף לא שרי רק מטעם מתוך:

וצריך עיון אם מותר לעשן ביו״ט לחולי שאין בו סכנה דיש לומר דדוקא מרחץ ומוגמר שאינו עושה רק לתענוג מקרי שפיר אינו שוה לכ״נ דאינו אלא למפונקים. מה שאין כן לרכי חולה שאינו לתענוג י״ל דמקרי שוה לכל נפש כדאיתא בש״ס גבי לידת נבי ואם כן יש לומר דשפיר אמרינן בו מתוך ועל ידי נכרי כ״ל להתיר. ומצאתי במרדכי פ״ב דביצה דדוקא להחם לצורך רחיצה אסור דאינו שוה לכל נפש אבל להזיע כיון שהוא לצורך בריאות הוי שפיר שוה לכל נפש ע״ש ובב״ק דף ק״ב אמרינן מוליא אני את המלוגמא שאינו שוה לכל אדם. משמע דגם ברפואה אינו שוה לכ״א:

אע"פ שאין בו עוד לצורך היום כגון לאחר אכילה אבל להוציאם חוץ לעיר לנכרי אסור כיון שאין בהם צורך היום (שם) :

ג מותר להוציא את הקטן אע"פ שאסור בשבת דהוי צורך קצת אפילו לטייל מותר (שם) :

ד לא ישא משאות גדולות כמו בחול אלא ישנה כדי שיהיה ניכר שעושה כן לצורך יו"ט ומבית לבית אי שזימן אצלו אורחים אפי' הם בני עירו וצריך למחר עושה כדרכו (סי' תק"י) :

ה סומא וחיגר שיכולין לילך בלא מקל אסורין לילך במקל ברה"ר או בכרמלית אבל אם אינו הסר אלא ע"ה מותרים דאין עירוב לי"ט (סי' תקכ"ב) :

ו אין יוצאין בכסא שקורין (פאטרעז) שהיא כתיבה קטנה והוא יושב בה ושני אנשים נושאים אותו א' איש או אשה ואיש שרבים צריכים לו מותר אפי' יכול לילך בלא כסא אם יש בו איזה צורך כגון שלא יטנף בגדיו או ביעתותא (שם) :

ז משלח אדם לחבירו ביו"ט דרך רה"ר כל דבר שיכול לאכול בי"ט אע"פ שאין חבירו צריך לזה כגון בהמה ועוף העומדים לאכילה דאין בהם משום מוקצה וכל מיני אוכלים או כלים אפילו שאינן ראוים לו בי"ט כגון תפילין מ"מ כיון שבחול יכול ליהנות ממנו בלא שום מעשה שמחה הוא למשלח אבל דבר שא"צ חבירו היום וגם בחול א"א להנות ממנו כך שמחוסר עדיין מלאכה כגון בהמה ועוף העומדים לגדל וולדות שא"א לשחטן ביו"ט וגם בחול א"א ליהנות מהם כך דמחוסרים שחיטה וכן תבואה שמחוסר טחינה ודיכה אסור לשלוח אפילו במקום שיש עירוב דהוי עובדא דחול (כ"כ הרמב"ם בפי' המשנה בהדיא וכן משמע דאי איתא דטעמא דב"ש משום הוצאה א"כ הוי ליה למתני לעיל במתניתין דאין מוציאין את הקטן ולפ"ז צ"ע על הט"ז והמ"א בסי' תק"ו שכתבו דבמקום שיש עירוב מותר וכ"מ בט"ז סי' תקכ"ב סק"א וצ"ע) ואם חבירו צריך היום ליתן תבואה לבהמתו מותר לשלוח במקום שיש עירוב בענין שאין בו משום איסור הוצאה דהא לצורך בהמה אסור להוציא כדלקמן בכלל צ"ז סי' ז' וכל מה שמותר לשלוח לא ישלח ע"י ג' ב"א דאוושי מלתא דנראה כאילו שלהם למכרם ואם כ"א נושא מין אחר מותר (תקט"ז) :

ח יו"ט א"צ עירובי הצירות ושיתופי מבואות אבל עירובי תחומין צריך (סי' תקכ"ח) ומ"מ מהני עירוב לדברים שא"צ כלל ביו"ט כדלעיל סי' ב' :

כלל צז דין שביתת בהמה בי"ט ושאר דינים בבהמה (סי' תקכ"ב ותקכ"ג) :

א שביתת בהמה בי"ט י"א דדינו כמו בשבת בהלכות שבת כלל נ"ז וי"א דאין אדם מוזהר על שביתת בהמתו בי"ט (סי' רמ"ו ותל"ס) ולכ"ע אין מוציאין משא על הבהמה בי"ט שהוא עובדא דחול ולכן אין רוכבין על הבהמה בי"ט (סי' תקכ"ב) וגם שמא יחתוך זמורה :

ב דין מחמר אחר בהמתו כתב הפ"ח (בסי' תל"ס) דדינו כשבת :

ג אין מנהיגין בהמה בסקל ביו"ט ואפילו במקל דאזמניה לכך שאין בו מוקצה דמחזי שמוליכה למכירה (תקכ"ג) :

ד אין מגרדין בהמה במגרדת שמשרת השער והוי פסיק רישיה אבל זבובים שדרכן לתלות בבהמה מסירין אותם אע"פ שקצתן אין נפרדין מן הבהמה א"א בעשיית חבורה מ"מ כיון שאינו מתכוין לכך הוי דבר שא"מ ושרי (שם) :

ה אין מילדין לבהמה אבל מסעדין אותה שאוחז בולד שלא יפול לארץ ונופח לו בחוטמו ונותן לו דד בפיו (שם) :

ו בהמה טהורה שרחקה וולדה שורין שליתה במים ומזלפין עליו כדי שתריח ריחו ותרחם עליו וכן מותר ליתן מלא אגרוף מלח ברחמה כדי שתזכור צער לידה אבל בבהמה טמאה אסור לעשות כך דטמאה כשרחקה ולדה שוב לא תרחם עוד והוי טרחא בכדי (שם) :

ז לא ימוד אדם מאכל לבהמתו אלא נותן לה באומד (תקי"ז) :

ח כל מלאכות המותרי' לעשות ביו"ט לצורך אדם אעפ"כ אסור לעשות בשביל בהמה דכתיב יעשה לכם וקבלו הז"ל לכם ולא לבהמה ולכן אסור לבשל ולהוציא ולאפות וכיוצא בו לצורך בהמה וכן אסור לגבל מורסן אלא ע"פ תנאים המבוארים בהלכות שבת במלאכת לש אבל מותר לטלטל מזוגות ליתן לפניהם (תקי"ג

כלל צח דין מלאכה לצורך נברי (תקי"ב) :

א מדכתיב יעשה לכם קבלו חז"ל לכם ולא לנכרי לפיכך אסור לבשל ולאפות וכן כל המלאכו' המותרות לעשות בשביל ישראל לצורך קצת אבל לצורך נכרי אסור מדאורייתא ואפי' להזמין נכרי לביתו שיאכל מה שבשל לצורך עצמו אסור גזרה שמא יבשל לצורך נכרי בקדרה אחרת כיון שרוצה לכבדו ואוכל על שלחנו אבל מותר לשלוח לו לביתו ואפי' דרך ר"ה שלנו ע"י נכרי דכיון דשולח לביתו לא חיישי' שיבשל בשבילו בקדרה אחרת ודוקא כששולח לו

ממת

מכה שהכין לעצמו אבל אסור להרבות בשבילו אפי' באותו קדרה שמבשל לעצמו דאע"ג דבענין זה מותר להרבות לצורך מחר כמו שנבאר אי"ה בכלל צ"ט אפ"ה לצורך נכרי אסור דכשבישל לעצמו י"ל דממליך ואכל כולו היום וגם מחמ' ריבוי בשר מוטעם התבשיל שאוכל היום ביותר טעם משובח או משום חד טרחא אבל כיון שכוונתו לצורך נכרי חיישי' שאם נתיר לו להרבות בשבילו אף הוא יבשל בקדרה אחרת :

ב ומזה תראה גודל המכשלה שנוהגין רבים לשלוח בי"ט דורון לנכרי שרוצה לכבדו ומוסיפין בשבילו ולא מיבעיא שאסור לאפות בשבילו חלה אחת כמו שנוהגין ומכ"ש שנותנין לתוכו צמוקים שאינן בדוקים מתולעים ואסור לישראל לאכלו או לעשות בשבילו הרעמזל ובלינצעס דכ"א ואחד צריך טרחא לעצמו וגם אין א' משביח מחמת הריבוי (כמ"ש סמ"א כשם רשב"א בסי' תק"ג וע' לקמן כלל נ"ט) אלא אפי' מה שמרבין לבשל בשבילו דגים אפי' כשמבשל גם לצורך עצמו אסור להרבות בשביל נכרי :

ג ודוקא לנכרי שרוצה לכבדו גזרינן אבל נכרי שבא לו בשליחות או כיוצא בו שאינו השוב בעיניו לכבדו וכ"ש עבדו ושפחתו מותר להרבות באותה קדרה שמבשל לצורך עצמו מפני שמחמת הריבוי מתקן התבשיל או משום שהוא חד טרחא כמו שנבאר בכלל הסמוך ואפי' אין לו דבר אחר ליתן להם אבל אסור לאפות אפי' בשביל עבדו פת וכיוצא בו שהרי כ"א וא' צריך טרחא בפ"ע וכ"ש בתנורים שלנו שאין הפת מושבה ממה שיש הרבה פת בתנור או מעט ואפי' אם יש לו דבר אחר למאכלם ונוכל לומר שכל הפת ראוי לישראל ויתן להם דבר אחר לאכול אפ"ה אסור וכ"ש דאסור לבשל בשבילם בקדרה מיוחדת ופשיטא לבשל בשבילם דבר איסור דאינו ראוי כלל לישראל :

ד בני החיל אסור לבשל בשבילם כמו שנתבאר ואם הם נותנים קמח שלהם לישראל לאפות להם פת אם אינם כקפידים כשישראל נותן ממנו לתינוק בשכר האפייה מותר לאפות שהרי אם לא יאפו כל הפת לא יוכלו ליתן לתינוק אפי' מעט פת וא"כ נחשבת כל האפיה בשביל פת זה שנותנים לתינוק וכיון שאינו מיוחד איזה פת יתנו לתינוק מצינן למימר על כל א' וא' זה הוא שיתנו להתינוק (כמ"א שם ס"ק ד' כ' סכ"כ תוס' ול"ע דלא מלינו זאת בתוס' דתוס' אדרבה ס"ל כרמב"ם ע"ש בב"י ובט"ז ס"ק ו' וגם בא"ר שם ס"ק ז' נ"ע כי נראה שנוסחא אחרת היתה לו בתוס' ד"ה הזינן) :

ה אבל ישראל ונכרי שיש להם עיסה בשותפות אסור לאפות חלק הנכרי עם חלקו שהרי שיחלקו קודם האפייה (ובפסחים מ"ו בתוס' ד"ה סוא"ל כתבו דמ"מ איצו הלא מדרבנן) ובהמה הציה של נכרי מבואר לעיל סוף כלל פ"ט :

ו אסור לישראל להוציא שום דבר ביו"ט לצורך נכרי אבל מותר לשלוח לו ע"י נכרי כגון שצריך להחזיר משכון לנכרי וכיוצא בזה (תק"ח) :

כלל צט דין הכנה מי"ט לחבירו ולחול סי' תק"ג :

א כל המלאכות המותרות לעשות בי"ט לצורך היום אבל לצורך מחר אפי' לי"ט ב' אסור ואפי' בב' י"ט של ר"ה דאע"ג דקיי"ל דביומא אריכתא הם דוקא לחומרא אבל לא לקולא ואם עבר ובישל אפי' במזיד מותר (ומ"מ צריך תשובה שהרי עכ"פ בישל מי"ט לחול וצריך תשובה כדין עובר על איסור דרבנן כדלעיל כלל ט') אבל בהערים אסור כדלקמן כלל ק"ב סי' י"ב ואפי' דבר שאין בו מלאכה כגון להביא מים ואפי' יין להבדלה אסור להכין מי"ט לחבירו וכ"ש לחול (כ"כ מ"א בס"י תרס"ז ועיין מה שכתבתי בכלל קמ"ו סוף דין ישיבת הסוכה דכ"ל אם יכיס טורח גדול להביא בלילה מותר להביא ביום וכ"ש אם צריכים למים ומ"מ לצורך חול אין להתיר) :

ב אבל מותר למלאות קדרה בשר וכיוצא בו אע"פ שאין בדעתו לאכול אלא כזית ואפי' אם כבר הניח הקדרה אצל האש מותר להוסיף וכן אם הוא בקדרה קטנה מותר להחליף וליתן בקדרה גדולה שמחמת הריבוי בשר ודגים הרוטב הוא מוטעם ביותר ולכן אע"פ שעיקר טרחתו הוא בשביל מחר מותר כיון שיש בו תועלת גם לצורך היום :

ג אבל אסור לעשות (תרעמזיל או קרעפליך) וכיוצא בו יותר ממה שצריך לבו ביום שאין א' משביח מחבירו וצריך לטרוח בכל א' וא' בפ"ע :

ד וכן אם צריך מים להחם מותר למלאות הכלי אע"פ שהוא גדול ביותר מצרכו אם עושה הכל בטורח א' שממלא אותו בפעם א' אבל אם כבר מלא הכלי אסור להוסיף עליו דהוי טירחא לצורך מחר ואין כאן השבחה לצורך היום ואם ירא שיתבקע הכלי ע"י האש מותר להוסיף שהרי זה לצורך יו"ט :

ה הא דמותר להרבות בשר דוקא באותה קדרה אבל בקדרה אחרת מאותו מין אסור לבשל לצורך מחר על סמך שיאכל ממנה כזית שנראה לכל שאין זה אלא הערמה שהרי כבר יש לו אותו מין אם לא שצריך באמת לאותו יום יותר מקדרה זו ואפי' בדיעבד יש אוסרין בענין זה (פ"ח סי' תק"ג) :

ו הערמה זו היא דוקא קודם אכילה אבל לאחר שאכל אסור. ומ"מ בדיעבד אם אוכל כמנו קצת מותר אבל אם אינו אוכל ממנו כלום רק שמערים שמא יצטרך או שמא יבואו אורחים אפי' בדיעבד אסור לאכול ממנה:

ז אע"ג דמותר להערים בהערמת אכילת כזית יש ליזהר שלא יאמר בפירוש שעושה כאכל זה לצורך הלילה ומכ"ש לצורך חוה"מ או חול דיש אוסרין לגמרי אם לא שבדעתו באמת לצורך י"ט שיאכל המקצת ואז מותר להוסיף:

ח אם צריך לפת א' לצורך היום י"א דמותר למלאות כל התנור פת שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא ודוקא כשצריך באמת לככר א' אבל אם א"צ באמת אלא שאופה על סמך שיאכל פת א' אסור דבתנורים שלנו י"א דל"ש לומר שהפת נאפה יפה וג"ז אין להתיר אלא לצורך גדול (ע' ח"כ סי' תק"ו):

ט אסור להעמיד הנרות במנורה וכן לתקן הפתילות והעששיו' בי"ט א' לצורך הלילה אם לא שמדליקין ביום לכבוד ביהכ"נ או להשתמש בהם היום (סי' תקי"ד במ"א):

כלל ק דין פירות ודגים וש"ד שהובאו בי"ט (תקט"ו):

א כבר בארנו בהלכות שבת דפירות המחוברים בקרקע ובאילן וכן דגים וב"ד המחוסר צידה אסור לכ"ע משום מוקצה ואפי' בטלטול ולכן אפי' נשרו או נצודו מאליהן אסורין אפי' בטלטול לכל ישראל וה"ה בי"ט אסורין באותו יום ולערב מותרין מיד:

ב אפי' אם ספק אם נלקט או ניצוד היום או נפל מאילן או נצוד מעצמו או אפי' ודאי שנלקט וניצד אלא שהנכרי עשה זה לעצמו אסורין בו ביום ואפילו לטלטלו אפי' שלא הובאו בשבילו אבל לערב מותרין מיד דכיון דלא עשה המלאכה בשביל ישראל ל"נ שיאמר לו הישראל להביא:

ג וכן אפי' ודאי נעשה היום אבל הוא ספק אם נעשה בשביל ישראל מותר לערב מיד אם הוא צורך י"ט דלא מחמרינן מספיקא להצריך בכדי שיעשה אבל שלא לצורך י"ט או אורחי' וביוצא בו יש להחמיר להמתין גם בזה בכדי שיעשה ואם יש כאן ב' ספיקות דהיינו ס' ניצוד היו' ואת"ל שנצוד היו' שמא ניצוד בשביל הנכרי נ"ל דלכ"ע א"צ להמתין בכדי שיעש':

ד אבל נכרי שהביא דורון לישראל מדבר שיש במינו מחובר או צידה אע"פ שמסופק אם נלקט וניצוד היום צריך להמתין בכדי שיעשה דמסתמא מביא מן המשובחין אם לא שניכר שאינן לחים כראוי דאז גם בזה דינן בספק (במ"א ס"ק י"ג):

ה נכרי שהביא דורון לישראל בי"ט א' צריך להמתין עד מוצאי י"ט ב' בכדי שיעשה דכיון דמביא לו דורון חיישי' שאם נתיר לו בי"ט ב' יאמר לנכרי להביא לו כדי שיהיה לו בי"ט ב' אבל אם חל יו"ט ה' ו' מותר בשבת אם הם פירות שראויין לאכלן חיין (דסברי דאסורין בטלטול ואין יכולים ביו"ט) דלא גזרי' שיאמר לו ב' ימי' קודם לזה להביאו לו אבל בר"ה אם חל ה' ו' אסור גם בשבת דקיי"ל דב' ימים ר"ה הם כיומא אריכא ואין י"ט מכין לשבת משא"כ ב' י"ט של רגלים דהד מינייהו ממ"נ חול אבל אם הביאן ביום ו' ודאי אסורין בשבת בין בר"ה ובין בשאר רגלים וכן אם הביאן בשבת אסורין ביום א' שהוא יו"ט משום הכנה (מ"א ס"ק ח'):

ו דין זה שאמרנו שמה שהובא ביו"ט א' אסור גם בשני אינו מוסכם מכל הפוסקים ולכן אם הוא לצורך אורחים שאינן מעיר הזאת כמבואר לעיל כלל מ' סי' ד' יש להקל ולהתיר במוצאי י"ט א' בכדי שיעשה ואז משום כבוד האורחים מותר גם לבעה"ב לאכול עמהם כיון דיש מתירין לעולם במוצאי י"ט בכדי שיעשה ודוקא שאין לו מאותו המין אבל אם יש לו מאותו מין לא מקרי צורך י"ט:

ז אם הוא צורך גדול יש להתיר אפי' דגים שהביאו לו בי"ט או שחל ביום ה' ו' לבשל אותן ביום ו' לצורך שבת אע"ג דקיי"ל דאסור אפי' בטלטול גם ביום ב' מ"מ לצורך גדול יש לסמוך על דעת המתירין אפי' באכילה ביום ב' דיו"ט ודי לנו לאסור באכילה ולא בטלטול כיון שיש צד היתר גם לדידן אפי' באכילה לצורך אורחים כדאיתא בסי' הקודם (ט"ז ס"ק ה'):

ח שיעור בכדי שיעשה עיין לעיל בהל' שבת כלל ס"ג ומ"מ לענין זה קיל י"ט שלעולם גם הלילה עולה להשבון אפי' אין דרך לעשות מלאכה זו בלילה (מ"א ס"ק כ"א) ומיהו י"ל דדוקא בבא מחוץ לתחום כיון די"א דא"צ להמתין בכ"ש אבל בצידה ומחובר אפשר דגם בי"ט אין הלילה עולה (ע"ש במ"א):

ט הא דמחמרינן להמתין בהביא בי"ט א' עד מוצאי י"ט ב' בכ"ש דוקא בנכרי שהביא דורון שעושה המלאכה בשביל ישראל וגם גזרינן שמא יאמר לנכרי להביא לו לצורך י"ט ב' אבל נכרי המוכר דגים ופירות או שהישראל שכר נכרי שיביא לו דגים קודם י"ט וביוצא בו ונשתהה מלהביא עד יו"ט אין לו דין זה אלא אפי' לדידן סגי להמתין ביו"ט א' ודינו

בדין נכרי הצד בשביל עצמו בסי' ב' (מ"א ס"ק ג') :

י נכרי שמביא דגים ופירות למכור בעיר שרובה נכרים מדינא מותר ליקח ממנו לצורך הלילה ובלבד שלא יטלטלם באותו יום ובלבד שלא יזכיר סכום דמים רק יקח ממנו בהקפה אם רגיל עמו ולא ישא ויתן עמו בעבור המקח ואמנם אם יש לחוש שאם נתיר ירבה להביא בשביל ישראל אסור וצריך להתיישב בדבר (מ"א ס"ק כ"ב) :

יא דברים שאינן בגינן מחובר ולא מחוסר צידה ולא משום מוקצה שהביא דורון לישראל מחוץ לתחום אע"פ שאסורין בו ביום למי שהובא בשבילו ולערב בבדי שיעשה כמבואר כ"ז בהל' שבת כלל הנ"ל מ"מ אם הביאו ביו"ט א' מותר לב"ע במוצאי יו"ט ראשון בבדי שיעשה (סעיף כ' וכמ"א ס"ק כ"ח) :

יב דין נכרי מסיח לפי תומו שלא נלקט וניצוד היום מבואר שם בהלכות שבת ומ"מ אם הוא מי"ט לשבת והם פירות שאינן נאכלין היין די"א דאסורים מדאורייתא דהוי כמכין מי"ט לשבת אינו נאמן (ע' מ"א ס"ק י"ז) ומה שיש לדקדק בדבריו עיין לעיל כלל הקודם בנ"א ועיין כלל ק"א סס"י ד' :

יג ישראל שנתן מעות לנכרי לקנות דבר אע"פ שאין בו לא משום צידה ומחובר ומוקצה מ"מ לא טוב עשה שהרי אסור לומר לנכרי מעי"ט שיקנה וימכור לו דהוי מקח וממכר ומ"מ בדיעבד מותר באכילה אם אינו רגיל בכך אבל הרגיל בכך אסור (סט"ז בסי' ט"ז ס"ק ג' נעלם ממנו דין זה בסי' תקי"ז) :

יד בעיר שרובה נכרים מותר לקנות מנכרים פת אם הרוב הם נכרים שלוקחים פת וקמח אם שומתו ידוע בענין שאין בו משום מקח וממכר אפי' אם נטחן הקמח היום אין בו משום מוקצה שהרי גם אתמול היה ראוי לכוס ודוקא אם הוא לצורך דיש אוסרין (מסרי"ל דסמא נרקד היום ויאמרו דהרקדה מותר ביו"ט משא"כ בשבת דהכל יודעין דאסור הכל אפי' לצורך או"נ וכי המנות מהו' משה זלה"ה הקשה לי שהרי כ' המ"א דתחלת הרקדה מותר ע"י נכרי בשינוי כדלעיל כלל פ"ד והשבתי לו כיון שאינו מותר ע"י נכרי אלא ע"י שינוי לא שייך לטעות משא"כ כשהנכרי עושה לעצמו) ומיהו אסור לקרות הנכרי לביתו וליתן בעדו מעות דהוי עבדא דחול ואפי' ע"י נכרי אסור לקנות וכן בכל דבר שקונה מנכרי אסו' לישא וליתן עמו או ליתן המעות רק שיתן לו בהקפה ואם אינו מאמינו מותר ליתן לו משכון :

טו מותר לקנות מנכרי כ"ד שא"צ פיסוק דמים וע"ד הנזכר כמבואר בסימן הקודם אפי' דבר שבא מחוץ לתחום אם הוא עיר שרובה נכרים אבל בעיר שרובה ישראלים אסור לקנות ממנו (א) :

טז ישראל ששיגר דורון להבירו ע"י נכרי מעי"ט ונתעכב הנכרי והביאום בי"ט מחוץ לתחום אע"פ

נשמת אדם

(א) נשאלתי פעם אחד גזר השלטון ביום א' די"ט סמוך לחשכה כמעט שעה שלא יבעירו אש על הבירה בלילה . ורוב הקהל לא הכינו כלום לסעודת ליל ב' די"ט אם יש למצוא איזה היתר לבשל לצורך הלילה · והשבתי להלכה ולא למעשה דיש למצוא תקנה לבשל על ידי נכרי כמו שנבאר אי"ה · הנה בריש הלכות י"ט סי' א' כתבנו דאמרינן מתוך בכל מלאכות כדמוכח מסוגיא דכתובות ובילה · וגם כתבנו דהב"י כתב דדעת רו"ף ורמב"ם כרש"י דאפילו שלא לצורך כלל אמרינן מדאורייתא מתוך ואינו אסור אלא מדרבנן . ולפ"ז מותר לנכרי לבשל דהוי שבות במקום מצוה · כ"כ המ"א בסי' תרנ"ה דמותר לומר לנכרי בשבת או ביו"ט ראשון להביא לולב לצורך י"ט ב' · ואף שיש לדחות דדוקא לולב שהוא תקנת חכמים כל ז' : משא"כ י"ט שני דממא הוא חול ואין בו מצוה כלל ז"א · דכיון שתקנו חז"ל לעשותו יו"ט הוי צורך מצוה . וא"כ יש למצוא תקנה כמו שכתב המ"א בי"ד סי' קי"ג סעיף ז' דהדלקת אש מישראל מהני לענין בישול נכרי · ולי"א אפילו הדליק ג"כ הנכרי רק שהדליק מאש ישראל . וכ"כ בביאורי מהר"א שטיין על הסמ"ג דף י"ט . ובביאורי רש"ל על מה שכתב הסמ"ג דנכרי שבישל לעצמו בשר דגים או ביצים יש לדדין לאסור ולהחמיר יותר מנכרי שהדליק נר ע"ש · וכתב וז"ל ומשום בישולי נכרי אין לחוש דמיירי שהישראל הבעיר אש בע"ש סמוך לחשיכה . ובאותו האש בישל הנכרי בשר ודגים ואז אין בו משום בישולי נכרי כואיל וישראל הבעיר האש עכ"ל · וזהו ג"כ כוונת המ"א בסי' תקט"ו ס"ק י"ז · שכתב דמתוספיכנא דר"א משמע דאסור לבשלו ע"י נכרי וקשה דהא ביצים אסורין משום בישול נכרי כדאיתא בי"ד שם אע"כ דכוונתו באש של ישראל · ולפ"ז יש למצוא תקנה שיבעיר ישראל אש לצורך (עיין או קאווע)

שיכול לעשות בו ביום . ואלא אותו האש יבשל הנכרי ולא שייך לומר כאן הואיל וקמחו נאסר כמו בסי' תקכ"ז דש"ה דעבר אדרבנן וא"ל דא"כ במעשה דאוספיכנא קושית המ"א במ"ע · דהו"ל לבשל על ידי נכרי באש של ישראל · דש"ה משום הכנה או די"ל דבאמת ע"י נכרי מותר · והא דא"ל אסור ר"ל ע"י עצמו . וכן במעשה דשמיא דא"ל אסור היינו ע"י עצמו . ודוגמא לזה איתא במנחות ו' ע"ב זר שקמץ יחזיר ויתקן פסול מאי פסול פסול עד שיחזיר · ונימו א"ל דא"כ בישול מי"ט לחבירו הוי לצורך מצוה . א"כ יהיה מותר ע"י ישראל כמו שכתב הב"י בסי' תקי"ח . דלדברי הכל אסור להוציא דבר שאין בו צורך מצוה ולא לצורך הדיוט ביומו כלל עכ"ל . ומשמע דהא דכתיב ביומו היינו לצורך הדיוט בעינן ביומו אבל לצורך מצוה לא בעינן ביומו וכ"מ מתוס' פסחים ה' ע"ב ד"ה לא מתוך שכתבו דמה שמבער חמץ הוי צורך היום אבל א"ר בשם הב"ח בסי' תקי"ח כתב דדוקא כשצריך ליום מותר לצורך ע"ש · וא"כ נ"ל חמץ הוי צורך היום לבער מביתו תיכף · ויש לכבית ראיה לזה מפסחים מ"ו דא"ל רבא לר"ח לדידך דל"א הואיל היאך מבשלין מי"ט לשבת וקשה דילמא ר"ח אית ליה מתוך . ובשלמא לשיטת רש"י שפיר מוכח דל"א מתוך מדליקין מי"ט לחול אבל לשיטת תוספות שפיר י"ל דדוקא לצורך מצוה מי"ט לשבת אמרי' מתוך דהוי צורך קצת משא"כ מי"ט לחול דלוקה · אע"כ דדוקא מה שהוא ליומו הוי צורך קצת . אבל לצורך מצוה למחר לא חשבינן צורך קצת . ויש לדחות דזהו באמת מאי דמשני ר"ה מדאורייתא צרכי שבת נעשין בי"ט · היינו מטעם מתוך . מה שהקשה הט"ז בסי' תקי"ז ס"ק ב על הב"י דהיכי תמצא מוקצה ביד נכרי נ"ל דלק"מ דבודאי בדבר שאינו שעיל

דעתו

אע"פ שאסור לכל ישראל לטלטלם חוץ לד"א כמבואר שם בהלכות שבת מ"מ מותר אפילו לאותו ישראל לאכלם בו ביום דדוקא כשהנכרי מביא משלו גזרינן שמא יאמר לו להביא וגם כאן אינו נהנה ממלאכת יו"ט כלל שהרי היה יכול להביא גם מערב יו"ט אלא שנשתהא בדרך ואם יש לחוש שיהנה הנכרי בחליפין צריך חותם אבל אם הוא דרך רחוק שלא היה יכול להגיע כלל קודם יו"ט באמת אסור דהוי כאילו יאמר שילך בשבת ויו"ט ודוקא שהיה דעתו מאתמול ויודע מה ששלח לו אבל בלא"ה אסור משום מוקצה ולעת הצורך יש לסמוך ולהתיר אע"פ שלא ידע מזה כלום דאע"ג שהיה חוץ לתחום מ"מ לא הוקצה דעתו ממנו להדיא דדוקא ביש לו פירות חוץ לתחום ולא הביאן קודם י"ט זה הוא מוקצה שהרי הקצה דעתו ממנו אבל זה אע"פ שלא היה דעתו עליו מכל מקום גם לא הקצה דעתו ממנו (ג) (מ"א וא"ר):

יז דין אם הוציא הנכרי לפתות מן הבור שמטמינים בו בחורף מבואר בכלל ס"ג סי' כ"ג:

כלל קא דין מוקצה:

א כל מה שאסור לטלטל בשבת בין מחמת איסור או מחמת חסרון כיס או מחמת מצוה אסור גם בי"ט ונוסף עליו דבי"ט יש אוסרין אפילו מוקצה מחמת מיאוס וכ"ש מוקצה מדעת כיון די"ט קיל ואתי לזלזולי ביה החמירו וכל פרטי דיניהם מבוארים בהלכות שבת בדיני מוקצה ומ"מ מותר לטלטל מוקצה אפילו אבנים בשביל או"נ אם צריך לאותו מקום ודוקא לטלטל המוקצה מותר אבל להשתמש במוקצה אפי' לצורך או"נ אסור כן סתם הב"י בש"ע אבל יש מתירין מוקצה בי"ט ומ"מ נולד אע"ג דיש מתירין גם בזה מ"מ הכריע רמ"א דאף אותן המקילין במוקצה מ"מ בנולד יש להחמיר ולפ"ז אין לטלטל עצמות שנתפרקו בי"ט (תל"ס וכמ"א סי' תק"ו ותקי"ט ותקי"ח):

ב לפיכך מי שיש לו פירות ושאר מיני מאכל או עצים והקצם לסחורה לאוצר אסור לאכול או להשתמש ביו"ט עד שיזמינם מעיו"ט ויאמר מכאן אני אוכל או משתמש למחר ואם שכח לומר מעי"ט אע"פ שאסור אז להסתפק ממנו בי"ט א' מותר לומר בי"ט א' מכאן אני אוכל למחר ולא מקרי מכין מי"ט להבירו כיון שאינו אלא אמירה בעלמא ונ"ל דחנוונים שדרכן למכור תמיד הרי הוא כאילו אמר (שם ע' ט"ז סי' תק"ט סס"ק ט"ו בשם רש"ל) ודוקא במוקצה סתם אבל במוקצה דבע"ח דיש לחוש דלמא מטלטל ושביק כדלעיל כלל פ"ה וכגון תרנגולת העומדת לגדל ביצים בזה לא יכול להזמין מי"ט להבירו אא"כ זימן מעי"ט (וע"ע דלעיל כלל כ"ג סס"י כ"ח הוי סכנה יותר וכ"כ הט"ז דמ"מ הוי עובדא דחול וצ"ע דמ"ש מסי' של"ג דמותר להתנות):

ג מי שיש לו פירות או בהמה מחוץ לתחום ואין לנות בתוך התחום כיון דאקציה בידים אפי' הביאן נכרי או שבאו מאליהן בתוך התחום אסורין משום מוקצה (סי' תל"ח):

ד ביצה שנולדה בי"ט אסורה אפי' בטלטול כ"ש באכילה ואפי' נתערבה באלף כולן אסורין ואפי' ס' אם נולדה בי"ט ונתערבה באחרות כולן אסורין דהוי דשיל"מ (ה) ואם נולדה בי"ט

נשמת אדם

דעתו של ישראל ה"ה דגבי נכרי הוי מוקצה ולכן אסור צידה ומחובר. וכמ"ש הט"ז בסי' תקט"ו וכן נולד אסור. אבל פירות העומדים לסחורה וכיוצא בו. וכן תרנגולת העומדת לגדל ביצים ובהמה העומדת לחלב דאינו אלא מוקצה מדעת. ובזה אמרי' אין הנכרי מוקצה כלום ועי' בסי' תק"ה:

(ג) **עיין** סוף סי' תקט"ו במ"א ס"ק כ"ז. וצ"ל ראיה ברורה דהרשב"א ס"ל דדבר שבא מחוץ לתחום לא הוי מוקצה. שהרי בסי' תרנ"ה כתב הש"ע דנכרי שהביא לולב מחוץ לתחום מותר ליטלו. והוא מדברי הטור שכן כתב בשם רשב"א. והרי הרשב"א כתב בתשובה סי' רנ"ו והביאו המ"א שם דערבה שנתלשה ביו"ט אסורה בו ביום. וא"כ לכאורה סתרי אהדדי הני תרי פסקי. וע"כ צ"ל דבודאי לא דחינן איסור דרבנן אפילו משום מצוה דאורייתא כדאיתא סוף סי' תקפ"ו בנפל עליו גל וכדאיתא בר"ה שופר של ר"ה אין מפקחין עליו הגל אף על גב דאוקי בגמרא דאינה אלא טלטול מדרבנן וכ"ה בסוכה נ"ג בערבה שהטמינו הצדוקים תחת אבנים וא"כ על כל פנים מוכח דדבר שבא מחוץ לתחום אין בו משום מוקצה דאל"כ למה מותר ליטול מ"ש מערבה שנתלשה אע"כ כמש"כ המ"א לחלק. אך לפי מה שכתבתי לעיל כלל פ"ז סעיף י' אין ראיה:

(ה) **שאלה** ביצה שנולדה בי"ט שחל בערב שבת ולשו עם הביצה עיסה לעשות ממנו עוגייתא מה דינו:

תשובה ביצה זו אפילו לאכלה בעין אינה אלא מדרבנן. כמו שכתב בסי' תקי"ג ובמ"א ס"ק ח' דאפי' לפי מ"ש תוספות דהלידה חשיבא הכנה אינה אלא מדרבנן ומעתה נעיין בדבר דעת התוס' בביצה ל"ט משמע דבר שבא לתקן הקדרה כתבלין הוי מכ"מ לענין דבר שיש לו מתירין ולא בטיל. וז"ל תוס' כיון דהעיסה אינה נעשית אלא ע"י המים והקדרה נתקנה בשביל התבלין א"כ כשעירב זה בזה הוי כאילו מין אחד וכ"כ הש"ך בי"ד סי' ק"ב ס"ק י'. ולפ"ז ה"ה ביצה כיון שבאה לתקן המאכל הוי כמין במינו ולא בטיל. אבל ז"ל רשב"א בחידושי נדרים דשאני מים ומלח כיון דאי אפשר לעיסה בלא מים ומלח כמינה חשבינן. ובהלכות מ"א פרק ט"ו הלכה י"ב כתב הכ"מ בשם הרשב"א וז"ל דמים ומלח לגבי עיסה כמין א' שאין עיסה בלא מים ומלח וכן הדין בתבלין בקדרה א"כ תבלין לטעמא עבידי. ולפ"ז משמע דר"א שם בביצה לא קאי לתרץ רק על מה שהקשה ולבטלי מים ומלח אבל בתבלין ס"ל כתירוצו של רבא שם דתבלין לטעמא עבידי. וז"ל רשב"א בעה"ק דף ל"ט ואע"פ שכ"ז מיעוט לגבי עיסה והקדרה אינן בטלין ברוב לפי שאלו עשוין לטעם וטעם אינו בטל שהרי יש לאלו מתירין ודבר שיש לו מתירין לא בטל (נ"ל שחסר וצ"ל א"נ כדאיתא בגמ' דזהו תירוצו של רבא וזה של ר"א) ואע"פ שלא אמרו כן במין בשא"מ המים והמלח בעיסה והתבלין בקדרה כמין אחד הוא לפי שא"א לעיסה ולקדרה בלא מלח עכ"ל. וכ"כ הר"ן בנדרים נ"ב וז"ל כיון דעיסה לא מתעבדא אלא במים ומלח כמב"מ דמי עוד שם לפי שא"א לעיסה בלא מים ומלח עכ"ל. וז"ל רי"ו נתיב י"ד חלק ד' כתבו המפרשים

בי"ט אחר שבת או בשבת שאחר י"ט אסורה מדאורייתא דסעודת שבת ויו"ט צריך הכנה כדכתיב והכינו את אשר יביאו וכל ביצה שנולדה היום מאתמול גמרה לה ונמצא שי"ט הכין לשבת או להיפך ואם נולדה בי"ט א' של גליות מותרת בשני ממ"נ דא'חול אבל אם נולדה בי"ט הסמוך לשבת אסורה בשבת וכן אם נולדה בשבת אסורה בי"ט של אהריה מדרבנן אבל הנולדה בי"ט א' של ר"ה אסור אף בשני דשניהם כיומא אריכא דמי ואם שבת אחר י"ט אסור גם בשבת (סי' תקי"ג) ונכרי שהביא ביצים ומסיח לפי תומו שנולדו מכבר במדינתנו שמביאין הרבה ושכיחי ביצים לרוב אפילו הביא בי"ט אחר השבת דאסור מה"ת מ"מ הא דלא אזלינן אחר הרוב בדבר שיל"מ אינו אלא מדרבנן וקיי"ל דבדרבנן נכרי מל"ת נאמן (שם) ודין אם ליבנו מאכל בביצה שנולדה בי"ט (ע' בחבורי חכמת אדם כלל נ"ג) :

ה ג"ל דאם היה מונה מפתח של אוכלין בתיבה המיוחדת למעות ומונה בו מעות דהוי מוקצה כמו שבארנו בהלכות שבת בדיני מוקצה מותר להוציא התיבה כדי ליקה ממנו המפתה דהא מותר לטלטל מוקצה לצורך או"נ וכיון דמותר להוציאו לצורך מותר גם כן להחזירו

נשמת אדם

דדבר שאינו שום דבר בלתי תבירו כמו מים ומלח בעיסה וכיוצא בו הוי כמו מין במינו עכ"ל · וכ"כ רש"י בחולין דף ו' ע"א ד"ה וטעמא לא בטיל ולפ"ז צ"ל נמי דמיירי בקדרה שאינה נעשית אלא בתבלין או משום דתבלין לטעמא עבידא : ולפ"ז אף לדעתם אינו דומה בילה לתבלין דלטעמא עביד כמ"ש או"ה בכלל כ"ה וז"ל דבר הנעשה לטעם כילד כל דבר חריף ונעשה לטעם כגון תבלין ומלח כו' · וכן משמע פשטא דליסנא דגמרא תבלין לטעמא עבידי . אך צ"ע בסי' קי"ד סעיף ו' בהג"ה · וכ"ה הט"ז בסי' כ"ח ס"ק י"א ועיין בש"ך . ולפ"ז י"ל שפיר דבילה בטיל שהרי אינה נעשית לטעם . ועוד דהא מילתא דלטעמא עבידא לא בטיל אין הכוונה דאינו בטל כלל . אלא משתמא יהיב טעמא בהלף כמ"ש הש"ך והט"ז שם עי' בפ"ת סי' צ"ט . וזה ידוע ומורגש שהאשר ילוש במים אף שיתן שם בילה א' לא ניכר כלל הטעם :

והנה הכ"מ שם וכ"כ הר"ן שם דהרי"ף הוכיח מגמרא זו דבילה דמשני הוי דבר שיש לו מתירין מוכח דאפילו מבשא"מ הוי דבר שיש לו מתירין . ע"כ לס"ל כתירוץ של תוס' וכן הר"ן שם שכתב דגם הרי"ף מודה דל"ש דשיל"מ אלא במב"מ . ובאמי כתם דיש לו מתירין באותו יום ולזה השכים הר"ן א"כ פליג על סברת תוספות וגם תוס' לא כתליטו סברא זו אלא שמתרלין תירוץ אחר . וכ"פ הב"י דהראב"י ס"ל כתירוץ א' בתוס' וכן כ"ל שזהו כוונת הראב"ד בהלכות מ"א מה שהשיג על הרמב"ם שכתב . כ"ל דדבר שיל"מ אינו אלא במב"מ וכתב הראב"ד א"א משנה שלימה הוא · והנה נושאי כליו נלאו למצוא לאיזה משנה כיון הראב"ד . וכ"ל פשוט דכוונתו על משנה בחלה פ"ג מ"י · הנוטל שאור מעיסת חטים ונותן לתוך של אורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה וא"ל פטורה א"כ למה אמרו הטבל אוסר בכ"ש במינו שלא במינו בנ"ט . א"כ הרי להדיא במתני' דדוקא במב"מ שהרי טבל הוא מטעם דשיל"מ · וכמ"ש הרמב"ם שם בהדיא לא יצא זה חמור מן הטבל . ואף דבסוף מסכת ע"א קאמר הש"ס שם הטעם דטבל שהתירו כך איסורו כבר כתבו תוס' שם דה"ק אפילו במקום שאינו דשיל"מ ע"ש בתוס' וזהו כוונת הראב"ד על משנה זו . וא"כ הרי אין לך דבר שבא לתקן העיסה כשאור ואפ"ה איתא להדיא דאם אין בה טעם חטים פטורה מן החלה · וה"ה בשאור של חטים בעיסת שעורים כמ"ש הר"ש שם . ולפי דעת התוס' קשה דהא לעולם הוא מב"מ . וע"ז ל"ש לתרץ מ"ש מהרש"ל בא"ה שלו שכתב רא"ה דלא כתוספות בתירוץ ב' מרש"י בחולין בשמעתא דסלק את מיני ושא"מ רבה עליו פירוש רש"י תבלין ורוטב עוד בביא רא"ה ממתניתן דכל המחמץ והמתבל כו' מב"מ להחמיר מבשא"מ להקל הרי אף בתבלין שייך מב"מ · וכן מתני' דהתם דתמוב מב"מ שאור של חטים בעיסת חטים ול"ק התם שאור חטי' בעיסת שעורים י"ל דאין דרך בכך כמ"ש שם בתו' י"ט בהדיא:

וכתב רש"ל דדוחק לומר דדוקא בדשיל"מ אמרי' סברא זו דכל שבא לתקן משא"כ בשאר איסורים · אבל לפי מה שכתבתי רא"ה מהל"ה דהתם הוא משום טבל והוי דשיל"מ לכ"ע · ואפ"ה תניא במתניתין מבשא"מ · ודברי הכ"מ שם תמוהים מאד שכתב שהראב"ד כיון למתני' דבילה . וא"כ נ"ל גם"ל לכ"מ דכוונה ראב"ד משנה שלימה להיפך וזה אינו במשמע

כלל וכלל ועכ"פ הרי דתירוץ ב' של תוספות דכל דבר שבא לתקן הוי מב"מ אינו מוסכם מראשונים . וגם התוס' גופא מסופקים בזה · שהרי כתבו תירוץ אחר . וא"כ למה נחמיר באיסור דרבנן ובהצטרף לזה דעת ר"ת הביאו הרמ"א ביו"ד סי' ק"ב . והג"א סוף ע"א בשם מהרי"ח דדוקא כשיש ממשו של איסור אבל אם נימוח אפילו מב"מ ודבשיל"מ בטל ואף שהט"ז כתב שם דכוונתו שלא נשאר שם אלא טעם כגון שנטל גופו של איסור כבר כתב הש"ך שם דמדברי ת"ש לא נראה הכי ובאמת כן משמע להדיא מדברי הטור א"ח סי' תקי"ג · וכ"ה מבואר בהגהת ש"ד · וכמו שכתב הש"ך שם ובאמת הכי קיי"ל לענין טעמו ולא ממשו דאין לוקין . שכתב רש"י ורמב"ם כגון חלב ונימוח (וע' בפ"ת בא"ח סי' תמ"ב) · ולפ"ז אפילו לתירוץ ב' של תוס' דכל שבא לתקן אינו בטל · היינו דוקא כשיש בעין שהרי התבלין הם בעין דתבלין כולל הכל כמ"ש התוי"ט בשם הרמב"ם בערלה פ"ב · וכ"מ מהגהת ש"ד שכתב דמה שכתב הש"ד דאם תקנו מאכל או מלאו תרנגולת אסור · וכן מה שכתבו תוס' דמה שבא לתקן לא בטל לא פליג עם מהרי"ח דמהרי"ח מיירי שניכר בטע' ואינו ניכר במרא' דאז חשיב נימוח וכ"כ המ"א שם וכ"כ בת"ח בהדיא ובסימנים ודלא כמנ"י שם ס"ק ז' דפשוט דכוונת רמ"א ואינו ניכר במראה דאז כיון דבא לתקן הוי כתיו. וכמ"ש בת"ח בשם הגהת ש"ד דדעת התוס' כמהרי"ח וכן משמע מש"ך שם ס"ק ס' שכתב כיון דלהזותא . ולכאורה כותר מה שכתב בס"ק ז' כיון שבא לתקן וצ"ל ג"כ דכוונתו דמשום חזיתא לבד אינו אסור דהוי מבשא"מ אלא כיון שבא לתקן הוי מב"מ . אך עדיין מותר כיון שאין בו ממש . וע"ז כתב משום חזותא באופן דחזותא מועיל שיהיה כממשו וכיון שבא לתקן הוי כמב"מ · וכן נראה דעת או"ה ומש"ש הש"ך דליתא דאו"ה קאי על מבשא"מ המעיין יראה דליתא דבודאי קאי על מה דמסיים והיכא דנתקלקל המאכלים · וכ"מ עוד שם שכתב כגון פלפלין שלמים דכיון דבא לתקן המאכל הוי מב"מ ע"ש · הרי שכתב פלפלין שלימים דוקא ומה שהקשה הש"ך מגמרא נדרים נדרים נ"ח צ"ע דמשם לא מוכח מידי ואדרבה הרוקח בסי' תנ"ג כתב וז"ל · אבל יש באיסור ממש אסור · כדאמרינן בפ' הנודר מן הירק ד' נ"ט גבי טבל ומעשר שני (וכוונתו דשם מחלק דדוקא בדבר שאין זרעו כלה אסור ע"ש) והא דאמר בפרק הזהב במעשר שני בטל לא ידוע ממשו ובשלהי ביצה מים ומלח כמו ממשות בעיסה הרי דס"ל להדיא גם כן כמהרי"ח והגהת ש"ד. דהל"כ למה כתב כמו ממשו והרי המים הם בעין בעסה א"כ לפי שאין כאן ממשות באמת אלא כיון שהם עיקר העיסה . ומה שהקשה מכולם שנתערבו בלא"ה לק"מ דהתם אנו דנין על הקדרה שהיא אסורה דהוי איסור בעין ומלאתי בכו"פ שתירץ הכי · ומה שהקשה מיין ביין אפשר י"ל דלא בלא הוי יותר בעין מלא ביצה ודוגמא לזה לר"י דס"ל מב"מ לא בטל כתבו התוס' דזה דוקא לא בלא אבל ביצה בטל . ועכ"פ במילתא דרבנן אם יש בזה מניעת שמחת יו"ט יש להקל · ובהיותי בק"ק ליסא וקבלתי פני הגאון בעל חוות דעת אמר לי דנ"ל דדוקא שיש ס' נגד כל השמולייתא דקיימא לן אפשר לסוחטו אסור · וע' בחבורי חכמת אדם כלל כ"ח סי' כ"ד :

להחזירו דהתירו סופן משום תחלתן (ג) :

ו עצים יבשים שראוי לבשל בהם י"א דמותר להשתמש בהם בכל תשמיש אפילו למאן דאוסר מוקצה ביו"ט וי"א דדוקא לבשל בהם או לצלות בו דהיינו שתוחב בו הבשר דמה לי לצלות בו או לצלות בגחלתו אבל להשתמש בו שאר תשמיש כגון לסמוך בו הקדרה או שאר דבר אסור דהא עצים ואבנים הוי מוקצים כדלעיל כלל ס"ה ולא נתנו ביו"ט אלא להסקה אבל לא לשאר תשמישים אבל בעץ לח לכ"ע אסור להשתמש בו (סי' תק"ב וכמ"א שם) :

ז אותו ואת בנו שנפלו לבור מעלה את האחד על מנת לשוחטו ואינו שוחטו ומערים ומעלה את השני רצה זה שוחט רצה זה שוחט דמפני צער בע"ח התירו להערים אבל עכ"פ צריך לשחוט אחד · ואם נפלו בהמות אחרות שאינן אותו ואת בנו אע"פ שאין שוחט א' מותר להערים כיון שכולן ראוין לשחוט (תנ"ח) :

ח אין מבקעין עצים מן הקורות שעומדים לבנין דהוי מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לכ"ע ולא מקורה שנשברה בי"ט אם היתה בריאה מעיו"ט אסור לכ"ע דאע"ג דבהמה בריאה שמתה מותר להמתירין מוקצה היינו דאדם מצפה שמא ישחטנו חרש שוטה וקטן משא"כ בקורה דבודאי אין אדם מצפה שתשבר קורתו ולהאוסרין נולד ביום טוב פשיטא דאסור ולהאוסרין אף מוקצה ביו"ט אפילו היתה רעועה מעיו"ט וקרובה להשבר אפ"ה אסור וכן כל שברי כלים אפילו היתה רעועה מיקרי נולד דמעיקרא כלי והשתא שבר כלי ואם יש עליו תואר כלי כגון שברי עריבה לצוק לתוכו מקפה יש מתירין אפילו נשבר בי"ט מסיקין בו ויש אוסרין (סי' תק"א) וביצד מבקעין נתבאר לעיל כלל פ"ג וכלים שלמים אם אין לו עצים די ספוקו (דאל"כ עובר משום בל תשחית) או בכלים שנשברו מעי"ט מותר להסיק ואם הסיק בכלים אסור להפוך בהם לאחר שהודלק המוקצה דאז הוי כשברי כלים אא"כ ריבה עליהם עצים מוכנים ולכן עץ המיוחד לחתות בו האש שקורין (קאטערע) שנשבר אסור להסיקו דהוי שבר כלי (מ"א שם) :

ט עצים שנשרו מן הדקל ביו"ט אין מסיקין בהם דהו"ל נולד ונזרו שמא יעלה ויתלוש (תק"א) ואם נשרו ביו"ט מותר להסיקן בשבת ע"י נכרי ע"י ביטול ברוב (סי' תק"ז) שקדים ואגוזים שאכלם מעי"ט מסיקין בקליפיהם ביו"ט אבל אם אכלן ביו"ט אין מסיקין בקליפיהן דהוי ליה נולד דאתמול היו עומדים לאדם גם אין להסיק עם האגוזים והשקדים עצמם אלא א"כ הם בקליפה שאין דרך כלל להניחם על האש משא"כ בכלים (שם כמ"א) :

י לקח עץ שאינו מיוחד לשפוד וצלה בו בשר אסור לטלטלו אח"כ שאינו כלי אלא שומטו ומניחו בקרן זוית כדי שלא יזוקו בו וזה מותר אפילו אין עליו בשר כלל אבל כשצריך למקום השפוד להעמיד שם קדרה מותר לסלקו דלצורך או"ג מותר לטלטל מוקצה אפי' סתם עצים דאסורי אפי' לצורך גופו ומקומו (תקי"ח) :

יא דין פירות שהיו טמונים בבור ונפתח הבור או שפתחו נכרי מבואר בכלל ס"ג בסופו :

יב ליתן כלי תחת הדלף כדינו בשבת כך דינו בי"ט ומבואר לעיל כלל ס"ז ומותר לכסות פירות או כדי יין או לבנים מפני הדלף (תקכ"ח) :

כלל קב דין עירובי תבשילין (תקכ"ד) :

א יו"ט שחל להיות בע"ש לא יבשל תחלה לצורך השבת בקדרה בפ"ע דאע"ג דמדאורייתא בודאי מותר דהא אי מקלעי אורחין חזי ליה לאותו יום מ"מ מדרבנן אסור לכתחלה לבשל מי"ט לחול וה"ה לשבת ואע"ג שראוי להתיר לצורך שבת אף לכתחלה דלא גרע מכבוד שבת ממה שהתירו לשחוט בהמה מסוכנת משום הפסד ממונו מטעם הואיל מ"מ לא רצו חכמים להתיר אלא עירוב תבשילין דע"י העירוב נעשה כאילו התחיל כבר לבשל מעי"ט לשבת

נשמת אדם

(ג) נ"ל דאם יש לחוש מחמת גניבה מותר לטלטל המוקצה ולהחזיר דהתירו סופן משום תחלתן . דאל"כ נמנע מלהוציא ויתבטל משמחת י"ט כדאמרינן בביצה י"א גבי חזרת תריסין ורטיה במקדש והזאה במים ביה"כ מלקבל פני רבו כדאיתא בסי' תקי"ט · וע"ש בט"ז שכתב דלרש"י דווקא לצרכי רבים מותר · וכ"מ ברא"ש שם דמחמיר יותר דבתריסין שבבית אפילו לצורך רבים אסור · אבל אין כן דעת רוב הפוסקים שסברי כולם כתבו הטעם בחזרת תריסין · דמתירא שמא יגנבו ואם כן ה"ה מ"ש לצרכי רבים או לצרכי יחיד דאל"כ א"כ נ"ל גם בעור לפני הדורסן דוקא לצורך רבים · וא"כ הו"ל להגמרא שם למימר מהו דתימא משום דחזי למזגא ואפילו שוחט לצורך יחיד נמי קמ"ל עולא דאפילו שוחט מי"ט אסור . אלא דוקא משום תחלתן אינו מותר אלא לצרכי רבים ולא לשחוט באחד מן הפוסקים לחלק בין רבים ליחיד כדמוכח מהולך לקבל פני רבו . וכ"ל דרש"י דקדק לכתוב כן מדאמרי' מהו דתימא דבתים נמי · וכו"ל משום דאין בנין בכלים ואפילו שלא לצורך יו"ט נמי וקמ"ל דוקא לצורך יו"ט . א"ו משמע דמילתא דפסיקא נקט הש"ס דבבתים ואפילו לצורך יו"ט אסור . היינו משום שאינו צרכי רבים גזר שמא יתקע . והתיר טפי מעור לפני הדורסן דאין שם גזרה כ"כ . אלא שמא יאמר זה לי למשחטינהו ומה לי למשלחינהו אבל בשחיטה גופא אין בה איסור . וכן בהולך לקבל פני רבו דאין שם איסור רחיצה כיון שאינו מכוין לתענוג אלא דעכ"פ היה ראוי לגזור ולא גזרו · כן נ"ל לדעת רש"י אבל כל הפוסקים לא חלקו בכך ועיין עוד במלאכת מעבד :

לשבת ועכשיו גומר כדי שיאמרו מה מי"ט לשבת אין מבשלין ק"ו מיו"ט לחול (א):

ב מוהר להניח עירוב זה אפילו בספק חשיכה ואם כבר קיבל עליו יו"ט כגון שאמר ברכו או שהציבור כבר אמרו ברכו אסור להניח ואם הוא בבהכ"נ ומתירא שיעבור זמן מנחה יתפלל מנחה ולא יניח ע"ת ויכול להקנות קמחו לאחרים כמו שנבאר ונ"ל דאם הניח ע"ת קודם שיתפללו הציבור תפלת י"ח אע"ג שאמרו כבר ברכו עירובו עירוב (דיש לסמוך על רמב"ן שכ"כ בסי' קס"ח ע"ש):

ג עירוב זה עושין בפת ותבשיל ואם עשאו בתבשיל לבד מותר:

ד שיעור התבשיל כזית בין לא' ובין לאלפים וי"א דלכתחלה צריך בפת כביצה:

ה צריך שיהיה התבשיל דבר שראוי ללפת בו הפת כגון בשר דגים וביצים (רמב"ם פ"ו) (ב) לאפוקי דייסא וכן מיני לפת וקטניות במקום שאין דרך ללפת בהן הפת וה"ה פירות מבושלין במקום שאין דרך ללפת בו:

ו בשעת הדחק שאין לו דבר לערב בו מותר לערב בדג מלוח שקורין (סעריגג) דקיי"ל מליח כרותח והוי כצלי (תשובת ח"צ) . ול"נ דאין מערבין בו כלל (ג) אפילו בשעת הדחק אבל בדבר שהוא כבוש וראוי לאכילה מערבין בו:

נשמת אדם

(א) עיין ריש סי' תקכ"ז במ"א שתמה על תוספות ריש ביצה שהקשו לרבה דאית ליה הכנה איך מבשלין מי"ט לשבת · ותירצו דרבה לטעמיה דאית ליה הואיל · ואפילו לדידן ניחא דכ"ד שא"ל לתקן וכבר יש בעולם לא נקרא הכנה ע"כ · וכתב המ"א שהדבריהן צריכין ישוב עם הגמרא דפסחים. כוונתו דע"כ מה שכתבו תוס' ואפילו לדידן היינו דס"ל כשיטת ר' אפרים דקיי"ל כר"ח דל"ל הואיל · וא"כ לפי מה שתירצו ל"ל לרב חסדא שם בפסחים לתרץ מדאורייתא צרכי שבת נעשים ביום ולמה לא תירץ כמש"כ תוס'. וצ"ל דבוודאי דבריהם צריכין באור בלא"ה. דמש"כ שם מהר"ם לובלין דכוונת התוס' דאכן קיי"ל דלא אמרינן הואיל · וגם ס"ל דצרכי שבת אין נעשין ביום טוב וגם ס"ל הכנה דרבה וא"כ יקשה היאך מבשלין ע"ז תירצו דאפיה ובישול ל"ש הכנה: ומהר"ם שי"ף קלסיה וכתב הוא עוד דבגמרא מקשים לקושית תוספות ומתרצים תירוצם · וכ"ז תמוה לי דמה בכך דל"ש הכנה כיון דל"ל הואיל וצרכי שבת אין נעשין ביו"ט · וא"כ מ"ש מאופה ומבשל מיו"ט לחול דלוקה וא"כ הוא הדין לשבת. ודברי מהר"ם שי"ף אין משמעות כלל בגמרא · ולכן נ"ל דכ"פ בתוספות דודאי מה שתירץ ר"ח מדאורייתא צרכי שבת כו'. היינו דס"ל דשבת ויום טוב קדושה אחת היא מדאורייתא · או דס"ל דיש שום דרש על זה. ועל כל פנים מוכח דלא ס"ל ג"כ הכנה דרבה. וא"כ לדידן דקיי"ל הכנה דרבה כדאיתא התם בביצה דהלכה כרבה דנולדה בשבת אסורה בי"ט ואנן קיי"ל דשבת ויו"ט ב' קדושות הן. וא"כ ע"כ מטעמא דהכנה דרבה אסור · וא"כ כיון דלשיטת התוס' לא קיי"ל כרבה ול"ל הואיל · וא"כ הקושיא במ"ע היאך מבשלין מיום טוב לשבת. ואמנם כבר כתבתי בריש הלכות יו"ט דע"כ רבה ור"ה ל"ל מתוך דא"כ ליהני ר"ח מטעם מתוך. וגם רבה מאי מקשה וכדס"ל לרבה בהדיא ביצה י"ב ע"א · אבל לדידן דקיימא לן מתוך שהותרה לצורך · וא"כ בלא"ה אין כאן איסור דאורייתא אפילו אי ל"א הואיל. אך עדיין קשה דבשלמא מיום טוב לחול שפיר אמרינן מתוך. אבל מיום טוב לשבת כיון דקיי"ל הכנה. וא"כ עדיין עכ"פ אסור באיסור עשה דוהכינו כו' וזה שכתבו תוספות דלרבה ניחא דאית ליה הואיל · וא"כ חזי ליו"ט ואין כאן הכנה לשבת · ואפילו לדידן ניחא ר"ל אע"ג דלא נאמר הואיל עכ"פ אמרינן מתוך. אך עדיין קשה דהרי קיי"ל הכנה ובזה לא מהני מתוך ועל זה כתבו דבזה ל"ש הכנה א"כ דברי התוס' ישרים ונכונים ואין בהם תמיה כלל. וכן מוכח נמי בר"ן בפרק ג' דפסחים שכתב בשם רמב"ן דע"כ מוכח דקיימא לן כרבה דאמרי' הואיל דכיון דקיי"ל הכנה. וא"כ צרכי שבת אין נעשין ביו"ט. וא"כ היך אופין מיום טוב לשבת אע"כ משום הואיל · וקשה מנ"ל דילמא טעמא משום מתוך ולעולם לא קיי"ל כרבה · אע"כ כמו שכתבתי דענין הכנה לא מהני מתוך רק שחולק עם התוספות. דלתוס' דוקא הכנה דביצה אסור. אבל הכנה בידי אדם לא מקרי הכנה. והרמב"ן ס"ל דכל שכן הכנה בידי אדם אסור. ואדרבה קיי"ל הואיל ובאמת דברי תוספות [illegible] דבכל המקרא לא

מיניה הכנה אלא בדבר שיש כבר בעולם כמה שכתוב והכינו את אשר יביאו. והכינו המנהג · וטבוח טבח והכן · וכדומה הרבה: וכבר כתב הרמב"ן שאינו מחוור ועכ"פ בזה נדחו דברי המ"א דסמוך לחשיכה דל"ש הואיל אסור לבשל מיום טוב לשבת מדאורייתא היינו מאיסור הכנה · אבל לפי' התוס' אפי' סמוך לחשיכה אין כאן איסור דמדאורייתא בלא"ה מותר מטעם מתוך רק הכנה ובישול ל"ש הכנה. ולכן איני מבין מ"ש המ"א דתו' לא כ"כ אליבא דמ"ד דל"ל הואיל דאיך תליא זו בזו. · ודברי הב"י בזה תמוהים וכבר השיגו ביש"ש:

(ב) נ"ל דמותר לערב בביצה מבושלת שכ"כ הרמב"ם בהדיא בפ"ו כגון בבשר ודגים וביצים. ואמנם המ"א בסי' ת"ב כתב דרש"י כתב דבעינן דבר שאינו אוכל בכל יום שהוא מוכח מילתא שעושה לכבוד שבת. ולפ"ז היה נראה דאין לערב בביצה וצ"ע דלענ"ד לא נתכוין רש"י לזה דע"כ יותר היה לו לרש"י לפרש זה הא דאמרי' מידי דלא שכיח בעינן · ועוד דא"כ למי שיש לו בשר ודגים בכל יום נמי נימא דאין מערבין בו לרש"י. ועוד דא"כ הו"ל לרש"י לכתוב זה בד"ה מידי דמלפת פרש"י לפתן בעינן דמוכחא מילתא שעשוי לשבת. והו"ל לכתוב לפתן בעינן שאינו אוכל בכל יום כמ"ש המ"א · אבל נראה ודאי דרש"י לא כוון לזה אלא בעינן מידי דמלפת בו. דבחול לפעמים אוכל בלא לפתן. וכיון שהוא דבר המלפת אף דשכיח בכל יום מ"מ מוכח שלכבוד שבת הוא. וכמ"ש הרמב"ם בהדיא דמערבין בביצים ולכך לא כתב רש"י כמ"ש המ"א. אלא שכתב בד"ה ופת לא מלפתא וא"כ לא מוכח מילתא דפת יש אפי' אצל עני שבישראל גם בכל יום. ולענ"ד מידי דלא שכיחי נמי אין ר"ל דל"ש כלל אלא ר"ל דלא שכיח אצל עניים · וכ"ל דמותר לערב בפת מבושל במרק ונקרא תבשיל כדאיתא בברכות ל"ו. וזהו אפשר נמי כוונת ירושלמי הביאו בביאורי הגר"א ס"ק ו' ודוקא כשהוא בענין שמלפתין בו את הפת · או דיש לומר דירושלמי ס"ל כל' א' דאפילו בדייסא מערבין:

(ג) המ"א בס"ק ג' כ' דאע"ג דכבוש מותר לערב היינו משום דכבוש הוי כמבושל משא"כ מליח דאינו אלא כרותח וכ"כ ביש"ש וצ"ע דמ"ש כבוש ממליח דעכ"פ הוא כרותח דצלי ומערבין בצלי ומצאתי בתשובת ח"צ שכתב דלא מסתבר חילוק של מ"א והאפשר מטעם שכתבתי וכ"ל כדעת המ"א מדקאמרי' כבוש כמבושל ומליח כרותח ול"ק מליח כצלי משמע דבאמת דאינו כצלי ממש רק כרותח דצלי וכבר העיר הח"צ בעצמו שלא מצא לאחד מן הפוסקים לכתוב שמערבין במליח רק שהח"צ הכריע כן מדעתו ולכן נ"ל דל"ע גדול ומכ"ש כספרה שעשה ח"ל לערב בו בלא ברכה לא הבנתי כלל דאין זה דומה לשאר דברים כגון אתרוג וכיוצא בו דקיימא לן דנוטלין בלא ברכה היינו משום דכיון דאין לו אחר ואין איסור בנטילה זו וכיוצא בו מה שאין כן כאן דאם חיישינן לברך מספק א"כ איך יבשל מיו"ט לשבת בלא עירוב ודומה לספק בליעת דקיי"ל דלא מברכין וגם אסור לנאת [illegible] בשבת אבל בדרך זה של ת"ל אין יוצא ידי עבירה בודאי וכ"ל

ז כל אדם צריך לערב ואפילו ב' בעלי בתים הדרים בבית א' אם כ"א מבשל לעצמו צריך לערב בפ"ע ואסור לסמוך על עירוב שעושה חבירו או על עירוב של גדול העיר (ד) ומ"מ אם לא שכח מחמת עצלות אלא מתוך טרדתו או שהוא עם הארץ ואינו יודע איך מערבין או שסבר שמותר לסמוך על גדול העיר ונ"ל דכ"ש אם ביקש מחבירו שיעשה העירוב גם בשבילו וחבירו זיכה ע"י אחר ה"ז עירוב אבל אם שכח מחמת עצלותו או אפי' לא מחמת עצלות אלא שכבר שכח ב' פעמים ונ"ל אפילו אם לא היו רצופין לא יכול לסמוך עוד על חבירו שעירב בשבילו דנקרא פושע (ה) וצ"ע :

ח כשרוצה לערב על אחרים א"צ לפרט אלא מניח סתם ואומר על כל הדרים בעיר הזאת וכל מי שהוא בתחום העיר יוצא בו אבל מי שהוא חוץ לתחום אפי' הניח עירובי תחומין אינו יוצא בו אא"כ התנה עליו המניח בהדיא וגם הניח עירובי תחומין שיכול לבוא לכאן דמסתמא אין דעתו על מי שהוא חוץ לתחום :

ט המערב בשביל אחרים אפילו לא הודיעו לו אלא ביו"ט מותר ובלבד שיודיעהו קודם שיתחיל לבשל לצורך שבת :

י המערב לאחרים צריך לזכות להם ע"י אחר ואפי' ע"י בנו ובתו הגדולים אפי' סמוכים על שלחנו ועל ידי אשתו ולכתחלה יזכה ע"י אחר ולא ע"י הסמוכים על שולחנו בין בנו ובין אשתו אבל אינו מזכה ע"י בנו ובתו הקטנים אפי' אינם סמוכים על שלחנו דידן כידו וגם ע"י קטן אע"פ שאין בנו לא יזכה לכתחלה ומ"מ אם אין לו אחר נ"ל דמותר לזכות ע"י קטן שאינו סמוך על שלחנו (וע' בסי' שע"ו סעיף י' שכתב רמ"א דבדיעבד סומכין על דברי המיקל וא"כ ה"ה בקטן שאינו סמוך על שלחנו מותר לי"א דהתם) אבל בתו כל זמן שלא בגרה לכ"ע אינו מזכה על ידה דידה כיד אביה :

נשמת אדם

צריך

דבשעת הדחק יערב בו ויסמוך על עירוב חבירו אפי' לכתחלה כמו שכתוב בסי' הסמוך ע"ש : ונ"ל דמוכח דאין מערבין במליח מהא דע"א ל"ח דא"ר דגים מלוחים קטנים אין בהן משום בש"כ אר"י ואם צלאן נכרי סומך עליהן משום ע"ת וכתבו התוס' שם דדוקא אם מלחן השתא אבל אם לא מלחן תחלה אסורים משום ב"כ דאין נאכלין חיים ומיירי בגדולים קצת דעולין על ש"מ וכתבו תוס' דל"ג אם צלאן נכרי אלא אם צלאן ור"ל ישראל ע"ש ונ"ל משום דקשה להו כיון דר"י קאי על דברי רב שאמר דגים מלוחים וא"כ ע"כ צ"ל דר"י מיירי שצלאן נכרי קודם שמלחן דאל"כ אסורים משום בש"כ ואיך יסמוך לע"ת אע"כ לאחר שמלחן וא"כ מאי קמ"ל צ"ל דקמ"ל דאין בו משום בש"כ הא רב בהדיא קאמר אין בו משום בש"כ וע"כ צ"ל דר"י בא לאשמועי' דל"ת דלא חשיבי מידי וקמ"ל דחשיבי ולכן סומך משום ע"ת וא"כ אין חילוק בין צלאן נכרי או ישראל וא"כ אי נימא דגם במליח מותר לערב צ"ל לר"י לומר אם צלאן לימא סתם וסומך עליו משום ע"ת אע"כ דקודם הצלי אין מע. בין ואע"פ שהוא מלוח ולכן קאמר ר"י דוקא אם צלאן . אח"ז מצאתי במהרש"א שם שכתב דר"י אשמועי' דהו"א כיון שמלחו כבר ונאכל חי אע"פ שצלאן לא מקרי תבשיל לכך אשמעי' ר"י דמקרי תבשיל מוכח נמי דבמליח לא יצא דאל"כ מה"ת וכ"כ הח"ל סברא זו דהא דאיתא בברייתא תבשיל זה אפי' כבוש שלוק ומבושל ר"ל אפי' היה כבר כבוש ושלוק וא"כ בשלו כמ"ש הח"ל אבל קודם הבישול לא יצא כלל אבל לגי' רי"ף דגים קטנים אין בהם משום בש"כ מיירי דאינם מלוחים כמ"ש הח"ל והא דנקט ר"י צלאן נכרי לרבותא דאע"פ שצלאן נכרי הו"א דהוי כתרתי דסתרי (ע"ש בר"ן) א"כ באמת לא מוכח מידי וכמ"ש הח"ל אך תמיה לי על הח"ל שלא עי' ברי"ף בע"א וברא"ש שם דאיתא בהדיא דגים קטנים מלוחים וכ"כ הרמב"ם בפ' י"ז מה' מ"א והב"י כתב בטור סי' קי"ג שכ"ה גי' רי"ף ורמב"ם ורא"ש דגים מלוחים קטנים וא"כ אין ס' דט"ס הוא ברי"ף ביצה אלא צ"ל דמלוחים וכדמוכח נמי מר"ן שם וא"כ אין שום דיעה להתיר לערב במליח כי הח"ל לא עי' אלא ברי"ף במסכת ביצה :

(ד) כ"ב הרא"ש והטור וכ"כ בש"ע דכל שאפשר לו לערב ולא עירב נקרא פושע ואינו יוצא בו ועי' בב"י ומאד תמיה לי איך לא הביא הב"י מדעת הרמב"ם כלום שכתב בפ"ו הל' ו' ז' ח' דמוכח להדיא דס"ל דאף לכתחלה מותר לאדם לסמוך על חבירו . וגם לא הביא דין זה דהוא סמיא כלל. ונ"ל דס"ל כפירש"י דהכי א"ל לדידך אסור דאין דעתי על המזידים והפושעים והיינו כמ"ש הר"ן דעליה גלית אדעתך דאין רצונך לסמוך על אחרים . והא דאמרי' אבל מי שהיה לו להניח ולא הניח הוי פושע ומזה הקשה הב"י דלמה נקרא פושע דהא איתא דיכול לסמוך היינו לפי מ"ש הטור שמצוה על כל גדול העיר לערב בשביל כולם . וכבר תירץ בא"ר תי' מספיק על קושית הט"ז דבגמרא משמע שאין מצוה . עי' ט"ז ס"ק ה' וכ"מ בביצה דף ו' ע"א . ותירץ בא"ר דבאמת בזמן הש"ס שהיו כולם חרדים לדבר ה' לא היה כלל מצוה . רק שהטור כתב בזמנו שהיה הרבה שוכחים ובאמת ברמב"ם לא נמצא מצוה זו . וכן מצאתי בעה"ק דף מ"ע להדיא . משמע ג"כ מדבריו שאין שום איסור לסמוך על חבירו . ואח"ז כתב לההוא דסמיא וכתב וז"ל המערב על כל בני עירו והיה שם מי שאינו רגיל לסמוך עליו אלא מערב לעצמו ושכח ולא עירב היה יכול לסמוך על עירובו של זה . בד"א בשלא שכח אלא פעם אחד לפי ששוגג הוא אבל אם שכח פעם אחר פעם פושע הוא ואין דעת המניח על הפושעים . ויראה לי שאם היה דעתו על הפושעים מותר עכ"ל . הרי להדיא דמותר לסמוך . אלא דאפי' באינו רגיל לסמוך מ"מ בפעם ראשון מותר לסמוך וכן י"ל שהוא דעת הרי"ף . אע"ג דהביא הא' מעשה דסמיא ומפרש כמ"ש הרשב"א או כהר"ן . ונראה שזה [illegible] הר"ן וכמ"ש הב"י וא"צ לדחוק במ"ש הב"י . ובזה א"ש דברי הר"ן בביאור רמ"א סעיף ט' דאם דרך הגדול לערב סומכין עליו מסתמא . וכתב המ"א פירוש אם שכח היינו דוקא לדעת הש"ע אבל דעת הר"ן דלכתחלה מותר לסמוך עליו . ומה שהאריך הר"ן בלישנא' וכו' גלית אדעתך שאין רצונך לסמוך על אחרי' ואף אני אין דעתי על הפושעים היינו דאל"כ אף שלא היה בדעת הסמיא לסמוך מ"מ יכול לסמוך עליו בי"ט שהרי א"ל דעת מי שהניחו לו . אלא אפי' כשהודיע לו בי"ט קודם שיבשל . ולכן כתב דגם הוא לא היה בדעתו על הפושעים ודעת מניח בעינן מעי"ט . ומיהו בזה פליג הר"ן על הרשב"א דלר"ן אפי' בפעם ראשון . כיון שרגיל שלא לסמוך ושכח נקרא פושע והדברים נראים ברורים :

(ה) כתב א"ר דמשמע בגמרא דאם שכח ב' פעמים נקרא פושע והיינו בההיא דסמיא וכן מוכח לשיטת הש"ע דבשכח מותר לסמוך . ונ"ל דבהיא דסמיא הוא משום שהיה פעם ב' ונ"ל לדקדק דאפי' לא היו ב' י"ט רצופין . אלא ששכח בשנה זו בר"ה שחל ה"ו ולשנה אחרת חל ג"כ ה"ו אע"פ דאז גם סוכות חל ה"ו ועירב בו . מ"מ כיון שהוא בפעם ב' נקרא פושע . שהרי פירש"י שם לשנה ור"ה היה

לשנה

יא צריך הזוכה להגביה העירוב מפקום שמונח שם טפח וחוזר ונוטלו מן הזוכה ומברך בא"י אמ"ה אק"ב וצונו על מצות עירוב ואומר בהדין יהא שרא לנא לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיו"ט לשבת לנו ולפלוני או לכל בני העיר ואם אינו מזכה לאחרים א"צ לומר לנו ולפלוני כו' ואם אינו מבין בלה"ק יותר טוב לו' בלשון שמבין:

יב אע"פ שהניח עירוב אינו יכול לבשל מיו"ט ראשון לשבת ואפילו אם יהיה אנוס שלא יכול לבשל ביום ו' מ"מ אסור דלא תקנו עירוב תבשילין שיועיל אלא לבשל ביום ו' אבל ביום ה' לא התירו ומ"מ מי שלא הניח עירוב תבשילין קודם אכילה מותר להרבות באותו קדרה כמו שמבואר לעיל בדין הכנה מי"ט לחול ואפילו ב' מיני תבשילין בב' קדרות כדאיתא שם אבל אם הערים לבשל ב' קדרות כדי שיותיר לשבת אסור אבל אם עבר במזיד מותר וכן מותר לילך מבע"י לחדר בנר דולק לחפש איזה דבר ויניחנו דולק עד הלילה והחמירו במערים יותר מבמזיד שלעולם יעשה כן משא"כ במזיד שישים על לבו וישוב בתשו':

יג נאכל העירוב או שנאבד קודם שהתחיל לבשל אינו יכול לבשל אלא א"כ נשתייר כזית ומ"מ אם התחי' כבר באותו תבשיל כגון שחתך הלפתות אע"ג שלא הניח עדיין הקדרה על האש וכיוצא בו שכבר התחיל ללוש הלביבות וכן שהתחיל ללוש העיסה מותר לבשל אותו תבשיל ולאפות אותו עיסה ולאחר שהכין כל צרכי שבת יכול לאכול ולכתחלה יניח אותו ללחם משנה:

יד כי שלא עירב אסור לבשל ולאפות ואפילו להדליק נר אסור רק נר אחד וכשם שהוא אסור לבשל כך אחרים אסורים לבשל לו אפילו בביתם ואין תקנה אלא שיתן קמחו ותבשילו לאחרים שערבו במתנה ואז מותרים לבשל בשבילו אפי' מביתו וצריכין הזוכים במתנה לקנות במשיכה דוקא אבל לא בק"ס דאין מקנין ביו"ט ואם אין שם אחרים שערבו מותר לאפות בצמצום פת א' ולבשל קדרה א' ולהדליק נר אחד וכן אם אינו רוצה להקנות לאחרים · המתענה ביו"ט אסור לבשל לאחרים אפילו משרתת דכיון דאסור לבשל לצורך עצמו אסור לבשל לאחרים ואם הוא ביום ו' אסור לבשל לצורך שבת נ"ב אפילו ע"י עירוב תבשילין כיון דאסור לבו ביום אבל אחרים אופין ומבשלין לו ע"י ע"ת (שם וכמ"א):

טו אם הפריש תבשיל לעשות בו ע"ת ולא אמר נוסח בהדין יהא שרא דינו כאילו לא עירב דכיון דתקנו חכמים ע"ת כדי שיברור מנה יפה לשבת ולכן העיקר הוא האמירה ומ"מ נ"ל דלא יברך (כדעת רש"ל וט"ז והא דאיתא לזה כפ"ד ממס' מעשר שני מ"ז ספודה מעשר שני ולא קרא שם ר"י אומר דיו וקי"ל כוותיה אף ל"ע מסי' תי"ו דהא עירב ולא אמר כלום דאינו עירוב כמ"ש שם המ"א בשם רשב"א והוא גמ' ערוכה עירובין ל"ח וי"ל דשם לא מיקרי עסוק באותו ענין וכ"ז בשתק ולא אמר כלום אבל אם אמר נוסח אחר גרע משתיקה כדאי' בקדושין דף ו' ומ"מ אם אמר שכוונתו היתה לשם ע"ת נ"ל דמהני) אבל אם אמר בהדין יהא כו' אבל לא בירך יצא דברכות אינו מעכב עם הארץ שטעה ואמר במקום בהדין כו' לבשולי אמר בהדין יהא שרא לעיולי כו' נוסח של עירובי חצירות נ"ל בדיעבד והוא דר יחידי שאין שם מי ש זכה לו כיון שהפריש עליו מעי"ט לע"ת מותר לבשל ובדאי הוא הר"ש לסמוך עליו (ו):

טז אם חל יו"ט יום ה' ויום ו' ונזכר ביום ה' שלא עירב יכול לערב בתנאי ויאמר אם היום קודש א"צ לערב ואם היום חול בעירוב זה יהיה מותר לבשל כו' ומברך בתחלה ולמחר אצ"ל כלום אבל בר"ה קי"ל דשתיהם קדושה א' לחומרא ולא מהני תנאי:

יז אפי' אם הניח ע"ת אין מערבין בע"ש לא עירובי תחומין ולא עירובי הצירות דמהזי כמתקן דע"ת אינו מתיר אלא צרכי סעודה ואם חל יו"ט של גליות יום ה' ו' ונזכר ביום ה' יכול לערב ע"ח בתנאי אבל עירובי תחומין דהוי מקנה רשותא אסור ואפי' מספק (תקכ"ח):

יח המניח ע"ת ועירובי הצירות כולל בברכה א' ומברך על מצות עירובין לשון רבים ול"נ שיאמר

נשמת אדם

לשנה אחרת. א"כ מוכח כמו שכתבתי. ומרשב"א שהבאתי דכתב פעם אחר פעם לא משמע הכי ול"ע. וגם מרש"י אינו מוכרח די"ל דל"ד שנה שלימה אלא שהיה פ"א בפסח:

(ו) הב"י כתב בשם ר"מ בונבורק שהתיר לסמוך ביו"ט על התבשיל שהיה לו מעי"ט אפי' לא התנה כלל משום דבירושלמי איכא פלוגתא ורש"ל כיש"ש כ' שאין בו מחלוקת וז"ל ירושלמי ר"ח רבה אזל לביתיה אמרי' ליה אכשינן מערבא אמרי ליה אית הכא טלופחין מן אתמול אמרי ליה אין הדא אמרה אע"פ שאין בו כזית ודאי אית בהון שיעורא (ר"ל שהיה בו כשיעור) הדא אמרה אינו צריך לשתות אמר רב חסדא תנאי היה לו לר"ח רבה עכ"ל (וכתב רש"ל *) וא"ל דמה שאמרה א"צ לשתות הוי כמו פסק הלכה דסתמא דתלמודא ור"ח פליג ז"א שהרי אמר שם ג"כ הדא דאמרה א"צ כזית ודאי דהיה בו כזית וכך דחיא היא פסק הלכה דל"ל דאי משום הא י"ל דבאמת דגם בזה הויא לפסק הלכה שהרי בתר הכי איתא בירושלמי רב אמר אין פחות מכזית ור' יוחנן אמר א"צ כזית מתניתא מסייע לר"י עירוב תחלתו וסופו א"צ שיעור הרי להדיא דלר"י א"צ כזית ורב ור"י הלכה כר"י וכתב מתניתא מסייע לר"י ואף דאנן קי"ל כתלמודא דידן דצריך כזית מ"מ סתמא דתלמודא דירושלמי אדרבה משמע ודאי דס"ל כר"י וא"כ שפיר י"ל דמ"ש הדא דאמרה א"צ כזית הוא לפסק הלכה וא"כ ה"ה מ"ש הדא דאמרה א"צ לשתות הוא לפסק ואף דר"ח פליג וס"ל דיש לדחות לא שבקינן פשיטותא דתלמודא משום דחיית ר"ח ולפי הנראה דר"ח לא קאמר שבוודאי היה תנאי דמנין ידע אלא דאמר י"ל שהיה תנאי וא"כ במי שדר יחידי בכפר יש לסמוך על דעת רש"י וכ"ש

*) בלשון מגומגם ונ"ל בהיפוך כי מסקנת הרש"ל שהדא אמרה הוא הלכה וט"ס נפל בהעתקה ע"ש:

שיאמר על מצות ע"ת וע"ה ואומר בהדין יהא שרא לנא לאפויי כו' ולטלטל מבית להצר כו' (א"ר בשם שכ"ג בסי' של"ס) (ז) :

כלל קג דין יו"ט שני של גליות ודין רפואה ביו"ט (סי' ת"ו) :

א בני א"י אין עושין פסח ושבועות וסוכות אלא יום א' יו"ט חוץ ר"ה דבכל א"י היו יודעין בזמן המקדש אימתי קבעו ב"ד ר"ח שתיכף כשקדשו החודש היו משיאין שיאים בכל מקום להודיע אימתי נקבע ובאותן מקומות היו עושין תמיד רק יום א' יו"ט ולכן גם אחר החורבן כיון דאנו בקיאין בקביעא דירחא כמו שתיקן ר' הלל הנשיא בנו של ר' יו"א הנשיא (עי' בתרי"ג מצות לרמב"ם ורמב"ן מצוה קנ"ג) ולכן עושין רק יום א' אבל בכל הגולה הם מקומות שלא הגיעו לשם שלוחי ב"ד ולכן אפי' כשהמקדש קיים היו צריכין לעשות תמיד ב' ימים מחמת ספק שלא ידעו אימתי היה ר"ה ולכן אע"פ שאנו בקיאין בקביעא דירחא הרקינו הז"ל שלעולם צריכין אנו לעשות ב' ימים וכל שאסור בא' אסור בב' ומנדין למי שמזלזל בו ואין חילוק בין ראשון לשני אלא לענין מת כמובאר בחיבורי חכמת אדם בהלכות אבילות (תנ"ו) :

ב כל דיני הרפואה דינו כמו בשבת כמו שמבואר הכל בכלל ס"ט ודוקא ביו"ט א' אבל ביו"ט ב' אם יש לו חולי הכולל כל הגוף או אפי' חושש בא' מאיבריו שעי"ז הרגיש דצ"ר בכל הגוף מותר לישראל בעצמו לעשות מלאכה דרבנן חוץ מי"ט ב' של ר"ה שדינו בי"ט א' דקדושה אחת היא ודוקא שבות דרבנן מותר ע"י ישראל בי"ט ב' אבל מלאכה דאורייתא אסור ע"י ישראל אפי' בי"ט ב' (ה) :

ג בני א"י שבאו לח"ל אסורים לעשות מלאכה בי"ט ב' אם הגיעו למקום שיש שם ישוב של ישראל ואם הוא תוך התחום הוי כאילו הוא בתוך העיר ואפי' דעתו להזור דאע"ג דבשאר דברים כל שדעתו להזור שרי לעשום בצנעה מלאכה שאני דלעולם א"א לעשות בצנעה (תוס') ועוד כיון שזה הוא מנהג גדול שפשט בכל הגולה כולה אין לפרוץ בו גדר ולכן אפי' מה שאפשר לעשות בצנעה אסור (בעל המאור) וכל זמן שלא הגיע לישוב אפי' אין דעתו להזור מותר לפי שעדיין לא הוקבע להיות כמותן אבל אם הגיע לישוב אפי' לישוב נכרי כיון שאין דעתו להזור נעשה כמותן ואסור בין במדבר בין בישוב וכל חוץ לתחום אין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם דכל חוץ לתחום הוי כ"א הגיע לישוב (פ"י בא"ה) ולכן אם דעתו להזור מותר לעשות ואם אין דעתו להזור עדיין לא הוקבע להיות כמותן (שם) :

ד בני א"י שבאו לח"ל ועשו מלאכה אין מנדין אותו אבל ראוי למונעו ולהחמיר עליו ובבקר קודם שיכנס לבהכ"נ יניח תפילין ויקרא בהם ק"ש דהקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר ואח"כ יכנס לבהכ"נ ויתפלל עמהם הגלת י"ח בלחש ומשום שיש בי"ח יותר אריכות מתפלת יו"ט כדי שלא יהיה היכר יתחיל להתפלל קודם שיתחילו וילבש בגדי יו"ט וכשחל יו"ט ב' בע"ש מותר לבשל לשבת בלא עירוב ובליל שני של פסח לא יברך הברכות שמברכין על הסדר לא קידוש ולא אשר גאלנו ולא על הלל ולא על מצה ומרור ויאמר הגדה כקורא בתורה ועל כוס א' יברך בפה"ג ויכוין לפטור גם כוס ב' וכן יכוין בכוס של ברהמ"ז ואם הוא בהדר בפ"ע לא יסדר הסדר כלל וכל זה שדעתו לחזור וכן שאין דעתו לחזור אע"פ שאשתו נשארת שם הוי כאין דעתו להזור והעוקר דירתו עם אשתו מא"י לח"ל אע"פ שדעתו להזור דינו כאין דעתו להזור (שם בא"ה) :

כלל קד דין שמחת י"ט (סי' תקכ"ד) :

א כשם שמצוה לכבד שבת ולענגו כך כל ימים טובים שנאמר לקדוש ה' מכובד וכל יו"ט נאמר בהן מקרא קדש ולכן אסור לאכול בעי"ט ממנחה ולמעלה כמו בע"ש שזהו מכלל הכבוד כדי שיאכל סעודת י"ט לתיאבון מיהו אם עי"ט שבת יכול לקיים ג' סעודות ויאכל מעט פת ולכתחלה יעשנה קודם מנחה קטנה ובדיעבד מותר עד הלילה וחייב לאכול פת בי"ט

נשמת אדם

וכ"ש בשבת ולא בירך וגם לא אמר בדין דיש לסמוך על זה דזה הוי כאילו בשנה כיון שבספרים שנתבטל כן נלע"ד ומ"מ לכתחלה יחזור ויאמר בדין ולא יברך וכמ"ש בט"ז :

(ז) **וצ"ע** דאפשר הוא כשני מצות וקי"ל בסוכה דף מ"ו כר"י דצריך לברך על כאו"א בפ"ע עי' מ"א סי' כ"ח ס"ק ט' וכ"ל דשאני התם כיון דהיה לו לברך על ציצית ועל תפילין וכיונה בו שעל כ"א צריך לברך נוסח אחר משא"כ כאן שאף אם יברך על כאו"א בפ"ע בנוסח הכל א' ולכן יכול לברך על שניהם ברכה א' ואו"כ נסתר ג"כ מ"ש המ"א שם כיון שהכל נוסח א' וראיה בברכה בי"ד סי' של"א סעיף ע"א דמברך להפרים תרומות ומעשרות ובאמת הוא פלוגתא בירושלמי דמאי דף י"ג ע"א ע"ש :

(ה) **עיין** במ"א סי' תל"ו ס"ק ב' ולשיטתו אפי' אינו כולל כל הגוף רק מקצת חולי מותר בי"ט ב' ואזיל לשיטתו בסי' שכ"ח סי' י"ב וס"ק מ"ד וע' מה שכתבתי שם בהלכות שבת על דבריו ולכן הוצרך לדחוק בדברי רמ"א אבל לפי מה שכתבתי שם בדעת המ"מ דס"ל דדוקא בחולי הכולל כל הגוף ע"י חולי כזה מותר ע"י ישראל אבל אם הוא ע"י כאב בא' מאיבריו אע"פ שנתפשט הכאב בכל גופו אסור ע"י ישראל אלא דוקא ע"י נכרי וא"כ מדברי המחבר שכתב כגון לכחול דמסור

בי"ט בערבית ושחרית ולקדש על היין וקידוש זה לכ"ע אינו אלא מדרבנן וחייב לבצוע על ב' ככרות כמו בשבת וירבה במאכלים כפי כחו שהרי חייב בשמחה ואם לא אכל בלילה יקדש ביום קידוש של לילה:

ב חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו וכל הנלוים עליו שנא' ושמחת בחגך וישמח כ"א כראוי לו כיצד הקטנים נותן להם אגוזים ומגדנות והנשים קונה להם בגדים ותכשיטים כפי ממונו והאנשי' בבשר ויין (א) וחייב להאכיל לגר ליתום ואלמנה ושאר עניים האומללים אבל אם אינו מאכיל לעניים עליו נאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ובזוהר מאריך מאד בעונש הדין ר"ל:

ג אע"פ שהאכילה והשתיה מצוה מ"מ לא ימשוך בו כל היום אלא מתפללין וקורין ואוכלין והולכין לבית המדרש וקורין ושונין ומתפללין מנחה וחוזרין לאכול ולשתות:

ד כששמח ברגל לא ימשוך בשחוק וקלות ראש שאין זה שמחה של מצוה אלא שמחה של הוללות וסכלות ולא נצטוינו על ההוללות אלא על שמחה של מצוה ושיש בה עבודת יוצרנו שנא' תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב הא למדת שהעבודה בשמחה וא"א לעבוד את השם משחוק וקלות ראש:

ה כל איש ואיש חייב להשגיח על בני ביתו וכן ב"ד מחויבין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשין בגנות ופרדסים ועל הנהרות שלא יתקבצו שם אנשים ונשים וכן בביתם שלא יתערבו אנשים ונשים שמא יבואו לידי עבירה (ואפשר שלכן נמך הפסוק בפ' קדושים אל תחלל בתך וסמוך לו את שבתותי תשמרו) אלא יעבדו את ה' בשמחה:

כלל קה דין תחומין:

א כבר בארנו בהל' תחומין שכשם שאין אדם רשאי להלוך בשבת וי"ט אלא אלפים אמה בך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכם חוץ לאלפים אמה של בעליהם ואם ערבו בעליהם לרוח א' אין שום אדם יכול להוליכם לרוח אחרת אפי' פסיעה אחת במקום שאין הבעלים יכולים לילך (סי' תקצ"ח):

ב ולכן מי שהיה לו פירות מופקדים בעיר אחרת רחוקה ממנו וערבו בני אותה העיר לבא אצלו לא יביאו לו מפירותיו שפירותיו כמוהו ודוקא כשייחד להם קרן זוית אבל אם לא ייחד להם הרי הם כרגלי זה שהם מופקדים אצלו ודוקא בשלא קיבל הנפקד שמירתן אלא שייחד לו קרן זוית והם ברשות המפקיד אבל אם הם ברשות הנפקד בשמירתן שהוא מחויב לשמור הם כרגלי הנפקד ואם ערבו מותרין הם להביא לו אבל אם עירב בעל הפירות לא מהני שהרי הם ברשות הנפקד (שנ"ז) (ב):

נשמת אדם

דאסור בי"ט ראשון ע"י ישראל יש לטעות כדעת המ"א ולהלק ביניהם וא"כ הו"א דבחולי שכולל כל הגוף אע"פ שאין בו סכנה מותר ע"י ישראל אפי' ביו"ט ראשון ולכן כתב המ"א דה"ה בחולי שכולל כל הגוף דאין חילוק בין זה לכוחל העין דלעולם בי"ט ראשון אסור ובי"ט ב' מותר:

(א) הב"י הקשה על הרמב"ם דבהדיא אמר בפסחים ק"ט דדוקא בזמן המקדש אין שמחה אלא בבשר אבל בזמה"ז דוקא ביין והא"ר השיג מגמרא זו על המ"א בסי' רמ"ט ס"ק ו' ובאמת המ"א הביא ראיה גמורה מסנהדרין ע' דאיתא בהדיא דבבשר יש שמחה אף בזמן הזה ולכן נ"ל שהרי הרמב"ם כתב אע"פ שהשמחה האמורה בתורה הוא קרבן יש בכלל אותה שמחה לשמוח כל א' כראוי לו וא"כ הא דאיתא בפסחים ר"ל בזמן המקדש לא יצא ידי שמחה אפי' בשיאכל בשר הרבה אלא דוקא בשלמים ובזמן הזה יוצא ידי שמחה אף ביין לבד או בבשר לבד שבכל זה יש שמחה והא דאמר אלא ביין ה"ק בזמן הבית אין שמחה אלא בשלמים ובזמן הזה אין שמחה אלא ביין וה"ה בבשר ועיקר בא להשמעי' דאע"פ דבזמן הבית לא היה מקיים שמחה ביין אלא דוקא בשלמים משא"כ בזמה"ז ובזה מדוייק ל' הרמב"ם שכתב והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין ולא כ' בקיצור שאין שמחה אלא בבשר ויין אלא לכוונת דמ"ש אוכלין בשר ושותין יין ר"ל או בשר או יין דבכ"א יש שמחה עכ"פ:

(ב) שאלה א' היה לו מקום מיוחד בבית חבירו במקום הסמוך לעירו בתוך ד"א אמה שמניח שם חפציו והניח שם קודם יו"ט דגים אך השמירה הוא אל על בעה"ב שדר שם ועירב בעל הדגים אי מותר להביא הדגים דלפי מש"כ המ"א ס"ק ט"ו בא"ת סי' שנ"ז וכ"כ הא"ר שם דטעם דיחד לו מקום מהני מטעם דהוי כביתא קמן דאינו חייב בשמירתן כלל. וגרע מעול סתמא כדאי' בח"מ סי' רנ"ז ס"ב וכמש"כ הש"ך שם דאפי' במקבל שכר דירה אינו חייב בשמירתן כלל וא"כ הכל תלוי במי שהדגים ברשותו לענין שמירה. וא"כ בנ"ד דהשמירה על בעה"ב הם כרגליו ולא מהני עירוב של בעל הדגים ואמנם מדברי הש"ע שהוא לשון הרמב"ם לא משמע הכי וא"כ צ"ע:

תשובה מקודם נבאר מה שאמרתי דרך פלפול ומתוך זה יצא לנו להלכה. הנה הטור בש"ע ה"מ סימן רנ"ט כתב בשם רי"ף ורמב"ם דקיי"ל כשמואל בדיני דפסק כרבי דאינו חייב עד שיקבל עליו לשמור וא"ז כתב דהרא"ש פסק כרב דפסק כרבנן דאף בסתמא הוי שומר דעול ואיתער לך קאמר הם לא באומר הא ביתא קמך דבפירוש לא קבל עליו שמירה. והקשה שם הב"י דזה אינו מבואר כלל ברא"ש רק שכתב של"ע דעת הרי"ף. וזה אינו כדאי לדחות הכלל שבידינו דהלכתא כשמואל בדיני. ונ"ל שלדקו דברי הטור שהוכיח כן בדברי הרא"ש בפרק מפלין במתני' מי שהיה פירותיו כו'. וכתב שם הרא"ש וקיי"ל כרב דאמר כרגלי מי שהפקידו לו ודוקא כשקבל עליו שמירתן אבל ביחד לו בית הם כרגלי המפקיד עכ"ל. והם באמת ב' פירושים בגמרא דאמרי' התם לימא רב ושמואל אזדי וכו' ומשני אמר לך רב ע"כ לא אמר רבי התם אלא בסתמא אבל הכא כיון דקבל עליו נטירותא. ועוד פריך בגמרא על רב ממתני' דואם ערב הוא פירותיו כמוהו. ומשני ביחד לו קרן זוית. והנה דברי הרא"ש צ"ע דכיון שכתב דוקא דקבל עליו נטירותא הו"ל לכתוב אבל

בסתמא

ג שאר דיני תחומין ביו"ט עיין לעיל בדין תחומין בשבת דשבת וי"ט שוין בזה: ד דין מת בי"ט מבואר בחיבורי חכמת אדם כלל ק"ע:

הלכות חול המועד

כלל קו דין מלאכות חוה"מ בכללן:

א חול המועד אסור במקצת מלאכות ומותר במקצתן (עיין רי"ו נתיב ד' ח"ס כללים מסו) לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר ויש מגדולי הפוסקים דס"ל דמלאכה בחוה"מ אסור מדאורייתא כל שאינה צורך המועד או דבר האבד ויש מגדולי הפוסקים דס"ל דאינה אלא מדרבנן ומ"מ החמירו חכמים בעונש זה יותר משאר איסורי דרבנן ואמרו המחלל את המועד

נשמת אדם

בסתמא הם הרגלי המפקיד דהכי הוא דינא אליבא דרב דקי"ל כוותיה באיסורי אליבא דרבי ובשלמא על הגמרא לא קשיא דלמה הוצרך לשנות בייחד לו מקום דהוי הא ביתא קמך ולא משני דמיירי בסתמא די"ל דהא מה דמשני הש"ס מעיקרא הוא כי היכי דליקו דברי רב אף אליבא דרבי אבל באמת רב פסק כרבנן וא"כ ניחא ליה לש"ס לשנות לרב אליבא דאמת מאי דס"ל כרבנן דאף בסתמא הוא שומר והוי כרגלי הנפקד ולא משכחת לה שיהיה כרגלי המפקיד רק בייחד דהוי הא ביתא קמך. אבל על הרא"ש קשה ממ"נ אי פסק הרי"ף ורמב"ם כרבי וא"כ לא הוי ליה לכתוב אבל בייחד לו מקום רק הו"ל לכתוב דאף בסתמא הוא כרגלי המפקיד ואי פסק כרבנן וכמ"ש הטור בשמו. א"כ קשה דלא הו"ל לכתוב ודוקא כשקבל שמירתן דהא אפי' בסתמא הוא כרגלי הנפקד ולהאמור היא קושיא עצומה:

נקדים לתרץ דעת י"א שכתב הר"ן שם שכתב תחלה כדעת הרמב"ם דבייחד לו מקום הוא כרגלי המפקיד אבל בלא ייחד הוי כרגלי הנפקד ואח"כ כתב מיהו י"א דהוי כרגלי שניהן וכתב הב"י דנ"ל דס"ל דמה שאמר רב כרגלי הנפקד ר"ל אף כרגלי הנפקד עכ"ל. ואין דוחק גדול מזה שהרי דברי רב הם נאמרים קודם דברי שמואל ועל מה יאמר אף. לכן נ"ל דהתוס' ד"ה תנן כתבו. וא"ת ה"ל להקשות מרישא דתנן וערבו בני כו' לא יביאו לו ולרב קשיא שהרי הם כרגלי הנפקד. ותירצו דמיירי שערבו אחרים אחרים ולא הנפקדים. וגם זה דוחק גדול וקושית תוס' זו היה קשה גם לי"א שבר"ן. עוד היה קשה להם דלמה הוצרך הש"ס לשנות דוקא בייחד קרו זוית הו"ל לשנות בקיבור דמיירי בסתמ' כמ"ש: ואף שכתבנו די"ל דהש"ס משני אליבא דאמת אליבא דרב מ"מ כיון דהש"ס דחיק מעיקרא לאוקמי מילתא דרב אפי' אליבא דרבי והיינו משום דקיי"ל כהכי ובשמואל בדיני א"כ הו"ל לשנות גם הכא דמתני' מיירי בסתמא דלא קבל עליו נטירותא בפירוש ולמה משני דוקא בייחד דהוי הא ביתא קמך ומזה הוכיחו הי"א דיש שלשה חילוקים דהיינו בקבל נטירותא הם כרגלי הנפקד ובייחד לו מקום כרגלי המפקיד ואמנם בסתמא הם כרגלי שניהן. והוא בלא ייחד לו מקום דזה הוי כביתא קמך דבהדיא לא קבל שמירה. וע"ז כתבו הי"א אבל בלא ייחד לו מקום ור"ל וגם לא קבל נטירותא בהדיא הא בקבל איתא בהדיא בגמרא דהוי כרגלי הנפקד רק בסתמא דדין זה לא נזכר בגמרא. לכן כתב דהוי כרגלי שניהן. ולכן הוצרך הגמ' לשנות בסיפא דמתני' מיירי דוקא ביחד לו מקום דאז הוא כרגלי המפקיד. אבל בסתמא הוי כרגלי שניהם ובזה מתורץ ג"כ קושית התוס' דמרישא לא יכול להקשות די"ל דמתני' מיירי שפיר בסתמא ולכן אפי' ערבו הנפקדים לא יביאו לו דהא הוי כרגלי שניהן. ולכך הוצרך להקשות מסיפא דממ"נ לא מיירי בקבלת נטירותא דא"כ אדרבה הם כרגלי הנפקד ובסתמא ג"כ קשה הא הוי כרגלי שניהן והוצרך לשנות דמיירי בייחד לו מקום:

ואמנם דעת הר"ן שכתב תחלה שהוא הל' הרמב"ם והש"ע שכתב החילוק רק בייחד לו מקום ולא כתב כלל מדין קבל נטירותא הוא נ"ע שהרי הל' משמע בייחד לו מקום

היינו אפי' אם קבל הנפקד בהדיא לשמור אותו מ"מ הם כרגלי המפקיד ובלא ייחד אפי' בסתמא ואפשר אפי' אמר בהדיא שאינו מקבל שמירתן רק שאמר לו הנח לפניך דאל"כ למה דחק לכתוב דוקא בייחד לו מקום וא"כ משמע דאפ"ה הוי ברשות הנפקד כיון שהוא מונח בביתו ודעת זה נ"ע שהרי הרמב"ם והש"ע פסקו בת"מ בסי' רנ"א ובסי' שנ"ח הר' וא"כ קי"ל כרב הכא באיסורי כמ"ש כל הפוסקים. וא"כ ע"כ צריך לחלק בתירוץ הש"ס דמיירי בקיבל עליו נטירותא אז הם כרגלי הנפקד ולמה דחו תירוץ זה ולא הזכירו כלל ולכן נ"ל דהכל יתורץ גם הקושיא שהקשינו מתחלה על הרא"ש דהכבר כתבנו דזה קשה בגמרא דלמה דחק לתרץ בייחד לו מקום ולא משני בקיבור דמיירי בסתמא וע"ז כתבנו די"ל דהגמרא מתרץ זאת אליבא דרב כמו שס"ל באמת כרבנן. ומאי דמשני מעיקרא היינו רק בדיחוי די"ל דרב אמר למילתיה גם אליבא דרבי. אבל לפי האמת אין חילוק לרב דפסק כרבנן בין קבל נטירותא לסתמא רק דוקא ביחד לו מקום דאז הוי כרגלי המפקיד דהוי הא ביתא קמך. ואמנם י"ל ג"כ דמעיקרא היה הכר הגמרא דפלוגתא דרב ושמואל בתחומין תלוי בפלוגתא דדיני ממונות ומי שנתחייב בשמירתו הם כרגליו. אבל באמת בתר הכי חזר הש"ס לגמרי מסברא זו ומשני דתחומין לא תלי כלל בשמירה רק באיזה בית שמונח אם בבית הבעלים אזי הוא כרגליו ואם בבית אחר הוא כרגלי בעל הבית וכדמשני שמואל דלא ניחא ליה דליקום ברשותא דאחרינא. ומה שהביא לנו לומר כן הוא דיל"ד דסוגיא זו משונה מסוגית הש"ם דהכי ה"ל לגמרא לומר ואזדי לטעמייהו או דה"ל למפרך הא אפליגו בה חדא זימנא ומדקאמר הגמרא לימא דרב ושמואל אזדי לטעמייהו משמע דאם נימא דאזדי לטעמייהו אזי קשה איזה קושיא. ולכן נ"ל דקשה ליה לגמרא כיון דקי"ל כשמואל בדיני. וא"כ (מה שכ') קיי"ל כרבי דאינו חייב עד שיקבל עליו וקי"ל נמי הלכה כרב באיסורי. ומשמע דדברי רב המה בסתם אפי' לא קבל בפירוש נטירותא. וא"כ אנן כמאן נעביד דקשה הלכתא אהלכתא. ולכן תמה הש"ס לימא דאזדי לטעמייהו וא"כ מה דאמר רב הכא כרגלי מי שהפקידו הוא אפי' בסתמא וקיי"ל הלכתא כרב. וא"כ קשה הא קיי"ל כשמואל בדיני וכרבי וכעין זה נ"ל ג"כ נפרש בקדושין ע"ט ע"ב נימא כהנאי וע"ש בעצמות יוסף בשם הריטב"א. וע' בנדרים פ"א ע"ב בר"ן ד"ה ולענין הלכה. וע"ז משני הש"ס דאף דקיי"ל כרבי מ"מ נוכל לפסוק ג"כ כרב דאף רב לא קאמר הכא דהוי כרגלי הנפקד אליבא דרבנן רק בקבל נטירותא אבל בסתמא מודה דהוי כרגלי המפקיד והדר הש"ס ופריך ממתני' דהכי אורחיה דש"ס אף שיודע התירוץ מ"מ מקשה שמא יש תירוץ אחר כמ"ש תוס' כמה פעמים בסוגיא. וא"כ קשה הו"ל לגמרא לשנות דמיירי בלא קבל נטירותא בהדיא רק בסתמא דהא ס"ל להש"ס דגם רב מודה בסתמא אליבא דרבי והש"ס דחיק מעיקרא לאוקמי אליבא דהלכתא ועוד דהא באמת קיי"ל כרבי ולמה דחיק לאוקמי כרבנן והא בכל הסוגיא דחיק הש"ס לאוקמי אליבא דר' דהלכתא כוותיה. ומדדחיק לאוקמא דוקא בייחד לו מקום ע"כ מוכרח דחזר הש"ס לגמרי מסברא קמייתא וס"ל דתחומין לא תלי כלל בפלוגתא דרבי ורבנן ולא תליא כלל

כב

היינו הה"מ כאילו עובד כו"ם ואמרו עוד המבזה את המועדות אע"פ שיש בידו תורה ומע"ט אין לו חלק לעה"ב והמבזה ר"ל שאינו מכבדו במאכל ומשתה וכסות נקיה ולכן כל אדם חייב לכבדו לפי כחו וללבוש בגדי שבת (סי' תק"ל) :

ב כל מלאכות שהם לצורך אכילה במועד אע"פ שאסורה בי"ט כגון הקצירה והטחינה והצידה מותר בחה"מ ולא עוד אלא שמותר לכתחי' להמתין ולכוין לעשות' במועד (מ"א סי' תל"ג סק"א):

ג דבר שא"צ א"נ והוא לצורך המועד ואינו דבר האבד כגון שצריך לבגד למועד מותר מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן כמו שנבאר במלאכות תופר ובונה (תקמ"ח) :

ד ואם היה דבר האבד כגון שנפל כותל ביתו הסמוך לר"ה ואם לא יבנהו יגנבו כליו מותר אפי' מלאכת אומן וכן כל כיוצא בזה ומ"מ כל מה שיכול להקל בטרחא יעשה (סי' תקל"ז ותק"מ) ולא נקרא דבר האבד א"א כשעיקר הדבר נפסד אבל בשביל מעט תוספת קלקול לא מקרי דבר האבד ולכן אסור לתקן מלבושיו ומנעליו אע"פ שיתקרעו מעט יותר אבל אם יתקרעו ויתקלקלו הרבה מותר דהוי הפסד גדול (סי' תקמ"א ט"ז) ומ"מ ישנה קצת (א"ר) :

ה ספק דבר האבד מותר ול"נ שיעשה ע"י נברי (סי' תקל"ז) (א) :

ו מלאכה גמורה אפי' לא יהיה בנמצא אחר המועד כגון ללקוט פירות לצורך אחר המועד אסור ואע"ג שיהיה לו ריוח מזה דאעבורי רווחא לא מקרי פסידא אבל לקנות ולמכור כיון שאין זה מלאכה גמורה אם אינו בנמצא לאחר המועד מותר לקנות ולמכור (תקל"ג מ"א ס"ק ו' סי' תקל"ט) וכיון דמותר לקנות אע"פ שצריך לעשות כלים לזה כגון שקונה יין וצריך לחביות והוי מלאכה גמורה מ"מ מותר (סי' תקל"ט סעיף ט') :

ז כל המלאכות שהם לצורך המועד כשעושין אותן אומניהם כגון הציידים והטוחנין העושין לרבים למכור בשוק צריכין לעשות בצנעה שלא יהיה נראה שעושה לצורך חול כגון שעושים הרבה (סי' תקל"ג) :

נשמת אדם

צרכי

בזה כמי שחייב בשמירתן רק דלענין תחומין תליא מילתא באיזה בית מונח · ולכן בייחד לו מקום דוקא דהוי בית של הנפקד הוי ברשות המפקיד ואפי' הוא ברשות בעה"ב ובלא יחד לו בית אפי' אינו אלא על בעה"ב השמירה כלל מ"מ הוא ברשותו כרגלי הנפקד . וא"כ לדקו דברי הרמב"ם והרא"ש דהם פסקו כרבי . וא"כ ע"כ צ"ל דחזר הש"ס מסברא קמייתא ואינו תלוי רק באיזה בית מונח ולכן לא הזכירו כלל דין דקבל נטירותא :

ואמנם כ"ז הוא לשיטת הרמב"ם דפסק כרב וכשמואל · וא"כ י"ל שפיר דקושית הש"ס לימא דאזדי לטעמייהו הוא מטעם שא"כ אנן כמאן נעביד דקשה הלכתא אהלכתא . אבל אי נימא דאמת אף אנן קי"ל כרבנן כמ"ש הטור בח"מ . וא"כ צ"ל הכי דשפיר נוכל לומר דאזדי לטעמייהו ולא קשה כלל הלכתא אהלכתא · אע"כ צ"ל דמאי דקאמר הגמרא לימא כו' היינו דפריך מי תליא זה בזה או לא דאפשר דבתחומין לא תליא כלל במי שנתחייב בשמירה . ועל זה משני הש"ס דודאי באמת תליא זה בזה אליבא דרב ומילתא דרב אתיא גם אליבא דרבי . ובאמת אין זה רק דיחוי בעלמא דבאמת רב ס"ל כרבנן . וא"כ כי פריך מתני' דואם עירב לא היה יכול לשנות דמיירי בסתמא דאדרבה כיון דבאמת רב ס"ל כרבנן · וא"כ למה יהיה כרגלי המפקיד דהא לרבנן אפי' בסתמא קבל עליו נטירותא והוצרך הש"ס לשנות דמיירי דוקא בייחד לו מקום דהוי כביתא קמן דבזה לכ"ע לא הוי שומר וא"כ כתב הרא"ש שפיר לשיטתו דפסק כרבנן ולכן כתב כאן ודוקא כשקבל עליו שמירתן ור"ל בין בסתמא ומכ"ש כשקבל בהדיא נטירותא דלרבנן אין כאן כו' רק דוקא בייחד לו מקום דבזה לכ"ע אין שמירתן עליו . ולפ"ז לדקו דברי הטור בח"מ שכתב שהרא"ש פסק כרבנן והיינו כדמוכח ממש"כ במס' יו"ט דאי נימא דפסק כרבי וא"כ הו"ל לחלק בין קבל עליו נטירותא לסתמא . ולמה הוצרך לכתוב דוקא בייחד לו מקום . אע"כ דפסק כרבנן . ומ"ש ודוקא כשקבל שמירתן היינו אפי' בסתמא להוציא כשפירש בהדיא שאינו מקבל שמירתן כגון שייחד לו מקום . ומעכשיו נחזור לענין שאלתן הנה ודאי לדקו דברי המ"א שכתב דמהרא"ש וטור משמע דייחד לו מקום הוא מטעם דאז לא קבל שמירתן וכן הוא ברמזים בהדיא שכתב אבל בייחד לו מקום ולא קבל שמירתן כרגלי *) הנפקד :

ואמנם מ"ש המ"א דבריו על דברי הש"ס דמשמע דעת הש"ע שהוא דעת רמב"ם ור"ן עם דעת הרא"ש וטור ובאמת פשטא דלישנא דרמב"ם ור"ן משמע דלא תלי כלל במי שמחויב בשמירתן שהרי לא הזכירו מזה כלום ומשמע ודאי דבייחד לו מקום אפילו קיבל עליו בעל הבית לשמור מ"מ הם כרגלי המפקיד · וא"כ לענין שאלתנו נראה דתלי בפלוגתא דרמב"ם ורא"ש וצ"ע . והנה דעת הרי"ף נראה דס"ל דהסוגיא קאי דוקא אליבא דרב · אבל אנן דקיי"ל כשמואל כדיני וכמו שפסק הרי"ף בב"ק א"כ א"צ לדחוקי כלל במתני' ולכן פסק רק המשנה כצורתה דלעולם הם כרגלי בעל הפירות ובזה מסולק קושית בעל המאור על הרי"ף ואף דקיי"ל כרב באיסורי מ"מ כיון דסוגית הש"ס משמע דפלוגתא דהכא מיסך סייך בפלוגתא דשומרין וכיון דהתם קיי"ל כשמואל ממילא נדחה מילתא דרב . ואף דהגמרא מתרץ דמילתא דרב אפי' אף אליבא דרבי דיחוי בעלמא הוא והראיה שהרי בהדיא אמרי' ברב גופה דמתני' מיירי בייחד לו מקום והיינו אליבא דרבנן משום דס"ל דרב אמר למילתיה דוקא אליבא דרבנן . וכן מצאתי ביש"ש שכתב בהדיא ולפ"ז לשיטת הרי"ף לעולם הוא כרגלי המפקיד . ולשיטת רמב"ם ור"ן עכ"פ בייחד לו בית הוי כרגלי המפקיד ואפשר בצורך שמחת י"ט יש לסמוך עלייהו וצ"ע אף לדידהו למה בהמה כרגלי הרועה והכלבו אף שהעתיק ל' רמב"ם כתב ברועה ודוקא בשקיבל שמירתן . אבל ברי"ף ורמב"ם לא משמע כן וי"ל דשאני רועה דע"כ הוא צריך לרעות הבהמה בשדה . וע"כ מוכרח שתהיה כרגליו :

(א) **כתב** המ"א ריש סי' תקל"ז בס' דבר האבד מותר . וצ"ל דדין זה אינו מוסכם שהרי כתב הב"י בסי' תקמ"ה בשם הכלבו דמותר להגיה ולכתוב ספרים בהגה שמא לאחר יום טוב לא יהיה לו פנאי על זה . וכתב הב"י דמיירי במגיה לצורך רבים ושרי ליה מדין צרכי רבים כדאי' בסי' תקמ"ד וסיים אלא דהתם לא התירו שלא לצורך המועד אלא בדבר שאינו מעשה אומן עכ"ל . ולדעת המ"א י"ל דמיירי אפי' ליחיד ומותר מטעם ס' דבר האבד דבזה אפי' מעשה אומן מותר . אלא ודאי משמע דלב"י ס' אסור וכ"ה בהדיא בב"י סי' תקל"ט בד"ה ומה שכתב הרא"ש ולאחר המועד כו' וי"ל כיון דבלאו בדבר האבד בודאי הוא אסור . אבל פירות כו' הוי דבר האבד בודאי עכ"ל · ובסי' תקמ"ד במ"א ס"ק ב' י"ל דר"ל דבודאי יבטלו :

*) נ"ל המפקיד כ"ה [illegible]

ח צרכי רבים מותר לעשותם בחוה"מ ויש בזה ב' התירים (א) במעשה הדיוט אפי' א"צ עתה במועד (ב) מעשה אומן דדוקא אם צריך לה במועד ובב' התירים אלו מותר אפי' כיון מלאכתו ובפרהסיא ובטורח דכל צרכי רבים אינם נגמרים אלא בשעה שהם בטילים ומהדברים כלם ואם לא יעשו עכשיו יתבטל הדבר ול"ן אם יש להם מנהיג שהרשות בידו לעשות לבדו אסור לעשיתו במועד ולכן מותר לתקן הדרכים להסיר המכשולות ולציין הקברות מפני כהנים ולתקן המקואות ובורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר ואבנים ויותר לתקנם אפי' אין רבים צריכים להם עתה כיון שאינו מעשה אומן אבל להפור בורות מחדש שהוא מעשה אומן דוקא אם רבים צריכים להם עתה מותר ואם אין צריכים להם עתה לא יעשו ודוקא צרכי רבים כאלו שהם צריכים לגוף האדם ומרחץ של רבים לרשב"א מותר אפי' מעשה אומן דחשוב לו צורך המועד ולרא"ש דוקא מעשה הדיוט דלא השוב לו צורך המועד ושאר צרכי מצוה אפי' בנין בהכ"נ (ב) אם אין לחוש שיתבטל לגמרי אפי' צריך להם עתה אסור לעשות מעשה אומן ובורות ומערות של יחיד אסור להפור מחדש ואפי' צריך להם עתה שאין לו מה לשתות אלא ממקום רחוק הרבה (כ"ה במ"מ וכנ"ל במ"א) אסור ואם עשוים כבר ונתקלקלו אם צריך להם עתה מותר לתקנו ואם א"צ עתה אסור לתקנם ואפי' להמשיך לה מים דרך חריץ אסור אבל מותר לקבל מי גשמים ולהוליך לבור שאין בזה טורח גדול וכל צורך מצוה דמותרת במועד מותר ליטול עליה שכר (תקמ"ד) :

ט אפי' המלאכות דמותרות אינם מותרות אלא לעשותם לעצמו או לאחרים בחנם אבל בשכר אסור ודוקא בשכר קצוב אבל בשנותן לו לאכול בשכרו מותר דבר האבד מותר לעשות אפי' בשכר דבשם שהתירו לבעה"ב ליתן מלאכה לפועל שאין לו מה לאכול בדבסמוך ה"נ התירו לפועל שיעשה בשביל בעה"ב (סגר"א) ויש מתירין לצורך המועד אפי' בשכר אם אינו מעשה אומן (תקמ"ג א"ר בשם כלבו) (ג) :

נשמת אדם

(ב) זהו הגהת רמ"א בסי' תקמ"ד ע"פ תשובת רשב"א · ואף שהרשב"א כתב זה רק שהוא מסופק בזה מ"מ דעתו להחמיר אבל ברא"ש לא נזכר היתר רק שמחלק דאם לצורך המועד אפילו מלאכת אומן מותר ואם אינו לצורך המועד דוקא מעשה הדיוט משמע דאין חילוק אם הוא צרכי הגוף או לא · וכן משמע דעת הריב"ש סי' רכ"ו שכתב לאסור לתפור בגד לתינוק למילה הביא המ"א קצת דבריו בסי' תקמ"א ס"ק ח' וע"ש ואע"פ שהתירו צרכי רבים אפי' ע"י אומן הלכות מועד עקירות הן . ולדברי רשב"א אין ענין זה לזה שהרי דוקא מה שהם חיי הנפש התירו . ומה ענין זה לתפירת בגד או באר מצוה אי"ו משמע דס"ל כהרא"ש דכל שהוא לצורך המועד כיון שהוא צרכי רבים מותר והוי אמינא דצרכי מצות דומין לצרכי רבים והוצרך שפיר לכתוב דעקירות הן וצ"ל כיון דלא ברירא לן אם מלאכת חוה"מ הוא דאורייתא וכדמשמע בד"מ לכן פסק לחומרא . ומזה תראה שמ"ש המ"א וה"ה לתקן מרחצאות דצריך לגוף האדם אין הכונה כל מה שצריך לגוף אלא הכונה שהוא חיי נפש וכמ"ש הרשב"א בהדיא הביאו הב"י ואפשר שגם הרא"ש הודה לרשב"א ומ"ש המ"א שם דלרשב"א מרחץ מיתר אפי' מעשה אומן ולרא"ש אסור משמע דס"ל דלרשב"א מותר אפילו אינו לצורך המ עד אפי' מעשה אומן לא הבנתי כלל · שהרי כתב הרא"ש דף כ' בשם הירושלמי דבני הכותא שנפחת המרחץ והתירו להם לבנות במועד מהא דמתקנין קילקולי המים כו' · וכתב הרא"ש בשם הראב"ד וכל אלו יראה שלא היה לצורך המועד ואפ"ה התיר להם · וא"ת מ"ש מחפירת שיחין ומערות של רבים דבעי' צורך המועד . ותירץ דהתם מפני שהן מלאכת אומן אבל כל אלו מעשה הדיוט וזהו שפירש שיש בנ"ר כי מעשה אומן בעי' שיהיה צורך המועד ואז מותר אפילו כוונו מלאכתן וטורח גדול והיינו חפירת הבורות שיחין ומערות ובני הכותא דירושלמי אבל מעשה הדיוט לא בעינן צורך המועד והיינו דומיא דהטיטת בורות שיחין כו' ע"ש וע"כ צ"ל מה שכתב מתחלה וכל אלו יראה שלא היה לצורך המועד קאי על מעשה דבני הרמ"ך ובני הכותא בגמ' דילן ובני מתא מחסיא שהרי מסיים דבני הכותא דירושלמי היה לצורך המועד ולכן אפי' מעשה אומן שרי · ובאמת אם אינו לצורך המועד כגון שלא יוכלו לגמרו במועד באמת אסור מעשה אומן . וא"כ אין כאן מחלוקת כלל דהרשב"א מיירי שיהיה נגמר במועד וכן חפירת בורות ושיחין ומערות שהתיר הרשב"א הוא דוקא כשצריכין להם במועד וכדאיתא בש"ע בשם רשב"א וראב"ד וכן משמע מרשב"א שהרי מתחלה כ' דבנין בהכ"נ כיון שא"צ במועד אסור · ואח"ז כתב ועוד אני מסתפק ר"ל אפי' את"ל שהוא לצורך המועד מ"מ אסור כיון שהוא מעשה אומן ולא התירו מעשה אומן אלא בחיי נפש כגון בורות ושיחין ומרחץ ואין אני רואה שום מחלוקת בזה . וגם דברי המ"א בלא"ה צ"ע דאיך כתב דמרא"ש משמע דמרחץ דוקא מעשה הדיוט דאינו צורך המועד והיינו דסבר שמה שכתב מתחלה הרא"ש וכל אלו יראה שלא היה לצורך המועד קאי נמי על בני הכותא דירושלמי שהביא מקודם · אבל המעיין ברא"ש וכ"כ הב"י בשמו מוכח דלא קאי אלא על אלו הנזכרים בגמרא שלנו · ודברי הגר"א בס"ק ג' מכוונים שכתב אם צריכין להם שרי אף מעשה אומן · אך צ"ע דא"כ דמסכותא דירושלמי התירו אפי' מעשה אומן · אם כן מאי ראייה מדמתקנין קילקולי מים הא התם לא התירו רק מעשה הדיוט ואפשר דמשום זה הי' המ"א גורס ברא"ש אלו תיבות ודבני הכותא דירושלמי למטה גבי מה שכתב וכן היה כל אלו כמעשים של בני הרמ"ך כו' ואם כן באמת לא התירו רק מעשה הדיוט ומיירי שלא היה צורך המועד וכ"מ בביאורי הגר"א . אך מ"מ בהא עושה מחלוקת המ"א בין רשב"א לרא"ש כמו שכתבתי :

ולפ"ז לפי מ"ש רמ"א דבנין בהכ"נ אסור ומשמע בהדיא ברשב"א דאפי' לצורך המועד אסור לפי שאינו חיי נפש וכמו שכתבתי צ"ע למה לא הגיה הרמ"א בסי' תקמ"ה סעיף ב' דמ"ש כתיבת ס"ת מבנין בהכ"נ . ומצאתי בביאורי הגר"א בסי' תקמ"ד שכתב באמת לפי דעת רמ"א דלא כב"י בסי' תקמ"ה סעיף ב' · אבל נ"ל דאין זה סתירה דהתם כתב הב"י דהוי דבר האבד וכמו שכתב המ"א שם ולכן התיר . אך לפ"ז מה שכתב המ"א שם ס"ק ד' דמש"ה התיר אע"פ שהוא מעשה אומן כיון שהוא לצורך המועד אינו עולה יפה טעם זה לפסק הרמ"א וע' לעיל סי' א' מה שכתבתי מדעת הכלבו :

(ג) עיין בב"י שכתב שדברי הכלבו שכתב הדיוט תופר כדרכו אפי' לאחרים אפי' בשכר אם היה לצורך המועד . וכתב הב"י שהוא טעות דבשכר אפילו לצורך המועד אסור וע' ט"ז וא"ר כתב שנעלם ממנו דברי ב"י שפי' עובדא דאונגרי דרים גלותא במ"ק דף י"א דלא כרש"י ורא"ש . ואם כן אין הוכחה מהם וכתב עוד דאדרבה בש"ג בפרק מי שהפך במתני' דאין לוקחין בתים . כתב דמותר בשכר כל שהוא לצורך המועד · ולענ"ד משמע בש"ג דאפילו מעשה אומן מותר וגדולה מזו נעלם מכולם דברי ריטב"א שם וז"ל עובדא דאונגרי דרים

י כל מלאכה האסורה במועד מותר לעשותה ע"י פועל שאין לו מה לאכול כדי שישתכר וירויח (ד) (שם) ומ"מ יעשה בצנעה מפני הרואים שלא ידמו שיש לו מה לאכול (סי' תקמ"ד מ"א סס"ק ז') :

נשמת אדם

גלותא קשה מאדואי במלאכות המותרות במועד כי נקטי אגרא מאי היי ואי במלאכות האסורות אפי' בחנם אסור כו' ובתוס' ר' ידידיה ז"ל פירשו באומני ישראל ובמלאכות המותרות במועד היו . ואעפ"כ אסור לעשותן בשכר ממש אי' להרויח השכר ועושה מלאכתו בחול · (נ"ל שצ"ל בחה"מ) אבל מפני שזה לא היה אלא נידוי בלבד התיר להם · ומיהו אילו אי אפשר לבעל המלאכה לעשות (אלא לא היה) אלא בשכר מותר לאלו לעשות אפי' בשכר ממש כן מפני צורך המועד הן מפני דבר האבד . אבל בנ"ע בשהיה אפשר לעשות מלאכת ריש גלותא על ידי אחרים זה נכון עכ"ל . ונראה שיש קצת ט"ס אבל הדבר מובן שאילו לא אפשר לבעל הבית הצריך למלאכה לעשות המלאכה על ידי נכרים ואין ישראל רוצה לעשות בחנם מותר לו ליתן גם כן שכר כיון שהוא צורך המועד או דבר האבד רק שאם היה אפשר על ידי נכרי . ומדבריו משמע דאם אפשר ע"י נכרי לא יעשה על ידי ישראל בשכר · ואפשר דוקא בדבר שאינו דבר האבד אבל באבד כתב הב"י בשם רי"ו והראב"ד דמותר ע"י ישראל וכ"כ א"ח בשם ר' אשר ראיה שהרי ספרים וכובסים עושין מלאכתן ליוצא מבית האסורים · אע"פ שאין צורך לספר ולכובס כלום אפי' שיש להם מה לאכול ע"ש :

(ד) **כתב** המ"א בסי' תקמ"ב דאם יש לו לאכול אפילו מים ולחם אסור . וכתב שכן משמע בב"י סי' תקמ"ד שכתב בשם נ"י דביש לו לחם ומים מותר לכתוב תפילין משמע דשאר מלאכות אסור וכ"מ ברא"ש עכ"ל . ודבריו צ"ע דאדרבה נ"ל דברא"ש משמע איפכא דידוע דרי"ו כותב תמיד כשיטת רבו הרא"ש כמ"ש הפוסקים · וכתב הב"י בסי' תקמ"ה בשם רי"ו כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו אפילו אם יש לו מה יאכל אפילו בהרווחה כותב ומוכר שיהיה לו יותר בריוח לקנות יין ובשר לצורך המועד עכ"ל · והיינו כמש"כ הרא"ש בשם ירושלמי בסי' כ"ג את שתי קונדיטין ע"ש הרי שכתב רי"ו בפירוש כדי פרנסתו ר"ל בריוח גדול אפילו אם היה לו בלא"ה בהרווחה מ"מ שרי שיהיה לו יותר בהרווחה . ואם כן מש"כ הרא"ש הביאו הב"י בסי' תקמ"ה וז"ל כדי פרנסתו בריוח דמי שאין לו מה יאכל מותר לעשות כל מלאכה עכ"ל ג"כ כדעת רי"ו בריוח היינו ריוח גדול וע"ז מסיים דמי שאין לו מה יאכל ר"ל דאין לומר בכדי פרנסתו והיינו רק במי שאין לו רק לחם ומים דזה אף בכל מלאכות מותר אע"כ דר"ל בריוח גדול וכמש"כ רי"ו וכן משמע לשון הטור . ומש"כ המ"א וז"ל וע"ש בש"ע ס"ג ומש"ש בשם המ"מ עכ"ל · ור"ל דשם כתב בשם המ"מ דוקא כשאין לו כלל מה יאכל שרי ע"ש ובמ"מ שבידינו ליתא תיבת כלל . וכן העתיק הב"י וז"ל פירש רבינו אין לו מה יאכל כו' . אבל רש"י פי' כדי פרנסתו בריוח ולא הוי שאין לו מה יאכל דבהא אפילו ר"מ מודה דשרי (ואפשר דהמ"א היה לו נוסחא זו במ"מ) וא"כ כונת המ"מ נמי כמו שבארנו · ודע דגם בסי' תקמ"ד במ"א ס"ק ד' יש גם ט"ס וכצ"ל אפילו אין לו מה ישתה אלא ממקום רחוק הרבה אסור) ומה שכתב המ"א שכן משמע מנ"י מדכתב ביש לו מים ולחם מותר בתפילין ש"מ דשאר מלאכות אסור . המעיין בנ"י דכ"כ אליבא דר"י וכו' דטעמא דר"י דס"ל דשבת וי"ט לאו זמן תפילין וא"כ תפילין ושאר מלאכו' שוין. וכ"כ הב"י בסי' תקמ"ה סברא זו דהרמב"ם לשיטתו דס"ל דחה"מ לאו זמן תפילין לפיכך לא התיר רק באין לו מה יאכל . והרא"ש לשיטתו דחה"מ זמן תפילין לכך מתיר אף ביש לו מה יאכל וכ"כ ריא"ז · ועוד שהרי ברי"ו נתיב ד' בסופו כתב דחה"מ לאו זמן תפילין . ואפילו הכי כתב דכותב ומוכר אפילו ביש לו לאכול ואפילו בהרווחה כדי שיהיה לו יותר בריוח לקנות בשר ויין וסיים שכ"כ בה"ג דמיירי באין לו מה יאכל . ועוד צ"ע לדעת המ"א אם כן הא דאיבעי שכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור · היינו לפ"ז אפי' אין לו לחם ומים וכי ס"ד שיתענה אפילו להם כרים דמלאכת חה"מ הוא דאורייתא מ"מ לכ"ע מסרה התורה לחכמים ואין ס"ד שיתירו חכמים דבר האבד ממונו ולא יתירו דבר האבד

נ"ל

מגיפו ור"ף דמשמע דהאיבעיא לא קאי על הפועל דבאמת בוודאי הפועל יכול לעשות כל מלאכה להחיות נפשו · אלא דהאיבעיא אם מותר לישראל חבירו ליתן לפועל מלאכה דהוא כעין אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך . וכן כתב רש"י בהדיא מהו שיתן לו מלאכה ולשוכרו כדי שיהיה לו מה יאכל . ובאמת כן משמע מל' הגמ' שאמר שכר פעולה שאין לו כו' ולא קאמ' פועל שאין לו מה יאכל. א"ו משמע דהאיבעי' הוא אם מותר לישראל ליתן לו מלאכה שהרי אפילו לנכרי אסור וא"כ שפיר י"ל דמיבעיא ליה אפילו אין לפועל לחם מ"מ לא מסתבר כלל כיון דע"כ דמותר לפועל גופא לעשות כל מלאכה להחיות נפשו · ודאי דגם לישראל חבירו מותר ליתן לו כדי שישתכר דאם יהיה אסור א"כ אין אף שיש לו ממון שיכול ליתן בתורת צדקה וכי נאמר שלא לחוס לנפש הפועל שיתענה כמה ימים · א"ו דהאיבעיא הוא ביש לו לחם ומים ואין לו בשר אפילו בצמצום והפועל בעצמו פשוט ליה אף לבעל איבעיא דמותר לעשות כל מלאכות להשתכר בשר ולרכי י"ט רק דאיבעיא ליה אם מותר לישראל חבירו ליתן לו דזה אין אדם מצווה לעבור אפילו איסור קל בשביל זה וס"ד דאסור כמו שאסור ליתן מלאכה לנכרי · ופשיט ליה מהא דאין לוקחין בתים כו' לאו לאתויי שכר פעולה וכמ"ש הג"א דמותר להם לקנות כדי שישתכר השכיר להוליכו לביתו . ומדאשמעינן תנא באין לוקחין דמותר ליתן לפועל להשתכר ע"כ נ"ל דמיירי באית לו להם דא"כ מאי איריא במקח וממכר אפי' כל מלאכה גמורה נמי מותר · וכדכתבנו דזה לא עלה כלל עד בעל האיבעיא לאסור ולכו"ע מותר אע"כ דתנא אתי לאשמעינן ביש לו לחם וא"כ כי היכי דמותר לקנות כדי שישתכר הפועל שיהיה לו בהרווחה ה"ה דמותר ליתן לו מלאכה כדי שיהיה לו בשר . דלענין זה מה שנותן לו מלאכה אין חילוק בין מלאכה לסחורה · דדוקא לענין לעשות בעצמו מלאכה יש לחלק אבל כיון שראינו שמותר לקנות בשביל הפועל הכא נמי מותר ליתן לו מלאכה שהרי הפועל מותר לעשות כדי להרויח לבשר רק דהאיבעיא היה אם מותר לחבירו לעבור על איסור · ואם כן מ"ש מלאכה מסחורה ועכ"פ כיון דחזינן דהש"ס פשוט להתיר אפילו במלאכה ומדמה מקח למלאכה ואם כן כי היכי דבמקח מותר ה"ה במלאכה רק דפליגי בפועל גופא בתפילין . דלרש"י ורא"ש דחה"מ זמן תפילין מותר אף שיש לו בשר בצמצום כדי שיהיה לו בהרוחה . ולרמב"ם דלאו זמן תפילין שוה לשאר מלאכות · דדוקא באין לו בשר כלל מותר · וכמש"כ הב"י בסי' תקל"ט הביאו המ"א . ומש"כ דזה דוקא לעיין סחורה אבל לענין סחורה אבל לענין מלאכה כתב בהדיא בסי' תקמ"ה דאין לו כלל מה יאכל כבר כתבתי דתיבת כלל לא נזכר ואדרבה משמע ברמב"ם דסחורה ומלאכה שוין שהרי כללן כולם בהלכה א' וז"ל כל שאסור לעשות במועד אם אין לו מה יאכל ה"ז עושה כדי פרנסתו . וכן עושה סחורה כדי פרנסתו ודוחק לומר דכדי פרנסתו שכ' בסחורה ר"ל כדי פרנסתו בהרווחה ומה שכתב כדי פרנסתו במלאכה . ר"ל רק ללחם ומים דזה דוחק . וכן מוכח בגמרא מדפשיט מאין לוקחין לשכר פעולה ש"מ דשוין הן . ועוד דלישנא דכדי פרנסתו ע"כ משמע הכי דאל"כ הוי למימר כדי מזונו דהכי דייקינן בגיטין י"ב ניזון נתפרנס מבעיא ליה אע"כ דר"י מתיר אפי' לבשר ויין אלא דפליגי אם יש לו בשר בצמצום ומצאתי בספר החינוך סי' שכ"ג וז"ל · והתירו לכל מי שאין לו מה יאכל לעשות כל מלאכה כו' ופי' אין לו מה יאכל לפי הדומה הוא מי שאין לו מעות במה שיקנה צרכיו ואע"פ שיש לו כלי תשמיש שאין מחייבין לו למכור עכ"ל וז"ל הסמ"ג סי' קל"ה אם אין לפועל מה יאכל מותר לעשות בשכרו אפילו בדבר שאינו אבד כדי שיתפרנס עכ"ל מכ"ז משמע דאין לו מה יאכל ר"ל לרכי י"ט בבשר ויין :

ועמיתי הרב מהר"א פלאוואלער השיב לי מתוס' חגיגה י' ע"א ד"ה משום שכר פעולה והקשו שם לפ"ז שכר

יא נ"ל דכל המלאכות המותרות אסור לעשות בשביל נכרי אפי' בחנם (ה) ולפ"ז אסור לבשל לצורך נכרי לשלוח לו דורון כמבואר בהלכות יו"ט כלל צ"ה:

יב נ"ל דאסור לשכור פועלים נכרים לעשות לו במועד אע"פ שאם לא ישכור עכשיו יצטרך לשלם ביוקר גדול לאחר המועד אעפ"כ אסור (ו) :

יג המכוין מלאכתו במועד אפי' בדבר האבוד והניחה ב"ד מאבדין אותה ממנו ומפקירין אותה לכל ואם עשה מלאכת אחרים שא"א לקנסו כגון חייט או סופר משמתין ליה ומלקין אותו ואם מת לא קנסינן לבנו אחריו ואם הוא דבר האבד מותר הבן לעשות אותה מלאכה אבל דבר שאינו אבד פשיטא דאסור לעשותו (סי' תקל"ח וע"ש בט"ז ומ"א) :

כלל קז החורש . פרטי ל"ט מלאכות מה שהותר בחה"מ :

א לא מצינו שום דבר שהתירה בחרישה כי חרישה לעולם אינו לצורך המועד ואפי' ללקט עצים ואבנים מן השדה ליפותו לחרישה אסור אא"כ שעושה מעשה שניכר שאינו מכוין לצורך ליפות הקרקע כגון שלוקט הגדולים ומניח הקטנים וכל כיוצא בזה (סי' תקל"ז סעי' י') :

ב המזבל שדה תולדה דחורש ולכן אסור לזבל שדהו ואפי' להכניס הצאן לדייר שדהו אסור ואם הכניס הנכרי מעצמו א"צ למחות בידו ואפי' בשבת ובלבד שלא יתן לו שכר ואפי' שכר מזונות אסור ובי"ט מותר ליתן לו שכר מזונות ובחה"מ מותר ליתן לו שכר ובלבד שלא ישכרנו ולא יסייע לו ולא ימסור לו שומר (א) ונ"ל דכ"ז דוקא במכניס צאן לדייר אבל

כשהנכרי

נשמת אדם

שכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור היאך הותר לשכור פועלים עכ"ל ולפי מה שכתבתי מאי קושיא דהא לכו"ע אם אין לו להם מותר · והשבתי לו דהא התם מיירי ביו"ט של פסח כדאית' במתני' ויוצאין על הכלאים ובפסח אין לך עני שבישראל כל שלא היה לו להם דאם אין לו מחוייבים הגבאים ליתן לו כדאיתא במשנה ובפוסקים ודברי המ"א צ"ל דל"ע · וראיתי בא"ר סי' תקמ"ב שנוטה ג"כ להתיר · אך שדבריו שם בס"ק ג' צריכין תיקון קצת מטעות הדפוס . וכ' עוד דזהו הכפל ל' בש"ע כדי שיסתכר וירוית ר"ל שיהיה לו בהרוחה :

(ה) לכאורה יש להביא ראיה להתיר מהא דביצה י"ט ע"ב דס"ל להגמרא דאסור להקריב נדרים בחוה"מ ופריך אביי השתא שלמי מסלתינן נדרים מבעיא ע"ש . והא דנדרים אין קריבין בי"ט נפקא לן מלכם ולא לגבוה כמ"ש תוס' שם בדף י"ב ובדף כ' ע"ב · וע"כ קשה מ"פ אביי · דבשלמא שלמי דהיינו לכרות עצים לצורך בישול הדיוט מותר . משא"כ להקריב דאסור מלכם אע"ג דס"ל לאביי דקרא דלכם הוא דוקא בי"ט ולא בחוה"מ . וא"כ ה"נ הא דאסור בי"ט לצורך נכרי הוא מלכם ולא לנכרים · אם כן דוקא ביו"ט אסור אבל בחוה"מ מותר . אך ראיתי בש"ס שהקשה מהא דאיתא בתמורה י"ד ובחגיגה ז' ל"ל אלה תעשו לה' במועדיכם לומר דנדרים קרבין בחוה"מ וקשה ל"ל קרא תיפוק ליה השתא שלמי מסלתינן כקושיית אביי · ומתרץ דבביצה מיירי שמקריב שלמים לאכול לצורך יו"ט ולכן קשה השתא שלמי כו' ולרווחא דמלת' קשה הכי דכיון דלצורך י"ט הוא מה"ת לאסור. וקרא דאלה תעשו נצרך אם רוצה להקריב שלא לצורך יו"ט ואפ"ה מתיר רחמנא מגזה"כ . ולפ"ז מוכח איפכא דמדאיצטריך קרא להתיר שלא לצורך בחוה"מ ש"מ דלכם קאי גם על חוה"מ · וא"כ לצורך נכרי דלית לן קרא להתיר ממילא אסור או מדאורייתא או מדרבנן ככל מלאכות האסורות במועד :

ויל"ד מ"פ אביי השתא שלמי מסלתינן בין לפירש"י שכתב לקצוץ עצים מן המחובר וא"כ הוי קוצר ובין אם נפרש כמו בכלל גדול מאן דשליף סלתא פרש"י עצים דקים וא"כ הוי טוחן לשיטת רוב הפוסקים דקצירה וטחינה לצורך אפילו ביו"ט אינו אסור אלא מדרבנן · וא"כ מ"פ אביי י"ט גופיה שקצירה וטחינה מותר מן התורה ואפי' הכי נדרים ונדבות אסור מדאורייתא וא"כ ה"נ בחוה"מ אם שמותר אפילו מדרבנן כיון שהוא לצורך אבל נדרים ונדבות מה"ת להתיר · וצ"ל דה"פ כיון דאפי' למ"ד מלאכות חוה"מ אסור מדאורייתא מ"מ ע"כ מסרה התורה לחכמים איזו מותר וכיון שראו חכמים להתיר שלמי ולא אסרו כ"ש דהוי להו להתיר נו"נ וכ"ש לפי מ"ש הש"ס דקושיא הוא נדרים ונדבות שהם לצורך יו"ט :

(ו) אע"ג דלכאורה היא כדבר האבד נ"ל דדוקא כשיהיה לו היזק ממש שיש בידו כבר אבל מה שעדיין אינו בידו לא מקרי היזק כדאיתא בפרק מי שהפך גבי מציאה . ע"ש בסי' רס"ו ובסי' תקל"ט סעיף ו' וע"ש במ"א בשם הרא"ש . וכמש"כ המ"א בסי' תקמ"ג סעיף ג' · וראיה גמורה מהא דאמרינן במ"ק ד' י' ויוצאין אף על הכלאים ופריך מ"ש בחוה"מ אר"י משום שכר פעולה דמוזלי גבן ואמרינן שם ש"מ כי שכירנן להו לשכר מתרומת הלשכה דאי ס"ד מדידהו יהבינן להו מאי נפקא לן כל כמה דבעי ליתן להו ע"ש . הרי להדי' דהוק' משום שכר הקדש שרינן אבל משום שכר הדיוט אסור. ודוחק לו' דהוק' לפועלי ישראל אמרי' כמה דבעינן ליתן להו אבל לא בפועלי נכרים דאין לחלק בכך · ונ"ל ע"כ כמש"כ המ"א שם דדוקא בסחורה שרינן במוכר בזול אבל לא במלאכה גמורה · ולפ"ז לפי מש"כ המ"א בסי' רמ"ג דפנוי זבל הוי מלאכה דאורייתא . אסור לפנות ע"י נכרי אפי' כשהשיג עכשיו בזול ועי' בח"א מה שכתבתי בהלכות שבת במלאכת בונה כלל מ' סי' א' . אך יש לדחות דה"ק כיון דאמר יוצאין משמע שהוא עת קבוע נאות היינו משום שכר הקדש אבל אי משל הדיוט לא הוי יוצאין בחוה"מ אלא אם ירצו בחוה"מ יעשו וא"ל יעשו כשירצו · אך יש להביא ראיה שהרי בתוס' י' ע"ב כתבו בשם ר"י דאפי' לקנות יין בזול כשימצא ביוקר לאחר המועד אסור. נ"ל דמ"ש בהג"א וכן המרדכי בשם ר"ת הביאו הב"י בסי' תקל"ט שאין ראיה לאיסור. ולא הביאו ראיה לאיסור מהא שכתבתי היינו משום דשאני מו"מ ממלאכה גמור':

(א) הקשה המ"א בסי' תקל"ז ס"ק י"ד דהא אדרבה בשכר עדיף דאמרינן נכרי אדעתא דנפשיה עביד וכתב וז"ל כיון דמלאכת מחובר הוא אפילו בקבלנות אסור . אלא כיון שמזבל אינו מלאכה גמורה אם עשה הנכרי מעצמו א"צ למחות עכ"ל ע"ש . ודבריו צ"ע שהרי בס"ק י"ב כתב המ"א בשם הב"י דזיבול השדה הוי תולדה דזורע או חורש . ועי' בהלכות שבת במלאכת חורש ס"ק א' שכתבתי דלכו"ע שמזבל שדהו בשבת חייב משום זורע או משום חורש כדאיתא בירושלמי להדיא דכל שהוא לייפות הקרקע חייב . וכ"פ הרמב"ם בפ"ז מהלכות שבת הלכה א' ובאמת דברי הב"י הם מדוקדקים שכתב וז"ל אין מדיירין שמכניסין בהמות לשדה כו' וכל הלילה מטיילות עד שמזדבלת כל השדה ואסרו אף על פי שאינו בידים מפני שנראה כמזבל והמזבל מתולדות זורע או חורש עכ"ל · וא"כ נראה שיש ט"ס בדברי המ"א ס"ק י"ד וצ"ל אלא כיון שמדייר אינו מלאכה גמורה אבל ודאי מזבל בידים הוי מלאכה גמורה ואסור להניח הנכרי לעשותו ואינו מותר רק לדייר וז"ל הב"י שם ביו"ט במזונות לאחר יום טוב יתן לו מזונות דמזונות לא מחזי כשכר ממש וכיון דמדייר אינו למלאכה גמורה שרי עכ"ל . ונ"ל מה שכתב הב"י דלאחר יו"ט יתן לו מזונות ס"ל כראב"ד הביאו הה"מ שם דבי"ט אסור לאכול עמו ע"ש · ומיהו הב"י כתב שם דגם דבחוה"מ

לא

בשהנכרי מזבל ממש דזה מלאכה דאורייתא אסור להניחו ואפי' קציץ מעי"ט אסור וה"ה בחה"מ דכל מלאכת מחובר אסור ע"י נכרי אפי' בחה"מ (שם סעיף י"ד):

כלל קח הזורע הקוצר המעמר הדש הזורה הבורר הטוחן המרקד הלש והאופה:

א זריעה אסורה במועד בכל ענין ואם היה כבר זרוע וצריך לה־שקותו במים אע"ג דגם זה תולדה דזורע מ"מ יש בו ענינים שהתירו בהם כגון אם יפסדו הזרעים וכן ירקות שרוצה לאכלן במועד יכול לדלות מים להשקותן כדי שיגדלו ויהיו ראוים למועד אע"ג שהוא טורח גדול לצורך המועד התירו לפיכך אם אינו רוצה לאכלן במועד רק כדי להשביחן אסור ואפי' המשכה בלא הדלאה אסור (מ"א וט"ז) וכיון שאין דינים אלו מצוים בינינו לא כתבתים ומבוארים בש"ע סי' תקל"ז:

ב קצירה אסורה במועד ואפי' כשקוצר ענפי האילן לתקן האילן אסור ואם צריך לענפים להאכיל לבהמה צריך לעשות היכר כגון שיקוץ כולם מצד אחד (תקל"ז) אבל כשצריך למועד מותר לפיכך מותר לקוץ עצים ממחובר ולעקור כשות שראוי להטיל בשכר ולעקור שומשמין לאכול הגרעינים וכן כל מיני ירקות ופירות שרוצה לאכול במועד מותר לתלוש וכ"ז דוקא מה שצריך למועד ומ"מ א"צ לצמצם אלא עושה בהרווחה ואם יותיר יותיר ובלבד שלא יערים לומר לאחר שתלש אלו יאמר באלו אני רוצה כיון דאין אחד משובח מחבירו ומ"מ אם הערים מותר (סי' תקל"ג מ"א ס"ק ג') ואם ליקט פירות והותיר ויירא שיתעפשו מותר לכבשם אבל אסור ללקט תחלה כדי לכבוש ואפי' לא ימצא לאחר המועד דמלאכה גמורה לא התירו משום זה דאין זה דבר האבד ואסור לקצוץ אילן אא"כ צריך לבשל ולהסם דבית וכיוצא בו אבל לצורך נסורת שלו אסור (שם א"ר וכן סוף בגמרא) ולענין ביקוע עצים נוהגים להכין הכל מעי"ט אם לא במקום הפ"מ אבל ביד מותר (שם):

ג ומ"מ אם יש לו גן אצל גן של נכרי ונדר אחד להם והנכרי לוקט פירות שלו בחה"מ ואם לא ילקט הישראל גם פירות שלא יפסיד יכול גם הישראל ללקט את שלו דהוי דבר האבד ואם ירא שיתעפשו מותר לכבשם כיון דהוא דבר האבד ולא עוד אלא שאם אין לו כלים במה לכבוש מותר לעשות חביות וכל צרכיו בלא שינוי אם א"א בענין אחר ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד (סי' תקל"ז):

ד אסור לקצור שדהו בחה"מ אם אינו נפסד אם יעמוד לאחר המועד ואם אין לו מה יאכל אפי' מוצא בשוק לקנות אין מצריכין אותו ליקח מן השוק אלא קוצר ומעמר וזורה ובורר כדרכו ובלבד שלא ידוש כדרכו אלא בשינוי (א) והנ"מ שא"צ אלא לו לבדו אבל אם הוא צריך לדוש לצורך רבים דש כדרכו (שם) ומותר לחלוב הבהמות אפי' שלא לצורך המועד אע"ג דהוי מלאכה גמורה כמו דש דהוי כדבר האבד שמכחיש הבהמה (תקל"ג):

ה וכן מותר לטחון ולרקד ולעשות שכר לצורך המועד אפי' כיון מלאכתו דבצורך אכילה מותר לכוין מלאכתו במועד ואפי' יש לו לחם מותר לטחון לאפות פת המה דפת המה עדיף וה"ה בשכר אם החדש עדיף ובלבד שלא יהא ערמה בדבר לעשות יותר בכוונה ואם הערים מותר לאכלו אבל אסור לטחון אם יש לו קמח דאין שבח בקמח שנטחן היום או מימים רבים (שם):

ו נ"ל דאפי' אם יש לו פת נקיה מותר לאפות פת קיבר אע"ג דבי"ט אסור בחה"מ מותר ובלבד שצריך עכ"פ ג"כ קצת במועד ועושה בהרווחה ואם יותיר יותיר ובשעת הדחק כגון שלא יוכל לאפות תיכף לאחר המועד יש לסמוך להתיר לאפות ע"י שצריך קצת להערים

נשמת אדם

לא יתן שכר רק אחר המועד דוקא (אסור) וגם דברי הלבוש אינו מדוקדק שכתב מפני שנראה כמזלזל בעצמו עיין שם:

(א) כ"כ המ"א וצ"ע דמ"ש מלאכה דש מזורה ובורר דמותר כדרכו ובאמת המעיין ברמב"ם שכתב בפ"ז הלכה ג' דכל שיש בו הפסד א"צ שינוי והיינו כדאמרינן מאן תנא דדבר האבד צריך שינוי דלא כר"י ואנן קיי"ל כר"י ובהל' ו' כתב אם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר כו' ובלבד שלא ידוש בפרות דכל דבר שאין בו הפסד צריך לשנות וכן כל כיוצא בזה עכ"ל כוונתו כל דבר שאינו אבד כמו שכתב בהלכה ג' כל שיש בו הפסד הייני דבר האבד מותר וס"ל לרמב"ם דדוקא בדבר האבד מותר בלא שינוי אבל באינו אבד רק מפני שאין לו מה יאכל לא התירו רק בשינוי ומדמה זה לצורך בגד במועד דצריך לשנות ובאמת אף בשאר מלאכות כגון זורה ובורר וטוחן כיוצא בו אם אפשר לשנות צריך והא דפריך בגמרא ואי ר"י הוא נמי בפרות הייני דמשמע ליה הא דאיתא בברייתא ובלבד שלא ידוש בפרות קאי נמי אדבר האבד כדאיתא שם ואפילו הכי צריך לשנות ולכן פריך דעכ"פ בדבר האבד למה ישנה ומשני הש"ס דאין זה שינוי גמור והטור דנקט כדרכו באמת ס"ל דהטעם דלא ידוש בפרות כר"י משום דאוושא מלתא אך באמת לא משמע כן דאדרבה אין לו מה יאכל עדיף מדבר האבד שהרי לתנא דברייתא משום דבר האבד אסור במחובר ואפ"ה מותר אין לו מה יאכל ועכ"פ דברי המ"א צריך עיון שהרי דלדידן צריך לשנות דא"כ הו"ל דגם בשאר מלאכה צריך לשנות לרמב"ם וכיון דהש"ע כתב מותר כדרכו וא"כ ה"ה הדין בדישה דמ"מ ואף לפי מה שכתב הב"י בדעת הרמב"ם דבכל דבר שאין בו הפסד אם עושה ע"י שינוי צריך לשנות גם לר"י אם כן קשה מ"מ דישה משאר מלאכות וצ"ע אחר זה מצאתי בלח"מ שכתב לפרש דברי רמב"ם כמו שפירשתי ותמיה לי דבגמרא לא משמע הכי כמ"ש דאין לו מה יאכל עדיף:

עיין

להערים ולעשות בכוונה ייתר כיון שהערמה זו אינו ניכר כ"ב (ב) וכ"ש כשעושה פת אחד או (לעקיך) אחד גדול שאין בו אלא טורח אחד דנ"ל דמיתר לכ"ע :

ז אם א"צ לקצור או שאר מלאכות רק מעט לצורך דמועד ואינו מוצא מי שיקצור או יטחון לו מעט מותר לקצור ולטחון הרבה דכ"ז הוא לצורך אותו מועט שצריך (ריטב"א [illegible] רט שקבל מרמב"ס) :

כלל קט הגוזז (סי' תקל"א) :

א אסור לגזות צאני בחוה"מ :

ב אסור לגלח במועד אע"ג דהוא צורך י"ט מ"מ אסרו חכמים כדי שיגלח מעי"ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול ולכן אפילו אם גילח מעי"ט אסור לגלח דמי יודע אם גילח ובזה הטעם אפי' היה אנוס או שהיה חולה ונתרפא ואפי' לא היה לו אומן מערב יו"ט מ"מ אסור לגלח משום ד"ז מוכח מילתא :

ג וכן אסיר ליטול הצפרנים ואם נוטלן מעי"ט מותר ליטלן בחוה"מ דהא יש מתירין לעולם וכן לצורך טבילה נוטלן כדרכן בחול :

ד מי שיש לו שחין בראשו מותר לגלח השער אפי' בתער (א"ר) (א) :

ה היוצא מבית אסורים בין שהיה חבוש אצל נכרים או ישראל מותר לגלח דכיון שהיה בצער לא גילח וכן הבא ממדבר לים דמפורסם הדבר ודוקא כשלא היה בישוב בעי"ט דאל"כ היה לו לגלח עי"ט כל אלו אפי' היה שהות בעי"ט לגלח רק שלא היה לו פנאי ביום לגלח מותרין ומ"מ לא יגלחו אלא בצנעה (נ"ע דהכולם כ' בטור ובש"ע ולא היה לו פנאי משמע אף שהיה עדיין יום גדול יצא ממדינת הים כ' ולא היה שהות ביום וכ"כ הב"י בשם רי"ו והלבוש העתיק ולא היה לו שהות ול"ע) :

ו מותר לגלח לקטן במועד דכיון דאין עליו מצוה לגלח מעי"ט ל"נ עליו ומ"מ אם נראה כגדול לא יגלח בפרהסיא :

ז אבל שחל שביעי שלו בשבת ערב הרגל מותר לגלח במועד שהרי לא היה יכול לגלח בע"ש שעדיין היה תוך ז' :

ח מי שהתיר ושב והמנהג שאין מצרפין אותו לכל דבר שבקדושה עד שיגלח מותר לגלח במועד :

ט כל אדם מותר ליטול שפה אפי' בפרדסיא וכן מותר לחוף ולסרוק הראש במועד אע"פ שמשיר השער ואין בזה משום גילוח :

כלל קי המלבן והמנפץ והצובע והטווה כו' והאורג כו' הקושר והמתיר כו' הצד והשוחט כו' :

א אין מכבסין במועד כדי שיכבס מעי"ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול אבל הבא ממדינת הים והיוצא מבית אסירים או שביה ולא היה לו שהות לכבס מעי"ט מותר וכן אשה שצריכה ללבוש לבנים ולא היתה יכולה לכבס מעי"ט כגון שפרסה נדה בי"ט ומי שאין לו אלא חלוק א' ומיהו לא יכבסו אלא חלוק א' ואם אינו מכבס ע"ג הנהר אזי יכבס בצנעה ואם מכבס בנהר מותר אע"ג דהוי פרהסיא כיון שמתכבס שם יפה (תקל"ד) :

ב בגדי קטנים שמלפפין בהם מותר לכבס אפי' הרבה כיון שמשתינין תמיד וצריך להם הרבה (שם) ובטפחת הידים וכן (פאציילע) של חוטם כיון שמתלכלכים תמיד מדינא מותר לכבסן אפי' יש לו הרב' אך כיון שמנהגנו שאין מחליפין המטפח' רק מע"ש לע"ש אסור לכבסן:

ג כלי פשתן בדינא מותר לכבס דאין לנו הכיבוס כמו שהיו מכבסין בזמן הגמ' אך נהגו בו איסור ואסור להתיר ומזה נתפשט שנותנין לנכרי לכבס כתונת א' אם מכבס חוץ לבית אע"ג דבכל מה שאסור אסור גם ע"י נכרי מ"מ בזה מקילין (א"ר בשם פרישה שם) :

ד מותר למעך בגדי פשתן בידים אחר הכבוס כדי ללבנן ולרבכן אם הוא לצורך המועד וכן מותר להחליקן בכלי כדרכן אבל אסור לעשות קמטים שקורין (פאלדן) או (פאלבן) דזה מעשה אומן (תקמ"א) :

נשמת אדם

(ב) עיין א"ר שכתב דגם דעת רי"ף כרמב"ם וריטב"א אף שכתב דנראה להלכה דאין מערימין מ"מ כתב שהרמב"ם מיקל וע' בב"י ואפשר כיון דאמר בפרק תולין הערמה דרבנן הוא ע"ש והרמב"ם לשיטתו דמלאכת חוה"מ דרבנן וריטב"א לשיטתו ול"ע ונ"ל דאם צריך לאכול פת א' מותר שהרי בסי' תק"ז כתב מ"א בשם רש"ל להקל אפי' ביו"ט ומכ"ש כשאינו טורח רק שעושה פת א' גדולה דהוי דומיא דממלא כתנור חבית של מים אע"פ שא"צ אלא לקיתון אחד והיינו משום שהכל טרחא א' עי' בסי' תק"ג :

(א) המ"א בסי' תקל"א ס"ק י"ב כתב [illegible] לקוטי פרדס דאסור וכא"ר מתיר וכ"כ הת"א וצריך עיון על אלו הגדולים שנעלם מהם תוספתא מפורשת בפסחים פ"ג וז"ל הכפרין שם; נזיר ומצורע ומי שעלתה לו מכה בראשו מספרין במועד ע"כ ולפ"ז מה שכתב בליקוטי פרדס לפי שהקזת דם הוא פיקוח נפש ודאי דאין ר"ל פיקוח נפש ממש דא"כ אפי' בשבת שרי אלא כתב רק לסניף בעלמא אבל גם רש"י מודה דבכל מכה מותר ומה שכתב הרע"ב בפ"ג דמ"ק וגילוח דנתק לא קא השיב משום שאינו אלא דבר מועט ל"ד נתק כתב

ה דמנפיץ והציבע מה שארור בי"ט אסור במועד (שם) :

ו דמיור אסור בחה"מ אעפ"כ מותר לטוות לו ציצית לבגדיו ואפי' בלא שנוי אבל לא יטוה בגלגל שרירין (שפינרא"ד) אלא בידיו או על ירכו (תקמ"ס) :

ז דצריך להכור לצורך המועד כמבואר לקמן ואין לו חוט במה לתפור צ"ע אם מותר לטוות חוט לתפור בו (א) :

ח כל צרכי אריגה הכל אסור ואפי' לארוג רשתות לצוד בהם אסור דאין זה בכלל מכשירי א"נ שאיזו מכשיר האוכל כמו תנור וסכין אבל זה לא הוי אפי' מכשירין וכיון שהוא מלאכת אומן אסור אבל מותר לארוג מצודות מערבית ומיוצא בו לצורך המועד שאין זה אלא מעשה הדיוט (תקמ"א) :

ט לגדל הפתילות נכון להכין מעי"ט ומ"מ בדיעבד מותר לגדל מצמר גפן דהוי מעשה הדיוט (עיין בא"ר בס"י תקמ"א) ונ"ל דלכ"ע אסור לעשות נרות של חלב ופשיטא של שעוה דאיכא נ"כ מירוח ומכדומה שנוהגין היתר לצורך מועד :

י מטה שמסרגין אותה בחבלים אם היה בה דבלים רק שנתרפו מותר לכ"ע למתוח אותן ולשום בה לכתחלה חבלים לסרג אותה יש אוסרין (עיין ב"י וא"ר) ולכ"ע אסור לגדל לכתחלה דבלים לסרג בהם אע"פ שהוא לצורך המועד (שם) :

יא הכושר והמתיר לא נזכר מה דינו ונ"ל דמה שאינו לצורך המועד אסור לכ"ע :

יב דהתפר אסור במועד ומי שצריך בגד לכו"ד מותר לתפור אותו מעשה הדיוט דהיינו שיעשה התפירות רחבות והפירה א' למעלה וא' למטה כשיני הכלב אבל מה שישנה לאדוז הכדט בענין אחר מכה שדרכו לא מהני ונ"ל דאם אין לו מי שיעשה לו בגד לצורך המועד בענין זה מותר ליתן שכר לפועל שאין לו כי אם לחם לכ"ע כדי שיהיו לו צרכי יו"ט בריוח (שם ועיין לעיל בנ"א כלל ק"ז סי' ד') :

יג אסור לחקן מלבושיו וכליו הקרועים אע"פ שנקרעו יותר דלא מקרי דבר האבד בשביל מעט הוכנה דלקלקול אבל אם יתכרעו לגמרי יש מתירין (ט"ז) ומיהו ע"י שנוי מותר להכן אפי' לא יתכרעו לגמרי כמו בכי' הקודם (שם) :

יד צידה אסור שלא לצורך המועד ולצורך המועד מותר ומ"מ מותר לצוד כל מה שיכול וכן מותר למלוח דכל ע"י הערמה דהמיד יאמר אולי יזדמן לי דג יותר משובח מזה ואע"ג דבמלידה לא שייך זה שדרי כבר יש לפניו גם היותר טוב מ"מ כיון דמליחת אוכלין גם בשבת אין בו מלאכה כדאיתא בהלכות שבת במלאכת מעבד התירו בחוה"מ ומותר לצוד בפרדכיא שניכר לכל שעושה לצורך המועד ודוקא שאין אומנתו בכך אבל אם היה צייד לרביב עושה בצנעה כדלעיל כלל ק"ו סי' ז' (תקל"ג) :

טו לשרוט ולהפעים מותר לצורך המועד :

טז לכליה דעור ולעבדו אסור שאין זה צורך המועד וכן אסור לכלות אוכלין או לכבוש מליחן אם לא ע"י הערמה כמבואר בסי' י"ד וכן מותר לקנות פירות וירקות ומיוצא בו שלא יפסדו מבעי' לקנות אחר המועד וכיון שמותר לקנותם ואז אם לא ימלחם או יכבשם יפסדו מותר גם למלחן ולכבשן כיון דמקח וממכר וגם המליחה אינו מלאכה גמורה התירו (תקל"ג) :

יז דין כמהק בעור ובשאר דברים אסור במועד (עיין בכלל שבת) ומ"מ כל רפואה מותר במועד ונ"ל דה"ה לכרות רטיה וכן כל עשיית רפואות אפי' דברים שהם מלאכה גמורה (ג) (תקל"ג):

יח המהתך לבדה אסור כמבואר במלאכת מהתך אם לא לצורך המועד דאז מותר (ככ"ל) :

כלל קיא הכותב (סי' תקמ"ה) :

א אסור לכתוב בחוה"מ ואפי' דגיה אות אחת בספר אסור ודוקא בכתב שכותבין בו סת"ם דהוי מעשה אומן ואפי' הוא צורך רבים אם אינו צורך להם במועד אבל אם אין להם ספר אחר לקרות בו בצבור מותר דהוי דבר האבד שהרי זה מצוה עוברת משא"כ בגין בהכ"נ

נשמת אדם

(א) כתב המ"א סס"י תקמ"ה דכל שמותר לכתוב מותר לתקן הקולמוס והדיו דליכא כ"כ מלאכה אבל אסור נכרכת הכובסין לכבס דבר המותר לכבס אסור וא"כ משמע כל שיש מלאכה גמורה אסור ונ"ל דכוונתו דתיקון הקולמוס אין בו טירחא כ"כ דאטו כמתקן קולמוס וכסורס דין בשבת לא יהיה חייב וא"כ כיון דטווית חוט אגיד בידו אין בו טורח כ"כ נ"ל דמותר ומכ"ש כשמבנה קלת וכן מוכרת זילוק זה שהרי בסי' תקמ"א סעיף ב' דאע"ג דמותר לארוג במצות אע"פ כן אסור לגדל כהבלים עיין שם במ"א וע"כ משום שהוא טורח גדול :

(ג) אף דלכאורה מדברי רי"ף ורא"ש שכתב הב"י סוף סי' תקל"ב משמע דוקא לשתות לרפואה שאינו בשבת אלא משום שבות משמע דמלאכה גמורה אסור כ"ל דליתא שהרי בקזת דם הוא מלאכה גמורה כדאיתא בהלכות שבת במלאכת שוחט ואפ"ה מותר להקיז דם לכהנה בחה"מ כדאיתא בסי' תקל"ו וכ"כ תוס' בהדיא במ"ק ד' י' וא"כ כ"ש לצורך גוף כהדם דאין לך דבר אבד גדול מזה וכא דתני בתוספתא שותין מי דקלים כו' היינו משום שהלם להשמועי' שהראשונה היו אוסרים אפי' בזה ול"ל שהיו סוברים דדוקא מה שהוא לצורך אוכל [illegible] מותר וכוודאי לא מיירי בחולי שכולל כל הגוף [illegible] אפי'

בהכ"נ בכלל ק"ו ואפילו לכתוב לכתחלה ע"י סופרים הרבה או להשלים כשאין להם ספר' אחר מותר :

ב כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו אפי' להניחן לאחר המועד ואם אין לסופר מה יאכל מותר לכתוב ולמכור לאחרים עד שיהיו לו הוצאותיו בריוח לשמחת י"ט · ולהניחן במועד במקום שמניחין תפילין מותר בכל ענין ואינו אסור אלא הכתיבה דהוי מעשה אומן אבל העשייה מותר לעולם :

ג מותר לכתוב חשבונותיו ויציאותיו וכתבים שכותבים כשמלוים על משכנות דכ"ז הוא דבר האבד דאם לא יכתוב ישכחם ואם אינו דבר האבד אסור אא"כ הוא לצורך המועד דאז שרי לכתוב בכתב שלנו דהוי מעשה הדיוט :

ד אגרת שלום מאדם לחבירו יש אוסרין ונהגו להקל כיון דכתב שלנו הוא מעשה הדיוט ונוהגין לשנות קצת לכתוב שורה עליונה עקומה דאע"ג דבה"ג לא מקרי שינוי ולכן כל דבר שאסור לכתוב לא מהני זה מ"מ בזה כיון דבלא"ה יש מתירין נוהגין להקל :

ה אין כותבין שט"ח במועד אם לא נתן לו עדיין המעות אבל כשנתן לו כבר המעות דיש להוש שמא ימותו העדים ויבא להפסד וכן אם אינו מאמינו מלוה ללוה והלוה צריך למעות בחוה"מ אפילו שאינו לצורך המועד מותר אבל כשלוה לצורך אחר המועד אסור ואם לא ימצא אחר המועד מעות ללות מותר לכתוב דהוי דבר האבד או שאין לו לסופר מה לאכול ה"ז כותב ומותר לכתוב שטר מכירה כשמוכר במועד לצורך המועד אבל כשמכר קודם למועד אסור לכתוב במועד דאף שיהזרו בהן ליכא פסידא דיכול לקנות במקום אחר ואסור לכתוב שטרי אריסות וקבלנות שקיבל קודם המועד :

ו מי ששלחו לשאול ממנו שאלה ואין השליח רוצה להתעכב עד אחר המועד מותר לכתבה ולהעתיקה אם לא ימצא לאחר המועד וה"ה אם למד בעצמו דבר חידוש מותר לכתבו שלא ישכח וכן אם שמע דבר הידוש או ראה ספר מחודש ולא ימצא לאחר המועד מותר ובלבד שלא יכתוב שום אות בכתיבת כת"ם רק דוקא בכתיבה שלנו כתב משיטא שקורין (גימעכאלטן) (ס"ז סס) אבל אם כבר כתובים אצלו רק שאינם מסודרים אצלו נ"ל דאסור לסדרם דהיינו להזור ולכהבם אבל מותר לסדרם ובלבד שלא יחברם ולא יתפרם יחד (עיין בא"ר וג"ע) :

ז ב"ד שמותר לכתוב מותר בלא שינוי ולעשות הקולמוס ודיו ואסור לתקן קונטרס לכתוב עליו אחר המועד (מ"א סס) :

ח נ"ל דאם שלח שלוחו (ליריד) מותר למשלח לכתוב לו אגרת בענין סחורתו לכ"ע כמו בסי' ג' דכ"ז הוי דבר האבוד :

כלל קיב דין מקח וממכר (סי' תקל"ט) :

א כל סחורה אסורה אפילו כל שהוא מפני הטורח בין לקנות בין למכור מיהו אם נזדמן לו ריוח מרובה במועד יכול למכור ולקנות בצנעה ויוציא לשמחת יו"ט יותר ממה שהיה דעתו להוציא :

ב אם יש לו סחורה שאם לא ימכרנה עתה יפסיד מהקרן מותר למכרה ונ"ל דאפילו אם מכתפק שמא יבא לידי הפסד מן הקרן מותר (עיין לעיל כלל ק"ו סי' ס') ובמקח וממכר לכ"ע מותר (וכ"כ תוס' בסדיא דף י' ע"ב ד"ה ובדבר האבד) אבל אם לא יפסיד מהקרן אף שלא ירויח נ"ב אסיר דעבורי רווחא לא מקרי פסידא אם לא שהוא ריוח מרובה כדלעיל סימן א' ומ"מ מי שדהוק במעות ועי"ז מקמץ להוציא לשמחת י"ט ואילו היה לו מעות בריוח היה מוציא יותר מותר למכור כדי שיוציא יותר לשמחת י"ט ואפילו בענין זה אינו מותר רק שתהיה החנות סגורה ופתוחה במקצת כשבא הקונה ליקח אבל בלא"ה אף זה אסור :

ג אם בא (יריד) בהוה"מ או אפילו יומא דשוקא שאינו שכיח כלל כגון אסיפת הוועד שקורין (סיימיקס) ואפשר דה"ה בשחל השבוע שלפני פסח בחוה"מ וידוע דאז הם קונים הרבה השוב כיומא דשוקא דלא שכיח וצ"ע וכן כשבאו ספינות וסוחרים שאינם שכיחים תמיד או שמבקשים ללכת ומוכרים בזול או קונים ביוקר מותר לקנות ולמכור כדרכו וחשבינן הפסד ריוח כהפסד קרן אבל יום השוק הקבוע בכל שבוע אסור :

ד וכן מי שצריך לקנות יין בעת הבציר לצורך שתיית כל השנה ואם לא יקנה עתה לא ימצא כ"כ בזול מותר לקנות ולתקן החבית דאם לא תהיה החבית מתוקנת יפסיד היין ולכן מותר אע"ג דתיקון החבית הוי מלאכה גמורה ומלאכה גמורה אסור משום עבורי רווחא אלא

נשמת אדם

אפי' בשבת מותר אלא באדם בריא עד שבא ר"ע והתיר זה אפי' לבריא אבל במקום חולי לא גזרו כלל ולכן אני תמה על המ"א שכתב ס"ס תקל"ב פי' שמותר לשתות כו' דלענ"ד אפי' מלאכה גמורה מותר לצורך רפואה ואם כן לאשמועי' דאפי' לבריא מותר מ"מ לא הו"ל לכתוב ולפרש מה שכתב המ"ע כל רפואה מותר פי' שמותר לשתות אלא הו"ל לכתוב דגם זה מותר :

אלא דכיון דמותר לקנות מותר ג"כ לתקן ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד אבל להרויח אסור לקנות אם לא שלא ימצא כלל לאחר המועד להרויח בו אבל כשימצא רק שיהיה יותר ביוקר ולא יוכל להרויח בו כ"כ נ"ל דאסור (ובזה מדוקדק ל' רמ"א בהג"ה וע"ש בד"מ וע' בכללים סי' ז') (א)

ה אין לוקחין בתים עבדים ובהמה ואבנים אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל או לצורך השכיר או הסרסור שמוליך הדברים הנקנים שאין לו מה יאכל :

ו ודוקא אלו שיש פרסום בקנייתן לכן אסורים מדינא אבל שאר כלים כשלא ימצא לקנות לאחר המועד מותר אבל אם יכול לקנותן לאחר המועד מדינא אין נכון לקנותם מ"מ נהגו לקנותם בצנעה ואין למחות בידם שיש להם על מי שיסמכו (פי' ס"י תקל"ט במ"א ס"ק ס"ו) :

ז מוכרי פירות או ירק וכל דבר שאינו מתקיים מוכרים כדרכן בפרהסיא שהכל יודעין שהוא לצורך המועד ומוכרי תבלין אע"פ שהוא דבר המתקיים לא בעי צנעא דהכל יודעין שהוא לצורך המועד וכיון דמותר לפתוח החנות לצורך ישראל כשבא נכרי לקנות גם כן מותר למכור לו :

ח מן העו"ג מותר לקנות הכל דהוי כמציל מידם (מ"א ס"ק ט"ו) וכן נכרי שפרע לישראל בסחורה וביוצא בו מותר לקבל ממנו ופשיטא דמותר לתבוע אותו בדין ועכשיו כיון שאנו רואין החובות מתקלקלים נוהגין לתבוע אף לישראל בדין במועד דחשבינן לדבר האבד :

ט בימי הפסח שנמצא דגים על שפת המים אסור לאספם כדי ל[illegible]שם או למלחם אא"כ יהיו ראוים לאכול מהם במועד (עיין לעיל במלאכת צידה) :

י חילוף מטבעות אסור :

כלל קיג דין בנין וסתירה (סימן תק"מ):

א בנין אפי' כ"ש אסור ומ"מ מותר ליטול גבשושית שבבית וכן מותר לתקן סדקים שבגג ובלבד שלא יתקן בכלי אומנות רק בידיו :

ב ציר הדלת והמנעול וביוצא בו שהוא דבר האבד שאם ישאר ביתו פתוח יגנבו מותר לתקן כדרכו בלא שינוי ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד וכן כותל הצר הסמוך לרה"ר שנפל בונהו כדרכו ואם היה נוטה ליפול סותרו מפני הסכנה ובונהו כדרכו דאל"כ מנע ולא סתיר ולכן במקום שאין סכנה אסור לסתור ולבנותו אפי' איכא השש גנבי וכותל הצר שבינו לחבירו בונה מעשה הדיוט :

ג מותר לבנות אבוס לבהמה ואצטבא לישב או לישן עליה ובלבד שיעשה מעשה הדיוט ולא מעשה אומן דאע"ג דהוא לצורך המועד כיון שאינו צורך א"נ אסור מעשה אומן :

ד תנור וכירים וכן קדרות ואלפסין שאפשר לאפות בו במועד מותר לעשות כדרכו דהוי צורך א"נ ואם לאו אסור וכן מותר לחדד הסכין ואם נשבר במועד מותר לעשות אחרת בלא שינוי דכ"ז הוי לצורך א"נ ואפי' אם אפשר להשאיל מחבירו :

ה אם הזמן הוא קור מותר להעמיד תנור בית החורף להסיק הבית ונ"ל דה"ה אם נשבר החלון בענין שאם לא יסתום אותו ישב בקור מותר לתקנו :

ו מנקרים את הרחיים :

כלל קיד דין הוצאה בחוה"מ ודברים שאסור משום טורח (סי' תקל"ה):

א אע"ג דהוצאה מותר אפילו בי"ט מ"מ אפילו בחוה"מ אסרו דברים שיש בו טורח גדול אפילו במקום דמותר להוציא אפילו בשבת ולכן אין מפנין מחצר להצר דרך רה"ר אפילו מכעורה לנאה אבל אם יש פתח בין ב' החצרות מותר לפנות אבל מבית לבית באותו הצר

מותר

נשמת אדם

(א) כן מוכח מדברי בשיירא כתב הטור בסי' תקל"ט כרא"ש דבין לקנות ובין למכור מותר דלא כרמב"ם שאוסר לקנות מהם להשתכר אלא דוקא לצרכו ואפ"ה בקניית היין דבעיר כתב בהדיא דוקא לצורך שתייתו מותר אבל יותר מכדי צרכו אסור וע"כ צ"ל דדוקא בדבר שאינו מצוי כלל כמ"ש בהדיא גבי שיירא וז"ל שאין מצויין כלל אחר המועד אבל ביין עכ"פ ימצא ג"כ לאחר המועד ולכן תימה על הב"י שכתב ומ"ש אבל יותר מצורך שתייתו אסור דהוי כסחורה ויש לדחות כיון דאינו מצוי תדיר הוי כדין שיירות וה"א וכמ"ש הב"י גם בדברי הרא"ש דמיירי שימצא לקנות אחר המועד ע"ש וצ"ע ודעת התוספות גם משמע דס"ל כדעת רמב"ן דלקנות לצרכו מותר אבל להשתכר אסור ע"ש :

(ג) המעיין במ"א סעי' תקל"ט משמע דמקח וממכר אסור שכתב דלכן מותר בהלואה לאותן שרגילין דלא דמי כ"כ לפרקמטיא דהתם יש טורח גדול בדקדוק שווי המקח כו' משמע דמקח אסור אבל המעיין בתשובות הרא"ש כלל כ"ג סי' ד' וז"ל לענין הלואה בחה"מ אע"פ דדמי הלואה לפרקמטיא אינו דומה לגמרי כי בפרקמטיא יש טורח גדול כו' ומה שכתב במנהגי הר"מ שלאחרופיא שלו היה מלוה בחה"מ אותו השבוע כדי שלא יסורו ממנו ודבר האבד מותר מאחר שחושב אותו דבר האבד לא ידעתי למה היה מלוה בהם אפי' בשכר מותר כמו שיירא עכ"ל וכן העתיק הב"י הרי להדיא דדוקא להלוות בהתם למי שאינו רגיל ע"ז כתב הרא"ש דל"ד לפרקמטיא אבל למי שרגיל דכתב הרא"ש דהוי דבר האבד בוודאי אין חילוק בין הלואה לפרקמטיא ושוב מצאתי בלבוש שכ"כ להדיא דברגיל מותר מטעם דבר האבד ולאינו רגיל מותר מטעם דל"ד לפרקמטיא ולכן נ"ל שדברי המגן אברהם נכתבו שלא במקומו אלא דקאי גם כן למי שאינו רגיל :

שאלה

מותר וכן אפי' דרך מבוי מבית לבית הסמוך לו יש מתירין ואם מתירא מחמת גנבים ושאר פסידא הכל מותר ואפי' מעיר לעיר בדבר האבד מותר אבל בדבר שאינו אבוד אסור להסיע אפי' מבונו (סי' תקל"ח) :

ב אם הוא דר בחצר אחר מותר לפנות לחצר שלו אפי' מנאה לכעורה ששמחה לאדם לדור בשלו ודוקא לחצר ש"ו אבל משום שאר הנאה כגון שהיה דר עם חבירו בשכינות ורוצה לדור בבית מיוחד אע"פ שנוח לאדם מ"מ אסור ומ"מ אם היה דר בין הנכרים או ענין אחר הנדבה לזה יש להתיר על פי ראות עיני המורה (תקל"ס) :

ג שולה פשתנו מן המשרה וכל כיוצא בזה מדבר האבד ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד ומותר להכניס פירות מפני הגנבים אם אינם במקום המשתמר ומיהו יעשה בצנעה כגון שיכנים בלילה ואם הוא דבר שיש בו פרסום בלילה יותר מביום כגון שצריך להכניסו באבוקו' ובקולות יכניסם ביום ואם א"א לעשותן כ"א בפרהסיא הכל שרי בדבר האבד (סי' תקל"ח) :

ד מי שיש לו סחורה שאם לא יהפכנה ממטה למעלה תתקלקל מות' להפכה בחוה"מ היו לו פירות שטוחין בשדה ליבש וירא מהמטר מותר להפותם בקש אפי' חיפוי עב (שם) :

ה הזבל שבחצר אסור להוציא אלא יסלקנו לצדדים ואם נתרבה עד שנעשה החצר כרפת מותר להוציא לאשפה (שם) :

ו מביאין מבית האומן כלים שהם לצורך המועד אבל מה שאינו לצורך המועד אסור שיחשדוהו שנתן לתקנו במועד ואפי' מאומן נכרי אסור ואם אין לאומן מה יאכל וצריך ליתן לו שכרו אם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת אבל לא יביאם לביתו אלא בצנעה (סי' תקל"ד) :

כלל קטו דין מלאכה ע"י נכרי ודין לשכור פועלים (סי' תקמ"ג) :

א כל דבר שאסור לעשותו אסור לומר לנכרי לעשותו אבל מותר ליתן לנכרי מלאכה בקבלנות או בשכיר יום שיעשה אחר המועד ובלבד שלא ימנה וישקול וימדוד כדרך שעושה בחול ואף אם יעשה הנכרי אח"כ המלאכה במועד א"צ למחות לו הואיל והתנה עמו בהדיא שיעשנה אחר המועד ומותר ליתן בגדים לכובס נכרי ובלבד שלא ימנה (שם) :

ב ודוקא מלאכת תלוש אבל מלאכת מחובר אפי' אם הנכרי קבל המלאכה מעי"ט אסור להניחו לעשותו במועד אפי' חוץ לתחום דחיישינן שמא יבואו יהודים ממקום אחר אבל נכרי שהיה אריסו ונוטל חלק מהתבואה כארים מותרים לעשות בשדה ואפי' אם יש לישראל עבדים נכרים והם אוכלים אצלו ומסייעין לארים זה שרי כיון שאין הישראל נותן להם שכר על כך ומלאכת תלוש שנתן לנכרי מעי"ט א"צ למחות אם הוא בביתו של נכרי (שם) :

ג לצורך מצוה הצריך בהוה"מ מותר לומר לנכרי לעשותו במועד (עיין מ"א ריש סי' תקמ"ג) :

ד מותר לשכור פועלים ואפי' יהודים שיעשו מלאכתו אחר המועד (שם) :

כלל קטז דין צרכי בהמה (סי' תקל"ו) :

א הצריך לרכוב במועד אפי' לטייל ולא יוכל לילך ברגליו יכול לעשות כל צרכי הרכיבה וליטול צפרני הסוס ולשום ברזל ברגליו ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד אבל מא"י לח"ל אסור לתקן צרכי רכיבה אם אינו לצורך כלל אע"פ שמותר לרכוב אפי' מעיר לעיר אבל אסור לתקן צרכי רכיבה ומותר לסריק הסוס במגרדת של ברזל וכיוצא בו ליפותו ומקיזין לו דם וכל רפואה אפי' יש בה מלאכה אבל אין מרביעין בהמה במועד מפני שאינו צורך המועד ולא דבר האבד :

ב אין מושיבין תרנגולת על הביצים לגדל אפרוחים ואם הושיבם קודם המועד וברחו מעליהם יכול להחזירם אם הוא בתוך הג' ימים לבריחה דאז מהני החזרה וגם אין טורח כ"כ להחזירם אבל לאחר ג' ימים אסור אפי' יפסדו הביצים דיש טורח גדול בחזרה גם לא מהני עוד החזרה ודוקא אותה התרנגולת מותר אבל להושיב אחרת אפי' מתה ראשונה לעולם אסור (סי' תקמ"ו) :

כלל קיז דין אירוסין ונשואין בהוה"מ (סי' תקמ"ו) :

א אין נושאין נשים במועד לא בתולו' ולא אלמנו' ואפי' בלא סעוד' אסור שנא' ושמחת בחגך ולא באשתך דאין מערבין שמחה בשמחה אבל מותר לארס דהיינו אפי' לקדש ובלבד שלא יעשה סעודה בבית ארוסתו אבל שלא בבית ארוסתו מותר לעשו' ריקודין ומחולו' עם מרעיו וכן אפי' בבית ארוסתו שלא בשעת אירוסין מותר וכתיבת תנאים שלנו א"ר מתיר לעשות סעודה (ולא כט"ז) ומותר להחזיר גרושתו מהנשואין דאין שמחה כ"כ ומדינא ומותר לישא ערב הרגל

הרגל אפי' סמוך להשיבה ובלבד שלא יעשה הסעודה בלילה א' דעיקר השמחה היא חד יומא ומתחיל ביום וגומר בלילה אבל למחר מותר לעשות סעודה אך במדינתנו אין נוהגין כלל לישא ערב הרגל אם לא בשעת הדחק (א"ר) ומותר לעשות סעודת מילה ופדה"ב ברגל דלא חשיבה שמחה כ"כ:

ב אע"ג דאין מערבין שמחה בשמחה דוקא באדם א' אבל מותר לשני בני אדם לפיכך מותר לעשות חופת יתום ויתומה או עני עם שמחת נשואי בניו ביום א' אך לא ב' אחיות (ט"ז):

ג כל דין אבילות בחוה"מ מבואר בחכמת אדם (כלל קס"ט ק"ע קע"א):

הלכות ראש חודש

כלל קיח דין ראש חודש ודין קידוש לבנה ודין הלל והפטרות.

א ר"ח מותר בעשיית מלאכה ונשים נוהגות שלא לעשות מלאכה ומנהג הגון הוא ולכן אין להקל להם (ט"ז):

ב ר"ח אסור בתענית להרמב"ם מה"ת דאקרי מועד ולשאר פוסקים מדרבנן ולכ"ע אף שאינו אוכל פת אלא פירות וביוצא בו יצא (ואם י"ל עליו להתענות כך וכך ימים ופגע בו ר"ח עי' בס"ע סי' ס"ח) והמתענה תענית חלום בר"ה ניסן או בר"ח אב א"צ למיתב תענית להעניתו כיון די"א דמצוה להתענות בהם שהם תענית צדיקים ומצוה להרבות בסעודת ר"ח ואם חל בשבת יעשה תבשיל אחד יותר משאר שבתות (א"ר בשם שכ"ג) מזכירין יעלה ויבא בבהמ"ז ואם לא מזכיר אם סיים ברכת בונה ולא התחיל עדיין הטוב והמטיב אע"פ שאמר כבר בא"י מסיים אמ"ה אשר נתן ר"ח לזכרון לעמו ישראל ואם כבר אמר הטוב א"צ להזור כיון דאין חוב לאכול פת דוקא:

ג היה אוכל בער"ח ולאחר שהתחיל לאכול התפללו הצבור מעריב אזלינן בתר התחלת הסעודה ואינו מזכיר של ר"ה (דדומה למ"ש בסי' רס"ג סעיף ט"ז וכמ"א שם) אבל אם התחיל אחר שהתפללו הצבור אע"פ שהוא לא התפלל ערבית מזכיר של ר"ח דהיחיד נגרר אחר הצבור (כדאיתא בסי' רס"ג ובסי' תקפ"א סעיף ט' ובמ"א שם ס"ק כ"ו יש ט"ס וצ"ל בטור סי' קי"ז וכ"ה לעדיא בסי' תי"ט במ"א ובסי' רל"א ובא"ע סוף סימן קכ"ג אך ל"ע שהרי כתב המ"א בסימן ל' ס"ק ז' דבמלתא דרבנן אינו נגרר אחר הצבור) ואם לא התפלל מנחה עדיין אינו מזכיר כיון שעתיד להתפלל מנחה של חול (ת"ט במ"א):

ד חל ר"ח בא' בשבת אם לא אכל גם בלילה מזכיר רק של שבת ולא של ר"ח דאזלי' בתר התחלת הסעודה ואם אכל גם בלילה כיון דצריך להזכיר של ר"ה ואם יזכיר גם של שבת הוי תרתי דסתרי ולכן מזכיר רק של ר"ח אבל כשחל חנוכה ביום א' אפי' אכל בלילה מזכיר של שבת או של ר"ח דאין חיוב הזכרה של חנוכה כחיוב של ר"ח (שם):

ה היה אוכל בר"ח מבע"י וכבר התפלל מעריב במוצאי ר"ח אינו מזכיר של ר"ח וה"ה בשבת דהוי כתרתי דסתרי ואם הוא לא התפלל אע"פ שהצבור התפללו מזכיר של ר"ת ודוקא שהתחיל קודם שהתחילו הצבור להתפלל מעריב אבל אם התחיל לאכול אחר שהתפללו הצבור מעריב אם כבר התפלל מנחה אינו מזכיר של ר"ח דנגרר אחר הצבור והוי כהתחיל בחול אבל לא התפלל עדיין מנחה כיון שצריך להזכיר של ר"ח במנחה מזכיר ג"ב בבהמ"ז (שם במ"א):

ו ר"ח שחל בשבת והזכיר של שבת ולא אמר יעלה ויבא אם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר כדין ר"ח כמבואר לעיל סי' ב' ואם כבר פתח הטוב והמטיב אינו חוזר ואם שכח גם רצה ונזכר קודם שהתחיל הטוב אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה ור"ח לזכרון בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח (וע' לעיל בדין בהמ"ז כלל מ"ו):

ז ר"ח אסור בהספד וא"א צ"ה וקדיש וה"ה בכל יום שא"א תחנון ואפי' לחכם בפניו וכ"ש בזמנינו שאין לנו ת"ח ששואלין אותו דבר הלכה בכ"מ ואומרה (כ"כ המ"א סס"י תקמ"ז ומש"כ א"ר דמלינו דגם בזמה"ז לענין מסיים בי"ד סי' רמ"ג וכה"ע סס"י רס"ב בסמ"ע נ"ל דל"ד דהתם תליא במי שתורתו אומנתו וא"ל לזה ת"ח דיק שם בפוסקים אבל סיכא דבעינן ת"ח אין לנו בזמה"ז וכ"ש לדעת רמב"ם דר"ח אקרי מועד מן התורה ולכן אין להקל ואף לפי מש"כ כלבוש דדורשין עליו היינו לומר דברי תורה אבל לא כמו בזמנינו שאומרים עליו קינות והספדים נ"ל דאסור בכל יום שאסורין בהספד וכמ"ש הט"ז סי' ת"כ וכן נראה ממעשה שכתב הט"ז דע"כ לא היו מסופקי' אלא בל"ה אבל בהספד לכ"ע אסור ובאמת הדבר תמוה מאד דל"ם דאינו אלא תחנה אסור והספדי' וקינות יהיה מותר):

ח דין הזכרת יעלה ויבא בי"ח מבואר בדין תפלה כלל כ"ד סי' כ"א ובכלל כ"ח:

ט מ"ע מדרבנן לקרות ההלל בימים שנעשו נסים לישראל ונהגו לקרות גם בר"ח אלא שהימים שחייבו חכמים סימנם בבט"ה ואז גומרין ההלל דהיינו ב' ימים ראשונים של פסח ב' של שבועות ט' של סוכות ח' של חנוכה ובר"ח ובשאר ימי פסח קורין הלל בדילוג

ומ"מ מברכין תחלה וסוף ומ"מ בימים שאין גומרים הלל יזהר היחיד לקרותו עם הצבור די"א דיחיד אין מברך אע"ג דלא קיי"ל הכי מ"מ לכתחלה יזהר בזה ולכן אם בא לבה"כ סמוך להלל יקרא תחלה הלל עם הצבור ואח"כ יתפלל ואם הוא באמצע פסוקי דזמרה יקרא הלל עם הצבור ולא יברך תחלה וסוף דברוך שאמר וישתבח נחשב לברכה גם על ההלל אבל בימים שגומרים הלל לא יעשה כן דלכ"ע היחיד מברך על ההלל וכשקורא ביחיד אם יש שם שנים יאמר בפניהם הודו כו' והם יענו דכיון שאומר הודו משמע שאומר לאחרים ואסור להפסיק בו בימים שגומרים הלל דינו לענין הפסקה כמו בק"ש כלל [ב'] ואם הפסיק אפילו שהה לגמור את כולה א"צ לחזור לראש וצריך לקרותו כסדר ואם דילג פסוק אחד צריך לחזור ולקרות מאותו פסוק ואילך כסדרו וצריך לקרות מעומד ואפי' לסמוך אסור דסמיכה אינה כעמידה חוץ מליל פסח שקורין מיושב :

י א"א הלל בבית אבל בר"ח וא"צ ג"כ לומר אח"כ בביתו דאינו חוב כ"כ אבל בחנוכה אומר כל אחד ואחד בביתו (סי' קל"א במ"א) :

יא אחר הלל אומר קדיש שלם ומוציאין ס"ת וקורין בו ד' הכהן קורא וידבר צו ואמרת ולוי חוזר וקורא ואמרת וקורא את הכבש ועשירית וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חדשיכם ורביעי קורא ובר"ח עד סוף (סי' תכ"ג בפ"ע) (ובגר"א בביאוריו סק"ג הכריע שהכהן קורא כנ"ל והלוי קורא את הכבש עד וביום השבת והשלישי קורא מעולת תמיד עד ובראשי חדשיכם) (ע"ש) :

יב אחר קה"ת אומר קדיש ואשרי ובא לציון וחצי קדיש ומתפללין מוסף וחולצין התפילין קודם מוסף ובפמ"ג א"ח (סי' כ"ט ס"ק ב' במ"ז) כתב שיש להלוץ התפילין קודם יה"ר שנשמור חקיך (סבוכנ"ג) משום דבמערבא היו מברכין על חליצת תפילין לשמור חקיו ע"ש. שיר של יום ר"ח (מזמור ק"ד) :

יג הרואה לבנה בחדושה מברך אשר במאמרו כו' ואין לקדש אלא כשהוא ודאי לילה שתהא זריחתה ע"ג קרקע וראוי להנות מאורה וצריך שלא יהיה מסך מבדיל בינו לבין הלבנה אא"כ הוא דבר זך שהלבנה נראית מכנו שיוכל להכיר דברים הניכרים לאור הלבנה וה"ה אם נתכסה בעבים אינו מברך אבל אם נתכסה בעב דק וקלוש מברך ואם התחיל לברך שהיה סובר שיכול לגמור הברכה קודם שתתכסה ונתכסה באמצע הברכה גומר הברכה אבל אם משער שלא יוכל לגמור קודם שתתכסה לא יתחיל ונ"ל דמ"מ בדיעבד וסיים הברכה ואם אפשר בקל לא יקדש תחת גג ואוהל שאינו דרך כבוד אלא בחצר או בשדה כיוצאין לקר את מלך ובלבד שיהיה המקום נקי (וע' בהלכות ברכות כלל ג' סי' ט"ז) ותחלה יתפלל מעריב ואח"כ קידוש לבנה דתדיר קודם ומ"מ אם הימים מעוננים ויש עוד רק ב' או ג' ימים יכול לקדש קודם מעריב (וכ"כ אמ"ו בנ"ב) :

יד מצוה מן המובחר לקדש במוצאי שבת דאז הוא מבושם ומלובש בכלים נאים ואם יש לחוש דע"ז לא יוכל לקדש יקדש אף בחול ואם מ"ש ליל י' בחדש אין ממתינים (ועיין מש"כ בכלל כ"ח בדין הסוי מלוה דס"ה ס"ל דלא מחכינן כלל למלוה וכ"כ במ"א רס"י כ"ס וא"כ אין לכמתין כלל עד מ"ס) ולא יקדש עד שיעברו לפחות ג' ימים מן המולד ויש ממתינים עד ז' ימים אם לא כשחל מ"ש בתוך ז' דאז מקדשין במ"ש ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד וחשבינן מע"ל וסומא מותר לקדש הלבנה כי ברכה זו נתקן על חידוש העולם ודומה ליוצר המאורות :

טו אין לקדש קודם ט"ב וכן שהוא אבל אא"כ כשלא ישלים אבילותו עד י' בחדש דאז יקדש בימי אבלו ואין לקדש כשהוא בתענית עד שיטעום מקודם ומ"מ במוצאי יה"כ כיון שאז העולם בשמחה מקדשין אף קודם ולכתחלה אין מקדשין בליל שבת או י"ט ומ"מ בשעת הדחק מותר לקדש (הס במ"א ס"ק ז') :

טז ר"ח שחל בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל ז' ואומר יעלה ויבא בעבודה ואינו מזכיר של שבת ביעלה ומוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה בסדר היום ובשני קורין מפטיר וביום השבת ובר"ח מפטירין השמים כסאי חוץ מר"ח אלול שחל בשבת מפטירין עניה סוערה כן סתם הב"י אבל מנהגנו עפ"י רמ"א דאפי' ר"ח אלול שחל בשבת מפטירין השמים כסאי ואז מפטירין בבי תצא רני עקרה ונם עניה סוערה כדי לקרות ז' דנחמתא וכן ר"ח אב שחל בשבת יש מקומות שמפטירין שמעו כדי לקרות ג' דפורענותא אב במקום שאין מנהג ראוי לקרות השמים כסאי (ובביאורי הגר"א סק"ח הכריע לקרות שמעו וע"ש) ור"ח שחל בא' בשבת קורין מחר חודש אבל כשחל ר"ה אלול בא' בשבת קורין עניה סוערה ולא מחר חודש ואם ר"ח ב' ימים מפטירין השמים כסאי ואם חל ר"ח בא' מד' פרשיות שבאדר מפטירין בשל פרשה ולא בשל ר"ח (סי' תכ"ס) :

יז מפטירין ג' דפורענותא וז' דנחמתא וג' דתיובתא ואם טעה והפטיר בשבת א' הפטרה של אותה סדר יפטיר לשבת הבאה דברי ירמיהו וגם שמעו אע"ג דאין מדלגין מנביא

לנביא הבא סמוכה זה לזה נ' דפורענותא דברי ירמיהו שמעו חזון ז' דנחמתא נחמו ותאמר ציון עניה סוערה אנכי רני עקרה קומי אורי שוש אשיש ובצ"ג במנחה דרשו ובשבת תשובה מפטירין שובה (וכמסרי"ל כ' שקורין שובה עד סוף ואח"כ מתחילין ביואל תקעו עד ולא יבושו עמי לעולם וכ' הטעם מחמת שאין בו כ"א ט' פסוקים בהפטרת שובה ובאמת כן הוא המנהג לקרות שובה וגם הפסוקים מיואל כנ"ל אך טעם מהרי"ל צ"ע הא סליק עניינא וכל דסליק עניינא מותר לקרות אף פחות מכ"א כפסוקים וכן נוהגין תמיד לקרות בהפטרה אף פחות מכ"א פסוקים היכי דס"ע אלא נ"ל הטעם דמוסיפין לקרות אחר זה הפסוקים מיואל כנ"ל משום דמסיים בדבר רע ופושעים יכשלו בם לכן מסרהוי לסיים בטוב) ובשר"ה ב' נ' דאז יש שבת בין י"ה לסוכות שקורין האזינו מפטירין וידבר דוד ובשאר שבתות השנה מפטירין כעין הפרשה ובשקורין ב' פרשיות מפטירין בשל אחרונה מלבד באחרי קדושים כשהן מחוברין מפטירין הלא כבני כושים שהיא הפטרת אחרי ומה שכ' בחומשים הפטרת וישלח ויברח יעקב הוא טעות אלא בויצא מפטירין מן ויברח עד סוף הושע (ואח"כ פסוקים מיואל ואכלתם אכול וכו' ג"כ מטעם לסיים בטוב) ובוישלח מפטירין בן ועמי תלואים וגם מקצת ויברך יעקב עד מושיע אין בלתי ועפ"י הגר"א נוהגין להפטיר בפ' וישלח חזון עובדיה (תכ"ח):

הלכות פסח

כלל קיט דין בדיקת חמץ:

א חדש ניסן הוא החדש הא' לחדשי השנה כמו שכתוב בתורה ובו נגאלו אבותינו ממצרים וי"א דאף הגאולה העתידה לבא תהיה בניסן ובר"ח הוקם המשכן והקריבו י"ב נשיאים כמפורש בתורה ובכל יום שהיה הנשיא מקריב היה יו"ט שלו ואח"כ ע"פ ופסח וא"ח ולכן אין נופלין על פניהם כל החדש אפי' אחר הפסח מפני שכבר עבר רוב החדש בקדושה וא"א צדקתך במנחה בשבת ואין מכפידין בו ואין מתענים בו אפי' תענית יחיד ואפי' יא"צ חוץ מן הבכורים בע"פ וכן תענית חלום מתענים בו ואפי' חלם לו בר"ח ניסן וא"צ למיתב תענית לתעניתו (ועיין כלל קל"ב סי' ל"ו) וכן חתן ביום חופתו ואפי' בר"ח ניסן מתענה כיון די"א שהיא תענית צדיקים ובע"פ א"א מזמור לתודה ואא"א ולמנצח (תכ"ט) ושבת שלפני פסח קורין שבת הגדול מפני הנס הגדול שהיה בו שבשנה שיצאו ממצרים היה י' בניסן וביום שבת ולקחו כ"א מישראל שה לפסח וקשרו בכרעי מטותיהם כמש"כ בעשור לחדש הזה ויקחו להם שה לבית אבות והמצרים ראו זה שרצו לשחוט אלהיהם והוצרכו לשתוק ומנהג בב"י שדורשין בשבת הגדול לפי שהוא היוב לדרוש בהלכות פסח קודם פסח ל' יום (סי' ת"ל):

ב מ"ע מה"ת להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום י"ד דל"ל כפשטא דר"ל ביום ראשון של פסח ישבית שהרי כבר נאמר ז' ימים לא ימצא וגו' וע"כ ר"ל ז' ימים שלמים ואם ימתין מלהשבית עד יום א' הרי אין כאן ז' ימים אע"כ דראשון זה ר"ל כאילו נכתב אך ביום הקודם תשביתו ומצינו כיוצא בו במקרא דכתיב הראשון אדם תולד ופירושו הקודם תולד (תל"א):

ג ומה היא השבתה זו האמורה בתורה שיבטלנו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שכל החמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל דא"ל דכוונת התורה דוקא לבער מן העולם דא"כ הוי ליה לכתוב תבערו או תשרפו אע"כ השבתה בלב סגי דכיון דביטלו ונחשב לו כעפר הרי הוא הפקר ואינו שלו ואינו עובר עליו שהרי לא אסרה תורה בבל יראה ובל ימצא אלא בחמץ שלו כדכתיב לא יראה לך חמץ וקבלו חז"ל דר"ל שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים (רמב"ם כפ"ב וכמ"א שם) ואע"ג דבשאר הפקר לא מהני דאם יאמר אדם על נכסיו שיהיה כעפרא לא הוי הפקר ומכ"ש אם אינו מוציא בפיו שהרי תשביתו משמע אפי' ביטול בלב ולכ"ע בכל התורה דברים שבלב אינן דברים מ"מ כיון דהחמץ ממילא אינו ברשותו של אדם שהרי התורה אסרה בהנאה אלא שהתורה העמידה אותו ברשותו.

נשמת אדם

שאלה א ב' בני כפרים שהיו טרודים וחשבו שעדיין יש שהות למכור חמצם ועבר תלות היום ולעפ"כ הלך אחד ומכר חמצו כדין תורה לנכרי בהגב קרקע ואחר מחשב שלא יועיל מכירתו הוציא כל חמצו חוץ לביתו ברשות רבים במקום עוברים ושבים ובהמות וחיות מצוים אולי שכיניו הנכרים יקחו החמץ לביתם לשמרו עד אחר הפסח וכן עשו ולאחר הפסח שאלו מה דין חמצם:

תשובה הנה זה שמכר חמץ פשוט דמותר לקבל המעות מן הנכרי אף דבי"ד סי' קמ"ד כתב המחבר שמכרם הנכרי לאחר קודם שיפרעם משמע אבל כ"ז שלא מכרם אסור · ככר כתב שם הט"ז דאין צריך והביא ראיה מסי' קל"ב וכ"כ הש"ך דבהפ"מ יש לסמוך ע"ז והמגן אברהם מסי' תמ"ג כתב דאפי' לדידיה שרי . ואף שהמחבר כתב אם קנו דמשמע שכבר קבל ב...ורם עבור החמץ . ובזה ... נתורן קושיא הט"ז

ברשותו לענין זה שיהיה נחשב כשלו לעבור עליו בב"י ומש"ה בגילוי דעתא בעלמא דלא ניחא ליה דלהוי ליה זכותא בנויה כלל סגי ומהני בין לחמץ ידוע ובין לשאינו ידוע (תוספות ור"ן ריש פסחים):

ד מה"ת סגי בביטול וכ"ש אם רוצה לבערו מן העולם ובאחד מהן סגי ואמנם חז"ל החמירו דלא סגי בא' מהן א"א בשניהם דוקא לפי שהששו אחר שהביטול תלוי במחשבתן של בני אדם ובד"ותיהם ואולי ירע בעיני האדם שיש לו חמץ בעד במה אלפים להפקיר ואף שבפיו יאמר שיהיה בטל ודפקר וחשוב כעפרא מ"מ לבו לא כן יחשוב ולא יבטלנו בלב שלם זהרי הוא עובר בב"י שהרי לא הוציאו מביתו ורשותו ועוד שמא מתוך שרגילין בו כל השנה אם יהיה בביתו ורשותו גזרינן שישכח ויבא לאוכלו ולכן תקנו חז"ל שאע"פ שמבטל לא סגי אלא צריך לבדוק ולבערו מן העולם או שימכרנו לנכרי שיוציא הנכרי החמץ מביתו של ישראל או שימכור הישראל החדר שהחמץ מונח בו לנכרי דאז הוי כביתו של נכרי (ר"ן שם):

ה אם תאמר כיון שאף שביטל צריך לבער ל"ל הביטול כיון שכבר בער הכל ז"א שחששו חכמים שמא ישאיר חתיכת חמץ לאיזה צורך וישכח ולא יבערנו ונמצא תיכף כשנמצא בפסח יהיה עובר בב"י שהרי לא ביער ולא ביטל וי"א דעובר גם למפרע (מ"א סי' תל"ד סק"ה) ולא הזכיר מה שכתב הר"ן להדיא ריש פסחים דאינו עובר למפרע ואינו דומה לאוכל חלב בשוגג דשאני הכא דאוקמי אחזקה כיון שכבר ביער הכל (ע"ש בר"ן וכ"מ בריש פ' כ"ש תוס' ד"ה ולאי):

ו ודצריכו חכמים לבדוק בחורין ובסדקים דאע"ג דבחורין וסדקים אין להוש אלא לחמץ כ"ש כגון פרורין ופרורין מטילא בטלי ואינו עובר בשום אופן מ"מ מחששא דשמא יבא לאכלו צריך לבער אפי' (ריא"ז בסי' ובפ"ח סי' תמ"ד סעיף ד' חולק) ולפי שא"א לבדוק בחורין וסדקים אלא ע"י נר שאור היום אינו מועיל לחורין ולכן התקינו שכל הבדיקות לא יהיו אלא ע"י נר ולפי שאין אור הנר מועיל ביום לפיכך תקנו לבדוק בלילה שאז אור הנר יפה לבדיקה ועוד דביום אין כל אדם מצוי בביתו שהולך למלאכתו אבל בלילה אז היא שעה שבני אדם מצויים בבתיהם ולפי שבלילה יש להוש שמא יחטפנו שינה ולכן תקנו שתיכף בתחלת ליל י"ד חייבין לבדוק (כ"כ א"ר ומ"י בסי' תל"א וכן משמע לשון רמב"ם ורא"ש ודלא כמ"א):

ז כיון שתקנו זמן קבוע לבד קה זו שתהיה דוקא מתחלת הלילה לכן אסור להתחיל לאכול או לכנוס למרחץ או לעשות מלאכה הצי שעה קודם תחילת הלילה ואפי' ללמוד אסור בין שלומד בפ"ע או שלומד עם אחרים אלא בלימוד אינו אסור אלא בה"ש (כן משמע ברמב"ם ועיין מ"י) כדי שלא יתבטל מלימודו כ"כ דהיישינן שמא ישכח מלבדוק ואם התחיל ללמוד מבעוד יום יש אומרים שצריך להפסיק אע"ג דהתחיל בהיתר ומלתא דרבנן היא דהא מה"ת בביטול סגי וקיי"ל דבל מילי דרבנן בהתחיל בהיתר לא יפסיק הכא כיון שהוא לאפרושי מאיסורא חמיר טפי ונ"ל דהמיקל בדעת המקילין לא הפסיד ואם התחיל לאכול או במלאכה נ"ל דיפסיק ואותן המתפללים מעריב בזמנו בצבור יתפללו מקודם דטורח לקבצן אח"כ וגם אין לחוש כ"כ שישכח לבדוק שהרי תפלה היא דבר קבוע דלא שייך בו שמא ימשוך והמתפלל בביתו יתן לאחר לבדוק והוא יתפלל ואם אין לו אחר והוא רגיל להתפלל לעולם ביחידי יבדוק תחלה דכיון דרגיל בכך שיתפלל לא ישכח והח"י כתב דלעולם יתפלל תחלה דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ואותן אנשים שאומרים הלכות בפני אחרים כ' המ"א (שם) דמותר ללמוד בלא פלפול כיון דיש לו שיעור קבוע (וברמב"ם וכל"מ שם מבואר דאפי' ללמוד עם אחרים אסור וצ"ע) וטעימה בעלמא קודם בדיקה כגון פירות וכזית פת מותר (תל"א):

ח אין בודקין אלא בנר של שעוה והוא יחידי אבל שני נרות קלועים הוי כאבוקה ואין בודקין לאור אבוקה שמתיירא להכניסו לחורין שלא ישרוף הבית ולא בנר של חלב ושל שמן שלא יטיף על הכלים ויפסידם ואם בדק בדיעבד לאור אבוקה צריך לחזור ולבדוק כיון דמוזכר בגמ' דאין בודקין לאורו ובשאר נרות בדיעבד או שאין לו של שעוה דהוי כדיעבד עלתה לו בדיקה (סי' תל"ג ע' מ"א סק ס) ואין כוונתו לענין הדין שיהיה שוה לאבוקה אלא ר"ל הטעם

נשמת אדם

בט"ז בסי' קמ"ד ס"ק ג' ולחלק דבסי' קל"ב מיירי שמכר קבל כישראל המעות אבל בסי' קמ"ד דמיירי בהקפה ולכך מצריך דוקא שמכרם הנכרי. אך לא מצאתי חילוק זה בדברי הראשונים נראה לי דנ"ד אלא אפי' בהקפה שרי כנ"ם בסימן קמ"ד. ולפ"ז אפילו אם מכרו בתה"מ שכתב בפ"ת דמותר כ"ה בהקפה נמי שרי לקבל המעות לאחר הפסח. אך החמץ בעצמו ודאי דאסור בהנאה שהרי המוכר עבר בבל יראה משהגיע ימי הפסח אבל מעות מיתר לקבלם והא דאיתא בסי' ת"ן ס"ד דאפי' מעות אסור לקבל משכרו שאני התם דכיון דזכה בככרות מדרבנן לעונש ליתן ככרות הו"ל ממנו של ישראל. וא"כ הוי כאילו הככרות ביד ישראל לאחר הפסח דודאי אסור למכור אותם. אבל אם מכר בהקפה אפילו כ"כ שמכירה בפסח מותר לקבל המעות:

ובנידון דידן דמכר קודם ניסן י"ל דאף החמץ מותר לשיטת הרי"ף דאינו אלא עשה עד הניסן. ואפילו למוכר עצמו כמ"ש המגן אברהם דבחמץ אפילו לדידיה שרי י' ולכאורה י"ל דלא דמי ליין נסך דהתם כיון דקיימא לן דמקח כנעשה באיסור קיים ולכן מותר אבל בחמץ כיון שעשאה הכתוב כאילו הוא ברשותו. וא"כ אף לאחר שמכרו אף שמותר לקבל המעות עכ"פ החמץ היה לעולם כאילו היא

הטעם של שמן הוא כמו באביקה (וע' כרא"ש וכה"י) :

ט בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ ואפי' המרתופים של מוכרי יין ומי דבש צריך בדיקה שלפעמים השמש נכנס בהם בתוך סעודתו ופתו בידו וכן בכל מקום שיש לחוש לזה אפי' מקום שמחזיקין בו עצים לבשל וכן בתי כנסיות ובתי מדרשות צריך בדיקה שהתינוקות מכניסים בהם חמץ (שם) :

י ולכן צריך לבדוק כל הבתים והעליות והחורין שאינם גבוהים מתשמיש אדם או נמוכים פחות מג"ט דאלו א"צ בדיקה כלל דמתוך גבהן ועמקן אין דרך להשתמש בהם ואם מצוים תינוקות צריך לבדוק אף בנמוכים וכן צריך לבדוק תחת הספסלין והשולחנות שאוכלין שם ובמקום שהתרנגולים מצוים א"צ לבדוק בקרקע הבית ובלול שלהן דמסתמא אף את"ל שהיה בו חמץ בודאי תרנגולים אכלוהו אבל אם היה שם חמץ ודאי לא סמכינן ע"ז וצריך בדיקה (עיין בח"י סי' תל"ג ס"ק י"ב שרוצה להשוות כל הדעות ומפרש באגודה דר"ל דכשיגיע זמן הביעור צריך לבער ולא ידעתי מה יעשה במה שכתב באורח חיים וז"ל והלר שתרנגולים מצויים שם א"צ בדיקה וכראה לומר מספק חמץ אבל מודאי חמץ צריך בדיקה עכ"ל ובזה נדחו דבריו) וכ"ש במקום שמעמידין אווזים בלול ומניחין לפניהם מבחוץ כלי עם שבולת שועל ושעורים שע"י אכילתם נופלים גרעינים לחוץ וא"א להם לאכול משם והם חמץ גמור שהרי שורין הגרעינים במים וצריך בדיקה מדינא וכן צריך לבדוק כל הכלים שבשלו בהם כל השנה מיני קמחין ולנקותן יפה ועריבות שלשין בהם כל השנה אפילו העשויות מעץ אחד בדוק ומנוסה שאין הרחיצה והניקור מועיל להם וכן הכלים שמניחים בו קמח והסלים שמניחים בהם פת ולכן יתנם במתנ' או ימכרם לנברי או יטוחם בטיט (תמ"ב) :

יא אם בדק ליל י"ג לאור הנר בדיעבד עלתה לו בדיקה ומ"מ נכון שיחזור ויבדוק ליל י"ג חדר אחד בעיקר הכנת חכמים ולא יברך (ח"י) אבל המכבד חדריו ובודק ביום י"ג צריך מדינא להזור ולבדוק בלילה כיון דבדק בלא אור הנר (תל"ג) :

יב קודם הבדיקה יכבד היטיב דלא מיבדק שפיר בלא כיבוד ולכן נהגו ליטול ניצות כדי לבער אותן מקומות שימצא בם חמץ והכיסים של בגדים והבתי ידים שניתנים בהם לפעמים חמץ אפי' אמר ברי לי שלא ניתן לתוכו חמץ הוי כמלתא דלא רמיא על אינשי ולכן צריך בדיקה והעולם נוהגין רק לנער הכיסים בשעת הביעור ונכון לבדוק אותם בשעת בדיקה (שם) :

יג אע"ג דכתיב לא יראה לך חמץ דמשמע דוקא לראותו אסור קבלו חז"ל מדכתיב שבעת ימים לא ימצא דאסיר להטמין או להניח בבית אחר שעכ"פ כיון שיודע היכן הוא ה"ז מצוי לו ועובר ולכן חמץ שמונה עליו גל אבנים וכיוצא בו אם הוא פחות מג"ט צריך לבדוק ולבער ואם יש עליו גבוה ג"ט אע"פ שיודע שיש שם חמץ א"צ לבדוק ולבער דהוי כמבואר ומ"מ צריך לבטל לב"ע אלא די"א דהביטול הוא מדאורייתא דאל"כ אע"פ שאין דעתו כלל לפקח הגל במועד מ"מ עובר משום לא ימצא וי"א דמדאורייתא אינו עובר כלל דדוקא להטמין בידים אסור מדאורייתא אבל הכא כיון שלא היה בדעתו להטמינו אינו עובר מ"מ מדרבנן לב"ע צריך לבטל ולכן אם לא ביטל עד אחר זמן איסורו צריך לנקח הגל ולבער ולאחר הפסח אם מותר להנות ממנו מחלוקת בין הפוסקים ואם נפל עליו גל גדול שא"א לפקח והוא אבוד ממנו ומכל אדם מותר דלא קרינן ביה שלך (סי' תל"ג כמ"א ס"ק י"ז) :

יד ולהניח לכתחלה על החמץ בעין גל כגון שיש לו אוצר הטים ויודע שיש שם חטים מחומצים בקרקעית הבור ועכשיו רוצה להניח שם עוד הטים אפי' הוא מתחלת השנה צריך לבער שה"ז כמטמין בידים ואפילו אין דעתו לפנותו קודם פסח ודוקא לכתחלה אבל בדיעבד או שלא שם על לבו לזה והניח עליו האוצר אם היה קודם ל' יום לפני הפסח א"צ לבער אלא מבטלו ודיו ולאחר הפסח כשמפנה האוצר אסור להנות מאותן הטים המחומצים שכיון שהיה יודע שיש כאן חמץ בודאי ואין לך אדם שאין דעתו לפנות אוצרו וגרע מהמץ שנפל עליו מפולת ממיל' ובתוך ל' יום אפי' אין דעתו לפנותו תוך הפסח חייב לבער (סי' תנ"ו) :

טו ואם לא היה שם חמץ ידוע אלא ספק חמץ אם הוא תוך ל' יום זקוק לבדוק מספק קודם שיניח שם האוצר בלילה לאור הנר ואם לא בדק זקוק לפנות האוצר ולבדוק דכל ל' יום

נשמת אדם

ברשות ישראל שעובר עליו והוי' חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח והפקר דאפי' מעות אסור לקבל דהוי כאילו מכר לו עכשיו דדוקא אם כבר קנה כדאיתא בטור וש"ע · אבל בהפקר י"ל דאפי' מעות אסור לקבל :

ואמנם י"ל דז"א דהא דמקשי הש"ס דלמא משכח לאחר זמן איסורו ולא מצי לבטל דעשאו הכתוב כאילו ברשותו היינו דוקא לענין זה דלא מצי לבטל · דכיון דבהנאה אינו ברשותו דהא אסור בהנאה ואפ"ה עשאו הכתוב כאילו ברשותו · ואם כן מה יועיל בביטול דהוא מטעם הפקר לתוס' או שיחשוב בלבו כעפרא לרמב"ם ורש"י הרי גם קודם הביטול הוא הפקר ועפרא שהרי אסור בהנאה · ומ"מ קודם הביטול לו לאחריו דכל זמן שאין לחמץ זה בעלים אחרים אוקמיה הכתוב ברשותו לעבור · משא"כ במוכר חמצו עד שלילה דלא עבר עדיין וכבר זכה בו הנכרי ל"ש לומר אע"פ שהוא של נכרי אעפ"כ יהיה ברשות ישראל לעבור עליו אלא הוי חמצו של נכרי ממש ומצינו סברא זו גבי מתנה והפקר לר"י דכ"ז שנה

יום תוך הפסח חל עליו חובת בדיקה וקודם ל' יום אם דעתו לפנותו קודם הפסח צריך לבדוק דחיישינן שמא יפנה עד שלא ישאר עליו ג"ט ואח"כ יטרוד ולא יבדוק ואם אין דעתו לפנותו קודם פסח א"צ לבדוק מספק (סס"י תל"ו במ"א ובסי' תל"ג ס"ק י') :

טז הטעם שמחלקין בין קודם ל' יום לתוך ל' יום דכבר תקנו חז"ל דשלשים יום קודם הרגל חל עליו חיבת הרגל ולכן צריך כל אדם לעיין בכל השלשים יום שלא ישאר בו חמץ באופן שלא יוכל להסירו בנקל וכן לא ישליך גרעינים לתרנגולים במקום לח תוך ל' יום שבא ישכח מלבערם (שם) :

יז היוצא לדרך ומניח אשתו בביתו היא תבדוק ותבטל בביתו וגם הוא יבטל בדרך ולפי שיש חילוקי דינים בזה אם הוא תוך ל' או קודם ל' כדלעיל בסי' י"ד (ומבואר בש"ע סי' תל"ס) וגם לכתחלה אין לסמוך על בדיקת נשים ולכן ראוי שימנה שליח שיבדוק במקומו וגם יבטל (ועי' כ"ז בסי' תל"ז ועי' בח"י ס"ק י"ד ולקמן סי' כ"ה) :

יח היוצא מביתו ונכנס לבית אחר בפסח כדרך בני הכפרים אם אין נכנס בו אדם והבית של יהודי או אפי' של נכרי ודעתו לחזור בו לאחר פסח צריך לבדוק ולבער אבל אם הבית של נכרי ועיקר דירתו ממנו א"צ לבדוק שהרי מפקיר חמצו ולא יזכה בו עוד וגם יקיים מצות ביעור בבית אחר שיכנוס בו אבל אם מפרש לים או יוצא בשיירא ולא יכנוס בבית בפסח אע"ג שבודק הכיסים ובתי ידים מ"מ מדכתיב תשביתו שאור מבתיכם משמע דעיקר מצוה הוא לבער מביתו ולכן י"א דאם הוא תוך ל' יום חל עליו חובת ביעור וצריך לבער בית הנכרי שהוא יוצא ממנו וי"א דאם נכנס בו נכרי א"צ ביעור אבל ישראל שיצא מבית ישראל וישראל אחר נכנס בו לכ"ע א"צ לבער שהשני חייב לבער (סי' תל"ו בח"י) והמשכיר בית לחבירו לצורך י"ד וממנו ואילך וקנהו בא' מדרכי הקניה ששכירות קרקע נקנה בו דהיינו בכסף ושטר וחזקה או ק"ס אם עד שלא מסר לו המפתח חל י"ד או אפילו שכבר מסר לו המפתח וחזר והפקידו ביד המשכיר חייב המשכיר לבדוק ואם משמסר לו המפתח חל י"ד על השוכר לבדוק ולבטל שהרי כבר הפקיר המשכיר ומ"מ המשכיר יבטל ג"כ ואם הוא בית שאינו נעול תיכף כשהחזיק על השוכר לבדוק ואם לא קנה באחד מדרכי הקניה אע"פ שהמפתח ביד השוכר א"צ לבדוק דה"ל כמו שהפקיר מפתח ביד אחר והמוכר ביתו והחזיק הלוקח כיון שאין למוכר שום זכות בקרקע על הלוקח לבדוק אעפ"י שהמפתח ביד המוכר והמשכיר בית לנכרי חייב המשכיר לבדוק אע"פ שמסר המפתח בי"ג (א"ר) (וכ"ל פשוט לפי מנהגנו שמוכרים החדר אם החמץ שמונח בו שעכ"פ מחייב הבע"ה לבדוק כיון שלא החזיק בו הנכרי ופשיטא שאם גם המפתח בידו של בעה"ב לכל הדעות חייב הבעה"ב לבדוק עיין בח"י סי' תל"ז סק"ב שהרי אין מוסרין לו השטר והמפתח עד יום י"ד וא"כ חל עליו חובת בדיקה תיכף בלילה) והשוכר בי"ד ואינו יודע אם הוא בדוק ישאל לו ואם אינו בעיר חזקתו בדוק ומבטלו בלבו ודיו וה"ה אשתו או ב"ב אפי' קטן שיש בו דעת נאמנים אפילו אם הוחזק שלא נבדק כיון שבדיקת חמץ דרבנן האמינוהו (וע' עוד מדיני שוכר בש"ע סי' תל"ז) :

יט קודם שיתחיל לבדוק יברך וצונו על ביעור חמץ דאע"ג דאינו מבער עד למחר מ"מ כיון דבדיקה זו לצורך ביעור הוי מעין הביעור ואין מברכין על בדיקת חמץ דאין זה סוף מצותו וגם אין מברכין על ביטול חמץ כיון דעיקר הביטול תלוי בלב ואין מברכין על דברים שבלב ואם התחיל לבדוק ולא בירך יברך כ"ז שלא סיים בדיקתו ואם שכח לברך כ"ז בדיקתו אזי יברך למחר בשעת הביעור (תל"ח) ויזהר שלא ידבר בין הברכה לתחלת הבדיקה ואם סח מדברי' שאינם צורך הבדיקה צריך לחזור ולברך ואם הוא מענין הבדיק' א"צ לברך וטוב שלא ידבר עד שיגמור כל הבדיקה ומ"מ בדיעבד אם דיבר אחר שהתחיל הבדיק' א"צ לחזור ולברך :

כ בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים ואם בעל הבית רוצה יעמדו מבני ביתו אצלו בשעה שמברך והם יבדקו איש במקומו על סמך ברכה שבירך בעה"ב אבל אם אין בע"ה בודק כלל לא יברך הבע"ה אלא זה שבודק דהוי בשלוחו אע"ג שאין החמץ שלו ואם באמצע הבדיקה נחלש הבעה"ב ומצוה לאחר לבדוק אעפ"י שלא היה שם בשעת ברכה א"צ לברך כיון שהכל מצוה אחת (שם וע' בכ"א סוף הל' פסח) :

כא ואם יש הפסק בין הבתים כגון שבודק ביתו וחנותו שהוא בהצר אחרת יברך השלית שם בחנות דברכת בעה"ב אינו מועיל שהרי יש הפסק בהליכה ואפי' בעה"ב צריך לברך

נשמת אדם

שלא זכה בו אחר אינו הפקר עד שיזכה בו אחר • וא"ל דמ"מ בחמץ אסור דכיון שעבר על תקנת חכמים שהרי מחויב לבער מן העולם לאחר זמן איסורו אע"פ שלא עבר עליו כמ"ש הר"ן בחמץ של ישראל שהפקיד אצל נכרי לשיטת רמב"ן שהסכים הר"ן לדבריו ואפ"ה אחר הפסח אסור וכן כתבו כל הפוסקים במצא חמץ לאחר הפסח אף שביטל מ"מ אסור . י"ל דל"ד דבחמץ א"כא [illegible] ול"ש דב"י ועשה דתשביתו כמ"ש

כרמב"ם ריש פ"ב . ובודאי העשה הוא כל ימי הפסח שהרי כתבו תוספות דף כ"ט דב"י ניתק לעשה והיינו בפסח • וא"כ בישראל שהפקיד חמצו לנכרי אף שאינו עובר בב"י מ"מ לא קיים העשה ובכל רגע עובר על העשה דתשביתו • ואף אם נימא שאינו מחוייב לבער חמץ זה דהמ"ע הוא דוקא תשביתו מבתיכם וכמ"ש הרא"ש בפ' כ"ה נר"ם דעד הלילה במוליכו מרשותו קיים העשה • מ"מ כיון שהכמים תיקנו שאין זה ביעור

לברך כשהולך מביתו לחנות לבדיק (פ"ח) ונ"ל דאם הבית אחר סמוך לו א"צ לברך (וע' בהל' גזילה כלל י"ב בנ"א סי' א' שהארכתי בזה) :

כב יש נוהגין להניח פתותי חמץ במקום שימצאם הבודק דהוששין שמא לא ימצא כלום ויהיה ברכתו לבטלה ואין לחוש שהרי עכ"פ יבער למחר מה שמשייר והבדיקה היא לצורך הביעור (תל"ג וכן דעת הגר"א בביאורו סק"ט שא"צ להניח) :

כג קודם הבדיקה ישים כל החמץ שמשייר לאכילתו במקום אחר ולא יוליך אנה ואנה דאז לא מהני ליה בדיקתו ואז יבדוק ומה שימצא בבדיקתו יצניע ג"כ שלא יאבד ממנו דאז צריך להזור ולבדוק ולכן המנהג לתלות אותו באויר או בתיבה במקום שלא יוכל עכבר ליטלנו (תל"ד) ובש"ע סי' תל"ח ובסי' תל"ט מבואר דין אם לא מצא מספר החמץ שהניח ודין עכבר נכנס למקום שבדק וככר בפיו :

כד ואחר הבדיקה בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיתא ברשותי דלא חזיתיה ולא בערתיה לבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא וטוב ללמד לעמי הארץ שאינן מבינים בלה"ק או אשה המבטלת שתאמר בלשון שמבינה דהיינו (אללע חמץ אדער זויער טייג וואס עס איז אין מיין רשות זאל זיין הפקר אונ זאלל ניט זיין גרעכינט גלר אזו וויא ערד אין גאס) שהרי הביטול הוא מתורת הפקר ואם אינו יודע מה מהני הביטול (שם) :

כה אע"ג דיכול אדם לעשות שליח לבדוק חמצו מ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו ודוקא הבדיקה אבל הביטול י"א דאינו יכול לבטל ע"י שליח שהרי הביטול הוא מטעם הפקר ואם יאמר אדם לחבירו להפקיר נכסיו אינו כלום אם לא שיזכה לו החמץ בא' מדרכי הקניה מ"מ י"א כיון שבאמת החמץ אינו ברשותו בלא"ה שהרי אסור בהנאה אלא שהכתוב העמידו ברשותו לענין זה שיעבור עליו ולכן בגילוי דעת שאינו רוצה בו סגי ולכן בדיעבד מהני ע"י שליח והשליח יאמר חמצו של פלוני יהיה הפקר ולכן אם אין האיש בביתו לא יסמוך על אשתו אע"ג דמסתמא היא כשלוחו בכל נכסיו מה שהוא לזכותו ויבטל בעצמו במקום שהוא ומ"מ תבטל גם אשתו דשמא ישכח מלבטל ודוקא אשתו אמרי' מסתמא היא שלוחו אבל איש אחר אפי' אם עשהו שליח לבדוק אינו יכול לבטל דמה מהני ביטול אא"כ אמר לו בפירוש שיבטל נ"ב אפוטרופס של יתומים חייב לבדוק ולבער ולבטל ובמקום שנותנים שכר על הבדיקה נותן שכר ואם עבר ולא ביער ולא ביטל ועבר עליו הפסח אין לחייבו כיון שאינו חייב אלא בפשיעה ומה שלא מכר לא מקרי פשיעה אלא גרמא (ח"י סי' תל"ד ופמ"ג ועיין כלל ק"כ סי' כ') :

כו אע"ג שכבר ביטל בלילה מ"מ יבטל עוד הפעם ביום שהרי לאחר שביטל בלילה וחזר לאכול א"כ זכה באותו פת ושמא ישאר ממנו ולכן יבטל עוד הפעם ויאמר כל חמירא דחזיתיה ודלא חזיתיה דבערתיה ודלא בערתיה כו' כדי לכלול אף מה שנשאר בלילה לסעודתו ולא יבטל ביום עד לאחר ששרף החמץ כדי לקיים מצות ביעור חמץ שדינו לכתחלה בשריפה ואם יבטל קודם הרי אין החמץ שלו ואינו מצווה על שריפתו ולא יסמוך על ביטול היום דשמא ישכח מלשרוף החמץ עד לאחר שעת איסורו ואז לא מהני ביטולו דלאחר זמן איסורו בלא"ה אינו שלו שהרי אסרה התורה וא"כ מה מהני ביטולו ולכן צריך לבטל ג"כ בשעת הבדיקה בלילה (שם) ומ"מ הל"ש עיסה לאחר זמן איסורו והוא טרוד במקום אחר וירא שמא תחמיץ מבטלו קודם שתחמיץ דכיון דעדיין אינו חמץ הוא ברשותו ויכול לבטל (תמ"ד) ולכן העושין מצות של מצוה בע"פ אחר חצות יאמרו כל הפרורין שיפלו יהיה הפקר (תנ"ח) :

כז לא בדק בליל י"ד יבדוק ביום י"ד תיכף כשנזכר לא בדק ביום י"ד יבדוק בתוך הפסח ואפי' בי"ט ואם מצא לא יטלטלנו אלא יכפה עליו כלי כדלקמן סי' כ"ט ואימתי שבודק מברך על ביעור חמץ וכ"ש אם נתחמץ לו איזה חמץ בפסח מברך על ביעור חמץ שהרי זה לא היה כלל בכלל הביטול ומיהו אפי' אם בודק בחמץ שאינו ידוע כ"מ מברך אע"ג שזה הית בכלל הביטול מ"מ מדרבנן חייב לבער וא"כ מברך על תקנת חכמים ומיהו אם נתחמץ לו ע"י שנמצא חטה בתבשיל וביוצא בו אינו מברך שאין זה ודאי חמץ לא בדק כל ימי הפסח אע"פ

נשמת אדם

כמ"ש הר"ן וכתב הכ"מ וכמ"ש דהר"ן ס"ל בחמץ שראוי לעבור עליו אסור לאחר הפסח · ואם כן כיון שהיה מתחייב לבער כל ימי הפסח עבר בב"י מדרבנן וכו, בביטל חמצו משא"כ במכר לנכרי שאין בידו עוד לבער ולא עבר בב"י לא מדאורייתא ולא מדרבנן, דמאי אית ליה למעבד אין מקום לאסור החמץ · וי"ל משום דעבר עשה דתשביתו דלאחר איסורו חייב לבער או בשריפה או במטיל ליס . ז"א דלא מצינו שקנסו חכמים בשביל ביטול מ"ע כדמשמע נמי פשטא דלישנא דרבא קנסא קנים כיון דעבר בב"י ואף לר"ן דראוי לעבור אבל בשביל ביטול מ"ע לא מצינו · דבל"ס אין בכור ותר"מ ושביעית בכל כית ל"ת וקנא דאביי במנחות ס"ח פריך הש"ס משום מאוס ניקוס ולינזור . ואף שבתוספות שם דף כ' ע"ב כתבו דר"ל מאוס בעלמא מן המובחר רש"י לא פירש כן שכתב כיון דאין בו גאו . וכן בתוספות שם כיניתו בתימה ולא ניחא להו בתירוץ זה ע"ש ופשיטא שאין לקנסו · וכנס לשיטת התוספות כריש פ' במה בהמה שכתבו דשביתת בהמה אינו אלא עשה · ואם כן מוכח מדגזרי' במכירת בהמה גסה משום שאלה ושכירות בע"א ע"ו מוכח דאף משום עשה גזרי' · ומ"מ י"ל דלא קנסינן וכן

אע"פ כן צריך לבדוק אפי' אחר הפסח דאז ג"כ צריך לבערו כדי שלא יבשל בו שהרי חמץ שעבר עליו הפסח אסור ג"כ בהנאה ומ"מ על הבדיקה זו שלאחר הפסח לא יברך כיון שאינו אסור אלא מטעם קנס (סי' תל"ה ומ"א אם כונת בל"ע אם יברך אם מלא חמץ ביו"ט אבל בסי' תמ"ו כ' בפשיטות לברך וכ"כ הח"י) ונ"ל דעל חמץ פחות מכזית לא יברך די"א דא"צ ביעור (עיין מ"א סי' תמ"ב ס"ק י' ולעיל סי' ז') :

כח כל הבדיקות אע"פ שבודק ביום מ"מ צריך לבדוק לאור הנר כמו בלילה (סי' תל"ג) :

כט מצא חמץ בביתו בחה"מ יברך ויוציאנו להוץ ויבערנו בשריפ' ואם ביו"ט ב' וה"ה אחרון של פסח לא ישרפנו שהרי הבערה הוא אב מלאכה ולכן ישליכנו לבה"כ ואע"ג שאסור לטלטלו שהרי הוא מוקצה מכל מקום ב"ו"ט ב' יש מקילין בשביל מצות ביעור וי"א דיו"ט ב' כדין יו"ט א' אם כבר ביטל אבל אם לא ביטל או שנתחמץ לו ביו"ט לב"ע ישליכנו לבהכ"ס (ח"י סי' תמ"ו) ואם מצא בי"ט א' וכן בע"פ שחל בשבת ומצא לאחר שעה ה' דאסור בהנאת אסור לטלטלו ואפי' אם נתחמץ בפסח ולא היה בכלל הביטול עובר עליו מד"ת וטלטול מוקצה אינו אלא מדרבנן מ"מ כיון שברצונו היה שורפו אלא שחכמים אסרו לטלטלן ואינו משהא אותו ע"מ לקיימו אלא ע"מ לשורפו אינו עובר עליו ולכן יכפה עליו כלי במקומו עד הלילה ואז ישליכנו לבה"כ (וע' בנ"א סוף דין מוקצה) ואפי' לשרפו במקומו אסור אע"ג דמצות ביעור הוי עשה וא"כ בעידנא דעבר לאו דל"א תעשה מלאכה מקיים לעשה וקיי"ל דעשה דוחה ל"ת שאני י"ט דהוי עשה ול"ת (עיין במ"א סי' תמ"ו ס"ק ג') וכ"ז בחמץ גמור אבל חטה שנמצאת בתבשיל באחרון של פסח יכול לשהות התבשיל עד הערב וא"צ לבערו כיון דאינו חמץ ודאי וגם אינו אלא משהו אבל ביום ז' של פסח יבערנו ע"י נכרי דהיינו שיאמר לנכרי לזרוק הכל לבה"כ דאם ישהא עד בלילה אז לא יצטרך עוד לבערו ונמצא משהא החמץ ע"מ לקיימו וזה אסור אפי' באיסור משהו (תמ"ו) (ועיין לקמן סי' קכ"ב סי' א' מה שכתבתי בשם תשובת חכם לבי וא"ר) :

ל יכול לבער החמץ תיכף בלילה לאחר הבדיקה אם לא ישאיר לו עוד ואמנם אפ"ה טוב יותר לבערו ביום די"א דאין ביעור חמץ אלא שריפה דילפינן מנותר ושריפת נותר צריך להיות דוקא ביום ומיהו הרבה פוסקים ס"ל דיכול לבערו בכל דבר רק שלא יהיה בעולם דהיינו לזרוק אותו לים או לבה"כ והמנהג לשורפו ואם נתנו לנכרי קודם שעה ו' א"צ לבער ומ"מ לא קיים מצות שריפת חמץ ואסור ליתנו לעבדו ושפחתו נכרים שצריך ליתן להם מזונותם אם הוא חמץ הרבה שיאכל לאחר זמן איסורו שהרי נהנה מהחמץ (ח"י בשם כ"ח) ואם שרפו משעה ו' ולמעלה הואיל דאסור בהנאה ה"ז לא יסיק בו תנור וכיריים ולא יבשל ואם בישל או אפה אותו הפת ואותו תבשיל אסורים בהנאה ואפי' היה שם ג"כ עצים דהתירא דהוי זה וזה גורם ואפ"ה אסור דיש שבח עצים בפת והוי כאילו האיסור בעין (כמ"ש בט"ז בי"ד סי' קמ"ב ס"ק ד') ,כן הפחמין שלו אסורין בהנאה הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנאה (תמ"ה וכמ"א) אם שרף חמץ קודם זמנו או שנתעפש עד שנפסל מאכילת כלב או שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט מותר לקיימו בפסח ואם נפל לתוך התבשיל בתוך הפסח בטל ברובא בעלמא כיון שהוא עפרא בעלמא (תמ"ב וכמ"י) :

כלל קכ דין חמץ של נכרי בבי' ישראל ודין ישר' שמשכן חמץ לנכרי או לישראל (ת"מ סמ"ם):

א כתיב לא יראה לך חמץ וקבלו חז"ל דלכן כתיב לך להורות דדוקא שלך אי אתה רואה אבל חמץ שאינו שלו אינו עובר עליו ואמנם כדכתיב קרא אחרינא ז' ימים שאור לא ימצא בו' ולא כתיב לך משמע אפי' מה שאינו שלו עובר וקבלו חז"ל דודאי אינו עובר אלא על חמץ שלו ומיהו אם קיבל עליו אחריות אע"ג דקיי"ל בכל התורה דבר הגורם לממון לאו כממון דמי מ"מ רבי רחמנא הכא גבי חמץ אם קיבל עליו אחריות עובר עליו דזה עכ"פ מצוי אצלו ברשותו ולכן נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם קיבל עליו אחריות כגנבה ואבדה דהיינו שהתנה עמו בפירוש שמקבל אחריות דאע"ג דבישראל אף בסתם הוי כקיבל אחריות דכיון

נשמת אדם

מוכח קצת מדעת הראב"ד דס"ל דאין מבטלין איסור כוא מדאורייתא מזרוע בשלה דזהו היתר מכלל איסור : אבל שאר איסורין אסור ולאו כבא מכלל עשה עשה . עיין ר"ן פג"ה ואפ"ה מודה הראב"ד דאם ביטל בשוגג מותר וא"כ ה"נ אף [illegible] מכר במזיד עכ"פ מותר לישראל אחר . ועוד דהכא אין כוונתו להתיר רק שלא יעבור בב"י דשמא לא יחזור הנכרי למכור לו : ועוד דממקומו מוכרע דלא קנסינן משום עשה דהשביתו שהרי אם קנו מותרים כדמיש ואפי' בתוה"מ כמ"ש בפ"ה ועוד קצת ראיה מבכירות פ"ג במוכר עובר חמור לנכרי דאף דגרם להפקיע קדושת בכור מ"מ לא קנסו לרבנן דר"י דדוקא לר"י דס"ל בשותפות חייב בבכורה קנסו · אבל לרבנן לא ומזה מוכח דלא קנסינן משום עשה · ויש לדחוק דבשלמא התם עדיין לא חלה קדושת בכורה על העובר במעי אמו · משא"כ הכא שכבר חל עליו מ"ע דתשביתו ועכ"פ כיון דזה לא עבר בשום ענין על ב"י ומכ"ש לשיטת רמב"ן ור"ן . וכן מסיק כפ"ת להלכה דבעינן תרתי שיהי' שלו וברשותו וזה לא היה שלו שהנכרי מוכרו קודם הלילה וגם לא היה ברשותו שהנכרי הקנה לו הקרקע ואף דזה לא מקרי השבתה מה שמוציאם מביתו מ"מ לא גרע מעבודת גלגלים כמ"ש הרמב"ם ריש פ"ח

מכ'

דכיון דאמר הכנס לרשותי הוי כאילו קיבל בפירוש אם לא שיאמר הנח לפני כמבואר בח"מ סי' רצ"א אבל בנכרי שהפקיד דקיי"ל שם סי' ש"א דאין דין שומרים לנכרי ולכן בעינן דוקא התנה אע"פ דלא קנו מידו ומדינא אינו חייב מ"מ כיון שמחוק המלך כיון דהתנה חייב לשלם (ח"י סק"א) ולכן בין שהוא בביתו או בכל מקום שהוא רשות של הישראל חייב לבער ואפי' יחד לו מקום בפני עצמו בשכירות לא מהני לכתחלה דקיי"ל שכירות לא קניא לקולא (ועי' מ"א סי' רמ"ו) ומ"מ בדיעבד סמכינן על ר"ת דס"ל דמהני יחד לו מקום והוי כמקבל אחריות ... חמצו של נכרי בביתו של נכרי דמותר לב"ע והי' נראה דאם ישראל שכר הבי' מנכרי והשכיר מקום לנכרי מותר ממ"נ אפי' לכתחלה דאם שכירות קניא א"כ הוי ביתו של זה הנכרי השוכר ואם שכירות לא קניא א"כ אינו ביתו של ישראל כלל (וכמ"ש כמ"א בסי' רמ"ו) אך י"ל כיון שהוא עכ"פ ברשות הישראל ונקרא מצוי לו י"ל דגם אזה חייב לבער ולא מהני מה שיפקיד הישראל החמץ ביד נכרי אחר שאינו בעליו שכיון שהוא כשלו ה"ז כאילו מפקיד חמצו ביד נכרי שחייב לבער כמו שנבאר בסי' ה' אבל אם הזר והפקידו ביד בעליו הראשונים אינו חייב לבער דהו"ל כמקבל אחריות על חמצו של נכרי ברצות הנכרי ומותר שהרי אינו שלו וגם אינו מצוי לו ומיהו אם הנכרי השני מקבל עליו כל אחריות מגניבה ואבידה צ"ע (ועיין כ"ז במ"א וח"י סי' ת"מ) :

ב י"א דאפי' אם אין הישראל מקבל עליו אחריות גניבה ואבידה אלא שהוא עליו כשומר חנם כיון שעכ"פ יש מציאות שיהיה חייב לשלם כגון ע"י פשיעה הוי כחמצו של ישראל וחייב לבער וי"א דאפי' אינו מקבל עליו שום אחריות אלא שהנכרי אלם כגון אנשי חיילות וכיוצא בו שאם יאבד יעליל עליו ויכפהו לשלם חייב לבער ויש חולקים (יע"ש וכט"ז וכח"י) ואם הוא חייב מדינא דמלכותא לכ"ע חייב לבער ולכתחלה אם שומר חנם יבערנו ובדיעבד ששכח לבער יש לסמוך אסברא ראשונה דכל שאין חייב בגניבה ואבידה מותר (ח"י שם) ובפסח אינו רשאי לקבל כלל פקדון חמץ אפי' בלא אחריות כלל :

ג ואם אינו חייב באחריות כלל אינו חייב לבערו ועכ"פ צריך לעשות לפניו מחיצה גבוה י"ט כדי שלא יבא לידי מכשול ויאכלו כיון שהמץ לא בדילי מיניה אבל לא מהני לכפות עליו כלי כיון שיהיה מונח שם איזה ימים חיישינן שמא תנטל הכלי וכן מחיצה ע"י סדין נ"ב לא מהני שהולכין ובאין מהחתיו וכן נכרי שהניח חמץ בבית ישראל בלא רשותו אם הוא בי"ט כופה עליו כלי ובחוה"מ או שהניח בחוה"מ וכ"ש קודם פסח צריך לעשות מחיצה דכפיית כלי לא מהני רק בי"ט או על איזה שעות אפי' בחוה"מ ואם יכול לזרוק אותו לחוץ או לבערו בענין שלא יצטרך לשל' לנכרי לא יטריח בחה"מ לעשו' מחיצ' אלא יזרקנו או יבערנו(ח"י שם):

ד ודוקא שהנכרי הניחו בבית ישראל והלך לו דאיכא למיחש שמא יאכלנו לכן צריך כפיית כלי אבל נכרי שנכנס לבית ישראל והמצו בידו א"צ להוציאו ולא לכפיית כלי שהרי נכרי משמרו וגם אינו מסור בידו כלל אבל אסור לישראל לאכול על שלחן אחד עם נכרי אעפ"י שיעשה היכר בהפסק מפה אע"ג דמהני בשזה אוכל בשר וזה חלב אבל חמץ שהוא במשהו חיישינן שמא יתערב פירור ואפי' השולחן הוא גדול אסור דלא פליג רבנן אבל אם אין הישראל אוכל על השלחן מותר להניח לנכרי שיאכל על שולחנו ואח"כ ירחצנו וידיחנו יפה (שם) :

ה ישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חבירו או אצל נכרי אע"פ שקיבל עליו הנפקד אחריות מ"מ עובר עליו אף המפקיד דהא דמקבל עליו אחריות נעשה כשלו היינו דוקא להומרא שגם הנפקד עובר אבל לענין זה שנאמר שיצא מרשות המפקיד לגמרי דהיינו לקולא ל"א

דארבה

נשמת אדם

מכ' אגילים ואפ"ה אם מכרו מותרים הדמים וכדאיתא בי"ד סי' קמ"ד · וה"ה הכא ויש מקום להתיר אפילו החמץ עצמו עכ"פ לישראל אחר . אחר כמה שנים שכתבתי זה מצאתי בס' צל"ח שכתב כדברי דאם משך הנכרי שוב אינו עובר והביא ראיה ע"ז :

ואמנם לדעת רמב"ם בוודאי החמץ אסור שהרי עבר על לאו דלא יאכל דמשמע גם איסור הנאה דקיי"ל כר' אבהו ובלפני זמנו כר"י . ואם כן הרי עבר במכירה אלאו דאורייתא ובזה בוודאי קנסינן . אך צ"ע אם אסור לאחרים דהרי לא מצינו שיהיה אסור לאחרים רק בחמץ שעבר עליו בפסח כמ"ש הר"ן וע' בסי' ש"ת ותקל"א אפשר דוקא בלאו דב"י מחמרינן לאסור לאחרים ודע דמה שכתבתי במכר חמצו לאחר איסורו דמותר דוקא במכר לו עם החדר שהחמץ מונח ... דכיון דמונח בתוכו הוי כמשיכה לדעת המחבר בח"מ סי' כ"ב · ונ"ל נומר לא אגב ולא עם אלא בלכורין בתוכו קנה ולא מטעם חצר אלא מדין משיכה ע"ש בש"ך דאין חצר קונה לנכרי דחצר מטעם שליחות (וי"ל קצת רמז לזה דאמרי' בגמ' ולהסרו כל מעות שבעולם משום מעות דירושלים . ומשני דכתיב ובאו בה פריצים וחללה משמע תיכף כשנכנסו ירושלים נתחלל קדושתם דתיכף קנו ככל) אבל באחד מדרכי קניים דכיון דצריך דעת מקנה וכיון דלאחר זמן אסורו אין כאן דעת מקנה · ומצאתי בצל"ח שכתב בפשיטות דבכסף אפילו לדעת הפוסקים דקונה לא מהני דהוי כמוכר דבר שאינו שלו ולא קנה הנכרי ע"ש וצ"ע :

ב ומעכשיו נראה דין השני שהוציא חמצו לרס"ר ולכאורה י"ל דזה קיים גם המ"ע דתשביתו . לפי מ"ש בב"י בביאור סט"ז סי' תמ"ו על הטור כתב וז"ל המוצא חמץ בביתו בחוה"מ יוציאנו ובי"ט יכפה עליו כלי עד הלילה ויוציאנו ויבערנו . וכתב הב"י איני יודע מה צורך להוציאו דבהוצאה מרשותו לחוד לא משמע דסגי עד שיבערנו מן העולם ואפי'

ברשותו

דאדרבה בכל התורה קיי"ל דעומד ברשות המפקיד ולכן ישראל שהיה בידו המצו של ישראל אחר בפקדון יעכבנו עד שעה ה' ואם לא בא בעליו ימכרנו לנכרי בענין שיוכל לחזור ולקנות ממנו אחר הפסח (כדלקמן בכלל קכ"ג) ואסור למכרו לחלוטין אם לא שא"א לו למכרו בענין זה דאז מותר למכרו לנכרי לחלוטין ואם יודע הנפקד שאם ימתין עד שעה ה' לא יוכל למכרו מותר למכרו קודם לזה (וע' א"ר ות"ד) ואם לא מכרו חייב לבערו בזמן איסורו ואפי' אינו חייב באחריות כלל ונמצא שאינו עובר עליו מ"מ יעבור עליו המפקיד ומ"מ גם המפקיד לא יסמוך על זה וצריך גם הוא למכרו במקום שהוא אבל גם הנפקד אינו רשאי לסמוך על זה דשמא ישכח המפקיד ולכן הנפקד חייב לשלם להמפקיד שהרי פשע ולא מכרו (וכח"י חולק בזה וגם בא"ר כתב דין זה בב"ע ואם לא ביער ולא מכר ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך ואם נאנס החמץ אח"כ דפטור א"י לומר הרי שלך לפניך חייב לשלם סי' תמ"ג במ"א ועיין א"ר ות"ד) וישראל שמשכן חמץ ביד חבירו המלוה עובר עליו דישראל מישראל קונה משכון (תמ"א מ"א) ואם עבר ולא ביער צ"ע אם יכול לומר לו הרי שלך לפניך וחייב הלוה לפרוע לו מעותיו או דלמא כיון שפשע המלוה ולא מכרו הפסיד מעותיו ואפשר די"ל דמלוה על המשכון דין שומר יש לו ובשומר יכול לומר הרי שלך לפניך ה"נ במשכון וצ"ע (תמ"ג כמ"א):

ו בכל מקום דישראל חייב לבער המצו של נכרי ועבר ולא ביערו ובא הנכרי לאחר פסח רשאי ליתן לו החמץ דכיון דלאחר פסח אינו אסור אלא משום קנס בכה"ג לא גזרו אך מ"מ אסור שמא ימכרנו לישראל והח"י וא"ר מתירין בהנאה (ת"מ):

ז נכרי שהלוה לישראל על המצו והמשכון ברשות הנכרי או אפי' שמונח ברשות ישראל אלא שהקנוהו לנכרי בקנין גמור אג"ק כמבואר לקמן בדין מכירת חמץ ואמר לו אם לא אפרע לך לזמן פלוני יהיה שלך מעכשיו והגיע הזמן ולא פרעו מותר אפילו לא הגיע הזמן פרעון עד אחר פסח דכיון דאמר לו מעכשיו נמצא כשהגיע הזמן ולא פרעו היה החמץ למפרע של נכרי והוי חמצו של נכרי ודוקא באלו ג' תנאים דהיינו (א) שאמר מעכשיו (ב) שיהיה ברשותו של נכרי (ג) כשיגיע הזמן ולא פרעו אבל אם חסר א' מן התנאים דינו כחמצו של ישראל שעבר עליו הפסח ואסור לכל ישראל להנות ממנו דאם לא אמר לו מעכשיו אע"פ שהוא ברשותו של נכרי מ"מ כיון שכל ימי הפסח היה של ישראל דקיי"ל דבעל חוב אינו גובה אלא מזמן הפרעון ואילך כיון שהזמ"פ היה אחר הפסח ה"ז כחמץ של ישראל ברשות נכרי דעובר עליו המפקיד כדלעיל סי' ה' ואפי' אם הגיע הזמן קודם פסח ולא פרעו כיון שלא אמר לו מעכשיו כיון דקיי"ל דכל דאי הוי אסמכתא ואסמכתא לא קניא אע"ג דו"א דאין דין אסמכתא לנכרי מ"מ רוב אחרונים פוסקים לאיסור ואפי' אמר מעכשיו רק שלא היה ברשות הנכרי אלא שהיה מונח ברשות ישראל אע"ג דהוי חמצו של נכרי כיון דאמר לו מעכשיו מ"מ הו"ל כהמצו של נכרי ברשות ישראל והאחריות על הישראל שהרי אם יאבד המשכון יצטרך הישראל לשלם לו דבשלמא אם הוא מונח ברשות הנכרי הו"ל מקבל אחריות המצו של נכרי בביתו של נכרי דמותר כדלעיל סי' א' משא"כ כשהוא ברשות ישראל ואפי' אמר מעכשיו וגם מונח ברשות הנכרי אם הגיע זמן פרעון ופרעו א"כ לא קנאו הנכרי מעולם והו"ל המצו של ישראל ברשות נכרי דאסור ומ"מ לכתחלה נסתפקו הפוסקים אם מותר לישראל להלוות בענין זה שכיון שבידו לפדותו בפסח א"כ אפשר דאעפ"כ עובר עליו (תמ"א וע' מ"א וט"ז ס"ק ב' ועי' בפסחים מ"ו תוס' ד"ה סוא"ג) ולכן ראוי להחמיר ולפדותו קודם פסח:

ח וכן ישראל שהלוה לנכרי על חמצו והמשכון ברשות הישראל ואמר לו מעכשיו והגיע הזמן אפילו לאחר פסח ולא פרעו אפי' אין אחריות החמץ על הישראל אסור שהרי כיון שהגיע הזמן ולא פרעו נמצא היה למפרע של ישראל ומ"מ אין הישראל מחוייב לבער בפסח שהרי

נשמת אדם

ברשותו מ"ד כו' • א"נ י"ל לרש"י דביו"ט השבתתו בכ"ז ה"ה במוצא מרשותו הגי ע"כ • והנה נוכל לומר דהטור ס"ל כרמב"ן דתרתי בעינן לעובר שיהיה לו וגם ברשותו ולכן ס"ל להטור דאף דבהוצאה לחוד לא קיים המ"ע מ"מ תיקן בזה דאינו עובר בב"י. ואף דהמשהה ע"מ לשרפו אפי' בביתו אינו עובר מ"מ מה שיוכל לתקן יתקן בזה בודאי עכ"פ אינו עובר. והנה היזק ראשון של ב"י דוחק גדול. ואמנם מ"מ דס"ל כרש"י הא תמוה כמו שהקשה בספר חדש בבא לידי ונקרא מאמר מרדכי שהרי כתב הטור כיון שאינו יכול לקיים כדינו בשריפה וכיי, כשיטת ר"ת. ואחר העיון דברי הב"י נכונים דהא לרבנן עכ"פ בעי פירור וזה א"א בי"ט • וכמש"כ המל"מ בפ"א מהל' חמץ הלכה א' דאסור מדאורייתא • ואפשר דכן דעת הטור וכיון דא"א לקיים בשריפה לר"י או פירור לרבנן והדא מינייהו נקט. והראיה שהרי בסי' תמ"ה לא הכריע הטור הלכתא כמאן ולמה כתב כאן בפשיטות בשריפה לר"י אע"כ דהדא מינייהו נקט או י"ל דכוונת הב"י בטור הכי כיון דלרש"י לאחר איסורו השבתתו בכ"ד ובזה מקיים אפי' העשה • ה"נ לר"ת אף דאינו מקיים העשה מ"מ מודה דעכ"פ אינו עובר. ואין שייך י"ל דדעת הטור כרמב"ן. ולכאורה ז"א שהרי כתב הטור בסי' ת"י וז"ל יש מן הגאונים שכתבו שקבל עליו הנפקד אחריות אין המפקיד עובר עליו והר"י כתב שהמפקיד עובר עליו וגם הנפקד א"א הרא"ש ז"ל. הרי בהדיא שהכריע שאפי' כשאינו ברשותו עובר. ול"ל דמ"מ חושש לכתחלה לדעת הרמב"ן ור"ן והב"י כתב שגם הרשב"א כ"כ בשם הגאונים ולכן כתב דיוליאנו וכמו שכתבתי ז"א שהרי אף לדידהו דוקא כשקבל עליו הנפקד אחריות אינו עובר המפקיד: אבל כשלא קיבל שום אחריות עדיין הוא ברשות המפקיד. וא"כ כ"מ כשמוציא בחמץ

שהרי שדיין לא הגיע הזמ"פ דשמא יפדנו ואפילו בא הנכרי בפסח ונתן דמיו מותר להניח לנכרי ליטול חמצו אבל אם לא אמר לו מעכשיו ואין אחריותו עליו מותר אע"פ שהיה בבית ישראל (וע' בח"י מה שהקשה רלם יוסף) :

ט אם עבר ישראל ומכר החמץ לאחר זמן איסורו ואפי' בפסח גופו (פ"ח) י"א דהמעות מותר אפי' לבעל החמץ שחמץ אינו תופס דמיו וי"א דדוקא אם שפחתו עשתה זאת שלא בידיעת ישראל מותר אבל אם עשה הנכרי בידיעתו של ישראל אסור עכ"פ לבעל החמץ מטעם קנס (ע' מ"א סי' תמ"ג ס"ק ו') :

כלל קכא דין חמץ והערובות חמץ קודם פסח. ונוקשה. (סמ"ב ותמ"ז) :

א ג' מיני חמץ הם. (א) שאור או חמץ בעין שראוי לאכילה ואינו מעורב בד"א. (ב) חמץ גמור ע"י תערובות. (ג) חמץ נוקשה דהיינו חמץ רע שלא היה ראוי לאכילה מעולם כגון אותן שרסופרים מדבקין ניירותיהם שעושין מקמח ומים או שאינו חמץ גמור כגון שאור שעדיין לא החמיץ כל צרכו וי"א גם עיסה שנילושה במים עם מי פירות (ע' ריב"ש סי' ג') וחלוקין קצת בדינם האוכל כזית מחמץ בעין חייב כרת וע"י תערובות אע"ג דליכא כרת מ"מ עובר בלאו דכל מחמצת כו' שהוא אזהרה לתערובות חמץ שאין בו כזית בכא"פ ואם הוא מין במינו כגון שנתערב קמח מתבואה ששורין החיטין קודם הטחינה בקמח של פסח אם נתבטל ברוב כיון דמה"ת מותר אפי' לאכיל' שהרי מה"ת בטל ברוב כדין כל איסורין שבתורה וא"כ מיתר לשהותו כה"ת מ"מ מדרבנן חייב לבער משום לא פליג אבל מין בשאינו מינו ר"ל תערובות חמץ בכותח הבבלי אפי' נתערב בו עד שאין כזית בכא"פ מ"מ חייב לבערו שהרי עכ"פ החמץ מצורף כמילא ועובר בב"י (תמ"ב במ"א סק"א) וע' ביבמות ד' פ"ב ד"ה ר' יהודה דאפי' קמח הטין בקמח שעורים הוי מב"מ לרבא דאזיל בתר שמא ומה שכתבו תוס' בפסחים דף מ"ד ד"ה איתיביה דהוי מבשא"מ צ"ל דהתם מארי דשמעתא אביי ואביי ס"ל דאזלינן בתר טעמא אך מה"ת לה בלה אין נ"מ בזה דודאי אזלינן בתר טעמא כמש"כ הש"ך בסימן צ"ח רק לענין יבש ביבש (וע' בי"ד סי' ק"ט ס"ק ח' ט') וכ"ש אם נתערב דגן שצמח בכרי של תבואה שצריך לבער שהרי אלו הגרעינים הם ניכרים וכל דבר הניכר ל"ש בו ביטול (תמ"ז במ"א ס"ק מ"ס) וחמץ נוקשה מה"ת אינו עובר בב"י מ"מ מדרבנן חייב לבער דלא פלוג רבנן אבל נוקשה ע"י תערובות מותר לשהותה (תמ"ב) נמצא לפ"ז דכל דבר שיש בו חמץ גמור חייב לבער ואם אין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ כגון שבישל איזה דבר עם חמץ אע"פ שהסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם אפ"ה חייבים עליו דקיי"ל טב"ע דאורייתא ולענין בל יראה מסתפק בח"י אם עובר עליו אבל דבר שאין בו חמץ כלל אלא נתבשל בכלי חמץ שהיה בן יומו או שנכבש בתוכו אע"ג דאסור באכילה לכ"ע מ"מ י"א דמותר להשהותה ודוקא קודם פסח אבל בישל או נכבש בפסח אפי' אב"י צריך לבער (ע' מ"א סי' תמ"ב בס"ק ט' ות"י סק"י):

ב דבר המעמיד הוי כאילו הוא בעין ולא בטל אפי' באלף ולכן אם העמיד גבינות בהומץ שכר או חומץ שנתחמץ בשמרי שכר חייב לבער וכן דבש שקורין (מעד) שהחמיצו משמרי דבש שבישל כל השנה ודבש הראשון שבישל היה מחומץ בשמרי שכר וזה שבישל עתה היה ד' או ה' חייב לבערו ודוקא שלא היה שם מעמיד אחר אבל אם היה ג"כ מעמיד אחר של היתר הוי זה וזה גורם ומותר (מ"א סי' תמ"ב וע' בחכמת אדם כלל נ"ג סי' נ"ז) וכל דבר שהחלת עשייתו כך כגון משקה שעושין מחומץ ושאר משקין מעורבין אפי' באלף לא בטל דהוי כדבר המעמיד ומיהו כ"ז אינו אלא מדרבנן ובדיעבד אם שכח ולא ביערו ועבר עליו הפסח במקום הפ"מ יש להתיר בהנאה ע"י השלכת הנאת המעמיד לים המלה (עי' ת"י ס"ק ט"ז) ואם

העמידו

נשמת אדם

שחמץ לרס"ר דעדיין הוא ברשותו ועובר וכמו שכתוב אי"כ בשם ירושלמי וא"כ מה תועלת במה שמוציאו מרשותו · והמגן אחר העיון נראה דלשון הטור אינו מדוקדק והכל הקשה כפ"ח והניח בצ"ע דמה נ"מ במה שקיבל אחריות ע"ם אבל באמת מוכח דלשונו אינו מדוקדק שהרי הוציא זה מהרא"ש. וז"ל הרא"ש סי' ד' יש מן הגאונים שאמרו ישראל שהפקיד חמצו אצל נכרי או אצל ישראל. וקבל הנפקד אחריות הנפקד חייב בביעור ולא המפקיד אע"פ שהוא שלו כיון שאינו ברשותו. והכיאו ראיה ממכילתא כו' מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך. יצא חמצו של נכרי ברשות ישראל שהוא בביתו ואינו יכול לבערו יצא חמצו של ישראל ברשות נכרי שהוא שלו ואינו ברשותו עכ"ל. הרי מבואר דמה שכתבו הגאונים שקבל הנפקד אחריות היינו דאז הנפקד חייב לבער דבלא קיבל אחריות אף הנפקד אינו חייב לבער מפני שאינו שלו. ומה שכתב וקבל הנפקד אחריות קאי על מה דסיים שהפקיד אצל ישראל ולא קאי על שהפקיד ביד נכרי. דלא אפי' לא קיבל הנכרי אחריות אינו עובר המפקיד דזיל בתר טעמא דכיון דבעי תרתי שלו וברשותו · א"כ מה לי אם קבל הנכרי אחריות או לא. והכי מוכח מהרא"ש שהביא שהרי לשון המכילתא יצא חמצו של נכרי ברשות ישראל ע"כ מיירי בדלא קבל ישראל אחריות דאל"כ חייב לבער (ודומיא דהכא בסיפא יצא חמצו של ישראל ברשות נכרי מיירי נמי דלא קבל הנכרי אחריות) והמגן ברמזים שם הלשון מדוקדק. וכ"כ המחבר בש"ע שכתב אע"פ שקבל עליו הנפקד אחריות עובר המפקיד והוי רבותא. וכ"כ א"ר דמלשון רמב"ם משמע דאף דלא קיבל נכרי אחריות אינו עובר ותימא על הפ"ח שלא הרגיש בזה. וגם המ"א בסי' ת"מ ס"ק א' ובסוף סי' המ"ז כתב דבעינן דוקא שיקבל הנכרי אחריות וז"א לרמב"ן ור"ן. ובזה

נספר

העמידו ע"י קיבה שנכבש בכלי חמץ אסור לאכלו ומותר להשהותה (שם) :

ג שכר שלנו וייו"ש שלני הוא חמץ גמור וכן השמרים מהם :

ד חמץ שהיה ראוי לאכילה אע"פ שנתקלקל מ"מ חייב לבער עד שתפסל מאכילת כלב קודם זמן איסורו דאז הוי כעפרא בעלמא אבל לאכלו אפ"ה אסור ואם נפסל לאחר זמן איסורו חייב לבער (מ"א) כדלעיל סוף כלל קי"ט :

ה בגדים שמכבסים בהלב הטה שקורין (קראכמעל) מותר לקיימו ומ"מ אסור להציען על השלחן אם יש איזה ממשות עליהן בענין שיהיה החשש שיפרוך קצת וכ"ש שאסור לתת לתוכן קמח של פסח :

ו מותר לדבק ניירות בחלון בתוך ל' יום קודם פסח ובלבד שלא יהיה חמץ ניכר דכיון דהוא חמץ נוקשה ול"ש שמא יבא לאכלו דאינו ראוי אלא דלא פלוג רבנן וכיון שהוא מכוסה בנייר דל"ש כלל שמא יבא לאכלו לא החמירו אבל אם נראה מבחוץ אסור אבל קודם ל' יום הכל מותר (שם) :

ז דיו שבישלו בשכר קודם פסח מותר לכתוב בו ואם בשלו נכרי בפסח אסור לקנותו ממנו דגם חמץ ש"נ אסור בהנאה בפסח וכן חמץ גמור שנתערב עם שאר מינים שאינו מאכל אדם כלל כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכן קמח ועורות אפי' נתן שעה א' קודם הביעור או אפי' לא נתן עורות רק שנתן הקמח ג' ימים קודם שעת הביעור וא"כ כבר נפסד והבאיש וכן הקילור והרטיה והריקא שנתן לתוכו חמץ מותר לקיימו שהרי נפסד צורת החמץ (תמ"ב) (בדפוס הראשון כתבתי דמה שקורין מונטלאק מותר להשהותן וכתב לי אחי היושים מהו' לבי שזה טעות כי חקר הדבר שהוא חמץ גמור ומה שאינו מעפש היינו משום שהאפיה הוא בטוב וכן אמרו לי פה הבקיאין במלאכה זו ואם"כ אע"ג שעירבו בו מיני לבעונים דיט כחמץ גמור ע"י תערובות וחייב לבער) :

ח חמץ בפסח מה"ת שוה לשאר איסורין ואוסר בנ"ט דהיינו בששים אלא שחז"ל החמירו ואסרו תערובתו בין במינו בין שלא במינו במשהו אפי' בהנאה וצריך לשרוף הכל ולא כגי בפדיון דמי החמץ ולמכור השאר או למכור כך לנכרי אע"פ שאינו שוה יותר בשביל הנשהו מ"מ כבר נהגו לשרוף הכל אבל הכלים שנתבשל בתוכם אפי' חמץ גמור מותר להשהותם אחר הפסח וא"צ שבירה ומותר אז לבשל בהם בין במינו ובין שלא במינו ואם נתערב מתערובות זה שנתערב במשהו בתערובות ב' ונמצא דאיכא תרי משהו כבר נתפשט ההוראה לאיסור (במ"א תס"ז ס"ק י"ג) ולכן תבשיל שנמצא בו חיטה נאסרה הכף והקדרה וכל הכלים ואם הגיסו בכף קדרה שניה הכל אסור וכתוב בא"ר דדוקא בכף יש להחמיר לאסור כטעם דאין לו פליטה מגופו או לח בלח אבל יבש שנתערב בו משהו ונתערב באחרות ויש רוב כנגדו ומכיר החתיכה השאר מותר אבל אם אינו מכיר הכל אסור ובמקום הפ"מ ושמחת יו"ט ויש עוד צד להקל כ' הבו"פ בסי' צ"ב סק"י דיש לעשות כניף להתיר התערובות הב'. ובמקום שיש הרבה צדדים להקל יש לצרף עוד דעת השאלתות דס"ל דחמץ שוה לשאר איסורים ובטל בס' במש"כ המ"א (סי' תס"ז ס"ק נ"ג) ולפי שיתבאר לקמן כלל קכ"ב סי'

נשמת אדם

נסתר מזה שתירץ המ"א בסוף סי' תמ"ז. ואמנם קושייתו בלא"ה לק"מ דדוקא בחמץ דראוי לעבור עליו בב"י אף דלא עבר מ"מ כיון דאדרבנן עבר ולכן אסור. משא"כ נוקשה דאינו יכול לעבור עליו כלל מה"ת ולכן מותר. ולפ"ז י"ל שפיר דהטור שכתב יוליאנו חושש לסברת רמב"ן ודעימיה · ולדעתם מתקן הגאו ואף דעדיין אינו מתקן העשה לר"ת דבעי' שריפה כיון דכרש"י מקיים אפי' העשה ולכן יעשה מה שביכולתו . ואמנם נ"ע גדול לדעתי על הב"י שכתב דלרש"י די בהוצאה מרשותו . ונ"ע מכירו' שהביאו הפ"ח ס"ס תמ"ב וז"ל לא יראה לך אית תנויי תני אתה רואה אבל אתה רואה בפלטיא. ואית תני' אפי' בפלטי'ל"ק כאן בשהפקירו קודם ביעורו כאן בשהפקירו לאחר ביעורו ע"כ. הרי לבדיא דאחר זמן איסורו אפי' הפקירו עובר עליו ואף דהירושלמי אזיל בשיטת רבי יוחנן דהוא מהא דירושלמי · והביאו הפוסקים דאיתא בירושלמי וז"ל. המפקיר המלו בי"ג לאחר פסח מהו רבי יוחנן אמר אסור ור"ל מתיר. אמר רבי יוחנן לר"ל נהיר כדאמרי' אתיא דר"י כרבי יוסי (ר"ל דס"ל בהפקר עד שיזכה בו אחר לא יצא מרשות בעלים כדאיתא בנדרים) ור"ל כר"מ אינו כן אנא ר"י חושש על הערמה ר"ל לא היה חושש על הערמה מה דנפיק מביניהון הלה עליו מפולת. מ"ד הערמה לית כאן הערמה והוא מותר עכ"ל . ובהג"א משמע דפסק כלישנא קמא דר"י ס"ל כרבי יוסי ולכן פסק בהפקיר חמצו דמותר דהכן קיי"ל כר"מ וא"כ ע"כ ס"ל כר"ל ע"ש. ולפ"ז י"ל דסוגיא דירושלמי דהכא נמי כר"י ז"א דאכ"ק בהפקיר קודם לביעורו למה לא יעבור עכ"פ מוכח בהדיא דדוקא בהפקיר קודם איסורו לרבנן אינו עובר אלא דאסור משום הערמה אבל לאחר זמן איסורו לא מהני הפקר והיינו משום דבלא"ה אינו ברשותו ואפ"ה עשאו הכתוב כברשותו . וא"כ אפי' הוציאו מרשותו לרשות הרבים לא מהני. ואף דלעיל כתבנו במוכר חמצו לאחר הזמן דאינו עובר שאני התם כיון דזכה בו הנכרי יצא לגמרי מרשותו . משא"כ במונח ברשות הרבים שיש לכל אדם זכות בו וא"כ לא נפיק מרשותו · וא"כ נ"ע על הב"י וכמו שהקשה הט"ז ומצאתי בשו"ת פ"י שכתב שסמך על דברי הב"י . והורה הלכה למעשה בא' ששכח למכור חמצו . וז"ל אמרתי שישליכנו בפני נכרים מכירים לחזירים דלאחר שם השבתתו בכ"ד לדעת הרבה פוסקים וילך משם והנכרים לא יניחו לחזירים לאכול וישמרנו לו עד לאחר הפסח עכ"ל · עוד כתב בסי' י"ב וז"ל ובמקום הפסד יש לסמוך על רש"י דשרי להשליכו במקום הפקר כדכתב ב"י בסי' תמ"ו ולא כתב ראיה . ואני מצאתי בהדיא בדברי רש"י גבי ש"מ מדר"ע תלת ש"מ אין ביעור חמץ כו' וכתב רש"י דאי השבתתו בכ"ד ישליכנו לכלבים הרי שהתיר רש"י בהדיא למ"ד השבתתו בכ"ד להשליך לכלבים עכ"ל פ"י . ואני בעניי איני רואה שום ראיה לדברי הב"י מהא דע"כ לא התיר רש"י רק להאכילו לכלבים דבזה מבערו מן העולם לרבנן . ואף דס"ל זורה ומפרר לרוח או משליך לים · ס"ל לרש"י דהעיקר לבערו מן העולם דמ"מ אם מאכילו לכלבים או מטיל לים

סי׳ י״ב להקל התערובת וא״כ י״ל דהיינו טעמא דדוקא בדאיכא ודאי משהו אמרינן תרי משהו אבל בספק משהו לא אמרינן תרי משהו אמנם י״ל דדוקא התם די״ל עכשיו נפל וא״כ יש לסמוך על הפוסקים דכ״ל דלעולם לא מחזקינן מזמן לזמן אמרי׳ עכשיו נפל משא״כ בשאר ספיקות ועיין זה כתב שם בא״ר :

ט בד״א בדבר שאסור בשאר איסורין בנ״ט וצריכין שיעור לבטלו אבל בדבר דבש״א א״צ לבטלו אלא דבעי הדחה או קליפה או נטילה והיינו משום דאמרינן דאין דאיסור נבלע בלל יותר מזה השיעור וא״כ ה״ה בחמץ סגי בהכי ולפיכך הדוחך בסכין של חמץ לפת וכיוצא בו מדברים שאינם חריפים אפי׳ ב״י ואפי׳ אינו מכונה דבש״א א״צ אלא הדחה או גרירה כמבו׳ בהיבורי ה״א כלל מ״ט ס״ט א״כ הכי נמי בחמץ די בהדחה או גרירה ומ״מ בדיעבד אם בישל בלא הדחה או בדבר שא״א בהדחה או בגרירה אע״פ דבש״א מותר כמבו׳ שם כלל מ״ב סי׳ ב׳ אבל בחמץ אפי׳ דיעבד אסור דכ״כ משהו מיהו איכא וביטול אינו שייך בפסח (וכ״כ הגאון בעל ת״ד וכ״כ בא״ר דכ״מ במ״א ס״ק ל״ד) וא״ר מיקל בדבר שיש רק החשש שמא בא לתוכו פירור אבל בדבר שבא לתוכו ודאי כשהו ולא הדיח אסור אף בדיעבד וה״ה בדבר שצריך קליפה ונתבשל בלא קליפה אע״ג דבש״א בטיל כמבואר שם כלל מ״ב סי׳ י׳ אבל בחמץ אסור הכל כמש״כ המ״א סי׳ תמ״ז ס״ק ל״ג :

י ולפ״ז בדין עירוי כגון שעירה מכלי חמץ על בשר כיון דק״ל דלכ״ע עירוי אינו אוסר יותר מכ״ק כמבואר שם כלל נ״ט וא״כ ה״נ בחמץ ועיין בנ״א סימן כ׳ שכתבתי דבמקום שאין הפסד גדול יש לאסור כולו וכן בדין תתאה גבר דקיי״ל דאם התחתון צונן אינו אוסר דעליון רק כ״ק כמבואר בכלל ס׳ גם בפסח אינו אוסר רק כ״ק כגון שהניח בשר או מצה רותח על חמץ צונן אמרינן תתאה גבר ואם הניח חתיכת בשר רותח בקערה חמץ צונן דקיי״ל בש״א בכלל נ״ז סי׳ ד׳ דאינו אוסר אלא כ״ק ואפי׳ בדבר שיש לו רטיבות קצת דתתאה גבר א״כ ה״ה בחמץ (ומש״כ כמ״א סי׳ תמ״ז סס״ק ט׳ דים להחמיר בדבר גוש היינו כדינו בקליפה וכ״כ הגאון בעל ת״ד) ואם נשתמשו בקערה חמץ אפי׳ צוננת ברוטב שהיס״ב וא״כ בש״א צריך ס׳ נגד קליפת הקערה כמבואר שם א״כ בחמץ אסור כולו דבכ״ד דצריך לבטל בש״א אוסר במשהו בפסח ואם הניח חמץ רותח בקערה ש״פ נאסר הכלי עכ״פ כ״ק וא״כ כולו אסור ודוקא חמץ בעין אבל אם הניח דבר שבלע חמץ דבש״א אינו אוסר בלל דקיימא לן דמאכל אינו פולט בלא רוטב אם הבליעה היה דבר כה״ש וא״כ י״ל דגם בחמץ מותר אך לפי מה שכתב הח״י דבתוך הפסח לאסור כולו הם בחם כדלקמן סי׳ י״א וא״כ י״ל ה״נ לאסור בתוך הפסח ולכולי עלמא אין כלי אוסר כלי בנגיעתה :

יא ולפ״ז בנגע ככר חמץ בככר מצה אפי׳ בתנור שניהם רותחים לדידן לרמ״א דקיי״ל בכלל ס׳ סי׳ ט׳ דחם בחם בלא רוטב אוסר כולו אע״ג דמדינא אינו אוסר רק כדי נטילה באיסור כחוש מ״מ כיון שא״א בקיאין בין כחוש לשמן אסור כולו אך זה שייך בדבר ששייך בו שמן אבל המין דהוא בודאי כחוש וכ״ש לגזור אטו שמן ולכן פסק בש״ע באמת (בסי׳ תמ״ז ובסי׳ תס״ח) דאינו אוסר רק כדי נטילה אמנם הב״י אזיל לשיטתו בי״ד סי׳ ק״ה אבל לדידן דקיי״ל כרמ״א שם ולכן י״א דכולו אסור (רמ״ל וכ״ת) וי״א דאוקמי אדינא אפי׳ לדידן (ט״ז ומ״א) וכתב הח״י דבתוך הפסח יש לאסור כולו וה״ה בחבה שנמצאת במצה אפויה נמי דינא הכי (תס״ז ברמ״א) והתנור צריך הכשר באותו מקום שעמד החמץ אבל שאר מקומות א״צ הכשר דדוקא בבישול מפעפע בכל הכלי אבל לא באפיה (מ״א סי׳ תס״ז ס״ק ל״ו וח״י סי׳ תס״א ס״ק י״ד) :

יב בד״א בחמץ ומצה שאין א׳ מהם שמן אבל מצה המשוחה בשמן דקיי״ל בש״א (בחכ״א בכלל ס׳ סי׳ ג׳) דאזיל ההיתר ומפטם לאיסור ואסר כולו וא״כ ה״ה הכא אוסר כולו וכן מצה שנתכפלה ונגעה במצה אם אינה משוחה בשומן דינו כמו בסי׳ י״א אבל אם משוחה בשומן יש חילוק דאם נגעה במקום הכפל עצמו נמצא הוי כאילו נוגע באיסור מחמת עצמו דאמרי׳ אזיל היתר כו׳ אבל אם נגעה בצד האחר דינו רק כאילו בלעה איסור ובאיסור הבלוע

נשמת אדם

לא

אבל להכיתו כרבות כרכים כמ״ש הב״י מודה רש״י דהפי׳ לרבנן אין זה השבתה ואם יהיה מונח שם בפסח אעפ״כ עובר עליו . וכדאיתא בהדיא בירושלמי וזהו שדקדק רש״י שם וכתב וז״ל . יאכילנה לכלבים או ישליכנה לים ולא כתב ישליכנה לכלבים או לים . מדשני בלישניה דדוקא או בהשלכה לים או יאכילנה לכלבים ועכ״פ מבערו מן העולם . ומה שהקשה הב״י אם סברי אמרו בירושלמי ולא יאכיל לבהמת הפקר כדאיתא בסי׳ תמ״ח י״ל דדוקא אם כוונתו לזכות בבהמה זה אסור דאי משום ביעור יכול לבער במפרר לרוח אבל אם כוונתו בהאכילה להתבער מן העולם ולקיים מצות השבתה דבעינן אחר

ח״א נקיים דביו״ט אסור לפרר אתי עשה דתשביתו ודוחה ל״ת דלא יאכל דהוי שפיר בעידנא דמעקר לאו כו׳ . ואין לדקדק מרש״י ד״ה כופה כלי שכ׳ דכא לא חזי לטלטולי ולאפוקי בב״י כו׳ משמע אבל בלא ביטול שרי לטלטולי ולאפוקי . ז״א שהרי כתב רש״י שם ד״ה המלו ומשום חד יומא כו׳ ובלילה יבערנו הרי שכתב רש״י דצריך לבער . ולפ״ז סוראה זו שנ׳ פ״י שכתב דישליכנה לפני כלבים ודחק א״ע ליישב בירושלמי דלא יאכיל לבהמת הפקר ודברי ריב״ן בסי׳ תמ״ב סעיף ג׳ . ומזה הוכית בראיות קלושות דמה דאוסר בירושלמי אינו אלא מדרבנן ולפי מה שכתבתי א״ש דבירושלמי מיירי בעי״ט . או בחול כשעבר

מאוסר

לא אמרי' בשאר איסורים אזיל היתר כו' כמבואר שם (סי' כ') א"כ ה"נ בחמץ וא"כ אינו אוסר רק כדי נטילה ולענין שאר המצות שנגעו במצה זו כיון דיש פוסקים בש"א דלא אמרי' כלל אזיל היתר ומכ"ש כמבואר שם ולכן במצה המשיחה בשומן שנגעה בחמץ גמור יש להתיר האחרת הנוגעת בזו שנאסרה ע"י קליפה או שימכרם לנכרי ואם אינה חמץ גמור רק נפוחה או כפולה ונגעה בצד האחר יש להתיר האחרת שנגעה בו (וע' מ"א סי' תמ"ז ות"ח דמשמע דלעולם במשוהה בשומן ד"נו שוה) ואין חילוק בזה אם נגעה חוץ להניר או בתנור דאפי' נגעה בתנור בחמץ שאר מצות שבתניר שאינם נוגעות מותרים שהרי עכ"פ המשוחים אינם משוחים כ"כ עד שיזוב מהם השומן דא"כ בלא"ה אסור מדין בו"ח כדאיתא בי"ד סי' צ"ו קיי"ל דאינו מפעפע בכל הכלי רק דוקא בבישול (כמש"כ רמ"א סס"י תס"ז) ואע"ג שכתב המ"א שם דאם התרנגולת שמינה הכל אסור היינו משום היפוך השפוד זב השומן וכן משמע שם שכתב אפילו אינה נוגעת משמע אבל היפוך שפוד צריך דאל"כ הו"ל לכתוב סתם בכל ענין אסור א"ו דאם לא היפך שפוד אינו אוסר אפי' בשמינה דאינה מפעפע והגאון בעל ח"ד מחמיר בזה ונכנס בדחיקים דבסי' תמ"ז מיירי שההפה נוגע בשפוד ומסתימת דברי המ"א שם לא משמע כן וגם היה לו לחלק בין בתוך התנור או חוץ לתנור א"ו משמע דאין חילוק כנ"ל וע' בנ"א סי' י"ג:

יג הטעם שהחמירו בחמץ לאסור במשהו יותר משאר איסורין הוא משום דלא בדילין מיניה כולא שתא וגם משום שהוא בכרת משא"כ בחלב ודם אע"ג דהוא בכרת מ"מ בדילין מיניה כולא שתא ולפיכך דוקא מליל ט"ו אסור במשהו משא"כ בע"פ מו' שעות עד הלילה כיון דאז אע"ג דאסור מה"ת כמבואר לעיל מ"מ אין בו כרת וכן חמץ נוקשה אפי' בפסח אפי' להפוסקים דאסור מה"ת כיון שאין בו כרת ומכש"כ להפוסקים דאינו אלא מדרבנן ולכן אפי' בפסח בטל בס' (מ"א תמ"ז ס"ק ז'):

יד מדינא נטל"פ מותר גם בפסח וכן סתם הב"י בש"ע אבל מטעמים הנזכרים החמירו הפוסקים לאסור בפסח אפי' נטל"פ דעכ"פ לא גרע ממשהו ואפי' משהו ונטל"פ אסור אבל בע"פ עד הלילה מותר ומ"מ בדבר שהוא עפרא בעלמא אפי' בפסח מותר דבשלמא נט"פ עכ"פ יש טעם אלא שהוא פגום משא"כ כאן דאין כאן טעם כלל ומטעם זה מתיר הח"צ בתשובה סי' ע"ה בכביו שעבר עליו י"ב חודש דאפי' התך דברים חריפי' אינו אוסר אבל אם נעשה בעפרא לאחר זמן איסורא אוסר דקיי"ל דאפי' העפר אסור בהנאה כדאית' בסי' תמ"ח ולעיל כלל קי"ט סי' ל' (תמ"ז):

טו נתערב בע"פ ונתבטל בס' ונשתהא עד פסח אם היה חמץ בעין כגון חטה שנמצאת בע"פ בתרנגולת מבושלת ונתבטל ואח"כ חממו התרנגולת בפסח בעוד שהחטה בתוכה כ' המ"א דלכ"ע חוזר וניער ואסור במשהו ואם נטלו החטה מתרנגולת בע"פ או אפי' לא נטלו אלא שלא חממו התרנגולת בפסח אע"ג שעדיין נשאר בו טעם משהו כיון שאין בו אלא טעם בעלמא כ' המ"א דבזה לכ"ע אינו חוזר וניער (וכתבתי בנ"א שגם בזה מחלוקת) ובדבר שיש בו ממשות האיסור אלא שאינו בעין כגון שכר שנתערב בדבש וכי צא בו ונתבטל כבר קודם פסח בזה יש מחלוקת הפוסקים אם אמרי' חוזר וניער ולכן לכתחלה יאכלנו עד הלילה ובדיעבד במדינו' אלו נוהגין בכל תערובות לה בלח דלא אמרי' חוזר וניער ומותר לכתחלה בשעת התירא מערב בידים ולאכול בפסח (ולכאורה היה נראה דזה דוקא שנודע לו קודם פסח וא"כ כבר נתבטל ונעשה היתר גמור אבל כשלא נודע לו כלל מן התערובות עד פסח וא"כ הוי כנתערב בפסח ואוסר במשהו ועיין בנ"א סי' כ"ד שכתבתי דלעולם מותר) ומ"מ בבקם שיש לחוש לתערובות כגון פת שנפל ליין אע"ג שנטלו משם מ"מ חיישינן שמא נשארו בו פירורין בעין וע"כ חוזר וניער ואע"ג שהוא צונן מ"מ כיון ששוהה בפסח מעל"ע וא"כ הוי כבוש כמבושל ומ"מ מותר להשהותו ומותר להנות ממנו וכן כל דבר שמותר להשהות מותר להנות ממנו (ח"י ס"ק י"ח) ומיהו אם סינן היין קודם פסח אע"ג די"א דלא מהני סינון מ"מ יש להקל לצורך ובלבד שיהיה בבגד דק שא"א לפירור קטן לעבור דרך הנקבים ואז אף אם יעבור הוי כלח בלח ואם שאב קודם פסח זוהמא של דבש בנפה חבוצה מותר דהוי לח בלח (ח"י ס"ק י"ז):

נשמת אדם

שמותר לבערו בשריפה או בפירור רק שרוצה לזכות בהנאת הפקר אם אסור כדקיי"ל בכל מקום שיש עשה ול"ת אם יכול לקיים שניהם אינו דוחה. אבל ביו"ט דא"א לבערו מן העולם כתב רש"י שפיר דיאכילנו לכלבים לשם מצות השבתה. ועוד אני מסופק מאד בהלכה זו כיון דאין סבדי שהנכרי כיון שהוא שכירו וזכה בו ומשמרו הכל עושה בשביל הישראל והוי כמגביה מציאה לחברו דקנה חברו אפי' שלא אמר בשעת הגבהה כמ"ש הש"ך בח"מ סי' רס"ט. ואף דמשמע דהיינו מטעם שליחות הוא וגם לא ניחא ליה לישראל דנקני איסורא מ"מ כיון שגם דעת הנכרי הוא שלא יזכה בו לנפשו. וא"כ עדיין הוא הפקר ועובר עליו הישראל כדאיתא בירושלמי בהפקיר חמצו לאחר זמן איסורו. ואף לשיטת רמב"ן ור"ן בישראל שהפקיד אצל נכרי ואפי' בלא קיבל הנכרי אחריות אינו עובר וכמו שכתבנו לעיל וא"כ ה"נ כיון שעכ"פ בא ברשות נכרי ולא מוגם ברשות הרבים אינו עובר מ"מ עכ"פ אסור לאחר פסח כמ"ש הר"ן בהדיא הבאתי דבריו לעיל וכפ"י אזיל לשיטתו דס"ל דלרש"י בהלואה מרשותו הוי ואם כן כבר פיקן הלאו בזה אבל לפי שהוכחתי דגם דעת רש"י דלא מהני הואיל

לעוד

טז דבר שצריך קליפה ולא קלף מעי"ט מותר לקלוף בפסח (ח"י סי' תס"א ס"ק י"ח) ואם לא קלף ובישלו כך הכל אסור ואע"ג דאין כאן אלא בלוע וקיי"ל לעיל (סי' ח') דבדבר שאין בו אלא טעם לא אמרי' חוזר וניער היינו דוקא שנתבטל בס' אבל בקליפה אין בו באותו קליפה ס' נגד הבלוע וכ"כ א"ר סי' תמ"ז ס"ק ו') אך זה דוקא כשהקליפה מדינא כגון חטה שנגע בחתיכה שנמלחה או אפי' כשיש לספק שמא נגע החטה או שלא ידעינן באיזה חתיכה נגע החטה וא"כ טעונין כו"ן קליפה מדינא אבל אם לא נגע ההטה בחתיכה זו רק שרתיכה אחרת נגע בחתיכה זו דאע"ג דנוהגין להצריכה קליפה כדלקמן כלל קכ"ב אם נתבשלה כך מותרת (סי' תס"ז במ"א ס"ק ל"ג):

יז אע"ג דקיי"ל בש"א כלי שני דאינו מפליט ומבליע מ"מ בפסח יש להחמיר דבלא"ה גם בש"א יש אוסרין וגם י"א דבפסח אפי' בצונן אסור ודוקא כשהוא חם כ"כ שהיס"ב דבלא"ה דינו כצונן ומ"מ בהפ"מ או מניעת שמחת יו"ט בפרט בכלי שאב"י יש להקל ובין אם נשתמש בכלי שתשמישו בכ"ש אף בכלי חרס יש להקל (ח"י סק"ח בסי' תנ"א) ומ"מ לכ"ע אם נשפך מכ"ש על צונן אין להחמיר ולומר דדינו כעירוי מכ"ר דאוסר כ"ק כולי האי לא אמרי' (תמ"ז ס"ק ט'):

יח חמץ ומצה שאפו בתנור אחד אם התנור קטן וסתום ואו"ה מגולין לרוב הפוסקים אסור אפי' להסיברין ריחא לאו מילתא בשאר איסירין אבל בחמץ אסורים דלא גרע ממשהו מ"מ בהפ"מ יש לסמוך על המקילין גם בזה בין בצלי ובין בחמין הטמונים לשבת ואפילו בהניר סתום לגמרי ודלא כמ"א בא"ח סי' תמ"ז (כו"פ בי"ד סי' ק"ח וח"י) אבל אם ההיתר דבר חריף אפי' בתנור גדול ופתוח אסור אפי' בהפ"מ (ח"י סס) והדף שסותמין בו התנור לכתחלה יש ליקח חדשה ובדיעבד אינו אוסר:

יט יבש ביבש אע"ג דבש"א קיי"ל דמין במינו בטל ברוב אבל חמץ ומצה אפי' בא"ף לא בטל דכשם דבלח איסורו במשהו ה"ה ביבש וכ"ז בפסח אבל בע"פ דלח בס' ה"ה ביבש דבטל ברוב ובי"ב שיאכלנו קודם פסח דאל"כ חוזר וניער (מ"א ס"ק ט') ומ"מ יש חילוק בין לה ליבש דלח ב"ח שנתבטל מותר לקיימו לכ"ע אפי' למ"ד חוזר וניער אבל יבש ביבש אע"פ שנתבטל אסור לקיימו דעב"פ החמץ בביתו (ול"ל מדרבנן עיין בנ"א כי' ח') ולכן אם יכול לבשלו עד שיהא נימוח ויתערב קודם פסח בס' ואז דינו כלח ומותר לאכלו בפסח (מ"א ס"ק י"א) ובמקום הפסד גדול עיין בנ"א מה שכתבתי לענין להשהות:

כ יבש ביבש שנתערב ברוב בפסח ונאכל א' מהם מותר דכיון דמה"ת בטל רק מדרבנן אסור ובדרבנן תלינן שזה שנאכל היה האיסור ובלבד שיאכל שנים שנים וה"ה דהתערובות השלישי שרי כש"א ומבואר בחיבורי ה"א כיל ס"ג (מ"א סי' תס"ז ס"ק ד'):

כא הא דיבש ביבש בטל דוקא בפרוסה אבל ככר חמץ שנתערב לא בטל אפי' באלף דהוי דבר שבמנין (תמ"ז ס"ק ט') ומצה שהיה בה חטה או שנתבקלה מצד א' והתבו הכפל (ול"ל פסול בענין שעדיין הוא דבר שבמנין) ונתערבה באהרת (סי"ו לשיטתו של כסי' תס"א ס"ק י"ב דכעינן ס' כנגד לד הפנימי) בטל ברוב דלא מקרי דבר שבמנין כיון דאין איסורו מחמת עצמו רק מחמת בלועו כמו שבארתי בח"א שם (מ"א סס) משמע מדבריו דס"ל דביבש אע"ג דקיי"ל דחוזר וניעור זה דוקא באיסור מחמת עצמו משא"כ בבלוע אינו אלא כטעם דלשיטתו לכ"ע אינו חו"נ וב"מ מדבריו בסי' תנ"א ס"ק ל"ז שכתב דאם נתערבו בטילות וכ"כ בח"ר שבן דעת המ"א אבל דעת הח"י סי' תנ"א ס"ק נ"ד דא"ף בזה חוזר וניער:

כב כלי חמץ שנתערב בכלים אינו בטל דהא י"א דאפי' בש"א אינו בטל (סי' תמ"ז במ"א ס"ק מ') ומ"מ בהפ"מ ומניעת שמחת יו"ט יש לסמוך על א"ר שכתב בשם כנה"ג דבאינו ב"י יש להקל מ"מ יסיר כלי א' ממנו (ואפשר דכנה"ג כ"כ לשיטת הסוברים נטל"פ מותר וצ"ע בכנה"ג):

כג חטים שנתחמצו ונתערבו בחטים אחרים עד שאינם ניכרים מותר להוסיף עליהן עד ס' ולטחנן ולאפות קודם פסח דקמח בקמח הוי לח בלח ואינו חו"נ ולא הוי מבטל איסור לכתחל' כיון שעדיין שעת היתר (תמ"ז כ"ק מ"ס ותס"ז ס"ק ד' ועיין לק' כלל קכ"ד סי' כ"ח יכלל קכ"ו סי' כ'):

נשמת אדם

נחוד. וכן מוכח לענ"ד דהל"כ קשה מירושלמי דס"ל דמוכ"א נפלטיא עובר וכרי לשיטת רמב"ן בעינן תרתי שיהיה שלו וברשותו. אע"כ דברס"ר עדיין הוא ברשותו. ול"ד למפקיר חמצו ודעתו לזכות בו לאחר הפסח. שכתב המ"א בשם ר"ש כלוי בגה בספינה דמותר וכ"כ הפ"י בשם הריקנטי דהתם עכ"פ הפקיר קודם זמן הא סור והא עליו שם הפקר גמור ואינו עובר עליו כדאיתא בירושלמי הנ"ל וס"ל דהא דאוסר בירושלמי נ"פסקיר המצו משום הערמה היינו דוקא בהנית כתמנן בסוך ביתו אבל משכוניתו לרב"ר והפקיר מותר אבל לאחר זמן איסורו כיון דעובר עליו אם לא היה דעה נכרי לזכות לעצמו א"כ אסור ועוד נ"ל דאפי' אם יזכה הנכרי גלורך עצמו בפסח אסור דדוקא בשוכה בו קודם הפסח וא"כ אינו עובר אפי' לדעת הירו' כמו שכתבנו כיון דכבר זכה בו הדם כמו שכתבנו לעיל בסי' א' אבל בשוכה בו בפסח כיון שב יע הפסח והיה מונח עדיין ברה"ר כבר עברו הבעלים בב"י. אפיר אפי' לקבל מעות כמו בבכורות בסי' ת"ן ולא דמי לגובר בחוב"פ דמחיר הפ"ח דהכא שאני שהרי לא היה כאן כלל בעת מכירה: ולכאורה קשה על הפ"י ור"ש הלוי דמתירים להפקיר בשר

כד בשר יבש וגבינה ודגים שנמלחו קודם פסח ולא נזהרו בהם לבדוק המלח ולמלחם בכלי פסח מותר להדיחם בי"ט ולאכלם דאף אם היה בהם מעט חמץ נתבטל קודם פסח ואפי' את"ל שמלחו בכלי חמץ ב"י מ"מ אין מליחה לכלים להפליט ועוד דסתם כלים אין משתמשים בהם חמץ הרבה וא"כ בוודאי יש ס' לבטל הפליטה וכבר נתבטל אכל דגים מלוחים השרוים במים בכלי חמץ בפסח יש להחמיר ליזהר מהם דעינינו רואות שהשריית (כעריגג) הוא עז ונמצא בולע מפליטת כלים בפסח אבל אם שרוי בכלי של פסח או קודם י"ט אפי' בכלי חמץ אין לחוש וכ"ז מדינא וכן סתם בב"י בש"ע אבל אנו במדינות אלו קבלנו עלינו כאותן פוסקים להחמיר לכתחלה שלא לאכול כל המלוחים או הכבושים אם לא נזהרו בג' דברים (א) לבדוק המלח. (ב) שלא להתכם בסכין של חמץ. (ג) שלא למלחם או לכבשם בכלי חמץ אפי' אינו ב"י ואם הדיחו הבשר נ"פ קודם פסח נוהגים לאכלו והדחה תהיה ע"י שריה קצת ולא בהעברה בעלמא ובג' מימות מחולפים ובכלי פסח ובדיעבד אפי' בכלי חמץ או לשרותו בנהר ולכתחלה ישרה וידיח קודם פסח ומ"מ אם לא הדיחו מיתר לשרות ולהדיח אפי' בפסח וכ"ז דוקא בבשר בין בשר יבש ובין שנמלח מחדש אלא שנמלח מליחה מרובה עד שא"א לאכלו בלא הדחה (א"ר בשם מי"ט) ומ"מ בדיעבד אפי' בע"פ אחר חצות אם אירע שנמלח בשר בכלי המץ שהם אב"י יש להתיר ע"י הדחה אבל אם א"י אם הוא ב"י אסור אפי' קודם הפסח הרבה (ב"ה בתשובה סי' קכ"ג ועיין לקמן סי' כ"ס) אבל דגים אין נוהגין לאכלן ע"י הדחה ומ"מ כשיש דוחק בבשר מתירין גם בדגים ואפי' בשר יבש שנמלח והתכו תוך המלח שום בסכין חמץ דק דק ושמו על הבשר ליתן טעם וריח יש להתיר ע"י הדחה ושריה ובלבד שלא יאכל השום וכל הכבושי' כגון (אוגערקעס ולימינעס) וכיוצא בו אין מתירין כלל ע"י הדחה כיון דאין דרכן להדיחן וכן גבינות וכר. שות הממולאים בבשר אפי' בלא שומים לא מהני להם הדחה שמא נתערב בו בפנים איזה פירור וכ"ז לכתחלה אבל בדיעבד שכבר בשלו אותו בפסח וא"א לקיים לאחר פסח מותרים וכ"ש דאין אוסרים תערובתן אפי' בפחות מס' אם יש שום בטבחות אסר התערובו' בפסח כחמץ גמור שהרי נחתך בסכין של חמץ (כי' תמ"ז):

כה וכ"ז שנמלחו בכתם כלים שבליעתן מהמץ משהו אבל אם נכבשו בכלים שמשתמשין המץ בשפע כגון חביות של שבר או יי"ש ומחבת שמטגנין בו מיני קמחין א"כ בודאי אין במה שבתוכו לבטל הפליטה בס' ולכן אם נכבשו בתוכו אפי' במים מע"ל אפי' קודם פסח אם באותו רגע שפינה ההמץ נתן לתוכו אם כן אע"ג דלא נעשה כבוש עד אחר מע"ל ואז כבר נטל"פ מ"מ י"ל דהבליעה והפגימה באים כא' ואסור מדינא ומכל שכן אם נכבש בו דברים המוצים וחריפים דאפילו הכלי אינו ב"י אסורים מדינא דהורגיה משוה ליה לשבח ואם נמלח בתוכו אע"ג דאין מליחה לכלים להפליט מ"מ מה שמונח בציר נעשה כבוש תיכף לאחר ששהה כדי שיתחיל להרתיח (מ"א ס"ק ע"ז) ומ"מ במקום הפסד יש לסמוך על הפוסקים דאפילו בציר בעינן דוקא מע"ל (ש"ך וע' בחיבורי ת"א שער א ס"ו סי' ע"ז) ואין להחמיר בדברים שנעשה קודם פסח וכ"ז כשפינן קודם פסח אבל אם עמדו בכלי חמץ בפסח אז מקבלים טעם חדש בפסח ואסור הכל ומ"מ אינו אסור אלא מה שבתוך הציר דכבוש אינו מפליט מבולו (ומ"מ נ"ע אם כבר נכבש קודם פסח ולא פינן ובפסח לא עמד שם כל מע"ל אם נאמר דמסתמא כבוש אז בכל רגע ורגע בולע וכמו בישול משמתחיל לבשל בולע בכל רגע או נימא דכבוש לא מפליט עד אחר מע"ל ואם פינה קודם מע"ל עדיין לא בלע כלל וצ"ע) ומ"מ בכבוש בציר או בדברים המוצים ביו"ט יש להחמיר ולאסור כששהה כדי שיתנו על האור וירתיח וכדעת המ"א:

כו שומן מהותך וכן כל דבר שבשלו בכלי חמץ קודם פסח אם בשלו ונזהרו בכ"ד לשם פסח רק שבשלו אותו בכלי שאב"י מותר לאכלו בפסח ובלבד שיערה אותם קודם פסח לכלי פסח אבל אם לא נזהרו בו בשעת עשייתו מחמץ חיישינן שמא נתערב בו משהו חמץ או

שמא

נשמת אדם

מכה דקי"ל בח"מ סי' רע"ג סעיף ט' במפקיר שדהו ולא זכה בו אחר כל ג' ימים יכול לחזור בו והוי כאילו לא הפקיר. ולפ"ז ק' אם לא יזכה בו נכרי עד הפסח הרי בידו לחזור בו בדבורא בעלמא וא"כ נימא כואיל ובידו לחזור בו נקושיית הר"ן כביאו במ"א סי' ת"מ בהגה דנימא הואיל ואי בעי מיתפיל. ושם תירץ הר"ן הואיל ומחוסר ממונא דצריך לפדותו מנכרי והכא דבדבור בעלמא יוכל לחזור נימא הואיל ואף דהורס זו רק תקנת חכמים הוא. ומ"מ עכ"פ מדרבנן יכול לחזור אך ז"א דבמאי בכל דבר תקנו שיוכל לחזור משום שדה שיכול לחזור. ולכן תקנו אפי' שלא הזר עדיין הוא ברשותו כל ג' ימים. משא"כ בחמץ דע"כ לא יחזור בתוך ג' ימים דאז יהיה אסור בהנאה. וא"כ אין חילוק בין ג' ימים או לאחר ג'. והוי תיכף הפקר כדינא דאורייתא:

ועוד נ"ל דע"כ מ"ש הר"ן מחוסר ממונא כוונתו מעשה דהא הר"ן ס"ל כרמב"ן בישראל שהפקיד אצל נכרי דאינו עובר וקשה דהתם לא מחוסר ממונא. ונימא הואיל ובידו להחזיר החמץ לביתו וא"כ כיון דמחוסר מעשה ל"א הואיל ובזה א"ש דאמרינן מנחות ק"ב ע"א כל העומד לפדות כפדוי דמי המרי'. וכל העומד לזרוק כו' ל"א. פירש"י דמחוסר פדיה לאו מחוסר מעשה אלא דיבורא בעלמא. וקשה דהא עכ"פ מחוסר ממונא אע"כ דבקדשים יכול לומר בהמה זו תהא נפדית על מעות שבכיס אבל בהדיוט מחוסר מעשה שצריך להביא מעות או כמפקיד שצריך להביא החמץ:

והנה כמא דאיתא בירושלמי בהפקיר חמצו דאסור משום שערמה פי' הרא"ש שיאמר שהפקיר ובאמת לא הפקיר. וזה דוחק גדול דלא מצינו בש"ס לשון הערמה שר"ל

שמא היה המחבת ב"י אפי' אומר עכשיו שברי לו שלא נתערב בו שום חמץ ושריה הכל אינו ב"י לא מהני דמילתא דלא רמיא עליה דאינשי לאו אדעתא דאע"ג דקי"ל בשאר איסורין כתם כלי אב"י וגם דהוי נ"ט בר נ"ט היינו משום שהוא טעם קלוש כ"כ ולכן אינו ראוי לחול עליו שם חדש בו"ח אבל חמץ שמו עליו אלא שעד יבשיו לא אסרו הכתוב וכשהגיע זמן האיסור נעשה התתיכה נבלה ואף דאין כאן אלא טעם ובטעם ל"א חוזר וניעור היינו אם נתבטל בס' אבל הכא לא נתבטל בס' רק שהוא נ"ט בר נ"ט והוי כנ"ט בר נ"ט דאיסורא ומ"מ מוררים בדנאה ונ"ל דגם בזה דוקא בנתבשל בכלים שמשמשו בו חמץ בשפע כגון מחבת וכדירות שמבשלין בו מיני קמחין כדלעיל סי' כ"ה דאין ס' נגד דבלוע ואם כן אין היתר רק מטעם נ"ט בר נ"ט אבל בכלים שידוע בודאי שבלעו רק מעט חמץ וידוע שיש ס' נגדו בודאי קי"ל דבטעם אין חו"נ אבל ביו"ט האחרון יש להקל דכתם כלים אב"י וגם הוי נ"ט בר נ"ט ומה"ט יש מקילין לשתות מי דבש של כל השנה מיהו אם יש לחוש שהעמידו אותו בשמרי שכר ואפילו אם דבש הזה לא נתדמץ רק שהעמידו אותו בשמרי שכר בשמרי דבש אך הדבש הראשון היו מעמידין אותו בשמרי שכר וזה הדבש הוא רביעי או חמישי עכ"פ אסור לשתותו אפי' ביו"ט אחרון (מ"א סי' תמ"ג) ולענין להשהותו עיין לעיל סי' א' ואם יש לחוש שנתבשל בירות שמבשלין בו יי"ש אסור אע"ג דאין חריפות הא' משוי לשבח מ"מ יי"ש שהוא חריף ביותר ומשביח ואסור אפי' ביו"ט אחרון (תמ"ז מ"א ס"ק כ"כ) :

כז אם נתערב קצת מדברים האלו שאין בו השש פירורים רק שנתבשל בכלי חמץ נהי דאסור בפסח מ"מ אם נתערב מותר התערובות ואפי' בפחות מס' דעכ"פ אין כאן אלא נ"ט בר נ"ט וגם כתם כלי אב"י אבל אם ודאי נתבשל בכלי ב"י אע"ג דהוי נ"ט בר נ"ט אוסר תערובתו וגם ביו"ט אחרון אסור וכ"ש בשומן מהותך דיש לחוש בו מפרורין בעין (ע' מ"א ס"ק כ"ג סי' תמ"ז) ואם נתערב הרבה עד שאין ס' נגד התערובות אסיר התערובות :

כח אם בשלו דברים חריפים כגון צנון (ומריין) קודם פסח ב' הט"ז כק"י לאסור אפי' בשאינו ב"י דאגב חורפיה כו' ובת"ח כ"ל ס"א סי' ז' כתב דלא נקרא ד"ח מחמת שהדבש ממתיק אותו וא"כ לפי מה שכתבתי בשער או"ה כי' ס"ז דתרי חומרא ל"א די"א דל"א אגב חורפיה רק בקורט של חלתית ועוד הא י"א דאפילו בצנון שחתכו בסכין דוקא כשהוא ב"י אוסר ואע"ג דזה דוקא בדברים שאינם חריפים כגון התפוחים ההמוצים אבל צנון הוא חריף לדעת רמ"א וש"ע ומ"מ הכא דלת"ח הדבש ממתיק וגם דאינו אלא נ"ט בר נ"ט ואע"ג דבחמץ ל"א נ"ט בר נ"ט מ"מ במקום הפסד מרובה כבר כתב א"ר בסי' תנ"א כק"נ להתיר וע' בח"י סימן תנ"א ס"ק י"ד דהיכא דיש עוד צדדים להקל אמרינן דהוי התירא בלע ולפ"ז במקום מניעת שמחת י"ט יש להתיר אפילו באכילה אך לפי מנהגנו שמבשלין אותו תחלה במים ואח"כ שופכין המים ומבשלין בדבש י"ל דבמים אינו ממתיק וא"כ אפילו אב"י אסור ומ"מ מותר לשהותה :

כט זיתים וכן בוסר שהסכימו האחרונים דהוי דבר חריף וכן שאר דברים חריפים שחתכן בסכין של חמץ אפילו אב"י קודם פסח וא"כ כל הזיתים נעשים חמץ ואסורים ואעפ"י שחזר ובשלן אינם חוזרים ופולטים דדוקא ע"י בישול פולט מה שבלע אבל לא ע"י כבישה (ט"ז ומ"א) ואם נדוכו יחד וכ"ש כשנתבשל יחד וא"כ פולט הכל ומסתמא יש ס' כנגד הסכין וא"כ מדינא היו מותרים לאכול שהרי עדיין שעת היתר כדקיימא לן בבצלים שחתכן בסכין חולבת בה"א כלל כ"ד מ"מ בחמץ היישינן שמא נשאר משהו בעין ועוד דהא י"א דחוזר וניער (מ"א ס"ק נ"ח) אבל א"ר ס"ק ל"ז כתב כיון דרוב פוסקים ס"ל דטעם אינו חו"נ וגם יש פוסקים

דאפשר

נשמת אדם

שיאמר שקר · ולולי דברי הרא"ש הייתי מפרש דכוונת הירושלמי ע"פ שכתב הר"ן ריש פסחים · דלכן תקנו חכמים לבער החמץ ידוע ולא סמכו על דינא דאורייתא בביטול בעלמא משום דביטול הוא שיחשב בלבו ויקבע בדעתו שהחמץ זה הוא כעפרא בעלמא . או לשיטת תוס' משום הפקר ולב אדם לא כן יחשוב בלב שלם ויעבור עליו ולכן תקנו ביעור · וזה כוונת ירושלמי שא"כ כ"א יניח החמץ בביתו ויפקירנו ונמצא נעקר תקנת חכמים שאין לך אדם שיבער חמצו כדי שיזכה בו אחר פסח · ועוד שמא לא יפקיר בלבב שלם ודעתו לזכות בו ולכן אסור וראיתי שהפ"י כתב בדעת הרב"א שמפרש הכי הירושלמי דר"ל הערמה כדי שיזכה בו · ומצאתי במהרי"ל וז"ל החמץ שעבר כו' אסור בהנאה אפי' בטלו דחיישי' להערמה שמא לא יבטלו מלבו עכ"ל · ולפ"ז יש לומר דדוקא היכא שמונח ברשותו שייך הערמה זו משא"כ בהא בספינה שאין בידו לבער . וכן בהוליך חמצו לרה"ר אף שבדעתו שיזכו בו שכינו מ"מ לא חיישי' שמא יערים בכך דבודאי ירא לנפשו שמא יזכה בו נכרי שאינו מכירו שפיר י"ל דאוקמי' אדאורייתא דבביטול או בהפקר סגי וא"ש הרא"ש הגוי שיפקיר בעדים . הקשה הפ"ח דלטעם דזכיה ומ"ש ונ"ל דכוונתו כדי שיתפרסם הדבר שהפקיר וא"כ ל"ש עוד הערמה . ומהכא הרבה דטבעה בתיבתא שהקשה הפ"ח נמי לא הפקיר לא ידעתי כוונתו דע"כ לא פליגי בירושלמי אלא בדיעבד אבל לכתחילה כשיוכל לבער וודאי צריך לבער כתקנת חכמים . אך באינו בידו י"ל שפיר דבזה לא תקנו חכמים כיון שנ"ש בו הערמה · ויצא לנו מכ"ז דלכתחלה נעכ"ד בודאי לא אמרי' ליה כשהוא מעצמו והורה דפ"י להוליך החמץ לרה"ר ולהפקיר אך בדיעבד אם עשה כן בלא שאלת חכם ל"ע לאחר פסח :

שאלה ג אחד מבני הכפרים העמיד חמצו בבית חבירו וביקש מחבירו שיסע לקהלתינו למכור חמצו לב"ד כנהוג אזי ימכור גם חמצו ואירע לו אונס ולא לכתן

אחר

דאפשר לסוחטו מותר ולכן כ' דאין להחמיר ונ"ל דאם יודע בוודאי שהסכין היה נקי דאין חשש משום פירור בעין וגם אינו ב"י דאיכא הרבה צדדים להקל כדלעיל בסי' כ"ח ואי"כ יש להקל במקום מניעת שמחת יו"ט להתיר אפילו באכילה ולהשהותה לכו"ע מותר (תמ"ז) :

ל זנגביל שחתכו בסכין של חמץ אב"י או שדכו במדוכה של חמץ קודם פסח אע"ג דהוי חריף כיון דזנגביל יש אומרים דלא הוי דבר חריף כמש"כ המ"א סס"ק ל"א א"כ יש להקל עכ"פ בתערובות (שם ובזה י"ל גם כן טעם של הכ"ח שכ' לדוך הכל קודם יו"ט כמ"ש המ"א הם היינו דאזיל לשיטתו דס"ל חמץ קודם זמנו הוי נ"ט בר נ"ט דהתירא כמו שכתוב בתשובת ב"ח סי' קכ"ג וא"כ לא ק' קושיית המ"א עליו) :

לא דבר שאינו חריף שנידוך במדוכה מחומצת ממש מ"מ מותר אפילו אם נעשה בפסח דדוקא ע"י חריף ודוחקא מבליע ומפליט אבל דבר שאינו חריף לא מהני דוחקא לבד להפליט בצונן אם היה הכלי נקי אבל אם הכלי אינו נקי אע"פ שאינו חריף מ"מ ע"י הדוחקא נכנס קצת לתוכו וא"א להדיח שהרי נידוך ולכן אפילו אם נעשה קודם פסח אסור (מ"א ס"ק י"ד וכדלעיל סי' ח') ודוקא בדברים הנדוכים דא"א בהדחה אבל אם חתכו דברים שאינם חריפים באקראי בסכין של חמץ שאפשר בהדחה או גרירה אפילו בפסח מותר אבל דברים שנעשו ע"י נכרי כגון דגים שחותכין הנכרים אם הוא בתוך הפסח יש להחמיר דסתם סכין אינו נקי ויש לחוש להמץ הדבוק עליו אבל נתערב מדברים הללו בתבשיל אפילו בפחות מס' אין לחוש להחמיר ואע"ג דסתם סכין אינו נקי היינו משמנונית אבל חמץ אינו דבר הנדבק ומ"מ נ"ל דבסכינים שחותכין בו לחם במדינותינו ידוע שנדבק בו פרורי חמץ ולכן אפי' בדיעבד אסור אם לא הדיחו אותו דבר כמו בשומן מהותך (ט"ז) :

לב (ריבאייזין) שלא פררו עליו חמץ בעין רק שפררו עליו (חריין) שנחתך בסכין של חמץ וא"כ נעשה (סריבאייזין) כולו חמץ אם פררו עליו אפי' מצה בפסח הכל אסור שא"א שלא נדבק בו פירור (חריין) שהוא נבלע מהמץ ואם פררו עליו בע"פ מצה וא"כ אף שנשאר פירור (חריין) מ"מ הפירור אינו אסור אלא מטעם בלוע וא"כ כבר נתבטל בס' ואינו חוזר וניעור אבל אם פררו עליו (חריין) בע"פ וא"כ צריך ס' נגד כל (סריבאייזין) או נגד כל הסכין ואם לאו כולו אסור (ע' מ"א סי' תנ"א ס"ק נ"ס) ובפסח הכל אסור ואם פררו על (ריבאייזין) מצה נפוחה אסור לבתחלה ואם פררו אח"כ מצות בדיעבד מותר ואם נתערב קמח ממצה נפוחה בשאר קמח מותר בשהייה ולמכרו :

לג לכתחלה אין להניח מלח אע"פ שהוא יבש במדוכה של חמץ ואם הניח מותר למלוח בו אע"פ שהוא דבר הריף מכל מקום כיון שהוא יבש אינו מפליט כלל ול"ד לשריית (סטריג) לעיל בכלל הקודם דהוי לח ובשאר כלים המחמיר שלא להשתמש בו בפסח תע"ב (כדאי תא בי"ד סס"י נ"ס) ואם דך בו כיון דאיכא דוהקא והריף אסור ובמדוכות שלנו שאין כותשין בו אלא בשמים יש להתיר (שם) :

לד צריך ליזהר שלא לנהל הקמח סמוך לבשר שהאבק נדבק בו ובדיעבד הט"ז (סי' תמ"ז ס"ק ט') כ' דלא מהני הדחה אבל בא"ר שם סק"ב מתיר בהדחה דקמח כיון שבא למים תיכף נמוח והוי לה בלח ממש (וכ"כ הכ"ח בתשובה סי' ק"ז) :

לה יש מחמירין שלא להסתפק מחומץ יין שמסתפקין ממנו כל השנה דהיישינן שמא נתנו בו מן הנשאר בסעודה ולפעמים יש בו פירודי לחם ובמקומות אלו שאין חומץ מצוי אין מהמירין בזה עוד יש מהמירין לכתחלה שלא למלאות מן יין תוך שלשים יום לפסח בכלי חמץ ואם מלאוהו תוך ל' יום נוהגין שלא לשתותו בפסח ואינו אלא חומרא והמיקל לא הפסיד אבל בהומד דהוי דבר חריף אם עמד בכלי חמץ ב"י (וי"ג אב"י) ושהה בתוכו כדי שיתנהו על האור וירתיח אסור מדינא (ומה שתמה המ"י דבהריף אפילו אב"י עיין בנ"א מה שכתבתי ובמקלת

נשמת אדם

אחר זמן איסורו ואז נסע לביתו ומכר הם לנכרי א' סמוך לאלות. וזה ענין השכירה שאמר לנכרי הריני מוכר לך כל מדה יי"ש בכך וכך גם בית השענק אני מוכר לך ונתן לו אויף גאב והנכרי מכר כל ימי הפסח החמץ ולאחר הפסח בא לשאול מה דינו וגם אמר כל המירא בערב פסח כדי :

תשובה בתשובת מנחת יעקב סי' ז' במעשה שא' היה תפיס ונקם מהבירו למכור המאו ולא מכר האריך לסוכיח דכל המירא הוי ביטול גמור ע"ם בתשובתו. ובמגילת כבודו נ"ל שנעלם ממנו דברי הר"ן פ"ק דפסחים והביאו המ"א בסימן תמ"ז שכתב דאע"ג דבנוקשה ועל ידי תערובות כיון דאינו עובר לכך אחר פסח מותר אפי' הכי במפקיד המאו לנכרי אסור כיון דהמן. ראוי לעבור עליו בבל יראה. וא"כ דברי הר"ן גבי כמולא המן בי"ט כופה עליו כלי וכתב הר"ן דנאמר י"ט ישרוף מיירי אפי' ביום אחרון של פסח ודלא כמג"י שכ' דמיירי דוקא ביום ראשון ע"ם. ואם כן גם ביטול לא מהני וזה גם שנסתפק אם כל אמירה מועיל אין ספק דדעת מועיל במה שדעתו לבטל אך מה שעלה בדעת מג"י שמועיל גם על חמץ זה שרוצה למכור לענ"ד לא נראה כלל דאטו אם יפקיר נכסיו ויהיה דעתו רק על מקלת ורק שבפיו יאמר כל נכסי אין בכלל אלא מה שגמר בלבו ובוליא מפיו דהא הפקר הוא מטעם נדר כדאיתא בח"מ סימן רע"ג וכיון שדעתו היה למכור החמץ בודאי לא ביטל אותו כלל. ודומיא דאמרינן בנדרים מ"ג כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר. וכן משמע מטור סי' תל"ד שכתב דצריך לבטל ביום ג"כ וז"ל גם כשה שהייר בלילה למאכלו לא נתכוין לבטל הרי דתליא בכוונתו. וא"כ לא נכנס כלל בכלל הביטול וא"כ אין מקום להקל בעובדא דמג"י. ואמנס אפשר להקל מטעם אחר אם יסכימו ע"ז הראוים להוראה ע"פ מה שכתבתי לעיל סי' ב' שהפ"ח כתב דדעת

וכמקלא כוונתי לא"ר) ובהפ"מ יש להקל עד שישהא בתוכו מע"ל ובדעת הש"ך בסי' ק"ה (סי' תמ"ז):
לך חבית יין שדבקו נסריו בבצק אם הוא תוך שני חדשים קודם פסח עדיין רך הוא ונותן טעם בפסח אבל לקיימו מותר כיון שהבצק נעשה לחזק החבית וא"כ בטל לגבי חבית ואינו רק נוקשה ומותר לקיימו וא"כ היין נמי מותר לקיימו ואם נתנוהו מקודם לכן כבר נתייבש ואינו נ"ט בפסח ומותר לשתותו ואע"ג דלעיל בדיבוק ניירות סי' ה' סגי בל' יום שאני התם דאינו רק לענין לקיימו אבל הכא לענין שיתן טעם ביין בעינן שיהיה יבש גמור (ה"י) ואם יש כזית במקום א' חייב לבער הבצק אע"פ שעשוי לחזק אא"כ טחו בטיט (סק"ל שם):

כלל קכב דין תערובות המין ע"י בישול או מליחה בפסח (סי' תס"ז):

א תבשיל שנמצא בו גרעין מה' מיני דגן אע"ג דמדינא אינו אסור אא"כ נתבקעה מכל מקום וכ"כ הב"י בש"ע ולי"א דוקא בראוי להתבקעות אבל אנו במדינתנו מחמירים דאפי' רק נתרככה הכל אסור בהנאה אבל בלא נתרככה אפילו נמצא בהמין אין להוש (מ"א ס"ק כ"ה) ואם נמצא בה' של פסח אפי' נעשה התערובות בפסח רק שלא נודע לו עד יום ט' או אפילו עבר ושהה (ח"י) כיון דאינו אלא משהו מותר לשהותה עד אחר פסח ובהפ"מ יש לסמוך על חכם צבי סי' פ"ו וכ"כ א"ר בשם פסקי תוס' דאפי' מצא בז' של פסח כופה עליו כלי וישהה התרנגולת או התבשיל עד אחר פסח ואז מותר באכילה רק יבער החטה במוצאי י"ט ודוקא במשהו אבל דבר שהוא חמץ גמור דאסור מה"ת אפי' מצא ביו"ט אחרון אסור לאחר פסח עכ"פ מדרבנן (ח"י סי' תס"ז):

ב שבולת מקש שנמצא ואין בו גרעין שקורין (שפרייער) אינו מחמיץ דרגיל הדבר שבשעת דישה נופלין כולן (ולא דמי לעצם הלול שכתבתי כת"א שער רוב וחזקה סי' מ"ג) אבל אם נמצא קליפה מחטה גופה זה אפשר דמחמיץ וגם א"א שלא יהיה נדבק בו קצת ממשות חטה ועוד דזה דמי לעצם הלול שכתבתי שם לאיסור ומורסין הוא הנשאר בנפה וזה בא וודאי לידי חימוץ (כדאיתא במתני' אין שורין מורסן לתרנגולת ובסובין שהיא הקליפה הגסה מסתפק המ"א שהרי להרי"ף דמפרש פת הדראה היינו פת סובין ואם כן מדנפיק ידי מצה שמע מינה דבא לידי חימוץ (ובזה הרה תמיהת ח"י בסי' תנ"ד דהמ"א מסתפק בסובין ובמתני' איתא אין שורין מורסן):

ג תבשיל שנמצא בו שלשה גרעינים שלא נתרככו לא אמרינן חזקה שיש בתבשיל זה יותר גרעינין ושמא הם נתרככו דלא חיישינן לזה אלא דוקא בתולעים דמינה קא רבי משא"כ בדבר דאתי מעלמא לא חיישינן לזה (והמ"י ס"ק כ"ה השיג על זה והביא ראיה משה דאמרינן שלשה ס"ז שהונת קברות אע"ג דהוי דבר דאתי מעלמא ולדעתי אנוס ראיה שהרי דוקא בהוחזק כדרכו דאז הוא הוכחה שהוא קברות ועכ"פ אין ראיה משם לדבריו):

ד חטה מרוכך שנמצא בעיסה או במצה אפויה וא"כ יש לספק כיון דמנהג ישראל לשמור המים שלשין בהם וא"כ יותר מסתבר שהיה בקמח וכיון שאנו רואין שהעיסה לא נתחמצה אם כן כ"ש החטה לא נתחמצה ואם כן ראוי להתיר הכל וי"ל דכל העיסה אסורה דחיישינן שהחטה כבר נתחמצה במים קודם לכן ועכשיו ע"י הלישה והעריכה נחמצה מן החטה ומוליך בכל העיסה מה שנפלט מהחטה דרך גלגולה (ואם נמצא ג"כ חטה ביתר במים שלשין בהם הכל מודים שכל העיסה אסורה פ"ח) ומנהגנו אם הוא קודם הפסח אין אוסרין רק כדי נטילה ואפי' נמצא במצה אפויה אבל אם לשו ואפו בתוך הפסח אזי אם נמצא בעיסה אוסרין כל העיסה ואם נמצא במצה או בחתיכת עיסה בין שהיא עדיין חיה או אפויה אוסרין אותה עיסה או מצה בולה אבל שאר העיסות מותרין דאמרינן כאן נמצא וכאן היה ר"ל שנפלה במצה זו ומוקמינן המאכל על חזקתו שהוא בחזקת היתר ואפילו אם החטה מלאה מים ומלוחלחת מעבר לעבר י"ל שמא היתה בלועה ממקום אחר ונפלה עתה לתוך עיסה או מצה זו (בש"ע סעיף י"א):

ה אבל אם חילק העיסה להעוזרים ונשאר חתיכת עיסה בידו ומצא בו גרעין מרוכך כל המצות

נשמת אדם

דדעת רוב הפוסקים כדעת רמב"ן ור"ן שהיא שיטת הגאונים דלעבור בב"י בעינן תרתי שיהיה חמץ שלו וברשותו אבל אם מונח ברשות אחר אע"ג שלא קבל הנפקד עליו אחריות אין א' מהן עובר זה מפני שאינו שלו וזה שאינו ברשותו ע"ש. וכ' הר"ן בשם המכילתא דה"ה בחמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו אינו יכול לבער עכ"ל · ואם כן אפשר דיש לדמות זה שהיה אנוס ואם כן החמץ המונח בביתו דומה אלנו כנפלה עליו מפולת ואינו עובר · בנידון דידן אף מה שכתבנו בסי' א' דאם מכרו אחר איסורו יש להתיר אפילו בחמץ כיון שלא עבר בב"י ע"ש היטב. הרי כתבנו בסוף סי' שם בשם מורי בגל"ת דדוקא כשעשה הנכרי משיכה אז גמר המכירה אבל לא בכסף ע"ש. וכתבתי דנ"ל דה"ה כשמכר לו אגב קרקע דעכ"פ כיון דקנה הקרקע ממילא קונה ג"כ המטלטלין אבל בנידון דידן כיון שלא היה שום פסיקת דמים על הבית א"כ לא קנה הנכרי הקרקע וא"כ אף שפסק לו דמים על החמץ לא מהני כלום ולא קנה הנכרי ואם כן הישראל שמכר החמץ עבר בבל יראה על חמץ שלו מדאורייתא אף לדעת רמב"ן שהרי היה החמץ שלו וברשותו אם כן החמץ הנשאר לאחר פסח אסור מדינא ואפי' מה שמכר הנכרי בתוך הפסח אסור לקבל המעות כמו בסי' ת"ן בבכורות:

ואמנם חמצו של חבירו שהניח בתוך ביתו ואם כן חמץ זה לא יעבור עליו בב"י כלל לא המפקיד ולא הנפקד כיון שלא קבל אחריות לשיטת רמב"ן: וא"כ אף שלא קנה הנכרי מ"מ י"ל דדוקא במלא חמץ בביתו אף שהיה בשוגג אז

המצות שביד האחרים נמי אסורין דדוקא ממקום למקום לא מחזקינן איסורא ואמרינן כאן נמצא כו' שהרי באותו מקום לא נולד שום ריעותא כלל בעיסות האחרות אבל בכה"ג דאנו מסופקים על שאר מצות מחמת שאנו מכופקים אולי היה הגרעין בעיסה זו בשעת לישה או עכשיו נפל קיי"ל דמחזקינן מזמן לזמן ואמרינן דמתחלה היה בעיסה וכולן אסורות ומ"מ בהפ"מ בלא נתבקעו מכש יש להתיר בהנאה (ת"י וכ"כ נא"ר) ואפשר דבכה"ג גם לכ"ע מותר ולכן עכ"פ מותר בהנאה (שם):

ו ונ"ל דכ"ז דוקא בגרעין אפילו נתבקעו אבל אם נמצא פירור לחם אפילו קודם פסח אסור כל העיסה או המצה שנמצא בו הפירור דשמא נשאר איזה פירור והוי כיבש דחוזר וניער (ע' תשו' הרשב"א סי' קע"ו):

ז וכן הדין בא' שלקח מהחבית כרוב בקערה והוליכו לבית אחר ושם נמצא חטה הכרוב שבהבית מותר דאין מחזיקין ממקום למקום ואמרינן כאן נמצא כאן היה ר"ל השתא נפל ונ"ל דל"ד לבית אחר אלא אפי' באותו בית כיון שהוא מקום אחר וכמש"כ המ"א סס"ק כ"ה אבל אם נמצא החטה בחבית אז אף מה שבקערה בבית אחר אסור דזה הוא מזמן לזמן ומחזקינן למפרע (מ"א ס"ק ט"ז) ובמקום שנוכל לומר השתא נפל אפילו נמצא הגרעין באמצע החבית של כרוב וא"כ יש הוכחה קצת שמקודם היה בו דאם נפל עכשיו על הכרוב היה לו להמצא מ"מ מותר דאפשר כשהיה מהפך וממשמש בכרוב ובקערה נהפכו עליונים למטה ותחתונים למעלה אע"ג שאינו יודע שהפכה וממשמשה הוי כמילתא דלא רמיא אאינשי וידים עסקניות הן (א"ר סס"י תס"ו) וכ' עוד דאפי' נמצא בחבית מ"מ אותן הבעלי בתים שלקחו ממנו מקודם לזה אם יש הפ"מ ומניעת שמחת יו"ט יש להקל מטעם ס"ס שמא עכשיו נפל בחבית ואת"ל מקודם שמא לא נתרככה עד עכשיו אם לא תיכף כשלקחו נמצא כחבית שלא היה שהות להתרכך בזה הזמן ואם אין הציר עולה ע"ג הכרוב בלא"ה יש להתיר הכרוב שבחבית ע"ש ואפילו אם המגופה היתה סתומה מ"מ י"ל עכשיו נפל וכבר היתה החטה מלאה מים ממקום אחר והכל לפי הענין (וכיאגדע קוואס) שנוהגין יש להחמיר דמצוי הדבר למצוא גרעינין (כיאגדעס) אם לא שבררו (כיאגדעס) קודם נתינת המים:

ח אע"ג דמחזקינן מזמן לזמן מ"מ במקו' ס"ס שמא עכשיו נפל ואת"ל מקודם שמא לא נתרככה עד עכשיו או שמא לא נתחמצה אע"ג דספק זה שמא לא נתחמצה הוי ספק מחסרון ידיעה (כמ"ש המ"א סס"ק ט"ז) מ"מ בהפסד גדול יש מקום להקל (ע' נ"א סי' כ"ג):

ט הא דקיי"ל אין מחזיקין ממקום למקום היינו בענין זה שנטל מכלי זה והניח בכלי אחרת ומצא בו חטה וכן המערה מכלי לכלי ומצא בתחתון דלכ"ע לא מחזקינן אפילו באיסור דאורייתא דאמרינן כאן נמצא כו' אבל אם טלטל הקדירה ממקום למקום ומצא בו חטה אע"ג דגם בזה אמרינן כאן נמצא מ"מ נ"ל דזה דוקא באיסור משהו דרבנן אבל אם נמצא חמץ גמור שאין ס' כנגדו צ"ע להתיר דמאי חזית שתדין על החמץ והוי ממקום למקום דאמרינן כאן נמצא כשהיא צונן וכאן היה נדון על הקדרה כאן נמצא בקדירה זו כאן היתה בשעה שהיתה רותח דהוי מזמן לזמן כמו שהארכתי שם בשער רו"ח סי' כ"ט:

י הא דקיי"ל מחזקינן מזמן לזמן דוקא בסתם שלא היו בודקים לא המים ולא התבשיל אבל אם בדק המים והתרנגולת והוי בחזקת כשרות בודאי והניחן בתיבה או שכיסה אותן אע"פ שכבר עברו איזה ימים מזמן הבדיקה לעולם הם בחזקתן ולכולי עלמא אמרינן השתא נפל כמו שהארכתי בזה שם סימן ל"א ל"ב (וכמו שכתב המ"א ■■ מ"ב ס"ק י"ח):

יא הא דאמרינן עתה נפל דוקא כשיש לתלות בזה כמו בזה אבל בדבר שאינו מצוי לא מקרי ספק כלל (מ"א ס"ק ט"ז) ולפ"ז כמעט נפל התירא בבירא דקשה הדבר למצוא שיפול

נשמת אדם

או באונס · וכן במפקיד חמצו אצל נכרי שעכ"פ לא ראינו באיש זה שעשה מעשה בחמץ זה לקיים תקנת חכמים. אבל באיש זה שרצה לקיים גם דברי חכמים ולמכור חמצו. וא"כ עשה מה שהיה מוטל עליו לעשות ולא עבר על חמץ זה בב"י · וא"כ אין מקום לקנוס אותו וא"ל דלא פלוג חכמים ז"א שהרי בנפלה עליו מפולת איתא בהדיא בירושלמי דליתא כאן הערמה ומותר. וכמ"ש המג"א. וא"ל דאם כן למה אמרי' בגמ' במפולת אר"ח וצריך לבטלו ואפי' לשיטת רש"י והר"ן דאינו אלא מדרבנן משמע דאם לא בטלו אסור י"ל דאדרבה דהיינו טעמא דצריך לעשות מעשה שיהיה ניכר שרוצה לקיים תקנת חכמים ולכן אם לא ביטל אסור אבל זה שראינו שרצה לקיים תקנת חכמים לא קנסינן אף שלא היה החמץ הזה בכלל הביטול בכה"ג להתיר לקבל המעות במכר הנכרי בפסח ואף מה שנשאר חמץ בעין יש להקל להחליף או למכור לנכרי. אך כיון דלדעת הרבה פוסקים נכרי לבד קונה בכסף וא"כ הכא נמי כיון שפסק לו דמי החמץ וגם נתן לו אויף גאב וא"כ י"ל דקנה הנכרי בכסף ודינו כדלעיל סימן א' ועוד דזה שמכר קנה בהגבהה אך י"ל דכאן גרע טפי שהרי זה לא נתכוין להקנות לו בכסף לבד דא"כ למה מכר לו השענק אע"פ דדעתו היה שלא יקנה החמץ אלא אג"ק והבית יקנה בכסף וכיון שלא קנה הבית פשיטא שלא קנה החמץ או יש לומר אדרבה בכל דהוא ניחא ליה וצ"ע:

שאלה ד אחד שמכר חמצו כדין וכתב שטר מכירה על המרתף שלו · ואגבן מכר לו השכר העומד ■■ וקבל לו כל מדה שכר פשוט בסך פלוני כשער שבשוק ולא נזכר אז שיש לו ג"כ שכר טוב שמשקה עד הכפל נגד שכר פשוט · ולאחר פסח כשחזר וקנה החמץ מן הנכרי ראה במרתף שיש לו ג"כ חביות שכר טוב ושאל שמוכר ואמר שאף שמבואר

בכתב

גרעין בתבשיל" בפסח שכל הבתים בדוקים ממיני תבואות אם לא שלפעמים מאכילים העופות גרעינים ולפעמים נדבק במשרתת איזה גרעין והכל לפי הענין (אך לפי מ"ש בשער הקבוע סי' כ"ה בשם מהרי"ק דאפילו באפשר רחוק הוי כ' ע"ש הגם שהנחתי דבריו בצ"ע מ"מ באיסור משהו ובאינו ראוי להתבקע יש לסמוך ולעשות ממנו ספק במקום ס"ס כגון שהוליך המאכל מגולה דרך החצר או רחוב או ע"י המשרתת המאכילה לעופות וכיוצא בו ולומר שמא עכשיו נפל ואת"ל מקודם שמא לא נתרככה עד עכשיו וכן מצאתי מבואר בתשו' מ"ב סי' ס"ט דאפי' במקום דמצוי חיטין כגון בתרנגולת אם יש עוד ספק א' מצטרף לס"ס ע"ש) ואם לא רקדו הקמח ונמצא גרעינים בשעת אפיית המצות ואח"כ נמצא גרעינים בתבשיל תלינן במצוי שהיו בשעת אפיה וא"כ יש לעשות מזה ספק שמא נאפה יפה וא"כ אינו בא לידי חימוץ (וע' בנ"א סי' כ"ז):

יב אם מלגו תרנגולת ברותחין ואח"כ לאחר שנטלו התרנגולת או בעוד שהתרנגולת בתוכו אלא שנצטננו המים נמצא במחבת גרעין שנתרככה וכן בשר שנתנו למים רותחים ולאחר שנטלוהו או שנצטנן נמצא במים גרעין רבו המחלוקת י"א אע"פ שעכשיו המים צוננין מ"מ מחזקינן איסור מזמן לזמן ואמרי' מסתמא היה במחבת כשעוד המים היו מרותחין וכן אפי' לאחר שנטלו התרנגולת נמצא בכלי לא הוי ממקום למקום כיון שהתרנגולת היה בתוכו הוה מזמן לזמן ולא הוי מבקום למקום אא"כ שהכלי או התרנגולת לא היה כלל בתוך כלי זה וה"ה לעיל בכרוב סי' ז' מיירי שלקח הכרוב בידים ונתן לקער' אבל הכנים הקער' להבית ושאב עמה הכרוב זה הוא מזמן לזמן וע' בב"א מסי' ל"ה עד סי' מ"ג ולפיכך אסור הכל ויש אומרים דאין מחזיקין כלל מזמן לזמן אלא בקדשים ואמרינן עכשיו נפל (ע' בחיבורי בינת אדם בשער רוב ומזקס סי' נ"ס נ"ו שכן דעת השב"א דלא כמ"א) וי"א דאע"פ דמחזיקין מזמן לזמן ובבשר אסור אבל בתרנגולת יש חילוק דאם היה הגרעין שלימה דאז אין לומר שנתעבל אסור אבל בגרעינים שבורים מותר מטעם כ"ס שמא עכשיו נפל ואת"ל מקודם שמא כבר נתעבל והוי רק פרשא בעלמא ומנהגנו עפ"י רמ"א דבבשר או בעופות והגרעין שלימה אסור הכל ובתרנגולת ונרעינים שבורים דהוי ס"ס הכל מותר וכן אם בשר שרה בצוננים ואח"כ לאחר שנטלו הבשר מן הכלי נמצא במים גרעין הכל מותר אפי' להאוסרים בצוננין דבכה"ג סמכינן על הפוסקים דלא מהזקינן מזמן לזמן ואם נתערבו התערובות ויש הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט יש להקל מכל זה בספיקו' איסור דרבנן שהוא משהו ויש להתיר שאר תבשילין שיש בהם תערובות מאותו תבשיל של בשר אע"פ שנמצא החטה בתוכו בעוד שהבשר היה שרוי בתוכו אע"ג דהתבשיל עצמו אסור כדלקמן בסימן הסמוך להאוסרין בצונן מ"מ התערובות מותר דהא יש מתירין בצונן וכן אם נמלג ונמצא לאחר שנטלו התרנגולת או שנצטנן והגרעין שלימה וא"כ התבשיל אסור מ"מ התערובות מותר דסמכינן לומר עכשיו נפל (מ"א) והב"ח מחמיר כיון דס' זה שמא נתעבל יש חולקין דלא מהני נגד איסור ולכן מחמיר דבס' אחד אפי' להשהותה אסור ובס"ס מותר להשהותה או למכור לנכרי:

יג מי שנטל עוף ותהבה בקדרה רותחת למלגה ואחר זמן מצא חטה בעוף גם הקדרה אסורה דזה הוי מזמן לזמן ואמרינן שמא היה בעוף בשעה שהכניסה לקדרה ודוקא שלא פתח העוף בטוב בענין שיש לספק שהיה בו מקודם אבל אם הוא בענין שאילו היה בתוכו היה רואה אותו או שהיה נופל אמרי' עתה נפל וע"ש בב"א מסי' ל"ח עד סי' מ"נ:

יד מי שנטל לתוך פיו התיכת מצה והתיכת תרנגול והרגיש בפיו שיש שם חטה ונטל המאכל מפיו וראה חטה אם ניכר שהחטה נאפה א"כ מסתמא הוא מן המצה ואסור כדי נטילה ואם ניכרת שהיא מבושל מסתמא היא מן התרנגול דרוב פעמים ניכר אך אם אינו ניכר וההטה מרוסק וא"כ יש להתיר שניהם התרנגול מותר מטעם ס"ס שמא נפל כשהוא צונן ואת"ל שמא היה מקודם בשעת בישול שמא נתעבל והמצה גם כן מותר כיון דאיסור משהו רק מדרבנן תלינן שהיה בתרנגולת כדקי"ל בי"ד בסי' קי"א ובחבורי ח"א כלל ס"ג גבי ב' קדרות בא' יש בו ס' ובא' אין בו ס' ונפל לתוך א' איסור דרבנן תלינן לקולא שאני אומר שנפל

נשמת אדם

בכתב מכירה שמוכר לו רק שכר פשוט ובאמת לא ידע כלל שיש לו ש"ש מ"מ עכשיו הוא מרוצה שהנכרי יסלק לו בעד השכר הטוב כפי המקח של הפשוט וודאי הנכרי יהיה מרוצה בזה וא"כ המקח קיים והוי חמצו של נכרי ומותר:

תשובה לכאורה דין זה תלוי בפלוגתא מהא דאיתא בח"מ סי' רל"ו דזה דומה למוכר חטים רעות ונמצאו יפות דלוקח אינו יכול לחזור בו. וא"כ ה"נ כיון שהנכרי אינו יכול לחזור בו שהרי נקנה לו קודם פסח שהרי לא פי' לו כמה הביות הוא מוכר רק שמכר לו סתם כל שכר פשוט שיש לו. וכיון שהמוכר מרוצה שיהיה גם הש"ט בתוכו מקח הרי המקח קיים:

ואמנם בסמ"ע שם ס"ק ג' כתב דלדעת ר"י והא"ש שהביא רמ"א בסימן רל"ז דבמקום שהמוכר יכול לחזור ואם כן לא הוי מכירה ודאית אם כן אין כאן מקח כלל. וגם הלוקח יכול להזור במקום שיש דין ביטול מקח מהמת אונאה. וא"כ ה"ה הכא כיון שנתאנה המוכר עד כחצי. ויש במקח זה דין ביטול מקח וא"כ לא היה מקח כלל. וגם הלוקח יכול לחזור והוי חמץ ש"י שעבר עליו הפסח. ואף שהארכנו בסי' ב' וכתבנו שהעיקר כדעת רמב"ן ור"ן וכמ"ש גם הפ"ת דחמצו של ישראל שברשות הנכרי אינו עובר והוכחנו בראיות ברורות דאפי' לא קיבל הנכרי אחריות אעפ"כ אינו עובר. וא"כ הכא נמי כיון שעכ"פ מכר המרתף לנכרי לא עבר ומ"מ לאחר הפסח אסור כמ"ש הר"ן בהדיא הביא המ"א סוף סימן תרמ"ז ולפי [illegible] י"ל כיון דעכ"פ לאחר הפסח אינו

ענפל לזה שיש בו ששים דאפי' באיסורי הנאה אמרינן שאני אוסר ותלינן לקולא (ח"י ס"ק פ"א) ואפי' היה חתיכת בשר או תרנגול והחטה שלימה אע"ג שאין כאן אלא ס' א' שמא עכשיו נפל מ"מ מותר דלא מחזקינן איסור ממקום למקום ומכירה על השלחן הוי ממקום למקום אבל אם נמצא החטה בקערה שהוא אוכל בתוכו כיון דקיי"ל דמחזקינן מזמן לזמן א"כ חיישינן שמא היה החטה בתוך הקערה כשיערו לתוכו רותח וא"ל דהוי ס"ס ס' שמא היה במצה את"ל בבשר או בקערה שמא עכשיו נפל ז"א דא"כ צריך אתה לאסיר המצה שהרי אם תאמר במצה (ר"ל שנאפה עם המצה) וא"כ המצה אסורה וכ"מ שאתה צריך לאסור א' מהם א"כ שניהם אסורות דמאי חזית לאסור זו ולהתיר זו שמא איפכא שהיה בבשר והמצה מותרת ובמקום שא' אסור קיי"ל דשניהם אסורות אפי' באיסור דרבנן כדאיתא בי"ד ובחיבורי שם (שם במ"א ס"ק כ"ב):

טו אם נמצא חטה בקועה בכלי של מים בפסח ואח"כ בשל באותן מים או לש בו עיסה י"א דאע"ג דהוא צונן ואין צונן מפליט ומבליע מ"מ משהו מיהו איכא ואסור וי"א דלעולם לא מפליט ולא מבליע בצונן אפילו משהו דאע"ג דהחטה וודאי בולע מן המים ומחמיצה אבל אינו מפליט כלום (וממ"כ במ"א ס"ק ע"ו ומוכיח מרשב"א דס"ל דלונן אוסר ע' בב"א בשער רוב והוקם סי' נ"ד דנ"ל דלא פולט כלום) והמ"א כ' דבמקום שיש לחוש שנשתהא מעל"ע וכן בבשר דאית ביה פילא יש לאסור (ר"ל כוונתו דבשאר בשר יש תקנה בהדחה משא"כ באית ביה פילא דא"א בהדחה) ובמקום הפסד מרובה אם לא נתבקעה החטה ממש יש להתיר למכור והמיקל אף באכילה לא הפסיד (ח"י) ודוקא שידוע שהיה החטה במים קודם שבישל באלו המים אבל אם נמצא לאחר שכבר בישל בהם הכל מותר מטעם ס"ס שמא עכשיו נפל ואת"ל מקודם שמא לא נתרבכה עד עכשיו (מ"א) ואע"ג דהאי ספק של נתרבכה עד עכשיו אינו ספק גמור כיון דמחזקינן מזמן לזמן מ"מ י"ל דהוי ס"ס שמא עכשיו נפל ואת"ל מקודם שמא הלכה כדעת המתירין בצונן וגם יש פוסקי' דלא מחזקי' מזמנלזמן אבל בחמץ גמור ליכ' אלא ספק א' שמא עתה נפל ואסור (שם במ"א):

טז והא דאוסר בצונן דוקא ע"י שריה קצת או ע"י התעסקות אבל אם נמצאת חטה מבוקעת אפי' בתרנגולת אע"ג שהיא לחה די בשטיפה בעלמא (ח"י ס"ק מ"ו) ואם שפשפו מורסן באווז לח או שהוא יבישה רק שהמורסן נשרו במים אפי' להמתירין בצונן כיון דאית ביה פילי וגם בכל צד יש בו בקעים ולכן כולו אסור אפי' לא הדיח האווז אח"כ ובע"פ עד הלילה סגי בקליפ' (ח"י סי' פס"ב) ואם שפשפו במורסן יבשי' וגם האווז הי' יבש סגי בקליפת העור (ע' א"ר):

יז ואם נמצא גרעיני תבואה בבאר מים בפסח ראוי ליזהר בכל מה דאפשר שלא להשתמש באותן מים דשמא נכבש בתוכו מעל"ע ומ"מ אם אין להם מים אחרים כיון שחייו תלוים בו יש להתיר שהרי חטים ושעורים במים נטל"פ ואע"ג דקיי"ל לדידן דגם נטל"פ אסור בפסח מ"מ הרי י"א דבצונן אינו אוסר אבל אם נמצא חתיכת פת וביוצא בו שזה נימס בתוך המים יש לאסור אפי' בשעת הדחק ואפי' ע"י סינון שהרי יש אומרים דאפילו קודם פסח לא מהני סינון כדלעיל כלל קכ"א סי' ט"ו ומכ"ש בפסח דלכ"ע מהני סינון (ח"י ס"ק נ"ח ופר"ח):

יח ונ"ל דכ"ש דאם שפכו שכר על בשר דאסור שהרי אפי' בשאר איסורין יש אוסרין אפי' בהפ"ם אפי' בבשר חי ויש בו בקעים וא"כ אע"ג דביו"ד בסי' צ"א (וע' נ"א כלל מ"ב סי' ו') מתיר מ"מ בחמץ בפסח יש להחמיר וצריך עכ"פ קליפה ואפי' במעשה דצמח צדק שנשאר מעט שכר בכלי ונטלו בו מים להדיח הבשר אחר מליחה דפסק דצריך קליפה והח"י ס"ק מ"ו כ' דאינו אלא חומרא שהמים מבטלים רתיחת המלח ול"נ דדינא הוא מטעם שכתבתי כיון דאית ביה פילי ולכן אפי' לא נמלח הבשר מ"מ צריך קליפה:

נשמת אדם

פיה אלא שהדבק · ופשיטא דהא דלא עבר עליו בבל יראה יש לסמוך ע"ד הרי"ף והרמב"ם בסי' רכ"ו וכן סתם המחבר שם דדוקא כמתנה יכול לחזור אבל לא כמתנה · ולפ"ז אין בהמוכר מרוצה בזה אין הנכרי יכול לחזור וכוי מכירה גמורה · ועוד דאפי' לדעת רמ"א בה יש לומר דכאן היה מקח קיים ואין הלוקח יכול לחזור שהרי הקשה שם בסמ"ע בסי' ק"ל דהיכא דעייל ונפיק אזוזי כיון שנתבטל המכר לגבי המוכר נתבטל גם לגבי לוקח ואפילו אם נתרצה המוכר יכול הלוקח לחזור בו . ולמה כתב הרמ"א דאם נתרצה המתאנה פעם אחד נגמר המקח · ותירץ דדוקא היכא דנתגלה דנתבטל המקח ולכן לא מהני מה שנתרצה אחר כך אבל הכא דלא גילה המתאנה שהאונאה דעתו מרוצה לחזור בו . ומשום הכי כשנתרצה אחר כך הוי ליה כאילו נתרצה מעיקרא משום הכי אין המתאנה יכול לחזור בו ועיין שם . ואם כן הכא נמי אנן סהדי שאילו היה יודע לו לאחר זמן איסורו עד שהלכה שמדיין לא עבר אף שאינו יכול לחזור בו · עכ"פ היה [illegible] כמקח קיים ואם כן אף שלא היה ידוע כלל ומכל מקום קודם שקנה החמץ בחזרה מן הנכרי ונתרצה שיקיים המקח וא"כ איגלאי מילתא שהיה נמכר לנכרי שהרי גם עכ"פ היה המקח נגמר כיון שלא היה עכ"פ [illegible] לבטל המקח · אך נפי [illegible] שהתב בסמ"א בסימן כ"ה שהתב בשם רדב"ז דאתנה על מנת לבחזיר [illegible] משום דרב"ז שהתנאי תלוי הוי שהקדין [illegible] אע"פ שנמלא שנמפרע היה החמץ של הנכרי מ"מ [illegible] כתנאי כבר עבר עליו כישראל [illegible] קיום [illegible] אלא שכבר עבר עליו עכ"ל . וא"כ ה"ה הכא [illegible] כישראל כל שהתאנה ועכשיו שנודע לו מ"מ [illegible] היה המקח תלוי וא"כ אלי מהני מה שנתרצה [illegible] דברי כ"ה בהעתיק בשם רדב"ז: גם ידעתי מקומו [illegible] בתשובת רדב"ז סי' ר"מ ה"ל [illegible] לבתו:

פר"י

יט אם הנעילו יורה מחומצת בת יומא קודם זמן איסורו וירדו המים המחומצים לבור בתוך הפסח אסור לשתות המים אפי' להמתירין בצונן הכא אסור שהרי נתערב הכל אבל אם היה אב"י אע"ג דנטל"פ אסור לדידן מ"מ כיון שהגעיל קודם שעת איסורו מותר דאפי' שומן מהותך בכלי אב"י קודם פסח מותר כדלעיל כלל קכ"א סי' כ"ו אבל בב"י אפי' אם נתערב קודם פסח אע"ג דהוי נ"ט בר נ"ט וגם כבר נתבטל בס' מ"מ לכתחלה אין להשתמש בהם כיון דמים יש בקל למצוא ואם אחר שירד לבור לא שאבו מן המים יש לאסור אפי' בדיעבד דקוו וקיימו ובאילו הם בעין אא"כ ששאבו כבר כמה פעמים דאז הוי כעירוי וכיסה (ט"ז וכח"י מיקל בזה כיון שנעשה קודם פסח הוי עכ"פ נ"ט בר נ"ט) ונ"ל מדברי הט"ז באם נשתבר כד של חלב לתוך הבור ובשלו בו בשר קודם ששאבו מן הבור והיה הרוטב מלבין מן החלב אסור (ודמות ראיה לדבר עירה דם הפר לדם השעיר וחזר ונתן את המלא בריקן כדי שיתערב וכן נראה לעינים וע' מכות דף כ"א דחיישינן במקום דקוו וקיימו וכן מוכח במקואות פ"ז משנה ד') ובזבחים פי' רש"י ד"ה בשלמא יש ס' שאין לך טפה מזה שלא בא מחבירו קצת ע"כ דוקא קצת :

כ אם נמצא גרעין מרוכך על בשר מלוח אע"ג שחמץ הוא איסור כחוש מחמרינן לאסור אותה חתיכה שנמצא החטה עליו כולה והתיכות האחרות הנוגעת בחתיכה זו אם מסופק שמא נגע החטה בשאר התיכות כולן אסורין (ונ"ל דר"ל כדי קליפה דמ"ם מדין ספח"ז) ואף שידעינן בודאי שלא נגע אלא בא' מהן ולא ידעינן באיזו נגע כולן טעונין קליפה מדינא דחמץ בפסח לא בטל ברוב וא"כ אם נתבשלה בלא קליפה אוסרת תערובתן (ע' בא"ח סי' ססז בנמ"א ס"ק ל"ב) ואם ירצה יכול למכור הכל לנכרי או להשהות חתיכה האחת המונחת עמה עד אחר הפסח ושאר ההתיכות שבודאי לא נגעו בהטה לכתחלה יקלוף אותם ובדיעבד שנתבשל בלא קליפה מותרין דכיון דאין איסורו רק מהמת בלוע כחוש אינו הולך מחתיכה לחתיכה בלא רוטב (מ"ב סי' ס"ט וב"ח בתשובה סי' נ"ד) ועיין בט"ז מש"כ הלכה למעשה ודוקא שמצא החטה בעודה מונחת במלח קודם שהדיחו אבל אם מצא לאחר שהדיח הבשר או על עוף מבחוץ על כרחך נפל עליו לאחר המליחה דאל"כ היה נופל ע"י ההדחה אבל מצא בתוך עוף שהוא חלול אפי' לאחר הדחה אסור דאמרינן מה שלא נפל הוא מחמת שמונח בתוכו ומ"מ אם יש לתלות שעכשיו נפל אפי' בעוף מותר (שם בנמ"א ס"ק ל') :

כא אם נמצא החטה בכלי שמלחו בו בשר לאחר מליחה והדחה אם לא נמלח כל כך כדרך שמולחין לקדרה אע"ג שאנו מחמירין ואומרים שאין אנו בקיאין בזה מ"מ הכל יודעין האיך מולחין לקדרה ולכן אם לא נמלח כ"כ מותר (כמ"ש רמ"א בסי' נ"א) אך אם נמצא ציר למטה בשולי הכלי והחטה למעלה היישינן דמתמצית החטה שנתרככה יצאה טפת חמץ ונוטפת על החתי' דרך הילוכו מלמעלה למטה וכולן נאסרות דאע"ג דנאבל מחמת מלחו מ"מ הציר הוא לעולם רותה וא"כ נאסר מן הציר (ב"ח בתשובה סי' נ"ד) ואם נמלח כדרך שמולחין לקדרה והציר עולה על גביהן הכל אסור ואם לאו מה שבציר אסור (ט"ז תס"ז) :

כב אפי' נתרככה החטה אם חזינן דאין החטה נתלחלח מן המלח כגון שהיא נגובה אינה אוסרת דאינה פולטת כל עיקר דהוי טהור מליח וטמא תפל וכן אם נפל חמץ על בשר מלוח אף בפסח יש להקל במקום הפ"ם כמו בשאר איסורין (ח"י סי' תמ"ז ס"ק ו') :

כג ספק אם נתרככה החטה וגם ס' אם היה אז ציר בשולי הכלי מותר דהוי ס"ס (שם ל"ח בתשו') וצ"ע :

כד תרנגולת צלויה שנמצא בה חטה בפסח חותך מקום פעפועו דהיינו כדי נטילה בכחו שואם הוא שמן אסור כולו וזהו לדעת הב"י דמחלק בין כחוש לשמן די"א דאפי' בכחוש דאע"ג דבשאר איסורין לדעת הב"י אינו אסור אלא כדי נטילה מ"מ בחמץ דאיסורו במשהו ע"י

נשמת אדם

בב"י · תשובה אם החמץ בבית נכרי הא קיימא לן דאינו עובר כיון שאינו ברשותו מזה תראה שגם דעת רדב"ז כרמב"ן ואם החמץ בבית ישראל עדיין לא זכה בו הנכרי . ופשיטא דעובר ולא משכחת שאתך אלא שזכה בו הנכרי וחזר והניח בבית ישראל כו' ומשום חומרא דחמץ אסרו כו' ע"ש · וא"כ י"ל שפיר דמהני למפרע וכמ"ש המ"א במשכנו בסי' תמ"ח ואם כן כיון שהמוכר מרוצה עכשיו שיקח גם הש"ט במקח של כהפשט איגלאי מילתא דהוי של נכרי ואף די"ל דאינו יכול להכריח לנכרי לקבל הש"ט כי יאמר הנכרי זה אינו שוה נכל [illegible] כיון שהוא חזק ורוב ב"א אין רוצים בכך אפילו המקח בפשוט . ואף שיוכל לעשות מזיגה עם ש"פ יאמר אין אני רוצה בעירתא זו וכיון שאין המוכר יכול לכוף הלוקח לקבל א"כ אין כאן מכירה כדמוכח בסי' תמ"ח במ"א מ"מ נראה דמסתבר דיכול לכוף אותו לקבל בזול וגם זה הריפא זבינא למכור בזול ומש"כ די"ל דאין כאן מקום לקנוס ואינו דומה לביטל חמצו דמשא יערים ומכ"ש לפי מה שכתבנו שר"ל שמא יערים כל אדם ולא יבער חמצו רק יבטל ולא יבטל בכל לבו כמ"ש הר"ן ריש פסחים ותתבטל תקנת חכמים מה שאינו כן זה שעשה כתיקון חכמים רק לא אנסו ואם כן ל"ש למקנסיה ומ"מ נ"ל משום חומרא דחמץ יחליף שכר זה בשכר אחר כנלע"ד :

שאלה ה א' מכר חדרו ועג"ק הקנה לו החמץ רק שהנכרי לא נתן לו שום כסף וגם לא בשטר רק שנכנס בתוכו להחזיק בחדר וגם לא פסק דמי הבית רק דמי החמץ :

תשובה בח"מ ריש סי' קל"ד כתב בש"ע בל' הרמב"ם הנכרי אינו קונה בחזקה אלא בשטר ורמ"א הגיה [illegible] (ולא) בכסף ותמה [illegible] הטור שהשמיטו מהמג"א דס"ל

ע"י היפך השפוד מתפשט הטעם בכולו וי"א כל התרנגולת הצלויות עמה באותו שפוד ונוגעות זה בזה כולן אסורים שעל ידי היפוך השפוד מתפשט מזו לזו ואם לא היפך השפוד דינו כדין מליחה ואם התרנגולת שמינה אפילו אינה נוגעת אוסרת הכל דכיון שהיא שמינה זב השומן ע"י היפוך השפוד והוי כבישול המפעפע בכל הכלי (תס"ז) ואמנם כ"ז שנמצא בתוך התרנגולת די"ל שנתחמצה במים שהודחה בו אבל אם נמצא על התרנגולת א"כ אי איתא דהוי בשעת הדחה היה נופל וע"כ עכשיו נפל ושומן הוי כמי פירות ואינו מחמיץ (תס"ג) :

כה חטה שנמצאת בזפק העוף לאחר שהבהבו אותו החטה שורף דלא נחשב כמעובל והעוף מותר דאין צלי אוסר יותר מקליפה והזפק במקום קליפה ואפי' לדידן דאוסרין בצלי כולו מ"מ בהבהוב דגרע מצלי לכ"ע מותר (שם) :

כו נוהגין שלא להבהב העופות בקש עם השבלין שמא יש בו דגן מחומץ ולכן מהבהבין בעשבים או מחתכין השבלין מן הקש ובדיעבד מותר (ט"ז) ואפילו היה בו דגן מחומץ בוודאי מותר (א"ר תס"ס) :

כז יין לבן שהוכהה מראיתו ותקנו בחלב חטה אע"פ שכבר נתבטל בס' קודם פסח אם ידוע אותו יין לא ישתה ממנו בפסח שמא נשאר קצת חלב חטה בעין וחוזר וניער (תמ"ז ס"ק מ"ס) ונ"ל דיש לשאול להאומנים המתקנים דאם יש לחוש לזה אפילו נתערב בחבית אחרת יש לאסור דהו"ל ס' אחד בגופו וס' א' בתערובות ולענין אם מותר לתקנו שמא ישתה בפסח מבואר בחיבורי הכמת אדם כלל נ"ב :

כלל קכג דין אכילת המץ בע"פ ודין איסור המץ בע"פ ובפסה ולאחר פסח (תמ"ג) :

א ג' זמנים הלוקים לחמץ מה"ת מו' שעות עד הלילה ובתוך הפסח לאחר הפסח · ע"פ משש שעות ולמעלה אסור באכילה ובהנאה מה"ת ולוקין עליו לדעת רוב הפוסקים (תמ"ג) וילפינן מדכתיב לא תאכל עליו חמץ בלומר על קרבן הפסח וקבלו חז"ל דר"ל משעה שראויה לשחיטת הפסח שהוא לאחר חצות היום אבל אין בו כרת לכ"ע וגם אין עוברין בב"י עד הלילה (מ"ש הכ"מ בשם הב"י דמרש"י בב"ק כ"ט משמע דס"ל דמו' שעות עובר בב"י ול"נ דהינו מוכרח די"ל דכוונתו דבפסח עובר בב"י ע"ש וע' בפסחים) ולפיכך לא החמירו ג"כ בתערובות אלא דינו כשאר איסורי תורה לבטל בס' (תמ"ז) ומתחלת ליל ט"ו וכל הפסח אסור באכילה וחייבין על אכילתו כרת וגם אסור בהנאה ועוברין בב"י וב"י ולפיכך הדמירו בו חכמים שאיסורו במשהו (שם) ולאחר הפסח קיי"ל דאינו אסור כלל מה"ת אלא דחכמים אסרו חמץ שעבר עליו הפסח מטעם קנס כיון שעבר עליו בב"י (תמ"ח) ואפילו בחמץ שביטל ולא עבר בב"י מ"מ אסור כיון שאותו חמץ ראוי לעבור עליו בב"י חיישינן שאם נתיר אותו אזי לא יבערנו ויסמוך על הביטול ומעקר תקנת חכמים שתקנו לבערו לכן אפי' היה שוגג או אונס ולא מכרו אסרו הז"ל ולפיכך חמץ שלא היה ראוי לעבור עליו בב"י כגון חמץ נוקשה או שנפסל קודם איסורו מאכילות כלב או שנתערב מין במינו ברוב או מין בשאינו מינו בששים מותר לאחר הפסח וב"ש חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח דמותר אפי' באכילה (תמ"ז ע"ש) :

נשמת אדם

דס"ל דקונה בחזקה כמ"ש הב"י שם סוף הסימן וכתב שכן כתב רשב"ם ור"ן וראב"ד ותמיה לי שלא הביא שכן כתבו תוספות בעבודת גילולים דף ע"א ד"ה רב אשי וז"ל והרוצה לחוש לרש"י ולר"ת המקנה בהמתו לנכרי לפוטרה מן הבכורה צריך שיתן הנכרי כסף וגם ימשכנה הנכרי בסימטא או לרשותו של נכרי שהוא שלו ואם אין רשות לנכרי יקנה לו הישראל חדר בבית והנכרי ינעול במפתח דהכי קני ליה רשותו כדאיתא בגיטין ואח"כ ימשיך הנכרי הבהמה לאותו חדר עכ"ל · והנה מדברי תוספות אלו משמע ודאי דקני בחזקה לבד בלא שטר שהרי התוספות רוצים ללמד לנו הלכה למעשה כיצד נעשה והיה להם לכתוב דשטר נמי צריך ועוד דאם כוונת התוספות דבעינן נמי שטר עם החזקה למה כתבו תוספות [illegible] דיעשה חזקה הו"ל לכתוב סתם שיקנה לו רשותו כמו שכתב הב"י בש"ע דר"ל באחד מדרכי הקנין דאטו תוספות באו ללמד לנו דין חזקה אלא דתוספות באו להורות לנו הלכה למעשה כיצד יעשה וא"כ או דהוי ליה לפרש שיכתוב גם כן שטר או דהו"ל סתם דקונה לו א"ו דסבירא ליה לתוספו' דנכרי קונה בחזקה לבד דבודאי מה"ת אין חילוק בקנין קרקעות בין ישראל לנכרי דדוקא בקנין מטלטלין כתיב וכי תמכרו ממכר לעמיתך וגומר מיד עמיתך ולכן נחלקו ר"י ורשב"ל דלר"י לעמיתך בכסף ולנכרי במשיכה ולרשב"ל איפכא אבל בקניני קרקע דילפינן מקראי דנביאים והתם לא כתיב לעמיתך א"כ ודאי אין חילוק בין ישראל לנכרי אלא דלרמב"ם ודעמיה דמפרשין הא דאמרינן בב"ב לגבי מה נכרי אין לו חזקה ר"ל דאינו קונה בחזקה הוא רק מדרבנן שלא ילך ויחזיק בנכסי ישראל ע"ש בכ"מ אבל מה"ת ודאי קונה בחזקה לבד הנה לכאורה נראה דמ"ש תוספות שיתן לו הנכרי כסף היינו כשיש לנכרי איזה רשות שקונה על ידו דאז נותן ג"כ כסף שיצא ידי שניהם בכסף וחזקה אבל אם הישראל מקנה רשות לנכרי וקונה הבהמות בחזקה אם כן למה צריך ליתן הכסף שהרי יכול להקנות לו אוזן הבהמה אגב החדר בקנין מטלטלין אג"ק וכ"מ בר"ו חלק ב' נתיב ב' וז"ל לצאת ידי שניהם יקבל מעות בשביל אוזן וימשוך הבהמה או יקנה להנכרי המקום שהבהמה עומדת ויקנה לו אגביו אוזן הבהמה עם העובר עכ"ל . משמע להדיא דאו שיתן כסף וימשוך או שלא יתן כסף רק שיקנה אג"ק . דלכאורה קנין אג"ק הוא קנין מה"ת שהרי ג"ז ילפינן מקרא בקדושין · וכבר כתבנו דבקנין קרקע אין חילוק בין ישראל לנכרי · אך מדברי הטור בי"ד סי' ש"ך לא משמע הכי שהרי כתב [illegible] לצאת ידי שניהם לרש"י ור"ת ולכן יקנה בכסף וגם משיכה וסיים והמהדר שבכולם שיקבל פרוטה מהנכרי ויקנה לו המקום שהבהמה עומדת והמקום יקנה לו האוזן עכ"ל · ולא כתב כלשון רי"ו

ב כיון דמדאורייתא אסור משש שעות עשו חכמים הרחקה שלא יבא האדם ליגע באיסור תורה ואסרו לאכול המץ אף קודם חצות ב' שעות מקודם ואע"פ כן התירו כל שעה ה' בהנאה למכרו לנכרי וליתנו לבהמה וחיה ועוף רק שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ושלא ישאר כלום ומתחלת שעה ו' אסרו חכמים גם בהנאה ואז צריך לבערו כן העולם ואפי' ביטול אינו מועיל עוד שהרי כבר אינו שלו אע"פ שאין איסורו אלא מדרבנן בהנאה כל שעה ששית מ"מ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון (תמ"ז):

ג השעות הללו חשבינן שעות זמניות ר"ל שלעולם מחלקים מעלות השחר עד צאת הכוכבים לי"ב חלקים ואם היום ט"ו שעות חשבינן כל שעה שעה ורביע ואוכלין שליש היום ומ"מ כיון שי"א דמותר לאוכל עד ב' שעות קודם הצות היום אע"ג דלא קיי"ל הכי לעניי אבילה מ"מ אם שבת למכור עד שעה קודם חצות מותר למכרו (מ"א):

כלל קכד דין מכירת חמץ והמץ שעבר עליו הפסח (סי' תמ"ח מ"ס כ') :

א כבר בארנו שכל דבר שהוא חמץ גמור לבער כגון להם ושכר ויי"ש וגרעינין של תבואה שצמחו וכן תבואה שרחצו אותו במים או שנפל עליו מים בתלוש וכן כל מיני (גרופין) מתבואה הידוע שרוהצין התבואה קודם עשיית (סגרופין) וכן כל כיוצא בו צריך לבער קודם הפסח ואם לא ביער נתבאר בכלל הקודם :

ב ואם יש לו חמץ הרבה שאינו רוצה לבערו ולהפסידו יכול למכור לנכרי קודם שעה ה' ואפי' לנכרי המשרת בתוך ביתו מותר למכרו רק שלא יהיה קנוי לו קנין עולם כגון אלו שקורין (פאדהגעש) ובלבד שתהיה המכירה כדין וגם החמץ יוציא חוץ לביתו דאל"כ מחזי כמקבל בפקדון המצו של נכרי אבל מדינא מותר שהרי אין הישראל חייב באהריות אבל אם כשיאבד החמץ יצטרך הישראל להחזיר דמי המכירה לנכרי אסור. ואם יש לו חמץ הרבה וא"א להוציאו הוץ לביתו ימכור לו גם ההדר ואגב הקרקע יקנה ג"כ החמץ ולפי שהרבה פוסקים ס"ל דאינו קונה בכסף אלא דוקא בשטר עם הכסף ולכן יתנה עמו שיקנה בכסף לחוד ויותר טוב שיכתוב ג"כ שטר ואף שאין הנכרי נותן לו כל הכסף רק איזה זהו' שקורין (אויף גאב) יתנה עמו שיקנה בזה (אויף גאב) ההדר והחמץ ושאר הכסף יזקוף עליו במלוה וצריך ליזהר שיתן לו המפתח מן החדר כדי שיוכל הנכרי לכנוס שם ואסור לישראל ליתן עליו עוד מסגרת או הותם ולאחר המכירה מתיר הח"י ליתן מסגרת וחותם אם מתיירא שיגנוב הנכרי ונ"ל דה"ה דמותר ליתן הותם עליו משר העיר אם הנכרי מאבדו שהרי החמץ היא באהריות הנכרי ואף על גב שהיא כעין משכון אצל הישראל כיון שישראל מנכרי אינו קונה משכון וגם הוא ברשות הנכרי שהרי מכר לו החדר וגם אין הישראל חוזר מן המכירה אלא שרוצה לבופו שישלם לו דמיו נ"ל דמותר (ע' סי' תמ"ח בסופו):

ג גם צריך ליזהר שיפסוק דמים עם הנכרי כמה יתן בעד הבית וכמה יתן בעד כל מדה שכר או יי"ש וביוצא בו דבלא פסיקת דמים אין כאן קנין כלל (ח"מ סי' ר' סעיף ז') אא"כ שיאמר כפי שישום אותו פלוני או נ' בקיאין או שיפסוק דמיו לפיכך לא מהני שיאמר לו אני מוכר לך בית זה או חמץ שלי אא"כ יאמר לו אני מוכר לך בית זה בכך וכך וחמץ זה בעד סך כך וכך ויכול להתנות עמו שהמדידה יהיה אחר הפסח (ותמי' לי על סמ"א שכ' דלא כהמון שאומרים אני מוכר לך המפתח אלא צריך שיאמר אני מוכר לך החמץ דגם לשון זה לא מהני אא"כ קנין דמים וע"כ שבאמת כך כוונתו ומ"מ היה לו לבאר) וכשיאמר לו אני מוכר לך בית זה או חמץ זה בעד פרוטה זו מותר (וכ"כ ספ"ח) דאנן סהדי דהישראל גמר ומקני כדי שלא יעבור בב"י וכל קנין שנהגו בו הסוחרים כגון שנותן

נשמת אדם

או שיקנה כו' דמשמע בודאי שבכל תקנה א' שיתן פרוטה ויקנה לו מקום והנה להטור דס"ל דנכרי קונה בחזקה לבד א' פרוטה זו למה שכיון שמקנה לו מקום בהזקה לבד. וא"כ קשה יקנה אג"ק אוזן כבהמה ובשלמא על הב"י בש"ע שם שכתב גם כן בל' הטור ל"ק · דלשיטתו בח"מ אזיל דאין נכרי קונה בחזקה וא"כ מה שכתב כאן ויקנה לו המקום היינו כדין ר"ל שיכתוב לו שטר עם הפרוטה ובזה יקנה המקום : ומה שלא כתב שיכתוב לו שטר היינו משום שסמך עצמו על מה שכתב בח"מ דרכי קניית נכרי מישראל אבל על הטור קשה דל"ל כסף יקנה אג"ק. ואפשר משום דחזקה לא שייך אא"כ בנכרי בביתו ורוצה ליתן תקנה אף כששניהם בשדה · וכה"ג דבר קל וס"ל דבכסף לחוד קונה נכרי ודלא כרמ"א בח"מ שכתב דגם בכסף לחוד לא קני · והטור סבירא ליה דקונה בכסף לחוד או בחזקה בלחוד כישראל אך מצאתי להגאון בעל ח"ד שכתב בהלכות פסח סי' תמ"ח שקנין אג"ק אינו אלא קנין דרבנן כמ"ש תוספות בב"ק דף י"ב ד"ה הכא מתניתא ידענא כו' : וכתבו דקרא אסמכתא בעלמא וכ"ל מה דפשיטא להו לתוס' דקנין אג"ק אינו אלא אסמכתא אע"ג דגם כסף ושטר וחזקה ילפינן מקראי דגביאים לא דרשה גמורה היינו משום דבכסף כ' בהדי' שדות בכסף יקנו וכן בשטר כתיב ספר המקנה וכן בחזקה ושבו בעריכם · משא"כ נדרשא ויתן להם אביהם שלא כתב שם שנתן להם אגב קרקע רק שהכתוב מספר המעשה שנתן להם מתנות ויש לומר שהקנה להם במשיכה ולכן אינו אלא אסמכתא ולפ"ז נ"ל דדברי הגאון בעל חו"ד ברורים דבבכור לא מהני אג"ק להפקיע איסור תורה · וא"ש דברי התוס' ורא"ש וטור ורי"ו שכוונתם אינו באג"ק אלא דוקא בכסף ומשיכה · וזהו שכתבו כל הפוסקים והתוס' שיתן לו פרוטה וימשך לרשותו או שיקנה לו מקום היינו שכל על ידי שניהם דהיינו שיתן לו הכסף ואם אין לו רשות אעפ"כ יתן לו כסף ויקנה לו רשות או חדר באחד מדרכי הקנים לתוס'

שנותן כפי לחבירו שקורין (צוא סלאק) או אג"ק מהני ולא ימכור לשליה של נכרי דאין שליחות לנכרי ואם עשה הישראל שליח למכור חמצו והשליח מכר החמץ אג"ק שלו אפי' בלא שום נתינת מעות ג"כ מהני בדיעבד וצריך לפרוט שם הלוקח בשטר וצריך לפרש כל מין המין שיש לו ולא יכתוב סתם אני מוכר כל שיש בו חשש חימוץ דהוי כאין מינו ידוע שהרי אינו יודע אם שוה הרבה או מעט (כ"כ בח"ד) אלא יפרוט כל מין ומין רק המדידה א"צ שיהיה דוקא קודם פסח אלא כמו שכותבים דהמדידה והשומא יהיה לאח"פ וא"כ סמכה דעתו ועיין עוד הרבה חילוקים בח"ד שהאריך מאד בכל פרטי הדברים :

ד בדיעבד שלא מכר לו רק בכסף לבד או במשיכה לבד מותר כיון דיש פוסקים ברש"י דנכרי קונה בכסף לבד דוקא וי"א כר"ת במשיכה דוקא ולכן בדיעבד סמכינן על כל א' מן הדיעות ונ"ל דה"ה אם מכר לו החמץ אגב קרקע בלא כסף ובלא שטר רק שהנכרי החזיק בקרקע בא' מדרכי קניות קרקע דהיינו בחדר שיש לו מנעול ונכנס בתוכו עד להחזיק בו ג"כ בדיעבד מותר וה"ה אם הקנה לו בחליפין דהיינו שהנכרי נתן סודר שלו להישראל שע"י זה שמקנה לו הסודר מקנה לו זה החדר והחמץ נמי בדיעבד מותר (כדאיתא בח"מ סי' קכ"ג ועיין י"ד וע"ש בכמ"ע שמסופק מ"מ נ"ל לסתיר וכ"כ מ"א רס"י תמ"א) ודוקא שהנכרי נתן סודר שלו להמוכר אבל לא מהני שיתנו עדים סודר שלהם להמוכר כמו בין ישראל לישראל שהעדים מקנין הסודר שלהם דאין שליחות וזכיה לנכרי (וע' מ"א רס"י תמ"א) ועיין נ"א סי' פ"ה :

ה אם הבית שהחמץ שם אינו שלו אלא ששכר אותו מן הנכרי או מישראל נ"ל דאז לא מועיל מכירתו דאיך ימכור דבר שאינו שלו אלא ישכיר לנכרי אותו החדר (וכ"כ בח"ד בהדיא וע' בפ"ת סי' תמ"ח ובסי' ת"ן ברמ"א ומ"א) וישכיר לו החדר סתם ולא יאמר לו בהדיא שמשכירו להניח בתוכו המץ כדלקמן סי' י"ז :

ו אם ישראל מניח חמצו בחדר של חבירו המוכר את חמצו צריך להודיע לישראל המוכר ויעשהו שליח למכור ואם הניח שלא מדעתו אסור (ת"י שם ס"ק ט"ו) :

ז ואסור להתנות עמו שיחזור ויקנה ממנו לאחר הפסח אבל מותר להבטיח לו שיקנה ממנו לאחר הפסח ויתן לו ריוח :

ח ואסור למכור לישראל מומר או מומרת דדינם לכל דבר כישראל ממש ונמצא עובר משום לפני עור והוי כחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח (ט"ז סי' תמ"ח) :

ט ואם היה לו המץ בספינה על הדרך יוכל ג"כ למוכרו בא' מדרכי הקניה (שם במ"א) וגם כן יפקיר לפני בית דין (וע' בח"י) :

י אם יבא לו חמץ בפסח על עגלה או ספינה ויצטרך לשלם מכס ושכר עגלה ימכור לנכרי בכסף ושהנכרי יסלק הכל ואח"כ יפקירנו ג"כ (ח"י שם) :

יא מתנה ע"מ להחזיר אע"ג דבכל התורה הוי מתנה גמורה משום חומרא דחמץ החמירו אבל אבל מתנה גמורה וחלוטה מהני לכ"ע וכן מותר ליתן לו החמץ במתנה אע"פ שיודע שלא יגע בו אלא ישמרנו עד אחר פסח ויחזור ויתן לו מותר ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה בלא שום תנאי ואם הנכרי אינו רוצה להחזיר לו החמץ אסור לתבוע אותו בדיניהם ואם הנכרי מכר לישראל אחר צריך להזור ולמכור לבעלים הראשונים ואם נתן לנכרי יותר מן הראוי אין צריך הבעלים להחזיר לו (מ"א ע' נ"א סי' ד') :

יב אסור ליתן בהמתו לנכרי להאכילה בפסח אם ידוע שמאכילה המץ ולכן צריך למכור גם הבהמות ואפי' אינו מקדים לו דינר אסור (וע' בנ"א סי' ס' דנה כפ"ח) וצריך להזהיר זה לסוחרי סוסים ומכ"ש שנוהגין קלות ששוכרים נכרי שיתן סובין עם מים לסוסים אלא צריכים למכור

נשמת אדם

ועוד כדאית להו ע"י חזקה לבד או ע"י כסף לבד · ולהו"ע ע"י שטר עם הכסף ומש"כ ר' ירוחם או שיקנה לו מקום היינו נמי דאעפ"כ יתן לו גם כסף וכיון שעומדת ברשותו הוי במקום משיכה כמש"כ הש"ך בי"ד ס"ק ע' וכ"כ הגאון בעל ח"ד · ונחזור לעניננו עכ"פ כיון דנדעת הטור חזקה לבד מהני וכ"כ תוספות להדיא ואם כן בדיעבד אע"פ שלא היה כאן לא כסף ולא משיכה ולא אג"ק מ"מ קנה הנכרי דהשם שכתבו האחרונים דבדיעבד סמכינן על רש"י או על ר"ת ובאמת מהם הגי כ"כ י"ל דסמכינן על תוספות ורשב"ם ור"ן ורא"ד וטור דבחזקה לבד קני וכיון שנכנס הנכרי על מנת להחזיק בבית קנה בחזקה זו · אך כ"ז שהיה פסיקת דמים על הבית אבל בנידון דידן שלא היה פסיקת דמים אם כן ודאי לא מהני חזקתו ואם כן הוי כחמץ של ישראל ועבר עליו הפסח : ולענין אם נכרי קונה בחליפין תוספות בבכורות דף י"ג מסתפקים בזה . ובח"מ סי' קכ"ג סי' סעיף י"ד סתם בטור וכר"ת דקונה בחליפין וכ"כ ברבי' ירוחם בחלק עשרים נתיב כ"ב וז"ל נכרי קונה בחליפין ודוקא ע"י עצמו אבל לא ע"י אחר דאין זכין כו' עכ"ל · ומה שלא הזכירו הפוסקים קנין חליפין בנכרי ובחמץ כמו שהקשה גם הש"ך . י"ל דנקטו קנין המנוי כמ"ש תוספות שם בבכורות . ועוד כיון דקנין זה אינו ידוע לנכרים ויצטרך לבאריך בדברים עמו אינו קיל כ"כ לכן לא הזכירוהו והמ"א בסי' תמ"ח כתב בפשיטות כמש מ"ג דקנין חליפין מהני ע"ש :

שאלה ו לפי מה דקי"ל בסימן ת"ן דאסור להשכיר כלים מפני שרוצה בקיומן . ולפי זה מה שאנו נוהגים למכור חמץ וכותבים בשטר · והמדידה תהיה לאחר פסח . א"כ קשה הא רוצה בקיומו שאע"פ שבאמת חייב בגניבה ואבידה אפי' בדיניהם . מ"מ אם נגנב ונאבד אפי' בד"א פטור שהרי כישראל א"י כמה יתבע ממנו ויטעון הנכרי א"י אם נתחייבתי לך :

למכור הסוסים עם (האסטאל) ולא יהיה להם שום עסק עמהם בפסח (וע' לקמן כלל קכ"ו סי' י"א) :

יג ישראלים שיש להם (ברייא הייזר) שלהם או שוכרים מנכרי וכן המחזיקים (אורענדא) ששוכרים משר יורות ורחיים ליקח מכל שכר שמבשלין מדה המין (עיין בכ"מ וט"ז) ומסקנת המ"א דאין לו היתר אלא שימכור קודם פסח הרחיים והיורות או יצוה להטוחנים שלא יפרישו המדות בפסח שהרי יכול לומר איסורא לא ניחא לי דליקנו אלא יכתבו הנכרים שטחנו בפסח ויגבה מהם לאחר פסח (מ"א סי' ס"ו ע' כ"ז בט"ז ומ"א סי' ת"נ ובח"ד) :

יד ישראל שמקבל מנכרי בריבית ככרות בכל שבוע יאמר לו קודם פסח שיתן לו בשבוע של פסח קמח מתבואה שלא רחצו או מעות וכיון שהתנה עמו כך אע"פ שאחר פסח נותן לו ככרות חמץ הם חליפי הקמח והמעות ושרי ובדיעבד אפילו לא אמר לו והביא אחר הפסח מותר שהרי לא זכה בו הישראל בפסח וישראל שקנה חוק הכומרים ובוצא בו שנותנים להם להם מותר ליקח מהם לאחר פסח מה שהסר להם בפסח שהרי לרוב פוסקים אינו קונה הישראל בכסף אלא דוקא במשיכה ואפי' הפוסקים דקונה בכסף לבד מכל מקום כיון דחמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור אלא משום קנס והכא ליכא למקנס שהרי הישראל לא זכה בו מעולם (ת"ן כמ"א) :

טו ישראל ונכרי שיש להם תנור בשותפות יאמר לנכרי קודם פסח טול אתה של פסח בין רב או מעט בין יאפה או לא יאפה ואני אקח אחר הפסח דהוי במוכר התנור להנכרי בפסח ומה איכפת ליה לישראל אם יאפה המץ או מצה ואבנם היותר נכון למכור השבוע של פסח להנכרי ויטול הדמים מתחלה ופשיטא דבארבעה ימים שהם י"ט עכ"פ אסור לומר טול אתה כמבואר כלל ג' (שם) ועיין ח"ד :

טז ישראל שהיה לו תנור ואפה בו נכרי חמץ בפסח ואפה שלא בידיעת ישראל אפי' מעות אסור לקבל בשכרו דכיון שהתנור ש"י לבד וא"כ הו"ל משתכר באיסורי הנאה ואם קבל כבר המעות מותר ליהנות ממנו דחמץ אינו תופס דמיו אלא דלכתחלה אסור להשתכר באיסורי הנאה כדלעיל כלל ק"ב סי' ט' אבל ככרות אפי' בדיעבד שקבלו ממנו אסור שהרי תיכף כשאפה בו זכה בככרות אלו והו"ל חמץ ש"י שעבר עליו הפסח ואם יש לישראל הזה נזבר נכרי שמשכיר התנור ומוחה לנזבר שלא ישכיר התנור בפסח ושלא בידיעת הישראל השכיר הנזבר וקיבל המעות מותר הישראל לקבל ממנו המעות אבל אם קיבל ככרות אף בזה אסור (ח"ד) :

יז מותר להשכיר תנורו לנכרי ע"מ שיאפה בו מצה ואע"נ שאופה בו חמץ אין זקוק לו שהרי אפי' לא יאפה בו כלום צריך לשלם שכרו אבל אסור להשכיר לו כתם כיון דמסתמא עומד לאפות בו חמץ הוי כאילו פירש לו אבל מותר להשכיר חמורו וסוסו סתם דמסתמא אינו עומד דוקא לחמץ אע"ג שיודע שהנכרי יביא עליו המץ אבל אם מפרש לו שרוצה שיביא עליו חמץ יש לאסור אבל כלים אסור להשכיר אפי' סתם שהרי הוא רוצה בקיומו שאילו לא יבשל בו יתבקע ועוד כיון שהכלי עצמו בלוע מחמץ ואסור בהנאה אסור להשכיר לכתחלה וכן בית אסור להשכיר לשום בו חמץ אבל בסתם לדור בו מותר ודוקא בשמשכירו תוך הפסח או בע"פ אבל איזה ימים קודם פסח מותר ויש מתירין להחם חמין בכלי המץ להוף ראשו ולרחוץ בו או להשתמש בו בדבר יבש או לח מה שאינו דבר אכילה דכיון שאין נהנה מחמץ שבתוכו ועוד דהוי שלא כדרך הנאתן מותר אבל למכרו לנכרי אסור כיון דעומד לאכילה ומוכרו לנכרי ונהנה ממנו הוי כאילו נהנה ממנו הוא (שם בט"ע) :

נשמת אדם

תשובה באמת דין זה דרוצה בקיומו כבר האריך הפ"ת שם ועכ"פ בדיעבד מותר . ויכולני לשנויי דשמעינן שהוא שעת הדחק דקיי"ל כדיעבד דמי · אך שני יש דהיינו לא משמע ולכן נ"ל דהא בלא"ה קשה דהא לכ"ע הנכרי רוצה בקיומו שאם יאבד חייב באחריות . וכן אפילו כשמוכר לו כל החמץ אג"ק ונותן אויף גאב כשיאבד ודאי לא ישלם לו הנכרי . ואפשר שאפילו בדיניהם יזכה הנכרי מוכרים להלפים אדונים שנראה לכל שהוא ערמה וא"כ רוצה בקיומו · ועכ"כ צריך לחלק דבודאי כיון שמוכרו ע"פ ד"ת והוא חמץ של נכרי כמו דלא מהני במה שישראל מקבל אחריות לאיסור כיון שגוף החמץ של נכרי וביתו של נכרי וה"נ לא איכפת לן במה שרוצה בקיומו · משא"כ כשמשכיר לו כלי המץ דאסור בהנאה והוא חמץ של ישראל והישראל נהנה ממנו בפסח שלא יבקע ולכן אסרו :

לפ"ז נ"ל דאפי' אם מכר לו החמץ לבד ולא אג"ק והנכרי נתן לו רק אויף גאב נמי מותר דמשום רוצה בקיומו להיות פשיטא דבדיעבד מותר : ואי משום כמ"ש הגאון בעל ת"ד בסימן ת"מ דמדמה זה לנכרי אנס דחייב לבער לדעת הט"ע שם · נ"ל דל"ד דהשאלה בנכרי שהפקיד אצלו ישראל וא"כ הוא ברשות הישראל אף על גב דלא קיבל עליו אחריות מ"מ ויכפוהו לשלם ה"ז כאילו הוא באחריות ישראל · משא"כ כאן שהנכרי קנה החמץ כדין בכסף או בשטר ונתחייב כדין לאנס ואחר כך אם מחמת אלמות שלו לא ישלם אינו אלא כגזלנו · ומש"כ כ"ז שלא נתאבד הוא של נכרי וכאשר שאבד הרי אינו שלו ובמה יעבור :

שאלה ז איך יש לנהוג בבהמות בפסח :

תשובה בסי' תמ"ח מבואר דאסור ליתן בהמתו לנכרי להאכילה חמץ והפ"ת בסימן ת"נ סעיף ו' כתב דלפי המתירים בעבד אם לא הקדים דינר ה"ה בבהמה מותר משמע אפילו בידוע שיאכל חמץ . ול"ע דאם כן דברי המחבר סותרים דמ"ש בבהמה שכתב דאם יודע שיאכל חמץ אסור ואמנם נראה לי דליתא לדברי הפ"ת דשאני בהמה מעבד אף

עב

יח להיות שומר אצל חמץ אפילו חמצו של נכרי אם הוא נוטל שכר (כנ"ל כמ"א) אסור לכו"ע שהרי משתכר באיסורי הנאה וי"א אפי' יהיה בחנם ונ"ל משום דמסתמא אם לא קיבל ממנו הנאה לא היה שומר בחנם וא"כ הוי נמי משתכר באיסורי הנאה כדלקמן בסי' שאח"ז ומ"מ בדיעבד שנטל שכר יש להתיר כיון שאינו תופס דמיו (ח"י יק"ט) :

יט אסור לקנות חמץ לנכרי בפסח אפילו במעותיו של נכרי דאין שליחות לנכרי ונמצא הישראל קונה אותם ועוד שמא יאכלו ממנו ועוד שהוא רוצה בקיומו שהרי הנכרי מחזיק לו טובה בשביל זה (שם) :

כ היתה בהמת נכרי טעונה חמץ אסור לפרוק בפני הנכרי מטעם המבואר ובמקום שיש צער בע"ח כיון דצער בע"ח דאורייתא וגם שאינו מכוין משום טובה הוי כלא אפשר ולא מכוין ומותר (שם כמ"א) :

כא מותר לומר למשרתו נכרי בפסח הילך דינר וקנה ואכול אע"פ שיודע שיקנה חמץ ובשעת הדחק מותר לומר לו ג"כ צא ואכול ואני פורע וכן מותר לומר לחנוני אני פורע אע"ג דהחנוני נותן בשליחות הבע"ה והוי כשלוחו וכיון שמזונותיו עליו הרי כנהנה מחמץ מ"מ כיון שעדיין לא נתן המעות לחנוני לא חשיב חמצו ש"י אבל לכו"ע אסור שיקדים ליתן מעות לחנוני שיתן עבור המעות חמץ למשרתו דזה הוי שלוחו ממש ואסור לכו"ע וכן הדין אם צריך ליתן חמץ לבניו הקטנים ישא אותם לבית הנכרי ויאכיל הנכרי אותם שם ויאמר אני פורע ובלבד שלא יקדים דינר ופשיטא דאסור להאכילם ביד דאז הוא תיכף קונה החמץ (וע' בהלכות ברכות כלל ס"ו סי' ט') :

כב ישראל שלוה ככר מחבירו קודם פסח ע"מ שיתן לו ככר אחר אפי' אם עבר הישראל הלוה והניחו עד לאחר פסח מ"מ מחויב לשלם דאע"ג דלכתחלה אסור לקבל חליפי חמץ כדלעיל כלל ק"כ מ"מ זה לא מקרי חליפי חמץ שהרי כיון שהלוה זה לא הלוה להזור לו ככר זה בעין אלא לאכיל' הוי כאילו חייב לו מעות ולפ"ז אפי' נותן לו מעות בעד הככר אפי' בפסח מותר (ח"י שם) ויש מקומות שנהגו בזה איסור לכתחלה ללוות חמץ שיפרע לו חמץ (ת"ג) :

כג חמץ שנמצא לאחר הפסח ולא ידעינן אם הוא של ישראל או של נכרי אסור באכילה ומותר בהנאה והולכין אחר רוב בני העיר ואם יש לתלות שנעשה אחר הפסח אפילו ברוב ישראל מותר באכילה ועיין בח"י דיש מתירין בחמץ שהוא ספק אם עבר עליו הפסח ע"ש (סי' תמ"ט) :

כד נר שמת קודם הפסח והניח חמץ ועבר עליו הפסח כל הקודם לזכות בו אחר הפסח מותר שהרי לא עבר עליו בבל יראה שום אדם אבל כשמת הגר בפסח או שגזל ישראל ממנו קודם פסח אע"פ שמת הגר קודם פסח אזי עבר בב"י הגר או הגזלן ואסור (ח"י רס"י תמ"ח) :

כה מי שיש לו שותפות עם נכרי בחמץ ועבר עליו הפסח חלקו ש"י ודאי אסור בהנאה לאחר שנטל הנכרי חלקו חלק של נכרי מותר בהנאה דכיון דחמץ לאחר פסח אינו אלא מדרבנן ובמילתא דרבנן קיי"ל יש ברירה ובאכילה צ"ע די"ל דעשאוהו כשל תורה דמטעם זה כתב הרשב"א דאע"ג דמותר לעשות רפואה מחמץ שעבר עליו הפסח אבל לענין אכילה אסור להתרפאות אלא במקום סכנה (ח"י שם וכסי' תס"ו) ואם יש להם בשותפות חמץ ושאר דברים כ' בה"ד דאסור לו' לו טול אתה חמץ ואני שאר דברים דאינו אסור אלא מדרבנן ע"ש :

כו נכרי שהביא דורון לישראל ביום א' של פסח לא יקבלנו הישראל וגם לא יהא ניכר שחפץ בו וטוב שיאמר בפירוש שאינו רוצה שיקנה לו רשותו ואז אפילו הניח הנכרי בביתו בתוך הפסח מותר שהרי לא זכה בו הישראל (תמ"ח) ואם נתן חטים למוחן נכרי ואמר הנכרי שלתת החיטין א"צ להאמין לו. ואם אפה הנכרי ממנה פת בפסח בלא ידיעת ישראל ואחר

נשמת אדם

על פי שהניהם קנוים לו ומזונותם עליו כדאיתא בי"ד סי' רכ"ד סעיף ב' והוא מסוגיא דנדרים ל"ז ע"ב דהמודר הנאה מחבירו מותר לזון משרתיו הכנענים אבל לא בהמתו וכדאיתא שם בגמ' בהמה לפיטומא קאי ומלא נהנה מפיטומו. משא"כ עבד לנקרותא קאי ואינו חושש אם הוא כחוש או שמן. ולפ"ז בעבד האיסור אינו רק משום שפורע חובו מאיסור הנאה: ולכן אינו אסור אלא בהקדים דינר שאז הוא שלוחו אבל בבהמה שהאיסור הוא משום שנהנה מפיטומו ולכן אפי' בשלא הקדים דינר ואפילו כשלא הקדים דינר ואפילו בחנם אסור כל שיודע שנותנין לה חמץ בודאי שהרי נהנה מפיטומו ואפילו אינו אומר לו בהדיא שיתן לה חמץ רק שיודע שבודאי יתנו לה חמץ אסור. כדאיתא בהדיא בתשובת מהרי"ל סי' קס"א וז"ל ובאגודה אסור נמי ליתן בהמתו להאכילה חמץ. וכן אסרתי ברעגנשבורג דידוע שמאכילין החמץ אך סתמא כשאינו ידוע התירו רבותינו מהגיה דע"א אומר אדם לפועליו עד כאן לשונו. הרי להדיא דאפילו לא יאמר לו להאכילו חמץ רק כיון שידוע שנותנין לו חמץ אסור: ואף שהח"י כתב דמדברי אגודה משמע דאם נותן לו סתם לזון מותר ע"ש. מהרי"ל הביא דעת האגודה ואף על פי כן כתב דדוקא כשאין ידוע מותר והטעם כמו שכתבתי: ולכן נראה לעניות דעתי דיש למכור הבהמות וכן אנו עושין כאן:

שאלה ח איך יש לנהוג בבהמות בפסח עוד מענין הנ"ל.

תשובה בתב"ש כתי' על פסחים קורא תגר על מה שהנהיגו בעירו מחדש למכור הבהמות כדרך שמוכרין שאר חמץ. וכתב דלא דמי דמכירת חמץ הוא בערמה גדולה. שהרי הקונה הוא עני וקונה חמץ בכמה אלפים אלא כיון דמה"ת בביטול סגי וכ"א מבטל חמצו בלב שלם. וא"כ לא נאסר כ"א איסור דרבנן שצריך לבערו הם אמרו [illegible]

ואחר פסח הביא לו הפת מותר לישראל ליקח הדמים מן הנכרי דה"ל כמזיק (ח"י שם) . ונכרי שמכר חטים לישראל ואח"כ נודע שהוא חמץ וא"כ י"ל דהוי מקח טעות דאיסורא לא ניחא ליה דלקני' בח"י הניח בצ"ע וח"ד כ' דאסור (שם) :

כז בין חמץ שנתערב או עירב במזיד קודם פסח בששים דאע"ג דבפסח חוזר וניער כגון יבש ביבש בדלעיל כלל קכ"א מ"מ אם עבר עליו הפסח מותר שהרי לא עבר בב"י והיינו אם היה במינו אבל במין בשא"מ אם כן עבר בב"י (כדלעיל כלל קכ"א) בין חמץ שנתערב ממילא בפסח בס' אף ע"ג דצריך לבער מדרבנן מ"מ אפי' עבר ושהה במזיד מותר שהרי גם בזה לא עבר בב"י מה"ת (מ"א משמע דמיירי שלא היה יודע בו מקודם שנתערב ואם כן לא עבר בב"י כמש"פ במ"א סי' תל"ד ס"ק ה' ול"ע שהרי אפילו עבר עליו במזיד כיון שנתערב בס' ולא קנסינן רק בעינא אבל לא בתערובות אם כן אפילו ידע נמי דינא הכי שהרי אפילו נעבר עליו במזיד כל הפסח ונתערב אחר הפסח מותר ואם כן מ"מ ואפשר כיון דעבד במזיד וגם שהה במזיד אע"פ שנתערב אסור דדוקא כשנתערב אחר פסח ממילא מותר משא"כ בפסח כיון דהתערובת נעשה בפסח אסור) ובין חמץ גמור שעבר עליו מה"ת ונתערב ממילא אחר הפסח בס' מותר דדוקא בפסח החמירו במשהו אבל לאחר הפסח כיון שאין בו כרת הוא כשאר איסורין ובטל בס' וי"א דלאחר הפסח בטל ברוב דלא קנסו בחמץ שעבר עליו הפסח אלא כשהוא בעינא אבל כשנתערב מותר ודמיקל לא הפסיד ודוקא בנתערב בשוגג אבל אם עירב במזיד אפילו לאחר פסח דינו כדין מבטל איסור ואסור כמבואר בח"א כלל נ"ב ואפילו להפוסקים דגם בזה בעינן ס' מ"מ אם נתערב בפחות מס' סגי בהשלכת הנאה האיסור לים המלח דאע"ג דבפסח לא קיי"ל הכי מ"מ לאחר הפסח הואיל וקנסא בעלמא הוא מהני פדיון ואז מותר אפילו באכילה אבל אם נתערב קודם פסח ברוב או בפחות מס' ועבר עליו הפסח אם הוא מין במינו אם כן עכ"פ לא עבר מה"ת בב"י מותר בהנאה ואסור באכילה אבל מין בשא"מ דעבר עליו מה"ת אסור ודעת הב"ח דדוקא אם נתערב פחות מכזית חמץ בתבשיל אפילו נודע לו קודם פסח ועבר ושהה כיון שלא עבר בב"י ולימא למקנסיה מ"מ אסור באכילה דמטעם חמץ קא טעים אלא סגי ליה בפדיון אבל דעת האחרונים דבכל פחות מס' מהני השלכת הנאה וכן חמץ נוקשה אפילו בלא תערובות כיון דלא עבר בב"י מותר בהנאה וכן בכל חמץ שאיסורו מדרבנן ועבר עליו הפסח מותר בהנאה (סס"י תמ"ז כמ"א וכח"י שם) וכן מותר לערבו לכתחלה קודם פסח כדי להשהותה כיון דאין איסור לשהותה רק מדרבנן :

כח חטין שנתבקעו ואין ביקוען ניכר שנתערבו בכרי אסור להשהותן ואם עבר ושהן אסורים אחר הפסח ואסור למכרן לנברי (ועיין לקמן כלל קכ"ז סי' ס') ואם לא נודע לו עד לאחר הפסח סגי בהשלכת הנאה לים המלח כדלעיל בסי' הקודם :

כט שמרי שכר או שאור שעבר עליו הפסח והימץ בו עיסה אסור דהוי כאילו הוא בעיניה וכן הדין בכל דבר המעמיד כמבואר לעיל כלל קכ"א סי' ב' (וע' בסי' תמ"ז במ"א וכח"י סי' תמ"ב ס"ק ע"ז) :

כלל קכה . דיני הגעלה (תנ"א) :

א כל כלי הרס שנשתמש בהם חמץ אינו מועיל להם הגעלה שהתורה העידה שא"א להוציא האיסור מכ"ח ע"י הגעלה שהרי בקדירה של מתכות שבישל בה חטאת כדכתיב דמהני לה הגעלה ובכ"ח כתיב תשבר ואפי' אם ימלאם גחלים לא מהני כיון שאין דרכן בכך שבא היים עליהו שלא יתבקעו ולא ילבן יפה :

נשמת אדם

אמרו וכל זה מחמת הדחק שיהיה הפסד גדול . ולכן התירו למכור ונא פלוג בין רב למעט . אבל להפקיע איסור דאורייתא לכתחילה בהמתו חמץ לא מהני מכירה . והכי מוכח מלשון רמ"י שכתב קל"ט דאמרינן הערמה דרבנן היא וז"ל כן הערמה לאו באיסור דאורייתא היא אלא באיסור דרבנן עכ"ל אלמא דאי בדאורייתא לא הוי שרינן הערמה כלל וכו' ובגיטין דף ס"ה גבי מערימין על מעשר שני מוקי לה במעשר שני דרבנן עכ"ל כי קלרתי . ולענ"ד דבריו תמוהים שהרי ע"כ כשמוכר בשתם אין כאן הערמה כמ"ש בש"ע סימן תמ"ח סעיף ד' שאומר לו שמה אצטרך ואקח ממך . ובטור מתיר אפילו אומר לו בפירוש שיחזור ויקנה ממנו ויתן לו ריוח שרי והוא ע"פ התוספתא וסיים בתוספתא או שהוא דברי רי"ו ובלבד שלא יערים וע"ש בב"י . דר"ל על תנאי אבל בסתם לא מקרי הערמה כיון דהמכירה מכירה גמורה ע"ש בפרק ט' . ומכ"ש לפי הגירסא שהביא פ"ת עד שאת: נוקח בק' קה בר' ואפ"ה לא מקרי הערמה ואי משום שהוא עני מה איכפת לן הרי יכול הנכרי למכור החמץ לאחרים ותמה על עצמך שכתב שכ"א מבטל בלב שלם . והוא היפך ממה שכתב הר"ן ריש פסחים דלכן תיקנו ביעור לפי שאין הלבבות שוין שיחשיב בדמיונו החמץ שהוא אלף אדומים כעפרא בעלמא וא"כ אינו מבטל בלב שלם ע"ש בר"ן . וידוע שאילו נותנין להמוכר כפי השומא היה מרוצה מאוד ובודאי כאו"א מוכר בלב שלם ונפש חפצה . גם מה שכתב שסמכו למכור החמץ משום שהכר ביטול וא"כ אינו אלא מדרבנן . ק' דבודאי המכירה צריך שיהיה קודם הביטול . וא"כ ודאי אין דעתו על מה שנמכר כדאמרי' נדרים מ"ג כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר וכמש"כ סל"ת . אך נניח לפי דבריו שהוא הערמה . הראיה שהביא מל' רמ"י בשבת משמע מדבריו דבדרבנן אי לא מוכח מלתא כמש"כ בסדיא כתב"ם מותר . וזה ליתא כמש"כ הרא"ש שם בסדיא בשבת פרק ר"א דתולין סי' ה' דיש שהתירו לכל אדם ע"ש וכן אפילו במילי דאורייתא מצינו יש מקומות שהתירו הערמה . ויש מקומות שאסרו ואין לדמות מילתא למילתא הכא מצינו שהתירו במעשר שני וכן נכערים להכנים דרך אגרות כו' לפוטרו ממעשר . ובבכור בי"ד סי' ש"ך להקנותו לנכרי אפילו בשוה

ב אבל התנורים שמסיקים בהם אע"פ שהם של חרס מהני להו ליבון אך לא מהני בלהבת לבד אלא שצריך ללבנו כל כך עד שיהיו ניצוצות נתזין ממנו ואח"כ צריך לדקדק שיגרוף הגחלים ע"פ כל התנור דגם בלע ע"י גחלים (תכ"א) וקיי"ל בכל דבר כבולעו כך פולטו ואפילו הסיקו כמה פעמים לא מהני אא"כ היה כוונתו להכשיר לצורך פסח כי שמא לא הלכו הגחלים ע"פ כולו ומ"מ בזה שהסיק כמה פעמים אם נסתפק אם הלכו הגחלים ע"פ כולו יש להתיר אבל אם לא הסיק רק פעם אחת ומסופק אם הלכו הגחלים ע"פ כולו יש לאסור אפילו בדיעבד וטוב וישר שלא לאפות המצה בהיסק זה שהכשיר דשמא היה בו חמץ בעין ונמצא נהגה מחמץ וכיון דאינו אלא הומרא בעלמא ולכן אם לא הכשיר בעי"ט מותר להכשירו בי"ט ולא יעשה היסק ב' בהבערה שלא לצורך יו"ט (ת"י תס"א) וכן הכירה צריך להסיק שילכו הגחלים ע"פ כולו או שיטוה בטיט בעובי אצבע אבל (הקאכלין) שבתנור בית החורף לא מהני היסק כיון שאין דרכו להסיקו שם שמא יחוס מללבנו היטיב וכן לא מהני אם מטיח בטיט אא"כ מטיחו מלמעלה ולמטה מכל צדדיו ובדיעבד אם לא הכשירו התנור והניחו שם קדרה בפסח רוב אחרונים מתורים שהרי אין שום חמץ בעין רק מה שנבלע בתנור ואם כן הוי כב' קדרות שנגעו זו בזו ואפילו את"ל שהיה שם מעהו המץ בעין כיון שאין שם רוטב ואם כן אינו אוסר רק כדי קליפה דכ"ד שאינו אסור כולו אין הילוק בין פסח לשאר איסורים כמבואר כלל קכ"א ודי לאסור הקדרה והתבשיל מותר אבל אם נתנו בתנור או כירה או (קאכלין) מצה אזי אפי' בדיעבד אסור כולו ונ"ל מה שהחמירו האחרונים בתנור בית החורף דלא מהני ליבון היינו כמו שעושין במדינות (פולין גדול) ששם מקום כבודם של רמ"א והמ"א (וכל סכנה) כידוע שהתנור נעשה רק (מקאכלין) ואם כן הוי כלי חרס ממש אבל במדינה זו שידוע שבונין סביב (סקאכלין) מחיצה של לבנים ואם כן דינו ממש כתנור שאופין בו דבזה לא היים שמא פקעי ולכן נ"ל דכו"ע מורים דמהני ליבון או טיח בטיט וה"ה לתנורים שקורין במדינתנו (פויעדלקע אויבין) שיש עליו כסוי מהני לבון ולכן נ"ל דבמקום שאין לו לבשל בכירה יש להתיר ללבן תנורי בית הורף במדינת (ליטא) וביוצא בו שעושין התנורים כן ובתנודים אלו שאין אופין בהם וכן בכירה א"צ להסיק כל התנור או כל הכירה רק מקום מושב הקדירה ומקום שדרך לבשל כל השנה (ת"י סי' תכ"א):

ג שאר כל הכלים בין כלי עץ או כלי מתכות או כלי אבן וכלי עצם מהני הגעלה ובלבד שלא יהיה דברים שמתקלקלים בהמין כגון שעושין בדבק ואפילו אם רק הקתא מדובק בדבק אין להם תקנה בהגעלה דהיישינן דלמא הייס עלייהו ולא יגעילן יפה וכל כלי צריך הכשר לפי תשמישו אם נשתמש בהם בכ"ר צריך הגעלה בכ"ר ואם תשמישו בעירוי יגעילנו בעירוי ואם תשמישו ע"י אור בלא משקה צריך ליבון ואם יש לחוש שמא נשתמש בו פעם אחת בכ"ר או ע"י אור אע"ג דיש פוסקים דהולכין אחר רוב תשמישן אם בכ"ר או בכ"ש דאע"ג דבלע פעם אחת ע"י אור או כ"ר מ"מ כיון שאינו ב"י ואם כן מותר מה"ת ואם כן הם אמרו להגעיל והם אמרו לילך אחר רוב תשמישן וכן סתם הב"י בש"ע אבל כל האה"ו ונ"ם חולקים וס"ל דאזלינן אף אחר מיעוט תשמישן (ומ"מ אם הכלי אינו ב"י הולכין אחר רוב תשמישן ואין צריך ליבון פ"ח סי' תנ"א סעיף ו' בשם תשובת מ"ע מפאנ"ו סי' נ"ו) ולכן מנהגנו להגעיל הכל אפילו

נשמת אדם

פרוסה כמ"ש הש"ך [illegible] אף על גב דכ"ז הוא דאורייתא ואסרו אמי שלא הניח ערובי תבשילין והחמירו בו יותר ממזיד אע"ג שהוא דרבנן וגיזיל ולינס במברא נעבור הנהר ואמר למינס קא מכוונא דאמרינן שם דלצורבא דרבנן מותר והביאו הטור והרמב"ם וש"ע השמיטו זאת דלצורבא דרבנן מותר וכו' בהא"ג בשם הג"מ משום דליכא בזמה"ז צורבא דרבנן הגם דאין זה מספיק על הרמב"ם שהביא דיני דגמרא. ועכ"פ תזיק דאפילו במילתא דרבנן החמירו ובשבת קי"ז בנשברה חבית שלא יביא כלי ויצרף ובנזדמנו לו אורחים מותר. ופליגי אם מותר להזמין אורחים. ובאו"ב שנפלו לבור דפליגי וקיי"ל כרבי יהושע דמתיר משום צער בע"ח עכ"פ מצינו דיש מקומות שהתירו ויש שאסרו. והנה התשב"ץ כתב אהא דמערימין על מעשר מ"ש קא כן בגיטין דוקא במעשר דרבנן וזה ליתא כמש"כ רמב"ם בהדיא פ"ה מהלכות מעשר. ואמנם בלא"ה אין ראיה משם להתיר הערמה דשאני התם כמו שכתוב תי"ט בשם ירושלמי מדכתיב בו ברכה. ויותר היה לו להביא ראיה דבדאורייתא אסור הערמה מהא דב"מ דף ל' ופסקו כן כל הפוסקים דאסור להערים שיגנבו הנכרים הבהמות בשביל להרבות וזהו ראיה שאין עליו תשובה:

ואמנם בכל הדברים שזכרתי בין דאורייתא ובין דרבנן שאסרו אינם דומין כלל לבכור ומעשר ומבשל ביו"ט לשבת ולינס במברא שאסור משום שם ושנשברה חבית ולהעלות או"ב בכ"ז עושה האיסור בידים אלא שהוא מערים שע"י הערמה נעשה האיסור גופא היתר. ובלאו הערמה הוא איסור גמור ולכן אסור אלא דמ"מ בנשברה חבית דאפי' זימן אח"כ אורחים לא הוה הערמה כלל דמ"מ אם זימן תחלה או בסוף. ואו"ב מתיר ר"י משום צער בע"ח אבל במעשר אין בנתינת מעות [illegible] איסור. וכן להעלות דרך גגות וכן למכור הבכור עד שלא נולד לנכרי דאין בזה שום איסור אלא דעי"ז ממילא נפקע האיסור. אלא דמעשר כיון שאומר לו בהדיא הילך מעות ופדה לך מעשר זה שאומר הערמה בפיו ולכן הוצרך בירושלמי לומר מטעם שנאמר בו ברכה. וכן בבכור שמפקיע קדושת בכור היה ראוי לאסור אם לא משום הקנה ובמערים ומכניס תבואתו במוץ אמרינן בהדיא דמערים משמע דהיתר גמור הוא הואיל ולא נתחייב עדיין כלל במעשר. אבל להכניס דרך גגות כיון שכבר מרחו וחל עליו שם מעשר כדאיתא בהלה כאי מדגן וכאי לא מדגן לא אמרו מערים ומכניס אלא אדרבה אמרינן היה כיצד מברכין לא כדורות הראשונים כו'. דורות הראשונים היו מכניסים דרך פתחים וכו'. דורות אחרונים מכניסין דרך גגות משמע דלא שפיר עבדי אלא כיון שראו חכמים שהתגיעו פתרב'

אפילו קערות (וטעלר) בכ"ר דוקא ובדיעבד אם נשתמש בלא הגעלה בכלי שאין משתמשין בו רק בכלי שני כגון (טעלר) והוא אינו ב"י אפילו בכלי חרס מותר במקום מניעת שמחת יו"ט והפ"מ דקיי"ל כ"ש אינו מבליע וגם שרבים מקילין בנטל"פ (שם בה"י ס"ק ח') :

ד קודם שיגעיל צריך להעביר כל חלודה שקורין (ראסט) אבל אם אין בו רק מראות שהורות שקורין (פלקעין) אין קפידא ולא יהיו בכלי גומות כי אז צריך לנקר היטיב הגומות כי הגעלה אינו מפליט רק מה שבלוע בכלי אבל לא מה שיש בעין ואם הוא כלי ברזל או נחושת ילבן מקום הגומות ואח"כ יגעיל וכן הסכינים הקבועים בקתא של כסף יסירנו ויגעיל הסכין וגם הקתא בדין כל ידות הכלים לקמן ולכתחלה ילבן הסכין וסכינים שלנו שהקתא קבוע במסמרים ויש בו גומות אינו מועיל לו הגעלה אלא יסיר הקתא ואם השחיז במשחזת של נפחים ואח"כ הגעיל מהני אפילו לכתחלה כמו ליבון אם יכול לנקות הגומות ובדיעבד אם הגעיל או השחיז במשחזת להשתמש בו בחמין אינו אסיר (שם ח"י ס"ק כ') והנדן של סכין אין תקנה בהגעלה ואסור להכניס בה הסכין בפסח כי א"א לנקרן אם לא שיפתח התפירות וינקר היטיב וכל כלי שיש בו סדקים או גומות או חלודה מבפנים בתוך הכלי ולא יכול לנקרן ולנקותן לא מהני הגעלה וצריכין ליבון באותו מקום אבל אם הוא מבחוץ לעבר השני אינו מזיק (שם) :

ה כלים שמשתמשים בהם על ידי אור דהיינו בלי מים כגון שפוד ואסכלה שצולין עליו חמץ צריכים ליבון ואפי' בדיעבד אוסר אבל אם לא צלו עליו בשר מלוח שנמלח במלח שלא נבדק אע"ג דלכתחלה צריך ליבון מ"מ בדיעבד אם צלו עליו בפסח בלא הבשר מותר דאת"ל שהיה בו המץ כבר נתבטל קודם פסח אע"ג דבכלי לא שייך ביטול מ"מ מספקא לא מחזקינן איסורא אבל מחבת שמטגנין בה כגון אותו שמטגנין בהם שקורין (סקאווראדע) אע"ג שתשמישה ע"י אור מ"מ יש מקילין דדי בהגעלה כיון שתמיד יש בו לחלוחית של שמן או שומן אבל דעת רוב הפוסקים דדינו כתשמישו ע"י אור ולכן צריך ליבון (סעיף י"א) :

ו הכלים הצריכים ליבון י"א דדינם כליבון דשאר איסורים דגם המץ כיון דשמו עליו הוי כשיגיע פסח כנבלה וצריך ליבון עד שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו וי"א דחמץ קודם פסח דינו כהתירא בלע ודי בליבון קל שיתלבן כ"כ עד שקש נשרף עליו מבחוץ ולכן דבר שצריך ליבון מדינא צריך ללבן עד שיהו ניצוצות ניתזין אבל דבר שדינו בהגעלה רק שיש בו סדקים או שמחמירין ללבנן סגי בליבון קל ונוהגין ללבן האגנות לכתחלה מיהו סגי ליה בהגעלה ואם אין אופין בו עוגות בעין אבל האגנות שאופין בהם עוגות בעין אפילו שמושחין אותו בחמאה או שומן כגון (פארמעס שאופין בו טארטן או נעקין קוכן) צריכים ליבון מדינא וכן (סקאווראדעס) שפעמים מחממין בהם סובין לחולה צריכין ליבון מדינא :

ז כלי הצריך ליבון אם לא ליבנו אף ע"פ שהגעילו אסור להשתמש בו בחמין דחיישינן שמא לא פלט הכל ע"י הגעלה ויחזור ויפלוט (בי"ד סי' קכ"א בט"ז) וכן כלי שצריך הגעלה אסור להשתמש בהם עד שיכשירן כדין ודוקא בדרך קבע אבל בדרך ארעי מותר להשתמש בצונן ולכן לכתחלה מצניע כל הכלים של חמץ במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם (מ"א ס"ק כ' בשם ב"ח) והאחרונים מקילין בכלי מתכות שא"צ להצניען דרובן אינם ב"י ואף אם ישתמש בהם רבו

נשמת אדם

מתרכ' לא מיחו בידם . אבל לא אמרו שמותר לעשות כן ובפירוש לא מיבעיא לפי מ"ש תוס' שם בשם שאילתות שהיו קושרין דיכרין בכליהם . ועי"ז נתפרסם שעושה בידים דבר שגורם הפירוש ראוי לאסור . דומיא דגרמת מום בבכור דאסור מן התורה . אע"ג דחולין מקדשים לא ילפינן מ"מ מדרבנן ראוי לאסור ואפי' למה שכתבו תוספות שהערימו רק כדי שיגנבו . מ"מ הערמה זו הוי כאילו אמר להם בפדיא לפרם :

ובזה י"ל גם הא דפליגי בירושלמי בהפקיר המלו . דר' יוחנן אסר משום הערמה . ופי' הרא"ש שיאמר שהפקיר ובאמת לא הפקיר . וזהו דוחק גדול דלא מצינו כן בכל הש"ס הערמה כה"ג (ועיין לעיל מה שכתבתי שם) . ולפי הנ"ל י"ל דה"פ דבודאי זה שהפקיר המלו לא איירי שהוא מונח ברשותו סגור בחדרו אלא שהוא מונח במקום שכל אדם עוברים [illegible] אלא שיודע שיש לשם נכרים אוספים ודומה כאילו אומר לשם שיזכה בהמלו . וזהו הערמה ממש כהכיא דפירוס . או דר"ל שמא יערים ויאמר לו שיזכה בהמלו :

ומעתה נבו' לעניננו הנה בודאי לא התירו דרך זה למכור החמץ אלא על צד הדוחק שהרי מפקיע ממנו מצות ביעור חמץ . ולכן בק"ק פראג לא נהגו למכרו אלא לעושי יין שרף (בהרענדארס) . אבל לא ללוקחים מהם ומוכרים ולא רשאים לקנות אלא בענין שלא ישאר כלום אצלם וכמו שכתב באליהו רבה בהדיא . והטעם כ"ל שלא לבטל מצות תשביתו . ואם כן במקום שהב"ש קודם זמנו בלתי ספק שהריוות שלהם היה רק בעבירת היי"ש . אבל לא מהחלב שהם אוכלים בעצמם או שמוכרים בזול . וכמו שג"כ כעת בעיירות קטנות שאין נותנין עיניהם כלל במכירת החלב רק פרנסתם מן היי"ש . ולכן לא התירו למכור הבהמות אבל בקהילתנו ק"ק ווילנא שרוב מסחרי היי"ש ועיקר ריוח הוא מהחלב הוא בודאי ג"כ שעת הדחק . ולכן נהגו למכור הבהמות ואף שיש שאין עיקר שבהם החלב מ"מ לא פלוג . וכמ"ש ג"כ הב"ש במכירת שאר חמץ מצורף לזה משום נער בע"ח . שהרי בא"ב דמתיר ר"י להענות אע"ג דאפשר בפרנסה דמש"ה אוסר ר"ת כדאיתא בשבת [illegible] אלא דר"ת לא מחשב לנער מה שיהיה בבור כל היום . ור"י מחשב [illegible] לזה נער בע"ח ומתיר אפילו האיסור ע"י הערמה משום נער כ"ש דמצטרף נער בע"ח והתיר הערמה למכור כדי שלא יחול האיסור אפילו אם נאמר שהמכירה מקרי הערמה . ופשיטא דאדרבה כ"ל דבמכירת בהמות דקיל טפי ממכירת חמץ דלא שייך בזה שמבטל מצות תשביתו :

ומה שכתב דאפילו אם נימא שהראשונים לא מכרו רק משום חומרא בעלמא דמי נהי דנקום שנהגו במעשה דבמ

6 בפין

רבו המתירין בנטל"פ בפסח ומכ"ש באותן שתשמישן בכ"ש כגון (טלער) והמחמיר אף בזה תע"ב ומ"מ כלי הרס י"א כיון דבליעתן מרובה הוי כגופו של איסור ולכן צריך להצניעם :

ח ידות הכלים צריך הכשר כמותן דמוליך הבליעה בכולו ואם לא הגעיל הידות ונשתמש בתוך הכלי אין לאסור בדיעבד דאינו מפליט בכולו ואם נשתמש ביד הכלי שלא הכשיר אסור שהרי בלע בכולו (מ"א ס"ק כ"ד) וי"א להיפך דאינו מוליך בכולו (ט"כ ופ"ת בי"ד סי' קכ"א וע' בחיבורי ח"א שער או"ה שהארכתי בזה) ומ"מ יכול להגעיל היד ע"י עירוי שמערה עליהן שזה שבלע מצד ב' אינו אלא כמו עירוי שניתזין עליו ניצוצות (מ"א שם) ולכו"ע כלי שצריך ליבון ולא הכשיר היד ונשתמש ביד אוסר דבליבון ל"ש לומר כבולעו כך פולטו שאינו אלא ששורף הבליעה במקום שמלבן (פ"ח שם) :

ט כיסוי של כלי צריך הגעלה כמו הכלי כיון שמזיע בכל שעה מחום הכלי ואם נתנוהו בפסח על הקדרה אסור כל התבשיל ואם הוא כיסוי שמשימים אותו על ההררה או (סגלעכין) שאופין צריך ליבון לכו"ע לפי שנוגעת בחררה (סעיף ט"ו) :

י כלי שיש בו טלאי ואינו דבוק יפה בענין שיש לחוש שמא יש שם חמץ בעין צריך להרחיב הסדק כדי שיוכל לנקרו היטיב או שצריך ללבן אותו מקום עד שבודאי אם יש שם איזה חמץ תשרף ותהיה לאפר דהיינו שילבן עד שניצוצות נתזין הימנו ואם מדובק יפה בענין שאין בו ממש אלא מחמת שבלע חמץ אם קדם הטלאי לבליעה כגון שהיה הטלאי בו מחדש או שהכשיר הכלי ואח"כ נתן עליו הטלאי ואח"כ נשתמש בו מהני לה הגעלה עכשיו דמה נפשך כבולעו כך פולטו אבל אם היה הבליעה קודם לנתינת הטלאי אם כן הטלאי מפסיק בין הבליעה ובין מי הגעלה ולכן צריך ללבן שם מקום הטלאי ואם הטלאי הוא שהתיך לתוכו בדיל או כסף אם כן נשרף גוף האיסור ואם כן אין חילוק אם קדם הטלאי או לא ואין צריך ליבון וכלים שמחפין בבדיל יש מחמירין שצריכין הגעלה אח"כ מפני שהאומנין אין מדקדקין ללבן הכלי כדין ויש לחקור אצל האומנין (עיין פ"ת ומ"י וכנס תקרתי שכגס שמלבנין ככלי כדי שיקלוט הבדיל אבל ידות הכלים אין מלבנים ולכן צריכים ליזהר עכ"פ לבגעיל את הידות וביותר נכון לבגעיל לאחר הלפוי) ורושם שעושין האומנים בתוך הכלי מותר להגעילם מאחר שנעשה מחדש רק שינקרם היטב ואם א"א ישים גחלים על אותו מקום (סעיף י"ג) :

יא מדוכה במקום שנהגו לדוך בו שומים ובצלים עם פרורי לחם ודמי לבית שאור לקמן סי' י"ג ולכן מצריכים ליבון עד שקש נשרף מבחוץ אך במדוכות שלעולם אין דכין בהם רק כרכום ופלפלין וכיוצא בו די בהגעלה וראוי להחמיר לדוך הכל לפני פסח דאז הוי נ"ט בר נ"ט (וע' בכ"א סי' י"א) ואם דכו בלא הגעלה כיון שאין בו אלא החשש שמא נתערב פירור חמץ בבשמים שדכו בו או שמא התכו (זנגוויל) וביוצא בו בסכין של חמץ ודכו בו בח"י משמע להקל בדיעבד אך כ"ז במדוכה שיש רק חשש אבל (בספק מעסר) שיודע שחותכין הבצלים בסכין של חמץ ומניחים אותו בבשר ומהתכין (בספק מעסר) אותו בשר דק דק א"כ י"ל דאסור וצ"ע (וע' בכ"א סי' כ"ג) ומדוכה של עץ יש לקלפו בכלי אומנות דחיישינן לגומות ולהגעילו אחר כך (שם) :

יב סלים שמולחים בהם בשר יש מצריכים להם הגעלה דחיישינן שמא היה חמץ בתוך המלח שמלחו בו ובלעו טעם חמץ דאע"ג דהבשר מותר ע"י הדחה כמבואר בכלל קכ"א מ"מ שאני התם דאף את"ל שבלע קצת בטל קודם פסח משא"כ בכלי ל"ש בו ביטול וי"א שאין לחוש לזה מן הסתם וא"צ הגעלה כלל אם לא בידוע שהיה גרעינין מחומצים או פרורים במלח דאז לכו"ע צריך הגעלה לבתחלה (פ"ת) ומ"מ בדיעבד אם מלחו עליו בכל ענין מותר דקיי"ל אין מליחה לכלים להפליט (שם) :

כל

נשמת אדם

בפין שאמר להם ר"י כבר קבלו עליהם אבותיכם . נ"ל דלא דמי כלל דבשלמא התם מה שנהגו שלא לילך בע"ש מצור לצידון כדי שלא יבטלו מלהכין על שבת כפירש"י שם . וכ"כ כבר קבלו עליהם מנהג זו . ולכן אע"ג שלא אפשר לבניהם שיין אל תמוה אבל הכא בבהמות דל"ש שום מנהג וא"כ מה שלא מכרו הראשונים לא משום שהיו מחזיקים זה לאיסור אלא משום דלא איכפת להו אבל לא משום קבלה : וא"כ לדידן שלא אפשר שהעניות מלוי נהגו להתיר ותיי הכותב שלאחר שכתבתי כ"ז בא לידי חדושים מהגאון בעל חות דעת וראיתי שכוונתי ברוב הדברים לדעתו ושמחתי :

שאלה ט אם יש איזה הומרא להחמיר שלא לאכול חלב בפסח מבהמות שאוכלין חמץ :

תשובה אני לא ראיתי בזה שום דבר באיזה ראשון או אחרון . אך שמעתי שמקום הומרא זו היא ממה שכתב המ"א בסי' תמ"ה דזוז"ג אסור בפסח : וא"כ חלב שם עכ"פ הוי זוז"ג ואסור . אך נ"ל דז"א דזה דוקא לענין שבח עליה כמש"כ הט"ז בי"ד סימן קמ"ב ס"ק ד' ובש"ך ס"ק ט"ז . אבל לכ"ע בזה וזה גורם מותר בשאר דברים שאינו בעין כדאיתא בי"ד שם סעיף ל"א . וכ"כ המ"א בהדיא בסימן תמ"ב ס"ק נ"ט . וכן מוכח דדוקא לענין תנור ועליה כתב המ"א דזוז"ג אסור . שהרי הטור בי"ד סי' קמ"ג הביא דעת הרמ"ה דאפילו למ"ד זוז"ג מותר גבי עלי עכו"ם ובבגד אסור . וכתב שכן דעת אביו הרא"ש ובסוף הסי' כתב בשם הרמ"ה דזורעים תחת האשרה כו' ושכן כתב הרא"ש והיינו מטעם זוז"ג וכתב עוד דין דפרה שנתפטמה בכרשיני עכו"ם מותר . אבל לכתחלה אסור לפטם דזוז"ג אסור לכתחילה . וכ"כ בהדיא שם בש"ע סעיף י"א דפרה שנתפטמה תאכל : וע"כ צריך לחלק כמו שהאריכו שם הפרישה והט"ז והש"ך . ומה שכתב נתפטמה בכרשיני

יג כל הכלים אפילו של חרס שנשתמש בהן חמץ בצונן מותר להשתמש בהן מצה אפי' בחמין שהרי לא בלעו כלום בצונן ובלבד שהיו מודחים היטיב חוץ מבית שאור או בית הרוסת דהיינו שנותנים לתוכו דברים חריפים עם חמץ וכן בחביות שמחזיקים בהם יי"ש שבאלו אע"פ שלא נשתמש בהם חמץ אלא בצונן אסור להשתמש בהם מצה בחמין אבל להניח בהם מצה אפויה בצונן בדרך ארעי מותר ומ"מ ללוש בהן אסור דממהר להחמיץ בכח הכח שבכלי וכ"ז בלא הגעלה אבל ע"י הגעלה אפילו בית שאור והרוסת מותר אם אינם של חרס אבל לשל חרס לא מהני הגעלה ואפילו לא נשתמש בהם חמץ אלא בצונן לא ישתמש בהם מצה אפילו בצונן (וספ"ח גרס אלא בצונן) כן סתם הב"י בש"ע ומנהגנו שאין משתמשים בפסח בכלי חרס אפילו בצונן אפילו בדרך ארעי אפילו בכלי עץ כגון הדף שעורכים עליו כל השנה וכן עריבה שלשין בה אע"ג דמדינא סגי בהגעלה מ"מ מנהגנו שאין משתמשים כלל בעריבות ודפין שמשתמשים בהם כל השנה דנוהגין בדעת הפוסקים דלבית שאור והרוסת לא מהני הגעלה (מ"א ס"ק ל"ג) ולפי טעם זה היה לנו לאסור ואפי' בכלי מתכות כגון כלים של נחושת שעומד בו יי"ש כל השנה אבל י"א הטעם דדוקא בעריבות ודפין שא"א לגרר יפה ולנקותן שלא ישאר משהו באיזה סדק וכן כל הכלים שהיו מחזיקים בו קמח וכן החביות שהיו מחזיקים בו שכר או משקה שעושין במדינות אלו ממי סובין שקורין (בארשט) או שמניחין בתוכו קמח מעורב במים שקורין (פאמאטקי) שכל אלו א"א לנקרן אבל אם הוי קודם פסח מחזיקין שם מים איזה זמן לחוש להגעילו אחר שינקרו אותו הטיב (ט"ז ס"ק כ') והביא ראיה משקים שב' רמ"א דמהני כיבוס ול"נ דאין ראיה משם דבשקים בתיר התפירות מקודם וא"כ מהני כיבוס משא"כ באלו הכלים שנעשו מנסרים הרבה ומהדק אותם (ברייפין) אפשר לא מהני הגעלה כי א"א שלא ישאר חמץ בעין אך עכ"פ הכלים שהם מדף א' בודאי מהני הגעלה וכמש"כ לקמן סי' י"ד ולפ"ז כ"ש דמהני הגעלה לכלי בדיל ושאר מיני מתכות ובלבד שינקר יפה יפה מכל הסדקים ואם החזיק בהן יי"ש צריך לבשל בו תחלה מים עם עפר עד שיסתלק ממנו הריח לגמרי ואח"כ יגעיל (ט"ז ס"ק כ"ו) ודוקא לכלים שהם פתוחים לגמרי ויכול להכניס ידו לתוכו לנקר יפה ולראות ולבדוק בכל הסדקים שלא יהיה נדבק בו ממשות אבל אם אינו בענין זה לא מהני להם אפילו יבשל באפר כמה פעמים וכן סכין שגוררין בו בצק כל השנה והתכו בו בצל בפסח אם ידוע שהיה נקי מותר דל"ד כלל לבית שאור כיון שלא בלע ע"י חמין (תמ"ז מ"א ס"ק כ"ז) :

יד ונ"ל דזה דוקא בכלי שנעשה מחתיכה אחת (כמש"כ סט"ז ס"ק כ"ד) אבל העשוים מנסרים הרבה כחביות וכלים שלנו דידוע שנכנס הזוהמא בין נסר לנסר לאלו לא מהני הגעלה (וכמש"כ סכ"ח הביאו מ"א סס"ק ל"ט וכ"כ בע"ש) אפי' אם יפתח משוליה שא"א לנקר בין נסר לנסר ועיין בא"ר בשם הפרישה שמחמיר מאוד דאם נשתמש בחבית של שכר ולא פתח השולים וניקר היטב דאסור אפילו בדיעבד משום חמץ בעין ומ"מ משמע מדברי האחרונים דאם פתח א' משוליה וניקר היטב בפנים דמהני הגעלה ול"נ דבמקום שאין דוחק גדול יש להחמיר גם בזה לכתחלה שהדבר ידוע שבודאי נדבק זיהמא בין נסר לנסר וכ"ש דהדבר ידוע שלפעמים נרפים העקולים שקורין (רייפין) ואז בוודאי נכנס לבין הנסרים מן השכר וזה נשאר אף לאחר שיתקן החבית וזה בלתי שום ספק ואפילו אם יאמר שידוע לו שלא תיקן שום פעם החבית נ"ל דהוי מילתא דלא רמיא וגם כשעומד החבית כך ריקן בחמה ידוע דאז נרפים (סרייפין) ולכן נ"ל דאין להקל כלל להשתמש בכלים של נסרים בכלים שלנו ואפילו שריה במים כמה ימים לא מהני כנ"ל וכן כתב הגאון בעל ח"ד דכן עיקר אבל הבית של מי דבש אפי'

נשמת אדם

בכרשיני כו' או בחמץ כ"ש הוא · וא"ל דזה דוקא שלא נתפטמה כל ימיה אבל בכל ימיה י"ל דהוא חד גורם כמש"כ הפ"ת ס"ס פ"ז בשם רמב"ם דאם יש באיסור לבד להעמיד לא הוי זוז"ג · וא"כ ה"נ כיון שתוכל לחיות בזה לבד הוי כחד גורם נ"ל דליתא . דא"כ קשה דמאי דוחקים דש"ס בפרק כל הצלמים דף מ"ט ע"א דרמיא סדדי תניא פרה תרוה ותניא אידך פרה תאכל ומשני הא ר"א דסבירא להו זוז"ג אסור . והא רבנן דסבירא להו דזה וזה גורם מותר ולמה לן לאוקמי כתנאי הו"ל לתרץ כאן דנתפטמה כל ימיה דהוי חד גורם וכאן שלא נתפטמה כל ימיה דהוי זוז"ג . אע"כ דלעולם הוי זוז"ג דהיינו גוף הבהמה הוא גורם א' ואכילתה הוא גורם שני וזה בלא זה לא סגי וכן נ"ל דמוכח מרמב"ם בהל' איסורי [illegible] הביאו הפ"ת בי"ד סי' ס' דכתב פרה שנתפטמה בכרשיני עכו"ם כשרה מפני שנשתנה · כתב הפ"ת מדקדק שמע משמע כל ימיה ול"נ דיש לדחות דדרך הרמב"ם להעתיק רק ל' הגמרא : אבל נ"ל מדכתב השתחוה לקמה ועשה החטים כשרים מפני שנשתנו . וכן פרה שנתפטמה מפני שנשתנה · וא"כ כיון דחטים [illegible] גוף האיסור מותרים ה"נ בפרה אפילו נתפטמה כל ימיה · וכן הרי"ף והרא"ש לא הביאו סוגיא זו דתמורה לא בחולין ולא בהל' ע"ג שם דס"ל דזה דוקא לרשב"א אית ליה האי סברא · ועוד שהרי חכמים פליגי עליו וכמ"ש הרמב"ם בפי' המשנה . וא"כ למה לנו לעשות פלוגתא רחוקה די"ל דאף להאוסרים היינו דוקא בע"ז דאסור אפילו שלא כה"ג . מיהו בחמץ דשלא כדה"נ מותר כמ"ש הכו"פ סי' ס' הוא מותר . ועוד נ"ל דע"כ לא מחמירים האוסרים אלא בנתפטמה כל ימיה וזה לא תמצא בחמץ שהרי כל השנה שעת התירא . ומה שכתב בא"ו"ה ובכו"פ דאפילו חמץ בפסח (מותר) אסור לא משכחת לה אלא בעגל שנודע שכלו לו הדשין או שנולד מאמו איזה ימים קודם פסח ונתגדל רק מחמץ דאז כל גדולו באיסור דאסור לאכול העגל להאוסרים בימים אחרונים של פסח . וגם שם רבו המתירין · אבל לענין החלב לא משכחת לה כל גידולה

אפי' אם נתבשל הדבש ביורה של שכר מ"מ יש להתיר ע"י הגעלה דהוי נ"ט בר נ"ט אע"פ דקיי"ל דלענין חמץ לא אמרינן נ"ט בר נ"ט מ"מ יש להקל :

טו בדיעבד אם נתנו בחבית ב"א הגעלה יין או דבש והדיחו היטיב מקודם בענין שאין בו חשש מחמץ בעין רק מחמת דטעם שעמד בתוכו היין מעל"ע ונעשה כבוש אם לא עירוי היין והדבש קודם פסח אסור שעב"פ נטל"פ ואסור לדידן אבל אם עירוי אותו מקודם פסח כ' המ"א דביין מותר דהוי נטל"פ דשכר ביין נטל"פ אבל בדבש אם היה הכלי ב"י אסור ולי צ"ע דנ"ל דבין ביין ובין בדבש אע"פ שהחבית היה ב"י מן השכר מ"מ מותר כיון שאינו יוצא ע"י כבישה עד אחר מעל"ע ונמצא כבר נטל"פ קודם הפסח · ואם נתנו לתוכו דבר חריף כחומץ או שנכבש בתוכו ירקות אפילו לא היה ב"י אסור דאגב חורפיה משויא לית לשבח (ועיין כ"ז כנ"א סי' כ"ח) וכן אם נתנו יין או דבש בכלי שהחזיקו בו יי"ש אפי' היה אב"י אסור הכל דעינינו רואות שהוא חריף מאוד (מ"א שם) :

טז כל דבר שצריך הגעלה לא מהני ליה קליפה דהגעלה מפלטת מעבר לעבר משא"כ הקילוף: ין הגעלת החביות יעשה בדרך זה ילבין אבנים וישימם בהם ויערה עליהם רותחים מכלי ראשון ויגלגל החבית כדי שיגיע ההגעלה לכל מקום :

יח הנפה נהגו שלא להשתמש בה כלל אפילו ע"י שפשוף היטיב והגעלה כי א"א לקנות אותה ואפילו במקום שאין שם נפה חדשה מוטב שלא ירקדו הקמח (מ"א) ואם נמצא גרגרי חיטה בקמח וא"כ אם ימצא אותם בפסח במצה מבושלת אסור דאע"ג שכבר נאפה מ"מ י"ל דלא גרע מבצה שנילוש בה קמח ונאפה (כסס"י תס"ט וסי' תס"ג) ולכן בשעת הדחק אפשר דיש לסמוך על הב"י שכ' שמיתר להשתמש בנפה אחר שישפשפו אותה יפה יפה ואח"כ יגעיל אותה דהוי כחליטה ואם א"א לנקותה ואין לו נפה אזי ישמור שלא יאכל המצות כ"א יבשים ולא יבשלם ולא יתנם ברוטב ובדבר לח (שם) וכן נוהגין שלא להשתמש (גריגאייזן) וכן הבים של רחיים וכן סלים שמשתמשין בהם חמץ וכל כיוצא בזה אין משתמשים בהם אפי' ע"י הגעלה שא"א לנקותם ובדיעבד שנשתמש (גריגאייזן) ע' כלל קכ"א סי' ל"ב ולענין השקים והסדינים (ע' בכלל סי' קכ"ח סי' ז') :

יט הרחת שקורין (פאלע) או (לאפעדא) אין מועיל לו הגעלה לפי שבולע האיסור ע"י האור ולכן אפי' אם יקלוף ויגעיל לא מהני ואם הוציא ברחת של חמץ יקלוף המצה (כ"ל כדי נטילם כדין חם בחם) כיון דהחמץ אינו אלא איסור כחוש אינו יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב אך לפי מה שרגילין לאפות עוגות עם שומן א"כ אזיל היתר ובפטם לאיסור ואוסר כולו ואם הדיחו הרחת וא"כ אין לו רק בלוע סגי בנטילה (מ"א ס"ק ל"ז ונ"ל דאפי' לסמ"ך בי"ד סי' ק"ס בכ' דל"ע בכלי שבלע שומן אם מפליט בלא רוטב לאסור בכולו היינו כשהאיסור עצמו הנבלע היה שמן בזה ל"ע לדעת הס"ך אבל הכא האיסור עצמו כחוש רק מחמת דמפטם י"ל דמודה למ"א) ואם נתערבה באחרות כיון דאין איסורו מחמת עצמו רק מן הבלוע וא"כ לא הוי דבר שבמנין ובטלות אם הוא קודם פסח אבל בפסח הכל אסור דלא שייך ביטול (וכ' הח"י דלדידן דקיי"ל דיבש דחוזר וניער א"כ אפילו קודם פסח לא בטיל אא"כ עשאן לח בלח) וצ"ל לדבריו דאע"ג דאין כאן אלא טעם וטעם אינו חוזר וניער וצ"ל דזה דוקא כגון חטה על תרנגולת דנתבטל הטעם בס' אבל בדבר שאינו אוסר אלא כדי קליפה א"כ לא נתבטל הטעם שהרי אין בקליפה לבטל הטעם וא"כ הוי כגופו של איסור וחוזר וניער אבל מדברי המ"א משמע דגם בזה בטיל כיון שאינו אלא טעם וכבר נתבטל כשהיה בלח ואינו חו"נ (וע' לעיל כלל קכ"א סי' כ"א) וכ"ז בחמץ גמור אבל במרדה שהוציאו בו מצה כפולה ונפוחה די לאסור הרחת לכתחלה אבל בדיעבד אינו אוסר ויותר מזה כ' הח"י דאם א"א למצוא בקל רחת אחרת מותר

נשמת אדם

נידולם באיסור . ולכן אפילו באותו יום שאכל בחמץ מותר דאע"פ דזמן עיכול הוא מעת לעת היינו לענין אותו דבר בעצמו כגון חטים שנמצאו או החלב בכרס שיונק מן הטריפה בגוף הטעם והחלב לא נתעכל עד אחר מעת לעת · וגם בזה הרי"ף והרמב"ם וכש"ע בסימן פ"ז כתבו דאפילו כגלול שהקיבה נחשב לפרש ובטל מתורת חלב וכסברת רש"י בפסחים נפרש שנתקשה מי חלב . אבל בודאי מה שכבר נתספק להיות בשר מבשרה לכ"ע הוי מעוכל · ועוד שהרי חלב אי לאו דכתב קרא להיתר הו"א דאסור כדאיתא בבכורות דף ז' ע"ב אי משום דדם נעכר ונעשה חלב או משום דהוי כמו אבר מן החי ע"ש · ועכ"פ יש בו איסור גמור ואפ"ה התיר רחמנא · וא"כ אמרי' הואיל ואישתרי דוגמא כדאיתא ביבמות ג' ע"ב הואיל והותר לגרעתו הותר לקריו וכדאיתא נמי בבכורות דא"ל אתא גמל לאסור הו"א דהכא טמאה נמי מותר · והיינו משום דכבר הותר איסור אחד דהיינו דם או אבר מן החי הותר נמי איסור טומאה ולכן צריך קרא לאיסור אבל הכא מותר וא"ל דאדרבה מדאיצטריך קרא להתיר חלב מוכח דה"א לאיסור וא"כ חידוש הוא ומחידוש לא ילפינן דדוקא דם התיר · י"ל דה"כ אפילו אכלה שאר איסורין נאמר דהחלב אסור · דא"כ שאני דם דהוא גופא נעכר ונעשה חלב ולכן ס"ד לאיסור משא"כ שאר דברים אינם בעצמם נעשים חלב ועיין חולין ס"ט ע"א לענין בן פקועה ובי"ד סי' ס' · וע"ש בש"ך סי' ק"ח מ"ש בשם המרדכי ע"ש . וז"ל המרדכי ור' יקיר תי' דלכך לא יאכילנה כרשיני תרומה דגמלא דישראל יאכל תרומה . ולא נראה שא"כ אמאי אנו אוכלין תרנגולת המתפטמים מן ערלים ובהמת הוא תמוה דבודאי מותר לאכלה · אבל לכתחלה אסור להאכילם . וכן איתא להדיא בחולין קי"ו גבי כשרה שינקה מן הטמאה אך כי תזינן מפרשינן להו משמע להדיא דלכתחילה אסור להניח לינק מטמאה ואף דלא קיי"ל כתירוצו דשמואל מ"מ הכא לא מצינו חולק ובפשוטה אלא כביאו גמרא :

שאלה

מותר לכתחלה להוציא בה המצות דא"כ יצטרך תמיד מרדה חדשה והוי בדיעבד ואם נסתפקו במרדה אם היתה של חמץ או חדשה מותרים כל המצות (סי' תנ"א) :

כ השולחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלין כל השנה ולפעמים נשפך עליהם מרק מן הקדרות לתוכן ולכן מערה עליהן רותחין ויש נוהגין דמניחין עליהם אח"כ מפה שמא נדבק בו עדיין עוד המץ בעין אבל סתם תיבות א"צ הגעלה והגעלת השולחנות נוהגין שמלבנים אבנים ושופכין עליו מים רותחים מן היורה או אפילו מכלי ב' דהא נרתחין על הדף והוי כב"ר (כ"כ או"ה כלל נ"ח סי' ע' וכ"כ כפ"נ וכלבוש ולא כ' שיספיק עליהן דוקא מכ"ר) ויזהר שיוליך האבן ע"פ כולו כדי שיהיו המים מרותחין ע"פ כולו ומיהו בשולחנות וכיוצא בו די אם יערה עליהן מים מרותהין מן כלי א' בלא אבנים שהרי לא בלעו נ"כ רק ע"י עירוי (וע' לקמן סי' נ"ס סעיף כ') וכן ידות הכלים אם א"א להכניסן ליורה סגי בעירוי שלא בלעו ג"כ רק ע"י עירוי (ס"ק כ"ס) אבל כלים שיש להם בליטות שא"א להעביר עליהן אבן לא מהני בהגעלה זו (מ"א ס"ק י"ח) וכן קדירות של מתכות או נחושת שבלעו ע"י בישול אצל האש לא מהני הגעלה זו וע' פ"ח סעיף ט"ו כ"מ בא"ר (ונ"ל דאפי' בדיעבד אם לא הרתיח בכה כמים אסור דכלל גדול הוא כבולעו כך פולטו וא"כ אינו פולט רק ע"י מים בעומדים אלל כאש) :

כא כל כלי שתיה כגון כוסות מדינא סגי בשטיפה בין של מתכות ובין של עץ או חרס שהרי תשמישן בצונן ואין שוהה בתוכו מע"ל אך אנו נוהגין דמצריכין הגעלה וכן נוהגין משום שלפעמים נותנים בהם לחם ושכר חם ועוד שלפעמים שורין בו פתיתי לחם או שכר ויי"ש וכבוש כמבושל (סעיף כ"ס וכמ"א ס"ק י"ז וגרסס שלא במקומו) וב"ש המדות שלפעמים מחממין בו שכר בימות החורף וכן הכלים ששותין בו יי"ש שהוא חריף וקיי"ל דשיעור כבישה בדבר חריף הוא רק כדי שיתן על האש וירתיח וא"כ מדינא צריכין הגעלה (שם כמ"א ס"ק מ"ט) :

כב כלי זכוכית אפי' (כוטעלקעס) ששוהין בו השכר כמה ימים או חדשים י"א דזכוכית אינו בולע כלל אפילו אם נשתמש בהם בחמין ולכן לעולם אין צריכין רק שטיפה והדחה ויש מחמירין דאדרבה אפילו הגעלה לא מהני לזכוכית וכן המנהג במדינות אלו אבל בדיעבד אין להחמיר ולכן אם היה תשמישן בצונן אפי' בלא הגעלה כשר ואם תשמישו בחמין או שיש לחוש שעמד בו חמץ מע"ל מהני הגעלה בדיעבד ובמקום שאין בנמצא כלי זכוכית ואין לו כוסות ושאר כלים רק הכלים המחוכצים נ"ל (דבוטעלקעס) אין להם תקנה שידוע שהשמרים נדבק בהם וכן כל כלי שא"א לו להכנים ידו לתוכו לנקות אותו היטיב אבל כוסות אם יכול לנקותן יפה יפה יכול להכשירן ע"י עירוי ג' ימים דהיינו שיתן אותם בכלי אחר וישהה שם במים יותר מכ"ד שעות ואז ישפוך אותו המים וישפוך לתוכו מים אחרים וישהה ג"כ יותר מכ"ד שעות ויחזור לשפוך המים ויתן מים אחרים וישהה בתוכו כ"ד שעות עד שישהה בתוך ג' מימות כוחלפות נ' מעת לעת דאפילו את"ל ששהה בתוכו המץ מע"ל ובלע חמץ מ"מ הא לא ישהה עכשיו מע"ל ואע"ג דבב"ח שנשתמש בו המץ בחמין אסור להשתמש בו אפי' בצונן כמש"כ בסי' י"ג מ"מ הא י"א דכלי זכוכית אינו בולע כלל אפי' ע"י חמין ובמקום דוחק יש לסמוך ע"ז אבל במקום שנמצא לקנות חדשים אסור לפרוץ גדרן של ראשונים כיון שהמנהג כן הוא שלא להשתמש בהן :

כג כלי כסף שיש בתוכן התוך זכוכית שקורין (גשמעלצט) אין להגעילו ודינו ככלי זכוכית אבל מבחוץ אינו מזיק (ע"ש במ"א ס"ק ג' שכ' דכיון דקיי"ל בי"ד דמבליעה סולכת בכל הכלי וא"כ מבחוץ אסור נ"ל דלפי מה שכ' המ"א שם ס"ק כ"ד שעכ"פ אין מפליט מכל הכלי וא"כ כיון דאין בו אלא חשש שמא נשתמש בו בהמין את"ל שנשתמש בו שמא לא ישתמש בו בפסח בחמין ואת"ל שישתמש בו בפסח בחמין הא אינו מפליט מגד הכ' ולכן מתיר רמ"א

נשמת אדם

שאלה י כלי מלא עם לפתות שקורין (בוריקעס) מחומצים לצורך פסח וגם היה בכלי הרוטב שלהם הנקרא ראסאל וכ"ב שדרכה ללוש עיסות לחם הדיחה היטב ידה וקנחה ידיה עד לפי דעתה לא ראתה שום בצק דבוק בידיה ונערה בידיה הבוריקעס והרוטב כדי שיתחמץ בטוב ואחר שהוציאה ידה מצאה באצבעה קצת בצק דבוק בה מה דינו :

תשובה מתחילה עלה ברעתי שלא להחזיק איסור ולא חיישינן שמא נפרך ממנו קצת ואוקמינן על חזקה שלא היה בו חמץ ואף דאתרע קצת שהרי נכנס בכלי מ"מ כנגד זה אם נשאר בתוכו ממנו לא אתרע כלל(ועיין בשער רוב וחזקה סימן ע"ו) ודוגמא לזה כתב הפר"ח בסימן תס"ז סעיף ח'. על מה שכתב בש"ל ביין לכן שמתקנים ע"י חלב חטה דחיישינן שמא נשאר קצת חלב חטה בעין : וכתב הפ"ח דלא מחזקינן איסור · והביא ראיה מסמ"ק שכתב בדגן שצמח ויש ס' והפס קודם פסח · וכן בחטים שאכלו עכברים דטוחנן ונתבטל ולא חיישינן שמא נשאר קצת בעין ע"ש · אבל באמת ז"ל שהרי בסימן תמ"ז כתב הרמ"א בפרורין שנפלו ביין דאסור היין דחיישינן שמא נשאר מהם וכן מתשובת רשב"א הביאו הב"י וכ"כ ב"ח ב"א לתרץ קושיית הטור בסי' תמ"ב על רב נטרונאי גאון שפסק ביין צמוקים שנגלגלו בו גרגרים חטים קודם פסח דאסור לשתותו תמה הטור למה וכתב הב"ח בשם אביו ר' שמואל שהיה חושש שמא נשאר מגוף החטה ממנו בעין ונותן טעם בפסח ועל ידי סינון בבגד לא רצה לסמך משום חומרא דחמץ עד כאן לשונו : וגם המ"א סוף סימן תמ"ז הסכים לנ"ל . הרי עכ"פ דחיישינן שמא נשאר קצת בעין אך באמת אינו דומה זה כלל למה שכתב הפ"ח דידוע דחלב חטה עושין בענין זה ששורין חיטין עד שימותו ואז מסננין על בגד והיוצא הוא נקפה והבגונותנין בלא הוא נימוח ונעשה כלול · ועל זה כתב ספרי חדש כיון שבמתכוין עושה ע"י מעשה שימות הכל לא חיישי' שמא נשאר בעין · וכן הביא דסמ"ק ואכילת עכברים דנעשה על ידי טחינה · ולכן לא חיישינן שמא נשאר מעט בעין אבל בפירורין ביין בודאי חיישינן שמא נשאר קצת שהרי אין

סהדי

משא"כ במחבת שם דודאי כשתמש בו בחמין וגם ישתמש עכשיו בחמין) :

כד שפוד ישן שצלו בו עופות בפסח מותרין אע"פ שבקודם צלו בו בשר ממולח ממלח שלא נבדק דאע"פ שאם היה ידוע לנו שהיה במלח המץ אע"פ שהיה לפני פסח מ"מ היה אסור שהרי בכלי לא שייך לבטל איסור וא"כ למ"ד חוזר וניער היה אסור מ"מ מספיקא לא מחזקינן איסורא שהיה חמץ על הכלי ומ"מ אין להתיר רק בדיעבד אבל אם צלו על הכלי פ"א מולייתא או שיבשו עליו התיכת לחם ולא ליבנוהו בנתיים אסור (סעיף כ"ז וכמ"א שם) ונ"ל לפ"ז פשיטא (בקאווע ברענער) המיוחד רק (לקאווע) דאם קלו בו (קאווע) דמותר בדיעבד ונ"ל דבזה אפי' לכתחלה מותר שהרי יש כאן כמה ספיקו' שמא לא היו גרעינים בתוך (הקאווע) דבשלמא במלח רגילין למצוא בו גרעינים משא"כ (בקאווע) דידוע שלא שכיח כלל למצוא בו גרעינים והעולם נוהגין ללבנו בליבון קל ורחים של (קאווע) ששחקו בו (קאווע) בלא הכשר פשיטא דמותר ולא עוד נ"ל דאם אין לו אחרת מותר לשחוק בו אפי' לכתחלה שהרי לא רגיל כלל למצוא גרעינים (בקאווע) ואת"ל שהיה בו גרעינים שמא נקלה יפה ואינו בא עוד לידי חימוץ וע"כ צ"ל דחיישינן שמא היה בו גרעינים ולא נקלה יפה ונתערב עם (הקאווע) ויבא לידי חימוץ א"כ גם הגעלה לא יועיל בו וע"כ צריכין לנקותו יפה יפה שלא ישאר בו משהו א"כ בלא הגעלה נמי מותר ומ"מ י"ל כיון דא"א לנקותו היטיב ממשהו יגעיל דהוי חליטה ברותחים ואם רוצה להיות מן המהדרין אם אין לו רחיים מיוחד לפסח ינקהו כפי כחו היטב ואח"כ יכנים אותו ברותחין וע' לעי' סי' י"ב בשם פ"ח ולעיל י"ח נבי נפה וכ"ש בזה די"ל דכו"ע מודי':

כה הברזות שבחביות של יין וכן (סטאפקעס) של יין והעצים שתוחבין בהם כלי שתיה של שכר צריכין הדחה לתחוב בהם כלים של פסח מפני שממשמשין בהם בידים המרובקים חמץ (שם) :

כו (דרייאפוס) צריך ליבון דלפעמים נשפך עליו כשמבשלין עליו לביבות וכיוצא בו (סעי' ד') ולפ"ז פשיטא דצריך ללבן אותן הברזילים שקורין (קאָזירעס) שמושכין בהם הקדירות מן התנור שידוע שנשפך עליהם מן הקדירות :

כז כלי שתשמישו מבחוץ כמו קערה שכופין לפעמים על הקדרה או כלי ששואבין בה מהקדרה אף צד החיצון צריך הגעלה (סס"י תל"ב במ"א) :

כח כלי שפיה צר שא"א לשפשפו מבפנים או שיש לו קנים אסור להגעילה (שם) :

כט אין מגעילין בשום משקה להפליט הבלוע מן הכלי רק מים לבד ואפילו במים המעורבים עם אפר שקורין (לויג) וכן במה שנוהגין הצורפים ע"י שמרי יין או (כווייגשטיין) מעורב במים רק במים לבד ומיהו בדיעבד מהני הגעלה בכל משקה ואין לאסור הכלי מפני שבלע (מווייגשטיין) אם הוא לאחר יב"ח כדאיתא בי"ד סי' קב"ג סעיף ט"ז ואסור להשתמש לכתחלה במי הגעלה (ה"י ס"ק י"ה בשם או"ס) ונ"ל דאו"ה מיירי כשמכשיר הכלי משום בליעת איסור דאז הוי כמבטל איסור לכתחלה אבל כשמגעיל לצורך פסח א"כ אין איסור עליו כלל קודם פסח אע"ג דהמץ שמו עליו זה דוקא לענין לאכלו בפסח ואפשר דמ"מ כיון שמגעילין של בשר וגם של חלב ושל איסור הכל בכלי זה ולכן גם אם מגעיל רק של מין אחד של היתר אין להשתמש בהם דאתי לאחלופי (וכ"כ ג"כ כאו"ס שם) אבל בחמי טבריא אין מועיל הגעלה אפילו לכלי ב' דאינו תולדות או כלל וקיי"ל כבולעו כך פולטו מה בולעו תולדות אור כך פולטו דדוקא ע"י תולדות אור (תנ"ב) :

ל אם מגעיל בצבת יגלגל הכלי דאל"כ במקום שמחזיק בצבת אין בא שם ממי הגעלה וטוב יותר לשום הכלים במחרוזה קטנה הקלועים שקורין (נעץ) או בסל :

נשמת אדם

סהדי שפרורין במים נימוחו וכדאיתא בגמרא תמן דממאים לא בעי פירור וכן בחטים תופח שמא מהמת שנשרה נמתח קלת · ולפ"ז ה"ה בנידון דידן יש לחוש שמא מתוך שנערה בידים נפרך משהו בלק · ועל כל פנים לא עדיף מפירורין ביין דלדעת הט"ז והפ"ח בסימן תס"ז סעיף י"ב · וכן משמע דעת אביו של ב"ח דלא מהני אפילו סינון ואף אם נסמוך על הש"ך והב"ח וכמגן אברהם על כל פנים סינון בעי וגם זה לא מהני רק לכרוטב אבל להבוריקעס לפ"ז אין להם תקנה דחיישינן לפ"ז שמא נדבק באחד איזו משהו ואם יקלוף כל אחד ואחד עדיין יש לחוש למשהו וגם יוכלו לבא לידי הפסד והקבון כידוע. ולכן נ"ל דהנה דעת המנ"א דבטעם בלבד דלכ"ע ל"א חוזר וניעור כמו שכתב בסי' תמ"ז ס"ק ז' · ולכן הקשה על הש"ך בס"ק י"ג שכתב דלרשב"א לא מהני סינון כיון שאינו אלא טעם שכתב דבאמת רמ"א מיירי בלא סינון אבל המעיין בתשובת רשב"א שאסר כל כתבית שנפלו מיין זה ולא הזכיר סינון וודאי משמע דלדידיה לא מהני סינון. ובאמת דעת הש"ך כוא"ד דלא כמגן אברהם אלא דס"ל דאפילו טעם בלבד חוזר וניעור · וכן מוכח דעת הב"ח שהרי אחר שהביא תירוץ אביו כל"ל שכתבתי כתב דלא נסירא דלמה לא מהני סינון . ולכן כתב דנ"ל כמו שתירץ הב"י דדעת רב נטרונאי דחוזר וניעור ע"ש מוכח דס"ל דאפילו בטעם בלבד חוזר וניעור ולפ"ז דברי הש"ך א"מ דהרשב"א לשיטתו דס"ל חוזר ואפילו בטעם לא מהני אפילו סינון משא"כ לדידן דלא בלא ל"א חוזר וניעור מהני סינון דמשהו אין לו שיעור ויולאין דרך נקבי המסננת ונ"ל דסבירא לנו להנך פוסקים דמהני סינון דהא הטעם מה דקיי"ל לא בלא אינו חוזר וניער ויבש הו"ל כיינו משום דהוי כהוכר האיסור ואפילו במב"מ כיון שכנגדו מבשא"מ הוכר האיסור ל"ם ביטול וכ"ם ביבש בלא דלכ"ע אמרינן הו"ל דזה הוכר האיסור וע"ם בש"ע של הגר"א. ולפ"ז ס"ל כיון דהם דקים כ"כ שיולא דרך נקבי המסננת דינו כלח בלא דזה

לא לא יניח כלים הרבה לתוך כלי ויגעילם יחד אם נוגעים זה בזה דבמקום נגיעתן לא סלקי הרתיחה אע"ג דלענין טבילה אין חוצצין לענין רתיחה שאני :

לב מצינו שצותה התורה להגעיל כלי מדין וכן בקדשים כתיב ואם בכלי נחשת בשלה ומורק ושוטף במים ר"ל בהגעלה והיינו משום דרתיחת המים הוא מוציא כל מה שבלוע בכלי אך אם הכלי ב"י אז אינו מועיל כלום שהרי הכלי חוזר ובולע האיסור ואין להתיר שהרי הוא נ"ט בר נ"ט שהרי באיסור לא שייך נ"ט בר נ"ט כמבואר בחיבורי ח"א כלל מ"ח ולכן צריך שיהיה בכלי שמגעיל בו ששים נגד הכלי שמגעיל ואם כן תיכף בטל האיסור בששים ואם אין בו ס' לא מהני הגעלה אבל אם הכלי אינו בן יומא אפי' אם אין ס' נגד הכלי מותר דאע"ג דהוזר ובולע נטל"פ וגם מתחלה לא היה רק נטל"פ מ"מ מתחלה בלע האיסור כשהיה לשבח משא"כ עכשיו בולע רק מנטל"פ ולכן המגעיל צריך ליזהר שבשעה שמכנים הכלי להגעיל יעלו המים רתיחות ולא מהני במה שהוא חם שהיד סולדת בו רק דוקא ע"י רתיחה מפליט הבלוע ולכן כשחוזר להגעיל כלי אחר צריך שיראה שיעלו המים רתיחות דע"י שהכנים הכלי הא' נצטנן קצת המים וכל פעם ופעם כשמכנים כלי צריך ליזהר בזה שיעלו המים אבעבועות מחמת הרתיחה :

לג לפי הטעם הנזכר לדידן דקיי"ל דנטל"פ ומשהו אסור בפסח א"כ לא מהני הגעלה ביו"ט ובחוה"מ אפי' לכלי שאינו ב"י גם יש ס' דעכ"פ חוזר ובולע משהו מנטל"פ אבל מותר ללבן שהרי שורף אבל מן תחלת שעה ה' עד הלילה דאז אסור עכ"פ מדרבנן וכ"ש לאחר שש שעות עד הלילה דאסור מה"ת אע"ג דמהני הגעלה אך אז צריך שיזהר בכל חומרות הנזכרים דהיינו שיהיה הכלי אינו ב"י או שיהיה ששים נגד הכלי ואם מגעיל כלים הרבה אפי' בזה אחר זה צריך שיהיה ששים נגד כולם שהאיסור חוזר וניער מ"מ בדיעבד סמכינן על הפוסקים דל"א חוזר וניער וא"כ כשמגעיל בזה אחר זה בדיעבד יש להתיר אם היה ס' נגד הכלי הגדול שבהם וכן צריך שיגעיל תחלה כלים שבליעתן מועטת ואח"כ אלו שבליעתן מרובה דאל"כ יש לחוש שבלעו ממה שפולטין אותם שבליעתן מרובה וכן צריך ליזהר שאם נחו המים פ"א מרתיחתן אסור להרתיחן פעם שני דבכל זמן שהן רותחין לא בלעו ממי הגעלה ואם נחו מרתיחתן בלעו וכ"צ ליזהר שלא יכנים הכלים עד שירתיחו המים כדי שלא יבלע ממי הגעלה וכ"צ להגעיל היורה הגדולה שמגעיל בה תחלה וסוף וכן יזהר שלא ישהה הכלים בתוך מי הגעלה יותר מדאי דאז יחזרו ויבלעו (וע' בפ"ח ובח"ד בביאורים ס"ק א') :

לד אבל קודם שעה ה' דאז עדיין זמן היתר אע"ג דכתבנו דגם בחמץ אסור בנתבשל בכלי חמץ ב"י אפילו קודם פסח מ"מ לענין הגעלה דאיכא הרבה נ"ט החמץ בכלי והכלי במים והמים בכלי ומכ"ש דיש פוסקים דאפי' חמץ קודם זמן איסורו מקרי התירא ולכן מותר להגעיל ואין צריך לדקדק בכל החומרות הללו :

לה ומ"מ כיון שבהגעלת כלי איסור צריך ליזהר לעולם בכל החומרות הנזכרים אם הכלי ב"י ואין ס' כנגדו דבכל איסורין לא מהני נ"ט בר נ"ט דבשלמא כשהוא אינו ב"י אז הוא נטל"פ ומותר בכל איסורין אבל כשהוא ב"י א"א להגעיל כלי איסור עד שיהיה צריך לדקדק בכל זה ומכ"ש שרוב עולם אין בקיאין בדינים ולכן נוהגין שלא להכשיר שום כלי ב"י אפילו לבדו ויש ס' נגד הכלי ולכן אפי' המגעיל קודם פסח נוהגין שלא להגעיל שום כלי שהוא ב"י רק דוקא אב"י דכיון שהוא אינו ב"י נטל"פ ולכן א"צ להגעיל היורה הגדולה אם גם היא אב"י אלא או בתחלה או בסוף ואם אינו רוצה להשתמש ביורה הגדולה בפסח א"צ להגעילה בכלל ואם הוא ב"י א"א להגעיל בה בכלל שהרי הכלים יבלעו איסור מהיורה וגם א"א להגעיל אותה

נשמת אדם

נא הוכר כלל וכוי כקמח בקמח שגם שם כל קורט וקורט עומד בעצמו ואינו מתערב בכנ כמו לח ואפ"ה ס"ל להפוסקים דהוי לח בלח ולכך ס"ל להנך פוסקים דעכ"פ סינון מהני · וכן משמע בה"י רק דהרשב"א לשיטתו דאפילו בטעם בעינא חו"נ כ"ש לא בלא כמש"כ הש"ך · ולפ"ז י"ל בנידון דידן כיון שיש הפסד א"ל אפילו סינון והיינו כיון שעכ"פ יש סברא לומר שיהיה נימוח כ"כ עד שיצאו דרך נקבי המסננת ואז שפיר בטל דהוי כלח . ואם כן יש כאן ס"ס ספק שמא לא נפרך כלום · ואת"ל שנפרך משהו מ"מ שמא הוא דק כ"כ שיצא דרך המסננת והוי כלח ואינו הו"ל לדידן דלא קיימא לן כר' נטרונאי ורשב"א . ואף דכתב הש"ך בי"ד בכללי ס"ס דאפילו במקום דאיכא ס"ס אם אפשר לבדוק חייב לבדוק הרי כתב שם במקום הפסד אין צריך בדיקה . ואני תמה על הש"ך ומג"י בקונטרס בס"ס שהביאו ראיה דצריך בדיקה מתי' רשב"א ונעלם מהם דברי הרשב"א בתה"א דף נ"ב שכתב וז"ל סברא תלויה אין צריך בדיקה וכתב וז"ל ועוד דס"ס הוא ס' שלא מחמת נקב ואת"ל מחמת נקב שמא קרום עליון בלבד ניקב עד כאן לשונו · הרי כתב להדיא דס"ס אין צריך בדיקה . ומזה נראה דמה שמסתפק הרשב"א בתשו' שהרי לא כתב בהחלט דצריך בדיקה רק כתב ושמא י"ל וכמ"ש המג"י שם ובתה"א חזר בו הרשב"א ואיפשטא ליה דאין צריך בדיקה וזה גרם לרשב"א ג"כ דבדף מ"ה מתרץ תירוץ אחר על הכוא קושיא שהקשה במ"י . ומזה נראה שחזר בו וכן משמע מתשובת רשב"א סי' ע' וסימן תשס"ח דל"צ בדיקה היכא דאיכא ס"ס וכ"ש במקום פסידא שכתב הש"ך להדיא דאין צריך בדיקה . וכ"כ הרא"ש בהדיא בע"א פ"ב סימן ל"ה דכיון דאיכא ס"ס לא הטריחו חכמים להטעים לקפילא ואף שי"ל דכוונתו שיש טירחא בדבר מ"מ נראה לי דל"ש · ואת"ל דא"כ למה כתב הש"ך בפת שנפל ליין דבעי סינון . י"ל דמיירי במקום שאין פסידא והיה היין מועט ובזה ס"ל להש"ך דבמקום שאין פסידא צריך בדיקה אף

אותה בפ"ע כלל שהרי תהזור ותבליע ממי הנעלה שהרי אין כלי שיהיה ס' במה שבתוכו ולכן א"א להגעיל שום כלי שא"א להכניס בכלי אחר אלא א"כ היא אינו ב"י וכיון שצריך שיעלו המים גם על שפתה שהרי גם שם בלעה מהניצוצות הנתזין עליה ולכן נוהגין כשיעלו המים רתיחות היטיב זורקין לתוכם אבן מלובן או לפידים ואז המים נשפכין גם על שפתו ונוהגין שלא להגעיל כלל אחר חצות מ"מ נ"ל שאם שכח ולא הגעיל יכול להגעיל בביתו כלים שאינם ב"י עד הלילה כיון דנטל"פ מותר עד הלילה ואע"ג דנטל"פ אסור לכתחלה היכא דלא אפשר שאני דא"כ גם בכלי איסור יהיה אסור אפי' באינו ב"י אא"כ שיהיה ס' נגד הכלי ובמקום צורך שאין לו כלי לי"ט יש להתיר דחשוב כדיעבד :

לו כבר בארנו בסי' י"ט כיצד מגעילין השולחנות ונהגו לשפשף אותן היטיב וישהה אחר השפשוף מע"ל כי בלא"ה צריך להמתין עכ"פ שיהיו מנוגבים יפה מן המים הצוננים שלא יצטננו הרותחין ולכן נהגו מילתא דפסיקא מע"ל ויזהר לשפוך עליהם בזריזות ולא על ידי זריקה באויר דזה לא חשוב עירוי ויזהר שישפוך עליהם מן הכלי שבישל בו המים אבל לא ישאוב עם כלי אחר מהקדירה ולערות עליהן להגעיל דזה מקרי כלי שני אם מגעיל בלא אבן מלובן כדלעיל סי' כ' ואם שוהה הכלי ששואב עמו תוך הקדרה עד שהמים מעלין רתיחה בקדרה הקטנה מקרי שפיר בכ"ר (מ"א שם בט"ז כ"ד) :

לז נוהגין שאחר הגעלה שוטפין הכלי שהגעיל במים קרים ומ"מ בדיעבד אין מעכב (שם) :

לח שאר דיני הגעלה עיין בחיבורי חכמת אדם כלל ע"ד :

כלל קכו. דין דברים שבאים לידי חימוץ ודין מי פירות :

א חמץ האמור בתורה קבלו חז"ל שהוא דוקא מה' מיני דגן שהם חטים ושעורים ושבולת שועל (סקורין האבער) ושיפון הוא (קארען) וכוסמין שמינים אלו אם יבאו במים באים לידי חימוץ משא"כ כל מיני קטניות ואפי' אורז ודוחן (ואאטטארקע) שקורין (רעלקע) אינם באים לידי חימוץ אלא לידי סרחון ולכן כל מה שנעשה מה' מיני דגן כגון יי"ש ושכר וכן כל מיני (גרויפן) יש שמלחלחים אותם במים כגון (האבערנע גרויפין) שידוע שצריך לבשל אותם קודם שעושין מהם (גרויפין) או ששורין אותן זמן רב במים וכן (גרעיניס) שצמחו במחובר שזהו שאמרו בגמ' שנתהמצו במחובר כ"ז הוא חמץ גמור והאוכל מהם כזית חייב כרת והאוכל מהן כ"ש כשהוא בעין אסור עכ"פ מה"ת כדין חצי שיעור ומדרבנן אפילו באלף לא בטיל ואסור בפסח (תס"ז) :

ב א' מה' מינים אלו שנטבע בנהר או שנפלו עליו מים ושהו שם שיעור מיל כיון דנייחי בלא עסק לבו"ע אפילו לא נתבקע כשם שאסור לאכלו כך אסור לקיימו אלא מוכרו לישראל ומודיעו כדי שיאכלנו קודם פסח וכיון שמודיעו מותר למכור אפי' הרבה וכן אפילו אם מוכר מעט לישראל צריך להודיע ואם ניכר שהם נתחמצו א"צ להודיע לישראל כיון שהחמץ ניכר ואם מוכר לנכרי קודם פסח מוכר מעט לכל או"א דאפי' את"ל שהנכרי ימכור לישראל מסתמא יאכלנו הישראל קודם פסח דמסתמא קונה ישראל לאכלם מיד אבל הרבה אסור למכור לנכרי שמא יחזור הנכרי וימכור לישראל ואפילו אם ניכר החמץ יש אוסרין דחיישינן שמא יטחנם הנכרי וימכור הקמח לישראל ומ"מ למנהגנו שאין לוקחין קמח לפסח מן השוק ואפי' אם יש ישראל קמח בביתו אינו משהה אותו בביתו אא"כ מוכרו לנכרי בדין מכירת חמץ א"כ אין לחוש לזה ולכן יש להקל אם ניכר החמץ (שם) :

ג חטים שלתתו אותן במים (דהיינו כמו שנוהגים שרוחצים מעט החטים במים לנקותן וזה נקרא לתיתה) וכן שעורים כשעושין מהם (גאגלין) או (גרויפין) לותתין אותן במים בשעת כתישה אע"ג דזה אינו

נשמת אדם

י"ל דפסח הוי ס' כרגיל שנפרך מעט ממנו וכדאיתא בגמרא אמך דממאים משא"כ בבלק שכבר נתייבש על ידם שהרי לא עבר אפילו על ידי כדחה וקנות ולא שהה בתוכו רק כדי ניעור · גם שפיר יש ספק שמא לא נפרך ככוס וכיון דאיכא פסידא י"ל דלא בעי אפילו סיכון וצ"ע :

שאלה יא חמץ שנתערב במלח יבש ביבש חד בתרי קודם פסח אם מותר לקיימו בפסח :

תשובה כמ"א בסימן תמ"ז ס"ק י"א כתב וכ"ל דאע"ג דלא כו' יבש ביבש אסור דעכ"פ החמץ בביתו שהו לדעת הרא"ש כו' וצל"ע טובא שהרי גם לשיטת רשב"א בי"ד סימן ק"ט בודאי מה"ת נהפך להיתר רק דס"ל דאסור לבשלן יחד או לאכול אדם אחד אבל בודאי לאכלן אחד אחד מותר אפילו מדרבנן ואי משום המוזר וניעור אם כן אפילו לדעת הרא"ש נמי דלא עדיף חד בתרי ביבש לרא"ש מתערובות אף דאפילו הכי חוזר וניעור . וא"ל דכוונתו דלרא"ש דקיי"ל כוותיה במקום הפסד אם כן נוכל לבשל יחד כה שיהיה נימוח והוי כלא דאינו חו"נ · ק' דהא גם לרשב"א יוכל להוסיף יותר אחד עד שיהיה נימוח וכן משמע לשון מ"א · ועוד ק' דמאן לימא לן דאמר חוזר וניעור לענין ב"י · ומ"מ רהיב מסימן תמ"ב לא דמי כלל דהתם לא נתבטל כלל מדאורייתא דהא מיירי בפחות מס' וטכ"ע דאורייתא ואף בזה האריכו האחרונים דאפשר לענין ב"י ל"א טכ"פ דאורייתא עיין בת"י ועכ"פ באכילה אסור מה"ת אבל יבש ביבש דאף דלרשב"א אסור לבשלן יחד מ"מ בפ"ע מותר עכ"פ לב' ב"א וא"ל דכוונתו דכיון דחמץ במלח הוי מבשא"מ בטעמא ואסור לאכלן אפילו ביבש שמא יבשלם . אם כן גם לרא"ש דינא הכי ולא זכיתי להבין כלל שום חילוק בין דעת רא"ש לרשב"א בזה וצ"ע גם לא זכיתי להבין דבריו כלל · שהרי בסי' תמ"ב כתב בפשיטות דמב"מ שנתערב ברוב מותר להשהותן · וכן מוכח בסי' תמ"ז סעיף ט' · גמ"ד דיבש ביבש בטל ברוב . ולדעת המ"א צ"ל

פלוין

אינו מחמיץ בודאי שהרי עוסקים בהם בשעת רחיצה ואינו דומה לסי' ב' שנפלו למים דהתם מונח בלא עסק כלל מ"מ אסור אפי' לקיימו בביתו דאין אנו בקיאין בלתיתה והוי ספק המץ אלא מוכרים כדין מכירת חמץ ומ"מ אם עבר ושהה כתב בא"ר רס"י תס"ז בשם זקינו שהתיר למכרם לאחר פסח כיון דאינו אלא ספק ומ"מ (גרויפין) של שבולת שועל הוא חמץ גמור כמו שחקרתי אצל האומנים וכן מוכרי קמח חטים בעיירות שידוע שרוחצים הרבה במים וגרע מלתיתה וזה אפילו בדיעבד אסור דזה הוא חמץ גמור (ע' ח"י סי' תנ"ז מש"כ לחלק בין עיירות לכפרים ומייתי ראיה מן הש"ס) ונ"ל דאין ראיה מימיהם לזמנינו וגם לא ממדינה למדינה והכל לפי מנהג המקומות גם מה שכ' דבני הכפרים לא מקרי קבוע דבולהו נוידי בכל יום (ע' בחיבורי ח"א כלל הקבוע סי' י"ט ובי"ד סי' ק"ד ובש"ך שם ס"ק י"ט) :

ד ולכן מנהגנו שאין לוקחין קמח מן השוק אפי' בשעת הדחק וצריכין ליזהר שלא יבאו מים או גשמים על החטים דאז אפילו לא נתבקעו אסורות ודגן שהיה מונח בעליה וירדו גשמים דרך גג בקצת מקומות ונתלחלחו אותן שנתלחלחו אסורות והשאר מותר להשהותן מכח ס"ס שמא לא ירדו עליהם גשמים ואת"ל ירדו שמא לא נתחמצו אבל לאכלן במקום שאפשר לקנות אחרים אסור לאכלן ומ"מ אם א"א לקנות אחרים מותר ג"כ לאכלן מטעם ס"ס ואם נפל מעט שלג או מים על תבואה ויודע מקומו יגרוף העליונים והשאר מותר (תס"ז שם בט"ז):

ה חטים אפילו שבאו בספינה או שהיו מונחים בבורות אם הם יבישות וקשות ולא נשתנה מראיהן אחזוקי איסורא לא מחזקינן וכן אפילו שנה שרבו גשמים וירדו על ערימות שבשדות עד שהיו קצת מהשבלים שעל הערימות מעלים צמחים אין חוששין לסתם חטים של אותה שנה. וכן חטים שנמצאו בהם מבוקעות או מצומחות השאר מותר שהדבר מצוי שבשעת הגשמים עליונית הגדיש ותחתיתו מתחמץ ואין המים נוגעין באמצעיתו כלל (שם) ומ"מ צריכין לברר המצומחות או צריכים לדקדק היטיב שיהיה עכ"פ ששים נגד המצומחות ואם יש בהם חטים שאכלו מהם עכברים יברר מה שאפשר ובדיעבד אפילו לא היה ס' נגד אלו שאכלו עכברים מותר דהאי רוק שבפי עכברים אינו מחמיץ להטה שהיא קשה ואפשר דבשעורים שאינו קשה כ"כ מחמיץ (סי' תנ"ג) ובשעת הדחק מותר לכתחלה להוסיף חיטים או שעורים לבטל המצומחות בששים כיון דלפני פסח עדיין היתר אך צריך לטחנן קודם פסח וגם לאפות די"א דמצה בקמח דינו כיבש ביבש וחוזר וניער ובדיעבד מותר לאפותן אף בפסח דקיי"ל דקמח בקמח דינו כלח בלח וא"כ כבר נתבטל לפני פסח וקיי"ל דבלח אינו חוזר וניער (תנ"ג בט"ז ובמ"א שם ועיין במ"א סס"י תמ"ז שכתב בשם הרשב"א דאסור להוסיף עליהם עד ששים כדי לאכלן בפסח דהוי כמבטל איסור ל"ל דהרשב"א אזיל לשיטתו דס"ל דחמץ קודם פסח נקרא איסור כמש"כ המ"א שם ס"ק כ"ד ולכן דברי המ"א צ"ע) ולכן בשנה שידוע לנו שנתרבו גשמים בעת הקציר וידוע שמצוי מאד בהם מצומחות צריך לבדוק אח"ז אם יש עכ"פ ששים כנגדם ומש"כ רשב"א והש"ע דאין חוששין לסתם חטים (ר"ל אע"פ שנמצאו בהם מצומחות אין חוששין לשאר חטים) אבל ודאי דצריך לבדוק אם יש שם ס' ופשיטא כשמוליכין החטים למכור והגשמים יורדים על השקים עד שהשק כמעט כולו שרוי במים וגם החטים נתלחלחו אסורים מדינא בפסח שהרי הריעותא נגלה לעינים וצריכין להזהיר ע"ז כי המוכרים אין מקפידין ע"ז כי רובן אינן בני תורה וגם צריך להזהיר להמוכרי תבואה בשנה שרבו גשמים או שירדו מים על השקין דאזי מחוייבים למכור התבואות בדין מכירת חמץ ואסורים למכור מהם לנכרים אחר זמן איסורו ובדוחק להתיר להם שיהיו סרסרים לנכרים לקנות ולמכור אבל לקנות ולמכור לעצמם הוא איסור גמור :

נשמת אדם

שצריך לאכלן תיכף וזה דוחק גדול וצ"ע ולאחר העיון ראיתי שדבריו ברורים שבסי' תמ"ב דקדק לכתוב וז"ל ומה"ט שהרי להשהותו מדאורייתא עכ"ל · משמע אבל עכ"פ מדרבנן אסור וכן מצאתי בהדיא בא"ר שכ"כ דאם לא ביערו צריך לבער בפסח מדרבנן ע"ש והיינו דמ"א תופס כמ"ש רמ"א בסי' תמ"ז דביבש ביבש חוזר וניעור ועכ"פ מדרבנן חייב לבער וזהו שכתב דאפשר דלהרא"ש דנעשה היתר גמור אפילו מדרבנן אם כן כיון דמותר אפילו מדרבנן ה"ה דמותר להשהותן משא"כ להשב"א דעכ"פ מדרבנן אינו נעשה היתר גמור וא"כ ה"ה לענין להשהותו אסור מדרבנן . ולפ"ז כיון דקי"ל במקום הפסד כרא"ש · משמע דא"צ לבער אפילו מדרבנן דלא כא"ר בסי' תמ"ב · וע' בא"ר סי' תמ"ז ס"ק י"א דמשמע דמתיר אפילו באכילה כשאינו נותן טעם ע"ש וצ"ע :

יב בסי' תמ"ב כתב המ"א דמין במינו כגון קמח בקמח דאז אם נתבטל ברוב אינו עובר אבל מין בשא"מ חייב לבערו אע"ג דליכא כזית בכא"פ לא לקי היינו משום שאין מצטרף הכזית אבל חייב לבער שהוא מצורף ממילא . וסק' בת"ד מה"ת יהיה חייב לבער לא מבעיא למ"ד דקמח בקמח הוי יבש ביבש הא קי"ל בי"ד סי' ק"ט דאינו אלא מדרבנן שמא יבשלם ויתן טעם ואפילו למ"ד דהוי לח בלח ונראה דלא שייך לו' בו טעם כעיקר דודאי אינו נותן טעם [illegible] בזה בלון רק לענין זה דאמרי' יש ביטול ואינו חוזר וניעור ע"ש · ולכאורה היא קו' עצומה · ונ"ל מ"ש המ"א אבל בשא"מ לא קאי אקמח מבשא"מ . אלא כוונתו כגון חמץ ע"י תערובות ככותח הבבלי וחביריו וכדעת הרמ"ך שהביא ואפי' אם כוונתו על קמח בשא"מ ג"כ יש לתרץ די"ל דס"ל כמ"ש הפ"ת בי"ד סי' ק"ט ס"ק ז' וז"ל ודע דהא דיבש ביבש מין בשא"מ יש לה ביטול בששים דוקא בלא ידוע ולא מינכר האיסור וליכא למיקם אטעמא דאיסורא אבל איכא למיקם אטעמא הו"ל כאיסור ניכר שאין לו ביטול עכ"ל ואם כן לק"מ · ונ"ל דאפי' לדעת הב"ח בסי' ק"ב דס"ל דכלי בטל ברוב נמי מודה בזה דהרי ודאי לכ"ע אם יאכל בכלי זה ויטעום טעם בשר או חלב דמאכל אסור כיון שהוכר האיסור אלא דר"ל דבטל לענין [illegible] דמותר להשתמש בכל הכלים שהרי מה דמשערים בששים היינו שאין

ע

ו כבר כתבתי שחקרתי אצל האומנין שעושים מיני (גרויפין בגרויפין) של שבולת שועל הם חמץ ודאי ופ"א נתפזר שק של (גרויפין) אלו על מצות אפויות ואסרתי לאכול המצות אפי' ביבש שבלא ספק נכנס קצת בנקבי מצות (וגרויפין) של שעורים הרוב אינם מלחלחים אותם כלל בעשייתן אך יש מקצתן שמלחלחים אותם מעט (ואלגלין) הנכתשים בין בכלי בין ברחיים מזלפין עליהם ג"כ מים בשעת עשייתן ואותן שקורין (פערילגרין) שהוא ג"כ משעורים הם נכתשים יבשים ואין נותנים בהם מים כלום (ורעלקי קאשע) הם ג"כ לא באו עליהם מים כלל ומ"מ אסורים לחולה שאין בו סכנה שידוע שנתערבו בהם הרבה גרעינים מתבואה ומ"מ מותר להשהות אותם בביתו כיון שלא באו עליהם מים אבל אותן שקורין (מלך גרויפין) או הקמח מזה דעכ"פ אינו כקמח ממש שהם כמו פרורים אלו שורין (סרעלקע) מקודם כמה שעות ולכן אם לא בירר מהם גרעיני התבואה אסור לשהות בביתו ופשיטא שאסורין לחולי שאב"ס כתבתי כדי שידעו הכל מה להתיר או לאסור כי כבר שמעתי שמורה א' התיר במעשה הנ"ל (בגרויפן) של ש"ש לאכול המצה ביבש ושגג שלא יודע שהם חמץ גמור וגם מוכרי (גרויפן) צריכין ליזהר שלא יחזיקו כלל בביתם (סמלך גרויפין) וכ"ש למכרם אא"כ בררו מתוך (סרעלקע) גרעיני התבואה קודם הטחינה עד שיש בודאי ס' כנגד הגרעינים:

ז אפי' קמח של ה' מיני דגן אינו בא לידי חימוץ אלא דוקא כשנילושה עם מים לבד אבל מי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל ומותר לאכול בפסח מצה שנילושה במי פירות אפי' שהתה כל היום אבל אינו יוצא בה ידי חובתו מפני שהיא מצה עשירה ובקרא כתיב לחם עוני ומ"מ כל בעל נפש יחוש להפוסקים דס"ל דמי פירות בלא מים הוי עכ"פ נוקשה ויזהר בשימור כשאר עיסה (ת"י בשם כ"ג ותומת ישרים) וחלב ומי ביצים ושאר משקין אפילו דברים ההמוצים כגון מי רמונים ותפוחים והומץ ודבש ושומן ובה"ג כ"ז הוא בכלל מי פירות אבל במדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות ואפילו לקטוף המצות אין נוהגין רק לאחר אפייתן בעודן חמין ואין לשנות ואם אפה נוהגין שלא לאכלו אלא ישהנו עד אחר פסח (ע' סי' תמ"ד) אם לא בשעת הדחק לצרכי חולה או זקן הצריך לזה (סי' תס"ג) ומי פירות עם מים בין שנילוש תחלה עם מי פירות ואח"כ באו למים קודם שנאפה ובין שנילוש במים תחלה ואח"כ באו עליו מי פירות ואפי' כשנתייבש כבר מי הפירות תוך הקמח ואח"כ בא למים כל זה נקרא מי פירות עם מים וממהר להחמיץ יותר משאר עיסה ולכן אם לש יאפה מיד (שם נת"י) ואם לא נאפה מיד כיון שלא שהה שיעור מיל בלי עסק ולא ניכר בה שיעור חימוץ יש לאסור באכילה ומ"מ יש להתיר בהנאה או לשהותו עד אחר פסח כיון דיש פוסקים דאינו ממהר להחמיץ יותר משאר עיסה (תס"ג):

ח היין אע"ג שא"א לו בלא טפת מים שנופלת בשעת הבציר דינו במי פירות לבד שכבר נתבטלו המים ביין קודם הלישה ודוקא המים שנפלו לתוכו בעת הבציר שאז מחמת התסיסה נשתנה המים ליין אבל אם נפל לתוכו אחר התסיסה דינו במי פירות עם מים ולפ"ז יש לומר דמי דבש שקורין (מעד) שאנו מבשלין הוי גם כן מי פירות שהרי על ידי הבישול והתסיסה נהפך המים להיות במי פירות (ולכן אם נמצא חטה במי דבש אפילו בחבית בענין שא"א לו' עכשיו נפל אז שחמם מי הדבש בפסח ונמצא בו חטה כיון שהוא ספק שמא הוי מי פירות נ"ל דאסור לשתותו אבל עכ"פ מותר להשהות) ובן יין צמוקים כ' המ"א דהוי מ"פ ונ"ל דמיירי לאחר ג' ימים שאז היין הוא תוסס אבל בלא תסיכה לא מקרי מ"פ וכ"מ ממעשה דברוב שהביא (סמ"א בסי' תס"ז) דקשה למה לא נימא דהוי מ"פ א"ו דזה דוקא בדבר שיש בו תסיכה ובתשו' חכם צבי סימן ק"מ הולק על דין זה דיין צמוקים וס"ל דיין צמוקים אם הביא לנסבים כשר היינו בלא מים ובאמת דבריו נראים ומכ"ש

לפי

נשמת אדם

ק בלאיסורים שיתן טעם ביותר מס'. אבל בודאי יש לפעמים דאף בפחות אינו נותן טעם כמ"ש כל הפוסקים · ולכן מותר להשתמש בכלי זה כיון דנתבטל אבל בודאי כשסוכר הטעם אסור · ואם כן קמח בקמח מין במינו במ"מ לענין בל יראה הוי כבוכר האיסור ולא בטיל. ועיין ביבמות פ"ב ע"א תד"ה ר"י בסופו שכתב. א"כ כשיאפה אותן יתנו טעם זה בזה. ונ"ל דתירוץ זה קאי גם על מ"ש בתחלה והזרו ממה שכתב דמיירי דוקא ברותח:

יג בח"א כלל קכ"א סי' י"ב כתבתי דכוונת המ"א בסי' תס"ז ר"ל ע"י היפוך השפוד דוקא · ונ"ל דכן תבה מדבריו שסברי ריש סי' תמ"ז כתב דאינו יוצא מתתיכה להתיכה בלא רוטב ואפי' ססיתר שמן והביא ראיה מסי' תס"ז דוקא ע"י היפוך שפוד יוצא הטעם מזה לזה ולא חילק בין שמן לכחוש ע"ש. ובסי' תס"ז כתב המ"א ס"ק ל"ו אם התרנגולת שמנה אפי' אינה נוגעת אוסרת הכל אע"כ דה"פ דתחלת הסעיף [illegible] מיירי ע"כ בכחוש כמ"ש המ"א ס"ק ל"ד [illegible] · ולכן כתב גם כן בכחוש ולא כתב מיירי בכחוש · אלא דבאמת מיירי בין בשמן בין בכחוש אלא דהש"ע כתב סתם מקום פיעפוען דהיינו כחוש כדיט כדי נטילה ושמן כדינו דאסור כלו. ואח"כ כתב הש"ע דמפני היפוך השפוד אוסרות כל הנוגעות זו בזו בין כחוש בין שמן ודוקא נוגעות והיפך שפוד אז אפי' בכחוש אסור · ועל זה כתב המ"א אבל בשמן אפי' לא נוגעות כיון שיש היפך שפוד אבל בלא היפך שפוד אפילו בשמן אינו אסור אם אין נוגעות דאינו מפעפע בכל הכלי:

שאלה יד חומץ חזק שנתגוהו קודם פסח בכלי חמץ . שאינו בן יומו ולא עמד בתוכו מע"ל מהו לשתותו בפסח:

תשובה המ"א בסי' תמ"ז ס"ק כ"ח כתב להחמיר בחומץ בכדי שיתנו על האור ויתחיל לרתיח . ואף שכתב

שם

לפי מה שכ' המ"א בשם רוב הפוסקים וכולם ס"ל דחטה שנמצא בדבש או ביין אם בא לתוכו שום מים דינו כמ"פ עם מים ולכן אין להקל רק דוקא בדבר שכתבתי דהיינו לאחר התסיסה וגם בזה נ"ל דכל בעל נפש יחמיר שלא לאכול רק למכור או לשהות עד אח"פ :

ט חטה שנמצא בשומן אווז אם נמצא באותו קדרה שבשלו השומן קודם פסח לאחר שהודח מן המליחה נמצא שיש בו ג"כ מים מן ההדחה אע"ג דשומן ודאי נקרא מי פירות מ"מ החטה נתחמץ דהוי כמי פירות עם מים בשעת לישה דאסור (כמש"כ כמ"א ס"ק ג') דדוקא כשנתבטל המים מקודם במי פירות מועיל לדעת המתירין וא"כ השומן אסור (וכ"נ דזהו כוונת הסל"ב שהביא המ"א שם וכ"כ נ"ג) ומ"מ אם התיכו לשם פסח והיה נזהר בכ"ד ואומר בבירור שיודע שלא התיך תיכף אחר הדהה רק שכבר נתייבש המים או שנמצא בכלי שעירה לתוכו השומן מהקדרה שהתיך בו השומן דהוי ממקום למקום דאין מחזיקין איסור אלא אמרינן כאן נמצא וכאן היה ותלינן שנפל לקדרה זו ואע"ג דהשומן שנתבשל כבר נתבשל עם מי' של הדחה מ"מ לא הוי כמי פירות עם מי' שכבר נתבטל המים בשומן מחמת הבישול ובין שהיה עכשיו השומן רותח או צונן בין קרוש ובין אינו קרוש מותר דתלינן שנפלו הגרעינים לתוכו כשהיה רך ואפי' נמצא מעט מים למטה בקדרה כבר פסק כח המים ע"י הבישול (וע' כ"ז בנ"צ סי' קכ"ג) אבל אם עשו בשומן זה (קניידליך) ונמצא חטה (בקניידליך) כיון שיש מים הוי מי פירות עם מים ואסור דמסתמא עכשיו נפל (בקניידליך) דכאן נמצא כאן היה ואם בדקו השומן בקדרה שהתיכו בו השומן והיה נזהר בכל דבר כבדלעיל ונמצאו בו עוד גרעינים תלינן החטה שבא מן השומן דתלינן במצוי וידוע כשמרתיחין שומן מבשלין אותו הרבה וא"כ כבר נתבשל החטה ואינו מחמיץ עוד והכל מותר ואפי' לדידן דלא בקיאין בחליטה היינו כמו שכתב הרמב"ם גזרה שמא לא ירתיח יפה וזה לא שייך בשומן שצריך בישול רב אבל אם נמצא בקדירה שעירה לתוכו השומן לא מהני דשם לא נתבשל החטה :

י וחטה שנמצא (בתרעמזל) הנעשה בדבש ונמצא נ"כ חטים בדבש התיר אמ"ו בנ"ב דתלינן במצוי ואמרינן שהחטה היה בדבש בשעה שהתיכו אותו להסיר השעוה ואמנם חקרתי אצל הרבה ב"ב העוסקים במלאכת דבש ואמרו לי שאין מרתיחין כלל הדבש אלא לפרקים אבל מסתם מעמידין הכלי שיש בו דבש רק בתנור שאינו חם כ"כ ואז צף השעוה מלמעלה ומסירין אותו (וע' סוף עוקצין כס"ת מפיתכתר כפירוש הרמב"ם) וא"כ לא נתבשל החטה מעולם וא"כ אם יש (בתרעמזל) מעט מים או רוטב או ששרו מצה במים אע"פ שסחט המים מ"מ א"א לסחוט כל המים ואפי' חממו הדבש על האש מ"מ אין מבשלין אותו הרבה וא"כ לדידן דלא בקיאין בחליטה יש לאסור אך אמ"ו שם מתיר ומסתמא חקר דשם מרתיחין הדבש היטיב להוציא השעוה וכיון דאינו אלא איסור משהו סמכינן אחליטה דידן ומ"מ זה שייך דוקא אם בשלו הדבש היטיב היטיב משא"כ בשומן דמסתם מרתיחין אותו היטב (וע' בנ"ת סי' כ"ס) :

יא כל תולדות המים הם כמים ומחמיצים כגון הטל ומי רגלים ומי הפה כגון הרוק ומי החוטם (ולכן צריכים ליזהר שלא יטיף מהחוטם על העיסה) ודמעות עין וצואת האוזן כל אלו מחמיצים צואה עבה אינו מחמיץ אבל צואה רכה בין דאדם בין של בהמה ועוף י"א דדינו כמי פירות וא"כ הוי בעיסה כמי פירות עם מים וי"א דאפילו כמי פירות לא הוי ואין מחמיץ כלל (ח"י) ומי רגלי בהמה ועכברים י"א דהוי כמי פירות (כ"כ רמב"ם פ"י מס' טומאת אוכלין) וי"א דמחמיץ עיין ח"י זיעת אדם וזיעת בהמה ומי מרה ודם וחלב ושומן אינו מחמיץ אבל מי הפה של בהמה ועכברים הוי כרוק האדם דמחמיץ (תס"ו וע"ש במ"א וח"י) :

יב זיעת החום אם מזיע מחמת הבל חום מים לכ"ע מחמיץ ואם מחמת עצמו או מחמת האש

נשמת אדם

שם אם עמד בכלי ב"י משמע אבל באב"י מותר דבריו אינם מובנים דהא כמו שפסק' שם על מהרי"ל דבדבר חריף אינו מועיל נ"ט בנ"ט ה"נ אינו מועיל מה שאינו ב"י ובכבר הק' סה"י והניחו בצ"ע :

ואמנם נ"ל דנדקו דבריו שסברי לכ"ע בדבר חריף אינו מועיל נ"ט בנ"ט כמ"ש כל הפוסקים בי"ד סי' צ"ד והוא מג' דחולין בגונן שחתכו בסכין והק' המ"א שפיר אמהרי"ל:

ואמנם אי אמרי' בכל חריף אגב חורפיה משוי לשבח זה אינו מוסכם שסברי המחבר בי"ד סי' צ"ו סתם דדוקא גונן שחתכו בסכין ב"י דוקא אע"ג דלגבי נ"ט בר נ"ט ס"ל דמקרי חריף רק דרמ"א כתב כדעת הי"א דאנו מחמירין בכ"ד חריף ואפילו אב"י . ולכן דקדק המ"א לכתוב דוקא בעמד בכלי ב"י דאז אסור מדינא דלכ"ע נ"ט בר נ"ט לא מהני בדבר חריף . ולכן החמיר אפילו רק עמד בכדי שיוכל להרתיח משא"כ באב"י דלמחבר בסי' צ"ו דלא"א משוי לשבח רק בתחלתית . ואי"כ אף לדידן כתב רמ"א דכל דבר חריף אסור מ"מ בלא עמד מע"ל סמכינן על המחבר ואפשר י"ל ג"כ קושי' המ"א על מהרי"ל דס"ל למהרי"ל כיון שתחילת תשמיש הכלים אינו אלא בגונן לא דמחמת החריפות יהיה כמו שיהיה בעין כיון שהוא רק נ"ט בנ"ט דדוקא אם נבלע בכלי ע"י חמין דבלע שפיר אמרי' ע"י חריפות אף שהוא נ"ט בנ"ט הוי כמו בעינא אבל כיון שהבליעה היה רק בגונן וגם עכשיו הוא נ"ט בנ"ט לא אמרי' אגב חריפות יהיה בעין . ומ"ש הפ"ח בי"ד סי' קי"ד גבי קפריסין וקפליטות שחזר המחבר ממה שכתב בסי' צ"ו נ"ל דטעם המחבר משום דסתם סכין אינו נקי . ואחר זה מצאתי כן בדו"פ בסי' קי"ד ובמ"א שנדפס עם ביאורי הגאון ר"א מצאתי שנדפס במ"א אפי' אב"י ולא ידעתי אם היא הגהת הגאון או הגהת המגיה או יש לומר דסבירא ליה כהר"מ דדוקא בגונן דאיכא חורפא ודוחקא ע"ש בש"ך בזה לא אמרי' נ"ט בנ"ט משא"כ הכא בחומץ דליכא דוחקא לא משוינן

יש מתירין וכן סתם בש"ע ולזה הסכימו א"ר וח"י ופ"ח ויש אוסרין (ועיין בנ"א סי' כ"ו) גם לענין זיעת כותל של עץ (שם) :

יג אם נתלחלח הקמח בשק ממים יאחוז בידו כל המקום המלוחלח בשק עד שיריק כל הקמח שבשק ואם נתלחלח במקומות מרובים וא"א לאחוז מקום המלוהלח אם עדיין הוא לח ירקד הקמח והפרורין הם חמץ והשאר מותר אבל אם כבר נתייבש וא"כ לא מהני ריקוד דחיישינן שמא יתערב איזה פירור ואע"פ שהוא לפני פסח וקיי"ל דקמח בקמח מקרי לח בלח ואינו חוזר וניער כדלעיל (כלל קכ"ג) מ"מ פירורים נקרא יבש וא"כ חוזר וניער בפסח ולכן אם היה המעשה בפסח וכבר נתייבש צריך לבער הכל כדין תערובות בפסח אבל לפני פסח ירקדנו וימכור או ישמרנו לאחר פסח ודוקא שהיה במקומות הרבה אבל אם הוא במקום א' אפי' כבר נתייבש יאחוז אותו מקום בידו עם הקמח והשאר מותר ואפי' בפסח יש להתיר ע"י שאוחז בידו לעני או במקום הפסד גדול ומ"מ טוב לרקד הקמח ואפי' בי"ט מותר לרקד כיון דאין בו פסולת לא הוי מלאכה ואם א"צ לאכול מן הקמח בי"ט אסור לרקד ע"י ישראל רק ע"י נכרי כדי לבער החמץ או אם לא שהה שיעור מיל יתננו לנכרי במתנה (מ"א סק"ח) וגם אם עדיין לח יעשה כן אם הוא במקום א' שאפשר לאחוז בידו והשאר ירקד ומ"מ בעודו לח ואחז כל המקום המלוחלח ולא ריקד הקמח או שריקד ולא אחז בידו מותר בדיעבד קודם פסח (שם) ויקח מצות אחרים למצות של מצוה :

יד וכ"ז שנתלהלח בודאי ממים אבל אם הוא ספק נתלחלח ממים או ממי פירות אפילו כבר נתייבש אם רקדו הקמח אח"כ מותר לאכול בפסח דהוי ס"ס שמא נתלחלח ממי פירות ואת"ל ממים שמא לא נתערב בו כלום (ח"י וא"ר בשם דרישה) ונ"ל דה"ה אם יודע בודאי שנתלחלח מזיעות חום או מהשתנת עכברים וביוצא באלו במקום שנחלקו הפוסקים אם הוי מי פירות ורקדו הקמח א"כ הוי נמי ס"ס שמא הלכה כדעת הפוסקים דהוי מי פירות ואת"ל דהוי מים שמא לא נתערב בו כלום ושמא פירור נקרא לח (ר"ל שמא לא נתערב שום דבר במצה ■ שהרי אין חשש אלא שמא נתערב איזה פירור וזה נקרא יבש ואז חו"כ וא"כ על כל מצה ומצה יש ספק שמא לא נתערב בזו המצה כלום וכ"ל לרווחא דמלתא יאכל איזו מצות קודם פסח דכיון דהחשש אינו רק משום פירור דהוי יבש וביבש לכ"ע תלינן שהאיסור נאכל ועיין בנ"א סי' כ"ג) ומותר לכתחלה לרקדו אף ע"ג דאין עושין ס"ס בידים מכל מקום קודם פסח עדיין כולו היתר אבל לא רקדו אין כאן אלא ספק א' :

טו ומ"מ בכל אלו שהם ס' מי פירות וכ"ש מ"פ לבדו צריך שימור רב כדין מי פירות עם מים ולכן צריכין להזהירם שתאפה מיד דהיינו שלא יעשו העיסה יותר משלשה (קווארט) ורק כדי חשבון האנשים העוזרים בגלגול המצות שלא ישאר שום בצק ביד המעריך שקורין (מיירער) ואף שכן ראוי לעשות בכל המצות אמנם באלו צריכין ליזהר ביותר :

טז עכברים שנשכו השקים אם ניכר שאכלו מן הקמח ומכ"ש בשמונה בחבית דהני עכברי רשיעי מהלכין בכל החבית וא"כ אם הוא תוך הפסח כולו אסור ולפני פסח ירקד הקמח ולמכור או לשהותו אחר פסח כדין נתלחלה במים בסי' י"ג ואם הוא שעת הדחק יש להקל גם בזה אפילו נתייבש לאחוז סביב מקום הנשוך והשאר ירקדנו ויאכל בפסח ועכ"פ בזה וגם בדין הנ"ל בסי' י"ד יקח מצות אחרים למצות של מצוה ומכל מקום בחבית או בשק שאינו מקושר יפה יש לאסור דמסתמא הלכו בכל החבית (עיין בסימן תס"ג וסי' תס"ו בט"ז ומ"א וח"י) :

יז אין שורין מורסין לתרנגולים בשום פנים (אפי' לא יששה שיעור מיל דלכתחלה אסור לששות אפי'

נשמת אדם

לדבר חריף כלל וסבירא ליה דחומץ הוה גלגון בסי' נ"ס לדעת י"א שם :

ובזה י"ל ג"כ מה שהניח המ"א בנ"ע על הב"ח בסי' תנ"א ס"ק ל"א שכתב הב"ח לדון הבשמים קודם פסח דהוי כ"ע בנ"ע • והקשה המ"א בדבר חריף לא מהני כ"ע בנ"ע • ובזה א"ש דכוונת הב"ה כיון שאינו כ"י אם כן על כל פנים לדעת המחבר נ"א מהוי ליה לשבח והב"ח לשיטתו הביא המ"א סימן תמ"ז ס"ק מ"כ דס"ל דחמץ קודם זמנו נקרא התירא :

שאלה טו חטים שנקלרו בעודם לחים למצה שמורה וכדי שלא יתעפשו נתנם בתנור חם ונעשו שם יבש כמו קליות אם יוצאין בהם י"ח מצה :

תשובה הרמב"ם פ"ו מהלכות חמץ כתב דיוצאין במצה שנילושה במי פירות תוך מיין ושמן וחלב וכתב המ"מ דיש חולקים דכיון דאינו בא לידי חימוץ אין יוצאין וכן תפס המ"א סברא זו בסי' תע"א ס"ק כ' (ודע דיש שם ט"ס וכנ"ל אא"כ הוא מעט דמעט כו') ועוד קשה לפי' ר"ת שפירש דמי פירות לבד אין מתמיצין . וא"כ נ"ל להם עוני פשיטא דאין יצא י"ח כמ"ש בסי' תנ"ג עכ"ל ור"ל דהם מבואר דבעי' דבר הבא לידי חימוץ • וכתב הל"מ דהרמב"ם ס"ל דלא ממעטינן מהיקישא אלא דברים שאינם באים לידי חימוץ בש.ס לד אבל שנילושה במי פירות אע"ג דהרמב"ם פ"ה הלכה ב' כתב דמי פירות לבד אין מחמיצין כלל מ"מ המין הוא בא לידי חימוץ רק שמים גורמין זה לא ממעטינן • וכ"כ המ"א בסי' תנ"ד ס"ק א' דאפשר כיון דהוא ממין הבא לידי חימוץ (ודע בב"י סי' תס"ב שפתיק במ"מ נילושה בשמן ודבש ונוסחא זו היה גם כן לפני ד"מ . ולכן כתב שם מה שכתב והוא ט"ס עי' במ"א ומצאתי שכ"כ הפ"ח) ומהתימה על המ"א שלא כתב שזו דעת רמב"ם והי"א שחולקין שכתב המ"מ הוא דעת רמב"ן במלחמות בסוגיא דמי פירות בפ' כ"ם ע"ש . ולפ"ז הנך חטים שנתייבשו תלוי במחלוקת דלהרמב"ן לא יצא דהא מבואר בגמרא ופוסקים דקלוי אינו בא לידי חימוץ ואף דהרמב"ם בפ"ה מחלק בין קמח שנתייבש ובין קליות שנתייבשו ואוסר לבשל קמח מחטים קלוים היינו דשמא לא נקלו יפה אבל לצאת ידי מצה חיישי' נמי להומרא שמא נקלו ולא יבואו לידי חימוץ לרמב"ן ולדעת הרמב"ם יוצא כיון דהוא ממין הבא לידי חימוץ . ולכאורה יש ראיה ברורה לשיטת הרמב"ם מהא דיבמות מ' הביאו התוספות ורא"ש בפ' כ"ם

הג) ולא חולטין דהיינו שמניחין המורסין במים רותחים דאע"ג דמדינא המים הרותחים אינן מניחין להחמיץ מ"מ כיון שאין אנו בקיאים איזה נקרא חלוטה אסור אפי' בדיעבד (תס"ס) והתיבת עיסה שנפל למים רותחין בשעת רתיחתן נסלקוהו מיד (מ"א סי' תנ"ד ולא ידעתי מנ"מ אם סלקו או לא כיון שכבר נתבשלה) הח"י וא"ר מתירין להשהותו או למכור וחולה שרפואתו שחולטין שעורין אם אפשר ע"י נכרי יעשה ואם א"א ירתיח המים היטיב היטיב ואח"כ יטיל לתוכו השעורים ואם אפשר יעשנה במי פירות ואם א"א בכ"ז במקום סכנת נפשות הכל מותר (שם כת"י) ונ"ל דה"ה לפעמים כשאנשי חיילות עוברים שכופין ישראל לבשל להם מיני (גרויפין) אם יכול להציל עצמו בממון מחוייב ליתן לפי יכולתו ואם א"א באופן אחר אזי אם אפשר לפייסו שיבשל לו (גרויפין) של (רעלקי) טוב ועכ"פ יברר אותם מגרעינין של תבואה שיש בהם ואם א"א לפייסן בכך ונותנין (גרויפין) של שעורים אזי יזהר הישראל שיניח לבשל המים מקודם היטיב עד שמבושל הרבה ואז יניח לתוכו (סגרויפין) מעט מעט כדי שלא יתקרר המים והוי כחליטה וגם (כרעלקי) יעשה כן כי בודאי נתערבו עמהם ג"כ גרעינים של תבואה כידוע אבל (גרויפין) של שבולת שועל שקורין (האבער) ידוע (שהגרויפין) הם חמץ גמור כדלעיל סימן א' :

יח כשנותנים שעורים או חטים לפני העופות בפסח יזהר שלא להשליכם במקום לח שיבואו לידי חימוץ וכ"ש שאסור ליתנם במים ואפילו אם אינם שוהים כדי שיעור חימוץ דלכתחילה אסור להשהותה אפילו רגע והנותן שבולת שועל או שאר תבואה לבהמתו יתן לה מעט מעט שלא ישאירו והנותר מהבהמה אם יש עליו רוק צריך לבער שמחמת הרוק שבפיו פן יחמיץ ונכון לבער אע"פ שאין רואה עליו רוק ופשיטא דאסור ליתן סובין אפילו הם יבישים ובלא מים לפני בהמה דמחמת הרוק של הבהמה יתחמץ (תס"ו) :

יט יזהר לבדוק המלח קודם הפסח שלא יהיו בו גרעינין שמחמת לחלוחית המלח מתחמץ הגרעין ומ"מ קודם פסח מותר לבטל בס' ובע"פ לאחר הצות אם מצא גרעין שנתרכך ישליך כדי נטילה סביבו ואם מצא בפסח יניח המלח עד אחר פסח ואם שמו בתבשיל מאותו כדי נטילה בפסח אסור אם נתרכך החטה (תס"ג) וכן יש לבדוק התבלין קודם שטחנן (תס"ג) ומלח שלנו שנעשה ע"י שמבשלין אותו במים ודאי מחמיץ ומה שחופרין בקרקע י"א דהוי מי פירות וי"א להיפך (מ"א שם) :

כלל קכז · דין דברים שאסורים משום מנהג :

א כל מיני קטניות וזרעונים כגון (רייז הירש גריקע) וכל דבר שבעולם בין הם עצמם שלימים ובין הקמח שלהם אפי' כשיניחו אותם זמן מרובה וישרו במים לא יבואו לידי חימוץ אלא לידי סרחון ולכן מן התורה מותר לאכלם ולעשות מהקמח כל מה שירצו אך הגאונים שהיו כמה מאות שנה לפנינו נהגו לאסור מפני הע"ה שיבאו לטעות ויאמרו מ"ש קמח קטניות או קמח ה' מיני דגן ולא ידעו הטעם ולכן נהגו כל תפוצת הגולה האשכנזים וכן במדינות (פולין) שגם הם נחשבים מבני אשכנזים לאסור ואפי' לבשל קטנית (ורעלקע) ואורז ודוחן שלימים אסרו הכל מפני הטעות שביון שבימיהם וגם עד עכשיו בכמה מקומות עושים מהם

נשמת אדם

קמח

ה"ם דאמרי' התם האי חלוט מצה הוא ואדם יוצא בה י"ח בפסח · וכ"כ הטור בסי' תנ"ד וחלוט אין בא לידי חימוץ כדאיתא בגמרא ופוסקים ומ"מ דאיטה ברותחין או במי פירות לדעת רמב"ם דמי פירות הוא לחם עוני על כל פנים מוכח דלא בעי' רק שיהיה מין הבא לידי חימוץ הן אמת דלא ק' מחלוט לרמב"ם דהרמב"ם מפ' ההיא דיבמות שחלט העיסה קודם אפייה עי' בר"ן פ' כ"ש ואם כן נילוש באמת בצונן רק אחר כך חלט העיסה · אבל מתוס' ורא"ש וטור ור' האי שהביא הב"י בסימן תנ"ד שדחקו לחלק בין חלוט דפסחים להאיא דיבמות מוכח דלס"ל כרמב"ם אלא אפי' בחלוט קמח ברותחין אפ"ה יוצא השבלילתו עבה · וכן מוכח ע"כ דאין חילוק בין שנתן רותחין ע"ג קמח או קמח ע"ג רותחין דאם לא כן הו"ל לתוספות ולהפוסקים לחלק בהכי אע"כ דל"ש וכדאיתא בהדיא ברא"ש פ' כ"ש בשם רבי שרירא הביאו הטור בסי' תנ"ד ובזה מסולק תמיהת הב"י על הטור שם שהביא דברי רבי שרירא בסי' תס"ג ותמה הב"י דלא הו"ל להביא אלא מה שכתבו הרי"ף והרמב"ם דהאידנא אינן בקיאין בחליטה ולמה האריך להביא דברי רבי שרירא ובזה א"ש דלא נטעה לומר דמה שדרכו ממתיבתא היינו בקמח על גבי רותחין ובדברי ה"ם איתא בהדיא דאפי' רותחין ע"ג קמח מקרי חליטה · ולפ"ז ע"כ צריך לומר דלא בעינן רק ממין הבא לידי חימוץ ומה שהקשה הפ"ח בסי' תס"ג מקרא דושמרתם את המצות מכלל דבעי שמירה · ע"כ צריך לומר כמ"ש הפ"ח שישמרנה מכל מיני חימוץ וכ"כ הרמב"ם בהדיא פרק ה' הלכה א' וז"ל ושמרתם כו' כלומר הזהרו במצה ושמרו אותו מכל צד חימוץ עכ"ל . ומ"ש הפ"ח ראיה מירושלמי דאיתא התם יכול יצא י"ח בנרבוכה תלמוד לומר ושמרתם כו' · מצה שצריכה שימור יצא זו שאינה צריכה שימור נראה לי דהירושלמי פליג אש"ס שלנו ואזיל לשיטתו דאיתא התם סוף כ"ש בהדיא דאין יוצאין בחלוט אבל הש"ס שלנו דקיימא לן ביבמות דיוצא בחלוט ובאמת בש"ס שלנו דף ל"ח יליף דלחמי תודה ונזיר והכלכן רבוכה לא יצא מדכתיב ושמרתם מצה המשתמרת לשם מצה יצא זו שמשמרת לשם זבח · עוד נ"ל ראיה ברורה לשיטה זו מהא דאיתא בפסחים ל"ד ע"א . אר"ל עיסה שנילושה ביין ושמן א"ח על חמוצה כרת דא"ק לא תאכל עליו חמץ שבעת כו' דברים שאדם יוצא י"ח מצה חייבים על חימוצו כרת והא הואיל וכו' דהו"ל מצה עשירה א"ח כרת . איתיביה ממהו וגמעו אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה היא אין יוצא י"ח בפסח והא הכא דא"י י"ח מצה וחייבין כרת ומסיק היינו טעמא דר"ל דס"ל מי פירות אין מחמיצין ובימי בחרותי הקשיתי דאדרבה כיון דטעמא דר"ל

משום

קמח ובזה דומה לה' מינים ויאמרו כשם שמותר לבשל אלו כך מותר לבשל ח' מיני דגן ולא ידעו שאלו באים לידי חימוץ וכיון שאבותינו נהגו כך אסור לנו לשנות משום אל תטוש תורת אמך אבל מותר לטחון ולאפותה כעין מצות ולאכלה וכן בחול מנהגי ישראל שנהגו באיזה דבר אע"פ שלא עשו דבר זה לתקנה אלא שנהגו כך מעצמם איכא איסור לאו מדברי נביאים כמש"כ אל תטוש כו' אבל דבר שתקנו חז"ל או אפי' הגאונים שבזמנינו לעשות סייג וגדר לתורה אזי אסור לשנות בלאו דאוריי' דכתיב לא תסור כו' אע"פ שאין זה אלא איסור דרבנן לענין ספק כך תקנו חז"ל שאף ע"פ שאסור מדאורייתא לעבור עליו מ"מ יהיה ספיקו לקולא ולכן בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול אלא בדוחק גדול מותר לבשל קטניות ושאר דברים ומ"מ כל מה שאפשר ליזהר מאורז ודוחן (ורעלקע) שקורין (טאטארקי) יזהר מהם כי הם דומין יותר לה' מינים (ועיין בנ"א סי' כ"ח מה שכתבתי) ומ"מ בדיעבד אם נפל דבר מאלו לתוך התבשיל מותר אם יש רוב בהיתר כנגדם ואינו בעין ומה שהוא ניכר יזרוק ומותר להדליק בשמנם ולהנות מהן אבל אסור לעשות מהן יי"ש (עיין נ"א סי' נ"א) וכן נהגו שלא לאכול חרדל אפי' נתערב קודם פסח ביין וביוצא בו כיון דדרכו בכך לערב ומ"מ מותר להשהות כל שאר מינים בבית אע"פ שנפל עליהם מים אפי' צמחו :

ב עוד מנהג אבותינו שלא לאכול פירות יבשי' אם לא שידע בבירור שנתייבש בדרך שאין בו חשש חימוץ כגון שלא נתייבש בתנור שאפה בו חמץ כי אם לאחר הכשירו או בחמה וכן מנהג אבותינו שלא לאכול תאנים יבישים וצמוקים בין גדולים או קטנים מפני שאומרים שמפזרין עליהם קמח בשעת תקונן וכן קליפות (פאמראנצן) דינן כפירות יבישים ומכל מקום המשקין שעושין מצמוקים נוהגין היתר לשתותן וכן נוהגין במקצת מקומות שלוקחין פירות יבשים מן נכרי ושופכין עליהם מים קרי' ושורה בתוכן עד שנעשה משקה אבל לבשלו עם הפירות נוהגים איסור וגם הפירות אינם אוכלים והכלים ששואבין בהם המשקה נוהגים שלא להשתמש לדבר אחר והטעם דחוששין שמא נדבק בהם קצת חמץ לכן אין אוכלין אותם אבל המשקה שותים דאותו המעט בטל בס' קודם פסח אע"ג ששורה גם בפסח מ"מ לא החמירו בכפק ומה שנוהגין איסור לבשלן משו' דע"י בישול יהיב טעמ' ביותר ואע"ג שיש נכרים שמייבשין הפירות בתנור אחר שאפו בו לחם מ"מ הוי נ"ט בר נ"ט דהתירא ואע"ג דאנן קיי"ל לאסור אפילו בנ"ט בר נ"ט הכא דספק הוא שהרבה נתייבשו בחמה או אחר שהוסק התנור לכן נהגו ביש מקומות לקהל ובמקומות אחרים נוהגין להחמיר גם בזה (כי' תס"ז במ"א ס"ק ח') וכן נוהגין שלא לאכול (זאפערן וכעגליך) והחרדל שקורין (זענפט) דבש נוהגין שלא לאכול אלא דוקא דבש שקונים בהביות המעורב עם השעוה וי"א דוקא הבא מן הכורת עם החדרים הקטנים שעדיין לא נתרסק כי יש לחוש שמערבין בו קמח לעבותו וצריך לחקור ולידע מנהג המקומות כי יש מדינות שנותנין להם בבורות בשעת רדיה או שאר דברים של חמץ ובמקום שיש לחוש אסור הדבש לאכלו בעין בפסח אבל מותר לעשות ממנו משקה (מעד) קודם פסח :

ג (צוקר) שהוא כמו חול ונקרא (מוסקאבאדה) או (רויטין צוקר) שבזה לא נעשה עוד שום מלאכה כ' אמ"ו בנודע ביהודא סי' כ"ד שכבר נתפשט המנהג שצריך להביא כתב הכשר (מהאמבורג)

נשמת אדם אד

משום היקשא וקי"ל היקש הזה דמינה ילפי' דאין יוצאין באורז וקטניות וקי"ל אין היקש למחצה . וא"כ נימא איפכא דאין חייבין כרת אלא בדבר שיוצא בו י"ח מצה וא"ל אדרבה ק' מההיקש על הברייתא דהתמהו וגמעו למה חייב כרת ואדרבה הכי מסתבר טפי למדרש ההיקש דסיפא מפרש לרישא כמ"ש תוס' להדיא דף מ"ג ע"ב ד"ה הד"א וא"כ אף דהש"ס מתרץ טעמא דר"ל . מכל מקום עדיין ק' אברייתא דהמתהו ולא נימא ההיקש · וע"כ צ"ל דקושית הש"ס הכי דס"ד דטעמא דר"ל דס"ל דאין יוצאין י"ח מצה אלא בדבר שבא לידי חימוץ ממש ולאפוקי נילוש במי פירות מקמח קליות כיון דאינם באים לידי חימוץ אין יוצאין בהם ידי מצה דמקשינן מצה לחמץ והכי נמי אין היקש למחצה ואין חייבין כרת אלא בדבר שיוצאין בו ידי מצה ולאפוקי מצה עשירה · ואם כן קשה אברייתא דהמתהו אלא ע"כ דברייתא ס"ל דההיקש לא בא אלא למין שבא לידי חימוץ ומין שיוצא בה ידי מצה ואכ"ק לפי ס"ד דמי פירות מחמיצין למה אינו חייב כרת אע"ג דאינו יוצא י"ח מצה משום דהוי מצה עשירה מ"מ הואיל והוא מין שיוצא י"ח מצה ובזה מדוקדק הל' שהרי בברייתא דאין יוצאין באורז אמרי' דברים הבאים לידי חימוץ יוצא כו' ובה"ד דר"ל אמר דברים שיוצא בו י"ח מצה כו' ולמה לא אמר נמי בלשון בברייתא דאורז דברים שחייבין עליו כרת כו' אע"כ דאמת ההיקש הוא על מין שבא לידי חימוץ ולמין שיוצא בו ידי מצה · וא"כ ה"ה קמח קליות כיון שהוא ממין שבא לידי חימוץ יוצא ובהדיא איתא ברמב"ם פ"ו מהל' בכורים והביאו הב"י סוף סי' שכ"ט דקמח קליות חייב בחלה והוא ירושלמי : וכן פי' הרמב"ם בפ"א דחלה מ"ה קנובקאות שהוא קמח קלוי ועוד ראיה שהרי העומר היה קלוי באש וקי"ל על כל המנחות מברכין המוציא . ועוד מוכרח דש"ס שלנו ס"ל הדרשה כירושלמי ושמרתם את המצות דאם כן ל"ל היקישא לא תאכל כו' למעט אורז ת"ל ושמרתם אע"כ דל"נ אלא כמ"ש הרמב"ם שישמור מכל חימוץ · ולפ"ז כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו בשעת הדחק :

שאלה טז חטה שנמצאת בחבית של יי"ש פסח ונכבש בתוכו קירשין ושאר פירות ואין מקום לתלות שעכשיו נפל ולא נתבקעה מה דינה :

תשובה אין להתיר ממה שלא נתבקעה דדמי לטבעא בחיטתא כדאיתא בסי' תמ"ז אך י"ל דהוי מי פירות כדאיתא בסי' תס"ז ואף שהמ"א מסופק שם אם יי"ש הוי מי פירות היינו דוקא ביי"ש שנעשה מזיעת תבואה וגם יי"ש של פסח שנעשה מזיעת שמרים ומערבים לתוכו מים אבל בנשרה בתוכו פירות נראה דהוי מי פירות כיין של צמוקים ושאר פירות :

ואמנם

אר (מאמשטרדם) כי במדינות שגדל שם הקני (צוקר) הקמח הוא בכפלי כפלים ולכן אין בו חשש אבל במדינות אלו יש לחוש שמזייפין ויש בו תערובות קמח ולכן המנהג כאשר הוא מובא בספינה ממקום גידולו (להאמבורג) או (לאמשטרדם) שולח הרב שלוהו לחתום החביות ומביאים אותו מחותם עם כתב הכשר מהרב ויש עוד מין (צוקר) שנקרא (פודער) וזה כבר נתבשל במקום גידולו ומ"מ נתפשט המנהג בקצת מקומות לאכלו ואמ"ו בנודע ביהודה כ' שאסור לאכלו בעין רק שיבשל אותו קודם פסח כדי שיהיה לח בלח קודם פסח (וכוט צוקר) נוהגין לאכלו בפסח רק שצריך כתב הכשר ומ"מ אין מחזיקין (סוט צוקר) לחמץ גמור ולכתחלה צריך למכרו כדין מכירת חמץ ובדיעבד שלא מכרו מותר ולכן (טיטין) במקומות שמוכרים (פעקליך) שבבר נחתך לחתיכות קטנות אין משתמשים אלא בכתב הכשר שמזלפין עליו שבר (ודע שחקרתי אצל האומנין שעושין שנופף טאבאק דהיינו ששואפין בחוטם הפעקיל טאבאק מאלחים אותם ביי"נ וידוע שיי"נ אסור בהנאה מדינא ויש עדיין ב"ה אנשים יראים שנוהגין כן דמה שנוהגין להקל אינו אלא מטעם הפ"מ (ע' בי"ד סי' קכ"ז) ואעפ"כ ראוי לנפש ליזהר שלא לשאוף אותו טאבאק) וכל אלו הדברים מותר להשהותן בבית ואין אוסרים תערובתן ובלילות (צוקר) שמחפין בו פירות או בשמים עפ"י רוב יש בו חמץ גמור :

ד נוהגין שלא להשתמש בכלים (גלזירט) בפסח י"א שמתקנין בסובין וי"א מפני שמא חיפה כלים ישנים ולכן אין משתמשין רק כשישב שומר ויראה מתחלת עשיית (סגליית) במה מתקנין ועד שהוסקו בתנור וכן אין משתמשין בכלים צבועים (סי' תנ"א) :

ה נוהגין במדינות אלו שלא לאכול מצה עשירה אפילו נילוש במי פירות לבד בלא שום תערובות מים :

ו כל דברים הללו שהוא מנהג אבותינו מותר לצורך גדול או לחולה אפילו אב"ם או לצורך תינוק אם צריכין הרבה לכך (וע' כלל קכ"ו סי' ז') :

ז דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור מחמת שהיו סוברים שהוא איסור ועכשיו נתברר לו שהוא מותר או שהיה סבור שהוא איסור גדול ונתברר לו שאין איסור כ"כ אע"ג שי"א דצריך התרה כבר כ' רמ"א בי"ד סי' רי"ד סעיף א' דנוהגין כסברת האומרים דאינו נדר כלל וא"צ התרה ולפ"ז אותן הנוהגין לאכול כל ימי הפסח מצה שמורה מחמת שהיו סוברים שמצוה לאכול שמורה כל ימי פסח רשאין לשנות בלא התרה דבאמת אין מצוה כלל רק בלילי פסח למצת מצוה (פ"ח בא"ח סי' תל"ו) ונ"ל דאם הוא מטעם שחששו לשאר חטים שבאו עליהם מים ונוהגים כן מחמת סייג דינו כדבסמוך סי' ט' ולפ"ז נ"ל פשוט דמה שיש נוהגים שלא לאכול צנון ושומים שאין לזה שום טעם וריח מותר להתיר להם בפשיטות דבודאי בזה ל"ש שום סייג :

ח אבל אם נהגו מחמת פרישות וחסידות כגון הרגילים להתענות בתעניתים לפני רה"ר ובעי"ת והנוהגים שלא לאכול בשר ויין מי"ז בתמוז וכיוצא בהם זה הוי כנדר ואם רצה לחזור מחמת שאינו בריא צריך להתיר נדרו בג' ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן לשם נדר ואילו ידע שיתחרט לא היה נודר בלשון נדר אבל כשאירע ברית בימים האלו א"צ התרה וגם מותרים לאכול בשר כיון שמתענה אדעתא דמנהג ואין המנהג להתענות בהם כשיש ברית אבל בחולה ודאי לא אסיק אדעתא שיחלה (ש"ך בי"ד שם) :

ט ואם נהגו מחמת סייג כגון שלא לילך ליריד ביום עש"ק (כעובדא דבני ביישן בפסחים) בזה מחלוקת בין הפוסקים די"א דהוי כאילו קבלו עליהם באיסור תורה וא"כ לא מהני התרה וי"א

נשמת אדם

ואמנם נ"ע מסי' תס"ז סעיף ב' שכתב [illegible] כמ"א בשם מהר"ש בחטה שנמצאת בכרוב דמשמע דמתיר ול"ע דלמה לא נימא דהוי מי פירות וצ"ע :

ואמנם ידוע שמדיחין הפירות קודם שמניחין אותן ביי"ש וגם החבית מדיחין אותן במים מקודם וכיון דקי"ל דמחזיקים מזמן לזמן . ואם כן מחזיקין שהיה החטה בחבית קודם שנתנו לתוכו יי"ש ואף אם נתנו לתוכו תיכף היי"ש לא מהני כמ"ש שם המ"א בשם הכ"ג דדוקא לאחר תסיסה נתבטל המים וגם לא נתברר לי אם שייך ביי"ש תסיסה וגם לפי מה דכתב שם הח"י ס"ק י"ב ומחלק דהא דאמרי' בנתבטל מיד המים היינו לומר שאינו ממהר להחמיץ ואם כן נמי אסור ובאמת המעיין בסמ"ג שממנו מקור הדין מה שכתב הש"ע בסעיף ג' יראה לבדיא שלא מיירי כלל מדין ממהר להחמיץ ויפה כיונו כל האחרונים שלא כתבו כתירוצו . ואמנם המ"א כתב שבאמת הם דיעות מחולקות בסמ"ג . וכן כתב רש"ל בביאוריו שזה דעת ריב"א שנתבטל מעט המים אבל כל הפוסקים חולקי' עליו כרמב"ם כפי שכתבו המגן אברהם והסמ"ג וסמ"ק ותה"ד ואם כן אסור לכולי עלמא . ולכן נראה לי עיקר כמ"ש המגן אברהם דדוקא כשהוסס אז נהפך המים ליין וזה לא שייך רק ביין בעת הבציר ואפשר שגם ביין צמוקים שכתב מבי"ט דהוי מי פירות היינו כמו שכתב מהריב"ש לענין יין נסך ג' ימים דאז הוי תוסס וזה מיושב מה שהקשתי בנ"ע בהל' יי"נ למה צריך ג' ימים ובתשובות ח"ל חולק על דין יין צמוקים ולכן הבו דלא להוסיף . ולכן נראה לי דצריך לבער וכ"כ בח"א כלל קכ"ו סי' ח' :

שאלה יז חטים שמורים אחר שהיה א"א לייבשם בחמה יבשו אותם בבית שמחממים אותו בקרקע הבית ומסיקין שם אש אם יש להם דין שמורה :

תשובה לחשש שמא הם כקליות שבארתי לעיל סי' ט' אין לחוש דדוקא כשמייבשין בתנור שהחום גדול שייך קליות משא"כ בזה . ואמנם לחוש לחשש חימוץ נ"ע דידוע מחמת החום תיכף בכניסתו להם החיטין מזיעין ואף דהוי מי פירות וכדאיתא בסי' תס"ו דמותר לערוך ב' שבלים י"ל היינו דוקא לאכלם כך אבל כשצריך ללוש מצות ואם כן הוי כמו פירות עם מים אף שכבר נתייבש כדאיתא בסמ"ק וכ"כ א"ר בסי' תנ"ג וכ"כ הח"י [illegible] ובסי' תס"ו . ואמנם עמיפי

סרב

וי"א דגם בזה מהני התרה ולזה נוטה דעת פ"ח ואם הוא דבר שכל בני העיר נהגו כך אפילו לדעת המתירין שיכולין להתיר בהרטה היינו שכל בני העיר מתחרטין אבל היחיד אינו יכול להתיר עצמו בהרטה ואפי' אם התירו לו אינו מותר ואפילו הולך לעיר אחרת כל שדעתו לחזור חייב לנהוג כחומרי מקום שיצא משם (פ"ח שם) ודוקא בדבר שנהגו מקצת עם או אפי' איזה קהלות אבל דבר שנהגו כל ישראל וקבלו עליהם כגון תפיפה וביוצא בו א"א להתיר בשום ענין (ש"ך שם בשם רש"ל) :

י וכ"ז בדבר שקבלו מעצמם אבל דברים שיש בו מחלוקת בין הפוסקים ובמקום א' נהגו כדברי האוסר א"כ לא קבלו עליהם איסור חדש שיהיה נראה לנדר אלא שקבלו עליהם שדבר זה אסור באיסור תורה או מדרבנן לא מהני בזה שום התרה שאין בדורותינו מי שיכול להכריע נגד אותו חכם שאוסר כ"א אפשר לחד בדרא (פ"ח שם סי' ג') ולפ"ז אותן אנשים שנוהגים שלא לשתות ולאכול חדש היינו עפ"י דעת כל הפוסקים ראשונים ומחמת חולשתם או שאינם בריאים רוצים להתיר נדרם נ"ל דאם קיבל עליו מחמת שחשש שידע שכל הראשונים אוסרים וא"כ כבר קיבל עליו באיסור תורה ולא מחמת נדר ודינו ככל איסורי תורה שאסור רק להולי שיש בו סכנה לא מהני התרה אבל אם לאו בר הכי הוא רק שסבר שהוא הסידות א"כ דינו כמקבל משום פרישות בסי' ה' ונ"ל דדוקא בזה אבל במי שנהג תמיד להמתין בין אכילת בשר להלב ו' שעות ועכשיו מפני חולשתו רצה לנהוג כהמקילין להמתין רק איזה שעות כיון דלכל הדיעות אין האיסור רק מחמת סייג ונדר וא"כ מהני לזה התרה להמקילין בסי' ט' :

יא וכל זה בדברים שקבלו והנהיגו מעצמם אבל אם היתה הסכמת נדר לרבים או סייג לתורה ולדבר מצוה אינן יכולים להתיר (י"ד סי' רכ"ח סעיף י"ח) ולא עוד אלא שיכולים הצבור לעשות תקנה עליהם ועל זרעם ואפילו דברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנהגו כן מעצמם לעשות סייג ונדר לתורה אף הבנים חייבים לנהוג באותו נדר כדאית' להדיא בפסחים דבני ביישן לא הוי אזלי מצור לצידון בע"ש ובאו בניהם לפני ר"י ואמרו אבותינו היה אפשר להם ואנן לא אפשר ואמר להם כבר קבלו אבותיכם ומוזהרים מדברי קבלה שנא' אל תטוש תורת אמך (רי"ף ורמב"ן) ודוקא כשכל בני עיר הנהיגו כך אבל יחיד שנהג איזה דבר לסייג או להסידות אין הבן חייב לנהוג אותה חומרא אלא א"כ עשאה פעם אחת בחיי אביו או אחר מיתתו ולא התנה בפירוש שאינו מקבל עליו חומרא זו דאז הרי קבלה בעצמו (פ"ח סי' ז') :

יב דבר שקבלו אבותיכם למגדר דאמרינן שהבנים חייבין לנהוג כן אם כל בני העיר רוצים להתיר נדרם בחרטה כ' הפ"ח דלדעת הסוברים דאפילו דבר שנעשה לסייג יש להם התרה בשמהרטים כולם וא"כ כ"ש שיכולין בניהם להתיר וי"א דדוקא האבות היו יכולים להתיר כיון שהם המציאו אותו איסור אבל לבניהם לא מועיל התרה ונ"ל דזה דוקא כשלא תקנו האבות על הבנים אבל בשקבלו על זרעם ג"כ לכו"ע לא מועיל להם התרה :

יג שאר דינים כתבתי בחיבורי שערי צדק שער משפטי הארץ בסופו :

כלל קכח. דין המצות ומצות של מצוה משעת קצירתן עד אפייתן :

א המצות שכתוב בתורה קבלו חז"ל דאין יוצאין אלא דוקא במה שהוא מה' מיני דגן דאלו באים לידי חימוץ משא"כ שאר מינים שנא' לא תאכלו עליו חמץ ז' ימים תאכל מצות וקבלו חז"ל דהכתוב בא להקיש מצה לחמץ מה חמץ אין חייבים עליו אלא בה' מיני דגן כדלעיל

נשמת אדם

הרב רבי חיים כ"ץ מ"ץ השיב לי דע"כ מוכח בגמרא דלא שייך בלעי כלל דאמרי' שם והדר ביה אביי דאגב מדלייהו לא מחמילו · וע"ש ברש"י דר"ל לא בלעי כלל ואביי ס"ל שם דלא הוי מי פירות . ואם כן ה"נ בנידון דידן ואינו דומה ליכדו גשמים על חטים רסי' תס"ז דקי"ל לאיסור ש"ה דמונח בשק משא"כ הכא שתולין השבולין על מוטות אין לחוש כלל :

שאלה יח שנה שרבו הגשמים ונמצא הרבה גרעינין מצומחים ובדוחק שיש למצוא ה' נגד המצומחים · ועכ"פ מדינא צריכין בדיקה אם יש ה' · ואמנם אחר שא"א לבדוק כל החיטים אם סגי שיבדוק בענין זה שיקחו ג' פעמים מעט מן השק וכאשר יהיה בהם ה' נאמר דאתחזקו שבכל השק יש ה' נגד המצומחים :

תשובה נלהורה נראה דדמי לתולעים בי"ד סי' פ"ד מדבר שדרכו להתליע דלא מהני מה שבדק הרוב דהוי מיעוט דשכיח ואין סומכין על בדיקת הרוב · וא"כ כיון שיש בו ג' מצומחים ואיתחזק שיש בו מצומחים צריך לבדוק כל השק אך כיון שהוא דבר שא"א כ"ל די"ל דל"ד דהשתא התם כיון שנמצא ג' תולעים או דאתחזק שמגדל תולעים ונימיה קא רבי ואם כן כל ירק וירק הוא בחזקה זו וכאו"א הוא מן המיעוט מצוי . משא"כ הכא דאדרבה כל גרעין וגרעין יש חזקה שלא נתחמץ כמ"ש הרשב"א בתשובה סי' ק"ב . ובש"ע סימן תס"ז רק כיון שאנו רואים שברוב חטין יש הרבה מצומחים צריך לבדוק כל החטים וכיון דבדק ג"פ ונתחזק דאין זה מן הרוב ואם כן אדרבה הם בחזקת שהם חטים ואנו תולין שהמצומחים הם מתחתית הגדיש ומעליונו כמ"ש הרשב"א והש"ע :

שאלה יט אם טחנו החטים ולא נבדק אם היה ה' נגד המצומחים מה דינו :

תשובה הנה הדבר נרגש לחוש הטעם שהמצומחים יש להם טעם אחר משאינן מצומחים וכ"כ המרדכי והאגור והו"ה והב"י בי"ד דשאור ועיסה הוי מבשא"מ · ולפ"ז הוי ס' דאורייתא

כדלעיל בכלל הקודם אף מצה אין יוצא בה אלא דוקא במה שהוא מה' מיני דגן ונוהגין לעשות מצות מחטים משום הידור מצוה אבל מותר לעשות אף מכל שאר ד' מיני דגן (תנ"ג) והכהנים יוצאים בחלה ואין יוצאין בפת סובין או מורסן אבל לש הוא את העיסה בסובין ומורסין שבה אבל אם הפרישן מן הקמח וחזר ועירב עמהן המ"א מכתפק והח"י כ' בפשיטות דאין מצטרף ויוצא במצה כסולת נקיה ביותר וא"א אין זה להם עוני ומ"מ טוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדאי ואין יוצאין במצה גזולה בד"א כשגזל מצה אבל אם גזל חטים או קמח ועשה מצה יוצא בה שקנאה בשינוי ודמים לבד הוא חייב לו ולענין הברכה כ' המ"א דלא יברך דהוי מצוה הבאה בעבירה אבל יוצאין במצה שאולה (תנ"ד):

ב צריכין ליזהר מאד שלא יהיה בחטים שום חשש חמץ ולכן ראוי לדקדק ולידע שלא יעמדו השבלים במחובר עד שיתייבשו וילבינו כל צרכן דכיון דנתייבשו כל צרכן ואז אם ירדו עליהם גשמים יכולין לבא לידי חימוץ שהרי כיון שאינם צריכים עוד ליניקת הקרקע א"כ לא נתבטלו הגשמים בתוכן והרי הם כאילו מונחים בכלי (וזה שאמרו בגמ' דאחמיץ במחובר) אך סומכין מן הכתם שאין מניחין לעמוד בקרקע כ"כ שלא יפלו הגרעינים ומ"מ ראוי ונכון להשגיח ע"ז דלפעמים מחמת הגשמים או שאר מניעות עומדין בקרקע לאחר שנתייבשו כל צרכם ולכן ראוי ונכון לקצור החטים בעוד שיש בהם עוד מעט מראה ירקו' דאז אין חשש מהכות גשמי':

ג כבר כתבנו בכלל הקודם שהתבואה שלתתו (כ"ל שרמאו) הוא ספק חמץ ולכן צריך ליזהר גם כן שלא יטחנו ברחיים אחרת באותו בית שטוחנין בו תבואה לתותה שהאבק יתערב יחד ואפי' אם נאמר דיש ס' מ"מ לכתחלה ודאי צריך ליזהר ולכן יעשה מהיצה ביניהם מן הקרקע מלמטה עד התקרה:

ד נוהגין לנקר הרחים היטיב ולכסות כל הכלים בבגד פשתן או שרוחצין כל הכלי היטיב שלא ישאר בהם קמח מחומץ ובדיעבד או בשעת הדחק שא"א לנקר הרחיים מותר לטחון בלא ניקור רק שיאפה הכל קודם פסח וכן אם טחנו באותו רחיים שטחנו בו התבואה לתותה אין לאסור בדיעבד כיון שהוא קודם פסח דאז בטל (תנ"ג בח"י):

ה ביום שטחנו הקמח אסור לאפותו שאז הקמח רותח ומחמם המים ומתחמץ אלא יטחון עכ"פ מעת לעת קודם האפיה ואם עבר ול"ש אין לאסור בדיעבד (ח"י שם):

ו השקים שמניחים בו קמח טוב לעשותן חדשים ואם נתן בו קמח מתבואה לתותה אפילו פעם אחת צריך להתיר כל התפירות שיש בו ולרחצו היטיב בשפשוף וחמין ואפר והביטה ואפי' אימרא שקורין (זייס) וכן אסור לעשות מצות על המפות שכבר עשו עליהם פעם אחת שהחמץ נדבק בהם ולא מהני בהם הדחה לבד וכ"ש דלא מהני מה שמהפכין לצד השני דהחמץ מבצבץ ויוצא מעבר לעבר אלא שצריכין כיבוס בחמין ואפר והבטה ובדיעבד שעבר ועשה מצות על הסדין בלא כיבוס אם הוא תוך הפסח אף בדיעבד אסור אך אם הפך הסדין או כבסו ולא התיר האימרא אין להחמיר בדיעבד ואפשר אפי' לכתחלה א"צ להתיר (כזייס) כי מסתמא אין עושין עליו מצות וכן לענין השקין שנתן לתוכן קמח ולא התיר התפירו' אין לאסור בדיעבד (סי' תנ"ח בח"י ס"ק כ"ג) נ"ל דאם נמצא בתוך התפירות כמו עיסה שנתייבש אפי' בדיעבד אסור אפי' קודם פסח שהרי פירורין לא נקרא לח והו"נ (וע' לעיל כלל קכ"ו סי' י"ד):

ז אסור להניח השק עם קמח ע"ג בהמה שאין עור עב תחת השק כי הבהמה מזיע וגם לא יניח הרבה שקים זה על זה במקום שאפשר כי אז יתחמם הקמח ובדיעבד אין לאסור בזה כדלעיל סי' ה' (תנ"ג):

ח אסור ללוש המצות אלא דוקא במים שהיו צוננין מתחלתן ועד סופן ולפי שהחמה מהלכת בימי

נשמת אדם

דאורייתא ואסור · והנה הפ"ח בי"ד כתב שכולם טעו בדבר משנה דאיתא להדיא בערלה כל המחמץ כו' מב"מ להחמיר כיצד שאור של חטים שנפל לעיסת חטים וכ"כ הר"ן בשם הרמב"ם בע"א גבי החמרא הדתי ע"ש · ונ"ל דאלו הגדולים לס"ל סברת רמב"ן שכתב דלכך הוי מב"מ הואיל וראוי להמתין ותהיה העיסה ג"כ שאור · דא"כ ק' בחלא והחמרא נמי נימא הכי שהרי אם ימתין גם החמרא תהיה חלא ואף דל"ק כ"כ לרמב"ן דבשלמא עיסה בודאי תחמיץ משא"כ חמרא מ"מ י"ל דאלו הגדולים אין מחלקין בכך וקושית הרמב"ן שהק' דאיך פליגי אביי ורבא אי אזלינן בתר שמא או בתר טעמא ממתני' דערלה דשאור ועיסה הוי מב"מ אע"ג דלא שוה לא בטעמא ולא בשמא . י"ל דבלא"ה לק"מ כמ"ש תוספת בחולין צ"ט ד"ה דמשום דתבלין ומלח כיון שבאין לתקן האוכל הוי מב"מ וא"כ ב"פ שאור ועיסה אם נותן השאור לעיסה או שעומד לכך הוי מב"מ מדרבנן אבל פלוגתא דאביי ורבא מיירי בדבר שאין א' בא לתקן חבירו · ולפ"ז לק"מ על אלו הגדולים דהא מיירי משאור ועיסה שאין דעתו כלל ליתן השאור לעיסה והעיסה כבר נתחמצה זה ודאי הוי מבשא"מ משא"כ מתני' דשאור כו' מיירי בשאור שעומד לחמץ ועיסה שעומדת לקבל שאור ומצאתי כמעט דבר זה בכו"פ:

והנה מצאתי במג"י בת"ח כלל נ"ט כ"ק ט"ז דכתב להדיא דהוי בשא"מ ואמנם לדעת הב"ח בי"ד סי' ק' שכתב דמדאורייתא כשנתבטל ביבש אפי' מבשא"מ מותר לבשל אח"כ כיון שכבר חל עליו שם היתר רק דמדרבנן אסור ואם כן אף כאן אינו אלא ס' דרבנן שהרי עכ"פ בטל מדאורייתא . ואמנם הפ"ח בסי' ק"ב ובסי' ק"ט האריך לסתור דבריו ונראה שדבריו נכונים וכ"ש לדידן דקי"ל דקמח בקמח הוי לא בלח ואם כן לא נתבטל מעולם דבשעה שהיו חיטין ל"ש בטול [illegible] שניכר האיסור והוי כחטים בשעורים כמ"ש הרשב"א בהדיא וכשנטחן תיכף הוי לח ובעי ס' מדאורייתא:

והנה יש לדקדק מסמ"ק דהביאה ליה גם כן דהוי מבשא"מ שכתב בסי' רכ"ב דדגן שלמה הוי חמץ גמור וצריך

לבער

בימי ניסן בלילה תחת הקרקע ועי"ז מחמם כל המים שהרי כולן נובעין מתחת הקרקע לכן אסור ללוש במים שנשאבו בלילה שהרי כבר היו המים ואפילו אם ימתין י"ב שעות י"א דלא מהני כיון שכבר פ"א היו חמין ועוד יש הרבה טעמים בזה ולכן צריך לשאבן סמוך לבין השמשות וימתין י"ב שעות כדי שיצטננו י"ב שעות דהיינו כל היום במחובר ואח"כ כל הלילה י"ב שעות בתלוש ואם אין יכול לכוין בין השמשות יקדים מעט אבל לא הרבה ובדיעבד ששאבן מבע"י או לאחר תחלת הלילה בשעת הדחק יש להקל ללוש בהם אחר עלות השחר אע"פ שלא עמדו י"ב שעות אבל לא קודם עה"ש (א"ר בשם סמ"ק) ויכול לשאוב בפ"א על כמה ימים אלא שאינו הידור מצוה והמנה׃ לכנן המים שלא יפלו לתוכן איזה גרעינים וכצ"ל מכוסים מטעם זה (ועוד עכ"פ לענין מגוס ראוי ליזהר בגילוי) ויעמיד המים במקום קר דהיינו אם העת חם יתנם במרתף ואם העת קר ואז המרתף חם מעמידם במקום אויר ואז יזהר להכניס קודם שיזרח השמש כיון שעומד במקו' מגולה שלא יתחמם מן השמש דאז אסור ללוש בהם אפילו אחר שיצטנן ולכן טוב יותר שלא יעמיד המים אלא תחת תקרה ומחיצות (תנ"ה) ומאוד צריך ליזהר שלא יעמיד המים בהדר שיש בו תנור בית החורף או תנור שאופין בו מצות שבלילה סותמין הנקב שהעשן יוצא ואז הבית חם (ומצאתי בא"ר סי' תנ"ה סק"ג וז"ל מעשה בא' שהה מצות בבית החורף חם ושאל לזקני הגאון ושאל אם ההלכה היה חם כשלקחו ואמר לאו והתיר עכ"ל והנה הח"י סי' תנ"ה סקט"ז כתב דפושרין היינו כתמימות הרוק ובי"ד סי' ל"ו כ' הש"ך דפושרין הם כמים העומדים בבית בימות החמה וא"כ אלו שעמדו כל הלילה בבית מחומם ומאי לא גרע מהם וצ"ל דדוקא בפושרין ממים הגרופים מדוד הוא דאסור אבל לא שהם פושרין וכן יש לדקדק מדתני בברייתא ולא כתני חמה משמע דוקא שנתחממו מחמה) ולפעמים מחמת הקור נקרשו המים אסור להעמידם אצל תנור חורף שיפשרו :

ט הנהרות הם יותר קרים מן הבארות אבל בזמן שהנהרות גדולות מהפשרות שלגים יותר טוב לשאוב מהבארות (שם) :

י לא ישאבם ע"י נכרי אלא ע"י ישראל ולא יתנם בכלי שהיה בו דבש או שאר מי פירות דאז ממהר להחמיץ אא"כ רחצם היטב ולכתחלה טוב להגעילן . ונ"ל דאסור ליתנם בכלי שהחזיקו בו דברים חמוצים אפי' של פסח כגון שהחמיצו בו (בוריקעס) וביוצא בו או חביות של דג מלוח שקורין (סעריגג) וכ"ש אם החזיקו בו יי"ש אפילו של פסח דהוי כבית חרוסת דלא מהני הגעלה אא"כ בשלם הרבה במי אפר וההחזיקו בו כמה ימים מים (וע' לעיל כלל קכ"ה סי' ג') ולא יתנם בכלי נחשת די"א דמחמם ומ"מ בעבר ולש בהם מותר (פ"ח סי' תנ"ה) ואין לשפוך מים שלנו בין ששואבין ללוש מצות [מצוה] או שאר מצות מפני התקופה או מת ונוהגין ששואבין למצה של מצוה בכלי חרס חדשים (שם) :

יא אם רואה שלא יספיק לו המים שלנו מותר לשפוך לתוכו מים שלא לנו ובלבד שיהיה רוב ממים שלנו ולכתחלה דוקא חד בתרי ממש (שם) :

יב כשאופין מצות ביום א' לאחר שבת יזהר להביא מים בליל ה' דהיינו הלילה השייך ליום ו' אבל לא ישאבם בע"ש שא"א לכוין בין השמשות וגם אין מהראוי להקדים ובדיעבד ישאוב ע"י נכרי סמוך לבין השמשות או ישאוב בערב שבת לאחר מנחה סמוך למעריב :

יג עבר ולש במים שלא לנו אסור וי"ם אם היה בשוגג ומ"מ אין ליקח אותם לצאת י"ח מצה בלילה ראשונה אבל אם לש במים שהוחמו בחמה ופשיטא חמי אור אע"פ שעכשיו הם צוננים אסור אם לא בשעת הדחק ומ"מ אם לש אפי' בחמין מותר בהנאה (ע' ח"י וא"ר ופ"ת) :

יד לא ידחוק הקמח במדה שאז אינו נילוש יפה וכשיבא לתוך התבשיל יתחמץ (תנ"ו) :

נשמת אדם

לברכו יפה יפה עד שיהא בו ס' ואע"ג דהוי יבש ביבש מכל מקום יהיה טעמא בשעת אפיה וצריך לאפות קודם פסח · והנה הסמ"ק בסי' רי"ד כתב כדעת הרא"ש בי"ד סי' ק"ט דיבש ביבש שנתבטל מותר לבשלן בקדרה אחת ואם כן אי נימא דסבירא ליה דהוי מב"מ ק' ל"ל ס' כיון דסבירא ליה קמח הוי יבש לאחר האפיה נעשה כלח שהרי מטעם זה סבירא ליה דאינו חוזר וניעור בפסח . ואם כן ברוב סגי ואף שבסי' רי"ד הוא דעת הסמ"ק וכאן הוא מהגהות סמ"ק · מכל מקום מדלא הגיה שם משמע ודאי דמודה בזה לסמ"ק כסברת הרא"ש ועוד שהרי אף לדעת הרשב"א מותר שהרי כיון דסבירא ליה דקמח הוי יבש ואם כן יש לומר על כל מצה ומצה שהיא כולה היתר ואם כן כיון שאינו מבשלין כל המצות ביחד אם כן הוי כמו ב' קדרות דמותר אף לרשב"א ואם כן למה מצריך הגהת סמ"ק ס' אבל אי סבירא ליה דהוי מבשא"מ ניחא · ואם כן לשיטת הפ"ת הוי ספק דאורייתא ובעי שיהיה בודאי ס' :

אך: נ"ל דאין ראיה מהגהת סמ"ק אם ס"ל כרשב"א והגאון בעל ת"ד הקשה על דברי ראבי' שהביא המ"א בסי' תס"ז ס"ק ד' דאם נאכל קודם פסח מותר דשמא מה שאכל עכשיו הוא היתר דאין לך מצה שלא יהיה בה נגד החמץ והקשה כיון דס"ל לראבי"ה דקמח הוי יבש. א"כ איך כתב דאין לך מצה כו' כיון שהוא יבש ואינו בכלל שמא מצה זו שאוכל כולו חמץ . ונ"ל לתרץ דבודאי אף להסוברים דקמח הוי יבש אין ר"ל כיבש ממש וכל החטים שנתמצמחו מונח הקמח במקום א' דזה דבר שהחוש מכחישו דמי אסף כל המצומחים ברחיים יחד א"ו דלכ"ע נבלל הקמח אלא דהרשב"א ודעימיה ס"ל דהוי כלח ממש ואין לך פירור של קמח שאין בו של חטים המצומחים ושאינו מצומחים כלח ממש כמ"ש תוספות במנחות והרמב"ם ודעימיה ס"ל דלא הוי כדברים הנבללים ממש אבל בודאי ג"כ אינו דומה ליבש ממש שנאמר שעומד בפ"ע . וא"כ לכ"ע אין לך מצה שלא יהיה בו מן קמח שאינו מצומח ודומה לבשר שחתך דק דק ונתערב דודאי יש בכל חלק גם מהאיסור וא"ל דא"כ היאך אמרי' שאני אומר דאיסור נפל · ז"א דקילו בו חכמים שהרי גם בנפל ליה קשה דהא קיי"ל אדרבה כל דפריש מרובא פריש ומותר לאכול הנפרש מטעם זה ואם כן אדרבה היתר נפל

אסור

טו אסור ללוש עיסה יותר משיעור ג' (קווארט) שהוא שיעור חלה ואדרבה יש למעט כי כשהעיסה גדולה א"א לעסוק בה בפ"א וא"כ חלק מן העיסה מונח בלא עסק ואסור ומ"מ אם אופה ביו"ט דאין מודדין קמח ביו"ט אע"ג דיש מתירין למדוד מ"מ מנהגנו שאין מודדים אלא לוקחין מאומד (שם ונ"ל דאפי' לפי שמחמירין ואומרים ששיעור חלה הוא ה' קווארט וי"א ו' מ"מ אסור ללוש עיסה יותר מן ג' קווארט שהרי מבואר בכל האחרונים ששיעור חלה הוא מ"ג ביצים רק שמחמירין אומרים שהבצים שלנו הם קטנים מביציהם עכ"פ לכולי עלמא אסור ללוש יותר משיעור חלה וא"כ כמו שהביצים נתקטנו כן האנשים נתקטנו כנ"ל) ומ"מ אם עבר ולש יותר משיעור זה אפי' במזיד מותר דיש מתירין אפי' לכתחלה:

טז אסור ליתן מלח או שאר תבלין בעיסה של מצה וכן אם נפל לתוכו מעט פלפלין או סיד או (זינגוויל) ואפשר ה"ה (נעגליך) אפי' קורט א' אוסר שמחמם כל העיסה ודוקא כשנילוש בתוכו אבל אם נפל עליו יסלקנו ומ"מ בדיעבד מותרים בהנאה. וי"א דדוקא פלפלין וסיד אבל בשאר תבלין מותר אפי' באכילה (הג"ה):

יז כל עשיית המצה אסור במקום השמש וביומא דעיבא אסור תחת כל אויר הרקיע דיומא דעיבא כולי שמשא ואין לשין אלא בבית מקורה ולא נגד חלון פתוח אפי' אין שם שמש שמא יהיה מעונן ולאו אדעתיה אבל אם יש זכוכית בחלון מותר במקום שאין השמש בא שם אבל אם השמש בא לשם לא מהני הזכוכית אא"כ מכסה בסדין וכן נוהגין (כנ"ל דלא כח"י) עברה ולשה תחת השמש או סמוך לתנור מותר והב"ח אוסר ואם הוחם העיסה לכ"ע אסור (הג"ה):

יח אסור ללוש ולעשות המצות בבית שיש שם תנור בית החורף שהוסק או אפילו תנור שאופין בו ומחמת שמבערין תמיד אש והוא עשוי כמו תנור בית החורף או אפי' עשוי כסתם תנור שאופין בו רק שמבערין בפיו ומחמת זה הבית מחומם וצריך ליזהר בזה מאד ולפתוח הדלת והחלונות ומכ"ש שלא יתעסקו במצות נגד פי התנור (שם):

יט לא יניחו העיסה רגע בלא עסק ואם מונח בלא עסק שיעור ח"י (מינוטין) הוי חמץ ואם המצה עשויה וירא שלא תבא לידי חימוץ מותר לשברה ולחזור ולעשותה ולכן צריכין ליזהר שלא ילושו עיסות יותר ממה שיש עוזרין שמגלגלין המצות דאל"כ העיסה תהי' מונחת בלא עסק (שם):

כ אם העיסה רכה לא יוסיף בה קמח שאותו קמח אינו נילוש יפה ושמא לא נאפה יפה אותו הקמח ויש לחוש שיתננו אח"כ במרק ויחמיץ ואם יש שם אדם אחר שילוש עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבנה עם עיסה זו הרכה שפיר דמי אבל זה שלש הרכה אסור ללוש גם הקשה שא"א לאדם א' ללוש ב' עיסות בפעם א' ואם א"א בענין זה והוא עני או שדחוק לעיסה זו מותר להוסיף קמח רק שיזהר שלא ליתן המצות לדבר לח רק יאכלנו ביובש שהרוק אינו מחמיץ תיכף ובדיעבד שנתן המצה לרוטב יש להחמיר שהרי המצה מפסקת בין האויר והקמח ואפי' בקמה שקלו אותו בתנור לבד רוב הפוסקים מחמירין וכ"ש בזה לדידן דאסרינן מצה כפולה (סס"י תנ"ט וסי' תע"ג ע"ש במ"א):

כא ישער לחתוך מן העיסה כ"כ חתיכות שיש עוזרין בכדי שלא ישאר בידיו כלום מן העיסה ותיכף כשגומרין מללוש העיסה תיכף יחלקו לגלגל (שם):

כב יזהיר שישניחו שלא יהיו פרורין על השלחן כדי שלא ידבקו במצה ותהיה כמצה כפולה (שם):

נשמת אדם

נפל ליס. אע"כ דהקילו לומר אפילו במיעוט. ואם כן ה"נ הקילו לומר שאיסור נפל רק שעכ"פ צריך להכול בב' ע"ז כתב דאין לך מלה כו':

והנה ודאי לרשב"א דמתיר לבשל בב' קדרות היינו דוקא שיבשל א' בקדרה א' די"ל דזה כולו היתר משא"כ כשיבשל ג' חצי חתיכות בודאי אסור. וא"כ דברי האבי"ה נכונים וי"ל דזה ג"כ דעת הגהת סמ"ק וס"ל כרשב"א אף שלא הגיה גם בסי' רי"ד וכיון דאין לך מלה שלא יהיה בו גם כן מחמץ ולכן אסור אא"כ יש ס':

והנה באמת מסתימת כל הפוסקים משמע דדינו כמין במינו וכן הוא בסי' תמ"ז דכתב תערובת יבש ביבש. ומ"א ריש סי' תמ"ב ולכן צ"ע:

ודע שבהגהת סמ"ק כתב דצריך לברר יפה יפה. ואמנם בתה"ד סי' קי"ד כתב בעיוני בעלמא יראה שיהיה בו ס'. אך המדקדק בדבריו דתה"ד כתב זה על חטין שאכלו עכברים. וכ"כ שם בפסקים סי' ק"מ. ואעפ"כ כתב ונפל שצריך להיות ס' ולא הביא דברי הסמ"ק מדגן שצמח רק לכתוב דלא קי"ל בזה כסמ"ק דס"ל דקמח הוי יבש אבל הוא מיירי מאכילת עכברים דידוע שיוכל לשער בעיוני בעלמא אם יש

העוסק

שהיה כי העכברים עושים מן החטין פירורין. ולכן כתב שם לרקדו אבל לברור הצמוחים ידוע שצריך בדיקה גדולה ואיש מבין שמכיר איזה כי כאשר נתייבש מה שצמח או הצמיחה נופל ואינו ניכר וצריך בדיקה מעולה ודע דחטים הצמוחים אפילו יאמרו מאה עדים שנקצרו בעת שלא ירדו גשמים ואח"כ שמרו אותן מכל מים אף על פי כן הם חמץ גמור דמסתמא בא עליהם על במחובר ונתחמצו ועיין בבאורי הגר"א בשם ירושלמי דעד אלות היום עדיין לאלוהית הטל קיים אע"ג שגשם מארבע שעות דאין סברא כלל שיצמחו מעצמם וכ"כ בתשובת ר"ן סי' ל"ט בהדיא. וכן משמע מלשון כל הפוסקים שכתבו הדגן שצמח הוי חמץ גמור. וע' בסמ"ק ולא כתב שהוא ספק חמץ. ועוד וכי בדקו הקוצרים כל שבולת ושבולת שלא היה יבש כל צרכו בעת הקצירה ואף שראו איזה שבלים שעדיין הם ירוקים מעט וכי בדקו כל השדה ושמא אלו הצמחים הוא משבלין שכבר יבשו כל צרכן במחובר ונתחמץ במחובר וכל דברי האומרים כן ועוד סברות גרועות הבל הוא ועכ"פ מידי ספק דאורייתא לא נפיק:

שאלה כ שנת תקס"ו שנתרבו גשמים והיה דוחק גדול לעניים שלא היה באפשר למצוא חטים כשרים

אם

כג העוסק בלישה יזהר שלא יהיה בעריבה שלשין בה שום גומא וחרי"ץ וסדק ויחליקם לעשותו יפה אבל לא ידביק עליו התיכת נחשת במסמרים אלא ע"י היתוך וכן המרדה וכן אם עושה על השולחן מצות בלא סדין יזהר לסתום הגומות היטיב שלא יכנוס בו בצק ולא יעמיד העריבה על כר וכסת שמחמם אבל על בגד או עור מותר ויזהר לרחוץ ידיו ולנקותם היטיב עכ"פ לאחר שלש שיעור חימוץ וכן הכלים שלשין בו ירחצו היטיב לאחר שעשו בו ב' או ג' עיסות עד שלא יהיה מהתחלת הלישה יותר משיעור מיל וכן הסדינים שמכסין בו השולחנות די להחליף משיעור מיל לשיעור מיל והמדקדקין יותר ינוח ברכה על ראשם ומנהג חסידות הוא (שם) :

כד וכן ישניחו על עצים המגלגלין שיה'ו נקיים ולהחליפם בזמן הנזכר וכן כלים המנקבין בהם (שם) :

כה המגלגלים ישגיחו אם מודבק בידיהם עיסה שירחצו ידיהם ג"כ משיעור מיל לשיעור מיל ולא יעשו המצות כמין חיה או עוף או דג לפי ששוהין בעשייתן אבל כל מה שעושין במסרק אפי' אם הוא עשוי בעין צורה כיון שזה עושה שלא יתפח המצה מותר ומ"מ ימהר לעשותן ויש לעשות המצות רקיקין ולא עבה טפה ומ"מ יש מקומות שעושין אותם קצת עבה אך צריך ליזהר הרבה שלא יוציא מן התנור עד שתהיה נאפה יפה ושיהיה התנור מחומם הרבה שלא תבא לידי חימוץ (שם) :

כו לאחר שעשו המצה יהיו נזהרים מאוד להוליכו בזריזות אל התנור ויזהיר להאופה שתיכף יניחנו בתנור שלאחר שנתחמם העיסה בידים יתחמץ מיד כשתהיה בפי התנור ששם החום גדול ולכן צריך שיושיט להאופה איש זריז ובעל תורה וירא שמים שיהיה נזהר בזה ויזהר מאוד שלא להחזיק המצה נגד פי התנור אפי' רגע (שם) :

כז התנור ראוי לכל י"ש שקודם שיאפה יכשיר התנור כדין אעפ"י שאפו בו מצה כי מי יודע אם היו נזהרים ובפרט בעוה"ר שרובן אינם מן המהדרים ולכן יכשיר התנור כדין מחמץ למצה כמבואר בהל' הגעלה ויהיו הגחלים מהלכים ע"פ כולו ויהיה חם מאוד (ואני חושש אם התנור אינו מחומם הרבה שהרי יש מחמירין שלא יתן מצה במקום שכבר אפו בו מצה א' עיין בח"י וכ"ש בזה) :

כח האופה יהיה נזהר שלא תתכפל המצה בתנור ושלא תגע אחת בחברתה שבמקום הכפל והנגיעה אינו שולט האש כ"כ ושלא יוציאנה עד שתהיה נאפת כ"כ עד שאם ישברנה לא יהיו הוטין נמשכין דאל"כ תתחמץ ובדיעבד שהוציא הט"ז וה"י אוסרין וא"ר כ' דאם החזיר מיד מותר וכ"ש אם יש לספק שמא אין נמשכין חוטין ומהר אוי להוציא מצה שנתכפלה במרדה אחרת אך לא נוהגין כן ומצה כפולה או נפוחה אוסרין אותה תוך הפסח אבל שאר מצות שבתנור מותרין וקודם פסח אין לאסור רק מקום הדבוק ונפוחה אין לחלק בין לפני פסח או תוך הפסח ולעולם כל המצה אסור ומ"מ בדיעבד שנגעו בו מצות כשהן לחין בתנור בדיעבד מותר וכ' בא"ר שכל הגאוני' אוסרים נפוחה זולת הט"ז שהפריז על המדה וקבלה בידם דלמעלה סמוך לקצה המצה וכן למטה מקרי קרום ואין לאסור אבל אם נפוחה אפי' שלא באמצע אלא בקצוות וניכר מבחוץ מחמת שעלה למעלה והנקב הוא כמו אגודל בינוני הן שניכר למעלה או למטה בזה יש לאסור אפי' התערובות וגם הכלים כשאין בו ס' יש לאסרו (וריבאייזין) לכתחלה יש לאסרו אך אם כבר נשתמשו בו יש להקל ודלא כח"י אך

נשמת אדם

אם יש להתיר לאכול קטניות ומין רעציקא שנתפשט המנהג בכל אשכנז וצרפת שלא לאכלם בפסח :

תשובה תחלה צריכין אנו לברר שורש האיסור מדברים הללו כי רבים חשבו שאינו אלא מנהג בעלמא ולבבי לא כן ידמה כי המעיין ברמב"ם פ"א מה' ממרים שכתב דכל התקנות יש בהם עשה ול"ת ומה שהקשה הרמב"ן מהא דאמרי' ס' דרבנן לקולא תירץ המבי"ט דכן תקנו חכמים ע"ש בלח"מ עכ"פ לכ"ע כל תקנות שתקנו חז"ל הם כמו כל איסורי דרבנן וכתבו כל הפוסקים דכל ב"ד שבעיר יש להם דין ב"ד הגדול לתקן תקנות לגדור גדרים וא"כ יש לכל תקנות הקהל או ב"ד דין איסור דרבנן כדאיתא בי"ד פעמים הרבה והנה דין זה נחלק לג' דינים (א) אם הסכימו הצבור על איזה דבר לאסור לסייג ולגדר הוא לכ"ע לא מועיל שום התרה כדאיתא בי"ד סי' רכ"ח סעיף כ"ח · (ב) כשלא נעשה ע"פ הסכמת הצבור רק שנהגו יחידים בכך באיזה דבר לסייג גם לרשב"א ור"ן וריב"ש לא מהני התרה דהוי כאילו קיבל עליו כאיסור תורה ולרא"ש מהני התרה כדאיתא שם סי' רי"ד וכתב הפרי חדש דדוקא בשמתחרטים כלם אבל לא מהני חרטת המיעוט ואפילו הסירו להמתחרטין אינו מותר · (ג) תקנה בעלמא שאינו לסייג ואפילו הוא לפרישות כתב הפרי חדש בא"ח סי' תל"ו דלכ"ע מהני התרה . ולפ"ז מסולק תמיהת הפ"ח שם שתמה על המחבר שסתם בסי' רי"ד דמהני התרה ובסי' רכ"ח כתב דלא מהני התרה והניח בתימה ולדידי לק"מ דבדבר שנעשה ע"פ הסכמת צבור דהוי כנעשה ע"פ ב"ד אין לו התרה משא"כ כשנהגו מעצמם בלא שום הסכמה ובזה מסולק ג"כ ראיית הפרי חדש שם מירושלמי שאמרו שם בבני בייסן דפריך בירושלמי דלהני התרה ומשני דרבי ס"ל כר"י דאסור לפרוש לים הגדול ומזה הביא ראיה לדעת רא"ש ולדידי אין כאן ראיה כלל דס"ד ירושלמי דנהגו כך משום פרישות וכפירוש רש"י בפרק מקום שנהגו משום כבוד שבת · ובזה לכ"ע מהני התרה כמ"ש הפ"ח ומשני דס"ל כר"י דאסור לפרוש · וא"כ הוי לסייג ולכן לא מהני התרה (ועיינתי בירושלמי פרק מקום שנהגו) · ולכאורה נראה שזה הוא כדאיתא בגמרא שלנו שם ולפ"ז בדבר שהוא לסייג לרא"ש צריך חרטה של כל בני העיר ואפילו באם יהיה אונס או חולי א"א להתיר בלא התרה ולרשב"א במקום חולי לא גזרו כלל כמו כל איסור דרבנן . וכדאיתא בסנהדרין כ"ו מכריז רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום אנסין ופירש"י ותוס' בשביעית בזמה"ז ודוקא משום חיי נפש אבל משום דוחק בעלמא

אך בהנאה יש להתיר ואם היו שוכבות זו על זו אם נסתלק תיכף תלוי בפלוגתא של הט"ז והי"ו וא"ל דינו כבפולה ואסורין (תס"א) :

כט כל ז' ימי פסח אם רצה לאכול מצה אוכל לא רצה אינו אוכל רק שלא יאכל חמץ ויאכל בשר ופירות וכיוצא בו אבל לילה א' חייב כ"א מישראל לאכול מצה כדכתיב בערב תאכלו מצות וקבלו חז"ל שהוא מצות עשה אפי' בזה הזמן דאין שם פסח והו"א מדכתיב על מצות כו' וכיון דליכא פסח יהיה פטור נמי ממצה והודיענו הכתוב שזה מצוה לדורות ולכן ליל ראשונה וכן לדידן בליל ב' חייב כ"א מישראל לאכול לא פחות מכזית מצה וזו נקראת מצה של מצוה כיון שמצוה עלינו לאכלה וכל כזית הוא כחצי ביצה לפחות ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט ויש מחמירין להכנים הכזית לפיו בפעם אחת ולבלוע כשהוא מרוסק כזית כאחד ואם שהה מתחלת אכילה עד סופו בכדי אכילת ג' ביצים (דהיינו לחומרא) לא יצא (סי' תפ"ו) :

ל כל אזהרות ושמירות הנזכרים בין בקצירה ובלישה ובאפייה אין חילוק בין המצות שאוכלין כל ימי הפסח או אלו שיוצאין בהם בלילה שהרי הכל הוא מחשש חימוץ ואמנם המצות שאוכלין בב' הלילות לצאת בו מצות בערב תאכלו מצות הם צריכים שימור יתירה לא משום חימוץ בלבד אלא שצריך שימור יתירה לשם מצות מצוה ולא סגי כשיודע בו שלא בא לידי שום חימוץ דכתיב ושמרתם את המצות וקבלו חז"ל דמצה זו היא שצריך שישמור לשם מצוה ולפחות צריך שישמור אותה משעה שמוליכין החטים לטחון דאז התקרבה למים דכתם רחיים הוא של מים ואז צריך לשמור והרבה פוסקים ס"ל דצריך שמירה משעת קצירה שתיכף משנקצר ישמרנה לשם מצה וזהו שקורין מצה שמורה ואף שמצד הדין א"צ שמירה זו אלא לכזית של חובה מ"מ נוהגין החרידים וכן ראוי שיהיו כל המצות משומרים משעת קצירה שיש כמה חששות מביאת מים על החיטים וגם לפעמים שמניחין לייבשן במחובר יותר מדאי מפני שאין להם פנאי לקצור וזו שקורין שמורה עכ"פ ממהרין לקצור בעוד שהם לחים קצת (סי' תנ"ג) ואדונינו הגר"א החמיר מאוד בזה שלא לאכול רק מה שמשומר משעת קצירה כל ימי הפסח והיינו מטעם הזה ומכ"ש כשמוליכין החיטין יורד לפעמים גשמים מרובים על השקים עד שבמעט נשרה כל השק במים ואסור מדינא כדלעיל כלל קכ"ו :

לא ולכן כיון שצריכה כזית זו שימור לשם מצוה ראוי שכל מה שיעשה יאמר לשם מצות מצה אפי' בשאיבת המים ופשיטא הלישה והגלגול והאפיה בכלן יאמר לשם מצוה וצריך דוקא ישראל שהוא בן י"ג שנה או אשה בת י"ב שנה אבל קטן פסול וכן נכרי פסול אפי' בישראל עומד ע"ג אם לא שא"א בענין אחר דאז מותר בנכרי ע"י ישראל עע"ג (סי' ת"ס) :

לב וראוי לכל ירא שמים שיהיה הוא בעצמו עומד על עשיית המצה וכ"ש במצות המצוה ולהזהירם ולזרזם וכן היו עושין גדולי ישראל הראשונים וגם בזמנינו (שם) וההמון טועים מאוד והושבים שכל הזהירות והזריזות הוא רק למצה שמורה ולכן מקילין מאוד בשאר המצות וטועים הם שאין שום חילוק והפרש בשום דבר לכל הדינים וה' הטוב יכפר :

לג יש מהדרין ואופין מצה של מצוה בע"פ אחר חצות שהוא זמן הקרבת הפסח ואז בשעת

לישה

נשמת אדם

בעלמא אסור כדמשמע בכני ביתן דאע"ג דהוו עניים מ"מ לא התיר להם ר"י ואמר אל תעום כו'. לפ"ז כ"ס המנהג שאכילת קטניות אנהגו שאנו מבני אשכנזים לא מיבעיא אם נעשה ע"י הסכמת צבור או גאוני ארץ שהיו בימים ההם דפשיטא דאסורא אלא אפילו אם לא נעשה בהסכמה כיון שנתפשט מנהג זה לא גרע ממנהג שהחמירו בנות ישראל על עצמן לספור ז"נ וכתב רש"ל בתשובה סי' ו' דאפילו לדעת הרא"ש א"א להתיר אא"כ יתחרטו כלם וה"נ בעינן שיתחרטו כל מדינות אשכנז ואם כן לכ"ע לא מהני התרה וקיימי באיסור דרבנן אלא אם כן אין לו מה יאכל דאז הוי חיי נפש אבל אם יש לו לאכול ד"א ה"א להתיר כלל ואפילו במקום דהוי חיי נפש נ"ל יותר מסתבר להתיר קטניות דאין עושין ממנו קמח במדינתינו ולא אתי לאחלף אבל רעלקע שקורין (טאטארקע) דדרך לעשות ממנו קמח ויש בו כל ג' טעמים שכתבו הפוסקים · אחד דהוי מידי דמדגן · ב' דיש בו גרעיני דגן . ג' דמחלף בקמח מה שאין כן בקטניות דלא מחלף ועוד דבלתי ס' שאם ירחו מבשלין גרויפין מן רעלקע שיבשלו גם כן גרויפין מן ה' מיני דגן ומעולם לא שמעתי להתיר זה ושמעתי שבק"ק פיורדא בשנת תקל"א ג"ב שהיה רעב גדול באשכנז הושיבו ב"ד והתירו בולבעס שקורין ערדעפיל כי באשכנז אין אוכלין ג"כ בולבעס כי שם עושין קמח מהם וגם התירו קטניות אבל לא מיני גרויפין ובאמ' נ"ל דלפי מה שכתב בש"ע סי' רי"ז כדעת הרא"ש וכן כתב שם רמ"א דנוהגין כסברא ראשונה דמהני התרה ואם כן הוי דין דקטניות ככל דין נדר . וא"כ צריך עיון איך אפשר להתיר כמ"ש דבא בעינן שיתחרטו כולם כמו שכתב רש"ל ופ"ת ואף דרש"ל כתב כחומרת ז"נ שהוא לכלל ישראל אפשר דבזה ה"נ מדינא אם לא שנאמר דהיה תקנה ע"פ חכמי דור דבאמת לא מהני התרה אלא יש לו דין איסור דרבנן ובמקום דוחק לא גזרו או אפשר שביחידים קבלו זאת וקי"ל כרשב"א דהוי כאיסור תורה רק כך היה הקבלה דבמקום דוחק לא יצטרך התרה ולא יהיה שום איסור ויותר נראה דע"כ לקושית הרא"ש דהוי כנדר אלא בדבר שקבלו יחידים או עיר אחת אבל דבר שנתפשט הוי כתקנת צבור ואפשר שכן הוא חומרת בנות ישראל ואפילו יתחרט כל העולם לא מהני התרה וצ"ע :

כא בח"א כלל קכ"א סי' י' כתבתי דעירוי אינו אוסר בפסח רק כדי קליפה וכמדומה לי שכן כתב הגאון בעל ת"ד אבל עכשיו ראיתי דאף על פי שמעיקר הדין הוא כן . מכל מקום יש להחמיר לאסור כולו לפי דקי"ל בכלי שני דבכל איסורין קיי"ל דכ"ש אינו מפליט ומבליע · אפילו

סכי

לישה יאמר כל פרורין שיפלו וכן בצק הנדבק בכלים יהיה הפקר כדי שיהיו מבוטלין קודם שיתחמצו דאחר שיתחמץ כיון שהוא לאחר זמן איסורו לא מהני ביטולו (תנ"ח) :

לד אם נמצא גרעין של תבואה בתוך העיסה אם הוא קודם הפסח נוטל מן העיסה כדי נטילה אבל אם אפו מצה בפסח ונמצא הגרעין בעיסה אסורה כל העיסה דע"י הלישה מתמצה טעם הגרעין וע"י המים והלישה מתבלבל טעם המשהו בכל העיסה ואם נמצא בחתיכה מן העיסה ויש לתלות שמא לא היתה בעיסה אינו אסור רק אותה החתיכה ואם אי אפשר לתלות שנפלה עכשיו וע"כ היה קודם לזה אסור כל העיסה וכבר נתבאר דינו בכלל קכ"ב סי' ד' ה' :

לה אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה בד"א כשגזל מצה אבל גזל חטים או קמח ועשה מזה מצה יוצא דקנה בשינוי ודמים הוא חייב לו ומ"מ לא יברך עליו דהוי בוצע ברך ולכן אם הרבה אופים בתנור אחד יאמרו כל מי שיגיע לידו מצתי יהי' לו במתנה וכן בשטוחנן נכון לומר כן שמא יתחלף הקמח אבל יוצאין במצה שאולה (תנ"ד) :

לו אין יוצאין בפת סובין ומורסנין אבל כ"ז שהכל מעורב הקמח והמורסנין יוצא ואם נטל המורסנין מתוכו וחזר לתוכו יש להסתפק וטוב לכתחלה שלא לעשות המצות שיוצאין בהם בלילה רחבה יותר מדאי שהרי נקרא לחם עוני (שם) :

לז דין החלה אנו בקהלתנו נוהגין שאין נוטלין הלה מן העיסה רק אחר שנאפו ואז מניחין הכל בסל א' ונוטלין הלה כמבואר בחיבורי שערי צדק פרק

כלל קכט דין ערב פסח :

א כבר כתבנו לעיל כלל קכ"א דאסור לאכול חמץ רק עד שליש היום לפי גדלו ואח"כ אסור באכילה ומותר עוד בהנאה ולמכרו לנכרי שעה א' ואח"כ אסור מדרבנן אפי' בהנאה עד חצי היום לפי גדלו וקטנו ומחצי היום ולמעלה אסור בהנאה מדאורייתא וישרף החמץ בשעה החמישית ויבטל החמץ :

ב כשהיה בית המקדש קיים ביום שמביאין קרבן הוא לו יו"ט וכיון שבע"פ מחצות היום הוא זמן שחיטת הפסח שכ"א מישראל חייב בו ולכן היה יו"ט לכ"י שהיו אסורין במלאכה ולכן אף האידנא דליכא פסח כיון דדבר זה הוא מתקנת חכמים הכולל בב"מ וקיי"ל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו ולכן אף עכשיו אסור במלאכה מחצות היום והעושה בו מלאכה משמתין אותו ואינו רואה סי' ברכה באותה מלאכה והמור בזה ע"פ משאר ע"ש ועי"ט אפי' להפוסקים דס"ל דבכל ע"ש ועי"ט אסור במלאכה ממנחה גדולה ולמעלה מ"מ אין משמתין אותו (סי' תס"ח) :

ג בד"א כשעושה מלאכה להשתכר אפי' בחנם והוא מלאכה גמורה כגון לתפור בגדים ממש אבל מותר לתקן כליו ליום טוב וכל מה שמותר בחוה"מ כ"ש דמותר בע"פ (וע' בכל' תס"מ) ויש מתירין לתקן בגדי חבירו לי"ט בחנם ובלבד שלא יעשה מלאכה גמורה אפי' לצורך י"ט ומותר לכתוב ספרים דרך לימודו אבל לאחרים אפילו בחנם אסור (שם ובח"י) :

ד יש מקומות שקבלו עליהם שלא לעשות מלאכה בע"פ אפי' קודם חצות היום וא"כ חלה על

נשמת אדם

הכי כתב רמ"א בסי' תמ"ז דראוי להחמיר ומשמע לאסור את כולו וכדעת רשב"א בי"ד סי' ס"ח ע"ש בפ"ח. ואם כן כ"ה בעירוי הרי כתב מהרש"ל ודרישה עיין ש"ך ק"ה דדעת ר"ת לאסור את כולו וגם שהש"ך השיג עליהם כתב במנ"י כלל ל"ג ס"ק ד' דמבואר בהגהת אשרי פרק השוכר את הפועלים דלר"ת אוסר כולו ושכן משמע בר"ן. ואם כן בודאי יש לאסור בפסח כולו אם לא בהפסד גדול כנלע"ד :

שאלה כב שנמצא עיסה ברחיים בדופני התיבה שהקמח שנטחן מונח בתוכו ובעל ריחיים אמר שזיעה בא מחום הטחינה ומאויר הקר ונעשה עיסה מה דינו :

תשובה בסי' תס"ו כתב בש"ע הדין שנתלחלח מזיעת בהומה דמותר ויש אוסרים ותמה המ"א שהדרכה רוב אוסרים ובאמת כן משמע בטור לבדיא והפ"ח תמה על הרא"ש שכתב דלמה אינו מדמה לזיעת אדם וס"ל לפ"ח דמה שכתב הרוקח וזיעת אדם ועל זה כתב אע"פ שאין מכשיר מכל מקום מחמיץ קאי גם על זיעת אדם ונראה לי דגם רוקח מודה בזיעת אדם דאינו מחמיץ שאינו מתולדת מים כלל כדאיתא להדיא מכשירין פרק ו' מ"ה תולדות למים כו' תולדות לדם ובמשנה ו' אלו מטמאין ומכשירין ובמשנה ז' לא מטמאין ולא מכשירין הזיעה כו' משמע שאינו נקרא כלל משקה אלא שהיא תולדה בפני עצמה. וכמו שכתב הב"ח וסט"ז לענין לואת תרנגולים. וכן משמע ברמב"ם פרק י' מהלכות ט"א שכתב בהלכה ב' תולדות המים כו' כל אלו היוצאין מן האדם משקין הן כו' אבל מי רגלי בהמה כו' הרי כמי פירות כו'. ובהלכה ג' הדם היוצא עם הליחה ועם הרעי ודם השחין ותמצית הבשר כל אלו אינן מתטמאין ולא מכשירין אלא הרי הן כשאר מי פירות ובהלכה ז' הזיעה והליחה סרוחה הרעי כו' כל אלו אינן חשובין משקה ולא מתטמאין ולא מכשירין ע"כ הרי שבהלכה ג' אע"פ שאין מתטמאין ולא מכשירין כתב שהם כמי פירות ובזיעה כתב סתם אינן חשובין משקה מוכח דס"ל כב"ח דהוי תולדה לעצמו ודלא כפ"ח בסי' תס"ז שחולק על הב"ח בלואת התרנגולים דס"ל דהוי כמי פירות דליתא. והמעיין בתוספתא שהביא הב"ח עיינתי בגוף התוספתא שכן כתב במי רגלי בהמה דהוי כמי פירות וכמו שכתב ברמב"ם וס"ל לרוקח דהא דתני במשנה ד' הזיעה זה קאי דוקא על זיעת אדם דאפילו אם בא מים ונכנסו המים בגופו מ"מ כיון שנסתפג המים מגופו מה שנכנס בגופו נהפך לבשר עצמו וכאילו לא היה מים מעולם אבל זיעת בתים אע"ג שנתייבש כבר מ"מ הכא מהמים שהיה בו נתעורר לצאת וזהו טעמו נמי בבשר יבש שהביא הטור בשמו שכתב דמחמיץ אע"ג שכבר נתייבש בהוכו

של זרעם אחריהם ג"כ וא"א להתיר להם וכ' רמ"א שכן נהגו במקומו ומ"מ נהגו שהחייטין והספרים והכובסין וי"א גם רצענין מתחילין ועושין עד חצות ובשאר אומנות אם התחילו מקודם והוא לצורך מועד עושין עד חצות אבל האחרונים כתבו שלא ראו מקום שנהגו איסור עד חצות ולכן לא אאריך בדין הולך ממקום שעושין למקום שאין עושין שבכל מדינתינו עושין והרוצה לעיין יעיין בסימן תס"ה ואם אין לו מה יאכל מותר לעשות אף אחר חצות דאין לך צורך מועד יותר מזה (ח"י ס"ק י"א וכוא בכלל מה שכתב כמ"א דכל מה שמותר בחה"מ כ"ש בע"פ׳ :

ה הזבל שבחצר לא יוציאנו אלא יסלקנו לצדדים אא"כ נתרבה בחצר ואין מושיבין בתחלה תרנגולת על ביצים ואם כבר ישבה על הביצים וברחה מחזירין אותה ואם מתה מושיבין אחרת תחתיה ולעת הצורך מותר להושיב גם בתחלה (א"ר) גורפין במגרפה הזבל מתחת רגלי הבהמה ומשליכין אותו לאשפה (שם) :

ו יש אוסרין לעשות מלאכה אפי' ע"י נכרי ויש מתירין וכן נוהגין (שם) :

ז לספר עצמו ע"י נכרי יש אוסרין לפי שע"כ הישראל המסתפר צריך להטות ראשו ומסייע לו וה"ז דומה כאילו הישראל עושה (ע' מ"א ס"ק י"ג וכ"ל לפי מה שכתב רמ"א סי' שכ"ח להתיר סוחלת השן בשבת וע"ש בט"ז אבל בש"ך בי"ד סי' קצ"א בנה"כ כ' דדוקא בגילוח שפיאות שייך דין מסייע אבל לא באיסורי שבת וא"כ כ"ש בע"פ ובפרט שגם בח"י מתיר) ונ"ל דיש להקל אבל ודאי דישראל אסור לספר לנכר ונטילת צפרנים אסור חצות לאחר ומ"מ אם שכח ליטלן קודם חצות מותר ליטלן (א"ר שהרי יש מתירין אפי' בחה"מ שם) :

ח אע"פ שבחה"מ אסור להביא כלים מבית האומן אא"כ לצורך המועד אבל בע"פ מותר אפי' אינם לצורך המועד (שם) :

ט ע"פ שחל בשבת בודקין ליל י"ג ומבערין ביום ו' בשעה ה' כמו בכל ע"פ ומברכין על הבדיקה ומבטלין בלילה בזמן הבדיקה וכן בשבת לאחר שאכל וא"צ לבטל ביום ו' בשעת שריפת החמץ (סי' תמ"ד) :

י אין מבשלין בשבת זה דייסא והם שעורים או חיטין כתושין וכן אנו עושין המולייתא מקמחין שקורין (לאקשין וקיגל) שהרי החמץ דבוק בקדרות ואסור לקנחן שלא לצורך השבת ואם עבר ועשה משום מצות ביעור חמץ מותר לקנחו באצבע ולהדיחו ואח"כ ינער המפות שאכל בהם ויטמין כל כלי החמץ ואם נשאר פת יכול ליתן לנכרי ואם הוא עיר שאסור להוציא יתן לו דבר מועט שיוכל לאכלו וכן בכל פעם יתן לו דבר מועט ובלבד שלא יתנו ולתוך ידו כמבואר בהל' שבת כלל ס"ב ואם אין שם נכרי ליתן לו יכפה עליו כלי עד מוצאי י"ט כמבואר לעיל כלל ק"ח ונ"ל דבודאי מותר ג"כ להאכילה לבהמה או להשליכה לבית הכסא דבזה ג"כ מבער החמץ (שם) ואם שכח למכור חמצו שיש לו בחדר מיוחד יתן לנכרי בשבת במתנה וימסור לו המפתח שיקנה ע"ז החדר והחמץ אם א"א במתנה ימכור לו אפי' בשבת דלא הוי כמקח וממכר כיון שאינו עושה רק להנצל מאיסור חמץ ואם אין לו נכרי לכבד הבית יכבד הישראל בבגד (א"ר שם) :

יא ע"פ שחל בשבת ושכח להפריש חלה בע"ש מלחם חמץ שאפה לשבת אסור לאכול ממנו אע"ג דבחלת חו"ל אוכל ואח"כ מפריש הכא כיון שצריך לבער החמץ נמצא אבל טבל למפרע וגם א"א ליתן במתנה לנכרי שמא יאכלנו (מ"א סי' תק"ו) ומצאתי בספר קרבן נתנאל

נשמת אדם שכ'

צ"מ חזר וניעור בזה הרה קושי' הפ"ח בסי' תס"ז סעיף ט"ז ולפי זה ה"ה הכותל של עץ כיון שהיו בו מים במחובר אע"ג שכבר נתייבש חוזר וניעור דהמים אינן חוזרין להיות כגוף האילן רק שגורם לאילן שיגדל כמבואר בפ"ח שער מיעוט פירות פ"ד כיון שאינו יונק מקרקע ולכן אף שנתייבש חוזר וניעור ואמנם במכשירין פ"ד משנה י' בתוי"ט ד"ה ר"ש כתב בשם ר"ש דמים היוצאים מעצים לאיש הוי כמי פירות ושלא כמ"א שנסתפק בזה ואפי' אם תמצא לומר דבמחובר חוזר המים להיות כפרי ודומה לאדם ממש ומכל מקום ודאי שכל כותל יבוא עליו מים ואז אינו נהפך ולפי זה בהתכות שהזיע וכן זכופית הכלונות דידוע אפי' אם יקנחו אותם עד שלא ישאר בו שום לחלוחית מחמת האויר הקר שמבחוץ הוא מזיע בפנים מחמת חום הבית זה לא נחשב למשקה כלל כיון שלא נבלע בו מים מעולם . ולפי זה להרא"ש דמדמה זיעת בתים לזיעת אדם ואם כן לא הוי אפילו מי פירות אלא תולדה לעצמו ומה שכתב בת"י דדומה לרוק עכברים דכתב בסמ"ק דהוי מי פירות כ"ל דלא דמי שהרי רוק של אדם הוי משקה ודומה למי רגלי אדם דהוי משקה ומי רגלי בהמה הוי מי פירות מה שאין כן זיעת אדם דהוי תולדה לעצמו אם כן הכי נמי זיעת בתים . ולפי זה בצק זה שנדבק בתיבה אלו בפלוגתא דרוקח ורא"ש דלרא"ש מותר לגמרי ולרוקח דינו כמים ממש ולכן אני תמה על הפ"ח שכתב בזיעת בתים דלא הוי אפי' מי פירות ובזיעת התרנגולים כתב דהוי מי פירות . אך כל זה אם ידעי' בודאי שנתערב בקמח מן הבצק שנתלחלח מן הזיעה . אך כיון דהוא ספק אם נתפרך לפירורין ולא רקדוהו תיכף לאחר הטחינה היה לנו להתיר כדעת האוסרין שהרי כמה חומרות אנו מחמירין בפסח . אך יש לומר אפי' אם בודאי נתערב פירורין בקמח יועיל הריקוד אפילו אחר שנתייבש כמו שכתב הח"י בסי' תס"ו ס"ק י"ג בשם הדרישה דהיכא דאיכא לספק אם נתלחלח ממי פירות וכה"ג או מדברים המחמירים יש להקל לאכלו בפסח אף אם נתייבש מטעם ס"ס שמא ממי פירות נתלחלחו ואת"ל מדברים אחרים נתחמץ דלמא נתערבו בו כלום עכ"ל וא"כ הו"ל ספק דפלוגתא דלהרא"ש אינו מחמיץ לגמרי . ובא"ר כתב שכן כתב הספר אמרכל ובפרט שבודאי יש ס' נגד מה שנתערב וא"כ במקום דאיכא דחק יש להקל לטחון אפי' לכתחלה אבל במקום שאינו דחק יש לטחון דוקא אני תבית בפע' א' שאז אינן תמים כ"כ ולא יוצא בצק וכן אמרו הטוחנים בקיאים :

בה"ע

שב' ז"ל לא נהירא פסק המ"א דבדאי הם שפסקו לקולא להפריש הלה בשבת וליתן לכהן קטן או לגדול שטבל לקו"יו ואף לכהן טמא דיוכל לבטלה ברוב כו' ואי ליבא כהן אוכל והולך וישייר פחות מכזית ויכפה עליו כלי עד מי'ט כמו שאר חמץ שנשאר אם אין לו נכרי בסי' תמ"ד סק"ה ולפסק המ"א קשה הא מפקיע מהלה בידים כנ"ל לפסק הלכה עב"ל הק"נ (ע"ש בפס' ביצה דף ט' בהא"ט) :

יב הבכורים חייבין להתענות ובסעודת ברית או פה"ב נהגו כאן ק"ק ווילנא להקל והמ"א כ' דבמדינותינו נוהגין להחמיר ואם חל ע"פ בשבת יתענו ביום ה' והאסטני' שאם יאכל ביום אינו תאב לאכול מתענה כדי שיאכל מצה לתאבון ובכור הבא אחר נפלים מתענה :

יג אסור לאכול מצה בע"פ אבל בליל י"ד וכ"ש לפניו מותר מדינא אך יש נוהגים שלא לאכול אפי מר"ה (ח"י) והאוכל מצה בע"פ כאילו בא על ארוסתו קודם שבירך ז' ברכות ובן קודם אכילת מצה מברכין ז' ברכות ואפי' קטן וקטנה היודע מענין י"מ אסור ליתן לו מצה לאכול ואפי' מצה מפוררת והזר ולשה ביין ושמן וחזר ואפה אסור לאכול די"א דיוצאין בו אבל מפוררת ומבושל שקורין (מצה בריי) או (קניידליך) מותר לאכול דאין זה להם כלל לב"ע וה"ה (קרעמזיל) המטוגנים ולענין ברכה עיין בהל' ברכות כלל נ"ד (תע"א) :

יד ודוקא קודם שעה עשירית אבל משעה עשירית ולמעלה אפי' (קניידליך) וכיוצא בו אסור כדי שיאכל מצה לתאבון אבל מותר לאכול מעט פירות ובשר ודגים וגם בב"ז יזהר שלא ימלא כריסו מהם (שם) :

כלל קל. דין הסדר בליל פסח (מסי' תע"ב עד סי' ת"פ) :

א כבר כתבנו שב"א מישראל חייב לאכול מצה המשומרת לשם מצוה בליל פסח מן התורה ולכתהלה המצוה שיאכל כזית מאותו מצה שמברכין עליו המוציא ועמו כזית שמברכין עליו על אכילת מצה דהיינו מן המצה הפרוסה ואח"כ כזית שאוכל עם המרור שכורכין כריכה ואה"כ אפיקומן והטעם לאלו ג' זיתים שכזית א' הוא משום מצת מצוה וזה מה"ת אפי' בזמה"ז כדכתיב בערב תאכלו מצות וכזית של כריכה הוא דיש מחלוקת במה שכ' בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו דרבנן כברי דר"ל שיאכל עם הפסח מצה וגם מרור מצה בפ"ע ומרור בפ"ע והלל סובר דר"ל שיאכל שניהם עם הפסח ולכן מתחלה אנו עושין כדברי רבנן ואוכלין מצה בפ"ע ומרור בפ"ע ואח"כ זכר למקדש וכהלל אנו אוכלין שניהם ביחד וכזית אפיקומן הוא במקום פסח שנאכל באחרונה ולכן אוכלין כזית אפיקומן באהרונה (תע"ג) ושיעור כזית הוא כחצי ביצה וחולה יכול לסמוך על הפוסקים שהוא כשליש ביצה אם א"א לו לאכול כחצי ביצה (הפ"ו) והנשבע שלא לאכול מצה סתם וא"כ כיון שחל על מצה הרשות חל נמי על כצות מצוה וצריך להתיר השבועה ואם פירש שלא יאכל בליל פסח הוי שבועת שוא ולוקה ואוכל ואם אבר קונם אכילת מצה צריך להתיר נדרו (תפ"ס) :

ב מי שאינו יכול ללעוס המצה מותר לשתות במים מעט עד שיתרכך קצת ובלבד שלא יהיה נמחה לגמרי אבל לא ישרה ביין שמבטל טעם המצה ומ"מ מי שאינו יכול לאכול כשנשרה במים מותר לשרות ביין או שאר משקין ודוקא לזקן או חולה או שא"א לו כלל לאכול בלא"ה אבל

נשמת אדם

כג בש"ע סי' תס"ו ספק דאם כבר נתייבש אסור דהרקדה לא מועלת דמפרך. והנה הדבר תלוי מאד אבל עניים המקבלים לדקה. וי"ל דיש למצוא תקנה ע"פ מה שכתב הח"י בשם הדרישה וז"ל ואם אין ידוע ממה נתלחלח הספק יש לאכלו בפסח אף אם נתייבש מכח ס"ס ספק מי פירות ואת"ל מים נתייבש שמא לא נפל לתוכו כלום עכ"ל. וכתב באליהו זוטא ומיהו עיקר הדין של הדרישה צ"ע. והנה ודאי דאין דעתו מה שהניח דבריו בצ"ע מטעם דרמ"א אוסר באכילה בס"ס דכבר תירצו האחרונים אלא כוונתו במה שכתב ס' מי פירות אדרבה זו גריעותא דאף דלא נחמץ ע"י מים אבל כשילוש עם מים אם כן אדרבה הוי מ"פ עם מים וממהר להחמיץ ואע"פ שכבר נתייבש כמ"ש הב"י בסי' תנ"ג. וגם מה שכתב ואת"ל ממים שמא לא נפל לתוכו כלום אינו מובן לכאורה שהרי אנו רואין שנתייבש בכמה מקומות ומטלטלין הספק ממקום למקום דהוי ספק הרגיל דמסתמא נפרך לתוך הקמח ומכ"ש אם רקדו והו"ל לחלק באיזה ענין. וי"ל דאין כוונתו אם לא לתוך הספק דבזה אין ספק כמו שכתבתי דהוי ספק הרגיל אלא דכוונתו שהרי אין אנו צריכין לדון על הקמח שבספק אם בא לתוכו או לא שהרי ודאי שבא לכאן אלא דאנו דנין על כל מצה ומצה שיאכל בפסח. ע"ז אמר שמא לא בא למצה זו כלום דאפי' להסוברין דקמח הוי לח מ"מ אינו כלח ממש דהם אמרי' בכל משהו ומשהו יש בו משהו אבל בקמח ודאי אינו כן אף שמתערב יפה אבל ודאי לא כלח ממש הנה האחרונים מחולקים אם פירור נקרא לח או יבש והנה בודאי א"ש לומר על פירור שיש בו ממש שיהא נחשב כלח אך פלוגתא בפירור קטן מאוד שיוצא ע"י נקבי נפה בזה שייך לומר דהוי כלח כמ"ש הח"י נגד סינון ואע"ג דאינו דומה ממש דסינון ודאי עדיף מ"מ מסתברא דדיקא בזה פליגי למעט המחלוקת והנה למאן דס"ל דגם פרור נקרא לח. ע' בא"ז בשם כמה גדולים וכן נראה דעת הפ"ה. אם כן ודאי מותר אף כשנתייבש הקו' כפ"ת אך למאן דס"ל דהוי כיבש ואם כן הוזר וניעור ולכן נ"ל כשנתחלה ודאי ממים ונתייבש ירקדו הקמח אע"ג דהרקדה לא מהני שהרי נפרך מ"מ מהני שלא ניחוש שנתערב פירור גדול ומכל מצה ישברו חתיכה ויאכל קודם פסח כדין יבש כמ"ש המ"א בשם רש"ל בסי' תכ"ט אלא דשם דלא נולד שום ספק בקמח לכן מהני שיאכל מן הקמח דהוי ס"ס שמא לא בא שום דבר לקמה ואת"ל בא שמא נאכל אבל בכאן שבא ודאי לקמח לכן אנו דנין רק על המצות וא"כ יש ג' ספיקות ספק לא בא לכאן כלום את"ל בא שמא שלכם כאותן הגדולים דגם זה נקרא לח ואת"ל אינו חו"כ ואת"ל כאותן הגדולים

אבל שאר ב"א אף דיעבד אינו יוצא בשרוי ביין או שאר משקין וכ"ש ברותחין ואפי' שרה רק בכלי ב' שהרי י"א דכלי ב' מבשל וכ"ש בבשול דאין יוצאין בו כלל ולכן מותר לאכול מצה מפוררת אף שהיא כקמח ומברכין עליו המוציא ובלבד שיאכל כזית (סי' תס"א) :

ג כ"א מישראל חייב לאכול כזית מרור בב' לילות ראשונות והוא מ"ע מדרבנן בזמה"ז שאין לנו פסח וצריך לדקדק בזה שיאכל לא פחות מכזית דכל דבר שמצוותו לאכול אינו פחות מכזית וכמצוה בחזרת ואם אין לו הזרת יהזור אחר א' א' כפי הסדר השנוי במשנה דהיינו חזרת עולשין תמכא תרחבינא מרור אך כיון שאין אנו בקיאין בירקות אלו בשמותם ולכן המרור הנהוג במדינתינו הוא (חריין) והוא תמכא שנזכר במשנה ואמנם האוכל אותו כשהוא שלם כמעט הוא סכנה ואין בו מצוה שמחמת הריפות הוא מזיק גדול וגם א"א לאכלו כזית בפעם א' ולכן צריך לפררו על (ריבאייזן) ולהעמידו מגולה כך דאז מפיג חריפותו והגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מבה"כ כדי שלא יפיג כל הטעם דאז אינו יוצא או שיפרר ביום ויניח בכלי ויכסה הכלי עד התחלת הסדר ואז יפזר אותו על קערה ועי"ז יפיג חריפותו (ע' גנ"א) ואז ימעך אותו וישער שיהיה כזית ויכול לאוכלו בטוב וכן כשיעשה כריכת מצה ומרור צריך שיאכל כזית שהרי אנו אוכלין מספק שמא צריך לאכול מצה ומרור ביחד כהלל ואין אכילה פחות מכזית ומי שחושש לאכול (חריין) שמא יזיק לו יוכל לסמוך על הח"צ שמעיד שהירק שקורין (סייפאלאטן) הוא הזרת שנזכר במשנה וכן שמעתי מהמשולחים הבאים מארץ הקדושה ואמרו ששם אוכלין (סאלאטן) למרור רק שאמרו ששם הם עלין גדולין וחשרש גדול ואין תימה כי במדינתינו עדיין הם תחלת הצמיחה ולכן העלין קטנים וב"כ הח"י ששמע מלועז א' ואע"ג דאינו מר כלל לא איכפת לן (וז"ל א"ח ולא נריך דמיסדר אמירתא דסא מא"ס בחזרת ומאי חסא דחס כו' ובירושלמי כתיבון סרי חזרת אינו קרוי מרור אלא מתוק ר' חייא בר' הושעיא כל עצמו אינו תלוי אלא בחזרת) וכן הוא בגמ' דילן דף ל"ט והלבוש כ' שהוא (זעריך) בלשון (סולין) ועכ"פ צריך תמיד למעך ההלל שיהיה בעלין כזית בלא שום הלל ביניהם (וכחריין) לא יקח אלא מן דגבעול האמצעי שבראשי העלין אבל לא יקח מן השרשים המתפצלים דאין יוצאין אלא בקלח ולא בשרשים ויזהר שלא ישרה אותו מעת לעת במים דהוי כבוש ואין יוצאין בכבוש ואם אין לו כאלו הירקות אך שאוכל דברים מרים לא יברך עליהם דאין מצוה אלא מה שנקרא מרור בלשון תורה ואם בלע המרור ולא לעס אינו יוצא דטעם מרור בעינן אבל בלע מצה יצא דאע"ג דגם במצה בעינן טעם מצה ולכן אינו יוצא במצה מבושלת שאני התם דכיון דבשלה אין במצה גופא טעם מצה אבל כשבולע המצה אע"ג שהוא אינו מרגיש טעם מצה בפיו מ"מ המצה לא אבד שמה וטעמה אבל במרור צריך שיטעו' בפיו ג"כ טעם ולכן לא יצא (תע"ג ותע"ס):

ד החרוסת עושין מאגוזים ושקידים והפוחים (צימריגד ואינגבר) ויהיה עב זכר לטיט ובשעה שצריך לטבול בו המרור ישפוך לתוכו יין או חומץ שיהיה רך וראוי לטיבול אם חל בשבת לא ישפוך היין להרוסת אלא ישנה שיתן ההרוסת לתוך המשקה :

ה הירקות לטיבול א' נוהגין בכל אשכנזים ליקח העלין מן (פעטערזיליע) בלשון (פולין פעטרעסקע) ומה שלוקחין לטיבול בצל כיון שאין להם ירק נוהגין כן :

ו נוהגין להניח על הקערה ביצה וזרוע וצריך לצלותן מעי"ט ואם שכח וצלאן בי"ט צריך לאכול הזרוע בי"ט א' אבל לא בלילה שאין אוכלין צלי בלילה אבל הביצה מותר לאכול בלילה

נשמת אדם

שגדולים דנקרא יבש כיון שאכלו כבר קודם פסח אנו תנינן שכבר נאכל ונתוענת לעשות ג' ספיקות לפי שהא"ז הביא בשם תוי"ט דבג' ספיקות לא צריכן לחכילה מכברא זו שמא הוא לא. ולכן מצינו תקנה אפי' למאן דס"ל דהוי יבש ולא מכני שהוכל בשתם איזה מנות שכבר כתבתי דאין אנו דנין על כולן ביחד רק אנו דנין על כל מנה ומנה בפ"ע וכן אם בספק שמא נתלהלה מזיעת הגוף י"ל ג' ספיקות שמא לא בא נכנו את"ל בה שמא הל' כרה"ש שזיעת הגוף הוא תולדה נעלמו עיין בב"א סי' כ"א ואת"ל כהאוסרין דהוי מי פירות שמא הל' כרי"ף ורמב"ם דמ"פ אפי' עם מים אינו ממהר להחמיץ וגם כל הספיקות הנ"ל אם הוא כנא או יבש וכן בשתנת עכברים שמא לא בא ושמא נשתנת עכברים נשאר מים ואת"ל מ"פ שמא הל' כרי"ף ורמב"ם וכל הספיקות הנ"ל ואם נמצא קודם הפסח ירקד הקמח כמו שכתבתי ואם אפה כבר בלא ברקדה מ"מ י"ל כל הספיקות הנ"ל וכ"ז דוקא במקום הפ"מ או עני בשעת הדחק • ועכ"ז יקחו מנות אחרות לב' לילות :

שאלה כב בפסח חתכו זנגוויל בסכין של חמץ ודכו אותו במכודה ואחר כך דכו במדוכה זו בשמים ונתנו אותם לתבשיל :

תשובה במ"א בסי' תנ"א ס"ק ל"א כתב שלא כדין עושים שחותכין זנגוויל בסכין של בשר ודוכין במדוכין וא"כ נעשה המדוכה של בשר ואח"כ שוחקין בשמים בתוכו ונותנים לחלב ואם כן הדבר מבואר דאסור • אך האחרונים הקשו על המ"א דהריפות אין לו מעלה רק שמוציא הגוף כולו אבל אינו מבליע בכולו ואם כן אע"ג דהזנגוויל הוציא כל הטעם מהסכין מכל מקום לא נבלע במדוכה רק טעם ואם כן המדוכה הוא טעם א' • והמדוכה בבשמים טעם ב'. ועדיין הוא היתרו . והביאו ראיה לזה מש"ך בי"ד סי' קכ"ב דכתב דאם בשלו ד"מ בקדרה של בשר ב"י ואחר מע"ל מבשיל הבשר בישלו בו חלב • אע"ג שהוא תוך מע"ל של החריף מותר וא"כ הא החריף הוציא כל טעם בשר וחוזר ונבלע בקדרה • אע"כ דחשבי' לזה נ"ט בר נ"ט • דהיינו הבשר לחריף והחריף לקדרה ועדיין היתר • ול"נ דאין ראיה זו מכרעת • חדא שהרי בנו של הש"ך בנקה"כ • משיג ע"ז ואוסר באמת • והאורח מישור אחר לתרץ דברי הש"ך • ואעפ"כ הניח בצ"ע למעשה • כי כן משמע מאו"ה גופא שהביא הש"ך שם . ועוד מנ"ל הא דמוציא ואינו מבליע • אדרבה מצינו דיש דברים שמבליעים אבל אינם מוציאים . כדמצינו במליחה דאין מליחה להפליט

בלילה וצריך שיהיה מעט בשר על הזרוע דאם לא כן אין זה תבשיל ומנהג זה הוא זכר לב' תבשילין שהיו אוכלין במקדש בליל זה א' קרבן חגיגה וא' קרבן פסח ובחרו בביצה דבלשון תרגום היא ביעא ור"ל דבעי רחמנא ופרקינן ורע עלי המעשה שזורקין הזרוע והוא ביזוי מצוה ומצוה להניחו למחר לתוך הצלי שצולין לי"ט ואוכלין אותו :

ז כזית מרור שאוכל בפ"ע צריך לטבול בחרוסת כולו אבל לא יאכל החרוסת עם המרור רק ינער החרוסת מעליו כדי שלא יבטל החרוסת טעם של המרור והכריכה נוהגין שאין טובלין אותו בחרוסת אבל נכון לנהוג כהפוסקים לטביל כיון שאנו עושין מספק כהלל והלל היה מטביל בודאי בחרוסת :

ח צריך ליזהר שלא יאמר לצלוי זרוע לפסח די"א דאפי' בדיעבד אסור ולא זרוע בלבד אלא אפי' על שאר בשר בהמה י"א דאסור אפי' בדיעבד אם אמר בלה"ק בשר זה לפסח דנראה כאילו דקדישו לקרבן פסח אבל מותר לומר בשר זה על פסח (מש"כ בס"א בל"א מותר לא ידעתי מה איסור יש בלב"ק ול"ע) ומ"מ אם אינו בשר גדי וטלה מותר בדיעבד שהרי הפסח אינו בא אלא מגדי וטלה וכ"מ לכתחלה יזהר אפי' על בשר עוף (חס"ט) :

ט יש מקומות שאוכלין צלי בליל פסח ואנו בני אשכנז במקומות שאין אוכלין צלי בב' לילות האלו אפי' צלי קדר ואפי' בשלו ואח"כ צלאו גזרה שלא יאמרו שהוא בשר פסח ואוכלין קדשים בחוץ ואפי' בשר עגל או עוף כל דבר שטעון שחיטה אבל דגים וביצים צלוין מותר ויש אוכלין ביצים בליל הסדר זכר להורבן שהיו מקריבין פסח ועכשיו בטל אבל אין בזה שום מצוה ודלא כההמון שחושבים זה למצוה ובפרט זה ממלאים כריסם עד שאוכלין אפיקומן על אכילה גסה ולכן צריך אדם לידע בנפשו :

י כ"א מישראל חייב לשתות ד' כוסות מדרבנן בשני הלילות וצריך שיחזיק הכוס לכהות רביעית וצריך לשתות בפעם א' לכהות רובו של כוס ואפי' הוא גדול שהרי החיוב הוא לשתות כוס ואפי' מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק עצמו לקיים ד' כוסות ויכול למזוג היין במים או שישתה מה שהוא חמר מדינה או יין צמוקים וחייב לשכור כוסות או להשכיר את עצמו בשביל ד' כוסות והכוסות צריכין הדחה ושטיפה וכל מה שצריך כוס של ברכת המזון (כמבואר בכל' ברכות כלל מ"ו) ומ"מ אם הם נקיים א"צ שטיפה והדחה בין כוס לכוס אלא סגי בשטיפת כוס הא' (תע"ג) :

יא כ"א מישראל מחויב מן התורה לספר יציאת מצרים בליל א' מדאורייתא ובליל ב' מדרבנן והיא מצוה נוספת על כל שאר לילות שהרי בכל לילה חייב להזכיר יציאת מצרים אבל בלילה זה חייב לספר המעשה וכמו שנסדר בהגדה ולכן אמר ר"ג כל שלא אמר ג' דברים אלו ר"ל הטעם של ג' דברים אלו שהם פסח מצה ומרור לא יצא ואם אין בידו הגדה יאמר בחומש פרשיות של יציאת מצרים וסומא חייב בהגדה וכשיגיע למצה זו או מרור זה יאמר רק מצה שאנו אוכלין כו' וכן מרור שאנו אוכלין כו' (תע"ג וכח"י) ול"נ כיון שצריך להגביה יכול לומר מצה זו ומרור זה :

יב כל המצות הנודגות בב' לילות אלו שהם ד' כוסות ומצה ומרור וסיפור יציאת מצרים א' אנשים וא' נשים חייבין (כך משמע מלשון הש"ע דחייבות אף בהגדה. ומלשון הטור משמע דפטורות מכ'

נשמת אדם

נא יס

להפליט מכלי אבל מבליע . וכן בית השחיטה בסי' י"ו בש"ך ס"ק י"ז דמבליע בסכין ואינו מפליט . ובא"ו"ה כלל נ"ח בבי' פ"א לענין עירוי . ודעת א"ז בשם מהר"ח דמבליע ואינו מפליט . ובאו"ה כלל י"ב דין ו' הביאו בח"י סי' המ"ז ס"ק נ"ט בבוסר דנחשב כרותח להבליע ולא להפליט וא"כ ה"נ כיון דמפליט כ"ש דמבליע ואפי' בכלי שהרי בסי' ק"ה סעיף י' כ' דכלי פולט בלא רוטב כמ"ש בט"ז והש"ך שם . כיון דאין לו פליטה מגופו ואם כן כ"ש דמבליע בלא רוטב ע"י חריפות ודוחקא שהרי עדיף מהוס ע"י אש דשם אינו אוסר רק כ"ק . ובחריף לכ"ע כדי נטילה . ואם כן כיון שהזנגוויל בולע כל הטעם וכשדך אותו במכתשת הבליע כל הטעם במכתשת ואחר כך כשדך בו בשמים חוזר ומפליט כל הטעם ועוד נ"ל דאין ראיה מש"ך הנ"ל כלל דהתם בבישול אע"ג דהחריף בולע כל הטעם של בשר וחוזר ונתן כל הטעם בקדרה מ"מ כבר נתלה הטעם הרבה . אע"ג דאין כלי שיש במה שבתוכו ס' מ"מ איכא בודאי שלשים ויותר ואם כן כשחוזר בקדרה ובלעה מבישול החריף לא בלע רק טעם קלוש וכשחוזר פולט להלב בודאי איכא ס' נגד טעם הבשר . משא"כ במדוכה שנבלע מן הזנגוויל ידוע שחתיכת זנגוויל הוא קטן ובלע רבה מן הסכין וכ"ז נבלע במדוכה ואחר כך כשדך מעט זנגוויל בלע כל מה שנבלע במדוכה . ולכן נ"ל דבנ"ת הוא כמו שכתב המ"א . אף דלכתחלה ודאי אסור . מ"מ בדיעבד אם שמו התבלין בקדרה מותר . כיון דבנ"ה יש פוסקים דלא מקרי חריף רק חלתית ואפי' לנון כתב בהגהת סמ"ג בשם ר"י בשם ר' יחיאל דלא הוי חריף וגם יש פוסקים דטעם לנון שחתכו בסכין הוא דוקא כשמגונית קרוש על הסכין וגם י"א דוקא בכלי ב"י כמ"ש בפ"ת סימן נ"ו . ואם כן יש להתיר בדיעבד . וכ"ל דלכן דקדק המ"א נכתוב שלא כדין עושין דר"ל דלכתחלה ודאי אסור . ועוד דאפי' את"ל דהמ"א ס"ל נ"ט דהוי נ"ט בר נ"ט . מ"מ ודאי אינו נכון דאסור לעשות נ"ט לכתחלה משא"כ בהמן דעכ"פ משהו איכא וגם לא"ש לומר נ"ט בר נ"ט וכדמוכח להדיא במ"א סי' המ"ז ס"ק ל"ז לכ"ע אסרו ומ"ש בסי' תנ"א ס"ק ל"ב בריב אייזן נ"ל דר"ל דאם מפרר עליו בע"פ מלה וא"כ צריך ס' נגד הפירור . ואם מפרר הרבה צריך ס' נגד כל הריב אייזן כנלע"ד :

שאלה כד בענין ס' כתחמוה שכתב המ"א סי' תס"ז ס"ק ט' דלא הוי ס' כיצד ראוי לנהוג :

תשובה הש"ך בי"ד סס"י נ"ז צ' דבהפ"מ לא איכפת לן בחסרון ידיעה . ועוד דאפשר בזמה"ז אין אדם בעולם שיוכל להבחין זה והוי ס' גמור כמ"ש האחרונים וכ"כ פ"ב

פסח חייבות בד' כוסות ובכל המצות הנוהגות בלילה זה כגון מצה ומרור משמע דוקא באלו ולמעוטי הגדה וכן משמע לכאורה בפסחים דף ק"ח ע"ב בתוס' ד"ה שאף הן ע"ש אבל א"א לומר כן דנהי דפטורות מכ"ת כיון דהוי מ"ע שהזמ"ג מכל מקום כיון דמחוייבות בד' כוסות וקיי"ל דאם שתאן שלא על הסדר לא יצא כדאי' בגמ' שם ובש"ע וא"כ ע"כ חייבות בהגדה כדי שתשתה על הסדר וכ"כ תוס' להדיא בסוכה ל"ח ד"ה מי שהיה וא"כ מש"כ הטור כגון מצה ומרור ר"ל כמו מצה ומרור ולכן צריך להזהיר ב"ב שלא יזלזלו בכל זה ובפרט באכילת מרור שמזלזלין בו מאוד וגם צריך להודיע להם בלשון שמבינים עכ"פ הטעם של פסח מצה ומרור כדי שיקיימו מצוה זו וגם שישמעו קידוש וברכת אשר גאלנו ויכוין להוציאם) (תע"ב) :

יג אכילת מצה והכריכה ואפיקומן וד' כוסות צריך לאכול ולשתות בהסיבה דהיינו שיטה עצמו על צד שמאלו כשהוא מיסב ואין חילוק בין שהוא איטר או לא לעולם יסב בשמאל של כל אדם ואם אכל בלא הסיבה וכן בשני כוסות הראשונות יחזור ויאכל וישתה בהסיבה אבל בשני כוסות אחרונות דאסור להוסיף על הכוסות יסמוך על הפוסקים דס"ל דיצא בזמה"ז כיון שאין דרבינו בכך ונ"ל דה ה באפיקומן דהא אסור לאכול ב' פעמים אפיקומן (שם) :

יד אחר כל האכילה אוכלין כזית מצה המשומרת והיא נקראת אפיקומן ולכתחלה יאכל ב' זיתים א' זכר לפסח וא' להגינה וצריך שיזהר באכילתו שלא ימלא כריסו בסעודה שלא יאכל האפיקומן על אכילה גסה שהאפיקומן אנו אוכלין זכר לפסח שנאכל באחרונה ואסור לאכול הפסח על אכילה גסה ואסור לאכול ולשתות אחר אכילת אפיקומן חוץ מן הכוסות שמחוייב לשתות ואחר ד' כוסות אסור לשתות ג"כ שאר משקין המשכרין מפני שחייב אדם לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה וחיישינן שמא ישתכר (ע' ח"י סי' תפ"א) אבל (לאקריץ ועפיל טרהנק וטיי) וכיוצא בו מותר ואם צמא הרבה אחר אפיקומן מותר לשתות (ע' ח"י סי' תע"ח) ויזהר לאכלו קודם חצות שהפסח אינו נאכל אלא עד חצות ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות ולא יאכל אותו בב' מקומות או אפי' בבית א' בב' שלחנות דומיא דפסח דכתיב בבית א' יאכל ואם ישן באמצע אכילתו והקיץ אינו חוזר לאכול אבל אם ישן בסעודה קודם שאכל אפיקומן לא הוי הפסק :

טו אם שכח לאכול האפיקומן אם נזכר קודם ברכת המזון אע"פ שכבר נטל מים אחרונים או שאמר הב לן ונברך מותר לאכול בלא ברכת דמוציא (ע' לעיל הלכות ברכות כלל מ"ד) דאתכא דרחמנא סמכינן ולא חשיב היסח הדעת שלנו לכלום כיון דמחוייב לאכול ואם כבר בירך בהמ"ז אם נזכר קודם שבירך על הכוס בפה"ג יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברהמ"ז ויברך על הכוס ואם לא נזכר עד אחר שבירך על הכוס אם אינו נזהר בכל השנה לברך ברהמ"ז על הכוס יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל אפיקומן ויברך ברהמ"ז שנית בלא כוס אבל אם נזהר תמיד לברך על הכוס אזי יצטרך לשתות עוד כוס והוי כמוסיף על הכוסות לכן לא יחזור לאכול ויסמוך על אכילת מצה שאכל מקודם אבל אם לא היה לו אלא כזית מצה המשומרת משעת קצירה ולא אכל ממנה מקודם אפי' לא נזכר עד אחר שגמר כל הסדר יטול ידיו ויאכל אותו כזית ויחזור ויברך על הכוס אע"פ שהוא מוסיף על הכוסות וא"צ לחזור ולומר הלל דאע"פ שלא שתאן כסדר יצא דסדרן אינו מעכב (ח"י בשם תשובת הרא"ש דלא כמ"א) ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית אחר ממצה שמורה (תע"ג) :

טז אם אין לו אלא ד' מצות שמורות יקח ב' בלילה א' וב' ללילה ב' ואם אין לו אלא ג' אם יכפיק לו ללילה א' בא' יעשה הכל בלילה א' מן א' ויניח ב' ללילה ב' משום להם

משנה

נשמת אדם

א"ר סי' תס"ז סס"ק כ"ב דמדברי הטור משמע דהוי ספק וכ"כ אמ"ו בתשובת נודע ביהודה דמדברי רי"ף ורא"ש משמע דהוי ספק (ונ"ל דמשמע לו כן מדכתב הרי"ף והביאו הרא"ש בפ' כל שעה סי' כ"ה בפלוגתא דשמואל ומר עוקבא) וכיון דלא איפסקא הלכתא עבדינן להומרא כמר עוקבא הו"ל ס' ס' דאורייתא (ר"ל דלמר עוקבא בראויין להתבקעות הוי חמץ ולשמואל דוקא נתבקעו ממש) אבל אי איפסקא בבישולא כיון דאיסור משהו מדרבנן הו"ל ס' דרבנן . ועוד דכבר הוכחתי בחיבורי בינת אדם בשער רוב וחזקה בסי' י' וסי' ל"ח דלדעת רוב פוסקים לא מחזק עד מזמן לזמן אם כן עכ"פ באיסור משהו בהפסד גדול יש להתיר :

שאלה כה חמץ שנתערב קודם פסח רק שלא נודע לו עד בלילה מי אמרינן חוזר וניעור כיון דקיי"ל דכל זמן שלא נודע התערובות ל"ש ביטול כדאיתא בי"ד סימן ק"ט :

תשובה נ"ל כיון שסתמו כל הפוסקים ולא נמצא לא בראשונים ואחרונים שדברו בזה רק כתבו סתם דאינו חוזר וניעור סתמו כפירושו דאין חילוק בין נודע ללא מדע דלעולם מותר ולכן נריכין אנו לחלק בין חו"נ זה לחו"נ דשאר איסורין דצריכין אנו להבין מה שכתב רמ"א דנוהגין בתערובות לא בלח דאינו חו"נ ולא מצאתי טעם לזה לחלק בין לח ליבש ועוד שהרי אפי' בשאר איסורין קיי"ל בסימן נ"ט דחוזר וניעור ולמה נקיל בחמץ · ונ"ל ע"פ מה שכתב הש"ך בסי' נ"ד הטעם לחלק בין נ"ט בר נ"ט דבו"ח לאיסורין דכיון דקלוש טעמא כ"כ אינו ראוי שיחול עליו שם דבו"ח משא"כ בשאר איסורין דשמו עליו · ולפ"ז נכן בשאר איסורין אמרינן דחו"נ דאע"ג דכבר נתבטל כיון שעכשיו נפל עוד איסור ונתעורר האיסור הראשון ומצא מין את מינו וניעור אבל הכא שנקלש טעמו כ"כ ונתבטל כבר ולא נתוסף עליו שום איסור רק הזמן גורם האיסור והרי כבר נקלש כ"כ עד שאין ראוי שיחול עליו שם הדם איסור חמץ ואפי' להסוברין דנ"ט בר נ"ט הפילו קודם פסח אסור דשמו עליו אפי' קודם פסח שאני התם דעכ"פ יש כאן טעם אלא שהוא קלוש אבל כשנתבטל בס' גרע טפי דאפי' טעם קלוש אין כאן ולפ"ז כיון דטעמא משום שאין ראוי שיחול עליו שם חדש · אם כן מ"ש נודע קודם פסח או לא נודע דהא אפי' לא נודע עכ"פ אין כאן טעם כלל ולא נתוסף עליו שום איסור רק הזמן גורם ואין דבר שיחול עליו כנ"ל את"ז מצאתי להגאון בעל ת"ד שכתב נמי להתיר אפי' בלא נודע :

שאלה כו כשעושים יין צמוקים כדי לעשות מראה וטעם לייין

משנה ואם לא יספיק לו א׳ יקח א׳ והחצי ללילה א׳ ויספיק לו א׳ וחצי ללילה ב׳ די״א דלעולם בלילה ש״פ בני בא׳ ומחצה משום דבעינן מה דרכו של עני בפרוסה ואם אין לו אלא ב׳ זיתים יקח ללילה א׳ ויברך על אכילת מצה על זית א׳ ואחר יניח לאפיקומן ואם אין לו אלא זית א׳ יברך המוציא על אלו שאינו משומר כלל ולא יברך ברכת אכילת מצה ויברך על מרור ויאכל הכריכה ג״כ עם מצה שאינה משומרת ואחר כל אכילתו יברך על אפיקומן על אכילת מצה וכפסק הש״ע ונ״ל דזה מיירי דוקא בענין שאין יוצאין בשאר מצות כלל שאינו משומר כלל משום מצה אפי׳ משעת טחינה אבל אם משומר משעת טחינה כסתם מצות שלנו רק שאינו משומר משעת קצירה יעשה כמש״כ הט״ז דיברך על הכזית שמורת המוציא וגם אכילת מצה והכריכה ואפיקומן יאכל משאר המצות וע׳ בנ״א וחולה שאין יכול לאכול אלא כזית א׳ של מצה יאכל מקודם כל מאכלו בלא המוציא ואח״כ יטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה על הכזית אבל אם אין לו ג״כ יין א״כ צריך לקדש תחלה על הפת ואח״כ יאכל (תפ״כ) :

יז אם אין לו יין לכוסות יקח מה שהוא חמר מדינה אע״פ שאינו אלא בימי הפסח כגון מי דבש ואם גם זה אין לו יקח (נאקריץ או יאגדע קוואס מ״א) ואם אין לו שום כוסות מקדש על הפת ומברך המוציא ובוצע דהיינו שפורס תחלה את האמצעית ונוטל החצי לאפיקומן וגומר הקידוש ומברך על אכילת מצה ואוכל ואח״כ מטבל טיבול א׳ ואומר מה נשתנה וכל הגדה עד גאל ישראל ומברך ברהמ״ז ואומר הלל בלא חתימה לפי שזה נתקן על הכוס אבל ברכת אשר גאלנו הוא במקום שעשה ניסים (כ״כ רוקח בסי׳ רפ״ג והביאו ג״כ פ״ח) ולפ״ז ה״ה בחולה שאינו יכול לאכול לא מצה ולא ד׳ כוסות מ״מ מברך אשר גאלנו (וכמ״א כתב טעם אלכו) ונ״ל דלא יאמר תיבות לאכול בו מצה ומרור רק והגיענו הלילה הזה בן ה׳ אלהינו יגיענו כו׳ ואם יש לו כוס א׳ יקח אותו לקידוש ואם יש לו ב׳ יקח אותו לברהמ״ז (סי׳ תפ״ג) :

יח נהגו להדר בליל פסח לברך בזימון כדי לענות כשיאמר בהלל הודו יהיו שנים עונים ומ״מ בדיעבד אף אשתו וב״ב מצטרפים ויענו אחריו ואם הם ג׳ יאמר א׳ הודו וב׳ עונים ואם שנים יאמרו שניהם הודו וכשיש בבית א׳ ד׳ ב״א הויך לאחר אכילתו להצטרף בבית חבירו עם ב׳ וצריך זה ליזהר שלא יאכל האפיקומן בביתו דאז אסור לאכול ולשתות בבית חבירו ואינו מצטרף שם וגם אסור לברך ברהמ״ז אלא במקום שאכל וגם אסור לאכול שם עוד הפעם אפיקומן שהרי אינו נאכל בב׳ מקומות ולכן לא יאכל כאן אפיקומן אלא על שלחן חבירו שיברך שם ברהמ״ז (וכת״י כ׳ דמהר״ל מפראג קורא תגר על מנהג זה שהרי אין חיוב לברך דוקא בזימון ולכן משכה שעללנים שאין יוצאין מפתח ביתם) :

יט אם יש אנשים או נשים בבית אחד שאינם יודעים לעשות הסדר או אפילו ב׳ או ג׳ בתים יכול אחר לעשות להם דהיינו לאחר שעשה הסדר בביתו אכל וברך ברכת המזון הולך לבית אחר ועושה קידוש בשבילם והם ישתו ואומר הגדה לפניהם עד גאל ישראל ואז הם שותים כוס שני ואוכלין מצה ומרור ואוכלין כל צרכיהם אבל הוא אסור לאכול ולשתות עמהם שהרי כבר אכל אפיקומן בביתו ואפילו אם לא אכל אפיקומן בביתו מ״מ לכתחלה י״א דאפילו שאר מצות אינן נכון לאכול בב׳ מקומות ואח״כ יברכו ברהמ״ז ואם אינם

נשמת אדם

יין שמניחים אותו על נייר של צוקער הצבוע (בלא״ה) הידוע מותר לשתות אותו בפסח :

תשובה צריך לחקור להאומנין במה צבוע הנייר כי לענ״ד צבוע במין עץ שנקרא ברזיליע ובזה לא ידעתי שום חימוץ אך שאומרים שיש לחוש שמערבין יי״ש עם הברזיליע בשעת בישול · וא״כ נ״ל דאסור לשתות ואע״ג דמחמת הצוקער הדבוק בנייר אין לחוש דבלא״ה אין בצוקער כ״כ חומרא ועוד דהוי לח בלח ונתבטל קודם פסח מ״מ צבע החמץ שבתוכו לא בטל כמ״ש המ״א בסי׳ תמ״ב ובב״י בי״ד סי׳ קל״ד בשם תשובת רשב״א דדבר העשה לחזותא באיסור הנאה אסור דהוי כממשו של איסור ואע״ג דכתב הפ״ת בסי׳ ק״ב דבדרבנן קי״ל חזותא לאו מילתא היינו דווקא בדם תבוסה אבל משהו בפסח דאסור כל ספק ודינו כדאורייתא · אע״ג דמשהו מדרבנן כמ״ש הכו״פ שם בסי׳ ק״ב ועוד כמ״ש שם הכו״פ דחזותא הוי כמו דעביד לטעמא דעכ״פ משהו איכא ולכן נ״ל דאסור לשתותו רק יצפנו לאחר פסח :

שאלה כז אחד אפה מצות קודם פסח ולאחר שאפה איזה עיסות : מצא חטים במצות ולא הטורח לרקד הקמח הנשאר והמצות שכבר אפה לא יאכל אלא ביום דשמא גם בהדרה בפסח והבעה״ב לא נזכר בזה ופירר המצות ומצא בעיגולים חטים :

תשובה יראה פשוט דתלינן במצוי כיון דידענו שהיה בקמח חטים וכמ״ש אמ״ו בכ״ב לענין חטה שנמצאה בדבש כמו שכתבנו בשמו בסי׳ כ״ט וא״כ ה״נ וכיון שהעיסה לא נתחמצה כ״ש החטה וא״כ כבר נאפה החטה בתנור ואפויה לא יבא לידי חימוץ כדאיתא בגמרא אך לפי מה שכתב הרמב״ם בפ״ה הל׳ ה׳ כרמל שמהבהבין אותו באור וטוחנין אותו אין מבשלין את הקמח שלו במים שמא לא נקלה באור יפה ונמצא שמחמיץ כשמבשלין אותו כו׳ אבל קמח קלי אסור שמא לא קלוהו יפה ויבא לידי חימוץ עכ״ל ושם הלכה ג׳ אין קולין כו׳ אבל מבשלין את הפת ואת הקמח הקלוי ע״כ. וכתב המ״מ דס״ל להרמב״ם דמה שאמרו בגמרא אפוי שבשלו קאמרי׳ דלא בא לידי חימוץ דהיינו פת גמור או קמח קלי ר״ל שנקלה בהיותו קמח אבל אם קלה החיטים אין קמח שלהם מותר לבשלו ע״כ ולדבריו נ״ל דמ״ש דה״ה קמח קלי אסור ר״ל קמח שנעשה מקלי דהיינו כמ״ש בתחלה כרמל שמהבהבין כו׳ · ולכן דקדק בהל׳ ג׳ וכתב הקמח הקלי ר״ל קמח נעשה מן קלי (וע״ש בפ״ח דאפילו בקמח קלוי רבו האוסרין כן דעת רש״י דמפרש דרבא מתו ליה בחסיסא פרש״י קמחא דאבשונא ר״ל קמח שקלו אותו כמ״ש הת״י ובזה מבואר במ״א אם נתנו קמח שקלו אות במאכל

אינם יודעים יקרא עמהם מלה במלה ואח"כ ילך לבית השני ושלישי ועושה להם כסדר הזה ואח"כ הולך לביתו וגומר ההלל ושותה כוס ד' ואח"כ ילך לבתיהם ויגמור עמהם הלל או אם ירצה גומר הכל בביתו ואח"כ הולך לבתים אחרים או אם ירצה עושה הסדר תחלה בבית אחרים ואינו אוכל עמהם ואח"כ הולך לביתו ועושה הסדר (תפ"ד) :

הסדר בקצרה

(א) יכין מושבו מבע"י כפי יכלתו במצעות נאות ויהיו הכוסות שטופות ומודחות מבע"י (ודינם כדין כוס של ברהמ"ז כמבואר לעיל בהל' ברכות ויהיה הכוס שלם ומהזיק עב"פ רביעית ואם אינו מהזיק רביעית לא יצא) כדי שתיכף כשיבא מבהכ"נ יעשה הסדר כדי שלא ישנו התינוקות כדי שישאלו מה נשתנה ותהיה הקערה סדורה לפניו דהיינו שיניח בקערה ג' מצות ויכסה אות' במכסה כמו בשבת וי"ט אך מה שנוהגין לכרוך המצו' ומניחין המטפחות בין מצה למצה הוא מנהג בורות ועליהם הזרוע מימין וביצה משמאל מרור לברכה באמצע חרוכת תחת הזרוע כרפס תחת הביצה מרור לכריכה באמצע וסדר זה אינו מעכב ומי המלח יניח על השלחן ומי המלח יעשה כבע"י ואם שכח יתן דמים תחלה ואח"כ יתן לתוכו מלח :
(ב) תיכף בביאתו מבהכ"נ מנהגנו ללבוש (קיטל) ואבל אינו לובש ומ"מ הלובש ג"כ לא הפסיד אח"ז ימזוג הכוסות ואם יש לו משרת המשרתת ימזוג להראות חירות :

קדש (ג) קודם שיקדש יזהיר לכל ב"ב זכרים ונקבות שישתו מן הכוסות עכ"פ רוב רביעית בפ"א בלא שום הפסק ויש שמקמצין וכועסים על המשרתים אם שותין הרבה ועתידים ליתן הדין כי הוא מבשילם ומונעם מן המצוה ואם הפסיק בשתיה בכדי שתיית רביעית בשני כוסות ראשונות יחזור וישתה ובשתי אחרונות לא ישתה ואם שהה בין שתיה לשתיה כשיעור אכילת פרס לעולם יחזור וישתה כוס אחר לא יקדש עד שתחשך דהיינו צאת הכוכבים ואז יקדש כמש"נ בהגדה ואם חל בשבת אומר ויכולו ואם חל במ"ש אומר יקנה"ז אם שכח להבדיל ולא נזכר עד שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה דכיון דהבדלה צריך כוס קבוע נראה כמוסיף על הכוסות ולכן ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואח"כ יבדיל ואם לא נזכר עד אמצע הסעודה יבדיל בתוך הסעודה ויברך בפה"ג אם לא היה דעתו לשתות יין בתוך הסעודה ואם שכח עד אחר ברהמ"ז יאמר הלל והבדלה על כוס ד' כיון דא"א בענין אחר (מ"א ות"י) וא"צ ליטול ידיו קודם קידוש אם לא שאין ידיו נקיות ירחוץ מעט וקודם שיקדש יכוין שרוצה לקיים מצות קידוש וגם לקיים מצות ד' כוסות שכוס של קידוש היא א' מד' כוסות ויש נוהגין לומר הריני מוכן לקדש ולקיים מצות ד' כוסות רק שצריכין ליזהר שלא יאמרו זה לאחר קידוש שהרי בירך על הכוס בפה"ג אלא דוקא קודם קידוש וקודם הגדה יכוין או יאמר לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים :

ורחץ (ד) לאחר שקידש יטול ידיו דמדינא כל דבר שטיבולו במשקה צריך נט"י ואע"ג דבזמן הזה אין נוהגין כן רק מי שנוהג בפורשות מ"מ בליל פסח נוהגין ליטול כדין נטילה בלא ברכה כדי לעשות היכר להתינוקות כדי שישאלו :

נשמת אדם

כרפס

ב...כל אם אוסרין בדיעבד כיון דרפ"י ורמב"ם מתירין וגם מתמיר עכ"פ במלה כיון שהמלה מפסקת אבל בכרמל שנזכר בגמרא לאיסור בודאי אסור דבזה ליכא מאן דמתיר ואפילו בקמח שקלו כתב הח"י דאפשר דמותר רק להשהותו או ניכנות כיון דהכו האוסרים וא"כ כ"ש בהטה שנמלאת במלה דהוי דומיא דכרמל דאפילו אזו אותו בעין היה ראוי לאסור . אך י"ל דהב דוקא בכרמל שמהבהבת שא כו נאפה יפה רק כהבהוב אבל בהטה זו שנאפה יפה י"ל דלכ"ע מותר שהרי גם המלה נאפה וכ"ש הטה זו . אך י"ל לפי הפיקו של מ"א כיון דהמלה מפסקת . א"כ י"ל כ"ש בהטה זו כיון דהמלה מפסקת הייבינן שמא לא נאפה יפה ודומיא דמלה כפולה דנוהגינן לאיסור . ולכן נ"ל דדינו כשאר הטה אך יש להכניה זה בכלל ספק שמא נאפה בבר ולא בא לידי חימוץ ובמקום שיש עוד ספק יש להתיר מטעם ס"ס כנלע"ד :

שאלה כח חבית של שכר שהניחוהו יפה ולא הגעילו ונתנו לתוכו דבש שקורין מעד בלון ועמד בתוכו קודם פסח איזה ימים ונזכר שלא הגעיל :

תשובה המ"א הביא דעת המרדכי וז"ל המרדכי שטעם השכר בטל בס' קודם הפסח ואינו חוזר וניעור ואין להחמיר לשער בכל החבית משום דלא ידעינן כמה נפיק מיניה דשאני הכא דהתירא בלע הכלי משערים כפי מה שהיא פוגמת ובטל בס' ועוד דכל הנבלע בכלי הוי נטל"פ גם השכר ביין הוי נטל"פ ע"כ"ל והמה הח"י שהרי קף שנבלע בו בשר דהוי ודאי היתרא בלע ואפ"ה צריך ס' נגד כל הכף ועל טעם ב' כתב המ"א דלדידן נטל"פ אסור ולכן כתב דהיין דהוי נטל"פ אפי היה הכלי ב"י מותר ובנלגד שיערה קודם פסח לכלי אחר ובדבש אם היה הכלי ב"י לא מהני שיערה קודם פסח דבכולה משערינן . והנה דברי המ"א שכתב דבדבש אם היה הכלי ב"י אסור כוא תמוה שהרי ע"כ לא נעשה כבוש עד שיעבור מעל"ע ואז הוי נטל"פ וכיון שעירה ממנו קודם פסח וא"כ נתבטל וא"כ מ"מ אם היה הכלי ב"י או אב"י וצ"ל דסמך עצמו אמה שכתב בסי' תמ"ז ואפשר שרמז זה דמה שכתב בסי' תמ"ז סעיף ס' או דר"ל דנתן לתוכו דבש שבשנו רותח דאז כשבוא ב"י אסור וכשיטת הש"ך בי"ד דאין ס' בכלי נגד הקיפה וכ"ל דזהו כוונת המרדכי במה שכתב דכל הנבלע בכלי הוי נטל"פ ולא כתב דסתם כלי אב"י אלא דכלנא כייל דאפילו ודאי ב"י מ"מ הבליעה הוא לפגם דכיון דלא נעשה כבוש עד אחר מעל"ל וא"כ הוי נטל"פ ונכמתירין נטל"פ א"ל לערות לכלי של פסח ולדידן צריך לערות לכלי של פסח וגענין תמיהת הח"י נ"ל דאין נדמות כלל לבשר והלב דהתם בא הבליעה מהלב לבשר ותיכף נעשה נבלה מטא"כ לענין המן דהוי נ"ט בר נ"ט וכוונת המרדכי כיון שהיין אינו מקבל טעם מהמן גופא

רק

כרפס (ס) אח"ז יטול (פעטרזייל שקורין פעטערשקע) או ירק אחר וטובל במי המלח ומברך בפה"א ואם נדלו הירק בכלי בבית כמו שנוהגין שנוטעין בצלים בכלי בבית אזי לא יברך בפה"א רק שהכל :

יחץ (ו) אח"ז יקח המצה האמצעית וישברנה לב' חלקים דהיינו חלק א' גדול והב' קטן ממנו והחלק הגדול יניח תחת המפה לאפיכומן ויהיו נזהרין שיכרוך האפיקומן במטפחות שלא כבסו (בקראכמעל) כי הכרים מסתמא מכובסים (בקראכמעל) כנהוג והחלק הקטן יחזיר לקערה ויהיה מגולה כל זמן אמירת הגדה רק כשמגיע להיא שעמדה לאבותינו אז נוטלין הכוס בידו ואז יכסה המצה ואח"כ יגלה אותו עד שיגיע ללפיכך ואז נוטל הכוס ומכסה המצה :

מגיד (ז) אח"ז יגביה הקערה ונוהגין שכל ב"ב מגביהין הקערה ולפעמים שאשתו נדה ואז מתביישת או שבאים לידי שחוק ולכן יותר נכון שלעולם לא תגביה אשתו הקערה כמו שנוהגין כמה גדולים ויאמר הא לחמא עניא מוזגין כוס ב' כדי שישאל התינוק מה נשתנה אם אין שם תינוק ישאל בנו או חברו או אפי' אשתו ואז יאמר עבדים היינו והנכון כמו שנוהגין היראים לפרש ההגדה בלשון (אשכנז) או בלשון שמבינים שהרי גם נשים חייבות בכל המצות ובאמירת הגדה ולכן חיוב שגם השרתת תשב אצל השולחן ותשמע כל הגדה ואם צריכה לצאת לחוץ לבשל עכ"פ מחויבת לשמוע הקידוש ולכשיגיע לר' גמליאל אומר כל שלא כו' תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב' שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא ונוהגין שגם קוראין אותם שתשמע העשרה מכות שהביא על המצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל וכשיגיע למצה זו צריך להגביה המצה להראותה למסובין ויש שנושקין אותה כדי לחבב המצוה בעיניהם וכן כשיגיע למרור זה אבל כשיאמר פסח שהיו אבותינו כו' לא יגביה וכשיגיע ללפיכך מגביה כ"א כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל ואז יכסה הפת וישתה כוס ב' וכבר נתפשט המנהג שמברכין על כוס וכוס ברכה ראשונה אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק על כוס ד' :

רחצה (ח) יטול ידיו כדין נט"י לאכילה ויברך :

מוציא מצה (ט) לפי שבי"ט צריך לחם משנה אך ברכת אכילת מצה צריך דוקא בפרוסה שהרי נקראת לחם עוני ומה דרכו של עני בפרוסה לכן מניחין הפרוסה בין ב' השלימות ולוקח שלשתן בידו ומברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ מניח השלישית בקערה ובוצע מהעליונה ומהפרוסה מכל א' כזית ויאכל בהסיבה ב' הזיתים ביחד ואם א"א לאכול שניהם ביחד יאכל של המוציא תחלה ואח"כ מהפרוסה ולכתחלה ירסק היטיב השני הזיתי' או הזית בפיו ויבלעם בבת א' ואם קשה לו לבלוע יאכל מעט מעט רק שלא ישהה בכדי אכילת פרס מתחלת אכילת הכזית עד סוף אכילת הכזית :

מרור (י) אח"ז ירכך החרוסת דהיינו שישפוך לתוכו יין או חומץ כדי שיהא ראוי לטבול בו ויקח כזית מרור וכבר כתבתי שיפרר אותו מקודם כדי שיפיג טעמו קצת אבל לא יניח להפיג כל טעמו ויטבלנו בחרוסת וינערנו ממנו דאל"כ יבטל טעם המרור ויברך על אכילת מרור וצריך שילעוס המרור שיטעום הטעם המר אבל אם בלע ולא לעסו לא יצא אבל מצה אע"פ שלא לעסה יצא והמרור לא יהיה כבוש מע"ל אפי' במים :

כורך

נשמת אדם

רק ממה שקיבל הכלי דהוי נ"ט בר נ"ט לא משערינן הכלי רק באומד יפה וכמו שכת' בעל העיטור הביאו הט"ז ג"כ סס"י תמ"ו וז"ל הטור כתב בעל העיטור דוקא חמץ דאיתא בעיניה אבל גיעול היורה מדופנו של כלי לענין דבש ושמן של נכרים בפסח כו' בטל הוא וכתב הט"ז שבש"ע אזיל לשיטתו דכתב בי"ד הביאו הטור בסי' צ"ג דיש במה שבתוך הכלי ס' וכב"י שם לא מסתבר ליה שיחלוק עם כל הפוסקים אלא דס"ל לבעה"ע כשיטת ראב"ד דלא משערינן בכולה אלא במה דנפיק מיניה וכ"כ הב"י בא"ח סימן הנ"ל על דברי בעה"ע דס"ל דלא דמי חמץ לשאר איסורין דפליטת הכלים אוסרת דשאר איסורין פליטת הכלי אוסרת בשעת איסורו אבל חמץ דכי בלע בזמן היתרא הוא הילכך מאחר שאינו בעין אינו חשוב ובטל ועי"ל דסבר כלים אב"י גם לענין דסתם חמץ וה"נ נטל"פ קודם פסח דמותר אפילו לדברי האוסרין נטל"פ בפסח משום דפגם זה תחלת נתינת טעמו היה קודם פסח עכ"ל הב"י וזהו עצמו דברי המרדכי דס"ל דאע"ג דדברים שנתבשלו בכלי ב"י קודם פסח אסור משום דלא קיי"ל כעיטור וכראב"ד דאין משערינן בכלי בכולו היינו דווקא בשאר איסורים ואפי' בבשר וחלב אע"ג דהיתירא בלע כגון חלב שבישל בקדירה של בשר וכן בישלה בכלי ב"י של חמץ אפילו קודם פסח משא"כ בהבית דאינו מבשל בו רק בלוע ע"י כבישה דהוי נ"ט בר נ"ט שהרי היתרא בלע לכן לא משערינן נגד כולו אלא במאי דנפיק מיניה שהרי עכ"פ קלוש הטעם הרבה וה"ז דומה לטעם משובח ויש ס' נגדו ה"נ כל הבליעה אינו מרובה ואע"ג דלענין בישול בכלי ב"י אינו סומך על טעם זה מ"מ כאן דיש עוד טעם להתיר דהוי נטל"פ שהרי אינו נבלע בו אלא לאחר מעל"ע כמ"ש כל האחרונים וא"כ הוי נטל"פ ולפ"ז כיון שהמרדכי עצמו אינו סומך על התירא בלע לבד כיון שכתב ב' טעמים להיתר וכבר כללא בידינו במקום שאיזה פוסק מתיר מחמת איזהו טעמים אין לסמוך על טעם אחד לבד רק דוקא כשכולם שייכים בזה ולפ"ז כשעבר מעל"ע קודם פסח שכבר נפגם טעמו ושייך שני הטעמים מותר אבל כשנתן בע"פ ונעשה פגום בפסח אסור כשלא עירן לפני פסח לכלי של פסח וכדברי המ"א ודלא כט"ז שסמך א"ע על טעם דהיתירא בלע לבד דלדבריו אף בבישול בכלי ב"י היה לו להתיר ובפי' כתב רמ"א בשם המרדכי בסי' תמ"ז סעיף ה' דבבישול אסור א"ו כמ"ש :

שאלה כט שכבשו ירק שקורין בוריקעס בחבית של שכר בלא הגעלה ועמד בתוכו איזה ימים עד שהחמיץ יפה ואח"כ כשנזכרו עירו הכל לחבית של פסח ועתה בפסח שאל השואל מה דינו :

תשובה

כורך (יח) אח"כ יקח כזית מצה מן השלישית השלימה כדי לקיים בה ג"כ מצוה ואם צריך לה למחר יקח מן העליונה או מן האמצעיה ויקח עוד כזית מרור וכורכה עם המצה והנכון לטבול גם מרור זה בחרוכת ויאכל ב' הזיתים בבת א' אם אפשר לו כדלעיל סי' ט' ויזהר שלא יסיח בדברים שאינן מצרכי הסעודה עד לאחר שאכל הכריכה שהרי ברכת אכילת מצה ומרור קאי גם על זה ומ"מ אם כח בדיעבד א"צ לברך (ודע שאין חילוק בין המרור שמברך עליו או שלוקח בכריכה דלא כמו ששמעתי ממקצת בני אדם בשם הגהי האר"י שהם ב' מינים והם אינם יודעים בין ימינם לשמאלם שהרי ה' מיני ירק שיוצאין בהם מצטרפין זה לזה אפי' לקט מכולן כזית יצא אלא דהעולם נוהגים ליקח העליון של חריין נברך עליו שהוא נוח יותר לאכול וגם שהם סידור מגוה) :

שלחן עורך (יט) אח"כ אוכל סעודתו ואין אוכלין צלי בב' לילות אלו אפי' בשלו ואח"כ צלאו בקדרה ואפי' בשר עוף אם לא לצורך חולה וביצים צלויות מותר ויש מקומות שנוהגים לאכול ביצים בב' לילות ודמיקל בזה שלא לאכול תע"ב כי מגיאין כריכם ואוכלין אפיקומן באכילה גסה וכן אני נוהג והכל לפי שהוא אדם ישגיח על עצמו שלא למלאות בטנו :

צפון (יג) . לאחר גמר סעודתו אוכלים מן המצה שמונחת תחת המפה והוא נקרא אפיקומן ולכתחלה יאכל כ"א ב' זיתים א' זכר לפסח וא' זכר להגיגה ועכ"פ לא יפחות מכזית א' ויאכלנו בהסיבה ויהא זהיר לאכלו קודם הצות ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם הצות (ואם שכח לאכול אפיקומן עי' לעיל סי' ט"ו) ואחר האפיקומן לא יאכל ולא ישתה שום דבר :

ברך (יד) . אח"ז מוזגין כוס ג' ונוטל מים אחרונים ומברך בהמ"ז ומצוה להזור אחר זימון ונהגו שבעה"ב בעצמו מברך ולאחר בהמ"ז שותין כוס ג' בהסיבה ומברך ברכה ראשונה ואסור לשתות בין כוס ג' לכוס ד' ומ"מ אם הוא כוס ג' ול והיה דעתו ע"ז בשעת ברכה מותר לשתות מבגו כמה פעמים דהכל נחשב לשתיה אחת :

הלל (טו) . אחר בהמ"ז נוהגין לפתוח הדלת כדי לזכור שהוא ל"ש ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על העכו"ם ולכן אומרים שפוך חמתך כו' ואח"כ מוזגין כוס ד' ומתחילין לא לנו וגומרין ההלל ואומר יהללוך עד אתה אל ואינו חותם ואומר הלל הגדול היינו כ"ו כל"ח ואח"כ אומר נשמת וישתבח עד מעתה וע"ע וחותם עד חי העולמים ואפי' אכל בתוך ז' אומר הלל ולאחר שסיים הברכה מברך ושותה כוס ד' בהסיבה ואם רוצה ממתין עד שיאמר הפיוטים תהלה ואחר שתיתו מברך ברכה אחרונה אם שתה רביעית בפעם א' ואחר ד' כוסות אינו רשאי לשתות רק מים או (לאקריץ) יש להתיר אם צריך לשתות וכ"ש בליל ב' דמותר אבל בכל דבר דין ליל ב' כליל א' לכל דבר :

נרצה (טז) . חייב אדם לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה ולכן יש קוראים אחר הסדר שיר השירים ונוהגין שלא לקרות על מטתו רק פ' שמע ולא שאר פסוקים שקורין בשאר לילות להגן להראות שהוא מאמין שהוא ליל שמורים מן המזיקים אבל אם לא קרא קריאת בזמנו דהיינו שהתפלל מעריב קודם צאת הכוכבים מחויב לומר כל ג' פרשיות שהרי מחויב לקרות ק"ש עכ"פ :

נשמת אדם שאר

תשובה נראה פשוט לאיסור אע"ג דעירו לחבית של פסח מ"מ כבר קבלו טעם מחמץ שהרי עמדו בתוכו איזה ימים כשהיו מחומצים ואע"ג דהכלי כבר היה אב"י כיון שהוא דבר חריף משוי ליה לבלוע לשבח ואין לך כלי שיהיה בו ס' נגד בלוע ועיין בסי' כ"ז מה שכתבתי בכוונת המ"א :

אך ראיתי בח"י בסי' תמ"ז ס"ק מ"ג שכתב לפרש דברי הטור שם בזיתים כיון דבשעת כבישתן נותנין בהם מים בטיל חורפייהו ולא שייך תו לומר מהניא ליה לשבח וכתב בח"י דר"ל כיון דבשעת כבישתן נותנין בהם מים ונתבטל החריפות אם כן מה שמקבל הטעם מכלי הוי לפגם ואע"ג דלבסוף אחר שנכבשו ונתחמצו נעשו דבר חריף . מ"מ כיון דבשעת עיקר קבלת טעמו לא היה דבר חריף עכ"ל . ולפ"ז ה"ה כל הנכבשין בכלי איסור מותר אח"כ כבשו להוכו בחומץ וציר . ומהמת שסברא זו היא מתודשת שלא מצינו לא בשום ראשון ואחרון . ולכן כתב הגאון בעל ח"ד דמיירי שקודם פסח נתן הזיתים בכלי פסח וכל זה אין משמעות בטור ע"ש . ולכן נ"ל שהרי אנו רואים שהזיתים הכבושים שמביאין למדינתנו שאף שעומדין זמן מרובה במי הכבישה לא נתחמץ כלל רק אדרבה טוב נשתותו ויש בו רק קיוהא וזהו שכתב הטור כי לא מהניא ליה לשבח ר"ל אע"ג דהזיתים מתחלה היו חריפין אבל כיון שנתנו עליו מים בטל תורייפתו ואע"ג דאח"כ כובשן אותן לא חזרו לחריפתן והמי כבישה בלא"ה אין לו דין חומץ ואינו חריף כלל רק קיוהא בעלמא. ולפ"ז אין שום יסוד לדינא דח"י . ולפ"ז כשכובשים בוריקעס וכיוצא בהם בחבית של חמץ וכן לענין שאר איסורים כיון שנתחמץ משוי ליה לבלוע לשבח ואוסר ככל דבר חריף כנלע"ד :

ל כתב המ"ז בנודע ביהודה לענין חטה שנתבשלה בדגש ונפלה שם כיון דאין אנו בקיאין בהניטה א"כ יש לאסור והגאון בעל ח"ד השיג עליו וז"ל לא נלע"ד דדוקא בחולט עיסה ברותחין אין אנו בקיאין דאימר לא הגיע הרותחין לשיעור שיהיו יכולין למנוע שלא תחמץ קודם שתתבשל ועד דמבשל ליה מחמע . אבל ודאי אם בישל קמח במי פירות עד שתתבשל כל צרכו בזה אנו בקיאים אם נתבשל כל צרכו מותר ליתן אותו אח"כ לתוך המים וכן אם בשל אותו בשול רב עד שנתבשלו בו שאר דברים בודאי אף החטה נתבשלה עכ"ל . ול"נ שדברי המ"ז נכונים . שהרמב"ם בפ"ה כתב שתקנו הגאונים שלא לחלוט משום שמא לא ירתיח יפה יפה והרי"ף והרא"ש וטור כתבו בשם הגאונים לית מאן דידע למחלט בזמנ"ז . וכתב הטור שהרבו לשרות למצות לד היתר לחלוט שעורין לחולה . והנה נ"ל דהא דאין בקיאין לחלוט היינו משום דלא ידעינן כמה זמן צריך שיבשלו המים עד שיהיה בהם כח לבטל ברגע ראשונה החימוץ מהשעורים דאל"כ קשה ירתיח המים יפה יפה ואז יטיל לתוכו השעורים . א"ו משום

דלא

כ שאר דינים כגון שאין לו מצה שמורה אלא כזית או ששכח לאכול אפיקומן או מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים תמצא בכלל זה למעלה :

כא דין התפלות ידוע ומפסיקין לומר משיב הרוח בתפלת המוסף ביום א' ואם טעה מבואר בהל' תפלה כלל כ"ד ושם כלל כ"ח :

כב נוהגין שלא לשמש מטתו ב' לילות ש"פ עפ"י האר"י ז"ל ואמנם כבר כתבתי שאין זה אלא להיראים שלא יכשלו ח"ו בעבירה אבל למי שיצרו תקפו אין לו להחמיר כלל כי אין בו אלא מדת הסידות ואין לך איסור בתשמיש מדינא באשתו הכשרה רק אבל שלו או שלה ובט"ב ויום הכפורים :

כלל קלא דין ספירת העומר :

א בזמן המקדש בתחלת ליל ט"ז בניסן שהוא ליל ב' של פסח היו קוצרין העומר ומ"ע מן התורה לספור כאו"א ספירה כדכתיב וספרתם לכם כו' וכתיב ז' שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור ז' שבועות ועכשיו שאין לנו לא קצירת העומר ולא הבאה מ"מ חייב כאו"א מישראל לספור ספירה מדרבנן ומדכתיב תספרו נ' יום משמע שצריכין לספור ימים ופעם כתיב ז' שבועות משמע דמצוה למנות שבועות ולכן צריכין לספור היום יום א' בעומר עד שמגיע לז' ימים אומר היום ז' ימים שהם שבוע א' בעומר ואם מנה הימים בלא שבועות או להיפך אע"ג דיצא מ"מ יש לחזור ולספור בלא ברכה :

ב מצותה בתחלת הלילה וזמנה כל הלילה ואם שכח כל הלילה יספור אותו יום בלא ברכה וליל שאחריו מברך כיון שעכ"פ ספר ביום ואם שכח ולא ספר גם ביום אזי יספור בלילת האחרונו' בלא ברכה כיון שדילג יום א' הרי אינם תמימות וכתיב ז' שבתו' תמימות תהיינה :

ג היה מסופק אם דילג יום א' או לא מברך שאר הלילות בברכה דהא י"א דספירה בזמה"ז הוי דאורייתא וא"כ הוי ספק דאורייתא ומברכין מספק ולתוספות דס"ל דספירה בזמה"ז אינו אלא מדרבנן הא ס"ל דאפי' בודאי דילג יום א' סופר בברכה דס"ל דכל יום הוא מצוה בפ"ע (עיין מה שכתבתי בכלל ברכות כלל ס' בכ"א סי' ו') ונ"ל דה"ה בנסתפק כשספר אתמול היה עדיין יום דינא הכי :

ד מצוה לכתחלה לספור מעומד דכתיב מהחל חרמש בקמה ודרשינן בקומה ואם סיפור מיושב יצא :

ה מצותה לספור כל או"א דכתיב וספרתם לכם ואם שמע מחבירו ונתכוין השומע והמשמיע להוציא יספור בלא ברכה (ע' ח"י) :

ו מצותה לספור אחר צאת הכוכבים ואם סיפר בין השמשות יצא ולמ"ד דספירה אינה אלא מדרבנן אף לכתחלה מותר בין השמשות דהוי ספק דרבנן :

נשמת אדם השואל

דלא ידעינן אם צריך המים בישול מע"ל או חצי מע"ל או פחות או יותר . וזה נמי שכתב הרמב"ם שמא לא ירתיח יפה יפה אין כוונתו שמא לא יניח הקמח לבשל הרבה דמה מועיל מה שיבשל אח"כ הרבה כקושי' הגמרא אדמבשיל מחמע אע"כ דר"ל שמא לא ירתיח המים יפה יפה עד שיהיה בו כח שכאשר יבא לתוכו הקמח תיכף יהיה מבושל ברגע ראשונה עד שאף אם יבשל אותו כל היום שוב לא תחמיץ . ולפ"ז כיון דלא ידעינן כמה צריך לבשל המים . ואם כן אין חילוק בין מי פירות למים וא"כ מאן יימר שהיה הדבש מרותח כ"כ עד שביטול החימוץ מן החטה שלא יבא עוד להחמיץ וא"כ יפה כתב המ"ו דגם בזה אין בקיאין בהליטה :

שאלה לא אשה אחת רקחה לנון בדבש של פסח למכור וכדי ליתן טעם עירבה עמו קליפת מראנץ יבשים :

תשובה מבואר בסי' תס"ז דמנהגנו שלא לאכול שום פירות יבשים ומאחר שקבלו אבותינו אנו מוזהרים בלאו דלא תטוש תורת אמך · כדאמרינן בפרק מקום שנהגו בבני ביסן · והנה מדברי המ"א שם ס"ק ח' מוכח דאפילו נתייבשו ודאי בדרך היתר ולא בתנור . כמו שידעתי שהמנהג שלוקחים אגסים · וע"י מחט מחברים אותם על חוט ותולין סביב תנור בית החורף · אפ"ה אסור שהרי כתב דבק"ק קאלי"ש נוהגין היתר לשתות המשקה שעושין מאגסים יבשים אבל אין אוכלין אותן שמא נדבק בהם קמח חמץ וסיים ואע"ג שיש נכרים שמייבשין בתנור אחר שאפו כו' מוכח דמיירי שמסתמא מייבשין כמו שכתבתי ואפ"ה אסור ובשאר מקומות כתב שנוהגין להחמיר אפילו לשתות המשקה ומשמע ודאי אפילו בידוע בודאי שהייבשו בהמה כמש"כ כיון דחיישינן שנדבק בהם משהו . ולפ"ז מצד המנהג ודאי דאסור לאכול קליפות מראנצין דלא עדיף מכרכום ונעגלין ומה שהוצרך הרשב"א ליתן הטעם בכרכום מפני שמזלפין כו' כמש"כ מ"א ס"ק י' היינו שבמקומו לא נהגו בחומרא זו דפירו' יבשים אבל במדינתינו שנוהגין חומרא דפירות יבשים פשיטא דאנו מוזהרין בלאו מדברי קבלה אל תטוש וכו':

אך י"ל דכ"ז שהקליפות מראנצין בעין דאז אוסרים ואפילו לערבם לכתחל' חתיכה חתיכ' אסור אבל בדיעבד כשנתערב וא"א לנקטן אחד אחד מותר שהרי כתב המ"א שם ס"ק י"א דאפילו נתערב הרבה מותר · אך נ"ל דקליפת מראנצין גרע טפי מפירות יבשים ולא מצד המנהג לבד הם אסורים אלא דמדינא אסורים כיון שנחתכו בסכין שהרי ב' בי"ד סי' צ"ו דמי לימונים מותרים מפני שאף שנאסרו מקליפה שחותכין בסכין איסור כבר נתקנה בראשונים וכבר דחקו האחרונים ע"ש בש"ך ופ"ח שהרי בא"ח סימן תמ"ז סעיף ח' כתב בזיתים דאם חתכו בסכין ישן אפילו הוא נקי ואינו ב"י אסור מטעם דחורפיה משוי לשבח · וע"ש במ"א ס"ק ל"ג דלדידן אף בבוסר דינא הכי ובס"ק ל"ט כתב דאפילו בישל הזיתים קודם פסח מותר להשהותן ואסור לאכלן דמשהו מיהא איכא וידוע דקליפת מראנצין חריף שהמראנצין מר מאד יותר מאתרוג וא"כ לדידן דקיי"ל בכולם אגב חורפא משוי לשבח . וא"כ הם אסורים וכ"כ הפ"ח שם בי"ד ועיין בפ"ח בא"ח סי' תמ"ז שהקשה מדין דמי לימונים בי"ד דמתיר ומתרץ דנענין חמץ במשהו רצה הש"ע להחמיר · וא"כ מי יוכל להקל נגד הש"ע . ואפילו ע"י תערובות שכתב בסעיף ז' בבוסר ברמ"א דאם נתערב אותו

ז השואל מחבירו בין השמשות כמה ימי ספירה בזה הלילה יאמר לו אתמול היה כך שאם יאמר לו היום כו"כ אע"פ שלא אמר בעומר מ"מ כיון דבדיעבד אפי' לא אמר בעומר יצא ואע"פ שלא נתכוין לצאת כיון דלרוב פוסקים ספירה אינה אלא מדרבנן וקיי"ל דמצוה דרבנן א"צ כונה (וכה"ג מסתפק דאפי' לא אמר ג"כ היום יצא) וקודם בהש"מ אין לחוש ומותר לומר שהרי אין זמן ספירה :

ח לכתחלה לא יברך עד שיודע בבירור כמה צריך לספור ומ"מ בדיעבד אם בירך ע"ד שיספור כמו שיאמר חבירו ושתק ושמע וספר יצא אבל לכתחלה אסור להפסיק אפי' בשתיקה בין הברכה להמצוה יותר מכ"ד (כדלעיל בהלכות ברכות כלל כ' סי' ט) :

ט אם בירך אדעתא לומר היום ד' שסבר שהם ד' ימים ובאמת הוא ה' ימים וסיים בה' ימים יצא אבל אם היה הטעות בדבור כגון שאמר ה' ימים ובאמת אינו אלא ד' ימים אע"ג שבשעה שבירך סבר שהוא ד' ובירך אדעתא דלימא ד' ואח"כ סבר שהם ה' וסיפר ה' אזלינן בתר דבורו וצריך לחזור ולספור ומ"מ אם לא שתק הרבה הברכה עולה לו :

י יאמר מנין הימים הכל בלשון זכר יום א' שני ימים ארבעה חמשה כו' וכן עשרה כולם בה' שהוא לשון זכר ולא שלש ארבע חמש ושמונה אין חילוק בין לשון זכר לנקבה אלא בנקודה שיאמר שמנה בקמץ (ע' בנ"א) ולא בסגול דזה הוא לשון נקבה ומאחד עשר ואילך המנין המועט בל' זכר אחד עשר יום שנים עשר יום ולא שתים עשר שלשה עשר (יום או ימים) והמנין המרובה בל' נקבה אחד עשר ולא אחת עשרה שתים עשר או שנים עשרה וכן אחד ועשרים שנים ועשרים שלשה ועשרים וכן כולם והמנין המועט קודם למרובה ולא עשרים וא' וכן כולם ומ"מ בדיעבד בכולם יצא :

נשמת אדם

דבר כהבשיל אין להתמיר מספק וכתב המ"א דאע"ג דסתם סכין אינו נקי היינו משמנונית אבל לא מחמץ הרי הייס דדוקא בשהדיחו אותו דבר וגם זה הניח בל"ע · ולכן נ"ל דמרקחת זה אסור לאכול בפסח ומותר להשהותו דאפילו אם נאמר דאינו הריף כלל מ"מ מחמת חשש איסור משהו בעין ראוי לאסור כיון שלא הדיחו :

שאלה לב אם מותר לעשות יין שרף ממיני זרעים וקטניות כגון מרעלקע שקורין גריקע :

תשובה לא מיבעיא אם לא בדקו להסיר כל הגרעינין של תבואה דאסור דהוי חמץ אם יש להסתפק שמא אין בו ס' כנגד הגרעינין אלא אפילו אם בדקו היטיב שאין בו שום גרעין אין להקל כלל ואפי' במקום מניעת שמחת יו"ט כדמוכח מתה"ד סי' ק"ב שכתב ז"ל ונראה דמותר להנות באותן תבואות (ר"ל מיני קטניות) בפסח כגון ע"י הדלקה משמן זרע פשתן ושומשמין וזרע קנבוס כו' דהאיסור הנהו אינו אלא באכילה ע"ש. וא"כ מוכח להדיא דדוקא לענין הנאה או להשהותן לאחר פסח דאין בזה כרת רק בלאו על זה לא נהגו איסור בקטניות אבל באכילה דבחמץ גמור ענוש כרת נהגו איסור אף בקטניות · וכ"מ ממהרי"ל שהביא המ"א בסי' תנ"ג שכתב דמותר לאכול שמן זית משמע דשאר מינים אסור ואפילו אם נעשה היי"ש מדבש ורוב כרוב והמיעוט היה רעלקע אפ"ה אסור כיון דעיקר בכך הוי כד' מיני מדינה דעיקרו כך ואסור כמש"כ המ"א סי' תמ"ב ס"ק א' בשם רשב"א ובעין זה כתב בת"י ס"ס תס"ז ולהתיר מהמת דיי"ש אינו אלא זיעה ליתא תדא הרי כבר האריך בזה הת"י סימן תמ"ב ועוד כיון שמוכח מתה"ד דשמנים אסורים וזה אינו רק מי פירות ואינו אלא זיעה בעלמא כמש"כ תוס' פסחים כ"ד ד"ה אלא והניחו בתימה ע"ש ועכ"פ כיון דמי פירות דהוה זיעה מוכח מתה"ד דאסור · א"כ אפילו תימא דיי"ש הוי זיעה מכל מקום אסור :

שאלה לג בענין אכילת מרור שנהגו במדינתנו לאכול הריין מפורר כי א"א בשום אופן לאכול אותו שלם מבלי מפורר שהוא סכנת נפשות כמו שאירע ר"ל לאיזה אנשים בקהלתנו ולכן נהגו לאכול מפורר וכן נהג הגר"א ולהיות שכעת נדפס פי' הגדה מהגאון בעל ה"ד ומבואר בו שהאוכל מפורר אינו יוצא כלל נשאלתי איך לעשות הגם שאיני כדאי להכנים ראשי בין שיני אריו' כאלו ולהיו' שהיא מלו' דג ופ' ודבר שאי אפשר לעמוד בו נתתי אל לבי לעיין בו :

תשובה הגאון בעל ה"ד הביא ראיה מדאמרינן דאפילו אם שלקות מברכין בפה"א אין יוצאין ידי מרור וא"כ ה"ה כשמברכין שהכל אין יוצאין : וא"כ כיון דאם פרטינהו פרימי זוטא מברך שהכל כדאמרינן בגמרא וא"כ פשיטא דאין יוצאין ואפילו לר"י דאמר בפה"א היינו דנשתנה לעלויא ע"ש ולשיטתו היה יכול להביא ראיה פשוטה שהרי בכל הפירות שנתרסקו מברכין שהכל ובטל מתורת פירא כמ"ש בתה"ד וכ"פ רמ"א בסימן ר"ב כיון דבטל מתורת פירא לענין ברכה א"כ אין יוצאין בו ולפ"ז נ"ל מ"ש תוס' בסוכה ל"ב ד"ה הירדוף דיוצאין במרור כתוש נ"ל דמיירי שלא נתרסקו · אך י"ל דהגאון רוצה להביא ראיה גם לדעת האחרונים דס"ל דלעולם במלתא קיימא ע"ש בט"ז ולכן הביא ראיה מגרגלידא דליפתא דאפילו אינו מרוסק לגמרי · אך לפ"ז דברי התוספות הם סתירה לדבריו דבוודאי בכל דבר ע"י כתישה נפגם טעמו קצת ומיהו גם זה יש לדחות. ואמנם כפי הנראה שהגאון סובר דמ"ש רשב"א דקס"ד דמפגם פגים ר"ל דנפגם ע"י שחותך חתיכות קטנות וזה כמעט נגד החוש שבשביל שיחתוך הלפת חי בפרימי זוטי ישתנה טעמו ועיינתי ברשב"א ברכות דף מ' ד"ה קבעי עולא כו' וז"ל והיינו נמי כו' גבי פרימי זוטי דליפתא אי לא דרבי יהודה דאמר כי היכי דנמתיק טעמא הוי ס"ד למימר דלא מברכים בכו בפה"א אלא שהכל משום דקס"ד דמפגם פגמינהו דהלמא כל מידי דמיפגים בשלקי מגרעי גרעי בברכתיה ולהדין סברא תומא וכרתי חיין בפה"א שלוקין שהכל דמיפגים פגים להו עכ"ל הרי עכ"ל מבואר דלא מיירי כלל דפוגם בחיין אלא על ידי הבישול ס"ל דפרימא זוטא מיפגם פגים ולא כתב דפגים בטעמא אלא ר"ל על ידי שהם חתיכות קטנות נפגם שנימוח מאד וכיוצא בו אבל בחיין לא נפגם בודאי על יד פרימא זוטא. וי"ל דלכ"ע מברכין בפה"א אע"פ שלא נשתנה לעלויא :

אך לעיקרא דדינא דס"ל דזה תלוי בזה דאם אין מברכין בפה"א אין יוצאין בה נ"ל דליתא דדוקא מדלא יוצאין בו דייק הגמרא שפיר ש"מ דבטיל מותרת מרור · ואם כן ה"ה דאין מברכין בפה"א ועל זה משני דלעולם במילתא קיימא והכא משום דבעינן טעם מרור אבל להיפך אע"ג דנתרסק היטיב וכדעת תה"ד דבטיל מתורת פירא לענין ברכה · מ"מ י"ל שפיר דיוצאין בו דאטו פירא כתיב בתורה מרורים כתיב ואף על פי שמברכין שהכל מכל מקום נקרא מרור דבשלמא גבי מצה בדף ל"ז דפריך אלא מעתה לתנא דבי רבי ישמעאל דאמר תוזר לסלתן ה"נ דלא מברכין המוציא וכ"ת ה"נ והתניא לקט מכולן כזית יוצא בו ידי מצה משמע דאם בטל ממנו תורת לחם לענין ברכה ה"ה לענין מצה א"ש דכיון דלא מקרי לחם אם כן אינו יוצא בו דלחם בעינן משא"כ במרור דרק מרור כתיב וזה נקרא מרור מה איכפת לן אם הוא פירא או לא דבשלמא בכבוש שלוק ומבושל דנתבטל מתורת מרור לגמרי

יא בין פסח לעצרת מתו תלמידי ר"ע ולא מתו בימים שא"א בו תחנון וא"כ נשאר ל"ג יום ולכן נוהגים קצת אבלות אין נושאין נשים ואין מסתפרין ל"ג ימים ויש בזה מנהגים שונים . ובקהילתנו אמר לי הרב ר' שמעון ז"ל מ"ץ דקהלתנו שנוהגין איסור מיום א' דר"ח אייר עד ג' סיון דאמרינן מקצת היום ככולו מלבד בל"ג נוהגין היתר שהוא יום הילולא דרשב"י ולכבודו נוהגין קצת שמחה ואם חל יום ל"ג ביום א' נוהגין בקהילתנו שמספרין ביום ו' ולכן הנשים נוהגין שלא לעשות מלאכה מפסח עד עצרת משקיעת החמה שאז היה זמן הקבורה :

יב אסור לאכול חדש דהיינו תבואה חדשה אע"פ שנזרע אם לא נשרש קודם ט"ז בניסן שהוא זמן הקרבת העומר אסור אפי' בזמה"ז בא"י עד תחלת י"ז ניסן ובח"ל עד ליל י"ח ניסן לרוב הפוסקים אסור מה"ת בין בארץ בין בח"ל ואפי' בתבואה של נכרים ולדבריהם דינו בכל דבר ככל איסורי תורה ואפי' פליטת כלים אסור אך כיון שהוא דבר קשה לכל העולם ולכן סומכין על הפוסקים דס"ל דאינו נוהג בח"ל וכ"מ כל אוהב נפשו ירחיק מזה ובמדינות (הסכמ) רוב התבואה נשרש קודם לעומר אך במדינות אלו ידוע שלעולם אין זורעין קודם פסח שעורים ושבולת שועל ולכן צריכין ליזהר מהם אפי' כשעשאן משקין אבל חטים ודגן שקורין (קארן) רובא דרובא נזרע באלול ותשרי ומותרין ואינו נוהג חדש אלא בתבואה של ה' מיני דגן אבל לא בשום מין אחר (וכל דיני חדש מבואר בחיבורי שערי צדק פ"ז ע"ש) והגר"א היה מהדר לאכול מצות מחדש בליל י"ח ניסן כיון שהיה עליו שם איסור עד היום כדי להראות שמחה

נשמת אדם

ע"י ד"א שפיר אין יוצאין בו אבל כשנשתנו מחמת עצמן עדיין מרור נקרא וגם לא נתבטל טעם מרור שלו וראיה שהרי לכ"ע יוצאין בקלח בכמושין ולדעת רמב"ן אפילו בעלין והדבר ידוע שכאשר נכמש בודאי נפגם טעמו ואפ"ה יוצא אעפ"כ כיון שלא נשתנה מחמת ד"א יוצא ושמעתי שהגר"א הקפיד שלא ימלול עד אחר ערבית והכ' כל המשמשי' אותו שראו מעשיו כבר הלכו כולם לתע"ה ולא נודע טעמו ונ"ל דדינא קאמר שהרי יל"ד מלשון הברייתא פסחים ל"ט יוצאין בהן ובקלח שלהן בין לחין ובין יבשין דר"ע והכ"א בלחין אבל לא יבשין ושוין שיוצאין כמושין אבל לא כבושין כו' כללו ש"ד כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו וכל שאין בו טעם מרור אין יוצאין בו ע"כ וי"ל דזה הכלל מאי בא לרבות ונ"ל דקאי על כמושין והנה כל הכמושין אינו שוה שבודאי מתחלת הכימוש אינו נפגם כ"כ כמו בסוף הכימוש וע"ז קאי בברייתא כ"ז שיש בו טעם מרור ר"ל כל שאינו נכמש כ"כ עד שיש בו טעם מרור יוצא כו' והיינו כדעת הגר"א ולכן נ"ל דיש לנהוג כן :

שאלה לה אם נתלה בעה"ב באמצע בדיקה ועושה שליח אם צריך לברך :

תשובה דבר פשוט שאין השליח מברך כשהבעה"ב בירך בעה"ב כמש"כ הט"ז וכ"כ הפ"ח בסימן תקפ"ה בהתחלת לתקוע ולא יכול להשלים ישלים אחר על סמך ברכה שבירך ראשון והוא שיהיה שם בשעת הברכה וכתב הפ"ח דהיינו דאל"כ צריך התוקע לברך בשביל עצמו שלא שמע הברכה אבל אם כבר יצא התוקע השני א"צ לברך ע"ש . וא"כ ה"ה הכא שהשליח אינו מחוייב כלל לבדוק ודברי הט"ז בס"ק י"א מה שהשיג על הע"ש לא ידעתי השגתו דבודאי אם לא בירך בעה"ב ועושה שליח לבדוק מברך השליח אך כשהבעה"ב בירך בעה"ב ובאמצע נתלה מותר לעשות שליח ואין שייך עוד לברך כיון שהבעה"ב בירך בעה"ב . ומש"כ ראיה מתרס אינו ראיה דבודאי אינו בדין שזה יברך וזה יעשה המצוה אף שהוא שלוחו ובסי' תרל"ב שא' מברך ואחד קורא שאני דשניהם חייבים עיין בי"ד סימן א' סעיף ז' בש"ך וט"ז שם ובא"ח סי' תקפ"ט סעיף א' ואמנם כ"ז כשהוא בודק חדר א' באותו בית דזה מקרי דעת בעה"ב שלא יצטרך לברך אבל אם צריך לילך דרך הרחוב כיון שבעה"ב צריך לברך כמש"כ הפ"ח וא"כ ה"ה השליח חייב לברך ולא מהני מה ששמע הברכה מבעה"ב כן נ"ל פשוט ואמנם בהל' ציצית כתבתי דאם הבית האחר סמוך לו א"צ לברך :

שאלה לו מי שאין לו אלא כזית מצה שמורה כיצד יעשה :

תשובה נ"ל דעד כאן לא פליגי הרי"ף והרא"ש דלרי"ף וכ"כ הש"ע דיאכל הכזית דמינטרא באחרונה וכין שנאמר שכוונת הרי"ף דמינטרא מקצירה דוקא לעכובא או דר"ל משעת טחינה ורק למצוה מעידן קצירה עכ"פ הרי"ף וכל הפוסקים מיירי דאין לו מצה שיוצאין בו כמש"כ הרי"ף ראיה מברייתא דהדובשנין והסקריטין שאין יוצאין בו כלל ובזה נ"ל דלהרי"ף ורמב"ם אוכל הכזית באחרונה ולרא"ש בראשונה ומזה מיירי כל הפוסקים שכתבו דין זה דאי לית ליה מצה דמינטרא שיאכל באחרונה ר"ל שאין לו כלל מצה שיוצא בו משום מצה וראיה לזה שהרי הרמב"ם לא הביא כלל דין שמירה מעידן קצירה לחלק בין נילוש ראשונה לשאר ליגות כמש"כ המ"מ בפ"ה הלכה ח' ולכ"ע בשאר הימים לא בעינן שימור מעידן קצירה ואפ"ה כתב בפ"ח הל' י"ג שאם אין לו מן השמורה אלא כזית אלא דמיירי שאין לו כלל מצה שיוצאין בו דומיא דבליקות של נכרים או הדובשנין כו' והרא"ש חולק בזה וס"ל דיאכל בראשונה וקי"ל בזה כהרי"ף ורמב"ם אבל אם יש מצה השמורה משעת טחינה דלרוב הפוסקים סגי בזה אלא דלכתחילה לא יצא ולר"ן שכתב שדעת הרי"ף דלמצוה מן המובחר בעינן משומר מעידן קצירה עכ"פ אם אין לו אלא כזית ודאי לכ"ע יאכל כזית זה שיוצא אליבא דכ"ע דהיינו המשומר מעידן קצירה בראשונה יברך עליו ויאכל הכריכה וכן אפיקומן מאחר המצות דאין ימלא כריסו מאחר המצות שלרוב פוסקים יוצא בזה ואח"כ יברך וכיון דאין כאן אלא מצוה מן המובחר מוטב שיברך עליה ולא יניח אותו כזית לאפיקומן שהרי בשעת אכילת אפיקומן סומך על שאר מצות שאכל בתוך הסעודה . ומש"כ הט"ז דראוי לקבוע הל' כרא"ש כוונתו בענין זה אבל ודאי הרא"ש חולק אפי' בדובשנין וס"ל דאף בזה בזמה"ז יאכל בראשונה ובזה לא עלה ע"ד הט"ז לקבוע הל' כרא"ש במקום שכל הפוסקים חולקים עליו כן נלע"ד ומה שכתב המ"מ שם שלא"ע כוונת הרמב"ם שלא כתב דין דבליקות של נכרים לא זכיתי להבין כוונתו שהרי כיון שכתב בפ"ח במי שאין לו אלא כזית משומר אוכל כל הסעודה ממצה שאינו משומר והו גופא דין דבלקות ש"נ דבודאי מיירי שאין בו חשש חימוץ אלא שאינו משומר :

שאלה לז בהגדה כיצד יאמר שוטה בקמץ או בסגול :

תשובה בגבוה כתב בא"ע בביאור הב"ש סי' קנ"ו ס"ק ע' דשוטה בקמץ הוא לשון זכר וכ"כ בגליון הח"מ שם והב"ש השיג ע"ז ממה שכתב התי"ט בטהרות פ"ו שוטה אחת בעיר של"ל שוטה בקמץ דהוי לשון נקבה ובאמת ראיה גמורה מצאתי לדבריו מתמורה כ"ט דאמרי' שם אתנן זכר מותר מדכתיב אתנן זונה בקמץ יצא זונה בסגול :

אמנם הראה לי מדקדק גדול בנוהג כתיבה זו דוקא בשאר דברים אבל במספר כשם שמשונה שהרי בכל מקום ה"א סי' לנקיבה ובמספר להיפך דשלשה ארבעה כו' בה"א הוא לשון זכר ובלא ה' הוא סימן לנקבה הוא הדין בנקודות הוא להיפך דבקמץ הוא סי' לזכר וסגול לנקבה והאריך שם בטעמים ונמצא דברי הלבוש נכונים :

שמח שנמנע היה מרמת מצות הבורא (ועיין זה כתבו תוספ' שבועות דף י"ז ד"ס לא קרלו) והיה מחמיר באיסור חדש ככל איסורי תורה:

יב הגר"א ביטול מנהג מלהעמיד אילנות בעצרת:

הלכות תענית

כלל קלב (תקס"ג):

א מ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבא על הצבור שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות כל דבר שיצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו (רמב"ם) וכשם שהצבור מתענים ומתפללים על צרתם וכך מצוה על כל יחיד שיתענה ויתפלל על צרתו כיצד היה לו הולה בתוך ביתו או תועה במדבר או חבוש בבית האסורים יש לו להתענות ולבקש רחמים (תקע"ח) ודבר זה מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבוא צרה יזעקו עליה ויריעו וידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן דכתיב עונותיכם הטו אלה וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה מנהג העולם אירע לנו צרה זו נקרא מקרה ה"ז דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות והוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי (גם אני) עמכם בחמת קרי כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי ומדברי סופרים להתענות על כל צרה עד שירוחמו מן השמים ובימי תעניות אלו זועקין בתפלה ומתחננים ומריעין בחצוצרות (רמב"ם פ"א מהל' תענית) והחצוצרות לאו דוקא אלא ה"ה שופר ולכן תמה המ"א בסי' תקע"ה למה אין נוהגין לתקוע בשופר בעת צרה אע"ג דאין דין ת"צ בבבל מ"מ כיון שהוא מ"ע מן התורה:

ב מדינא אין גוזרין על הצבור בתחלה בהם כפני כשיראו שיקנו סעודות גדולות לסעודות ערב וגם לצורך שבת יסברו שרעב בא לעולם וייקרו השער אבל במדינות אלו הלא שכיחי מפקיעי שערים ולכן מותר (סי' תקע"ג) ואין גוזרין תענית על הציבור מתחילה בר"ח ולא בחנוכה ופורים או בחוה"מ או בט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות או ט"ו באב (לבוש) ואם התחילו להתענות על הצרה אפי' יום א' ופגע בהם ימים אלו מתענין ומשלימין וזהו מדינא אבל האידנא צבור דינם כיחיד ומפסיקין בר"ח ומשלימין יום אחר וכן נוהגין וב"ד שנזרו שלא לאכול בשר בכל ב' ה' הצי שנה או שנה אם לא עלה על דעתם שיהיה ר"ח וט"ו באב תוך משך זה צ"ע אם מותר או לא דמסתמא לא נתכוונו לאסור ימים שא"א בהם תחנון או סעודת מצוה (ע' כמ"א סי' תקע"ב ס"ק כ' וכא"ר סי' תק"פ סק"ט) וישלימו יום אחר אבל יחיד שקבל עליו חל האיסור ומשמע דאפי' בסעודת מצוה אלא אם כן התנה בשעת הנדר (סס וכמ"א):

ג יחיד שרוצה להתענות תענית נדבה צריך לקבל מבע"י בתפלת המנחה שלפניו בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו יאמר הריני בתענית יחיד מחר יה"ר שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת וטוב יותר לקבל קודם אלהי נצור כדי שלא להפסיק תפלתו רק בשומע תפלה יהרהר בלבו שמקבל התענית ואע"פ שאוכל ושותה אח"כ אין בכך כלום וכן אם קיבל עליו להתענות ג' או ד' ימים או יותר ואח"ז שיתענה בימים ויאכל בלילות אין בכך כלום דהוי קבלה לכולם וא"צ לקבל כל או"א במנחה שלפניה ואם קיבל עליו איזה ימים ואינם רצופין כגון שקיבל עליו בה"ב וכיוצא בזה י"א דצריך קבלה לכ"א וא' במנחה שלפניו הואיל ואינם רצופים אבל י"א דסגי בקבלה א' וכן נהגו העם (תקס"ג):

ד אם קבל עליו להתענות ב' ימים רצופין מותר לאכול בלילה שביניהם אם לא שפירש בהדיא אף הלילות (סס):

ה הרגיל להתענות בעשי"ת או ביום א' דסליחות וער"ה א"צ לקבלם שמקובלים ועומדים מכח מנהגם וכן ת"ח א"צ קבלה וכן תענית בה"ב שאחר פסח וסוכות כשעונה אמן אחר הש"ץ ודעתו להתענות הוי קבלה וא"צ לקבל עוד ומ"מ אם רוצה אינו מתענה כיון שלא הוציא בפיו אבל אם הוציא בשפתיו חייב להתענות וכן תענית שגוזרים הצבור י"א דסגי בהזכרת הש"ץ ומכ"ש תענית צבור דא"צ לקבל (סס):

ו אם לא הוציא בפיו אלא שהרהר בלבו להתענות אע"פ שלא הרהר בשעת תפלה אלא אח"כ בעוד שהוא יום הוי קבלה אע"ג דלענין נדר לא מהני הרהור עד שיוציא מפיו אבל תענית הוי קרבן וכתיב כל נדיב לב עולות אבל אם לא קיבל אפילו ע"י הרהור אלא שהיה בדעתו להתענות אבל לא נגמר בלבו אם כבר התחיל להתענות אסור לאכול בלא התרה אבל כל זמן

שלא התחיל להתענות אינו חל התענית ומותר לאכול (שם):

ז אם קיבל עליו קודם תפלת מנחה בפיו רוב אחרונים מחמירים דהוי קבלה (סי' תקס"ג כמ"א וסט"ז בסי' תקס"ב) ואפי' לא הוציא בפיו אלא שגמר בלבו י"א דאעפ"ב צריך להתענות מדין נדר וכיון דהוא מלתא דאורייתא אזלינן להומרא (שכרי לרא"ש"י מותר לקבל כל היום ולר"ת הרהור כדבור ומש"כ המ"א בסי' תקס"ג בשם הלבוש דדוקא בסוגיא מפיו אבל בהרהור אין חייב להתענות הוא תמוה דאדרבה בלבוש סי' תקס"ב סעי' ו' כתב דלא הוי קבלה לענין עניני משמע דעכ"פ צריך להתענות וכ"כ א"ר) (שם):

ח אפילו אכל עד חצי היום וקיבל עליו תענית עד הלילה חייב להתענות מדין נדר (שם):

ט אם לא קיבל עליו במנחה לא נקרא תענית לענין שאם חייב תענית סתם לא יצא ידי נדרו ונ"ל דבזה יש להחמיר אפי' קיבל קודם מנחה דהא י"א דלא מהני קבלה זו (שם):

י אם קיבל להתענות יום סתם אפי' בע"ש צריך להתענות עד שיראו ג' כוכבים בינונים (אבל גדולים לא מהני כנ"ג במ"א) אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד איזו שעה שירצה ובן ת"ח צריך להשלים עד צה"כ ואפילו בע"ש (תקס"ב וכט"ז סי' רמ"ט) שכן המנהג אבל תענית של עי"ת אפי' ער"ה א"צ להתענות רק עד פלג מנחה אחרונה שהוא שעה ורביע קודם צה"כ ויתפלל מנחה תחלה וכן חתן ומ"מ נכון להתנות מתחלה (שם):

יא בענין תפלת עננו יש מחלוקת בין הפוסקים די"א דכל שלא קיבל עליו מבע"י או אפילו שקיבל עליו להתענות עד אחר תפלת ערבית כיון שאין משלים אין מתפלל עננו ובן נוהגים לענין אם גזרו הצבור תענית עד אחר מנחה כיון שאין משלימין אין הש"ץ אומר עננו אבל לענין יחיד נוהגים להתפלל עננו אפי' לא קיבל עליו מאתמול רק עד מנחה גדולה אם התפלל קודם שאכל אבל אם אכל מקודם אינו מתפלל וה"ה אם לא קיבל עליו מאתמול כלל והתענה כל היום ואם לא קיבל עליו מאתמול וגם לא התענה אלא עד מנחה גדולה צ"ע אם יתפלל עננו ומ"מ נכון שידלג תיבת ביום תעניתנו אלא יאמר עננו ה' כי בצרה גדולה כו' (ועי' ב"ח) ובתענית חלום לכ"ע מתפלל עננו אע"פ שלא קבלו מבע"י (שם):

יב אם היה טרוד בעסקיו עד חצי היום או יותר ונמלך להתענות עד הלילה כיון שלא אכל כל היום נקרא תענית שעות ומתפלל עננו:

יג כיון דתענית דומה לצדקה ולקרבן ולכן האומר אם לא אעשה דבר פלוני אשב בתענית אע"פ שמה שתלה תעניתו בו הוי דבר רשות לא אמרינן דהוי אסמכתא אלא צריך לקיים נדרו וכ"ש אם תלה בדבר מצוה או שאמר אם יצילנו ה' מצרה או אם יצליח דרכי דהוי נדר גמור (שם):

יד נוהגין שיחיד אינו אומר עננו אלא במנחה שמא יצטרך לאכול אבל ש"ץ אומר גם בשחרית שא"א שלא יתענה א' מן הצבור וש"ץ אומר ברכה בפ"ע בין גואל לרופא ואם שכח נתבאר לעיל בהלכות תפלה כלל כ"ט סי' ח' אבל היחיד אין קובע ברכה לעצמו אלא כוללה בשומע תפלה וכשמגיע לכי אתה שומע תפלת כו' אומר עננו ומסיים כי אתה ה' העונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה כי אתה שומע תפלת עמך כו' בא"י שומע תפלה ודלא כהמון עם שמסיים בא"י העונה בעת צרה וזה טעות גדול (תקס"ס):

טו טוב לומר אחר אלקי נצור רבון העולמים הנדפס בסידור אבל אין היחיד רשאי לומר י"ג מדות דרך תפלה ובקשה דהוי דבר שבקדושה שא"א בפחות מיו"ד אבל מותר לאומרה דרך קריאה בניגון וטעמים:

טז המתענה ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח שהוא מתענה נענש על כך אבל אם אינו עושה להתפאר אלא שמבקשין ממנו שיאכל מותר לומר שמתענה:

יז כל תענית חוץ מט"ב ויה"כ מותר לאכול ולשתות עד שיעלה ע"ה והוא שלא ישן שינת קבע אבל אם ישן שינת קבע אסור לאכול ולשתות אא"כ התנה ואם הוא רגיל לשתות לאחר השינה א"צ להתנות על השתיה (תקס"ד):

יח כל השרוי בתענית הן על צרתו או על חלומו או שמתענה עם הצבור על צרתם ה"ז לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב ומכ"ש שלא ישחוק בשום שחוק אלא דואג ואונן כנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו (תקס"ח) וכל הפורש מן הציבור בתענית ובין בממון או בגופו אינו רואה בנהמתן וכל המצטער עמהם זוכה ורואה בנהמתן ואם אינו יכול לעזור הצבור לא בגופו ולא בממונו אל יעמיד במקו' סבב' (סס"י תקע"ד):

יט בתענית יחיד מותר לטעום את התבשיל אם יש מלח או תבלין דכיון דתלי בקבלתו מסתמא לא קיבל עליו אלא אכילה ושתיה וטעימה לא הוי אכילה וטעימה זו בחיך דוקא ולרוקקו מיד שלא תעבור מן החיך ולפנים ומותר לטעום עד רביעית ודוקא מעט מעט ויפליט אבל רביעית בפ"א אסור אפי' מפליט מיד ואפי' מעט מעט אסור יותר מרביעית וכל היום מצטרף לרביעית ודוקא בתענית יחיד אבל בת"צ הכתובים דוקא דהיינו י"ז תמוז וצו"י

וצו"ג ועשרה בטבת ותענית אסתר לאפוקי ת"צ שגוזרין הקהל לפעמים (א"ר) דלא תלי בקבלתו נוהגין להחמיר (תקס"ז) ובט"ב וביה"כ מדינא אסור ונ"ל כשמבשלין ביום לצורך סעודת מצוה אפילו בתעניתים הכתובים חוץ מט"ב מותר לטעום אם צריך מלח ותבלין ובלבד שיזהר לפלוט ולא יבלע כלום ודוקא מעט מעט ועד רביעית (דהא הרבה פוסקי' מתירין אפי' בלא סעודת מצוה) :

כ ולרחוץ פיו במים בשחרית בת"צ אסור (ומ"כ המ"א דבפחות מד' מותר הינו לדעת הב"י בש"ע דמתיר טעימה בת"צ אבל לרמ"א דטעימה אסור בת"צ ה"ה רחיצה) אבל בתענית יחיד מותר במים אפילו יותר מרביעית דבמים ל"א מתהני כלל וה"ה בחומץ שאינו ראוי לשתיה אבל בשאר משקין אסור ביותר מרביעית . ונ"ל דבמקום צער גדול יש להתיר אפי' בט"ב רחיצת הפה במים רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו וביה"כ יש להחמיר גם בזה בכל מה דאפשר (תקס"ז) :

כא בתענית יחיד מותר ללעוס עצי קנמון ושאר עצים מתוקים ללחלח גרונו ולפלוט אבל בת"צ וכ"ש ט"ב ויה"כ אסור (שם) :

כב הרוק אם יש באפשר יפלוט ומ"מ במקום דא"א מותר לבלוע אפי' ביה"כ דאע"ג דאוכלין שאין ראוין לאכילה פטור אבל אסור היינו במתכוין לאכילה אבל בבליעת רוקו שאינו מכוין כלל להנאתו מותר (מ"א א"ר שם) :

כג הנודר לצום י' ימים ולא ייחד דוקא לימים ידועים אלא באיזה יום שירצה וקבל עליו במנחה להתענות למחר והוצרך לדבר מצוה לאכול כגון בסעודת מצוה אע"פ שאין שייך בגוה או מפני כבוד שאדם גדול או שמצטער ה"ז לוה ופורע יום אחר לאחר שהתענה מקצת היום (א"ר בשם הרא"ש וכי"ו) שהרי לא קבע הימים בתחלת נדרו ואע"פ שקבלו במנחה שלפניו היינו מכח נדרו שקדם לו אבל אם נדר מתחלה להתענות אלא שקיבל עליו במנחה להתענות למחר וכ"ש אם אמר בתחלת נדרו אתענה יום פלוני או בה"ב כל השנה או הצי שנה וכ"ש ת"צ או יום שמת בו אביו ואמו דכיון שמחוייב לצום יום זה דוקא אפי' מצטער הרבה אינו יכול ללותו ולאכול היום ולהתענות יום אחר (תקס"ח) :

כד ודוקא שאמר בה"ב כל השנה או שאמר בה"ב של הצי שנה זו אבל אם אמר סתם בה"ב חצי שנה או שנה אין זה כיום זה אלא כסתם שהרי אינו נדר להתענות דדוקא בחצי שנה זו ולווה ופורע (מ"א שם) :

כה הנודר להתענות בה"ב מותר להחליף ולהתענות הב"ה אבל לא ימים אחרים לפי שמסתמא כוונתו להם הואיל והם יומא דדינא (שם) :

כו מיהו תענית בה"ב שאחר פסח וסוכות או עשי"ת ואירע ברית או פדה"ב או שאר סעודת מצוה (מ"א סס"ק ט') מצוה לאכול וא"צ התרה כי כל המתענה אדעתא דמנהגא מתענה ולא נהגו להתענות בימים אלו כשיש סעודת מצוה ונ"ל דה"ה פדה"ב שלא בזמנה נמי נקרא סעודת מצוה (דלא כמ"א שכ' לאסור עפ"י התוס' במ"ק וכבר כתבתי בכל' שבת כלל א' בכ"א וכתיכוך וכיס"ס איתא לסדיא דהוי סעודת מצוה וכתבתי בפירוש דעת התוס' ג"כ כדברי"הם דלא כמ"א שנדחק בדבריהם) אבל שאר תעניתים שגוזרים הצבור וכן יא"צ אסורים לאכול אפילו בסעודת מצוה כ' סיון שחל בע"ש מותר לאכול על סעודת מצוה כיון דא"א לעשות הסעודה בלילה ואם חל בחול הניח במ"א בצ"ע אם מותר לאכול בסעודת מצוה שהרי יכולין לעשות הסעודה בלילה (מ"א שם ס"ק י') ונ"ל דבעיר שאין מתענין כ' סיון ויש שם אנשים ממקומות שמתענין אם צריכין להשלים למנין על הסעודה מותרים לאכול (וכס"ג כתב בא"ר סי' תק"ו) :

כז ואם ידע לפני ר"ה שיאכל בין ר"ה ליה"כ על סעודת מצוה מחויב להתענות יום א' לפני ר"ה דהא הטעם שמתענין ד' ימים לפני ר"ה הוא להשלים ד' ימים שאוכלין בעשי"ת ודוקא כשיש מיום א' דסליחות יותר מד' ימים כגון שחל ביום ש"ק או ביום ב' אבל אם חל ביום ה' וא"כ ליכא אלא ד' ימים א"צ להתענות יום א' קודם הסליחות דמעיקרא לא קבילו עלייהו אלא להתענות דוקא בימי הסליחות (שם) :

כח וכיון שהטעם בתעניתים אלו שמתענים אדעתא דמנהגא ולכן דוקא כשלא קיבל עליו תענית במנח' אלא שסמך עצמו על המנהג או שענה אמן כשמברכין בה"ב דאז לא קיבל עליה בנדר ואם רצה שלא להתענות רשאי ולכן אפי' לא ידע שיזמינו אותו לסעודה והתחיל להתענות מ"מ מותר לאכול בסעודת מצוה אבל אם קיבל עליו התענית במנחה שעשה יותר ממנהג צריך לקיים ולהתענות אפילו בסעודת מצוה וי"א דאף כשקיבל עליו במנחה מותר כיון שקבלתו היה עבור המנהג אבל מי שאינו מתענה כל בה"ב או כל עשי"ת אלא שמתענה יום או יומים ונמצא דזה צריך לקבל במנחה ודינו כאילו מתענה באמצע השנה שהרי אינו תלוי במנהג וחייב להתענות (שם) וה"ה מי שיש לו מקצת חולי אם לא קבל במנחה אלא ע"ד

מנהגא א"צ התרה אבל אם מתענה יותר ממה שהצבור מתענין צריך התרה (סי' תקפ"א מ"א ס"ק י"ג) אבל הש"ך כ' בי"ד סי' רי"ד סק"ב דמחמת שאינו בריא לעולם צריך התרה:

כט במקום דמותרים לאכול על הסעודה אינו תענית כלל ומותר אח"כ לאכול אפי' בביתו אבל קודם הסעודה אסור לאכול אבל בעלי הברית מותרים לאכול מיד די"ט שלהם הוא (שם) חוץ מט"ב שנדחה כדלקמן כלל קל"ו (א"ר):

ל ת"צ או ת"ח או יום שמת בו אביו ואמו ושכח או הזיד ואכל אפילו הרבה חייב להשלים כיון דיום זה מיוחד להתענות ואע"ג דמדינא א"צ להתענות יום אחר מ"מ ראוי להתענות לכפרה בה"ב אבל אם נדר להתענות יום א' או ב' ומחמת הנדר קיבל עליו להתענות למחר (כנ"ל כמש"כ סמ"א בסק"ו ו') ושכח ואכל אפי' רק כזית או ששתה מלא לוגמיו אע"ג די"א דאיבד תעניתו ומותר לאכול מ"מ יש פוסקים דכיון דקבלו הוי כיום זה וחייב להשלים התענית ומ"מ כיון דמדינא איבד תעניתו נותנין עליו עוד חומרא שצריך להתענות יום אחר מספיקא ודוקא שאכל כזית בכ"א או ששתה מלא לוגמיו בכ"א אבל אם לא אכל בכ"א אלא שהפסיק בין תחילת אכילה ראשונה לסוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס וכן אם לא שתה מלא לוגמיו בכ"א (ע' בהלכות יו"כ ס"ס תרי"ב) לא איבד תעניתו כלל ומשלים התענית וא"צ להתענות יום אחר דזה לא נקרא אכילה והנודר לצום שני ימים ולילות ושכח ואכל בלילה צריך להתענות ב' ימים רצופים אחרים (שם):

לא המקבל עליו להתענות יום א' או יותר ומצטער הרבה בתעניתו יכול לפדותו בממון דאומדן דעתא דאדעתא דהכי קיבלו דתענית נחשב לצדקה וכיון שנותן דמי חלבו ודמו לעניים יצא ואם קבלו דרך נדר לא מהני ושיעור הפדיון העשיר לפי עשרו (שם) אבל בתענית שנוזרים הצבור לא מהני פדיון אם לא שהתנו בן הצבור:

לב מי שנדר להתענות כו"כ תעניתים אע"פ שבשעת נדר היה ימות הקיץ יכול לדחותם עד ימות החורף אם הוא חלש וצער לו להתענות בימים ארוכים דמסתמא לא היה הגון לו להתענות בימים ארוכים אבל המ"א חולק בזה דחיישינן שמא ימות (שם):

לג בת"צ ש"ץ שאינו מתענה לא יתפלל ואם אירע שעבר לפני התיבה יאמר (בש"ת) עננו ביום צום התענית הזה (מ"א סי' תקס"ו ס"ק ז' וכ"ל דתיבת (בש"ת) הוא ט"ס דממ"נ לדעת ר' נסים משמע דאפי' עלה ירד ולטור משמע דאומר ברכה בפ"ע בין גואל לרופא וכיון דפסק בדיעבד כטור א"כ יאמרנה כדין כן כ"ל וכמתחלת הסקל מקיים גי' המ"א שלפנינו בש"ת וז"ל דסטור ס"ל דאפילו לכתחלה יכול להתפלל מי שאינו מתענה ולומר עננו ברכה בפ"ע ונהי דהרב"י הסכים לדעת החולקים היינו לכתחלה גם אפילו דיעבד שלא לקבוע ברכה בפ"ע אלא יאמרנה בש"ת ויסיים ג"כ בא"י ש"ת לבד וכיון שאומר ביום התענית הזה ולא תעניתנו שפיר דמי דאינו משקר כסברת הטור וגם לא קבע ברכה בפ"ע וגם הלבוש יצאו י"ח כמבואר בסי' קי"ט דאם שכח הש"ץ עננו יאמר בש"ת וכ' שם המ"א דאם סיים בש"ת לבד יצא לכן אם הש"ץ אינו מתענה יעשה כן לכתחלה) וה"ה אם אין ש"ץ אחר מוטב שיתפלל מי שאינו מתענה משיתבטלו לשמוע קדיש וברכו ואם אין בבהכ"נ י' שמתענים אע"פ שיש בעיר י' שמתענים אין הש"ץ קובע ברכה בפ"ע אלא דינם ביחידים ומ"מ יאמרנה בש"ת כיון שהוא תענית צבור (א"ר וכ"מ בתשובת רשב"א סי' פ"א) ויחיד שאינו מתענה ומתפלל עם הצבור יאמר בש"ת עננו ויאמר ביום תענית צבור זה (אליהו זוטא בשם ב"ח) אבל כשמתפלל עם הש"ץ לא יאמר אפילו עם הש"ץ לברכה בפ"ע וש"ץ המתענה תענית יחיד לא יאמר עננו כשמתפלל בקול רם אפילו לא התפלל עדיין בלחש אלא יאמר עננו אחר סיום תפלתו והש"ץ יאמר במנחה אלקינו וא"א ברכנו כו':

לד בתענית צבור הכתובים חוץ ט"ב קורין ויחל ומפטירין דרשו בין שחל בב' וה' בין שחל בשאר ימים אפילו חל בע"ש מפטירין דרשו וכן תענית בה"ב שאחר הפסח ואחר סוכות וכן כ' סיון מאחר שהוא מנהג קבוע ברוב ישראל דינו כת"צ לכל דבר · אבל כשהצבור גוזרים על כל צרה שלא תבא עליהם אם קבעו ביום אנד"ו לפעמים גזרו הראשונים ולא קראו בתורה כלל רק אמרו סליחות ותחנונים ורמ"א כ' דיכולין לקרות ויחל לומר עננו אבל אם חל ב' ה' שהרית אין דוחין פ' השבוע למנחה ויחל ודרשו ואם גזרו שלא לשם צורך אלא לשוב בתשובה וכן ער"ח יש מקומות שקורין בתורה במנחה ולא בשחרית ובמקום שאין מנהג אין לנהוג כן לכתחלה (תקס"ד) וכ"ז דוקא כשיש י' המתעני' באותו בהכ"נ ולענין אם יש כהן שאינו מתענה בשחרית דבלא"ה קורין בתורה אפילו קורין ויחל מותר לקרותו אא"כ כשהתענית הוא ביום אנד"ו ובמנחה לעולם לכתחלה יצא מבהכ"נ ואם קראוהו בדיעבד יעלה (וככר נתכאר לעיל בכל' תפלה כלל ל"א סי' י"ט) (שם):

לה מי שנתחייב לצום עפ"י תקוני תשובה מרוקח והאר"י כו"כ תעניתים טוב יותר להתענות מפוזרים כמש"כ והטאתי נגדי תמיד ומכל מקום אם ירצה יכול לפטור אותם בהפסקות דהיינו ב' ימים וב' לילות רצופים ויפסיק מעט מבע"י דנחשב ליום א' ויום א' נ"כ ליום א' ויום ב' נחשב כל שעה ושעה ליום והוא כ"ד שעות וא"כ הוי כ"ו ומעט בליל ג' ונחשב לכ"ז

תעניתים

תעניתים וג׳ ימים וג׳ לילות רצופים נחשבים לע״ב תעניתים ועיין בסוף קיצור ר״ר אבל הנודר לצום כו״כ ימים צריך לקיים נדרו ולצום מפוזרים (תקס״ח):

לו המתענה ת״ח בשבת וביו״ט או בחה״מ או בר״ח או בחנוכה ופורים או בעיה״כ צריך למיתב תענית לתעניתו ואפילו בניסן או בימים שבין ר״ח סיון לעצרת או בין יה״כ לסוכות ומ״מ המתענה ת״ח בר״ח ניסן או אב א״צ למיתב תענית לתעניתו די״א דמצוה להתענות והוי תענית צדיקים (שם):

לז (יאהרצייט) מתענה ביום המיתה ולא ביום הקבורה ואפילו בשנה א׳ ואפילו נקבר ביום שלאחריו ונוהג האבילות עד (יאהרצייט) ולא יותר ואם נקבר ב׳ או ג׳ ימים אחר המיתה יתענה ביום המיתה וינהג אבילות עד תשלום י״ב חדש מיום קבורה (וכן הכריע בח״ר) אבל בשמע שמת אביו משלים האבילות ביום המיתה כשאר אחיו ואם חל יצ״א בימים שא״א בו תחנון הנהג שלא להתענות כלל ואם הוא בעל ברית א״צ להתענות די״ט שלו הוא ואם ירצה יתענה עד מנחה גדולה אם מת באדר המנהג שבשנת העיבור מתענה בראשון ויש מחמירים להתענות בשניהם (ובביאורי הגר״א הכריע לעיקר כדיעה זו ע״ש) ואם היה השנה שמת בו מעוברת מתענה בחדש שמת בין בא׳ בין בב׳ (שם) ונ״ל דאם א״י אם בא׳ או בב׳ יתענה בשני הדא שהרי מוקמינן האדם על חזקתו ואמרינן הי היה ועוד שהרי י״א דלעולם מתענין בשני (וסדר דיני יאהרצייט עיין בחכ״א):

לח (יא״ז) צריך להשלים אפילו הל בע״ש אבל אם חל בשנה א׳ בע״ש ולא השלים אזי כשחל בע״ש א״צ להשלים אבל אם חל בהול וא״כ צריך להשלים ממילא חל עליו הנדר (וע׳ בכל׳ שבת כלל א׳ סימן ח׳):

לט הנודר לצום כו״כ ימים רצופים ואירע בהם תענית חובה עולין לו (וע׳ בסי׳ תקס״ט במ״א בזה כמה חילוקי דינים):

מ יחיד המתענה על צרתו ועברה או על חולה ונתרפא או מת צריך להשלים כל התעניות שקיבל עליו אבל צבור שמתענין על שום דבר ונענו קודם הצות לא ישלימו ואם ת״ח ורוב צבור רוצים להשלים אין היחיד רשאי להפריש מהם (עיין במ״א סימן תקס״ט ס״ק א׳) ויחיד שמתענה ת״צ ונודע שקודם קבלת התענית כבר עברה א״צ להשלים וה״ה צבור ששמעו הצות שקבלו התענית בטעות א״צ להשלים ובזה אין ראוי לצבור להחמיר אא״כ שכבר הוא סמוך לחשיכה (שם):

מא דין הנודר להתענות ופגע בו ר״ח וחנוכה ופורים נתבאר בא״ח סי׳ תק״ע ודין באיזה ימים אין נוזרים ת״צ בסי׳ תקע״ב:

מב מי שעבר עבירות ידועים המבואר ברוקח ובכתבי האר״י כמה ימים צריך להתענות לכפרה חייב להתענות אע״ג דמצטער בזה הרבה ואעפ״כ אם ת״ח הוא ותורתו אומנתו אפי׳ בזמה״ז לא יסגף עצמו כ״כ אפי׳ על עונות ידועים רק שישוב לפני ה׳ בלב שלם ויבכה מקורות הלב וילמוד יותר ממה שהיה רגיל כי התורה הוא מקוה טהרה ונמשלה לאש וכל אשר יבא באש יובא וטהר וימעט מכל התענוגים ויאכל רק כדי קיום גופו שלא יחלש כדי שיהיה לו כח לעבודת ה׳ ולא ילך לשום סעודה וכ״ש לסעודת מריעות וישמור שבת בכל דקדוקיה ופרטיה ואם אפשר שיתענה עכ״פ בכל שבוע יום א׳ או עכ״פ כל יום בה״ב עד הצות והעיקר הבכיה והוידוי ונדרים שלא יעשה זאת עוד לעולם וה׳ יראה ללבב (וע׳ בס׳ הפוסקים) ומ״מ מי שהוא איש בריא ואין התענית מזיק לו כלל אלא שרוצה להתענות לתשובה על עבירות שאדם דש בעקבו נקרא קדוש אבל אם אינו בריא והזק וע״י התענית מתיש כחו אפי׳ שאינו ת״ח נקרא חוטא ואם הוא לומד וע״י התענית ממעט במלאכת שמים אינו רשאי לישב בתענית אא״כ כשהצבור גוזרים תענית דאז אסור לפרוש מן הצבור ומלבדי תנוקות פשיטא דאסורים להתענות שממעט מלאכת שמים וגוזל את הבריות (תקע״א):

מג נוהגין שהחתן והכלה מתענין ביום הופתם מפני שמוחלין להם עונותיהם ואינם מתענים בר״ח חוץ מר״ח ניסן שהוא תענית צדיקים ולא בחנוכה ופורים ולא בט״ו שבט ובט״ו באב אבל בניסן ובימים שבין ר״ח סיון עד שבועות ובין יה״כ לסוכות ול״ג בעומר מתענין (סי׳ תקע״ג) ובא״ח של שבועות אינם מתענים (כדאיתא בתגיגה י״ח) אבל בא״ח של סוכות ושל פסח אינו אלא כנהג ואזלינן בתר המנהג (סי׳ תכ״ט במ״א שם):

מד דין תעניתים על הגשמים בא״י ועל שאר הצרות הבאות על הצבור מבואר בש״ע מסי׳ תקע״ה עד סי׳ תק״פ ודין ימים שמתענים בו תענית צדיקים (שם):

כלל קלג . (תקמ"ט) :

א יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח על דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשנו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון הדברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית כמש"כ באנשי נינוה וירא ה' את מעשיהם ואמרו רז"ל וירא את שקם את תעניתם לא נאמר אלא את מעשיהם ואין התענית אלא הכנה לתשובה לכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר ומ"מ אין לפטור א"ע בתשובה לבד כי ימים אלו הם מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם וכבר קבלו כל ישראל ונהגו כן בכל העולם (כדלקמן סימן ז') :

ב ואלו הן יום ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבה נחלת ישראל הנשארת לאחר שחרב בה"מ והשאירו נבוכדנצר בא"י ושם אותו לראש על ישראל וע"י שנהרג גלו כולן ונהרגו מהם לאלפים :

ג עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל נ"נ הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק ומזה נמשך החורבן :

ד י"ז בתמוז אירעו בו חמשה צרות נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר כמפורש בתורה וזה היה בי"ז בתמוז ובוטל התמיד עוד מלהקריב בבית הראשון והובקעה העיר בחורבן בית שני דאע"ג דבחורבן הראשון נבקעה העיר בט' להדש כיון ששניהם היו בחדש זה קבעו לחורבן בית שני דהחמורה עלינו ולא רצו לגזור בשניהם דאין מטריחין על הצבור יותר מדאי ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה והעמיד צלם בהיכל על ידי רשעי ישראל וזה גרם גלותינו והורבננו (סי' תקמ"ט) :

ה וט"ב שהיה בו חורבן הגדול שנחרב בה"מ הראשון וגם השני ואותו היום הוא מוכן לפורענות מיום עלות ישראל ממצרים שבו ביום נגזר אל אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ בו ביום הזרו המרגלים ובכו ישראל בכיה של חנם ונקבע לבכיה לדורות ונלכדה ביתר היא היתה עיר גדולה והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול וחשבו כל ישראל שהוא מלך המשיח ונפל ביד הנכרים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בהמ"ק ובו ביום חרש טורנוסרופוס את ההיכל ואת סביביו ונתקיים הפסוק ציון שדה תחרש :

ו ג' תעניתים אלו חוץ מט"ב תקנו הנביאים שאם ירצו כל ישראל ויסכימו שלא להתענות בהם הרשות בידם אמנם כבר רצו כל ישראל וקבלו עליהם לדורות להתענות בהם ולכן אסור לפרוץ גדר ומ"מ בשעה שרצו וקבלו הקילו בהם שיהיו מותרים לאכול בלילה שלפניהם וכן עוברות ומניקות פטורות אלא שכ"ז שאינן מצטערות נהגו להתענות ואם מצטערות הרבה אסורות להחמיר על עצמן וכן חולה אפי' אין בו סכנה פטור מלהתענות לכ"ע ומ"מ אף הצריך לאכול לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך ואפי' הקטנים שיש להם דעת להתאבל אע"ג שאין מחוייבין להנכם אפי' בן י"ב שנה ואפי' בתענית שעות מ"מ ראוי להנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט כדי שיתאבלו עם הצבור (תק"ן) :

ז גם הקילו בהם שמותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ומ"מ הבריא ומי שהוא בעל נפש יחמיר בכולן כמו בט"ב אלא שאם חל יום טבילה יקיים עונתו וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטלולא ועשרה בטבת שחל בע"ש צריכין להשלים ואם חלו תעניתים אלו בשבת דוחין אותם לאחר השבת :

ח כיון שבי"ז בתמוז התחיל מקצת החורבן שבוטל התמיד ובטלו הנסכים לכן נוהגים שאין נושאים נשים מי"ז תמוז וכ"ש דאסור לעשות מחולות וריקודין וגם נוהגין לאסור תספורת מי"ז בתמוז אבל בכבוס לא נהגו לאיסור שאין גוזרין על הצבור גזירה שא"י לעמוד בה וכן מותר ברחיצה אפי' בחמין ויש נוהגין שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מי"ז בתמוז אם לא בשבת או סעודת מצוה ואם קיבל עליו בפירוש בלשון נדר שלא לאכול בשר ויין עד ט"ב אסור אפי' בשבת וצריך התרה אבל אם לא הוציא רק בדרך קבלה בעלמא מותר בשבת ובסעודת מצוה (תקנ"א מ"א ס"ק כ"ז) ויש שמתענין לגמרי מי"ז ואילך וגם נוהגין שאין מברכין שהחיינו בימים הללו אע"ג דאפי' אבל מברך שהחיינו מ"מ ימים אלו כיון שהזמן הוא זמן פורעניות אין מברכין שהחיינו לזמן הזה ולכן ג"כ אין לובשין בגד חדש דצריך לברך שהחיינו ובשבת יש נוהגין היתר לברך שהחיינו ואם לא ימצא הפרי אחר ט"ב או על פדיון הבן מברכין אפי' בחול כדי שלא יחמיץ המצוה צריך יזהר מי"ז בתמוז עד ט"ב מראש ד' שעות עד סוף ט' שעות שלא לילך יחידי ולא יכו התלמידים בימים ההם אפי' ברצועה וראוי לכל אדם

להתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה :

ט משנכנס ר״ח אב אין שמחין כלל ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לשתמיט מינה דריע מזליה ואם אפשר ישתמיט מניה כל החדש ועכ״פ עד אחר ט״ב (שם) :

י מר״ח עד התענית מדינא י״א דצריך למעט בכל משא ומתן ומנהגנו להתיר בכל מו״מ שהכל נחשב לדבר מצוה שהוא פרנסתנו ומ״מ צרכי חופה ובנין של שמחה צריכין למעט ואפי׳ שאר בנין שאינו אלא להרוחה בעלמא אסור ואם קצץ עם נכרי לצייר ביתו אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט״ב נכון הדבר וא״ל מותר (שם) :

יא אסור לעשות נשואין מר״ח עד התענית מדינא ואם לא קיים פ״ו מדינא מותר לעשות נשואין כיון שהוא מצוה אלא דנוהגין דאעפ״כ אין נושאין דלא מסמני מלתא אבל מותר לעשות שידוכים כמו שנהגו בכתיבת תנאי׳ ולאכול מיני מרקחת דזה לא הוי סעודה כלל אבל לעשות סעודה אסור (שם מ״א ס״ק י׳) ואפי׳ בט״ב עצמו מותר לעשות שידוך שלא יקדמנו אחר:

יב אע״ג דמדינא אין אסור לכבס אלא בשבוע שחל ט״ב אנו נוהגין לאסור מר״ח והאיסור הוא משום אבילות שגם האבל אסור בהן ואפי׳ אין לו אלא חלוק א׳ אסור ומיהו מר״ח עד השבת יש להתיר באין לו אלא חלוק א׳ (א״ר) וכן המכובסים מקודם אסורים בין ללבוש בין להציע בהן המטה ואפי׳ מטפחות הידים והשולחן אסור ואפילו אינו רוצה ללבשו עתה אלא להניחו אחר התענית אסור ואסור לעבריות לכבס אפילו בגדי נכרים בשבוע שחל ט״ב בו משום מראות העין שלא ידעו שהוא של נכרי אבל אם ניכרים שהם של נכרי או בצנעה מותר ונ״ל דמר״ח עד שבת חזון אפי׳ למנהגנו ג״כ מותר לכבס של נכרי (וכן משמע מדלא כתב רמ״א כוס דמסגין מר״ח) וכן אסור מצד המנהג ליתן כלים לכובסת נכרית לכבס מר״ח ואילך אפי׳ תאמר לו שתכבס אחר טוב אבל מותר ליתן קודם ר״ח אעפ״י שכובסת אחר ר״ח ומיהו הצריך לילך למרחקים מותר לכבס ע״י נכרי אפי׳ לכמה שבתות וע״י ישראל אם א״א ע״י נכרי והוא צורך גדול הב״ח מתיר אבל המ״א וא״ר אוסרין וכ״ה בראב״ן (תקנ״א) :

יג לצורך מצוה כגון אשה שלובשת לבנים מותרת לכבס וללבוש לבנים ואפילו בט״ב וכן אם אין לו כתונת לשבת ומכ״ש דמותר על ידי נכרי וכן מותר ללבוש כלי פשתן ולהציע על השלחן לבנים כדרך שעושין בשאר שבתות (שם) :

יד מדינא אסור ללבוש כלים חדשים בין צבועים בין לבנים בין של צמר בין של פשתן בשבת זה ואפי׳ מנעלים חדשים ומצד המנהג מר״ה והיינו אפי׳ בשבת אף דנוהגין לברך שהחיינו בשבת או אפי׳ קנה בגד מתוקן וכבר בירך עליו שהחיינו קודם י״ז בתמוז(דאל״כ נלא״ס אסור משום שלא לברך שהחיינו) וכן אסור לתקן בגדים הדשים או מנעלים הדשים מר״ח וכן לנקותם ונהגו להקל לעשות בגדים הדשים לאחרים אם נתנו לו קודם ר״ת אבל מר״ה אסור ליתן לתקן בגדים הדשים וכן נהגו להקל אפי׳ ליתן מר״ח לאומן נכרי לעשות כדי שיהיו מוכנים לאחר ט״ב אם צריך הרבה לזה דאע״ג דבביבום נוהגין לאיסור אפי׳ ע״י נכרי שאני הכא דעדיין לא נקרא שמו על הבגד ולצורך נשואין מי שאין לו אשה ובנים מותר לעשו׳ בגדים חדשים דהא מדינא מותר לו אפי׳ לישא ואפי׳ בט״ב עצמו שרי לעשו׳ בגדי׳ ע״י נכרי לצורך נשואין (שם):

טו נשים שנוהגות שלא לסדר החוטין לאריגה משום שזה נקרא שתי וכיון שנתבטל אבן השתיה החמירו בזה עליהם מעצמם אסור להתיר להם ומכל מקום מותר לעשות (קרויקן) דלאו בגד הוא :

טז אע״ג דמדינא אינו אסור בבשר ויין אלא בערב ט״ב בסעודה המפסקת כדלקמן לפי שנתבטלו קרבנות ונסכים מ״מ אנו כבר נהגנו לאיסור מר״ח ואין שוחטין אלא לצורך חולה אע״פ שאין בו סכנה או לסעודת מצוה ונ״ל דמי שחבר מהשר להאכיל בשר לנכרים ואם לא ישחוט יפסיד אזי יתן מכל בהמה לעני חולה איזה חתיכה וא״א לכזית בשר בלא שחיטת ואם א״א אזי לא יברך על השחיטה כיון שאין ישראל אוכל ממנו ומיד שהתפללו הקהל ערבית בער״ה אע״פ שהיחיד עדיין לא התפלל אסור שלעולם היחיד נגרר אחר הצבור (מ״א ס״ק כ״ו וע״ע בסי׳ ל׳ סק״ז דכמלתא דרבנן אינו נגרר) ואסור אפילו בתבשיל שנתבשל בו בשר וכ״ש תבשיל שיש בו שומן וכן בבשר עוף ובשר מלוח אפי׳ יותר מג׳ ימים אע״ג דהטעם באיסור בשר משום שנתבטלו הקרבנות ולאחר ג׳ ימים לא מקרי עוד בשר לענין קדשים שהרי שלמים אין נאכלין יותר מב׳ ימים וכן עופות לא היה קריבים ע״ג מזבח חוץ מתורים ובני יונה וגם אין שמחה אלא בבשר בהמה מ״מ נהגו לאיסור ומ״מ מי שא״א לו לאכול מאכלי חלב יאכל בשר עוף ומ״מ ראוי ונכון שמן ז׳ אב לא יאכלו בשר ויין אפי׳ יולדת אם אפשר דבז׳ אב נכנסו יונים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו (סי׳ תקנ״ד מ״א ס״ק ט׳) ולתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלים מותר ליתן בשר ויין וכוס של הבדלה אם יש שם תינוק יתן לו לשתות ואם לאו מותר הוא בעצמו לשתות כוס של הבדלה בסעודת מצוה כגון מילה ופדה״ב וסיום

מסכתא מותר אפילו בשבוע של ט"ב לאכול בשר ויין וכ' בס' א"ר דבסיום דוקא אם בזמן אחר היה ג"כ עושה סעודה לסיום וגם לא ימהר בלימודו כדי להשלים בזמן ההוא רק שנזדמן עפ"י שיעור קבוע שיש לו לסיים בזמן ההוא וסעודת בר מצוה אם הביא ב' שערות הוי בע"מ וכן אם דורש הב"מ מעניני רב"מ הוי ג"כ כע"מ (יש"ש ב"ק פ"ז סי' ל"ז וסעודה בלילה שלפני המילה במ"א סי' הר"ו ס"ק י"ג כתב בשם תשובת כ"ש דסוי סע"מ וסיים לכן יש להחמיר לענין נדר משמע דוקא לענין נדר וא"כ י"ל אכילת בשר דאינו אלא מנהג יש לסקל וכא"ר מסופק בזה) ומלבד הקרובים הפסולים לעלות ומלבד הבעלי מצוה מותר להוסיף עוד י' משום ריעות דהיינו אלו שדרך בעל אותה סעודה להזמין אותם שאר פעמים משום ריעות אבל אלו שאין מזמין אותם בשום פעם אלא שהולכים רק לשתות עבירה הוא בידם (לבוש ע' א"ר) ונשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמן לסעודה ג"כ מותר ונ"ל דאשת בעל הסעודה מותרת אף בסיום מסכתא וכן בניו ומי ששולחין לו לביתו אסור לאכול וכל זה אפי' בערב ט"ב מותר ובלבד שיעשנו קודם חצות (תקנ"א):

יז הספורת מדינא אסור בשבוע שחל בו ט"ב אחד ראשו וכן כל שער שבו ואנו נוהגים מי"ז בתמוז אבל מותר ליטול צפרנים וכ"ש בע"ש או לצורך טבילה אפי' בע"ש חזון אבל תכפורת אסור אפילו לכבוד שבת דבלא"ה אין רגילין לספר כל שבוע ובזקן כל שמעכב אכילה מותר (שם):

יח אסור לגדולים לכפר לקטנים ולכבס כסותם מפני שצריך לחנכם (ונ"ל אפי' לא הגיעו לחינוך) משום עגמת נפש (ע' במ"א ס"ק ל"ח) בשבת שחל ט"ב בתוכו אבל בגדים שמלפפין בהם קטנים לגמרי שמוציאין רעי ומשתינין בהם מותר וכן שאר בגדי קטנים בני ב' וג' שנים נוהגים להתיר ומ"מ לא יכבסו הרבה ביחד ואם אין מכבסים על הנהר יש לכבסם בצנעה ונ"ל דלצורך קטנים אין להחמיר אפי' לפי מנהגנו אלא בשבת זו (שם):

יט נוהגין שלא לרחוץ מר"ח אפי' בצונן וכל רחיצה לרפואה מותר אפי' בחמין ואפי' בשבוע שחל בו ט"ב (א"ר) וכן נדה רוחצת וטובלת כדרכה ואם טובלת ליל י' מותרת לרחוץ בעט"ב אם א"א לרחוץ בליל י' ולמוצאי ט"ב חופפת מעט דבעינן סמוך לטבילה חפיפה וה"ה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה הואיל ואינה עושה לתענוג ובע"ש של חזון הנוהג לטבול בכל ע"ש מותר לטבול ומי שמבטלה לפעמים אסור וכן מי שרגיל בחפיפת הראש בחמין בכל ע"ש מותר אבל לא (בזייף ולויג) שעושין מאפר ונ"ל דה"ה ברחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין מי שרגיל בכל ע"ש ובצונן מותר לכ"ע בע"ש חזון לרחוץ פניו ידיו ורגליו ויולדת או חולה מותרת לרחוץ בחמין ור"ח אב שחל בע"ש האחרונים מתירין לרחוץ (שם):

כ אפי' מי שתכפו אבילות של מת ושל שבת זו לא יספר כדרכו וכן אסור לכבס כסותו בנהר ואפר אלא במים אבל שחל יום שלשים שלו בי"ח בתמוז מותר לספר כיון שאינו אלא מנהג הוי תכפוהו אבלות אבל כה"ג בשבת שחל ט"ב אסור בין בכבוס ובין בתספורת עב"ל הב"ה (תקנ"א מ"א ס"ק י"ט) משמע דוקא בשבת שחל ט"ב דאסור מדינא אבל מר"ח דאינו אלא מנהג נמי מותר אבל ברוקח סי' שי"א כ' בהדיא דמר"ח אסור ברחיצה בחמין אפי' בכה"ג:

כא מילה שהוא מר"ח עד ט"ב נוהגין שהמוהל והסנדק ואבי הבן ואמו לובשין בגדי שבת ואפילו בשבת שחל בו ט"ב אבל המכניס התינוק שקורין (קוואטער) אסור ומ"מ האשה המכנסת התינוק נוהגת ללבוש בגדי שבת שזה עיקר מצותה ובלא"ה אסור אפי' בשבת חזון אין מחליפין אלא הכתונת לבד וזה מותר אפילו בשבת שחל ט"ב ונ"ל דה"ה פוזמקאות שאינו לובש אלא מפני הזיעה ופשיטא שמותר להציע לבנים על השולחן אבל פרוכת ומפות ומעילים של שבת לדעת הש"ע בשבת חזון מותר אבל לא כשחל ט"ב בשבת (שם) ובק"ק ווילנא נוהגין עפ"י הגר"א ללבוש בגדי שבת ויש משנים בגד אחד:

כלל קלד. דין עט"ב (תקנ"ב תקנ"ג):

א עט"ב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת ב' מיני תבשילין אפי' הכל מין אחד כגון מיני קמחין שקורין (פערפיל) או (לאקשן) אסור לאכלן כשמבשלן א' רכה וא' עבה וכן (קרעפליך) ממולאין בגבינה הוי ב' תבשילין ואפי' בישל ב' מינים שנאכל כמות שהוא חי אסור ולכן במדינתנו שאין דרך לבשל עדשים עם ביצים אסור לאכלן אך נוהגים לאכול או עדשים או ביצים שהן זכר לאבלות שאין להם פה כשאר דברים כאבל שאין לו פה ואפילו זה אסור כשכבר אכל מין אחר באותו סעודה ודלא כהמון עם שמתחלה אוכלין מין מבושל ואחר כך יושבים לארץ ואוכלין ביצים וכ"ש דאסור להפסיק ביניהם בבהמ"ז דגורם ברכה שאין צריך אבל מותר לאכול אפילו כמה מינים פירות כשהן חיין והמון העם אוכלים פירות כמה מינים על הארץ ואין לזה טעם וריח:

ב מי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלה וקיתון של מים ויש

מחמירים לטבל אחר אכילה פת באפר ולאכלו ע"ש ויגרס בחצץ כו' ועכ"פ לא יאכל אחר סעודתו לקינוח דברים שרגיל בהם בשאר פעמים וימעט בשתיה ממה שרגיל לשתות והכל לפי מה שהוא אדם:

ג נהגו לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת כדי שתהיה ניכר שהיא סעודה שפילה וא"צ לחלוץ מנעליו דכל שהוא משום אבל אינו חל עד שתחשך ואחר שאכל מותר לישב על הספסל עד שתחשך:

ד יש ליזהר שלא ישבו ג' לאכול יחד סעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון כדי שלא תהיה סעודה חשובה ולכן אפילו אם אירע שאכל ביחד לא יזמנו דאין זה קביעות כיון שאין דעתן לקבוע:

ה וכל זה בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע וכשהוא אחר חצות אבל קודם חצות או אפי' אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע א"צ ליזהר בכ"ז:

ו ומנהג הישר לאכול קודם חצות או אחר הצות סעודת קבע וסמוך לחשיכה אוכלין על הארץ תבשיל א' ואח"ז מי שמתירא שיזיק לו התענית מותר לאכול פת עם חמאה או גבינה כדי לשבוע ובלבד שלא יאכל ב' תבשילין:

ז המתענה ב' ה' כל ימות השנה ואירע בו עט"ב ישאל על נדרו או שיתענה עד אחר מנחה ואוכל סעודה המפסקת קודם ביאת השמש כיון דא"א לו להתענות ב' ימים ומ"מ אם ברי לו שלא יזיק לו יתענה ב' ימים ומ"מ אף מי שאינו רוצה להשלים אסור לאכול ב"פ וגם כל דין סעודה המפסקת עליה ולכן אם צריך לאכול יותר ישאל על נדרו:

ח אע"פ שאכל סעודה המפסקת מותר להזור ולאכול אא"כ קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום ואפילו לא הוציא בפיו אלא שקבל בלבו להתענות הוי קבלה (ע' מ"א וביאורי הגר"א) ואסור אז כל מה שאסור בט"ב חוץ מנעילת הסנדל דמותר דהוי כאילו התנה בפירוש חוץ מזה (ע' ט"ז) אבל אם לא קיבל אפי' בלב אלא שנגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום ומותר אפילו באכילה:

ט כ"ז שלא קיבל עליו התענית מותר אפילו באכילה ובכולם עד בין השמשות אבל בין השמשות אסור דהוי ס' לילה ונוהגין לחלוץ המנעלים קודם ברכו אפי' אם מתפלל ביום ובמוצאי שבת אחר ברכו חוץ מש"ץ שחולץ קודם ברכו מפני בלבול הדעת ויזהר שלא יגע בידיו במנעליו דאל"כ צריך נטילת ידים לתפלה:

י נוהגין שלא ללמוד עט"ב אחר הצות אע"ג שמותר באכילה כיון שיכולין ללמוד בדברים שמותר ללמוד בט"ב והוא חומרא בעלמא:

כלל קלה. דין ט"ב (תקנ"ד עד תק"ס):

א ט"ב אסור באכילה ושתיה ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ואסור לקרות בתורה בין שבכתב ובין שבע"פ שדברי תורה משמחין הלב ומותר לקרות בירמיה בדברי' הרעים שבו ואם יש בהם פסוקי נחמה צריך לדלגן וכן מה שכתוב פורענויות על או"ה צריך לדלגן וכן מותר ללמוד איוב ומדרש איכה ופ' אלו מגלחין דמיירי מדין אבל ומנודה אבל אסור לישא וליתן בהלכה ואפי' ע"י הרהור אסור דעכ"פ משמח וכ"ש דאסור לעיין איזה קושיא או תירוץ אפי' בדברים הרעים דמשמח הלב ואסור להורות הוראה כ"א לצורך חולה הצריך עכשיו ואסור לדין דיני ממונות דדין היינו תורה ואם אין הבע"ד יכולין להמתין עד מחר אפשר דשרי דהוי כרבים צריכים לו (מ"א) והזן הקורא מותר לחזור הפרשה קודם שיקרא ומותר לקרות כל סדר היום ואפי' איזהו מקומן ואסור ללמוד עם התינוקות אפי' דברים רעים כדי שידעו דזה שמחה הוא להם אבל מותר לו' לפניהם דברי' הרעים כדי לשבר לב התינוק:

ב אפי' עוברות ומניקות צריכין להתענות ולהשלים אפי' מצטערות הרבה אם לא ח"ו שיש לחוש לסכנה והיה כל ל' יום דדינה כחולה שאין בה סכנה אפי' אם אינה חולה כלל וכן שאר חולה שאין בו סכנה כשצריכין לאכול דעת רוב הפוסקי' דא"צ להתענו' דבמקו' חולי ל"ג רבנן (ר"ן סוף תענית ומ"מ כדעת הרמב"ן וב"ח כ' מאחר דבדברי קבלה ע"כ שוה לשאר תעניתים וכולן אסורין אלא דבזמן שלום דתליא ברצו ה"ה תשעה באב אלא שאח"כ רצו לסקל בג' תעניות ובתשעה באב לא רצו לסקל וכן משמע דעת הרמב"ן שכתב על כל ד' תעניות ונהגו כל ישראל כו' וכ"כ בהדיא בחי' רשב"א מגילה דף ה' שכתב שגם ר"ת מודה בזה ודברי הט"ז לא הבנתי דממ"נ אם תשעה באב הוא מדברי קבלה א"כ ה"ה בחולה שאב"ס אסור דבעינן דאורייתא תיקון ואם כן מה זה שכתב ביולדת אם לא שהיא קצת חולה וצריך עיון ועל כל פנים חולה שאב"ס אם צריך לאכול נראה דהמיקל לא הפסיד) ומיהו נוהגין להתענות כ"ז שאין להם צער גדול שיש לחוש ח"ו לסכנה והמיקל לא הפסיד ומכ"ש באדם חלוש והוא חולה שאין בו סכנה שלא להחמיר ומ"מ לא יתעסקו במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הגוף ומ"מ יתענה איזה שעות אם לא בחיה שמרגשת בעצמה שהיא בריאה ושאין מזיק לה התענית אז צריכה להתענות ותוך ג' ימים אסור לה להתענות:

רחיצה

ג רחיצה בין בחמין בין בצונן אפילו להושיט אצבעו במים ואפילו טבילת מצוה כגון אשה שחל טבילתה בט"ב אסור אע"ג דמדינא היה מותר כיון שאינו של תענוג מ"מ כיון דאפי' אם תטבול אסורה לשמש ובלא"ה בזמה"ז ליכא טבילה בזמנו בדאי הוא בית אלקינו לאבד טבילה אחת (וע' כלל קל"ג סי' י"ט):

ד כיון שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג לכן נוטל אדם ידיו שחרית וצריך ליזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי האצבעות מפני שרוח רעה שורה עליו ולאחר שניגב ידיו ועדיין לחות קצת מעבירם על עיניו (וע' בביאורי הגר"א סי' תרמ"ג סק"ו שכ' לעיקר שאסור ברחיצה ע"ש ראייתו מירושלמי) ואם היה לכלוך על עיניו ודרכו לרחצם במים רוחץ כדרכו ואינו חושש דהוי כמלוכלך בטיט דמותר:

ה אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה מותר לרחוץ להעביר הלכלוך ומיהו לא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך ואם עשה צרכיו וקינח וכן אם הטיל מים ישפשף בידו הניצוצות ורוחץ עד סוף קשרי אצבעותיו דהוי כמלוכלך. ואם רוצה להתפלל אפי' לא קינח מותר ליטול עד קשרי אצבעותיו וה"ה למנחה לתפלה ירחוץ עד קשרי אצבעותיו:

ו נשים המבשלות וצריכות להדיח ולרחוץ המאכלים מותר דהא אין מתכונים לרחיצה:

ז הבא מן הדרך ורגליו מלוכלכות מותר לרחצם במים וכן מותר לשרות מפה במים בעט"ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח להטפיח ומקנח בה פניו ידיו ורגליו אפילו עושה כן לתענוג כיון שהיא ננובה:

ח סיכה אינה אסורה אלא של תענוג אבל מי שיש לו חטטין מותר לסוך:

ט נעילת הסנדל דוקא של עור ואפי' של עץ אם מחופה בעור או של בגד ולמטה בשולים תפורים בעור אסור אבל של בגד ושל עץ וכיוצא בו מותר דלא נקרא מנעל אלא של עור:

י דמהלך בדרך ברגליו כיון שהוא טורח גדול לא אסרו חכמי' ומותר בנעילת הסנדל וכשיגיע לעיר חולץ אבל אם יושב בעגלה אסור:

יא ההולכים בין הנכרים נוהגים ללבוש מנעלים אע"ג שאין למחות בידם כיון שיש גדולים המתירים מ"מ אין לזה טעם דמה בכך שילעיגו עלינו הנכרים בלא"ה מלעיגים עלינו ומ"מ אותן היושבים בחנות ודאי אסורים דאיך ידעו הנכרים אם הולכים בלא מנעלים:

יב תשמיש המטה אסור ולכן אסור לישן עמה במטה אחת וגם נכון שלא ליגע בה בלילה:

יג אסור לשאול שלום חבירו בט"ב ואפי' לומר צפרא טבא וכיוצא בו אסור ואם ע"ה שואל בשלמו משיב לו בשפה רפה משום שלא ישנאנו וכן אסור לשלוח דורון לחבירו רזהו מכלל שאילת שלום:

יד לא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבא לידי שחוק והתול ואותן אנשים שיושבים בבהכ"נ ועושין שחוק עליהם נאמר כל מי שאינו מתאבל כו' וגדול עונם מנשוא:

טו מלאכה בין בלילה ובין ביום תלוי במנהג המקומות וכן פרקמטיא ואנו נוהגין לאסור בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט בין בלילה וביום עד הצות אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת נרות וקשירה וכיוצא בו מותר ומ"מ ראוי לכל י"ש להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה כל היום כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות וכן נוהגים לאסור משא ומתן קודם חצות ולאחר חצות נוהגין להתיר ומ"מ לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות ולחלוב הפרות טוב לעשות ע"י נכרי ואם א"א מותר לחלוב בעצמו וכל העושה מלאכה בט"ב בקביעות אינו רואה סי' ברכה ומלאכת דבר האבד מותר וע"י נכרי מותר אפי' בביתו בכל מקום:

טז כל האוכל ושותה בט"ב אינו רואה בשמחת ירושלים וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה כל הדברים שאסור מדינא בט"ב כגון אכילה וכו' אין חילוק בין בלילה ובין ביום עד הערב ומה שנוהגין שרוחצין קודם מנחה הוא מנהג של בורות וע"ה ונשים היו בן לחזק את לבן שנולד משיח בט"ב ושעתיד לבא אבל אין ראוי לכל בן תורה לעשות כן:

יז יש נוהגין לשכב בליל ט"ב על הארץ ומשים אבן תחת ראשו ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ט"ב שאם רגיל לשכוב בב' כרים ישכב על א' מיהו הכל לפי מה שהוא אדם וימעט בדבורו והנאתו בט"ב בכל מה דאפשר:

יח המנהג הפשוט שלא להניח תפילין בט"ב שחרית ולא טלית גדול אלא לובשים טלית קטן בלא ברכה ומיהו לאחר חצות מותר להניח טלית ותפילין וכן נהג הגר"א:

יט בליל ט"ב מתפללים ערבית ואחר י"ח אומרים קדיש שלם ואומרים איכה וקינות ואפילו כשהוא ביחיד ואח"כ אומרים ואתה קדוש ואחר זה קדיש בלא תתקבל עד למחר במנחה:

כ ליל ט"ב ויומו נוהגים שיושבים על הארץ ויש שיושבים על השק ומאריכין בקינות עד קודם חצות ונוהגים שלאחר שיצאו מבהכ"נ שחרית יושבין על ספסלים דכיון דאינו אלא

מנהג לא מהמרינן כולי האי ואסור לספר ולדבר ולצאת לחוץ בשעת הקינות כדי שלא יפסיק לבו מן האבילות :

כא אין אומרים תחנון בט"ב דאקרי מועד כדכתיב קרא עלי מועד כו' ומ"מ מותר לעשות הספד על חכם אפי' לאחר חצות דכל היום הוא נקבע לבכי אבל צ"ה אין אומרים ואין אומרים אא"א ולמנצח ולא פיטום הקטורת ומכ"ש קרבנות דלא מקרי סדר היום שאין כל אדם אומרו אבל מזמור לתודה אומרי' שהרי בזמן בה"מ היה י"ט והחזן אומר עננו בין גואל לרופא (א"ר דלא כט"ז וכן נוהגין ובענין אמירת ב"כ בא"ר כ' שאומרים ובשכנה"ג כ' שלא לומר וכ' בספר ד"מ שנ"ל הטעם כיון שט"ב אסור בשאלת שלום איך יאמר וישם לך שלום) (ע"ש) :

כב אם יש אבל בעיר הולך בלילה לבהכ"נ וגם ביום עד שיגמרו הקינות :

כג מנהג שלנו שאין אומרים נחם בי"ח בברכת ולירושלים כ"א בתפלת המנחה שאז הציתו אש בבה"מ ונשרף עד שקיעת החמה ביום העשירי ולכן נוהגים מקצת להתענות גם ביום י' ולכן מתפללים אז על הנחמה ומשו"ה מנהג טוב שלא לאכול בשר בליל י' ויולדת מותרת (א"ר) וכן נוהגים ביום י' עד חצות היום וכן אין לרחוץ במרחץ ואין להסתפר עד חצות היום אבל בסעודות מצוה מותר אפילו בליל י' והסעודה שעושין בלילה שלפני החתונה במקום שאין משלחין באותו פעם סבלונות לא מקרי סעודת מצוה ולכן אין לאכול בשר וכ"ש שלא יהיה שם כלי זמר עד אחר חצות ביום י' והמתענה ביום י' אסור לאכול גם בשר בסעודה ראשונה משום אבילות דיומו ויאמר נחם בכל התפלות ערבית שחרית ומנחה ויקרא איכה ביום י' ואם הם י' לא יקראו בצבור ונ"ל דלפי מנהג קהלתינו שקורין במגילה הכתובה כדין על הקלף ובגלילה ומברכין בט"ב על מקרא מגילה אבל בי' אב לא יברך ופשוט דמותר ללמוד וכ"ש להניח תפילין ואסור להחמיר בזה (א"ר בשם כ"ג) ומ"מ הצריך לאכול בט"ב אומר נחם כל פעם שאוכל שהרי מדינא גם בכל התפלות צ"ל אלא שכבר נהגו משא"כ באבילה אין כאן מנהג ואומרו בברכת בונה ירושלים כמו יעלה ויבא ורצה :

כד אם יש תינוק למול מלין אותו אחר שגומרים הקינות ונותנים הכוס לתינוק הגדול קצת דשייך בחינוך ואם מלין אצל היולדת אם אינה מתענה כמבואר לעיל סימן ב' אזי תשמע היא הברכה ולא תפסיק בדברים בין הברכה לשתיית הכוס ותשתה הוא ואבי הבן אמו והמוהל והסנדק נקראים בעלי ברית ומותרים ללבוש בגדי שבת לאחר הקינות עד לאחר המילה ואז פושטין אותם :

כה לאחר גמר הקינות יוצאין לבה"ק ואפילו על קברי נכרים כלומר הרי אנו חשובין כמתים ועכ"פ לא ילכו על הקברים אפי' על קברי ישראל כי הרוחות מתדבקים בו ח"ו אם לא לצורך מת אלא יעמדו ברחוק ד' אמות :

כו נהוגין שלא להכין צרכי סעודה ושלא לשחוט עד אחר חצות אבל לצורך מצוה מותר ויש מקומות נוהגין לשחוט לצורך אבילה למחר (מ"א סימן תקנ"ח וט"ז סימן תקנ"ט) :

כז אסור לעשן (טיטין) שקורין (רייכין) והחמיר מאד עד שב' שהעובר ע"ז משמתים אותו (כנה"ג) :

כלל קלו. דין ט"ב שחל בא' בשבת :

א ערב ט"ב שחל בשבת או ט"ב שחל בשבת ונדחה אין לו כלל שום דין ט"ב ואוכל בשר ושותה יין ואפילו במנחה והמונע עצמו משום אבל עבירה בידו ומ"מ לא ישב בסעודת חבירים ולא ינהוג בשמחה אלא בדאבון נפש ואם חל מילה יעשה הסעודה קודם מנחה ואסור באכילה ושתיה ורחיצה בין השמשות שהרי הוא ספק לילה אבל לא יחלוץ המנעלים עד שתחשך ויאמר הש"ץ ברכו דאסור להראות אבילות בשבת והש"ץ חולץ קודם ברכו משום בלבול הדעת רק שיאמר מקודם המבדיל בין קודש לחול (תקנ"ג) :

ב ט"ב שחל בשבת אומרים אב הרחמים בשחרית (א"ר) ובמנחה א"א צו"צ :

ג י"א דאסור בתשמיש המטה כמו אבל דנוהג דברים שבצנעה וכן נוהגין ואמנם כשחל ליל טבילה בשבת יש מתירין ונ"ל דאע"ג דקיי"ל בזמה"ז אין טבילה בזמנה מ"מ משום ביטול מצות עונה יש לסמוך על המתירין (א) :

ד ט"ב שחל בשבת י"א שיש להחמיר שלא ללמוד בו אלא דברים שמותר ללמוד בט"ב אבל

נשמת אדם

(א) וזה נ"ל כוונת הסל"ס ובזה מתורץ קושית א"ר מסעיף ח' דאין טבילה בזמנה מצוה בזמן הזה ובפרט שרבו המתירין שהרי כתב הטור שהרמב"ם וכן הרא"ש מתירין וכתב הטור שכן עמא דבר ומצאתי בא"ת שכ"כ הרשב"א בתשובה ואע"ג דכתב רמ"א דנוהגין לאיסור היינו במקום שאין כאן מצות עונה שהרי יכול לקיים מאתמול אבל בליל טבילה דאז הוא מצות עונה בזה אין כאן מנהג וא"כ יש לסמוך על המתירין ונ"ל דה"ה בכה"ג מן הדרך שאמרו בגמרא וסמכו על פסוק לא תאונה כו' שלא תבא מן הדרך ותמצא אשתך ספק נדה ופירש"י שאז מתאווה לזיווג ואע"כ בוודאי שגם כאשה מתאווה וכשמתאווה או היא מצות עונה ולכן נ"ל דהסומך בזה על המתירין לא הפסיד וככל נפי מה שהוא אדם ומצאתי סמך לדבר בא"ר סי' תקנ"ח ס"ק ד' שכתב שלא לשמש בליל י' אם לא בליל טבילה או בא או יוצא לדרך :

יאס

אבל מותר לחזור שמו"ת ומכ"ש קודם חצות בשבת חזון אם אין מי שיודע לקונן במפטיר כנהוג אלא א' ממי שכבר בירך בתורה יעלה שנית ולא יברך ויאמר קדיש אחר מפטיר ואם כבר אמרו קדיש צריך זה לחזור ולקרות בתורה ויברך תחלה וסוף (סי' רפ"ב מ"א ס"ק י"ד):

ה במו"ש כשרואה הנר מברך בורא מאורי האש ואין מבדילין על הכוס דאסור לטעמו וא"ל ליתנו לתינוק כמו גבי מילה בט"ב דהתם לא הוי מילתא דקביע משא"כ הבדלה דהוי כמו מילתא דקביע דהרבה פעמים חל ט"ב בא' שבת ונזרינן שהתינוק יבא לשתות כשיגדיל ואע"ג דנותנין לתינוק לאכול ולשתות היינו מה שצריך בשבילו אבל לעשות דבר בשבילו וליתן לתינוק אסור אבל מבדילין בתפלה כשאר שבת ובליל מוצאי ט"ב מבדיל על הכוס אבל אינו מברך לא על הבשמים ולא על הנר אפילו לא בירך על הנר במ"ש דאין מברכין על הנר אלא במ"ש בזמן שנברא וכן אסור לברך על הבשמים בליל ט"ב כיון שאינו באין אלא לתענוג אין עושין בט"ב ויזהיר לבני ביתו שקודם שעושים שם מלאכה יאמרו המבדיל בין קודש לחול:

ו המתענה ב' ימים ט"ב ושמע הבדלה בליל עשירי מאחרים ואי ליכא אחר יתן לתינוק לשתות ואל ימתין מלהבדיל על יום ב':

ז אם יש מילה בט"ב שנדחה מדינא מותר לבעלי הברית דהיינו אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק להתפלל מנחה גדולה היינו מו' שעות ומחצה (עיין א"ר דלא כמ"א וכן מצאתי ברוקח הל' שבת סי' קי"ג בהדיא) ואז מותרים לאכול ולרחוץ אבל סעודה לא יעשו עד הלילה וה"ה פדה"ב דהאב והכהן לא ישלימו (ע' א"ר בשם תי"ט) ומ"מ נ"ל דוקא אם הפדה"ב בזמנו שחל ל"א שלו בו ביום אבל שלא בזמנו ואפי' היה יום ל"א בשבת דאף עפ"ב הוא שלא בזמנו צריכין להשלי' (שהרי בלא"ה כמ"א בסי' תקס"ח ס"ל דשלא בזמנו לא הוי סעודת מצוה וגם הא"ר הק' על תי"ט די"ל דשאני מילה דכתיב ביה שש אנכי הגם די"ל דלק"מ שהרי דין זה נובע ממעשה דר"א בר"ש שיו"ט שלו היה מחמת קרבן עולה וא"כ דומה לפדה"ב מ"מ י"ל דגם התי"ט מודה לאכול):

ח ט"ב שחל בשבת ונדחה ליום א' בלילה אסור לאכול בשר כמו לעיל כלל קל"ד סי' כ"ג אבל ביום ב' מותר לאכול בשר ויין ואין עליו דין עשירי באב כלל וכן הנוהג להתענות בכל שנה עשירי באב א"צ להתענות (תקנ"ח):

כלל קלז · דין לעשות זכר לחורבן:

א משחרב בהמ"ק תקנו הז"ל שבכל דבר שיש בו שמחה יהיה בה זכר לחורבן ואסמכוה אקרא דכתיב אם אשכחך ירושלים כו' אם לא אעלה כו' ע"כ אמרו לא יסוד אדם כל ביתו בסיד אלא מניח בו אמה על אמה בלא סיד כנגד הפתח כדי שיראהו תמיד כשיוצא ונכנס ויזכור החורבן ויתאונן עליו אבל מה שמציירין כל ההרר ומשחירין אמה א' לא מהני דגם זה הוא ציור ואף שכותבין זכר לחורבן לא מהני (א):

ב וכן התקינו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחין לא יתן כל התבשילין הראוי לסעודה וכן האשה לא תתקשט בכל התכשיטין בפעם א' כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין (וצ"ע שבל זה אין נוהגין כלל) והכל כדי לזכור ירושלים שנאמר אם לא אעלה כו' על ראש שמחתי:

ג וכן גזרו שלא לשמוע שום כלי שיר ואפילו שיר בפה וכל מיני שמחה אסור ואסור למלאות פיו שחוק בעה"ז והמזמרין בשעת מלאכתן אסור ואם ידוע שלא ישכמו מוטב שיהיו כו' אבל לשמחת חתן וכלה הכל שרי:

ד בשעה שמכסין ראש הכלות ביום החופה אסור לכסות במעיל שיש בו חוטי כסף וזהב כי י"א דזהו שנזרו על עטרות כלות:

ה אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעה"ז ואפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה ופורים (ע"ז):

נשמת אדם

(א) דאם לא כן הו"ל לגמרא לומר שיכתוב כך וע' בב"ח ודבריו נראין לדינא דהיינו ברייתא ראשונה דאין מציירים ומכיירין היינו ציורים כבנין מלכים ונראה כדברי הט"ז דברייתא זו לא מיירי מתיקון אלא מאיסור ובאמת משני סיוד אמה וברייתא ב' דמיירי בתיקון חול ג"כ דינא הוא וברייתא ג' מיירי מתיקון סיוד ולא פליג על ברייתא דמתיר בחול אלא דמיירי בלא תיקון חול ובאמת הרי"ף לא מייתי ברייתא זו דהוי וא"כ משמע דס"ל דהלכה כברייתא בתרייתא' דדוקא בסיוד מותר. וכ"כ הר"ן בפ"ג דתענית וכ"כ בב"ח בשם הר"ן דמברייתא זו משמע דלא משני חול ומה שמוגה בר"ן שלנו דאם הוא בחול א"צ סיוד הגיה תיבת אינו נראה לכאורה דליתא והסבר דבזמה"ז דלא נהגו בזה ס"ל דתרתי הלכתא נינהו דס"ל דאם עירב בו חול לא מקרי שוב סיד דאף ברייתא ג' לא קאמר אלא סד בסיד משמע דוקא בסיד לבד אבל כשמערב בו חול לא מקרי סיד ולכן מותר ועכ"פ תמוה שהרי מדבנין הבתים בסיד לבד והפשר דדוקא במיני סיד הנקרא גיפס זהו אסור שהוא לבן ביותר משא"כ סיד שלנו · אך כ"ז דוחק וצ"ע על מה נוהגין היתר:

כלל קלח. דין ימי הסליחות וער"ה :

א באהבת הקב"ה את עמו ישראל הרבה להיטיב איתנו וצונו לשוב לפניו בכל עת שנחטא ואף שהתשובה טובה בכל עת מ"מ חדש אלול הוא מובחר ומוכן יותר שמקובל תשובתו משאר ימות השנה לפי שימים אלו הם ימי רצון מעת נבחרנו לעם שכשחטאו ישראל בעגל ונשתברו הלוחות בי"ז בתמוז ואח"ז עלה משה בהר והתפלל ואמר לו הקב"ה פסל לך ונתרצה ליתן לו לוחות שניות ואז עלה בר"ח אלול ונשתהה שם עד יו"כ שהיה גמר כפרה ואיתא בתנא דבי אליהו ישראל היו נוהגים כל אותם הימים צום ותענית ויום אחרון שבכולם דהיינו בעשרה בתשרי גזרו תענית ולנו בתענית ולפיכך נקבע אותו יום דהיינו יום הכפורים לכפרה לעולם ולפי שהיו ימים אלו ימי רצון מאז לכן בכל שנה ושנה מתעורר עוד הרחמים למעלה והם ימי רצון ולפי שכשעלה משה תקעו בשופר במחנה להודיע לישראל שלא יטעו עוד לכן גם אנחנו נוהגים לתקוע בשופר בכל יום מר"ח אלול ותוקעין בכל החדש חוץ מער"ה כדי להפסיק בין תקיעת רשות לחובה ויש מקומות שתוקעין גם במנחה ויש מתחילין מיום א' דר"ח ויש מיום ב' ועיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד לבותם שיעוררו לבותם להתשובה כי כן טבע קול השופר להחריד כמש"כ אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו והייב כל אדם עכ"פ להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בר"ה ל' יום קודם בתשובה ותפלה ויתן כל לבו רק בעבודת ה' ונתנו רמז לזה אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול ולכן ירבה בכל החודש בתשובה ותפלה וצדקה ונתנו רמז לזה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ר"ת אלול לרמז שבחודש אלול ירבה במתנות לאביונים ומטעם זה יש נוהגין להתענות מר"ח אלול ואמנם אין ראוי לנהוג בתענית אלא מי שהוא אדם בריא ויודע בודאי שהתענית אין מזיק לו ואינו מבטלו מן התורה אבל בדורות הללו שאנו חלושי כח ופשיטא הלומדים ומכ"ש מי שאין לו בלא"ה אלא לחם בדוחק יותר טוב שיאכל מעט וילמוד כפליים (וכבר הארכנו בזה בכלל תענית) :

ב כיון שהם ימי תשובה לכן נוהגין בהרבה מקומות לעמוד כל אלול באשמורת קודם היום ולומר סליחות ותחנונים ואנו נוהגים שלא לקום רק ד' ימים לפני ר"ה שבד' ימים אלו נוהגין להתענות המתענים י' ימי תשובה ולפי שא"א להתענות בר"ה ב' ימים ושבת תשובה ועיה"כ לפיכך מתענים ד' ימים קוד' כדי להשלי' י' ימים בתענית ולכן מקדימים ג"כ באשמורת בד' ימים מקודם ואמנם אם חל ר"ה ב' ג' שאז אין בשבוע זו ד' ימים והיו צריכין להקדים משבוע הקודם איזה ימים ובכדי שיהיה יום מסוים לפיכך נוהגין לקום בשבוע העבר מיום א' ונוהגין רוב הצבור להתענות עכ"פ ביום א' של סליחות ועוד טעם שקבעו ד' ימים שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ד' ימים קודם הקרבה ובכל הקרבנות בפ' פנחס כתיב והקרבתם עולה ובר"ה כתיב ועשיתם עולה ללמד שבר"ה יעשה כל אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו ולכן קבעו ד ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם :

ג אבל אסור לצאת מביתו לכנוס לבהכ"נ לומר סליחות מלבד בערב ר"ה שמרבים בסליחות וכן במקום שנוהגין להרבות בסליחות בעי"כ :

ד ידקדקו להזור אחר ש"ץ היותר הגון והיותר גדול במע"ט שאפשר שימצא שיתפלל סליחות וימים נוראים ושיהא בן ל' שאז כבר נח רתיחת הדם של בחרות ונכנע לבו ויהא נשוי וכל העוזרים ומסייעין לש"ץ שאינו הגון כאילו גוזל טוב מן הקהל ועתידין ליתן את הדין (ס"ח) ורע עלי המעשה שראיתי שמעמידים בימים נוראים ש"ץ שינגן יפה ובל"ב המ"א סימן תקנ"ט בשם רש"ל שהחזנים המאריכים בניגונים אינן מחציו לה' ולא מהציו לכם והבט נא וראה מה שכתב הגאון בעל ת"ש ע"ש שהאריך בגנות זה ובפרט בימים הנוראים אוי לאזנים שכך שומעות כי הש"ץ כוונתו רק על הניגון שיהיה יפה וטוב כפי שסידר א"ע בימים שצריכים בקור ולשוב בתשובה כנ"ל ואין כונתו על התפלות והבקשות שסידרו לנו ומבלבל דעת השומעים התפלה על סדר הברכות והתקיעות ואי איישר חילי אבטל המנהג הרע הזה ועכ"פ ראוי לכל י"ש במקום שדבריו נשמעים ישים פניו לדבר הזה כי מי שיש בידו למחות כו' (וסוף כחוס יכפר) והיודע בעצמו שאינו בקי מאוד ויודע לשמור אפי' משגגה אין לו להכנים א"ע בעבודת ה' ואם אין ראוי והגון ובקי אין מקיפין לו בשאר עונשין (ת"כ כסס כלגו) ונ"ל דצ"ל בשאר כו' והוא לשון הקפה ומתנה כמו החנוני מקיף והנה בכל העברות מקיפין ואין גובין לאלתר ובזה גובין לאלתר כמו אין מקיפין בחלול השם וכן אמרו בשבועות דף ל"ט כשמאיימין על השבועה בכל עבירות תולין ב' וג' דורות וכאן נפרע מיד ומיהו כל ישראל כשירים רק שיהיה מרוצה לקהל אבל מי שמתפלל בחזקה אין עונין אחריו אמן ואם רואה שיש מחלוקת בשביל התפלה לא יתפלל אע"פ שיתפלל מי שאינו הגון (ס"ח תנ"ה) ואבל כל

י"ב הודש לא יתפלל בר"ה ויו"כ אא"ב ליכא אחר אבל כל ימי סליחות אפי' ער"ה מותר ובימים שא"א ההנון מותר לאבל להתפלל ואפי' בר"ה מותר עד הלל (א"ר) וכדומה שהגר"א לא היה מניח להתפלל אפי' שחרית בר"ה ויש להחמיר בימים נוראים עכ"פ ליתן עליהם כל חומר תעניות כמבואר בהל' תפלה בכלל כ"ט (א"ר) וכתב עוד בשם חורת אמת ההולך בערכאות של נכרים אין ראוי להיות ש"ץ בר"ה ויו"כ אא"כ עשה תשובה (א"ר בסי' נ"ג ס"ק ו') :

ה ער"ה הוא יום האחרון מן השנה וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום א' בשנה השוב כאילו שב כל השנה ולכן נהגו שכולם מתענים ומשכימים הרבה קודם היום ומרבים בסליחות ובוידוים ויש נוהגין עוד לילך על הקברות ואמנם צריכים ליזהר מאוד שלא יכנסו לקברות מי שהוא טמא קרי כי אז החצונים מתדבקים בו וגם לא ילך על קברי רשעים כי הם המזיקין ויהיה נזהר מאוד שלא ישים מגמתו להתפלל ולבקש מן המתים שקרוב הדבר שיהיה בכלל ודורש אל המתים אלא שיתפלל להקב"ה שיעשה חסד בזכות הצדיקים המתים ומרבים שם בצדקות ובתחנונים וישים כל אדם על לבו לשוב בכל לבו ומכ"ש בעבירות שבין אדם להבירו ולא ימתין עד עיה"כ לבקש מחילה מחבירו אלא יקדים עצמו למצוה וכל היום יעסוק בתורה ובמצוה וראוי לכל אדם לטבול במקוה או בנהר ולא יקדים לטבול עד שעה קודם הצות היום ולא יסיח דעתו כל היום מתשובה :

ו דין התעניתים אלו של א' דסליחות וער"ה ושאר ימי תשובה נתבאר לעיל בהלכות תענית (כלל קל"א סי' כ"ו כ"ז) :

ז מכבסין ומסתפרין בער"ה לכבוד י"ט ולובשין בגדי שבת בר"ה להראות שאנו בטוחים בחסד עליון שיוציא לאור משפטנו אחר התשובה :

ח נוהגין לעשות התרת נדרים בער"ה כדי להנצל מעונש נדרים ואמנם ראוי לכל אדם שילמוד הל' נדרים (ומבוארים בחכמת אדם) כי יש הרבה נדרים שא"א להתיר אותם ונכשלין בהם גם צריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין מה שהוא אומר ולא כמו שחושבין הע"ה שהוא איזה תחינה וראיתי מהיראים שאינם מבינים בלה"ק שאומרים הנוסח של התרת נדרים בלשון לע"ז (דיא נדרים אדר שבועות וואס איך האב גטאן אונ מען קען זיי מתיר זיין האב איך חרטה אז איך האב אויף מיר גינומן נדר או שבועה (ויתירו לו ואז יאמר) איך בין מוסר מודעה אז ווען איך וועט טאן אייז נדר זאל ער גאר ניט חל זיין) :

כלל קלט. דין ליל ר"ה ותפלת ר"ה :

א בליל ר"ה יכנס לבהכ"נ ביראה ורעד כי כבר הגיע העת להכין כסאות למשפט בשמים ממעל וראוי לכל אדם אף מי שאינו נזהר להתפלל מעריב בזמנו עכ"פ יזהר בי' ימים אלו שהוא מיום א' דר"ה עד אחר יוה"כ להתפלל מעריב בזמנו ואף בשאר דברים שלא היה נזהר בכל השנה ואף שאין דעתו לנהוג כן לעולם עכ"פ ינהג כן בי' ימים אלו שהם ימי תשובה ורחמים וכשם שאנו אומרים שהקב"ה מתנהג בחסידות כן ראוי לכל אדם להתנהג בימים אלו בחסידות מה שאפשר לו ויתפלל בכונה גדולה וכ"ש שלא ישכח להוסיף מה שתקנו חז"ל בתפלה זכרנו ומי כמוך וסיום הברכות מלך הקדוש ובחול מלך המשפט (ואם טעה נתבאר כל הדינים לעיל בהל' תפלה כלל כ"ד סי' י' וסי' ט"ז וסי' כ"ד כ"ס ובכלל כ"ח סי' י"ז) ויש נוהגין להתפלל כל התפלה בר"ה ויו"כ בכריעה ואמנם צריכין הם לזקוף כדי לקיים הכריעות ולכן כשמתחיל בורע וכשיאמר ה' יזקוף ואח"כ יכרע עד קודם סיום ברכה ויזקוף ואחר כך כשיאמר ברוך יכרע וכשיאמר ה' יזקוף וישאר זקוף עד שהתחיל כבר איזה תיבות בברכה ב' דהיינו שיאמר עכ"פ אתה גבור לעולם ה' בזקיפה דאסור לשחות בתחלת ברכה וסוף ברכה אלא במקום שתקנו חכמים וכן כל תחלת ברכה וסוף ברכה צריך שיאמר בזקיפה ואמנם מאחר שירדה חולשא לעולם יותר טוב להתפלל באיברים זקופים ולב בכפוף ובכונה רצויה כי אין חפץ לה' לכוף כאגמון ראשו ולבו בל עמו :

ב אע"ג שכתבו הפוסקים דבר"ה ויו"כ מותר להתפלל בקול מעט מ"מ כל ירא לדבר ה' יתפלל בלהש כמו בכל השנה כי איתא בזוהר שאם מגביה קולו כ"כ עד שחבירו יכול לשמוע תפלתו אזי אין תפלתו נשמעת למעלה ולכן כ"א יזהר בזה ומכל שכן שגם המתירין אינם מתירים אלא להגביה קולו מעט לא כמו שעושין ההמון בצעקות וקולות :

ג יזהר כ"א להגיה סדר תפלות שלו שלא יהיה משובש וירשום הכל כדי שלא יבא לטעות בנוסח זכרנו צ"ל מ"ה אותיות ולכן לא יאמר ובתבנו בספר החיים אלא כתבנו בספר חיים וכן כשיאמר זכרנו לחיים וכן לעולם כשאומר לחיים לא יאמר לחיים בפתח תחת הלמד אלא בשוא לחיים דאע"ג דבכל השנה אומרים הל' בפתח ע"י דקדוק מ"מ בימים אלו שתלוין בדין צריכין לומר כנ"ל שלא יוכל השטן לומר שמבקש לא חיים דפתח בלמד משתמע לא ובנוסח

תן פחדך לא יאמר כמו שידענו וידלג כמו כדי שיעלו מ"ב תיבות חוץ תיבת ובכן בטור כ' שבנוסח ובכן תן יש מ"ד תיבות לפי"ז אין למחוק תיבת כמו כי בזה יש מ"ד תיבות ובנוסח ובכן צדיקים יאמר בעשן תכלה בבי"ת ולא בכ"ף ולא יאמר ודברך מלכנו אמת אלא ודברך אמת ולא יאמר ואז צדיקים אלא ובכן צדיקים כו' :

ד כשחל ר"ה בחול אומרים יום תרועה אף בערבית וכן בקידוש ובשבת אומרים בין בקידוש או בכל התפלות זכרון תרועה לפי שאין תוקעין בשבת ומ"מ בדיעבד שהחליף וסיים הברכה יצא :

ה לאחר התפלה נוהגין לומר כל אחד לחבירו תכתב ותחתם לאלתר לחיים טובים :

ו בבואו לביתו יהיה השלחן ערוך ונרות דולקים כמו שאר יו"ט ויקדש כדין במבואר בהל' יו"ט כלל ע"ט בדין קידוש (וכבר כתבתי בהל' ברכות כלל נ"א סי' ז' דמה שנוהגים ליקח ענבים על שהחיינו כיון שאין אנו בקיאין בשיעור פול הלבן לכן לא יברכו עליו רק בורא פרי האדמה) וביון שהוא תחלת השנה נוהגין לעשות לסי' טוב לאכול דברים הרומזים לזה (והטעם לזה עיין ברמב"ן תחלת לך לך מש"כ דע כי כל גזרות עירין משילא למטה סימן לזה לא יתקנב בשום אופן וזה נ"ל ברור שזהו הטעם שאמרו רז"ל השתא דאמרת סימנא מלתא) ונוהגין במדינותינו לאכול תפוח מתוק וראוי לנהוג שיברך על התפוח בפה"ע ויאכל מעט ואח"כ יטבול בדבש ויאמר יה"ר שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה ואוכלים ראש ואפי' של דג ואומרים יה"ר שנהיה לראש ולא לזנב ואם הוא ראש כבש יותר טוב ואוכלין מיני לפתן שקורין (מעריז) או (ריבין) שהוא לשון ריבוי ואומרים יה"ר שירבו זכיותינו ואין אוכלין דברים המבושלין בהומץ ואוכלין בשר שומן וכל מיני מתיקה כדכתיב לכו אכלו משמנים כו' והכל לסי' טוב ולכן פשיטא שיזהר מאוד שלא יכעוס בימים האלו מלבד גודל האיסור כדי שיהיה לסימן טוב רק יהיה שמח לבו ונכון לבו ובטוח בה' עם התשובה ומע"ט ואין אוכלין אגוזים שמרבים ניחו וניעו ואנשי מעשה לומדין על השלחן ד' פרקים משניות שבמס' ר"ה :

ז החרדים אל דבר ה' לא ישמשו מטתם בלילות אלו אם לא בליל הטבילה דאז יקיים עונתו ויחזור לטבול כדי שיהיה בטהרה ואפי' לא יוכל לטבול למחר מ"מ לא יבטל העונה בשביל זה רק שלא ירבה שחוק עמה רק לקיים המצוה ואם היתה יכולה לטבול מקודם כה"ג אסור ואכנם אלו האוכלי' לשבוע בטנם או ח"ו כשנכנס במחשבתו הרהור אשה יותר טוב שישמש מטתו מח"ו שיבא לידי עבירה ויטבול בשחרית אם יכול ובל"ב שיהיה נזהר מסחיטת שיער :

ח מה מאוד ראוי ונכון שיתגבר כל אדם אף שאין דרכו בכך בכל השנה עכ"פ בימים אלו ישכים לעמוד קודם קריאת השמש לבה"כ כדי שיוכל לפנות ולהכין עצמו לתפלה עם הצבור מראש עד סוף ולאחר תפלת שחרית אומרים א"מ ויש שכתבו דידלג ולא יאמר א"מ חטאנו לפניך לפי שאסור לומר וידוי בר"ה ואם חל בשבת א"א כלל א"מ ואח"כ קוראין בס"ת ומפטירין ואם יש מילה מלין קודם תקיעת שופר סי' לדבר זכור ברית אברהם והדר ועקידת יצחק ואח"ז מתפללין מוסף ובנוסח ומפני חטאינו יש במקצת סידורים ואין אנו יכולים לעלות ולראות והוא טעות דאף שבהמ"ק היה קיים א"צ לעלות ולראות אלא בג' רגלים אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו ויאמר ואת מוספי יום הזכרון כדי לכלול בו גם מוספי ר"ה שנקרא ג"כ זכרון וצריך שיאמר וב' שעירים לכפר ואומרים ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור ולא כהאומרים לזרע יעקב תזכור ומ"מ אם טעה באיזו נוסח א"צ לחזור וצ"ל מלכיות זכרונות שופרות כסדר ואם הקדים ברכה לחבירו צריך לחזור ולומר כסדר ומאריכים בתפלה עד קרוב לחצות ולא יותר (תקנ"כ) :

ט מי שאין לו שופר מ"מ יכול להתפלל מוסף שהברכות והתקיעות אין מעכבין זה את זה וגם אם יש לו שופר והתפלל קודם תקיעות יצא (שם) :

י יחיד שדר בישוב וא"א לו לילך למקום שיש שם מנין יזהר מאוד שיתפלל שחרית בשעה שידוע שבכל המקומות מתפללין הצבור דאע"ג דהקב"ה דן את העולם בכל יום בג' שעות ראשונות מ"מ א"ז אלא לפקידה בעלמא לאותו יום אבל בראש השנה שהקב"ה דן לכל השנה ולפעמים לשנים רבות וכיון שהוא יום הדין והוא יתפלל ביחיד שמא יעיינו בדינו ביחיד ומי יצדק אבל בשעה שהצבור מתפללין אזי תקובל תפלתו בתוך תפלת הצבור ולכ"צ ליזהר שלא יתפלל מוסף ביחיד בג' שעות ראשונות דאז היא שעת הדין דאע"ג דבכל המקומות עסוקין עדיין באמירת פיוטים אין זה תפלת הצבור ועוד דמוסף עם שחרית לא הוי בשעה שהצבור מתפללין ולכן צריך להתפלל בזמן שמשער שמתפללין מוסף בשאר מקומות או יתפלל אחר ג' שעות ואם יש לפניו מקום שיוכל לשמוע תקיעות אע"פ שגם שם אין מנין ויצטרך להתפלל ביחיד ויכול לילך למקום שיש שם מנין רק שאין להם שופר מוטב שילך לשמוע תקיעות אע"פ שיתפלל ביחיד ומוטב שלא יתפלל כלל רק שישמע התקיעות דתקיעות ביום ראשון הוא מ"ע דאורייתא וגם ביום ב' עכ"פ הוי משום ס' דאורייתא אבל

אם יש שהות ביום שיוכל לילך לקיים שניהם ילך למקום שמתפללין ואח"כ ילך לשמוע התקיעות שכל היום כשר לתקיעות ובלבד שיזהר שלא ילך חוץ לתחום כדלקמן כלל ק"מ :

יא לאחר התפלה אוכלים ושותים ושמחים לא שמחה של הוללות אלא שמחה של מצוה ואין מתענין בר"ה ולא בשבת תשובה ואמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניו כל היום ויזכור תמיד שתלוי בדין הוא וכל העולם ולכן יש נמנעים מלאכול בר"ה מאכל שחביב להם מאוד (תקל"ז) ולאחר האכילה יקבע עצמו ללמוד ואם ראשו כבד עליו יישן מעט אם א"א לו בלא זה ויש נוהגים לגמור כל תהלים ומותר לומר גם ההלל אע"ג דא"א הלל בר"ה וי"ב משום שהלל הוא שמחה ועכשיו תלוי בדין היינו דוקא כשאומר בדרך שיר אבל כשאומר דרך תחנה ובקשה מותר (תקפ"ד) :

יב המתענה בר"ה מי שאינו מתיירא לנפשו א"צ להתענות כל ימיו ואפשר מה שקבלה באיזה מקומות שהנוהג ורגיל להתענות ומשנה רגילתו ואינו מתענה אינו משלים שנתו היינו דוקא ברגיל להתענות אבל מי שהתענה פעם א' לא יארע לו כל און ולא ידע דבר רע ובן עשיתי מעשה בעצמי ומ"מ בלילה אסור להתענות (תקל"ז) :

יג המתענה ת"ה בר"ה אם הוא ביום א' יתענה גם ביום ב' ומ"מ המתענה בר"ה א"צ למיתב תענית לתעניתו ואפי' חל בשבת והמתענה ראוי ונכון שילמוד כל היום ופשיטא אם אינו מתענה מהמת חלום רק מהמת תשובה דבשלמא בת"ח יש לומר כיון דתענוג הוא לו א"כ מקרי לכם משא"כ בשאר תענית וכיון שאינו הצין לכם צריך שיהי' לה' וע' לעיל כלל ק"א סי' י"ד שאסור לבשל לאחרים ואין אומר עננו והמתענה פ"א בר"ה אם התנה מתחלה שאינו מקבל עליו בנדר ושאין דעתו להתענות רק היום א"צ התרה אבל סתם צריך התרה (שם) :

יד ב' י"ט של ר"ה אפי' בא"י עושין ב' ימים ונחשבין ליומא אריכא לפי שאפי' בזמן המקדש לפעמים היו עושין ב' י"ט אם באו עדים מן המנחה ולמעלה לפי שלעולם היו עושין יום ל' של אלול לי"ט דשמא יבואו עדים ויקדשו החדש באותו יום ואז לא היה רק יום א' אך אם באו לאחר שכבר הקריבו תמיד של בין הערבים ואם יקבלו העדים באותו יום יהיה קלקול שנמצא שאמרו שיר של חול על התמיד וגם היו צריכין לדחות עשה שלאחר התמיד אסור להקריב שום קרבן והרי היו צריכין להקריב המוספין ולכן התקינו שלא יהיו מקבלין העדים רק עד המנחה ואם באו אחר מנחה היו גומרין אותו יום בקדושה כדי שלא יזלזלו בו לשנה הבאה ולמחר היו מקדשין החדש והיה י"ט מה"ת ולפיכך אפי' לאחר החורבן אפי' אם באו העדים קודם מנחה התקינו שלעולם יעשו ב' ימים ומתחילין למנות ימי החדש מיום א' (הג"ה) וכל דין יום א' נוהג גם ביום ב' ולכן ביצה שנולדה בי"ט א' דר"ה אסור גם בב' וכן מה שנצוד ונתלש בא' אסור בב' כמבואר בהל' י"ט הלב שנחלב בא' אסור גם ביום ב' ואם חל ר"ה ה' ו' אסור גם בשבת (ת"ר) :

כלל קמ · דין השופר (סי' תקפ"ו) :

א מ"ע מה"ת לשמוע תרועת השופר בר"ה שנאמר יום תרועה יהיה לכם וקבלו חז"ל הלמ"מ דילפינן ג"ש מדכתיב ביום הכפורים של יובל והעברת שופר תרועה מה התם בשופר אף בר"ה בשופר :

ב שופר קבלו חז"ל שהוא לשון שפופרת ר"ל דבר החלול ולא כל דבר החלול נקרא שופר אלא דוקא קרן של בהמה וחיה החלולין שכן הן בטבען שיוצא עצם א' מראשו ועליו תקוע עצם הלול וזה העצם החלול הוא נקרא שופר ולכתחלה מצוה מן המובחר לתקוע בקרן של איל כדי להזכיר עקידת יצחק ועוד שהוא כפוף ומצוה בכפופין לרמז שכל אחד יכפוף לבבו בתשובה ומיהו אם לא מצא של איל יתקע בשל מין אחר שהוא כפוף ואם אין לו מן המינים הכפופים כשר אף מן המינים שקרנותיהן חלולין ופשוטין ובלבד שיהיה חיה או בהמה טהורה דכל דבר טמא פסול לעשות ממנו צרכי מצוה דילפינן מתפילין שנאמ' בו למען תהיה תורת ה' בפיך וקבלו חז"ל דר"ל מן המין המותר בפיך אבל קרן של מין שקרנותיו אינה אלא עצם א' ואינו חלול פסול דזה לא נקרא שופר כלל וכן קרן של פרה ושור אע"ג שהוא הלול מ"מ פסול דלא נקרא שופר אלא קרן בלבד כדכתיב בכור שורו גו' וקרני ראם קרניו הרי שמדמה התורה קרן השור לקרני ראם אף ע"פ שזה חלול וראם אינו חלול מ"מ כיון שהקישן התורה ולכן אפילו בדיעבד פסול :

ג שיעור אורך השופר טפח דהיינו ג' גודלין במקום הרחב כדי שיאחזנו התוקע בידו בד' אצבעותיו ויראה מכאן ומכאן כל שהוא כדי שלא יאמרו שנופח בידו :

ד לא הוציא זכרותו דהיינו כשהקרן מחובר בבהמה בולט עצם אחד מן ראש ונכנס לתוך הללו של השופר כזכרות בנקבות וכשעושין ממנו שופר צריך להוציא עצם הזכרות ואם

לא רוציאו אלא הניחו בתוכו ועשה בו נקב ותקע בו יצא שהרי קול שופר שמע ועצם זה אינו הוצץ דקיי"ל מין במינו אינו חוצץ אבל אם הוציא עצם זה הזכרות ונקב אותו ועשאהו חלול כשופר ותקע בו לא יצא שעצם זה לא נקרא שופר שהרי לא נברא חלול כשפופרת וי"א דאם הוציא פ"א ונקבו והזר ונתן בתוך השופר פסול (א"ר) :

ה הפכו לא שנא הפכו כדרך שמהפכין החלוק שמהפכין הפנימי להוץ והחוץ לפנים לא שנא שהניחו כמות שהוא אלא שהרחיב צד העליון שהוא בטבעו קצר וקיצר הצד המחובר בראש שטבעו להיות רחב או אפילו שהשופר נעשה כדין אלא שדרך התוקע לתקוע בצד הקצר והוא היפך השופר והניח צד הרחב אצל הפה ותקע בו לא יצא דכתיב והעברת שופר תרועה וקבלו חז"ל רר"ל דרך העברתו כלומר כדרך תמונת גידולו שהאיל מעבירו בראשו מחיים כך צריך לתקוע בו דהיינו במקום הקצר (כ"כ הר"ן והריטב"א בסוכה בפ' לולב הגזול ד"ה וכיבש ומ"ש בירושלמי מדכתיב מן המצר הינו לאסמכתא ולשון לאות וכ"ל דמש"כ ברא"ש בר"ס רק מירושלמי משום שנאמר מן המצר נשמט בדפוס מרא"ש מה שכתב הר"ן בהרי בהדיא כ' דפסול מה"ת מוסעברת) ואע"ג דפסוק זה נאמר בתקיעות של יה"כ של יובל כבר קבלו חז"ל דילפינן ג"ש שיהיו כל התקיעות של ר"ה ויה"כ של יובל שוין :

ו אבל אם היה ארוך וקצרו עד שנשאר בו כשיעור וכן אם גררו בין מבפנים או מבחוץ עד שנעשה דק מאוד כשר שהרי לא שינה אותו מתמונתו שהיה בראש האיל :

ז כל הקולות כשירים בשופר בין שהיה קולו עב או דק מאוד ובלבד שיהיה הקול מהמת עצמו אבל אם נשתנה קולו ע"י דבר אחר מכמות שהיה בתחלה פסול לפיכך אם נתן שופר בתוך שופר והקע בו אם הפנימי עודף על החיצון מב' צדדין שאז אינו שומע אלא קול הפנימי לבד יצא והוא שלא נשתנה הקול מחמת החיצון ואם אין הפנימי בולט מב' צדדין אע"פ שלא נשתנה קולו לא יצא דשופר א' אמרה התורה ולא ב' שופרות ויש מכשירין אם לא נשתנה קולו ובולט רק לצד הפה אעפ"י שאינו בולט מצד הרחב ובלבד שגם החיצון לא יהיה בולט בצד הרחב דאז הוי ב' שופרות :

ח כיון דקיי"ל שופר אחד ולא ב' שופרות לכן אם הוסיף עליו כל שהוא בין במינו ובין שלא במינו פסול ולכן אפילו אם דיבק שברי שופרות אפילו חממו באור ודבקו יחד מיניה וביה בלא דבק ועשה מזה שופר ואפילו אם יש בשבר של צד פיו שיעור שופר ואילו לא הוסיף עליו היה כשר כיון שהוסיף עליו בין במינו ובין שלא במינו פסול דהוי ב' שופרות :

ט וכ"ז כשהוסיף עליו על ארכו אבל אם צפהו מבחוץ אפילו בזהב וכיוצא בו שאינו מינו אם לא צפה מקום הנחת פה אלא למטה ממנו מבחוץ אם לא נשתנה קולו כשר אבל במקום הנחת פה פסול ולפי שיש בו חלוקי דינים לכן צריך ליזהר בזה שיהיה עכ"פ מקום הנחת פה כולו אינו מצופה ובלבד שלא ישתנה קולו מחמת הצפוי דאז פסול :

י ולכן אותם המציירים בשופר ציורים במיני צבעונים לא יפה עושין דשמא נשתנה קולו מעט אבל מותר להקוק בשופר עצמו ציורים לנאותו :

יא לכתהלה אין לתקוע בשופר שיש בו נקב אפילו נשתייר בו שיעור תקיעה לצד פיו משום שקולו פגום והקריבהו לפחתך ואם אין לו מצוי כ"כ שופר שלם ואם לא סתם הנקב כשר שכל הקולות כשירים בשופר ואפילו לא נשתייר בו שיעור תקיעה :

יב אבל אם סתם הנקב אם לא נשתייר רובא פסול לעולם אפילו כתם במינו וקולו כמו שהיה תחלה דכיון דלא נשתייר רובא בטל ממנו שם שופר ולא נעשה שופר אלא ע"י סתימה זו ונמצא הוי שופר ודבר אחר או ב' שופרות דפסול אך אם נשתייר בו רובא י"א דצריך עוד ב' תנאים דהיינו (א) שיהיה הסתימה דוקא במינו דהיינו בחתיכת קרן דאז כיון שנשתייר הרוב בטלה לגבי השופר אבל שלא במינו לעולם לא בטל לגבי השופר והוי שופר וד"א · (ב) אע"פ שנשתייר רובו וסתמו במינו צריך שיחזור כולו לכמות שהיה קודם שניקב ואל"כ כיון שנשתנה קולו אין הסתימה בטלה ולכן בעינן שלש תנאים (א) נשתייר רובו · (ב) חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב . (ג) סתמו במינו ואם הוא שעת הדחק שאין לו שופר אחר סמכינן על הפוסקים דסגי בב' תנאים נשתייר רובו וסתמו במינו אע"פ שלא חזר קולו לכמות שהיה או אם הזר לכמות שהיה אע"פ שסתמו שלא במינו אבל בלא נשתייר רובו אע"ג שיש בו תרתי למעליותא דהיינו שחזר קולו לכמות שהיה וגם סתמו במינו אפ"ה פסול דבטל מתורת שופר :

יג ודוקא שלא נזכר עד י"ט דאז אסור ליטול הסתימה דהוי כתיקון כלי כיון שעל ידי זה מכשיר השופר אבל אם נזכר קודם י"ט יטול הסתימה ודינו כאילו לא סתמו בסי' י"א דכשר :

יד נסדק לארכו י"א אפי' לא נסדק אלא כ"ש וגם דבקו בדבק אפ"ה פסול ונרע מניקב דכשר משום דבדניקב יש מקום לרוח לצאת משא"כ בנסדק דאין מקום לרוח לצאת ולכן כל זמן שתוקע הסדק מוסיף והולך וכל העומד ליסדק דומה כאילו כבר נסדק כולו ובנסדק כולו לכו"ע

פסול ואם הדקו הרבה בחוט ומשיח' דאז לא יוסיף להסדק כשר ובלבד שלא ישתנה קולו מחמת המשיחה (הא"כ בלח"ס פסול כדלעיל סי' ט') ואז אפילו לא נשתייר שיעור תקיעה לצד הפה כשר אבל יש פוסקים דהא דנסדק פסול היינו בנסדק כולו אפילו רק' מצד א' דהוי כב' חתיכות שופר שדבקו דפסול דשופר א' אמר רחמנא ואפילו אם חממו באור ודבק הסדק מיניה וביה פסול ואם נסדק רובו יש חילוק דאם לא דבקו פסול דרובו ככולו אבל אם דבקו כשר ואם לא נסדק אלא המיעוט אפי' לא דבקו כשר והא דמכשרינן בדבקו בנסדק רובו י"א אפילו דבקו בדבק דכיון דהדבק אינו ניכר לא הוי כמין בשא"מ וי"א דהוי מין בשא"מ ופסול אא"כ דבקו מחמת שחממו באור ולכתחלה ודאי יש להחמיר לפסול אפי' בכל שהוא ובשעת הדחק שאין לו שופר אחר יש להקל כהפוסקים דכשר במיעוטו אף שלא דבקו או ברובו ודבקו אפי' בדבק ונ"ל דדוקא בדבק מכשרינן דהוי כאילו הוא שלם אבל אם מהדקו בחוט ומשיחה לא מהני לדעת זו דדוקא בנסדק מיעוטו להפוסלין דסופו ליסדק לגמרי בזה מהני חוט (דלא כא"ר דכ' מכוש כ"ם מ"א סק"ד) :

טו ונ"ל דדוקא בסדק כל שהוא מחמירין המחמירין אבל בפגימה כשר לכ"ע דדוקא בסדק הולך ומוסיף (ומה שכ' בא"ר בשם תי"ט דכ"ם נפגם פסול כדתנינן במומין נפגם שיש בו חסרון נסדק אין בו חסרון ולכן לא תני בשופר נפגם ע"ש ולא כבנתי כלל דאדרבה דא"כ קשה למי תני גבי מומין נפגם ונסדק כיון דכ"ם הוא אע"כ דאין למידין נפגם מנסדק וכן לסיפך וא"כ גבי שופר דלא תני נפגם מוכח דכשר וכן ססכים א"ר דכשר דנפגם דינו כניקב) :

טז נסדק לרחבו במיעוטו כשר ברובו פסול דהוי ליה כאילו ניטל כולו אא"כ נשתייר לצד פיו כשיעור וי"א אפי' שלא לצד פיו ולא חשוב הפסק דמין במינו אינו חוצץ :

יז הרחיק את השופר מפיו לנפח בו ותקע בו פסול כיון שאין השופר נוגע על פיו :

יח הגוזל שופר לכתחלה אסור לתקוע בו דהוי מצוה הבאה בעבירה ומ"מ בדיעבד יצא אפי' לא נתיאשו הבעלים דאין גזל בקול וכ"מ אין מברכין עליו אבל בשופר שאול יוצאין אפי' לכתחלה ומברכין עליו אע"ג דכתיב יום תרועה יהיה לכם ובלולב דכתיב ולקחתם לכם קיי"ל דאין יוצאין בשאול שאני התם דלכ' קאי על ולקחת' משמע שהלקיחה יהי' משלכם וכן בציצי' תעשה לך אבל הכא קאי לכם על התרועה ולא שייך לומר שיהיה משלכם דא"כ הול"ל ולקחת' לכם שופר ולכן שאול כשר ולכן מותר ליטול שופר של חבירו שלא מדעתו ולתקוע בו דמסתמ' ניחא לאד' לקיים מצוה בממונו ואע"ג דכשיתקע בו הרבה נתקלקל קצת ליכא למיחש שמא יתקע בו הרבה דלמה יתקע יותר מצרכו (מ"א סק"ד) משמע אבל להתלמד אסור ליקח שלא מדעת הבעלים אם לא שיודע שחבירו אינו מקפיד בזה :

יט אע"ג דתקיעת שופר הוא מה"ת מ"מ אם א"א לקיימו אלא ע"י שיעבור איסור אפי' רק איסור דרבנן העמידו רבנן דבריהם ומוטב שיתבטל מצוה מה"ת בשב ואל תעשה משיעבור איסור דרבנן בקום ועשה ולכך אם היה מונח על השופר גל של אבנים או שאר דברים שאסורין בטלטול או שהיה השופר מונח בראש האילן או חוץ לתחום או מעבר לנהר אסור לעלות באילן או לשוט בנהר להביאו ולעבור במעברא שקורין (פרס) או בספינה קטנה אם א"א בלא"ה יש לסמוך על המתירין (כמש"כ במ"א רסי' תרל"ט ועיין מה שכתבתי בכל' סוכה בנשמת אדם) אבל באמירה לנכרי כגון לשלוח להביאו אפי' חוץ לתחום מותר במקום מצוה דהוי שבות דשבות ואם הנכרי הביאו אפי' חוץ לי"ב מיל די"א דהוי דאורייתא אפ"ה תוקעין בו דהא מותר לטלטלו בתוך ד' אמות וא"כ שרי לצאת בו דלא אסרו חז"ל בבאו חוץ לתחום אלא באכילה והנאה ומצות לאו ליהנות נתנו ועכ"פ אסור לטלטל חוץ לד"א כדין בא מחוץ לתחום ואם עשה נכרי שופר מקרן שלו מותר לתקוע בו דלא הוי נולד כיון שנגמרו בידי אד' אבל אם עשאו מקרן של ישראל אסור דהו"ל נולד ומותר ליתן לתוכו מים או יין לצחצחו ואין בו משום תיקון כלי :

כלל קמא דין התקיעות והברכות ומי שחייב בהן :

א זמן תקיעת שופר ביום ולא בלילה שנאמר יום תרועה ומצותה משעת הנץ החמה ואילך עד הלילה ומ"מ אם לא היה לו שופר ביום והביאו לו בין השמשות תוקע בלא ברכה (וע' בהלכות ברכות כלל ס') ובדיעבד אם תקע משעלה עמוד השחר יצא (תקפ"ח) :

ב כשחל ר"ה בשבת אין תוקעין דחכמים גזרו שמא יעבירנו ד"א בר"ה ואסור לטלטל אם לא לצורך גופו או מקומו וביו"ט אסור להשתמש בו דהוקצה למצותו אבל בטלטול מותר :

ג כל שאינו מחוייב בדבר אין מוציא אחרים ידי חובתן ולכן חרש שוטה קטן או חרש שאינו שומע אע"פ שיכול לדבר כיון שפטורים אין יכולים להוציא אחרים אבל שומע ואינו מדבר חייב כיון ששומע התקיעות ואע"פ שאינו יכול לברך אם אין שם אחר שיודע לתקוע יברך אחר והוא יתקע סומא חייב בתקיעות ויכול להוציא אחרים ולכתחלה יש לחוש לדעת האומרים דסומא פטור ומ"מ אם כבר הוחזק בכך אין לסלקו משום זה ונשים פטורות דהוי מ"ע שהזמן גרמא (תקפ"ט) :

ד אין יוצאין י"ח אא"כ מתכוין לתקוע לשם מצוה אבל המתעסק לתקוע רק להתלמד לא יצא בין התוקע ובין השומעים ממנו ואין יוצאין אא"כ שנתכוין התוקע להוציא השומעים וכן השומעים יכוונו לצאת אבל אם נתכוין התוקע ולא השומע או להיפוך לא יצא ומ"מ לא בעינן שיתכוין דוקא להוציא פלוני ופלוני אלא שיתכוין סתם להוציא כל השומעין וסתמא התוקע בבהכ"נ מתכוין להוציא כל השומעים ולפיכך אם היה ביתו סמוך לבהכ"נ או שהלך סמוך לבהכ"נ אם כיון לבו לצאת יצא אבל אם היה תוקעין בבית לחולה וליולדת והיה ביתו סמוך לו ושמע לא יצא דמסתמא לא נתכוין זה להוציא אלא החולה :

ה אין יוצא י"ח אא"כ שמע קול שופר ממש ולא קול שופר המעורב בד"א ולכן השומע מבחוץ תקיעות בהכ"נ צריך לשער אם שמע קול שופר או קול הברה דאז לא יצא וזה תלוי בריחוק מקום ולכן צריך לקרב עצמו לבהכ"נ וכן היושב בבית אסורים במערה שתחת הקרקע ותוקע שם ומחמת ההבל נתבלבל הקול ממילא אפילו בעומד סמוך לו ולכן אם יש אנשים עומדים למעלה מבחוץ צריך להבחין אם שמע קול שופר או קול הברה ואם להפוך שתוקעין מבחוץ והשומע בפנים י"א דבזה לעולם אם הוא בסמוך שומע קול שופר דדוקא אם תוקע בבור ומערה שם נתבלבל הקול מחמת הבל המערה משא"כ אם תוקע מבחוץ וי"א דגם בזה תלוי בהבחנתו ומ"מ אנו לא סמכינן על בקיאות ולכן אם משער שלא שמע רק קול הברה יחזור לשמוע קול שופר ויברך אם מסופק ישמע בלא ברכה אבל אם התוקע וגם השומע בבור לעולם שומעים קול שופר (תקפ"ז) :

ו צריך לתקוע מעומד דילפינן מעומר דכתיב וספרתם לכם והכא כתיב יום תרועה יהיה לכם ובעומר כתיב מהחל חרמש בקמה וטובלו חז"ל דר"ל בקומה ולכן לא יסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול דזה לא נקרא עמידה וגם השומעים יעמודו (א"ר דלא כמ"א) ומ"מ בדיעבד אם תקע מיושב יצא דבעומר גופא קיי"ל דאינה אלא למצוה ולא לעיכוב ונוהגין לתקוע על הבימה משום כבוד הצבור ויתקע בצד ימינו ויהפוך פי השופר למעלה ולא לצדדין ונוהגין להקרות להתוקע מלה במלה אפי' תקיעה ראשונה כדי שלא יטעה (סקפ"ס) :

ז קודם שיתקע צריך לברך אקב"ו לשמוע קול שופר ולא יאמר לשמוע בקול דמשמע לעשות רצונו ולא יאמר וצונו להתקוע דהא לא כתיב בקרא ותקעתם רק יום תרועה ועוד שהרי צריך לעשות גם תרועה ובדיעבד יצא בכולן וגם יברך שהחיינו ואנו במדינותינו נוהגין שגם ביום שני מברכין שהחיינו ואין חילוק בין אם מברך לעצמו או שכבר יצא מברך להוציא אחרים דלעולם מברך ב' ברכות הנזכרות (כמ"א יש ט"ס וצ"ל דמגכג זה אינו אלא לאנשים שאין יודעין וכ"כ פ"ח סכן נכון דלא כמ"א) ומ"מ אם כבר יצא התוקע הנכון שיברך השומע לעצמו ולא התוקע ואין נוהגין כן ואם תוקע לנשים והוא כבר יצא לא יברך התוקע דמצד הדין נשים פטורות משופר אך שהנשים יברכו בעצמן אם ירצו אבל התוקע לא יברך ומ"מ מותר לתקוע אף שהתוקע כבר יצא ואין שם אלא נשים (אבל בס"ת כ' דדעת רוב הפוסקים שאם כבר יצא אסור לתקוע לנשים) ואפי' בשביל קטנים מותר לתקוע כדי להנכו במצות והמ"א כ' דאם צריך לתקוע בשביל נשים יכוין שלא לצאת בתקיעות דבהכ"נ ואז ילך להאשה ויתקע שם ויברך ואע"ג שאח"כ הולך לבהכ"נ לשמוע תקיעות על סדר הברכות מ"מ א"צ לחזור ולברך כיון שכולה חדא מצוה היא לו אין הפסק מזיק בזה ולא יתקע ביחיד בג' שעות ראשונות דאז הקב"ה יושב בדין כמו שכתבנו לעיל לענין תפלה אלא יתקע להם או בשעת תקיעות בהכ"נ או לאחר ג' שעות ואם האשה צריכה לאכול בשחר תאכל קודם התקיעות כי בלא"ה מדינא פטורין ואע"ג שכבר קבלו עליהם חובה מ"מ במקום צער או חולי י"ל דלא קבלו (סס) :

ח המתחיל לתקוע ולא יכול להשלים ישלים אחר על סמך ברכה שבירך א' שהרי ראשון כיון להוציא כל השומעים וא"כ הרי זה כאילו כל א' בירך דקיי"ל שומע כעונה ואפי' לא ענה אמן וה"ה אפילו אם ראשון לא היה יכול לתקוע כלל נמי דינא הכי ואם זה הב' לא שמע הברכה צריך לברך בפ"ע בלחש ואם זה נכנס באמצע התקיעות ולא שמע התקיעות הראשונות כפק אם יתחיל לראש התקיעות משום עצמו ואע"ג דקיי"ל דסדר תקיעות אינן מעכבות וא"כ יכול לתקוע להוציא הציבור ואח"כ יתקע לעצמו הסדר שנחסר לו מ"מ כיון שמברך בשביל עצמו ראוי לו שיתקע כלם על הסדר ואפשר שזהו ספיקא של שבג"נ שהביא א"ר ונ"ל דהכל לפי הענין (סס) :

ט לא ישיחו לא התוקע ולא השומעים משבירך עד כלות כל התקיעות בין דמיושב ובין של מעומד ונ"ל דה"ה עד לאחר שלשים קולות שתוקעין לאחר התפלה ומ"מ סדר תפלות והפיוטים לא מקרי הפסק בין התקיעות אבל בין ברכה לתקיעה אפי' סדר התפלה הוי הפסק וצריך לחזור ולברך אלא א"כ שח בדבר שהוא לצורך הברכה כגון הביאו שופר וכיוצא בו וכדלעיל כלל ה' ואין חילוק בכל זה בין המברך או השומע דאפילו שח השומע בין התקיעה

לברכה צריך לחזור ולברך ובדיעבד ששח בין התקיעות אין צריך לחזור ולברך דהכל מצוה אחת היא ואינו דומה לשח בין תפילין לתפילין דהתם הם ב' מצות (סס) :

י בתקיעות מיושב דהיינו קודם שמתפללין מוסף מותר הש"ץ לתקוע אבל התקיעות שע"ל סדר הברכות מדינא אסור להש"ץ לתקוע כדי שלא יתבלבל אך כשמתפלל מתוך סידור דינו כמובטח שלא יתבלבל ומותר לתקוע אבל משום הפסק בתפלה ודאי אין לחוש כיון שהתקיעות הם לצורך תפלה (סס) :

כלל קמב סדר התקיעות (סק"ז) :

א כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בר"ה תשע לפי שנאמר בר"ה זכרון תרועה יום תרועה וביוה"כ של יובל כתיב שופר תרועה וילפינן ג"ש שביעי שביעי שיהיו כל התקיעות של חדש שביעי שוין ונמצא הוי כאילו כתיב בר"ה ג"פ תרועה וקיי"ל שכל תרועה צריך להיות תקיעה לפניה ותקיעה לאחריה שכן למדו רז"ל מקראי נמצא צריך לשמוע ג"פ תר"ת תר"ת תר"ת ואפילו שמע כ' קולות אלו בט' שעות ביום ואפילו מט' ב"א תקיעה מזה ותרועה מזה ותקיעה מזה יצא אם לא היה מחמת אונס אבל אם מהמת אונס לא יצא ועיין לקמן סי' י"א :

ב תרועה זו האמורה בתורה קבלו חז"ל שהיא לשון בכיה ומתאונן שכן ת"א יום יבבא ומצינו דכתיב ותיבב אם סיסרא שר"ל שהיתה בוכה ומתאוננת ודרך הבוכה ומתאונן שנונח מכאב לב והם קולות ארוכות קצת ומופסקים קצת ולא תכופים יחד והוא אותן קולות שאנו קורין שברים ואח"כ מיילל בקולות קצרות תכופים יחד שאנו קורין תרוע' (כל"ה מ"יסען) וברוב הימים והגלות נסתפקו חז"ל (סיינו ספ"י שם סל' רמב"ס ה"כל רב סאי ג' ד"ה משום ספק ע' כרמ"ס וכל"י) אם התרועה הוא לשון גנוחי היינו שברים קולות ארוכות או לשון יללה קולות קצרות או אפשר שניהם יחד שברים תרועה ולכן תקנו חז"ל לצאת ידי כל הספקות ולתקוע ג"פ תשר"ת וג"פ תש"ת וג"פ תר"ת אבל אין לכפק שמא תחלה תרועה ואח"כ שברים וא"כ היה להם לתקן ג"כ לתקוע הרש"ת דכיון דתרועה הכתובה הוא לשון בכיה ויללה ואין דרך הבוכה ליליל בראשונה ואח"כ לגנוח אלא הדרך תחלה עושה גניחות ואח"כ מייליל וא"ל כיון שכבר תקנו לתקוע תשר"ת א"כ יוצא ממ"נ אם תרועה הוא שברים כבר תקע ואם התרועה היא תרועה כבר תקע ולמה לן לתקוע תש"ת ותר"ת הטעם דצריך שיתקע תקיעה תרועה תקיעה רצופים שלא יפסיק בין קול לקול עם קול אחר (כמו שכתוב בסמוך) וא"כ שמא התרועה הוא שברים לבד והרי הפסיק בתרועה בין השברים לבין תקיעה שלאחריה וכן שמא התרועה היא תרועה לבד ונמצא שהפסיק בשברים בין תקיעה א' לתרועה :

ג השברים קבלו חז"ל שלא יהיה פחות משלשה שברים זה אחר זה :

ד שיעור תקיעה קבלו חז"ל שהוא כשיעור תרועה ולפ"ז בסדר תשר"ת שאנו עושין שמא התרועה הכתובה היא שניהם יחד ש"ת וא"כ צריך להאריך ג"כ בתקיעות כשיעור ש"ת ובסדר תש"ת שאנו עושין שמא התרועה הוא שברים צריך להאריך התקיעות כשיעור ג' שברים שהם קולות ארוכות קצת ובסדר תר"ת שאנו עושין שמא התרועה הוא יללה א"צ להאריך רק כשיעור תרוע' ואם קיצר בשיעור התקיע' משיעור התרוע' שבאותו סדר לא יצא:

ה וכן בשו"ת שאם קיצר מן השיעור שנכתוב בסמוך לא יצא אבל מותר להאריך בין בתקיעה ובין בשברים ובין בתרועה וכן מותר לעשות בבת אחת ד' או ה' שברים :

ו שיעור התרועה שאנו קורין תרועה קבלו חז"ל שהוא ג' יבבות ונחלקו הפוסקים די"א שהיא כג' יבבות דהיינו ג' כוחות בעלמא ולפ"ז בסדר תר"ת שאנו תוקעין דשמא תרועה היא מה שאנו קורין תרועה וכיון דשיעור תרועה הוא רק כג' כוחות וקיי"ל דשיעור תקיעה כשיעור תרועה א"כ התקיעות דבסדר תר"ת אינו רק כשיעור ג' כוחות ולכן י"א שצריך ליזהר בסדר תשר"ת ותש"ת שלא יאריך בשבר א' כשיעור ג' כוחות כיון דבסדר תר"ת נקרא זה תקיעה אך אין אנו נוהגין כן ומאריכין יותר דסבירא לן כיון דבסדר תשר"ת ותש"ת שאנו עושין דשמא התרועה הכתובה שהיא שברים ולא תרועה ומותר להאריך בשבר א' קצת ובלבד שלא יאריך בשבר א' כשיעור ג' שברים בתש"ת דאז שיעור תקיעה בתרועת דידיה דהיינו ג' שברים וה"ה בתשר"ת כשיעור ג' שברים ותרועה אבל יש פוסקים דס"ל דכל יבבא הוא ג' כוחות וא"כ התרועה שהיא ג' יבבות היינו ט' כוחות וכן ג' שברים כל שבר הוא ג' כוחות ולפ"ז כיון דקיי"ל דשיעור תקיעה כתרועה נמצא צריך להאריך בתקיעת תשר"ת שכל תרועה יהיה כשיעור ח"י כוחות (דהיינו ט' שברים וט' תרועה) ובסדר תש"ת ותר"ת צריך להאריך בכל תקיעה כשיעור ט' כוחות לפחות :

ז לכתחלה צריך לצאת ידי כל הדיעות וצריך ליזהר התוקע שיאריך בתקיעות דתשר"ת שכל תקיעה יהיה לפחות כשיעור ח"י כוחות והתקיעות של תש"ת ותר"ת לפחות כשיעור

ט' כחות דבזה יצא לכ"ע שהרי מותר להאריך אפי' יותר מכשיעור כמו שמבואר בסי' ה' וגם יזהר לכתחלה בתש"ת שיקצר בכל שבר שלא יהיה כשיעור ט' כוחות עכ"פ דאם יאריך בשבר א' כשיעור ט' כוחות לכ"ע הוי שיעור תקיעה וא"כ יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה ואפי' בדיעבד אם האריך כשיעור ט' כוחות צריך לחזור ולתקוע וגם יזהר לכתחלה שיעשה בתרועה כשיעור ט' כוחות:

ח כל קול מקולות השופר צריכין שיהיו בשלימות בנשימה א' דתרועה כתיב ולא תרועות ואם מפסיק ביניהם אין כאן תרועה שלימה וכן התקיעות ולכן צריך ליזהר שיעשה הג' שברים בנשימה א' דאע"ג דשברים דם קולות מופסקים אין הכונה שיפסיק בין שבר לחבירו אלא הכוונה שיהיה ניכר שכל שבר הוא בפ"ע ולא תכופים יחד בתרועה ואפי' בדיעבד אם לא עשאן בנשימה א' לא יצא (כ"כ הגר"א וא"ר בשם כ"ג דלא כט"ז ומ"א והמעיין לכל הפוסקים יראה לבדיא דאין אחד מהם דס"ל דבדיעבד יצא זולת הרמב"ן לפי מה שכ' הרא"ש והבדיא חולק עליו הרא"ש והגר"א כ' דגם הרמב"ן מודה בזה ואפי' רש"י מסכיא הב"י דכ' דלא כלום ר"ל יותר מכדי נשימה משמע אבל בכדי נשימה כשר היינו לר"י בתקיעה ותרועה אבל עכ"פ ג' קולות אבל קול א' אפי' כדי נשימה אם הפסיק פסול):

ט ולכן יש מן הפוסקי' שסוברים דבסדר תשר"ת דחשבינן לש"ת לתרועה וא"כ צריך לעשותן בנשימה א' דוקא ואם הפסיק ביניהן בבדי נשימה לא יצא (כ"כ הב"י וזה ראיה לדלעיל כמש הגר"א) אבל ר"ת ס"ל כיון דגנוהי וילולי לא עבדי אינשי בנשימה א' ולכן אע"ג דש"ת בסדר תשר"ת הוי תרועה א' מ"מ לכתחלה יעשה דוקא בב' נשימות וי"א דלר"ת אם עשאן בנשימה א' לא יצא ולכן יש מקומות שלעולם עושין ש"ת בב' נשימות אפילו לכתחלה ויש מקומות עושין לצאת ידי שניהם דהיינו שבתקיעות מיושב עושין בנשימה אחת כיון דלדעה ראשונה אפי' בדיעבד לא יצא ואת"ל דהלכה כר"ת דגנוחי וילולי לא עבדי בנשימה א' מ"מ הא י"א דמודה דבדיעבד יצא אפי' בנשימה א' וכדי לצאת גם דעה ב' דס"ל דלר"ת אפי' בדיעבד לא יצא אם עשאן בנשימה א' ולכן בתקיעות מעומד שבמדינתנו תוקעין על כל ברכה תשר"ת יעשה בב' נשימות דוקא כמו שנבאר לקמן סי' י"ז:

י ולכן המקרא לפני התוקע סדר התקיעות שלא יטעה צריך ליזהר בתקיעות דמיושב יקרא לפניו שברים תרועה בפ"א כדי שיזהר התוקע לתקוע אותם בנשימה אחת ואפי' בתקיעות דמעומד יחטוף קריאת התרועה אע"ג שכתבנו לעשות בב' נשימות דוקא עכ"פ לכ"ע אסור לשהות יותר מכדי נשימה ואם ימשוך הקריאה יהיה יותר מכדי נשימה וכיון שאנו עושין מספק שמא צריך ש"ת אף לר"ת דגנוחי וילולי לא עבדי בנשימה א' מ"מ אסור לשהות יותר מכדי נשימה (ע' כנ"י):

יא קולות אלו אפי' לא שמען רצופים אלא ששהה בין שמיעת קול א' להבירו יצא ובלבד שישמעם על הסדר אבל אם שמעם שלא כסדר כגון ששמע התרועה קודם לתקיעה וכיוצא בו לא יצא וכמו שנבאר בסי' שאח"ז ומיהו י"א דדוקא שנתכוין לשמוע קול זה לשם מצוה אבל אם אינו מתכוין כלל לשם מצוה כגון ששמע תקיעה ואח"ז שמע תרועה ולא נתכוין כלל לשם מצוה ואח"ז שמע שברים וכן כולם אינו מזיק מה ששמע התרועה קודם לשברים דלא יהא אלא ששמע קול בהמה וכיוצא בו וי"א דאפי' בשומע במתעסק ואינו מכוין כלל לשם מצוה אפ"ה מעכב והמ"א מכריע בזה להקל ובכל זה אין חילוק בין השומע להתוקע דאע"ג דהשומע אינו עושה מעשה אפ"ה פוסל (וע' בסי' תקפ"ת במ"ה ס"ק ג' שכתב דמר"ן מוכח כן וכן משמע בסי' תק"ל במ"א ס"ק י') ודוקא בסדר א' הוא דמעכב קול אחר שאינו שייך לאותו סדר אבל הסדרים אינן מעכבין זה את זה שאפילו תקע או שמע תחלה סדר תר"ת או תש"ת ואח"כ תשר"ת יצא וכן בענין אחר ולא עוד אלא אפי' שמע פ"א או ב' תשר"ת ואח"כ תקע תש"ת וכיוצא בו יתקע לבסוף פ"א או ב' תשר"ת ויוצא בזה דגם זה אינו מעכב שהרי מדינא א"צ לתקוע על סדר ברכות רק על ברכה פעם א' סדר א' כדלקמן (סי' תק"ל במ"א ס"ק י"ב וע"ש במ"א ס"ק פ' בשם הלבוש דכ' דלמ"ד דתקיעה כמתעסק הוי הפסק צריך לחזור לראש וזה תמוה דא"כ במתני' דתניא אין בידו אלא אחת היכא משכחת לה וכמו שהק' הר"ן וכ"ל דזה כוונת הלבוש שכ' ואם תקע כו' בין תשר"ת הא' כו' אך גם י"א שהרי הירושלמי קאי אדינא דמתני' שלא היו תוקעין רק פ"א וזה שכ' שמ"א ואם תקע ר"ל מ"מ הלבוש ואם תקע כו' ע' בר"ן כו'):

יב כיון שצריך שלא יתקע או ישמע קול אחר שאינו שייך לאותו סדר ולפיכך היה עומד בתשר"ת והקדים התרועה לשברים וכן בתש"ת שטעה ועשה גם תרועה בין לפני השברים או לאחריה וכן בתר"ת אם טעה ועשה שברים בין לפני התרועה או לאחריה או שעשה שברים ולאחר שסיים עשה עוד אפי' שבר א' אע"ג דמותר לעשות ד' או ה' שברים היינו דוקא כשעושה הכל בנשימה א' דאז נחשב הכל לשברים א' אבל תיכף כשסיים השברי' כדין שכבר ג' שברים והפסיק וחזר לעשות אפי' שבר א' וכן אם עשה תרועה כדין אפילו רק כשיעור ג' כוחות בעלמא כיון די"א דיוצא בזה כדלעיל סי' ו' וא"כ כיון שהפסיק בה וגמר כבר התרועה וא"כ כשחוזר להריע הרי עושה ב' תרועות והפסיד כל אותו הסדר ואפילו התקיעה שעשה

שעשה קודם התרועה או השברים הפסיד וצריך לחזור לתקיעה ויעשה אותו הסדר כסדר:

יג אם טעה בתשר"ת ואחר שעשה ב' שברים התחיל להריע ונזכר מיד צריך לחזור לעשות ג' שברים דאע"ג דבסדר תשר"ת חשבינן לשברים ותרועה הכל לתרועה וא"כ אין כאן קול אחר וא"כ היה בדין שיתקע רק שבר א' להשלים הג' שברים כיון שעדיין לא עשה שיעור תרועה וכ"כ מקצת הפוסקים מ"מ ראוי להחמיר כאותן פוסקים דסבירא להו כיון שהתחיל להריע אין מצטרף שבר זה שיתקע ואין כאן שברים דהא בעינן ג' שברים (וכ"כ סט"ז ודברים נכונים דאין הפסד במה שחוזר ותוקע כיון שיש מחמירים כמש"כ הרא"ש כביאו המ"א בס"ק ז' וכל מה שאנו עושין משום ספק אין בו חשש שבות ואף שהגר"א כ' דאף בש"ע שכ' דג' שברים צריך שיהיו בנשימה א' ואפי' בדיעבד מעכב ואעפ"כ כ' דיתקע שבר א' וע"ש שמחלק וחולק על הרא"ש מ"מ נ"ל דהמחמיר לא הפסיד כיון דאין כאן נדנוד איסור כיון דהרא"ש כ' דתלי זה בזה ואע"ג דלתקוע בחנם הוי שבות כמו שהשיג בתשו' ח"ל סי' נ"ה על סט"ז מ"מ במקום ספק נ"ל דבודאי ליכא איסור שהרי כ' האחרונים לתקוע ק' קולות וכ"ל מאחר שעושין לשם מצוה אין איסור) ומ"מ אפי' גמר התרועה ואח"כ נזכר שלא עשה אלא ב' שברים א"צ להזור לתקיעה א' שביון דבסדר תשר"ת גם השברים גם התרועה הם נחשבים לתרועה לא הפסיק בקול אחר כיון שכבר התחיל בשברים ה"ז דומה לתוקע ואין קולו עולה יפה שאינו מפסיד התקיע' אלא תוקע שברי' תרועה אבל אם לא התחיל כלל בשברים אלא שהתחיל בתרועה אע"ג דהכל הוא תרועה כיון שהקדים התרועה לשברים אין זה מעין התרועה שבסדר זה דלא עבדי אינשי לעשות היללה קודם לגנוחי ולכן הפסיד אפי' תקיעה ראשונה:

יד בד"א בתשר"ת אבל בתש"ת אם התחיל בשברים ובאמצע התחיל להריע אפי' לא גמר וכ"ש להיפך וכן בתר"ת אפי' התחיל להריע ובאמצע הפסיק והתחיל לעשות אפי' שבר א' בכל זה כיון שאין זה שייך כלל לתרועה שבסדר זה הפסיד גם תקיעה ראשונה וכבר כתבנו דלא הפסיד אלא אותו סדר אבל אותן הסדרים שעשה כהוגן עולין לו:

טו אם תקע כדר אחד בנשימה אחת מחלוקת בין הפוסקים אם יצא וספק דאורייתא לחומר':

טז ולפיכך צריכין ליזהר במקום שבתי כנסיות תכופים זה אצל זה שלא יתקעו בבהכ"נ אחת עד שיגמרו באחרת דאל"כ לא ישמעו על הסדר ואפי' אינו מתכוין לשמוע לשם מצוה ואין ברצונו כלל לשמעם מ"מ כיון שיש פוסקים דאפי' שמע כמתעסק הפסיד התקיעות ששמע כדלעיל בסי' י"א ולכן צריכין ליזהר בזה:

יז עיקר התקיעות הוא לתקוע על סדר הברכות כשחוזר ש"ץ תפלת המוספין שתוקעין למלכיות ולזכרונות ולשופרות ומדינא לתקוע על כל ברכה תר"ת ולפי הספק שנסתפקו בתרועה היה לנו לתקוע על כל ברכה תשר"ת פ"א ותש"ת פ"א ותר"ת פ"א וכן נוהגין במקצת מקומות אך כיון שתקנו חז"ל לתקוע קודם מוסף והם נקראין תקיעות דמיושב ר"ל שעדיין שהקהל יושבין ולא עומדין בתפלה והטעם שתקנו כן לערבב השטן שלא יקטרג בתפלת המוספים ובתקיעותיהן שהשטן מתבהל מקול השופר בזכרו שלע"ל דכתיב יתקע בשופר גדול שאז יעבירנו הקב"ה מהעולם כדכתיב בלע המות לנצח ואע"ג שאינן אלא לערב השטן מ"מ צריך לתקוע אותן בכל דיניהן וחוקותיהן שכתבנו וכ"ש שמברכין עליהם ברכת השופר ולפי שכבר יצאו י"ח באלו התקיעות בין מה"ת ובין מה שתקנו משום ספק לא רצו חז"ל להטריח עוד על הצבור ולכן תקנו לתקוע על כל ברכה רק סדר אחד כפי דין תורה תר"ת ולא חשו לתקוע כל הספיקות וגם לא השו להפסקה בין הקולות ובלבד שיהיה כסדר שתקנו ואמנם כל המקומות אין שוין בזה דיש נוהגין לתקוע על כל ברכה תשר"ת וכן אנו נוהגין במדינות אלו דבזה ממ"נ יוצאין ידי חובת תקיעת התורה שאם התרועה היא שניהם עושין ואם שברים או תרועה עושין ולא נשאר אלא שמא אינו אלא שברים ונמצא מפסיק התרועה בין שברים לתקיעה או שמא אינו אלא תרועה ומפסיק שברים בין תקיעה לתרועה לא חשו לזה משום טורח צבור ומ"מ מה שמפסיק בשמיעת קול אחר הנזכר בסי' י"ג י"ד פוסל גם בכאן:

יח כבר כתבנו בסי' ט' שנוהגין לתקוע על סדר ברכות ש"ת דוקא בב' נשימות והטעם דבתקיעות אלו כיון שאין אנו נוהגין לתקוע אלא פעם א' תשר"ת ע"כ אנו סוברים ממ"נ כיון שעושה כל ג' מיני תרועות באיזה מהן שהוא מן הדין יוצא והשאר כמו שאינו וא"כ אנו חוששין שמא מן הדין ראוי לתקוע רק תר"ת או תש"ת וא"כ אם יתקע ש"ת בנשימה א' אין כאן שברים ולא תרועה ולכן עושין בב' נשימות דאף את"ל דמדינא צריך ש"ת הא י"א דאפי' בתרועה גופא אם הפסיק כדי נשימה יצא ומ"מ יזהר שלא יפסיק יותר מכדי נשימה:

יט אחר גמר התפלה נוהגין לתקוע עוד הפעם ל' קולות ויש נוהגין לתקוע עוד הטעם ל' קולות כדי להשלים מאה קולות וכשנגמר כל התקיעות י"א דאסור לתקוע עוד בחנם דהא תקיע' בי"ט היא שבות ואפי' התוקע ביו' ב' אסור לתקוע ביו' א' להתלמד (סי' תקצ"ו) ולהוציא שלא לצורך פשיטא דאסור ודינו כשאר דברים שמבואר לעיל בכלל צ"ו סי' א':

כ כבר כתבנו דאם לא היה לו שופר ביום א' ובא לו בהש"מ תוקעין בלא ברכה ואם חל

. ה' ו' והביאו שופר ביום ו' לאחר שהתפללו של שבת ועדיין הוא יום כ' בט"ז סי' ת"ר שיתקע בלא ברכה :

כא אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזרת הכתוב רמז יש בו כלומר עורי ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם אתם השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתן בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם יעזוב כל א' מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה (רמב"ם פ"ג מהלכות תשובה) :

הלכות יום כפור

כלל קמג דין עשי"ת וערב יו"כ :

א באהבת ה' את עמו במדתו כי חפץ חסד הוא ולא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה לא לצרכו ולהנאתו כי אם יצדק מה יתן לו כי אם להטיב לו באחריתו ולכן לא יום ולא יומים ממתין ומצפה לתשובת רשעים אלא הרחיב לנו את הזמן ותיכף בתחילת השנה והחודש נפתחים כל השערים שערי תשובה שערי מחילה וסליחה והם פתוחים ועומדים עד זמן נעילת שערים ביוה"כ והכרוז יצא מלפניו שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ומי לא יירא ויפחד בשמעו קול שופר מכריז ואומר עורי ישנים משנתכם קום קורא אל אלהיך כי חנון ורחום הוא וגדול העון כי שלא שב ואינו רואה להרבות בתורה ומע"ט בימים ראלו מכל ימות השנה כי אנחנו הלואי שנהי' מן הבינונים אשר משפטם תלוי עד יוה"כ וכל זמן שהאדם חי אין הקב"ה נוהג במדתו להטות כלפי חסד לבינונים ר"ל אם היה הכף שקול עושה חסד ולוקח עון א' מן הכף או שנוטל זכות משלו ונותן לכף השניה שמדה זאת אינו נוהג אלא לאדר מותו שא"א לאדם עוד לעשות איזה זכות אבל בחיין אמר הקב"ה הרי הפתח פתוח ובידך לזכות באיזה מצוה ואתה מתעצל בעצמך ותתחייב בנפשך לכן צריך כל אדם לפחד על עצמו שיתאמץ בתשובה על העבר ולהרבות מצות ומע"ט בכדי שיהיה טהור וזך לפני בא יום הקדוש הזה כמש"כ לפני ה' תטהרו ואל יאמר אדם הלא בכל יום אני מניח תפילין וציצית ומברך ומתפלל וא"כ ודאי שכף של זכיות יכריע מי שאין לו לב אומר כן כי צריך להשוב נ"כ כמה הבילות עבירות עשה בכל יום בדברים בטלים ולה"ר וכל דבורים אסורים וכן בכל האברים (וכאלרכתי ככר בזס בכקדמת חיבורי זכרו תורת משס) וראוי לכל אדם שיקראנו בעשי"ת ובאמת בטעות הזה טעו הרבה בני אדם שחושבים שא"צ לשוב רק מעבירות המורות ע"ז נ"ע ש"ד והילול שבת וכיוצא בו וזה שקר מוחלט כי יש עונות שאדם דש בעקביו שהם המורים מג' עבירות הנ"ל הנך רואה מה שאז"ל בהומר לה"ר שהוא קשה מע"ז נ"ע ש"ד ודרשו זה מן הפסוק וזהו עבירה השכיח ומצוי מאוד בבני אדם כמו שהעידו על זה חז"ל כולן בלה"ר וראה כחו של לה"ר עד שהאומר נורא בי פלניא (ר"ל סיכן נמלא אם רק בבית פלוני סטס פגס ליס תמיד) זהו אבק של לה"ר והנה הטעם שחמור מג' עבירות החמורות הוא שזה אחז במעשה הנחש הקדמוני שדבר לה"ר על הקב"ה ואמר לח"ה מן האילן הזה אכל וברא העולם ועי"ז פיתה אותה ושכב עמה (כלו"ל סטיל כב זוכמא) הרי ג"ע וגרם מיתה לכל העולם הרי ש"ד והטה את לב אדה"ר והוה לכפור. האף שתיכף עשו תשובה הגונה מ"מ גרם כל זה ראה כח של לה"ר עד היכן מגיע וכן יש חבילות עבירות שבני אדם רגילין בהם אשר רבו מלספר שבועות שקר ושוא וזהו רגיל אפי' כשמספר איזה שקר לחבירו או שמוכר חפץ לחבירו נשבע כה יעזרני ה' והרי נשבע בשם ועון שבועה הוקשה לע"ז וחמור ממנו כדכתיב כי לא ינקה את אשר ישא שמו לשוא מקלל עצמו או חבירו בשם שאומר (זאל מיך אדער זאל דיך דער אויבערשטער שטראפן) וכ"ז אין חילוק בין שיאמר בלה"ק או בכל לשון מברך או מזכיר השם לבטלה וכ"ש כל התפלות וברכות אם יעיין בנפשו בעו"ה הכל הוא בלא כוונה רק נעשה טבע שכבר רגיל פיו ולשונו להתפלל ולברך מלבין פני חבירו מתכבד בקלון חבירו · מצער א' בישראל בין בדברים בין במעשה שנאמר לא תונו וגו' וזה קאי על אונאת דברים דבאונאת ממון כתיב וכי תמכרו גו' לא תונו. ואם מצער אלמנה או יתום חייב מיתה בידי שמים שנא' כל אלמנה ויתום לא תענון וגו' מלוה בריבית בלא היתר עסקא או זקוקים וכל או"א מורה לעצמו באיזה התירים ואינן נשאלין למורים איך להתיר. ומכ"ש הסוחרים עם החלפנים כמעט א"א בלא נגיעת איסור ריבית וכמה מבואר בחיבורי ח"א (כלל קנ"ב וקנ"ג) שנאת איש לרעהו. כעס. הסתכלות בנשים הניפות ליצנות דברים בטלים דברי משא ומתן בשבת וי"ט ובכל אלו רגילים

דגילים העולם מאוד ואפי' הלומדים ומופלגים כששימו על לבם ימצאו שרובם נכשלים ברוב אלו דברים ועוד יש הרבה עד אין מספר וביטול ת"ת כנגד כולם כי הרחוק מן התורה רחוק מעבודת הבורא ולכן תקנו השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך וכפי הריבוי בעסק התורה כן יתרבה ויתקרב לעבודה ולכן תקנו קדמונינו לתקוע מר"ה אלול כדי שישים האדם על לבו כאילו מתורין אותו לדין ולבו יחיל בקרבו כי באו ימי הפקוד לפקוד לעיין בדינו וכל מעשיו בס' נכתבין אפי' תנועה קלה שעושה ובעת ההיא האלהים יביא במשפט את כל המעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע ובעת אשר יביאו דינו לפני מלך בשר ודם הלא יחרד חרדה גדולה וכמאמר ריב"ז אם יענשני ר"ל בעונש ממון אין ענשו עונש עולם שאוכל להרויח עוד ממון ואם יאסרני ביסורי הגוף אין איסורו איסור עולם כי יכול להיות שימות ומי שימלוך תחתיו יוציאני לחפשי וכדמצינו בנ"נ ואם ימותתני אין מיתתי מיתת עולם כי אינו יכול לשלוט רק בגופי אבל הרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה ואעפ"כ בודאי יירא ויפחד ויחרד חרדה גדולה וישית עצות בנפשו ובכל דרכי חריצות יחוש אולי ימצא מפלט לו ולא תעלה על רוחו לפנות ימין או שמאל ולהתעסק ביתר חפציו ולא ישגיח לפתח ולשדד אדמתו ולא יתרפה ביום צרה מלהסיר מעליו כל מחשבות מעניניו רק יכין לבו ומחשבתו להנצל כצבי מיד ואם כך לפני דינו של בשר ודם כ"ש כשעומד לדין הוא ובניו וכל אשר לו לפני ממ"ה הקב"ה שאם יענוש אותו ח"ו בממון ויגזור עליו עניות הוא עונש עולם ואם יכהו ח"ו בגופו או בבנים הוא איסור עולם ואם יגזור עליו או על בניו מיתה היא מיתת עולם ולכן מה נואלו היוצאים לפעלם ולעבודתם כל היום בימים האלו וכ"ש מתחלת ימי הסליחות שהם נגד ימי ביקור של קרבן וכ"ש בי' ימי תשובה ימי הדין והמשפט ואינם יודעים מה יהיה משפטם ולכן מחוייב כל אדם ליתן לנפשו ולשים הדברים אל לבו ולמעט בעסקיו ולקבוע ביום ובלילה שעות מיוחדות להתבודד בחדריו במשכיות לבו ולקדם באשמורות ולהתעסק בדרכי התשובה ובשרון המעשה ולשפוך שיחה לפני בוראו ולהתוודות על עונותיו ויוסיף לעשות מצות ומעט ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר ימים וירבה בצדקה יותר מבכל השנה כי העת עת רצון והתפלה נשמעת בו ומצות עשה מה"ת שיחזור בתשובה לפני יוה"כ כמש"כ לפני ה' תטהרו ולכן מהראוי שיתנהג האדם בעשי"ת בדברים והומרות אף שאינו נזהר בהם כל השנה כי גם הקב"ה מתנהג בחסידות בריותיו והאוכלים פת פלטר כל השנה בימים האלו ראוי שלא לאכול כ"א פת ישראל וכן בכל הדברים וביותר צריך אדם לתקן בדברים שבין אדם לחבירו כי עליהם יוה"כ או אפי' מיתה אין מכפר עד שיחזיר הגזל והעושק ויפייס לחבירו עד שימחול לו ואפי' מתענה ק' שנים ויביא כל אילי נביות ויתודה ק' פעמים ביום לא יתכפר לו כדאיתא במשנה הביא אשמו עד שלא הביאו גזילו לא יצא שהרי כשחוטא לאדם הוא הוטא בכפלים א' לאדם וא' להקדוש ברוך הוא שעבר על צוויו ועד שמפייס לחבירו ביצד יתוודה כי הלא עיקר הוידוי הוא עזיבת החטא והחרטה והרי עדיין השרץ בידו ולכן צריך מקודם לפיים חבירו עד שימחול לו ואז לא נשאר רק בינו למקום ותועיל התשובה כמו שאמר דוד המע"ה במזמור נ"א שהוא מזמור התשובה לך לבדך חטאתי ר"ל הלא חטא זה אינו ביני לאדם רק ביני לבינך וא"כ בידך למחול ולכן לאחר שתיקון הכל יתוודה על חטאתיו ויש אנשים שטועים ונותנים מה שבידם מהגזל לצדקה ומפזרים לעניים וזה טעות גמור כמש"כ יד ליד לא ינקה רע ואע"פ שאז"ל גזל ואינו יודע למי גזל יעשה מהם צרכי רבים היינו שיעשה כן לפי שאינו יודע למי גזל אבל אם יודע לא יועיל לו כלום עד שיחזיר לו או אם מת יחזיר ליורשו וצריך שיתודה בפיו ובלבו בהכנעה גדולה ובבכי ובלב נשבר ואז הוא כקרבן כמש"ה לב נשבר ונדכה גו' ויסכים בדעתו שלא ישוב עוד לעשות כזה דכיון דהוידוי הוא כקרבן אז"ל קרבן בלא תשובה נקרא זבח רשעים תועבה ולכן צריך שישוב ויסכים בדעתו שלא ישוב עוד לעשות יבכה ויתמרמר ויתודה על אשר הכעים את האדון ה' צבאות ופגם נשמתו אשר חנן ה' לו להטיב באחריתו ואיך טינף אותה במעשיו הרעים ויתעצב על לבו ויתבייש מאלהיו לשאת עיניו אליו בזכרו טינוף מעשיו אשר עשה בנערותו וגם עד זקנה ושיבה ויאמר אל לבו מה עשיתי מדוע דבר ה' בזיתי ולא זכרתי אשר בראני מאין וגמלני כל הטובות ואנכי קלקלתי מעשי ושלמתי רעה תחת טובה אוי לי אוי' עלי כי ארד אבל שאולה וע"י ההתמרמרות בבכיה ודאי ישבר לבו בקרבו עד שיסכים בדעתו באותו שעה שיתאבץ בכל כחו שלא ישוב עוד לעשות מעשה הרע הזה וזהו התשובה האמיתי' שיתמרמר כ"כ עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכי' בדעתו באותו שעה שלא ישוב עוד לעשות כזה כל ימיו וכשיזכה למרירות גדולה כזו יהי' בטוח לבו שיתכפר לו ואשרי המגיע לוידוי זה והנה ההמון חושבים כששבים ביה"כ נתכפר להם הכל ועל כמך זה הם עושים עונות בכל השנה כאילו הם ברשות עצמן ולכן יש שמתענין משבת לשבת בהפסקות ב' או

ג'

ג' ימים רצופים ועומדים ביה"כ כל היום והלילה ואינם מגביהים ידיהם כלל וכיוצא בדברים אלו מסיגופים ותעניות ובכל השנה הם עושים נאצות ותועבות גדולות ועליהם אמר המוכיח הגדול ר' ליב טארלער זלה"ה משל נאה ואמר שפעם א' נתאכסן אצל ב"ב א' וביקש ממנו למחול לו שאינו יכול לכבדו כראוי וא"ל אמת כי יש לי איזה אווזות שאשביע אותם לפטם אבל הם כחושות עדיין ואינן ראוין להתכבד ויהי היום לאחר איזה חדשים נזדמן עוד לאותו פונדק וקבלו הבעה"ב בסבר פ"י ושחט אווז וכבדו וכשישבו לאכול א"ל הבעה"ב זו מן האווזו' שאמרתי שהם כחושות וא"ל המוכיח הלא א"א לפטם אווז רק ערך ג' או ד' וה' שבועות וזה כבר זמן רב והשיב שכך אני עושה כאשר האווז כבר מפוטם באופן שא"א לה עוד לאכול אין אני נותן לה לאכול כמה ימים וע"י התענית אז יכולה לחזור ולאכול וכן אני עושה לה תמיד עד זמן שאני רוצה לאכלם כך דרכו של יצה"ר כמש"כ הולך אחריה פתאום כשור לטבח יבא ר"ל שהשור קודם שחיטה מפטם אותו והשור סובר שהוא לטובתו ובאמת הוא לרעתו והנה כל חיות הקליפות הוא כשאדם עושה איזה מצוה והוא רשע ובזה מניצוץ הקדושה אשר מגיע לאדם בשכר מצותו כ"ז לוקח הקליפה והוא חיותו וכאשר ירבה אדם לפשוע הרבה עד שלא נשאר בו שום ניצוץ קדושה אז מפתה אותו להתענות בסיגופים ותעניות ולשוב בתשובה ואז הוא כקטן שנולד ואז כשיחזור לחטוא הוא חוזר ליתן בו כח ומזה תראה כמה טועים אותן אנשים כי אפילו להסוברים דיה"כ מכפר בלא תשובה היינו כשעבר עבירה במקרה אבל כשחוטא ואומר יה"כ מכפר לכ"ע אין יה"כ מכפר דאין קטיגור נעשה סניגור כדאי' להדיא בנמ' ולכן אל יסמוך האדם ע"ז ויהיה כל ימי השנה אצלו כמו י"נ רק שבימים האלו ראוי לאדם להשגיח יותר ויותר על מעשיו ועיקר גדול שבימים אלו ילך כל אדם לבה"כ ובהמ"ד לשמוע דברי תוכחות ומוסר שדורשים שם כמשאז"ל אוהב את התוכחות והאיש השונא תוכחות רחוק מאוד מתשובה כמ"ש ועוזב תוכחת מתעה ונא' אוהב מוסר אוהב דעת ושונא תוכחת בער ונאמר מוסר רע לעוזב אורח שונא תוכחת ימות ונאמר אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין ונאמר לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך וראוי לאדם שירגיל את עצמו בכל ימי השנה שתהי' רגיל בפיו בכל שעה התפלה שהתפלל דהמע"ה הורני ה' דרכיך הדריכני באמתך. יחד לבבי ליראה את שמך. (וטהר רעיוני ולבי לעבודתך) וכיוצא כאלו פסוקי יראה מובטח לו שינצל מכל חטא ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם שילמוד בכל יום בספרי היראה אם מעט ואם הרבה שהוא יותר חיוב מכל למודו ואפי' אם יתבטל ע"ז מלימוד פרק משניות או שאר לימוד כי מה ה' אלהיך מבקש ממך כי אם ליראת אותו וכדאיתא במשנה אם אין יראה אין תורה כי מה תועיל לו התורה אם אין דעתו לקיים ואמנם לא תספיק לו היראה לבד אם אינו לומד התורה כי אם יודע מה לעשות מה תועיל לו היראה כדאיתא שם במשנה אם אין תורה אין יראה ר"ל אין יראתו כלום הגם שבודאי יותר טוב כאשר יהיה אדם י"ש אף שהוא עם הארץ יותר ויותר טוב מלמדן ואין לו יראה כמש"כ טוב איש רש הולך בתומו מעקש שפתיו ר"ל טוב רש בתורה והולך בתומו מלומד תורה בלא יראה שנקרא תורתו רק עקשות כה ולכן כללו ש"ד כל מה שיוכל אדם לעשות בב"ז שיש לו פנאי לפנות מהשבתו וללמוד תורה ביום או בלילה ובתנאי שתהיה כוונתו לעשות ולקיים כל מה שילמוד ולא ילמוד רק כדי לקיים מצות לימוד כ"א ללמוד ולעשות ואזי תהיה תורתו רצויה ולפי שהמתוודה צריך עכ"פ להבין מה שהוא אומר ולומר הוידוי בנחת ומוטב לומר אשמנו פעם אחת בכוונה מלומר ג"פ במהירות ובלא כוונה ולפי שדברי הוידוי שתקנו קדמונים הם כפולים ומכופלים ואינם מובנים לכל אדם לכן כתבתי פירושו לפי מה שלקטתי מספרי ראשונים הנה וידוי זו אשמנו נתקן עפ"י הפוסקים שא"צ לפרוט החטא ולכן תקנו אותו על שם הכנוי' הרעים שנתכנו בהם לישראל לגנאי ולפי שהחוטא פוגם בכ"ב אותיות התורה ולכן תקנו עפ"י א"ב שיפרש כל אדם הטאיו בין האותיות כגון באשמנו יאמר אכלתי דבר איסור וכן בבולם :

אשמנו . ע"ש הכתוב (הושע ס') עוד אשר יאשמו ובקשו פני והוא לשון ואשמה הנפש ההיא פי' הרמב"ן בחומש שהוא לשון שממה שמהראוי שתהיה הנפש שוממה ויכלול כאן אכלתי דברים האסורים נבלות וטרפו' שקצים ורמשי' (כידוע שבעו"ה אין אדם כמעט שניצול מאכילות תרלים ולפעמי' שלאחר שאכל כבשר נודע שהיתה נבילה וטריפה והאוכל דברים כמוחזקים בתולעים כגון (מה לינש) וחירק שקורין קראפע דומה כאוכל במזיד וזה ידוע ובדוק ומנוסה שכל הקאפיקם שנוהגין שמניחים בהם בשר ודגים הם מלאים תולעים וכל אדם יכול לבדוק כי כאשר יכה אותם על בקנת יפלו תולעים הרבה אין מספר וכן הרעמיטעם וכמפים שתולים איזה ימים בחנות ומרתופים והפי' בבתים יש בהם ג"כ תולעים לרוב) אכלתי בלא ברכה לפניו ולאחריו :

בגדנו . ע"ש הכתוב (שם) בה' בגדו כו' מלת בגירה הוא כאשר ייטיב אדם לחבירו וא"כ בוודאי מהראוי שיחזיק לו טובה זה ומכ"ש שלא יעשה מגנח רעה וכשאינו עושה כן זה נקרא בגידה גדולה ויאמר בוגדים בהקב"ה שמטיב עמנו לעולם ונותן לנו חיים ופרנסה בגדנו בין אדם לחבירו וגמלנו לו רעה תחת טובה (אם בעל ח"ו בעילה אסורה יאמר בעלתי בעילות אסורות וככר כתבתי שנכון לכל אדם לומר כן שמא חטא בזה בגלגול אחר) בטלתי מללמוד תורה ברכתי ברכה לבטלה ברכה שאינה

שאינה צריכה ברכה בלא כוונתה בטלתי מ"ע לקרוא ק"ש בזמנה בטלתי מ"ע ול"ת :

גזלנו · ע"ש הכתוב (מלאכי ג') כי אתם קובעים אותי וע"ש הפסוק גוזל אביו ואמו וארז"ל גוזל אביו הקב"ה ואמו כ"י (וא"צ להאריך בעון זה שהרי אמרו שאם של עונות מי מקטרג גזל מקטרג בראש) גאיתי (וכתיב תועבת ה' כל גבה לב) :

דברנו דופי · ע"ש הכתוב (שם) חזקו עלי דבריכם כו' אמרתם שוא עבוד אלקים וזהו דבר של דופי דברנו א' בפה וא' בלב (כפי' המפרשים דר"ל דופי בשני פיות היינו א' בפה ואחד בלב) דברנו דברים בטלים לשון הרע שקרים דברי מרמה חניפות נבול פה דברי משא ומתן בשבת וי"ט (וכוה כפה וכלפון ושפתיים ושניים הם דמות ד' בגדי כהונה וידוע שבגדי כהונה כמלוכלכים פסולים לעבודה וא"כ כיון שטמא ככה איך נפתח פה להתפלל ולבקש עלינו ואין קטיגור נעשה סניגור) :

העוינו : זה נמצא בפסוק ב"פ והוא פועל יוצא ר"ל שגרמנו לעוות מה שהיה ישר כענין המחטיא את חבירו (וכן אם הוא איזה גלגול נשמה שהיה מתוקן ונתגלגל לתקן אותו חטא וכאשר חטא הרי עיות וקלקל אותה הנשמה) הוריתי הוראות בטעות והכשלתי רבים · הוצאתי זרע לבטלה · הקשיתי עצמי לדעת · הרהרתי הרהורים רעים · הסתכלתי במקום ערוה · הסתכלתי בנשים להנות מהן . הניפותי ידי על חבירו להכותו הלבנתי פני חבירי ברבים :

והרשענו · גם זה נמצא לרוב בפסוק והוא ג"כ פועל יוצא שעשינו גם אחרים שנעשו רשעים ע"י (וגם כן כדלעיל בהעוינו) :

זדנו . ר"ל היינו אנשי רוע לב כמש"כ זדון לבך השיאך זלזלתי בכבוד שבתות וי"ט זלזלתי בכיבוד אב ואם זלזלתי בכבוד לומדי תורה :

חמסנו · ע"ש הכתוב החמס קם למטה רשע הוא כמו גזל כגון שיש לחבירו איזה חפץ והוא אינו רוצה למכרו ולוקח ממנו בחזקה ומשלם לו מעות כדי שויו או אפי' יותר רק כיון שאינו מוכר לו ברצון זה נקרא חמס חללתי שבת וי"ט חללתי השם :

טפלנו שקר . ע"ש הכתוב (יחזקאל י"ג) והנם טחים אותו טפל כי הקליפות הם תמיד בפירוד וזה מחסדי ית' שלא יתחברו לקטרג כמש"כ יתפרדו כל פועלי און ובעונותינו גרמנו שטפלנו יחד פועלי השקר ועוד טפלנו שקר ר"ל שנתחברנו ונטפלנו עצמנו לעוברי עבירה (ובאבות דר"נ רע"א המדבק לעוברי עבירה אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל עונש כיוצא בהן וכן הוא במסכת מכות פ"א) :

יעצנו רע · עשה"כ היועצים על ה' רעה (שלפעמים מיעץ את חבירו כדי להנאים ריחו בפני בני אדם או שנותן לו עצה להנאתו לפי דרכו וגורם לחבירו הפסד) יחדתי עצמי עם נשים (בין נכרית או ישראלית אפי' פנויה וכ"ש אשת איש או ערוה) :

כזבנו · ע"ש הכתוב והמה דברו עלי כזבי' ר"ל שדברנו דברי כזב בין לתועלת או ללא תועלת (וגודל החטא הזה כמש"כ דובר שקרים לא יכון לנגד עיני) כעסתי (וארז"ל כל הכועס כאילו עובד כוכבים וכתיב איש) המה (רב פשע וכיוצא באלו פסוקים הרבה) :

לצנו · עשה"כ שמעו אנשי לצון (וכת לצים אינם מקבלים פני השכינה ואמרו כל המתלוצץ נופל בגיהנם) לבשתי שעטנז ולא שלמתי שכר פעולת שכיר בזמנו ועברתי על לאו דלא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר ועל מ"ע ביומו תתן שכרו :

מרדנו · ע"ש הכתוב המורדים והפושעים בי ענין מרד הוא חמור מכולם כי יש שעושה עבירה לתיאבון שתקפו יצרו וזה נקרא רשע ופושע אבל יש שעושה עבירה אעפ"י שאין יצרו תקפו עליו רק מחמת שאינו מאמין כלל במצה זו :

נאצנו . ע"ש הכתוב נאצו קדוש ישראל ר"ל שהרבינו בעוונינו עד שהכעסנו את ה' כמש"כ וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו ואוי לו לעבר שמכעיס את רבו נשבעתי לשוא ולשקר (ובעוה"ר רוב העולם נכשלים בזה שנשבעים אפילו אם אינו מחוייב שבועה בתוך כמו"ש נשבע ואומר הה עזרני ה' והכר ידוע שזה הוא כנשבע בשם ולפעמים אפי' כשמדבר דברים בטלים עם חבירו ואומר דבר שקר כדי להאמת דבריו אומר ג"כ הה יעזרני ה' לפי שהכר הרגיל לשונו בכך ועל זה ידוו כל הדווים שכאשר נתחייב שבועה בב"ד על תביעת חבירו לפעמים מוחל להבירו ואינו רוצה ליטבע אעפ"י שאינו נשבע בשם שבטלוהו ליטבע בשם מחמת גדול העבירה של לא תשא ואיך לא יבוש מלשבע בהנם שבועה בשם) נדרתי לא שלמתי (ועבר ב' לאוין א' הנודר כאילו בנה במה והב' אם לא שילם נדרו) נהניתי מעוה"ז בלא ברכה :

סררנו · עשה"כ כפרה סוררה ונאמר וסרתם מן הדרך ר"ל סר לבנו מעבודת הבורא (כמש"כ ולעם הזה היה לב סורר ומורה ר"ל סורר מלקיים מ"ע ומורה לעבור על ל"ת) :

עוינו · (עון הוא העושה עבירה במזיד למלאות תאותו) :

פשענו. פשע הוא כענין מרד (ויש לומר שיש ב' מורדים א' שמאמין בה' ובתורה ואעפ"כ מורד ואינו רוצה לקיים המצות וב' המורד מחמת שכופר בכל) :

צררנו · עשה"כ צרר רוח אותה בכנפיה (ר"ל שהיינו צוררים אחד לחבירו) :

קשינו עורף . ע"ש הכתוב והנה עם קשה עורף שהרי מהראוי לאדם כשישמע לדברי המוכיח או כשרואה שנענש בממון או בחולי ר"ל הוא או בניו בודאי מהראוי שיכנעו וישוב אל ה' אבל קשינו עורף ולא עשינו תשובה ותלינו שזה בא במקרה ולא מן ה' :

רשענו · עשינו מעשים שעי"ז נקרא רשע כגון המרים יד על חבירו כדכתיב רשע למה תכה כו' וכן הגוזל והגונב נקרא רשע בקרא וכיוצא באלו :

שחתנו · עשה"כ שחת עמך ונא' בנים משחיתים השחתה היא דבר ערוה ועכו"ם ר"ל שעשינו דבר ערוה ולאו דוקא שבעל ערוה אלא אפי' חיבוק ונישוק ובכלל זה המשחית ומוציא זרע לבטלה אפילו ע"י הרהור וכ"ש אם נואף בידו ח"ו ודברים הדומין לעכו"ם כל המתגאה כאילו עובד עכו"ם המעלי' עיניו מצדקה וכן כל הכועס כאילו עובד עכו"ם וכיוצא בו הרבה :

תעבנו · ר"ל עשינו מעשים רעים שע"ז האדם נקרא תועבה כמש"כ לא תאכל כל תועבה וכן עבודת כו"ם וכמש"כ ולא תביא תועבה אל ביתך :

תעינו · זה ווידוי כללית היינו כמש"כ כולנו כצאן תעינו כי לא הלכנו בדרך הישר ולכן אף אתה לא עזרתנו לשוב כארז"ל הבא לטמא פותחין לו ר"ל שאין משמרין אותו משמים לסייעו שישוב עד שישים האדם אל לבו שישוב ואז לטהר מסייעין אותו וז"ש תעתענו ר"ל שהנחת אותנו על בחירתנו להיות תועים :

סרנו ממצותיך · כו' ואילו היינו בוחרים בדבר ששוה למצותיך לא היה רע כל כך אבל בחרנו בדבר שלא שוה לנו וכן ואתה צדיק כו' :

כלל קמד דין ערב יוה"כ :

א כתיב ועניתם את נפשותיכם בט' לחדש בערב היה לו לכתוב בט' לחדש בערב תענו נפשותיכם עד ערב כו' ומדכתיב ועניתם כו' בט' לחדש משמע שיתענו בט' ובאמת יה"כ אינו אלא בי' לחדש וקבלו הז"ל דאדרבה מצוה מה"ת לאכול בערב י"כ ורצה הקב"ה ליתן שכר בעד האכילה כאילו התענו שאין דומה מצוה שיש בו צער כמו שאמרו לפום צערא

אגרא ואילו כתיב בט' לחדש תאכלו לא היה לנו שכר אלא כמקיים מצותו ע"י אכילה ולכן שינה הכתוב וכתב מצוות אכילה בלשון תענית שיהיה נחשב אכילה זו לפני הקב"ה כאילו היה תענית כדי ליתן שכר כמקיים מצוה בצער עינוי (פ"ח) ולכן מצוה לאכול ולהרבות בסעודה והנודר שלא יאכל בשר חוץ מי"ט מותר ג"כ בעי"כ בסעודה המפסקת ולא בשחרית (עי' סי' תר"ח במ"א ס"ק ז') ונ"ל דלדידן דרגילין לאכול בשר גם בסעודת שחרית וכל הנודר אדעתא דמנהגא נדר ולכן מותר אפי' בסעודת שחרית (ונ"ל דזהו כוונת המ"א בסי' תר"ד שכתב סתם שמותר לאכול בעי"כ וכתב ופסק"י תר"ט וכוונתו לחלק דדוקא בזמן הגמרא) ומי שלא נדר בהדיא אלא שנוהג כך שלא לאכול בשר כ"א בימים שא"א בהם תחנון אזי אפי' בלילה של עיה"כ מותר לאכול ודוקא בלילה ממש אבל לא מקודם לזה אעפ"י שהתפלל ערבית ונכון שלא יאכל אפילו בסעודת שחרית מאכלי חלב חמאה ושום וביצים שמרבין זרע :

ב אסור להתענות בו שום תענית ומי שראה חלום שמתענין עליו ומתיירא לנפשו ורוצה להתענות יתענה עד סעודה המפסקת דוודאי מה"ת סגי כשיאכל פעם א' ומיהו כיון דלאחר חצות חל עליו שום תענית מוטב שלא להתענות ואם רוצה יקבל עליו להתענות יום אחר ויקובל כאילו התענה היום כן נ"ל (ע' סי' רפ"ח במ"א ס"ק ז') :

ג אין נופלים ע"פ וא"א למנצח דכתיב בי' ביום צרה וא"א מזמור לתודה דבזמן הבית אסור להקריב שום קרבן הנאכל בעי"ה דממעט זמן אכילתו שהרי עכ"פ כל הקרבנות נאכלין ליום ולילה אחריו וביה"כ א"א לאכול ונמצא מביא לידי פסול ולכן נ"ל שלא יאמר ג"כ פרשת הקרבנות בעיה"כ אבל פ' עולה מותר שאינו נאכל :

ד כבר נתפשט המנהג לעשות כפרות בעיה"כ דהיינו שלוקחין תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה ולמעוברת ב' דהיינו תרנגול שמא הולד זכר ותרנגולת דאפילו אם הולד נקבה יתכפרו שניהם היא והולד בא' ואפילו ב' בני אדם יכולים ליקח כפרה אחת ויש לוקחים למעוברת ב' תרנגולות ותרנגול אחד ואמנם אף שכמה גאונים כתבו מנהג זה מ"מ מה שנשרש בלב ההמון שכל כפרת יה"כ תולה בזה וכמעט שכפרות ואכילת מצה נחשב להם למצוה אחת וסוברים שאין להם כפרה ביה"כ אם לא בתרנגול ועי"ז באים לידי איסור נבלה ח"ו שדוחקין זא"ז בקהלו' גדולות והשוחטים ניעורים כל הלילה בפנים זעופים ואינם מרגישי' בסכין ואי לדידי צייתי ואינם רוצים לבטל מנהג זה טוב יותר היה להם לסבב על ראשיהם במעות כמו שכבר נשרש בלב עמי הארץ שאם א"א להם להשיג תרנגול אזי מסבבין במעות שבאמת כן מצינו במנהג קדמוני' שהיו מסבבים בזרעים (כמש"כ במ"א בשם רש"י בשבת פ"א) והחשב להם לצדקה ושלא יהיו נכשלים באיסור נבלה ח"ו ומכ"ש לפי מנהג הנכון ליתן הכפרות לעניים או לפדותן וליתן המעו' לעניי' ומי שיכול ורוצה מן המובחר אזי יקרא להשוחט לביתו באשמורת הבוקר ויהי' תיכף לסמיכ' שחיט' אבל לא יחשוב שזהו כפרתו אלא יחשו' שכל מה שעושין לעוף הזה הכל היה ראוי לבא עליו (כענין הכוונה בקרבנות) והקב"ה ברחמיו עבור התשוב' שעשה היפך הגזרה ונתקיים דוגמתו בעוף הזה (כענין שכתב הרמב"ן ריש פ' לך לך בענין הליכת אברהם) גם יזהרו שלא ידקדקו אחר כפרות לבנים וכבר נתפשט בין הנשים שאין לוקחין אחרים רק דוקא לבנים ומהדרין אחריהם ונותנין ביוקר והוא מדרכי האמורי וחק לעכו"ם לכן יזהרו בזה אלא שאם ממילא יבא לידו לקנות במקח שאר תרנגולים יקנה אותו ולא יאמר כלום והמנהג לזרוק בני מעיהם לפי שנזונים מן הגזל ובני המעיים הם הכלים הראשונים שמקבלים הגזל לכן מרחיקים עצמן מלאכלם כדי ליתן אל לבו להרחיק עצמו מגזל :

ה אע"ג שחייב אדם לשוב בכל יום וכ"ש בעשי"ת מ"מ בעיה"כ החיוב יותר ויותר שיהיה כל היום בתשובה ולקיים כמש"כ כי ביום הזה גו' לפני ה' תטהרו ור"ל כי בר"ה אין הקב"ה דן בעצמו אלא ב"ד של מעלה דנין אבל ביה"כ אזי הקב"ה בעצמו ובכבודו יושב על המשפט ומשגיח ולכן צריך כל אדם לידע בנפשו לפני מי הוא מטהר לפני ה' ולכן יראה לתקן הכל מה שעיות בין מה שבין אדם למקום וכ"ש שבין אדם לחבירו מן הגזל ואונאה וכל דבר הנוגע בממון ואונאת דברים כי עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ולכן אפי' לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו ואם אינו מתפייס בפעם א' יחזור וילך פעם ב' וג' ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר וכל פעם יקח עמו ג' אנשים ואם אינו מתפייס בג"פ אינו זקוק לו אא"כ רצה לעשות לפנים משה"ד אלא יעמיד י' ב"א ויאמר בפניהם שכבר בקש ממנו מחילה (מסרי"ג) וכשביקש ממנו זה כדין וזה אינו מוחל לו נקרא חוטא ואכזרי שאין זה ממדת ישראל אלא ממדת עשו שעליו נאמר ועברתו שמרה נצח ומ"מ אם זה מכוין לטובה כדי שלא ירגיל בכך מותר ואם הוציא שם רע א"צ למחול לו דאיכא דשמע בש"ר ולא שמע שביקש ממנו מחילה ולא נפק מחשדא ומ"מ אם רוצה במדת ענוה הוא ימחול לו גם בש"ר ואם מת זה שחטא לו אין לו מחילה אא"כ יביא י' בני אדם ומעמידם

על קברו וילך על קברו יחף ויאמר חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו והם ישיבו לו מחול לך מחול לך ג"פ (מ"ר) ואפי' הוציא עליו ש"ר ואם הוא מהלך ג' פרסאות ישלח שלוחו ואם חרפו לאחר מיתה אין צריך לילך על קברו אלא יבקש ממנו מחילה במקום שביישו ואז צריך לעשות תשובה על שעבר חרם קדמונים שלא להוציא ש"ר על מתים :

ו ואם יש לחבירו בידו ממון שיש לו תביעה עליה יודיענו אע"פ שחבירו לא ידע מזה כלל ועכ"פ יסדיר לפני הרב ומ"ץ הענין בשלימות ובאמת בלא שקר דאל"כ אינו אלא כגונב דעת עליון וישאל האיך ינהג כללו ש"ד כל דבר שבממון לא יסמוך על הוראתו כי היצה"ר יש לו התירים הרבה כ"א ישאל למ"ץ שיורה לו הדרך עפ"י דרכי התורה כדי שלא ישאר בידו ממון חבירו בעול :

ז מצוה לטבול בעיה"כ אע"פ שהוא טהור מטומאת קרי ומכ"ש כשישמש מטתו כדי שיהיה נקי וטהור ביום הקדוש ומ"מ אין מברכין על הטבילה ועיקר זמן הטבילה לאחר חצות ומיהו תרוצה להקדים לא יקדים משעה ה' על היום שעה א' קודם חצות והאומרים וידוי במקוה אינו אלא מנהג ואם היא אסטניס שא"א לו לילך במקוה יטילו עליו ט' קבין מים (ואפי' הש סמין) הוא בערך ט"ו (קווארט פולי"ס) ויכול לשפוך אפי' מג' כלים רק שיתחיל בשני עד שלא פסק א' וכן בג' עד שלא פסק הב' אבל ד' כלים אין מצטרפין והטובל עצמו במי' שבכלי' אינו כלום:

ח אפי' הוא בתיך ז' מותר לטבול בעיה"כ שעה קודם הלילה אע"ג דנוהגין לאסור רחיצה כל ל' טבילת מצוה שאני ושאר כל דיני אבילות כגון ישיבה ע"ג קרקע ובלא מנעלים נוהג עד הלילה דאין שום מעלה לי"כ משאר עי"ט רק שמצוה לאכול :

ט כיון שחייב כל אדם להתודות ביה"כ תיקנו הז"ל להקדים הוידוי בתפלת מנחה שכבר מהצות היום מתחיל להתנוצץ קדושת היום דשמא מחמת אכילת סעודה המפסקת תארע לו תקלה שלא יוכל להתודות אחר הסעודה או שמא ימות ולכן תקנו שלאחר שהתפלל מנחה לאחר שסיים עושה השלום קודם יהיו לרצון יתוודה וכן כל הוידוים ביה"כ אין מסיימין בה בברכה (ודיני הוידוי כתבנו בכל' תשובה) :

י עוונות שהתודו עליהן ביה"כ שעבר אע"פ שלא שינה עליהם אפ"ה החוזר ומתודה עליהן ה"ז משובח שנאמר וחטאתי נגדי תמיד אע"ג שבודאי כבר כיפר עליו יה"כ מ"מ שמא לא זכה לקבל תשובתו או שלא שב בתשובה שלימה :

יא אחר תפלת מנחה נוהגין כל הקהל לחלקות ואע"ג דאין מלקות זה מועיל כדי שמתוך כך ישים אל לבו לשוב מעבירות שבידו :

יב כשיהיה סמוך לחשיכה שעה או ב' אוכלין סעודה המפסקת ואין לאכול אלא דברים הקלים להתעכל כדי שלא ימלא בטנו ולא יוכל להתפלל כראוי ולא יאכל דברים המחממים ולא מאכל חלב חמה אלא בשר עוף וכיוצא בו וצריך ליזהר מאוד להוסיף מחול על הקודש מעט בענין שיפסיק האכילה מבעוד יום קצת קודם בהש"מ ותוספת עינוי הוא ג"כ מה"ת וחז"ל למדו כן מהפסוקים ומ"מ אין צריך להפסיק בעוד יום גדול רק מעט קודם בין השמשו ואם הפסיק מאכילתו בעוד יום גדול יכול להזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו תענית בעוד שהוא יום אך יש שכתבו שהמנהג שלאחר שאכל אסור לאכול דבזה שהפסיק הוי כאילו קיבל עליו בפה ולכן נכון שקודם בהמ"ז יאמר בפירוש שאינו מקבל עליו עוד התענית ונ"ל דמי שהיה בדעתו כן נמי מותר אבל בכתם אם נהג כך אסור ולא ראיתי מי שנהג כך ויש להחמיר וקבלה בלב הוי קבלה (כ"כ סמ"א בסי' תקי"ב וכ"פ בגר"א דלכ"ע הוי קבלה דלא כרמ"א) :

יג המנהג הפשוט במדינות אלו שלא להטמין חמין מעיה"כ למוצאי יה"כ דהוי כמכין מיה"כ לחול :

יד בעוד י"ט ודאי מדליקין נרות וידליק בחדר ששוכב שם כדי שלא יבא לידי תשמיש ואע"פ שי"א שאין מברכין על הנר ביה"כ מ"מ המנהג הפשוט שמברכין להדליק נר של יה"כ ואם חל בשבת פשיטא שמברכין להדליק נר של שבת ושל יה"כ וגם שהחיינו ואמנם אז לא יברך שהחיינו בבהכ"נ :

טו מצוה להרבות נרות בבתי כנסיות דכתיב לקדוש ה' מכובד זה יה"כ שאין בו אכילה ושתיה מצוה לכבדו בנרות ובכסות נקיה ונוהגין במדינותנו שכל בעל הבית עושה נר של שעוה לביתו (ולא יעשה משעוה של בתי עובדי כוכבים דמאיסי) וגם נוהגין לעשות נר בשביל נשמת אביו ואמו שמתו ואמנם גם בזה אדוקים מאוד עד שמדליקין אפי' בהש"מ ויש למחות בידם ומ"מ ע"י נכרי נ"ל דמותר כיון שחושבים זה למצוה גדולה (ע' בכל' שבת כלל ס' סי' ו') ואם כבו הנרות בי"כ אסור לומר לנכרי להזור להדליק וכן אסור לומר לנכרי לקבל שעוה הנוטף ואפי' לומר לו עיה"כ שידליק ויקבל השעוה אסור :

טז נוהגין להציע השולחנות ביה"כ כמו בשבת ונוהגין ללבוש הקיטל שהוא בגד מתים ונם אבל מותר ללבשו

יז מאחר שהעולם מקפידים אם כבה נרו אף שלדעתי אין בו שום חשש דפעמים נכבת מחמת רוח או מחמת חום מ"מ כיון שהעולם מקפידים בזה ראוי לכל אדם ליתן נרו לשמש ולא ישגיח עליו כלל וגם המותר יניח בבית הכנסת דבלא"ה למ"צאי יו"כ מבטלין תפלת ערבית מתוך זה ולכן נכון לתקן כמו שכתבתי :

יח אפי' מי שלובש שק מחמת תשובה אסור ללבשו בי"כ שהוא י"ט וכ"ש אותן הנותנים אבנים או קטניות באנפילאות שקורין (זאקן) ועומדין עליהם משום תשובה שאסור ואף בשאר ימות השנה נ"ל דאסור שזה מדרכי נביאי הבעל כדכתיב עד שפך דם עליהם :

יט המנהג לברך את הבנים קודם שנכנסין לבהכ"נ שאז כבר חל קדושת היום ושערי רחמים נפתחים והנוכח שאנו מברכים ישימך כו' ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו ותהי' יראת ה' על פניך כל ימי חייך שלא תחטא ותהי חשקך בתורה ובמצות עיניך לנכח יביטו פיך ידבר חכמות ולבך יהגה אימות ידיך יהיו עוסקות במצות רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים ויתן לך בנים ובנות צדיקים וצדיקות עוסקים בתורה ובמצות כל ימיהם ויהיו מקורך ברוך ויזמין לך פרנסתך בהיתר ובנחת ובריוח מתחת ידו הרחבה ולא ע"י מתנות בשר ודם פרנסה שתהיה פנוי לעבודת ה' ותכתב ותחתם לחיים טובים וארוכים בתוך כל צדיקי ישראל אמן :

כ אח"ז ילך לבהכ"נ באימה וברעדה והמנהג בקהלתינו בכל בתי מדרשים להוציא ס"ת מהיכל כמש"כ בכתבי האר"י ז"ל וכבר נדפס בחמדת הימים התפלה שסידר . ואמנם לא כל אדם מבין הדברים רק מי שבא בסוד ה' ומי שא"י הוא להם כדברי ספר החתום ולכן העתקתי מספרים קדמונים תפלה בלשון קל כי בלא"ה לדעת הרבה פוסקים מצות ויד"י הוא סמוך ללילה דוקא וראוי לכל אדם וזה נוסחתה ואשרי מי שיאמר אותה גם בשחרית :

הנוסח המוסכם מהפוסקים .

קבלו אלהים ועל פי התורה אנחנו מתירים נדרים ושבועות שהאדם אוסר בהם איזה אסור על נפשו · ובכלל מתירים אנחנו נדרים ושבועות שהאדם נודר ונשבע מפי עצמו רק על דברים שבינו לבין עצמו . אבל חס וחלילה לכל איש לחשוב שאנחנו מתירים אלות ושבועות שנשבעים לממשלה ולמקומי המשפט , או אלות ושבועות שנודרים ונשבעים בעניינים שבין אדם לחבירו וכמה שנוגע לתועלת זולתנו ולכל איש מאיזה דת וגזע שיהיה , והנדרים והאלות והשבועות שנאמר עליהן בתורה כי לא ינקה השם את עובר עליהן · מחוייבות נסיות שרירין וקיימין בתוקפן ובלי ישונה . וכל העובר עליהן ישיגהו חרון אף ויהיה לחרפות ולדראון עולם :

כל נדרי ואסרי ושבועי ונדויי וחרמי וקונמי וכינויי וקנסי די נדרנא ודי אשתבענא ודי הרמנא ודי אסרנא על נפשתנא מיה"כ שעבר עד יה"כ הזה שבא עלינו לשלום ומיה"כ הזה עד יה"כ שיבא עלינו לשלום נדרנא לא נדרי ושבוענא לא שבועי ונדוינא לא נדויי וחרמנא לא חרמי ואסרנא לא אסרי כולהון אתחרטנא בהון יהא רעוא די יהון שביתין ושביקין לא שרירין ולא קימין ונסלח לכל עדת בני ישר' ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגג':

רבון העולמים אב הרחמים והסליחות אשר ימינך פשוטה לקבל שבים ואתה בראת את האדם להטיב לו באחריתו ובראת לו ב' יצרים יצר טוב ויצר הרע כדי שתהיה הבחירה בידו לבחור בטוב או ברע כדי לתת לו שכר טוב על טוב בחירתו כי כן גזרה חכמתך כמ"ש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים · ועתה אלהי לא שמעתי לקולך והלכתי בעצת יצה"ר ובדרכי לבי ומאסתי בטוב ובחרתי ברע ולא די לי שלא קדשתי את איברי אלא טמאתי אותם . בראת בי מוח ולב ובהם חוש המחשבה לחשוב מחשבות טובות והרהורים טובים ולב להבין דברי קדשך ולהתפלל ולברך כל הברכות במחשבה טהורה ואני טמאתי אותם בהרהורים ומחשבות זרות ולא די לי בזה אלא שע"י הרהורים רעים באתי לידי הוצאת זרע לבטלה פעם ברצון ופעם באונס בטומאת קרי המטמא את כל הגוף ומהם בראתי משחיתים ומחבלים הנקראים נגעי בני אדם אוי לי כי תחת המחשבות הטובות שיכולתי לברוא עי"ז מלאכים קדושים שיהיו סניגורים ופרקליטים טובים עלי תחתיהם בראתי משחיתים לחבל את עצמי כמ"ש והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם · בראת בי עינים ובהם חוש הראות לראות בהם מ"ש בתורה ולקדש אותם בראיית כל דברים שבקדושה ואזהרת בתורתך ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אוי לי כי הלכתי אחרי עיני וטמאתי אותם להסתכל בנשים ובכל דבר טומאה בראת בי אזנים לשמוע דברי קדושה ודברי תורה אוי לי כי טמאתי אותם לשמוע דברי נבלה ולה"ר וכל דברים האסורים אוי לאזנים שכך שומעות . בראת בי פה ולשון ושניים וחיך וגרון ונתת בהם כח לדבר בהם ה' מוצאות האותיות הקדושים של א"ב אשר בהם בראת שמים וארץ ומלואם ובהם ארגת תורתך הקדושה ובכח הדיבור הבדלת את האדם מן הבהמה ואפי' כבהמה לא הייתי כי טמאתי פי דברי נבלה בלשון הרע בשקרים ליצנות רכילות מחלוקת מלבין פני חבירו מקלל את חבירו מתכבד בקלון חבירו דברי משא ומתן בשבת ויו"ט בשבועות ונדרים בראת לי ידים וחוש המישוש לעסוק בהם במצות ואני טמאתי עצמי במשמושין של איסור להכות באגרוף רשע ולהרים יד להכות את ישראל ולטלטל דברים המוקצים בשבת ויו"ט · בראת בי רגלים להלוך לכל דבר מצו' ואני טמאתי אותם ברגלים טמהרות לרוץ לרעה . בראת בי ראש הגויה וחתמת אותו באות ברית קודש להיות עבד נאמן לעבודתך ואני טמאתי אותו בהוצאת זרע לבטלה ובקרי ולהקשות עצמי לדעת שלא במקום מצוה (ובעלתי בעילות אסורות) משששתי את כל איברי ומצאתי אותם בעלי מומין מכף רגלי ועד ראשי אין בי מתום ועתה ה' אלהי גלוי וידוע לפניך שלא נתכוונתי בכל החטאים והעונות להכעיס אותך ולמרוד כנגדך אך הלכתי בעצת יצרי הרע אשר תמיד בכל יום פורש רשת לרגלי ללכדני ואני עני ואביון תולעת ולא איש כשל כח לעמוד כנגדו ועמל הפרנסה לפרנס את ב"ב וטרדת הזמן ומקריו הם היו בעוכרי ולפי שכל זה גלוי וידוע לפניך

כי

כי אדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא לכן ברחמיך הרבים נתת לנו יום א׳ בשנה אדיר וקדוש יוה״כ הזה הבא לטובה לשוב לפניך ולכפר על כל עונותינו ולטהר אותנו מכל טומאתינו כמש״כ כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו ועתה ראה עמך ישראל אשר לקחת אותם לעם מי כעמך ישראל טהורים וקדושים המיחלים ומצפים למחילתך באנו לפניך בלב נשבר ונדכה כעניי׳ ודלים ורשים לבקש ממך מחילה סליח׳ וכפרה על כל מה שחטאנו ועוינו ופשענו לפניך ידענו ה׳ רשענו עון אבותינו בושנו ונכלמנו להרים פנינו אליך כבושת גנב כי ימצא ואיך נפתח פה ונרים ראש כי ברוב עונינו העברנו מעלינו הצלם הקדוש אשר הוא מלביש אותנו אשר כל המזיקים והמקטרגים אינם יכולים להביט בפניו כמש״כ וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך והחלפנו אותו בצלם טמא ולבשנו בגדים צואים ואיך נבוא בשער המלך בלבוש שק מלוכלך בצואה מתמיהים אנחנו על נפשנו איך נעשתה התועבה הזאת כי הוצאנו נפשנו ורוחנו מעולם הקדוש וברחנו למקום מדבר ציה וצלמות למקום הטומאה והקליפות ואתה ה׳ אלקינו הרוצה בתשובת רשעים כמש״כ שובו שובו [מדרכיכם הרעים ולמה תמותו] בית ישראל [ונאמר] כי לא אחפוץ במות המת נאום ה׳ אלהים והשיבו וחיו ונאמר החפוץ אחפוץ מות רשע נאום ה׳ אלהים הלא בשובו מדרכו וחיה. עתה שמנו אל לבנו לשוב ולבא לפניך בבושת פנים א״מ רחם עלינו כרחם אב על בנו שמרד באביו ויצא מביתו ובשובו אל אביו בבושת פנים ובבכי וצעקה ומתנפל לפניך מדרך האב לרחם על בנו ואם עבדים אנחנו המכה את עבדו ביסורים כשמרד בו הנה כבר לקינו בשעבוד גליות ויסורין שבגוף או עניות וצער גידול בנים ושאר מכאובים יסרנו ה׳ אך במשפט ואל באפך פן תמעיטנו רחם עלינו וצוה למלאכיך הקדושים הממונים על הטהרה להפשיט את הבגדים הצואים מעלינו ולטהרנו מכל חטאותינו וילבשו אותנו שנית בלבוש הקדושה כמש״כ הסירו הבגדים הצואים [וגו׳] והלבש אותך מחלצות וכתפלת דוד המלך ע״ה השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני לב טהור ברא לנו אלקים ורוח חדשה תתן בקרבנו ואם פשענו ומרדנו כמדת בשר ודם עתה עשה כמדתך למחול ולסלוח ואל יעכבו עונותינו לשוב לפניך כמדתך לקבל שבים וחזק לבנו בתורתך וביראתך שתהיה יראתך תמיד קבועה בלבנו וטהר רעיונינו ומחשבותינו לעבודתך וראה בשברון לבי כי מתנחם אני על מעשי הרעים שעשיתי עד היום הזה ובוכה ומתאונן ומתודה עליהם ואומר חטאתי עויתי ופשעתי לפניך וקבל תשובתי בתוך תשובת כל עמך ישראל השבים לפניך בכל לבב כי גם אני מבני אברהם יצחק ויעקב ואל יעכבו עונותי הרבים מלשוב לפניך בכל לב וזכני שאשוב לפניך בלב שלם ולהתחרט על עונותי חרטה גמורה ולעזוב מעשי הרעים עזיבה עולמית ורחם עלי והצילני עד עולם מכל חטא ועון כי לולא רחמיך וחסדיך א״א לעמוד נגד היצה״ר אשר הוא כאש בוער בעצמותי ולכן רחם עלי ותן בי כח לעמוד כנגדו כמו שאמרו חכמים הצדיקים בדברי קדשם הבא לטהר מסייעין אותו והנה אני מקבל עלי קדושת יוה״כ ולהתענות בו בה׳ ענויים שצוית לנו ע״י משה עבדך בתורתך הקדושה אכילה שתיה רחיצה סיכה נעילת הסנדל תשמיש המטה • ולשבות ביום הקדוש הזה מכל מלאכה וע״י עינוי של אכילה ושתיה תכפר לנו מה שחטאנו באכילות ושתיות אסורות וע״י עינוי רחיצה וסיכה תכפר לנו מה שחטאנו בתענוגי העולם הזה אשר התענגנו בימי החול ובפרט בתענוגים האסורים ועל ידי עינוי נעילת הסנדל תכפר לנו מה שחטאנו ברגלים ממהרות לרוץ לרע ואת אשר עברנו על כ״ד דברים שב״ד מנדין עליהם ונתחייבו להיות יחפי רגלים כנדויים ועל ידי עינוי מתשמיש המטה תכפר לנו מה שחטאנו ופגמנו בברית קודש ובטומאת קרי ובהוצאת זרע לבטלה (ומה שפגמנו בבעילות אסורות) ועל ידי ה׳ תפלות ותחינות ובקשות יתוקן מה שפגמנו בה׳ מוצאות הפה החיך והגרון והלשון והשניים ושפתים שמהם יוצא הדבור ושחטאנו אותם בכל דברים האסורים ונדרים ושבועות וע״י חיבוק ונישוק סה״ת וע״י זכות התפלות שנתפלל ביום הקדוש הזה יעלו ויבאו ויגיעו ויצטרפו עמהם כל התפלות שהתפללנו בכל השנה בלא כוונה ויהיו כולם נכללות בתפלות היום מה ויגיעו לראשך להיות עטרה לראשך בכלל תפלת ישראל ועל ידי דמעות עינינו יתוקן מה שפגמנו בראיות עינים בכל דבר טמא והסתכלות בנשים וע״י רתיחת גופנו על ידי התענית והתפלות יתוקן מה שהרתחנו רמ״ח איברינו ושס״ה גידינו כאש של יצה״ר ובמיעוט חלבנו ודמינו ע״י התעני׳ יכופר כל מה שחטאנו ושעוינו ושפשענו לפניך ותהיה נחשבה לפניך התענית כאילו הקרבנו את גופנו על גבי המזבח ותקובל לפניך לריח ניחוח כקרבן וכעולה :

והנה ידענו כי אנחנו מחוייבים להתענות עפ״י תקוני התשובה על כל חטא וחטא ולסגף את גופנו בתשובת המשקל נגד מה שהתענגנו בעבירות אך גלוי וידוע לפניך שאין בנו כח להתענות אפילו על חטא א׳ ומכ״ש על כל עון ועון כי רבו עונותינו מלספור וכשל כחנו ולכן יה״ר מלפניך ה׳ אלהינו שיהיה צום התענית ביום הקדוש הזה יוה״כ הבא עלינו לטובה כפרה על כל עונותינו :

ויה״ר מלפניך אל מלך יושב על כסא רחמים הרוצה בתשובת רשעים שתתן בלבנו ובלב כל עמך בית ישראל אהבתך ויראתך לירא אותך כל הימי׳.ומתוכם תרחם על פושעי עמך בית ישראל ותן בלבם פחד הדר גאונך והכנע לבם האבן וישובו לפניך בלב שלם כמו שהבטחת ע״י נביאך לבל ידח ממנו נדח · גם כי הרבו אשמה לפניך עד שננעלו בפניהם דרכי תשובה אתה ברחמיך הרבים תחתור להם חתירה מתחת כסא כבודך וקבלם בתשובה ורחם עלינו ותן בנו כח לעבוד אותך כל הימים והסר ממנו כל המניעות והסבות המונעות אותנו מלעבוד אותך כי אתה יצרנו ותדע כל מחסורי בני אדם וטבעם המבלבלים אותם מעבודתך ובידך להסירם ולמנעם · ולא תטרוף עלינו את השעה עד שנשוב לפניך בלב שלם • ונהיה כל ימינו בתשובה ומעשים טובים עד סוף רגע אחרונה אשר יהיו לרצון לפניך לאסוף את נשמתנו אליך אז יהיו כל מחשבותינו דבוקים בך ותהא נשמתנו בקדושה ובטהרה ואז נזכה להיות נוקבא לעלות ממטה למעלה להשפיע שפע בכל העולמות מלמעלה למטה ותן בנו כח להתענות ביום הקדוש הזה ולהשלים התענית בכל ה׳ ענוים ושלא יגרום מעשינו להיות נכשל ח״ו בשום אחד מן ה׳ הענוים כי כולנו בני זרע אברהם יצחק ויעקב ידידך וזכנו לגדל בנינו לתורה ולמעשים טובים ולא יתפסו ח״ו בעונותינו ותחתמנו בספר חיים טובים חיים של יראת שמך חיים שנעבוד אותך בלב שלם חיים שלא נכשל ח״ו בשום חטא ועון ואשמה חיים של פרנסה בנחת ובכבוד ובהיתר ולא תטרידנו הפרנסה בטרדת הזמן ותן לנו פרנסה בהשקט ושלוה כדי שיהיה לבנו פנוי תמיד לעבודתך וטהר רעיונינו ומחשבותינו כדי שנהיה אנחנו דבוקים בך תמיד :

ולהיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר לא יחטא בין אדם לחבירו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה ועל זה דוה לבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחבירו אין יוה״כ מכפר עד שירצה את חבירו ועל זה נשבר לבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו יום המיתה אין מכפר ולכן אני מפיל תחנתי לפניך שתרחם עלי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל בני אדם והנני מוחל במחילה גמורה לכל מי שחטא נגדי בין בגופו ובין בממונו או שדיבר עלי לשון הרע ואפילו הוצאת שם רע וכן לכל מי שהזיק לי בגופי או בממוני ולכל חטאות האדם אשר בין אדם לחבירו חוץ ממון אשר אני יכול להוציא עפ״י דין וחוץ מי שחוטא כנגדי

ואומר [illegible] לו והוא ימחול לי וחוץ מאלו אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסבתי ובשם שאני מוחל לכל אדם כן תתן את חני בעיני כל אדם שימחלו לי במחילה גמורה ובכן יעלו ויבאו ויגיעו ויראו וירצו וישמעו תפלותינו "קבל "רנת "עמך "שגבנו "טהרנו "נורא ותוציא כל הניצוצות הקדושות שנפלו לקליפה על ידי חטאותינו וע"י קדושת יוה"כ יתעוררו מדותיך הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה והתחשם עליהם קדושת יוה"כ לכפר עלינו כמש"כ בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם גו' לפני ה' תטהרו ויהי נועם ה' אלהינו (עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו ותעביר ממשלת זדון מן הארץ. ומלוך על כל העולם כולו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך ותן שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך אמן כן יהיה רצון. יהיו לרצון וגו':

כלל קמה דין יה"כ:

א יה"כ לילו כיומו לכל דבר וכבר כתבנו שצריך להוסיף עוד מחול על הקודש וכ"ש שבין השמשות אסור שהוא ספק איסור כרת ולכן בעוד יום יכנס לבהכ"נ מעוטף בבגד לבן ונקי ויתעטף בטלית בעוד יום כדי שיוכל לברך עליו דאין מברכין על הציצית בלילה כמבואר בהל' ציצית ומ"מ אם לא נתעטף מבע"י יתעטף משחשיכה בלא ברכה:

ב דברים האסורים ביה"כ אכילה שתיה רחיצה סוכה נעילת הסנדל תשמיש המטה ואע"פ שכולן אסורין לדעת הרבה פוסקים מה"ת מדכתיב תענו את נפשותיכם (וע' נדרים דף פ' ע"ב [illegible] לסדיא שכולן סם מס"ת) וכל דברים הללו מצינו בפסוקים שנקרא עינוי מ"מ לכ"ע אין חיוב כרת אלא על אכילה ושתיה ולכ"ע נמסר לחכמים להתיר כפי שנראה בעיניהם:

ג כל מלאכה שחייבין בשבת חייבין ביה"כ וכל שבשבת פטור אבל אסור גם ביה"כ כן אלא שבשבת זדונו בסקילה וביה"כ כרת כדכתיב וכל מלאכה וגו' ונכרתה כל שאסור לטלטל בשבת אסור לטלטל ביוה"כ וכשם שצריך לערב עירובי חצירות ותחומין לשבת כך צריך ליוה"כ (תי"ז):

ד אע"ג דכל שהוא אסור מה"ת מ"מ אין חייב כרת אלא אם אכל או שתה כשיעור ושיעור האוכלין ככותבת הגסה והוא פחות מעט מכביצה בינונית ושיעור זה שוה לכל אדם בין לננס בין לעוג מלך הבשן שכך קבלו חז"ל הלמ"מ דשיעורו נשתנה מכל איסורי תורה שכל איסורי תורה כחלב ודם ושאר חייבי כריתות שיעורן בכזית אבל ביוה"כ כיון דלא כתיב לשון אכילה אלא הוציא הכתוב האכילה בלשון עינוי כמש"כ אשר לא תעונה וקבלו חז"ל דבפחות מכותבת אין מיישב הדעת כלל אפילו לננס עדיין הוא מעונה ובכותבת מיישב הדעת קצת אפילו לעוג מלך הבשן וכל האוכלין מצטרפין לשיעור זה ובלבד שיהיו ראוים לאכילה אבל אוכלין שאינן ראוים לאכילה אין חייבין עליהן כרת ואכיל' ושתיה אין מצטרפין:

ה אכל וחזר ואכל אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין ופטור ושיעור אכילת פרס י"א ד' ביצים וי"א ג' ביצים:

ו שיעור שתיה להתחייב עליו קבלו חז"ל כמלא לוגמיו (ר"נ מגלה פ"ו) ולא מלא לוגמיו ממש אלא כדי שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו וזה אינו שוה לכל אדם אלא שמשערים בכל אדם לפי מה שהוא הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו וגם זה אינו שוה לכל איסורין שבתורה דשיעורן ברביעית אלא שכן הלמ"מ שכל אדם מתיישב דעתו קצת כמלא לוגמיו שלו והוא פחות מרביעית באדם בינוני וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו ובלבד שיהיו ראוין לשתיה:

ז שתה מעט וחזר ושתה מעט אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין וחייב ואם לאו אינן מצטרפין ויש אומרים דשיעור צירוף שתיה כאכילה בכדי אכילת פרס:

ח מותר ליגע באוכלין ומשקין ליתן לקטנים ולא חיישינן שמא יאכל וישתה דאימת יום הדין עליו:

ט איסור רחיצה בין בחמין ובין בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים אסור ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלך בטיט או בצואה שנטף דם מחוטמו מותר לרחצם שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג ומ"מ יזהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף בלבד:

י מ"מ מותר לרחוץ ידיו בשחרית ומברך ענט"י ולא יכוין להנאה רק להעביר רוח רעה מן הידים (וע' בביאור הגר"א סי' תקי"ג סק"ו שכתב לעיקר שאסור ברחיצה ע"ש מש"כ בשם הירושלמי וע' בנ"א מש"כ שם ע"ז)(א) ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו דהא אינו מותר אלא משום להעביר רוח

נשמת אדם

(א) הגר"א כבית כל"יס מירושלמי סוף פ"ג דברכות דליתא [illegible] רחיצה שאינה של תענוג מותר לאכל ככדא דשמואל כר אבא דעלו בו חטטין בריעא אתו שאלין לר' יוסי אמר דיסתי א"ל דלא יסתי ימות אין בעי אפי' בט"ב ואין בעי אפי' ביוה"כ פכי' ג' וס"ל דכ"ש אם לא יסתי לא ימות ולכן מותר משמע דדוקא אם יש בו סכנה וכ"כ כמפרש שם ופי' זה ל"ע דא"כ מאי מייתי ראייה דרחיצה שאינה של תענוג מותר מדסתיר כיש בו סכנה ועוד אמרי הלכה פסוקה דאפילו חולה שאב"ס סותר

רוח רעה דהוי במלוכלך בצואה ומקום שריית הטומאה אינו רק על האצבעית בלבד:

יא אם הטיל מים ישפשף ומכ״ש כשעשה צרכיו וקינח מותר לרחוץ כל היום דהוי כמלוכלך בצואה ואם רוצה להתפלל מותר אפי׳ לא קינח ומ״מ נכון הדבר כשמטיל מים שישפשף להוציא נפשו מפלונתא וכל נטילות אלו עד סוף קשרי אצבעותיו והכהנים כשעולין לדוכן נוטלין עד הפרק (א״ר):

יב מי שרגליו כהות מותר לרחצם כיון שאינו עושה לתענוג:

יג מי שאין דעתו מיושבת עליו כלל עד שיקנח פניו במים מדינא מותר אלא שכבר נהגו להחמיר ואפי׳ ברחיצת העינים ומ״מ אם יש לו לכלוך ע״ג עין דינו כמלוכלך בטיט דמותר ואסור לשרות מפה במים מעיה״כ ולנגבה קצת להצטנן בו ביה״כ או להעביר על פניו דשמא לא תנגב יפה ויבא לידי סחיטה:

יד ההולך לדבר מצוה מותר לעבור במים:

טו החולה אפילו אין בו סכנה רוחץ כדרכו וכן כלה כל ל׳ יום מותרת לרחוץ פניה ונ״ל שזה היה בימיהם שלא היו בבהכ״נ כל היום והתירו שלא תתגנה על בעלה אבל בזהמ״ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין להיתר:

טז הרואה קרי ביה״כ אם לח הוא מקנחו במפה ואם כבר נתיבש רוחץ מקומות המלוכלכות בו לבד דדינו כצואה ואסור לטבול אע״פ שרגיל לטבול בשאר ימות השנה:

יז אסור לאשה לטבול ביוה״כ אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום ואפילו שלא לשם תשמיש דזה בלא״ה אסור אלא כדי שתהא טהורה אסור ואשה שלובשת לבנים ביה״כ מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה:

יח סיכה אסורה אפילו מקצת גופו ואפי׳ אינו אלא להעביר את הזוהמא לא לתענוג אסור ואם יש בו חטטין וכ״ש חולה שאין בו סכנה סך כדרכו:

יט נעילת הסנדל או מנעל של עור אפילו של עץ מחופה עור אסור ויש אוסרין בשל עץ אפילו אינו מחופה עור דגם זה נקרא מנעל אבל של גמי או קש או בגד מותר דלא נקרא מנעל אלא של עור ויש להחמיר שלא לנעול מנעל אפילו מפני רפש וטיט וגשמים או שהוא בין הנכרים שהרי י״א דכל הענוין הם מדאורייתא ואם קשה לו מאוד לילך כך ברפש וטיט ילך עד פתח בהכ״נ ואז יחלוץ וישאם בידו ויטמנם בבהכ״נ ועכ״פ לא ינעול מנעל אלא סנדל בלא עקב:

כ כל חולה אע״פ שאין בו סכנה או שיש לו מכה ברגלו וכן החיה כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל ופשיטא במקום שיש לחוש לסכנה דמותר:

כא מותר לעמוד על כרים וכסתות של עור כיון שאינו מנעל ומ״מ בשעת תפילת י״ח אסור לעמוד על גום דבר דנראה כמתגאה ומ״מ נ״ל באיש מצונן דמותר לעמוד על מעט עשבים להפסיק בין הקרקע:

כב אסור בתשמיש המטה ולכן יש לנהוג עם אשתו בכל דיני נדה ופשיטא שלא יגע בה בין ביום ובין בלילה וכ״ש שלא לישן עמה במטה אחת אפי׳ כשהם לבושים ולא ירבה עמה דברים:

כג הרואה קרי ביה״כ ידאג כל השנה ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עוה״ב (ועיין תיקון לזה בספר תמדת הימים) : (ג)

כד דין התינוק ותינוקת מבואר לעיל הלכות תפלה כלל ס״ו סימן י״א בדין חינוך קטן:

כה עוברות ומניקות מתענות בכל אדם:

נשמת אדם

איתא ברחיצה וא״כ ממילא ירושלמי זה דלא כהילכתא ועוד דודאי משמע דהמטין אין בו סכנה דאל״כ פשיטא ומאי קאמר אפי׳ בט״ב ויוה״כ פשיטא דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש ועוד שהרי בסי׳ תקנ״ד ס״ק י״ג הביא בשם הירושלמי דמותר רחיצת ידים ביוה״כ ולכן נ״ל דס״ק אין לא שהי מיית הוא ר״ל שאתם שואלין אם מותר לרחוץ מפני המטין ש״מ דסבירא לכו דאפילו שאינו של תענוג נמי אסור א״כ [illegible] אתם שואלין להתיר בשביל המטין וכי ימות בשבילם אם לא ירחוץ א״ו דבלא״ה מותר אפילו בלא חולי דאינה של תענוג ואפילו [illegible] כתב וביוה״כ רחיצה זו ומ״מ הגר״א דבמגדול עוז כתב בשם ר׳ פרץ הזקן לאיסור דביה״כ אין שורה רוח רעה על הידים [illegible] כתב [illegible] רק לתרץ דברי רמב״ם ואפ״ה הוא בעצמו כתב שנהגו כהמתירין:

(ג) נ״ל דאין הטעם מפני שמראין לו בזה סימן מן השמים דא״כ איך שייך לומר שבראו לו סי׳ שהוא צדיק גמור ע״י דבר טומאה שאין למעלה סימנו [illegible] אין לומר דבאמת אינו נסי׳ אלא כיון שעלתה לו שנה אע״פ שלא התענה בעינוי [illegible] מוכח שהוא צדיק גמור דאל״כ למה דוקא ברואה קרי לימא מי שלא נהג א׳ מעינוים אלו כגון רחיצה או סיכה ידאג ואם עלתה כו׳ אלא נ״ל דיש ג׳ מיני קרי א׳ הבא לסיבת ז׳ דברים שבודקין את הזב כדאיתא במשנה. ב׳ כשאדם רשע ואינו [illegible] בתשובה שלימה אלא שלפעמים מתקרב עצמו לקדושה אזי המזיקין מטמאין אותו בטומאת קרי וכן מי שאינו ראוי ללמוד חכמת קבלה מטמאין אותו וכאמרם אדם מטמא עצמו מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. ג׳ צדיק גדול כשמתגבר בקדושה אזי המזיקין מתקנאין [illegible] ומטמא אותו [illegible] הנס של כה״ג שלא ראה קרי ביה״כ ולזה צריך [illegible] גדול. והנה בוודאי מי שראה בדרך [illegible] מחמת ז׳ דברים הנ״ל בזה אין סי׳ לא לכאן ולא לכאן [illegible] לא דברו חכמים אלא הם איירי מאדם שהיה נזהר מכל ז׳ דברים הנ״ל ואפ״ה ראה קרי וע״כ הוא לא׳ מב׳ פנים או שאין

מגיתיו

כו עוברת שהריחה מאכל וידוע שאם אין נותנין לה מה שמתאוה היא וולדה כסוכנים לכן אם אמרה צריכה אני אע"פ שאין פניה משתנים כלל או שרואין שפניה משתנים אע"פ שלא אמרה כלום לוחשין לה באזנה שיום הכפורים הוא שלפעמים מתיישבת דעתה בזה ואם לא נתקררה דעתה בזה מאכילין אותה בזה הענין שמתחלה טובלין אצבע או כף ברוטב ונותנין לתוך פיה שלפעמים בטיפה אחת מתיישבת דעתה ואם לאו נותנין לה רוטב עצמו פחות מכשיעור כדלקמן סי' כ"ט בחולה :

כז יולדת תוך ג' ימים לא תתענה כלל אפילו אמרה א"צ מאכילין אותה בע"כ ואומרין לה אכלי וע"ז נאמר אל תצדק הרבה (א"ר) ומ"מ יש להאכילה פחות מכשיעור כמש"כ בחולה מג' עד ז' אם אמרה צריכה אני מאכילין אותה מכאן ואילך הרי היא ככל אדם וימים אלו אינן חושבין מעת לעת בהן שאם ילדה בז' בתשרי קודם הלילה לא חשבינן מעת לעת וא"כ יוה"כ הוא מע"ל ג' אפ"ה אין מאכילין אותה אם לא אמרה צריכה אני דחשבינן כל יום ויום לפי סדר הימים ואפילו נולד בז' בתשרי קודם הערב חושבין אותו ליום א' וא"כ עיה"כ הוא יום ג' ויה"כ הוא לאחר ג' וכ"ז היינו מחמת צער לידה אבל אם היא חולה דינה לגמרי כשאר חולה וביולדת א"צ לשאול לרופא אלא נשים אחרות הבקיאות נאמנות אם אומרות שצריכה לכך :

כח כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו ומאכילין אותו ממנו (ועכ"פ כשמרגיש ריח מאכל יזהר מאוד כל אדם שיפלוט כל הרוק שיבא בפיו ולא יבלע דאז בא לידי סכנה כדאיתא בכתובות ס"א ע"ב) אבל כל זמן שלא נשתנה פניו אפילו אמר שצריך לאכול אסור להאכילו :

כט חולה אפילו אין בו סכנה עכשיו אלא שאמר שצריך לאכול שאם לא יאכל יכבד עליו החולי ויסכן (נ"ח) אפילו הרופאים אומרים א"צ שומעים להולה ומאכילים אותו דלב יודע מרת נפשו ואפילו אם הרופאים אומרים שהמאכל יזיק לו (ואע"ג דלעיל כלל ס"ח סי' ז' כתבתי דאם הרופא אומר שיזיק לו שומעין לרופא וכיוצא כמ"א סי' שכ"ח בסק"ו היינו לענין שאר הרפואות דלא שייך בו לב יודע כו' וא"כ מאי חזית דסמכת אחולה סמוך על הרופא ואפילו בחול סומכין על רופא אבל לענין אכילה דשייך לב יודע אין כדבריו של רופא שאמר שיזיק לו האכילה כלום ואפילו בשאר רפואות שחולה אומר שצריך לרפואה פלונית והרופא אומר א"צ אבל אם תיקהו ומכל שכן כשאומר שאינו מסוכן במניעות הרפואה גם בזה שומעין לחולה כעתקתי מתשובת רדב"ז מ"א סי' ס"ז) ואם החולה אמר אינו צריך אם יש שם רופא בקי אפילו נכרי שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי ואפשר שיבול לבוא עי"ז לסכנה אע"פ שאינו אומר שמא ימות מאכילין אותו על פיו ואפילו רופא א' אומר צריך וא' אומר א"צ מאכילין אותו דהוי סכנת נפשות להקל (ואם א' בקי יותר עי' בש"ע סי' תרי"ח ברמ"א ומ"א ס"ק ל' ובא"ר שם) ואם הרופא אומר שאינו מכיר החולי אין דבריו מעלין ולא מורידין מיהו אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב ב"א שאצלו שהוא מסוכן אם לא יאכל מאכילין אותו :

ל כשמאכילין את היולדת והחולה מניחין לפניו המאכל ואומרים לו אם יודע אתה שאפשר שתסתכן אם לא תאכל די מחסורך אזי תאכל עד שתבין שדי לך בכך אבל אם אפשר לך שלא תאכל כשיעור בפעם א' תאכל לעולם בפחות מכשיעור דהיינו באכילה יאכל כב' שלישי ביצה וישהה כדי אכילת ד' ביצים ולפחו' כדי אכילת ג' ביצים ויחזור ויאכל כן ובשתי' יבדוק החולה עצמו כמה הוא כדי שיסלקנו לצד א' ויראה כמלא לוגמיו וישתה פחות מזה מעט וישהה בין שתיה לשתיה כדי אכילת ד' ביצים או ג' ביצים ולפחות ישהה בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית. ויש להחולה לבדוק זה מעיה"כ כמה הוא שיעור לוגמיו דהיינו שיכנים לתוך פיו משקין ויפליטם לתוך כלי וכן ישער מעיה"כ כמה הוא שיעור אכילת ד' ביצים ואז יכול לאכול לפי (סויגר) :

לא מי שאחזו בולמוס והיא חולי שבא מחמת רעבון וסימניו שעיניו כהות וא"י לראות מאכילין אותו עד שיאורו עיניו :

לב חולה שאוכל ביה"כ אם דעתו מיושבת עליו לברך ברהמ"ז יאמר יעלה ויבא בברהמ"ז ואם חל בשבת יאמר ג"כ רצה ואם שכח א"צ לחזור שאינו מחויב לאכול דוקא פת אבל לא יקדש וא"צ לבצוע על ב' ככרות (תרי"ח) :

לג מותר להריח ביה"כ בשמים וכיוצא בו ויזהר לברך עליהם ואמנם כ"ז שלא הסיח דעתו מלהריח אסור לחזור ולברך דהוי ברכה שא"צ ויש אנשים שמריחים במים הטריחים שקורין (שפירטוס) (אבל בשפירטוס שאינו מריח אין מברכין עליו כלל) ואין מברכין עליו כלל ועושים איסור ועוד עושין שעושין קשר (כפאטשיילע) ושופכין עליו (שפירטוס) והנה הקשר בקצה א' הוא מלאכה דאורייתא כדאיתא בהל' שבת במלאכת קושר ומה שנותנין עליו (שפירטוס) הוא איסור בפ"ע שמולידין בו ריח ולכן צריך ליזהר בזה :

נשמת אדם

אניתין אותו להתקדם או פסי הכוח רשע גמור ולכן ידאג כל אותו להתקדם ואם עלתה לו [illegible] מוכסת הכוח כן עפ"א [illegible] הכוח רשע גמור ונעלו בפניו דרכי תשובה ואין מניחין דמסתמא הוא צדיק גמור אלא שקנאין פגעו בו :

לד סדר התפלה ידוע וראוי לכל אדם שירשום בסידורו כי נשמטו בכמה סידורים רצה ומודים ויכול לבא לידי טעות וגם במוסף לא נרשם עד היכן יאמר מתפלת שחרית (וע' בנ"א שנגהו בסדר עבודה) (ג) (ד) :

לה נוהגין לשטוח עשבים בבהכ"נ ואין הטעם כמו שהושבין ההמון כדי לעמוד עליו אלא הטעם לפי שנוהגין לעשות זכר למקדש להשתחות בשעת עלינו ובאמירת והכהנים והעם כר היו כורעים ומשתחוים ולפי מנהג הנכון להשתחות בפישוט ידים ורגלים כדין השתחואה במקדש ובמקום שהקרקע מרוצף באבנים אסור להשתחות כן ועובר בלאו שנא' ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה ואפי' במקו' שאינו מרוצף כלל צריך להטות קצת על צדו דגזרינן אטו אבנים לכן שוטחים עשבים כדי להפסיק בין הקרקע דאז ל"ג ואם אין לו עשבים יפסיק בטליתו או בד"א (סי' קל"א) :

לו זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות כדי שישלים אותה עם צה"כ ועכשיו נוהגין שממשיכין התפלה גם בלילה אך צריך ליזהר להתחיל עכ"פ בעוד יום גדול וגם יאמר החרוז היום יפנה כו' קודם הערב שמש דאל"כ דובר שקרים (תרכ"ג) :

לז אם חל בשבת מזכיר בה של שבת ואם לא הזכיר חוזר ובוידוי לאחר התפלה יחיד אינו מזכיר של שבת וש"ץ כיון שאומר אתה נותן בתוך התפלה מזכיר גם באתה נותן ואם לא הזכיר הש"ץ שבת באתה נותן א"צ לחזור אבל בשאר התפלה בין יחיד ובין ש"ץ אם לא הזכיר שבת חוזר (ע' בנ"י סס"י תרכ"ג) ואם עדיין יום כהנים נושאים כפיהם במקום שנהגו אבל אם כבר חשכה אין נ"כ בלילה ומ"מ אומר הש"ץ בתפלה ברכות כהנים וה"ה במנחה ואומרים א"מ אפילו חל בשבת ואפי' גמרו ביום כיון שהוא גמר החתימה ובסוף הסליחות אומרים פעם א' שמע ישראל וג"פ בשכמל"ו וז"פ ה' הוא האלהים ולאחר שנגמר התפלה תוקעין תקיעה א' אע"פ שלא הבדילו עדיין והוא סימן לסילוק שכינה :

לח צריך להוסיף מחול על הקדש מעט שימתינו מעט אחר צאת הכוכבים ומתפללין ת"ע ואומרים אתה חוננתנו (תרכ"ד) :

לט מבדילים על הכוס ואין מברכים על הבשמים אפי' חל בשבת והרוצה לעשות מן המובחר לצאת דעת האומרים לברך גם על הבשמים כשחל בשבת נ"ל דלאחר שסיים ברכת המבדיל בין קדש לחול אז יברך על הבשמים ולא באמצע הבדלה (ע' א"ר שהקשה על הט"ז שם) :

מ מברכים על הנר אפי' כשחל בחול וטעם ברכה זו אינו כשאר מ"ש שאז מברכים משום שהאור נברא במ"ש ולכן מותר לברך אפי' על אור שהוציא עכשיו מן האבנים וביוצא בו אבל ברכת האש ביה"כ הוא מטעם מפני שהיה אסור כל היום בתשמישו ולכן אסור לברך אלא דוקא על נר שדלק מעיה"כ או שהדליק נכרי ביה"כ לחיה או לחולה ששבת ממלאכת איסור וי"א שאין מברכין על נר של בהכ"נ ונ"ל דה"ה מה שהדליק בביתו לכבוד היום שהרי עיקרו לא נעשה להאיר אלא לכבוד היו' ונוהגין להדליק נר אחר מנר זה ומדליקין על שניהם ומ"מ

נשמת אדם

(ג) בסדר עבודה שלנו המתחיל אמיץ כח יש המה דברים שצ"ע ואני הגהתי במחזור שלי בעבודת התמיד של שחר והוא קבל וזרק הגהתי ע"י סדר אתה כוננת לפנים להיכל נכנס להטיב ה' נרות ואחר כך צ"ל פרש הקטיר והטיב דקאי על הטבת ב' נרות דקי"ל כרבנן דקטורת מפסיק להטבת הנרות · מה שכתוב אנא בשם שלא נא מחל ע"ש וצ"ל אנא בשם כפר נא כו' וכך היה מונה ראוי לומר ד' פעמים כמו שכתב במהרי"ל דהיינו ב"פ כמו שנדפס ועוד פעם ג' לאחר במספן כפורת · וצ"ל וכך היה מונה ואחר כך רגש ושנה והזה מדם שעיר וכך היה מונה · מה שכתוב שבע על טהרו ובקרניו ארבע זה דלא כהלכה דמתחלה הזה על הקרנות ואחר כך על טהרו והגהתי שם והזה בקרניו ד' ושבע על טהרו . מה שכתוב חרב חטאת ומוספין צ"ע דזה לא כמאן דאילו לר"א כל המוספין היו קריבין עם תמיד של בין ערבים בטבילה ה' והפייטן חשב מוספין בטבילה ג' ואי לר"ע דפסק הרמב"ם כוותיה כל המוספין היו עם תמיד של שחר חוץ משעיר החיצון ואי לשיטת הרא"ש לר"ע מקצת המוספין נעשות עם של שחר ומקצתן עם של הערבי' ולכן הגהתי לעיל אחר סדר תמיד של שחר כשסיים פעולת כליל השלים ועש' כסדר ואחר התמיד מקריב פר העולה וז' כבשים של מוסף היום והיינו כשיטת רמב"ם או לומר פר העולה ומקצת מן הכבשים של מוסף והיינו לרא"ש ובטבילה ג' הגהתי שלם וטבל פזים עט וקידש תיכף ועשה שעיר הנעשה בחוץ ואילו ואיל העם הרב חטאת ומנחת מוספין ונסכה הקריב בחוק · ועוד כתב שם פר וקידש הוא ט"ס דקידוש הוא אחר הלבוש' ולכן צ"ל פשט טבל הכרין בידים עט וקידש ונכנס לדבר:

(ג) בסדר עבודת יוה"כ לרמ"ק סי' ח' כתב דלשון של זהורית שקשר בראש שעיר המשתלח לא הי' מלבין וצ"ע בגמרא דף ס"ז וכן מוכח דף מ"א ב' לשונות שמעשי' כו' של שעיר המשתלח דבעי חילוק ויש ליישב ע' שם דף ס"ז בתוספות ישני' כתבו שהיו ב' לשונות אחד בראש שעיר המשתלח ואחד בקרניו וכן משמע מדקאמר חציו קשר בסלע וחציו בין קרניו ואי איתא שהיה הכל אחד קשה דהו"ל רק לקשור חציו בסלע וחציו השני כבר היה קשור וכן משמע כי מתחלה אמר קשר בראש שעיר כו' וכאן אמר חציו בין קרניו ועיין בדף מ"ב ע"ב של שעיר דבעי חלוקה ודוחק לומר דאף שבגמרא סידר מימרא זו שם קאי על הלשון דלקמן וצ"ל כמ"ש שם ת"י דר"ל דבעי חלוקה שהלשון הזה חלק אני בראש המשתלח ואני בשעיר הפנימי ולכך לא חשב הלשון שבשעיר הפנימי ודוק והוא מתורץ מה שהקשו ת"י שם דהא בפירוש אמר חלק לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח · ולפ"ז א"ש דכאן מיירי שבראש שם מיירי שבקרניו וא"כ י"ל שפיר מה דאמר בעי חילוק ר"ל חצי על של שם כמ"ש ת"י ודו"ק . וע"כ גם דעת הרמב"ם כן כהמחבר ובהל' עיוה"כ פ"ג ה"ד וקושר כו' בראש שעיר המשתלח ובהל' ז' חולק לשון של זהורית שבקרניו נ"ל דתיבת שבקרניו הוא ט"ס וכמ"ש הכ"מ בה' שקלים נמצא כזה שקשור בראשו היה מתרומת הלשכה וזה היה מתחלק חציו לשעיר של השם וזה שקשרו בקרניו חלקו חציו בסלע וע' בפ"ד מה' שקלים הלכה א' ושם נדחה קושית הכ"מ שם :

בפי'

ומ"מ אם אין לו נר מותר לברך על מה שהוציא מן האבנים וידליק נר ממנו ויمתין מעט שלא יהיה בעמוד הא' שהדליקו ואז יברך עליו :

מא אוכלים ושותים ושמחים במוצאי יוה"כ דאיתא במדרש שבת קול יוצא ואומר לכו בשמחה אכלו לחמכם :

מב מצוה תיכף אחר הבדלה או אחר הסעודה לעסוק מעט בסוכה אם אינו עיף מן התענית כדי לקיים ילכו מחיל אל חיל :

מג בש"ע כתב שיש שעושים ב' ימים יה"כ אך מימינו לא שמענו משום אדם שינהוג כן דאע"ג דבכל יו"ט אנו עושים ב' ימים מספק מ"מ כיון שרוב צבור אין יכולים לעמוד בזה להתענות ב' ימים רצופים לא תקנו מספק כיון דאנן בקיאין בקביעא דירחא :

הלכות סוכה

כלל קמו דיני סוכה :

א כתיב בסוכות תשבו ז' ימים למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את ב"י וגו' מארץ מצרים מתחלה כתיב בסוכת חסר וכאן בסוכות הושבתי כתיב מלא אלא להורות ב' מיני סוכות שישבו א' סוכות של ענני כבוד וא' סוכות ממש בשעה שצרו על העיירות במלחמות סיחון ועוג וצוה מצוה זו בתשרי ולא בניסן שהוא זמן י"מ משום דבימות החמה אינו ניכר המצוה כי בן דרך לישב בסוכות מפני החום משא"כ בתשרי שכבר הגיעו ימות הגשמים ואז ניכר שהוא למצוה (תרכ"ה) :

ב זה שנאמר בתורה בסוכת תשבו היינו הסכך שלמעלה שזה נקרא סכך שמסכך על האדם ומגין עליו מזרם וממטר כדכתיב וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר אבל הדפנות אינם קרוים סוכה ולפיכך כל הפסולים שנכתוב לקמן דפסלה התורה בסוכה היינו דווקא בסכך אבל כולם כשירים בדפנות (תר"ל וכט"ז סס) :

ג ומ"מ הלמ"מ וגם מרבינן מהכתוב דלא קרוי סוכה אלא אם כן יש לה דפנות . ומצוה מן המובחר שיעשה ד' דפנות שלימות ומ"מ אם עשה לה רק ב' דפנות ובשלישית טפח מרווח הלמ"מ דכשרה ובלבד שיעשה צוה"פ דהיינו אם היו ב' מחיצות זו אצל זו במין גם עושה דופן שיש ברחבו יותר מעט על טפח ומעמידו בפחות מג"ט סמוך לדופן שנמצא שיש כאן רוב דופן מהכשר סוכה שהיא שבעה כדלקמן ועוד יעמיד קנה כנגד סוף המקצוע השני כנגד אותו טפח ומניח קנה מן הטפח עד הקנה שכנגדו או אפילו למעלה מהן שאינו נוגע בהן רק שיהיה כנגדן ממש דהוי צה"פ כמבואר בהל' שבת בדין מחיצות ואפי' אם הסכך מונח עליהן מ"מ ראוי להחמיר ולהניח קנה על גביהן דהסכך לא נעשה לשם צה"פ (סי' תר"ל מ"א ס"ק ג') ואז מותר לטלטל בתוכו ולהוציא מן הבית דרך חלון הפתוח לתוכה בשבת שבתוך החג דאע"ג דבשאר שבתות אסור לטלטל אא"כ יש תיקון ברוח רביעית מ"מ בשבת שבתוך החג אמרי' מנו דהוי דופן לענין סוכה הוי נמי לענין שבת ודוקא בשעת הדחק אבל בלא"ה ראוי להחמיר (ע' ר"ן וב"י) אבל בפחות מן ב' דפנות שלימות ושלישית טפח וצה"פ לא מהני אם יעשה כל הדפנות ע"י צורת הפתח אע"ג דצה"פ היא מחיצה גמורה כמו שנתבאר בכלל מ"ה מ"מ לענין סוכה לא מהני אפילו בדופן ג' ומכ"ש בשאר מחיצות (כ"כ ר"ן בכדיא ריש סוכה וכן מחיצות של קנים פחות מג"ט לא מהני אא"כ עושה ד' דפנות ועיין סי' תר"ל במ"א סק"א) :

ד היה לה ב' דפנות זו כנגד זו דופן שיש ברחבו ד' טפחים ומעמידו בפחות מג"ט סמוך לאחד מב' הדפנות וא"כ הוי כאילו היה פחות מג"ט הוי כלבוד וגם בזה צריך להניח קנה מן הפס על דופן האחר כדי וזה גרע מב' דפנות הדבוקים יחד דלעיל עושה ומשהו ומעמידו בפחות מו"ט סמוך לאחד מב' כאן בדופן השלישי דופן של ז' טפחים דבכל שיהיה צוה"פ ובסוכה גדולה ודופן ג' רחוק הרבה מן הפס שעושה (מ"א כניה בל"ע אם מהני וא"ר מכשיר) ודוקא כשנעשה מחיצה ג' ע"י לבוד צריך צוה"פ אבל אם יש דופן של ז' טפחים בלא לבוד וכ"ש ג' דפנות שלימות א"צ לצה"פ אלא שנוהגין לעשות לנוי ולפי שיש הרבה דינים בענין עשיית הדפנות שאינן שלימות ואין הכל בקיאין בזה ולכן נהגו לעשות מחיצו' שלימות ומי שאין לו כדי צרכו למחיצות עדיף שיעשה ג' מחיצות שלימות מד' שאינן שלימות (סס) :

ה העושה סוכתו בבית בזוית של כותל מזרח וכותל דרום ונמצא שאין כאן אלא ב' מחיצות ולמעלה מונח קורות הבית ויש לומר פי תקרה יורד וסותם לא מהני לחשוב לדופן ג' אלא

ישים תחת הקורה קנה מכאן וקנה מכאן ויהיה נחשב לצה"פ (שם ט"ז):

ו גובה הדפנות אין פחות מי"ט מן הקרקע ואם אין לו נסרים גבוהים כ"כ יעמידם פחות מג"ט סמוך לקרקע אי בפחות מג"ט סמוך לסכך דאמרינן לבוד אבל אם יש אויר ביניהם ג"ט אפי' גבוהים הרבה פסול דהוי מחיצה תלויה ורוחב המחיצות אין פחות מז' טפחים על ז"ט דזהו השיעור שמחזיק ראשו ורובו של אדם ושלחן טפח ומותר לו להוסיף ברחבה אפי' כמה מילין ובגובה עד כ' אמה אבל אם הסכך למעלה מכ' אמה פסול כדלקמן ואם היה בחלל הסוכה בפנים פחות מי"ט בגובה אי פחות מז' על ז' בארכה ורחבה פסול דזה דירה סרוחה ואין אדם דר בדירה סרוחה ומ"מ מה שמכנים כלים לתוכה או נוי סוכה אעפ"י שממעט חללה מי"ט כשרה דמ"מ הוי דירה אבל אם הסכך יורד לתוך י"ט פסול שאין זה דירה (תרל"ג) וכן הצד כגון שאינה אלא ז' על ז' ותלה במחיצות אפי' לנוי ופחתה מז' על ז' פסולה (תרל"ד) ואם הסוכה גדולה הרבה ובמקום א' יש קרן א' משוך לפנים שאין בו ז"ט על ז"ט אסור לישב שם כיון שהמקום צר לו לשבת לא הוי דירה וכ"ש אם היתה ארוכה הרבה ואין ברחבה ז' דפסולה אפי' לדידן דישיבתנו אינו כשלהם מ"מ פסולה (תרל"ד):

ז כל הדברים כשרים לדפנות בין מדבר שאינו גדולי קרקע כגון עורות וכן דבר המקבל טומאה כגון סדינין וכיוצא בו וכן מכלים ובלבד שיכולה לעמוד ברוח מצויה ולכן אם עושה מחיצות מיריעות וכיוצא בו צריך לקשור אותם מלמעלה ומלמטה כדי שלא יניד אותם הרוח ומ"מ אין נכון לעשות מיריעות שמא יפסקו ולאו אדעתא ואפי' יש בהם פרצות הרבה ואפי' המתה מרובה מצלתה כשרה שכ"ז אינו פוסל אלא בסכך וכן אפי' מבע"ה ואפילו שיעמיד בני אדם לשם מחיצות אלא דבשבת וי"ט צריך שלא ידעו שלשם מחיצה הועמדו שם דאסור לעשות מחיצה בשבת (וג"ל ליזהר שלא לעשות מחי' מיריעות בשבת וי"ט ואפי' אם לא נקשר בקשר גמור מ"מ אסור מטעם דאסור לעשות מחילה בשבת וי"ט וצריך להזהיר ע"ז את בני הכפרים) (תר"ל):

ח ששה דברים פסולים בסכך (א) דבר המקבל טומאה. (ב) שאין גידולו מן הארץ. (ג) מחובר. (ד) חמתה מרובה מצילתה. (ה) תעשה ולא מן העשוי. (ו) למעלה מכ"א ולפיכך צריך שיהיה הסכך מדבר שהוא גידולי קרקע ואינו מקבל טומאה שנאמר הג הסוכות תעשה כו' באספך מגרנך ומיקבך וא"ל דהכתוב בא להורות באיזה זמן שיעשה שהרי כבר כתיב בשביעי בט"ו לחדש וקבלו חז"ל דכוונת הכתוב להורות ממה שיעשה הסכך שיעשה ממה שאוסף מן הגורן ומן היקב דהיינו הקש וענפי האילן שהם דבר שגדולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה דקש וענפי אילן אין מקבילין טומאה דאין לומר דר"ל בגרן ויקב עצמו דהיינו האוכל שהוא דבר המקבל טומאה דא"כ הול"ל באספך גרנך ויקבך אלא ע"כ דכוונת הכתוב בפסולת גרן ויקב דהיינו מה שמאסף מן הגרן ומן היקב והוא הפסולת (תרכ"ט):

ט וגם ילפינן מפסוק זה שלא יסכך בענפי אילנות המחוברים באילן דווקא בפסולת גרן דהיינו בתלוש אבל תלוש ולבסוף חברו כגון נסרים שחיברן בכותל מקרי תלוש לענין זה (שם במ"א):

י ולכן המסכך בעורות של בהמה אעפ"י שלא נעבדו עדיין שאינם מקבלים טומאה או במיני מתכות או בכלים דכל זה אינו גידולי קרקע ואפי' בעפר דעכ"פ לאו גידולי קרקע הוא אלא קרקע עצמו פסולה הסוכה מה"ת והמסכך בשברי כלים אע"ג שבשבר טהרו מטומאתם ע"י שבירה זו וגם אינן מקבלים טומאה מ"מ פסולה מדרבנן ולכן כל עץ שנמצא בו ברזל אין לסכך בו דשבר כלי הוא (שם):

יא כל דבר שיש לו בית קיבול אין מסככין בו דמקבל טומאה ומ"מ מותר לסכך בקנים כיון שלא נעשו לקבלה וה"ה מרזב (שם):

יב המחצלאות שעושין מקנים מענפי אילן הרכים ומעמידין בעגלות שקורין (קערב) או (פולקיסלק) אסור לסכך בהם שהם כלים ואפי' לאחר שביטלן מתורת כלים כדלעיל סי' ט' אבל אם עשה לסיכוך אפי' יש לה שפה רק שלא תהיה לה בית קבול (עיין א"ר) מסככין בה אם לא במקום שנהגו להניח מחצלאות אלו בגנין בעין תקרה דאז אסור דיבוא לטעות ויאמר מ"ש לישב בסוכה או בבית אבל אלו מחצלאות שנעשו מקליפת עץ שקורין (ראגזיעס) או (מאטן) פסולים שהם נעשים לכסות בהם סחורה והוי כלים ומקבלים טומאה (שם):

יג אין מסככין בדבר שריחו רע או שנושרין עליהן ואפי' גידולי קרקע ואינם מקבלים טומאה כגון עשבים שאינן ראויין לאכילה אסור דחיישינן שמא מתוך שריחו רע או שעליהן נושרין תמיד יצא מן הסוכה (שם) ומ"מ בדיעבד יצא וכן אם אין לו במה לסכך מותר (מ"א) אבל אם אין נושרין רק בשעת הרוח כשר לסכך בהם אפילו לכתחלה וכן לא יסכך בדבר שמתייבש תוך ז' שמא לא יהא בו שיעור מחיצה:

יד כבר כתבנו דנקרא סוכה על שם שנעשה לצל ומדכתיב חג הסוכות תעשה לך קבלו חז"ל

תעשה ולא ממה שנעשה כבר שלא לשם צל ועכשיו נמלך שתהיה צל לסיכך המניח עצים או קש ע"ג מחיצות לייבשן ולא לשם צל כלל ואח"כ נמלך שתהיה לשם סוכה פסול מן התורה שהרי מתחלה לא נעשה לשם צל לסיכך אסרו חכמים לסכך אפילו לשם סוכה בדברים שדרך בני אדם להניחן לייבשן כגון חבילה של קנים או של קש אע"ג שמסכך עכשיו לשם צל וסוכה משום גזרה ואמנם לא אסרו אלא באותו ענין שדרך ב"א רגילין להניח לייבש ואין זה בפחות מכ"ה קנים וגם לא נקרא חבילה אלא מה שיוכל לטלטל ממקום למקום ע"י אגוד זה כגון שנקשר בב' ראשיה או באמצע אבל אם קשר רק מצד א' כיון שאין יכול לטלטל עי"ז לא נקרא חבילה ומטעם זה נמי אם יש בגזע א' כ"ה קנים אעפ"י שקשרם ג"כ בראש השני לא נקרא חבילה כיון שעיקרן א' ואגוד בידי שמים לא נקרא אגוד ומ"מ אם אגד עמהם אפי' רק קנה א' הוי חבילה ואותן המסככים בקש צריכים ליזהר שלא יעשו אגודות מן הקש בכדי שלא יפזרם הרוח דפסול מדרבנן (תרכ"ט) :

טו ולכן נמי חבילה שאין קושרין אותן אלא למוכרם במנין ומיד כשיקנה הקונה יתירנה אינה חבילה ובמדינתנו שמוכרין אגודות ענפי אילנות שקורין (יעלִיניע) וקוצצין אותן לפזר בבית אפשר שאין דינם כחבילה כיון שאין דרך להניחן לייבשן דאדרבה כשיתיבשו אז אינן שוין כלום (שם) :

טז ומטעם זה כיון דאין זה אלא מדרבנן אם כבר סיכך בחבילה לשם סוכה ואח"כ נזכר א"צ להתירן ולהגביהן ולחזור ולהניחן אלא מתיר האגודות ודיו דכיון דאין החשש אלא שמא יבא לטעות ויאמר דמותר לישב תחת סוכה שהניח רק לייבש וכיון דמגלה דעתו במה שמתירן שהוא בקי בדין תעשה ולא מן העשוי סגי אבל אם הניחן שלא לשם צל רק לייבש אע"פ שמתירן עכשיו פסול מה"ת שהרי נעשה בפסול אלא צריך להתיר האגודות ולנענען דהיינו שיגביהן ויחזור ויניח לשם סוכה (שם) :

יז נסרים אעפ"י שהן גידולי קרקע ואינן מקבלים טומאה אם יש ברחבן ד"ט אסרו חכמים לסכך בהם אפי' אם יניחם על עוביין ששם הם קצרים אפ"ה אסור דסתם תקרה של בית נעשה מנסרים רחבים ויבא לטעות ויאמר מ"ש לישב בסוכה מ"ש לישב בבית והתורה אמרה בסוכות תשבו ולא בבית אבל אם אינן רחבין ד"ט אעפ"י שהן משופין ודומין לכלים אם לא ייחדן לשום תשמיש מותר לסכך בהן דאין רגילות לסכך בית בנסרין הפחותים מד"ט ומ"מ אין אנו נוהגין כלל לסכך בנסרים דבמדינתנו נוהגין לעשות תקרות הבית אף בנסרים שאינן ד"ט ולא עוד אלא אפי' (גלאטעס) דבזה אין דרך כלל לעשות ממנו תקרה אפי' בזמה"ז נוהגין לאסור לסכך בהן שמא יבא לסכך כ"כ עד שלא יהיו גשמים יורדין לתוכה ושייך בזה גזירת בית ומ"מ בשעת הדחק או שאין לו במה לסכך מותר לסכך אפי' בנסרים שרחבן ד"ט וה"ה בכל דבר האסור משום גזרה (שם במ"א ס"ק כ"ג) :

יח כיון דנקרא סכך ע"ש שמגין מן החמה לכן צריך להניח כ"כ עד שתהיה צלתה מרובה מחמתה ואם היה חמתה מרובה פסולה מה"ת שהרי אין כאן סכך ולכתחלה יהיה הסיכוך קל כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים הנראים בלילה ומ"מ אם היתה מעובה כמין בית אע"פ שאין הכוכבים נראים בתוכה כשרה אבל אם היא מעובה כ"כ עד שאין הגשמים יכולים לירד בתוכה אפי' כשיורדין גשמים מרובים וא"כ הוי כעין בית פסולה משום גזירת בית (תרל"א) :

יט אויר פוסל בסוכה בג' טפחים בין בגדולה ובין בקטנה בין באמצע בין מן הצד ג"ט פסול בפחות מג"ט כשרה ומצטרף להשלים הסוכה אבל אין ישנים תחתיו וחמור אויר מסכך פסול שבסימן כ' שבאויר נראה ההפסק לעינים (ט"ז) ואם יש אויר ג"ט במקום א' ואינו הולק הסוכה כל הסוכה כשרה מלבד באותו מקום ואם הולק הסוכה לשנים עד שלא נשאר שיעור הכשר סוכה עם ג' דפנות אותו חלק שאין בו הכשר סוכה פסולה ואם היה הסכך דק מאוד שיש בה אויר הרבה אלא שאין ג"ט במקום א' כיון שבין הכל צלתה מרובה מחמתה כשרה ובלבד שלא יהיה במקום אחד כדי ראשו ורובו (סי' תרל"ג) :

כ סכך פסול אם הניח מן הצד סמוך לדופן אפי' מהלך על כל אותו הצד אם הוא פחות מד' אמות כשרה דהלל"מ דאמרינן דופן עקומה ר"ל דחשבינן לסכך כאילו הוא מן הדופן ועקום ונכפף למעלה ואם הגג עקום כגגין שלנו אעפ"י שיש בשיפוע ד' אינו פוסל אא"כ יש במשכו ד' ואם הגג עקום למעלה ולמטה בסמוך לקורה אעפ"י דאינו נמשך ממנו ג"ט כיון דבגובה רחוק ממנו ג"ט אין מצטרפין ולא אמרינן חבוט ולבוד להחמיר ונחלקו הפוסקים די"א דוקא כשהדפנות מגיעים לסכך אמרינן דופן עקומה (ר"ן ב"ח מ"א) ויש אומרים דאפילו אינם מגיעים לסכך נמי אמרינן כאילו הדופן מגיע עד למעלה ונכפף (טור ט"ז א"ר) ואפילו הניח סכך פסול אצל כל הד' דפנות אם הוא פחות מד"א כשרה הסוכה באמצע אם יש באמצע

המסוכך בסכך כשר שיעור סוכה אבל אם הוא ד"א לא אמרינן דופן עקומה וא"כ כיון שזה אינו נקרא דופן נמצא אע"ג שבאמצע דסוכה הניח סכך כשר מ"מ כל הסוכה פסולה שהרי אין לה דפנות דהדפנות אינן מועילין לסוכה כיון שהם מופלגים מן הסוכה ואם יש לסוכה ד' דפנות והניח סכך פסול אצל דופן א' אע"פ שהוא יותר מד"א כשרה אם יש בסכך הכשר שיעור סוכה שהרי יש לה ג' דפנות רק שלא ישב תחת הפסול :

כא בד"א מן הצד דשייך לומר דופן עקומה אבל באמצע הסוכה אם הוא פחות מד"ט בטל לגבי סכך ולא מקרי כלל סכך פסול והסוכה כשרה ומותר לישב אפי' תחת הפסול (וכ"כ בש"ע אבל דעת הרא"ש דאפי' בפחות מד"ט חשבינן לסכך פסול לענין זה שאסור לישב תחתיו וכ"מ דעת הר"ן דף רל"ט ע"ב וכ"כ ריטב"א בחי' סוכה דף י"ט וכתב שכן הסכים רבו וכ"כ ריא"ז בש"ג ולכן יש להחמיר) ואם הסכך פסול ד"ט והסוכה יש לה ג' דפנות והפסול הולך ע"פ ארכה פסולה כל הסוכה שהרי אין כאן בכל צד אלא דופן ומחצה ואם הפסול הולך לרחבה ונשאר שיעור סוכה בחלק הפנימי חלק הפנימי כשר והחיצון פסול ואם יש פחות מד"א מדופן אמצעי עד סוף הסכך פסול א"כ אף הלק החיצון כשר דזה שיושב בחלק הפנימי מחשב לו לסכך וזה שיושב בחלק החיצון מחשב לו לדופן (סי' תרל"ג מ"א סק"ו) בד"א בסוכה גדולה שיש בה יותר על הסכך פסול ז' טפחים על ז' טפחים אבל בסוכה קטנה שאין בה אלא ז' על ז' או אפי' ט' ומחצה כיון דבי שקלת ליה לפסול ליבא הכשר סוכה ולכן בין באמצע בין מן הצד בג"ט בפחות משלשה כשרה וישנים תחתיו ומצטרף להשלים הסוכה לכשיעור (שם) :

כב לפיכך בית המסוכך כל השנה בנסרים ורוצה לעשות ממנו סוכה ומניח סביב הדפנות נסרים וכן המסכך תחת הגג ומניח סביב הדפנות מן הרעפים צריך ליזהר שלא יהיה בנשאר ד"א ומ"מ יש להחמיר גם בפחות מד' טפחים שלא לישב תחתיו כדלעיל סי' כ' :

כג אם הניח אויר בין הדפנות לסכך ברחבו בפחות מג"ט קי"ל לבוד וכל הסוכה כשרה שאנו רואים כאילו הדפנות מחוברים לסכך אבל אם הניח אויר ג"ט פסולה שהרי אין כאן דופן לסוכה דבזה ל"ש לומר דופן עקומה כיון שאין כאן אלא אויר (שם) :

כד סכך פסול פחות מד' ואויר אצלו פחות משלשה אין מצטרפין לפסול הילכך אם יש אויר ג' במקום א' ומיעטו אפי' בסכך פסול כשר ודוקא בסוכה גדולה אבל בקטנה שאין בה אלא ז' על ז' אם יש בשניהם האויר והסכך פסול ג' טפחים מצטרפים לפסול :

כה אם יש סכך פסול ב' טפחים ועוד סכך פסול ב"ט ואויר פחות מג' כפסיק באמצע יש להסתפק דכיון דקיימא לן דכל פחות מג' הוי כלבוד ואם כן י"ל ה"ה הכא הוי כאילו ב' הפסולים הם ביחד וא"כ הוי סכך פסול ד"ט אבל אם בב' הפסולים אין בהם ד"ט לא אמרינן דנחשב האויר ביניהם כאילו היה סתום בסכך פסול דדוקא כשאילו הב' פסולים היו סמוכים אמרינן אבל לא כשמפריד לעשותו סתום (תרל"ג) :

כו סככה בשפודין של ברזל וכיוצא בו מדברים הפסולים לסכך בהם ואין בהם ד"ט ואין בהם במקום א' ד' והניח בין שפוד לשפוד במלא שפוד ונתן שם סכך כשר פסול שא"א שיצמצם כל האויר מסכך כשר ונמצא הפסול מרובה אבל אם העדיף סכך הכשר מעט על הפסול כשר ודוקא בסוכה גדולה אבל בסוכה קטנה צריך להיות מן השפודים פחות מג"ט במקו' א' (תרל"א):

כז בשעת הדחק וכיוצא בו שמותר לסכך בנסרים כדלעיל סי' ט"ז ויש לו בית שמסוכך בנסרים ואין עליהם מעזיבה מ"מ פסולה לסוכה מה"ת אע"פ שנמלך עכשיו לשם סוכה משום תעשה ולא מן העשוי כדלעיל שהרי בית פסול מה"ת דסוכה אמר רחמנא ולא בית ולכן צריך לעשות מעשה שיסיר כל המסמרים ולנענע כל נסר ונסר (כן פירש"י ורע"ב וכן מוכח ע"כ) או שיטול מן ב' נסרים נסר א' ויתן סכך כשר במקומו וכולה כשרה אפי' הנסרים רחב ארבעה ול"ש בזה גזרת תקרה כיון שעושה מעשה שמוכיח שבקי בדין תעשה ולא מן העשוי ובדין שלא ישב תחת תקרות הבית (ואמנם י"א דאם כבר היה מעזיבה על הנסרים אין להתיר ליטול המעזיבה ולפקפק או ליטול א' מבנתיים וכמ"א הניח זה בל"ע וגם בא"ר משמע דמותר סי' תרל"א) :

כח פסל היוצא מן הסוכה דינו כסוכה כגון שעשה ב' דפנות כמין גם ארוכות ודופן א' ארכו רק ז"ט והסכך הוא יוצא הרבה כנגד דופן הארוכה ונמצא שאין לסכך הזה רק ב' דפנות מ"מ כשר ואפילו אם עשה הדופן הג' יותר מד"ט ואם כן י"ל שגילה דעתו שרוצה לעשות דפנות שלימות ואינו רוצה להשתמש רק כנגד הדפנות מ"מ כשר (שם) :

כט אם הניח הסכך למעלה מעשרים אמה מקרקעיתו של הסוכה פסולה מה"ת דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים ר"ל שתעשה בענין זה שאפשר לך לעשות שלא תעמוד רק ז' ימי' דהיינו בנין ארעי אבל למעל' מכ' אמה א"א לעשות אלא בנין קבע פסול' (א)(תרל"ג) :

 לבתחלה

(א) בסי' תרל"ג סעיף ד' מיעטה בתבן ובטלה ס"ז מיעוט . ביו"ט על"ל ומלאתי בר' מנות הלכות סוכה שכתב ז"ל וכ"ע אם
וכתב המ"א דצריך ביטול לעולם וכ"ל דאסור למעט מותר לבטל בי"ט ומסתברא דמבטל ליה שהרי אין בו מעשה

ל׳ לכתחלה ראוי להחמיר שלא להעמיד לסכך בדבר שמקבל טומאה ולכן אין ליתן סולמות של עגלות או המחוברים בכותל שנותנים שם מאכל בהמה שהם כלים ומקבלים טומאה וכן שאר סולמות שיש להם בית קיבול השליבות וכ"ש שאר כלים כגון מרה ומגריפה כדי לסכך עליהן ואפילו ליתן אותם על הסכך כדי שיחזיק הסכך שלא יפול דגזרינן שמא יבא לסכך בהם ומה שנותנין הכלונסאות על כותל אבנים המחובר משום דשם ל"ש למגזר וכ"ז לכתחלה אם אפשר ליזהר אבל אם א"א שאין לו שאר דברים או בדיעבד קיי"ל דמותר להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה ולכ"ע מותר לחבר הכלונסאות שמניח הסכך עליהם במסמרות של ברזל כיון שאין סומך הסכך על המסמרות אלא שמחזיק בהם העמודים זה מותר לכ"ע וכן מותר לקשרם בחבלים של פשתן או בבגדים בלוים אבל לקשור הסכך עצמו בכלונסאות בחבלים ראוי ליזהר לכתחלה כיון שקושר הסכך עצמו בדבר המקבל טומאה (סי' תרכ"ט במ"א) :

לא אותן שעושין פרינות מעצים דקים ומחוברים יחד והן רחב ד' יש להסתפק דאפשר דדינן כנסר שיש בו רחב ד"ט דפסול ואע"פ שנותן עליו סכך כשר אפשר שיש לאסור מ"מ אין למחות בהנוהגין היתר כיון שנותן עליו סכך כשר ל"ש גזרת תקרה (תרכ"ח ע"א בק"ו) :

לב סוכה שאין לה גג כגון שהיו ראשי הדפנות דבוקות זו בזו כזה או שסמך
או שסמך ראש הדופן לכותל כזה פסולה שאין כאן לא סכך ולא
דופן וה"מ אם יש בפחות מג' סמוך לגגה טפח כשרה ולפי שאינו
מצוי במדינותינו לא הארכתי ואם כל הדפנות מדבר שמסככין בו מותר לישן
אפי' תחת הדפנות (סס"י תרל"א) :

לג מדכתיב בסוכת תשבו בלא ו' דמשמע בסוכה א' ולא בסוכה שתחת הסוכה ולכן אם עשה ב' סככים זה למעלה מזה ושניהם צלתה מרובה מחמתה (דכל שחמתה מרובה לא [illegible] סכך וע' בסי' תרכ"ח) ויש ביניהם שיעור סוכה דהיינו י"ט (דאל"כ אין [illegible] סכך והוי כאילו כולו סכך א') פסול וכ"ש אם עשה סוכה תחת תקרת הבית דפסולה אלא דבזה אפי' אין תקרת הבית גבוה י"ט מן הסכך פסולה דבצל סוכה אמרה התורה ולא בסוכה שתחת הבית וכן בסוכה שתחת האילן אפילו ענפי האילן מועטים שחמתם מרובה מצלתם והסוכה הוא בלא האילן צלתה מרובה מחמתה מחלוקת בין הפוסקים וכיון דהוי מלתא דאורייתא אזלינן לחומרא דכל הסכך שכנגד הענפים רואין אותן כאילו אינן אא"כ הסכך כשר הוא כ"כ שאפי' אם תבטל כל הסכך שמונח נגד הענפים אעפ"כ תשאר הסוכה צלתה מרובה מחמתה וכ"ז פסול מדכתיב בסוכת חסר ו' להורות לא בסוכה שתחת הסוכה ולא בסוכה שתחת הבית ולא בסוכה שתחת האילן ואפי' אם יקצצו אח"כ ענפי האילן שיהיו הענפים עצמן מהסכך אע"ג דהשתא הם כשרים לסכך שהרי אינו מחובר מ"מ הסוכה פסולה שהרי כבר נעשה בפסול והוי תעשה ולא מן העשוי אא"כ ינביה כל ענף וענף ויחזור ויניחנו על הסכך לשם סוכה ומטעם זה אסור לישן בסוכה במטה שיש לה גג למעלה אע"ג שאינו גבוה י"ט שהרי אינו ישן בצל סוכה אלא בצל אהל (סי' תרכ"ז כ"ז כ"ח) :

לד והעושה סוכה תחת תקרת הבית ואח"כ מסיר הרעפים י"א דפסולה דהוי תעשה ולא מן העשוי ויש מכשירין דזה גופו מה שמסיר הרעפים הוא מעשה ויש ליזהר בזה ולכ"ע מותר לעשות תחת הגגות העשוים לפתוח ולסגור ומותר לסגרן מפני הגשמים ולחזור ולפתחן רק שיפתח קודם עשיית הסוכה ואף שאח"כ סוגר הגג ה"ז כאילו פירס עליה סדין וחוזר ונוטלה כיון שנעשה בהכשר ומותר לפתחן ולסגרן בי"ט אם יש להם צירים ואין בזה משום בנין וסתירה דהוי כפתח (תרכ"ו) :

לה העושה סוכה למטה בבית תחת הגג שהסירו הרעפים אע"פ שנשארו עדיין העצים הדקים שקורין (לאטעס) שהרעפים מונחים עליהם כשר אפילו לישב תחת העצים עצמן דהעצים עצמן הוכשרו כיון שעשה מעשה והסיר הרעפים ויש מחמירים שיהיה בין כל א' וא' טפחים או לפחות ג' טפחים אבל אם היתה כך בלא רעפים אז אותן העצים יש להם דין סכך פסול

נשמת אדם

כלל ואפי' מעשה זוטא כגון דיבור בביטול בלב סגי עכ"ל והנה מהניהם נעלם דברי תוס' ורמב"ן בב"ב ד' כ' ע"א ד"ה היא שכתב בהדיא דאם מבטלו הוה כבונה בשבת ול"ע לדעת רבי מגות לייסב סוגיא דסוף עירובין דבוקין מלת ע"ג כבש אי דבטיל ליה כא מוסיף על הבנין ול"ל דגירסתו שם כי"ם דגרסי אפי' בחול אסור דכתיב הכל בכתב כמ"ש רש"י שם סי' ג' בסופו וכשיב לי כרבני המופלג יניק ומכים עוכא מסור"ר אלוס דהתוספות בב"ב מיירי שמעט בשבת וגם מבטיל וא"כ עושה מעשה משא"כ רבי מגות אפשר דמיירי שכבר מיעט מעי"ט רק בי"ט עושה הביטול וגם כמ"א מיירי בממעט בי"ט בלא ביטול ודבריו נכונים אף שי"ל כיון דמותר למעט בלא ביטול א"כ אף הביטול אינו מזיק כיון שאין בו אלא מחשבה ז"א דכן מלינו במלרף דאם עושה במחשבה הוי מלאכה וחייב ובלא כונה אינה מלאכה · ואמנם דברי המ"א א"א ליישב בזה דממ"נ אם [illegible] מיעוט בלא ביטול מאי מהני לענין סוכה · ועוד שהרי כתבו תוספת בהדיא [illegible] בב"ב ובשבת דף נ"ד ע"ב ד"ה ואין מגלת דמותר כדמוכח מסכות דפוקקין המאור ואם כוונתו שגם ביטל א"כ למה תלי ככ"ל דאסור שהרי כתבו תוס' בהדיא דחייב :

פסול דאע"ג דבאמת הם סכך כשר מ"מ כיון שהניחם שם שלא לשם צל הרי הם פסולים משום תולמ"ה ודינם כדין סוכה שתחת האילן בסי' ל"ב ע"ש ואם מניח הסכך עליהם הב"ד אוסר אם אין ביניהן ג"ט אבל מ"א וא"ר מתירין אם יש ריוח ביניהם יותר כדלעיל סי' כ"ו (ע' סי' תרל"ח סעיף ח') :

לו פירס סדין תחת הסכך לנוי אם הוא בתוך ד"ט לסכך כשירה דכיון שהוא לנוי בטל לגבי סכך ואם הוא רחוק מן הסכך ד"ט הוי אהל בפ"ע ופסולה ואם אינו לנוי אלא להגן אפילו בפחות מד"ט פסולה הסוכה ויש ליזהר שלא לתלות שום נוי בסוכה אלא דוקא בפחות מד"ט לסכך ומ"מ דבר שהמתה מרובה מצלתה ליכא למיחש דל"ש לנזור בזה (פ"ר) ונ"ל דלכך אין מדקדקין בתליית מנורות התלויות :

לז ומ"מ כיון די"א דמותר לפרוס סדין תחת הסכך בפחות מד"ט כדי להציל מן הגשמים דבטל לגבי סכך ולכן אם הרוח מכבה הנרות מוטב לעשות כן משיאכל חוץ לסוכה ומיהו לא יברך לישב בסוכה דיש פוסלין דדוקא לנאותה כשרה אבל מפני הגשמים וביוצא לא בטיל לגבי סוכה (תרכ"ט ותר"מ) :

לח סוכה אע"פ שלא עשאה לשם מצוה כשרה ואפילו עשאוה נכרים שאינם מצווים כלל דלא הקפידה התורה אלא שתעשה הסוכה צל כדכתיב חג הסוכות תעשה וסוכה הוא דוקא שנעשה לצל ואפי' לא נעשית אלא לדירת ארעי כמו שעושין הרועים וכיוצא בו כשרה ובלבד שתהיה מסוכך כדין אבל סוכה הנעשית מאליה כגון שהיה מונח גדיש גדול וחטט בו מלמטה עד שנעשה בו דפנות וסכך ממילא פסולה לפי שלא נעשית לצל ואם עשאה לבית דירה הרי דינו כבית ופסולה אלא א"כ מגביה הסכך וחוזר ומניחו (תרל"ס תרל"ו) ואין לעשות הסכך קודם שיעשה הדפנות ואם עשה טפח סמוך לסכך מותר לסכך קודם שיעשה שאר דפנות כמו בחוטט בגדיש דהיינו כמבואר בש"ע (סי' תרל"ס) ובדיעבד יש פוסלין :

לט סוכה העומדת משנה לשנה כשרה כיון שנעשה פעם א' לצל ומ"מ כיון שעבר החג ה"י בטלה העשיה ואע"ג דמדינא א"צ שיעשה לשם סוכה כדאיתא בסימן הקודם מ"מ מצוה מן המובחר שיחדש דבר מה בסכך לשם סוכה ואפילו בטפח על טפח סגי או שילך החידוש על פני כולה ואפילו רחב כל דהו וה"ה בסוכות הנזכרים בסי' הקודם מצוה לחדש בה דבר ואם עשאה לשם חג אפי' מתחלת השנה כשרה וא"צ חידוש (סס) :

מ מותר לעשות סוכה בראש עגלה ובספינה ובלבד שיוכל לעמוד ברוח מצויה ולכן גם הסוחרים יכולים לעשות סוכה בעגלה שלהם שקורין (ביידל) ובלבד שיהיה בתוכה גבוה י"ט ורחב ז"ט בלא הגלגלים (תרכ"ח) :

מא יוצאין בסוכה שאולה דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכת ומדכתיב בסוכת חסר ו' משמע שכל ישראל ראוים לישב בסוכה א' ובענין זה א"א שיגיע אפילו שוה פרוטה לכ"א אא"כ ע"י שאלה והא דכתיב חג הסוכות תעשה לך וקיי"ל דכ"מ דכתיב לך ר"ל משלך קבלו חז"ל דר"ל לאפוקי גזולה ואמנם כיון דקיי"ל קרקע אינה נגזלת וא"כ אם תקף את חבירו והוציאו מסוכתו ונגזלה וישב בה אע"ג דלכתחלה אסור אפי' לישב בסוכת חבירו שלא מדעתו אפילו אין דעתו לגזלה דאע"ג דניחא ליה לאדם לקיים מצוה בממונו מ"מ הכא קפיד שאינו רוצה שיהיה עמו יחד מ"מ התורה שכתבה מיעוט דלא יצא בגזולה ע"כ לא מיירי בהכי שהרי קרקע אינה נגזלת וא"כ הוי כשאולה וכן אין לומר דמיירי שגזל עצים ועשה מהם סוכה דנהי דלפי דין תורה לא יצא שצריך לקיים כדכתיב והשיב את הגזלה מ"מ כיון שכבר תקנו חכמים שזה א"צ לסתור סוכתו אלא ישלים דמי עצים לבעלים וא"כ כשזה נותן לו דמי העצים ה"ז אינו בכלל גזולה שהרי יש כח ביד חכמים להפקיר ממון חבירו דקיי"ל הפקר ביד הפקר ואין למצוא אלא כשזה אינו משלם לו דמי העצים או שראובן עשה לו סוכה בראש העגלה או בספינה ושמעון גזל והוציא את ראובן דבזה ליכא תקנת השבים ופסול מדאורייתא וכן אם ראובן עשה לו סוכה בקרקע של שמעון והזר שמעון בעל הקרקע והוציא את ראובן מסוכתו הבנויה בקרקע שלו ונמצא היא גזולה ביד שמעון דאין כאן תורת שאולה שהרי אינה עומדת בקרקע של ראובן אפי' אם בנה ראובן מדעת שמעון שהשאיל לו הקרקע לז' ימים מ"מ לא הוי הקרקע בחזקת ראובן אלא בחזקת שמעון וגם אין כאן תקנת השבים לומר ששמעון קנה העצים ע"י שיתן ממון לראובן דדוקא בגזל עצים וטרח בהם ובנה מהם בית או סוכה בזה יש תקנת השבים אבל זה שגזל סוכה עשויה אין כאן תקנת השבים (תרל"ז) :

מב ומטעם זה אסור לעשות סוכה ברה"ר דאף דנאמר מסתמא ישראל מוחלין חלקם מ"מ הרי גם לעכו"ם יש להם חלק ברה"ר וא"כ גוזל העכו"ם דעכו"ם ודאי לא מחלי ואפילו למ"ד גזל עכו"ם מותר מ"מ לכם לא הוי ואף דקיי"ל דקרקע אינה נגזלת וא"כ בדיעבד יצא מדין תורה מ"מ אסור לברך לישב בסוכה כיון שאינו שלו עכ"פ וא"ר מתיר לברך בדיעבד אם אין לו אחרת (סס) :

מג ומטעם זה יש ליזהר שלא יקצץ ישראל סכך של סוכה בעצמו אלא יקנה אותם מנכרי (וע' בס"ז ס"ס תרס"ד) ומ"מ אם א"א מותר לקצות בעצמו ובלבד שיטול רשות מבעל הקרקע (שם):

מד מי שלא עשה סוכה קודם י"ט מותר לעשות בחוה"מ ומותר שיהיה לו ב' סוכות ויאכל היום בזו ולמחר בזו (שם):

מה עצי סוכה בין הסכך ובין הדפנות אסורין בהנאה כל ח' ימים ולדידן גם בט' שהרי בה' עדיין מחוייב לאכול בסוכה וכיון דאיתקצאי בין השמשות אתקצאי לכולי יומא ואם חל שבת לאחר י"ט ניהגין שלא להסתפק ממנו גם בשבת דהוי כמכין מיו"ט לשבת ואיסור הנאה בשיעור סוכה אסור מה"ת דכתיב חג הסוכות וקבלו חז"ל דבא להורות דהסוכה דומה לחגיגה מה חגיגה אסורה בהנאה שהרי היא קדשים אף הסוכה היא קדושת הגוף ומ"מ אף מה שהוא יותר מהכשר סוכה אסור מדרבנן ואפי' ליטול קיסם לחצוץ שיניו אסור וכן נויי סוכה אסורים משום בזוי מצוה ואפי' אם נפלו מ"מ אסורין כל ח' (ובשבת ויו"ט אסורין אפי' בטלטול משום מוקצה ואפי' למאן דמתיר אתרוג שנפסל בסי' תרס"ה שאני סוכה שהכל בטל בשיעור סוכה שאסור מדאורייתא ואינו תלוי בדעתו כלל משא"כ אתרוג דתלוי בדעתו) ולענין תנאי להתנות עליהן להנות מהן עי' בהל' שבת כלל ס"ו סי' י"ד ומ"מ אין אנו נוהגין להתנות ומ"מ נוהגין לטלטל הסדינים המצויירים שלא יתקלקלו מן הגשמים ואפי' בלא תנאי דכסתמא מתחלה ע"ד זה ת"אן ומ"מ נכון להתנות שיעמוד קודם בין השמשות א' ויאמר אני מתנה שאיני בודל מהן כל בין השמשות של הט' ימים דאז מתחלה לא חלה עליהם הקדושה אז שמתנה ואומר אני מתנה עליהם לאכלם ולהשתמש בהן כל זמן שארצה וא"כ גם בהש"מ בכללו (תרל"ח) ועיין לעיל כלל ס"ו סי' י"א לענין לטלטל ולהנות מנויי סוכה:

מו אין לעשות דפנות הסוכה מיריעות שעטנז ולכן לא יתלה שעטנז לנוי אא"כ גבוהים מתשמיש אדם וגם לא יקשור אותן דברים שבדעתו לטלטלן מפני הגשמים דאסור להתירן בי"ט אלא יעשה עניבה (שם במ"א):

מז אסור לחקוק פסוק בסוכת תשבו על דלעת וכיוצא בו שיבוא לידי בזיון ועוד דלהרבה פוסקים אסור לכתוב פסוקים אלא דוקא חומש שלם ואע"ג דנוהגין היתר להתלמד בהן דוקא אבל שלא לצורך אסור (שם וע' בי"ד סי' רפ"ג בט"ז):

מח מי שא"א לו לעשות סוכה אלא מעבר הנהר וצריך לעבור בספינה קטנה אם א"א לו בשום אופן אחר מותר לעבור בספינה קטנה שנכרי יעבירנה כדי שלא יצטרך הישראל לעשות שום דבר (ג) (תרל"ט במ"א):

מט היושב בסוכה ושלחנו בתוך הבית כאילו לא אכל בסוכה מדרבנן דגזרו שמא ימשוך אחר שלחנו אבל אם מקצת שלחנו בתוך הסוכה אפי' רק טפח אע"פ שכל השלחן בתוך הבית יצא דהא סגי בשלחן טפח (סס"י תרל"ד):

כלל קמז. דין ישיבת הסוכה (תרל"ט תר"מ תרמ"א):

א כתיב ז' ימים תשבו בסוכות וא"א לומר ישיבה ממש אלא קבלו חז"ל תדורו בסוכות (והוא לשון עכבה כמו וישבו בקדש) אמרה תורה שידור בסוכה כמו שדר בביתו בכל שנה שתהיה עיקר דירתו בסוכה שיכנים בה כליו הנאים ומצעות נאות ואוכל ושותה וישן בסוכה ומטייל בה

נשמת אדם

(ג) מי שא"א לו לעשות סוכה רק מעבר הנהר בענין שיצטרך לעבור בספינה קטנה כתב המ"א בסי' תרל"ט דיש לסמוך בדיעבד על ר' יהודה בסי' של"ט והטור בסי' תרי"ג דמותר · ומ"מ נ"ל אם עבר ולא עשה סוכה בביתו · והמ"א בסי' תרי"ג הרבה להקשות על הטור שסותר דבריו · שכתב כ' דאסור להפליג בספינה משום שט · ונ"ל דאף דשתו' בשבת כתבו דהוי שט אין כוונתו שט ממש · דזה ל"ש אלא באדם בעצמו שט וזהו שאמרו אין שטין ע"פ המים . וכן בר"ה שופר של ר"ה כו' ואין שטין דבזה שייך למיגזר שמא יעשה חבית של שייטין . ובודאי דאפשר לעשות חבית של שייטין בחיזה שעות . דאל"כ ל"ש למגזר כיון שא"א לעשות ביום א' אבל בספינה שהוא עצמו אינו שט במים · לא הוי שט · וגם לא שייך בזה שמא יעשה ספינה שלזה צריך לערות כמה ימים · וכ"כ הטור בסי' רמ"ח בשם ר"י . וכ"כ הסמ"ג להדיא דהוי כמו שט . וכ"כ הרא"ש בפרק מי שהוציאוהו וכ"כ הג"א שם וכן מוכח דאל"כ קשה על ר"י שכתב דהא אין מפליגין משום שט כל הקו' שהקשה הרי"ף והרא"ש דא"כ לדבר מצוה למה מותר הא העמידו דבריהם · וכן מוכח מתי' רשב"א בשבת אלי' גם כן קו' הרי"ף על הסוברים דאיסור ספינה הוא משום תחומין דא"כ לדבר מצוה למה מותר ועל זה כתב פירוש הרי"ף משום עונג שבת ור"י כתב דהוי ליה כשט ואסור לשוט גזרה שמא יעשה חבית כו' . וע"כ נ"ל מה שכתב דר"י כתב דהוי ליה כשט ר"ל דנראה כשט וכיון דאסור לשוט אסור נמי בספינה משום מראית עין . דאם לא כן גם על זה קשה כל הקו' שהקשה על הסוברים משום תחומין · ועוד כתב הרמב"ן להדיא וז"ל א"כ אסור לעבור במעבורת שמא יסייע ישראל וקא עביד עובדא דחול והביא ראיה מפרק תולין דאמר לנויים קא מכווני וה"ל הערמה בדרבנן ולורבא מרבנן כו' . מזה הביא ראיה דאסור לכ"ע בלא הערמה הרי דס"ל להדיא דספינה אינה בגזרת שט אלא או משום דנראה כשט או משום עובדא דחול וכ"מ שם ברמ"י שכתב דלורבא מרבנן לא יעבור לעין כל משמע דאינו אסור אלא משום מראית עין ועוד נ"ל דמוכח ע"כ שהתם דאינו בכלל גזירת חכמים משום שט דאם כן אין שייך לומר הערמה בזה ומאי מהני ליה הערמה זו דהערמה ל"ש אלא בדבר משום מראית עין אבל אם הוא גזירת חכמים מאי מהני שיעבירנה נכרי . דעכ"פ הוא עושה איסור דרבנן לשוט ומה שהקשה המ"א נהי דיומא

דמעבר

בה ולומד בה וכשמספר עם חבירו הכל יהיה בסוכה כללו ש"ד שהסוכה תהיה נחשבת לדירתו לגמרי ולפי שקדושת סוכה גדולה מאוד ראוי שלא לדבר בה כ"א קדושה ותורה וכ"ש שיזהר לדבר שם לה"ר ורכילות ושאר דברים האסורים:

ב ומ"מ לא תהיה מצוה בזויה עליו ולכן לא יכנים בה כלים שאינם דרך כבוד כגון קדרות וכלים שמשהין בהם קמח ועריבות וכד ששואבין בו מים ויורה ומחבת ומכתשת וכיוצא בהן ונוהגין שלא להכניס קדרות אפי' קודם אכילה וקערות לאחר שאכל צריך להוציאן לחוץ ונוהגין שלא להכניס נר של חרס דמאיס וכן לא יעשה בה תשמיש בזוי כגון שטיפת קדרות וקערות אבל כוסות מותר וכ"ש דאסור להשתין בה אפי' בכלי אע"פ שעושה כן בביתו אבל תשמיש המטה מותר בסוכה שהרי עיקר מצותו איש ואשתו ומ"מ אם הכניס בתוכה כלים מאוסים לא נפסלה הסוכה בכך ומ"מ בשעה שהם בתוך הסוכה י"א דפסולה מדרבנן ואין מברכין לישב בסוכה עד שיוציאם (כ"כ ר' מנוח וכ"מ מל' רי"ף סוף סוכה) וכל כלי שתיה כגון כוסות וכיוצא בו בסוכה ומ"מ נ"ל דאם אין לו כלי וצריך לאכול מן הקדרה מותר להכניסו ויציע המטה ויכסה השלחן בסוכה ולא בביתו כדי להראות שאין זו דירתו:

ג אין ישינים חוץ לסוכה אפי' שינת עראי דאין ארעי לשינה דפעמים דסגי לאינש בזה והו"ל קבע אבל מותר לאכול אכילת ארעי חוץ לסוכה דהיינו אפי' כביצה פת וכן מותר לשתות מים ויין אם אינו קובע עצמו לשתות יין ולאכול פירות אפי' בדרך קבע דפירא לא חשוב קביעות שלם וכל זה מדינא והמחמיר עליו שלא לשתות אפי' מים חוץ לסוכה ה"ז משובח ותבשיל העשוי מה' מיני דגן אם קבע עליו חייב בסוכה וכן בשר ודגים אם אוכל יותר מכביצה וקבע עליו ראוי להחמיר ולאכול בסוכה וכן חבורה שקובעין עצמן לשתות איזה משקה כגון מי דבש וכיוצא בו וכ"ש יין ראוי להחמיר שלא ישתו כ"א בסוכה די"א דכיון ששותה בקביעות הוי קבע וחייב בסוכה וכן באכילת פירות בקבע עם בני חבורה ראוי להחמיר:

ד ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה שאינן ישנין בסוכה המדקדק במצוה י"א משום צינה דיש צער לישן במקומות הקרים ועוד שרוב ב"א אין להם סוכה מיוחדת שיוכל לישן שם עם אשתו והו"ל מצטער דפטור כדלקמן אבל כל אדם ראוי ליזהר שתהיה לו סוכה מיוחדת ולישן שם עם אשתו ולענין אם חל ליל טבילה בחג וא"א לישן עם אשתו בסוכה אם מצטער ודאי פטור (ועי' בנ"א) (א):

נשמת אדם

קורא

דמברא דחולד נ"ל אדרבה משם ראיה לסתיר דאם לא כן קשה דמאי שאל להו מהו למעבר למיתי גביכון. וכי לא ידע מתני' דסופר של ר"ה כו' ולא שטין ע"פ המים. וא"ל דבאמת לא שאל אם לעבור במברא אלא שאל אם מותר לעבור במים עצמו א"כ קשה למה הזכיר הגמרא כלל שהיה במקום המברא ועוד דא"כ למה אמר מהו למעבר הו"ל לומר מהו למיתי גביכון. א"ו דבאמת שאלתו היה לעבור במעבר והשיבו לו דמותר לעבור במים ולא דמברא אסור אלא דכ"ק דאפי' במים מותר וכמ"ש הטור דזה חמור ממעברת דאין בזה אלא עובדין דחול וא"כ במקום מצוה ודאי מותר אם א"א בע"א. וכ"ש אם נכרי יעבירנו דאין כאן אלא השם שמא יסייע וכמו שכתב הרשב"א:

(א) **שאלה** ליל טבילה שחל בסוכות אם מותר לישן חוץ לסוכה כדי לקיים מצות עונה:

תשובה אם הוא מצטער בזה דבר פשוט דמותר לשמש חוץ לסוכה ואף שיש להסתפק שהרי הכתוב קראו אכילה כמ"ש כי אם הלחם אשר הוא אוכל וכתיב אכלה ומחתה כו' ועכ"פ לא גרע מטיול וכן משמע בערכין דאמרי' מה דירה איש ואשתו והני כשני כו' ופי' רש"י דא"א להזדקק לנשותיהם משמע דעיקר הא דאמרי' איש ואשתו היינו לתשמיש מ"מ כ"ז באינו מצטער אבל במצטער בודאי פטור אם א"א לו לשמש בסוכה וכיון דמותר לשמש נ"ל דמותר אז לישן כל הלילה בביתו וא"צ לילך לסוכה אחר התשמיש דומיא דהיה ישן בסוכה וירדו גשמים דקי"ל דאם ירד ופסקו הגשמים אין מטריחין אותו לעלות עד שיעור ויאיר ואף שהר"ן בסוף פ' הישן כתב דדוקא בהיה אוכל בסוכה וירד כו' אבל אם לא אכל עדיין רק שירדו גשמים ואכל בביתו ופסקו נראה מסברא דמטריחה אותו ומ"מ למעשה אינו סומך ע"ז ונידון דידן ג"כ דומה לזה נ"ל דע"כ לא מסתפק הר"ן אלא באכילה כמ"ש בהדיא היה אוכל אבל בשינה נ"ל דאינו מסתפק כלל אלא כיון שעשה ברשות ושכב אין מטריחין אותו שהרי בירד מחמת גשמים לכ"ע אע"פ שכבר קם משנתו ולבש בגדיו ל"א לא יצא שלא עלה עדיין אע"ג דלאכילה בכה"ג לאחר שכבר גמר אכילתו לכ"ע צריך לעלות לסוכה והיינו ע"כ משום דיותר מצטער לטלטל עצמו בלילה יותר מביום וא"כ ה"נ דכוותיה ועוד שהריטב"א בחי' סוכה שם כתב בפשיטות דאפי' לא ירד אלא שמתחלה אכל בביתו מחמת גשמים דאין מטריחין ומשמע דלמעשה קאמר:

ואמנם כ"ז במצטער ובזה אין חילוק בין ליל טבילה לשאר לילות וכמ"ש רמ"א סימן תרל"ט ואמנם ההיתר שכ' הט"ז משום שהאשה מצטערת והוא חייב לשמחה לא זכיתי להבין דבגמרא ל"א אלא נשים בראוי להן בבגדים ול"א ברבוי תשמיש ואף דאמרינן בפסחים ע"ב חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה ואפילו במעוברת ושלא בשעת עונתה רק כשהיא מתאוה לו כפירש"י שם נ"ל דר"ל דאז הוא חייב בעונתה וקם בלאו דלא יגרע אבל לא מינה שעונה תהיה מ"ע וכ"כ הרמב"ם ריש הלכות אישות ובפי"ד שם וכ"כ הסמ"ג והיראים והחינוך שהיא מצות ל"ת דעונתה לא יגרע וא"כ כיון דחייב בסוכה א"כ לא חל עליו הלאו דומיא דתלמידים יוצאים שלא ברשות וכתב הר"ן הביאו הטוש"ע וכ"כ כל הפוסקים כיון דעונה הוא הכל לפי מה שהוא אדם ולכן יכולים לבטל למלאכה ולת"ת וכן נ"ל בי"ד סימן קפ"ד דהיוצא לדרך צריך לפקוד אשתו ואם לדבר מצוה א"צ שמא יתבטל ממצוה ולע"ג מאי בכך אדרבה כיון דחייב בעונה וכשהיא מתאוה לו אזי היא עונתה כדאיתא בפסחים וא"כ אף שלא זמן עונתה חל עליו כמצוה לקיים עונה ומה בכך שיתבטל ממצוה אע"כ היכא דאיכא טעם בדבר לבטל העונה אין חל עליו כלל הלאו דלא יגרע וא"כ אין חילוק בין ליל טבילה לשאר לילות (ועיין במ"א סי' תקע"ב) וכ"ל ראיה לזה שהרי מפרישין כה"ג קודם יוה"כ ולא משגיחין אם יהיה ליל טבילה בתוך ימי הפרישה אף שלא יכול לצאת מן המקדש מ"מ הבאת אשתו אצלו כדפריך הש"ס מביתו למה פירש

תבוא

ה קורא ולומד בסוכה ואם אין דעתו מיושבת עליו בסוכה לומר בביתו אבל בלא"ה ילמוד בסוכה ואם יש לו טורח רב להביא ספרים הרבה לסוכה אפשר דפטור ואם יכול להניחם שם כל ההג חייב דאין זה טורח (ח"ר) וכן המתפלל בביתו אם יש לו מנוחה מתפלל בסוכה וא"ל יתפלל בביתו אבל במקום שיש בהכ"נ הולך לבית הכנסת והבדלה עושין בסוכה :

ו כיון שישיבתו בסוכה חייב להיות כמו ישיבתו בביתו לכן אם ירדו גשמים כ"כ שמשער בעצמו שאילו היה יושב בביתו וירדו גשמים היה קם והולך לחדר אחר כן כשיושב בסוכה וירדו גשמים מותר לצאת ואם ירדו כ"כ שאם יפלו לתוך התבשיל יפסול אפילו אין התבשיל לפניו או שמחמת הקור יקרשו המאכלים השמנים מותר לאכול בביתו ודוקא לענין אכילה אבל לענין שינה אפי' בגשמים מועטים הוי צער לישן שם ויכול לצאת :

ז היה אוכל בסוכה וירדו גשמים והלך לביתו ופסקו הגשמים אין מחייבין אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו וה"ה כשהיו יורדין גשמים כשהיה בביתו ואכל בביתו אע"ג שעדיין לא טרח עצמו אפ"ה א"צ לפסיק סעודתו אלא גומר סעודתו בביתו (ריטב"א במי' סוכה) ובשיוצא מחמת גשמים אל יבעט ויצא אלא יצא בנכנע כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו :

ח היה ישן וירדו גשמים ונכנס לביתו ופסקו גשמים אין מטריחין אותו לעלות לסוכה עד שיעלה עמוד השחר ואם היה ישן א"צ להקיצו עד שיקיץ מאיליו ונ"ל דה"ה בזה אע"פ שהיה ישן בביתו מהמת הגשמים ודוקא ששכב כבר אבל אם עדיין לא שכב ופסקו גשמים חייב לישן בסוכה מידי דהוי שלא שכב עד הלילה שצריך לעלות לסוכה :

ט וכ"ז בשאר ימי הסוכות דאם רוצה שלא לאכול פת הרשות בידו וא"כ יכול לפטור עצמו מן הסוכה לגמרי שיאכל רק פירות ואפי' בי"ט שחייב לאכול פת מ"מ כשירצה לא יאכל אלא כזית או כביצה פת דפטור מסוכה (ג) אבל בלילה ראשונה ש"ס חייב מה"ת לאכול כזית פת עכ"פ בסוכה דילפינן ג"ש ט"ו ט"ו מחג המצות דכמו דבלילה הראשונה ש"פ חייב לאכול עכ"פ כזית פת משום מצה ה"נ בלילה הראשונה ש"ס חייב לאכול עכ"פ כזית פת בסוכה משום סוכה ולכן דעת הרבה פוסקים ראשונים דכמו דבפסח בכל ענין חייב ה"ה בסוכות בכל ענין חייב לאכול כזית בסוכה ואפי' ירדו גשמים דאע"ג דבירדו גשמים פטור דילפינן מתשבו כעין תדורו היינו דוקא בשאר ימים אבל בלילה הראשונה לא פטרתו התורה משום מצטער דאפ"ה חייב ויכול לברך לישב בסוכה ויש מגדולי הפוסקים דס"ל דאפי' בלילה הא' פטור בירדו גשמים דאז אין חיוב סוכה כלל אלא דילפינן ג"ש דאע"פ דבשאר ימים הרשות בידו שלא לאכול או לאכול כזית ופטור מן הסוכה אבל בלילה א' אפי' כזית חייב בסוכה אבל בירדו גשמים פטור ולכן כדי לצאת ידי כל הדעות ראוי להמתין עד חצות הלילה דאם יפסקו גשמים קודם חצות יכנס לסוכה ויברך דכמו דמצה אין זמנה אלא ע"ח ה"ה סוכה ואם אינו רוצה להמתין כ"כ אזי עכ"פ ימתין שעה ושתים ואם לא פסקו יעשה קידוש בסוכה ויברך שהחיינו ויכוין לפטור גם שהחיינו על הסוכה דאע"ג דשמא פטור מסוכה מ"מ לא גרע מאילו בירך שהחיינו בשעת עשיית הסוכה דיצא ולא יברך לישב בסוכה ויאכל בסוכה כזית ושאר סעודתו יאכל בביתו ומ"מ ימתין אח"כ ע"ח שאם יפסקו הגשמים יחזור ויאכל בסוכה כזית ויברך לישב בסוכה או שיאכל תחלה כל סעודתו בביתו וגם יקדש בביתו ויברך שהחיינו משום י"ט וימתין עד חצות ויאכל כזית בסוכה אלא דאז אם פסקו הגשמים צריך לחזור ולברך שהחיינו משום סוכה ולישב בסוכה (והדרך הראשון יותר נכון) ומ"מ כיון שמחלוקת הפוסקים די"א דזמן מצה כל הלילה וא"כ ה"ה בסוכה וכיון שהוא מילתא דאורייתא לכן ראוי להמתין כל הלילה שאם יפסקו גשמים יאכל כזית בסוכה ואע"ג דאם מצטער ורוצה לישן נראה דממ"נ פטור דלמאן דס"ל דמצטער חייב הא ס"ל דאפילו בירדו גשמים חייב והרי כבר אכל ולמען דס"ל

דמצטער

נשמת אדם

תבוא אשתו אצלו וע"ש ברש"י ומשני משום חשש בעלמא ע"ש ואם היה בזה עקירת לאו היאך כח ביד חכמים לעקור לאו אע"כ כשבעל אינו פנוי בין מחמת מלאכה או טירדה דמצוה לא חל עליו כלל העונה כן אמת שמדברי הסמ"ק סימן רפ"ה כתב ומשמע מדבריו להדיא דעונה היא בכלל מצות ושמח את אשתו אבל כל הפוסקים כתבו דדוקא בשנה ראשונה הוי מ"ע דושמח · ולפ"ז כיון דיש עליו חיוב סוכה אין כאן מצות עונה כלל וא"כ אם אינו מצטער אף שהאשה מצטערת י"ל דחייב בסוכה ואמנם אם נאמר דמותר לבעול חוץ לסוכה וא"כ י"ל שפיר דחל עליו לקיים עונה אם מתאוה לו וכ"ש בליל טבילה דהא אין לו שום טעם לפטור עצמו מזה וכיון שכבר שכב א"צ לטרוח לעלות וצ"ע :

(ג) בח"א סוף סי' י"א כתבתי בשם רי"ו דבפטור ועושה הוא פלוגתא אם יברך כ"כ א"ר בשמו ועיינתי ברי"ו דכ"כ בסומא ונשים דאינם מצווים כלל ורוצים להתחייב א"ע משא"כ בזה שמצווה ומשמים נדחה י"ל שפיר דאסור לברך לפי מש"כ המ"א בסי' תרל"ט דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט ואינו מקבל שכר והוא מירושלמי ברכות סוף פרק היה קורא ובשבת במתני' ב' וא"כ קשה הא דאמר ר"י עבידנא יו"ט כיון דנקרא הדיוט אע"כ דסומא שאני וה"ה נשים כ"כ הט"ז שם דכשמברך מברך לבטלה אך צ"ע מירושלמי ריש פרק מי שמתו והביאו התוס' שם תני אם רצה להחמיר ע"ע אינו רשאי מפני כבודו כו' מוכח דבלא"ה מותר להחמיר על עצמו והא התם קורא ומתפלל ומברך והיך יברך כיון שהוא פטור וצ"ע · ולפ"ז מה שכתב המ"א רסי' ל"ח דתולי מעיים פטור מתפילין ואסור וראיה מחולין ומכתובות אינו מוכרח דיש לומר דלא הניח משום שהוא פטור וצ"ע :

כמ"א

דמצטער פטור וא"כ פטור מ"מ אם יפסקו הגשמים אז חייב ושמא ס"ל דזמנת כל הלילה ואף דכיון שהוא מצטער בשינה מותר לו לישן ואז אין מחייבין אותו להקיצו אפי' אם רוצה להחמיר ולהקיצו נקרא הדיוט ואסור לברך לישב בסוכה מ"מ אם מתחזק על עצמו שלא לישן ופסקו גשמים ואוכל בסוכה מברך וקיים מ"ע ואם לא אכל בלילה בסוכה יברך שהחיינו למחר כישבנם לסוכה :

י וכ"ז בלילה ראשונה אבל בליל ב' אם ירדו גשמים ראוי שימתין ג"כ ומי שאינו רוצה להמתין יקדש בביתו ויאכל סעודתו ואח"כ יאכל כזית בסוכה ולא יברך לישב בסוכה וגם לא יברך שהחיינו ויסמוך על שהחיינו שבירך בליל א' :

יא ומטעם זה כיון די"א דבליל א' אפי' מצטער ואפילו ירדו גשמים חייב ולכן אף ע"פ דבשאר ימים מי שאין לו סוכה ומצטער להוליך מאכלו לסוכת חבירו פטור בסוכה מ"מ בליל א' אם ירדו גשמים ופסקו ומ"מ עדיין מנטף וא"א לאכול בסוכתו ויש לחבירו סוכה עם גג העשוי לכך לסגור ולפתוח חייב לילך לסוכת חבירו אע"פ שמצטער ומ"מ כיון שיש פוסקים דבירדו גשמים פטור אפי' בליל א' א"כ לא יברך שם אם לא שאינו מצטער בזה (א"ר סי' תר"מ ס"ק ט') ונ"ל דבמצטער כזה יכול אדם לחייב את עצמו ולעשות בשמחה ולברך ואינו דומה לירדו גשמים או מצטער מחמת חולי דזה אינו תלוי בו וגם כלם מצטערים בזה ולכן אסור לברך ונקרא הדיוט כיון שמן השמים עכבוהו אבל בצער דתלי בגופו אם זה אינו מצטער בכך למה יפטור שהרי כמה ב"א הולכין לבית חבריהם לאכול שם (וא"ר כ' בשם רי"ו דהפטור ועושה אם מברך הוא פלוגתא בין הפוסקים ונ"ל דבהב"ג יש לברך וכן בכל מיני מצטער שנכתוב לקמן דפטור מן הסוכה מ"מ בליל א' חייב וכ"כ רמ"א בסי' תר"מ להרבה פוסקים) :

יב אם מותר לנענע הסכך מן הגשמים שנפלו עליו בשבת וי"ט מבואר לעיל כלל ס"ז סימן כ"ז :

יג מדינא דגמרא לדעת פוסקים ראשונים כשבירך בסוכה ויצא לעשות צרכיו וכיוצא בו ולא לחזור תיכף בענין שהיתה יציאה גמורה וא"כ הרי הסיח דעתו מן המצוה וכשיחזור אח"כ צריך לברך שנית ואפי' ק' פעמים ביום ואיכא שנכנס אע"פ שאינו אוכל שם מברך שהרי גם הישיבה והעמידה שם היא מצוה דהוי כעין תדורו וכן נהג הגר"א ודוקא שיצא יציאה גמורה אבל אם יצא להביא דבר לסוכה א"צ לברך שהרי לא הסיח דעתו (עיין בהל' ציצית כלל י"ב בנ"א סי' א' שכתבתי שם לשון ר' מנוח בזה) אבל מנהג כל העולם כדעת הפוסקים שאינם מברכים אלא בשעת אכילה ואפילו אם יושבים בסוכה קודם אכילה איזה שעה אינם מברכים דס"ל דברכה שמברכין על האכילה היא פוטרת הכל ומ"מ אין נכון הדבר שישב כך בלא ברכה ולכן הנכון שתיכף בבואו מבהכ"נ יברך על דבר שהוא מה' מינים ואף שאינו אוכל אלא כזית וכיוצא בו כיון שהוא קובע עליו יברך לישב בסוכה ולא יברך אח"כ בשעת אכילה :

יד ולכ"ע כשהולך לבהכ"נ וחוזר לסוכה צריך לברך שנית אבל כשיושב כל היום בסוכה אף שיאכל י"פ אינו חוזר ומברך ואפילו לא יצא כל ז' ימים מסוכתו אינו מברך כיון שלא הסיח דעתו :

טו והמתענה בסוכות נ"ל דה"ה אם אין בדעתו לאכול פת באותו יום לכ"ע שכל אימת שיצא יציאה גמורה חייב לברך דדוקא כשאוכל פת ס"ל להנהו פוסקים שמברך על עיקר חיוב סוכה ופוטר כל הדברים הטפלים אבל כשאינו אוכל ל"ש זה ונ"ל דה"ה כשיצא גמורה לאחר אכילה וחוזר ונכנס ולא יאכל עד הערב וקודם האכילה יצטרך עוד הפעם לצאת לבהכ"נ דבזה נ"כ לכ"ע צריך לברך וכן ההולך לסוכת חבירו צריך לברך שם בין יאכל שם או לא (ומש"כ תוס' דפוטר הטיול היינו ר"ל יציאה גמורה ע"מ שלא לכנוס תיכף אלא ר"ל יציאה ע"מ לחזור) :

טז שכח לברך עד אמצע אכילה מברך כל זמן שיזכיר ואפילו אם אכל כבר שהרי מעיקר הדין צריך לברך אף שאינו אוכל :

יז כיון דיליפינן אכילת לילה א' בסוכה ממצה לכן לא יאכל עד שתחשכה ודאי ויזהר לאכול קודם חצות וגם בערב סוכות לא יאכל פת לאחר חצות היום ושאר דברים המשביעים מט' שעות ומחצה כמו בע"פ (עיין מ"א) :

יח כיון דקיי"ל תשבו כעין תדורו לפיכך המצטער לישב בסוכה מחמת צנה או הרוח או ריח רע או דבר אחר ואם יצא חוץ לסוכה ינצל מצער זה פטור מן הסוכה ולפיכך מי שכבו לו חנרות בסוכה בשבת ויש לו נר בביתו מותר לאכול בביתו וא"צ לילך לסוכת חבירו אם יש טורח גדול בדבר וכן המצונן או מי שאין לו בגדים כראוי פטור (א"ר בשם ב"ח) ואם צר לו המקום לישן בסוכה שאינו יכול לפשוט ידיו ורגליו עיין ט"ז סימן תר"ם ס"ק ה' (ונ"ל דהכל לפי מה שהוא אדם דיש שמצטער בזה מאוד) ולא יוכל אדם לומר מצטער אני אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בזה וכן אם לא יוכל להנצל בסוכה מזה הצער אבל אם יכול להציל עצמו מזה הצער אף בסוכה חייב ולפיכך אבל חייב בסוכה דאף בבית לא ינצל מזה ועוד שיכול להסיח הצער

הצער בלבו ואם בא רוח לכבות הנרות מותר לפרוש סדין או בגד מן הצד וכסכך נתבאר לעיל בכלל הקודם סימן ל"ז :

יט ודוקא שעשה הסוכה מתחילה שלא יגיע לו צער הזה ובמקרה בא לו אבל העושה סוכתו מתחילה במקום ריח רע או במקום שמתיירא מפני גנבים שיזיקו לו בגופו ואפי' במקום שביום אינו מתיירא רק בלילה א"א לישן בו אינו יוצא בו אפילו באכילה אבל מה שא"א לישן בו מחמת צנה יוצא בה שאילו לא היה צנה היתה ראויה ואם אינו מתיירא מהיזק הגוף רק מגניבת כליו יוצא שיכול להכניסם לביתו :

כ חולה אפילו אין בו סכנה ואפילו רק חש בעיניו או בראשו פטור מן הסוכ' ואפילו המשמשין אותו בזמן שצריכים לשמש החולה פטורין מן הסוכה אבל המשמשים למצטער חייבין והמקיז דם אם רק לשמור הבריאות חייב ואם מחמת חולי פטור והשותה משקה לשלשל אם מתיירא שיזיק לו הצינה פטור :

כא שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה אפי' אינם הולכים אלא ביום ודוקא שצריך לטרוח אחר הסוכה אבל בלא טורח צריך לישב בסוכה וה"ה אם אינם יכולים לישן בסוכה מפני שיהיו יגיעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי פטורין :

כב הולכי דרכים ביום פטורים ביום וא"צ להמתין עד שימצאו סוכה וכן ההולכים בלילה אבל כשמגיעים לישוב צריכין לעשות שם סוכה כ"ב המ"א אבל הלבוש כתב דהולכי דרכים ביום א"צ להמתין עד שיגיעו למקום שיש בו סוכה אבל בלילה אם יגיעו למקום שיש שם סוכה חייבים לאכול וישן בסוכה משמע אבל ביום אפילו מגיע למקום שיש שם סוכה א"צ לכנוס שם ולאכול בסוכה ובודאי אין כוונת הלבוש שאף אם נח ביום במקום שיש שם סוכה באותו בית עצמו שיהיה פטור כיון שא"צ שום טורח אלא דנ"מ דביום א"צ להמתין וגם אם נכנס לעיר שיש שם יהודים ונכרים ובעל אושפיזא הוא נכרי א"צ לילך אצל יהודים לאכול בסוכה דבעין תדורו כמו שדרכו בכל השנה שנה ביום באושפיזא כיון שאינו נח אלא איזה שעות ועוד דזה לא גרע ממצטער לילך לסוכת חבירו אבל בלילה כיון שנח שם כל הלילה צריך לילך לסוכה (וכזה לק"מ מה שהק' המ"א דה"כ יוה ולילה שוין) אבל שיעשה לו סוכה א"צ יצטרך לעסוק רוב הלילה או עכ"פ כמה שעות עד שיעשה וזה לא הוי כעין תדורו (ומה שכתבו תוספות ור"ן כשהגיעו לייתוב היינו במקום שיש סוכה וכן משמע דברי הא"ח שהביא הב"י ומכל מקום המחמיר תע"ב) ולב"ע א"צ להמתין מלאכול עד שיעשה הסוכה כמו בירידת גשמים דלא אמרינן שימתין מלאכול אלא כיון שעכשיו רצה לאכול ואין לו סוכה פטור ה"ה בזה וההולכים בכפרים והחמירו על עצמן לשוב לבתיהם ואם הם במקום א' איזה ימים חייבים לעשות להם שם סוכה ומ"מ מותר להולכי דרכים להחמיר על עצמן (עיין מ"א בשם ירושלמי) :

כג היושבים בחנות אעפ"י שדרכם בכל השנה לאכול בחנות חייבין לילך לבתיהם לסוכה אפי' כשהחנות בתוך העיר והוא דר חוץ לעיר דדוקא הולכי דרכים פטורים אבל לא היושב בביתו (מ"א) :

כד שומרי גנות ופרדסים פטורים בין ביום ובין בלילה דהא אין יכול לזוז משם וא"ל שיעשה סוכה התם דאם ידע הגנב שיש להשומר מקום קבוע יגנוב מצד אחר לפיכך אם היה שומר כרי וביוצא בו שיכול לשמור כולו ממקום אחד חייב לעשות סוכה במקום ששומר ואע"פ שאינו יכול להכניס לשם כל כליו מ"מ דר שם כדרך כל השנה והעושין יין אצל הנכרי בסוכות פטורים דצריכים לשמור שלא יגע בהם הנכרי וה"נ אם יכול לשמור ממקום אחד דחייב :

כה נשים ועבדים פטורים מן הסוכה דהוי מ"ע שהז"ג ולכן לא יברכו אנשים בשבילם להוציאם אם כבר ברכו אבל הם עצמם מברכים וקטנים שצריכים לאמם דהיינו כבן ה' או ו' כל חד לפי חורפיה אין אביו חייב לחנכו אבל יותר מזה חייב אביו להנכו במצות וגם אחרים אסורים ליתן לו לאכול חוץ לסוכה (ועיין בדין חינוך קטן בכל' תפלה כלל ס"ו) :

כו דין קידוש וברכת שהחיינו וברכת סוכה בליל א' ובליל ב' נתבאר בדין קידוש בכלל ע"ט :

כז נוהגין לברך בשאר הימים לישב בסוכה אחר ברכת המוציא קודם שיטעום כדי שיתחיל בסעודה והיינו לפי המנהג שאין מברכין אלא בשעת אכילה וברכת סוכה לא הוי הפסק בין המוציא לאכילה דהוי בצרכי אכילה דלא הוי הפסק ובליל שבת וי"ט דאיכא קידוש מברכין לאחר הקידוש ולפי עיקר הדין לברך בכל עת שיכנס לישב בה מברך תיכף כשנכנס בה ובליל א' שצריך לקדש תחלה צריך שיעשה הקידוש מעומד כדי שיברך לישב בסוכה גם כן קודם שישב עד שתהיה עובר לעשייתה והיינו מעיקר הדין אבל לפי מנהגנו גם בליל א' מקדשין מיושב :

כלל קמח · דין לולב ודין מינין (תרנ"א):

א מ"ע מה"ת שכל א' מישראל יטול לולב וד' מינים שנא' ולקחתם לכם ביום הראשון כו' ובתר הכי כתיב ושמחתם לפני ה' ז' ימים וקבלו חז"ל דר"ל לפני ה' דהיינו במקדש תשמחו בלולב ז' ימים ובשאר מקומות ביום ראשון לבד הוא מה"ת אלא שחז"ל תקנו ליטול כל ז' אף בזמה"ז ואפי' בח"ל זכר למקדש:

ב כפות תמרים האמור בתורה הן חריות של תמרים שקורין לולב. ענף עץ עבות האמור בתורה הוא ההדס · ערבי נחל האמורים בתורה אין כל דבר הגדל על הנחל אלא מין ידוע הנקרא ערבי נחל. פרי עץ הדר האמור בתורה הוא אתרוג שהוא בלשון תרגום שמו מרגג ובלה"ק הוא הדר וכל אלו הדברים נתפרשו מפי מרע"ה הלל"מ:

ג מינים הללו מצוה א' הם ומעכבין זה את זה וכולן נקראות מצות לולב לפי שהוא הגבוה מכלן לפיכך נקראת ע"ש שמו ואין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם שנאמר ולקחתם לכם ולא כתיב ולקחת או קחו לכם ע"כ קבלו חז"ל דר"ל לקיחה תמה ואם חסר מין א' אין כאן לקיחה תמה:

ד בד"א שמעכבין זה את זה אם אין כל ד' מינים מצוים לפניו אבל אם כולם לפניו ונטלם א' א' יצא ויטול הלולב תחלה ויברך עליו ודעתו על האחרים ואם סח ביניהם שלא לצורך הלולב ומיניו צריך לברך על כל א' וא' בפני עצמו דדוקא אם נטלן כלן בפעם א' כיון שהלולב גבוה מכלן כלן בטילין אצלו אבל כשסח ביניהם אע"ג דכולן מצוה א' ה' צריך לברך (ח"ר) וכן אם לאחר שבירך ראה שהערבה פסולה או ההדס או שהיה מונח ההדס שלא כדרך גדילתו צריך לחזור ולברך על אותו מין ולברך שהחיינו (א):

ה מצוה מן המובחר שיטול לולב א' כדכתיב כפת תמרים חסר ו' דהיינו לולב אחד ואתרוג א' כדכתיב פרי עץ והדסים ג' שקבלו חז"ל מדכתיב ענף עץ עבות ענף א' ועץ א' ועבות א' וב' ערבות כדכתיב וערבי נחל לשון רבים ומ"מ בשעת הדחק שאין לו הדס כשר יהדר עכ"פ שיהיה בד א' שלא נקטם ובשעת הדחק אפי' אחד וקטום כשר כמו שנבאר בדין הדס הנקטם דסמכינן על מ"ד דסגי בהדס אחד:

ו מצוה מן המובחר לאגוד לולב והדס וערבה ולעשות שלשתן אגודה א' בקשר גמור דהיינו ב' קשרים זה על זה משום נוי מצוה ויכול לאגדם במין אחד ואין כאן משום בל תוסיף כיון שעושה לנוי (ריטב"א) וי"א הטעם דכיון דקיי"ל מה"ת א"צ אגד ואם כן האגוד עומד בפני עצמו וכיון שאינו בדרך גדילתו אין כאן משום בל תוסיף (אבל אם נטל מין אחר לגמרי בדרך גדולתו עובר משום

בל

נשמת אדם

(א) המ"א בסי' תרנ"א ס"ק כ"ה הרבה להקשות על הא"ח שכתב במעשה דמהר"ם שנטל לולב ובירך עליו אח"כ נמצא שהערבה היה פסולה וחזר ובירך על הערבה והקשה מנ"ח ומסימן ר"ו והנה קיצר בדבריו דבודאי לפי מה שפסק הש"ע כרמב"ם דס"ל דיוצא בזה אח"ז דוקא במצוי לו וכמ"ש לפי מה שכתב הרמ"א כמ"ש הרא"ש והטור דוקא כשהן לפניו (בב"י משמע שהרמב"ם חולק עם הרא"ש וכ"כ הגר"א ואינו מוכרח די"ל דגם הרמב"ם כוונתו מצוי אצלו דהיינו לפניו) וא"כ אינו דומה כלל לכל מה שהביא המ"א ראיות דש"ה דלא היה ברכה לבטלה אבל באינם מצויים לפניו דהיה ברכתו לבטלה ודאי דצריך לחזור ולברך כדאי' בסי' ר"ו בירך עד שלא הביאו לפניו צריך לחזור ולברך אלא דקו' המ"א על מהר"ם שהרי כתב דמדינא א"צ ליטול כל הד' מינים אלא מין זה שחסר אלא למצוה מן המובחר וא"כ ע"כ צ"ל או דמיירי שהיה לפניו ערבה או דס"ל כרמב"ם או דס"ל כרמב"ן שהביא הב"י דאפילו באינן מצויין יצא אלא דלכתחלה לא יברך עד שיודע שיהיה לו ופליג עליו בהדא דצריך לברך על כ"א כראב"ד. וא"כ הקשה המ"א שפיר דס"ל כיון דזו היא התחלת המצוה וא"כ ג"כ לא הוי ברכה לבטלה ואם כן א"צ לברך אך י"ל דמנר חנוכה לק"מ כמו שכתב שם הב"י בשם א"ח שמתחלה היה דעתו על כולם ר"ל שהרי דעתו היה מתחלה להדליק כדי החיוב של אותו לילה וכ"כ הלבוש בהדיא בסי' תרע"ב משא"כ הכא שלא דעתו בסתם על ד' מינין שימלא אלא היה דעתו על ערבה זו וגרע מסי' ר"ט שהיה בידו כוס מים וסבר דהוא יין והיה יין מונח על השולחן ודעתו היה לשתות יין דא"צ לברך דש"ה שהיה עכ"פ דעתו לשתות אותו יין משא"כ הכא שלא היה דעתו על ערבה זו ואפילו היה מונח לפניו ערבה אחרת כיון שלא היה דעתו עליו שפיר י"ל דלא יצא ופסק מהר"ם שפיר דמדינא א"צ ליטול שאר מינים כרמב"ם ומ"מ צריך לברך על ערבה ולא ניחא לו לומר דמיירי באין מצוי לפניו וכרמב"ם דא"כ צ"ל דפליג עם הרמב"ן דלרמב"ן כיון שבירך על הלולב א"צ לברך עוד ואיהו ס"ל דאפ"ה צריך לברך ועוד דצ"ל דלראב"ד דוקא אם נטל כל הד' מינים ביחד אזי אינו מברך אלא על הלולב לבד אבל כשלא נטלם כולם אלא ג' מינין לבד צריך על כאו"א וא"כ למה בירך הר"מ רק על ערבה לבד אע"כ דס"ל כרמב"ם ומיירי שהיה מצוי לפניו ומש"כ המ"א דא"ח אזיל לשיטתו לא ידעתי שמעשה זה כתב הא"ח בשם מהר"ם ולברך על כאו"א כ' בשם הראב"ד ואדרבה יותר מסתבר דהר"ם לא ס"ל כראב"ד שהרי הר"מ מגן מהר"ם מרוטנבורג שהיה רבו של הרא"ש והרא"ש ס"ל שא"צ לברך על כאו"א א"ו דס"ל למהר"ם דזה גרע מסי' ר"ו וקע"ז ור"ט כיון שהיה דעתו על ערבה זו ולא על האחרת ולא זכיתי להבין הראיה שהביא המ"א מאבודרהם דמאי ענין זה לזה וז"ל אבודרהם נשאל לרמב"ם מי שהדליק נ"ח ובירך עליו ואח"כ הדליק נרות אחרות אם צריך לחזור ולברך וכן [illegible] אחר פעם והשיב שזה כענין הוזר לכוונת המברך כמו בשאר ברכות אם כשהדליק נ"ח ובירך עליו היה כוונתו להדליק נרות אחרות ברכה א' לכולן ואם בירך והדליק ואח"כ נזדמנו לו אחרות להדליק מברך בכל פעם ופעם עכ"ל והיה פשוט שהשאלה היה שא' היה שליח להדליק לאחרים וא"כ מה ענין זה לזה ועוד דאדרבה הראיה הוא להיפך דאם נזדמנו לו אחרות צריך לברך ולא ירדתי לדעת מ"א ודברי הלבוש בסי' תרנ"א לענ"ד תמוהים שכתב דאם מצא ערבה פסולה וכיוצא בו צריך לחזור וליטול כל הד' מינים ואם כן ע"כ צ"ל דמיירי שלא היו לפניו ובזה כ' דמעכבין וא"כ למה כתב דיברך על אותו מין ולא על נטילת לולב שהרי כבר בירך על הלולב וזה אינו מובן כיון שהיה לבטלה וודאי דיחזור ויברך על הלולב ונעשים כולם

עפ"ס

בל תוסיף לשיטה זו (ב) אף שאלו ידי המלוה סוכה דף ל"ב בתוס' ד"ה האליל) ואם נשרו מן העלין בתוך האגודה אע"ג שמפסיק בין המינין אין לחוש דמין במינו אינו חוצץ אבל החוטין שכורכין בהן ההדס חוצץ דכיון דהוא שאינו מינו וגם לא לנוי הוי חציצה ואם לא אגדו מבע"י או שהותר האגודה אסור לאגדו ביום טוב בקשר אלא לאוגדו בעניבה או כמו שנוהגין שכורכין סביבות ג' מינים אלו ותוחבים ראש הכרך תוך העגול הכרוך והמנהג הפשוט ליטול הלולב השדרה נגד פניו וקושרין ההדס ממין הלולב והערבה משמאל ויש לקשור ההדס מעט גבוה יותר מן הערבה וישפיל ההדס והערבה בסוף הלולב כדי שיטול שלשתן בידו ועושין בלולב ג' קשרים :

ז יטול האגודה בימין והאתרוג בשמאל לפי שבלולב יש ג' מינין ולא יטול כל ד' מינים ביד א' שכך סדרן הכתוב פרי עץ הדר כפת תמרים וענף גו' וערבי נחל אבל בלולב לא כתיב וכפת תמרים הרי שהיבר הכתוב ג' מינים ביחד ואתרוג לבדו ומ"מ צריך לחברם יחד ולא יפרידם לעולם בין בשעת הנענועים ובין בהקפה ואיטר נוטל הלולב בימין שלו שהוא בשמאל כל אדם ואתרוג בשמאל שלו שהיא ימין כל אדם ומ"מ בין איטר ובין כל אדם אם היפך יחזור ויטלנו בלא ברכה די"א דלא יצא וא"ר כ' דדעת כל הפוסקים דאם החליף יצא ושולט בב' ידיו הרי הוא ככל אדם :

ח גידם שאין לו ידים כלל יטול הלולב בזרוע ימין ואתרוג בזרוע שמאל שהרי לא כתיב ולקחתם ביד ואם יש לו יד א' יטול הלולב באותו יד דלעולם היד אצלו ימין ואתרוג בזרוע :

ט צריך ליטלן דרך גדילתן ראשיהן למעלה ועקריהן למטה והאתרוג דרך גדילתו הוא ג"כ העוקץ למטה רק אחר שנעשה גדול מחמת כבדו נוטה למטה וצריך ליזהר שיהיה העוקץ למטה ואפילו בדיעבד לא יצא :

י לאחר שנטל הלולב בימינו (נ"ע מש"כ המ"א ס"ק ח' שיטול האתרוג תחלה הרי בסעיף ה' מבואר להיפך וצ"ע) יברך על נטילת לולב קודם שנוטל האתרוג כדי שיהיה עובר לעשייתו וביום הראשון גם שהחיינו ונ"ל דמי שלא בירך שהחיינו ביום א' ואפי' אם לא בירך מחמת שהיה ספק באיזה מין אם הוא כשר ואח"כ נזדמן לו כל ד' מינים כשרים אפילו ביום ז' מברך שהחיינו וה"ז דומה למי שלא בירך שהחיינו של י"ט שמברך כל ז' (כמש"כ המ"א סס"י תע"ג ואף שיש לחלק קצת מ"מ נ"ל דמברך וכן הוא בסדיא בסי' תרע"ו סעיף א') או כשירצה יקח גם האתרוג אלא שיהפוך שיטלנו עם העוקץ למעלה או שיכוין שלא לצאת עד אחר הברכה וזה המובחר כי ע"י ההיפוך עושין נקבים באתרוג (דאפילו למ"ד מצות אין צריכות כוונה היינו בסתם אבל בע"כ ודאי אינו וזהו ג"כ כוונת הש"ג בהגה"ה סמ"א סימן תרנ"א ס"ק י"ב אלא שלשונו צריך תיקון וכנ"ל ואם נתכוין שלא לצאת עד שיברך מותר וזהו הרה הסגת המ"א) אבל קודם שיטול הלולב בידו אין לברך כמש"כ בהל' ברכות בכלל ה' ויברך מעומד וגם הנטילה תהיה מעומד ומותר ליטלנו לחיבוב מצוה כמה פעמים ביום שכן היו עושין אנשי ירושלים שאפי' כשהלכו בשוק הלולב בידם אבל אסור לברך רק פעם א' ביום וצריך ליטלנו בידו ואם כרך סודר על הלולב או שהניחו בכלי ואחז בדופני הכלי לא יצא דהוי חציצה ואם אחז בבית יד של הכלי או שהניח ידו תחת שוליו לא יצא דהוי לקיחה ע"י דבר אחר בדרך בזיון ואם כרך סודר על ידו או שלבש בתי ידים י"א דיצא דבטל לגבי היד וי"א דלא יצא ויחזור ויטלנו בלא ברכה ונכון שיחלוץ התפילין קודם שיטול הלולב כיון שהלולב הוא אות אע"ג דמטעם חציצה אין לחוש וכן בשטבעות בידו אין כאן חציצה כיון שאינו על כל היד מ"מ נהגו לכתחלה להסיר אפילו הטבעות וי"א דאפי' בדיעבד מעכב ולכן יחזור ויטלנו בלא ברכה (עיין א"ר) :

יא אם לא בירך קודם הנטילה מברך אח"כ שגם הנענועים הן מן המצוה והקפה צ"ע דאינו אלא זכר למקדש (ומיהו בסוכה ל"ט ע"א תוספות ד"ה אבל כו' משמע דכל שהוא מצוה מן המובחר הוי עובר לעשייתן וכ"כ הרא"ש שם) אבל לאחר שהסירו מידו לאחר גמר מצותו אינו מברך עוד :

יב נ"ל שאם לא הביאו לו הלולב ובאמצע הלל הביאו לו מותר לברך בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור (ג) :

נשמת אדם קורא

טפלים ללולב כיון שעכשיו נוטלה כאחת :

(ג) כתב האגודה לא יכרוך גמי סביב ההדס דעובר על בל תוסיף ופשוט דס"ל כשיטת ר"ן ובא"ר תמה כיון דקיי"ל לולב א"צ אגד א"כ אין כאן בל תוסיף ולכן כתב רמ"א הטעם שיסיר חוט מן ההדס משום חציצה ולא משום בל תוסיף ולפענ"ד שאין חוט שאין שייך בו דרך גדילתו ואם כן אין כאן בל תוסיף כמש"כ תוס' דף ל"ב ד"ה הואיל מה שאין כן גמי שכורך סביב ההדס וכורך אותו סביב כל ההדס מלמעלה עד למטה ואם כגעו הוא כדרך גדילתו ודאי עובר אפ"כ באגודה שסביב הלולב דשם תמיד הוא ושלא כדרך גדילתו . ולפ"ז מש"כ הא"ר שם שיש למחות לצבוע הלולב בירקות לנוי דלאגודה עובר משום בל תוסיף ז"א דבאמת כל שהוא לנוי ואינו בדרך גדילתו אינו תולש ואין בו משום בל תוסיף :

(ג) נשאלתי מי שהביאו לו לולב באמצע הלל אם מותר להפסיק לברך על הלולב לקיים הנענועים נ"ל דבין הפרקים מותר להפסיק דאיתא בסי' ס"ו סעיף ב' לענין תפילין שהרי הלל דומה לק"ש והמחבר שם מותר להפסיק אפילו לציצית ואף דלרמ"א אינו מפסיק מ"מ מודה דלתפילין כיון שהוא צורך ק"ש מותר וע"ש במ"א וזה דומה נמי לתפילין שהלולב צריך להלל :

יג ינענע לאחר שבירך אע"פ שבירך עליו שלא בשעת הלל וכן ינענע בכל הודו ובהו"ו שבסוף הלל שכופלין אותו מנענע שתי פעמים ובאנא הושיעה נא אבל לא בהצליחה נא ונ"ל שאם מתפלל ביחידי אינו מנענע אלא בהודו שבתחלת ההלל ולא ביאמר נא ישראל דאין מנענעין אלא בהודו אלא שהש"ץ מנענע ביאמר נא כיון שהקהל עונין הודו גם הוא מנענע משא"כ ביחיד (עי' בנ"י) ואפי' הש"ץ נוהגין שאינו מנענע אלא ביאמר נא ישראל אבל לא ביאמרו נא :

יד יהלך הנענועים דהיינו בהודו יש ו' תיבות חוץ מן השם וינענע בכל תיבה לרוח אחד ובשם לא ינענע ורמז לדבר ירננו כל עצי יער לפני ה' ובאנא ינענע לב' רוחות בתיבה א' ומנהג הפשוט שמנענעים מזרח דרום מערב צפון מעלה ומטה וי"א כשמנענע למטה ישפיל רק ידיו למטה ומ"מ ישאר בדרך גדילתו ובאמת זה הוא הנכון (שהרי בב' כתבי עולת בכ"ה בשם תנופה וקבלו חז"ל דר"ל מוליך ומביא מעלה ומוריד וכן הוא כל התנופה שבתורה ובודאי שם לא היה רק שהשפיל ידו למטה) ומ"מ יש נוהגין שמנענע ומהפך הלולב לצד מטה ואם הוא בבהכ"נ שמנענעים באופן זה אל ישנה מן המנהג ונוהגין שמנענעים העלין של הלולב בשעת הולכה והבאה והמנענעים בכח עד שכמעט הלולב נשבר עי"ז הוא טעות רק כסכום מעט סגי :

טו מצות לולב ביום ולא בלילה וכל היום כשר שאם לא נטל יטלנו אח"כ ולכתחלה לא יטול עד שתנץ החמה ואם נטלו משעה"ש יצא ואם לא נטלו עד בין השמשות ואם הוא בשאר ימים יטלנו בלא ברכה ונ"ל דה"ה ביום א' (ע' מ"א ר"ס תרנ"ב ולעיל בסי' ברכות כלל ס' סי' כ"א) (ד) :

טז אסור לאכול קודם שיטלנו ואם שכח ואכל ונזכר על שלחנו ביום א' שהוא מה"ת כיון שהתחיל לאכול באיסור, אע"פ שיש עדיין שהות ביום ליטלו מ"מ צריך להפסיק מאכילתו ויטלו כדין כל דבר שהוא מה"ת שאם התחיל באיסור צריך להפסיק אבל בשאר ימים שאינו אלא מדרבנן אם יש שהות ביום א"צ להפסיק אלא גומר סעודתו ואח"כ יטלנו ומי שבא בדרך ומצפה שיבוא למקום שיש בו לולב או הדרים על הישובים ומשלחין להם לולב ימתינו עד חצות היום ולא יותר דאסור להתענות ומי שחלש לבו ואין יכול להמתין כ"כ מותר לטעום קודם דדוקא באכילה גזרינן שמא ישכח משא"כ טעימה בעלמא אבל מי שאינו חלוש יחמיר אף בטעימה (תרנ"ב) :

יז מותר להחזיר הלולב למים ולהוסיף עליו מים אבל לא מחליף דטרח לתיקוני מנא ובחה"מ מצוה להחליף כדי שישאר לח ומהודר ונוהגין ליקח בחוה"מ בכל יום ערבה חדשה ללולב והוא הידור מצוה (תרנ"ד) :

יח ערבה שנתלשה ביו"ט בין ביו"ט א' ובין ביום ב' אסור לטלטל באותו יום דהוי מוקצה ואפי' אין לו אחרת ואפי' למי שלא נקצץ בשבילו מ"מ הנתלש ביו"ט א' מותר בשני דלא היישינן שיאמר לנכרי לתלוש דל"ה שיעשה מצוה בעבירה ואם הביא נכרי לולב לישראל מחוץ לתחום כיון שמותר לטלטלו מותר ליטלו ואפי' מי שהובא בשבילו דאין כאן אלא איסור הנאה ומצות לאו להנות נתנו ואפי' הביאו חוץ לי"ב מיל (וע' בסי' יו"ט כלל נ"ז בנשמת אדם סי' ג') ומ"מ אסור לטלטלו חוץ לד"א (כמ"א סי' תקפ"ז ס"ק כ"ד) וה"ה אם ישראל שלחו ונשתהה הנכרי בדרך ומותר לשלוח נכרי ביו"ט אחר לולב אפי' חוץ לי"ב מילין אם יחזור בו ביום אע"ג די"א דהוי דאורייתא מ"מ לולב הוי עשה דרבים ודחינן איסור אמירה לנכרי בשביל זה ועוד דהא י"א דנ"ז אינו אלא מדרבנן ואם י"ט א' ביום א' אסור לשלוח הנכרי בשבת להביאו בי"ט דשבות קרובה התירו דהיינו מה שצריך לבו ביום אבל להתיר משבת לי"ט אסור (רמ"ל וט"ז וא"ר) ואם אין לחבירו לולב והוא חוץ לתחום אם אין לו מעות לקנות לולב מותר לזה לשלחו אבל אם יש ביכולת לקנות ופשע ולא קנה א"א לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך והא דמותר לשלוח

נשמת אדם

ואמנם באמצע הפרק נ"ע ואף שהמ"א שם ס"ק ה' כתב באמצע רעמים דיפסיק ע"כ צריך לחלק שהרי המחבר כתב דלתפילין כיון דאפשר בהמתין עד בין הפרקים ימתין משא"כ בקדיש וקדושה וכן בקול רעמים דלאו בדידיה תליא מלתא להמתין (עיין בסי' רכ"ז) ועיין מה שכתבתי בה' תפלה כלל כ' בנ"א סי' א' ואם כן ה"ה בלולב דבדידיה תליא מילתא אסור להפסיק באמצע הפרק :

(ד) הכי משמע במ"א וכן הבין דבריו בא"ר ונ"ל דל"ד למה שכתב המ"א בסי' תקפ"ה דספק אם נטל לולב ביום ב' דפטור דהתם הוי ספק מעליא מה שאין כן בהש"מ דאיתחזק איסורא ומספיקא לא פקע קדושתיה כמש"כ המ"א סי' שמ"ב ובסי' שפ"ו וא"ל דהתם הוי מילתא דאורייתא הרי בסי' תקס"ב בת"ל דאינו אלא מדרבנן ואפ"ה כתב בשם הגמ"י דבבהש"מ אזלינן לחומרא דמספיקא לא פקע קדושתיה ובאמת הכו"פ ביו"ד סימן ק"י כתב ראיה דבדרבנן אפילו איתחזק איסורא אזלינן לקולא ממש"כ הר"ן הביאו הב"י בסי' תרס"ה דאפילו ודאי לא נטל הלולב כל היום ביו"ט ב' בבהש"מ א"צ ליטול דהוי ספק דרבנן · אע"ג דאיתחזק איסורא אך נ"ע שהרי הר"ן בחי' נדה דף ס"א כתב בהדיא דאפילו באיסורא דרבנן אסור בדאיתחזק ודוקא דומיא דחוט שדרכו למשוך ביחד ע"ש ואפשר שזהו דעת תוס' ורא"ש שתירצו גבי אתרוג משום מוקצה דלמעבר נ"א ולא רצה לתרץ כמש"כ הר"ן דס"ל דאזלינן לחומרא ובפרט דבמקום אחר הארכתי והראיתי מקום דבפסחים ט' ע"א תוס' ד"ה כדי שתהא התוס' מסופק בדין זה ונ"ע דבמנחות דף ס"ז ע"א תוס' ד"ה זכר כתבו דבהש"מ מותר לברך ולספור דהוי ספק דרבנן ע"ש ונ"ע :

לשלוח דוקא כשיודע בודאי שיביאו לו לולב אבל אם הוא ספק אפי' ביום א' אסור לשלוח נכרי כיון דעושה ודאי איסור דרבנן אע"ג דאפשר שיקיים מצוה דאורייתא אין ס' מוציא מידי ודאי (תרנ"ס) :

יט בזמן המקדש היו מקיפין את המזבח בכל יום מז' ימי החג במורביות של ערבה ולכן גם אנחנו נוהגין לעשות זכר למקדש ומוציאין ס"ת ומעלין אותה על המגדל ומקיפין את המגדל בכל יום פעם א' ואומרים הושענות כפי שנדפס בסידורים וביום ז' שהוא הו"ר היו מסבבין המזבח ז"פ ולכן גם אנחנו מקיפים ז"פ ונוהגין שאין מקיפין רק מי שיש לו לולב ומ"מ אם אין לו לולב בכל העיר ביום ז' יקיפו בערבה ומי שהוא אבל י"א דאינו מקיף והמקיף לא הפסיד ושכר מצוה בידו (תר"ס) :

כ באתרוג של מצוה בשעת מצותו אין להריח בו די"א דאז אין עומד לחריה אבל שלא בשעת מצותו מותר להריח בו ומברכין הנותן ריח טוב בפירות וכן בשבת שבתוך החג וע' כלל ס"ו סי' י"ג לענין להריח באתרוג והדס (תרנ"ג) אבל הלולב אסור לטלטל בשבת אפי' לצורך גופו ומקומו כדלעיל בהל' שבת (שם) ומותר ליתן האתרוג בתוך המוכין שהיה מונח בו מעי"ט שכבר קלט הריח אבל לא יתן במוכין אחרים או בבגד משום דמוליד ריחא בבגד והוי כתיקון מנא ואע"ג דאינו מכוין מ"מ הוי פ"ר (תרנ"א בט"א) :

כלל קמט . דין הפסולים בד' מינין שבלולב ופסולי לולב :

א מדכתיב ולקחתם ולא כתיב ולקחת להורות דבעינן לקיחה תמה וזה כולל ב' ענינים (א) שיהיה כל מין ומין בשלימות שלא יהיה חסר ממנו כלום דאל"כ אין כאן תמה . (ב) כ"ש כשחסר מין א' לגמרי דפשיטא דאין כאן תמה וממילא נשמע כיון שקבלו הלל"מ שיעורו של כל או"א ממילא אם אין בו כשיעור בין מתחלת ברייתו או שנחסר אח"כ או שנשתנה אותו המין בין מתחלת ברייתו או אח"כ מטה שהוא ראוי שיהיה אותו המין נמצא ה"ז כאילו אינו וא"כ חסר לו אותו המין ובכלל הזה אם הוא עומד לשרפה כגון של עכו"ם וכיוצא בו וא"כ דומה כאילו כבר נשרף דכל העומד לשרפה כשרוף דמי ואין כאן שיעור וה"ז כאילו חסר לו אותו המין (תרמ"ט) :

ב ומדכתיב לכם קבלו חז"ל דר"ל משלכם למעוטי שאול דאע"פ שחבירו משאיל לו לא יצא וכ"ש גזול (שם) :

ג ומדכתיב פרי עץ הדר קבלו חז"ל דאע"ג דבכל המצות כתיב ואנוהו היינו למצוה מן המובחר אבל בד' מינין הקפידה התורה דאפי' לעכב בעינן הדר ואע"ג דלא כתיב הדר רק באתרוג כדכתיב פרי עץ הדר מ"מ כיון שכולן בפסוק אחד ילפינן א' מחבירו ובעינן הדר בכולן וכיון שלא פירשה התורה מה הוא הדר על כן מסרה התורה לחכמים שהם יפרשו מדעתם (שם) :

ד עוד יש פסול מה"ת הנוהג בכל המצות והיא מצוה הבאה בעבירה שעושה המצוה ע"י עבירה כגון שגזל לולב (שם) :

ה נמצא הפסולין בד' מינין הם ו' . (א) שיהיו לו כל הד' מינין . (ב) אם שמו עליו . (ג) הס־כל שהוא . (ד) הדר שלא יהיה בו מום . (ה) מצוה הבאה בעבירה . (ו) יבש אסמכוהו אקרא דכתיב לא המתים יהללויה וכיון שהוא יבש הרי זה כמת וי"א דפסול משום הדר :

ו אע"ג דבפסוק זה כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ומשמע דלא הקפידה התורה בכל אלו הפסולין רק ביום ראשון מ"מ יש מן הפוסקים דס"ל דבמקדש שכל ז' הימים הוא מה"ת ולכ"ע לדידן ביום ראשון שהוא מדאורייתא כולן נוהגין ופסולין מדאורייתא ובשער הימים לכ"ע שאול כשר כמו שנבאר דין דשאול ונגזול לקטן וכן חסר לכ"ע כשר בשאר הימים והפסול מחמת שחסר לו אחד מן המינים או שאין שמו עליו או שעומד לשריפה או שאין בו שיעור לכ"ע פסול מדרבנן כל ז' ובהדר נחלקו הפוסקים דלרוב הפוסקים אינו נוהג אלא בא' ויש פוסקים דאף הדר נוהג כל ז' ובשעת הדחק יש לסמוך על רוב הפוסקים וי"ט שני מחולקים הפוסקים י"א דדינו כא' וי"א כשאר ימים ולכן נוטלין בלא ברכה והטעם דבעיקר הלקיחה שיהיו כל הד' מינין ראו חכמים לתקן שיהיה נוהג כל ז' ימים אבל שאול וחסר שאינו בעיקר הלקיחה לא תיקנו ובהדר משום הידור מצוה בזה מחולקים הפוסקים והפסול מחמת מצוה הבאה בעבירה כיון דהמיר איסורו שנוהג אפילו בשאר מצות נוהגין נמי כאותן הפוסקים המחמירים כל ז' וביבש שהוא כמת י"א דאפילו לדעת המקילין דלא בעינן הדר כל ז' מ"מ יבש פסול משום לא כל המתים וי"א דבשעת הדחק מותר לברך על לולב יבש וי"א דאפילו על כל ד' מינין יבשים דכיון שהוא שעת הדחק ראו חכמים להכשירם לגמרי אפילו ביום א' דבעינן הדר לכ"ע ראו חכמים לומר שזה הוא הדר דאע"פ דאם אינו שעת הדחק פסולים

לגמרי מ"מ בשעת הדחק כשרים לגמרי ומברכין וי"א עוד דאף דבשאר מינים לא בעינן הדר כל ז' היינו משום דלא כתיב בהו בהדיא הדר אבל אתרוג שכתוב בו בהדיא הדר פסול כל ז' ולכן יש לנהוג הכל לפי שעת הדחק (שם) ועיין בתשוב' חכם צבי סי' ט' שמכשיר בשעת הדחק לברך אפי' על אתרוג חסר וכ"ש לניטל עוקצו :

ז ונ"ל דלא מקרי שעת הדחק אא"כ אין בכל העיר ד' מינין כשרים אבל אם יש לא' ד' מינין כשרים לא הוי שעת הדחק ויברך על של חבירו ויעשה הנענועים בשלו אם א"א בשל חבירו ומ"מ ביבש ואינו יבש גמור ויש לחבירו לח אבל לא לח גמור לכתחלה יטול שלו ואם שלו אינו לח גמור אבל לא יבש ושל חבירו לח גמור לכתחלה יברך בשל חבירו ובדיעבד יחזור ויטול בלא ברכה אבל אם שלו היה יבש גמור ושל חבירו לח גמור אפילו בדיעבד חוזר ומברך על של חבירו ואם שלו כשר לכ"ע אלא שאינו מהודר כמו של חבירו אעפ"כ יטול שלו (א"ר בשם מבי"ט סי' תרמ"ט) ואם אין בכל העיר ד' מינים כשרים יטול מה שנמצא ב' או ג' מינין ויעשה כל הנענועים וכן הש"ץ ובלבד שלא יברך אבל אסור ליקח מין אחר דיבואו לטעות בשאר שנים משא"כ בג' מינין לא יבואו לטעות דהכל יודעים שצריך ד' מינין (שם) :

ח תארו וגידולו של לולב כשיוצא מן הדקל יוצא עץ אחד כשרביט והוא חלק ואין בו עלין כלל ולאחר שגדל מעט ניכרין בו העלין ואם ינענעו בו יהיו נפרדין ממנו אבל לא ממילא וכ"ז נקרא בגמ' אופתא וראש כל עלה ועלה הוא קוץ שיבולין לשרט ידיו וזהו נקרא כופרא (כדאיתא בכ"מ גבי לוף) ואח"ז נפרד ממנו העלין והם מונחים זה על זה תכופים יחד על השדרה וכשנגדל יותר מתפרדין העלין מן השדרה ואינם שוכבים זע"ז ומ"מ עדיין עולין עם השדרה וכשיתקשו הרבה נפרדין לגמרי מן השדרה אלא שתלוין בו כענפי שאר אילנות ומדכתיב כפת תמרים ולא כתיב כף או עלי תמרים קבלו חז"ל דהיא לשון בעיתה שהוא לשון קשור ואגוד שהצריכה התורה שיקחנו בזמן שיש בו עלין דאז שייך לומר שהעלין כפותים בו משא"כ קודם לזה שהוא חלק לגמרי בלא עלין הנקרא אופתא דאז ל"ש לומר שהוא כפות וגם למעט לאחר שכבר נפרדו ונתפשטו העלין לגמרי מן השדרה דאז אינו כפות כלל וזה נקרא בגמרא חרותא (א) אלא דוקא בזמן שיש לו עלין שייך בו לשון כפיתה וגם לא קודם שנפרדו העלין ממילא דאז מלא קוצים ואין זה דרכי נועם ומצוה מן המובחר ליטול כשעדיין הם תכופים בשדרה ומ"מ אף אם נפרדו קצת כיון שעולין מן השדרה עדיין נקרא כפות וכשר וא"צ לאגוד אותו כדי שיהיו העלין שוכבים על השדרה ופסול זה באופא וחרותא הוא פסול מגופו שאין שמו עליו (תרמ"ה) :

ט בריית עלין של לולב כשהן גדילין ב' ב' מב' צידי השדרה וכל עלה כפול ודבוק מגבו ופתוח מלפניו וגב של כל עלה ועלה הדבוק נקרא תיומת ואם נחלקה התיומת של רוב העלין וברוב כל עלה ועלה ולאו דוקא שנחלקה מגבה (ראב"ד והש"ע ומ"א) אלא כל שנסדקה רוב העלין ברוב כל עלה ועלה שזהו ששנינו נפרצו העלין (היינו כפי' התוס' ושאר ראשונים) ר"ל שנחלקו העלין וא"כ ה"ז כאילו אינו (שם) והוי כאילו הלולב בלא עלין והוי כאופתא דהוי פסול מגופו ופסול כל ז' (ריטב"א) :

י בריית הלולב שבראש השדרה במקום שכלה יוצאין על השדרה לפעמים ב' עלין ולפעמים ג' עלין והם ג"כ כפולין ומחוברין מגבו ואם נחלקה העלה האמצעי אם כלה בג' עלין או שנחלק א' אם כלה בב' עלין ונחלק על השדרה גם זה בכלל נחלקה התיומת והוי כאילו ניטל אותו עלה ואינו הדר זהו דעת רוב הפוסקים אבל יש מחמירין יותר דאפי' לא נחלק רק טעט כסדק כל שהוא א' מן העלין העליונים נמי פסול דע"י הנענועים סופה לסדק כולה וכל העומד לסדק כסדוק דמי (ב) וראוי להחמיר אם אפשר ודוקא שנסדק בענין שאינו נראה שנסדק אבל אם נתרחב הסדק עד שנראה הסדק וזהו שנקרא בגמ' שנסדק כהמנק אפי' לא נחלקה העליונה רק העלין שאצל העלה העליונה אפילו במיעוט פסול וכ"ש אם נסדקה השדרה כהמנק דפסול (שם) :

פסול

נשמת אדם

(א) זהו פירש רמב"ם וש"ע שהוא פי' נפרצו עליו דהיינו שנדלדלו העלין ולפי זה לרמב"ם חרותא היינו נדלדלו. דכשכבר נתקשה הרבה אזי העלין תלוין למטה כשאר ענפי אילנות ולכן לא כתב הרמב"ם דין של חרוסת דחרותא היינו שנתקשו הרבה וזה נפרצו עליו והטור דכתב דין דחרותא היינו משום שמפרש נפרצו כרש"י או כתוס' · ולפ"ז ל"ע על המ"א שכתב וכן אם נתקשו העלין כיון שהש"ע כתב דין דנדלדלו וזהו שקשה כעץ וצ"ע :

(ב) המ"ז כתב בנחלקה העלה העליונה שכתב הר"ן בנחלק במיעוט פסול דל"ד מיעוט אלא טפח דאל"כ לחשוב בהדי ג' פגימות ע"ש ולדבריו היה לו להקשות גם לדעת הרא"ש וכ"כ הש"ע בשופר שנסדק בכל שהוא פסול ובאמת הט"ז לא עיין מ"ש הר"ן בהדיא סוף ד"ה נקטם ראשו דמה שאמרו בברייתא לולב הכפות וסדוק פסול היינו בעלה זה אמרו ומשמע דמפסיל בכל שהוא כחוטמו של אתרוג דאפילו בכ"ש פסול עכ"ל הרי שכתב להדיא דפסול בכ"ש וקו' הט"ז לק"מ דדוקא ג' פגימות הכן פוסלין מטעם פגימה אבל נסדק כ"ש אינו פוסל מצד עצמו אלא משום שסופו להסדק כמ"ש הריטב"א וכן בשופר הטעם שיסדק ע"י התקיעות ודברי הט"ז בלא"ה תמוהין מה ענין נפגם לנסדק כדאמרינן בבכורות נפגמה יש

יא לולב דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול י"מ שעליו אינן כפולין מתחלת ברייתן (רמב"ם) וי"מ שעלה העליונה לא היה כפול (ד"מ בשם כלבו) וי"מ שכל עליו מצד א' וצד א' נשאר בלא עלין (רש"י) וי"מ שדרך עלי הלולב שיוצאין זה אחר זה וזה יש לו עלה א' מעיקרו עד ראשו (רא"ש) וקיי"ל להומרא ככל הפרושים ומיהו י"א דכ"ז הוי פסול מגופו וי"א דהפסול משום הדר (ר"ן) וי"א דבאין עליו כפולים אפשר י"ל דהפסול משום הדר אבל לפירוש רש"י ורא"ש הוי פסול מגופו לכ"ע (ריטב"א) ואם היו העלין קצרים עד שאין ראשו של זה מגיע לעיקרו של זה פסול ונ"ל דזה תלוי ג"כ במחלוקת אם הוי פסול הגוף או משום הדר ולריטב"א הוי פסול הגוף (ג) :

יב נקטם ראשו פסול וגם בזה נחלקו רוב הפוסקים ס"ל דהיינו אם נקטם רוב של כל העלין וי"א דאם נקטם רק העלה העליונה הוי נקטם ויש מחמירין אפילו לא נקטם רק כל שהוא מעלה העליונה פסול דאינו הדר וגם בזה ראוי להחמיר מ"מ אם אין לו לולב אחר אלא שנקטם ראש העלה העליונה או שנחלקה מעט יש לסמוך על רוב הפוסקים ולברך עליו ואפי' ביום א' (אבל שנקטמו רוב עלין לכ"ע פסול אפילו בשעת הדחק כ"כ א"ר דזהו כוונת רמ"א דלא כמ"א בס"ק ו') :

יג יש לו קוצים בשדרתו או שנצמת ונכווץ או שעקום באמצעיתו לפניו עד שנעשה שדרתו כגב בעל חטוטרת או שנעקם לאחד מצדדיו פסול אבל אם נכפף לאחוריו כשר דזהו דרך ברייתו ודוקא שהשדרה כפופה אבל אם עליו העליונים כפופים מעט הרא"ש אוהב אותם יוהר דאז התיומת בשלימות והר"ן פוסל ואם רוב העלין כפופין בראשיהם לכ"ע פסול :

יד נשברה השדרה ונופל למטה ולא נשאר בו שיעור לולב כ' המ"א דכשר (דדומה לבהמה שנשברה השדרה דכשר וכו' א"ר דמ"ש דנשאר החוט וה"ל דכוונת המ"א כיון דאין השדרה סימן טריפות ואם כן ה"נ דכשר) ואם נשברו רוב העלין פסול :

טו יבשו רוב עליו פסול י"א משום שאינו הדר ויש אומרים משום דנקרא מת והריטב"א כ' דאף לפ"ז הפסול הוא משום הדר ולא נקרא יבש אא"כ נפרך בצפורן או כשכופלין העלין ונשברין (כלבו) וכ"ז כשאין בעיר לח דרוב פוסקים ס"ל דכשכלה ירקות שבו זהו יבש :

טז שיעור הלולב שיהיה עכ"פ ד' טפחים שהן ט"ז אצבעות ובדיעבד סגי י"ג גודלין ושליש ושיעור זה הוא דוקא השדרה בלא העלין העליונים וכל הפסולים שכתבנו למעלה הוא דוקא בתוך שיעור זה :

כלל קנ · דין פסולי הדס וערבה (תרמ"ו תרמ"ז) :

א עץ עבות האמור בתורה הוא ההדס והלמ"מ שיהיה ארכו עכ"פ י"ב גודלין ובשעת הדחק יש לסמוך על הפוסקים דסגי בי' גודלין ויהיה בכל השיעור הזה מטה עד למעלה עבות דהיינו מעשה שרשרות שר"ל שיהיו יוצאין ג' עלין בשורה א' בשוה בכל קן וקן שלא יהיה א' נמוך או גבוה מחבירו ואם היה עלה א' נמוך או גבוה ה"ז נקרא הדס שוטה הפסול וכן אלו הגדילין בב' ב' עלין פסולים דאע"ג דכלן גדילין באילן א' כידוע גזה"כ הוא שדוקא ענף שהוא עבות כשר שהרי לא נאמר בתורה ענף עץ הדס אלא עץ עבות ולכן פסול אפי' בשעת הדחק ואף שהעולם נוהגין בו היתר והאחרונים דחקו עצמם למצוא מקום למנהגם מ"מ לא כצאו (ועיין בביאורי בגר"א) ולכן הירא דבר ה' יטרח למצוא הדס שהוא עבות ובתוך אלו היבישים שמביאים אם האתרוגים בדוחק נמצא א' למאה ולכן אין להם חזקת כשרות עד שישרם בחמין ויבדוק אותם ואם לא מצא יטול בלא ברכה והרבה מן הפוסקים ראשונים ס"ל דאסור להוסיף מה שאינו עבות ועובר על בל תוסיף וכיון שאינו מין הדס פסול כל ז' ונ"ל דאם השש בהדס שמא הוא מורכב וכיוצא בו מהני תנאי שיאמר אם הוא הדר אצא בו וא"ל יהיה כאבן ואז אין כאן בל תוסיף כמו בב' זוג תפילין :

ב בדיעבד אם לא היה נידולו ממטה למעלה ג' בקן אחד אלא שלמטה הוא גידולו ב' ב' או תרי וחד ואח"כ יוצא ג' ג' אם הוא רוב שיעור של הדס כשר (א) :

ג היה עבות אלא שנשרו עליו אם נשאר ג' עלין בקן אחד ואפילו אינן בראשו בשעת הדחק שאין לו אחר נוטלו ולא יברך דיש פוסלין אפילו אם נשר רק עלה א' מכל קן מרוב השיעור של

נשמת אדם

בו חסרון נסדקה אין בו חסרון :

(ג) **בלבוש** כתב שאם אין עלה העליונה כפול מתחלת בריותו פסול שאין זה דרך מינו ולפ"ז משמע שהוא פסול מגופו ואחר זה כתב שאם כל העלין מצד אחד (וזהו כפירש"י) פסול שאינו הדר ולא עיין בר"ן וריטב"א וראיתי שבתחילת סי' תרמ"ט מרכיב שניהם וכתב דכל שנשתנה ברייתו אין זה הדר ואם כן לדידיה הכל פסול אחד ואזיל לשיטתו שפסק אבי' תרמ"ט דהדר פסול כל ז' ובאמת הוא ספרא גדול דאף דבוודאי אנו צריכין לילך אחר פסק רמ"א דכתב בסי' תרמ"ט דחזזית פסול כל ז' היינו דוקא כאפשר באחר · אבל כא"א והאי דנסמוך על רוב פוסקים דדוקא ביום א' בעינן הדר אבל מה שפסולו מגופו אפילו בשעת הדחק פסול כל ז' :

(א) **דין** זה לא נמצא בהדיא בש"ע ולאחר העיון אפשר שכן הוא כוונת הש"ע בסימן תרמ"ו סעיף א' כתב נשרו רוב עליו ונשתייר ג' עלין בקן א' כשר ובסעיף ד' כתב

של ההדס ומ"מ בשעת הדחק אם נשאר ברוב השיעור בכל קן ב' עלין כשר ואם נשר מרוב השיעור אפילו מקן א' ב' עלין פסול לכ"ע (חוץ בעל העיטור) אבל אותן הגדילים ב' ב' אם נשר עלה א' מקן א' (וכן מוכח דמ"מ מהדס בת ג' טרפי דאם נשרו ב' עלין מקן א' דפסול ה"ה בזה וכ"כ הט"ז בהדיא ומש"כ הב"ח מכל קן נ"ל דר"ל מכל הקנים אבל לכ"ע אפילו לא נשר רק עלה א' מקן א' פסול ומש"כ הט"ז דלרא"ש בעינן ב' עלין לא הבנתי) מרוב שיעור אורך ההדס פסול ובבי"ז אינן משגיחין העולם ואפי' אם נאמר שהם הדס מ"מ פסולים ובעוה"ר העולם נכשלים בזה ואילדידי צייתי כל שלא ידוע לו שיש לו הדס כשר שהוא ג' בקן אחד לא יברך על שלו אלא על של חבירו ופסול זה דנשרו עליו פסול מגופו שאין שמו עליו ופסול כל ז':

ד היו ענביו מרובין מעליו אם ירקות כשר שעדיין הוא מראה הדס ואם כבר נעשו אדומים או שחורים פסול דהוי כמנומר ואינו הדר ואם מיעטן כשר ואין ממעטין ביו"ט דהוי כמתקן מנא עבר ולקטן כשר ואדם אחר שא"צ לזה ההדס מותר ללקטן א' א' לאכילה דכיון דאינו מתכוין לתקן אע"ג דהוי פ"ר כיון דלא איכפת ליה במקום מצוה מותר (עיין בהל' שבת כלל ט') ופסול זה כיון שהוא משום הדר א"כ פסול כל ז' (מ"א ס"ק ד'):

ה נכמשו כל העלין כשר:

ו יבשו כל העלין פסול. ואם נשתייר בראשו קן א' ובו ג' עלין לחין כשר ואפילו אם גם מקן זה יבשו ב' עלין יש מכשירין ואם אותן עלין שלא יבשו נכמשו יש פוסלין דאע"ג דנכמש כשר כיון שבולו יבש לא מהני הכמוש להציל ולא נקרא יבש עד שילבינו פניהם לאחר שנפרך בצפורן אבל כל זמן שהם ירוקים קצת אע"פ שנפרך בצפורן כשר ופסול היבש כמו בלולב ואם כל ההדס לח אלא שיבש בראשו יש פוסלין (מ"א סק"ח בשם ב"ח):

ז נקטם ראשו דהיינו שנקטם העץ כשר דלא ניכר כ"כ הנקטם בהדס וכיון שיש פוסלים בנקטם צריך להדר אם אפשר שלא יהיה נקטם בראשו:

ח נ"ל דמה שרגיל שיוצאים בין הקנים ענפים קטנים צריך לקטום אותם כדי שלא יפסיקו בין הקנים ואע"פ שנקטם כשר לכ"ע כיון שאינו בראשו (כ"כ הט"ז בשם הראב"ד וכ"כ הר"ן וכל הפוסקים לדין פשוט ולא ידעתי למה לא העתיק הב"י דין זה בש"ע):

ט ערבי נהל האמור בתורה אין כל דבר הגדל על הנהל כשר אלא מין ידוע הנקרא ערבי נחל עלה שלה משוך כנחל ופיה חלק וקנה שלה אדום ואף בעודו ירוק כשר שבשישהה באילן נעשה אדום ולפי שרוב מין זה גדל על הנחל לכך נקרא ערבי נחל ואפי' גדל בהרים או במדבר כשר וי"א שלכתחלה יהדר ליקח מאותן הגדילים על הנחל ויש מין ב' שקנה שלה אדום ועלה שלה משוך אלא שפיה אינו חלק שיש בו פגימות אלא שכל הפגימות נוטות לצד א' וזה ג"כ כשר ונקרא חלפי גילא ויש מין ג' שקנה שלה לבן ועלה שלה עגול ובה פגימות כמגירה שיש לה ב' עוקצין ונקרא צפצפה וזה פסול שאינו מין ערבה ושיעור הערבה כשיעור דהדס ופחות מזה פסול כל ז':

י ערבה שיבשה או שנקטם העץ שבראשו פסול שאינו הדר ואם נפרצו העלין י"א דהיינו נדלדלו העלים מן הקנה ותלוים למטה (כמ"א ס"ק כ' ע"ש ונ"ל שמ"מ פירש נפרצו שנדלדלו) או שנסדקה ונהלקו (ג) העלין או שנשרו רוב העלין פסול שאין שמו עליו ופסול כל ז' אבל כמושה או שנשרו מקצת העלין כשר וצריך להשגיח מאוד בערבה דמחמת הנענועים נושרין העלין ואז פסול:

כלל קנא · דין אתרוג (תרמ"ח):

א פרי עץ הדר האמור בתורה הוא אתרוג ואם הוא יבש שאינו מוציא שום ליחה פסול דאינו הדר ויש פוסלין אפילו כמוש (עיין א"ר דלא כמ"א וכן גרסת בס"ג כמוש פסול):

נשמת אדם

דין הדס מגרמא ובסעיף ה' כתב למצוה בעינן כל אורך ההדס שיהיה עבות ולעיכובא ברובא וע"ש בט"ז שכתב שזה שבסעיף א' סותר לסעיף ה' ומה שתירץ בשם המגיד לא שייך לדברי הש"ע דבשלמא לרמב"ם ניחא שהוא לא הביא כלל דין הדס מגרמא אלא שכולל כולם בדין דנשרו עליו ע"ש במ"מ אבל לש"ע קשה דאם יפרש כדברי מ"מ אם כן קשה למה הביא דין דהדס מגרמא ולכן נ"ל בסעיף א' מיירי בהדס כשר אלא שנשרו כל העלין וע' בב"י שכתב בשם העיטור דכשר והרא"ש והטור כתבו דגם דעת הרמב"ם הכי וכ"כ הסמ"ג נשרו רוב עליו של הדס אם נשתייר בו ג' בדי עלין לחין כשר ומשמע שהם אינם גורסין בברייתא יבשו רוב עליו אלא נשרו והיינו כדעת העיטור ובשעת הדחק כדאי הם הפוסקים לסמוך עליהם ואף דבב"י לא משמע הכי אפשר שחזר בו בש"ע והא דסעיף ד' הוא דין דמגרמא בסעיף ה' מיירי בהדס שגידולו הוא כך שקלחו עבות ומקלחו אינו עבות ע"ז כתב הראב"ד דלמצוה יהיה כל שיעורו עבות ולעיכובא ברובו וע' ברא"ש ור"ן ותמצא שכן הוא האמת וכ"כ הלבוש בהדיא ואח"ז בא לידי ס' ר' ירוחם וכתב וז"ל ועבות שאמרנו כתב גאון דאפי' רובא שוטה ויש ג' בדי עבות בראש כל אחד ואחד כשר פי' כי יש הדס שתמצא בענף א' עלין של שוטה ועלין עשוין כעבות והראב"ד כתב שצריך רובו לעכב ולמצוה כלו עכ"ל:

(ג) נ"ל דה"ה בהדס וכמ"ש המ"א אך מדכתיב הרמב"ם נשרו בהדס מ"מ דס"ל דזהו פי' של נפרצה במשנה וא"כ ה"ה בערבה ונפרצה היינו ברוב עלין ול"ע למ"מ בשלמא בלולב שנדלדל פסק כדמשני בגמרא ואימא חרותא ומשני בעינן כפות אבל בהדס וערבה מנ"ל לפסול:

ניקב

הטור

ב ניקב ואין בו חסרון כלל אם הוא מפולש פסול ואם אינו מפולש והנקב הוא כאיסר אע"פ שאין בו חסרון כלל כגון שתחב בו יתר אפ"ה פסול וכ"ז באינו חסר אבל אם חסר ממנו כל שהוא פסול רמב"ם ורא"ש וכן סתם בש"ע אבל י"א דבלא חסרון אינו פסול אפילו נקב מפולש אלא כשיש בו חסרון אז יש לחלק דאם הוא מפולש אף ע"פ שאינו חסר אלא כל שהוא פסול ואם אינו מפולש צריך שיהיה בו חסרון באיסר (רא"ש) ומה הוא מפולש י"א דוקא שניקב מעבר לעבר וי"א דאם מגיע לחדרי הזרע הוי מפולש ואם ניקב הקליפה העבה מצד זה לצד זה לכ"ע הוי מפולש ומ"מ מה שנראה לפעמים באתרוג שהיה בו נקב בעודו במחובר אלא שנקרם עליו עור ובשר זה לא נקרא נקב וכשר ובשעת הדחק נוהגין להכשיר חסרון כל שהוא אם אינו מפולש ואם הוא ספק אם יש בו חסרון כ"ש אזלינן לקולא וכיון דיש מכשירין אפילו בודאי וכן אם מסופק אם מגיע לחדרי הזרע כשר דסמכינן על הפוסקים דדוקא מעבר פסול (א"ר) וטע' דניקב פסול י"א משו' שאינו לקיחה תמה (טור) וי"א משו' שאינו הדר (א) :

ג נסדק מראשו לסופו אפילו אינו חסר כלום ואפילו לא נסדק אלא רוב עובי הקליפה העבה פסול דסופו לרקוב אבל כל שלא נסדקה רוב קליפתו לא מקרי נסדק ודוקא שנסדק מלמעלה ולמטה דהיינו מסוף החוטם עד סופו אבל אם נשאר בו מלמעלה ומלמטה אפי' כל שהוא כשר שאז יחזור לבריאתו ודוקא שנשאר החוטם שלם אבל אם נסדק בחוטמו אפילו כ"ש פסול כדלקמן סימן י"ב ונ"ל דאפילו בחוטם דוקא שנסדק רוב קליפה החיצונה דבלא"ה לא מיקרי נסדק וטעם פסול דנסדק הוא משום הדר (ב) (ג) :

ד אתרוג שנרגש במשמוש היד שנימוח כל בשרו בפנים וקליפתו החיצונה וגם חדרי הזרע קיימין יש מכשירין ויש פוסלין משום חסר :

ה האתרוג מבחוץ יש לו קליפה ירוקה דק מאוד ולפנים ממנו היא הקליפה העבה לבנה והוא בשר האתרוג ולפנים ממנו יש כמו ענול ובו מונחים גרעינין וזה נקרא חדרי הזרע ואם נקלף אותה קליפה הירוקה שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמו שהוא בריית כשר אפי' נקלף כולו ובלבד שנשתייר בו כ"ש וכן סתם בש"ע וי"א שצריך שישאר בו כסלע דהיינו שליש טפח כדאיתא בי"ד סי' ל' ואם אין מראה הקילוף דומה לשאר האתרוג אם נקלף רובו פסול ודינו כחזזית לקמן סי' ח' וכ"ז שנקלף הכל ביחד אבל אם נקלף בב' וג' מקומות אפי' במיעוט האתרוג אם אינו דומה לשאר האתרוג פסול דהוי כמנומר ובשעת הדחק יש להכשיר אפילו בב' וג' מקומות אע"פ שאינו דומה לשאר האתרוג ובלבד שתהיה מראה בשרה ואם הוא במקום

נשמת אדם

(א) **הטור** כתב בסי' תרמ"ט דניקב כשר בשאר מינים אע"ג דלשיטתו הדר פסול כל ז' וס"ל דניקב הוא מטעם תמה אבל הריטב"א ריש פ' לולב כתב דניקב הוא מטעם הדר וצ"ל דהטור לשיטתו דס"ל דחסרון כ"ש פוסל אפי' אינו מפולש ונקב במפולש אע"פ שאינו חסר שפיר י"ל דפסול דניקב משום תמה אבל הריטב"א לשיטתו דס"ל דחסרון שאינו מפולש אינו פוסל אלא בכאיסר אבל פחות מזה לא נקרא חסרון כלל וא"כ אין סברא דחסרון כ"ש אף במפולש שלא יהיה תמה ולכן כתב משום הדר :

(ב) **כ"ב** הלבוש אבל לא ידעתי מנ"ל דלא מצאתי טעם בזה פוסק דאף דנסדק איירי בלא חסרון הא ניקב מפולש לדעת הרא"ש והטור איירי נמי בלא חסרון · ואפ"ה כתב הטור משום תמה :

ואמנם נ"ל דהיא ברורה דטעם משום הדר דע"כ נסדק מיקרי תמה מהא דסוף סוטה גבי שמיר דאמרי' דגבי אבני אפוד כתיב במלואותם ולכן א"א לכתוב עליהם בסכין אלא ע"י שמיר והאבן נבקע כתאנה המתבקעת ע"ש הרי לבדיא דאע"ג דכתיב במלואותם ובעינן שיהיה תמה אפ"ה מה שנסדק מיקרי תמה וא"כ ה"נ וע"כ הטעם משום הדר :

(ג) **עיין** בט"ז ובמ"א מה שהגיהו בר"ן ובאמת הגירסא שכתב הבית יוסף בר"ן כך הוא בריטב"א וא"א לומר דגם שם נפל טעות ועוד כפל דבריו וא"א לומר שיש בו טעות ולכן נ"ל דס"ל דאין הפירוש בגמ' כמו שכתבו תוס' ורא"ש אם נקלף תאינה דאם נשתייר למעלה ולמטה כשר דבאמת זה לא תני במתני' בהדיא דאם נשתייר כשר אלא דה"ק דרבא בעי נולדו סימני טרפות מהו ופריך אם נקלף תאינה ואם נסדק תאינה ר"ל דמצינו דנקלף ונסדק הם סימני טריפות וזה תני במתני' בהדיא דפסול מ"מ אינו מהכרח שיהיה דומה ממש לטריפות דכמו דהתם בנסדק אם נשאר גומה ולמעלה כשר ה"ה הכא דדוקא סימני טריפות בעי רבא אם הוא סי' פסול באתרוג אבל בשיעורן אינם שוים והא ראיה מהבכורים דנקב בלא חסרון אע"פ שמפולש כשר ובטריפות טריפה וכן להיפך בטרפות אפי' ניקב מעבר לעבר אם אינו מגיע לחלל כשר ובאתרוג אם ניקב מעבר לעבר פסול אע"כ צ"ל דאע"ג דבטריפות במפולש טרפה אף בלא חסרון מ"מ באתרוג כשר אלא דבעיא דרבא הוא אם סי' זה טרפה בבהמה ה"ה באתרוג פסול וה"א שיעורא לחוד ואפשר שגם דעת רש"י כן ומ"ש דבגרגרת אם לא נשאר טרפה אין כונתו דקושית הש"ס אי נסדק תאינה דאם נשאר למעלה ולמטה דכשר דאיך פריך תאינה דזה לא מפורש במשנה אלא דרש"י כתב היכן מצינו שיהיה נסדק טרפה וע"ז כתב כגון שנסדק שגרגרת ולא נשאר כלום אבל מ"מ קושית הש"ס אי נסדק תאינה הוא רק דתאינה דפסול אבל בשיעור אין לדמות לטריפות דבאתרוג בנסדק רובו טריפה ועוד דע"כ צ"ל לגמרי לטריפות שהרי כתב הר"ן דאם נסדק רוב קליפה חיצונה פסול וזה לא מצינו בטרפות שהרי אפי' אם נסדק הגרגרת בכולו ולא הגיע לחלל בודאי כשרה אלא על כרחך דבעיקר הדין בעי רבא אם סימן טרפה הוא באתרוג אבל בשיעורא אינן שוין ובזה מיושב ג"כ מה שהקשו תוס' על רש"י שכתב דנקלף כולו כשר דאדרבה בטרפות הוגלד כולו טרפה ובזה לק"מ דאינו דומה בשיעורה לטרפה דבאתרוג תלוי בהדר בהידור וכיון שנקלף כולו יותר מהודר כבנשאר מקצת ולפ"ז גם מה שהשיג הב"ח על רמ"א הביאו המ"א דמצד א' לכ"ע לא פסל ברובו וליתא דאינו דומה לטרפה בשיעורא וז"ל ריטב"א נסדק פי' להרבה ברובה משני צדדין מלמטה דאילו בחוטמו במשהו פוסל ואם נסדק מיעוטו אפי' מצד אחד כשר (כ"כ דר"ל אפי' נסדק כל צד אחד כיון שהוא מיעוט האתרוג כשר) ויש מחמירין לפסול אפי' כשאין הסדק ברובו נמטה עובר משני צדדים שהוא סדוק מצד א' עד חללו ויש מחמירין אפילו ברוב הקליפה החיצונה עכ"ל הרי לבדיא דלא כב"ח וכ"א ודברי רמ"א קיימין וכן משמע מרי"ף שכתב

בתם

במקום אחד אפי' ברובו כשר (כי ראיתי בא"ר שכתב הראש בתמים דעים לראב"ד שהוא מסכים ג"כ לי"א עי' בכ"ז) אבל אם יש לו מראה פסול כגון לבן ושחור פסול ובחוטמו יתבאר דינו לקמן (ד):

ו ניטלה פטמתו והוא העץ שתקוע באתרוג למעלה בחוטמו ועליו הוא השושנתא אם ניטל עד האתרוג פסול דהוי כחסר ואם לא היה לו עץ זה מעולם וניכרים הם כי יש במקומו כמו גומא מתחלת ברייתו כשר ואם יש לו אותו העץ אלא שנחסר השושנתא יש מחמירין בזה וטוב להחמיר במקום שאפשר ליקח יותר מובחר מזה אבל אם הוא המובחר אין להחמיר בשביל השושנתא:

ז ניטל עוקצו הוא העץ שלמטה שבו תלוי באילן ונשאר מקומו גומא פסול משום חסר ואם ניטל רק מקצתו ונשאר הגומא מכוסה כשר:

ח עלתה עליו חזזית אם במקום אחד אם הוא על רובו של אתרוג מב' צדדין פסול ואם אינו רק על רוב של צד אחד כשר (מ"א סק"ג י"ג) אבל אם הוא בב' וג' מקומות דמחזי כמנומר יש פוסקים דאפי' אם אינו מתפשט אלא על מעוטו של אתרוג פסול ודעת רוב פוסקים דאף בזה דוקא אם מתפשט ברוב האתרוג ואע"פ שכשנצרף מקו' החברבורות לא יהיה אלא מיעוט מ"מ כיון שנתפשט ברוב האתרוג מחזי כמנומר ופסול ולאו דוקא ברוב האתרוג אלא אפילו אם הוא רק ברוב היקף האתרוג עד שנתפשט מב' צדדים פסול (שם ס"ק י"ג) ואינו כשר אלא כשהוא במיעוטו ומצד אחד ופסול דחזזית הוא משום הדר והחזזית הוא כמו אבעבועות וניכר במשמוש היד שהוא גבוה משאר האתרוג אבל אותן שרגילין להיות הרבה ומצוי ברוב אתרוגים או מה שנעש' עקום ואדום כשר דחשבינן למראה אתרוג אך כבר כתב היש"ש המורים מרובים והיודעים מעוטים וגם התה"ד הניח דין זה בצ"ע ולכן הירא לדבר א' ישתדל לקנות אתרוג בלא חזזית ובהרת:

ט כסול זה דהחזזית חוזר להכשירו אם כשיקלוף אותו מקום חוזר למראה אתרוג ולא יהיה חסר כלום:

י תפוח סרח מנומר פסול שאינו הדר וכן כבוש ומבושל ואם נכבש בדבש כ' הט"ז דהוי כבוש והב"ה כתב דלא הוי כבוש ומיהו צריך בדיקה אם יש בו לחלוחית ואתרוג שהוא משנה שעברה ולא נכבש ודאי יבש הוא ואין לו לחלוחית:

יא אלו הן מראות הפסולות באתרוג שחור או לבן ודינו כחזזית (בסי' מ') אבל ירוק הוי מראה אתרוג (כדמוכח בסעי' כ"א דדוקא משום דעדיין לא נגמר פריו פסול ירוק) וכן אדם כשר (וכדמוכח במ"א ס"ק י"ט וכן בטור והש"ע לא כתבו רק שחור ולבן כן נ"ל):

יב מחוטמו ואילך דהיינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפיטמא פוסל חזזית וכל שינוי מראה הפוסל וכן יבש ונסדק ונקלף ונשתנה ממראה האתרוג ואם הסר בכ"ש בחוטמו אם נסול כל זה צ"ע (ה) וב"ז דוקא כשנראה לעינים אבל לא כשיצטרך להפש אח"ז:

נשמת אדם

שהם שיסדק ובודאי משמע דרוב נד אחד קאמר דבכל דוכתא קי"ל רובו ככולו ומאוד אני תמה שבספרי רמב"ם שבידינו נשמט לגמרי דין זה דנסדק וגם בסמ"ג לא כתב לא נקלף ולא נסדק והכלבו שכל דבריו לקוטים מרמב"ם לא הזכיר ג"כ נסדק ואף שאח"כ בהשגה בפסולים כתב נסדק נ"ל פשוט שהוא ט"ס . ונ"ל נקלף שהרי בפרטן כתב נקלף ובכללן כתב נסדק ולא נקלף וכיון שלא ראיתי לא' מן הראשונים והאחרונים שהעירו בזה דבר פשוט הוא שהוא השמטת הדפוס ומה שתמה הט"ז לא נחמיר בנסדק כר"ן שהוא יחיד לא ידעתי כוונתו שהרי הר"ן והריטב"א לא כתבו זאת מדעתם אלא שכתבו יש מחמירין ויש מחמירין א"כ אינו דעת יחיד ולכן נ"ל דאין לזוז כלל מדברי רמ"א ודלא כט"ז ומ"א:

(ד) דעת הטור וכ"כ הסמ"ג דהא דכתב הרא"ש דברובו דוקא במראה פסול זהו דוקא לסברת י"א דס"ל דאע"ג דאינו דומה למראה אתרוג אפי' ב' וג' מקומות ומכ"ש למקום א' כיון שהוא מקצתו כשר וה"ה בכולו אע"ג שאין לו מראה פסול רק שאין לו מראה אתרוג פסול אבל נשתייר בו כסלע כשר וא"כ ע"כ מה שכתב ברובו פסול היינו דוקא במראה פסול אבל לדעת הראב"ד דב' וג' מקומות כיון שאינו דומה למראה אתרוג פסול וא"כ הא דבמקצתה כשר היינו דוקא במקום א' ויש לו מראה אתרוג דוקא כשר ובכולה אפילו יש לו מראה אתרוג פסול וא"כ ברובא פסול אם אין לו מראה אתרוג ובחוטמו כיון שאינו דומה למראה אתרוג אפי' בכ"ש פסול וכ"כ בהדיא ברמזים ולולי דבריו היה נראה לפרש דברי הרא"ש שכתב דברי הראב"ד דהא דקיי"ל נקלף מקצתו כשר דוקא במקום אחד אבל בב' מקומות אפי' יש לו מראה כשר כיון שאינו שוה לשאר האתרוג פסול ויש מכשירין בזה וע"ז קיים הראב"ד דאם יש למקום הנקלף מראה פסול לכ"ע פסול אפילו במקצת אם הוא בב' מקומות ומה שכתב בחוטמו בכ"ש פסול י"א דקאי דוקא אמראה פסול או די"ל דלראב"ד כיון שאין לו מראה אתרוג פוסל בחוטמו בכ"ש אח"ז כתב לחלק דהא דקיי"ל דבכולה פסול נ"ד אלא דס"ל ברובו הך ע"ז קאי הא דקי"ל בנשתייר כסלע כשר ע"ז כתב הרא"ש דזה דוקא במראה פסול בזה אפי' נשתייר כמיעוט יותר מכסלע פסול. ואפי' לדעת הראב"ד דפוסל בב' מקומות אפי' מראה כשר רק שנשתנה ממראה האתרוג התם גרע מנקלף כולו דהוי כמנומר משא"כ כולי דהוי הכל במקום אחד אך לנור שומעין:

(ה) מה שכתב המ"א בשם המבי"ט דדוקא ב' אבעבועות לפאות כשר כתב א"ר בשם כ"ג שכתב דאין זה דקדוק ול"נ דהמעיין ברמב"ם ובפוסקים משמע להדיא דאפי' בא' פוסל והנה המ"א ס"ק י"ז משמע להדיא דס"ל דנסדק הוי טעמא דפסול באתרוג משום הדר אלא דבחוטמו הכל פסול משום הדר ולפ"ז ה"ה בהסר כל שהוא בחוטמו אינו הדר ופוסל לדידן כל ז' וכן משמע להדיא מדבריו בסימן תרמ"ט ס"ק י"ז שכתב בשם ר"א מפראג דניטל פטימתו פסול כל ז' ובאמת לענ"ד אינו מוכרח כלל די"ל דלהר"א היה ק' לו קושית המ"מ דתיפוק ליה בניטלה פטמתו משום חסר להסוברים דלא בעינן כאיסר ואפשר שכן דעת ר"ת ולכן הוכיח דהפסול משום הדר אבל מה שדקדק המ"א מדברי המ"מ שהקשה מניטל עוקצו ולא מפיטמא אינו מוכרח נ"ל דהאמת קו' המ"מ גם

יג התיום דהיינו שנדל ב' דבוקים זה בזה כשר וסמ"ג וראב"ן ורי"ו פוסלים :
יד העגול כתב המ"מ עגול מכל צד כסדור פסול וכן אם נדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת דאין שמו עליו אבל אם נעשה בברייתו אע"פ שעשאו כעין דפין דפין כשר אע"ג שנראה בין הדפין כחסר כיון שתחלת ברייתו הוא כך ונקרם העור והבשר כשר :
טו הירוק שדומה לעשבי השדה פסול משום שלא נגמר פריו ופסול כל ז' ואם התחיל כבר להוריק כשר דכשמשהין אותו יהזור כולו למראה אתרוג :
טז שיעור אתרוג הקטן לא פחות מכביצה פחות מזה פסול כל ז' שלא נגמר פריו ולא נקרא פרי ואפי' אם היה בו כשיעור ובימי החג נצטמק ועמד על פחות מכביצה מ"מ פסול משום שאינו הדר (ו) וגדול אפי' הרבה כשר וראוי לכל אדם להדר שיהיו לו כל ד' מינים מובחרים ומהודרים וכבר בארנו בהלכות ברכות כלל ס"ח סי' ה' דהידור מצוה שליש ושם מבואר כיצד יעשה אם כבר קנה ורוצה להחליף או אם רוצה לקנות (תרנ"ו) :

כלל קנב . דין שאר פסולים בד' מינין ודין שאול וגזול ואתרוג השותפים :

א מותר ליקח לולב ושאר המינים מגנות הנכרים ומ"מ אם יש מישראל אע"פ שאינן יפים כאלו יקח מישראל (תרמ"ט) :
ב אתרוג ושאר המינים המורכבים פסולים שאין שמם עליהם :
ג אם גדלו בעציץ שאינו נקוב צ"ע (א) :
ד כבר כתבנו מדכתיב לכם קבלו חז"ל דביום ראשון בעינן לכם ממש ולא שאול ולכן אסור ליטול לולבו של חבירו ביום ראשון שלא מדעתו (אע"ג דגבי ציצית נמי כתיב לך וקיימ"ל דשאול פטור

נשמת אדם

מפיטמא וכ"כ בר' מנוח להדיא וז"ל ודוקא אם היה לו פיטמא דהו"ל חסר ועוד כתב וז"ל והני תרתי פסולי דניטלה פטמתו ועוקצו דפסלינן הויה לרבינו דחסר אע"פ שאינו מפולש פסול עכ"ל הרי להדיא דס"ל דפטמא משום חסר ומה שפסק' הר"א כבר תירץ המ"מ כיון שאינו מגוף האתרוג וא"כ ה"ה לפטמא ומ"ש המ"א ראיה מסימן תרמ"ה סעיף ו' כוונתו מ"ש שם בשם ירושלמי דנקטם הלולב פסול משום הדר ומזה הוכיח המ"א דכל שהוא בראש פסול מטעם הדר נ"ל דטעמא דירושלמי אינו משום שהוא בראשו אלא דס"ל דפסול דנקטם הוא מטעם הדר וכ"מ בירושלמי בעון קמיה ר"א יבשה ליתא תהו מה בינו לקטום א"ל זה הדר וז"א הדר וירושלמי אזיל לשיטת דסבירא ליה דיבש הוי הדר ופסול מטעם לא המתים ועל כל פנים משמע דיבשה ליתא איירי נמי בעלין העליונים וכמ"ש הרא"ש בשם הראב"ד עכ"פ מוכח דאע"ג דיבשו בראש הלולב מכל מקום הוי הדר וא"כ ה"נ בפסולי אתרוג אף שהוא בחוטמו כיון שהפסול אינו אלא מטעם חסר כגון ניטל הפטמא או שחסר ממנו כ"ש אינו פסול משום הדר אף שהוא בחוטמו ומ"ש הר"ן דעל חוטמו בכ"ש ובכל הפסולים היינו דוקא מה שהפסול הוא משום הדר כגון נקלף ונסדק ותזזית ושינוי מראה אבל מה שהטעם משום חסר אע"ג שהוא בחוטמו אינו פסול אלא ביום א' ומ"ש הר"ן דגם בנסדק פסול בכל שהו מלבד שאינו מוכרח מדבריו שיפסול כל ז' הך כבר הוכחתי לעיל סי' ב' והבאתי ראיה גדולה שפסול בנסדק הוא מטעם שאינו הדר ומה שכתב בד"מ דנסדק שפסול משום חסר זה לא נמצא בר"ן אלא שהם דברי ד"מ ולכן נ"ל דבשעת הדחק יש להכשיר בניטל פטמתו או חסר בחוטמו בשאר הימים בפרט שרוב הפוסקים כתבו דלדידן לא בעינן הדר כל ז' וזכיתי לס' רי"ו וז"ל בנתיב ח' ח"ג וכתבו המפרשים כי בחוטמו ג"כ פוסל בכ"ש בכל שאר פסולי אתרוג מכל אותם דפסולים משום הדר וכ"ה שכוונתי אל האמת :

(ו) דאע"ג דגמרא דחי טעמא דהדר היינו לר"י דבעי למימר דלא בעי ר"י הדר אבל ודאי בזה כ"ע מודו דאינו הדר אבל הגמרא קאמר דר"י ס"ל דלא בעינן הדר דבכל דבר אזלינן בתר השתא כמ"ש המ"א ובטהרות פ"ג מנאתי וכ"כ הב"ח אך הט"ז ומ"א בסי' תרמ"ח כתבו דלמסקנא דמשני דלא נגמר פריו ס"ל דירוק הוי הדר וא"כ ה"נ גבי ירוק כביצה למסקנא הוי הדר אלא דבעינן כביצה משום דודאי דזה לא הוי פירא . ולפ"ז אם את"כ נצטמק או שהיה חסר עד פחות מכביצה אם נשאר רוב שיהיה שמו עליו כשר ביום ב' וכ"מ קצת בר"ן ורשב"א שכתבו גבי ר"ח מטביל ביה ובלבד

שיאכל רובו . אך צ"ע שהרי בסי' תר"ט כ' הטור הביאו המ"א בס"ק כ"ז דדוקא בנשאר כשיעור וכ"כ תוס' ד' מ"ו ע"ב ד"ה אתרוג וכ"כ הרא"ש בפרק הגוזל סי' כ"ג ובפסקי מהרא"י סי' ל"ב כתב בהדיא דאם נצטמק התיבה בפחות מכשיעור וא"ל להביא ראיה ע"ז וכ"ז צ"ע כיון דלמסקנא הטעם רק משום דלא נגמר פריו ואינו דומה ללולב והדס שאין בהם ג' טפחים דהוי כאילו הוא מין אחר אבל באתרוג דאין השיעור מקובל הלמ"מ אלא משום גמר פירי וא"כ אם נחסר אח"כ למה נפסול אבל לשיטת הב"ח א"ש דלא הוי הדר וקצת ראיה לשיטת הט"ז והמ"א . דע"כ לס"ד דגמרא דטעמא דר"י דפסול בירוק ובאגוז משום הדר וא"כ ע"כ צ"ל דר"מ ס"ל דלא בעי הדר דהא סתם מתני' כר"מ ותנן יבש והזזית פסול והיינו משום הדר אלא על כרחך דלס"ד ס"ל דהכא פליגי דר' מאיר ס"ל דירוק הוי הדר ור"י ס"ל דלא הוי הדר ואם כן למסקנא דטעמא דר"י משום דלא נגמר פריו ניחא טפי לומר דגם ר"י ס"ל דזה הוי הדר אלא דלא בעיון הדר ופסול משום שלא נגמר וצ"ע :

(א) לולב הגדל בעציץ שא"נ דאף דכתב פרי ע"ן א"ל דזה לא נקרא עץ דז"א שהרי חייב בערלה כדאיתא בי"ד סי' רנ"ד סעיף כ"ז אף דפטור מבכורים כדאיתא ברמב"ם פ"ב מהל' בכורים היינו משום דכתיב אדמתך כדאי' אבל בערלה אע"ג דכתיב ונטעתם כל עץ חייב וכ"כ כשהענפים יוצאים הוץ לעציץ כמו שהאריך בזה המל"מ פ"ב מהל בכורים ועיין בעוקצין סוף פ"ב וכ"ש הגדל בגג ובבתים שמונחין עפר דחייב אפילו בביכורים כדאיתא שם וכ"ז שהעציץ עומד בגינה דבזה י"ל דיונק מן הקרקע או שעומד בבית שמונח עפר דנחשב נקרקע אבל העומד אפי' בעציץ נקוב אלא שהעציץ עומד בבית שאין בו עפר זה לא נקרא אילן כלל אפילו לענין ערלה כדאיתא בי"ד סס"י רנ"ד דהטעם דעציץ אפי' שאינו נקוב חייב בערלה היינו משום שהשרשים מפעפעים ע"ש . ועיין ברמב"ם בפ"ט מהלכות שבת . ואפילו לרש"י ותוס' גבי הרפיסא דס"ל דאינו אלא מדרבנן . היינו במונח ע"ג יתידות אבל אם יש דבר המפסיק ממש לכ"ע הוי תלוש וכמ"ש הב"י בהדיא בסי' שי"ב . וכ"כ רבי מנוח בהלכות סוכה דמותר להכך בדלעת שעומד בעציץ שא"כ דמיקרי תלוש . אלא שכתב די"ל דגזרינן אטו שא"כ (נ"ל דצ"ל אטו מנוקב) . שבתי וראיתי דיש להביא ראיה דאפי' גדל בעציץ שא"כ ובבית אע"פ שמעולם לא ראה פני קרקע . רק העפר שמונח בכלי מ"מ נקרא עץ ויוצא בו י"ח . ומתחלה נקדים להבין מ"ש דגדל בעציץ שא"נ דפטור מערלה . ומשמע אף שהעציץ גדול הרבה . ולמה בגדל בבית חייב משמע אף

פטור ואפ"ה מותר ליטול טלית חבירו בלא דעתו ולברך עליו שאני התם דציצית אינו חובת גברא ואף דשאול פטור מ"מ מיתר לברך מידי דהוי נשים במ"ע שהזמ"ג אבל לולב חובת גברא וא"כ איך יצא בו וכ"ש איך יברך כיון שאינו יוצא בזה דבלולב ל"א דשאול פטור אלא דבשאול אין מנוס כלל וזהו כוונת המ"א בסי' י"ד ס"ק ד') ואם נטלו מדעתו אע"ג דאמר לו בלשון שאלה אם אינו יודע דאין יוצאין בשאול י"א דיוצא בו דמסתמא נתכוין ליתן לו בענין זה לצאת בו ואם היה יודע שאינו יוצא בשאלה מסתמא היה נותן לו במתנה ע"מ להחזיר (ג) אבל בשאר ימים מותר ליטול לולב של חבירו אפילו שלא מדעתו ולברך עליו דמסתמא ניחא ליה לאיניש לקיים מצוה בממונו רק שיהיה בענין שאין לחוש שחבירו מקפיד ע"ז כגון להוציא מביתו או שיודע שחבירו מקפיד דאז אפילו בשאר ימים אסור דשואל שלא מדעת הוי גזלן (תרמ"ט):

ה נתנו לו במתנה ע"מ להחזיר אם החזירו יצא ואם לא החזירו אפי' ע"י אונס שנאנס מידו וביוצא בו לא יצא ואם החזירו לאחר זמן מצותו אם אמר סתם ע"מ שתחזיר יצא אבל אם אמר ע"מ שתחזירהו לי מסתמא דעתו שצריך אותו לצאת בו ולכן לא יצא ונ"ל דאפילו אמר לו זה הריני כאילו התקבלתי לא יצא דלא הוי בקיום התנאי (ג) וצ"ע (תרנ"ח):

ו נתנו לו סתם מסתמא דעתו במתנה ע"מ להחזיר ומותר לזה ליתן לחבירו וחבירו לחבירו ובלבד שהאחרון יחזור לבעליו ואפילו אם אמר ע"מ שתחזירהו לי מכל מקום מסתמא כוונתו לאחר שיטלו כלם ומ"מ אם מפרש לו שלא יתן אסור ליתן לאחר שהרי מקפיד וזה שמחזיר ליד בעליו צריך להזור וליתנו במתנה כדי שיהיה של בעלים שהרי נעשה בשלו (שם):

אם

נשמת אדם

בבית קטן ועיין עוד במעשרות פ"ה מ"ב ואף שכתבתי דזה לא נקרא עץ גם זה קשה דהא כתיב בתורה שיהיה עץ מן המחובר לקרקע דוקא ואמנם מצאתי בירושלמי בערלה פ"א דף ד' וז"ל ר' יוחנן בשם ר' ינאי אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות דכתיב עשר כו' תבואת זרעך היוצא השדה ובשביעית לריכה. ר"ל הוא ספק דכתיב ושבתה הארץ כו' וכתיב שדך לא תזרע ופירושו דהיכא דכתיב שדה בעינן דוקא שדה. ולכן במעשרות פטור אבל בערלה לא כתיב שדה. ולכן חייב ובשביעית דכתיב קרא אחד שדה וא"כ פטור וקרא אחרינא כתיב ארץ. דמשמע רק שהוא מחובר אע"פ שאינו בשדה ולכן הוא ספק. וכ"פ הרמב"ם פ"א מהלכות מעשר הלכה י' וע"ש בכ"מ וזהו נמי מה דאיתא בירושלמי מעשרות דף י"ג זרע בהורבה והיכך ע"ג כו'. ע"ש ברא"ש בתשובה כלל ב' סי' ד' שכתב דפשיטא דמה שגדל בגג ובית חייב בתרומה ובכל דבר וצ"ע. וזהו נגד הירושלמי. וע"ש ברא"ד והנה בירושלמי בכאים סוף פרק המברך איתא רבי יוסי בעי מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ רבי יונה בעי דלעת כתלום הוא לסכך ר"ל דלעת הגדל בעלין שא"כ אם מותר לסכך בו. וכ"כ רבי מונה בהדיא בהלכות סוכה פ"א והנה מה דבעי אם מברכין עליו המוציא כו' אף דבש"ס בבלי פרק ג' שאכלו אמר כן בהדיא אבל עבל ומוקי לה כגון שזרע בעלין שא"כ הרי דמברכין ברכת המזון ומ"מ מספקא ליה לירושלמי אם מברכין לפניו המוציא כו' מן הארץ דוקא דאינו נקרא ארץ כיון דאינו מחובר ואלינו במן שברכו ברהמ"ז כדאיתא משה תיקן ברכת הזן וכודאי לא ברכו לפניו המוציא לחם מן הארץ וכ"ל דה"ה דמבעיא ליה אם מברכין על פירות בפה"א. דאדמה הוא נמי דוקא מחובר כדאיתא בפרק שלות הקן מנא הן ברא"ש אדם ע"ש אבל לברך בפה"ע נ"ל דלא מספקא כלל. דודאי מקרא עץ כיון שיש לו כל הסימנים שאמרו היכא דשקלי לפירא כו' והא דפטור מערלה אין הטעם דלא נקרא עץ. אלא משום שאינו דרך נטיעה וכתיב ונטעתם כמ"ש הרא"ש שם. דדרך נטיעה בכך. אבל ודאי היכא דלא כתיב ארץ נקרא עץ והנה מדבעי בירושלמי דלעת כתלום לסכך בו. ומדלא אמר סתמא מהו לסכך בו אם קרוי גדולי קרקע אע"כ כמ"ש ר' מנות מהו לסכך בו אם נקרא תלום. והיינו ע"כ מדרבנן: דנגזר אטו מנוקב כמו שכתב ר' מנוח קשה הא אף אי נימא דדינו כתלום מ"מ אין מסככין בו. משום דבעינן גדולי קרקע כדאיתא בש"ס דילן מדכתיב מגרנך ומיקבך אע"כ דאפילו אם זרע בעלין שא"נ מיקרי גורן ויקב מן התורה. מדלא כתיב ארץ ושדה. א"כ מדלא כתיב אלא פרי עץ וכפות תמרים ולא כתיב עץ הארץ א"כ אף מה שגדל בעלין נקרא כפות תמרים ועץ אבות. ובתנאי שיהיה ידוע שאינו מורכב ונראה לו דמל כרתך נקרא פרי. ורא"ה ממנחות פ"ב דתני הדא שבגג ובספינה מביא וקורא ותניא אידך אינו קורא ותניא אידך אינו מביא. ואמרינן התם לר"ל הא דתני אינו קורא בעלין שא"כ ומדמביא ע"כ מוכח דנקרא פרי. ואם אע"ג דקיי"ל כר"י וכתנא דאינו מביא כלל. וכדפסק הרמב"ם בפ"ב מהלכות בכורים (וע"ש ט"ס שכתב מדכתיב בארגם וצ"ל מארצך) עכ"פ אין סברא לעשות מחלוקת בזה ובודאי גם ר"י מודה דנקרא פרי. אלא דממעט מארצך. אך צ"ע שהרי כתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות תרומות מה דגן ותירוש מיוחד שהוא גידולו קרקע וא"כ ה"נ נימא מה כפות כו' וצ"ע למעשה:

(ג) כ"ב המ"א שם בסי' תרנ"ח. אבלהע"ז כתב שם דאינו יוצא והניח בצ"ע. דלמה בלולב לא יצא ובציצית יצא. וצ"ל כמ"ש הט"ז שם דבשלמא לולב דכתב רחמנא דשאול פסול והכ כן מהיכא תיתי לפרש כוונתו שנתנו לו במתנה. מאחר שהטיל הכתוב חוב על האדם שיטול דוקא משלו. משא"כ בציצית דלא הטיל הכתוב חוב על האדם ולא פסלה שאולה אלא דפטרה השאול וא"כ שפיר י"ל דאף שאמר בלשון שאלה מסתמא כוונתו בלשון שיהיה יוצא:

(ג) צ"ע דאם נאנס מידו ואמר לו זה הריני כאילו התקבלתי אם יצא דהא דין זה ילפינן מגיטין ע"ד ע"ב. אמרינן התם דאם אמר הריני כאילו התקבלתי הוי בקיום התנאי. דדוקא בגט ומשום דלצעורא קמכוין לא הוי בקיום התנאי אבל היכא דמכוין להרווחה הוי בקיום תנאי אבל נראה דלגמרי מדמינן ליה לגיטין דכי היכי דהתם משום דלצעורא מכוין בתנאה לכן אילטלית דוקא קאמר ולא דמים. דדוקא היכא שכוונתו מתחלה היה משום הרווחה בזה אמרינן דהוי בקיום. דהא לא אינטריך. אבל במקום שכוונתו היה מתחלה דוקא דבר זה כגון בגיטין משום לצעורא או באתרוג לצאת בו לא מהני מה שאמר קבלתי:

שאלה בשמ"ע בחזרת הש"ץ במוסף שמזכירין גשם והש"ץ לא סדר את תפלתו והתחיל ברכת אתה גבור כו' רב להושיע וסיים בא"י מחיה המתים ודילג כל נוסח הברכה וגו' לא הזכיר גשם מה דינו:

תשובה צריך אני להקדים מכלל כ"ד סימן ל"א שכתבתי נוסח הברכות ולא נעלם ממני מ"ש התוי"ט פ"ג דברכות משנה ה' ד"ה יקצר וכפ"ד מ"ד ד"ה מעין י"ח כתב בשם הרמב"ם כגון אתה חונן לאדם דעת בא"י חונן הדעת שלא נכו אבינו בא"י חנון המרבה לסלוח וכן כולם ואמנם ראיתי מה שכתב הב"י ריש סימן קכ"ב וז"ל וכתב המנהיג ואותן מקומות שאומרים עושה שלום ברכנו כולנו ברוב עוז ושלום בא"י המברך את עמו ישראל בשלום לא יתכן דמטבע ארוך תקנוהו חכמים ככל שאר ברכות שלא י"ח והם עושים ממנו מטבע קצר כברכת פירות והמצות שפתיחתן היא חתימתן

ובגמ'

ז אם אין האיש בביתו והאשה רוצה ליתן לאחר תלוי באומדן דעת הבעל אם מקפיד עליו וכן לקנות ממנה מותר דמסתמא ניחא לבעל וזכין לאדם כו' אם לא שהוא אדם חשוב וזילא ליה מלתא (סס) :

ח שותפים שקנו אתרוג לצאת בו מסתמא אדעתא דהכי קנאוהו דבשעת מצותו כ"א מקנה חלקו לחבירו ולכן המנהג שהקהל קונין אתרוג וכל הקהל יוצאין בו דאדעתא דהכי קנאוהו כשגובין דמי אתרוג אפילו לפי מנהגנו שכ"א נותן כמה שירצה נ"ל דזה שאינו נותן לא יצא אם יש ביכלתו ליתן (סס) :

ט אע"פ שכ"ז הוא דין גמור וח"ו לפקפק בו מ"מ כיון שאין הכל יודעין להקנות לכן מוטב לברך על שלו אם יש לו כל ד' מינים כשרים בלא פקפוק אע"פ שאינם מהודרים כמו של חבירו ואם אין לו מוטב שיטול של חבירו הכשירים משיטול של הקהל כי י"א דבשל קהל לא יצא דשמא יש באחד מהם מין שאין בדעתו להקנות חלקו לחברו גם יש בעיר כמה קטנים יתומים שיש להם חלק בו ואינם יודעים להקנות כדלקמן סימן י"א ואף דלא קיי"ל הכי אלא דקיי"ל דיוצאין בשל קהל מ"מ עדיף טפי ליטול של יחיד (וכדעת ר' שרירא גאון הב' סטור בסי' תרנ"ח) :

י נ"ל דמותר ליקח מעות מחבירו בעבור טרחתו שישלח לו הלולב בב"י לבהכ"נ אחרת דאינו נוטל אלא שכר טרחתו וה"ה שמותר לומר לו אני מוכר לך אתרוג מיום א' דחוה"מ ואילך :

יא ביום ראשון לא יתן הלולב לקטן קודם שיצא בו ונ"ל דה"ה אם מזכה רבים בלולבו לא יתן לקטן עד שיברכו כלם מפני שהקטן קונה ואינו יכול להקנות לאחרים מה"ת ונמצא שאף שהחזירו לו אינו מוחזר ואם יאמר לקטן יהא שלך עד שתצא בו נמצא שלא יצא הקטן ומכ"ש לדידן דעושין ב' ימים וא"כ גם ביום ב' צריך שיהיה שלו ולכן לא יוציאנו מידו אלא יהיה תופס הלולב עם התינוק דאז לא זכה בו הקטן (וצ"ע דא"כ איך יברך סקטן וא"ת דאעפ"כ מותר לברך א"כ מ"מ אם יתנו לו במתנה שלא או שיאמר לו יהיה שלך עד שתצא בו) :

יב כבר בארנו דבגזול לא יצא לא מבעיא ביום א' ולפני יאוש דאינו שלו אלא אפילו לאחר יאוש ובחוה"מ דלא בעינן לכם אפ"ה אינו יוצא בגזול דהוי מצוה הבאה בעבירה אבל אם גזל לולב ועשה בו מעשה ששינה אותו מכמות שהיה וא"כ כבר קנה אותו בשינוי מ"מ אסור לברך עליו דכתיב בוצע ברך נאץ ה' ומיהו י"א דלאחר יאוש אינו אסור אלא לגזלן עצמו אבל לאחר מותר ומאוד צריך אדם ליזהר בכל מצוה שלא יהיה בו שום חשש גזל כדכתיב שונא גזל בעולה ולכן צריך ליזהר שלא יקצץ ישראל לצורך לולבו אחד מד' מינים אפי' מקרקע של נכרי ואפילו כשנתן לו הנכרי רשות דשמא גזל הקרקע מישראל וקיי"ל קרקע אינה נגזלת וא"כ לא מהני רשותו אלא יקצץ נכרי או ישראל אחר כדי שיהיה יאוש ושינוי רשות ביד אחר ויתן לזה (סי' תרמ"ט) :

יג דין טלטול לולב ואתרוג בשבת ודין להריח בו מבואר לעיל כלל ס"ו סי' י"א י"ב י"ג י"ד ודין הדור מצוה מבואר בהל' ברכות כלל ס"ח סי' ח' :

כלל קנג דין הושענא רבה ושמיני עצרת וש"ת :

א דין הקפות שנוהגין בהו"ר מבואר לעיל כלל קמ"ח סי' י"ט :

ב יום ז' של חג קוראין אותו הושענא רבה לפי שמרבין בו לומר הושענות לפי שבחג נדונין על המים והכל הולך אחר החיתום ולכן נוהגין להיות נעורים כל הלילה ובשחרית מרבין קצת בזמירות של פסוקי דזמרה כמו ביו"ט אלא שאין אומרים נשמת אלא תיכף אחר סיום שירת הים אומר ישתבח :

נשמת אדם

ומשנים ממטבע שטבעו חכמים ולא יצאו י"ח עכ"ל ולכן הוספתי על הנוסחא שתהיה ארוכה קצת והמנם באמת דבריהם לא זכיתי להבין דברכת הפירות והמצות שהני שפותח בברוך והוגמר רק הברכות כברכות קצרות בא"י פוקח עורים וכן כולם וכן ברכת הנהנין בא"י בפה"ע ויוצא בו וכן בברכות י"ח אלו אמר בא"י חונן הדעת בא"י הרוצה בתשובה בא"י חנון המרבה לסלוח.וכן בברכת שים שלום אילו אמר רק בא"י המברך את עמו ישראל בשלום בודאי הוי משני ממטבע ולא יצא אבל כיון שאומרים עושה שלום ברכנו בשלום בא"י המברך כו' שאמר התחלה וסיים בברכה ולא דילג רק באמצע מה ענין זה שכתב שתקנו מטבע ארוך כשהר ברכות של י"ח והרי בכל י"ח נפי דברי הרמב"ם הנ"ל בודאי בדיעבד יצא ובשעת הדחק אפי' לכתחלה והמ"א בסימן קי"ד סק"ט העתיק דברי הב"י הנ"ל וז"ל אם אמר א' מהברכות בהטבע קצר כברכת הפירות והמצות שפתיחתן היא חתימתן הוי משנה ממטבע כו' משמע אבל אם אמר גם תהלת ברכה יצא ובאמת סוף דין אמת אבל דברי המנהיג א"א לפרש בו שסברי כתב שמתחילין עושה שלום כו' · וצ"ע והנה מדברי

מנהג

המנהיג יש ללמוד דאע"ג שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה פ"ד משנה ב' דסיים גם לבד מג' ראשונות וג"א לא יוסיף ולא יגרע עכ"ל. היינו לכתחלה דלא אבל בדיעבד י"ל יצא . מדלא כתב המנהיג דלא יצא מטעם שהוא מג"ר . א"ו בג"ר ובג"א אם דילג באמצע יצא · אלא מטעם שהוא מקלר · וזה כבר כתבתי דמוכח מרמב"ם דלא כוותיה והנה אם לא היה מסיים הש"ץ רק שאמר בא"י היה לו לביים למדני תקיך כמו שכתבתי בנ"א כלל ס"ד סימן ה' בשם ריטב"א. וא"כ היה עדיין באמצע ברכה אבל כיון שכבר סיים מחיה המתים כבר כתב המ"א בשם תוס' דוקא כשהיה בחתימתן לענין זה אמריקן דג"ר וג"א השונות כאחת · אבל מה שדלג באמצע ברכה לא מיקרי טעות . וא"כ לפמש"כ המ"א בסי' ס"ח דאם שכח הפיוטים אסור לאמרן תוך ש"ע וא"כ ה"נ יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם כדין אם שכח ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש בין ברכה לברכה ואח"כ יאמר נעריצך וכל התפלה ואם ירצו יאמרו כל הפיוט לאחר שסיימו כל תפלת י"ח וקדיש :

נ מנהג נביאים שכל אחד יטול ערבה ביום זה מלבד ערבה שבלולב וכיון שאינו תקנת חכמים אלא מנהג לכן אין מברכין עליו ואין חילוק בין ערבה זו לערבה של לולב וכל הפוסל בה פוסל נמי בערבה זו ולכן לא יקצצנו ישראל אלא נכרי מלבד נשרו רוב עליו דכשר בזה אפילו עלה אחד בבד א' ומיהו אין זה הדור מצוה ולכן נוהגים לעשות הושענות יפים ויש נוהגין ליקח ערבה ארוכה וגסה שהרי בבהמ"ק היו לוקחין ערבה גבוה י"א (ע' א"ר) ומזה תראה כמה טועים המנתקים העלין מן הבדים והותכין אותו מלמטה שלא יהיה ארוך דאדרבה יותר מצוה בארוכה ובעלין הרבה שהוא מצוה מן המובחר ונוי מצוה ואינה ניטלת אלא בפ"ע שלא יאגד דבר אחר עמה ומ"מ המנהג לאגדה בעלין של לולב לנוי אבל אינו מעכב דאדרבה י"א שיותר טוב שיהיו נפרדים גם אין שיעור כמה ענפים יקח ומנהג הראוי ליקח ה' בעולין ולא יחברם כלל עם הלולב אלא לאחר שהקיף ההקפות עם הלולב אזי יקח הערבה הזו ויש שאין אוחזין אותה עד שמגיעים לתענה אמונים שאז מתפללים על המים ואז מניחין הלולב מידם ולוקחין ערבה זו ולפי שמצותה בחבטה ונחלקו בה הפוסקים י"א דהיינו נענוע וי"א היינו לחבוט אותה ולכן עושין שניהם דהיינו שמנענעים בה ואחר שנגמר כל ההושענות חובטין אותה בקרקע ה' פעמים ודי בזה ומה שנוהגין שחובטין עד שיפלו כל העלין הוא מנהג של תינוקות משום שמחה ולאחר שחבט לא יזרקנה על הקרקע דהוי עכ"פ תשמישי מצוה שאין לנהוג בה בזיון אלא ישרפנה :

ד אם חל יום ז' באחד בשבת וקצצו נכרים ערבה בשבת אפילו צוה לו ישראל מותר מיהו אם יש פרהסיא בדבר אפילו לא אמר לו הישראל לקצצו בשבת רק אמר לו ראה שתהא מזומנת למוצאי שבת יש להחמיר אם יש לו ערבה אחרת :

ה לדידן שעושין יו"ט ב' ימים ואם כן שמע"צ הוא ס' ז' ולכן צריכין לישב בסוכה וגם יישן בסוכה כל הלילה וכל היום דלא כמו שנוהגין לאכול רק הצי סעודה אלא אין שום חילוק בין שמיני לז' ימים אלא דבז' הימים הוא מדאורייתא ובח' הוא מדרבנן ואע"ג דבשאר מצות דרבנן מברכין ג"כ מ"מ בח' לא מברכין לישב בסוכה דהוי תרתי דסתרי שאומר בקידוש ובתפלה את יום שמ"ע וא"כ איך יברך לישב בסוכה ואין לאכול עד הלילה ומ"מ אפי' אוכל בסוכה לאחר שהתפלל ערבית אע"פ שעדיין הוא יום לא יברך לישב בסוכה והעולם מקילין ואינם אוכלין כל היום בסוכה רק מקצת סעודה בשהרית ובליל שמיני אף מקצת מדקדקים במצות אינם ישנים כלל אבל רבינו הגאון החסיד מהו' אליהו החמיר מאד שצריך לישן בלילה וגם לאכול כל היום בסוכה כפשטא דלישנא דגמרא מיכל אכלי ואמרו עוד אלא מעתה הישן בשמיני ילקה פרש"י ואנן מיתב יתבינן אלמא דצריך לישן ג"כ בסוכה ופעם אחד היה קור גדול בליל ח' ואמר אע"פ שבשאר הימים היה פטור מן הסוכה מ"מ להראות הלכה לתלמידים צוה שילבישו עצמם בטוב וילינו בסוכה ובקידוש הלילה מברכין שהחיינו דשמיני רגל בפני עצמו :

ו בשמיני סמוך להשיכה אם א"א לו או שיהיה לו טרחא הרבה לפנות הכלים מן הסוכה בלילה מותר לפנות ביום להביאם לביתו ובלבד שלא יסדרם עד הלילה דאם יסדרם ביום דהוי כמכין מיו"ט לחבירו ולכן אם השלחן הוא של פרקים לא ינית הטבלא על הרגלים דכשגומר איזה דבר הוי הכנה אבל ההבאה לביתו לא הוי הכנה (וכ"ל דכן מוכח ע"כ מסדר בסימן תי"ו סעיף ב' מבואר להדיא דמותר להוליך העירוב לצורך יום ב' והוא גמרא ארוכה בעירובין ל"ח דדוקא אם אמר זה יהא עירוב הוי הכנה אבל ההולכה לא הוי הכנה וכן פירש"י להדיא ביצה דף מ' ע"א במתנה מי שזמן כו' בד"ה לא יוליכו כו' מנות בידם לביתם לסעודת הלילה עכ"ל) אע"כ דדוקא היכא שגומר איזה ענין מקרי הכנה וכן מוכח ממהרי"ל שהביא המ"א סס"י תרס"ז דמותר להביא השולחנות לבית רק להעריכם אסור וכתב עוד בשמו דאסור להפש הס"ת מיו"ט לשבת אע"כ כמו שחלקתי ואפשר שזה כוונת המ"א שם שכתב (עי' סי' תי"ו ס"ג) ולפ"ז מש"כ המ"א שם וכ"כ הלבוש בסימן תפ"ח דאסור להביא יין מיו"ט להבירו צ"ע דמ"ש מהולכת עירוב וצ"ל דכוונתם בסמוך לחשיכה דמוכח מילתא דאינו לצורך היום ולכן נ"ל דבשעת הדחק שלא ימצא בלילה בקל מותר להביא יין וכן מים מי"ט לחבירו דב"ז לא מקרי הכנה רק שצריך להביאו בעוד יום גדול דלא מוכח מלתא דאפשר דצריך עדיין לצורך היום וגם לא יביא כדרך שנושא בחול רק ישנה ומ"מ לצורך חול אין לנו ראיה להתיר די"ל דדוקא לצורך מצוה מותר ולכן אין מציעין מטות משבת לחול ויהיה זהיר במנורות או שאר דברים הקשורים שם בקשר של קיימא דאסור להתיר ביו"ט וכבר כתבנו דאסור להנות מנוי סוכה אפי' בשמחת תורה שהרי בח' בהש"מ אסור שמא עדיין יום ואתקצי לכולא יומא ודוקא מיני מאכל וכיוצא בו אבל קרמים וסדינים ומנורות לכתחלה אין מקצה אותם שהרי מטלטלין אותן אפילו מפני הגשמים :

ז יום אחרון של חג היינו ביום ט' שהוא לדידן ג"כ שמע"צ קורין אותו ש"ת לפי שגומרין בו

תורה ובלילה מקדשים ואומרים את יום השמיני ומברכין שהחיינו ונוהגין במדינות אלו להוציא כל ספרי תורות שבהיכל ומקיפים את הבימה ואומרים שירות והגר"א היה מקיף ז' פעמים ואמר הנוסח שנדפס בסידורים ואח"כ אתה הוא אלהינו והאדרת והאמונה כמו שנדפס במחזורים והיה מקיף ומרקד לפני הס"ת בכל כחו ובמקצת מקומות אין קורין בלילה אלא גוללין הס"ת על קריאה של מחר וכן נוהגין בק"ק פראג ובמדינות אלו קוראין גם בלילה ובשחרית מקיפין ג"כ וקורין בס"ת ראשונה וזאת הברכה ובשניה מתחילין בראשית ובג' מפטיר ומרבים בקרואים משום כבוד התורה ועוד כדי שיזרזו כולם בשמחת התורה ונוהגים שהעולים נודרים נדבות להחזיק בלומדי תורה ומכ"ש התן תורה והתן בראשית שמרבים בנדבות ויש מקומות שח"ת וח"ב עושים סעודה למריעיהם לכבוד התורה ואין להוש במה שאחד מן העולים חוזר ועולה וגם כשקוראין שנים בפעם אחת או כהן ולוי עם כל הכהנים והלוים הגם שהנכון שאחד מברך ויוציא את האחרים מ"מ יש מקומות שכלם מברכים וא"ר מיישב המנהג ועוד משום דיהיבי דעתייהו ושמעי ומ"מ נכון הדבר שיבחרו י' אנשים שישמעו ברכת התורה ויענו אמן כי נוהגים קלות גדול שאין י' אנשים ששומעים בקריאת התורה ואע"ג שמצוה גדולה לשמוח אבל אסור להבעיר (פולווער) וראוי למחות ולגעור בעושין כן אבל מותר לקבוע שפופרת מלאה (פולווער) בתוך הנר מערב יו"ט אע"פ שהנר כבה על ידו (מ"א סי' תקי"ד) :

הלכות חנוכה

כלל קנד. דיני חנוכה :

א בבית שני כשמלכו מלכי רשעה גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ומצות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרו מלכות ישראל יתר על ר' שנה עד חורבן הבית:

ב וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בחדש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחר ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו ח' ימים אלו שמתחילין כ"ה כסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס ויכים אלו נקראין חנוכה ר"ל חנו כ"ה שביום כ"ה חנו מאויביהם ואע"ג שהנס של השמן לא היה אלא ז' ימים שהרי היה בו להדליק יום אחד מ"מ כיון שאפילו בלא נס השמן היה ראוי לקבוע יום כ"ה שנחו בו מאויביהם להלל ולהודות כמו שקבעו פורים ביום שנחו בו ולפי שבאותו יום מצאו גם השמן התקינו שיהיו מדליקין גם בלילה שלפניו גם כן לפרסם נס של השמן גם באותו יום :

ג אע"ג דקיי"ל דבטלה מגילת תענית ר"ל רשם כתבו כל ימים טובים שהיו להם בבית שני שהתקינו חכמים אותו דור על הניסים שאירע להם לאחר החורבן ביטלו אותם לפי שערבה כל שמחה מ"מ חנוכה ופורים לא ביטלו ואסורים בהספד ותענית ומ"מ מותרין בעשיית מלאכה והנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שנרות דולקות ויש שנוהגין איסור מלאכ' ביום א' וביום ח' דומיא דפסח וסוכות ומנהג טוב הוא ואין להקל להם דהוי בדברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור ומה שהנשים נוהגין יותר מאנשים מפני שבאותן הימים נעשה הנס ע"י אשה שבת יוחנן כ"ג היתה יפת תואר מאד ואמרה למלך הצורר שתשכב עמו והאכילתו תבשילי גבינה כדי שיצמא וישתכר מן היין ויישן וירדם וכן היה ותחכה ראשו והביאתו לירושלים וראה שר צבאם כי מת מלכם וינוסו ולפי שהנס נעשה ע"י תבשיל חלב לכן נוהגין קצת לאכול תבשיל חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה ע"י חלב :

ד אע"ג דאסור בהספד ותענית מ"מ מותר להספיד חכם בפניו (עי' גכל' ר"ח) ומותר להתענות בו תענית חלום ומ"מ צריך למיתב תענית לתעניתו כדין מתענה בשעת אבל שאר תעניתים אסור אפי' יום שמת בו אביו ואמו ומ"מ יום שלפני חנוכה דהיינו כ"ד כסליו מותר בתענית ולא גזרינן שמא יבא להתענות בחנוכה דלא המיר כולי האי ולכן יש מתענים בו תמורת ערב ר"ח אבל בהספד אסור ומ"מ לכתחלה לא ינהוג כן להתענות כ"ד כסליו וכ"ש

דאסור לגזור תענית צבור (סי׳ תרפ״ו) :

ה י״א שמצוה קצת להרבות בסעודה בחנוכה שבימים האלו נגמר מלאכת המשכן ועוד לפי שהצוררים טמאו ההיכל ועשה הנוכת הבית בה׳ ימים אלו בבית המקדש ומ״מ לא הוי סעודת מצוה ובשאומרים זמירות ושבחות הוי סעודות מצוה :

ו צריך ליזהר מאוד בהדלקת הנרות ואפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו כדי להדליק להודיע הנס ולהוסיף בשבח ה׳ והודיה לו על הנסים שעשה לנו ומ״מ א״צ לשאול ולמכור אלא לנר א׳ בכל לילה שהוא עיקר המצוה (ז״ר) ואם יש לו נר א׳ אעפ״י שאין לו נר על השלחן ידליק הנר לשם הנוכה ואע״פ שע״כ משתמש לאורה (סי׳ תרע״ח במ״א) :

ז הכל חייבין בנר חנוכה אנשים ונשים וקטן שהגיע לחינוך חייב אביו לחנכו שהכל היו באותו נס וסומא אם יש לו אשה היא תדליק או שישתתף בפרוטה ואם יש לו בית מיוחד ואין לו אשה ידליק בסיועת אחרים ואשה יכולה להדליק להוציא אפי׳ איש :

ח כל השמנים כשירים אע״פ שאינו נמשך אחר הפתילה ואפילו בליל שבת שבתוך חנוכה דאע״ג דלנר שבת אסור להדליק בהם התם משום דמשתמשין לאורה היישינן שמא יטה משא״כ בנר חנוכה שאסור להשתמש לאורו ולכן לא גזרינן ומ״מ מצוה מן המובחר ליקח שמן זית דומיא דנס שבמקדש שהיה בשמן זית ואם אין מצוי יקח שמנים שאורם זך ונקי או נר של שעוה שגם כן אורו זך ואם אין לו יקח של חלב או שומן וה״ה הפתילות שאין מדליקין בהם בשבת מותר להדליק בהם נ״ח ומ״מ מצוה מן המובחר ליקח צמר גפן או חוטי פשתן וא״צ להחליף הפתילות בכל לילה אלא מדליק בהם עד שיכלו ולא יעשו הנרות משעוה של עבודת כוכבים :

ט מצוה להדליק בנר של מתכות משום הידור מצוה או של זכוכית ואם מדליק בנר של חרס כיון שהדליק בו לילה א׳ נעשה ישן ואין מדליקין בו בלילה אחרת דמאים ולכן צריך ליקח כלי חדש בכל לילה או שיסיק אותו באור :

י מילא קערה שמן והקיפוה פתילות אם כפה עליה כלי כל פתילה עולה בשביל נר לא כפה עליה כלי אפי׳ לנר אחד אינו עולה לפי שהיא כמדורה ומותר להדליק בפמוטות שקורין (לאמפ) שכ״א מובדל מחבירו אע״ג דאין כופה עליה כלי ונ״ל דה״ה אם יש הפסק מחיצה בין נר לנר עכ״פ רחב אצבע אפי׳ לא כפה עליה כלי וכן נוהגין דדוקא בקערה שאין שום הפסק בין נר לנר ומ״מ אין הידור מצוה להדליק (בלאמפ) מפני שהנרות הם בעגול וכן אם מדליק בנרות שעוה יעמידם בשוה ולא א׳ גבוה וא׳ נמוך וכן לא יעשה קליעת ב׳ נרות ביחד אע״ג שאורו רב מ״מ הוי כמדורה אלא שיהיה נר יחידי ולא יעמידם סמוך כל כך שיתחממו זו מזו דאז נכפלות ונופלות ולא קיים המצוה :

יא נר שיש לו ב׳ פיות לא ידליקו בו ב׳ בני אדם אפי׳ בלילה ראשונה לפי שאנו נוהגין שכ״א מוסיף בכל לילה בדלקמן יטעו הרואים וליכא היכר כמה נרות מדליקין ואפשר דוקא נר שיש לו רק ב׳ פיות אבל במנורת חנוכה שלנו שיש בו ה׳ פיות מותר להדליק ב׳ בני אדם זה בקצ׳ זה וזה בקצה זה שהרי הכל רואין שהדליקו ב׳ דאל״כ היה מדליק כסדר א׳ אצל חבירו :

יב מקום הדלקתם בזמן הגמרא היה מצותה להדליק בפתח הסמוך לרה״ר אם הבית פתוח לרשות הרבים ואם יש חצר לפני הבית מניחו על פתח החצר אך בזמה״ז שאנו דרים בין האומות נהגנו להדליק כ״א בביתו ואפי׳ יש לו חדרים הרבה ופתחים הרבה לחצר ולר״ה אינו מדליק אלא בביתו שמשתמש בו כל תשמישיו עם ב״ב (תרע״א) :

יג מצוה מן המובחר שיניחנה בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ונמצא שהוא מסובב במצות ואם אין שם מזוזה מניחו מימין דבכל מקום ימין עדיף והיותר עדיף להניח בחלל הפתח כמו שנכתוב לקמן סי׳ כ״ח (שם) :

יד מצותו להניח למעלה מג׳ טפחים מן הקרקע ולמטה מעשרה טפחים דאז ניכר שהניח שם לשם מצוה דנר העשוי להאיר אינם מניחים נמוך כ״כ ואם הניח למעלה מי׳ יצא אבל אם מניחו למעלה מכ׳ אמה לא יצא דלמעלה מכ׳ אמות לא שלטא ביה עין ואינו ניכר (שם) :

טו אם יש הרבה שמדליקין וצריכין להדליק בשאר מקומות מ״מ יזהרו שלא להדליק במקום שמדליקין כל השנה דאז לא יהיה היכר כלל (שם) :

טז הדר בעליה יכול להניח בחלון אע״פ שהוא גבוה למעלה מי״ט ונ״ל דלדידן מצוה יותר בחלון מלהניח אצל הפתח דבחלון יש היכר לבני ר״ה ואם החלון גבוה מקרקע ר״ה למעלה מכ׳ אמה וא״כ אין היכר לבני ר״ה אזי יותר טוב להניח בפתח (שם) :

יז מדליקין ומברכין בבהכ״נ משום פרסומי ניסא ומניחן בכותל דרום ומסדר הנרות ממזרח למערב ויש נוהגין לסדרן צפון ודרום ונהרא נהרא ופשטא ואין אדם יוצא בנרות של בהכ״נ וצריך לחזור ולהדליק בביתו ומדליקין בבהכ״נ בין מנחה למערב ובע״ש אם הוא

סמוך לחשיכה ואין מנין בבהכ"נ יברך וידליק מיד דמ"מ איכא פרסומי ניסא כשבאים אח"כ לבהכ"נ בבהכ"נ לא ידליק מי שהוא אבל בליל א' שאז הקהל בשמחה שמברכין שהחיינו אבל בשאר לילות מותר אבל בבית כשמדליק אבל בליל ראשון מברך שהחיינו (תרפ"א ט"ז סק"מ):

יח זמן הדלקתה הוא עם סוף שקיעת החמה דהיינו צה"כ ולא מאחרים ואם הוא טרוד ולא יהיה לו פנאי אח"כ יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה דהיינו שעה ורביע קודם צה"כ וחשבינן השעה לפי קוצר היום דהיינו שעות זמניות ובלבד שיתן בה שמן כ"כ שתהא דולקת עד הצי שעה לאחר צה"כ ואם אינה דולקת בלילה לא קיים המצוה וצריך להזור להדליק ולברך ונ"ל דאם הוא מסופק אם כבר הוא צה"כ ידליק ומוטב למהר קצת מלאחר (עי' פ"מ ריש סי' תרע"ב וביאור הגר"א):

יט שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו הצי שעה לאחר צה"כ ואיכא פרסומי ניסא וכל זה בזמניהם שהיו מדליקין בחוץ וכיון שכבר כלה רגל מן השוק אין כאן היכר אבל לדידן שמדליקין בפנים לכתחלה יזהר להדליק בזמנו ומיהו בדיעבד כ"ז שבני ביתו נעורים יכול להדליק ולברך ואם כבר ישנים אין לברך אלא ידליק בלא ברכ' דכמו דידהו לא היה מברך אלא בזמן פרסום הנס ה"נ לדידן:

כ קודם שידליק יקבץ כל בני ביתו לפרסם הנס ומשהגיע זמנה אסור אפי' ללמוד וכ"ש אכילה וש"ד ואפי' התחיל פוסק ויתפלל תחלה מעריב ובלבד שלא יאחר עיקר זמן הדלקה שהוא עד שתכלה רגל וא"ל מוטב שידליק תחלה וי"א שידליק קודם מעריב וכן נהג הגר"א:

כא צריך שיתן בה שמן שידלוק לפחות חצי שעה (א) ואפי' בזמה"ז ואפי' בדיעבד נ"ל דלא יצא ויחזור וידליק בלא ברכה אבל אם נותן שמן הרבה שידלוק יותר אין בו שום מצוה אבל בנרות של שעוה יש הידור מצוה כשהם ארוכים:

כב קיי"ל הדלקה עושה מצוה ר"ל שעיקר המצוה הוא בשעת הדלקה ולכן צריך שתהית ההדלקה במקום מצותה ואם היה מונח שם נר דולק מבע"י אינו כלום שהרי לא הדליק לשם מצוה אלא יכבנה ויחזור וידליק וא"צ להסירה ולחזור ולהניחה ומטעם זה ג"כ צריך שיתן בה שמן כשיעור שידלוק ה"ש קודם שבירך וידליק אבל אם לא היה בו כשיעור קודם שהדליק אע"פ שאחר הדלקה הוסיף בה שמן כ"ד שדולק אפי' כל הלילה לא יצא כיון שבשעת הדלקה לא היה בו כשיעור אלא יכבנה ויחזור וידליק ומ"מ לא יברך די"א לא בעי שיעור ומטעם זה ג"כ אם הדליק וכבתה בין שכיבה הרוח או שהוא עצמו כיבה א"צ לחזור ולהדליק דתיכף כשהדליק קיים המצוה ואם רוצה להחמיר ולחזור ולהדליק עכ"פ לא יברך ודוקא שהעמיד במקום שראוי להיות דולק אבל אם העמידה במקום העומד לכבות כגון במקום שהרוח שולט לא קיים המצוה כלל ויחזור וידלק ומ"מ לא יברך (ב) ומטעם זה אם הדליקה למעלה מכ' אמה אע"פ שלקחה כך דלוק והניחה למטה מכ' לא יצא (תרע"ה):

כג לפי שיש דעות שונות בענין ההדלקה מאיזה נר יתחיל ולכן הנכון להניח בתוך הפתח שיהיו כולם שוין בטפח הסמוך לפתח ואם א"א ומניח בכותל בין שמניח בימין הפתח ובין שמניח משמאל הפתח יתחיל להדליק בליל א' בנר היותר ימיני ובליל ב' בשיוסיף נר אחד כמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי כדי לפנות לימין וכן לעולם יתחיל

נשמת אדם

(א) **הפ"ח** בסימן תרע"ב כתב דאם לא נתן שמן כשיעור חייב לחזור ולהדליק בברכה ובאמת כן משמע מהרא"ש שכתב דלא יצא ידי חובתו י"ל שהוא דעת הרי"ף שהביא ב' תירוצים שבגמרא וכן הרמב"ם פסק לשניהם וכתב הה"מ דס"ל דלא פליגי אהדדי ושניהם הם דינא וכ"כ הגהת סמ"ק סימן רע"ט בשם הר"פ דגם עכשיו בעינן לשיעורא וכן כתב הטור:

ואמנם לכאורה נראה דעת הרא"ש שכתב דלא יצא היינו שחייב לחזור ולהדליק שהרי בסי' ג' כתב אע"ג שמהרן תירוץ אחר כו' ע"ש משמע דס"ל כרא"ש דלפי' תי' א' א"כ לשיעורא פליג על תי' א' ואם כן (ב"ג) לפי תי' א' אין שיעור כלל לשמן ואם כן אף דמצריך שיהיה בו כשיעור דילמא פלי' בתירוץ ב' מ"מ נקטינן ספק ברכות להקל · ובפרט שהשה"ת והסמ"ק לא הביאו כלל דין זה כמה שמן יתן מוכח דס"ל דהלכה כתירוץ א' וכמ"ש בסמ"ג הגמיי' בשם ר"י שהעולם נוהגין כתי' ראשון וכ"ל דלאחר שילכה אין מדליקין ולפ"ז א"ל שיעור כלל אך שכתב הב"ח דגם דעת ראבי"ה שהביא הגמיי' כן שלא בעיק ביע רה נלע"ד דליתא שהרי כתב הגמיי דהרמב"ם פסק כב' הלשונות וכ"כ ראבי"ה בשם ר"ת דלבני הבירה אזלינן לקולא בשיעורא וכדגא מדליק דבשל סוחרים שכן אמר הגמ' ע"ש וק' דלפי דעת הב"ח איך כתב שכ"כ ראבי"ה אדר[בה] ראבי"ה חולק על הרמב"ם שהרי הרמב"ם כתב לשדית שנ[...] שיתן שמן כשיעור אלא פשוט דמ"ש ראבי"ה דאזלינן לק[ולא] בשיעורא ר"ל כמ"ש הרמב"ם שם דלאחר שדלק חצי שעה מ[ותר] לכבותה ולישתמש ממנה וזה דוקא לתי' ב' ולפי' הרי"ף לתי' א' י"ל דאסור לעולם ועל זה כתב דבשיעורא אזלינן לק[ולא] אבל בשיעור נתינת שמן י"ל דגם ראבי"ה מודה דצריך וגם כיון דהרבה פוסקים אינן מצריכין שיעור סדרינן לכללא שק[...] ברכות להקל ולכן יחזור וידליק ולא יברך:

(ב) **בסימן** תרע"ג במ"א ס"ק י"ב כתב בשם הכ"ו לא יברך וכ"כ הט"ז ואמנם גם הט"ז ימס לשמנים שאינם נמשכים נראה דאינו דומה דהתם אינם [...] כ"כ אלא שאינו דולק יפה והפ"ת כתב דבר ברור שצריך לברך ומשמע מדבריו דאזיל לשיטתו דפסק בלא שמן כשיעור [...] לברך · ולפ"ז מ"ש בסי' א' דאף בלא נתן שמן כשיע[ור] [...] לברך ה"ה כאן ובאמת נ"ל דגרע אפי' מזה דהתם עכ[...] לדלוק זמן מה כפי שנתן שמן אבל הכא אינו ראוי לדל[וק] [...] רגע דיוכל לכיות שתיכף ברגע שידליק תיכף יכבה [...] וקצת ראיה מבי' שב"ו בסעיף ז' בנהי שעומד לכח[...] הכבור נאסר שנסתר אבל כל זמן שעומד אע"פ ש[...]

יתחיל הברכה בנר הנוסף שהוא מורה על תוספת הנס וי"א דאם מונח בימין הפתח אזי צריך להתחיל תמיד בנר הימיני שהוא סמוך לפתח ודעבד כמר עבד ואם מדליק בחלון או בחלל הפתח נ"ל שבליל א' ידליק בנר היותר ימיני ובליל ב' ביותר שמאלי ויהיה א"ע לצד השמאל כדי שיפגע תחלה בשל שמאלי כדי שלא יצטרך להעביר על המצות(ע' ט"ז תרע"ו)(ג):

כד עיקר מצות נר חנוכה שידליק נר א' בכל בית אפי' אם רבים בני הבית וכן בכל לילה א"צ יותר מנר א' והמהדרין מדליקין נר א' לכל או"א והמהדרין מן המהדרין מדליקין כאו"א מבני בית בליל א' נר א' ובכל לילה ולילה מוסיפין נר א' דהיינו בליל ב' ב' נרות עד שבליל ח' מדליקין ח' (וכן המנהג פשוט במדינותינו) וצריכין ליזהר שיתן כאו"א נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין ואם השמן הוא ביוקר מוטב שידליק בנרות שעוה כדי להיות מהמהדרין מן המהדרין ממה שידליק בשמן זית נר א' בכל לילה לבד (תרע"א)(ד):

כה כיון שעיקר מצותה נר א' לכן מי שאין לו שמן הרבה ואם יתן בכל נר ונר לא יכפיק אפי' בא בשיעור ולכן מוטב שיתן בא' בשיעור שהרי יש פוסקין דבפחות מבשיעור לא יצא כלל ובשאר נרות יסמוך על הפוסקים דס"ל דא"צ שיעור ואם יש לו בצמצום ולחברו אין לו כ"ל מוטב שידליק כל לילה א' ויתן גם לחבירו שידליק עכ"פ א' ואפשר דדוקא כשאינו מבני ביתו אלא מבית אחרת או שאינו סמוך על שלחנו בדלקמן אבל אם הוא מב"ב וא"כ עיקר המצוה אינו חל כלל על חבירו רק שחבירו רוצה להיות מן המהדרין מוטב שיהיה הוא מהמהדרין מן המהדרין וכן מי שאין לו נרות שיספיק לו לכל ח' לילות כגון שאין לו אלא ח' נרות ידליק א' בכל לילה ואם יש לו ט' ידליק בליל ב' ב' ואם יש לו י' נ"ל דידליק בליל ב' ב' ובליל ג' לא ידליק ב' דאינו לא כמר ולא כמר ואם יש לו יותר ידליק בכל לילה כראוי רק שישייר לכל שאר הלילות א' לכל לילה (עיין בסל' כרכוי' כלל ס"ח) ומטעם זה נ"ב מי שאין לו פנאי כלל להדליק בל הנרות ידליק לפחות א' ויצוה לאחר שידליק השאר וכן הש"ץ בבהכ"נ יעשה כן אם צריך למהר לרתפלל (שם):

כו ומטעם זה נהגו להחמיר שלא להדליק נ"ח נר מנר אע"ג דשאר נרות של מצוה כגון נרות של בהכ"נ ושל שבת ושל ת"ת ושל חולה כולן נר של מצוה הוא ומותר להדליק מזל"ז אבל בנ"ח מחמירין לפי שעיקר מצותו אינו אלא נר א' והשאר אינו מצוה כ"כ וכ"ש דאסור להדליק השמש שבבה מנש"ח שהרי השמש הוא נר של רשות (תרע"ד):

כז בליל ראשון מברך קודם הדלקה ג' ברכות להדליק שעשה נסים ושהחיינו ובשאר הלילות אינו מברך שהחיינו ואם לא בירך בליל ראשון שהחיינו או שלא הדליק כלל מברך בלילה ראשונה כשנזכר כשידליק:

כח א' לא הדליק בליל א' אין לו תשלומין ביום דשרגא בטיהרא כו' וידליק בשאר הלילות כשאר בני אדם (תרע"ג):

כט היה עומד בליל ג' וסבר שהוא ליל ב' ולא הדליק רק ב' יצא וא"צ לחזור ולהדליק מראש שהרי העיקר אינו אלא נר אחד אלא ישלים מה שחסר וא"צ לברך (ועיין בנ"א בסל' גולב כלל קע"ד סי' ע"א):

נשמת אדם

כל

...שהב לטלטל ולא כאילו אינו ולכן נ"ל יברך ואין להביא ראיה ...סיק מסימן הרכ"ה בע"פ סוכה בראש הכפינה שאם אינה ...ובה לעמוד ברוח מצויה דיבשה פסולה אף שעומדת י"ג דש"ס דאו לא נקרא דירה כלל וכתירה אמרה הפנו כעין תדורו:

(...) נ"ל דצריך ליתן שמן בנר שתהא דולקת בלילה הלי שעה וא"כ מברך לבטלה כדאיתא בסימן תרע"ב במי שהוא ...רוד. ולא מיבעיא לנוה שכתב הט"ז בסימן תרע"ג ס"ק ט' ...ק על תס"ד דאם כבתה בע"ש ועדיין לא קבל שבת דצריך ...לב ולהדליק דעדיין במצוה לא הג עד שתתמך פשיטא דלא ...יפ' אלא אפילו לדעת כס"ד והש"ע דאם כבתה אין זקוק ...אפילו בע"ש היינו דוקא לענין זה כיון דהוא הכשיר מצוה ...ודה שנתן כשיעור שהיה דולק כזמן מצותה אבל אם מתחלה ...לא נתן כה שמן כ"כ לכ"ע לא יצא תדע שהרי גם תס"ד לא ...כתב אלא שהוא ככשר מצוה ולא כתב דבע"ש המצוה אינה רק יהיה דולק ביום אלא ודאי דליתא דס"ל לתס"ד דבע"ש ...מתא בזמן מופלג המנחה ונמשך עד שתכלה רגל ולכן אם ...אין זקוק לה וכ"כ בלבוש בהדיא וז"ל כיון שא"א בע"א ...לא בכך שהרי ידליק גם כן לאחר השקיעה עכ"ל:

שאלה עני שאין ידו משגת לקנות שמן זית ולהיות מן המהדרין כי הוא ביוקר גדול איזה עדיף ...בר אחד של שמן זית בלילה או להדליק בנר של שעוה ולהוסיף בכל לילה:

תשובה בפרק התכלת איתא בפרים ואילים וכבשים אינן מעכבים זא"ז רש"א אם היה להם פרים מרובים ולא היה להם נסכים יקריבו פר אחד ונסכיו ולא יקריבו כולם בלא נסכים אבל חכמים פליגי עליו וס"ל דמוטב להקריב שבעה פרים בלא נסכים ופסק הרמב"ם והר"ב דאין הלכה כר"ש הרי דפליגי בזה במצוה שאין מעכב זא"ז כגון שבעה כבשים או פרים דאם אין לו שבעה מביא מה שיש לו ונטפל לו גם כן מצוה אחרת כגון נסכים דלר"ש מוטב שיקריב אחד כתיקונו מלהקריב מקצתן שלא כתקנה ולת"ק עדיף טפי לעשות מצוה אחת בשלימות וא"כ ה"נ לת"ק מוטב שידליק בכל לילה בשלימות דהיינו להוסיף אף שלא יהיה בשמן זית שהוא מן המובחר ומוטב שידליק בשעוה ולהוסיף בכל לילה אך י"ל כיון דלא אמרינן בגמרא מצוה להוסיף בכל לילה אלא בלשון מהדרין ואם כן אינו אלא הידור מצוה וי"ל דגם ת"ק מודה דמוטב לעשות עיקר מצוה כתקנו דהיינו בש"ז ואמנם נ"ל דהא דהוי בש"ע ש"ז מן המובחר אינו דינו דגמ' דבגמ' ל"א אלא ש"ז יפה לנר ומשום דצליל נהורא וג"א משום שנעשה בו נס אלא הכלבו כתב זאת מסברא דנפשיה ואם כן כיון דעכ"פ דין זה דמהדרין מן המהדרין נזכר בגמרא וש"ז לא נזכר בגמרא כלל וגם הרי"ף והרמב"ם לא הביאו זה ואם כן עדיף להדליק בשעוה ולהיות מן המהדרין מן המהדרין:

ל כל זמן מצותה דהיינו ח"ש אסור להנות מאורה שום תשמיש ואפי' לאכול לאורה ואפי' ללמוד לאורה יש אוסרין ולכן נוהגין להניח אצלו השמש שבהן מדליק הנרות כדי שאם ישתמש אצלן ישתמש לאור השמש ואם הניחן במקום שאין רגילין להדליק שם נר א"צ נר אחר על השלחן להשתמש לאורו דאז לא יאמרו לצרכו הדליקן ומ"מ צריך להניח שמש אצלו שמא ישתמש שם אבל אם מדליק במקום שרגילין להדליק שם נר צריך נר אחר על השלחן דאל"ב יאמרו לצרכו הדליק (תרע"ג):

לא כבר כתבנו דלאחר שדלקה כשיעור ח"ש מותר לכבותה ולהנות מן השמן או להשתמש לאורה ומ"מ טוב להתנות לכתחלה קודם הדלקה שאינו מקצה רק כפי השיעור די"א דאם נתן בסתם מסתמא הקצה למצותה הכל דמשום חיבוב המצוה אינו מצפה שיכבה הנר וא"כ כל השמן הוי מוקצה למצוה ולד"ה אם כבתה ממילא בתוך שיעור הזמן דכתבנו לעיל שא"צ להזור ולהדליק וא"כ שמן זה לכ"ע אסור להנות ממנו דהוקצה למצותה ולכן מה שנשאר בליל ח' מן השמן והפתילות עושה לו מדורה ושורפו בפ"ע ואם נתערב בשמן אחר צריך ס' לבטלו ואם הדליק נרות של שעוה ובתוך זמן שיעור מצותו כבתה ונתערב נר זה בנרות אחרות אסור להשתמש ולהדליק נר אחר אפי' נתערב באלף דנר חנוכה נקרא דבר שבמנין שהרי מונין אותו ודבר שבמנין לא בטיל אלא אם נתערב א' ידליק ב' וכן אם נתערב ב' ידליק ג' דאז כיון דעכ"פ יש א' של היתר מותר להשתמש לאורן (תרע"ז):

לב אכסנאי שאין לו אשה בביתו או שיודע שאין אשתו מדלקת צריך להדליק או שישתתף בפרוטה עם אחר דהיינו שע"י זה מקנה לו חלק בשמן והבחורים אם הם סמוכים על שלחן בעה"ב י"ל דהם בכלל ב"ב ומן הדין פטורים אם הוא אוכל בבית בעה"ב ומכל מקום ראוי שיהיה מן המהדרין שכל אחד מדליק בפ"ע ואפילו אם רק אוכל בבית בעה"ב וישן בתוך חדר בפ"ע ידליק במקום שאוכל בקביעות אבל ההולך לסעוד אצל חבירו פעם א' חייב לילך לביתו ולהדליק ואם אחזו תאות האכילה ואינו רוצה לזוז ממקום אכילתו יצוה שידליקו בשבילו ומ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו אבל ההולך לבית אביו או חמיו וכיוצא בו לדור שם כל ימי הנוכה ידליק במקום שאוכל שם ימי הנוכה אף שביום הולך באקרי לביתו ואוכל שם אכילת ארעי דכיון דקבע לו כל ימי חנוכה אצל אביו שם הוא ביתו (סס כפ"ח):

לג מי שיש לו אשה בביתו ויודע בה בודאי שתדליק פטור מלהדליק ומיהו י"א דעכ"פ חייב לראות את הנרות ולברך שעשה נסים ושהחיינו או שישמע מאחר ויענה אמן וגם י"א דאם ירצה להדליק מותר לו להדליק ולברך ואף לפי דעה זו לפי מה שמבואר לעיל דעיקר זמן הדלקתה הוא רק עד שתכלה רגל וידוע שהנוסעים (לירידים) נוסעים כמה שעות בלילה ולכן ראוי לכל י"ש להזהיר לאשתו קודם נסיעתו שתהיה זהירה בזה להדליק תיכף בצאת הכוכבים והוא יסמוך עליה ומ"מ כשיבא לאושפיזא ידליק בלא ברכה ויהדר לשמוע הברכות ממי שחייב להדליק ויענה אמן ואם אין אחר עמו והוא בבית נכרי או שבא לאחר שכבר הדליקו שם ידליק ויסמוך על הפוסקים דפטור מלברך ככל דין ספק ברכת להקל (ואין זה דומה לנשים שמברכות על מצות עשה שהז"ג דהתם מכניסות א"ע בחיוב מה שאין כן כאן שכבר נפטר):

לד מי שיש לו אשה בביתו ואינו יודע בודאי שתדליק ובא באותו לילה לביתו ומצא שהדליקו בעדו י"א כיון שלא ידע בודאי א"כ כבר חל עליו תקנת חכמים וצריך להדליק ומ"מ לא יברך די"א דפטור:

לה בערב שבת מדליקין נ"ח תחלה ואח"כ נר שבת ודוקא לאחר פלג המנחה ונ"ל דצריך שיתן בה שמן כ"כ עד שתהיה דולקת חצי שעה בלילה ואם לאו הוי ברכתו לבטלה ואם כבתה קודם שיקבל עליו שבת יחזור וידליקנה כיון שעדיין יום הוא ומ"מ א"צ לברך שהרי בירך בהיתר (ודומה לברך על תקיעת שופר ואינו יכול לתקוע) וצריך ליזהר שיתן דבר בפני הנרות להוץ ביניהם לבין הפתח שלא יכבם הרוח כשפותח הדלת ואם טעה והדליק נר של שבת אם לא קיבל שבת במחשבתו ידליק אח"כ נ"ה אבל אשה כיון שנוהגת שמקבלת שבת בהדלקתן ולכן לא תדליק אלא האחר לאחר שידליק (תרע"ח):

לו אם אין ידו משגת לקנות נר הנוכה ונר של שבת יקנה נר שבת משום שלום בית ומ"מ סגי בנר אחד לשבת וא' לנר חנוכה ובזמה"ז שמדליק בפנים יקנה לנר הנוכה שהרי לא ישב בחושך ואעפ"י שאסור להשתמש לאורה הוי בשעת הסכנה דמניח על שולחנו (תער"ח):

לז במ"ש מדליקין נ"ח קודם הבדלה ואם שכח אתה חוננתנו יאמר המבדיל בין קודש לחול דאין נכון לעשות פעם כך ופעם כך (ס"ל) ואין מבדילין בנ"ח דאסור להנות מאורו (תרפ"א):

לח דין על הניסים בתפלה מבואר כ"ד סי' כ"ד:

לט בבהמ"ז מזכירין על הניסים בנודה לך קודם ועל הכל ואם שכח אין מחזירין אותו ובשבת והנוכה ושכח של שבת בענין שצריך להזור ולברך נ"ל דצריך להזכיר גם של

חנוכה (וסמ"א בסי' קע ס"ק י"ג כתב דאין צריך ולא הבנתי טעמו מה שנירך כמאן דליתא דמי) וחנוכה שחל ביום א' ואכל בשבת ונמשך סעודתו בלילה אפי' אכל גם בלילה מזכיר של שבת לבד ועיין כלל קי"ח סי' ד' (תרפ"ג):

מ כל ה' ימי חנוכה גומרין ההלל וא"א תחנון וצ"צ ולמנצח (תרפ"ג) ובבית האבל לא יאמרו אלא יאמר באו"א בבית (מ"א סי' קל"א) וא"כ משמע שהאבל לא יאמר אפי' בחנוכה ולענין הספר עדיין בדין ר"ח:

מא קורין בפ' נשיאים ומתחילין מויהי ביום כלות משה בפ' נשא וקורא הכהן עד ביום א' ולוי וישראל קורין ביום א' וביום ב' קורא כהן ביום השני עד פר בן בקר ולוי עד ביום ג' וישראל ביום של אחריו דהיינו ביום ג' וכן בכל יום וביום השמיני מתחילין ביום השמיני וישראל מתחיל מיום ט' עד כן עשה את המנורה ור"ח והנוכה מקדימין לקרות בשל ר"ח ג' דהוא תדיר ואח"כ רביעי בחנוכה ואם טעה החזן וקרא ד' בשל ר"ח אם לא הוציאו רק ספר א"צ לקרות יותר ואם הוציאו ב' ספרים ואז יש משום פגם של ס"ת שיאמרו שהיא פסולה צריך לקרות ה' בשל חנוכה ויאמר קדיש אחר חמישי ואם כבר אמר אחר ד' א"צ לחזור ולומר ואפי' אם באמצע קריאת ד' נזכר יגמור הקריאה בר"ח ואח"כ יקרא של חנוכה ואם טעה ובירך כבר על של חנוכה תחלה יקרא אח"כ בשל ר"ה (סס"י תרפ"ד) (ט"ז ומ"א בסי' ק"מ דלא כרמ"א) ור"ח טבת שחל בשבת מוציאין ג' ספרים וקורין ו' בראשונה בסדר היום ובב' קורין א' בר"ח ובשלישית קורין מפטיר בשל חנוכה דר"ח תדיר אע"ג דבחנוכה איכא פרסומי ניסא מ"מ תדיר קודם להקדים והפטרה קורין בשל חנוכה רני ושמחי דלענין לדחות פרסומי ניסא עדיף ולפ"ז נ"ל דאם טעו וקראו בשני של חנוכה ובשלישי בשל ר"ח מ"מ קורין הפטרה בשל חנוכה משום פרסומי ניסא (וע' בכה"ס פ' ב"מ וע' לבוש ומ"א) ואם קראו הפטרה של ר"ח השמים כסאו יצאו ור"ח אדר שחל להיות בשבת מוציאין ג"כ ג' ספרים וקורין בא' ו' בסדר היום ובשני קורין א' בר"ח ובשלישית פרשת שקלים למפטיר והפטרה בפ' שקלים ואם טעו והתחילו לקרות מקודם פרשת שקלים יגמרו ויברך אחריו ואח"כ יקראו מפטיר בר"ח והפטרה יקראו גם כן בשל ר"ח (ועיין תשוב' אמ"ו בנ"ב מ"ת סימן י"א):

מב מי שיש לו (יאר צייט) בחנוכה לא יחשוב לפי ימי החנוכה אלא לפי ימי החודש שהרי לפעמים ר"ה טבת יום א' ולפעמים ב' ימים:

מג סדר ד' פרשיות שהם שקלים זכור פרשת פרה ופרשת החודש מבואר בש"ע סי' תרפ"ה:

הלכות מגילה

כלל קנה. דיני פורים:

א משנכנס אדר מרבין בשמחה (תרפ"ו):

ב שבת שלפני פורים קורין פרשת זכור והוא מ"ע מה"ת לזכור מעשה עמלק ולשנוא אותו שנאה קבועה בלב עד שאם היה באפשר למחות אותו מן העולם שלא ישאר ממנו שום זכר בין אדם ובהמה וכליו ומטלטליו שלא יזכר שמו לומר שזה הוא מעמלקי כדכתיב זכור את אשר עשה גו' תמחה את זכר עמלק ומיהו י"א דמצוה דאורייתא זו יוצאין מה שקורין פ' זו בתורה בסדר השבוע ומ"מ כיון שאין כאן היכר לזה כיון שהוא פרשת השבוע ועוד שהרי מצות צריכות כוונה ולכן יחדו לזה להסמיך קריאת פרשת עמלק למגילה ששם כתוב גמי מחיית עמלק שהמן היה מבני בניו של עמלק וי"א שגם פ' פרה הוא מצוה מה"ת לקרותה ולכן צריכין בני הישובים שאין להם מנין לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו לשמוע פרשיות אלו ואם א"א להם לבא מ"מ יזהרו לקרותם בנגינות ובטעמים (תרפ"ה):

ג בימי מרדכי ואסתר נקהלו ביום י"ג באדר להלחם ולעמוד על נפשם והיו צריכין לבקש רחמים ותחנונים שיעזרם ה' להנקם מאויביהם ומצינו כשהיו ביום מלחמה שהיו מתענין שכן אמרו רז"ל שמרע"ה ביום שנלחם עם עמלק היה מתענה ואם כן גם בימי מרדכי היו מתענים באותו יום ולכן קבלו עליהם כל ישראל לתע"צ להתענות בי"ג אדר ונקרא תענית אסתר כדי לזכור שהבורא ית' רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה וישוב אל ה' בכל לבבו כמו שעשה בימים ההם ומ"מ אינו חובה כ"כ כד' תעניתים הכתובים ולכן יש להקל בו לעת הצורך כגון מעוברות ומניקות או אפילו חולה קצת מכאב עינים שאם מצטערים הרבה לא יתענו וכן ביולדת כל ל' יום ויפרעו אח"כ אבל שאר הבריאים לא יפרשו מן הציבור ואם חל פורים ביום א' מתענין ביום ה' ואם חל בו ברית מילה מותר לאכול על המילה

ולבתר

ולמחר ביום ו' יתענו האוכלים כ"כ רמ"א אבל הט"ז וא"ר כ' דאסור לאכול ביום ה' אלא יעשו הסעודה בלילה כדין י"ז תמוז ונ"ל פשוט דבעלי הברית מותרין לאכול ביום ה' כמש"כ בכלל קל"ב לענין ט"ב שנדחה וא"צ להתענות ביום ו' (והיינו לשיטת הט"ז שקבעו דוקא ביום ה' ובאמת כן משמע בשאלתות פ' תשא אבל לדעת רמ"א דאין אנו יום קבוע א"כ מותרים כל בעלי הסעודה לאכול בשחרית גם כן רק שמחוייבים להתענות ביום ו' ואין חילוק בין בעלי ברית לשאר אדם) וכפי הנראה המנהג כט"ז שהרי לא ראינו לעשות הסעודה ביום (ע' ט"ז סי' תרפ"ו) :

ד נוהגין ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר לצורך קרבנות הצבור ומנהג ליתן ג' מחצית דבפרשת כי תשא כתיב ג"פ תרומה וקטן א"צ ליתן אלא די"א דמבן י"ג שנה שהביא ב' שערות שהוא כבר גדול [חייב] וי"א עד בן עשרים שנה פטור וכל קטן שאביו נותן בשבילו פעם א' חייב ליתן לעולם (תרל"ד) :

ה חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור לקרותה ביום זכר לנס שהיו צועקין ביום ובלילה ושל יום זמנה כל היום מהנץ החמה עד סוף היום ואם קראה משעלה ע"ה יצא ושל לילה מתחלת תיכף מיציאת הכוכבים וזמנה כל הלילה אבל קודם צה"כ אעפ"י שמצטער מאד מחמת התענית אסור להקדים. והקורא קודם צה"כ לא יצא כלל ואפילו קרא מקצתה קודם צה"כ לא יצא וצריך לחזור ולקרות (פ"ת בס"י תרפ"ז וכ"כ הגר"א תרל"ב ומ"מ נ"ל דלא יחזור ויברך דל"ה כפ"ח כיון דכל האחרונים לא השיגו ע"ז) ואם הוא לצורך גדול או שא"א לו לשמוע המגילה קודם שיטעום כדי לחזק מעט מחולשת התענית מותר לטעום מעט בשתיית (קאווע) וביוצא בו (מ"א סס"י תרצ"ב) :

ו כל המצות אפי' שבתורה מאחרינן לקריאת המגילה משום פרסומי ניסא אלא א"כ ליכא שהות לעשות שתיהן ואם יקרא המגילה לא יהיה לו באפשר לקיים המצוה כיון שהוא מצוה מה"ת ומגילה מדרבנן מצות התורה קודם אע"פ שלא יקרא המגילה כלל אבל מת מצוה דהיינו שמונח בשדה בבזיון מבטלין מגילה וקוברין אותו תחלה ואפי' אם לא יהיה שהות כלל לקרות המגילה דגדול כבוד הבריות שדוחה מצוה דרבנן אבל קבורת מת המונח בביתו מגילה קודמות שהרי אפשר לקוברו אח"כ (וכן הוא בהסכמת אחרונים דלא כרמ"א סס"י תרפ"ז) ונוהגין למול קודם המגילה :

ז אפי' ת"ת ששקול נגד כל המצות מבטלין לשמוע מקרא מגילה בצבור ואפילו יכול לכנוס עשרה מ"מ מצוה מן המובחר לילך לבהכ"נ הוא ואשתו ובניו לשמוע המגילה ברוב עם ומ"מ נ"ל מי שמתפלל כל השנה בקביעות במנין המיוחד לו להתפלל שם א"צ לילך לבהכ"נ :

ח בזמן מרדכי בעת הנס כתיב שהיהודים שבכל מקום נלחמו ביום י"ג ונחו בי"ד ועשו אותו יום משתה ושמחה ובשושן ניתן ליהודים להלחם עם העכו"ם גם ביום י"ד ולא עשו י"ט עד ט"ו וכיון שבאותו זמן נחלקו לב' ימים ולכן כשקבע מרדכי ואסתר בהסכמת אנשי כנה"ג לקבוע פורים לדורות חלקו ג"כ אותו לב' ימים והיה ראוי לתקן שכל עיר שהיא מוקפת חומה כמו שושן יהיה דומה לשושן לעשות בט"ו והיה ראוי לתלות הכבוד בשושן ולתקן שכל עיר המוקף חומה מימות אחשורוש יקראו בט"ו אך כיון שא"י היתה חריבה באותה עת תקנו שכל עיר שהיא מוקפת חומה מימות יב"נ יקראו בט"ו והשאר בי"ד מלבד שושן אע"פ שאינה מוקפת מיב"נ אפ"ה קורין בט"ו מפני שבה נעשה הנס (ר"ן וב"י) ולכן כל עיר שידוע לנו שהיא מוקפת חומה מימות יב"נ עושין בט"ו ואפילו אינה מוקפת חומה עכשיו ואפי' הם בח"ל ואפי' הכפרים הסמוכים להם בתוך מיל אפי' אינם נראים או אם נראים אפי' אינו סמוך קורין בט"ו ואם נראה והוא רחוק ממיל (עי' במ"א סי' תרפ"ח ס"ק ג' וא"ר שהאריך בזה) היה ספק אם הוא מוקף מימות יב"נ או לאו קורין בי"ד ובט"ו ובלילה ומ"מ לא יברכו רק על קריאתה בליל י"ד ויומו וכן נוהגין בק"ק פראג וכיון דבמדינתנו לא מספקינן כלל בזה בשום עיר לכן לא הארכתי בזה :

ט בזמן שתקנו לקרות המגילה התקינו שיהיו בני הכפרים רשאין להקדים לקרות פעמים בי"א לחדש פעמים בי"ב פעמים בי"ג לפני שבני הכפרים רובן אינן בקיאין לקרות והיו צריכין לכנוס לעיר בפורים לקרות המגילה ולפי שהם מספיקים כל צרכי העיר ולכן הקילו עליהם שבשחל יום ב' או יום ה' שקודם פורים בא' מאלו הימים דאז בלא"ה היו בני הכפרים מתכנסים לערים לשמוע קרה"ת ולדון ואז קורין גם שם המגילה כדי שיהיו פנויים בפורים להספיק צרכי העיר ולכן אף שבזמה"ז אין דין זה נוהג מ"מ המפרש בים וביוצא בו בענין שלא תהיה לו מגילה לקרות בה בפורים מותר לקרות בא' מאלו הימים בלא ברכה ואם א"א לו להמתין עד י"א בחדש יקראנה אפי' מר"ח שבל החדש נהפך לשמחה כדכתיב והחדש אשר נהפך ומ"מ אם נזדמן לו אח"כ מגילה בי"ד חוזר וקורא אותה בברכה אפי' קראה בי"ג דעכ"פ

היה שלא בזמנה (וע' מגילה י"ט תוס' ד"ה בן כפר) ואם לא נזדמנה לו עד ביום ט"ו אפשר דא"צ לחזור ולקרות כיון שכבר קרא אבל אם לא קרא כלל חייב לקרותה בט"ו בלא ברכה אבל אחר ט"ו אין זמנה כלל שנא' ולא יעבור וכל הקורא המגילה בלא זמן הקבוע לו צריך לקרותה דוקא בעשרה כיון שאין קורא בזמנו:

י אין קורין מגילה בשבת אפי' בהמקומות שהם מוקפים חומה שקורין בט"ו אפ"ה כשחל בשבת מקדימים לקרות בע"ש לפי שגזרו חז"ל כיון שהכל חייבין ואין הכל בקיאין בקריאה שמא יטלנה בידו לילך אל הבקי ויעביר ד"א ברה"ר ולפי שאסור לקרות בה באותו שבת לכן אסור גם לטלטל אותה אבל כשחל י"ג בשבת מותר לטלטל המגילה דמ"ש שבת זה משאר שבתות השנה ומ"מ אין נכון להביא המגילה לבהכ"נ אפי' במקום שערבו דמ"מ מכין משבת לחול דומיא להביא יין להבדלה בסימן תרס"ז (וע' בכלל קל"ג סימן ו' מה שכתבתי שם) ושאר הדינים מבואר בש"ע סימן תרפ"ה סעיף ו':

יא הכל חייבין בקריאת המגילה אחד אנשים וא' נשים וגרים ועבדים אפי' אינם משוחררים (כ"כ המ"א מדכתב הטור סתם עבדים ופליג על הב"י) וחייב לחנך גם הקטנים שהרי כולם היו בגזרת להשמיד ולהרוג ולאו דוקא לקרות כל א' לעצמו אלא אפילו אם שומע מפי הקורא יצא י"ח ובלבד שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה לפיכך אם היה הקורא חש"ו השומע ממנו לא יצא אפי' קטן שהגיע לחינוך (המ"א סי' תרפ"ט ס"ק ד' מסופק בזה וע' א"ר) ובן נשים אעפ"י שמחויבות מ"מ אין עליהן חובת קריאה אלא חובת שמיעה שמחויבת לשמוע מאיש ואפילו לעצמה לא תקרא אלא שיקרא לפניה איש. (לשון זה של' המ"א ס"ק ו' לא כמלא בז"ח רות וסגר"א כתיב לשונו ואינו מוכרח אם ר"ל אינה קוראת לאחרים אבל לעצמה קוראה וצ"ע) ומ"מ נ"ל דאם אין לה מי שיקרא לפניה תקרא היא לעצמה במגילה כשרה ומברכת אקב"ו לשמוע מקרא מגילה וכיון שהנשים חייבות לכן צריך כל א' לקרוא בביתו לפני המשרתת ובנותיו:

יב כבר כתבנו שמצוה מן המובחר לשמוע המגילה בבהכ"נ במקום שיש רוב אנשים משום ברוב עם כו' ועכ"פ לכתחלה צריך לחזור שיהיו עכ"פ י' אנשים גדולים בזמן קריאתה משום פרסומי ניסא ואם נשים מצטרפות לעשרה מסופקים הפוסקים כיון שגם הם מחויבות אפשר דמצטרפין או אפשר דמ"מ לא מצטרפין ואם א"א בעשרה קורין אותה ביחיד כיון דקורא בזמנו איכא פרסום הנס בשאר מקומות ומ"מ אם באותה העיר קורין בצבור רק איזה יחיד לא שמע יכול לקרותה אפילו לכתחלה ביחיד כיון דכבר נתפרסם הנס על ידי קריאת הצבור (סס"י תר"ז):

יג אם אין שם מנין אם כולם יודעים לקרות כל א' קורא לעצמו כמו בתפלה דאין הש"ץ מוציא בפחות מי' ובדיעבד אם א' קרא ונתכוון הקורא וגם השומעים להוציא יוצאין וי"א דאפילו לכתחלה יותר טוב שאחד קורא ויוצא את האחרים משום ברוב עם כו' ואמגם אם א' יודע והאחרים אינן יודעין לכ"ע יקרא זה ויוציא האחרים (סס"י תרפ"ט):

יד המגילה נקראת ספר ולכן צריכה להיות כתובה על קלף וככל משפטי דיני כתיבת ס"ת ומבו' בסי' תרצ"ח ובהגמיי' וז"ל למנין שיטין ורוחב ג' פעמים למשפחתיהם ובין שיטה לשיטה כו' ושיעור גליון למעלה ג"א ולמטה ד' ובין דף לדף ב"א וכל פרשיותי' סתומות כו' וצריך לתופרה בגידין ואם תפרה בחוטי פשתן פסולה ואם אין לו גידין כ"ב לתפור כל המגילה בגידין ע"ש ביצד תופרין (ודוקא כשאינה תפורה כולה אבל אם תפורה כולה בגידין א"נ לדקדק כמה תפירות וכן משמע להדיא ברמב"ם כפ"ב ס' י"א) ואין לעשות בה נקודות או לכתוב בה הטעמים מ"מ בדיעבד כשר ואפי' לכתחלה מותר אם אין שם מי שיודע לקרות כהוגן או להקרות לש"ץ ומ"מ אם אין הטעמים במגילה מותר לקרות בלא טעמים ובלבד שיקרא התיבות כראוי שלא יקרא תיבה שמשמע עבר או עתיד ויקרא להיפך כגון ומרדכי יושב לא יקרא ישב וכן והמן נופל לא יקרא נפל דבזה לא יצא (א) אבל אם קורא יהודים שצריך לקרות ביו"ד א' וקורא יהודיים כיון שאין הענין משתנה יצא (תר"ז) ובכל אלו מותר לקרות בברכה אבל אם אין לו מגילה הכתובה כדין אלא שנכתבה או נדפס על הנייר או בספרים נדפסים שלנו אע"ג דעכ"פ יקרא בו כיון שאין בכל העיר מגילה כשירה אבל לא יצא ידי מצוה ופשיטא שאין מברכין על קריאתה ואסור לגזול מגילה ולקרות בה ופשיטא שאין מברכין דהוי בוצע ברך ומ"מ אם קרא בה יצא בדיעבד דאין גזל בקול (תרל"ח):

נשמת אדם

(א) אם קרא מיושב ישב ומנופל נפל נ"ע אם זה נקרא נשתנה הענין דלא גרע מיעשה בפתח ליעשה בצירי שכתב המ"א בסימן קמ"ב דהוי נשתנה הענין ובמ"א סי' תר"נ ס"ק ד' משמע דאינן מפסידין הענין שהרי כ' שם דבסעיף י"ד לא משמע הכי שכתב שם ס"ק ט"ו כגון מיושב ישב אך נראה דכוונתו על מ"ש שם ס"ק י"ד בשם הרשב"א דמשמע דלעולם אם השמיט תיבה א' לא יצא ודע דבמ"א סי' תר"ן ס"ק ד' נרשם בטעות וצריך לציין על וקראה הקורא ובש"ג כתב וז"ל אם השמיט הקורא כו':

בשיקרא

כפג

טו כשיקרא בצבור לא יקרא מיושב מפני כבוד הצבור אבל כשיקרא ביחיד מותר לקרות בין עמוד ובין יושב ומותר שיקראוה שנים אע"ג דבכל מקום אמרינן תרי קלא לא משתמעי מ"מ במגילה איירי דהביבה מתכונים לשמוע :

טז צריך לקרותה כולה ומתוך הכתב ואם קראה ע"פ לא יצא וצריך שתהיה לכתחלה כתובה כולה לפניו שלא יחסר בה אפי' אות א' ובדיעבד אפי' היו הס-ים כמה תיבות וקראם בע"פ יצא . ומיהו י"א דכתיבות שאינם מפסידים הקריאה אע"פ שלא קראם כלל יצא אבל במפסידים הקריאה לכ"ע לא יצא כגון וימי הפורים לא יעברו והשמיט לא או מתנות לאביונים השמיט המ"ם ולפי שאין הכל בקיאים בזה מה הוא מפסיד הקריאה ומכ"ש שי"א שלעולם חוזר לכן לעולם אפי' השמיט אות א' יחזור ויקרא בלא ברכה ואם השמיט ויודע שזה מפסיד הקריאה יחזור ויקרא בברכה וא"כ קרא ומרדכי ישב כו' וכן והמן נפל אפי' כבר סיים כל המגילה צריך לחזור ולקרותה בלא ברכה ואם חסר במגילה ענין שלם אפי' באמצע או שחסר מתחלתה או מסופה אפילו אינו ענין שלם אפי' בדיעבד לא יצא וכן אם היו בה אותיות מטושטשות ואין רישומן ניכר ביותר מהציה · ונ"ל דהוא הדין אם היו נפסקין האותיות חשוב כהסר :

יז מי שתופס בידו מגילה שאינה כשרה או חומשין שלנו שבדפוס לא יקרא עם הש"ץ דשמא יתן דעתו על מה שהוא קורא וקריאתו הוי כקורא בע"פ ואפי' אם הוא יתן דעתו ויכוין למה שאומר הש"ץ אפ"ה היישינן שמא ישמע אחר לקריאתו ויתכוין לצאת בזה (וכזה מפורש דיוק של מ"א ועיין בב"י בשם רשב"א ובשם א"ח ושניהם אמרו ד"א) וכן לא יסייע שום אדם ע"פ לחזן ולכן אותם הפסוקים שאומרים הקהל צריך החזן לחזור ולקרותם מתוך מגילה כשרה :

יח אסור להפסיק בקריאתה ולשחות בנתיים אלא יקראנה בפעם א' ומכ"ש דאסור לשוח . ומ"מ בדיעבד אפי' שח וכ"ש אם שהה אפי' שעה ויותר ואח"כ חזר למקום שפסק ונמר יצא ודוקא אם שח הקורא דעכ"פ קרא כולה אבל אם שח השומע ולא שמע אפי' תיבה א' כבר בארנו לעיל בסי' ט"ז שצריך לחזור ולקרות כדאיתא שם וכן אם קרא אותה והוא מתנמנם יצא כיון שעכ"פ קרא אבל אם שמעה מתנמנם לא יצא :

יט קרא ודילג תיבה א' או פסוק א' אעפ"י שגמר כולה אין תקנה לקרות אח"כ מה שהשמיט אלא צריך להתחיל מאותה תיבה שהשמיט ולקרות כסדר ואם לאו לא יצא :

כ נשים וע"ה או מי שאין מבין לה"ק אף עפ"י שאינם יודעים ומבינים כלל אפ"ה יצאו דעכ"פ איכא מצות קריאה ופרסומי ניסא :

כא הקורא המגילה צריך לכוין להוציא כל השומעים וגם השומע צריך שיכוין לצאת . וצריך שיזהר שישמע כל המגילה ואם לא שמע אפי' תיבה אחת הוזר כדלעיל אבל אם לא כיון בכל תיבה יצא דלא גרע מנשים וע"ה :

כב הקורא צריך שיאמר עשרת בני המן ועשרת הכל בנשימה א' להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד . ונוהגין לכתחלה לומר בנשימה אחת מחמש מאות איש עד עשרת ועשרת בכלל ובדיעבד אפילו הפסיק בין י' בני המן יצאו (ג) ומה שנוהגין במקצת המקומות שכל הקהל אומרים י' בני המן אינו מנהג אלא הקורא יאמרם לבד והקהל ישמעו כמו כל המגילה :

נשמת אדם

(ג) בענין כתיבת בני המן כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לכתוב איש בראש העמוד ואת בסוף השיטה ועשרת בסוף העמוד וכן כתב הלבוש בבדיא ובא"ר כתב בשם שכה"ג דאם אין עשרת בסוף הדף אלא שכתב אחר זה עוד שיטות פסולה ע"ש ואף שנלע"ד בוודאי אין לפסלה בדיעבד מ"מ הזיגן שכן מנהג כל ישראל והגר"א כתב דשיבוש הוא מה שנוהגין לכתוב באותיות גדולות ולמלאות כל העמוד דא"כ נמה לא נמסר במסורה שי' בני המן הוא מאותיות גדולות ועוד שהרי כתב הגמיי' הביאו הב"י בשם ר"י דהא דאיתא במסכת סופרים איש בריש דפא כו' היינו ראש השיטה וסוף השיטה ולכן ניזה לתקן ותחילה היה כותב בדרך זה המה מאות סוף העמוד ואיש בראש העמוד וראש השיטה ואת בסוף אותה שיטה ועשרת בסוף שיטה י"א ואח"כ כ'שאר שיטות ואח"כ חזר בו כיון שראה במסו' במגילת אסתר שנמסר וז"ל איש בראש הדף עשרת בסוף הדף וסוף העמוד וא"כ ע"כ מש"כ תחלה איש בראש הדף היינו ראש השיטה ולכן נוה לתקן באופן זה שיכתוב שאר שיטות למעלה באותו עמוד · ובשורה י"א ממטה למעלה יכתוב איש בראש השיטה ואת בסוף השיטה ועשרת בסוף השיטה ובסוף העמוד ואף שראוי לסמוך על הגאון ר"א אפי' באיסורי תורה ג"ש מדרבנן מ"מ עפר אני תחת רגליו וקשה לי מאד דבר שנתפשט המנהג בכל ישראל ואיך לא ימצא דבר זה בדברי הראשונים · ועוד מעודי היה קשה לי להבין דברי הגמיי' שכתב דהא דאיש ריש דפא וסוף דפא ר"ל ראש שיטה וסוף שיטה ואיך נפרש דף דבכלא גמרא ר"ל עמוד כדאיתא במנחות ובגיטין ולמה יהפוך הברייתא דמס' סופרים ודברי הירושלמי לקרות שיטה דף ומי הני ליה לתנא לומר בראש השיטה · ועיין במסכת סופרים פ"ה ה' ג' ועוד שם הרבה פעמים שקורא לעמוד דף ולשיטה שיטה ומ"ש דהכא קרא תנא לשיטה דף וכרים פסחים דתני אור וקרינן לילה אור ואעפ"כ הקשה הראב"ד דלא משום הכא תנא חשך לאור ע"ש ולכך יגעתי בה ולענ"ד יגעתי ומצאתי בעזרו יתעלה החונן לאדם דעת שעמדתי על האמת ומקום הניחו לי מן השמים וצריך אני להאריך קצת ולהעתיק לשון הגמיי' :

וז"ל כתיב במסכת סופרים איש בריש דפא ואת בסופה ועשרת בסוף דפא ופריך מדקאמר ואת בסופה ע"כ בסוף שיטה קאמר דהא ר"ל בסוף דפא הא קאמר עשרת בסוף דפא אלא ודאי ראש שיטה וסוף שיטה קאמר עכ"ל וכ"כ הסמ"ג לשון זה וכתב הב"י וכן נוהגין עכ"ל . ומאד יפלא כדבר הא גם הב"י הביא דברי הגהות מיימי' כמו שהבין הגר"א וכדמשמע באמת לי הגמיי' דאין קפידא אלא בראש שיטה וסוף שיטה ולפ"ז

כג מנהג כל ישראל שהקורא פושט כל המגילה ואינה מניחה כרוכה אלא כופל אותה דף על דף כאגרת שכן המגילה נקראת אגרת הפורים אבל השומעים אינם צריכים לפשטה וגם המנהג שהקהל אומרים ד' פסוקי גאולה בקול רם וצריך הקורא להמתין עד שיסיימו ואז יקרא הוא מהמגילה כשרה (תרנ"ח):

כד הקורא את המגילה מברך ג' ברכות על מקרא מגילה. ושעשה נסים ושהחיינו ואין מברכין לשמוע מקרא מגילה כמו בשופר דמשמע דאם אינו משמיע לאזנו לא יצא ובאמת יצא משא"כ בשופר דעיקר תלוי בשמיעת האזן ואם לא בירך וקרא יצא. וי"א דביום אין מברכין שהחיינו כיון שכבר בירך בלילה אבל בכל מדינותינו נוהגין שמברכים גם ביום שהחיינו דעיקר זמנה ביום (כ' הגר"א אע"ג דעיקר מצותה ביום כמש"כ הש"מ מ"מ כיון שבירך בלילה יצא דלא גרע מבירך אסוכה ולולב בשעת עשיה אבל הש"מ כ' דלמ"ד דעיקר מצותה ביום צריך לחזור ולברך שהחיינו ומש"כ הגר"א מסוכה בשעת עשיה י"ל כמש"כ הרא"ש סוף סוכה בשם ר"ת מאיברא דדוקא בשעת עשיה אבל אם לא בירך בשעת עשיה ולא בשעת מצותה לא יצא ואע"ג דהרא"ש כ' שם דלדידן דאין מברכין ביום ב' שהחיינו על לולב צ"ל דזה עדיף כיון שבירך בראשון בשעת מצותה וא"כ ה"נ הרי בירך בשעת מצותה בלילה י"ל דהתם עכ"פ עיקר מצותה היא ביום א' משא"כ במגלה דאדרבה עיקר מצותה ביום ולכן מברכין) ובללא הוא כל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג:

כה אחר שקרא המגילה כורכה כולה ומניחה לפניו ומברך ברכת הרב דגנאי היא שהמגילה תהיה מונחת כך ואפילו התחיל בבר ואמר ברוך אתה כיון שלא אמר השם יפסיק ויכרוך ואח"כ יחזור ויתחיל אבל אם כבר אמר השם צ"ע אם יחזור לתחלת ברכ' בשביל זה (עיין א"ר תר"נ):

כו אם נשתתק הקורא באמצע המגילה וצריך אחר לקרות א"צ לברך שהרי כול' יצאו בברכתו (והמ"א כ' דצריך לחזור לראש אבל א"ר כ' דמתחיל ממקום שפסק דל"ד לתורה דהתם המברך מברך לעצמו ולא להוציא הצבור משא"כ הכא שמברך להוציא הצבור ודמי לשופר ודבריו נכונים בטעמם):

כז בברכת שהחיינו של יום יכוין גם על מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים. ומ"מ אם אין לו מגילה אין מברך שהחיינו בשבילם דזה נוהג בשאר ימים:

כח חייב כל אדם אפי' עני המקבל צדקה ליתן לפחות ב' מתנות לב' עניים דהיינו מתנה א' לא' וכן לשני דכתיב ומתנות לאביונים משמע ב' מתנות לב' אביונים ואין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט יד ליטול נותנים ואם הוא במקום שאין עניים שם יכול לעכב מעות פורים עד שיבואו עניים או שישלחם למקום שירצה:

כט חייב כל אדם לשלוח עכ"פ לאדם א' ב' מתנות כמש"כ ומשלוח מנות איש לרעהו משמע ב' מתנות לא' וכל המרבה לשלוח לריעים ה"ז משובח ומכל מקום מוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות ודומה לשכינה שנא' ולהחיות לב נדכאים (רמב"ם):

ל כיון שכל הנס היה ע"י יין כי בתחלה נטרדה ושתי ע"י משתה ובאה אסתר וכן ענין המן ומפלתו היה על ידי יין לכן חייבו חכמים להשתכר ולפחות לשתות יותר מהרגלו כדי לזכור הנס הגדול ואמנם היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצות בנט"י וברכה וברהמ"ז או שלא יתפלל מנחה או מעריב או שינהוג קלות ראש מוטב שלא ישתכר וכל מעשיו יהיה לש"ש:

לא לא נקרא מנות אלא דבר שראוי לאכול כמות שהוא בלא תיקון כגון בשר ודגי' מבושלים ולא חיין או מיני מתיקה או פירות או כוס יין ומי דבש וביוצא בו (נ"ל דמירושלמי פ"ק סוף הל' ד' משמע דאם שלח לעני דבר מאכל יצא משום מתנות לאביונים ולא משום משלוח מנות דגרסינן התם ר' יודן נשיאה שלח לר' הושעיא רבה חדא עטם וחד לגין דחמר שלח וא"ל קיימת בנו ומתנות לאביונים חזר ושלח לו חד עיגל וחד גרב דחמר שלח וא"ל קיימת בנו ומשלוח מנות משמע מזה דמתחלה ששלח לו מתנה קטנה הוא כדרך שנותנים לאביונים ואחר כך כששלח לו מתנה מרובה אמר דזהו משלוח מנות. משמע מזה שאם שולח דבר פחות לעשיר אינו יוצא בזה ידי משלוח מנות):

נשמת אדם

סעו"ת

ולפ"ז בודאי אין חילוק אם מתחיל איש בראש העמוד או באמצע וכן אין חילוק אם מסיים עשרת באמצע עמוד או בסופו ואין קפידא אלא שיתחיל איש בראש השיטה ועשרת בסוף השיטה א"כ יקשה עלינו • (א) דאיך כתב הב"י שכן נוהגין וא"כ ע"כ היו נוהגין כן בימיו ואיך נשכח הדבר בפעם א' עד שהלבוש שהיה באותו דור עכ"פ סמוך לו שהרי היה תלמיד רמ"א וכתב המנהג כמו שנוהגין וגם אם נאמר שהב"י במדינות שהיה דר הב"י היו נוהגין כן ולא במדינות של רמ"א ולבוש אם כן היה לרמ"א להגיה שאין כן מנהגנו. (ב) קשה מה שכתבתי דאיך נהפוך הדברים ולומר דהא דרים דפא ר"ל שיטה וכי אפשר לנו לומר היכא דכתיב יום שהכוונה לילה. (ג) למה דחק הגמ"י כ"כ להוציא הדבר מפשיטו ולמה לא נפרש הכי איש ברים דפא ר"ל דף ממש היינו תחלת העמוד ואת בכיפה ר"ל בסוף תחלת העמוד דהיינו סוף שיטה ועשרת בסוף דפא ר"ל סוף העמוד ממש דהיינו סוף העמוד וסוף השיטה בזה הוא סוף הדף ומנ"ל להוציא הדבר מפשוטו • (ד) דל"ל להגמ"י לדקדק דוקא בסופו אינו ר"ל סוף הדף מדנקט בתר הכי עשרת ולמה לא דקדק כפשוטו דאפילו דלפי מה דאיתא בירושלמי פ"ג דמגילה הלכה ז' איש ברים דפא ואת בכופה ולא תני התם עשרת בסופו ואעפ"כ ע"כ מוכח דואת בסופה ר"ל סוף שיטה דאל"כ ק' דא"כ דנאמר דואת בסה"ד ע"כ קאי אותם בתרא בויזתא ואין אפשר לכתוב ואת בסוף הדף וא"כ יהיה עשרת תחלת דף שאחר זה וא"כ ק' מאי נעשה עם ויזתא שהיא בשיטה י"א מן איש הא נכתוב אחר ויזתא עשרת בסוף א"א שהרי אמרינן דואת הוא בסוף הדף ואם לא נכתוב כלל א"כ יהיה ויזתא יחידי בשיטה ולא יהיה כנגדו נכתב כלום וא"כ ע"כ א"א לומר דאת בכופה קאי על סוף הדף וע"כ קאי ואת בסופה ר"ל בסוף ראש העמוד דהיינו שיטה ראשונה וצ"ל להאריך ולמידק מדסיים עשרת בסוף דפא דא"כ מאי נעשה עם הירושלמי דלא סיים עשרת בסוף וכי נימא דפליג עם מסכת סופרים וכי

לב סעודת פורים היא מצוה מדרבנן וחייב לאכול ולשתות ולשמוח ועכ"פ צריך שתהיה הסעודה ביום וכן משלוח מנות ומתנות לאביונים כדכתיב ימי משתה כו' ובבהמ"ז מזכיר על הניסים ואם שכח אפילו היה בסעודה ראשונה שאכל ביום אינו חייב לחזור (א"ר בשם תס"ד סי' ל"ח וכנ"ל דכ"מ בירושלמי פ' ג"ש הל' ד') ואם התחיל לאכול מבע"י ונמשכה בלילה אעפ"כ מזכיר על הניסים ואם חל בע"ש וקידש בתוך הסעודה מזכיר אם לא התפלל עדיין אבל אם כבר התפלל אינו מזכיר ונ"ל דלפי מה שנתבאר לעיל כלל קי"ח סימן ד' דאם אכל בלילה חייב להזכיר של עכשיו וא"כ ה"ה בשבת היאך יאמר תרתי דסתרי וכיון דאין הזכרת על הנסים חמור כ"כ לכן יאמר רק של שבת:

לג גם נשים חייבות במשלוח מנות ומתנות לאביונים ומ"מ אשה שיש לה בעל סומכת שבעלה שולח בשבילה ואינו נכון אלא יש להחמיר:

לד פורים מדינא מותר במלאכה דאף על גב דכתיב משתה ושמחה ויום טוב מ"מ לא קבלו עליהם לעשותו יו"ט ומ"מ אח"ז נהגו מעצמם במקצת מקומות שלא לעשות בו מלאכה ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין והעושה אינו רואה ריוח מאותה מלאכה ואנו נוהגין שלא לעשות מלאכה אלא לצורך פורים או ע"י נכרי ומ"מ מותר לכתוב אפי' אגרת שלום וכן פנקס חובותיו וכל דבר שא"צ עיון גדול וכ"ש לכתוב דבר מצוה:

לה כל מצות פורים אינו נוהג אלא ביום י"ד להקורין בו ביום או בט"ו להקורין בו אבל של זה בזה אינו נוהג ומ"מ נוהגין בשמחה ומשתה קצת בב' הימים אבל אינו מדינא כלל דהא כתיב נזכרים ונעשים ואיתקש עשיה דהיינו השמחה לזכירה שהיא הקריאה:

לו ב' ימים י"ד וט"ו אסורים בהספד ותענית ונחלקו הפוסקים אם נוהג בו אבילות מדכתיב שמחה ולכן אבל תוך ז' יזהר בכל דיני אבילות חוץ מנעילת הסנדל וישיבה ע"ג קרקע שהוא דבר שרואין הכל וכ"ש דדברים שבצנעה נוהג וכ"ש דאסור לראות כל מיני שמחה ואם יכול לאסוף מנין לביתו לקרות המגילה מוטב וא"ל יתפלל בביתו וילך לבהכ"נ לשמוע קריאת מגילה ובשחרית ילך לבהכ"נ ואם חל במ"ש ילך לבהכ"נ:

לז האבל חייב לשלוח מנות ומ"מ לא ישלח דבר של שמחה וכ"ש דחייב במתנות לאביונים אבל אין שולחין לאבל כל י"ב חדש כל דבר אפילו אינו של שמחה אבל אם האבל הוא עני מותר לשלוח לו מעות או דבר שאינו של שמחה ואם אין בעיר רק האבל עם אחר חייב לשלוח לאבל כדי לקיים מצות משלוח מנות:

לח מי שמת לו מת בתענית אסתר נמצא בלילה שהוא אונן קודם קבורה לא יאכל בשר וישתה יין שהרי בלילה אין חייב כלל ויקרא המגילה וגם יקרא ק"ש ותפלה וביום שיקברו את המת ימתין עד לאחר הקבורה ואז יקרא ק"ש ותפלה ויקרא המגילה ואם שמע קודם הקבורה יצא ומ"מ נכון לחזור ולקרותה בלא ברכה ומ"מ לא יניח תפילין כיון שהוא יום ראשון לקבורה כדין אבל (וע' בחיבורי ח"א בקונ' מצבת משה):

לט מותר לישא אשה בפורים ולעשות סעודה ואין בזה משום מערבין שמחה בשמחה וכ"ש שמותר לעשות פדיון הבן. והמ"א כתב דיעשה חופה ביום י"ג:

מ יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אסור ג"כ בהספד ותענית אבל שאר דברים אין נוהגין בהם,

וי"א

נשמת אדם

(ה) וכי יחלוק הגמ"י עם המסורה שקבלתי שנמסר עשרת בסוף הדף וסוף העמוד וא"כ כיון דעשרת סוף דפא דאיתא במסכת סופרים היינו דף ממש וא"כ למה נימא דאיש בריש דפא הוא ר"ל ריש שיטה ולא דף ואיך נפרש ריש דפא שיטה וסוף דפא עמוד וע"כ צ"ל דהגמיי' ס"ל דמסכת סופרים פליג עם המסורה וקשה מנ"ל הא דהא נוכל לפרש כמו שכתבתי בסי' ג'.

(ו) כיון שהגר"א הכריע דע"כ א"א לכתוב בעמוד בפ"ע דא"כ צריך לכתוב אותיות גדולות וא"כ היה לו להגמי"י לדייק ג"כ מכח זה דא"א לומר דפא דף ממש דא"כ יהיו אותיות גדולות.

(ז) שזכיתי ברוב רחמיו וחסדיו שבא לידי ס' הק' אורחת חיים הביאו הריב"ש והטור והב"י הביאו בהרבה מקומות אין מספר והנראה שהיה תלמיד הרא"ש בעל החנוך וכ' בהל' מגילה וז"ל חמש מאות בסוף הדף ואיש בראש הדף ואת בסוף השיטה ופרשנדתא תחת איש וכל האתין תחת חבירו והשמות איש תחת איש ולא יכתוב בכל שיטה אלא איש אחד בראשה ואת בסופה עשרת בסוף השיטה תחת האתין ואחר כך כתב אותיות גדולות וקטנות ויש עושין עשרת בסוף הדף תחת האתין ובדף אחר מתחילין בני המן וכ"ז ע"פ הקבלה (ר"ל שקבלו הסופרים איש מפי איש כ"כ למעלה מזה על שאר דברים) ואח"כ בסי' י"ח כת' וז"ל כבר כתבנו שצריך שיהיו כתובין כל עשרת בני המן זה תחת זה כמו אריח ע"ג אריח שלא תהיה תקומה למפלתן וכתב במסכת סופרים שצריך לכתבן הכי חמש מאות איש. איש בריש דפא ואת בסופה ופרשנדתא בריש שיטה ויכתבם בב' דפין ועשרת בסוף דפא עכ"ל והנה ממה שמוסיף בדברי מסכת סופרים וכ' ופרשנדתא בריש שיטה מוכח מדבריו דס"ל דמאי דקאמר בריש דפא וסוף דפא אינו ר"ל שיטה אלא דף ממש והיינו כיש עושין שכתב בסי' הקודם שכותבין עשרת בסוף הדף ובדף אחר מתחילין בני המן וכמנהגינו עכ"פ יצא לנו מדבריו הקדושים שיש נוהגין לסיים עשרת באמצע העמוד ורק בסוף שיטה ויש נוהגין שגם עשרת יהיה בסוף העמוד ואין לנו להטריח בהוכחות נגד המעתיקים שאומרים שמה שכתב ויש עושין עשרת בסוף הדף כונתו שמתחילין איש באמצע עמוד וא"כ פליגי מהיפך להיפך שכל מי שאינו מתעקש לא יאמר זה כיון שכותב ויש עושין דודאי משמע דבזה כ"ע מודים דמתחילין איש בראש הדף רק יש שמסיים באמצע העמוד בעשרת וכותבים עוד שיטות באותו עמוד ויש שאין כותבין כלום באותו עמוד רק שמסיים העמוד בעשרת ונ"ל דפליגא דבירושלמי גבי דאמר שם שצריך לכתוב אריח על גבי אריח אמר איש בריש דפא ואת בסופה ולא נזכר שם מן עשרת וס"ל דירושלמי פליג על מסכת סופרים וס"ל דעשרת א"צ לכתוב

בסוף

וי"א שחייב להרבות במשתה ושמחה בי"ד של אדר ראשון ואין נוהגין כן מ"מ ירבה קצת בסעודה לצאת ידי כולם ולכ"ע א"א על הניסים :

מא מי שאירע לו נס וכ"ש בני עיר יכולין לתקן בהסכמה עליהם ועל הבאים אחריהם לעשות אותו יום לפורים (וספ"ת בסי' תל"ז חולק עליו בסעיף י"ד) ונ"ל דאותה סעודה שעושין בשביל הנס היא סעודת מצוה אף לפי דבריו כמש"כ ביש"ש ב"ק סי' ל"ז דכל סעודה שעושין לזכר נפלאות ה' היא סעודת מצוה ע"ש דלא כמש"כ הפ"ח דהוי סעודת רשות שלא ראה דברי היש"ש שלא נדפס בימיו ועוד נ"ל דלא כפ"ח שהרי ר' יעבץ לא התענה בט"ב שנדחה כראב"צ מפני שיו"ט שלו הוא והיינו דס"ל לא בטלה מג"ת כמש"כ הפ"ח ואם כן קשה כיון דקיי"ל בטלה וכן אותן יו"ט שעושים בשביל מצוה הם ממג"ת כדאיתא בירושלמי מגילת דף נ' אינש דיהוי להון אעין כו' וא"כ מה ראה שלא להתענות אע"כ דלענין זה בטלה שלא לעשות היו"ט על כל ישראל אבל כל יחיד בזמן המצוה יו"ט שלו הוא ויותר נ"ל דיוכל להיות שראב"צ ס"ל נ"כ בטלה מג"ת ואפ"ה לא התענה דדוקא יו"ט לכל ישראל בטלה וה"נ כיון שעושין לזכר נפלאותיו הוי מצוה :

וכן אנו עושים על הנס שנעשה לנו בשנת תקס"ד אור ליום ט"ז כסליו שהיתה הריגה בחצר שאני דר בו מחמת הבערה שיצאה ללהב מן (פולווער) ונפלו כמה בתים בחצר וגם בית אחד שלי ומהדר שהיו שם כל ב"ב נפל ב' חצי הומות וקורה אחת וההומה נפל על בתי (וויטקע) עד שהיה כפסע בינה לבין המות וכן אשתי נתפצעה בפניה והשפה העליונה לכמה חתיכות והשינים התחתונים כולם נשברו בפיה וגם בחדר שישבתי שם עם בני נשברו החלונות והדלת ונתבקעו החומות וגם נעשה בגב בני ב' נקבים ובכל ב"ב כולם וממני אין אחד שלא יצא מהם עכ"פ איזה טיפות דם והש"י ברחמיו והסדיו חשב לנו הדם כקרבן לכפר והצילנו ונשארנו כולנו בחיים אף שהיה לי היזק גדול כמה מאות אדומים החליף הש"י בחסדיו דמים לדמים וזולתינו נהרגנו בעו"ה בחצרי ל"א נפשות וגם בחצר המנוח מהו' נח במהו' פייבש ובנו הנגיד הרבני המופלא מהו' פייבש נתבקעו החומות והכיפות והדברים ארוכים לכתוב השגחת השמים על אנשי החצר מי שראוי להנצל ולהזדמן לשם מחצרות אהרים שיהרגו ולהראות כי עיניו על כל דרכי איש ולמען ספר נפלאות ה' כדכתיב זכר עשת לנפלאותיו קבלתי עלי ועל זרעי בל"נ יום ט"ז כסליו אחר שהוא בלא"ה במדינתנו בהרבה קהלות יום תענית לח"ק נ"ח לעשותו כמעט חציו לה' עכ"פ ומי שיוכל יתענה ובלילה שאחריו יתאספו יחד תיכף אחר מעריב וידליקו נרות כמו ביו"ט ולומר שיר היחוד כולו בנעימה ובמתון ושיר הכבוד בזמרה ואח"ז מזמורי תהלים במתון ואלו הם קי"א קי"ו קי"ז כ"ג ל"ד ס"ו ק' ק"ג קכ"א ק"ל קל"ד קל"ח קל"ט קמ"ג קמ"ח ק"נ ואח"ז לעשות סעודה ללומדי תורה למי שאפשר וליתן צדקה כברכת ה' כפי השגת ידו ה' ירפא שבר עמו :

נשמת אדם

בסוף הדף אלא יסיים בסוף שיטה י"א נגד ויזתא ודעה ב' ס"ל דלא פליג הירושלמי ולא הזכיר הירושלמי דין כתיבה אלא דאתי לאשמעינן דהשירה מתחיל מן איש וכמ"ש הגר"א דס"ד דמתחיל מואת או מפרשנדתא עכ"פ יצא לנו שאין לנו אלא ב' מנהגים וזהו עכ"פ הגמ"י שחיברו הר"מ מרוטנבורג שהיה רבו של הרא"ש ומכ"ש שכן פירש ר"י וכ"כ הסמ"ג שהיו עכ"פ קודמין לס' א"ח ואי איתא דלהגמיי' ס"ל דאין קפידא במקום שירצה לכתוב בין בראש הדף ובין באמצע הדף ואין קפידא אלא שיתחיל איש בראש שיטה ועשרת בסוף שיטה ואם כן למה לא כתב הא"ח גם דעה ג' וכי לא היו נוהגין כלל עפ"י פי' ר"י ואם נאמר דגם הגמיי' ס"ל דאיש בראש דפא ר"ל ממש ראש העמוד רק שעשרת בסוף דפא היינו סוף שיטה כבר כתבנו דאיך נפרש פעם דף ופעם דפא שיטה ולכן לכי אומר לי דבודאי אין כאן אלא ב' מנהגים המבוארים בא"ח וכמו שכתבתי דאלו נוהגין ע"פ הירושלמי לפי פירושם ואלו נוהגין ע"פ מסכת סופרים וס"ל דלא איירי הירושלמי בזה אלא להורות מהיכן מתחיל השירה ובוודאי גם הגמיי' ס"ל דדפא בין בריש דפא ובין סוף דפא ר"ל איש בראש דפא ממש דהיינו תחלת העמוד והוא גם תחלת השיטה ואת בסופו ר"ל סוף אותו ראש העמוד דהיינו סוף שיטה ראשונה ועשרת סוף הדף ממש וכדעה ב' שכתב הא"ח • וכדעתו שמפרש במס' סופרים אלא דס"פ בהגמיי' משום דנוכל לפרש בירושלמי איש בראש דפא ואת בסופה נוכל לומר דס"פ שיכתוב בשיטה ראשונה שיהא ראש הדף שיטה שלימה ובלבד שגם איש יהיה בשיטה ראשונה ואף בסוף השיטה כי אין קפידא רק שיכתוב איש בראש דהיינו בשיטה ראשונה של העמוד ואם כן יתחיל בשיט' ב' ואת הזה וא"כ יהיה ואת בסוף הדף • אבל כיון דאיתא במסכת סופרים ועשרת בסוף הדף היינו ע"כ כמו שאנו כותבין איש בתחלת העמוד בראש השיטה ואת בסוף אותו השיטה לשמאל. וכל שמות האתין זה תחת זה מצד ימין וכל האתין תחת ואת זה תחת זה וגם עשרת הוא סוף הדף וסוף השורה . וזה שכתב הגמיי' מדקאמר ועשרת בסופה ע"כ צ"ל דר"ל תחילת שיטה וסוף שיטה ג"כ שיהיה איש תחלת שיטה בראש הדף ואת בסוף אותה שיטה ועשרת בסוף הדף ובסוף השיטה ולכן האריך וכ' הגמ"י דע"כ תחלת שיטה וסוף שיטה קאמר והלא קושיתו היה דא"א לומר ואת בסוף הדף וא"כ לא היה לו לסיים אע"כ דואת בסוף שיטה קאמר אלא דרצה להורות לנו דע"כ איש ר"ל בריש השיטה ואת ראשון הוא סוף שירה ראשונה . ולא קאי ואת בסופה על ואת האחרון שיהיה בסוף הדף אלא דקאי על ואת ראשון שיה' סוף שיטה ראשונה לפ"ז מה שכ' הגמ"יי בפי' מסכת סופרים הם עצמן הדברים שכתב הא"ה בסי' י"ת בפירושו במסכת סופרים וכדעה ב' שכתב בסימן י"ז ושפיר עשה הב"י שכתב וכן נוהגין דהיינו כמו שאנו נוהגין וכמו שכתב הלבוש ולא נמצא שום מנהג שלישי ולפ"ז גם המסורה הכי יתפרש דבוודאי מה שנמסר איש בריש דפא היינו תחלת עמוד ותחלת שיטה דכיון דעשרת סוף שיטה

ברוך

חמש מאות איש
ואת פרשנדתא
ואת דלפון
ואת אספתא
ואת פורתא
ואת אדליא
ואת ארידתא
ואת פרמשתא
ואת אריסי
ואת ארידי
ואת ויזתא

שיטה

מזמו[...]

ס[...]

דעל קרבן יהי[...]
מע"ק בשעת ס[...]
אלא אומר דברי שב[...]

הריעו לה' כל הארץ [...]
וידוע שב"מ שנא[...]
מ"נ הריעו לאלהים כו' כי ה' עליון כו' [...]
לה' כל הארץ ובמזמור ס"ו הריעו כו' אי[...]
לשון הריעו לכן מפרש דקאי על העתיד וכן כאן ב[...]
יבטלו לע"ל חוץ מן תודה וכן כל התפלות יבטלו [...]
הקרבנות באין על חטא חוץ מן התודה שהוא על הנס והנה [...]
והענין הוא כמו שהארכנו במקום אחר כי ע"י תקיעת שופר מתעורר ה[...]
שאנו תוקעין בשופר יחרדו הלבבות כמ"ש היתקע שופר בעיר ועם לא יחר[...]
בתשובה ואז הדין נהפך למעלה לרחמים כי עי"ז שאנו מעוררים בעצמנו הדין עלינו וא[...]
הרי אנו מעוררים הדין לקבל עלינו כל גזירותיך כמו שכתבנו ע"פ למשפטיך עמדו היום ר[...]
דהמע"ה אמר הרי אנו עומדים לקבל משפטיך ועי"ז מעורר הרחמים וסגולה זו אינו אלא
לצדיקים ויכולים לעורר הדין משא"כ הרשעים שאינם יכולין לעורר הדין כי או יכלו כולם
כי אין בהם מעשים להפך הדין לרחמים אבל לע"ל שאז יהפוך כל העמים ויטו שכם א' לעבדו
ולכן אמר הריעו לה' כל הארץ כי אז כל העולם יכולים לתקוע בשופר ולעורר הדין :

עבדו כו' בשמחה ובואו כו' ברננה . כמ"ש בזוהר דהכהנים הם מסטרא דשמחה והלוים
מסטרא דרננה והיינו עבדו שהיא עבודת הכהנים בקרבן בשמחה והלוים יהיה ברננה'
או י"ל ע"פ דאיתא בילקוט אמור סי' תשנ"א ע"פ והיית אך שמח שהוא מיעט אמר הקב"ה
בעוה"ז

נשמת אדם

שיטה וצריך לכתוב אריח על גבי אריח א"א למצוא אלא שאים תחלת שיטה ג"כ אלא דבשירת יש לטעות . ולא שימא שיכתוב עוד איזה תיבות אחר שירת באותה שיטה אחרונה וע"ז תסר בסוף דפא ובסוף העמוד וא"כ ממילא ידעינן דע"כ מה שכתב אים בראש הדף היינו נ"כ תחלת השיטה דאל"כ לא יבוא שירת בשיטה אחרונה ולכן לא הוצרך לפרש דאים בראש השיטה ובראש הדף דממילא משמע דאל"כ לא ימצא שירת בסוף הדף אבל בשירת נוכל לטעות די"ל דלאחר שכתב ויזתא יכתוב תיכף שירת ועוד איזה תיבות דאע"ג דאים תחלת שיטה ותחלת הדף מ"מ בשירת נוכל לטעות ולכן הוצרך למסור דשירת בסוף הדף ובסוף השיטה וכיון דידוע דצריך לכתוב אריח ע"ג אריח באופן שהמסורה אתי לאשמועינן דשירת צריך להיות בסוף העמוד לאפוקי שלא יכתוב בסוף העמוד רק שירת ממילא ידעינן דאים תחלת שיטה ותחלת דף והגמ' אתי לאשמועינן דצריך להתחיל ראש השיטה באים לאפוקי שלא נטעה לומר דאים יהיה בסוף שיטה ראשונה ומעכשיו כל מה שהקשיתי לא קשה מידי רק תוב עלי לתרץ מה שהוכיח הגר"א דא"כ צריך לכתוב אותיות גדולות ולמה לא נמנו במסורה צ"ל דלק"מ דודאי אין שום ספק שאפי' יכתוב עמוד שלם בס"ת באותיות גדולות לא יפסול כמו הש"ך סוף סי' ער"ב בי"ד ובדף האחרון בס"ת אם לא נשאר לכתוב אלא אפי' פסוק א' עושה אותיות ארוכות ממטה למעלה כדי שתחזיק תיבה א' ד' וה' שיטין כדאיתא בגמ' ופוסקים [...] ואפי' לכתחלה ובאמצע התורה עכ"פ בדיעבד כשר וא"כ עכ"פ היכא דלא אפשר עבדינן לכתחלה אפי' בס"ת א"כ כ"ש במגילה כיון שכן נמסר שיהיה נכתב בעמוד א' אם כן ממילא ידעינן שצריך למשוך האותיות שיחזיק כל אות ואות ב' או ג' שיטין ועוד דלא שייך למנות לאותיות גדולות וקטנות אא"כ שנשתנה איזה אות משאר אותיות שבתיבה או שאילו תיבה שלימה משאר תיבות שבעמוד כגון ש' דפרמשתא וו' דויזתא אבל אם כל העמוד נכתב באותיות ארוכות האיך ימנו אותה באותיות

גדולות ואם כוונת הגאון שהיה לבעל המסורה למסור לכתוב באותיות ארוכות זה ממילא ידעינן דאלא אם כן היאך ימלא העמוד ובאמת לדעת הב"ח הביאו הש"ך בסימן ער"ה ודוקא פתוחה שעשה סתומה או להיפך פוסל אבל במקום שאינו לא פתוחה ולא סתומה אינו פוסל אף כשהניח פנוי שיעור פרשה לדעת הטור וא"כ היינו יכולים לכתוב עמוד זה בכתב של שאר המגילה ולהניח פנוי איזה שורות בין האתין אך לרמב"ם שם דפוסל א"א לתקן בכה"ג ועוד קשה לדעת הב"ח יעשה כן בס"ת בדף האחרון ועכ"פ כיון שמצינו כן בס"ת לכתחלה בדף האחרון יכן אם טעה וכתב החסר מלא לכ"ע יכול לתקן ולמחוק היתרות ולמשוך האותיות כמו שכתב הב"י בסימן רע"ע סעיף ד' :

ונ"ל לכתוב אותיות ארוכות שיחזיק כל אות איזה שיטות כפי האורך ולא יכתבם בכתיבה גסה יותר משאר אותיות המגילה אלא באותו כתב שנכתב כל המגילה רק שיהיו ארוכות כדאיתא להדיא בס"ת בדף האחרון אפי' לכתחלה ואמנם לענין דיעבד אף שהה"ג כתב דפסול דבריו צ"ע שהרי כתב הטור בסי' רמ"ה בפ' הדורה כיון שלא נזכרה בגמרא כשרה בדיעבד וה"נ לא מצינו זה בגמרא אלא שצ"ל אריח ע"ג אריח וצ"ע על הרמב"ם שהשמיט לגמרי דין כתיבת בני המן ועכ"פ מה"ת לפסול ודומה לשיעור השיטות של שירת הים והאזינו שכתב הרמב"ם ובטור שם דאינו פוסל [...] המ"א בסי' תרל"א ס"ק ז' כתב הכא דאיתא צריך להאריך בוי"ו דויזתא דבדיעבד ילא ומדכתב דכל זה משמע דקאי נמי אמה שכתב אים בריש דפא וכ"כ בא"ח שם אך מה [...] המ"א ראיה מסימן תר"ן סעיף ג' לא הבנתי ראייתו דע"כ כוונתו דלא גרע מהשמיט בה סופר אותיות ותיבות והיה זו איני מכיר דהנה לכאורה נראה דדוקא חסר הוא דכשר אבל יתר אפילו תיבה אחת פסול כדאיתא במגילה אהא דנקרא [...] תרגום דאוקי התם בגמ' דקאי אמגילה ואמרי' מאי תרגום [...] פתגם כו' וקשה דלו יהא שחסר תיבת פתגם היה כשר ואילו

היה

ם
שיהיו

נהגת הקב"ה
כן אמר כי אז
לקים :
אדם שמצליח הוא תולה
רו הכל כי הוא עשנו לשון
ע"נו שום דבר :
נהלה היינו התפלה כדאי' במדרש : הודו
לו רומז על ה' ושמו הוא האלקים כמש"כ ביום
לעולם חסדו כי החילוק בין חסד לאמת כמש"כ
בד מצותו וחסד הוא בחנם והנה חסד ה' הוא לעולם .
ש"ת היה זן העולם רק בחסדו וזהו לעולם משא"כ אמונתו הוא רק
לדור ודור כדכתיב לאלף דור :

בחבורי בינת אדם בסופו תמצא כל השו"ת שהיו בענין חצר שלי ע"ש :

נשמת אדם

היה יתר תיבה נמי כשר א"כ אף שכתב במקום פתגם דבר ואתת יקר כבוד ומאי הוי ולמה יפסול א"ו משמע דיתר תיבה א' פסול והמגיה ע"ש בתוספות שכתבו בשם רש"י דדוקא תרגום שכתבו מקרא פסול משמע אבל אם כפל לכתוב ב' תיבות כשר וכ"כ בתשובת רמ"א דהסר כשר וכ"ש יתר ובהדיא איתא בירושלמי דאם לא כתב אריח ע"ג אריח דפסול וכדאיתא בש"ע סימן תרצ"א ס"ג ולמ"א קשה לו יהא שלא נכתב כלל א"ו דגרע טפי אם נכתבה ולא נכתבה כהלכתה פסול אע"ג דאם לא נכתב כלל היה כשר וא"כ י"ל דה"ה באים בריש דפא

אך מ"מ נ"ל דבדיעבד כשר דמבעיא שם בירושלמי אהא דלכתוב אריח אם לעכב ולא מיבעיא אהא דריש דפא א"ו משמע דכשר שוב עיינתי בתשובת מהר"מ מינץ סימן ס"א מתיקון ראבי"ה וז"ל חמש מאות איש בראש הדף כזה : חמש מאות איש ולדעתי יש שם ט"ס עכ"פ לפ"ז נ"ל ואת פרשנדתא שכוונתי האמת בדברי הגמי"י שבא ואת עשרת לאפוקי מא"ת ועכשיו בא לכאן משולת א"י סדר בלפת תוב"ב מקום אדוניכו הב"י ואמר שבשם המגילות כתובים י' בני המן בעמוד בפ"ע כמנהגנו ובה"ש שכנתי בד"ה בי"ס :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

